BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
160
M
39

BIBLIOTECA
160
M
39.
BIB. NAZ. NAPOLI

D. DIONYSII CAR-

THVSIANI IN OMNES BEATI PAVLI Epistolas Commentaria. Cui quidem in componendis enarrandisque sacrarum literarum libris, (si singula spectes) pari ingenio dexteritateque vix alter successit.

EIVSDEM,

In VII Epistolas Canonicas, Acta Apostolorum, Apocalypsim, & Hymnos Ecclesiasticos, non minus piæ quàm eruditæ Enarrationes.

PARISIIS

Apud Ioannem Roigny sub Basiliſco & quatuor Elementis, via ad D. Iacobum.

M. D. XXXVII.

INDEX RE-rum memorabilium ex Cómentariis D. Dionysii Carthusiani in omnes D. Pauli epistolas, serie literaria.

A

AARON typus eorum qui ad dignitates ecclesiasticas assumendi sunt 118,C.
Abba pater quid notent 78,B.
Abraham quando & cur circuncisionem accepit, & quòd ante eā iustus fuerit vt alii multi 10,B.
Abraham quomodo corpus suū emortuum dicit, quum post mortem Sarę Cetturam duxerit, ex eaque liberos genuerit 10,G.
Abraham an dubitauerit de promissione facta, dicēdo, putasne cētenario nascetur filius &c. 10,G.
Adam quomodo figura Christi 12,D
Adiuratio an licita sit, & quatenus 99,G.
Adiurare quid 87,G.
Adoptionis spiritum etiam in veteri testamento electi acceperunt, sed non ex lege 17,E.
Adoptionis nostræ in filios dei signum & arra spiritus. 74,B.
Aduentus Christi cur primum occultus 23,H,
AEmulari multis modis accipitur in scripturis 65,F.
AEmulatio quæ 76,A.
Aer pro cœlo vsurpatur 85,B.
AEternum quid est 113,H.
Affectus hic est serui fidelis, vt quod communiter pro omnibus fecit Christus & pertulit, singulariter pro se tantum putet illum fecisse & pertulisse, idque merito & quare 72,A.
Agar vxor erat Abrahæ antequam eā cognouisset, aliàs adulter fuisset 78,F.
Agnus Christus quomodo occisus ab origine mundi 123,D.
Agricultura dei quomodo homo 36,G.
Amor primum donum gratuitum in quo omnia dona donantur 11,E.
Amor & timor legis euangelioque differentia 14,D.
Anathema à Christo fieri pro fratribꝰ suis quomodo exoptauerit Paulus 20,A,B,C,D.
Angeli boni & mali quomodo iudicabuntur in die iudicii 39,E,F.
Angelus dominus etiam frequenter appellatur 73,D.
Angelorum prælatio quomodo euacuabitur in die iudicii 53,G.
Angeli an à principio seculi cognouerint mysterium regni cœlestis, hoc est Christi incarnationem 80,E,F.
Angeli an omnes foras mittantur 114,F.
Angeli omnes administratorii spiritus esse quomodo intelligantur 114,H.
Anima verius est vbi amat quàm vbi animat 89,E.
Antichristo occiso an omnes futuri sint boni qui remanebunt 98,G,H.
Antichristi aduentus quando 100,F.
Antichristus quomodo peribit 101,A
Antichristi aduentus duplex 101,A.
Antichristus & eius ministri an vera miracula facient 101,B.
Antichristus quibus mendaciis & modis mundum decipiet 101,C.
Archangeli quare nominati 114,F.
Arra spiritus nostræ hæreditatis quo modo dicatur 78,B.
Arra & pignus quomodo differant 78,B.
Astutus in vtranque partem capitur 63,G.
Auxilium humanum non esse contemnendum quandiu ordinate & cōgrue haberi potest, quanuis semper in domino sperandum, exemplo Pauli, Dauid, probatur 67,A.
Auaritia quò idolorū seruitus 83,D.
Auxilii humani virtus etiam à deo omnis dependet 67,A.
Auxilium ad diuinum non prius esse recurrendum, nisi cum deficit humanum, exemplo Ezechiæ probatur 67,A.

B

BAPTISMVS sepulturam & resurrectionem Christi repræsentat 53,C.
Baptismum suscipiens obligat se ad omnia præcepta euangelica: sicut circuncisio ad omnia legis præcepta obligabat 75,C.
Baptisma vnū quomodo dicatur 81,E
Beatitudo animarum sicut maior erit quàm esset naturalis felicitas angelorum: sic erit maior perfectio corporum glorificatorum q̄ sit perfectio cœlestium corporum 54,H.
Beatitudo quid 78,D.
Benedictio, pro dono liberali frequenter accipitur 77,E.
Benignitas quæ 7,C.
Bonus qui dicatur 11,F.
Bonitas quæ 76,C.
Bonitas & misericordia dei per hoc maxime commendātur, quia miseris clementer subuenit 115,G.
Brauium quid 89,C.

C

COELI quot 81,G.
Cœlum Empyreum nouissimum 81,G.
Cœlum tertium, empyreū 7,C
Caput Christus omnium electorum etiam angelorum secundū veranq; naturam: caput vero viri, vt homo, multis rationibus 47,A.
Caput ecclesiæ Christus quomodo dicatur 78,G.
Caro Christi cur velamen appellatur 124,C.
Carnis opera quæ 76,A.
Castitas quæ 76,C.
Castus & continens quomodo differant 76,C.
Ceremonialia præcepta cur elementa dicantur 73,H.
Cæremonialium obseruantia tempore nouæ legis erat par peccatum cum idololatria 78,C.
Cæremonialia præcepta cur infirma & egena dicantur 78,C.
Charitatis opera dupliciter considerantur 18,A.
Charitatis actus qui potissimi 50,B.
Charitas amicti potest 50,G,H.
Charitatis præcepta licet duo sunt obiecti ratione distincta, vna tamen est charitas qua deus proximusque diligitur 75,G.
Charitatis longitudo latitudo sublimitas profundum quæ 81,A.
Charitas virtutū præstātissima 94,A
Chirographum peccatorum nostrorum quidnam fuit 92,A.
Charitas quomodo præcepti finis 102,D.
Christus ex semine Dauid & Mariæ quomodo natus 2,B.
Christus licet secundum carnem factus seu natus sit ex semine Dauid atque Maria, non tamen simpliciter & absolute creatus vel creatura dicetur 2,C.
Christus patri natus filius secūdū carnem quomodo & cur dicitur 2,C.
Christus factus est filius dei, quomodo non dicatur 36,F.
Christus quomodo peccatum de peccato damnauit in carne 16,B,C.
Christum tradidit deus triplici modo 19,D.
Christus esse ad dexteram patris dicitur dupliciter 19,D.

Christus an voce an miseratione pro nobis interpellet 19,E.
Christus cur lapis dicatur 22,D.
Christus quomodo finis legis 22,F.
Christi aduentus cur primum occultus fuit 23,H.
Christus passus dicitur, vt omnium do minetur propter duo 29,A.
Christus sapientia & virtus patris quo modo 34,G.
Christus dominus gloriæ quomodo 35,F.
Christus dei quomodo esse dicatur 37,F.
Christus Adam quomodo dicatur,itẽ & nouissimus Adam 55,A.
Christus caput omniũ electorũ etiãq; angelorũ secundũ vtranque naturã: caput vero omnis viri, vt homo,multis rationibus 47,A.
Christus potentior ad reparandum q̃ ad destruendum Adam 53,D.
Christum hominẽ pater pro nobis tradidit: Christus verbum vt deus seipsum vt hominem 69,F.
Christus ex ardentissima charitate salutis nostræ & honoris & obedientiæ paternę seipsum tradidit 69,E.
Christus filius quomodo missus nobis dicatur 73,H.
Christus quomodo dicatur caput ecclesiæ 78,G.
Christus ecclesię caput secundũ vtran que naturam triplici ratione 78,G.
Christus caput omnium nõ equaliter, sed ordine quodam 78,H.
Christus quodammodo patrem & matrem reliquisse videtur vt adhęreret sponsæ ecclesiæ 84,D.
Christus quomodo imago patris est 91,D.
Christus quomodo splendor glorię patris 113,E.
Christus à primo instanti suæ conceptionis in virgine absolute prędarus est angelis, & omnium creaturarum dominus constitutus & quare 113, H.
Christum cur pati decuit pro nobis, & non alium substituit 115,G.
Christus secundum humanitatem vt nos, excepto originali peccato, ex Adam descendit 115,G.
Christus quomodo in deum sperare dicatur 115,H.
Christus quomodo fuerit sacerdos secundum Melchisedec, nõ autem secundum Aaron.
Christi oratio omnis an absolute exaudita fuerit 118,E.
Christus quomodo sine matre & patre fuisse dicatur vt Melchisedec 120,C.
Christus quomodo occisus ab origine mundi 121,D.
Christus consummator fidei 127,E.
Circuncisio quid 7,A.
Circuncisio duplex 7,B.
Circuncisio vera quæ 7,C.
Circuncisionem Abraham quãdo accepit & cur 10,A,B.
Clarificatur Christus alio modo in nobis,quàm nos in illo 100,E.
Corporis exercitatio quàm diligentissime exigenda 26,A,B.
Corpus & sanguis Christi licet pluraliter sacramenta dicuntur, formaliter tamen sunt vnum sacramentum 48,D.
Circuncisionis acceptio,obligatio erat ad omnia quęcunque legis præcepta implenda 75,C.
Clarificatur nomen Christi dupliciter in nobis 100,D.
Cogitationes in die iudicii accusabunt animas vel defendent non quę tunc erunt, sed quæ non sunt 6,F.
Communicantes indigne interdum repentina vltio subsequuta est 48,H.
Confessio oris,est effectus fidei cordis 23,B.
Coniugium seu matrimonium magni sacramentum, propter significationem coniunctionis Christi & Eccle siæ 84,D.
Conscientia bona quæ 102,C.
Conscientia errans an obliget 29,H.
Contentionis detestatio 6,B.
Continentia quæ 76,C.
Cooperatorem dei esse, diuinorum est diuinissimum 36,G.
Corpus mortis quid & vnde 15,G,H.
Corpus Christi licet fuerit vera veraciterque caro, non tamen veraciter caro peccati, sed similitudinarie 16,B.
Corpus animæ instrumentum 26,A.
Corpora impiorum resurgentium erũt horribilissima 55,C.
Creatura pure humana nulla digna erat satisfacere pro hominibus, duplici de ratione 115,G.
Crucifixorum mors amarissima 87,B.

D

DAEMONVM Socii qui sint 46,C.
Dæmones post finem iudicii homines non cruciabunt, sed vno igne cum reprobis punientur, non tamen æqualiter 53,G.
Dæmones volucres cœli 85,B.
In dæmonibus prælatio est 85,A.
Decalogus præceptorum ad duo præcepta pertinet charitatis 84,F.
Decima decimæ quæ 120,D.
Delibatio quid 24,G.
De omnibus angelorum ordinibus qui dam ceciderunt 85,A.
Determinate quid petere quatenus à deo posimus 18,F,G.
Deus propter se omnia fecit 21,G.
Deus est causa rerum in triplici genere causandi 25,G.
Deum in corpore portare quid 40,D.
Deus à creatura multa quantumuis perfecta videri potest in hoc statu 51,C.
Deus meus qui vere dicere possint 33,B.86.A.
Dies domini, iudicii dies cur dicitur 98,E.G.
Dilectio dei cũ sit inuariabilis & æterna quomodo ei reconciliari dicimur 11,H.
Diligere dei quid 21,A.
Diligere quid 111,D.
Dilectio nostra hic imperfecta, an in patria colletur imperfectio 51,A.
Dilectio primum & maximum donũ gratuitum 51,D.
Disciplina Christiana omnis in vera humilitate consistit 87,E.
Discretio mater custos & fotrix virtutum 26,A.
Distributio terræ quando facta 73,C.
Diuitiæ hæreditatis seu gloriæ promissæ quæ 78,E.
Diuitiæ gloriæ dei quæ 92,B.
Dona quæ spiritussancta dicuntur, prout dona, solum in charitatem & gratiam habentibus inueniuntur 91 B.
Dormitio triplex in scriptura 98,A.

E

ECCLESIAE status medius est inter synagogam & statũ patriæ 45,H.
Ecclesiæ vtilitas multa prouenit hæreticorum occasione 47,H.
Ecclesiæ caput secundum vtranque naturam Christus triplici ratione 78,G.
Ecclesia regnum quomodo dei 91,C.
Eleemosyna hostia deo gratissima 90,E.
Elementorũ qualis erit innouatio peracto iudicio 18,C.
Elementa cur dicantur præcepta cerimonialia legis 73,H.
Empyreum cœlum quid 67,C.
Ephesii qui 77,D.
Episcopi olim qui nunc presbyteri 85,H.
Episcopi etymon quod 85,H.
Episcopi primum officium, hæresim extirpare 104,B,C.

Episcopat⁹ dignitas laboriosa 104.B
Epistolam ad Hebræos Pauli esse 1.F,
Esau Iacob nonseruiuit, sed seruitus illa in posteros eorũ impleta 21.A,
Euangelium Christi est, tanquam authoris: Iohannis vero, Matthæi, Lucæ, Marci, tanquam scriptorum: Pauli vero & aliorum, tanquã prædicatorum 6,E.
Euangelicę legis status medius est inter statum synagogæ, ac patriæ 123,F.
Eucharistiæ sumendæ dignitas attenditur dupliciter 48,E.
Eucharistiæ dignitas quanta 48,F.
Eucharistiæ à sacramento quanuis interim bonum sit abstinere propter propriam imperfectionẽ & periculi grauitatẽ: melius tamen est quotidie accedere ex feruente amore & familiaritate 48,G.
Eucharistiæ ad sumptionem quæ requirantur 48,E.
Exaltatio Christi multiformis fuit propter passionem & obedientiam 87,F.
Exauditionis defectus à deo non est sed ex parte nostræ indignitatis & culpæ 88,A.
Exemplum & exemplar quid differant 121,H.
Exemplum quid 121,H.
Exemplar quid 121,H.

F

FACIE ad faciem videre quid 51,C.
Famæ quãta cura habẽda 29, E.
Fama non negligenda 63,B.
Fascinationis varia significatio 72,C.
Fascinatio quomodo fiat 72,G.
Fermentum dupliciter consideratur 37,H.
Fidem Christianam non humanæ rationi, sed increatę veritati innitι 1,D.
Fidei nomine, actus fidei intelliguntur 4,A.
Fides eum sit vna, quomodo iustitia dei reuelatur ex fide in fidẽ 4,A,
Fides eadem noui & veteris testamenti 9,B.
Fidem seu gratiam nullus mereri potest 9,F.
Fides omnis meriti principium 9,F.
Fides tam informis quàm formatæ efficacia 23,B.
Fidem quis se habere formatã an vero scire possit 68,G.
Fides prima virtus 71,G.
Fides quid 125,B.
Fieri non posse, vt dicatur, consuetudo est, quod non sit iuste 74,E.
Figuratum quàm figura in bonis vt melius est, ita in malis peius 45,F.
Figura locum tantum habet in corporalibus rebus 113,B.
Filiatio vna duntaxat in deo 2,C.
Filii spirituales patribus spiritualibus in necessariis thesaurisare debent 68,D.
Finis legis Christus quomodo 22,F.
Fletus duplex 27,B.
Fluere nos & pereffluere quomodo dicimur 114,H.
Fomes peccati quid, & vnde dicatur 15,F,G.
Fomes quomodo lex dicatur 15,G.
Fornicatio quę 76,A.
Fornicatio duplex 128,A.
Fratres Christi quomodo sum⁹ 115,H.

G

GALATAE qui 69,D,
Generationes in Christo duæ, vna tamen filiatio 2,C.
Gentiles non gens quomodo dicantur 23,F.
Gloriæ dominium nulla pura creatura habere potest 35,F.
Gloria duplex, glorificans & glorificata 47,D.
Gloria vana quàm grane peccatum 87,C.
Gratia proprie quid 2,E.
In gratia se homo esse multis rationibus testari potest 7,F.
Gratia vnitatis & identitatis assertionum causa sola 30,D.
Gratia duplex, gratum faciens, & gratis data, earumq; differentia 49,C
Gratia gratis data ad quid ordinetur 49,G.
Gratia se habet ad liberum arbitrium sicut sessor ad equum 53,B.
Gratiæ filiis adeptis gloriæ 61,D.
Gratiam dei proprie in vanum recipit qui per eam bene viuendo vitam æternam amittit 61,D.
Gratias agendi deo Christus nobis causa est 3,B.
Gratia manifestationis spiritus etiam malis datur interdum 49,D,E,
Gratiarũ actio quàm vtilis & necessaria 94,F.
Gratiarum actiones quæ 103,C.

H

HAERETICORVM occasione multiplex vtilitas ecclesiæ prouenit 47,H.
Hebræi vnde dicti 6,G.
Hircus & vitulus præfiguauerunt pro nostris peccatis Christum oblatum, & similitudine carnis peccati indutum 128,E.
Homo dicitur omnis creatura 18,A.
Hominis nomine quid intelligatur in scriptura 36,F.
Homo quomodo agricultura dei 36,F.
Homo templum dei dicitur duplici ratione 37,D.
Hominum triplex differentia quantum ad actus & habitus animæ rationalis 49,C.
Hominis optimum est, esse secundum rationem 75,G.
Honorare parentes quomodo debeamus 84,E.
Humanitas Christi cur velamen appelletur 124,B.
Humanitas Christi non est melior natura angelica secundum sua essentialia, sed per dona gratiæ 113,H.
Humanitas Christi, nostram in Adam imperfectã raperare debuit 115,G.

I

IACOBVS minor cur dictus 53,A.
Iacobo apostolo etiã Christus post resurrectionem apparuit 52,H.
Iacob⁹ frater domini cur dict⁹ 70,D.
Iacobus cum fuerit primus fidelium Iudęorum Episcopus, cur non potius ipse quàm Petrus ordinatus sit Iudæorum Apostolus 71,B.
Idioma vnum erit in resurrectione omnium electorum, sicut fuit ab initio creationis 50,H.
Idololatria omnis peccati origo 4,F.
Idolum quomodo nihil est 42,H.
Idolum nihil esse 46,B,C.
Ignis purgatorius quos purgabit 37,C.
Ignis quisnam sit qui probabit opera hominum 37,C.
Ignominia quę 4,H.
Imago dei in homine quomodo attenditur 47,C.
Imago patris quomodo Christus 91,D.
Imago dei Christus quomodo 113,E.
Imago alicuius in alio dupliciter dicitur 91,D.
Immortalitas reproborum qualisnã futura 55,D.
Immunditia quæ 76,A.
Impii quòd resurgent non erit merito Christi, sed diuina eius virtute 53,E.
Impudicitia quæ 76,A.
In charitate stans homo meretur vitam æternam de condigno 18,A.
Incarnatio spiritui sancto cur attribuitur 2,E.
Incarnatio summæ pietatis opus 2,B
Incarnationem Christi an angeli ab initio seculi cognouerint 80,F.
Incarnatio verbi, finis ad quem omnia angelorum ministeria ordinantur 80,F.

Incontinentiæ malum est, si vir vxorẽ cognoscat vltra necessitatem procreationis reddendique debitum. 40,F.
Indurat quomodo deus aliquem 21,D
Indurationis directa & effectiua causa non est deus, sicut est directa & effectiua iustificationis 21,E.
Infidelium actio quæliber an peccatum sit 29,H.
Intellectus vt est donũ spiritus sancti, definitio 91,B.
Interpellet Christus pro nobis an voce an miseratione 19,E.
Inuidia charitatis aduersaria, & mors animæ 76,E.
Ira quæ 26,A. 93,G.
Iræ acceptio varia 82,F.
Ira dupliciter metas rationes excedit. 82,G.
Irasci quatenus liceat 82,F.
Isaac ecclesiæ typus, vt Ismael typus synagogæ 75,A.
Ismael synagogæ, vt Isaac ecclesiæ typus 75,A.
Israelitarum appellatio vnde 6,G.
Iudęorum status excellentia 6,F.G.
Iudęi tribus nominibus appellati 6,G.
Iudæi capsarii nostri 21,A.
Iudæi an Christum vere cognouerint 23,G,H.
Iudæi per legem saluari non potuerũt nisi in fide aduentus christi 7,F.
Iudicat homo duplicitèr de aliqua re 36,B.
Iudicium quatenus licitum 5,G.
Iudicare de altero quàtu sit periculosum 5,D.
Iudicium vt sit actus iustitiæ, tria requirit 5,D.
Iudicium duplex, discretionis, & remunerationis 5,E.
Iudicium vitare in duobus omnino debemus: quum ignoramus quo animo aliquid fiat, & qualis futurus sit qui iudicandus est 5,E.
Iudicium secundum veritatem, solius esse dei 5,F.
Iudicium habere cõtra fratrem quatenus peccatum est 39,H.
Iudicium habere contra fratrem peccatum est 39,G.
Iudicio repetere omnia nõ semper expedit quadruplici ratione 40, A.
Iudicium nouissimum, cur dies domini potiss. dicatur 98,E.G.
Iurare quatenus liceat 3,C.
Iuratio quatenus licita 19,H.
Iuratio debite circunstantionata virtus est quæ latria dicitur 70,D.
Iustitia dei quæ in nobis reuelatur, triplicitur intelligi potest 3,H.
Iustitia dei dupliciter cõsideratur 22,F
Iustitia dei hoc maxime cõmendatur, q̃ peccata inulta non sinat 115.G.
Iustus quomodo ex fide viuat 4,A.
Iustus qui dicatur 11,F.

L

Lactis nomine quid significatur. 36,D.
Latitudo charitatis quæ 81,A.
Leuitæ decimas sacerdotibus dare tenebantur 102,D.
Legalia & cærimonialia licet statim post Christi passionem mortua fuerint, non tamen mortifera 28,F.
Lex vetus, lex factorum 9,A.
Lex vetus quomodo lege euangelica perficitur, non vero destruitur. 9,C.
Lex quomodo peccatum abundare fecit 12,G.
Lex qnomodo cognitio peccati 14,G
Lex vetus, lex timoris 14,D.
Lex vnde dicatur 15,F.
Lex scripta quid 15,F.
Lex scripta quatenus legi diuinę cõcordet 15,F.
Lex membrorum atq; peccati quæ 15, F,G.
Legi peccati seruire, quid 15,H.
Lex peccati & mortis quæ 16,A.
Lex euangelica, lex fidei 9,A.
Lex euangelica, lex spiritus, 16,A.
Lex euangelica, lex vitæ, 16,A.
Linguarum in patria cœlesti vtrũ erit vsus & vocalitas 50,H.
Lex Moysi, cur lex literæ 59,A.
Lex literæ quomodo occidit 59,A.
Lex Christi virtute sacramentorũ suorum gratiam confert, sicque iustificat, non lex tuoysi 71,H.
Lex scripta quando data 73,B.
Legis vtilitas 73,D.
Lex data Moysi non vnius angeli ministerio, sed multorum 73,D.
Lex, peccati cognitio directè: sed peccati augmentatio indirectè, & quare 73,E.
Lex quomodo pædagogus 73,F.
Lex iustis posita nõ esse quotuodo intelligatur 102,E,F.
Lux etiã quo ad prȩcepta moralia non adduxit ad perfectionem 21,A.
Liber vitæ, qui 89,G.
Liber vitæ in deo metaphorice dicitur, 89,G.
Liberatio animæ à corpore dupliciter intelligenda 15,H.
Liberationem animæ à corpore facit deus, effectiue: gratia dei, formaliter: Christus homo meritorie 15,G.
Liberæ & non ancillæ filii quanam sint 75,B.
Liberum arbitrium indiget non solum habitu gratiæ & dilectionis diuinæ sed etiam actuali motione spiritus sancti nos excitantis 58,H.
Linguarum donum quantumuis sublime sine charitate nihil prodest 50,F.
Linguarum donum quomodo cessaturum intelligatur 59,H.
Longanimitas quæ 76,C.
Longitudo charitatis quæ 81,H.
Ludus Isaac cum Ismaele quid designet 75,A.
Luxuria nomen commune ad cæteras species libidinis 76,A.

M

Manifestatio spiritꝰ, quęnã gratia, quodve donum 49,E.
Mansuetudo quæ 76,C.
Manuũ leuatio ad superna q̃ vtilis & efficax 63,G.
Maranatha quid 56,B.
Matetiam primam in omnibus corporibus esse eiusdem rationis 54,G.
Matrimonii bona tria 49,G.
Matrimonii definitio 41,A.
Matrimonium seu coniugium magnũ sacramentum propter significationem coniunctionis Christi & ecclesiæ 84,D.
Melchisedec quisnam fuerit 120,A.
Salem quid 120,A.
Melchisedec interpretatio 120,B.
Melchisedec nõ esse potuisse Sem probatur contra Iudæos 120,C.
Melchisedec quomodo sine patre & matre fuisse dicatur 120,C.
Melchisedec in sacerdotio nemo successit, sic & Christo 120,C, D.
Merces & præmium quomodo secundum laborem dabũtur 36,F,G.
Meritorii operis non solum consummatio à deo est, sed & inchoatio, cõtra Pelagium 58,H.
Misericordiarum pater deus quomodo dicatur, cum misericordia eius vna sit & simplex 56,F.
Misericordia dei in quo maxime commendatur 115,G.
Misit filium suum pater, quomodo intelligatur 73,H.
Missio filii dei duplex 74,A, 78,A.
Missio duplex in angelis 114,H.
Missio duplex in Christo seu spiritu sancto 114,H.
Modestia quæ 76,C.
Moyses mediator, per cuius manũ data lex 73,D.
Moralia cum versentur circa particularia, mutabilia sunt, loco tempore causa &c. 69,E.
Mors ex culpa nõ ex natura est secuta 12,A.
Mortuum esse peccato quid 13,A.
Mortuorũ primitiæ Christus 53,D,E.
Mortem optare an liceat homini pro-

pter aduersitatum acerbitatem & magnitudinem 57,B.
Mors Christi patri maxime placuit ex parte patientis, non inferentis 83,C.
Mortem proximorum aliquando flere debemus & possumus quadruplici ratione 98,A
Mortem cum deus ooo fecerit, quo modo mortis & vitæ imperium habet 116,A.
Moyses cur AEgyptum relinqoens in terram Madiam fugerit 126,F.
Motus primi noo sunt in ratione peccati 77,H.
Mulieres magis ad comam nutriendã q̃ viri, dispositæ sunt 47,G.
Mulieres cur velatæ 47,B.
Mulieris nomine q̃cũq; fœminei sexus psona appellatur hebræis 74,A.
Mulieris subiectio sub viro non est io omoibus similis subiectioni ancillæ 84,A.
Mundus carcer atque exilium electorum 80,A.
Mundi varia acceptio 85,B.

N

NATIVITATES in Christo duæ, vna tamen duntaxat filiatio 2,C.
Natiuitas nostra quoque ex deo est vt Christi, sed diformiter, per adoptionem scilicet non per naturam vt ipse solus & vnus 115,G,H.
Natura humana se habet ad verbum sicut vestis ad hominem 87,E.
Nazareis cur comatis esse licuit 47,G
Neronis persequutio & aliorum similium, antichristi persequutionis figura 100,H.
Nominis boni cura habenda 29,E.
Notum dei & ignotum qoid 4,C.
Nouatii diaconi error 119,D.
Nuptiæ spontaneæ esse debẽt 42,F.

O

OBSECRATIO quid 22,E.90,A.
Obsecrationes, orationes, postulatioones, gratiarum actioones quo modo inter se distinguãtur 103,C.
Odire dei quid 22,A.
Oleo quo Christus inunctus est 114,D.
Omnipotentiæ dei oon derogat, quòd peccare non possit & seipsum denegare & huiusmodi alia 108,G.
Operari deus omnia io omnibus quomodo intelligendus 49,D.
Originalis iustitia quæ eiusque vis 15,G.
Oratio quid 18,G. 19,E.
Oratio locũ non exigit quomõ 33,A.
Orationis species quatuor 90,A.
Orationes obsecratiões postulationes, gratiarum actiones quæ & quomõ inter se distinguantur 103,C.
Oratio Christi omnis an exaudita fuerit 118,E.
Ordo duplex generationis & oaturæ 55,A.
Ordo in omoibus rebus optimũ 51,G.
Originale peccatum quomodo in omnes pertranſiit 12,B.
Originalis iustitia non solum Adæ sed & toti posteritati data 12,B.

P

PAEDAGOGVS quis 73,F
Parce metere qui paree seminat, quid sit 68,B.C.
Pareotes teneotur filus in tribus 84,F.
Passio Christi instrumẽtum & effectus nostræ saluationis 8,G.
Passio Christi quomõ fortius agit impleta q̃ implenda egerit 16,D.
Passionum Christi quæ desunt quomodo ea implemus 91,H.
Patrea vet. legis cum per fidem, gratiã dei, virtute passionis Christi & merito liberarẽtur, cur in lymbum descenderunt inferni 16,D.
Pater deus quomodo Christi caput dicatur 47,B.
Patri quomodo Christ⁹ eos tradit qui patris suot 53,F.
Patres aotiquitus morituri filiis definitum tempus tutelæ præscribebant 73,H.
Patientia quatenus deo competit 5,G.
Patientiæ definitio 124,H.
Patientia Christiano potissimum necessaria & quare 124,H.
Pauli epistolas præ cæteris scripturis, tribus potissimum emioere 1,E.
Paulus cut post euangelia legem satis perficientia epistolas scripserit 1,F
Paulus cur x i i i numero scripserit epistolas 1,F.
Pauli esse epistolam ad Hebræos 1,F.
Pauli epistola ad Rom. cur ordine prima, cum tamen tempore non sit 1,G.
Paulus binominis 1,G.
Pauli in epistolis habet elephas vbi submergatur 9,H.
Paulus an in Hispania prædicauerit 31,E.
Paulus quatenus minimus apostolorũ 53,A
Paulus eorum quæ in raptu vidit omoium memor post oõ fuit 67,E.
Paulus ao vere an simulatorie Petrum reprehenderit 71,D.E.F.
Paulus qoomodo gentibus missus dicatur 71,A.
Paulus apostolus an bis raptus fuerit 72,E.
Peccatum idem peccatũ & causa peccati, culpa & pœna culpæ 4,G.
Peccatum quid 6,C.
Peccatum quid 7,G.H.
Peccata quædam in se amara & pœnalia, eoque melius superantur colluctando & resistendo: qnædam in se delectabilia, quæ melius vincuntur fugiendo q̃ colluctando 40,C.
Peccare quomodo quis dicatur sine lege 6,C.
Peccare post probibitionem grauius quàm ante 73,E.
Pelagii error, Meritorii operis inchoationem à oobis, consummationem à deo esse 58,H.
Penula quid 110,H.
Perfectionem dei maxime spectat misericordia & iustitia 21,G.
Persona diuina dicitur esse alicuius dupliciter 11,F.
Petitio quæ 90,A.
Petrus quomodo missus ad Iudæos dicitur 71,A.
Pharaonem quomodo dicitur de⁹ excitasse in quo virtutem suam ostenderet 21,C.
Philippenses qui 85,G.
Philosophi quidam noo dignabantur à suis discipulis aliquid temporale exigere, oe viderentur scientiam sensibilibus rebus comparare 44,A.
Pignus & arra differunt 78,B.
Placere nobis quàm alienum esse à nobis debeat 30,
Postulatio quæ 90,A.103,C.
Præcepta veteris test. triplicia 9,A. x
Præceptorum intentio quę 15,F.
Præcepta moralia dupliciter determinantur 15,F.
Præcepta veteris legis tot fuisse quot ossa in corpore humano 79,B.
Prædestinatio qoid 2,D.
Prædestioare quid 21,G.
Prædestinatum esse Christo competit secundum quod homo 2,F.
Prædestinationis nostræ certitudinem quomodo testari possumus 17,F.
Prælati subditos suos fratrum loco & habere & vocare debeot exemplo Pauli 57,A.
Prælatio taodiu durabit q̃diu mundus etiam durabit 53,G.
Primogeniti in lege naturæ erant sacerdotes & speciales vestes habebaot quibus sacerdotii tempore vtebantur 128,B.C.
Primogenituræ, & dignitas sacerdotii, spirituale sunt bonum: ideo Esau in vendendo incidit in symoniam 128,C.

Principátum omné quando & quem Christus euacuabit 53,G.
Profundum charitatis quid 81,A.
Promissio Abrahæ facta diu præcessit legislationem 73,B.
Promissio Abrahæ quando facta 73,B
Prophetæ omnes non sunt loquuti nisi super dies Messiæ 2,B.
Prophetare varie accipitur 51,E.
Prophetarum spiritus quomodo prophetis subiecti 51,E.
Prophetia donũ dignius dono linguarum tripliciter 81,E.
Prophetæ qui dicantur 81,H.
Propitiatorium quid 122,E.
Proprium suum nomen non exprimere cum de seipsis aliquid magnificum asserunt, cõsuetudo est sanctis viris 67,B,C.
Prouidentiæ excellentia 2,D.
Prouidẽtia diuina se ad minima etiam extendit 43,H
Proximorum de morte possumus & debemus aliquando tristari ac flere 98,
Prudentia spiritualis quæ 16,F.

Q

QVIEVISSSE deus quomodo intelligatur post creationem rerum omnium 117,C.

R

RAPTVS Pauli duplex & quãdo contigerint 67,C,E.
Ratio aberrãs an obliget 29,H.
Reconciliari deo per Christum quomodo dicimur, cum eius dilectio inuariabilis sit & æterna 11, H.
Regnũ quod Christus patri tradet in iudicio 53,E.
Regnum Christus quomodo deo patri tradet 53,F.
Reprobare quid 21,G.
Reprobatio diuina non est causa culpę sed pœnæ propter culpam 21,D.
Resurrexit Christus cur & quomodo potiss. propter iustificationem nostram 11,A.
Resurrectionis Christi non tota est ratio iustificatio nostra, sed alia quoque multa 11,A.
Resurgentium Christus veræ primitiæ & quomodo 53,D,E.
Resurrectio prior & posterior dignitatem respicit non tempus 53,F.
Resurgent omnes in suo gradu & ordine secundum exigẽtiam meritorum suorum 53,E.
Resurrectio impiorum non erit merito Christi, sed diuina eius virtute 53, E.
Resurrectio momentanea erit 53,E.
Resurrectio non conuenit nisi ei quod cecidit 55,C.
Resurrectionis prioritas seu posteritas an vlla erit, & quonam modo intelligenda 78,D,E.
Resurrectio mortuorum quomodo in ictu oculi & instãtanea erit 98, D.
Retributio hæreditatis quæ 94,D.
Reuelatio quid proprie 67,B.
Reuelatio & visio pro eodem sumuntur, interdum distinguuntur 67,B.
Rixa quæ 76,A.

S

SACERDOTES angeli dicuntur 47,G,D.
Sacerdotij Christi & Aaron differentia 118,D
Sacerdotes veteris legis sine iureiurando vllo instituebantur 121,B.
Ad sacramenti Eucharistiæ sumptionẽ quæ requirantur 48,E.
Sacramenta legalia quid potuerint. 16,B.
Sacrificio in omni quatuor esse cõsideranda 48,E.
Sacrificia legis pro peccatis oblata, peccata dicebantur 16,C.
Sacrificia legis veteris propter insufficientiam iterabantur: Christi vero semel sufficit in perpetuum 121,D.
Sacramenta nouæ legis veram habent imaginem & similitudinem bonorũ cœlestium, & quare 123,F.
Sadducęi qui & eorum origo 44,F.
Salem cur offerri iussum in omni oblatione 26,A.
Saluatus nemo vnquam nisi per fidem & gratiam Christi 16,D.
Salus aliter applicatur hominibus post passionem, & aliter ante 16,D.
Samaritani qui 44,F.
Sãcti quomodo peregrini sunt & aduenæ 80,A.
Sapientia vt est donũ spirituss. sine charitate esse non potest 49,E.
Sapientiæ vt est donum spirituss. definitio 91,B.
Sapientia dei cum in se vna & simplicissima sit, cur multiformis dicitur, 80,E.
Sapientia, vt est cognitio sermocinandi, in impijs etiam esse potest: secus prout est ex donis septem spirituss. 49,E.
Sapientia quomodo multiformis dicatur 80,E.
Satanę quomodo tradidit Hymenęum & alios apostolus 103,A.
Scandalum duplex 29,C.
Scandalum phariseorum quod 29,D
Scientia quomodo inflat 42,G.
Scientia vt sit cognitio diuinorum, etiã in impijs esse potest: secus prout est ẽ septem donis spiritus sancti 40,E
Sciẽtia vt est donum spiritus sancti sine charitate haberi non potest, 49,E.
Scientia vt est donum spirituss. definitio 91,B.
Scientia quomodo destruetur 50,H.
Scienti modus quis optimus 42,G.
Seculi acceptio varia 81,C.
Secularia tempora quæ 110,F.
Sedere & stare dominus quomodo & quando intelligatur 111,G.
Seruitus vnde inflicta, & quare patienter ferenda 84,G.
Synagoga figura ecclesiæ 45,H.
Solicitudo duplex 4:.C.90,A.
Socratis opinio, non debere nos à deo aliquid determinate postulare, 18, F.
Somnus quadruplex in scriptura, 98, A.
Spes in deũ an in Christo fuit, & quænam 115,H.
Spiritus timoris & adoptionis vnus & idem quomodo 14,D.
Spiritus sanctus esse deus verus dupliciter probatur 36,H.
Spiritus sanctus in se vnus & simplex, quanuis in donis sit multiplex. 49, E.
Spiritus manifestatio, ꝙ gratia quodve donum 49,E.
Spiritus prophetarum quomodo prophetis subiecti, & quinam ij sunt, 52, E.
Spiritus sanctꝰ arra & signũ adoptionis nostræ in filios dei 74,B.
Spiritus acceptio varia 76,A.
Spiritus opera, cur fructus rite dicãtur & gaudium 76,B.
Spiritus fructus duodecim eorumque distinctiones 76,C.
Spiritus sanctus quando mitti dicatur 78,A.
Spirituss. pignus hæreditatis nostrę cur vocatur 78,A,B.
Spirituss. potius arra quàm pignus dicẽdus & quare 68,B.
Stadium quid & eius institutio 44,G.
Stare & sedere dominus quomodo & quando intelligatur 113,G.
Stimulus carnis quid 67,G.
Sublimitas charitatis quæ 81,A.
Superbia, cum cætera vitia sunt in impiis, in spirituali excellentia virtuosos maxime exercere solet 67,G.
Suscitatio Christi actiua cuilibet diuinæ personæ attribui potest 10,H.

T

TEMPLVM dei quid 39,H.
Templum dei homo dicitur duplici ratione 37,D.
Templa quomodo orationi con-

gruant 33,A.
Tentatio passiua non fugienda, imò in se virtus 46,A.
Tentatio quæ peccatum, & quæ non 67,H.
Tertium cœlum quod 67,C.
Testamentum nouum per Christi passionem confirmatum 123,A.
Thuribulum quid 122,E.
Timor & amor legis euangelijq; differentia 14,D.
Traditio impiorum in desideria cordis eorum pœna est grauissima 4,G.
Tributum 28,H.
Tuba nouissima quę intelligatur 55,D
Tubæ vsus apud Iudæos 98,C.

V

VECTIGAL 28,H.
Velamen subiectionis signum 47,B.
Velationis mulier causa 47,A.
Venalia singula etsi vitare possimus non tamen omnia propter fomitis corruptionē & nimiam nostram fragilitatem 46,A.
Verbi acceptio varia in in scripturis sacris 113,F.
Victoria Christiana omnis est in vera humilitate 87,E.
Videre deum facie ad faciē, & per speciem quid 51,C.
Videri à creatura quantunuis perfecta deus non potest 51,C.
Vir cur potius gloria & imago dei q̄ mulier 47,D.
Viro comam habere vetabatur 47,F.
Virtus in infirmitate quomodo perficitur 67,H.
Virtutis signū, delectatio operis 89,G
Visio & reuelatio pro eodem sumuntur, interdum distinguntur 67,B.
Visio quid proprie 67,B.
Visionum genera varia 113,C.
Vitam animæ non penitus in corpore innaturalem esse & veluti in carcere, vt quidam dixerunt 88,D.
Viuere deo quid 13,F.
Viuere quid sit 72,A.
Viuere Christum in nobis quid 72,A.
Vltiones deus interdum facit repentinas vt commendetur nobis diuina misericordia 48,H.
Vnitatem & identitatem recte sentieri di adinuicem causat lumen gratiæ. 30,D.
Vocatio duplex, prædestinatiōis & iustificationis 123,A.
Vocatur quis ad dignitatem qui iuste eligitur 118,C.
Voluntatem dei in nobis quomodo cognoscere possimus 26,C.
Voluntas dei dupliciter accipitur 26,C.
Voluntas antecedens quæ 103,E.
Voluntas consequens quæ 103,E.
Vt particulæ vsus varius 5,A.
Vt particulæ vsus 7,E.

FINIS.

A

D. DIONYSII CAR=
THVSIANI IN OMNES BEATI PAV=
LI EPISTOLAS ENARRATIO.

PROEMIVM.

AVDITE ME, QVONIAM DE REBVS MA Prou.8.
gnis loquuturus sum:& aperiętur labia mea vt rectа prædicęt. Iusti sunt omnes ser- Psal. 103.
mones mei. Deus sublimis & bñdictus, qui omnia in sapiętia fecit, qui dixit de tene- 1.Cor. 4.
bris lumen splendescere, q ad suiipsius similitudinē atq; imaginē condidit genus hu Genes.1.
manū, ꝑpter adipiscendā vitā ætern ā, quę eōsistit in hoc, vt cognoscamus verū deū, Iohan. 17
& quē misit Iesum Christū, ordinatissimo quodā ꝑcessu & cōuenięntissimo mō re-
duxit pditū hominū genus, ad felicitatē amissam. Primo quippe, ab exordio mundi, Heb.1.
multifariē multisq; modis loquutus est hominibus ꝑ ꝓphetas & patriarchas. At vbi Galat. 4.
B venit plenitudo tęporis, misit (sicut ꝓmisit) vnigenitū filiū suū, vt saluaretur mundus ꝑ ipsum. In quo quū Iohan.3.
cōsummata fuissent omnia, quæ de eo prænūtiata erāt per os sanctorū, qui à seculo sunt, prophetarū eius: Act.3.
paucis elapsis diebus misit electis & veris Israelitis, sanctis apostolis, aliis quoq; gbusdā primitiuę ecclesię Luc.1.
personis, paracletū spiritū sanctū, qui corda eorū omniū veritatū notitia, omniū gratiarū decore, omniūq; Iohan.1.
virtutū sanctitate impleuit. Ipsi nempe primitias spūs receperunt, quemadmodum Christus passioni iam Rom.8.
proximus ꝓpondille describitur, Paracletus spūs sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos do Iohan.8.
cebit omnia. Insuper reparator, saluator & medieus perditorū, agnus dei qui tollit piacula mundi, q venit Iohan.3.
quærere & saluare quod periit, demōstrare volens cunctis hominibus artis suę industriā, pietatis suæ libe- Matth. 9.
ralitatē, & operationis suę potentiā: quendā languidissimū, impiissimumq; curare aggressus est. Qui quū Luc.19.
vastaßet ecclesiā, viros & fœminas trahens ad mortē, & demū ad aliā vrbē transiret, vt in ea oēs Christia Act.8.
nos caperet, & ad principes sacerdotum deduceret: in ipso itinere immēsa dei misericordia admonitus est Act.9.
atq; correctus, & tāta mox sapiętia illustratur, tanta gratia decoratur, tanta donorū spūs sancti plenitudi- 1. Tim..
ne perfunditur, vt de ipso author & fons gratię protestetur, Vas electionis est mihi iste. Vnde & ipse grās
referēs deo, Fui (inquit) blasphemus & cōtumeliosus: sed ideo misericordiā cōsequutus sum, vt in me pri-
mo ostēderet Christus virtutē suam & omnē patientiā, ad informationē credentiū. Iraq; ꝑpter profundi-
tatē & excellentiā epistolarū Pauli, merito in eius pſona dicitur, quod mō ꝓ themate est assumptū, Audi- Prou.8.
C te me, quoniā de rebus magnis loquuturus sum, &c. In qbus vtiq; verbis primo monemur ad solicitā ad-
uertentiā scripturarū sancti apostoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur, quoniā de sublimib⁹ re- 2.Tim.2.
bus tractatur. Quām enim sublimia sint, de qbus in libro epistolarū apostoli agitur, in ꝑcessu clarebit. Prę
terea ne putemus hāc sublimitatē esse verbalē ac frīuolā, subditur, Et aperiētur labia mea, vt rectа ꝑdicēt.

DE VERITATE, firmitate, ac certitudine Christianæ sapientiæ. ARTIC. I.

SCIO hominem in Christo raptum vsque ad tertium cœlum, & scio quonia raptus est in paradisum, 1.Cor.12.
& audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Hæc de seipso asserit sanctus atque diuinus a-
postolus. Sed dicet ei aliquis, Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum nō est verum.
Ad quod respōdere potest apostolus verbis saluatoris, dicentis, Et si ego testimoniū perhibeo de meipso, Iohan.8.
testimoniū meū verum est, quia non sum solus, sed ego, & q misit me Christus. Deniq; ipse testimonium
phibet de me, quoniā opera quæ dedit mihi, testātur me verū esse famulū dei. De his enim opibus miracu
losis scribit apostolus his qbus mentiri nō potuit, puta Corinthiis, in quorum cōspectu patrata sunt, Signa
(inquit) apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patiētia, in signis & prodigiis & virtutibus. Itemq; 2. Cor.12
Prædicatio mea fuit nō in persuasibilibus humanę sapiętiæ verbis, sed in ostēsione spūs & virtutis: vt fides 1.Cor.2.
vestra non sit in sapientia hominū, sed in virtute dei. Hæc sunt Christianæ fidei supernaturalia argumēta,
D de quibus alibi ait apostolus, Quomō effugiemus, si tantā neglexerimus salutē, quæ in nos cōfirmata est, Heb.2.
cōtestante deo signis portentis, & virtutibus, & spūs sancti distributionibus? Quæ autē fuerint magnalia
ista apostoli opera, in actibus apostolorū plenius edocetur. Deniq; testimoniū phibet Paulo Christus, qui
ait, Vas electionis est mihi iste. Sed & princeps apostolorū in fine secundæ fuæ canonicæ gloriosum testi- 2. Cor.12.
moniū phibet Paulo, Charissimus (inquiens) frater noster Paulus, secundū datā sibi sapientiā scripsit vo Act.2.
bis in epistolis, in quibus sunt quædā difficilia intellectu. Lucas quoq; Euāgelista, quid protestetur de Pau 5.6.
lo in actibus apostolorū recolitur. Proinde ipsa tam subitanea Pauli cōuersio, nōne euidentissimum signū Act.9.
est veritatis suæ doctrinæ? Ex crudelissimo persequutore mutatus est repente in fidelissimū prædicatorē, 2.Pet.3.
& in omni catholicæ fidei theoria, omniumq; linguarū notitia, imō in omni sanctitate & iustitia copiosis- Act.8. 9.
sime adimpletus est intra triduū quo erat non videns, nec vescens, nec cū homine loquens. Vnde constat 13.14.15.
verisimū esse, quod ipse ait ad Galatas, Notū vobis facio Euangeliū quod euangelizatum est à me, quia 16.17.
non est secundū hominē. Neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici sed p reuelationē Iesu Chri- Galat.1.
sti. Hinc ergo firmissime credimus sancto apostolo de semetipso testanti, ꝙ raptus fuit in tertium cœlum, 2.Cor.12
audieriq́ue in contemplatione illa extatica verba arcana. Ex quo innotescit fidem Christianā non hu- Col.2.
manæ rationi, sed increatæ veritati inniti, & in diuino ac supernaturali lumine stabiliri. Propter quod tan- 1. Tim. 5.
ta est certitudo & firmitas eius, vt nec angelo credendum esset, si quippiam contra eam proferret. Ideo Galat.1.
nanque ait apostolus, Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod audistis, anathema sit. Mar.vlt.

Marci. 6. Imò quàm certum est,deum non esse confirmatorẽ aut testem falsitatis,tam certũ est fidem apostolicam E
esse à deo.Ipse enim per infinita miracula dignatus est eam cõfirmare:quemadmodũ de apostolis scriptũ
Psal. 138. est,Illi autem profecti prædicauerunt vbiq;,dño cooperante,& sermonẽ confirmante sequentibus signis.
Rom.1. Quæ vtique signa in suo effectu,videlicet in conuersione mundi ad tam supernaturalem & arduã legem
1. Tim.6. atque incõprehensibilẽ fidem sufficienter relucent:nec opus est ea repetere, quanuis vbertim repetita sint
Act.22. ad instructionem humanã. ¶ Ex his innotescit verũ esse quod expositores dicere solent: videlicet, ꝙ scri-
1.Tim.1. ptura seu libri epistolarum Pauli præ cæteris scripturis in tribus & forte in pluribus præeminent , scilicet
Iohan.15. in profunditate sententiæ,in fidei assertione,& in spei fubleuatione,seu gratiæ cõmendatione. Quemad-
Rom.3. modum enim in ipsum pelagus lucis diuinæ , ineffabili & excellentissimo modo absorptus erat in raptu
præfato,fic rediens profundissime est loquutus.Et quia non solũ à spiritu sancto,sed etiam ad pedes Ga-
malielis instructus fuit in lege & prophetis:ideo ad fidem probandam conuenientissima & copiosissima
introduxit testimonia,ex prophetis & lege.Postremo sicut in semetipso specialiter expertus erat misericordiam saluatoris,sic præ cæteris gratiam dei specialius commendauit , ostendens eam non esse ex me-
ritis,nec aliquem propriis viribus posse saluari. Sicq; totam spem nostram erexit ad elementiam creato-
ris:quatenus in sola bonitate ipsius speremus,eius gratiam incessabiliter inuocantes.

¶ DE PROLOGO HIERONYMI super Epistolas Pauli. ARTICVLVS II.

Hierony. SECVNDVM Hieronymum quæritur primo,cur post Euãgelia,quę legem perficiunt,in qbus spe- F
cta,consilia atque exempla viuẽdi plenissime proponũtur,scripsit Apostolus istas epistolas. Cuius
rationem assignat Hieronymus, scilicet vt in exordio nascentis seu primitiuę ecclesiæ nouis causis
emergẽtibus,tam presentia q̃ futura vitia extirparet,inutiles quæstiones excluderet,cõtra hæreticos quo-
que armaret ecclesias:sequẽs in hoc vestigia ,pphetarũ,qui post scriptã Moysi legẽ,libros suos scripserũt:
quatenus rediuiua populi refrenarẽt peccata,virtutes instruerent,& ad cultũ diuinũ auditores inducerẽt,
supplicioru cõmination e,bñficiorũ diuinorũ cõmemoratione,premiorumq; spõnione. ¶ Deinde quæritur
de causa numeri Epistolarũ. Decẽ enim scripsit ecclesiis,quatuor vero discipulis,sicut patebit. Huius ratio
est,vt ostẽdat vtriusq; testamenti plenã esse cõcordiã,summamq; vtriusq; legis,in harũ epistolarũ scriptura includi. Per decẽ quippe figuratur testamentũ antiquũ, propter decalogũ mandatorũ Moysi datũ. Per
quatuor vero signatur testamentũ nouũ,propter quatuor Euangelia. Decẽ itaq; scripsit epistolas ad ec-
clesias,vt demõstret se nõ discordare à Moyse. Quatuor vero misit discipulis, quoniam eadẽ est materia
Euãgeliorũ & Epistolarũ:videlicet documenta & opera Christi.Porrò epistolã ad Hebrẽos quidã dixe-
runt nõ esse Pauli,sed Luæ,vel Barnabæ,vel Clemẽtis,eo ꝙ cõtra cæterarũ consuetudinẽ epistolarũ titu
lo careat,facũdiorq; fit.Hoc autẽ à sanctis doctoribus reprobatur.Tacuit enim Apostolus in illius epistolę principio nomen suũ,ne Hebræi nomine suo audito,ipsam epistolã spernerent atque reiicerent:quoniã
Paulus apud eos habebatur suspectus,tanquã legis destructor.Prꝛterea mirũ non est, ꝙ eloquẽtior fuit in G
idiomate proprio.i. Hebræo,q̃ alieno,vtpote Græco,quo scripturæ sunt epistolæ cæteræ.Nã & gratia perficit naturã,secundũ dispositionẽ ipsius.Vnde donũ linguarũ seu gratia sermonis magis perfecit Apostolum in idiomate ꝓprio,q̃ alieno. ¶ De ordine quoq; epistolarũ inquiritur,cur epistolæ ad Romanos cæteris præcrdinetur,cũ ante cæteras non fuerit edita ? Quod ideo factum est, quoniã ista epistola cæteris est
profundior,Vel,quia Romani monarchiã orbis tenebant.Vel,quia in ista epistola contra primũ peccatũ,
quod est superbia,disputat.In ecclesia enim Romanorũ mixti erant conuersi ex iudaismo & gentilitate,
& hi inter se contendebant de dignitate:& quidã eorũ propriis meritis se putabant saluandos.Horũ ergo
errorẽ atque superbiã reprobans sanctus Apostolus,reuocat eos ad vnitatẽ,humilitatem,ac pacem: ostẽ
Rom. 12. dens Iudæos legem scriptam,Gentiles vero legem naturalem transgressos. Postremo omnium epistolarũ
generalis intentio,principalisque finis est,ad plenam obseruantiã euangelicæ doctrinæ,ac per hoc ad vi-
tam æternam inducere.Singulæ quoque epistolæ proprias sortiuntur materias,ac proprium finem.

¶ EXPOSITIO I CAP. EPIST. AD ROMANOS. ARTIC. III.

EPISTOLA in vigilia natiuit.

PAVLVS seruus Christi Iesu,vocatus apostolus , segregatus in Euangelium dei , quod
ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo,&c.] In hac epistola,sicut in conscriptione epistolarum fieri solet, præmittit salutationem , & primo ex-
primit personam salutantem , id est, seipsum, dicendo , Paulus seruus Christi Iesu. In H
hoc autem quod ait,Paulus,cõmẽdat personã suam à nomine.Cum vero adiungit, ser
uus,commendat eam à conditione.Commendat quoque eam à dignitate,cũ dicit,vo-
catus apostolus.Commendat etiam eam ab officio,subdens,segregatus in Euãgelium »
Origenes dei.Itaq; [PAVLVS] qui secundũ Origenem binominis erat (ad quod allegat illud actuũ,Saulus,qui &
Act.13. Paulus) secundum alios primo appellatus est Saulus, deinde post conuersionem dictus est Paulus, id est,
August. paruus seu humilis. Sic enim secundum Augustinum & Bedam ex humilitate vocauit seipsum. Secun-
Beda. dum Hieronymum autem dictus est Paulus à Sergio Paulo,quem conuertit.[SERVVS] seruitutẽ pon- »
Hierony. tanea non coacta,seruitute charitatis non puri timoris.De seruo enim qui seruit solo timore aut solo mer
Iohan.3. cedis intuitu,ait saluator,Seruus non manet in domo in æternum . Et iterum, Iam non dicam vos seruos,
Iohan.15. sed amicos meos.Loquẽdo autẽ de seruitute amoris,electi sunt serui,quoniã deo obediũt. Itaq;[SERVVS »
Iesu Christi,] cui seruire,regnare est:& sicut beata Agatha dixit,Sũma ingenuitas sua nobilitas est,Chri
sti seruũ existere,atq; sub eius dñio pmanere. [VOCATVS apostolus.] Vocatus inquam à deo, nõ ab ho »
Galat.1. minibus.i.per gratiã dei ad apostolatũ promotus,atq; à deo immediate in apostolũ consecratus.Vnde de
seipso hoc modo scribit,Paulus apostolus,non ab hominibus,neq; per hominẽ, sed per Iesum Christum,
Heb.5. & deum patrem.Nemo quippe assumit sibi honorem,sed qui vocatur à deo ꝛaquam Aaron. Puto autem
quòd ait,vocatus apostolus,ex humilitate,quasi dicere nolens , existens apostolus: sed,vocatus, id est,ab

A hominibus ſic æſtimatus & dictus,quanuis ego meipſum oon arbitrer dignum apoſtoli oomine.Ideo nan
que alio loco facetur,Ego ſum minimus apoſtolorũ,qui non ſum dignus vocari apoſtolus. Vocatur quo- 1.Cor.15.
que Paulus per excellentiam quandam apoſtolus,nõ propter authoritatem, ſed prędicationis efficaciam
» ſeu generalitatem:iuxta quod ait,Plus omnibus laborauí.[SEGREGATVS]io Euangeliũ dei].i.ab aliis Ibidem.
ſeparatus,quatenus euangelicã legẽ annunciem.Dicitur autẽ,ſegregatus.i.à grege infideliũ Iudæorũ diui Hebrę. 1.
ſus mẽte ſeu fide,loco & corpore.De qbus loquitur,Nõ acquieui carni & ſanguini.Vel,ſegregatus,à gre Galat.1.
ge apoſtolorũ & aliorũ diſcipulorũ:ſecundũ quod aiebat ſpũs ſanctus,Segregate mihi Paulũ & Barnabã Act.13.
in opus ad quod aſſumpſi eos.Ab his ſegregatus eſt corpore,non mentis vnione.Deniq; nomine dei,hoc
» loco intelligitur deus pater. Subditur enim,[QVOD].ſ. Euangeliũ [ANTE] videlicet à principio mun-
» di,maxime tamẽ à tẽpore Moyſi,vel etiam Abrahæ [PROMISERAT] ex ſua pietate,nõ hominũ me- Galat.3.
» rito,[PER prophetas ſuos io ſcripturis ſanctis].i.libris à prophetis conſcriptis [DE filio ſuo] vnigenito, Amos. 3.
naturali ac vero,non adoptiuo.Adam autẽ propheta erat,ſimiliter Enoch & Noe. ſcripturã vero Enoch Act.10.
allegat Iudas apoſtolus.Et quanuis liber Enoch non ioter ſcripturas ſanctas reputetur,ſed inter apocry
pha,eo q̃ peruerſi aliqua inconuenientia libro illi miſcuerint, certum eſt tamen librũ illum q̃ ab Enoch
editus eſt,ſacram fuiſſe ſcripturã. Et forſitan plures ſanctitate ante diluuiũ ſcripſerunt de Chriſto.Moyſes
quoque & Ioſue memoriã faciunt libri iuſtorum,quẽ conſtat eſſe vetuſtum,de Euangelio Chriſti ſaltem Ioſue. 10
B myſtice ſeu figuratiue loquentem.Hinc etiã Iudæorum magiſtri teſtantur, q̃ omnes prophetæ non ſunt 2.Regũ.1
loquuti niſi ſuper dies Meſſiæ.Propter quod Petrus in actis de Chriſto loquens, Huic (inquit) omnes ꝓ- Act.10.
phetiæ teſtimoniũ perhibent.Et iterũ,Omnes (ait) prophetæ à Samuele prænuntiauerunt dies iſtos. Sed
& ipſe ſaluator ſic loquitur,Oportet impleri omnia quę ſcripta ſunt io lege Moyſi & ꝓphetis & pſalmis Act.3.
de me. De lege autem & Euãgelio Chriſti ꝓmiſſum legimus,Lex à me exiet,& iudiciũ meum in lucem Luc.vlt.
populorũ requieſcet.Et alius propheta,Ecce dies veniunt dicit dñs, & feriam domui Iſrael pactum no- Eſa.50.
» uum,&c.[QVT (filius) factus].i.natus [EST ei,] ſcilicet deo patri, vtpote ad honorem & gloriam eius, Hier.31.
» [EX ſemine].i.poſteritate [OAVTO] prophetæ ac regis,[SECVNDVM carnem] aſſumptam. De qua
» dicitur,Verbum caro factũ eſt.i.ſecundum naturã humanã,quam aſſumpſit ex virgine benedicta, ex Da Iohan.1.
uid progenie orta.Immediatum autẽ ſemen corporis Chriſti, erat putiſſimus ſanguis ſacratiſſimæ virgi-
nis.Si vero ſumatur ſemeo ꝓ ſolito ſemine,quod cæteræ matres in generatiooe miniſtrant, videlicet pro
ſuperfluo illo naturæ coagulato,impuroq; ſanguine:ſic non eſt natus ex ſemine virginis Marię,quæ cum
mundiſſima fuerit,tale ſemen oõ prębuit.Sed neq; ex ſemine Dauid,niſi mediare, oõ immediate. ¶Cur
autẽ apoſtolus dicit Chriſtũ ex ſemine Dauid factũ ſecundũ carnẽ,& non potius natũ:imõ & alibi loqui-
tur,Miſit deus filiũ ſuum factũ ex muliere,cũ tamen ab Euangeliſta dicatur,Quod ex te naſcetur ſanctũ, Galat. 4.
vocabitur filius dei.Et Eſaias,Paruulus natus eſt nobis?Et reſpondendũ,q̃ ideo, vt oſtẽdat humanã Chri Luc.1.
C ſti generationẽ non fuiſſe naturali & ſolito modo,ſed ſupernaturali quodam ſpiritus ſancti artificio:iuxta Eſa.9.
illud propheticum,Nouum creabit dñs ſuper terram.Mulier circundabit virum.Et illud,Spiritus ſanctus Hiere. 31.
ſupueniet in te.¶Veruntamen aduertendũ,q̃ licet Chriſtus ſecundũ carnẽ factus ſeu natus ſit ex ſemine Luc.1.
Dauid,atq; ex felicitſima virgine,nõ tamen ſimpliciter & abſolute cooceditur, q̃ Chriſtus ſit creatus vel
creatura,quooiã noo ſubſiſtit in eſſe creato,nec per gñationẽ tẽporalem adeptus eſt nouã ſubſiſtentiã. Et
etiã ne videamur aliquo modo cõmunicare Arrianis,cæterisq; hęreticis,qui Chriſtũ dixerunt eſſe puram Iohan.1.
creaturã.Ipſe equidẽ eſt verus creator ac deus,& verbũ quod erat in principio, p quod facta ſunt omnia.
Cum ergo ſancti doctores leguntur Chriſtũ vocare creaturã,exponendi ſunt ſapienter.¶Præterea Chri
ſtus filius dei patris,dicitur factus ſecundum carnẽ ad gloriam patris,quia ob id incarnatus, & in mundo
conuerſatus eſt,vt nomeo dei patris hominibus reuelaret,eosq; ad cultũ ipſius induceret:iuxta illod, Ego Iohan.8.
non quæro gloriã meam,ſed glorifico patrẽ meum.Et alibi Iohanoes ait,Pater manifeſtaui oomen tuum Iohan.17.
hominibus,opus cõſummaui quod dediſti mihi vt facerẽ.Circa hũc locũ ſic ait Origenes, Factus eſt autẽ Origenes
filius dei ſine dubio,quod prius non erat ſecundũ carnem, ſecundum diuioitatem vero erat prius,& non
erat,quando non erat.¶Poſtremo.ſciendum q̃ in Chriſto ſunt duæ generationes ſeu natiuitates, videli-
cet diuina & humana,ſed vna dũtaxat filiatio.Generatio enim concernit naturam quę in Chriſto duplex
cooſiſtit,filiatio vero perſonã quæ oon eſt niſi vna in Chriſto. Nihilominus Chriſtus vere eſt filius virgi-
D nis,quia ex ea veraciter natus,[QVT prędeſtinatus eſt filius dei in virtute ſecundũ ſpiritũ ſanctificationis
» ex reſurrectione mortuorũ Ieſu Chriſti dñi noſtri] Verba hæc difficultatibus plena ſunt. Denique de ipſa
prædeſtinatione multa dici poſſent,quæ infra tangentur.Nuoc vero breuiter percurrendo, ſciendũ,q̃ di-
uina prouidentia vniuerſa complectatur,ita q̃ deus glorioſus & ſapiens omnium rerũ prouidentiam ha-
bet.Singula nanq; propter certũ finem creauit, eisq; deſiderium fiois impreſſit, atque de mediis ad finis Sapien.11
adeptiooẽ requiſitis prouidit.Quemadmodum vero inrellectualis creatura cęteris rebus eſt ſublimior:ſic
prouidentia dei,oobiliori modo ei aſcribitur:ita q̃ ꝓuidentia mentis diuinæ reſpectu intellectualiũ creatu
ratũ prædeſtinatio dicitur.Eſt enim prædeſtinatio (ſecundum Auguſtinũ) præordinatio alicuius ad glo- Auguſt.
riam,ſeu præparatio gratiæ in pręſenti,& gloriæ in futuro.Inquantũ itaque deus quoſdam ad ſupernatu- Epheſ.1.
ralem beatitudinem præordinauit,& media peruemendi ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos
prædeſtinaſſe ſeu præmiſiſſe.Prædeſtinatio enim eſt quędã præmiſſio,talis autem prædeſtinatio dilectio- Iohan.15.
nem ac electionẽ ſecundum modũ noſtræ conceptionis pręſupponit,& inde procedit. Prędeſtinatio igi-
tur anteceſſionẽ quandã prædeſtinantis anre prædeſtinatũ & gratuitum donũ ineludit. Cum ergo ſit ita, Roma. 8.
mirum videtur quomodo nunc ſaoctus apoſtolus dicat filiũ dei prędeſtinatũ in virtute,&c.Vnde (vt fer-
tur) Origenes corrigit literam,loco prędeſtinan ponens,deſtinatũ, quia (vt ait) prædeſtinatio eſt nõdum Origenes
entis,deſtinatio vero eſt entis.Filius autem dei eſt ens æternum.Aliqui quoque ſic fecerunt textum. Qui
prædeſtinatus (vt ibi ſit punctus) eſt filius dei in virtute. Sicque prædeſtinatus nominaliter ſumitur,

& est sensus, Qui filius existens prædestinatus secundũ humanã naturam, est filius dei vnigenitus secundũ E
Iohan.10. naturam diuinã, in virtute. i. in diuina potentia, quę sibi & deo patri cõmunis est. Veruntamen quoniã lite
Haymo. ra nostra haber, qui prædestinatus est, considerandũ qualiter hoc ipsum intelligi debeat. Haymo ergo ita exponit. Qui. i. Christus, filius, seu dei secundũ ꝙ homo prædestinatus est. i. eius humanitas prædestinata est, & prærdinata sine suis meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est, assumpta à verbo existente in eadem virtute diuinitatis cum patre, & esset vnita illi in vnitate personæ. Quod vero subiungitur, secũdum spiritum sanctificationis, refert Haymo ad illud quod dictum est, qui factus est ex semine Dauid, secundũ carnem: vt sit sensus, Filius dei factus est homo ex semine Dauid, secũdum spiritum sanctificationis. i. secundũ operationem spiritus sancti hominis sanctificantis. Ipse enim operatus est hanc superbenedictam verbi incarnationẽ seu humanationẽ. Nam quantus facta sit à tota supergloriosissima trinitate, tribuitur
Luc.1. tamen spiritui sancto, Vnde in symbolo legitur, Qui cõceptus est de spiritu sancto. Incarnatio etenim vere bi, est opus summæ pietatis. Pietas autẽ appropriatur spiritui sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurre
Haymo. ctione mortuorũ refert Haymo ad illud quod dictũ est. Prędestinatus est filius dei, eriꝛ; sensus, ꝙ ipse sit filius dei cui natura humana vnita est, manifestatũ est ex resurrectione mortuorum dñi nostri Iesu Chri-
Mat.27. sti, hoc est, eorum qui simul cũ Christo surrexerunt. De quibus scribit Matthæus, Multa sanctorum corpo
Iohan.5. ra, qui dormierant, surrexerunt, & venientes in sanctam ciuitatẽ, apparuerunt multis. Per hoc enim quod
Lucę.24. Christus seeũ mortuos surgere fecit, tanquã ex præclaro miraculo, patuit eum esse verũ filium dei, de cu- F
Psalm.21. ius passione cecinerũt ꝓphetæ. Quanuis autẽ expositio ista sit vera atq; catholica, videtur tamen à verbis
Esiæ. 53. literæ nõnihil aliena. Ambrosius vero refert prędestinationem hanc filii dei ad manifestationẽ hominibus
Ambros. factã, qua ab æterno præscitum est, vt in tẽpore manifestaretur esse filius dei in virtute. Sed vt maneamus in ipso textus tenore atque contextu quantum possibile est, aduertendum, quòd esse prædestinatum, com petit Christo seu filio dei secundũ ꝙ homo. Dictũ est enim ꝙ prędestinatio est æterna prædestinatio horũ
Pro.8. quę per gratiã fiunt in tẽpore. Quod autẽ homo est deus, & deus homo, in tẽpore factum est per gratiam vnionis, non tamen per gratiam habitualẽ. Et hoc vtique ab æterno fuit prædestinatum. Quanuis ergo nõ concedatur simpliciter, Christus factus est filius dei, sensus enim est, ꝙ persona quæ Christus est, factus est filius dei, eo ꝙ fieri referatur ad rem secundũ ꝙ in se est: hoc tamen cõceditur, Christus prædestinatus est filius dei esse, quoniã prædestinari conuenit rei, prout est in apprehensione prædinantis. Persona autem seu hypostasis verbi apprehendi potest, prout in humana natura subsistit. Sed (vt dictum est) prędestina-
Iohan.1. tio ista asscribitur Christo ratione naturæ assumptæ. Nam antecessio, & donum gratuitũ Christo conueniunt ratione humanitatis duntaxat. Sic ergo exponẽda est litera, Qui filius dei, scilicet Christus, in dua-
Col.1. bus naturis subsistens, secundũ ꝙ homo, prędestinatus est, hoc est sola gratia seu dei beneuolẽtia sine propriis meritis prędestĩatus est, non solũ vt sit caput ecclesię, & à principio suæ cõceptionis in virgine, confir-
2.Cor.1. matus esset in bono & cõprehensor perfectus: verũctiam vt esset filius dei, non adoptiuus, sed naturalis, in G
Iohan.5. virtute. i. diuina potestate, per quam prædestinatio ista effectum sortita est, scu ad actum deducta, secundũ spiritum sanctificationis. i. per spiritũ sanctum, quoniã operatione spiritus sancti facta est incarnatio Chri
Matth.1. sti: iuxta illud, Quod natum est in ea, de spiritu sancto est. Incarnatio autem est prædestinationis effectus. Secundũ spiritum, inquam, sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, hoc est secundum spiritum sanctum, per cuius sanctificantem gratiam spiritualiter mortui reuiuiscunt. qui vocantur mortui, domini no-
2.Cor.8. stri Iesu Christi, quoniam merito eius, gratiam spiritus sancti recipiunt atque saluantur, [PER quem] sci- „
Eph.4. licet Iesum Christũ, [ACCEPIMVS,] ego Paulus, cæteriq; apostoli à summa trinitate, [GRATIAN] „ id est, primitias spiritus sancti, seu diuinorũ munerum supernaturalem infusionem. ¶ Gratia autẽ proprie sumpta, est donum seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationem infusus, essentiam rationalis
1.Cor.12. creaturæ immediate perficiens, eamque in esse diuino ac meritorio statuens. Hęc est gratia gratũ faciens,
Rom.6. quę à virtutibus, fructibus ac donis spiritus sancti distinguitur, [ET apostolatũ]. i. potestatẽ seu authorita- „
Heb.11. tem, præcipuamq; cõmissionẽ ac legationem prędicandi Euangelii Christi, [AD obediendum fidei]. i. ad „
Act.5. hoc, vt eos quibus euangelizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ra-
2.Cor.10 tione postposita, intellectum suum humiliter subdant incomprehensibilibus & supernaturalibus testimo-
Mat.vlt. niis fidei. Vnde inferius ait Apostolus, In captiuitatẽ redigens omnem intellectũ in obsequiũ Christi. Hæc
Psalm.18. autem accepimus facere, [IN omnibus gentibus]. i. vbique terrarũ, non solũ in vna aut paucis nationibus, H
Act.1. vt impleremus quod de nobis prędixit ꝓpheta, In omnẽ terrã exiuit sonus eorũ. Hinc enim Christus aie-
Esa.vlt. bat apostolis, Eritis mihi testes in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimũ terræ. Qui etiã per Esaiam
66. de apostolis loquitur, Mittã ex eis qui saluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricã & Lydiam, tenentes
Esa.42. sagittam, in Italiã & Græciã, ad insulas longe, & annuntiabunt gloriam meã gentibus. Omnia vero hæc
60. fecinius [PRO nomine eius]. i. pro nomine Christi glorificando ac dilatando, vt omnes conuertantur ad „
FINIS. ipsum. Deniq; de Romanis, qui erãt Italici, subdit. [IN quibus]. i. inter quas gentes, ad quas missi sumus, „
[ESTIS & vos] Romani [VOCATI Iesu Cristi] id est, vocati à deo per inspirationem & gratiam ad „
Mat.10.x fidẽ catholicã, vt sitis Iesu Christi, ptinendo ad oues seruosq; eius. ¶ In Euangelio scriptum est, quemad-
Lucę.6. modũ Christus vocauerit ad se duodecim discipulos, eos appellans apostolos, quibus & ait, Nonne ego
Marci.3. vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictum est, apostolos accepisse apostolatum à deo trinitate per
Iohan.6. Iesum Christum? Et respondendi, ꝙ apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratum faciens, sunt
1.Timo.2. quidẽ à deo & eiã à Christo, secundũ quod deus est authoritatiue, primo & principaliter. A Christo autem, secundũ quod mediator est dei & hominum, sunt mediate & executiue, seu dispositiue, & quodãmodo instrumentaliter. Per Christum enim seu per meritum eius, omnia diuinarum munera gratiarum no-
Mat.7. bis præstantur: secundum quod ipse testatur, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Pro-
Iohan.14 pter quod in conclusionibus orationum ecclesię communiter dicitur, Per dñm nostrum Iesum Christum.

A [OMNIBVS qui sunt Romæ dilectis dei] .i. à deo æternaliter ꝓmatis. Ipse enim prior dilexit nos [VOCATIS sanctis] .i. fidelibus per diuinæ vocationis gratiã sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appellantur, [GRATIA] de qua nũc factus est sermo, quæ est principium omnis actionis meritoriæ, ponens animã in esse spirituali & grato [VOBIS & pax] interna, quæ est tranquillitas mentis, & quies in debita interiorũ ordinatione consistens: de qua propheta, Non est (inquit) pax impijs dicit dominus. Et in Psalmo, Pax multa diligentibus legem tuã, præsertur & insit vobis [A deo patre] nostro, qui est pater naturã, & pater nr̃ per gratiæ infusionẽ, siue adoptionẽ. de quo Christus in Euang. Ascẽdo ad patrẽ meũ, & patrem vestrum. Cum ergo sit pater noster, cum omni fiducia ab eo gratiam postulare debemus, quia vt indulgẽtissimus pater libenter tribuet egenis, mendicisque filijs quicquid rationabiliter petunt ac iuger. Ideo nãque in Euãgelio ait Saluator, Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit spiritum bonũ petentibus se? [IN domino Iesu Christo.] Ex hoc arguitur, Christũ esse verum deũ, cum nullus sit author aut dator pacis internæ & gratiæ, nisi deus ómnipotẽs. Sequitur quoq; deũ patrẽ & Christũ esse vnũ ac idẽ causale principium pacis & gratię, quoniã solus creator est causa huius pacis & gratiæ. Vnde conſtat vtriusque esse eandẽ deitatẽ, eandẽq; virtutem & operationem: iuxta illud, Quæcunq; facit pater, hæc & filius similiter facit. Et idem rite sentitur de spiritu sancto, qui hic non exprimitur, quoniã patre & filio nominatis, intelligitur tanquam amor, & nexus, osculũq;

B amborũ. ¶Præmissa persona scribentis, & eis quibus scribitur eo̅memoratis, forma quoque salutationis præhabita, sequitur narratio. [PRIMVM quidẽ] .i. ante cætera quæ dicturus fiue acturus sum. Vel primũ .i. præcipue, [GRATIAS ago deo meo] simplici in essentia, & trino in personis, qui licet sit omniũ deus ratione creationis, est tamẽ specialiter deus meus, propter singularẽ charitatem & pietatẽ eius super me: & ité propter præcipuã ſpẽ, dilectionẽ, ac cultum quibus ei inhæreo, dicens cum Psalmista, Deus cordis mei & pars mea deus in æternũ. Solet autẽ apostolus (& ita fieri decet) à gratiarũ actione incipere, [PER Iesum Christũ] secundũ ꝙ homo est, & dei ac hominum mediator: ita ꝙ Christus est mihi causa gratias agẽdi deo meo, quoniã beneficia eius, & omnia quæ ipse pro nobis fecit ae pertulit, excitãt & obligãt me ad gratias deo altissimo referẽdas, qui tanta bona hominibus per Christũ largitus est. [PRO omnibus vobis] .i. propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro oĩbus vobis. i. pro vestro profectu atq; salute, quatenus mę pro vobis gratias referẽte, augeatur in vobis salus & gratia Christi. Vel, pro omnibus vobis, supplendo vestrũ imperfectũ. Vel, pro omnibus vobis. i. in persona omnium vestrũ seu vice vestra, [QVIA fides vestra annũciatur in vniuerſo mũdo] .i. in multis ac principalibus finibus mũdi. Romani enim, quoniã totius mundi præfidebãt, famosissimi erant, & ideo fides eorũ per omnia ora fideliũ voliebat. Dixerũt enim aliæ ecclesiæ gẽtiũ. Ecce Roma, quæ est caput ac domina mũdi, fidẽ suscepit. Sieq; eõfirmabantur in fide exẽplo fidei Romanorũ. In his verbis cõmẽdatur nobis charitas sancti apoſt. qui de proximorũ salute ſicut de propria exultauit & gratias retulit. Ita & nos agere cõpetit, vt ſcilicet gratias deo agamus, cũ audimus & ſcimus proximos nostros ſpiritualiter proſperari. Vnde infra ſcripturã est, Gratias agentes deo pro omnibus ſemper. Asserit quoq; Apoſtolus ſe gratias agere de fide Romanorũ, quoniã fides fundamentũ est vniuerſarum virtutum. In fide tamen ineluditur cætera dona gratiæ dei. [TESTIS enim mihi est deus, cui ſeruio] cultu latriæ [IN spiritu meo] .i. in ſuperioribus viribus animæ meæ, videlicet in intellectu, credendo, orando, cõtẽplando, & voluntate ſperando, amando, & cætera bona opera agendo. [IN Euangelio filij eius] quod alijs prædico, cui obedio, & ꝙ quo multa ſustineo. ¶Euãgeliũ autẽ filij dei ſeu Christi, est annunciatio bona, & sancta doctrina, quam Christus primo edocuit, & per apoſtolos alijs nunciauit. ¶Hoc loco ſicut & aliãs sæpe iurat Apoſt. quatenus melius sibi credatur. Quod fecit propter infirmitatẽ eorũ quibus loquebatur. Nec tamẽ fecit contra illud ſaluatoris in Euãgelio, Ego dico vobis, nõ ita rare omnino. Et iterũ, Sit ſermo veſter, est est, nõ nõ. Vnde & Iacob* dicit, Ante omnia nolite iurare. His enim verbis prohibetur iuratio falſa, eonſultitur iurationis diſſuefactio: permittitur iuratio neceſſaria. Propter quod Christus adiecit, Quod amplius est, à malo est, nõ dixit, malũ est, ſed à malo est. ab imperfectione vel incredulitate eius, propter quẽ iuratio adhibetur. Imõ iuratio debẽt circunſtãtionata, est actus virtutis, quæ latria nuncupatur. Vnde ſcripturã est, Dominum deũ tuũ timebis, & per nomẽ eius iurabis. Et in Psal. Laudabũtur omnes qui iurãt in eo. Huius itaq; rei teſtis est mihi deus [QVOD sine intermissione]

D .i. omnibus cõgruis horis ſeu aptis tẽporibus, [MEMORIAM veſtri facio] .i. veſtri reminiſcor, & coram deo memor ſum veſtri [SEMPER]. .i. in omni tẽpore cõuenienti: iuxta quẽ ſenſum ait Saluator, Oportet ſemper orare, & nõ deficere. [IN orationibus meis.] ¶Ex ĩto elucesçit, ꝙ interdũ licet & expedit vt vnus alij manifeſtet dilectionẽ, ſolicitudinẽ, & laborẽ, quibus pro ipſo afficitur & fatigatur: nõ ad accipiẽdũ humanũ fauorẽ aut tẽporalẽ mercedẽ, ſed vt aliũs ex hoc ad meliora prouocetur, atque de proximo ſuo melius ſentiat & cõfidat. Quod tunc maxime fieri debet, cũ vnus de alio ſiniſtre aut impie ſuſpicatur. [OBSECRANS] hoc est, per ſacrorum cõmemorationem orans: ſicut quũ dicitur, Per paſſionem tuam libera nos, [SI quo modo] .i. vt aliquo modo, [TANDEM aliquando] poſt multa & longa deſideria, [PROSPERVM iter habeam in voluntate dei] hoc est, ſecundum diuinæ voluntatis beneplacitum. Non enim aliud abſolute oro aut appeto, niſi diuina voluntate ſuppoſita: ſemper dicẽs, Fiat voluntas tua. [VENIENDI ad vos] ô Romani. Nã & ideo creditur Paulus Cæſaręa appellaſſe, &c. quatenus occaſionẽ haberet veniẽdi Romã. [DESIDERO enim vos videre, vt aliquid vobis impartiar gratiæ ſpiritualis] .i. gratiã mihi collatã, vobis cõmunicẽ, inſtruẽdo vos plenius de euãgelica lege, & diſponẽdo corda veſtra per meã exhortationem ad abundantiora dona ſpiritus ſanctị: quemadmodum Petrus admoner, Vnuſquique ſicut accepit gratiam in alteruterum illam adminiſtrantes, ſicut boni diſpẽſatores multiformis gratiæ dei. Non enim debet homo (præſertim prælatus, prædicator aut doctor) talentum ſibi conceſſum abſconere, quia vt in Eccleſiaſtico habetur, Sapientia abſcondita & theſaurus inuiſus, quæ vtilitas in vtriſque?

1. Iohã. 4.
Esa. 32.
Psal. 118.
Iohã. 20.
Esa. 45.
Iohan. 3.
Heb. 10.
Luc. 11.
2. Petr. 1.
Iohan. 14.
Sapiẽ. 16.
Exod. 15.
Psal. 72.
Rom. 5.
2. Iohan. 1
1. Cor. 10
1. Cor. 7.
Eph. 5.
Hebr. 11.
Ibidem.
Iaeob. 5.
Matth. 5.
Deut. 6.
Psalm. 62
Luc. 12.
Prou. 8.
Philip. 1.
Matth. 6.
Act. 25.
1. Petr. 4.
Matth. 25
Eccl. 41.

2.Cor. 7. [AD cõfirmãdos vos] in veritate fidei,& obseruatione euãgelicæ legis.[ID EST simul cõsolari in vobis] E
hoc est,ad hoc cupio vobis gratiam impartiri,vt ex vestra confirmatione, ego quoque in vestro profectu
consoler & gaudeam:quoniã sicut de vestra imperfectione contristor,ita de vestra perfectione iucundor,
[PER eam quæ inuicẽ est,fidẽ vestrã atq; meã] hoc est,per cõmunem ac mutuã fidem nostrã:quæ est fi- „
des catholica,in qua fundatur,& ex qua oritur consolatio,qua vnus fidelis de ꝓfectu & bono alterius cõ „
solatur.Hæc quippe consolatio fundatur in hoc quod credimus, & speramus simul ad æternã felicitatem
Galat.5. pertingere.Loquitur autẽ de fide formata quę ꝑ dilectionẽ operatur,nõ de fide informi.[NOLO autẽ vos „
ignorare fratres,quia sæpe proposui venire ad vos] si tamẽ deus permitteret,[ET prohibitus sum] impe- „
ditus,vel ex diuina reuelatione veritus sum ab executione propositi mei,[VSQVE adhuc] cum præsentẽ „
scribo epistolã.Impeditus autẽ fuit Apostolus per captiuitatẽ,seu aliam occupationẽ.Vel propter Roma
Act.16. norum peccata nondũ permisit eũ Christus pergere Romã:quomodo in Actibus legitur,Vetati sunt Pau
lus & sui à spiritu sancto loqui verbũ dei in Asia,& nõ permisit eos spiritus Iesu. Postea tamen prędicauit
Philip.1. Paulus in Asia.Ideo autẽ proposui venire ad vos, [VT aliquẽ fructum habeã in vobis].i. spiritualẽ profe-
ctum in vobis producã,vosq; in gratia dei ac bonis operibus fructificare faciã,& etiã vt vobis prędicãdo
1.Cor. 9. maius meritũ in præsenti,maiusq; præmiũ in futuro acquiram.qnæ omnia finaliter refero ad gloriam dei
2.Mac.12 sublimis ac omnipotẽtis.[SICVT & in cæteris gẽtibus] quibus prædicaui,fructũ aliquẽ habeo. [GRAE- „
CIS] qui naturali ingenio pollent,& philosophię inuẽtores fuerũt,[AC Barbaris] hoc est, hominibus du F
5.Cor.15. ris,& quasi sine lege viuentibus.Omnes præter Latinos,Hebręos, & Græcos,Barbari appellantur,[SA- „
PIENTIBVS & insipientibus].i.fidelibus & infidelibus,doctis & indoctis,vnũ verum deũ nescientibus, „
& idola venerantibus,[DEBITOR sum] prędicare eis Euangeliũ regni cœlestis,nõ ꝓpter eorũ merita, „
aut dona ab eis recepta:sed ex cõmissione diuina,& ꝓpter bñficia mihi diuinitus cõdonata,quę ordinan-
tur ad hoc,vt oĩbus prędicẽ.Gratię enim gratis datę ordinãtur ad ꝓximũ. [ITA quod in me prõptũ est] „
.i.sic ꝙ ego ob hãc obligationẽ,magis tñ ex charitate paratus sum, [ET vobis q Romę estis euãgelizare. „

¶PROSECVTIO huius capitis ab eo loco, [NON ENIM ERVBESCO EVANGELIVM.] ARTICVLVS SEPT.

5.Cor.1. MERITO dixi me esse paratũ euãgelizare & vobis Romanis. [NON erubesco euangelium dei] „
hoc est,non cõfundor publicè annuntiare crucem, & passionẽ & cętera mysteria Christi,quæ in
Act.3. Euangelio describuntur,atq; à reprobis irridẽtur.Paratus sum nãque pro nomine Iesu contume
Luc.9. liã pati:quoniã ipse ait,Qui me erubuerit,& meos sermones,hũc filius hominis erubescet cũ ve-
nerit in regno suo.Huic cõsonat illud Psalmistę,Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regũ, & non
Psal.118. cõfundebar.Ratio huius subiicitur,[VIRTVS enim dei est in salutẽ omni credenti] hoc est, Euangelium „
Iohan. 6. Christi.i.potẽs effectus diuinę potestatis,seu fortis doctrina,ꝓficiens in salutẽ æternã, omni credenti per
Mat.24. fidem formatã ac persęuerantem,[IVDAEO primum] hoc est,ex Iudaismo cõuersis,videlicet primitiuę „
Matth. 15 ecclesię,quę ex Iudęis cõstabat,Nam & Christus dicebat Non sum missus nisi ad oues, quę perierunt do G
Act.3. mus Israel,hoc est,ad synagogã primo,ac principaliter missus sum.Ideo Paulus aiebat Iudęis,Vobis opor
Infra.13. tebat primũ loqui verbum dei. Deinde [ET Græco] hoc est,ex gentilitate cõuersis valet Euangeliũ. Per „
Græcos quasi à digniori Gentiles significat.Repulsa enim prædicatione Apostolorum à Iudæis, iusta fa-
Act.13. cta est transmigratio ad Gentiles,secundũ quod Paulus testatur,Quia repulistis illud,& indignos vos iu-
Haymo. dicastis æternæ vitę,ecce conuertimur ad gentes.Secundum Haymonem,Euangelium dicitur virtus dei,
1.Cor.2. quoniã Christum,dei virtutem annuntiat.Secundum Ambrosium vero dicitur virtus dei,quoniã valet ad
Ambrosi⁹ indulgentiã peccatorũ,& ad operationem miraculorũ. Quod autẽ Euangelium sit virtus dei proficiens
in salutẽ omni credenti,deuceps declarat,[IVSTITIA enim dei in eo reuelatur ex fide in fidẽ.] Hæc „
iustitia dei,quę reuelatur seu manifestatur in Euãgelio,sicut in scriptura veraci,vel in Iudæo & Græco,si-
cut in subiecto iustificato,tripliciter intelligi potest. Primo, de increata iustitia creatoris, quæ est ipsemet
Iohan.3. deus sanctus & iustus.In Euangelio quippe increata dei patris iustitia declaratur, siue describitur,quomo
do.s.maluit vnigenitum suũ pati & mori,q̃ peccata manere inulta. Et quomodo Christus per viam iusti-
Roma. 8. tiæ mundũ redemit,quomodo etiã pater omne iudicium præstitit Christo,& per ipsum iudicaturus est o-
Iohan.3. mnes,daturusq; singulis quod merẽtur.Nunc tamen potissimũ loquitur sanctus Apostolus de iustitia dei
2.Tim. 4 omnipotentis,qua infideles vt impii iustificati sunt gratis. ¶Sed cũ hoc ad misericordiã dei ptineat,mirũ H
Roma. 3. videtur,quomõ illud iustitię asscribatur.Et respondendũ secundũ Anselmum,ꝙ tanta est bonitas atq; be
Nota. gnitas dei,vt iustũ sit eũ etiã indignis & impiis misereri ac parcere: sicq;,vt huiusmodi actu attẽditur iusti
tia ex parte bonitatis diuinæ secundũ seipsam acceptæ.Misericordia quoq; in eo attẽditur, ex parte boni-
tatis diuinę ad indignos relatę. ¶Secundo exponitur de iustitia dei creata,quã ipse causat in nobis,ꝑ quã
Roma.4. iustificamur formaliter,quia per eã deus iustificat nos gratis.Per fidẽ sine ŏperibus legis. Dãdo enim ani-
mæ fidem & gratiã,confert iustitiam,per quam anima iustificatur.Hæc iustitia in Euãgelio reuelatur,&
1.Cor.2. in Christianorum cordibus manifestatur.¶Tertio exponitur, de fideli ac vera diuinarũ promissionũ ad-
Lucæ. 24 implctione,qua deus in ecclesia & in Euangelio adimpleuit,quod in veteri testamento prædixit,atque in
Matth.3. populo synagogę prefignauit. Hęc iustitia in Euãgelio reuelatur,Christo testãte,Oportet impleri omnia
Roma.10 quę scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me.Et alibi, Vnũ ioca nõ peribit de lege,donec omnia
Philip.3. fiant. De prędicta iustitia dei secundo mõ accepta, alio locõ dicit Apostolus, loquens de Iudęis,Ignoran-
Esa. 16. tes dei iustitiã & suam volentes statuere,iustitiæ dei non sunt subiecti.Et rursus,Inueniar in illo nõ habens
Marci.16 meam iustitiam,quæ ex lege est,sed quæ ex fide.Vnde per Prophetam dñs ait, Prope est iustitia mea vt
Matth. 9. reueletur.Erat nanque veteri lege velata,sed in Euãgelio est reuelata.De qua iustitia dicit Saluator, Qui
Lucæ.7. crediderit & baptizatus fuerit,salous erit.Et alibi,Fides tua te saluam fecit.Itemq;,Qui credit in me,ha-
Iohan.6. bet vitam æternam.Quælibet iustitia dei nunc prædicta reuelatur ex fide in fidem, hoc est ex fide pro-

A phetarum & patriarcharum,in fide Apostolorum atque Ecclesiæ:quia quod illi crediderunt futurum, istí crediderunt impletum. Vel, Ex fide, hoc est, ex actu fidei vnius articuli, in fidem, id est, in actum fidei alterius articuli. Omnia nanque testimonia fidei sunt conexa, & vnum ex alio magis credibile red
» diur, imò & quodammodo declaratur, magisque planum, ac rationale iudicatur. [SICVT scriptum est, Iustus autem ex fide viuit.] Hoc allegat Apostolus ad probandum, quòd iustitia dei reuelatur in Euangelio, vel in Christiano ex fide in fidem. ¶Sed cum fides sit vna (iuxta illud, Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma) quomodo nunc dicitur ex fide in fidem, quasi sint fides diuersæ? Et respondendum, quòd fides est vna ex parte obiecti. Numeratur autem & diuersificatur ex parte subiectorum: in eodem tamen fides non est nisi vna numero, sicut & charitas. Vnde vt dictum est, per fidem intelligitur actus fidei, qui diuersificatur. Authoritas vero ab Apostolo introducta habetur in Abacuc, vbi legitur: Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex fide viuet. Cui concordat illud quoque Esaiæ, Qui incredulus est, infideliter agit. Et in Ecclesiastico inducitur, Qui timetis dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra. Nullus etenim proprie iustus est, nisi referat opera sua ad vltimum finem, qui est supernaturalis felicitas. Hunc autem finem non agnoscimus nisi per fidem, quæ in omni actu meritorio dirigit rationem. Idcirco in fide tanquam in basi seu fundamento virtutum, viuit iustus. Hinc etiam ait Scriptura, Domine, oculi tui respiciunt fidem. ¶Porro, quòd
B ex fide sit salus iustitiaque credentium, declarat consequenter Apostolus ex opposito. [REVELATVR enim ira dei] hoc est, iusta vltio diuinæ iustitiæ, [DE cœlo] per reuelationes cœlestes ab angelis factas, qui hominibus diuinam distributionem ac vltionem, seu pœnas inferni reuelauerunt. Vel, ira dei de cœlo, id est dei cœli, seu dei cœlestis. De quo canitur, Laudate dominum de cœlis Vel, dei iudicis, de cœlo venturi ad iudicandum viuos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari de cœlo, quia in die nouissimo, cœli ardentes (secundum Petrum Apostolum) & angeli cum iudice venientes, ostendent iram dei contra iniquos. Itaque reuelatur ira, indignatio, deiestatio dei, [SVPER omnem impietatem (qua peccatur in deum) & iniustitiam] qua peccatur in proximum [HOMINVM] peruersorum [EORVM] videlicet, [QVI veritatem dei] quam agnoscunt, hoc est, diuinorum notitiam seu diuinam iustitiam, quæ frequenter veritas nominatur, [IN iniustitia detinent] id est iniuste viuendo apud se retinent, non procedentes in actum virtuosum: sed ipsam veritatem ab operis executione retrahunt, atque abscondunt: quibus competit illud, Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Et illud, Melius erat non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum reuerti. ¶Hoc loco incipit loqui Apostolus contra peccata gentilium Idololatrarum. De hac reuelatione iræ dei super impietatem & iniustitiam hominum, ipse dominus per Prophetam protestatur, Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem ipsorum, & requiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. ¶Insuper causa punitionis istorum subiungitur, [QVIA quod notum est dei] hoc est,
C per naturalem rationem de deo sciri potest, videlicet quòd deus sit iustus & sapiens, approbans bona, & reprobans mala, & quod ipsi soli sit cultus perfectissimus, vtpote honor latriæ, exhibendus [MANIFESTVM est in illis] hoc est, gentilibus notum fuit, [DEVS enim illis manifestauit] per influentiam luminis naturalis, per quod anima rationalis ex creaturis intelligit creatorem. De quo lumine scribitur, Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Vnde Origenes ait, Notū dei est hoc quod ex mundi huius dispositione & naturali ratione assequi possumus. Ignotum vero dei est, ratio substantiæ eius, quæ omnem latet creaturam, similiter & mysterium humanæ liberationis. Pluribus autem modis deus reuelauit hominibus veritatem, videlicet per sapientiæ infusionem, per angelicā reuelationem, per sanctorum instructionem, per naturalem rationem. Secundum Damascenum quoque omnibus naturaliter inserta est cognitio existendi deum. Nunc tamen agit apostolus de reuelatione quæ fit per naturalem rationem, quæ ex creaturis ascendit ad creatoris notitiam: subditur nanque, [INVISIBILIA enim ipsius] id est diuina natura incorporea simplex & inuisibilis, & perfectiones eius, quæ naturaliter sciri possunt, videlicet iustitia, potentia, prouidentia, &c quæ dicuntur inuisibilia dei, quoniam licet sint vnum in deo, & ipsa diuina essentia, tamen secundum rationem distinguuntur, diuersimode significantur, & per diuersa cognoscuntur. Hæc ergo inuisibilia dei, [a creatura mundi] id est ab homine qui inter creaturas huius sensibilis mundi primatum sortitur: de quo dominus dicebat, Prædicate
D euangelium omni creaturæ, id est omni homini, [PER ea quæ facta sunt (id est per res creatas) intellecta] id est intellectualiter contemplata. Oportet enim inuisibilia dei intellectuali, puroque oculo intueri, [CONSPICIVNTVR] id est agnoscuntur. Vel per ea quæ facta sunt intellecta, id est per creata rite considerata. [SEMPITERNA quoque virtus eius] id est æterna potestas dei, [ET diuinitas] ab homine conspiciuntur, per ea quæ facta sunt, non vtiq; per speciem, vel quid sint, sed quia sunt, & quid non sunt. Cum enim omnis creatura sit quidam radius sui creatoris, & omnis effectus sit quædam participata similitudo suæ causæ (quoniam vnumquodque producit sibi simile) certum est quòd ex naturis creatis aliquo modo cognoscatur increata natura. Videntes quippe philosophi ordinem esse in rebus, & quod vnum procedit, causatur & gubernatur ab alio, peruenerunt ad notitiam vnius primi, summique entis, quod oportuit esse æternum, perfectum, & independens. Ex vniformi quoque motu cœlestium corporum, & stabili consistentia mundi atque gubernatione inferiorum, a superioribus perpenderunt esse in vniuerso vnum quendam summum prouisorem, dominatorem ac principem. Quam multa autem vera, profunda, ac mira agnouerint Plato cum suis & Aristoteles cum peripateticis de inuisibilibus dei, de sempiterna virtute ac diuinitate ipsius, patet in libris eorum. Sed & Proclus Platonicus in Elementatione sua theologica de deo atque diuinis subtilissime loquitur, quis in multis aberret. Prædictis autem verbis apostoli consonat illud quoque Sapientis, A magnitudine speciei creatæ

Psalm.18. Abac.2. Ephes.4. Abac.2. Esa.21. Eccl.2. Hier.5. Psal.148. 1.Petri.3. Ezech.18 Iacob.4. 1.Petri.2. Esa.13. Iob.35. Eccle.1. 1.Tim.1. Psalm.4. Origenes Damasc. 1.Tim.1. Psalm.8. Marc.16. Esaiæ.52. 1.Cor.1. Eccl.17. Sap.13.

Prou.6. turæ poterit creator horum cognoscibiliter videri. Omnia enim (vt Salomon ait) propter seipsum ope E
ratus est dominus, scilicet vt in creaturis diuina maiestas atque perfectio reluceret: sicque ex considera
Eccl.3. tione creaturarum incitaretur homo ad contemplationem, amorem, ac reuerentiam creatoris. Hinc
Esaiæ.40 scriptum est, Fecit deus opera sua vt timeatur. Et iterum, Leuate in excelsum oculos vestros, & videte
quis creauit hæc. In tantum igitur cognouerunt deum, [ITA VT sint inexcusabiles] de suis peccatis, »
Heb.12. præsertim de idololatria. Non enim excusat eos ignorantia. [QVIA cum cognouissent deum] per »
Luc.1. naturalem rationem, secundum modum prætactum [NON sicut deum glorificauerunt] seruiendo ei »
Sap.5. cum debita reuerentia, [AVT gratias egerunt] deo pro beneficiis suis, [SED euanuerunt] hoc est, »
Matth.11. inanes effecti sunt, [IN cogitationibus suis] vanis ac friuolis, glorificantes, & magnipendentes seip- »
Mich.2. sos. [ET obscuratum] luce gratiæ priuatum, & splendore diuinæ sapientiæ destitutum, [EST insi- »
Esa.1. piens cor eorum] impletumque est caligine vitiorum, propter vanitatem cogitationum suarum. Vnde
1.Cor.1. scriptum est, Væ qui cogitatis inutile. Et alibi admonet dominus, Auferte malum cogitationum vestra-
Prou.8. rum ab oculis meis. Per Salomonem quoq; sapientia dei Christus dominus contestatur, Ego (inquiés)
sapientia habito in consilio, & eruditis interfum cogitationibus. [DICENTES enim se esse sapien- »
Eccl.1. tes] id est seipsos de sua sapientia iactantes, atque in seipsis, non in fonte sapientiæ gloriantes, [STVL- »
TI facti sunt] coram deo seu diuino iudicio, qui stultam fecit sapientiam huius mundi. Qui enim scio
1.Cor.1. tiam creaturarum, & naturalem sapientiam diuinorum non ordinat ad salutarem ac supernaturalem F
sapientiam, & dei honorem, veraciter stultus est: tanquam contra ordinem rerum faciens, & contra cen
Hier.10. suram æternæ sapientiæ agens. Propter quod scriptum est, Stultus factus est omnis homo à scientia sua.
Esa.47. Et iterũ, Sapientia tua & scientia tua decepit te. Et rursus, Væ qui sapientes estis in oculis vestris. ¶ Sed
videntur hæc de philosophis verificari non posse. Cum enim quidem interrogasset Pythagoram, an sa
Esa.3. piens esset, dixit se sapientem non esse, sed philosophum, id est sapientiæ amatorem. Et eius exemplo,
posteri eius se non vocauerunt sapientes sed philosophos. Et respondendum, quòd licet non dicerene
ore, corde tamen dicebant se sapientes, pauciſsimis forsan exceptis, qui nec idola coluerunt. De quibus
modo non agitur. [ET mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corrupti »
bilis hominis] id est, cultum honorem & gloriam immortali ac inuariabili deo impendendam, exhibue
1.Tim.1. runt imaginibus, statuis seu idolis hominum mortuorum. [ET volucrum, & quadrupedum, & serpen »
tium] Quàm verum sit hoc, in libro Sapientiæ prolixe describitur. Quomodo etiam populus Iudæo-
Sap.11.14 rum tanto errori subiacuit, talpasque ac vespertiliones adorauit, Esaias atque Ezechiel prosequuntur.
Esa.2. Quidam autem gentilium ipsas imaginationes, quidam vero res significatas per imagines coluerunt.
Ezech.8. [PROPTER quod] id est, propter idololatriam iam prædictam, quæ omnis peccati origo efficitur. »
Sap.14. Iuxta illud Sapientis, Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & principium & finis, »
[TRADIDIT illos deus] non effectiue, sed permisiue, gratiam suam iustiſsime subtrahendo, [IN »
desideria cordis eorum] id est in inordinatos appetitus, & concupiscentias carnis, videlicet [IN im- G
munditiam] luxuriæ, vel potius Sodomiticæ maculæ. [VT contumeliis] hoc est, actibus ipsi naturæ »
1.Cor.6. iniuriosis, nociuis, atque contrariis, [AFFICIANT corpora sua in semetipsis] hoc est, in eodem se- »
xu atque suppositо, committendo peccata contra naturam. Vel, in semetipsis, id est adinuicem. Nam
Hie.9.16. & qui fornicatur, peccat in corpus suum. [QVI communautem veritatem dei, in mendacium] id est »
1.Tim.1. diuinitatem, honorem, & gloriam, soli vero omnipotentique deo asscribenda, & exhibenda, transtule-
Deut.4. runt ad deos Falsos seu idola. [ET coluerunt, & seruierunt creaturæ] videlicet idolis suis [POTIVS »
Sap.13. q̃ creatori, qui est (deus) benedictus in secula, Amen] Ecce quanta peruersitas. ¶ Hæc traditio impio- »
rum in desideria cordis eorum, est grauissima pœna, quam deus in præsenti infligit. Et est pœna da-
Psal.80. mni, cui in inferno correspondet carentia beatificæ fruitionis. Vnde dominus ait in Psalmo, Dimisi eos
Psal.80. secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. Vnum nanque peccatum trahit ad
aliud, idemque peccatum est peccatum, & causa peccati, seu culpa, & pœna culpæ. Nam homo vnum
Esa.3. committendo peccatum meretur à deo relinqui, atque in aliud prolabi. Et quanto aliquis seipsum eri-
git altius, inaniusque extollit, tãto meretur profundius cadere. Maximè quoque, qui tam sapientes sunt
Eph.5. in propriis oculis, merentur relinqui, in tantum, vt vitia carnis incidant, quæ sunt præcipuè bestialia
Ozel.4. atque turpissima. Vnde iam subditur, [PROPTEREA tradidit illos deus in passiones ignominiæ] »
H
in innominabilia vitia carnis, quæ sunt peccata cõtra naturam. ¶ Ignominia enim dicitur quasi sine
nomine dignitatis, quoniam talia scelera non faciliter explicantur. Prosequitur tamen Apostolus spe-
cies tanti facinoris. [NAM fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est con- »
tra naturam,] hoc est, organo sui sexus, qui ordinatur ad conceptionem prolis, abusi sunt, ita vt fœmi-
Esa.24. na fœminæ misceretur. [SIMILITER autem & masculi relicto naturali vsu fœminæ] id est legiti- »
ma seu naturali commixtione ac copula cum muliere, [EXARSERVNT (igne libidinis) in desi- »
Psalm.17 ijs suis] turpissimis. [IN inuicem] scilicet [MASCVLI in masculos turpitudinem operantes] pol- »
Ezech.16 luendo se mutuo variis modis, Sed & si masculus fœminæ commisceatur alio modo, loco, seu organo,
Micheæ.1 quàm natura concessit contra naturam peccatur, [ET mercedem quam oportuit erroris sui in semet »
ipsis recipientes] Sic construenda & intelligenda est litera, Prædicti idololatræ ac Sodomitici reci-
pientes à deo permissiue, à seipsis autem causaliter, recipientes (inquam) & sustinentes in semetipsis, id
est in propria natura mercedem sui erroris, id est retributionẽ seu præmium suæ idolatriæ, scilicet tra
ditionẽ & lapsum in passiones ignominiæ, quã mercedem oportuit, vel decuit eos recipere secundũ di
uinam ac ordinẽ diuinæ iustitiæ, qua vitia vitiis proportionabiliter puniũtur. Vnde quẽadmodũ in ea
ria propriæ sapientiæ meruit, vt in idololatriam caderent, sic idololatria propter grauissimã suã defor-
mitatẽ meruit, vt in ignominabilia carnis peccata inciderent. [ET sicut nõ probauerũt, hoc est, non »

A putauerũt nec opere ostẽderunt,[OEVM habere in notitia] actus humanos.i.æstimauerũt deũ nõ cognoscere peccata hominũ:dicentes illud Ioh,Deus excelsior cœlo est,nec nostra considerat,& circa cardines Iob.22.
» cœli perambulat.Et illud Ezechielis,Dereliquit dñs terrã,& dñs nos nõ videt,[TRADIDIT illos deus 22.
in reprobũ sensum] hoc est,in intellectũ puersum,priuando eos lumine gratię ac veræ sapiẽtię,quatenus, Ezech. 9.
sicut circa diuinũ intellectũ errauerunt,sic in suo intellectu punirẽtur. Tales sunt omnes qui diuinã prouidentiã negant.De qbus ait Psalmista,Dixerunt,non videbit dñs,nec intelliget deus Iacob.Et Sophonias, Psalm. 93
Dicunt non faciet dñs bene,& non faciet male.Cõtra quos dñs loquitur per Amos prophetam,Cognoui Sophoñ.1
multa scelera vestra,& fortiora peccata vestra.Vel sic,Sicut non ꝓbauerunt, hoc est,non curauerunt deũ Amos.5.
habere in notitia.i.cognoscere deũ,veraciter,tradidit illos in reprobũ sensum, excæcando corda ipsorum permissiue,ita ꝙ eis cõuenit illud ꝓpheticũ,Sapientes sunt vt faciant mala,bene autem facere nescierunt.
» [VT faciant ea quę non cõueniunt,] hoc est,quæ deo,rationi, atq; ecclesiæ contrariantur. Hæc dictio,vt, Hiere. 4.
non tenetur hoc loco causaliter,sed cõcomitanter.Non enim idcirco tradidit illos in reprobũ sensum dire Nota.
» te vt faciant mala,sed operatio mali cõsecuta est traditionẽ,seu derelictionem ipsorũ prędictã.Sicq; frequentet in libro isto accipitur.Sic ergo tradidit illos deus, [REPLETOS omni iniquitate] hoc est,omni
» peccato.Peccatũ enim iniquitas est.i.cõtra iustitiã secundũ Iohannẽ. ¶Præterea, ponit partes seu species 1.Iohan.3
» iniquitatis,[MALITIA] qua alter alteri dãnum inferre conatur (FORNICATIONE] hoc est,illegi-
» timo cũ muliere cõcubitu,[AVARITIA] hoc est,inordinato appetitu tẽporaliũ rerũ [NEQVITIA]
» .i.peruersitate,seu temeritate nefaria, [PLENOS inuidia] quæ est tristitia de bono alterius,[HOMICI-
» DIIS,cõtẽtione,dolo,malignitate,] hoc est,volũtate igne malitię inflãmata,[SVSVRRONES] hoc est,
discordiæ seminatores:cõtra qnos Moyses præcipit,Non eris susurro in populo. Et Ecclesiasticus ait,Su- Leuiti.19.
» surro & bilinguis maledictus,multos enim turbauit pacẽ habentes,[DETRACTORES] hoc est, aliorũ Eccl.28.
» famã denigrantes,de eorũ defectibus inordinate loquẽdo,vel falsa imponẽdo,[DEO odibiles] quantũ ad
culpã.Odio enim deo sunt impius,& impietas eius. Vnde Ecclesiastes ait, Si mordeat serpens in silentio, Sapiẽ.14.
nihil minus eo habet,ꝙ occulte detrahit. Agendũ est ergo,quod ait vir sanctus, Detrahentẽ secreto proxi Eccl.10.
» mo suo,hunc persequebar,[CONTVMELIOSOS].i.verbis vel actibus iniuriantes. Quod valde iniquũ Psal.100.
» est iuxta illud,Homo assuetus in verbis improperii,omnibus diebꝰ virę suę non dirigetur,[SVPERBOS] Eccl.23.
» appetendo honores,[ELATOS] nolẽdo habere æqualẽ superiorẽ, [INVENTORES malorũ] excogi-
» tando nouos errores,aut culpas,[PARENTIBVS non obediẽtes,insipientes] male sentiendo de rebus
» diuinis,[INCOMPOSITOS (moribus) sine affectione].i.tepidos,carentes zelo iustitiæ, & charitatis fer
» nore,[ABSQVE fœdere].i.obseruatione pacti,societatis,& amicitię.Vnde scriptum est, Qui dissoluit pa Ezech.12
» ctum,nunquã effugiet,[SINE misericordia].i.crudeles.Viscera nanq; impiorũ crudelia.In talibus adim- Pro.12.
» pletur,quod Iacobus ait,Iudicium sine misericordia fiet ei,qui nõ fecerit misericordiã. [QVI cum iustitiam Iacob.2.
» dei] hoc est,iustum deum,[COGNOVISSENT,non (tamen) intellexerunt] hoc scilicet [QVONIAM
» qui talia agunt,digni sunt morte] æterna.Et [NON solum qui faciunt] sunt digni morte,[SED etiam qui
consentiunt facientibus] vt nullus excusetur.

CAP. II [PROPTER quod inexcusabilis es ô homo.] ARTIC. V.

» QVONIAM itaq; digni sunt morte æterna,non solũ qui peccata prædicta cõmittũt,
» sed etiã quicunq; cõsentiunt,vel quũ possint,nõ impediunt. [PROPTER hoc inex
» cusabilis es (à peccato) ô homo, omnis ꝙ iudicas] .i.dãnas seu reprobas aliũ nõ se-
» cundũ ordinem æquitatis,ac regulas iuris,sed inordinato iudicio. [IN quo enim al-
terum iudicas (hoc modo) teipsum condẽnas] .i.dãnatione dignũ ostendis,ac profi
teris.Iuxta quẽ sensum scriptũ est,Dum maledicit impius diabolũ, maledicit ipse a- Eccl.21.
nimã suam. Vnde ait Salnator,Ex ore ruo te iudico serue nequam.Et alibi,Hoc tuũ Luc.19.
est iudicium,quod ipse decreuisti.Veruntamen quoniam sacra scriptura frequenter 1.Reg.20
hortatur nos ad iudicãdum,iuxta illud Prophetæ,Indicabo tibi homo quid sit bonum, aut quod dominus Miche.6.
requirat à te facere iudicium.Et infra dicit Apostolus,Spiritualis homo omnia iudicat.Frequenter quoq; 1.Cor.2.
prohibet nos iudicare,præsertim in hoc libro epistolarũ Pauli. ¶Ad agnoscẽdũ ergo quomõ hæc omnia intelligi debeant,scire oportet,ꝙ iudiciũ propriè sumptum,est actus virtutis, videlicet determinatio iuris seu definitio iusti.Talis autem determinatio iuris,est actus iustitiæ,ideo iudicium est actus iustitiæ,tanquã inclinantis & disponentis iudicantem vt dignus atque idoneus sit ad iudicandũ. Actus nanque virtutis ex virtute procedit.Nec potest hanc iudicare de operibus virtutis,qui habitum virtutis non habet. Vnde castus bene iudicat de pertinentibus ad castitatem,& fortis de his quæ ad fortitudinem pertinent.Iudicium tamen est actus rationis ſeu prudentiæ tanquam dirigentis atque senteotiam proferentis. Inquantum itaque iudicium procedit ex qnadam cõnaturalitate iudicantis ad iudicata, requirit habitum virtutis in iudicante.Quoniam ergo iudicium actus iustitiæ est,in tantũ licitum perhibetur, inquantũ ex iustitia oritur. ¶Ad hoc autẽ ꝙ iudiciũ sit actus iustitię,tria sunt necessaria.Primo,vt ꝓcedat ex inclinatione virtutis,nõ ex impetu passionis aut suspitione. Secũdo,vt ꝓcedat ex authoritate prędictis.Tertio,vt proferatur secundum rectã rationẽ prudẽtię.Quodcunq; horũ defuerit,erit inordinatũ,illicitumq; iudicium.Si etenim primũ defuerit,vocatur Peruersum:si secũdum, dicitur Vsurpatum:si tertiũ desit, Temerariũ appellatur. Vnde Chrysostomus sup Matthæum, Qui in magnis peccatis sunt,eos iudicare nõ debent qui in eisdem Chrysost.
peccatis, aut certe minoribus sunt.Et hoc secundũ Thomam potissimè verũ est, quando peccata prælati Thomas.
aut iudicis publica sunt, & quando non est necesse iudicare de alia ratione officii. Si vero peccata occulta sint,& necesse sit iudicare ratione iniũcti officii,potest cũ timore ac humilitate iudicare siue arguere.Si autẽ peccata sint manifesta,& nihilominus iudicare oporteat,debet primo intra se pœnitere. Nobis vero
diligenter pensandũ est illud sancti Ambrosii,Iudicet de errore,& culpa alterius, qui in seipso non habet Ambros.

quod iudicet,ne cũ de alio iudicat,in ſeipſum ferat ſententiã.De prędictis ergo inordinatis iudiciis intelli E
Matth. 7. genda ſunt loca ſcripturę,in ꝗbus vetatur iudiciũ.Sicut cũ dicitur,Nolite iudicare,& nõ iudicabimini.Po teſt autẽ & debet quilibet noſtrũ iudicare,reprobare,& caſtigare ſeipſum.In cõmuni quoq; poſſumus iudicare de actibus atq; generibus hominũ ſecundum doctrinã & determinationem ſcripturæ, vt,ꝙ omnis
Auguſt. homicida dãnabitur,& omnis ſuperbia ſit peccatũ.¶Duo vero ſunt in quibus ſecundũ Auguſtinũ vitare debemus iudiciũ.Primo,quũ ignoramus,quo animo aliquid fiat.Idcirco de occultis ac dubiis iudicare,ꝓ hibemur.Secundo,dũ ignoramus qualis futurus ſit,qui iudicandus videtur.Ee quia hoc ſemp ignoramus,
Eccleſ. 9. non debemus abſolute perſonam alterius iudicare,preſertim cũ ignoremus, an dignus ſit amore,an odio poſsitꝙ; omni momento à deo tangi,cõpungi,pœnitere,& purificari.De actibus tamen manifeſtis,& quę animo bono fieri nequeunt,iudicare pernitimur,compatiendo potius quàm ſpernendo.¶Denique iudicium duplex eſt,ſcilicet diſcretionis,quo inter bonum & malum diſcernitur;& remunerationis,quo de
Hier.13. præmio ſententiatur.Horum iudiciorũ vtrũque laudabile eſt, ſeruatis circunſtantiis & conditionibus debi
Iob.34. tis.De iudicio quippe diſcretionis dominus loquitur per prophetam,Si ſeparaueris pretioſum à vili,quaſi
Ibidem. os meum eris.De quo & in Iob habetur,Iudiciũ eligamus,& inter nos videamus quid ſit melius. Iteniq;, Nunquid qui non amat iudicium,poteſt ſanari?Iudicium autem remunerationis eſt duplex , videlicet ap-
1.Cor.4. probationis,quantũ ad bonos:& reprobationis,quantũ ad malos. ¶Sciendum quoque quòd Paulus hoc loco ad literam loquitur contra Eccleſiam Romanorum,quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat,qui ſe F mutuo iudicabant.Iudæus enim iudicauit Gentilem dc transgreſsione legis naturalis . Gentilis vero Iu-
Matth. 7. dæum de præuaricatione legis diuinæ.Quilibet vero iſtorum ſecundum Apoſtolum inexcuſabilis eſt.Cu
ius ratio ſubditur, [EADEM enim agis] hoc eſt,ſimilia, vel eadem genere aut ſpecie tu Iudæe operaris, [QVAE (in Gentili) iudicas] id eſt,redarguis,atque condemnas . Vel eadem agis tu gentilis quæ in Iudæo iudicas.Hoc generaliter accipi poteſt de vnoquoq; noſtrum,qui de illo peccato alium iudicat , quod
Iob.19. ipſe in ſeipſo non corrigit.Quod conſequenter declarat Apoſtolus,[SCIMVS enim] per naturalem ra-
Pſalm.61. tionem,vel ſupernaturalẽ illuminationem,[QVONIAM iudicium dei eſt ſecundũ veritatem].i.ſecũdum
Origenes iuſtitiã qua reddit ſingulis quod merentur,hoc eſt,ſcimus ꝙ iudicium dei ſit iuſtum, [IN eos (.i.aduerſus eos) qui talia agunt].i.ſe inuicẽ temerariè iudicant,ſicut iam dictum eſt.Tales enim reprobat deus.Circa quod Origenes ſic ait,Illud hoc loco videtur oſtendi,ꝙ ſolius dei ſit,ſecundũ veritatẽ iudiciuni, quia cor da hominũ noſſe,& mentis ſecreta dinoſcere ſolius eſt dei.Sunt enim quędã quæ cõmittitur opere quidẽ malo,animo autẽ non malo:vt ſi quis (verbi cauſa) hominẽ non voluntate occiderit.Alia vero ſiunt opere bono,ſed animo non bono,vt ſi quis miſericordiæ opus,non pro dei mandato,ſed vt laudetur ab homi
nibus,faciat.Hoc tamen non eſt ſic accipiẽdum,quaſi iudicia hominum non ſint iuſta & vera, ſed ꝙ non
Matth. 7. ſint tam vniuerſaliter vera & iuſta,nec adeo certa, maximè ſubtracta illuminatione diuina . [EXISTIMAS autem hoc ô homo omnis qui iudicas] inordinate [EOS qui talia agunt (id eſt, prædemorata peccata committunt) & facis ea] quæ in aliis iudicas [QVIA tu effugies iudicium dei?] hoc eſt, damnatio-
Iob.1. nis ſententiam & iuſta tormenta?Quaſi dicat,Noli hoc ęſtimare.Loquitur Apoſtolus interrogatiue,[AN diuitias bonitatis eius] id eſt,plenitudinem ſeu abundantiam pietatis diuinæ,[ET patientiæ] qua non ſta-
Iob.25. tim vlciſcitur illatam ſibi iniuriam,[ET longanimitatis] qua diu iniquorum cõuerſionem expectat vt in-
Eſa.30. dulgentiam conſequanturiuxta illud Propheræ, Propterea expectat dominus vt miſereatur veſtri . Non
Ezech.18 enim vult mortem peccatoris,ſed vt conuertatur,& viuat.Patientia autem cum ſit virtus moralis, paſſio-
Prou. 28. nem triſtitiæ ordinans , non propriè competit deo , niſi per ſimilitudinem operis . An ergo iſta [CONTEMNIS?] Quaſi dicat , Mirum eſt , ſi tantam pietatem & gratiam dei non penſas , neque honoras. Hanc contemnit,qui ex pia dilatione vltionis diuinæ peioratur,peccando ſecurius, & conceſſa pœnitentiæ tempora expendendo in actibus prauis.Quemadmodum ſcriptum eſt,de ingrato ac impio, Dedit il-
Iob.24.
2.Petri.3. li deus locum pœnitentiæ,& ille aburitur eo in ſuperbiam.[IGNORAS quoniam benignitas dei ad pœ-
nitentiam te adducit?] id eſt,hoc merito ignorare non debes,quòd miſericordia dei te patienter ac lon-
Pſal.89. ganimiter ſuſtinendo,quantum in ſe eſt,inſtigat,& ducit te ad pœnitentiam peragendam. Per inſpiratio-
Sapien.11 nem enim angelicam ac diuinum inſtinctum admonentur iniqui conuerti ad dominum . Vnde Sapiens, Miſereris (inquit) omniũ domine,& diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiã. ¶Deinde oſtendit Apoſtolus,quid homo meretur incidere,non attendendo bonitatem longanimitatis ac patientiæ dei, H
Hiere.8. qui pie præſtolatur pœnitentiã noſtram . [SECVNDVM duritiã autem tuam] per obſtinationẽ tuam ac pertinaciam qua diuinę inſpirationi reſiſtis,nec verbo dei mentem tuã aperis [ET impœnitens cor] tuũ,
Sopho.1. quod de priſtinis malis non dolet,nec futura vitare molitur,[THESAVRIZAS].i.multiplicas [TIBI iram].i.diſtrictam vindictam exercendam,[IN die iræ & reuelationis iuſti iudicii dei] hoc eſt , in die no-
Abacuc.2 tiſſimo,in quo deus maxime iratus videbitur,& ſecreta producet in lucem.Tunc enim reuelabit abſcon-
1.Cor. 4. dita tenebrarum,& manifeſtabit conſilia cordium.Hinc ſcriptum eſt, Cor durum male habebit in nouiſ-
Eccleſ. 3. ſimo.Et de peccatore indurato dominus ait per Prophetam,Scio quia durus es tu , & neruus ferreus cer
Eſa.48. uix tua, & frons tua ænea . [QVI reddet vnicuiq; ſecundũ opera ſua] Iuxta illud Apocalypſis, Ecce ve-
Apoc. 22 nio cito,& merces mea mecum eſt,dare vnicuique ſecundum opera ſua . Hoc noui & veteris teſtamenti
Eccleſ. 12 ſcriptura concorditer clamat.Vnde in Eccleſiaſte ſcribitur , Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium
Hiere.32. pro omni errato,ſiue bonum ſiue malum.Et Hieremias propheta, Domine cuius oculi aperti ſunt ſuper omnes filios Adam,vt reddas vnicuique ſecundum vias ſuas.In his autem atque ſimilibus locis ſcripturæ per vias ſeu opera,intelligendi ſunt quicunque actus humani,tam interiores q̃ exteriores , videlicet cogitatio,affectio,locutio,operatio.¶Conſequenter oſtẽditur in ſpecie, quod dicebatur in genere.[HIS quidem qui ſecundũ patientiam boni operis,gloriam & honorẽ] Sic legenda eſt litera. Deus reddit ſingulis ſecundum opera ſua:His quidẽ qui ſunt boni operis.i.bonæ vitæ,ſecundũ patientiam dei, qui eorum con-

A uersionem longanimiter expectauit,& ita bene vſi ſunt parientia dei,reddet pro pręmio,gloriã.i.beatitudinem ſiue lætitiã,vel elaram cũ laude notitiam,clarificando eos in cordibus aliorum, & honorem.i.reuerentiæ exhibitionẽ in ſignum virtutis ipſorũ.Nam & deus honorabit eos,conſtituendo eos ſecũ in regno Lucæ. 12.
» cœlorum,[ET incorruptionem].i.immortalitatem,impaſsibilitatẽ, atque perpetuã ſecuritatem,his inquã 1. Cor. 9.
» [QVAERENTIBVS vitã æternam].i.referentibus cuncta quę agunt ad vltimũ finem ſeu verã felicitatem,qnę eſt vita æterna,non ad tẽporale cõmodum aut laudem humanã.Vnde ait ſaluator,Primũ quęrite Matth. 6.
regnũ dei.Et apoſtolus,Quæ ſurſum ſunt quærite.Hoc mõ exponitur litera cõiter . Viderur quoq; ſic Col. 3.
poſſe exponi.His q ſecundũ patientiã boni operis ſunt.i.qui opera bona patiẽter egerunt, & p patiẽtiam Lucę. 21.
cuſtodierunt,dabit gloriã & honorem.Propter quod dicit ſaluator, In patiẽtia veſtra poſsidebitis animas Hebræ. 10
veſtras.Vel ſic,His qui ſecundũ patientiã ambulauerunt.i.patiẽter cõuerſati ſunt,retribuet deus boni ope
» ris.i.pro bono opere,gloriã & honorẽ,tanquam condignã mercedem. [HIS autẽ qui ſunt ex contentio-
» ne].i.in ſimul litigant & pacis iura violant,vel deo reſiſtere ſatagunt,[ET qui nõ acquieſcunt veritati].i.
» iuſtitiæ ſeu ſanæ doctrinæ,qua admonẽtur eõuerti ad deum [CREDVNT autẽ iniquitati] hoc eſt, vanis Deut. 31.
erroribus ac falſis dogmatibus:quo cõtra dicit Apoſtolus ad Hebræos,Doctrinis variis & peregrinis no- 2. Tim. 2.
» lite abduci.His itaq; ſuperueniet [IRA (.i.diuina vltio) & indignatio] hoc eſt, deteſtatio qua iudex æter Iohan. 8.
» nus eos contẽnet.[TRIBVLATIO (corporis) & anguſtia] mentis,veniẽt inquam hæc,[IN omnẽ ani- Hebr. 13.
B mam hominis operantis malum] niſi pœniteat.Nã & corporis pœna redundat in animam & econnerſo. Luc. 12.
» [IVDAEI primũ].i.pręcipue,quoniã propter legẽ diuinam ei traditã grauius peccauit,& fortius punie-
» tur,[ET Græci.] Si per Græcos intelligatur gens illa ſpecialis,tunc Græcus poſt Iudæũ exprimitur, quia
præ cæteris gentibus magis peccauit atque punitus eſt, eo q in naturali philoſophia & ſubtilitate ingenii
præfulgebat.Vbi enim maius donum ſcientiæ,ibi præuaricator grauiori ſubiacet culpæ & pœnæ. Si vero
per Græcum intelligantur Gentiles communiter,tunc poſt Iudæum ponitur Græcus,quoniã minus pec- Prou. 1.
cauit loquendo *in genere* & cæteris paribus.His verbis Apoſtoli cõſonat illud Prouerbiorũ,quod ex perſona æternæ ſapientiæ dicitur,Quia vocaui & renuiſtis,& increpationes meas neglexiſtis, ego quoque in
interitu veſtro ridebo,cum irruerit repentina calamitas,& interitus quaſi tempeſtas ingruerit,quando ve-
nerit ſup vos tribulatio & anguſtia. ¶Hoc loco Apoſtolus cõtentioſos redarguit. Vnde & Iacobus apo- Iaco. 3.
ſtolus dicit,Si zelum amarum habetis,& contentiones ſunt inter vos,nolite gloriari,& mendaces eſſe ad- Eſa. 38.
uerſus veritatem.Denique tanta eſt culpa contentionis,vt propter ipſam corporalis exercitatio reprobetur:dicente domino per prophetam,Ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis. Nunquid tale eſt ieiuniũ quod Eſa. 32.
» elegi?[OLORIA autem & honor,] de quibus iam dictũ eſt, [ET pax].i.trãquillitas mentis, ſeu ſecuritas
» ab impugnatione hoſtili,dabuntur pro præmio [OMNI operanti bonum] ex charitate , [IVDAEO pri-
mum].i.præcipue:quia in genere plus aliis meruerunt Iudæi ad Chriſtum conuerſi , videlicet ſancti apo- Iob. 34.
C ſtoli,ac primitiua eccleſia,[ET Græco].i.gentilibus.[NON eſt enim acceptio perſonarum apud deum].i. Eccleſ. 35
deus in iudicando non attendit perſonam , & ea quæ non habent rationem meriti ſiue demeriti , ſed ſola Mat. 28.
opera penſat,& vnumquẽque ſecundũ merita ſua iudicat.Propter quod aſſerebat Petrus, In veritate com Luc. 20.
peri quoniam nõ eſt perſonarũ acceptor deus,ſed in omni genere qui timet deum, & operatur iuſtitiam, Galat. 2.
acceptus eſt illi.Et per prophetã dñs loquitur,Vnumquẽque iuxta vias ſuas iudicabo.Ad hanc perfectio- Epheſ. 6.
nem hortatur nos ſermo diuinus per Moyſen dicens,Iuſte iudicabis , nec conſideres perſonam pauperis, Col. 3.
neque honores vultum potentis.Porrò,q apud deum non ſit perſonarũ acceptio, ſed iuſtum iudiciũ,pro- Iaco. 2.
» bat.[QVICVNQVE enim ſine lege] ſcripta atque Moſaica [PECCAVERVNT] videlicet nõ haben- Act. 10.
do legem.i.gentiles qui peccarum commiſerunt,non quia legem ſcriptam tranſgreſsi ſunt, quia nec eam Ezech. 18
» habuerunt,[SINE lege peribunt].i.non propter huius legis prævaricationem damnabuntur:ſed propter Leui. 19.
hoc,quòd legem naturalem non ſeruauerunt cum fide ſaluatoris ſaltem implicita,vt plenius oſtenderur.
¶Cum enim dicat Ambroſius,Peccatũ eſt prævaricatio legis diuinæ,quæri poteſt,quomodo aliquis pec- Ambroſ.
care valeat ſine lege?Et reſpondendũ,q in definitione Ambroſii , per legem diuinã intelligitur quælibet
» lex data à deo,à quo conſtat naturalẽ legem fluxiſſe,datamq; eſſe.[ET quicunq; in lege (ſcripta) pecca-
» nerunt,] eã non obſeruando ſicut Iudęi,[PER legem].i.ex ipſa lege ſcripta,vel propter legis tranſgreſ-
» ſionem [IVDICABVNTVR] iudicio reprobationis. Vnde Chriſtus aiebat Iudæis,Eſt qui accuſat vos
D Moyſes,*in quo* ſperatis. [NON enim auditores legis] diuinitus datæ, [IVSTI ſunt apod deũ,] niſi obe- Iohan. 17
» diant legi:ideo ſubditur,[SED factores legis].i.q legis mãdata adimplent,[IVSTIFICABVNTVR] Iaco. 2.
id eſt,iuſti erunt ac reputabũtur apud deũ.Nam & fides ſine operibus mortua eſt. Et in Euangelio Chri- Matth. 7.
ſtus teſtatur,Omnis qui audit verba hęc,& non facit ea,aſsimilabitur viro ſtulto , qui ædificauit domũ ſuã Luc. 11.
ſupra arenã.Et alibi,Beati qui audiunt verbũ dei,& cuſtodiunt illud.Ipſa ergo impletio legis per gratiã,
ex qua procedit impletio,iuſtificat hominem,eſtq; iuſtificatio eius.Denique q ipſa obſeruatio legis iuſti-
» ficet,eluceſcit ex hoc.[CVM enim gentes].i.gentiles,[QVAB legẽ] ſcriptam ſeu Moyſi,[NON habent,]
» quia nõ tenebantur ad eã [NATVRALITER].i.ex naturalis rationis dictamine,adiuti tamen lumine
gratię,ſine qua nemo vnquã ſaluatus eſt.Non enim ex puris naturalibus quiſquam ſaluatur, cũ ſalus no- 1. Iohan. 3
ſtra ſit ſupernaturalis felicitas.ſ.viſio per ſpeciẽ,ad quã ſine fide,charitate & gratia dei nullus viator per- Heb. 11.
» tingit,[EA quę legis ſunt faciunt].i.legẽ ſcriptã obſeruant,quantum ad præcepta moralia decalogi, quæ
» ſunt de dictamine rationis naturalis,[EIVSMODI] gentes [LEGEM (Moſaicã) non habentes,ipſi ſibi
» ſunt lex].i.,ppria ratio eſt eis pro lege,[QVI oſtendunt] bene viuẽdo [OPVS legis] quod à lege ſcripta
» pręcipitur fieri aut vitari [SCRIPTVM in cordibus ſuis].i.intellectui naturali impreſſum, ita q ratio di-
ctat eis,quod dictat ratio ſcripta.Dũ enim nõ faciunt alteri quod ſibi nolũt fieri, (quod vtiq; naturalis ra- Tob. 4.
tio dictat)implent ea qnę iubet lex ſcripta.Nã & ſecundũ apoſtolũ,Qui diligit ,pximũ,legẽ impleuit. Hi Matth. 7.
ergo qui naturaliter agunt ea quę legis ſunt,ſibi ſunt lex.quod declarat apoſtolus per effectum, videlicet Rom. 13.

per conſcientiæ teſtimoniũ. Subditur enim, [TESTIMONIVM] boni vel mali [REDDENTE illis cõ- E
ſcientia ipſorũ,] quę ex naturali iudicio rationis reprobat malũ, & approbat bonũ. Recalcitrat enim quo-
dammodo operi vitioſo, conſentitque actui virtuoſo, [ET inter ſe inuicem cogitationum accuſantium aut »
etiam defendentium.] More Græcorum ponit genitiuum pro ablatiuo, vt ſit ſenſus: cogitationibus ſe in-
uicem accuſantibus. i. peruerſis cogitationibus quæ malos accuſant, etiam defendentibus. i. cogitationibus
bonis, quæ bonos excuſant atque defendunt. His, inquam, cogitationibus teſtimonium dãnationis vel ſalu
tis reddentibus illis. i. prædictis gentilibus. Iſtæ cogitationes accuſantes ac defendentes, hoc eſt malę ac bo
næ examinantur, diiudicantur & declarantur coram naturali iudicatorio hominis, quaſi coram iudice per
Matth. 7. prima agibilium principia naturaliter inſerta & cognita: ſicut eſt illud, Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quan-
uis autem teſtimonium iſtud modo reddat conſcientia, tamen in futuro extremo iudicio clarius perhibebit.
Tunc nanque quilibet conſcius erit ſibi de propriis bonis ac malis. Idcirco ſubiungitur, [IN die cum iudi- »
cabit deus occulta hominum]. i. in die iudicii quando aperientur libri conſcientiarũ, [SECVNDVM euan- »
gelium meũ]. i. ſecundũ quod ego euangelizo ac prędico. Euangelium enim eſt Chriſti tanquam auctoris:
Iohannis vero, Matthæi, Lucæ, & Marci tanquam ſcriptorũ: Pauli autem & aliorum apoſtolorum, tanquã
prædicatorum. Quod vero mox ſubditur, [PER Ieſum Chriſtum] referri poteſt ad illud quod dictum »
eſt, Iudicabit deus, &c. quia per Chriſtum hominem exercebitur illud iudicium, ita quòd ipſe, vt homo
Iohan. 5. erit executor iudicii. Pater enim non iudicat quenquam, ſed iudicium omne dedit filio. Vel ad illud quod F
Rom. 1. dictum eſt, ſecundum euangelium meum. Per Chriſtum enim factum eſt euangelium Pauli: ſicut ſuperius
ait, Per quem accepimus gratiam & apoſtolatum. Poteſt quoque ita exponi. Teſtimonium illis reddente
conſcientia ipſorum. i. conſcientia operũ: nec ſolum conſcientia operum, ſed & conſcientia cogitationum
inter ſe inuicem accuſantium aut defendentium, iuxta ſenſum præhabitum. Dicit autem gloſſator, quòd
in die iudicii cogitationes accuſabunt animam, vel defendent, non quæ tunc erunt, ſed quæ nunc ſunt in
nobis: quarum quædam notæ, atque ſignacula relinquuntur in corde noſtro, velut in cera, quæ in occulto
nunc pectoris poſita, tunc reuelari dicuntur per Chriſtum. Sed contraire huic videtur, quod ait Anſel-
Anſelmus mus & alii ſancti, quod etiam certum eſt, ſcilicet quòd in die iudicii erit in reprobis conſcientia vrens at-
que remordens, in electis vero conſcientia bonæ fiduciæ. Omnium enim opera cunctis patebunt. Scien-
dum ergo, quòd cogitationes quæ nunc ſunt, tunc accuſabunt vel defendent per modum meriti ſiue de-
meriti. Cogitationes vero quæ tunc erunt, nec accuſabunt aut defendent non per modum meriti vel demeri-
ti, quia non erit tunc locus merendi, aut demerendi, cum via ſit finita, ſed tanquam ſigna præteritorũ me-
ritorum aut demeritorum. Et ſic gloſſator ſaluatur per diſtinctionem. ¶ Conſequenter apoſtolus Iudęos
Ex. 20. aggreditur, probans eos, quantum ad aliquid, deteriores gentilibus. Quo enim plura beneficia atque au-
34. xilia contra peccatum receperunt, eo grauius peccauerunt in eodem genere culpæ, quia quo ſtatus ſubli-
mior, eo ruina eſt maior. Deniqoe excellentia ſtatus Iudæorum fuit in hoc, quod legem diuinam, præce- G
Deut. 4: pta moralia, iudicialia ac cærimonialia, diuerſaque alia gratiarum munera receperunt. Vnde Moyſes lo-
Eſaiæ. 1. quebatur, Quæ eſt alia gens ſic inclyta, vt habeat cærimonias, iuſtaque iudicia & vniuerſam legem, vt po
pulus tuus Iſrael? Ipſi vero ingrati deo fuerunt. Propter quod domious conqueritur per prophetam, Fi-
Gen. 49. lios (inquiens) eoutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. His ergo nunc ait apoſtolus, [SI autem (id
1. Para. 15. eſt, quia) tu Iudęus cognominaris] à Iuda patriarcha, qui inter fratres ſuos fortiſſimus erat, vt dicit ſcri-
Geneſ. 11. ptura. Primo ſiquidem appellati ſuot Hebræi ab Heber in quo remanſit lingua Hebraica, quæ ante con-
Geneſ. 32 ſtructiooem turris Babylonicæ omnibus erat communis: iuxta illud, Erat autem terra labii vnius. Poſtmo
35. dum dicti ſunt Iſraelitæ à Iacob qui vocatus eſt Iſrael. Tertio dicti ſunt Iudæi à Iuda. Hoc tamen nomine
3. Reg. 12 ſpecialiter vocabantur duæ tribus. Nam Iſrael dictæ ſunt aliæ decem tribus à tempore ſeparationis ſuæ à
domo Dauid. [ET requieſcis] .i. perſiſtis, [IN lege] Moſaica, non euagando per diuerſos errores more »
gentilium, [ET gloriaris in deo]. i. in cognitione ipſius, [ET noſti voluntatem eius] ex doctrina legis ac »
Heb. 6. prophetarum, [ET probas]. i. approbas ſeu commẽdas, [VTILIORA], i. perfectiora & viciniora ſaluti, »
[INSTRVCTVS per legem] io qua diuerſi gradus perfectionũ docẽtur, [CONFIDIS]. i. pręſumis & »
æſtimas, [TEIPSVM ducẽ eſſe cæcorũ]. i. tantæ perfectionis vt aliis ſpũaliter excæcatis poſſis viã virtu- »
tis oſtendere, eoſq; in via dei pręcedere, atq; ad rectũ finem pducere. Confidis quoq; te, [LVMEN (eſſe) »
eorum qui in tenebris] igoorantiæ, [SVNT] id eſt, tantæ gratiæ ac ſcientiæ vt ignorãtes valeas illuſtrare. H
[ERVDITOREM inſipientium]. i. diuinorũ cognitiooe carentium. ſ. infidelium, quos Iudæi ſæpe cõuer- »
Heb. 5. terunt ad deum [MAGISTRVM infantiũ] hoc eſt paruulorũ ſeu imperfectorũ, qui ſolidũ cibum capere »
noo valẽtes, expertes ſunt ſermoois iuſtitię. [HABENTEM formam]. i. perfectionẽ aliis exemplarem, »
[SCIENTIAE] in agẽdis, [ET veritatis in lege]. i. in eredendis ac ſpeculatiuis. Porro quod ſubditur, io- »
terrogatiue, admiratiue & increpatiue intelligendum eſt. [QVI ergo alium doces, teipſum non doces?] »
id eſt, cum alium docere præſumas, cur teipſum non doces? Et mirum eſt quòd teipſum ooo doces. Et
male agis, eo quòd teipſum non doceas. Simili modo legenda ſunt quę ſequuntur. [QVI prædicas noo »
furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis?] Commiſerunt autem Iudæi & ſpirituale
Luc. 16. furtum ac mœchationem, ſubtrahendo à lege ſenſum de Chriſto ac myſticum intellectum. [QVI abo- »
Matth. 15 minaris idola]. i. idololatriæ cultum, [SACRILEGIVM facis?] .i. furtum atque abuſum in ſacras? Ali- »
qua coim diuino cultui deputata propriis vſibus applicabant Iudæi, quia auariſsimi erant ſacerdotes, ſcri-
bæ ac phariſæi. Nam diuina præcepta ſuis ſuperſtitioſis traditionibus irrita feeerunt, vt euangelium lo-
quitur. [QVI in lege] id eſt, de legis acceptione, [GLORIARIS] dicẽdo, Quanta audiuimus & cogno »
uimus ea. Et, Non fecit taliter omni nationi. [PER prævaricationem legis deum inhonoras] noo exhi- »
Pſal. 77. bendo ei reuerecotiã debitam, obediendo mandatis ipſius. [NOMEN enim dei per vos]. i. occaſione veſtri, »
Pſal. 149. [BLASPHEMATVR inter gentes]. i. à gentibus perfidis, quæ videntes veſtrã peruerſitatem deum ve- »

A strum blasphemant,æstimantes eum iniustum,qui tales seruos asseritur elegisse. [SICVT scriptum
est] in Ezechiele,vbi prædicta verba habentur secundum translationem septuaginta interpretum.No Ezec.36.
strа autem translatio talis est. Ingressi sunt ad gentes, & polluerunt nomen meum. Et iscut Ezechiel
ista dicebat de Iudæis sibi contemporaneis, ad quos missus erat, sic Paulus hæc applicat de Iudæis sui
temporis. ¶Subinde ostendit Apostolus grauitatem excessus Iudæorum ex conditione circumcisionis. Deut.10.
Circuncisio nanque erat signum iustitiæ,& quædam professio legis seruandæ:iuxta illud Apostoli ad Galat.15.
Galatas,Testificor omni homini circuncidenti se,q debitor sit vniuersæ legis faciendæ. Quemadmo
dum ergo punc prodest professio vitæ clausstralis,si regula obseruetur,si vero regula omittatur, pluri-
mum obest,& peccatum grauatur:sic de circuncisione erat tempore veteris testamenti. Hoc est quod Gen.17.
„ Apostolus subiungit. [CIRCVNCISIO quidē prodest] ad gratiā promerendam,videlicet tempore
„ veteris test.non autem Euangelio diuulgato. [SI legem obserues.Si autem præuaricator legis] Mo-
„ saicæ [SIS, circuncisio tua] carnalis [PRAEPVTIVM facta est].i.præputio similis,non plus va-
„ lens q̄ illud. [SI ergo præputiū].i. gentilis incircuncisus [IVSTITIAS legis].i.præcepta mora-
„ lia,quæ sunt de dictamine rationis naturalis, [CVSTODIAT] cum fide & cultu vnius dei,vt tactū Psal.18.
„ est. [NONNE præputium illius in circūcisionē reputabitur?].i.tantū sibi proficiet ad salutem,vt tibi
ō Iudæe circūcisio tua? Quasi dicat,ita.Custodiēdo enim iustitias legis modo præfato,spiritualiter cir Matth.3.
B cuncidituг, & filius Abrahæ reputatur. [ET iudicabit id quod ex natura est præputiū].i.gentilis pre-
„ putium naturaliter habeus ex gentilibus ortus & in preputio natus. [LEGEM consummans]hoc est,
„ iustitias legis scriptæ adimplens ex naturali dictamine rationis.Iudicabit inquam.i.sui cōparationē iu-
„ dicio damnationis dignū ostendet. [TE] Iudæe. [QVI per literam] .i.legis scripturam. [ET circū-
„ cisionem præuaricator legis es?].i.nec per scripturam sacram,neq; per circuncisionis significationem Matt.12.
„ à peccato retraheris,à quo gētilis retrahitur per legem naturalem sine circuncisione ac litera scriptu-
„ rarum. ¶Quod autē gentilis iuste viuens melior est Iudæo circūcisō iniuste viuente,& eum cōdemnet,
„ probat Apostolus,eo q̄ duplex sit circuncisio,scilicet spiritualis & carnalis. Quarum prima facit spiri
„ tualem Iudæum,secunda carnalem. Vnde propheta,Omnes(inquit)gentes habent præputium, omnis
„ autem domus Israel incircuncisi sunt corde. Ad spiritualem vero circuncisionē admonet Moyses,Cir- Hiere.9.
„ cuncidite,inquiens,præputium cordis vestri,& cerulcem vestram ne induretis amplius. Et quantū ca-
„ ro est inferior spiritu,tantum circuncisio carnalis & carnalis Iudæus inferiores sunt spirituali circun- Deut.10.
„ cisione atque Iudæo. Ait itaque. [NON enim qui in manifesto] id est,qui circuncisus est carne,& po
„ test hominibus signum Iudaismi ostendere, [IVDAEVS est]solū & vere.Iudæus enim interpretatur
„ confitens,quod competit non solum circuncisō. [NEQVE quæ in manifesto in carne est circūcisio]
„ id est,circuncisio illa exterior pelliculā tollens,est circuncisio perfecta ac vera. [SED qui in abscōdi- Gen.49.
C to].i.qui corde circūcisus est,quę circūcisio homines latet,deoq; patet. [IVDAEVS est] vere ac spi-
„ ritualiter confitens domino cōfessione laudis diuinæ [ET circuncisio cordis].i.circūcisio spūalis facta Matth.6.
„ [IN spiritu] hoc est,secundum spiritualem intellectum scripturæ veteris testamenti. [NON litera].i.
„ non secundum sensum literalem ipsius. Vel,in spiritu.i.virtute spiritus sancti:non litera.i.literalibus cul Phil.3.
„ tris legis. [CVIVS] videlicet spiritualis circuncisionis [CVIVS non ex hominibus] qui in interiora
„ tueri non valent,neque de eis certum quippiam iudicant. [SED ex deo est] qui inspector est cordis, 1.Reg.6.
„ & spiritualem circuncisionem,qua vitia præscinduntur commendat potius q̄ carnalem, qui ab eror- 1.Cor.10.
„ dio seculi multos saluauit sine corporali circuncisione,neminem vero sine circuncisione spirituali. His Psalm. 7,
„ verbis apostoli cōsonat,quod de carnalibus Iudæis ait Iohannes in Apoc. Dicunt se Iudæos esse,& nō 43.
„ sunt,sed sunt synagoga Satanæ. Apo.2,3.

CAP. III. [QVID ergo amplius est Iudæo.] ARTICVLVS VI.

„ DECLARATO in quibus Iudæi deteriores erant gentilibus,nūc ostēdit in quibus eos pre- Rom.2.
„ cellant.Mouet autem & soluit quæstionē,quæ ex prēinductis consurgit. [QVID ergo
D „ amplius est Iudæo,aut quæ vtilitas circuncisionis?].i.si tanta est vtilitas atq; iniquitas Iu
„ dæorum,vt eis præferantur gentiles,sicut iam patuit, quid ergo amplius.i.maius aut di- Psal.75,
„ gnius est Iudæo circūcisō,q̄ gētili incircūcisō,aut q̄ vtilitas fuit circūcisionis?Omnia ista 147.
„ referēda sunt ad tēpus legis scripte,nō enāgelicę.Et respondet. [MVLTVM] melius est Iudęo secūdū
„ statum priorem,q̄ gentili solam naturalem legem habenti. [PER omnem modum] in genere.Sin ō-
„ ninibus quę ad salutē requirūtur. [PRIMVM quidem] melius est Iudæis. [QVIA credita]hoc est, Iohan.5.
„ ex speciali gratia tanquam amicis & familiaribus administrata ac data [SVNT illis eloquia dei].i.
„ scripturæ sacræ legis ac prophetarum.Nec obstat,q̄ quidam eorum non crediderunt,sicut subiungit. Psal.77.
„ [QVID enim]obest prædictæ prærogatiuæ Iudæorum. [SI quidam illorum non crediderunt?]elo- 105.
„ quiis dei,de mysteriis Christi. [NVNQVID incredulitas illorum fidem dei] .i.fidem diuinam quam Ezech.2.
„ alii habuerunt de deo. [EVACVAVIT?] .i.inanem effecit.Vel,fidem,id est fidelitatem dei de adim- Iohan.8.
„ plendo quod promisit,euacuauit,id est,ab opere impediuit. [ABSIT] Vniuscuiusq; enim malitia in Eccl.33.
„ seipsum redundat. ¶Insuper q̄ hominum incredulitas fidelitatem dei non enacuet probat apostolus. Matt.22.
„ [EST autem deus verax] in suiipsius natura,in opere,atque sermone,quoniam inuariabile esse habet, Iohan.3,
„ & omnia iuste dispensat,impletque veraciter quicquid promittit simpliciter. Aliqua autem promittit 7,8.
„ sub conditione,quæ non semper implentur. [OMNIS autem homo mendax] id est,à vero atque in- Apoc.19.
„ commutabili esse deficiens, vanitati subiectus, & per consequens peccare potens & mentiri ac fal- Psal.115.
li. Quod subintelligendum est de omni viatore secundum legem communem. Vnde ait Psalmista, Psal.38.
Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Et rursus, Ego dixi in excessu meo, omnis ho- Rom.8.
mo mendax. In Numeris quoque scriptum est, Non est deus vt homo,vt mentiatur:neque vt filius Psal.115.

Num.23. hominis,vt muretur. [SICVT ſcriptum eſt,vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cũ iudicaris] E
Pſal.50. Hoc allegat Apoſtolus ad oſtendendum,ꝙ deus ſit veraa,implẽdo promiſſa. Hæc enim verba loquutus eſt Dauid,homicidio,adulterioq; patratis:vt ſit ſenſus, Ego Dauid tibi ſoli peccaui,& malum co-
a.Reg.11. ram te feci,vt tu domine deus iuſtificeris,id eſt,iuſtus & verax agnoſcaris,non infringendo nec omittẽ
Prouer.8. do propter mea ſacinora,tuam promiſsionem,qua mihi pollicitus es, ꝙ ea ſemine meo humanam na-
Gen.22. turam aſſumeres,ex qno conſtat,te verũ eſſe in promiſsis: & vincas.i.prævaleas aliis cum iudicaris ab
Pſal 113. eis,non deberi promiſsionem tuã mihi de Chriſto factam impleri propter ſcelera mea.Cum enim Da
a.Reg.7. uid vaorem Vriæ violaſſet & cognouiſſet,eiusq; virũ occidiſſet, multi dicebant prædictã promiſsionẽ
euacuatam,quoniam non deceret Chriſtũ de homicida & adultero naſci.Cũ ergo deus huius dicti op-
a.Reg.11. poſitũ fecit,prævaluit iſtis.Hunc ſenſum intendit hoc loco Apoſtolus. ¶Poſſunt quoq; prædicta verba
Hiere.18. adhuc tribus modis exponi,ſicut in expoſitione libri pſalmorum induxi,ſed hoc loco iſte ſuffieiat. Sciẽ
dum vero ꝙ hæc dictio,vt,ſecundum hunc ſenſum tenetur conſecutiue,non autem cauſaliter, quia nõ
ideo Dauid peecauit,vt deus iuſtificaretur:ſed ex eius peccato occaſionaliter cõſecuta eſt manifeſtatio
Pſal.50. diuinæ iuſtitiæ iuxta modum expoſitum. ¶Sed quoniã ex prædictis verbis Dauid:quibus ait,Malũ co
ram te feci, vt iuſtificeris &c. quidam ſumpſerunt occaſionem erroris,dicentes, quòd noſtra peccata
atque mendacia directe faciunt ad gloriam dei, videlicet ad manifeſtationem diuinæ veritatis atque
iuſtitiæ,& per conſequens,ꝙ deus vellet nos peccare & mentiri,quatenus comparatione noſtri iuſtior F
Eſa.3. ac verior,imò ſolus iuſtus ac verus appareret,& vt miſericors agnoſceretur dũ nobis ignnſceret. Hoc »
ſanctus apoſtolus reprobat ducendo ad inconueniens. Ait ergo. [ST autem iniquitas noſtra iuſtiriam »
dei commendat].i.directe & per ſe commendabilem ſeu laudabilem facit,vt aliqui aſſerunt. [QVID »
Iob.24. dicemus?] id eſt,quid reſpondere poterimus ad ea quæ ſequuntur ex hoc? Primo enim ſequeretur,deũ »
eſſe iniuſtum,qui peccata vlciſcitur.Ideo ſubdit.Nunquid iniquus eſt deus qui infert iram?].i.pœnam »
pro culpa. [SECVNDVM hominem dico. Abſit] hoc eſt,ſic ego eſſe non aſſero,ſed ſecundum carna
les hoc ſequitur.Quod enim per ſe facit ad gloriam dei,non eſt puniendum, ſed præmiandũ vt bonũ,
Iohan.5. quia per ſe ordinatur ad finem laudabilẽ.Si ergo iniquitas noſtra per ſe facit ad gloriã dei,iniuſtus eſt »
2.Tim.4 deus qui vindicat eã per tormenta. [ALSOQVIN quomodo iudicabit deus hunc mundũ?].i.homi-
Sap.1. nes peregrinantes in terra.Si enim iniuſtus eſt deus,non poterit mundum hunc iuſte iudicare,quia iu-
ſtitia maxime ſpectat ad iudicem:prout Sapiẽs dicit, Diligite iuſtitiam,qui iudicatis terram. Quòd au
Pſal.51. tem non ſit deus iniuſtus,eluceſcit ex verbo Pſalmiſtæ dicẽtis, Quoniam rectus dominus deus noſter,
2.Para.9. & non eſt iniquitas in eo.Vnde Ioſaphat aiebat,Non eſt apud dominũ deũ noſtrũ iniquitas, nec perſo
Matt.19. narũ acceptio,neq; acceptio munerũ.Deus quippe glorioſus & ſortis eſt ipſa eſſentia bonitaris, mẽſu- »
Luc.18. ra & cauſa totius æquitatis,ideo culpa ei placere non poteſt.Quod confirmat Apoſtolus ſubdẽs, [SI »
enim veritas(.i.æquitas)dei,in meo mendacio].i.per meum peccatum [ABVNDAVIT].i.quãtum G
ad ſui manifeſtationẽ directe creuit,clariusq; innotuit,& hoc [IN gloriã ipſius] dei,ita ꝙ ex meo pec »
eato per ſe glorioſior,perfectiorq; apparet. [QVID adhuc & ego tanq̃ peccator iudicor?].i.cur nũc
vſq; iniuſtus exiſtimor? Tanquam dicat,Si ſic eſſet, non eſſem reputandus iniquus,quia nõ diſpliceret
deo iniquitas mea,vt dictum eſt.Deinde deſtruit præmemoratum errorem ducendo ad aliud inconue »
niens. [ET non ſicut blaſphemamur] hoc eſt,ſi noſtra peccata directe ordinãtur ae operantur ad glo »
rificationem diuinæ iuſtitiæ,ſicut illi dixerunt,cur ita non eſt ſicut nobis blaſpheme imponitur? [ET »
ſicut aiunt quidem nos dicere] id eſt,ſicut pſeudoapoſtoli affirmant,me,aliosque veros apoſtolos prę- »
dicare illud quod ſequitur, [FACIAMVS mala,vt veniant bona?quorum] pſeudoapoſtolorum, qui »
Eſa.5. nobis iſta imponunt. [DAMNATIO iuſta eſt] quia mortaliter peccant. ¶Quoniã enim Apoſtolus
Rom.5. ait inſerius,Vbi abundauit delictum,abundauit & gratia:& nunc ſimile aliquid dixit,allegando verba
Pſalmiſtæ.Alii quoque apoſtoli talia prædicauerunt.Ex his moti ſunt æmuli apoſtolorum dicẽtes,quòd
prædicarent peccata eſſe patranda & continuanda,quatenus ex hoc ſequerentur bona,videlicet glo-
rificatio ſeu manifeſtatio diuinæ æquitatis ac pietatis. ¶Præterea aduertendũ, quòd cum peccatum ſit
Diony. auerſio mentis à deo,& receſsus ab ordine, ſecundum Dionyſium, & ab eo quod eſt ſecundum natu-
Damaſc. ram,ſecũdnm Damaſcenum,idcirco per peccatum irrogatur deo iniuria,& directe inhonoratur deus, H
non glorificatur.Verumtamen quoniam tanta eſt bonitas dei,vt non permitteret malum, niſi prænoſceret aliud bonum inde venturum: & tanta eſt virtus eius,quòd malum omnino impediret, niſi aliquod bonum ex malo elicere poſſet.Propterea malum culpæ indirecte atque per accidens ſcilicet præter propriam conditionem,& præter peccantis intentionem ordinatur:& valet ad declarationem diuinæ iuſtiriæ,ſecundum quòd deus per pœnam ordinat culpam, in quo diuina ſapientia atque iuſtitia manifeſte refulget.Quemadmodum etiam ea erudelitate tyrannorum præter intentionem ipſorũ manifeſtauit deus patientiam atque conſtantiam martyrum. ¶Iam declarauit Apoſtolus Iudæos excellentiores fuiſſe gentilibus pro tempore legis ſeripræ,nunc ſciſcitatur,an etiam tempore euangelicæ le- »
Rom.8. gis Iudæi eacellant gentiles. [QVID ergo?] reſtat. [PRAECELLIMVS (nos Iudæi)eos?].id eſt, »
Coloſſ.3. gentiles ad fidem conuerſos. [NEQVAQVAM] Loqnitur autem Apoſtolus de vtroque populo iſto
Eſa.1. in genere.Certum eſt enim,quòd in ſpeciali loquendo ipſi beati apoſtoli qui erant Iudæi & primitias
Pſal.13. ſpiritus receperunt cæteris eminebant.Loquendo vero in generali,omnes pares ſunt in gratia Euange »
Mich.7. lii,ſicut clarius oſtendetur.Cur autem non eacellant Iudæi gentiles,annectitur. [GAVSATI enim ſu »
Eſa.56. mus].i.rationabiliter declarauimus. [IVDAEOS & Græcos].i.gẽtiles [OMNES ſub peccato eſſe] »
Sap.13. quia Iudęi ttãſgreſsi ſunt legem ſcriptã,gẽtiles legem naturalẽ. [SICVT ſcriptũ eſt]in pſalmo,quã- »
Hiere.4. tũ ad ſenſum. [QVIA nõ eſt iuſtus quiſq̃] iuſtitia meritoria,propriis viribus. [NON eſt intelligens] »
Hiere.5, ea quæ dei ſunt, per fidem formatam ſine lumine gratiæ. [NON EST requirens deum] per opera

A ſancta,propria poteſtate. [OMNES (iſti iam dicti)declinauerunt] à deo atque iuſtitia, [SIMVL in-
» utiles(id eſt vani)facti ſunt] nõ pertingendo ad vltimum finem,ſeu veram felicitatem, [NON eſt qui Matth.8.
» faciat] per ſe ſine auxilio gratiæ, [BONVM] id eſt opus meritorium [NON eſt vſque ad vnum] id Matt.23.
eſt omnino nullus eſt. Vel,non eſt vſque ad vnum,id eſt non eſt alius præter Chriſtum deum & homi- Hiere.5.
» nem,qui ſub peccato non fuit,& ea quæ placuerunt patri,ſemper effecit. [SEPVLCHRVM patens Iohã.8.
» eſt guttur eorum] id eſt ſimile monumento aperto. quoniam ſicut ex tali ſepulchro aſcendit fœtor ca- Eccl.37.
» daueris,ſic ex ore iſtorum procedunt verba mortua atque fœtentia. [LINGVIS ſuis doloſe agebãt]
alios decipiendo,vel ſophiſtica & adulatoria verba loquendo. Vnde ait ſcriptura,Qui ſophiſtice loqui
tur,odibilis eſt,in omni re defraudabitur. Non eſt illi data gratia à deo,omnt enim ſapientia defrauda Sppho.1.
tus eſt. Quo contra de electis Iudæis ſcriptum eſt,Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem,nec loquen
» tur mendacium,& non inuenietur in ore eorum lingua doloſa. [VENENVM aſpidum] id eſt verba Deut.32.
» veoenata ac detractoria,ſeu odium inſanabile, [SVB labiis eorum,] quia parati ſunt talia verba euo- Pſal.11.
» mere,aliosque inficere. [QVORVM os maledictionne,] hoc eſt verbis maledicis ac blaſphemis, [ET 1.Cor.3.
» amaritudine] id eſt ſermonibus pungitiuis [PLENVM eſt. Veloces pedes eorum] ſpirituales,puta af- Prou.1.
» fectus,& etiã corporales,vt currant [AD effundendum ſanguinem] innocẽtem. [CONTRITIO,]
» hoc eſt ſpiritualis deſtructio,temporalis punitio,ſeu omnis boni diſſipatio, [ET infelicitas] id eſt mi- Eſ.10,30
» ſeria, [IN viis] id eſt operibus [EORVM.] Committendo enim mala prædicta,amittunt eſſe gratui
B tum,ſpirituale ac meritorium,& tanquam inane ac nihilum reputantur à deo,& miſeri ſunt tanquam
» æterna damnatione condigni, [ET viam pacis] id eſt opera bona, per quæ ad veram pacem pertin- Eſa.40.
» gitur. Vel,viam pacis,id eſt pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ, [NON Ephe.2.
» cognouerunt] per approbationem ac imitationem. [NON eſt timor dei ante oculos eorum] .i.deum
non metuunt,nec oculis cordis ſui diutnum proponunt timorem, ſed inaniſſima ſecoritate reſoluun- Luc.18.
tur. ¶ Multi arbitrantur apoſtolũ,allegatam ſcripturam ſumpſiſſe ex pſalmo,in quo prædicta verba cõ
ſcripta ſunt, ſed ſecundum Hieronymum ita non eſt. Aduertendum ergo quòd cum Hieronymus in Pſal.13.
prologo quintidecimi libri ſui ſuper Eſaiam dixiſset,Chriſtum & Euangeliſtas atque apoſtolos ea dun
taxat verba ſcripturæ ex translatione ſeptuaginta interpretum allegare,quæ cũ Hebraica veritate con Hierony.
cordant,virgo Chriſti Euſtochium fœmina religioſa atque doctiſſima,obiecit Hieronymo quod apo-
ſtolus ad Rom.octo verſus allegarit ex pſalm.13.quæ in Hebræo non habentur, videlicet,Sepulchrum
patens eſt guttur eorum,vſque ad id inclnſiue,non eſt timor dei ante oculos &c.& videtur Apoſtolus
ex translatione ſeptuaginta interprerum allegaſſe,vel ex pſalm.illn quod in Hebræo non habetur. Ad
C hauc obiectionem ſtupefactus,pallidusque effectus Hieronymus(prout ipſe teſtatur)quaſi à fortiſſimo
pugile cæſus vnius diei ſpatio poſtulatn,& perluſtrata ſcriptura reſpondit,quòd tota pene epiſtola ad
Romanos de veteri teſtamento conſtructa eſt. Præmemoratum quoque teſtimnnium octo verſuom ex
pſalmis & Eſaia contextum eſt. Nam duo primi verſus,videlicet, Sepulcrum patens eſt guttur eorum, Pſalm.5.
liuguis ſuis doloſe agebant,in quinto pſalmo habentur. Quod autem ſubiungitur, Venenum aſpidum Pſal.139.
ſub labiis eorum,in pſalmo centeſimo triceſimonono legitur:qui incipit, Eripe me domine ab homi-
ne malo. Porrd quod ſubd:tur,Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt,ex nono ſumptum Pſalm.9.
eſt pſalmo. Alii vero tres verſus,Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem,&c.ex quinquage-
ſimonono capitulo Eſaiæ accepti noſcuntur: vbi ſic legitur, Pedes eorum ad malum currunt, & feſti- Eſa.59.
nant vt effundant ſanguinem innocentem,vaſtitas & contritio in vüs eorum,& viam pacis neſcierũt.
Vltimus vero verſiculus ſcilicẽt. Nõ eſt timor dei ante oculos eorum, in principio pſalmi triceſimi-
quinti habetur,quo dicitur,Dixit iniuſtus vt delinquat in ſemetipſo, nõ eſt timnr dei ante oculos eius.
Apoſtolus tamen allegat pluraliter,quia pluribus loquebatur. Itaq; prædicti verſus nec in Hebræo, nec Pſal.35.
in ſeptuaginta interpretibus habentur quantum ad pſalmum tertiumdecimum, ſed in editione vulga-
ta. Lyra tamen aſſerit prædicta ex pſalmo decimotertio allegata. ſed conſentiendum eſt verbis Hiero-
D nymi,qui etiam ait, q̃ Græci expoſitores exponendo pſalmum.13.prędictos verſus veru prænotãt neq;
» exponunt. [SCIMVS autem quoniam quæcunq; lex loquitur,his qui in lege ſunt loquitur.] Ex hoc Iohã.15.
multi affirmant præinductam ſcripturam ad Iudæorum populũ pertinere,qui ſoli ſub lege Mnyſi erãt,
de qoa nunc tractat apoſtolus. Sed obuiat,q̃ apoſtolus iſtam ſcripturam inducit ad oſtendendum q̃ Iu
» dæi & Græci omnes ſub peccato fuerunt,& quod nunc protinos ſubditur. [VT omne os obſtruatur,
» & ſubditus fiat omnis mondus deo.] Eſt igitur ſenſus. Scimus aotem nos apoſtoli ſpiritu ſancto edo-
cti,ſacraſque ſcripturas cæteris clarius inrelligentes,quoniam quæcunque lex, id eſt vereris teſtamenti 1.Reg.2.
ſcriptura loquitur,his,qui in lege Moyſi ſunt loquitur primo ac principaliter: quemadmodnm ait Sal-
uator,Non ſum miſſus niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael. Hoc dicit Apoſtolus retũdendo Iudęo Mat.15.
rum ſuperbiam,ſcilicet ne dicerent ſcripturam prædictam non pertinere ad eos,ſed ad gentiles dunta-
xat. Itaq; lex dicit hæc etiam de Iudæis,vt omne os præſumptuoſum obſtruatur. i. vt nec gemilis neque
» Iudęus præſumat ſe inaniter excuſare ac iuſtificare,eo q̃ teſtãre ſcriptura,omnes peccaro obnoxii ſint. Pſal.62.
Ee ſubditus fiat omnis mundus. i.omnis homo, Iudæus & Græcus,deo,cognoſcendo propriam vilita- Baruch.1.
tem & culpam,conſngiendo qooque ad diuinam pietatem ac gratiam,quaſi noo potens alier ſaluа- Eccle.7.
ri. Præterea lex vetus tribus modis accipitur. Primo communiter ſcilicet pro toto teſtamento antiquo, Iohã.15.
ſicque iocludit omnes libros canonicos veteris teſtamenti,& ita ſumitur dũ ait ſaloator: Vt impleatur Pſal.68.
ſermo,qui in lege eorum ſcriptus eſt,Quia odio habuerunt me gratis. Hoc enim habetur in pſalmo,Si Pſal.34.
militer eum Chriſtus ait Iudæis, In lege veſtra ſcriptũ eſt,Ego dixi dii eſtis. Secundo accipitur pro- Iohã.10.
prie pro pentateucho ſeu quinque libris Moyſi: vt cum dicitur, Oportet impleri omnia quæ ſcripta Pſal.81.
ſunt in lege, & prophetis, & pſalmis de me. Tertio ſumitur ſtricte pro præceptis cærimoniali- Luc.24.

Galat.2. bus,vt cũ ſubditur, [QVIA ex operibus legis] id eſt,ex obſeruatione cærimonialiũ præceptorũ legis, E
Hebr.10. videlicet ſacrificiorũ,circũciſionis,& ſolennitatũ cuſtodia. [NON iuſtificabitur omnis caro].i.homo. „
[CORAM illo] .ſ.deo,vt acceptus ſit ei per talia.Impoſsibile etenim eſt ſanguine hircorũ & vitulorũ „
auferri peccata,aut gratiã adipiſci Non enim gratiã cõferebãt,nec meritoria erant ex ſe ſeu opere ope
rato,ſed ex fide & deuotione obſeruantiũ.i.ratione operis operãtis.Opera vero præceptorũ moralium
iuſtificabãr,nõ tamen ſine fide Chriſti & gratia dei. [PER legẽ enim (ſcriptam)cognitio peccati] i. „
ex ipſa lege cognoſcitur quid ſit malũ:non autẽ vitatur virtute legis,ſed per gratiã dei . Hoc autem nõ
eſt ſic intelligendũ,quaſi ante legislationẽ neſcierint homines quæ opera eſſent vitioſa , ſed quia nõ ita
Galat.5. perfecte cognoſcebãtur peccata ſecũdũ gradus & ſpecies ſuas. ¶ Deinde oſtẽdit hominẽ iuſtificari ſi-
Eſa.56. ne operibus legis,ex perfectione fidei chriſtianæ. [NVNC autẽ] id eſt,tẽpore gratiæ,atq; euangelicæ „
legis. [IVSTITIA dei] .i.iuſtificatio,quam deus clemẽter & gratioſe efficit in nobis peccata tollẽ- „
A&.10. do & gratiam infundendo. [SINE lege] .i.Moſaicæ legis obſeruatione. [MANIFESTATA eſt] „
Iohan.5. in gẽtibus ad fidem cõuerſis,per diuerſa miracula,quibus deus declarauit fidẽ eorũ ſibi eſſe acceptam,
q̃uis nõ obſeruauerint legẽ,quẽadmodũ in A&ibus legitur, Quod deus in ſigno viſibili dedit ſpũm ſan
ctum Cornelio Centurioni gentili,& his qui erant cum eo.Iuſtitia inquam, [TESTIFICATA] .i. „
A&.3. prænunciata ac teſtimoniũ habẽs [A lege].i.ex libris Moyſi,in quibus multa de Chriſto, & eius inſti- „
1.Petri.1. ficatione,quam facit in nobis,prædicũtur verbis & ſignis. [ET prophetis] qui de eadẽ re manifeſtius F
Iohel.2. vaticinati ſunt,& de futura in nobis gratia prędixerũt ſecũdũ principẽ apoſtolorũ . De miſsione enim „
A&.10. ſpũs ſancti deus per Iohelem prædixit,Effundã de ſpũ meo ſup omnẽ carnem.Propter quod Petrus de
Ephe.3. Chriſto loquens,Huic,inquit,omnes propheræ teſtimoniũ perhibẽt remiſsionẽ percipere peccatorum
A&.15. per nomen eius,omnes qui credũr in eum. [IVSTITIA autẽ dei] .i.nobis à deo collata eſt. [PER „
Matth.9. fidem(formatã) Ieſu Chriſti] .i.per fidẽ catholicã, cuius obiectũ & cauſa eſt Chriſtus . Fides enim eſt „
Lucæ.7, fundamentũ iuſtitiæ.Vnde Chriſtus frequẽter in euangelio loquitur, Fides tua te ſaluũ fecit. [IN oẽs „
8,18. (Iudæos) & ſuper omnes]gentiles. [QVI credunt in eum] hoc eſt,in Chriſtum per fidem formatã, „
A&.13. ſecundum quod in A&ibus dicitur,In hoc omnis qui credit,iuſtificatur.Et rurſus,Deus fide purificans
A&.15. corda eorum. [NON enim eſt diſtinctio] Iudæi & Græci,tempore euangelicæ legis, quantum ad iu- „
A&.10. ſtificationem prædictam,quia non eſt perſonarum acceptor deus.Et ſicut ſaluator aiebat , Qui credi-
Eſa.54. derit & baptizatus fuerit,ſaluus erit. [OMNES enim(prædicti)peccauerũt]& ergo non propriis me- „
Marc.16. ritis,ſed gratia dei iuſtificantur,ſuntq; cõſimiles in peccato ac ſpirituali inopia,ſicut ſubiungitur [ET „
Pſal.13. egent gloria dei] hoc eſt,miſeratione diuina,videlicet gratia,per quam deus glorioſus apparet,qui ex „
Iohan.15. ſua liberrima bonitate ſaluat electos,ita vt nullus in ſeipſo valeat gloriari,ſed omne bonũ domino aſcri
batur. [IVSTIFICATI] ab iniuſtitia culpæ. [GRATIS] ſine præcedẽtibus meritis. [PER gra „
tiã ipſius] dei,qnę eſt cauſa formalis noſtrę iuſtificatiõis,ſicut albedo eſt cauſa formalis albefactionis pa „
1.Cor.1. rietis. [PER redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu] id eſt, per paſsionem & ſanguinem Chriſti , in G
Eſa.52. quo eſt redemptio noſtra ſicut in cauſa efficiente.Ita q̃ paſsio eius eſt cauſa inſtrumentalis effectiua ac
Hebr.9. meritoria noſtræ ſaluatiõis.Vnde de eo ſcriptũ eſt,Qui dilexit nos,& lauit nos à peccatis noſtris in ſan
guine ſuo.Et Eſaias ait,Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum.Et,Ipſe peccata multorũ
tulit. [QVEM] videlicet Chriſtum. [PROPOSVIT] id eſt, nobis manifeſte exhibuit. [DEVS]
Apoc.1. pater ſeu trinitas. [PROPITIATOREM] id eſt,reconciliatorem ac mediatorem. [PER fidem] „
Eſa.53. mediante qua conſequimur fructum dominicæ paſsionis,ſeu gratiam dei. [IN ſanguine ipſius]id eſt, „
Ibidem. merito effuſionis ſanguinis Chriſti. Vnde in Eſaia propheta ſcriptum eſt,Dominus poſuit in eo iniqui
1.Iohã.2. tatem omnium noſtrum . Et Iohannes ait, Aduocatum habemus ad patrem,Ieſum Chriſtum iuſtum,
2.Cor.5. & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris . Sic iam deus propoſuit Chriſtum propitiatorem finaliter,
1.Iohã.2. [AD oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ] id eſt,quatenus ſe iuſtum manifeſtaret implendo ſua promiſſa,nec de- „
Iob.24. ferendo peccata impunita,imõ in Chriſto quodammodo vindicãs ea:quemadmodum Eſaias ait,Pro-
Eſa.53. pter ſcelus populi mei percuſsi eum.Et Chriſtus in Pſalmo,Quæ non rapui,tunc exoluebam . Propo-
Pſal.68. ſuit quoque ſic Chriſtum propitiatorem ex parte noſtri . [PROPTER remiſsionem præce- „
Mich.7. dentium delictorum] id eſt,peccatorum quæ Chriſti aduentum præceſſerunt. Vel, propter remiſsio- „
nem delictorum præcedentium.i.hominum,qui ante Chriſti incarnationem fuerunt , & tenebãtur in H
lymbo inferni,propter reatum originalis peccati . Per Chriſti vero paſsionem redempti,atque educti
Zach.9. ſunt:iuxta illud Zachariæ, Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſsiſti vinctos tuos de lacu,in quo
non eſt aqua.Delictorum inquam exiſtentium, [IN ſuſtentatione] id eſt,in pia atque longanimi pa- „
Iob.35. tientia. [DEI] qui non ſtatim vltus eſt ea,ſed clementer ignouit.Vel,præcedentium hominũ exiſten „
tium in ſuſtentatione dei,qui eos in lymbo ſuſtentauit ac conſeruauit ſine pœna ſenſus.Vtranque vero
ſuſtentationem deus exhibuit. [AD oſtenſionem iuſtitiæ eius] id eſt,propriæ æquitatis vel iuſtitiæ, „
Pſal.144 quam cauſat in nobis. [IN hoc tempore] euangelicæ legis. [VT ſit ipſe] deus. [IVSTVS] in ope- „
Pſal.10. ribus ſuis,& à Chriſtianis iuſtus cognoſcatur,tanq̃ author iuſtitiæ noſtræ. [ET iuſtificãs eum qui ex „
FINIS. fide eſt Ieſu Chriſti] .i.quencunque in Chriſtum credẽtẽ,qui in deo renatus & ſpiritualis effectus eſt vir „
Iohan.3. tute fidei non iuſtitia legis.¶ Ex præinductis oſtendit Apoſtolus vanitatẽ iactantiæ Iudæorum. [VBI „
eſt ergo glorian rua?] ô Iudæe.i.quoniã deus propoſuit Chriſtũ propitiatorem per fidem ad oſtenſio-
Galat.6. nem ſeu manifeſtationem ſuæ iuſtitiæ(ſecundum intelligentiam prędinductam)vbi iam eſt ô Iudæe va
1.Cor.5. na gloriatio tua,qua de iuſtitia legis præſumens,te gentibus præferebas,casque ſpernebas, & ſine lege
1.Reg.4. tua eas non poſſe ſaluari putabas? [EXCLVSA (.i.ablata)eſt] gloriatio iſta. [PER quam legẽ?] an „
Rom.5. per legem [FACTORVM?] id eſt,per legem Moſaicam? [NON] vtique. Illa enim non ſaluauit p „
Ephe.3. ſc. [SED per legem fidei] id eſt,per legem euangelicam,quæ ſaluat per fidem ſine operibus legis. Ap- „

A pellatur autem lex Moysi,lex factorum,præsertim quantũ ad præcepta cærimnnialia. Sic quippe erat iugum grauissimum,laboriosissimis atque innumeris obseruantiis plenum.De qun Petrus in persona fidelinm Iudæorum loquens testatur,Quod neque nns neque patres nostri portare potuimus.Secun- Act.15.
dum Augustinum antem lex Mnysi dicitur factnrum,quia minandn imperabat, sed gratiam faciendi Augusti.
non præstabat.Lex vero euangelica vocatur lex fidei,qunniam npera mandat,& credendo gratiam sa
» ciendi acquirit. [ARBITRAMVR enim] nos apostoli à spiritu sanctn instructi, [NNMINEM]
» quemcunque in Christum credentem, [IVSTIFICARI per fidem] charitate frmatam, [SINE Act.1.
operibus legis] cærimonialibus ac iudicialibus. ¶Triplicia nanq; erant præcepta veteris testamenri, Galat.5.
videlicet moralia,iudicialia,cærimnnialia.Præcepta autem cærimnnialia, quoniam figuratiua erant &
pro statu illn snlum accommoda,cessauerunt veritate veniente ac reserata.i.Christo passn ac prædica-
tn.Iudicialia vero præcepta sicut sine periculn in noun testamento omittuntur (dmndo à nullo Chri
stiano prælato seu principe anthoritatem instituendi habente præcipiantur) sic sine periculo obseruan
tur,si à superiori instituantur,& Christiannrum regimini conguant.Nnn enim solum figuralia extite-
runt.Præcepta antem moralia,quæ ordinantur ad bonns mores,& de actibus virtutum immediate do
nantur,nnn solum manent in nnun testamento , sed etiam per euangelica Christi consilia perficiun- Matth.19.
tur,& ad salutem reqniruntur,iuxta illud,Si vis ingredi ad vitam,serua mandata. ¶Deniq; hnminẽ iu
B stificari sine operibus legis per fidem,declarat apnstnlus. [AN Iudæorum deus tantum?] id est nũquid
» Iudeorum duntaxat est deus crearor & salus,principium & finis? [NNNE & gentium?] ipse crea- Apoc.22
» tor & deus est? [IMO & gentium] Sicut ergo nmnium deus est,sic omnes vno modn iustificat,puta Act.10.
per fidem. Et sicut nmnes processerunt ab ipsn, sic nmnes reducuntur & conuertuntur ad ipsum, per Rom.8.
vnum atque eundeth propitiatorem ac mediatnrem dei & hnminum Iesum Christum. Idco subditur, 1.Tim.2.
» [QVONIAM quidem vnus est deus qui iustificat circuncisionem] id est,Iudæos circuncisos, [EX
» fide] saluatnris,hnc est,perfidem de Christo, [ET] qui instificat, [PRAEPVTIVM] id est incircun
» cisos gentiles, [PER fidem] eandem. Eadem enim fides est fidelium nnui ac veteris testamenti,quan-
uis tempora sint mutata,& fides sit modo magis explicita.Quod equidem illi credebant fututum,nns 1.Cor.10.
credimus factum. Ipse quoque habitus fidei (quæ est virtus thenlogica) est vnus in specie in nmnibus Inhan.4.
fidelibus,qui vnquam fuerunt,sunt & erunt,& propter formalem vnitatem nbiecti,quod est veritas pri
ma,propter quod credimns omnibus quæ cadunt sub fide.Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fi-
dem,sit idem in re,quanuis in ipsn modo loquendi videatur distinctin. Apostnlus nanque frequenter
mntat prepositinnes,& modum lnquutinnis in eodem sensu. ¶Quoniá vero ex prædictis atque simi-
» libus verbis imponebant Iudæi Pauln,quod esset legis destructor,prnpterea se excusans,adiecit. [LE-
» GEM ergn(Mnsaicam)destruimus per fidem?] & euangelium vt nobis imponitur? [ABSIT. Sed Hebr.10.
C legem statuimus] id est approbamus ac roboramus prn statu ac tempore . Cum ergn lex vetus fuerit
vta ac dispositio nrdinata ad euangelicam legem , non dicitur destrui sed impleri ac perfici euangeli- Matth.5.
ca lege superueniente:cessat tamen quantum ad mndum prioris obseruantiæ. Vnde Ambrosius dicit, Ambros.
Non destruitur lex,cum impleta secundum spiritum,cessat secundum literam.Quia hic scilicet in no-
uo testamento gratia fidei est qua impletur lex , quæ sine fide esset infirma. Firmatur enim lex, quo-
niam cærimonialia spiritualiter implentur.Et quod minns in mnralibus conrinebat,in Enangelin ad- Heb.11.
ditur.Et quod tunc promittebatur futurum, fides aduenisse testatur. Tollitur antem litera occidens,
& moralia literaliter manent ac perficiuntur . Prnpter quod ait saluatnr , Non veni soluere legem, 1.Cor.13
sed adimplere. Matth.5.

CAP. IIII. [QVID ergn dicemus inuenisse Abraham.] ART.VII.

» DECLArata insufficientia legis ad salutem per rationem,iam idem nstẽdit per exemplum,
» & ait, [QVID ergo dicemus] id est si iuxta præinducta circumcisio & præputium,seu
» Iudæus & Gentilis commnniter atque æqualiter iustificantur per fidem, quid tunc dice-
» mus, [INVENISSE Abraham patrem nostrum secundum carnem?] id est secundum Gene.17.
D carnis nriginem, à quo egn Panlus & cæteri Israelitæ secundum carnalem propagatinnẽ Phil.3.
descendimus. Vel,secundnm carnem,id est ex nperibus legis carnalibus scilicet circuncisinne,& sacri-
ficiis?Quasi dicat,Ad quid profuit ei obseruantia caroalium operum legis,videlicet, impletio cærimo
nialium præceptorum?Qnid autem ad hoc responderi nporteat,ex sequentibus innntescit.Respondẽ-
» dum est enim,qnod non sit perfecte & vere iustificatus ex operibus legis. [SI enim Abraham ex ope-
» ribus legis] prædictis carnalibus, [IVSTIFICATVS est] iustitia vera ac meritoria, [NABET glo
» riam] id est veram beatitudinem pro mercede, [SED nnn] habet eam [APVD deum] hoc est,à deo
& coram eo,quoniam propria virtute non gratia dei iustificarus esset. Et quia hoc consequens impos-
sibile est,ergo & illud ex quo infertur,videlicet quod Abraham iustificatus sit ex operibus legis.Vel sic
& melius,Si Abraham ex operibus legis iustificatus est,habet glnriã.i.dignus est laude ac præmio pro
sua iustitia,sed nñ apud deũ,quia iustitia talis nõ fecit eũ dignũ vita æterna. Ex parte enim nperis ope- Inhan.3.
raei,nnn erant præfata opera legis meritoria,nec ipsa lex gratiã contulit, per quatn iustificarentur ob-
seruatnres ipsius,sicut lex noua quæ gratiam confert propter sacramenta quę includit, quę sunt signa
& causa gratiæ iustificantis.Operantur quippe qund significant , qund sacramentis veteris testamenti
non competit . ¶Deinde prnbat authnritate scripturæ,ꝙ Abraham iustificatus est per fidẽ nñ per ope Gen.15.
» ra legis. [QVID enim scriptura dicit?Credidit Abraham deo] promittenti sibi per angelum propa- Galat.3.
gationem innumerabilium filinrum instar stellarum. Et alibi,In semine tuo benedicentur omnes gen- Gen.22.
» tes, [ET reputatum est illi ad iustitiam] hoc est,merito fidei huius iustificatus est corã deo,& dignus Mach.2.

Esa.4. effectus est vita æterna, per actum interiorem fidei suæ, secundum quod actus ille etiam ex charitate im
Matt.20. peratiue procedit. [EI autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam sed secundum „
debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium reputatur fides eius „
ad iustitiam secundum propositum gratiæ dei.] Hucusque litera cohæret. & condepndet, quæ diffi- „
Ambrosi⁹ cultatibus plena est. ¶ Porrò secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda, & exponen
da est ita. Iam dixit Apostolus, Abraham non ex operibus sed ex fide iustificatum. Ex quo sequi vide-
tur, fidem sine operibus sufficere ad salutem, contra quod tamen dominus ait, Non omnis qui dicit mi
Matth.7. hi, domine, domine intrabit in regnum cœlorũ, sed qui facit voluntatẽ patris mei. Et iterũ, Si vis (inquit)
Matth.19 ingredi ad vitam, serua mandata. Iacobus quoque apostolus testatur, Quid proderit, si quis dicat fi-
Iacob.2. dem se habere, opera autem ipsa non habeat? Fides si non habet opera, mortua est in seipsa. Hinc etiam
Rom.2. pauloante dixit apostolus, Non auditores legis, sed factores legis iustificabuntur. ¶ Hanc obiectio-
nem soluit Apostolus, dicens, Ei autem qui operatur, id est, qui tempus & opportunitatem habet ope-
randi, merces non imputatur, id est, præmium non confertur, secundum gratiam fidei tantum, id est nõ
Iaco.2. gratis sine operibus præmium consequitur. (In tali enim fides sine operibus mortua est) sed secundum
Iohan. 6. debitum operationis ad quam ex diuino mandato tenetur, merces ei imputatur ac datur. Nam sine o-
Act.10. peribus saluari non potest. Quòd si operari neglexerit, damnabitur. Ei autem qui non operatur, id est,
Esa.55. opportunitatem seu tempus & locum operandi non habet, credenti autem in eum, qui iustificat im- F
Matth.10 pium, hoc est, in Christum qui peccatori gratis ignoscit, gratiamque infundit, ante cuius infusionem
Ephe.2. peccator veniam promereri non potest de condigno, reputatur fides eius, id est actus fidei suę interior,
Lucæ.23. sine opere exteriore, ad iustitiam, ita quòd sufficit ei ad salutem, vt in latrone. Bona enim voluntas seu
præparatio animi ad opus reputatur ei pro opere secundum propositum gratiæ dei, id est secundum
voluntatem miserationis diuinæ: vel secundum ordinem gratiæ dei nobis oblatæ, qui taliter voluit nos
saluare, in quo patet virtus ac sufficientia fidei. Per hoc vero quod ait, Credenti in eum, certum est Apo
1.Tim.1. stolum loqui de fide formata, quæ per dilectionem fertur in deum, & operatur si opportunitas adfit.
Galat.5. Hæc expositio procedit de operibus ipsam fidem sequentibus, atq; ex ea nascentibus. ¶ Secundo expo
nitur de operibus præcedentibus fidem, contra illos qui asserebant merito præcedentium operum le-
Rom 11. gis, se gratiam fidei esse adeptos. Quo dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinem gratię,
Iohan.15. sed secundum debitum meriti præcedentis. Quo concesso, gratia iam non erit gratia. Quoniam ergo
hoc consequens impossibile est, constat quòd gratiam fidei, seu ipsam fidem nullus meretur. Ait ergo,
Ei autem qui operatur aliqua bona ante fidem merces non imputatur secundum gratiam, sed secun-
dum debitum, hoc est, si præmium ei datur pro bonis quæ fecit, hoc non erit gratis, sed ex debito me-
riti præcedentis, sicque fidem præcedent merita, cum tamen fides sit omnis meritorii actus princi-
pium, omniumque virtutum fundamentum. Ei autem qui non operatur opera legis cærimonialia atq; G
carnalia, vel quæcunque alia ante fidem, sicut gentilis: credenti autem per fidem formatam in eum qui
Esa.55. iustificat impium, id est, in Christum, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum sensum prætactum:
& hoc secundum propositum gratiæ dei, id est secundum gratuitum, atque benignum dei decretũ, qui
Titum.3. ita decreuit, vt onere legis ablato, homines fide iustificẽtur ac saluẽtur. ¶ Tertio exponitur secundum
quosdam, qui ex verbis Apostoli talem rationem inducunt. Illud quod conceditur alicui, quemadmo-
dum merces operanti, non conceditur ei per viam gratiæ, sed debiti. Iustitia vero de qua sermo est, con
1.Cor.6. ceditur per viam gratiæ, sicut iam patuit, quòd Abraham iustificatus est per fidem sine operibus legis,
Gen.12. ergo iustitia hæc non est ex operibus legis. Hæc autem expositio irresoluta videtur, & satis ambigua. Si
Infra.8. mili enim ratione posset ostendi, quòd iustitia noui testamẽti nõ esset ex operibus euãgelicæ legis, quæ
Galat.2. tamen iustificant, habitumque iustitiæ inducunt, vel augent siue perficiunt etiam ex parte operis ope-
rati, virtute sacramentorum Christi. Posset enim sic argui, Quod conceditur alicui, sicut merces ope-
ranti, non conceditur ei per viam gratiæ, sed debiti: sed iustitia nouę legis conceditur per viam gratiæ,
1.Cor.4. (Quid enim habes quod nõ accepisti?) Non ergo est ex operibus nouæ legis. ¶ Deniq; charitas agens
Ephes.4. & cæteræ virtutes per charitatem agentes, merentur gratiam ampliorem in præsenti, gloriamque in fu
turo, & redditur eis merces ista. Nihilominus redditio huius mercedis est secundum viam gratiæ, & se-
cundum viam debiti, secundum diuersos respectus. Cum enim prima infusio gratiæ sit solum gratui-
1.Peti.2. ta, omnia bona quæ per gratiam illam merentur, gratuite præmiantur per comparationem ad gratiam H
primam. Satisfeci forsan lectori in expositione præsentis loci, sed non mihiipsi, quia profunditatem ver
borum istorum intelligere non valeo, neque connexionem eorum cum præcedentibus atque sequen-
tibus plenè concipio. Consolatus tamen est me sermo, quem ex ore viri doctissimi sacræ theologiæ pro
fessoris condigni, audiui, qui dixit, In epistolis Pauli habet elephas vbi submergatur: quanto magis pu
lex, vt sum ego? Vnde in similibus locis comedam quantum possum, quod autem residuum fuerit, igne
Exod. 12. comburam, sanctorum & catholicorum doctorum expositionem sequens, & ea contentus. Non enim
quisquam mortalium penetrare valet profunditatem epistolarum diui Pauli Apostoli. Præmissa autem
probat Apostolus authoritate Psalmistæ, subiungens, [SICVT & Dauid dicit beatitudinem homi- „
nis] id est, illum esse beatum, seu beatitudinem esse illius in via per spem, & in patria per speciem.
[CVI (homini) deus accepto] id est tempore gratiæ, de quo legitur, Ecce nunc tempus acceptabile. „
Esa.49. Vel, accepto, id est acceptanter, gratis & pie, [FERT] donat & ingerit [IVSTITIAM] hoc est, „
1.Cor.6. remissionem peccati, [ET gratiæ virtutum infusionem, sine operibus] legalibus & huma- „
Psal.144 nis, quæ per se nequaquam sufficiunt ad gratiam promerendam. Nec enim potest peccator per se-
Psal.145. ipsum resurgere, sed indiget præueniri ab eo, de quo legitur, Alleuat dominus omnes qui corruunt. Et
August. iterũ, Dominus erigit elisos. Nec obstat illud Augustini, Qui creauit te sine te, nõ iustificabit te sine te.

A Hoc enim ideo dicitur, quia deus requirit à nobis, vt faciamus quod in nobis est, disponendo nos ad gra-
„ tiam eius. Deinde ponit verba Psalmistæ, [BEATI quorum remissæ sunt iniquitates] originales, actua-
les, seu personales in baptismo, in quo originale peccatum deletur ad reatum culpæ: quia quod ante bap-
tismum erat culpa & pœna, post baptismum tantum est pœna, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in
baptismo per gratiam sacramenti debilitatur, sed non penitus tollitur. Peccatum autem originale forma- Philip. 31.
liter vnum est, materialiter plura, ratione sui effectus. Quatuor enim vulnera imprimit animæ. Propter Matth. 3.
quod ait Psalm. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Actualia vero peccata per cordis contritionẽ Psalm. 50
„ dimittuntur quantũ ad culpam, [ET quorũ tecta sunt peccata] hoc est, ab oculis dei abscondita, ita quòd
„ non vlciscitur, nec imputat ea, sed auertit faciem suam ab eis ac si nunquam fuissent. Ideo sequitur, [BEA Ibidem.
„ TVS vir, cui non imputauit] nec imputat [DOMINVS peccatum] sed prorsus ignoscit: sicut per Esaiã Esa. 4.
„ promisit, Delebo vt nubem iniquitates tuas, & quasi caliginem peccata tua. Applicans autem Aposto- Act. 3.
„ lus scripturam hanc ad propositum suum, adiecit [BEATITVDO ergo bæc] de qua loquitur Dauid, Esa. 44.
„ [IN circuncisione tantum maner] .i. in solis Iudæis locum habet [AN etiã in præputio?] .i. gentibus in- Psal. 3.
„ circuncisis. Et hoc ideo quæro. [DICIMVS enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiã] sicut nunc Gene. 22.
„ ex Genesi allegatum est. [QVOMODO ergo (id est, in quo statu) reputata est] Abrahæ fides ad iustitiã? Genes. 17
„ [IN circuncisione?] hoc est, pro statu & tempore circũcisionis suæ? [AN in præputio?] id est, tẽpore cir-
B cuncisionem suam præcedente. Et respondet. [NON in circuncisione, sed in præputio] quod consequen-
„ ter declarat. [ET signum accepit circuncisionis] .i. ipsam circuncisionem accepit deo iubente pro si-
gno distinctiuo inter ipsum & posteros suos, fideles ac inter infideles, & etiam pro signo fidei suæ quam
habuit ante circuncisionẽ. ¶ Circuncisio quippe fuit quædam protestatio fidei: definiturque sic, Circunci
sio est signum distinguens Israel à gentibus. Patet ergo quod non frustra circuncisionem accepit, quãuis
per eam iustificatus non sit ex parte operis operati, sed operis operantis, videlicet fidei deuotionis ac obe
dientiæ, per quæ abundantiorem iustificationem adeptus est, quàm ante habuerat. Vnde dominus loque-
batur, Circuncidetis carnem præputii vestri, vt sit signum fœderis mei inter me & vos. Sic ergo accepit Ibidem.
„ signum circuncisionis, quod est [SIGNACVLVM] .i. indicium [IVSTITIAE fidei] id est, quæ per fi- Hebr. 1.
„ dẽ habetur [QVAE est in præputio] id est, in Abraham, vel cæteris gentilibus iustis, sicut in Iob tempore Galat. 5.
„ præputii. Nam Abraham ante circuncisionem suam iustus fuit, & credidit deo, sicut iam dictum est [VT Matth. 3.
„ sit pater] spiritualis & imitatione condignus [OMNIVM credentium] non Iudæorum duntaxat [PER Psal. 104.
„ præputium] id est, in statu præputii. Quia per fidem quam in præputio habuit, meruit spiritualem pater- Esaiæ. 31.
nitatem omnium gentium. Vel, omnium credentium per præputium .i. gentilium cum præputio ad fidẽ Galat. 3.
„ accedentium [VT reputetur & illis] videlicet filiis Abrahæ [AD iustitiam] fides, per quam ipsum Abra- Iohan. 8.
„ ham assequuntur, sicut & ei reputata est. [ET sit (Abraham) pater circuncisionis] spiritualis, quæ in vitio- Hiere. 4.
C rum eradicatione consistit. i. gentilium credentium, pater (inquam) præbendo exemplum, non conferen-
„ do iustitiam [NON his tantum] .i. non solum ad profectum bis [QVI sunt ex circuncisione] carnali .i. Iu
„ dæis [SED & his quæ sectantur vestigia fidei] .i. vniuersis fidelibus imitantibus fidem [QVAE est in præ
„ putio patris nostri Abrahæ] i. quæ erat in Abraham, adhuc habente præputium. Vel, quæ est .i. consi-
deratur in eo nondum circunciso. ¶ Insuper manifestat Apostolus, q̃ Abraham sit pater spiritualis circunci Gen. 22.
sionis cunctis fidelibus per hoc, quod consequutus est promissionem hæreditatis, nõ ex operibus, sed me- Matth. 1.
„ rito fidei, quæ ad omnes electos pertiner. [NON enim per legem (facta est) promissio Abrahæ aut semini Luc. 3.
„ eius] hoc est, de multiplicatione seminis sui. Vel semini eius .i. Christo de semine Abrahæ nato secundum Hebr. 1.
„ naturam assumptam [VT hæres esset mundi] .i. vt ipse Abraham per semen suum, vel in semine suo, hoc Psalm. 81.
est, per Christum, possideret omnes terminos terræ, omnesque populos seculi. Dictum enim est Abrahæ, Gen. 22.
In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ Et iterum, Dilataberis ad orientem & occidentem &c. Galat. 3.
Cum enim facta est Abrahæ ista promissio, nõdum erat lux data, quam constat per Moysen datam. Hęc Genes. 28
vero promissio maxime adimpleta est in Christo filio Abrahæ, qui de seipso testatur, Data est mihi o- Iohan. 17.
mnis potestas in cœlo & in terra. Ad quem pater in Psalmo, Postula (inquit) à me & dabo tibi gentes hæ- Matth. 28
„ reditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ [SED per iustitiam fidei] .i. proceděte ex fide, quę Psalm. 2.
erat in Abraham. Pro hac nanque iustitia seu merito eius facta est Abrahæ præinducta promissio, sicut in Heb. 11.
D Genesi legitur, [SI enim qui ex lege (hi tantum) hæredes sunt] .i. si soli Iudæi legem scriptam habentes, Hebr. 9.
„ hæreditatem seu gratiam benedictionis Abrahæ repromissam adipiscuntur [EXINANITA] hoc est, Gen. 22.
„ frustrata [EST fides] Abrahæ deo credentis, qui ei prædixit, In semine tuo benedicentur omnes familiæ Ibidem.
„ terræ [ABOLITA] hoc est, euacuata atque ablata [EST promissio] dei Abrahæ facta de hæreditatio-
ne mundi, & benedictione omnium gentium seculi. ¶ Præterea, promissionem præfatam non esse ex le- Hebr. 10.
„ ge sed fide, ostendit Apostolus ex legis imperfectione. [LEX enim iram operatur] .i. pœnæ obnoxiũ fa- 4. Re. 22
cit legis transgressorem. Nam temporales pœnas determinat, & prævaricatorem legis magis damnabilẽ Iohan. 1.
reddit eo, qui nunquam sortitus est legem. Dat enim lex manifestiorem notitiam culpæ quàm erat ante, Luc. 12.
sicque transgressorem efficit grauiorem. Propter quod in Euangelio dicitur, Seruus qui cognouit volun- Psal. 118.
„ tatem domini sui, & non fecit, plagis vapulabit multis. [VBI enim non est lex, nec prævaricatio] Si aece
perimus legem cõmuniter pro quacunque lege, videlicet naturali, scripta, vel euangelica, certum est sine
lege non esse prævaricationem, cum prævaricatio sit trãsgressio legis. Si autem sumpserimus legem hoc
loco, pro lege scripta, dicendum erit, q̃ vbi non est lex, non est prævaricatio adeo grauis. Quoniam lex Iohan. 5.
occasionaliter auget peccatum, prouocat iram, nec tribuit gratiã, sicut ex dictis clarius elucescit. [IDEO
„ ex fide] .i. merito fidei, non per opera legis hæredes effecti sunt diuinæ promissionis omnes qui Abrahæ 2. Cor. 12
„ fidem sectati sunt [VT secundum gratiam] dei, non secundum iustitiaa legis [FIRMA sit promissio] fa- 2. Cor. 1.
„ cta Abrahæ, & semini eius. Firma (inquam) existat atque salubriter exhibeatur, [OMNI semini] .i. vniuer Matth. 3.

sis fidelibus. [NON ei qui ex lege est solum] .i. non tantum Iudæis, carnalibus Abrahæ filijs [SED & ei E
Esa.51. qui ex fide est Abrahæ] .i. cunctis quoque gentilibus Abrahæ fidem sequentibus. Si enim ista promissio
fundaretur in lege quæ occasionaliter operatur, & prouocat iram, non haberet stabilitatẽ, quia lege trãs-
Gen.17. gressa retractaretur. Nunc vero quia fundatur in fide viri constantis, videlicet Abrahæ, magis tamen in
Hebr.11. gratia dei permanet firma omni semini Abrahæ [QVI pater est] spiritualis seu exemplaris institutor ad »
fidem [OMNIVM nostrum] id est, cunctorum credentium [SICVT scriptum est] in Genesi, quantum »
Iohan.3. ad sensum. [QVIA patrem] spiritualem, vt dictum est [MVLTARVM gentium posui] id est, institui »
Iohan.5. [TE ante deum] id est, coram deo, videlicet meipso [CVI credidisti] loquenti tibi per angelũ in persona »
Eph.1. dei [QVI viuificat mortuos] corporaliter, animas corporibus reuniendo: & spiritualiter, gratiam pec- »
catoribus conferendo. Vnde scriptum est, Pater suscitat mortuos & viuificat [ET vocat] à non esse ad »
esse [EA quæ non sunt] id est, creanda [TANQVAM ea quæ sunt] id est, sicut existentia vocantur ad »
aliquid. Sic etiam deo imperante, dicente seu vocante producuntur multa ex nihilo, id est, tã facile ac obe
dienter, ac si ex præiacenti aliquo fierent, atque iam essent. Vel sic, Vocat, ad fidem & gratiã, ea quæ non
sunt, id est, gentiles, qui coram deo quasi nihil fuerunt, quia spiritualiter mortui erant: quemadmodum in
Esa.40. Esaia scribitur, Omnes gentes quasi nou sunt, sic sunt coram eo, & quasi tihilũ & inane reputatæ sunt ei,
Gen.22. tanquam ea quæ sunt, id est, sicut vocauit Iudæos, qui propter legem & gratiam dei aliquid erant, spiri-
tualiter coram deo viuentes. [QVI] Abraham [CONTRA spẽ] naturæ [IN spẽ] gratiæ [CRE- F
Gen.15. DIDIT] credens posse impleri pet gratiam, quod erat impossibile per naturam, vt scilicet ipse iam ve- »
Eccl.40. tulus de infœcunda ac sterili coniuge sua filium procrearet [VT fieret pater multarum gentium] eũ per »
3.Reg.4 fidem sequentium [SECVNDVM quod dictum est ei] à deo per angelum. [SIC erit semen tuum, si- »
Hebr.11. cut stellæ cœli] in multitudine [ET] sicut [ARENA] quæ est in littore [MARIS] id est, præ mul »
titudine numerari non poterit. Quanuis hoc aliquo modo videatur impletum in carnali semine Abrahæ,
Deuter.1. quia & Moyses filijs Israel aiebat, Estis hodie sicut stellæ cœli plurimi. Verius tamen atque perfectius in
Deuter.7 spirituali semine eius, id est, in gentium eõuersione, & fidelium multiplicatione impletur: præsertim cum
Dan.12. rutsus Moyses dicat populo Iudæorum, Te elegit dominus, non quia cunctas gentes numero vincebatis,
cum sitis omnibus populis pauciores. Vel hoc quod dicitur, Sicut stellæ cœli, referrur ad bonos, qui stel-
lis comparantur propter lumen gratiæ, decorem virtutum, & quouiã alios verbo & operatione illustrãt,
Philip.2. ipsamq; eccleſiã ornãt, quẽadmodum stellæ cœlũ. Propter quod in alia epistola ait Apost. Inter quos lu-
Hiere.5. cetis sicut luminaria mũdi. Quod vero adiũgitur, Et sicut arena maris, referri potest ad malos terrenis re
Matt.7. bus intẽtos. [ET nõ] est Abrahã [INFIRMATVS in fide] ex consideratione naturalis impossibilitatis »
Gen.21. [NEC considerauit] cũ superflua immoratione seu finali sisteutia [CORPVS suum (iam) emortuũ] à vir »
Gen.25. tute generatiua [CVM iam fere centum annorũ, & emortuã vuluã Saræ] .i. ad actũ generationis ineptã.
Desierant enim ei muliebria fieri, sine quibus naturaliter non fit conceptio. ¶ Videtur his obuiare, qđ in G
Gen.17. Genesi legitur, Abraham post mortem Saræ Cethuram duxisse, atq; multos de ea filios genuisse, elapsis
Gen.15. plus q̃ triginta septem annis à tempore generationis seu promissionis Isaac. Sara quippe decem annis in
17.22. niot fuerat eo. Cũ ergo ipsa defuncta sit centũ triginta septem annis expletis, certum est Abraham plus
Iacob.1. q̃ centum, triginta septem annotum fuisse, quando Cethuram sumpsit vxorem. Quomodo ergo emortuũ
Galat.3. erat corpus eius cũ ceutenarius citciter fuit? Cõmuniter respondetur, cp emortuum erat quantum ad ve-
Sapiẽ.12. tulam, non quantum ad iuuiorem quæ facilius concipit anu, propter dispositionem virturis patsiuę. [IN »
1.Mac.2. promissione etiã dei] sibi facta de generatione Isaac, & iunumerabili multitudiue seminis sui [NON hæsit »
Genes.17 tauit diffidentia] propter rei nouitatem [SED confortatus est fide, dans gloriam deo] .i. deum glorificãs »
atque collaudans tanquã omnipotentem ac verum, & ista implere valentem [ET plenissime sciens] etiã »
per naturalem rationem [QVIA quæcunque promisit deus potẽs est & facere.] Alias esset in promittẽ »
do improuidus, & in exequendo infirmus [IDEO & reputatũ est illi ad iustitiam] cp sic confortatus est »
Esa.43. in fide, nec hæsitauit diffidentia. Quod autem Abraham aliquo modo considerauit corpus suum & Saræ
Hieron. esse emortuum, patet ex eo quod dicebat, Putasne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet?
Genes.17 Verum, vt dixi, non sistebat finaliter in consideratione huiusmodi, sed in consideratione virtutis diuinæ.
Ex prædictis autem verbis dubitasse videtur. Respondetur communiter, quod non dubitando, sed admi- H
rando hæc dixit. Veruntamen videtur adhuc contrariari, quod per Esaiam dominus loquitur Israeli, Pa-
ter tuus primus peccauit. Quod non solum quidam præcipui Iudæorum magistri, sed sanctus quoq; Hie
ronymus exponit de Abraham, quod peccauit ex incredulitate ridendo atque dicendo verba inducta.
Sed sicut in expositione Esaię audens non eram quantum ad hoc, sequi Hieronymum, ita nec modo, nec
etiam nego. Apostolus enim apertissime contestatur, quòd non hæsitauit diffidentia, & ideo reputatum
Genes.3. sit ad iustitiam. Vnde verbum Esaiæ exponi potest de primo parente, videlicet Adam, quẽ constat in pa-
radiso peccasse. [NON est autem scriptum tantum propter ipsum.] Abraham istud scilicet [QVIA »
reputarum est illi ad iustitiam] quod tam firmiter credidit [SEO & propter nos] id est, ad uostram »
consolationem ac instructionem, vt imitemur fidem ipsius [QVIEVS reputabitur] ad iustitiam imi- »
tatio fidei Abrahæ [CREDENTIBVS in eum qui suscitauit à mortuis Iesum Christum dominum no »
Iohan.10 strum] id est, in deum patrem seu sanctam trinitatem, vel quancuuque diuinam personam. Cuilibet nã- »
Rom.8. que diuinæ personę attribui potest suscitatio actiua Christi, imò ipse vt deus suscitauit seipsum, vt homo
Esa.53. est. Et qui credit in vnam diuinam personam, credit in tres. [QVI (Christus) traditus est propter de- »
Matt.26. licta nostra] id est, morti expositus, vt mundi peccata auferret. Traditus est autem à patre, iuxta il- »
Matt.28. lud, Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Saltem permissiue tradidit
Ibidem. quoque seipsum, secundum quod per prophetam dicitur, Tradidit in mortem animam suam. Sed
Iohan.20 & Iudas tradidit eum [ET resurrexit propter iustificationem nostram] hoc est, vt virtute suæ »

A resurrectionis gratiam iustificantem nobis conferret,& suæ corporalis resurrectionis exemplo nos ad spi Coloss. 3.
ritualem resurrectionem induceret,quatenus tandem etiam corporaliter,feliciterq; resuscitemur ab ipso, Philip. 3.
quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Resurrexit ergo pro- Timot. 2.
pter iustificationem nostram,id est,vt iustificemur gratiam recipiendo & iuste viuendo. ¶Nō tamen iu-
stificatio nostra est tota ratio,finisque totalis resurrectionis Christi. Resurrexit nanq; propter proprij cor Rom. 6.
poris glorificationem,& suæ humanitatis reassociationem,quantum ad partium eius redintegrationem. Coloss.
Denique resurrexit propter iustificationem nostram,quia ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appa- Hebr. 9.
reat nunc vultui dei pro nobis,ostendens patri latus & vulnera, quatenus merito eius, gratia impleamur
diuina. Quanuis autem traditus sit Christus,non solum propter delicta nostra,sed etiam propter iustifi-
cationem nostram.(Nam & propter vtrunque surrexit)traditio tamen seu passio attribuitur delicto, vt Philip. 3.
mors naturæ,correspondeat morti culpæ:& resurrectio iustificationi,vt corporis glorificatio correspon- 2. Petr. 3.
deat nouæ atque cœlesti conuersationi.

CAP. V. [IVSTIFICATI ergo ex fide.] ARTIC. VIII.

B NOSTQVAM Apostolus abstulit causam atq; materiam discordiæ Romanorum,
iam eos inuitat ad veram pacem,& ait, [IVSTIFICATI ergo] .i.iusti à deo effecti,
[EX fide] .i. per fidei formatæ infusionem. Vel,iustificati.i. veram iustitiam operati,ex Eph. 2.
fide.i. per habitū fidei, vel intus in anima iustificati sine opere exteriori,ex fide,id est, Galat. 2.
» interiori fidei actu credendo,videlicet ex charitate, & non per opera legis, neque per Iacob. 4.
» opera præcedentia fidem, [PACEM habeamus ad deum] id est, deo humiliter subditi Matth. 5.
simus,& nostram voluotatem diuinæ ordinationi in omnibus subiiciamus, quieti atque Iob. 22.
tranquilli existentes in deo. Beati enim pacifici,quoniam filii dei vocabuntur. Hinc enim loquitur scriptu Luc. 2.
ra, Acquiesce deo & habeto pacē,& per hoc habebis fructus optimos. Hæc est spiritualis diuinaque pax, Psal. 118.
de qua dixerunt, Pax hominibus bonæ voluntatis. Et Danid,Pax multa diligentibus legem tuam: quę nō Esa. 48.
» competit impiis,iuxta illud Esaiæ,Non est pax impiis dicit dominus, [PER Iesum Christum dominum 1. Tim. 2.
» nostrum] quia per eum seu merito eius pacem istam consequimur. Omnia nanque diuinarum gratiarum
charismata per Christum,secundum quod mediator est dei & hominū,præstantur hominibus. Ideo sub-
» ditur [PER quem] tanquam per mediatorem,& causam meritoriam [ACCESSVM] hoc est,ingressum
» [HABEMVS per fidem] tanquam per fundamentum totius spiritualis ædificii. Accedentem nempe ad Hebr. 11.
» denm oportet credere [IN gratiam istam] .i. ad dona & munera spiritus sancti, videlicet ad alias perfe-
» ctiones seu beneficia dei, [IN qua(graria)stamus] mente ad diuina erecta atque cœlestia dirigente,nō in
terrenis iacente,vilibusque immersa. Primo enim deus cum fidem infundit,donat simul tempore alias vir
C tutes ac dona spiritus sancti. Fides tamen præcedit secundum viam generationis & ordine naturæ, cū sit
fundamentum virtutum. Et ita per fidem,accessum habemus ad alia bona. Fide autem infusa, per eandē
accedimus ad deum,vt gratiam ampliorem mereamur, quatenus proficiscamur de virtute in virtutem.i. Psal. 83.
» de bono in melius proficieodo quotidie, [ET gloriamur] spirituali lætitia [IN spe gloriæ] .i. in certa ex- Sapien. 8.
» pectatione felicitatis æternæ quę est gloria [FILIORVM dei] .i. omnium beatorum deo fruentium,qui Iob. 13.
deo perfectissime similantur. De quibus scriptum est in Iob, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, Psal. 88.
& iubilarent omnes filii dei? Et in Psalmo, Quoniam quis in nubibus æquabitur domino,similis erit domi Rom. 8.
no in filius dei? Possunt tamen per filios dei intelligi omnes electi ad vitam æternam præordinati. Et cer- Iohan. 1.
te,hoc merito esse debet nobis indeficiens ratio gloriandi,quod spem habemus acquirendi beatitudinem Hieron.
» sempiternam. Vnde nihil Christiano felicius,cui promittuntur regna cœlorum. [NON solum autem] glo Psalm. 29
» riamur in spe gloriæ credentes videre bona domini in terra viuentium [SED & gloriamur in tribulatio-
nibus] .i. in aduersis,in persecutionibus,tentationibus,ac ægrotationibus,quemadmodum per Iacobū in-
ducitur, Omne gaudium existimate fratres,cum in diuersas teotationes incideritis. Et Saluator, Gaudete Iacob. 1.
(inquit)& exultate in illa hora, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo. Debemus enim gaudere de Matth. 5.
hoc quod sumus in via perueniēdi ad deū. Sed hæc est via salutis,multipliciter tribulari. Per multas quip- Luc. 6.
» pe tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorū. Et merito in tribulationibus gloriamur [SCIEN
D TES quod tribulario patientiam operatur] hoc est,actum patientiæ efficit in anima.i. sufferētiam,tanquā
obiectum mediatum virtutis,quæ patientia nomioatur. Si enim non esset tribulatio,nec patientia. Habitū Act. 14.
quoque patiētiæ firmat in anima. Patienria quippe cum sit virtus moralis immediate versatur circa pas- Iacob. 1.
sionem animæ,puta tristitiam quam ordinat. Deinde respicit actum,videlicet ipsam aduersitatis toleran-
tiam,quam accidenter & occasionaliter inducit,seu efficit tribulatio. Frequens nanq; tribulatio eōfert ani
mæ consuetudinem,patientiam exercendi,& ita fit anima in virtute patientiæ inconcussa atque immobi-
lis: ita vt dulce sit ei,tribulationem pro dei amore,& propriorum peccatorum purgatione sufferre [PA-
» TIENTIAM autem] id est,aduersitatum æquanimis tolerantia operatur [PROBATIONEM] .i. bo
ti assuefactionem seu probam exercitationem,vel vitiorum expurgationem, etiē quo ad pœnæ ablatio-
» tionem. Sicut enim interior dolor siue contritio aufert culpam,sic aduersitatis perpessio pœnam [PRO-
» BATIO vero] operatur vel efficit [SPEM] id est,actum spei, videlicet certam & actualem expectatio-
nem felicitatis futuræ. Qui enim ita probatus est,fiducialiter prestolatur vitam eternam: iuxta illud Sal- Matth. 5.
uatoris, Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam,quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et
illud Sapientis, Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus, & in tempore erit respectus eo- Sapien. 3.
rum. ¶Porro habitus spei,quę est virtus theologica,à solo deo per creationem infunditur, sed actus eius
» procedit partim ex meritis. [SPES autē non confundit] .i. sperantē non fallit,nec bono sperato defrau- Eccl. 2.
dat,sicque erubescentiam tollit. Vnde ait scriptura, Nullus sperauit in domino,& confusus est. Et Psalmi- Psal. 24.

Esa.49. sta,Etenim vniuersi qui sustinent te,non confundentur.Per Esaiam quoque dominus loquitur , Ego do- E
minus super quo non confundentur omnes qui expectant eum.Oportet autem firmiter inuiolabiliterque
Iob.13. sperare,vt dicamus cum sancto Iob,Etiam si occiderit me,in ipso sperabo.Quod autem spes non cõfun-
dat,sed impleatur,patet per hoc [QVIA charitas dei] quæ est virtus theologica supernaturalis,summa »
ac diuinissima,qua deum proximumque diligimus,mandatà implemus vnum cũ deo efficimur , & quic- »
Iohan.15. quid petierimus,obtinemus [DIFFVSA] id est,late ac liberaliter fusa [EST in cordibus nostris] præ- »
sertim in voluntate, quæ est charitatis subiectum [PER spiritum sanctum] .i.à spiritu sancto , cui appro- »
2.Cor.1.5 priatur bonitas,liberalitas,clementia,communicatio,& per consequens charitatis infusio [QVI datus est »
Rom.8. nobis] à patre & filio,imò & à seipso,tanquam pignus, & arra felicitatis æternæ . Ipse enim spiritus san-
Eph.1. ctus est dator ac donum, procedit que à patre ac filio per modum donabilis,quoniam ipse est charitas seu
amor patris & filij.Amor autem est primum donum gratuitum in quo omnia dona donãtur.Itaque spiri-
Iohan.14 tus sanctus datur electis,non solum in suo dono,sed etiam in seipso,quia per charitatem habetur,& est in
nobis,nouo specialique modo.Propter quod ait saluator,Ego rogabo patrem & alium paracletum dabit
Act.8. vobis,vt maneat vobiscum in æternum,spiritum veritatis.Et in actis Apostolorum legitur,ꝙ per impositionem manus Apostolorum dabatur spiritus sanctus. ¶ Vnde secundũ beatum Thomam in prima parte
& super primum sententiarum,persona diuina dicitur esse alicuius dupliciter.Primo , ratione originis , & F
ita est eius à quo procedit.Sicque filius & spiritus sanctus sunt patris,& spiritus sanctus est filij.Secundo , ratione fruitionis seu communionis,& sic est eius à quo habetur,id est,intellectualis creaturæ, quæ libere
Psal.6. frui potest persona diuina.Sic ergo spiritus sanctus datus est nobis,& est noster. ¶ Deinceps Apostolus
1.Cor.15. tangit nostræ iustificationis motiuum,profequitur quoque nostræ reconciliationis modum , & ait. [VT »
1.Petr.3. quid enim] .i. propter quid aliud, nisi vt spiritus sanctus nobis donetur , charitas dei in cordibus nostris »
diffundatur,& spes impleatur? [CHRISTVS,cũ adhuc infirmi] id est,vulneribus animæ fauciati, pœnis »
& culpis astricti [ESSENVS secundum tempus] .i.antequam ab eo liberaremur ac purgaremur [PRO »
impijs] .i.pro nobis iniustis & miseris [MORTVVS est.] Vel illud, secũdum tempus refertur ad id quod »
Dan.9. sequitur,Mortuus est:vt sit sensus,Mortuus est secũdũ tẽpus.i.per triduũ sepulturæ:tanquã dicat,Hoc ma »
1.Cor.1. gnum est valde atque mirabile, ꝙ Christus pro nobis infirmis ac impijs mori dignatus est , cũ ipse sit vir
Esa.57. tus dei & sanctus sanctorũ. Causam vero cur iustus ita mirabile sit,subdit: [VIX enim] id est, raro & diffi »
culter [PRO iusto] à morte eruendo [QVIS moritur.] Pauci enim sunt qui amore seu vice iusti mori di-
gnarẽtur.Et merito dixi,vix, & non absolute nequaquã vel non [NAM pro bono] id est,pro homine iusto »
Ambr. [FORSITAN quis audeat mori] .i.contingereposset(raro tamen) vt quis pro iusto mori consentiat, sed
vt quis pro impio mori velit,non inuenitur,aut certe rarissime.Ambrosius(inter iustũ & bonũ distinguẽs,
vt Iustus dicatur qui in virtutibus exercitatus est,& in obseruatione iustitiæ strenuus atque seuerus:Bonus
vero dicatur homo simplex & innocens,nondũ sit exercitatus)ita exponit,Vix enim pro iusto , sic acce- G
pto,quis moritur. Nam quanuis melior sit eo,qui hoc modo bonus vocatur,quoniam tamen non sine ri-
gore & seueritate se habet,causa eius minus miserabilis,seu miseratione minus condigna iudicatur.Et ve
raciter dixi,pro iusto quẽpiam vix velle mori.Nã pro bono,id est, pro pio,innocente &simplici forsitan
quis audeat mori,eo ꝙ causa eius miserabilior reputetur tanquam qui nullum offendit. Cum ergo hoc ra
tione inueniatur,certum est quod vix aliquis pro iusto mori acquiescat. Cum igitur Christus pro impijs mo
EPIST. ri dignatus sit,recte subiungitur. [COMMENDAT autem] id est,commendabilem siue laudabilẽ osten »
dit [DEVS] pater vel trinitas[CHARITATEM suã in nobis].i.quã habet ad nos,& qua diligit nos,per »
Iohan.3. effectum suæ eximiæ pietatis [QVONIAM cũ adhuc peccatores essemus].i.iugo vitiorũ subiecti, & vin- »
1.Iohã.4. culis peccatorum irretiti, nec ab originali peccato redempti [SECVNDVM tempus] Christi passionem »
præcedens,id est,antequam Christus mortuus fuit pro nobis.Loquitur enim Apostolus in persona gene-
2.Cor. 6. ris humani,cuius multa indiuidua tempus passionis Christi præcesserunt, & tunc erant,in quorum perso
1.Petr.3. na hoc dicit Apostolus. Vel,secũdum tempus,id est,triduo sepulturæ [CHRISTVS pro nobis mortuus »
Luc.1. est] .i.mori dignatus,vt mortificati carne,viuificatique spiritu seruiamus illi in sanctitate atque iustitia. In »
Iohan.5. quo refulget inæstimabilis charitas dei patris ad nos: iuxta illud Iohannis , Sic deus dilexit mundum , vt
Eph.2. filium suum vnigenitum daret.Et Apostolus,Propter nimiam (inquit) charitatem suam, qua dilexit nos,
2.Cor.5. deus pater filium suum misit. [MVLTO igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius] .i.quia Christus H
pro nobis mortuus est,cum adhuc iniqui eramus,infirmi & peccatores,multo amplius nunc facta nostra
reconciliatione ac liberatione iustificati.i.à vitijs expurgati, gratiamque adepti per effusionem sanguinis
Christi [SALVI erimus ab ira] .i.à damnatione æterna [PER ipsum] videlicet Christũ, seu merito eius. »
Augustin. Amplius enim est impium iustificare,ꝙ iustificatum à pœna eruere. [SI (pro quia) enim cũ inimici esse- »
Eph.2. mus] .i.deo propter iniquitatem odibiles,rebelles , & natura filij iræ.etiam propter peccatum originale »
[RECONCILIATI sumus deo] .i.ad eius amicitiam reuocati,deleta videlicet causa inimicitiæ , puta »
peccato [PER mortem filii eius,multo magis reconciliati(iam)salui erimus] non solum ab ira prædicta, »
sed etiam consequendo vitam æternam [IN vita ipsius] .i.per gloriosam vitam Christi,seu virtute Chri »
sti glorificati.Si enim potuit per suam mortem nos iustificare,certissimum est,ꝙ iã viuens possit nos bea
tificare,præsertim cum vnum ordinetur ad aliud.f.iustificatio ad beatificationem. ¶ Quæri potest, cũ dei
dilectio sit inuariabilis & æterna,quomodo dicimur deo reconciliari:& quomodo eramus eius inimici,&
Deut.4. postmodum facti sumus amici?Et respondendum,quod deus omnes electos ante mundi constitutionem
dilexit,eosque immutabiliter diligit secundum rationem prædestinationis diuinæ,non autem secundũ ra
Colos.2. tionem præsentis iustitiæ.Dicimur ergo deo reconciliari per Christum,inquantũ per eius passionẽ abla-
ta nobis est culpa,per quam displiciumus deo,secundum rationem & ordinem suæ iustitiæ ad nos com-
Psal.5. paratæ.Vel respondendum,quod deus inuariabiliter diligit electos per respectum ad bonũ gratiæ & glo

A riæ,quod eis dare disposuit.Odit autem eos quantum ad culpam:iuxta illud,Odisti omnes qui operantur iniquitatem.Et ita dicuntur ei reconciliari,cum culpa affertur,& opera.Vnde Sapiens dicit,Diligis domi Sapien.11
oe omnia omnia quæ fecisti,& nihil odisti eorum quę fecisti.Idem ipse ait & alibi quoque,Odio sunt deo Sapiē.14.
impius & impietas eius.Hæc enim atque similia nullam mutationem ponunt io deo sed in creatura, quæ
» ad creatorem aliter & aliter se habet.[NON solum autem] hoc modo salui erimus in futuro [SED & glo
» riamur io deo] .i.nunc quoque in præsenti exilio exultamus per spem in deo] .i.in contemplatione ac di
lectioue ipsius,gaudentes de hoc,quod tandem aliquando videre eum speramus per speciem.Et ita futu-
ram iucunditatem & gloriam in præsenti peregrinatione quodāmodo inchoamus. Gloriamur autem in Iohan.14
» deo [PER dominum oostrum Iesum Christum] qui est nobis via & ostium accedēdi ad deum, cuius etiā
merito datur nobis gloriatio ista,& ex consideratione passionis suæ & aliorum beneficiorum speramus
» & exultamus in deo,qui tanta oobis per Christum largitus est [PER quem nunc(id est,tempore gratiæ)
» recouciliationem(cum deo)accepimus.Propterea sicut per vnum hominem] .s.Adam,primum oostrum
» parentem [PECCATVM (originale)in hunc mundū] .i.homines in mundo hoc habitantes [INTRA-
» uit,& per peccatum mors] corporalis,quæ consequuta est culpam.Quanuis enim mors sit naturalis ho- Genes. 3.
mini,cooliderando naturam corporis sui ex contrariis compositam,tamen si non peccasset,mortem non
incurrisset ex dono gratiæ seu virtute originalis iustitiæ.Et sic considerando supernaturalem institutionē
B hominis,mors culpam sequuta est,non naturam [ET ita in omnes homines mors pertransijt] Sicut enim
omnes nati sunt sine originali iustitia, sic etiam immortalitate iustitiam illam eoncomitante priuantur.
» [IN quo(voo homine.s.Adam)omnes peccauerunt] non actualiter,sed virtualiter, originale peccatum
incurrendo,quod eis imputatur in culpam,inquantum aliquo modo erant in primo parēte, & idem cum
ipso. Erant autem in ipso sicut in primo principio generatioois humanæ. Et sicut multa membra sunt in
vno corpore,& multa indiuidua in voa specie,sic quodammodo omnes eramus in primo parente secuo-
dum corpulentam substantiam,seu materialem propagationem.Porrò originalis iustitia sic data erat pri
mo parenti,vt transfuuderetur in posteros.Ideo primo parente hac iustitia destituto,posteri eius iuste pri
uantur eadem, nec tamen fit eis iniuria,quia nec primo parenti,nec eis ista iustitia naturaliter debebatur
aut competebat:sed oee beatifica visio dei,qua merebantur priuari, propter huius iustitiæ priuationem.
Ab eo autem quod dicitur,In qoo omnes peccauerunt,excipiendus est Christus homo, qui non naturali
» ordine,aut per coocupiscentiam genitus est.Merito autem dixi omnes peccasse in vno. [VSQVE ad le-
» gē enim] id est,vsque ad dationem legis Mosaicę scilicet,à principio mūdi,quādo non erat nisi lex natu-
» ralis [PECCATVM erat in mundo] in genere humano,tam originale quàm actuale. Vel, vsque ad le-
gem scriptam inclusiue,peccatum erat in mundo,quia lex Moysi peccatum auferre oon potuit, sicut lex
gratiæ: propter quod aiebat Apostolus ad Iudæos,Per Iesum remissio peccatorum annunciatur vobis ab Hebr. 10.
C omnibus,à quibus non potuistis in lege Moysi iustificari. [PECCATVM autem non imputabatur, cum Act.13.
» lex non esset] Hæc Augustinus & alij ita exponunt.Peccatum quodcunque noo imputabatur.i. ignora- August.
batur,nec peccatum esse repurabatur ab hominibus excæcatis,in quibus ratio naturalis fuerat virijs obfu-
scata,imputabatur tamen à deo.Videtur autem posse expoui hoc modo,ꝙ peccatum oon imputabatur à
deo hominibus,non ꝙ penitus non imputabatur,sed quia noo imputabatur tam grauiter cum lex scripta
non esset.Erat enim tunc magis excusabile,q̄ post legislationem,iuxta quem sensum in præcedenti cap.
» dixit Apostolus, Vbi non est lex,nec præuaricatio. [SED regnauit (id est,præualuit) mors] corporalis, Rom.4.
vel mors culpæ originalis,quæ est ipsa carentia originalis iustitiæ debitę in esse.Vel,mors lymbi inferna-
» lis quæ dici potest dilatio vitæ beatæ,atque detentio in lacu gehennæ [AB Adam vsque ad Moysen] in-
» cluiue,videlicet quousque Christus aduenit.i.tam tempore legis naturalis,q̄ Mosaicæ. [ETIAM in eos
» qui peccauerunt] peccato actuali,seu propria voluntate,vt sunt paruuli ante annos discretionis defuncti.
Vel,in eos qui non peccauerunt mortaliter, si qui tales fuerunt, vt sanctificati in vtero. s.Hieremias,&c.
Omnes enim hi propter reatum originalis peccati mortem corporalem pertulerunt, atque in lymbo te- Hierem.1
nebantur, donec pro ipsis Christus satisfecit, liberando eos ab originalis culpæ reatu. Magis vero re-
guauit mors ante Moysen q̄ post.Per legem enim Moysi multi retrahebantur à morte culpę, cœperunt 2. Tim.1.
que cognoscere vitam post hanc vitam,& resurrectionem futuram,& ita mortem temporalem minus q̄ Hebr.2.
D ante timebant. ¶Porro,Saluator regnum mortis destruxit, & suæ passionis exemplo nos contra mortis
timorem armauit,ipsamque mortem temporalem,æternæ vitæ constituit ianuā,propter quod ait per pro Osee.13.
phetam,De manu mortis liberabo eos,de morte redimam eos.Ero mors tua ô mors,morsus tuus ero in- Hebr.2.
ferne.Et Apostolus,Vt per mortem liberaret eos,qui per totam vitam timore mortis erant obnoxij ser-
» uituti.Sic ergo regnauit mors in eos qui ooo peccauerunt [IN similitudine prævaricationis Adæ] .i.pro-
pter assimilationem originalis culpæ,qua similes Adæ fuerunt.Quæ vtique originalis culpa erat in Adā Matt.20.
» prævaricatio actualis [QVI (.s.Adam)est forma futuri] .i.figura Christi,qui tempore Adæ erat ventu- Marc.10.
rus vt iudicaretur in mundo,nūc vero venturus est vt iudicet mūdum. ¶Dicitur autem Adā figura Chri Iohan.5.
sti,quoniam sicut Adam est principium omnium hominum quautum ad propagationem ac esse naturæ, Genes. 2.
sic Christus quantum ad infusiooem gratiæ seu esse spirituale.Secundo, quoniam sicut Adam formatus Gen.1.
est de limo terræ supernaturali virtute ac ordine:sic Christus natus est de virgine spiritus sancti obūbra- Luc.1.
tione.Item,sicut de latere Adæ dormientis sublata est costa, vnde furmata est Eua : ita de latere Christi Gen.2.
morientis fluxerunt sacramenta quibus formatur ecclesia.Sed hæc causa ad primam reducitur. ¶Post Iohan.19.
hæc ostendit quod Christus potentior erat ad saluandum,q̄ peccatum Adæ seu Adam ad perdendum.
» [AD non sicut delictum(Adæ se habuit)ita & donum] .i.gratia Christi se habet, sed excellit sapientia. Sapien.7
» Sapientia nanque vicit malitiam. [SI enim in vnius delicto] .i.in originali Adæ peccato [MVLTI mor-
» tui sunt] vitam gratiæ amittendo,& necessitatem moriendi incurrendo.Hi scilicet in quo transfusum est

originale peccatum [MVLTO magis gratia dei & donum] spiritus sancti [IN gratia] id est, per singula- E
Iohan.1. rem ac summam gratiam, virtutum perfectionē, ac meritum [VNIVS hominis Iesu Christi] qui est deus „
& homo [IN plures] id est, in multos [ABVNOAVIT] non in plures numero. Peccatum enim Adæ in „
omnes transiit. (Per hoc non oportet includi virginem matrem) sed gratia dei per Christum trāsiit in o-
2.Cor.12. mnes electos. Erat autem in Christo gratia vnionis, quæ non est quid creatum, sed deus gratioſe, siue gra
Eph.5. tuite vniens sibi in vnitate personali humanam naturam Christi. Estq; in eo gratia capitis, per quam in-
Iohan .1. fluit omnibus suis membris, seu cunctis fidelibus, quia de plenitudine eius accepimus omnes. Et ita gratia
1.Tim. 2. dei nobis per gratiam Christi infunditur, & abundat in multis. Gratia tamē immediate à deo creatur, sed
Christus per suæ gratiæ plenitudinem est causa meritoria, & mediator per quem deus gratiam nobis lar-
gitur. [ET non sicut per vnum peccatum, ita & donum] .i. non sic factum est per donum gratiæ Chri- „
sti, quemadmodum factum est per vnum originale peccatum Adæ, sed dispar est effectus peccati Adę, & „
gratiæ Christi. [NAM iudicium] quidem .i. sententia dei processit [EX vno] peccato originali Adæ [IN „
Esa.26. condemnationem] eorum, in quos illud peccatum transfunditur .s. vt diuina visione priuentur propter il- „
lud peccatum, nisi eis aliter succurratur [GRATIA autem] Christi procedit [EX multis delictis in iu- „
stificationem] .i. non solum vnum ac originale, sed omnia etiam actualia peccata, delendo iustificat, for-
maliter ponens animam in esse spirituali ac meritorio, ita vt impleatur vniuersis virtutibus & donis spiri-
tus sancti. Peccatum ergo Adæ non inficit alios, nisi vno peccato directe & immediate, videlicet origina- F
Apoc.1. li. Donum vero gratiæ Christi omnia aufert peccata, & plurima tribuit bona. [SI enim in vnius delicto] „
Eph.2. id est, si propter originale primi parentis peccatū [MORS] corporalis [REGNAVIT] in omnibus pec- „
Gen.3. cato originali infectis [PER vnum] videlicet Adam, à quo culpa ista contrahitur [MVLTO magis abun- „
dantiam gratiæ & donationis] .i. remissionis peccatorum. Vel, donationis, id est, virtutum quę simul cum „
Iacob.1. habituali gratia infunduntur [ET iustitiæ] .i. operationis bonę [ACCIPIENTES] fideles à deo, à quo „
est omne donum optimum, & omne datum perfectum [IN vita] æterna .i. beatitudine consummata [RE „
GNABVNT per vnum Iesum Christum] per quem ad cœleste regnum perducuntur. Omnes autē bea- „
ti regnāt in patria perfectissime super seipsos, seruiētes deo sine rebellione, cui seruire regnare est. Omnia
Apoc.5. quoque inferiora & dæmones subiecti sunt eis. Vnde fatenter loquentes ad Christum, Fecisti nos deo no
Sap.3. stro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram. Et alibi legitur, Iudicabunt nationes & domina-
Gen.3. buntur populis. [TOTVM sicut per vnius] .s. Adæ [OBLICTVM] originale, quod etiam erat actuale „
& personale, quantum ad ipsum Adam processit sententia dei [IN omnes homines] hoc peccato infe- „
ctos [IN condemnationem] eorū, vt dictum est [SIC & per vnius] videlicet Christi [IVSTIFICAM] „
id est, iustam sanctificationem, atque sanctissimam conuersationem prodijt sententia dei [IN omnes ho- „
mines in iustificationem vitæ] ipsorum .i. in remissionem peccatorum, & infusionem virtutum. Quia per „
meritum Christi omnes iustificati atque saluati sunt, quantum est ex parte saluatoris. Aliqui tamen obiecē G
Tit.3. ponunt saluti & gratiæ, aliqui quoq; priuantur applicatione virtutis & meriti gratiæ. Propter quod à bea
Act.9. titudinis adeptione impediuntur, vt pueri non baptizati. Eo itaque modo omnes per Christum iustifican
tur, sicut omnes in eo benedicuntur. [SICVT enim per inobedientiam vnius hominis] .i. per transgres- „
sionem primi parentis [PECCATORES constituti sunt multi] originale ab ipso trahendo, vel eius in- „
Phil.2. obedientiam assequendo [ITA & per vnius] .s. Christi [OBOIENTIAM] qui factus est pro nobis „
Iohan.14 obediens vsque ad mortem: qui loquitur, Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio [IVSTI cōstituen- „
1.Petr.2. tur multi] per ipsum, veniam percipiendo & gratiam, imitando eius iustitiā. Christus enim passus est pro
nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. ¶ Declarata abundantia & sufficientia gra
tiæ Christi, ostendit Apostolus insufficientiam legis, vt tota spes hominum constituatur in Christo, atque
ad eius pietatem omnes confugiant. [LEX autem] scripta, data per Moysen [SVBENTRAVIT] post „
legem naturalem, naturalisque rationis obtenebrationem [VT abundaret delictum.] Hæc dictio, vt, tene- „
Iohan.1. tur hoc loco consecutiue, non causaliter. Ex legis quippe latione consequuta est multiplicatio iniquitatis
& aggrauatio eius. Primo, quoniam quanto post legem peccatū magis cognoscebatur, tanto grauius erat
Ouidius. peccatū. Secundo, quia post legem erāt multa illicita, quæ ante licita erant. Tertio, quia lex peccata pro-
hibendo, ostendit peccata, sicque concupiscentia pronocabatur, quia nitimur in vetitū semper, cupimusq;
negata. Quarto, quoniam non præstabat auxilium gratiæ, qua vitantur peccata. Hanc autem insufficien- H
tiam voluit deus esse in lege, vt omnes ad Christum confugerent, eius cupiendo aduentū, nec in propriis
viribus habendo fiduciam. [VBI autem abundauit delictum] videlicet in Iudæis sub lege constitutis, qui-
bus data est lex, vt abundaret delictum in eis [SVPERABVNOAVIT & gratia] Christi, qui factus est „
Luc.8. sub lege, natus ex populo Iudæorum. Propter quod ait, Salus ex Iudæis est. Et alibi, Non sum missus nisi „
Galat. 4. ad oues quæ perierunt, domus Israel. Denique apostoli, qui primitias spiritus sancti receperunt, & primi-
Iohan. 4. tiua ecclesia, cui maximam gratiam contulit Christus, ex populo fuerāt Iudæorum. Ad hoc autem, & eo
Marc. 15. tenore superabundauit gratia, vbi abundauit delictum [VT sicut regnauit peccatum in mortē] .i. sno in- „
Roman.3 felici dominio atque demerito perduxit, imò & introduxit in mortem damnationis æternæ, priuationem-
Act.2. q; gratiæ, quæ est mors animæ in præsenti. Peccatum enim gratiam aufert, & pœnam iuducit [ITA & „
Iohan.1. grana] dei [REGNET] in nobis [PER iustitiam] .i. iustitiæ exercitationem, ita vt habitus gratiæ tendat „
Iohan.10. in actum, sicque perducat [IN vitam æternā] quæ est merces iustitiæ, & cōsummatio [PER Iesum Chri „
stum dominū nostrum] sine cuius auxilio nil boni valemus. Insuper videmus in multis impleri quod hic „
ait Apostolus. Frequenter enim qui grauius peccauerunt, post conuersionem suam feruentiores sunt cæ-
teris: & ita in quorum cordibus abundauit malitia, abundat & gratia. Malum nanque occasionaliter cau-
sa est boni, inquantum recordatio præteritæ iniquitatis facit hominem seipsum magis despicere, damna-
tionem æternam amplius formidare, misericordiam dei plenius admirari, ardētiusque diligere. Vnde sal-

A uator io euangelio proteſtatur, Cui plus dimittitur, plus diligit. Iſtud tamen non ſemper cõtingit, quia & abſolute loquendo, & cæteris paribus, innocens plus tenetur deum amare, plusque amatur à deo, q̃ pector conuerſus, ſecundom Thomam.

CAP. VI. [QVID ergo dicemus, permanebimos in peccato?] ARTIC. SX.

EMOVET ſanctus apoſtolus in huius capituli exordio, quendam errorẽ, qui ex præ dictis ſumpſit originem. Quidam enim peruerſi audientes dixiſſe apoſtolum, vbi abun- Rom.5.
R dauit delictũ, ſuperabundat & gratia, aſſeruerũt, atq; apoſtolũ id docuiſſe dixerunt, quod permanendum eſſet in vitijs, & abũdanter peccãdũ, vt poſtmodum gratia ſuperabũdet.
" Hoc reprobans ait, [QVID ergo dicemus?] .i. ſi iuxta prædicta ſuperabũdet gratia, vbi Epheſ.1.
" abundaoit malitia, an hoc dicendum eſt quod ſequitur. ſ. [MANEBIMVS in peccato] .i. an perſeueran-
" dũ eſt nobis ad tempus in vitijs, vt quidã nos dicere arbitrantur. [VT gratia abundet?] in nobis poſtea. Coloſſ.2.
" [ABSIT] .i. ita dicendum non eſt. Cuius ratio ſubinfertur, [QVI enim mortui ſumus (ipſi) peccato] .i. 1.Cor.7.
vitijs mortificati, & à peccato liberati per pretium ſanguinis Chriſti, per gratiam baptiſmi, per pœnitẽtiæ ſacramentum. Mortuũ eſſe peccato, eſt à peccato eſſe ereptum, vel ſecundum virtutum habitus operari,
" [QVOMODO adhuc (.i. iterũ) viuemus in illo?] .i. operabimur opera renebratiũ, & conſentiemus ſuggeſtioni peccati? Taoqoã dicat, Nec decet nec licet, nec expedit uos taliter recidiuare. Nã ſicut in naturali- Act.2.
B bus non eſt reditus à morte in vitam, ſic in moralibus nou eſt naturaliter regreſſus à murte culpæ ad vitã Eſa.26.
gratiæ. Vtruoque tamen interdum cõtingit per omnipotentiã atque clementiam creatoris. ¶ Deinde do EPIST.
" cet Apoſt. quomodo mortui ſumus ipſi peccato. [AN ignoratis fratres] .i. merito ſcire debetis [QVOTA
" quicunque baptizati ſumus] .i. à vitijs loti in ſacro baptiſmatis fonte [IN Chriſtu Ieſu] .i. in inſtitutione
fide & operatione Chriſti. Chriſtus enim baptiſmũ inſtituit, dicens, Docete umnes gẽtes, baptizantes eas Matth.28
in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. Ipſe quoque fidem trinitatis docuit, principaliterque baptizat,
" ſecundũ quod deus. Sic enim purgat à culpa. Sacerdos vero miniſter eſt eius [IN morte ipſius] .i. merito
" mortis eius, ſeu per virtutẽ ſuæ paſſionis à qua baptiſmus efficientiã haber [BAPTIZATI ſumus] Vel 2.Co.4.
in morte eius .i. in ſimilitudine mortis Chriſti baptizati ſumus, quatenus ſicut Chriſtus ſemel mortuus eſt 1.Petr.3.
carne, & ſemper viuit ſpiritu: ſic nos per baptiſmũ ſemel mortui iniquitati, deinceps ſemper viuamus iuſtitiæ. Trina nanque immerſio ſignat triduum ſepulturæ ſeu mortis, eleuatio autem reſurrectionem eius
poſt triduum. Hoic ſecundæ expoſitioni conſonat litera ſequens. oſtendẽs enim quumodo in morte Chri
" ſti baptizaó dicamur, adiecit, [CONSEPVLTI enim ſumus cum illo] id eſt, Chriſto ſepulto aſſimila- Coloſſ.2.
" ti ſumos, vel per fidem cum eo ſepulti, & hoc [PER baptiſmum] id eſt, in ipſo baptiſmo. Merſio enim ba
" ptizãdi in aqua deſignat ſepulturam Chriſti ſub terra [IN mortem] peccati, id eſt, ad peccati deſtructio-
" nem, videlicet vt moriamur peccato [VT quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis] id eſt, à loco atqne con Pſal.87.
C ſortio cadauerum mortuorum. Ipſe enim ſolos fuit inter mortuos liber, cuius caro non vidit corruptionẽ. Pſalm.15.
" [PER gloriam] .i. maieſtatem ſeu magnã potentiã, ſeu glorioſam efficientiam [PATRIS] Non enim hu
mana, ſed diuina virtute ſurrexit. Poteſt quoque per gluriam patris intelligi verbum dei quod humanam
naturam aſſumpſit, & Chriſtũ hominẽ, imò ſeipſum, ſecundũ quod homo eſt, ſuſcitauit. Scriptũ eſt enim,
Gloria patris, filius ſapiens. De hac glotia patris ſeu filio dei ſcriptũ eſt, Reuelabitur gloria domini, & vi- Prou.19.
" debit omnis caro ſalutare dei noſtri [TTA & nos in nouitate vitæ ambulemus] id eſt, priſtinis vitijs extir Eſa.50.
patis ſpiritualiter reformemur, & Chriſtiformiter conuerſemor, quatenus renouetur vt aqoilæ iuuẽtus no
ſtra, refloreatque & reuiuiſcat, vegetetur, creſcat, ac perficiatur quotidie ſpiritus noſter in ſplendore gra- Pſal.102.
" tiæ dei. [STenim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius] id eſt, ſi more planæ ſeo arboris era- Pſal.27.
dicati fuerimos à ſimilitudine præcedentium vitiorum, & facti fuerimus complantati, id eſt, firmiter inhę
rentes, & confirmati ſimilitudini mortis eius, id eſt, veſtigijs dominicæ paſſionis, conformando nos paſ-
" ſionibus Chriſti, moriendoque culpæ, ſicut ipſe mortuos eſt pœnis peccati [SIMVL & reſurrectionis eri
" mus] id eſt, tunc etiam complantabimur ſimilitudioi reſurrectionis Chriſti, ambolaodo in nouitate vi-
tæ, quæ per Chriſti reſurrectionem figuratur. Mors nempe & reſurrectio Chriſti nou ſolum ſunt res, ſed
etiam ſacramenta ſeu ſigna. Mors enim Chriſti ſignificat vetetis ac vitioſæ conuerſationis occiſionem.
Reſorrectio vero ſpiritualem mentis renouationem. In baptiſmo autem morimur ptiſtinæ vitæ, id eſt,
D actibus vitiorum. Si ergo in bac vitiorum mortificatione manſerimus, non redeundo ad vitia. tunc re-
ſurrectioni Chriſti ſimiles erimus cœleſtem conuerſationem habendo in terra: quemadmodũ dicit Apo- 1.Tim.2.
" ſtolos, Si commortui ſumus, & conuiuemus [HOC ſcientes quia vetus homo noſter] id eſt, quilibet no-
" ſtrum ſecundum vitioſam ac veterẽ conuerſationem [STIMVL crucifixus eſt] .i. ſimul cũ Chriſto affixus
eſt cruci per præfigurationẽ & obligationẽ. Per hoc enim qood crucifixus eſt Chriſtus, præmonſtratum
eſt quod quilibet uoſtrum ſi velit ſaluari, debeat Chriſtum ſeqoi, tollendo crucem ſuam quotidie. Ad hoc Luc.9.
quoque ubligat nos crucifixio Chriſti domini noſtri, quuniam nou eſt ſeruus maior domino ſuo. Vel, ve- Iohan.13.
tus homo noſter. i. quilibet uoſtrum ſecundum originale peccatum à veteri Adam contractũ, ſimul cruci
fixus eſt. i. huic peccato mortificatus, quia in Chtiſti paſſione liberari ſumus ab iſto peccato, ita vt nõ im-
putetur nobis in culpam, nec propter ipſum obligemur ad pœnam dãni, videlicet diuinæ viſionis caren-
" tiam. [VT deſtruatur corpus peccati] id eſt, qoatenus caro noſtra multis peccatis maculata deſtruatur, Col.3.
non quantum ad eſſe naturæ, ſed qoantum ad eſſe culpæ: qoemadmodum alibi ait Apoſtolus, Mortifi- Matth.18
" cate membra veſtra, qoæ ſunt ſuper terram. Et Chriſtus, Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proij- Prou.12.
" ce abs te. Hine etiam à Sapiente dicitur, Verte impios, & non erunt [VT vltra noo ſeruiamus peccato] Rom.12.
" id eſt, non vincamur à malo, non ſuccumbamus tentationi, nec ratio noſtra ſubdatur iniquitati, ſed eam Iohan.8.
ſibi ſubiiciat. Vnde ſcriptum eſt, Omnis qui facit peccatum, ſeruos eſt peccati. Et Petrus, Iniqui ſunt ſer- 2.Pet.2.
ui corruptionis. A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. Alii, quos legi, ita exponunt, Ve-

tus homo noſter.i.ſomes peccati, ſimul crucifixus eſt.i.Chriſti crucifixione & eius paſſionis virtúte debi E
Eph. 4. litatus eſt Vel,vetus homo noſter.i.cõuerſátio vitioſa(De quo homine Epheſeis ait Apoſt. Exuite veteré
hominẽ)ſimul crucifixus eſt.i.morte Chriſti deleta eſt,vt deſtruatur corpus .i. vniuerſitas atque cõgeries
peccati.De quo corpore Saluator,Si oculus tuus(inquit)fuerit nequam,totum corpus tuum tenebroſum
Matth. 6. erit.i.operum tuorũ congeries [QVI enim mortuus eſt] peccato.i.a peccato libertatus.Vel , qui mortuus »
eſt.i.cõfiguratus morti Chriſti,per ſuſceptionẽ baptiſmatis [IVSTIFICATVS eſt à peccato] .i.liber ſa »
ctus ab eo,nec ſubiacet vitio.Baptiſmus enim aufert pœnam & culpam. [SI autẽ mortui ſumus cũ Chri »
ſto] .i.paſſionibus eius conformati,& ita mortui culpæ,quomodo Chriſtus mortuus eſt pœnæ ,videlicet »
ſine recidiuo [CREDIMVS quia ſimul etiam viuemus cum illo] non ſolum vita gratiæ in præſenti , ſed »
Iob.19. etiam vita gloriæ in futuro [SCIENTES] per fidem certiſsimã.De qua ſcientia ait Iob, Scio q redem »
ptor meus viuit [QVOD Chriſtus reſurgens ex mortuis,iã non moritur] .i.de cætero non moritur,ſicut »
Origenis error. Origenes fertur dixiſſe,quod Chriſtus ſecundo pro dæmonibus paſſurus eſt.Surrexit enim non ſolũ ad »
immortalẽ,ſed etiã ad impaſsibilẽ vitã [MORS] corporalis [ILLI vltra non dominabitur] præualendo »
vitæ eius corporali, ſeu animã ſeparãdo à corpore,& multo minus mors gehennæ dominata eſt Chriſto. »
[QVOD enim mortuus eſt peccato] .i.noſtrorũ peccatorũ demerito,& ꝓpter expiationẽ vitiorũ noſtro- »
Thren.4. rum:iuxta illud Threnorum,Chriſtus dominus captus eſt in peccatis noſtris.Et illud Eſaiæ , Attritus eſt
Eſa.53. propter ſcelera noſtra [MORTVVS eſt ſemel] in die paraſceues,de qua die dominus per prophetam lo- F
Zach.3. quitur, Auferam iniquitatem terræ illius in die vna. Tunc enim deus abſtulit peccata eccleſiæ,quæ eſt ter
ra Chriſti,per meritum paſſionis ipſius [QVOD autem viuit] poſt reſurrectionẽ [VIVIT deo] .i.ad glo »
riam dei. [ITA & vos] ô Romani,imõ quicunq; fideles [EXISTIMATE vos(ipſos) mortuos quidem »
eſſe peccato] .i.liberatos à vitijs merito ſaluatoris [VIVENTES autem deo] .i.deiformiter atque deifi- »
FINIS. ce.ſad gloriam dei,operando diuina,contẽplando atque amando cœleſtia.Viuere equidem deo aliud ni-
Iohan.15. hil eſt,niſi operari ea,quæ deo ſunt placita,& diuinæ vitæ vtcunque aſsimilari [IN Chriſto Ieſu] domi- »
no noſtro.i.per gratiã Chriſti,& permanẽdo in ipſo,tãquam in mediatore,ſaluatore,& capite. Ipſe enim »
Geneſ.8. profitetur,Si quis in me non manſerit,mittetur foras ſicut palmes,& arefcet. [NON ergo regnet] .i. vir- »
Sapien.9. tutibus non prævalеat,nec rationẽ ſubiiciat [PECCATVM] actuale,vel fomes peccati, quæ dicitur pec »
catum cauſaliter,quia inclinat ad culpã:& quanuis tranſeat reatu,permanet tamen actu,inquantũ eſt pœ »
na & virtuoſæ exercitatiõis,ſpiritualisq; pugnæ materia [IN veſtro mortali corpore] procliuo ad vitia,
de quo ſcriptũ eſt,Corpus quod corrũpitur,aggrauat animã [VT obediatis concupiſcentiis eius] .i. car- »
nalibus deſiderijs,ſeu fomitis inclinationibus conſentiatis.Hoc nanq; præpoſterũ eſt & peruerſum,vt ſen »
Eccleſ.18. ſualitas rationi prævaleat,aut caro dominetur ſpiritui.Propter quod in Eccleſ.legitur , Poſt concupiſcen-
tias tuas non eas,& à voluptate auertere. [SED neque exhibeatis mẽbra veſtra anima iniquitatis peccato
.i.mẽbris corporis veſtri ſeu organis nolite abuti,extendendo ea ad mala, nec fiant arma iniquitatis .i. in- G
1.Cor.4. ſtrumenta culpæ,peccato.i.ad executionẽ peccati,quæ à deo collata ſunt vt ſint inſtrumẽta virtutũ, qua-
Luc.11. tenus anima per corporis mẽbra tendat in actum virtutũ exteriorẽ [SED exhibete vos deo] .i.ad dei ob »
ſequiũ vos aptate,& animas veſtras deo per ſanctã obedientiã immolate:quatenus ſicut totũ quod habe »
tis & eſtis,à deo receꝑistis,ſic totũ ei reddatis,ſeu tũdẽ ei mẽte & corpore [TANQVAM ex mortuis vi »
uentes] .i.ſicut à morte culpæ ad vitã gratiæ ſuſcitati [ET mẽbra veſtra(exhibete)arma iuſtitiæ] exercen »
do per ea actus virtutum & opera æquitatis [DEO] .i.ad dei honorẽ ac laudem. [PECCATVM enim »
vobis non dominabitur] neceſsitatẽ imponendo,dũmodo ad Chriſti gratiam confugiatis. Vel,peccatũ.i.
fomes peccati vobis non dominabitur,trahẽdo vos ad peccatum mortale. Repreſſa nãq; & diminuta eſt
inclinatio fomitis,per gratiã Chriſti: ita vt ſtantes in gratia gratũ faciente poſſint omne peccatũ mortale
vitare,quod nõ poſſunt adulti,q gratia carẽt.Sicut nec gratiã habẽtes vitare poſſunt omnia venialia ſaltẽ
Eſa.2. diu.Sicut in iſtis ſenſualitas nõ eſt rationi pfectæ ſubiecta, ꝓpter quod interdũ venialiter peccãt,ita in illis
non eſt ratio deo ſubiecta cum debito ordine vltimi finis,idcirco diu viuere nequeunt ſine mortali [NON »
enim eſtis ſub lege] Moſaica,quæ bona præcepit,& mala prohibuit,gratiã vero adimplendi non præſti »
tit [SED ſub gratia] euãgelicæ legis & Chriſti.Ideo peccatũ vobis non dominabitur, ſi feceritis quod in »
vobis eſt. ¶ Circa hoc mouet Apoſtolus quod vidit moueri poſſe ab aliis. [QVID ergo?] reſtat. [PEC- »
CABIMVS,quoniã nõ ſumus ſub lege] veteri [SED ſub gratia?] .i.an hoc licet vt gratia dei abutamur, H
ideo peccãdo ſecurius,quia à minis & pœnis tẽporalibus legis liberati ſumus? [ABSIT] Hoc enim vile »
EPIST. atq; peruerſum eſſet,ſicut oſtendũt ſequẽtia. [AN neſcitis,quoniã cui exhibuiſtis vos ſeruos ad obedien- »
dum] .i.cui vos ſpõte ſubieciſtis [SERVI eſtis eius cui obediſtis] hoc palã eſt.Ad rationẽ enim ſerui per- »
tinet obtemperare mandato alterius [SIVE peccati ad mortẽ] .i.ſi exhibuiſtis vos ſeruos peccato , ſerui »
eſtis peccati ad mortem culpæ in via,& ad mortẽ pœnæ in gehenna. Ad hæc enim perducit ſeruitus cul- »
pæ [SIVE obeditionis ad iuſtitiam?] .i.ſi exhibuiſtis vos ſeruos obedientiæ diuinorum mandatorum, fa- »
2.Cor.10 cti eſtis ſerui obedientiæ huius ad iuſtitiam.i.ad hoc vt iuſti ſitis. [GRATIAS autem(refero)deo] cui de »
omni bono agenda eſt gratiarum actio [QVOD fuiſtis] ante veſtram conuerſionem [SERVI peccati] »
obediſtis autem ex corde] .i.animo prompto atque ſpontaneo [IN eam formã doctrinæ] .i.in inſtitutio- »
Iohan.15. nem euangelicæ diſciplinæ,operando ſecundum præcepta & conſilia Chriſti [IN qua] doctrina ſeu for- »
FINIS ma [TRADITI eſtis] ſcholæ Criſti ſiue eccleſiæ,vt tenendo hanc formam ſitis filii ac diſcipuli Chriſti »
Iohan.15. & eccleſiæ. [LIBERATI autem à peccato] non ſolum per Chriſti paſſionem,ſed etiam per diligẽtem »
EPIST. vitiorũ euitationem,quæ tamen euitatio vobis ꝓ gratiã Chriſti confertur [SERVI facti eſtis iuſtitiæ] .i. »
iuſtitiæ ſubiecti eſtis,implẽdo præcepta iuſtitiæ.Sed quia doctrina ſeu iuſsio proportionanda eſt capaci-
tati diſcipulorũ ac ſubditorum,idcirco infirmis ſeu imperfectis proponit Apoſtolus præceptum facile &
humanum. [HVMANVM dico,propter infirmitatem carnis veſtræ] id eſt,leue & naturali rationi con- »

A sonum do vobis præceptum, & hoc propter vestram imperfectionem, & carnis vestræ fragilitatem, propter quæ non potestis præceptum perfectionis seu solidum capere cibum. ¶ Deinde ponit præceptum. Hebr. 3.
» [SICVT enim exibuistis membra vestra seruire immunditiæ] .i.carnalibus vitijs.s. gulæ, luxuriæ, &c.
» [ET iniquitati] .i.spiritualibus peccatis [AD iniquitatem] progrediendo de vno peccato in aliud:iuxta il
lud cuiusdam sapientis, Peccator adijciet ad peccandum. Et illud Apocalypsis, Qui in fordibus est, for- Ecel. 3.
desçat adhuc. Vnde per Esaiã ait scriptura, Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vin- Apoc. 22.
culum plaustri peccatum. Tales sunt perseuerantes in malo, quoniam (teste Gregorio) peccatũ quod sta- Esa. 5.
» tim per pœnitentiam non deletur, suo pondere trahit ad aliud [ITA nunc] agnita veritate [EXHIBE- Gregori⁹.
» TE] .i.præbete & date [MEMBRA vestra seruire iustitiæ] .i.virtutibus vniuersis, manibus dando elee-
mosynam, pedibus eundo ad ecclesiam, oculis peccata defendo, auribus verbum dei audiendo, ore deum
» laudando [IN sanctificationem] .i.vere & plene proficiatis in gratia dei, in sanctitate & omni perfectio-
ne, quemadmodum in Apoc. habetur, Sanctus sanctificetur adhuc. Vnde per Moysen dominus præcepit, Apoc. 22
Sancti estote, quoniam ego sanctus sum dominus deus vester. Et rursus, Perfectus, & absque macula eris Leuit. 11.
cum domino deo tuo. Ecce salubernimũ documentum, rationabilisimúque præceptum, à quo nemo excu Deute. 18
sare se potest. Quid enim tam vile ac erubescibile, vt cp post nostram conuersionem simus pigriores, ne-
gligentiores ac frigidiores in obsequio dei, q̃ olim eramus in seruitute diaboli, carnis, & mundi? Laboran- Rom. 9.
B dum ergo est nobis, vt vere ac plene conuertamus mores nostros. Sed quia hoc adimplere non est volen-
lentis neque currentis, sed dei miserentis, dicamus cũ Hieremia, Conuerte nos domine, & conuertemur. Tren. 5.
» [CVM enim serui essetis peccati] obediendo concupiscentijs & passionibus vestris [LIBERI fuistis ju-
» stitiæ] .i.domino iustitiæ caruistis, & spoliati eratis bono iustitiæ, atq; extranei à rectitudine æquitatis, nõ
obtemperando mandatis diuinis, quod veræ libertati maxime derogat. Liberaliter seruit, qui voluntatem
» domini libenter facit, ideo ad peccandum liber est, qui seruus est peccati. Iustitiæ quoque libere seruit, qui
» amat & delectatur in ea. Hæc est vera libertas. [QVEM crgo fructum] .i.profectũ seu vtilitatem [HA-
» BVISTIS tunc in illis] quando scelerate vixistis [IN quibus nũc erubescitis?] .i.in actibus vitiosis ac tur
pibus, de quorum perpetratione verecundamini modo ad deum conuersi, atque diuinius illustrati, ac per
hoc inhonestatem peccati agnoscentes? Peccator nanque post suam conuersionem erubescit de malis, in Ezec. 43.
quibus aliquando gloriabatur, quemadmodum scriptum est, Erubescite & cõfundimini super vijs vestris Ezec. 36.
» dicit dominus [NAM finis] .i.merces finalis [ILLORVM] turpium vitiorum [MORS est] id est, æterna
damnatio. Vel, mors ista temporalis, est finis .i. terminus illorum, quia post mortem hanc non possunt im-
» pij talia agere, propter quod eorum delectatio breuis est. [NVNC vero liberati à peccato] per Christi
C passionem, tanquam per causam meritoriam vniuersalem, per propriam quoque pœnitẽtiã seu baptismũ,
» tanquam per causam meritoriam particularem, per gratiæ autem infusionem, formaliter [SERVI autẽ 1. Thess. 4
» facti deo] obediendo eius præceptis, seu acquiescendo eius consilijs [HABETIS fructum vestrum] .i. Matth. 5.
» profectum seu perfectionem vobis congruentem [IN sanctificationem] animarum vestrarum, ita quod
fructus iste est sanctificatio vestra, seu puritas animæ. Vnde ait dominus, Beati mundo corde, quoniã ipsi
» deum videbunt. [FINEM vero] id est, finale, consummatumque præmium habetis [VITAM æternam]
quæ erit tota merces vestra. Ad hunc fructum seu cordis puritatem, omnia exercere debemus, semper so- Mich. 6.
liciti coram diuino conspectu habere cor mundum, in quo. sin habendo cor mundũ, consistit summa viæ
huius perfectio: quia vt Salomon ait, Qui diligit cordis munditiam, amicum habebit regem. Vita autem Prou. 22.
æterna (quæ est visio dei in patria) est finis vltimatus, ad quem etiam ipsa puritas animæ viatricis dispo- Iohan. 17.
nit ac ordinatur. ¶ Post hæc ostendit Apostolus, quod finis illorum, vtpote vitiorum, est mors atq; dãna-
» tio animæ. [STIPENDIA enim peccati] hoc est, retributio debita, quæ pro peccato infligitur, est Genes. 3.
» [MORS] temporalis & æterna. Ex originali enim peccato procedit mors corporalis in pœnã illius pec- Sapien. 1.
cati. Propter quod legitur in libro Sapientiæ, Deus mortem non fecit. Inuidia quoq; diaboli mors introi- Sapien. 2.
uit in orbem terrarum. Pro peccato autem actuali mortali, infligitur mors æterna, quæ vtique est à deo, Eccles. 11.
» cum sit iusta pœna: sicut scriptum est, Mors & vita ab ipso sunt [GRATIA autem dei] id est, ex gratia
D seu per gratiã dei datur iustis pro præmio [VITA æterna] Non hoc dicitur merita excludendo, sed vt
insinuetur quod principaliter ascribendum sit gratiæ dei, qui etiam præmiat vltra condignũ. Electi enim
per gratiam merentur vitam æternam. Vnde tã meritum q̃ præmiũ nostrum primo & maxime dependet
» atque procedit ex pietate dei, & gratia eius quam efficit in nobis. Hæc autem vita æterna [IN Christo Ie
» su domino nostro] tanquam in obiecto, & causa effectiua principali secundum diuinam eius naturã, sicut Iohan. 17.
in patre & spiritu sancto. Tota enim superbenedicta trinitas, est causa efficiens & obiectum vitæ æternæ,
id est, beatitudinis electorum. ¶ Porrò in Iesu Christo (.i. per eum) datur nobis gratiose vita æterna, quia
(sicut iam sæpius dixi) omnia dona nobis per Christum hominem conferuntur.

CAP. VII. [AN IGNORATIS FRATRES.] ARTIC. X.

N capituli huius exordio probat Apostolus cessationem legis Mosaicæ per exemplum.
» [AN ignoratis fratres] O vos Romani fideles, an nescitis quæ dicã? Et scio quia nó ignora-
» I tis ea. [(SCIENTIBVS enim legẽ loquor)] .i.vobis Romanis in Christũ credentibus, qui
partim fuistis sub lege Moysi, & estis ex Iudaismo Christiani effecti, propter quod legem Act. 18.
Moysi scitis: partim vero gẽtiles fuistis, atq; sub ciuili lege vixistis, & ideo legẽ hãc nescitis:
» Barbari vero qui legibus nõ regũtur, nullã harũ legũ nouerũt. An inquã nescitis [QVIA lex] Mosaica,
» & ciuilis [DOMINATVR in homine] .i.hominem obligat ad obseruantiam legis [QVANTO tẽpore] Iohan. 11.
» .i.quam diu [VIVIT?] hoc est, vigorẽ ac statum fortitur lex ipsa. Si autem lex perfectior, prioré euacuãs, 1. Cor. 7.
superueniat, cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessauit lex Moysi superueniente lege Chri- Genes. 3.

1.Cor. 7. sti. Huius rei exemplum subiungitur. [NAM quæ sub viro est mulier] id est, fœmina legitime maritata E
& viro subiecta: iuxta illud, Sub viri potestate eris [VIVENTE viro alligata est legi] viri, quia tenetur „
ei debitum reddere, nec potest ab eo discedere. Mulier enim potestatem corporis sui non habet, sed vir.
[SI autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri] intantum vt si vir eius resurgeret, non tenere- „
tur eum recipere, nisi ex condecentia quadam, vt dicitur. [IGITVR viuente viro, vocabitur adultera si „
fuerit cum alio viro] vxorato vel non vxorato. [SI autem mortuus fuerit vir eius] morte naturali aut „
certe ciuili: ante copulam [LIBERATA est à lege] hoc est, à iure [VIRI, vt non sit adultera si fue „
rit cum alio viro] Potest enim nubere cui placuerit, tantum nubat in domino. ¶ Præterea applicat præ- „
inductam similitudinem Apostolus ad propositum de cessatione legis scriptæ. [ITAQVE fratres mei, „
Galat. 3. & vos mortificati estis legi] id est, à debito & vigore Mosaicæ legis soluti [PER corpus Christi] id est, „
per ea quæ verbum dei fecit, assumpsit, & pertulit in corpore Christi, videlicet per Christi incarnationē, „
per corporis sui in cruce expansionem, vel etiam per incorporationem qua Christo incorporati, vnū estis „
cum ipso effecti [VT sitis] vos [ALTERIVS (scilicet Christi) qui ex mortuis resurrexit] id est, esse vestrū „
ac vitam ad Christi gloriam ordinetis, nec vobis ipsis, sed ei viuatis, non sequendo desideria propria, sed
Christi mandata, nec insistendo priuato amori, sed diuinæ charitati. Qui si abnegant semetipsos, cordia-
Psal. 113. liter dicunt illud psalmistæ, Non nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam [VT fructificetis F
Matth. 3. deo] id est, opera virtuosa agatis ad gloriam dei. Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum ex-
cidetur, & in ignem mittetur. Qui autem manet in me (ait Christus) hic fert fructum multum. ¶ Insuper
Iohan. 15. manifestat legem iam esse euacuatam ex cōsideratione status qui erat sub lege. [CVM enim essemus in „
carne] hoc est, in carnalibus & cærimonialibus operibus legis, seu vitijs carnis, tempore legis antiquæ, „
[PASSIONES peccatorum] id est, passiones seu sensitiuę partis inordinatæ motiones interiores, „
[QVAE per legem erant] id est, ex iussione aut prohibitione legis ex occasione in nobis incitabantur, „
[OPERABANTVR in membris nostris] id est, ad opera praua inducerunt membra nostra, vt oculus „
per res varias fornicaretur, manus alium cæderet, lingua mentiretur [VT fructificaret morti] id est, ope „
2.Cor. 2. ra morti congrua, æternaque morte digna patrarent [NVNC autem (scilicet tēpore gratiæ) soluti sumus
à lege mortis] hoc est, ab obligatione & obseruatione Mosaicæ legis, quæ nominatur lex mortis, quia ex
occasione mortem spiritualem inferebat, augendo culpam ratione transgressionis præcepti, & incitando
concupiscentiam. Vel, quia transgressoribus suis temporalem intulit mortem, sicut per Moysen ſæpius di
Exod. 21. citur, Qui fecerit hoc vel hoc, morte moriatur [IN qua (lege) detinebamur] id est, ad cuius obseruantiā „
Deut. 21. obligati eramus, vsque ad publicationem euangelicæ legis. nunc vero soluti sumus, [ITA vt seruiamus „
Heb. 10. (deo) in nouitate spiritus] id est, in spirituali renouatione mentis, quem admodum scriptum est, Renoua- „
Eph. 4. mini spiritu mentis vestræ. Vel, in nouitate spiritualis intelligentiæ [ET non in vetustate literæ] id est, „
2.Cor. 3. obseruantijs literalibus seu cærimonialibus veteris testamenti. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. G
¶ Quoniam vero veterem legem, vocauit legem mortis, ne quis ex hoc erroris occasionē eliciat, vt Ma-
Hiere. 10. nichæi dicentes legem Moysi datam à dæmone, remouet Apostolus talem errorem. [QVID ergo dice- „
mus?] si ita est vt dixi [LEX peccatum est?] id est, an tunc dicendum sit, quod lex sit vitiosa, peccati- „
que causa per se? [ABSIT. Sed peccatum non cognoui nisi per legem] id est, hoc magis tenendum „
affirmo, quod lex sit bona, quoniam ordinatur ad bonum. Sad diſcernendum inter bonum & malum, in-
ter virtutes & vitia, quatenus mala vitentur, & bona agantur. Ideo ait, peccatum non cognoui esse pecca
Exod. 20 tum, saltem ita perfecte atque communiter, nisi per legem, hoc est, legis instructionē. [NAM concupiscē „
tiam] carnalem & inordinatam [NESCIEBAM (esse peccatum) nisi lex diceret, Non concupisces] „
Loquitur autem Apostolus in persona generis humani, præsertim eorum in quibus non naturalis sic ob-
tenebrata fuerat vitiis, vt inter bonum & malum, parum aut nihil discernerent. Quorum multi putabant
cogitationes non procedentes in actum prauum, & simplicem fornicationē, atque similia quædā non esse
Esa. 5. peccata. De quibus propheta, Væ qui dicitis bonum malū, & malū bonū, ponētes tenebras lucem, & lucē
tenebras. His ergo ostendit lex, quid sit culpabile. Nam & ipsi ignorarent concupiscentiam, nisi lex dice-
Exod. 20 ret, Nō cōcupisces. ¶ Ad vitandum autem peccatum requiritur peecati cognitio, ideo lex potius retrahit
à peccato, quàm sit causa ipsius. Est tamen occasio peccati per accidens ex parte nostri: qui sicut natura-
liter appetimus libertatem, ita communiter inclinamur, ac nitimur in vetitum, ne nostra libertas videatur H
arceri. [OCCASIONE autem accepta, peccatum per mandatum] hoc est, concupiscentia seu fomes „
peccati, imò & dæmon tentator occasionem peccandi seu impugnandi accipiens ex mandato legis, quæ
concupiscentiam prohibebat: ex tali enim mandato irritabatur & prouocabatur concupiscentia. Dæmō
quoque videns homini datam legem, cœpit fortius eum inuadere atque tentare: sicque peccatum [OPE „
RATVM est in me] hoc est, ad operandum induxit me [OMNEM concupiscentiam] lege prohibitam, „
ita quod concupiscentia mala processit in opus. [SINE lege enim] id est, lege nōdum accepta, vel eius „
cognitione nondum adepta [PECCATVM mortuum erat] hoc est, fomes peccati non ita viguit, sed „
erat debilior, quia non tantum excitatus vt postea, nec tantum impugnabatur à dæmone, minus quoque
imputabatur à deo. [EGO autem viuebam sine lege aliquando] Scire oportet quod Apostolus loquitur „
hic in persona hominis communiter. Vnde non omnia quæ dicit ad eosdem referantur. Nūc ergo loquēs
in persona hominis, qui ad tempus vixit ante legem Mosaicam, & ad tempus ei subiacuit, dicit, Ego autē
viuebam vita gratiæ, vel simpliciter, vel respectiue, id est, carendo peccato mortali, vt minus peccando si-
ne lege scripta: aliquando, id est, antequam data est lex scripta. Tunc enim vt dictum est minus viguit fo-
1.Cor. 15. mes. [SED cum venisset mandatum] legis, id est, postquam lex data est mihi [PECCATVM reuixit] „
id est, fomes seu eius effectus (videlicet culpa) insolescere, rebellare, vigereque cœpit. [EGO autem] spi- „
ritualiter [MORTVVS sum] sub lege peccato reuiuiscente in me [ET inuentum est mihi] id est, ad in- „

A cõmodum meum [MANDATVM] legis [QVOD] ordinatũ ac datum [ERAT ad vitã] gratiæ in præ-
„ senti, vitamq; gloriæ in futuro [HOC esse ad mortẽ] culpæ in via, atque ad mortẽ dãnationis in gehenna.
„ Cuius ratio atque declaratio subditur [NAM peccatum] hoc est, concupiscẽtia seu fomes [OCCASIO-
„ NE accepta per mandatum] secundũ sensum iã præinductum seduxit me] .i. rationẽ meam subuertit, vt
„ potius inhæreret bono cõmutabili & caduco q̃ summo & increato [ET per illud] .i. hanc seductionẽ, illi- 2.Cor. 5.
„ citumq; consensum [OCCIDIT] me, inducens me ad delectationem mortiferã, seu culpã mortalẽ: quæ
„ tollit charitatem, in qua animæ vita consistit. ¶ Præterea ex prædictis infert Apostolus [ITAQVE lex
„ quidem] scripta, est [SANCTA] quia probibet vitia, præcipitq; ne honesta. Vnde secundũ Isidorum, Lex Isidorus.
„ est iussio sancta, iubens honesta [ET mandatum] legis, est [SANCTVM] hoc est, ad diuinum cultum di- Leuit. 29.
„ recte ordinatum, non ad agendum peccatum, quanuis homo ex fomitis corruptione ex occasione moue-
„ tur ad vitium audito legis præcepto [ET iustum] quoniam docet & imperat vnicuique dare quod suum
„ est, & iniustitiam digne vlciscitur [ET bonum] quia ad vltimum finem, qui optimus est, dirigit. Hinc ait
Psalmista, Lex domini immaculata conuertens animas, &c. Et Salomon, Mandatum lucerna est, & lex Psalm. 18.
„ lux, & via vitæ increpatio disciplinæ. ¶ Ex his infert Apostolus quod sequi videtur, & tamen secundũ ve Prou. 6.
„ ritatem non sequitur. [QVOD ergo bonum est] id est, legis mandatum in se bonum consistens [MIHI
„ factum est mors?] id est, causa spiritualis necis. Dixit enim mandatum esse ad mortem, & per mandatum
B reuixisse peccatum. [ABSIT] hoc est, istud non sequitur. Quanuis enim per mãdatum reuixerit culpa,
hoc tamen nõ per se neque ex iniustitia legis, sed malitia hominis, bono ex occasione abutentis. Ideo ad-
„ ditur [SED peccatum] id est, concupiscentia vel fomes [VT appareat peccatum] id est, sciatur esse illici-
„ cita, vel vt peccatum intus latens, foras erumpat ac pareat [PER bonum] hoc est, per legem non directe
„ sed ex occasione [OPERATVM est mihi mortem] id est, ad mortale peccatum induxit me, priuans me 1.Iohan. 5
gratia dei animam viuificante. Dato quippe mandato magis inflammata est concupiscentia mala, ma-
gisque prouocata est contra hominem tentatoris inuidia atque suggestio [VT fiat supra modum] consue
„ tum, & vltra mensuram [PECCANS peccatum] id est, concupiscentia nos peccare faciens, ita quod cõ- Coloss. 3.
„ cupiscentia facit magis peccare sub lege q̃ ante [PER mãdatum] occasione, sicut expositum est. Vel sic,
vt fiat supra modum peccans peccatũ per mandatum. i. actuale peccatum ex fomite nascens, quo deum
offendimus modum excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedente grauius est q̃ ante, &
quod ante erat tantummodo peccatum seu culpa, postmodum etiam præuaricatio est, hoc est, diuinæ le-
gis transgressio. Propterea fit supra modum peccans peccatũ, quia diuersis de causis displicet deo, & va-
riis modis aduersatur iustitiæ. ¶ Deinde manifestat Apostolus legem esse spiritualẽ, hoc est, carnales atq; Iohan. 8.
„ illicitas concupiscentias prohibentem. [SCIMVS enim quia lex spiritualis est] quia & data est à spiritu Act. 7.
sancto per spiritum angelicum, quatenus lege accepta viueret homo secundum spiritum, non secundum
C carnem [EGO autem carnalis sum] carnaliter viuens, passionum inclinationes sequẽdo. Loquitur autem
Apostolus (sicut iã dictum est) in persona hominis generaliter. Nũc enim loquitur in persona eius, in quo
inuenitur peccans peccatũ supra modum homini. i. qui legẽ transgreditur. Quasi dicat, Quãuis ego car-
„ nalis sim, nihilominus lex spiritualis est. Itaq; carnalis sum [VAENVNDATVS] .i. dãnationi seu dæmo Gen. 3.
„ nis poteſtati ac iuri, vel miseræ seruituti expositus atq; obnoxius factus [SVB peccato, primi parentis, qui
seipsum & posteritatem suã vendidit hosti, faciẽdo quod ille proposuit. Vel potius, sub peccato actuali
& proprio. i. peccatorũ meorum demerito, sicut per Esa. dominus profitetur, Eecce in iniquitatibus vestris Esa. 50.
„ vẽditi estis. Et dictũ est Achab, Vænũdatus es vt faceres malũ coram domino. Vẽdit nãq; se homo libero at 3. Reg. 21
„ bitrio, & recipit pro pretio vile bonũ ab aduersario suo. [QVOD enim operor] inquantũ carnalis, videli
„ cet sensualitatẽ sequendo [NON intelligo] .i. nõ vere cõsidero, nec recte attẽdo. Nullus enim respiciẽs ad
malum operatur, secũdũ Dionysiũ. Vnde malũ nec agitur neque appetitur, nisi sub ratione boni. Propter Dionys.
quod Salomon ait, Omnis viri via recta sibi videtur. Vel, nõ intelligo. i. intus nõ lego tale malũ, tanquã ra Prou. 21.
„ tioni consonum. [NON enim quod volo bonũ] .i. actũ virtuosum, quem secundũ rationis dictamen volo 2. Mac. 1.
„ & approbo [HOC ago] quia carnalitati, vitiisque succumbo [SED quod odi malum] .i. peccatum quod
„ secundum rationis censuram detestor [ILLVD facio] passionibus cedens & sensualitati consentiens.
D [SI autem quod nolo] secundum rationem [ILLVD facio] secundum sensualitatem [CONSENTIO Psal. 18.
„ legi quoniam bona est] .i. legẽ approbo: quia quod illa prohibet, ratio mea malũ esse cognoscit. [NVNC
„ autẽ] hoc est, iã sic stantibus [IAM ego non operor illud] malũ, inquantũ homo seu rationalis creatu-
„ ra, cuius est vitia abhorrere, virtutes diligere, & deprecari ad optima [SED quod habitat in me peccatum, Iacobi. 4.
id est, fomes peccati seu concupiscentia firmiter radicata in me causa mali impellendo ad ipsum. Tan-
quam dicat, Non vt rationalis, sed vt brutalis seu bestijs similis ago hoc malum, quod ratio reprobat.
¶ Ad horum intelligentiam pleniorem habendam, oportet aduertere quod Apostolus assumit hoc loco
personã duorum hominum. i. interioris & exterioris. Vel potius duplicis hominis. i. eiusdem, secundũ du-
plicẽ portionem ipsius. Est enim in homine duplex pars, videlicet intellectiua & sensitiua, seu ratio & seri
sualitas, quæ aliter appellãtur spiritus & caro, homo interior atque exterior. Ratio autẽ cõpetit homini, se
cundũ propriã hominis diffinitionẽ: sensualitas vero secundũ id quod cũ brutis cõmunicat. Idcirco quod
agit & vult, secũdũ rationẽ, hoc dicitur proprie velle & agere. Hoc enim agit & vult secũdũ quod homo.
Quod vero agit aut appetit secũdũ sensualitatẽ, seu partẽ sensitiuã sine rationis aduertẽtia seu cõsensu, nõ
dicitur proprie agere siue appetere, quia non agit nec appetit illud inquantũ homo, sed vt iumẽtis cõmu
nicans. Sicq; apparet quomodo homo dicitur agere quod tamẽ non agit sicut iã dixit Apostolus, Quod
nolo facio, & iã ego nõ operor illud. ¶ Deniq; nõ ita intelligendum est, quod ait, Iam ego nõ operor il-
lud, sed quod habitat in me peccatũ, quasi homo nequaquã operetur illud, vel à vitio excusetur, sed quia
non agit illud, vt homo bene dispositus. [SCIO enim] per experientiã reluctationis sensualitatis contra

rationē [QVIA non habitat in me, hoc est, in carne mea] videlicet in homine exteriori & parte sensitiua E
[BONVM] .i. virtus seu habitus ad bonum inclinans, sed potius ad oppositum. Per hoc autē quod ait, hoc
est in carne mea, insinuat quòd in parte intellectiua habiter bonum, puta synderesis, quæ remurmurat ma
lo, & rendit in bonum. Ideo subdit [NAM velle adiacet mihi] id est, secundum hominem interiorem in- »
clinor ad bona, & volo honesta [PERFICERE autem bonum] id est, opere adimplere [NON inue- »
nio] in me, quoniam sine gratia illud non valeo, maxime propter rebellionem sensualitatis. [NON enim »
quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam nō ego »
operor illud, sed quod habitat in me peccatum] Hæc iā prælabita atque expositā sunt. Ex his infert apo »
stolus legem scriptam esse bonam, quoniam ratio naturalis ei consentit. [INVENIO igitur legem, volē »
Gen.8. ti mihi facere bonum] id est, cum bona agere cupio, inuenio legem tam naturalem quàm scriptam mihi »
consonam mihi bona volenti. Ex quo sequitur legem esse bonam [QVONIAM mihi malum] .i. pro- »
nitas ad peccandum [ADIACET] id est, in promptu est. Promior enim sum ad mala quàm ad bona, »
propter corruptionem naturæ. Táquam dicat, Ideo volo bonum, & erigo me contra meipsum, quoniam
cerno me ad mala procliuē, cui procliuitati cupio resistere. [CONDELECTOR enim] id est, consen- »
tio, & delectabiliter affician [LEGI dei] volens quod præcipit, nolens quod prohibet [SECVNDVM »
interiorem hominem] id est, secundum rationis iudicium. Nā & lex naturalis legi diuinæ cōcordat, præ-
cipue quo ad præcepta moralia. Lex quippe scripta tam diuina quàm humana, est quædam determinatio F
vel renouatio seu explicatio legis naturalis, & compatatur ad eam sicut conclusio ad præmissas. Vnde
Matt.22. præcepta dicuntur esse de conclusionibus, non de primis principiis. Intentio autem præceptorum mora-
Luc.10. lium est, hominem iuste ordinare quantum ad deum, & quantum ad proximum. Hæc vero præcepta de-
terminantur dupliciter, scilicet per præcepta cærimonialia, quæ assignāt speciales modos colendi deum:
& per præcepta iudicialia, quæ assignant aptum modum seruandi iustitiam inter homines. Hęc itaq; duo
genera præceptorum, non sunt de naturali dictamine rationis, sed ex institutione vim habēt, nec sunt ea-
dem vbique & semper, sed variantur apud diuersos, secundum exigentiam personarum, locorum ac rem
porum. [VIDEO autem aliam legem] à lege dei, cui ratio condelectatur [IN membris meis] id est, »
in carne mea mortali, vitiata ac fragili: vtpote fomitem peccati, qui primo respicit carnem, & membrum
generationis, & ex carnis contactu deriuatur ad animam, quàm cito eorpori copulatur [REPVGNAN »
TEM legi mentis meæ] id est, legi naturali ac diuinæ cordi meo inscriptæ [ET captiuātem me] id est, »
Gene.8. subiicientem per consuetudinem malam, & consensum [IN legem peccati quæ est in membris meis] id »
est, sibiipsi existenti in corporis membris, quæ vniuersa infecta sunt pronitate ad malum. Captiuat ergo
lex membrorum hominem in se, dum rationē pertrahit, & renet in operibus ad quæ fomes inclinat. Lex
Gen.3. autem dicitur à ligando, vel à legitima latione. Quoniam ergo fomes hominem in malo ligat, recte lex
dicitur. Et etiam quia legitime factum est, vt caro repugnaret spiritui, quando spiritus inobediens extitit G
Gen.1.2. creatori. Homo enim in paradiso ante peccatum existens, sic conditus fuit, vt quam diu ipse per rationem
esset subditus deo, sensualitas subdita esset rationi, & caro spiritui: ita vt nec lāguor esset in anima, nec in-
ordinata concupiscentia, aut passio in sensualitate, stante subiectione rationis sub deo: & vt homo in tali
conditione faciliter posset resistere, data & concreata erat ei originalis iustitia, quæ erat rectitudo seu re-
tinaculum quoddam habituale tenens rationem sub deo, sensualitatem sub ratione, & carnem sub anima.
Vnde ratione per inobedientiam à deo auersa, mox orta est rebellio sensualitatis, & carnis aduersus spi-
ritum. Et dispositio ad hanc rebellionem inclinans, vocatur fomes peccati, lexque membrorum. ¶ Præ-
terea, ex consideratione tantæ miseriæ, cui subiectus est homo, exclamat Apostolus [INFELIX ego bo »
mo] priuatus felicitate originalis iustitiæ, multisque corruptionibus & vitijs plenus [QVIS me libera- »
bit de corpore mortis eius?] id est, de corpore isto mortali, quod obligat ad mortem naturæ, inclinat ad »
mortem culpæ, exponitque periculis mortis æternæ: quatenus anima mea huic vitæ subtracta, ad patriam »
Iohan.1. redeat, & deo libere perfruatur, secureque viuat? Et respondet [GRATIA dei] trinitatis [PER Iesum »
Christum dominum nostrum] per quem gratia dei nobis infunditur ac præstatur. Hanc ergo liberatio- »
2.Cor.5. nem desiderabilem animæ à corpore facit deus effectiue, gratia dei formaliter, Christus homo meritorie.
Ephes.5. ¶ Sed cum alibi dicat Apostolus, Nolumus expoliari, sed superuestiri. Et, Nemo carnem suam vnquam
Philip.1. odio habuit, quomodo nunc cupit liberari à corpore? Et respondendum, quod liberatio ista intelligi po- H
test dupliciter, Primo per separationem animæ à corpore. Sicque Apostolus & alij sancti optauerunt à
corpore liberari, per mortem temporalem desiderio Christi ac patriæ: sicut alio loco habetur, Cupio dis-
Psal.141. solui, & esse cum Christo. Pro hac quoque liberatione orauit Psalmista. Edue (inquiens) de custodia ani-
Psal.119. mam meam ad confitendum nomini tuo. Et iterum, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Et,
Psal.41. Quando veniam, & apparebo ante conspectum dei? Secundo, intelligi potest per separationem corpo-
ris à mortalitate, cæterisque afflictionibus, & miserijs, & peccatis. Sic autem optant electi liberari à corpo
re mortis in die iudicij, scilicet vt resurgant in corpore glorificato, non passibili & misero. Tunc enim li-
2.Cor.5. berabūtur corpora sanctorū ab omnibus malis prędictis. Vnde Apostolus nō ait simpliciter, de corpore
sed de corpore mortis: & ita nolumus finaliter expoliari, sed ad tempus, quatenus in resurrectione futura
Galat.5. superuestiamur impassibili corpore, quod erit ornamentū, nō onus. Ex dictis cōcludit Apostolus [IGI »
TVR egoipse mente] .i. secundum rationem [SERVIO legi dei, carni autem] .i. secundum carnis & fo- »
mitis inclinationem, seruio [LEGI peccati] quæ est in membris. Si in suūpsius persona hoc dicit Apo- »
stolus, referendum est ad peccata venialia ac minutissima, quibus forte interdum non caruit, vel ad statū
quem habebat sub lege Mosaica. Seruire autem legi peccati, est inclinationibus fomitis consentire.

A ¶ Explanatio cap. VIII, [nihil ergo nunc damnationis est, &c.]

ARTICVLVS XI.

„ Declarata in præcedenti capitulo cessatione legis Mosaicæ, iam docet Christo & euan- Rom.7.
„ gelicæ legi iugiter inhærendum, & ait, [nihil ergo nunc] scilicet tempore gratiæ
„ [damnationis] hoc est, obligationis ad pœnam gehennæ [est his qui sunt in
„ Christo Iesu] per fidem & charitatem: quibus ipse loquitur, Manete in me, & ego in vo- Iohā.12.
„ bis. [qui non secundum carnem ambulant] id est, carnis desideriis nō acquiescūt, neq;
„ carnaliter viuunt, sed carnē cū vitiis & concupiscētiis crucifigūt. In fonte nāq; baptismatis, dimissa sūt Galat.5.
„ eis peccata vniuersa. Si autē postea non peccauerūt manendo in Christo, proferunt fructum multū, & Marc.1.
„ ita non tantum pro vitiis satisfaciūt, sed insuper gloriā amplioré merentur. [lex enim spiritus vitę] 1.Iohā.12
„ id est, lex euangelica, quæ nominatur lex spiritus, quia à spiritu sancto est data, Christianorumq; cordi-
„ bus ab ipso impressa. Dicitur quoq; lex vitæ, quoniam mentem viuificat, per gratiam quam sacramen-
„ ta nouæ legis distribuunt. [in Christo Iesu] .i. per Christum [liberavit me à lege peccati &
„ mortis] hoc est, à consensu, consuetudine, & actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligendæ. Potest quoque
„ per legem peccati, ler scripta intelligi, eo q; ex occasione auxerit culpam ac pœnam, quemadmodū in
„ superioribus vbertim expositum est. Proinde declarat Apostolus, quomodo lex Christi, quæ est lex spi-
B „ ritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. [nam quod impossibile erat legi] scriptæ & sacramentis Galat.2.
„ ipsius, non continentibus, nec conferentibus gratiam. [in quo infirmabatur] hoc est, in qua impos-
„ sibilitate atque inefficacia infirma, & ad saluandum impotens erat lex ipsa, [per carnem] .i. per ob Matth.16
„ seruantias & iustificationes carnales, quæ non purificant animam. Sacramenta enim legalia corpora-
„ liter tantum mūdabant quasdam inhabilitates, seu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingressu
„ templi, atque similibus impedientes, tollendo. Vel, per carnem, hoc est, per fomitem carnis, quā lex oc-
„ casionaliter incitauit, non directe diminuit. [deus] pater. [filium suum mittens] in mūdū, per Iohan.1.
„ incarnationis mysterium, non per localem descensum. [in similitudinē carnis peccati] id est, in cor-
„ pore mortali atque passibili. quod licet fuerit veraciter veraque caro, non tamē veraciter erat caro pec
„ cati, sed similitudinatie. Per pœnas enim quas pertulit, similis erat carni peccatrici. Venit itaque Chri-
„ stus in veritate carnis, non autē in veritate carnis peccati, sed in similitudine eius [et de peccato da-
„ ninauit peccatū] id est, pater mittens sic filium, damnauit, id est, deleuit, destruxit, dimisit peccatū tam
„ originale quàm actuale, de peccato, id est, per peccatum factum, [in carne] Christi, non à Christo, sed Colos.2.
„ à diabolo eiusq; ministris qui Christum occiderunt. Per hoc enim q; Christus iniuste occisus est, fugge
„ rente diabolo, amisit diabolus ius quod habebat in nobis, & ita mors Christo inique illata omne pecca
„ tum deleuit. Vel, damnauit peccatum, actuale, nascens de peccato, id est, fomite peccati. Vel, peccatum Iohan.4.
C „ de peccato. i. fomitem peccati, procedentem de peccato originali Adæ. Vel sic, & melius secundū Am- Ambros.
„ brosium, de peccato, id est, de seipso, prout factus est hostia pro peccato nostro, dānauit, id est deleuit, Hebr.9.
„ peccatum mundi quodcunque in carne, id est in corporis sui passione. Ipse enim portauit peccata no- 1.Petri.4.
„ stra in corpore suo super lignum. Iuxta hunc sensum sacrificia legis pro peccatis oblata dicebantur
„ peccata: secundum quod de sacerdotibus veteris testamenti dominus ait per Oseam, Peccata populi Osee.4.
„ mei comedent. Sic quoque aquam cum periculo vitæ allatam Dauid sanguinem appellauit, dicens, Ab 2.Re.22.
„ sit à me, vt sanguinem virorum istorum bibam. Hæc itaque fecit deus, [vt iustificatio legis] id est in
„ lege promissa, non autem per legem exhibita. Lex enim gratiam iustificantem spopondit, non contu- Hebr.7.
„ lit. [implerētvr in nobis] qui in baptismo aliisque sacramentis gratiam iustifiēantem in le-
„ ge præfiguratam ac prænunciatam recipimus. [qui non secundum carnem ambulamus, sed secun-
„ dum spiritum] hoc est, non carnaliter sed spiritualiter in huius vitæ exilio conuersamur, tendentes ac Galat.3.
„ properantes ad patriam per opera virtuosa. De hac legis promissione aiebat Apostolus loquens de Iu Act.13.
„ dæis. Et nos annuntiamus vobis eam quæ ad patres nostros facta est repromissio, quoniam hanc deus
„ impleuit filiis vestris. Hinc etiam Petrus in sua Canonica, De qua salute exquisierunt atq; scrutati sunt 1.Petr.2.
„ prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, quibus reuelatum est, quia non sibiipsis, vobis Gen.49.
„ autem ministrauerunt ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis. ¶ Pro intellectu loci huius intricati atque dif-
D „ ficilis aduertendum, quòd nemo vnquam saluatus est, nisi per fidem & gratiam Christi. Ipse enim est
„ caput omnium electorum, membra autem necesse est capiti communiri, vt vitam participent. Propter
„ quod Petrus diserebat, Nec enim nomen aliud sub cœlo datum est hominibus, in quo oporteat vos sal Ephe.1.
„ uos fieri. Passio nanque Christi hoc fecit futura, quod fecit impleta. ¶ Porrò hæc salus aliter applica- Colos.2.
„ tur hominibus post Christi passionem, & aliter ante. Tunc enim applicabatur per fidem formatam, Act.4.
„ nunc vero applicatur etiam per sacramenta gratiæ contentatiua, effectiua, & causatiua. Potest autē ali-
„ quid mouere vel agere, antequam sit in effectu, videlicet secundum quod est in apprehensione animæ,
„ & dispositione causæ efficientis, quemadmodum finis mouet agentem. Ad hoc autem quòd aliquid
„ agat & moueat in genere causæ efficientis, oportet vt sit, & effectum præcedat, eo q; causa effectiua nō
„ sit suo effectu posterior. Sacramenta ergo veteris legis & fides Christi venturi habere non poterāt quē-
„ libet effectum dominicæ passionis, quam non habent sacramenta ac fides euāgelicæ legis, q̄ operantur
„ virtute passiōis dominicæ iam impletæ. Et ideo gratiam operantur, & à reatu originalis peccati absol-
„ uunt, quorum nullum sacramenta legis facere poterant. Vnde omnes patres pro tunc descenderunt in
„ lymbum inferni. Nā licet per fidem & gratiam dei, virtute passionis Christi, & merito eius futuro ab-
„ soluerentur à pœna, & culpa actualium peccatorum, non tamen à reatu originalis peccati. Ex quo in-
„ notescit, q̄ passio Christi fortius agit impleta, q̄ egit implenda. Quemadmodum enim sacramēta no-
„ uæ legis, sunt causæ instrumentales nostræ salutis & gratiæ, quoniam agunt virtute & merito passionis

dominicæ,suntq; vasa medicinalia spūaliū vnguētorū cōfectiua , animarū lāguores curātia:sic humani- E
tas seu pasio Christi,est causa instrumētalis,effectiua & meritoria nostræ salutis & gratiæ.V trūq; ve-
ro est instrumētū diuinitatis Christi.Diuinitas nāq; est causa efficiens principalis,q agit p humanitatē
assumptā,sicut per instrumētū cōiūctū.Per sacramēta vero,sicut p instrumēta separata, quēadmodum
medicus est causa sanitatis efficiēs principalis.Manus autē est sicut causa instrumētalis coniūcta,ignis
vero quo medicina paratur,est causa instrumētalis separata.Causa autē instrumētalis cū est in effectu,
Galat.4. vel cum causa eius principalis iam est,fortiꝰ operatur quàm ante.Hinc ergo ait Apostolus,quòd deus
Hiere.2. misit filium suum de peccato damnans peccatū,vt iustificatiō legis impleretur in nobis,quod impossi
Galat.2. bile erat legi,iustificare non valēti,in quo lex infirmabatur seu debilis erat . Et hoc modo constituenda
est litera.Quòd autē iustificatio legis nō nisi in spiritualibus impleatur hominibꝰ,liquet. [QVI enim »
secundum carnem sunt] id est,qui carnaliter viuunt,qui vtique attendunt seipsos secundum esse suum »
carnale ac sensitiuū,non secundū esse spūale ac intellectiuū. [QVAE carnis sunt,sapiunt] hoc est,car- »
nalia sensibilia gustāt,ac rēporalia cum sensualitatis sapore attēdunt. [QVI vero secundum spiritū] »
id est,spiritualiter conuersantes,& esse suū supremū,in quo trinitatis imago relucet,pēsantes [QVAE »
sunt spiritus sentiunt] id est,spiritualia atque diuina saporose intelligunt,delectabiliter pensant,solici- »
te implent,in talibus iugiter occupantur. [NAM prudentia carnis] id est,carnalis ac secularis pruden »
tia. [MORS est] id est,mortale peccatum,inferens mortem eulpæ in via,mortemque pœnæ in gehē- »
na.Dicitur autem prudentia carnis hoc loco,per quam homo sibi in bonis carnalibus ac mundanis fi- F
Baruc.3. nem cōstituit,& ad talis finis adeptionem opera sua caute disponit.Hæc prudentia,non est vera prudē
Luc.16. tia,sed appellatur prudentia propter apparentem similitudinem,quam habet cum vera prudentia. Vn
Iacobi.3. de ait Saluator,Filii huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.Et Iacobus, Non est
ista sapientia(.i.prudentia) à deo sed terrena,animalis & diabolica. [PRVDENTIA autem spiritus] »
hoc est,vera ac spūalis prudētia quæ opera hominis cōuenienter disponit in ordine ad vltimum finē, est
[VITA & pax].i.causa vitæ & pacis,in præsenti inchoatiue,in futuro perfecte . Nunc enim efficit in »
nobis vitam pacemque gratiæ,in patria vero meretur(vel potius adipiscitur) pacem & vitam gloriæ.
Iacobi.3. Non distinguit Apostolus iam inter prudentiam & sapientiam.Porprie enim ad sapientiā spectat spi-
ritualia sapere.De hac ergo spūali prudentia,intelligendū est illud Iacobi,Quæ desursum est sapiētia,
primū quidē pudica est,deinde pacifica,modesta,suasibilis,bonis consentiens. ¶Sciēdum quoq; quod
Psal.118. pax directe ac proprie,est charitatis effectus:iuxta illud in Psalmo,Pax multa diligētibus legem tuam.
Est etiam pax effectus iustitiæ,tanquam remouentis impedimenta pacis.Propter quod per Esaiam di-
Esa.32. citur,Erit opus iustitiæ pax.Nunc vero dicitur pax esse effectus prudentiæ,tanquam dirigētis affectus
Lucæ.1. nostros in viam pācis. [QVONIAM sapientia carnis inimica est deo] id est,diuinæ voluntati atque »
sapientiæ veræ contraria.Ecce nunc loco prudentiæ ponit sapientiā.Ex quo certum est,quòd inter sa- G
pientiam & prudentiam non distinguit. [LEGI enim dei nō est subiecta] sapientia ista carnalis mū-
Lucæ.10. dana ac vana,quia nec credit,nec agit,quæ lex diuina tradit esse credēda siue agēda. Propter quod ait
Saluator,Confiteor tibi pater,quia absconditi hæc à sapientibus & prudentibus,& reuelasti ea paruu
Hiere.4. lis.Et Hieremias,Sapientes sunt vt faciant mala,bene autem facere nescierunt. [NEC enim potest]di »
uinæ legi esse subiecta sapiētia ista.Vnū nāque oppositorū non subiicitur alteri,sed repugnat.Lex autē
divina docet vltimū finē esse constituendū in deo.Hęc vero in bonis carnalibus. [QVI autē in carne
Matth.6. sunt] .i.carnaliter viuunt,atque in sensibilibus bonis finaliter sistunt. [DEO placere non possunt] in-
1.Cor.6. quantū huiusmodi.Possunt tamen conuerti,& deo recōciliari.Huic dicto cōsonat illud Saluatoris,Ne »
mo potest duobus dominis seruire. [VOS autem]ò veraciter Christifideles [IN carne non estis]hoc
est,in rebus ac vitiis carnis non detinemini,sed spiritualia atq; diuina exquiritis,conuersationem habē »
Philip.3. tes in cœlis. [SED in spiritu] id est,in spiritu sancto estis,per charitatē & gratiā: & propter spiritualē »
1.Cor.3. regenerationem,qua estis ex aqua & spiritu sancto renati.Vel estis in spiritu vestro.i.secūdum rationis
Iohan.5. iudiciū viuitis:iuxta quod scriptum est,Redite præuaricatores ad cor. [SI tamen spiritus dei].i.spūs »
Esa.46. sanctus [HABITAT].i.manet [IN vobis] per gratiam gratum faciētem,quēadmodū loquitur Chri »
stus,Ego rogabo patrē,& alium paracletum dabit vobis,vt maneat vobiscum in æternum. Rursusque
ait,Spiritus sanctus apud vos manebit,& in vobis erit. [SI quis autem spiritum Christi non habet].i. »
Iohā.14. cuius anima nō habitatur à spiritu sancto,qui est spiritus Christi,quia ab ipso procedit,ab eoque datur
Ibidem. ac mittitur:sicut ipse protestatur,Cum venerit paracletus,quē ego mittā vobis à patre . Et iterum,Ille H
de meo accipiet.Et ad hoc designandum,insufflauit in discipulos suos:& dixit,Accipite spiritum san-
Ibidem. ctum.Quis autem habet spiritum sanctū,nisi quietus & humilis,simplex & iustus ? Scriptum est enim,
Super quem requiescet spiritus meus,nisi super quietum & humilem?Et iterum,Spiritus sanctus disci-
Iohā.16. plinæ effugiet fictum,& auferet se à cogitationibus,quæ sunt sine intellectu [HIC non est eius]id est, »
Iohā.20. ad membra Christi non pertinet secundum præsentem iustitiam,& merito,quāuis interdum pertineat
Esa 66. secundum prædestinationem æternam ac numero,sicut & Paulus cum Stephanum lapidauit.¶Dein-
Sap.1. de pandit Apostolus,quid vtilitatis cōsequātur fideles ex inhabitatione spiritus sancti. [SI autē Chri- »
Act.8. stus in vobis est] Per fidem & charitatem (sicut & alibi legitur) Christum per fidem habitare in cor- »
Ephe.3. dibus vestris.Et Saluator ipse,Ego (inquit) vobiscum sum cunctis diebus [CORPVS quidem mor- »
Matt.28. tuum est propter peccatū] id est,caro vestra mortalis ac fragilis,necessitati moriendi subiecta est pro- »
pter originale peccatum. [SPIRITVS vero] id est anima vestra [VIVIT] per gratiam. [PRO- »
PTER institificationē] sibi à Christo collatam.i.per hoc quòd peccata ei dimissa sunt,quæ spiritū vul- »
Iohan.10 nerabant.Vel,propter iustificationem.i.per iustitiæ exercitationē.Bona enim operatio,vita est animæ.
Act.3. Hinc ait Saluator,Ego veni,vt vitā habeāt,& abundātius habeāt. [QVOD si spiritus eius] id est,spiri »

A tus dei patris. [QVI suscitauit Iesum Christum à mortuis habitat in vobis] perseueranter vsque in fi
» nem vitæ præsentis, ita vt in gratia decedatis. [QVI suscitauit Iesum Christum à mortuis] .s. deus pa
» ter [VIVIFICABIT] .i. ad immortalem vitam resuscitabit [ET mortalia corpora vestra] in die
nouissimo: sicut Iob apertissime profitetur, Credo quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de
terra surrecturus sim, & rursum circundabor pelle mea. Per Esaiam quoq; dominus asserit, Viuēt mor- Iob. 19.
» tui mei, interfectiq; mei resurgent. [PROPTER inhabitātē spiritū eius in vobis] id est, virtute & gra Esa. 26.
tia spūs sancti. Vel propter benignitatem qua facit spiritū sanctū habitare in mētibus vestris. Vel, pro-
pter meritū quod cōsecuti estis ex inhabitatione & gratia spūs sancti, imd propter vtrūq; istotū simul,
videlicet propter misericordiā dei & opera vestra bona suscitabūtur corpora vestra, ad beatā ac impas
sibilē vitā. Ex prædictis infert Apostolus, ꝙ fideles obtēperare tenētur rationi non sensualitati, spiritui 1. Tim. 6.
» non carni. [ERGO ō fratres debitores sumus non carni vt secūdū carnē viuamus] .i. q̄uis aliquo mo Galat. 6.
do obligemur carni, videlicet vt ei oeccssaria ministremus in victu atq; vestitu, oō tamen sic ei obliga
» ti sumus, vt eius concupiscētiis acquiescamus, carnaliterq́ue viuamus. [SI enim secundum carnem vi
» xeritis, moriemini] morte culpæ in hoc seculo, & morte perpetua in inferno. [SI autem spiritu] id
» est gratia spiritus sancti. Vel, spiritu, id est rationis vestræ iudicio [FACTA] id est opera [CARNIS Eccl. 21.
» mortificaueritis] id est destruxeritis & abiecceritis tanquam veoena, quemadmodum in Ecclesiast. præ
B cipitur, Quasi à facie colubri fuge peccatum, [VIVETIS] vita charitatis & gratiæ in ecclesia mili-
tante, vita quoque fruitionis & gloriæ in ecclesia triumphante. Huic documento naturalis eoosonar
ratio. Media oanque disposoenda sunt secundum exigentiam finis. Cum ergo caro sit animæ instrumen
tum, & ordinetur ad spiritum sicut ad finem, regenda est secundū exigentiam animæ seu spiritus, scili-
cet vt animæ seruiat, rationi obediat, illisq; actibus occupetur per quæ spiritus tendit & redit ad crea-
torem. Qui autem secundum carnem conuersatur, peruertit hunc ordinem, dominā ancillæ subiiciēs,
» finem medio postponens, & seipsum bestiis viliorē ac deteriorem cōstituens. [QVICVNQVE enim
» spiritu dei agūtur] .i. à spiritu sancto regūtur, eius instinctu ducūtur, eius feruore impellūtur ad bona. 1. Iohā. 3.
» [HI filii sunt dei] per gratiam adoptantem ac filialem amorē. Vnde in canonica Iohānis scribitur, Vi Matth. 5.
dete qualem charitatem dedit nobis deus pater, vt filii dei nomioemur & simus. Quemadmodum au-
tem deus omnipotens mouet cæteras creaturas ad proprias operationes, oaturalēq; finem, per quēdam
vniuersalem influxū seu generalē gubernationem, secundum ꝙ Proclus author libri de causis affirmat, Procl⁹. 6.
Causa prima regit res omnes, præterquam ꝙ commisceatur eis: Sic rationalē creaturā mouet ad finē
supernaturalē per specialē gubernatiooē ac inspiratiorē, quę prouideotia appellatur. Electos vero sin-
gulariter mouet ac regit, prouidens eis oon solum sufficieoter, sed etiam efficaciter de omnibus neces-
sariis ad salutem, ita vt gratiam dei suscipiaot, eiusque inspirarioo acquiescant. Idcirco dicūtur potius
C agi q̄ regi vel mooeri à spiritu sancto, vt magnitudo gratiæ insinuetur. Ad actum enim meritorium nō
solum exigitur gratia habitualis, sed insuper necessaria est quædam actualis motio spiritus sancti volū-
tatem excitantis. Propter quod propheta dicebat, Domine, omoia opera nostra operatus es in nobis. Esa. 26.
Porrō cum motio ista siue influxus, actio & instinctus spiritus sancti sit penitus supernaturalis, indiget
anima superoaturalibus quibusdam habitibus, per quos aptetur ac disponatur ad huius motionis faci- Esa. 11.
lem susceptionem. Hi vero habitus, sunt septem dooa spiritus sancti, quæ sunt dispositiones habituales
ac supernaturales à deo immediate per creatiooem infusæ, qoibus redditur anima facile mobilis à spi-
ritu sancto in ordine ad supernaturalem finem, quæ est vita æterna. Hæc dona à virtutibus realiter dis-
tinguūtur, easque in dignitate excedunt, theologicis demptis virtutibus. Per hæc dona dirigitur anima Esa. 50.
à spiritu sancto, ita vt audiat eum sicut magistrum. Vnde ait Psalmista, Spiritus tuus boous deducet me Psal. 142.
in terram rectam. Qui itaque sic aguntur spiritu dei, hi sunt filii dei. Quicunq; autem in gratia est, ha-
bet hæc dona secundum aliquem gradum, & agitur à spiritu sancto quantum requirit status salutis, vi
delicet ad obseruantiā præceptorū. ¶ Deinde ponitur ratio cur morituri simus, si secundū carnē vixe-
» rimus. [NON enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore] id est, iam tēpore gratiæ, nō est vo 1. Iohā. 4
D bis datus spiritus, quo seruiatis deo seruiliter quasi inuite, videlicet timore pœnarum, vt olim tēpore le- Deut. 17.
» gis quæ cōminatione pœnarū induxit homioes ad seruiendum. [SED accepistis spūm adoptionis fi- Iohā. 1.
» liotū dei] .i. spiritum cuius gratia homines adoptātur in filios dei. [IN quo clamamus] ore vel corde.
» [ABBA pater.] Duo sunt nomina, vnū Hebreū, alterū Latinū significantia idem. Et est seosos, In hoc Galat. 4.
spiritu vocamus ex charitate, tanq̄ filii adoptiui deū patrē fiducialiter atq; affectuose dicentes, Pater no Matth. 6.
ster qui es in cœlis. Glossa per spūm seruitutis intelligit spūm sanctū, à quo cordib⁹ Iudæorum incussus
est timor pœnarum, quo seruiliter seruierunt. Nam & timor seruilis inquantum est timor, à spiritu san- Exod. 14.
cto est. Sic enim retrahit à peccato & disponit ad grariam. Quantū vero ad seruilitatem suā nec bonus
est, neque à spiritu sancto. Dicitur ergo spūs saoctus, spūs seruitutis, ratione sui effectus, quia facit seruī
re quantū ad hoc receperunt qui eius dono gratis dato seruierunt timore pœnarum. Per spiritum vero Exod. 19.
adoptionis intelligit glossa eundem spūm sanctū per gratiam adoptantē. Vnde Augustinus, Caue (in- August.
quit) ne ex eo ꝙ ait, spiritū seruitutis, & spiritū adoptionis, diuersum intelligas spiritum, cum sit vnus
atque idē spūs, qui in trinitate dicitur spūs sanctus. Quod etiā Apostolus ostendit dicens, iterū, sed pro-
» pter diuersa opera dissimiliter nominatur. Huic dicto cōcordat quod de spiritu subditur. [IPSA enim Iohan. 1.
» spiritus testimooium reddit spiritui nostro, ꝙ sumus filii dei.] Quod certū est dici de spiritu sancto, vi-
deturq́oe dictum de eodem spiritu, de quo nunc agitur. Quidam vero per spiritū iotelligunt donū spūs
sancti, vt spūs adoptionis dicatur donum filialis timoris, qui oos efficit filios dei. Spiritus vero seruitu-
tis intelligatur donom timoris seruilis, videlicet ipse timor seruilis. Hæc enim secundum Augustinum
est breuis differentia legis & euangelii, timor & amor. Lex vetus appellata est lex timoris, quoniam cō-

Iohan.15. minatiõe pœnarũ induxit ad bonũ,nec ꝓstitit gratiã obediẽdi per charitatẽ. Porrò lex euãgelica,eſt lex E
amoris. Agit enim(gratiã cõferẽdo)ſeruire deo amore iuſtitiç.Nõ eſt autẽ ſic intelligendũ,quin multi
in veteri teſtamẽto acceperũt ſpũm adoptionis filiorũ dei.Omnes enim electi habuerũt hũc ſpũm, ſed
Eph.2. nõ ex lege,neq; per legẽ:magis autẽ ex deo per fidẽ,qua crediderũt in Chriſtũ venturũ,ad cuius gratiã
Heb.7. cõſugerũt,legis inſufficiẽtiã cognoſcẽtes,propriãq; infirmitatẽ penſantes.Videtur quoq; per ſpũm hoc
loco poſſe intelligi ſpũs rationalis creatus,videlicet anima noſtra.Quãuis autẽ quilibet noſtrũ accepe
rit hunc ſpiritum ſuũ,quando creata,corporiq́ infuſa eſt anima ſua,dicimur tamen ſpiritũ iſtũ reci-
pere vel amittere,quãdo aliqua noua diſpoſitio ei cõſertur vel auferatur,quẽadmodũ aliquis dicitur cõ-
Ezec.36. cipere ſpũm deuotũ,vel perdere animã feruentẽ:iuxta quẽ ſenſum dominus ait, Auferã cor lapideũ de
carne veſtra,& dabo vobis cor carneũ.Qui ergo ſub lege ſeruierunt timore,accepiſſe dicuntur ſpiritũ
ſeruitutis.i.animã ſeruientẽ in timore.Qui vero ſub gratia ſeruiunt charitate,accipiunt ſpiritum ado-
2.Tim.1. ptionis.i.animam habentem gratiã adoptionis,in quo ſpiritu clamant corde deuoto,Abba,pater.Huic
vero conſonat quod alibi ait Apoſtolus,Non dedit nobis deus ſpiritum timoris,ſed virtutis & dilectio
Galat.4. nis.Quod autem in ſpiritu ſancto clamamus, Abba pater,& deum vere patrem vocemus,hinc cõſtat,
Ipſe enim ſpiritus ſanctus teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro.i.teſtificatur animę noſtræ,eamq́ re-
cognoſcere facit per inſpirationem internam,vel reuelationẽ apertã. [QVÒN ſimus filii dei]adopti- »
ui,ſtando in charitate & gratia. ¶Teſtificatio iſta multis modis intelligi poteſt.Primo per manifeſtã F
& claram reuelationem ſpiritus ſancti,ſiue fiat immediate ab ipſo,ſiue per angelum,ſicq; agnoſcit ho
mo per certitudinem ſe eſſe in gratia & filiatione diuina:ſicut Paulus & cæteri apoſtoli, imò & multi
1.Cor.15. perfecti ita ſciuerũt ſe eſſe in gratia.Ad quos maxime pertinet quod alio loco dicit Apoſtolus, Nos nõ
2.Cor.8. ſpiritum huius mundi accepimus,ſed ſpiritum qui ex deo eſt,vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis.
5.Cor.2. Hoc modo agnouit Abraham ſe eſſe filium dei,cum ei dominus promiſit quod decederet in ſenectute
Gen.15. bona.Ezechias quoque certiſsime dixit,Memento domine qnomodo ambulauerim coram te in verita
4.Re.20. te & in corde perfecto.Secundo fit teſtificatio iſta per quandam bonæ fiduciæ conſolatoriam infuſio-
● Eſa.38. nem, vt cum homo nimium anxiatur an placeat deo,& ſubito ſentit ſe conſolari & quaſi certificari: ſic
autem omnes virtuoſi & boni ſcire poſſunt ſe eſſe filios dei,non quidẽ certo,ſed cõiecturaliter & pro-
babiliter.Tertio fit per propriæ conuerſationis & conſcientiæ diligentem diſcuſsionem,vt cum homo
non habet remorſum mortalis peccati,& cum debita diligentia cuſtodit mandata, auditq́ue verbũ dei
libenter.Iſta ſunt probabilia ſigna filiationis diuinæ,imò & prædeſtinationis:ſecundum qnod ait Sal-
Luc.11. uator,Qui ex deo eſt,verbum dei audit.Et Iohannes in ſua canonica,Si cor noſtrum non reprehende-
Iohan.8, rit nos,fiduciam habemus ad deum.Et rurſus,Qui ſeruat verbum Chriſti,vere in hoc charitas dei per-
1.Iohan.3 fecta eſt. Denique ſicut vita naturæ cognoſcitur ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus animę,ſic
1.Iohan.2 vita gratiæ ex bonis operibus,ſcu mandatorum cuſtodia comprobatur:quia vt Gregorius ait, Exhibi- G
Gregor. tio operis,probatio eſt charitatis.Cum ergo ſpiritus ſanctus facit nos hene agere,atque in dei obſequio
promptos & agiles eſſe,tunc vtique teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro,ꝙ filii dei ſimus . Huic ergo
dicto apoſtoli non repugnat quod ſcriptum eſt,Sunt iuſti atque ſapiẽtes, & opera eorum in manu dei
ſunt:& tamen neſcit homo,vtrum amore an odio dignus ſit,ſed omnia in futurum ſeruantur incerta.
Eccl.9: Et quod ait beatus Iob,Si venerit ad me,non videbo eum: & ſi receſſerit à me,non intelligam. Itemq́,
Iob.9. Si ſimplex fuero,hoc ipſum ignorabit anima mea.Hæc enim atque ſimilia ideo aſſeruntur, quia de le-
Ibidem. ge communi & humano proceſſu ſeu via, non poteſt homo agnoſcere per certitudinem ſe eſſe filium
dei per gratiæ adoptionem. ¶Poſtremo,melius atque facilius poteſt quis ſcire ſe eſſe in gratia,& eſſe fi
lium dei ſecundũ præſentem iuſtitiam,q̃ eſſe prædeſtinatũ,vel in gratia permanſurum. Vnde hoc cer-
eo agnoſci non poteſt,niſi per reuelationem diuinam. [ſi autem filii]dei iam ſumus per gratiam ad- »
optantẽ. [ET hæredes]erimus in patria per gloriam beatificantem. Filiis enim adoptiuis debetur ali »
qua pars hęreditatis paternæ.Erimus autẽ [HAEREDES quidem] nõ cuiuſcũq;,ſed [NET] æterna- »
Pſalm.26 liter poſsidendo bona domini in terra viuentiũ,quæ oculus nõ vidit,nec auris audit.Maxime tamẽ iſta
Eſa.64. beatorum hæreditas eſt ipſa diuinitas,quæ eſt obiectalis beatitudo indiuiſibilis in ſe , quæ tota habetur
2. Cor.2. à ſingulis,à nullo autem totaliter: & ita diuiditur ſecundum ꝙ diuerſimode participatur,quæ diuerſi-
Pſalm.15. tas eſt ex parte recipientium,quorũ vnus alio clatius conſpicit deum. De hac hæreditate fertur in pſal. H
Pſalm.16. Dominus pars hæreditatis meæ.Et,Satiabor cum apparuerit gloria tua.Per Eſaiam quoque dominus
Eſa.58. loquitur,Suſtollam te ſuper altitudinem terræ,& cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Cæteræ hære-
Pſalm.16. ditates terminantur in morte.Hæc autẽ à morte ſumit exordiũ:iuxta illud, Cum dederit dilectis ſuis ſo »
Pſal.126. mnum,ecce hæreditas domini. [COHAEREDES autem Chriſti] .i.beatitudinis Chriſti conſortes, »
PENIS. atque participes erimus.Ipſe eſt enim principalis hæres,& nos ſimul cũ ipſo diuinam beatitudinẽ cõ- »
quemur.Quo autẽ merito,ſubditur. [ſi tamen compatimur].i.Chriſti paſsionibus cõfiguremur,ha »
Matth.16 iulando crucem noſtram,& ſequendo veſtigia eius.Ad hunc finem [VT & ſimul glorificemur] .i.glo »
Luc.14. rioſi efficiamur cum Chriſto glorificato:quemadmodum ipſe profitetur,Pater,quos dediſti mihi,volo
Iohan.17 vt vbi ſum ego,& illi ſint mecum,vt videant claritatem meam.

¶PROSEQVVTIO expoſitionis præſentis CAP. ARTIC. XII.

HOrtatur nos inſuper ſanctus Apoſtolus, vt Chriſto compatiamur,qnatenus conglorificemur, »
eo quòd præmium incomparabiliter maius ſit merito. [EXISTIMO enim] id eſt agnoſco »
EPIST. ego qui de talibus veraciter iudico.Dicit autem,exiſtimo,non quaſi incertus aut dubitans,ſed
ſobrium modum loquendi ſeruans ac edocens,ne immoderati ſimus in aſſerendo, [QVÒN non ſunt »
Eſa.54. condignæ] id eſt æquales,ſufficiẽtes ac proportionatæ ſecundum rigorem iuſtitiæ, [PASSIONES,] »
id eſt perſequutiones,tentationes,labores [HVIVS temporis] id eſt quas in hoc breui vitæ huius curri »

A culo sustinemus, [AD futuram gloriam] scilicet vitam æternam promerendam [QVAE reuelabitur in nobis] id est clare & coram omnibus nobis præstinatis præstabitur. Vnde saluator, Cum feceritis (ait) omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus. Hæc enim gloria, est beatifica visio diuinæ essentiæ plena mentis in deo lętitia, status omniũ bonorum aggregatione perfectus, consummata animæ & corporis glorificatio sempiterna, ad quam promerendam temporales passiones condignæ non sunt. ¶Sed videtur contrarium, quia secundum doctores homo in charitate stans mere tur de condigno vitam æternam. Et respondendum, q̃ passiones seu opera charitatis considerantur dupliciter. Primo secundũ quod procedunt à libero arb. vel acceptantur ab eo, sicq; non merentur vitam æternam de condigno etiam habitu charitatis adiuncto. Secundo, prout spiritus sanctus liberũ arbitriũ mouens est huius processionis vel acceptationis principium, & ita est meritum de condigno eo quòd principium meriti eiusdem rationis existat cũ præmio. Apostolus vero loquitur de passionibus primo modo. Quod autẽ gloria ista nobis præstanda sit, probat, [NAM expectatio creaturæ] id est creatura expectans, videlicet homo viator. Dicitur enim homo omnis creatura, iuxta illud, Prędicate Euangeliũ omni creaturæ. Primo, propter cõmunionẽ, quia cũ omni genere creaturarũ in aliquo cõuenit. Secũdo, propter excellentiã, quoniã omnia corporalia propter ipsum creata sunt, [REVELATIONEM filiorũ dei expectat]. i. manifestationẽ beatitudinis electorũ in patria, scilicet fuiipsius felicitatẽ & gloriB ficationẽ cũ ingenti desiderio pręstolatur, dicẽs quotidie, Quęadmodũ desiderat ceruus ad fontes aqua rũ, ita desiderat anima mea ad te deus. Núc quippe filii dei sumus, & nondũ apparuit quid erimus. Scimus, cũ apparuerit similes ei erimus, quia videbimus eũ sicuti est. Núc ergo expectamus hãc apparitionẽ, quatenus mẽte & corpore glorificati declaremur seu agnoscamur esse filii dei per similitudinẽ gloriæ. [VANITATI enim] id est instabilitati, mortalitati, multisq; pœnis [CREATVRA subiecta est] id est homo, quẽadmodũ ait scriptura: Verũtamẽ vniuersa vanitas, omnis homo viuẽs. [NON volẽs] id est nõ spõte, quia inuitus hæc patitur. Vel, nõ volẽs. i. propter originale peccatũ, q̃ nõ est nostra volũtate cõmissum, cuius pœnas cogimur tolerare, [SED propter eũ qui subiecit eã in spẽ] id est propter diuinã iustitiam subiectus est homo vanitati huic, clemẽter tamen, quia in spe liberationis futuræ. [QVIA & ipsa creatura,] videlicet homo [LIBERABITVR] in futura resurrectione [A seruitute corruptionis] id est corruptione ista seruili & corporali, vel magis proprie à seruitute corruptionis. i. solicitudinibus vitæ præsentis, videlicet à cura quærẽdi vestitũ & victũ, ac alia quibus hæc corruptibilis vita sustẽtatur, eiq; seruitur. Liberabitur autẽ, pertingẽdo [IN libertatẽ gloriæ]. i. in dominiũ & securitatẽ felicitatis. Vel in gloriosam libertatẽ [FILIORVM dei] id est electorũ seu beatorũ in patria, qui deo perfectè assimilãtur, & plena dilectione incęsabiliter cõiũgũtur. Hæc aũt cõsequẽter declarat apC stolus. [SCIMVS enim q̃ oĩs creatura ingemiscit & parturit vsq; adhuc.] Hoc duobus modis exponitur. Primo de omni homine mortali, qui dicitur ingemiscere, susp irãdo ad patriã, & propter vitæ huius angustias frequẽter gemẽs & flẽs in hac valle lachrymarũ: & parturire. i. cũ dolore operari vsq; adhuc, quia à principio mũdi vsq; in præsens tẽpus ita fecit, & vsq; ad mortẽ, finẽq; seculi durabit gemitus iste & parturitio. Secũdo exponitur generaliter de principalibus partibus huius mũdi sẽplibilis scili cet elemẽtis atq; cœlestibus orbibus, quæ dicũtur ingemiscere & parturire metaphorice, sicut cãpus dicitur exultare, & pratũ ridere. Vnde per gemitũ eorũ intelligitur inclinatio, vel appetitus eorũ ad statũ perfectiorẽ. Per parturitionẽ autẽ mutua generatio & corruptio quãtũ ad elemẽta, vel cõtinua circũuolutio quãtũ ad cœlestia corpora. Ex quibus elicitur, q̃ secũdũ intentionẽ apostoli corpora cœlestia & elemẽta in fine seculi glorificatis electis, iudicioq; peracto, innouabũtur, ita q̃ elemẽtorũ trãsmutatio, & cœlestiũ corporũ motus cessabũr, ampliori quoq; lumine vestiẽtur. Terra enim (vt fertur) in superficie lucida erit vt vitrũ, aqua sicut cristallus, aer vt cœlũ, ignis vt ẽllæ. Quãtitas aũt meliorationis cœlestiũ corporũ nota est ei qui dixturus est eã. Verũtamẽ de mẽsura decorationis solis & lunæ scripta est, Erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septẽpliciter sicut lux septẽ dierũ. Tũc enim tãta erit lux lunæ, quãta nũc est lux solis, corpora quoq; beatorũ septies clariora erũt (vt dicitur) solis. Hoc tamẽ secũdum beatũ Thomã, nec ratione, nec authoritate probatur, q̃uis certissime verũ esse sciamus, quod veritas ait, Fulgebũt iusti sicut sol in regno patris eorũ. Mihi præterea, semper saluo meliori iudicio, videtur, q̃ sicut præsens locus quo dicitur, Scimus q̃ omnis creatura ingemiscit & parturit, exponitur de prædictis corporibus, sic superiora ab eo loco, quo dictũ est, Nã expectatio creaturæ de eisdẽ possit exponi, præsertim cũ apostolus dicẽdo, Expectatio creaturæ reuelationẽ filiorũ dei expectat, & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ dei, manifestẽ videatur distinguere inter creaturã & filios dei adoptionis, de quibus prædixit scilicet homines prædestinatos. Erit igitur sensus, Expectatio creaturæ elemẽtalis atq; cœlestis reuelationẽ filiorũ dei. i. manifestãdã glorificationẽ hominũ electorũ expectat, secũdũ q̃ ex diuina ordinatione inclinatur ad quãdã clarificationẽ, quã in fine seculi sortitura est filiis dei reuelatis. Nõ enim innouabũtur corpora elemẽtaria atq; cœlestia, nisi corporibus electorũ glorificatis, vel simul cũ illis. Merito aũt expectat. Vanitati enim. i. mutabilitati vel trãsmutationi creatura prædicta subiecta est: nõ volẽs. i. nõ ex seipsa aut propria inclinatione, loquẽdo de ea prout ordinata est à deo ad statũ perfectũ parificãdũ statui electorũ post finale iudiciũ: sed propter eũ qui subiecit eã in spe. i. ex ordinatione diuina subiecta est huic vanitati propter hominẽ, vt ei deseruiat. Corpora enim cœlestia propter generationẽ inferiorũ, maxime hominũ, mouẽtur, & in generationibus mixtorũ elemẽta cõcurrũt. Hæc aũt subiectio facta est in spe præmemoratæ meliorationis seu clarificationis elementaliũ atq; cœlestiũ, quia & ipsa creatura cœlestis & elemẽtalis liberabitur à seruitute corruptionis. i. à statu suæ variabilitatis, & à trãsmutatione ac motu, quibus corruptibilibus istis deseruit. ¶Deinde ait apostolus. [NON solũ aũt illa] id est non tantum omnis prædicta creatura ingemiscit ac parturit,

Luc. 17.
Iohan. 3.
Marc. 16.
Gene. 2.
Psalm. 41
1. Iohan. 3
Phil. 3.
Psal. 38.
Eccl. 1.
Gene. 3.
Matth. 6.
Esaię. 32.
Thre. 1.
Psal. 95.
Apoc. 21.
Esa. 30.
Matth. 13
Eccle. 1.
Gene. 1.
Psalm. 8.

[SED & nosipsi] apostoli Christi,quibus hoc minus conuenire videtur [PRIMITIAS spiritus ha- E
Psal.121. bentes] id est abundantiorem gratiam spiritus sancti sortiti. [ET ipsi intra nos geminus] cordialiter „
Phil.1. suspirantes supernam Hierusalem,cupientes dissolui, atque à præsentis vitæ ærumnis transferri [AD- „
OPTIONAM filiorum dei] id est consummatã seu plenã adoptionis filiationẽ,videlicet præmiũ de- „
ctorũ in patria, [EXPECTANTES] non solũ animæ glorificationẽ,sed & [REDEMPTIONEM „
corporis nostri]id est liberationẽ corporis nostri à mortalitate,pœnis atq; miseriis,quibus modo vehe-
Osee.13. mẽter affligitur.Propter quod Dauid ait,Sitiuit in te anima mea q̃ multipliciter ubi caro mea. ¶Præ-
Psal.62. terea nõ inaniter hanc beatitudinẽ expectamus [SPE enim salui facti sumus] id est actu spei,tanq̃ me „
FINIS. rito,liberati sumus à culpa,& digni effecti gloria.Actus nanq; virtutis saluat hoc modo.Vel sic,Spe sal
ui facti sumus,id est per passionẽ ac meritũ Christi iã beati & salui sumus in spe, q̃uis nondũ beati su-
mus in re.Idcirco certissime præstolamur felicitatẽ prædictã. [SPES autẽ] id est res sperata [QVAE „
videtur] id est iã præsens atq; obtẽta est, [NON est spes] id est nõ cadit sub spe,nec amplius speratur. „
Quasi dicat,Spes ista nõ est de visibilibus & præsentibus bonis,sed est certa expectatio futurorũ inuisi
Heb.9. bilium; bonorũ.Nã & fides(quæ vtique de inuisibilibus est)est substãtia rerũ sperandarũ. Ideo additur.
Heb.11. [NAM quod videt quis,quid sperat?] id est quod iã in prõptu habetur , & præsentialiter se visibiliter „
Phil.1. adest,nõ magis speratur,sed potius possidetur [SI autẽ] id est quia [QVAE nõ videmus] id est spiri „
Rom.5. tualia & futura bona [SPERAMVS,per patiẽtiã expectamus] id est lõganimiter ea præstolamur non F
cedẽdo aduersis, nec importune volẽtes dissolui.Vel,per patientiã,id est per aduersitatũ tolerantiã ex-
pectamus hãc cõsolationẽ. Nã tribulatio excitat nos ad futuræ cõsolationis actualẽ fiduciã. ¶Deinde
docet Apostolus,q̃ nõ humana,sed diuina virtute ac ope ad prædictã felicitatẽ pertingimus. [SIMI- „
LITER autẽ] id est sicut per patientiã expectamus bona futura adiuti gratia dei,simili modo pie ac „
gratiose [SPIRITVS adiuuat infirmitatẽ nostrã] Locus iste vsq; ad illud, Scimus quoniã diligenti- „
bus deũ,dupliciter exponi potest.Primo,de spiritu sancto.Secũdo de spiritu angelico.Primo sic,Spiri-
tus sanctus adiuuat infirmitatẽ nostrã,id est nosipsos infirmitatibus spiritualibus plenos,illuminãdo in-
Matt.22. tellectũ,accẽdẽdo affectũ. [NAM quid oremus sicut oportet nescimus.]Videtur huic cõtrariũ.Aliqua „
Matth.11. enim sunt ex sua ratione honesta,virtuosa,& ad salutẽ necessaria,vt dilectio dei & proximi,humilitas,
pax,patiẽtia.Talia scimus esse petẽda à deo.Scimus quoq; quomodo sint petẽda,videlicet indefinẽter,
Matth.6. & in nomine Christi ad gloriã dei.Deniq; Christus nobis præfixit, qnid & quomodo orare oporteat,
dicẽs,Sic ergo orabitis,Pater noster qui es in cœlis. ¶Aduertẽdũ est itaq;,quia(vt refert Valerius)opi
Valerius. nio Socratis fuit,nõ debere nos ab immortalib'diis aliqd determinate postulare,quoniã ipsi melius sci
rẽt q̃ nos,quid nobis expediat.Hoc autẽ sancti doctores reprobãt,propter duo.Primo,quia (vt tactum
est)quædã sunt per se ad salutẽ necessaria,honesta,& nobis præcepta.Talia ergo debemus petere deter
Dan.9. minate.Secũdo,quoniã orando aliquid determinate mens nostra pro illo magis accẽditur,sicq; capa- G
cior fit eius qnod poscit.Desideriũ enim aperit,capacẽq; facit affectũ orãtis.Quædã vero sunt indifferẽ
tia,quæ possunt saluti obesse sicut prodesse, vt sanitas corporis,cessatio tentationis,& multa huiusmo-
di.Talia non debemus determinate petere,nisi sub conditione beneplaciti dei. Quia ergo in talibus fæ
pe decipimur,orantes quæ non proficiunt ad salutem,eo q̃ incertæ sint prouidẽtiæ nostræ,sicut & Pau
Iaco.4. lus apostolus qui orauit stimulum carnis sibi auferri: idcirco indigemus dirigi à spiritu sancto in peti-
2.Cor.12 tione talium,ne petamus salnti contraria, vel aliter quàm oportet . De his puto iam loqui apostolum,
iuxta quem sensum etiam à Sapiente scriptum est, Quis poterit cogitare quid velit deus?& sensum tuũ
Sap.9. domine quis sciet, nisi tu dederis sapientiam,& miseris spiritum tuum de cœlis?Si autem prędicta ver-
ba apostoli vniuersaliter dicta sunt,exponenda erunt hoc modo,Quid oremus,id est quid decens à do
Damasce. mino postulemus?Oratio enim est petitio decentiũ à deo secundũ Damascenũ: sicut oportet cũ circun
stantiis debitis,nescimus propria virtute,sed noua illustratione egemus.Ideo subditur, [SED ipse spi- „
rims] sanctus [POSTVLAT pro nobis] id est postulãtes nos efficit vere salubria [GAMITIBVS „
inenarrabilibus] id est suspiriis tã excessiuis,tã pro liberatione præsentis exilii, q̃ pro adeptione cœle- „
stis paradisi,vt plene nequeant explicari.Dicitur autẽ deus aliquid agere,non quia ipse immediate sic
Exod.33. agit,sed quia facit nos sic agere:prout legitur in Exodo,Dominus dixit ad filios Israel, Iam nunc de-
Gen.22. pone ornatum tuum,vt sciam quid faciam tibi.Abrahæ quoque dixit,Nunc cognoui,q̃ timeas domi-
Psalm.7. nũ,id est scire & cognoscere facit. [QVI autẽ scrutatur corda] id est quælibet diuina persona interio-
Hier.17. ra cordis cõspiciẽs [SCIT quid desideret spiritus] id est approbat & exaudit quod spiritus sanctus de „ H
siderare nos facit. Quod enim ex immediata spiritus sancti inspiratione precamur , domino placet &
Matt.26. exauditur ab eo,imo à spiritu sancto.Idẽ enim spiritus orare nos facit,& orãtes exaudit. [QVIA secũ „
dũ deũ postulat] id est quoniã spiritus sanctus facit nos postulare quæ deo sunt placita. [PRO san- „
ctis] id est pro nobisipsis & aliis prędestinatis ad vitã.Secũdo exponitur sic,Spiritus angelicus adiuuat „
infirmitatẽ nostrã dæmones coercẽdo, gratiæ opẽ impetrãdo, & nobis fideliter tanq̃ piissimus custos
ac diligẽs,assistẽdo.Nã quid oremus sicut oportet,ne scimus,secundũ sensum prætactũ,sed ipse spiritus
Tob.12. angelicus postulat pro nobis,orationes nostras offerẽs domino:sicut Tobiæ Raphael aiebat,Quando
Apoc.8. orabas cũ lachrymis,ego obtuli orationẽ tuã deo.Et in Apoc.dicitur,Data sunt ei incensa multa,vt da
ret ea de orationibus sanctorũ super altare aureũ,quod est ante thronũ dei.Gemitibus inenarrabilibus,
id est vehemẽtissimis quibusdã affectibus.Gemitus autẽ proprie sumptus nõ cõpetit angelo, sed meta
Gen.6. phorice tantũ,sicut de deo legitur.Tactus dolore cordis intrinsecus,&c.Qui aũt scrutatur corda,id est
Sap.6. deus qui corda scrutatur,nõ inquirẽdo quod nescit,sed inspiciẽdo qđ nouit,scit,qđ desideret spiritus an
gelicus pro nostra salute,quia secundum deum postulat pro sanctis.Nam cum sit deo beatifice,insepa-
Iudith.13 rabiliterq; vnitus,nil cupit,nisi quod cõplaceat domino. ¶Deinceps apostolus proprietatem eorũ,qui

A æternam beatitudinẽ obtinebunt. [S C I M V S autem quoniã diligentibus deũ] charitate infusa & superna EPIST.
„ turali ac perfecuerãti [O M N I A] tam bona q̃ mala, prosperа & aduersa, [C O O P E R A N T V R] finaliter Sapiẽ. 10.
„ [I N bonũ] felicitatis æternæ, quia per hæc aliquo mõ proficiscũtur ad dñm. Bona enim.i. opera virtuosa
cooperantur in eis bonũ directe, mala vero indirecte. Nã & abundauit iniquitas, abundauit & gratia. Ideo Roma. 5.
scriptũ est de vero iusto, Omnia quęcũq; faciet, „ prosperabuntur. Sepe enim cõtingit, vt quo se grauius pec- Psalm. 1.
„ casse perpendũt, eo humiliores & feruẽtiores reddantur, [H I S qui secundũ propositũ] voluntatis diuinæ,
„ vel secundũ rationẽ prędestinationis æternæ, [V O C A T I sancti]. i. deo operante ad sanctorum pertinent
sortẽ. Vel, secundũ propositum.i. diuinæ mentis decretũ vocati sunt sancti. i. ad gratiã sanctificantẽ dedu-
cti sunt, ita vt re & nomine veraciter sancti dicãtur, gratiamq; psecuerantẽ ac finalẽ, (quæ solis electis prę-
„ statur) adipiscãtur. [N A M quos prescíuit]. i. ab æterno prænouit ad vitam, & per approbationem, sicut ad Exod. 33.
Moylen loquitur, Scio te ex nomine, [E T prędestinauit]. i. in sua dispositione æterna ꝑmisit atq; fordinauit Ephe. 1.
„ [C O N F O R M E S fieri] per gratiam adoptionis [I M A G I N I S filii sui]. i. filio suo naturali qui est imago Col. 1.
patris sui, cum sit imago bonitatis paternę, candor æternę lucis, & speculũ sine macula dei maiestatis. Fi- 1. Cor. 15.
liatio enim adoptiua electorũ, est similitudo filiationis naturalis diuinæ. Conformantur ergo prędestinati Hebræ. 1.
filio dei cũ fiunt filii adoptiui, quia per gratiam gratũ facientem & cætera dona spiritus sancti sortiuntur Sap. 7.
B quandã supernaturalẽ atsimilationẽ cum deo patre, cuius filius est imago. Atsimilantur quoq; & filio, qui Iohan. 1.
est verbũ, veritas, & sapientia patris cũ natura eorũ intellectualis diuinos contẽplatione perficitur. Potest Iohan. 14
quoq; referri conformatio ista ad filiũ secundũ naturã eius assumptam. Sic enim prędestinati sunt confor 1. Cor. 1.
mes fieri imaginis filii dei, vt sint cohæredes Christi, & sicut portauerunt imaginem terreni, sic portent 1. Cor. 15.
„ imaginem cœlestis, [V T sit ipse] filius dei [P R I M O G E N I T V S in multis fratribus]. i. inter prędestinatos
fideles (qui fratres eius sunt secundũ naturã assumptã) primatum tenens, ordinẽ dignitatis, tanquã caput
eorum, & ius primogenituræ possidens hęreditatẽ patris abundãtius percipiendo, eamq; aliis distribuendo.
Dicitur etiam Christus primogenitus mortuorũ, quoniam propria potestate surrexit, & erat primus im- Apoc. 1.
passibilis resurgens. Porrò vt vnigenitus, non habet fratres, sic enim est vnicus filius, verusque deus: sed vt Col. 1.
primogenitus, fratres habet, quorum ipse naturam assumpsit & fuæ gloriæ participes erunt. Vnde ad He- Ephe. 1.
bræos habetur, Non confunditur eos fratres vocare, dicens, Narrabo nomen tuum fratribus meis. Nam Apo. 1.
& in Euangelio loquens, Dilecte discipule, Vade (inquit) dic fratribus meis. ¶ Hoc autẽ scien dũ, ꝙ prę- Heb. 2.
scientia non sumitur hic sicut cõiter sumitur, vt dũ reprobi dicuntur psciti, videlicet prout prędestinatio- Psal. 21.
ni opponitur, sed sumitur iã prout est quasi via siue prędambulũ ad prædestinationem. Cum enim deus nil Iohan. 21.
agat casu aut ignoranter, oportet notionẽ secundũ ordinem rationis præcedere prędestinationẽ. Ad insi-
nuandũ ergo ꝙ deus non eligit nisi ꝑcognitos, ait apostolus, Nã quos prescíuit, & prędestinauit. ¶ Quæ Sap. 3.
„ autẽ bona prędestinationẽ sequãtur, ostendit apostolus. [Q V O S autẽ prędestinauit] ab æterno, [H O S &
C vocauit] ad statũ salutis, ad fidẽ & gratiã, vel per inspirationẽ internã, vel per institutionẽ angelicam, vel
„ per prędicationẽ humanã. [E T quos vocauit, hos & iustificauit,] indulgentiam conferendo, & gratiã in-
„ fundendo. [Q V O S autem iustificauit, illos & glorificauit,] exaltando eos in gloria. Quosdam enim iam Esa. 41.
magnificauit hoc modo, alios magnificabit. Itaque prędestinatio gratiam pręparat, respicitque gratiæ bo
num finale. Vocatio gratiam offert & retrahit à malo. Iustificatio gratiã confert, & respicit bonum gra-
tiæ initiale. Magnificatio gratiã consummat in gloria, & cõcernit futurũ bonũ felicitatis æternæ. Horum
quatuor, prædestinatio est in deo, alia tria in nobis sunt. Si ergo prædestinatus es, quanuis auertaris à deo 2. Petri. 1.
& fugias, tamen vocaris: quanuis pecces, tamen iustificaris: quanuis moriaris, tamen ad impassibilem vitã
„ transfereris. [Q V I D ergo dicemus ad hæc?]. i. quomodo ista satis mirari, quomodo tantam gratiam satis
„ laudare potemus? [S I deus pro nobis] est, nosq; defendit, sicut est pro prędestinatis, [Q V I S cõtra nos?]
.i. quis nobis nocere valebit? Nullus vtiq;, quia osa cooperabũtur nobis in bonũ. Si enim tẽtemur à dæmo- 1. Ioh. 2.
ne, si insectemur à mũdo, ꝑ dei gratiã omnia fiunt nobis materia meritorum. Imò si corpus occidatur, ani Matth. 10
ma per patientiam coronatur. Ideo S. Iob ait, Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me. Iob. 17.
„ [Q V I] deus pater inter alia bñficia sua nobis impẽsa, [E T I A M, ꝑprio filio suo] incarnato [N O N pepe
„ cit] liberando eum à mortis angustia, sed pro nobis omnibus tradidit illum manibus aduersariorum per-
missiue, electis vero dedit eum effectiue: iuxta quod scriptum est, Paruulus natus est nobis, & filius da- Esa. 9.
D tus est nobis. ¶ Secũdum beatum Thomam in tertia parte deus tradidit Christum triplici modo. Primo,
quia ab æterno prærordinauit per Christi passionem mundum esse saluandum. Secundo, quoniam inspira
uit ei voluntatẽ patiendi pro nobis, & ita voluit Christum pati per modum præcepti, cui filius libentissi-
„ me obediuit. Tertio permisiue, vt dictũ est, [Q V O M O D O non etiã cũ illo omnia nobis donauit?] per lo Philip. 2.
cum à maiori concluditur, quod quia filium suũ sibi cœaternũ, confubstantialem & coæqualem dedit no-
bis, etiam cætera omnia minora filio suo præsiterit nobis, quantum ad salutem requisitur. Angelos enim Psal. 90.
dedit nobis in cõcies atq; custodes, omnia corporalia subiecit fidelibus, omnẽ gratiam in prȩsenti, omnẽ Psal. 8.
gloriam in futuro dare paratus est: sicut & filius contestatur, Si quid petieritis patrem in nomine meo da Psal. 83.
bit vobis, vt gaudium vestrum sit plenum. Omnia verba hæc diuini apostoli affectuosissima atque dul- Iohan. 10.
„ cissima sunt, & tota cordis intentione ac deuotione pensanda. [Q V I S accusabit aduersus electos dei?]
quasi dicat, Nullius accusatio poterit eis coram deo nocere in hora mortis, vel in die iudicii. Possunt Apo. 12.
tamen iam fraterne accusari à proximis, & paterne corrigi à prælatis. Hinc enim scriptum est. Proie-
ctus est draco magnus, serpens antiquus accusator fratrum nostrorum. Quod autem nemo potcrit eos 2. Cor. 6.
„ accusare, patet, quoniam [D E V S] est [Q V I iustificat] eos, idcirco [Q V I S est qui condemnet?] cos, an 1. Pet. 2.
„ [C H R I S T V S Iesus qui mortuus est] pro eis saluandis, [I M O qui & resurrexit] tertia die, [Q V I & est
ad dexteram dei?] residens. Christus secundum diuinam naturam dicitur esse à dextris patris. i. in sum- Matt. 28.
mo honore, & patris æqualitate. Secundum humanitatem vero est ad dexteram patris, id est, in potio- Apo. 3.

Iohan. 17 ribus bonis eius. Vnde ipse ait, Ego vici & sedi cũ patre meo in throno eius, [QVIS etiam interpellat pro E
1. Timo. 2 nobis?] vt mediator dei & hominum. Scriptum est enim, Aduocatum habemus apud patrẽ, Iesum Chri-
1. Iohan. 2 stum iustum. Secundum quosdam Christus interpellat pro nobis, non voce, sed miseratione ac repræsen-
tatione, dum indesinenter naturam quam pro nobis assumpsit, & diram mortem quam pertulit, patris vul
Bernard. tui offert. Vt enim ait Bernardus, Mater ostendit filio pectus & vbera, filius ostendit patri latus & vulne-
Heb. 7. ra: nec potest esse repulsa, vbi tot concurrunt amoris insignia. Veruntamen eum ad Heb. dicat apostolus,
Christus sempiternum habet sacerdotium, vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetipsum
ad deum, semper viuens ad interpellandũ pro nobis: non videtur cur Christo, vt mediatori, non competat
voce interpellare pro nobis. Denique oratio est explicatio desiderii, & interpres ac nuntia voluntatis. Se-
August. cundum Augustinum quoque, illud licet orare, quod licet desiderare. Cum ergo Christus nostram salu-
tem desideret, & ob id patri latus ac vulnera repræsentet, vt nostri misereatur, cur non voce explicet hanc
voluntatem pro nobis orando? Et cum ipse magis cupiat nostram salutem, quàm aliquis beatorum, cur
non orat vocaliter, eo modo quo virgo Maria, vel cæteri sancti? Si autem ideo dicatur non orare vocaliter,
quia non est opportuna in patria vocalis oratio, eadẽ ratione hae virgo beata non oraret vocaliter, nec
Christus in hoc seculo oraret voce pro nobis. Itaque eum deus tantam nobis charitatem ostenderit, &
tanta bona per Christũ largitus sit. [QVIS ergo nos separabit à charitate] actuali vel habituali. [CHRI- F
STI?] secundũ vtrãque eius naturam. Nunquid [TRIBVLATIO (corporis) an angustia?] id est, afflic-
tio mentis, [AN fames, an nuditas] .i. vestimentorum inopia, [AN persequutio,] quæ est de loco ad lo-
cum, [AN periculum] id est, apparatus mortis, [AN gladius?] id est, mors ipsa. Tanquam dicat, Nullum
horum separare nos poterit. [SICVT scriptum est] in persona iustorum seu martyrum aduersa patien-
Psal. 43. tium. s. pœnas prætactas. [QVONIAM propter te]. i. propter tui amorem, & quia eorã hominibus te con
Matt. 10. fitemur, nec à iustitiæ tuæ via recedere volumus. Vel propter te, finaliter, id est, vt te deũ pro præmio ac-
quiramus, [MORTIFICAMVR tota die] .i. assidue tribulamur, atque per quotidianas persequutiones
& aduersitates ad mortem deducimur. Vel certe quia nosipsos quotidie mortificamus orando, legendo,
abstinendo, contra propnias concupiscentias præliando, propriam voluntatem fraudando, & in cæteris
virtutum exercitiis ac pœnitentiæ laboribus desudando, [AESTIMATI] .i. à persecutoribus & peruer-
Zach. 12. sis hominibus reputati & spreti [SVMVS vt oues occisionis] .i. sicut oues quæ occiduntur, vt lana earum
& carnes in vsum occidentium veniant. Vnde & Christus ait discipulis, Ecce ego mitto vos sicut oues in
Matth. 10 medio luporum. Et alibi, Venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare deo.
Iohan. 16. [SED in his omnibus] aduersitatibus [SVPERAMVS] omnia patienter atque gaudenter sustinendo,
Sapiẽ. 10. [PROPTER eum qui dilexit nos]. i. propter amorem dei vel Christi, qui prior dilexit nos: & propter be-
1. Iohã. 4. neficium gratiæ eius, cuius virtute hæc inuictissime patimur. [CERTVS sum enim quia neque mors] .i. G
timor seu pœna mortis, [NEQVE vita] .i. amor viuendi, [NEQVE angeli,] qui sunt de infimo choro in-
simæ hierarchiæ cœlestis, [NEQVE principatus] qui sunt de supremo choro eiusdem hierarchiæ, & per
istos subintelliguntur archangeli, qui infra hos ordines sunt medii, [NEQVE virtutes] id est, angeli de
medio ordine secundæ hierarchiæ, per quos intelligũtur potestates, quæ sunt de infimo ordine hierarchiæ
secundæ. Numerantur autem horũ ordinũ angeli, quia sunt de quinq; ordinibus angelorũ, qui foras mit-
tuntur. Alii vero quatuor ordines assistunt, [NEQVE instãtia] id est, præsentia bona vel mala. [NEQVE
futura] prospera vel aduersa, [NEQVE fortitudo] id est, violentia alicuius, [NEQVE altitudo] huma-
nę præsumptionis, [NEQVE profundum] sapientiæ secularis, [NEQVE creatura alia poterit nos sepa-
FINIS. rare à charitate dei, quę est in Christo Iesu dño nostro] .i. secundum eius doctrinam & voluntatem exhi-
1. Cor. 3. betur à nobis deo, vt eum toto corde, tota anima, tota fortitudine diligamus. Exhibitio enim beneficiorũ
Marci. 12. charitatem accendit, nec aliquid sic ad amorẽ inducit, sicut quòd aliquis scit & experitur se ab alio diligi.
Quoniã ergo deus tantam nobis dilectionem ostendit, tantaq; beneficia contulit, debemus in eius amore
esse immobiles. Hoc dicit Apostolus in persona suiipsius & apostolorum aliorum quos sciebat confirma-
tos in gratia, ita quòd mortaliter peccare non poterant ab ea hora, qua in die pentecostes primitias spiri-
Act. 2. tus acceperunt. Vel si intelligatur dictum in persona omnium prædestinatorum, referendum est quantum
2. Thess. 2 ad separationem finalem. Nam licet aliquando per mortale peccatum separentur à deo, finaliter tamen
separari non possunt. Præterea quod de angelis dictum est, non est sic intelligendum, quòd angeli sancti H
aliquo modo velint nos separare à charitate dei: sed ideo dictum est, quia etsi per impossibile vellent, ta-
Galat. 4. men non possent. Secundum quem sensum dicit alio loco idem Apostolus, Licet angelus de cœlo euan-
gelizet vobis præter id quod euangelizamus, anathema sit. Quidam vero per prædicta intelligunt ange-
Eph. 6. los malos, qui nos conantur à deo auertere. De quibus ad Ephesios legitur, Non est nobis colluctatio ad-
Apoc. 12 uersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, &c. In Apocalypsi quoque scriptũ est,
Draco pugnabat & angeli eius.

CAP. IX [VERITATEM dico in Christo, &c.] ARTIC. XXII.

Roma. 4. 5. 6. 7. VIA in superioribus disputauit Apostolus de insufficientia legis & vitiis Iudæorũ,
nunc ostendit charitatem suam ad eos, ne putetur illa ex odio vel contemptu dixis-
se, & ait, [VERITATEM dico in Christo Iesu] .i. seenndum regulam & censuram
veritatis Christi, ita quòd mea locutio est secundum beneplacitum Christi, & con-
sona veritati ipsius, qui est mẽsura, causa & regula vniuersæ veritatis, ideirco [NON
mentior, testimonium perhibente mihi conscientia mea in spiritu sancto] id est, nul
lum remorsum habente conscientia mea de aliqua falsitate: & hoc in spiritu sancto,
ita quòd ipse est testis eius quod dico. Iste est modus iurandi Apostoli. Iuratio nan-
que dum rationabilis causa occurrit vel exigit, non solum est licita, sed etiam meritoria, cum sit actus vir-

A tutis,quæ latria dicitur.Hoc superius declaratum est plenius.Iudæi autem difficiles erant ad credendum, Sup.ca.8.
ideo iurat Apostolus.Et item vt melius sibi credatur,quia quod dicit ratum est atque mirabile, imò penè
» incredibile.Quid igitur iurat?[QVÒNTAM tristitia mihi magna est] tam in superiori q̃ in inferiori appe
» titu,[ET dolor cotinuus cordi meo,] hoc est iugis afflictio atque compassio menti seu animæ.s. propter
exæcationem Iudæorũ,sicut patebit.Hæc est tristitia bona ex charitate proeedens,qua alijs condolemus Infr.ca.12
in malis culpæ vel pœnæ,ad quam pertinet luctus:de quo dicitur,Beati qui lugent ¶Deinde ostẽdit cau Matth. 5.
» sam motiuam,ac materialẽ huius tristitiæ.[OPTABAM enim ego ipse anathema esse à Christo pro fa- Lucæ.6.
tribus meis,] puta Iudæis.Expositores quidam satis faciliter transeunt in expositione loci huius, qui meo
iudicio difficillimus est,si quis diligenter iospiciat. Sic autem communiter exponunt,Optabam ego ipse
anathema,id est,separatus esse à Christo,pro fratribus meis prędictis vt conuerterentur,id est,si fieri pos-
set,vellem ad horam, siue in hac vita,siue post mortem separari à Christo, vt isti crederent. Sed cum in Sup.t.
hac vita non separetur homo à Christo nisi per culpam,imò per mortale peccatum, si Apostolus optas-
set separari à Christo io hac vita propter conuersiooem Iudæorum ad tempus, optasset mortale peccatũ
incidere,vt illi gratiam consequerentur.quod certum est dici non posse,præsertim cum secundum eundẽ
Apostolum,non sint facienda mala,vt bona eueniant.Ideo alij, paulo planius loquentes, asserunt, quòd Sup.ca.3.
B optabat ad tempus separari à Cbristo per dilationem gloriæ sibi paratæ, ita q̃ optauit diutius maoere in
vita præsenti,quatenus Iudæorũ conuersioni intenderet:iuxta quem modũ aiebat ad Philippenses,Coar-
tor è duobus,desiderium habens dissolui,& esse cum Christo,permanere autem in carne necessarium est Phil.t.
propter vos. ¶Quanuis autẽ expositiones huiusmodi veræ sint, non tamen (vt arbitror) satisfaciunt di-
ligenter scrutanti.Primo,quia Apostolus dicit hæc,ad insinuandum singularem affectum suum circa Iu-
dæos,sed prædicto modo optauit etiam pro Gentibus separari à Christo, vt patet ex multis locis epistò-
larum eius.Secundo,quia Apostolus dicit hæc,quasi aliquid valde præcipuum, sed prædicto modo velle
separari à Christo,non esset ita præcipuum,cum & alij multi inferiores sancti hoc ipsum optauerint,sicut
beatus Martinus disseruit,Domine,si adhuc populo tuo necessarius sum,non recuso labotem.Tertio,quia
noo sequitur,si quis velit differri à gloria sibi parata in cœlo vt alijs prosit,quòd ideo optet esse anathema
à Christo,absolute loquendo sicut Apostolus loquitur,imò boc pertinet ad maiorem vnionem cũ Chri-
sto,tam quantum ad meritum, quàm quantum ad gloriam, cum hoc sit eximiæ charitatis dei & proxi-
mi opus. Propter quod ad Philippenses idem dicit Apostolus, Viuere in carne, hic mihi fructus operis Ibidem.
est.Quarto,quia Apostolus cum esset sobrius io loquendo,præsertim in bis,quæ ad suam laudem spectà-
bant,declinando videlicet magis ad minus quàm ad maius, quemadmodum (secundũ Aristotelem) pet-
tinet ad moralem,ideo propter prædictam separationem tam modicam, seu gloriæ dilationem non abso
lute dixisser,optabam anathema esse à Chtisto.Propterea (vt videtur) aliud nihil insinuat Apostolus ver
C bis prædictis,nisi quod in Exodo Moyses deo loquutus est,dicens,Aut dimitte populo hanc ooxam, aut Exod.32.
si noo facis,dele me de libro quem scripsisti.Cum enim ooo fuerit minor charitas Iudæorum in Paulo q̃
Moyse,non mirum est,si vterque idem optauit.Sed quomodo intelligenda sint hæc Pauli & Moysi ver-
ba,difficile est intueri.Cum etenim Cbristus in Euaog. dicat, Quid proficit bomo si lucretur vniuersum Matt. 19.
mundum,se autem ipsum perdat,& detrimentum sui faciat?Nullus fidelium debet simpliciter velle de li- Lucæ.9.
bro vitæ deleri,aut à Cbristo separari.Quidam ergo dixerunt Moysen prædicta verba dixisse ex impetu
passionis,non ex iodicio rationis,sed hoc penitus falsum est. Nec decet hoc dici de viro sanctu qui erat
mansuetus super omnes bomines qui morabantur in terra. ¶Denique precem eius exaudiuit dñs.Ecce, Nume.12
inquiens,dimisi iuxta verbũ tuũ.Et itetum dixit, Qui peccauit delebo eum.Vnde patet Moyseo in dicta Exod.32.
oratione non peccasse,sed vehementissime meruisse.Simili ratione ostenditur Paulum non dixisse verba Ibidem.
inducta ex impetu passionis.Augustinus vero dicit Moysen protulisse bæc verba ex confidentia & fami- Aug.
liaritate diuina:vt sit sensus,Quemadmodũ certus sum domine, q̃ non delebis me de libro vitæ, sic peto
certificari à te de remissione culpæ populi tui. Simili modo rationabiliter dici potest in proposito, quòd
Paulus optauit,& forte vocaliter exorauit anathema esse à Cbristo propter Iudæos, sic orans, Domine
Iesu conuerte populum hunc,aut si non facis,aufer me à consortio electorum.i. sicut ex magna familia-
ritate atque fiducia cordis mei ad te certus sum quòd nõ permittes me separari à te, sic oro certificari de
D conuersione Iudæorum ad te.Sic quoque sanctus Hieronymus refert dixisse Paulum simplicem domi- Hieron.
no.Cum enim noo exaodiretur solita celeritate pro cuiusdam sanatione infirmi, dixit, Vere non come-
dam,nisi sanaueris eum.Moxque sanatus est æger.Sic filius aliquis dilectus & amorosus dicere solet pa-
tri suo,de quo plenè confidit, Fac quod peto, vel eiice me domo & bæreditate tua. Potest etiam (& vt
reor melius) dici,quòd tam Moysi quàm Pauli verbũ sit sermo byperbolicus,id est, per excessum dictus,
tamen sine mendacio.In huiusmodi oanque sermooe sensus non est qui per orationem directe importa-
tur,sed qui à loquente intenditur,qui propter rationabilem causam tali locutione vtitur, eo quòd res me-
lius significari seu clarius explicari non valeat,nisi per excessum.Scit tamen qui loquitur quousque ereda
rur.Hoc modo loquẽdi sæpissime vtiur sacra scriptura:vt cum ait Maoasses, Peccaui super numerũ are- 2.Par.36.
næ maris.Et psalmista,Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderũt me gratis.Simili sensu scri- Psalm.68
ptum est in libro Iudicum de habitatotibus Gaba.s.filiis Beniamin,quia erant viri fortissimi, ita ad certũ Iudci.20.
iacientes fundis lapidem,vt capillum possent percutere,& nequaquam ictus in alteram partem ferretur.
Quo aliud nihil signatur,nisi q̃ erant vltra modum boni fundibularij.Apostolus ergo magnitudinem sui
desiderij,quo Iudæorum optat salutem plene exprimere nequiens, per hyperbolen ait, Optabam enim
egoipse.i.ardenter coocupiui salutem fratrum meorum Iudæorum, q̃ huoc affectum apertius designare
non possum,nisi dicam me voluisse separari à Christo secundum modom iam tactum. Et,vt probabiliter
dicitur, Paolus & Moyses aliquo modo optabant deleri & separari, nisi deus parceret populo, videlicet

secundum dispositionem inferioris partis animæ compatatæ & affectatæ ad proximos ardenti amore, E
qui nescit mensuram, licet ita non etat in voluntate superiorem rationem sequente: quemadmodum &
Mat.26. saluator orauit auferri à se calicem passionis, quem vtique simpliciter bibere voluit: iuxta illud, Oblatus
Mate. 14 est quia voluit. Hæc tam prolixe prosecutus sum, quotuam multi etiam deuoti ambigere solent, quomo-
Esa.51. do prædicta verba debeant accipi. ¶ Sic ergo optaui esse anathema à Christo pro Iudæis, [QVI sunt »
Infra.11. cognati] i. consanguinei, [SECVNDVM carnem] i. generationem carnalem, cum sint filii Abrahæ si- »
Philip.3. cut & ego, & quidam eorum sunt de tribu Beniamin vt ego. [QVI sunt Israelitæ] id est, oati de semine »
Genes.32 Iacob, qui ab angelo dictus est Israel. [QVORVM adoptio est filiorum] hoc est, ad quos pertineret gra- »
35. tia adoptionis filiorum dei, si vellent couuerti: & eorum qui ex eis cõuersi sunt, est gratia adoptionis, quia
2.Cor.11. excellenter consecuti sunt eam, vt patet in Apostolis, qui primitias spiritus acceperuot, atque io aliis mul-
Rom.8. tis de quibus Iacobus aiebat ad Paulum, Vides frater quot milia ex Iudæis crediderunt? Vel hoc ideo di-
Act.21. citur, quia Iudæi specialiter appellati sunt filii dei. Vnde loquitur dñs, Filius meus primogenitus Israel. Et
Exod. 15. alibi, Factus sum Israeli patet, & Effraim primogenitus meus. Christus quoque in Euangelio nominat
Hiere.3. eos filios regni, quorum etiam est. [ET gloria] i. magnificentia operum diuinorum videlicet miraculorũ, »
Matth.8. & reuelationum cœlestium. Patribus enim Iudæorum sanctis prophetis collata fuit gratia miraculorum,
Exod. 20 & ad eos factæ sunt reuelatiooes diuinæ, [ET testamentum] vetus, quod specialiter datum est eis, [ET le »
gislatio] id est, datio legis scriptæ seu decalogus præceptorum moralium, [ET obsequium] id est, cultus F
vnius veri dei, qui cultus in Iudæis permansit, cæteris oationibus ad idololatriam deuolutis, [ET promis- »
Roma. 1. sa] de aduentu Christi, & gloria electorum, [QVORVM patres] quoniam ipsi sunt filii patriarcharum, »
[EX quibus] natus [EST Christus secundum carnem, sicut io exordio huius epistolæ plenius dictum est. »
Io hoc autem quod ait secundum carnem,] designat in Christo esse aliam naturam quàm humanam.
Vnde elarissime subditur, [QVI] Christus [EST super omnia] creata, [OSANNA benedictus in se- »
cula, Amen] id est, sine fine laudandus. In quo apertissime destruitur hæresis Arrii & Fotini, ac omnium
Iohan.5. Christum esse puram creaturam dicentium. Nam & in sua canonica Iohannes dicit, Simus in vero filio
• Hiere.23. eius Iesu Christo. Hic est verus deus, & vita æterna. Et Hieremias, Hoc est nomen quod vocabunt eum,
dominus iustus noster. In Hebræo habetur nomen domini tetragrammaton, quod noo conuenit nisi deo
Esa.9. vero. Item & in Esaia, Vocabitur nomen eius admirabilis, cõsiliarius, deus, fortis, pater futuri seculi, prin-
ceps pacis. ¶ Iam dixit Apostolus continuum sibi esse dolorem propter execrationem Iudæorum, pro-
missa quoque diuina ad Iudæos pertinuisse. Ne ergo quis æstimet apostolum sic tristari, quasi totus popu
lus Iudæorum perierit, vel diuina promissa cuacuata sint propter incredulitatem maioris partis populi
huius: ideo addit, [NON autem quòd exciderit verbum dei] id est, ex prædictis non sequitur, quòd diuinæ »
promissionis sermo inexpletus & irritus manserit. Simile est quod per prophetam dominus ait, Egredie- G
Esaiæ. 55. tur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur ad me vacuum. Quod licet Augustious exponat de
August. emanatione & missione increati verbi dei, Hieronymus tamẽ ad literam exponit de verbo prophetalium
Hierony. sermonum de Christo, de quibus nunc sermo. [NON enim omnes qui ex Israel sunt] id est, noo omnes »
Geoe. 32. geniti ex semine Iacob, qui dictus est Israel, [HI suot Israelitæ] veri ac spirituales, imitando fidem ac ope »
Gene.35. ra Iacob. [NEQVE qui semen suot Abrahæ] id est, carnales filii eius [OMNES filii] Abrahæ, id est, non »
Matth.3. omnes tales digni sunt vocari filii Abrahæ, quia noo imitantur eius vestigia fide ac moribus. Vnde Sal-
Iohan.8. uator ait, Si filii Abrahæ estis, opera Abrahę facite. Quod quoniam non fecerunt, meruerunt audire, Vos
Ibidem. ex patre diabolo estis. Hoc autem probat Apostolus authoritate scripturæ, [SED in Isaac vocabitur tibi »
Gene. 21. semen] Hoc dominus dixit ad Abraham. Et est sensus, Isaac & filii eius sequentes fidem eius ac tuam, re-
putabuntur tibi in filios & hæredes. Ideo enim alibi habetur, Eüce aocillam & filium eius, videlicet Agar
Galat.4. & Ismaelem. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberę. Promissio ergo impletur in filiis gratię,
Gene. 16. oon in filiis naturæ, nisi sint & filii gratiæ, sicut apostoli. ¶ Deinceps exponit Apostolus authoritatem
præallegatam, videlicet in Isaac vocabitur tibi semen [ID EST, non qui filii (sunt) carnis] hoc est, na- »
turali virtute generati ex Agar & Cethura, [HI filii dei] id est, ad diuinum cultum electi, ac diuinæ pro- »
missionis participes, [SED qui filii sunt promissionis] hoc est, ex Isaac nati secundum diuinum ptomis- »
sum, videlicet qui erant consortes benedictionis patrum suorũ, vt Iacob & filii eius [AESTIMANTVR »
Gene.18. in semine] i. vere & digne appellantur filii Abrahæ. ¶ Deinde ponit formam promissionis, [PROMIS- H
Matth.3. SIONIS enim] diuinæ [VERBVM hoc est. Secundum hoc tempus] i. eodem die, anoo vno lapso [VE- »
NIAM] ad te ô Abraham, [ET erit Satę filius] i. Sara cõiunx tua me cooperãte filiũ tunc habebit. Ver- »
ba sunt angeli loquentis ad Abrahã in persona dei. Sic ergo Isaac filius erat promissionis, quia diuina vir-
tute sterilẽ matrem visitante, conceptus est, sicut erat promissum. Allegat autẽ Apostolus has scripturas
Gen.18. secundũ translationẽ septuaginta interpretũ, qua vtebatur ecclesia tẽpore Apostolorum, vsq; Hieronymi
Gene.25. tẽpora. Nostra vero trãslatio talis est, Reuertens reuertar ad te tẽpore isto vita comite, &c. [NON solum »
hęc illi] i. diuina ꝓmissio, nõ tantũ facta est Saræ. [SED & Rebeeca] ꝓmissionẽ accepit [EX vno cõcubi »
tu habẽs] in vtero filios duos [ISAAC] patriarchę [PATRIS nostri] .s. Iacob & Esau. Sicut enim Sara »
Malach. 1 sterilis diuina virtute cõcepit, & sicut vnus filiorũ Abrahæ electus est altero ei postposito, sic vnus filiorũ
Isaac est electus, altero derelicto. Scriptũ est enim, Dilexi Iacob, ꝓ vxore sua dñm, eo ꝙ esset ste-
Gene. 25. ris, & exaudiuit eũ, dedităq; cõceptũ Rebeccę. Ex qbus patet, ꝙ filii nõ sint electi merito parẽtũ. ¶ Quòd
Ezech.4. autẽ Rebecca ꝓmissionẽ habuit de speciali grã vnius filiorũ suorũ ostẽdit Apꝰus, [CVM enim nondũ na »
ti fuissent] Iacob & Esau, [AVT aliqd boni egissent aut mali] Ex quo patet error dicentiũ aĩas hoĩm ante »
mundũ sensibilẽ cõditas, & ante viã ꝓsentis seculi bona aut mala egisse, ꝓpter quę iã diuersas grãs atq;
miserias cõsequũtur, [VT secundũ electionẽ] i. liberã vni⁹ ptę alio acceptatiooẽ seu diuinã ꝓdestinationẽ, »
Ephes.1. [PROPOSITVM dei] i. diuina voluntas, præscientia vel decretum, [MANERET] ratũ, & impleretur »

A secundū quod erat prēordinatū [NON operibus].i.non propter prēcedentia merita siue demerita,[SED
„ ex vocante].i.ex gratia dei vocantis [DICTVM est ei,] puta Rebeccæ, [QVIA maior seruiet minori].i.
Esau primo egrediens seruiet Iacob.Hoc enim modo dictum est Rebeccæ,Duo gentes in vtero tuo sunt, Genes.25
populusque populum superabit,& maior seruiet minori. Veruntamen seruitus ista non est implera in Ia-
cob & Esau,Imò Esau potentior erat & ditior fratre suo Iacob,sed in posteris eorum impleta est. Tem- Genes.36
pore enim Danid descendentis à Iacob facta est Idumæa descendens sb Esau, seruiens regi Dauid sub Deut.2.
tributo.Per hæc qnoque figuratum est,qꝺ populus Iudæorum prior fide seruiturus esset populo Christia- 2.Reg.8.
no,posteriori vocatione. Iudæi quippe Captarii nostri sunt,qui nobis libros apportant.Quoniam autem
seruitus ista,seu reprobatio Esau & prælatio Iacob,signum erat electionis Iacob ad gloriam, & reproba-
„ tionis Esau ad pœnam,ideo apostolus dicta confirmat authoritate prophetica [SICVT scriptum est, Ia-
cob dilexi,Esau autem odio habui].i.reprobaui.Diligere dei,est velle alicui bonum conferre. Odire vero Malach.1.
est,gratiam iuste subtrahere.Quonism ergo deus prædestinauit Iacob,ideo dilexit eum ab ęterno,prępa
„ rans ei gratiam in pręsenti,& gloriam in futuro.Ex opposito autem dicitur Esau odisse.[QVID ergo di Deut.38.
„ cemus?] hoc est,si deus sic vnum diligit,& alium odit ac reprobat, quid ex hoc sequitur? [NVNQVID Psalm.91.
„ iniquitas (est) apud deum?Absit,] quoniam rectus dominus deus noster,& non est iniquitas in eo. Orige
B nes autem qui dixit gratiam conferri vel subtrahi propter merita & demerita præcedentia in vita priori,
sic arguit,Sicut iustum est æqualibus dare æqualia:sic iniustū est,non inæqualibus dare inæqualia.Si ergo
nulla merita præcesserunt,iniustū esser vni potius quàm alteri gratiam dari. Sed hęc ratio non conuincit,
quia in his quæ omnino gratis ac liberaliter dantur,iniustitia locum non habet. Quod Saluator noster in Matth.20
Matthęo euidenter testatur,loquens de cultoribus vineæ,& murmuranti respondens, Amice non facio ti
bi iniuriam.Tolle quod tuū est & vade.An non licet mihi quod volo facere?Et hoc ostendit modo Apo-
stolus authoritate scripturæ,quæ in Exodo cōmetur.Apostolus autem non verba,sed sensum allegat,nisi
„ forte secundum aliā translationē.[MOYSI enim] dicit dñs loco prædicto,[MISEREBOR] dando gra Exo.33.
„ tiam in vita pręsenti,[CVI miserebor] in æterna pręscientia. [AT miserieordiā præstabo,]dando gloriam Ezec.39.
„ in futuro,[CVI miserebor.] Tanquam dicat,Dabo gratiam in præsenti ei, quem ab æterno prædestina-
ui:& dabo glorism in futuro,cui nunc gratiam tribuo.Nostra translatio habet sic, Miserebor cui volue- Deuter.9
„ ro,& clemens ero,in quem mihi placuerit.Ex his infert Apostolus,[IGITVR non volentis neque cur-
rentis,sed miserentis est dei].i.non in potestate hominis volentis,est,velle aliquid meritorie, nec est in po Iohan.15.
testate hominis currentis seu operantis,meritorie operari,sed vtrūque dependet & oritur ex misericordia
& gratia dei:sicut alibi dicitur,Deus operatur in nobis velle,& perficere pro bona voluntate.Cui conso- Philip.2.
nat illud Hieremiæ,Scio domine quia non est hominis via eius,nec viri est vt ambulet, & dirigat gressus Hiere.10.
suos.Ideo ait Psalmista,Viam mandarorum tuorum cucurri,cum dilatasti cor meū.Cum enim finis crea- Psal.118.
C tionis nostrę sit supernaturalis.s.visio dei per speciem,nō possumus velle,cogitare, vel facere aliquid me-
ritorium huius finis ex puris naturalibus,sed inessabili gratia indigemus.Non ergo aliquid de nostris vi- Iudith.6.
ribus pręsumamus,sed semper cum profundissima humilitate ad diuinæ pietatis gratiam properemus, di Cantic.6.
centes singuli deo,Trahe me post te.Nā & Christus ait,Nemo potest venire ad me, nisi pater meus tra- Iohan.6.
„ xerit eum.[OPORTET enim scriptura Pharaoni].i.merito dixi deū misereri cui vult, nec esse hominis vel- Exod.9.
„ le aut operari meritorie.Dicit enim scriptura.i.deus in scriptura Pharaoni,[QVIA in hoc ipsum excitaui
te].i.ad hoc vel idcirco feci,& posui te,& de somno peccati, quo eras sopitus suscitaui te, non ad gra-
tiam,sed ad malitiæ tuæ maiorem ostensionem,[VT ostendam in te virtutem].i.potentiā [MEAM] per-
„ cutiendo AEgyptum diuersis plagis,teque ad vltimum submergendo in mari rubro,[ET vt annuntietur Exod.10.
nomen meum in vniuersa terra].i.fama maiestatis meæ diuulgetur vbique,& omnes agnoscant potentiā Exod.14.
meam auditis mirabilibus,quæ feci in te. Dicitur autem deus Pharaonem excitasse seu posuisse,vt virtu-
tem suam in ipso ostenderet,& nomen suum hominibus reuelaret, plagādo & ante plagarum illationem
indurando Pharaonem,consecutiue,quia tam potēs ac bonus est deus vt non permitteret esse malos, ni- Exod.4.
si veller & posset ex hoc elicere bona.Quanuis ergo agnouit Pharaonem sic obstinādum, & periturum,
fecit tamen & posuit eum,quia ex eius obstinatione elicere potuit,& volnit, per modum sequelæ, diuinæ
virtutis atque iustitię ostensionem,diuinsque nominis propalationem. Quòd autem sit iste sensus literæ
D allegatæ,constat ex conclusione Apostoli inferentis. [ERGO cui vult miseretur] Per gratiam deducen- Exod.15.
„ do ad gloriam. Hoc conuenit deo per se,ita vt prædestinatio eius sit causa gratiæ & gloriæ, [ET quem
vult indurat] non influendo malitiam,sed non conferendo subsidium.Hoc conuenit deo per accidens,sci Esaię.63.
licet quia non remouet prohibens. Sicut nauta per suam absentiam est causa submersionis nauigantium,
& sol per suam elongationem est causa congelationis, non impertiendo frigiditatem, sed non influendo
calorem, sic deus indurat non adhibendo gratiam, cordis duritiam mollificantem. ¶Porro, reproba-
tio diuina non est causa culpę,sed pœnæ propter culpam. Sumendo ergo reprobationem diuinam pro
ordinatione alicuius ad pœnam,sic secundum ordinem rationis prescientia peccatorum reprobationem
præcedit, quoniam deus neminem ordinat ad pœnam, nisi quia agnoscit & præscit eius malitiam. Sed
prædicta miranda sunt, & multis errandi occasionem ministrant: ideo mouet Apostolus, quòd nouc-
„ rat à carnalibus esse mouendum. [DICIS itaque mihi] id est, si deus quem vult, indurat, & cui vult,
misereur, videtur quòd sicut vocatio iusti ita induratio reprobi ex diuina voluntate dependeat: vt si-
cut non est ex meritis quod deus misereatur, ita non erit ex meritis quod reprobat: sicque imputa-
„ bitur deo, quòd vnus sit bonus, & alius malus. Ideo subditur, [QVID adhuc quæritur?] id est, Miche.6.
cum ista se habeant, cur vltra inquiritur, cur iste sit bonus, & cur iste malus? Vel, quid ab aliquo re-
quiritur, vt bene operetur? Vel, cur deus aut alius quisquam conqueritur, de hoc quod quidam impie
„ viuunt?[VOLVNTATI enim eius quis resistit?] id est,cum nullus valeat diuinæ resistere voluntati. Ista Hester.13

obiectio fortis esset,si deus esset directa & effectiua causa indurationis, sicut est directa & effectiua causa E
iustificationis.Hoc autem ita non est,sicut iam patuit.Apostolus demum respondet ad hoc,primo redar-
guens temeritatem eorum,qui profunda dei scrutari præsumunt. [HOMO] mortalis in nrdioe intelle- »
Eccl. 43. ctualium substantiarum oouisimus,qui nec teipsum, nec inferiora re comprehendere potes,[TV quis es
qui respondeas den?] opera eius impngnãdn,intelligendo, vel eius sermonibus respnnsa præstãdo . Nul-
Eccl.8. lum borum facere potes. Scriptum est enim,Intellexi quòd omnium operum dei nullã posset homo in-
Sapien.9. uenire rationem.Et in libro Sapientiæ,Difficile iouenimus quæ in terra sunt,& quæ in prospectu sunt,in-
Inb.9. oenimus cum labore.Quæ autem in cœlis sunt,quis inuestigabit ? Hinc ait beatus Iob , Quis ego sum,vt
Ibidem. respondeam deo,& loquar verbis meis cum eo? Et rursus,Si vnluerit hnmo cum deo contendere, non po
Threñ.4. terit respondere vnum pro mille. [NVNQVID dicit figmentum] id est,opus [EI qui se finxit,quid me »
Eccl . 33. feciſti sic?] id est,sicut figmentum non dicit figulo,cur sic fecerit se,quia nec seipsum , nec figulum enm-
Esaię.29. prehendit:sic hmmn nnn debet dicere mcomprehensibili factnri suo,cur ita fecisti vnum eligeodo , alium
dimittendn,plus gratiæ conferendo,seu etiam præparando isti,quàm mihi . Hoc verbum Apostoli sum-
Esa.45. ptum videtur ex eo quòd Esaias ait,Væ qui contradicit factori sun.Nunquid dicit lutũ figulo, quid facis?
¶Deinceps ponit Apostolus generalem ratinnem,cur deus quosdam prædestinauit, & quosdam præsci
uit,nstenditque propositum suum per simile. [AN non habet potestatẽ figulus luri ex eadem massa] hoc »
est,ex eodem luto,quod est suæ artis materia [FACERE,aliud quidem vas in hooorem] .i.ad vsus hone F
2.Tim.2. stos,& in fnrma decnra vt collocetur in mensa,[ALIVO vero in contumeliam?] id est, sicut figulus hoc »
potest,sic vtique deus in natura humana potest quosdam producere ad salutem , quosdam ad damnatio-
Hebr. 18. nem.Vnde per Hieremiam restatur,Nunquid sicut figulus non potero vobis facere domus Israel ? Ecce
Psal. 9t. sicut lutum in manu figuli,ita vos in manu mea. Non tamen iniquus est deus, quoniam nulli aliquid de-
Matth. 3. bet.Sed cum deus etiam multa bona impendat peruersis & reprobis (sicut subiungitur) patet quòd non
sinlom sit non iniustus,sed etiam pius. [QVNO si deus volens ostendere iram] suam,id est, iustam vindi- »
ctam,[ET notam facere potẽtiam suam] id est,iustitiæ suæ rignrem,& potestatem in reprobis, in hac vi- »
ta,vel postea vt in eis reluceat diuina iustitia,sicut in prædestinatis resplendet diuina clementia,[SVSTI- »
NVIT] tamen [IN multa patientia] id est , longanimiter , & multum benigne expectauit pœnitentiam »
peruersorum:qui sunt [VASA irę apta in interitum] id est,digna morte æterna,quoniam habent in se vi- »
tia,propter quæ deus nffenditur,& iratum se monstrat pœnas infligendn.Et quia impiorũ damnatio cæ-
dit ad glnriam electnrum,Apostolus subdit, [VT ostenderet diuitias gloriæ suæ] id est, opulentissimam »
bonitatem suam,& copinsissimam gratiam,descendenrem [IN vasa misericordiæ] id est, in homines mi »
sericorditer prædestinatos [QVAE præparauit in gloriam] id est,præordinauit & condidit ad conquiren »
dam beantudinem sempitemã. ¶In his verbis declarat Apostolus (quantum ab homine capi potest , vel G
Prou. 16. sciri expedit) quæ sit communis ratio prædestinatinnis & reprobationis diuinæ. Quippe vt Salnmoo ait,
Eccl.3. Omnia propter seipsum nperatus est dnminus . Et in Ecclesiaste , Fecit deus npera sua vt timeatur . Ex
quibus eluescit,quòd deus ,pter seipsum finaliter omnia fecit, videlicet vt sua perfectio in creaturis ap-
pareat,sicque ex consideratione earum deus glorificetur, ametur, ac timeatur . Ad perfectinnem autem
diuinæ naturæ,præcipue pertinent misericnrdia & iustitia. Opera autem misericordiæ faciuot deum ama
bilem,opera vero iustitiæ reddunt eum terribilem . Vtraque tamen faciuot eum glorioſum & honoran-
dum.Vt etgn diuina perfectio relucerer in rebus sub ratione misericnrdiæ , prædestinauit deus nonnullos
quibus snla pietate præparauit gratiam viæ,& gloriam patriæ.Volens quoque relucere in creaturis suam
Auguſt. 9 iustitiam,quosdam reliquit quns dicitur reprobare,quod secundum Augustinum est nnlle misereri. Vnde
Prou. 16. Salnmnn ait,Fecit deus impium ad diem malum. Et alibi dicit scriptura,In diem perditionis seruatur im-
Iob. 21. pius,& ad diem furoris ducetur.Veruntamen quoniam bonitas atque perfectin dei excellentius repræ-
sentatur,ac splendet in electis,quàm reprobis,ideo prædestinati,specialiter facti dicuntur ad gloriam dei:
Esa.43. iuxta illud Esaiæ,Omnem qui inuocar nomen meum,in glnriam meam creauit eum. Omnia hæc breui-
Supra c.3 ter tangit Apostolus cũ ait, ꝙ deus ostendere volens iram & porentiam suam sustinuit vasa irę, vt osten-
Snpho. 1. deret diuitias glnriæ suæ in vasis misericordiæ,hnc est,in prædestinatis , de quibus subiungitur, [QVOS »
Osee.2. & vocauit] ad fidem & gratiam per prædicatinnem Apoltolorum. [NON solum ex Iudæis,sed etiam ex »
Gentibus] ex vtroque enim populo quidam ad Christum conuersi sunt. [SICVT in Osee] Propheta H
[OICIT, Vocabo] id est, nnminabo [NON plebem meam] hoc est, populum Gentilem [PLEBEM »
meam] Nam ante cnnuersionem suam erant,non plebs mea secundum præsentem iustitiam, quanuis se-
cundum æternam prædestinationem fuerinr semper plebs mea: [ET non dilectam meam] id est , ean- »
dem plebem,quam tempore suæ idololatriæ non dilexi, quantum ad culpam , vocabo [DILECTAM] »
1. Petri.2. meam,id est,mihi dilectam,cum fidem & charitatem habuerint. Tunc enim amici erunr, [ET non mise- »
ricordiam coosecutam] id est, gentilitatem , quæ ante Christi aduentum expers erat gratiæ dei, vocabo
[MISERICORDIAM consecutam] cum graniam Christi receperit.Hoc quod dicitur, misericordiam »
consecutam,constructndum est separatim, vt sit sensus , quòd plebs gentilis cum fuerit conuersa vocabi-
tur,misericordiam cnnsecuta.[ET erit].i.conringet quod subditur,quod etiam iamdudum constat imple- »
Sopho.2. tum,[IN loco] id est,in terris gentilium [VBI dictum est] à me per seruos meos,[EIS, Nñ plebs mea] »
estis [VNS] ò gentiles quandiu idnlis deseruitis [IBI vocabuntur] gentes istæ ad fidem conuersæ [FI- »
Inhan.1. LII] adnptiui [DEI viui] Quotquot enim receperunt eum,dedit eis potestatem filios dei fieri. ¶Dein »
Esa.10. ceps declarat Apostnlus non omnes Iudęos incredulos esse dnmino saluatori.[ESAIAS autem clamat] »
Gene.22. id est, manifeste prophetar & dicit [PRN Israel] de saluatinne Iudæorum . [SI fuerit numerus filiorum »
Matth. 5. Israel,tanquam arena maris] id est,quanuis populus Israel præ multitudine innumerabilis fuerit , [RE- »
LIQVIAE salnæ fient] id est,aliqui,numero pauci respectu aliorum, saluabuntur credẽdo in Christum,

A sicut io primitiua ecclesia factum agnoscimus. Quomodo autē saluæ fient, adiecit. [VERBVM enim consummans & abbreuians in æquitate] hoc est, doctrina Christi, seu verbum euangelii, est consummās. i. obseruantem ad perfectionem perducens, & præcepta legis cōsiliis suis perficiens & abbreuians. i. breui sermone perfectionem includens inoumerabiles legis cærimonias, obseruantiasque excludens in æquitate, hoc est, in approbatione & obseruatione præceptorum moralium, quæ iusta sunt atque seruāda, cum sint
» de actibus virtutum. [QVIA verbum breuiatum]. i. compendiosum, [FACIET dominus] Christus [SVPER terram,] Hoc verbum breuiatum, quod Christus prædicauit in mundo, est charitatis præceptū, qua
deus proximusq; diligitur. De quo verbo dicit in Euangelio, In hoc tota lex pendet & propheię. ¶ Sciendum vero, quòd Esaias vbi prælallegata verba inducit, loquitur de impugnatioone filiorum Israel à rege Assyriorum, temporibus Ezechiæ regis Iuda, vel Osee regis Israel, vt alii asserunt. Ideo quidam dicit prędicta verba Esaiæ ad literam intelligenda esse de filiis Israel, euadentibus manum regis Assyriorum. Sed hoc non videtur, quia Apostolus hoc loco apertissime ait, quòd Esaias clamat pro filus Israel qui saluantur per Christum, quemadmodum Oseas propheta clamat pro gentibus ad fidem conuersis. ¶ Præterea, quòd adiungit Esaias, Verbum enim consummans & abbreuians, &c. est ratio verbi prædicti de saluatione reliquiarum Israel per Christum facta. Hieronymus autem, Augustinus, Ambrosius, & omnes penè doctores catholici expoount hoc ad literam de verbo euangelicæ legis. Ergo saluatio illa non est intelli-
B genda de temporali & corporali liberatione à rege Assyriorum, sed de saluatione spiritoali atque æterna facta per Christum. Vnde Hieronymus prophetarum studiosissimus explanator, exponendo pręmemorata verba dicit, quòd Esaias descripta particulari, temporali, ac figuratiua liberatione Iudæorum à rege Assyriorum, oculum meotis coouertit ad saluationem vniuersalem, spiritualem, atq; perfectā per Christū exhibitam. Et probat hoc sanctus Hieronymus authoritate Apostoli, qui præsenti capitulo probat cōuersionem reliquiarum Israel prædicta authoritate Esaiæ. Probatio autē per scripturā non valer, nisi secundū
» sensum literalem, vt Augustinus frequenter commemorat. [ET sicut prędixit Esaias] in libro visionum
» suarum. [NISI dominus Sabaoth]. i. exercituum vel virtutum, præsertim cœlestium, de quo angeli clamant, Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus exercituum. Secundum Hieronymum pro eo quòd est Sabaoth, septuaginta interpretes ponunt omoipotens, quibus consonare videtur, quòd Iohannes in Apocalypsi verba Esaiæ inducens, sic ait, Requiē non habebant, dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus
» omnipotens. Itaque nisi dominus Sabaoth [RELIQVISSET nobis] Iudæis [SEMEN]. i. reliquias in Christum credentes, videlicet sanctos Apostolos & cæteros ex Iudaismo conuersos: de quibus per Pro-
» phetam dicitur, Isti sunt semen, cui benedixit dominus. [SICVT Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus]. i. penitus damnati essemus propter nostram incredulitatem, sicut perierunt habitatores Sodomæ & Gomorrhæ, cum aliis trium vrbium habitatoribus. s. Adama, Seboim, & Segor. Quidā
C exponit hæc verba Esaiæ ad literam de Iudæis non occisis à rege Assyriorum, tempore Ezechię. Sed expositio talis repellitur eisdem rationibus, quibus pręcedens. ¶ Mouet præterea Apostolus dubium, omni
» admiratione digoissimom. [QVID ergo dicemus]. i. cum ex verbis Esaiæ iam pateat paucos Iudęorū cre
» didisse, & multos de gētibus, quod mirū apparet, quid ergo dicemus ad hoc. s. [QVOD gentes quæ nō se-
» ctabaotur iustitiam]. i. gentiles idololatriæ dediti, non obseruantes iustitias legis diuinæ seu scriptæ. [APPREMENDERVNT]. i. consecuti sunt [IVSTITIAM, iustitiam autem quæ ex fide est]. i. iustitiam
» euangelicæ legis, quæ saluat per fidem, non iustitiam legis Mosaicæ. [ISRAEL vero]. i. populus Iudæo-
» rum [SECTANDO legem]. i. præceptum [IVSTITIAE] quæ in cęrimoniis & sacrificiis consistebat: vel, legem Moysi, vel, legē iustitię verę & Christianę, sectando. i. aliqualiter imitando, non quia lex Christi præcesserit, sed quia prænuntiata & declarata est eis aliquo modo per Prophetas, sicque cœperunt eam
» sequi, pręstolando eam, & secundum eam aliquo modo viuendo [IN legem iustitię] verę & Christianæ,
» [NON peruenit] recipiendo grariam Christi per quam euangelica adimpletur iustitia. De qua dicit Saluator, Nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm scribarum & pharisęorum, non intrabitis regnum cœlo-
» rum. [QVARE?] sic corrigit? Et respondet Apostolus. [QVIA non ex fide, sed quasi ex operibus] hoc est, Iudæi quærebant iustificari noo virtute, & merito fidei Christi, sed per opera legis scriptę, cum tamen
» sine fide, & gratia Christi, nemo vnquam saluari potuerit, sicut ostensum est. [OFFENDERVNT enim]
D id est, impegerunt [IN lapidem offensionis]. i. in Christum, qui bonis est lapis salutis, impiis autem est lapis offensionis. Quemadmodum enim tendens in via, & pede in lapidem impingens impeditur seu retardatur in via à progressu ad terminum vię: sic Iudęi peccando per infidelitatem atque pręsumptionem in Christum impingentes, retrusi atque impediti sunt à via salutis, nec peruenerunt ad finem beatum. Dici-
» tur autem Christus lapis, propter constantię firmitatem. [SICVT scriptum est,] apud Esaiam, [ECCE
pono in Sion]. i. in populo Iudęorum, inter quos conuersatus est Christus. Vel in Hierusalem, & in tem-
» plo vbi frequenter fuit, & docuit, [LAPIDEM offensionis & petram scandali]. i. Christum qui occasionaliter factus est Iudęis lapis offensionis. i. peccati, quoniam contempserunt, blasphemauerunt̄que eum quemadmodum Petrus ait io Actibus, Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ędificantibus. Factus quoque est eis petra scandali. i. spiritualis ruinę. Sæpe enim Iudęi scandalizabantur in verbis atque operibus Christi, non tamen nisi ex sua mera peruersitate, dicentes, Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publi-
» canorum, & multa huiusmodi. [OMNIS qui crediderit in eum,] fide per dilectioocm operante [NON confundetur,] in ętternum, nec spe sua frustrabitur, sed honorificabit eom Christus cum fuerit suo tribunali oblatos. Hanc eriam scripturam allegat Petrus in prima sua Canonica, dicens, Propter quod continet scriptura, Ecce ponam in Sion lapidem summum, angularem. Quod vero Petrus & Paulus adiciunt, Qui erediderit in eum, non confundetur, secundum translationem septuaginta interpretum allegarur. Loco cuius, translatio nostra sic habet, Qui crediderit, non festinet. Hic est lapis, qui iuxta Danielis ora-

Psalm. 8. Baruch. 3 Matth. 12 Esa. 10. Osee. 1. Esa. 10. Hierony. August. Ambros. Hierooy. Esa. 1. August. Esaię. 9. Hierony. Apoca. 4 Esa. 61. Genes. 19 Hiere. 49 Deut. 29. 1. Cor. 6. Ephe. 2. Matth. 5. Hebr. 11. Esa. 8. 1. Petri. 2. Esa. 28. Baruch. 3 Esa. 52. Act. 4. Marci. 4. Matth. 11. Galat. 6. Iohan. 12. 1. Petri. 2. Daniel. 2.

Zacha. 3. culum, excisus est de monte sine manibus, De quo scriptum est per Zachariam, Super lapidem vnū oculi septem sunt, quia in Christo fuerunt septem dona spiritus sancti. E
Esa. 11.

CAP. X [FRATRES voluntas quidem cordis mei &c.] ARTIC. IIII.

Rom. 9. OSTENDIT beatus apostolus affectum suum ad populum Iudæorum in præcedēti cap. de eorum damnatione tristando. Iam idem agit pro eorum salute orādo, & ait, [FRATRES] ō vos Christi fideles, [VOLVNTAS quidem cordis mei]. i. desiderium animæ meæ. Sumitur
Act. 26. etiam hoc loco voluntas pro actu voluntatis, [ET obsecratio ad deum]. i. inuocatio dei per
1. Reg. 12 aliqua sacra, vt cum dicimus, Per incarnationem tuam libera nos. Quod genus orationis est ardentius, & ad impetrandum magis idoneum, quia nō propriis, sed rei sacrę innititur meritis. [FIT pro illis] incredulis Iudæis [IN salutem] tanquam in finem. i. ad hoc vt saluentur. Cur autem pro eis orādum
Ephes. 2. sit, subdit. [TESTIMONIVM enim perhibeo illis, quod æmulationem quidem dei]. i. zelum honorandi deum [HABENT.] Nam Christum, eiusque discipulos persequēdo putant se deo præstare obsequium,
Iohan. 16. eo quòd putent Iesum non esse Christum, [SED non secundum scientiam]. i. zelum istum nō habent secundum veram discretionem, cuius ratio sequitur. [IGNORANTES enim iustitiam dei.] Communiter enim dicunt doctores, non esse intelligendum hoc de increata dei iustitia qua ipse in se iustus est, sed de iustitia quam effecit in nobis per fidem formatam, quæ iustitia facit dignum vita æterna: eratque Iudæis ignota, quotiam non putabant hominem iustificari per fidem Christi sine operibus legis. Videtur tamen F
etiam de increata dei iustitia posse intelligi. Iustitia quippe vel sapientia aut similis diuinæ naturæ perfectio dupliciter noscitur. Primo, quo ad seipsum: secundo, quo ad suum effectū. Quanuis ergo Iudæi agnouerunt iustitiam dei, quo ad seipsam, scientes deum esse iustum, non tamen quo ad homines & iustificatio-
Rom. 1. nes ipsorum. Non enim arbitrabantur iustum in conspectu dei, vel diuinæ iustitiæ cōgruere, vt homo per fidem & gratiam sine operibus legis eonsequeretur salutem: cum tamen hoc iustum sit ex parte dei qui adeo bonus est, vt decens & iustum sit eum taliter, tamque gratiosè saluare, [ET suam quærentes statuere]. i. propriam iustitiam allegantes, & io legis carnalibus iustitiis confidentes, seque propriis viribus legem posse implere præsumentes, [IVSTITIAE dei non sunt subiecti,] quia sic senriendo nec deo
obediunt: nec ad iustitiam, quam fecit deus in nobis per fidem confugiont, pro eius confusione togando, sed contradicunt eidem. [FINIS enim legis] scriptæ, est [CHRISTVS,] quia lex vetus dispositio erat
Galat. 3. ad Christum & euangelicam legem: iuxta illud, Lex pædagogus noster fuit in Christo, & sic Christus est finis ad quem ordinabatur lex scripta. Dicitur etiam finis terminans legem, quātum ad cærimonialia & iudicialia. Dicitur insuper finis consummans atque perficiens legem, & eius promissa exoluens. Vnde ait saluator, Non veni legem soluere, sed implere. Et alibi quoque ait scriptura, Lex per Moysen data est, ve-
Matth. 5. ritas per Christum facta est. Sic ergo finis legis est Christus valens [AD iustitiam] habitualem & actua-
Iohan. 1. lem iustificationem, vel ad iustitiam acquirendam & exercendā [OMNI credenti,] tam sub veteri, quàm G
Rom. 8. nouo testamento. Omnes enim fideles per fidem saluatoris iustificati sunt. Quod probat apostolus autho-
Leuit. 4. ritate Moysi. [MOYSES enim scripsit] in Leuitico atque Num. [QVONIAM iustitiam quæ ex lege est
Nume. 18 qui fecerit homo]. i. qui legis præcepta seruauerit, [VIVET in ea]. i. merito huius iustitiæ mortem tempo-
Ezec. 26. ralem, quæ tranſgressoribus infligebatur, euadet, & viuet vita naturæ, imò & temporalia ad viram oeceſſa-
Deut. 5. ria sortietur. Vnde & Moyses sæpius ait, Fac hoc vel hoc vt bene sit tibi, & longo viuas tempore in terra
Deut. 32. quam dominus dederit tibi. Quod autem non vixerit homo in ista iustitia virtute legis, vita gratiæ, patet
Ezec. 20. ex eo quod per Ezechielem ait dominus, Dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent. De hoc dicta sunt multa superius. [QVAE aotem ex fide est iustitia] .i. de iustitia Christi, quæ datur per
Deut. 30. fidem, [DICIT sic] Moyses in Deut. [NE dixeris in corde tuo]. i. nec cogitare præsumas, [QVIS ascendet in cœlum] i. nemo est qui in cœlum ascendere poterit. Noli sic cogitare, quoniam [ID EST Christū deducere]. i. sic æstimare, est dicere quod nec Christus ascendit, sicque eum deducis ad inferos sicut & cæ-
Psal. 87. teros mortuos: & ita pertineres ad eos, de quibus ait in psalmo, Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis & in vmbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo. [AVT quis descendit in abyssum?] .i. in infernum seu lymbum. Quasi dicas, Nullus descendit. Noli hoc dicere, quia [HOC est Christū à mortuis reuocare]. i. hoc esset dicere, q̄ Christus pro hominū liberatione nec mortuus esset, nec ad inferos descēdisset. Si enim nullus descendit, opus non fuit Christum mori atq; descendere. Hæc expositio glossæ sumpta ex sanctis H
doctoribus, Lyræ non placet. Ait enim circa hunc locum, quòd ista expositio in nullo concordare videtur cum scriptura Deuteronomii allegata, nec cum litera sequenti. Ipse ergo exponit hoc modo, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, negatiue: id est Christum deducere. i. dicere q̄ nondū venit in mundum, adductus per obedientiam patris. Aut quis descendit in abyssum, negatiue loquendo, hoc est Christum ex mortuis reuocare. i. dicere q̄ non fuit mortuus neque surrexit. Hanc expositionem probat
Deut. 30. per literam sequentem. Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum venisse in mūdum, & in corde tuo credideris quòd deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Hæc probatio bona esset, si verba ista immediate iungerentur verbis prædictis. Verum, quoniam interponuntur alia verba complura, videlicet. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbū fidei quod prædicamus. Et subditur, Quia si confitearis in ore tuo, &c. Ex quo patet insufficientia probationis. Denique quantum capio, melior & verbis Moysi consonantior est expositio glossæ quàm Lyræ. Et (vt veritas certius eluceſcat) sciendum quòd Moyses hæc verba inducit ad auferendum impossibilitatem & excusationē de ob-
Hierony. seruantia legis per ipsum daræ. Sic nanque habet translatio nostra, videlicet translatio Hieronymi, Mandatum hoc quod ego præcipio tibi, non supra te est, nec procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dice-
Exo. 31. re, Quis nostrum valet ascēdere in cœlum, vt deferat illud ad nos? neq; trans mare positū, vt dicas, Quis
Deut. 9. ex nobis transfretare possit mare? sed iuxta est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illū. i. iam

A vobis data est lex,& in tabulis scripta digito dei,ideo de eius omissione ac transgressione excusationem
noo habetis.Dicit itaq; Lyra,quia Deuteronomiũ figura erat nouæ legis, idcirco apostolus iã allegat scri
pturam hanc figuraliter de ooua lege,ad cuius custodiam omoes tenentur, videlicet ad excludendũ excu
sationem de pręuaricatiooe nouę legis.Sed huic ohuiare videtur quod nunc dicit apostolus,Moysen prę-
inducta verba dixisse de iustitia fidei.Est ergo pensandũ,ꝙ scriptura sacra non semper allegatur secũdum
sensum totalẽ,perfectum,seu integrũ,quia in eadem authoritate scripturæ multæ particulares sentẽtiæ in-
cluduntur,& ita scriptura talis allegari potest per determinationẽ ad sententias particulares inclusas. Sic
agitur io prędicta etiam scriptura includitur secundũ intentionẽ Moysi,aliquẽ posse in cœlum
ascendere,& in abyssum descendere.Sed hoc credere pertinet ad iustitiam fidei. Ideo bene ait apostolus,
Moysen ista dixisse de iustitia fidei etiã ad literam:quę si quis dixerit impossibilia esse, derogat Chri-
sto,qui descẽdit ad inferos,& ascendit in cœlos,ob id Moyses prohibet dicere, Quis ascendit in cœlum? Lucę.24.
» [SED quid dicit scriptura?] in Deuteroñ.de iustitia fidei.Et respõdet,[PROPE est verbum].i.sermo salu Act.1.
» tis,fideiq; doctrioa,[IN ore tuo] ad loqueodũ.[ET in corde tuo] ad credendũ. Iam enim deus omnibus Deut. 30.
» obtulit verbũ salutis,[HOC est verbũ fidei quod prędicamus] .i.verbũ istud,quod (teste scriptura) prope
est tibi in ore & corde,est verbũ Christi,vel scriptũ de Christo,quemadmodũ ipse in Euangelio loquitur, Iohan.5.
» De me ille.s.Moyses,scripsit,quod nos apostoli euãgelizamus,dicentes,[QUIA si cõfitearis]ò Christia-
B ne seu homo quicunque,[IN ore tuo dñm Iesum] esse regem Messiã,& filium dei corã hominibus,eriam
» coram infidelibus,si ratio exigat.Vel si solus es corã deo,[ET in corde].i.intellectu[TUO,] qui est fidei
» subiectũ,[CREDIDERIS] fide formata,[QUOD] deus pater vel trinitas[illũ suscitauit à mortuis,salu- Act.2.
uus eris] salute perpetua.de qua ait propheta,Vere in dño deo nostro salus Israel.Christus enim testatur, Hier.3.
Qui me confessus fuerit corã hominibus,confitebor & ego eum coram patre meo. Et Iohãnes, Quis est Matth.10
qui vincit mundũ,nisi qui credit,quoniã Iesus est filius dei? ¶ Deinde ostendit Apostolus,ꝙ vera iustitia 1.Iohan.5
» habetur & exercetur per fidem.[CORDE enim creditur ad iustitiam] .i.corde credendo tcudit seu profi EPIST.
cit homo ad iustificationis adepoonem vel augmentationem.Credendo enim meretur homo peccati te- Daniel.6.
missioncm,gratiæ infusionem,iustitiæ exercitaoonem.Fides autem informis disporit ad hæc. Fides vero Roma.3.
formata.i.charitati vnita,auget ae perficit ista.Per fidem coim habitat Christus in cordibus oostris secun-
» dum apostolũ.Secundum Lucã quoque,deus fide purificat corda hominum, [ORE autem cõfessio fit ad Act.15.
salutem] æternã adipiscendam.Quia (vt dictũ est) per confessionem Christi prędictam meretur homo
vitam æternã.Confessio quippe oris,est effectus fidei cordis,quemadmodum orario vocalis, effectus est Esaiæ.28
» latriæ,& eleemosyoarum largitio effectus est misericordiæ.[DICIT enim scriptura,Omnis qui credit in Rom.9.
» illum,non confundetur.] Hoc in fine præcedentis cap.expositum est. [NON enim est distinctio Iudæi &
Græci].i.gentilis fidelis,qnantum ad consequutionem salutis & gratiæ Christi.In omni enim genere, qui Act.10.
C timet deum,& operatur iustitiam,acceptus est deo:apud quem non est personarũ acceptio. Ideo omnes
» generaliter saluantur & iustificantur per fidem.[NAM idem dñs omnium,] ratione generalis dominii:de Hester.13
quo scriptum est,Domine rex omnipotens in dinone tua cuncta sunt posita.Et alibi,Deus cœlorum,crea Iudith. 9.
tor aquarum,& dñs totius creaturæ,[OMNES in omnes qui inuocãt illum].i.omnium bonorum atq; pul
chrorum ac desiderabilium opulentia plenus,sufficiens ditare omnes,qui intimo cordis affectu eius pie- Psal.144
tatem implorant,imò indesinenter ditans huiusmodi.Prope enim est dominus omnibus inuocãtibus eum.
» [OMNIS enim quicunque inuocauerit nomen dñi].i.ipsum dominum nomine designatum ,[SALVUS Ioelis.2.
erit] modo in spe per gratiam,postmodũ in re per gloriã,si tamen perseueráter ac rationabiliter inuocet.
Hoc apud Iohelem enim scriptũ est. ¶ Deinceps probat,ꝙ adeptio salutis per inuocationẽ præsupponit
» fidem.[QUOMODO ergo inuocabunt eum].s.deum vel Christũ,[IN quem non crediderunt?] Nequa-
quam,Inuocatio enim fidẽ præsupponit,sicut alibi dicit Apostolus, Accedentẽ ad deũ oportere credere. Heb.11.
Sed videtur obuiare,quod ait saluator Samaritanæ,Vos adoratis quod oescitis.Et respondendũ,ꝙ Sama Iohan. 4.
ritani non habuerunt fidẽ,quę est virtus theologica,sicut nec hæreticus discredẽs in vno articulo fidei. nõ
enim receperunt libros ,pphetarũ,propterea nec veraciter adorauerunt. Vnde Christus adiecit, Eos qui
» adorant in spiritu & veritate adorate oportet. [AUT quomõ credẽt ei].s.deo,[QUEM non audierũt].i.
de quo nihil dictũ est eis?Fides enim est ex auditu.Nã (teste philosopho) auditus est sensus disciplinę.Cũ 2.Cor.12
D ergo fides non habeatur oisi per reuelationẽ alterius,oportet vt primũ audiatur, vel per loquutionẽ Iter-
» nam ab aogelo,vel per loquutionẽ exteriorem ab homine. [QUOMODO autẽ audient sine prędicante?]
.i.annuntiante?Loqnitur autem Apostolus de auditu exteriori per hominem ,quia hoc modo cõmuniter
adducti sunt homines ad fidẽ.Nihilominus secundũ Dionysium quidam gentilũ solo angelorum ministe
» rio ad fidẽ coouersi sunt. [QUOMODO vero prædicabunt] .i.qua authoritate vel efficacia prędicationis Dionys.
» officiũ assument vel exequentur hi,per quos alii cõuertendi sunt, [NISI mittantur?] à deo qui det eis os Luc.21.
& sapientiã,miraculorumq; gratiam?Actus nanq; prędicandi præsupponit authoritatẽ officii,ideo opor- Esa.52.
» tet vt à deo vel eius vicem gerente prędicator verbi dei mittatur.[SICUT scriptũ est. Quàm speciosi pe Naum.1.
des euangelizantiũ pacem,euangelizantiũ bona].i.valde decori sunt pedes & gressus atque affectus apo Esa.52.
stolorum prędicantiũ reconciliationem mundi factã per Christũ,& bona seculi futuri, quæ oculus nõ vi- Esaiæ.64
dit,nec auris audiuit.Hoc ad literam dictũ est de prędicatione euangelicæ legis per apostolos, quibus di- 1.Cor.2.
xit saluator,In quamcunq; domũ intraueritis,primũ dicite, Pax huic domui.Nostra tamen translatio con Matth.10
tinet sic,Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis & prędicantis pacẽ,annuntiantis bonum.Ponit Esa. 52.
» enim Esaias singulare loco pluralis . [SED oon omnes obediunt euangelio] .i.annuntiationis nostræ de Esa.53.
» Christo fidẽ recipiendo.[ESAIAS enim dicit,Domine,quis credidit auditui nostro?] .i. mysteriis Chri-
sti,quæ ego,aliique prophetæ à spiritu sancto audiuimus,& aliis audienda proponimus? Tanquam dicat,
Pauci credent.Hoc tamen ad literã de populo Iudæorũ prædictum est,quorũ pauci conuersi sunt. Vnde

Iohan.12. in Iohāne legitur, Cū tanta signa feciſſet corā eis Ieſus, nō credebāt in eū: vt ſermo Eſaiæ impleretur quē E
Eſaiç. 53. dixit, Dñe, quis credidit auditui noſtro? [ERGO fides] eſt [EX auditu] tam eius q in fide inſtruitur, quem „
oportet audire prædicantē: q̄ eius q̄ prædicat, quē oportet audiri. [AVDITVS autē] qui ad fidē exigitur, „
Heb.4. eſt [PER verbū Chriſti] quod venit ad aures corporis, & aperit aures mētis. Niſi enim „ponderetur ver- „
bum dei, nō eſſet auditus, fidē diſpoſitiue inducēs. Ipſe vero habitus fidei, non eſt niſi à deo per creationē.
[SED dico,] interrogādo vt magis apte reſpondeā. [NVNQVID nō audierunt?] prædicationē Euange „
Pſalm.18. lij, qui obedire noluerūt? Quaſi dicat, Vtiq; audierunt. quod „bat authoritate Pſalmiſtæ, [ET quidem in „
omnē terram] Iudææ, vel in principales plagas terræ [EXIVIT ſonus eorū] .i. prædicatio apoſtolorum, „
FINIS. [ET in fines orbis terræ] exierunt [VERBA eorū,] quia vbiq; prædicauerūt apoſtoli per ſeipſos & ſuos „
Marci. 16 diſcipulos, vt patet in diuerſis legēdis & hiſtoriis. Iohānes quippe impleuit Chriſti eccleſiis Aſiam, Petrus
Italiā, Andreas Achaiam, Matthæus AEthiopiā, Thomas Indiā, Bartholomæus Armeniā, Paulus totum
Eſa. 52. pene orbē. Hinc enim ſcriptū eſt, Parauit dominus brachiū ſanctum ſuū in oculis omnū gentiū. Et, Vide- „
Pſalm.97 runt omnes termini terræ ſalutare dei noſtri. ¶ Deinde oſtēdit inexcuſabilitatē Iudæorum. [SED dico,] „
quærēdo, [NVNQVID Iſrael] .i. populus Iudæorū [NON cognouit] Chriſtū & eius doctrinā? Probat au „
tem Apoſtolus quod vtiq; cognouerunt. [PRIMVS Moyſes] .i. prophetarū prēcipuus, & eius quod iam „
Deut.32. ſubditur primus aſſertor, [DICIT] in Deut. [EGO ad æmulationē vos adducā, in nō gentē, in gentē inſi „
pientē, in iram vos mittā.] Translatio Hieronymi talis eſt, Ego „puocabo eos in eo qui nō eſt populus, & F
in gente ſtulta irritabo illos. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Loquitur autē in perſona dei, vt ſit ſenſus,
Ezec. 14. Ego ad æmulationem .i. inuidiā vos Iudæos adducā, non efficienter, ſed pmiſſiue: quomodo per „pheram
dico, Propheta cum errauerit, ego dominus decepi propheta .illum: in non gentē. i. gentiles, ita q̄ eis inui-
Eſa. 2. debitis cum receperint libros prophetarum ac legis, & in Chriſtū crediderint, ſicut iam diu cernimus ad-
Iohelis. 3. impletū in gentem inſipientem .i. idola colentē, quod eſt ſumma ſtultitia, & diuinorum cognitionibus de-
ſtituta. ¶ Dicuntur autē gentiles, non gens. Primo quoniā tēpore ſuæ idololatriæ nō pertinebant ad deū,
Matth. 15 nec erant plebs eius. Secundo, quia ob vitæ ſuæ vilitatē à Iudæis reputabantur vt canes. Nā Chriſtus a ſſe
Exo.22. rit, Non eſt bonū ſumere panem filiorū, & mittere canibus. Et Moyſes, Proiicietis ea canibus. Vbi per ca-
nes ſignificantur gentiles. Vel ſic, Ego ad ęmulationem .i. inuidiam contra Chriſtum vos inducam in non
gentem, in gentem inſipientem .i. ita vt derelicti à me propter veſtram malitiā, efficiamini non gens mea,
& populus ſtultus. In iram vos mittam .i. in indignationem & iracundiam contra Chriſtum & eius diſci-
pulos miti à dæmone permittam. Vel, in iram .i. in vindictam iuſtitiæ meæ, videlicet in pœnam vobis à
Romanis inflictam, mittam vos, effectiue propter peccata in Chriſtum commiſſa. ¶ Poſt hæc oſtendit
Apoſtolus authoritate Eſaiæ Iudæorum excæcationem propter ſuam contra Chriſtum peruerſitatem, &
gentilium illuminationem. [ESAIAS autem audet] .i. audaciter ſe habet prænuntiādo cæcitatem Iudęo- „
G rum, illuminationemque gentium. Ex qua prænuntiatione imminebat ei perſequutio à Iudæis ſui tempo-
Eſa.65. ris, imò & periculum mortis. [DICIT] in perſona Chriſti. [INVENTVS ſum] per fidem & contem „
plationem, [A non quærentibus me] .i. à gentibus, qui me non requirebant, quouſque miſi ad eos apoſto-
los meos, & ita eos miſericorditer præueni, [PALAM,] non per ſpeciem, ſed fidem illuminatam, per ſcri „
pturas & ſigna [APPARVI his, qui me non interrogabant] .i. prædictis gentibus, qui non ſciſcitabantur „
ab aliis, quomodo poſſent venire ad me. [AD Iſrael autem] .i. populū Iudæorum [DICIT] Eſaias cap. „
præmenorato in Chriſti perſona. [TOTA die] .i. aſsidue eo tempore, quo inter Iudæos conuerſabar ac „
Ibidem. docui [EXPANDI manus meas] corporales ac ſpirituales [AD populum non credentem & contradi- „
centem mihi] ingratos, perfidos, atque blaſphemos Iudæos, quibus varia beneficia ſpiritualia & corpo-
lia præbui, eſurientes alendo, ægros ſanando, ignorantes docendo, & tandem in cruce pro eorum ſalute
Iohan. 15. brachia extendendo. ¶ Quia hoc loco dicit Apoſtolus, Iſrael, ſeu Iudæos non cognouiſſe Chriſtū, confi-
derandum quomodo hoc intelligendū ſit. Quidam igitur dicunt quod legiſperiti ſciuerunt eum eſſe Chri
ſtum, propter miracula & ſcripturas. Vnde Nicodemus legiſperitus dixit, Scimus quia à deo veniſti ma-
Iohan.3. giſter. Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi fuerit deus cum illo. Ex inuidia ergo auerte-
Matth. 2. runt populum, ne crederent eum eſſe Chriſtum. Gloſſa vero affirmat Iudæos ſic cognouiſſe, vt nec ratio-
ne nec authoritate contradicere potuerint: ſed non vere cognouerunt, ita vt menti eorum bene ſederet.
Thomas dicit (de cuius dicto ſæpe miratus ſum) idem dicit Ambroſius, q̄ certe nouerunt eum eſſe Chri H
Act.3. ſtum in lege promiſſum vt hominem, ſed non cognouerunt naturam eius diuinā. Verum cum Petrus apo
1.Cor.2. ſtolus apertiſsime dicat, Fratres, ſcio quia per ignorantiā peccaſtis, ſicut & principes veſtri. Et Paulus, Si
Matth.16 cognouiſſent (inquit) nunquā dominū gloriæ crucifixiſſent. Chriſtus quoque phariſæos redarguit, quòd
Daniel.9. eius aduentum non cognouerunt ex vaticinio Danielis, qui tēpus illud determinauit, Faciem (inquit) cœ
Auguſt. li iudicare noſtis, ſigna autem temporum non poteſtis. Vnde ſecundum Auguſtinum, diuino moderamī-
ne factum eſt, vt prius Chriſti aduentus eſſet occultus, quoniam ſi manifeſtus fuiſſet, nemo illum iudica-
re aut occidere præſumpſiſſet. Hinc igitur puto Iudæos ſic agnouiſſe Chriſtum, ſicut cognouerunt diabo
li, qui à principio natiuitatis vſque ad horam paſſionis, nunquā habuerunt certam & ſtabilem de Chriſto
notitiā, ſed coniecturalem, nutantē atq; ambiguā. Interdum enim viſis aliquibus mirabilibus Chriſti dixe-
Matth. 4. runt, Scimus quis ſis Et, Ieſu fili dei, quid veniſti torquere nos? Interdum vero viſis humilitatibus & pœ-
Matth. 8. nalitatibus eius, æſtimauerunt eum non eſſe Chriſtum. Propter quod mortem eius procurauerunt. Ita Iu-
Lucæ. 8. dæi quandoque veriſimiliter ſuſpicabantur eum eſſe Chriſtum, vt cum dixerunt, Si tu es Chriſtus, dic no-
Matth. 4. bis palam. Quandoque autem ſcandalizabantur in verbis, factis, ac paſſionibus Chriſti, putantes eum nō
Iohan.10. eſſe Chriſtum. Tandem vero, præualente inuidia, & facerdotum ac legiſperitorum perſuaſione populum
Matt.27. auertente, pene omnes opinati ſunt eum non eſſe Chriſtum, dicentes concorditer, Sanguis eius ſuper nos
Iohan.18. & ſuper filios noſtros. Et, Si non eſſet hic malefactor, non tradidiſſemus eum.

A CAP. XI [DICO ergo, Nunquid repulit deus populum suum?] ARTIC. XV.

DE reprobatione Iudæorum iam multa cõmemorauit apostolus, ne ergo ex hoc gentiles occasionem acciperent spernendi ac insultandi Iudæis, ostendit apostolus genus Iudæorũ non omnino esse abiectum, [DICO ergo] per modum interrogantis, vt aliorũ quęstioni respondeam, [NVNQVID repulit deus populũ suũ?] Nunquid omnino abiecit Iudęos? [ABSIT. Nam & ego] Paulus apostolus [ISRAELITA sum] natus [EX semine Abrahã, de tribu Beniamin.] filii Iacob. [NON repulit].i.non dimisit, sed gratioſe vocauit [DEVS plebẽ ſuam (Iudaicam) quã præſciuit] per approbationẽ.i.quam prędeſtinauit ad vitã, videlicet apoſtolos & alia multa milia Iudęorũ. Et hoc declarat apoſtolus per ſimile, quod cõtigit ſub Helia. [AN neſcitis].i.cire & cõſiderare debetis, [IN Helia].i.de Helia propheta, [QVID dicit ſcriptura, quẽadmodũ interpellat].i.ad iudicandum inuocat [DEVM] zelo iuſtitiæ, non affectu inuidiæ, [ADVERSVS Iſrael?].i. decẽ tribus idololatriæ dęditas, dicens, [DOMINE, prophetas tuos occiderunt] tempore Achab & Iezabel. Quoniam reprehendent idololatriam eorum: [ALTARIA tua ſuffoderunt].i. funditus deſtruxerunt, ne remanerent loca cultui tuo diuini. Solebant autem filii Iſrael etiam boni, immolare in excelſis ſeu locis ſublimibus conſtructis ſilie primo altaribus, [ET ego relictus ſum ſolus] cultor tuus. Putabat nanque Helias omnes bonos in Iſrael fuiſſe occiſos, præſertim prophetas: neſciens quomodo Abdias procurator Achab abſcondiſſet een
B tum quinquaginta prophetas in ſpeluncis. Spiritus enim prophetiæ, nec ſemper, neque de omnibus ſimul illuminat corda prophetarum: quia & donum prophetiæ non ineſt per modum habitus. Vnde cum Dauid dixiſſet ad Nathan propheram, quomodo veſſet ædificare domum domino, ſtatim reſpondit, Omnia quæ ſunt in corde tuo fac. Quod paulo poſt deus prohibuit. Helifæus quoque de muliere Sunamite loquens, Anima eius (inquit) in amaritudine eſt, & dominus celauit me. Properea dicit Gregorius, quòd prophetæ ex magno vſu prophetandi, quædam dixerunt per ſpiritum proprium quæ putabant ſe dicere per ſpiritum prophetiæ. Hoc tamen de ſcripturis propheratum veritatẽ non habet: quoniã nihil ſcripſerũt niſi per ſpiritum ſanctũ. [ET quærunt animã meã] .i. vitam meã extinguere quærunt. Iezabel enim cum ſuis miniſtris quęrebat Heliam occidere. [SED quid dicit illi] Heliæ [DIVINVM reſponſum?] tollens eius errorem. Deinde ponitur reſponſio dei. [RELIQVI mihi].i.ad gloriam nominis mei ab idololatria præſeruaui, [SEPTEM milia virorum.] Hoc dicitur, vel quia tot erant determinatæ, vel ad deſignandum vniuerſitatem bonorum relictorum. Per ſeptenariũ enim vniuerſitas, per millenarium vero perfectio deſignatur. Porrò de mulieribus, & his qui infra annum viceſimum erant, deum colentibus, non fit mentio ſecundum conſuetudinem Hebræorum, qui nec pueros nec fœminas ſoliti ſunt numerare. Hi tamen forſan plures fuerunr, quàm viri: maxime, cum fœminæ ſoleant eſſe deuotiores viris, [QVI non curuauerũt genua (ſua) ante Baal] deum Achab & Iezabel. [SIC ergo
C uchtus Chriſti, ſeu prędicationis apoſtolorum, de quo ſcriptum eſt, Ecce nunc tempus acceptabile, [RELIQVIAE].aliqui pauci ex multis deo relicti.i.a deo conſeruati, [SECVNDVM electionem gratiæ] id eſt, per gratioſam electionẽ, vel per gratiam ex diuina electione procedentẽ, [SALVAE factæ ſunt] .i. liberatæ, vocatæ, & iuſtificatæ per Chriſtum. [SI autem gratia] id eſt, ſi per gratiam ſalutem hanc conſequutæ ſunt [IAM non ex operibus] id eſt, non propter merita propria ſunt ſaluatæ. Ideo dicit alibi Apoſtolus, Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Et Chriſtus, Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos. [ALIOQVIN gratia iam nõ eſt gratia] id eſt, ſi dicam tur ſaluæ factæ iſtæ reliquiæ per gratiam & etiam propter merita, tunc gratia non erit gratia, quia non gratis præſtatur, ſed erit debitum. Dictum eſt enim ſupra, Et qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. [QVID ergo] reſtat concludendum ex his? Hoc vtique quod ſubditur, [QVOD quęrebat Iſrael].i. cõis & maior pars Iudæorum, [HOC non eſt conſequutus].i. ſaluationẽ veram per Chriſtum. [ELECTIO autẽ].i. prędictæ electæ reliquiæ, [CONSEQVVTA eſt] gr̃am iſtã. [CAETERI vero] Iudęorũ [EXCAECATI ſunt] corde, [SICVT ſcriptũ eſt, Dedit] nõ influcdo malitiam, ſed pmittendo eandẽ, [ILLIS excæcatis Iudæis, [DEVS ſpiritũ cõpunctionis] .i. animũ inuidionis eos pungentem ex inuidia Chriſti ac Chriſtifidelium, dedit que eis hoc modo [OCVLOS] interiores [VT non videant].i. rationem obtenebratã, ne Chriſtum & eius myſteria intelligant, [ET aures] cordis,
D [VT non audiant] obedienter prędicationem Euangelii. [VSQVE in hodiernũ diem.] Hæc dictio, vt, tenetur hic conſecutiue, non cauſaliter. Noſtra translatio continet ſic, Audite audientes, & nolite intelligere: & videte viſiones, & nolite cognoſcere. Excæca cor populi huius, &c. [ET Dauid dicit] in pſalmo, [FIAT menſa eorum coram ipſis in laqueum] id eſt, menſa Iudæorum illaqueet eos. Quod & factum eſt. Siue per menſam intelligatur ſacra ſcriptura, quam Iudæi carnaliter intelligendo, laqueo dæmonum ſtrangulantur. Siue menſa, quã Chriſto crucifixo fecerunt, offerentes ei acetũ & fel. Propter quam menſam meruerunt illaqueari. Vnde prædictis verbis præpoſuit Dauid in Chriſti perſona, Et dederunt in eſcam meã fel, &c. Poteſt quoq; p menſam intelligi corporalis menſa Iudęorũ, quando poſt Chriſti aſcen ſionem congregati ſunt in Hieruſalẽ, vt paſcha celebrarent & epularentur, & antequam egrederentur, à Romanis obſeſſi ſunt. Quęlibet harum menſa facta eſt eis, [ET in captionem,] qua capti ſunt ab inuiſibilibus ac viſibilibus hoſtibus. Sdęmonibus quantũ ad animam: & Romanis quantum ad corpora, [ET in ſcandalum].i. ruinã de vno pęccato in aliud, [ET in retributionẽ illis,] aliarum pœnarũ ipſis inflictarũ in vltionẽ ſanguinis Chriſti. [OBSCVRENTVR oculi eorum (interiores) ne videãt].i. lumine fidei priuentur, ne ſuũ errorẽ aut Chriſti veritatem intelligant, [ET dorſum] eorum affectum, qui more dorſi onera cordis portat [SEMPER incurua] à rectitudine iuſtitiæ atque amore cœleſtium ad iſta terrena. Vel, dorſum eorum ſemper incurua.i. ſeruituti aliorum ſubiice eos: ſicut iam cernimus factum, quia Iudæi vbique ſeruiunt aliis. Sic enim in pſalmo habetur, Diuertir ab oneribus dorſum eius. [DICO ergo, Nunquid ſic

1. Reg. 19
Deut. 16.
3. Reg. 3.
3. Reg. 18
2. Reg. 7.
4. Reg. 4
Grego.
3. Reg. 19
Num. 1.
Eſa. 46.
2. Cor. 6.
Tit. 3.
Iohan. 15.
Eſa. 6.
Rom. 4.
Pſal. 68.
Iohan. 19
Pſal. 68.
Pſal. 80.

offenderunt [EXCAECATI Iudæi vt caderent?] à statu salutis, videlicet vt ex eorum peccato nulli se- E
quatur vtilitas? [ABSIT.] Non enim pmitteret deus mala, nisi aliqua bona consequerentur ex eo [SED „
illorũ delicto].i.Iudęorũ obstinatio atq; pfidia, [SALVS est gentibus].i.occasione salutis gentilibus præ- „
Act.13. buit: quia Iudæis prędicationem Christi & apostolorum spernentibus, facta est iusta ad gentes transmi- „
gratio, prout in Actis Paulus Barnabasq; dixerunt, Vobis oportebat primum loqui verbum dei: sed quia „
repulistis illud, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis dominus, [VT illos æmulętur] id est, „
quatenus Iudæi imitentur gentiles ad fidem conuersos, exemplo eorum fidem amplectendo, sicut iam „
particulariter factum est, & circa finem seculi generaliter fiet, cum venerit Helias, & restituerit omnia.
Matth.17 [QVOD si delictum illorum].i.incredulitas Iudæorum [DIVITIAE sunt mundi].i.occasio spiritualium »
diuitiarum, videlicet cœlestium gratiarum gentilium, sicut iam dictũ est, [ET diminutio eorum].i.si de- »
pauperatio vel paucitas Iudæorum ad fidem conuersorum, puta apostoli, [DIVITIAE (sunt) gentiũ.i. »
instrumentales eausæ, per quas spiritualiter ditatæ sunt gentes, participando copiosa munera gratiæ Chri »
Act.22. sti, [QVANTO magis plenitudo eorum?].i.omnimoda & plena conuersio Iudæorum, in fine mundi futu »
ra, vtilis tunc erit alijs? Bonum enim est potior eausa boni, q̃ malum. [VOBIS enim dico gentibus] ad fi »
dem conuersis, [QVANDIV quidẽ ego sum gentium apostolus].i. ad gentiũ conuersionẽ specialiter de- »
putatus. Sicut dominus aiebat ad me, Vade, quia ad gentes longe mittam te. Hoc autem fuit toto tempo-
re prędicationis meæ, [MINISTERIUM meum honorificabo].i. apostolatus mei officium. (actum prędicatio- „
nis reuerenter implebo, faciendo vltra debitum, intendendo videlicet non genium solum, sed & Iudæo- F
rum conuersioni [SI quo modo(.i.aliquo modo) ad æmulãdum] fidem meã [PROVOCEM] verbis, si- »
gnis ac moribus [CARNEM meam].i.Iudæos mihi carnali affinitate coniunctos [ET saluos faciam] dif »
positiue ac instrumentaliter [ALIQVOS ex illis.] Scio enim me non omnes posse conuertere, cum hoc »
in fine mundi futurum sit. [SI enim amissio] id est, perditio [EORVM reconciliatio est mundi].i. gentiũ »
Zach.10 lium occasionaliter, [QVAE assumptio].i. quis erit fructus electorum Iudęorum ad fidem, [NISI vita ex »
mortuis?] id est, spiritualis viuificatio gentium, à morte peccati resurgentium, per prædicationem electo-
rum Iudæorum, videlicet apostolorum? Magis enim proficere debet electorum assumptio, quàm repro-
borum repulsio. ¶Denique, quod Iudæi quandam habilitatem habeant ad conuersionem, nec de eis
desperandum sit, manifestat Apostolus per similitudinem delibationis & massæ, radicis quoque & rami.
Delibatio autem est modicum quid de re aliqua sumptum, ad experiendum valorem totius. Itaque agit. „
[QVOD si delibatio sancta est] id est, si paruus grex ex multitudine Iudæorum ad gratiam dei assum- „
ptus, videlicet ordo apostolorum & aliorum ex Iudaismo credentium, sanctus est, [ET massa] id est, tunc „
etiam tota multitudo poterit sanctificari. [ET si radix sancta] id est, eum ipsi patriarchæ & prophetæ, „
de quibus velut de radicibus pullulauit plebs Iudæorum, fuerint sancti, [ET rami] id est, nati ex eis po- „
Eccl.44. terunt sanctificari. Hæ ergo similitudines intelligendæ sunt, quantum ad potentiam seu aptitudinem, non G
quantum ad actum, quia & delibatio, massa, radix & ramus non conueniunt hominibus, nisi metaphori-
ce. ¶Deinceps apostolus reprimit gentes à contemptu Iudæorum, eo quòd gentes per fideles Iudæos
conuersi sint. [QVOD si] id est, quanuis [ALIQVI ex ramis] id est, populo isto ex patriarchis nato, „
Matt.21. [FRACTI sunt].i. à fide & gratia patriarcharum alienati ac mortui, [TV autem] gẽtilis [CVM oleaster „
esses].i. propter peccata tua, similis oliuæ sylueſtri, amaræ ac sterili [INSERTVS].i. diuina miseratione „
incorporatus atque per gratiam adunatus [ES in illis].i. id est, in ramis sanctis ac stantibus, scilicet aposto- „
lis, cæterisque electis Iudæis. Vel, in illis, id est, loco ramorum fractorum, [ET socius radicis] id est, col- „
lega & consors seu participeps patriarcharum, imitando fidem ipsorum, [ET pinguedinis oliuæ] id est, „
socius spiritualis opulentiæ, consolationis & gratiæ apostolorum seu electorum Iudæorum, quorum qui-
Psalm. 51. libet erat sicut oliua fructifera, in domo dei [FACTVS es. Noli gloriari] inaniter & superbe [ADVER- „
1.Petr.1. SVS ramos] fractos. i. infideles Iudæos, quali non posſent reparari. [QVOD si gloriaris] contra illos ina- „
niter, ecce dico tibi verbum, per quod poteris errorem tuum aduertere, [NON tu radicem] id est plebem „
Iudaicam [PORTAS,] eam sustentando aut roborando, [SED radix] id est, plebs ista portat [TE,] do- „
cens ac roborans te in via Christi. Gentiles enim ex Iudæis spiritualiter nati sunt, recipiendo per eos fi-
dem & Euangelium Christi, idcirco non debent insultare Iudæis. ¶Deinde apostolus soluit obiectionem
gentilium arguentiũ se posse gloriari contra ramos fractos, quanuis non contra radices, ramosq; stantes. H
[DICIS ergo] tu gentilis, [FRACTI sunt rami].i. Iudæi à gratia exciderunt, [VT ego inserar] secun- „
Esa.7. dum modũ iam declaratũ, [BENE].i. ita sit & verum dicis. Nam [PROPTER incredulitatem] suam & „
cordis obstinationem [FRACTI sunt, tu autem fide,] virtute & merito fidei tibi concessæ [STAS] cor- „
de erectus ad deum. Veruntamen [NOLI altum sapere].i. superbire, vel de teipso sublimiter quid sentire, „
præferendo te illis: quasi tu tantũ dilectus sis deo, vt deus permiserit illos frangi, quatenus tu inseraris. Illi
enim fracti sunt directe & per se, propter suã incredulitatem: sed propter tuam insertionem fracti sunt in-
directe & occasionaliter. [SED time] iudicia dei, filiali ac casto timore. Hoc quod dictum est, Noli altum „
Psal. 130. sapere, quidam allegare solent aduersus studiosos, qui libros difficiles & profundos legere solent, non in-
telligentes mentem apostoli, neque pensantes formã & finem introductionis horum verborum. Aliqui ta
men ambulane in mirabilibus sup se, quibus melius esset circa propriorũ vitiorum eradicationem, atq; do
minicæ passionis meditationẽ occupari assidue. Cur autẽ gentilis contra Iudæum superbire non debeat,
Matth. 8. subditur, [SI enim deus naturalibus ramis].i. Iudæis filijs prophetarum ac patriarcharum, qui ratione ori „
ginis videbantur speciaiiter pertinere ad numerũ electorũ, qui à Christo appellati sunt filii regni, [NON „
pepercit,] sed eus propter superbiam dereliquit & spreuit, vide [NE forte nec tibi parcat] qui alienigena „
1.Iohan.2 eras & oleaster. ¶Ex pręinductis infert apostolus saluberrimã admonitionem. [VIDE ergo] ô gentilis „
Christiane. i. diligenter considera [BONITATEM].i. misericordiam [ET severitatem].i. rigorem iusti-

A tiæ [DEI,] vt dicas veraciter cum Psalmista, Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Et rur Psal.100:
" sus, Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas, [IN eos quidem qui crediderunt] peccando & pœ Psal.24.
" nam debitam sustinendo scilicet in Iudæos, vide [SAEVERITATEM] id est districtam dei iustitiã,
" qua illos iuste reliquit, [IN te autem] ad Christum conuersõ, vide [BONITATEM dei] id est cle-
" mentiam dei, [SI permanseris in bonitate] id est in bona & virtuosa conuersatione. [ALIOQVIN
" & tu exciderис] à mystico corpore Christi, atq; à radice ac oliua prædictis, erisq; stirps inutilis, & igni
" traderis. Cum ergo ignoremus an permãsuri simus in bonitate, oportet nos semper esse timoratos atq; Iohan.15.
" solicitos, attendentes & vigilanter implentes illud Deut. Custodi temetipsum, & animam tuam solici-
" te, & ne obliuiscaris verborum dei tui, cunctis diebus vitæ tuæ. [SED & illi] fracti rami, infideles Iu- Deut.4.
" dæi [SI non permanserint] finaliter [IN incredulitate, inserentur] consortio electorum seu radici
" suæ, videlicet patriarchis: & erunt veri filii eorum non solum carnali origine, sed fide ac opere, [PO-
" TENS est enim deus,] cui nihil difficile est, [ITERVM inserere illos] impios iustificãdo, ideo despe Iob.8.
" rãdũ non est. [NAM si & tu] gentilis [EX naturali excisus es oleastro] id est à conuersatione vitiosa Esa.43.
" & sterili liberatus, & per hoc à reipso mutatus, qui eras oleaster naturalis per similitudinem, quoniã in
" gentilitate natus ac enutritus fuisti, [ET contra naturam] id est solitũ cutsum naturæ, quæ non solet
" surculũ malũ inserere arbori bonæ, [INSERTVS] id est intime recopulatus [ES] per fidem, charita Matth.15
" tem & gratiam [IN bonã oliuam] id est oliuæ bonæ, pingui & fructuosæ, videlicet sanctis patriarchis
B atq; apostolis spirituali pinguedine, internæ consolationis, syncerissimæ contẽplationis ac feruidæ dile
" ctionis copiosè repleti,]QVANTO magis hi, qui (sunt) secundũ naturam] id est Iudæi qui sunt na-
" turales rami, vt patuit, [IN SERENTVR] id est incorporabuntur [SVAE oliuæ?] id est populo suo Origenes
electo, si non permãserint in incredulitate. Nẽpe (vt ait Origenes) facilius esse videtur propriæ arboris
ramos suę radici reddere, q̃ inserere alienos. Si ergo gẽtiles inserti sunt fidei apostolorũ ac prophetarũ,
" multo facilius Iudæi inseri poterunt, si tamen fecerint, quod in se est. [NOLO enim vos ignorare (ò)
" fratres mysteriũ] id est diuinũ secretũ, seu occultũ dei iudiciũ, [HOC] quod subditur, [VTNÓ siris vo EPIST.
" bisipsis] id est in propriis oculis [SAPIENTES,] quia cæcitas ex parte] id est q̃ spiritualis excęcatio
" [CONTINGIT in Israel] id est populo Iudæorũ, quæ cæcitas duratura est, [DONEC plenitudo gẽ
" tiũ] id est vniuersitas gentiliũ prædestinata, [INTRARET] statũ salutis, & Christi ouile, [ET sic] Hier.33.
" ingressis gẽtilibus, [OMNIS Israel] id est totus populus Iudęorũ [SALVS fieret] credẽdo in Chri
stũ. Quod erit circa terminũ mũdi, prædicantibus Helia & Enoch, qui patefacta Antichristi nequitia
populũ Iudæorũ tunc superstitẽ existentẽ cõuerterent: quẽadmodũ per prophetã dominus protestatur,
Ecce ego mittã vobis Heliã prophetã, anteq̃ veniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor Malac.4.
patrũ ad filios, & cor filiorũ ad patres. de qua etiã finali Iudęorũ cõuersione & longa eorũ interim de-
C solatione scriptũ est per prophetã, Dies multos sedebũt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sa- Osee.3.
crificio, & sine altari, & sine Ephot, & sine Teraphin. Et post hæc reuertentur filii Israel, & quærẽt do
minũ deũ suũ, & Dauid regẽ suũ, & pauebũt ad dominũ, & ad bonũ eius in nouissimo dierũ. Per Dauid
" autẽ omnes intelligunt Christũ. [SICVT scriptũ est] apud Esaiã secundũ translationẽ septuaginta. Esa.59.
" [VENIET ex Sion] id ex populo Iudæorũ nascetur & egredietur Christus, [QVI eripiat] modo,
" quantũ ad aliquos [ET auertat] in fine mũdi cõmuniter [IMPIETATEM] id est infidelitatẽ & cę
" tera vitia [AB Iacob] id est à populo Iudæorũ. [ET hoc illis à me testamẽtũ] id est euãgelica lex seu
" firma promisio hæreditatis æternæ dabitur Iudæis à me [CVM abstulero peccata eorũ] in fine mũdi Matth.7.
cũ conuertero eos ad Christũ. Sic enim alibi scriptũ est, Reuertetur & miserebitur nostri. Deponet o-
mnes iniquitates nostras, & proiicietin profundũ maris omnia peccata nostra. ¶Porrò trãslatio Hie- Lucæ.3.
ronymi talis est, Timebũt qui ab occidente nomen domini, & qui ab ortu, gloriã eius, cũ venerit quasi
torrens violentus, & venerit Sion redẽptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Hoc fœdus meũ
" cũ eis. [SECVNDVM Euangeliũ quidẽ] id est propter euãgeliũ Christi, cui cõtradicũt, sunt Iudęi iã
" [INIMICI] deo & bonis hominibus. Et hoc [PROPTER vos] id est, ad vestrã vtilitatem, quia (vt Esaiæ.6.
dictũ est) ideo permisit eos deus excæcari, vt eorũ excæcatio esset occasio illuminationis gentiliũ, [SE Iohan.12
" CVNDVM electionẽ aũt] id est propter gratiã eligentis, sunt quidã eorũ [CHARISSIMI] deo. i. fin
D gulariter prælecti, sicut Apostoli, [PROPTER patres] id est vt promissiones factæ patriarchis, im-
plerẽtur, in his electis reliquiis Iudæorũ. Vel, secundũ electionẽ, id est, ob exhibitionẽ beneficiorum dei
eis eollatorum, & quia ad cultum dei specialiter deputati fuerunt, sunt charissimi. Et hoc propter pa-
tres, id est quia de semine patriarcharum sunt. Cur autem propter patres sint charissimi secundum ele
" ctionem subiungitur, [SINE pœnitentia enim] id est sine variatione propositi & dolore [SVNT do
" na] dei gratuita [ET vocatio dei] qua vocat, vel vocare decreuit, electos ad gratiam, hoc est, de-
us non pœnitet de hoc quod aliquibus Iudæorum decreuit atque promisit salutem conferre. Idcirco
sicut promisit patriarchis conuersionem Iudæorum, sic fiet. Vnde scriptum est, Porrò triumphator in 1.Reg.15.
Israel pœnitudine non flectetur: Neque enim homo est, vt agat pœnitentiam. Et Iacobus, Apud Iaco.1.
quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quod ergo in Genesi ait, Pœnitet
me fecisse hominem, metaphorice dicitur. Sicut & illud, Tactus dolore cordis intrinsecus. Vel, sic, Gen.6.
Sine pœnitentia enim hominis præcedente, sunt dona dei & vocatio ad fidem. Non enim propter Ibidem.
meritum proprium quisquam ad fidem vocatur, gratiamque primam fortitur. ¶Ponit præterea san-
ctus Apostolus conuenientiam quandam ad declarandum, q̃ Iudæi tãdem misericordiam cõsequẽtur.
" [SICVT enim aliquãdo] scilicet tẽpore idololatriæ vestræ, [ET vos] gẽtiles [NON credidistis deo]
" sed idolis [NVNC aũt] tẽpore euãgelicæ prædicationis, [misericordiã] i. gratiã dei [CONSECVTI
" estis propter illorũ] videlicet Iudæorũ [INCREDVLITATEM]. i. occasione incredulitatis eorum.

Act.13. Quia illorum damnatio & excisio fuit occasionaliter vestra salus, atque insertio, sicut ostensum est. [ITA & isti] Iudæi [NVNC] tempore gratiæ, [NON crediderunt in vestram misericordiam] id est, non crediderunt quod veraciter misericordiam consecuti essetis. Vel non crediderunt, id est credendo non peruenerunt in vestram misericordiam, id est fidem & gratiam à deo vobis clementer exhibitam [VT & ipsi misericordiam consequantur] hoc est, miseratio vobis impensa fiat eius miserationis aequi
Deut.7, 14.25. rendæ occasio. Quoniam deus, qui nunc misertus est gentibus tandem dignum ducet misereri Iudæis, qui olim fuerunt populus peculiaris. Sic ergo de Iudæis & Gentibus factū est. [CONCLVSIT enim]
Matt.28. id est esse conuicit, seu concludi permisit [DEVS omnia] id est genera hominum scilicet Iudæos & Gentiles [IN incredulitate] Vterque enim populus multoties idolis deseruit, [VT omnium misereatur] id est, quosdam ex omnibus illis conuertat, ac saluet. Hæc dictio, vt, tenetur hic consecutiue, nō causaliter, quia non ideo permisit deus illos errare, vt misereretur eis. Sic enim nostra malitia esset dire
1.Tim.2. ctè causa glorificationis, seu manifestatio pietatis diuinæ, & ita placeret deo. Indirecte tamen est causa eius, vt dictum est, secundū quod bonus deus non permitteret nisi, nisi bona eliceretur ex malo. ¶ Ex consideratione insuper mirabilium, quæ de prædestinatione, ac reprobatione, & eorum quæ sequuntur ex illis inducta sunt, admirans Apostolus, stupens ac tremens exclamat, [ô altitudo] id est sublimis
EPIST. profunditas & profunda sublimitas [DIVITIARVM] id est plenitudinis [SAPIENTIAE] quan tum ad diuina & superiora, [ET scientiæ] quantum ad humana ac inferiora [DEI] omnia cognoscentis. Cuius notitia quanuis in se vna & simplex consistat, multis tamen nominibus designatur secūdum diuersitatem eorum quæ cognoscuntur. Quanta autē sit altitudo sapientiæ & scientiæ dei, ex scri-
Psal.47, 146. ptura aliquo modo innotescit. Ait enim Psalmista, Magnus dominus noster, & sapientię eius non est numerus. Item, Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est & non potero ad eam. Altitudo autē
Psal.118. diuitiarum sapientiæ dei aliud non est, nisi sapientia dei altissima atq; plenissima, [QVAM incompre hensibilia sunt iudicia eius.] Siue per iudicia dei intelligamus dispositiones rerum seu decreta dei de re bus, secundum quod dispositiones istæ sunt in mente diuina, siue effectus diuinæ iustitiæ, quos deus iudicando efficit in rebus: certum est, q; iudicia ista omnem capacitatem mentis humanæ prorsus excedunt, quemadmodum sapientia, scientia, & iustitia vnde procedunt. Propter quod scriptum est, Fortis-
Hier.32. me, magne, & potens, deus exercituum nomen tibi, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu.
Iob.37. Iob quoq; ait, Digne eum inuenire non possumus. Magnus fortitudine, & iudicio & iustitia, & enarra ri non potest. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur sapientes. [ET (quàm) inuestigabiles] sunt [VIAE eius] id est processus seu executiones operum diuinorū, quia nec modum emanationis rerum à deo, nec gubernationis, nec modum beatificationis electorum intelligere possumus. Ideo Salomon dicit, Cunctæ res difficiles, non potest homo eas explicare sermo-
Eccl.1. ne. [QVIS enim cognouit sensum domini?] id est dictamen intellectus diuini de rebus videlicet, quid
Sap.9. deus de creaturis suis facere cogitauit, quid de singulis sentiat, quid de omnibus intra se iudicet? nescit
Esaiæ.40 quoq; homo an amore dignus sit, an odio. Ideo in libro Sapientiæ legitur, Sensum tuum domine quis
Eccl.9. sciet, nisi tu dederis sapientiam, & misericordiam tuam de cœlis? [AVT quis consiliarius eius fuit?]
Sap.9. hoc est, quis dedit deo consilium de dispositionibus & productionibus rerum? Nullus planè, quia non indiget alicuius auxilio, aut doctrina. [AVT quis prior dedit illi] hoc est quis aliquid perfectionis con
Iohelis.1. tulit deo, existens ante eum, [ET retribuetur ei] à deo donum condignum? Nullus vtiq; quia omnia
Esa.40. alia habent à deo quicquid habēt boni, & sunt. Hoc sumpsit Apostolus ex eo quod scriptū est in Esaia,
1.Cor.11. Quis adiuuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo iniit consilium, & instruxit eum &c. [QVONIAM ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia] De huius verbi intel lectu multa dici possent: sed breuiter dico, q; deus est causa rerum in triplici genere causandi. Est enim causa efficiens, causa formalis, formans seu exemplaris, & causa finalis. Dicitur autem causa efficiens ratione potentiæ, qua cuncta creauit: causa exemplaris, ratione sapientiæ, qua vniuersa dispositit & distinxit: causa finalis ratione bonitatis, qua omnia ad seipsum reducit, conseruat, & ad proprios fines inclinat. Quoniam ergo potentia attribuitur patri, sapientia filio, bonitas spiritui sancto, idcirco quod dici-
Psal.32. Iohan.1. tur, ex ipso, proprie refertur ad patrem: quod vero adiicitur, per ipsum, refertur ad filium: (Omnia enim facta sunt per ipsum) & quod subditur, in ipso, refertur ad spiritum sanctum, cui ratione clementiæ cō petit res conseruare, perficere, inclinare ad optima. Et ita in verbis Apostoli notatur trinitas personarum, & distinctiua proprietas causalitatis earum. Veruntamen cum vnaquæque diuina persona, sit verus creator, perfecta causa omnium rerum, & vnicuique earum conueniat potentia, sapientia, & bonitas, ideo de qualibet trium personarum intelligi potest, quoniam ex ipsa, & per ipsam, & in ipsa sunt omnia. Nam & quælibet earum est omnium rerum causa efficiens creando: exemplaris, secundum æternam rationem idęam seu speciem producendo: finalis vniuersa propter debitum finem, & maxime pro
1.Tim.1. pter vltimum finem, agendo, & conseruando. De hoc primo sententiarum aptior locus est. [IPSI (deo vni ac trino) honor & gloria in secula seculorum, Amen.] Nil iustius, nilque ad promerendum efficacius, quàm vt toto corde optemus deum ab omnibus honorificari & glorificari, totisque viribus faciamus hoc ipsum.

CAP. XII. [OBSECRO itaque vos fratres &c.] ARTIC. XVII.

EPIST. OST reductionem Romanorum ad sanctam concordiam, iam instruuntur in moribus. [OBSECRO itaque] per sacrum aliquod rogo [VOS fratres] videlicet [PER miseri
Matth.18. P cordiam dei] hoc est, per pietatem ac bonitatem diuinam, vt propter dignitatem ac reuerentiam eius acquiescatis petitioni meæ. Vel, per misericordiam dei, id est, per effectum diuinæ pietatis, scilicet per gratiam dei, mihi & vobis impensam. Potius autem dicit obse-
1.Cor.7.

A cro quàm iubeo,quia (vt Seneca ait)generosus est animus hominis, & facilius ducitur quàm trahitur. Vnde & Philomeni scribens Apostolus,Fiduciam(inquit)multam habens imperandi tibi,propter charitatem magis obsecro, [VT exhibeatis] id est agatis & sponte offeraris domino [CORPORA vestra] non solum exteriora vestra, [HOSTIAM viuentem] id est viuifice mortificatam, & mortifice viuificatam:quatenus corpora vestra fiant hostiæ per carnalium desideriorum mortificationem seu extirpationem:iuxta illud,Mortificate membra vestra,quæ sunt super terram.Et iterum,Quoniam propter te mortificamur tota die. Sint vero hostiæ viuentes per operationes virtuosas vitam æternã mercantes, [SANCTAM] carnalibus sordibus expurgatam [DEO placentem,] id est ad vltimum finem deique gloriam,ordinatam [RATIONABILE] id est discretum ac moderatũ sit [OBSEQVIVM vestrum] quod deo offertis in corporis vestri castigatione,ne caro vltra vires maceretur & debilitetur, sicque de cætero operum bonorum instumentum esse non possit,& ne nimis delicate tractetur,aut minus insto affligatur.Cum enim corpus sit animæ instrumentum, regendum est secundum exigentiam vtilitatemq; animæ,vt tantum affligatur in parcimonia cibi,potus,somni,vestitus,& omnium exteriorum consolationum,quantum anima ferre potest sine corporis defectione.Idcirco discretio summe necessaria est,quæ est mater & custos ac fotrix virtutum.Propterea enim scriptum & iussum est,In omni oblatione offeres sal.Et Christus,Habete(inquit)in vobis sal.Hinc etiam scriptum est per Hieremiam, Philem.b Col.2. Psal.41. Leuit.2. Matc.9. Hier.48.

B Quia plus fecit quàm potuit,idcirco periit.Corporalis igitur exercitatio moderanda est secundũ quod expedit profectui animæ in interioribus suis. [ET nolite conformari] affectu,actu,consensu, aut similimodo [HVIC seculo] id est mundanis & vanis hominibus.Amicitia enim huius mundi,inimica est deo.Qui ergo voluerit amicus huius mundi fieri, inimicus dei constituetur. Ideo monet Iohannes,Nolite diligere mundum,neque ea quæ in mundo sunt [SEN reformamini] id est amissam dei similitudinem,rursus aequirite, [IN nouitate sensus vestri] id est adipiscendo spiritualem atq; internã mentis vestræ innouationem.Deformati enim sumus in primo parente perdendo originalem iustitiã, per quam deo assimilabamur,& incurrendo originale peccatum & vulnera animæ,quibus primo parenti lapso conformamur.Iubemur ergo exuere veterem hominem cum actibus suis, & induere nouũ qui secundum deum creatus est,vt renouetur,sicut aquilæ iuuentus animæ nostræ,obtinendo quotidie virorem virtutum,& gratiarum cœlestium recentem decorem,sicq; redeamus ad pristinam baptismatis innocentiam, atque originalis iustitiæ conformitatem. Hoc est quod in prima Canonica admonet beatissimus Petrus,Deponentes omnem malitiam,quasi modo geniti infantes rationabiles, lac concupiscite,vt in eo crescatis in salutem.Et Hieremias,Innoua dies nostros sicut à principio. Sic itaq; resonare studete, [VT probetis] id est experimento discatis & experiri possitis per gustum spiritus sancti habitantis in vobis, [QVAE sit voluntas dei] id est quid deus velit,quid deo complaceat:cuius vtiq; voluntas [BONA est]quia non vult nisi bona, [ET beneplacens] electis fidelibus & amicis, qui sunt vnum cum deo per vnionem affectuum, [ET perfecta] id est sanctissima,& cunctis rebus præstantior. Gen.3. Col.3. Psal.102. 1.Petri.2. Thren.5. Psalm.35 1.Thes.4 Mich.6. Col.3.

C Adnertendum autem q̃ voluntas dei quandoq; accipitur pro potentia siue actione volitiua existente in deo qua vult,quæ semper impletur.De qua ait per Esaiam,Consilium meum stabit,& omnis voluntas mea fiet.Et Psalmista,Omnia quæcunq; voluit dominus,fecit.Hæc est voluntas beneplaciti. & secundum hanc aeceptionem voluntatis diuinę procedit expositio iam inducta.Secundo,voluntas dei, dicitur id quod vult,vel signum voluntatis diuinæ.Sicq; præceptũ & consilium,dicuntur voluntas dei, quę non semper impletur.Ideo petimus eam impleti,dicentes,Fiat voluntas tua,sicut in cœlo & in terra.Et de hac quacunq; voluntate potest exponi litera,hoc modo,Probetis,per executionẽ,quæ sit volũtas dei.i.iussio,consultio,prohibitio voluntatis diuinæ:quæ iussio,consultio,&c. est bona inquantũ concernit bona naturæ,& statum incipientium.Est & beneplacens deo ac bonis hominibus,prout respicit bona gratiæ,& statum proficientium.Est quoq; perfecta secundum quod respicit bona gloriæ quæ iubet finaliter appeti,& statum perfectorum.Qui autem sanctam atq; internam vitam ducit,experimentaliter nosci,& gustat quid placeat,& quid displiceat deo.Dum enim remorsum non habet,sed deo sollicite deseruit,& delectatur in ipso,omne peccatum detestans,tunc spiritus sanctus perbibet ei testimonium quod voluntas sua vnita & concors sit deo.Vnde ait Saluator,Si quis voluerit voluntatem dei facere,cognoscet de doctrina an ex deo sit. Psal.134. Matth.6. Esa.58. Iohan.12

C Deinceps iubet Apostolus vt omne obsequium, & exercitium nostrum internum sit rationabile seu discretum. [OTCO enim(id est præcipio)per gratiam quę

D data est mihi,] hoc est,Apostolica authoritate mihi gratiose collata, [OMNIBVS qui sunt inter vos] Iudæis & Gentibus ad fidem conuersis, [NON plus sapere,quàm oportet sapere]id est non magis inuestigare,discutere,contemplari diuina mysteria,fideiq; arcana,q̃ oportet vel expedit, quàm scriptura docet,quàm intellectus vester capere valet . Propter quod Dionysius & Damascenus testantur, Non est audendum aliquid de supersubstantiali deitate asserere, præter ea quæ nobis in sacris eloquiis tradita sunt. Rom.12. Dionysi⁹. Damasc.

C Denique scrutator maiestatis opprimetur à gloria,tanquam temerarius & præsumptor. Idcirco legitur,Altiora te ne quæsieris,& fortiora te ne scrutatus fueris,sed quæ præcepit tibi deus,illa cogita semper. Per hæc tamen & similia non prohibetur bonmilis perscrutatio, profunda & diligens inquisitio sacræ scripturæ in locis difficilibus, & in his quæ huiusmodi loca concernunt: cum dicat Psalmista, Mirabilia testimonia tua,ideo scrutata est ea anima mea.Sed semper in tali studio inniteudum est auxilio gratiæ dei . Propter quod ait idem Psalmographus , Reuela oculo meos , & considerabo mirabilia de lege tua. [SEN sapere ad sobrietatem(id est temperate)& vnicuique] vestrum præcipio sapere, [SICVT deus diuisit mensuram fidei] id est secundum modum,quem fides docet esse seruandum in hoc,vt scilicet vnusquisq; secundum exigentiam sui officii occupet se in perscrutatione diuinorũ.Vel,secundũ mensuram fidei,id est secundum qualitatem donorũ quæ per fidem præstã- Prou.25. Eccl.3. Iohan.15. Psalm.18. Ibidem. Tit.2.

tur. Qui enim maiora dona ſapientiæ & ſcientiæ receperunt, profundius inueſtigare poſsunt diuina, E
Dionyſ. quàm ſimplices, imò vt aſserit Diouyſius, quòd vni cibus eſt, hoc alteri eſt venenum. ¶ Quòd autem
diuerſis diuerſa data ſint dona menſurate diuiſa, diuerſos actus habentia, oſtendit per ſimile in corpore
humano. [SICVT enim in vno corpore (naturali, organico, animato) multa membra] videlicet ocu- „
los, manus, pedes, [HABEMVS, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi] fideles „
Eph.5. [VNVM corpus (myſticum, charitate connexum) ſimus in Chriſto] capite noſtro, à quo motum vir- „
tutum, & vitam gratiæ participamus, ſicut à capite cætera membra, motum & vitam naturalem reci-
piunt, [SINGVLI autem (ſumus) alter alterius membra] id eſt vnuſquiſque noſtrum eſt membrum „
alterius myſticum, puta per ſimilitudinem ſpiritualem. Quoniam ſicut vnum membrum ſeruit atque
communicat alteri ſuam vtilitatem, vt oculus videt toti corpori, manus operantur pro ſuſtentatione
totius corporis: ſic vnus fidelium communicare debet alteri dona ſibi conceſsa. Quemadmodum Pe-
1.Pet.4. trus hortatur, Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes. Gratiæ etenim
Matth.19 gratis datæ, quamuis aliquibus ſpecialiter dentur, ordinantur tamen ad commodum aliorum. Vnde de
EPIST. diuerſitate donorum ſingulis conceſsorum ſubiungitur, [HABENTES (autem) donationes] id eſt ſic „
1.Cor.12. ſinguli ſumus membra alterius, ſed habemus donationes [SECVNDVM gratiam, quæ data eſt no- „
bis, differentes] Hoc eſt, dona diſtincta ſecundum gratiam maiorem, vel minorem nobis impenſam.
1.Cor.7. Vnuſquiſque enim ſuum donum habet à deo, alius quidem ſic, alius vero ſic, ſecundum quod miſericor F
dia & gratia dei maior eſt in vno quàm in alio. Cætera quippe dona ſupernaturalia ſiue gratuita, men
ſuram gratiæ habitualis & primæ, aliquo modo ſequuntur. ¶ Deinde explicat dona iſta diuerſis diuer
ſimode diſtributa, [SIVE prophetiam] id eſt reuelationem ſecretorum, maxime futurorum, huma- „
nam rationem tranſcendentium, ſumus habentes: & hoc [SECVNDVM rationem] id eſt ſecundum „
2.Petr.1. finem & exigentiam, [FIDEI] catholicæ. Prophetia nanq; ordinatur ad fidei roborationem, & pro- „
prie reſpicit ea quæ pertinent ad ſalutem, quæ eſt finis, quem fides docet atque proponit. Ideo ſecundũ
fidei rationem prophetia confertur diuinitus, & ſic habetur à nobis. [SIVE] habentes, [MINISTE „
RIVM] eccleſiaſticum, vt ordinati ſimus membra aliorum, [IN miniſtrando] eis ſacramenta eccle- „
ſiæ, [SIVE qui docet] id eſt gratiam inſtruendi habens, ſit membrum alterius, [IN doctrinam] id „
eſt in exhibitione doctrinæ. [QVI exhortatur] id eſt gratiam exhortationis ſortitus, ſit membũ alio- „
rum, [IN exhortando] eos ad meliora. [QVI tribuit] eleemoſynam, tribuat [IN ſimplicitate] id eſt „
ſimplici intentione, videlicet ad gloriam dei, non propter laudem humanam. [QVI præeſt] id eſt præ- „
Sap.6. latus ſeu princeps, præſit ſubiectis, [IN ſolicitudine] id eſt vigilanter & timorate, perpendẽs illud Sa- „
Mich.6. pientis, Iudicium grauiſsimum, in his qui præſunt fiet. Si enim vnũquẽq; noſtrum, iuxta Michæam pro
phetam, oporteat ſolicite ambulare cum deo ſuo, quanto magis aliorum prælatum, quem vtique tanto
2.Cor.9. ſolicitus conuerſari oportet, quanto plurium animarum conſtitutus eſt cuſtos? [QVI miſeretur] hoc „
eſt, aliis condolet & ſuccurrit, [IN hilaritate] cordis hoc faciat, ne ſuo mœrore miſeruni magis affli „
Iob.16. gat. Vnde de quibuſdam ſcriptum eſt, Conſolatores oneroſi vos omnes. Qui contra ait pſalmiſta, Iu- G
Pſal.111. cundus homo qui miſeretur & commodat. Nec obeſt, quod infra dicit Apoſtolus, Flere cum flentibus.
Quamuis enim qui miſeretur aliis aliquo modo contriſtetur, & lugeat, totum tamen fieri debet, non in
dejectione ſpiritus, ſed in hilaritate: quia ad hoc niti debet, vt alterius miſeriam releuet, eique animo læ
Sap.6. to ſubueniat. [DILECTIO] dei & proximi, ſit [SINE ſimulatione] id eſt non ficta, quemadmodũ „
1 Iohan.3 ſcriptum eſt, Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. Simulatores autem & callidi,
Iob.36. prouocant iram dei. [SIMVS quoque odientes malum] culpæ in nobiſipſis & proximis. Naturam „
vero & gratiam diligamus in omnibus, [ADHAERENTES bono] id eſt virtutibus, ſeu virtuoſis ho „
Eccl.37. minibus. Iuxta illud, Cum viro ſancto aſsiduus eſto. Et iterum ait ſcriptura, Cum videris ſenſatum, ſta
Eccl.6. tim cuigila ad illum. [CHARITATEM fraternitatis inuicem diligentes] hoc eſt, quod fratres ſe in- „
1.Inha.4. uicem diligant. Ne ſitis ſeminatores diſcordiæ, ſed amantes communem charitatem in omnibus, [NO „
1.Petr.4. NORE inuicem præuenientes] ex humilitate. Quilibet enim poteſt conſiderare aliquid boni in alio, „
quod ipſe nõ habet, vel ex alia rationabili cauſa poteſt alteri ptimo reuerentiã exhibere, vel intus in cor
de, vel foris. Exteriore autẽ honore inuicẽ præuenire, maximè pertinet ad æquales, & ſubditos, ac iunio
1.Pet 2. res, & hoc vtique multum nutrit charitatẽ fraternã. Propter quod Petrus, Omnes, inquit, honorate. Et
Matt.22. Chriſtus in Euangelio, Qui maior eſt veſtrum, ſit veſter miniſter. Denique ſcriptum eſt, Quanto ma-
Eccl.3. ior es, humilia te in omnibus, & inuenies gratiam coram deo & hominibus. Aliqui vero ſunt dura cer- H
nice, qui nec honorantes ſe ſciunt rehonorare, nec ſuperioribus ſuis debitam reuerẽtiam exhibere. Iſta
honoratio proximi eſt actus duliæ, quæ eſt virtus, debitam creaturis reuerentiam afferens. [SOLICI „
TVDINE non pigri] ad habendam ſolicitudinem bonam, quæ eſt vigilantia cordis in bonis. Vel non
pigri, ad executionem ſolicitam veræ & intimæ ſolicitudinis. Eſt autem quædam ſolicitudo vana ar-
Prou.11. que ſuperflua, quæ verſatur circa hæc temporalia: de qua Salomon ait, Expectatio ſolicitorum peribit.
Philip.3. Et Apoſtolus, Nihil, inquit, ſoliciti ſitis, [SPIRITV feruentes] calore diuini amoris, ne charitas re- „
Apoc.3. frigeſcat in nobis, & euomat nos Chriſtus, [DOMINO ſeruientes] ſeruitute larriæ, de qua ſcriptum „
Deut.6. eſt, Dominum deum tuum timebis, & illi ſoli ſeruies. [SPE gaudentes] id eſt de certa expectatio- „
Matth.4. nẽ futuræ beatitudinis ſpiritualiter iucundantes in deo, qui vos ad æternam beatitudinem inui-
Hieron. tauit. Propter quod gratiæ referendæ ſunt ei indeſinenter. Nihil enim Chriſtiano felicius, cui pro-
mittuntur regna cœlorum. [IN tribulatione] iuſte vel iniuſte illata, à mundo vel dæmone. eſto- „
Matth.5. te [PATIENTES] repellendo à vobis paſsionem triſtitiæ: quoniam ſcriptum eſt, Beati qui per- „
Iudith.8. ſequutionem patiuntur propter iuſtitiam. Et alibi habetur, illi qui tentationes non ſuſceperunt in ti-
2.Tim.3. more dei & patientia, exterminati ſunt. Denique omnes qui volunt piè viuere in Chriſto, perſeeu-

A tionem patientur. Et per multas tribulationes oportet nos ingredi regnum cœlorum. Idcireo in tribulationibus, tanquam in optima via perueniendi ad deum, oportet nos cordialiter exultare. Ait coim Psalmista, Iuxta est dominus his qui tribulato sunt corde. Et dominus, Cum ipso, inquit, sum in tribula Psalm.33.
» tione, [ORATIONI instantes, necessitatibus sanctorum] id est penuriis seruorum Christi estote Psal.90.
» [COMMVNICANTES] hoc est, communia facientes bona vestra supplendo eorum inopiam. Vnde
» ad Hebræos dicit Apostolus, Beneficentiæ, & communionis nolite obliuiſci, [HOSPITALITATEM sectantes] peregrinos & pauperes recipiendo gratis in propria domo. Iuxta illud, Egenos va- Heb.13.
gosque induc in domum tuam. Item & illud, Hospitales inuicem sine murmuratione. Hinc alibi dicit Esaiæ.38.
Apostolus, Hospitalitatem nolite obliuiſci. Per hanc enim placuerunt quidam, videlicet Abrabam & 1.Pet.4.
Loth, angelis hospitio receptis. Iohannes quoque in sua canonica de quodam peruerso conqueritur, Ip Heb.13.
se non recipit fratres: & eos qui recipiunt, prohibet. Ecce quantum amanda, sectanda & continuanda Gen.18.
est Christianis virtus hospitalitatis, quæ tot Apostolorum testimoniis comprobatur. Nam & Christus Gen.19.
in die iudicii dicturus est reprobis, Hospes fui, & non collegistis me. Idco ait beatus Iob, Foris non re- Iohã. 3.
» mãsit peregrinus, ostium meũ viatori patuit. [BENEDICITE] id est bona dicite & orate pro [PER Matth.25
» SEQVENTIBVS vos, benedicite] eis. [ET nolite maledicere] eis. Repetitio, confirmationis & ma Matth.25
gnæ seriositatis indicium est. Hoc est quod ait Saluator, Orate pro persequentibus & calomniantibus Iob.31.
B vos. Et, Benedicite maledicentibus vobis. Hoc faciendo, veraciter sequimur vestigia Christi. De quo Pe Matth.5.
trus affirmat, Cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Hortor insu- Lucæ.6.
» per vos. [GAVDERE cum gaudentibus] id est, congratulari his, qui de bonis operibus gaudẽt in do 1.Per.2.
mino. Non autem debemus cum peruersis & vane iucundis gaudere. De quibus scriptum est, Mundus
» gaudebit, vos autem contristabimini. [FLERE cum flentibus] condolẽdo afflictis, sicut Iob ait, Fle- Iohan 16
bam quondã super eo, qui afflictus erat: & cõpatiebatur anima mea pauperi. Verũtamen nõ debemus Iob.30.
cum omnibus flentibus æqualiter flere. Est enim fletus alius inordinatus, quo propter amissionẽ tẽpora
lium rerum quis superflue luget. Sic flentibus conflere debemus, compatiendo eorum errori, quatenus
cessent sic flere. Alius est fletus ordinatus propter peccata, seu gloriæ dilationem. Sic flenti conflere de-
bemus, quatenus veniam consequatur, seu gloriam. Non autem vt fletus talis ſtatim tollatur ab eis, nisi
forte per accidens obesset spiritui, inducendo corporis debilitatem, aut aliud nocumentum. Imó sim-
» pliciter gaudendum est de bono fletu alterius. [IN INVICEM sentientes] id est conformantes
» vos mutuo in affectu & intellectu, vt sitis consormes in domino. [NON alta sapientes] de vobismet-
ipsis, id est non magna præsumentes de vobis: sicut ait Psalmista, Domine, non est exaltatum cor meũ,
» neque ambulaui in magnis, [SED humilibus] cogitationibus estote [CONSENTIENTES,] vt Psal.130.
» parua & vilia æstimeris de vobis. [NOLITE esse prudentes apud vosmetipsos] id est in oculis pro- FINIS
prijs, reputando vos sapientes, aut cæteris magis sensatos. Imó si aliquid sapientiæ vel scientiæ in vobis EPIST.
C est, totum deo ascribite, & nolite in vobisipsis inaniter exultare, & simplices spernere. Vnde Salomon 1.Reg.15.
dicit, Vidistis hominem sapientem sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et iterum, Prudentiç tuç Pron.16.
pone modum. Et rursus alibi habetur, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis Pro.26.
» prudentes, [NVLLI malum pro malo reddentes.] Nam & Psalmista fatetur, Si reddidi retribuenti- Pro.23.
bus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Sed nec hoc sufficit, quoniam Christus ait, Be- Esa.5.
nefacite his qui oderunt vos. Et Petrus, Non reddentes malum pro malo, sed econtrario benedicentes. Psalm.7.
In hoc enim vocati estis. Hæc impleri non valent, nisi priuatus amor radicitus extinguatur, & amor di Matth.5.
» uinus mentem prorsus possideat. [PROVIDENTES] hoc est circunspecte seu prouide disponentes 1.Pet.3.
» ac operantes [BONA, non tantum coram deo,] videlicet in secreto, vel quantum ad cordis intentio-
» nem, [SED etiam coram omnibus hominibus,] ne quis scandalizetur in vobis, salua tamen veritate
vitæ, iustitiæ & doctrinæ. Vnde alibi dicit Apostolus, Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et saluz 1.Thes.4
tor, Luceat lux vestra coram hominibus. Et, Videte ne scandalizetis vnum ex pusillis istis. [SI fieri po Matth.5.
» test] quod dicam, [QVOD ex vobis est] id est vestram possibilitatem facite ad hoc, vt sitis [CVM Matth.18
» omnibus hominibus pacem] veram ac spiritualem [HABENTES,] non carnalem & secularem. De Marc.9.
» qua ait saluator, Non veni pacem mittere. [NON vosmetipsos defendentes chariſsimi,] repercutien- Iob.22.
do pereutientem: cum dicat saluator, Si quis percusserit te in vnam maxillam, præbe ei & alteram, sci- Matth.10
» licet quantum ad animi præparationem, [SED date locum iræ] id est vindictæ seu iracundiæ cedi- Luc.12.
D te, ne repercutiendo alium magis prouocetis, vel propriam passionem exerceatis. [SCRIPTVM est Matth.5.
» enim] in Deuteron. [MIHI vindictam] committite, [ET ego retribuam, dicit dominus,] qui facio
iudicium omnibus iniuriam patientibus. Nostra translatio talis est, Mea est vltio, & ego retribuam eis, Deut.32.
» in tempore. [SED si furierit inimicus tuus,] qui te odit, [CIBA illum] pane spirituali ac corpora Psalm.10.
» li si potes. [SI sitit, potum da illi,] & pari ratione, si veste eget, operi eum, [HOC enim faciens, car- Matth.5.
» bones ignis] id est materiam dilectionis [CONGERES] id est congregabis, & pones [SVPER ca-
» put] id est in mente [IPSIVS] Hoc enim extinguere potest rancorem, & inflammare amorem. Hoc
idem Salomon dicit in prouerbiis. Ex quo patet error Iudæorum, dicentium, quòd secundum legis in- Prou.25.
tentionem inimici sint odicodi non solum quantum ad culpam, sed etiam quantum ad naturam. Sic Matth.5.
enim non esset eis benefaciendum, sed malum faciendum. Contra quod scriptum est, Cum ecciderit
inimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiam Iob ait, Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exul
taui, eo quòd inuenisset eum malum. Sed & Samuel deplanxit Saulem hostem suum letalem vsque ad Prou.24.
» diem mortis suæ. [NOLI vinci] per impatientiam [A malo, sed vince] per fortitudinem animi [IN Iob.31.
» bono] id est tua bonitate, [MALVM] alterius, non apponendo malum malo, sed quo alter amplius t.Reg.15.
malignatur, eo tu magis pium te præbeas. Hier.9.

Rom.12. 1.Pet.3. Act.27. 1.Pet.2. RVdiuit Apostolus omnes fideles in moribus generaliter capitulo præcedenti, iam specialiter instruit subditos, dicens. [OMNIS anima,] hoc est, omnis homo existens sub alio. A parte enim significat totum, sicut & in Actibus ait Lucas, Eramus autem vniuersæ animæ in naui, ducentæ septuagintasex, [POTESTATIBVS sublimioribus] id est in potestate constitutis, principibus secularibus, spiritualibusque prælatis. Non solum bonis & modestis, sed etiam dyscolis, [SVBDITA sit] per obedientiam promptam ac humilem, dummodo ni hil præcipiant contra deum & iustitiam. Vnde tyrannis obediendum non erat in his, quibus impugnauerant fidem: & ministri, qui eis placebant martyres persequendo, grauiter peccauerunt: sicut & angeli inferiores, consentientes Lucifero. [NON est enim potestas, nisi à deo] omnipotente à quo processit, atque dependet omnis potestas, creata ac limitata. Quanuis enim potestatis abusio seu nocendi voluntas sit ab animo creato, ipsa tamen potestas à deo profluxit. Propter quod dixit Christus Pilato, Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Et Sapiens dicit, Præbete aures, qui continetis multitudines, quoniam data est vobis potestas à deo, & virtus ab altissimo. [QVAE autem à deo sunt, ordinata sunt] id est sapienter & rationabiliter instituta. Omnia nanque in mensura, numero, & pondere constituit deus. Deniq;, sapientia attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit vniuersa suauiter. Ad sapientem enim pertinet ordinare. [ITAQVE qui resistit potesti) tui per rebellionem, [DEI ordinationi,] id est rei à deo ordinatæ, seu iuri diuino, vel etiam deo, [RESISTIT] quantum in se est. Vnde deus dixit ad Samuelem, Non te abiecerunt, sed me. Et Christus, Qui vos spernit, me spernit. Moyses quoque ad filios Israel, Non contra nos, inquit, est murmur vestrum, sed contra deum. [QVI autem resistunt, ipsi sibi damnationē] æternam, [ACQVIRVNT] peccando mortaliter. Interdum etiam incurrunt damnum temporale. Deinde ostendit cur superioribus obediendum sit, [NAM principes non sunt timori boni operis] hoc est, ad timorem, his qui bene agunt, [SED mali] id est his, qui agunt peruersē. Officium enim & intentio principis est, subditos iuste disponere, bonos ad meliora prouehere, impios vero restringere & punire. Hoc tamen verum est de his qui potestate sibi concessa bene vtuntur. Aliqui vero sunt principes mali, qui iustos opprimunt & impios fouent. De quibus per prophetam dominus profitetur, Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes exiterunt, & non cognoui. Sed nec hi inordinate timendi sunt cum dicat saluator, Nolite timere eos, qui corpus occidunt. [VIS autem non timere] nec causam timēdi habere, [POTESTATEM?] id est in potestate positum principem seu prælatum? [FAC bonum] id est iustitiam, [ET habebis laudem ex illa] potestate, id est à potestatem habente laudaberis, si bonus est. Si vero sit malus, habebis laudem ex eo occasionaliter, quoniam erit tibi causa maioris coronæ, laudis & gloriæ. [DEI enim minister est] prælatus seu princeps, etiamsi ignoret. Nam diuinæ dispositioni aliquo modo subseruit, [TIBI in bonum] id est ad tuam vtilitatem, quatenus retrahat te à malo, promoueatque ad bonum. [SI autem maleferceris, time] potestatem tuæ peruersitatis vltricem, [NON enim sine causa gladium portat] potestas secularis portat gladium materialem, ecclesiastica spirituale m. Vtraque vero habet iu diciariam potestatem, quæ per gladium designatur, [DEI enim minister est] princeps, [VINDEX in iram] id est in punitionem, seu pœnam infligendam, [EI qui malum agit] Hæc est ratio, qua gladium portat, vt vindicet mala, quatenus culpa ordinetur per pœnam. [IDEOQVE necessitate] id est obligatione iuris, & propter vim coactiuam superioris, videlicet quia tenemini & potestis ad hoc compelli, [SVBDITI estote] superiori, [NON solum propter iram] hoc est, timore pœnæ, [SED etiam propter conscientiam] mundam habendam, id est amore iustitiæ ne habeatis remorsum conscientiæ, si inuiti obedieritis. Vnde alio loco dicit Apostolus, Non ad oculum seruientes, sed sicut domino. [IDEO enim] scilicet ad profitendum vestram subiectionem, [ET tributa præstatis] quod est signum subiectionis, [MINISTRI enim dei sunt] principes, cuni sint executores iustitiæ diuinæ. Propter quod dicitur per Sapientem, Cum esset is ministri regni eius, &c. [IN hoc ipsum seruientes] id est propter tributorum receptionem ministrantes vobis, defendendo rempublicā, & pugnando pro vobis. [REDDITE ergo] ítarim cum potestis, omnibus debita: Cui] debetis [TRIBVTVM] præstate, [TRIBVTVM] & [CVI debetis [VECTIGAL,] reddite [VECTIGAL] Dicitur autem Tributū, quod soluit tota patria pro se domino suo. Vectigal autem, quod soluit singularis persona, vt cum negotiator soluit vecturas & pædagia rerum suarum. Vel, vectigal vocatur stipendium, quod datur dominis, quando per terras vehuntur, [CVI timorem] debetis, videlicet domino terreno, vt cœlesti exhibete, [TIMOREM, cui] debetis [HONOREM] interiorem vel exteriorem, videlicet deo, parentibus, & virtuosis hominibus, date [HONOREM] Ait enim dominus per prophetam, Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? [NEMINI quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis] quia dilectio, quotiescunque alteri impendatur, permanet iugiter in præcepto. Per dilectionem vero intelliguntur alii actus virtuosi, quos vnus tenetur alteri. [QVI enim diligit proximum, legem impleuit] Ratio quippe diligēdi proximū, est deus. Ergo qui proximū diligit, deū diligit. Qui autē diligit deū, implet mādata decalogi scripta in prima tabula, quæ ordinātur ad charitatem diuinam. Et qui diligit proximum, implet mandata decalogi scripta in tabula secūda, quæ ordinātur ad charitatē fraternā. Ergo qui diligit proximū, legē impleuit, præsertim quo ad præcepta moralia. Quod declarat apostolus, [NAM nō adulterabis, non occides, nō furaberis, nō falsū testimoniū dices, nō cōcupiscES] rē proximi tui, id est præceptū de vitādis, adulterio, homicidio, furto, falso testimonio, cōcupiscētia rei alienæ. [ET si quod] i. aliquod [ALIVD est mādatū] inclusum vel reducēdū ad ista [IN hoc verbo instauratur] i. cōprehēditur, atq; impletur,

Sap.6. Matt.22. Marc.12. Malac.1. EPIST. Iohan.14 Exod.20. Deut.6. Exod.20 Deut.6. Matth.5.

A videlicet [DILIGES proximũ tuũ sicut teipsum] Qui enim sic diligit proximum, sic facit ei quomodo vult fieri sibimetipsi: cũ diligere aliud nihil sit, nisi alicui bonũ velle. Voluntas autẽ procedit in opus si pos-
» test: si tamen fuerit vera, & perfecta voluntas. Ideo subditur. [DILECTIO proximi malum non opera-
» tur] quia nec habens eam, peccat mortaliter, nec proximo nocet quandiu eam habuerit. [PLENITV- FINIS.
» DO ergo]. i. consummatio perfecta, impletio ac finalis perfectio, [LEGIS] antiquæ & nouæ, [EST di-
» lectio] dei & proximi, quoniã omniũ virtutũ regina, origo, motrix ac finis est charitas qua deos amatur & proximus. Omnia ergo præcepta disponũt & referunrur ad plenã obseruationẽ præcepti charitatis. Pro- 1. Tim. 1.
pter quod alibi habẽtur, Finis præcepti est chatitas de corde puro, & cõscientia bona, & fide nõ ficta. Hoc Matth. 22
autẽ peofandum, qood licet sint duo præceepta charitatis, in quibus tota lex pendet & propbetæ, vnũ tamen frequenter ponitur pro vtroqne, quia nec deus sine proximo, nec proximus sine deo diligirur. Hinc
enim saluator ait, Hoe est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Et iterum dicit, Manda Iohan. 15.
tum oouum do vobis, vt diligatis iouicem. Ideo quoque scriptum est, Hęc est annunciatio, quam aodistis, Ibidem.
ab initio, vt diligatis alterutrum. ¶ Deinceps declarat Apostolus, quod actibus charitatis maxime insistẽ 1. Iohan. 3
dum sit tempore euangelicę legis, quæ est lex charitatis ac libertatis. quẽadmodũ vetus lex erat lex timo
» ris ac seoiutis, prout prolixe manifestatum est supra. Ait ergo, [ET hoc scientes tempus] id est, cõditio- EPIST.
B nem & opportunitatem considerantes præsentis temporis. quod est tempus gratiæ, de quo scriptum est, Eece nunc tempos acceptabile, ecce nunc dies salutis [QVIA hora est iam]. s. tẽpore isto, imò omni mo 2. Cor. 6.
» mento [NOS de somno surgere]. i. de torpore & negligentia ad opera charitatis procedere, atque ad vi- Esa. 49.
gilantiam mentis ascendere: sicut alibi elamat Apostolus, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Otium Eph. 5.
autem, torpor & negligentia, somno comparantur, quoniam sicut somnus vitam naturæ abscõdit: sic ista
vitam gratiæ perimunt. Ad quod spiritualiter pertinet illud Ionæ, Quid tu sopore deprimeris? Surge &
inuoca deum tuum. Denique non dormientibus, sed vigilantibus prouenit regnum dei. ¶ Subinde ponit Ionæ. 1.
» rationem, cur tempus est à somno surgere. [NVNC enim] eum charitatem & gratiam dei babemus
» [PROPTER] id est, vicinior [EST] nobis [NOSTRA salus] id est, vita æterna [QVAM eum credidi-
» mus] hoc est, quàm tunc cum solam fidem habuimus. Quoniam fides sine operibus nõ vnit nos deo, nec Iacob. 1.
petducit ad vitam æternam. Vel, cum credidimus. i. quàm ante Christi aduentum, quia tunc omnes sancti Iob. 14.
descenderunt ad lymbum inferni. Nunc vero patefacta est nobis per Christum ianua felicitatis æternæ,
cui tanto amplius approximamus, quanto eam ardentius desideramus. Ambulamus enim ad eam eootẽ-
» plando, amando, & bene agendo. [NOX]. i. tempus infidelitatis & vitiorum, vel tempus veteris testamẽ
» ti, quod dicitur nox propter obscuritatem legalium figurarum, & propbetalium visionum, quæ omnia in
» noua lege reuelanrur. Vnde dicitur ad Hebrẽos, Vmbram habens lex futurorum bonorum, nã ipsam ima Heb. 10.
» ginem rerum. Hęc igitur nox [PRAECESSIT] id est, præterijt & modo non est [DIES autem] id est, Galat. 2.
C charitas euangelicæ veritatis, splendor gratiæ, & tẽpus noui testamenti, seu beatitudo promissa [APPRO
» PINQVAVIT] quia iam præsens est in re, vel in spe. Gratia nanque & veritas per Iesum Christum fa-
» cta est. [ABIICIAMVS ergo opera tenebrarũ] id est, peccata, quæ ex tenẽbris ignoranti e prodeunt Iohan. 1.
meotem defotmant, & ad tenebtas inferi pertrabunt. Omnis enim quì agit male, odit lucem, & non ve-
» nit ad lucem, vt non arguantur opera eius [ET ioduamur] spiritualiter [ARMA lucis] id est, virtutes & Iohan. 3.
dona spiritus sancti, quæ animam roborant & defendunt contra insidias dæmonum, & contra iacula seu
prælia vitiorum. De quibus armis dicit alio loco, Accipite armaturam dei, vt posiris resistere in die ma-
» lo, induti loricam iustitiæ, sumentes scutom fidei, & galcã salutis. Hæc ergo agamus [SIC, vt die]. i. qua- Eph. 6.
» tenus tempore gratiæ. s. tempore isto [HONESTE ambulemus]. i. reuerenter coram deo, & exẽplariter
corã hominibus conuersemur, nemini dantes vllã offensionẽ, vt non vituperetur ministerium nostrum.
» [NON in cõmessationibus & ebrietatibus]. i. frequẽtibus gulosis atque superfluis mãducationibus & po- 2. Cor. 6.
tationibus, fugiẽdo videlicet vitia gulæ, quæ valde inhoneſta sunt. Propter quod ait saloator, Videre, ne Loc. 21.
grauentur corda vestra erapula vel ebrietate. Et Esaias, Væ qui eonsurgitis mane ad ebrietatem sectandã Esa. 5.
» & potandum vsque ad vesperum [NON in cubilibus]. i. voluptatibus carnis, quæ exercentur in cubicu-
» lis. Vnde scriptum est, Væ qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris [ET impudicitiis] Amos. 6.
» . i. cæteris luxuriæ vitiis, quæ sunt maxime impudica, ac bestialia: iuxta illud, Fornicario & ebrietas ause- Osee. 4.
D ruot cor [NON in cootentione]. i. lite & æmulatione]. i. inuidia. Scriptũ est enim, Vbi zelus & cõtentio, Iacob. 3.
ibi inconstantia, & omne opus prauũ. Et alibi Apostolus, Cũ sit inter vos zelus & cõtentio, nõne carnales 3. Cor. 3.
» estis? [SED induimini dominũ Iesum]. i. brachiis sanctæ dilectionis eõplectimini eũ in cordibus vestris, FINIS.
dicẽtes cũ spoosa, Tenui illũ, nec dimittã. Vel, induimini dominũ Iesum. i. formã cõuersationis eius sequi- Cant. 8.
» mini, vt ipse per charitatẽ cõmoretur in vobis, ornet ac vestiat vos. [ET curã carnis]. i. prouisionẽ victus
» & vestitus, quibus caro sustẽtatur [NE feceritis in desideriis] superfluis. i. secundũ concupiscentiã carnis,
sed quantũ necessitas exigit, & ratio dictat. Quẽadmodũ alibi legitur, Habẽtes victũ & quibus tegamur, 1. Tim. 6.
his contenti simus. Vnde Salomon, Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo ne- Prou. 30.
cessaria. Quid enim prodest moriturã hanc carnẽ, cito futurã verminm escã, delicate nutrire: & nobilem, 1. Mach. 1.
immortalemque animam, summæ trinitatis imagine insignitam, negligere?

CAP. XIIII. [INFIRMVM autẽ in fide assumite. ARTIC. XVIII.

MANIFESTAVIT Apostolus in superiori capitulo, qoomodo inferiores ad superiores se debeant habere, iam docet quomodo superiores se habeant ad inferiores. Agnoscendum vero, quod in ecclesia Romaoorum (cui scribit Apostolus) erant quidã ex Iudaismo coouersi, qui erant legis æmulatores, cærimonialia legis obseruanda purãtes, propter quod inter cibos discernebant secundum legis præcepta. Isti vocantur infirmi. i. imperfecti in fide catholica. Quia secundum fidei veritatem, cærimonialia legis Rom. 13.

obseruanda putantes, propter quod inter cibos discernebant secundum legis præcepta. Isti vocantur infir E
mi. i. imperfecti in fide catholica. Quia secundum fidei veritatẽ, cærimonialia legis cessare cœperunt post
Christi passionem, vt dictum est. Alij erant ex gentilitate conuersi, & isti non discernebant in cibis, huma
1. Tim. 4. no vsui dediti is, prout ad Timotheum dicit Apostolus, Nihil reijciẽdum, quod cum gratiarum actione su-
mitur. Ait ergo, [INFIRMVM autem] .i. imperfecte edoctum [IN fide assumite] .i. charitatiue instrui- »
te, & nolite ægrum abiicere vos qui perfectiores estis in fide, exemplo Christi qui ait, Venit filius homi-
Luc. 19. nis quærere, & saluum facere, quod perierat. Talem ergo assumite [NON in discœptationibus cogitatio- »
nũ] hoc est, non discutiendo seu iudicando secreta cordis eius, quæ soli deo sunt cognita. [ALIVS enim] »
3. Reg. 8. ille. & qui nouit cessare legalia [CREDIT] .i. fideliter nescit [MANDVCCARE &] licite [OMNIA] »
cibaria, humanæ vitæ sustentationi apta, ita, vt præceptum legis de discretione ciborum eum nõ obliget.
[QVI autem infirmus est] in fide, ita non putans, sed inter cibos discernens [HOLERA manducet] cu- »
ius esus semper licitus fuit, ad vitandum conscientiæ scrupulum. ¶ Notãdum autem quod legalia seu cæ
rimonialia, quanuis statim post Christi passionem mortua erant, non tamẽ mortifera. Nam à cẽpore pas-
sionis vsque ad euangelij publicationem, poterant sine periculo obseruari, præcipue à Iudæis conuersis,
dummodo non ponebatur spes salutis in eis, sed firmiter credebatur, quod sine obseruatione eorum, sufficere
Act. 15. ad salutem fides & gratia Christi. Sic nempe in actibus apostolorum legunt apostoli ea seruasse.
Idcirco Apostolus dicit hunc infirmum in fide, non satis instructum de cessatione legalium, suo iudicio re F
linquendum, donec melius informetur. [I squi manducat indifferenter quemlibet cibum homini aptum, »
[NON manducantem] hoc modo, sed inter cibos discernentem [NON spernat] tanquam iniquum, cum »
legalia nondum essent mortifera [SED qui non manducat] hoc est, iste inter cibos discernens, & ab ali- »
1. Tim. 4. quibus abstinens [MANDVCANTEM] indifferenter [NON iudicet] tanquam legis transgressorẽ, quia »
lex cessauit quantum ad vim obligatiuam. [DEVS enim illum] manducantem [ASSVMPSIT] ad si- »
Matth. 7. dem, sicut & non manducantem. De his itaque, quæ bono animo fieri possunt & malo, nõ iudicemus, sed
potius in melius interpretamur. ¶ Præterea probat apostolus quã irrationabile sit, alium iudicare inordi-
nate. [TV quis es] .i. cuius vel quãtæ authoritatis [QVI iudicas] iudicio reprobationis. Iudiciũ enim ap- »
probationis non est ita illicitum [ALIENVM seruum?] .i. proximum tuum, qui est seruus dei, & con- »
seruus tuus, super quem iurisdictionem non habes? [SVO domino stat aut cadit] .i. ad gloriam vel irreue »
rentiam dei bene agit aut male, & ad eum pertinet iudicare de hoc, non ad te [STABIT autem] .i. ere- »
ctus erit corde ad deum & bene aget. Hoc est verbum bonæ spei, tanquam diceret, Hoc piè præsumi po
test, quod stabit etiam si iam iacere videatur. [POTENS est enim deus statuere] .i. per gratiã à casu pec- »
cati erigere [ILLVM] Per hoc ergo quod ait Apostolus, stabit autem, duo docentur. Primũ, vt dubia tra »
Roman. 2 hamus in melius. Secundum, vt nec impium simpliciter iudicemus, quia nescimus, qualis futurus sit. De
hac autem materia, scilicet quomodo iudicare sit licitum vel illicitum, plurima dicta sunt supra. Quæ illic G
diffuse induxi, ne cogerer eadem sæpe repetere, sed semper ad illum locũ lectorem remitterẽ. ¶ Adhuc
ostendit Apostolus vitandum esse iudicium inordinatum. [NAM aliud iudicat diem] certum pro exercẽ »
da abstinentia eligendum, diem inquam interpositum [INTER diem] alium, quo putat non esse abstinẽ »
Luc. 18. dum [ALIVS iudicat omnem diem] in abstinentia expendendum. Tanquam dicat, Vnus putat certis »
diebus abstinendum, vt pharisæus qui ieiunabat bis in sabbato, seu in hebdomada. Alius iudicat singulis
Iudith. 8. diebus abstinendum, vt Iudith, quæ ieiunabat cunctis diebus, præter sabbata, neomænias & festa. Et san-
Luc. 2. ctissima illa euangelica Anna de tribu Aser, quæ non discedebat de templo, die ac nocte seruiens domi-
no, in orationibus atque ieiuniis. ¶ Quoniam vero vtrunque horum bono animo fieri potest seu licite,
ideo vnus aliũ iudicare non debet. Vnde subiungitur. [VNVSQVISQVE in suo sensu] .i. in proprio in- »
tellectu, sententia, seu cõsilio, [ABVNDET] in bonum. i. quilibet relinquatur suo iudicio in hoc, permit- »
taturque agere, quod secundum suam conscientiam iudicat melius esse, dummodo tamen non exeat limi
tes rerum quæ licent. [QVI sapit diem] .i. certum diem, vel omnem diem discernit seu iudicat abstinen- »
tiæ deputandum [DOMINO sapit] hoc est, ad gloriam dei hoc agit intendens deo placere. [ET qui »
manducat] quemlibet cibum sine discretione legis, vel, qui non ieiunat quotidie [DOMINO manducat] »
id est, ad dei honorem hoc facit, cuius dona manducat. [GRATIAS enim agit deo] omnium bonorum »
Colos. 3. datori, pro beneficiis suis. [ET qui non manducat] .i. quencunque cibum, sed iuxta legis tenorem inter ci H
bos discernit, vel, omni die ieiunat [DOMINO non manducat] .i. ad gloriam domini abstinet [ET gra- »
tias agit deo] Et ita vterque bene facit pro tempore, sicut ostensum est. Sic ergo agere debemus, omnia »
Esa. 24. referendo ad deum, vt glorificetur ipse in omnibus. Cuius ratio subditur, [NEMO enim] nostrum [SI- »
Hiere. 13. bi viuit] finaliter, hoc est, ad gloriam propriam: quoniam vita naturæ & vita gratiæ quam habemus, ad »
2. Petr. 1. gloriam & laudem dei est ordinanda, tanquam ad vltimum finem. [ET nemo nostrum sibi moritur] .i. »
ad propriam laudem, sed ad gloriam dei, quatenus separatus corpore laudet atque glorificet deum in pa »
tria indesinenter. [SIVE enim viuimus, domino] .i. ad gloriam domini [VIVIMVS, siue morimur, do- »
mino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus] .i. non solum iure creationis & guber- »
1. Reg. 2. nationis, sed per charitatem & cultũ deuotissimum, ad dominum pertinemus. Beati qui ita coniuncti deo
Ruth. 2. sunt, vt tota vita, morsque ipsorum, deum honoret. Ipse enim ait, Qui glorificauerit me, glorificabo eũ.
Omnia ergo opera nostra interiora & exteriora ad dei gloriam referamus, & propter deum omnia fina
2. Tim. 4. liter operemur. [IN hoc enim] .i. propter hoc [CHRISTVS mortuus & resurrexit, & viuorũ & mor »
tuorum dominetur.] hoc est, dominari cognoscatur. Nam ante passionem erat vtique viuorum, mortuo-
rumque dominus, etiam secundum naturam assumptam vt verbo vnitam: quæ à primo instanti vnionis
Iohan. 13. suæ cum verbo, prælata est omni creaturæ, dominiumque vniuersale sortita. Propter quod ait saluator, Pa
Iohan. 17. ter diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et alibi, Dedisti ei potestatem omnis carnis. Veruntamen

A Christus dicitur passus, vt omnium dominetur, propter duo. Primo, quoniam sua passione meruit iudiciariam potestatem, & generalem dominationem, non obstante quod ante habuerit ista. Non enim inconueniens est, idem alicui propter diuersas causas competere. Secundo, quia post passionem cœpit vbique manifestari atque cognosci dominium Christi. Propter quod ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in Matth. 28
terra. Potest etiam ita exponi, Vt & viuorum & mortuorum dominetur. i. spiritualiter viuos ac mortuos, Iohan. 12.
scilicet iustos & impios, in suo obsequio occupet. Vnde ipse loquitur, Ego si exaltatus fuero à terra, o- Matth. 7.
» mnia trahã ad meipsum. Cum ergo Christus cõstitutus sit omnium iudex [TV autẽ] iudicande[QVID] Act. 10.
» hoc est, qua temeritate, quo fructu [IVDICAS] sententia diffinitiua [FRATREM tuum? Aut tu quare
spernis fratrem tuum?] tanquam peccatorem aut vilem? Vnde scriptum est, Væ qui spernis, nonne & ipse Esa. 33.
spernêris? Cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. Et alius propheta, Nunquid non pater vnus Malac. 2.
» omnium nostrum, nunquid non deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque nostrum fratẽ
» suum? Male ergo agis ô homo, iudicando, spernendo{que} proximum. [OMNES enim stabimus ante tri-
» bunal Christi] .i. coram Christo, sedente in sede iudiciaria in die iudicij, tanquam iudicandi ab eo. Tribunal autem est sedes iudicis. Quod vero iam dicitur, quod omnes stabimus ante tribunal Christi tanquã iu dicandi, intelligendum est vel de iudicio condemnationis vel remunerationis. Scriptura autem frequenter per iudicium, intelligit damnationis iudicium: sicut ibi, Omnis qui credit in eum non iudicatur. Et, Si 1. Tim. 4.
B nosipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur. [SCRIPTVM est enim] in Esaia, [VIVO ego, dicit do- Iohan. 3.
» minus]. i. per meipsum, qui maiorem per quem iurem, non habeo [QVONIAM mihi flectetur omne ge 1. Cor. 11.
» nu] cœlestium, terrestrium, & infernorum. i. omnia mihi subiicientur, præsertim in die iudicij [ET omnis Esa. 45.
» lingua confitebitur domino] hoc est, omnis conscientia confitebitur mihi tunc opera sua. Vel, omnis lingua. i. omne genus hominum, cuiuscunque loquelæ, confitebitur domino, confessione laudis diuinæ, vel propriæ culpæ. Nostra translatio est talis, In memetipso iurauj, egredietur de ore meo iustitię verbum, & Esa. 45.
non reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Quod licet ad literam dictũ videatur de conuersione, adoratione, & genuflexione omnium gentium in primo Christi aduentu, & tempore prædicationis euãgelicę, Apostolus tamen spiritu sancto copiosissime adimpletus præsenti loco insinuat, hoc posse intelligi de subiectione & adductione omnium hominum, in secundo Christi aduentu.
» [ITAQVE vnusquisque nostrum pro se rationem reddet deo]. i. reddere cõpelletur seu exigetur. Multi Hebr. 13.
tamen non poterunt reddere rationem deo de actibus suis, quia omnino irrationabiliter vixerunt. Aliqui etiam exigenter reddere rationem, vel quia nullam culpam habebunt, & in hac vita satisfecerunt, vel Iohan. 3.
» quia infideles fuerunt, & iam iudicati sunt, qui in die iudicij non iudicabuntur iudicio discussionis. [NON
» ergo amplius inuicem iudicemus] iudicio vsurpato vel temerario [SED hoc iudicate magis] hoc est, bo-
» num & obseruandum esse diiscernite [NE ponatis offendiculum]. i. occasionem peccati, [FRATRI]. i.
C proximo, viro vel fœminæ [VEL scandalum] hoc est, occasionem tristitiæ. Communiter autem vnũ pro
» alio sumitur. ¶ Aduertendum vero, q̃ duplex est scandalum, puta actiuum & passiuum. Scandalum acti-
» uum, est dictum vel factum minus rectum, præbens alteri occasionem ruinæ: & de hoc scandalo non est
dubium, quin sit semper vitandum. Scãdalum vero passiuum, est malum seu casus, quem alter incurrit ex
dicto vel facto alterius. ¶ De hoc scandalo quæstio est, an sit semper vitandum. Pro quo sciendum, quod Matt. 18.
scandalum passiuum est duplex. Vnum quod nascitur ex malitia scandali, qui ex sua peruersitate ꝓ̃ vult Marc. 9.
dicta sua seu facta alterius, quanuis bona, bene interpretari, quod appellatur scandalum pharisæorum. Matth. 19
Alterum quod nascitur ex infirmitate vel ignorantia scandalizati, quod dicitur scandalum pusillorum. Luc. 19.
¶ Præterea quædam sunt bona spiritualia, quædam temporalia, & vtraque sunt duplicia. Nam spiritualiũ bonorum quædam sunt de necessitate salutis, vt obseruatio præceptorum in omnibus, & confessio rum in religiosis. Hæc ergo bona nullo modo omittenda sunt, propter quodcunque scandalum euitandum. Plus enim tenetur homo prouidere propriæ saluti q̃ alienæ. Quædam vero non sunt de necessitate salutis, & hæc ad tempus occultanda vel deferenda sunt propter scandalum pusillorum vitandum, videlicet donec ratio eis reddatur, & melius informentur. Si vero ratione reddita non acquiescunt, nec cessant scandalizare, non erit scandalum tale amplius ex ignorantia vel infirmitate, sed ex eorum malitia. Propter quod bo-
D na ista omittenda non sunt, propter scandalum tale vitandum. Sicut nec Christus vitare curauit scandalũ Matth. 15
pharisæorum. Similiter bonorum temporaliũ quædam aliquibus cõmituntur conseruanda, vt bona ecclesiæ prælatis, bona reipublicæ rectoribus, & deposita certis personis. Et quia ad horum conseruationem homo tenetur, ideo propter nullius scandalum sunt deserenda. Vnde Beatus Thomas Cantuariẽsis repetiuit bona ecclesiæ cum ingenti scandalo regis. Alia bona temporalia, sunt nostra, & ista omittenda sunt, vel dando ea aliis vel non repetendo si alius ea habet, propter vitandum scandalum pusillorum: vel scandalum tale sedandum est bono modo. Non autem propter scandalum ex malitia nascens, dimittẽda sunt
» bona propria temporalia. Daretur enim peruersis libertas, & magna occasio retinendi, aut rapiendi bona
» aliorum, quod maxime obesset eorum saluti. [SCIO] per rationem [ET cõfido in domino Iesu] per gra Genes. 1.
tiam eius [QVIA nihil commune]. i. nullus cibus humanæ vitæ aptus, immundus est [PER ipsum]. i. Psalm. 32.
per creationem ipsius. Omnia enim per ipsum facta, sunt valde bona. Vel minus dicit, & maius significat, vt sit sensus, Nihil commune per ipsum. i. omnia munda facta sunt per eius aduentum. Omnes vide-
» licet cibi apti, in lege prohibiti. Christus enim absoluit à legali prohibitione ciborũ. iuxta illud, Quæ deus Act. 10.
» purificauit, tu commune ne dixeris [NISI ei qui existimat quid commune esse. i. aliquem cibum esse im-
» mundum propter legis præceptum [ILLI] sic existimanti [COMMVNE]. i. immundum [EST] ali-
» quid alimentorum secundum suam opinionem & conscientiam. Sicut fricare barbam illicitum est ei, qui
» hoc putat illicitum, quàm diu sic putat, quia contra conscientiam faceret, si fricaret. [SI enim propter ci-
» bum]. i. ob hoc quod quilibet indiscrete manducas, vel ab aliquibus abstines [FRATER] id est, proxi-

mus [TVVS contriſtatur] putans te impie agere,& neſciens quid debeat ſecurius facere, cum tamen lici B
te poſsis alterum horum eligere, ſicque fratris tui contriſtationem vitare [IAM non ſecundum charita-
tem ambulas] id eſt, non charitatiue te habes,quia non vitas offenſam fratris,ſed eius ſaluti præponis ci-
bum tuũ. [NOLI cibo tuo] id eſt,vſu vel abſtinentia eibi [ILLVM perdere] hoc eſt, ad mortale pec
catum inducere [PRO quo Chriſtus [MORTVVS eſt] ne videaris precium mortis & ſanguinis Chri-
ſti paruipendere. [NON ergo blaſphemetur] id eſt, contra dei honorẽ vituperetur [BONVM noſtrum]
hoc eſt, fama noſtra. Scriptum eſt enim,Melius eſt nomen bonum,quàm diuitiæ multæ. Et alibi , Curam
habe de bono nomine. Hoc enim magis prodiderit tibi,quàm mille theſauri. Porrò,vt ait Ambroſius , qui
habet opera bona,ſi reprehendatur in re minima,bonum ſuum obfuſcat , & incipit bonum eius blaſphe-
mari . Propterea virtuoſo vitanda ſunt minima . Ideo autem non debes eibo tuo proximum perdere.
[NON eſt enim regnum dei] hoc eſt,regnatio & inhabitatio dei in anima tua [ESCA & potus] id eſt,
victus exterior. Eſca nanque non commendat nos deo. Nec cibus damnatur,ſed concupiſcentia immode
rata. Ideo ſubditur [SED iuſtitia] reddens deo,quæ dei ſunt proximo,quæ proximi ſunt,& ſibiipſi,quæ
expediunt [ET pax] id eſt,vera tranquillitas mentis [ET gaudium] quod habentur [IN ſpiritu ſan-
cto] id eſt,per gratiam ſpiritus ſancti ex contemplatione & dilectione diuinorum. Iſta ſunt regnum dei,
quia per iſta regnat deus in nobis. Quemadmodum ait ſcriptura,Regnum dei intra vos eſt. Vel ſic,Non
eſt enim regnum dei,cauſaliter,eſca & potus,id eſt,per iſtã non acquiritur regnum cœlorum, ſed iuſtitia P
& pax,& gaudium in ſpiritu ſancto,ſunt regnum dei. Quia per talia regnum cœlorum obtinetur. [QVI
enim in hoc] regno dei,id eſt,in iuſtitia. pace & gaudio ſpirituali [SERVIT Chriſto] non ſcandali-
zans aliquem propter cibum,ſeu cibi delectationem,vel aliam irrationabilem cauſam [PLACET deo]
quia beneplacitum eſt domino in populo ſuo. [ET probatus] id eſt , approbatus [EST hominibus]
quia exemplaris eſt ipſis,& laudatur ab eis. [ITAQVE quæ paeis ſunt] id eſt,ea quæ pacem pariunt,
ſouent,conſeruant [SECTEMVR] & operemur. Beati enim pacifici,quoniam filij dei vocabuntur. In
pace nanque vocauit nos dominus:& non eſt deus diſſenſionis ſed pacis. Vnde per propheram dominus
loquitur,Veritatem tantum & pacem diligite [ET quæ ædificationis ſunt] hoc eſt, ad bonum prouo-
cant, videlicet morum probitatem [INVICEM cuſtodiamus] quatenus vnus, non tantum alium non
ſcandalizet,ſed ſpiritualiter eum ædificet. [IDEO Noli] ô homo [PROPTER eſcam] id eſt, amore
cibi, [DESTRVERE opus dei] id eſt,fratrem tuum ſpiritualiter oceidere , ſeu fidem & gratiam eius
extinguere. [OMNIA quidem] cibaria [MVNDA ſunt] & licita , inquantum ſunt creaturæ boni dei
[SED malum] id eſt,nociuum [EST homini] quæcunque cibaria ſumere [QVI per offendiculum mã
ducat] id eſt,manducando fratrem ſuum ſcandalizat,& deum offendit,ſicut malum erat primo paren-
ti de fructu ligni vitæ comedere. Ne autẽ quis putet ſimpliciter vtile eſſe vel melius quolibet cibo & po-
tu vti,eo quod omnia munda ſint,adiecit [BONVM eſt manducare carnem,& non bibere vinum] Per G
hoc enim concupiſcentia minoratur,corpus eaſtigatur,& gratia obtinetur [NEQVE] manducare & bi
bere id [IN quo frater tuus offenditur] id eſt , impedimentum ſuis obiecem proficiendi in via dei incur-
rit [AVT ſcandalizatur] id eſt,cadit peccando,quod eſt maius & grauius quàm offendere. Poteſt enim
quis pede in aliquid impingere,nec eadere [AVT infirmatur] in fide,hæſitans quid ſit tenendum,quod
valde pœnale periculoſumque eſt. ¶ Deinde hortatur Apoſtolus ad hoc. [TV fidem quam habes penes
temetipſum] hoc eſt,intra te firmiter credis omnes cibos per Chriſtum purificatos ſeu licitos factos.
[HABE coram deo] id eſt,ſufficiat tibi hanc fidem habere in cordis ſecreto deo ſpectante,nec fratri tuo
aliter æſtimanti eam oſtendas,ne ſcandalizetur. [BEATVS eſt iam in ſpe bene agendo [QVI non iu-
dicat] id eſt,damnabilem facit [SEMETIPSVM] alium ſcandalizando [IN eo quod probat] id eſt,
faciendo quod licitum eſſe eognoſcit in ſe,quanuis ſit illicitum , propter ſcandalum euitandum . Vel ſic,
Beatus qui non iudicat,id eſt,non redarguit ſemetipſum in eo quod probat,hoc eſt approbat,id eſt,qui ni
hil agit contra conſcientiam ſuam. [QVI autem diſeernit] id eſt, iudicat quoſdam cibos vitandos [SI
manducauerit] tales cibos [DAMNATVS eſt] cauſaliter.i. peceando mortaliter damnari promeruit,
[QVIA] manducat [NON ex fide] hoc eſt, contra id quod ſecundum fidem & conſeientiam ſuam ſen
tit agendum. [OMNE autẽ quod nõ eſt ex fide] .i. quod ſit contra fidem & propter finem contrariũ fini
quem edocet fides [PECCATVM eſt] quia inordinatum & contra legem diuinam. ¶ Circa hæc duo H
quæruntur. Primo,vtrum ratio ſeu conſeientia errans,obliget. Secundo,an quælibet actio infideliũ ſit pec
catum. Et reſpondendum ad primum,q̃ operatio recipit ſpeciem à termino ad quem,rationem autẽ bo-
ni vel mali moralis ſumit ab intentione agentis,ſeu formali ratione obiecti. Cum ergo ratio dicit aliquid
bonum vel malum,quanuis ita non ſit,tamen ſi voluntas fertur in id , quod ratio ei proponit ſub ratione
mali ſiect ſit bonum,certum eſt,quod fertur in illud ſub ratione mali,& ideo formaliter peccat . Quem-
admodum putans falſum aſſerere , mentitur ſi verum dicat , eo q̃ falſum dicere exiſtimet. Simile eſt , ſi
quis bonum agat putans illud eſſe malum,peecat enim. Ideo ratio ſeu errans conſcientia obligat. Nõ eſt
tamen homo perplexus.i. neceſsitate peccandi aſtrictus,quoniam poteſt errorem rationis abnieere. Ad ſe
cundum dicendum,q̃ infidelitas,ſicut & cætera peccata mortalia,aufert vitam gratiæ, non autẽ tollit bo
num naturæ. Quanuis ergo infidelis non agat aliquid meritorie,poteſt tamen facere opus bonum in ge-
nere moris ſeu bonum morale,ad quod ſe extendit naturalis potentia . Et in tali actu non peccat directe,
& per ſe,vt ſi honoret parentes,veſtiat nudum,cibet eſurientem. Quicquid vero refert ad finem ſuę per-
fidiæ , in eo peccat,quanuis ſit bonum. Nam finis peruerſus eſt. Quod ergo nunc ait Apoſtolus , Omne
quod non eſt ex fide,peecatum eſt:ad quod gloſſa adiicit,omnis infidelium vita peceatum eſt, accipien-
dum eſt ſecundum ſenſum prętactum. Et quia qui fidẽ non habet,protinus in diuerſa peccata collabitur.

Prou. 22.
Eccl. 41.
Ambroſi°
Matth. 5.
1. Cor. 8.
Matth. 22
Luc. 17.
Pſal. 149.
Matth. 5.
1. Cor. 7.
1. Cor. 14
Zach. 8.
1. Cor. 8.
Geneſ. 3.
Matth. 18
Act. 10.
2. Cor. 1.
1. Cor. 10.
Tit. 1.
Iacob. 2.
Matth. 10
Heb. 11.

A CAP. XV. [DEBEMVS autem nos firmiores &c.] ARTIC. XIX.

EBEMVS autem nos firmiores] id est,in virtutibus fortiores [IMBECILITATES] hoc est,defectus & imperfectiones [INFIRMORVM sustinere] id est, æquanimiter ferre & sustentare atque erigere,vt fanentur.Sicut & alibi dicitur, Libenter suffer 2. Cor. 11
tis insipientes,eum sitis ipsi sapientes.Et iterum,Alter alterius onera portate.Nam & in Galat. 6.
corpore naturali,membra fortiora (vt nervi & ossa) sustinent teneriora. ¶ Sed quia ex
hoc,quod aliquis sustinet imperfectionem alterius,tanquã infirmioris protinus insurgere solet inanis gloria,qua quis de sua perfectione stultissime gloriatur,& alteri se præponit, ideo optime iunxit apostolus,
» [ET non nobis placere] .i.non habere complacentiam in nobis ad nosipsos reflexam,nec gloriari in no- 1. Cor. 4.
bis,nec proprium placitum sequi:sed potius displicere nobis in nobis, cum nihil ex nobisipsis habeamus,
nisi quod merito induere debet nobis displicentiam nostri.Vnde de reprobis scriptum est , Audaces fibi 2. Petr. 2.
placentes.Si pensamus proprias imperfectiones & vitia,nõ placebimus nobismetipsis . Et quo nobisipsis
magis placemus,eo amplius displiceimus deo. [VNVSQVISQVE vestrum proximo suo placeat in bo-
» num] .i.ad bonum finem,seu tendendo in opus bonum [AD ædificationẽ] ipsius, vt ex nobis sumat pro-
» fectum. [ETENIM Christus] secundum quod homo [NON sibi] in se [PLACVIT] .i. in seipso gloriatus non est,quasi à seipso aliquid habens,nec proprium placitum,sed dei patris voluntatem quæsiuit.
B Ideo enim in Euangelio loquitur, Desendi non vt faciam voluntatem meam,sed eius qui misit me . Et, Iohan. 5.
Non potest filius a se facere quicquam.Et,Ego non quæro gloriam meam,sed quæ placita sunt patri, fa Iohan. 8.
cio semper.Et,Non quod ego volo,sed quod tu.Et si Christus,qui non solum earuit omni culpa, sed insu Ibidem.
per vt homo plenus fuit omni virtute & gratia,sibiipsi non placuit, cur nos miseri defectibus pleni , no- Matt. 26.
» bismetipsis placemus? [SED sicut scriptum est] in psalmo,qui ad literam de Christi passione eõscriptus Lue. 22.
» est, [IMPROPERIA] id est,detractiones,opprobria,iniuriæ [IMPROPERANTIVM tibi] ô pater Iohan. 1.
æterne, in me.Nam Iudæi improperando mihi,improperauerunt & tibi.Qui enim non honorificat filiũ Psal. 68.
non honorificat patrem,qui misit illum.Improperabant autem Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac sã Iohan. 5.
cto spiritui,asscribentes miraeula Christi dæmonibus,eiusque vitam impiam esse dicentes. Dixerũt enim,
Nonne bene dicimus nos,quia Samaritanus es tu,& dæmoniũ habes:Et alibi,In Beelzebub principe dæ- Iohan. 8.
» moniorum ejicit dæmonia.Hæc itaque improperia [CECIDERVNT super me] hoc est,in mea huma Matt. 12.
» nitate habuerunt effectum,& me hominẽ occiderunt.Tibi enim noeere non potuerũt.Et hoc ideo passus Iohan. 14
» sum,quoniam tuam in omnibus feci voluntatem,increpando vitia Iudæorum. [QVAECVNQVE enim Iohan. 17
» scripta sunt.] Quasi dicat Apostolus,Merito allegaui scripturam istã de Christo. Quæcunque enim scri EPIST.
» pta sunt,in libris diuinis, præsertim de Christo, & eius mysteriis, [AD nostram doctrinam,] id est , in- Gregori⁹.
C formationem, [SCRIPTA sunt.] Nam Christi actio nostra est instructio. [VT per patientiam] in Lue. 21.
aduersis, quam verbis & exemplis docet scriptura , dicendo, In patientia vestra,possidebitis animas ve- Iacob. 5.
stras.Et Iacobus,Exemplum aceipite longanimitatis & patientiæ,prophetas.Ecce beatificamus eos qui
» sustinuerunt. [ET consolationem scripturarum] consolantium animas studiosas ac pias,quoniã multa iu- 1. Mac. 12.
cunda & delectabilia continent.Vnde primo Machabæorum Ionathas & alij dicebant,Habemus solatio 2. Tim. 3.
» sanctos libros [SPEM habeamus] .i.certam fiduciam obtinẽdi gratiam in præsenti,& gloriam in futuro.
Omnis nanque scriptura,diuinitus inspirata,vtilis est ad docendum,& arguendum, ad erudiendum in iu Philip. 28
stitia, vt perfectus sit homo dei,ad omne opus bonum.Porrò vt hanc gratiam consequamur orat apostolus [DEVS autem patientiæ] dator,conseruator & remunerator,de quo ait Psalmista,Nonne deo subie- Psalm. 61
» cta erit anima mea?Ab ipso enim patientia mea.Et , Quoniam tu es patientia mea domine [ET solatij] Psalm. 70
id est,consolationis infusor,qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.de quo in Tobię libro dicitur, 2. Cor. 1.
» Post tempestatem , tranquillum facis : & post fletum , exultationem infundis. [DET vobis idipsum sa- Tobiæ. 3.
» pere in alterutrum] hoc est,idem sentire adinuicem [SECVNDVM Iesum Christum] .i.secundum volũ Hiere. 32.
tatem & doctrinam saluatoris , non secundum sensum vestrum,vt sitis conformes & eadem sentientes: Philip. 28
iuxta illud,Viriliter agite,confortamini,idem sapite . Sie etiam multitudinis eredentium erat eor vnum, 1. Para. 19
& anima vna.Hanc identitatem non faeit,nisi magna gratia dei,quæ humanarum opinionum , falsitatũ, 22. 28.
D imaginationum & inflationum,diuersitatem nebulãque expellit,& corda diuersa in vno veritatis ac san- Act. 4.
ctitatis splendore reeolligit.Vnde ait beatissimus Dionysius,quod sicut lumen naturæ, ratione suæ defe- Dionysi⁹.
ctuositatis,est causa diuersitatis in assertionibus hominum:sic lumen gratiæ à diuersitate in vnitatem re- 1. Cor. 1.
» ducit,& omnes idẽ asserere faeit [VT vnanimes] id est,affectu & sensu conformes [VNO ore] hoc est,si-
» mili vocis laudatione [HONORIFICETIS deum,& patrem domini nostri Iesu Christi] .i. deum pa-
trem,qui est deus Christi secundum naturam assumptam:& pater ipsius,secũdum naturam diuinam. De
» quo ait ipse,Aseendo ad patrem meum & patrem vestrum,deum meum & deum vestrũ. [PROPTER Iohan. 21.
» quod] videlicet vt deum vnanimiter honorificetis [SVSCIPITE inuicem] .i.vnus suscipiat alium in o- Matth. 18
mni charitate & pietate mutuo,consulendo,condolendo,succurrendo,& cætera opera misericordiæ eor-
poralia ac spiritualia impendendo.Vnde prima ad Thessalonieenses ipse ait,Corripite inquietos, conso- 1. Thess. 5
» lamini pusillanimes,suscipite infirmos,patientes estote ad omnes . [SICVT & Christus suscepit vos] sub
alis suæ protectionis,sanauitque vos.Qui apud Iohannem ait, Eum qui venit ad me , non ejciam foras. Iohan. 6.
Et Esaias ait,Vere languores nostros ipse tulit,& peeeata nostra ipse portauit:Deniq;,Susceepit Israel pue Esa. 53.
rum suũ, recordatus misericordiæ suæ. Et Dauid in Psalm. Misit,inquit,de cœlo,& aeeepit me,& assum- Lue. 1.
» psit me de aquis multis [IN honorem dei] Hoc ad vtrunque refertur,quia & nos debemus susciperc in- Psalm. 17
» uicem,& Christus suscepit nos ad honorem & gloriam dei.Quod autem Christus susceperit nos, osten-
» dit Apostolus, primo de populo Iudæorum. [Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisio-
» nis] .i.deo patri seruisse,secũdum formam seruilem,in prædicatione,qua prædicauit Iudæis.Imò & Chri

Act.1. ſtus ſe ſeruum præbuit Iudæorum: iuxta illud, Ego in medio veſtrum ſum, ſicut qui miniſtrat. Et alibi, Fi- E
Luc.22. lius enim hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare. Dicitur ergo Chriſtus miniſter circũciſionis, id eſt
Matt. 20. prædicator atque Apoſtolus Iudæorum, ad quos ſpecialiter miſſum ſe pethibet, dicens, Non ſum miſſus
Matth.15. niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Et hoc [propter veritatem dei] .i. quia deus ita prædixit, & vt "
deus verus eſſe cognoſceretur [AD confirmandas] .i. approbãdas & adimplendas [PROMISSIONES "
Luc.2. patrum] .i. promiſsiones diuinas, patriarchis, prophetisque factas de Chriſto. Vel ſic, Dico Chriſtum Ie-
ſum miniſtrum fuiſſe circuncíſionis. i. circuncíſioni ſubiectum, ipſam in ſe recipiendo, propter veritatem
Galat. 4. dei, qui miſit filium ſuum factum ſub lege, ad confirmandas promiſsiones patrum, hoc eſt, ad oſtenden-
Geneſ.22 dum, quod deus daturus ſit patribus bona promiſſa, quæ promiſit Iudæis, circuncíſionem recipientibus.
Abrahæ enim promiſit, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Et ita ſuſceptio Iudæorum quodam-
modo pertinet ad iuſtitiam, propter præcedentem promiſsionem. Suſceptio vero gentium ad miſericor-
Pſal.17. diam maxime ſpectat. Propter quod ſubditur [GENTES autẽ] .i. gentiles conuerſos, dico [SVPER mi- "
ſericordia] .i. de pietate & gratia ſibi impenſa [HONORARE deum] .i. gratias agere deo, eíque ſeruire "
[SICVT ſcriptum] in Pſalmo. [PROPTER hoc confitebor tibi in gẽtibus] Verbum eſt filij ad patrem "
Act.13. dicẽtis. Propter hoc, quod in pſalmo illo huic verſiculo præmittitur, Deus, qui das vindictas mihi, & ſub-
dis populos ſub me, &c. confitebor tibi deo patri, in gentibus .i. gentes faciam tibi confiteri confeſsione
laudis tuæ & culpæ ſuæ, cum per apoſtolos conuertero eos ad fidem. [ET nomini tuo cantabo] per ora F
gentium conuerſarum, & etiam per meipſum, ſecũdum quod homo ſum. Ex hoc ſequi videtur, quod pſal
mus ille ad literam de Chriſto loquatur. Apoſtolus enim per verba pſalmi huius probat gentes ſuſceptas
Auguſtin. à Chriſto. Probatio vero non valet, niſi per ſenſum literalem, vt Auguſtinus teſtatur: Lira tamen exponit
pſalmum iſtum & verba hic allegata ad literam de Dauid. Et vtique niſi pſalmus eſſet exeellenter notabi
lis tanquam myſterijs Chriſti redundans, non toties inueniretur in ſacra ſcriprura expreſſus. Nõ enim vt
2.Re. 22. cæteri pſalmi communiter, habetur in libro pſalmorum, ſed etiam in ſecundo Regum. Ideo expoſui pſal-
Eſa.66. mum illum de Chriſto loco ſuo. [ET iterum dicit] de gentium ſuſceptione ſeu conuerſione in Eſaia, vel "
Deut. 32. ſecundum Bedam, in Cantico Deuteronomij, tamen ſecundũ aliã translationẽ. [LAETAMINI gẽtes] "
id eſt, gentiles conuerſi [CVM plebe eius] .i. Iudæis qui erant populus peculiaris. Noſtra translatio talis "
Pſal. 116. eſt, Laudate gentes populum eius. [ET iterum dicit dominus per propheram in Pſalmo. [LAVDATE "
omnes gentes] ad fidem vocatæ [NOMINVM, & magnificate] .i. magnifice honorate, & verbis ac fa- "
ctis magnum eſſe oſtendite [EVM omnes populi] hoc eſt, duodecim tribos Iſrael. [ET rurſus Eſaias ait, "
Eſa.13. Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere gentes: in ipſum gentes ſperabunt] Noſtra translatio habet ſic, Ra "
dix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorũ, ipſum gentes deprecabuntur. Eſt itaque ſenſus, Erit radix Ieſſe. i.
Chriſtus de ſemine Ieſſe (ſeu Iſai) patris Dauid deſcendens. Quanuis autem Chriſtus de Ieſſe ſit natus, &
per hoc poſterior eo, ſecundum naturam humanam: eſt tamen radix illius, quia ſecũdum diuinitatem eſt G
origo & fundamentũ ipſius Ieſſe, & qui (.i. Chriſtus) exurget procedendo in actum. Vel, exurget à mor-
tuis, regere gentes. i. eccleſiam ex gentibus congregatam quam regit per ſeipſum, per angelorum cuſto-
Hebr.1. diam, & per prælatos: in eum gentes ſperabunt, tanquam in ſaluatorẽ. [SPES autẽ ſpei] .i. in quo ſpera- "
Pſal.90. mus, & à quo ſpes vera infunditur [REPLEAT vos] in hac via inchoatiue [OMNI gaudio] ſpirituali "
Matth.18 [ET pace] hoc eſt, interna tranquillitate, paſsionibus extirpatis [IN credendo] per fidem formatam. Iſta "
Iacob.2. enim ex fide formata procedunt. Orat ergo apoſtolus, vt diuina fideliter cõtemplando, impleamur omni "
Gregor⁹ gaudio ſpirituali ac pace, conſiderando videlicet bonitatem & beatitudinem dei, beneficia quoque ipſius "
exhibita & promiſſa [VT abundetis in ſpe] .i. in actu ſpei, certius atque auidius expectando felicitatẽ fu-
FINIS. turam ex prælibatione eius in hac vita. Ex perceptione nempe præſentium munerum certa fit expectatio
futurorum [ET virtute] .i. gratia [SPIRITVS ſancti] vel in virtute, hoc eſt, efficacia bonæ operationis "
ſpiritus ſancti. i. quæ datur à ſpiritu ſancto. [CERTVS ſum autem fratres mei & egoipſe de vobis] vel
Matth. 7. per reuelationem diuinam, vel per operationem veſtram quam percepi. Quemadmodum ſcriptum eſt, "
Matth. 5. Ex fructibus eorum cognoſcetis eos [QVONIAM ipſi pleni eſtis] ſecundum conditiouem ſtatus veſtri, "
& exigentiam huius viæ, vel quantum requiritur ad ſalutem [DILECTIONE] dei & proximi. Non ta
men ſimpliciter plenus eſt aliquis viator dilectione diuina, cum nullus viator poſsit perfecte implere præ "
2.Tim. 3. ceptũ charitatis diuinæ. Et durante vita præſenti, quilibet poteſt in charitate proficere. Et eſtis [REPLE H
TI omni ſcientia] ad ſalutem neceſſaria, non autem abſolute omni ſcientia [VT poſsitis alterutrum mo- "
nere] .i. vos mutuo exhortari. Hoc dicit apoſtolus ne videatur eis ſcribere, quaſi ignaris & imperfectis, & "
vt hac laude prouocet eos ad meliora. ¶ Veruntamen quoniã à principio huius epiſtolę declarauit diſcor
diam, infirmitatem & imperfectionem Romanorum, mirum videtur, quomodo iam dicat eos dilectione
& omni ſcientia pleuos. Et reſpondendum, quod iſta non ſunt ad eoſdem referenda. Nam quidam eorũ "
valde perfecti erant, de quibus iam loquitur: alij imperfecti fuerunt, quos ſuperius increpauit & concor-
dauit. ¶ Deinde excuſat ſe de præſumptione. [AVDACIVS autẽ ſcripſi vobis fratres] .i. quanuis ô Ro "
Hebr.5. mani ita perfecti ſitis vt dixi, tamẽ audacter ex magna fiducia ſcripſi vobis præſentem epiſtolã [EX par- "
Rom.7. te] .i. aliquibus veſtrum, præcipue. ſimperfectionibus, qui magis informatione hac indigent. Vel ex parte,
Marci.4. id eſt, non plene ſed partim ac hrcuiter [TANQVAM in memoriam] .i. ad actualem conſiderationẽ eo- "
Prou.9. rum, quæ habitualiter ſcitis [VOS reducens] & excitans. Scientibus enim legem loquor, vt dixi ſuperius. "
Scribo tamen vobis, vt actualiter memores ſitis eorum, quæ ſcribo. Vnde Salomon, Da ſapienti, inquit,
5.Cor. 7. occaſionem, & adderur ei ſapientia. Doce iuſtum, & feſtinabit accipere. ¶ Cur autem ſcripſerit, ſobdit.
Matth.28 [PROPTER gratiam quæ data eſt mihi à deo] .i. propter apoſtolatum, vel ſapientiã mihi diuinitus præ "
Act.10. ſtitam, ad hoc [VT ſim miniſter Ieſu Chriſti in gentibus] .i. Chriſto deſeruiã, gentes inſtruendo, ſicut ipſe "
mihi præcepit, ſicque gratiam mihi collatam vobis communicem [SANCTIFICANS] .i. ſanctũ oſten

A dens per diuina miracula [EVANGELIVM dei] id est,euangelicam doctrinam,quam prædico [VT Iohan.12.
» fiat oblatio] id est,seruitus [GENTIVM] vel oblatio,qua gentes seipsas domino offerunt. Vel obla-
» tio,qua ego eas offero [ACCEPTA] deo per deuotionem eorum [ET sanctificata] id est,purgata à
» vitijs [IN spiritu sancto] hoc est,virtute & gratia spiritus sancti. [HABEO ergo gloriam] id est,cum
data sit mihi gratia tanta,ideo habeo gloriam,hoc est,gloriationem internam,non vanam,sed veram.
» [IN Christo Iesu] id est, secundum voluntatem ipsius [AD deum] id est, ad sanctæ trinitatis hono-
rem. Ex consideratione enim beneficiorum sibi collatorum lætabatur apostolus in deo,quod & nos imi-
» tari debemus. Vel habeo gloriam,id est,meritum gloria dignum,seu apostolicam authoritatem. [NON 1.Tim.1.
» enim audeo aliquid eorum loqui quę per me non efficit Christus] id est,nihil præsumo dicere, nisi quod
à Christo percepi. Nihil doceo alios quod ipse non facio: nec maiora affirmo de me in verbo vel facto,
» quàm Christus operetur per me,vel quæ ego efficio virtute Christi [IN obedientiam gentium] id est,
ad hoc vt gentes euangelio dei obediant. Itaque non audeo aliquid loqui quod Christus nõ facit per me,
» [VERBO] prædicationis [ET factis] bonæ conuersationis [IN virtute signorum] id est, minorum
» miraculorum, [ET prodigiorum] hoc est, miraculorum maiorum factorum non arte magica, sed [IN
» virtute spiritus sancti] Hoc dicit Apostolus contra pseudoapostolos,& vt cæteris Apostolis qui cum Luc.24.
Christo corporaliter sunt conuersati, probet se parem: non ob propriam laudem,sed vt omnes suam do-
B ctrinam veram agnoscant, diligentiusque intendant ac impleant. In tantum ergo operatus est Christus
» per me [ITA vt ab Hierusalem] vnde cœpit prædicatio Apostolorum [PER circuitum] id est,diuer
» sis locis & vrbibus [VSQVE ad Illyricum] mare in fine Græciæ situm. [REPLEVERIM] id est,
» plenè disseminauerim [EVANGELIVM Christi] hoc est,Euangelio Christi tot gentes impleuerim,
connertendo ad enangelicam fidem. In quo admiranda potestas spiritus sancti apparet, qui per vnum vi
rum, sine humano præsidio,tantos populos,ad tam supernaturalem,arduam,& incomprehensibilem le-
gem connertit. Agnoscatur ergo operata diuinitas,habeaturque semper fides certissima,tanquam à deo
» firmata ac infinita. [SIC autem] in illis locis [EVANGELIVM hoc prædicaui non vbi nominatus
» est Christus] id est,non illis gentibus, quibus ab alijs prædicatus fuerat Christus [NE super alienũ fun-
» damentum] doctrinam ab aliis traditam [AEDIFICAREM] id est, verbum spiritualis ædificatio-
nis adiicerem. Et in hoc prædicatio Apostoli comprobatur fuisse laboriosior & efficacior, quia materia
» non fuit disposita [SED sicut scriptum est] in Esaia, [QVONIAM quibus non est annunciatum de eo] Esa.12.
» id est, gentes, quibus non erat factus sermo de Christo per prophetas, sicut Iudæis [VIDERVNT]
» Christum & opera eius,oculo fidei,per prædicationem apostolicam [ET qui non audierunt] prædica- 1.Thess.2
» tionem euangelü prius ab aliis Apostolis [INTELLIGENT] euangelica documenta per prædica-
» tionem Pauli [PROPTER quod] id est, propter occupationem meam in prædicando his gentibus
C [ET impediebar plurimum] id est, vehementer & diu [VENire ad vos] Romanos [ET prohibitus
» sum] id est,impeditus,vel a spiritu sancto vetitus [VSQVE adhuc. Nunc veru vlterius locum] id est,
» necessariam causam manendi,seu locum conuenientem [NON habens in his regionibus] Græciæ, vbi
» præcipuè prædicaui. Iam enim comperenter instructi,& reformati fuerunt,erantque per ciuitates & lo-
» ea ordinati episcopi, presbyteri,atque diaconi, qui sufficerant supplere vicem Apostoli [CVPIDITA 1.Mac. 8.
» tem autem] id est,desiderium magnum [HABENS veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus an- Act.19.
nis] Quoniam enim Roma erat caput mundi,sciebat Apostolus, quod conuersio Romanorum exem- 21.28.
» plaris,& vtilis esset toti mundo, ideo penè à principio suæ conuersionis optanit prædicare Romanis. Nã
» & ideo appellauit Cæsarem,quatenus occasionem haberet veniendi Romam [CVM in Hispaniam pro
» ficisci cœpero] vt in ea euangelizem. Optabat nanque Apostolus. etiam in occidente prædicare Chri-
» stum,sicut in orientalibus partibus fecerat [SPERO quod præteriens] id est, per loca vestra velociter
» transiens, Hispaniam versus [VIDEAM vos] id est, aliquanto tempore apud vos ero. Non enim pro-
posuit diu manere in vrbe, eo quod Petrum sufficere sciret ad conuersionem Romæ, qui tunc cum suis
» discipulis Romæ sedit, & per loca Italiæ discipulos suos misit [ET à vobis] Romanis [DEDV-
» car illuc] id est, ad Hispaniam, quæ tunc erat Romanis subiecta [STVDIA vobis] id est, præsentia vestra
» [PRIMVM ex parte] temporis,id est,modico tempore [FRVITVS] id est,delectabiliter vsus [PVE
D RO] habendo aliqnem fructum in vobis,& de vestro profectu lætando. Frequẽter sumit Apostolus,frui, Matt. 13.
» communiter. Propriè autẽ, frui, est summo bono inhærere seu vltimo fini. [NVNC igitur proficiscar in 2.Cor. 9.
» Hierusalem ministrare sanctis] id est,eleemosynas gentium deferre ecclesię Hierosolymitanorũ,quibus Luc.19.
præfuit Iacobus. Qui vt omnibus credentibus essent forma Christianæ perfectionis,vendiderunt omnia
suа,& in paupertate voluntaria Christo seruierunt. Pro quorum sustentatione Apostoli erant soliciti. Pe-
trus quoque & Iohannes commiserunt Paulo & Barnabæ,vt gentes conuersas inducerent ad mittẽdum
» eleemosynas Hierosolymitis,quod & diligenter fecerunt. [PROBAVERVNT enim] .i.opere osten-
» derunt & sponte acquicuerunt [MACEDONIA & Achaia] id est, fideles harum terrarum, quæ sunt partes
Græciæ. Metropolis autem Macedoniæ est Philippi,vnde dicuntur Philippenses, & Thessalonica. Me-
» tropolis vero Achaiæ est Corinthus [COLLECTIONem] id est, eleemosynarum collationem ac da- 1.Cor. 9.
» tionem [ALIQVAM facere in pauperes sanctorum] .i.ad sustentationem sanctorum panperum [QVI
» sunt in Hierusalẽ] & erant ex Iudaismo conuersi» [PLACVIT enim eis] collationem hanc facere [ET
» debitores sunt eorum] hoc est,sanctorum in Hierusalem. [nam si spiritualium eorũ participes facti sunt
» Gentiles] id est, quoniam gentes conuersæ spiritualia bona,videlicet fidem, institutionem & sacramen-
» ta Christi à Iudæis connersis receperunt, mediate vel immediate [DEBENT] id est, tenentur debi-
» to necessitatis vel debito honestatis, imò vtroque modo [ET in carnalibus ministrare eis[id est,neces- 1.Cor.16.
» saria vitæ corporalis eis præbere. [HOC ergo cum consummauero] hoc est, eleemosynas istas dem-

lero io Hieruſalem ad prædictos ſanctos [ET aſsignauero eis fructum hunc] hoc eſt,collationem gen- E
tium,eis miſſam [PROFICISCAR per vos in Hiſpaniã.] ¶Quæritur,an Paulus prædicauit in Hiſpa »
nia. Dicunt quidam,quod oon,ſed propoſuit,non autem executus eſt,ſuperueniente impedimento.Vn-
de quod nunc dicit,proficiſcar in Hiſpaniam,intelligendum eſt cõditionaliter.ſ.ſi deus permiſerit , vel ita
conceſſerit.Allegãt autem pro ſe decretum quæſtioone XI.Quis neſciat.Vbi dicitur quod de apoſtolis ſo-
Iſidorus. lus Petrus prædicauit in his prouiocijs.ſ.Italia,Gallia,Hiſpania,Africa & Sicilia.Iſidorus vero in libro de
Hierony. ortu & obitu ſanctorum dicit oppoſitum,aſſerens Paulum in Hiſpania prædicaſſe, Hieronymus quoq; in
libro de viris illuſtribus dicit,Paulus in prima ſatisfactione à Neroone dimiſsus in partibus occidentis præ
dicauit.Ad decretum autem diuerſimode reſpondetur. Lira vero reſpondet , quod decreti iotentio eſt,
quod oemo prædicauit in prædictis prouincijs,niſi Petrus,vel alii de ordinatione ac miſsione ipſius. Sed
huic noo conſonat,qood Paulus ſæpe teſtatur,ſibi imminere prædieationis officium in omnibus gẽtibus,
Galat.t. quantum fieri potuit,ratione ſui apoſtolatus,imò aothoritate ſibi commiſſa. Vnde non indiguit ex ordi-
1.Tim. 2. natione Petri in Hiſpania prædicare, præſertim cum propoſuerit hoc facere antequam veniſſet Romam
Supra.t. ad Petrum.Conſtat etiam ſanctum apoſtolum Iacobum in Hiſpania prædieaſſe. Nec poteſt negari, quin
Act.t3. Paulus Romæ(quæ eſt caput Italiæ)prædicauit , & per conſequens in Italia. Scriptum eſt enim in Actibus,Manſit autem biennio toto in ſuo conducto,prædicans regnum dei , & docens quæ ſunt de domino
Act.28. Ieſu Chriſto,cum omni fiducia ſine prohibitioone.Melius ergo dici poſſe opinor,quod decretum ideo aſſe F
rit ſolum Petrum ex apoſtolis in his prædicaſſe prouincijs,quoniam alij apoſtoli,ſcilicet Paulus & Iaco-
bus,non diu prædicauerunt in terris præfatis.[SCIO autem] hoc eſt, certe confido,vt per reuelationem »
agnoſco [QVONIAM veniens ad vos,in abundantia benedictionis Chriſti] id eſt , in magna plenitu- »
dioe gratiæ [VENIAM] ita,qood meos aduentus ſit vobis multum proficuus,& mihiipſi noo parũ me- »
ritorius.[OBSECRO igitur vos fratres] hoc eſt,per rem ſacrã vos rogo,imò per ſanctum ſanctorum, vi »
delicet [PER dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,& per charitatem ſpiritus ſancti] quam oobis infu- »
dit ſpiritus ſanctus [VT adiuuetis me in orationibus veſtris pro me] fuſis [AD deum] .ſ.orãdo deum pro »
1.Cor.6. me,mihi ſubueniatis [VT liberer ab infidelibus] id eſt,obſtinatis Iudæis [QVI ſunt in Iudæa] ne rapiãt »
Philip.t. quod affero ſanctis [ET obſequii mei oblatio] id eſt,repræſentatio eleemoſynarum,quas porto ſecundũ »
miniſterium mihi iniunctum [ACCEPTA] id eſt,placens & grata [FIAT in Hieruſalem] ſanctis illic »
degentibus,quatenus affectum meum erga ipſos intelligant [VT veniam ad vos in gaudio] ſpirituali , id »
ſpiritualiter gaudens,negotijs meis ſalubriter expeditis [PER voluntatẽ dei] id eſt, diuina voluntate an- »
1.Cor.t2. ouente ac operante [VT refrigerer vobiſcum] .i.in ſimul refrigerium ſpiritualis conſolationis habea- »
mus,vobis ad coocordiam reuocatis,& vnoquoque noſtrum de profectu alterius gloriante [DEVS au- »
Prou.t5. tem pacis daror & amator,ſit cum omnibus vobis , Amen] per gratioſam inhabitationem.Quãuis enim »
vbique ſit,tameo(vt Salomon ait) Looge eſt dominus ab impiis. G

CAP. XVI. [COMMENDO autem vobis.] ACTIC. XX.

HVCVSQVE apoſtolus inſtruit Romanos moraliter verbis prædicationis,iam agit idem exemplo operis,proponens eis perſonas imitatione digniſsimas. [COMMEN- »
DO autem] .i.commendabilem dico,laudo,commito [VOBIS Phœben ſororem noo- »
ſtram] ſpiritualem fide & religione [QVAE eſt in miniſterio eccleſiæ quę eſt Cẽchris] »
id eſt,miniſtrat eccleſiæ,exiſtẽti in loco,qui dicitur Cenchris. Cenchris autẽ eſt portus
maris Corinthi, Phœbe vero mulier nobiliſsima erat atq; ditiſsima,& de ſuis facultati-
bus eccleſiã illam [VT eam ſuſcipiatis in domino] hoc eſt,ſecũdum voluntatem dei, & »
ſicut dens requirit, videlicet charitatiue,reuerenter & pie [DIGNE ſanctis .i. prout decet recipi ſanctos »
[ET aſsiſtatis ei in quocunque negotio veſtri indiguerit.] Venit enim hæc mulier Romam propter cer- »
Philip. 4. ta oegotia ſua,& forte in curia Cæſaris habuit aliqua expedire,ſicque indiguit auxilio Romanorũ . Me-
Act.t5. ruit etiam ipſa,vt ſibi ſubueniretor hoc modo. [ET TENTA ipſa quoque aſtitit] .i.ſubuenit [MVLTIS[fi »
delibus [ET mihiipſi] in eccleſia aotẽ Romanorũ erant quidam de familia imperatoris,iuxta illud,Salu- H
Act.8. tãt vos qui ſunt ex Cæſaris domo,& iſti pręcipue poterãt auxiliari fidelibus. [SALVTATE Priſcam & Aqui »
lam] virum Priſcæ,de quibus io actibus habetur,vbi etiam Priſca hæc appellatur Priſcilla,& erant ambo
valde eruditi in via domini. Nam & Apollinẽ plenios inſtruxerũt,venerũtque Romã vt confirmarẽt Ro
manos.Quod ſecundum gloſſam,intelligendum eſt de omnibus,quos hic ſalutat apoſtolus,ſcilicet quod
venerunt Romã ad confirmãdum Romaoos in fide & gratia [ADIVTORES meos in Chriſto Ieſu] hoc eſt, »
in prædicatione euangelii Chriſti [QVI pro anima mea] id eſt,defenſione vitę meę [CERVICES ſuas
1.Iohan. ſuppoſuerunt] id eſt,ſeipſos mortis periculo expoſuerunt. Debemus enim pro fratribus animas ponere.
[QVIBVS noo ſolus ego gratias ago] pro beneficiis mihi impenſis,qui in Corintho in domo eorũ man »
Act.20. ſi,& operabar eum eis manibus proprijs [SED & cunctę eccleſiæ gentium] gratias agunt,quoniam mi- »
hi gentium apoſtolo taliter aſtiterunt. Salutate quoque [ET domeſticam eorum eccleſiam] id eſt , eo- »
rum familiam vel coogregationem fidelium , in domo eorum exiſtentem . [SALutate Ephenetum dile- »
ctum mihi] id eſt,familiarem [QVI eſt primitiuus Aſiæ io Chriſto] id eſt,ex Aſia primo conuerſus , ac »
regeneratus in Chriſto , & ſic erat aliis exemplar credulitatis, ſeu fidei. [SALVTATE Mariam , quæ mul- »
tum laborauit in vobis] id eſt, pro vobis concordandis.Nunciauit enim Apoſtolo diſcordiam Romano- »
rum. [SALVTATE Andronicum & Iuliam, cognatos & coneaptiuos meos] .i.de tribu mea exiſtẽtes, & in- »
terdum capti fuerunt pro fide,& multa perpeſsi,vt ego [QVI ſunt nobiles] nobilitate ſanctiſsimæ con- »
Origenes oerſationis [IN apoſtolis]Secundum Origeoem, hi duo viri erant de numero ſeptuaginta diſcipulorum, »

A quorum aliqui(vt Sileaa)nominantur apostoli. Sic & isti dicuntur nobiles in apostolia .i. inter apostolos; Act.15.
» quia apostoli dicti sunt ratione discipulatus,& validæ prædicationis [QVI & ante me fuerũt in Christo]
» per fidem [SALVTATE Ampliatum dilectissimũ mihi in domino. Salutate eos qui sunt ex Nareisci do
» mo] .i.ad eius familiã pertinent. Narcisçus iste(vt dicitur)presbyter fuit,& circũeundo cõfirmabat fide-
» les. [SALVTATE Rofum electum] ad sacerdotium [ET matrem eius] carnalem [ET meã] spiritua-
lem. Propter præcipuã huius fœminæ sanctitatem,nominat eam matrem. Cætera patẽt. [SALVTATE
inuicem in osculo sancto] spirituali,charitatiuo,quod sit veræ concordiæ, & internæ dilectionis indiciũ:
non in osculo carnali,impudico,adulatorio,simulatorio aut proditorio. Absolon osculabatur populũ adu 2.Re.14.
latorie,Ioab Amasan simulatorie,Iudaa Christum proditorie. Erat quippe in primitiua ecclesia coosue- 2.Re.20.
tudo recipiendi ac salutandi fideles cum osculo oris. Tunc eoim arsit spiritualis dilectio, nec erat pericu- Marc.14.
» lum de carnalitatis mixtura,vt modo. [ROGO autem vos fratres,vt obseruetis] hoc est noteris & diseer- Luc.22.
» natis ab aliis [EOS, qui dissensiones] .i.discordias & contrarias opiniones circa fidei veritatẽ [ET offen- Phil.3.
» dicula] .i.scandala [PRAETER] .i.contra [DOCTRINAM] euangelicam [QVAM vos didicistis] à
» Christi discipulis [PACSVNT] inducendo vos ad mutuam offensionem ac dissensionem [ET declina- Tit.3.
» re ab eis] non solum mente, sed etiam corporali recessu, si fieri potest, oe peruertamini cum peruer- Psal.17.
» sis. [HVIVSMODI enim] peruersi [CHRSATO domino] nostro [NON seruiont] qui talia vitia suis
B seruis prohibuit [SED suo ventri] quem quærunt implere, cum sint gulosi. [ET per dulces sermones]
» hoc est,verba composita atque placentia [ET benedictiones] .i.falsas laudationes [SEOVCVNT cor-
» da innocentium] id est,inexpertorum & incircunspectorum,qui in se boni sont sine dolo & felle,putant-
que alios tales esse,quales ipsi sunt,ideo cito credunt & falluontur. Vnde in prouerbiis scriptum est, Inno- Prou.14.
» eens credit omni verbo,astutus considerat gressus suos. Debetis autem ô Romani ab his declinare. [VE- 2.Thess.2
» TRA enim obedientia] qua veræ fidei & apostolicæ traditioni paretis [IN omnem locum] hoc est,per
» omnes ecclesias [DSVVLGATA est.] Quoniam enim Romani monarchiam tenebãt, quotidie erat cõ
fluxus extraneorum ad Romam,qui redeuntes ad sua,diuulgabant facta Romanorum, & ita fideles ve- t.Mac.8.
nientes Romam,cum vidissent graniam Romanorum,reuertentes nunciauerunt cæteris Christianis fidẽ
& opera eorum,sicque alii animabantur,& confortabantur in fide. Propterea error Romanorum magis
» omnibus nocuisset,q̃ aliorũ. [GAVDEO igitur in vobis] in consideratione gratiæ vobis concessæ, & cõ Phil.1.
» gratulor vobis [SED volo vos sapientes esse in bono] hoc est,in cognitione & operatione eorũ,quæ bo- Hier.15.
» na sunt,vt discernatis preciosum à vili,virtutem à vitio,verum à falso [ET simplices] hoc est ignaros &
» inexpertos [IN malo] vt nec operando experiamini, nec approbando sciatis, nec studiose discatis quæ
» mala sunt. [DEVS autem pacis conteret] .i.deiiciet [SATANAM] .i.diabolum,de quo in Iob,Dixit do Iob. 1.
» minus ad satan. Et io Zacharia, Increpet dominus in te satan [AVB pedibus] .i. affectibus [VESTRIS Zach.3.
C velociter] de quibus pedibus in Canticis scribitur, Laui pedes meos,quomodo inquinabo eos? Et in psal Cant.3.
mo,Non veniat mihi pes superbiæ:hoc est,dominus dabit vobis virtutem resistendi diabolo, eumq; vin- Psal. 35.
cendi. Propter quod ait saluator,Ecce dedi vobis potestatem calcandi super omnem virtutem inimici, & Luc.10.
» nihil vobis nocebit. Itemque in psalmo,Super aspidem & basiliscum ambulabis. [GRATIA domini no Psalm. 90
» stri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus] in cultura vineæ Christi, Ephesiorum 1.Tim.3.
episcopus. Cum quo(secundum Hieronymum)misit apostolus istam epistolam. Alii dicunt, quod prædi Hierony.
cta Phœbe detulit eam. Et puro quod vtrisque commisit hanc baiolationem, vt si quid vni in via occur-
» reret impedimenti,alter negotium expediret [ET Luciua.] Quidam dicit,& Lucas,exponitque de Lu-
» ca Euangelista:sed nec textus correctus,nec glossa sic habet [ET Iason & Sosipater] qui sunt [CO-
» GNATI mei] secundum carnem. [SALVTO vos ego Tertius] id est,taliter nominatus [QVI scri-
» psi epistolam] hanc [IN domino] hoc est,ad dei honorem, tanquam notarius apostoli,de cuius licen
» tia ego nominatus vos saluto, & nomen meum hic exprimo, ad perpetuam rei memoriam. [SALV-
» tat vos Caius hospes meus] iam in ciuitate corinthi vnde mitto præsentem epistolam. Iste Caios erat
Coriothiorum episcopua, ad quem scribit Iohannes Apostolus tertiam suam canonicam, laudans eum
de virtute hospitalitatis,vnde & Paulus in domo eius manere solebat. [ET vniuersa ecclesia] Caii huius.
» [SALVTAT vos Erastus * archarius ciuitatis [Athenien sium,secundum glossam. Dicitur autem Ar- Alias, ar-
D charius,ab ἀρχή,quod est princeps,vel ab arca,quoniam præerat arcæ custodiens eam,in qua ponebantur carius.
» tur vectigalia & tributa [ET Quartus frater.] Quartus proprium nomen est,sicut & Tertius, eratque
» frater religione,nõ natione. [GRATIA domini nostri Iesu Christi cũ omnibus vobis, Amen.] Ex ardẽ Phil.1.
» ti amore resumit apostolus quod prædixit de præsentia gratiæ Christi. [ES autem] videlicet deo trini-
» tati [QVI potens est vos confirmare] in omni bono [IVXTA Euangelium meum] id est, secundum
» prædicationem meam [ET prædicationem Iesu Christi] à cuius prædicatione euangelium meum non
» dissonat. Prædicationem inquam Christi factam [SECVNDVM reuelationem mysterij] .i. in manifesta-
tione diuini secreti de incarnatione Christi,& redemptione generis humani. Vel secundum quod reue-
» latũ est mihi de isto mysterio. Mysterij dico [TEMPORIBVS æternis taciti] .i.ab æterno in deo absco
diti. Tempora autẽ æterna apostolus dicit durationem præcedentẽ hunc mundum,quę aliud nihil est nisi
æternitas,quam exprimit apostolus per æterna tempora, quia non potest apprehendi à nobis,nisi per cõ
» parationem ad tempus infinitum. Vnde & ad Titum dicit, Ante tẽpora secularia [QVOD] mysterium Titum. 1.
» [NVNC] tẽpore nouæ legis in Christi aduẽtu [PATEFACTVM est] mũdo [PER scripturas prophe-
» tarũ] ab ipso Christo declaratas. Qui(vt apud Lucam legitur)aperuit illis sensum vt intelligerẽt scriptu- Luc.24.
ras. Et iterum promisit apostolis,Cum venerit ille spiritus veritatis,docebit vos omnẽ veritatẽ. Tũc nãq; Iohan.16.
» apparuerunt fontes aquarum,& reuelata sunt fundamenta orbis terrarum. Quod totum factũ est [SE- Psal.17.
» CVNDVM præceptum æterni dei] Christus enim secundum formam serui erat minister trinitatis in

Iohan.14. Eph.3. hac reuelatione. Propter quod ait, Sicut mãdatũ dedit mihi pater, sic facio. Et facta est reuelatio ista [AD E obeditionẽ fidei in cunctis gentibus] hoc est, vt omnes gentes obediant fidei, credendo & operando. My „ sterij dico [COGNITI plenarie atque perfecte [SOLI sapienti deo] .i.deo trinitati, qui solus est sapiens „

Iob.15. Iohan.8. per essentiam, cuius tanta est sapientia vt comparatione ipsius omnis sapientia creata pro nihilo reputetur, sicut in comparatione diuinæ puritatis cœli dicuntur immundi, & comparatione aliorum solus dici-

1.Petr.4. 1.Tim.1. tur esse. Patefacti autem [PER Iesum Christum] (vt dictum est) [CVI] sit [HONOR] .i.debita exhibi- „ tio reuerentiæ [ET gloria] .i.clara cum laude notitia, vel vera lætitia: ita vt honor sit ei à nobis, gloria au- „

Ibidem. tem in se. Ipse enim est cum patre & spiritu sancto super omnia deus sublimis & benedictus. [AMEN.] „

IN EPIST. I. AD CORINTHIOS

PRAEFATIO.

Eccl.12. Dionys. VERBA sapientum sunt quasi stimuli, & quasi claui in altum defixi. Quemadmo- dum iuxta documenta magni atque diuini Dionysii in cœlesti Hierarchia, superiorum angelorum est inferiores purgare, illuminare & perficere: inferiorum vero an F gelorũ est, à superioribus purgari, illuminari ac perfici. (Purgãtur autem nõ vtique à culpa, cum non sit in eis aliqua macula, sed à dissimilitudine seu luminis minoratione) sic in Ecclesiastica Hierarchia, doctorum ac prælatorum officiũ est, inferiores purgare, illuminare, perficere: inferiorum vero est, à superioribus purgari, illuminari ac perfici. Purgantur vero homines non solum à dissimilitudine, sed etiam à peccatis: illuminantur autem, vt veritatem cognoscant, perficiuntur quoque, dum in dei amore proficiũt.

Heb.4. Hiere.23. Cum ergo sapientes vitiosos, & negligentes efficaciter arguunt, verba eorũ sunt quasi stimuli, quoniã cor da dura pungunt, penetrit & impellunt. Propter quod per Hieremiam dominus loquitur, Nunquid non verba mea sunt quasi malleus conterens petram? Sermo quippe diuinus eradicat, abscindit & eiicit, de cordibus nostris spinas & tribulos vitiorum ac passionum, sicque circunscindit & polit animam nostram, vt capax sit illustrationis internæ, & perfectionis diuinæ. Et quantum ad hoc, verba sapiẽtum sunt

2.Cor.4. quasi claui in altum defixi. Itaque verba sapientissimi nostri doctoris, magistrique gentium diuinissimi & gloriosissimi Pauli, in ea quæ iam exponenda restat epistola, sunt quasi stimuli. Quia Corinthios de mul tis excessibus fortiter increpat, bonos vero commendat, & secundum diuersam dispositionem eorũ, quibus scribit diuersimode loquitur, nunc exhortando, nunc blandiendo, nunc colludando, nunc arguendo. Porrò Corinthus est metropolis Achaiæ, quæ est pars Græciæ, vnde Corinthii dicuntur Achaici. G Hi ab Apostolo instructi, & conuersi fuerunt, sed post eius recessum, variis modis subuersi sunt à philosophis & Iudæis. Quo cognito, apostolus existens in Epheso, scribit eis præsentem epistolam, mittens eam per Timotheum. In qua reuocat eos ad Euangelicæ fidei veritatem, & christianæ iustitiæ puritatẽ.

CAP. I. EPIST. I. AD CORINTH. ARTIC. I.

Rom.1. Galat.1. MOre solito, iuxta consuetudinem scribendi epistolas seu literas missiuas, apostolus in huius epistolæ exordio nomen suum præmittit, & alterius secum scribentis, sicque procedit ad salutationem, narrationem & conclusionem, vt fieri solet. Et ait, [PAVLVS vocatus] id est, ex diuina „ prædestinatione assumptus & factus, vel à deo electus [APOSTOLVS Iesu Christi per volũ- „ tatem dei] id est à voluntate diuina, tanquam à causa principali ac libera. Hoc dicit Apostolus, vt ostendat eos deo resistere, qui suo apostolatui contradicunt: & etiam, vt demonstret quod ipse non iniecit sepsum, nec sibi assumpsit honorem, vt illi de quibus dominus ait, Ego non mittebam eos & ipsi currebãt.

Hiere.23. Osee.8. Et rursum, Principes extiterunt, & non cognoui. ¶ Quæri potest, cur Paulus humillimus, in ista epistola, cum nomen suum commemorasset, statim adiecerit nomina eximiæ dignitatis, non solitæ humilitatis, dicens, Apostolus, non seruus Iesu Christi, & hoc per voluntatem dei, quasi impium sit aliter opinari. Et respondendum, quòd virtus discretionis id exigit in prælato, vt ita se habeat verbis & factis circa subie- H

1.Petr.2. Rom.14. ctos, sicut eorum saluti expedies est. Oportet autem prælatum à subditis rimeri, amari, ac honorari. Cũ ergo subiecti ita se habent circa prælatum, non est prælato necesse, vt verbis seu factis authoritatem suã ostendat. Cum vero contemnitur, ostendere debet collatæ potestatis authoritatem, quatenus subditis timorem, reuerentiamque nominis sui incutiat. Apostolus autem Corinthiis viluit, quia (vt asserit glossa) contempto Paulo Apostolo, de sapientibus huius seculi se iactabant, quorum vana eloquentia, sapientiaque terrena delectabantur. Idcirco Apostolus, vt eorum præsumptionem argueret, eos quoque ad suæ personæ reuerentiam inclinaret, cum dixisset Paulus, mox addidit Apostolus &c. quod totum factũ est, non ad propriam laudem, sed propter illorum salutem. [ET Sosthenes frater] Hunc Sosthenem asso- „ ciat sibi Paulus, quia pro Corinthiorum correctione multum solicitus fuit, & eos (vt dicitur) apud apostolum accusauit. Vnde nunc dicitur, Sosthenes frater, ad insinuandum quòd accusatio illa prodiit ex fraterna charitate, non aliunde. Itaque ego Paulus, & Sosthenes frater spiritualis, scribimus: solus tamẽ Paulus dictauit. Sosthenes vero consentiendo conscripsit. [ECCLESIAE dei] id est, congregationi fide- „ lium. [QVAE est Corinthi] id est, in ciuitate Corintho, vtpote [SANCTIFICATIS] id est, à vi- „ tiis emundatis, in sacramento baptismi, ac pœnitentiæ. [IN Christo Iesu] id est in virtute & gratia Sal- „ uatoris. [VOCATIS sanctis] id est, à deo ad sanctitatem adductis atque electis. [CVM omnibus qui „ inuocant] id est, ex intimo cordis affectu implorant. [NOMEN domini nostri Iesu, in omni loco ipso- „

A rum] id est,vbicunqne in pronincia Corinthiorum [ET nostro] hoc est,loco nobis primum concesso. Hic enim locus Paulo commissus est,vt habitatores eius conenteret.Et cum deus vbique sit, non solũ in templo materiali,sed vbique inuocandus est, quatenus veri adoratores adorent eum in spiritn & veritate. Qnia nec contemplatio,neque oratio exigit locum,aut loci determinationem ex necessitate,sed ex qua- Iohan. 4.
dam decentia.vnde sicut contemplationi beatorum deputatur cœlum empyreum ex congruentia, sic ec
clesia materialis deputatur orationi fidelium ex cõgrnentia quadam. Sed sicut angelus vbicunque fuerit
extra cœlum empyreum incessabiliter deum contemplatur: ita fidelis vbicunque fuerit, nomen Christi
» innocare debet. Et sumitur hic nomen pro re nominata. ¶Deinde salutatio ponitur. [ORATIA]gra
tum faciens(de qna in expositione primi capituli Epistolæ ad Romanos dictum est plenius)detur & sem Rom.t.
» per insit [VOBIS]Corinthijs [ET pax] id est,quies mentis à vitiorum inordinato impulsu [A DEO
» patre nostro] per gratiam adoptionis,qui est pater Christi per realem relationem ac relatinam proprie-
» tatem,& pater Christi per æternam ac naturalem generationem [ET à domino Iesu Christo] filio pa- Psalm. 2.
tris, qui secundum diuinam naturam est vna & eadem causa efficiens gratiæ & pacis cum patre. Quæ- Psal. 109.
cunque enim facit pater,hæc & filius similiter facit. Secundum naturam vero assumptam est causa gra- Iohan. 5.
tiæ & cæterorum donorum gratuitorum instrumentalis ac meritoria.Patre autem & filio nominatis, da- 1. Iohã.5.
tur intelligi spiritus sanctus qui est amor, nexus & germen amborum. Totius superfelicissimæ trinitatis Iohan.5.
B induisa est operatio foris transiens, sicut & trium personarum est vna natura,& vna potestas. Quoniam
vero inter Corinthios erant aliqui boni laude digni, Apostolus primo agit de bonis, & pro beneficiis dei
» eis collatis gratias agit, & ait, [GRATIAS ago] verbis,factis,atque affectibus [DEO meo] qui li- EPIST.
cet sit omnium deus, tanto tamen specialius ac singularius est deus vniuscuiusque ipsum colentis, quan- 1.Thess.2
to ab eo deuotius colitur,ardentiusque amatur. Vnde & princeps theologorum Dionysius in libris suis, Act.10.
vix dicere audens deus meus,sic dicit,Deus,& si fas est dicere, meus. Propterea non quorumlibet, sed Dionys.
perfectorum feruenter amantium est dicere, Deus meus.Fortiter tamen proficientes,ex quadam humi-
li cõfidentia dicere possunt. Deus meus.alij passim nõ dicãt, Deus meus:nisi in persona Christi hominis,
ecclesiæ seu perfectorum. Itaque gratias ago deo meo,à cuius amore nulla creatura me potest anellere,
[SEMPER] id est,omni hora conuenienti ac debita, iuxta quem modum iubemur semper orare [PRO Rom.t.8.
» vobis] quorum imperfectum supplere desidero,eo qnod diligam vos tanquam meipsum [IN gratia dei
» quæ data est vobis] id est,pro omnibus donis supernaturalibus,vobis diuinitus condonatis [IN Christo Luc.t8.
» Iesu] hoc est,per Christum mediatorem, seu merito eius, per quem omnia diuina nobis præstantur.
» [QVIA in omnibus] spiritualibus diuitijs [DITATES facti estis in illo] id est,per Christum abunda-
» tis in omni gratia dei,secundum conditionem & statum hnius fragilis vitæ, videlicet, quia in his quæ ad
salutem requiruntur,abundatis.Secundum quem sensum ait Psalmista,Nihil deest timẽtibus cũ. Vel ideo
C dicuntur in omnibus diuites facti,qnoniam spiritualia bona quæ nondum sortiti sunt in re', iam habent in Psalm.33.
spe.¶Has autem diuitias explicat apostolus in speciali [IN omni verbo euãgelicæ prædicationis.]Hoc
» dicit Apostolus,vel quia donum linguarum receperunt,ita vt omnibus linguis loquerentur. In primitiua
enim ecclesia,per impositionem manuum apostolorum, dabatur baptizatis donum lingnarum. Vel, in Act.5.
omni verbo,id est, in omni modo docendi [ET in omni scientia] vera ad salutem necessaria, videlicet Act.8.
» in intellectu scripturarum sanctarum [STCVT testimonium Christi confirmatum est in vobis] id est, Act.19.
» eo modo diuites facti estis in bis sicut,id est, prout testimonium Christi confirmatum est in vobis, id est,
» promisio seu contestatio,qua Christus testatus est,se ditaturũ suos fideles,in vobis impleta est.Ipse enim
prædixit,Qui credit in me,flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.Hoc antem dixit de spiritu, quẽ ac- Iohan. 17
cepturi erant credentes in eum.Et alibi, Quicqnid petieritis patrem in nomine meo, hoc faciam [ITA Iohan.15.
» vt nihil vobis desit in vlla gratia] necessaria ad salutẽ. Vel, quia omnia dona ad gratiam gratum facien-
» tem pertinentia,habetis,& in alijs gratiis,scilicet gratis datis, notabiliter abundatis. Virtutes enim & do Apoc.22.
na spiritus sancti ita connexa sunt,vt habens vnum,cætera quoque aliqualiter habeat.Non tamẽ ita per- Iohan.15.
fecti fuerunt quin potuerunt proficere,perfectioresque fieri: iuxta illud, Omnem qui fert fructum, pur-
gabit eum pater, vt fructum plus afferat. Itaque nihil gratiæ deest vobis [EXPECTANTIBVS reue- Esa.40.
» lationem] id est,manifestam apparitionem [DOMINI nostri Iesu Christi] in die iudicii,quãdo(iuxta
D Esaiam prophetam)videbit omnis caro salutare dei nostri. De qua reuelatione scriptum est, Ecce venit
cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Vel reuelationem Christi, id est, Apoc.1.
claram visionem eius in patria,quæ visio est tota merces:de qua ait in Euangelio,Qui diligit me, dilige-
tur à patre meo,& ego diligam eum,& manifestabo ei meipsum [QVI & confirmabit vos] vt pie con Iohan.14
» fido.Verbum est bonæ spei,non absolutæ assertionis,nisi forte ex reuelatione diuina [VSQVE in finẽ]
» vitæ præsentis inclusiue [SINE crimine] id est,mortali peccato,ita quod gratiam perseuerantiæ conse
» ret vobis,ne peccetis mortaliter, sed in gratia decedatis:ad hoc,vt sine peccato appareatis [IN die aduẽ 1. Iohan.3
» tus domini nostri Iesu Christi] id est,in die iudicii.Vel,aduẽtus Christi,intelligitur spiritualis eius aduen Iohan.14
» tus,quo quotidie venit per gratiam ad electos,prout ipse Christus profitetur,Ad eum veniemus & man Apoc.3.
sionem apud eum faciemus.Et alibi,Ego sto ad ostium & pulso.Vel,visitatio eius, qua visitat vnumquẽ-
que in morte.Vnde ait,Vigilate,quia nescitis qua hora dominus vester venturus est.De hoc aduentu cõ- Matt.24.
minatur quodam loco cuique negligenti,Si non vigilaueris,veniam ad te tanquam fur:& nescies qua ho Apoc.3.
ra veniam.Sed & Iacobus dicit, Patientes estote vsque ad aduentum domini, id est, vsque ad mortem. Iacob.5.
Vnde subiungitur ibidem,Ecce iudex ante ianuam assistit. Quandocunqne antem confirmamur à deo,
Christus spiritualiter venit ad nos. [FIDELIS deus] non à fide,sed à fidelitate,quã conseruat ad suoa,
» cum quibus fideliter agit, secundum quod charitas dictat. Vel, Fidelis deus, id est, verax in promissis,

Ioſue.1. inxta illud in Pſalmo, Fidelis domious in omnibus verbis ſuis [PER quem(.i.à quo)vocati eſtis] per ioſpi E
Pſal.144. rationem internam, ac prædicationem apoſtolicã [IN ſocietatẽ] .i.ad cõmunionẽ & participationẽ gra- »
tiæ, & gloriæ [FILII eius domini noſtri Ieſu Chriſti.] De plenitudine ſiquidem eius accepimus omnes. »
Iohan.1. Prædeſtinauit enim nos conformes fieri imaginis filij ſui, vt alio loco dictum eſt. Ecce quãta gratia & be
Rom.8. neuoleutia dei ſancti & benedicti, qui non ſolum vocauit nos ad cõſortium Apoſtolorum & angelorum,
ſed vnigeniti filij ſui. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei fieri. Ideo ſcriptum
Iohan.1. eſt, Maxima & preriosa nobis promiſſa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ, Et alibi,
2.Petr.1. Societas noſtra ſit cum patre & filio eius Ieſu Chriſto. Ineffabilis prorſus nobilitas ſocietatem habere cũ
1.Iohao.1 deo. Et ſumma miſeria, propter temporales delirias ac tranſitoria bona viliſſima atque eaduca, ſocietatẽ
2.Par.26 hanc deiformem amittere. Non ergo negligamus gratiam dei, quæ data eſt nobis, ſed carnem domemus,
1.Tim.4. affectum purgemus, cœleſtibus infatigabiliter intendamus. ¶ Hucuſque laudauit Apoſtolus perfectos, iã
alios hortatur ad perfectionem illorum. [OBSECRO autem] .i.per rem ſacram, imó per ſanctũ ſancto- »
rum rogo [VOS fratres] videlicet [PER nomen domini noſtri Ieſu Chriſti, vt idipſum] .i.vnum & idẽ ſe »
cundum dei voluntatem [DICATIS omnes] ſicut faciunt quos iã laudaui [ET nõ ſint in vobis ſchiſma »
Eſa.22. ta] .i.diuiſiones atque diſcordiæ. Scriptum enim eſt, Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Sed videtur
Iobel.2. contrarium his, quod dominus ait per alium prophetam, Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. F
Et reſpondendum, quod loquitur de ſpirituali cordis circunciſione, & apertione, qua cor antea durũ ape-
ritur verbo dei, & recipit illud. [SITIS autem perfecti] .i.perfecte ſeu omnino coocordes [IN eodẽ ſen »
ſu] .i.in cognitione practica, vt idem agatis [ET in eadem ſcienria] .i.in cognitione ſpeculatiua, vt idem »
credatis ac ſapiatis. Duæ enim ſunt partes legis diuinæ, videlicet teſtimonia & præcepta. Teſtimonia per
tinent ad credenda, præcepta vero ad operanda. Vult ergo apoſtolus, vt in horũ vtroque conformes ſine.
¶ Hæc hortor & obſeero [SIGNIFICATVM eſt enim mihi de vobis (ô) fratres mei ab his qui ſunt »
Cloes .i.qui habitant in loco qui dicitur Cloes. Vel in domo religioſæ fœminæ Cloes vocatæ, quorũ vnus
fuerat Soſtenes, iam prædictus. Secundum quoſdam, Cloes eſt nomen loci prope Corinthum: ſecundum
alios vero eſt nomen mulieris deuotæ, in cuius domo multi fideles manebant. Iſti doluerunt de contẽtio-
ne ac ſchiſmate Corinthiorum, dixeruntque Paulo, quod ſubditur [QVIA contentiones inter vos ſunt] ſi »
cut ſubiungitur [HOC autem dico] id eſt, refero [QVOD vnuſquiſque veſtrum dicit.] Percepi enim ver- »
ba veſtra in propria forma, & ideo omnium veſtrum verba iam enarro. Alius enim è vobis dicit. [EGO »
quidem ſum Pauli] id eſt, ad Paulum pertineo, tãquam filius & diſcipulus eius, quia ab eo baptizatus ſeu »
Act.18. doctus ſum. [EGO autem ſum Apollo] id eſt, diſcipulus eius. Iſte eſt Apollo vir eloquẽs & potẽs in ſcri- »
pturis, ſicut in actibus legitur, qui (vt dicitur) erat Corinthiorum epiſcopus. Alius dicit, [EGO vero Cæ- »
phæ] id eſt, ego ad Petrum pertineo. Alius dicit [EGO autem Chriſti] ſum, tanquam eius ſeruus atque »
diſcipulus. Qui ita dixerunt, non errauerunt vt alij. ¶ Contentio autem Corinthiorum fuit ex hoc, quod G
putabant ſacramentum baptiſmatis aliquid virtutis habere ex meritis miniſtri, & ita baptizatus ab vno
prætulit ſe baptizato ab alio, prout vnus miniſtrorum excellentior extitit alio. Quilibet eriam nominauit
ſe ab illo, à quo fuerat baptizatus, ſicque vnus dicebat, ego ſum Pauli. Hi errauerunt, quia baptiſmus non
habet efficaciam, niſi merito Chriſti, tanquam à cauſa meritoria, qui tactu ſuæ mundiſſimæ carnis vim
Auguſt. regeneratiuam contulit aquis. Vnde de latere Chriſti morientis dicuntur omnia ſacramenta fluxiſſe, quo
1.Petr.2. niam virtute paſſionis dominicæ operantur. Chriſtus vero, vt deus, ſeu tota beatiſſima trinitas, eſt cauſa
effectiua & principalis virtutis baptiſmi, quoniam ſolus deus intus baptizat peccata lauando ſeu abluen-
do, & gratiam infundendo, ſine cuius infuſione nemo iuſtificatur, neque peccatum dimittitur. Vnde quo-
Ioban.1. dam loco de Chriſto habetur, Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum, ipſe
Matth.3. eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto. Et alibi, Ipſe baptizabit vos ſpiritu ſancto & igni. Vnde vt legitur, ad vi-
tandum prædictum Corinthiorum errorem, eccleſia Græcorum mutauit formam baptiſmi, dicendo, bap-
tizo ſeruus Ieſu Chriſti. ¶ Ad oſtendendum ergo errorem Corinthiorũ, quærit apoſtolus [DIVISVS »
eſt Chriſtus?] id eſt, nunquid Chriſtus in corpore ſuo myſtico huiuſcemodi diuiſionem admittit & ap- »
Act.11. probat, vt vnus dicatur Pauli, alius Cæphæ, & non potius omnes ſint Chriſti, & ab ipſo Chriſtiani vocẽ-
tur? Quaſi dicat, Non. Chriſtus enim ait, Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſine
Iohan.17 vnum, ſicut & nos. Vel ſic, Diuiſus eſt Chriſtus? id eſt, nũquid Chriſtus diuerſimode ſe habet ad ſuos mi H
niſtros baptiſtas, aliter operando in baptiſmo vnius quàm alterius? [NVNQVID Paulus crucifixus eſt »
pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati eſtis?] .i.cum oee Paulus nec aliquis alius, præter Chriſtũ pro ve »
Rom.6. ſtra ſalute ſit paſſus, nec in nomine Pauli vel alterius, ſed in nomine Chriſti baptizati ſitis, cõſtat quod nõ
2.Cor.5. plus valet baptiſmus miniſtratus ab vno miniſtro Chriſti, q̃ alio. Quoniam virtus baptiſmi, eſt ab ipſo qui
pro mundi ſalute occiſus eſt, & in cuius nomine adminiſtratur, hic vero Chriſtus eſt. Quamuis autẽ Chri-
Act.2. ſtus dixerit, Eũtes docete omoes gẽtes, baptizantes eas, in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti: Apoſto
li tamẽ in primitiua eccleſia ex familiari cõſilio ſeu inſtinctu ſpiritus ſancti, videlicet vt nomẽ Chriſti ma
gis celebre fieret, quod à Iudæis iugiter blaſphemabatur, baptizauerunt in nomine Chriſti. Vnde Petrus
Act.18. diſſeruit, Baptizetur, inquiens, vnuſquiſq; veſtrũ in nomine Ieſu Chriſti. Hoc tamẽ fecerũt, ſecundũ quod
Rom.6. in nomine Chriſti, tota ſuperſancta trinitas intelligitur, videlicet pater vngens, & ſpiritus ſanctus, qui eſt
3.Iohao. vnctio. [GRATIAS ago deo meo, quod neminẽ veſtrum baptizaui, niſi Criſpũ & Caium.] Iſte vide- »
tur eſſe Criſpus archiſynagogus, qui (vt in Actibus legitur) credidit domino. Caius quoq; iſte ſorſitã eſt,
de quo ad Romanos dixit Apoſtolus, Salutat vos Caius boſpes meus: cui (vt ibidem dictum eſt) Iohãnes
tertiam ſuam miſit epiſtolam, eratque Corinthiorum epiſcopus. Iraque gratias ago, quod neminem ve-
ſtrum baptizaui, præter hos paucos, qui etiam non ſunt de veſtra contentione, cum ſint viri perfecti. Non
quia baptizare ſit actus malus, ſed [NE quis dicat, quòd in nomine meo baptizati ſitis] id eſt ne actus

A bonus à me factus, esset vobis occasio mali. Ex quo elueescit, quòd interdum ab aliquibus bonis operi-
„ bus ex charitate cessandum sit, vt aliorum culpa seu scandalum deuitetur. [BAPTIZAVI autem &
Stephanæ dnmum] id est illius deuotæ matronæ familiam, forte simul cum ea, quæ eriam non contem-
„ dit vobiscum. [CAETERVM nescio, si quem alium vestrum baptizaui] & quia apostolus bonæ me-
„ morię erat, probabile est, quòd non baptizauit, nisi prædictos tam paucos: cuius ratio subditur, [NON Act.9.
enim misit me Christus baptizare] id est, principaliter ad baptizandum, cum hoc ab inferioribus & pa
„ rum doctis fieri possit tam perfectè, sicut à perfectioribus, [SED euangelizare] id est euangelium prę Matth.10
dicare, quod non potuit perfectè fieri, nisi à valde perfectis atque doctissimis. Non tamen est sic intel-
ligendum quod nunc dixit apostolus, non misit me Christus baptizare, quasi ipse, & alii apostoli ne- Matt.28.
quaquam missi sint baptizare: cum dicat eis saluator, Docete omnes gentes, baptizantes eas. sed hoc
ideo dicitur, quia apostoli non sunt principaliter missi ad baptizandum, videlicet ne baptizando retar
darentur à prædicatione. Ideoque, quemadmodum Christus per seipsum docuit, & per discipulos ba- Iohan.4.
ptizauit, vt patet apud Iohannem: sic & apostoli verbo prædicationis instabant, & per discipulos suos Lucæ.4.
frequentius baptizabant necessitate aut magna ratione exigente baptizationis. Itaque misit me Chri-
„ stus euangelizare, [NON in sapientia verbi] id est non in sapientia naturali, seu philosophica, verbis
B ornata, atque verbosa, quæ comparatione diuinæ sapientiæ potius est sapientia nominalis, quàm rea-
„ lis. [VT non euacuetur] hoc est, incredibilis aut inutilis reputetur, [CRVX Christi] id est, fides pas
sionis dominicæ. Naturali enim rationi visum est impossibile, incredibile atque inutile, vt deus pateretur. Ideo Apostolus fidem crucis Christi non prædicauit in sapientia verbi. Vel sic, vt non euacuetur
crux Christi, id est, ne fides Christi videatur humanæ rationi inniti, & per consequens, facile posse re-
probari. Denique Christiana doctrina non indiget cultu, & pompa verborum, ne videatur ex humanæ Iohan.5.
subtilitatis calliditate procedere, non ex veritate. Ibi enim compositio sermonis exquiritur, vbi ipsa se
„ veritas non commendat. [VERBVM enim] id est, fides & prædicatio, [CRVCIS] Christi [PER-
„ euntibus quidem] id est mundi huius sapienribus & reprobis, [STVLTITIA est] id est stulta & ir- Rom.1.
ridenda videtur. Sicut de Græcis refert Dionysius, quod audita prædicatione fidei Christianæ, lato ore Dionys.
„ riserunt, [NOBIS autem qui salui fiunt, id est nobis] puta electis, [VIRTVS dei est] id est, potens ef-
fectus diuinæ potentiæ, per quem obtinemus gratiam & gloriam, victoriam quoque contra insidias ho
stis: iuxta illud, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis enim est qui vincit mundum, 1.Iohan.5
nisi qui credit, quoniam Iesus est filius dei? ¶ Quod autem verbum crucis pereuntibus, scilicet pruden
„ tibus huius seculi stultitia sit, probat apostolus. [SCRIPTVM est enim] in Esaia [PERDAM] id
„ est damnabo ego dominus deus, [SAPIENTIAM sapientium] id est sapientiam eorum, qui seipsos Esa.29.
„ sapientes reputant in diuinis, videlicet in naturali notitia diuinorum, sicut philosophi, [ET pruden-
C tiam prudentium] id est, falsam prudentiam impiorum, qui in rebus humanis astuti & callidi sunt, vt Baruch.3
„ faciant mala, [REPROBABO] id est à prædicatoribus sanctis excludam, & eā in iudicio condemna-
bo, quia non fuit subiecta simplicitati fidei sanctæ. Hinc enim ait saluator, Confiteor tibi pater dnmine Matth.11.
cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Nostra trans- Luc.10.
„ latio habet sic, Peribit sapientia à sapienribus, & intellectus prudentium abscondetur. [VBI sapiens] Esa.29.
„ huius mundi, quantum ad diuina naturaliter nota? [VBI scriba?] id est doctor moralis in lege peri-
„ tus? [VBI conquisitor huius seculi?] id est inuestigator rerum mundanarum ac naturalium artium?
Tanquam dicat, Ecce quàm subito omnes isti petierunt, eo quòd veram ac Christianam sapientiam 2.The.2.
non receperunt. Hæc verba ex Esaia sumpta sunt, sic dicente, Vbi est literatus? vbi verba legis ponde- Esaiæ.33.
„ rans? vbi doctor paruulorum? [NONNE stultam fecit] id est vanam & falsam ostendit [DEVS sa-
pientiam huius mundi?] asserendo quod illa negat, videlicet articulos fidei: & agendo quod illa impos
sibile reputat, vtpote opera supernaturalia ad fidei confirmationem, cum tamen naturalis sapientia di-
„ cat, ea non posse fieri, quæ naturalem entium cursum excedunt? [NAM quia in dei sapientia] id est se
„ cundum deum, seu diuino iudicio, [NON cognouit mundus] id est homo quilibet mundum inhabi-
„ tans [PER sapientiam] naturalem [DEVM, placuit deo per stultitiam prædicationis] id est per præ 2.Thes.2.
„ dicationem euangelicam, quam mundus fatuam reputauit, [SALVOS facere credentes] id est ele-
D ctos, conuertendo eos ad fidem & gratiam per apostolorum prędicationem. Mundus autem aliquo mo Rom.1.
do cognouit deum per sapienriam naturalem. Dictum est enim ad Romanos, Inuisibilia dei, per ea
quæ facta sunt, à creatura mundi conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Nec dubiū Iohan.14
quin philosophi multa vera atque subtilia de diuinis conscripserint, sed quoniam ista cognitio dei erat
sine fide & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Ideirco non cognouit mundus deum per
sapientiam humanam, in sapientia dei, id est secundum deum, seu acceptionem diuinam. Propter quod
ait Iohannes, Qui dicit se nosse deum & mandata eius non custodit, mēdax est. Et saluator ad impios, 1.Iohan.2
Nescio (inquit) vos, cognitionem qua dicitis mihi, domine domine, non approbo. Potest quoque per sa Luc.13.
pientiam dei intelligi æterna sapientia incarnata, in qua mundus deum non cognouit, quia nec eam co
gnouit. Propter quod filius ait, Pater iuste, mundus te nun cognouit. Lux quippe in tenebris lucet, & te Iohan 17
nebræ eam non comprehenderunt. Itaque non cognouit mundus per sapientiam deum cognitione sor Iohan.1.
„ mata ac salutari. Cuius signum vel ratio est. [QVONIAM & Iudæi signa petunt] id est ea quæ ipsis Luc.23.
dicuntur per signum aliquod diuinæ virturis quærunt confirmari, vt sciant illud esse à deo per experien
tiam alicuius miraculi, quod sæpe illicitum est, & ad tentationem dei pertiner. Vnicuique enim sufficere debet assertio dei. Quoniam autem Iudæi primo legem receperunt in monte Sinai, cum ingenti glo Leuit.26.
ria miraculorum diuinorum, assueti erant petere signum, cum aliquid magni dicebatur. Vnde & Chri- Iuhan.2.
sto dicebant, Quod signum ostendis nobis? Sic Abraham, Gedeon, Ezechias & alii multi Iudæorum Gen.17.

Iudic.6. signa petierunt,sicut & Zacharias pater Iohannis, [ET Græci] præsertim philosophi,& multi gen- B
4.Re.20 tilium [SAPIENTIAM] naturalem [QVAERVNT] id est per rationes naturales & demonstrati- »
Esa.38. uas volunt sibi probari,quod dicitur. Assueti sunt enim argumentationibus humanis insistere. Nullus
Luc.1. ergo istorum per sapientiam suam deum nouit salubriter,quantum ad ea quæ concernunt salutem.
[NOS aũt] apostoli [PRAEDICAMVS Christum crucifixum,Iudæis quidem scandalum] id est cõ »
fusionem,& ignominiæ causam. Hoc enim ad maximam Iudæorum confusionem pertinet,quod aper
te docemus eos Christum in lege promissum,dei vnigenitum filium occidisse,quod est eis ęternę igno
Matt.24. miniæ causa. Vel dicitur Christus Iudæis scandalum, quoniam fuit eis, & adhuc est, occasio ruendi in
Iohan.6. culpam & pœnam. Nam (vt Euangelistæ testantur) sæpe scandalizabantur in eo. Propter quod dixit,
Lucæ.7. Beatus est,qui non fuerit scandalizatus in me, [GENTIBVS autem] id est infidelibus [STVLTI- »
Matth.11. TIAM,] nam stultum putabant,quod euangelizabatur de Christo,videlicet quòd deus æternus factus »
Lucæ.2. esset homo temporalis,quod impassibilis esset mortuus,immensus in vtero clausus,immutabilis de no-
Matth.2. no incarnatus,quod virgo peperisset. Hæc omnia fabulosa putabant, quoniam non potuerunt videre,
nec credere voluerunt,in vna persona duas perfectas esse naturas,diuinam atque humanã,saluis vtriusq;
Eph.2. q; naturalibus proprietatibus. [IPSIS autem vocatis] id est ad fidem,gratiamq; electis [IVDAEIS »
atq; Græcis] id est gentilibus, ex quibus rangũ duobus parietibus, in Christo lapide angulari concur- F
Sap.9. rentibus,constructa est sancta ecclesia. His ergo prædicamus [CHRISTVM dei virtutem,& dei sa- »
pientiam] id est & hoc eis affirmamus,q; Christus sit virtus ac sapientia patris. Ipse enim est virtus &
Esa.12. manus & brachiũ patris,per quem facta sunt omnia. De quo Esaias,Parauit(inquit)dominus brachiũ
sanctũ suũ in oculis omniũ gentiũ. Præterea secundũ vtranq; naturã dicitur Christus virtus & sapiẽtia
Iohan.1. patris. Secundũ diuinã enim naturã est virtus patris,qnia per ipsum omnia facta sunt:iuxta illud,Ver-
Psalm.32 bo domini cœli firmati sunt. Et quia potẽtia patris perfecte atq; plenissime relucet in filio,in hoc nãq;
q; pater genuit filiũ sibi consubstantialẽ,coæternũ & coæqualẽ,apparet infinita potentia patris. Dici-
tur quoq; sapientia patris,cũ sit verbũ mẽtis paternę,quoniã enim ab intellectu parris procedit,ea quę
ad intellectũ pertinẽt,appropriata vel propria sunt filio,ideo dicitur veritas & sapientia patris. Et etiã,
Psal.106. quia sapientia patris in ipso plene relucet. Est enim filius perfecta expressio sapiẽtię patris,cõceptus &
Sap.7. dictio intellectus paterni. Secũdũ humanã quoq; naturã vocatur virtus & sapiẽtia, propter patris maxi
2.Tim.2. mam participationem atq; præcipuam relucentiam diuinæ virtutis ac sapientiæ in ipso dei & hominũ
mediatore. Nam ipse secundum humanam naturam passus est,& toti mundo æternam vitam promeruit,& dæmonem strauit,infernum confregit,cœlos aperuit. Sapientia vero dei in Christi incarnatione,passione,& mũdi saluatione ineffabiliter manifestatur,vt scilicet dei per incarnationẽ homo deifica
retur,per illius humiliationẽ homo exaltaretur,per illius occisionem homo vinificaretur,per illius inde G
bitas pœnas homo à debitis pœnis solueretur, per illius charitatem homo repararetur qui per diaboli
Sap.2. inuidiam perditus fuit. Nec potuit peccari enormitas,diuinæ charitatis ardor,diuinæ iustitiæ magnitu
do,æternæ beatitudinis dignitas,infernalis pœnæ acerbitas,humanæ naturæ nobilitas,diuinæ pietatis
immensitas,subtilius,euidentius,aut speciosius declarari,nisi vt ipsemet deus, dei vnigenitus filius ho-
minem per suam incarnationem ac mortem redimeret. Longum esset hæc prosequi,ideo legentis con-
Matt.11. templationi istorum pleniorem considerationem committo. Vt enim beatus Thomas in summa con-
Luc.10. tra gentiles testatur,quanto homo deuotus ac pius incarnationem dei humilius & affectuosius pensat,
tanto plures sibi rationes occurrunt huius supersanctissimæ incarnationis,quæ sapientibus & prudentibus in propriis oculis absconduntur. ¶ Postremo sciendũ quòd Christus secundum neutram naturam,dicitur virtus & sapientia patris formaliter, quasi pater non esset potens & sapiens, nisi per filiũ. Imò pater in seipso potens & sapiens est, vel potius virtus & sapientia, sicut & spiritus sanctus. Quomodo enim generaret filium potentem ac sapientem,si ipse in seipso potens non esset ac sapiens? Quæ libet ergo diuina persona cum sit absolute perfecta,est virtus infinita,& sapientia vera immensa, & omnes simul sunt vna virtus & vna sapientia absolute accepta. ¶ Quod autem in Christo relnceat virtus & sapientia dei,declarat apostolus, [QVIA quod stultum est dei] id est quod sapientibus seculi »
videtur insipienter dici de deo,videlicet incarnari,mori & sepeliri, [SAPIENTIVS est hominibus] »
id est magis sapientiale, seu sapientialius factum est,quàm homo excogitare valeat,vel intelligere. H
[ET quod infirmum est dei] id est ad infirmitatem & imperfectionem dei spectare videtur puta labo-
Sap.12. rare,fatigari,occidi [FORTIVS est hominibus] id est efficacius ad saluandum, quàm capere possit »
homo,omnemque humanam fortitudinem superat,quia cœlestia vincunt terrena. Efficacia nanque &
Sap.7. meritum passionis,laboris,totiusque conuersationis Christi,rationi vitæ deitatis,quodammodo infinita constituunt. Hæc autem sic se habere,patet in prædicatoribus euangelicæ legis,& in conuersis per
eos ad fidem. Ideo subditur. [VIDETE] id est diligenter perpendite, [VOCATIONEM vestram] »
1.Petr.2. actiuam & passiuam, [FRATRES] id est à quibus vocati estis ad fidem, & quales vos qui conuersi »
estis,sitis, [QVIA non multi sapientes secundum carnem] hoc est,secundum humanam sapientiam, »
[NON multi potentes] subiectorum multitudine, seu lata dominatione, [NON multi nobiles] car- »
nis origine,quantum ad proximns parentes,sunt [INTER vos] Hoc intelligi potest tam de prædi- »
catoribus, quàm de Corinthiis conuersis. Apostoli enim & alii primi discipuli, pro maiori parte il-
Act.4. literati,simplices,pauperesque fuerunt. Tales enim elegit deus in prædicatores & apostolos, ne pro-
Act.28. mulgatio fidei ascriberetur humanæ astutiæ atque potentiæ. Et ne attribueretur omnino simplicitati & ignorantiæ, voluit deus quosdam paucos habere prædicatores literatos, potentes ac nobiles, quales fuerunt, Paulus iste, Nathanael, Manahem, Barnabas, &c. Et similiter illi qui primo conuersi fuerunt, pro magna parte simplices, ignobiles, & impotentes fuerunt. [SED quæ »

A stulta sunt mundi] id est illiteratos, quos mundus stultos putauit, [ELEGIT deus] scilicet apostolos
„ & alios plures. [VT confundat sapientes] seculi huius, hoc est, eos vere insipientes ostendat, absconden-
„ do eis diuina mysteria. Per apostolos quoque victa, in nihilumque redacta est, horum vana sapien-
„ tia, sicut & prædixit, Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & cõtradicere omnes Luc. 21.
„ aduersarii vestri. [ET infirma mundi] id est, homines impotentes, [ELEGIT deus, vt confundat 1. Reg. 2.
„ fortia] id est potentes, dum isti impotentes per humilitatem saluantur, potentes vero cum sua præsum
„ ptione damnantur. [ET ignobilia mundi & contemptibilia] id est homines ignobiles, à mundo con
„ temptos, [ELEGIT deus] ab æterno, id est tales prædestinauit ad vitam, [ET ea quæ non sunt] id Matth. 11.
„ est, qui nihil reputabantur, [VT ea quæ sunt destrueret] id est illos qui magni habentur in mundo, & Luc. 10.
„ aliquid esse se putant, humiliaret, præferendo eis abiectos & inopes, [VT non glorietur omnis caro
„ in conspectu eius] id est ne aliquis homo glorietur inaniter in conspectu diuino aliquid boni ascriben
„ do sibimetipsi, quasi sua sapientia, potentia seu nobilitate saluatus sit. [EX ipso autem] id est, dono &
„ gratia dei, [VOS estis] per fidem & opera bona. [IN Christo Iesu] capite nostro, [QVI factus est Iohan. 1.
„ nobis sapientia à deo] id est datus & missus est nobis à patre, vt nos illuminaret. Ipse enim est lux illu-
„ minans omnem hominem: de quo scriptum est, Tempus requirendi dominum cum venerit qui doce- Osee. 10.
„ bit nos iustitiam. Et alibi, Exultate in domino, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Ad Christum quo- Ioelis. 2.
B que pater ait per Esaiam, Dedi te in lucem gentium. Factus est nobis quoq; Christus, [IVSTITIA] Esai. 49.
„ id est causa iustitiæ, satisfaciendo pro nobis per viam iustitiæ, & suo merito nos iustificãs. Propter quod Rom. 3.
„ & dictum est Romanis, Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per vnius Rom. 5.
„ obedientiam iusti constituentur multi. [ET sanctificatio] quoniam in baptismo mundauit nos ab o-
„ mni inquinamento, deinde in pœnitentiæ sacramento, [ET redemptio] quia patiendo pro nobis, re- Heb. 13.
„ demit nos. Totum igitur bonũ, depẽdet ac fluit à Christo, [VT] quemadmodum scriptum est per Hie Hier. 9.
„ remiam prophetam, [QVI gloriatur, in domino glorietur] non in seipso, nec in aliquo bono sibi con 2. Cor. 10
„ cesso ibi sistendo, nec in rebus caducis vane exultet, sed solum in domino, laudando, regratiando, con- Hier. 9.
„ templando, diligendo, & bene viuendo. Sic enim in Hieremia legitur, Non glorietur sapiens in sapien Luc. 1.
„ tia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis: sed in hoc glo- Abac. 3.
„ rietur qui gloriatur, scire & nosse me. Sic gloriabatur virgo Christifera, Exultauit (inquiens) spiritus
„ meus in deo salutari meo. Et Abacuc propheta, Ego autem in domino gaudebo, & exultabo in deo sa-
„ lutari meo

CAP. II. [ET ego cum venissem ad vos fratres.] ARTIC. II.

C „ DESCRIPTO conuenienti modo prædicationis euangelicæ, nunc declarat Apostolus, se vsum fuisse hoc modo, & ait. [ET ego cum venissem ad vos] ô Corinthii [FRATRES] mei, ad prædicandum obis Euangelium Christi, [VENI] id est vos accessi atque affatus sum, [NON in sublimitate sermonis] id est non verbis altis, difficilibus & ornatis, [AVT sapientiæ] id est non in altitudine naturalis philosophiæ, [ANNVNTIANS vobis testimonium Christi] id est ea quæ de Christo credenda sunt. De quibus habetur in psalmo, Testimonia tua credibilia facta sunt. [NON enim iudicaui] id est non æstimaui nec manifestaui [NE scire,] quantum ad vsum scientiæ exteriorem, [ALIQVID inter vos] minus capaces, [NISI Iesum Christum, & hunc crucifixum] id est nisi ea quæ ad humilitatem, imitationem, & passionem pertinent Christi, quia sublimia de diuinitate ipsius, & profunda eius mysteria vobis non prædicaui. Per hoc reprehenduntur præsumptuosi & scioli, qui vbique optant suam scientiam demonstrari, & styli decorem ac sententiarum profunditatem proponunt, vt docti putentur. [ET ego in infirmi- 1. Cor. 9.
„ tate] id est in infirmitatis similitudine, qua factus sum iusirmis infirmus, proportionando fortitudi- 1. Cor. 9.
„ nem perfectionis mæ capacitati eorum & conformando me vobis, quantum fieri potuit, [ET timore] cordis, non propter mala mihi imminentia (non enim timui eos qui corpus occidunt, nec timui Matth. 10
„ deum offendere mortaliter, sciens me confirmatum in bono) sed propter pericula imminentia vobis Psal. 36.
„ nondum perfectis. Timui enim ne à diabolo, mundo, & propriis concupiscentiis falleremini, [ETtre
„ more multo] corporis, procedente ex timore mentis. In tantum enim timui corde, vt passio timoris re-
„ dunderet in membris, & faceret ea tremere. [FVI apud vos, & sermo meus] factus quibusdam seor-
„ sum, [ET prædicatio mea] omnibus vobis palam proposita, [NON] fuit [IN persuasibilibus huma Eph. 4.
D næ sapientiæ verbis] id est non in argumentatione dialectica verborum decore ornata, seu persuasione Act. 2.
„ humana, quasi per talia principaliter vellem vos ad credendum inducere, seu fidem probare, [SED] Act. 10.
„ fuit [IN ostensione spiritus] id est in manifestatione operum spiritus sancti, [ET] declaratione Act. 19.
„ [VIRTVTIS] miraculorum. Hoc dicit, vel quia credentes per prædicationem ipsius receperunt spiritum sanctum in signo sensibili, sicut in primitiua ecclesia sæpe fiebat. Vel, quia spiritus sanctus per gratiam specialem atque miracula ostendit prædicationem Pauli esse salubrem, & fidem catholicam
„ roborauit. Ideo subditur, [VT fides vestra non sit in sapientia hominum] id est non innitatur humanæ rationi, nec putetur ab hominibus excogitata & ficta. Errant ergo qui fidem naturalibus rationibus
„ demonstrari posse affirmant, [SED in virtute dei] id est diuina potestate stabiliatur per certa miracu-
„ la, sicque æternæ veritati innitatur vt fundamento. [SAPIENTIAM autem] id est cognitionem sub limem rerum diuinarum, profunda mysteria fidei, & ea quæ Christi diuinitatem concernunt, quam sa
„ pientiam inter vos loqui non possumus, propter imperfectionem & incapacitatem vestram [LOQVI
„ MVR inter perfectos] id est inter sapientes per modum collationis. Vel, inter perfectos seu capaces au Heb. 5.
„ ditores per modũ instructionis. Perfectorũ nanq; est solidus cibus, [SAPIENTIAM vero non huius Iacob. 3.
„ seculi] id est nõ seculare sapiẽtiã humana ratione suffultã, [NEQVE principũ huius seculi] id est nec

sapientiam fallacem à dæmonibus acquisitam, vel à philosophis seu terrenis principibus traditam, [LOQVIMVR qui] principes, [DESTRVVNTVR] id est cum omni sua sapientia pereunt & damnantur: [SED loquimur] id est prædicamus [DEI sapientiam] id est Christum, qui est virtus & sapientia patris, [IN mysterio] id est in sacro secreto seu sacramento incarnationis, docendo hanc sapientiam ineffabiliter incarnatam: iuxta illud, Verbū caro factū est. Vel, in mysterio, id est explanando mysteria eius, quibus in veteri test. præsignata est. Vel, loquimur eam in mysterio, id est sub quodā occulto velamine, nunc enim videmus per speculū in ænigmate, [QVAE abscondita est] id est ignota fiiis huius seculi. Vel hoc ideo dicitur, quia perfecte cōprehendi non potest. [QVAM prædestinauit] .i. ordinauit ac præparauit, [DEVS] pater [ANTE secula] .i. ab æterno [IN gloriam nostrā] id est ad hoc vt per eā consequamur vitā gloriosam, beatitudinēq; æternā. Ideo enim decreuit eam incarnari, vt glorificemur per ipsam. Vnde in Prouerbiis ait hæc sapientia, Ab æterno ordinata sum, & ex anti quis, antequam terra fieret. Disposuit eam pater, vt ipsa sit obiectū beatitudinis nostræ, & ita præparatus eam nobis, quibus & seipsum præparauit, vt eū feliciter possideamus. [QVAM] sapientia æternā & incarnatā. [NEMO (.i. nullus) principū huius seculi'].i. dæmonum, vel legisperitorū seu philosophorū, [COGNOVIT] cognitiōe certa ac stabili. Quomodo autē principes & dæmones cognouerūt Christū in mūdo cōuersante, & quomodo nō, in expositiōe epistolæ ad Rom. art. 14. diligēter tractatū est, idcirco nūc prætermitto. Sed videtur, q̄ istud nō possit exponi de principibus seu legisperitis Iudæorū: de illis quippe scriptū est, Ex principibus multi crediderunt in eū. Et respondendū, q̄ licet multi eorū crediderint, tamē cōparatione incredulorū paucissimi erant. Potest etiā dici, q̄ nō permanserunt stabiles in credendo, maxime tēpore passionis. [SI enim cognouissent] principes isti Christū cognitione certa, [NVNQVAM dominū gloriæ'].i. Christū, deū verū, & dominū maiestatis [CRVCIFIXISSENT] Si enim dæmones cognouissent, certe nequaq̄ suggessissent ad mortem illius, à quo moriente nouerūt se vincendos ac spoliandos. Similiter si principes Iudæorum cognouissent, non procurassent à Pilato mortē Christi. ¶ Per hoc autē q̄ Christus vocatur hic dominus glorię, manifeste probatur, q̄ sit verus deus, quoniā nulla creatura pura habet dominiū gloriæ, sed solā participationem subiectam. Quod verō ista sapiētia nobis ab æterno parata, sit abscondita & principibus huius mundi ignota, probat apostolus authoritate scripturæ. [SED sicut scriptū est] per prophetā, [QVOD oculus] corporalis, imo & spiritualis, [NON vidit] id est perfecte nō cognouit, [NEC auris] scilicet corporalis seu spiritualis, [AVDIVIT] ab homine puro, [NEC in cor hominis ascēdit] id est à corde humano cogitari seu cōcipi nequit, imō nec ab affectu hominis capi potest, [QVAE præparauit deus his qui diligūt illū] id est præmiū illud æternū amatoribus dei parātū, videlicet sapiētiā increatā, diuinitatis fruitionē, & cætera bona electis præstāda, quæ vtiq; omnē notitiā, & affectū hominis inæstimabiliter superant, nec aliquo modo sciūtur, nisi per reuelationem diuinā. Ideo subditur. [NOBIS autē] videlicet apostolis & prophetis, [REVELAVIT deus per spiritū suū] id est per spiritū sanctū, qui corda nostra omni sapientia copiosè perfudit. ¶ Posit enim aliquis dicere Paulo, Si bona ista sunt inuisibilia, inaudibilia, & inexcogitabilia, quomodo tu nosti ea? Et respondet Apostolus, q̄ nō per seipsum, neq; perfecte per speciem nosci iam ea, sed per illuminationem spiritus sancti in fide, seu per cognitionē in ænigmate. Sciēdū quoq;, q̄ apostolus hoc loco magis allegat sensum, q̄ verba Esaiæ. Sic enim ibi scriptū est, Oculus non vidit deus absq; te, quæ præparasti expectātibus te. Nec potest dici q̄ apostolus alleget scripturam hanc secundū translationem septuaginta interpretū. Illa nanq; non habet scripturam hanc, sicut Hieronymus æpe testatur. ¶ Quod autem spiritus sanctus potuit nobis ista reuelare, patet per hoc, [SPIRITVS enim omnia scrutatur] id est spiritus sanctus vniuersa cognoscit, nō solū creata, sed [ETIAM profunda] id est diuina secreta seu incomprehensibilia [DEI] quæ soli deo sunt cognita, videlicet diuinam essentiam, diuinam sapientiam, & quicquid in deo est. ¶ Et hoc probat apostolus per simile. [QVIS enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?] id est sicut nemo scit affectus & cogitationes atq; secreta alterius, nisi anima eius, non alter, nec anima alterius: [ITA & quæ dei sunt] id est diuina secreta, & quæ in deo sunt, [NEMO] id est nullus [NOVIT, nisi spiritus dei] id est spiritus sanctus, & cui ipse reuelat. Per hoc nō excipitur filius à cognitione diuinorū, sed nec spiritus sanctus ab ista cognitione excipitur: cū filius ait, Nemo nouit filiū, nisi pater: neq; patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Tanta quippe est diuinarū personarū connexio, & vna expressa, alia detur intelligi, nisi in his q̄ relatiue dicūtur. ¶ Ex his verbis apostoli probatur, q̄ spiritus sanctus sit verus deus dupliciter. Primo, quoniā perfecte cognoscit diuina seu dei, quod vtiq; nulli creato intellectui cōuenit, imō in infinitū deficit à plena comprehensione dei. Secundo, quia apostolus ponit similē de spiritu hominis, qui ideo nosci tur quæ hominis sunt, quoniā intimus & cōsubstantialis est homini. Ergo & spiritus dei cognoscens quæ dei sunt, intimus & consubstantialis est deo, quod creatu ræ nō conuenit. [NOS autē nō spiritū huius mūdi] id est nō animū secularē, nō affectū inflantē, nō spiritū phytonicū cōiecturaliter diuinantē, [ACCEPIMVS, sed spiritū qui ex deo est] id est spiritū sanctū ex patre & filio, tanq̄ ex vno fonte procedentē, [VT sciamus quæ à deo donata sunt nobis] id est beneficia diuina cognoscamus, & grati simus, gloriemurq; in domino, nō in nobis. Vtile ergo est, vt homo diligēter cōsideret gratiā & misericordiā dei sibi cōcessam, imō vniuersa beneficia dei, naturalia & supernaturalia, cōmunia & specialia, exhibita & promissa, quatenus ex hoc in dei amore accendatur, deo prōptius famuletur, gratiasq; agēdo mereatur, nō solū cōseruari in bono, sed quotidie donis amplioribus adimpleri. Habēti enim dabitur, ei vero qui nō habet (.i. ingrato) & quod videtur habere, auferetur ab eo. Vnde virgo deifera, hūc spiritū habēs, agnouit quæ à deo donata fuerāt sibi, cū dixit, Beatam me dicēt omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potēs est, & sanctū nomē eius. Et Psal. Bene

Baruc.3. 1.Cor.1. Iohan.1. 1.Cor.13. Esa.64. Prou.8. Iohan.1. Iohan.17 Iohan.12. Iohan.12. Esaiæ.42 Esaiæ.64 Matth.15 1.Cor.13. Esaiæ.64 Hieron. Rom.11. Hier.7. Matt.119. Luc.10. Rom.11. Iohan.14 Rom.5. Hier.9. Matt.25. Luc.19. Luc.1. Psal.102.

A dic anima mea domino,& noli obliuiſci omnes retributiones eius.Item q;, Quid retribuã domino pro Pſal.155.
„ omnibus quæ retribuit mihi? [QVAE] beneficia nobis à deo collata, [LOQVIMVR] id eſt aliis enũ
„ ciamus, [NON in doctis humanæ ſapientiæ vetbis] id eſt non ſtilo rhetorico atq; pompatico, [SED
„ in doctrina ſpiritus] id eſt ſecundũ doctrinam nobis à ſpiritu ſancto inſuſam,loquendo humili,ſimpli-
„ ciq; ſermone & vera ſcientia, [SPIRITVALIBVS] auditoribus, [SPIRITVALIA]documenta.
„ [COMPARANTES] id eſt proportionabiliter dantes ſeu proponentes, videlicet ſecundũ capacitatẽ
„ ipſorũ.Inter tales enim ſapientiã loquimur,quã inter imperfectos non loquimur, quoniam capere ne-
„ queunt.Vnde ſubiũgitur. [ANIMALIS autẽ homo] id eſt carnalis & vitioſus, cuius affectus & in- Iohan.8.
„ tellectus in ſenſibilibus detinẽtur, [NON percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei] id eſt ſpiritualia bona.Ser-
mo enim iuſtitiæ,myſticus intellectus, cætera quoq; diuina ei nõ ſapiunt,nec delectatur in eis, propter Prou.8.
ſui interioris guſtus infectionẽ.Sicut febricitãs nõ guſtat mellis dulcedinẽ propter exterioris ſui guſtus
corruptionẽ.Imò etiam q̃uis ſit homo in gratia,tamen ſi nondũ profecit in bonis,ſed adhuc partim in-
clinatur ad iſta terrena,non ſapit quæ dei ſunt.Nã & Petro dixit ſaluator,Vade retro me Satana,nõ ſa
„ pis quæ dei ſunt,ſed quæ hominũ. [STVLTITIA enim eſt illi] id eſt prædicta ſpiritualia & diuina Matt.16.
videntur homini animali ſtulta & vana,quemadmodũ in Eccleſiaſtico dicitur,Exercitiõ peccatori ſa- Eccl.1.
„ pientia [ET non poteſt intelligere] per internũ ſaporẽ iſta diuina,q̃diu permanet talis, [QVIA ſpi- Pſalm.81.
„ ritualiter examinatur] id eſt per ſpiritualẽ inquiſitionẽ ſeu conſiderationem cognoſcitur eſſe animalis, Matth.13
B ideo ſcitur non poſſe intelligere illa.Vel,ſpiritualiter examinatur,id eſt ideo nõ intelligit hæc,quia ſpi Pſalm.11.
„ ritualia non niſi ſpiritualiter diſcutiuntur. [SPIRITVALIS autem homo] in quo eſt ſpiritus dei, Matt.16.
„ [IVDICAT] id eſt bene diſcernit, [OMNIA] ad ſalutẽ pertinentia,vel de ſingulis talibus verũ iudi-
„ cium proferendo,inter bonũ & malũ,verũ & falſum,veraciter diſtinguẽdo. Habet enim ſanũ intellectũ,
„ & purũ affectũ,ideo eius iudicium,nec errore decipitur,nec paſſione corrũpitur, [ET ipſe à nemine iu-
„ dicatur] id eſt alius nullus carnalis poteſt eũ reprehẽdere,vel de ipſo recte iudicare.Nõ enim intelligit
opera eius. Nihilominus videmus quotidie ſpirituales homines à carnalibus iudicari & reprobari: ſed
hoc eſt iudiciũ vſurpatoriũ, & falſum.Interdũ etiã carnales de ſpiritualibus iudicãt,approbando vitam
eorũ:ſed eſt iudiciũ imperfectũ,ex leuitate procedens. ¶Sed aduertẽdũ,q̃ ſicut ex verbis principis theo
logorũ,de diuinis nominibus elicitur,dupliciter iudicat homo de aliqua re.Primo per ſolam cognitio- Dionyſ.
nem informem & nudam,q̃madmodum habens moralem ſcientiam iudicat de virtutibus quas non
habet, & iſtud eſt imperfectum iudiciũ.Sic enim homo carnalis,tamen ingenioſus & eruditus,de re-
bus ſpiritualibus iudicat,ſermocinatur & dictat.Secũdo,iudicat homo de rebus per connaturalitatem
ſeu conformitatem ſui affectus ad eas,vt caſtus de his,quæ caſtitatem reſpiciũt.Vnde de virtutibus hoc
modo iudicare non poteſt, niſi virtuoſus. Et ita de ſpiritualibus bonis & rebus diuinis ad fidem perti- Eſaiæ.11.
C nentibus,iudicat homo per ſapientiam,quæ eſt donũ ſpiritus ſancti, & conſiſtit in ſapido quodã guſtu
ſpiritualiũ,de quibus iudiciũ profert,nec habetur ſine gratia gratũ faciente.Propter quod ſcripterum eſt, Sap.1.
In maliuolam animam non introibit ſapientia.Ex quibus eluceſcit, q̃ non niſi ſpiritualis homo perci- Heb.7.
pit,guſtat, vereq̃ iudicat ea quæ dei ſunt per donum ſapientiæ, per quod etiam de aliis inferioribus
rebus iudicat,ſecundum rationes diuinas.Quòd autem carnalis homo non intelligat quæ dei ſunt,pro
„ bat apoſtolus authoritate ſcripturæ. [QVIS enim cognouit ſenſum domini] hoc eſt,iudicium ſeu cẽ Rom.11.
„ ſuram mentis diuinæ de rebus, [AVT quis inſtruxit eum?] nullus vtique.Hoc ſcriptum eſt in Eſaia, Sap.6.
& allegatum eſt ab apoſtolo ad Romanos. Vbi plenius expoſitum eſt, Tantum autem vult apoſtolus
dicere, quòd de diuinis & ſpiritualibus rebus nullus veraciter iudicat, nec eas intelligit niſi qui habet
„ ſenſum domini.Animalis vero homo,nõ habet ſenſum domini,ſed ſpiritualis.Ideo ſubditur, [NOS au
„ tem ſenſum Chriſti habemus].i.intellectum à Chriſto illuminatũ,eiusq̃e ſenſui cõformatum,ideo co- 1.Iohan.5
gnoſcimus,approbamus, & ſapimus ea quæ dei ſunt,ſicut & Chriſtus.Habemus enim ſenſum domini,
ſicut eruditi diſcipuli habere dicuntur ſenſum ſui magiſtri.

CAP. III. [ET ego fratres non potui vobis loqui.] ARTIC. III.

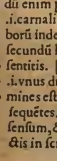

DHVC autem Apoſtolus clarius proſequitur imperfectionem Corinthiorum,
„ & cauſam cõtentionis eorũ aufert.Et ait, [ET ego fratres nõ potui vobis loqui,
„ quaſi ſpiritualibus,ſed quaſi carnalibus] alta myſteria fidei,& ſublimia de diuini-
tate Chriſti,perfecta quoq; internę perfectionis exercitia nõ potui vobis propone
re,ſed parua & rudia atq; humilia de Chriſti humanitate vobis propoſui,nõ iudi-
cãs me aliquid ſcire inter vos,niſi Ieſum,& hũc crucifixũ. [TANQ̃ paruulis].i.im 1.Cor.2.
„ perfectis, [IN Chriſto lac] id eſt facilẽ doctrinã & tenerã inſtructionẽ, [VOBIS].Petri.2.
potũ dedi].i.tali doctrina ſpiritualiter vos potaui,& animas veſtras rigaui, [NON Heb.5.
„ eſcã].i.nõ ſolidũ cibũ,nõ profundã ſapiẽtiã,nõ ſublimẽ vitæ perfectionẽ vobis tradere potui. [NON-
„ dũ enim poteratis] ſpiritualiter capere talia, [SED nec nũc quidẽ poteſtis,adhuc enim eſtis carnales] Iacobi.3.
„ .i.carnalibus vitiis ſubiacẽtes. [CVM enim ſit inter vos zelus].i.inuidia latẽs, [ET cõtẽtio].i.lis ver-
„ borũ inde procedẽs, [NONNE carnales eſtis?] Pro eodẽ ſumit apoſtolus carnalẽ & animalem, [ET
„ ſecundũ hominẽ ambulatis?] id eſt ſecundũ humanã fragilitatẽ,imperfectionẽ, & ignorantiã viuitis &
„ ſentitis. [CVM enim quis] hoc eſt,aliquis veſtrũ,dicit, Ego quidẽ ſum Pauli,alius autẽ, Ego Apollo]
„ .i.vnus dicit ſe baptizatũ à Paulo,alius ab Apolline, & idcirco vnus ſe alteri præfert, [NONNE ho-
„ mines eſtis?].i.vitia hominibus cõſueta ſectamini,& nõ eſtis diuini, ſed homines nudi,humanũ ſenſum
ſequẽtes.non ſpiritus ſancti inſtinctum?Ex prædictis conſtat,q̃ prædicator ſeu doctor moderari debet
ſenſum,& ſtylum doctrinæ ſuæ,ſecundum audientium capacitatem. ¶Sciendũ quoq;,quòd nomine la
ctis in ſcriptura interdum ſignatur carnalis voluptas:vt ibi,Quem docebit dominus ſcientiam,& quẽ

Esa.28. intelligere faciet auditum? Et respondet, Ablactatos à lacte, aulisos ab vbere. Interdum per lac signifi- E
catur innocentia seu puritas vitæ, propter naturalem lactis nitorem & vtilitatē. Iuxta illud, Quasi mo-
1.Petri.2. do geniti infantes rationabiles lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem. Quandoque vero per lac
imperfecta doctrina exprimitur, sicut hoc loco, & item apud Hebræos, Omnis qui lactis est particeps,
Heb.5. expers est sermonis iustitiæ. ¶ Præterea in scriptura per hominem aliquando designatur quædā perfe-
ctio, & maxime pietas, seu discretio. Vnde quod discretū & piū est, dicimus esse humanū. Quod vero ir-
Gen.8. rationabile & crudele, dicimus inhumanū. Aliquando autē per hominē datur intelligi vitiositas quæ-
dā, ad quam homines proni sunt. Inquantū enim considerat ur in homine pars intellectiua, designatur
per ipsum perfectio: inquātum autem notatur in eo sensualitas, quam maior pars hominū sequitur, si-
gnificatur per eum vitiositas ista. Et ita nunc sumitur, cum ait Apostolus, nonne carnales estis, & secū-
dum hominem ambulatis? & nonne homines estis? ¶ Deinceps tollit Apostolus Corinthiorum erro-
rem, dicētium aliquid gratiæ inesse baptismo virtute ministri. [QVID igitur est Apollo?] Episcopus „
vel baptista vester. [QVID vero Paulus?] i. qd de nobis sentire debetis? Et respōdet, [MINISTRI] „
sunt [EIVS cui credidistis] id est, Christi cuius fidem recepistis. [ET vnicuique] eorum ac aliorum „
conuenit esse Christi ministrum. [SICVT dominus dedit] hoc est, secundum qp deus præstitit gradū „
officii & gratiæ donum. [EGO plantaui] id est, primo fidei fundamenta annunciaui, & prædicando „
Act.8. conuerti. [APOLLO rigauit] id est, vos in fonte baptismatis lauit, & doctrinam vobis à me traditam F
sua prædicatione perfudit. Sed nec ego nec ipse gratiam contulit. [DEVS autem incrementum dedit] „
id est, fructum, salutē & gratiam dedit, illuminando, purgando, ac perficiendo interius. Propter quod
Iohan.15. scriptum est, Pater meus agricola est. Non est autem sic intelligendum, quin etiam deus sit principalis
Matt.15. plantator atque rigator. Ait nempe Saluator, Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœle-
Hiere.2. stis, eradicabitur. Et rursus, Ego te plantaui vineam electam. Sed hoc vult Apostolus dicere, qp sua in-
strumentalis plantatio, instrumentalis rigatio Apollinis & cæterorum, erat dispositio ad recipiendum
salutem à deo. [ITAQVE neque] Paulus aut alius ei similis [QVI plantat] secundum modū præ- „
dictum. [NEQVE] Apollo vel similis [QVI rigat] vt dictum est. [EST aliquid] ex se, vel cōpa- „
ratione eius, qui operatur interius. [SED qui incrementum dat deus] id est, is qui salutem & gratiam „
donat, reputandus est, & ab illo debet se quisque nominare, non à Paulo aut Apolline. [QVI plantat „
autem & qui rigat] extrinsecus operando. [VNVM sunt] id est, eiusdem conditionis & deputationis. „
Vterque enim est seruus, nullus vero eorum est operator interior. Quanuis autem hi vnum sunt, nō ta
men æqualiter præmiabuntur. Subditur enim, [VNVSQVISQVE autem] ministrorū dei [PRO- „
priam] hoc est, sibi cōgruam [MERCEDEM] in patria [ACCIPIET] à deo [SECVNDVM suū „
laborem] exteriorem vel interiorem, ad dei gloriam ordinatum, hoc est, secūdū exigentiam meriti sui
laboris. Quomodo autem hoc intelligi debeat, multa possent induci. ¶ Sed breuiter tangēdo, scieūdū,
qp merces seu præmiū essentiale, debetur & respondet feruori charitatis diuinæ. Quanto autē quis deū G
plus diligit, & à vitiis purior, atq; in bonis magis habituatus est, tanto delectabilius facit opus dei atq;
feruentius, & per consequens minus laborioſe, præsertim loquendo de corporali labore, & prout labor
pœnam ac fatigationem includit. Quanto autem delectabilius & feruentius operatur, tanto amplius
promeretur. Potest ergo contingere (imò contingit quotidie) vt homo perfectus, qui minus laborioſe
facit opus dei, plus mereatur. q̄ homo imperfectus, tamen gratiam habēs, qui cum graui labore eadem
facit quæ perfectus. Dicendum ergo qp exteriori ac corporali labori respondet præmium accidentale,
Iohā.14. charitatis autem feruori prēmium essentiale. Quilibet ergo recipiet præmiū accidentale secundū suum
laborem corporalem: sed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit, tanto plus recipiet de præ-
mio essentiali, quod est visio dei, quæ est tota merces, & vita æterna. ¶ Quod autem quilibet secūdum
2.Cor.6. suum laborem accipiet, patet. [DEI enim sumus adiutores] Hoc est, cooperatores instrumentaliter „
Iohan.3. operando, materiamque forinsecus præparando. Ait autem Dionysius, quod omnium diuinorum diui
Dionys. nissimum est dei cooperatorem existere in reductione rationalis naturæ ad suum principium. [DEI „
agricultura] id est, ager à deo colendus [ESTIS] per hoc, quod deus de cordibus vestris vitiorum, & „
passionum spinas extirpat, virtutum semina inserit, gratiæ fœcunditatem largitur. Et ita dicitur homo
agricultura dei, per similitudinem campi quem rusticus colit. Sicut enim ecclesia appellatur vinea do-
Esa.5. mini, sic dicitur agricultura ipsius [DEI ædificatio] id est, domus seu ædificium mysticum à deo per H
Matt.20. gratiam ædificatum [ESTIS] Congregatio quippe fidelium dicitur domus & templum seu taberna- „
Marc.12. culum dei. Primo, quoniam deus fidelis per charitatem consolidat, atque connectit. Secundo, quia per
Gen.28. gratiam mentes eorum inhabitat. [SECVNDVM gratiam dei, quæ data est mihi] Hoc est, secundum „
apostolatum, & sapientiam mihi à spiritu sancto infusam. [VT sapiens] id est, in diuinis eruditus atq; „
discretus [ARchitectus] id est, spiritualis huius ædificii principalis constructor, per comparationem „
ad alios, qui vobis prædicauerunt, quanuis non sim inter Apostolos architectus (cum mea reputatio-
1.Cor.15. ne sim minimus Apostolorum) & hoc ipsum quod meipsum architectum appello, non iactanter dico,
Ephe.2. quia non mihi, sed gratiæ dei illud attribuo. [FVNDAMENTVM] id est, fundamentalem doctrinā, „
initialem prædicationem, fidem seu Christum [POSVI] in cordibus vestris instrumentaliter & dis- „
positiue, quoniam primo vobis prædicaui, vosque cōuerti ad fidem. [VNVSQVISQVE autem] ve- „
Titum.1. strum [VIDEAT] id est, diligēter perpendat. [QVOMODO superædificet] id est, qualem structurā „
operum huic fundamento fidei superponat, ne opera eius discordent à fide, ne deum quē ore confite-
tur, factis neget. Vel sic, & melius, vt sequentia verba insinuant. Vnusquisque prædicatorum docētium
vos, videat, quomodo superædificet, id est, qualia documenta vobis proponat, ne fua doctrina fundamē
to à me posito contradicat. [FVNDAMENTVM enim aliud nemo potest ponere] id est, veraciter „

A prædicare,aut ſalubriter collocare,[PRAETER id quod poſitum eſt].i.euangelizatum eſt nobis, & con
" ſtituꝝ à patre,[QVOD eſt Chriſtus Ieſus] qui eſt ſolus fundamentum vniuerſale, principale principiũ 2.Tim.2.
vtriuerſæ eccleſiæ,quoniam ex ſe ſtabilitatem habet,& ſtabilit alios. De quo Petrus ait in Actibus, Hic eſt Act.10.
omnium dominus,& non eſt in aliquo alio ſalus. Apoſtoli vero dicuntur fundamenta ſecundaria & par- Act.4.
ticularia in Chriſto fuodamento. Ipſi enim poſt Chriſtum fundauerunt eccleſiam. Propter quod in Apo- Apoc.21.
calypſi ſcribitur,quòd murus ciuitatis habet fundamenta duodecim. Et Pſalmiſta pluraliter ait, Funda- Pſal.86.
menta eius in mootibus ſanctis. ¶ Porrò Chriſtus ſecundum diuinam naturam, & pater ac ſpiritus ſan-
ctus,ſunt voum fundamentum electorum ſimpliciter primum,& fundans,nõ fundatum. Chriſtus autem Iohan.8.
vt homo,verbo vnitus,vel potius vt humanitatem verbo vnitam babens,eſt fundamentum immediatum,
& proximum poſt trioitatem,& tameo in deo fundatum,& tori eccleſiæ conferens ſtabilimentum. Quẽ-
" modum enim caput Chriſti deus,ſic & ſuodamentum Chriſti deus. [SI quis autem ſuperædificat] do- Epheſ.4.
" cendo vel operaodo,[SVPRA fundamentum hoc] quod eſt Chriſtus ſeu fides,[AVRVM] id eſt,amorẽ
" vel contemplarionem diuinorum,[ARGENTVM].i.dilectionem proximi ſeu ſpeculatiooẽ intellectua-
lium,atque cœleſtium creaturarum,per quas deus euidentius,ſubtiliusque cognoſcitur,[LAPIDES pre
" tioſos].i.opera virtuoſa ſeu verba efficacia, [LIGNA,fœnum, ſtipulam].i. vanam doctrinam magis vel
minus nociuam,noo tamen hæreticam,nec mortaliter vitioſam. Vel,per lignum,fœnum,ſtipulam,intelli-
B guntur peccata veoialia triplicem gradum habeotia,vt per ligna deſignentur peccata venialia magis te-
" nacia & mortalibus viemiora,quæ ardebunt diutius,niſi modo purgentur, quemadmodum ligoum diu-
" tius ardet quàm fœnum aut ſtipula. Per fœnum vero ſignantur peccata veoialia medio modo ſe habẽtia.
" Per ſtipulam peccata leuiſsima, quæ citius purgantur quàm prædicta, ſicut & ſtipula citius conſumitur
quàm fœnum aut lignum. ¶ Denique venialia illa dicuntur ædificari ſupra fidei fundamentum, iuxta il-
lud,Non enim procedunt ex fide,nec innituntur ei,ſed ſunt ſimul eum ea. Non enim charitatem extin-
guunt. Simili modo dicimus aliquam ciuitatem ſitam ſupra mare.i.iuxta mare, ſecundum quem ſenſum
ait Pſalmiſta,Qui fundauit terram,ſuper aquas,id eſt,iuxta eas, [VNIVSCVIVSQVE opus manifeſtũ Pſal.115.
" erit].i.in publicum deducetur & innoteſcet,non ſolum deo & propriæ conſcientiæ, ſed etiam aliis,quan-
do dominus illuminabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium. Vnde ait ſaluaror, Ni- 1.Cor.4.
" hil opertum quod non reuelabitur. [DIES enim domini].i.dies iudicii, vel potius dominus in die iudicii. Luc.12.
" (Dies nanque & tempus dicuntur facere ea quæ fiuot in die & tempore) [DECLARABIT] opera ſin
" gulorũ qualia ſint,[QVIA in igne] conflagrationis,[REVELABITVR].i.manifeſtabitur dies domi-
" ni vel dominus qui venturus eſt iudicare per ignem,cuius maieſtatem ignis ipſe oſtender. Vel, reuelabi-
" tur opus cuiusliber,ſicut ſubiũgitur,[ET vnicuique opus quale ſit,igois probabit].i.oſtẽdet. Quod poteſt Pſal.49.
intelligi vel de igne purgatorii quantum ad eos qui interim moriuntur,vel de igne conflagratioois prece
C dente iudiciũ,quo exuretur facies muodi:de quo in Pſalmo, Ignis ante ipſum precedet. Vel de igne æter-
oo,ſequente iudicium. Ignis autem conflagrationis mundabit & emundabit eos,qui ſuperædificauerũt li-
goum,fœnum,ſtipulam. Qui vero ſuperædificauerunt aurum,argẽtum,lapides pretioſos à quolibet igne Pſal.96.
" hoc erunt ſecuri. Ideo ſequitur,[SI cuius].i.alicuius [OPVS manſerit].i.iotactum & inconſumptum per-
" ſeuerauerit ab igne tanquam noo babens culpam admixtam,[QVOD ſupetędificatum eſt].i.opus tale in
" fide fundatũ,[MERCEDEM accipiet] plenam & indilatam. Nihil enim de opere ſuo amittet, & quod
" amauit inuenet. [SI cuius opus arſerit].i.ignis pœnam pertulerit propter veniale admixtum,[DETRI- Eſaiæ.40
MENTVM patietur].i.minus de gloria obtinebit, quanto opus ſuum imperfectius ac cremabilius fuerit,
" [IPSE autem] homo ſola venialia babens,[SALVVS erit] ſatisfactione completa, [SIC tamẽ quaſi per Pſalm.65.
ignem].i.ignis ſuſtinendo ardorem,ſecuodum culpæ ſuæ exigentiam. ¶ Denique ſicut expoſita ſunt hęc
de tẽpore iudicii vniuerſalis, ita intelligi poſſunt de die particularis iudicii, vt dies dñi dicatur dies mortis,
quo deus homoem viſitat,tollens eum de vita præſenti. Illa itaque dies, ſeu dominus in die illa, declarat
quale ſit opus hominis, quem ſtatim cum mortuus fuerit, iudicat, quia in igne purgatorii reuelatur ſeu
declaratur,quale ſit opus hominis,& vniuſcuiuſque opus quale ſit,ſcilicet purum vel impurum, igois pur
garorii probabit: non quòd omnes illum ignem ſuſtinebunt, quia nec de omnibus ſimpliciter eſt iam ſer-
mo, ſed de his omnibus qui manent io fundamento, hoc eſt, in Chriſto per gratiam,& ſuperædificant ope
ra perfectionis,quæ non ardent,vel opera imperfecta quæ ardent. Si cuius opus manſerit immune ac li-
D berum ab igne purgatorii,vt ſunt opera ſignificata per aurum,argentum, & lapides pretioſos, quod ſu-
perædificatum eſt,hoc eſt,opus hoc in Chriſto,ſeu in fide ſundatum,mercedem accipiet & gloriam ſem-
piternam ſine mora,ita quòd euolabit. Si cuius opus arſerit in purgatorio,detrimentum patietur,pœnam
luendo,gloriamque minorem habendo. Ipſe autem ſaluus erit, cum fuerint npera eius digne cremata &
expurgata: ſic tamen quaſi per ignẽ purgatorii, per quẽ tranſibit ad gloriã,quoniã non diſcefsit à funda-
mento,nec aliquid prætulit deo: ſed vlnimo fini magis iohæſit, quàm alieui bono creato, quanuis à terre- Epheſ.2.
nis affectibus noo fuerit ſatis mundatus. ¶ Deinceps oſtendit apoſtolus, cur aliquis mereatur omnino 1.Iohan.4.
" perire, æternaliterque damnari. [NESCITIS] imò ſcire debetis, [QVIA templum dei eſtis] vos,in Iohan.14
quo dominus habitat per charitatem & gratiam. Qui enim maner in charitate in deo manet, & deus io
" eo, [ET ſpiritus dei] videlicet ſpiritus ſanctus, [HABITAT in vobis?] de quo ſpiritu dicit ſaluator,
Ego rogabo patrem,& alium paracletum dabit vobis,vt maneat oobiſcum in æternum. Omnes autem 2.Cor.6.
fideles re & nomine ſunt vnum templum dei,id eſt,vna eccleſia propter myſticam vnitatem, ſeu vnam
fidem,atq; indiuiduam charitatem. Et vnuſquiſq; eorũ eſt templum dei. Dicitur autẽ homo templum dei Sapien.7.
noo ſolũ propter animam,in qua deus per gratiam cõmoratur (nam anima iuſti ſedes eſt ſapientiæ) ſed
etiam propter corpus ratiooi & deo ſubiectum in quo gratia mentis, & per conſequens inhabitatio dei Epb.4.5.
redundat. Dicit enim alio loco apoſtolus, Neſcitis, quia membra veſtra templum ſunt ſpiritus ſancti? 1.Cor.6.

Matth.18 Et iterum, Glorificate & portate deum in corpore vestro, [SI quis autem templum dei violauerit] hoc E
Psal.64. est, credentes peruerterit, falsa docendo aut impie operando, [DISPERDET] id est, diuersimode per-
det, [ILLVM deus] damnando illum anima & corpore in æternum. Sed & si quis materiale templū vio-
lauerit, erit sacrilegus. [TEMPLum enim dei] vium & spirituale, [SANCtum est] formaliter, [QVOD estis
Col.2. vos] qui in baptismo sanctificati estis, & per opera bona exercitati [NEMO vos seducat] laudando, blan
diendo, simulando, ornatè loquendo, aut fimili modo. [SI quis videtur inter vos sapiens esse in hoc secu-
Iob.40. lo] id est, secularem sapientiam habere, se sapientem putare, & ab aliis sapiés reputari, [STVLTVS fiat]
mundo. i. talem sapientiam à se repellat, seipsum stultum reputet, saltem in se, quia ex seipso non habet hi-
si ignorantiæ tenebras: nec cupiat in mundo sapiens reputari, sed amet nesciri, [VT sit sapiens] deo. i. vt
veram sapientiam mereatur à deo acquirere. [SAPIENTIA enim huius mundi] id est, carnalis pruden
Rom.8. tia (de qua dictum est ad Romanos, Prudentia carnis mors est) [STVLTITIA est apud deum] id est,
à deo stulta iudicatur. Imò & naturalis seu philophica sapientia, quæ fide & dono sapientiæ non ornatur
Iob.5. stulta est coră deo. i. infructuosa & tumida. Quod authoritate scripturæ probat Apostolus [SCRIPTVM
est enim] in libro Iob, [COMPREHENDAM] id est, coneludam & capiam [SAPIENTES] mundi
Esa.44. [IN astutia]. i. in apparente sapientia [eorum] Nostra translatio habet sic, Qui appræhendit sapientes in
astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Cui consonat quod per Esaiam de dño dicitur, Cōuertens
Psal.93. sapientes retrorsum, & scientiam eorum stultam faciens. [ET iterum] scriptum est, [dominus nouit cogi F
tationes sapientium] seculi huius [QVoniam vanę sunt,] Nostra litera talis est, Dominus scit cogitationes
Hiere.9 hominum, quoniā vanæ sunt [ITAque nemo glorietur hominibus] iactando se baptizatum seu doctum ab
2.Cor.10 illo, vel illo, sed in solo dño glorietur. [OMnia enim vestra sunt] .i. vestræ seruituti & vtilitati parata & de-
putata, [SIVE Paulus, siue Apollo, siue Cæphas]. i. Petrus archiapostolus, [SIVE mundus] siue sensibilis
Deut.4. scilicet corpora cœlestia elementa & mixta. De corporibus enim cœlestibus Moses in Deut. Solem, lunā
Psalm.8. & omnia astra cœli creauit dñs deus tuus in ministerium cunctis gentibus. Et Psal. Omnia (inquit) subie-
Genes.1. cisti sub pedibus eius. Et in Genesi dñs loquitur, Faciamus hominem, & præsit bestiis terræ, & piscibus ma
Hebr.1. ris, & auibus cœli vniuersæq; creaturę. Sed & angeli administratorii spiritus sunt, [SIVE vita] .i. operatio
nostra vt vobis proficiat, [SIVE mors] corporalis vt pro vobis si opus fuerit, sustineatur. [SIVE prę-
Rom.14. sentia] beneficia dei quæ habetis in re [SIVE futura] promissa quæ habetis in spe. [OMnia enim] hæc
Psalm.2. [VESTRA sunt] aliquo modo vt dictum est, [VOS autē] serui atq; discipuli [CHRISTI] & estis eius
Iohan.1. iure creationis, gubernationis ac liberationis [CHRISTVS autem dei] Christus secundum diuinam na
Phil.2. turam est dei patris tanquam vnicus & naturalis filius eius. Secundum humanitatem vero est dei, tanquā
Esa.42. minister ipsius factus obediens vsque ad mortē. De quo deus ait per Esaiam, Ecce intelligit seruus meus,
Iohan.17 & exaltabitur. Hinc etiam filius dicit ad patrem, Omnia mea tua sunt. Et, Ego non quęro gloriā meam. G
Iohan.8.

CAP. IIII [SI cnos existimet homo, vt ministros Christi.] ARTIC. IIII.

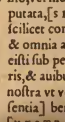

EPIST. Galat.4.

RAETERE A docet Apostolus, qd debeant subditi de superioribus suis sentire, ne eos plus q̄ deeet, magnificent, nec eos contēnat, si forte in aliqbus minus excellētes vi-
dētur. [SIC nos] Apostolos, & pdicatores, ae Christi vicarios [EXistimet homo] qui-
cunq; fidelis [VT ministros Christi] non vt principales, aut gratię collatores, [ET (vt)
dispēsatores] hoc est, exhibitores seu distributores [MYsteriorū dei]. i. diuinorum sacra-
mentorū. Vel, mysteriorū dei. i. ecclesiasticorū officiorū. [HIC iam quæritur]. i. à vobis
2.Cor.2. Corinthiis interrogatur, atq; discutitur, [INter dispēsatores vt fidelis quis inueniatur]. i.
Luc.12. quis dispēsatorū istorū sit verus dispēsator, cui possit dispēsatio securè cōmitti. Corinthii enim inter dispē
satores hos discernebant, vnū approbātes, aliū reprobātes. Sed quia homines sancti tale iudicii nō formi-
dant, nec reputāt, subditur. [MIhi autē, p minimo est]. i. nihili pōdero [VT à vobis] adhuc earnalibus [IV-
1.Thes.2. DICER] iudicio reprobationis, tanquā dispēsator indignus, [AVT ab humano die]. i. ab homine in hoc
tępore peregrinante, [SED neq; meipsum iudico] iudicio absoluto ac definitiuo, dānando videlicet me-
ipsum. Debet tamen homo iudicare seipsum iudicio discussionis & reprobationis opinatiuæ, æstimādo se
peccatorē vilem ac miserū. [NIHIL enim mihi conscius sum]. i. de nullo peccato remorsum cōscientiæ
1. Timo.1 habeo. de prēteritis enim satisfeci, & scio quia indulta sunt mihi. Nec obstat, quod alibi dicit, Venit Chri-
stus peccatores saluos facere, quorum ego primus sum. Hoc enim dixit habendo respectum ad tępus pre-
Iohan.5. teritū quo persequebatur ecclesiā. [QVI autē iudicat me] .i. ad quē pertinet absolute iudicare de secre- H
Matth.7. tis cordis mei [dominus est] qui solus nouit corda humana, nā & pater omne iudiciū dedit filio. [ITAque
nolite ante tēpus] extremi iudicii [IVDICARE] iudicio definitiuo de secretis & dubiis, maximè alio-
Matt.10. rum [QVousque veniat dñs] ad iudicium, [QVI & illuminabit abscondita tenebrarum] hoc est, peccata
Marci.4. occulta faciet manifesta, ponendo ea in lumine cognitionis. Sicut ait, Nihil occultum quod non sciatur,
Luc.8. [ET manifestabit consilia cordium] an bona & iusta fuerint, an non. Prout per Esaiā, ptestatur, Ego autē
Esa.66. opera eorū & cogitationes eorū venio vt congregē. [ET tunc laus]. i. sententia saluatiua & meritorū, pte
FINIS. statio [ERIT vnicuique] bene agenti [A deo] id est, Christo iudice. quasi dicat, Tunc nullus laudabitur,
nisi quem deus laudauerit, & omnem laude dignū deus laudabit. [HAEC autem fratres transfiguraui in
me & Apollo] id est, ista quæ scripsi de vestra gloriatione inani, qua quilibet gloriatur in eo qui sibi elo-
quentior videtur & doctior, vel cui magis afficitur, gratia exempli seu figuraliter dixi de me atque Apol
lo, eum tamen non gloriaremini in nobis, sed magis in pseudoapostolis, & mundi huius philosophiæ ma-
gistris: quos nolui nominatim exprimere, ne maior dissensio fieret, sed loco illorum expressi me & Apol
lo, quatenus eisdem rationibus quibus probaui non esse gloriandum in Apollo & me, intelligatis non esse
gloriandum in his, in quibus gloriamini. Quod vtique feci, [PROPTER vos]. i. ad vestri institutionem, vide-
licet, [NE supra] id est, vltra, [QVAM scriptum est] in Hieremia vbi iubemur in deo, non in hominibus

A gloriari,[VNVS] vestrum [ADVERSVS alterum infletur] tumore superbiæ,[PRO alio].i.zelo baptistę vel doctoris,ad quem inclinatur.Si enim apostolus illos pseudo nominasset, Corinthii superbissent contra seinuicem,vnoquoque eorum zelante pro suo doctore siue baptista. ¶Nnn autem debes ò homo contra alium intumescere.[QVIS enim te discernit?]id est, quis te ab alio facit differre? Quis te ab alio distinguit ac separat, dignitate & merito, vt contra eum insteris, & ei te præferas? ¶Et quoniam posset quis allegare suam perfectioorem,dicendo,quòd virtuosior esset ac melior seu doctior alio, huic vanitati » respondet Apostolus,[QVID autem] boni in donis naturæ vel gratiæ,[HABES quod non accepisti?] à deo mediate vel immediate,à quo est omne donum optimum,& datum perfectum. [SI autem accepisti] » hoc modo [QVID gloriaris] in re vel creaturis,[QVASI non acceperis?] ista bona à deo. Itaq; deo gratias age,& in ipso lætare, & quanto maior es, humilia te in omnibus, vt deo humilitatem iubenti tanto promptius pareas,quanto plura bona ab eo receperis. Vnde ait Gregorius,Tanto esse humilior,atque ad seruiendum deo promptior quisquis debet ex munere,quanto obligatiorem se conspicit in reddenda ratione.Quanto enim quis maiora à deo suscipit dona,tanto amplius obligatur deo in omnibus obedire ex charitate syncera. ¶Insuper amplius ironicè loqoens.Corinthiorum præsumptionem redarguit dicens, » [IAM saturati estis] saturitate spirituali:de qua dicitur,Beati qui esuriunt iustitiam,quoniam saturabũtur. B Itaq; saturati estis,cibo animæ.[pane vitæ,& aqua sapientię,[IAM diuites facti estis].i.diuinis charismatibus adimpleti.[SINE nobis regnatis].i.auxilio nostro non indigeris regendo vosipsos. Quod autem » hoc non asserendo,sed increpando & condolendo dicatur,pandunt verba sequentia, [ET vtinam regnetis veraciter iuste regendo vos inuicem,& vitiis prævalendo,[VT & nos regnaremus vobiscum].i. cõsortes essemus atq; participes meriti vestri,atq; tantæ perfectionis.Et hoc merito dico.[PVTO enim] ironicè » autẽ loquitur,[DEVS nos] apostolos] vniuersos,[NOVISSIMOS].i.imos & vilissimos,[OSTENDIT] » cum tamen secundũ veritatem simus à deo constituti principes mundi. Ostẽdit autẽ nos [TANquam mor » ti destinatos].i.ad moriendũ missos,quasi ad nihil vules simus,nisi vt occidamur,[QVIA spectaculum.i. » obiectũ,pręcipuę & euiusdã admiratiuæ inspectionis,[FACTI sumus mundo].i.hominibus impiis & mun- » danis,[ET angelis] bonis ac malis,[ET hominibus] rationabiliter ac pie viuentibus. Quemadmodum EPIST. enim ad spectaculũ aliquod magna huminũ confluit multitudo: sic ad inspiciendũ personas & pśecutiones apostolorũ,homines concurreruot:impii,vt irriderẽt: dæmones,vefortitudiné mentis auferẽt:angeli sancti,vt mtus cõsortarent:homines pũ,vt cõdolerent. Potest tamen legi assertiue sine ironia: vt sit sensus.Puto enim.i.agnosco,quod deus nos apostolos nouissimos.i.infimos & abiectos, ostendit.i. apparere fecit dando nobis pcepra spernendi mundũ & cuncta quę mũdi sunt, pdicandi quoq; crucem Christi,& » mundi contemptum.[NOS stulti ,pter Christum].i.amore Christi, sicut agimus quod à mundo stulti & » insensati putamur,[VOS autem prudentes] estis [IN Christo] secũdum æstimationẽ vestram superbam. C [NOS infirmi] reputamur & propriam infirmitatem agnoscimus,[VOS autem fortes].i.virtuosi estis,vt » opinamini,qui putatis vos non indigere nostro auxilio. [VOS nobiles, nos ignobiles] Totum ironice dicitur,vt confundaotur & corrigantur carnales. Apostoli quippe carne & spiritu nobiliores erant Corin- » thiis,quoniam semen Abrahæ erant,& primitias spiritus sancti receperunt. [VSQVE in hanc horam].i. assidue [ET esurimus & sitimus & nudi sumus].i.inopiam cibi,potus ac vestium patimur. Vnde alibi dicit apostolus,In fame,& siti,& frigore,& nuditate.Tunc impletum est verbũ Christi,quod dixit, Venit » tẽpus,cum auferetur ab eis sponsus,& tunc ieiunabunt,[ET colaphis cędimur] tanquam blasphemi,[ET instabiles sumus] fugiendo de loco ad locum.Iuxta illud,Cum persecuti vos fuerint in vnam ciuitatem, » fugite in aliam,[ET laboramus operantes manibus nostris] pro victu atq; vestitu. [MALEdicimur] à per- » uersis [ET benedicimus] id est, bona eis dicimus,prædicando ipsis verbum saluns.[PERsecutionem pati- » mur] propter iustitiam,[ET sustinemus] libenter amore Christi. Ibant enim apostoli gaudentes à conspe » ctu concilii,quoniam digni habiti sunt,pro nomine Iesu contumeliã pati. [BLASPHEMAMVR] id est, » crimen blasphemiæ nobis imponitur,[ET obsecramos] deum pro blasphemantibus. [TANquam purga- » menta huius mundi facti sumus].i.reputamur à perfidis,quasi immunditiæ quædã, inficientes hunc mun D dum nostra doctrina.Idcirco cum occidimur,putant mũdum purgari ab hominibus pestilentibus,sicque efficimur mundi purgameta:factique sumus,[OMNium peripsema vsque adhuc].i.velut superfluitas quędam generis humani,ita vt apti non simus hominibus sociari, sed tolli. Peripsema autem vocatur purga- » mentum ferri vel pomi seu alterius rei,illud videlicet quod aufertur à materia rei vt purgetur,sicut est li- » matura æris aut ligni.[NON vt confundam vos scribo hęc] finaliter.Est autem confusio adducens peccatum,& est cõfusio adducẽs gratiã & gloriã,vt dicitur in Ecclesiastico. De prima cõfusione loquitur modo apostolus,Non enim intendebat eos finaliter confundere,sed corrigere,sicut subiungit,[SICVT filios » meos] spirituales [CHARissimos] id est,valde dilectos.Etsi nõ propter bonitatem & merita vestra,tamen » propter bonitatem diuinam,[MONEO] hoc est,ad meliora exhortor. Merito autem vocaui vos filios. FINIS. » [NAM si decem milia pædagogorum].i.quantãcunq; multitudinem erudientium vos,[IN Christo Iesu] » id est,in fide & euangelio saluatoris,[HABeatis] Dicitur autem pædagogus instructor pueri, [SICVT non multos patres] spirituales habetis ad hoc,hoc est,genitores qui vos in Christo genuerunt, conuertendo vos primo ab esse carnali & infideli ad esse spirituale atque diuinum.Talis autem pater ego fui.[NAM in » Christo Iesu] id est,in esse Christiformi seu statu Christiano, [PER euangelium] id est, per euange- » licæ sapientiæ prædicationem,[EGO vos ingenui] instrumentaliter.Sante alios proponendo vobis euangelium Christi, & ad fidei susceptionem animss vestras disponendo. Veruntamen vnus est pater noster in cœlo,quem solum debemus patrẽ vocare.i.omnis paternitatis efficientiam & gratiam ei præsertim ad- » scribere.[ROGO ergo vos fratres imitatores mei estote] tanquã boni discipuli, obedientesq; filii,quate- » nus sicut ego Christi vestigia sequor,ita vos viam meã,id est,virtutes sequamini. [IDEO misi ad vos Ti-

Hiere.9. 1.Cor.10. Sapien.4. Iacobi.1. 1.Thes.5. Eccles.3. Matth.11. Greg. Lucæ.12. Matth.5. Eccles.15. Pśal.44. Heb.10, 2.Thes.2. Rom.8. 2.Cor. 7. Matth.5. Marci.8. Luc.5. Matt.10. Luc.6. Act.5. Rom.3. Iohan.15. Eccl.4. Rom.12. Malac. 2. Roma.4. Iohan.13. Philip.2.

motheum] latorẽ huius epistolæ [QVI est filius meus charissimus,& fidelis in domino,qui vos commonefaciat].i.admonẽdo vos instruat,[VIAS meas] .i.præcepta & documẽta [QVÆ sunt in Christo Iesu] hoc est,secundũ voluntatem & doctrinam ipsius,in nullo enim à Christo discordo,[SICVT vbiq; in omni ecclesia doceo.Tanquá non venturus sim ad vos,sic inflati sunt quidam,] ex vobis tumore superbiæ, gloriantes in eloquentia & doctrina philosophorum,& tam imperterrite sic inflãtur,quasi noo essem venturus ad vos.Solent autẽ discipuli à malis retrahi timore aduentus magistri.[VENIAM autem ad vos cito si
Iaco.4. dominus voluerit] cuius voluntas supponenda est semper. Iuxta illud, Dicatis, si dominus voluerit,& si vixerimus faciemus hoc vel illud.[ET cognoscam].i.attendam & examinabo,[NON sermooem] thetoricum [EORVM qui iactati sunt,sed virtutem].i.vitam virtuosam, an habeant, seu opera miraculorum. [NON enim in sermone].i.verbis pulchris[EST regnum dei].i.meritum attingendi,ac percipiendi regnũ
Matth. 7. cœlorum,[SED in virtute] bonæ cooperationis consistit. Ait enim Saluator, Non omnis qui dicit mihi domine,domine,intrabit in regnum cœlorum,sed qui facit voluntatem patris mei. Et rursus, Qui audit
Ibidem. verba hæc,& non facit ea,comparabitur viro stulto.Verba enim sine opere sunt folia sine fructu. Arbor
Matth. 3. autem quæ non facit fructum bonum,excidetur,& in ignem mittetur.[QVID vultis].i.quod ex bis duobus eligitis.s.[IN virga].i.rigore iustitiæ & occulto charitatis affectu,videlicet animo disciplinandi,[VEL
Ephes. 4. iam ad vos,an in charitate] aperta [ET spiritu mansuetudinis?].i.animo mãsueto & indulgenti? Quanuis hoc secundum sit præoptandum,potius tamen optandum esset primum, quàm carere boni patris adPro.10. uentu,quaoois rigoroso.Meliora nempè sunt vulnera diligentis,q̃ oscula adulãtis,vt ait scriptura. In prę-
Lucæ. 10. inductis omnibus consideratur discretio sancti Apostoli,qui verbis duris & increpatoriis,verba charitatiua atque suauia miscet,infundens vinum iustitiæ, & oleum pietatis, vt sanet animas vulneratas. Virtutes quoque suas tam diligenter describit,non ob propriam laudem,sed vt imitentur semitas eius.

CAP. V [OMNINO auditur inter vos fornicatio. ARTICVLVS V.

CCEDIT demum Apostolus ad particulariorem increpationem Corinthiorum, & ait,[OMNINO auditur inter vos fornicatio] id est,omnibus modis scitur,narratur,atque percipitur à me, & ab aliis,quòd inter vos sit fornicatio, quæ est illicitus cõcubitus: [ET talis] hoc est,tam infamis & nefaria fornicatio,[QVALIS nec inter Gentes] incredulas auditur seu esse percipitur,[ET AVI vxorem patris sui] defuncti[ALIQVIS] vestrum [HABEAT]cõiugem.Lira videtur hæc sic intellige re,quod mulier illa fuerit etiam mater istius: sed verius creditur quòd erat eius nouerca.Talis autem fornicatio est incœstus,pœna mortis prohibitus.Vnde in Leuiti-
Leuiti. 20 co,Qui dormierit cum nouerca sua,morte moriatur.Vnde & Ruben dicitur in Genesi,Non crescas quia
Gene. 49 ascendisti cubile patris tui.[ET vos inflati estis,] tumore elationis, id est, ex superbia neglexistis tantum scelus corrigere.s.propter mutuas vestras cõtentiones,quibus occupati omittitis opera charitatis,[ET nõ magis luctum] .i.compassionem & fletum [HABuistis] deplorando tam horrendum piaculum proximi [VT tullatur de medio vestrum].i.separetur à vobis per excommunicationem,[QVI hoc opus fecit] cuios omnes participes estis quodammodo,sustinendo talem inter vos.[EGO quidem] Paulus [ABSENS]
4.Reg.3. à vobis iam [CORPORE,præsens autem spiritu] id est,consideratione,& animi solicitudine.Sicut & Helisæus præsens erat,cum Giesi acceepit munera Naaman Syri,[IAM iudicaui tanquam præsens] spiritu. Vel sic,acsi corporaliter præsens essem,[EVM qui sic operatus est] id est,fornicariũ illum.Sic autem iudicaui eũ,[IN nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu] hoc est, cum collecti fueritis publice in nomine Christi & in meo spiritu,id est, in vera concordia, habendo videlicet spiritum seu charitatis affectum adinuicem,sicut & ego ad vos habeo,[CVM virtute domini nostri Iesu Christi] hoc est,potestate & authoritate Christi, qui cooperabitur vobis,[TRADERE huiusmodi Satanæ] id est,vt tradatur talis fornicator diabolo,per sententiam excommunicationis.Et hoc [IN interitum carnis] id est,ad hoc,vt dæmon eum corporaliter affligat.In primitiua nanque ecclesia, ad fidei confirmatiooem,solebat excommunicationem sequi corporalis vexatio dæmonis, quousque peccator pœniteret,
Matth. 10 & si non pœnitebat,vexabatur quousque animam exhalaret.Hanc potestatem præsertim habebant Apostoli,vt sicut ab obsessis poterant dæmones eiicere, ita enormiter delinquentes poterant dæmoni tradere, corporaliter tribulandos. ¶Sed qoia banc corporis pœnam ordinauerunt ad animæ salotem, subditur, [VT spiritus saluus sit] id est, anima eius salua fiat, [IN die aduentus domini nostri Iesu Cbristi] io die iudicii vniuersalis, seu particularis, vel in die mortis, quod redit in idem. Nam qualis quis moritur,talis deo in die iudicii præsentabitur. ¶Ex prædictis concludit apostolus, [NON est bo-
Iaco.3. oa gloriatio vestra] ò Corinthi, qua vel de baptistis & ministris gloriando contenditis, mutuoque præsertis, & ex hoc fraternam correctionem negligitis. Vel, gloriatio, qua vos iustos iactatis bona non
Auguste. est, eo quòd tantum peccatum inter vos toleretis. Qui enim non corrigit cum potest & debet, communicat delinquenti, & particeps est peccati. ¶Post hæc ostendit,quàm periculosum sit congregatio-
Act.15. ni sustinere peruersum.[NESCITIS quia modicum fermentum] id est,parua pars infectiua,[TOTAM
EPIST. massam corrumpit?].i.vniuersam materiã inficit? sic vnum peccatum seu vnus pestilens & peruersus vi-
Iohan.13. delicet consensus huius peccati,& fornicator huiusmodi totam massam.i. vestram congregationem cootaminat,inficit & seducit,nisi auferatur tale fermentum.[Expurgate ergo vetus fermentum] id est,consensum peccati istius,& aothorem peccati huius amouete à vestra communione,[VT sitis noua conspersio] id est, gratia baptismatis & virtutum operibus innouati,[SICVT estis azymi] id est, à peccati fermento alieni effecti in fonte baptismi.Azyma dicitur ab α,quod est sine, & ζυμη, quod est fermentum, quasi sine fermento.Conspersio autẽ & azyma idem sunt, vtpote farina per aquã glutinata sine fermento:sicque significant puritatem à corruptione peccati.Deoinque in fermẽto duo pensantur,videlicet sapor

A virtualis,quo efficit panẽ saporosum,& ita per fermentũ signatur doctrina euangelica ibi,cũ dicitur, Simile est regnum cœlorũ fermento,quod acceptũ mulier abscondit in farinæ tribus satis,donec fermentatum est totũ. Secundo cõsideratur in fermẽto corruptio adipis,& ita significat culpã,quæ alios inficiendo
„ corrũpit,& ita nunc sumitur. Sitis itaq; noua conſperſio.[ETenim pascha noſtrũ immolatus est Christus] i.agnus paschalis pro noſtra ſalute oblatus eſt Chriſtus qui loquitur,Ego quaſi agnus manſuetus qui por tatur;ad victimã. De quo ait Iohannes, Ecce agnus dei,qui tollit peccata mundi. Itemq; alibi, Dignus est agnus q occiſus eſt. Iſte enim verus eſt agnus,qui abſtulit peccata mundi, qui mortẽ noſtrã ſuſpitus obla
„ tione,ſeu morte deſtruxit. Ipſe quoq; eſt paſcha noſtrũ.i.tranſitus noſter,prẽbendo nobis exemplũ tranſ
„ eundi de hac peregrinatione ad patriã. Propter quod ait,Ego ſum via,veritas & vita. Paſcha enim tranſitus dicitur. Huius agni figura fuit agnus ille paſchalis ſeu legalis,de quo in Exodo legitur. Vnde quod ibi habetur,Os eius non confringetis,ab Euãgeliſta allegatur de Chriſto. Similiter ſicut per effuſionẽ ſangui
„ nis agni illius liberabantur filii Iſrael ab angelo deuaſtante,ſeu plaga AEgypti:ſic nos per effuſionẽ ſan
„ guinis Chriſti liberamur à poteſtate diaboli & à ruina peccati. Inſuper ſicut carnes agni illius manducabantur cũ azymis panibus:ſic fideles viuere & Chriſti corpus comedere debẽt ſine fermẽto peccati. Ideo
„ ſubditur.[ITaque epulemur].i.in dño deliciemur ac nutriamur,Chriſti ſacramentis veſcamur, & ei incor
B poremur,[NON in fermento veteri].i.non in iniquitatibus noſtris antiquis ac ſolitis,[NEQVE in fermen
„ to malitiæ].i.peccato ex deliberatione animi facto:iuxta illud, Dixit iniuſtus, vt delinquar in ſemetipſo,
„ [ETnequitię].i.non in fraudulenta,aliisq; nociua conuerſatione:prout Petrus monet,Deponentes omnẽ
„ malitiam & dolũ & ſimulationes & inuidias.[SED in azymis].i.operibus [SYNCeritatis] .i.internæ puri
„ tatis,vt habeamus cor mundum,[ET veritatis].i.iuſtitiæ,etiam quantum ad proximos. Vel,in azymis ve
„ ritatis.i.actibus ſanctæ contemplationis,& illuminatæ cognitionis.[SCRIPSI vobis in epiſtola.] Scien-
dum q apoſtolus ante miſsionẽ præſentis epiſtolæ,miſit Corinthiis epiſtolã quandã, quæ non habetur, in qua iuſsit vt non miſcerentur fornicariis,quod Corinthii non bene intellexerunt,putantes apoſtolũ loqui de ſpirituali fornicatione,quę eſt idololatria. Ideo nunc exponit verba illic ſcripta, & ait, Scripſi vobis in
„ epiſtola illa quam non habemus,[NE commiſceamini fornicariis] familiaritate,communione, aut coha
„ bitatione,& [NON vtique fornicariis huius mundi] id eſt,hoc ſcripſi,vt non miſceamini fornicariis huius
„ mundi,id eſt,publice criminoſis,de quibus ſubiungitur,[AVT auaris,aut rapacibus] .i.violentis ablatori
„ bus rei alienæ,[AVT idolis ſeruientibus].i.idololatriis,qui tamen Chriſtiani eſſe volunt. [ALIOQVIN debueratis de hoc mundo exiſſe] id eſt,ſi aliter intellexiſſem quàm ſic, oporteret vos mundum omnino exire,ſi velletis mihi acquieſcere. Nam ſi de gentilibus loquutus fuiſſem, non poſſetis verba mea imple-
„ re,niſi mundum exeundo,cum vbique demorentur gentiles. [NVNC ſcripſi vobis] in iſta epiſtola cla
„ mus,[NON commiſceri] prędictis criminoſis Chriſtianis. De infidelibus nanque nõ loquor,quibus etiam
C quomodo verbum ſalutis annuntiaretur,ſi vitarentur? Ideo additur.[SI is qui frater] id eſt,ſi Chriſtianus
„ [NOMINATVR inter vos fornicator].i.notorius fornicator fuerit,& conuictus,[AVT auarus] aliena
„ tenendo,[AVT idolis ſeruiens,aut maledicus] id eſt, detractor vel blaſphemus,[AVT ebrioſus,aut ra
„ PAX] vel ſimili crimine vitiatus,[CVM huiuſmodi nec cibum ſumere,] ſed eum in omnibus euitare, vt erubeſcendo pœniteat. Vnde alibi dicit apoſtolus,Subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate. Non ergo prohibet cum infidelibus atque gentilibus ſumere cibum, præſertim cum aliàs aſſerat, Si quis vocat nos infidelium ad cœnam & vultis ire,omne quod vobis apponitur manducate. ¶Deinceps oſten
„ dit apoſtolus,quòd de infidelibus non habet dare præceptum.[QVID enim mihi de his quæ foris ſunt].i.
„ quid ſpectat ad me de infidelibus,qui extra eccleſiam ſunt, nomine, numero, & re [IVDICARE?] id
„ eſt,dare ſententiam vt vitentur? Imò potius debet ſe fidelis illis pie applicare,vt conuertantur. [NONNE
„ de his qui intus ſunt] id eſt,fidelibus qui intra eccleſiam ſunt nomine vel merito,[VOS iudicatis?] & non de his qui foris ſunt? quaſi dicat,Si vos non iudicatis de his qui foris ſunt,ita nec ego. Non enim authori-
„ ritatem habeo ſuper eos.[NAM eos qui foris ſunt].i.infideles [DEVS iudicabit] iudicio damnationis, nõ diſcuſſionis ſeu diſceptationis:ſic enim iudicati iam ſunt:iuxta illud, Qui nõ credit,iam iudicatus eſt,quia
„ non credit in nomine vnigeniti filii dei.[AVFERTE malum] id eſt,prędictum fornicarium, qui habet
„ vxorem patris ſui,[EX vobis ipſis].i.ex veſtra ſocietate. Qui enim tetigerit picem,inquinatur. Et in Deu
D teronomio dominus,Auferes (inquit) malum de medio tui,vt cæteri timorem habeant. Debemus etiam auferre cogitationes malas,& omne peccatum de cordibus noſtris,prout per prophetam dominus inbet, Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis.

Hebr.10. Iohan.3. Eſa. 37. Eccl.13. Deut.13. Pſal.118. Eſa.1.

CAP. VI [AVDET aliquis veſtrum habens negotium.] ARTIC. VI.

„ R EVOCATIS Corinthiis ab errore circa matrimonium,iam reuocandus ab errore circa iudicium,in quo multis modis errauerunt,vt patebit.[AVDET aliquis veſtrum] fidelis,auſu temerario,non metuens in hoc dei offenſam,[HABENS negotium].i. cauſam iudicialem [ADVERSVS alterũ] fidelem, [iudicari apud iniquos] .i. pro habendo iudicio accedere iudi-
„ ces infideles,qui ſemp aduerſantur fidelibus,[ET non apud ſanctos?] .i.iudices fideles non interpellatis? Quod erat multipliciter malum. Dabatur enim per hoc infidelibus occaſio opprimendi pauperes Chriſtianos,& aſpernandi eccleſiam,quaſi non habentem perſonas ad iudicandum actiue idoneas. Dabatur quoque infirmis fidelibus occaſio reputandi infideles,cum tamen dicat ſcriptura,Ad nihilum deductus eſt in conſpectu eius malignus. Et occaſio redeundi ad idololatriam. ¶Poſt hæc oſtendi-
„ tur,quòd fideles digniores ſunt iudicare,quàm perfidi. [AN neſcitis,quoniam (.i.quòd) ſancti,] videlicet perfecti,vt apoſtoli & apoſtolici viri,[DE hoc mundo] id eſt,homines habitantes in hoc mundo inferiori,[IVDICABVNT?] per aſſenſionẽ & approbationem. Aſsidebunt enim Chriſto,eiusque ſententiam omnes electi approbabũt. Vnde ait ſaluator, Vos qui ſequuti eſtis me, ſedebitis ſuper ſedes duodecim, iu-

Deut.17. Pſal.14. Matth.19

Luc.22. dicantes duodecim tribus Israel. Et Sapiens, Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis. [ET si E
Sapiē.3. (id est, quia) in vobis] id est, per sanctos, qui inter vos sunt, [IVOCABITVR mundus.] Est autē mun »
dus perditionis. i. collectio hominum reproborum. De quo mundo ait Christus apostolis, De mundo non
Iohan.15. estis, sed ego elegi vos de mundo. Et alibi, Non pro mundo rogo. Est etiam mundus saluationis, de quo di
Ioban. 17 cuur, Sic deus dilexit mundum, id est, collectionem hominum electorum, vt filium suum vnigenitum da-
Ioban.3. ret. Sancti ergo iudicabunt mundum perditionis, iudicio reprobationis, sicut & Christus. Mundum vero
Iohan.8. saluationis iudicabunt iudicio beatæ præmiationis. ¶ Si ergo iudicabitis mundum, hoc modo [INDI- »
GNI estis qui de me minimis iudicetis?] id est, indigni non estis iudicare de paruis & secularibus eau-
sis, quod patet per locum à maiori. Etiam [NESCITIS]. i. scire vos conuenit, [QVONIAM angelos iu »
Luc.10. dicabimus] Hoc communiter de angelis apostatis intelligi solet, de quibus scriptum est in Apoca. Draco
Apoc.12. pugnabat & angeli eius, quos sancti cum Christo dānabunt. ¶ Sed quoniam dictum est, quòd omnes ele-
cti iudicabunt per approbationem sententiæ iudicis, possumus dicere, ꝙ homines electi iudicabunt etiam
angelos sanctos. Pro cuius pleniori intelligentia aduertendum, quòd meritum & demeritum præmii es-
sentialis, seu pœnæ principalis, non eōuenit his qui sunt in termino, sed qui in via. Angeli autē boni & ma
li à principio mundi in termino positi sunt, per inauertibilem conuersionem ad dominum, & inconuerti-
Damasc. bilem auersionem à deo, sicut Damascenus declarat. Ergo à principio mundi iudicari sunt, quantum ad
remunerationem principalem, quæ est vel adoptio, vel carentia visionis diuinæ essentiæ. Veruntamen si- F
cut angeli boni in præmio accidentali proficiunt per hoc, quòd homines eorum ministerio saluantur: sic
angeli mali pœnam accidentalem sibi accumulant, inducendo homines ad peccata. Propterea angeli bo-
ni & mali in die iudicii iudicabuntur, quantum ad præmium merui accidentalis, illud plene & vltimate
percipiendo. Et iudicabunt homines electi angelos sanctos iudicio approbationis, [QVANTO magis se- »
cularia?] id est, multo amplius digni sumus iudicare causas terrenas, & res temporales. [SECVLARIA »
ergo iudicia] id est, negotia mundana [SI habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite
ad iudicandum.] Propter diligentem consideratione sequentium cogimur ista dupliciter explanare.
Primo ironicè, id est, cum ironia seu irrisione, non vtique passionata, sed charitatiua, iusta, qua ad corre-
ctionem irrisi ordinantur: vt sit sensus, Contemptibiles qui sunt in ecclesia, id est, viros improbos & cæ-
teris viliores, constituite ad iudicandum, id est, tales facitis iudices. Propter quod fratres coacti sunt inter-
Amos. 4. pellare iudices infideles. Simili sensu dicitur illud prophetæ, Immolate laudem de fermento [AD vere- »
cundiam vestram dico]. i. ad vestram confusionem enarro vos ita feciſſe. [SIC non est] id est, ex vestro »
facto sequi videtur, quòd non est [INTER vos sapiens quisquam] id est, circunspectus quisquam & ex- »
pertus, [QVI possit iudicare inter fratrem suum] id est, inter proximum & proximum fide germanum. »
[SED frater cum fratre] id est, vnus fidelium contra alium [IN iudicio contendit, & hoc apud infideles] G
scilicet iudices. Secundo exponitur sine ironia, hoc modo, Secularia iudicia si habueritis, contemptibiles
qui sunt in ecclesia. i. minus deuotos, internos ac deiformes, constituite ad iudicandum. i. horror vt tales or
dinetis iudices. Sæpe enim contingit, vt minus contemplatiui & spirituales sint magis actiui, & in tempo-
ralibus aptiores. Ad verecundiam vestram dico, quòd non feciſtis hoc modo. Dicit autem beatus Gregor.
Gregor. rius, Terrenas causas examinent, qui rerum exteriorum sapientiam perceperunt: qui vero spiritualibus do
Augusſt. nis ditati sunt, terrenis non debent negotiis implicari. Augustinus quod Christum (ait) testem inuoco quia
2.Tim.2. mallem quotidie aliquid manibus operari, quàm tumultuosissimas causarum prolixitates pati [IAM quī-
dem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos]. i. hoc ipsum vestro peccato agitur, at-
que peccatum est, quod inter vos negotia iudicio determinando habetis, inter quos quies & pax esse de-
Augusſt. berent. Vnde concludit Augustinus, Peccatum est, iudicium habere contra fratrem. Pro cuius sano intel-
lectu habendo addit periphrastes. Perfectis licet repetere sua simpliciter, sed sine causa, sine lite, sine iu-
dicio: sed non conuenit eis inde mouere causam ante iudicem. Infirmis vero licet repetere sua, causam mo
uendo coram iudice, & iudicium habendo contra fratrem: sed non contentioſe vel fraudulenter, nec a-
pud iudices infideles. Sed nec hoc videtur satis resolutum. Ecclesia enim non errat habendo iudicia. Re-
ligiosis etiam licet sua repetere coram iudice: fideles quoque qui in terris sunt infidelium, cum fideles iu-
dices habere non valent, ad infideles iudices recurrere possunt. Alii igitur dicunt quòd liceat, non autem
expediat secularia habere iudicia. Et quòd religiosi ac perfecti possunt repetere sua, tanquam communia, H
non vt propria. Item, quòd fideles inter iufideles habitantes, possunt coram iudice infideli causam suam
Heb.10. mouere, si fideles iudices non possint habere. [QVARE non magis iniuriam accipitis?] id est, cur non »
Matth.5. potius violentiam manifestam suffertis, quàm habeatis iudicia litigiosa? [QVARE non magis frau- »
Lucæ.6. dem] id est, occultam bonorum vestrorum ablationem, seu quamlibet machinationem dolosam [PATI- »
MINI?] Simile est quod ait saluator, Si quis voluerit iudicio tecum contendere, & tunicam tuam tolle-
re, dimitte ei & pallium. Rursusque ait, Qui abstulerit tua, noli repetere. Hoc dominus consulit ad vitan-
Matth.7. dum inquietudinem mentis. [SED vos iniuriam facitis] aliis [ET fraudatis] id est, dolum eis infertis, [ET »
Matth. 13 hoc fratribus] id est, fidelibus quibus hoc minus facere congruit, & in hoc pessime facitis. Etenim [AN »
Sapien.3. nescitis] quod vtique scire vos arbitror, [QVIA iniqui] id est, iniusti [REGNVM dei non possidebunt?] »
Apoc.12. id est, terram viuentium, seu vitam æternam non hæreditabunt? Iusti enim fulgebunt vt sol in regno pa-
tris eorum. Et in Apoca. dicitur de iniustis, Non intrabit in illam aliquid coinquinatū. [NOLITE errare] »
recipiendo falsum pro vero, vel malum pro bono. [NEQVE fornicarii, neque idolis seruientes, neque »
adulteri, neque molles] in seipsos insanientes, prouocando, vel exercendo libidinem, [NEQVE masculo- »
rum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici] id est, detractores, [NEQVE »
rapaces regnum dei possidebunt. Et hæc aliquando fuistis] id est, his vitiis subiacuistis, ante vestram con-
uersionem ad fidem Christi, [SED abluti estis] à maculis peccatorū in baptismo, [SED sanctificati estis,] »

A splendorem gratiæ atque virtutum, pulchritudinemque recipiendo, [SED iustificati estis] bene operando, [IN nomine] id est virtute & inuocatione, vel ad honorem nominis [OMINE nostri Iesu Christi & in spiritu dei nostri] id est, operatione spiritus sancti. ¶ Quoniam vero præinducta verba de non repetendo sua, obscura sunt exponit modo Apostolus quomodo intelligi debeant. [OMNIA mihi licent] id est, permittitur mihi omnia mea iuste repetere tanquam licitum, [SED non omnia expediunt] id est, nõ semper expedit omnia repetere in foro iudiciali. Primo propter conseruationem honoris: iuxta illud Prouerbiorum, Honor est homini, qui separat se à contentionibus. Secundo, quoniam est maioris boni impeditiuum. Tertio propter nimiam sollicitudinem atque angustiam animę. Quarto propter periculum turgiorum: iuxta illud Ecclesiastici, Ne contendas cũ homine loquente, ne forte constituat tibi litem. [OMNIA mihi licent,] secundum sensum prætactum, cum non sit lege naturali vel scripta prohibitum, [SED ego sub nullius redigar potestate] id est, libertatem animæ meæ nolo amittere, subdendo me terrenarum rerũ amori, ac iudicis potestati. quod facerem si iudicio litigarem, fratremque offendere mallem, quàm perdere rem temporalem. ¶ Quod autem mea repetere liceat, patet. Nam [ESCA] debetur [VENTRI] pro corporalis vitæ sustentatione, [ET venter] indiget [ESCIS.] Ideo licet temporalia bona repetere, vt habeamus victum & quibus tegamur. Non tamen debemus importune & nimis anxie pro istis contendere, quoniam temporaliter transeunt, & venter & esca: propter quod sequitur, [OVS autem & hunc] ventrem [ET hanc] escam [DESTRVET,] quia vtrunque naturaliter corruptibile est. Et quanuis venter maneat substantialiter post resurrectionem communem, non tamen secundum statum & pristinũ actum. Ideo propter necessitatibus ventris minor esse debet solicitudo. Præterea redit Apostolus ad id, vnde cœperat loqui, videlicet ad reprobanda luxuriæ vitia. [CORPVS autem] vniuscuiosque fidelis [NON fornicationi, sed domino] deo subiiciatur & obsequatur, [ET dñs corpori] prineipetur, & præmium tribuat. [DEVS vero] pater seu trinitas [ET dominum] Iesum [SVSCITAVIT] tertia die à mortuis, [ET nos suscitabit] in die iudicii, [PER virtutem suam] omnipotentem, cui non est impossibile omne verbum. ¶ Ratio autem cur corpus non fornicationi, sed domino reddendum est, redditur. [NESCITIS quia corpora vestra membra sunt Christi?] Ipse enim est caput nostrum, cui in baptismo incorporamur, & ipsa ecclesia est mysticum corpus Christi. Ideo quilibet vere Christianus est mysticum membrum eius. [TOLLENS ergo] id est, assumens seu diuino cultui auferens [MEMBRA Christi] id est, corpus meum & alterius, quem ad voluptatem meo exemplo induco, [FACIAM] de eis [MEMBRA meretricis?] concumbendo cum ea, sicque vna caro fiendo cum carne illius. [ABSIT,] vt rem adeo impiam agam. [AN nescitis, quoniam qui adhæret meretrici] carnali amore, & copula corporali, [VNVM corpus] cum ea [EFFICITVR?] per seminis communionem seu affectuum transformationem. [ERVNT enim] inquit dominus in Genesi [DVO] id est, vir & mulier, [IN carne vna] id est, pro eadem carne reputabuntur propter mutuam vnionem, quanuis numeraliter atque realiter differant. Hoc ad literam de legitime coniunctis prædictum est. Apostolus tamen allegat hic de illicitis copulis fornicantium, quoniam ratio identitatis partim eadem est. Nam concubitus licitus & fornicario conueniunt in esse naturæ, non autem in esse morali. [QVI autem adhæret domino] adhæsione amorosa & obedientiali, [VNVS spiritus est] id est, diuino spiritui per charitatem vnitur, in deum transformatur, eique indissolubiliter colligatur. Vnde ait Saluator loquens ad patrem, Notum feci eis nomen tuum, vt dilectio tua in eis sit, & ego in eis. Amor namque est virtus vnitiua diuersos coniungens, quanuis essentialiter differant. [FVGITE fornicationem] id est, omnem illicitum concubitum. Quædam peccata in se quandam pœnam & amaritudinem habent, vt ira, inuidia, & ista melius superantur luctando & resistendo. Nam quanto diligentius & particularius considerantur, tanto plus displicent, sicque facilius repelluntur. Alia autem peccata quandam delectationem includunt, vt gula, luxuria, quæ melius vincuntur fugiendo quàm colluctando. Quo enim particularius, diligentiusque pensantur & reuoluuntur, eo appetitus magis prouocatur. Vitanda ergo sunt fomenta, occasiones & causæ luxuriæ. ¶ Ratio quoque fugiendi fornicationem subiungitur. [OMNE enim peccatum,] præter fornicationem, [QVOCVNQVE fecerit homo,] cogitando, loquendo vel operando, [EXTRA corpus est] id est, non ita nocet corpori, ipsum debilitando, contaminando, ac diuersis periculis exponendo, vt fornicatio. [QVI autem fornicatur, in corpus suum peccat] ipsum (vt dictum est) lædendo, polluendo & destruendo, præsertim si multum exerceat actum huiusmodi. [AN nescitis quoniam membra vestra] non solum corpora propter aliqua membra, sed omnia membra vestra, id est, corpus totum, [TEMPLVM est spiritus sancti] id est, consecratum inhabitationi spiritus sancti in baptismo, vbi expulso diabolo, abrenuntiastis pompis eius, & deo dican estis, [QVI in vobis est] per gratiam, primo atque directe in anima, secundario autem in corpore, [QVEM] spiritum sanctum [HABETIS à deo] patre, qui misit & dedit fidelibus spiritum sanctum. Imò & à filio, sed & spiritus sanctus dat seipsum. Propter quod ait Christus, Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, [ET non estis vestri?] id est, proprii iuris ac potestatis? Sed totum quod habetis & estis, tenemini deo, vt ad eius honorem & gloriam omnia ordinentur. Nã & de omnibus ratione reddemus, tanquã de bonis mutuatis. Deo quippe debemus nosipsos, non solum ratione creationis ac gubernationis, sed etiam ratione saluationis. Ideo sequitur. [EMPTI estis] id est, à potestate & iure diaboli liberati, q venũdati fuistis in iniquitatibus vestris, [PRETIO magno,] videlicet morte & sanguine Christi, de quo scriptum est in Apoca. Redemisti nos deo in sanguine tuo. Hinc itaque dicit Anselmus, Certe domine quia me fecisti, debeo me totum: quia redemisti me, debeo me totum: imò tanto debeo amori tuo plus quàm meipsum, quanto tu maior es me, pro quo dedisti teipsum, & cui promittis teipsum. [GLORIFICATE ergo] id est, bonis operibus honorate & glorioſum ostendite, [ET portate deum in corpore vestro] id est, eius voluntati corpora vestra subiicite, quæcunque aduersa æquanimiter tolerando. Itaque deum in corpore proprio portare, est iugum do-

Prou. 20. Eccl. 8, Gen. 1. 1. Tim. 6. Matth. 6. Phil. 3. Lue. 1. Matt. 19. Gene. 2. Matt. 19. Iohan. 17 Tobiæ. 4. Zach. 2. 1. Petri. 1. 2. Cor. 6. Iohan. 20 Iohan. 14 Iohan. 16. Rom. 14. 2. Cor. 5. Matth. 12 Rom. 14. Esa. 52. Rom. 7. Apoc. 5. Anselmus 1. Petri. 2.

Matth. 11 mini ſuper ſe ferre, ſicut monet ſaluator, Tollite iugum meum ſuper vos. Et alibi, Tollat crucem ſuam E
Matth.16 quotidie. Ideo denique inobedienti populo dominus loquitur per Hieremiam, A ſeculo confregiſti iugũ
Hiere.2. meum, rupiſti vincula mea & dixiſti, Non ſeruiam.

CAP. VII [DE quibus autem ſcripſiſtis mihi.] ARTIC. VII.

DE QVIBVS autem ſcripſiſtis mihi.] Agit Apoſtolus hoc loco de matrimonio. Pſeudo enim apoſtoli vt puriores cæteris viderentur, magisque eis crederetur, prædicauerunt nupcias eſſe vitandas. Quo audito, ſcripſerunt Corinthii apoſtolo, quid tenẽdum eſſet de hoc. Quibus reſpondet. [DE quibus autem ſcripſiſtis mihi,] videlicet de nuptiis obſeruandis vel
Hierony. fugiendis. Reſpondeo. [BONVM] ſimpliciter. i perfectum [EST homini] nondũ coniuga-
Matt. 19. to [MVLIEREM non tangere]. i. penitus continere, & in caſtimonia domino miniſtrare. In carne enim
Eſa. 56. ſine carne viuere, non humana ſed angelica vita eſt. De talibus ait ſaluator, Sunt eunuchi qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum: de quibus ait dominus per Eſaiam, Dabo eis nomen melius à filiis & filiabus. [PROPTER fornicationem autem] vitandam [VNVSQUISQUE] vir vxoratus, [vxorem ſuam]. i. vnam ac propriam, non plures, nec concubinam [HABEAT]. i. retineat, non reiiciens eam, quaſi nuptiæ deo diſpleceant, [ET vnaquæque] mulier maritata [SVVM virum] proprium [HABEAT]. i. retineat. Vel ſi intelligatur de nondum coniunctis, ſenſus eſt, vt qui aliter continere non poſſunt, nubant. Multæ autem ſunt cauſæ inſtitutionis matrimonii. ſ. multiplicatio hominum, inimicorum reconciliatio, integratio pacis, euitatio fornicationis, inſtructio & educatio prolis. [VXORI vir debitum reddat, ſimiliter autem vxor viro,] ex- F
ponendo ſe mutuæ voluntati, quantum ad commixtionem carnalem. ¶ Cuius ratio ſubditur. [MVLIER po
teſtatem] plenam & liberam [SVI corporis non habet, ſed vir,] quia non poteſt viro debitum denegare, poteſtque vir illud exigere. [SIMILITER autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.] In
lege enim debiti huius pares ſunt, quanuis in aliis mulieres ſubditæ eſſe debeant ſuis maritis. [Nolite fraudare]. i. corporis vſum ſubtrahere [INVICEM, niſi forte ex conſenſu] communi, & hoc [AD tempus] cer-
Eccl. 3. tum. Tempus enim amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, [VT vacetis] id eſt, deuote inſiſtatis [ORATIONI,] quæ eſt aſcenſus mentis in deum. Propter quod indiget ſpirituali eleuatione, quæ per actũ carnalem maxime impeditur, etiam poſt actum talem ſenſus manent ad tempus minus idonei ad ſpiritualia opera. [ET iterum] tempore orationis completo, [REVERTAMINI in idipſum]. i. ad priſtinam debiti
huius perfolutionem, [NE tentet vos ſatanas]. i. ne diuturnior elongatio à concubitu fiat vobis occaſio tentationis à dæmone, & incidatis adulterii crimen, [PROPTER incontinentiam veſtram]. i. eo quòd proni ſitis
ad vitia carnis. [HOC autem,] videlicet vt reuertamini in idipſum propter incontinentiam veſtram, ne in
grauiora mala cadatis, [DICO ſecundum indulgentiam]. i. ſecundum permiſſionem ſeu conceſſionem.
Auguſt. Matrimonium enim ordinatur etiam in remedium culpæ. Hæc videtur intentio Auguſtini hoc loco, G
[NON ſecundum imperium]. i. non imperando hæc dico, non enim neceſſarium eſt ad ſalutem ita reuerti. Imò melius eſſet ex conſenſu abſtinere. Incontinentiæ autem malum eſt, vt vir vxorem cognoſcat vitra neceſſitatem procreandi liberos, reddendique debitum, niſi faciat hoc, ne coniunx in adulterium ruat ſeu peccet: quia hoc fit ad ſatisfaciendum concupiſcentiæ, quod eſt veniale, quando concupiſcentia ſiſtit intra limites matrimoniales, videlicet quòd aliam nollet cognoſcere. Si vero limites iſtos excedat, erit peccatum mortale, quando videlicet tanto impetu fertur, quòd etiam, quanuis non eſſet ſua, cognoſceret eã.
¶ Denique tria ſunt bona matrimonii quibus excuſatur, videlicet fides, quam mutuo coniuges ſeruant: proles religioſe educanda: & ſacramentum, ne coniugium ſeparetur. Cum igitur actus matrimonialis ſit cauſa prolis generandæ, diuinoque cultui mancipandæ, eſt actus religionis, nec aliquam habet culpã, ſed
eſt meritorius, ſi fiat ex charitate: ſimiliter ſi fiat cauſa reddendi debitum, tunc enim eſt actus iuſtitiæ. [VOLO autem omnes homines eſſe ſicut meipſum]. i. quantum in me eſt, mallem omnes ſimpliciter continere: omnes inquam determinate, non ſingulos. Vel, omnes, ſi conuenienter fieri poſſet: ſicut & ego conti-
neo, qui etiam virgo ſum. [SED vnuſquiſque] electorum fidelium [PROPRIVM donum]. i. gratiam ſibi ſin-
Eccl. 44. gulariter datam [HABET ex deo.] Vnde de quolibet ſancto cantatur, Non eſt inuctus ſimilis illi, [ALIVS] quidem ſic, alius vero ſic]. i. vnus habet gratiam ſecũdum hunc perfectionis gradum, alius ſecundũ alium gradum. Idcirco non poſſunt omnes ad æqualem perfectionem induci, ſed vni conſulendum eſt, vt in caſtitate permaneat, alii vt fidem coniugalem obſeruet, quorum vtrunque dei eſt donum. Hinc etiam cum H
Chriſtus de virginitate diſſereret, dixit, Non omnes capiunt verbum hoc. Et, Qui poteſt capere, capiat.
Matth.19 [DICO autẽ nõ nuptis]. i. virginibus & nondũ ligatis, [ET viduis, bonum eſt illis]. i. vtile & magis meri-
Ibidem. torium, [SI ſic permaneant ſicut & ego]. i. omnino contineant. [QVOD ſi ſe non continent] i. concupiſcentiam non refrenant, [NVBANT] matrimonium contrahendo. [MELIVS eſt enim nubere quam vri]. i. igne libidinis æſtuare, angi, & vinci. Et eſt comparatio impropria: velut ſi dicatur, Melior eſt angelus quàm diabolus. Nubere enim in ſe bonum eſt & ſine culpa. Vri vero ſimpliciter malum. ¶ Deinde agit de inſeparabilitate matrimonii. [HIS autem qui matrimonio iuncti ſunt]. i. legitime coniugatis, quando vterque ſi
Matth.15. delis eſt, [NON ego præcipio,] quaſi author præcepti, [SED dominus] per ſeipſum, [vxorem à viro non
Matth.5. diſcedere] habitatione & toro, cauſa fornicationis excepta, quæ non exprimitur tãquam notiſſima, quam ſolam Chriſtus excepit, Quicunque (inquiens) vxorem dimiſerit & aliam duxerit, excepta cauſa fornicationis, mœchatur. Cæteras quippe vniuerſas moleſtias iubet Chriſtus pro fide coniugii & caſtitate fortiter ſuſtineri, ſecundum Auguſtinũ. Ait enim ſaluator, Quod deus coniunxit, homo nõ ſeparet. [QVOD
Auguſt. Matth.19 ſi diſceſſerit] mulier à viro cauſa fornicationis, ab ea inexcuſabiliter commiſſæ, præcipit dominus [MA-
Marc.10. NERE innuptam]. i. alteri non poſſe matrimonialiter copulari: iuxta illud, Qui dimiſſam duxerit, mœ-
Matth. 5. chatur, [AVT viro ſuo reconciliari,] quod fieri poteſt. Nam ſicut vir poteſt in adulterio deprehenſam apud ſe ſub ſpe correctionis tenere: ſic repulſam ad torum amicitiamque recipere. Quanuis autem ma-

A trimonium soluatur per fornicationem quantum ad torum, non tamen quantum ad vinculum. Matrimonium enim sic definitur, Matrimonium est personarũ legitimarum coniunctio, individuam vitæ consuetudinem retinens. Porrò personæ plene legitimæ sunt, quas non impedit votum continentiæ, ordo, cognatio, dispar cultus, conditio vel frigiditas. Personę vero oino illegitimę sunt, quas impedit vorum, ordo, cognatio, dispar cultus. Personæ vero nec plene legitimę, nec plene illegitimæ sunt per conditionẽ & frigidi tatem. Si ergo personæ sunt plene legitimæ, separari non possunt post copulam carnalem, nisi de commu
ni consensu, causa fornicationis excepta. Nam & lepra quanuis diuidat coniugatos quantum ad cohabi- Luc. 18.
» tationem, non tamen simpliciter quantum ad torum. [ET vir vxorem non dimittat,] nisi ob fornicationem. Nec semper ob fornicationem potest eam dimittere, vt si ipsemet eam prostituit, vel cum alia forni carus fuerit, vel debitum reddere noluit, vel eam post adulterium manifeste deprehensam tenuerit, vel si mulier est violenter oppressa ab alio, sub specie proprii viri decepta, aut proprium virũ probabiliter mor tuum existimãs, alteri est coniuncta. Supplendum est hic de viro quod de muliere prędictũ est. Si discesserit, non ducat aliam, vel reconcilietur vxori. ¶Deinceps agitur de matrimonio eorum, quorũ est dispar
» cultus, vbi videlicet vnus est infidelis. [NAM cæteris,] quorum non est vterque fidelis, [EGO dico] non
» imperando, sed consulendo, [NON dominus] dicit hoc, sprie seu immediate, aut imperatiue. [Si quis fra-
» ter] id est, Christianus [VXOREM habet infidelem,] ita quòd eo ad fidẽ cõuerso, illa in infidelitate per-
B manſit. In exordio nanque ecclesiæ multoties alter coniugum conuertebatur ad fidem, alio non creden-
» te. [ET hæc] vxor infidelis [consentit habitare cum illo] sine iniuria seu blasphemia fidei, [NON dimit-
» tat illam,] hoc consulo. [ET si qua mulier] ad fidem conuersa, [HABET virum infidelem, & hic consentit
» habitare cum illa] pacifice, [NON dimittat virum. Huius consilii ratio subditur. Intelligenda tamen sunt
hæc (vt aliqui tenent) de his qui in infidelitate contraxerunt, non de his qui in dispari cultu contrahunt:
quia tunc non est matrimonium, sed separandi sunt, quemadmodũ & Esdras fecit. [SANCTIficatus est enim] 1. Esd. 10.
» id est, ad fidem conuersus [VIR infidelis per mulierem fidelẽ]. i. ex admonitione & instructione, seu opti
» ma conuersatione vxoris fidelis. [ET sanctificata est mulier infidelis]. s. conuersa [PER virum fidelem.]
Hoc in primitiua ecclesia sæpius accidit, vt vnus coniugũ conuerteret alium. Vnde ob hanc vtilitatẽ consulit Apostolus vt cohabitent, eo q̃ cohabitatio sit salutis occasio. Hinc etiã princeps apostolorum in sua
» canonica, Mulieres (inquit) subditæ sint viris suis, vt & si qui nõ credunt verbo, per mulierũ conuersatio- 1. Petri. 3.
» nem, sine verbo lucrifiant, considerantes in timore sanctã cõuersationẽ earum. [ALIOQVIN]. i. nisi se-
» cundum consilium meũ fecerit is, pariter habitando, [FILII vestri] & etiã filiæ, quę nomine filiorũ dantur
» intelligi, [IMMUNDI essent]. i. in infidelitate manerent. Si enim fidelis recedit, puer sequitur eum parentem
qui manet in domo, & maiorem populi partem, & ita in primitiua ecclesia, dum pauci erant fideles infi-
delibus dominis subditi, puer sequebatur ritum parentis infidelis manentis in domo. Imò si sequutus fuis-
C set fidelem parentem abeuntem, parens infidelis facile recuperasset eum auxilio infidelium principum.
» [NVNC autem sancti sunt]. i. filii vestri cõuertuntur ad Christum, vobis simul manentibus. Poterat enim
alter coniugum instruere filium. ¶Præterea aduertendum, q̃ quia causa cohabitationis coniugum dispa-
ris cultus, erat spes conuersionis errantis, idcirco in primitiua ecclesia quando paſsim conuertebantur Iudæi atque gentiles, licuit Christianis manere cum vxore seu viro infideli siue gentili, siue Iudæa vel Iudæo. Procedente autem tempore obduratis Iudæis, non licuit fidelibus cohabitare coniugi infideli Iudæo. Nunc vero gentilibus quoque obstinatis, non licet alicui infideli coniugi cohabitare. Et in hoc sensu loquuntur sacri canones, cohabitationem coniugum disparis cultus prohibẽtes. Apostolus vero loqui-
» tur pro tempore primitiuæ ecclesiæ. [QVOD si infidelis] vir aut vxor [DISCEDAT] à fideli ex odio
» fidei, [DISCEDAT,] nil enim mali contingit Christiano, sed liberatus est, potestq́ue cum alio contra-
» here. [NON enim est seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi] id est, vir aut mulier fidelis non
» obligatur sequi infidelem discedentem, vel eum repetere, aut à matrimonio fidelis abstinere. [IN pace au
tem vocauit nos deus]. i. adhoc nos in domo sua, quę est ecclesia, posuit vt pacifice conuiuamus. Ideo non
» oportet eum infideli discedenti litigare. ¶Deinceps persuadet Apostolus, vel quòd non oporteat discedentem sequi, vel quòd expediat habitare cum infideli pacifice se habenti. [VNDE enim scis] ô [MV-
» LIER] fidelis [SI virum] infidelem [SALVVM facies?] conuertendo eum ad fidẽ. [AVT vnde scis (ô) Ibidem.
D vir] fidelis [SI mulierem] infidelem [SALVAM facies?] perducendo eam ad Christum, [NISI vnicuique sicut deus diuisit?]. i. hoc certo sciri non potest, nisi per gratiam specialis reuelationis, quam deus vnicuique cui vult diuidit, dans vni gratiam ampliorem, alteri vero minorem. Vel sic, nisi vnicuique deus di- Rom. 12.
» uisit. i. nisi cognoscas hoc ex futuro euentu, expectando gratiã, quam deus singulis tradit, vbi & quãdo, &
» quantũ & quomodo sibi placuerit. ¶Ex prędictis autẽ infert Apostolus cõmune documentum [ET Ephes. 4.
» vnumquẽq; sicut dñs vocauit, ita ambulet]. i. quilibet fidelium in ea vocatione & statu perseueret, & Chri- 2. Thes. 1.
» sto deseruiat, in quo à deo ad fidẽ vocatus est. s. vt qui in coniugio existens conuertitur, maneat in coniu- 2. Petri. 1.
gio: qui autem non ligatus conuertitur seu vocatur, non contrahat. Hoc est consilium, nisi prœceptum, estq́; intelligendum, quantum ad ea quę non repugnant fidei, bonis q́; moribus. Sunt autem conditiones & cõ- Matth. 19
suetudines prauæ, in quibus nõ est ambulandũ. Nec idem est dicere, ambulare in statu, in quo, & à quo vocatus est homo. Nã in statu à quo quisquã vocatur, non est standũ nec ambulandũ, sed in statu in quo. Sicut enim cõiunx, ita & latro vocatur, sed cõiunx vocatur à coniugio, latro à latrocinio, quod fidei Christi repugnat, & ob id relinquendũ est, non autẽ coniugiũ. Per hæc quoq; non aufertur licẽtia tendendi ad sta
» tus perfectiores. Hæc ergo doceo vos, [ET sicut in omnibus ecclesiis doceo]. i. sicut & aliis omnibus prę-
» dico, vt sit distributio in genere. ¶Hęc insuper per exempla declarat. [CIRCUNCISUS]. i. in ritu Iudaico seu Philip. 3.
» statu Iudaismi, [ALIquis vocatus est]. i. ad fidẽ Christi conuersus est. [NON adducat prępurium]. i. non cõ
pellatur ritum gentilẽ assumere seu gentiliter se habere, quantũ ad ea quę non sunt de necessitate salutis. Galat. 2.

In primitiua enim ecclesia Iudæi & Gentiles conuerſi,in aliquibus obſeruantiis differebant magis quàm E
poſtea.[IN præputio].i.in ſtatu & ritu gentium [ALIQVIS vocatus eſt,non circũcidatur,] imò nec ad cæ-
Galat.5. teros ritus Iudaicos ſe transferre cogatur. Vnde & alibi dicitur,Si circumcidamini,Chriſtus nihil vobis p-
derit.Seruat ergo apoſtolus,quod congruere videt eccleſiis,tam gentilium quàm Iudæorum , nec aufert
conſuetudinem,cuius obſeruatio non obeſt ſaluti,vt aſſerit Auguſtinus. ¶Horum autem rationem ſubiun
Auguſt. git.[CIRCVNCISIO].i.ritus Iudaicus [NIHIL EST] ſub ratione finis,quia nil proficit ad obtinendam ſalutẽ.
Legalia enim quantum ad cærimonialia ceſſauerunt. Eſt tamen aliquid ſub ratione formæ. Simili modo,
[ET præputium].i.ſtatus ſeu ritus gentilis [NIHIL EST].i.non obeſt nec prodeſt ſaluti. Quod intelligen
dum eſt quantũ ad ea quę indifferentia ſunt,non quanũ ad opera idololatriæ. [SED obſeruatio manda-
Matt.22. torũ dei] aliquid eſt,quoniã promeretur vitam æternã:iuxta illud, Si vis ad vitam ingredi, ſerua manda-
Matth.19 ta.Item & illud,Qui ſeruat verbum Chriſti,vere in hoc charitas dei perfecta eſt . Cui conſonat illud Sa-
1.Iohan.2 pientis,Cuſtoditio legũ,conſummatio incorruptionis. ¶Hinc concludit apoſtolus.[VNVSQVISQVE
Sapien.6. in qua vocatione vocatus eſt,in ea permaneat,] euius intellectus patet ex prędictis. Intellectus tamen ver
Epheſ. 4. bi huius diligenter penſandus eſt,quoniã multi male intelliguntˌ & per conſequens nec intelligunt (quia
2.Timo.1 falſum neſcitur) & impertinenter allegant hoc verbum,quaſi non debeat homo æmulari charitimata me-
Philip.3. liora.Verba ſancti apoſtoli ſicut in ſtylo ſimplicia ſunt,ita in ſenſu profunda conſiſtunt, quia ex corde do
1.Cor.12. ctiſſimo profluxerunt. His autem quæ nunc de circunciſione & præputio dicta ſunt , conſonat quod ad
Galat.6. Galatas ſcribitur,In Chriſto Ieſu nec circunciſio aliquid valet,nec præputium,ſed noua creatura. ¶Poſt
introductionem exempli de ritu viuendi ponitur exemplum de ſtatu ſeu officio conditionis. [SERVVS] F
.i.in ſeruitute hominũ exiſtens [vocatus es] ad fidem vel opera bona,[NON ſit tibi curæ].i.non doleas de
1.Timo.9 ſeruitutis conditione,nec eupias eã effugere, [SED & ſi potes liber fieri] .i.ã ſeruitute hac liberari [MA-
Matth.17 GIS vtere] ſeruitute.i.potius elige in ſeruitute manere,quoniã eſt tibi occaſio humilitatis , ad veram atq;
in domino exiſtentem libertatem pertinentis . Liberat nempe à ſeruitute peccati, & libertate peccandi.
Ambroſ. Vnde ait ſanctus Ambroſius,Quanto quis propter deũ deſpectior eſt in hoc ſeculo,tanto ſublimius exal
Iaco.4. tabitur in futuro.Gregorius quoque ait , Tanto eſt homo pretioſior deo , quanto propter eum vilior eſt
Gregor. mundo.Et Boetius,Cum omnis (inquit) fortuna timenda ſit,magis tamen proſpera quàm aduerſa .
1. Petri.1. ¶Deinde ponitur ratio huius exempli.[QVI enim in domino].i.in fide,ſeu opere dei,[VOCATVS eſt]
Roma.1. exiſtens [SERVVS].i.in conditione ſeruili,loquendo de ſeruitute humana, & corporali [LIBERTVS eſt do
mini].i.de ſeruitute peccati liberatus eſt à domino,eſtque ſeruus domini,& per conſequens vere & ſpiri-
tualiter liber.Quoniam deo ſeruire regnare eſt. Sicut & beatiſſima Agatha dixit, Summa ingenuitas eſt
Iohan.8. eſt ſeruitus Chriſti.Fecit enim liberum ab obligatione peccati, & ſeruitute diaboli.Ideo quoque Saluator
teſtatur,Si filius vos liberauit,verè liberi eritis.[SIMILITER qui vocatus eſt liber] .i.à prædicta ſeruitu
te humana immunis [SERVVS eſt Chriſti] dum ei obedit. Vnde nec ſeruitus nec libertas repugnãt ob-
ſequio Chriſti.Seruitus tamen maioris boni occaſio eſt . Non ergo deſpiciatur à libero . Hinc quoque in G
in vitis patrum narratur de quodam ſancto patre,qui nequaquam acquieuit à ſeruitute dominorum ſuo-
Apoc.14. rũ liberari.[PRETIO] pretioſo ſanguine Chriſti [EMPTI eſtis ab obligatione mortis æternæ . Idcireo
tam liber quàm ſeruus, ſerui ſunt Chriſti. Emit etiam nos Saluator de manu dei patris , qui paratus erat
Roma.8. proiicere nos in infernum,vt eſſemus cohæredes conſortesque ſui.[NOLITE]ergo [FIERI ſerui ho-
minum] id eſt,hominibus nolite vos finaliter aut principaliter ſubdere, ſed vicem reddite ſaluatori , & ei
Deuter.6 eſtote ſubiecti.Scriptum eſt enim, Dominum deum tuum timebis, & illi ſoli ſeruies . Quod licet de ſerui-
Matth.4. tute latriæ accipi poſſit,tamen de omni ſeruitute bona intelligi valet, eò quòd quicquid ſeruitutis impen-
1.Theſ.4 ditur homini,propter deum , in deo, & ſecundum deum impendendum ſit illi. ¶Ex his infert Apoſto-
lus,quod tamen prædictum eſt , quatenus repetitio ſit confirmationis indicium. [VNVSQVISQVE in
Matt.24. quo vocatus eſt frater] id eſt,quilibet frater fidelis, in quo ſtatu ad deum conuerſus eſt, [IN hoc maneat
EPIST. apud deum] id eſt,in tali ſtatu ſtudeat deo digne ſeruire. ¶Expleto matrimonii documento,de virgini-
tate agit Apoſtolus.[DE virginibus autem] id eſt, de virginitatis atque perpetuæ continentiæ obſerua-
Deuter. 7 tione, [PRAECEPTVM domini non habeo] quoniam nec in veteri , neque in noua lege præcipitur.
Matth. 15 Imò in veteri lege maledicitur ſterilis. In noua vero lege habetur , Qui poteſt capere , capiat,[CONSI-
LIVM autem do] de virginitate ſeruanda,quaſi de perfectione maiori , quod vtiq; conſilium Chriſtus in
Euangelio tradit.Si quis (inquiens) venit ad me,& non odit patrem,& matrem , & vxorem , non poteſt H
Luc.14. meus eſſe diſcipulus,hoc eſt,imitator perfectus.Poteſt tamen eſſe ſeruus . Itaque conſilium do, [TAN-
QVAM miſericordiam conſequutus] hoc eſt,gratiam apoſtolatus adeptus [A domino , vt ſim fidelis] in
officio mihi commiſſo.[EXISTIMO ergo] hoc eſt,cum ſim Apoſtolus, cuius conſilio eſt credendum ,
Roma.1. puto & conſulendo affirmo [HOC] videlicet in virginitate & iugi continentia permanere [BONVM eſt
Lucæ.2. ſe propter neceſſitatem] hoc eſt,ad vitandam occupationem coniugatis neceſſariam , quibus neceſſe eſt
ſolicitari circa temporalem prouiſionem domus, & prolis , atque familiæ . Infirmis & imperfectis infir-
Hebræ.5. mam & imperfectam rationem proponit.Poterat enim digniorem cauſam indicare,videlicet quòd ſtatus
matrimonialis ratione ſolicitudinis ſibi adiunctæ , plurimum retrahat à puritate atque feruore, ac ſtabili-
Auguſt. tate contemplationis & dilectionis diuinæ . Et ſicut Auguſtinus fatetur , virginitas ſupergreditur conditi-
onem naturæ humanæ , per quam homines angelis aſſimilantur . Maior tamen eſt victoria virginum
Luc.19. quàm angelorum . Angeli enim ſine carne viuunt , virgines vero in carne triumphant . Ideo ſubditur,
[QVONIAM bonum eſt homini ſic eſſe] hoc eſt,in virginitate manere . Eſt enim bonum atque hone-
ſtum,propter vitæ veritatem:Delectabile,propter animi libertatem:Vtile, propter copioſam mereedem.
Matth. 13 Virginibus quippe debetur aureola,& fructus centeſimus,vt patet ibi , Sequuntur & agnum quocunque
Apoc. 14 ierit. [ALLIGATVS es vxori] non ſolum vinculo matrimoniali , ſed etiam copula carnali, [NOLI

A quærere solutionem] hoc est,separationem à coniuge.Hoc dicit Apostolus consulendo infirmis,ne incidant culpam maiorem.Experti enim delectationem veneream,faciliter reuertuntur ad eam. Nihilominus licet & expedit quærere solutionem causa intrandi religionem,si insit animo firmum continendi propositum,nec aliunde occurrat rationabile impedimentum,videlicet,negligentia prolis, vel periculū coniugis,aut simile aliquid.[SOLVTVS es ab vxore] id est,si vxorem non habes,[NOLI quærere vxorem] si videris te posse continere. [SI autem accepisti vxorem] bono fine atque legitime [NON peccasti] cum non sit illicitum.Imo & bene feciſti.[ET si nupserit virgo] votū virginitatis non habens, [NON peccauit.Tribulationem tamen carnis] hoc est corporalē afflictionem in prouisione temporalium rerum, & in variis casuris seculi huius [HABEBVNT huiusmodi] id est, vir & mulier. [EGO autem vobis parco] hoc est,fortiores rationes cootinendi vobis non profero,cum sitis incapaces & infirmi. ¶Deinceps ostendit Apostolus coniugatis formam viuendi,& ad virginalem perfectionem,quantum fieri potest, appropinquandi. [HOC itaque dico fratres, Tempus] peregrinationis nostræ seu vitæ præsentis [BREVE est] prout scriptura testatur, Dies nostri sicut vmbra super terram, & nulla est mora. Et Iacobus, Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens,deinceps exterminabitur.[RELIQVVM est] id est,hoc reliquum est, [VT & qui habent vxores,sint tanquam non habentes] id est, non timis carnaliter afficiantur ad eas,nec actibus carnis totaliter immergātur:sed quantum fieri potest,studeant spiritualibus occupari,in-

B tentioomq; finalem ad deum referre.[ET qui flent].i.tristantur,sint [TANquam non flentes].i.consideratione breuitatis vitæ præsentis & spe consolationis æternæ respirent,& omnem inordinatam ac seculārem tristitiam procul abiciant.[ET qui gaudent] quocunq; modo, sint [TANquam non gaudentes].i. in gaudio huius vitæ non quiescant,nec illud perfectum reputent,sed potius horam mortis,diem iudicu,pœnas inferni,propria mala,totiusque mundi peccata pensantes ingemiscāt, & omnē inanem exultationem contemnant.Vnde per Sapiētem dicitur,In die malorum ne immemor sis bonorum, & in die bonorum, ne immemor sis malorum.[ET qui emunt] sint [TANquam non possidentes].i. temporalia habeant non quasi semper mansura,sed cito auferenda saltem in morte: nec inordinate afficiantur ad ea, pensantes quod ait scriptura,Homo cum dormierit,non sumet omoia. Et, Diuitiæ si affluant, nolite eor apponere. [ET qui vtuntur hoc mundo] hoc est,diuitiis & cęteris rebus creatis,sint [TANquam non vtantur].i.non finaliter inhæreant rebus creatis,nec per eas retardentur à deo,sed pro nihilo reputent cuncta terrena, vt ad dei fruitionem pertingaot. [PRAETERIT enim].i.indesinenter eadit,senescit & variatur [FIGVRA huius mundi] id est,dispositio,pulchritudo, & status terrenarum ac temporalium rerum, quæ sunt in transmutatione continua. Propter quod ait Iohannes, Et mundus transit, & concupiscentia eius. Et in Ecclesiaste habetur,Vidi cuncta quæ fiunt sub sole,& ecce vniuersa vanitas,& afflictio spiritus. Quidam exponunt de innouatione mundi circa iudicium,quando qualitas & modus existentiæ rerum mundana-

C rum peribit,non ipsa substantia.[VOLO autem vos sine sollicitudine] id est,superflua cura circa sensibilia [ESSE] Hæc enim est solicitudo mala impediens libertatem mentis in deo. De qua dicitur in Prouerbiis,Expectatio solicitorum peribit.Et Philippensibus dicitur,Nihil soliciti sitis. Est quoq; solicitudo bona,quæ est vigilantia mentis circa diuina.De qua legitur apud Mieheam,Indicabo tibi homo quid sit bonum,vtique solicitum ambulare cum deo tuo.Et ad Ephesios,Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.De hac solicitudine subditur,[QVI sine vxore est,solicitus est quæ sunt domitu] id est, circa spiritualia cura eius versatur, [QVOMODO].f.[PLACEAT deo] id est,quateous eorde mundo,& animo diligenti domino obsequatur eique placeat.[QVI autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi] id est,circa temporalia solicitatur,[QVomodo placeat vxori,& diuisus est].i.animo vagus, & affectu partitus,partim quærens placere deo,partim vxori:& partim temporalia,partim spiritualia quæreos.Hæc idcirco dicit Apostolus,quoniam vxoratus minorem aptitudinem habet seruiendi deo quàm solutus, sæpe tamen contiogit,vt coniugati deuotiures sint,quàm soluti vel etiam religiosi. ¶Simili sensu de molieribos subditur, [ET mulier innupta] id est vidua, [ET virgo,cogitat quæ dei sunt] id est, diuina præcepta reuoluit,in lege domini meditatur,& diuina recogitat,[VT sit sancta] hoc est, impolluta, munda, & virtutibus peromata,[CORPORE & spiritu] id est,anima,quatenus nec corporalia nec spiritualia habeat vitia,sed vtrunque diuinis obsequiis mancipet.[QVAE autem nupta est,cogitat ea quæ sunt mundi, quo-

D modo placeat viro] vnde & ipsa diuisa est,sicut maritus,quoniam oullus eorum toto corde intētus est illi vni quod necessarium est.Si tamen nihil diuinæ dilectioni præponant,viuunt in statu salutis, nec sunt simpliciter à deo diuisi,vt illi qoi mortali vitio diuiduntur à deo.De quibus ait per Oseam, Diuisum est eor eorum,nunc interibunt. [PORRO hoc] puta non nubere,[AN vtilitatem vestram dico].i. ad maiorem profectum vestrum consulo [NON vt laqueum].i.fornicationis occasionem [VOBIS iniiciam].i.proponam.Si enim Apostolus iubere nō nuberet,daret imperfectis ad vitia carnis procliuibus occasionem fornicaodi,[SED] dico & consulo hoc [AD id].i.propter id,[QVOD honestum est] .s.ad continentiam obseruandam [ET quod facultatem præbeat].i.hominē aptet [SINE impedimento] id est, sine distractione,& molesta solicitudine,[DOMINO obsecrandi] .i.deum per sacra inuocandi. Casta enim vita efficit hominem aptum ad obsecrandum dominum mente pora & stabili.¶Insuper agit Apostolus de custodibos virginum,quia in primitiua ecclesia erant patres carnales & etiam spirituales vt episcopi,quorum cu stodiæ virgines committebantur.[SI quis autem] custos virginum [TVRPEM se videri existimat].i.hoc putat,ꝙ ipse aliis turpis videtur,seu male gratiosus,& inhoneste se habēs.Vel turpem se videri existimat, id est,intra se turpem suspitionem habet [SVPER virgine sua] id est, de virgine suæ custodiæ deputata, [QVOD sit superadulta] ideirco,quòd virgo iam attigit annos pubertatis,seu nubiles,appareantque in ea probabilia signa quòd nubere cupiat.[ET ita oportet fieri] vtpote vt virgo contrahat, eò quòd continere noo velit,[QVOD vult] virgo [FACTA] custos eius, tradēs eam marito [NON peccat] custos [SI

1. Tim. 4.
1. Para. 29
Iaco. 4.
Ad Tit. 2.
2. Thes. 2.
Matth. 5.
Iohan. 16.
Eccl. 11.
Psal. 48.
Psal. 61.
1. Timo. 6
2. Petri. 3.
1. Iohan. 2
Eccles. 1.
Prouer. 11
Philip. 4.
Miche. 6.
Ephes. 4.
Tob. 3.
Psalm. 1.
FINIS.
Luc. 10.
Osee. 10.

nubat] virgo.[NAM qui ſtatuit in corde ſuo firmius].i.cuſtos virginis,qui ſtabili propoſito mentis ordi- E
nauit virginem ſuam in virginitate ſeruare,[NON habens neceſsitatem] tradendi eã viro,eo q̃ velit con- „
tinere,[POTESTATEM autem habens ſuæ voluntatis].i.de ſecura cuſtodia virginis,ita quòd poteſt volũtatem „
ſuam implere,per hoc quòd virgo ſibi conſentit,[ET hoc iudicauit in corde ſuo] .i.ex iudicio rationis di- „
ctauit,[SERVARE virginem ſuam] quam cuſtodit in virginitate [BENE facit.Igitur & qui matrimonio iun- „
git].i.marito legitimo tradit [VIRGINEM ſuam,bene facit] facit enim rem licitam. [ET qui non iun- „
git] virginem viro,vinculo matrimoniali [MELIVS facit] Magis enim meritorũ eſt,virginẽ in virginita „
te ſeruare,quàm mantari,cæteris paribus:quia ad maius bonum cooperatur virgini,qui ſeruat eam in vir-
ginitate,quam qui copulat eam viro.[MVLIER alligata eſt] viro,vinculo coniugali, quia non poteſt diſ- „
cedere, nec alteri nubere, [QVANTO tempore vir eius viuit] id eſt,toto tempore corporalis vitæ ſui ma „
riti.[QVOD ſi dormierit] ſomno mortis, id eſt,obierit [VIR eius,liberata eſt] à vinculo coniugali.Vnde „
infertur,quòd ſi vir eius reſuſciuaretur,non teneretur eum recipere.[CVI vult nubat] hoc eſt, virum ſibi „
placentem recipiat,ſi contingere non velit,[TANTVM in domino].i.ſecundum voluntatem dei hoc fiat, vi „
delicet ſecundum ordinationem eccleſiæ.Per hoc Apoſtolus innuit,q̃ debent nuptiæ eſſe ſpontaneæ.Co-
Gen. 24. actę enim ſeu inuitæ,malum exitum conſueuerunt ſortiri.Propterea in Geneſi de Rebecca inducitur,Vo
Matt. 13. cemus puellam,& quæramus eius voluntatem. ¶Poſtremo,Apoſtolus dat conſilium continentię viduа-
lis.[BEATIOR autem erit] vidua in præſenti per gratiã,& in futuro per gloriam, [SI ſic].i. in ſtatu vi- „
duitatis,[PERmanſerit ſecundum meũ conſilium].i.ſecundum intentionẽ finalem mei conſilii, vtpote „ F
1.Timo.5 pter hoc vt domino liberius vacet.Si antẽ vidua permanẽdo in delitiis vixerit , viuens mortua eſt,& me-
lius eſſet ei nubere,atque ſtatum coniugalem bene ſeruare,q̃ taliter viduam eſſe. ¶Ne autem quis putet
conſilium Apoſtoli eſſe humanũ & parum curandum,adiecit.[PVTO autẽ] Sobriè loquitur,minusq; di- „
cit,& maius ſignificat,vt ſit ſenſus,Puto.i.certe ſcio,[QVOD & ego ſpiritum dei].i.ſpiritũ ſanctum [HA- „
Roma. 8. beam] habendo dona ipſius,prout gradus apoſtolatus requirit,ideo conſilium meum (deo inſpirante) cõ
ceptum eſt,& tute creditur mihi.Romanis enim dixit ſupra,Nos ipſi primitias habentes.

CAP. VII [DE his autem quæ idolis ſacrificantur.] ARTICVLVS VIII.

POSTQVAM Corinthios inſtruxit Apoſtolus de virginitate, matrimonio, & viduitate,
nunc plenius inſtruit eos de idolothytis.i.immolatitijs idolorum , ſeu rebus quæ idolis
immolantur.Et ait,[DE his autem quæ idolis ſacrificantur].i.de materiis quas gentiles
offerunt idolis ſuis,an liceat talibus veſci,vel nõ [SCIMVS] ego & vos, quid ſit tenen-
1.Petri.4. dum,[QVONIAM omnes] nos [ſcientiam habemus] tantum de creatore & creaturis,vt nõ dubitemus de iſto negotio.Hoc dicit Apoſtolus de ſe, & perfectioribus inter
Corinthios. ¶Deniq; quidam Corinthiorũ in ſua ſcientia gloriantes manducabãt ido
5.Tim.4. lothyta indiſtincte coram omnibus,etiam in idolio.Scientes enim oĩa creata munda eſſe, ex creatione in
ſuo genere,nec aliquem eibum reiiciendum qui cum gratiarum actione ſumitur: nec carnes idolis immo G
Act.2. latas aliquam conſecrationem habere ex tali oblatione,vt opinabantur Gentiles: nec aliquam immundi-
tiam contrahere,ita vt arbitrabantur Iudæi:ſed omnia munda eſſe mundis,comedebant idolothyta indif-
ferenter,& ex hoc ſcandalizabantur infirmi,putantes eos talia edere ſub idolorum veneratione . Hos er-
go Apoſtolus increpat,innuens ſcientiam eorum fuiſſe non diſcretam , nec perfecta charitate formatam
ſed vanam.Ideo ſubdit,[SCIENTIA inflat] id eſt,ſi non ſit charitati coniuncta, occaſio eſt ſuperbien- „
di.Omnia enim quæ ad excellentiam pertinent,vt ſcientia,eloquentia, pulchritudo, &c. ſi non charitate
regantur,inducunt ſuperbiam.Homines autem artes doctrinæ ſcientiæ nobilitarem ſcientes facilèr intume-
Eccle.1. ſcunt & indignantur , ſi aliquid fiat contra voluntatem ipſorum . Vnde in Eccleſiaſte dicitur , In multa
Eſa.47. ſcientia,multa eſt indignatio.Et in Eſaia,Sapientia tua & ſcientia tua decepit te . Si autem ſcientia perfi-
Iohan.3. ciatur charitate , plurimum prodeſt . Sicut ergo caro non prodeſt quicquam , ita ſcientia inflat . Hoc ta-
men eſt per accidens , non per ſe . [CHARITAS vero ædificat] id eſt, aliis exempla virtutum præ- „
1. Cor.10. bet , faciet enim hominem charitatiue ſe habere ad proximum promouendo bonum illius , & conde-
2. Cor.10 ſcendendo defectibus eius , nec quærit quæ ſua ſunt , ſed quæ aliorum. [SI quis autem ſe exiſtimat ſci- „
re aliquid] quaſi ex ſeipſo , & gloriatur in ſe non in domino , [NONDVM cognouit , quemadmodum „
1.Tim.3. oporteat eum ſcire] id eſt , imperfectam ſcientiam habet , nec ſcit quid ſibi deſit . Non enim humiliter
Prou. 26. ſentit de ſemetipſo , nec gratus eſt deo , nec exemplarem ſe exhibet proximo . Ideo in Prouerbiis Salo- H
Eſa.5. mon dicit , Vidiſti hominem ſapientem ſibi videri , magis illo ſpem ſtultus habebit . Et dicit Eſaias , Væ
Iaco.3. qui ſapientes eſtis in oculis veſtris . Modus ergo ſciendi diſcendus eſt,ſcilicet,vt ſcientia in humilitate fun
detur , charitate perficiatur,bonis operibus comprobetur ac manifeſtetur , ſecundum quod Iacobus di-
2.Timo.1 cit, Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos ? oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuã in man-
Exod. 33. ſuetudine ſapientiæ. [SI quis autem diligit deum , hic cognitus eſt ab eo] cognitione approbationis. „
Matth.25 De qua deus ait ad Moyſen , Teipſum noui ex nomine . Vnde reprobis loquitur , Neſcio vos. Loquen-
do autem de ſcientia viſionis , deus bonos & malos cognoſcit . [DE eſcis autem quæ idolis immolan- „
tur ſcimus] id eſt , ſcientiam veram habemus, ſic q̃ liceat eis vti, dummodo fieri valeat ſine ſcanda- „
lo aliorum , non enim conſecrationem vel abominationem conſequuntur ex hoc quòd idolis immo-
lantur . ¶Cuius rationem aſsignat Apoſtolus, [QVIA idolum nihil eſt in mundo] id eſt, ido- „
lum nihil eſt , quantum ad id quod eſſe putatur , quia nec aliquam diuinitatem ſortitur , nec repræſen-
Eſa.43. tat aliquid quod veram deitatem participet . Tamen materia idoli aliquid eſt , ſcilicet aurum , argen-
Hiere. 10. tum,æramentum,&c.Forma quoque artificialis inducta materiæ aliquid eſt,ſcilicet qualitas. ¶Porro vt
refert Maximus Valerius , quidam gentilium colnerunt idola , tanquam animata & diuinitatem quan-
Auguſt. dam habentia . Nam vt recitat Auguſtinus , Hermes dicebat , Sicut cœleſtium deorum fictor eſt ſum-

A mus deus, sic deorũ qui in templis coluntur, fictor est homo. Statuas, inquit, animatas dico, sensu & spi Hier. 2.
ritu plenas, futurorum præscias, hominibus imbecillitatem & sospitatem inducentes. Cum ergo secun-
dum veritatem idola non sint animata, patet ꝙ idolum nihil sit, quantum ad id quod isti senserunt de
idolo. Alii vero coluerunt idola tanq̃ deorum imagines, sed quoniam non sunt dii qui per idola repræ- Psalm. 95
sentabantur, videlicet Iupiter, Mercurius, Mars, Saturnus, Hercules &c. & omnes dii gentiũ dæmonia,
constat ꝙ idolum nihil sit, secundum id quod isti de idolo putauerunt. Quod autem iste sit sensus Apo
» stoli, sequentia verba testãtur, [ET ꝙ nullus deus nisi vnus] videlicet trinitas benedicta, quæ est vnus Deut. 25.
verus simplicissimus deus, qui in Deuteronomio dicit, Videte ꝙ ego sim solus & non sit alius deus præ Psalm. 17.
ter me. De quo ait Psalmista, Quoniã quis deus præter dominũ, aut quis deus præter deũ nostrũ? Quod
» vero non sit nisi vnus deus, declarat Apostolus, [NAM & si sunt] id est q̃mis sint aliqui [QVI dican
» tur dii] participatione diuinitatis, videlicet, propter excellentiam gratiæ, & imitationem perfectionis
» diuinæ, [SIVE in cœlo] sicut sunt angeli, & cõprehensores vniuersi. Vnde dicitur in Psalmo, Deus Psal. 49.
» deorũ dominus locutus est. Et, Non est similis tui diis domine, [SIVE in terra] vt homines virtuosi, Psal. 85.
» præsertim viri heroici. Nã & Moysi locutus est dominus, Eeee cõstitui te deũ Pharaonis, [SIQVI- Exod. 7.
» DEM sunt dii multi, & domini multi] participatione diuinitatis atq; dominii dei altissimi, non natu-
ra, sicut Apostoli. De quibus ait scriptura, Principes populorũ congregati sunt cũ deo Abrahã, quoniã Psal. 46.
B dii sortes terræ vehementer eleuati sunt. Illud quoq;, Ego dixi dii estis, Christus in Euãgelio exponens,
» diffamauit, Illos dixit deos ad quos sermo dei factus est, quales fuerunt Prophetæ, [NOBIS tamẽ] veri Psalm. 81.
» dei cultoribus, est [VNVS deus] verus scilicet [PATER] æternus [EX quo omnia] profluxerunt Iohan. 10
» [ET nos in illo] sumus per charitatẽ & gratiã sicut in vltimo fine, ac primo principio, [ET] est no-
» bis [VNVS dominus Iesus Christus, per quẽ omnia] Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso fa Iohan. 1.
ctũ est nihil. Christus autẽ secundũ diuinã naturã est dominus omniũ per authoritatẽ tanq̃ creator. Se-
cundũ humanitatẽ quoq; est dominus omniũ, per dominii participationẽ. Vnde & ipse ait, Data est mi Matt. 28.
» hi omnis potestas in cœlo & in terra, [ET nos per ipsum] hoc est, per Christũ formari sumus, in esse
naturali, inquantũ creator & deus est. Per ipsum quoq; reformati sumus, & in esse gratiæ constituti, in-
quantũ est Saluator per humanitatẽ assumptã. Per hoc autẽ quod ait, Nobis vnus deus pater, & vnus
dominus Iesus, nõ datur intelligi, ꝙ pater nõ sit dominus, vel quod filius nõ sit deus, sed nec spiritus san
ctus exeluditur, q̃is non exprimatur. Christũ autẽ nominat dominum, quia secundũ vtranque naturã
conuenit ei dominium, & ei specialiter subiecta sunt omnia. Imo ipse sua humiliatione ac passione me Psalm. 8.
» ruit omniũ dominus & iudex constitui secundũ naturam assumptã, [SED non omnibus est scientia] Hebr. 2.
» ista salutaris ac theologica, per quã de patre & filio cæterisq; prædictis recte sentitur. [QVINAM au Iohan. 5.
tem cũ conscientia vsq; nunc idoli] id est quidam omnino imperfecti vsq; nunc, id est post conuersio- Esaiæ. 11.
C nẽ suã ad fidẽ, sicut & ante cũ eõscientia idoli, id est cũ æstimatione qua putant idolũ esse diuinũ ac ho Hier. 3.
» norandũ, [QVASI idolothytũ manducant] id est materiã idolis immolatã, non solũ vt escã quandã,
» sed tanq̃ escã ex immolatione huiusmodi consecratã, videlicet, in reuerentiã idoli, [ET conscientia ip-
» sorũ] sic manducantiũ [CVM sit infirma] quia facile scandalizatur [POLLVITVR] accidenter per
illos, qui habent scientiã veã de deo & idolothytis, sed inflantẽ, non charitate formatã. Infirmi nanq;
videntes illos in idolio mãducare idolothyta, æstimabant eos hoc agere in reuerentiã idolorũ, & ita fe-
» cerunt similiter. [ESCA autem] sumpta vel nõ sumpta, seu ipsa corporalis comestio [NOS non cõ-
» mendat] id est gratos & placentes nõ efficit [NEQ] inquantũ esca seu comestio. Non enim regnũ dei Rom. 14.
» est esca & potus, sed fides vera de edẽdo aut vitando idolothyta, charitasq; fraterna. [NEQVE enim
» si non manducauerimus] escam idolis immolatam [DEFICIEMVS] id est à gratia excidemus, aut
» spiritualiũ donorum detrimentũ patiemur. [NEQVE si mãducauerimus] escam talem [ABVNDA
» BIMVS] gratia spirituali. Cum ergo o Corinthii doctiores, vestra comestio infirmos scandalizet, & Rom. 14.
vobis non prosit, certum est, quod non secundum charitatem ambulatis, nec habetis ordinatam scien-
» tiam. [VIDETE autem] vos cæteris doctiores [NE forte hæc licẽna vestra,] qua licet vobis in cer
» to casu idolothyta manducare, & item in casu vitare, [OFFENDICVLVM fiat] id est scandalũ ge- Leuit. 10.
» neret [INFIRMIS] si viderint vos vti iucaute vestra licentia. [SI enim quis] id est aliquis infirmo
» rũ in fide & gratia [VIDERIT eũ qui habet scientiã] id est eũ qui scit quãdo vel quomodo liceat ido
D lothytis vesci, [IN idolio recũbentẽ] id est corã idolo idolothyta mãducantẽ, [NONNE cõscientia
» illius, cũ sit infirma?] id est prona ad malũ [AEDIFICABITVR] id est tuo exẽplo inducetur, & ani
» mabitur [AD mãducãdũ idolothyta] id est idolorũ sacrificia, nõ eo animo quo tu, qui scis sacrificia ta
lia, nec cõsecrata esse, neq; immũda, nec in honore idolorũ sumẽda, sed ipse incipit edere sacrificia illa
in reuerẽtia idoli, putãs illic esse aliquid numinis, quoniã cernit fratrẽ suũ peritũ ibi comedere, nec hor
» rere. [ET ita [PERIBIT] hoc est, dãnationem incurret, [INFIRMVS in tua scientia] id est oc- 1. Tim. 3. 6
» casione tuæ sciẽtię scilicet exẽplo comestionis tuę, quã tu ex sciẽtia tua facis, o [FRATER] perita, qui
» scis quo animo vescendũ sit idolothyto, [PROPTER quẽ] infirmũ saluandũ, [CHRISTVS mor Rom. 14.
» tuus est] qui venit quærere, & saluũ facere quod perierat. [SIC autẽ peccãtes in fratres,] eos scãdaliza Luc. 19.
» tes, & eorũ saluti nõ prouidẽtes, [ET percutientes,] hoc est, lædentes & corrumpentes spiritualiter,
» [CONSCIENTIAM eorũ infirmã] ense exẽpli pestiferi [IN Christũ peccatis] quoniam membra
eius ei auferris, regnum Christi minuitis, preciũ sanguinis eius paruipenditis, eiusq; præceptis repugna Matth. 18
ris. Ipse siquidem locutus est, Videte, ne contemnatis vnum ex his pusillis. Et rursum, Qui scandalizaue Marc. 6.
rit vnũ ex his pusillis, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius &c. Quicunq; ergo peccat Ibidem.
in proximũ, peccat in Christũ: præsertim cum dicat, Quod vni ex meis fecistis, mihi fecistis. Et iterum, Matth. 25
» Qui tetigerit vos, tãget pupillã oculi mei. [QVAPROPTER] videlicet, quia in proximũ peccãs, pec Zach. 2.

cat in Christum, [ſt eſca] id eſt ſumptis cibi prædicti, vel cuiuſcunque alterius, quo licite veſci,& E
non veſci poſſum [ſcandalizat fratrem meum] id eſt fidelem, [non manducabo carnem] „
cuius eſus fratrem ſcandalizat, [in æternum] id eſt toto tempore vitæ meæ,non quod eſca aut ſum- „
ptio eius in ſe mala eſiſtat, ſed [ne fratrem meum ſcandalizem.] in re quam ſine peccato omittere „
Rom.14. poſſum. Vnde & alio loco dixit,Noli cibo tuo perdere illum,pro quo Chriſtus mortuus eſt.Quid au-
tem pro vitando alterius ſcandalo omittendum ſit,& quid non,dictum eſt ante.

CAP. IX. [NON ſum liber?] ARTIC. IX.

1.Cor.8. RE quenter docet Apoſtolus abſtinendum à licitis, ne ſcandalizentur puſilli. In fine enim præcedentis capituli dixit ſe potius numq̃ carnibus veſci, q̃ fratrẽ ſcandalizare. Ad hãc ergo perfectionẽ alios ſuo exẽplo volẽs inducere, ait, [non „
ſum liber?] Interrogat,& interrogãdo affirmat,vt oſtẽdat q̃ irrationabile ſit ſen „
tire oppoſitũ. Ait ergo,Nõ ſum liber?id eſt,imo liber ſum,ſeu poteſtatẽ liberã ha
bẽs accipiẽdi ſtipẽdia vitæ,ſeu ſumptus ab his quibus euãgelizo,quẽadmodũ alii
Apoſtoli faciũt,ſicut ego liber ſum accipere,nec tamẽ accipio,ne aliqnẽ ſcãda-
lizẽ,ita & vos abſtinete à licitis,ne quẽpiã ſcãdalizetis.Et quoniã pſeudoapoſto-
li perſuaſerũt Corinthiis Paulũ nõ eſſe Apoſtolũ, & ob id doctrinã eius eſſe ſpernẽdã,eo q̃ cũ Chriſto
in carne cõuerſatus nõ fuit.Ideo ſubdit Apoſtolus, [non ſum Apoſtolus?] id eſt imo verè Apoſtolus p
Galat.1. ſum,ſicut probat apoſtolatus mei cauſa.Nã [nonne dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtũ vidi?] oculo in „
tellectuali,tẽpore raptus mei vſq; ad tertiũ cœlũ,quãdo vidi ſanctã trinitatẽ per ſpeciẽ, & Chriſtum in
2.Cor.12. dextera patris.Vel in via,qua ĩui Damaſcũ.Et dicit Lira hoc ſcriptũ nõ eſſe,quia dicitur in Actis,q̃ au
Act.9. diuit vocẽ ſibi dicẽtẽ.Diligẽtius tamẽ penſando hoc,vtiq; ſcriptũ eſt.Legitur enim ibi,q̃ Barnabas ap
Ibidem. prehẽſum illũ duxit ad Apoſtolos, & narrauit eis quomodo in via vidiſſet dominũ. Nihil forte dicatur,
q̃ per viã intelligatur ibi etiã Damaſcus, vbi erat in raptu. ¶ Deinde oſtẽdit idẽ ex ſui apoſtolatus eſſe
actu, [nonne opus meũ] id eſt ſpirituales filii mei,per gratiã apoſtolatus mei ad fidẽ cõuerſi, [vos „
Rom.1. eſtis in domino?] id eſt adiutorio dei,vel ad gloriã eius. [at ſi aliis] quibus nõ prædicaui, vel ludæis „
ad quos miſsus nõ ſum.ſic [non ſum Apoſtolus] quia officiũ apoſtolatus eis nõ miniſtraui, [ſed „
Philip.1. tamẽ vobis ſum] Apoſtolus. [nam ſignaculũ] id eſt euidẽs ſignum [apoſtolatus mei] id eſt „
Apoſtolicæ poteſtatis & gratiæ. [vos eſtis in domino] quia ex veſtra cõuerſione, innoteſcit me eſſe „
efficacẽ apoſtolũ.Nec enim minus habetis per me q̃ alii per Apoſtolos alios.Idcirco [mea defenſio] „
id eſt ratio qua defendor,& cõprobor eſſe Apoſtolus [apud eos qui me interrogãt,] hoc eſt,ex du- „
bitatione inquitũr,an ſim Apoſtolus, [hæc eſt] quã aſsignaui,videlicet,quod vos eſtis ſignaculum „
Matt.10. apoſtolatus mei. ¶ Deinceps demõſtrat ſe liberũ eſſe ad ſumendũ ſtipendia vitæ ab his,quibus euange
lizauit.[nvnqvid nõ habemus poteſtatẽ liberã [mandvcandi & bibẽdi?] id eſt victũ ſu- „
mẽdi ab aliis? [nvnqvid nõ habemus poteſtatẽ ſororẽ mulierẽ circũducendi,] id eſt, matronam G
deuotam vnam,vel plures ducẽdi nobiſcum circunquaq;,vt nobis neceſsaria vitę miniſtret? [ascvt „
& cæteri Apoſtoli] faciunt [et fratres domini] id eſt filii ſororum matris eius,videlicet Iohannes,Io „
Iohan.1. cobus,Iudas, [et Cæphas] Petrus archiapoſtolus, qui à Chriſto dictus eſt Cæphas. Cæphas autem „
Lucæ.8. interpretatur caput.Non ſolum autem Apoſtoli,ſed & Chriſtus circumduxit fœminas religioſas, quæ
ſibi de ſuis facultatibus miniſtrabant.Sequebantur enim Chriſtum atque Apoſtolos deſiderio audien-
Galat.2. di verbum regni cœleſtis. [aut ſolus ego & Barnabas] quibus alii Apoſtoli dederunt dexteras ſo- „
cietatis, [Non habemus poteſtatem hoc operandi?] quod faciunt alii Apoſtoli? Omnia iſta interro- „
gat,& interrogando affirmat, quòd ſic. ¶ Quod probat per ſimilitudines quaſdam humanas, iuſtas
atque legales. [qvis militat] id eſt rem publicam pugnando defendit, [svis ſtipendiis] id eſt pro „
Lucæ.3. prijs ſumptibus [Vnquam?] quaſi dicat,nemo. Dantur enim militibus ſtatuta ſtipendia à populo ter- „
Eſaiæ.5. ræ,quem defendunt. Vnde aitbat Iohannes Baptiſta militibus, Contenti eſtote ſtipendiis veſtris.
[qvis plantat vineam, & de fructu eius non edit?] Semper enim fere plantantes vineam comedunt „
Ezec.34. vuam,bi buntq; vinum. [qvis paſcit gregem] ouium [et de lacte eius non manducat? Hoc enim „
non ſolet accidere. [Nunquid ſecundum hominem hæc dico?] id eſt nunquid per humanã cõſuetudi „
nem taotũ hæc probo? [an & lex(Moyſi)hæc nõ dicit?vtiq;. [scriptvm eſt enim in lege Moy „
Deut.25. ſi,Nõ alligabis] hoc eſt,nõ claudes [os boui trituranti] id eſt pabulũ vitæ nõ ſubtrahes ei.Et ne pu- H
temus hoc principaliter dictũ de bruto,ſubiecit Apoſtolus, [Nunquid de bobus cura eſt deo?] Tanq̃ „
Pſal.146. dicat,nequaq̃.Sed repugnare videtur illud in Pſalmo,Qui dat iumentis eſcam ipſorum.Et Iob, Quis
Iob.38. præparat coruo eſcam,quãdn pulli eius elamant ad deum vagientes, eo quòd non habeant cibos? Sa-
Sap.21. piens quoq; ait,Nõ eſt alius deus q̃ tu,cui cura eſt de omnibus.Et reſpondendũ, q̃ diuina prouidentia
ad omnia etiam minima ſe extendit,ſingulariter tamen reſpicit intellectuales creaturas,ſecundũ quod
ſunt felicitatis capaces, & talem ſingularem prouidentiam inſinuat modo Apoſtolus nomine curæ,
Pſal.39. quod deus quaſi ſolicitus eſt de hominũ prouiſiõe.Sicut teſtatur Pſalmiſta, Dominus ſolicitus eſt mei.
1.Pet.5. Et alibi ſcriptũ eſt, Omnẽ ſolicitudineni veſtrani proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis.
Matth.6. [An non propter nos] id eſt ad noſtram inſtructionem moralem [hæc dicit?] ſcriptura præfata, „
Rom.15. quaſi dicat,imo.Vnde ſubinngitur, [Nam propter nos vtiq; ſcripta ſunt] hæc atq; ſimilia.Iuxta illud „
Quæcunq; ſcripta ſunt,ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, [qvoniam debet in ſpe, qui arat,arare].i. „
prædicator,prælatus,ſeu doctor, qui eſt ſpiritualis arator, vomere verbi cœleſtis aperiens,purgans, &
Eſa.51. fœcundans corda audientium,arare,id eſt in agro dominico ſeu vinea domini,quæ eſt eccleſia,labora-
re,& corda audientium à vitiis expurgare debet in expectatione ſtipendii temporalis, vt detur ſibi vi-
1.Pet.5. ctus neceſsarius.Non tamen finaliter operari debet propter temporale ſtipendium, ſed propter regnũ

A cœlorum. Vel, potius propter deum, id est sulo dei intuitu ad eius honorẽ, ex syncero amore ad ipsum,
„ [ET qui triturat] id est minister verbi dei, qui more triturantis ex cordibus hominum vitia tanquam Iocob.3.
paleas excutit, virtutes autẽ in corde relinquit, condit, ac firmat, sicut grana eonduntur in horreo. De-
„ bet hæc facere [EN spe fructus percipiendi] id est in expectatione sustentaculi suæ vitæ, eo modo, vt
de arante expositum est. Hoc tamen est permissio non præceptum, alioquin Paulus peccasset qui ita Esa.28.
non secit. ¶ Denique comparatio ista Apostoli partim sumpta videtur ex his, quæ in Esaia, de arante,
ac trituranre mystice describuntur. Erat etenim Apostolus in lege & prophetis eruditissimus, non solũ
ex illuminatione diuina, sed etiam ex instructione humana, quia ad pedes Gamalielis didicit legem. Act.22.
¶ Adhuc autem probat Apostolus per rationes, quod liceat prædicatoribus Christi recipere victum
„ ab auditoribus. [SI] pro quia [NOS vobis spiritualia seminauimus] id est sacras doctrinas & bona Rom.15.
„ gratiæ communicauimus, quas à spiritu sancto adepti sumus, [MAGNVM est, si carnalia vestra meta
mus?] id est non est magnipendendum, si à vobis temporalia commoda (scilicet sustentacula vitæ) re-
cipimus, cum non sit comparatio spiritualium temporaliumq; bonorum in dignitate. Vnde & quidam
philosophi non dignabantur à suis discipulis aliquid temporale exigere, ne viderentur scientiam sensi-
„ bilibus rebus comparare. ¶ Deinde ponitur alia ratio, [SI alii] id est alieni à Christo, videlicet pseu 1.Thes.2.
„ doapostoli, [POTESTATES vestræ] id est rerum quæ in potestate vestra consistunt, [PARTICI- 2.Tim.2.
B PES sunt] vtendo eis sicut & vos, [QVARE non potius nos?] participare poterimus bona vestra,
„ qui vobis viam salutis ostendimus? [SED non vsi sumus hac potestate] id est non recepimus stipendia
„ vitæ à vobis, sicut iuste potuimus. Quod tamen non contingit ex hoc, quod non indiguimus, [SED
„ umnia sustinemus] id est quemcunq; manuum laborem, & victus inopiam æquanimiter patimur, [NE
„ quod offendiculum] id est ne aliquod impedimentum, vel reprehensionis notam, [DAMVS Euange 1.Petri.5.
lio Christi] id est euangelicæ prædicationi. Si enim recepisset Apostolus aliquid à Corinthiis, forte esti
massent nonnulli, quòd propria lucra quæreret, vel minus libenter audissent eum, vel exemplo eius alii
accepissent plura à Corinthiis, & eos grauassent, sicque retardata & minus accepta fuisset euangelicæ
prædicationis doctrina. ¶ Rursus redit Apostolus ad ostendendum, quòd liceat sibi de eorum sumpti-
„ bus viuere quibus prædicauit, & ponit similitudines & exempla. [NESCITIS quoniam qui in sacra Neem.10
„ rio] id est in templo Iudæorum [OPERANTVR] vt inferiores ministri, siue artifices, [QVAE de sa
„ crario sunt, edunt?] id est, bonis seu oblationibus templi sustentantur, videlicet de denariis qui in gazo
„ phylacium reponuntur. Nescitis etiam, quoniam [AT qui altari deseruiunt] id est domino in altari,
„ vt sacerdotes] CVM altari participant?] id est de oblatis in altari partem sortiuntur, de qua sustentan
„ tur? vt patet in Leuitico. [ITA & dominus] id est Christus [ORDINAVIT his, qui Euangelium Leuit.6.
„ annuntiant, de Euangelio viuere] id est necessaria vitæ ab his, quibus prædicant, sumere. Cum enim di
xisset Saluator discipulis, Eeee ego mitto vos, adiecit, In eadem domo manete, edentes & bibentes quę
C apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua. [EGO autem nullo horum] id est nec autho Matt.10.
„ ritate, nec potestate, neq; exemplo prædicto [VSVS sum] quia nihil recepi à vobis. [Non autem scri Luc.10.
„ psi hæc] id est non tot modis probaui, quod liceat viuere de stipendio aliorum, [VT ita fiant in me]
„ id est vt mihi dentur sumptus ab aliis, sicut prædictæ rationes ostendunt licere. [BONVM enim mihi est
„ magis] id est potius expedit [MORI] corporaliter [QVAM vt gloriam meam] id est præmium mihi Col.3.
pararum de hoc, quod euangelizo nihil recipiendo temporalis stipendii, ne quod offendiculum ponã
„ Euangelio, [QVIS euacuet] id est auferat à me, impediendo me ab opere supererogationis tam syn
cero & charitatiuo. Melius enim esset mori in corpore, quàm detrimentum æternæ felicitatis incurre-
„ re. Melius etiam esset mori, quàm vnum veniale peccatum committere. [Nam si euangelizauero] pro
„ pter sumptus aequireudos finaliter, [Non est mihi gloria] id est merces apud deum in patria. [Ne- Matt.16.
„ cessitas enim mihi incumbit] id est indigentia vitæ præsenris & corporalis me coegie euangelizare, vt
„ habeam vnde sustẽter. [VAE enim mihi est] hoc est, periculũ mortis, seu magna penuria, atq; afflictio
„ vitæ mihi instat in tali casu inopiæ, [SI non euangelizauero] quoniã aliunde victũ nõ habeo. [SI
„ enim volens hoc ago] hoc est, si ex charitate & liberè euangelizo, [Mercedem habeo] id est, vitã æter
„ nã coram deo promereor [SI autẽ inuitus] id est si propter necessitatẽ indigentiæ, & cõmodũ tempo 1.Petri.5.
„ rale, euangeliũ prædico, [Dispensatio] seruilis nõ filialis, [Mihi credita est] id est permissa est mihi,
D videlicet vt alijs verbũ salutis annuntiẽ, & ego fructũ spiritualẽ non habeã, sicut seruus expendit bona
domini sui, sine proprio profectu & commodo. Id quippe propter quod aliquid finaliter agitur magis 1.Pet.1.
diligitur, quia pro finali bono assumitur. Plus nanque amatur finis q̃ media, sicut in arte medicinæ ma-
gis diligitur sanitas quàm potio, sectio, dieta, & alia quæ ordinantur ad sanitatem. Si ergo prædicator
verbi cœlestis prædicet principaliter seu finaliter propter aliquid temporale, iam magis diligit illud, q̃
vel deum, vel proximorum salutem, vel ipsum Euangelium. Ideirco apud deum mercedem non habet,
sed dispensatio seruilis eredita est ei. Si vero euangelizet propter deũ finaliter, nec proximorum saluti Luc.10.
præponat quodcunq; temporale stipendium siue lucrum, sed illud recipiat tanq̃ instrumentũ cuãgelizã
di, videlicet pro corporis sustentatione, vt possit prædicationi insistere (quod non potest sine eorporis
sui necessaria sustentatione) meretur vitã æternam, nec duos fines constituit, sed vnum quærit propter
aliud scilicet stipendiũ vitæ, vt actui virtuoso insistat, & totũ refert ad dei honorẽ. Veruntamen ad su- Matth.6.
pererogationẽ spectat, vt etiã tẽporale omne stipẽdiũ omittatur ea ratione qua apostolus illud omisit.
Vnde & aliqui prædictũ locũ ita exponũt, Nam si euangelizauero propter sumptũ, q̃is nun finaliter,
non est mihi gloria supererogationis, necessitas enim præcepti mihi incũbit vt euãgelizẽ, sicue & cæte-
ris apostolis. Væ enim mihi est, si nõ euãgelizauero, quoniã essem transgressor præcepti. Hanc exposi-
tionẽ nũ satis intelligo. cõstat enim q̃ alii apostoli propter diuinũ præceptũ prędicau erunt, & sumptũ

ab aliis acceperunt,non tamen supereroganionis præmium perdiderunt.Nisi forte dicatur, quòd non tan F
Matt. 19. tum meruerunt illo,quantum Paulus.Sed nec hoc videtur sufficere ad hoc, vt verba sequentia continuen
tur prędictis. ¶Præterea dicit Apostolus.[QVAE est ergo merces mea?].i.cum prædicta ita se habeant, »
in quo consistit præmium meum,& quomodo promerebor mercedem apud deum, videlicet vitam æter-
nam?Et respondet.[VT Euangelium prędicans fine sumptu] id est nõ intuitu temporalis stipendii,[PO- »
NAM Euangelium].i.euangelicam veritatem aliis prædicem,sed ad dei honorem,[VT non abutar].non »
inordinato fine vtar[Potestate mea,qua licet mihi stipendium vitæ recipere.Potestate inquam mihi con- »
cessa[IN Euangelio] id est,in prædicatione euangelicæ legis. Hac autem potestate abuterer, si aliquid »
importune exigerem,vel indiscrete reciperem. ¶Quod vero potestate mea abusus non sim, patet per
hoc.[NAM cum liber essem ex omnibus].i.nulli obligatus propter merita eius, quia à nullo quicquã re- »
cepi,propter quod eis prædicarem,[OMNIUM me seruum feci] id est,per spontaneam humilitatem subieci »
Matth. 25 me deo & proximis,vt omnium vtilitatibus deseruirem,prædicando,orando,compariendo,parcendo, &
succurrendo,[VT plus lucrifacerem] id est,ad veram salutem cooperando perducerem, creditąque talen »
ta fructuose expenderem.[ET factus sum Iudæis tanquam Iudæus] id est,ad Iudæos ita me habui,quan- »
Act. 22. tum fieri potuit sine offensa dei,condescendendo eis in licitis.Cin obseruatione quorundam legalium , vt
in discretione ciborum , in circuncisione Timothei,ne scandalizarentur Iudæi , & purificatus ascenden-
do in templum(vt in Actibus legitur) quasi essem Iudæus,vt illi.Quomodo autẽ cõdescensio ista intelli- F
Hierony. gi possit dupliciter.f.secundum simulatoriam dispensationem,secũdum Hieronymum: vel secundũ piam »
August. & veram cõpassionem secundum Augustinũ,dicendum est in epistola ad Galat. art. 2. ¶Hæc itaque fe-
Esa. 45. ci,[VT Iudæos lucrarer].i.conuerterem,& pugnando ab ore hostis eriperem, [HIS qui sub lege] Moy- »
si[SVNT].i.Samaritanis & Sadducæis,qui solum quinque libros Moysi receperunt,factus sum [QVA- »
Iohan. 4. si sub lege] hac [ESSEM,] approbando facta eorum, quantum ad bona , & condescendo eis in licitis, »
Iohan. 8. [CVM ipse non essem sub lege].i.obligatus non essem legem Moysi obseruare,in cærimonialibus maxi- »
3. Regũ. 1. me,quæ cessauerunt,[VT eos qui sub lege erant].i.Samaritanos , qui non erant natione Iudæi , sed Per- »
sæ,& Sadducæos,qui ex origine Iudæi fuerunt,dicentes se esse de semine Sadoch pontificis tempore Sa »
lomonis,[LVcrifacerem,] cõuertendo eos ad Christum [HIS qui sine lege] diuina & scripta erant] gen »
Act. 7. tilibus,factus sum [TANQUAM sine lege] scripta [ESSEM] manducando cum eis,quod Iudæi reputabant »
illicitum,& allegando eis dicta prophetarum, [CVM sine lege dei non essem,] quia & legem Moysi, »
quantum ad moralia iussa seruaui, [SED in lege Christi essem] id est nouæ & euangelicæ legi pare- »
rem, [VT lucrificacerem eos,qui sine lege erant] id est gentiles saluarem, [FACTVS sum infirmis] »
in fide [INFIRMVS] id est infirmo similis,abstinendo à licitis cibis,ne scandalizarentur, [VT infir »
mos lucrifacerem.] Similitudo nempe est causa amoris, idcirco conformando se aliis, quantum fieri »
potuit,traxit corda eorum ad fidem,quæ conuertit eos facilius.Vnde infra ait,Ego per omnia omnibus G
1. Cor. 10. placeo.Ideo addit nunc [OMNIBVS omnia factus sum applicãdo me singulis,secundũ capacitatẽ ip »
Osee. 13. sorũ, [VT omnes facerẽ saluos]instrumentaliter,operãdo ad cõuersionẽ ipsorũ.Solus autẽ deus princi »
palis saluator est,iuxta illud prophetic ũ,Ego dominus,& saluator nõ est præter me. [OMNIA aũt fa »
Esaiæ. 45 cio propter Euãgelium] Christi,vt cito vbiq; diuulgetur,curratq; velociter sermo eius, [VT particeps »
Psal. 147. eius efficiar].i.ꝑmia in Euãgelio promissa cõsequi merear,omniũq; quos cõuertero,gloriæ cõsors exi-
stã.Ecce quomodo circũspectus & sanctus Apostolus omnibus cessit,nec tamen veræ religionis meras
Boetius. excessit:cessit enim vt prodesset. Quoniã ergo,secundũ Boetiũ, omnis alteritas discors est,similitudo
EPIST. vero optãda est,ideo viri spirituales omnibus cõformare se debẽt,salua obseruãtia suæ religionis ac vi- »
tæ. [NESCITIS ꝙ hi qui in stadio currunt.] In superioribus hortabatur Apostolus Corinthios ad »
perfectionẽ suũ ꝓprius exẽplo,dixitq;,se ab omnibus abstinere,quæ aliquo modo offendiculũ præbẽt cuã
gelicæ prædicationi,vel proximorũ saluti,nunc ostendit id esse agendum, & hortatur ad hoc agonistarũ exẽplo.Et ait,Nescitis?id est,imò scire & cõsiderare debetis,ꝙ hi qui in stadio currũt.i.pedites cur-
rentes in spatio deputato ad cursum,vt agilitas currentis probetur? Continet autem stadium.126. pas-
sus,& dicitur à stando,quoniam Hercules fertur instituisse,vt pedites tot passus percurrerent, & in fi-
ne spatii huius starent ac respirarent. Ponebatur quoque in termino spatii huius præmium cursus, vt
equus vel pannus purpureus,quod dabatur velociori cursori.Vnde subiungitur, [OMNES quidem] H
isti [CVRRVNT] vt primo pertingant ad terminum spatii, & præmium cursus obtineant, [SED
vnus] duntaxat, [ACCIPIT brauium] id est præmium cursus,ille videlicet qui primo attingit: alii »
victi,vacuique discedunt. Per quod ostenditur,quanta sit vtilitas fidei nostræ,in qua non vni,sed singu
Galat. 5. lis promittitur brauium cursus,quod est beatitudo æterna. Hunc quippe fidei cursum non vanitas, sed
veritas:non cupiditas facit,sed charitas,& quo quis velocius currit,eo cursus eius est aliis vtilior. Cur-
sus enim iste est amor,qui nectit currentes,vt bonum vnius redundet in alium. [SIC currite] id est re »
Psal. 118. uerenter & fortiter opus dei implete, perseueranter atque ardenter deo seruite, vt cum Psalmista dica-
Luc. 9. tis,Viam mandatorum tuorum cucurri.Vt enim ait saluator,Nemo ponens manum suam ad aratrum
& respiciens retro aptus est regno dei, [VT comprehendatis] id est vt præmium supernæ felicitatis »
mereamini adipisci.Quod autem ita currendum sit,manifestat apostolus per similitudinem agonizan
Tabiæ. 4. tium,id est certantium in exercitio. [OMNIS enim qui in agone contendit] id est cum alio certat,vt »
sortiatur victoriam, [AB omnibus se abstinet] id est,vniuersa agonizationis impedimenta vitat & »
abiicit.Sic oportet nos facere.Vita enim præsens agonizatio quædam est contra aduersarios nostræ sa
lutis,sicut beatus Iob ait,Militia est vita hominis super terram.Et iterum, Homo nascitur ad laborem.
Iob. 7. Quicquid ergo nos impedit à statu salutis,abiiciamus. [ET illi quidem] agonizantes sic faciunt, [VT »
Iob. 5. corruptibilem coronã] id est temporalem mercedem, [ACCIPIANT. Nos autem] ita agamus,vt »

A [INCORRUPTAM] consequamur coronam, id est, diuinæ essentiæ sempiternam fruitionem, de qua Psalmista, Posuisti (inquit) in capite eius coronam de lapide pretioso. Et Petrus in prima sua canonica, Benedictus deus, qui regenerauit vos in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcessibilem Rom.13.
" lem, conseruatam in cœlis. ¶ Insuper Apostolus proponit se nobis in exemplu, dicendo. [EGO igitur] Psal.20.
" id est, quia insorrupta corona seruatur. [SIC curro] id est, per viam mandatorum & semitá cõsiliorũ, 1.Petri.1.
ad deum fontem viuum festino, non importunis motibus corporis, sed feruidis sanctæ charitatis affectibus. De quo cursu scriptum est, Qui sperant in domino, mutabunt fortitudinem, assument pẽnas vt Psal.117.
aquilæ, current & non deficient. Et rursus alibi, Trahe me post te, curremus in odorẽ vnguentorũ tuo- Psal.41.
" rũ. [NON quasi in incertũ] id est, nõ velut dubius de mercede, nec vt ignarus de fine, scio enim cui cre Esaiç.40
didi: & certus sum, quia potens est depositum meum seruare. Sic quilibet nostrum certus esse debet de Cantic.1.
præmio, certitudine conditionali, videlicet si vsque in finem perseuerauerit. Vnde scriptum est, Quie- 2.Tim.1.
scat vox tua à fletu, quoniam erit merces operi tuo. Certitudo autem præmii minuit vim flagelli. [SIC Matt.24.
" pugno] contra dæmones, mundum & carnem, [NON quasi aerem verberãs] .i.non incassum resisto, Hier.3.
sed tango & vinco aduersarios istos, pugnans non verbis nudis, sed precibus affectuosis, & bonis ope- Gregor.
ribus. Sic enim pugnauit prophetæ: qui ait, Persequar inimicos meos & comprehendam illos, & nõ cõ- Psaml.17.
" uertar donec deficiãt. [SED castigo] id est, per abstinentiam, vigilias, & cętera virtutũ exercitia, affli-
B go [CORPVS meum] reprimendo motus illicitos. [ET in seruitutẽ redigo] .i.rationis imperio, cui
" tuique diuino illud subucio [NE forte cum aliis prædicauerim] id est, de bonis agendis, & vitiis decli
" nandis, eos docuerim. [IPSE reprobus efficiar] id est, peruersus, & damnationi obnoxius, quasi faciẽs
quod prædico aliis, Cum scriptũ sit, Cœpit Iesus facere & docere. Qui etiam ait, Quid proficit homo Act.1.
si lucretur vniuersum mũdum. Ipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat? Alibi quoq; dixit apo- Matt.16.
stolus, Qui alium doces, teipsum non doces? Hic redarguitur inanes & miseri. Qui quòd alios docent, Rom.2.
non faciunt. Quod secundum beatum Thomam super quartum Sententiarum, est mortale peccatum. Thomas.
Hoc enim est rebus seu factis propriis contradicere & veritati scripturæ.

CAP. X. [NOLO enim vos ignorare fratres.] ARTIC. 1.

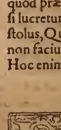

ORTATVS est autem Apostolus, ad imitandum perfectionem in fine præcedẽtis capituli exemplo currentium & agonizantium, ac fuiipsius. Hic ad idem inducit 1.Cor.9.
exemplo Iudæorum, ostendens q̃ grauiter sint puniti ingrati ac reprobi. Primo autẽ
recolit beneficia creatoris: & ait, [NOLO enim] .i.ideo dixi præinducta, quoniã no
" lo [VOS ignorare] ô [FRATRES, quoniam patres nostri] id est, Iudæi ex AEgy-
" pto egressi cum Moyse, qui erant carnales patres Apostolorum. Omniũ quoq; Christianorum spirituales quodammodo patres fuerunt, quoniam nostræ fidei fundamẽ- Galat.3.
C ta iecerunt. Quod maxime verum est de sanctis patribus, qui inter eos exiterant: quorum fidem, mores
" & opera imitamur. [OMNES sub nube fuerunt] ambulauerũt enim sub nube in die, quoniam nubes
obumbrauit & protexit eos contra solis ardorem. Præcessit tamen nubes eos, saltem pro aliqua sui par
" te, vt viam monstraret, vt in Exodo legitur, [ET omnes mare] rubrum [TRANSIERVNT] in quo Exod.13.
submersi sunt AEgyptii. Aqua enim maris rubri diuisa stetit, ex vtraque parte transeuntium tanquam Esaiæ.4.
murus, donec filii Israel per medium sicci aluei pertransissent, quemadmodum in Exodo plenius scri- Exod.14.
" bitur, [ET omnes in Moyse] id est, per ministerium seu ducatum Moysi, [BAPTIZATI] id est,
" spiritualiter loti [SVNT] à nebula ignorantiæ & peccatis, [IN nube, & in mari] id est, per mirabilia
dei ostensa in nube prædicta & mari rubro. Cum enim filii Israel cernerent AEgyptios se insequentes,
desperando & discredendo dixerunt ad Moysen, Forsitan non erant sepulchra in AEgypto, ideo eduxisti nos vt moreremur in solitudine. Sed cum vidissent quòd nubes rediit, & stetit inter ipsos & AEgy-
ptios, ita vt tota nocte non posset ad inuicem accedere, & quòd diuina virtute mare rubrum diuisum Exod.14.
est, ipsisque ereptis, aquæ redierint opprimentes exercitum AEgyptiorum, interius baptizati sunt à prę
dictis peccatis: iuxta illud, Timuit populus dominum & credideruntque domino & Moysi seruo eius. Vel, Ibidem.
baptizati sunt figuraliter tantum, id est signum baptismatis receperunt. Nubes quippe figurauit gra-
" tiam spiritus sancti, mare vero significauit baptismum, [ET omnes eandem] specie [ESCAM spi- Exod.16.
" ritualem,] videlicet manna, [MANDUcauerunt.] Hoc enim pane vsi sunt annis quadraginta. Q uanuis ve- Deut.8.
D ro manna fuerat esca corporea corporaliter ales, nunc tamen vocatur esca spiritualis. Primo, quoniam su- Iohan.6.
pernaturali potentia generabatur, videlicet diuina virtute, ministerio angelorum, in aere. Propter quod Psalm.77
dicitur panis angelorum, & panis cœli, vtpote cœli aerei. Secundo, quoniam erat figura sacramẽti altaris, Sap.16.
" quod spiritualiter pascit, [ET o oẽs eundem potũ spiritualem biberunt] .i.aquam de petra manantem, quæ Exod.17.
erat eadẽ specie in ore bibentiũ. Et dicitur potus spũalis, quia diuina virtute profluxit de petra, sicut nunc Deut.8.
" subditur. [BIBEBANT autẽ de spirituali] hac aqua. Vel, de spirituali petra. i. aquam fluentem de petra, quam Psal.77.
" Moyses virga percussit, quæ spũalis vocatur propter supernaturalẽ effectũ, & quia figurauerat Christũ: Num. 20
" biberunt ergo de spũali [CONSequente eos petra] .i. satisfaciendo eorũ desiderio, aquam copiosam fundendo. Egressæ enim sunt de petra aquæ largissimæ, ita vt biberet populus & iumẽta, vt in Num. dicitur. Vel, consequẽter eos petra, quia (vt ꝓbabiliter dicitur) filii Israel tulerunt petrã hanc secũ. ¶ Sciendũ quoq;, ꝙ Exod.17.
" deus bis produxit filius Israel aquam de petra. Primo, de petra Oreb, vt patet in Exodo. Secundo, de pe-
" tra ad aquas contradictionis, vt in Num. habetur. [PETRA autem erat Christus] non essentialiter, sed fi- Num.20.
guratiue, id est, Christum figurauit. Sicut de imagine alicuius sancti dicimus, quòd sit ille vel ille san- Iohan. 19
ctus. Quemadmodum enim de petra illa fluxit aqua, qua potati sunt filii Israel in deserto: ita de latere Iohan.6.
Christi fluxit sanguis & aqua, quibus potantur corda fidelium in hoc seculo. De Christo quoque emanat

aqua ſapientiæ ſalutaris, & riui gratiæ multiformis. Quidam exponunt prædicta ſolum de bonis Iu- E
dæis, qui eandem eſcam ſpiritualem, eundemque potum ſpiritualem ſumpſerunt nobiſcum, videli cet
corpus & ſanguinem Chriſti, quæ ſpiritualiter intellexerunt præfigurari in cibo illo & potu, ſicque ſpi
Auguſt. ritualiter comederunt, quod manducamus & nos: ſecundum quod dicit Auguſtinus, Crede & mandu- ”
caſti. Sed huic ſenſui non videntur conſonare ſequentia, ſubditur enim. [SED non in pluribus eorum ”
beneplacitum eſt deo] id eſt multi patrum iſtorum domino diſplicuerunt. Non ergo de bonis dunta- ”
Num.16. xat fit ſermo. [NAM proſtrati] id eſt dira morte occiſi [SVNT in deſerto,] deo vlciſcente peccata ”
Deut.11. eorum, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decem exploratoribus, multisque aliis.
Num.16. [HAEC autem in figura facta ſunt noſtri] id eſt proſtratio & reprobatio impiorum Iudæorum facta ”
eſt, ad præſignandum quid nos paſſuri ſumus, ſi deo ingrati fuerimus. Sicut autem in bonis, multo me- ”
lius eſt figuratum quàm figura, vt regnum cœleſte quàm terra promiſſionis: ſic in malis multo dete- ”
rius eſt figuratum quàm figura, vt gehenna quàm aliqua temporalis punitio. Si ergo tam grauis fuit pu ”
Heb.10. nitio Iudæorum figuratiua noſtræ punitionis, quàm acerbiſſima erit punitio noſtra, ſi deum negligi- ”
EPIST. mus? Vnde Apoſtolus, Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſti- ”
bus moritur. quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium dei conculcauerit, & ſangui- ”
nem teſtamenti pollutum duxerit, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? Hæc itaque in figura noſtri F
Eccl.18. facta, id eſt illata ſunt illis, [VT non ſimus concupiſcentes malorum] id eſt carnales & inordinatas ”
Num.11. concupiſcentias fugiamus, ſecundum quòd per quendam præcipitur ſapientem, Poſt concupiſcentias ”
Exod.17. tuas non eas, [SICVT & illi] ingrati [CONCVPIERVNT] in deſerto, dicentes, Quis dabit nobis ”
Pſal.77. ad veſcendum carnes? Et alibi, Eſt ne deus in nobis, an non? De quibus ait Pſalm. Tentauerunt deum
Exod.32. in cordibus ſuis, vt peterent eſcas animabus ſuis. [NEQVE idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ”
ipſis] facti ſunt vitulum aureum adorantes, [QVEMADMODVM ſcriptũ eſt] in Exodo. [SEDIT ”
Ibidem. populus] id eſt pars populi [MANDVCARE & bibere] id eſt ad veſcendum coram ſimulachro ad ”
eius honorem, [ET ſurrexerunt ludere] id eſt choros ducere, & idolum adorare, dicentes, Iſti ſunt dii ”
tui Iſrael. Quorum vtrunque puerile & ſtultum eſt. [NEQVE fornicemur] corporaliter, [SICVT ”
Num.25. quidam ex ipſis fornicati ſunt] cũ mulieribus Madianitis, [ET ceciderunt] id eſt occiſa ſunt [VNA ”
Ibidem. die viginti tria millia.] In Num. dicitur vigintiquatuor millia, ſed numerus minor nõ excludit maiorẽ.
Occiſi ſunt autem fornicatores iſti, ab aliis filiis Iſrael, Moyſe præcipiente, & ob hãc culpam iuſſi ſunt
principes ſuſpendi. Phinees quoque perfodit Zambri ducem filiorum Simeonis, & Coſbi filiam nobi
liſſimi principis Madianitarum in locis genitalibus. quo facto, ceſſauit plaga à populo: [NEQVE ten- ”
Num.21. temus Chriſtum,] quærendo experimentum ſapientiæ vel potentiæ eius, [SICVT quidam eorũ ten ”
tauerunt] Chriſtum, ſecundum eius diuinitatem. Tentando enim deum, tentauerunt quamlibet diui- G
Iudæ. nam perſonam. Vnde dominus dixit ad Moyſen, Tentauerunt me iam per decem vices. Porrò perſona
Chriſti æterna eſt, imò Ieſus Chriſtus æternus eſt, cum ſit verus deus: ſupponit enim diuinam perſo-
Num.21. nam. Ad quod infinuandum, Iudas ait in ſua canonica, Ieſus populum ſaluans de terra Aegypti. Se-
cundo eos qui non crediderunt perdidit, [ET à ſerpentibus perierunt.] Miſit enim in eos dominus ”
ignitos ſerpentes, à quibus occiſi ſunt multi, donec erectus eſt ſerpens æneus, ad cuius aſpectũ ſanabun- ”
tur, vt legitur in Num. [NEQVE murmuraueritis] contra ſuperiores aut proximos veſtros cũ incre ”
Num.14. pãt vos, vel aliquid aduerſitatis accidit vobis, [SICVT quidã eorũ murmurauerunt] contra deum & ”
Moyſen, quemadmodum ſcriptum, Vociferans omnis turba fleuit, & murmurati ſunt cõtra Moyſen,
dicentes, Vtinam pereamus, & non inducat nos dominus in terram hanc. Vnde ſaluator in euangelio
Matt.20. loquens Iudæis, Murmuratores (inquit) filii murmuratorum, [ET perierunt] id eſt in deſerto occiſi ”
Iucæ.5. ſunt, [AB exterminatore] id eſt angelo qui eos extra fines terræ promiſionis percuſit. Dixit enim ”
Num.14. dominus, Omnes qui murmuraſtis contra me, non intrabitis terram hanc, ſed in deſerto iacebunt ca-
Exod.23. dauera veſtra. Per angelos enim exercuit deus vltiones ſuas in terdum. De hoc exterminatore angelo do
Exod.33. minus ait, Ecce mitto angelum meum qui præcedat te, obſerua eum, quia non dimittet cum peccaue-
ris. [HAEC autem omnia] ſcilicet iſta tormenta, [IN figura] in typica ſignificatione, [CONTIN ”
gebant illis] videlicet ad ſignificandum, quòd talia vel maiora fient nobis, ſi peccauerimus ſicut illi
[SCRIPTA ſunt autem ad correctionem noſtram] quatenus exemplo damnationis illorum territi, ”
Prou.19. emendemus vitam noſtram. Felix enim quem faciunt aliena damna peritum. Propter quod ait ſcriptu H
ra, Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit. Itaq; ſcripta ſunt propter nos, [IN quos fines ſeculo- ”
rum] id eſt vltima tempora mundanarum generationum, durationũ ſeu viciſſitudinũ, [DEVENE- ”
runt] Peruenit in nos vltima ætas mundi: de qua ait Iohannes, Filioli nouiſſima hora eſt. ¶Præterea ”
1.Ioh.2. aduertendum, q̃ (iuxta doctrinam diuini ac magni Dionyſij) ſtatus eccleſiæ medius eſt inter ſtatũ ſyn-
Diony. agogæ & ſtatum patriæ. Sicut ergo quæ gerũtur in eccleſia, figura ſunt eorum quæ aguntur in pa-
tria: ſic ea quæ accidерunt in ſynagoga figura, erant eorum quæ fiunt in eccleſia. Imò ſtatus & populus
Iudaicus, figura erant ſtatus & populi Chriſtiani. Idcirco omnia in figura contingebant illis. [ITA- ”
QVE qui ſe exiſtimat ſtare] in deo per charitatem & opera virtuoſa, [VIDEAT ne cadat] id eſt ſo- ”
licite caueat, ne peccando gratiam perdat. Nemo ergo ſecurus ſit, quia in medio laqueorum verſamur.
Eccl.9. Dicit autem, exiſtimat, qui à homo ignorat an dignus ſit amore, an odio. Propter quod Iob, Etiam ſi
Iob.9. ſimplex (inquit) fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea. [TENTATIO vos non apprehẽdat] id eſt, ”
in vobis non ſit. [NISI humana] quæ eſt de peccatis non nimis enormibus, non diabolica. Tentatio ”
vos non apprehendat, id eſt, non capiat, non vincat, nõ ad cõſenſum inducat, iuxta quẽ ſenſum oramus
Matth.6. Et ne nos inducas in tentationem. Niſi humana, id eſt, leuis & tranſitoria ſcilicet inclinando ad venia-
1.Ioh.2.1. lia, ſine quibus agi non poteſt hæc fragilis vita. Hoc dicitur non hortando, vel licentiam dando, vt ve-

A nialiter peccemus,ſed non prohibendo quia vitari non poteſt. Nam licet poſsimus vitare ſingula venialia,non tamen omnia propter ſomitis corruptionem & nimiam noſtram fragilitatem. Tẽtationibus ergo
„ mortiferis viriliter reſiſtamus,quod vtiq; deo auxiliante valemus. Subditur enim, [FIDELIS autẽ deus] eſt
„ [QVI non patietur vos tentari] id eſt,impugnari à dæmone vel malis hominibus [SVPRA id quod poteſtis] id eſt,vltra vires. Tunc enim nõ peccaremus ſi vinceremur [SED faciet cum tentatione etiã prouentum] .i.ſpiritualem profectum,dando gratiam reſiſtendi [VT poſsitis ſuſtinere] .i.per patientiã prævalere. Tentatio ergo paſsiua non eſt in ſe mala vel fugienda niſi forte imperfectis,cum ſit virtutis exercitium,atque materia triumphandi. Nullus enim coronatur,niſi qui legitime certanerit. Nam & Iacobus ait,Omne gaudium exiſtimate fratres cũ in diuerſas tentationes ineideritis. Propter quod ait & prophepheta regius,Proba me domine,& tenta me. Et Iudith,Qui tentationes non ſuſceperunt in timore domi
„ ni & in patientia,exterminati ſunt. [PROPTER quod] id eſt,propter rationes iam memoratas [CONA-
„ RESSIMINI mihi fugite] mente & corpore [AB idolorum cultura] quæ ad diabolicam pertinet tẽtationem. [VT prudentibus] id eſt,rationem actuum humanorum ſcientibus [IOQVOR] ¶ Poſt hæc ponit
„ rationem fugiendi idololatriam,videlicet quoniam corpus & ſanguinem Chriſti accipimus. [VOS IPSI
„ iudicate] .i.verum eſſe diſcernite,diligẽter penſando [QVOD dico] videlicet. [CALIX benedictionis]
B id eſt,contentum in calice,vtpote ſanguinis Chriſti,per quem ſanguinem benedicimur. i.dona gratiarum
„ conſequimur [CVI] calici ſeu ſanguini [BENEDICIMVS] id eſt,quem conſecramus,cum per prolationem ſacrorum verborum à nobis conuertitur vinum in ſanguinem Chriſti [NONNE communicatio
„ ſanguinis Chriſti eſt?] .i.nonne veraciter eſt ſanguis Chriſti nobis cõmunicatus ſeu datus,faciensque nos communionem habere cum Chriſto,incorporando nos ei,& faciendo nos participes meriti ſuæ effuſio-
„ nis? [ET panis quem frangimus] .i.corpus Chriſti conſecratum ex pane,quem panem conſecrarum, cu-
„ ius dimenſiones ſen ſpecies frangimus,porrigendo enm fidelibus [NONNE participatio corporis Chriſti eſt?] .i.nonne vtique eſt corpus Chriſti vere acceptum à nobis,faciena nos vnum cum Chriſto? qui ait,
„ Qui maoducat meam carnem & bibit meum ſanguinem,in me manet,& ego in eo. [QVONIAM vnus
„ panis] per proprietatem [ET vnum corpus] myſticum vnitate fidei,ſpei & charitatis: cuius corporis ca-
„ put eſt Chriſtus [MVLTI ſumus] videlicet [OMNES qui de vno pane, & de vno calice participamus] .i.de ſingulari & vero corpore & ſanguine Chriſti reficimur, & ſacramentum tantum digne recipimus. Omnes enim mutamur in Chriſtum,& per charitatem transformamur in ipſum. Dicimur autem ſecundum typicam rationem vnus panis,vnumque corpus. Quoniam ſicut panis ex multis granis,& vnũ corpus ex multis membris componitur: ita eccleſia ex multis perſonis fidelium, charitate vniente, efficitur. Quod autem fideles per ſacram communionem participes ſint corporis & ſanguinis Chriſti,oſtẽdit apoſtolus per id quod fiebat in lege. [VIDETE Iſrael ſecundum carnem] .i.eamalem populum Iudæorum
C conſiderate pro tempore veteris teſtamenti. [NONNE qui edunt hoſtias] .i.ſacerdotes & Leuitæ ſacrificia templi manducantes [PARTICIPES ſunt altaris?] .i.eorum qui in altari offeruntur? Sunt vtique.
„ Ita qui ſacramentum euchariſtiæ ſumunt,Chriſti participes efficiuntur. [QVID ergo? dico] .i. cum ido-
„ lorum cultura,& eſum ſacrificiorũ,quæ idolis offeruntur,pruhibeo: quid dicere videor? An hoc [QVOD
„ idolis immolatum ſit aliquid,aut quod idolum ſit aliquid?] Quaſi dicat,Hoc non dico. Dixi enim ſupra
„ quod idolum nihil ſit. Nunc ramen prohibendo cukuram idolorum videor dicere, quod idolum aliquid ſit,quod tamen non dico. Quemadmodum ergo nihil eſt, quantum ad id quod eſſe putatur, vt dictũ eſt plenius: ſic ei nihil offertur ſecundum veritatem. Quoniam idolum nõ eſt id, cui idololatræ ſacrificare intendunt. Intendunc enim ſacrificare rei viuenti,vel imagini rei diuinæ ac viuæ. Idolum autem non eſt animatum,nec imago rei diuinæ,ſed miſeræ,vel ſalkem rei non colendæ. Ideo ſubditur. [SED quæ immolãt
„ gentes] idololatræ [DAEMONijs immolant] qui morantur atque reſpondent in idolis, quibus & placet
„ immolatio talis [ET non deo] vero, nec diis propter excellentiam gratiæ dictis. Vnde & ſcriptum eſt,
„ Omnes dij gentium dæmonia. [NOLO autem vos ſocios fieri dæmoniorum] id eſt,nolo vt idolis ſacrifi-
„ cando,vel idolothyta manducando in veneratione idolorum,vel cum ſcandalo fratrum infirmorum,cõ-
munionem cum dæmonibus habeatis. Secundum Auguſtinum ad hoc genus impiæ ſocietatis pertinẽt cõ
ſultationes & pacta quædam ſignificationum cum dæmonibus fœderata,vt molimina artium magicarũ,
D aruſpicum & augurum atque ligaturæ & remedia quæ fiunt in præcantationibus in quibuſdam notis, vel rebus ſuſpendendis vel illigandis. [NON poteſtis calicem domini bibere] id eſt,ſanguinem Chriſti digne
„ accipere [ET calicem dæmoniorum] id eſt, libamina idolis immolata, ſecundum modum expreſſum.
„ [NON poteſtis menſæ domini participes eſſe] id eſt,corpus domini ſalubriter ſumere [ET menſæ dæmo
„ niorum] eſcas idolis immolatas indiſcrete edendo. Tantum eſt dicere, Non poteſtis deo vniri & dæmoni. Quæ enim conuentio luci ad tenebras? ¶ Deinde apoſtolus in perſona Corinthiorum loquens, vel ſe
eis connumerans (quomodo Eſdras & Daniel annumerant ſe iniuſtis Iudæis,cum orant pro illis) ſubiun-
„ xit. [AN æmulamur dominum] id eſt, hoc ſequitur,quod deum ad iracundiam prouocamus, & eius gloriæ inuidemus: dum ad eius iniuriam idolothyta edimus,cum ſcandolo infirmorum,vel in reuerentia idolorum. Et mirum,quod hoc agere audeamus. Quia [NVNQVID fortiores illo ſumus?] vt poſsimus ei reſiſtere vel nocere? Vel loquitur Apoſtolus in propria & aliorum prædicatorum perſona, vt ſit ſenſus, An æmulamur dominum .i.nunquid exceſsiue & inordinate pro deo afficimur,& eius honorem defendimus,prohibendo idololatriam quaſi deo nociuam atque pœnalem? Quidam enim habent zelum dei,ſed non ſecundum ſcientiam. Et probat quod non,quia non ſumus fortiores deo,cum ipſe omnipotens ſit,potens ſuam vlciſci iniuriam. Idcirco non oportet nos inordinate zelari pro eo, ſed ordinato affectu hæc dicimus. [OMNIA mihi licent] .i.omnes cibi eſui apti licite à me comedi poſſunt,quantum eſt ex parte ei
„ borum & euangelicæ legis, quæ cibos non diſcernit nec reprobat: [SED non omnia] cibaria [EXPE-

Iacob.1. Pſal.25. Iudith. 8. Eſa.1. Ezech. 6. Matt.26. Marc.14. Luc.22. Iohan.6. Epheſ.5. 1.Ioh. 4 Heb.13. Num.5. Iohan. 6. 1.Petr.4. 1.Cor.8. 2.Cor. 6. Pſal.95. Apoc 2. Auguſtin. 2.Cor. 6. Leu.17. 2.Cor. 6. 1.Eſdrę.9 Dan.9. Iob.36. Rom. 10. Gen.17.

Rom.14. diunt] saluti animæ meæ. Malum enim est homini qui per offendiculum comedit. [OMNIA mihi licent] E
secundum sensum prætactum [SED non omnia ædificant] proximos. Manducatio nanque idolothyto- »
rum scandalizat infirmos. [OEMO quod suum est quærat] id est, priuatum bonum & proprium commo- »
dum tantum [SED quod alterius] id est, bonum commune, seu booum diuinum finaliter. Ordinatio ta- »
me charitatis requirit, vt vnusquisque sibijpsi primo prouideat in necessarijs, propriamque in primit ope-
Luc.10. retur salurem. Qui enim sibi nequam est, cui bonus erit? [Omne enim quod in macello venit] id est, venũ »
Eccl.14. datur [MANDUCARE] si placet, & speciale nihil impediat. [Votum vel professio [NIHIL interrogãtes] de »
esca illa venali quomodo sit adducta, vel quo fine vendatur. Et hoc [PROPTER cooscientiam] infirmi »
astantis, ne oriatur ei occasio scandali, si viderit te manducare, quod pro idololatria exercẽda venale pro
Psal.23. ponitur. [DOMINI enim est terra & plenitudo eius] id est, omnia ista quæ versantur in terra, dei sunt tan- »
Act.10. quam creaturis, ideo mũda sunt & comedi possunt, si apta sint complexioni humanæ. [SI quis vocat vos »
infidelium ad cœnam] seu prandium [ET vultis ire, omne] alimentum [QVOD vobis apponitur] ab in- »
fideli hospite [MANVCATE] si non sponte obligastis vos ad aliquam abstinentiam specialẽ propter »
dei amorem [NIHIL interrogantes] de qualitate cibi, an sit idolis immolatus an non [PROPTER coo »
Rom.14. scientiam] infirmorum præseruandam à scandalo. [SI quis autem dixerit, hoc immolatũ est idolis, nolite »
manducare, propter illum qui indicauit] hoc esse idolothytum, ne arbitretur te illud manducare sub ido- »
li veneratione. Et si infidelis est, glorietur in sua superstitione, & confirmetur in suo errore, videns te liben F
tet accipere sacrificia idolorum [ET propter conscientiam] custodiẽdam à vitio. [CONscientiam autem »
dico non tuam] ô frater docte, qui scis omnia munda esse & licita [SED alterius] puta infirmi, ne scanda »
lizetur. Cauendus est itaque esus idolothyti ad vitandũ malũ infirmi. Cuius ratio subditur. [VT quid enim »
libertas mea] id est, comestio seu potestas mea libera, quantum ad vsum ciborum [IVDICATVR] id »
est, repræhenditur & pœna digna efficitur [AB aliena conscientia?] id est, à conscientia infirmi, qui scan- »
dalizatur in mea libertate: & ita cum peccato facio, quod aliàs sine peccato licite facerem. Ne ergo dãna
bilis fiam, vitandum est idolothytum coram infirmo in fide. [SI ego cum gratia] id est, gratias referens. »
deo [PERCIPIO] id est, cibum recipio [QVID blasphemor?] id est, cur sic ego vt ab infirmis ac imperitis »
1.Tim.4. dicar idololatriam colere manducando idolothyta [PRO eo quod gratias ago?] id est, cum ego non co- »
Col.3. medam illud in idolorum honorem, sed cum gratiarum actione. Ne ergo ita blasphemer, non debeo ido-
lothytis vesci coram imperitis. ¶ Ex his infert Apostolus saluberrimum documentum. [SIVE ergo mã »
ducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis] in exercitatione corporali aut spirituali [OMNIA in gloriã dei fa-
cite] .i. ad dei hooorem finaliter ordinate, eiusque laudem & glorificationẽ semper intendite, actu vel ha
Prou.16. bitu, videlicet posttis eius veneratioui, dilectioni, & cõtẽplationi insistere. Omnia quippe propter seipsum
Prou.8. operatus est dominus, & glorificantes se glorificat. Vnde sicut omnia bona fontaliter ab eo profluxerũt:
1.Reg.2. ita ad eius honorem, laudem & gloriam sunt referenda. Propter quod ait propheta, Nõ nobit domine nõ G
Psal.113. uobis, sed nomini tuo da gloriam. Hoc ergo est documentum quantum ad deum. Quod qui implet, in o-
mm actu, imò & dormiendo meretur, talem proprer præcedentem spiritualem intentionẽ. Dormit enim
Iacobi.3. vt vigilare valeat in diuinis. [OBINOE ponitur documentum quantum ad proximos. [CIRCVMCISIONE »
estote Iudæis] in Iudaismo manentibus [ET gentibus] vt sic alliciantur ad fidem, oec detur eis occasio »
blasphemandi [ET ecclesiæ dei] maxime quantum ad pusillos, vt neminem offendatis, dummodo licite »
Galat.1. fieri possit [SICVT & ego per omnia] id est, in cunctis factis & verbis meis [OMNIBUS placeo] Huic vi- »
Psal.52. detur contrarium quod alibi dicit apostolus, Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Cui conso
Genes.8. nat & illud in psal. Deus dissipauit ossa eorum, qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam deus spre-
1.Cor.1. uit eos. Et respondendum, quod istæ authoritates loquuntur de hominibus, quantum ad communẽ & so-
litam imperfectionem eorum, secundum quem sensus & cogitatio cordis humani proni sunt in malum.
Iuxta quem modum dictum est aute, Cum vnus dicit, ego quidem sum Pauli: alius, ego autem Apol-
Rom.15. lo, nonne homines estis? Nunc vero loquitur apostolus de hominibus secundum veram & plenam perfe-
ctionem ipsorum, iuquantum sunt rationales, rationis iudicium assequẽtes: vt sit sensus, Omnibus placeo,
id est, cunctis hominibus rationabiliter agentibus, qui rectæ rationis sequuntur censuram. ¶ Cur autẽ istis
placeat, subditur [NON quærens quod mihi vtile est] tantum, vel non sub ea ratioue qua mihi vtile est, »
[SED quod multos] Quærebat enim Apostolus conuersionem, & spiritualem locupletationem vniuer- »
sorum [VT salui fiant] .i. sortieodo vitam æternam, quæ est beatitudo nostra atque saluatio. H

CAP. XI. [IMITATORES mei estote] ARTIC. XI. »

Rom.14. NO DO hortatus est Apostolus Corinthios, vt omnia sua ad dei gloriam ordinent, nul
lique hominum offendiculũ præbeant. Vt ergo hoc agant, proponit seipsum eis in ex-
emplum. De alijs quoque diuersis materiis, documentis, & notabilibos tractat io presen
2.Thes.3 ti capitulo sicut patebit. Ait enim, [IMITATORES mei estote] eredendo, sperãdo, »
amando & operaudo [SICVT & ego Christi] imitator sum, eiut testimonijs creden- »
do, eius consilus acquiescendo, eius præceptis obtemperãdo. [LAVDO autem vos fra- »
tres] de hoc. s. [QVOD per omnia] .i. perfecte & in omnibus [MEI memores estis] re »
colendo verba & opera mea [ET sicut tradidi vobis præcepta mea] ita [TENETIS .i. impletis ea. »
1.Corin.1. Si hoc referatur ad perfectiores inter Corinthios, de quibus iam dixit apostolus, Gratias ago deo, quia in
omnibus diuites facti estis in illo. Et iterum, Si mundus iudicabitur in vobis, &c. tunc intelligendũ est asser
tiue dictum. Si vero referatur ad infirmos & imperfectos, de quibus consequenter dicetur, intelligendum
erit irouice, i. à sensu cõtrario. Et ita exponit glossator. Corinthij enim obliti erant apostolicæ authorita-
tis Pauli, nec eius præcepta seu monita seruauerunt, propter contentionem suam ad inuicem. Vnde nunc

A quasi nouiter proponit eis documenta & iussa, dicendo. [VOLO autem vos scire, quòd omnis viri ca- Eph. 5.
» put est Christus] id est principium influxiuum & effectiuum, [CAPVT autem] id est principium, re
» ctor, & dominus, [MVLIERIS est vir] quia de costa viri fœmina facta est. Cui dicitur, Sub viri po- Genes. 2.
» testate eris, & ipse dominabitur tui, [CAPVT vero] id est fontale principium [CHRISTI] est Genes. 3.
» [DEVS] Vt autem hæc plenius intelligantur, pensandum est, quòd Christus secundum vtranque natu
ram caput est omnium electorum, etiam angelorum. Quia vt deus, creator est omnium, & vnus cum
patre dator omnis perfectionis & gratiæ. Quæcunque enim facit pater, hæc & filius similiter facit. Sed Iohan. 5.
vt homo, dicitur caput omnis viri, ad similitudinem capitis naturalis. Primo, ratione suæ perfectionis.
Sicut enim in capite vigent omnes sensus, in membris vero reliquis non inuenitur nisi tactus: sic in
Christo erat plenitudo omnium gratiarum, in aliis vero est gratia particularis. Propter quod dicit Io-
hannes, Non ad mensuram dat deus spiritum scilicet homini Christo. Secundo ratione suæ excellen- Iohan. 1.
tiæ, quia vt caput eminet membris, sic Christus electis. Prælatus est enim angelis atque hominibus. Ter Galat. 4.
tio ratione suæ influentiæ. quemadmodum enim caput influit membris vitam & motum naturalem,
sic Christus influit nobis vitam & motum supernaturalem. Dicit enim Iohannes, De plenitudine eius Iohan. 3.
accepimus omnes. Christus autem vt deus, influit authoritatiue: sed vt homo, influit sicut instrumen- Iohan. 15.
tum deitati hypostaticæ copulatum in verbo. Quarto, ratione connaturalitatis. Sicut enim caput con- Eph. 4. 5.
B naturale est membris, sic Christus hominibus, quorum naturam assumpsit. Porrò per hoc quòd dicitur
Christus caput viri, & vir caput mulieris, non est intelligendum, quòd Christus non sit caput mulieris
(est enim vtroque modo caput mulieris sicut & viri) sed hæc per quandam coaptationem & conuenië
tiam intelligenda sunt, quoniam magis conuenit vir cum Christo, quàm mulier. Deus autem pater di-
citur caput, id est generatiuum principium Christi, secundum eius diuinitatem. Sed deus trinitas est Iohan. 1.
caput. i. causa, rector & dominus Christi, secundum assumptam humanitatem. Videtur tamẽ satis impro s. Iohan. 5
» prie pater dici caput Christi, secundum eius diuinitatem, cum non sit perfectior, dignior, vel excellentior
» vnigenito filio suo. [OMNIS vir orans & prophetans] id est, scripturas diuinitus reuelatas alijs referans, Ibidem.
[VELATO] id est, cooperto [CAPITE deturpat caput suum] id est, inconuenienter se habet circa ca-
pitis dispositionem, talesque actus indecenter exercet. Intelligendũ est de oratione & prophetatione pu-
blica & solenni, non priuata atque secreta. Sicut cum aliquis orat in persona ecclesiæ, vel in ecclesia scri-
pturas solenniter recitat, vt legens euangelium siue epistolam. Velamen nanque est signum subiectionis.
» Cum ergo vir non sit sub fœmina, sed immediate sub deo, non debet capite velato actus exercere prædi-
» ctos. [OMNIS autem mulier orans] denm [AVT prophetans] modo prædicto [NON velato capite de- 33. q. 5. ca.
turpat caput suum] id est, inhoneste se habet. Quanuis autem apostolus non permisit mulierem docere hæc ima-
» (quod hic vocatur prophetare) videlicet pnblice & solenniter coram omni multitudine, non tamen prohi go.
C huit mulieres docere in suis conuentibus. [VNVM est enim] id est, tam indecens est mulierem orare aut 1. Tim. 2.
» prophetare capite non velato [AC si decaluetur] id est, crines ei abscindantur omnino. [NAM si non ve 33. q. 3. c.
latur mulier] id est, si artificiale velamen ferre contemnit [ET tondeatur] id est, in gyro radatur, & natu Mulier.
rale velamen abijciat. Quasi dicat, Alterum fieri est necesse, videlicet vt si non velit velari, decaluetur aut Act. 18.
tondeatur, quorum vtrunque mulieres abhorrẽt. Ratio autem velationis mulierum est, quia subiectæ sunt 33. q. 3.
» viris, & quia inter Christum & eas mediant viri. Veruntamen sanctimoniales tondẽtur, quoniam Christo Mulier.
» immediate desponsantur, atque à viri subiectione eripiuntur. [SI] pro quia [VERO turpe est mulieri] 33. q. 5. c.
» secundum communem legem [tonderi aut decaluari, velet caput suum] in signum prædictæ subiectio- Hæc ima
nis ac mediationis. [VIR quidem non debet velare caput suum] dum orat aut prophetat modo præ go.
dicto. Vel simpliciter non debet velare caput suum, velamine totum caput obuoluente. Quo antiquitus
» vtebantur aliqui viri, quod est pene simile velamini mulierum. De tali enim velamine exponit glossa hũc 33. q. 5. ca.
locum [QVONIAM imago & gloria est dei] Imago dei attẽditur in homine, vel quantũ ad essentialia Hęc ima-
atque interna hominis. s. penes vires naturales, quæ sunt memoria, intellectus, voluntas, quibus homo ea- go.
pax est dei, & ita vir & mulier simili modo dicuntur imago & gloria dei, vel potius ad imaginem dei for
mati. Perfectio quippe specifica consistit in indiuisibili, sicut & species numerorum. Secundo attenditur C. nec ille
imago dei in homine quantum ad accidẽtalia, vt sicuti deus ponit res in esse naturali, ita homo ponit eas 33. q. 3.
D in esse intelligibili. Et sicut deus est totus in toto vniuerso, & totus in qualibet parte eius: sic anima ho-
minis est tota in toto corpore hominis, & totus in qualibet parte ipsius. Et quantum ad hoc, vir po-
tius appellatur, & est imago & gloria dei, quàm mulier. Primo, quoniam sicut ex vno deo omnia proflu- Gen. 1. 2.
xerunt, ita ex vno viro nati sumus omnes homines. Item, Quia in viro magis viget ratio quàm in fœmi-
na, & quoniam præest mulieri. Sic autem videtur apostolus nunc loqui de imagine. Itaque vir imago imi
» tatiua est dei, quia in eo relucet diuina perfectio per modum cuiusdam eminentiæ. Est quoque gloria dei,
» hoc est, glorioſum plasma illius, & quia diuinam maiestatem clarius repræsentat. [MVLIER autẽ gloria Gen. 2.
» est viri] hoc est, honorificentia eius, quia de costa viri formata, & ei subiecta est. [Non enim ex muliere
» formatus est vir] primus. s. Adam [SED mulier] videlicet Eua [EX viro] formata est. Vnde Adam. Hæc Genes. 2.
» inquit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est. ¶ Adhuc autem probat apostolus, quod mulier sit glo-
» ria viri, quia propter virum producta est. [ETENIM non est creatus vir propter mulierẽ] id est, in subsi
dium Euæ. Nam ante eam creatus est [SED mulier] prima [PROPTER virum] protoplastũ. i. in ad- Gen. 2.
iutorium Adæ prodncta est. Iuxta illud, Faciamus ei adiutorium simile sibi. Ste ergo vir est quodammo-
do finis mulieris & dignior ea, ita quod eius perfectio repræsentatur in fœmina, sicut perfectio dei repre-
sentatur in viro. ¶ Aduertẽdum est quoque quod gloria distingui potest in gloriam glorificãtem & glori Psal. 3.
ficatam. Loquendo ergo de gloria glorificante, deus est gloria viri, & etiam mulieris. Iuxta illud, To autẽ
domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum. Sic quoque vir dici potest gloria mulie- 1. Petr. 3.

ris,potius q̃ econtrario. Est enim rector atque perfectio eius. Propter quod ait Archiapostolus in prima sua can. Viri similiter cohabitantes secundũ scientiã, infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ. ¶Insuper ponit apostolus aliam rationem velationis mulierũ. [IDEO] scilicet,quia propter virum creata est [DEBET mulier velamen habere super caput suum,& propter angelos] id est,propter reuerentiam angelorum(qui frequenter nobiscum sunt) in quorum conspectu velanda est mulier sicut & coram deo,vt profiteatur vbique sui subiectionem. Possunt autem angeli hoc loco intelligi spiritus illi cœlestes,de quibus dicitur,In conspectu angelorum psallam tibi. Vel sacerdotes, qui angeli nominantur. Primo,propter ampliorem scientiam diuinorum. Secundo,propter annunciationem mandatorum cœlestium. Tertio,propter munditiam castitatis. Quarto, propter custodiam dominici gregis. Verior autem ratio est,quæ ex verbis Dionysij sumitur. Infimum enim superioris ordinis,& supremum ordinis inferioris,magnam habet conuenientiam in natura & nomine. Vnde angeli primæ Hierarchiæ à calore amoris nomen sortiti sunt,quoniam Cherubin nuncupantur,eo quod immediate sequãtur spiritum sanctum,qui est amor & ignis. Quoniam ergo angelus, stricte loquendo proprium nomen est spirituum infimi chori, sacerdotes qui supremi sunt in ecclesiastica hierarchia, angeli dicti sunt. Propter quod scriptum est,Labia sacerdotis custodiunt scientiam,& legem ex ore eius requirent,quia angelus domini exercituum est. Propter hos angelos etiam ideo velandæ sunt mulieres, ne ex earum aspectu prouocentur ad concupiscentiam vitiosam. ¶Ne autem ex præinductis quis putet fœminam nõ esse viro æqualem quantum ad gratiæ & gloriæ consecutionem adiecit apostolus [VERVNTAMEN neq; vir sine muliere,neq; mulier sine viro] esse poterit in successu generationis humanę,hoc est, vterque sexus ad generationem requiritur [IN domino] id est,secundum generationem diuinam , qua deus ex viro & fœmina vniuersos producit,qui etiam virum & fœminam in statu innocẽtiæ copulauit. Vel hoc loco dicitur,quoniam sexus vterque in deo est per gratiam vitæ , & gloriam patriæ. [NAM sicut mulier de viro] formata est.[EVa de latere Adæ [ITA & vir per mulierem] id est,cæteri viri generantur ex mulieribus. [OMNIA autem ex deo] mediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipsõ , per ipsum , & in ipso sunt omnia. ¶Deinde probat Apostolus mulierem esse velandam tempore orationis, per dictamen naturalis rationis. [VOSIPSI iudicate] id est,discernite & pensate quod quæro [DECET mulierem non velatam] capite [ORARE dominum?] præsertim in publico. [NEC ipsa natura docet vos] id est,naturalis ratio non approbat hoc. Vel, natura,id est,dispositio, lex , seu proprietas rerum non testatur hoc condecens esse. Mulier enim naturaliter vereeunda est, & inclinationem naturalem habet ad comam nutriendam , scilicet vt naturali velamine operiatur . Ergo & artificiale velamen addendum est ei. [QVOD vir quidem si comam nutriat,ignominia est illi] id est , scandalosum est ei hoc facere . Secundum Ambrosium dicit hoc secundum legem, quæ prohibet virum habere comam . Veruntamen Nazarei iubebantur esse comati seu comã nutrire,sed hoc erat propter mysterium,scilicet ad insinuãdũ, quod in veteri testamento omnia erant velata , quæ in nouo testamento reuelantur, idcirco prohibitio comæ modo non obligat. In aliquibus tamen locis fidelium ignominiosum est viro comam nutrire,quia per hoc re putarentur effœminati & molles. Apostolus autem loquitur secundum congruentiam personarum,locorum,ac temporum. [MVLIER vero si comam nutriat,gloria est illi] id est, laudabile [QVONIAM capilli pro velamine dati sunt ei] Mulieres enim naturaliter humidæ & dispositæ sunt , ad capiris comam magis quàm viri. Idcirco natura dedit eis capillos,pro naturali velamine , maxime quoniam naturaliter competit mulieri esse pudoratam,& viro subiectam. [SI quis videtur contentiosus esse] contradicendo nostræ doctrinæ. [NOS talem consuetudinem non habemus] videlicet , vt simus contentiosi. Vnde alibi dicit Apostolus, Noli verbis contendere. [NEQVE ecclesia dei] habet consuetudinem contendendi . Vel sic , Nos talem consuetudinem non habemus,hoc est, ego & cæteri Apostoli,atque fideles ex Iudaismo conuersi,non habemus consuetudinem talem in orando vel prophetando,qualẽ iste contentiosus introducere nititur,scilicet,vt oremus aut prophetemus publice atque solenniter capite cooperto , vel quod mulier non veletur , neque ecclesia dei ex Gentibus congregata,& à nobis conuersa habet consuetudinem talem , idcirco ista responsio sufficere debet contentioso . Vt enim Augustinus affirmat, in his in quibus sacra scriptura nil certũ definit, cõsuetudo populi dei, & institituta maiorum, pro lege habenda sunt. [HOC autem præcipio] obseruari quod dixit de velatione capitis, vel quod dicam de celebratione dominicæ cœnæ. In quorum vtroque peecauerunt Corinthij,ideo eõrta cõtentiosos vtitur Apostolus apostolicæ authoritatis præcepto [NON laudans] imò vituperans vos [QVIA non in melius, sed in deterius conuenitis] quia ad ecclesiam causa communionis conuenitis non inordinate , vt decet, sed infructuose & vitiose . Quod patet [PRIMVM quidem conuenientibus vobis in ecclesiam] dei [AVDIO scissuras esse] id est , dissensiones inter vos pro spiritualibus donis. Per hoc insinuatur , quod primum vitium Corinthiorum,tempore conuentionis eorum in ecclesiam , erat dissensio , ex qua multa vitia nascebantur. Hæc autem congregatio fidelium corporalis in domo dei,nil prodest sine vnione spirituali. Qua omnium voluntates per charitatem nectuntur,ita,vt eadem velint & eadem nolint [ET ex parte] id est,partim [CREDO] sic esse. Non enim credo in omnibus vobis regnare hæc vitia , sed in aliquibus vestrum. Nec mirum quod sic credo, [NAM oportet hæreses esse] non necessitate absoluta , sed conditionali. Iuxta quem modum ait Saluator, Necesse est,vt veniant scandala . Vel oportet, id est, vtile est,non directe & per se,sed accidenter,quoniam deus ex malo elicit multa bona. ¶Vnde iã subditur, cur oporteat vel expediat hæreses esse,videlicet [VT qui probati sunt] id est,eruditi,ac stabiles in fide,seu approbati à deo [MANIFESTI fiant in vobis] id est, agnoscantur vere fideles, dum non cedunt erroribus,sed incõcussa mẽte perseuerant in fide,sic quod discernantur ab aliis. ¶Præterea, multiplex vtilitas prouenit ecclesiæ occasione hæreticorũ, videlicet diligentiſsima scripturarum elucidatio,patientiæ exer-

Psal. 90.
Psal. 137.
Malac. 2.
Dionysi⁹.
Acto. 2.
Malac. 2.
C. Nec illud. 33. q. 5.
Genes. 2.
Rom. 1.
C. Est ordo. 33. q. 5
Ezec. 44
Ambrosi⁹ Num. 6.
Iudicũ. 13
C. Est ordo. 33. q. 5
2. Tim. 2.
De cõ. di. 2. c. nullus
Augustin. Distī. 1. c. consuetudo.
Colloss. 3.
Eph. 4.
Matth. 18

A ciratio,perfectorum coronatio. Multa enim ad fidem spectantia dum ab hæreticis impugnabantur, consi- 44. dist-
derata sunt subtilius,intellecta perspicacius,prædicata instantius.Fides quoque diuersis ac nouis miracu- quãdo. &
lis est firmata. ¶ Deinde Apostolus increpat Corinthios de inordinata sumptione eucharistię,quam qui- de cõs.dis.
dam eorum sumpserunt inter prandia,quidam post prandium,arguentes ex hoc quod Christus mandu- & c.liqui-
» cantibus discipulis,benedixit panem,eumque tradidit illis,iam celebrato veteri pascha- [CONVENIENTI- do. 44.
» bus ergo vobis in vnum] in ecclesiam causa communionis [IAM non est] id est,non contingit [DOMI- dist.c.qui
» NICAM cœnam mãducare] id est,eucharistiam sumere, quæ in cœna nouissima fuerat instituta.Hoc di do.2.
cit Apostolus,primo,quia non solum conuenerunt causa communicandi,seu etiã epulandi.Secundo,quia EPIST.
non licuit eis tali modo communicare,quoniam sacramẽtum istud à ieiunis duntaxat sumendum est,exce De cõsec.
» ptis infirmis.Ideo subditur [VNVSQVISQVE enim] vestrum scisturas habentium [SVAM cœnam] id dist.2.c. li
» est,propria cibaria [PRAESVMIT] id est,parat & secum fert ad ecclesiam [AD manducandum] in ec quido.
» clesia ante sumptionem sacramenti. [ET alius quidem] ex vobis [ESVRIT].s.pauper qui sibi proprios C. liquido
» cibos parare non potuit.cui etiam nihil affertis de vestris cibarijs [ALIVS autem ebrius est].s.diues qui de conse.
sibi delicata parauit. Et quia hæc epulatio derogauit honori ecclesiæ,quæ consecrata est deo ad cultũ di- dist.3.
uinum,nõ ad epulandum: idcirco increpat eos Apostolus de hoc quod in ecclesia materiali sine necessi-
» tate vescebantur [NVNQVID domos non habetis ad manducandum & bibendum?] Quasi dicat, imo Matt.21.
B habetis domos in quibus talia fieri decet potius q̃ in templo,quod est domus orationis. [AVT ecclesiam Luc.19.
» dei contemnitis?]Hoc est,inhonoratis,faciendo in templo quod fieri debet in domo. Vel ecclesiam dei.i.
» congregationem pauperum fidelium contemnitis? Vnde subiungitur [ET confundtis eos qui non ha-
» bent?] cibaria preciosa,vel sufficientia.s.panperes. [QVID dicam vobis?] qui tam multum erratis,vt vix
» inueniam quid vobis dici primum oporteat? [LAVDO vos] in quibusdam bonis quæ agitis, & quoniam Iohan.10.
» fidem tenetis [IN hoc] quod sic facitis in ecclesia [NON laudo] vos. [EGO enim accepi à domino] id EPIST.
» est,ex diuina reuelatione didici [QVOD tradidi vobis] id est,quod docui vos de fidei institutione,& cul- De cõ.di.
» tu,seu modo sumptionis huius sacramenti,quod etiam nunc resumo,& recito vobis [QVONIAM domi 2.c.ligdo.
» nus noster Iesus Christus in qua nocte tradebatur] id est,vespere noctis qua tradit⁹ est,captus, ligatus & Matt.26.
» multiformiter cruciatus [ACCEPIT panem] triticeum & azimũ(quo tunc vtebantur Iudæi in esu agni Marc.14.
» paschalis) [ET gratias agens] deo patri [FREGIT] panem iam consecratum,hoc est,species vel dimẽ Luc.22.
» siones panis,non corpus consecratum [ET dixit] discipulis [ACCIPITE & manducate] quod trado Iohan.6.
» [HOC est corpus meum] Hæc verba proferendo consecrauit saluator corpus sunm. Sed an semel an bis Matt.29.
» protulit verba hæc,& quando protulerit verba,quid etiam demonstret pronomen hoc, & alia penè innu
mera circa hunc locum,possunt inquiri:quæ,quia super quartum sententiarum copiose habentur,omitto.
[QVOD pro vobis tradetur].i.pro vestra redemptione morti exponetur,à patre,à meipso,à Iuda, à Iu-
C dæis,diuersimode tamen,vt dictum est. [HOC facite] id est,consecrationem huius sacramenti cõtinuate.
» Quod pertinet ad sacerdotes duntaxat. Vel,hoc facite.i.corpus meum accipite atq; comedite [IN meã
» commemorationem] id est,ad memoriam actualẽ eximiæ dilectionis,ac acerbissimæ passionis meæ imò
& omnium beneficiorum meorũ. Quod pertinet ad omnes fideles. Hoc prædixisse videtur Psalmista cũ
» ait, Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator dominus, escam dedit timentibus se. Psal.110.
» [SIMILITER] sicut de acceptione panis iam dictum est [ET calicem] cum vino quod erat in calice. Matt.26.
» Christus accepit,& sanguinem suum consecrauit [POSQVAM cœnauit] hoc est, agno paschali come- Marc.14.
» sto [DICENS,Hic calix] id est,contentum in calice isto,videlicet sanguis meus,qui verbis consecratio- Luc.22.
» nis prolatis continetur in calice [NOVVM testamentum est] id est,nouæ promissionis stabilimentum.In
» veteri enim testamento promittebantur bona temporalia & carnalia: In nouo autem cœlestia & æterna.
» Vel,nouum testamentum.i.nouæ ac euangelicæ doctrinæ seu noui testamenti cõfirmatiuus [IN meo san Iohan.6.
guine].i.virtute & precio effusionis sanguinis mei.Per effusionẽ enim sanguinis Christi, præparata sunt
nobis bona cœlestia & horum bonorũ promissio stabilitur in fide & merito sanguinis Christi.Ipsum quo
que nouum testamentum in sanguine Christi ratificatur.Iuxta illud ad Hebræos, Testamentum in mor- Heb.9.
» tuis confirmatum est [HOC facite] id est,calicem istum accipite, & potare [QVOTIESCVNQVE
» sumitis]eum [IN meam cõmemorationem]sicut dictum fuit de corpore. ¶ Sciendũ vero,quod licet cor
D pus & sanguis Christi dicantur pluraliter sacramenta,sicut cum oratecclesia, Purificent nos domine sa- De cõ. di.
cramenta quæ sumpsimus.s.propter materialem diuersitatem specierum,sub quibus continentur,forma- 2.in sacra
liter tamen sunt vnum sacramentum,loquendo de vnitate perfecta & integrali. Nam ad eundem finem mento.
& actum cõpletũ ordinãtur.s.ad spiritualẽ animæ refectionẽ,in qua requiritur spiritualis cibus, & potus. C.de scri-
Et quia hoc sacramẽtũ cibus est animæ,cibũ vero oportet copulari cibãdo,idcirco Christus in sacramẽto ptura. de
essentialiter continetur.Sub speciebus autem panis est corpus Christi directe, vt conuersionis.Sãguis ve- c.dist.2.c.
ro anima & deitas sunt ibi ex concomitantia naturali,eo quod non sint separata ab inuicem. Simili mo- iteratur.
do sub specie vini est sanguis directe,corpus autem anima & diuinitas concomitanter. ¶ Deinceps Apo de cõ.di.2
» stolus quasi exponens verba Christi immediate prædicta,subiecit [QVOTIENSCVNQVE enim man Iohan.5.
» ducabitis panem hunc] hoc est,corpus Christi,quod dicitur panis per proprietatem,quoniam alit. Vnde De cõ.di.
» ait saluator,Ego sum panis viuus.Item, quia sub accidentalibus formis panis continetur [ET calicem].i. 2.c. itera-
» contentum in calice sanguinem Christi [BIBETIS, mortem domini] id est,Christi passionem [annũ- tur.de.cõ.
» ciabitis] prædicando,commemorando vel repræsentando [DONEC veniat] iudicare viuos & mortuos, dist.2.ca.
» & seculum per ignem in die nouissimo. Constat ergo,quod vsque ad finem mundi durabit celebratio hu iteratur.
» ius sacramenti. [ITAQVE quicunque] celebrans,vel à sacerdote accipiẽs [MANDVCAVERIT hũc De.c.d.2.
» panem] supersubstantialem,salutarẽ,cœlestem atque viuificum [VEL biberit calicem] id est, sanguinem c. Et stã.
» domini saluatoris [INdigne] id est,non in statu salutis & gratiæ,non reuerenter & deuotè, non secũdum Matt.26.

C. reuera. de.c.dist.2 C. Si non C. Quia corpus.de cõsdist.2. C. Si non sunt. de cõ.dist. 2. FINIS. Iohan.6. 1.Iohan.1. Prou.24. Luc.19. Leuit. 10. Num. 15. Exod.32. Act.5. 1.Cor. Psal.50. Iob.13. Iohan.3. Naum. 1. Iudith.8. Hebr.12. Apoc.3. Iob.21. 2.Mac.6. De cõ.dist. 2.c.ligdo.

institutionem Christi,& ordinationẽ ecclesiæ. Requiritur enim in sumptione & celebratione huius super beatissimi sacramenti actualis deuotio,saltem pro aliqua parte temporis,quoniam Christus præcepit hęc fieri in commemorationem,id est,in actualem memoriam suæ passionis & charitatis. Nec dubium, quin ad loquatur de memoria procedẽte ex charitate, quæ vtique memoria nõ est sine actuali deuotiõe [REVS] erit corporis & sanguinis domini] id est,sic confundetur, damnabitur, & punietur,ac si Christum occidisset,eiusque sanguinem effudisset.Non tamen intelligendum est secundum omnimodam æqualitatem, sed secundum magnam similitudinem. ¶Præterea aduertendum quod dignitas sumendi hoc sacramentũ attendi potest dupliciter.Vno modo ex parte sumentis,& sic potest homo digne accedere, quando videlicet non est sibi conscius,de peccato mortali,ita vt de præteritis doleat,nec peccare mortaliter proponat,imò omne mortale firmiter vitare intendit,faciens quod in se est,& cum actuali deuotione mentẽ suam disponẽs.Secundo,ex parte sumpti,videlicet sacramenti quod sumitur, cuius tãta est dignitas propter vnitam diuinitatem,vt nullus viator tantæ valeat esse perfectionis,vt dignus sit ipsum accipere.Quatuor autem consideranda sunt in omni sacrificio,& maxime in celebratione sacramenti altaris. Videlicet quis offert,vt homo propriam imperfectionem perpendat,confiteatur,& corrigat.Cui offert,vt.s.diuinę maiestatis dignitas consideretur,& ita cum omni reuerentia accedatur.Quid offert , vt qualitas sacrificii rite pensetur.Huius autem sacrificii tanta est dignitas,vt non solum hominum, sed etiam angelorum lingua enarrando deficiat.Et propter quid offertur.Si hæc diligenter pensentur,incõprehensibilis erit fructus sacrosanctæ communionis.imò experimentalis,& omni admiratione dignissimus. [PROBET autem se-ipsum homo] hoc est , interiora sua studiose scrutetur,discutiat,purget, disponat [ET sic de pane illo edat] id est,taliter examinatus & præparatus corpus Christi manducet [ET de calice] sanguinem [BIBAT] In primitiua nanque ecclesia dabatur hoc sacramentum sub vtraque specie . Sed postea ordinatũ est, ne detur populo sub specie vini, propter periculum effusionis. [QVI enim manducat] corpus [ET bibit] sanguinem Christi [INDIGNE] secundum sensum expositum [IVDICIVM] reprobationis.i. meritum æternæ damnationis [SIBI manducat & bibit] id est,communicando acquirit,quia mortaliter peccat [NON diiudicans] id est,non discernens [CORPVS] & sanguinem [DOMINI] id est, illud accipiens intimorate & irreuerenter tanquam alium cibum. Ecce quàm terribiliter loquitur sanctus Apostolus,vt nos ab indigna communione cohibeat . Christus vero non minus terribiliter intonat , vt nos ab abstinentia communionis reuocet:dicens,Nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem,non habebitis vitam in vobis.Quid ergo inter has terribiles comminationes eligendum arq; agẽ dum est misero peccatori?Si enim dixerimus,quia peccatum non habemus,nosipsos seducimus , præsertim cum iustus septies cadat in die,nisi vt seipsum cum omni humilitate disponat, pro viribus , confitendo,satisfaciendo,vitam quotidie emendando, Christi beneficia recolendo,& in sola misericordia creatoris integra mente sperando? ¶Denique quanuis bonum sit,interim ab hoc sacramento abstinere ex timore & reuerentia,propter propriam imperfectionem,& periculi grauitatem,melius tamen est quotidie accedere ex feruenti amore & amicabili familiaritate atque fiducia . Actus enim charitatis dignior est actu timoris.Optimum vero est taliter viuere,vt dignus sit homo quotidiè sumere,proficiendo in vera charitate,& per consequens in omni virtute,ac dono spiritus sancti . Hoc nãque est incessabiliter communicare, loquendo de spirituali communione, qua Paulus primus heremita quotidie communicauit , qui tamẽ intra centum circiter annos,hoc sacramentum sacramentaliter nunquam accepit. [IDEO] id est , propter irreuerentem sacramenti sumptionem [SVNT inter vos mult infirmi] corporali languore [ET imbecilles] id est,penè consumpti longa inualitudine [ET dormiunt multi] id est,corporaliter moriuntur in pœnam huius culpæ.Quemadmodum enim in veteri testamento grauiter etiam in præsenti puniti sunt , qui statim post legislationem , legem scriptam transgressi sunt, (vt patet de duobus filijs Aaron, & homine colligente ligna in die sabbati , adoratoribus quoque vituli aurei , qui omnes occisi sunt) ita in nouo testamento statim post euangelicæ legislationem & confirmationem dire percutsi sunt transgressores euangelicæ legis , vt patet de Ananía & Saphyra , & de excommunicatis quos dæmon in primitiua ecclesia corporaliter affligebat,vt dictum est supra . Simili modo communicantes indigne in primitiua ecclesia frequenter mox vltionem diuinam perpessi sunt , scilicet longuam languoris molestiam , & interdum etiam corporalem interitum.Talia enim fiebant ad legis confirmationem,& aliorum terrorem. Facit autem deus tales vltiones interdum,vt agnoscatur diuina prouidentia & iustitia.Interdum vero, vt cõmendetur nobis diuina misericordia . ¶Deinceps ostendit,quomodo possumus iram atque iudicium dei euadere. [QVOD si nosipsos diiudicaremus] id est,nostra peccata considaremus,argueremus, & puniremus,dicentes,Tibi soli peccaui.Et illud beati Iob, Vias meas in conspectu dei arguam [NON vtique iudicaremur] iudicio reprobationis. (De quibus dicitur in Iohanne,Qui credit in filium,non iudicatur) .i. non damnaremur: quia vt dicitur per Prophetam,non cõsurget duplex tribulatio. Loco cuius alia translatio habet,Non iudicabit dominus bis id idipsum. Loquitur Apostolus in persona totius generis humani,cum ipse non esset in isto culpabilis. ¶Deinceps ponit vtilitatem diuinæ correctionis. [CVM iudicamur autem à domino] Hoc est,per nostros excessus temporalibus pœnis addicimur, (sicut nunc dictum est de indigne communicantibus) [CORRIPIMVR] id est,flagello paternæ correctionis percutimur. Iuxta illud Apocalypsis,Ego quos amo,arguo & castigo.Et Iob,Beatus homo qui corripitur à domino [VT non cum hoc mundo damnemur] id est,ne cum mundanis , & vanis hominibus super quos non est virga dei,æternaliter pereamus.Hoc est quod alibi scriptura loquitur , Etiam non multo tempore sinere peccatoribus ex sententia agere,sed statim vltiones adhibere,magni beneficii est indicium. [ITAQVE fratres mei] ne prænducta mala vobis contingant [CVM conuenitis] in ecclesiam materialem [AD mãducandum] panem cœlestem,videlicet corpus dominicum [INVICEM expectate] vt nõ inchoetur ce

F F G H

A lebratio diuinorum: nec fideles communicent, nisi cum omnes conuenerint. [SI quis autem esurit] non potes expectare tam diu [DOMI manducet] cibum corporalem, non in Ecclesia, sicut hucusq; fecistis. Nec tamen postmodum communicare præsumat eodem die, quoniam à ieiunio duraxat sumendum est sacramentum. Hæc igitur facite [VT non in iudicium] damnationis, [CONVENIATIS] hoc est, ne cõ ueniendo inordinate incurratis noo fructum sacræ communionis, sed iudicium perpetuæ mortis. [CAETERA autem] quæ modo noo scribo [CVM venero, disponam] Ex hoc elicitur, quod quædam obseruantur in ecclesia ex ordinatione apostolorum, quæ scripta non sunt, vt est adoratio crucis in die parasceues. Vode generalis consuetudo ecclesiæ pro lege seruanda est.

C. sacramẽrde cõsecrdist. 2. Et c. liquido. de cõ. dist. 2. C. cõsuetudo. di. 1

CAP. XII. [DE spiritualibus autem, nolo vos ignorare.] ARTIC. XII.

CORRECTIS Corinthiorum erroribus circa sacramenta, baptismi, matrimonii, & eucharistiæ, nunc instruũtur de donis & gratiis supernaturalibus spiritus sancti tã gratum facientibus q̃ gratis datis, & ait, [DE spiritualibus autẽ] .i. diuinis charismatibus, donis, seu gratijs spiritus sancti [NOLO vos ignorare] .i. ignaros esse, quid secundum catholicam fidem de illis sit tenendũ, ó [FRATRES] Deinde ostẽdit apostolus quales isti fuerũt antequã receperunt gratiã dei. [SCITIS autẽ] memoriter tanquã experti [QVONIAM] .i. quod [CVM gẽtes essetis] hoc est, in gẽtilitate cõuersantes, gẽtiliterque viuẽtes eratis [ET simulachra muta] .i. idola insensata, de quibus scriptũ est, Os habent & non loquẽtur [PROVT ducebamini] soggerente diabolo, vel propria cõsuetudine [EVNTES] .i. assidue proficiscẽtes. [IDEO notũ vobis facio] per præsentẽ scripturam [QVOD nemo in spiritu dei] .i. in spiritu sancto [LOQVENS] verbo cordis, verbo oris, vel verbo operis. De quo Zacharias propheta, Hæc sunt, inquit, verba quæ facietis, &c. [DICIT] aliquod horum trium verborũ [ANATHEMA Iesu] .i. blasphemiam vel quodcunque mortale peccatum à deo separatiuũ cõtra Christum. Hoc dicit Apostolus ad innuẽdom, q̃ per gratiam dei vitatur mortale peccatum, & vt sciamus illũ non operari aut loqui in spiritu sancto, videlicet secundum gratiã eius (quod idem est dicere) qui Christo iniuriã irrogat. Vnde in prima Iohãnis canonica habetur. In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo est. Et omnis spiritus qui soloit Iesum Christum, ex deo non est. [ET nemo potest dicere, dominus Iesus] .i. Iesum Christum cum debita attẽtione, & cordis affectu exprimere. Vel, eum veraciter dominum suum appellare [NISI in spirito sancto] hoc est, ex gratia gratificante. Talis enim profatio Iesu cum sit confessio oris & actio meritoria, procedit ex charitate & fide formata. Nec obstat quod ait saluator. Noo omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cœlorum. Talia enim atq; similia intelligũtur de dictione informi ac nuda, cui nec charitas nec operatio correspondet. Apostolus autem vult dicere qood non possumos aliquid meritorie cogitare, loqui vel operari, nisi in spiritu sancto per gratiam gratificatem. Declarata necessitate & efficacia gratiæ, fonte quoque grariarum ostenso, agit Apostolus de gratijs in speciali. ¶ Deniq; triplex ponitur differentia hominum quantũ ad actus & habitus animę rationalis, vt Thomas in secunda secũdæ pulchre deducit. Prima est, secundum diuersas gratias gratis datas. Nã alij datur gratia prophetiæ, alij gratia sanitatom, alii sermo sapieotiæ, alũ sermo scientiæ, sicur patebit. Seeunda differentia est, secundum diuersitatem officiorum ac statuum. Alii enim datum est ministerium apostolatus, alii ministerium sacerdotii, &c. Tertia est, secundum diuersitatẽ vitæ & operationũ. Quidã enim sunt cõtẽplatiui, quidã actiui. ¶ Gratia autẽ est duplex, videlicet gratũ faciens, & gratis data, quæ differont in hoc, qood per gratiã gratum facientem cõoertitur rationalis creatura immediate ad deum cõuersione charitatiua. Datur enim hæc gratia principaliter propter bonũ eius cui præstatur. Gratia vero gratis data est, per quam vnus cooperatur saloti alterius. Quæ enim à den sunt, ordinata sunt. Ordo autẽ in boc eonsistit, vt ait Theologus, vt vnus per alium reducatur ad deũ. Idcirco gratia gratis data, datur principaliter propter bonũ alterius. s. propter vtilitatẽ ecclesiæ. Sed ad haoc vtilitatẽ tria requiruntur. Primo, quædã facultas exercẽdi actũ ecclesiæ vtilẽ, & ista habetur per gratiã gratis datã, vt est donum linguarum, gratia miraculorum. Secũdo requitur authoritas exercendi actum huiusmodi, vt apostolatus, vel sacerdoiuum. Tertio quoque exigitur executio operum. ¶ Quantum ergo ad primum istorum, dicit apostolus. [OTVISIONES vero gratiarum] gratis datarũ (de quibus nunc agitur) id est, ipse gratiæ diuisæ sunt, cum sint diuersæ ac plures, sicut dicetur. [IDEM autem spiritus] est, scilicet spiritus sanctus, qui est omnium donorum istorum gratuitorum collator. Quantum autem ad secundum, subiungitur [ET diuisiones ministrationum sunt] id est, officia seu ministeria ecclesiasticarum personarum distincta & varia sunt [IDEM autem dominus] distributor istorum. [ET diuisiooes operationum sunt] id est, dinersæ sunt exeqoutiones officiorum iam prædictorum, & vnum opus maius & dignius est alio. Quidam per ministrationes intelligunt effectus gratiæ gratis datæ quantum ad alios, prout vnus alteri subseruit. Per operationes vero, effectus gratiæ quo ad seipsum. Quanuis etiã tria nomina hic expressa, videlicet spiritus, dominus, deus, vnicuique diuinę personę conueniant, proprie tamen per spiritum aecipitur spiritus sanctus, per dominum filius, per deum pater. [IDEM verd est deus qui operatur] mediate vel immediate [OMNIA in omnibus] reddendo singula singulis .i. omnia quæ fiũt in quacunq; re. quicquid enim est causa causæ, est causa causatiuimò effectus causæ secundæ magis ascribendus est causæ primæ, q̃ causæ secundæ. Non autem operatur deus omnia in omnibus, tanquã sit forma & esse internum omnium rerum, vt multi putauerunt, sed sicut causa efficiẽs & finalis, cuius virtute & desiderio operatur omnis causa secunda. ¶ Deinceps ponit Apostolus cansam finalem infusionis gratuitorũ donorũ. [VNICVIQVE autẽ] .i. omni cui datur [DATVR manifestatio spiritus] .i. gratia gratis data, qua declaratur præsentia spũs sancti, nõ quod talis gratia semper coniuncta sit charitati, ita vt

EPIST. B C D

Pſal. 113. Zach. 8. Heb. 1. Apoc. 2. 1. Iobã. 4. Philip. 2. Matth. 7. Galat. 5. Rom. 13. Iacobi. 5. Dionyſi⁹. Galat. 3. Galat. 3. Iohan. 11.

Num. 22 deus per eam habitet in homine, sicut in electis habitare fertur per acceptationem ipsorū: imò gratia ta- E
Matth. 7. lis sæpe cōfertur malignis, vt pater de Iuda proditore & Balaam. Propter quod ait Saluator, Multi dicēt
2. Petr. 1. mihi in die illo, Domine, domine, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus,
Matth. 25 & virtutes multas fecimus? &c. Dicitur tamē gratia ista manifestatio spiritus, quia frequētius signū
Luc. 19. est diuinæ inhabitationis, & semper ostēdit virtutē diuinam præsentialiter operantē per dona huiusmodi.
1. Petr. 4. Datur ergo hæc gratia [AD vtilitatē]. i. profectū ecclesiæ, sicut ostēsum est. Datur enim talentum diuini »
beneficii vt expendatur vtiliter, nō vt absc̄ōdatur ignauiter. Secūdū quod ait saluator, Negotiamini dū ve »
nio. Et Petrus quoq; hortatur, Vnusquisq; sicut accepit gratiā, in alterutrū illā administrantes. ¶ Deinde
enumerātur gratiæ datis datę. [ALII quidē datur per spiritū]. i. à spiritu sancto [SERMO sapiētiæ. i. sa- »
pientia alijs sermocinādi, videlicet cognitio diuinorū. [ALII autē] datur [SERMO scientiæ]. i. scientia re- »
rū humanarū & creaturarū, per quas declarantur diuina, quoniā inuisibilia dei per ea quæ facta sunt, co- »
Rom. 1. gnoscūtur [secundū eundē spiritum]. i. secundū beneplacitū eiusdē spiritus sancti, & non secundum vel »
propter merita nostra. ¶ Exprimit autē Apostolus hæc duo dona gratuita præmittēdo sermonē propter
Luc. 21. duo. Primo, ad insinuandū quod ordinātur ad institutionē aliorū. Secūdo ad innuendū quod nō solū ha-
Eccl. 41. bitualis cognitio, sed etiā vsus seu ordinata expresio sit à deo. Vnde dicit Saluator, Ego dabo vobis os &
Eccl. 20. sapientiā, cui nō poterunt resistere omnes aduersarij vestri. Et alibi habetur, Sapiētia absc̄ōdita, & thesau- F
Esa. 11. rus inuisus, quæ vtilitas in vtroq;? ¶ Sciendū vero, q̄ ista sapiētia & scientia realiter differunt à sapiētia &
scientia quæ sunt de numero septē donorū spiritus sancti. Illa enim habēri nō possunt sine charitate & gra
tia gratū facientē: ista vero, vt dictū est, possunt esse in impijs. [ALTERI] datur [FIDES]. i. constātisi- »
ma certitudo de inuisibilibus, quæ in sacra scriptura præsupponuntur. Non ergo sumitur fides hoc loco,
prout est virtus theologica. [IN eodē spiritu]. i. virtute spiritus sancti. [ALII] datur [GRATIA sani- »
Iosue. 10. tatum]. i. virtus curandi infirmos [IN vno spiritu]. i. in spiritu sancto. Qui in seipso vnus & simplex est, »
quāuis in donis fit multiplex. [ALII] datur [OPERatio virtutū]. i. magnorū miraculorū, facultatē natu- »
ræ omnino excedentiū, vt est statio solis. [ALII prophetia] hoc est, cognitio futurorū contingentiū cer- »
ta atque diuinitus inspirata. [ALII discretio spirituū] hoc est, discreta cognitio seu rectū iudicium de his »
1. Iohā. 4 quæ in animo aliorū versantur, vel ab eis proferuntur, vt sciat homo quo spiritu vnūquodque dicatur. Po-
test quoque intelligi de discretione spirituū bonorū inter malignos discernendi, ne fallatur quis à Satana,
proponēte mala sub specie boni, vel in specie angeli apparente. [ALII] dantur [GENERA linguarum]. i. »
diuersa idiomata, seu facultas vtēdi cōpluribus linguis. [ALII] datur [INTERpretatio sermonū]. i. expo »
sitio alienorū idiomatū, vel difficilium sensuū, aut prophetaliū visionū. Sanctus Thomas in prima secūdæ
assignat sufficientiā gratiarum istarū hoc modo, Gratia gratis data ordinatur ad hoc, vt vnus cooperetur
saluti alterius. Ad hanc vero cooperationē tria requiruntur. Primū est, diuinorum præclara quædā cogni- G
tio. Secundū est, eorundē firma probatio, non vtique per naturalem rationē, sed per diuina miracula. Ter
tium est, eorum apta prolatio. Quantum ad primum tria sunt necessaria. Primo, vt aliorum instructor pri
ma principia sacræ scripturæ, puta articulos fidei, certissime noscat: Et quātum ad hoc ponitur fides, quæ
iam sumitur pro certitudine fidei. Secundum est, certa cognitio principalium conclusionum ex prædictis
principijs deductarum, & ita est sapientia. Tertium est, declaratio diuinorum & inuisibilium credendorū
per manifesta exēpla, sicque ponitur sermo scientiæ. Confirmatio autē seu probatio inuisibiliū fidei, fit per
ea quæ diuinæ virtuti sunt propria, & hoc dupliciter. Primo, vt ea fiāt quæ diuinæ potestati sunt propria,
vt sunt diuina prodigia. Quæ si pertineant ad corporis sanitatē, erit gratia sanitatum: si vero ordinentur
ad diuinæ potētiæ manifestationē, erit operatio virtutum: si vero ea manifestet quæ diuinæ scientiæ pro-
pria sunt, sic est prophetia quantum ad cognitionē contingentium: vel discretio spirituum, quātum ad eo
gnitionē secretorum cordis. ¶ Ad conuenientē vero prolationem, primo requiritur facultas idiomatū, vt
possit homo loqui hominibus cuiuscunque idiomatis, & sic est donum linguarum. Secundo exigitur intel
lectualis cognitio dicendorum, quod pertinet ad interpretationē sermonum. [HAEC omnia operatur]. i. »
cuncta dona prædicta efficit in nobis [VNVS atque idē spiritus] sanctus [DIVIDENS]. i. mensuraliter »
FINIS. distribuens [SINGVLIS] quibus ista præstantur [PROVT vult]. i. nō secundum necessitatē naturæ, sed »
secundum libertatē suæ voluntatis æternæ. Ex hoc pater, Spiritum sanctum esse verum deum, aliter enim H
nō operaretur hæc prout vult. ¶ Horum exēplum subūngitur [SICVT enim corpus] humanū [VNVM »
est] cōiunctione membrorum & vnitate suæ formæ substātialis [ET] hoc corpus [MEMBRA habet mul »
Col. 3. ta] videlicet manus, pedes &c. [OMNIA autē membra corporis cū sint multa, vnum corpus sunt, ita & »
Eph. 1. Christus] in se vnus est, habēs mēbra diuersa. Fvniuersos fideles qui Christo vniuntur vt capiti: faciuntq; »
sub eo vnum mysticum corpus, quod est ecclesia. Sicut ergo diuersis mēbris, ita diuersis fidelibus, diuersa
dona siue officia deputantur atque conueniunt. Quomodo autē corpus Christi mysticū vnū sit, subditur.
Matt. 28. [ETENIM in vno spiritu]. i. in spiritu sctō, seu gratia spūs sancti [OMNES nos in vnū corpus] hoc est, ad »
Eph. 4. hoc vt simus vtū mysticū corpus, per fidē & charitatē cōiūcti [BAPtizati sumus] nō solū in nomine spūs »
sancti, sed in nomine patris & filij & spiritus sancti, vel certe in nomine Christi [SIVE Iudæi, siue genti- »
les, siue serui, siue liberi]. i. diuersitas ritus, aut conditionis vnitatem istam nō impedit [ET omnes in vno »
spiritu] sancto [POTATI sumus] spirituali potatione. i. diuersis charismatibus spiritus sancti impleti. De »
Iohan. 4. qua potatione dicit Saluator apud Iohannem, Qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternū,
sed aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. ¶ Deinde Apostolus similitu-
Col. 3. dinem istam clarius explicans, subdit. [NAM & corpus non est vnum mēbrum, sed multa.] Loquitur au »
tem de corpore naturali organico, quod constat ex membris distinctis. [SI dixerit pes, quoniam nō sum »
manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore?] Hoc intelligi potest, vel de pede corporis »
humani, qui non ideo esset pars corporis, quanuis diceret se non esse manum. Vel de pede eccle- »

A siæ,hoc est homine habente gratiã ioferiorẽ. Itaque si dixerit pes iste, Quoniam nõ sum manus.i. ex quo nõ sum ita perfectus,vt is cui operatio virtutũ collata est, idcirco non sum de corpore mysticoecclesiæ, nõ ideo nõ est de corpore?hoc est, ex hoc non sequitur, quod non sit aliqno modo de corpore ecclesiæ.
» [ET si dixerit auris,Quoniã ooo sum oculus]idcirco [NON sum de corpore,nõ ideo oõ est de corpore?]
» Possunt autẽ per aurem & oculum intelligi naturalis corporis mẽbra,vel personæ ecclesiasticæ, vt per au
» rẽ intelligatur qui habet gratuitũ donũ scientiæ:per oculos autẽ,qui habet gratiã sapientiæ,quorum infe-
» rior,quãuis diceret se nõ esse parẽ superiori,ex hoc tamẽ non sequeretur,quod nullo modo ad corpus ec
» clesiæ pertineret. [ET totum corpus] esset [OCVLVS,vbi] esset [AVDITVS?] .i.auris. [SI totum] cor Rom. 12.
» pus esset [AVDITVS,vbi] esset [ODORATVS?] id st,nares. Per hoc designatur, quod si omnes fide-
» les essent vnius officij,nõ posset saluari diuersitas officiorũ,gratiarũ & operationũ,qnæ ad ecclesiæ perfe
» ctionẽ requiritur:periretq; decor ecclesiæ,qui in ordine diuersorũ cõsistit. [NVNC autẽ] propter exercẽ
» cenda opera naturæ necessario [POSVIT] .i.ordinauit,formauit atq; cõstituit [DEVS] per causas secũ-
» das [MEMBRA] in corpore hominis. [VNVMQVODQVE eorum in corpore] humano [SICVT VO
» luit] qui omnia operatur secnndũ propositum voluntatis suæ. [QVOD si essent omnia] ad corporis inte- Eph.1.
» gritatẽ spectantia [VNVM mẽbrum:vbi] esset [CORPVS?] q.d.Nõ esset corpus orgaoicũ, ad cuins per-
B fectionẽ diuersa mẽbra cõcurrunt. [NVNC autem] ad vitandũ incõuenieos tale [MVLTA quidem mẽ- Ibidem.
bra] sunt [VNVM autẽ] est [CORPVS] resultãs ex diuersitate membrorum. simili modo est in ecclesia.
Sed quanuis sit tanta diuersitas ordinis in naturalibus membris corporis, ac mysticis membris ecclesiæ,
superiora tamen indigent inferiorum auxilio,sicut suhiũgitur. [Non potest autem oculus dicere maoui.]
Quanuis oculus loqui posset,non tamen veraciter diceret manui, quę est organum organorum atq; infe
rior oculo [OPERA] id est,actione [TVA noo indigeo] quod enim ocolus videt agendũ,manus exe-
» quitur. [AVT iterum,caput] non potest dicere [PEDIBVS] qui viliores sunt capite [Non estis mihi ne
» cessarij.]Pedes enim perducuot caput ad oecessaria alimenta. Sic in ecclesia contemplatioi(qni designan Galat.6.
» tur per oculum) indigent opera actioorum,& prælati (significati per caput) indigent subditis,qui expri-
» muntur per pedes. Potest enim humilis,potest & subditus,qood ooo potest sublimis & rector.[SED mul
» to magis qoæ videntur membra corporis iofirmiora esse] id est,viliora, vt manus & pedes, quæ cunctis
» membris deseruiunt. Vel infirmiora,hoc est teneriora,vt oculus [Necessariora sont] ad vitæ sustentatio-
» nem. [ET qnæ putamus ignobiliora esse mẽbra corporis] vt sunt mẽbra quæ generationi atq; egestioni
» deseruinnt [HIS honorem abundantiorem circundamos] id est, diligentios tegimus & vestimus. Sic in
ecclesia imperfectioribus maior cura & subuentio necessariæ sunt,vt. ſdiligentius instruantur & spiritua
libus donis perficiantur. [Honesta autem nostra] hoc est membra corporis pulchriora,nullius] operimen
» ti & ornatus [EOENT[vt oculi,genæ,facies [SED deus temperauit] id est, conuenienter proportio-
C nauit [CORPVS] humanum.Cuius temperationis modus annectitur [ET cui deerat honor,id est, mẽ Deut. 32.
» bris vilioribus [AMPLIOREM tribuendo honorem] id est,ornarum vestimentorum,quia indidit homi 2.Reg.13
» nibus naturalem instinctum,ad hoc [VT non sit schisma] id est,disproportio membrorum [IN corpo
» re,sed in idipsum] hoc est,propter bonum totius corporis [PRO inuicem solicita sint membra] id est,
sihi inuicem prompte subseruicotia in rebus agendis, periculisque vitandis. Sicut pro defensione oculo-
rum manus se obijcit, & pro manuum defensione, oculus vndique conspicit. [ET si qoid] molestiæ
» [PATIETVR vnum membrum, compatiantur omnia membra] succurrendo læsioni membri infirmi: Epbes.5.
» nam & dolor vnius membri redundat io alind. [SIVE gloriatur] id est, in aliquo delectatur [VNVM
» membrum,coogaudeant omnia membra] id est,suo modo congratulentur atque resloreant. Quemad-
» modom ergo tanta est hahirudo inter corporis membra,vt vnum alteri auxilietur,condoleat, congratu-
» letur,sic esse oportet inter fideles,si velint effici mẽbra Christi. ¶Vnde ad ostendendum quod ista fide- Rom.15.
» les coocernant,snbiungitur. [VOS autem estis corpus Christi] mysticum,charitatis & fidei nexu ad in- Col.3.
» uicem,& cum Christo vnitum, [ET] estis [MEMBRA] dependentia,quantum ad esse spirituale [OE Eph.1.
» membro] .i.Christo principali capite oostro.Vel,de membro.i.persona ecclesiastica, cuius prædicatione
» estis coouersi. ¶Deinde tractat apostolus de ordine prædictorum donorum,& distinctione ministratio-
» nnm. [ET quosdam quidem] .i.pancos,respectu aliorum [POSVIT deus] per fidem & gratiam [IN
D ecclesia] .i.inter fideles [PRIMVM] ordine dignitatis [APOSTOLOS] summos ac primos Chri- Psal. 46.
» sti vicarios,principes populorum ac iudices. [SECVNDO] .i.statim post apostolicam dignitatẽ posuit,
» [PROPHETAS] nooi testamenti,mysteria scripturarũ ac futura pronunciantes,quales in actibus Apo
stolorum legnntur fuisse Agabus,Sileas & alij plures. Ariopagitam quoqoe Dionysium fuisse prohetam Act.11.
» testatur epistola eius ad Euangelistam Iohannem. [TERTIO] loco.dignitatis,posuit deus [DOCTO- Act.13.
» RES] præcepta vitæ prædicantes,& alios imbuentes. De qoibus in actibus legitur, Erant autem in eccle
» sia, quæ erat Antiochiæ,prophetæ & doctores. [DEINDE] posuit deus in ecclesia [VIRTVTES]
» id est, operatores miraculorum in rebus extra homioem. [EXINDE] posuit [GRATIAS curatio-
» nnm] hoc est sanatores corporum bnmaoorum ordine snpernaturali. Certum est autem,omnia ista con
nenire apostolis. Erant enim sommi prophetæ,& primi doctores ecclesiæ,signis præclari: sed Apostolus
» ponit hic ordinem gratiarum & gradus ministrorum, digniora dignioribus tribuens. ¶Præterea posuit
» deus in ecclesia [OPITVLATIONES] id est, adiutores superiorum, sicut archidiaconi opitulantur
» episcopis [GVBERNATIONES] id est,prælationes minorum personarum, vt sunt presbyteri [GE
» nera linguarum] id est,loquentes linguis diuersis ex gratia speciali [Interpretationes sermoonm] hoc
» est occultorum sensuum explanatores. ¶Quod autem oon omnia dooa data sint singulis, sed vni boc,
» alii illud,declarat continuo [Nunquid omoes] bomioes sunt [APOSTOLI?] non vtique,sed pauciſsi
mi.quanto enim perfectio maior,tanto est rarior. [NVNQVID omnes prophetæ? nunquid omnes do-

ctores?nũquid omnes virtutes?].i. miracula operãtes [NVNQVID omnes gratiam habent curationum? E
Esa.11. nunquid omnes linguis] diuersis [LOQUUNTUR?nunquid omnes interpretantur?] exponẽdo obscura. ¶Ne
autem desiderium hominum principaliter feratur ad desiderandum dona ista gratuita, eo quod ad hono
rificentiam quandam pertineant,monet Apostolus,vt dona gratum facientia,sicut sunt septem dona spi »
ritus sancti,potius desiderẽtur. [AEMVLAMINI autem] hoc est,sectamini & optate [CHARISMA- »
ta meliora] hoc est salubriora dona spiritus sancti. [ET adhuc] vltra omnia prædicta [EXCELLẽtiorẽ] viã
ad patriam perducentem [VOBIS demonstro.] In sequentis capituli exordio.s.charitatem.
1.Cor.12. CAP. XIII. [SI linguis hominum loquar &c.] ARTIC. XIII.

Act.2. EPIST. HABITO tractatu de gratijs gratis datis,iam agitur de charitate,quæ secũdũ quoddã realiter idẽ est cum gratia gratũ faciente.Secũdum Thomã vero ab ea realiter differt. est tamen inseparabiliter ei vnita. ¶Charitatis igitur dignitatẽ insinuãs:ait, [SI linguis »
hominũ] vniuersorũ [LOQUAR] sicut & loquor.Apostolis nanq; data est omniũ lingua- »
rũ notitia.Loquar quoque [ET] spiritualibus linguis [ANGELorum] .i.quãuis sic loqui
possem,sicut angeli sancti loquũtur ad inuicẽ per itellectualẽ cõuersionẽ vnius ad alũ,
Auguſt. vt cũ superiores illuminant inferiores,vel inferiores superioribus proprios manifestant
cõceptus.Quæ loquutio est per volũtariã determinationẽ ac intellectualem eorũ conuersionẽ ad inuicẽ:
quod enim in corporalibus facit situs,hoc in spiritualibus efficit ordo,secundũ Augustinũ [CHARItatem F
autẽ] dei & proximi [NON habeã,factus sum velut æs sonans,aut cymbalũ tinniens] .i.inanẽ strepitũ ver
borũ emitto,qui alios doceat atque delectat,mihi autẽ non prodest,quoniã spiritualiter mortuus sum.AEs
quoque sonãdo,aliis aliquid significat,cymbalũ quoque tinniẽdo audientes delectat. Patet ergo quod do »
nũ linguarũ sine charitate nihil prosit,quantũcunque sit sublime. [ET si habuero prophetiã] quæ est su- »
pernaturalis cognitio fururorum [ET nouerim mysteria omnia] .i.occulta sacramenta summæ trinitatis »
[ET omnẽ scientiã] vtriusq; testamẽti [ET habuero omnẽ] hoc est perfectã [FIDem, ita vt montes] orã
Mare.11. do,vel imperando [TRANSFERAM] de locis suis.(De qua fide in Euãgelio loquitur Christus, Qui-
Matth. 7. cunque dixerit huic monti,tollere & mittere in mare,& nõ hæsitauerit,fiet ei) [CHARitatem autẽ non ha
beam,nihil sum] quantũ ad esse spirituale,deiforme ac meritoriũ.Charitas enim vita est animæ,ideo cha
ritate ablata,desinit esse & viuere corã deo. [ET si distribuero in cibos pauperũ omnes facultates meas]
Rom.5. .i.omnia bona mea pauperibus nutriẽdis erogauero:[ET si tradidero corpus meũ] tormentis pro obser- »
uatione iustitiæ [ITA vt ardeã] hoc est cõburar]CHARitatem autẽ non habuero , nihil mihi prodest] ad »
promerendam vitã æternã.Charitas enim viuificat mentẽ,iungitque affectũ cum deo, referens cuncta ad »
vltimũ finem.[CHARitas patiens est] facit enim æquanimiter ferre aduersa amore dilecti [BENIGNA est].i.
elemens,facilis ad donandum.Hi actus sunt à charitate imperantur,ab habitu vero patientiæ & benigni-
tatis procedunt elicitiue. [CHARitas non æmulatur] .i. nõ inuidet prosperitati alterius.Porrõ significatio- G
nes huius verbi æmulor,cõtinentur hoc versu,AEmulor inflatur,amat,inuidet ac imitatur. Charitas [Nõ »
agit perperã] .i.peruerse,impediendo bonũ alterius, [NON inflatur] tumore superbiæ [Nõ est ambitiosa] »
Matth.5. optando prælationem [NON querit quæ sua sunt] non est inordinate in seipsam reflexa,ita vt solũ aut fi-
Iacobi. 5. naliter intendat & quærat proprium bonum,sed potius quærit dei honorem finaliter: proximorum autẽ
salutem quærit vt propriam. Vel,non quærit quæ sua sunt.i.sua non repetit cum seãdalo alterius:uõ enim
amat pecunias,sed animarum salutes.[NON irritatur] .i.nec verbis nec signis prouocatur ad iram. [NON
Heb.4. cogitat malum] .i.nocumentũ inferre alicui.[NON gaudet super iniquitate] .i.de culpa alterius non læta- »
tur,imó compatitur [CONGAUDET autem veritati] vitæ,doctrinæ atque iustitiæ .i. bonis operibus , & recte »
doctrinæ. [OMNIA suffert] .i.aduersa fortiter tolerat,& proximorum defectus pie sustinet. [OMNIA credit] »
1.Iohã.4. quæ diuinitus reuelantur. Non omnibus , cum non sit credendum omni spiritui . nec simpliciter omnia
Prou.14. quæ dicuntur credit esse vera,quia hoc esset incircunspectionis:secundum illud, Innocẽs credit omni ver-
bo. Vbi innocentia pro defectu sensus accipitur. [OMNIA sperat] .i.diuina promissa longanimiter expectat
& quæ petit,confidit adipisci [OMNIA sustinet] id est , onera aliorum sustentat & portat. [CHARitas nun-
Apoc.2. quam excidit] id est,nunquam finitur,aut esse desiuit.Quod intelligendum est , non quantum ad subie-
Matt.24. ctum charitatis:nam habens charitatem potest eam amittere.Iuxta illud,Habeo aduersum te,quod charI
tatem tuam primam reliquisti.Et Christus in Euangelio,Refrigescit(inquit)charitas mukorum. Sed in- H
telligendum est,quantum ad charitatis perfectionem iuternam,quoniam ita perfecta est charitas , vt nec
actus nec habitus charitatis repugnet statui beatorũ.Vnde cum præsenti vita non finiuntur, sed in futuro
Rom.8. perficiuntur.Tunc enim charitatis præceptũ perfecte implebitur.Potest tamen intelligi de charitate per-
fectorum,qui ita in dilectione & gratia confirmati sunt,vt cum apostolo dicere queant , Quis nos sepa-
rabit à charitate Christi? [SIVE] siut [PROphetiæ] tamen [EVACUABUNTUR] id est,cessabunt cũ vita præ- »
senti. Propbetia enim est obscura cognitio , & concernit futura , cognitio autem beatorum est clara , & »
Lue.3. omnia sunt eis quasi præsentia. [SIVE linguæ cessabunt] esse in patria.Non quod substantia linguæ aut »
vsus eius non erit , nec sancti in patria omnia corporis membra habebunt , & vocali laude atque corpo-
rea voce vtentur,prout probabilius dicitur.Intelligẽdum est ergo,quod donum linguarum cessabit , quia
nõ dabitur in patria alicui vsus linguarũ diuersarum ad hoc vt diuersis loquatur linguis diuersis, eo quod
non omnes linguas intelligant , omnes enim omnes linguas cognoscent . Et sicut probiliter æstimant
Gen.11. aliqui , sicut in primo statu generis humani erat populus vnus & labium vnum, vt patet in Genesi : sic
Zach.14. in vltimo statu erit omnium electorum vnum idioma . Ad quod applicari potest illud Zachariæ , In »
die illa erit dominus vnus , & nomen eius vnum. [ATVE scientia destruetur] non quantum ad habi- »
tum , aut species intelligibiles : sed quantum ad actum & modum agendi , id est , quantum ad discur- »
sum & reflexionem ad phantasmata, quorum vtrũque imperfectionis est.Ideo subditur. [EX parte enim

A hoc est imperfecte [COGNOSCIMUS, & ex parte prophetamus.] Vtraque enim cognitio valde incompleta
» est. Nam sicut se habet oculus noctuæ ad lumen solis, sic intellectus noster se habet ad manifestissima natu-
» ræ. i. ad cognitionem substantiarum separatarum, & maximè dei sublimis & benedicti, quę tamē ex sua
» natura sunt maxime cognoscibilia, cum sint maxime actualia atque formalia. [CVM autem venerit quod
» perfectum] hoc est, cum in patria fuerit nobis concessa visio dei per speciem, quæ est perfecta & prorsus
» durissima [EVACVABITVR] .i. destruetur [QVOD ex parte est] hoc est, imperfectio cognoscendi,
» non habitus cognoscitivus, cuc actio eius perfectionalis, sed rationativus quo proceditur à noto ad igno- Ezec. 27.
tum per inquisitionē, quod non erit in patria. ¶ Sed circa hoc aliqui mouent, quod etiā dilectio nostra est
imperfecta, & imperfectio nostra tolletur in patria. Ad quod respondendum, quod imperfectio auferā-
tur, directus tamen immediatus ac proprius actus charitatis non tollitur, sed perficitur in beatis. ¶ Dein-
de apostolus ponit declarationem istorum per exemplum status pueritiæ, qui cum sit imperfectus, euacua
tur adueniente matura ætate. [CVM essem paruulus] ætate, sensu & quantitate [LOQVEBAR vt par-
» uulus] verba imperfecte pronunciando [SAPIEBAM vt paruulus] circa veritatis notitiam sæpe errān-
» do [COGITABAM] puerilia & iocosa. [VT FACTVS SVM] facere solet. [QVANDO autem factus
» sum vir] ætate & sensu [EVACUAUI quæ erant paruuli] .i. puerilia dereliqui, & ad perfectionem me trāstu
» li. [videmus] oculo intellectuali .i. deū cognoscimus [NVNC] .i. in præsenti exilio [PER speculū] id est
B per obscuras imagines. Creatas essentias, quæ dei naturam imperfecte, imò obscurissime repræsentāt. Nō
enim ostendunt quid deus sit, sed quid nō sit. Nec ostendunt de deo quid est, sed quia est. Sic ergo vide-
» mus per speculū [IN ænigmate] .i. in vmbrosa similitudine, vtpote in formis intelligibilibus, & scriptu-
rarū figuris ac tropis, in quibus modicum quid diuinæ lucis respleudet. Omnis nanque creata essentia, o-
mnisque species intelligibilis intellectum in hac vita perficiēs, in infinitum oceūbit, & deficit à perfectio-
ne diuinæ naturæ. Idciteo eā repræsentare non potest, nisi obscure & circumuelate. Propter quod diuinissi
mus Dionysius asserit, Impossibile est aliter nobis lucere diuinum radiū, nisi circūuelatum varijs velami- Dionys⁹.
» nibus sensibilium rerum. [NVNC cognosco ex parte] .i. imperfecte. Vnde in Iob dicitur, Ecce hæc ex par- Iob. 26.
te dicta sunt viarū eius. Et cum vix paruā stillam sermonū eius audierimus, quis poterit tonitruū magni-
» tudinis eius intueri? [TVNC autē] cum ad patriā venero [COGNOSCAM] deum [SICVT & cogni- 1. Iohan. 3
» tus sum] ab eo. i. clare atque per speciē, sicut in prima Iohannis canonica legitur, Cū apparuerit, simules
ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. ¶ Sciēdū autem, quod sicut hoc loco nō dicit æqualitatē, sed simi
litudinem quandam; quæ consistit in hoc, quod sicut deus gloriosus & sanctus videt seipsum per propriā
essentiā, ita quod in deo idē sunt, quod videtur, & quo videtur, seu obiectū & species: sic nos videbimus eū
per ipsius essentiā, tanquā per intelligibilē formā nostræ menti immediate non tamen inhæsine vnicam, .xxx⁹.
sicq; deus erit nobis quod videbimus, & quo videbimus, seu obiectū & species. Nulla nanq; forma crea-
C ta tantæ perfectionis est, vt per eā videri possit deus secundū quod in seipso subsistit, imò ab huiusmodi di
uinæ essentiæ repræsentatione deficit infinite. Vnde & summi philosophi, tā Platonici q̄. Peripatetici dixe
runt, primā causam nō cognosci ab aliqua substātia separata, nisi per negationē, & quia est, ita quod tan-
to verius, perfectiusq; cognosceretur deus ab eis, quanto clarius cernerent deū penitus inuisibilē, inenarra
bilē & incōprehensibilē esse. Hoc ergo apostolus dicit, videre deū facie ad faciē, cognoscere eum sicut co
gnoscit nos. Videre autē per speciē, tantū est dicere, sicut videre per essentiā, ad quā beatificā ae superdul
cissimā visionē disponitur intellectus creatus in patria immediate per lumē glorię, quod est gratia cōsum
» mata ponēs intellectū in esse deiformi ae deificato. [NVNC autē] .i. tēpore viæ & peregrinationis istius Galat. 5.
» [MANENT] in corde fideliū [FIDES, spes, charitas, tria hæc] .i. hæ tres virtutes theologicæ habentes deū
» pro immediato obiecto. [MAIOR autem horum] .i. dignior fide & spe [EST charitas.] Tamen virtu-
tes theologicæ digniores sunt cæteris omnibus donis atque virtutibus.

CAP. XIIII. [SECTAMINI charitatem.] ARTIC. XIIII.

ACTA determinatione, quod charitas maior sit cæteris donis, & gratijs gratis da- 1. Cor. 13.
tis, nunc hortatur Apostolus ad charitatis imitationē, & gratiarū gratis datarū ponit cō
» F parationē. & ait, [SECTAMINI] toto cordis affectu [CHARITATĒ] dei & proximi, quę
vna est quantū ad habitū, & quod deus sit finis, & ratio diligendi proximū. Charitas er- Matt. 22.
D go sectanda est, vt si non habeatur, studeamus eā acquirere: si vero habetur, enitamur in 1. Iohā. 4.
ea proficere, & omnia nostra exercitia ad eius incrementū referre. Ait enim Saluator, In hoc cognoscent
» omnes, quia discipuli mei estis si dilectionē habueritis ad inuicē [AEMVLAMINI] .i. cōcupiscite [SPIRITVALIA] Ioan. 13.
» dona, videlicet gratias gratis datas, vt alijs proficiatis. [MAGIS autē] optate [VT PROPHETETIS] q̄. vt lin-
» guis loquamini, quoniā donum prophetiæ maius est dono linguarū. [QVI enim loquitur lingua] .i. diuer
sis loquelis vtitur, sicut per donum linguarum accepit, loquens videlicet lingua ignota & peregrina. Vel,
qui loquitur lingua. i. idiomate proprio ac voce sine intellectu eorū quæ dicit, proferens signa quorum si-
» gnata ignorat [NON hominibus loquitur] .i. non ad instructionem eorum [SED deo] .i. ad laudem ipsius, Psal. 148.
» vel quia à deo intelligitur, cuius laudibus instat. [Nemo enim audit] .i. idcirco non hominibus loquitur,
nemo enim audit anditu cordis. i. nullus intelligit quid ille loquatur, quantum est ex virtute loquutionis
illius. Donum enim linguarum per se nō instruit intellectum. Sumitur nempe hoc loco, loqui lingnis, pro
loquutione non perfecte intellecta, nec satis explanata, sicut puerus grammaticus physicam legere potest
in latino, sed non potest eam exponere: & aliquis simplex legit horas canonicas, quarum sensum non ca-
» pit [SPIRITVS autem] prophetiæ .i. spiritus sanctus per prophetas [LOQVITVR mysteria] .i. diui- Psal. 67.
na secreta. Dat enim prophetis intellectū eorum, vt possint scripturarum sententias euidenter cognosce
re & aliis prædicare, quod est ecclesiam ædificare. Propterea subditur. [Nam qui prophetat] .i. scriptu-
» ras exponit, & sensus latentes declarat [HOMINIBUS] .i. ad profectū hominū [LOQVITVR (.s.) ad ædi-

ficationem] incipientium [ET exhortationem] proficientium [ET cõsolationem] mœstorum. [QVI lo E
quitur lingua] secundum sensum expositum [SEMETIPSVM ædificat].i.sibimet solum proficit, seque „
in bono actu exercet, proferendo verba diuina, & deum orando, quanuis sensum non capiat. [QVI autẽ „
prophetat, ecclesiam dei ædificat[sicut nunc dictum est. Prophetare autem (vt patuit, & vt ait Ambro- „
Ambros. sius) sumitur iam pro eo quod est visiones diuinas sibi vel aliis factas, seu sacras scripturas diuinitus reue- „
latas, per intellectuale lumen menti communicatum, exponere. ¶Ne autem apostolus videatur donũ lin „
guarum omnino contemnere, addit. [VOLO autem] quantum in me est[v os omnes loqui linguis] diuer „
sis ex dono spiritus. cum sit quoddam donum [MAGIS autem] volo vos [prophetare. Nã maior] spi- „
tualiter. i. perfectior [EST] cæteris paribus [QVI prophetat] reserando abdita scripturarum [QVAM „
qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur]. i. ea quę loquitur clare exponere possit, sic enim malor esset „
quia sic haberet vtrunque donum, videlicet prophetiam & linguas. Nam interpretatio sermonum ad do-
Thomas. num prophetiæ reducitur. ¶Denique S. Thomas in secunda secundæ ponit tres rationes, cur donũ pro- „
phetiæ dignius est dono linguarum. Prima est, quoniam donum prophetiæ consistit in interiori illumina- „
tione mentis: donum vero linguarum refertur ad diuersas voces proferendas, quæ sunt signa intelligibilis „
veritatis. Secunda, quoniam donum prophetiæ ordinatur ad notitiam rerum, donum vero linguarum ad „
notitiam vocum. Tertia, quia prophetiæ donum vtilius est, eo quod valeat ad ædificationem ecclesiæ, si- „
cut declarauit Apostolus. Vnde per suũ sius exemplum ostendit, quod donum linguarum non profit aliis F
per se, nisi adiuncta interpretatione sermonum. ait enim, [NVNC autem] ô [FRATRES, si venero ad vos „
linguis loquens]. i. diuersa idiomata proferens [QVID vobis prodero] ita loquẽdo [NISI vobis loquar „
aut in reuelatione]. i. exponendo reuelationem diuinitus factam, quæ est, quum quædam mysteria per fi- „
guras ostenduntur sicut in Apocal. [AVT in scientia]. i. exponendo ea quæ ad scientiam spectant, & fi- „
dem illuminant [AVT in prophetia]. i. exponendo dicta prophetica [AVT in doctrina?] morali, expo- „
nẽdo ea, quæ morum imformationem concernunt. ¶Præterea introducit exemplum Apostolus de re- „
bus inanimatis, ad ostendendum quod linguæ sine interpretatione inutiles sunt. [TAMEN quæ sine ani- „
ma sunt]. i. inanimata [VOCEM dantia]. i. sonantia, sumit enim sonum pro voce, nã vox proprie est ani „
matorum [SIVE]. i. inanimatum, sit [TIBIA, siue cithara, nisi distinctionem sonorũ dederint]. i. distin „
ctos sonos reddiderint [QVOMODO scietur]. i. discernetur [QVOD canitur, aut quod citharizatur? q. „
d. Quis poterit aliter iudicare modos & consonantias carminis? [ETENIM si incertã vocem]. i. inde- „
terminatum sonum [DEDERIT tuba] qua clangitur tempore prælii [QVIS parabit se ab bellũ?] nul- „
lus vtique. Institutus est enim certus modus clangendi tempore præparationis ad pugnã. ¶Deinde apo „
Hiere.6. stolus applicat similitudinem istam ad propositum. [ITA & vos per linguam]. i. linguis loquendo [NI „
48. SI manifestum sermonem dederitis]. i. verba vestra plane atque faciliter exposueritis [QVOMODO scie „
Iosue.6. tur] hoc est ab auditoribus intelligetur [IDQUOD dicitur]. i. prædicatur à vobis? Nõ vtique intelligetur. G
[ERITIS enim in aerea loquentes]. i. inanem sonum verborum in aere formantes, & corporum aures, „
non animorum intelligentias percutientes. [TAM multa] idiomata. f. [GENERA linguarũ sunt in hoc „
mundo] videlicet septuagintaduo [ET nihil sine voce est]. i. vnaquæque plebs vtitur propria voce. Vel „
quælibet res habet vocem qua significatur. [SI ergo nesciero virtutem]. i. significationẽ [VOCIS] quã „
loquor vel audio [EROei cui loquor]. i. quem docere præsumo [BARBARVS] id est, non intelligibi- „
lis. Barbarum enim vocamus quod non intelligimus. [ET qui loquitur mihi] lingua extranea vel obscu- „
Matt. 25. ra, erit mihi [BARBARVS] id est, non intellectus. [SIC & vos, quoniam æmulatores estis spirituum] „
Marc.16. hoc est, appetitores spiritualium munerum spiritus sancti [AD ædificationem ecclesiæ quærite vt abun- „
detis] id est, ad hoc laborate spiritualibus donis impleri, vt aliorum saluti cooperemini, quod est ædifica- „
re ecclesiam. [ETideo qui loquitur lingua] id est, loquendo vtitur dono linguarum [ORET deũ [VT „
Rom.1. interpretetur] id est, vt deus conferat sibi gratiam interpretationis sermonum, vt quæ loquitur, plane in- „
telligat, & aliis euidenter proponat. [Nam si orem lingua]. i. verba orationis sine intellectu pronuncio „
1.Cor.6. [SPIRITVS meus]. i. volũtas [ORAT]. i. ad deũ afficitur, quia ei per charitatẽ vnitur, & cupit adipisci „
Matth.15. quod verba orationis significant, licet sensum in speciali anima non cognoscat. Significatur vero volun- „
1.Cor.6. tas per spiritum, quoniam spiritus vim impulsiuam seu motiuã importat. Impulsio autem seu motio respi
cit voluntatem, cuius est ferri atque impelleremamantem in amatum [MENS autem mea]. i. intellectus, H
[SINE fructu est] hoc est sine contemplatione & delectatione, quæ consistunt in distincta & propria
cognitione eorum quæ per orationem desiguntur. [QVID ergo] est mihi agendum? [ORABO spiri- „
tu] id est, affectu [ORABO & mente]. i. orando deum toto corde, ita vt diligenter attendam, atque at „
denter optabo quod oro. Simili modo [PSALLAM] id est, deum laudabo [SPIRITV, psallã & men „
te.] Ex his patet donum prophetiæ dignius esse dono linguarum, quia per donum prophetiæ orat quis „
Leuit.19. mente & spiritu, intelligit enim quæ dicit: sed per donum linguarum non orat homo nisi in spiritu. [CAE „
terũ si benedixeris]. i. alii bona dixeris, seu benedictionẽ cõtuleris, sicut facit episcopus & sacerdos [SPI- „
RITV] hoc est, non verbis quæ ab aliis intelligantur, sed solum lingua [QVI supplet locum idiotæ]. i. „
dato quod nemo tunc adsit nisi illiteratus & rudis [QVO modo dicet Amen super benedictionem?] „
Matth. 5. hoc est, quomodo tibi respondebit, & consensus ac desiderii verbum tuæ benedictioni adijcietꝰ Non po- „
test hoc facere cum attentione. [QVONIAM quid dicas nescit]. i. sensum tuæ benedictionis non perci- „
pit. [NAM tu quidẽ bene gratias agis deo] ipsum laudando in spiritu. i. cum affectu] Sed alter non ædifi- „
catur]. i. non proficit, non accenditur, nec instruitur in verbis tuis quæ non intelligit, eo quod nõ loque- „
Act.2. ris interpretãdo seu exponendo sermonem. [GRATIAS ago deo meo quod omnium vestrum lingua „
Marc.16. loquor] Data est enim apostolis per donum linguarum, vniuersarum linguarum scientia, quatenus vniuer- „
sis gentibus prædicarent [SED in ecclesia] materiali, & inter fideles [VOLO] potius [QVINQVE] „

A hoc est pauca [VERBA loqui sensu meo] id est cum intellectu perfecto, vt meipsum intelligam, &
„ ab aliis intelligar. [VT & alios instruam,] sicut pertinet ad prædicatorem, [QVAM decem milia ver
borum] loqui, id est quantumcunque verborum multitudinem. Ponit enim determinatum pro indeter-
„ minato, quemadmodum in Daniele legitur, Milia milium ministrabant ei, &c. [IN lingua] dunta- Dan. 7.
„ xat, id est sine intellectu, & aliorum instructione. [FRATRES (mei) nolite pueri effici sensibus] id est Heb. 6.
„ pueris nolite conformari, quantum ad imperfectam eorum cognitionem, ne more puerorum erretis dif
„ cernendo inter bonum & malum, verum & falsum. Scripsum est enim, Puer centum annorum maledi- Esaiæ. 65.
„ cetur, [SED malitia paruuli estote,] hoc est puerorum innocentiam fectemini, sicut & Christus mo- Matth. 18
„ net, Nisi conuerti fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Et Psalmi- Psalm. 18.
„ sta, Testimonium (inquit) domini fidele, sapientiam præstans paruulis. [SENSIBVS autem] id est
„ interioribus actibus intellectibus, [PERFECTI sitis,] vt habeatis sensus exercitatos ad discretionem
„ boni & mali. Quis autem sit sensus perfectus, innuitur per sapientem, qui dicit, Cogitare de sapientia,
„ sensus est consummatus. [IN lege enim,] prout lex omnes scripturas veteris testamenti includit. Sap. 6.
„ [SCRIPTVM est] in Esaia. [QVONIAM in aliis linguis, & aliis labiis] id est non solum in He- Esa. 28.
„ bræo, sed in diuersis linguarum generibus, & insolito modo loquendi, [LOQVAR] per apostolos,
„ [POPVLO huic] Iudæorum, [ET nec sic] id est non propter tam euidēs signum, [EXAVDIENT
B me] id est sermonibus meis acquiescent [DICIT dominus.] Hoc contigisse patet in actibus, vbi in- Act. 2.
„ ducitur quemadmodum apostoli spiritu sancto recepto, loquebantur Iudæis variis linguis, Iudæi ta- Marc. 16.
„ men pro maiori parte permanserunt increduli. Hoc allegat apostolus, vt ostendat Corinthiis, cur non
„ debeant tam inhiantes quærere donum linguarum, quod ipsi ex quadam curiositate magis quærebant
„ quàm gratiam prophetis, ob hoc quòd linguæ in signum sunt infidelibus, ipsi vero iam erant fideles.
„ Vnde concludit, [ITAQVE linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus] id est non propter Heb. 11.
„ necessitatem vel conuersionem credentium, qui sciunt deum omnia posse, nec indigent tali miraculo.
„ Infidelibus vero necessaria fuit nouitas huius miraculi, vt vel sic admonerentur cōuerti ad dominum.
„ [PROPHETIAE autem in signum sunt non infidelibus, sed fidelibus,] quia non proponitur infide-
„ libus, ne margaritæ proiiciantur ante porcos, vel sanctum canibus detur. ¶ Adhuc autem probat Apo Matth. 7.
„ stolus, quòd donum linguarum non sit adeo appetendum, vt donum prophetiæ. [SI ergo vniuersa
„ ecclesia,] hoc est societas fidelium [CONVENIAT in vnum] mente & corpore, [ET omnes] fide- Act. 2.
„ les, [LINGVIS loquantur] diuersis & inelucidatis, [INTRENT autem idiotæ aut infideles,] &
„ audiant vos sic loquentes [NONNE dicent quòd insanitis?] tanquam obsessi, vel arreptitii: cum enim
„ fuerit inter vos tantus tumultus & confusio linguarum, nec vnus intellexerit alium, videmini similes
„ phreneticis, illusis atque amentibus. [SI autem omnes fideles prophetent] id est abdita scripturarum
C exponant, & intellectualiter de secretis conferant, vel diuinitus reuelata dei aliis publice dicant, [IN-
„ TRET autem quis infidelis aut idiota conuincitur ab omnibus] prophetantibus, quod sit in aliquo
„ errore, [DIIVDICATVR] id est damnabilis demonstratur [AB omnibus. Occulta enim cordis
„ eius] videlicet peccata latentia, seu cogitationes iniustæ, [MANIFESTA fiunt] per prophetias illo-
„ rum. [ET ita cadens in faciem] id est se peccatorem agnoscens, pœnitens, & in terra prosternens se,
„ [ADORABIT deum] pro indulgentia & misericordia, [PRONVNTIANS quòd vere deus in vo
„ bis sit] per gratiam specialem. ¶ Deinde pandit Apostolus, quomodo vtendum sit donis linguarum ac
„ prophetiæ, [QVID ergo est fratres?] id est cum prædicta ita se habeant, quid est agendum? [CVM Matth. 9.
„ conuenitis in ecclesiam vnusquisque vestrum] id est aliquis de omni genere cōgregationis vestrę. Vel,
„ vnusquisque vestrum in se, vel in alio sibi per charitatem coniuncto, [PSALMVM habet] id est lau-
„ dem dei cum cantico, [DOCTRINAM habet] moralem, ad alios imbuendos, [APOCALYPSIM
„ (id est reuelationem) habet, linguam habet] id est donum linguarum, [INTERpretationem habet,]
„ hoc est facultatem exponendi scripturas aut linguas. [OMNIA] autem hæc [AD ædificationē fiant]
„ ecclesiæ, id est ordinate & charitatiue, secundū quòd congruit congregationi fidelium. [SIVE lin-
„ gua quis loquitur] id est si aliquis loquendo vtitur dono linguarum, [Secundum duos] fiat talis lo-
„ quutio, [AVT vt multum] sit, fiat secundum [TRES] id est non nisi duo, vel ad maius tres, ita loquā
„ tur, ne tempus expendatur in tali occupatione minus fructuosa in se. Fit at quoque loquutio ista, [ET
D per partes] id est successiue, quantum ad tempus, vt vnus loquatur post alium. Vel diuisim, quantum
„ ad partes populi. Vel intercise, vt post vnam partem loquutionis, sequatur eius expositio, & post aliam
„ partem similiter. Sicut sit quando prædicator prædicat hominibus ignotæ linguæ per interpretem. Id- Neem. 2.
„ eo subditur, [ET vnus interpretetur] id est aliquis sit qui exponat populo quæ dicuntur. [SI autem
„ non fuerit] præsens aliquis [Interpres (id est expositor) taceat in ecclesia,] qui loquitur lingua, quia
„ nullum ædificat, nisi ipsemet interpretetur, [SIBI autem] id est ad suam propriam vtilitatem, [LO-
„ QVATVR] orando [ET deo] id est ad gloriam dei in secreto, vt nullum impediat. [PROPHE-
„ tæ] id est scripturarum expositores siue doctores, [DVO vel tres dicant] id est in ecclesia prædicent
„ ordinate & sigillatim (tot enim sufficiunt) [ET cæteri diiudicent] id est diligenter discernant, ne for- Iob. 6.
„ te aliquid falsitatis commisceatur. [QVOD si aliquid] melius & ignotum ac necessarium [REVE-
„ latum fuerit] per spiritum sanctum, [Sedenti] id est alicui auditori, [PRIOR] prophetans [TA-
„ ceat] dans locum loquendi huic illuminato. [Poterstis enim omnes per singulos] id est figillatim, sci-
„ licet vnus post alium, [Prophetare] id est scripturas sacras diserere, eiusque mysteria declarare, [VT
„ omnes discant,] etiam superiores ab inferioribus, quia non omnia omnibus reuelantur, sed aliqua vni,
„ aliqua alteri, [ET omnes exhortentur] id est verbum exhortationis proponant, quilibet suo loco ac
„ tempore, ne fiat turbatio. [ET spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.] Hoc multi exponunt

de spiritu sancto,qui pluraliter dicitur spiritus,propter diuersitatem donorum suorum.Vel propter plu B
ralitatem prophetarum quos implet.Dicitur autem prophetis subiectus, quia non cogit eos tacere vel
2.Par.36. loqui.Ideo vnus potest alteri cedere.Aptius vero videtur posse intelligi de spiritu rationali,creato vide
Matth.7. licet.Vt spiritus,id est animæ,seu ratio & voluntas prophetarum dicantur eis subiecta, quia prophetæ
non sunt loquuti sicut amentes & insensati,vt voluerunt hæretici,sed sponte & libere loquebantur,ita
quòd sibiipsis poterant imperare & obedire. [NON enim est dissensionis] id est discordiæ [DEVS]
1.Tim.2. author vel approbator, [SED pacis.] Ideo vult vt vnus alteri cedat, [SICVT in omnibus ecclesiis
sanctorum doceo] per meipsum & discipulos meos,& per epistolas meas. ¶ Et quia iam dixit Apostolus,Potestis omnes prophetare,ne hoc de vtroque sexu intelligatur,subiecit. [MVLIERES in eccle-
siis taceant] id est nec prophetare,id est docere,nec loqui linguis præsumant. [NON enim permitti-
Gen.3. tur eis] aliqua authoritate, [LOQVI]in ecclesia,nisi secrete orando, [SED] præcipitur eis [SVBIECTAS esse viris,sicut & lex dicit] in Genesi, Sub viri potestate eris,& ipse dominabitur tui. [SI
quid autem volunt discere,domi viros suos interrogent,] vt instruantur,non in ecclesia. [TVRPE est enim] id est inhonestum ac indecens, [MVLIEREM loqui in ecclesia.] Primo,quoniam mulieri-
bus conuenit verecundia ac subiectio:docere autem pertinet ad eminentiorem. Secundo,quoniam ra-
Eccl.9. tio naturaliter debilior est in fœmina, quàm in viro. Tertio, ne ex sermocinatione mulieris concitetur
libido virorum.Colloquium enim illius quasi ignis exardescit. ¶ Insuper increpantur Corinthiorum F
rebelles,qui in aliquibus præsumpserunt mutare ordinationes apostoli.Ne ergo & huic ordinationi de
silentio mulierum resistere audeant,dicitur eis, [AN à vobis verbum dei processit?] id est non vtique
à vobis ortum sumpsit prædicatio euangelica, sed à nobis. Idcirco tenemini acquiescere nostris statu-
tis. [AN in vos solos peruenit?] hoc est, non vobis tantum, fed aliis multis annuntiata & infusa est
Christi doctrina.Ideo conformetis vos aliis,& implete quod dico, [SI quis videtur propheta esse,aut
spiritualis] id est qui verè prophetat,exponendo scripturarum mysteria,vel prædicendo futura, [COGNOSCAT] id est spirituaiiter pensèt, [QVAE scribo vobis,quoniam domini sunt mandata] id est
ex diuina inspiratione à me prolata,non ex proprio corde conficta. [SI quis autem ignorat] ista quæ
scire tenetur, [IGNORABITVR] id est à deo non cognoscetur notitia approbationis: sicut nec illi
Luc.13. quibus dicitur,Nescio vos vnde sitis. [ITAQVE fratres,æmulamini] id est desiderate, [PROPHETARE] secundum sensum iam sæpe prædictum, [ET loqui linguis] id est vti dono linguarum.
[NOLITE prohibere] eos qui possunt sic loqui, quanuis melius sit prophetare. [OMNIA autem]
quæ fiunt inter vos, [HONESTE] hoc est,virtuose, [ET secundum ordinem] id est ordinate, [FI-
Dionys. ANT in vobis] vt nihil reprehensibile in actibus vestris appareat, & cum debitis circumstantiis cuncta agantur.Optimum enim in rebus est ordo.Et peccatum non est nisi necessus ab ordine.

G

CAP. XV. [NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium.]

ARTICVLVS XV.

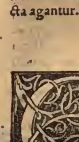

OMpleto tractatu de sacramentis & gratiis, nunc agit de resurrectione mortuorum.De qua primo recte instructi fuerunt Corinthii ab Apostolo, postmodum vero cum recessisset Apostolus,à peruersis infecta est fides illorum de resur-
1.Tim.4. rectione futura.Itaque ait, [NOTVM autem vobis facio fratres] id est ad memoriam reuoco, clariusque expono, [EVANGELIVM quod prædicaui vobis] id est bonam annuntiationem de Christo, quod euangelium, [ET accepistis] ad-
hibendo fidem euangelicæ prædicationi, [IN quo & statis] habendo intellectum erectum ad deum in veritate euangelicæ legis, voluntatem quoque à ruina pecca-
ti eleuatam, [PER quod & saluamini] credendo testimoniis euangelii,eiusque obediendo præceptis.
Et hoc vtique sic est, [QVA ratione prædicauerim vobis, si retinetis] id est si diligenter recolitis,
[QVA ratione] hoc est,quo fine,qua spe,seu quo argumento [PRAEDICAVERIM vobis] euangelium Christi. Prædicaui enim vobis ad hunc finem, id est propter hanc spem, vt consequamini vitam æternam.Argumentum quoq; quo probaui resurrectionem futuram,fuit resurrectio Christi.Hæc autem retinetis,& per euangelium istud saluamini, [NISI] id est si non [FRVSTRA] & inaniter H
[CREDIDISTIS.Tradidi enim] hoc est,prædicaui, [VOBIS in primis] id est inter præcipua pú-
cta,quæ docui,prædicaui(inquam) testimonium fidei, [QVOD & accepi]id est per diuinà reuelatio
nem cognoui(non excogitaui) [QVONIAM Christus mortuus est] id est occisus [EST pro pecca-
Thren.6. tis nostris] tollendis, [SECVNDVM scripturas] Scriptum est enim in Threnis, Spiritus oris nostri
Esa.35. Christus dominus,captus est in peccatis nostris.Et in Esaia,Ipse autem vulneratus est propter iniqui-
Esa.11. tates nostras &c. [ET quia sepultus est,& quia resurrexit tertia die secundum scripturas] De sepul-
Esa.53. tura,quippe Esaias prædixit,Et erit sepulchrum eius gloriosum. Item, Dabit impios pro sepultura,&
Osee.6. diuites pro morte sua. De resurrectione quoque ait Oseas, Viuificabit nos post duos dies, in die
Soph.3. tertia suscitabit nos.Et Sophonias,Expecta me dicit dominus,in die resurrectionis meæ in futurum.
[ET quia visus est Cæphæ] id est Petro.Quanuis locus huius apparitionis ignoretur,creditur tamen
Iohan.26 facta quando Petrus à monumento recessit in die resurrectionis, quando videlicet Maria Magdalena
dixit se Christum vidisse. [ET post hæc] visus est [vndecim] Apostolis in conclaui Thoma præsente [DEINDE visus est plus quàm quingentis fratribus] id est discipulis, [SIMVL,ex quibus multi manent]hoc est in corpore viuunt [VSQVE adhuc,quidam autem dormierunt] somno beatæ mortis
in domino.De hac visione nullus Euangelistarum scribit. [DEINDE visus est]seorsum [IACOBO] mi
Apoc.14. nori fratri domini,primo Hierosolymorum episcopo.De hac apparitione non loquitur euangelium.

A [Deinde visus est Apostolis omnibus] in die ascensionis. [Nouissime autem omnium] Prædictorũ, Act. 9.
" videlicet post ascentionem & spiritus sancti missionem, [TANQVAM abortiuo, visus est mihi] proficiscenti Damascum. Abortiuum autem vocatur proles quæ erat extra debitum congruum tempus nascitur, vel cum violentia de ventre educitur, vel ad debitam quantitatem non peruenit. Ideo propter tria comparat se Apostolus abortiuo. Primo, quoniam alii Apostoli ante missionem paracleti sunt renati, ipse poste⁹ ab Anania. Secundo, quia cum quadam coactione conuersus est scilicet per errorem & minas. Tertio, quia aliis Apostolis minor fuit, consideratione vitæ præteritæ, quando persecutus est
" Christianos. Ideo subdit, [EGO enim sum minimus Apostolorum.] Non simpliciter, sed quantum ad aliquid, vtpotè quia vltimo ad apostolatum vocatus est. Hoc modo Iacobus Alphæi frater domini, dictus est minor, respectu Iacobi filii Zebedæi, non sanctitate aut dignitate, sed quia vocatione posterior.
" Iterum, minimus sum Apostolorum, ratione præteritorum malorum, [QVI non sum dignus vocari
" Apostolus] per respectum ad merita mea præcedentia, [QVONIAM persequutus sum ecclesiã dei]
" viros ac mulieres ad iudicium pertrahens, quod alii Apostoli nunquam fecerunt. [GRATIA autem Ibidem.
" dei] gratum faciente, & gratis data, non propriis viribus aut meritis, [SVM id quod sum] in esse supernaturali & spirituali, per gratiam enim gratum facientem habeo esse deiforme, & deo acceptum
B quoad vltimum finem. Per gratiam vero gratis datam, sum Apostolus, propheta, doctor, interpres, signorum patrator, [ET gratia eius in me vacua] hoc est, infructuosa, [NON fuit, sed abundantius illis omnibus laborauit] id est cunctis Apostolis, scilicet quolibet eorum seorsum, non plus omnibus simul acceptis. Nullus enim Apostolorum tanta spatia percurrisse, tot populis prædicasse, tot persecutiones legitur pertulisse vt Paulus, nec aliquis eorum sic proprijs manibus victum quæsiuit, vt ipse.
" ¶Sed ne ista videatur iactãter dixisse, subiecit. [NON autem ego] sic laboraui propria potestate, vel 1. Cor. 11.
" tanquam principalis causa operum bonorum, [SED gratia dei mecum] scilicet cooperata & auxilia est mihi, fuitque principalior causa bonorum, quàm ego seu mea natura. Gratia enim se habet ad liberum arbitrium, vt sessor ad equum. [SIVE enim ego, siue illi] id est tã ego quàm & cæteri apostoli,
" [SIC prædicauimus] videlicet Christum resurrexisse, vel nos per eius gratiam operari [ET sic credi
" distis] sicut euangelizauimus vobis. ¶Præterea, ex resurrectione Christi capitis nostri ostendit Aposto
" lus generalem resurrectionem futuram. [SI autem] id est quia [CHRISTVS prædicatur] à veris
" Apostolis, [QVOD resurrexit à mortuis, quomodo quidam] hæretici [DICVNT in vobis] id est
" inter vos, [QVONIAM resurrectio mortuorum] corporalis & vniuersalis, [NON est?] credendo vi
" delicet futura. [SI autem resurrectio mortuorum non est] futura, sequitur ꝙ [NEQVE Christus re-
" surrexit] Eadem quippe ratio est de capite, & de membris. [SI autem Christus non resurrexit] vera-
" citer, sed phantastice, sicut dixerunt hæretici scilicet Marciani & Marcionitæ, qui Christi incarnatio-
C nem dixerunt fuisse phantasticam, quos sequutus est immundissimus Manichæus, [INANIS est] er-
" go, id est infructuosa, vana & falsa est, [PRAEDICATIO nostra] quę asserit Christum resurrexisse.
" Simili ratione, [INANIS est & fides vestra] catholica. [INVENIMVR autem] id est si ita est, vt
" dicunt hæretici, nos Apostoli esse probamur, [ET] sumus [FALSI testes dei] hoc est, mendaciter te
" stantes de deo, [quoniam testimonium diximus aduersus deum] id est contra veritatem, & voluntatem, dei, videlicet, [QVOD suscitauerit Christum] à morte [QVEM non suscitauit] id est quem se- Matth. 28.
" quitur non esse suscitatũ à deo, [SI mortui non resurgent. Nã si mortui non resurgent, neq; Christus Marc. 12.
" resurrexit] qui ad hoc incarnatus & passus est, ideoq; surrexit, vt nos ad immortalem vitam educeret.
" [QVOD si Christus non resurrexit, vana est fides vestra] quia non potest vos ad vltimũ finẽ, seu verã se
" licitatẽ perducere. [ADHVC enim] scilicet post baptismi, ac fidei receptionẽ, [ESTIS in peccatis
" vestris] præteritis, sicut & ante, secundũ eos qui Christi resurrectionẽ non profitentur. Fides etenim va
na, & baptismus falsum repræsentans, non tollunt peccata. Baptismus autẽ Christi sepulturã, ac resurrectionẽ repræsentat, vt dictũ est ad Romanos. Si ergo Christus non resurrexit, fides vestra inanis est, & Rom. 6.
" baptismus falsa significat. Non ergo tollũtur vestra peccata per fidẽ atq; baptismũ. [ERGO & qui dor
" miunt in Christo] id est in fide Christi defuncti sunt, [Perierũt] id est dãnati sunt, eo quod in fide ina
" ni & pristinis vitiis sint defuncti. ¶Deinde ponit aliã rationẽ resurrectionis futuræ. [SI in hac vita tã
" tũ in Christo sperãces sumus] id est si solũ confidimus per Christũ consequi bona in hac vita præsenti,
D " & non potius vitã æternã in anima & corpore, [MISERABILIORES] id est infeliciores, [Sumus
" omnibus hominibus] (non Christianis) qui in hac vita præsenti suis fruuntur deliciis. Nos vero nec in
" præsenti, nec in futuro gaudebimus, imò tanto miserabiliores ẽssemus, quanto grauiora plura propter fi EPIST.
" dẽ & Christũ sustineremus. [Nunc autẽ] id est ne prædicta inconuenientia cõcedantur, veritas ita se ha
" bet, videlicet quod [Christus resurrexit à mortuis] qui est, [Primitiæ] id est primitiuus vel primus,
" [Dormientiũ] hoc est, mortuorũ. Qui dormiẽtes dicũtur, quoniam Christo iubẽte facilitet & integrè
" quasi de somno reducentur ad vitã. Horũ dicitur Christus primitiæ, quoniã primus tẽpore, & propriã
" virtute surrexit, loquẽdo de dormiẽtibus in fine ꝛculi suscitãdis. Aliqui tamẽ pauci ante Christũ surre-
" xerunt, quorũ ipsemet tres suscitauit. Vnde de Christo legitur in Apocalypsi, Qui est testis fidelis, pri- Matth. 9.
" mogenitus mortuorũ. [Quandoquidẽ per hominẽ] scilicet Adã primũ nostrũ parẽte, [MORS] natu Lucæ. 7.
" ræ & culpæ ingressa est genus humanũ, propter originale peccatũ illius, [ET per hominẽ] id est Chri Iohan. 11.
" stũ, hoc est, merito passionis eius erit, [Resurrectio mortuorũ] qui immutabũtur. Potentior est enim Apoc. 1.
" Christus ad reparandum, q̃ Adã ad destruendũ. [ET sicut in Adam] id est in præuaricatione Adæ, Gen 3.
" [Omnes moriũtur] incurrẽdo originale peccatũ, & moriẽdi necessitatẽ, eõ ꝙ peccatũ illius traducatur Sap. 11.
" in posteros: [ITA & in Christo] id est virtute & merito Christi, [OMNES viuificabuntur] in resur Iohan. 5.
" rectione futura, & vitã glorię cõsequentur omnes electi, imo meritũ Christi omnino in se sufficiens est,

vt omnes simpliciter per ipsum beatã resurrectionẽ sortiãtur. ¶Porro,quod impũ resurgẽt, nõ erit me E
Iohan.12. rito Christi,sed diuina eius virtute. Apostolus autẽ nunc loqui videtur de omnibus electis, qui merito
Dan.7. Christi beatã immortalitatẽ adipiscẽtur,de quibus & Christus dixit,Omnia trahã ad meipsum.Daniel
FINIS. propheta quoq;,,Omnes(inquit)populi,tribus & linguæ seruiẽt ei- [Vnusquisq; autẽ in suo ordine].i. „
in soo gradu & dignitate secundũ exigeotiã meritorũ suorũ resurget,vt Apostolus in ordine Apostolo „
rũ,martyr in ordine martyrũ. ¶Deinde exponit hunc ordinẽ. [Primitiæ Christus] hoc est,omniũ re „
surgentiũ in finali iudicio primus tẽpore,& summos dignitate est Christus,qui prior surrexit,vt fidẽ & „
spẽ faceret,formãq; præheret credẽtibus, [Deinde]in fine seculi suscitabũtur, [Hi qui sunt Christi] „
hoc est,fideles,electi,vtpote [Qui io aduentũ eius crediderunt]id est in Christũ venturũ ad faciendam „
1.Thes.4. voiuersalẽ remunerationẽ.Isti resurgent Christo posteriores tẽpore,& inferiores dignitate.Resurgent
etiã ante eos qui nõ suot Christi,id est ante infideles & reprobos,nõ ordine tẽporis,sed dignitatis.Re-
Apoc.10. surrectio enim erit in momẽto. [Deinde]id est resurrectione cõpleta,erit [FINIS]huius mũdi,qoia „
tunc species generaliũ esse cessabũt,& status mundi mutabitur.Erit quoq; tũc finis,id est consummatio
seu plena perfectio electorum,qui tunc in anima & corpore glorificahuntur, [Cum] Christus homo „
[Tradiderit] Hoc est,obtulerit,seu præsentauerit, [Regnum,] militantis ecclesiæ,id est electos, fide- „
les,io qoibus Christus iotcrim regnat per fidẽ,regens eos per gratiã.Hoc regnũ offeret & præsentabit
Saluator, [Deo & patri] id est patri æterno,tanq elegantissimã prædã de antiqui hostis manu excus- „
sam,atq; de vinculis mortis æternæ suo preciosissimo sanguine liberatã. Dicitur aotẽ Christus hoc re- F
gnũ patri sic præsentare,quia adducit electos ad summi cœli palariũ,io quo habitat deus pater :ponet-
q; eos illic io cõspectu patris,nõ vt pater incipiat eos iospicere,sed vt ipsi eũ per speciẽ contẽplari inci
Psalm.41 piant.Iuxta quẽ modũ ait Psalmista,Quãdo veniã & apparebo ante cõspectũ dei?Vel sic, Cũ Christus
Psalm.22. tradiderit,id est dederit regnũ prædictũ patri,videlicet vt pater in electis regnet, cosq; regat guberna-
tione cõpleta,puta per glorioſam fruitionẽ,& confirmationẽ eorũ io bono,quos modo regit guberna-
tione incõpleta per gratiã viæ amissibilẽ,quę tamen imperfectio est ex parte nostri,qui sępe peccamus,
non recte tendentes ad vltimũ fioẽ.Viatores enim reguntur à deo per hoc quod diriguntur in vltimũ fi
nẽ,sed hæc gubernatio noo excludit omne malũ.Cõprehensores vero reguntor à deo per hoc,quod io
ipso vltimo fine immohiliter conseruantur.Vt ergo pater hoc modo regnet in ipsis fidelibus, Christus
dat eos patri.¶Deniq; dat eos patri,non quasi nõ sint patris,imo à patre dari sunt Christo,iuxta illud
Psalm.2. in Psalmo,Postula à me,& dabo tibi gentes.Et alibi ipse Christus,Omne(inquit)qood dat mihi pater,
Iohan.6. ad me veniet.Alibi quoq; apertius loquitur patri,Tui(inquiens)erãt,& tu mihi eos dedisti.Quomodo
Iohan.17. ergo dat Christus eos patri,nisi secundũ manifestationẽ? Nunc enim ignorstur, qui amore sint digni:
Eccl.9. sed tunc Christus manifestabit qui ad patrẽ pertioeant,dicens electis,Venite benedicti patris mei.Hoc
Matth.25 modo & nos damus aliqua deo,prout Dauid testatur,Tna domine sunt omnia,& quæ de manu tua ac G
1.Par.29. cepimus,dedimus tibi.Per hoc autẽ, quod Christus dicitur tradere regnũ deo patri,non est intelligen-
dũ quod tollat,vel adimat illud sibi,aut sancto spiritui.Vna nanq; diuina persona expressa,singulæ dã
tur intelligi,vbi nõ obuiat relatiua distioctio.Itaq; finis erit. [Cum euacuauerit] id est cessare fecerit „
Christus, [Omnem priocipatũ,& poreſtatem & virtutẽ] hoc est,vniuersos gradus prælationũ,ange- „
lorũ,dæmonũ & hominũ.quia(vt dicit glossa)q̃diu durat hic mundus,angeli angelis, dæmones dæmo
nibus,& homines hominibus præsunt,ad vtilitatẽ,vel deceptionẽ viuentiũ. sed omnibus collectis, iam
omnis cessabit prælatio,quooiã vltra nõ erit necessaria.Ideo hanc prælationẽ dicitur Christus euacua
re,quia omnes suos exaltabit in regno,tanto vnũquẽq; sublimius,quanto iam amplius humiliatur.Vel,
Cũ euacuauerit omnem principatũ,hoc est,manifestauerit nollã creaturarũ habuisse aliquid horũ nisi
à deo.¶Sed cũ ordo angelorũ in prælatione cõsistat,& inter cæteros ordines hi tres cõputẽtur,videli-
cet principatus,potestates,virtutes,quæri potest,quomodo angelorũ euacuẽtur prælatio, principatus,
Thomas. potestas,& virtus.Et respondendum secundum Thomam in prima parte , quod io ordinibus angelo-
rum duo pensantur,videlicet,distinctio seu gradus perfectiooum secundum differeotiã naturæ & gra-
tię,& quantum ad hoc ordines angelorum nonquam cessabunt,quia natura eorum non corrumpetur,
nec gratia auferetur.Secundo,consideratur io ordinibus angelorum exequutio officiorum.Hęc autem
exequutio post diẽ iudicii cessabit, secundũ quod ordinatur ad reductiooẽ hominũ ad suũ principium
creatiuũ. Manebit vero prout consistit in coosequutione vltimi finis seu adoptione beatificæ fruitio-
nis,nã actiones hierarchiæ manebunt post diẽ iudicii in beatis,non propter oooam influentiã,sed pro H
pter conseruationem perfectionis influxæ. Sicut enim inferiores angeli à superioribus illustrantur , sic
inferiorum cognitio talis à superiorũ illuminatione dependet,non solũ quantũ ad receptiooẽ,sed etiam
quantum ad conseruationem. Homines quoq; qui angelorum ministerio ad beatitudinem perducun-
tur,aliquam illuminationem habebunt per angelorum officia.Hæc est responsio sancti Thomæ,quæ li
cet probabilis sit,authoritatẽ tamen noo habet secundũ aliquos,saltẽ in multis.¶Porrò de dęmonibus
aliqui dicunt , quòd post diem iudicii non cruciabunt homines , sed omnes simul tam dæmones q̃ ho-
mines reprobi,vno igne,oon tameo æqualiter punientur.Quanuis autem commuoiter dicant exposi-
tores aliqui, per principatus designari maiores, per potestates vero medios, & per virtutes inferiores,
tam in angelis quàm hominibus,& sno modo in dæmonibus, ita quod Apostolus enumerando incipit
Dionysi⁹. à superioribus: documentis tamen diuini & magni Dionysii potius consonare videtur,vt dicamus op
posito modo,ita quòd enomerario Apostoli incepit ab inferiori videlicet à principatibus, per quos in-
telliguntur inferiores:per potestates,medii:per virtutes autem, superiores. Dionysius enim io libro de
principatu angelico ponit virtutes ante potestates ac priocipatus.Nam principatus ponit in summo or
dine infimæ hierarchiæ,potestates vero in infimo ordine secundæ hierarchiæ,virtutes autem in medio

A ordine huius hierarchiæ. [OPORTET autem] vt impleantur scripturæ, [REGNARE] videlicet Christ-
„ stũ [REGNARE] iã per fidẽ in ecclesia militante. Iuxta illud, Dabit illi dominus deus sedem Dauid Lucæ.1.
„ patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternũ, [DONEC ponat] ipse Christus diuina sua virtute
[OMNES inimicos] id est aduersarios suos incredulos & peruersos, [SVB pedibus eius] id est sob
„ suæ potestatis plenaria subiectione, quod erit in die iudicii, quãdo implebitur illud propheticũ, Ad eũ Esaię.45.
„ venient, & cõfundentur omnes qui repugnãt ei. Interim ergo durabit status ecclesiæ, & regimen Christi in ea. Hęc dictio, Donec, sumitur hic inclusiue non exclusiue. Nõ enim Christus regnare cessabit, cũ
„ fuerint sibi omnes subiecti: sed si interim regnat, certius est quod postmodũ regnabit. Simili modo su-
„ mitur in Psalmo, cũ dicitur, Deus ne derelinquas me, donec annunciẽ brachiũ tuũ [NOVISSIMEAM Psal.70.
„ tẽ] quãdo videlicet in die nouissimo mortale hoc induerit immortalitatem, [INIMICA destruetur
„ mors] id est mors quã naturaliter abhorremus, & quæ nostræ vitæ aduersatur. ¶ Quod autẽ Christus
„ ponet inimicos omnes sub pedibus, hinc cõstat, [OMNIA enim] cœlestia, terrestria, & infernalia. Psalm.8.
„ [SVBIECIT] pater [SVB pedibus eius] scilicet Christi. Vnde ipse ait, Data est mihi omnis potestas Heb.2.
„ in cœlo & in terra. [CVM autẽ dicat] scriptura [OMNIA subiecta sunt ei] scilicet Christo à patre, Matt.28.
„ intelligendũ est hoc, [SINE dubio præter eũ] id est præter patrẽ, [QVI subiecit ei omnia] scilicet
„ Christo. [CVM autẽ subiecta fuerint illi] id est Christo, [OMNIA] quãdo videlicet omnes aduersã Psalm.81.
B rii eius fuerint ei plene subiecti, & cũctis fidelibus & infidelibus manifestatũ fuerit Christũ dominũ esse Deut.10.
„ vniuersorũ, quãdo peruersi per experientiã suæ dãnationis sciẽt Christũ esse dominũ omniũ. [TVNC
„ ipse filius subiectus erit ei] i. patri, [QVI tibi] i. filio, [SVBIECTA oĩa] creata. Erit autẽ Christus
secũdũ formã serui patri subiectus: nõ qđ modo nũ sit subiect⁹, sed quia tũc corpore suo mystico mani-
„ festabitur, subditus patri corã vniuersis electis, [VT sit deus] pater, vel Christus secũdũ diuinã naturã,
„ [OMNIA] causaliter, obiectiue seu fruitiue, [IN omnibus] cõprehensoribus. Quicquid enim amari
possit vel appeti, habẽt in deo, & deus est causa totius beatitudinis electorũ, qui nihil quærunt aut dili-
gũt nisi deũ, & alia in deo propter deũ, & secũdũ deũ. Deus quippe est vnũ illud, quod solũ necessariũ Luc.10.
est, io quo est omniũ bonorũ ac pulchrorũ ac desiderabiliũ plenitudo immẽsa. qui solus quietat rationa Rom.5.
„ lis creaturæ affectũ. ¶ Præterea, redit Apostolus ad probãdũ generalẽ resurrectionẽ futurã. [Alioquin]
i. si mortui nõ resurgẽt, [QVID faciẽt qui baptizãtur] hoc est, lachrymis pœnitentię seu aquis afflic-
tionũ perfundũtur, [PRO mortuis] i. pro remissione peccatorũ mortuis impẽdẽda, [SI omnino mor
tui nõ resurgũt?] Q. d. inanis esset labor eorũ, sicut habetur de Iuda, Quod nisi eos qui ceciderãt resur- 2.Mac.12
recturos sperares, supfluũ videretur, & vanũ orare pro mortuis ¶ Sed posset quis instare & dicere, quod
licet corpora suscitãda nõ essent, animæ tamẽ præmio donarẽtur, sicut & nũc ante resurrectionẽ. Pium
ergo & vtile esset pro defunctis, hoc modo baptizari ac deprecari propter animas liberãdas de pœnis,
C q̃uis corpora oonq̃ resurgerẽt. Et respõdẽdũ q̃ tunc nõ esset tã vtile sicuti modo. [VT quid baptizan-
„ tur] viui, iuxta sensum prædictũ [PRO illis?] defunctis? Est ergo baptismus afflictionis, de qua in Euã
gelio dicit Saluator, Ego baptismo habeo baptizari. Vel sic, Quid facient qui baptizantur, pro mor- Luc.12
„ tuis? id est pro peccatis suis delendis, vel seipsis spiritualiter mortificandis, ad similitudinem mortis do
„ mini Saluatoris? Q. d. Inaniter baptizantur cum non sint vitam habituri. [VT quid] id est quo fructu,
[ET nos] Apostoli, prędicatores & martyres Christi [PERICLITAMVR] id est pericula patimur, Rom.8.
imo & mortificamor, vel ad supplicia ducimur, [OMNI hora?] id est assidue? [QVOTIDIE enim
morior] i. granibus tribulationibus afficior, & hoc verũ esse iuro, [PER gloriã vestrã fratres] id est per
beatitudinem vobis paratam in cœlo. Vel, propter gloriam vestram, id est ad hoc vt vos gloriã merea-
„ mini sempiternã. [QVAM habeo] per certissimã expectationem, & propinquam potentiam. [IN
Christo Iesu domino nostro] id est virtute & gratia, ac merito Christi, vel per cõtemplationem ipsius.

PROSEQVITVR huius cap. ab eo loco, [SI SECVNDVM hominem ad bestias pugnaui Ephesi.] ARTIC. XVI.

„ RVRsus ostẽdit Apostol⁹ resurrectionẽ futurã, quoniã aliàs infructuosa fuisset disputatio sua cõtra
D infideles. Air enim, [SI secũdũ hominẽ] i. secũdũ rationis processũ, [A O bestias] i. cõtra ho
„ mines bestiales, resurrectionẽ negãtes, [PVGNAVI] i. aerirer disputaui. [EPHESI] i. in citi
tate Ephesina, (Sumitur aũt, si, pro quiã) [QVID mihi prodest?] disputatio illa, [SI mortui
„ nõ resurgũt?] Imo si mortui nõ resurgũt, [MANDVCEMVS & bibamus] i. gulæ & voluptatib⁹ insi-
stamus, [CRAS enim] hoc est, in breui, [MORIEMVR] & nulla erit retributio alia. Hoc de Esaia Esa.22.
sumptũ est, quod illic dicitur in persona desperatiũ Iudæorũ, & cõuenit in hos qui nõ putãt vitã post
hanc vitã, propter quod voluptatibus se exponũt vt pecora. In quorũ persona dicit Sapiẽs, Vmbrę trãsi Sap.2.
-tus est tẽpus nostrũ, & post hoc erimus tanq̃ nõ fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt. Sed
„ ne talibus credamus monet Apostolus, [NOLITE seduci] i. non permittatis vos ab aliquo decipi.
„ [CORRVMPVNT enim mores bonos] hoc est, actus morales seu habitus virtuosos, [COLLoquia
mala] maxime hæreticorũ atq; carnalũ. [EVIGILATE iusti] à somno pigritiæ: & estote soliciti, Eph.5.
[ET nolite peccare. Ignorantiã enim dei quidã habent,] hoc est, diuina scientia, puta notitia fidei di-
uinitus reuelatæ aliqui carent. Illi scilicet negãt resurrectionẽ futurã. [AD reuerentiã] id est, ad verecũ
diam, [VOBIS loquor] vt erubescatis de hoc quod inter vos est error de resurrectione mortuorum.
Nam & error atque defectus inferiorum redundat, & cedit in confusionem superiorum. Vnde verecun
dum est iustis & doctis, præsertim prælatis, quod inferiorum errores & vitia non extirpant. ¶ Deinde
ostenditur resurrectio mortuorum possibilis per exempla naturæ, ponitque verba perfidorum, subiun-
„ gens. [SED dicit] infideliter interrogando, [ALIQVIS] ignorans deum. [QVOMODO] id est
quo ordine; qua virtute, quo modo & specie, [RESVRGVNT mortui, quali autẽ corpore venient?]

id est si resurgent, quale corpus habebunt, redeundo ad vitam corpoream, scilicet mortale an immortale? Huic respondet Apostolus, [INSIPIENS] qui diuinam virtutem & opera naturæ non pensas, [TV quod seminas, non viuificatur] id est granum quod mittis in terram non vegetatur seu creseit, [NISI prius moriatur] id est resoluatur & putrefiat. Vnde asserit Christus, Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet. [ET quod seminas, non corpus quod futurum est] id est quod exurget de terra, [SEMINAS] id est non herbam, stipulam, paleam, vel tã multiplex granum, sicut de terra nascetur. [SED] seminas [NVDVM] id est purum ac solum [GRANVM] vtputa tritici, [AVT alicuius cæterorum] seminum. [DEVS autem dat] per iosluentiã causarũ secundarũ, [ILLI] grano seminato, seu nascituro, [CORPVS] cum arista & palea, [SICVT vult] id est liberè instituit. Opus enim naturæ ac intelligentiæ est opus causæ primæ. [ET vnicuiq; seminum] dat deus [PROPRIVM corpus] hoc est, corpus suæ speciei conueniens. Quemadmodũ ergo nudum granum seminatur, deiq; nutu vestitũ ac multiplicatum resurgit, sic mortuus diuina virtute potitur viuere, atq; in corpore meliorato resurgere. ¶ Deinde Apostolus manifestat differentiã corporũ resurgentiũ, quantum ad dignitatem & gloriam, secundũ exigentiam meritorũ. [NON omnis caro eadem caro] id est non omnia animalia habent corpus eiusdem rationis, dignitatis, ac dispositionis, sed iuxta diuersitatem formarũ substantialium requiritur diuersitas materierũ, forma nanq; est finis materiæ, sed iuxta diuersitatem finiũ, diuersificantur & media. Ideo subditur, [SED alia] id est alterius dispositionis est, [CARO hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium] Sumitur vero caro hoc loco cõmuniter, pro corpore animato, sensitiuo. Strictius vero eam sumẽdo dicuntur. Carthusien. (quorum & ego vnus sum, vtinam digne) non comedere carnes, [ET] quædam sunt [CORPORA cœlestia] vt orbes ac sydera, [ET] sunt [CORPORA terrestria] vt saxa & arbores. ¶ Subditur autem de differẽtia corporum, posteaq; dictũ est de differentia carnium, quoniam corpus cõmunius est q̃ caro. [SED alia quidem] est [CORLESTIVM] corporum [GLORIA] id est perfectio, ornatus seu pulchritudo. [ALIA autem terrestriũ] Nec solũ hæc corpora inter se distãt, sed corpora quoq; cœlestia inter se differunt, nam [ALIA] scilicet maior [EST claritas solis, alia claritas lunæ] videlicet minor quàm illa, [ET alia claritas stellarum] Hoc videmus ad oculum. [STELLA enim] alia [DIFFERT in claritate] quoniã maior est lux vnius q̃ alterius. [SIC & resurrectio mortuorũ] distincta erit, quantum ad gloriã corporũ suscitandorũ, non quantũ ad veritatem naturæ eorũ. Omnia erũt enim eiusdẽ naturæ seu speciei, sicuti & modo, sed dignitas præmiorũ erit diuersa. ¶ Porrò exemplũ Apostoli magis consonat opinioni dicentiũ materiam primam in omnibus corporibus esse eiusdẽ rationis, q̃ eorum qui ponunt eam distinguendam specifice. ¶ Deinde ponuntur dotes corporũ glorificandorũ. [SEMINATVR in corruptione] id est corpus humanũ eõcipitur, generatur, & more seminis sub terra humatur corruptibile seu corruptum, [SVRGET in incorruptione] id est in resurrectione erit incorruptibile per dotẽ impassibilitatis. Simili modo iã. [SEMINATVR in ignobilitate] id est vile atq; obscurũ, [SVRGET in gloria] id est resurgẽdo recipiet claritatẽ, vt sit gloriosum ac nobile, [Seminatur in infirmitate] i. fragilitate & infirmitate ad motum habens. corpus enim quod corrũpitur, aggrauat animam, [SVRGET in virtute] id est surgendo habebit facillimã mobilitatẽ iuxta animæ voluntatem, per dotem agilitatis. [Seminatur corpus animale] i. grossum & alimoniis indigẽs, atq; corporibus aliorum animaliũ simile. [SVRGET spirituale] corpus. i. subtile ac spiritui simile, quantũ ad aliquas proprietates, nõ tamen ita subtile vt exeat limites suæ naturæ. Erit enim palpabile atq; visibile carnem habens & ossa, sicut & Christus in semetipso ostendisse scribitur. Hæ ergo sunt quatuor dotes corporum beatorũ, quæ erũt in corporibus quodãmodo ex redundãtia beatitudinis animæ ad corpus, sicut in epistola ad Dioscorũ tãgit Augustinus. Ex hoc enim quod anima fruitiue deo vnitur, quatuor bona cõsequitur, videlicet internæ lucis splendidissimã claritatẽ, & ex hoc redũdat in corpus claritas copiosa, tanto abũdantior, quãto maior est gloria animæ. Fulgebũt enim iusti sicut sol. Secũdo, consequitur anima omniũ desideriorũ suorũ plenã quietationẽ. Ex quo redũdat in corpus agilitas, seu mobilitatis velocitas. Iã enim corpus infirmũ est, quoniã desiderio animæ satisfacere nequit in executiõe motus & operationis, tũc vero mouebitur iuxta desiderii ac imperiũ animæ, nõ tamẽ in instãti. Propterea scriptũ est, Fulgebũt iusti, & taoq̃ scintillæ in arũdineto discurrẽt. Tertio, cõsequitur anima omnis mali remotionẽ, & ex hoc redũdat in corpus impassibilitas. Quarto cõsequitur anima maximã deiformitatẽ. Iuxta illud Iohánis, Similes ei erimus, quia videbimꝰ eũ sicuti est. Et ex hoc redũdat in corpus spiritualitas seu subtilitas. ¶ Deniq; sicut maior erit beatitudo animarũ, q̃ esset naturalis felicitas angelorum, sicut erit maior perfectio corporũ glorificatorũ, q̃ sit perfectio cælestiũ corporũ: ita q̃ claritas, agilitas, impassibilitas, atq; subtilitas maior, seu dignior futura erit in illis, q̃ in cœlestibus corporibus. In præsenti quoq; vita habet corpus ab anima quatuor proportionabiliter ad prædicta, videlicet existentiam, pulchritudinẽ, conseruationem, & motum. ¶ Quod autem corpus resurget spirituale, probat Apostolus, [Sit est] id est quia iã est [CORPVS animale] secundũ sensum prædictũ, [ET] hoc est, aliquãdo erit in oobis, & iã in aliquibus est, [ET] corpus [SPIRITVALE] secũdũ intellectũ expressum. corpus enim dicitur animale, ad differẽtiã corporis spiritualis. ¶ Quod vero sit corpus animale, probat authoritate scripturæ. [SICVT scriptũ est] in Genesi, [FACTVS est primus homo] scilicet [ADAM, in animam viuentẽ] hoc est, in sui formatione adeptus est animã dantẽ corpori vitã animalẽ, sustentatione ciborũ indigentẽ: propter quã vitã corpus vocatũ est animale. [NOVISSIMVS Adã] id est Christus factus est, [IN spiritũ viuificantẽ] id est in sua resurrectione recepit spiritũ rationalẽ, seu animã dãtẽ corpori suo vitã spiritualẽ, cibis & potibus oõ indigentẽ, sed insolubilẽ atq; perpetuã. Christus enim posuit animam suam, & iterum sumpsit eam, sed non talem resumpsit, qualem posuit. Posuit nanque passibilem,

Iohan. 12.

Sap. 9.

Luc. 24.

August.

Matth. 13.

Sap. 3.

1. Iohan. 3

Gen. 2.

Iohan. 10.

Rom. 5.

A impasſibilem vero recepit. Dicitur autem Chriſtus Adam. Primo, quoniam de eadem materia habuit cor- Geneſ. 2.
pus. Secundo, quoniam ſicut ex Adam omnes naſcuntur, ſic ex Chriſto renaſcuntur. Tertio, nam ſicut de
latere Adæ formata eſt Eua, ita ex latere Chriſti formata eſt eccleſia. Dicitur quoque nouiſſimus Adam,
quoniam nemo ei ſuccedet, qui ſit caput & author fidelium. [SED non prius quod ſpirituale] hoc eſt, nec
Chriſtus habuit, nec alii habẽt, primo corpus ſpirituale, ſecundũ proprietatem vt dictum eſt, [SED quod
animale] i. primo oportet habere corpus animale, [DEINDE] habetur corpus, [QVOD ſpirituale] eſt.
Chriſtus equidem ante paſsionem habuit corpus animale. i. cibo vtens ac diſſolubile. Poſt reſurrectionem
vero habuit corpus ſpirituale. Ita erit & nobis: iam enim habemus corpora animalia. Poſt reſurrectionem
vero habebimus corpus ſpirituale. ¶ Sciendum, q̃ duplex eſt ordo, videlicet generationis & naturæ. Se-
cundum ordinem generationis imperfectum præcedit perfectum, vt pueritia inuentutem. Et hoc modo
animale præcedit ſpirituale. Secundum ordinem vero naturæ, perfectum præcedit imperfectum. Imper-
fecta enim à perfectis procedunt. ¶ Deinde oſtendit Apoſtolus vnde ſimus animales, & vnde erimus ſpi- Geneſ. 1.
rituales. [PRIMVS homo] .ſ. Adam, materialiter habens originem, [DE terra] quia de limo terræ forma-
tus fuit, [TERRENVS] id eſt, naturaliter animalis atque paſsibilis. Maximè tamen terrenus effectus eſt, Geneſ. 3.
transſgrediendo diuinum præceptum: [SECVNDVS homo] hoc eſt Chriſtus. Qui dicitur ſecundus ho- Lucæ. 1.
mo, quoniam inter eum & Adam nullus eſt medius, qui ſit caput & principium hominum ſicut ipſe. Hic
B ergo deſcendens, [DE cœlo] & oriens ex alto, eſt [COELESTIS.] Primo, quia de cœlis deſcendit, non Iohan. 3.
diuinitatem amittendo, vel locum mutando, aut corpus de cœlo ſecum portando, ſed corpus humanum Iohan. 16.
aſſumendo, atque in mundo viſibiliter apparendo. Propter quod ipſe ait, Nemo aſcendit in cœlum, niſi Lucæ. 11.
qui deſcendit de cœlo. Et alibi, Exiui à patre, & veni in mundum. Secundo, quia cœleſti virtute conce-
ptus ac natus. Tertio quia cœliformiter (id eſt, abſque macula) in terra cõuerſatus. [QVALIS terrenus]
id eſt, qualis fuit Adam, [TALIS & terreni,] hoc eſt tales modo nos ſumus, quia animales, mortales &
fragiles, imo originali peccato infecti. [ET qualis cœleſtis] id eſt, qualis in reſurrectione factus eſt Chri-
ſtus, videlicet corpus gloriſicatum ſortitus, [TALES & cœleſtes] id eſt, tales erunt electi in reſurrectio- Philip. 3.
ne futura, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ cõfiguratum corpori claritatis ſuæ, vt [ERGO]
cœleſtes effici valeamus, ſtudẽdum eſt nobis, vt [SICVT portauimus imaginem terreni] id eſt, ſicut aſsi-
milati ſumus primo parenti, ſequendo eius veſtigia, inobediendo, & originale peccatum ab ipſo contra-
hendo, [SIC portemus & imaginem cœleſtis] hoc eſt, Chriſto nos conformemus per charitatẽ, obedien-
tiam, humilitatem, & omnium tribulationum patientiſsimam ſuſtinentiam. Non enim aliter poſſumus ſie
ri cœleſtes ſiue felices. Ideo ſubditur, [HOC autem dico fratres, quia caro & ſanguis] id eſt, homines car-
nales affectibus vitioſis ſubiecti, ſeu opera carnis, [REGNVM dei poſsidere non poſſunt] In cœlo enim
non nubent, neque nubentur. [NEQVE corruptio incorruptelam poſsidebit] hoc eſt, qui ſeruit corru- Matth. 22
C ptioni peccati, non ſortietur beatam immortalitatem. Peccatum enim mentem inficit, corrumpit, & in ni- Lucæ. 20.
hilum redigit. Virtus vero conſolidat animum, & ſtabilit eum in deo. idcirco impaſsibilitatem, quę eſt per-
fecta incorruptela, meretur & poſsidebit. Vnde ſcriptum eſt, Incorruptio facit eſſe proximum deo.
¶ Inſuper manifeſtat Apoſtolus reſurgendi modum ac ordinem [ECCE] (Cum dicitur, Ecce, inſinua- Sapien. 6.
tur notabile eſſe quod dicitur) [MYSTERIVM]. i. occultũ aliquid de materia futuræ reſurrectionis, [VOBIS dico] videlicet. [OMNES quidẽ] generaliter, [RESVRGEMVS] boni & mali & mali in fine ſecu- Malach. 3
li, qui interim non ſurrexerunt reſurrectione cõſummata, quomodo certum eſt reſurrexiſſe virginem glo
rioſam. Nam & viui qui tunc inuenti fuerint, in igne cõflagrationis morientur, vt ſoluant debitum carnis,
protinusque cum aliis ſurgent. Reſurrectio nanq; non conuenit, niſi ei quod cecidit, [SED non omnes im-
mutabimur] hoc eſt, non omnes in melius reformabimur, quoniã ſoli electi glorificabuntur, reprobi vero
reſurgent in peius. habebunt enim corpora ipſo aſpectu horribiliſsima. ſ. obſcura, grauiſsima, groſſa, & paſ
ſibilia. Reſurgemus autem [IN momento, in ictu oculi]. i. in breuiſsimo temporis ſpacio, hoc eſt, quàm ci-
to oculus aperitur, aut clauditur. Diuina enim virtus immenſa eſt. Non tamen fiet repente, quia collectio
cinerum fiet ab angelo, non ſine motu locali. Surgemus quoque, [IN nouiſsima tuba] Hæc tuba triplici-
ter intelligi poteſt. Primo per tubam intelligitur imperium dei, cuius nutu reſurrectio fiet. Vnde ad Theſ
ſalonicenſes ab ipſo inducitur, Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in voce archangeli, & in tuba dei deſcẽ- 1. Thm. 4.
D det de cœlo. Secundo, per turbam intelligitur vox Chriſti, qui ait, Veniet hora in qua omnes qui in monu Iohan. 5.
mentis ſunt, audient vocem filii dei. Tertio, per tubam accipi poteſt ad literam vox alicuius archangeli,
cui commiſſa fuerit talis prolatio. Vnde in Euangelio dicitur, Media nocte clamor factus eſt, ecce ſpon- Matt. 25.
ſus venit, exite obuiam ei. [CANET enim tuba] quęlibet iam præfata. i. terribiliter imperabit reſurrectio-
nem mortuorum. Et, vt dicit Hieronymus ſic canet, quòd totus mundus tinniet [ET mortui reſurgent in- Hierony.
corrupti]. i. cum corpore integro. Quia diuina virtus ſupplebit, quod aliquibus deſuit, vt claudis, mon-
ſtris & pueris. Omnes etiam ſurgent in perfecta ætate & conuenienti quantitate, [ET nos electi] IMMV
TABIMVR]. i. immortalitatis gloriam conſequemur. [OPORTET enim] quatenus diuina impleatur
promiſsio: & iuſta fiat remuneratio, [MORTALE hoc] corpus [INDVERE immortalitatem]. i. perpe-
tuam ſubſiſtentiam, [ET oportet [CORRVPTIBILE hoc] corpus [INDVERE incorruptionem] id
eſt, indiſſolubilitatem, vt reſolui non poſsit. Hoc proprie refertur ad corpora electorum, quanuis & cor-
pora reproborum futura ſint immortalia & incorruptibilia, ſed immortalitas illa erit tantis miſeriis ple- Iob. 9.
na, vt potius eſſe videatur mors continua, quàm immortalitas vera. [CVM autem mortale hoc] corpus
[INDVERIT immortalitatem]. ſ. in die nouiſsimo, quando idem numero corpus reſurget, prout aper-
tiſsime ait beatus Iob, Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum, &
rurſum circundabor pelle mea, &c. [TVNC fiet]. i. implebitur [SERMO] propheticus, [QVI ſcriptus Oſee. 13.
eſt] in Oſea, ſecundum translationem. 70. interpretum [ABSORPTA]. i. victa eſt mors,] ſiue diabolus

[IN victoria].i. per victoriosam passionem at resurrectionẽ Christi,qui mortem nostrã moriendo destru E
Osee.13. xit,sicut & per Oseã loquitur,Ero mors tua ô mors,&c. Quod etiã iam allegatũ est secundũ translatio-
nem.70.interpretũ. Abstulit enim à nobis mortẽ culpæ atque gehennæ,& in fine seculi tribuet immorta-
litatem cõpletam. ¶ Præterea apostolus de beneficio tanto exultans, & in psona feliciter resurgentiũ lo-
Psal.88. quens ex ꝓpheta eodẽ,adiecit.[VBI est ô mors victoria tua?]qua omnes occidistis:sicut scriptũ est,Quis
est homo qui viuet,& non videbit mortẽ? [VBI est mors stimulus tuus?].i.peccatũ quod mortẽ induxit,
sicuti stimulus læsionẽ infigit? Ideo subditur.[STIMVLVS autẽ mortis].i. mortem inducens [PECCATUM »
Esa. 25. est] actuale vel originale. Mors enim est pœna peccati, Q.d. Ista victoria mortis,ac stimulus eius ab ele-
Psal.113. ctis ablata sunt. Vnde in Esaia legitur,Præcipitabit dñs mortem in sempiternum, & opprobriũ populi sui
auferet. Item in Psal. Laqueus contritus est,& nos liberati sumus. ¶ Ne autem putetur culpa per legem
delata,subiungitur.[VIRTVS vero].i.incentiuum seu augmentum [PECCATI] est [LEX] Moysi,nõ »
directe,sed ex occasione,ex humana peruersitate,quæ nititur (testante poeta) in vetitum semper,cupitq;
Ouidius. negatum. De hoc autem in epistola ad Rom. plenissime dictum est. [DEO autem gratias qui dedit nobis
victoriam] iam in spe,& partim in re,postea autẽ dabit perfectẽ in re. Victoriam inquam peccati & mor
tis non nostris meritis,sed [PER dñm nostrum Iesum Christum].i. virtute ac merito Christi. ¶ Postre-
mo ponit Apostolus admonitionẽ saluberrimã & consolatoriam. [ITAQVE] cum omnia hæc ita se ha-
beant,ô [FRATRES mei dilectissimi stabiles estote] in fide [ET immobiles] in charitate [ABVNDãTES in ope F
re dñi semper].i. actibus virtuosis incessanter intenti, [SCIENTES ꝙ labor vester]ex charitate proce-
Sap.3. dens,[NON est inanis].i. sine mercede [IN domino.] Im. ô vt apud Sapi. legitur, bonorum gloriosus est »
Psalm.26 fructus. Hoc totum breui versiculo comprehendit Psalmista,dicens,Expecta dominũ,viriliter age, & con
fortetur cor tuum,& iustine dominum. Magna est itaque perfectio, cordis stabilitas in domino,ne homo
Eccles. 5. moueatur impetu passionum,delectationibus tẽporalium rerum:vel minis, aut huiusmodi aliquo pecca-
Eccle.27 to. Idcirco scriptum est,Non te ventiles in omnem ventum, sed esto firmus in via domini, & in veritate
sensus tui. Et iterum scriptura dicit,Sapiens permanet vt sol,stultus autem mutatur vt luna.

CAP. XVI [DE collectis autem quæ fiunt in sanctos.] ARTICVLVS XVII.

EXPEDITIS determinationibus principalium materiarum,in quibus instruendi erant Co-
rinthii,iam agit Apostolus de quibusdam ordinationibus particularibus. Primo de eleemosy
nis,quas gentiles conuersi faciebant Iudæis conuersis, qui in Hierusalem erant. Ait enim.
[DE collectis autem].i. donis seu eleemosynis, [QVAE] congregantur & [IVNT in san-
Act.2. ctos].i. in sustentationem sanctorum in Hierusalem habitantiũ,qui omnia sua vẽdiderunt,&
ante apostolorum pedes posuerunt,quibus cõsumptis,& fame orta in Iudæa, in magna penuria fuerunt,
propter quod ordinauerunt apostoli vt conuersi ex gentibus mitterent eis subsidia vitę,[SICVT ordina-
ui in ecclesiis Galatiæ] .i. congregationibus fidelium in Galatia (quæ est pars Græciæ) habitantiũ. f. Ga- G
latis. [ITA & vos facite per vnam sabbati].i. vna die septimanæ. [VNVSQVISQVE vestrũ apud se re-
ponat].i. in propria domo ponat in loco securo,ne forte si alii commiserit,defraudetur. Ponat ergo apud
se [RECONDENS] munus [QVOD ei bene placuerit].i. tantum quantum libenter dat, ne grauetur, »
[VT non cum venero] id est,apud vos fuero, [TVNC collectæ fiant] id est, eleemosynæ congregentur,
quia tunc alia habebimus expedite: grauaret quoque vos si totum simul daretis. [CVM autem præsens
fuero apud vos,quos probaueritis].i. approbaueritis,seu aptos iudicaueritis,per epistolas, hos mittam] id
est,istos destinabo cum literis commendatoriis meis ac vestris, [PERFERRE gratiam vestram] id est,
gratiosam eleemosynam [IN Hierusalem] ad primitiuam ecclesiam sub Iacobo militantem. [QVOD si
dignum fuerit] id est,rationabilis causa occurrerit, [VT & ego eam] in Hierusalem cũ eleemosynis istis.
[MECVM ibunt] quos probaueritis. [Veniam autem ad vos,cum Macedoniam,] quæ est pars Græciæ,
[PERTRANSIERO] visitando illic,& in locis vicinis discipulos. [NAM Macedoniam] prouinciã illã
[PERTRANSIBO] non diu ibi morando,cum non sit necesse [APVD vos autem forsitan]. Si dies præstite-
rit, [PERMANEBO] multis diebus, [VEL etiam hyemabo,] quia multa sunt corrigenda in vobis, ideo
diuturna medici spiritualis præsentia vobis necessaria est, [VT vos me ducatis quocunque iero] cum à vo
bis recessero. Illa tamen non fuit principalis causa huius mansionis, sed hoc dicit apostolus ad inflamman
dum charitatem eorum ad se,vel ad familiaritatem ostendendam. [NOLO enim vos modo in transitu vi- »
dere].i. tempore modico. [PERMANEBO autem Ephesi] vnde & istam epistolam vobis transmisi, H
[VSQVE pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnũ & euidens].i. vehemens ratio mihi occur- »
rit illic manendi,eo ꝙ corda multorũ parata sint recipere verbum dei, [ET aduersarii multi] sunt ibi qui »
euangelio contradicunt,cõtra quos oportet me armare fideles,vel illis quoq; aperte resistere. [SI autem
1.Tim.4. venerit Timotheus] ad vos [videte].i. studete ad hoc [VT sine timore sit apud vos].i. secure,ita vt nullus
ei molestus sit. [OPVS enim domini operatur] prædicando euangelium Christi, [SICVT & ego. Ne
Act. 18. quis ergo illum spernat] eo ꝙ iuuenis sit. Vnde alibi dicit,Nemo adolescentiam tuam contemnat, [DEDU
cite autem illum in pace] egrediendo & ambulando eum eo pacifice per aliquod spatium, [VT veniat ad »
me] Ephesum [EXPECTO enim illum cum fratribus] cum eo venturis. [DE Apollo autem fratre] qui erat
vir potens in scripturis & eloquens,quem apostolus ordinauit Corinthiis in episcopum sicut & ipsi ro-
gauerunt. [NOTVM vobis facio quoniam multum rogaui eum] non præcepi, [VT veniret ad vos cum »
fratribus] secum agentibus. Recesserat quippe à Corinthiis propter dissensionem eorum quam sedare
non potuit,propter quod rediit Ephesum ad apostolum. [ET vtique non fuit voluntas eius vt nunc ve- »
niret] ad vos,quandiu estis in ista discordia. [VENIET autem quum ei vacuum] id est, opportunum, »
Marci.13. [FVERIT] quando videlicet perceperit vos emendandos. [VIGILATE] id est, diligentes & solliciti
estote,ne torpor pigritię irruat super vos,[STATE] id est,firmiter perseuerate,[IN fide, viriliter agite]

A Maledictus enim qui facit opus dei negligēter,[CONFORTAMINI] ,,ficiendo semp in gratia dei,[ET omnia Hiere.48
,, vestra] opera,[IN charitate fiant].i.charitatiue atq; cōcorditer:aliter enim nō essent meritoria.[OBSECRO
,, autē vos fratres,nostis domū Stephanæ].i.familiā illius matronæ.vnde supra dixi,Baptizaui autē & Ste- 1.Cor.1.
,, phanæ domū.Nostis etiam [ET] domū,[FORTUNATI & Achaici].i.horum virorū qui mecum fuerunt cum
,, vobis prędicaui,[QVONIAM sunt primitiæ Achaiæ].i. primum in Achaia crediderunt,[ET in ministerium
sanctorū ordinauerunt seipsos].i.sponte se obtulerunt ad ministrandū fidelibus. Hoc itaque obsecro,[VT
& vos subditi sitis] per humilē obedientiā,[EIVSMODI].i.istis & talibus psonis,[ET omni cooperanti]
mihi[ET laboranti] in vobis.i.ad vestram salutem. [GAVDEO autē in prēsentia.Stephanæ & Fortunati &
Achaici].i.de hoc lætor,q; tales psonę vobiscū sunt [QVONIAM illud quod vobis deerat] quantū ad salu-
tarem doctrinā,[IPSI supplevērunt] docēdo vos plenius. [RECEVERUNT enim].i.spiritualiter nutriunt seu
impleverunt,[ET meū spīntum].i.animā meam iucunditate,eo q̄ instruunt vos,[ET vestrum] spiritum,
refecerunt veritatis notitia.Vel sic,Gaudeo autē in prēsentia Stephanæ, &c.i. de hoc q̄ venerunt ad me,
quoniā illud quod vobis deerat.i.quod vos minus debito mihi fecīstis, ipsi supplevērūt. Refecerūt enim.i.
consolati sunt,vel pauerunt & meū spiritum,& vestrū,quia mihi benefaciendo, benefecerūt & vobis qui-
,, bus apostolū seruauerunt.[COGNOSCITE ergo].i.diligenter attēdite & honorate,[QVI eiusmodi sunt].i.ta-
B les personas. [SALVTANT vos].i. salutem vobis cupiunt atq; annuntiant,[OMNES ecclesię Asiæ] minoris,cu-
ius metropolis est Ephesus,vbi cōscripta est prēsens epistola. [SALVTANT vos in dño multum].i.cū ingenti
affectu,[PRISCILLA] mulier [ET Aquila] vir eius [CVM domestica sua ecclesia].i.cū societate fidelium cō
morante in domo eorū,[A PVDquos & hospitor] Horū duorū frequenter apostolus meminit,quia in pri
mitiua ecclesia notabiles erant,& bene instructi in fide. [SALVTANT vos fratres oēs] in Epheso existentes.
[SALVTATE inuicē in osculo sancto].i.in spūali & puro etiā corporali,sicut in primitiua ecclesia fuerat con-
suetudo.[SALVTATIO mea manu Pauli].i.propria manu subscripta.Scripsit enim apostolus propria manu in
fine epistolatū suarū salutationē,ne deciperētur fideles,recipiendo epistolas pseudoapostolorū pro episto
,, lis Pauli.[SI quis non amat dīm nostrū Iesum Christum,sit anathema].i.separatus à cōsortio fidelium,& Augusti.
condēnatus à deo,[MARANATHA].i.in aduentu domini,vel donec dns. Maranatha quippe interpretatur do
minus venit. Dicitque Lyra q̄ sint duæ dictiones. Augustinus vero,cui potius cred.ur,ait q̄ sit vnum no-
men compositum ex græco & syro:& potius est syrum q̄ hebræum. Hæc autem imprecatio mali non est
intelligenda dicta de zelo vltionis seu inuidiæ,sed affectu iustitiæ, vel modo prænuntiationis prophetiæ.
,, [GRATIA domini nostri Iesu Christi] quæ est formale ac habituale principium totius vitæ meritoriæ,
sed [ET charitas mea].i.talis dilectio,qualem ego habeo,sit [CVM omnibus vobis in Christo Iesu] id est,
finaliter propter Christum.[AMEN] Christus enim est finis noster,sicut in Apoca.testatur,Ego sum al- Apoca.1.
pha & ω,principium & finis.Cui semper sit omnis honor,virtus, beatitudo & gloria , quoniam ipse cum 1.Timo.1.
C patre & spiritu sancto est super omnia deus sublimis & benedictus.Amen.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM PROOEMIVM.

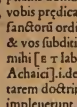

VDI fili disciplinam patris tui,vt addatur gratia capiti tuo.Cum prælatis ecclesiæ dicat saluator, Qui vos audit,me audit:& qui vos spernit, me spernit: constat quod pari audientia accipienda sunt verba prælatorum & Christi. Quidam itaque Corin thiorum hoc attendentes ex priori epistola Pauli correcti fuerunt, obedientes præce ptis apostoli, tanquam Christi.Quidam vero eorum in suo perstiterunt errore,præ- ferentes Paulo pseudoapostolos.Propter hoc scribit Apostolus Corinthiis hanc se- cundam epistolam,in qua se verum Christi probat Apostolum , atque fallacia Apo stolorum,vanitatem ac falsitatem demonstrat,errantes Corinthios reducit ad viam iustitiæ: bonos vero incitat ad meliora,præsertim ad obseruationem patientiæ , proponens seipsum illis in exemplū.Non ergo cessandū est bono prælato à spirituali cura infirmi subiecti, si statim non emendetur sed continuanda est admonitio,increpatio,exercitatio,quandiu spes est de reparatione erranti. Prou.1. Luc.10.

D CAP. I secundæ ad Corinthios epistolæ. ARTIC. I.

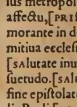

QVONIAM Corinthiorum nonnulli minus digne de Paulo senserunt , atque ob hoc propriam salutem neglexerunt,paruipendentes verba Pauli, & pseudoapostolis cre dentes,idcirco in exordio huius epistolæ,in qua more solito præmittitur salutatio,cū dixisset,Paulus:statim adiecit,Apostolus Iesu Christi per voluntatem dei,non vt se- ipsum magnificaret,sed vt illorum prouideret saluti. Potest enim, & dum ratio po- stulat,debet prælatus authoritatem suam ostendere,ne sui cōtemptus impediat sub- ditorum salutem. ¶Ponens ergo Apostolus personas scribentes seu salutantes, ait. [PAVLVS apostolus Iesu christi per voluntatem dei] id est, à deo seu diuina volun
,, tate ad gratiam apostolatus assumptus : non à seipso,vel ab hominibus intrusus inordinate, [ET Timo-
,, theus] Ephesiorum episcopus [FRATER] noster spiritualis.Hunc sibi adiungit Apostolus , ne Corin-
thii aliquid sinistrum suspicentur de eo,quasi eos accusauerit apud apostolum ex rancore . Priorem enim epistolam tulit Corinthiis,rediensque nuntiauit apostolo facta & verba Corinthiorum . Quanuis autem Apostolus solus istam epistolam dictauerit,vterque tamen mandat & mittit eam Corinthiis,& forte quia
,, Paulus multa scribit ex Timothei relatu.Itaque Paulus & Timothæus mandant [ECCLESIAE dei] id
,, est,congregationi fidelium , [QVAE est Corinthi] id est , in ciuitate sic dicta , metropolitanæ Achaiæ,
,, [CVM sanctis omnibus] id est,& sanctis omnibus, vtpote cunctis veraciter Christianis , qui vtique sancti

& virtuosi sunt, [ET qui sunt] id est, demorantur [IN vniuersa Achaia] id est, quocunque loco prouin- E
ciæ sic vocatæ, quæ erat pars Græciæ. [GRATIA,] quæ est supernaturalis habitus, principium omnis »
Luc.2. meritoriæ operationis, essentiam animæ immediate perficiens, [VOBIS] præstetur [ET pax] id est, tran
quillitas mentis, de qua angeli cecinerunt, Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, [A deo patre no-
Matth.6. stro] per gratiam adoptionis, id est, à tota superbenedicta trinitate, quæ est vnus deus creator & pater no
ster: cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis, [ET domino nostro Iesu Christo] id est, per Chri-
stum mediatorem dei ac hominum, per quem omnis gloria nobis confertur. Christus enim vt deus est idē
1.Timo.2 collator principalis cum patre & spiritu sancto, sed secundum naturam assumptam est dator gratiæ me-
diatus ac instrumentalis, quia per ipsum tanquam per causam meritoriam ac mediatricem dantur nobis
charismata spiritus sancti. ¶ Deinceps procedit Apostolus ad narrationem, captatque benevolentiam
Corinthiorum & à gratiarum actione incipiens, affatur perfectos. [BENEDICTVS deus] id est, ab o- »
mnibus benedicatur & exaltetur, semperque sit benedictus deus trinitas, [ET pater domini nostri Iesu
Christi] id est, persona patris æterni, qui est genitor Christi secundum eius diuinam naturam. Hunc pa-
Iohan.8. trem Apostolus specialiter exprimit exemplo Christi, q per totum Euangelii omnia refert specialiter ad
gloriam patris, quemadmodum ait, Honorifico patrem meum. Non quòd pater maior sit filio aut spiritu
sancto, sed quia authoritas est in patre, atque fontalis origo, respectu filii & spiritus sancti, quotum vterq;
suscepit à patre quicquid habet & est. Vel sic, Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi. i. perso F
Iohan.21. na patris, qui est deus Christi secundum naturam humanam, & pater ipsius secundum naturam diuinam.
Vnde in Euangelio Christus testatur, Ascendo ad patrē meū & patrē vestrū, deū meum & deū vestrum.
Vel deus ratione essentiæ & emanationis ad extra: pater vero ratione, pprietatis relatiuę, & emanationis
ad intra. Porrò quod subditur, simili sensu accipi potest, tā de psona patris, q̄ de tota trinitate, prē nostro,
ratione creationis, gubernationis & adoptionis, [PATER misericordiarū] i. causa paterna piorū affectuū »
ex diuina benignitate manantiū. Vel, pater misericordiarū intransitiue i. pater multū misericors seu miseri
cordia plenus. Et dicitur pater misericordiarum, quanuis misericordia dei sit vna ac simplex, ppter diuer
Psalm.88 sos effectus pietatis diuinæ. Vnde etiā ait Psalmista, Misericordias dñi æternū cantabo, [ET deus totius cō
solationis] i. dator atq; benignus infusor omnis verę, perfectę ac spūalis cōsolationis siue lętitię, [QVI cō
Iaco.1. solatur nos in omni tribulatione nostra.] quam, ppter iustitiā patimur à mundo, carne aut diabolo. Con-
solatur autē nos, vel à tribulationibus liberando, vel in tribulationibus patientiam dando, ita vt omne gau
dium æstimemus, cum diuersas inciderimus tentationes. Vel in ipso corde copiosam exultationem concī-
Iob.6. tando ex contēplatione diuinorum, sic vt tribulationis acerbitas vix sentiatur. Hinc scriptum est in Iob,
Abacuc.3 Ipse vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabunt. Et Abacuc propheta orat, Cum iratus fueris,
misericordiæ recordaberis. [VT posimus & ipsi consolari eos] id est, tam copiosę & ad hoc consolatur
deus nos, apostolos, virosque perfectos, vt ex plenitudine, gustu, & experientia consolationis nobis infusę, G
valeamus & nos consolari eos, [QVI in omni pressura sunt] in quacunq; afflictione, proponendo nos eis »
in exemplum. Posimus, inquam, consolari eos, [PER exhortationem, qua exhortamur & ipsi à deo] id
est, admonendo eos taliter per prædicationem vocalem, sicut admonemur à domino per inspirationē seu
alloquutionē internam, videlicet cōmemorando prędmia sempiterna, p prędsentibus, breuibusq; tribulatio-
nibus rependenda, proponēdo etiā persequutiones, passiones Christi & aliorum electorum pro exemplo,
Iudith.8. quemadmodū retulit Iudith, Memores, inquiens, esse debent, quomodo pater noster Abrahā tentatus est,
& oēs qui placuerunt deo, p multas tribulationes transierunt fideles. Elucescit autē ex his, quia alios spiri
tualiter cōsolari aptus nō est, qui diuinā consolationē expertus non est. Ideo per sapientē quendā dicitur,
Eccl. 34. Vir in multis expertus cogitabit multa. Verūtamen aliqui ad deū conuersi tribulantur, tentantur & angu
Iob.30. stiantur: nullā tamen cōsolationē experiuntur, quibus cœlū est æneum, terraq; ferrea, qui cū beato Iob do
mino dicere possunt, Sto & nō respicit me, clamo & non exaudis me: mutatus es mihi in crudelē. Sed isti
non desperent, nō frangantur, nec pusillanimes fiant, sed manuū dñi longanimiter præstolēter, scientes q
Iob.13. deus non deserat sperantes in se, dicentesque cum Iob, Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Interim ve-
ro carnalem consolationem despiciant, quatenus in dei contemplatione refloreant. Iuxta illud psal. Re-
Psal.76. nuit consolari anima mea, memor fui dei, & delectatus sum. Denique quòd consolemur à deo, aliosque »
consolari possimus, patet ex hoc. [QVONIAM sicut abundant passiones Christi] i. persequutiones, que H
2.Thes.1. in Christo capite nostro præcesserunt, & propter eum fidelibus infliguntur, eius quoque amore æquanimi »
Iohan. 15. ter tolerantur, [IN nobis] famulis Christi: quibus ipse ait, Si me persequuti sunt, & vos persequentur, quia »
Iohan.13. non est seruus maior domino suo, [ITA & per Christum] i. per gratiā & misericordiā Christi, [ABVN- »
Roma.8. DAT consolatio nostra] Qui enim compatitur, & cōglorificabitur. Propterea dicit propheta, Secundum
Psalm.93 multitudinem dolorū meorum in corde meo, consolationes tuę lętificauerunt animam meam. Alibi quo-
2.Mac.5. que dicit scriptura, Qui derelictus est in ira dei omnipotentis, iterum in magna reconciliatione cum sum-
ma gloria exaltabitur. [SIVE autem tribulamur] tribulatio ista accidit nobis pro vestra exhortatione &
salute] id est, vtilis est ad exhortādum vos salubriter, scilicet vt vos exemplo nostri tribulationes sustinea- »
tis libenter, [SIVE consolamur] à deo, hoc fit, [PRO vestra consolatione] i. vtile est ad consolandū vos,
quoniam eadem merces nobis & vobis, p mittitur, [SIVE exhortamur] id est, diuinitus admonemur o-
mnia fortiter perpeti, hoc fit [PRO vestra exhortatione & salute] quia per hoc idonei efficimur, admo- »
nere vos ad vestram salutem, sicut & ipsi à deo monemur, [QVIA] exhortatio [OPERATVR in vobis »
tolerantiam earundem passionum] i. inducit & prouocat vos ad tolerandum pro Christo persequutio-
nes & aduersitates, [QVAS & nos patimur, vt & spes nostra,] id est, fiducia qua speramus vos beatitu- »
dinem adepturos, [FIRMA] id est, constans & efficax, [SIT pro vobis] id est, ad commodum vestrum.
Dum enim prælati conspiciunt subditos suos in virtutibus agiles, secure & firmiter sperant bona æterna

A eis fore parata. Vnde & Salomon, Filius ſapiens lætificat patrem, [SCIENTES] certitudine reuela- Prou.10.
tionis diuinæ & experientiæ,non ratiocinationis humanæ. De qua ſcientia ait Iob,Scio quòd redemptor Iob.19.
» meus viuit,& in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſim.[QVONIAM] id eſt,quòd [SICVT ſocii] par-
» ticipes & conſortes eſtis,[PASSIONVM] id eſt,tribulationum pro Chriſto, imitãdo eius veſtigia,[STE 1.Cor. 4.
» eritis &] ſocij,[CONSOLATIONIS] diuinæ per gratiam Chriſti, in præſenti inchoatiue & imperfe-
cte,in futuro autem plene ac iugiter.Si enim ſuſtinemus,& cooregnabimus. Ideo ſcriptum eſt, Commu- 2.Tim. 2.
nicantes Chriſti paſsionibus gaudete,vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ¶Præterea narrat apo- 1.Petri. 4
ſtolus magnitudinem perſequutionum ſuarum in ſpeciali. Primo, vt alij exemplo ſui ad patientiam ani-
mentur.Secundo,vt diſcipulis inſinuet quanta pro eorum patiatur ſalute.Tertio, vt nos aduertẽtes quàm
modicum patiamur comparatione apoſtoli,ab inordinato mœrore ceſſemus.Itaq; ait, [NOLO enim vos
ignorare fratres] Raro apoſtolus diſcipulos ſuos nominat filios: ſæpe autem fratres. In qno percutitur
quorundam ſuperiorum ſuperbia,qui nimium proni ſunt vocare ſubditos ſnos filios, non tam ex paterna
dilectione,quàm ex qoadam animoſitate.Idcirco ait ſcriptura,Rectorem te poſuerunt,noli extolli:eſto io Eccl.32.
» illis quaſi vnus ex ipſis.Nolo ergo vos ignorare [OE tribulaoone ooſtra quæ facta eſt].i.nobis illata eſt,
» [IN Aſia]id eſt,in Epheſo vrbe Aſiæ,ab Alexandro argentario qni fecit ædes Dianæ:de qua tribulatione Act.19.
multa ſcripta ſunt in Actis.[QVONTAM ſupra modum] ſolitum, [GRAVATI ſumus,& ſupra virtutẽ]
B naturalem atque humanam,non tamen vltra virtutem nobis per gratiam communicatam, quia ſupra di- 1.Cor.10.
» ctum eſt,Fidelis deus,qui oon patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis,[ITA vt tæderet nos etiam viu-
uere] ſecundum inferiorem partẽ animæ.Secundũ ſenſualitatem,vel ſenſitiuum appetitum, quemadmo
dum ſcriptũ eſt de Chriſto,Cæpit Ieſus pauere & tædere,non tamen ſecundum rationem fide & ſpe ad- Marc.14.
ornatã,quia hoc eſſet contra patienoæ perfectionẽ. ¶Poſſet præterea ſciſcitari quis hoc loco, an liceat ho
mini mortem optare propter aduerſitatũ acerbitatem.Et primo apparet qp ſic, authoritate apoſtoli loco
præſenti.Secundo,quoniã Helias perſequutionẽ Iezabel fugiens dixit,Sufficit mihi dñe,tolle animã meã. 3.Reg.19
Tobias quoq; excæcatus orauit. Præcipe dñe in pace recipi ſpiritum meum. Simili modo Iob ait,Elegit Tobiæ.3.
ſuſpendium anima mea,& mortẽ oſſa mea.Et reſpõdendum, qp nõ licet propter perſequutiones vitandas Ioh.7.
optare mortẽ abſolute, ſicut terminum vitę: licet tamen ſub conditione videlicet diuina voluntate ſuppo-
ſita,& mortem cõſiderando tanquam ingteſſum vitæ futuræ:ſic tamen,vt quanuis perſequutio ſit occa-
» ſio huius deſiderii,charitas ſit præcipiens atqne eliciens actum hunc. [SEO & ipſi].i.ego, & adhæreotes
» mihi,[IN oobis reſponſum mortis habuimus].i.ex perſeqoutionis tllius conſideratiooe animus noſter no
bis reſpondit,& certe putauimus, quòd mors nobis inſtaret, non enim arbitrabamur nos poſſe euadere.
» Qnod ideo deus permiſit,[VT non ſimus fidẽtes in nobis] id eſt,ne in propria poteſtate ſperemus: Ma-
ledictus enim (inquit Hieremias) qui confidit in homine,[SEO in deo.] Vnde per Eſaiam quoque dici- Hiere.17.
C tur,Quis ambulat in tenebris & non eſt ei lumen?ſperet in nomine domini, & innitatur ſuper deũ ſuum. Eſa.10.
» Et Hieremias iterum,Benedictus vir qui coofidit in domino,[QVI ſuſcitat mortuos] corporaliter animã Hiere.17.
iterum corpori vniendo,& ſpiritualiter charitatẽ & gratiam peccatoribus cõferendo. De talibus ſpiritua- Matth. 8.
» liter mortuis Chriſtus in Euãgelio loquitur,Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, [QVI de tantis pe-
» riculis] vitæ corporalis [ERIpuit nos] in Epheſio,[ET eruit] ioceſſanter,cum tribalamur, [IN quem ſpe
» ramus].i.de cuius bonitate cõfidimus,[QVoniam & adhuc eripiet] in futuro à ſimilibus periculis.Non qp Phil.1.
Apoſtolus à tribulationibus erui concupiuit, quaſi mortem pro Chriſto pati imparatus,ſed quia in carne
» manere neceſſarium fuit propter diſcipulos.Eripiet ergo nos,[AOIVVANTIBVS & vobis in oratio-
» ne] fuſa [PRO nobis].i.veſtra oratione nobis ſuccurrente,& iſtam orationem oobis promerente ſen im-
petrãte ad hunc finem, [VT ex multarum perſonis facierum].i.à perſoois diuerſarum diſpoſitionum,ęta-
tum,virtutũ,meritorũ atq; reſpectuum.ſ.à cunctis gradibus fidelium, qui ſunt [EIVS quę in nobis eſt do-
nationis].i.gratię nobis diuinitus diſtributæ [PARTicipes,per multos].i.ab his diuerſis,pluribusq; fidelibus
[GRATIAE agantur] deo [PRO nobis].i.p noſtri crepiione,videlicet vt oẽs fideles gratias referãt deo
pro cõſeruatione vitæ meæ ad pfectum eorũ.Et merito hoc agere debent,dignumq́ eſt ſic fieri.[NAM
gloria noſtra].i.canſa atq; materia ooſtræ ſpiritualis exultatioois in deo [HAEC eſt, teſtimonij cõſcien- Prouer.15
tiæ noſtrę].i.fiducialis teſtificatio cõſcientiæ ,pprię. Secura enim mens,quaſi iuge cõuiuium.Semper vero Sap.17.
præſumit ſæua cõſcientia pturbata.Deinde ponit quid ſibi perhibeat atq; teſtetur cõſcientia ſua, videlicet
D [QVOO in ſimplicitate] bona quæ duplicitatis plicam excludit, [ET ſynceritate].i.munda intentione ac
» pura veritate [OEI, & oon in ſapientia carnali] aut ſeculari,qnę docet ſenſibilia bona exquirere, de qua Iaco.3.
dicitur,Non eſt iſta ſapientia deſurſum, ſed terrena,animalis & diabolica [SEO in gratia dei].i.ſecundum
inſtinctum & opera gratię nobis à deo infuſæ,[CONOerſati ſumns in hoc mundo] à tempore conuerſionis
noſtræ ad Chriſtum,[ABVNdantius autem].i.gratioſius conuerſati ſumus [AO vos].i. vobiſcum, à quibus
nihil recepimns. De hac laudabili ſimplicitate, qna homo corde, ore & opere vniformi modo ſe habet,
omnem vitaos ſimulationem hypocritarum,ſcriptum eſt in Prouerbiis, Recti habitabunt in terra,& ſim- Prouer.3.
plices permanebunt in ea.Et iterum,Cum ſimplicibus ſermocinatio dei. Ad hanc ſimplicitatem hortatur Ibidem.
Iacobus dicens,Purificate corda duplices animo. Porrò qp ita habuerimus nos ad vos, patet. [NON enim Iaco.4.
» alia].i.oppoſita [SCRIbimus vobis] in hac ſecunda epiſtola, [QVAM quæ legiſtis] in prima epiſtola vo-
bis à me miſſa,[ET cognouiſtis] ex lectione illius epiſtolæ,imò & per experientiam operum meorum in-
ter vos.[SPERO autem qp vſque in finem].i.perſeueraoter ac firmiter [COGNOSCETIS] nos in ſim-
plicitate & ſynceritate conuerſari, [SICVT & cognouiſtis nos ex parte].i.quemadmodum partim iam
rectitudinẽ noſtrã cõſideraſtis,expertiq́; eſtis [QVIA gloria veſtra].i.cauſa veſtræ lętitiæ [NOS ſumus.] Prou.17.
Honeſtus enim & ſapiens pater lætificat filios bonos,qni vtiq; in gratia patris ſui cordialiter iucundãtur,
[SICVT & vos] eſtis gloria [NOSTRA.] Nam filius ſapiens, gloria eſt patris, vt Salomon dicit, Ma- Prou.10.

3.Iohan. xime enim gaudent boni patres de filiorum suorum profectu: sicut Iohannes in sua ait canonica, Maio- E
1. Thes.3. rem horum gratiam non habens, q̃ vt audiam filios meos in veritate ambulare. Vnde alio loco dicit apo-
stolus, Nunc viuimus si vos statis in domino. Sic autẽ vnus nostrũ est gloria alterius, [IN die domini no- „
stri Iesu Christi].i.ad hoc vt in die iudicii simul glorificemur. Vel, quòd vnus sit gloria alterius, euidentius
apparebit in die prędicto, quando omnia aperta erunt ac nuda, propter quod tempus illud, dies vocatur.
Heb.4. [ET hac confidentia,] qua ita fyneere me circa vos habui, & quia vnus nostrum alterius est gloria, [VO- „
LVI prius venire ad vos] q̃ ire in Macedoniam, sicut promisi me venturum ad vos, quanuis ita non feci
1.Cor.16. propter culpam vestram.s.propter vestram peruersitatem & litem, [VT secũdam gratiam].i.alium pro- „
fectũ [HABERETIS] ex meo aduentu, qui infructuosus nõ est: hoc est, vt sicut in primo aduentu meo
ad vos, instruxi vos circa credenda: sic modo docerem vos circa agẽda, [ET per vos].i.à vobis, & vestro „
ducatu [TRANSIRE in Macedoniam] prouinciam Græciæ, [ET à Macedonia] volui [VENIRE ad „
vos] vt tertiam gratiam.i.perfectam informationem haberetis, [ET à vobis deduci in Iudæam.] vt san- „
ctis, qui ibi sunt, vestras eleemosynas ferrem. Sed quia Apostolus nõ venit sicut prædixit, quidam Corin
thiorum reprehenderunt ipsum de leuitate: falsitate & carnalitate, quasi propter corporale commodũ ve
nire distulerit. Ideo de his malis se excusans, adiecit, [CVM ergo hoc voluissem].i.vos visitare optassem, si
cut iam dixi, [NVNQVID leuitate] aut instabilitate [VSVS sum?] mutando propositum sine rationabi-
li causa? [AVT quæ cogito] facere, [SECVNDVM carnem cogito?].i.nunquid carnali sensu vtor, dum β
vos visitare propono, quod tamen non facio, tanquam propter carnis commoditatem hoc differam? [VT „
sit apud me est & non].i.affirmatio & negatio de eodem, puta mendacium. Non vtiq;, quoniam nihil di-
xi intentione fallendi, & hoc ipsum quod dixi intelligendum erat nisi rationabile impedimentum occur-
reret. Mendacium vero est falsa vocis significatio, cum intentione fallendi. [FIDELIS autem].i.verus in
promissis [DEVS] est, idcireo non mittit nuntios falsos & infideles, cuius signũ vel rano est, [QVIA ser
mo noster qui fuit apud vos].i.prædicatio nostra vobis proposita, [NON est in illo, est & non].i.affirmãs
& negans aliquid de eodem secundum idem, sic enim mendax esset, sed est in illo, est].i. simpliciter affir-
mant esse in deo, vel in effectibus eios quod in eis est.i.quod eis veracitet cõpetit. [DEI enim filius Chri-
stus Iesus, qui in vobis per nos prædicatus est].i.à nobis vobis euangelizatus, videlicet [PER me] sicut „
principalem, [ET Syluanum,] quem aliqui dicunt esse Sileam apostolum, [ET Timotheum] coopera- „
tores, adiutoresque meos, [NON fuit in illo, est, & non est].i.contradictionem includens, seu falsitatem, „
[SED est in illo, fuit].i.fermo noster de Christo sic pronuntiatus est, sicut vere in Christo implerum est. „
Vere enim natus, passus ac resuscitatus est sicut docuimus. [QVOTQVOT enim promissiones dei sunt].i.
vniuersæ promissiones patris factæ de Christo, [IN illo etiam] est.i.in Christo vere implentur. Vnde Io-
Iohan. 11. han.dicit, Gratia & veritas per Christũ facta est. Et Christus in cruce dicebat, Cõsummatum est. [IDEO G
Iohan.19. dicimus & per ipsum] Christum [AMEN].i.verum est, [DEO] patri, quia per Christum fatemur verifi- „
cata esse patris promissa, [AD gloriam nostram].i.ad nostram salutem, quæ consistit in hoc q̃ diuinã ve- „
Marc.8. ritatem agnoscimus atque fatemur: sicut ait saluator, Qui me confessus fuerit coram hominibus, confite-
Lucæ. 12. bor & ego eum coram patre meo. [QVI autem confirmat nos vobiscum].i.nos & vos simul, [IN Chri- „
Matt.10. sto].i.in fide & dilectione Christi, [ET qui vnxit nos] interna & spirituali vnctione, videlicet perfusione „
1.Iohan.3 spiritus sancti, de qua & apostolus Iohannes, Vos vnctionem habetis à sancto: & vnctio eius docet vos de
omnibus. Hæc vnctio primo confertur in hapriſmo. Qui ergo sic confirmauit & vnxit nos, est [DEVS, &
signauit nos].i.in libro vitæ conscripsit, ab alis discreuit, & ad se pertinere monstrauit, [ET dedit pignus
spiritus].i.arram spiritus sancti, videlicet dona diuina, quæ sunt pignus certificãs nos de inhabitatione spi-
Grego. ritus sancti, & futura beatitudine nobis præstanda. (Ex perceptione quippe præsentium munerum certa
fit expectano futurorũ.) Itaque qui dedit pignus istud, [IN cordibus nostris] in quibus dona spiritus san- „
cti recipiuntur, est deus. Ideo omne bonum ei ascribimus. ¶ Insuper pandit cur ad eos non venerit. [EGO „
autem testem inuoco deum].i.per deum testor & iuro, & hoc [IN animam meam].i.contra bonũ animæ
meæ si mentior, [QVOD parcens vobis].i.vestræ infirmitati condescendens ac prouidens, [NON veni vl-
1.Cor. 4. tra].i.post primam vicem, vel à tempore vltimi recessus mei à vobis, [CORINTHVM] videlicet ne co-
gerer vehementer dure corripere vos, ideo malui vos scripto corrigere, vobisque aliquantum correctis ve
nire, [NON quia dominamur fidei vestræ].i.vobis fidelibus. Tãquam dicat, Non ideo assero me vobis pe- H
perciſſe, quasi fides vestra nostro subiiciatur imperio cum fides sit volũtaris, vel quasi vobis dominemur.
1.Petri.5. Vnde Petrus, Pascite, inquit, qui in vobis est gregem, non vt dominantes in cleris, sed forma gregis effe-
cti, [SEV adiutores].i.cooperarores, [SVVS gaudii vestri,] spiritualis quod nunc habetis per fidem, & „
in futuro sortituri estis per speciem. hoc est, inducimus vos per exhortarionem ad opera bona, ex quibus
gloriamini in domino iam in isto exilio, & per quæ futuram felicitatem mereminide qua saluator, Intra, „
Matt. 25. inquit, in gaudium domini tui. Adiutores, inquam, sumus gaudii vestri, idcirco, [NAM fide statis] id est, „
per fidem erecti estis ad deum in bonis operibus, ideo cooperamur vobis, inducendo vos ad perseueran-
tiam atque profectum.

CAP. II [STATVI autem hoc, &c.] ARTIC. II.

DEnique plenius referans apostolus, cur ad Corinthios vltra non venerit, ait, [STATVI au- „
tem hoc apud me].i.in animo meo firmiter ordinaui atque proposui [NE iterum in tristitia] „
id est, cum cordis dolore, [VENIREM ad vos] dolendo propter vestram discordiam. Vel, in tri „
stitia.i.ne veniens vos tristes efficerem, corripiendo vos dure, doleo nanque de vestra imper
fectione. Quod patet per hoc. [SI enim ego contristo vos] redarguendo vestra peccata,
[ET quis] ex vobis, [EST qui me lætificet].i.tristitiam meam in lætitiam mutet, [NISI qui contristatur]
id est, ad bonam tristitiam.s.pœnitentiam salutarem mouetur, [EX me?].i.ex mea increpatione? Quem-

admodum ergo de vestris culpis doleo, ita de pœnitentia vestra exulto. [ET hoc ipsum] videlicet q̃ ne-
mo errantium in vobis me lætificat, nisi qui contristatur ex me, [SCRIPSI vobis] in ista epistola, [VT
non cum venero] ad vos [TRISTITIAM] nouam [SVPER tristitiam] ante conceptã [HABEAM]
id est, ne vehementer doleam inueniendo vos in dissensionibus constitutos, [VE quibus]. i. de quorũ profe
ctu atque salute, [OPORTVERAT]. i. decens erat, [ME gaudere] in domino, eo quòd fum [CONfideus
in omnibus vobis]. i. de vestra correctione & obedientia præsumo & spero, [QVIA meum gaudium] spi
rituale, quo de vestri emendatione & gratia lætor, [OMNIVM vestrum est]. i. in vos redundat, vobisque
prodest atque cõmune est. Sicut enim ego de vestri correctione glorior, sic & vos de eadem gloriari de-
betis. Habui autem magnam tristitiam percepta vestra dissensione: cuius signum est, [NAM ex multa tri-
bulatione]. i. afflictione [ET angustia]. i. pressura & solicitudine cordis, [SCRIPSI vobis] superiorẽ epi-
stolam, [PER multas lacbrymas]. i. copiose lugẽdo ob vestros errores. Et hoc feci, vel me hoc fecisse iam
recito. [NON] finaliter ad hoc, [VT cõtristemini] Tristitia non est finis vltimate intẽtus, sed gloria, [SED
vt sciatis] per experientiam curæ meæ ad vos, [QVAM charitatem]. i. quantam, quamque specialem di-
lectionem, [HABEAM abundantius]. i. multum abunde anter, [IN vobis]. i. ad vestras personas, hocque
scientes, libentius acquiescatis admonitionibus meis, certi quod ex charitate ꝓcedant. Nihil enim ita pro-
uocat dilectionem, sicut dum vnus sentit se amari ab alio. Hinc etiam constat, quòd bonum ac vtile sit alii
manifestare dilectionem quæ ad ipsum habetur, quia amanti facilius consentitur, per accidens tamen hoc
malum est. Primo, si habeat speciem adulationis. Secundo, si alter per hoc moueatur ad gloriam vanam.
¶ Deinde agit apostolus de illo enormi & publico fornicatore, qui patris sui habebat vxorẽ, quem & a- 1. Cor. 5.
postolus tradidit satanæ, sicut in prima epistola patuit. [SI quis autem]. i. aliquis vestrum, [ME contrista-
uit] maxime fornicator prædictus [NON me contristauit] tristitia immoderata actum rationis impedien
te, quæ in sapientem non cadit secundum philosophum. De qua tristitia scriptum est, Non contristabit in- Prou. 12.
stum quicquid ei acciderit. Itemque, Tristitiam longe expelle à te, multos enim occidit tristitia, & non est Eccles. 30
vtilitas in ea. Itaque non me contristauit omnino, [SED ex parte]. i. aliquo modo, & moderate, prout cha
ritas exigit tristari de peccato alterius. Vel, non me contristauit. i. solum, sed ex parte. i. etiam aliqui aliorũ
me contristarunt, & hoc dico [VT non onerem omnes vos]. i. ne videar omnibus vobis grauem culpã im-
ponere, & inerepationem inducere. [SVFFICIT illi]. i. satis grauis, & pro sufficienti pœna reputanda
est, [QVI eiusmodi est]. i. fornicatori prædicto, [OBIVRGATIO hæc]. i. increpatio & excommunicatio
[QVAE fit]. i. facta est illi, [A pluribus]. i. ab omnibus vobis quibus collectis obiurgatus fuit. Magnũ enim
intra se fert tormentum, qui vitia sua cernit ab omnibus detestari. Et in tantum sufficit ei obiurgatio ista,
[ITA vt econtrario]. i. pro excommunicatione, [MAGIS donetis] ei. i. ignoscatis, [ET cõsolemini] eum
verbis atque exemplis sacræ scripturæ ad diuinæ misericordiæ commendationem spectantibus: vt est illud
in Ezechiele, Nolo mortem peccatoris. Et illud Zachariæ, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos, di- Ezech. 18
cit dominus, [NE forte abundantiori tristitia absorbeatur] id est, inordinato mœrore, & exeesiuo cordis Zachar. 1.
dolore desperet & pereat, [QVI eiusmodi est]. i. fornicator iam dictus. Quia vt Salomon ait, In mœrore Prou. 13.
animi, deiicitur spiritus. [PROPTER quod obsecro vos] ex humiliate, qui possem præcipere apostolica
authoritate, [VT conformetis]. i. per opera charitatiua ac fortia ostendatis [IN illum] pœnitentiẽ [CHA-
RITATEM] fraternam, hortando, consolando, atque ad pristinam societatem & communionem ipsum
admittendo. [IDEO enim & scripsi vobis, vt cognoscam]. i. videam, [EXPERimentũ vestrum]. i. facta ex-
perimentalia per quæ experimentaliter constet, [AN in omnibus] præceptis & admonitionibus, [OBE-
DIENTES sitis] mihi, quatenus si ita non est, instruam vos plenius de obedientia geueraliter obseruan-
da. Viris quippe heroicis, diuinis atque perfectis, quos certum est à spiritu sancto moueri, in omnibus obe-
diendum videtur, etiam si supra vires & contra rationem naturalem videtur quod iubetur. Cur vero do-
nare & parcere debeant prædicto pœnitenti, quem Apostolus non exprimit nominatim ne confundatur,
subiungitur, [CVI autem aliquid donastis]. i. ei cui vos ignouistis, [ET ego donaui] Nam cum illi roga-
bant Apostolum pro indulgentia & reconciliatione alicuius iuiusti, Apostolus consensit, ideo dignũ est,
vt & ipsi quoque ignoscant pro quo rogat apostolus, & vt donatio seu remissio apostoli aguoscatur rata
& efficax. [NAM & ego donaui]. i. ignoui & absolui pœnitentem, [SI quid donaui] Hoc addit apostolus
ad inuendum, quòd non passim aut indiscrete donauit, sicut & Timotheo transcripsit, Manus cito nemi- 1. Timo. 5
ni imposueris, [PROPTER vos]. i. ad vestram iustantiam, [HOC feci in persona Christi]. i. vice & loco Matth. 16
Christi, cuius vicarii sumus, quibus & ipse suam potestatem commisit, & soluendi itemque ligandi virtutẽ 18.
largitus est, [VT non circumueniamur à satana]. i. ne à diabolo decipiamur, habendo nos nimium rigor- Ioban. 16.
se, aut nimis remisse circa subiectos, quorum vtrunque prælato vitandum est. [NON enim ignoramus co-
gitationes eius] In communi. i. machinamenta, astutias atque suggestiones, quibus conatur fideles à me-
dio virtutis retrahere. In speciali tamen nescit aliquis cogitationes dæmonum, sicut nec hominum, nisi ex
speciali reuelatione. ¶ Præterea manifestat Apostolus, quòd occasione Corinthiorũ impeditus sit Troa-
de. [CVM autem venissem Troadem propter Euangelium Christi] illic prædicandum, [ET ostium mihi
apertum esset] hoc est, corda hominum aperta & præparata recipere verbum dei, [IN domino]. i. in vir-
tute & gratia dei. Vel, in domino. i. secundom placitum voluntatis diuinæ, [NON habui requiem spiritui
meo] hoc est, mente quietus non fui, nec desiderio meo satisfacere potui, [EO quòd non inuenerim] ibi
[TITVM fratrem meum] episcopum Cretensium, sicut condixeramus. Impeditus enim Titus & retar-
datus mansit apud Corinthios. Vnde eo absente non potuit apostolus & aduersariis resistere, & fideles sa
tisinstruere, [SED valefaciens eis] videlicet Troianis conuersis, profectus sum in Macedoniam] ad quod
forsitan illud pertinet Actuum, Cum autem pertransissent Misiam, descenderunt Troadem, & visio per Act. 16.
noctem Paulo ostensa est, Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, & dicens, Transiens in Ma-

cedouiam,adiuua nos. ¶Incipit insuper apostolus commẽdare seipsum, propter causas superius assigna- E
1.Cor.9. tas. [OEO autem gratias] referimus,[QVI semper triumphat] triumphare [NOS] facit,[IN Christo Ie »
su] i.in virtute & gratia Christi,[ET odorem notitiæ suæ].i.dulcem ac odoriferam suæ maiestatis sapien- »
tiam.i.sacræ scripturæ doctrinam,quæ dulcis est,quia inflammat affectum.quod nõ facit naturalis sapien »
tia nisi debili modo,[MANIFESTAT per nos].i.per nostram prædicationem, [IN omni loco] Quemadmo- »
Psalm.18. dum scriptum est,In omnem terram exiuit sonus eorum. [QVIA Christi bonus odor sumus].i.per nos, »
Roma. 8. videlicet per nostræ prædicationis instantiam,operationem miraculosam,& cõuersationem exemplarem
Cantic.1. Christi bonitas,veritas,atq; dulcedo aliis innotescit ac sapit. De tali odore in Canticis legitur, Curremus
Cantic.7. in odorem vnguentorum tuorum. Itemque, Odor oris tui, sicut odor malorum punicorum.Sic ergo su-
mus bonus odor Christi, [OEO].i.ad gloriam sanctæ & superbeatissimæ trinitatis, cuius fides & gloria »
mundo per nos reuelatur,[IN his qui salui fiunt,& in bis qui pereunt] sed differenter, [ALIIS quidem] »
videlicet reprobis,sumus [ODOR mortis] culpæ,[IN mortem] pœnæ æterne,per accidens tamen ratio-
ne peruersitatis eorum,quia ex nostra prædicatione & bonitate ad inuidiam incitantur,grauiosque delin-
quunt,[ALIIS autem] puta electis,sumus [ODOR vitæ gratiæ,tendentis in vitam] gloriæ. Quia ex no
stra prædicatione diuino accenduntur amore,quo nihil est dulcius. [ET ad hæc] agends, videlicet vt sit
aliquis bonus odor Christi (secundum modum dictum) [QVIS] illorum pseudoapostolorum,[TAM ido- »
neus?] est sicut nos apostoli?Nemo vtique.[NON enim sumus] sicut plurimi falsi doctores[adulterantes »
verbum dei].i.peruerse interpretantes,& sine fructu debito facientes diuinam scripturam, [SED ex syn- F
ceritate] hoc est,pura intentione,& vero intellectu verba diuina prædicamus. [SICVT ex deo] edocti,
tanquam diuinitus informati,& loquentes [CORAM deo] hoc est, reuerenter & sancte, ac si deum cer-
neremus præsentem,cuius præsentiam oculo intellectuali attendimus [IN Christo] .i. secundum Christi »
voluntatem & institutionem [LOQVIMVR.] »

CAP. III [INCIPIMVS,&c.] ARTICVLVS III.

Anifestatum erat Apostolo,quòd aliqui Corinthiorum scandalizabantur in hoc quod toties
commendauit seipsum,quasi inaniter moueretur,propriam magis quàm dei gloriam quæ-
M rens,quod est contra Salomonis doctrinam,dicentis,Lauder te alienus & non os tuum : ex-
Prou. 27. trancus,& non labia tua. Vnde & Salustor,Si glorifico meipsum,gloria mea nihil est.Ideo
Iohan.8. Apostolos in huius capitis exordio excludit malam suspitionem illorum,dicendo, [INCI-
PIMVS iterum] in hac epistola,sicut in prima [COMMENDARE].i.laudare [NOSIPSOS?] Videli-
cet,propter propriam gloriam nostram, & non potius propter gloriam dei, ad vestri instructionem vt
agnita veritate nobis credatis,non pseudoapostolis?[AVT nunquid egemus, sicut quidam] Fallaces,at-
que hypocritæ [commendatitiis] .i.laudatoriis [EPISTOLIS] mittendis [AD vos, aut ex vobis] hoc
est,à vobis ad alios transmittendis?quasi diceret,Nequaquam indigemus huiusmodi epistolis ex parte no
stri,quem propria virtus satis commendat,tamen propter ignaros necessarium est ne fallantur. Quod au G
tem non indigemus commendatitiis literis pater.[NAM epistola nostra].i.aliquid simile epistolæ nostræ, »
videlicet conuersi ac instituti à nobis, [VOS estis] quia in vobis nostra virtus & sapientia declarantur,
quasi in libro.Epistola inquam,[SCRIPTA].i.vehemẽter impressa [IN cordibus nostris] quoniam in-
desinenter memoriam,solicitudinemque pro vestra salute habemus, [QVAE] epistola [SCITVR,& le-
gitur ab omnibus hominibus].i.cunctis fidelibus constat vos esse conuersos,& institutos à nobis . Legunt
quoque & discunt seu pensant in vobis,vel ex vestræ conuersationis intuitu quales nos simus , sicut ex cõ
sideratione discipuli innotescit prudentia perfectioque magistri.[MANIFESTATI].i. per fidem & opera bona
hoc aliis de vobis ostensum est,[QVoniam epistola estis Christi] hoc est , à Christo principaliter instituti
& scripti,cuius etiam virtus & gratia in vobis repræsentatur,[MINISTRATA].i.nostro ministerio ad fidẽ de-
ducti,& Christo exhibiti estis.Epistola (inquam) scripta, [NON atramento] quomodo scripsit Baruch
ex ore Hieremiæ : [SED spiritu dei viui].i.spiritu sancto,à quo instituti estis,& inter electos assc ripti.Ipse »
Hiere.36. enim est digitus dei,quo diuina in nobis scribuntur,seu imprimuntur.De quo loquitur Christus, Si in digi
Lucæ.11. to dei eiicio dæmonia,&c.Scripti autem [NON in tabulis lapideis](quomodo scripta erat lex Moysi)hoc »
Exod. 34 est,non instituti in cordibus duris,nec huiusmodi cordibus impressi, [SED in tabulis cordis carnalibus].i. »
cordibus piis ac mollibus.Vel,in intellectu prudenti,voluntate benigna,memoria stabili. De quibus tabu
Prouer.7. lis legitur in Prouerbiis,Serua mandata & legem , quasi pupillam oculi tui , & in tabulis cordis tui scribe H
ea.In talibus ergo tabulis fideles scripti dicuntur à spiritu sancto.Primo, quia per eius institutionẽ & gra-
tiam corda habent huiusmodi lata.s.per charitatem:aperta,per obediẽtialem promptitudinem: plena,per
mansuetudinem : mollia , per diuini verbi celerem receptionem & compunctionem. Vnde dominus per
Ezech.36 Ezechielem promittit,Auferam cor lapideum de carne vestra,& dabo vobis cor carneum, & spiritum
nouum ponam in medio vestri.Secundo,quia piis fidelibusque prælatis ac proximis impressit spiritus san
EPIST. ctus curam de salute aliorum. ¶Præterea, declarat Apostolus quod non proprie commendet seipsum,
sed deum,cum omne bonum ei asscribat.[FIDVTIAM autem talem] hoc est,audaciam,sic loquendi de »
nostriis præconiis,[HABEMVS per Christum].i.à Christo per gratiam eius [AD deum] trinitatem,corã
quo ista fidutialiter dicimus,[NON quod sufficientes simus cogitare] & per consequens nec dicere , nec
facere possumus [ALIQVID] meritorium [A nobis].i.propria potestate [QVASI ex nobis] .i.tãquam »
ex prima & principali virtute,licet enim nos simus causa operis boni per liberum arbitrium (quia nec ali
ter mereremur) natura tamen nostra indiget gratia.nam liberum arbitrium indiget nõ solum habitu gra
tiæ supernaturalis,& diuinæ dilectionis , sed etiam actuali motione spiritus sancti nos excitantis . In quo
damnatur error Pelagii,asserentis quod inchoatio operum meritoriorum sit à nobis , consummatio vero
à deo.Ineboatio enim in nobis,est cogitatio,in qua operatur deus secundum Apostolum . Vnde alibi lo-

A quitur, Deus operatur in nobis velle & pficere. Ideo ſubditur, [SED ſufficientia noſtra] hoc eſt, virtus & Philip. 2.
„ efficacia meritorie cogitãdi, loquendi, ac operãdi, [EX deo eſt]. i. ex motione & gratia dei, à quo eſt omne Iaco. 1.
donũ optimum & datũ perfectũ. Propter quod ait Saluator, Sine me nihil poteſtis facere. Et per prophe- Iohan. 15.
„ tam, Perditio tua Iſrael ex te, in me tantummodo auxilium tuum, [QVI & idoneos nos fecit miniſtros]. i. Oſee. 13.
„ efficaces & dignos ꝓdicatores [NOVI teſtamenti]. i. euãgelicę legis, [NON litera]. i. nõ inſtructione literali, [SED ſpũ]. i. illuſtratione ſpũs ſancti, à quo vitã & ſapientiã nos ad tantũ officiũ dignificante accepimus. Nouũ quippe teſtamentũ nõ eſt datũ Apoſtolis p exteriorẽ ſcripturã, ſed internã illuſtrationẽ. Ideo vocatur lex ſpũs. Lex autem Moſaica appellatur lex literę, quia in libro ac tabulis ſcripta. Ad cuius diſtin Exod. 34
ctionis inſinuationẽ dñs ait per Hieremiã, Ecce dies veniunt, & feriã domui Iſrael, & domui Iuda pactum Hiere. 13.
nouũ, non tale quale pepigi cũ patribus eorũ, &c. Ratio autẽ cur deus nos fecit idoneos nõ litera ſed ſpũ, eſt, [LITERA enim]. i. lex ſcripta [OCCIDIT] ex occaſione, quia nõ contulit gratiã, & auxit concupi ſcentiã, eo quod homo nitatur in vetitum, auxit quoq; generaliter eulpã, quoniã poſt veritatis notitiã, gra uius eſt peccare q̃ ante, [SPIritus autẽ] ſanctus, qui p Apoſtolorũ miniſtrationẽ dabatur fidelibus, & nune Act. 3. 5.
„ per ſacramenta eccleſiæ datur hominibus, [VIVIFICAT] vita gratię corda credentiũ. Vel ſic, Litera. i. 6. 8.
ſenſus literalis, vel potius, qui literalis videtur, occidit. ſpũs autem. i. intellectus ſpiritualis ac myſticus viuifi cat. Proinde oſtẽdit Apoſtolus dignitatẽ miniſtrorum noui teſtamenti cõparatione miniſtrorum vet. teſt.
B [QVOD ſi]. i. quia miniſtratio mortis]. i. exhibitio inſtrumentalis veteris legis per occaſionem occidentis 1. Cor. 15.
atimã tranſgreſſoris (vt dictũ eſt ſæpius) Virtus enim peccati lex & etiã mortem corporalem facile inſe
„ rentis, [LITERIA] viſibilibus [DEformata]. i. ſcripta [IN lapidibus]. i. in lapideis tabulis [FVIT in glo-
„ ria] id eſt, gloriam habuit in ſuo miniſtro, ſeu myſteriali legislatore, [ITA vt non poſſent filii Iſrael inten Exod. 34
dere]. i. vitum figere, [IN faciem Moyſi propter gloriam]. i. claritatem [VVLTVS eius] In quo appa-
ruerunt radii ſplendidi, angulariter aſcendentes in ſimilitudine cornuum repercutientes intuitum filiorum
„ Iſrael. Vnde & facies eius dicitur fuiſſe cornuta, [QVAE euacuatur]. i. quæ claritas Moyſi vel quæ mini-
ſtratio finitur & ceſſat. Cito enim deſiit claritas illa. Vetus quoque lex ceſſauit, nouæ lege promulgata,
„ [QVomodo non magis miniſtratio ſpũs]. i. euangelicæ legis, gratiã ſancti ſpũs ratione ſacramentorũ conti
nentis, [ERIT in gloria?]. i. dignitatẽ & gloriã habebit in ſuis miniſtris (puta Apoſtolis) in præſenti atq; futuro, etiã ampliorem q̃ miniſtratio mortis? Q. d. imò habebit. Ideo ſubditur, [NAM ſi miniſtratio dãna- Roma. 3.
tionis]. i. veteris legis, damnationem accidenter æternam augentis & inferentis, quoniã peccatum prohi- Roma. 6.
bendo, nec tamen gratiam largiendo, auxit peccatum, ſicq; dãnationis fecit obnoxiũ. Sicut enim occidit, Roma. 7.
ita & damnauit. De cuius rei intellectu tractatũ eſt plenius ad Romanos, Si ergo miniſtratio iſta, [GLO- Roma. 8.
„ RIA eſt]. i. honor & dignitas Moyſi, [MVLTO magis abundat miniſterium iuſtitiæ]. i. miniſtratio nouæ
legis veram perfectionem & gratiam iuſte viuendi includentis, [IN gloria] id eſt copioſiorem gloriam
C habet annexam. Ecce quomodo ſanctus Apoſtolus ſeipſum, & coapoſtolos ſuos Moyſi præfert, ſalrem
„ quantum ad gratias gratis datas. [NAM necdum glorificatum eſt] id eſt, glorioſum reputandum non eſt,
„ [QVOD claruit in hac parte]. i. lumen vultus Moyſi, [PROPTER excellentem gloriam]. i. propter vehe
mentem exceſſum dignitatis & gloriæ miniſtri noui teſtamenri conceſſum, quæ tanta eſt vt cõparatione
eius, gloria vultus Moyſi, quaſi nihil ſit. Vel ſic, Nam nec glorificatũ eſt. i. hominibus perfecte reuelari nõ
potuit quod claruit in hac parte, id eſt, gloria miniſtris nouæ legis collata. Tanta enim eſt gloria & digni-
tas apoſtolorum, vt viatores capere nequeant. ¶ Porrò quod ſubditur, vtrique conſonat expoſitioni. [SI
„ enim quod euacuatur]. i. vetus teſtamẽtum quod ceſſauit, [PER gloriam eſt]. i. per gloriam & claritatem
„ Moyſi præſtitum, datum ac receptum eſt, [MVLTO magis quod manet]. i. noua lex, cui alia non ſucce-
deret danda à deo, [IN gloria eſt]. i. dignitatem glorioſam habet annexã. [HABENTES igitur talẽ ſpem]
videlicet quod tanta nobis collata eſt gratia, & tanta gloria prꝑarata, [MVLTA fiducia vtimur]. i. cũ in-
genti confidentia noſtrum officium exercemus certi de gloria remunerationis, & non celamus myſteria
ſcripturarum, ſeu myſticos ſenſus, [ET non ſicut Moyſes ponebat velamen]. i. pannum quendam ſeu ope Exod. 34
rimentum, [SVPER faciem ſuam] cornutam, ſeu lucidã ex colloquio dei [VT non intenderent filii Iſrael
in faciẽ eius] quia nec eam inſpicere poterant præ ſplendore, niſi eſſet velo obducta. Per quod figurabat-
tur, quod ſpiritualis & verus intellectus veteris teſtamenti tegebatur obſcuritatibus figurarum legalium,
[QVOD] velamen, [EVacuatur]. i. per doctrinã Apoſtolorũ atq; doctorũ auferrur, dum veteris teſtamen
D ri ſcriptura verè elucidatur, [SED obtuſi]. i. exæcati, [SVNT ſenſus eorum hoc eſt, mentales oculi infi- Pſal. 68.
„ delium Iudæorum. Iuxta illud, Obſcurentur oculi eorum ne videant. [VSQVE in hodiernum enim diem
„ idipſum velamen]. i. figuralis obſcuritas legis, [IN lectione veteris teſtamenti]. i. dum legitur ſcriptura ve-
„ teris teſtamenti, [IVDAEIS manet non reuelatum] i. occulta, ſen non intellecta, quia non aliter intelli-
gunt ſcripturas legis veteris modo quàm ante. Ideo velamen non eſt amotum à corde eorum, quãuis à re
ipſa amotum ſit. Vnde ſubditur, [QVONIAM in Chriſto euacuatur] hoc eſt, per fidem & doctrinã Chri Matt. 27.
ſti amouetur, & veritas ſcripturarum oſtenditur. In cuius figura, tempore dominicæ paſſionis velum tem- Marc. 15.
pli eſt ſciſſum à ſummo vſque deorſum. Per Chriſti etenim paſſionem reuelantur legis ac prophetarũ ſa- Lucæ. 23.
cramenta. Velamen itaque appellatur opertio prophetiæ quæ in Chriſto impletur. [ADVſque in hodier
„ num diem]. i. tempus gratię [CVM legitur Moyſes] Pentatheucum, videlicet ſcriptura quinque librorum
Moyſi, [VELAMEN]. i. cæcitas ſeu opertio iſta, [EST poſitum ſuper cor eorum]. i. infideliũ Iudæorum.
[CVM autem conuerſi fuerint ad dñm] recipiendo fidem catholicam, [AVferetur velamen] prædictum à
corde eorum, imò iſta conuerſio aliquid aliud non videtur, niſi velaminis huius ablatio: tunc enim illumi-
nabuntur corda ipſorũ: iuxta illud propheticũ, Poſt hęc reuertentur filii Iſrael, & quærent dominum deum
ſuum, & Dauid regẽ ſuum. i. Meſſiam, ſicut Iudæi quoq; exponunt. ¶ Denique quod per ſpirirũ ſanctum Oſee. 3.
auferatur velamen, declarat, [DOMINVS autem ſpiritus eſt.] Quanuis hoc de deo trinitate verum ſit,

Iohan.4. iuxta illod,Spiritus est deus.iam tamen de spiritu sancto asseritur,qui eũ sit dominos,omnia agit quę vult, E
1.Cor.12. & quomodo vult,sicut supernus dictũ est,Hæc omnia operatur vous atq; idem spiritus, diuidens singulis,
Iohao.3. prout vult.Illuminat ergo quos vult,& derelinquit quos vult:sicut legitur, Spiritus vbi vult, spirat. [VBI „
autem] est [SPIRITVS domini].i.in mẽte quam per graoam spiritus sanctus iohabitat, [IBI liberras]
dilectionis,non coactio timoris,libera vacaoo animi à iugo diaboli,& à seruitute peccati, ad contemplan
dum,diligendum,ac operandum ea quæ dei sunt.Iofidelibus itaque inest velamen. [NOS vero omnes].i. „
fideles,præsertim Apostoli & viri perfecti [REuelata facie] interiori.i.intellectu à prædicto velamine li-
berato [GLORIAM dei].i.maiestatem diuinam, seu dominum glorioſum, vel filium dei patris,de quo „
Esa.40. Esaias,Reuelabitur (inquit) gloria domini.Siquidem filius sapiẽs gloria patris est. [SPECVLANTES]
Prou.10. nunc per fidem,& per speculũ in ænigmate [IN eandem imaginem] id est, diuinæ maiestatis seu filii dei „
1.Cor.13. quandam deiformem assimilaoonem [TRASFORMAMVR,] quia cognioo fit per assimilationem co „
Iohan.3. gnoscentis ad cognitum,secundum Boetium.Ideo contemplator diuinorum diuinus seu deiformis effici-
Boetius. tur.Transformamur autem.i.salubriter commutatur, [A claritate] luminis oatoralis, [IN clariratem] lu-
minis gratiæ,& à claritate viæ seu gratiæ,in claritatẽ patrię & glorię.Vel sic,& melius,vt opinor.A clari-
Psalm. 83 tate in claritatẽ.i.de graria minori io graniã ampliorẽ, proficieodo in bonis & proficiscendo de virtutibus
in virtutes.Quanto enim diuinorum contemplationi magis insistimus,tanto exuberanoori luminie cœle-
stis gratiæ perfundimur atque implemur,& transformamur,id est, à forma seu modo propriæ subsisten- F
tiæ transferimur ad diuinæ naruraę seu formæ modum ac imitationem. Imò vnum cum deo per charita-
Roma.8. tem efficimur,angelicam & diuinam in hoc exilio conuersationem inchoantes. ¶Er omnia hæc nobis
insunt & competunt non à nobis,sed [TANQVAM à domini spiritu] id est, virtute & gratia spiritus san „
cti,sicut alibi dictum est,Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.

CAP. IIII [IOEO habentes hanc administrationem.] ARTIC. IIII.

2.Cor.3. AVDAVIT se sanctus Apostolos ad gloriam dei, & ad ædificationẽ audientiũ
Ephes.4. in prœcedenti capitulo raoone digoitatis ministerii sibi eõmissi, nunc idẽ facit ex de-
Roma.12 bito vsu obsequii sui,ostendens se fructuose & optimè vsum gratia sibi concessa.
[IDEO].i.quoniã tantam claritatẽ à spiritu sancto suscepimus [HABeotes banc ad- „
ministrationem] nouæ legis,videlicet apostolatum,seu ministerium tantæ dignitatis
[IVXTA quod misericordiã cõsequuti sumus] hoc est,secundũ mensurã diuinę pie- „
tatis nobis impẽsæ,[NON defieimus,] in aduersis,nec ab executione nostri cessamus „
officii, [SEO abdicamus] .i. abiicimus [occulta dedecoris] .i.vitia latentia,quæ non
decent,sed deformant & indeeorant,[NON ambulantes in astutia].i.nõ dolose, aut simulatorie eõuersan
Iob.36. tes sicut bypocritæ.Simulatores nauq; & callidi „puocant iram dei.Astutia autẽ quandoq; in bono accipi G
Prouer.4 tur„p quadã circunspectione,sicut in Prouerbiis legitur,Astutus cõsiderat gressus suos. Nunc vero „p ver „
Prou. 14. sutia sumitur.Vnde Salomon,Vir (inquit) versutus odiosus est, [NEQVE adulterantes].i.peruerse inter-
pretãtes,seu admiscentes falsitatibus,[VERBum dei] videlicet Euangeliũ Christi,[SEO in manifestatione „
veritatis] cõuersamur.i.ipsam veritatẽ publice prędicamus,& clare exponimus,[COMmendantes].i. com „
mendabiles seu laude dignos faciẽtes,[NOSMETIPSOS] recte docendo,& bene ageodo,[AO omnem
conscientiã hominum] hoc est,testimonia cõscientiarũ, vel in conscientiis hominũ, ita vt nemo bona con
1.Reg. 16 scientia vituperare nos poterit.Er hoc facimus [CORAM deo].i.diuinam præsentiam cogitando nosq;
in dei cuncta cernentis conspectu ponendo,cum omnũ reuerentia atque custodia cordis.[QVOO si eriam
opertum est Euangelium nostrum] hoc est,si prædicatio nostra de Christo aliquibus absconditur, ita vt
eam oon audiaot,vel auditã non capiant,[IN his qui pereunt] hoc est,in cordibus reproborum [OPER-
TVM est].i.occultatum est hoc modo, [IN quibus deus huius seculi] .i.diabolus dãs impiorum. De quo „
Iohan.14 ait Saluator,Venit ad me princeps huius mundi,[excæcauit] cooperatiue seu suggestiue [MENTES in- „
1.Timo.1. fidelium] Vel,deus huius seculi.i.deus verus omnium seculorum,hominumque malorum creator,& deus
Exod.7. excæcauit mentes.i.intellectus infidelium permissiue. Quemadmodum dicitur Pharaonis eor induraſſe.
Exod.10. Vnde & Christus in Euangelio,In iudicium (inquit) ego in hunc mundũ veni,vt qui non vident,videant:
Exod. 11. & qui vident,cæci fiant.[VT non fulgeat] innotescat [EIS illuminatio Euangelo] .i. euangelica doctri-
14. na [GLORIAE].i.maiestatis [CHRISTI,qui est imago dei].i.à patre secundum rationem similitudi- H
Iohan.14 nis genitus.Est enim à patre proeedens,eique similis & æqualis per omoia.Propter quod ipse ait,Qui vi-
EPIST. det me,videt & patrem. ¶Porrò quod Christus sit imago dei hinc liquet. [NON enim nosmetipsos prę-
diçamus] quasi in nobis salus vestra consistat,[SAO Iesum Christum dñm oostrum] prædicamus esse o- „
mnium saluatorem,[NOS autẽ seruos vestros] esse prędicamus,hoc est,nobis seruiẽtes in exhibitioo spi
ritualiũ alimentorũ,parantes vobis mẽsam dñi,spiritualemq; escã proponentes, [PER Iesum].i.ex com- „
missione & per granã Christi qui nobis hoc iniunxit officiũ.[QVoniam deus] trinus, simplex, atq; omni- „
potẽs [QVI dixit].i.interiori verbo fecit,[DE tenebris].i.post tenebras.Vel,de tenebris.i.de materia ob-
Gene.1. scura [LVCEM] sensibilẽ [SPLANDEscere].i.inchoanue oriri.Vnde dicitur in Genesi,In principio creauit
Esa.9.60 deus cœlũ & terrã,& tenebrę erant super faciẽ abyssi:dixitq; deus,Fiat lux,& facta est lux,[ILLVXIT
Psalm.96 in cordibus nostris].i.lumen fidei,atque diuinæ sapientiæ, menobus nostris infudit, [AO illominationem „
131. scientiæ claritatis dei].i.ad hoc vt nos illuminemur ad cognoscendum claritarem.i.nobilitatem, seu excel
lentiam dei.Vel,ad illuminatiooem,&c.i.ad hoc vt alios doceamus de notitia claritatis dei.i. perfectionis
diuinæ.Illuminationem (inquam) scientiæ rendentis,[IN faciem Iesu Christi].i. dirigentis nos ad veram „
Christi ootitiam,qua cum agnoscimus esse deum & hominem.Facies autem notitiam significat, quia per
faciem vnusquisq; potissimum cognoscitur.[HABEMVS autem thesaurum istum] hoc est,gratiam tan- „
Prou.21. tæ illuminationis.Vode & Salomon,Thesaurus,inquit,desiderabilis in ore sapientis. Et rursus, Pretiosior

A est sapientia cunctis opibus,& omnia quę desiderantur,huic non valent comparari,[IN vasis fictilibus].i. corporibus fragilibus,non quod corpus,quod est pars integralis hominis,sit huius thesauri subiectum immediatum,sed anima.Quoniã tamen animæ subiectum est corpus,ideo nos in corpore peregrinantes,dicimur thesaurum istum habere in vasis fictilibus,[VT sublimitas].i.altitudo nostræ perfectionis *in vita*,in signis,in documẽtis,[SIT virtutis dei].i.deo asscribatur,nõ nostræ fragilitati.Ideo additur,[ET nõ ex nobis].i.non ex nostro naturali potestate oriri putetur.[IN omnibus] loco,causa,& tempore,saltem in genere,[TRibulationem patimur] propter iustitiam [SED non angustiamur].i.non opprimimur mente, quia de dei auxilio certi sumus.[APoriamur] hoc est,temporalibus bonis priuamur, & pauperes sumus,[SED non destituimur].i.non caremus spiritualibus,verisque diuitiis.Imò in his tanto magis abundamus, quanto in illis pauperiores propter Christum sumus.Etenim,beati pauperes,quoniam ipsorum est regnum cœlorum,[PERsequutionem] i.de loco ad locum fugationem [PATIMVR, sed non derelinquimur] à deo [DEiicimur].i.conculcamur: [SED non perimus] quoniam liberamur semper à domino corporaliter aut spiritualiter & interim vtroque modo.[SEMPER mortificationem Iesu].i. passionem dominicam, [IN corpore nostro circunferentes] per crucifomẽ imitationem,& corporis quotidianã flagellationem.Vnde alibi dicit apostolus,In omni fiducia magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.Item,Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto,[VT & vita Iesu].i.conuersatio quam habuit in hoc mundo,[IN corporibus nostris manifestetur].i.Christi vestigia in agendo sectemur. Vel vita Iesu,immortalis quam nunc habet,in corporibus nostris manifestetur in resurrectione futura, quando reformabit corpus humilitatis nostræ conformatum corpori claritatis suæ.[SEMPER enim].i.in omni differentia temporis,in genere [NOS] Apostoli,& alii successores nostri, [QVI viuimus] nunc in vita naturæ & gratiæ,[IN mortem tradimur] hoc est,periculis mortis afficimur,[PROpter Iesum] id est, eius amore,& propter prædicationem euangelicæ veritatis.Sicut & Christus prędixit,Venit hora vt omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se præstare deo.Et denuo,Eritis odio omnibus hominibus propter filium hominis, [VT & vita Iesu] quam habet iam immortalis, manifestetur in carne nostra mortali] hoc est,gloria immortalitatis nostræ carnis præstetur,quando corruptibile hoc induet incorruptionẽ, & mortale hoc immortalitatem.[ERGO mors] id est,passio Christi,[OPERATVR in nobis] id est, fructuosa est nobis,excitando nos ad sui imitationem.[VITA autem] naturæ seu culpæ operatur,[IN vobis,] qui Christi vestigia imitari negligitis. Vel vita gratiæ.s. fides & charitas operatur in vobis opera meritoria, quia per hoc quod nos raliter mortificamur vos ad deum conuertimini, & viuitis coram illo. ¶ Deinceps ostendit eandem fuisse fidem in populo vtriusque testamenti,tractatque de diuersis effectibus,meritis & actibus fidei. [HABentes autem] nos noui testamenti ministri, [EVNDEM spiritum fidei] hoc est, spiritum sanctum fidei datorem quem habuerunt sancti antiqui. Vel per spiritum fidei, intelligenda est ipsa fides,vel gratia seu motio fidei,quæ vna & eadem est,in his qui ante Christi aduentum fuerunt,& in posterioribus,quanuis sit modo magis explicita, [SSCVT scriptum est,] in libro psalmorum à Dauid propheta. [CREDIDI] corde [PROPTER quod locutus sum] ore,verba fidelis confessionis.Confessio nanque ista est actus fidei.Vnde alibi dictum est, Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem,[ET nos credimus] ea quæ illi,[PROPTER quod & loquimur] fidem catholicam confitendo ac prædicando,[SCIENTES] fide certissima,[QVONIAM] deus pater seu trinitas. [QVI suscitauit Iesum] occisum à morte,[ET nos] electos,[CVM Iesu] hoc est, sicut & Iesum, vel ad hoc vt simus cum Iesu in regno,[SVSCITABIT] in die nouissimo,[ET constituet] nos [VOBISCVM] ad dexteram in patria,vbi agni ponentur. [OMNIA enim propter vos] id est, vniuersa ministeria nostra ad vestram ordinantur salutem,[VT gratia] dei [ABVNDANS per multos] id est,ab vno transfusa seu ministrata in alium,secundum quod Petrus hortatur, Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes,[IN gratiarum actione abundet] id est,cum gratiarum actione copiose referatur & ordinetur,seu refluat ad suum principium scilicet deum.[IN gloriam dei] quatenus omnes deo gratias referant,& omne charisma gratiæ illi tribuant. [PROpter quod] prosequendum, videlicet vt deo gratiæ referantur, [NON deficimus] in adoersis,nec fatigamur in opere bono,nec cessamus,quoniam sola perseuerantia coronatur. [SEu licet is qui foris est noster homo] id est,caro nostra mortalis, in qua est humana effigies,qua homines esse cognoscimur, [CORRVMPAMVR] quotidie tendendo ad mortem,& sustinendo læsuras ac plagas, [TAMEN is qui intus est] id est,anima nostra in qua est summæ trinitatis imago,[RENouatur] recipiendo noua lumina gratiarum,restorendo in dei cognitione, ascendendo in diuino amore,[DE die in diem] id est,assidue,dum spiritualiter crescimus atque proficimus. Hoc autem dicitur non quasi in nobis sint duo homines,sed propter distinctionem essentialium partium hominis. [IN enim quod in præsenti] exilio seu tempore, [EST momentaneum & leue tribulationis nostræ] id est, tribulatio ista leuis atque breuissima, [COMparatione futuræ iucunditatis ac æternitatis,quam patimur iam [SVpra modum] id est,vltra condignum & capacitatem nostri intellectus, [IN sublimitate] id est, in regno cœlesti. Vel in liberalitate bonitatis diuinæ,[AEternum gloriæ pondus] hoc est,perpetuam felicitatis mensuram.De qua ait Saluator,Mensuram bonam & cõfertam & coagitatam dabunt in sinus vestros.[OPERATVR] id est,meretur & efficit [IN nobis] nunc per spem, postmodum vero in re. [NON contemplantibus nobis] id est,quia non principaliter aspicimus,nec finaliter intuemur,[QVAE videntur] id est, visibilia & terrena, [SED quæ non videntur] id est,bona super cœlestia,quæ oculus non vidit, nec auris audiuit. [QVAE enim videntur] id est,à nobis oculo corporali, [TEMPORALIA sunt] id est, transitoria,& caduca, [QVAE autem non videntur] hoc est,spiritualia bona nobis præparata in regno [AETERNA sunt] essentialiter vel participatiue.

Prou. 3.
Matth. 5.
Matth. 13. Lucæ. 6.
Philip. 1. Galat. 6.
Philip. 3.
Iohan. 16. Matth. 10
1. Cor. 15.
Psalm. 43
Psalm. 115 Rom. 10.
Roma. 8.
Matt. 25.
s. Petri. 4.
Matth. 10 24.
Genes. 1.
Roma. 5.
Lucæ. 6.
Esa. 64. 1. Cor. 2.

CAP. V [SCIMVS enim quoniam si terrestris domus nostra dissoluatur.] ARTIC. V. E

2. Cor. 4. DIXIT Apostolus in fine præcedentis capituli, quod leuis ac momentanea tribulatio præsentis exilii æternum glorię pondus operetur in nobis. Huius autem nunc assignat rationem [SCIMVS enim] per reuelationē diuinam [QVONIAM si terrestris domus nostra] .i. quod si caro nostra mortalis [NVIVS habitationis] .i. præsentis mãsionis, qua anima degit, ac hospitatur in corpore [dissoluatur] per mortē, vel ꝑ Christo occidatur, [QVOD ædificationē] .i. habitaculũ [EX deo] à diuina virtute [NAbemus] in spe, & habebimus iandē in re, videlicet [DOMVM nõ manufactam] .i. carnē impassibilē, glorificatam, non humana potentia, sed diuina [AETERNAM in cœlis] hoc est, in cœlo perpetuo duraturam. Vel, ab æterno prædestinatam. Sed quoniam hanc domum non habebimus ante dię iudicii, Apostolus loqui videtur de eo quod statim post dissolutionē corporis, animæ perfectorũ consequuntur. Ideo alii per domũ istam non manufactã intelligunt gloriã animæ, quæ dicitur domus, ꝓpter excellentiã suam ad animę capacitatē. Vnde iestatur Christus, In domo patris mei mansiones multæ sunt .i. distincti gradus præmiorũ. Alii vero per domũ istam intelligunt cœlum empyreũ, quod est locus atque palatiũ beatorum. Et dicitur nõ manufactum. Iuxta illud ad Hebræos, Non in manufacta sancta Iesus introiit, sed in ipsum cœlum. [NAM & in hoc ingemiscimus] .i. desiderio huius domus, & gloriæ suspiramus & flemus præ tædio dilationis. Spes enim quæ differtur, affligit animã, [HABITATIONEM nostram quę de cœlo est] .i. hanc domũ non manufactã, cœlestem, vel cœlesti virtute formatã, seu glorię consequutionem, [SVPERINOVI] hoc est, ea operiri, circundari, siue ornari, [CVPIENTES] quod vtiq; desiderii ortum habet à fide, non à lumine naturali. Sumus autem veraciter & efficaciter ista cupientes, [SITE men vestiti] donis & gratiis spiritus sancti [NON nudi] à bonis operibus, [INUeniamur] à deo cuncta sperante. [NAM & q sumus in hoc tabernaculo] hoc est, in hoc passibili corpore deginus, [INgemiscimus] suspirando ad habitationem cœlestem, [GRAVATI] pondere atque miseriis corruptibilis carnis. Corpus nanque quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ingemiscimus autem [EO quod nolumus expoliari] hoc est, à corporis vnione penitus atque finaliter separari, cum naturale sit animæ corpus informare, & sancti in patria cupiunt corporibus glorificandis coniungi, [SED superuestiri,] immortalitatem, & glorificationem corporis adipisci, [VT absorbeatur quod mortale est] id est, mortalitas, pœnalitas, & imperfectio auferantur à corpore, [A vita] id est, ab impassibilitate, & gloria superueniente, prædictam imperfectionem excludente. [QVI autem efficit nos in hoc ipsum] hoc est, qui prædictam voluntatem inspirat, vel ad huius desiderii consummationem perducit, est [DEVS] non causa naturalis [QVI dedit nobis pignus spiritus,] Hoc idem secundo capitulo huius epistolæ dictum est atque expositum. [AVDIENTES igitur semper,] hoc est, incessanter audemus ex magna in deum fiducia futuram habitationem appetere, atque in omnibus viriliter agere [ET scientes] auxilium gratiæ nobis collatum. Causa autē audaciæ subditur, [QVONIAM dum sumus] id est, viuimus, [IN corpore] isto mortali [PEREgrinamur à domino] id est, patria separamur, atque à deo distamus, conuersando in valle lachrymarum, in carcere mortis, in graui exilio. [PER fidem enim ambulamus] id est, per obscuram notitiam ad patriam tendimus, [ET non per speciem] hoc est, propriam & adæquatam similitudinem, deum non cernimus. Non enim videmus eum, sicut est, id est, clarè, seu facie ad faciem, sed per formas creatas, quæ à repræsentatione perfecta, ac faciali diuinæ essentiæ in infinitum deficiunt, sicut in præcedenti epistola pertractatum est planius. [AVDEMVS autem] hoc est, fiducialiter quærimus, non metu mortis retracti aut aliqua difficultate victi [ET bonam voluntatem] id est, rationabile desiderium [HABEMVS magis peregrinari à corpore] id est, potius à corpore per mortem separari, [ET præsentes esse ad dominum] id est, deo immediate vniri, eumq; coram & per speciem intueri. Loquitur autem de præsentia gloriæ, non de præsentia gratiæ iantũ. Vnde ait Psalmographus, Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Item, Quando veniam & apparebo ante faciē dei? [ET ideo] .i. vt deo feliciter vniamur [CONTENDIMVS] .i. studi conatu studemus, [SIVE absentes] hoc est, à dño peregrinantes, & in hac vita manentes, [SIVE præsentes] .i. diuino iudicio præsentati, [PLACERE illi] .i. ne separemur ab eius conspectu. Nam & in diuino iudicio satagemus respondere pro nobis ad ea quæ contra nos proponent diaboli. Merito autem contendimos deo placere. [OMNES enim nos] .i. homines vniuersos, bonos ac malos [MANIFESTARI] id est, publice præsentari, seu apparere, [OPORTET] vel in iudicio particulari statim post mortem, vel in iudicio vniuersali in die nouissimo, vel potius in vtroque [ANTE tribunal Christi] .i. coram iudice Christo seu ante districtam iudiciariam eius potestatē, [VT referat vnusquisque] i. reportet, [PROPRIA corporis] .i. debitam mercedem, videlicet pœnam vel gloriã, pro actibus per corpus operatis, seu tempore corporalis vitæ exhibitis, [PROVT gessit, siue bonum] gessit .i. [SIVE malum.] Sub peccato autem commissionis includitur peccatum omissionis, quia & arbor quę non facit fructuum bonum, in ignem mittetur, etiam si malum non gessit. [SCIENTES ergo timorē domini] .i. quàm timorate atq; solicite ambulandũ sit coram deo sancto & metuendo. de quo ait beatus Iob, Semper quasi iumentes me fluctus timui deum. Et rursus, Cõsiderans eum timore solicitor, [NOMINSVS suademus] .i. consilia, monitaq; salutis proponimus, quatenus deum præ omnibus timeant, non seruili, sed filiali, aut saltem initiali timore. Timor enim dei expellit peccatũ, [DEO autē manifesti] .i. plenissime cogniti, vel per approbationem noti [SVMVS. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse] .i. confido ꝙ conscientiæ vestræ de nobis recte, vereq; sentiant, quia sic viximus inter vos, vt nõ possitis rationabiliter contra nos moueri. [NON iterũ cõmendamus nos vobis] .i. ad propriam laudem ista dicimus, sicut nec ante, [SED occasionē] .i. causam incidentalē atq; materiam [NAMVS vobis] per cõmemorationem istorum, [GLoriandi] .i. spũaliter exultandi [PRO nobis] .i. pro gratia nobis concessa, vel pro defensione nostra contra æmulos & detractores nostros, qui conatur se nobis præferre, & vos à nobis

2. Cor. 15. 1. Petri. 5. Iohan. 14 Hebræ. 9. Prou. 13. 1. Regũ. 6 Sapien. 9. 2. Cor. 2. Psalm. 26 1. Iohan. 3 1. Cor. 13. Roma. 8. Philip. 1. Psalm. 15. Psalm. 41 Matth. 3. Micheę. 6 Iob. 31. Iob. 23. Eccles. 1. EPIST.

A anertere, [VT habeatis] rationabilem responsionem,& veram lætitiam [AD eos qoi in facie] id est
» de apparente & simulata iustitia [OLORTANTVR,& nõ in corde]id est non ex conscientię puritate,neque de veris virtutibus.Quod autem non commendemus nosipsos inaniter,& qudd vos pro no- 2.Cor.10.
» bis gloriari positis,patet ex hoc. [STVE enim mente excedimus] contemplaodo diuina,& supergre
» diendo terrena, [DEO] id est hoc gratiæ dei aseribimus,atque ad gloriam eius referimus [STVE so-
» brii sumus] instruendo vos in moralibus, & condescendendo infirmitatibus vestris, [VOBIS] id est
ad vestram vtilitatem hoc facimus. Vel sic, Siue mente excedimus, id est laudando nosipsos, insensati esse videamur(qnia stultorum est laudibus propriis inhærere)deo,id est ad gloriam dei hoc agimus, vt
benedicatur deus in donis suis. Siue sobrii sumus, moderate loquendo de perfectionibus nostris, sicut
ad virtuosum, sapientemque pertinet, vt in his quæ propriam laudem concernunt, magis declinet ad
» minus quàm ad maius, vobis, id est pro vestri informatione & commodo hoc facimus. [CHARI-
» TAS enim Christi] id est dilectio qua Christum proximumque diligimus, [VRGET] id est incitat Eph.3.
» & vehementer inclinat [NOS] ista efficere, quoniam Christi gloriam & prouaimorum salutem tanto
» amplius zelamus,quanto in vera charitate perfectiores fuerimus [AESTimantes]id est firmiter reputan
» tes [HOC,quoniam si] pro quia, [VNVS,] vtpote solus Christus [PRO omnibus] hominibus libe-
» randis [MORTuus est,ergo omnes mortui sunt] id est viuiis mortificati merito passionis Christi,quantũ Iohan.3.
B est ex parte ipsius saluatoris,qui moriendo omnia ad se trarit.Vel, omnes mortui sunt, id est mortem
» culpæ incurrerunt er originali peccato, aliter non egerent saluatore, [ET pro omnibus mortuus est
» Christus,vt & qui viuunt] vita naturæ seu gratiæ, [Iã nõ sibi viuant] id est non propriæ voluntati de- Rom.14
» seruiant,videlicet ad honorem proprium vitam suam ordinent, [AD ei] viuant,id est ad eius hono Galat.2.
rem & gloriam omnia opera sua interiora,exteriora; referant. [QVI pro ipsis mortuus est,& resur- 1.Petr.2.
rexit,] videlicet Christi.Sic viuere Christo, est vere abnegare atq; viuifice mortificare seipsum. [Ita-
» qne] id est qnia pro omnibus mortuus est Christus, [NOS] apostoli & viri perfecti, [ET hoc] id est 1.Iohan.2
post hac [Neminem nouimus] notitia approbationis,id est nullum viatorem laudamus [Secundum
carnem] id est carnaliter scilicet propter causas indignas.Vel, neminem nouimus secundum carnem,
id est secundũ ea quæ carnis conditionem respiciunt,talia enim non curamus neq; attendimus. [ET si
cognouimus secundũ carnem Christũ] id est q̃is mysteria Christi carnaliter & superficialiter intelle-
xerimus,& Christũ non nisi secundũ humanam naturam nouerimus sensu humano, [SED nunc iã]
spiritu sancto recepto [NON nouimus] eũ hoc modo,sed spiritualiter ac supernaturaliter,tanq̃ deum
» & hominem. [ST qua ergo] id est qnia aliqua [IN Christo] est [NOVA creatura] id est aliquis in
» Christi baptismo renatus, [Vetera transierunt] id est pristina vitia ab illo remota sunt, pœnalitates
» quoq; deletæ sunt,modo in spe,tandem delendæ in re, [ECCE facta sunt nona] id est per infusionẽ Apoc.21.
C spiritus sancti omnia spiritualiter renouata sunt, corpus, anima, cogitatio, verbum & opera. Vnde in
» Apoc.dicitur, Dixit qui sedebat in throno,ecce noua facio omnia. [Omnia autem ex deo] patre vel Rom.5.
sancta trinitate originaliter profluerunt,& condita sunt. [Qui reconcilianit nos sibi] id est peccata
nostra nobis ignouit, [PER Christum] id est incarnatione,passione seu merito Christi hominis,imd
Christus vt deus reconciliauit nos sibi per seipsum,vt hominem talem, [ET dedit nobis ministeriom
reconciliationis] id est officium euangelicæ prædicationis,qua ista reconciliatio annuntiatur hominibus,commisit nobis suis vicariis. [Quandoquidem deus] pater,vel verbum increatum,imd & spiritus
» sanctus,hoc est deus trinitas, [Erat in Christo] homine, [Mundum] id est electos [Reconcilians si- Rom.3.
» bi,] vt dictum est, [NON reputans] id est non iuste vlciscens,nec in æternum reseruans [TELLS de Iohan.1.
licta ipsorũ] originalia aut actualia.Christus nanq; agnus dei omnia tulit peccata. [ET posuit in nobis verbũ reconciliationis] id est prędicationem pacificationis inter deũ & homines factæ. [Pro Christo] id est pro Christi amore & gloria, [Legatione].i.missione [Fungimur,] quia à deo missi sumus
annuntiare Euangeliũ Christi, [Tanq̃ deo exhortante] cotda audientiũ [PER nos,] id est per præ- Luc.21.
dicationem nostram.Ipse enim loquitur per nos. [Obsecramus pro Christo] id est,vice,loco,vel amo Rom.15.
» re Christi, [Reconciliamini deo] id est peccata vestra deflete,vitam corrigite,deo placere contẽdite. Rom.8.
» [EVM qui non nouerat peccatũ] per approbationẽ vel experientiã scilicet Christũ pater, [Pro no- Esaiæ.53.
bis] id est pro nostra redẽptione [Peccatũ fecit] id est hostiã pro peccato. Sumitur enim hic peccatũ
D pro hostia peccati:sicut & apud Oseam,vbi dicitur, Peccata populi mei comedent, Vel sic, Eum qui Osee.4.
qui non nouerat peccatum,pro nobis peccatum,id est culpam fecit.Peccatum enim(præcipue origina
le)occasio fuit incarnationis, passionisque Christi, sicque quodam modo fecit eum hominem, [VT 1.Cor.1.
» nos efficeremur iustitia dei] id est iustificati à deo, [IN illo] id est merito Christi.

CAP. VI. [ADIVVANTES autem exhortamur. ARTIC. VI.

» REcommendatis noui testamenti mysteriis,iam omnes ad perfectionem inuitator, dicẽte
» apostolo. [Adiuuantes autem] verbo,operatione,oratione, vestram imbecillitatẽ: Vel,
» adiuuantes, id est Christo cooperantes in vestra conuersioue, [Erhortamur, ne in va- EPIST.
» cuum] id est sine fructu & perseuerãtia [Gratiam dei] habitualem & gratũ facientem,
[Recipiatis] in baptismo,vel pœnitentiæ sacramento.Gratiæ enim finis est adeptio gloriæ. Idcirco gratiã dei in vacuũ recipit,qui per eã bene viuendo æternã beatitudinem non acquirit. Melius est enim viã iustitiæ ignorasse,q̃ post agnitionem teuerti retrorsum.Simili modo, melius quodam 2.Petri.2.
modo est gratiam non recepisse,q̃ receptam perdidisse. ¶ Quod autem deus paratus sit gratiam dare,
» probatur. [AIT enim] dominus per Esaiã, [Tẽpore aecepto] id est tempore opportuno & cõgruo, Esaiç.46.
» maxime ouæ legis & gratiç, [Exaudiui te] instanter orantem pro quocunque negotio tibi salubri,

A gum Christi,per quod ci nectuntur, & ab eo dicuntur electi, sic iugum diaboli est peccatum. Idcirco Tit.3.
iniquis & perfidis iungi non debemus, id est communicare eorum peccatis, imò & occasiones huius
communionis vitare oportet, videlicet societatem & familiaritatem. Huius ratio subditur. [QVAE
enim participatio] id est mutua communio seu conuenientia [IVSTITIAE cum iniquitate?] nul Psal.140.
la vtique,cum sint omnino contrariæ. Vos autem iusti estis per fidem formatam, illi vero iniqui,non
ergo iungi debetis. [AVT quæ societas luci ad tenebras?] nulla, videlicet naturalia ac fixa, sed lux Matth.3.
tenebras pellit. Vos autem per dei cognitionem lux estis,illi vero tenebria ignorantiæ pleni. [QVAE
autem conuentio Christi ad Belial?] nulla plane. Belial autem interpretatur apostata,quo significatur
diabolus,sed his duobus dominis nemo potest seruire. Vos igitur Christiani cum filiis Belial nolite
coniungi. [AVT quæ pars] id est communio [FIDELI cum infideli? Quis autem consensus
templo dei] id est personæ fideli,in qua per gratiam habitat deus, [CVM idolis?] id est idololatria, Psal.134.
qui idola sunt per similitudinem:iuxta illud in psalmo,Similes illis fiant qui faciunt ea. Non ergo de-
betis illis sociari. [VOS enim,] in quorum cordibus habitat deus, [ESTIS templum] animatum Exod.29.
ac mysticum [DEI viui, sicut dicit dominus] per Moysen, Ezechielem atque Iohannem in Apo- Leuit.26.
calypsi. [QVONIAM inhabitabo in illis] id est intima mentis electorum inhabitabo per charita- Ezec.43.
tem & gratiam, [ET inambulo] id est in corde eorum quasi in paradiso voluptatis conuersabor,quia Apoc.21.
B delitiæ meæ,esse cum filiis hominum.Inambulabo autem,id est eos faciam ambulare de virtute in vir- Prou.8.
tutem,& de via ad patriam, [ET ero illorum deus,] non solum generaliter, sicut omnium deus sum, Psalm.83.
propter vniuersalem creationem ac prouidentiam,sed singulariter valde,dirigendo, protegendo,fina- Act.3.
literque saluando, [AT ipsi erunt mihi] id est ad honorem & gloriam nominis mei, [POPVLVM] 1.Pet.2.
colendo & diligendo me super omnia. Sicut in prima sua epistola asserit Petrus, Vos genus electum, Psal.149.
gens sancta,populus acquisitionis.Et Psalmista,Beneplacitum est domino in populo suo. ¶Ex dictis
infert Apostulus admonitionem intentam. [PROPTER quod] id est quia non est societas inter
prædicta, [EXITE] spiritualiter,& si fieri potest & expedit,etiam corporaliter [DE medio eorum] Hier.23.
id est de conuentu prauorum.Quid enim paleis ad triticum?Hoc est,nolite cordis similitudine eis con
iungi,sed fugite actus eorum, [ET separamini ab eis,] loco vel corde, [DICIT dominus,& im Rom.1.
mundum ne tetigeritis] id est peccato nolite consentire. Digni enim sunt morte,non solum qui faciũt,
sed etiam qui consenserint, [ET ego recipiam vos] id est pie amplectar venientes ad me brachiis
pietatis. De quibus per prophetam loquor,Portaui vos in brachiis meis, [ET ero vobis in patrem] Osee.11.
id est paterne vos fouebo ac diligam, [ET vos eritis mihi in filios,] quantum ad virus, [ET fi-
lias,] quantum ad fœminas, [DICIT dominus deus omnipotens.] Porrò scriptura hic allegata,
quantum ad sensum in diuersis sacræ paginæ locis habetur. Pro eo enim quod hic dictum est, Inhabita
bo in illis: scriptum est in Leuitico,Ponam tabernaculum meum in medio vestri Pro eo quod subditur, Leuit.26.
C Et ambulabo,legitur in Deuteronomio,Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. Totum ta- Deut.23.
men istud,& item quod subditur. Et ero illorum deus,& ipsi erunt mihi populus,&c.in Leuitico inclu
ditur. Ei quoque quod subinfertur,Exite de medio eorum,consonat quod Petrus differuit,Separamini, Act.2.
inquiens,à generatione hac praua.Sed & in Apoc.ait scriptura,Ecce tabernaculum dei cum homini- Apoc.21.
bus,& habitabit cum eis,& ipsi populus eius erunt,& ipse deus cum eis erit illorum deus. Quæ vnique
verba plena sunt omni dulcedine,charitate atque fiducia.

CAP. VII. [HAS igitur habentes promissiones. ARTIC. VII.

EX præinductis in fine præcedentis capituli infert apostolus admonitionem salubrem, &
ait, [HAEC igitur habentes promissiones] ò [CHARISSIMI] fratres immediate ex- 2.Cor.6.
pressas,videlicet quòd deus habitabit & ambulabit in nobis,recipietque nos,& erit in no-
bis, [MVNDEMVS nos] per veram confessionem(omnia enim in confessione lauan- 1.Pet.4.
tur) per contritionem, per dominicæ passionis memoriam, præsertim per diuini amoris
accensionem, quoniam charitas operit multitudinem peccatorum, [AB omni inquinamento carnis
& spiritus] id est ab vniuersis peccatis carnalibus,vt sunt gula,luxuria: & spiritualibus,vt sunt inuidia,
D superbia, [PERFICIENTES sanctificationem] id est inchoatam in baptismo vel pœnitentia sani Galat.5.
tatem ad perfectionem ducentes,perseuerando ac proficiendo in bona vsque in finem. Et hoc [IN ti
more dei] casto ac filiali,de quo in Ecclesiastico dicitur,Qui sine timore est,iustificari non potest. At- Eccl.1.
que in psalmo,Timete dominum omnes sancti eius. [CAPITE nos] id est verba nostra sapienter Psalm.33.
pensate,& nosipsos in exemplum accipite, [NEMINEM læsimus] post nostram conuersionẽ,id est FINIS.
nullum ad peccatũ inducimus directe verbo vel opere, [NEMINEM corrupimus,] per falsam do-
ctrinam, [NEMINEM circunuenimus] id est defraudando decepimus, [NON ad condemnationẽ
vestram dico] id est non ideo ista commemoro,vt aggrauem vestra peccata,vosque relinquam ae pe-
rcaria. [Prædiximus enim] & supra iã scripsimus, [QVOD in cordibus nostris estis] scripti per curã
& charitatis affectũ,ac iugem memoriã, [AD commoriendũ & conuiuendũ] id est in tantũ vos meo Philip.1.
cordi impressi, vt pro vestra salute paratus sim mori,aut manere in vita præsenti, vt instruam vos, 1.Cor.15.
[MVLTA mihi fiducia est apud vos] id est de vestra charitate & pietate multum confido & firmiter
spero de felicitate vestra futura, [MVLTA mihi gloriatio] inest spiritualis in domino, [PRO vobis]
.Iex cõsideratione gratiæ vobis cõcessæ, [REPLETVS sum cõsolatione] audita vestra emẽdatione Iacobi.1.
[Superabũdo gaudio] spirituali,propter beneficia dei vobis collata, [IN omni tribulatione nostra] Rom.5.
quã ab aduersariis fidei patimur. [NAM & cum venissemus Macedoniã, nullam requiem habuit ea- Apoc.1.

A [ABVNDANTIVS] nunc quàm ante, quia nunc videt vestram obedientiam, [IN vobis sunt] id est
„ in vos tendunt, atque figuntur. Amor enim tendit in amatum, & quiescit in ipso. Titi inquam [RE-
„ MINISCENTIS omnium vestrum obedientiam.] Retulit enim Titus Apostolo cum ingenti læti-
„ tia obedientiam Corinthiorum, [QVOMODO cum timore] cordis [ET tremore] corporis [EX- Galat.4.
„ CEPISTIS eum] cum debita reuerentia, sicut & vobis præcepi tales recipere tanquam meipsum,
„ imò vt Christum. [GAVDEO] de hoc, & ab hoc, [QVOD in omnibus] rebus [CONFIDO in vo-
„ bis] sperans vos semper ad obediendum paratos, sicut & nunc obediêtiam vestram expertus sum. Vna
„ equidem actio virtuosa præstat fiducium de alia, atque maiori.

CAP. VIII. [NOTAM autem facimus vobis fratres gratiam dei. ARTIC. VIII.

RAEterea admonet Apostolus Corinthios ad faciendam atque mittendam eleemo
synam pauperibus qui erant in Hierusalem sub regimine Iacobi, proponitque Corin
thiis exemplum Macedonum, dicens. [NOTAM autem facimus vobis fratres gra Iacob.1.
tiam dei, quæ data est in ecclesiis Macedoniæ] id est insinuamus vobis virtutem mi-
sericordiæ, quam deus largitus est Macedonibus (qui sunt Græci) ad fidem conuersis.
B Ex qua virtute & gratia diuinitus inspirata, moti sunt eleemosynam dare Iudæis cõ
„ uersis, in Hierusalem morantibus, qui, facta fame in Iudæa, magnam habuerunt in-
„ opiam. Hoc itaque notificamus vobis, [QVOD in multo experimento tribulationis] id est in magna
„ tribulatione quam experti sunt [ABVNDANTIA gaudii ipsorum fuit] id est copiosa lætitia inerat
„ eis, quia de tribulatione sua propter Christum illata, vehementer gauisi sunt. Sicut dicit saluator, Gau-
„ dete in illa hora, quia merces vestra copiosa est in cœlis, [ET altissima] id est spontanea, multumque
„ meritoria [PAVPERTAS eorum,] puta Macedonum [ABVNDAVIT] id est abundantem effe- Lucæ.6.
„ ctum habuit vel ostendit [IN diuitias simplicitatis] id est in spiritualem opulentiam puræ intentio-
„ nis & bonæ conscientiæ [EORVM,] quia cum pauperes essent, tamen modica simplici animo tri-
„ buendo, spiritualiter ditiores effecti sunt. [QVIA secundum virtutem] iustitiæ, id est vere ac iuste
„ [TESTIMONIVM illis reddo & supra virtutem] id est vltra suam possibilitatem [VOLVNTARII
„ fuerunt] ad dandum. Nam cum modica possiderent, multa dare optabant, tantaq; dederunt, vt etiam
„ ipsi postmodum egerent. [CVM multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem
„ ministerii] id est vt consentiremus ipsis in hoc, quòd dare possent tantam eleemosynam, qua commu-
„ nicarent atque participes essent ministerii, id est obsequii pietatis, videlicet largitionis eleemosynarum
„ [QVOD fit in sanctos] id est pauperes in Hierusalem commorantes. Qui sancti vocantur, quoniam Act.4.
C omnibus suis venditis, precium ante apostolorum pedes posuerunt, egent, communiterque viuentes.
„ Cum enim Macedones pauperes essent, non videtur eis consensisse Apostolus, vt darent tam multum,
„ sed ipsi charitate feruente rogabant Apostolum, vt liceret eis tanta conferre. [ET non sicut speraui-
„ mus] id est non tam moderate se habuerunt in dando sicut putauimus [SED semetipsos dederunt] id
„ est obtulerunt [PRIMVM] id est principaliter, & ante omnia, [DEO] seipsos, & omnia sua ad cul- Rom.12.
„ tum & gloriam dei ordinantes. [DEINDE] dederunt seipsos [NOBIS] per finalem obedientiam, & Luc.10.
„ charitatiuam subiectionem, & hoc [PER voluntatem dei] id est causa dei, seu propter diuinæ volun- Rom.13.
„ tatis beneplacitum & honorem. Quoniam deus requirit, vt prælatis vicariis suis obediatur sicut & sibi
„ [ITA vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam]
„ id est ad tantam perfectionem, tamque liberalem eleemosynæ distributionem vos conetur inducere,
„ instruendo, hortando, & alios in exemplum vobis imponendo, quemadmodum dudum iam fa-
„ cere incepit in vobis. [SED sicut in omnibus] gratiarum charismatibus [ABVNDATIS] videlicet
„ [FIDE] qua certi estis de præmio [ET sermone] id est efficacia in loquendo, & scientia] scriptura- Eph.3.
„ rum [ET omni similitudine] in prouidendo vobis ac aliis, præsertim in spiritualibus bonis, & item in
„ temporalibus, prout ratio exigit, [INSVPER & charitate vestra] tendente [IN nos] quoniam mul
„ tum diligitis me tanquam magistrum veritatis, & patrem vestræ spiritualis regenerationis, sic cupio
„ [VT & in hac gratia] misericordiæ & liberalitatis [ABVNDETIS. Non quasi imperans dico] id est Rom.12.
D ad eleemosynam istam non obligo vos præcepto, ne efficiamini transgressores mandati, [SED per 1.Cor.4:
„ aliorum] puta Macedonũ [Solicitudinem] id est imitatione dignã, [ETIAM vestræ charitatis inge
„ niũ bonũ] .i. vestræ dilectionis indolẽ seu industriã [Cõprobãs] siue experiẽs, an scilicet sic agatis, sicut
„ cõfidimus. ¶ Porrò ad hãc perfectioũẽ inuitat eos Apostolus exẽplo Christi. [Scitis enim] per fidem
„ [Gratiã], i. beneficia vel charitatẽ [Domini nostri Iesu Christi] ad nos. [Quoniam propter nos ege- Philip.2.
„ nus factus est] in sua incarnatione & cõuersatione in hoc mũdo. Propter quod ait, Vulpes foueas ha- Matth.8.
„ bẽt, & volucres cœli nidos, filius autẽ hominis nõ habet vbi caput reclinet. Natus quoq; positus est in Luc.2.
„ præsepio, quia nõ erat ei locus in diuersorio. Vnde scriptũ est, Exulta filia Syon, ecce rex tuus venit ti- Luc.9.
„ bi iustus, & saluator, ipse pauper & ascẽdẽs super asinã. Hãc paupertatẽ vehemẽtissimè admiratus est Zach.9.
„ Hieremias, clamãs, Quare quasi colonus vẽturus es in terra, & quasi viator declinãs ad manendũ? [Cũ Hier.14.
„ diues esset,] in diuina natura habẽs omniũ bonorũ atq; pulchrorũ plenitudinẽ infinitã, simpliciterq; p
„ fectã, [VT illius inopia] id est merito paupertatis Christi, [VOS diuites esse tis] id est spiritualiũ bo
„ norũ copiã cõsequeremini. Nã Christi incarnatio, nostra deificatio est: Christi cõuersatio, nostra est p-
„ fectio: Christi penuria, nostra est opulẽtia. [ET consiliũ in hoc do.] videlicet vt eleemosynã detis ex
„ hac cõsideratione. [HOC enim vobis vtile est] hoc est, meritoriũ vitæ æternæ, [QVI nõ solũ facere, 1.Tim.4.
„ sed & velle] per charitatem [Cœpistis ab anno priore] id ist præterito. [Nunc vero & facto perfici-
„ te] id est opere implete, [Vt quẽadmodum promptus] ad dandum [Est animus] .i. amorosus impe-

A quam alijs ostendistis. Exhibitio enim operis signum est dilectionis [ET ostensionem [GLORIAE nostræ pro vobis] hoc est, opus quo ostēdistis glorificationē nostrā de vestro profectu habitā esse verā [IN illos ostendit] recipiendo, atque tractando eos cum debita reuerentia [IN facie ecclesiarū] hoc est, publice in cōspectu fidelium, vt ædificentur in vobis, sciantq; vera esse, quæ de vobis patefecimus eis. Greg. Hcb. 13. Matth. 5. 2. Petr. 1.

CAP. IX. [NAM de ministerio quod fit in sanctos.] ARTIC. IX.

MANIFESTAT autem apostolus præsenti capitulo modum faciendi eleemosynas præmemoratas, ostendensque superiora cōuenienter esse inducta, subiungit, [NAM de ministerio quod fit in sanctos] .i. de erogatione eleemosynarum quæ dantur pauperibus in Hierusalem consistentibus [SUPERABUNDANTIA] id est, quasi superfluum [EST mihi scribere vobis] vltra quā scripsi. Cuius ratio subditur [SCIO enim prōptum animū vestrū] ad dandum eas [PRO quo de vobis glorior apud Macedones] proponens vos eis in exemplum. [QVONIAM & Achaia] prouincia Græciæ cuius Achaiæ ciuitas metropolitana est Corinthus [PARATA est] ad eleemosynarum harum contributionem [AB anno præterito & vestra æmulatio] id est, amorosa zelatio pro pauperibus [PROVOCAVIT plurimos] ad imitandum vos. Sicut in Prouerbijs dicitur, Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem proximi sui. [MISIMVS autem fratres] prædictos nuncios valde spectabiles, videlicet Titum, Lucam seu Barnabam, & Apollo ad vos [NE quod gloriamur de vobis] id est, de vestra promptitudine [EVACVETVR in hac parte] id est sine fructu & opere sit. Misimus ergo fratres [VT quemadmodum dixi] id est, vobis cō sului, & Macedonibus retuli [PARATI sitis] omnino ad dandum [NE cum venerint mecum Macedones, & inueneriot vos imparatos, erubescamus nos] tanquam spe nostra frustrati, & quasi mendaces inuenti, [VT non dicamus vos] .i. de vobis interim sileamus [IN hac substātia] hoc est, in ista eleemosynarum donatione, cum tamen certum sit imparationem haoc magis erubescibilem esse vobis, q̄ nobis. [NE cessarium ergo existimaui rogare fratres] præfatos [VT præueniant] id est, ante me veniant [AD vos, & præparent repromissam benedictionem hanc] id est, sæpe promissam eleemosynarum collatiooem, [PARATAM esse] id est, collectam atque seorsum repositam [SIC quasi benedictionem] id est, gratē, liberaliterque donatam, vt sit opus charitatis [NON quasi auaritiam] id est, ex cupiditate extortam. [HOC autem dico] id est, ista admoneo: oam [QVI parce seminat] id est, secundum mensuram facultatū suarū modicam eleemosynam tribuit [PARCE & metet] id est, paruam retributionem accipiet. Si autem quis parum habeat, & de illo modicum largiatur, noo parce, sed liberaliter seminat, sicut & Christus affirmat pauperem viduam duo minuta mittentem, plus omnibus præstitisse. Alū autem ex abundanti sibi miserunt, illa vero ex oeceſſarijs. Hinc quoq; ad Galatas dicit apostolus, Quæ seminauerit homo hæc & metet. Et Ecclesiasticus, Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies eū. Deus autem potius peosat, ac præmiat affectum q̄ opus. Ideo scriptum est io Hieremia & Osea, Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas. Veruoramen seminatio & messio, quantum ad aliquid, contrario modo fiunt. Iuxta illud Psalmistæ, Qui seminant in lacbrymis, in exultatione merent. Hoc tamen intelligi potest de opere pœnitentiali, quod lacbrymose agendum est, eleemosyna vero lætanter fieri debet. [ET qui seminat in benedictionibus] .i. liberaliter & charitatiue bona sua egenis communicat, [OB benedictionibus & metet] id est, propter opera sua gratiose & abundaoter, vel saltem animo prōpto collata, copiosam mercedem recipiet. Ideo ait Psalmista, Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum dominus. Quanuis autē vnusquisque in patria de suo præmio contentetur, & vltra condignum præmietur, dicitur tamen parce metere, quia parce seminat, respectiue, non absolute. Primo, quoniam comparatione aliorum minus habet. Secuodo, quoniam præmium correspondet merito. [VNVSQVISQVE] det pauper [PROVT destinauit in corde suo] id est, tantum quantum ratio sibi dictat, & ipse rationabiliter ordinauit, [Non ex tristitia] id est, non ex tædio quod patitur propter instantiā postulantis. Nam vt Augustinus testatur, Qui dat vt careat tædio interpellantis, nou vt reficiat viscera indigentis, & rem perdit & meritum. [AVT ex necessitate] id est, coactione, sed iucunde ac sponte. [HILAREM enim datorem] id est, eum qui animo affectuoso, corde sauorabili, lætaque mente donat donanda, [DILIGIT deus] id est, approbat atque remunerat. Vnde in Ecclesiastico habetur, In omni dato hilarē facovultum tuum. Et in Paralipomenon libro Dauid ait, Ego, inquit, in simplicitate cordis mei lætus obtuli omoia hęc. [POTENS autē est deus] cui non est impossibile, imō nec difficile omne verbū [OMNEM gratiam] id est, omnia dooa spiritus sancti, omnem virtutem atque scientiam [ABVNDARE facere in vobis] .i. in cordibus vestris abundātet infundere, [VT in omnibus] spiritualibus ac temporalibus. Vel in omnibus ad salutem necessāriis, [SEMPER omnem sufficientiam habentes] secundum conditionem & statum viatorum [ABVNDETIS in omne opus bonum] hoc est, opera meritoria ex interiori graria coposse agaos, [SICVT scriptum est] in Psalmo, [DISPERSIT] vir iustus .i. diuersis tribuit indigēribus oon tantum simul indiscrete effudit; [OBOST pauperibus] eleemosynas corporales aut spirituales. Ideir co, [IVSTITIA eius] interior [MANET in seculum seculi] .i. io via & in patria, quia æternam gloriā promeretur, & ipsa nunquam extinguitur, quanuis in patria non maneat eleemosynarum largitio. [QVI autem administrat semen] .i. deus qui confert materiam eleemosynarum, [SEMINANTI] .i. eleemosynas facienti. Deus enim omnium bonorum est dator, & quę aliis damus de manu eius accepimus, [ET panem] id est, victualium sufficientiam, [AD manducandom præstabit] eleemosynarum factoribus. Beati enim misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, [ET multiplicabit semen vestrum] id est, bona vnde eleemosynæ fiunt. Tales enim personæ cōmuniter plus abundant in temporalibus, q̄ auari & immisericordes. Propter quod in Prouerbijs legitur, Misericordia & veritas non te deserant, & inueniesgratiā

A quam alijs ostendistis. Exhibitio enim operis signum est dilectionis [ET ostensionem [GLORIAE nostræ pro vobis] hoc est, opus quo ostēdistis glorificationē nostrā de vestro profectu habitā esse verā [IN illos ostendit] recipiendo, atque tractando eos cum debita reuerentia [IN facie ecclesiarū] hoc est, publice in cōspectu fidelium, vt ædificentur in vobis, sciantq; vera esse, quæ de vobis patefecimus eis. Greg. Hcb. 13. Matth. 5. 2. Petr. 1.

CAP. IX. [NAM de ministerio quod fit in sanctos.] ARTIC. IX.

MANIFESTAT autem apostolus præsenti capitulo modum faciendi eleemosynas præmemoratas, ostendensque superiora cōuenienter esse inducta, subiungit, [NAM de ministerio quod fit in sanctos] .i. de erogatione eleemosynarum quæ dantur pauperibus in Hierusalem consistentibus [SUPERABUNDANTIA] id est, quasi superfluum [EST mihi scribere vobis] vltra quā scripsi. Cuius ratio subditur [SCIO enim prōptum animū vestrū] ad dandum eas [PRO quo de vobis glorior apud Macedones] proponens vos eis in exemplum. [QVONIAM & Achaia] prouincia Græciæ cuius Achaiæ ciuitas metropolitana est Corinthus [PARATA est] ad eleemosynarum harum contributionem [AB anno præterito & vestra æmulatio] id est, amorosa zelatio pro pauperibus [PROVOCAVIT plurimos] ad imitandum vos. Sicut in Prouerbijs dicitur, Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem proximi sui. [MISIMVS autem fratres] prædictos nuncios valde spectabiles, videlicet Titum, Lucam seu Barnabam, & Apollo ad vos [NE quod gloriamur de vobis] id est, de vestra promptitudine [EVACVETVR in hac parte] id est sine fructu & opere sit. Misimus ergo fratres [VT quemadmodum dixi] id est, vobis cō sului, & Macedonibus retuli [PARATI sitis] omnino ad dandum [NE cum venerint mecum Macedoones, & inueneriot vos imparatos, erubescamus nos] tanquam spe nostra frustrati, & quasi mendaces inuenti, [VT non dicamus vos] .i. de vobis interim sileamus [IN hac substātia] hoc est, in ista eleemosynarum donatione, cum tamen certum sit imparationem haoc magis erubescibilem esse vobis, q̄ nobis. [NE cessarium ergo existimaui rogare fratres] præfatos [VT præueniant] id est, ante me veniant [AD vos, & præparent repromissam benedictionem hanc] id est, sæpe promissam eleemosynarum collatiooem, [PARATAM esse] id est, collectam atque seorsum repositam [SIC quasi benedictionem] id est, gratē, liberaliterque donatam, vt sit opus charitatis [NON quasi auaritiam] id est, ex cupiditate extortam. [HOC autem dico] id est, ista admoneo: oam [QVI parce seminat] id est, secundum mensuram facultatū suarū modicam eleemosynam tribuit [PARCE & metet] id est, paruam retributionem accipiet. Si autem quis parum habeat, & de illo modicum largiatur, noo parce, sed liberaliter seminat, sicut & Christus affirmat pauperem viduam duo minuta mittentem, plus omnibus præstitisse. Alū autem ex abundanti sibi miserunt, illa vero ex oeceſſarijs. Hinc quoq; ad Galatas dicit apostolus, Quæ seminauerit homo hæc & metet. Et Ecclesiasticus, Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies eū. Deus autem potius peosat, ac præmiat affectum q̄ opus. Ideo scriptum est io Hieremia & Osea, Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas. Veruoramen seminatio & messio, quantum ad aliquid, contrario modo fiunt. Iuxta illud Psalmistæ, Qui seminant in lacbrymis, in exultatione merent. Hoc tamen intelligi potest de opere pœnitentiali, quod lacbrymose agendum est, eleemosyna vero lætanter fieri debet. [ET qui seminat in benedictionibus] .i. liberaliter & charitatiue bona sua egenis communicat, [OB benedictionibus & metet] id est, propter opera sua gratiose & abundaoter, vel saltem animo prōpto collata, copiosam mercedem recipiet. Ideo ait Psalmista, Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum dominus. Quanuis autē vnusquisque in patria de suo præmio contentetur, & vltra condignum præmietur, dicitur tamen parce metere, quia parce seminat, respectiue, non absolute. Primo, quoniam comparatione aliorum minus habet. Secuodo, quoniam præmium correspondet merito. [VNVSQVISQVE] det pauper [PROVT destinauit in corde suo] id est, tantum quantum ratio sibi dictat, & ipse rationabiliter ordinauit, [Non ex tristitia] id est, non ex tædio quod patitur propter instantiā postulantis. Nam vt Augustinus testatur, Qui dat vt careat tædio interpellantis, nou vt reficiat viscera indigentis, & rem perdit & meritum. [AVT ex necessitate] id est, coactione, sed iucunde ac sponte. [HILAREM enim datorem] id est, eum qui animo affectuoso, corde sauorabili, lætaque mente donat donanda, [DILIGIT deus] id est, approbat atque remunerat. Vnde in Ecclesiastico habetur, In omni dato hilarē facovultum tuum. Et in Paralipomenon libro Dauid ait, Ego, inquit, in simplicitate cordis mei lætus obtuli omoia hęc. [POTENS autē est deus] cui non est impossibile, imō nec difficile omne verbū [OMNEM gratiam] id est, omnia dooa spiritus sancti, omnem virtutem atque scientiam [ABVNDARE facere in vobis] .i. in cordibus vestris abundātet infundere, [VT in omnibus] spiritualibus ac temporalibus. Vel in omnibus ad salutem necessāriis, [SEMPER omnem sufficientiam habentes] secundum conditionem & statum viatorum [ABVNDETIS in omne opus bonum] hoc est, opera meritoria ex interiori graria coposse agaos, [SICVT scriptum est] in Psalmo, [DISPERSIT] vir iustus .i. diuersis tribuit indigēribus oon tantum simul indiscrete effudit; [OBOST pauperibus] eleemosynas corporales aut spirituales. Ideir co, [IVSTITIA eius] interior [MANET in seculum seculi] .i. io via & in patria, quia æternam gloriā promeretur, & ipsa nunquam extinguitur, quanuis in patria non maneat eleemosynarum largitio. [QVI autem administrat semen] .i. deus qui confert materiam eleemosynarum, [SEMINANTI] .i. eleemosynas facienti. Deus enim omnium bonorum est dator, & quę aliis damus de manu eius accepimus, [ET panem] id est, victualium sufficientiam, [AD manducandom præstabit] eleemosynarum factoribus. Beati enim misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, [ET multiplicabit semen vestrum] id est, bona vnde eleemosynæ fiunt. Tales enim personæ cōmuniter plus abundant in temporalibus, q̄ auari & immisericordes. Propter quod in Prouerbijs legitur, Misericordia & veritas non te deserant, & inueniesgratiā

EPIST. Luc. 21. Galat. 6. Eccl. 11. Hiere. 4. Osee. 10. Psal. 125. Psal. 40. Augusti. Eccl. 38. 1. Par. 29. Luc. 1. Psal. 111. Iacobi. 1. Matth. 5. Prou. 3.

FINIS. coram deo & hominibus, [ET augebit incrementa frugum] id est, profectus operum seu meritorũ [IVSTITIAE vestræ] id est, quæ ex habituali & interiori vestra iustitia oriuntur, vt ambuletis de virtute in
Psal. 83. virtutem. Habenti enim dabitur, hoc est, pio & grato, ei autem qui non habet, & quod videtur habere, au-
Matth. 25 feretur ab eo, [VT in omnibus] spiritualibus donis [locupletati abundetis] id est, corde crescatis, [INOMNEM simplicitatem] bonam, de qua dictum est sæpe. i. in perfectam conscientiæ puritatem, & vitæ inno
Luc. 19. centiam [QVAE] simplicitas, [OPERATVR per vos] formaliter [GRATIARVM actionem deo] i.
Iob. 1. inducit vos ad hoc vt domino gratias referatis, eum in omnibus glorificãdo simplici corde. Sic enim Iob simplex erat qui tanta perpessus sapientissime dixit, Dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino pla-
cuit, ita factum est: sit nomen domini benedictum. Quod autem deo gratiæ referantur, hinc liquet, [QVONIAM ministerium huius officij] id est, cõmunicatio seu adminisſtratio eleemosynarum istarum, [Non solum suppleat ea quæ desunt sanctis] id est, non tantum succurrit pauperibus in Hierusalem, quantum
Matt. 5. ad vitæ corporalis sustentationem, [SED etiam abundat per multos in gratiarum actione] id est, multos inducit, & abundanter fructificat in eis ad agendas gratias, [IN domino] id est, ad gloriam dei, & secundum voluntatem ipsius, qui multi, [PER probationem ministerii huius] id est, per approbationẽ, & experientiam largitionis eleemosynarum vestrarum, sunt [GLORIficantes deum in obedientia confessionis vestræ] id est, pro obedientia qua fidem vestram non solum verbis, sed etiam rebus profitemini succurrendo egenis, obediendoque nobis. Confessionis inquam tendentis, [IN euangelium Christi] vt præceptis
Iacbio. 5. atque consiliis euangelicis obtemperetis: glorificantes etiam deum, [ET per simplicitatem communicationis] vestræ [IN illos] id est, propter communicationem bonorum vestrorum simplici animo. f. solum dei respectu factam pauperibus in Iudæa, [In omnes] id est, cæteris quoque pauperibus pie exhibitam, Glo
rificantes insuper deum, [ET in ipsorum] pauperum [obsecratione] fusa [PRO vobis] Pauperum dico [DESIDERANTIVM] id est, ardenter amantium, vel videre cupientiũ [VOS] in præsenti, siue in patria, [PROpter eminentem gratiam dei] existentem [In vobis] id est, propter magnam virtutum perfectionem, vobis diuinitus præstitam. [GRATIAS autem deo super inenarrabili dono eius] id est, de tã ineffabili pietate, & gratia vobis concessa, cuius gratiæ magnitudo explicari non potest, si cõsideretur humana ingratitudo, decliuitas atque fragilitas, diuina quoque celsitudo, misericordia & iustitia.

CAP. X. [IPSE AVTEM, &c.] ARTIC. X.

ACTA exhortatione ad bonos, iam sermo dirigitur ad incorrectos, qui adhuc
1. Cor. 15. pseudoapostolis adhæserunt, quia multa vitia imposuerunt Apostolo. De quibus
Hier. 11. se consequenter excusat, sicut patebit. Ait ergo, [IPSE autem ego Paulus obse-
Matth. 11. cro] id est per sacra rogo [VOS] scilicet [PER mãsuetudinem] i. mititatem (quæ
G iram refrenat) [ET modestiam] id est, moderamẽ seu discretionem CHRISTI Qui per Hieremiam ait, Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimã. Et iterum, Discite à me quia mitis sum & humilis corde [QVI in facie quidem] i. in
præsentia vestra, siue exterius, [HVMILIS] sum [Inter vos] existens quasi blandiens vobis sicut pseudoapostoli mihi imponunt. [ABSENS autem] à vobis [Confido in vobis] i. fi-
ducialiter, audacter, & dure redarguo vos, quia nõ timeo mihi mala inferri à vobis dum absens sum, quẽadmodum præsens. Imposuerunt autem Apostolo, quod esset carnalis, quoniam more carnalium, præsens existẽs, dulcis & blandus esset in verbis quasi timens periculum si durius ageret, absens vero rigidus
foret. [ROGO autem vos] ne sic sentiatis de me, [Ne præsens] id est, apud vos existens, [AVDEAM] id est, audacter me habeam, incorrectos durissime increpando, [PER eam confidentiam] i. fiduciam illã imperterritam, [QVA existimor] ab æmulis [AVDERE] id est, audacter inuehere, [In quosdã incorrectos à pseudoapostolis deceptos cum absens sum, [QVI] incorrecti, ARBITRANTUR nos tanquam secundum carnẽ ambulemus] id est, carnaliter conuersari, & in temporalibus finem nos constituere existimãt,
Rom. 8. qui vtique errant. [In carne enim ambulantes] id est in hac corruptibili carne viuentes & peregrinantes
Iob. 7. [Non secundum carnem militamus] id est non carnaliter exercemur ad prælium, contra aduersarios humanæ salutis. Militia quippe est vita hominis super terram, sed militia nostra spiritualis est, & triumphum intendit [Nam arma militiæ nostræ] quibus præcidendo & conuersando contra dæmones & peruersos homines dimicamus, videlicet virtutes & dona spiritus sancti [Non carnalia sunt] nec humana virtute adepta [SED potentia deo] hoc est, dei virtute efficacia [AD destructionem munitionum] i. virium quibus dæmones, & impij homines contra fidei veritatem armantur [Consilia] impiorũ, [DESTRUENTES] nostra prædicatione & miraculorum operatione, [ET omnem altitudinem] id est præsumptionem, ac profunditatem mundanæ & naturalis sapientiæ [EXTOLLENTEM se aduersum scientiam dei] id est theologicæ
Act. 17. veritati, seu fidei assertionibus contradicentem destruentes seu reprobantes. Hoc fecit Apostolus Athenis, disputando contra philosophos, [ET in captiuitatem redigentes] id est captiuantes, & nostræ doctri-
næ ac fidei iugo subdentes, [OMNEM intellectum] id est, mentem quorundam de omni genere hominum, [In obsequium Christi] id est, ad hoc vt Christo deseruiant, eiusque authoritati potius q̃ humanæ rationi adhæreant. Conuertit enim Apostolus quosdam doctos, & quosdam indoctos, sicque de cæteris generibus hominum quosdam conuertit ad Christum, & sic quoque omnium intellectum subiecit fidei præce-
1. Cor. 5. pusque Christi, quatenus incomprehensibilia credant, & deo in cunctis obediant [ET in promptu habẽtes] id est, expeditæ potentes [VLCISCI omnem inobedientiam] tradendo excommunicatos & impios satanæ in interitum carnis, vel Christum inuocando possumus de eis vltionem acquirere [CVM impleta fuerit vestra obedientia] id est perfectam esse nouerimus vestram obedientiam, tunc enim & non ante, decet nos contra rebelles insurgere, quoniã prius confirmandi sunt boni, q̃ mali torquendi. Ad quod per-

A tinere potest illud Apocalypsis, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus quoadusque signemus ser- Apoc. 7.
„ uos dei nostri in frontibus eorum. [QVAE secundum facie sunt videte] id est, si prædicta (spiritualia, quibus ostendit me esse verum Christi Apostolum, & sufficis præferendum non vobis sufficiunt, quæ secundū
„ faciem sunt, id est, manifeste apparent in illis, & in me, videte, id est, pensate. [SI quis] illorum pseudo-
„ apostolorū [CONFIDIT sibi] i. de propria perfectione præsumit [CHRISTI se esse] id est, ad Chri-
„ stum per gratiam se pertinere, [HOC cogitet iterum apud se] id est, diligēter consideret, atque reuoluat
„ ne se præterat nobis. [QVIA sicut ipse Christi est] id est, secundum opinionem suam fallacem [ITA & nos] Christi sumus fideles ministri secūdū veritatē. [NAM & si amplius aliquid gloriatus fuero] in domi-
„ no [DE potestate nostra] q̄ illi de sua gloriari possunt. i. quanuis illis nostrā potestatē prætulero [QVAM dedit dominus nobis in ædificationem, & non in destructionem] id est, ad hoc vt ea salubriter vtamur, nō
„ impie abutamur, videlicet vt vos verbis atque exemplis ædificemus in vita spirituali, & non inficiamus,
„ nec subuertamus quempiam vestrum [Non erubescam] quasi præsumptuose hoc agens, quia sic est. Ve-
„ runtamen ministri Christi potestate sibi concessa abuti possunt, & sæpius aburuntur (vt patet de malis sacerdotibus) sed non sine grandi peccato. ¶ Denique ne isti erronei æstimarent Apostolum non esse fa-
B cturum cum præsens adesset, quod absens minabatur, dicendo se potentem & promptum vleisci omnem inobedientiam. Ne igitur ita sentirent, adiunxit, [VT autem nō existimer] ab incorrectis & falsis [TAN QVAM terrere vos per epistolas] id est, in epistolis meis ad vos missis verba minatoria miscere, quæ non audebo præsens implere (nā hoc mihi imponunt) [QVONIAM quidē epistolæ] meæ [INQVIVNT] illi detractores [GRAVES sunt & fortes] id est, minaces, & intellectu difficiles atque verbosæ, [PRAE
„ sentia autem corporis infirma] id est, nos ipsi corporaliter præsentes impotentes & timidi sumus, non au-
„ dentes exercere rigorem, sed adulantes [ET sermo] noster [CONTEMPTIBILIS]. i. hō rhetoricus,
„ nec humanis argumentis firmatus, sed simplex & nudus nil probans. [HOC cogitet qui eiusmodi est]. i.
„ qui talia nobis imponit, quia quales sumus verbo per epistolas] id est, in epistolis, dum sumus, [ABSEN
„ TES tales] erimus [ET in facto præsentes] id est, opere exequemur, quæcunque minamur, & nos factu-
„ ros prædicimus in epistolis vobis transmissis. [Non enim audemus] salua conscientia. [NOS inserere]. i.
„ connumerare [AVT comparare] id est, vere pares asserere, [QVIBVSDAM qui semetipsos commen-
„ dant] ob propriam laudem & alterum deceptionem, videlicet ambitiosis & pseudoapostolis, qui potesta
tem sibi vsurpant, & delinquentium vitia palpant. Si enim diceremus nos eis pares aut similes, mentire- à. Thess. 2.
mur [SED] nos [IPSI in nobis] id est, in consideratione & examine mentis nostræ sumus [NOSMET- Deut. 10.
IPSOS mentientes] seu mensurantes. i. nosipsos diligenter dilucidantes, gratiamque nobis eollatam perpē Prou. 22.
dimus ne præfixos nobis terminos transigrediamur, & plus iusto nosipsos iactemus, [ET] sumus [COM-
C parantes nosmetipsos nobis] id est, moderate & sobrie de nobis sentimus propriamque mēsuram pensa-
mus. [Non autem non in immensum gloriamur] id est, vltra terminum nobis diuinitus præstitutum, ni-
hil præsumimus, sed gloriamur, & gloriando exercemus nostræ prædicationis officium, [SECUNDUM mē
suram regulæ] id est, secundum extensionem ordinationis diuinæ, quæ omnium rerum prima regula est.
„ [QVAM] mensuram seu extensionem [MENSUS est nobis deus] id est, perambulandam præfixit sapien-
tia dei, cuius nutu missi sunt singuli Apostolorum ad certas determinatasque gentes, de quarum conuer
sione gloriaremur in domino. Ideo subditur, [MENSURAM pertingendi vsque ad vos] quia ex diuina reue-
latione perrexit Apostolus Corinthum. [Non enim quasi non pertingentes ad vos] ad quorum conuer-
sionem destinati sumus, [superextendimus nos] id est, vltra præscriptum à deo terminum non tēdimus. Philip. 3.
„ [VSQVE ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi] id est, prædicatione euangelica. Non tamē dū-
taxat vsque ad Corinthum venit, quippe qui ad Illyricum mare per circuitum euangelium Christi reple
„ uit [Non in immensum] id est, sine debito moderamine [GLORIANTES in alienis laboribus] id est, in prædi Rom. 15.
„ catione & conuersione aliorum, quasi illos labores nobis attribuamus. Vel, de conuersis per alios princi-
paliter gloriemur: sed gloriamur de nostro labore in vestri conuersione, [SPEM autem habentes crescē-
tis fidei vestræ] id est, profectum sumus sperantes de fide vestra crescente & proficiente de vno virtuoso
actu in alium. Quis autem sit iste profectus speratus (qui dicitur spes, sumendo spem pro bono sperato)
subiungitur, [In vobis magnificari] id est, in eordibus vestris tales esse, seu cognosci, quales veraciter su-
D mus, ne post hac vilipendamur à vobis. Vel in vobis, id est, per vos magnificari apud alios, quibus ex ve-
„ stri conuersione ac perfectione innotescit nos esse veros dei Apostolos. Magnificari autem [SECUNDUM Rom.
„ regulam nostram] id est, secundum mensuram, proportionem seu modum gratiæ nobis collatæ, ne quis
„ nos altiores putet q̄ sumus [In abundantia autem] id est, in copiosa ac feruida promptitudine animi pa-
„ rati sumus [ET IAM in illa quæ vltra vos sunt] loca [EVANGELIZARE] id est, Gentibus valde distantibus
prædicare. [Non in aliena regula] id est, mensura seu plebe aliis commissa, videlicet [In his quæ præpa-
rata sunt]. i. per prædicationem aliorum ad fidem conuersa [GLORIARI] inaniter. Non enim in illis
„ gloriabatur Apostolus (sicut nunc dictum est) sed de his qui suæ sorti contigerant. Vnde Romanis dixit,
„ Sic autem prædicaui euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentū edi Rom. 15.
„ ficarem. [QVI autem gloriatur in domino] .i. secūdum doctrinam & voluntatem domini [GLORIE- EPIST.
TVR] omnia bona ad deum deferendo finaliter. Vel, in domino. i. in contemplatione, ac dilectione diui- 1. Cor. 1.
na, imò in omni actu virtuoso lætandum est. Hoc modo gloriabatur virgo benedicta: dicendo, Exultauit Hiere. 9.
spiritus meus in deo salutari meo. Et abacuc, Ego (inquit) in domino gaudebo, & exultabo in deo Iesu Luc. 1.
meo. Debemus quoque gloriari in domino, congratulando totis præcordijs diuinæ beatitudini ac perfe- Abacuc. 3
„ ctioni. [Non enim qui seipsum cōmēdat] ob propriam laudem [ILLE probatus] iustus vel approbatus
[EST] corā deo, & discretis personis, sed reprobatus, quoniā Salomō ait, Laudet te alienus, & nō os tuū, Prou. 17.
[SED] probat est [QVEM de cōmēdat]. i. laude dignū iudicat, seu cōmēdabilē facit p virtutes & signa.

2. Cor. 10

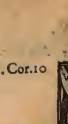

COMPLETA excusatione Apostoli, qua se excusauit de malis sibi à pseudoapostolis impositis, nunc inuehitur contra illos, & primo petit se patienter audiri à suis. [VTINAM sustineretis modicum quid insipientiæ meæ] .i. vtinam æquanimiter au diretis paululum verba mea, quibus laudo meipsum, quod esse videtur insipientis, & ab aliquibus fatuum reputatur: cum dicat scriptura, Laudet te alienus, & non os tuū.

Prou. 27.

¶ Quocirca sciēdum, quod moralia cū versentur circa particularia, mutabilia sunt, atque mutanda secundum diuersitatem locorum, causarum, temporum, & personarum. Idcirco de eis tam certæ regulæ dari non possunt, quin sæpe patiantur instantiā propter rationabilem causam, quod viri eruditi attendunt, non autem indocti. Vnde cum aliquid fit à iusto vel sapiente quod contrariari videtur verbis regularum moralium, quanuis intentioni earum non repugnet, indiscreti ac stolidi iudicant illicitum. Quum ergo scriptura prohibeat laudare seipsum, insipientiæ est semper secundum opinionem stultorum, vt quisquam laudet seipsum. Ideo dicit Apostolus se optare vt sustineant modicum insipientiæ suæ secundum æstimationem indiscretorum, quod tamen secūdum veritatem, erat magnum quid sapientiæ. Salomonis enim verbum intelligendum est, quando occultatio propriæ laudis non vergit in præiuditium veritatis, nec in detrimentum salutis proximorum, nec in honoris diuini dispendium, & ob has causas Paulus commendauit seipsum. Simili modo soluitur, quod

Eccl. 11.

Apostolus in suis epistolis toties suos laudat discipulos, cum tamen in Ecclesiastico scriptū sit, Ante mortem ne laudes hominem quenquam. [SED & supportate me] .i. patienter auscultate quæ dico, & ferte me sicut decet prælatum supportari à subditis suis. Et merito me supportare debetis. [AEMVLOR enim vos] hoc est, ardenter diligo, non qualitercunque seu carnali affectione, sed [DEI æmulatione] .i. syncere ac deiformi amore, videlicet ad hunc finem, ad quem vos amat deus, vt consequamini vitam æternam.

Ezech. 8. Rom. 13. 1. Cor. 12. Cantic. 8. Galat. 4. Ibidem. FINIS.

¶ Denique æmulari, multis modis accipitur. Primo, pro indignatione. Iuxta illud Ezechielis, Erat idolum zeli ad prouocandam æmulationem. Secundo pro rancore. Ad Romanos Paulus, Non in cōtentione & æmulatione. Tertio pro desiderio boni nondum adepti, sicut dictum est supra, AEmulamini charismata meliora. Quarto, pro dilectione, vt ibi, Fortis est vt mors dilectio, dura sicut inferus æmulatio. Quinto, pro inordinato amore. Vt est illud apostoli, AEmulātur vos non bene. Sexto, pro imitatione. Iuxta illud, Bonum in bono æmulamini semper. Quod autem æmuler vos, patet [DESPONDI enim] annulo fidei id est, spirituali matrimonio iunxi, [VOS] omnes fideles [VNI viro] videlicet Christo, [VIRGINEM castam exhibere Christo] .i. ad hoc vt exhibeam vos Christo sponsam ac virginem illibatā. Omnes enim fideles charitate connexi, sunt vna sponsa Christi, vnaque virgo spiritualiter propter integræ fidei vnitatem. Carnis nanque virginitas est integritas corporis à contagione carnali. Virginitas cordis est incorrupta. Vnde apud Oseam dominus loquitur, Sponsabo te mihi in fide. Ideo singulariter dixit virginē, propter vnitatem catholicæ fidei, solidæ spei atque amoris diuinæ. Huius coniunctionis internæ ac matrimonialis inter Christum & ecclesiam paranymphus erat Apostolus tanquam sponsi secretarius & amicus.

Osee. 2.

¶ Deinceps prænonet Apostolus Corinthios contra futura pericula, sine recidiuent, vel cētationibus sū perentur. [TIMEO autem ne sicut serpens] .i. diabolus. De quo in Esaia legitur, Vitabit dominus super Leuiatam serpentem tortuosum. [EVAM in paradiso, [SEDuxit astutia] hoc est, calliditate [SVA] dicens, Nequaquam moriemini, sed eritis sicut dii [ITA corrumpantur sensus vestri] .i. intellectus vestri mendaciter informentur à pseudo doctoribus & pestiferis, [ET excidant à simplicitate] .i. à pura fide & simplici veritate. [QVAE est in Christo] sicut in causa atque magistro. Vel, est in Christo, quoniā est secundum beneplacitum eius, & complacet ei. Timeo ergo ne decipiamini à falsis doctoribus, sed non debetis eos aduertere. [NAM si is] fallax, [QVI venit] .i. vos accedit gratia informandi, [ALIVM Christum] .i. excellentiorem saluatorem, [PRAEDICAT vobis quem non prædicauimus] Quod esse non potest, cum Christum dicamus deum verum, [AVTalium spiritum] meliorem, [ACCIPITIS] per prædicationem falsam quem non accepistis ex prædicatione nostra, quod esse non potest, quia per nostram prædicationem vobis est datus spiritus sanctus verus deus, [AVT aliud] .i. falubrius [EVANGELIVM recipitis] ab illo fallaci, [QVOD non recepistis] quod esse nō valet, [RECTE pateremini] id est id est, tunc merito sustineretis doctrinam illorum fallacū. Sed ita non est. [EXISTIMO enim nihil me minus fecisse] docendo, miracula operando, gratiam spiritus sancti vobis impertrando, [A magnis] .i. veteris [APOSTOLIS] Et per consequens præferendi mihi non sunt pseudoapostoli. [NAM & si ego imperitus sum sermone] .i. ignarus humanæ eloquentiæ, præsertim in lingua peregrina, [SED non scientia] imperitus sum, cū sim in diuinis scripturis eruditus, nō solum humana instructione ad pedes Gamalielis, sed multo copiosius ex illuminatione diuina in raptu meo vsq; ad tertium cœlū. ¶ Sed videtur Apostolus agere contra id quod ipse alios docuit: dicens, Qui se exsistimat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet eum scire. Et Salomon ait, Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et respondendum, Quod hæc atque similia ideo dicuntur, quia non debet aliquis sapiens esse in oculis propriis ascribendo sibi quod habet, sed solum in domino. [IN omnibus autem] verbis & factis, [MANIFESTATVS sum vobis] .i. experimento didicistis qualis sim, & quātam à domino sortitus sim gratiam, in docendo, conuersando, & signa agendo. ¶ Deinde ostendit apostolus quod propter suam humiliatem non debeat vilipendi. [AVT nunquid peccatū feci meipsum humilians] .i. inferioribus me con formans, propriis manibus laborando, & non tanquam prælatus de bonis vestris viuendo, [VT vos exaltemini?] id est, profectum sumatis in gratia ædificati meæ humilitatis ac agilitatis exemplo? Humiliaui autem me, [QVONIAM gratis] id est, sine acceptione temporalis commodi, [EVANGELIVM dei euā gelizaui vobis. Alias autem ecclesias expoliaui] id est, à cæteris fidelium cœtibus multa accepi stipēdio

Esa. 27. Gen. 3.

Act. 22. 2. Cor. 12 1. Cor. 18. Prou. 26.

1. Cor. 4

A vitæ, [AD ministerium vestrum] .i.ad hoc vt vobis liberius prædicare possem. [ET cum essem apud vos
» & egerem] victu [NVLLI] vestrum [ONEROSVS fui] quid exigendo,vel recipiendo vobis [NAM
» quod mihi deerat] pro sustentatiõe vitæ cõsumptis his quæ ab alijs ecclesiis cœpi [SVPPLEVERVNT]
» id est,mihi dederunt [FRATRES qui venerunt] ad me [A Macedonia] à quibus tanquam à bene corre
» ctis aliquid accepi,præsertim ne tristarentur,& fructu eleemosynæ priuarẽtur si nihil ab eis sumpsissem.
[ET in omnibus] diebus ac negotijs [SINE onere me vobis seruaui] à receptione stipendiorum ve-
strorum seu sumptuum abstinẽdo, [ET seruabo] in posterum. [EST veritas Christi in me] per veri-
tatem Christi in me existentem hoc assero, [QVONIAM hæc gloria] id est, ista perfectio & bona
gloriatio, scilicet quod prædicaui vobis sine grauamine vestro, [NON infringetur] id est, non tolle-
tur neque deficiet, [IN me,in regionibus] hoc est, ecclesijs, [ACHAIAE] cuius metropolis est Corin-
thus. [QVARE] .i.cur hoc ago & agã?an ideo, [QVIA nõ diligo vos? Deus scit] quod nõ facio ideo. Hebr.10.
Vnde constat quod interdum ad dilectionem pertineat aliquid ab alio capere.Ad odiũ vero,nil velle re-
cipere. [QVOD autem facio & faciam] seruando me vobis sine onere.Idco facio, [VT amputem occa-
sionem eorum,qui volunt occasionem] .i.studium pseudoapostolorum impediam,qui quærunt occasio-
nem aliquid acquirendi à vobis meo exemplo.Vnde si viderent me vestris stipendijs sustentari, ipsi auda
ciam sumerent multa exigendi à vobis.Amputo ergo occasionem eorum, [VT in quo gloriantur] .i. in
B apostolatu,de quo se inaniter iactant, [Inueniantur sicut & nos] .i.similes nobis sint, nil accipiendo à vo
» bis,sicut & nos nihil accipimus. Quod autem inaniter gloriantur de suo officio,patet. [Nam eiusmodi 2.Tim.3.
» pseudoapostoli sunt operarij subdoli] .i.fallaces ministri, [TRansfigurantes se] sunt [In Apostolos Chri
» sti] .i.speciem religionis assumunt,sanctitatem simulant,& per exteriorem apparentiam ostentant se, ac
» si essent veri Apostoli. [ET non mirum] est hoc, [IPSE enim satanas] princeps illorum [TRansfigurat
» se in angelum lucis] .i.in similitudine Christi angeli magni consilij,seu alterius cuiuscunque angelici spi-
» ritus,se ostendit,quantum ad formam assumptam.Multa quoque vera & bona suggerit,quatenus creda- Esa.9.
tur missus à deo, & fallat.Ideo per alium apostolũ dicitur,Nolite omni spiritui credere, sed probate spi- 1.Iohã.4.
» ritus,si ex deo sunt. [Non ergo est magnum] .i.multum mirandum, [SI ministri eius] .i. homines sedu-
ctores [TRansfigurentur] .i.sanctitatis speciem exterius induãt, [VELVT] sint [MINISTRI iustitiæ. Quo-
rum] ministrorum tam Christi q̃ satanæ [FINIS] .i. retributio finalis [ERIT secundum opera ipsorum.
» Iterum dico] quod dixi superius (.s.supportate me.Et,Vtinam sustineretis modicũ quid insipientiæ meæ)
[Ne quis me putet insipientem] dum de spiritualibus gratijs mihi collatis glorior,cum non inaniter glo-
rier, sed in domino ad ædificationem proximorum, [ALIOQVIN] .i.si non sustinetis me in spirituali-
» bus gloriantem [VELVT insipientem accipite me] gloriantem in carnalibus,secundum modum dicen-
C dum.quæ gloriano videtur magis insipiens,quàm illa quæ de spiritualibus est,quauuis nulla earum in me
fuit vana ac stulta,sed propter efficaeem causam assumpta.Sic ergo accipite me, [VT & ego modicum
» quid glorier] secundum carnem,seu de his quæ carnis generositatem concernunt, quæ gloriatio modica
est. [QVOD loquor] de nobilitate nostra secundum carnem, [Non loquor] .i.loqui non videor [SED cun
dum deum] .i.sapienter & iuste,quia speciem iustitiæ habet laudare seipsum, [SED quasi in insipientia]
id est,per modum vanitatis atque stultitiæ loquor secundum apparentiam superficialem, quãdo finis in-
terior non pensatur [In hac substantia] .i.existentia seu materia [GLORIAE] huius. Cur autem Apo-
» stolus voluerit secundum carnem gloriari,subiecit. [Quoniam multi] falsi atque pestiferi [Gloriantur se
cundum carnem] .i.carnaliter,seu de his quæ carnis dignitatem respiciunt. Vt sunt nobilitas generis, con
ditionis libertas [ET ego gloriabor] de ijsdem,non tamen eodem fine quo illi. Sed ne à vobis æstimer il
lis inferior,sicque contempto me propriæ salutis patiamini detrimentum. Gloriabor ego hoc modo, non EPIST.
obstante quod videatur inane & stultum. [LIBENTER enim sufferetis insipientes,cum sitis ipsi sapientes] Lo
» cus iste dupliciter explanatur. Primo sic,Libenter.i.charitatiue,ac prõpte sine omni murmuratione suf-
fertis insipientes,hoc est,homines posionatos,vitiosos,ac indoctos,æquanimiter pariendo importunita-
tem eorum in verbis & factis.Vnde Salomon loquitur,Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam; Prou. 26.
ne efficiaris ei similis.Et iterum alius,Non litiges cum homine linguato, nec communices homini indo- Eccl.8.
cto.Hos ergo libenter sufferetis, [CVM sitis ipsi sapientes] .i.virtutibus eruditi secundum Christi doctri-
D nam,hoc est enim ad veram sapientiam pertinet,vt insipientes tolerentur, nisi eorum peruersitas noceat
» bono communi,aut propter excessum intolerabilis fiat. Veruntamen quidam non ex charitate & humi-
litate,sed ex superbia & vanitate sufferunt insipiẽtes,quia cum aliquid ab eis patiũtur, mox reputant eos
stultos ac miseros,& indignum iudicant,vt se tam vilibus opponant,vel eos respiciãt,aut affentur. Hi insi
pientiores sunt his quos reputant insipientes. ¶ Porrò quod libenter sustineatis insipientes,hinc constat, Hebr.10.
» [SVSTINETIS enim] lætanter pro Christi amore, præmioque futuro [SI quis vos in seruitutem redigit] .i.
suo domino subijcit, sicut frequenter in primitiua ecclesia infideles tyranni redegerunt fideles in seruos
» & famulos.Sustinetis insuper, [SI quis deuorat] .i.bona vestra consumit, [SI quis accipit] id est, vestra
rapit,vel vosipsos comprehendit. Quemadmodũ de quibusdam dominus apud prophetam protestatur,
Comedunt carnem populi mei,& pellem desuper excoriauerunt, [SI quis extollitur] id est,vobis se præ Micheç.3
fert,vel superba verba contra vos profert, [SI quis in faciem vos cædit] alapas dando, impletis enim il-
lud in Euangelio,Si quis te percusserit in vnam maxillam,præbe ei & alteram. [SECUNDUM ignobilitatẽ Matth. 5.
» dico] vos hæc sustinere.i.hæc tanta sustinetis tanquam ignobiliores iniuriatoribus vestris de carnis nobi- Luc.6.
litate lætantibus, [Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte] .i.sic ista sustinetis ab illis,quasi nos illis igno
biliores essemus,quod ita non est,sicut patebit. ¶ Secundo (& magis quidem ad literam) exponitur sic,
Libenter sufferetis insipientes.i.pseudoapostolos inaniter se commendantes,quorũ verba & opera suffer- Galat.3.
tis,cum sitis ipsi sapientes.Ironice loquitur,vt confundantur ad pœnitentiam,stulte quippe egerũt, susti-

nendo huiusmodi pestilentes. Sustinetis enim si quis pseudoapostolus vos in seruitutem redigit .i. à liber- E
tate ac dilectione euangelicæ legis, in obseruantias legis scriptæ vos tranfert, prædicando oportere vrã-
que legem omnino seruare, vt fallaces, si quis illorum falsorũ deuorat, si quis accipit vestra. Sicut de pha
Matt.12. risæis ait Saluator, quod deuorabant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis, si quis illorũ extol-
Luc.10. litur contra vos, iactans se natum de semine patriarcharum, & esse circũcisum, vos vero fuisse idololatras
& incircuncisos iam esse. Quæ autem sequuntur, exponuntur, sicut iã patuit. ¶ Deniq; q̃ falsi isti nõ fue-
rint excellentiores Apostolo, etiã in carnalibus de quibus inaniter gloriabantur, ostenditur, [IN quo quis »
audiet] .i.in quo aliquis illorũ pseudoapostolorũ se laudare præsumit, [AVDEO & ego] me collaudare, »
nõ tamen eo fine quo illi, vt dictũ est, [HEBRAEI sunt] lingua & natione [ET ego] similiter [ISRAE »
Ge.32.35 LITAE sunt] .i.de tribu Iacob, qui alio nomine appellatus est Israel, [ET ego] Israelita fum. [SEMEN »
Abrahæ sunt] .i.carnales, non spirituales filij Abrahæ sunt, [ET ego] vtroque modo Abrahæ filius sum. »
1.Cor. 4. [MINISTRI Christi sunt] secundum apparẽtem sanctitatem, & suam præsumptionem, non autem se-
cundum veritatem, [ET ego] verus Christi minister fum, [VT minus sapiens] .i.per modum stultioris, »
[DICO plus ego] .i.perfectior fum Christi minister q̃ illi, quod tamen dicere, videtur ad insipientiã per
tinere. Ideo dico hoc vt minus sapiens, quanuis secundum veritatem sapiẽter loquar, & falubriter agam,
ita me commendando, sicut iam dictum est fæpius. Sum ergo minister Christi plus illis. Primo. [IN la-
boribus plurimis,] quia pro Christi amore & proximorũ cõuersione plus pseudoapostolis laborau, imõ F
1.Cor.15. & plus veris apostolis: iuxta illud, Plus omnibus laborau, [IN carceris° abũdãtius] .i.frequẽtius & durius »
q̃ illi fui incarceratus, [IN plagis] .i.vulneribus flagellorũ mihi inflictis, [SVPRA modũ humanæ virtu- »
Act.9. tis seu vltra mensurã aliorũ, [IN mortibus] .i.grauissimis pœnis, seu mortis periculis fui [FREQVẽter. Pla »
gas vero describit, adiungẽs. [A Iudæis] obstinatis ac perfidis [QVINQVies] .i.quinq; vicibus [QVADrage-
Deut. 25. nas] plagas seu percussiones [Vna minus] vna perfecutiõe subtracta [Accepi] .i.trigintanouem. Erat nẽ
pe, deo iubente, præceptum per Moysen, vt si quis aliquid dignum plagis commiteret, prosterneretur, &
coram astantibus flagellaretur, ita vt pro mensura peccati esset & modus plagarum, sic tamen vt quadra
genarium numerum non excederet, ne fœde laceratus frater, ante aliorum conspectum iaceret. Ne ergo
Iudæi viderentur crudeles, dederunt Apostolo non quadraginta, sed trigintanouem plagas. [TER virgis »
Act.9. cæsus fum [à gentibus, sicut in actibus apostolorum partim describitur, [SEMEL lapidatus fum] Licao »
Act.19. niæ à Iudæis, quando me traxerunt extra ciuitatem, æstimantes me mortuum, prout in actibus legitur.
Act.14. [TER naufragium feci] .i.fustinui, [Nocte ac die in profundo maris] .i.in alto aquarum multarũ [FVI]
Act.27. tempestate detentus, [In itineribus] pro Christo fui [SAEPE] in quibus tamẽ sunt multæ insidiæ. Mul- »
ta enim spatia perambulauit Apostolus, disseminando verbum dei. Ostendus sum quoque seruus Christi »
præ cæteris, [PERICVLIS fluminum, periculis latronum] .i.fustinendo pericula mortis in fluminibus, »
& à latronibus, [PERICVLIS ex genere, periculis in ciuitate, periculis in solitudine] .i.fustinendo pe- G
Galat. 2. ricula à Iudæis, de genere meo existentibus: pericula etiam ciuium contra me insurgentium, atque pericu
la à bestiis eremi quam perambulaui, [PERICVLIS in mari, periculis in falsis fratribus] .i.iufferendo »
Hier.9. discrimina mortis, non solum ex parte maris, sicut prædixi, sed etiam ab his qui versantur & insidiãtur in
mari, vt sunt pyratæ. patiendo item pericula varia à simulatis fidelibus, puta hæreticis, hypocritis & dolo
Phil.4. sis, De qualibus in Hieremia dicitur, Sagitta vulnerans lingua eorum, & in ore suo pacem cũ amico suo
loquitur, & occulte ponit ei insidias. Insuper fui plus cæteris seruus Christi,]In labore manuum mearũ, »
de proprijs laboribus victum ac necessaria procurando, [ET ærumna] .i.inopia seu languore, [In vigi- »
lijs multis. [Pauciss̃imo enim tempore dormiuit Apostolus, sed die ac nocte insistebat diuinis, vltra omnẽ »
facultatem humanam, [In fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate] omnia enim incommoda »
ista, afflictionesque corporis patiebatur Apostolus, non quod penitus nudus incesserit (nisi forte ab aliqui »
bus spoliatus) sed quia vestimentorum penuriam passus sit, quia etsi aliquid boni habuisset, dedisset illud, »
Col.2. egenis. Hæc itaque passus sum, [PRAETER (.i.vltra) illa quæ extrinfecus sunt] .i.quæ ex parte aliorũ
me cruciant, [Instantia mea quotidiana] .i.quæ mihi assiduæ instant atque incurrunt ex confideratione
proximorum, quibus compatior, & pro quibus solicitor. Ideo subditur, [SOLICITVDO omnium eccle
siarum] quia ex feruida charitate de omnium salute solicitor, sicut de propria, solicitudo autem mentem
affligit. [QVIS infirmatur] in anima, titubando in fide, vel cæteris donis gratuitis, [ET ego non infir- H
mor?] .i.non affligor eius defectibus cordialiter cõpatiendo, sicut perfecta requirit dilectio? [QVIS scan
dalizatur] .i.ad ruinam peccati inducitur ex verbo vel facto alterius inordinato, [ET ego non vror?] .i.
flamma charitatis accendor in compassione illius, & desiderando reparationem ipsius? [SI gloriari opor
tet] .i.quia necesse est me gloriari de bonis mihi concessis, ad vestri informationem ne me peudoapostolo-
lis inferiorem putetis, [QVAE infirmitatis meæ sunt] .i.de his quæ mihi conueniunt ex parte passibilita- »
tis & humilitatis meæ, [GLORIABOR] in domino, vtputa de tribulationibus quas pro Christo susti- »
nui, non de nobilitate profapiæ aut sublimitate potentiæ, de quibus pseudo illi apostoli se iactant. ¶ De- »
inceps rangit apostolus quandam (quam passus est) specialem persequutionem, de qua gloriatur in do-
1.Cor.3. mino, præmittitque iuramentum, vt firmius fibi credatur (loquebatur enim tardis ad credẽdum) [DEVS
Rom.9. & pater domini nostri Iesu Christi] .i.pater æternus, qui est deus Christi secundum naturam assumptam
2.Cor.1. & pater eius, secundum naturam diuinam, [SCIT] quem nihil latet, [QVI est benedictus in secula] .i. »
1.Petr.1. in sempiternum laudatus [QVOD non mentior] in his quæ dixi & dicam. Videlicet [DAMASCI præ »
positus gentis Arethe regis] .i.præpositus ciuitatis Damascenæ, videlicet gentis Arethe regis .i. populi »
subiecti Arethe regi, sub quo iste præpositus rexit Damascum. Sumit autem Apostolus verbem pro habi-
tatoribus eius, puta Damascum pro gente in Damasco morãte, ac subdita regi Arethe. Hic ergo præpositus
eius [CVSTODIEBAT ciuitatem Damascenorum] .i. ad instantiam & propter munera Iudæorum cu

A stodiri fecit portas Damasci ne exirem, [VT me comprehenderet] in ciuitate latentem, [ET per fene- Act. 10.
» stram] domus muro adhærentis, [IN sporta dimissus sum] à discipulis [PER murum] ciuitatis, [ET 1.Reg.9.
» sic effugi manus eius.] Hoc etiam modo Micol dimisit Dauid, & Raab nuntios Iosue. Patet ergo non Iosue.2.
esse contemnendum humanum auxilium, quandiu ordinate & congrue haberi potest, quanuis semper in
domino sit sperandum. præsertim cum & virtus humani auxilij à deo dependeat. Debet enim homo face
re quod in se est, nec ante recurrendum est ad solum dei suffragium, nisi eum deficit humanum. Imd non 4.Re.19
debet quisquam expectare diuinum auxilium, dum habet quid agat, ne deum tentare videatur. Sic Eze-
chias pijssimus videns se regi Assyriorum prævalere non posse, totum se contulit ad rogandũ dominũ, vt
legitur in lib. Regum. nihilominus fecit quod in se erat, imò quicquid sibi possibile fuit, obstruẽdo fontes,
faciendoque machinas. Vnde Deus qui Paulum vsq; ad tertiũ cœlum rapuit, poterat eum aliter liberare 2.Cor.12
à prædicti manu præposíti, quàm per fenestram & sportam. sed sic etiput, vt instruamur non deserere
humana præsidia, nec sine necessitate ad cœlum dei conuolare auxilium. Hác persequutionem est in Da
masco passus Paulus, statim post fuit conuersionem, vt patet in actibus apostolorum. Act.9.

¶CAP. XII. [At gloriari oportet, non expedit. ¶ARTICVLVS XII.

B DECLARAVIT Apostolus excellentiam suam in superiori cap. per mala quæ pertulit, 2.Cor.11.
iam ostendit eandem per specialia bona sibi cõcessa: & ait, [SI gloriari oportet] .i. quia ne-
» cesse est vt gloriando commendem meipsum ad dei honorem, vt reprimam gloriam illorũ
» pseudodoctorum, & fideles ædificationem recipiant, [NON expedit quidem] seipsum lau- Prou. 27.
» dando glotiari, secundum apparentiam & quorundã opinionẽ, vel secundum legem cõmu-
» nem (sicut iam sæpius dictum est) tamen propter rationabilem causam expedieus est. [VENIAM autẽ]
» id est, describendo procedam [AD visiones & reuelationes domini] .i. dioina secreta quæ vidi mente ac
intellexi. Visio aotem & reuelatio sæpe pro eodem sumuntur. Interdum vero distinguuntur, vt visio ap-
pelletur cum aliqua repræsentãtur visione curporali, vel imaginaria, quorum significatio ignoratur, quẽ-
admodum Pharao vidit boues & spicas. Et Nabuchodonosor statuam, significationes vero Danieli & Io Gen. 41.
seph reuelatæ fuerunt. Porrò reuelatio dicitur, quando significatio ostensæ veritatis innotescit, instruente Dan.2.
spiritu sancto per seipsum vel angelum. Vnde cum in reuelatione seu manifestatione diuinæ sint duo, vi-
delicet signum & signatum, visto refertur ad signum, reuelatio ad signatum. Visio itaque & reuelatio sic
sumpta, interdum separantur, sicut in Pharaone & Ioseph, interdũ sunt simul, sicut in omnibus pene pro-
» phetis, intelligentia enim opus est in visione. [SCIO hominem in Christo] per fidem & charitatem sta Dan.10.
bilitum, videlicet meipsum. Consuetudo autem est viris sanctis, cum aliquid magnificum de seipsis cõscri- Tob.32.
bunt aut asserunt, non exprimere proprium nomen, sed loqui de seipsis, velut de alijs. Scio itaque hominẽ
C » [ANTE annos quatuordecim] qui lapsi sunt à tempore reuelationis vsque ad horã enarrationis præsen-
tis. Vnde tenendũ videtur, q̃ raptus (de quo iã sermo est) fuit statim in ipsa conuersione Pauli, cum triduo Act. 9.
» erat cæcus, non manducans neque bibens, [SIVE in corpore, siue extra corpus, nescio] .i. an homo iste
tempore huius reuelationis seu raptus, fuit viuens in corpore, anima existente in corpore per suam essen-
tiam, an anima eius fuit realiter à corpore separata, & substantialiter in cœlum tertium sublevata, ac de-
» nuo corpori reunita, visiõe cessante, hoc nescio. [DEVS scit] quomodo fuerat. Vel, deus scit, q̃ veraciter
dico me istud nescire. Sciebat autẽ Apostolus corpus suũ mãsisse in terra, sed de anima sua dubius fuit an
» erat in cœlo solum per contẽplationem, an per essentiam tanquam à corpore separata. Scio ergo [RA-
» PTVM] in spiritu supernaturaliter atq; fortissime, [HVIVSMODI vsque ad tertiũ cœlũ] .i. cœlum em-
pyreum, quod est locus beatorum. Et dicitur empyreũ, quasi igneũ, non à calore, sed splendore. Vocatur-
que tertiũ, respectu octauæ sphæræ, quæ dicitur firmamẽtũ, seu cœlũ sydereũ, & cœli crystallini seu aquei,
quod secundũ philosophos dicitur nona sphæra. ¶Quidã exponunt hos cœlos spiritualiter, vt per primũ
cœlũ intelligatur visio corporalis diuinitus facta, quo vnus videt quod alius astans videre nõ potest, quẽ-
admodũ Balthasar vidit articulos manus in pariete scribentis. quæ visio dicitur cælum, quia in ea vni cæ- Dan.5.
latur, quod alteri reuelatur Secundũ autem cœlum est visio imaginaria, quando in somno vel extasi vidẽ
tur imagines corporales, nõ corpora, sicut Petrus vigilando in extasi vidit vas quoddam. Et Pharao dor- Act.10.
miens vidit boues. Tertium cœlum est, visio pute intellectualis, qua nec corpus, nec corporis species cer Gen.41.
D nitur, sed in contemplatione diuinorum anagogiea, mens ipsa supernaturaliter figitur. Iuxta quem mo-
dum Paulus in raptu vidit deum, vidit enim diuinam essentiam clare & immediate, seu facie ad faciem,
atque per speciem sicut beati in patria, prout Augustinus testatur in libello de vidẽdo deum ad Paulinã. Auguſt.
Vnde certissimum est q̃ Paulus tunc nõ vixit sicut homo, seu vita sensitiua natura li atque humana, eo q̃ Exod.33.
dominus dicat ad Moysen, Non videbit me homo & viuet. Nam etsi anima eius mansit in corpore, tamẽ
suspensa & abstracta erat ab omni actione interiorum, exteriorumque sensuum. ¶Quidam inoper per
primum cœlum intelligunt infimam hierarchiam, in qua sunt angeli, archangeli, principatus. Per secu-
dum cœlum, mediã hierarchiã, in qua sunt potestates, virtutes & dominatiões. Per tertium, summã in qua
sunt throni, Cherubin & Seraphin. Dicunt ergo Apostolum raptum vsque ad tertiũ cœlũ. i. vsq; ad æqua
litatem cognitionis angelorum summæ hierarchiæ, ita vt tam clare viderit deum quàm illi. ¶Postremo
nonnulli per primum cœlum intelligunt cognitionem cœlestium orbium. Per secundum, cognitionem
cœlestium animorum. Per tertium, noritiam diuinarum personarum, ad quarum contẽplationem raptus
» est Paulus: nec dubium, quin alia quoque vidit in deo. [ET scio hoiusmodi hominem (siue in corpore, si-
» ne extra corpus nescio, deus scit) quoniam raptus est in paradisum] id est, in prædictum tertium cœlum
» spirituale seu corporale, quod dicitur paradisus ratione duleedinis & tranquillitatis, quæ ibi sentitur.
De qua paradiso scriptum est in Apoc. Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso dei mei. Apoc.2.

Loquitur autem Apostolus de paradiso terrestri, vt aliqui opinantur, dicentes apostolum bis raptũ fuisse, E
semel in cœlum tertium, & semel in paradisum, quando videlicet ingressus est templum dei, de quo dice-
Act. 22. bar, Factum est (inquiens) reuertente me in Hierusalem, & orante in templo, fieri me in excessu mentis.
Ambros. Et isti sequuntur Ambrosium, quorum positionem reprobant quidam per hoc, quod visio ista secunda fa
cta fuit diu post scripturam ac missionem præsentis epistolæ, vtpote instante captione & ductione apo-
stoli ad Romanorum imperatorem. Hãc vero epistolam iam ante scripsit à Troade, vt dicit Hieronymus
Hierony. in præsentis epistolæ prologo. Sed ista reprobatio non valet. Quanois enim Apostolus hanc secundã vi-
sionem recitet in actis, vbi describitur eius captiuitas, ex qua Romã delatus est, tamen intuenti diligẽter
textum prælegati eap. constat, quod Apostolus visionem illam habuerit stando post primã, quando vi-
Act. 22. delicet à Damasco reuersus, ingressus est templum. Quomodocunque autem dicatur, sequẽtia verba ve-
ritatem habent, & magis conueniunt raptui eius in tertiũ cœlum, q̃ in paradisum, si distinctæ visiones di-
cantur. Et licet distinctæ visiones essent, tamẽ per paradisum posset spiritualiter accipi suauissima quædã
tranquillitas mentis. Subdit ergo. [ET audiuit arcana verba] .i. deo in anima eius loquente per illumina- »
tionẽ internã, percepit atq; cognouit quædã secreta de deo & creaturis, præsertim de mysterijs Christi,
de prædestinatione diuina, de angelorum ordinibus, multisq; alijs quorũ cognitio omnẽ naturalem cogni
Sap. 9. tionẽ excedit. Deniq; cessante hoc raptu ad intellectũ pertinente, remãseruot in anima Pauli quædã simi
litudines, per quas memor erat eorũ quę vidit in raptu. Nec oportet dicere, q̃ omniũ memor maosit quę F
vidit in raptu, quia corpus quod corrũpitur, aggrauat animã: sed tanta maosit in eo illorũ memoria siue
scientia quanta necessaria fuit sibi ad institutionẽ ecclesiæ, vel profectum animæ suæ, [QVAE non licet »
homini loqui] id est, manifestari, cum non sint capaces aut digni, nisi forte essent tales qualis Paulus, vt »
Tob. 12. potius dici possent dij quàm homines. Vnde Tobiæ Raphael dixit, Sacramentũ regis abscondere bonum
Esa. 24. est. Et Esaias, Secretum (ait) meum mihi, secretum meum mihi. Aliquibus tamen sanctissimis diuinissi-
misq; hominibus, vt Dionysio, creditur Paulus multa de his arcanis reuelasse. [PRO huiusmodi gloria- »
bor] .i. pro tantis beneficijs mihi diuinitus distributis lætabor in domino gratias referendo, [PRO me au »
tem] .i. de meipso [NIHIL] gloriabor, [NISI in infirmitatibus meis] .i. persequuionibus & calamita »
tibus atq; languoribus, quæ pro Christo, vel propter ipsius amorem libenter sustineo, de quibus in domi
Psal. 89. no glorior: iuxta illud, Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. [NAM »
& si volnero gloriari] de reuelationibus seu infirmitatibus meis, [NON ero insipiens] secundũ veritatem »
quãuis quidã hoc putent, non enim inaniter, sed in domino gloriabor, [VERITATEM enim dicã] laudando »
& gloriãdo hoc modo. [PARCO autẽ] .i. moderate & sobrie refero gratias mihi donatas, nõ omnes ex- »
primẽs, [NE quis me existimet supra id quod videt me] .i. ne aliquis homo putet me altioris naturæ vel »
dignioris conditionis q̃ sum, vtputa angelũ incarnatũ, vel hominẽ impassibilẽ, cuius ramẽ oppositũ videt
[AVT audir] ab aliis [ALIQVID ex me] .i. de me, videlicet q̃ sum homo passibilis sicũt & cæteri. Vel, G
ex me .i. ex ore meo quo dico me similem aliis mortalẽ atque passibilẽ. oe ergo putet me aliquis esse al-
tiorem q̃ talẽ, ideo parco. Vel sic, Pareo autẽ ne quis suspitiosus me existimet erigi per tumorẽ superbiæ,
supra id quod videt me, aut audit aliquid ex me .i. vltra famã meritorum meorum. Post hæc ostendit Apo
stolus datum sibi esse remedium contra superbiam. Magna etim specialisq; gratia solet esse elationis oc-
casio, cætera enim vitia regnant in impijs, superbia vero de spirituali excellentia virtuosos fortius tãgere
solet. [ET ne magnitudo reuelationũ] diuinarũ [EXTOLLAT me] ex occasione .i. ad superbiendũ in- »
ducat me, [DATVS est mihi] à deo effectiue vel permissiue [STIMVLVS carnis meæ.] Per hũc stimu »
lum quidã intelligũt corporalẽ infirmitatẽ, ac pœnã quandã punctiuã, videlicet doloteẽ laterũ, vel passio-
nẽ iliaeam, aut simile aliquid. Corporis autẽ infirmitas, mẽtis humilitatẽ cõseruat, quia per eam indueitur
Iob. 1. 2. homo ad propriæ fragilitatis ac imperfectionis considerationẽ. Subditur autẽ, [Angelus Satanæ] .i. dæ- »
mon, à suo principe apostata missus ad affligẽdũ me sicur afflixit Iob, scilicet [VT me colaphizet] .i. ictti- »
bus infirmitatis fatiget. Nõ q̃ stimulus iste fuerit realiter angelus Satanæ, sed quia inferebatur & cõcita-
batur ab eo. Alii per stimulũ carnis intelligũt tentationẽ libidinis, seu eõcupiscentiã carnis, quã dicũt gra-
uius incitasse apostolum post raptum q̃ ante. Et ne æstimetur stimulatio ita fuisse à causa interiori (hoc est
à carne) sed à diabolo, subditur angelus Satanæ, stimulum istum in me agitans indefesse, vt me colaphi-
zet .i. confusibiliter tractet. Talis autem tentatio maxime reprimit motus spiritualis superbiæ, quoniam fa H
cit hominẽ experimento scire propriæ conditionis miserabilem inclinationem, & promitatem in malũ. Tẽ
tatio autem cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ virtutis. Quod tamen intelli-
gendum est de tentatione exteriori, illa videlicet quæ fit ab hoste, non à carne, quæ enim à carne est, siue
interior, peecatũ est veniale, licet ei denegetur consensus. Veruntamẽ secundũ doctores, motus primo pri
mi, qui sunt ex causa pure naturali nequaq̃ volũtaria, nullo modo habent rationẽ peccati. [PROPTER »
quod] .i. propter stimuli huius inquietudinẽ siue molestiam, [TER rogaui dominũ] supplicatione præ- »
cipua ac solenni, [VT discederet à me] tribulatio stimuli huius, quæ videbatur mihi magis obesse q̃ pro- »
desse. [ET dixit mihi] dominus, per inspirationẽ internã, siue per angelũ, [SVFFICIT tibi gratia mea] »
.i. excellẽtia spiritualis perfectionis quã tibi largitus sum, satis efficax est vt per eã omtũ rentationi præua-
Eph. 6. leas, omnemque languorem æquanimiter feras. [Nam virtus] .i. actus virtuosus seu habitus virtutis [In »
infirmitate perficitur] dupliciter scilicet materialiter, prout infirmitas est materia exercendæ virtutis, vi- »
delicet humilitatis & patientiæ. Secundo, occasionaliter, quoniam propriæ infirmitatis experimentalis co
Iacob. 1. gnitio efficit hominem ad vitia præcauenda cautiorem, & ad diuinæ misericordiæ implorationem ma-
Iohan. 15. gis diligentem ac humilem. Vel sic, virtus in infirmitate .i. per infirmitatem perficitur, quia contra eã pu-
Matth. 18. gnando, eamq; vincendo augetur ac roboratur. Propter quod dicit scriptura, Probatio fidei patientiã ope
Marc. 11. ratur, patientia autẽ opus perfectũ habet. Præterea cũ dicat saluator, Quodcunq; petieritis patrem in no-

A mine meo, dabit vobis, certum est Paulum istum non petiſſe in nomine Ieſu, i. ſecundum rationẽ veræ ſa- Luc. 11.
lutis. Homo enim comparatur ad deum, ſicut ægrotus ad medicum. Quæ admodum ergo pius ac ſapiẽs
medicus non ſemper exaudit precem ægroti ad votum, quãuis exaudiat eum ad cõmodum eius: ſic deus
non ſemper exaudit electos & ſanctos ſecundum votum ipſorũ, quia quod poſtulant, non ſimpliciter ex-
pedit eis, exaudit tamen eos quãtum ad aliquid melius. [LIBENTER ergo gloriabor in infirmitatibus
meis] i. de hoc quod tribulationes iſtas ſuſtineo, hoc enim ad perfectam obedientiam pertinet, quæ dele- Ro. 5.
ctabiliter agit. Sicut & Iacobus dicit, Omne gaudium exiſtimate fratres, cum in diuerſas tentationes inci Iaco. 1.
derit, [VT inhabitet in me virtus Chriſti] i. gratia Chriſti perficiatur in me. Chriſtus enim teſtatur, In FINIS.
patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. [PROPTER quod placeo mihi [i. vehemẽter delector [IN Luc. 21.
» infirmitatibus] corporis, [IN contumelijs] verborum ab aliis mihi illatis, [IN neceſſitatibus] i. indigen
» tijs victualium, [IN perſequutionibus] quibus de loco ad locũ expellor, [IN angueſtijs] animi pro Chri- Matth. 5.
» ſto. In his nanque gaudendum eſt, quæ homini profunè ad promerendam vitam æternam, ad proficiendũ
» in gratia, ad ſatisfaciendum pro culpa, ad imitandum veſtigia Chriſti. Talia autem ſunt omnia præmemo-
» rata, ideo habenda in illis complacentia. Ad quam perfectionem nõ peruenit, niſi qui priuato exterminio
» to amore, in diuina profecerit charitate. In prædictis ergo placeo mihi. [CVM enim infirmor] i. affligor,
» vel corpore langueo, [TVNC potens ſum] in anima, per gratiam ferendo aduerſa. [FACTVS ſum in-
B » ſipiens] i. ſimilis ſtulto laudando meipſum, cum hoc ſit opus ignaui, [VOS me coegiſtis] i. ardens dile-
» ctio, qua veſtram quæro ſalutem, compulit me ad hoc. [EGO enim à vobis debui commendari] tãquam
» magiſter, pater, atque apoſtolus veſter, quod non feciſtis, ſed pſeudoapoſtolis mihi detrahentibus, conſen
» ſiſtis. Subditi ergo laudare debent bonos prælatos ſuos, [NIHIL enim minus feci] prædicando, miracu
la operando, & multipliciter laborãdo in eccleſia dei, præſertim in vobis, [A bis] id eſt, quàm his, [QVI
» ſunt ſupra modum] communem, id eſt, excellenter, [APOSTOLI] ſcilicet Petrus, Iacobus, & Iohan- Gala. 1.
» nes. Vel ſenſus apoſtoli eſt, quod ipſe non minus fecit conuerſis à ſe, quàm illi conuerſis ab ipſis. [TAMEN
» etſi nihil ſum] ex meipſo, vel comparatione illorum ſublimium apoſtolorum, vt aliqui opinantur, [SIG-
» narum apoſtolatus mei] id eſt, opera ſupernaturalia, per quæ probor verus dei apoſtolus, [FACTA
» ſunt ſuper vos] i. in vobis [In omni] i. perfecta [PATIENTIA] quæ declarat veram eſſe doctrinam meam, Pro. 9.
» quia doctrina viri per patientiam noſcitur, [In ſignis] i. miraculis minoribus, vt ſunt ſanatio febris, illu-
» minatio cæci, [ET prodigijs] i. miraculis maioribus, vt ſunt ſuſcitatio mortui, cognitio ſecretorum cor-
» dis, & futurorum pure contingentium, [ET virtutibus] animæ vniuerſis, vt ſunt humilitas, charitas, &c.
Vel, virtutibus. i. cæteris quibuſcunque operibus diuina poteſtate peractis. Virtus enim vno modo eſt ge- Ro. 1.
» nus ad ſignum & prodigium. Nam omne miraculũ dicitur virtus, quia diuina virtute peragitur. [QVID
» eſt enim quod minus habuiſtis] à me [PRAE cæteris eccleſijs] i. q. aliæ eccleſiæ à ſuis apoſtolis, vel etiã
C » à me, [Niſi quod ego non grauaui vos?] ſtipendia ſeu ſumptus vitæ ſumendo à vobis, quod certũ eſt nõ 1. Pet. 5.
pertinere ad minorem beneficentiã, ſed maiorẽ. Vnde in hoc plus habuiſtis, q̃ eccleſiæ aliæ. Vnde ironice
ſubdit. [Donate mihi hanc iniuriam] i. ſi quid peccaui, non grauando vos, hoc mihi ignoſcite.

CAP. VLT. [ECCE tertio hoc.] CARTIC. XIII.

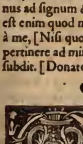

VIDAM incipiunt huius epiſtolę capitulum vltimum hoc loco quo dicitur, Ecce tertio hoc paratus ſum venire ad vos. Quidã vero infra, vbi ſcripſit eſt, Ecce tertio hoc venio ad vos, quæ forte diuerſitas cõtigit propter coincidẽtiã verborũ iſtorũ. ſed modica vis eſt quo loco incipiatur. Oſtendẽs ergo beneuolentiã ſuã Apoſto
» lus ad Corinthios, ait, [ECCE tertio hoc] tẽpore i. hac tertia vice [PARATVS
» ſum] volũtate [venire ad vos] Nõ q̃ ante bis venerit, ſed ſemel, & alia vice venire
» ppoſuit, nõ tñ venit. Nũc aũt tertio paratũ ſe dicit venire ad eos. [ET nõ ero gra- Phil. 2.
» uis vobis] veſtra recipiẽdo. Quod ideo dico, ne me putetis primo callide nil ſum- 1. Pet. 5.
» pſiſſe, vt modo abundantius capiam. [NON enim quæro quæ veſtra ſunt] id eſt, temporalia veſtra,
[SED vos] id eſt, ſalutem animarum veſtrarum. [NON enim debent filii parentibus theſaurizare, ſed pa Ro. 15.
rentes filiis.] Hoc de earnalibus parentibus verum eſt, quibus incumbit filios ſuos nutrire, eiſque in tem- 2. Theſſ. 3
D poralibus prouidere. In caſu tamen iuſtum & condecens eſt, filios carnales parẽtibus theſaurizare, vel ſal
tem neceſſaria miniſtrare. Spirituales vero filios dignũ eſt neceſſaria vitæ ſpiritualibus patribus miniſtra-
re, dũmodo filii tales habeant propria, monachi enim à patribus ſuis prouiſionẽ accipiũt. Apoſtolus vero
in tantũ ſe aſſerit nil velle accipere, vt legem patris carnalis, filiorũq; eius ad ſpirituale referat patrẽ, ac fi
lios ſpirituales, quod & ſuo modo verũ eſt. Nam filiũ ſpirituales non debẽt ſuis prælatis theſaurizare. i. di-
uitias congregare, quãuis debeant eis neceſſaria miniſtrare, ſed parentes ſpirituales filiis ſpiritualibus the-
ſaurizare debent, præſertim ſpirituales diuitias vitæ æternæ, imõ & tẽporalia eis præbere, ſi eis adſit facul
tas, ipſiq; egeant, ſicut & ego Paulus quodãmodo feci, alias eccleſias expoliando ad miniſterium veſtrũ.
Deniq; nõ ſolũ mea, ſed & meipſum paratus ſum vobis cõmunicare. [EGO autem libentiſſime] i. pro-
» ptiſſima charitate, [IMPENDAM] vobis ſpiritualia bona quæ habeo, & ſpiritualia ſi quæ habuero, [&
» ſuperimpendar ipſe] i. vltra illa meipſum impendam [PRO animabus veſtris] i. pro ſalute earum,
» tanquam paratus mori pro vobis. Hinc alibi loquitur ſcriptura: In hoc cognouimus charitatem dei, quo- 1. Ioh. 4.
» niam ille pro nobis animam ſuam poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere, [LICET Phil. 2.
» plus vos diligens] quãm alios quoſdam. Vel, quãm pſeudo illi apoſtoli vos diligant, [minus diligar]
à vobis quãm falſi illi: vel, quãm ab aliis: & ſic eſtis charitati meæ pro parte ingrati. Dilectio enim eſt
primum & maximum donum gratuitum, in quo cætera dona ſeu beneficia conſeruntur. [SED eſto]
i. concedatur ſic eſſe vt dixi, nunc ẽ reſumo, videlicet, [NON vos non grauaui,] veſtra exigen-

Prou. 26. do aut recipiẽdo, [SED] dici posſet [QVM] eſſem aſturus] .i.nequiter callidus, [DOLO vos cepi] .i.frau
dulenter veſtra obtinui, aliorum mediante auxilio. [NVNQVID] per aliquem eorum, quos miſi ad vos,
circũueni vos?] .i.decepiẽnon vtique. Nam [ROGAVI Titum] ire ad ſuos [ET miſi cum illo fratrẽ] cu
2. Cor.8. ius laus eſt in Euangelio per omnes eccleſias, ſcilicet Lucam vel Barnabam. [NVNQVID Titus vos cir
cunueniẽt? Nonne eodẽ ſpiritu] .i.ductu eiuſdẽ ſpiritus ſanctꝰi, vel pari voluntate, [AMBVLAVIMVS?] »
inter vos? [NONNE eisdem veſtigijs?] .i.ſimilibus actibus exterioribus? Qui veſtigia appellãtur, quia in »
eis relucet ac repræſentatur bonitas & malitia voluntatis iuxta illud, A fructibus eorum cognoſcetis eos.
2.Petr. 2. [OLIM putatis] .i.iamdudũ, vel iam diu exiſtimatis falſa ſuſpitione, [QVOD excuſemus nos apud vos,] »
Matth. 7. tanquam in aliquo rei quantum ad vos: quod ita non eſt [CORAM deo] .i.in diuinæ præſentiæ cõſpectu »
noſipſos conſtituendo, [IN Chriſto] .i.ſecundum Chriſti voluntatem & ſapientiam [LOQVIMVR] o- »
mnia iſta. [OMNIA autem] iſta [CHARISSIMI operamur & loquimur laudando noſipſos, & vitupe
rãdo pſeudoapoſtolos, [PROPTER veſtram ædificationem] vt agnita veritate declinetis à malo, & bo
Pſal.33. na agatis. [TIME o enim ne forte cum venero] ad vos, [Non quales volo] vos eſſe, [Inueniam vos] vi »
delicet incorrectos atque diſcordes, [ET ego inueniar à vobis, qualem non vultis] vtpote durus corre-
1. Cor. 5. ptor, tradenſque eos Satanæ in interitum carnis, qui ſe non correxerunt. Timeo itaque [Ne forte conten-
Rom.2. tiones] .i.lites verborum, [AEMVLATIONES] .i.inuidiæ, [ANIMOSITATES, diſſenſiones] id eſt,
Eph.6. diſcordiæ [DETRACTIONES, ſuſurrationes] .i.occulta ſemina diſcordiarum, [Inflationes] ſuperiorum ci F
tra ſubditos, [SEDITIONES] tumultus ad pugnã, ſeu perturbationes [sint inter vos] . Timeo itaq; iſta vitia »
inueniri in vobis. [Ne iterum cum venero] ad vos, [HVMILIET me deus] id eſt, contriſter atq; af- »
fligat, [APVD vos] quibus condolerem errantibus, [ET lugeam multos ex his qui ante] miſsione pri »
mæ epiſtolæ [PECCAVERVNT] etiam poſt baptiſmum, [ET non egerunt pœnitentiam ſuper im- »
munditia] id eſt, de vitio contra naturam, vel incæſtu [ET fornicatione] ſimplici, quæ eſt ſoluti cum ſo-
luta, [ET impudicitia] id eſt, virginum defloratione, [QVAM geſſerunt.] Et debeuis diſtrictionem meã
timere. Nam [ECCE tertio hoc] quantum ad cordis propoſitum, [venio] .i.breui veniam [AD vos] Se
mel enim venit, & ſecunda vice venire diſponit: quod non fecit propter diſcordiam Corinthiorum. Idcir
co dicit ſe nunc tertio aduenire. [In ore duorum vel trium teſtium] approbatorum accuſantium vel atte
Deut. 17. ſtãtium, [STABIT omne verbum] .i.firmiter recipietur, credetur & determinabitur, quicquid accuſan »
Matth. 18 dum vel iudicandum occurrerit. Idem habetur in lege Moſaica. [PRAEDIXI enim] vobis, [ET prædi »
Iohan.8. co nunc vt præſens vobis] .i.tanta certitudine, ac ſi corpore præſens eſſem. Vel, vt præſens ſpiritu [ET
Heb.10. nunc abſens] corpore prædico [HIS, qui ante peccauerunt] ſecundum ſenſum iam dictum, [ET cæteris »
omnibus] qui illis in peccato communicanerunt, vel poſtea. ſ. poſt miſsionem primæ epiſtolæ, inique ege »
runt, [QVoniam ſi venero iterum, non parcam] eis. Sed duorum vel trium teſtium teſtimonio credens cõ »
uictos rigide tractabo. ¶ Deinde oſtendit apoſtolus omnia hæc verba & opera ſua ſe exercere non pro- G
pria poteſtate, ſed Chriſti authoritate. [An experimentum eius quæritis] .i.vultis ne propter incredulita »
tem veſtram experiri iudiciariam poteſtatem ipſius, [QVI in me loquitur] .i.cuius nutu & inſpiratio-
ne hæc loquor, qui eſt [CHRISTVS?] cuius authoritate facio vniuerſa pro veſtra ſalute? [QVI in vobis »
non infirmatur, ſed potens eſt in vobis] .i.poteſtatem ſuam in vobis oſtendit, magnalia inter vos operan-
do. [Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate] .i.ſecundum naturam humanam paſsibilem, [SED viuit ex »
vitute dei] .i.diuina poteſtate ſurrexit, & immortaliter viuit. [Nam & nos] imitatores Chriſti [SVMVS
in illo] .i.exẽplo & amore Chriſti varias perſequũtiones, tribulationesq; que patimur, quoniam nõ eſt ma
Rom.1. ior ſeruus domino ſuo: [SED viuimus] vita gratiæ [EX virtute dei] gratiam infundẽtis. Viuimus autem »
Iohan.13. [In vobis] .i.in veſtri conuerſione, & ſancta conuerſatione manifeſtatur vita gratiæ nobis conceſſa, que-
admodum cauſa reluceat in ſuo effectu. Quoniam ergo poteſtatem puniẽdi habeo, & veniens non parcã, »
Rom. 13. [VOSMETIPSOS tentate] .i.interiora & exteriora veſtra prudenter diſcutite, [SI eſtis in fide catholi
ca, in omnibus recte credendo . Vel , ſi eſtis in fide formata per opera bona .i. ſi fide & opere Chriſtiani
Sap.8. eſtis, vos probate, id eſt, examinate. Poteſt enim homo certo ſcire ſe habere fidem informem. Conſtitue
vero & probabiliter ſcire poteſt an ſit in fide formata, id eſt, charitati conĩuncta . Quoniam ergo homo
ſeipſum hoc modo cognoſcere valet , ſubditur, [An non cognoſcitis vosmetipſos] quantum ad dona,
& gratias ſpiritus ſancti, videlicet an pertineatis ad deum per fidem & gratiam; vtpote [QVIA (id eſt, H
quod) Ieſus Chriſtus in vobis eſt?] habitando in cordibus veſtris per fidem & charitatem? [Niſi forte
reprobi ſitis] id eſt, imõ cognoſcitis vosmetipſos hoc modo, vel aliquando ſaltem cognoſcetis, ſi nõ eſtis
2.Petr.1. præſciti, atque damnandi. [SPERO autem quòd cognoſcetis] de nobis per opera noſtra virtuoſa at-
Matth.7. que miracula, [QVIA (id eſt, quod) nos non ſumus reprobi] ſed electi. Vnaquæque enim arbor à fru-
ctu ſuo cognoſcitur. [ORAMVS autem deum , vt nihil mali] mortalis peccati præcipue, nec etiam ve-
nialis, quantum poſsibile eſt [FACIATIS] id eſt, vt detur vobis gratia immaculatæ vitæ, [Non vt nos
probati paremus] id eſt, virtutibus exercitati, & laude digni videamur hominibus , habendo diſcipulos
tantæ perfectionis. Non enim quærimus gloriam noſtram: ſed dei honorem, veſtramq; ſalutem . Ideo
ſubditur, [SED vt vos quod bonum] .i. meritorium [EST faciatis] non ſolum actu exteriori, ſed etiam
interiori: [Nos autem vt reprobi ſimus] .i.abiecti & impotentes eſſe putemur, non oſtendentes authori-
tatem noſtram in veſtri correctione. [Non enim poſſumus] licite agere [ALIQVID aduerſus veritatẽ]
vitæ, iuſtitiæ & doctrinæ [Sed pro veritate] tuenda poſſumus aliquid, imõ qui hoc poteſt quod ſibi non
expedit, quanto id amplius poteſt, tanto impotentior eſt. Aliqui tamen abutuntur poteſtate ſibi conceſ-
ſa, veritatem impugnant, & in quibuſdam expugnant, ſed tandem à veritate vincuntur. [GAVDEMVS
enim quando nos infirmi ſumus] in corpore & afflicti, [VOS autem potentes eſtis] in anima gratia
dei ſupernaturaliter confirmata. [HOC & oramus] videlicet [VESTRAM conſummationem] hoc

A est, perfectionis plenitudinem, deprecantes dominum, vt omnium virtutum apicem attingatis adiutorio
„ gratiæ dei. [IDEO hæc absens scribo] vobis, prænoiendo vos, quia monito habet correctiõ prædecere, [VT non præsens] corpore apud vos [DVRIVS agam] id est, multum dure vestra peccata vlciscar, [SECVNDVM potestatem] apostolicam & sacerdotalem, qua possum excommunicare, soluere & ligare, [QVAM dominus dedit mihi in ædificationem] i. ad profectum fideliũ, [ET non in destru ctionem] hoc est, non ad hoc vt corda eorum subuertam, & potestate abutar. [DE cætero fratres gaudete] in cultu diuinoiuxta illud. Seruite domino in lætitia, [PERFECTI estote] in virtute & gratia secundum conditionem præsentis fragilis status, prout dicit Saluator, Estote & vos perfecti, sicut pater vester cœlestis perfectus est. Ad hanc perfectionem exigitur indefessa custodia cordis. Nam sicut nauis in fluminæ posita, continuo descendit per aquæ motum, nisi remigetur in contrarium: sic anima ex carnis corruptione & pronitate in malum incessanter descendit à perfectione virtutis, nisi in contrarium renitatur. Ideo Salomon, Omni (inquit) custodia custodi cor tuũ, [EXHORTAMINI], mutuo verbis ardentibus, [IDEM sapite] .i. in cognitione veritatis & gustu bonitatis conformes estote, [PACEM] internam, id est, mentis tranquillitatem [HABETE] & quãtum fieri potest cum omnibus hominibus, pacem, quæ ex charitate procedit habere satagite, [ET deus] amator ac largitor [PACIS] spiritualis [ET dilectionis] synceræ [ERIT vobiscum] hoc est, in cordibus vestris per dona ista manebit. Prou. 4. Rom. 12. Matth. 16 Psal. 99. Matth. 5.

B Quemadmodum pollicetur, Ad eum (inquens) veniemus & mansionem apud eum faciemus. Et iterũ, Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. [SALVTATE inuicem in osculo sancto,] id est, charitatiuo & puro, quod est internæ vnionis (quam efficit charitas) signum. [SALVTANT vos] id est, beatitudinem optant, & dicunt vobis [SANCTI omnes] qui mecum sunt, quorum merita vobis commu nicantur per desiderii charitatiua, quæ habent de vestra salute. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] gratificans atque deificans, quam ipse, vt deus, nobis infundit, [ET charitas dei] patris, [ET communicatio sancti spiritus] hoc est, influxio septem donorum spiritus sancti [SIT cum omnibus vobis, Amẽ.] Videtur autem Apostolus gratiam appropriare filio, quia per eum reconciliati, gratiamque sortiti sumus. Charitatem vero patri, quia propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, filium suum misit, & contulit nobis. Communicationem vero spiritui sancto, cui conuenit bonitas, ad quam spectat suipsius liberalis diffusio. In his insuper verbis (inperbenedicta trinitas, ciusque potentiæ vnitas commendatur, cum diuinæ personæ distinctis nominibus exprimũtur, & vni personæ ascribitur, quod certum est fieri ab alia, imò à tribus simul. Quæ est super omnia deus sublimis & benedictus. Amen. Iohã. 14. Matth. 5. Ephes. 2. 1. Iohan. 3

IN EPIST. PAVLI AD GALATAS

C

PROOEMIVM.

STO firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Perfectio creaturæ est, creatori ordinate assimilari. Incõmutabili autem æternoque deo assimilatur anima rationalis per stabilitatem, firmitatem, seu fixionem suam in contemplatione ac dilectione diuinorum. Idcirco scriptura instabiles multipliciter reprehendit: stabiles quoque in bono ediuerso commendat. Vnde in epistola nunc exponenda, arguuntur præcipue ab Apostolo Galatæ de hoc, quod ita instabiles erant in euangelica veritate, quam primo ab apostolo didicerunt, & post eius recessum à pseudoapostolis multipliciter subuersi fuerunt, ita vt crederent euangelicam legem sine cæremonialibus veteris testamenti, nequaq; sufficere ad salutem. ¶ Denique Galatæ Græci sunt. Nam Galli olim quandam Græciæ ingredientes prouinciam, Græcis se miscuerunt. propter quod illa prouincia primo dicta est Gallogræcia. Deinde Galata. Habitatores quoque ipsius primo vocati sunt Gallogræci, postea Galatæ, qui etiam tardi & obtusi fuerunt ingenii, cum tamen Græci semper fuerunt ingeniosi. His igitur scribit Apostolus ab Epheso, reuocans eos ad euangelicæ veritatis integritatem, & Christianæ fidei puritatem. Procedit̃que in epistola more solito salutationem præmittendo, deinde ad narrationem veniendo. Eccl. 5. 2. Cor. 12. Prou. 11.

D

CAP. I. [PAVLVS Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem.]

¶ ARTICVLVS PRIMVS.

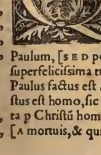

VONIAM improbaturus esset apostolus in præsentis epistolæ processu detractores sui pseudoapostolos, increpaturus Galatas, eò quod contra suam doctrinam pseudoapostolis crediderint, idcirco in exordio huius epistolæ personam suã ipsius magnifice laudat, sicut & id sæpius facit, non ex aliqua vanitate, neque ob propriã laudem, sed ex vera charitate ad filiorũ suorum spiritualem ædificationem, sicut in expositione præcedẽtis epistolæ plenissime patuit. Ait ergo [PAVLVS] ordinatus seu factus & missus. [APOSTOLVS, nõ ab hominibus] viatoribus. s. Anania, aut cæteris Apostolis, [NEQVE per hominẽ] puru, qui fuerit mediator inter deũ & Paulum, [SED per Iesum Christum, & deum patrem] .i. à Christo dei filio, eius æterno patre, imò à tota superfelicissima trinitate vno simplici deo, cuius sicut essentia vna est, sic opera indiuisa sunt. Veruntamẽ Paulus factus est Apostolus per Christum ministeriatiter, mediate & instrumẽtaliter, secundũ quod Christus est homo, sic enim in via apparuit Paulo & Ananiæ in Damasco. Omnia quoque gratiarũ charisma tа p Christũ hominẽ, & merito eius cõferũtur hoibus, [QVI] deus pater [suscitauit eũ] videlicet Christũ [A mortuis, & qui mecũ sunt] in Epheso [FRATRES oẽs] mãdant [ecclesijs] .i. cõgregationib⁹ fidelũ 2. Cor. 12. Act. 9. Ephes. 4.

[GALACIAE] prouinciæ sic vocatæ.[GRATIA] gratum faciens,quę est habitus deiformis ac super- E
naturalis,animam ponens in esse diuino ac meritorio, [ET PAX] id est, ordinata tranquillitas vobis pic »
Matth. 6. præstentur [A deo patre nostro] .i.sancta trinitate,cui dicimus,Pater noster qui es in cœlis, [ET domino
1.Tim. 2. nostro Iesu Christo] dei ac hominum mediatore, per quem, seu merito cuius secundum quod homo
est,munera gratiarum nobis præstantur.Si autem per patrem nostrum,quis intelligere velit distinctã pa-
Iohan.5. tris personam,per dominum Christum,designabitur persona filii secundum quod deus est, patri æqua-
lis,& idem author pacis & gratiæ cum deo patre. Iuxta illud,Quæcunque facit pater hæc & filius simi-
liter facit, [QVI] Christus [DEDIT] .i.obtulit [SEMETIPSVM] tempore passionis in patibulo cru-
cis [PRO peccatis nostris] .i.pro remissione peccatorum nostrorum. Quemadmodum in Euangelio lo-
Matt.20. quitur,Venit enim filius hominis dare animam suam in redẽptionem pro multis.Et rursus, Ego sum pa-
Iohan. 10 stor bonus,& animã meam pono pro ouibus meis.Hinc & Esaias,Ipse autem(inquit)vulneratus est pro-
Esa.53. pter iniquitates nostras,attritus est propter scelera nostra. Sic autem obtulit Christus seipsum pro nobis
ex ardẽtissima charitate,qua dei patris honorem,& nostram optabat salutem.Ex promptissima quoque
obedientia,qua vt homo voluntati patris in omnibus paruit. ¶ Deniq; sicut pater dedit,seu tradidit Chri
stum hominem pro nobis,sic etiam verbum seu Christus,vt deus,dedit seipsum vt hominem pro nobis.
Phil.2. Quomodo autem pater tradidit Christum pro nobis,dictum est plenius ad Romanos, [VT eriperet nos
Rom.8. de præsenti seculo nequam] .i.de mundo isto, qui totus in malo positus est.f. de conuersatione seculari, F
1.Iohan.5 & malis quæ fiunt in seculo de conuentu malignantium,de consortio reproborum.Vel,de præsenti secu-
Psal.63. lo nequam.Ide hoc sensibili inferioríque mundo trasferet ad patriam beatorum. Hinc ait scriptura, Nõ
1.Petr.1. corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra cõuersatione,sed precioso sanguine agni
Psal. 118. immaculati.Eramus quippe fumibus peccatorum constricti,& variis vitijs irretiti,sed Christi passione ac
Esa.53. merito absoluti edoctique sumus.Propter quod Esaias ait, Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisq;
in viam suam declinauit. Et dominus posuit in eo iniquitatẽ omnium nostrum . Vere languores nostros
2. Cor. 1. ipse tulit,& peccata nostra ipse portauit. [SECVNDVM voluntatem dei & patris nostri] id est, prout »
Matt.26. deus pater noster Christo homini inspirauit,atque per eius sacratissimam passionem genus humanum re
Iohan. 8. parare decreuit atque voluit. Ideo passione instante Christus dicebat,Pater si non potest hic calix trans-
Esa.53. ire,quin bibam illum,fiat voluntas tua.Item & alibi testatur,Ego quæ placita sunt ei facio semper. Hinc
rursus prædixit propheta,Dominus voluit eum conterere in infirmitate [CVI] deo & patri nostro,vi- »
delicet summæ trinitati [EST gloria] id est,frequens fama cum laude,de hac redemptione. Vel, Cui.i. »
Phil.2. Christo,est gloria.Quoniam sua passione meruit præmium accidentale:sicut alibi Apostolus aperit, Hu
Esa.53. miliauit semetipsum,factus obediens vsque ad mortem.Propter quod & deus exaltauit illum,& dedit il-
nomen quod est super omne nomen.Propterea quoque & propheta dixit,Si posuerit animam suam pro
peccato,videbit semen longæuum, & voluntas domini in manu eius dirigetur, [IN secula seculorum] G
id est,in sempiternum [AMEN] .i.sic fiat,vel verum est. ¶ Deinde procedit apostolus ad narrationem, »
& primo de leuitate increpat Galatas. [MIROR] quasi causam ignorans,& inopinatam rem audiens.f. »
[QVOD sic] .i.hoc modo,seu vehementer [TAM cito] post meum recessum à vobis quos bene instru-
xi,[TRANSFERIMINI] .i.auertimini [A BEO qui vos vocauit] per inspirationem internam,& meã
prædicationem [IN gratiam Christi] .i.ad fidem,& dona graruita saluatoris.Id est à deo trinitate,qui est
Iohan.6. prima principalisque causa conuersionis nostræ.Propter quod Christus ait , Nemo potest venire ad me,
Ibidem. nisi pater meus traxerit eum.Itẽ, Omnis (inquit) qui audiuit à patre didicit,venit ad me, [IN aliud Euã- »
gelium] .i.in falsam annunciationem & vanam doctrinam à pseudoapostolis excogitatam , qui asserunt
legalia simul cum Euangelio Christi esse seruanda,quam annunciationem pseudoapostolorum vos æsti-
matis fore euangelium,cum tamen non sit veraciter euangelium, quoniã euangelium est bona annũcia-
1. Tim.6. tio.Ideo subditur, [QVOD non est aliud] Euangelium,cum non sit euangelicum,sed humana inuentio, »
[NISI sunt aliquid] falsi [QVI conturbant vos] .i.in dubitationem atque errorẽ corda vestra inducunt. »
Nisi ergo hi essent,istud aliud Euangelium,nec esset,nec aliud esset vere vel apparenter [ET volunt con
uertere] .i.in aliud mutare [EVANGELIVM Christi] .sin carnales ac cæremoniales obseruãtias legis,
Leuit.26. quasi sine illis non sufficiat ad salutẽ lex noua.Vel sic,Transferimini in aliud Euangeliũ.i.in doctrinã le- H
gis Mosaicę,quod nõ est aliud,ab euangelio Christi,secundũ intentionẽ finalem,& intelligentiã spiritua-
lem,nisi sunt aliqui qui conturbant vos.i. præter hoc quod aliqui interpretãtur peruerse documenta lega
lia,admiscẽtes carnalia spiritualibus,& noua veteribus.Secundũ externã ergo superficiẽ & carnalem sen
sum differunt Euangelia ista. [SED licet nos] Apostoli [AVT angelus] sanctus de fecẽdes [DE cœlo,cuã »
gelizet vobis,præterquam quod euangelizauimus vobis] .i. aliud prædicet nostræ prædicationi contra- »
1.Iohã.4. rium, [ANATHEMA sit] .i.excommunicatus & maledictus habeatur talis assertor [SICVT prædixi] »
iam immediatè, [ET nunc iterũ dico] .i.resumo,vt repetitio sit confirmationis indicium. [SI quis] qui- »
cunque sit ille, [VOBIS euangelizauerit præter id] .i.contrarium ei, [QVOD acceptistis] ex nostra præ
dicatione de Christo, [ANATHEMA sit] hoc est, diuisus ab aliis,ne eos sua falsitate inficiat. [SODO
enim hominibus suadeo] hoc est , nunquid hæc dico & comprobare laboro ad complacendum hominibus, [AN deo] id est,an non ad dei honorem vt ei placeam? [AN quæro hominibus placere?] ob pro- »
priam laudem,& sicut finale bonum? Non vtique. Nam [SI adhuc hominibus placerem, Christi ser- »
1.Cor.10. uus non essem] Videtur huic contrarium, quod alibi dixit Apostolus , Ego per omnia omnibus pla-
Rom. 15. ceo . Et rursus, Vnusquisque proximo suo placeat in bonum . Sed hæc difficultas sæpe soluta est.
Nunc enim Apostolus loquitur de homine, quantum ad id quod communiter in hominibus domi-
3.Cor.1. natur , quod est sensualitas & peccatum . Iuxta quem modum ad Corinthios ait , Cum sit inter vos ze-
lus & contentio , nonne carnales estis , & secundum hominem ambulatis ? Est igitur sensus , Si adhuc

A hominibus placerem, faciendo ea quæ placent carnalibus & iniustis, prout ip.i sunt, Christi seruus nō
esſem, quoniam eius veſtigia non imitarer. Ipſe enim ait, Quia de mundo non eſtis, ſed elegi vos de Iohan.15.
mundo, propterea odit vos mundus. Simili quoque ſenſu dicit Pſalmiſta, Quoniam deus diſsipauit o
ſa eorum, qui hominibus placent, confuſi ſunt quoniam deus ſpreuit eos. ¶ Interdum vero Apoſto- Pſalm.52.
lus loquitur de homine, quantum ad id quod conuenit ei ſecundum partem ſui ſuperiorem, id eſt pro
prium ratione ornatur, & ſanctæ trinitatis imagine decoratur. Vt eſt illud, Si ſecundō hominem ad beſtias 1.Cor.15.
pugnaui, id eſt ſecundum rationis proceſſum contra beſtiales homines diſputaui. Hoc modo de homi
ne loquendo debemus velle placere hominibus ad ædificationem eorum & gloriam dei. ¶ Deinceps
oſtendit Apoſtolus doctrinam euangelicam à ſe prædicatam, eſſe authēticam, perfectam, atque diui-
» nam ſeu ſupernaturalem. [NOTVM enim vobis facio fratres euangelium] hoc eſt, de euangelio, EPIST.
» [QVOD euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem] id eſt humanum, ſeu naturali ra-
» tione inuentum, firmatum, aut diuulgatum, [NEQVE enim ego ab homine] puro [ACCEPI il-
» lud] vt illud aliis prædicarem [NEQVE didici] illud ab homine puro, [SED per reuelationem Ieſu Eph.3.
» Chriſti] id eſt ſecretam, internam, ſubitaneam & ſupernaturalem inſtructionem filii dei, tempore ra- 2.Cor.12.
» ptus mei in tertium cœlum. Quod pater, [AVDISTIS enim conuerſionem meam] quam habui,
» [ALIQVANDO] ſcilicet antequam Chriſtianus fierem [IN Iudaiſmo] id eſt lege & ritu Iudæo-
B rum, [QVONIAM ſupra modum] id eſt multum exceſsiue & plus aliis [PERSEQVEBAR ec- Act.7.
» cleſiam dei] primitiuam, maxime in Hieruſalem, [ET expugnabam illam,] quoſdam occidendo,
» quoſdam incarcerando, aliisque modis torquendo fideles, [ET proficiebam] id eſt fortiter agebam
» [IN Iudaiſmo ſupra multos cœtaneos in genere meo] id eſt præ multis adoleſcentibus mihi in æta-
» te comparibus, atque de meo genere natis, puta Iudæis. Vel, per genus ſuum intelligit tribum Benia-
» min, [ABVNDANTIVS] illis [AEMVLATOR] amator & imitator, [EXISTENS paterna-
» rum traditionum] id eſt ordinationum ac iuſsionum moralium, ſeu iudicialium à Moyſe & prophetis
» datarum, vel ab aliis additarum. [CVM autem placuit ei] videlicet deo omnipotenti, quia omnia libe
» re agit [QVI me ſegregauit ex vtero matris meæ] id eſt de ventre materno eduxit, vel ſegregauit, id
» eſt ab aliorum (puta ſcribarum & phariſæorum) gre.ge ſeparauit, & ex vtero matris meæ, id eſt de con-
» ſortio ſeu medio ſynagogæ [VT reuelaret] id eſt declararet [FILIVM ſuum in me] id eſt in corde
» meo, dans mihi notitiam veram de Chriſto, [VT euangelizarem illum in gentibus] quia Gentilibus 1.Cor.1.
» ſpecialiter datus ſum ac miſsus Apoſtolus [CONTINVO non acquieui carni & ſanguini] id eſt con
» cupiſcentiis carnis, neque Iudæis mihi carne propinquis, meque à Chriſto auertere deſidentatibus.
» [NEQVE veni Hieroſolymam ad anteceſsores meos Apoſtolos] id eſt cæteros Apoſtolos, qui ante
» me ad gratiā apoſtolatus promoti fuerunt (vnde pateſcit quod non fuit ab eis inſtructus) [SED abii] 2.Cor.11.
C à Damaſco [IN Arabiam] cauſa prædicandi. vbi tunc nullus Apoſtolorum prædicauit. ¶ Huic Act.9.
videtur diſſonare, & etiam his quæ ſequuntur, quod ſcriptum eſt in Actibus Apoſtolorum, vbi cum di-
ctum eſt, quòd diſcipuli dimiſerunt eum nocte in ſporta à Damaſco, mox ſubditur, Cum autem veniſ-
ſet in Hieruſalem, tentabat ſe iungere diſcipulis, & omnes fugerunt, non credentes quòd eſſet diſcipu-
lus. Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos, & narrauit illis, quomodo in via vidiſ-
ſet dominum &c. Ad hoc quidam reſpondent, quòd Apoſtolus poſt ſui conuerſionem, non ſtatim ve-
nit in Hieruſalem, ſed poſt longum tempus, forte poſt tres annos. Scriptura enim non ſeruat ſemper
ordinem rerum geſtarum. Alii dicunt, quod licet venerit, non tamen reputatur veniſſe, quia mox abiit. 2.Cor.11.
» [ET iteruni] ab Arabia [REVERSVS ſum Damaſcum] vbi primo diſputaui, prædicaui, & Iudæos Act.9.
» confudi. [DEINDE poſt annos tres] A mei conuerſione, cum iam tribus circiter annis prædicaſſem,
» [VENI Hieroſolymam videre Petrum] non propter informationem, ſed dilectionem & reuerentiam
» eius, [ET manſi apud illum diebus quindecim. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem] hac vice
D [NISI Iacobum fratrem domini] id eſt Iacobum primum Hieroſolymorum fidelium epiſcopum,
qui propter ſingularem ſimilitudinem ſuam cum Chriſto tam in corporis diſpoſitione, quàm in ani-
» mæ ſanctitate, dictus eſt frater domini. [QVAE autem ſcribo vobis, ecce coram deo, quia non men-
tior] Iurat Apoſtolus propter tarditatem Galatarum ad credendum. Iuratio enim cum debitis facta Rom.9.
circunſtantiis ſuis, eſt actus virtutis quæ dicitur latria, ſicut frequenter oſtenſum eſt. Chriſtus autem
» non abſolute prohibuit iurationem, ſed iurationem in cautam & non neceſſariam. [DEINDE] vi- Matth.5.
» delicet poſtquam in Hieruſalem fui cum Petro [VENI in partes Syriæ & Ciliciæ] Vnde & natus Act.22.
» eram, quia à Tharſo Ciliciæ fui oriundus. Huic concordat illud Actuum, Diſputabat cum Græcis (vi- Act.9.
» delicet in Hieruſalem) Illi autem quærebant interficere eum. Quod cum cognouiſſent fratres, de-
» duxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tharſum. [ERAM autem ignotus facie] hoc eſt, aſpe-
» ctu [ECCLESIIS Iudææ] id eſt Iudæis conuerſis, eram tamen eis notus per famam, [QVAE
» erant in Chriſto] per fidem & charitatem coniunctæ. [TANTVM autem auditum habebant] id
» eſt hoc audiendo percepernnt de me, [QVONIAM] Paulum iſte [QVI perſequebatur nos aliquan-
» do an requam conuerſus erat ad Chriſtum, [Nunc euangelizat fidem quam aliquando expugnabat] 1.Cor.1.
» id eſt in cordibus Chriſtianorum extinguere nitebatur [ET in me clarificabant deum] id eſt de gra- Eph.1.
tia & beneficiis dei mihi conceſsis gratias domino retulerunt ex charitate fraterna, & deum in ſamu- FINIS.
lo eius honorabant, laudando potentiam atque clementiam eius, qui me tam potenter, miſericorditer-
que conuertit, & tantam gratiam contulit.

CAP. 51. [DEINDE post annos quatuordecim &c.] ARTIC. 11. E

[DEINDE] Expleta prædicatione in Syria atque Cilicia [POST annos quatuordecim] à
Act.15. Christi passione. In quibus includuntur tres anni prædicti à Pauli conuersione, post quos
prius venit Hierusalem [ASCENDI] à terris humilioribus [ITERVM Hierosoly-
mam] dum quæstio erat de legalium obseruatione, prout in Actibus pleoius enarratur,
[CVM Barnaba] ex Iudæis coouerso [ASSVMPTO & Tito] ex gentilitate conuerso,
quatenus horum testimonio comprobarem falsam esse assertionem dicentium, me aliud Iudeis, aliud
Act.13. Græcis prædicare. [ASCENDI autem] non meo decreto, sed [SECVNDVM reuelatioem] Chri-
Act.15. sti mihi ostensam, [ET contuli cum illis] Hierosolymitis [EVANGELIVM quod prædico in
Gentibus] id est de prædicatione & doctrina euangelica quam annuntio Geotibus, habui tractatum
cum illis, generaliter tamen & quasi superficialiter. [SEORSVM autem] id est in priuato ac separa-
tim contuli particulariter & profundè [CVM his qui videbantur] veraciter [ALIQVID esse]
id est cæteris præstantiores ae doctiores. Per quos intelligit Petrum, Iacobum, & Iohaonem, sicut pa-
tebit post pauca. Ideo autem contuli, [NE forte iouacuum] id est iofructuose, quantum ad audito-
res [CVRREREM] prædicando Euãgelium dei, [AVT cucurrissem] inaniter. Prædicatio nẽpe
Act.2. Apostoli Pauli multis erat suspecta, quia cum Christo in carne conuersatus non fuit, nec cum cæteris
Apostolis spiritumsanctum recepit, nec inter Apostolos fuerat diu conuersatus. Idcirco propter secu- F
ros reddendos alios, necessarium sibi fuit Hierosolymam ire, & cum Apostolis loqui, vt eorum autho-
ritate sua prædicatio roboraretur. Vode quod ait, Ne forte &c. non sic est intelligeodum, quasi Aposto
lus aliquo modo ambigeret de suæ prædicationis veritate, sed ad aliorum æstimationem refertur, qui-
bus prædicatio Panli non profuisset, nisi cum aliis contulisset Apostolis. ¶ Ostenso quod doctrioa
Pauli ab Apostolis commendata sit, ostenditur quod facta eius laudata sint. [SED neque Titus, qui
mecum erat] in Hierusalem. [CVM esset Gentilis] ex vtroque parente, nam Græcus erat, [Com
pulsus est] à veris Apostolis, [CIRCVMCIDI] quaouis aliqui ex Iudæis conuersi, præcipue pha-
risæi niterentur ad boc. Non enim idonea eraot motiua eorum. Cur ergo vos Galatæ circumcisionem
recipitis? [SED propter subiotroductos falsos fratres,] id est propter quosdam simulatores Iudæos,
hæreticos, vel omnino in Iudaismo induratos, qui callide inducti fuerunt ad nostram societatem sub
2.Cor.11. specie religionis à pseudoapostolis, [QVI] fratres [SVBMISERVNT] nostrum eouentum
Rom.8. [EXPLORARE] id est obseruare & experiri [LIBERTATEM nostram] id est exoneriationem
Ioban.8. ab obseruantiis cærimonialium legis [QVAM habemus in Christo Iesu] id est virtute & merito Cbri
sti, qui nos ab ooere tanto absoluit merito suæ dignissimæ pssionis, in qua figuralia implera sunt, & fi
nem sumpserunt. Introierunt ergo ooo recta intentione, sed [VT nos in seruitutem] legis, id est, ad
Act.15. obseruantias legales [REOIGERENT] quod erat onus adeò graue, quòd neque nos, neque patres
Eccl.40. nostri ferre potuimus. Propter hos ergo restitimus, secundum quod subditur, [QVIBVS neque ad G
horam] id est nullo tempors spatio, [CESSIMVS] hac vice in Hierusalem, [SVBIECTIONI]
id est ad hoc vt nos suæ voluntati, aut legalium obseruationi subiicerent, [VT veritas euangelii] id
2.Tim.2. est, doctrina nouæ legis, quæ docet cessasse legalia, [PERMANEAT apud vos] id est in cordibus
vestris firma & fixa constet. Aduersarius nanque veritatis & fidei resistendum est rationabiliter, dum
fides, seu veritas periclitaretur: & talis resistentia non pertinet ad impatientiam, sed iustitiam. [AB
his autem] hoc est, præ falsis fratribus istis, [QVI videbantur esse aliquid] id est maiorem sapientiam
Matth.16 & authoritatem possidere. videlicet veri Apostoli, Petrus, Iacobus, & Iohanoes, [QVALES] id est,
quàm illiterati, pauperes, abiecti, & modici, [ALIQVANDO fuerint] antequam à Christo vocati
Matth.4. erant, imò vsque post eius resurrectionem. Perrum nanque & Iohannem piscatores fuisse certissimum
Matth.16 est. Ideo [NIHIL mea interest] id est ad me non pertinet de hoc magnam facere mentionem, ne vi-
dear eos contemnere, aut meipsum iactare, qui ante conuersionem mei doctus & diues, poteos & no-
Act.22. bilis eram, vtpotè natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet illud narrare, quia nec obest,
EPIST. nec prodest. Nam [DEVS personam hominis non accipit] id est, propter hæc naturalia & acciden-
talia exteriora, non præfert vnum alteri, sed propter dona diuina & merita. Vnde non obest illis quod
Act.10. tales fuerint, nec ideo sunt spernendi. Hinc etiam in Actibus Apostolorum astruit Petrus, In veritate H
(inquiens) comperi, quod non est personarum acceptor deus. Nullum enim ad se redeuntem contem-
nit vel abiicit. Veruntamen ideo Paolus recitat ista, vt Galatæ sciant eum non esse ignarum legis-
lium, sed quantum ad bumanam pertinet instructionem, prædictis Apostolis fuisse eruditiorem. Vnde
constat quòd sb eis edoctus non sit. ¶ Deinceps demonstrato quod nihil in sua doctrina correxerunt,
1.Cor.2. nunc manifestat quod nihil in ea suppleuerunt. [MIHI autem qui videbantur esse aliquid] id est
prædicti magni Apostoli, [NIHIL contulerunt] de sapientia. Nam quicquid ab illis audiui, an-
te cognoui ex reuelatione diuina. [SED econtra] id est contra opinionem aduersariorum meo-
1.Cor.1. rum, [CVM vidissent] Apostoli isti [QVOD creditum est mihi euangelium præputii] id est quod
mihi à Christo commissa esset prædicatio euangelica gentibus incircuncisis proponenda, [SICVT
Matth.16 Petro] creditum est Euangelium [CIRCVNCISIONIS] id est prædicatio Iudæis inferenda. Non
quod euangelia ista sint diuersa aut alia, sed vnom euangelium diuersè nominatur, propter diuersita-
tem hominum quibus impeoditur. [QVI enim operatus est Petro in apostolatum circuncisionis] id
est Christus qui Petro commisit officium apostolatus sui exercere in populum Iudæorum, eos docen-
do & conuertendo [OPERATVS est & mihi inter gentes] id est, gentilium Apostolum me consti-
Act.9. tuit, & efficaciam inter eos mihi largitus est. Vnde dominus, Vas (inquam) electionis est mihi iste, vt
portet nomen meum coram gentibus. Et alibi ad Paulum, Veni, quia ad geotes longe mittam te. Hæc

A quoque non sunt intelligenda præcisè, sed appropriatè. Non enim sic dicitur Petrus Iudęis missus, quasi non sit missus ad gentes, imo per eum primo conuersi sunt Cornelius Centurio, & qui cum eo erant Act.10.
Gentiles. Nec sic Paulus dicitur missus ad gentes, quasi non sit missus ad Iudæos: sed sicut in Actibus Act.13.
legitur, ipsè & Barnabas longo tempore prædicauerunt solis Iudæis. Sed ideo ista dicuntur, quia præcipue erat Petro commissa conuersio synagogæ: Paulo autem gentilitatis conuersio. Iudæi quippe signa,
Græci autem sapientiam quærunt. Petrus ergo qui in signis præfulsit, ad Iudæos congruè missus est:
Paulus verò sapientia singularis missus est Græcis. Non tamen simpliciter præferenda videtur sapien- Inhan.27.
„ tia Pauli, sapientiæ archiapostoli. [ET cum cognouissent gratiam] id est, virtutem miraculorum, & 1.Cor.1.
„ sapientiæ affluentiam, prædicationisque præstantiam atque aptitudinem, [QVAE data est mihi, Iaco 1.Tim.2.
„ bus] Alphæi, frater domini [ET Cœphas] hoc est Petrus [ET Iohannes] Euangelista [QVI vide- Eph.3.
„ bantur] id est, certè scicbantur & cernebantur [COLVMNAE esse] id est sua perfectione aliorum im Iohan.t.
„ becillitatem sustentate, ecclesiam stabilire, & omnibus præfulgere, [DEXTERAS dederunt mihi & Matth.17.
„ Barnabæ societatis] id est ad suam societatem nos receperunt atque in signum sodalitatis, & apostoli- Marc.1.
„ cæ communionis dexteras suas nostris dextris inseruerunt, [VT nos in gentibus] prædicaremus. Act.9.
„ [IPSE autem in circumcisionem] id est inter Iudæos.]TANTVM] id est hoc solum adiecerunt [VT Act.13.
„ pauperum memores esscmus] qui omnia sua vendentes precium posuerunt ante Apostolos, & postea
B fame exorta in magna penuria fuerunt. Vnde Apostoli rogauerunt Paulum & Barnabam vt Gentes
„ conuersas hortarentur ad succurrendum istis pauperibus. [QVOD etiam solicitus fui hoc ipsum face Act.4.
re] id est hanc commissionem effectui commendare, inducendo gentiles ad mittendum eleemosynas. Act.11.
his egenis. Patet nanque in diuersis epistolis, quàm solicitus fuerit Paulus pro collectis. ¶ Sed circa præ FINIS.
dicta quæri potest, Cum Iacobus fuerit primus fidelium Iudæorum episcopus, cur non potius ipse q̃
Petrus dicitur ordinatus Iudæorũ Apostolus? Et respondendum, q̃ licet primitiuam ecclesiam texit in
„ Hierusalẽ, non tamen sic perambulauit Iudæã euangelizando vt Petrus. [CVM autem venisset Cœ-
„ phas] id est Petrus, [ANTIOCHIAM] vrbem gentilium [IN faciem] id est manifestè. [ET restitit]
„ quia in veritatis euangelicæ defensione pat ei fui, [QVIA reprehensibilis erat] tucutè agendo. Act.11.
„ [PRIVS enim quàm venirent quidam] ex Iudæis conuersi, missi [A Iacobo] Antiochiam, [CVM Act.10.
„ gentibus] conuersis [EDEBAT] non discernens inter cibos. [CVM autem venissent] prædicti fra-
„ tres à Iacobo æmulatores legis, q̃i Christum & legem æquo iure venerabãtur, [SVBTRAHEBAT
„ & segregebat se] Petrus à cibo & consortio gentium. [TIMENS] offendere aut scandalizare [EOS 1.Cor.8.
„ qui ex circuncisione erant] id est ex populo Iudæorum, nisi se hoc modo subtraxisset, & fratribus à Ia- Rom.14.
„ cobo missis adiunxisset, gentibus derelictis. [ET simulationi eius] videlicet Petri, qua se simulauit ser
uare legalia, tanquam necessaria ad salutem, cum tamen ita non seruaret ea. Simulauit enim se idem Act.15.
C sentire cum fratribus à Iacobo missis, qui etiam errauerunt, putantes legalia de necessitate seruanda. Act.10.
„ sed Petrus conformauit se eis, vt eos paulatim corrigeret. [CONSERVNT Iudæi cæteri] con-
„ uersi ad Christum Antiochiæ demorantes, vitando cibos & comestiunem gentilium, [ITA vt Bar-
„ nabas] qui mecum erat ordinatus gentium Apostolus, [DVCERETVR ab eis] hoc est, à Petro, & Act.13.
„ Iudæis Antiochenis, [IN illam simulationem] cuius exemplum vidit in Petro. Nam licet Antioche-
ni isti, & Barnabas tanquam viri perfecti bene sentirent de legalium cessatione, eadem tamen intẽtio-
ne se gentibus subtraxerunt, & fratribus à Iacobo venientibus conformauerunt, qua & Petrus. Hęc au-
tem indiscreta simulatio Gentes scandalizauit, Iudaizareq́ue fecit, quoniam Gentes his visis arbitra-
„ bantur legalia necessario seruanda. Ideo subdit, [SED cum vidissem] Ego Paulus [Quod non rectè Act.15.
„ ambularent] hoc est, non iustè nec vere conuersarentur, [AD veritatem Euangelii] id est secundum
euangelicæ veritatis tenorem. Nam propter scandalum euitandum omiserunt veritatem doctrinæ no-
uæ legis, secundum quam legalia cessarunt post Christi passionem, quantum ad obligationem & me-
„ rium, [DIXI Cœphæ] tanquam principali [CORAM omnibus] quoniam manifestè fecit id pro
„ quo corripi meruit, & vt eius correptione cæteri sanarentur, gentes quoque veritatem cognoscerent.
„ [SI] pro quia [TV] Petre [CVM Iudæus sis] natione [Gentiliter, & non Iudaicè] id est secundum
„ ritum & vsum gentium conuersaris, non Iudæorum [VTVIS] non discernendo cibos, nec vitando
„ gentiles communiter, q̃is hac vice aliter agas, [Quomodo] id est qua ratione [Gentes] conuersas
D [Cogis iudaizare?] id est legales cærimonias obseruare? Cogis (inquam) tuæ conuersationis exemplo, Hieron.
quanuis non cogas doctrinæ imperio. ¶ Dicit sanctus Hieronymus, Hunc locum nobis obiecit Por-
phyrius, arguens Petrum de vitioso errore, & Paulum de protoci increpatione, imò nos omnes deuicti
dogmatis mendacio, dum inter se principes ecclesiarum discordant. Vnde ad satisfaciendum Porphy-
rio, & ad excusandum Petrum à culpa, Paulum quoque â præsumptinne Hieronymus dixit, quòd Pe-
trus non vere neque ex animo post Christi passionem obseruauit legalia, sed simulatione ac dispensatione ad vitandum scandalum Indæorum. Sicq́ne in prædicta subtractione & iudai Lue.14.
zatione Petri erat simulatio in facto & apparentia. Et idem dicit Hieronymus de aliis Apostolis, qui Iosue.8.
post dominicam passionem legalia obseruasse leguntur. Asserit nanque beatus Hieronymus, quod le-
galia statim post Christi passionem omnibus erant mortifera, quibus gratia noui testamenti fuerat pu
blicata, si ea veraciter obseruarent. ad quod multas authoritates & rationes adducit. ¶ Insuper dicit
Hieronymus, quòd Paulus non vere, sed dispensatoria simulatione reprehendit Petrum: quia nec Pe-
trus vere reprehensibilis fuit (vt dicit) ita quod Paulus & Petrus contradixerant sibi vt Petrus se hoc
modo à Gentibus subtraheret, & Iudæis misceret, atque ob id Paulus eum argueret, vt videntes tan- Eph.8.
tum Apostolum reprehendi, cognoscerent non esse obseruanda legalia, nec ea seruarent. ¶ Porro huic Act.2.
positioni Hieronymi, Augustinus contradicit, præsertim in tribus. Primo igitur ait, Quod Petrus & Augusl.

alii Apostoli post Christi passionem interdum ex certa causa veraciter seruauerunt legalia, vt patet in E
Act.10. Actibus Apostolorum. Vnde simulatio Petri (de qua nunc factus est sermo) non est intelligenda quantum ad opus exterius, seu exteriorem experientiam: sed quantum ad cordis intentionem, quoniam simu
1.Cor.9. lauit se consentire Iudæis, vt expositum est. Secundo dicit Augustinus, Quod legalia ante Christi passionem viua atque salubria erant, post promulgationem vero euangelicæ legis fuerunt mortua atque
Act.11. mortifera obseruantibus ea. Sed tempore intermedio mortua erant, ita quod nullum obligabant, nec ali quid profuerunt, non autem mortifera Iudæis conuersis, quia sine peccato poterant obseruare ad tempus, ex rationabili causa, ita tamen vt spem in eis non figerent, quasi aliquius essent virtutis, vel sine eo rum obseruatione non sufficeret gratia Christi ad veritatem salutis, fed à gentibus conuersis nullo modo erant seruanda. Lex quippe, vt ait Augustinus, non erat à Iudæis subito abiicienda, sicut à gentibus idololatria, ne videretur non fuisse diuina. Erat quæ mater synagoga cum honore ad tumulum deducenda, non subito obruenda. ¶ Postremo, perhibet Augustinus Petrum à Paulo veraciter reprehensum, ita quòd Petrus venialiter peccauit, indiscrete seruando legalia coram gentibus in scandalum earundem cogens eas iudaizare. Quod probat Augustinus per hoc quod Apostoli non debuerant omittere veritatem doctrinæ, propter vitandum scandalum Iudæorum. Item, quoniam non est verisimile, quòd Paulus in epistola ad Galatas aliquid simulatorie scriberet. Rursus, si Petrus vere reprehensibilis non fuit, Paulus nec verè, nec iustè scripsit, quod in faciem restitit ei, quia reprehensibilis erat, & F
quod non rectè ambulauit ad veritatem Euangelii. Si enim in diuinis scripturis inueniatur vnum mendacium, tota veritas eius nutabit. Hinc ergo Ecclesia magis consentit in hac parte dictis Augustini, quàm sancti Hieronymi. Ad blasphemias quoque Porphyrii facile est respondere, videlicet quòd non derogat euangelicæ legis veritati, quod eius ministri quandoque venialiter peccauerint, aut in aliquo modico (quod fidem directe non respicit) errauerunt: quia in his quæ fidem concernunt, summa concordia est. Increpatio etiam Pauli procax non fuit, sed ex iusta libertate processit, quam & Petrus humiliter pertulit: vt discant prælati non indignari, dum à subditis seu inferioribus iuste corripiuntur. Veruntamen beatus Hieronymus super Esaiam quodam loco positionem suam mulum seriosè, instanter, & fortiter stabilire conatur. De hac vero materia in glosa plenius continetur. ¶ Deinde ostendit Apostolus, quod post Christi aduentum, & Euangelii prædicationem, carnales obseruantiæ legis cessauerint, eo quòd iustificatio sit ex fide, non autem ex lege. [NOS] Apostoli [NATVRA] id est na- »
turali origine [IVDAEI,] sumus ex semine patriarcharum prodeuntes. [ET non ex gentibus] »
1.Cor.1. sumus, id est de numero & sorte gentilium [PECCATORES] idololatræ vt illæ, quanuis non si- »
mus ab omni peccato immunes. Alibi tamen dicit Apostolus, Venit Iesus peccatores saluos facere, quo rum ego primus sum: fed nunc dicit, Non ex gentibus peccatores, quoniam vitia gentilitatis non con-
Eph.2. træxerunt. [SCIENTES autem] ex reuelatione diuina, & scripturarum notitia, [QVOD non iu- G
Rom.3. stificatur homo] Iudæus aut quicunque alius coram deo, [EX operibus legis] duntaxat, id est per so- »
la opera legis, præsertim cærimonialia, imò nec per opera legis moralia sine fide, charitate, & gratia »
Heb.2. Christi. Ideo subditur, [NISI per fidem Christi Iesu] Fides enim est prima virtus, sine qua impos- »
sibile est deo placere, nec sine ea vnquam aliquis saluatus est. Sicut enim nos saluamur per fidem quæ credimus Christum venisse, sic veteres saluabantur per fidem Christi venturi, imò illorum, & nostrum vna est fides, quanuis sit modo magis expressa. Tres quippe virtutes theologicæ ad salutem requiruntur, & in omnibus electis fuerunt, sicut & gratia gratum faciens. Hinc ergo, [ET nos] Apostoli o- »
mnesque Christiani [IN Christo credimus] id est de Christo fidem ei placentem atque formatam ha »
Heb.7. bemus, [VT iustificemur ex fide & non ex operibus legis] fide secluſa. Opera autem legis proprie ap »
pellantur carnales obseruantiæ fed facta cærimonialia, quia eum lege constituta terminata sunt.
[PROPTER quod] sequitur, quòd [EX operibus legis] secundum se sumptis [NON iustificatur »
omnis caro] id est nullus homo. Ponit enim partem pro toto, carnem, scilicet pro homine. [QVOD »
si] nosipsi [QVAERENTES] id est cupientes [IVSTIFICARI in Christo] hoc est, in fide & »
merito Christi, [INVENTI sumus & ipsi peccatores] id est eoipso quod quærimus in Christo iusti- »
tiam adipisci, probati & declarati sumus esse peccatores. Aliter enim non quæreremus in alio iustificari, [NVNQVID Christus peccati minister est?] id est nunquid Christus qui iussit nos lege relicta ad H
Matth.5. se conſurgere, est peccati causa, seu ministrator? quod vtique sequeretur, si lex sine fide & gratia Christi posset saluare. [ABSIT] vt Christus dicatur peccati minister hoc iubendo, quia nec ego peccaui »
legem deferendo. [SI enim quæ destruxi hæc iterum reædifico] id est si opera legis quæ omisi ac re »
Rom.8. probaui, rursus assumo & approbo, [PRAEVARICATIONEM me constituo] id est deum offen- »
do, hoc faciendo. [EGO enim per legem] Euangelicam [LEGI] Mosaicæ [MORTVVS sum] »
Philip.3. id est ab eius obseruantia liberatus ac mortificatus, [VT deo viuam] vita gratiæ in præsenti, & vita »
gloriæ in futuro, custodiens legem Christi in omnibus sine querela. Lex etenim Christi virtute sacramentorum suorum gratiam confert, sicque iustificat, non autem lex Moysi. Ea vero quæ hic dicuntur de insufficientia legis scriptæ & efficacia legis nouæ in epistola ad Romanos plenius, subtiliusque conRom.6. scripta atque tractata sunt. [CHRISTO confixus sum cruci] id est clauis amoris, & piæ compas- »
Luc.9. sionis, ac cruciformis imitationis, simul cum Christo confixus sum cruci seu propriæ mortificationis »
Galat.5. labori, sequendo vestigia eius, prout ipse ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Vnde alibi Apostolus, Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Qui autem Christo crucifixo seipsum conformat, crucis eius affigitur, & ardor peccati virtute dominicæ crucis in ipso extinguitur, habetque carnes diuino timore confixas, ne membra sua ad vitia solita extendantur. [VIVO autem iam non ego] id est postquam »

A Christo confixus sum cruci, viuo, & non viuo. Viuo enim non solum vita naturæ, sed gratiæ: non vita humana, sed diuina: non vita carnali, mundana, & consueta, sed spirituali, cœliformi, ac noua. Ideo subditur, [VIVIT vero in me Christus] id est, non secundū meipsum viuo, seu ago, sed secundū Christi inspirationem, voluntatem, atque doctrinam. Christus ergo viuit in me, id est, regnat in anima mea & possidet me, facitque me in se viuere. Viuere autem est actum vitalem habere. Amor vero transponit & mutat amantem in amatum. Dum ergo homo in Christi amore succeditur, crescit, & perficitur, moritur in semetipso, quia non agit secundum propriam voluntatem, secūdum naturalem inclinationem, secundum priuatum amorem, sed secundum diuinæ charitatis instinctum, & Christi iussionē atq; consilium. [QVOD autem nunc viuo] id est, bene & meritorie ago [IN carne] hac fragili [IN fide viuo filii dei] id est, per virtutem fidei Christi ago, non propria potestate, aut legis subsidio. Iustus enim ex fide viuit, qui vero incredulus est, infideliter agit. [QVI dilexit me] sicuti ipse protestatur, Si cut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Rursusque per prophetā, In charitate perpetua dilexi te. [ET tradidit semetipsum pro me] prout dicit, Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Hinc propheta, Tradidit (inquit) in mortem animam suam. Ecce q̄ affectuosissima, prorsusq; dulcissima verba? quod enim generaliter pro omnibus factum est, Apostolus propter ardētissimā ad Christum dilectionem, quasi pro se solo, vel singulariter factum æstimat. Nam vt ait Chrysostomus, Hic est affectus serui fidelis, vt quod pro omnibus communiter fecit & pertulit Christus quasi pro se tantum putet illum fecisse & pertulisse. Et vtique merito hoc æstimare debemus, quoniam tanta est Christi misericordia, bonitas, & dilectio ad vnumquenque nostrum, vt mallet pro quolibet sigillatim ac singulariter omnia facere & sustinere, quæ pro omnibus simul fecit & passus est, q̄ aliquem perire, quantū est ex parte ipsius [NON abiicio gratiam dei] id est charitatem & beneficia diuina mihi per Christū collata, non sperno nec desero, legi finaliter inhærendo. [SI enim per legem iustitia] id est, si virtute & actibus legis homo iustificatur, remissionem peccati, & gratiæ infusionem adipiscendo, vt Iudæi confidunt, [ERGO Christus gratis] id est sine causa necessaria, & quasi superflue [MORTVVS est] cū non sit mortuus secundum scripturas, nisi propter hominis iustificationem: iuxta illud propheticum, Spiritus oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris.

Psal.118. Ephe.2. Abacuc.2 Iohā.15. Ecclē.21. Hier.31. Iohan.10. Esa.53. Chryſoſt. Threm.4. Ephe.2.

CAP. III. [O insensati Galatæ.] ARTICVLVS III.

C

Stensa cessatione legalium ex perfectione euangelicæ legis, nunc idem ostenditur ex imperfectione legis Mosaicæ. [O insensati] id est, stulti, insipientesque [GALATAE] Nō incurrit Apostolus sententiam saluatoris dicentis, Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis: quia non ex contemptu aut malignitate, sed zelo æquitatis, & animo corrigendi insensatos eos appellat. Sic enim & Christus dixit discipulis, O stulti & corde ad credendum, [QVIS vos fascinauit] id est, more magorum iudificauit atque decepit vel more inficiētium oculos fallitatis veneno immutauit & intoxicauit, [NON obedire veritati?] id est veræ prædicationi & iustis præceptis euangelicæ disciplinæ, per quam legalia excluduntur? [ANTE quorum oculos] id est, in quorum notitia euidenti [CHRISTVS Iesus proscriptus est] id est, ad mortem damnatus, vel aperte describitus. Hoc enim vobis certissime constat q̄ Christus propter nostram salutem adiudicatus est morti, ipseque Christus vobis clare notificatus, [ET in vobis] est [CRVCIFIXVS] id est crucifixio eius cordibus vestris innotuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestri amore mortem crucis sustinuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestra infidelitate & culpa rursus quodammodo crucifixus videtur, quia sic peccatis in eum, vti qui eum crucifixerunt. Vnde & alibi de quibusdam asseritur, Rursus crucifigentes sibimetipsis filiū dei, & ostentui habentes. ¶ Sciendum, q̄ fascinatio diuersis modis accipitur, videlicet pro magica ludificatione, pro inuidia. pro immutatione alterius, quam Auicenna dixit fieri posse sola imaginatione vnius in alium. Quod Egidius de Roma in libro contra errores philosophorū satis redarguit. Fit tamen interdum per quandam materialem effluxionem humorum nocentium, aerē inficientium, sicut quorundā vrentes, infectique oculi teneros lædunt pueros, in tantū vt escam euomant atq; fastidiant. Propter quod pueri rales fascinari dicūtur. Pro inuidentia quoque sumi videtur, cum in libro Sapientiæ dicitur, Fascinatio malignitatis obscurat bona. Inuidus nanque non solum sibiipsi, sed etiam his nocet in quibus aliqua bona esse incipiunt. [HOC solum] primo & præcipue [VOLO a vobis discere]. i. per modū discentis audire. Loquitur autem Apostolus ironice, & quærit hoc non per modum dubitantis, sed admirantis, vel potius ex obliquo apertissimum errorem ostendentis. [EX operibus legis] id est, virtute & merito obseruantiarū legalium, [SPIRITVM] sanctū [RECEPISTIS] in signo visibili, sicut frequenter fiebat in primitiua ecclesia, quando baptizabantur fideles, & manus apostolorum eis imponebantur. Vel si Galatæ non receperunt spiritum sanctū in signo tali externo, tamen tam copiosam gratiam perceperunt, vt certissime pateret eos recepisse spiritū sanctū. [AN ex auditu fidei?] id est ex fide, quæ per auditum acquiritur dispositiue, à deo autem efficienter. Et quoniam certū est, q̄ non receperunt spiritum ex operibus legis, quia gentiles erant, legē non habentes, nec obseruantes, sed ex fide. Nam cum ad apostoli prædicationem crederent, & baptizarentur, descēdit in eos spiritus sanctus, idcireo in obseruatione legalium non consistit salus ipsorum, aut aliorum gentilium. [SIC stulti estis] id est, diuinorum cognitione priuati. [VT cum spiritu] sancto operante in vobis. [COEPERITIS] spiritualiter viuere. Vel, spiritu. i. à spirituali feruore, & interna deuotione. [NVNC carne consummemini] id est, in carnalibus obseruātiis legis, & exterioribus exercitiis perfectionē quæratis, imo carnales & frigidi efficiamini. Hoc modo multi à spiritu ordiuntur, & carnaliter terminant,

Matth.4. Luce.24. Hebr.6. Sap.4. Act.10. Act.2,5,8 Rom.2,3

procedentes ordine retrogrado. Conueniens etenim ordo est, à carnalibus ad spiritualia scandere, non à spiritualibus ad carnalia cadere, sicut his accidit. [TANTA-pasti estis]id est, tam vehemēter decepti, fascinatiq; estis à falsis. [SINE causa] id est, irrationabiliter. [SI tamen sine causa] quia forsan propter peccata vestra meruistis sic ludificari. Vel deus propter aliquid melius illud permisit. Vel sic, Tanta pasi estis i. multa iā aduersa pasi estis pro Christo sine causa, id est, sine fructu & pmio. Nam legalia obseruando, & fallacibus credendo peccastis mortaliter, & omne meritum perdidistis, si tamen sine causa, id est, nō absolute dico vos illa sine causa perpessos, quoniam pœnitere potestis, sicq; reuiuiscent opa meritoria, quę ante viua fuerūt. [QVI ergo tribuit vobis spiritū] sanctū, videlicet deus pater. [ET operatur virtutes] id est, opera virtuosa seu signa [IN vobis.] Omnia enim opera nostra operatus est in nobis. [EX operibus legis] hoc facit in vobis. [AN ex auditu fidei?] Patet autem quòd non ex operibus legis (quæ nunquam perpetrastis) deus hoc faciat, sed ex auditu fidei, secundum sensum inductum. Et ad hoc allegat scripturam, & exemplum Abrahæ patriarchæ. [SICVT Abrahani credidit deo.] Sicuti Genesicos testatur historia, Credidit enim in spem & contra spem, [ET reputatum est ei] secundum diuinæ pietatis acceptationē [AD iustitiam] id est, actu fidei suæ iustificatus est. [COGNOSCITE ergo, quia qui ex fide sunt] id est per fidem agunt, & vere fideles cōsistūt. [HI sunt] spirituales [FILII Abrahæ] imitando fidem ac deuotionē ipsius. [PROVIDENSautem] id est, prudenter prænūcians [SCRIPTVRA] seu deus in scripturis. [QVIA ex fide] sine cæremonialibus legis [IVSTIFICAT gentes] conuersas, [DEVS prænunciauit Abrahæ: quia benedicentur in te] id est, in fidei tuæ imitatione seu Christo ex te nascituro [OMNES gentes] id est alii qui de omni genere hominum. [IGITVR qui ex fide sunt] id est, qui per fidem in deo esse meritorium habent. [BENEDICENTVR] id est, diuinarum gratiarum collationem recipient [CVM fideli Abraham] id est, sicut benedictus est Abraham merito fidei suæ. Quanuis & illud meritum fuerit dei donum, cuius est omne bonū. ¶ Quod autem ex operibus cæremonialibus legis nemo iustificetur, ostenditur. [QVICVNQVE enim ex operibus legis sunt] id est, virtute legalium se posse saluari cōfidunt. [SVB maledicto sunt] id est, transgressionis periculo subiacent, quam euadere nequeūt, quoniam Christi gratiam non requirunt. [SCRIPTVM est enim, Maledictus omnis] vel simpliciter eam deo: vel reprehensione aliqua dignus est [QVI non permanserit] per obedientiam. [IN omnibus] mandatis. [QVAE scripta sunt in libro legis] Moysi, id est in Deuteronomio, vbi resumitur sub compendio præcepta diuina, in aliis Moysi libris præscripta. [VT faciat ea] id est opere impleat, quo ad præcepta affirmatiua. Hoc autem sine fide & gratia Christi non potuit adimpleri, ideo lex mortem atque damnationem ex occasione operabatur. Iusti enim, & tamen gratiam obediendi non contulit. [QVONIAM autem in lege] scripta. i. virtute & cæremoniis legis, seclusa fide & gratia Christi, videlicet per solam legē, & actus eius exteriores [NEMO iustificabitur apud deum] qui cordis inspector est infallibilis. [MANIFESTVM est] authoritate Abacuc prophetæ: qui ait, [QVIA iustus ex fide viuit.] Sic enim scriptura dicit, Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem in sua fide viuet. Christus quoque similia his loquitur sæpe: vt est illud, Qui credit in me, habet vitam æternam. Et, Fides tua te saluum fecit &c. [LEX autem] quantum ad cæremonialia, de quibus iam agitur hic. [NON est ex fide] id est, non principaliter innititur fidei, quum non sit de incomprehensibilibus, quorum est fides. [SED qui fecerit ea] id est, cæremonialia iussa impleuerit, [VIVET in illis] id est, corporalis mortis pœnas enadet, sed vitam gratiæ non consequetur, nisi opera illa operata ex interna charitate & fide ducant originem. Insuper manifestat Apostolus, q̄ à Christo deriuetur ad nos iustificatio & benedictio. [CHRISTVS nos redemit] id est merito suæ dignissimæ passionis absoluit [DE maledicto legis] id est, de iugo, damnatione & pœna, quam lex transgressoribus infligebat. Absoluit enim nos (id est Iudæos) ab obligatione seu debito seruandi legem, & per cō sequens à maledicto sequenti. [FACTVS pro nobis maledictum] id est, pro nostra salute maledictio nem hominum passus. Quia & culpam ei ascripserunt, & pœnam tanquam impio inflixerunt, quod to tum ipse propter nos pati dignatus est: sicut per Psalmistam testatur, Quæ non rapui, tunc exoluebam. Et, Tu scis improperium meum, & confusionem meam. Hinc quoque Esaias dixit, Cum sceleratis reputatus est. [QVIA scriptū est, Maledictus] maledictione culpæ, & merito reprobatus [OMNIS]homo [QVI pendet in ligno] pro suis sceleribus. Sed hoc in Christo locum non habet. Quomodo ergo Apostolus applicat authoritatem istam ad Christum nisi quantum ad hoc q̄ Christus, cum cęteris maledictis & impiis crucifixis reputatus est à reprobis, imò & assimilatus per pœnas? Propter quod ait per prophetam, AEstimatus sum cum descendentibus in lacum. Item, Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Itaque Christus nos Iudæos redemit de maledicto legis. [VT in gentibus] quæ non erant sub legis maledicto. [BENEDICTIO Abrahæ fieret] id est, gratia Abrahæ promissa diffunderetur. [IN Christo Iesu] id est, virtute & merito Christi, seu per Christum, tanquam per mediatorem. [VT pollicitationem spiritus] id est, æternam felicitatē à spiritu sancto (qui nobis datus est in pignus & arram futuræ beatitudinis) repromissam. [ACCIPIAMVS] post præsentis peregrinationis auxilium [PER fidem] non per opera legis, quibus lex ab Euangelio distinguitur, puta per cæremonialia seu iudicialia, de quibus autem moralibus non est sermo. ¶ Præterea probat Apostolus per humanæ consuetudinis obseruantiam, quod iustitia & beatitudo, & spiritus sanctus debetur per fidem, non per opera legis. [FRATRES, secūdum hominem dico] id est per humanam consuetudinem probo quod dixi, [TAMEN hominis testamentum cōfirmatū nemo spernit] id est quamuis in rebus humanis sit magna instabilitas, tamen hominis cuiusc̄unque testamentum .i. ordinationem de succesione hæreditatis confirmatum testibus, signis seu morte testatoris. Testamē-

Esa. 26.
Gen. 15.
Rom. 4.
Rom. 1.
Gen. 22.
Rom. 4.
Gen. 22
Iacobi. 1.
Deut. 27.
Rom. 4.
Abac. 2.
Rom. 1.
Hebr. 10.
Abac. 2.
Iohan. 6.
Lucæ. 7.
Hebr. 10.
Psal. 68.
Ibidem.
Esa. 53.
Deut. 21.
Psal. 87.
Psal. 21.
1. Tim. 2.
Rom. 5.
2. Cor. 5.
Ephe. 1.

A tum enim in mortuis confirmatum, imò & immobilitatum est, nemo spernit, tanquam inualidum, [AVT superordinat] id est, aliquid ei adiungit aut de rebus alio modo disponit, si tamen sit homo rationabiliter agens, fueritq; testamentum rite peractum. Multo igitur fortius diuinæ dispositiones seu promissiones sir
» mæ erunt & inuariabiles, de quibus subiungitur. [ABRAHAE dictę] id est, diuinitus factæ [SVNT promissiones] diuersæ, vel vna frequenter, vt patet in diuersis cap. libri Geneseos. Facta est enim ei promis-
» sio de possessione terræ sanctæ, per quam mystice designatur possessio terræ viuentium, seu patriæ beatorum. De innumerabili quoque multiplicatione seminis sui, præsertim spiritualis, id est, fidelium qui per
» fidem eius filii sunt. Et quòd in semine suo benedicerentur omnes gentes, [ET semini eius]. i. Christo filio Abrabæ secundum naturam assumptam, factæ sunt promissiones, non q̃ ad eum fiebant, sed quoniam pertinebant ad eum, tanquã implendæ per ipsum. Per Christum nanq; data est benedictio omnibus genti
» bus, quę erat principalis promissio Abrahæ facta. Ideo subditur. [NON dicit] scriptura Genesis [IN seminibus, quasi in multis] id est, promissionem factam semini Abrahæ scriptura non exprimit pluraliter, dicendo ad Abraham, In seminibus tuis benedicẽtur omnes gentes: quod faceret si de pluribus loqueretur.
» [SED quasi in vno]. i. singulariter nominat semen istud, dicendo, [ET semini tuo qui est Christus]. i. in Christo ex te nato benedicentur omnes gentes. Sic enim ad Abraham dictũ est, In semine tuo benedicen
» tur omnes gentes. [HOC autem dico] quod subdiur. [TESTAMENTUM confirmarum à deo]. i. promissio-
B nem ad Abrabam factam, per Christũ implendam, videlicet de omniũ gentium benedictione in Christo,
» [QVAE post quadringentos & triginta annos facta est lex]. i. lex scripta, quæ facta est. i. Moysi data in monte Sinai post quadringentos & triginta annos à tempore promissionis, quæ primo facta est Abrabæ
» venienti de terra Chaldæorum [NON irritum facit]. i. promissionem prædictã diuino iuramento formatã
» non falsificat, [AD euacuãdam promissionem] hanc suo effectu, videlicet impediendo impletionẽ ipsius, quod tamen faceret, si per legem daretur benedictio illa quæ est hæreditas sempiterna. Hæc enim promissio Abrahæ facta, & per semen eius (id est Christum) implenda, diu præcessit legis lationem. Si ergo bonum per eam promissum (puta benedictio hæc) daretur per legem, Primo sequeretur, quòd non esset ex promissione. Secundo, quòd frustra fieret mentio de semine Abrahæ, qui est Christus. Tertio, q̃ Abraham, Isaac, Iacob & cæteri sancti qui ante legem fuerunt, diuina benedictione caruissent neque æternam hæreditatem essent adepti. Vnde certissime liquet, quòd à principio mundi per fidem Christi futuri data tur hominibus benedictio gratiæ & salutis. ¶ Sed queri potest, quomodo ei quod nunc dicit Apostolus, le gem datam post annos quadringentos & triginta à promissione Abrahæ facta, concordet quod idem dicit Apostolus in Actibus, Sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringẽtos & quinquaginta annos. Lex enim data est primo anno egressionis ab AEgypto. Distributio vero terræ facta est post quadra ginta annos ab egressione prædicta: & ita secundum ratiocinationem hic habitam, distributio terræ facta
C esset post annos quadringentos & septuaginta, vel circiter. ¶ Quæritur etiã, quomodo his cõcordet quod legitur in Exodo, Habitatio autem filiorum Israel qui manserunt in AEgypto, fuit quadringentorum tri ginta annorum, quibus expletis, eodem die egressi sunt. Si enim tandiu in AEgypto manserunt, non pote runt anni, de quibus tam tractat Apostolus, computari à promissione Abrahæ facta, sed ab ingressu Iacob in AEgyptum. Et respondendum, q̃ anni de quibus Moyses in Exodo loquitur, secundum doctores, com putantur à promissione primo facta Abrahæ vsque ad legislationẽ. Porrò ab exitu Abrahæ de Chaldæis cum primo facta est ei diuina promissio, vsque ad descensum Iacob in terra AEgypti, fluxerunt anni ducenti viginti. Deinde vsque ad mortem Ioseph anni septuagintaunus. Inde vsque ad egressum de AEgy-
» pto CXLIII. qui simul iuncti, prędictũ numerum constituunt. Anni vero de quibus in Actibus legitur computantur ab alio exordio, scilicet à natiuitate Isaac (secundum Bedam) quando & dictum est Abrahæ, q̃ semen suum accola esset in terra aliena annis quadringentis. Hæc secundum alios dicta sunt. Non enim apposui eor meum hac vice ad considerandum tẽpora ista attentius. ¶ Quod autem promissio eua
» cuaretur, si ex lege esset benedictio, pandit Apostolus. [NAM si ex lege] datur [HAEREDITAS]. i. benedictio
» gratiæ seu vita, felicitasque æterna, [IAM non ex promissione] daretur, sed ex alia causa, videlicet lege,
» & ita Abraham esset frustratus spe sua, quod dici non potest, sicut subiungitur. [ABRAHAE autem per repro
» missionem] de Christo ei sæpius factam, seu per fidem Christi promissi [DONAVIT deus] hæreditariam benedictionem cœlestem, de qua ad eum dicebar, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis.
D Sed quia ex dictis sequi videtur, q̃ lex omnino erat inutilis, quærit Apostolus, vt nostrę dubitationi respõ
» deat. [QVID igitur lex?]. i. cur data est, & quę eius vtilitas? Et respondet. Propter transgressiones]. i. pec-
» cata hominum reprimenda ac punienda [POSITA est,] quatenus homines saltem timore pœnarum
» quæ determinantur in lege, retraherentur à vitiis. [DONEC veniret semen]. i. Christus per incarnationem
» mundum intraret, [CVI repromiserat]. i. de quo deus promisit, q̃ ipsum implerẽtur promissiones diuinę.
Sicut ad Abraham dixit, In semine tuo benedicẽtur omnes gentes. Lex inquã [ORDINATA]. i. ordinate collata à deo [PER angelos] Moysi. Vnde Stephanus dicebat Iudęis, Accepistis legẽ in dispositione angelorũ [IN manu mediatoris]. i. lex posita est in potestate Christi, ita vt ipse eã posset mutare, & ei finem imponere, nec esset necessario ei subiectus. Propter quod aiebat, Dñs est filius hominis etiam sabbati.
Sic cõmuniter exponitur. Sed videtur boc loco per mediatorẽ, Moysen posse intelligi, per cuius manũ. i. ministerium data est lex. Moyses enim inter deũ & populum Israel fuerat mediator, sicut & ipse interdũ testatur. Constat ergo q̃ lex data fit Moysi, non solũ vnius ministerio angeli, sed multorũ, quanuis cõmuniter non fiat mẽtio in libris Moysi, nisi de angelo singulariter, qui etiam frequenter dñs nominatur, cuius persona apparuit ac loquebatur. [MEDIATOR autẽ vnius non est] duntaxat, sed duorum extremorum, inter
» quæ mediat, & ea connectit, [DEVS autẽ vnus est] in essentia. Tanquã dicat, Licet Christus sit mediator dei & hominum, est tamen idem deus cum patre & spiritu sancto. [LEX ergo aduersus promissa dei?]

Heb. 9.
Rom. 4.
EPIST.
Genes. 15.
Genes. 15.
Genes. 22
Genes. 22
Act. 7.
Exod. 19.
20. 34.
Genes. 12
Act. 13.
Exod. 12.
Genes. 15.
Gene. 46
Act. 7.
Genes. 12
Genes. 15.
Genes. 12
Act. 7.
Iohan. 12.
Exod. 20.
1. Timo. 2

id est,cum lex propter traosgressiones posita sit,nunqoid ex hoc sequitur,legem esse cootrariam promis- E
sioni diuinæ,ita vt irritam faciat eam,eo quòd ex ipsa lege detur hæreditas sempiterna, & non potius ex
promissione diuina, sicut promissionis forma cootinuit?quòd si esset, lex promissionem excluderet.
[ABSIT.] Vnde quòd noo sit ita, subiungitur. [SI enim data esset] per Moysen [LEX, quæ posset »
viuificare] vitam gratiæ conferendo, [VERE ex lege] id est,obseruantia legis [ESSET iustitia] infu-
Rom.6. sa & meritoria,quæ effieit dignum vita æterna,& non ex promissione. [SED concluſit] id est,esse osten- »
Rom.7. dit,conuicit,& accidenter fecit [SCIPTVRA]id est,lex scripta [OMNIA] genera hominum, seu o- »
Rom.3. mnes Iudæos [SVB peccato] oou solum originali,sed etiam actuali.Per legem enim erat peccati cogni- »
tio directe, & item peccati augmentario indirecte.Primo,quia in vetitum nitimur.Secũdo, quia post pro-
hibitionem peccare,graoius est quàm ante. [VT promissio[id est,promissa beatitudo & gratia [EX fi-
FINIS. de Iesu Cbristi daretur credentibus. [Per fidem enim Cbristi salutem consequimur. ¶ Ostenso quòd
lex retraxit à malo,iam declarat quod disponebat ad bonum. [PRIVS autem quàm veniret fides] Chri
EPIST. stiana,id est,antequam catholica fides publicata fuisset [SVB lege custodiebamur] id est, per legis ob-
seruationem ab aduersariis nostræ saluts protegebamur, [CONCLVSI] id est,necessitate inducti, nos
Iudæi,de quibus ista dicuntur, [IN eam fidem quæ reuelanda erat] id est,in fidem catholicam,in qua pu
blice credenda proponuntur,quæ in veteri testamento occultabantur.Non enim potuerunt Iudæi per le-
Heb.11. gem saluari,oisi habendo fidem de Christi aduentu,ita vt ad fidem confugere cogerentur. [ITAQVE F
lex pædagogus] id est,manuductor [NOSTER] scilicet Iudæorum [FVIT in Christo] id est, secuo »
dum Christi voluntatem ac dispositionem, qui ita instituit vt Iudæi per legem quasi manducerentur ac
Pro.19. dirigerentur ad saluatorem & fidem explicitam.Vel, in Christo Iesu, in obseruatiooibus mandatorum à
Christo datorum, sine quibus lex oullum ad vitam perduxit, [VT ex fide iustificemur] credendo in »
Christ om. Dicitur autem pædagogus proprie ductor puerorum, seu pueri. ἀπὸ τῦ παιδὸς, quod est »
puer,& ἀγωγὴ ductio. Quemadmodum ergo pædagogus puerum insolentem & imperfectum ad perfe-
ctionem perducit, vitia eios pet pœnas & minas comprimendo:sie lex populum Israel carnalem ac ru-
dem præparauit ad Christom. Deinceps tangitur legis cessatio. [AT vbi] id est, quando seu postquàm
Rom. 10. [VENIT fides] catholica,id est,cum promulgata est fides euangelica, [IAM noo sumus sub pædago-
go] id est,ad legis custodiam non tenemur. [OMNES enim filii dei estis] adoptiui [PER fidem] forma »
tam [IN Christo Iesu] id est,per fidem Cbristi,seu existentem in Christo sicut in obiecto. Vnde Iohan-
Iohan.1. nes Euangelista testatur, Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. [QVICVN-
QVE enim in Christo] id est,in nomine Christi,vel in forma à Christo præscripta : videlicet, in nomine
Matt. 28. patris & filii & spiritus sancti [BAPTIZATI estis,Cbristum] spiritualiter [INOVISTIS] id est,gra
tia eius ornati,eiusque passioni ac morti conformati estis,habentes Cbristum in cordibus vestris moran-
Rom.6. tem.De hac materia plenius dictum est supra ad Roma. [NON est Iudæus neque Græcus, non est ser- G
ous neque liber,nou est masculus neque fœmina] id est, diuersitas generis, conditionis & sexus til facit
quantum ad fidei statum & dignitatem.non enim propter ista est alius meliot alio,sed propter dona infu
Act.10. sa & supernaturalia. [OMNES enim vos] baptizati, cuiuscunque sitis genetis, conditionis aut sexus, »
Iohan.17. [VNVM estis] per fidem & charitatem, & vnum mysticum corpus, [IN Cbristo Iesu.] Secundum quod
ipse orabat, Pater rogo vt omnes siut vnom sicut tu pater in me, & ego in te, vt sint vnum consummati
in vnum. [SI autem vos Christi] estis,id est,per fidem & gratiam ad Christum pertinetis, [ERGO se- »
meo Abrahæ estis] id est, spirituales filii eius, sectando ipsius vestigia [SECVNDVM promisionem] »
Abrahæ factam, [HAEREDES] vitæ æternæ,id est,futuræ beatitudinis possessores eritis,sicut promis-
Rom.4 sum est Abtahæ,si etiam filii & hæredes. Eadem quoque ratione fideles vocari possunt filii Iacob, Isaac
Rom.8. atque similium prophetatum & patriarchatum.De cessatione autem legis præfata dicit saluator, Lex &
Luc.16. propbetæ vsqoe ad Iohannem Baptistam.

CAP. IIII [OICO autem,quanto tempore hæres paruulus est.] ARTIC. IIII.

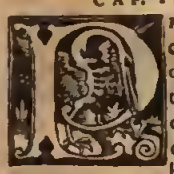

ROBATA legis cessatione per exempla & rationes, nunc idẽ ostẽdit per humanæ
EPIST. coosuetudinis similitudinem. [OICO autem] quod subditur.s. [QVANTO tẽpore].i.
quandiu [HAEres paruulus est].i.infra annos discretionis,[NIhil differt à seruo]quan-
tum ad liberũ vsum hæreditatis sibi relictę.sed cogitur disciplinari rigore,nec aliqd fa- H
cere,aut ꝓpria dispẽsare pmittitur,tũsi iuxta voluntatẽ eorum quibus à parentibus est
Genes. 7. cõmissus,[CVM sit dñs omtiũ].i.q̃is tota hęreditas ad eum ptineat,[SED sub tutori- »
bus].i.defensoribus,qui eũ ab aduersariis ꝓtegant,[ET actoribus] .i.caosatorib⁹ seu cu »
ratoribus,qui causas eius expediãt,eumq; in moribus instruãt,[EST,vsq; ad prefiuitum].i.determioatum »
[TEMPus à patre] eius,videlicet vsq; ad annos discretionis,vel amplius,prout ꝑi placuerit.Solebãt enim
antiquitus patres morituri determinare,vt vsq; ad illud vel illud tẽpus filii sub tutorũ & actorum dñio es-
sent.[ITA & nos] Iudæi [CVM essemus paruuli].i.virtutibus imperfecti, & in diuinorũ notitia modici, »
[SVB elementis mundi huius].i.sub cærimonialibus legis pręceptis [ERAmus seruientes] dño deo,serui- »
tute incũpleta & superficiali.Dicuotur autem præcepta cærimonialia elementa, quoniam erant quædam
ꝓtimordiales institutiones ad fidem atq; iustitiam.Appellantur quoque elementa mundi,quia tettena bo-
Genes.15. na habebant in præmium secundum legis promissa.Hæc autem legalia, sub quibus domino ministrabant
Iudæi,eis erant tutores,id est contra dæmonum insidias,defensores & actores, quoniam causam eorũ co-
ram deo agebant,qui per sacrificia placabatur.[AT vbi venit plenitudo temporis] id est,statim cum adim
pletum est tempus diuinitus pręordinatum,vt in eo filius dei fieret homo, [MISIT deus] patet,paterna
authoritate.i.in mundo visibiliter apparere,conuersariq̃ voluit,[FILIVM suum] vnigenitum sibi con- »
substantialem,coæternum & coæqualem.Non itaque misit patet filium suum, quasi filius in sui missione

A locum motanerit,cum sit immensus,& omnia implens,sicut & pater,sed & ideo missus dicitur, quoniam
„ patre volente & operante carnem assumpsit,atque in mundo nouo modo apparuit,[FACTVM].i.geni-
„ tum,secundum assumptam naturam,[EX muliere] inuiolata virgine benedicta,de qua Hieremias vati- Hiere.21.
cinabatur,Nouum creabit dominus super terram,mulier circundabit virum. Est autem Hebræi idiomatis
consuetudo,vt quæcunque fœminei sexus persona,mulier nuncupetur,[FACTVM sub lege].i.legis præ- Matth 5.
„ ceptis sponte subiectum,in circuncisione,oblatione,& aliis multis, [VT eos qui sub lege erant].i.Iudæos Lucæ. 24
legalibus mandatis astrictos [REDIMERET] merito suæ humilitatis ac passionis.Non solum à morte
peccati & gehennæ,sed etiam à legalium obseruatione,[VT adoptionem filiorum] id est, effectum ado-
ptionis diuinæ,qua adoptantur homines à deo,videlicet gratiam gratificantem in præsenti, & gloriã con
„ summantem in cœlo [RECIPEREMUS,] Christi enim descensio,nostri est sublimatio,& eius incarnatio, no- Luc.12.
stri vtique deificatio creditur.Hæc de visibili missione filii dei inducta sunt.Est autem & alia, videlicet in-
uisibilis,missio filii dei,qua ad animas sanctas atque fideles increata dei sapientia mittitur: iuxta illud Sa-
pientiæ,Mitte illam de cœlis mis,vt mecum sit,& mecum laboret. ¶Porrò quid ex diuina adoptione Sap.9.
sequatur in nobis,pandit Apostolus. [QVONIAM autem estis] ò Galatæ, cæteriq́ne fideles [FILII
dei] adoptiui ab æterno electi,ideirco in signum filiationis istius [MISIT deus] pater [SPIRITVM
filii sui] id est,spiritum sanctum à patre,filioq́ue manantem tanquam ex vno principio,& eosdem nectẽ
B tem [IN corda nostra].i.doria spiritus sancti vbique existentis,mentibus nostris infudit. Tunc enim spi-
„ ritus sanctus dari & mitti asseritur, cum dona eius gratifica conferuntur, sicut plenius dictum est supra.
„ [CLAMANTEM] id est,nos fiducialiter clamare facientem sd deum omnipotentem & trinum, O [ABBA Rom.8
pater.] Dno nomina ista idem significant. Abba autem est nomen Hebræum, quod nomine patris expo
nitur.Itaque spiritus sanctus probat nos esse filios dei. Nam vt probaremur adoptati à deo in filios,spiri-
tum suum tribuit nobis in signum & arram,vt ostendat affectum patris in nos, detq́ue fiduciam appellan
di deum patrem.Ex his infert Apostolus. [Itaque].i.quoniam spiritus sanctus facit nos clamare, Abba
pater, [IAM] tempore euangelicæ legis [Non est] aliquis vere credentium [SERVVS] subiectus seru-
itio timoris.De quo seruo scriptum est,Seruus non manet in domo in æternum.Et alibi, Iam non dicam Iohan.8.
vos seruos,sed amicos, [SED filius] est. [QVOD si filius] dei adoptiuus est homo credẽs, sequitur quòd Iohan. 15.
[ET hæres] vitæ æternæ erit [PER deum].i.à deo,vel per misericordiam dei. Vnde dicitur, Filius manet
in domo in æternum.[SED tunc quidem].i.tempore gentilitatis vestræ [IGNORANTES deum] verum [HIS QVI NI-
qui natura non sunt dii,] sed vana hominum æstimatione.i.qui veram deitatem non habent, [SERVIEBA- Iohan.8.
tis] videlicet idolis & creaturis potius q̃ creatori. ¶Insuper increpat ingratitudinem Galatarum.[NVNC Rom. 1.
„ autem cum] per meam prędicationẽ,& spiritus sancti illustrationem [Cognoueritis deum] fide forma-
ta,quandiu steristis in gratia [IMO cogniti estis à deo] per approbationem ad minus secundum præsen-
C tem iustitiam quando in gratia statis,[QVOMODO conuertimini iterum].i.à fide & cultu nouæ legis reditis
„ [AD infirma & egena elementa?].i.præcepta legis cærmonialia?Quæ dicuntur elementa,propter ratio- Act.15.
nem prædictam.Dicuntur quoq; infirma quoniam non sufficiunt ad salutem. Et egena,eo q̃ gratiã non
„ conferebant nec iustificabant. ¶Sed cũ Galatæ ante sui conuersionem gentiles fuerint,nec vnquã seruau-
„ erint legẽ,quomodo dicit eis apostolus,Cõuertimini iterum ad infirma & egena elementa,[QVIBVS de-
nuo se tuire vultis?] Respondet Hieronymus,quia tempore nouæ legis obseruantia cęrimonialium,idem, Hierony.
„ seu par peccatum est cum idololatria.[DIES videlicet sabbata, dies azymorum & expiationum [OB-
„ SERVATIS].i.colitis atque attenditis,more ac ritu Iudæorum, [ET menses].i.neomenias, & mensem
„ primum ac septimum,[ET tẽpora] egressionis ex AEgypto [ET annos] .i.annum septimum remissio-
nis,& quinquagesimum iubilæum.Quidã exponũt hæc de reditu ad idololatriam, & de superstitiosa ob-
seruatione temporum,elementorũ,ac syderum:secundum quam aliqui dicunt,Tali tempore, die,seu anni
initio nihil est inchoandum,agẽdum,seu patiendũ.Sed non videtur pertinere ad præsens, nõ enim repre-
henduntur Galatæ de reditu ad idololatriam,sed q̃ pseudoapostolis crediderunt, qui vtiq; non idolola-
„ triam,sed legalia docuerunt.[TIMEO vos].i.de vobis,vt qui iam à deo deuiatis,[NE forte sine causa].i.fru
„ ctu & vtilitate [LABORAVERIM in vobis] prædicando,& alia bona ad vestri conuersionem spectantia ope-
rando.timeo nanque ne penitus pereatis. [ESTOTE sicut ego] legalia dimittendo, sicut ego ea dimisi, Act.15.
[QVIA & ego] sum sine lege [SICVT & vos] sine ea fuistis,& nunc esse debetis. ¶Præterea sanctus
D Apostolus more sapientissimi medici post asperam correptionem,adiungit dulcem & consolatoriam ad-
monitionem,pristina quoque Galatarum bona cummendat, ne consideratione præteritorum malorum
„ desperent. [FRATRES obsecro vos].i.per sacra rogo,videlicet conuerti ad euangelicam veritatem. Et
„ fiducialiter obsecro,nam [NIHIL me lęsistis].i.in nullo me offendistis directe quo ad personam meam:
„ quanuis vehementissime doleam de hoc,q̃ deũ offendistis,propriamq́; salutem negligitis [SCITIS au-
tem qnia per infirmitatem carnis].i.cum magna corporis afflictione & persequutione quam ab aliis pas-
sus fui antequam vobis prædicare incepi,[EVANGELIZAVI vobis] fidem Christi [IAMPRIDEM].i. dudum cũ
apud vos eram.[ET tentationem vestram] vobis à dæmone infusam [IN carne mea] id est,de afflictio-
nibus corporis mei. Tentauit enim eos diabolus, ne personæ tam abiectæ, vt videbatur esse Apostolus,
„ tamq́; afflictæ fidem adhiberent,[Non spreuistis,nec respuistis].i.non inaduerenter eam admisistis, nec
paruipendistis tentationem hanc dæmonis, sed digne restitistis, [SED sicut angelum dei excepistis me]
id est, cum ingenti reuerentia personam meam tractastis, verba mea audistis, rationibus consensistis,
imò [SICVT Christum Iesum] me susscepistis.i.eam charitatiue ac honorifice, velut si Christus in pro-
pria persona visibiliter venisset ad vos, qui & ipse est magni consilii angelus. [VBI est ergo beatitu- Esa.9.
do vestra?].i.cum olim tam virtuose egeritis,vbi est nunc meritum vestrum? Tanquam dicat,Mirum est
quòd à tanta perfectione sic subito cadatis.Quod autẽ tam reuerenter me susscepistis, iamq́ue in spe beati

fuisti s,hinc patet.[TESTIMONIVM enim perhibeo vobis,quia si fieri potuisset]id est, licuisset, oportuisset,vel mihi expediens fuisset [OCVLOS vestros] q̃ sunt mẽbra charitsima , [ERVISSETIS & dedisssetis mihi] ex animę charitate. Est autẽ consuetudo scripturæ,vt dicatur non posse fieri,quod non fiat E
Esa.93. ste.[ERGO].i.cũ hæc ita se habeant,sequi videtur,q̃ [INIMICUS vobis factus sum, verum dicẽs vobis?].i. ,, ob hoc q̃ vos iuste atque veraciter increpo & informoẽnd aliã cauſam inimicandi mihi non habetis, quia in nullo offendi vos.[AEMVLANTVR].i.diligunt [VOS] falſi [NON bene] id est,non ordinate,sed car-
Prouer.2. naliter & peruerſe,[SED exeludere vos volunt] à mea dilectione,ab euangelica veritate, à regno cœleſti,[VT iſtos æmulemini].i.ſectemini,& ametis pręnobis. [BONVM autem].i.actũ virtuoſum ſeu homi- ,,
nem bonum [AEmulamini[& amate atque ſectamini [IN bono].i.bona intentione, & propter finem bonum,ſeu propter ipſum bonum honeſtum in ſe,non propter vtile aut delectabile , quoniam hæc eſt ſola
Matt. 10. vera ac ſyncera dilectio,quæ fundatur in bono honeſto.Hoc autem faciẽte [SEMPER.] Quia qui perſe
Mar. 24. uauerit vſque in finem,ſaluus erit, [ET non tantum cum præſens ſum] corporaliter [APVDvos,] ne
Matth.6. videamini bona agere potius mei timore ſiue intuitu,quàm diuino amore atq; reſpectu. Decet enim ſubditos in abſentia ſui prælati diligentius cuſtodire ea quæ dei ſunt, & honeſtatem coneernunt quàm in eius
præſentia,propter cauſam prædictam,& etiam quia tunc magis neceſſarium eſt, & eſt ſignum quod homo diuino ſtimuletur amore. ¶Denique deelarata graui conditione exiſtentium ſub lege, per humanæ
Act. 13. conſuetudinis exemplum,nunc idem declarat per legis diuinam authoritatẽ. [FILIOLI mei] qui parui eſtis F
in perfectione virtutum,[QVOS iterum parturio].i.cum dolore & planctu ſpiritualiter regenero transfe
rendo vos de non eſſe ſpirituali ad eſſe ſpirituale,per huius epiſtolæ documenta,[donec formetur].i.recipiatur ac deſcribatur,[CHRISTVS in vobis].i.in cordibus veſtris per fidem purã,iugem memoriam, & ,,
dilectionem firmatam.[VELLEM autẽ apud vos eſſe modo] corporali præſentia, ſi negotia paterentur ,,
[ET mutare voeẽ meam] id eſt,aliter vobis proprio ore loqui quàm ſcribo,increpando vos durius,quàm ,,
ſcribere volo, [QVONIAM confundor].i.apud alios erubeſco, [IN vobis] id eſt, de veſtri ſeductione.
Act.15. ¶Deinceps oſtendit ceſſationem legalium per myſticam expoſitionem ſcripturæ legalis. [DICITE] G
id eſt,reſpondete [MIHI qui ſub lege vultis eſſe] id eſt,cærimonialibus legis iuſsionibus obedire, [LEGEM non legiſtis?] id eſt,an libros veteris teſtamenti legiſtis. Tanquam dieat, Vel non legiſtis,vel ma-
EPIST. le intellexiſtis.Ideo autem quæro an legem legiſtis , an ſpiritualiter intellexiſtis. [SCIPTVM eſt enim] ,,
Geneſ. 21 in libro Geneſeos [QVONIAM Abraham duos filios] principales ac famoſiores cæteris , vtputa Iſaac
Geneſ.25 & Iſmahelem [HABVIT.] Habuit quoque alios multos poſt obitum Saræ de Cethura. [VNVM,]vi-
Geneſ.16 delicet Iſmahelem,habuit [DE ancilla] AEgyptiaea , Agar,quæ tamen vxor erat antequam Abraham
Geneſ.18 eam cognouit,aliàs fuiſſet adulter,[ET vnum] ſcilicet Iſaac,habuit [DE libera] id eſt,de Sara,quę nunquam ancilla Abrahæ erat,quanuis eam ex humilitate dominum appellauerit,quoniam illa fuit charitatis,non ſeruitutis ſubiectio. [SED qui de ancilla] prodiit,id eſt, Iſmael, [SECVNDVM carnem] id eſt, G
naturalem carnis propagationem,fœcunditatem atque originem , ſine miraculo [NATVSeſt.] Poterat ,,
enim Abraham ſenex de iuuencula naturaliter generare. [QVI autem de libera] genitus fuit, videlicet
Iſaac [PER repromiſsionem] id eſt,ex prædia ac repetita dei promiſione, & miraculoſa operatione na
Geneſ. 21 tus eſt.Nam Sara ſterilis fuit & nonagenaria,muliebribus carens.Vnde diuina virtute data eſt ei fœcunditas,ſæpius etiam promiſſa fuit natiuitas Iſaac. [QVAE ſunt per allegoriam] id eſt,myſticam ſignifica
tionem [DICTA] id eſt,adhoc vt ex ſenſu literali deqr intelligi quid ſit credendum.Allegoria etenim inſtruit quid ſit credendum,[HAEC enim,] quæ de Sara & Agar,ſeu de libera & ancilla, earumque filiis dicta ſunt,[SVNT] per allegoricam ſignificationem.i.deſignant [DVO teſtamenta.Vnum quidem].i.ve-
Exod.20. tus teſtamentum [IN monte Sinai] datum,vt patet in Exodo.Vnde in Deuteronomio legitur,Dominus ,
Deut. 33. de Sina venit.Sina autẽ & Sinai idẽ ſignificant,[In ſeruitutem generans].i.vetus teſtamentũ Iudæos ſer- ,,
uituti legalium ſubdidit,eoſq; timore pœnarum,& propter temporalia ,promiſſa fecit deo ſeruire.[QVAE]
ſeruitus legalis ſeu timoroſa [EST] figuratiue [AGAR,] hoc eſt per Agar ancillam Abrahæ deſignatur.[Sina enim mons eſt in Arabia] minori ſituatus,qui (vt dicitur) ſua magnitudine diuerſas tãgit pro- ,,
Deuter.6 uincias,& in ſua extremitate fertur terræ promiſſionis vicinus.[QVI] mons Sinai [coniunctus eſt] non
loco,ſed allegorico intellectu,[EI quę nunc eſt Hieruſalem].i.terrenæ præſentiq; ſynagogæ,quę tepore
Exod. 21. Pauli in Hieruſalem fuit.Significat enim hanc plebem eiusq; ſeruitutem. Seruitus autem legis per morte
Syna ſignata,tunc viguit in Hieruſalem,in qua legalia & ſacrificia ſeruabantur,[ET ſeruit cum filiis ſuis] H
id eſt,ſynagoga Iudæorum cũ perſonis ſibi ſubiectis ſeruit dño ſeruili timore,vt patuit. [ILLA autẽ quæ ,,
ſurſum eſt Hieruſalẽ] hoc eſt eccleſia militans,ex gẽtibus maximẽ congregata. Quę dicitur ſurſum,quia ,,
p cõtẽplationẽ & ſpem,atq; diuinũ amorem,ad diuina exigitur,iamq; per inchoationẽ angelicę cõuerſationis in eccleſtibus demoratur.[Libera eſt] à ſeruitute peccati,& conditione ſeruili,ſeu obſeruantia legis,
Epheſ.5. [QVAE]Eccleſia [EST mater noſtra] in baptiſmo enim ex ea & ſpiritu ſancto renaſcimur. ¶Denique
Eſaiæ. 54 quod ſit mater noſtra oſtẽdit authoritate ,pphetica.[SCRIPTVM eſt enim] in Eſaia,[Lætare] corde in ,,
domino,O [STERILIS quæ non paris].i.tu collectio gentium,quæ tempore teſtamenti veteris fueras infœcunda,& idololatriæ dedita,[ERVMPE & clama] id eſt,ex interioris lætitię magnitudine in exteriorem
exultationem,laudem vocalem,& gratiarum actionẽ prorumpe. Ex abundãtia enim cordis os loquitur. ,,
Matth.12 Propter quod ait Pſalmiſta,Cor meum & caro mea exultauerunt in deum viuum,[QVIA multi filii de-
Lucæ.6. ſertæ] hoc eſt,plures ſunt filii eccleſiæ ex Gentibus adunatę , quę olim erat à deo relicta, [QVAM eius
Pſalm. 83 quæ habet virum] id eſt, ſynagogæ quæ habuit ſponſum cœleſtem , videlicet deum, cui in legis ſuſceptione fuerat deſponſata . Certum eſt enim eccleſiam numero & merito exeedere ſynagogam. [NOS autem] Chriſtifideles o[FRATRES ſecundum Iſaac].i.iuxta typum & ſimilitudinem Iſaac [PROMIſ- ,,
Iohan.3. ſionis].i.cœleſtis benedictionis,& ſpiritualis generationis, [FILII ſumus] quia ex aqua & ſpiritu ſan- ,,

A &o renaſcimur,gratiamque cœleſtis beatitudinis obtinemus.Sic ergo per Iſaac deſignatur Eccleſia Chri
„ ſti.[SEO quomodo tunc] ſcilicet tempore Abrahæ,[QVI ſecundum carnem natus fuerat] hoc eſt,nam
„ rali virtute,videlicet Iſmael [PERSEQVEBATVR eum qui ſecundum ſpiritum] id eſt, per repromiſ- Geneſ.21.
ſionem fuerat natus,vtpura ipſum Iſaac,vt in Geneſi dicitur, Iſmael luſit cum Iſaac . Quem ludum He-
bræi intelligunt,quod compulerit Iſmael fratrem ſuum Iſaac luteas adorare imagines . Alii vero expo-
„ nunt quod ſub ſpecie ludi,interim læſerit eum,[ITA & nunc].ſ.tempore Pauli Apoſtoli carnales Iudæi,
pſeudoapoſtoli,tyranni,atque hæretici ſecundum carnem ex ſanguinibus nati,perſequũtur fideles ex deo
natos,in quibus permanet ſemen dei, hoc eſt, verbum ſcu gratia Chriſti.Omnes enim qui volunt piè vi- 2.Timo.3
nere in Chriſto,perſequutionem patiũtur. ¶Contra vero hanc perſequutionem iuſtorum ab impiis po- Geneſ.21.
„ nit Apoſtolus conſolationem idoneam.[SED quid dicit ſcriptura?] Et reſpondet,[EICE ancillam &
filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ] Hæc Saræ ſunt verba ad Abrahæ, quæ
quum vidiſſet Iſmaelem cum Iſaac doloſe ludentem,irata dixit marito, Eiice, id eſt, de domo noſtra ex-
pelle ancillam, hanc Agar, & Iſmaelem filium eius. Non enim hæres erit Iſmael cum Iſaac. Hoc ſic fa-
ctum eſt ad literam . Per quod ſpiritualiter figurabatur , quòd ſynagoga atque legalis obſeruantia eſſent
tempore enangelicæ legis à populo Chriſtiano ſeparandæ conuerſatione,loco,& merito, & poſtmodum
præmio.[ITAQVE fratres,non ſumus ancillæ] id eſt,veteris teſtamenti,ſynagogæ,ſeu legalis obſeruan-
B tiæ [FILII,ſed liberæ] id eſt,militantis eccleſiæ & libertatis Chriſtianæ,[QVA libertate] id eſt, per cu- Act.13.
„ ius libertatis communicationem,ſeu infuſionem,[CHRISTVS nos liberauit] formaliter , ſicut per gra- Petri.5.
tiam ſaluat.Liberauit (inquam) nos ab onere legis,à iugo peccati,& dæmonis dominio.Vnde per Euan- Ioban.8.
geliſtam Iohannem dominus dicit , Si filius vos liberauit , verè liberi eritis. Hæc ergo libertas,ſecundum
gloſſam,eſt peccatorum remiſsio,& fidei per dilectionem operantis iuſtificatio . Vel ſic,[SVMus filii libe- Col.5.
ræ,id eſt,eccleſiæ libertate dilectionis vt ſponte,hilariter,& charitatiue,non ſeruiliter,formidoloſe,& coa
cte obediamus eccleſiæ , & domino miniſtremus : qua libertate in anima Chriſti exiſtente, liberauit nos
Chriſtus efficienter propria paſsione.Chriſtus enim mera charitate,atque ſpontanea libertate ad charita
tem pertinente pro nobis mori dignatus eſt.Iuxta illud Eſaiæ,Oblatus eſt,quia ipſe voluit. Vnde & paſ- Eſa.53.
ſione inſtante dixit ad Petrum, An putas quia non poſſum rogare patrem , & exhibebit mihi modo plus Matth.26.
quàm duodecim legiones angelorum?

CAP. V [STATE,& nolite iterum iugo ſeruitutis contineri]. ARTICVLVS V.

C „ DENIQVE poſt ſtrenuas increpationes annectit Apoſtolus exhortationẽ ſalubrem,& ſanũ
conſilium cõtra errores,propter quos Galatas increpauit.ait enim , [STATE].i.correctum
„ & ad deum erectũ habete in fidei veritate, [ET nolite iterũ iugo ſeruitutis] .i.onere legis in Galat.4.
ſeruitutem redigentis,ſeu legalium iuſsione [CONTINERI] .i.concludi ſeu comprehendi,ita vt
tanto vos iugo ſubdatis,de quo Petrus teſtabatur ,Neque nos neque patres noſtri illud por- Act.15.
„ tare potuimus.[ECCE ego Paulus] cui tanquam Chriſti Apoſtolo ad tertium cœlũ rapto, ſecure & ab- 1.Cor.12.
„ ſolute credendum eſt,[DICO vobis quoniam ſi circuncidamini] more Iudaico [CHRISTVS vobis ni-
hil proderit] hoc eſt,ex fide,paſsione & merito Chriſti, uullum conſequemini fructum propter veſtram
peruerſitatem.Quemadmodum medicus optimus nihil prodeſt rebelli infirmo. [TESTIFICOR autem].i.fir-
„ miter aſſero [OMNI homini] ſiue Iudæo,ſiue Gentili [CIRCUNCIDENTI ſe,] quaſi circunciſio neceſſaria ſit Act.15.
„ ad ſalurem [QVONIAM debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ].i.circunciſionem accipiendo obligat ſe ad vni
uerſa quæ præcipiuntur in lege,videlicet ad obſeruantiam præceptorum moralium cærimonialiũ ac iudi-
cialiũ.Quemadmodũ enim baptiſmũ ſuſcipiens obligat ſe ad præcepta Enangelii,& circunciſionem acci Iohan.14
piens,ad vniuerſa legis mandata tenetur,ita vt tantũ teneatur ad alia,ſicut ad circuncliſionẽ,quanuis abſo Iaco.2.
lutè nec ad hanc,nec ad totam legem obſeruandam ſit obligatus.Sed circunciſionem accipiendo , oſten-
„ dit ipſo facto quod ſe ad omnia obliget. [EVACVATI eſtis à Chriſto] id eſt,à participatione virtutum
„ beneficiorumque Chriſti inanes effecti eſtis legalia recipiendo.[QVI in lege iuſtificamini].i.per obſerua
„ tionem legis Moſaicæ iuſtificari optatis aut creditis [A gratia] id eſt, gratuita iuſtificatione per fidẽ Chri
ſti,imò ab ipſo habitu gratiæ,[EXCIDISTIS] peccãdo tam grauiter.Quod autem hoc ita ſit,patet ex
contrario.[NOS enim] Apoſtoli,primitias ſpiritus habentes,& omnes veraciter Chriſtiani [SPIRITV]
id eſt,ſpiritus ſancti inſtinctu,ſeu ſpirituali intellectu,[EX fide] Chriſti [SPEM iuſtitiæ].i. ſperatam iuſti- Roma. 8.
D tiam,ſcu plenum iuſtitiæ præmium.ſ.vitam ęternam [EXPECTAMVS] quia per fidem & gratiam ſine Epheſ.2.
„ operibus legis ſaluari ſperamus.Sæpe autẽ in ſcripturis ſumitur ſpes,pro re ſperata. Merito autem ſic ex- Act.15.
„ pectamus.[NAM in Chriſto Ieſu neque circunciſio aliquid valet] ad ſalutem, tẽpore Euangelii diuulga-
ti,[NEQVE præputium].i.ritus gentilitatis Vtrunque enim æqualiter reputatur inane tempore uouæ le- Epheſ.2.
„ gis,[SED fides quę per dilectionẽ operatur,] implendo diuina præcepta,aliquid valet, & ſufficit ad ſalu-
rem. ¶Porrò,fides ſine charitate informis eſt,& ſine operibus mortua eſt,ſi tamen opportunitas operan Iacobi.2.
di occurrat.Ad minus tamen in adultis exigitur actus interior charitatis & fidei ad ſalutem, quoniam ar- Marci.3.
bor quæ non facit fructum bonum excidetur.[CVRrebatis bene] O Galatæ.i.feſtinanter, & recto itinere
proceſsiſtis de via ad patriam,de exilio iſto ad paradiſum cœleſtem,de mediis ad vltimũ finem.Ita vt di-
„ cere potuiſſetis illud Pſalmiſtæ,Viam mandatorũ tuorum cucurri.Hic autem curſus eſt feruens deſideriũ
mentis ad deum,efficax quoq; executio cœleſtiũ præceptorũ.[QVIS vos impediuit] ab iſto curſu [VERI- Pſal.118.
tati non obedire?].i.vt noſtræ veræ prædicationi,cuangelicæque doctrinę non obediatis?[NEMINI] vos
ab hac obedientia impedienti [CONSENSERITIS.Perſuaſio enim].i.topica argumentatio illorũ qua
vos ad legalia obſeruanda nituntur inducere, [NON eſt] quantum ad ſuam falſitatem ac deformitatem,
[EX eo qui vocat vos] id eſt,ex deo,qui vos per inſpirationem internam, & noſtram prædicationem vo- Matth.13.
cat ad fidei ſyncritatem & vitam æternam. [MODICVM fermentum totam maſſam corrumpit.]

1.Cor.5. Hoc ad literam ita eſt, Quod in epiſtola ad Corinthios plenius eſt expoſitum. Quo ſignificatur quod E
pauci peſtiferi, fallaces, & indurati totam fidelium congregationem inficiunt, ideo ſunt vitandi. [EGO au
rem confido in vobis] id eſt, de vobis, [IN domino] id eſt, quoniam ante virtutibus fuiſtis tam inſignes,
ſpero nunc quòd reſipiſcetis à veſtro errore. Ita [QVOD nihil aliud ſapietis] perfecta hac epiſtola, niſi »
quod ego vos docui. [QVI conturbat vos] id eſt, pacem & quietem mentis veſtræ, quam in euangelica
veritate habuiſtis, ſolicitat & ſubuertit, [PORTABIT iudicium] reprobationis, id eſt, debitam pœnam »
ſuſtinebit, oiſi pœniteat, [QVICVNQVE ſit ille] ſiue ſit magnus, ſiue mediocris. Deus enim nil mali im
Matth.13. punitum relinquit. Ioxta illud Iob, Deus inultum abire non patitur. [EGO autem fratres ſi circumciſio- »
Iob.24. nem adhuc prædico] obſeruandam, vt mihi à pſeudoapoſtolis illis imponitur. Qui, vt facilius Galatas ad
legaliom obſeruatiooes induceret, aſſeruerunt Paulum apud alios adhuc circuociſionem prædicare. Si
ergo hoc ago, [QVID] id eſt, qua ratione, [ADHVC perſecutionem patior?[à Iudæis. Tanquam dicat,
nulla. Ob hoc quippe præcipuè indignabantur, & pœnas intulerunt Iudæi apoſtolo, quia ceſſationem cir-
cunciſionis ac ſabbati docuit. Vnde ſi circũciſionem adhuc prædicaſſet io gentibus, ceſſaſſent Iudæi per-
Act. 13. ſequi ipſum. [ERGO] Hoc eſt, ſi circuncciſionem doceo obſeruandam, [EVACuatum] id eſt, ablatum [EST
1.Cor.1. ſcandalum crucis] id eſt, offendiculum paſsionm ſeu ſcandalizatio Iudæorum quo itaſcuntur. Offendun-
Epheſ.2. tur ſcu ſcandalizantur de hoc quod gloriam etucis prædicamus, aſſerentes ad ſalutem ſufficere fidem &
gratiam dominicæ paſsioois, magisque conſtate ſalutem in cruce, quàm in circuncciſione. Si itaque Pau- F
lus circuncciſionem docuiſſet, vt falſi illi dixerunt, non fuiſſent Iudæi ſic eoncitari aduerſus eum. Et quo-
niam Galatis innotuit Iudæos perſequi Paulum, & ſcandalizari in prædicatione ipſius, idcirco per hæc
innoit eis apoſtolus falſum eſſe quod ſibi imponebatur à peruerſis. [VTINAM & abſcindantur] id eſt, »
à ſocietate fidelium, & veſtro conuentu penitus remoueantur, imò & deſiſtant, quãtum ad culpam, [QVI »
Eccl.10. vos conturbant] ingerendo auribus veſtris falſam doctrinam, & inquietantes cor veſtrom. [VOS enim in »
libertatem]. i. exonerationem à ſeruitute legalium. Vel, in libertatem. i. euangelicam legem, quæ à Iacobo
Iaco.1. vocatur lex perfectæ libertatis, quoniam à ſeruitute peccati ac dæmonum ſaluat. Vel, in libertatem, cha-
ritatis, [VOCATI eſtis] per gratiam Chriſti, qui nos à iugo legis abſoluit, vt non timore, ſed amore mo
Act.15. ueamur ad cultum diuinum. Veruntamen quoniam non eſt libertate hac abutendom, ſubiungitur, [TAN »
TVM] id eſt, hoc ſolum vos ptecor ac moneo, [NE libertatem] vobis eollatam, [IN occaſionem carnis
2.Pet.2. detis]. i. ad ſatisfaciendum carnalibus concupiſcentiis expendatis. Libertas nempè multis peccandi occa-
ſio eſt, quooiam pœnam non metuunt. Nam & hæretici quidam fueruot, qui ſibi per ſpiritus libertatem
omnia licere aſſeruerunt, qui vtique omnium vitiorum miſerrimæ ſeruituti ſubiecti fuerunt, [SED per li-
bertatem] diuinam atque fraternam [SERVITE inuicem] hoc eſt, ex dilectioue interna, ac pura „p-
cedite ad charitatioa obſequia, mutuo ſuccurrendo in ſpiritualibus ac remporalibus, pront perfecta chari- G
Iohan.13. tas (quæ omnia facit cõmuoia) exigit. [OMNIS enim lex]. i. vniuerſa legis præcepta [IN vno ſermone im »
pletur]. i. per obſeruationem vnius præcepti cuſtodiuntur. De quo ſermone præceptuo ſubiungitur, [DI-
liges proximum tuum ſicut teipſum]. i. ſpiritualiter, & propter deum, in deo, & in ordine ad vitam æter-
Leuit.19. nam. Lieet enim duo ſint charitatis præcepta propter materialem diſtinctionem obiecti, (de quibus ait
Matth.22 Saluator, In his duobos mandatis tota lex pendet & propbetæ) vna tamen eſt charitas, qua deus proxi-
Marci.12. mosque diligitur. Ideo hoc loco, & alibi ſæpe voum mandatum in alio meluditur. Vnde cum in dilectione
Roma.13 proximi dicitur lex impleri, in dilectione proximi comprehenditur dilectio dei. ¶ Porrò verbum hoc,
Iacobi.2. Diliges proximum tuum ſicut teipſum, in Leuitico habetur, [QVOD ſi inuicem mordetis] verbis pungi-
Leuit. 19. tiuis & peſsimis, [ET comeditis]. i. fraudatis & deuoratis temporalia vel ſpiritualia bona veſtra mutuo
eorrumpendo, [vtdete]. i. attendite [NE ab inuicem conſummamini] id eſt, penitus pereatis in anima »
1.Timo.6 & eorpore. Tanquam dicat, Niſi à morſu inuidiæ, & motua eorroſione ae nocumento abſtinueritis, ani-
ma veſtra & corpus, & omne eſſe ſpirituale atque gratificum perdet io ſeculo iſto, pœoaſque æternas ſen
tiet in inferno. [DICO autem]. i. admoneo vos [IN Chriſto] id eſt, ſecundum Chriſti doctrinam. [SPI- »
EPIST. ritu ambulate]. i. ſecundum ſpiritus ſancti inſtioctum agite. Vel, per ſpiritum deſignatur ratio, cuius iudi-
Dionyſi⁹. ciũ in omoibus ſequi debemus: quoniam optimum hominis eſt eſſe ſecuodũ rationem, vt Diooyſius prote
ſtatur, [ET deſideria carnis oon perficietis]. i. eamales concupiſcenn as non deducetis ad effectum, neque
Geneſ. 8. præbebitis eis conſenſum, qoi eoram deo pro opere reputatur. [CARO enim]. i. appetitus ſenſitiuus, ſeu H
anima ſecundum carnem, vel ipſe homo ex parte ſenſualitatis, [CONCUPISCIT aduerſus ſpiritum]. i. ea de-
Eccl.18. ſiderat quæ directè ſunt rationi eontraria, videlicet delectationes ſenſibiles. De quibus ſcriptum eſt, Poſt
concupiſcentias tuas non eas, & à voluptate tua auertere, [SPIRITUS autem] id eſt, appetitus intellectualis, »
ſeu ratio vel anima ſecundum partem ſui ſuperiorem, concupiſcit [ADVERSUS carnem]. i. ea quæ carni & »
ſenſualitati laborem & tædium iogerunt, vtpote ſpiritualia bona, contioentiam, ſobrietatem, diuinorum
frequentem ac ſtabilem vacationem, quibus caro caſtigatur, fatigatur, & attenoatur. [HÆC enim] vide- »
licet caro & ſpiritus, [SIBI inuicem aduerſantur] appetendo cootraria, vt dictum eſt, Caro quippe cupit
bona delectabilia, & vtilia etiã inordinate, ſeu vltra neceſsitatem. ſpiritus autem vult booa honeſta per re-
ſpectum ad deum, [VT non quæcunque vulos] ſecondum rationis iudicium [PACIATIS] propter ſenſuali- »
Rom. 7. tatis rebellionem. Quemadmodum alibi dicit Apoſtolus, Non quod volo bonum, hoc facio. Vel ſic, ſibi
Prou. 27. hæc aduerſantur, vt non quæcunqoe vultis, id eſt, non omnia ad quæ inclinationem habetis, faciatis. Sed
per rationem vitia carnis refrenen's. Sicque dictio illa, vt, tenetur concomitanter, quia ex illa mutua aduer
ſatione ſequitur, vt noo liceat nobis omoia operari quæ volumus. Hinc etiam teſtatur Petrus, Chariſsimi
1.Pet.2. (inquiens) obſecro vos abſtinere à carnalibus deſideriis, quæ militant aduerſus animam. [QVOD ſi ſpiri- »
tu ducimini]. i. à ſpiritu ſancto [NON eſtis ſub lege]. i. legalibus obſeruantiis non ſubiicitis voſmenipſos. »
Tanquam dicat, In hoc conſtat vos eſſe deeeptos quod legis iugo ſubditi eſtis. ¶ Sciendum autem quòd

A spiritus multis modis accipitur in scripturis, Primo, pro intellectuali & separata substantia: sicque deus, & angeli spiritus appellantur. Vnde est illud, Spiritus est deus. Et in Actibus, Sadducæi dicunt, nec spiritum, nec resurrectionem esse. Vbi per spiritum angelus designatur. Secundo, pro substantia animæ, vt dum Stephanus ait, Domine, accipe spiritum meum. Tertio, pro superiori parte rationis, sicut hoc loco. Quarto, pro virtute imaginatiua, vt ibi, Fui in spiritu dominica die. Quinto, pro subtili humore, per quem aoima operationes vitales exercet in corpore. Sapiens, Spiritus diffunditur tanquam mollis aer. Sexto, pro aere vel vento. De quo quidam exponũt illud Geneseos, Spiritus domini ferebatur super aquas. Item & illud, Spiritus vbi vult spirat. ¶ Deinde de operibus carnis, quibus spiritus reluctatur, tractat Apostolus, Opera enim carnis proprie nominantur ad ea quæ caro inclinat. Vt suot gula, & luxuria, germinaq̃ne eorum
» De quibus subditur, [MANIFESTA autem] .i. apertam malitiam habent, & naturali ratiooe opponun-
» tur, [SVNT opera carnis. Quæ sunt fornicatio] .i. coitus soluti cum soluta, [IMMUNDITIA] .i. vitium contra
» naturam [IMPUDICITIA] quantum ad gestus prouocantes libidinem, in aspectu, tactu, & osculis, [LVXURIA] Quæ est nomen commune, quo cæterę species luxuriæ iam non expressæ designaotur. [IDOLORUM SERVITUS] .i. idololatria, quæ interdum ex luxuria geoeratur, vt patet in Salomone, [VENEFICIA] id est, sortilegia,
» [INIMICITIÆ] quæ ex carnali generantur amore, [CONTENTIONES] verborum [ÆMULATIONES] .i. inuidentiæ eorum quæ idem appetunt, sed vnus per alium impedirur, sicut plures ad prælationem aspirant, [IRÆ]
B id est, appetitus vindictæ [RIXÆ], i. lites verbosæ, [DISSENSIONES] animorum, quantum ad partialitates,
» [SECTÆ] .i. separationes dissentientium iam firmatæ, [INVIDIÆ, homicidia, ebrietates, comessationes] .i.
» assiduæ comestiones, [ET his similia, quæ prædico vobis,] vitanda, anteqnam morte præoecupemini,
» [SICVT prædixi. Quoniam qui talia agunt] .s. aliquod horum secundum suam perfectam ratioue, [REGNVM dei non consequentur.] Ex quo duo sequuntur. Primum, quod omnia hæc sint peecata mortalia. Alterum quod damnati nunquàm liberabuntur aut saluabuntur. ¶ Insuper enumerantur opera spiritus, id est, quæ à spiritu sancto in nobis fiunt, & spiritui nostro rationali insunt atque coouenìunt. Dicuntur autem hæe opera, fructus, ad similitudinem fructus materialis. Sic enim huiusmodi fructus ex terra aut arbore oritur, & cum quadam dulcedine degustatur: sic opera ista à spiritu sancto principaliter atque à nostro spiritu diuinitus confortato nascuntur, animamq̃ne delectant. Ait ergo, [FRVCTVS autem spirims]
» sancti, seu nostri, [EST charitas] id est, actus dilectionis per modum ignis ad cœlestia scandens ac eleuãs. [GAVDIVM] hoc est, diffusio animi in cõceptione boni honesti. Quod alio loco vocatur gaudiũ in spiritu sancto, nec competit reprobis. Est tamen & alind gaudium seculare, vanum, & falsum. De quo dici-
» tur io Iohanne, Mundus gaudebit. Et apud Iob, Gaudium hypocritæ ad instar puncti, [PAX] .i. tranquillitas mentis seu quietatio eius in bono, [PATIENTIA] in aduersis .i. æquanimis perpessio contrariorum, [LONganimitas] spei, in præstolando bona diuinitus promissa, [BONITAS] .i. beneuolentia, [BENIGNITAS] .i. beoe-
C uolentiæ executio, sed largitio facultarum, [MANSVETVDO] .i. tractabilitas, iram repellens, [FIDES] .i. fidei certitudo, siue fidelitas, [MODESTIA] .i. moderatio in verbis & actibus, [CONTINENTIA] id est, refrenatio voluptatis laboriosa, [CASTITAS] id est repressio venereorum & concupiscentiæ sine impugnatione atque labore. Continentia enim & castitas quanuis circa idē versentur, nihilominus tamen distinguuntur. Quoniam continens sustinet concupiscentias fortes, sed non vincitur. Castus vero nec sustioet eas vnde nec superatur. ¶ Deniqne horum duodecim fructuum spiritus (ad quos alii fructus reducuotur) distinctionem ac sufficientiam sanctus Thomas in prima secundæ ponit, hoc modo, Fructus distinguũtur secundum varium processum spiritus sancti in nobis. Primo enim mens ordinatur in seipsa per amorem, qui est radix omnium affectionum. Ideo primos fructus est charitas, sine qua nihil rationem fructus sortitur, & in qua spiritus sanctus specialiter datur. Secundo pooitur gaudium, quod ex charitate producitur, qooniã amans habendo amatum in se gaudet de eius præsentia, quam efficit charitas. Iuxta illud Euangelistæ, Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Tertius fructus est pax, quæ est perfectio gaudii. Primo, propter quietem ab exteriori perturbatione. Aliter nanque noo esset gaudium perfectum. Secundo, propter interioris ae fluctuantis desiderii sedationem. Vnde per hæc tria bene se habet anima in bonis. In malis quoque bene se habet dupliciter. Primo, ne ex imminenti malo turbetur, quod fit per patientiam, quæ est quartus fructus. Secundo, ne ex dilatione booi sperati frangatur, quod fit per looganimitatis, quę est quin
D tus fructus. Secundo, bene disponitur homo ad id quod est iuxta se .s. ad suum proximum. Primo, per voluntatem benefaciendi, quod pertinet ad bonitatem, qnæ est sextus fructus. Secundo, per voluntatẽ istius executionem, quod fit per benignitatem, qoæ est septimus fructus. Tertio, æquanimiter tolerando mala illata, quod fit per mansuetudinem, quæ est fructus octauus. Quarto, oe proximis fraude aut dolo noceamus, quod fit per fidem pro fidelitate acceptam. Si vero fides sumatur pro certitudine fidei, qnæ est virtus theologica, fie per eam bene disponitur homo ad id quod supra se est, hoc est ad deum, subdendo ei proprium intellectum. Tertio insuper recte disponitur ad id quod infra se est. Primo, quantum ad verba & actus, quod est per modestiam, quæ ponitur decimus fructus. Secundo, quãtum ad interiorem passionem seu concupiscentiam. Et ita ponuntur alii duo fructus, videlicet continentia & castitas, quorum differentia posita est. Quoniam vero iuxta prahabita, fructus nominat operationem. Charitas, patientia, mansuetudo, &c. prout fructus ponuntur, non accipiũtur pro ipsis habitibus, sed habituum actibus. Sciendũ quoque quòd fructus vocantur non solum actus virtutum delectabiles, sed etiam delectationes actibus virtuosis annexæ. Idcirco prædicta omnia accipi possunt tam pro actibus virtuosis quàm pro delectationibus mundis. ¶ Iterum aduertendũ, quòd virtutes & dona conueniunt in hoc quod sunt habitus. Sed virtutes perficiont potentias animę. Dona vero perficiũt ipsas virtutes. Simili modo beatitudines & fructus conueninnt in hoc, quod sunt actus virtutum seu donorum. Sed beatitudo superaddit ad rationem fructus excellentiam quandam. Beatitudines nanque sunt actus præcipuarum virtutum. Propter quod potius at-

Iohan. 4.
Act. 23.
Act. 7.
Apoc. 1.
Sapien. 3.
Genes. 1.
Iohan. 3.
Roma. 8.
Ephes. 4.
3. Reg. 11.
Roma. 8.
1. Iohan. 5
Roma. 14
Iohan. 16.
Iob. 20.
Thomas.
1. Iohá. 4.

tribuuntur donis quàm virtutibus. Omnes ergo beatitudines fructus dici possunt, non autem econtrario, [ADVERSVS huiusmodi] fructus spiritus [NON est lex] prohibens eos, sed pro eis est lex. [QVI autem sunt Christi] per fidem & charitatem perfectam. i. imitatores crucifixi [CARNEM suam crucifixerũt] id est, spiritualiter mortificauerunt eam macerando, affligendo, domando [CVM vitiis] exterioribus [ET concupiscentiis] interioribus, tam vitia quàm concupiscentias persequendo & occidendo. ¶ Deinde Apostolus exhortationem conuertit ad Galatas, [S. t (pro quia) spiritu] id est, rationis iudicio, vel spiritus sancti operatione, [VTIMVR] intra nos vita gratiæ [ET spiritu ambulemus] id est, rationis iudicium, seu spiritus sancti instinctum sequamur in conuersatione exteriori & vita alii exemplari, vt luceat lux nostra coram hominibus; quatenus videntes opera vestra bona ædificentur, & deum glorificent. Veruntamen ne in hoc aliquo modo propriam gloriam intendamus, subiungitur, [NON efficiamur inanis gloriæ cupidi] id est, non appetamus ab hominibus æstimari aut honorari [INVICEM prouocantes] vel inuidentes. Inuidia enim quum directè aduersetur charitati, quæ est animæ vita, maximè perhibetur mors esse animæ. Hinc est illud Iohannis, Qui non diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Propterea dicit Saluator, In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.

CAP. VI [FRATRES, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.] ARTIC. VI.

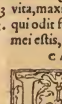

ORTATVR demum Apostolus in huius capituli exordio prælatos & perfectiores, vt imperfectis & subditis pie condescendant atque subueniant. Ait enim, [FRATRES & si præoccupatus] id est, quanuis præuentus seu comprehensus [FVERIT homo] ex subito motu passionis, infirmitate seu ignorantia, [IN aliquo delicto] ex huiusmodi eausa exorto, [VOS qui spirituales estis] hoc est, virtutibus exercitati [HIVSMODI] hominem [INSTRVITE] id est, ad vitam veritatis reducite atque corrigite [IN spiritu lenitatis]. i. animo mansueto ac dulci, non impetuoso, aut grauiter indignanti [CONSIderans teipsum]. i. propriæ conditionis fragilitatem attendens [NE & tu tenteris] id est, simili modo delinquas. Hoc est, Estote aliis misericordes & compatientes, vt & vos misericordiam consequamini, si cuipam incideritis. Etenim beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Et beneficit animæ suæ homo misericors. Propterea quoque & alibi dicitur, Memento iudicii mei: sic enim erit & tuum. Mihi heri, & tibi hodie. Mutat autem hoc loco Apostolus numerum, sicut frequenter fit in scripturis. [ALTER alterius onera portate] id est, defectus vestros, & infirmitates, atque peccata mutuo patienter sufferte, orando pro alterutro, mutuo succurrendo verbis ac rebus. Vnde & alibi ait, Supportantes inuicem in charitate. Hoc verbo redarguuntur complures, qui in aliorum defectibus mox inflammantur, & rigide quasi sub specie iustitiæ afficiuntur. Propria vero vitia non corrigunt, neque ab aliis duré inerepari dignantur. [ET sic adimplebitis legem Christi] id est, charitatis præceptum. De quo ait Christus, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Hæc itaque agite, & nolite in delicto præoccupatum duré corripere, quanuis ex deliberatione seu certa malitia peccans sit duré corripiendus. [NAM si quis existimat se aliquid esse] à seipso, vel spiritualiter, seu comparatione sanctorum, [CVM nihil sit] à seipso, & quãtum ad esse gratificum spirituale ac meritorium, seu cõparatione sanctorum. Nam & si aliquid esset per gratiam, tamen reputando se tumide, perdit quod habuit. Iuxta quod dicitur, Sola superbia destruit omnia si comitetur. Hinc ait Psalmista, Substantia mea tanquam nihilum ante te. Item Ecclesiasticus, Quid superbit (inquit) terra & cinis? [IPSE se seducit] id est, in falsitatem præcipitat, & damnationem incurrit. [OPVS autem suum probet vnusquisque] id est, totam vitam suam prudenter examinet, [ET sic in semetipso tantam gloriam habebit] id est, de propriis bonis, seu conscientiæ suæ testimonio exultabit si fuerit virtuosus. Non tamen finaliter aut principaliter in se, sed in domino. Iuxta illud, Qui gloriatur, in domino glorietur. Vnde & dictum est, Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, [ET non in altero] id est, de factis & meritis aliorum non præsumet, neque aliorum laude & adulatione lætabitur. Quis enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis? [VNVSQVISQVE enim onus suum] causam quam cum districto iudice habet expedire, seu conscientiæ suæ grauamen, vel vitiorum suorum vltionem, vel actionum suarum manipulum, [PORTABIT.] Opera enim illorum sequuntur illos. ¶ Porrò, prædicta iam verba Apostoli non secundum superficiem literalem, sed sapienter intelligenda sunt. Aliàs enim inuicem secum pugnarent. Dixi nanque, Alter alterius onera portate. Nunc vero adiunxit, Vnusquisque onus suum portabit. Quasi vnus non sit portaturus onus alterius. Item alibi dicit, Nemo glorietur in hominibus. Et, Qui gloriatur, in domino glorietur. Nunc autem testatus est, In semetipso tantum gloriam habebit. Sed si sanè intelligantur, & modus, ac ordo, atque intentio, quibus introducuntur, pensentur, nulla erit discordia [COMMVNICET autem] id est, se cõformet vel subueniat [IS qui catechizatur] hoc est, instruitur [VERBO] sapientiæ salutaris [ET qui se catechizat] id est, suo instructori [IN omnibus]. i. operibus, non autem in vitiis. Vel, in omnibus bonis, id est, diuitiis seu facultatibus, vt ei in temporalibus administret, à quo spiritualia bona suscipit. [NOLITE errare] à luce verita tis, & via iustitiæ, excusando vos à prædicta communicatione, vel aliorum præceptorum executione. [DEVS non irridetur] id est, non fallitur. Ideo scit, an excusatio sit condigna & verax. Quod autem deus non irridetur, hinc constat. [QVAE autem seminauerit homo] id est, opera quæ in hac vita effecerit, quæ ad futura præmia comparantur, sicut semen ad fructum, [HAEC & metet] id est, horum fructũ, seu mercedem recipiet. Iuxta illud, Anima eius in vita ipsius benedicetur. Item & illud, Ecce venio cito, & merces mea mecum est, dare vnicuique iuxta opera sua. [QVONIAM qui seminat in carne sua] id est, carnaliter viuit, impetum passionum sequendo, [DE carne] id est, pro vitiis carnis [METET] id est, recipiet [CORRVPTIONEM] peccati ac mortis æternæ. [QVI autem seminat in spiritu] id est, spiritualiter

1. Iohan. 3
Iohan. 13.
Lucæ. 6.
Prou. 11.
Eccle. 38.
Ephes. 4.
Iohan. 13.
1. Cor. 4.
Psalm. 38.
Eccles. 10
1. Cor. 11.
2. Cor. 10
2. Cor. 1.
1. Cor. 2.
Apoc. 4.
Rom. 14.
1. Cor. 1.
1. Cor. 9.
1. Cor. 3.
Psal. 48.
Apoc. 22.

A conuersatur,rationis sententiam,& charitatis instinctum semper sequendo, [DE spiritu].i.pro operibus spiritualibus,vel de spiritu sancto,tanquam á remuneratore, [METET vitam æternam] hoc est,cœlestē beatitudinem consequetur in præmium.[BONUM autem].i.opus virtutis,[FACIENTES non deficiamus].i.nequaquam cessemus,nec tepescamus.Non enim coronatur,nisi qui legitimè certauerit. Et qui perseuerauerit in finem saluus erit.[TEMPORE enim suo].i. hora diuinæ retributionis, videlicet cum ab omni culpa & pœna fuerimus absoluti,siue in hac vita,siue in purgatorio [METEMVS,] id est,æternam gloriam reci- piemus [NON defieientes].i.finem non habituri præmii tanti,nec plus appetituri q̄ dabitur.[ERGO dum tempus] promerendi [HABEMUS].i.quandiu durat vita hæc præsens [OPEREMUR bonum ad omnes] id est, omnibus quantum possibile est , benefacianius (sicut generalis exigit charitas) corporalia seu spiritualia bona nostra eis communicando. [MAXIMÈ autem] operemur bonum [AD domesticos fidei].i.ecclesiæ filios veros Christianos,quibus alibi dicit Apostolus,Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici dei.Qui ergo nobis magis coniuncti sunt,his magis benefacere obligamur. Charitas nanque est ordinata.Propter quod rursus alibi ait Apostolus,Si quis (inquiens) suorū,& maximè domesticorum,curam nō habet,fidem negauit,& est infideli deterior. [VIDETE qualibus literis scripsi vobis mea manu].i.considerate quali sermone ego præsentem epistolam dictaui , & manu propria scripsi, ne quis vos decipiat,dicēdo epistolam hanc non esse missam á me, vel simili stylo vobis scribēdo [QVI- B CVNQVE enim volunt placere]id est, fibiipsis [IN carne] vestra , id est,præputii vestri circuncisione. Vel,qui volunt placere Iudæis incredulis in carne.i.in carnalibus obseruantiis, [HI cogunt] id est, vehementer & importunè quærunt & excitant,[VOS circuncidi] id est,in corpore [TANTUM] .i.præsertim ad hoc [VT persecutionem crucis Christi].i.persecutionem pro fide & passione saluatoris, [Non patiantur] á Iudæis qui eos persequebantur,qui cessationem legalium docuerunt.Pleudo enim apostoli legalia simul cum Euangelio prædicauerunt,ne á Iudæis infidelibus paterentur molestias. [NEQUE enim qui circuncidunt] Carnaliter [LEGEM custodiunt] spiritualiter, neq; præceptis legis moralibus vere obtemperant, [SED volunt vos circuncidi,vt in carne vestra].i.de vestri circuicisione carnali [GLORIETUR] inaniter,quasi voluntatis suæ effectum in vobis adepti.[MIHI autem absit gloriari,nisi in cruce dñi nostri Iesu Christi] id est,in contemplatione filii dei crucifixi,& beneficiorū ipsius,videlicet in consideratione passionis,charitatis,& obedientiæ Christi.Per hoc tamen non excluditur gloriatio in diuinitate, & excellentia saluatoris,quoniam gloriatio crucis ordinatur ad illam ficut ad vltimum finem.Vnde & illa datur in ista intelligenda.Absit itaque á me gloriari in circuncisione,in cærimonialibus legis, in rebus caducis & vanis. Sed hæc sit gloriatio mea , in Christi passione occupari , eius beneficia meditari,ipsius vestigia sequi. [PER quem] Christum.i.per cuius gratiam,passionem,& imitationem,[MIHI mūdus crucifixus est,] hoc est, mortuus. Vtputa tam homines seculares,quàm concupiscentiæ atque diuitiæ seculi huius,ita vt talia mihi C non sapiant,non delectent,non vniant,nec me sibi coniungant inordinato affectu [ET ego mundo] per Christum crucifixus,id est,mortuus sum,ita vt mundo non placeam,non viuam , neque communicem. Iuxta illud,Quoniam propter te mortificamur tota die. ¶Denique ideo absit mihi gloriari nisi in cruce Christi. [IN Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet,] Ad veram salutem, [NEQVE præputium] id est,rirus gentilitatis,[SED noua creatura] id est spiritualis regeneratio ex aqua & spiritu , seu vita recens per gratiæ quotidianam innouationem.[ET quicunque hanc regulam] id est,gloriationis huius rectitudinem atque mensūram,[SECUTI fuerint,pax] interna,id est,tranquillitas cordis sit [SUPER illos & misericordia] id est,peccatorum remissio [ET super Israel dei] id est, super electos Iudæos legalia succesiue deserentes,& fidem catholicam amplectentes,sit pax ista & misericordia. [DE cætero nemo mihi molestus sit] docendo,aut mihi imponendo obseruationem legalium. Vel ad delectamēta præsentis vitæ me exhortando. [EGO enim stigmata Iesu] id est,signa vulnerum, & similitudinem pœnarū Christi,[In corpore meo porto] baiulando crucem meam indesinenter, & Christum sequendo, eiusque passioni me pro viribus conformando. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] Sit [CVM spiritu vestro] id est,in anima vestra.O [FRATRES,Amen.] Hæc est gratia gratum faciens quæ á tota trinitate infunditur,quanuis interim etiam vnicuique diuinæ personæ attribuatur.Tota enim superbeatissima trinitas inseparabiliter operatur ad externa.Quæ est super omnia deus sublimis & benedictus,Amen.

2. Tim. 2. Matth. 10 &.24. FINIS. Ephes.2. 1. Timo.8 Col.3. Act. 15. Rom.2. Psalm.43 1.Iohan.3 Iohan.14 Matth.16 Lucæ.9.

D

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS PROOEMIVM.

O MNIS qui audit verba dei,& facit ea,assimilabitur vero sapienti qui ædificauit domum suam supra petram.Merito diuina scriptura multipliciter eos commendat , qui in semitis mandatorum cœlestiura stabiliter atque ardenter persistunt , tentationibus effeaciter resistentes,cunctasque persecutiones pro amore iustitiæ fortiter sustinentes.Non enim minoris laboris ac laudis est in bono cœpto perseuerare quàm illud inchoare . De horum numero fuerunt Ephesii (ab Asia minori Asiani vocati) quibus iam nunc declarandam scribit epistolam.Scribit autem ex Roma in carcere positus per Tychicum diaconum. ¶Porrò Ephesij non á Paulo conuersi ad fidem, sed in bonis ab ipso confirmati fuerunt.Et quia in fide & in sanctis operibus permāserunt stabiliter, falsisq; doctoribus spretis euangelicæ sapientiæ adhæserunt,ideo non increpatoriam,sed commendatoriam ac consolatoriam eis scribit epistolam,promouens eos ad meliora, & ad gratias domino referēdas eos inducēs,præcipuè docens omnē virtutem perfectionemque nostram diuinæ pietati ac gratiæ ascribendam. Et in ipso epistolæ exordio solito more procedit.

Marci.7. Psal.118.

Roma.1. Galat.1. 1.Cor.1.

PAVLVS Apostolus Christi Iesu per voluntatem dei] i. à diuina voluntate ad apostolatum efficienter ,pmotus,scribit [SANCTIS omnibus] .i.firmis & dignis Christifidelibus [QVI sunt Ephesi].i.in vrbe sic dicta cõmorãtur,[ET] pro.i. [fidelibus] qui sunt [IN Iesu Christo] per fidẽ & charitatem,sicut mẽbra in capite. Vel per sanctos,intelligit prelatos & perfectiores. Per fideles vero imperfectiores ac subditos. [GRAtia vobis] »

EPIST. Psal.66. detur,[ET pax à deo patre nostro,& dño Iesu Christo.] ¶Salutatione ꝓmissa,à gratiarũ actione orditur, & ait,[BENEDICTVS deus & pater domini nostri Iesu Christi] Omnia hæc iam prædicta verba in præcedentium exordiis epistolarum scripta atque exposita sunt.

Galat.1. Ephes.1. Idcirco hæc prætermitto, [QVI] deus & pater vester [BENEDIXIT nos] .i.benedictos,& gratiosos » nos fecit,dando nobis munera cœlestium gratiarum.sicut subiungitur,[IN omni benedictione spirituali] » id est,in omni dono gratiæ liberaliter dato,nostroque cordi infuso,ita vt benedictio ista sit causa formalis,per quam à deo effectiue benedicti sumus. Frequenter autem accipitur in scripturis benedictio pro dono liberali. Sicut cum Abigail ait ad Dauid, Accipe benedictionem quam attulit famula tua. Bene-

1.Reg.25 Phil.3. dixit itaque nos in omni benedictione saltem in genere. Et hoc [IN cœlestibus] bonis seu gratiis. Vel ad hoc,vt ad cœlestia regna perueniamus. Vel omni benedictione habenda perfecte in cœlestibus mansionibus, [IN Christo Iesu,] hoc est merito Christi, siue per Christum tanquam per mediatorem, [SICVT elegit nos,] id est,præ aliis multis seu reprobis ad æternam beatitudinem præordinauit, [IN F

Iohan.13. Iohan.15. ipso] id est,in Christo,seu per Christum. Ita vt pater & Christus (seu filius) imò & cum eis spiritus sanctus sint vnus electo r, sicut vnus creator. Vnde Christus testatur, Ego scio quos elegerim. Et rursus, » Non vos me elegistis,sed ego elegi vos. Elegit ergo nos in ipso, [ANTE mundi constitutionem,] hoc » est ab æterno, quæ electio ex dilectione processit. Potest quoque sic accipi,vt pater dicatur nos elegisse in Christo ante mundi constitutionem,quoniam ab æterno disposuit per Christi incarnationem ac passionem impendere nobis suæ æternæ electionis effectum,id est, veram salutem [VT essemus sancti] id » est,puri in anima, [ET immaculati] in opere [IN conspectu eius,] hoc est coram deo, videlicet vere, » seu diuino iudicio,non tantum humano, [In charitate,] quæ est vita decorque animæ, id est, per actum » charitatis interiorem,sine quo nihil est meritorium. Vnde per charitatem efficimur sancti in affectu,& immaculati in effectu. [QVI] pater [PRAEDESTINAVIT,] hoc est ad vitam æternam in sua dispositione præmisit seu præordinauit, [Nos in adoptionem filiorum] id est, ad hoc vt bona gratiæ quæ fi-

Rom.8. liis adopniuis præstantur, nobis donentur. Quod autem subiungitur, [PER Iesum Christum,] referri potest vel ad verbum prædestinauit, vel ad nomen filiorum,quia per filium dicimur prædestinati sicut

Iohan.1. electi. Per filium quoque adoptio filialis nobis confertur. Dedit enim nobis potestatem filios dei fieri. Sic autem prædestinauit nos [In ipsum,] id est,ad imitationem filiationis naturalis, quæ conuenit Christo,

Rom.9. Iaco.1. cuius similitudo est filiario adoptiua. Vel,in ipsum,hoc est vt veniamus ad gloriam Christi,& eius efficiamur cohæredes. Prædestinauit insuper, [SECVNDVM propositum] id est, æternum decretum, [VOG

LVNTATIS suæ,] qua omnia liberrime agit,id est,secundum voluntatem suam diuinam, omnia iuste » agentem ac proponentem,quæ vtique est prima causa prædestinationis, [In laudem gloriæ gratiæ suæ] » id est,vt laudemus magnificentiam gratiæ suæ gratum facientis,per quam adoptio filiorum dei nunc inchoatur,quæ in patria per lumen gloriæ consummatur, [In qua] gratia gratum faciente,id est,per quam formaliter, [GRATIFICAVIT,] hoc est sibi acceptos ac gratos, [Nos] fecit [In dilecto filio suo] »

1.Iohan.3 1.Timo.2 id est, per Christũ mediatorem dei & hominũ.f.merito Christi, & per omnia quæ Christus pro nostra salute assumpsit,fecit ac pertulit, [In quo] filio dei dilecto, [HAbemus redemptionem] à iure & iugo diaboli, [PER sanguinem eius,] hoc est merito effusionis sui pretiosissimi sanguinis. Iuxta illud, Qui dile-

Apoca.1. xit nos,& lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Ideo subditur, [REMISSIONEM peccatorum] » id est,redemptio ista est vitiorum nostrorum solutio. Quę facta est [SECVNDVM diuitias,] hoc est plenitudinem [GRATIAE eius,]videlicet Christi,qui gratiose & pie nos liberauit. Vnde per Euangelistam Iohãnem dicitur,Gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Et de plenitudine eius accepimus omnes, gratiã pro gratia.[QVAE] gratia [SVPERABVNDAVIT in nobis] apostolis.i.copiosissime nobis infusa est,quippe qui primitias spiritus sancti accepimus, [In omni sapiẽtia] id est,diuinorum notitia:omni, »

quantum ad sacram spectat scripturam,quam plene cognouimus,[ET prudentia].i.temporalium & hu- H manarum rerũ agnitione. Hæc enim nobis per gratiam spiritus sancti collata sunt,vt notum faceret nobis sacramentum].i.secretum [Voluntatis suæ,] seu voluntatem suam secretã, aliis occultatã, vel incarnationis Christi mysterium,seu diuinæ mentis consilium circa humani generis redemptionem, [SEcundum bonum placitum eius].i.secundum quod sibi pie complacuit, [QVOD proposuit in eo,] hoc est cuius pla- »

Galat.4. citi executionem constituit & impleuit in Christo. Quid autem,& quando factum sit, hoc subditur, [In » dispensationem plenitudinis temporum] id est,adueniente tempore diuinitus præordinato & dispensato,videlicet tempore gratiæ. De quo alibi dictum est, Ecce iam venit plenitudo temporis, [INSTAV- »

Col.1. RARE omnia in Christo].i.per Christi mysteria reformare, [QVAE in cœlis,] hoc est ordines angelorum supplendo ruinas eorum, [ET quæ in terra sunt].i.genus humanum, [In ipso].i.eos qui in Christo electi sunt soli effectum diuinæ liberationis finaliter sortiuntur. [In quo] id est,per quem Christum,[ET »

nos] apostoli,sicut & cæteri electi, [SORTE].i.diuina electione [VOCATI sumus] ad fidẽ & gratiam » salutarem. Dicitur autem sors,diuina electio,quia vtrunque est dei,non hominis,& sicut electio non accipit personam,ita nec sors. Propter quod ait scriptura,Sortes mittuntur in sinum,& à domino temperan-

Prou.16. tur,[PRAEDESTINATI] id est, ad æternam beatitudinẽ præordinati,[SEcundum propositum eius] » id est,secũdum æternam incommutabilis eius decreti dispositionem,[QVI omnia operatur] per scipsum »

A vel causas secundas,[SECVNDVM consilium voluntatis suæ,] hoc est secundum certissimam rationem
suæ voluntati consonam atqoe placentem. Nil enim operatur ad extra de necessitate aut casu, sed sapien
ter ac libere vniuersa producit: iuxta illud, Omnia in sapientia fecisti. Et, Omnia quæcunque voluit do- Psal.103.
minus fecit, [VT simus in laudem gloriæ eius] id est, in nobis deus glorificetur, qui tantam gratiam no- Psal.134.
bis sine meritis nostris ineffabili pietate largitus est, ex cuius beneficij consideratione nosipsi alique fi-
» deles in laudem & gloriam dei erumpere debemus: [NOS qui ante sperauimus in Christo] id est, nos
» apostoli, qui ante cos qui per nostram prædicationem conuersi sunt, Christo per fidem & spem inhæ-
» simus. [IN quo] Christo, hoc est, cuius ordinatione & adiutorio, [ET vos] Ephesij, [CVM audissetis]
» non solum auribus corporis, sed etiam cordis, [VERBVM veritatis] scilicet, [EVANGELIVM salu-
» tis vestræ,] id est, doctrinam Christi annuntiantem hominum liberationem, in cuius doctrinæ obseruatio-
» ne salus vestra consistit, [IN quo & credentes] id est, cui euangelio fidem adhibentes, [SIGNATI
» estis] id est, inter electos computati, & à peruersis distincti, certis diuinæ prædestinationis indiciis, quo-
» rum vnum est illud, Qui ex deo est, verba dei audit. Et, Beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt il- Iohan.8.
» lud, [SPIRITV promissionis sancto] id est, virtute & operatione spiritus sancti electis promissa: iuxta Luc.11.
illud in Luca, Ego mitta promissum patris mei in vos. Vel, Spiritus sanctus dicitur spiritus promissionis, Lucę. 24.
quia promittit vitam æternam, [QVI] spiritus sanctus [EST pignus hæreditatis nostræ] hoc est, arra Rom.8.
B futuræ felicitatis. Quia pee eius inhabitationem, inspirationem, consolationem, ac cætera dona certifi-
camur de beatitudine subsequente. Ex perceptione quippe præsentium munerum, certa fit expecta-
tio futurorum. Dicitur ergo spiritus sanctus pignus hæreditatis quam habituri sumos in patria, quia per Grego.
modum pignoris interim nobis confertur. Pignus enim est loco rei non habitę, estque eiusdem valoris
cum ea. Deus autem est nostra felicitas atque hæreditas obiectalis, quanuis fruitio dei sit hæreditas no- Iohan.17.
stra, felicitasque formalis. Hanc autem hæreditatem nondum habemus in re, sed spiritus sanctus quem
interim habemus per suam gratiosam inhabitationem, est eiusdem valoris cum ea: imò ipse realiter idem
cum ea est, sed diuerso habetur modo in via & in patria, ideo modo vocatur pignus, in patria autem
vocatur hæreditas. Veruntamen (vt in glossa quoq; Augustini testantur citata verba) cõuenientius dici- Augus.
tur spiritus sanctus arra, quàm pignus, quoniam pignus aufertur cum promissum vel debitum soluitur.
Arra vero cum sit pars pretii non aufertur, sed completur cum solutio agitur. Quoniam ergo in per-
ceptione futuræ atque cœlestis hæreditatis spiritus sanctus non aufertur electis sed plenius datur, idcirco
aptius nuncupatur arra quàm pignus. Nihilominus quoniam spiritus sanctus dicitur nobis dari per do-
na sua, id est, propter hoc quod dona sua nobis præstantur, & aliqua dona sua propter imperfectionem
inclusam non manent in patria, vt fides & spes, ideo quantum ad hæc dona spiritus sanctus rationem
pignoris habet. Sic enim aufertur quantum ad modum, venientibus dotibus quæ fidei & spei succedũt.
C Quantum vero ad dona quæ manent & perficiuntur in patria, qualia sunt charitas, sapientia, timor fi- 1.Cor.15.
lialis, spiritus sanctus proprie dictus est arra [IN redemptionem acquisitionis] hoc est, in liberationem
saluificam, per quam adipiscimur vitam æternam, videlicet vt iugo peccati, dæmonumque per gratiam
spiritus sancti erepri, salutem acquiramus perpetuam. De qua ait Perrus, Vos genus electum, gens san 1.Petri.2.
» cta, populus acquisitionis, [In laudem gloriæ eius] id est, ad præconium diuinæ beatitudinis ac maiesta-
tis, puta ad hoc, vt diuinæ naturæ beatitudinem ac maiestatem grata mente laudemus. Omnia enim
propter seipsum operatus est dominus. Denique litera ista quantum ad tenorem verborum nonnihil trun Prou.16.
cata est, vnde supplere oportet. Vt cum dicitur, In quo & credentes, fiat puncti distinctio, sicque facile elicitur sensus perfectus. ¶Et quia bonus prælatus, imò & quilibet proximus de salute alterius ex ve-
» ra charitate lætari, & domino gratias agere debet, subiecit apostolus. [PROPTEREA & ego audiens]
» à narrantibus, vel etiã ab interna loquutione spiritus sancti, [FIDEM vestram quæ est in Christo Iesu] Iohan.13.
» puram, sanctam, christianam atque catholicam, [ET dilectionem] habitualem & actualem, quam osten-
» dit is, [In omnes sanctos] hoc est, in vniuersos veraciter christianos, quibus in spiritualibus ac tempora-
» libus benefacitis, prout casus occurrit, facultasque suppetit. [NON cessso] congruentibus horis, [GRA- Roma.1.
» TIAS agens deo pro vobis] id est, propter beneficia vobis impensa, [MEMORIAM vestri faciens] id
» est, vestri recordans, [In orationibus meis] quibus pro vestro profectu oro, [VT deus domini nostri
D Iesu Christi] id est, verus deus, qui est deus Christi prout homo. Sic enim quælibet diuina persona, to-
» taque simol superbeatissima trinitas deus est Christi. Qui deus est, [PATER gloriæ] id est, fons &
» origo omnis sanctæ lætitiæ. Vel, pater gloriæ, id est, maiestatis altissimæ, [DET vobis spiritum] hoc est Hebrę.1.
» donum, [sapientiæ] quæ est vnum ac summum septem donorũ spiritus sancti. Vel, spiritum sapiẽtię, i. spi Esaiæ.11.
» ritũ sanctum datorem sapientiæ habitualis. [ET reuelationis] actualis, i. illuminationis ex habitu sapien-
tiæ & motione spiritus sancti procedentis. Non enim sufficit nobis gratia aut sapientia habitualis, sed re-
quiritur insoper actualis motio spiritus sancti excitantis habitum ipsum in actum, cuius motione efficitur
anima cito capax per habitualia septem dona spiritus sancti, quemadmodum capax est motionis pro-
» priæ rationis per habitus virtutum. Det itaque vobis spiritum sapientiæ, [IN agnitione eius] id est, ad
» contemplandum deum, quod est, [ILLVMINATOS habere oculos cordis vestri] id est, habere intel-
» lectum speculatiuum ac practicum diuinitus illustratum, [VT sciatis] & sciendo iuste viuatis. Sciatis in-
» quam, [QVAE sit spes vocationis vestræ] hoc est, bonum speratum siue felicitas ad quam diuinitus in- Roma.8.
» uitamur, [ET quæ diuitiæ] id est, spirituales opulentiæ seu plenitudines copiosæ, [GLORIAE hæ-
» reditatis eius] id est, gloriosæ felicitatis dei, quam exhibet, [IN sanctis] in patria. Beatitudo enim est sta
tus omnium bonorum aggregatione perfectus, iuxta Boetium. Vnde quanuis beatitudo dei in seipso sit 1.Cor.4.
simplicissima, beatitudo quoque quam electis infundit, secundum essentiam simplex sit, scilicet visio Boetius.
dei, quæ est tota merces: dicimus tamen secundum nostræ intelligentiæ modum, quod in deo sit omnium

bonorum copiosissima opulentia atque ditissima plenitudo. Beatitudini autem creatæ quæ communica- E
tur beatis, multa iunguntur perficientia eam, videlicet dilectio, delectatio, &c. quæ dicuntur diuitiæ glo-
riosæ hæreditatis seu beatitudinis nobis promissæ. Orat ergo Apostolus vt beatitudinis huius diuitias ma-
gis perfectæ cognoscant. Sciatis præterea [ET quæ sit supereminens magnitudo,] hoc est incompara- »
bilis sublimitas, summaque gratia, [VIRTVTIS eius in nos] id est, diuinæ potestatis gratiam tantam »
Rom.8. cordibus nostris iusundentis, [QVI credidimus] in Christum, atque primitias spiritus sancti receepimus, »
Philip 3. [SECVNDVM operationem potentiæ virtutis eius,] hoc est secundum efficaciam eius diuinæ potentiæ, quæ virtus vocatur, cum sit potestas consummata atque perfecta. Realiter tamen idem sunt, præsertim in deo, potentia actiua & virtus, quanuis potentia secundum quosdam, dicat potentiam absolute: virtus autem complementum potentiæ, [QVAM] virtutem [OPERATVS] id est, operando monstra- »
Rom.4. uit, [IN Christo,] mortuo ac sepulto, [SVSCITANS illum à mortuis] tertio die, [ET constituens,] »
1.Cor.6. hoc est firmiter ponens eum [AD dexteram suam] id est, in potioribus bonis suis, videlicet in summo ho
Galut.1. nore, dignitate & gloria, [IN cœlestibus] id est, in cœlo empyreo, [SVPRA omnem principatum,]
Col.2. id est, angelos de summo, seu tertio choro infimæ hierarchiæ, [ET potestatem,] hoc est angelos de in-
1.Thess.1. simo choro secundæ hierarchiæ, [ET virtutem] id est, angelos de medio choro eiusdem hierarchiæ,
[ET dominationem] id est, angelos de summo ordine hierarchiæ secundæ. In hac authoritate fundat se
Diony. beatissimus theologorum princeps Dionysius, ponens principatus in infima hierarchia. Constituit quo-
que eum in die ascensionis, quo ad naturam assumptam, [ET] supra [OMNE nomen,] id est, vlera F
omne ens nominatum aut nominabile, [QVOD nominatur] id est, exprimitur, scitur, vel esse perhibe- »
tur, [NON solum in hoc seculo] variabili, [SED etiam in futuro] id est, in patria nominabitur aut scie- »
tur, id est, vltera omnem creaturam terrestrem & cœlestem, corporalem ac spiritualem, sublimauit Chri-
Psalm.8. stum, quo ad humanitatem assumptam: imò sola humanitas Christi propter vnionem suam personalem
Heb.2. cum verbo, præstantior est toto vniuerso simul accepto. [ET omnia subiecit sub pedibus eius] id est, »
Matt.28. vniuersa creata Christi potestati atque imperio, imò & inferiori eius naturæ (quæ nomine pedum intel-
Col.2. ligi potest) deus pater plenissime subdidit. Vnde ipse ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in ter- »
ra, [ET ipsum] Christum, deus pater [DEDIT] id est, constituit [CAPVT] id est, principalem, »
[SVPRA omnem ecclesiam] militantem ac triumphantem, [QVAE est corpus ipsius] Christi mysti- »
cum, quoniam vnitur ei vt capiti per communionem naturæ, participationemque gratiæ. Est quoque
ecclesia [PLENITVDO eius] videlicet Christi, vel quia ab ipso donis gratiæ adimpletur. vel quia fa- »
cit ad hoc vt Christus omnia membra sua mystica habere dicatur. [QVI] existens secundû diuinitatis natu- »
ram, [OMNIA in omnibus] non essentialiter aut formaliter, sed causaliter ac supereminenter, vt dic-
tum est plenius, [ADIMPLETVR] quantum ad mysticum corpus suum, quanuis in seipso non per-
ficiatur nec crescat. ¶ Aduertendum præterea, quòd Christus dicitur caput ecclesiæ, ad similitudinem G
capitis naturalis. Sicut enim in capite naturali sunt tria, videlicet ordo, quoniam caput est prima at-
que superior pars hominis. Perfectio, quia in capite vigent omnes sensus. Virtus, quoniam motus & gu-
bernatio omnium membrorum dependent à vi sensitiua ac motiua, quæ dominatur in capite. Sic Chri-
stus prior & altior est aliis propter gratiæ suæ eminentiam, & in ipso sunt omnes sensus spirituales.
Ipse quoque omnibus influere potest spiritualem sensum & gratiæ motum. Est autem Christus secun-
dum vtranque suam naturam caput totius ecclesiæ, sed secundum diuinam naturam influit authoritati-
ue, est que caput iure creationis atque excellentissimæ gubernationis. Secundum humanitatem vero in-
fluit instrumentaliter: secundum quam etiam deus est caput Christi. Nec hominum tantum, sed & an-
1.Cor.11. gelorum quoque Christus, vt homo, caput censetur. Quemadmodum enim angelorum & hominum
Hebr.1.2. vnus est vltimus finis atque felicitas, scilicet visio dei per speciem, sic vna est eorum ecclesia. Multitudo
nanque electorum actibus, officiisque distincta, mysticum Christi corpus vocatur. Quoniam igitur Chri-
stus etiam vt homo propinquitatem suam ad verbum, influentiam habet in summos ordines angelorum,
Diony. & cæteros vniuersos, eos purgando, illuminando & perficiendo (secundum magni Dionysii documen-
ta) constat quòd sit eorum caput Christus. Iam enim inductum est, quòd deus constituit eum super o-
Col.2. mnem principatum & potestatem, &c. Alibi quoque ab eodem Apostolo de ipso asseritur, quòd est ca-
put omnis principatus & potestatis. ¶ Postremo sciendum, quòd Christus est caput omnium, non æqua-
liter, sed ordine quodam. Primo enim & principaliter est caput beatorum qui ei vniuntur per gloriam H
fruitionis. Secundo eorum qui vniuntur ei vniuntur per charitatem viæ. Tertio autem illorum qui sola fi-
de ei iunguntur. Quarto vero qui vniuntur ei per potestiam ad actum reducendã. Quinto (& maxime im
proprie) eorum qui vniuntur ei per potentiam nunquam ad actum reducendam. Damnatorũ vero Chri
stus caput non est, sed existentium in purgatorio caput veraciter appellatur.

CAP. II [ET vos cum essetis mortui in delictis & peccatis.] ARTICVLVS II.

Ntendens autem apostolus Ephesios ad gratiarum actionem inducere, & gratiam dei com
mendare, commemorat quales. i. quàm vitiosi ac miseri, ex semetipsis fuerunt, & quales per
I misericordiam & gratiam Christi effecti sint. [ET vos] Ephesii [CVM essetis mortui] spi- »
ritu, [IN delictis] omissionis, [ET peccatis] commissionis. De sic mortuis ait in euangelio »
dominus, Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, [IN quibus] vitiis, [ALIQVANDO] »
Matth.8. scilicet dum nondum credidissis in Christum, [AMBVLASTIS] iniuste viuendo, [SECVNDÛ seculum]. i. »
Lucæ.9. conuersationem seu vitia, [MVNDI huius] qui totus in maligno positus est. i. hominum mundanorum. »
Hiere.2. Nec solum secundum seculum, sed & [SECVNDUM principem potestatis aeris huius] hoc est, secundum »
1.Iohan.5 suggestiones diaboli, qui potestatem suam exercet, & habitat in aere caliginoso, qui princeps hominum

A impiorum est, [SPIRITVS] malignus, [QVI nunc operatur in filios diffidentiæ] id est, desperan
» tes, incredulos, & induratos seducit ac possidet. Sequitur enim pene in omnibus diabolicum instinctũ,
» [IN quibus] delictis atque peccatis (quantum ad genus eorum [ET nos omnes] Iudæi, sicut & Gen-
» tes, [ALIQVANDO conuersati sumus] antequam gratiã Christi susciperemus, [IN desideriis car- Rom.8.
» nis nostræ] i. carnalibus concupiscentiis cõsentiendo, [Faciẽtes [id est actu implẽtes. [Volũtatẽ car
nis & cogitationum] id est, inclinationes sensualitatis, & cogitationum prauarum, seu ea in quibus ca-
ro delectatur, vel cogitatio inaniter occupatur & gloriatur. [ET eramus natura] hoc est, naturali
propagatione ab Adam traducta: secundum illud, Ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum, [FILII Psalm.50
iræ] id est, digni vindicta & pœna, propter originale peccatum, cui debebatur pœna damni, non pœ- Rom.5.
na sensus, in posteris, [SICVT & cæteri] impii sunt. [DEVS autem qui diues] id est, copiosus,
[EST in misericordia] Nam in seipso immensam habet elementiam, & effectus diuinæ pietatis in-
effabiles sunt. Iuxta illud, Miserationes eius super omnia opera eius [PROPTER nimiam charitatem Psal.144.
suam] hoc est, vehementem dilectionem, [QVA dilexit nos] De qua dilectione legitur apud Iohan-
» nem, Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, [CVM essemus mortui peccato]oris
» ginali ac personali seu actuali, [CONVIVIFICAVIT nos Christo] id est, simul cum Christo, imõ Iohan.3.
& per Christi incarnationem ac passionem viuificauit nos liberando à morte culpæ, & influendo vi-
tam gratiæ, daturus demum vitam gloriæ, [CVIVS gratia] id est, gratuita pietate, dono ac merito,
[ESTIS saluati] non propriis meritis. [ET conresuscitauit] id est, cum Christo & per Christi resu-
B scitationem resuscitauit nos à morte, nunc in spe, quod in die iudicii fiet in re. Capitis enim præcessio, Rom.8.
» spes membrorum est, [ET consedere fecit in cœlestibus, in Christo Iesu] id est, per fidem, gratiam &
meritum Christi iam præparauit nobis locum beatæ quietis in cœlestibus mansionibus: nunc enim cõ
sedere nos fecit in spe. Vnde & Christus ait, Ego dispono vobis locum, vt edatis & bibatis super men-
sam meam, & sedeatis super thronos. Et rursus alibi, Qui vicerit, dabo ei sedere mecũ in throno meo. Lucę.22.
[VT ostenderet in seculis supernenientibus] hoc est, in futuris generationibus vel in die iudicii, Apoc.3.
[ABVNDANTES diuitias gratiæ suæ] id est, copiosa munera cœlestium gratiarum, seu gratiæ habi- Psal.144
tualis, ex qua omnia alia dona gratifica aliquo modo dependent. Hæ autem diuitiæ non sunt nisi subli Iohan.10.
mia dona spiritus sancti nobis collata, [IN bonitate] dei extenta, [SVPER NOS] id est, ex diuina
pietate nos misericorditer aspiciente, [IN Christo Iesu] hoc est, per Christum, & eius sacra myste-
» ria. [GRATIA enim] id est, gratuita dei pietate, qui omnes homines vult saluos fieri. Vel, gratia ha
bituali omne meritum vestrum præueniente. Vel, gratia, id est gratioso merito Christi, [ESTIS sa- 1.Cor.15.
» luati] à potestate diaboli, & seruitute peccati, cæterisque animarum periculis (quantũ est ea parte dei 1.Tim.2.
» saluantis) [PER fidem] Sine qua impossibile est deo placere, & sine qua nulla actio meritoria est,
per quam etiam meritum Christi nobis applicatur. [ET hoc non ex vobis] id est non propria vir- Heb.11.
C tute estis saluati. [DEI enim donum est] saluatio vestri, seu fides. Et hoc, [NON ex operibus] id est,
non vestris meritis saluationem aut fidem meruistis, sed deus misericorditer vos præuenit, [VT NE
quis glorietur] id est, ne aliquis se propriis viribus iactet saluatum, sicque in seipso, non in domino glo
rietur. Et merito nemo in se gloriari debet. [IPSIVS enim] dei [SVMVS factura] id est, creati à
deo, quantum ad esse naturale, [CREATI] (quantum ad esse gratiæ) recreati ac regenerati, [IN
» Christo Iesu] id est, in sacramentis & fide Christi. Sacramenta enim Christi gratiam conferunt, & Hiere.9.
spiritualiter creant. De qua creatione ait Psalmista, Cor mundum crea in me deus. Creati inquam, 1.Cor.4.
» [In operibus bonis] id est, per opera bona virtuosa ac meritoria ad perfectam regenerationem, & Psal.91.
» spiritualem exaltationem ducti. Quanuis enim per fidem & gratiam renascamur & iustificemur, opor Psal.50.
tet tamen vt tempore opportuno fides per dilectionem operetur, quoniam fides sine operibus mortua
est, [QVAE] opera bona, [PRAEPARAVIT deus] id est, in sua prædestinatione nobis dare dis-
posuit. Omnia enim opera nostra operatur in nobis [VT in illis ambulemus] id est, cõuersemur, pro-
cedendo de via ad patriam per semitam mandatorum. [Propter quod] hoc est, quoniam tantam Galat.5.
misericordiam consecuti estis, idcirco vt gratiores sitis domino deo, [MEMORES estote, quod ali- Iacobi.2.
quando antequam conuerteremini ad Christum, [VOS gentes eratis] id est, gentiliter & infidelitet Esa.26.
» conuersantes [In carne] id est, in peccatis carnalibus. Sic etiam accipitur caro ad Romanos, vbi di- Psal.118.
» citur, Vos autem in carne non estis, [QVI dicebamini præputium] id est, immundi & incircuncisi
» vocabamini, tanquam habentes præputium, [AB ea quæ dicitur circuncisio] id est, à populo Iudęo
» rum circuncisio. Vel distincti à populo isto. Circuncisio enim est signum distinguens Iudæos à gẽtibus
D [In carne manufacta] id est, circuncisio ista in membro corporis, ministerio manuum fiebat, [QVI Rom.8.
» eratis in tẽpore illo sine Christo] id est, sine fide, charitate & gratia Christi, quanuis sine Christo, pro- Coloss.2.
» ut deus est, nihil possit in momento subsistere, [ALIENATI à conuersatione Israel] id est à cultu
» diuino, qui tunc in solo Israelitico populo viguit, [Et hospites testamentorũ] i. extranei à veteri testa Hiere.23.
mento. Quod pluraliter testamẽta vocatur propter diuersitatem promissorum suorum, [SPEM pro
missionis] id est, æternæ felicitatis nobis promissæ, [Non habentes & sine deo] vero, id est sine gra- Deut.7.
» tia atq; notitia dei [In hoc mundo. Nunc autem. i. hoc tempore vestræ conuersionis, seu euãgelicæ le-
» gis [In Christo Iesu] hoc est, per dominũ saluatorem. [VOS qui aliquando eratis longe] à deo, non
loco sed dissimilitudine, quam efficit culpa. Iuxta illud prophetæ, Iniquitates vestræ diuiserunt inter Esa.59.
ueum vestrum & vos. Et, Peccata vestra absconderũt faciem eius à vobis, [PACTI estis prope,] hoc
est deo per charitatem vniti estis. [In sanguine eius] id est, per precioſi sanguinis Christi effusionem.
[IPSA enim] Christus [EST pax nostra] effectiue non formaliter, id est pacificator noster. Nam pa- Hiere.33.
cem fecit inter deum & homines. Homines quoq; per diuersas leges diuisos pacificauit, imo homines

& angelos optime pacificaſse cognoſcitur, [QVI fecit vtraq;] id eſt, duos populos ſcilicet Iudęos & E
Iohã.17. gentiles, [VNVM] in fide ac dilectione. Hinc eſt quod ait ipſe, Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo »
Pſal.117. quos dediſti mihi, vt ſint vnum ſicut & nos. Chriſtus quippe eſt lapis angularis, in quo duo popu-
Zach.6. li concurrerunt & adunati ſunt. Ita vt ea Iudæis Gentibusque conuerſis conſtet vna eccleſia. Propter
quod aiebat propheta, Conſilium pacis erit inter duos illos. [ET medium parietem maceriæ] id eſt »
obſtaculum accedendi ad deum, [SOLVENS] id eſt, per ſuam paſsionem & gratiam auferens. »
Abſtulit enim à Iudæis obſeruantiam legalium, à gentibus autem idololatriam, & pro omnibus ſa-
Pſal.17. tisfecit. De tali pariete ait Pſalmiſta, In deo meo tranſgrediar murum. Dicitur autem hic paries
maceriæ propter ſuam infirmitatem. Maceria nanque eſt congeries lapidum ſine cæmento. Voca-
eaturque medius, quoniam diuiſit populos iſtos ab inuicem, & à deo. Non enim ſibi concordabane
Eſa.53. inuicem, neque cum deo ſtante pariete iſto: ſed erant omnes quaſi oues errantes, vnuſquiſque in viã
ſuam declinauit. Gratia vero dei parietem iſtum deſtruxit facile, conſumendo peccata, & vnitatem
charitatis præſtando, [INIMICITIAS] Iudæorum & Gentium in alterutrum, & in deum, [IN »
carne ſua] id eſt, per corporis ſui myſteria, ſcilicet paſsionem & mortem [SOLVENS] ipſe eſt enim »
Iohan.1. agnus qui abſtulit peccata mundi. Quibus ablatis amicitia redit, & habitare facit vnius moris in do- »
Pſal.67. mo. Inſuper Chriſtus eſt, [LEGEM mandatorum] hoc eſt legem Moſaicam, plenam mandatis
triplicibus, ſcilicet moralibus, iudicialibus & cærimonialibus [DECRETIA] hoc eſt euangelicis F
Matt.22. præceptis, [EVACVANS] id eſt, ceſſare faciens, quantum ad cæremonialia. De quibus decretis le »
Rabbi gem euacuantibus dicit Saluator, In his duobus præceptis tota lex pendet & propbetæ. Fertur autem
Moyſes. Rabbi Moyſen dicere, Tot eſſe mandata in lege, quot ſunt oſſa in humano corpore, hoc eſt, ſexcenta
& tredecim, [VT duos] populos, à ſe olim fide & cultu diuiſos (puta Iudæos & Gentes) [CON- »
DAT] hoc eſt conſtituat [IN ſemetipſo] tanquam in ſaluatore ac capite, iungens eos ſibi per fidem »
& charitatem, [IN vno nouo homine] hoc eſt in ſemetipſo deo humanato, nouo ordine genito, & »
omnia innouante, [FACIENS pacem] inter populos iſtos adinuicem, & quo ad deum & ange- »
los, [ET reconciliet ambos deo in vno corpore] id eſt, in proprii corporis paſsione. Vel, in vno cor- »
Rom.12. pore, hoc eſt ad hoc vt ſint vnum myſticum corpus eccleſiæ, quod eſt ipſa eccleſia, quæ eſt myſticum
corpus Chriſti, [PER crucem] id eſt, crucis paſsionem, [INTERPICIENS] hoc eſt penitus »
tollens ſeu auferens, quantum in ſe eſt, [INIMICITIAS] id eſt, peccata quæ inimicitiam indu- »
Sap.14. xerunt. Odio enim ſunt deo impius & impietas eius [IN ſemetipſo,] hoc eſt propria morte ac me- »
Eſa.53. rito. Iuxta illud Eſaiæ vaticinium, Pro nobis dolens vulneratus eſt. Item & illud Petri, Ipſe peccata
1.Petri.4. noſtra tulit in corpore ſuo ſuper lignum. [ET veniens Chriſtus] id eſt, in natura aſſumpta nouus »
Baruc.3. apparens in terris, & cum hominibus conuerſatus ac ambulans, [EVANGELIZAVIT] hoc eſt »
Eſa.33. dandam prædicauit, & per apoſtolos datam annunciauit, [PACEM] prædictam [VOBIS] gen- »
Iohan.10 tilibus, [QVI longe fuiſtis] hoc eſt, multum à deo auerſi. Vnde in Enangelio, Alias (inquit) oues »
Matth.8. habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Et rurſus, Multi ab oriente & occi- G
dente venient, & recumbent cum Abraham & Iſaac & Iacob in regno cœlorum. Euangelizauit [ET »
Matt.15. pacem his qui prope] hoc eſt Indæis vnum verum deum colentibus. De quibus ipſe ait, Non ſum »
miſſus niſi ad oues quæ perierunt, domus Iſrael. Hoc verbum Apoſtoli ſumptum videtur ex eo quod
Eſa.57. per Eſaiam dominus proteſtatur, Creaui fructum labiorum eius, pacem ei qui longe, & pacem ei qui
prope, [QVONIAM per ipſum] Chriſtum tanquam per optimum mediatorem, reconciliatorem »
1.Tim.2. & aduocatum [HABEMVS acceſſum] hoc eſt cauſam atque fiduciam accedendi corde ſyncero, »
1.Iohan. [AMBO] id eſt, nos Iudæi & gentes, [IN vno ſpiritu] id eſt, inſtinctu & operatione eiuſdem ſpiri- »
tus ſancti. Vel, in vno ſpiritu, id eſt pari affectu ſeu anima vna per charitatem. Sicut multitudinis
credentium erat cor vnum & anima vna, [AD patrem] æternum, cum laudando, & operibus ve- »
Act.4. nerando. Vnde dicit alibi Apoſtolus, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt miſeritordiam
Hiere.4. conſequamur. [ERGO] id eſt, quoniam per Chriſtum reconciliati, & prope facti eſtis, habentes per »
ipſum acceſſum ad patrem: ſicut & ipſe ait, Nemo venit ad patrem, niſi per me, [IAM] tempore gra »
tiæ & nouæ legis, cum eſtis ad Chriſtum conuerſi, [NON eſtis hoſpites] id eſt, aduentitii, & ciro H
Iohã.14. abeuntes à deo & eccleſia [ET aduenæ] id eſt à deo & electis extranei. Per fidem enim & charitatem »
EPIST. & cætera dona ſpiritus ſancti firmiter ſtabiliti eſtis in deo, atque in eccleſiaſtica vnitate. Ideo ſubitur,
[SED eſtis ciues ſanctorum] id eſt, de numero electorum, tanquam eiuſdem iuris ac dignitatis cum il
lis in domo militantis eccleſiæ, ET domeſtici dei] id eſt, deo familiariter copulati, & in domo eius »
(ſcilicet eccleſia) recepti, ſemperque manſuri, [SVPERAEDIFICATI] id eſt, mente fortiter in- »
nixi, radicati atque fundati ſiue inſtructi, [SVPER fundamentũ apoſtolorum & prophetarum] id eſt »
ſuper Chriſtum;, qui eſt primum fundamentum, in quo apoſtoli & propbetæ fundati fuerunt per fi-
1.Cor.3. dem & gratiam ſingularem. Poteſt quoque per fundamentum intelligi ſacra ſcriptura noui ac vete-
ris teſtamenti, in qua fidelium corda fideliter conſtabiliuntur. AEdificati itaque eſtis hoc modo,
[IPSO ſummo angulari lapide] exiſtente, [CHRISTO Ieſu] id eſt, ita vt Chriſtus in ædificio »
Dani.12. iſto eccleſiæ ſpirituali ſit lapis ſummus & angularis. Lapis quidem, quoniam firmiter ſuſtinet & con
ſeruat credentes in ſe. Summus, quoniam perficit eos. Angularis, quia in ipſo, ſicut in capite,
vniuntur duo populi, Iudæi videlicet & gentiles ad conſtruendam vnam eccleſiam, quemadmo-
dum duo parietes in lapide materiali in angulo poſito concurrunt atque cohærent. De hoc lapi-
Pſal.117. de ait Pſalmiſta, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Quod
Matt.21. Chriſtus de ſe prædictum teſtatur, dicens Iudæis, Nunquid legiſtis? Lapidem quem reproba-

Auerunt ædificantes &c. [IN quo] Christo,id est in cuius doctrina, fide & gratia, [OMNIS ædificatio] id est domus, videlicet fidelis quilibet,seu multitudo fidelium, [CONSTRVCTA] id est spiritualiter erecta & confirmata, [CRESCIT] id est,proficiendo procedit de bono in melius, [IN templũ sanctum] id est,ad hoc vt sit templum purum à vitiis,in quo deus per gratiam habitare dignetur: iuxta illud, Templum dei sanctum est,quod estis vos, [IN domino] id est adiutorio dei,vel secundum voluntatem ipsius. [IN quo] domino,id est,cuius subsidio, [ET vos cædificamini] id est,simul cum aliis fidelibus ædificamini,intus in anima,virtutibus,donis atque scientiis, [In habitaculum dei] id est vt sitis templum inhabitationis diuinæ, [IN spiritu sancto] id est,virtute spiritus sancti,qui huius ẽdi ficationis artifex est,& sine quo nullum acceptum est opus. ¶Quæritur cirea prædicta,quomodo ei (quod dictum est,Iam non estis hospites & aduenæ)consonet,quod de sanctis scriptum est alibi, Confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram.Item quod ait Petrus, Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos.Et illud denique Dauidicum, Ne sileas,quoniã aduena ego sum apud te & peregrinus,sicut omnes patres mei? Et respondendum,quòd sancti peregrini & aduenæ quantum ad secundum istud,in quo peregrinantur à domino,suspirantes ad patriam supercœlestem. Mundus enim carcer est atque exilium electorum.Non autem sunt hospites,peregrini aut aduenæ quoad regnum & domum seu ciuitatẽ militantis ecclesiæ,imo & triumphantis ecclesiæ ciues & domestici sunt in spe.

1.Cor.3.

Hebr.11.

1.Petr.2.

Psal.38.

B

CAP. III. [HVIVS rei gratia ego Paulus vinctus Iesu Christi.] ARTIC.III.

SCrans præterea sanctus Apostolus pro Ephesiis,ait, [HVIVS rei gratia] id est pro hac causa mihi grata,& vobis gratiosa,videlicet vt ædificemini in habitaculum dei in spiritu sancto,secundum intellectum iam expressum, [EGO Paulus vinctus Iesu Christi] id est, propter Christum Romæ incarceratus,& vinculis strictus, [PRO vobis gentibus] id est, ob hoc quod vobis gentibus euangelizo.Et hoc vobis constare potest sic esse, [SI tamen audistis dispensationem gratiæ dei quæ data est mihi] id est,gratiam mihi ex diuina dispensatione seu dispositione collatam,videlicet apostolatum,& cætera dona gratis data atque gratificia,mihi impẽsa, [IN vobis] id est,ad vestram salutem & institutionem, [QVONIAM secundum reuelationem] id est,ex supernaturali & clara illuminatione Christi, [NOTVM mihi factum est sacramentum] id est, humanæ redemptionis mysterium seu occultum dei consilium de saluatione hominum, [SICVT supra] videlicet in præcedenti capitulo, [SCRIPSI in breui] sermone, dicendo de Christo. Ipse est pax nostra,qui fecit vtraque vnum, [PROVT potestis legentes] verba illa, [INTELLIGERE, prudentiam] id est,sapientiam, [MEAM in mysterio Christi] cognoscendo,id est,in descriptione, prædicatione,seu cognitione huius diuini secreti,seu summæ mentis consilii,vtputa quòd gentes per Christum saluandæ sint, [QVOD] mysterium [ALIIS] id est, præteritis, [GENERATIONIBVS non est agnitum] hoc est,reuelatum,scilicet [FILIIS hominũ] qui fuerunt, [SICVT nũc] id est,tam plene,tam vulgate,& tam perfecte quàm modo. [REVELATVM autem sanctis apostolis eius & prophetis] noui testamenti,quorum multi nominantur in Actibus Apostolorum .Nam & omnes apostoli fuerunt prophetæ.His ergo reuelatum est, [IN spiritu] id est per spiritum sanctum. Vel,in spiritu,id est spirituali mentis excessu seu eleuatione ad percipiendam reuelationem diuinam, [ESSE gentes] id est,electos gentiles, [COHAEREDES] quoad felicitatem futuram, [ET concorporales] hoc est,ad idem mysticum corpus pertinentes, [ET comparticipes promissionis]id est, consortes cœlestium promissionum cum nobis Apostolis , cæterisque electis Iudæis. Ita vt eadem sit beatitudo omnium nostrum in patria,& nunc vnum corpus sumus Christi. Quod totum factum est, [IN Christo Iesu] id est,virtute & gratia,seu per incarnationem, passionem & merita Christi. Item [PER euangelium] hoc est , euangelicæ legis prædicationem , per quam gentes ad fidem conuersæ sunt , & Christi gratiam susceperunt, [CVIVS] euangelii, [FACTVS sum ego minister] id est, obsequiosus annunciator, [SECVNDVM donum gratiæ dei quæ data est mihi] hoc est, secundum apostolatum & sapientiam mihi diuinitus distributa, [SECVNDVM operationem virtutis eius] id est,secundum influxum diuinæ potentiæ ad tantam me gratiam promouentis. [MIHI enim] Paulo, [OMNIVM sanctorum minimo] non simpliciter,sed secundum aliquam considerationem, videlicet quantum ad id quod sum ex meipso , & quod feci aduersus ecclesiam. Etenim secundum diuersas considerationes suiipsius , potest homo diuersò de sese iudicare modo sine mendacio . Sicque maior ac perfectior potest se vere humiliare sub inferioribus . Nunquam enim debet aliquis propter humilitatem à veritate recedere, [DATA est gratia hæc] id est, authoritas & sapientia, [IN gentibus euangelizare] hoc est,gentibus prædicare, [INVESTIGABILES diuitias] id est,imperscrutabilia & copiosissima dona & beneficia, [CHRISTI] hominibus præstita vel promissa, [ET illuminare] instrumentaliter,id est, prædicando docere , [OMNES] gentes,id est,quasdam de omni gente gentium, [QVAE sit dispensatio] id est,executio , seu dispensatiua adimpletio, [SACRAMENTI absconditi à seculis in deo] id est, humanæ redemptionis secreto consilio factæ , seu incarnationis filii dei . Quod sacramentum absconditum,seu celatum fuit in deo , id est, in diuinæ mentis notitia à seculis , id est , ab omnium generationum exordiis , vtpote ab origine mundi , ita vt nulli creaturæ angelicæ vel humanæ , fuerit plene manifestatum . [QVI] deus, [OMNIA creauit , vt innotescat principibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiam multiformis sapientia dei; secundum præfinitionem seculorum , quam fecit deus in Christo Iesu domino nostro] In[horum expositione verborum maximam difficultatem habentium , sanctus Hieronymus & sanctus Augusti-

C

Infra.4.

2.Cor.1.

Supra.2.

Matt.11.
Luc.10.

Act.13.

D

2.Petri.1.
Iohan.1.

1.Cor.15.

1.Cor.1.
Sup.ca.2.
Rom.2.

Hierony.

nus nonnihil diffonare videtur. Secúdum Hieronymum enim exponitur ſic, Mihi data eſt gratia, euãge E
lizare in gentibus inueſtigabiles diuitias Chriſti, vt innoteſcat, id eſt, ita vt notificetur principibus &
poteſtatibus. i. angelorum ordinibus, qui ſunt in cœleſtibus manſionibus per eccleſiã, hoc eſt, per apo-
ſtolorum in eccleſia prædicationem, ſeu ex prædicatione Apoſtolorum eccleſiis facta, multiformis ſa-
pientia dei. i. diuinæ mentis ſapientialis diſpoſitio de humani generis liberatione. Quæ vtiq; cognitio,
vel ſapientia dei, quanuis in ſe vna & ſimpliciſsima ſit, tamen propter diuerſa quæ includit, cõcernit &
efficit, multiformis vocatur. Eſt enim de omnibus myſteriis Chriſti. Quod autem ſubiungitur, ſecun-
dum præfinitionem ſeculorũ &c. referri poteſt ad verbum innoteſcat, eritq; ſenſus. Vt innoteſcat princi-
pibus & poteſtatibus per apoſtolorum prædicationem multiformis ſapientia dei, ſecundũ præfinitio
Matt. 16. nem ſeculorum. i. ſecundum prædicationem dominicam ab exordio temporũ præcõceptam, quã præ-
ordinationem fecit. i. effectui mancipauit, in Chriſto Ieſu domino noſtro, hoc eſt, per Chriſti prædica-
tionem inchoatiue, & per miſsionem ac illuminationem qua ipſe apoſtolos docuit, & ad prædicatio-
nem emiſit. Secundo, refertur ad nomen multiformis. Tanquam dicat, Multiformis ſapientia dei, non
in ſe multiformis, ſed ſimplex. Multiformis vero, ſecundum præfinitionem ſeculorum, id eſt, ſecundũ
ordinationem eorum quæ in ſeculo fiunt. Vel ſecundum hæc ipſa ex diuina prædrordinatione proceden
Iohan. 1. tia: quam præfinitionem fecit, id eſt impleuit, vel implere diſpoſuit deus pater, in Chriſto Ieſu domino F
Iohan. 5. noſtro, id eſt, per vnigenitum filium ſuum, per quem facta ſunt omnia. Qui teſtatur, Pater meus vſque
Auguſt. modo operatur, & ego operor. ¶ Secundo exponitur iuxta Auguſtinũ, hoc modo, Data eſt mihi gra-
tia illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti à ſeculis in deo abſconditi, vt innoteſcat, id eſt ſic
tamen vt innotuerit principibus & poteſtatibus, id eſt, angelis vniuerſis: per eccleſiam, hoc eſt in eccle-
ſia, multiformis ſapientia dei. Ponit ergo Auguſtinus ſuper Geneſim, quòd omnes angeli à principio
S. Tbo- ſeculi præcognouerunt myſterium regni cœleſtis, id eſt, vnigeniti filii dei incarnationem. Quod etiam
mas, Thomas in prima parte affirmat, rationem adiiciens, Quoniam incarnatio verbi eſt finis ad quem o-
Hiere. 1. mnia angelorum miniſteria ordinãtur. Omnes autem ſunt aliquo modo adminiſtratorii ſpũs. Omnes
ergo ſacramentum hoc cognouerunt, quantum ad ſubſtantiam eius in generali, non autem quantum
ad ſingulas circunſtantias, ſeu particulares conditiones ipſius. Et quantum ad hoc, profecerunt in co-
Hierony. gnitione multiformis ſapientiæ dei, myſteriorumque Chriſti tempore Aſcenſionis & prædicationis
Eſaię. 63. Apoſtolorum. Porrò beatus Hieronymus videtur ſentire oppoſitum hoc loco, & Eſaiæ exponẽs illud,
Quis eſt iſte qui venit in Edom. Ait itaque, quòd angeli myſterium incarnationis, paſsionis Chriſti
Hierony. ignorauerunt donec impleretur. A Chriſto quoque aſcendente illud addiſcerent, atque ex prædicatio-
ne Apoſtolorum in eius agnitione proficerent. Veruntamen ſi dicta Hieronymi diligenter inſpician- G
tur, non videntur prædictis penitus diſſonare. Nam aſſerit quòd angelicæ dignitates non ad purum
intellexerunt præmemoratum myſterium, donec completa eſt paſsio Chriſti, & apoſtolorum prædi-
Diony. catio in gentes promulgata. Certum eſt autem dici non poſſe, quod angeli abſolute neſcierunt myſteria
Chriſti, donec rebus eſſent expleta. Propheticæ autem reuelationes (ſecundum Dionyſium) angelo-
Eſa. 63. rum miniſterio fiunt. quod ergo de Chriſto præcognouerunt prophetæ, angeli prius, certiusque no-
uerunt. De hac vero materia plenius dixi in Eſaia, exponendo caput illud, cuius exordium eſt, Quis
Iohan. 16 eſt iſte qui venit de Edom? Videtur quoque expoſitio glorioſi Hieronymi hoc loco magis concordare »
literæ, quàm expoſitio Auguſtini vt conſtat inſpicienti. [IN quo] Chriſto, id eſt, cuius gratia & me- »
EPIST. rito, [HABEMVS fiduciam] futuræ felicitatis, [ET acceſſum] ad deum, [IN confidentia] hoc »
eſt, confidendo de bonitate dei, meritis Chriſti, & actibus propriis, [PER fidẽ eius] quia in fide Chri »
ſti omnia bona noſtra fundantur. Vnde & confidentia iſta ex fide procedit. ¶ Deinde admonet Ephe »
ſios ad patientiam atque conſtantiam. [PROPTER quod obſecro] hoc eſt per ſacra vos rogo, [NE] »
deficiatis] hoc eſt, ne frangamini per impatientiam, puſillanimitatem, aut tædium animi, nec à fide, »
bonoque opere deſiſtatis, [IN tribulatiõibus meis] id eſt, ex cõſideratione perſequutionum, & aduer- »
ſitatum quas patior, [PRO vobis] hoc eſt, ad veſtri ædificationem ac probationem, [QVAE] con- »
ſtantia, ſcilicet non deficere. [EST gloria veſtra] id eſt, glorioſum meritum veſtrum. Solent autem
Abac. 1. puſilli ſcandalizari, frangi, deficere, dum conſpiciunt iuſtos ab impiis opprimi aut occidi. In quorum H
Act. 14. perſona ſcriptum eſt ab Abacuc, Quare domine non reſpicis contemplatores, & taces concuſcate im-
Rom. 8. pio iuſtiorem ſe? Propter hoc lacerata eſt lex. Exercitati autem in via & lege diuina, qui ſciũt quod per
Matth. 5. multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœleſte, & quod pœnæ iuſtorum in hac vita non
ſunt niſi medicinæ atq; remedia, non mouentur ex hoc: quin potius dicunt illud Saluatoris, Beati qui »
perſequutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. [HVIVS rei »
gratia] puta ne deficiatis à bono propter aduerſa. [FLECTO genua mea] id eſt, corpus in oratione »
humiliando ad infinuandam vel excitandam cordis mei humiliationem, [AD patrem domini noſtri »
Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur] id eſt, de cuius veriſsima pater-
nitate deriuatur, & nomen paternitatis ſortitur, omnis paternitas angelorum & hominum. Ita quod pa
1. Cor. 4. ternitas primo & proprie conuenit deo patri qui genuit filium non ſolum in natura ſimilem, ſed etiam
ſibi conſubſtantialem. Cæteris vero conuenit paternitas per quandam imitationem paternitatis diui »
næ, [VT det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ] id eſt, ſecundum plenitudinem ſuæ perfectionis »
increatæ & opulentiſsimæ, [VIRTVTEM] id eſt, cordis conſtantiam, [CORROBORARI] hoc »
eſt, vt confirmemini, [PER ſpiritũ eius] id eſt, per inſpirationẽ & opem ſpiritus ſancti, [IN interio- »
ri homine] hoc eſt, in anima. Quod eſt [HABITARE Chriſtum per fidẽ] formatam, [IN cordib⁹ »
veſtris] id eſt, manſionem quietam, ac iugem præſidentiam habere in interioribus veſtris. Sitis quoque »
[IN charitate] dei ac proximi, [RADICATI] hoc eſt, radicitus fixi, ſeu firmiter inhærentes, quẽad-

A modum radix terræ fortiter ineſt, [ET fundati] id eſt, per firmas rationes diuini amoris ſtabiliti, vi-
delicet ex conſideratione diuinæ bonitatis in ſe, & charitatis eius ſuper nos, ex conſideratione etiã be- 1.Cor.9.
neficiorum, promiſſionumque Chriſti, [VT poſſitis comprehendere] id eſt, ſyncere cognoſcere,
[CVM omnibus ſanctis] hoc eſt, ſicut ſancti in via deo reuelante cognoſcunt, [QVAE ſit latitudo]
ſpiritualis charitatis, [ET longitudo, & ſublimitas, & profundum] eius. Hæ dimenſiones attribuũtur
charitati, per ſimilitudinem corporalium dimenſionum. Vnde latitudo charitatis eſt, quod ad omnes
extenditur, etiam inimicos. Longitudo eius eſt quod tendit in longum atque futurum, videlicet vſque
in vltimum finem, ſeu vitam æternam, nec frangitur propter dilationem. Vnde ſecũdum Auguſtinũ, Auguſt.
Lõgitudo eſt perſeuerandi longanimitas. Sublimitas vero charitatis eſt quod immediate vnit nos deo,
imo in deum transformat, eique inſeparabiliter colligat, quod maxime in patria adimpletur. Profun-
dum autem charitatis eſt condeſcenſus ad proximum. Vel humiliationis decliuitas ex conſideratio-
ne terribilium iudiciorum dei. ¶ Poſſunt quoque hæc quatuor metaphorice ad diuinam referri natu- Iacobi.1.
ram. Vt latitudo pertineat ad diuinæ naturæ communicabilitatem, qua deus dat omnibus affluenter, Sap.8.
nec aliquid expers eſt à diuinæ bonitatis participatione. Longitudo vero pertineat ad æternitatem, qua
attingit à fine vſque ad finem, imo vniuerſa præcedit, & omnia ſequitur. Vel ad longanimem expecta
B tionem, qua impiorum præſtolatur emendationem. Sublimitas autem ad maieſtatis diuinæ incircun-
ſcriptibilem excellentiam. Vel ad primiſſorum ſupernaturalem dignitatem. Profundum quoque ad
incomprehenſibilia diuinæ naturæ, eiusque iudiciorum. De quibus dicit ſcriptura, Iudicia tua abyſſus Pſal.35.
multa. Item alibi, Excelſior cœlo eſt. Et quid facies? Profundior inferno. Et vnde cognoſces? Lõgior Iob.11.
terra menſura eius, & latior mari. Poſſitis [SCIRE etiam] ſcientia practica, hoc eſt, ſciendo imitari,
& iuſte agere, [SVPEREMINENTEM ſcientiæ charitatem Chriſti] id eſt, dilectionem illã præ-
cipuam, qua Chriſtus ſecundum ſuam ſcientiam nos dilexit. Dilectio enim ex cognitione procedit.
Vel ſic, Poſſitis ſcire charitatem Chriſti ſupereminentem ſcientiæ, id eſt, noſtram notitiam ſua magni- Eccle.24
tudine excedentem, [VT impleamini] id eſt, diuinarum gratiarum recipiendo influxum tendatis ac
perducamini, [IN omnem plenitudinem dei] id eſt, ad omnia dona perfecta quæ cõferuntur à deo. 1.Tim.1.
Quatenus nunc obtineatis plenitudinem meritorum: poſtmodum vero plenitudinem præmiorum. FINIS.
[ES autem] ſcilicet deo omnipotenti, [QVI potens eſt omnia] ſibi placentia, & nobis ſalubria, [FA Damaſc.
CERE] id eſt, implere [SVPERABVNDANTER quàm petimus aut intelligimus] id eſt, copioſius quàm orare aut noſſe valeamus, qui tamẽ plus intelligimus, quàm orare præſumamus, [SECVN-
DVM virtutem] id eſt, omnipotentiam ſuam, [QVAE operatur in vobis] vt cauſa prima ac princi-
palis, nobisque virtutem & gratiam operandi largitur, [Ipſi] ſit [Gloria] .i. clara cum laude notitia,
C [IN eccleſia] .i. in cordibus fidelium, qui deũ glorificant, [ET in Chriſto Ieſu] .i. propter ea quæ no-
bis per Chriſtũ donauit. Gloria inquã, duratura, [IN omnes generationes] .i. per vniuerſa generatio-
num interualla, ſeu tẽpora, [Seculi] .i. præſentis vitæ, contentinæ, [Seculorum] .i. includẽtis in ſe ſe-
cula vniuerſa .i. ſingulis mũdi ætates. ¶ Porro, ſecundũ Damaſcenum, ſeculum multa ſignificat. Primo,
vniuſcuiuſque rei vitam. Secundo, tempus mille annorum. Tertio, totam vitam ſeu durationem (vt ita
loquar) præſentem. Quarto, vitam futuram in patria poſt reſurrectionem nouiſſimam. Quinto, men-
ſuram æternorum. Sexto, menſuram perpetuorum. Septimo, ſingulas ſeptem mundi ætates.

CAP. SIXI. [Obſecro itaque vos ego vinctus in domino.] ARTIC. IIII.

DOcuit ſanctus Apoſtolus omnia bona noſtra diuinæ pietati ac gratiæ eſſe aſcribenda, in- EPIST.
duxit quoque Epheſios ad gratiarum actionem, & fudit pro eis precem deuotam. Iam in Ephe.3.
moralibus inſtruit eos dicendo. [OBSECRO itaque vos ego vinctus] id eſt, Romæ in-
carceratus atque ligatus, [IN domino] hoc eſt, propter deum & fidei prædicationem,
[VT digne ambuletis] quotidie in virtutibus proficiendo. Digne inquam, [VOCATIO-
D NE qua vocati eſtis] ad Chriſtianam religionem atque euangelicam legem me ſoris per prædicatio-
nem meam vocante, deo autem interius operante, & per inſpirationem internam vocante. hoc eſt, ſic
viuite vt conuenit Chriſtianis, & ſicut lex iubet quam aſſumpſiſtis, [CVM omni humilitate] interio-
ri & exteriori in verbis & factis, ita vt latentem ſuperbiam & manifeſtam præſumptionem ac põpam
abiiciatis, [ET manſuetudine] id eſt, mititate iram refrenante. Hoc & Chriſtus admonet, Diſcite, in- Matt.11.
quiẽs, à me, quia mitis ſum & humilis corde. Vnde & Tobias præcepit filio ſuo, Superbiam nunquam Tobiæ.4.
in tuo ſenſu, aut in verbo tuo dominari permittas. In ipſa enim ſumpſit initium omnis perditio. Et in
Eccleſiaſtico ſcriptum eſt, Odibilis coram deo & hominibus eſt ſuperbia. De commendatione vero Eccle.10.
manſuetudinis ſcriptum eſt, Fili, in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam dilige Eccle.3.
ris, [CVM patientia] quæ paſſionem triſtitiæ auſert, id eſt, cum æquanimi tolerãtia aduerſorũ, [SVP-
portantes inuicem] mutuos defectus atque labores, compariendo peccantibus, & laborantibus ſuccur- Hebr.10.
rendo: ſicut alibi dictum eſt, Alter alterius onera portate, [IN charitate] id eſt, ſyncero affectu non 1.Cor.13.
ſimulatione, aut pro commodo temporali, [SOLICITS ſeruare] id eſt, ſtudioſi ac diligentes ad con Galar.6.
ſeruandum, [Vnitatem ſpiritus] .i. ſpiritualem vnionem & conformitatẽ animorũ, vt ſit nobis anima
vna per charitatis affectũ. vel vnitatẽ ſpiritus .i. vnitatẽ eccleſiæ quam facit ſpiritus ſanctus, [IN vincu Iohan.17.
lo pacis] hoc eſt, in pace ſeu tranquillitate animi, quæ eſt ſpirituale vinculũ vnitatis præfatæ, quoniam
nutrit eam atq; conſeruat. [Vnum corpus] Chriſti myſticũ eſtis, [ET vnus ſpiritus] cum deo ei fide-
liter adhærendo. Vel, vnus ſpiritus eũ ſpiritu Chriſti per charitatẽ, eadem volendo ac nolendo cum eo, Rom.12.
quẽadmodũ per Hieremiã dominus loquitur, Dabo eis cor vnũ, & animã vnam, [SICVT vocati eſtis Hier.32.

1.Petri.5. in vnam ſpem] .i.ad eãdem beatitudinẽ ſperandã. [VOCATIONIS veſtræ].i.ad quã veſtra vocatio E
ordinatur.Merito inſuper obſeruanda eſt vnitas iſta interna ac ſpiritualis. Nam [VNVS dominus].ſ. „
Heſter.13 deus trinitas.De quo in libro Heſter quidam aiebat,Domine rex omnipotens in ditione tua cũcta ſunt „
Rom.3. poſita. [VNA fides] in ſpecie ex parte obiecti,quod eſt veritas prima, ſed ex parte ſubiectorum fides „
numeraliter diuerſificatur.Quanuis enim multa ſint credẽda,& multi articuli fidei,vna tamen eſt fides „
malis,& propria ratio obiectalis,propter quam omnibus creditur,& cui fides innititur ſcilicet veritas „
increata. [VNVM baptiſma] in ſpecie,quia materia vna eſt,vtpote aqua,& forma baptiſmi eadẽ eſt. „
Vel dicitur baptiſma vnum,ex parte interioris Baptiſtæ,videlicet Chriſti,qui ſolus lauat & mũdat in- „
terius.Vel ideo vnum vocatur,quia iterari non poteſt, eſtq; eiuſdem valoris à quocunque miniſtre- „
tur,quoniam non conſiſtit in merito dantis,ſed in virtute dominicæ paſſionis. [VNVS deus & pater „
omnium] hoc eſt,deus trinitas.Qui deus dicitur propter creationem,pater propter benignam guber- „
nationem. [QVI] eſt [SVPER omnes] id eſt,incõparabili dignitate cunctis præſtantior. [ET per „
Hier.23. omnia] ſpiritualiter extentus ſiue diffuſus,cunctaq; penetrans & includẽs.Propter quod ipſe per Hie „
FINIS. remiam conteſtatur,Ninnquid non cœlum & terram ego impleo? [ET in omnibus nobis] credenti- „
EPIST. bus atque electis eſt per fidem,charitatem & gratiam. Sed ne ex hoc quod dixit, nos eſſe vnũ corpus, „
Iohan.1. ſpiritum,ſpiritum,æſtimetur in omnibus eſſe par gratia,ſubditur, [VNICVIQVE autem noſtrum F
data eſt gratia] gratum faciens,vel gratis data,ſeu vtraque ſimul. [SECVNDVM menſuram dona- „
tionis Chriſti] hoc eſt, iuxta quantitatem menſuratam à Chriſto: vel ſecundum quod Chriſtus dator „
menſurat,qui dat ſingulis ſecundum propriam capacitatem ſiue virtutem. [PROPTER quod dicit] „
Pſal.67. Pſalmiſta, [ASCENDENS] Chriſtus [IN altum] id eſt,in cœlum empyreum in die Aſcenſionis, „
[CAPTIVAM duxit captiuitatem] hoc eſt,à diabolo captos eripuit, cepit, & ſecum deduxit,videli- „
cet ſanctos de lymbo,omneſque omnino purgatos. [DEDIT dona hominibus] maxime in die ſan- „
Act.2. cto Pentecoſtes,quando diſcipulis mittens ſpiritum ſanctum,impleuit corda eorum diuerſis chariſma- „
tibus ſpiritus ſancti,vt patet in Actibus. Allegat autem Apoſtolus potius ſenſum quàm verba Pſalmi- „
ſtæ.Sic enim continet noſtra translatio,Aſcendiſti in altum,cepiſti captiuitatem,accepiſti dona in ho „
minibus. [QVOD autem] Chriſtus [ASCENDIT, quid eſt] hoc eſt quomodo verum eſt [NISI „
quia & deſcendit primũ] id eſt ante,videlicet in die reſurrectionis ſeu mortis ſuæ. [IN inferiores par- „
tes terræ?] id eſt,ad lymbum patrum,qui eſt ſecus infernum ſitum in medio terræ. Inde enim captiuã „
Zach.9. duxit captiuitatem. ¶Porrò Chriſtus in puncto mortis ſuæ deſcendit in lymbum,quantum ad animã. „
In die vero reſurrectionis rediit illuc cum corpore & anima ſecundum quoſdam.Vel ſic,Deſcẽdit pri-
mum in inferiores partes terræ,hoc eſt,ad hunc mundum inferiorem,humanam naturam aſſumendo,
Iohan.3. atque in mundo viſibiliter operando.Vnde ipſe ait,Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœ G
Marc.16. lo. [QVI deſcendit] modis præfatis. [IPSE eſt & qui aſcendit] in die Aſcenſionis ſecundum eor- „
Actuũ.1. pus & animam, [SVPER omnes cœlos] materiales & habitationes eorum. Aſcendit autem loco & „
dignitate, vel potius dignitatis ſuæ manifeſtatione ſuper omnes creaturas corporales ac ſpirituales. „
Sunt autem ſeptem cœli planetarum:octauum cœlum eſt firmamentum quod appellatur ſydereum.
Eſtque partim diaphonum, & partim lucidum. Nonum eſt cœlum criſtallinum,ſeu aqueum omnino
diaphonum,quod philoſophi nominant nonam ſphæram.Vltra quam aliqui ponunt decimam ſphe-
ram ſeu decimum cœlum, quod nominant primum mobile. Vltra hos cœlos,eſt cœlum empyreum
maximè vniforme ac ſimplex atque immobile,quod eſt manſio beatorum.¶Denique præter hos cœ-
los ſuperiores,& ſecundum ſubſtantiam prorſus incorruptibiles ſunt cœli elementares, videlicet cœ-
Lucæ.24. lum aereum,æthereum,olympium,& igneum. Sic ergo aſcendit [VT adimpleret omnia] quæ in le-
Iohan.19 ge,prophetis,ac pſalmis de ipſo prænunciata fuerunt.Vnde in cruce dicebat,Conſummatum eſt. Vel, „
Iohan.10. impleret omnia genera hominum, id eſt,quoſdam de vniuerſis generibus hominum donis & gratiis
ſpiritus ſancti.De quibus omnibus dixit apud Iohannem,Omnia traham ad meipſum. Quomodo au-
tem & quibus gradibus hoc fecerit:ſubditur, [ET ipſe] Chriſtus [DEDIT] hoc eſt,gratis conſti- „
Lucæ.6. tuit, [QVOSDAM quidem Apoſtolos] de quibus in Luca habetur, Hos duodecim elegit,quos & „
Act.11. Apoſtolos nominauit. [QVOSDAM autem prophetas] id eſt,futurorum prænunciatores,vt erant
Agabus & Dionyſius,qui Iohanni Euangeliſtæ prophetauit de ſua reductione à Pathmos. Secundum H
Ambroſ. Ambroſium per prophetas potius intelliguntur ſcripturarum expoſitores,quoniam in nouo teſtamen-
to ſcripturarum explanatores appellantur prophetæ. [ALIOS veros Euangeliſtas] vel quia Euan- „
Act.6. gelium conſcripſerunt,vt Lucas & Marcus:vel quia Euangelium prædicauerunt,vt ſeptem diaconi & „
Luce.1. ſucceſſores eorum. Euangeliſtæ nanque vocantur qui quanuis ſacerdotes non ſint, tamen euangeli-
Marc.1. zare ex officio poſſunt [ALIOS autem] dedit [PASTORES & doctores] puta epiſcopos,qui ver „
bo & opere gregem ſuum paſcere habent. De quibus dominus loquitur per Hieremiam, Dabo vobis
paſtores iuxta cor meum,& paſcent vos ſcientia & doctrina. Loquitur autem Apoſtolus de diſtinctio-
Hier.3. ne iſtorum formaliter. Materialiter nanque frequenter coincidunt, eò quòd eidem perſonæ diuerſæ
gratiæ conferantur. Nam ipſi Apoſtoli vtique & prophetæ & Euangeliſtæ, paſtores atque doctores
fuerunt.Hos itaq; dedit deus. [AD conſummationem ſanctorũ].i.vt feliciter ſiniantur ſeu conſumẽ- „
Hebr.6. tur,qui nunc ſancti & perfecti conſiſtunt, qui & à prædictis diriguntur [IN opus miniſterii].i.ope- „
roſum obſequium,puta ad hoc vt ſinguli ſua officia ordinate & expedite valeant exequi. [IN ædi- „
ficationẽ corporis Chriſti].i.propter ædificationẽ ſpiritualẽ eccleſiæ,& vt infideles per fidẽ ei incorpo „
rẽtur,quæ eſt myſticum corpus Chriſti.¶Porro prælatio ordinationis prædictæ durabit, [DONEC „
Matth.25 occurramus omnes] hoc eſt,in die iudicii nobis inuicem & Chriſto obuiemus, iuxta illud in Euangelio, „
1.Theſ.4 Ecce ſponſus venit,ſurgite obuiam ei.Et alibi,Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto,[IN „

A vnitatem fidei] hoc est,idem credentes quantum ad electos fideles,qui oõdum deum per speciem vide-
„ re meruerunt, [ET agnitionis] .i.contemplationis, [FILII dei] Hoc refertur ad beatos qui ante futu-
rum iudicium deo perfruuntur.Vel sic,Occurramus omnes,qui iam sumus & viuimus, in vnitate fidei.i.
in vna fide catholica,& agnitione fideli Christi filij dei, [IN virum perfectum] hoc est,in statu perfecto,
„ habentes videlicet perfectioem virtutum,& fortitudinem animorum,sicque appareat nos esse viros nõ
ratione sexus,sed perfectionis.Non ergo ideo ait,in virum perfectum,quasi post resurrectionem defectu Galat. 4.
rua sit sexus muliebris,sed quia electi feliciter immutabuntur [IN mensuram ætatis plenitudinis Christi] FINIS.
„ hoc est,in ea ętate occurremus & resurgemus,qua Christus consummatus atque occisus est,scilicet,in an
no tricesimotertio,Non ait in mensuram corporis vel staturæ,quoniam vnusquisq; proprii corporis men
suram recipiet,quam vel in iuuentute habuit,licet senuerit,vel fuerat habiturus nisi prius obijsset. Non au
tem satis est dicere secundum Augustinum,quod in resurrectione detur corpori magnitudo quam nõ ha August.
buit,nec naturaliter habuisset,vel quod corpora maiora ad dominici corporis quantitatem redigãtur, sic
enim multum periret de illis,cum tamen oe vnus quidem periturus sit capillus eorum.Hæc vero tã præ- Luc.21.
„ clara largitus siue daturus est deus beneficia nobis, [VT iam] post receptionem baptismi & conuersionẽ
B nostram, [NON simus parunli] .i.discretione ac sensibus minorati seu modici, [FLVCTVANTES] .i.
instabiles, [ET circunferamur] .i.vndique à deo & rectitudine sanctæ eõuersationis abstrahamur ac eua
„ gemur, [OMNI vento doctrinæ] .i.inaoi,verbosa,& turbulenta instructione hominum peruersorum, ne
„ deputemur cum illis,de quibus dicit Psalm.In circuitu impij ambulant.Et, Deus meus pone illos vt ro- Psal.11.
„ tam,& sicut stipulam ante faciem venti. quæ circunferentia seu vana instructio fit, [IN nequitia homi- Psal.82.
„ num] .i.i nequam hominibus, [IN astutia] hoc est]cum fraude & simulatione, [AD circunuentionẽ er-
„ roris] .i. ad hoc vt alios fallant mittendo cos in diuersos errores sub prætextu iustitiæ & specie veritatis.
„ [VERITATEM autem iustitiæ] hoc est,opera iusta [FACIENTES] Vel veritatem,doctrinæ facien
„ tes,id est,actibus virtuosis exequentes [IN charitate] hoc est,ex charitatis impulsu atque imperio ooo fi-
„ de,coacte aut formidolose, [CRESCAMVS] in gratia gratificante, [IN illo per omnia] virtutum ex-
„ ercitia, [QVI est caput] nostrum,videlicet, [CHRISTVS] .i.auxilio Christi secundum eius consilia ad 1.Petr.2.
„ gloriam eius. [EX quo] .i.cuius virtute & operatione, [TOTVM corpus] mysticum , quod est vniuersa 1.Cor. 11.
„ ecclesia, [COMPACTVM] hoc est,per fidem & opera firmiter iunctum, [ET connexũ] coagulo cha-
ritatis, [PER omnem iunctu̇ram submiṅistrationis] .i.per singula membra,siue suppositum mysticum cor
pus integraotia,& sibi inuicem charitatiue ministraotia, [SECVNDVM operationem] id est, realem
& actualem subuentionem seu seruitutem [IN meosuram vnius cuiusque membri] id est, iuxta faculta-
C tem, proportionem, seu modum cuilibet personæ ecclesiasticæ cõuenientem,videlicet secundũ quod gra
„ tia dei in ea maior aut minor est.Hoc itaqoe corpus ita compactum, [AVOMENTVM corporis facit] 1.Cor.3.
„ hoc est,seipsum anget ac perficit numero & merito Christi virtutem, [IN ædificationem sui] hoc est, ad
hoc vt plures conuertantur ad fidem,corrigantur in moribus vel perficiantur virtutibus, [IN charitate]
in qua tota spiritualis fundatur & consummatur constructio.Sic ergo in corpus ecclesiæ iunctum est, vt
„ singula membra eius sibi inuicem per dilectionẽ cohæreant atque ministrent. ¶ Deinde instrnũtur Ephe
„ sii in moribus,primoque admonentur declinare à malo. [HOC igitur] .i.quoniam tanta vobis collata est
„ gratia, [OICO & testificor in domino] .i.deo testante,vel sub testimonio domini iubeo, deum testẽ ad-
„ hibendo, [VT iam] tempore gratiæ, [NON ambuletis sicut & gentes ambulant] .i.non viuatis sicut gen Rom.1.
„ tiles, [IN vanitate sensus sui] hoc est , diuersis erroribus humana vanitate conceptis, [TENEBRIS] Prou.3.
„ id est,perfidia,variisque falsitatibus, [OBSCVRATVM habentes intellectum,alienati à via dei] id est,
„ à fide & lege diuina, [PER ignorantiam quæ est in illis] quæ est priuatio veritatis , idcirco alienat & se-
„ parat intellectum à via dei,quæ pulchra est atque pacifica, [PROPTER cæcitatem] .i.habitudinẽ & du Sapien.1.
„ ritiam [CORDIA ipsorum] per quam prædicationi veritatis claudunt oculos mentis. In maleuolã enim Heb.18.
„ animã nõ introibit sapiẽtia. [QVI desperantes] hoc est,futurę vitæ ac remunerationis fidutiam non ha-
D bentes, [SEMETIPSOS tradiderunt impudicitiæ] id est,turpitudini,luxuriæ,procedẽtes ex cõcupiscẽ-
„ tia, [IN operationem immunditiæ omnis] .i.in opera totius sœditatis,nullum genus carnalium voluptā- Heb.13.
tum omittentes, [IN auaritiam] .i.ex peccato luxuriæ etiam in auaritiam lapsi desiderantes temporalia, Sapien.2.
fine quorum vsu,libidini vacare non possunt.De talibus scriptum per Sapientem , Dixerunt impij apud
se . Non est qui agnitus sit , reuersus ab inferis , quia ex nihilo oati sumus, & post hæc erimus tanquam
„ non fuerimus.Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt,& vtamur creatura tãquam in iuuentute celeriter.
„ Nullum pratum sit , quod non pertranseat luxuria nostra. [VOS autem noo ita] scilicet vt impudice
„ viuatis,& vitijs gentilitatis vacetis, [OIOICISTIS Christum] hoc est, Christi doctrinam , quæ docet
„ oppositum, [SI tamen illum] .i.Christi documenta, [AVDISTIS] auribus mentis, id est, intellexistis,
„ [ET in Christo] hoc est,secundum eius viram,mores & theoriam,[ENOCTI estis] à spiritu sancto per
Christi ministros, [SICVT est veritas in Iesu] id est, si sic informati estis vt dici possitis edocti in Chri-
„ sto,hoc est,si vere sapientes estis,vitam & mores conformando scientiæ exemplo Christi,qui cœpit face Act.1.
„ cere & docere. Vnde subiungit quid sit in Christo edoctum esse, [DEPONERE vos secundum priſtinam cõ
uersationem] .i.per abnegationem præcedentium vitiorum, [VETEREM hominem] hoc est, vosipsos
relinquere,quantum ad id quo primo parenti præuaricatori similes estis per inobedientiæ eius imitatio- Luc.9.
„ nem. Hinc enim dicit saluator,Qui vult venire post me,abneget semetipsum.Et Salomon loquitur,Ver- Prou. 12.
„ te impios & non erunt, [QVI] verus homo,[CORRVMPITVR] id est,spiritualiter annihilatur omne
esse gratiæ gratificantis perdendo, [secundum desideria erroris] hoc est,consentiendo desideriis prauis,
vel ea mancipando effectui. Quæ dicũtur desideria erroris,quia ex errore seu defectu cognitionis aliquo
modo procedunt.(Omnis enim peccans,est ignorans secundum philosophum) & ad errorem pecca-

ti actualis deducunt. Per veterem autem hominem designatur quilibet nostrum per comparationem E
ad pristina vitia, quibus anima vetusta efficitur. ¶ Deinde Apostolus exhortatur Ephesios ad operatio-
nem boni, [RENOVAMINI autem spiritu] .i. affectu, [MENTIS] .i. animæ [VESTRAE] Vel spiri-
Rom. 13. tu mentis vestræ, i. spiritu qui est mens vestra. Quid autem sit taliter renovari: additur, [ET induite novũ
hominem] .i. similitudinem Christi vel cuiuscunque hominis spiritualis in Christo renati ac renovati assu-
mite, eius sequendo vestigia, sicut superius dictũ est, Induimini dominũ Iesum, hoc est, esse virtutũ & gra-
tiæ adipisci, curate, vt quotidie in charitate & gratia proficientes, indefinẽter recẽtes & vigorosi imò in-
dies magis recentiores fiatis. [QVI] novus homo, [SECVNDVM deum] .i. à deo seu operatione divi-
na, vel secundum beneplacitum dei, [CREATVS] .i. formatus seu reformatus, [EST in iustitia & san-
Iohan. 14 ctitate veritatis] .i. puritate vera non simulata. Has enim virtutes Christus, secundum quod homo, acce-
pit: quando in utero virginis creata est anima eius, & corpori suo vnita. Alij vero in baptismo, & pœniten-
tia eas recipiunt. [PROPTER quod deponentes mendacium] Quod veritati & per consequens deo,
qui veritas est, aduersatur. Deponentes (inquam) omne mendaciũ. Cofficiosum, iocosum, & maxime per-
Sap. 1. nicioſum: de quo in libro Sapientiæ habetur, Os quod mentitur, occidit animam. Et in Psalmo, Perdes o-
Psal. 5. mnes qui loquuntur mendacium., [LOQVIMINI veritatẽ] id est, verum sermonem, [Vnusquisque cũ
Malac. 2. proximo suo] hoc est, quolibet homine, qui secundum naturam tibi frater & proximus est. Nam & pater
Rom. 12. vnus omnium nostrum, & deus vnus creauit nos, [quoniam sumus inuicem membra] id est, per modum F
membrorum vniti, ad idem corpus ecclesiæ pertinentes, atque ad mutuam subuentionem obligati. Hinc
Zachar. 8 per prophetam dicitur. Veritatem tantum & pacem diligite. [IRASCIMINI & nolite peccare] Hoc ex
Psal. 4. Psalmo quodam acceptum est. Potestque satis multipliciter explanari, prout ira diuersis modis accipitur.
Si enim sumatur pro motu primum primo. i. purè naturali, sic non est peccatum, & ita permissiue dici-
tur, Irascimini. Additur tamen, & nolite peccare, quoniam ira talis facillimè redditur vitiosa. Secũdo acci
pitur ira pro motu subito ex humana infirmitate & pœna peccati prodẽte, qui est veniale peccatũ. Pro-
cedit enim ex aliqua apprehensione, nec rationis iudicium præstolatur. Et ita quod dicitur, Irascimini,
non est exhortatio irascendi, sed consilium atque remedium iram vincendi. Nam sequitur, & nolite pec-
care. Tanquam dicat, Si motio talis orta in vobis fuerit, non ei cõsentiat ratio, sed reprimat eam. Tertio,
sumitur ira pro motu quodam rationem sequente, quo contra propria vel aliena peccata mouemur, ap-
petendo vindictam secundum rationis dictamen. Et hæc est ira per zelum quę est laudabilis, faciens actũ
1. Reg. 19 rationis efficacius fieri, quam virtuosi frequẽter sponte assumũt. De qua dicit Gregorius, Tunc robustius
Gregori⁹. ratio contra peccata erigitur, dum ira subita rationi famulatur. De hac itaque ira admonendo iam dici-
tur, Irascimini .s. contra vestra & aliorum peccata. Veruntamen quoniam ira hæc magno moderamine
Ibidem. eget, ne excessiue accendatur vel maiorem expetat vltionem quam culpa meretur, ideo subditur, Et no-
lite peccare, hoc est ne permittatis iręcõmotionẽ sic crescere vt ratio conturbetur, vel iustitia omittatur. G
Propter quod ait Gregorius, Cauẽdum summopere est, ne ira, quæ vt instrumentũ veritatis assumitur, ra
tioni dominetur, ne vt domina præeat, sed velut ancilla ad obsequium parata, à rationis tergo nunquã re
cedat. Si ergo vindicta quæratur propter correctionem culpæ & obseruationem iustitiæ, erit ira per ze-
lum, aliàs esset ira per vitium. ¶ Denique ira dupliciter metas rationis excedit. Primo nimium feruescen
do, quando videlicet, ipsa commotio in se excessiua consistit, rationis actum impediendo. Secundo, maio-
rem vindictam q̃ oportet expetendo, quod est grauius primo: est enim cõtra charitatem atque iustitiam.
Vnde ex suo genere est mortale. [SOL] iste vilibilis [Non occidat] ad occasum tendẽdo, [SVPER ira-
Iob. 5. cundiam vestram] hoc est, ira vestra durante. Tanquam dicat, Si motus iræ exurgat, non maneat. Vel sol
iustitiæ, id est, Christus aut certe sol intelligentiæ, hoc est, iudicium rationis non occidat super iracũdiam
vestram, id est, à vobis non elongetur, nec separetur propter iracunciæ vestræ excessum. [Nolite locum]
hoc est, ingressum ad possidendum animam vestrã, [DARE diabolo] admittendo suggestiones eius ne-
Iacobi. 4. pharias, vel redeundo ad pristinas iniquitates. Vnde scriptum est, Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ali-
Matth. 12 ter vobis cõinget quod Christus in Euangelio loquitur, Cum immũdus spiritus exierit ab homine, per-
ambulat arentia loca, quærens requiem, & non inuenit: Tunc dicit, Reuertar in domum meam vnde exi-
ui. Et cum venerit, reperit eam vacantem, & scopis purgatam atque ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi H
septẽ alios spiritus sceleratiores se, & ingressus inhabitat illic, & fiunt postrema hominis illius peiora prio
2. Thes. 3 ribus. [QVI furabatur] ante conuersionem seu pœnitentiam, [IAM non furetur] aliena tollendo, quod
ex suo genere est mortale, quoniam contrarium est iustitiæ. Interdum tamen est veniale, propter partu-
tatem nocumenti, vel actus imperfectionem. [MAGIS autem laboret operãdo in manibus suis quod bo
num est] id est, licita opera exteriora atque mechanica pro pretio faciat, [VT habeat aliquod temporale
Act. 20. bonum, [Vnde tribuat necessitatem patienti] hoc est, egenis eleemosynam conferat de labore manuum
suarum. Hinc in actibus idem iste ait apostolus, Omnia ostendi vobis, quia sic laborantes oportet susci pe
Matth. 12 re infirmos, & meminisse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare quàm accipere. [OMNIS sermo
1. Cor. 15. malus ex ore vestro non procedat] quanuis anino fuerit præconceptus, fed reprimatur, præsertim cum
Eccl. 14. de omni verbo otioso reddenda sit ratio in die iudicij. Corrumpunt nanque mores bonos colloquia pra-
ua. Propter quod in ecclesiastico scribitur, Beatus vir qui non est lapsus in verbo ex ore suo, [SED qui bo
nus est ad ædificationem fidei] hoc est, sermo vilis ad ædificandum fidem in alio proferatur à vobis, nõ
qualitercunque, sed cum debitis circunstantijs. .s. [VT det gratiam audientibus] .i. proficiat eorum saluti
sicque per occasionem præster seu augeat gratiam dei in eis. [ET nolite contristare spiritum sanctũ dei]
hoc est, non ita per inobedientiam vestram offendatis spiritum sanctum, vt per modum contristati se ha-
beat, vel alios bonos propter vestram peruersitatem ad contristandum seu cõdolendum inducat. Quan-
quis enim spiritus sanctus sit verus & incommutabilis deus, ei tamẽ ascribitur quod ipse in hominibus ope

A ratur, iuxta quem ſenſum ferrur pro nobis orare gemitibus inenarrabilibus. Per modum quoque contri- Rom.8.
ſtati ſe habet, dum à noſtris cordibus per peccata fugatur: iuxta illud Sapientiæ, Spiritus ſanctus diſcipli- Sap.1.
næ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus quæ ſunt ſine intellectu. Penes hunc ſenſum & in Eſaia Eſa.63.
ſcribitur, Afflixerunt ſpiritum ſancti eius. Tranſlatio ſeptuaginta interpretum habet, Afflixerunt ſpiritum
ſanctum eius, [IN quo ſignati] .i. cuius virtute & gratia à reprobis ſeparati, diſtinctique eſtis [IN die re-
„ demptionis] .i. conuerſionis, vel baptiſmatis veſtri. Vel, in die redẽptionis, id eſt, dominicæ paſſionis, quia Act.2.
„ tunc facta eſt ſignatio iſta quantum ad meritum eius ex parte Chriſti qui tunc omnibus ſufficienter, cle-
„ ctis vero efficienter promeruit gratiã veræ ſalutis. [OMNIS amaritudo] cordis, ſermonis & operis, [ET
„ ira] per vitium, [ET indignatio] procedens ex ira atque ſuperbia, [ET clamor] .i. ſermo impetuoſus, vel Eſa.5.
irrationabilis eleuatio vocis, [ET blaſphemia] contra deum & ſanctos [TOLLATVR à vobis] vel per Rom.9.
anticipationem, vel per correctionem, gratia dei veſtris ſtudijs ac precibus auxiliante. Non eſt enim vo-
lentis neque currentis, ſed dei miſerentis, [CVM omni malitia] .i. cum cæteris vitiis, vt habeatis eor mun-
dum. Nam ſi quis totam legem impleuerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus. Nẽpe (vt ait Iacob.2.
Ambroſius) in ſeruo dei omnia debent bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculetur. Hæc ergo Ambroſ.
vitanda ſunt vitia. Vnde de amaritudinis euitatione ſcriptum eſt, Non ſit inter vos radix germinãs fel &
amaritudinem. Et alibi iterum, Non eſt ſenſus vbi abundat maritudo. De ira vero ſcriptum eſt apud Ec- Deut.29.
B cleſiaſten, Ne ſis velox ad iraſcendum, quoniam ira in ſinu ſtulti requieſcit. Cui cõſonat illud Iob, Virum Eccl.21.
ſtultum interficit iracundia. Et alibi legitur, Ira non habet miſericordiam, nec erumpens furor. Spiritũ au Eccl.7.
tem ad iraſcendum facilem, quis poterit ſuſtinere? De indignatione quoq; Salomon ait, Qui ad indigna- Iob.5.
„ tionem facilis eſt, erit ad peccata proeliuior. [ESTOTE autem inuicem benigni] mutuo ſubueniendo, Prou.27.
„ MISERICORDES] eordialiter compatiendo. Beati enim miſericordes, quoniam ipſi miſericordiã cõ- Prou.29.
„ ſequentur. Et in Prou. ſcribitur, Per miſericordiam & fidem purgantur peccata, [DONANTES inuicem Matt.5.
id eſt, mutuas offenſas penitus remittentes, [SICVT & deus] pater vel trinitas [In Chriſto] id eſt, meri- Prou.15.
to Chriſti [Donauit nobis] id eſt, pie indulſit. Propterea ipſe ait Saluator, Si non dimiſeritis, nec pater ve Matth.15
ſter qui in cœlis eſt dimittet vobis peccata veſtra.

CAP. V. * [ESTOTE ergo imitatores dei.] CARTICVLVS V.

„ ROSEQVITVR demum Apoſtolus in præcedenti cap. cœptam inſtructionem EPIST.
„ moralem: & ait, [ESTOTE ergo] .i. quoniam deus in Chriſto nobis donauit, ideirco
„ eſtote [IMITATORES dei] .i. diuinæ pictati conformate voſipſos, offenſo tibus ve-
C „ ſtris parcendo, benefaciendo, omnesque diligendo, [SICVT filij] mei ſpirituales, vel
filij dei adoptiui, [CHARISSIMI] .i. valde dilecti, pro quibus pater vnigenitum ſuũ
miſit & dedit, filius mortẽ ſuſtinuit, ſpiritus ſanctus ſeipſum copioſiſsime infudit. Hoc
eſt quod in Euangelio docet, præcipiſque Saluator, Diligite inimicos veſtros, benefaci- Matt.5.
te bis qui oderunt vos, vt ſitis filij patris veſtri qui in cœlis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & Luc.6.
malos. Aſſimilati autem creatori, eſt ſumma perfectio creaturæ, ſi tamen aſſimilatio fuerit ordinata, non
„ vſurpata [ET ambulate in dilectione] dei ac proximi, charitatiue viuendo: iuxta illud, Hoc eſt præceptũ Iohan.15.
„ meum, vt diligatis inuicem, ſicut & dilexi vos. Vnde iam ſubditur, [SICVT & Chriſtus dilexit nos] .i. ta
„ taliter vt puta pure ac ſpiritualiter, quanuis non æqualiter, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem]
„ pacificam, [ET hoſtiã pro peccato in ara crucis, [DEO] patri vel trinitati .i. ad gloriam eius, & vt ei pro
nobis ſatisfaceret [In odorem ſuauitatis] .i. in ſuauem odorem, videlicet in holocauſtum acceptiſsimum
atque gratiſsimum deo. Maxime enim placuit deo oblatio Chriſti ex parte patientis, non ex parte inferẽ
tis. Nam ex parte patientis, mors illa erat piiſsima, & ex ſumma charitate aſſumpta: ſed ex parte inferen-
tis, crudeliſsima erat, ſacrilega & diſpliciſsima deo. [FORNICATIO autem] ſimplex, [ET omnis immun-
„ dicia] .i. alia quælibet luxuriæ ſpecies, [AVT auaritia] id eſt, inordinatus temporalium appetitus, [Nec Heb.13.
„ nominetur] .i. non ſolum non ſit, ſed nec exprimatur [In vobis] .i. à vobis, ſeu inter vos ſicut decet ſan-
„ ctos] eſſe ſine talium nominatione, [AVT turpitudo] .i. indecentia in oſculis & amplexibus, [AVT ſtul
„ tiloquium] ſicut eſt adulatio, [AVT ſcurrilitas] .i. iocularitas tiſum concitans, [QVÆ ad rem non per-
D tinet] .i. ſaluti non proficit. Horum nullum nominetur aut ſit in vobis, [SED magis gratiarũ actio] à vo-
„ bis domino perſoluatur. Per hoc docet Apoſtolus, q̃ longe debeant eſſe magna peccata ab his qui ſtudẽt
„ perfectioni. [HOC enim ſcitote intelligentes] .i. ſaeram ſcripturam ſapienter penſantes, [QVOD omnis
„ fornicator] .i. cum ſoluta concũbens, [AVT immundus] .i. aliud aliquod luxuriæ genus exercens, vt eſt 1.Iohan.3
ſtuprum, incæſtus, adulterium, [AVT auarus, quod eſt idolorũ ſeruitus] .i. cuius iniquitas idololatriæ cõ-
paratur, eo quod ſicut idololatra idola cogit magis q̃ deum verum: ita auarus potius adhæret argento &
„ auro q̃ deo, magiſque confidit in eis quàm in domino. Propter quod in Eccleſiaſtico legitur, Auaro ni- Eccl.10.
„ hil eſt ſceleſtius, & nihil iniquius q̃ amare pecuniam, [Non habet hereditatem] .i. beatam poſſeſſionẽ ſeu
paratam felicitatem [In regno dei & Chriſti] quod eſt vnum regnum, quia nec modo pertinet ad filios
eccleſiæ militantis per gratiã gratificantẽ, nec poſtmodũ pertinebit ad ciues eccleſiæ triũphantis per glo
riã. Non enim intrabit in illam aliquid coinquinatũ, niſi qui ſcripti fuerint in libro vitæ & agni. Et Eſaias Apoc.21.
„ ait, Tollatur impius, ne videat gloriam dei. [Nemo vos ſeducat inanibus verbis] .i. coloratis ſermonibus, Eſa.26.
apparentibus argumentis, friuolis promiſsionibus, prouidentiam dei negando, vel impunitatem ex diuina
„ miſericordia promittendo, ſeu longam vitam ſpondendo. [PROPTER hæc enim] .i. propter horũ ina-
„ nium verborum prolationem, ſeductionem ſeu crudelitatem [VENIT ira] .i. vltio [DEI in filios diffiden- Sap.4.
tiæ] .i. in homines deſperantes de vita futura ſeu præmiatione diuina. [Nolite ergo effici participes eorũ]
ſic diffidentium. i. nec effectu, nec opere, neque auxilio conformemini eis. Digni quippe ſunt morte, non Rom.1.

Eccl.13. solum qui faciunt,sed etiam qui consentiunt.Nam & qui tetigerit picem,inquinatur ab ea. [ERATIS] enim aliquando] dum mûdo & concupiscentijs inhæsîtis, [TENEBRAE] id est, tanta vitiorum caligine,cordis cæcitate,& ignorantiæ tenebris inuoluti,vt non solum tenebrosi,sed etiam tenebræ fuisse dicamini, [NVNC autem] quando ad deum cõuersi estis,facti estis [LVX] id est, spirituáliter illuminati [IN domino] .i.in veritate & gratia dei.Idcirco [VT filij lucis ambulate] .i.pure,honeste,ac religiosè conuersemini,sicut ad filios lucis pertinet.i.ad filios dei,qui est lux æterna & inerearta.iuxta illud Iohannis,Erat lux vera.Vel per lucem intelligitur splendor seu elaritas gratiæ,cuius filij sunt omnes qui gratiã habent.

Phil.2.

Iohan.11.

Iohan.12. Vnde ait Saluator,Dum lucem habetis,credite in lucem,vt filij lucis sitis.Merito autem fie debetis ambulare. [FRVCTVS enim lucis] .i.operatio gratiæ,vel opus placitũ luci æternæ [EST] viuere [IN omni bonitate] .i.interna virtute ac pietate,quo ad seipsum, [ET iustitia] .i.in iusta actione, quantum ad proximum, [ET veritate] quantum ad deum ei veraeiter ministrando, [PROBANTES] .i.prudenter inuestigantes,vel rationabiliter discernentes, [QVID sit beneplacitũ deo] vt illud semper agatis, & quæ displiceãt deo,vitetis.Vnde apud Hieremiã dominꝰ protestatur,Si separaueris pretiosum à vili,quasi os meũ eris. [ET nolite communicare] consentiendo vel cooperãdo [OPERIBVS infructuosis] .i. vacuis à fructu spirituali [TENEBRARVM] .i.malorum habituum seu hominum mentibus obscuratorum, [MAGIS autem redarguite] .i.iterum atque iterum corripite,si fit spes de emendatione, & maxime si ad vestrã pertineant euram qui peecant.Omnes tamen ad correctionem fraternam iure charitatis aliquo modo tenentur.His ergo duobus modis secundum Augustinum,non te maculat malus,si non consentis, & si redarguis.Quoniam enim parum est non consentire,iungit Apostolus quod maius est, magis autem redargite.Propter quod ait Saluator,Si peecauerit in te frater tuus.i.te sciente , vade & corrige eum inter te & ipsum solum,&c.Deineeps ostẽdit,quare non debeamus communicare operibus impiorũ. Quæ enim in occulto] .i.in locis absconditis [FIVNT ab eis] prædictis exeçeatis hominibus,humanum potius q̃ diuinum conspectum timentibus [TVRPE est dicere] quanto magis facere? [OMNIA autem quæ arguũtur] .i. opera quæ reprehenduntur [A lumine manifestantur] .i.per veram loquutionem,splendidamque doctrinam increpantis,innotescunt esse digna reprobatione,nec vltra valent latere , quemadmodum ad Timotheum ipse ait,Insipientia illorum omnibus manifesta erit. [OMNE enim quod manifestatur] hoc modo per inerepationem vel humilem peecantis confessionem, [LVMEN est] id est,clarum, certum ac notum.Vel,lumen est.i.spirituali luce perfunditur,dum in publicum ducitur.His consonat verbum Christi,Omnis qui male agit,odit lucem & non venit ad lueem,vt non arguantur opera eius : Qui autem facit veritatem,venit ad lueem,vt manifestentur opera eius,quia in deo sunt facta. [PROPTER quod] vi delicet quoniam lumen est quod manifestatur [DICIT] spiritus sanctus per me. [SVRGE] à vitiis per pœnitentiã [QVI dormis] .i.in ignauia tua quiescis [ET exurge] per opera pœnitentialia [A mortuis] id est,de societate impœnitentium spiritualiter mortuorum, [ET illuminabit te] .i.radium sapiẽtiæ & lumen discretionis tribuet tibi [CHRISTVS] iuxta illud Esaiæ , Requiem dabit tibi dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam,fi glorfieaueris dominum,dum non facis vias tuas. Vnde Michæas ait,Cum sedero in tenebris,dominus lux mea est,& deducet me dominus in lucẽ , & videbo iustitiã eius. [Videte itaque fratres] .i.oculo intellectuali pensate, [QVOMODO caute ambuletis] .i. vigilanter & cũ studite viuatis,occasiones peccati vitando,atque in arcta via,quæ ducit ad vitam,cũ omni circunspectione progrediendo:vt impleatis quod à sapiente dicitur,Omni custodia custodi cor tuum . Et quod rursus idem ait,In timore domini esto tota die, & habebis spem in nouissimo, [NON quasi insipientes] .i. sola tẽporalia atque præsentia bona seu mala considerantes, [SED vt sapientes] in cognitione diuinorũ , id est, discreti ac prouidi,cœlestibus bonis semper intenti, [REDIMENTES] .i.ab infructuosis occupationibus expedientes, [TEMPVS] vitæ præsentis.i.certas horas ad vacandum deo aptantes. Vel, redimentes tempus,id est,tempora,quæ infructuose expendistis reparantes per infructuosissimam occupationem tẽporis præsentis atque restantis,quatenus priores negligentias & impietates recompensetis per ardentissimam conuersationem temporis nondum lapsi quo eis victuri,ne inter impios numeremini,de quibus canit Psalmographus,Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos, [QVONIAM dies mali sunt] id est,aduersitatibus,periculis atque malitiis pleni.Non quod dies in se mali sint , sed quia hæc mala insunt hominibus in diebus seculi huius viuentibus.Scriptura enim tempori ea ascribit quæ insunt in tempore,quemadmodum primo Machabęorum inducitur,Videns Ionathas quia tempus eum iuuat.Hinc enim Saluator,Sufficit(inquit)diei malitia sua. Et in Genesi Iacob asseruit, Dies peregrinationis meæ mali & parui. [PROPTEREA fieri imprudentes] sola sensibilia & temporalia ponderando, [SED intelligentes quæ sit voluntas dei] .i.hoc diligentissime inquiratis,quid placeat deo,vt illud semper agatis. [ET noli inebriari vino , in quo est luxuria] causaliter, quia calorem auget,atque libidinem concitat. Venter enim vino æstuans,cito spumat in libidinem,iuxta Hieron.Vnde Sapiens dicit, Luxuriosa res vinum , & tumultuosa ebrietas:qui his delectatur,non erit sapiens.Rursusque scriptura,Quàm sufficiens est homini erudito vinum exiguum, [SED implemini spiritu sancto] .i.ita viuatis & corda vestra sic occupetis,vt in gratia spiritus sancti profieiatis quotidie.Deus enim vnicuique influit,secundum quod se disponit aut capax efficitur, [LOQVENTES vobismetipsis] .i.mutuo exhortãtes vosipsos [IN psalmis] ad bene oprandum hortantibus, [ET hymnis] ad dei laudem spectantibus, [ET canticis spiritualibus] quæ de gaudijs futuris eommemorant, [CANTANTES & psallentes in cordibus vestris] .i.silenter in anima . Vel in cordibus vestris.i.cum cordiali intentione & ex mentali affectu, [DOMINO] deo altissimo,quẽ decet hymnus,laus,honor,& gloria, [GRATIAS agentes semper] .i.qualibet hora cõuenieti ac debita [PRO omnibus beneficijs dei. Vel,pro omnbus hominibus beneficia diuina sortitis,omnium saluti congratulando [IN nomine] nominato [DOMINI nostri Iesu Christi] .i.in ipso Christo, videlicet ad laudẽ & glo-

FINIS.

Galat.6.

Hiere.15.

Auguſt.

Matth.18

Prou. 28.

2.Tim.3.

Iohan. 3 .

Esa.58.

Michę.8.

EPIST.

Matt.7.

Prou.4.

Prou. 23.

1.Cor.10.

Psal.54.

1.Mac. 12

Matth.6.

Gene.47

Hieron.

Prou. 20.

Eccl.31.

Psal. 64.

Rom.5.

A riam eius. Vel certe per eũ, [DEO & patri] .i. patri æterno, qui est deus ratione creationis, paterq; Christi naturalis & pater nostер adoptiuus, [SVBIECTI inuicem] ex debito obedientiæ vel ex condecentia humilitatis & charitatis [IN timore dei] casto ac filiali. Prælati enim per humilitatem & charitatem subdunt se inferioribus, subditi vero ex debito obedientiæ subijciuntur prælatis. Cæteri omnes communiter se inuicem honorare, præferreque habent: iuxta illud quod alibi dictum est, Honore inuicem præuenientes. Propter quod Christus testatur, Qui maior est vestrum, sit vester minister. Et iterũ legitur, Quanto maior es, humilia te in omnibus. Præterea generalibus exhortationibus positis, descendit Apostolus ad particulares personas, dicendo. [MVLIERES viris suis subditæ sint] in licitis & honestis [SICVT domino] .i. sicut domino subditur seruus, [QVONIAM vir caput] .i. superior [EST mulieris] .i. perfectior atque discretior ea communiter. Et dominus prætulit virum fœminæ: dicens ad eam, Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. [SICVT & Christ⁹ caput] .i. rector ac princeps [EST ecclesiæ. Ipse] Christus existens [SALVATOR corporis eius] .i. ecclesiæ, quæ est mysticum corpus Christi. [SED sicut ecclesia] .i. fideliũ sancta collectio [SVBIECTA est Christo] fide & opere, [ITA & mulieres viris suis, in omnibus] bonis sint subditæ. ¶ Sciendum tamen quod subiectio mulieris sub viro non est in omnibus similis subiectioni ancillæ aut serui, cum ipsa sit socia viri, & vna caro cum eo, facta non capite aut pedibus, sed de latere viri, quasi similis ei, & iuxta latus eius ponenda. [VIRI, diligite vxores vestras] non carnali & fœdo, sed ordinato ac spirituali amore, [SICVT & Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit] in mortem [PRO ea] .i. pro eius salute, [VT illam sanctificaret] .i. virtutibus adornaret, [MVNDANSCÃ] primo .i. à vitijs purgãs [LAVACRO aquæ] id est, intinctione seu lotione in aqua baptismatis. Lauacro inquam sancto [IN verbo vitæ .i. sub debita forma verborum, quibus hoc sacramẽtũ ex Christi institutione perficitur. Accedit quippe verbum ad elementum: & fit sacramentũ, in quo, verbũ est for male ac principale, elementũ vero est materiale, [VT exhiberet] id est, repræsentaret vel faceret [IPSE] Christus sponsus cœlestis [SIBI] .i. ad suum honorem, secundũ quod deus est, in præsenti seculo inchoatiue, in futuro autem completiue [GLORIOSAM ecclesiam] .i. claritate scientiæ atque virtutum splendoribus refulgentem, [Non habentem maculam] .i. peccatum mortale apertum, [AVT rugam] id est, peccatũ mortale occultum, sed mundã ac simpliciẽ [AVT aliud huiusmodi] criminale habentem, [SED vt sit sancta] in interioribus [ET immaculata] in exterioribus. [ITA viri debent diligere vxores suas vt corpora sua] quia sunt vna caro. Si autem sumatur corpus pro parte hominis materiali, sic viri magis tenentur diligere vxores suas, q̃ corpora propria. Si vero sumatur corpus pro toto composito, minus dili gendæ sunt vxores. Ideo similitudo est quantum ad aliquid, non absolute in omnibus. Porro de hac Christi gloriosa & illibata ecclesia scriptum est in Apocalypsi, Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem descendẽtem de cœlo à deo paratam quasi sponsam ornaram viro suo. Et rursus, Quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se. Item quæ, Signum magnum apparuit in cœlo, mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, in capite eius coronæ stellarum duodecim. De qua etiam intelligendum est illud Esaiæ, Surge, illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria domini super te orta est. [QVI suam vxorẽ diligit, seipsum diligit] tanta est vnitas vtriusque. Sunt nanque duo in carne vna. Merito itaque debet homo vxorem suam diligere. [NEMO enim] id est, nullus rationabiliter & humane se habens [Vnquã carnem suam odio habuit.] Vel simpliciter. Nemo vnquam carnem suam odio habuit, quia vel dilectione naturali vel amore carnali vel charitate infusa ad eam afficitur. Nam & qui seipsos occidunt, carnem suam amasse probantur: quam ideo perimunt, vt breui tormento longa cuadent præsentis vitæ supplicia. [SED nutrit] victu [ET fouet eam] vestitu [SICVT & Christus ecclesiam] nutrit sacramento altaris & fouet eam vestimento salutis, [QVIA membra sumus] nos Christiani [CORPORIS eius] .i. ecclesiæ quæ est mysticum corpus Christi. Sumus itaque membra [DE carne eius & ossibus eius] id est, eiusdem naturæ existentes, cum Christo homine. Vel hoc ideo dicitur, quia fidelium qui à Christo instituti sunt quidam, puta infirmi, dicuntur de carne Christi quæ ante passionem erat infirma, quoniam indigent à fortibus sustentari, quemadmodum caro sustentatur ab ossibus. Alij scilicet fortes ac perfecti, dicuntur de ossibus Christi propter constantiam, & dominicæ passionis ac patientiæ imitationem. [PROpter hoc] id est, ad designandum dilectionem ac vnitatem Christi atque ecclesiæ, scriptum est in Genesi, [RELinquet homo] .i. maritus [PATREM suum & matrem suam] .i. carnales parentes quantum ad cohabitationem localem, [ET adhærebit vxori suæ] habitando, conuescendo & dormiendo cum ea [ET erunt duo] supposita, scilicet maritus & coniunx, [In carne vna] .i. in vno carnali commercio per semen propagationem. Vel dicuntur duo in carne vna, quoniam nullus eorum propriæ carnis habet potestatem, & propter communionem præcipuam vna caro reputantur. Vnde dicit Saluator, Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. ¶ Deinde ponit Apostolus mysticum sensum scripturæ de matrimonio allegatæ. [SACRAMENTUM hoc] id est, sacrum signum istud in coniugio pronuntiatum [MAGNUM est] id est, magnæ rei significatiuum. [EGO autem dico] id est, signum istud expono, impleturnque assero [In Christo & in ecclesia] .i. in spirituali desponsatione inter Christum & ecclesiam facta, quando videlicet verbũ caro factum est, & nostram naturam assumens, ostendit quantum dilexerit nos, cum quibus idẽ fieri voluit. Matrimonium ergo seu coniugium, magnum est sacramentum, propter significationem coniunctionis Christi & ecclesiæ, in qua etiam Christus quodammodo patrem patrem relinquisse videtur, non simpliciter, cum æternaliter sit in sinu, imo in corde patris, sed secundum apparentiam quandam ratione incarnationis. Sic enim de nouo apparuit mundo ad coniungendum sibi ecclesiam tanquam sponsam. Propter quod ait, Exiui à patre, & veni in mundum. Et Psalmista, Ipse (inquit) tanquam sponsus procedẽs de thalamo suo. A summo cœlo egressio eius. Matrem quoque suam .i. synagogam Christus reliquit, & adhæsit vxori suæ .i. gentilitati conuersæ, quam ipse spirituaiiter visitat & fœcundat. [VERuntamen] .i. quã-

FINIS.
Rom. 12.
Matt. 20.
Eccl. 3.
1. Cor. 11.
Col. 3.
Genes. 3.
Matth. 19
Gen. 2.
1. Petr. 3.
Gen. 2.
Apoc. 21.
Apoc. 19.
Apoc. 12.
Esa. 60.
Genes. 2.
1. Tim. 6.
Matt. 26.
Marc. 14
Gen. 2.
Matth. 19
1. Cor. 7.
Matt. 19.
Iohan. 1.
Ibidem.
Iohan. 10
Psal. 18.

uis prædicta de cõiugio mystice intelligãtur de Christo, oihilominus [ET vos singuli] hoc est vnusquisq; E
vestram coniugem habens, [SVAM vxorem sicut seipsum diligat. Vxor autẽ timeat virum] id est, in re- »
uerentia habeat eum, & casto timore formidet, ne eum offendat

[CAP. VI. [FILII obedite parentibus vestris.] [CAP. V.

Col.3. POST informationem conuersationis habendæ inter virum & coniugem, ponitur in-
formatio conuersationis debitæ inter parentes & filios. [FILII obedite parẽtibus ve- »
stris] carnalibus [IN domino] id est, secundum volontatem diuinam, videlicet in lici- »
tis & honestis, atque ex animo. S. prompte reuerenter & amorose. [HOC enim iustum
est] iure naturali, diuino humano, imò magistris, dijs & parentibus, non potest reddi
æquiualens, iuxta philosophum. [HONORA patrem tuum & matrẽ] tuã. Vnde apud
Malac. 1. Malachiam habetur, Filius honorat patrem suum, & seruus timet dominum suum. Ho
norare ergo debemus parentes, reuerentiã impendendo: & necessaria si indigeant, ministrãdo. sunt enim
Eccl.3. principium nostrum. Propter quod in Ecclesiastico legitur, Quam malæ famæ est, qui relinquit patrem:
& maledictus à deo, qui exasperat matrem. [QVOD est mandatum] diuinum in Exodo scriptum, [PRI »
Exod. 20 MVM in promissione]. i. primum cui mercedis additur promissio. Decalogus autem præceptorũ ad duo
præcepta pertinet charitatis. Tria enim in prima tabula scripta, respiciunt præceptum charitatis dei. Alia F
septem in secunda tabula scripta, concernunt præceptum charitatis proximi. Inter quæ præceptũ de ho-
norationc parentum præcedit, cui annectitur merces quæ subditur, [VT benc sit tibi] in spiritualibus ac
temporalibus, [VT sis longæuus super terram] id est, æternaliter habites in terra viuentium. Ad literã ta-
men hoc dictum videtur de prolongatione vitæ præsentis in terra peregrinationis istius, seu in terra pro-
missionis, quantum ad populum Israel pro tempore illo. Hoc enim meretur præter præmium spirituale
obseruatio huius mandati secundum communem iustitiæ legem, quanuis interdum ex diuinæ dispensa-
Col.3. tionis moderamine, aliter accidat. [ET patres] carnales, [NOLITE ad iracundiam prouocare filios ve »
stros] aut filias, nimis rigorose & aspere procedendo cũ illis, [SED educate illos]. i. fouete & necessaria »
prouidete non solum carnaliter, sed [IN disciplina] morali [ET correptione domini]. i. iusta correctio- »
Prou.13. ne: quemadmodum scriptum est, Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instãter eru
Prou. 22. dit. Rursusque Salomon, Stultitia (inquit) colligata in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam. Hinc
Eccl.30. etiam in Ecclesiastico legitur, Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella. Certum est autem hæc quoq;
ad spirituales patres ac filios pertinere. Patet vero ex his, quod parentes tenentur filijs in tribus, quæ sunt
necessariorum prouisio, instructio & correctio. [Deinceps introducitur exhortatio conocrsationis in-
Rom.6. ter seruum & dominum. [SERVI obedite dominis carnalibus] id est, temporalibus, & sensualitatem se- »
ctantibus. Et per consequens multo plus obediendum est dominis spiritualibus & honestis, [CVM timo- G
re] animæ [ET tremore] corporis, [IN simplicitate cordis vestri] id est, sine simultatiõe [SICVT Chri »
Psalm.2. sto] seruiendum est: iuxta illud in Psalm. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Seruitus »
enim hæc propter peccatum ex diuina ordinatione inflicta est in pœnam peccati, idcirco patienter feren
Col.3. da est tanquam purgatorium vitiorum, exercitiumque virtutum [Non ad oculum seruientes] id est, solõ
in præsentia hominum, [QVASI hominibus placentes] id est, humanum fauorem duntaxat optantes, »
1.Petr. 2. [SED VT serui Christi, facientes voluntatem dei] id est. diuinis mandatis obtemperantes [EX animo] id »
est, prompto affectu, sic sitis [CVM bona voluntate] videlicet conformãdo vestrum affectum dispositio- »
ni diuinæ, [SERVIENTES] dominis carnalibus [SICVT domino] deo altissimo, [ET non] sicut [HOMINI- »
bus] tantum, id est, cum reuerẽtia & tremore ac coralis simplicitate [SCIENTES, quoniã vnusquisque quod »
fecerit bonum, hoc recipiet à domino] id est, pro illo præmium iustum habebit à deo, qui nullum bonum »
Galat.3. descrit irremuneratum, [SIVE] sit [SERVVS, siue liber.] Seruitutis enim conditio seu libertas non tol- »
lunt præmiationem diuinæ iustitiæ. [ET vos domini eadem facite illis] id est, tam benigni estote seruis »
Eccl. 33. vestris, quàm fideles fuerint vobis: iuxta illud Ecclesiastici, Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua, & quasi
fratrem tracta illum. [REMITTENTES minas] id est, pœnas comminatas non inferẽtes, si tamẽ serui pœ-
Eccl.7. nitcant, vel raro seu parum offenderint. Vnde iterum in Eccles. scribitur, Ne lædas seruũ in veritate ope-
Eccl.33. rantem. Porro si serui rebelles aut duri consistant, agendũ est quod rursus in Eccles. fertur, Cibaria & vir H
Ibidem. ga & onus asino, paois & disciplina & opus seruo. Itemque, Seruum inclinent operationes assiduæ, [Scie »
Matth. 7. tes] vos domini, [QVIA illorum] seruorum [ET vester dominus est in cœlis, & personarũ acceptio nõ »
Tob.4. est apud deum.] Idcireo timete, quoniam eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. Qualem »
ergo vultis vobis esse cœlestem dominum, iudicemque æternum, tales exhibete vosipsos seruis ac subdi-
EPIST. tis vestris. [Post specialia iussa & certarum exhortationem personarum redit Apostolus ad instructionẽ
1.Petr. 5. communem coctorum fidelium. [OETERO] id est, iusuper & tempore adhuc restante, [FRATRES »
consortamini in domino] id est, spirituale robur à deo adipisci studete, & contra impugnationes mundi,
carnis atque diaboli roboretur cor vestrum, in domino, id est, gratia eius, & in certa fiducia diuini auxilii,
[ET in potentia virtutis eius] id est, io potenti potestate dei, innitendo semper diuinæ potentiæ, nõ pro-
priis viribus. Vel, in potentia virtutis eius, id est, in efficaci fortitudine à deo infusa, quæ animum roborat
Iosue.11. in aduersis. Ad hanc consortationem monet dominus vnumquemque nostrum in lib. Iosue, Cõfortare &
Prou.17. esto robustus valde. Noli metuere, quoniam tecum est dominus deus tuus. Sic autem confortantur, qui
toto corde sperant in domino: iuxta illud Sapientis, Turris fortissima nomen domini, ad ipsum currit iu-
stus & exaltabitur. [Induite vos armaturam dei]. i. virtutibus interiora vestra vestite, videlicet intellectũ »
prudentia, voluntatem iustitia, sensitiuum appetitum cæteris virtutibus moralibus. Hæc enim sunt arma
2.Cor.11. spiritualia à deo fabricata ac data, quibus anima contra omnia nocumenta munitur, [VT posſitis stare] »

A id est,fortiter dimicare ac prævalere,[ADVERSVS insidias] .i. occultas machinationes[DIABOLI] qui se frequenter transfigurat in angelum lucis,sub specie boni multa mala proponens.Denique (vt Leo papa tectatur)omnium diſcutit mores,ventilat curas, ſcrutatur affectus, & ibi quærit cauſas nocendi vbi
» quenquam viderit ſtudioſius occupari.[QVONIAM non eſt nobis colluctatio] principalis aut ſola [ADVERSVS carnem & ſanguinem] .i.homines carnales ac fragiles,ſeu vitia carnis. Vnde dominus in Geneſi ait,Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum quia caro eſt.Et in Euangelio,Caro & ſanguis non reuelauit tibi.Veruntamen graue bellum habemus contra carnem & ſanguinem .i. mundum & concupiſcentias carnis.Bellum vero quod contra hoſtes inuiſibiles habemus, periculoſiſsimum eſt atque
» grauiſsimum.De quibus ſubiungitur,[SED aduerſus principes & poteſtates] id eſt,angelos apoſtatas ſeu dæmones,qui erant ante lapſum ſuum de ordinibus principatuum & poteſtatum. De omnibus enim angelorum ordinibus quidam cecidiſſe creduntur,qui omnes iam per principatus & poteſtates deſignantur,ita quod nomine principatuũ deſignãtur dæmones inferiores:nomine autẽ poteſtatũ ſuperiores, quibus inferiores obediũt homines impugnando. Eſt enim in dæmoũbus prælatio quædam eo quod omnes
» cõcordes ſint in deſiderio noncendi hominibus,[ADVERSVS mundi rectores] .i.cõtra prædictos inuiſibiles hoſtes hominum ſecularium directores ac principes.Homines enim iniqui dæmonum volũtati obediunt,& ab ipſis captiui tenentur,ac vndique circunferuntur ſicut ſerui à dominis.Et ne quis per mundũ
B putaret ſignificari machinam mundialẽ,quaſi diabolus creator & rector eſſet mundi ſenſibilis, ſicut Ma-
» nichæi dixerunt,ob id ſeipſum exponens Apoſtolus,ſubdidit,[TENEBRARVM harum] .i.hominum obtenebratorum.Vnde paulo ante inductum eſt,Fuiſtis aliquando tenebræ.Hoc modo mundus frequen
» ter accipitur in ſcripturis,ſicut cum dicitur,Mundus eum non cognouit.Et, Mundus in maligno poſitus
» eſt. Et, Non eſtis de mundo, [CONTRA ſpiritualia nequitiæ] id eſt,agmina dæmonum nequitiis ple
» na, habitantia [IN cœleſtibus] id eſt,in aere caliginoſo,in quo dæmones complures vſque ad diem iudicij volitant. Aer autem ſæpius cœlum vocatur. Hinc ſanque dicuntur volucres cœli,qui aſſerũtur volare in cœlo,id eſt,in aere.Vnde & dæmones ſignificantur per volucres cœli,vbi ait ſaluator, Semen ce-
» cidit ſecus viam,& volucres cœli comederunt illud. [PROPTEREA] id eſt , quia tam arduum præ-
» lium imminet vobis, [ACCIPITE armaturam dei] id eſt,virtutes & opera virtuoſa , quibus dæmones repelluntur.De quibus armis Iob ait,Iuſtitia indutus ſum, & veſtiui me ea ſicut veſtimento , & dia-
» demate iudicio meo, [VT poſsitis reſiſtere] diabolo,qui tanquam leo rugiens circuit, quærens quẽ de-
» uoret, [IN die malo] id eſt,tempore tentationis & aduerſitatis, [ET in omnibus] proſperis & aduerſis [PERFECTI ſtare] ruinam vitando peccati,ita vt nec proſpera vos extollant, neque aduerſa deiiciant:ſed regia ſemper via incedatis vtentes vtraq; manu pro dextera,quatenus omnia cooperetur vobis
» in bonũ. [STATE ergo] in virtutibus fixi, [SVCCINCTI] cingulo caſtitatis [LVMBOS veſtros]
C in quibus viget luxuria .i.carnis concupiſcentias refrenate,continenter viuendo , prout monet Saluator, Sint lumbi veſtri præcincti.Hos lumbos præcinxit Iob,Pepigi,inquiens,fœdus cum oculis meis,ne cogi-
» gitarem quidem de virgine.Sic autem accingite lumbos [IN veritate] id eſt,veraciter coram deo,non
» ſimulatorie coram hominibus,ſicut hypocritæ, [ET induti loricam iuſtitiæ] id eſt,virtute iuſtitiæ interiora veſtra mũnite,ſicut lorica corpus tegitur ac munitur.Vnde apud Eſaiam dicitur, Indumento iuſti-
» tiæ circundedit me dominus, [ET calceati pedes] id eſt,pedes corporales & etiam ſpirituales,id eſt,animi veſtri affectiones habere munitos & expeditos, [IN præparatione Euangelij pacis] id eſt , ad hoc vt ſitis parati annunciare vel adimplere euangelicã doctrinam,in qua pacificatio noſtra cũ deo deſcribitur,& per cuius obſeruãtiam veram pacem ſortimur, iuxta illud in Pſalm. Pax multa diligentibus legem
» tuã, [IN omnibus] ſpiritualibus pugnis ſeu tentamentis, [SVMENTES ſcutum fidei] .i.ipſam fidẽ pro ſcuto arripite,virtutẽ & actum fidei opponentes ſuggeſtionibus dæmonis, puta futura tormenta inferni,
» ſempiterna gaudia cœli,meruendum iudicũ dei,quæ omnia eadunt ſub fide.Per quorũ vtique cõſiderationẽ omnia tentamenta vincuntur.Ideo ſubditur, [IN quo] ſcuto [POSSITIS omnia tela nequiſsimi ignea] .i.impugnationes acres ac feruidas peſsimi tentatoris[EXTINGVERE] .i.reprimere . Propter
» quod Petrus ait,Aduerſarius veſter diabolus circumit,quærens quem deuoret, cui reſiſtite fortes in fide.
D [ET galeam ſalutis aſſumite] .i.per ſpem futuræ felicitatis ſeu charitatem menti veſtræ ſuperponitæ , vt cõtra præſentium bonorũ blandimenta,ſpe futurorum æque diuino amore atmemini, [ET gladiũ ſpiritus] .i. à ſpiritu ſancto datum ſpirituj veſtro, [QVOD eſt verbũ dei] .i.ſermo ſacræ ſcripturæ , qui penetrat intima animæ,& vitia reſecat,acq; à mũdo animam diuidit ſicut materialis gladius penetrat corpus. De hoc gladio ſpirituali dicit Saluator,Non veni pacem mittere,ſed gladium.Et Pſalmiſta , Accingere gladio tuo ſuper fœmur tuũ potentiſsime.Sed quia hæc omnia ex diuino auxilio manant,atque per gra-
» tiã cõferuntur deuote orantibus: ideo ſubditur, [PER omnẽ orationem] .i.prædicta implete deum inuocando per omnem.i.perfectam orationem.Eſt autem oratio, ſimplex petitio : obſecratio vero eſt petitio cum adiuratione ſeu cõmemoratione rei ſacræ,ſicut cum dicimus,Per incarnationem tuã libera nos do-
» mine.De qua nunc ſequitur, [ET obſecrationem] quæ etiam proprie eſt reſpectu difficilium [ORANTES omni tempore] id eſt , ſingulis horis deputatis & debitis vel congruis ad orandum , quemadmodum in Eccleſiaſtico habetur,Non impediaris ſemper orare . Vnde & Saluator , Oportet (inquit) ſemper orare,& non deficere, [IN ſpiritu] id eſt,cum deuotionis affectu , ſeu attentione mentali . Spiritus enim eſt deus; & eos qui adorant, in ſpiritu & veritate oportet adorare. [IN ipſo vigilantes] id eſt,ſolliciti atque feruentes [IN omni inſtantia] .i.conamine quo actibus virtuoſis inſiſtitur, [ET obſecratione] fuſa [PRO omnibus ſanctis] viatoribus,vt perſeuerent,proficiantq́ue in bonis, [ET pro me,vt detur mihi ſermo in apertione oris mei] id eſt, quatenus ſpiritus ſanctus mentem illuminet , ita vt mox
» dum os meum ad loquendum aperio,infundatur mihi à deo,quid loqui expediat, ſicut & deus promiſit

Leo papa

Gen.6.
Matth.16

2.Tim.2.

Sap.5.
Iohan.1.
1.Iohan.5
Iohan.15.
Pſalm.8.
Matth.13
Luc.8.

Iob.19.
1.Petr.5.

Iudi.3.
Rom.8.
Luc.12.
Iob.31.

Eſa.61.

Pſal.118.

1.Petr.5.

FINIS.
Heb.4.
Matt.10.
Pſal.44.

Eccl.18.
Luc.18.
Iohan.4.

Psal.80. in psal.Dilata os tuũ, & implebo illud.Et itẽ in Euangelio,Ego dabo vobis os & sapientiã, [CVM fiducia] .i.securè ac libere [NOTVM facere mysterium Euãgelij] .i.sacrũ secretum euãgelicæ legis,videlicet „
Luc.21. Christi incarnationẽ & cætera eius mysteria.Ponitur enim singulare pro plurali [PRO quo] Euangelio „
prædicando [LEGATIONE fungor] .i. à Christo destinatus sum nunc Romæ existens [IN catena] „
.i.in vinculis [ITA] legatione fungor & vinculis stringor, [VT] nihilominus [IN ipso] .i.per gratiam „
Act.28. Christi [AVDEAM] fiducialiter [PROVT oportet me] .i.sicut cõmissum est mihi [LOQVI] euangelica mysteria prædicando. ¶Deinceps ostẽdit Apostolus dilectionẽ suam ad Ephesios insinuando eis statum suum,quẽadmodũ pertinet ad familiares amicos. [VT autẽ & vos sciatis quæ circa me sunt] .i.quæ „
mihi cõtingunt [QVID agã] in tot persequutionibus, [OMNIA] hæc[NOTA vobis faciet] .i. orete- „
nus referabit [Tychicus]diaconus lator præsentis epistolæ, [CHARISSIMVS frater] noster spiritua- „
lis, [ET fidelis minister in domino] .i.secundũ voluntatem & gratiã dei. Vel,in domino.i.in his quæ dei „
sunt, [QVEM misi ad vos in hoc ipsum] .i.propter hãc causam, [VT cognoscatis] ex eius veridica rela- „
tione, [QVAE circa nos sunt] .i.prospera & aduersa quæ accidũt nobis, [ET cõsoletur corda vestra] de „
mei captione & catenatione dolentia.Porro vt finis epistolæ cõcordet principio,addit. [PAX] sit [FRA „
tribus] .i.fidelibus.Quo nomine sorores quoq; intelliguntur, [ET charitas cum fide] .i.charitas & fides „
detur vobis[A deo patre nostro] .i.patre æterno, [ET domino Iesu Christo] filio patris,quibus expressis „
intelligitur spiritus sanctus. [GRATIA] dei,gratificans & finalis, sit [CVM omnibus qui diligunt do- „
minũ nostrum Iesum Christũ.] Quod vero subiungitur, [IN incorruptione referri potest ad nomẽ gra- „
tię.Eritq; sensus,Gratia sit cum eis in incorruptione.i.in vita æterna.Vel ad verbũ,diligunt,vt sit sensus, „
Rom.2. Qui diligunt Christum in incorruptione.i.in cordis ac fidei integritate,seu inconcussa mentis constãtia.
Act.13. Sic enim amandus est deus sublimis & benedictus.Amen.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES
PROOEMIVM.

Prou.10. VASI tempestas transiens,non erit impius.Iustus autem quasi fundamentũ æternum. In hoc ab impio iustus distinguitur,quoniam iustus stabili fundamento innititur,vtpote rectæ rationi atque diuinæ veritati,ideo non commouetur neque turbatur:iuxta illud Iob,Si iniquitatem quæ est in manu tua abstuleris, eris stabilis. Im-
Iob.30. pius autem in nullo stabili radicatur.Sequitur enim rationem errantem,voluntatem peruersam,sensualitatem corruptam.Porrò euangelica doctrina tẽdit ad hoc, vt homo stabiliatur directè ac immediate in deo,quod primo & maxime fit per actus vir G
tutũ theologicarum,deinde per septem dona spiritus sancti. Quoniam ergo nec mi
noris præconij est in assumpta perfectione fortiter perdurare,nec tentationibus cedere, q̃ viam virtutum
assumere,intrare,siue incipere,ideo viri sancti & iusti præsentis eos præsertim commendant,ac diligũt, qui
Psal.118. animo inconcusso persistunt in semitis mandatorum cœlestium,neque tepescunt in actibus consiliorum,
inter quos Philippenses,quibus nunc exponenda epistola scribitur,extiterunt. ¶ Denique Philippenses
sunt Macedones,qui verbum veritatis ab Apostolo audierunt & acceperunt,& in eo stabiles permanserunt,non recipientes falsos Apostolos. Hos laudat Apostolus scribens eis à Roma de carcere per Epaphroditum,cum quo Philippenses aliqui suæ substantiæ transmiserunt Apostolo. Armat itaq; & præmunit Philippenses Apostolus in præsenti epistola contra duplex bellum, videlicet persecutorum & fallacium prædicatorum.Procedit autem Apostolus more consueto,salutationem præmittendo, deinde gratias agendo,postea pro eis orando,eosque ad perfectionem hortando,sicut patebit.

¶CAP. I. [PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi.] ¶ARTIC. I.

Infra.c.2. PERSONAS salutãtes tangit Apostolus in exordio huius epistolæ: dicens,[PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi] non seruitute timorosa, & pure seruili,sed amo- H
rosa ac libera.Non addit Paulus hoc loco nomẽ gloriæ suæ ac summæ dignitatis,dicẽdo,Paulus Apostolus &c.quoniã Philippenses nihil indignum de ipso senserunt.Coniungit quoque Apostolus sibi Timotheũ,quanuis ipse solus epistolam dictauerit, quia missurus erat eũ ad Philippenses. Vnde vt reuerentius eũ susciperent, diligentiusq; audirent,exprimit eum in forma salutationis . Hi ergo mandant, [OMNIBVS sanctis] „
.id est,vere fidelibus, [IN Christo Iesu] id est,per fidem,charitatem, & gratiam Christi, [QVI sunt] „
hoc est,commorantur [Philippis] .i.in vrbe Macedoniæ quæ est pars Græciæ , quam vrbem constituit „
Philippus pater Alexandri magni putatiuus,vocans eam ex nomine suo,Philippus, [CVM episcopis & „
diaconibus] id est,etiam episcopis atque diaconis mandant.Hi enim tanquam principales post generalẽ
Haymo. omnium designationem exprimuntur. ¶Porrò(vt Haymo asserit)per episcopos intelliguntur presbyteri.Nã enim in vna vrbe plures episcopi præsidebãt,nec ab episcopis ad diaconos descẽderet prætermissis presbyteris,nisi p episcos intelligeret sacerdotes.Vnde dici solet , ꝙ in primitiua ecclesia epi nõ distinguebãtur à sacerdotibus.Eps nanq; dicitur,quasi supra intẽtus,ab ὕπερ quod est supra & σκοπὸς intentio. sed hoc epis cõuenit atq; presbyteris.Vnde hoc loco per epos presbyteri,& summus eorũ, videlicet pontifex Philippensium, intelligũtur, [Gratia] gratificãs detur & insit [VOBIS & pax] interior,quæ est trãquillitas „
mẽtis atque exterior quę est quies ab extrinseco impugnante [A deo patre nostro] .i.persona pris æterni „

A [ET domino Iesu Christo] Quibus expressis intelligitur spiritus sanctus amor & nexus amborum, qui Iacob.1.
„ omnes sunt vna fontalis & effectiua origo totius bonitatis creatæ. [GRATIAS ago deo meo] id est, su Iohan.1.
„ perbeatissimę trinitati, simplicissimo deo, qui est omnium deus generaliter & deus meus specialiter, pro-
„ pter specialem pietatem, gratiam & prouidętiam eius in me, & item propter singularem dilectionem &
„ cultum, quibus ei soli principaliter finaliterque inhæreo. Hoc dicere non competit nisi perfectis. Propter
„ quod diuinus & magnus Dionysius hoc dicere vix præsumens interdum sit ait, Deus (& si fas dicere) Dionysi⁹.
„ meus [IN omni memoria vestri semper] .i. toties, quoties vestri memor sum, [IN cunctis orationibus
„ meis] fusis [PRO omnibus vobis] Dum enim memor sum vestri, occurrit mihi consideratio gratiæ exi-
„ stentis in vobis. De qua grates refero, & oro vt gratia ampliori mereamini adimpleri, [CVM gaudio] spi
„ rituali [DEPRECATIONEM faciens] id est, deum pro vobis exorans. Gaudeo (inquam) conceptо
„ seu habito [SVPER communicatione vestra] id est, de benefitio vobis conceſſo, videlicet mihi commu-
„ nicastis seu conformati estis fide, charitate, & opere, [IN Euangelio Christi] id est, in prædicatione, ex- Hiere.17.
„ hortatione, seu obseruatione euangelicæ legis, [A primo die] conuersionis vestri [VSQVE nunc, confi- Iohan.15.
„ dens hoc ipsum] id est, ex confideratione gratiæ vobis hucusque concessæ confido de gratia pleniori vi-
„ delicet [QVIA] id est quod [QVI cœpit in vobis opus bonum] id est, deus per gratiam gratum faciен-
„ tem, & spiritus sancti motionem actualem inchoauit in vobis opus meritorium, [PERFICIET] illud
B in vobis, [VSQVE in diem Iesu Christi] inclusiue, id est, vsque in diem mortis vestrę, qua à Christo visi- 1.Cor.1.
„ tabimini, & particulare iudicium sustinebitis. A deo enim est inchoatio, continuatio, & consummatio ope
„ ris boni, [SICVT est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis] id est, tam ex parte diuinæ bonitatis q̃
„ ex parte vestræ stabilitatis iustum est vt ita confidam de, & pro vobis, videlicet quod deus perficiet in vo
„ bis opus bonum à se inchoatum, [EO quod habeam vos in corde] id est, cordiali affectu hoc optem &
„ sperem: quod subditur, [ET in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Euangelii, socios gaudii
„ mei omnes vos esse] id est, vt tam in præsenti quàm in futuro sitis partieipes consolationis meæ internæ
„ quam habeo in vinculis meis, quibus propter Euangelii prædicationę ligatus sum. Et in defensione euan
„ gelii, qua euangelicam veritatem defendo contra aduersarios eius: & confirmatione Euangelij, qua illud
„ confirmo, instanter & imperterrite prædicando, miracula faciendo, scripturarum testimonia allegando,
„ irreprehensibiliter conuersando. Quam etiam consolationem multo copiosius habebo, in patria pro vin-
„ culis atque laboribus istis. Vel, ideo hæc dicit Apostolus, quoniam Philippenses soeij fuerunt gaudii eius
„ in vinculis &c. ita quod ipsi quoque pro Christo vincula pertulerunt, & euangelium defenderunt atque
„ constanter prædicauerunt siue professi sunt. [TESTIS enim mihi est deus, quomodo] id est, quàm affe
„ ctuose, spiritualiter, & syncerè, [CVPIAM omnes vos] id est, omnium vestrum salutem & communio-
C „ nem cum gaudio meo desiderem. Et hoc [IN visceribus Iesu Christi] id est, Christi amore, non huma-
„ no affectu. Vel, quomodo cupiam vos esse in visceribus Iesu Christi, id est, Christo intimè vniri, atque ab
„ eo cordialiter diligi. [ET hoc oro] deum [VT tota charitas vestra] vobis à deo infusa qua deum proximum- Rom.5.
„ que meritorię diligitis, [MAGIS ac magis abundet] id est, ineessanter proficiat, [In scientia] .i. diserę-
„ tione, vt omnia diserete agatis, sicque rationabile obsequium vestrum. Vel in scientia, id est, quatenus di- Rom.12.
„ ligendo mereamini illuminari à deo in cognitione diuinorum ac aliorum. Vel, in scientia illa quæ est vnũ Esa.11.
„ de septem donis spiritus sancti, de qua ait scriptura, Dedit illi scientiam sanctorum. Per quam habet ho- Sap.10.
„ mo rectum iudicium de rebus creatis, videlicet, quod eis non sit finaliter inhærendum, eò quod ex se va- 2.Cor.11.
„ næ sint atque caducæ, [ET in omni sensu] .i. intellectuali notitia vel potius experimentali gustu eorum, Matt.5.
„ quæ ad salutem exiguntur [VT probetis] id est, approbando sequamini [POTIORA] id est, opera per-
„ fectiora indies magis proficiendo, [VT sitis syneeres] id est, mundi corde. Beati enim mũdo corde, quo- Prou.22.
„ niam ipsi deum videbunt. Vnde in Prouerbijs habetur, Qui diligit cordis munditiam, habebit amicum re
„ gem, [ET sine offensa] id est, sine opere malo, præsertim mortali, & ne perseueretis in aliquo vitio, qua-
„ tenus nec deum, nec proximum offendatis, quantum fieri potest, [In diem Christi] id est, perseueran-
„ ter vsque ad mortem, [REPLETI fructu] id est, actu & delectatione, [IVSTITIA] quæ est præ-
„ clarissima virtus, & nec lucifer, nec hesperus est ita admirabilis, teste Philosopho, Repleti (inquam) non Aristotel.
„ propriis viribus, sed [PER Iesum Christum] id est, ex virtute & merito Christi [In gloriam & laudem
D dei] id est, propter hoc vt deus glorificetur atque laudetur à vobis, aliisque electis in præsenti & in futu-
„ ro. ¶ Deinceps Apostolus efficit Philippenses beneuolos, statum suum eis insinuans tanquam familia-
„ ribus & amicis præcipuis. [SCIRE autem vos volo fratres, quia quæ circa me sunt] id est, tribulatio-
„ nes, inearcerationes, & vincula quæ mihi aeciderunt, [MAGIS ad profectum] id est, publicationem, cõ
„ firmationem, ac venerationem [EVANGELIJ venerunt] quàm ad detrimentum ipsius, & hoc contra inten
„ tionem persecutorum meorum, qui ideo me vinxerunt, vt Euangelium offuscaretur, [ITA vt vincula
„ mea manifesta fierent] id est, captiuitas mea & fructus vinculorum meorum diuulgaretur, [In Christo]
„ id est, secundum voluntatem ac dispositionem Christi. Vel ad gloriam eius, [In omni prætorio] iudi-
„ cum, quo maiores conueniunt, non solum Romæ, sed in prætorijs quoque vrbium aliarum, [ET in cæ-
„ teris omnibus] locis iudicialibus quo minores concurrunt. Vt enim Haymo dicit, cum Apostolus retru- Haymo.
„ sus esset in carcerem in domo Imperatoris, multa fecit prodigia, & in carcere vinctus, & aliis aduentan-
„ tibus cõstantissime prædicauit, sicq; cõuertit q̃ plurimos, ita vt & de palatio Imperatoris, faceret ecclesiã
„ redẽptoris. Cũ vero in prætorium ducereтur efficaeissime, & cum summa securitate respondit. Quoniam
„ ergo Roma caput extitit mundi, fideles qui Romam confluerunt & exierunt, vbique retulerunt signa,
„ fructum, atque constantiam Pauli. Quo audito cõplures animati fuerunt ad euangelizãdum, sicut ad-
„ iungitur, [VT plures è fratribus in domino confidentes] non in seipsis [Vinculis meis] hoc est, occa-
„ sione seu intuitu vinculorũ meorũ, hoc est, exemplo meo, [Abundantius] quàm ante [AVDERENT

Matt. 10. sine timore] eorum qui corpus occidũt, [Verbum dei loqui] .i. Christi euangelium prædicare: dicentes, B
Luc. 12. Si magister noster in vinculis, in carcere, in prætorio, prædicat sine pauore, cur nos libere euntes, à prædi „
catione cessamus? [QVIDAM quidem] .i. nonnulli à prædictis diuersi, [ET propter inuidiam & contẽ-
tionem] .i. ex inuidia, qua inuident gloriæ apostolatus mei, eumque habere contendunt. [QVIDAM au-
1. Tim. 3. tem & propter bonam voluntatem] .i. recta intentione & ex dilectione dei ac proximi, [CHRISTVM „
prædicant] vt proximi consequantur salutem, & Christi honor augeatur, [QVIDAM autem] boni [EX „
charitate] speciali ad me hoc faciunt, vicem meã supplentes, [SCIENTES] hoc. S. [QVONIAM] .i. q̃
[IN defensione euãgelii] .i. ad defendendum euangelicæ veritatis prædicationem [POSITVS sum] in
gradu & gratia apostolatus à deo. Vel in. i. pro defensione euangelii positus sum in carcere, [QVIDAM
2. Cor. 1. autẽ ex contentione Christum annunciant] id est, qui mecũ cõtenderũt, atq; à me confutati, & prædica- „
tionis officio indigni iudicati sunt, [NON syncere] .i. non pura hoc agunt intentione, [EXISTIMAN-
tes pressturam se suscitare] .i. tribulationis augmentum procurare [VINCVLIS meis] .i. mihi vincto cõ
citando alios cõtra me, quasi contra principalem doctorẽ huius legis, videlicet vt si quis velit eos affligere,
propter prædicationẽ euãgelij concitent cũ aduersum me, velut contra præcipuã causam prædicationis
huius simodi. Vel, existimantes pressurã à se suscitare vinculis meis. i. me vinctũ contristare, ac tribulare,
eo q̃ prædicent nõ obstante q̃ ego reprobauerim eos. [QVID enim] .i. quid interest, vel quid mihi curã-
dũ est de tanta diuersitate prædicantiũ? [DVM omnimodo] .i. omnibus modis, [SIVE per occasionẽ] .i. F
incidentaliter. s. ex inuidia seu cõtentione, [SIVE per veritatẽ] .i. ex vera & recta intentione, [CHRI-
stus annuntietur. Et in hoc gaudeo] q̃ sic est, [SED & gaudebo] inde de cætero. Vel gaudeo, in via, & „
gaudebo in patria. [SCIO enim quia hoc] videlicet q̃ Christus omnimodo annunciatur occasione mei,
[MIHI proueniet in salutem] æternam, hoc est, causa maioris gloriæ erit mihi in patria, non duntaxat „
meritis meis, sed & [PER vestram orationem] fusam pro me, [ET subministrationem] .i. sustentationẽ „
Rom. 8. & opem, [SPIRITVS Iesu Christi] .i. spiritus sancti à Christo procedentis, qui spiritus adiuuat nostrã „
Heb. 1. infirmitatem, nosq̃ue in bono ne ruamus, sustentat, sicut colũna fulcit structuram. Si autem subministra-
Psal. 90. tio videatur non competere sancto spiritui, poterit per spiritum Christi intelligi spiritus angelicus missus
à Christo, qui vtique nostræ cooperatur saluti cum simus eius custodiæ deputati. Sic autem proueniet mi
hi [SECVNDVM expectationem] actualem, [ET spem meam] habitualem. i. quemadmodum spero,
vel tam copiosè sicut confido, [QVIA in nullo] loco, tempore, seu euentu, [Confundar] ita sperando. „
Rom. 5. Spes enim non confundit. Iuxta illud in Psal. Vniuersi qui sustinent te non confundentur. In Ecclesiasti-
Psal. 24. co quoque, Scitote quia nullus sperauit in domino, & confusus est, [SED in omni fiducia] hoc est, cũ in-
Eccl. 2. genti confidentia cordis mei in deo, [SICVT semper] ab exordio conuersionis meæ magnificatus est,
1. Cor. 6. ita [ET nunc] vltra, q̃ diu subsisto in carne, [magnificabitur] .i. honorabitur [CHRISTVS in corpore „
meo] .i. in actionibus & passionibus corporis mei, [SIVE per vitam, siue per mortem] .i. in vita ac mor G
te. Quia si vixero, honorabo Christum prædicando, si occidor aut morior exemplum delerendo. [MI-
hi enim viuere] in corpore isto [CHRISTVS est] finaliter & meritorie, id est, ad Christum ordino vi- „
tam meam, eique vniri viuendo promereor. Ipse quoque est vita viuificans me effectiue, conseruando & „
Iohan. 4. dando vitam naturæ ac gratiæ. Vnde in Euangelio, Ego (inquit) sum via, veritas & vita. Et in Deutero-
Deut. 10. nomio aiebat Moyses, Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum, [ET mori] est mihi [LVCRVM] „
id est, æternæ vitæ meritoriũ seu beatitudinis ostiũ. [QVOD si viuerem carne] .i. in corpore isto manere „
Rom. 6. ac prædicare, [HIC mihi fructus operis est] id est, tã pretiosus & vtilis fructus est conuersationis in car „
ne, vt dixi, videlicet quod semper magnificabitur Christus in corpore meo, & mihi viuere Christus sit. Si
(inquam) hoc sic est, imò quia sic est, [ET quid eligam] tanquam vtilius, scilicet viuere an mori [Igno- „
ro] alias tamen indubitanter eligerem mori, vt possem esse cum Christo. [COARTOR enim è duobus „
id est, duo coartant me. S. desiderium dissoluendi, & necessitas in carne manẽdi. Inter hæc duo angustor, „
& ex considerationẽ ipsorum quasi in arcto constituor, vtrunque desiderans, cum tamen simul haberi nõ „
queant, & quid eligturus sim, nescio. Deinde tangit hæc duo, [DESIDERIVM habens dissolui] à
corpore [ET esse cum Christo] principaliter per gloriam fruitionis, [Multo enim magis] hoc est me-
lius quàm detineri in hac carne mortali. [Permanere autem in carne] hoc est, me diutius viuere in secu
lo isto. [Necessarium] id est, multum expediens est [PROPTER vos] id est, ad vestram pleniorem H
instructionem, confirmationem, atque salutem. [ET hoc confidens] scilicet, quod necessarium est me „
in carne manere propter vos, confidens sic esse, [SCIO] ex reuelatione diuina seu magna fiducia, „
[QVIA manebo & permanebo] in vita præsenti [Omnibus vobis ad profectum vestrum] spiritua- „
lem, [ET gaudium fidei] id est, propter consolationem vestram, procedentem ex fide, [VT gratulatio „
vestra] id est, interna exultatio [ABVNDET in Christo Iesu] tanquam in obiectũ & causa. Vel, in consi-
deratione beneficiorum ipsius [In me] per me, videlicet per liberationem mei de carcere, & prolonga- „
tionem vitæ meæ ad vestrum profectum, [PER meum aduentum iterum ad vos] quia tunc coram re-
Ephes. 4. ferar ipse vobis plenius, quæ iam breuiter scribo. [TANTUM digne Euangelio Christi conuersamini] .i.
hoc solum admoneo, vt tam sanctè ac religiosè viuatis euangelica doctrina cui credidistis, quatenus, si-
cut alibi dictum est, digne ambuletis vocatione qua vocati estis, [VT siue cum venero & videro vos,
siue absens] existẽs à vobis [AVDIAM de vobis] à veridicis quod sequitur [QVIA statis] corde ere- „
Act. 4. cto per fidem & charitatem, [In vno spiritu vnanimes] id est, in spiritu sancto cõcordes. Vel, in vno spi „
ritu creato, habentes cor vnum, & animam vnam per charitatem, [COLLABORANTES fidei Euan-
gelij] .i. simul conantes implere fidei documenta, [ET in nullo] euentu [Terreamini ab aduersariis] „
.i. inuisibilibus, seu visibilibus hostibus, [QVAE] perterritio seu molestia hostium, [EST illis causa per- „
ditionis] .i. meritum condemnationis cum sit mortale peccatũ, [VOBIS autem] est causa [SALVTIS] „

A quoniam eam patienter ferendo meremini vitam æternam. Hinc quoque Saluator air, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Et rursus alibi, Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnum. Hoe est, quod per Esaiam inducitur, Nolite timere opprobria hominum & blasphemias eorum. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœn Matt. 10. Luc. 12. Esa. 51.
» re arescit? [ET hoc à deo] id est, non terreri, & æquanimiter pati dei donum est per gratiam eius vo
» bis collatum. [QVIA vobis] gratiose [DONATVM est à deo] trino ae vno [PRO Christo] hoc
» est, propter meritum Christi, [NON solum vt in eum credatis] id est, non sola fides eiusque actus inte-
» rior, [SED VT etiam pro illo patiamini] hoc est, virtus patientiæ, & ipsa sustinentia seu perpessio aduer
» sitatum vobis à deo concessa sunt, ita vt hæc inter munera dei sint computanda. Vobis (inquam) data sunt
» hæc qui estis [IDEM certamen] hoc est, similem pugnam [HABENTES] contra aduersarios fidei,
» [QVALE & vidistis in me] quando in Philippis eæsus sum, nudus atque incarceratus, eo quod spiritum
» maligum de muliere Phitonissa excluserim, vt in Actis legitur, [ET nunc] eum Romæ ligatus sum Act. 16.
» [AVDISTIS de me.] ¶Porro de prædicto desiderio dissolutionis à corpore quod non solum Apo-
» stolo, sed viris perfectis ineft, & conuenit, dicta sunt multa ad Romanos, super illud, Infelix ego homo Rom. 7.
quis me liberabit de eorpore mortis huius? quæ illic requirantur.

B CAP. II. [SI qua ergo consolatio in Christo.] ¶ARTIC. II.

» DENIQVE in moralibus instruens Apostolus Philippenses: adiecit, [SI qua ergo] i. cum Phil. 1.
» ita sit sicut iam dixi in fine præcedétis capituli, Si igitur qua i. aliqua [CONSOLATIO] est 2. Co. 1.
» mihi à vobis [IN Christo] i. secundū volūtatem & gratiam Christi. Vel, in Christo. i. in cul-
» tu ipsius, [SI quod] i. aliquod [SOLATIVM charitatis] ex vera dilectione procedens, est
» inter me & vos, [SI qua societas spiritus] i. aliqua vnio mētis inter vos est, [SI qua viscera
» miserationis] vobis insunt. i. si internæ pietatis affectibus mouemini, [IMPLETE] i. perficite [GAV-
» DIVM meū] quod de vestri conuersione & profectu concepi, festinantes ad veram perfectionem, [VT
» idem sapiatis] in omnibus, quæ ad salutem requiruntur. i. eadem intellectualiter sentiaris in his quę fidem
» coneernunt, [EANDEM] hoc est, parem, [CHARITATEM habentes] i. charitatem insuam spiri- Rom. 15.
» tualem ac generalē [VNANIMES] in affectu ac moribus [NIHIL] in vobis fiat [PER contentionem.]
Vbi enim zelus & contentio, ibi ineonstantia, & omne opus prauum, iuxta beati Iacobi sententiā [NE- Iacob. 3.
QVE ioniam gloriam] hoc est, ex gloria vana, seu propter famam, honorem, aut gloriam seculatem, si-
cut alibi dictum est, Non efficiamini inanis gloriæ cupidi. Hæc vitia in ambitiosis regnare, & ex superbia Galat. 6.
nasci solent. ¶Porro quàm graue peccatum sit gloria vana, patet per id quod ait Saluator, Quomodo Iohan. 5.
C potestis credere qui gloriā ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo deo est, non quæritis? [SED in hu-
» militate superiores sibi ab inuieem arbitrantes]. i. ex humilitate vnusquisque putet se alio viliorem, pro- Rom. 12.
pria potius q̄ aliena peceata pensando, vel se secundū quod in se & ex se est, consideradeo. Quanuis enim
vnus sit alio, absolute loquendo, melior atque superior, vnusquisque tamen veraciter potest se sub alio hu
miliare, atque indigniorem iudicare, secundum aliquā considerationem sui atque alterius. Ideo subditur,
» [NON quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum]. i. vnusquisque vestrum, si contentionem va
namque gloriam vitare desiderat, & alios arbitrari meliores seipso, non proprias virtutes & excellentias
solum penset, nec propria commoda tantum requirat, sed bona consideret, commodaque requirat alio-
rum. Charitas enim non quærit quæ sua sunt. Potest tamen & debet homo interim pensare dona sibi diui 1. Cor. 13.
nitus præstita, vt gratus sit deo. Iuxta illud, Nos non spiritum huius mūdi accepimus, sed spiritum qui ex 1. Cor. 13.
deo est, vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Vnde & virgo deifera profitetur, Quia fecit mihi ma- Luc. 1.
gna qui potens est. ¶Insuper hortatur Apostolus ad harum imitationem virtutum exemplo Christi.
» [HOC enim sentite in vobis] illud in cordibus vestris, versetur, hocq; sentiat anima vestra in se, [QVOD EPIST.
» & in Christo Iesu] fuit. i. quod Christus vt homo intra se sensit, quatenus sicut Christus quæsuit, nō quæ
sua erant, sed quæ aliorum. Et sicut intra se humillimus ae patientissimus fuit, secundū quod ipse ait disci Iohan. 8.
pulis, Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministratita & vos aliorum commoda requiratis, atq; in cor- Luc. 12.
D dibus vestris vere patientes & humiles sitis, non simulatorie sicut hypocritæ. Est enim qui nequiter se hu Eccl. 19.
» miliat, & interiora eius plena sunt dolo. [QVI] Christus [CVM in forma dei esset] id est, verā dei- Iohan. 10
tatem haberet, seu vnius cum patre essentiæ esset, secundum quod ait, Ego & pater vnum sumus, [NON
» rapinam arbitratus est esse se æqualem deo] id est, sentiendo ac asserendo, se esse æqualē deo, non vsur-
pauit neque asciripsit sibiipsi quod suum non erat, quia verē sic fuit sicut arbitratus est. Ideo nō commisit
rapinam vocando se verum deum, quia nil á se alienum sibiipsi ascripsit, quemadmodum Lucifer, dicēs, Esa. 14.
similis ero altissimo, conatus est facere rapinam. Christo igitur non rapina, sed natura est esse deo æqua-
lem, coæternum & consubstantialem. Propter quod ipse ait, Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Iohan. 16
Et alibi, Pater quod dedit mihi, maius omnibus est Hoc est diuina essentia, quam totam pater transfudit Iohan. 10.
» in filium, [SED semetipsum exinauit] id est, vehementer se humiliauit, [FORMAM serui accipiens]
id est, naturam humanam atque seruilem in vnitate personali assumens, ita quod natura assumpta vnita
est verbo immediate atque in ipso supposita, seu esse personali verbi immediate coniuncta, sicut caro eon
» iungitur animæ [IN similitudinem hominum factus] id est, cæteris hominibus assimilatus seu similis fa-
ctus, assumendo indetrahibiles defectus, videlicet pœnalitates, non vitia. Fuit enim mortalis atque passibi-
» lis. Vnde ad Hebræos dicit Apostolus, Debuit per omnia fratribus assimilari, [ET habitu] i. cōuersatio- Hebr. 2.
» nis suæ habitudine [INVENTVS est] i. vere innotuit, [VT homo] Bibit enim, comedit, sedit, dormiuit
vt cæteri. Per quæ patuit quod vere fuerit homo. Propterea scriptū est per Prophetā Baruch, Post hæc in Baruch. 3.

terris visus est,& cum hominibus conuersatus est. Et per Esaiam,Butyrum & mel comedet. Vel sic, habi E
tu.i.in natura humana per modum habitus seu vestimenti assumpta,inuentus est vt homo,non apparen-
Iohan.1. ter sed realiter:sicut Iohannes testatur,Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à patre. ¶Deniq;
natura humana se habet ad verbum,sicut vestis ad hominem.Nam sicut vestis induitur atque exuitur si-
ne mutatione subst antialis esse hominis vestiti,ita quod homo est homo & subsistit, & siue induatur, seu
non:sic verbum humanam naturam assumpsit sine omni mutatione sui esse diuini:posset{que} esse sine hu-
Matth.11. mana natura,sine qua nos esse non possumus. [SVMILIAVIT seipsum] non solum in incarnatione, »
Leo papa sed in tota conuersatione sua in seculo isto à principio vsque ad finē,prout Leo papa testatur,Tota Chri »
stianæ sapientiæ disciplina,non in abundantia verbi,non in astutia disputandi,neque in appetitu laudis &
gloriæ,sed in vera & voluntaria humilitate consistit:quam dominus Iesus ab vtero matris vsque ad sup-
plicium crucis pro omni fortitudine,& elegit,& docuit.Rursusque,Tota(inquit)victoria saluatoris,quæ
& diabolum superauit & mundum,humilitate est concepta,humilitate confecta, [FACTVS obediens] »
patri [VSQVE ad mortem] non qualemcunque,sed turpissimam,horribilissimam,ac amarissimam,sicut »
Matt.27. subiungitur, [MORTEM autem crucis] Mors enim crucifixorum grauissima est, quia in locis neruosis »
Psal. 21. transfiguntur.Christus autē inter latrones suspensus est,& toto corpore,violentissima expansione disten
Iohan.14 tus in tantum vt dicat, Dinumerauerunt omnia ossa mea.De obedientia hac ait Saluator, Sicut mandatū
Anselm⁹. dedit mihi pater,sic facio.Obediuit autem patri vsque ad mortem inclusiue,non quod pater exegit ab eo F
mortem,tanquam aliquod debitum(secundum Anselmum)cum mors sit pœna culpæ, quæ est in Chri-
sto non fuit,sed quia patre iubente iustitiam obseruauit verbo & opere increpando Iudæos, ex quo orta
est Iudæorum inuidia contra Christum,ex qua insuper inuidia secuta est Christi occisio. Item per hoc pa
tri vsque ad mortem crucis obediuit,quoniam sicut pater decreuit mundum per Christi passionem redi
mere,sic Christus promptissime executus est.Propter quod ait ipse,Opus consummaui quod dedisti mi
Iohan.17. hi vt facerem.Et alibi,Pater,si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. [PRO- »
Matt.26. PTER quod] .i.merito passionis & obedientiæ huius, [ET deus] pater seu trinitas [EXALTAVIT il »
lum] .i.Christum sublimauit varijs multisque modis,videlicet in resurrectione,dando ei corpus glorifi- »
Eph.1. catum,quale ante passionem non habuit.In ascensione constituendo eum ad dexteram suam,vbi ante se
cundum humanam naturam non sedit.In prædicatione quoque euangelii per totum mundum, per quā
Christus in cordibus hominum fidem recipientium exaltatus est.Sic quoque secundum naturam diuinā
exaltatus est,quantum ad manifestationem hominibus factam.Per miracula etiam deus exaltauit Chri-
Act.3. stum,prout in Actis Petrus dixit nato claudo sanato, Deus patrū nostrorum glorificauit filium suum Ie-
Iohan.16. sum.Pro hac exaltatione Christus orauit passione instante,Pater(inquiēs)venit hora clarifica filium tuū.
Omnia autem quæ ad glorificationē corporis Christi & accidentale præmiū eius pertinēt,ipse sua humi-
litate,obedientia & passione promeruit,quanuis etiā ex aliis causis hæc sibi deberentur, videlicet quia à G
primo instāti incarnationis,gloriosus & felix fuit in anima.quæ beatitudo redundasset in corpus,nisi diui
na dispensatione dilatum fuisset.Et item, quia secundū corpus & animam vnitus erat verbo hypostatica
vnione ratione cuius debebatur ei exaltatio vltra omnē creaturam.Itaque deus exaltauit Christum pro-
pter passionē & obedientiam, [ET donauit illi nomen quod est super omne nomen] .i.nomen dei Chri »
sto imposuit.Per gratiam quippe vnionis,datum est Christo homini esse & dici verum deum, quod vtiq;
Act.4. est nomen superexaltatum & infinitæ dignitatis vocabulum.Hoc autem nomen datū est Christo à prin
cipio suæ incarnationis, sed post resurrectionem dicitur datum, quia tunc manifestābatur datum fuisse.
Iuxta quem sensum ait dominus post resurrectionem. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.
Matt. 28. Quæ vtique potestas data fuerat ei ab incarnationis exordio, [VT in nomine Iesu] .i.ad reuerētiā Chri
sti tanto nomine sublimati [OMNE genu flectatur] .i.omnis potestas inclinetur ac subijciatur [COELE »
STIVM] .i.angelorum, [TERRESTRIVM] hominum, [ET infernorum] .i.dæmonū.Christus enim »
Esa.55. cœlum impleuit,mundū redemit,infernum spoliauit. [ET omnis lingua] corporalis & spiritualis homi- »
Iacobi. 2. num,spiritualis quoque lingua angelorum ac dæmonum [CONFITEATVR] sponte vel coactē. Nā »
FINIS. & dæmones eredunt & contremiscunt [QVIA dominus Iesus Christus in gloria est] id est, beatitudine »
[DEI patris] Secundū deitatem enim Christi,vna est gloria patris & filii,quæ est diuina essentia.Secun-
Marc.16. dum humanitatē vero Christus dicitur in gloria patris.i.in potioribus bonis eius.Iuxta illud,Dominus Ie H
sus assumptus est in cœlum,& sedet ad dexteram dei. [ITAQVE charissimi mei sicut semper] à vestræ »
conuersionis exordio aptis tēporibus, [OBEDISTIS] deo & mihi,sic hortor vos nunc obedire [NON »
vt in præsentia mea tantum] hoc est, quatenus non solum me præsente, & inspiciente, bona agatis, »
[SED multo magis nunc in absentia mea, cum metu] filiali, quantum ad perfectos, [ET timore] »
initiali quantum ad proficientes, [ET tremore] corporis, ex interiore timore progenito, [VE- »
STRAM salutem] hoc est, opus virtuosum [OPERAMINI] Vel vestram salutem operamini, hoc »
est,æternam beatitudinem bonis operibus procurate.Cum ingenti ergo timore seruiendum est deo sub-
Psalm.2. limi & benedicto:prout ait Psalmista, Seruite domino in timore,& exultate ei cum tremore. Vnde ali-
Esa.8. bi scriptum est, Dominum exercituum glorificate. Ipse pauor vester, & ipse terror vester, Et Hiere-
Hier.10. mias ait, Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ō rex gentium?
Ideo denique tam timorate operari debetis vestram salutem. [DEVS est enim qui operatur in vobis] »
per gratiam & internum instinctum, [ET velle] bonum meritorium [ET perficere] id est,exequi, & »
implere opus bonum quod vultis, [PRO bona voluntate] id est,ex sua voluntate benigna,non propter »
1.Cor.3. merita vestra. Non enim sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis. De hoc in epi-
Rom.9. stolam ad Romanos inducta sunt multa. [OMNIA autē] opera vestra [FACITE sine murmuratio- »
nibus] contra deum & proximum, [ET hæsitationibus] .i.dubitationibus de diuina exauditione ac ope: »

A prout ait ſcriptura, Poſtulet in fide nihil hæſitans. Qui autem hæſitat ſimilis eſt fluctui maris. Non ergo exiſtimet homo ille quod aliquid accipiat à domino. Certum eſt enim quòd ex parte pietatis diuinæ, non erit exauditionis defectus, & quantum ad hoc certi eſſe debemus de exauditione & ope dei dũ ei placuerit, ſed ex parte noſtræ indignitatis & culpæ poteſt eſſe defectus, [VT ſitis ſine querela] ita vt nec vos de aliis conqueramini, nec ipſi iuſtam querelam contra vos habeant. [ET ſimplices] hoc eſt, ſynceri & recti, non doloſi, bilingues, ac duplices animo [FILII dei] per gratiam adoptionis & opera imitationis. Cum talibus ſimplicibus ſermocinatur deus. ¶ Porro vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis [SINE reprehenſione] id eſt, ſine vitio reprehenſionem promerente conuerſantes, [IN medio nationis prauæ & peruerſæ] id eſt, hominũ impiorum, quorum interiora peruerſa ſunt, & exteriora opera praua, [INTER quos lucetis] ſcientia, virtutibus & exemplis, [SICVT lu minaria in mũdo] conuerſantium illuminatores. Vel, ſicut luminaria cœli, videlicet planetæ ac ſydera fulgent in mundo iſto ſenſibili, [Verbum vitæ] id eſt ſacram ſcripturam euangelicamq́ue doctri nam [CONTINENTES] memoriter ac efficienter: iuxta illud, In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi [AD gloriam meam] id eſt ad beatitudinis meæ augmentum quod habebo [IN die Chriſti] id eſt, cum Chriſtus iuſtam mercedem mihi tribuerit ſcilicet in die particularis ac vniuerſalis iudicii. Opera enim meritoria ſubditorum ac diſcipulorum eduntur ad gloriam prælatorũ & magiſtrorum bonorum, [QVIA non inuacuum cucurri] id eſt, non infructuoſe inter vos vixi, docendo

B & beneagendo, [NEQVE inuacuum laboraui] orando pro vobis continue & indefinenter inſiſtẽdo veſtræ conuerſioni. Multos enim ex vobis cõuerti, & copioſam mercedem repoſitam habeo. Ad hanc exemplarem & irreprehenſibilem conuerſationem hortatur nos & archiapoſtolus, Conuerſationem (inquiens) veſtram inter gentes habentes bonam, vt in eo q̃ detractant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis odoribus vos conſiderantes, glorificent deum in die viſitationis. [SED & ſi immolor, id eſt, pro fide atque iuſtitia grauiter punior, vel occidor (quod eſt deo offerri) [SVPRA ſacrificium & obſequium fidei veſtræ] id eſt, vltra oblationem veſtram, & opera fidei veſtræ quæ iam oblata ſunt deo à vobis & à me, [GAVDEO] in me, [ET gratulor in omnibus vobis] id eſt, de veſtri conuerſione: nihilominus glorior, quanuis propter eam martyrium paterer, [IDIPSVM] id eſt propter eandem cauſam, videlicet ſi pro fide patimini [ET vos gaudete] certi de veſtra mercede, [ET congratulamini mihi] de veſtri cõuerſione & paſſione gaudenti, qui in fide vos docui, propter perfectionem nolite dolere neque triſtari aduerſus me, quaſi qui ad tantam calamitatem vos induxi, conuerten do vos ad eam fidem pro qua tanta patimini. [SPERO autem in domino Ieſu] ſine cuius diſpoſitione & cauſalitate nil agere volo aut valeo. [TIMOTHEVM me cito mittere ad vos, VT & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt] id eſt, cum ſtatum veſtrum percepero à Timotheo à vobis ad me redeunte. De veſtro autem ſtatu multum ſolicitor, ideo cupio ſcire quæ circa vos ſunt, id eſt, cuncta quæ vobis contingũt. Ideo quoque mittam ad vos Timotheum. [NEMINEM enim habeo tam vna-

C nimẽ] id eſt, deſiderio mentis meæ ita conformẽ in his, quæ veſtram concernunt ſalutem. Vnde ſubiũgitur, [QVI ſyncera affectione] id eſt, pura ac ſpirituali dilectione, [PRO vobis ſolicitus ſit. Omnes enim] mecum exiſtentes hac vice, id eſt, tam multi eorum vt alii comparatione eorum pene nulli videantur. Tales autem locutiones hyperbolicæ ſunt, in quibus dicitur aliquid per exceſsum. Omnes ergo [QVAE ſua ſunt] id eſt propria lucra, [QVAERVNT] potius quàm proximorum ſalutem, [NON quæ Ieſu Chriſti] id eſt dei honorem & gloriam non requirunt principaliter atque finaliter. Multi enim mercenarii erant cum Paulo hoc tempore. [EXPERIMENTVM autem eius cognoſcite] id eſt per experientiam vitæ & prædicationis probare verum eſſe quod de laudibus Timothei diſſerui, quod veraciter dixi, vosque experiri poteritis, [QVONIAM ſicut patri filius] ſeruit, ſic [MECVM ſeruiuit] deo [IN Euangelio] id eſt in prædicatione, deſenſione, & confirmatione, cæteriſque actibus euangelicæ legis. [HVNC igitur] tam idoneum nuntium, [SPERO me mittere ad vos mox

D cum videro quæ circa me ſunt] id eſt cum expertus fuerim, ſeu alio modo cognouerim quem exitum ſortientur ea quæ mihi iam acciderunt. Interim nempè carere non poſſum preſentia Timothei. [Confido autem in domino, quoniam & ipſe veniam ad vos cito] quia de carcere iſto liberari, in Greciamque reuerti confido. [Neceſsarium autem] id eſt veſtræ ſaluti multum expediens [EXISTIMAVI Epaphroditum] diaconum preſentis epiſtolæ portitorem, [Fratrem] religione [ET cooperatorem] in Euangelii prædicatione, ac obſeruatione, [ET commilitonem meum] in perſecutione & luctatione pro fide, [VESTRVM autem Apoſtolum] id eſt inſtructorem præcipuum, [Et miniſtrum neceſsitatis meæ] id eſt ſeruitorem meum, præbentem mihi neceſsaria in hac mei incarceratione, quoniam munera veſtra detulit mihi, quibus eo miniſtrante ſuſtentatus ſum, [Mittere ad vos] cum hac epiſto la ante miſſionem Timothei. Et merito, [QVONIAM quidem omnes vos deſiderabat] videre & conſolari, [Et mœſtus erat, propterea] id eſt de hoc, [QVOD audieratis illum infirmatum] ſicut & fuit. Doluit autem quòd ipſi perceperũt, ſciens eos ſibi compati, & de eius morte angustiari. Vnde eorũ cõpaſſioni & curæ condoluit. [NAM & infirmatus eſt vſque ad mortem] excluſiue [SED deus miſertus eſt eius] ipſum clementer ſanando. Vnde patet vitam animæ in corpore non penitus eſſe innaturalem, & velut in carcere, vt quidam dixerunt, [NON ſolum autem eius] miſertus eſt deus, [Verũetiam & mei] miſertus eſt liberando me ab interiori dolore, [NE triſtitiam] de morte Epaphroditi [Super triſtitiam,] de veſtri deſolatione [Haberem] Quanuis enim triſtitia hæc in ſe bona non fuiſſet, eo quòd inordinata triſtitia in Apoſtolo locum non habuit. Iuxta illud Sapientiæ, Non contriſtabit iuſtum quicquid ei acciderit: Deus tamen conuertit eam in melius, ſicut Saluator promiſit, Triſtitia veſtra vertetur in gaudium. [Feſtinantius ergo] id eſt, multum feſtinanter [MISI illum] ad vos [VT

Iacob.1.
Luc.11.
Eccl.2.
Prou.3.
Iacob.1.
Pſal.118.
2.Tim.4.
1.Petri.2.
Matth.5.
Hier.6.
Infr.c.4.
Prou.12.
Iohan.16.

viſo eo] ſano ac læto, [ITERVM gaudeatis] gratias domino referentes de ſanatione ac reditu tam E
dilecti doctoris,& patris atque Apoſtoli veſtri, [ET ego ſine triſtitia ſim]cum ſcierovos conſolatos, »
quorum deſolationi condolui. [EXCIPITE itaque illum cum omni gaudio] ſpirituali deum lau-
daodo, [ET eiuſmodi] hoc eſt,virum talem ac tantum [CVM honore habetote] id eſt,reuerēter tra
1.Timo.6 ctate. Qui enim bene præſunt duplici honore condigni ſunt, [QVONIAM propter opus Chriſti].i. »
ad faciendū ea quæ dei ſunt [VSQVE ad mortē accepit] id eſt,mortis periculo ſe expoſuit, [TRA »a
DENS animam ſuam].i.vitam ſuā morti exponens propter iuſtitiam, [VT impleret id quod ex vo-
bis deerat].i.actualē adminiſtrationem ſubſtātiæ mihi à vobis tranſmiſſæ, quam nullus veſtrum corā
mihi diſtribuit,ipſe impenderet [ERGA meum obſequium,] mihi perſonaliter miniſtrando.

CAP. III. [DE cætero fratres mei gaudete in domino. ARTIC. III.

Ræterea monet ac munit Apoſtolus Philippenſes contra pſeudoapoſtolorum fal- »
lacias qui eos ad legalium obſeruantiam niſebantur inducere: [DE cætero] id eſt, »
poſt exhortationes præhabitas hortor reliquo tempore,ô[FRATRES mei,gaude »
te in domino] non in cærimonialibus legis. [EADEM vobis ſcribere] In præſen- »
ti epiſtola quæ præſens dixeram vobis,videlicet non eſſe gaudendum,niſi in fide,& F
gratia dei,atq; legalia omitti debere, [MIHI quidē] vos amanti, [NON] eſt [PI »
GRVM] .i.moleſtū aut tardum. Feruido enim amatori delectabile eſt operari quic- »
quid dilecto ſalubre eſt, [VOBIS autē neceſſarium] eſt hæc ſcribi propter imminētia mala fallaciū.
[Videte canes] id eſt pſeudohæreticos, more canum rabido ore contra veritatem latrantes, [Videte
malos operarios] id eſt,peſtiferos aliorum corruptores, [Videte concisionē] .i.illos à Chriſto exciſos, »
qui alios quoque à Chriſto diuidere ſatagunt. Hos ergo attendite & cauete. [Nos enim] Chriſti fideles »
[SVMVS circūciſio] .i.vere ac ſpiritualiter circūciſi à vitiis, [QVI ſpiritu dei] id eſt,ſpiritu ſancto mo »
uente, [Deo] trinitati [SERVIMVS] ſeruitute latrię,quæ ſoli deo debetur, [Et gloriamur in Chri »
ſto Ieſu] .i.in virtute & gratia ac merito Chriſti, [Et non in carne fiduciam habentes] .i.non in carna- »
libus obſeruantiis legis ſpem ſalutis conſtituentes, [Quanquam & ego habeam cōfidentiam in carne]
Galat.5. id eſt confidentiam talem haberem ſi eſſet habenda. Vel habeo eam non ita vt in carnalibus ſiſtam,ſed »
ea ad Chriſti honorem otuittam,ſicq; præmium conſequar de hoc,ꝙ aliquaodo legalia obſeruaui quan- »
do meritorie ſeruabantur. [SI quis alius] deceptor [VIDETVR confidere in carne] id eſt,carnali cu »
Leuit.12. ſtodia legis & Iſraeliticæ ſtirpis dignitate, [EGO magis] confidere poſſum, ſecundum ſenſum præta-
ctum,videlicet cum ſim [Circuneiſus octauo die] vt lex Moyſi iubet,natus [EX genere Iſrael] id eſt, »
genere Iacob [De tribu Beniamin] filii Iacob, [Hebræus] natione [Ex Hebræis] parentibus ortus, »
non proſelytus, [Secundum legem] .i.religioſam legis obſeruatiam [Phariſeus].i.vnus de præcipuis »
Act.24. inter Iudęos. Phariſæi enim diccbaorur quaſi contemptibili plebi non admixti,ſed à communibus ſepara G
ti. Sicut egregii quaſi à grege diuiſi dicuntur. Eratque ſecta phariſæorum conformior legi quàm Sadduc-
Act.8. cæorum,qui nec ſpiritum,nec reſurrectionem ponebant. Et Eſſęorum, qui auſterrimę vitę fuerunt,ſed »
1.Cor.15. idiotę, [Secundum æmulationem] id eſt,inordinatum affectum,videlicet ſecundum zelum non adiun- »
Act.22. ctum ſcientię. [PERSEQVENS eccleſiam dei] primitiuam,vt patet in Actibus Apoſtolorum, [Se- »
cuodum iuſtitiam quæ in lege eſt conuerſatus ſine querela] .i.ſine reprehenſione cuſtodiendo mandata »
legalia. [Sed quæ mihi fuerunt lucra].i.quæ commoda mihi erant tempore Iudaiſmi,videlicet cærimo »
nialia legis, [HAEC] poſt conuerſionem meam [arbitratus ſum propter Chriſtum] .i.propter Chri »
ſti amorem,doctrinam ac iuſſionem, [Detrimenta].i.nociua Non enim ſeruanda ſunt cærimonialia le »
gis poſt diuulgationem euangelicæ veritatis,præſertim vt ſalus aliqua in illis eſſe credatur. Erāt enim
figuratiua Chriſti,vnde veritate impleta ceſſare debuerant. [Verūtameo exiſtimo omnia] tempora- »
Eſa.11. lia & caduca [DETRIMENTVM eſſe] .i.deferenda, [PROPTER eminentem] .i.ſupernaturalē »
& præcellentem [SCIENTIAM domini noſtri Ieſu Chriſti] .i.quam Chriſtus nobis infundit per »
Sap.7. ſpiritus ſancti illuſtrationem. Quod intelligi poteſt de ſcientia illa quæ eſt vnum ſeptem donorum ſpi »
ritus ſancti. Vel de cognitiooe Chriſti beatifica,quæ datur electis in patria. Vel de quotidiana illuſtra- H
Tit.3. tione æternæ ſapientiæ,quæ in animas ſanctas ſe transfert,riuos ac radios veræ ſapientiæ ſtudioſis ac
piis cordibus liberaliter influens. Ob hanc ſcientiam adipiſcendam, ſobrie viuere,cunctaque ſenſibilia
aſpernari debemus, [PROPTER quem] Chriſtum.i.ob cuius amorem ac gloriam obtinēdam, [o- »
Sap.7. MNIA] iam præfata [DETRIMENTVM feci] id eſt,contemnenda monſtraui,contēpſi ac deſpi- »
ci feci, [ET arbitror] ea [VT ſtercora] .i.pro nihilo reputaui, [VT Chriſtum lucrificiam].i.eū pro »
Rom.8. præmio adipiſcar. Simile eſt quod à ſapiente dicitur, Diuitias nihil eſſe dixi in cōparatione illius [ET »
inueniar in illo].i.Chriſto incorporer,eiusq; membrum ſim, [NON habens meam iuſtitiam quę ex le »
ge eſt] .i.iuſtiuiam quæ cōſiſtit in literali obſeruatione cærimonialium legis,quæ tempore nouæ legis »
non eſt vera iuſtitia, [SED illam] iuſtitiam [QVAE ex fide eſt Ieſu Chriſti].i.quantum ad actū ſuū »
ex fide procedit,& in ea fundatur,non in operibus legis, [QVAE] iuſtitia [EX deo eſt] per creatio- »
nem. Hæc enim eſt iuſtitia infuſa quantum ad habitum,ſimulque cum fide infunditur,quamuis ſecun-
dum ordinem naturæ eam præſupponat,quoniam fides baſis ſeu fundamentum eſt vniuerſarum virtu
tum. Ideo ſubditur. [IVSTITIA io fide] .i.iuſtitia iſta in fide conſiſtit,quæ fides vtilis eſt [AD co- »
gnoſcendum illum] videlicet Chriſtum io præſenti per donum ſapiētiæ, io patria autem per ſpeciem. »
ad cognoſcendum etiam [ET virturem reſurrectionis eius] id eſt,poteſtatē reſurrectioois Chriſti,cu-
ius reſurrectionis tanta eſt virtus,vt ſit cauſa exemplaris reſurrectionis omnium electorum. Valet etiā
fides, [ET] ad cognoſcendū [SOCIETATEM illius] id eſt,vt ſciamus quomodo crucem noſtrā

A post Christum portemus,eiusque passionibus communicemus ac sociemur . Inueniar ergo in Christo L.ucæ.9.
" [CONFIGVRATVS niorti eius] id est,Christo compassus vel propter illum occisus,aut propter iu- Rom.6.
" stitiam tribulatus.Vel per opera pœnitentiæ quotidie mortificatus [SI quo modo] .i.ad hoc,vt ali-
" quo modo licet difficili [OCCVRRAM] in die iudicii Christo & sanctis pertingendo [AD resurre
ctionem,quæ est ex mortuis] .i.ad resurrectionem beatam,qua electi feliciter immutabuntur . Omnes 1.Cor.15.
nãq; resurgemus,sed nõ omnes immutabimur.Per resurrectionẽ ergo ex mortuis, hoc loco intelligitur
resurrectio gloriosa qua electi à reprobis discernẽtur,& ex eorũ loco qui terra est,in aera erigẽtur.Ra- 1.Thes.4.
" pientur nãq; in nubibus obuiã Christo in aera:sicut alibi dixit Apostolus, [NON ꝙ iam acceperim]
.i.non ideo dixi tanta de mea perfectione,qua omnia propter Christum vt stercora reputo, quasi iam
" plenã perfectionẽ adeptus sim,vel futurã felicitatẽ nũc actualiter habeam.Ideo subditur, [AVT iam
" perfectus sim]in tantũ vt vltra proficere nequeam.Aliquo tamen modo perfectus fuit Apostolus,quia
" post pauca adiecit.Quicũq; ergo perfecti sumus [Sequor autẽ] .i,ad perfectionẽ tendo affectibus cor
" dis & bonis operibus potius q̃ grefsibus corporis, [SI quo modo] .i.vt tandẽ aliquãdo [COMPRE Iohã.14.
" hendam] Christũ comprehẽsione beatificæ visionis,de qua ipse ait, Manifestabo ei meipsum videlicet
B secundum diuinã naturam [IN quo].i.eo modo cognitionis seu tali claritate notitiæ [ET cõprehẽ- 1.Cor.13.
sus sum].i.perfecte cognitus à Christo Iesu.Vnde alibi dicit Apostolus, Videmus nunc per speculũ in
ænigmate,tũc autẽ facie ad faciem.Et nũc,inquit,cognosco ex parte,tũc autẽ cognosca sicut & cogni-
tus sum.Nulla tamen creatura pura potest deũ cõprehendere plene & absolute,sed cõprehensio sumi-
tur tũc pro clara notitia alicuius secũdũ suã essentiã,sicq; beati in patria cõprehẽsores vocãtur.Propter 1.Iohã.3.
" quod ait Iohan.Similes ei erimus,quia videbimus eũ sicuti est [FRATRES, ego me non arbitror cõ
prehendisse]arcẽ virtutum,perfectionisq; apicem,præsertim cum dicat Saluator,Cũ feceritis omnia q̃
ꝑcepta sunt vobis,dicite,Serui inutiles sumus,quod debuimus facere,fecimus.Et iterũ alibi,Omnẽ qui
fert fructũ purgabit pater,vt fructũ plus afferat.Nondũ igitur cõprehendit,sed proficit.Hęc dicit de se Luc.17.
ipso Apostolus,ne aliquis nostrũ quãtũcũq; laudetur, vana elatione infletur,sed conetur proficere exẽ Iohã.15.
plo tãti Apostoli,nec vnq̃ dicere audeat,sufficit mihi,cũ nõ proficere sit deficere.Nemo etiã erubescat
imperfectũ suũ fateri,cũ audiat apostolũ ista dicẽtẽ.Et quasi scisciterarem, quid ergo facis ô Paule , &
quid nobis agendũ tuo exẽplo demõstras? Subiecit [VNVM autẽ]dico agendum, illudq; facio,puta
" [QVAE quidẽ retro sunt,obliuiscẽs] .i.præcedẽtia merita mea paruipẽdẽs nec pẽsans,sed memorię dei
" cõmendans, [AD ea vero quę sunt priora] .i.ad opera perfectiora atq; futura q̃ nondũ attigi,sed ocu
lis meis proposui, [EXTENDENS meipsum] .i.vires meas applicans per incessantẽ profectum.Vel
sic,Quæ retro sunt.i.terrena sensibilia præsertim carnalia, obliuiscẽs ac deserẽs.Iuxta illud,Obliuisce- Psal.44.
re populum tuũ,& domũ patris tui:ad ea vero q̃ sunt priora.i.ad obtinẽda,amãda, & contẽplãda bona
cœlestia ac diuina,extendens meipsum ardenti affectu & digno effectu, [AD destinatũ].i.finale bonũ
C à me intentũ,atq; à deo mihi paratũ, [PROSEQVOR] .i.perfecte sequor,vt ipsum acquiram,sicut & Psal.33.
scriptũ est,Inquire pacẽ & persequere eã.De quo destinato adiicitur, [AD brauiũ supernę vocationis
dei] .i.ꝑmiũ vitę cœlestis à deo propositũ ac promissum, [IN Christo Iesu] in quo & per quem voca
ti sumus ad brauiũ istud,per cuius etiã gratiã illud acquirimus. Brauiũ autẽ est quoddã ꝑmiũ victoribꝰ
" datũ.Debemus autẽ semper ad hoc brauiũ tẽdere,ita vt omne quod agimus vel patimur,ad ęternę ado
ptionẽ beatitudinis ordinemus. [Quicũq; ergo perfecti sumus].i.secũdũ exigẽtiã & posibilitatẽ hu- 1.Cor.13.
" ius fragilis vitę ad charitatis atq; virtutũ syncerit atẽ venerimus passionibus reformatis & inimicis ve-
" re dilectis,prout Saluator hortatur,Estote ꝑfecti sicut & pater vester cœlestis perfectus est, [HOC sen Matth.5.
tiamus]quod ego iam dixi,videlicet ꝙ nondũ apprehendimus perfectionẽ cõpletã,eamq; adipisci co-
nemur. ET si quid aliter sapitis].i.si sic sapiendũ seu sentiẽdũ esse nõ ęstimatis vt dixi,nolẽtes vos pe-
nitus humiliare, [ET hoc vobis deus reuelabit] esse erroneũ,vel nũc per diuinæ illustrationis gratiã,
vel in futuro per pœnarũ experientiã. Vel sic,Si quid aliter sapitis.i.si alios modos proficiendi noueri-
tis,& hoc vobis deus reuelabit.i.hanc notitiã deus dabit,eamq; perficiet. [Verũtamen ad quod per- EPIST.
" uenimus].i.gradu perfectionis,quẽ bene viuẽdo attigimus,ꝑstemus & proficiamus [VTidẽ sapiamus]
" in his quæ ad salutẽ exiguntur,& fidẽ cõcernũt, [VT in eadẽ permaneamus regula] .i.in pari rectitu
" dine vitæ,seu in eadẽ lege & gratia nos regulãte. [IMITATORES mei estote] In superioribus apo
D stolus proposuit se in exẽplũ,nunc admonet ad se imitãdũ dicẽdo,Imitatores mei estote, ô [FRATres]
.i.cõformate vos mihi in prẽinductis virtutibus,atq; in omni opere virtuoso, [ET obseruate].i.foler-
" ter attendite,& sequi curate [EOS qui ita ambulãt sicut habetis formã nostrã] .i.virtuosos qui taliter Matth.7.
" cõuersantur,sicut ego vobis verbo & opere manifestaui esse viuendũ. Alios autem cauete.A fructibus
" enim eorũ cognoscetis,an iuxta formã vitæ nostræ cõuersentur,& imitatione sint condigni. [MVL- Prou.4.
" ti enim ambulãt] per vitiorũ abrupta,& vias peruersas:de quibus Salomon,Via,inquit,impiorũ tene- Sap.5.
" brosa,nescitũt vbi corruãt.Qui & in die iudicii dicẽt illud Sap.Lassati sumus in via iniquitatis & perdi
" tionis,& ambulauimus vias difficiles.De quibus ait Christus,Lata & ꝑtiosa est via quę ducit ad mor
" tẽ,& multi vadũt per eã, [QVOS sæpe dicebã vobis]dũ erã vobiscũ, [NVNC & flens] ex cõpassio-
" ne eorũ & dolore,quia tot fallũt [DICO] .i.nomino eos [INIMICOS crucis Christi] .i.Christi cru
" cifixi,quoniã cõtra eius doctrinã & iussa legalia ꝑdicãt,& vitiis subiacent. [Quorũ finis] .i.mors erit
" [INTERITVS] .i.ingressus seu via ętęrnę damnationis,quã ꝑtim cũ moriuntur,iucurrũt, [QVO-
rum deus venter est].i.delectationibus gulę ita insistũt,quasi in repletione vẽtris salus cõsisteret. Vnde
ventrẽ suũ plus colũt q̃ deũ.Quod autẽ quis maxime colit,hoc deus eius asseritur.De quibus Iudas in Iudas apo
sua testatur canonica,Hi sunt in epulis conuiuãtes sine timore,semetipsos pascẽtes,quibus procella te- stolus.
nebrarũ cõseruata est vsq; in æternũ, [ET gloria] horũ vana,qua in vitiis istis,vel in cęrimonialibus

Osee.4. legis exultãt,erit [IN confusione ipsorũ].i.cõfusibilis erit eis & inhonesta corã diuino iudicio. Vnde E
per prophetã dominus protestatur,Gloriã cotũ in ignominiã commutabo, [QVI terrena sapiũt].i. „
in carnalibus potius q̃ in spiritualibus delectãtur. [NOSTRA autẽ cõuersatio in cœlis est] per contẽ „
plationẽ & desideriũ bonorũ cœlestiũ.Nunc enim nostra cõuersatio in cœlis est per spem,ingẽ intẽtio-
Augusſt. nẽ,& ratione obiecti seu termini motus,quod est in cœlo,videlicet deus & ęterna felicitas.Anima nãq;
Matth.6. (secundũ Augustinũ)verius est vbi amat q̃ vbi animat.Deniq; vbi thesaurus tuus,ibi & cor tuũ. Eorũ
Lucæ.10. itaq; cõuersatio est in cœlis,qui omnia temporalia atq; carnalia transcendẽtes cœliformẽ & angelicã
vitã ducũt in terra,illi vni quod solũ necessariũ est,tota mẽte intenti. [VNDE etiã saluatorẽ expecta „
mus] cũ magna securitate,videlicet [dominum nostrũ Iesum Christũ] vẽturũ ad vniuersale iudiciũ. „
Qui enim in cœlis cõuersationẽ iã habet,q̃is adhuc viatores sint,secure p̃stolãtur Christi aduentum,
Gene.3. [QVI reformabit].i.ad pristinã formã reducet ac susciabit in die iudicii, [CORPVS humilitatis no „
strę].i.corpus istud passibile,in quo deiectionẽ,tribulationẽq; patimur, quod etiã nobis occasio est ad
humiliandũ nosipsos,pẽsantes q̃ puluis sumus.Sic autẽ reformabit illud,q̃ erit [Cõfiguratum corpori „
claritatis suę].i.simile erit corpori Christi glorificato.In tali etenim corpore sancti resurgent. Sic igi- „
tur faciet Christus, [SECVNDVM operationẽ].i.virtutẽ operatiuã, [QVA potest etiã subiicere sibi „
Sap.12. omnia].i.de singulis ordinare & facere quod sibi placuerit,hoc est,secũdũ diuinã potẽtiã, per quam re F
formatio ista complebitur.Subest enim deo,cũ voluerit,posse,vt dicit Sapiens.

CAP. IIII. [Itaq; fratres mei charissimi & desideratissimi. ARTIC. IIII.

DEinceps post exhortationes p̃habitas cõsolatur apostolus Philippẽses. [Itaq;].i.quoniam „
tantã beatitudinem expectamus,& fortituri sumus ô [FRATRES mei charissimi] secũ- „
dum appetitũ superiorẽ seu intellectualẽ.i.valde dilecti quo ad futurã felicitatẽ in patria,
[ET desideratissimi] secundũ appetitũ inferiorẽ ac sensitiuũ,ordinatũ & rationi subiectũ „
.i.valde à me desiderati,quo ad mutuũ cõspectũ in hac vita.Propono enim venire ad vos,
1.Cor.10. [GAVDIVM meũ] materialiter.i.de quorũ profectu & gratia gaudeo, [ET corona mea].i.augmen- „
tum gloriæ meæ in patria quoniã omniũ meritorũ vestrorũ sum particeps tanq̃ institutor vester ac do
ctor, [SIC state in domino charissimi].i.cõstãtes atq; immobiles estote in deo,adhęrẽdo iustitię sicut
& ego,vt dicere valeatis illud Iob, Iustificationẽ quã cœpi tenere,non deserã. [EVODIAM rogo & „
Iob.27. Synthicen deprecor idipsum sapere] .i.idem sentire cum aliis sanctis [IN domino.] Has duas deuo- „
tas matronas exprimit nominatim,quia spectabilis erant vitæ, & fidelibus necessaria ministrauerunt.
[ETIAM rogo & te Germane compar].i.adiutor & socius meus.Est autem Germanus nomen pro- „
prium viri,qui inter Philippẽses egregius fuit. [ADIVVA illas] .i.p̃fatas fœminas cõforta in bono, „
[QVAE mecum laborauerunt in Euangelio] id est, in prędicatione euangelicæ veritatis , non vtique „
p̃dicando, quoniam mulierem docere non permitto, sed mihi euangelizanti necessaria ministrando, G
1.Tim.2. [CVM Clemente] id est,etiam Clementi [ET cæteris adiutoribus meis] collaborauerunt ministran- „
do necessaria eis sicut & mihi, [QVORVM nomina] scripta [SVNT in libro vitæ] .i.qui ad æternã „
beatitudiuẽ p̃ordinati sunt,vt cõfido,vel vt ex diuina reuelatione certo scio. Porro secundũ Thomã in „
FINIS. prima parte,liber vitę in deo metaphorice dicitur. Quẽadmodum enim homo eos cõscribit qui ad se
specialiter pertinent,sic dicitur deus scripsisse electos qui ad cũ finaliter spectant. Vnde ipsa electorum
cõscriptio in mẽte diuina seu firma eorũ notitia in intellectu diuino liber vitæ vocatur. Qui aliud ptor
sus non est, nisi p̃destinatio dei.Cum autẽ dicitur liber vitæ,intelligẽdũ est de vita gloriæ.De hoc libro
Luc.10. ait Saluator,Gaudete,quia nomina vestra scripta sunt in libro vitæ. Quod vero prædicti scripti fue-
rint in libro vitæ,Paulus certo scire non potuit nisi per reuelationẽ diuinã. ¶Præterea admonet Apo-
stolus Philippen.ad spiritualẽ ac iugẽ lætitiam. [GAVDETE in domino semper] .i.in deo tanq̃ in „
obiecto,videlicet in contemplatione & dilectione dei,beneficiorũq; eius,imò in omni eo,quod domi- „
no placeat,spiritualiter exultate,diuinæ perfectioni,maiestati ac beatitudini cordialiter cõgaudẽdo,de
EPIST. beneficiis quoq; eius nobis collatis siue promissis iętãdo,& in omni actu virtuoso,quo de° honoratur
& colitur delectando.Signũ nãque virturis est delectatio operis,secũdũ philosophũ. Semper autẽ gau-
dendũ est hoc modo,actu,vel habitu,sen debitis horis,vel in prosperis & aduersis:sicut alibi dicit apo- H
2.Cor.6. stolus,Quasi tristes,semper autẽ gaudẽtes.Sed gaudiũ istud durante præsentis peregrinationis exilio
non excludit admixtionẽ omnis tristitię.Hoc gaudiũ fuit in virgine glorioſa,q̃ cecinit,Exultauit spiri-
Luc.1. tus meus in deo salutari meo.Non ergo in creaturis gaudendum est,nisi per relationẽ ad deũ,inq̃nãtũ
earũ vsus,amor,possessio,vel notitia manuducit ad deum. [ITERVM dico] ad excitãdũ vestrę deuo „
tionis affectũ,& mcę exhortationis veritatẽ confirmandam, GAVDETE] in domino,modo præfa- „
to,seruientes ei hilariter,imò cum iubilo cordis. [MODESTIA vestra] in verbis & factis.i.conuer- „
sationis vestræ moderatio,discretio,ordinatusq̃ modus, [NOTA sit omnibus hominib°] .i.talis ac „
tanta sit,vt omnibus innotescat per visum vel famã ad gloriã creatoris , & proximorũ ædificationẽ,si- „
Matth.5. cut in euãgelio dominus loquitur,Sic luceat lux vestra corã hominibus &c. [DOMINVS prope est]
Prou.8. .i.paratus ad succurrendũ,imò per pietatẽ & gratiã suã in vobis habitat.Vnde & ipse testatur, Delitiæ „
Apoc.3. meę esse cum filiis hominũ.Et rursus,Ego sto ad ostium & pulso.Si quis aperuerit mihi ianuã,intrabo
Act.17. & cœnabo cũ eo.In omnibus quoque est deus per essentiã,præsentiã atque potentiã. In ipso etiam viui
Psal.144 mus,mouemur & sumus.Denique,prope est deus orantibus & afflictis:iuxta illud, Prope est dominus
Psal.90. omnibus inuocãtibus eũ.Et,Cũ ipso sum in tribulatione.Intus est diligentibus,sicut ait Iohannes,Qui
1.Iohã.4. manet in charitate,in deo manet & deus in eo:qui lõge est ab impiis,prout in Prouerb.legitur.Propter
Pron.15. quod per Hieremiã dicit,Nõ est anima mea ad populũ istũ.[NIHIL soliciti sitis] .i.cũ dominus pro-
Hiere.15. pe sit,de nulla re angustiari,seu inordinatam curam habere debetis:sed primo quæritc regnum dei, & „

A omnia necessaria adiicientur vobis. Vnde & Petrus, Omnem, inqnit, solicitudinem vestram proiicientes in deum, quoniã ipsi cura est de vobis. Et Christus, Nolite soliciti esse in crastinum. Omnia hęc de inordinata atque superflua cura, quæ ad diffidentiã quodã modo pertinet, asseruntur. De qua Salomõ dicit, Spes solicitorũ peribit. Verũtamen (sicut frequenter præhabitũ est) est quædã solicitudo spũalis ac ordinata, quæ est diligẽs animi vigilãtia circa bona honesta aut necessaria, quã sæpe cõmendat, prę- cipitq; scriptura: vt est illud, Custodi temetipsum & animam tuam solicite: Item, Soliciti seruate vnitatem spiritus in vinculo pacis, [SED in omni oratione & obsecratione cũ gratiarũ actione petitiones vestræ innotescant apud deum] Hic ponuntur quatuor partes orationis vel species, quarum distinctio est. Oratio enim est simplex precatio, quæ est de facilioribus impetrandis. Obsecratio est inuocatio dei cum commemoratione saerorũ seu diuinorũ, quorũ virtute aut merito aliquid impetrare optamus: sicut cum dicimus, Per passionem tuam, vel propter bonitatem tuam exaudi nos. Estque obsecratio pro difficilioribus obtinendis, vt est iustificatio impii. Petitio vero est inuocatio dei pro bonis gratiæ, quæ ordinantur ad bona gloriæ. Alibi quoque ponit Apostolus aliud genus oratiõis, quod dicitur postulatio, quæ est pro bonis patrię. Sæpius tamen vnũ istorũ pro alio sumitur. Hortatur ergo apostolus vt petitiones nostræ factę in omni. i. quacũq; oratione & obsecratione & gratiarũ actione ex tanta puritate, attentione, & feruore mentis procedant, quatenus apud deũ innotescãt. i. à deo attendãtur & per acceptationẽ noscãtur, atq; ab angelis sanctis ei pśententur, quẽadmodũ in Actis angelus ait Cornelio, Orationes tuæ & eleemosynæ ascenderũt in memoriam in conspectu dei. Et in Paralypomenon libro scriptum est, q9 Esaias & Ezechias vociferati sunt vsque in cœlum contra Sennacherib, pnenitũq; oratio eorũ ad habitaculũ sanctũ dei. [ET pax dei] increata, immẽsa, æterna. i. deus pacificus, [QVAE] pax exuperat omnem sensum]. i. omnẽ intellectũ, creatũ, angelicũ & humanũ, omnemq; gustũ & experientiam eius in infinitum excedit, [CVSTODIAT] effectiue, [CORDA vestra]. i. voluntates ab omni praua affectione, [ET] intelligentias vestras] .i. intellectũ speculatiuum & practicũ, omniũ vestrum ab omni errore, [IN Christo Iesu]. i. per gratiã & meritum Christi. Vel, in Christo Iesu. i. vt iuB giter maneatis in ipso. Vel sic, Pax dei, creata, videlicet tranquillitas mentis à deo infusa quæ exuperat omnem sensum quo ad fontalem plenitudinem seu plenam perfectionem. Vel, exuperat omnem sensum viatorum secundum quod in patria habetur ac degustatur: custodiat formaliter, corda vestra & intelligentias à perturbatione & inquietudine, quatenus pax ista in vobis permaneat, & vitia sibi opposita ab interioribus vestris excludat. [NE cætero fratres quæcũque sunt vera] veritate doctrinæ, vitæ aut iustitię, [QVAECVNQVE pudica]. i. verba & facta casta, lasciuiã excludentia, [QVAE cũque] sunt, [IVSTA] quo ad proximũ, [Quęcũq; sancta] quãtũ ad cultũ diuinũ, [Quęcũq; amabilia]. i. quę inducũt ad mutuã amicitiã, [QVAECVNQVE bonæ famæ]. i. q̃ bonã famã pariunt & C cõseruant, [SI qua virtus]. i. quia est aliqua virtus moralis intellectualis, & theologicalis vobis necessaria, [SI qua laus disciplinæ]. i. quia est aliqua disciplina morũ, laudabilis. s. cõpositio motuũ ac sensuũ exteriorum, [HAEC cogitate] assidue non solũ vt sciatis, sed vt ea agẽdo seu obtinendo, virtuosi saluiq; sitis, [QVAE & didicistis] ex mea prędicatione, [ET accepistis] per cognitionẽ intellectiuã, [ET audistis]. i. ab aliis pcepistis ea esse, [IN me, & vidistis] p experiẽtiã hoc verũ esse. [Hęc] opera virtuosa, [AGITE, & deus] daror, amator & cõseruator, [PACIS] internæ, [ERIT vobiscũ] quoridie per gratiã amplioręm. ¶ Insuper cõgratulatur apostolus liberalitati Philippẽsiũ, nõ principaliter ob propriũ emolumẽtũ, sed propter illotũ charitatẽ ac meritũ. [GAVISVS sum autẽ in domino vehemẽter, quoniã tandẽ aliquãdo] .i. post tẽpora longa, [REFLORUISTIS] .i. more arboris iterũ floruistis seu fructuose viguistis & cõualuistis, [PRO me sentire] & meę inopię cõpati atque succurrere, [SICVT &] ante [Sentiebatis] pro me. [Occupati autem eratis] negotiis aliis, idcirco excusabiles estis de tanta dilatione reflorirtionis istius. [Non quasi propter penuriã dico] .i. non ex necessitudine pauptatis meæ hæc assero, vt sustẽtetur à vobis. [EGO enim didici] per gratiã dei & cõsuetudinẽ exercitii mei [IN quibus sum sufficiens esse] .i. quid mihi sufficiat. Natura quippe paucis, minimisq; contenta est. [SCIO & humiliari] .i. actũ humilitatis, tribularionis, seu pauperratis prompte & discrete exequi, [SCIO & abundare] .i. in abundantia temporalium non excedere. [Vbique & in omnibus] exercitiis virtutũ [INSTITVTVS] .i. bene instructus [SVM] scilicet videlicet [ET satiari] sine immoD derantia, [ET esurire] sine impatiẽria, [ET abũdare] non tamen eor rebus cadueis apponere, [ET penuriam pati] in victu ac vestibus sine tristitia. [Omnia] hæc [Possum] nõ propriis viribus sed [IN eo qui me confortat]. i. per adiutoriũ Christi. [Verũtamen bene feciſtis] .i. q̃is donis vestris possem carere, tamẽ bene & charitatiue egistis [Cõmunicantes] .i. eleemosynã vestrã impartientes, [Tribulationi meæ] .i. mihi incarcerato atque afflicto. ¶ Prẽterea pśert apostolus Philippenses aliis, quãrũ ad aliquid, qnatenus laudibus suis audicis prouocentur ad meliora. Virtus enim laudata augetur in bonis. [Scitis autẽ & vos Philippenses, q9 in principio euãgelii] .i. illo tẽpore pdicationis meæ euangelicę, [QVANDO profectus sum] .i. recessi, [A Macedonia] verbo pdicatiõis illic disseminato, [Nulla mihi ecclesia cõmunicauit]. i. temporalia dedit, [IN ratione dati & accepti] .i. in rationabili recompensatione tẽporalium, pro exhibitione spiritualiũ quæ vobis cõmunicaui. Rationis enim censura hoc dictat, vt spũalia bona præstanti seu dispensanti, tẽporalia ministrẽtur [NISI vos soli] in quo declaratur gratitudo ac liberalitas vestra, [QVIA & Thessalonicã] .i. ad vrbẽ sic dictã, [SEMEL & bis] .i. tribus vicibus, vel semel & iterũ, [IN vsum]. i. ad vtendũ, [MITTITIS] temporalia vestra, ve necessaria vitæ ex eis acciperem. [Non quia quæro datũ] .i. non ideo vos cõmendo, quia munera vestra requiro, [SED requiro fructũ abundantẽ] .i. meritũ copiosum, [IN ratione vestra] iam dicta, videlicet in rationabili recõpensatione, qua mihi temporalia pro spiritualibus communicatis. Habeo au

Matth. 6. 1. Petri. 5. Matth. 6. Prou. 1. Deut. 4. Ephe. 4. 1. Tim. 2. FINIS. Act. 10. 2. Par. 23. Rom. 12. 1. Cor. 9. Rom. 15. Matt. 18.

tem omnia q̃ missistis, [ET abundo] in eis, ita vt aliis indigẽtib⁹ ea cõmunicẽ. [REPLETVS sum] E
gaudio mentis & copia rerũ, [Acceptis ab Epaphrodito] his [QVAE missistis] mihi [ODOREM sua-
uitatis] .i. quæ sic placẽt deo, vt odor suauissimus. Eleemosyna nãq; est hostia deo gratissima. Ideo se-
quitur, [HOSTIAM acceptã, deo placentem] Vnde ad Hebræos ait, Beneficẽtiæ & cõmunionis no-
Hebr.13. lite obliuiſci. Talibus enim hostiis placatur deus. [DEVS autẽ meus impleat] .i. exaudiat & operi mã
Rom.1. cipet, [OMNE desiderium vestrum] rationabile & syncerum, [SECVNDVM diuitias suas in glo
ria] .i. pie, gratioſe ac copioſe, ſecũdũ quod ipſe in ſe diues eſt, in gloria. i. in beatitudine ſua. Vel, impleat
Rom.10. deſideriũ veſtrum in gloria, dãdo videlicet vobis gloriã ſempiternam, [IN Chriſto Ieſu] .i. per domi-
2.Cor.8. nũ ſaluatorẽ & per gratiã, ſeu merjtũ eius. [Deo autẽ] per creationem, [ET patri noſtro] per guber-
Ephe.2. nationem, videlicet ſummæ ac incommutabili trinitati, ſit [GLORIA in ſecula ſeculorũ. Amen. Sa-
lutate] .i. ſaluté optate ac dicite, [OMNES ſanctos] ad veſtram ſocietatem ſpectantes, [IN Chriſto
Ieſu] .i. ſecundum Chriſti doctrinam. Vel vt in Chriſto permaneant. [SALVTANT vos qui mecum
ſunt fratres] .i. cooperatores ac ſocii mei. [SALTANT vos omnes ſancti] in vrbe morantes, [MA-
xime autem qui de domo Cæſaris ſunt] .i. miniſtri Neronis quos conuerti, qui & ſpeciale eis dilectionẽ
ad vos gerunt. [Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti] ſit [CVM ſpiritu veſtro,] hoc eſt in anima veſtra
perficiendo eius eſſentiam [AMEN] .i. ſic fiat atq; præſtetur vobis à deo ſublimi & benedicto. F

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

PROOEMIVM.

Prou.8. VI corripit hominem, poſtea gratiam inueniet apud eũ, magis q̃ ille qui per blã
Eccle.19. dimenta decipit. Quemadmodũ inuidus correctionẽ eius non optat, quẽ odit, ſed
naturæ eius cupit malum ſimpliciter: ſic verus dilector, eius quem diligit vitia diſ
ſimulare non valet, ſed corripit, ſi tamen habeatur correctionis fiducia. Hinc itaq;
ſanctus apoſtolus diuini amoris calore, atq; fraternæ ſalutis zelo repletꝰ, filios ſuos & filiorum ſuorum filios ad veritatis lineã reuocare nititur inceſſanter. Vnde
in præſenti epiſtola Coloſſenſibus deſtinata, vacillantes confirmat. Denique Coloſſenſes ab vrbe Coloſsis nomine ſic vocati, ſicut Aſiani, quos ipſe Paulus non
acceſsit, neque inſtruxit, ſed eius diſcipuli Archippus Coloſſenſium epiſcopus, & Epaphras, ex Coloſſis oriundus. Prædicante ergo Archippo, & Epaphra (quem Paulus edocuit) ſuperueniente, atque Ar-
chippi prædicationem confirmante, aduenerunt pſeudoapoſtoli aſſerentes legalia ſimul cum Euange
Act.15. lio obſeruanda. Dubitantibus ergo Coloſſenſibus vtri partium potius eſſet credendũ, Apoſtolus tanq̃
mediator idoneus, ſcribit quid oporteat fieri. Scribit autem ab Epheſo per Tychicum diaconum, Oneſimum acolytum. Modus procedendi huius epiſtolæ ſimilis eſt aliarum epiſtolarum proceſſui. Nã ſalutationem præmittit. De profectu & gratia Coloſſenſium grates domino refert, ad perfectiora horta
tur, atque pro eis ſuppliciter deprecatur.

CAP. I [Paulus apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem dei.] ARTIC. I.

Matt.5. PAVLVS apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem dei] .i. diuina voluntate conſtitutus
apoſtolus, [ET Timotheus frater] quem propter ſuam authoritatem connectit ſibi
apoſtolus. Erat enim Epheſiorũ epiſcopus. Hi itaq; ſcribũt [HIS qui ſunt Coloſsis,
hoc eſt in ciuitate ſic dicta, [SANCTIS & fidelibus fratribus] .i. veraciter Chriſtia
nis, qui implere conantur illud Saluatoris, Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt, [IN Chriſto Ieſu] .i. in doctrina & fide Chriſti. Illas enim ſeruan
do & operando ſancti & fideles fuerunt. [GRATIA] gratũ faciens [VOBIS &
Iohan.5. pax] hoc eſt tranquillitas mentis præſtetur & conſeruetur [A deo patre noſtro] .i. in cœlis patre ęterno, [ET] à [Domino Ieſu Chriſto] qui ſecundum diuinã naturã eſt cauſa gratiæ effectiua ac princi
palis: quæcũq; enim facit pater, hęc & filius ſimiliter facit. Secundum humanam vero naturã eſt cauſa gratiæ meritoria inſtrumẽtalis ac mediata. [GRATIAS agim⁹ deo & patri domini noſtri Ieſu Chri
ſti] .i. patri ęterno, qui eſt deus Chriſti, vt homo eſt: pater vero ſecũdũ diuinam naturam quam habet à
patre, [SEMPER] .i. congruis horis, [PRO vobis orantes, audiẽtes fidẽ veſtrã] fundatam ac fixam H
[IN Chriſto Ieſu, & dilectionem] .i. habitũ, actũ interiorem, & opera charitatiua, [QVAM habetis]
extentam, [IN omnes ſanctos] .i. vniuerſos veraciter Chriſtianos, quibus pro loco & tempore, ſecun
dum veſtram poſsibilitatem, benefacitis, ſpũalia vel corporalia beneficia impendendo, [PROPTER
ſpem] .i. beatitudinem ſeparatam, [QVAE repoſita] .i. parata [EST vobis in cœlis, quam audiſtis]
.i. q̃ vobis prædicata eſt, [IN verbo veritatis] .i. in vero ſermone [Euangelii quod peruenit ad vos] .i.
vobis annunciatum eſt, [SICVT & in vniuerſo mundo eſt] .i. cunctis gentibus euãgelizatum eſt, ſi-
cut & vobis, ſic tamen vt ſit diſtributio, non pro ſingulis generum ſed pro generibus ſingulorum. Vn-
Marc.16. de & apoſtolis aiebat Saluator, Euntes in mundum vniuerſum, prædicate Euãgelium omni creaturæ.
Pſalm.18. Et Pſalmiſta, In omnem (inquit) terram exiuit ſonus eorum, [ET fructificat, & creſcit] .i. euangelica
doctrina in credentibus eſt cauſa fructificationis & ſpiritualis incrementi, videlicet bonorum operũ,
& quotidiani profectus in gratia. Creſcit quoque per hoc quod pluribus annunciatur à quibus & de-
Act.2. uote recipitur, [SICVT in vobis] fructificauit & creuit [EX ea die, qua audiſtis & cognouiſtis gratiam dei] id eſt beneficia gratiæ vobis à Chriſto exhibita, [IN veritate] hoc eſt veraciter. Vel, in ve-
ritate, euangelicæ legis, [SICVT didiciſtis ab Epaphra] confirmante prædicationem Archippi,
[CHARISSIMO conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis] id eſt, pro veſtra ſalute procuranda,

A [MINISTER Iesu Christi,] eius doctrinam vobis annuntiando, ipsumque pro vobis iugiter exorando, [QVI etiam manifestauit,] hoc est clare retulit, [NOBIS dilectionem vestram] existentem [In spiritu,] quia à spiritu sancto infunditur, conseruatur, & secundum eum operatur. Est quoque in spiritu vestro, id est, in superiori parte animæ vestræ, vt in subiecto. [IDEO & nos ex qua die audiuimus ranta] bona de vobis, [Non cessamus] opportuno tempore, [Orantes] cordiali affectu, [ET postulantes] prece vocali, [VT impleamini agnitione voluntaris eius].i. diuinitus copiose illustremini ad cognoscendum quid velit deus vt sciatis & attendatis eius mandata atque consilia. Quid vero sit ita impleri, & quomodo fiat, Sapien. 9.
„ subiungitur, [In omni sapientia] sacræ scripturæ.i, quam scriptura diuinitus inspirata proponit ac docet, 2. Tim. 3.
[ET intellectu spirituali] id est, interna vera, seu mystica intelligentia scripturarũ, quatenus literam occidentem spiritualiter intelligatis, spiritus quippe viuificat, [VT ambuletis] in semitis præceptorum, [DIGNE deo].i. tam reuerenter, sancte & perfecte, quàm decet tanto principi deseruire, atque vt eum pro 2. Cor. 6.
„ præmio mereamini possidere. Maledictus enim qui facit opus dei negligẽter. [PER omnia].i. in interioribus & exterioribus, [PLACENTES] dño deo. Nam si quis totã legẽ impleuerit, offendat autẽ in vno, Iohan. 3. Hiere. 48 Iacobi. 2.
„ factus est omnium reus. Cui & illud quoque consonat Sapientiæ, Qui in vno peccauerit, multa bona Eccles. 9.
„ perder, [In omni opere bono fructificantes] proficiendo in meritis, [ET crescentes in scientia dei] id est, in notitia diuinorum. De qua ait per prophetam, Scientiam dei volui magis quàm holocausta. Itidem Osee. 6.
B & Sapiens, Vani sunt, inquit, omnes homines, quibus non subest scientia dei. Denique hæc est vita æterna, vt cognoscamus deum verum. ¶ Possunt quoque per prædictam sapientiam, intellectum, atque scien Sapien. 13 Iohan. 17.
„ tiam intelligi tria dona spiritus sancti. De quibus apud Esaiam legitur, Requiescet super eum spiritus sa- Esa. 11.
„ pientiæ & intellectus, &c. Sicque sapientia appellatur habitualis notitia supernaturalis, à spiritu sancto infusa, ac saporosa, per quam anima sortitur rectum iudicium de diuinis, habendo connaturalitatem quandam cum eis per gustum ac dilectionem. Intellectus vero est donũ spiritus sancti, per quod anima ea quę fidei sunt penetrat, clare cognoscit, & firmiter eis inhæret, cernendo aliquam rationem, propter quam assentiendum est articulis seu testimoniis fidei. Porrò, scientia est donum quo anima recte iudicat de rebus creatis. Hæc autem, prout dona, non inueniuntur nisi in habentibus charitatem & gratiam, sicut nec cætera dona spiritus sancti. Et iuxta hunc modum litera sic exponetur. In omni.i. perfecta sapientia, quæ est Sapien. 1.
„ præstantissimum donum spiritus sancti: & intellectu spirituali.i. dono intellectus à spiritu sancto infuso.
„ [In omni virtute] theologica, intellectuali ac morali, [Confirmati] Optimum enim est, gratia stabiliri Hebrę. 13
„ cor, [SECUNDUM potentiam claritatis eius].i. secundum quod deus idoneus est ad confortandum vos per
„ claritatem gratiæ suæ, [In omni patientia] in aduersis seruata, [ET longanimitate] æquanimiter præstolando diuina promissa, [CVM gaudio] mentis, ex actu virtuoso manante, [GRATIAS agentes deo pa-
„ tri qui dignos vos fecit] per merita Christi, gratiam baptismi & cætera opera meritoria, quæ ipse in no-
C bis producit [In partem].i. ad habendam participationem, [SORTIS sanctorum].i. hæreditatis electorum, videlicet vitæ æternæ, quæ habetur, [In lumine].i. per lumen gloriæ, vel in claritate visionis diuinæ. De qua sorte ait Psal. Dominus pars hæreditatis meæ. Qui etiam de lumine isto testatur, In lumine tuo, Psalm. 15.
„ inquiens, videbimus lumen. Hæc autem hæreditas dicta est sors, quia diuinæ voluntatis electione, non hu- Psalm. 35.
„ mana prouisione distribuitur, quemadmodum sortes dicuntur temperari atque disponi à deo. [QVI eruit
„ nos] per incarnationem, conuersationem ac passionem vnigeniti filii sui, [DE potestate tenebrarum].i. à
„ dominio dæmonum, à iugo peccati, & tenebris ignorantiæ, [ET transtulit in regnum].i. in societatem ecclesiæ militantis, seu numerum electorum. Quæ ecclesia dicitur regnum Christi, qui in corde fideliũ regnat per fidem & gratiam. De quo regno aiebat angelus, Regnabit in domo Iacob in æternũ. Et Esaias, Luc. 1.
„ Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit. Nunc quoque translati sumus in regnum cœlorum in Esa. 9.
„ spe, transferendi illuc randem in re. Transtulit itaque nos deus pater in regnum, [FILII dilectionis suę] id est, filii sui dilecti: de quo ait, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Ex hoc elucescit, quòd dilectio Marci. 9.
„ in diuinis, non solum notionaliter seu relatiue, sed etiam absolute dicatur. Aliàs filius dei à spiritu sancto diceretur procedere. De prædicta autem ereptione & translatione generis humani, pater ait per prophe-
„ tam ad filium, Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt educeres de conclusione vinctum, de domo Esaię. 42.
„ carceris sedentes in tenebris. [In quo] Christo.i. per cuius sanguinis pretium, mortisq; meritum, [HABE-
„ mus redemptionem,] à iure & dominatione diaboli, [ET remissionem peccatorum] prout testatur san-
D „ ctus Iohannes in Apoc. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. [QVI est imago Apoca. 1.
„ dei] patris [INVISIBILIS] visione corporali ac intellectuali].i. omnino incomprehensibilis compre-
„ henstone perfecta, sicut & pater. Nemo enim nouit filium nisi pater, nec patrem quis nouit nisi filius. In Matth. 11.
patria tamen videtur per speciem, sed non perfecte ac plene cõprehenditur. Dicitur autem Christus imago patris perfecta, non imitatiua: naturalis, non artificialis: plena, non participatiua.i. per omnia similis pa- Iohan. 14
rri. Propter quod ipse ait, Qui videt me, videt & patrem. Ad rationem autem imaginis duo requiruntur, videlicet similitudo in specie, vel saltem in signo speeici. Quod maxime est figura in rebus corporeis & processio. Oportet enim vt imago alicuius sit ab eo cuius est imago, filius autem in diuinis generatur à patre, in nullo distans ab eo. ¶ Dupliciter quoque dicitur esse imago alicuius in alio. Primo sicut in re eiusdem naturæ saltem secundum speciẽ, sicut imago regis est in filio eius. Et ita filius dei vocatur imago patris. Secundo tanquam in re alterius generis, sicut imago Herculis est in lapide, & imago imperatoris in nummo. Sicque vocatur homo imago dei, qui potius dicendus est factus ad imaginem dei, q̃ eius imago,
„ [PRIMOGENITUS omnis creaturæ].i. ante omnia creata æternaliter genitus, quemadmodum per quendam Matt. 22.
„ Sapientem testatur, Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam, [QVIA in ipso] id est, per ipsum. [CONDITA sunt vniuersa] omnia enim per ipsum facta sunt, ait Euangelista. Vel, in ipso, Eccl. 24.
sanquam in exemplari principio condita, hoc est, creari disposita sunt vniuersa. Filius quippe est ars Iohan. 1.

rationibus plena, omnisq; creaturæ exemplar. Propter quod omnia in ipso exẽplariter præexistunt, æter- E
nalitérq; à patre prœordinata atq; prœuisa sunt. Comparantur nanque creaturæ ad ipsum, sicut artificiata
Sapien.7. ad artificem: iuxta illud sapientiæ, Omniũ est enim artifex, omnem habens scientiam. Omnia ergo in ipso
sunt condita, [ET in cœlis & in terra] videlicet, [Visibilia] vt corpora cœlestia, elementa passiua & mixta, »
[ET inuisibilia] De quibus adiectum est, [SIVE throni]. i. angeli de infimo choro primæ & summæ hie- »
rarchiæ angelicę. Qui throni. i. sedes vocantur, quoniam propter magnam suam propinquitatẽ ad deum,
ipse in eis sedere, quiescere, præsidere, & per eos sua iudicia exercere asseritur, [SIVE dominationes, si- »
Ephes.1. ue principatus, siue potestates] Hos tres ordines angelorum nominauit apostolus ad Ephesios, de quibus
Grego. ibi satis dictum videtur. [ET quia hoc loco præponit apostolus principatus potestatibus, Gregorius &
Bernard. Bernardus opinati sunt principatus ad secundam, potestates vero ad infimam pertinere hierarchiam.
[OMNIA per ipsum] sicut per causam efficientem, [ET in ipso] tanquam in exemplari principio, »
[CREATA sunt] iuxta intellectum iam dictum. [ET ipse] vnigenitus dei, [EST ante omnes] id est,
Apoc.22. persistente æternitatis æuo, atque incomparabili dignitate. Propter quod in Apoca. testatur, Ego sum al-
Iohan.1. pha & ω, primus & nouissimus, principium & finis, [ET omnia in ipso constant] id est, idealiter & cau-
saliter in eo sunt. Iuxta illud, Quod factum est, in ipso vita erat. Vel, in ipso constant, id est, ipsius diuinæ
Heb.1. potestate subsistunt, sustentantur, fulciuntur, iunctaque permanent. Prout Hebræis loquitur apostolus, Por
Ephes.1. tans omnia verbo virtutis suæ. [ET ipse] Christus [EST caput corporis ecclesiæ] id est, corporis mysti F
ci, quod est ecclesia. Quomodo autem intelligẽdum sit hoc difficile, tractatum atq; expositum est. [QVI »
Iohan.8. est principium] omnium rerum. i. creator vniuersorum. Vnde cum ei dixissent Iudæi, Tu quis es? Respon
dit, Principium, & qui loquor vobis, [PRIMOGENITVS ex mortuis]. i. inter mortuos primus ad immortalem »
vitam resurgens. Nã qui ante eum suscitati fuerunt, rursus defuncti sunt. Ideo enim ait scriptura, Qui est
Apoca.1. testis fidelis, primogenitus mortuorum. Vel, Primogenitus ex mortuis. i. inter mortuos suscitatos primus »
dignitate. [VT sit in omnibus] angelis & hominibus. Vel, in omnibus. i. præteritis, præsentibus ac futuris »
generationibus, [PRIMATVM tenens]. i. vniuersorum princeps & caput existens, sicut per quendã Sa- »
Eccl.24. pientem asserit, In omni gente, & in omni populo primatũ tenui. Habet enim in vestimento, & in fœmo-
Apoc.19. re tuo scriptum, Rex regum, & dñs dominantium. Et hoc merito, [QVIA in ipso] Christo, prout est ho-
mo, [COMPLACUIT] deo trinitati, [OMNEM plenitudinem]. i. plenam perfectionem scientiæ ac virtutum »
Iohan.3. [ENhabitare]. i. stabiliter permanere. Non enim ad mensuram dat deus spiritum homini Christo. Et vidi-
Iohan.1. mus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Vel, omnem plenitudinem
diuinitatis. i. veram atque perfectam diuinitatem, quemadmodũ alio loco affirmat apostolus, In ipso, in-
Iusr.ca.2. quiens, inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Placuit quoque deo, [ET per eum]. i. per Chri-
sti veneranda mysteria, [RECONCILIARE sibi] ipsi [OMNIA] genera hominum, [EN ipsum]. i. ad hoc vt fi-
2.Cor.5. naliter ad deum conuertantur, sicut ad beatitudinis fontẽ, ac vltimum finem. Vnde alibi dictum est, Deus G
Esaiæ.53. erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Et in Esaia, Disciplina pacis nostrę super eum, & liuore eius sa
nati sumus. [PACIFICÃS] Christus, vel trinitas per Christum, videlicet, [PER sanguinem crucis eius]. i. pre- »
tiosissimo sanguine Christi effuso. [SIVE quę in cœlis sunt, siue quę in terris]. i. cœlestia & terrestria, vt- »
puta viatores, & cõprehensores de terra saluatos. Vel hoc ideo dicitur, quoniam angelos concordauit ho-
minibus. Ipse siquidem est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Propter quod à prophera vocatur pater fu
turi seculi, & princeps pacis. Et rursus per alium de Christo prædictum est, Loquetur pacem gentibus.
Ephes.2. [ET vos] ò Colossenses, [CVM esseris aliquando]. i. tẽpore gentilitatis vestræ, [ALIENATI à deo] per ido- »
Esa.9. lolatriam, [ET inimici sensu]. i. intellectu, videlicet male sentiendo de deo, per varios errores falsitatum »
Zachar.9 fluctuando. Vel sensu. i. sensualiter (. i. iuxta sensuum dictum) conuersando, [IN operibus malis]. i. vitiis »
carnis. [NVNC autẽ tempore gratiæ, Christus reconciliauit] vos deo, [EN corpore carnis eius]. i. per ea »
quæ pertulit in corpore suo, quod erat caro mortalis. Ideo subditur, [PER mortem]. i. per eius beatissimã »
Roma. 8. passionem, qua vinificatus est mundus [EXhibere]. i. ad hoc vt ipse exhibeat, quantum in se est. Vel certe »
vt ipsi exhibeatis, [VOS sanctos] in anima, [ET immaculatos] à vitiis cunctis, [ET irreprehensibiles co-
Psal.138. ram ipso]. i. pure & reuerenter viuendo in conspectu diuino. Quemadmodum ait Psalmista, Seruaui man
data tua & testimonia tua, quia omnes viæ meæ in conspectu tuo. Tales autem eritis coram deo, Christo
August. vos præsentante patri æterno, vel per propriorum operum ac meritorum vestrorum exhibitionem, quæ
requiruntur ad obtinendum salutem. Qui enim creauit te sine te (. i. fine tua cooperatione) non iustifica- H
bit te sine te, [SI tamen permanetis in fide fundari] firmiter, integréque credendo, [ET stabiles] in ea
per opera bona, [ET immobiles à spe euangelii quod audistis] hoc est, ab expectatione futuræ beatitu-
dinis promissæ in euangelio, [QVOD prædicatum est] in auribus vestris, per nos apostolos, aliosque disci
pulos, [EN vniuersa creatura quæ sub cœlo est] i. cũctis hominibus in terra degentibus. De quibus aie- »
Marci. 16 bat, Prædicate euangelium omni creaturæ. [CVIVS factus sum] deo authore, [EGO Paulus minister] »
1.Cor.4. id est, prædicator, [QVI nunc] in Epheso incarceratus, [GAVDEO in passionibus]. i. in tribulationibus, »
quas patior, [PRO vobis]. i. pro vestri confirmatione, [ET adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in
carne mea] Non est per hoc intelligendum, quòd pœnæ quas Christus pro nobis sustinuit incompletæ
vel insufficientes fuerint ad mundi saluationem, ita vt Paulus, aut quisquam sanctorũ eas compleuerit. Est
igitur sensus, Et adimpleo. i. longas & duras psequutiones referendo, pficio ea quę desunt. i. merita imper
Act.9. fecta, passionum Christi. i. propriarũ afflictionũ, quas in carne mea sustineo. Quæ propter vnitatẽ Christi,
Zachar.2 & membrorũ eius dicuntur passiones Christi, iuxta quod ipse dicebat, Saule Saule, quid me persequeris?
Iuxta quem modum ait rursus per Prophetam deus, Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Hæc
ergo sustineo siue adimpleo, [PRO corpore eius] id est, pro mystico corpore Christi, [QVOD est eccle »
sia] videlicet vt fideles erudiam atq; ædificem, cosq; merito & numero augeã. Considerandum est enim

A quòd meritum passionis dominicæ, & aliorum sanctorũ, imò & cætera opera supererogationis ipsorum, sunt velut res publica, ac thesaurus ecclesiæ, de quo tam largæ indulgentiæ fiunt his qui per charitatẽ coniuncti & incorporati sunt Christo ac sanctis. Hic autem thesaurus vsq; in finem mundi perficitur, ponentibus singulis quibusq; sanctorum partes suas in eo. Sicq; Apostolus adimpleuit ea quæ deerant passionũ suarũ, quoniã addidit quotidie aliqd huic thesauro. Vel sic (quod reddit tamen in idem) Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi. i. passionũ quas Christi amore, exemplo, iussione, seu ordinatione sustineo. De
» qbus in Actis dicebat saluator, Ego ostendã illi, quãta oporteat eũ pro nomine meo pati, [Cuius] Christi Act. 9.
» vel Ecclesiæ [FACTVS sum ego minister] prædicando, & sacramenta erogando, [secundum dispensationem dei]. i. diuinam ordinationem seu apostolatum mihi diuinitus dispensatum. [QVAE] dispensatio [DATA est mihi in vobis]. i. ad hoc vt vobis euangelicam veritatem annuntiem, [VT impleam]. i. prædicando ad effectum perducam, [VERBVM dei]. i. diuinam promissionem, qua deus patriarchis, vatibusq; promisit euangelium dei esse gentibus annuntiandum, & eas fore saluandas per fidem & gratiam dei. Ephes. 4.
Quemadmodum per Esaiam loquitur, Mittam ex eis qui saluati fuerint ad Gentes in mare, in Africam & Lydiam, tenentes sagitam, in Italiam & Græciam ad insulas longè, & annuntiabunt gloriam meam Gentibus. Et quia dispositio, promissio, seu verbum illud multum mirabile fuit, atque occultum, ideo subditur, [Mysterium] hoc est, sacrum secretum, videlicet verbum prætactum, [QVOD absconditum fuit] id Esaiæ. 66.
B est, hominibus ignotum, [A seculis] id est, à principio seculorum, [ET à generationibus] præcedentibus, non enim nisi paucis innotuit, & hoc incomplete. De pleniori autem intellectu huius scripturæ multa sunt ad Ephesios dicta: vbi quoque legitur, Mysterium Christi, quod alijs generationibus non est agni- Ephes. 3.
» tum filiis hominum, sed nunc reuelatum est sanctis Apostolis, &c. Vnde iam subditur, [Nunc autem] vi- Ephes. 6.
» delicet tempore gratiæ, [Manifestatum est] mysterium illud per Christi prædicationem, & spiritus sancti illustrationem, [SANCTIS eius]. i. Apostolis, & cęteris primitiuæ ecclesiæ filiis, per quorum prædicationem manifestati est cæteris populis, [QVIBVS voluit deus notas facere diuitias gloriæ]. i. abundantem gloriam, [SACRAMENTI huius]. i. prædicti mysterii prædicati [IN Gentibus]. i. inter Gentes. In quo mysterio plenum spiritualia contenta sunt dona, quæ appellantur diuitiæ gloriæ, vt puta fides, indulgentia, reconciliatio, iustitia, dona spiritus sancti, beatitudo futura, [QVOD] sacramentũ, [EST Christus] materialiter. i. 1. Cor. 10.
» Christus materia seu obiectum est sacramẽti istius, quia de ipso tractat & loquitur, qui est, [IN vobis spes
» gloriæ]. i. causa & ratio sperandi glorificationem beatam, [QVEM nos annuntiamus]. i. Gentibus prædicamus, [CORripientes omnem hominem] præsentem & futurum, ad quem scripta nostra peruenerint. i. quoſdam de omni genere hominum. Vel, omnem hominem, veritati fidei repugnantem, [ET docentes omnem hominem]. i. quoſdam de omnibus, [IN omni sapientia] scripturarum sanctarum, ad saluẽ necessaria, [VT exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu]. i. in fide, charitate, & obsequio Christi, secundum exigentiam status præsentis. In quo nullus est perfectus simpliciter, velita vt vltra proficere aut perfici nequeat, sed fic, vt sine mortali viuat peccato, & passiones habeat reformatas, atque in virtutibus stabiliatur, [IN quo] Christo. i. cuius amore. Vel, in quo negotio consummando, videlicet vt exhibeam omnem hominem in Christo perfectum [ET laboro] die ac nocte [CERtando] contra intuisibiles
» ac visibiles hostes, [secundum operationem]. i. confortationem & influentiam, [EIVS] videlicet Christi,
» [QVAM operatur in me] dando mihi auxilium gratiæ suæ ad efficaciter operandum. Vel, secundum operationem eius in me, hoc est, secundum operationem à me procedentem, quæ potius ascribenda est Christo, quàm mihi. Iuxta illud propheticum, Omnia opera nostra operatus es in nobis, quam operatur Christus in me [IN virtute] id est, potenter seu propria sua diuinaque potestate. Esaiæ. 26.

CAP. II [VOLO enim vos scire, qualem solicitudinem habeam pro vobis.] ARTIC. II.

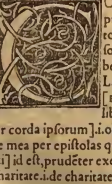

OEPTAM in præcedenti capitulo exhortationẽ de vitã dis cærimonialibus legis prosequitur Apostolus in isto capitulo, admonens Colossenses, vt falsos ac simulatos vitent doctores. Et vt sibi acquiescant facilius, manifestat quantũ de eorũ salute solicitetur, [VOLO enim vos scire] vt amanti credatis, [Qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui sunt Laodiciæ] (quæ est ciuitas Asiæ). i. pro vestra, Laodicensiumque salute, ne ab impostoribus fallamini, à quibus præuenti iam estis [ET quicunque non viderunt faciem meam in carne]. i. pro cæteris vniuersis fidelibus, quibus ipse in propria persona non prædicaui, neque apparui, [VT consolentur corda ipsorum]. i. ob hoc solicitus sum, quatenus corda ipsorum cõsolationem recipiant ex allocutione mea per epistolas quę cõsolata non sunt ex presentia & immediata prædicatione mea. Et sitis [Instructi] id est, prudẽter exercitati, [In charitate] hoc est, in actibus dilectionis dei & proximi. Vel, instructi in charitate. i. de charitate Christi ad nos, vt sciatis & considereretis, quantũ Christus dilexerit nos, qui ait, Maiorem hac dilectionẽ nemo habet, vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Sitis quoque instructi, seu per Col. 1.
Roma. 12.
Iohan. 15.
» charitatis instructionem tendentes, [ET in omnes diuitias plenitudinis intellectus] id est, perfectissimos
» habitus intellectuales, vt impleamini donis sapientiæ & intellectus, consilii atque scientiæ, [IN agnitionẽ Esaiæ. 11.
» mysterii]. i. ad hoc vt actualiter consideretis mysterium. i. sacrum secretum [DEI patris, & domini nostri Iesu Christi] Per quod intelligi poteſt vnitas patris & filii in essentia, & distinctio in persona. Vel ipsa incarnatio, quę est mysteriũ patris, tanquam authoris, & Christi, tanquam assumptoris vel executoris, [IN
» quo] Christo [Sunt omnes thesauri]. i. copiosissima plenitudo, [Sapientiæ] diuinorum [ET scientiæ] creaturarum, [ABSconditi. i. incomprehensibiliter existentes. Christus nanque secundum diuinitatem est ipsa æterna aeq; immẽsa sapientia, cuius non est numerus, estq; increata scientia, cui conuenit illud, O altitudo diuitiarũ sapientię & scientiæ dei. Secundũ humanitatẽ quoq; assumptam, repletus est sapientia in con Psal. 144
templatione diuinorũ, & scientia in speculatione creaturarum, præsertim cum anima Christi præ vniuersis Roma. 11.

Esaiæ.11. beatis,diuinitatem ac trinitatem ab exordio suæ creationis clarius vidit & omnia illa cognoscit, quæ co- E
gnoscit & verbum,scientia visionis.i.cuncta quæ vnquam fuerunt,sunt,aut erunt. [HOC autem dico, vt
nemo vos decipiat] id est,fidei vestræ simpliciratem inficiat,[IN sublimitate sermonis].i. per verba pro-
1.Cor.2. funda secundum apparentiam, & fucata, seu subtilia argumenta. Deniqoc ista admonco. [NAM & si
corpore absens sum] id est,à vobis distans loco,ac corporali separatione, [SAO spiritu] id est, mentis
cooslideratiooc, [VOBISCVM sum] tum,quia de vobis sæpius cogito:tum,quia in spiritu prophetico
4. Reg.5. quasi præsens inspicio quid agatis. Quemadmodum Helisæus præsens fuit quando Giezi accepit muoc-
2.Cor.12.14 ra Naaman,[GAVDENS] in domino de vestro profectu,[ET videns].i.cognoscens,[ORDINEM ve
strum].i.vitæ vestræ ordinationem quomodo omnia honeste & secundum ordinem fiunt in vobis, [AT
firmamentum eius quæ in Christo est fidei vestræ].i.stabilitatem seu robor fidei vestræ quam in Christo
habetis. ¶ Deinde hortatur eos ad perseuerantiam ac profectum in bonis. [SICVT ergo acceepistis Chri
stum Iesum dominum nostrum].i.sicut credendo cœpistis conuersari in Christo, [IN ipso ambulate].i.
Roma.12 sic exinde io eo procedite,proficiendo semper in melius per imitationem vestigiorũ saluatoris. Sola nan-
Matth.7.to que perseuerantia corooatur, [RADICATI].i.firmiter fixi,per modum radicis terræ inhærentis, [ET
superædificati in ipso].i.in doctrina & gratia Christi,ita vt sitis domus seu habitaculum dei, cuius funda-
Esaiæ.11. mentum sit Christus seu doctrina & gratia eius. Vnde Ephesius dictum est, Superædificati super fundamẽ
Ephes.2. tum apostolorum & prophetarũ, [ET cõfirmati io fide] vt nec philosophicis rationibus,nec sensuum ap- F
parentiis,nec persecutionibus receedatis à fidei syneeritate, [SICVT & didicistis] ab Archippo ambu-
landum esse,& standum in fide:qua nutante,tota virtutum structura vacillat, [GRAVNDantes in illo gratiarũ
actione].i.deo copiose grates referendo. ¶ Aduertendum autem, quod triplici via cooabantur peruersi,
hos Colossenses subuertere,scilicet per philosophiam,per legis allegationem, per simulatam sanctitatẽ.
Hos processus apostolus reprobat, [VT OETE ne quis vos decipiat per philosophiam].i.scientiam natu-
ralem,studio philosophorum inuentam,[AT inanem fallaciam].i.per argumenta sophistica quæ videtur
Marci.7. aliquid probare,sed non probant veraciter. Philosophiam inquã procedentem ac iudicantem,[SECundum
traditionem hominum].i.humanæ rationis discursum,[SECundum elementa huius mundi].i.iuxta ea quę
naturaliter apparent in rebus,videlicet secundum causas naturales & elementares, & solitum cursom re-
rum,[AT non secundũ Christum].i.deceptores isti atq; philosophi ooo secundum Christi doctrinã pro-
ceedunt,considerando diuinæ virtutis illimitatam potentiam,non determinatam ad naturalem ac solitum
cursum seu ordinem rerum,sed superoaturalia,& nobis incomprehensibilia operari valentẽ. In quo decla
ratur philosophorum fatuitas,asserentium deũ non posse aliquid agere prẽter naturalem ordioẽ rerum,&
vltra humanæ rationis capacitatẽ. Propter quod negahant quicquid rationem exeedit,videlicet deũ inear
natum,virginem peperisse,&c. ¶ Cur autẽ his qui non procedunt secundum Christũ debeat contradici,
Iohan.1. subiungitur. [QVI A]in ipso].i.in Christi humana natura quasi in tẽplo, [HABitat omnis plenitudo diuini- G
tatis].i.perfecta,veraqoe diuinitas cum omni sua perfectione. Personaliter enim in Christo vnitæ sunt na-
tura diuina & humana. Habitat autem in ea, [CORporaliter].i.corpori eius vere ac immediate coniuncta
est,sicut & animę eius,oon quod ipsa sit corpus. Porrò,diuinitas dicitur sic vnita,quoniam persona verbi,
quæ est diuinitas,humanitati coniuncta est. ¶ Deinceps ostendit apostolus vanam esse rationem eorum,
qui per legis allegationem nitebantur Colossenses subuertere,inducendo eos ad cærimonialia legis. [ET
1.Timo.2 estis in illo].i.à Christo,prout de' est:& p ipsum,prout est homo,dei ac hominũ mediator, [REPleti] gra
Iohan.1. tia & donis spiritus sancti,ita vt oequaquam indigeatis legalium ohseruantia. Propterea scriptum est, De
2.Cor.8. plenitudine eius accepimus omnes,gratiam pro gratia. Ipse quoq; propter nos egenus factus est, vt eius
Dioov. inopia diuites essemus, [QVT] Christus,etiam secundum oaturã assumptam, [AST caput].i.capitularis
influxor [OMNIS principatus & potestatis].i.angelorũ sanctorũ,qui omnes à Christo homine purgao-
tur,illuminantur ac perficiuntur secundũ theologũ, [IN quo].i.cuius virtute,operatione & gratia, [CIR-
Genes.17 cuncisi estis circũcisione nõ manufacta].i.nõ carnali,legali ac literali, [IN expoliatione corporis carnis]
.i.amittendo particulã corporis quod est caro,videlicet pellem pręputii,quę io illa circũcisiooe aufertur.
[SEO in circuncisiooc Iesu Christi] hoc est,spirituali atq; à Christo facta circũcisiooe circuncisi estis per
expurgationem superfluitatis vitiorum ac passionom vestrarum. De qua circuncisione scriptum est, Cir-
Hierc.4. cuncidimini,& auferte pręputia cordiú vestrorũ. Et iterũ alibi, Circuncidite præputium cordis vestri,&
Deut.10. ceruicem vestram ne induretis amplius, [CONsepulti ei] videlicet Christo [Io baptismo].i. in susceptione H
baptismatis omnino vitiis mortificati, sicut & Christi corpus io sepulchro mortuum erat oaturali vita.
Vel hoc ideo dicitur,quoniam haptizati ter tinguntur in aqua,quemadmodũ Christus triduo erat in mo-
Act.15. numento. Et sicut Christus de sepulchro ad immortalem viram surrexit, sic haptizati de sepulchro à vi-
tiorum corruptionc ac vetustate liberati ascendunt. Ideo subditur, [Io quo] Christo [AT resurrexistis] à
ruina peccati, [PER fidem operationis dei].i.per fidem quam deus operatur seu creat in vobis. Sine fide
enim oemo spiritualiter surgit, [QVT] deus pater vel trinitas [Suscitauit illum] à mortuis tertia die. [ET
vos cũ mortui essetis] spũaliter, carentes vita gratiæ, [Io delictis].i.propter peccata vestra, quibus natura-
lem legẽ reliquistis, [AT pręputio carnis vestræ].i.,ppter carnalia vitia, vel ,ppter originale peccatũ quod
per pręputiũ traducitur, [CONiuiuificauit cũ illo].i.ad vitam gratię suscitauit, quẽadmodum Christũ ad vi-
Roma.8. tam naturalẽ humanã reduxit, suscitando eũ à mortuis. Vel cooiuiuificauit cũ illo.i.immortalitatem vobis
iam dedit in spe, quam Christo dedit in re. Capitis nanque processio, spes membrorum, [Donans].i.gra-
tis,& sine merito vestro dimittẽs, [VOBIS omnia delicta] vestra merito Christi. Dummodo tamen me-
ritum illud vobis applicetur per fidẽ, vel sacramenta ecclesiæ, [OBLENS] ipse Christus merito passionis
suæ, [QVOD aduersum nos erat chirographũ decreti].i.memoriale seu literam humanæ transgressionis,
Genes.3. qua homo protoplastus prævaricatus est in paradiso decretum.i.dei prœceptũ. Huius enim trãsgressionis

A memor fuit deus ad puniendum,dæmon ad accuſandum. Habuitque diabolus quaſi literam teſtimonialem reatus;quem homo incurrit tranſgrediendo diuinum præceptum, imò & tota poſteritas primi parentis. Chriſtus vero ſatisfaciendo pro peccatis noſtris actualibus ac originalibus, eripuit totum genus humanum ab iſtu reatu ſeu debito pœnæ pro peccato infligendæ. Et ita deleuit prædictum chirographum quod contra nos erat,quoniam erat teſtimonium faciena nos damnationi obnoxios. Cum vero peccatum dimittitur,dicimus deum obliuiſci illius. Dæmon quoque non poteſt de illo peccato accuſationem efficacem obtendere,[QVOD] chirographum [ERAT contrarium nobis] ſicut iam dictum eſt.[ET ipſum tulit de medio].i.ab vniuerſis hominibus abſtulit illud chirographum,[AFFIGENS illud cruci].i.in ſua paſſione illud occidens,ſeu deſtruens,quantū in ſe erat. Eripuit enim nos de pœna pro peccato originali poſt hanc vitam infligenda,dummodo ei,vt capiti,vniamur per fidem & charitatem, quatenus virtus ſuæ paſſionis redundet in nos,tanquam in membra ipſius,[expuliaos principatus & poteſtates].i. dæmones ſuperiores ac inferiores priuans præda quā ceperat, puta animabus ſeu hominibus quos ſuo dominio ſubdiderant,inducendo eos ad culpam. De hac expoliatione ait ipſe ſaluator,Nunc princeps huius mūdi eiicietur. Et item, Ego (inquit) ſi exaltatus fuero,omnia traham ad meipſum. Chriſtus nanq; eſt qui domū aduerſarii noſtri ingreſſus eſt,fortemque armatum alligauit,ac vaſa eius diripuit. Propter quod iubetur p Prophetā Chriſtus vocari,Accelera,ſpolia,detrahe,feſtina,prædare,[TRADVXIT confidenter].i.præ-
B dam hanc dæmonii ablatam Chriſtus ſecuriſsimè tranſtulit in regnum ſuum,præſidens eis quibus præſidebat diabolus. Nunc enim ponit eos in regno eccleſię militantis,poſtea autē ponet eos (ſicut iam plurimos poſuit) in regnū eccleſiæ triumphantis,[PALAM triumphans].i.euidenter vincens,[ILLVS].i.diabolos,[IN ſemetipſo].i.in proprii corporis crucifixione. Vel,in ſemetipſo.i.in propria perſona ad inferos deſcendendo,& ſanctos educendo,implens illud propheticum, De manu mortis liberabo eos,de morte redimam eos. Ero mors tua ō mors,morſus tuus ero inferne. ¶Ex his cōcludit Apoſtolus principale intentum,videlicet ꝙ non teneantur fideles ad obſeruatiuum legalium poſt Chriſtū paſſionem. [NEMO ergo].i.cum prædicta ſe ita habeant. Nemo [VOS iudicet].i.damnabiles aſſerat, [IN cibo & potu].i.in vſu victus.ſ.ob id quod nō diſcernatis inter cibos more Iudaico, [AVT in parte diei feſti] ex parte omiſſionis Iudaicarum celebritatum,videlicet [AVT Neomenię].i.feſti occurrentis in nouiluoio, [AVT ſabbatorum].i.vltimorum dierum hebdomadæ,[QVAE] omnia [SVNT vmbra futurorum].i.obſcura ſigna eorū quæ in nouo teſtamento geruntur. Prout alibi dicit Apoſtolus, Vmbrā habens lex futurorum bonorum,non ipſam imaginem rerū [CVRPVA autē Chriſti].i. veritas per illa ſignificata per Chriſtū implebitur,ad eumq; ptinet. Ideo Chriſti myſteriis cōſummatis,quando in cruce dicebat,Cōſummatū eſt,quādo & velū templi ſciſſum eſt,legalia ceſſauerunt,ſicut figura ceſſat,aduenientе re figurata. ¶Præterea agit Apoſtolus contra eos qui per ſimulatā ſanctitatē nitebantur ſubuertere Coloſſenſes.[NEMO vos ſeducat,
C volens].i.ſuadere cōtendens,[IN humilitate & religione angelorū].i.per fictā humiliationē,& apparentē religionē,quibus angelis ſimilis videtur,tanquā verus nuntius dei,ſicut & angelus, [QVAE non vidit].i. obſeruationes legaliū quę nō intellexit ſecundū ſpiritualem & myſticā rationē,videlicet prout ſunt ſigna futuri. Hoc eſt cupiens ,phare hac circūuentione legalia eſſe ſeruanda,qui eſt [AMbulans fruſtra].i. in fruſtuoſe laborans,[INflatus ſenſu carnis ſuæ].i.tumidus & ſuperbus intellectu carnali,carnaliter intelligente legalia,& ſenſualitatē ac imaginationē potius q̄ ſpiritualem rationē ſequente, ſapiens in oculis ,prūs [ET non tenens caput] hoc eſt,Chriſto non inhærens.[EX quo totum corpus].i.vniuerſa eccleſia,[PER nexus] fidei [ET coniunctiones] ſanctæ dilectionis [SVBMINISTRATUM].i.exhibitum,vel ſibiūuicem ſubſeruiens [ET conſtructum].i.in vnum redactum. Hoc eſt ſpiritualiter copulatum per fidem, ſpem, charitatem,& opera atque obſequia pia,quibus vniuntur, & vnum myſticum corpus efficiuntur fideles. Quod corpus (hoc modo compactum) [CRESCIT in augmentum dei].i.in imaginem ſpiritualē, videlicet in incrementū virtutum per gratiā & efficientiam dei.[SI ergo mortui eſtis cum Chriſto].i.à vitiis mortificati ac purificati,ſicut & Chriſtus ſemper à vitiis immunisſimus fuit. Mortui inquam,[AB elementis huius mundi].i.ab inordinato affectu & cultu ſenſibilium ac ſecularium rerum. Vel mortui cum Chriſto.i.ſi Chriſto adhærentes ſeparati eſtis,ab elementis huius mundi.i.à lege,eiusque cærimonialibus præceptis,in quibus eſt inſtitutio puerorum mundana quęrentiū. In lege nanque quaſi in elementis alphabeti, eſt literalis ac puerilis inſtitutio [QVID adhuc].i.vſque in preſens,videlicet euangelica veritate iam patefacta,
D [TANquam viuentes in mundo].i.quaſi ſeculare vitam ducentes,non deo viuentes, [DECERNITIS?].i.determinatis legalia eſſe ſeruanda?dicentes ad inuicem,[NEque tetigeritis,neque guſtaueritis,neque contrectaueritis] ea quæ lex prohibet tangi,guſtari aut contrectari, [QVAE ſunt omnia in interitu].i.iſta decernere,ſeu legalia obſeruare,mortem ſpirituale induere,[IPSA o vſu].i.per hoc ꝙ Iudaico ritu ſeruātur, [SECUNDŪ præcepta & doctrinas hominū].i.prout à phariſæis & ſcribis iubentur ꝙ perſuadentur ſeruari poſt Chriſti paſſionē. Quanuis enim præcepta cærimonialia fuerint diuinitus data,& ſuo tēpore obſeruāda,tamen vt obſeruentur tēpore nouę legis non eſt ſecundū præceptū,doctrinamq; dei,ſed hominum Iudęorū. [QVAE] præcepta,tēpore gratiæ,[SVNT rationē quidē habentia ſapiētię].i.ſpeciē ſapiennię habent,non eſſentiā. Habentq; appareutiā ſeu ſpeciē hanc,[IN ſuperſtitione].i.quia videntur ad ſupexcedentē religionē pertinere. [ET humilitate] ſimulata,quoniā obſeruatores eorū humilitatē cōfingunt,& deo obedire ſe ſimulant. Et quia ſunt,[Non ad parcendū corpori] quoniam obſeruatio legaliū laborioſiſima eſt. Sicque videtur pertinere ad rigurem iuſtitiæ,non ad carnalitatem. Ideo etiam quia ſunt,[Non in honore aliquo] hoc eſt,humanum honorē non quærunt obſeruatores eorū,permittentes carnem præputii ſui circuncidi.
S & quia non ſunt, [AD ſaturitatem carnis].i.etiam ideo ſpeciem ſapientiæ habent legalia hæc, quoniam multa delectabilia ſubtrahunt corpori,vt carnes porcinas. Vnde videntur ad ſobrietatem & abſtinētiam pertinere. Propter quod obſeruatores eorum,iudicant non obſeruantes eſſe gulоſos.

CAP. III [IGITVR si consurrexistis cũ Christo, quæ sursum sunt quæritæ.] ARTIC. III. E

EPIST. [EXPLETA informatione apostoli de vitandis legalibus & naturalibus versutiis, iam iuducitur moralis instructio. [IGITVR].i.quia legalia cessauerunt, & vos cum Christo mortui estis, [SI consurrexistis] à lapsu peccati, [CVM Christo].i.sicut Christus surrexit à tumulo. Peccator enim iacet prostratus in vitijs, iustus vero stat in virtutibus erectus. Cum autem peccator pœnitentiam agit & confitetur, resurgit per gratiam à propriis malis, [QVAE sursum sunt quæríte].i.cœlestia præmia desiderate, & summum bonum semper intendite. Illa vtiq; quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, [VBI].i.in quo loco superiori. [CHRIstus est in dextera dei].i.ad dexteram patris, [SEDENS] tanquam omnium iudex ac dominus: iuxta illud, Dominus Iesus assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei. Denique Christus secundum suam diuinitatem sedet.i. consistit ad dexteram patris.i.in æqualitate maiestatis paternæ. Secundum humanitatẽ vero assumptam sedet, hoc est, corporaliter manet ad dexteram dei. i. in bonis potioribus patris. Omnia enim creata Christo homini sunt subiecta. [QVAE sursum sunt sapite].i.spiritualia mentis affectu gustate, & corde syncero perpendite, [NON quæ super terram].i.non carnalia & terrena, vt dicere valeatis cum Esaia, Nomen tuum & memoriale tuum domine in desiderio animæ meæ. Anima mea desiderauit te in nocte, sed & spiritus meus in præcordiis meis. Et cum Psalmista, Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine. Itemque cum sponsa, Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. [MORTVI enim estis] rebus mundanis ac vanis.i.in talibus occupari non debetis. Vel mortui estis, id est, in baptismo configurati morti Christi, [ET vita vestra] quam habituri estis in patria, [ABSCONDITA est].i.reposita & latenter consistens, [CVM Christo in deo].i.in deo patre, in cuius corde & sinu Christus incomprehensibiliter conquiescit. Quoniam nemo nouit filium, nisi pater. Hæc autem vita æterna, est nostra felicitas in deo obiectaliter sita, de qua dicit saluator ad patrem. Hæc est vita æterna vt cognoscant te solum verum deum, &c. Vel sic, Vita vestra.i. vita gratiæ & gloriæ, abscondita.i. ignota est omnibus viatoribus in deo, qui eam cognoscit atque causaliter continet. Nemo enim nouit an dignus sit amore vel odio. [CVM autem Christus apparuerit].i. euidenter innotuerit esse, [VITA vestra] obiectiue, hoc est, viuificator & beatificor vester. Quod maxime erit in die extremi iudicii, quando in conspectu FINIS. vniuersorum Christus electorum suorum vita monstrabitur, [TVNC & vos apparebitis cum ipso in gloria].i.anima & corpore glorioſi eritis, atque cum Christo alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœlesti gloria sine fine mansuri. ¶ Præterea docet apostolus, quomodo ad hanc beatitudinem valeamus pertingere. [MORTIFICATE].i.destruite, [ERGO] videlicet vt vitam hanc sempiternam mereamini adipisci, [MEMBRA vestra quæ sunt super terram].i.vitia corporis quæ per membra explentur. Vnde quasi exponens quid dixerit membra, adiecit. [FORNICATIONEM].i.concubitum soluti cum soluta, [IMMVNDITIAM].i.peccata contra naturam, [LIBIDINEM].i.ardorem quemlibet in his F quæ ad turpitudinem pertinent, [CONCUPISCENTIAM malam].i.interiorum inclinationem ad vitia carnis, [ET auaritiam, quæ est idolorum seruitus].i.idololatriæ comparatur. Nam ſicut idololatra potius seruit idolo quàm vero deo, ita auarus magis colit, curat, & cogitat suam pecuniam, quàm creatorem [PROPTER quæ] vitia [Venit ira dei].i.diuinæ iustitiæ vltio, [SVPER filios incredulitatis].i.in homines infideles ac reprobos. [IN quibus] peccatis [ET vos] Colossenses, [AMBVLASTIS] hoc est, conuersati estis, [Aliquando] eundo de malo in peius, [CVM viueretis in illis] quando videlicet nondum conuersi fuistis ad Christum. Nunc autem deponite & vos omnia] quæ sequuntur, videlicet [IRAM] quæ inordinatus appetitus est vindictæ propter paruipensionem, [INDIGNATIONEM] quæ ex superbia & ita procedit, [MALITIAM].i.machinationem mali in alium, corde conceptam, [BLASPHEMIAM] contra deũ & sanctos, [TVRPEM].i.impudicum [SERMONEM] deponite, [DE ore vestro. Nolite mentiri inuicẽ] Sapien.1. Os enim quod mentitur, occidit animam, vt dicitur in libro Sapientiæ: [expoliantes vos,] hoc est, exuentes, [VETEREM hominem] id est, pristinum statum, vel vosmetipsos quo ad id quod fuistis per culpam [CVM actibus suis] vitiosis [ET induentes nouum].i.per opera bona, ac sacramenta, & gratiam, induite hominem spiritualiter reformatum.i. vosipsos innouate interius, [QVI] nouus homo [RENOVATVR] & crescit quotidie. [IN agnitionem dei].i.contemplando diuina. Renouatur autem hoc modo, [SECVNDUM imaginem eius].i.quantum ad partem intellectiuam, in qua est imago eius, [QVI fecit eum].i.summi H creatoris, cuius imago resplẽdet, in superiori parte animæ rationalis, quę pars potestatiua renouatur quotidie recipiendo à deo gratiæ incrementa, ornamenta virtutum, & sapientiæ claritatem [VBI].i.in quo Roma. 2. homine interiori ac nouo videlicet in parte animæ intellectiua, [Non est masculus neq; fœmina].i.discretio sexus quę attenditur secundum corpus non animam, nec est ibi [Gentilis & Iudæus] hoc est, discretio generis, quoniam omnes quantum ad animam immediatè à deo creantur, [CIRCUNCISIO & præputiũ] id est, differentia obseruationis seu ritus. [BARBARUS & Scytha].i.differentia linguarum, [SERVVS & liber].i.distinctio conditionis. Est itaque sensus quòd propter ista, nõ est vnus dignior vel indignior coram 1. Cor. 15. deo. Nam quantum ad hominem interiorem nulla diuersitas exterior sexuum, nationum, obseruationũ, EPIST. linguarum, aut conditionum præiudicat alteri, [SED omnia & in omnibus Christus].i. Christus est omnia causaliter omnibus generibus atque temporibus hominum dans existentiam ac permanẽtiam. Ipse quoque in omnibus est per gratiam vel prouidentiam. [Induite ergo vos, sicut electi dei].i.à deo prædestinati, vt speramus vel deo reuelante cognoscimus, [SANI].i.à vitiis emundati per sacramenta ecclesiæ [ET dilecti à deo] recipiendo beneficia eius, [VISCERA misericordię].i.inter nos pietatis affectus, [BENIGNITATEM] hoc est, animi præparationem ad benefaciendum proximis vel ipsum misericordię opus [HVMILITATEM, moleſtiam].i.moderamen in verbis ac factis, [PATIENTIAM, ſupportantes inuicem] sicut Galat. 6. Galatis dictum est, Alter alterius onera portate. Et item Romanis, Debemus nos firmiores imbecillates

A infirmorum sustinere, [DONANTES vobis̃metipsis].i.mutuo ignoscentes, [SI quis aduersus aliquem habet querelam].i.si vnus vestrum ab alio est offensus, seu iniuriam passus, [SICVT & dominus] Christus seu trinitas, [DONAVIT].i.indulsit, pure, gratis, & festinanter, [VOBIS] ita & vos vestris debitoribus indulgete. Vnde dicit Saluator, Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos facitis. Alibi quoque, Si non dimiseritis de cordibus vestris, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

Roma. 15
Matth. 18
Iohan. 13.
Matth. 6.

¶ Denique quàm enorme sit ita non agere, constat per ea quæ in Ecclesiastico scribuntur, Homo homini seruat iram, & à deo quærit medelam? In hominem sibi similem non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur altissimum? Quis exorabit pro peccatis illius? [SVPER omnia autem hæc charitatem habete].i.hoc præ cæteris omnibus hortor, & summè necessarium, vtilissimumque est, vt charitatem dei & proximi habeatis. Propter quod ait Saluator, Mandatũ nouum dedi vobis, vt diligatis inuicẽ [QVOD] hoc est, quam charitatem habere, [EST vinculum perfectionis].i.aliarum virtutum conseruatio, cõsummatio, nexus ac ligamentum. Charitas enim est præstantissima virtus, omnes virtutes mouens, perficiens & meritorias reddens: qua subtracta, nulla virtus meritoria permanet. Propterea beatissimus archiapostolus in prima sua Canonica, Ante omnia (inquit) mutuam in vobis charitatem continuam habentes, quoniam charitas operit multitudinem peccatorũ. [ET pax Christi].i.interna & vera pax. f.tranquillitas cordis, seu quies mentis in deo, [EXVLTET].i.redundantem lætitiam pariat, [In cordibus vestris,] Pace enim'quid dulcius, quidve iucundius esse potest? [In qua] pace [ET vos vocati estis in vno corpore] mystico, hoc est, per pacem positi estis inter membra Christi, imo ad hoc vocati estis in vnam ecclesiam, vt sempiternam fortiamini pacem. Vnde dictum est alibi, In pace vocauit nos dominus, [ET grati estote] deo pro vniuersis beneficiis eius. Qui enim gratias agit, donis potioribus meretur impleri. Iuxta illud in Euangelio, Omni habẽti dabitur.i.grato. [VERBVM Christi].i.euangelica doctrina ex ore Christi prolata, [HABITET].i.stabiliter maneat, [In vobis] hoc est, in mentibus vestris per iugem memoriam & veram obedientiam iuxta illud in Psalmo, In corde meo absconditeloquia tua, vt non peccẽ tibi, [IN omni sapientia] id est, intellectu sapientiali totius scripturæ sacræ, quatenus verba Christi sapienter intelligatis, [DOCENTES & commonentes].i.exhortantes, [VOSMETIPSOS] ad opera perfectiora, [In psalmis] qui ad bonam operationem hortantur, [ET hymnis] in quibus diuina laus continetur, [ET canticis spiritualibus] quæ de cœlestibus bonis, futurisque gaudiis agunt, [In gratia] gratificante, sine qua nihil est meritorium. Vel, in gratia.i.cum gratiarum actione. Vel, in gratia.i.consideratione gratuitorum beneficiorum dei, [Cantantes].i.laudem dicentes, [In cordibus vestris] hoc est cordiali affectu & cum mentali attentione, [DEO] quemadmodum scriptum est, Laudabit vsque ad mortem anima mea dominum. Et in psal. Cantabo domino in vita mea, psallam deo meo quàm diu sum. Hoc dicitur contra eos qui non corde, sed labiis deum glorificant. De quibus per Esaiam dominus contestatur, Appropinquat populus iste ore suo, & labiis glorificat me, cor autem eius longe est à me. [OMNE quodcunque facitis in verbo] id est, prædicando, docendo, hortando, orando, cantando, [AVT in opere] exteriori [OMNIA in nomine domini nostri Christi].i.ad gloriam Christi, & cũ inuocatione nominis eius [FACITE, gratias agentes deo & patri].i.fanctæ trinitati, cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis, [PER ipsum].i.ex cõsideratione beneficiorum, quæ trinitas nobis largita est per mediatorem nostrum hominem Christum.

Ecclesi. 51.
Psal. 103.
Esa. 29.
EPIST.
Matth. 6.
1. Timo. 2.

¶ Præterea defendit Apostolus ad moralem particularium personarum instructionem. [MVLIERES subditæ estote viris].i.maritis vestris [SICVT oportet in domino].i. sicut deus instituit, dicens mulieri, Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Vel, sicut oportet in domino.i.in licitis & honestis quæ cõplacent deo. [VIRI, diligite vxores vestras] non solum maritali & naturali affectu, sed spirituali dilectione, [ET nolite amari esse ad illas,] sed secundum scientiam cohabitate illis tanquã infirmioribus vasculis impartientes honorem. Vnde in Ecclesiastico habetur, Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens tibi subiectos. [FILII, obedite parẽtibus per omnia,] quæ sunt apta materia obedientiæ.i.in cunctis bonis ac licitis, & maius bonum non impedientibus. [HOC enim placitum est in domino.] Nam deus hoc iusit. [PATRES, nolite ad indignationem prouocare filios vestros,] habendo vos indiscrete & non paterne ad eos, [VT non pusillo animo fiant].i. ne per pusillanimitatem frangantur, & obedire desistant, non valentes ferre duritiam vestram. Omnia hæc ad spiritualem patres, eorumque filios maxime pertinent. [SERVI, obedite per omnia].i.in omnibus bonis [DOMINIS carnalibus].i. temporalibus, in corporalibus dominationem exercentibus, [NON ad oculum seruientes].i.non solo seruili timore & in dominorum vestrorum præsentia, [QVASI hominibus placentes] id est, tanquam hoc solum optantes & intendentes, vt hominibus placeatis, & non potius deo, [SED in simplicitate cordis].i.syncera intentione seruite dominis illis carnalibus. etiam discolis, [TIMENTES deum] casto ac filiali timore, cuius præsentiam seu conspectum non potestis effugere. [QVODcunque facitis] in obsequio dominorum vestrorum [EX animo].i.cum promptitudine voluntatis [OPERAMINI, vtpote amore iustitiæ, atque intuitu mercedis diuinæ, non timore pœnæ, & solo intuitu remunerationis humanæ. Talem enim animam approbat deus, [SICVT domino] deo principaliter seruientes, [ET non hominibus] tantum, quia & si homínibus deseruitis, hoc tamen propter deum libenter facere debetis, quasi sustinentes hanc seruitutẽ ex ordinatione diuina pro pœna peccati, cui obnoxii estis. Seruitus nempe ob culpam inducta est, [SCIENTES] fide certissima, [QVOD à domino accipietis retributionem hæreditatis].i.præmium vitæ æternę, quæ est hæreditas electorum. Retributio autem hæreditatis aliud non est nisi ipsa hæreditas quæ donatur. Hanc hæreditatem habebitis, si præfato modo seruientes fueritis. [DOMINO Iesu Christo seruite] summe atque finaliter, imò & latriæ seruitute, quæ soli deo debetur. [QVI enim iniuriam facit] alteri, infideliter seruiendo, aut alio modo [RECIPIET id quod inique gessit].i. pro sua iniustitia debitam pœnam exoluet iuxta illud Psalmistæ, Qui custodit veritatem in seculum, facit iudicium iniuriã patientibus. Et alibi,

Roma. 13
FINIS.
2. Cor. 5.
Psal. 145.

Deut. 32. Mihi vindictam & ego retribuam, dicit dominus. [ET non est personarum acceptio apud deum.] Hoc E
Rom. 2. iam vbertim dictum atque expositum est. Deus enim neminem ad se venientem, vel quod in se est, facien
Iob. 24. tem repellit, nullius etiam peccata inulta dimittit. Vnde ipse dominus in Iohan. testatur, Eum qui venit ad
Iohan. 6. me, non eiiciam foras. Et alibi ait scriptura, Deus opus hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum resti-
Iob. 34. tuet. Itemque, Si direxerit homo ad deum cor suum, spiritum illius & flatum ad se trahet. Ex his tamen
Ibidem. non sequitur, quin deus iustus ac sapiens ab æterno elegerit vnum præ alio, etiam absque omni meri-
Ephes. 6. to hominum. [DOMINI quod iustum est] ratione obsequii vobis exhibiti, [ET æquum] propter „
conformitatem naturæ in vobis ac seruis, [SERVIS] vestris [PRAESTATE,] videlicet dignam „
mercedem & piam subuentionem ac miserationem, [SCIENTES quoniam & vos dominum] iustum „
Luc. 6. ac infallibilem iudicem [HABETIS in cœlo,] qui eadem mensura qua mansi fueritis, remetietur vo- „
Matth. 7. bis. Sic enim facit homini, quemadmodum homo proximo suo.

CAP. IIII [ORATIONI instate vigilantes in ea.] ARTIC. IIII.

REDIT Apostolus ad generalem exhortationem, seque discipulorum suorum precibus commendat. [ORATIONI] pro vobis ac aliis fusæ [INSTATE] id est, instanter seu „
Luc. 6. diligenter ac perseueranter intendite, [VIGILANTES] id est, vigili mente duran- „
ces, imò & pernoctantes [IN ea] exemplo Christi, de quo scriptum est in Euangelio, F
Luc. 18. Erat Iesus pernoctans in oratione dei. Indesinenter ergo vigilanter & affectuose orandum „
Eccles. 18 est. Propter quod ait saluator, Oportet semper orare, & non deficere. In Eccles. quoque scriptum legi-
Ibidem. tur, Non impediaris semper orare. Et, Ante orationem præpara animam tuam. Denique libenter vaca-
Chrysost. re nos conuenit orationi, pensantes illud Chrysostomi, Considera quanta tibi concessa est felicitas, quan-
ta gloria attributa, orationibus fabulari cum deo, cum Christo miscere colloquia, optare quod velis, quod
desideras, postulare. Dicit quoque Chrysostomus, quòd orans in conuentu vel in publico, nil noui facere
debet quod aspiciant alii, vel clamando, vel pectus percutiendo, vel manus extendendo. Sic ergo oratio-
ni instate, vigilantes in ea, [IN gratiarum actione] id est, orationis gratiarum actionem de præteritis bo „
nis miscete, quia hoc plurimum confert ad obtinendum quod petitur. Nam & dilectionem accendit, be-
neuolentiam captat, & ad potiora disponit, [ORANTES simul & pro nobis, vt deus aperiat nobis „
ostium sermonis] id est, os meum seu labia vnde verba egrediuntur, velut ex ianua, ipse aperiat, sicut ait
Psalm. 50 Psalmista, Domine labia mea aperies, hoc est, vt deus gratiam menti meæ infundat, per quam ad lo-
2. Reg. 23 quendum diuinitus mouear, & non tam ego loquar, quàm spiritus sanctus per me prout in lib. Regum
2. Thes. 3. Dauid aiebat, Spiritus domini loquutus est per me, & sermo eius per linguam meam, [AD loquendum „
1. Cor. 14 mysterium Christi] id est, ad prædicandum diuina secreta de Christo, videlicet incarnationem, passio-
nem, ascensionem, &c. Ex his constat, quòd nemo nostrum adeo perfectus seu virtuosus esse debet in ocu G
lis suis, vt non curet orationis suffragium etiam ab inferioribus flagitare, cum videat sacratissimum istum,
diuinissimumque Apostolū tam frequenter atque humiliter pro se orari, efflagitare. [PROPTER quod] „
prædicationis officium [ETIAM vinctus sum] iam apud Ephesum. Vnde patet Apostolum hanc scri- „
psisse epistolam de carcere Ephesi. Aperiat, inquam, mihi dominus ostium sermonis, [VT manifestem „
illud] id est, prædictum Christi mysterium clare enuntiem & exponam, vt consequar præmium sempi-
ternum, quemadmodum sapientia ipsa loquitur, Qui elucidant me, vitam æternam habebunt, [ITA] id
est, tam efficaciter & constanter, [VT oportet me loqui] i. aliis intimare mysteria Christi propter gratiā
Eccle. 24 apostolatus mihi concessam. ¶ Deinde admonet eos ad conuersationem exemplarem. [In sapientia am-
bulate ad eos] i. prudenter & exemplariter viuite coram illis, [QVI foris sunt] qui ad Christi gregem & „
ecclesiæ vnitatem non pertinent, vel coram quibuscunque extraneis & ignotis ne scandalizentur. Vnde
1. Thes. 4 alio loco docet Apostolus, Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et Christus in Euangelio, Luceat lux
Matth. 5. vestra coram hominibus. Patet ergo q̄ secundum Apostolum curandum est nobis de fama honesta, non
Eccles. 7. ob propriam laudem, sed ad dei honorem, & proximorum salutem. Propter quod apud Ecclesiasten le-
Eccles. 41 gitur, Melius est nomen bonum, quàm vngueta pretiosa. Et alibi, Curam habe de bono nomine: hoc enim
magis proderit tibi q̄ mille thesauri. Hinc etiam de inuerecundo & inhonesto nomine non curante, dictū
Hiere. 3. est per Hieremiam, Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, [TEMPVS redimentes] H
id est, fructuose expendentes, [SERMO vester in gratia] i. per gratiam dei [SALE sit conditus] i. sapien
Prouer. 15 tiali discretione temperatus. Sermo enim opportunus optimus est, teste scriptura. Porrò per sal sapientia
seu discretio designatur. Nam sicut sal est condimentum ciborum: ita discretio est cōdimentum verborū,
Leuit. 2. operumque bonorum. Propter quod in Leuitico iubetur, In omni sacrificio offeres sal. Apostolis quoque
Matth. 5. dicitur, Vos estis sal terræ. Et iterum præcepit Christus, Habete in vobis sal, [VT sciatis quomodo] id est,
Marci. 9. quàm diuersimode, quando, quo fine, vbi, quantum & qualiter [VOS oporteat vnicuique] i. omnibus in-
Prouer. 15 terrogantibus [RESpondere] aliter. s. docto, aliter indocto, aliter fideli, aliter infideli. In Prouer. enim scri-
1. Petri. 3. ptum est, Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem. Hinc Petrus in prima sua canoni-
ca ait, Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide & spe. „
[QVAE circa me sunt] i. statum meum & aduersa quæ patior, [OMNIA vobis] proprio ore [NOTA fa- „
ciet Tychicus] lator huius epistolæ [CHARISSIMus frater] noster [ET fidelis minister] Christi in prædicā- „
do, [ET conseruus] noster [IN domino, quem misi ad vos in hoc ipsum] i. propter hāc causam. Et etiam „
[VT cognoscat quæ circa vos sunt] i. statum vestrum, [ET consoletur corda vestra] verbis benignis indu „
cendo vos ad patientiam, commemorando quoque æterna futuraque gaudia vobis parata, instruendo etiā
non esse seruanda cærimonialia legis Mosaicæ. Misi inquam cum [ONESimo charissimo & fideli fratre]

A nostro spirituali, [QVI est ex vobis] oriundus. Erat autem seruus Philemonis, ciuis Colossen. sicut patebit plenius in epistola ad Philemonem, [QVI] Tychicus atque Onesimus [OMNIA quæ hic] in Epheso [AGVNTVR, nota facient vobis.] Cum his duobus misit apostolus præsentem epistolam, propter maiorem Colosseosium certificationem, VT scirent epistolam vere ab Apostolo missam. [SALVTAT Act. 4.
vos Aristarchus conceptiuus meus] id est, mecum captus, [ET Marcus] qui alio nomine dicebatur Iohannes, [CONSOBRINVS Barnabæ] apostoli. Erant enim filii sororum, [DE quo] Marco [ACCEPISTIS] materialiter [MANDATA] à me, vel alio quodam magno efficienter, ita quòd mandauimus vobis non recipiendum esse à vobis hunc Marcum, eo quòd oria tribulatione discessisset à me, rediès Hierusalem, vt in actis legitur. [SI venerit] iam vel postea Marcus iste [AD vos, excipite illum.] Rediit Act. 15.
enim ad me, & reconciliatus est mihi. Salutat præterea vos [ET Iesus, qui dicitur iustus, qui suor ex circuncisione] id est, oatiooe Iudæi, qui sua salutatione attestantur veritati huius epistolæ. Ideo certi sitis legalia non esse seruanda. [HI soli] quo ad Iudæos conuersos [SVNT adiutores mei] euangelizando [IN regno dei] id est, in ecclesia militante seu cœtu fidelium, de quo regno ait dominus in Euang. Simile est Matth. 13
regnum cœlorum sagenæ missæ in marc, & ex omoi genere piscium congreganti. Iemque, Mittet filius Ibidem.
hominis aogelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, [QVI mihi fuerunt solatio] fideliter
assistendo, & fortiter laborando. [SALVTAT vos Epaphras q ex vobis est] id est, natioue Colossensis,
B [SERVVS Christi Iesu, semper solicitus pro vobis, in orationibus] quas facit pro vestra salute, [VT stetis perfecti & pleni in omoi voluntate dei] id est, perfecti ac integri sitis in excquutione omnium præceptorum aut consiliorum dei. [TESTIMONIVM enim illi] Epaphræ [PERHIBEO, quòd habet multum laborem pro vobis] orando, & me solicitando ad scribendum. Hic coim est Epaphras, de quo in exordio huius epistolæ dictum est, quòd prædicatiooem Archippi cõfirmauerat, [ET pro his qui sunt Laodiciæ & qui Ierapoli] id est, etiam pro Laodicensibus ae Icropulitanis plurimum solicitatur, timens ne à pseudoapostolis fallantur. [SALVTAT vos Lucas medicus charissimus] id est, Lucas Euangelista qui Sup. 1.
artis medicæ erat, animarom tamen magis quàm corporum medicus fuit. [SALVTATE] ex parte vostra [FRATRES qui sunt Laodiciæ,] hoc est io vrbe illa vestræ ciuitati vicina, [ET Nympham] mulierem deuotam, prædicatorium hospitatricem atque altricem, [ET quæ in domo eius est ecclesiam] id est, fidelem eius familiam. [ET cũ lecta fuerit apud vos] id est, in vestro conuentu, [EPISTOLA] ista, [FACITE VT in Laodicensium ecclesia legatur.] Eisdem enim informationibus indigent, quibus & vos, cum sint à pseudoapostolis præuenti, & quoniam vobis vicini, familiaresque sunt, [ET ea quæ Laodicensium est] epistolam illis à me missam [VOS legatis,] vt mutuo proficiatis. Hæc autem epistola Laodicensium non est reseruata in canone scripturarum, neque in numero epistolarum Pauli, sicut nec prima trium epistolarum missarum Corinthiis, quemadmodum dictum est alio loco. Iusuper monet Apostolus 1. Cor. 5.
C Colossenses, vt pastorem suum hortentur ad diligentem officii sui exequutionem. [ET dicite Archippo] episcopo vestro. [VIDE ministerium tuum] id est, officium curæ pastoralis perpende intẽtius, [QVOD 2. Timo. 6
accepisti in domino] id est, quod tibi à deo commissum est [VT illud impleas,] gregem tibi commissum 1. Petri. 5.
verbo & exemplis pascendo, atque in omnibus te habendo vt decet pastorem, Christi vicarium. Ex quo eluceseit, quòd subditi licite possint prælatos suos excitare, hortari & animare, humiliter tamen & modeste. [SALVTATIO mea] quæ subditur, scripta est [MANV Pauli] id est, propria manu verba salutatioois meæ hæc scripsi, vt sciatis epistolam missam à me, non à falsis, qui interdum sub nomine verorum apostolorum fallaees miserunt epistolas vt magis decerperent. Quidam dicunt totam epistolam hanc maou apostoli scriptam propter certificationem prædictam. [MEMORES estote vinculorum meorum] id est, attendite cur ista sustineo, vt & vos similia pati sitis parati, & pro me oretis vel necessaria ministrare curetis. Deinde salutatio ponitur. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [VOBISCVM] id est, in cordibus vestris. Ipse est enim creator vester atque saluator vnigenitus patris, super omnia deus sublimis & Iohan. 13.
benedictus. [AMEN.]

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES EPISTOLAM PROOEMIVM.

D

A sapieoti occasionem & addetur ei sapientia, doce iustum & festinabit accipere. Prouer. 9.
Quemadmodum vani ae simulatores ex laudibus sibi impensis deteriores fiunt: sic virtuosi dum laudantur multiplicieter meliores. Nam & seipsos laude iodignos opioantur, quod pertinet ad humilitatem: deo grates referunt de eo quod habent, quod pertinet ad iustitiam: ad meliora prouocantur, quod ad prudentiam spectat. Hinc ergo Apostolus frequenter suos commendat discipulos. Vnde & in præsenti nunc elucidenda epistola (quæ Thessalonicensibus missa & scripta est) ecclesiam Thessalonicensium vehementer commendat, quia in fide firmissime perstiterunt, pseudoapostolos abiecerũt, Act. 13.
persequutiones æquanimiter pertulerũt. Quosdam tamen eorum de otiositate, curiositate & fornicatione redarguit. Porrò Thessalonica (à qua Thessalonicenses nomen sortiti sunt) est metropolis Macedoiæ, quæ est pars Græciæ. Thessaloniceñ. ergo sunt Macedones, qui ad prædicationem apostoli cito ac facile crediderunt. Quorum præconium Lucas testatur in actibus apostolorum, quòd verbum dei cũ omoi auiditate receperunt, quotidie scrutando scripturas. Scripsit autem eis Apostolus ab Athenis, mittens epistolam per Tychicum diaconum & Onesimum acolytum, proceditque in hac epistola more solito, salutationem præmittendo, de profectu & perfectione discipulorum gratias agẽdo. Deinde peccatores à vitiis reuocando, quæ omnia in processu clarius innotescent.

CAP. 1 [PAVLVS & Syluanus & Timotheus.] ARTICVLVS 1. E

AVLVS & Syluanus & Tymotheus] mandant [ECCLESIAE Theſſalonicenſiũ] „
id eſt,fidelibus in Theſſalonica congregatis , & per fidem atque dilectionem vnitis, „
[IN deo patre noſtro & domino noſtro Ieſu Chriſto]id eſt,ad gloriam patris & Chri „
ſti filii eius,vel ſecundum voluntatem dei patris & Chriſti.Non apponit nomen glo- „
riæ ſuę,dicendo,Paulus apoſtolus,quoniam Theſſalonicen.nihil indignum de ipſo ſen „
ſerunt.Vnde non eguerunt de excellentia eius amplius informari. Syluanus autẽ iſte, „
quem ſibi adiungit Apoſtolus,ſecundum Haymonem & alios quoſdam , eſt Sileas,de „
quo in actibus multa magnifica recitantur.Nam tantæ perfectionis extiterat,vt vnus de primis ſeu ſum- „
mis fratribus primitiuæ eccleſiæ in Hieruſalem congregatæ , & propheta fuiſſe ſcribatur à Luca . Sed & „
Apoſtolus appellatur.Et quoniam Syluanus ac Timotheus cooperati fuerunt Apoſtolo in Theſſaloni- „
cenſium conuerſione,idcirco eos ſibi in ſalutatione annectit. Solus tamen Paulus dictauit epiſtolam, imò „
ſpiritus ſanctus per eum. [GRATIA vobis & pax] diuinitus infundatur,conſeruetur & perficiatur . „
[Narrationem inſuper ordитur Apoſtolus à gratiarum actione. [GRATIAS agimus deo] ex charita- „
te diuina atque fraterna,qua dei honorem optamus, & veſtro profectui congaudemus [SEMPER] id „
eſt,omni hora conuenienti [PRO omnibus vobis] id eſt,vice veſtri , vel de vobis, videlicet pro benefi- „
ciis dei vobis collatis, [MEMORIAM veſtri facientes in orationibus noſtris,] quas deo [SINE inter- „
miſsione] offerimus,id eſt,omni tempore opportuno, [MEMORES operis fidei veſtræ] id eſt, lauda- F
bilis conuerſationis ex fide naſcentis.Vel,opus fidei vocatur oris confeſsio, [ET laboris,] quem in cul- „
tu diuino habuiſtis, [ET charitatis] id eſt,actualis dilectionis veſtræ in deum & proximum, [ET ſuſti- „
nentiæ ſpei] id eſt,tolerantiæ aduerſitatum,quæ procedit ex ſpe [DOMINI noſtri Ieſu Chriſti] id eſt, „
1.Petri.1. ex ſpe futuræ beatitudinis,quam ſpem Chriſtus vt deus,creando imprimit nobis.Cõſideratio enim præ- „
Grego. mũ minuit vim flagelli.Sic ergo memoriam veſtri facimus, [ANTE deum & patrem noſtrum] id eſt, „
in conſpectu ſanctæ trinitatis,quam pro veſtro profectu iugiter imploramus . [SCIENTES].i. nos qui „
vobis hæc ſcribimus agnoſcentes ò [FRATRES dilecti à deo] conciẽtiue inquam vel certo ſcientes ex „
reuelatione [ELECTIONEM veſtram] id eſt,prædeſtinationem , videlicet quòd præordinati eſtis ad „
vitam æternam . Vel, vos ò fratres dilecti,eam ſcientes per quædam ſigna prædeſtinationis. De quibus „
ſubiungitur, [QVIA Euangelium noſtrum] id eſt,euangelica prædicatio, [Non fuit ad vos in ſermo- „
Act.10. ne tantum] id eſt,non nudis verbis firmata eſt, [SED & in virtute] miraculorum.i. per miracula robo- „
ratur,[ET ſpiritu ſancto].i.per manifeſta dona ſpiritus ſancti prædicatio noſtra fulta eſt, [ET in plenitu- „
dine multa] id eſt,in magna abundantia diuinorum chariſmatum prędicauimus vobis. Per impoſitionem „
nanq; manuum mearum datus eſt vobis ſpiritus ſanctus in baptiſmo, etiã in ſigno viſibili. Simile huic eſt „
Heb.2. quod ad Heb.dicit Apoſtolus,Quomodo effugiemus ſi tantam neglexerimus ſalutem?quæ in nos cõfir- „
mata eſt,conteſtante deo ſignis , & portentis & virtutibus,& ſpiritus ſancti diſtributionibus . Vnde apud G
Marci.16. Marcum legimus, Illi profecti prędicauerunt vbiq;,domino cooperante,& ſermonẽ confirmante,ſequen „
tibus ſignis. Vnde per hæc magna miracula Theſſalonicenſes facile crediderunt, [SICVT ſcitis] per „
experientiam,quæ eſt magiſtra veritatis,[QVALES fuerimus] verbo & opere [In vobis] .i. inter vos,& „
Philip.3. hoc [PROPTER vos].i.propter veſtram conuerſionem atq; ſalutem. [ET vos] ò fratres [IMITATORES „
noſtri facti eſtis].i.noſtra veſtigia eſtis ſequuti,multa aduerſa propter iuſtitiam patiendo,[ET domini]id „
eſt,etiam Chriſtum imitati eſtis,confirmando vos paſſionibus eius,quia vt ille à populo ſuo dura perpeſ- „
ſus eſt,ita & vos à ciuibus veſtris [EXCIPIENTES verbum].i.prædicationi noſtræ conſentientes [In „
tribulatione multa].i.cum magna perſequutione vobis à peruerſis illata propter fidei receptionem. Exci „
pientes inquam [CVM gaudio ſpiritus ſancti].i.cum interna conſolatione à ſpiritu ſancto infuſa,ita q; li- „
cet exterius tribularemini,intus tamen à ſpiritu ſancto lætificabamini,prout Apoſtolus idem alibi ait , Si-
2.Cor.1. cut abundant paſsiones Chriſti in nobis,ita per Chriſtũ abundat cõſolatio noſtra,[ITA vt facti eſtis forma].i.perfectionis, fideique exemplar imitatione digniſsimum [OMNIBUS credentibus in Macedonia & „
Achaia] quæ ſunt prouinciæ Græciæ.[A vobis enim diffamatus].i.diuulgatus [EST] materialiter [SER „
mo domini].i.à vobis propter perfectionem veſtram ſumpſerunt alii occaſionem loquendi, laudandi ac
prædicandi verbũ dei tanquam accenſi veſtro exemplo. Et [Non ſolum in Macedonia & Achaia,ſed in
omni loco] Chriſtianorum ad quos fama veſtra peruenit, [FIDES veſtra quę eſt ad deum].i.qua ipſi in H
deum tenditis [PERFECTA eſt].i.plena & inclyta reputatur. [ITA vt non ſit nobis neceſſe quicquã loqui] „
de ampliori præconio veſtri,vel pro informatione veſtri,vel de vobis ad alios incitandos. [IPSI enim] „
quibus nota eſt fides & conuerſatio veſtra,[DE vobis annuntiant].i.laudem veſtri teſtantur,[QVALEM
introitum habuerimus ad vos].i.q̃ fructuoſus,felix & expeditus fuit ingreſſus noſter ad vos, quorũ tantã
multitudinem tam perfectæ conuertimus,[ET quomodo].i.q̃ perfectæ [Conuerſi eſtis ad deum à ſimula
chris].i.idolo latriam deſerendo,[Seruire].i.ad ſeruiendum [DEO viuo & vero.] Per quem hoc loco in-
telligitur perſona patris.Nam ſubditur,[ET expectare] quotidie,vt ſitis ſemper parati ad mortem, [FI- „
lium eius] venturum [DE cœlis] manifeſte in die iudicii qui quotidie expectandus eſt , vt ſimus iugiter
Luc.12. præparati viſitari ab eo per mortem,prout ipſe apud Lucã loquitur,Et vos ſimiles hominibus expectan-
Matt.24. tibus dñm ſuum quando reuertatur à nuptiis.Et denuo alibi, Eſtote parati,quia qua hora nõ putatis filius
hominis veniet [QVEM] pater [Suſcitauit ex mortuis] tertia die,videlicet [IESVM,qui] ſua paſsione „
[Eripuit nos ab ira ventura].i.à pœna æterna ſeu damnationis ſententia,quæ in die iudicii contra impios „
proferetur.Nunc enim eripuit nos quantum in ipſo eſt,à peccatis,propter quæ ira illa inſtigitur . Effectũ
1.Cor.15. vero redẽptionis iſtius per ſacramenta cõſequimur,& tandem ab omni pœnalitate & imperfectione car-
nis ac animæ,merito dominicæ paſsionis eripiemur,quando mortale hoc induet immortalitatem.

A CAP. II [NAM & ipsi scitis fratres introitum nostrum.] ARTIC. II.

N superiori cap. gratias egit Apostolus deo pro beneficiis Thessalonicensibus impartitis, bona quoque Thessalonicensium commendauit, uune suæ prædicationis veritatem ostendit ex synceritate conuersationis quam habuit inter Thessalonicenses. Quemadmodũ enim secundũ philosophos, operatio arguit formam, sic conuersatio monstrat legis ac fidei qoalitatem. Nam & vnumquodque iudicandum est secundum maximum in qood potest, iuxta philosophum. Lex igitur Christiana iudicauda est secundum suum principale, finale, ae summum, ad quod suom obseruatorem perducit. Hoc autem est priuati amoris plena extinctio, atque diuini amoris pura, ardensque affectio, ad quam perfectiooem perducit lex Christi per ordinatissima atque honestissima media, quæ sunt euaogelica consilia ae præcepta, quibus hnmilitas, patientia, paupertas, castitas, mansuetudo, obedientia, similesque virtutes iubentur aut consuluotur. Omois vero carnalitas, falsitas, simolatio, dæmonum pactio, prohibitarum artium vsus penitus condemnatur & extirpatur ab ea, quæ omnia tanto eertius ionotescent hominibus, quanto euangelicam legem custodierint plenius. Vude internia ae deuotissimis famulis Christi ipsa fides, Christianæque legis monditia, quasi experieotia constant, quia vere à deo fluxerunt. Propter quod ait saluator, Si quis voluerit voluutatem dei facere, cognoscet de doctrina, an ex deo sit. Nec ignoramus qoanta faciat deos pro his qui euangelicam legem perfecte custodiunt, quanta pro eis agat miracula, quomodo eos in vita, in morte, & post mortem mirificet, quàm ineffabiliter eos sæpe consoletur, aecendat, deificet, rapiat atque ahsorbeat. Qood qui experitur, de nullo adeo eertus est, sicut de fidei veritate, Christianæque legis sanctitate. Ait ergo beatus Apostolus. [NAM & ipsi scitis fratres] id est, ideo dixi prædicta, videlicet quòd alii anuuotiant qoalem introitum habuerimus ad vos. Nam & vosipsi ò fratres scitis [INTROITVM nostrum] id est, qualitatem aduentus nostri, [AD vos] conuertendos, [QVI non inanis fuit] id est, non infructuosus, uon leuis, noo sine debito, [SED ante] aecessum istum ad vos, [PASSI] diuersa tormenta [ET eootumeliis affecti, sicut scitis] aliorum relatu, vel proprio visu [IN Philippis] vrbe Maecdoniæ vobis propinqua atqoe suhiecta. Ibi enim Paulus & Sileas virgis cæsi & inearcerati, imò durissime vincti fuerunt occasione puellæ quam Paulus à spiritu phitonico liberauit, [PROVCIAM habuimus iu deo nostro] innitendo eius auxilio, non propriis viribus [LOQVI] id est, ad uon inaniter loquendum, [AD vos Euangelium dei in multa solicitudine] id est, cum ingenti cura ae diligentia, [EXHORTATIO enim nostra].i. prædicatio qua admonuimus vos, processit [NON de errore].i. ex interiori falsitate aut infidelitate sicut exhortatio hæreticorum, [NEQVE de immunditia].i. ex lasciuo affectu aot praua intentioue, [NEQVE in dolo] vobis proposita est, quia (vt beatus Iob loquitur) non indiget deus nostro mendacio, vt pro illo dolos loquamur, [SED sicut probati] id est, approbati vel electi [SVMVS à deo, vt crederetur oohia Euangelium] id est, prædicatio eoangelicæ legis nobis committeretur, [SIC loquimur] sicut diuinitus instituti sumos, non qoasi hominibus placentes].i. finaliter placere quærẽtes, quoniam deus dissipauit ossa eorum, qui hominibus placent, [SED deo qui probat].i. per, pspera & aduersa examinat, tentat & approbat [CORDA oostra,] aliisq; prohata ostenditiuxta illud Sapientię, Tanquam aurũ in fornace prohauit electos dominus, & quasi holocausti hostiam accepit illos [NEque enim aliquando fuimus in sermone adulationis].i. nunqoã vobis adulanter loquuti sumus, [SICVT scitis,] vnde in Prouer. Salomoo docet, Noo lactea quenquã labiis tuis. Et Psalmographus, Oleum peccatoris non impinguet eaput meum, [Neque io oecasione auaritiæ].i. temporale eommodom, nee directe, nee indirecte quęsiuimus, [OVS testis est,] qui apud Hiere. dicit, Ego sum iudex & testis, [NEC quęrentes ab hominibus gloriam].i. laodem, famæ elarificationem aut veneratiorẽ, videlicet [NEqoe à vobis, neq; ab aliis, cum].i. licet [POSSEMVS vobis oneri esse].i. debitam, imò & magnã veneratiorẽ à vobis exigere, [VT Christi apostoli].i. inquantũ summi saluatoris vicarii, non tamen referendo houorẽ ad nos, sed ad Christũ finaliter. Vel sic, eum possemus vobis oneri esse, id est, grauamen quoddam vobis inducere, requirẽdo à vobis stipendia vitæ, vt Christi apostoli, qui spiritualia seminando merentur vestra temporalia metere.i. de vestris tẽporalibus sustentari ae viuere, [SED facti sumus paruuli].i. humiles [IN medio vestrum] exemplo Christi dicentis, Ego in medio vestrum sum sicut qui ministrat, [TANQVAM si outrix foueat filios suos] proprio lacte in gremio suo, [ITA].i tam affectuose, pie atque solicite [OBSIDERANTES vos cupide] .i. non booa vestra exteriora, aut temporalia emolumenta optantes feruenter, sed vestram salutem [VOLEBAMVS tradere vobis, non solum Eoangelium dei, sed etiam animas uostras].i. nosipsos, vel vitam nostram, qoasi parati mori pro vestro profectu & vestro obsequio nos exponentes, [QVONTAM charissimi oobis facti estis] fidem excipiendo, tenendo & optime conseruando. Ex his liquet bonum ae licitum esse, interdum aliis demonstrare dilectionis affectum, qui ad ipsos habetur. Hoc tamen interdum per accidena malũ est, videlicet quoniam habet speciem adulationis, vel quoniam generat alteri gloriam vanam. ¶ Denique veritatem horum probat Apostolus per agnitionem eorum, quibus hæc mandat. [MEMORES enim estis fratres laboris oostri & fatigatioois,] non solum in prędicaudo & cætera diuini cultus officia prosequendo, sed etiam manualiter laborando. [NOCTE ae die laborantes manibus nostris] pro necessariis vitæ, [NE quem].i. aliquem [VESTRVM grauaremus] viuendo de sumptibus vestris, [PRædicauimus in vobis] id est, inter vos [EVANGELIVM dei. Vos enim testes estis & deus,] de quo in Iob dicitur, Eece io cœlo est testis meus, & conscius meus io excelsis, [QVAM sancte & iuste, & sine querela] id est, sine offensa ae reprehensione, [VOBIS qui credidistis, fuimus] conuersando inter vos multum iuste sancte atqoe perfecte, [SICVT scitis qualiter vnumquenque vestrum] figillatim, vel omnes cum particulari decensione, [TANquam pater filios suos deprecantes vos & consolantes] .i. tam charitatiue ae diligenter

t. Thess. 1

Lue. 9.

Iohan. 7.

Psalm. 4.

Act. 16.

Act. 16.

Psalm. 52

Sap. 3.

Prou. 24.

Psal. 140.

Hiere. 29

t. Cor. 2.

Luc. 22.

Prou. 24.

Iob. 25.

deprecantes vos ad faciendum quę bona sunt, & consolantes vos contra aduersa, sicut pater proprios fi- E
Psalm.8. lios consolatur & instruit, [TESTIFICATI sumus].i.cum allegatione testimoniorum sacræ scripturæ „
admonuimus, vel sub testimonio sanctorum adiuuauimus, [VT ambularetis].i.de virtute in virtutem pro-
cederetis [DIGNE deo].i.tam reuerenter, vt decet summo deo seruire. Et vt digni sitis beatificari ab eo,
[QVI vos vocauit] per suam inspirationem internam & nostram prædicationem, [IN suum regnum].i.
ad militantis ecclesiæ (quam deus nunc regit) societatem. Vel, in regnum suum cœleste, ad quod iam vo
cati estis, [ET gloriam].i.ad beatitudinem sempiternam. [IDEO & nos gratias agimus deo] propter „
beneficia vobis collata [SINE intermissione].i.omni tempore apto. [QVONIAM cum accepistis à no
bis verbum auditus dei].i.euangelicam prædicationem quam nos à deo audiuimus atque didicimus. De
Esaiæ.52. quo verbo scriptum est in Esaia, Domine, quis credidit auditui nostro.i.verbis quæ à te audiuimus? [AC-
CEPISTIS illud, non vt verbũ hominum].i.non cum mediocri attentione, vel consueta hominibus re-
Iohan.7. uerentia, [SED sicut est vere verbum dei].i.cum summa deuotione & pleno affectu. Si enim Christus de
sua prædicatione testatur, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me: multo magis apostoli dicere
potuerunt, nostrum verbum non est nostrum aut humanum, sed dei atque diuinum, [QVI deus [OPE- „
RATVR in vobis qui credidistis].i.in vobis credentibus. Operatur autem non solum præstando habitum
gratiæ & virtutum, sed etiam intus mouendo & excitando ad bonum. Insuper laudat patientiam atque
constantiam Thessalonicensium. [VOS enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum dei quæ sunt in Iu „
dæa].i.Christi fidelium Iudæorũ, qui [IN Christo Iesu] fundati sunt. Primitiua enim ecclesia in Iudæa col F
lecta, perfectissimæ conuersationis fuit. Ideo aliarũ ecclesiarũ erat exemplar seu forma viuendi. In quo autẽ
illas imitati sint, adiecit, [QVIA eadem] in specie.i.similia mala [PASSI estis & vos contribulibus].i.cõ „
Act.8. ciuibus [VESTRIS, sicut & ipsi à Iudæis] infidelibus, id est, qualia fideles Iudæi à Iudæis infidelibus. „
Quemadmodum enim legitur in Actis, Stephano occiso facta est persequutio magna in ecclesia Hiero-
Heb.10. solymitana, & infideles Iudæi rapuerũt bona fidelium. De qua persequutione ad Heb. scribitur, Rememo
Matt.27. ramini autem pristinos dies, in quibus magnum sustinuistis certamen passionum. Nam & vinctis compas
Marci.15. si estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. His ergo similia Thessalonicenses per-
pessi sunt à ciuibus suis, [QVI] infideles ludei [ET dominum occiderunt Iesum,] quoniam mortem eius „
procurauerunt à præside, [ET prophetas] quoslam noui testamenti, multos quoque veteris test. prophe- „
tas occiderunt. Non tamen iidem numero occiderũt Christum & illos prophetas. Sed loquitur de Iudæis
communiter, prout omnes peruersi sunt vna generatio. Iuxta quem modum ait saluator in Euang. ad Iu-
Matt. 23. dæos, Veniet super vos omnis sanguis iustus, &c. Et sequitur, Zachariæ, quẽ occidistis inter templum &
Act.6. altare. Hinc etiam in actis apostolorũ Stephanus loquens Iudæis, Patres vestri occiderunt eos qui annun
ciauerunt de aduentu iusti, cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis, [ET nos] apostolos ac primiti- „
Iohan.12. uam ecclesiam [PERsequuti sunt,] vt patet in Actis. Vnde dixit Christus apostolis, Si me persequuti sunt, „
Heb.11 & vos persequentur, [ET deo non placent.] Impossibile quippe est sine fide placere deo. Vnde apud G
Hiere.22. Hiere. Christus restatur, Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylua, dedit contra me vocem suã ideo
Osee.9. odiui eam. Et in Osea, Exosos habui eos propter malitiam adinuentionum ipsorum: non addam vt diligã
eos, [ET omnibus hominibus aduersantur].i.omnium salutem impedire conantur [PROhibentes nos gen „
tibus loqui] verbum Christi [VT saluæ fiant] credendo in filiũ dei, [VT impleant] prædicti Iudæi [PEC „
CATA sua semper].i.incessanter peccatis peccata adiiciant, donec in illis miserabiliter consumentur. „
[PERVENIT enim ira dei].i.vltio diuinæ iustitiæ. f. excæcatio & obstinatio cordis eorũ, captiuitas quo- „
Dan. 9. que per Romanos inflicta, [SVPER eos vsque in finem] seculi duraturata: iuxta illud Danielis, Ciuitatem
Psalm.68 & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & vsque in finem perseuerabit
desolatio. Hoc quoque regius Psaltes apertissime cecinit, Obscurentur (inquiens) oculi eorum ne videãt,
& dorsum eorum semper incurua. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos.
Esa.43. Vnde in Esaia ait saluator, Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. [NOS autẽ] ô [FRA „
TRES desolati à vobis].i.vestræ præsentiæ consolatione priuati [AD tempus.] Priuati inquam vestra „
præsentia, [ORE, aspectu].i.quantum ad vocalem colloquutionem & corporalem aspectum, [NON cor
de] id est, non quantum ad copulam charitatis, nam & spiritu præsens sum vobis & dilectione intimus,
[ABVNDANTIVS] solito [FEStinauimus faciem vestram videre].i.vobis corporaliter præsentes adesse
[CVM multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos,] quia audiuimus vos in tot persequutioni- H
bus constitutos, propter quod optauimus vos roborare in domino. [EGO quidem Paulus & semel & ite- „
rum] id est, bis, ex quo recessi à vobis, tentaui reuerti ad vos, [SED impediuit nos Satanas,] deo permit „
tente. i. aliquam nobis occupationem procurauit, per quam impediti sumus venire ad vos. Nec mirum
quòd voluimus venire ad vos. [QVARE enim spes nostra] id est, materia nostræ fiduciæ qua confidimus
fructuosam esse nostram prædicationem in merito ac præmio, [AVT gaudium] id est, materia nostræ „
Marci. 10 consolationis in præsenti, [AVT corona gloriæ?] id est, ornamentum felicitatis nostræ futuræ? [Nonne
vos] discipuli nostri præclari, ex quorum sancta conuersatione speramus fructuosum esse nostrum labo-
rem, de quorum profectu gaudemus, de quorum etiam beatificatione gloriaturi, copiosiusque glorifican
di sumus? Vos itaque estis hæc omnia nobis [ANTE dominum Iesum].i.coram Christo, quod maxime „
apparebit [In aduentu eius] in die iudicii? [VOS enim estis gloria nostra] quemadmodum scriptum est,
Prou. 17. Filius sapiens est gloria patris. Nam de vestra fide ac perfectione gloriamur apud alias ecclesias, propo-
nentes vos eis in exemplum. Estis quoque [ET gaudium] nostrum, id est, materia nostræ consolationis „
Ambros. in via, & augmentum iucunditatis nostræ in patria. Vnde ait Ambrosius, Manifestum est quòd perfectio
discipulorum gaudium & corona est magistrorum. Fructus nanque magistri obedientia est discipuli, cu-
ius bona conuersatio coronam Christo iudice dat magistro.

A CAP. III. [PROPTER quod non sustinentes amplius.] ARTIC. III.

Ocis diuioæ scripturæ facilibus immorandum non reor, nisi forte vberem moralitatem cootineant. Nunc ergo in locis epistolarum historicis atque facilibus celerius transibo.

» L [PROPTER quod] videlicet, quoniam tantum diligimus vos, [NON sustinentes amplius] .i. diutius non differentes nostræ charitatis affectũ vobis ostẽdere, [PLACVIT nobis] id est, mihi & Syluano, [REMANERE Athenis] gratia prædicationis, [SOLIS] id est, mihi & Syluano, vt dictũ est, aliis discipolis ad diuersa loca destinatis. [ET misimus Timotheum fratrem nostrum] & mioistrum dei in Euangelio Christi prędicando, [AD confirmandos vos] in persequutionibus constitutos, [ET cohortandos] vos [PRO fide vestra] firmanda, id est quatenus roboremini semper in fide, cuius firmitas omnium virtutum actus consortat, [VT nemo] vestrũ [MOVEATVR] per imparientiam aut pusillanimitatem [IN tribulatioonibus istis] præsentibus & transitoriis, quæ non sunt condignæ ad futuram gloriam. Nam supra modum æternum gloriæ põdus operantur io nobis. Hinc ait Psalmista, Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero. Et Petrus ait in canonica sua prima, Cõmunicantes Christi passioonibus gaudete, vt & io reuelatione gloriæ eius gaudeatis. [IPSI enim scitis quod in hoc] id est, ad sustinendum aduersa, [POSITI sumus] in isto exilio, quia per multas tribulatiões oportet nos intrare regnum cœlorum. Propterea scriptum est, Hæc est gratia, si propter conscientiam dei sustinet quis tristitias, patiens iniuste, in hoc enim vocati estis. [Nã & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes] ab hominibus impiis propter iustitiam, [SICVT & factum est.] Et scitis verum esse quod diximus, iamque impletum est.

Rom.8. 2.Cor.4. Psalm.12. 1.Pet.4. Act.14. 1.Petri 2.

» [PROPTEREA] scilicet ne moueamini in tribulationibus istis, [ET ego amplius non sustinens] id est diutius differre non valens vestrum statum percipere propter ardentem amorem, qui facit solicitum ipsum amantem de præcauendis amati periculis [MISI] Timotheum ad vos dudum anrequam scripsi. Vel, misi præsentem epistolam, [AD cognoscendum fidem vestram] id est, vt ab eo redeunte percipiam fidei vestræ stabilitatem, de qua certificari anxius cupio, [NE forte tẽtauerit] id est, impugnauerit siue deceperit [VOS is qui tentat] id est, diabolus, cuius officium est tentare [ET inanis fiat labor noster] .i. prædicatio nostra infructuosa fiat, quantum ad vos, quannis nobis iofructuosa esse nõ poterit. [NVNC autem] cum præsentem dicto aut mitto epistolam [VENIENTE Timotheo] quẽ dudum ante editionẽ epistolæ huius ad vos misi, [AD nos à vobis, & annuociante nobis fidẽ & charitatem vestram] id est perfectionem & opera fidei charitatisque vestræ [ET quia memoriam nostri haberis bonam] .i. synceram ac nobis perutilem [SEMPER desiderãtes nos videre] oculo corporali

B C [SICVT nos quoq; vos] videre optamus. [IDEO consolati sumus fratres in vobis] .i. in cõsideratione perfectioois & gratię vestræ, vestroq; profectui ex animo cõgaudemus [IN omni necessitate] .i. penuria [ET tribulatione nostra] Consolati inquam [PER fidem vestrã] .i. de fidei vestrę stabilitate [QVONIAM nũc viuimus] delectabiliter & iucũde, [SI vos staris in domioo] firmiter adhærentes deo per fidẽ, dilectionẽ & sorritudinẽ cordis. Et merito cõsolati sumus. [QVAM enim gratiarũ actionẽ possumus deo retribuere pro vobis] nos cõstituti [IN omni gaudio] spirituali [QVO gaudemus propter vos] .i. propter beneficia vobis collata. gaudemus autem [ANTE dominũ oostrũ.] .i. in conspectu diuioo, videlicet iuste & religiose & in diuinę psentię luce cõstituẽdo nosipsos. Q.d. Dignas & sufficientes repẽdere gratiarũ actiones nõ possumus, quia de vestris sicut de propriis gloriamur profectibus [NOCTE ac die] .i. certis horis diei noctisq; [Abũdãtius] plus solito [ORANTES] deũ [VT videamus facies vestras] .i. vt dirigat deus viã nostrã ad vos [ET cõpleamus ea q̃ desunt fidei vestræ] .i. noticiã scripturarũ qua fides perficitur plenius vobis iã impiimamus, quoniã capaciores nũc estis q̃ olim. [Ipse autẽ deus & parer] .i. pater æternus [ET dominus Iesus Christus] qui sunt vnus director [DIRIGAT viã nostrã] .i. gressum pedũ nostrorũ [AD vos. Vos autem deus multiplicet] merito & numero, [ET abũdare faciat charitate in inuicẽ & in oẽs] .i. hoc tribuat vobis vt seruẽter diligatis mutuo & cæteros oẽs [Quẽadmodũ] deus fecit [ET nos] charitate abũdare, [IN vos ad cõfirmãda] .i. vt charitatiue confirmemus [CORDA vestra] vt siot [SINE q̃rela in sanctitate] .i. irreprehensibiliter sancta [ANTE deũ & patrẽ nostrũ] nõ solũ corã hominibus q decipi possunt. Et vt talia inueniãtur

D » [IN aduẽtu domini nostri Iesu Christi cũ omnibus sanctis eius] .i. in die iudicii quãdo saluator venturus est cũ omnibus cœli ciuibus ad finale iudiciũ. Sicut io Esaia legitur, Dominus ad iudiciũ veniet cũ seoioribus populi sui, & principib⁹ eius. Et in Zach. Veniet dominus deus meus, oẽsq; sancti eius cũ eo. Vnde & Iudas io sua ait canonica, Ecce veniet dominus in sãctis milib⁹ suis, facere iudiciũ, & arguere oẽs impios.

Esa.3. Zach.14. Iudas apostolus.

¶ CA. IIII. [De cętero fratres rogam⁹ vos & obsecram⁹ in domino Iesu]. ART. IIII.

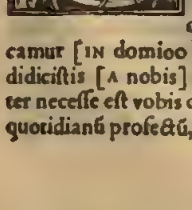

Ommendatione perfectorum inducta, descendit Apostolus ad specialẽ instructionẽ imperfectorũ. Quãuis enim ecclesia Thessalooicensiũ pro maiori parte fuerit virtutibus probata, quidam tamen eorũ certis vitiis seruierũt, quos psenti capitulo Apostolus corrigit & informat. Primo fornicarios: Gentiles quippe fornicationẽ simplicẽ reputauerũt licitã. Propter quod quidã eorũ etiã post cõuersionem proni erãt ex pristina cõsuetudine ad fornicationẽ. ¶ Ait ergo sanctus apostolus, [DE cętero ergo fratres] .i. quoniã tãtas pro vobis domioo gratiarũ actiones, & preces obtulimus: proinde rogamus vos & obsecramus] .i. p sacrorũ cõmemorationẽ precamur [IN domioo Iesu] .i. secũdũ volũtatẽ & institutionẽ Christi, [VT quẽadmodũ accepistis] id est didicistis [A nobis] sermone & opere [Quomodo vos oporteat ambulare] .i. q̃ timorate & reuerenter necesse est vobis deo seruire, ambulãdo per artã viam, quę ducit ad vitam, [ET placere deo] per quotidianũ profectũ, hoc est, taliter ambuletis corã domino, seruiẽdo ei in sanctitate atq; iustitia cũctis

Galat.6. EPIST. Matth.7. Lucæ.1.

diebus, [SICVT & ambulatis] per vias, obſeruationes, ſeu operationes mãdatorum cœleſtium, [VT E
abundetis magis] in ſpũalibus diuitiis, quæ ſunt ſplendor gratiæ, virtutes, atque ſcientiæ. ¶Deniq; ideo
obſecro hæc, [SCITIS enim quæ præcepta dederim vobis] cum apud vos eſſem, [PER dominũ »
Ieſum] .i.Chriſto loquente ac præcipiente per me. [HAEC eſt enim voluntas dei] .i.res placens deo »
vel mandatũ ſignum exiſtens voluntatis diuinæ antecedentis vel conſequentis, [Sãctificatio veſtra] »
1.Petr.4. .i.purgatio à peccatis. Prouet à beato Petro inducitur. Patienter agit dominus propter vos, nolẽs aliquẽ
perire, ſed omnes ad pœnitentiã reuerti, [VT abſtineatis vos à fornicatione] quæ eſt mortale pecca- »
1.Cor.6. tum. Nã & qui fornicatur, peccat in propriũ corpus, [VT ſciat] ſcientia efficaci & virtuoſa [VNVS- »
quiſq; veſtrum vas ſuum] .i.proprium corpus [POSSIDERE] ipſum per rationem regẽdo, ne poſ- »
ſideamur ab eo, ſenſualitate rationi præualente. Poſsidere inquam, [IN ſanctificatione] id eſt virtu- »
tum & caſtitatis munditia, [ET honore] id eſt in ſtatu honeſto, carnalium vitiorum turpitudinem fu- »
giendo. [NON in paſſione deſiderii] id eſt non in carnali concupiſcentia, ei conſentiendo, vel eam »
opere exequendo, [SICVT & Gentes quæ ignorant deum] loquendo de cognitione formata atque »
Titum.1. diſtincta. Nam & ſi dicant ſe noſſe deum, tamen opere negant. Vnde Galatis dictũ eſt, Qui enim ſunt
Galat.5. Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Apud Eccleſiaſticum quoq; orat vir F
Eccl.23. Sapiens, Auſer à me ventris concupiſcentias, & concubitus concupiſcentia non apprehendat me. [ET »
ne quis ſupergrediatur] hoc eſt, alium violenter ſuppediter, ſiue impie opprimat, [NEQVE circum- »
ueniat,] hoc eſt, decipiat, [IN negotio] aliquo [FRATREM] id eſt proximũ [SVVM, quoniã vin- »
dex] iuſtus vltor [EST dominus de his omnibus] vitiis [SICVT prædiximus vobis, & teſtificati ſu- »
Leu.19. mus] id eſt firmiter aſſeruimus. Scriptũ eſt enim in Leuitico, Nõ facies calũniam proximo tuo, nec vi »
Iacobi.2. opprimes eũ. Et ſicut Iacob* aſſerit, Iudiciũ ſine miſericordia fiet ei, qui nõ fecerit miſericordiã. Quã-
1.Petr.2. to magis ei q̃ fecerit fraudẽ aut violentiã? [NON enim vocauit nos deus in immunditiã] .i.ad hoc vt ,
FINIS. ſordibus peccatorũ cõtaminemur [SED in ſanctificationem] Iuxta illud Zachariæ, Seruiamus illi in »
Lucæ.1. ſanctitate & iuſtitia. Ideo in Deuteronomio Moyſes loquitur, Perfectus & abſq; macula eris cũ domi-
Deut.18. no deo tuo. Similitudo quippe eſt cauſa amoris. Propterea ſanctus dominus deus noſter, ſanctos requi-
rit miniſtros, ſecundũ quod ait in Leuitico, Nolite cõtaminare animas veſtras. Ego ſum dominus deus
Leui.12. veſter. Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum. Vult ergo clementiſsimus deus, pater piiſsimus, vt ei
in virtutibus aſsimilemur. [Itaque qui hæc] præcepta [SPERNIT, non hominem ſpernit] .i.non »
ſolum me vel alium dei miniſtrum, ex parte dei iſta iubẽtem contemnit ſeu vilipẽdit non ſatagẽs obe-
dire, [SED deum] principaliter ſpernit, ſeu inhonorat. Cui conſonat quod apud Lucam ait Saluator, »
Lucæ.10. Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. Vnde & Moyſes filiis Iſrael loquens, Non con-
Exod.16. tra nos (inquit) eſt veſtrum murmur, ſed contra deum. Chriſti ergo vicarius tanquam Chriſto reuerẽ-
ter ac prompte obedire debemus, [QVI etiam] pater vel filius [DEDIT ſpiritum ſanctum ſuum in G
nobis] hoc eſt, cordibus noſtris illum infudit, conſerendo nobis dona ipſius, vt dictum aliis locis eſt
plenius. Vnde apud Romanos teſtatur, Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per ſpiritum ſan-
ctum qui datus eſt nobis. Et apud Iohannem Chriſtus loquebatur diſcipulis, Ego rogabo patrem, &
Rom.5. alium paracletum dabit vobis, ſpiritum veritatis. [De charitate autem fraternitatis] id eſt, dilectione »
Iohã.14. fraterna & opere eius, [NON neceſſe habuimus ſcribere vobis] perfectioribus. [IPSI enim vos à »
deo] per ſpiritus ſancti illuſtrationẽ [Didiciſtis.] Vt ait Iohannes, Non neceſſe habetis, vt aliquis vos »
doceat, ſed vnctio eius docet vos de omnibus. Itaq; didiciſtis à deo, à quo qui eruditur, beatus eſt, [VT »
1.Iohã.2. diligatis inuicem.] Vnde & magiſter dominus noſter. In hoc (inquit) cognoſcent, quia diſcipuli mei »
Pſal.93. eſtis, ſi dilectionem habueritis adinuicem. [ETENIM facitis illud in omnes fratres] id eſt, charita- »
Iohan.15. tis fraternæ affectum, & opus fratribus cunctis impenditis, [IN vniuerſa Macedonia] cuius vrbs ve- »
ſtra Metropolis eſt. [ROGAMVS autẽ vos fratres vt abũdetis magis] in dilectione cæteris; virtuti- »
bus, [ET operã detis] .i.diligentiã & conamẽ adhibeatis, [VT quieti ſitis] curioſitatem & loquaci- »
tatem, ac euagationes ſeu diſcurſus vitãdo. Ait enim deus ſublimis apud Eſaiã, Super quẽ requieſcet ſpi-
Eſa.66. ritus meus, niſi ſuper quietum & humilem? Rurſus q; alibi apud eundẽ, Si reuertamini & quieſcatis, ſal-
Eſa.30. ui eritis. In ſilentio & ſpe erit fortitudo veſtra. ¶Deniq; bonũ eſt cũ ſilẽtio præſtolari ſalutare dei. Ani
Thren.3. ma quoq; ſecũdũ Ariſtotelẽ quieſcẽdo fit prudẽs, [ET vt veſtrũ negociũ agatis] .i.quiſq; faciat quod »
Ariſtot. ad ſe pertinet, nec eum alienis & impertinentibus cauſis ſe occupet, vt ſit vobis charitas ordinata, [ET H
operemini manibus veſtris] opera vtilia, ocia enim dant vitia. Iuxta illud Eccleſiaſt. Multam malitiam
Eccl.33. docuit ociſitas. Hinc nãque de impiis canit Pſalmiſta, In labore hominum non ſunt, & cum homini-
Pſal.72. bus non flagellabũtur. Ideo tenuit eos ſuperbia, opertí ſunt iniquitate & impietate ſua. Nec mirũ, quia
vt dicit Iob, Homo ad laborem naſcitur, & auis ad volandum. Vnde in Ezechiele legitur, Hæc fuit ini
quitas Sodomę, ſuperbia, ſaturitas panis, abundantia, & ocium eius. Itaque operamini [SICVT præ-
Iob.5. cepimus vobis, & vt honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt] id eſt, coram extraneis exemplariter, »
Eccl.19. prehenſibiliterq; viuatis, [ET nullius aliquid deſideretis] ſine rationabili cauſa. Vnde hoc verbo aua »
ritia prohibetur. Quemadmodum etiam in Exodo dicit. Non concupiſces rem proximi tui. His itaq;
verbis curioſi, inquieti, ſeu vagabundi, & cupidi notantur ac corrigũtur. ¶Deinde docet Apoſto-
Exod.20. lus eos qui de futura reſurrectione minus plene ſperabant, atque ab hoc de amicorum ſuorum morte
immoderate dolebant, ac ſi omnino periſſent. Itaque ait, [NOLO autem vos ignorare fratres] fidei »
veritatem [DE dormientibus] id eſt, defunctis, qui per comparationem ad diuinam virtutem dormi
EPIST. re cenſentur, quia facilius à deo ſuſcitabũtur, quàm dormiens ab homine excitetur. Vnde apud Danie- »
Dan.12. lem Gabriel, Multi (inquit) de his qui dormiunt in puluere terræ euigilabunt. Hinc etiã Chriſtus apud
Iohan.11. Iohannem loquitur, Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado vt à ſomno ſuſcitem illum. Loquitur autẽ

A Scriptura de quadruplici dormitione seu somno, videlicet de somno naturę quotidiano ac solito. De quo in Marco legimus, Erat Iesus in puppi super ceruical dormiẽs. De somno culpæ. De quo ad Rom. Tempus iam nos de somno surgere. De somno mortis, sicut in libris Regũ de vnoquoque pene habetur, Dormiuit cũ patribus suis. De somno itẽ contẽplationis, de quo in Gen. Misit dominus soporem in Adam. Et in Cant. Somnus meus dulcis gutturi meo, [VT non contristemini] de morte propinquorum & charorũ vestrorũ inordinate, ac si illi penitus esse desinerẽt, & nunq̃ eis reuniri posseris, [SI-CVT & cęteri] tristatur, [QVI spem] futurę resurrectionis [NON habẽt] Nõ enim pereunt nobis ꝓximi nostri p̃ morte. Vnde dicitur deus sancto Iob oĩa reddidisse dupla, q̃uis nõ habuerit plures filios ac filias post, q̃ ante. Nã & defuncti remãserũt denuo viuificãdi. Possumus ergo & aliquando debemus de morte proximorũ tristari ac flere. Primo, propter naturalis pietatis affectũ. Secũdo, propter mõstrã dum dilectionis indiciũ. Tertio, ad cõsolatiõnẽ aliorũ. Quarto, propter damnũ quod incurrit ecclesia ex morte iustorũ. Sic Ambrosius planxit deuotos sacerdotes. [SI enim credimus] quod vtiq; necesse est credere, [QVOD Iesus mortuus est] in die parasceues [ET resurrexit] tertio die, [ITA] credẽdum est, q̃ [ET deus] trinitas [BOS qui dormierũt] .i. defuncti sunt [PER Iesum] .i. in fide & gratia Christi, qui obdormierũt in domino. Sicut de Stephano scriptũ est in Actis apostolicis, [ADDVCET] ad regnũ cœleste beatificatos in anima & corpore [CVMEO] .i. cum Christo, qui peracto iudicio B cum electis ascendet ad cœlos. Ideo apud Iohannem ait, Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam. Vel, adducet cũ eo quia electi qui interim moriuntur, glorificantur, simul cũ Christo, & in eius ducatu ad iudicium venient. ¶ Insuper ponit Apostolus modum ac ordinẽ resurrectiõis futuræ. [HOC enim vobis dicimus in verbo domini] id est, in doctrina Christi, videlicet sicut à deo didicimus, nec sermone proprio vtimur, [QVIA nos qui viuimus q̃ resti dui sumus] id est, illi ex nostris, qui in die iudicii fuerint viui inuẽti atq; superstites, itaq; nec ab Antichristo, nec aliunde occisi sunt [IN aduentu domini] .i. in Christo ad iudiciũ descẽdẽte [NON præuenient eos] .i. non resurgemus ante eos, [QVI dormierunt] .i. qui lõgo tẽpore ante defuncti fuerũt, omnes enim simul resurgent, quoniam resurrectio erit in instanti, aut certe breuissimo tẽpore, sicut ꝑdixit Apostolus, In momento, in ictu oculi. Connumerat autem se Apostolus illis qui tunc erunt, propter vnitatẽ mystici corporis Christi. quod prima facie non intelligẽtes Thessalonicẽses, putabant iudicium generale tempore Apostoli cõsummandũ. Et hac occasione scripsit eis secundã epistolam. Quod autem non prẽueniemus illos secũdũ hũc sensum, hinc cõstat, [QVONIAM ipse dominus] Christus [IN iussu] .i. actuali imperio, quo mortuorum resurrectionem iubebit, [ET in voce archangeli] .i. fata à seipso, qui est magni consilii angelus angelorumq; princeps, de qua ait apud Iohannẽ, Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audiẽt vocẽ filii dei. Vel, in voce archangeli .i. Michaelis, qui C est princeps & custos ecclesiæ: qui deo iubente dicturus est, Surgite mortui, venite ad iudicium. Multi autem angelorum ministerium exhibebunt circa mortuorũ resurrectionem, cineres colligendo, fusci tando, ad locum iudicii deferendo, magnum quoq; terrorem terribili voce impiis incutiendo. Propter quod in Matthæo legimus, Mittet angelos suos cum tuba. Vnde iam subditur, [ET in tuba dei] id est, cum prędicta voce archangeli vel imperio Christi, quæ nomine tubæ designantur, quoniam alte & clare sonabunt. Vel, propter similitudinem tubæ corporeę veteris testamenti, per quam Iudæi congregabantur ad consilium, commouebantur ad prælium, vocabantur ad festum. Simili modo hac tuba resurgentes congregabuntur ad concilium iudicii, ad prælium, orbis quoque terrarum pugnabit cõtra insensatos, & ad solennitatem æternã, [DESCENDET] in propria persona atque visibili forma [DE cœlo] empyreo. Iuxta illud Apocalypsis, Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugernnt. [ET mortui qui in Christo sunt] id est, qui interim in Christo per mortem quieuerunt, [RESVRGENT primi. Deinde nos qui viuimus] .i. qui tunc viui inuenientur, [QVI relinquimur] id est, qui vsq; ad diem illum in vita dimittẽtur, & sicut iã dictũ est, residui erunt, [SIMVL] id est, pariter & eodem momento [RAPIEMVR] ab angelis, [CVM illis] qui ante nos quieuerũt, D [IN nubibus] quæ nos suscipient, sicut Christum ascendentem nubes suscepit, [Obuiam Christo in aera] quia & nos in aerem transferemur, siue leuabimur, & Christus descendet in aerem super vallem Iosaphat. Propter quod apud Matthæum inducitur, Media nocte clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Vnde in Iohele deus loquitur, Consurgant & ascendant Gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicem omnes Gentes incirculto. [ET sic semper] id est, æternaliter [CVM domino crimus] in patria: prolata illa sententia, Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratũ est ab origine mundi. ¶ Præterea, magna est difficultas, quomodo intelligendus sit iste prior rum huiusmodi ac posteriorum ordo, de quibus dicit Apostolus, Mortui qui in Christo sunt, resurgẽt: deinde nos qui viuimus, qui relinquimur. nunc enim prædictum est ꝙ omnes mortui simul resurgent etiam in momento ictuque oculi. instantanea quippe erit resurrectio, quo ad id quod fiet à deo, videlicet quantum ad ipsam animæ & corporis reassociationem. Virtus enim diuina, cum sit infinita, operatur in instanti. Quantum vero ad id quod fiet ministerio angelorum scilicet quo ad cinerum collectionem, erit in breuissimo, & vt cõmuniter dicitur, imperceptibili tempore. Non ergo intelligi potest de prioritate ac posterioritate tẽporali, sed nec de prioritate & posterioritate dignitatis intelligi potest, præsertim cũ aliqui perfectissimi homines tunc viui inuenientur, qui nequaquam inferiores erũt omnibus, qui ante eos in Christo quieuerunt. Quidam igitur respondẽrũt quod quidã resurgẽt ante alios tẽpore. Et ad verba apostoli dicũt, ꝙ licet singuli resurgent in momento, non tamen oẽs eodem momento. Lira autẽ exponit alio modo. Cuius expositio quanuis sit vera, tamen in textu elici non potest, nam & multa verba subintelligit, vnde nec commemoranda videtur. Mihi vero (meliori sano iudicio)

Marc. 4.
Rom. 13.
Gen. 2.
Cant. 2.
Iob. 42.
Ambro.
Act. 7.
Iohan. 17
Esa. 9.
Iohan. 6.
Dan. 12.
Matt. 24.
Sap. 5.
Apoc. 1.
Act. 1.
Matt. 21.
Iohel. 3.
FINIS.
Mat. 25.
2. Cor. 15.

apparet quod ista prioritas ac posterioritas referenda sint ad ordinem quo incipit reparatio, vbi desit E
destructio. De viuis autem qui in die iudicii inuenientur in terra, aliqui dicunt, quod in raptu quo rapientur in aera, morientur, & incinerabuntur, simulque cum aliis suscitabuntur. Secundum primā rei-
spōsionem hanc dici potest, qp prædicta prioritas & posterioritas resurrectionis erit tēporalis, alii nāq;
ante hunc raptum resurgent, communius tamen tenetur quod in igne conflagrationis morientur.

CAP. V. [DE temporibus autem & momentis, non indigetis vt scribamus vobis. ARTICV.

1.Thes.4 Ocutus in præcedenti capitulo Apostolus de resurrectione futura & die iudicii: nūc red
dit discipulos cautos circa expectationē illorū, ponitq; doctrinas faluberrimas, compen
L diosas, moralitate repletas, quas q; impleuerit, futurū illud iudicii secure expectat. Itaq;
ait [DE tēporibus autē] secūdi aduētus Christi seu resurrectionis communis, videlicet „
Matt.24. quot anni restēt anteq̄ cōpleatur, [ET momēt is] .i. determinata hora qua vēturus est „
Christus: [NON indigetis vt scribamus vobis] quia quod sciri pōt de hoc vobis iā cōstat. Sicut subiū- „
gitur, [IPSI enim diligēter scitis] .i. cum magna aduertētia cognoscitis, [QVIA dies domini] .i. ho „
ra finalis iudicii. Quę dicitur dies nō solū propter solis illustrationē, sed & propter omniū operū homi
1.Cor.4. num manifestationē. Tunc enim illuminabit dominus abscōdita tenebrarū, [SICVT fur in nocte ita „
veniet] .i. latēter, improuise, & subito accidet, sicut fur tēpore noctis domū ingreditur. Vel, sicut fur, im F
prouise in nocte, ita veniet. i. latēter adueniet, ad similitudinē furis. Vnde in Matthęo legim⁹, Media no
Matt.22. cte clamor factus est, ecce spōsus venit. [CVM enim dixerint] impii [PAX] nobis est. i. quies à malis „
præsentibus, [ET securitas] à futuris periculis [TVNC repētinus eis superueniet interitus] .i. subita- „
nea perditio diei iudicii, [SICVT dolor in vtero habētis] .i. tā pœnalis q̄ est cruciatus mulieris partu „
rientis, [ET non effugiēt] mortē, & iudicis manū. Istud ergo scitur de tēpore & momēto futuri iudi- „
cii, qp improuise veniet, atque celerrime finietur. Sicut apud Matthæum legimus, Sicut fulgur exit ab
Matt.24. oriente, & adparet vsque in occidentem, ita erit aduentus filii hominis. Quod vero de tempore & mo-
mento scire non potestis, videlicet determinatā horam eius, & quantum distet, nec mihi Paulo aposto-
Act.1. lo innotescit. Propter quod ait Saluator in Actis Apostolorum, Non est vestrum noſse tempora & mo
Mat.24. mēta, quæ pater posuit in sua potestate. Et alibi, De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cœ- „
lorū. [VOS autem fratres non estis in tenebris] ignorātiæ & peccati, [VT vos dies illa tanq̄ fur ap- „
prehendat] hoc est, in die illa improuise cōprehendamini atque damnemini à Christo iudice metuen „
do. Occasione huius verbi apparet quibusdam, quod in isto capitulo loquatur Apostolus potius de die
particularis iudicii, qua quilibet visitatur per mortem, & iudicatur à Christo. Sciebat nanque Aposto-
1.Thes.4. lus diem finalis iudicii multum distare. Idcirco die illa non dixisset hominibus sui temporis. Vos autem G
in tenebris non estis, & cætera, quasi si in tenebris essent ab illa die comprehendi potuissent. Sed istud
facile soluitur. Sicut enim in præcedenti capitulo dixit Apostolus de longe futuris eis videlicet q̄ erunt
viuentes circa diem iudicii in sua persona. Nos qui viuimus qui residui sum⁹ &c. Ita hoc loco per præ-
sentes designat futuros electos propter vnitatem mystici corporis Christi. Veruntamen omnia iam in-
ducta exponi possunt de die particularis iudicii. Vt sit sensus, De tēporibus autem & momētis, id est,
qua die & qua hora quilibet vestrum moriturus & iudicandus sit à Christo, non indigetis vt scribamus
vobis. Nam ita incertum est tempus & momentum huius iudicii sicut illius, nec spectat ad vos talia sci
re. Vnde ait Saluator, Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam. Quod autem sciri de hoc po-
Matt.24. test, scitis. Ipse enim diligēter scitis, quia dies domini, hoc est, dies particularis iudicii. Quæ dicitur dies
domini, quia in ea facit dominus cum moriente particulare iudicium tanquam sur in nocte, id est, im-
Lucæ.12. prouise & subito veniet. Iuxta illud, Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Esaias, Veniet su-
Esa.7. per te malum atque calamitas, & nescies ortum eorum, veniet super te miseria repente. Cum enim di-
xerint homines carnales pax & securitas arbitrantes diu in deliciis viuere. Prout apud Lucam quidam
Lucę.12. eorum effatur. Anima, habes multa bona, reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare,
tunc repentinus eis superueniet interitus, id est, mors improuisa ac subita. Sicut prædictis verbis euan-
gelicis additur. Dixit autem illi deus, Stulte hac nocte animam tuam repetent à te. ¶ Denique super H
hæc verba, Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, dicit glosa. Mini-
stri Antichristi eo occiso in diebus sequentibus gaudebunt, ducentes vxores, conuiuia celebrantes, &
ioca diuersi generis exercentes, ac dicentes, Licet princeps noster mortuus sit, nos tamen pacem ha-
bemus & securitatem. Et cum talia dixerint, repentinus eis superueniet interitus. Hanc glosam repro-
bat quidam hoc loco, sic dicens, Illud non videtur conuenienter dictum, glosa enim præmittit, quod
Antichristus fulminabitur, & maxima pars sui exercitus cum ipso peribit. Non ergo est verisimile
quod remanentes erunt in tanta securitate, sed potius in timore. Et ita glosa sibimetipsi repugnare
videtur. Item est contra commune dictum sanctorum & doctorum, qui communiter asserunt omnes
ad Christum conuertendos Antichristo occiso & eius falsitate detecta. ¶ Porro ad saluandum verita-
tem glosæ & harum obiectionum solutionem, huiusque dicti confutationem. Primo indicēda est seri
Matt.24. ptura canonica. Ait nanq; Saluator, Sicut fuit in diebus Noe, ita erit aduētus filii hominis. Sicut enim
Gen.6,7 erant (inquit) in diebus Noe comedentes & bibentes, nubentesque & nuptui tradentes vsque in eum
diem in quo introiuit in arcam Noe, & non cognouerunt, donec venit diluuium & tulit omnes, ita
erit aduentus filii hominis. Ex verbis his euidentissime constat, quod aliqui impii erunt in mundo
Lucæ.21. prædicto, intenti operibus vsque ad ipsum Christi aduentum seu diem iudicii. ¶ Præterea, verba Apo-
August. stoli quibus dixit, Dum dixerint pax & securitas, Augustinus exponit de carnalibus qui non aresecent
præ timore & expectatione futuri iudicii. Non ergo simpliciter omnes boni erunt. Quod ergo pri-
mo arguitur non esse verisimile quod post occisionem Antichristi, ministri eius gaudebūt in malis, di-

A eo cum Salomone,quia quem deus ſpernit,nullus corrigere poteſt.Ideo reprobi illi non corrigẽtur,vi Eccle.7.
ſis tot ſignis,quibus merito corrigerentur.Et hoc vrique veriſimile eſt.Legitur enim in libro Numero Num.16.
rum,ꝙ poſtq̃ terra deglutiuit Dathan & Abyron & Chore in conſpectu filiorum Iſrael,ignis quoque deuorauit ducentos quinquaginta viros fautores eorum,nihilominus filii Iſrael die ſequenti inſurrexe
runt contra Moyſen & Aaron.¶Deniqne Pharao rex AEgypti quantas dei plagas & ſigna vidit ac Exod.7.
paſsus eſt,non tamen ſe correxit.Gregorius quoque recitat de quibuſdam qui viſis pœuis futuris redie Gregori⁹.
runt ad corpus,& tamen in viriis permanſerunt.¶Præterea,ꝙ quidam aſſerit gloſsam eſſe contra cõ
mune dictum ſanctorum & doctorum,nequaquam putandum eſt. Nam & gloſa illa uon eſt verbum
gloſſatoris,videlicet Petri Lombardi,ſed expoſitio Haymonis.Et idem dicũt Beda,Gorta,multriq; alii. Haymo.
Verũ eſt tamen,ꝙ ſancti affirmant totum mundum conuertendum ad Chriſtum Antichriſto occiſo. Matth.20
Quod non eſt intelligendum tam abſolute,quòd ſinguli conuertentur,ſed quia tam multi conuertendi ſunt,vt comparatione eorum alii erunt pauciſsimi.Nũc quippe ſunt multi vocati & pauci electi in
terra vel io ſeculo iſto,tunc autem erit oppoſito modo.¶Cur vero Theſſalonicenſes non ſint io tene- Iohan.8.
bris,ſubdit Apoſtolus, [OMNES enim vos filii lucis] increatæ,videlicet Chriſti [ESTIS] qui ait, Iohan.1.
» Ego ſum lux mundi.De quo refert Euangeliſta,Erat lux vera,quæ illuminat omnem hominem. Vel, Iohan.12.
B filii lucis,id eſt gratiæ & fidei.Vnde ait Saluator,Dum lucem habetis,credite in lucem,vt filii lucis ſi-
tis, [ET filii diei] hoc eſt,temporis gratiæ ſeu uoui teſtamenti atque virtutum.Vnde apud Romanos Rom.13.
» dictũ eſt,Nox præceſſit,dies aũt appropinquauit.Et Zacharias ait,Applicabũtur Gentes multæ ad do Zacha.2.
minum in die illa.Chriſtus quoque per diem intelligi poteſt,ſicut in hymno cantatur, Chriſte qui lux
es & dies &c. [ET uon eſtis noctis] id eſt temporum iuſtæ vltionis.De quibus iu Actibus Apoſtolo- Act.7.
» rum legimus,Tempora prioris ignorantiæ deſpicieos deus. [NEQVE] eſtis [TENEBRARVM]
» id eſt vitiorum ac diuerſorum errorum.Hoc eſt,non pertinetis ad tempora reprobationis & iræ,nec vi
tiis deſeruitis,ſed eſtis in tempore gratiæ,& ſtatu ſalutis. [IGITVR non dormiamus] ſomno culpę,
» torpendo in viriis,ſicut & cæteri ignaui,oegligentes & intimorati, [SED vigilemus] id eſt vigili mẽ
» te ſoſiſtamus diuinis. Nou enim dormientibus,ſed vigilantibus prouenit reguum dei, [ET ſobrii ſi-
» mus] temperantiam obſeruando. [QVI enim dormiunt] iaceodo in vitiis [NOCTE dormiunt] id Auguſt.
» eſt tempore ſuæ iuternæ cæcitatis ſeu iguorantiæ hoc faciunt.Omnis enim peccans eſt ignoraus ſecun
dum Dionyſium & Ariſtotelem, [ET qui ebrii ſunt] guloſe viuendo, [NOCTE ebrii ſunt] hoc eſt,
» in mentis caligine tales conſtituti ſunt,ita vt ratioois & gratiæ lumine ſint priuati. [NOS autem qui Dionyſi⁹.
» diei ſumus] id eſt claritati virtutum ioteodimus, [SOBRII ſimus] quatenus habentes victum & ve- 1.Tim.6.
» ſtitum contenti ſimus.Vnde & Sapieus orat,Tantum victui meo tribue neceſſaria, [INDVTI lori- Prou.30.
» cam fidei & charitatis] id eſt ſic interiora noſtra armantes ſeu munientes fide,quantum ad intellectũ.
C Et charitate,quantum ad voluntatem,quemadmodum armatur corpus materiali lorica, [ET galeam
» ſpem ſalutis] id eſt ſpe futuræ beatitudinis muniamus animam noſtram,ſicut defenditur corpus galea Tit.3.
» corporali.Nam & ſpe ſalui facti ſumus. Et omnes qui ſperant in domino uoo iufirmantur [QVIA Pſalm.25.
» non poſuit uos deus] in hoc mundo,vel in ſtatu fidei Chriſtianæ [IN iram] id eſt ad hoc vt perea-
» mus, [SED in aequiſitionem ſaluris]id eſt ad hoc vt æternam felicitatem mereamur, [PER domi-
» num noſtrum Ieſum Chriſtum] id eſt virtute & gratia eius, [QVI mortuus eſt pro nobis] ſaluandis
» [VT ſiue vigilemus] hoc eſt,in hac carne viuamus, ſeu exterioribus ſenſibus & ratione vtamur, [SI-
» VE dormiamus] dormitione ſomni uaturalis vel mortis corporalis, [SIMVL cum illo viuamus] id
» eſt in Chriſto vitam gratiæ,vel gloriæ habeamus. [PROPTER quod conſolamini inuicem] id eſt
» vnus alium conſoletur ſi indiget.Iuxta illud Eccleſiaſtici,Ne deſis plorantibus in conſolatione, [ET Eccl.7.
» ædificate alteruerum] id eſt mutuo exemplares eſtote iu verbis & actibus,ne quis ponat offendiculum
» proximo, [SICVT & facitis.] Deinde Apoſtolus inſtruit ſubditos, [ROGAMVS autem vos fra- Rom.14.
tres vt noueritis] per effectum,id eſt noſſe vos demonſtretis, [EOS qui laborant inter vos & præſunt
vobis in domino] id eſt officiales ſuperioresque veſtros, qui in ſpiritualibus & temporalibus prouidẽt
vobis,& de veſtra ſalute ſoliciti ſunt, [VT habeatis illos abundantius] ſolito & magis quàm cæteros
[IN charitate] diligeodo cos feruenter tanquam patres ſpirituales ae paſtores.Quos tanto feruentius
D amare debetis,quãto maiora ab eis ſortimini bona.Et hũc amorẽ opere declarate, reuerẽter obediẽdo,
atq; in neceſſariis miuiſtrãdo [propter opus illorũ] id eſt propter exigẽtiã iuris ex parte adminiſtrario
» nis quã vobis impẽdũt, [PACE habete cũ eis] uũq̃ murmurãdo,cõtẽdẽdo,aut rebellãdo.Qui enim be- 1.Tim.5.
ne præſunt presbyteri,duplici honore digni ſunt.Et qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit,dãoa- Rom.13.
tiooẽq; acquirit. [ROGAMVS autẽ vos fratres,corripite inquietos] id eſt mẽte aut corpore inſtabi- EPIST.
les,gyrouagos,curioſos,& contentioſos, [Cõſolamini puſillanimes] ne aduerſis frãgãtur,ſed firmiter
ſperent in deo. [Suſcipite infirmos] corde aut corpore, languorem eorum interiorem aut corpora- Prou.14.
lem pro poſſe ſanando,eosque foueudo, ae ſupportando, [Patientes eſtote ad omnes] quia qui pa- Rom.12.
tiens eſt,multa gubernatur prudentia,& in patientia conſiſtit poſſeſsio animæ. [Videte ne quis ma- Pſalm.7.
lum pro malo alicui reddat] quoniã & alibi dictum eſt,Noli vinci à malo,ſed vince in bono malũ. Et Prou.20.
Pſalmiſta,Si reddidi(ioquiẽs)retribuẽtib⁹ mihi mala,decidã merito ab inimicis meis inanis.Vnde & Sa Eccl.28.
lomõ in Prouerbiis,Ne dicas quomodo fecit mihi,ſic faciã ei,expecta domiuũ,& liberabit te.Apud Ec
cl.quoq; aie ſcriptura,Relinque proximo tuo nocẽti te, & tũc deprecãti tibi peccata ſoluentur, [Sed
ſemp qd bonũ eſt ſectamini]id exequamini vel imitemini, [In inuicẽ] vt vnus imitetur bonũ alterius,
& alter bona impẽdat, [ET in oẽs]extraneos,ſectamini bonũ his modis.Virtutes igitur aliorũ cõſide
remus & imitemur,nõ viria [Semp gaudete] in domino vtputa omni tpe opportuno tã in aduerſis q̃ Luc.18.
⁊ſperis.Simili, [Sine intermiſſiõe orate] nullã debitã oratiouis horã omittẽdo [In oſbus] q̃ accidũt

Esa.63. vobis. Et in prosperitatibus aliornm, [GRATIAS agite] deo quemadmodum Esaias fecit, cum di- E
xit, Miserationū domini recordabor, laudem domini sup omnibus bonis, ō reddidit nobis. [HAEC est „
enim volūtas dei] .i. horū executio placet deo [IN Christo Iesu] .i. prout Christus edocuit, & sicut ipsi „
in Christo hæc placuerūt [IN omnibus vobis] quia vult deus vt vos oēs ista agatis. [SPIRITVM], „
id est, spiritus sancti donum, videlicet gratiam deuotionis, & sancti feruoris [NOLITE extinguere] in „
vobis, vel aliis, aperiendo cordis vestri ianuā dæmoni seu peccato mortali, [PROPHETIAS] .i. ex- „
positiones scripturarum, eloquia prophetarum, seu reuelationes quæ interdum simplicibus fiunt, [NO „
LITE spernere] sed reuerenter audite ac discite. [OMNIA autem probate] id est, vniuersa ō proba- „
Hiere.15. tione digna sunt, per rationem discutite, seiparando preciosum à vili. Quæ vero manifeste mala sunt „
Galat.7. atque prohibita, discussione non indigēt [QVOD bonum est] rectæ rationis iudicio, vel scripturæ te- „
stimonio [TENETE] memoriter & operanter, inhærendo iugiter actibus virtuosis. [AB omni spe „
Eccle.32. cie mala abstinete vos] id est, non solum veraciter, sed & apparenter mala vitate, ne quis scādalizetur. „
¶Præterea orat Apostolus pro Thessalonicensibus, quatenus deo operante exhortationes seu iussio- „
nes præmemoratas adimpleant. [DEVS autem pacis] dator & custos [SANCTIFICET vos per „
omnia] id est, vniuersis virtutibus mundet, ornet, atque perficiat vos, [VT integer] id est, à corruptio „
Sap.6. ne vitiorum immunis [SPIRITVS vester] id est, mens seu superior pars animæ, [ET anima] quā- F
tum ad vires suas inferiores, integra à læsione peccati. Incorruptio enim facit proximum esse deo, „
[ET corpus] vestrum integrum, id est, inuiolatum [SINE querela] id est, irreprehensibiliter [IN „
aduentu domini nostri Iesu Christi] id est, vsque ad terminum vitæ præsentis, [SERVETVR] per „
Matt.20. gratiam custodientē. Vel, in aduentu Christi. i. ad hoc vt in secundo Christi aduētu appareatis coram eo
cum anima & corpore glorioso. Hæc autem fidenter oro. [FIDELIS enim est] deus. i. verus in ser-
Psal.144 monibus suis, [QVI vocauit vos] ad statum salutis, [QVI etiam faciet] id est, preces vestras exau- „
Matth.7. diet, sicut promisit de eo diuinus Psaltes, Voluntatem timentium se facient, & deprecationem eorū ex-
Lucæ.11. audiet. Omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit inuenit. Quis nanque inuocauit eum, & despexit
Eccle.2. eum? Sed agendum est, quod rursus hortatur Psalmographus, Lętetur cor quærentium dominū, quæ- „
Psal.104. rite faciem eius semper. Qui sic inuocat, procul dubio fortietur felicem effectum. [FRATRES ora- „
Col.4. te pro nobis] Ecce verbum eximiæ humilitatis quo tantus Apostolus discipulorum suorum quērit suf „
fragium. [SALVTATE fratres omnes] vobis opportune occurrentes [IN osculo sancto] non car „
nali aut simulato. [ADIVRO vos per dominum vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus]
id est, veraciter Christianis. ¶Circa hoc quęri posset quomodo adiuratio sit licita, etsi liceat homine G
Origénes adiurare. Et videtur ꝙ non. Ait enim Origenes super Matthæum, Non oportet vt vir qui vult secun-
dum Euangelium viuere, adiuret alium: si enim iurare non licet, nec adiurare. In oppositū est ipse apo
Thomas. stolus, adiurans hoc loco discipulos suos. Et respondendum est secundū Thomam, ꝙ adiurare non est
alium ad iurandum inducere, sed per similitudinem iuramenti à se induēti, alium ad aliquid agendum
prouocare. Dicitur enim adiurare quasi ad aliquid iurare, videlicet vt aliquid fiat ab alio. Sic autē po-
test homo adiurare superiores suos, per modum deprecationis. Subditos vero per modū iussionis, quos
etiam per adiurationem cōstringere potest propter necessariam causam. Cum vero aliquis vult ab alio
quippiam obtinere per adiurationem sine impositione necessitatis, talis adiuratio omnibus licet. Ori-
Matt.26. genes autem loquitur de adiuratiōe, qua quis vult alium cogere vt sibimet ipsi iuret, quemadmodum
princeps sacerdotum adiurauit Christum. Horum determinatio plenius continetur secunda secundæ
Iohan.15. quæstione 89. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sine qua nullo momento esse potestis in statu- „
salutis, sit semper [VOBISCVM] Ipse enim ad supernaturalem finem nos condidit, ad quem perdu „
Iudith.6. ci non possumus, nisi per supernaturalia media. Ideo nunquam de nobis presūmere, nunquam inani-
ter gloriari debemus, sed pietati benignissimi creatoris indesinenter inniti, qui est super omnia deus
sublimis & benedictus, [AMEN.] „

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THES-
SALONICENSES PROOEMIVM. H

Sap.6. Eccle.6. 1.Tim.4.

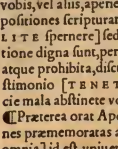

LAra est, & nunq̄ marcescit sapiētia, & facile inuenitur ab his q̄ diligūt, & quærūt eā. Quoniā veraciter scriptū est, Auris bona cū omni cōcupiscentia audiet sapien tiam. Thessalonicēses tanq̄ boni discipuli doctrinā pcedētis epistolæ cū ingēti diligētia audierunt. In qua cū scriptū cōspicerēt. Nos qui viuimus, qui relingmur, simul rapiemur cū illis &c. opinati sunt Christum fuisse ad iudiciū finale venturū in diebus suis. Presertim & cū tribulatiōes eorū pene quotidie augerentur. Quo cognito scripsit eis apostolus ab Athenis hāc secūdā epistolā per Tychicū & Onesimum, qui & priorem detulerunt epistolam & verba Thessalonicensium retulerūt apostolo. Hortatur ergo eos apostolus ad patientiam, & diem iudicii nōdum instare testatur, inquietosq; dure redarguit.

CAP. I. [Paulus & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicen.] ARTIC. I.

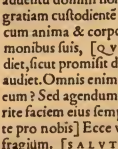

AVLVS & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicēsium in deo patre nostro „
& domino Iesu Christo.] Omnia verba hæc in exordio epistolæ præcedentis exposita sunt. Nam & verbo & sensu idem est vtriusque epistolæ principiū. [GRATIAS „
agere debemus deo semper] .i. omni tempore cōgruenti [PRO vobis] .i. propter be „
neficia vobis diuinitus præstita ō [FRATRES] ad hoc enim tenemur tanq̄ pasto-
res vestri. Charitas quoque qua de vestra salute gaudemus, & dei honorem concupi

A mus ad hanc nos gratiarum actionem constringit, [ITA VT dignum est] .i.multum affectuose atq; humiliter, sicut pro tantis beneficijs, tanto benefactori à tantillis gratias agi decet, [QVONIAM supercrescit] .i.plurimum proficit [FIDES vestra] nam per illuminationem spiritus sancti fit clarior atque per opera bona viuacior, [ET abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem] .i.vnusquisque vestrum alium amat feruetèr spirituali & sancta dilectione, [ITA VT nosipsi in vobis] .i. de vestra perfectione, in perfectionis vestræ confideratione [GLORIEMVR in ecclesijs dei] coram congregationibus Christianorum, ad quorum ædificationem lætanter referimus vestras virtutes. Gloriamur inquam [PRO] .i. de [PATIENTIA vestra & fide] quæ fortiter cõseruastis [IN omnibus persecutionibus vestris] quæ [EXTRINSECUS infligiuntur, [ET tribulationibus] alijs, [QVAS sustinetis in exemplum] .i. in declarationem [IVSTI iudicij dei] futuri in morte cuiuslibet, vel in die nouissimo. Tribulationes quippe quas sustinetis, testantur & manifestant quod deus post hanc vitam iudicat patientes & inferentes, reddens singulis quod merentur, videlicet patientibus gloriam. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria. Cum nãque cernamus in hac vita impios prosperari, & iustos opprimere, iustos autem aduersitatibus fatigari & opprimi etiam vsque ad mortem, oportet concedere quod iustus & sapiens deus post hanc vitam omnia recte disponat, iuste iudicet, & optime ordinet. Quod non fit nisi per iustam damnationem malorum, & beatificationem iustorum, [VT digni] .i.glorioſi [HABEAMINI.] Vel, digni habeamini .i. digni
B sitis per opera sancta [IN regno dei] .i.in ecclesia triumphante ac throno cœlesti, [PRO quo] videli cet vt sic digni habeamini, [ET patimini] tanta aduersa, pensantes illud Euangelij, Gaudete in illa hora & exultate, ecce enim merces vestra copiosa est in cœlis. Si enim compatimur, & cõregnabimus, [SI tamen] .i.quia [IVSTVM est apud deum] .i.in mente diuina hoc iustum cẽsetur, [RETRIBVERE tribulationẽ his qui vos tribulant] .i.persequutoribus vestris debitas reddere pœnas pro pœnis quas vobis infligunt. Quod vtique iustum est, & continget, sicut & Psalm. testatur. Qui custodit veritatem in seculum, facit iudicium iniuriam patientibus. Vnde in Iob habetur, Deus iniustum abire non patitur. Iustum quoque est apud deum [ET vos qui tribulamini] propter iustitiam, [REQVIEM] dare æternã [NOBISCVM] in patria. Ideo nanque in lib. Sapientiæ legimus, Deus tentauit illos, & inuenit illos dignos se. Ideoque accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. Et in Apoc. Isti sunt qui venerunt de tribulatione magna, ideo sunt ante thronum dei. Hæc autem retributio plenarie fiet, & iustum est apud deum eã compleri, [IN reuelatione] .i.manifesta apparitione [DOMINI Iesu] venientis [DE cœlo] in die nouissimo [CVM angelis virtutis eius] .i.angelis sanctis suæ diuinæ potestati, imò & suæ humanitati subiectis, [IN flamma ignis dantis vindictam] .i. in reuelatione Iesu dantis in flamma ignis.i. per ignem flammantem vindictam.i.iustam vltionem, [HIS qui non nouerunt deum] scientia formata, quæ facit quod nouit agendum.i.iniustis, qui & si dicant se nosse deũ, factis negant. De hac enim scientia ait Iohannes in prima sua canonica, Qui dicit se non nosse deum, & mandata eius non custodit, mendax est. Vel, per ignorantes deum, intelliguntur idolatræ, [ET] his [QVI non obediunt Euangelio] .i. id est, euangelicæ doctrinæ [DOMINI nostri Iesu Christi.] De hac Christi reuelatione & flamma ignis Psaltes Dauid clarissime prophetauit, Deus manifeste veniet, deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet. [QVI] nescientes & inobedientes [POENAS dabunt] .i.persoluet & luent [In interitu æternas] .i.æternaliter perdurantes, & quasi occidentes, non tamen extinguentes eos quos puniẽt. Vnde hæ pœnæ sunt mors secunda, æterna & amarissima. Has igitur pœnas dabunt .i. sustinebunt sibi infligendas, [A facie domini] .i.à præsentia Christi, qui dicet, Ite maledicti in ignem æternum, cuius facies reprobis erit horrenda ac pœnalissima, ita vt dicant montibus & petris, Cadite super nos, & abscõdite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni [ET à gloria virtutis eius] .i.ab excellentia seu maiestate potentiæ Christi, qui in suo imperio reprobos in pœnas inferni detrudet. Data nanque est ei omnis potestas in cœlo & in terra [CVM venerit] Christus [GLORIFICARI] hoc est, glorioſus atq; magnificus apparere [In sanctis suis] .i.in præmiatione seu glorificatione electorum suorum, [ET] cum venerit [ADMIRABILIS fieri] in cordibus omnium intuentium, [In omnibus qui crediderunt] .i.in iusta retributione seu præmio vniuersorum fidelium, bonos saluando, impiosque damnando. Ex quo effectu cunctis patebit q̃ admirabilis sit dominus Iesus, quemadmodum scriptum est, Mirabilis deus in sanctis suis. Signum vero quod omnia ista sic fient, est, [QVIA creditum est testimonium nostrum] id est, attestatio seu prædicatio nostra de iusto iudicio dei credita est [SVPER vos] .i. à vobis vel in cordibus vestris. Hoc etiam sensu in Esaia habetur, Spiritus domini super me. i. in me, creditum est [In die illo] .i. sicque complebitur in die nouissimo, quando omnes simul remunerabuntur. Vel, in die illo. i. de die illo, quia de die iudicij credidistis quæ prædicauimus vobis. [In quo] negotio seu testimonio prædicationis nostræ [ETIAM oramus semper pro vobis, vt dignetur] .i.dignos efficiat [VOS vocatione sua] .i.beatitudine ad quam vocati estis, [DEVS noster impleat omnem volũtatem bonitatis suę] .i. quicquid suæ pietati placitum est, ad effectum perducat in vobis, quatenus faciat vos suis præceptis atque consilijs misericorditer datis obedire in omnibus. Impleat quoque [ET opus fidei] .i.opera virtuosa ex fide nascẽtia (sine quibus fides mortua est in seipsa.) Vel, opus fidei proprie intelligitur opis confessio, qua quis fidem profitetur. Corde nim creditur ad iustitiã, ore vero cõfessio fit ad salutẽ. Quæ confessio summe necessaria fuit martyribus tempore apostolorum. Et postmodum diu [In virtute] constantiæ seu animi firmitate, vel fortiter stetis, atque in finem perseueretis [VT clarificetur nomen domini nostri Iesu Christi] id est, ipse Christus clarificetur, [IN vobis] dupliciter. Primo, vt cum syncere cognoscatis, & digne honoretis. Sic enim clarificatur. i. clare habetur, scitur, & honoratur in cordibus vestris. De tali clarificatione ait Saluator, Pater, venit hora, clarifica filium tuum. Secundo, vt diuina perfectio Christi in vobis appareat, & ita Christus in vobis per suum præclarum effectum innoteſcat seu declaretur, [ET vos in illo]

Col.3.
2.Cor.5.
Iob.22.
Act.14.
Luc.6.
Rom.8.
Pſal.145.
Iob.24.
Sap.3.
Apoc.7.
Tit.1.
Apoc.21.
Matt.25.
Apoc.6.
Mat.28.
FINIS.
Pſal.67.
Eſa.48.
Iacobi.2.
Rom.10.
Iohan.17.
1.Cor.13.

id est,in Christo clarificemini,videndo eum in patria facie ad faciem. Non ergo eodem modo clarificatur Christus in nobis,& nos in illo.Per hoc enim,quod ipse clarificatur in nobis,nihil perfectiõis aut gloriæ ei accrescit . Nec hoc autem,quod nos clarificamur in Christo,fumme perficimur.Sic igitur clarificemini in illo, [SECVNDVM gratiam dei nostri] .i.iuxta mensuram gratiæ vobis à sancta trinitate exhibitæ, [ET domini nostri Iesu Christi] .i.secundum eandem gratiam,quæ nobis per Christum tanquam per mediatorem & causam meritoriam datur.Hoc dicit Apostolus , ne quis propriis meritis principaliter innitatur. E

CAP. II. [ROGAMVS autem vos fratres per aduentum domini.]

CARTICVLVS SECVNDVS.

2.Thess.1 EPIST.

COMPLETA gratiarum actione & oratione pro Thessalonicensibus deo oblata in præcedenti capitulo , nunc corrigit errorem eorum & instruit eos quid de die iudicii sit tenendum. [ROGAMVS autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi] ad extremum iudicium, [ET] per aduentum, [NOSTRAE congregationis] .i. per collectionem omnium fidelium, [IN ipsum] .i. ad Christũ ad quem omnes in die iudicij adducentur.Sic autem rogare,est obsecrare, [VT non cito] .i.non facile,neque in breui hora,seu modico tempore, [NOVE MAMINI].i.recedatis, [A vestro sensu] .i.à vero intellectu scripturæ quem didicistis.Qui enim citò credit,leuis est corde.Vel,non moueamini ad instabilitatem atque errores à vestro sensu.i.propria sensualitate & naturali ratione,propriis adinuentionibus ac imaginationibus potius q̃ scripturæ authoritati innitendo, [NEQVE terreamini] vano terrore arbitrantes instare diem iudicij, & persequutiones grauissimas,quæ ipsum præcedent, [NEQVE per spiritum] quanuis diabolus se in angelum lucis trãsfigurans asserat instare diem nouissimum, [NEQVE per sermonem] cuiuscunque prædicatoris, [NEQVE per epistolam tanquam per nos missam] .i.quanuis aliquis pseudoapostolus miserit vobis epistolam nostro nomine intitulatam,sicut interdum fecerunt pseudoapostoli causa fallendi, [QVASI instet] id est, in proximo venturus sit, [DIES domini] .i. tempus finalis iudicii. [NE quis vos seducat] ad hoc æstimandum, [VLLO modo] error enim & falsitas semper vitanda sunt.[QVONIAM nisi venerit discessio primum] .i.dies domini non erit in actu,nec Christus generale iudicium faciet,nisi primum.i.ante, venerit discessio gentium à Romano imperio,quæ iam pro magna parte impleta est, Vel,discessio particularium ecclesiarũ ab obedientia Romanæ ecclesiæ. Vel vt aliis amplius placeet.Nisi venerit discessio Christianorum à fide catholica , non quod omnes à fide recedent,sed multi.Dicit enim saluator , Quod tunc abundabit iniquitas,& refrigescet charitas,ficque fides vera in multis deficiet . Propter quod Apostolus dicit prima Timoth.Spiritus manifeste dicit,quia in nouissimis diebus discedẽt quidam à fide.Et Petrus, in secunda epistola,Venient in nouissimis diebus illusores,iuxta proprias concupiscentias ambulantes& dicentes,Vbi est promissio aut aduentus eius?Non dicit,apostolus,quod mox venturus sit Christus ad iudicium,discessione ista completa,sed quod non veniet nisi ista præcedat.Tamẽ ista discessione facta,præparata erit via Antichristo,vt recipiatur pene ab omnibus.Idcirco verisimile est,quod post discessionem statim veniet Antichristus,vel nascendo,vel publice prædicando,vt aliqui asserunt. Ideo de aduentu Antichristi,qui est secundum quod præcedet diem iudicii,subditur, [ET reuelatus fuerit].i.manifestatus mũdo,imò ipsum hominibus manifestauerit, [HOMO peccati,filius perditionis] .i. Antichristus,per excellentiam homo peccati vocatus,tanquam omnibus vitiis præ cunctis hominibus plenus , & cæteris quasi fons & origo peccandi existens ad æternam damnationem seu perditionem inmoderatissime tendens, [QVI aduersatur] .i.Christo aduersabitur ac toti ecclesiæ, [ET extollitur] .i.per superbiam erigetur, [SVPRA omne quod dicitur deus] .i.vniuersis creaturis(quæ vel singulari perfectione,vel vana hominũ opinione dii vocantur)se præferet, [AVT quod colitur] .i.etiam per tumorem elationis grauissiue supra verum deum extolletur.Non quod dicturus sit se deo maiorem,sed quoniam deum nil prorsus timebit, atque diuinæ voluntati suam in omnibus præferet,diuinum cultum exterminans & suum inducens.Cuius figura fuit quod de Nabuchodonosore scribitur,Qui Holoferni præcepit omnes deos terræ exterminari,vt ipse solus à suis subditis,imò ab omnibus coleretur vt deus,& deus vocaretur, [ITAVT] Antichristus [In templo dei sedeat,ostendens se] suis cultoribus, [Tanquam sit deus] Nam & deum & dei filiũ se vocabit.Per templum vero,in quo sessurus est,intelligitur templum quod ipse cum Iudæis sibi adhærẽtibus (vt fertur) in Hierusalem ædificabit. [Non retinetis] memoriter, [QVOD cum adhuc essem apud vos] corporali præsentia in vestri conuersione , [HAEC] quæ nunc scribo de discessione & Antichristo ac die iudicii, [DICEBAM vobis?] proprio ore? [ET nunc quid detineat] .i Antichristi aduentũ differat, [SCITIS] videlicet quia discessio nondum completa est,nec tempus diuinitus præstitutũ seu præordinatum aduentui Antichristi aduenit.Hoc igitur detinet,sic tamen,vt [REVELETVR] homo peccati [In suo tempore] .i.diuinitus prædisposito.Reuelabitur enim aliquando.quod patet ex hoc, [Nã mysterium iam operatur] .i.diabolus per Neronem & alios tyrannos tempore ipsto facit peccata præfiguratiua malitiæ Antichristi. Persequutio quippe Neronis & aliorum similium occidentium Christianos præfiguravit persequutionem ab Antichristo fidelibus infligendam.Et sicut Nero occidit Petrum & Paulũ, sic Antichristus occidet Enoch atque Heliam.Denique ficut Abel,Ioseph, Dauid Sampson & alii multi Christi figuræ fuerunt:sic Nero,Symon magus,Antiochus illustris,Diocletianus Antichristi erant figuræ.Vel sic,& redit quasi in idem,Nam mysterium iniquitatis.i.iniquitas mysterialis occulta & figuratiua iniquitatis in Antichristo futuræ iam operatur in Nerone,cæterisque prædictis qui nunc talia operantur contra Christum & sanctos, qualia tũc operabitur Antichristus. Hoc loco ait beatus Hieronymus, quod

Matt. 22.
Ecc.19.

2.Cor.11.

Mat. 24.
1.Tim.4.
1.Pet.3.

1.Cor.8.

Iudith.3.

1.Ioh.2.

Hierony.

F

G

H

A Apostolus dixerit sciri à Thessalonicensibus, hoc non exponit aperte. Ideo nos qui nescimus quòd
illi sciebant, peruenire cum labore ad id quod sentit Apostolus, cupimus, nec valemus, præsettim quoniá
» verba sequentia hunc sensum faciunt obscuriorem. Quid enim est quod subditur? [TANTVM VT QUI TE-
» net, nunc teneat, donec de medio fiat.] Denique circa hæc verba Augustinus fatetur, Ego prorsus igno- Augusti.
ro quid dixerit. Glossa tamẽ exponit hunc locum variis modis, quorum vnus, Mysterium iniquitatis iam
operatur secundum sensus inductos, tantum hoc restat implendum, antequam filius perditionis appareat
vt qui tenet nunc. i. homo iam tenẽs Romanum imperium teneat illud. i. qui imperat imperet, donec ipsa
Romani imperii potestas de medio fiat. i. penitus deleatur. Nam ante aduentum Antichristi cessabit, vt di-
citur. Vel sic, vt qui tenet fidem teneat eam, donec ipsa fides de medio fiat. i. tollatur quantum ad pluri-
» mos, sicut expositum est. [ET tunc] .i. discessione hac triplici cõsummata, [REVELABITVR] id est,
» seipsum ostendet & regnare incipiet, [ILLE iniquus quẽ dominus Iesus interficiet spiritu oris sui] id est
suo præcepto iubens eum occidi à Michaele, vel per seipsum eum occidens suo aspectu. Vnde apud Da-
nielem de Antichristo consciptum est, Sine manu conteretur. Quidam etiam dicũt quod fulminabitur, Dan. 8.
& in Esaia legitur, Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Quidam per spiritum oris Christi intelli Esa. 11.
gunt spiritum sanctum, cuius virtute occidendus est Antichristus, [ET destruet illustratione aduẽtus sui FINIS.
eum] .i. dominus Iesus conteret & damnabit Antichristum cum suis, suo claro aduentu ad iudiciũ, quan-
B do dicturus est, Ite maledicti in ignem æternum. [CVIVS est aduentus secundum operationẽ Satanæ.] Matt. 25.
Duplex ponitur Antichristi aduentus. Primus, occultus, qui pertinet ad eius generationem. Alter, mani-
festus, pertinens ad eius prædicationem. De quo iam tractat Apostolus, aduentus ergo. i. manifestatio An
tichristi, qua se hominibus ostendet tanquam verum Christum ac filium dei, est. i. erit. Loquitur enim Apo
stolus more prophetico de futuro per modum præsentis, secundum operationem Satanæ. i. dæmone cõ-
» operante, [IN omni virtute] potestatis humanæ. Maximam enim habebit multitudinem ministrorum, &
» omnibus diuitijs abundabit, nec erit qui ei poterit humana virtute resistere, [ET signis] quantum ad mi
» racula minora, [ET prodigijs] quantum ad maiora [MENDACIBVS] .i. apparentibus vel ad fallen-
dum ordinatis. ¶ Solet autem quæri, an Antichristus & eius ministri vera miracula facient. Et respondẽ-
dum, quod si de miraculis propriissime loquamur, videlicet tanquam de effectibus totam naturalem fa-
cultatem ac ordinem rerum transcendentibus, tunc non faciet miracula vere, sed solum apparenter, & in Psal. 71.
præstigijs illudendo sensus humanos. Nempe talia fieri nequeunt nisi virtute diuina. De quibus ait Psal- Iohan. 15.
inographus, Benedictus dominus deus Israel, qui facit mirabilia solus. Talia fecit Christ⁹: sicut ait, Si ope-
ra non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum nõ haberent. Si autem loquamur de miraculis magis cõ-
muniter, velut de effectibus inconsuetis & præter solitum cursum, naturalemque modum productis, sic fa
cient vera miracula adiuuante diabolo. Vnde in Apoc. legitur, Dedit illi draco virtutem & potestatẽ ma
C gnam. Et rursus, Fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in cõspectu hominum: Apoc. 13.
& seducet habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi. Hoc & Christus in Euãgelio testatur, Sur-
gent (inquiens) Pseudochristi & dabunt signa magna, ita vt in errorem ducantur, si fieri potest, etiam ele-
cti. Dicuntur tamen miracula ista mendacia, non formaliter, sed finaliter, quia ad fallendum seu falsificatũ Marci. 13.
confirmationem ordinabuntur. Aliqua autem erunt omnino mendacia siue phantasmata ad illudendum
» hominibus, [ET in omni seductione iniquitatis] .i. in omni genere deceptionis iniustę ad iniquitatem tra
» hentis, [HIS qui pereunt] .i. ad damnationem reproborum. Variis autem modis Antichristus decipiet
mundum, videlicet simulatione sanctitatis, scripturarum allegationibus, sapiẽtia & ornatu sermonis, emi
nentia miraculorum, promissione diuitiarum, terrore minarum, potestate, prosperitate, ac multitudine mi
» nistrorum suorum. Sic ergo veniet reprobis, [EO quod charitatem veritatis] .i. verã dilectionẽ seu Chri- Iohan. 14
» sti, qui veritas est, amorẽ [NON receperunt] perseuerando in ea vt salui fierent, promerendo vitam æter- Matt. 24.
» nam, ad quam sola perseuerantia ducit. [IDEO] .i. in pœnã huius peccati [MITTET] permittet [IL
» LIS deus operationem erroris] .i. fallacias Antichristi, [VT credant mendacio] .i. falsæ doctrinæ Anti-
» christi. Tenetur autem hic dicere, vt, consecutiue, non causaliter, [VT iudicentur] .i. ab electis discernan- Marc. 16.
» tur, ad sinistram ponantur & condẽnentur, [OMNES qui non crediderunt] fide formata ac stabili, [VE-
» RITATI] euangelicæ legis, [SED consenserunt iniquitati] doctrinæ & operum Antichristi. [NOS au
D tem] pastores vestri, [DEBEMVS] debito condescentiæ vel charitate exigẽte, [GRATIAS agere deo
» semper pro vobis] .i. vice vestra, vel pro beneficiis vobis collatis, ô [FRATRES dilecti à deo] Quibus
» conuenit illud Iohannis, Nos ergo diligamus deum, quoniam ipse prior dilexit nos, [QVOD elegerit vos 1. Iohã. 4.
» deus] .i. ab æterno prædestinauerit, [PRIMITIAS] .i. ad hoc vt essetis primi de Christifidelibus, [IN
» salutem] .i. ad obtinendum felicitatem æternam. Erãt enim Thessalonicenses de primitiua ecclesia, [IN
» sanctificatione spiritus] .i. in infusione gratiæ spiritus sancti, seu baptismo vbi spiritus sanctus datur, & ho-
» mo sanctificatur ad obtinendam salutem, [ET fide veritatis] .i. fide catholica data à Christo, qui est veri-
» tas prima. Nam per sanctificationem istam & fidem acquiritur salus æterna, ad quam pertinet diuina ele Iohan. 14
» ctio. [IN quam] .i. ad quam veram fidem, [ET vocauit vos] deus vocatione suæ inspirationis internæ,
» [PER euangelium nostrum] .i. per prædicationem sancti euangelii à nobis exhibitam, qua admoniti estis
» ad fidei susceptionem, quam & deus vobis infudit, [IN acquisitionem gloriæ] .i. ad adipiscendam beati-
» tudinem, [DOMINI nostri Iesu Christi] qui ait, Qui credit in me, habet vitam æternam. Item que, Beati Iohan. 6.
» qui non viderunt & crediderunt. [ITAQVE fratres state] in gratia, non ruentes in vitia, [ET tenete tra Iohan. 20
» ditiones] .i. morales institutiones seu iussiones implete, [QVAS didicistis siue per sermonem] vocalem
» oris nostri, [SIVE per epistolam nostram] præsentem seu præcedentem, [IPSE autem dominus noster
» Iesus Christus & deus pater noster] .i. trinitas vel persona patris, qui est deus creationis, & pater guber-
» natione ac dilectione, [QVI dile xit nos] ab æterno, quemadmodum beneficia testantur. Nã & propter Ephes. 2.

nimiam charitatem suam qua dilexit nos, filium suum misit in similitudinem carnis peccati, [ET dedit] E
nobis, [CONSOLATIONEM æternam] nunc in spe, & per quandam inchoationem frequenter nos „
lætificando, nostram redemptionem annunciando, futura præmia proponendo ac promittēdo, imò & in
Iohan. 16 omni tribulatione nostra nos consolando. Hanc consolationem æternam daturus est tandem in re, & per „
felicem consummationem. Propter quòd ait Christus discipulis suis, Iterum videbo vos: & gaudium ve- „
Ibidem. strum nemo tollet à vobis. Ideo subditur, [ET spem bonam in gratia] .i. per gratiam suam præstitit vo- „
bis certam ac piam fiduciam adipiscendi consolationem prædictam. Sicuti Christus loquitur, Petite & ac „
cipietis, vt gaudium vestrum sit plenum, [EXHORTETVR] .i. gratiosè excitet [CORDA vestra, & cō „
firmet ea in omni opere & sermone bono] id est, meritorio. „

CAP. III. [DE cæteris fratres orate pro nobis.] CARTIC. III.

POSTQVAM pro filiis suis orauit Apostolus, iam postulat vt & ipsi vicissim pro „
se precentur. Ipsos quoque plenius instruit in pertinentibus ad salutem. Et ait, [DE „
Marc. 10. cæteris fratres orate pro nobis] .i. pro adimpletione eorum quæ nos desideramus, vi- „
delicet, [VT sermo dei currat] .i. euangelium Christi vndique seminetur, & velociter „
diuulgetur, [ET clarificetur] .i. clare innotescat hominibus, & per miracula confir- „
metur, vt sciatur à deo esse, [SICVT & apud vos] clarificatus est, [ET vt liberemur „
ab importunis] .i. inquietis, molestis, [ET malis hominibus] Hoc dicit Apostolus nō F
quasi persequutiones pati abhorrens, sed ne prædicatio sua impediretur, & aliorum conuersio. Possumus „
Psal. 112. etiam idem rogare ad hunc sensum, ne per impatientiam superemur, quemadmodum orat diuinus Psal- „
tes, Redime me à calumniis hominum, vt custodiam mandata tua. [NON enim omnium est fides] .i. ideo „
Rom. 10. liberari ab illis desidero, quoniam fides nondum prædicata est omnibus, quibus prædicanda est. Vel sic, „
Act. 13. Non enim &c. Ideo illos importunos, malosque dixi, quia non omnes obediunt fidei, credendo vel ope- „
rando. Propter quod in actibus Apostolorum legitur, Crediderunt quotquot præordinati erant in vitam
æternam. [FIDELIS autē dominus est] qui nec fallit nec variatur, sed impler quod pollicetur, [QVI
confirmabit vos] in bono [ET custodiet à malo. Confidimus autem de vobis in dominō] tanquam in tā „
principali causa, & spei obiecto finali, non in viribus vestris, [QVONIAM quæ præcepimus] vobis ex „
parte dei, vel præter mandata à Christo assignata, [ET facitis & facietis] vsque in finem vitæ præsentis. „
[DOMINVS autem dirigat corda vestra in charitate dei & patientia Christi] vt charitatiue & patienter
viuatis. [DENVNCIAMVS autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi] .i. authoritate
Christi qua fungimur, præcipimus, [VT subtrahatis vos] loco & voto, si commode fieri potest, vel sal- „
tē voto, [AB omni fratre] .i. quolibet proximo, [AMBVLANTE inordinate] .i. indisciplinate & irra „
1. Cor. 14. tionabiliter conuersante, [ET non secundum traditionem] .i. doctrinam [QVAM acceperunt fratres „
[A nobis] qui diximus alio loco, omnia honeste & secundum ordinē fiant in vobis, qui in his duabus epi- G
stolis scripsi quomodo sit ordinate viuendum. [IPSI enim] tanquam eruditi discipuli, [SCITIS quē- „
Iohan. 13. admodum oporteat vos imitari nos] in sanctis operibus tanquam præclatos vestros atque magistros. Nō
Luc. 6. enim est discipulus super magistrū. Perfectus vero erit si sit sicut magister eius, quoniā nō inquieti fuim
inter vos, neq; gratis panē māducauimus ab aliquo] .i. nullius cibis vsi sum' sine proprio labore & precio.
[SED in labore & fatigatione nocte & die] .i. certis horis diei, noctisq; [OPERANTES] propriis mani- „
bus, [NE quē vestrū grauaremus] viuendo de substantia eius. Hoc autē fecimus. [NON quasi non habue „
1. Cor. 9. rimus potestatem] .i. authoritatem & licētiam viuendi de facultatibus vestris. Quia enim vobis spiritua- „
Luc. 10. lia seminauimus, magnum non est, si vestra carnalia metamus, præsertim cū Christus loquutus sit, In ea-
dem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt, [SED vt nosmetipsos formam] vitæ, [DA- „
remus vobis ad imitandū nos] otiositatē vitādo. Duas itaque causas assignat Apostolus cur corporaliter
apud Thessalonicenses laborauerit. Primam, ne eos grauaret. Secundam, vt eis præberet exemplum. In-
2. Cor. 12 ter Corinthios vero ob alias causas sic laborauit, videlicet ne scandalizarentur, si eorum sumptibus viue- „
ret, & vt pseudoapostolis occasionem auariticæ amputaret. [Nam & cum essemus apud vos, hoc denun
ciabamus vobis, quoniam si quis] vestrum [Non vult operari corporaliter ad otia vitanda, ad suū psius „
vel aliorum pauperum sustentationem, [Nec manducet] .i. manducatione indignum se nouerit. Quam „
quia vitare non potest, non desinat operari. Porro cur tam arduum eis præceptum dederit, manifestat. H
[AVDIVIMVS enim inter vos quosdā ambulare inquiete] videlicet [Nihil operantes, sed curiose agē
tes] .i. alienis & impertinentibus atq; superfluis negotiis se occupātes, [HIS autē qui eiusmodi sunt, de-
nunciamus & obsecramus] eos [In domino Iesu, vt cum silentio operantes suum panem] .i. necessariū,
Luc. 9. non voluptuosum cibum [MANDUCENT] congrua hora. [VOS autem fratres, nolite deficere benefacien „
Psal. 17. tes.] Qui enim ponit manum suam ad aratrum, & retro respicit, non est aptus regno cœlesti. [QVOD si „
quis vestrum non obedierit verbo nostro] .i. nostris præceptis [PER epistolam, hunc notate] .i. mihi hoc
FINIS. scribite, vt durius eum redarguam, [ET non commiscearmini eum illo] ne cum peruerso peruertamini:
Luc. 2. id est, familiaritatem & societatem illius vitate quantum potestis, [VT confundatur] de suo peccato at- „
que pœniteat. [ET nolite] eum [QVASI inimicum existimare] .i. non personam eius, sed culpā odi- „
te, [SED corripite eum] charitatiue [VT fratrem. Ipse autem dominus pacis] .i. deus omnipotens to-
tius pacis liberrimus princeps, [DET vobis pacem sempiternam] .i. pacem internam, quæ nūc inchoa-
tur, & in patria perpetuatur, [In omni loco] vbicūq; & apud quoscunq; fueritis. [SALVTATIO mea] „
quæ subditur [MANU Pauli] .i. propria manu scripta est. [QVOD signū] videlicet propriæ manus scriptu-
rā, in fine epistolæ posita, [In omni epistola] mea [ITA scribo] quasi sigillū, vt sciatur quod vere à me „
mittatur epistola. Deinde salutatio ponitur. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [CVM omnibus „
vobis] qui cum patre & spiritu sancto vnus est deus super omnia sublimis & benedictus. [Amen.

IN EPISTOLAM I. AD TIMOTHEVM

PROOEMIVM.

AVDI fili disciplinam patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Habes hoc ordo sapientiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à superioribus gubernẽtur, & minus erudiri à sapientioribus instruãtur. Vnde & dominus tã in angelica q̃ in ecclesiastica hierarchia diuersos instituit ordines, in quibus diuina sanctiõ est lege, vt inferiores à superioribus purgentur & illustrentur, ac perficiantur. Hinc ergo sanctus atque diuinus Apostolus in iam elucidanda epistola filium suum spiritualem singulariter dilectum, sanctum Timotheum affectuosissime & excellentissime edocet, scribẽs eis à Laodicia. Docet igitur Timotheum de ordinatione episcopatus ac diaconij, imò totius ecclesiasticæ disciplinæ, quales videlicet presbyteros atq; diaconos ordinet & quomodo ecclesiam regat, qualem seipsum exhibeat, quomodo aduersarios veritatis confutet. Denique Timotheus Ephesiorũ episcopus ab Apostolo ordinatus, & tam diuinis scripturis q̃ liberalibus artibus eruditus fuit, natus ex patre gentili & matre fideli atque Hebræa. In hac autem epistola solito more procedit, salutationem præmittens, deinde narrationem subiungens. Prou. 1. Act. 16.

B

CAP. 1. [PAVLVS apostolus Christi Iesu, secundum imperium voluntatis dei.] CARTICVLVS PRIMVS.

» AVLVS Apostolus Christi Iesu, secundum imperium] .i. ab imperio [VOLVN-
» TATIS dei saluatoris nostri] videlicet dei patris, qui est saluator per authoritatẽ &
» principalem efficientiam, quoniam gratiam influit, & per filium suum redemit, [ET Christi Iesu spei nostræ] .i. ab imperio Christi factus apostolus, qui Christus est obiectum & causa spei nostræ. Voluntas autem patris & Christi, atque imperiũ vtriusq; vnum sunt penitus, sicut & vtriusque est vna essentia, vna potentia, indiuisa actio foris transiens. Loquendo de Christo, in quantum est deus, patre autem & filio eius vo-
» lente ac præcipiente, factus est Paulus Apostolus, qui scribit [TIMOTHEO dilecto filio in fide] Christiana, quoniam hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo dispositiue seu instrumentaliter. Sicq̃oe Apostolos genuit eum quantũ ad esse Christianitatis quod fundatur in fide. Et quia inter cætera episcopi offi
cium est, falsam doctrinam extirpare, seu falsis doctoribus obuiare. Ideo primo de hoc tractat Apostolus.
» [STCVT rogaui te] ex charitate & humilitate, cui præcipere potui apostolica authoritate, [VT rema-
» neres Ephesi] .i. in vrbe Ephesina metropoli Asiæ minoris, quæ est pars Græciæ, [CVM irem in Mace
C donia] cuius metropolis est Thessalonica ad Græciam pertinens. Cur autem rogauerit eum, adiecit,
» [VT denunciares quibusdam] videlicet seperatis ab ecclesiastica vnitate hominibus, vtputa pseudoapo-
» stolis & eorum auditoribus, [Ne aliter docerent] .i. ne aliquid nostræ prædicationi cõtrarium affirma-
» rent, [Neque inteuderent fabulis] .i. fictis, & friuolis narrationibus Iudæorum, quæ nec sacræ scripturę
» veteris testamenti, nec rationi concordant, [ET genealogiis interminatis] .i. infinitis quodãmodo & inexplicabilibus generationibus, quas isti confingunt, de quibus in Talmuth eorum plurima conscribũtur, quæ sunt inexplicanda mendacia. s. quod Adam duas habuit couiuges, de quibus plures genuit filios. Ex quibus excæcati Iudæi deducunt, conscribunt, & computant interminabiles pene progenies, [QVAE fa-
» bulæ ac genealogiæ, [QVAESTIONES] litigiosas, vanas ac steriles, [PRAEstant] per occasionem,
» quia ad eas inducunt [MAGIS q̃ ædificationem dei] .i. informationem diuinam seu spiritualẽ, [QVAE]
» ædificatio, [EST in fide] tanquam fundamento, & in his quæ fidem concernunt ad recte intelligẽdom
» testimonia fidei, & bene exequendum seu operandum præcepta fidei atque consilia, [FINis autem] .i. fi- Rom. 10.
» nalis perfectio seu cõsummatio vltimata, [PRAECEPTI] id est, legis diuinę, veteris & nouę, imò & o-
» mnium præceptorum, [EST charitas] id est, actus interior charitatis, qua deus, proximusque diligitur,
» procedens [DE corde puro] id est, appetitu intellectiuo seu voluntate à passionibus & vitiis expurgata. [ET conscientia bona] quantum ad intellectum, cuius actus est cõscientia quæ est applicatio scientiæ
D ad particulare agibile. Cum vero recte applicabitur, vocatur conscientia bona. De tali itaque conscientia
» actualis dilectio oritur, quando videlicet intellectus applicat suam notitiam ad id quod vere amabile est,
[ET fide non ficta] .i. syncera, non simulata. Procedit autem dilectio ex voluntate elicitiue, ex actu intellectus ostensiue siue directiue. Intellectus nanque voluntati ostendit quid amet, & cognitio via est ad dilectionem: ex fide vero sicut ex quadam fundamentali radice actum dilectionis ad supernaturalem finẽ dirigente. Charitas itaque est finis præcepti, sicut & alio loco testatur Apostolus, Plenitudo legis est dile- Heb. 11.
ctio. Vnde saluator in mandatis charitatis, legem atque prophetas censet pendere. Tria quippe præcepta Rom. 13.
primæ tabulæ ordinantur ad dilectionem dei. Septem vero præcepta tabulæ secundæ ordinantur ad dile Matt. 22.
» ctionem proximi, quam certum est ordinari ad dilectionem dei, quæ finis & vertex est totius perfectio- Exod. 20
» nis. Sed non potest dilectio dei esse perfecta & pura nisi passionibus reformatis. [A quibus] videlicet à 2. Tim. 2.
» puro corde, conscientia bona, & fide non ficta, [QVIDAM] hæretici, [ABERRantes conuersi sunt in Ephes. 5.
» vaniloquium] .i. ad vanas & falsas assertiones de obseruatione legalium tempore nouæ legis, [Volentes Esa. 5.
esse legis doctores] eo quod sint in propriis oculis nimium sapientes, [Nou intelligentes neque quæ loquuntur] .i. propria verba. Cum enim asserunt cærimonialia legis nunc obseruanda, nequaquam intelligunt propriam vocem, cum cærimonialia ex sua natura fuerint figuratiua: vnde veritate patefacta, cessa-
» re debuerant, [Neque de quibus affirmant] testimonia scripturarum veteris testamenti quibus suũ pro- Rom. 7.
positum probare niuntur. [SCIMVS autem, quia bona est lex] Mosaica, non solum in se tanquam di-

uinitus data,sed etiam per comparationẽ ad homines [SI quis ea legitime] .i.iuste & vere,[VTATVR] E
intelligendo & obseruando eam secundum intẽtionem legislatoris principalis,videlicet dei.Et instrumẽ-
Heb.10. talis,vtputa angeli seu Moysi.Hoc est vt spiritualiter intelligatur,ad Christi mysteria ordinetur, & quan
tum ad præceptã moralia,semper seruetur:quantum vero ad cærimonialia,pro tempore legis scriptæ cu
stodiẽda fuisse nolcatur. [SCIENTES hoc quia iusto] .i.bonis hominibus, [NON est lex posita] .i. im "
Psal.24. posita,diuinitusque collata, [SED iniustis] Videtur huic cõtrarium quod ait Psalmista, Quis est homo "
Psal.118. qui timet dominum?legem statuit ei in via quam elegit.Vnde in persona iusti loquens,Bonum(inquit)mi
Baruch.3 hi lex oris tui,super milia auri & argenti.Baruch quoque ait, Deus inuenit omnem viam disciplinæ,dedit
illam Iacob puero suo,& Israel dilecto sibi.Puer autem & dilectus dei, est iustus . Ad Iosue etiã dominus
Iosue.1. loquitur,Custodi omnem legem quam tibi præcepit Moyses.Iosue autem iustus fuit. Et respondendum
q̃ intentio legis est homines ad debitum finem dirigere.Ideo primus actus legis est homines facere bo-
nos seu regulare actus humanos.Quantum ad hoc omnibus data & posita est lex diuina,& alia quælibet
recta.Denique lex datur per modũ præcepti quo applicatur ad actus.Actus vero sunt triplices,boni,ma-
li & indifferẽtes.Vnde & triplex est actus legis,videlicet præcipere,quoad actus bonos:prohibere quoad
actus malos:& permittere,quoad actus indifferentes.Sunt autem & alij actus legis, videlicet cogere no-
lentes,punire præuaricantes,terrere seu pœnas minari . Quantum ad hos actus non est iustis lex posita,
nec proprie quantum ad actum prohibitionis.Actus tamen qui vocatur præcipere,cadit super iustos, qui F
subiecti sunt legi,non coacte,sed sponte,non terrore pœnæ,sed amore iustitiæ,non subiectione seruili,sed
libera Quantum ergo ad hos actus posteriores,non est posita lex iustis , sed iniustis, [ET non subditis] "
id est,peruersis & deo rebellibus.De quibus particularius subditur, [IMPIIS] qui contra deum pec- "
cant directe, [ET peccatoribus] qui peccant in proximum, [SCELERATIS] in seipsos, [ET con "
taminatis] consentiendo vel cooperando alienis peccatis, [PATRICIDIS & matricidis] .i.parentũ "
carnalium vel spiritualium interfectoribus, [FORNICARIIS] .i.fornicationem naturalem commit-
tentibus, [MASCVLORVM concubitoribus] quod est peccatum contra naturã, [PLAGIARIIS]
id est,qui alios lædunt, [MENDACIBVS, periuris,& si] pro quia [QVID aliud] vitium à prædi-
cis,[SANAE doctrinæ] .i.veræ atque morali scientiæ, [ADVERSATVR] Huic lex posita est.prout
1.Cor. 4. Romanis iam dixit Apostolus,Lex propter transgressiones posita est,quæ sana doctrina est tradita, [SE "
CVNDVM euangelium] .i.in euangelio,vel secundum euangelium, quoniam consonat euangelicæ do-
ctrinæ.Euangelium dico, [GLORIAE] .i.quod annũciat & promittit gloriam, [BEATI dei] quam "
1.Cor.9. deus glorioſus in se habet,suisque electis communicat, [QVOD] euangelium, [CREDITVM] .i.cõ-
missum seu datum [EST mihi] vt dispensatori,quatenus aliis ipsum annuncient. [GRATIAS ago ei]
Infra.2. videlicet deo patri, [QVI me confortauit] in anima ad credendum,sperãdum,amandum diuina,& ad
omnia bona agenda,ac mala toleranda, [IN Christo Iesu domino nostro] .i.per Christum mediatorem G
dei ac hominum.Per cuius gratiam & meritum confortatus sum, [QVI fidelem me existimauit] .i.præ "
Act.9. uidit seu existimando effecit, [PONENS in ministerio] .i.in apostolatus officio ad docendum ac prædi "
Act.7.8. candum. [QVI prius] .i. antequam inter Hierusalem & Damascum Christum uidi & credidi, [FVI "
blasphemus] Christum negando, [ET persecutor] primitiuæ ecclesiæ, [ET contumeliosus] .i.iniurias "
contumaciter inferens sanctis. [SED ideo misericordiam] .i.indulgentiam,gratiã & apostolatũ [CON- "
secutus sum] accidenter,non directe, [QVIA ignorans feci in incredulitate] .i.ignoranter peccaui per "
infidelitatem,sicque peccatum meũ excusabile fuit.Non tamen ignorantia hæc causa fuit meritoria gra
tiæ mihi concessæ,sed quædam occasio. [SVPERABVNDAVIT autẽ gratia domini nostri Iesu Chri
sti] sicut in causa m obiecto,mihi abundanter infusæ sunt,sicut & alibi dixi,Vbi abundauit iniquitas , su-
Rom.5. perabundauit & gratia. ¶Deinde ponit rationem cur gratia dei abundauit in se , imò in omnibus iniquis
conuersis. [FIDELIS] .i.verax,fideliterque credendus [SERMO,& omni acceptione dignus] .i. ma "
xime acceptabilis,gratus & amplectendus,qui sequitur, [QVIA] .i.quod [CHRISTVS Iesus venit] "
Baruch.3 per humanæ naturæ assumptionem, [In hunc mundum] Iuxta illud Baruch,Post hæc in terra visus est] "
Iohan.1. & cum hominibus cõuersatus est.Verbum enim caro factum est habitauit in nobis, [PECCATORES
Iohan.3. saluos facere] .i.ad saluandum & liberandum iniquos.Iuxta illud Iohannis , Non misit deus filium suum
Luc.19. vt iudicet mundum,sed vt saluetur mundus per ipsum.Vnde & ipse testatur, Venit filius hominis quærere H
Matt.9. re & saluum facere quod perierat.Itemque,Non veni vocare iustos,sed peccatores in pœnitẽtiã, [QVO-
Marc.2. RVM ego primus] .i.præcipuus [SVM] propter magnitudinem peccatorum meorum. Non tamen sim "
pliciter primus seu maximus,sed secundum aliquam considerationem,videlicet,inquantum peccata mea
certius scio,& grauius pondero quàm aliorum. [SED ideo misericordiam cõsecutus sum vt in me] hoc "
est,in mei psissima conuersione & saluatione, [PRIMVM] .i.principaliter, [Ostenderet Christus Ie- "
sus omnem] hoc est,perfectam, [Patientiam] id est,longanimitatem & mansuetudinem suã, [AD in- "
formationẽ eorum,qui crediturisunt illi in vitam æternam] id est,vt omnes futuri fideles propter æternã
vitam crediturisdiscant in me diuinæ pietatis abyssum,quatenus nunquam desperent , considerantes me
maximum peccatorem, in apostolum prælectum . Hæc est alia & maior ac verior causa propter quam
deus misertus est Pauli,videlicet vt poneret eum exemplum spei cunctis credentibus. ¶Pro tantis igitur
beneficijs gratias ago & dico, [REGI autem seculorum] .i.deo vni ac trino,omnium generationum & "
temporum principi,omnia gubernanti, [IMMORTALI] .i.penitus inuariabili,sicut & Iacobus loqui-
Iacob.1. tur,Apud quem non est transmutatio,nec vicissitudinis obumbratio, [Inuisibili] quia nec oculo corpo- "
Iohan.1. rali,nec intellectuali perfecte & comprehensiue videtur,hoc est,omnino incomprehẽsibili.Sicut apud Io
1.Iohã.4. hannem habetur,Deum nemo vidit vnquam.Quæ enim sunt dei,nemo nouit nisi spiritus eius, [SOLI "
deo] hoc est regi huic, qui solus est deus,sit [Honor] latriæ.i,summæ exhibitio reuerentiæ,[ET glo-

A ria] .i.beatitudo in seipso.Vel,gloria,hoc est,nominis sui clarificatio in cordibus hominum cũ debita lau- 1.Cor.1.
„de,[IN secula seculorum] .i.sine fine.[AMEN] Post diuinorum beneficiorum recordationem, & hu-
„militatis propriæ professionem ac deuotissimam gratiarum actionem, docet Apostolus Timotheũ quo-
„modo in regimine gregis sui se habeat.[HOC præceptum] quod subiungo [COMMENDO tibi fili Ti-
„mothee] implendum,[SECVNDVM præcedentes in te prophetias] .i.secundum reuelationes prophe-
ticas mihi de te factas antequam à me episcopus creareris,hoc est,sic impleas istud præceptum,quemad-
modum mihi spiritus sanctus reuelauit de te priusquam te ordinarem episcopum. Præceptum autem est
„boc,[VT milites] id est,pugnando exerceas,[IN illis] prophetijs adimplendis,[BONAM militiã]
id est,fructuosam exercitationem,resistendo falsis doctoribus,& veritatem prædicando,ac populum tuũ
„regendo,sicut reuelatum est mihi te operaturum,[HABENS fidem] plenam,[ET bonam conscien-
„tiam] de nullo vitio sibi consciam.[QVAM] conscientiam bonam,[QVIDAM repellentes] .i.peccã
„do perdentes,[CIRCA fidẽ naofragauerunt] .i.in his quæ fidei sunt,errauerunt,& in profundum erro-
ris submersi sunt.[EX quibus] .i.de quorum numero,[EST Hymenæus] & Alexander, quos tradidi sa- 1.Cor.15.
tanæ] .i.excommunicaui,& excommunicatos exposui poreſtati diaboli,vt eos corporaliter vexes,donec
resipiscant,[VT discant] per experientiam pœnarum suarum. [Non blasphemare] quemadmodum
scriptum est,Sola vexatio dabit intellectum auditui.Sicque traditio ista finaliter intendebat in emenda- Esa.28.
B tionem ipsorum.Tantæ dæmum potestatis,vt dictum est,erat Apostolus vt recedentes à fide,solo verbo
„daret diabolo,qui nil potest nisi à deo,& sanctis permissus. Vnde traditio hæc fuit prolatio sententiæ ab
„ore apostoli contra eos,qua dæmon percepta mox traditos apprehendit,& tribulauit per interualla,imò
interim etiam occidit corrigi non volentes.

CAP. II. [OBSECRO igitur primo omnium fieri obsecrationes.] ARTIC. II.

S Ecundum doctores catholicos in exordio huius capituli non solum Timotheo,sed vniuersæ ecclesiæ præscribit Apostolus formam celebrandi,atque pro omnibus supplicandi. Primo igitur glossa exponit hunc locum quantum ad missæ officium, vt sit sensus, [OBSECRO igitur primo omnium] id est,ante cætera [FIERI obsecrationes,ora-
„tiones,postulationes,gratiarum actiones] Obsecrationes dicuntur quæ in missa ante cõ
secrationem proferuntur.Orationes quæ dicuntur in consecratione. Postulationes vero quæ post conse-
crationem(vt est episcopalis benedictio) vel dum aliquid ex debito petitur. Gratiarum actiones autem,
quæ dicuntur post sumptionem in fine officij.Secundo exponit,quantum ad officium orandi communi-
ter,sicque obsecrationes vocantur quæ pro rebus difficilibus domino offeruntur,vt est iustificatio impij,
suscitatio mortui,quanois cuncta sint deo æquè facilia,cui non est difficile omne verbum,vt dicitur apud
C Hieremiam,Orationes dicuntur dum conuersis petuntur virtutes. Postulationes vero dum iustis gloria Luc.1.
sempiterna imprecatur.Gratiarum actiones sunt hymno deo oblati pro beneficiis eius. Quidam distin- Hiere.32
guunt hæc quatuor ita.Nam ad actum precationis tria exiguntur.Primum est accessus precantis ad deũ,
quod fit per orationem,quæ secundum Damascenum est ascensus mentis ad deum. Et quantum ad hoc
dicit Apostolus,Obsecro fieri orationes.Secondum,est proponere coram deo quod petitur,quod fit du- Damasce.
pliciter.s.in communi,sicut cum dicimus,Domine,asis mihi,vel adiuua me. Et in speciali, vt cum dici-
mus,Domine,da mihi charitatis seruorem.Primo modo vocatur petitio,secundo postulatio. Tertium, Psal.37.
quod ad actum precationis exigitur, est id per quod fit exaudibilis,quod est duplex.Vnum enim ex par- Psal.37.
te dei,videlicet sanctitas eius,vel aliquid sanctificatum ab eo: sicut cum dicimus,per tuam bonitatem, vel
tuam incarnationem libera nos.Aliud est ex parte orantis,videlicet gratiarum actio de bo-
nis collatis,per quam dignificatur homo,ad percipienda dona maiora.Ad quarum primũ pertinent ob-
secrationes:ad secundum gratiarum actiones.Has igitur orationes species obsecro fieri,id est, fidelibus,
præsertim à sacerdotibus deo offerri,[PRO omnibus hominibus] fidelibus & infidelibus, amicis & ini Matth.5.
„micis,notis & ignotis,præcipuè tamen [PRO omnibus regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt cõ Eccl.10.
„stituti] id est,prælatis atque principibus,ex quorum bono regimine,aliorum salus pro magna parte de- Osee.4.
„pendet:iuxta illud,Secundum iudicem populi,sic & ministri eius,& qualis est rector ciuitatis,tales habi- Sapien.6.
D tantes in ea.His etiam maius onus incumbit,maiusque periculum imminet, quia iudicium grauissimum
fiet in bis qoi præsunt.Subditi quoque specialiter obligantur orare pro eis, [VT quietam] ab exteriori-
„bus perturbationibus,[ET tranquillam] id est,intus pacificam [VITAM agamus in omni pietate]
„animæ,[ET castitate] corporis,sumendo castitatem pro continentia.Vel,in omni pietate, quantum
„ad alios:& castitate,id est,temperantia,quantum ad nosipsos.[HOC enim] id est, sic orare pro omni-
„bus [BONVM est & acceptum] id est,virtuosum,meritorũ,& placitum,[CORAM Saluatore nostro
„deo,qui omnes vult saluos fieri,& ad cognitionem veritatis venire] Hoc idem alibi sæpe restatur scriptu
ra: Scriptum est nanque,Non est voluntas ante patrem vestrum, vt pereat vnus ex pusillis istis. Et ite-
rum,Patienter agit dominus propter vos,nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Et
rursus per prophetam: Nunqoid voluntatis meæ est mors impii, dicit dominus: & non vt conuertatur à Matt.18.
viis suis & viuat? Imo intantum vult & quasi desiderat deus nostram salotem, vt per alium Prophetam 2.Petr.3.
populo impio dicat,Vtinam attendisses mandata mea.Sed difficultas est, qoomodo sint hæc intelligen- Ezech.18
da propter authoritates scripturæ quæ videntur oppositum velle. Nam alibi dicit Apostolus, Voluntati eius quis resistit? Et per Esaiam dommus perhiber, Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea Esa.48.
fiet. Et Psalmista, Omnia (inquit) quæcunque voluit dominus fecit. Si ergo vult omnes saluari, ergo Rom.9.
omnes saluarentur. Ad hoc multipliciter respondetur, Primo ,quod deus vult omnes saluari quantum in Esa.46.
se est,ita vt ex parte eius non sit defectus,neminemq; ad se venientem repellat,& singulis gratiã dare pa Psal.134.

Iohan. 6. ratus sit si fecerint quod in se est. Secundo intelligitur cum distributione accommoda seu impletione, vt E
sit sensus, Vult omnes saluos fieri. i. omnes qui saluantur, vult saluos fieri. Nemo enim saluatur, nisi deo
volente. Tertio, intelligitur cum distributione pro generibus singulorum, non pro singulis generum. De
Matt. 18. omni enim statu & genere hominum vult quoslam saluari. Hæc tamen responsio non videtur satisfacere
authoritati qua dictum est, quod non sit voluntas patris, vt pereat vnus ex pusillis istis. Quarto intelligi-
tur de voluntate signi. Nam deus consulit, hortatur, & iubet, vt omnes bene se habeant. Quinta respon-
Damasce. sio, quæ melior est, & à Damasceno assignatur, est quod deus vult omnes saluari voluntate antecedente,
non autem voluntate consequente: quæ duplex voluntas in deo sola ratione distinguitur. Dicitur enim
voluntas antecedens, qua quis aliquid vult secundum considerationem communem & absolutam rei quã
vult. Consequens vero qua vult aliquid consideratis particularibus circunstantijs atq; conditionibus eius.
Primo modo vult res omnes suos subiectos viuere, inquantum videlicet considerat eos vt ciues, & mem-
bra regni sui. Secundo modo vult quosdam eorum perire, inquantum sunt bono communi contrarij, vel
Gen. 1. enormiter scelerati. Simili modo vult deus omnes homines saluari, voluntate antecedente, videlicet consi-
deratis eis vt sunt rationalis naturæ, ad dei imaginem factæ, beatitudinisque capaces. Sed considerando
nonnullos secundum actus & circunstantias suas particulares non vult eos saluari, sed damnari, quod per
Thomas. tinet ad voluntatem consequentem. Verum (vt ait Thomas) voluntas fertur in rem, secundum quod res
in se realiter existit. Ideo quod aliquis vult volũtate antecedente non vult simpliciter, sed secũdum quid. F
Quod vero vult voluntate consequente, vult simpliciter & perfecte. Ideo omnes saluantur quos vult
deus saluari, loquendo de voluntate dei æterna, simpliciter dicta. Quod ergo vult deus omnes saluari his
modis declarat Apostolus, [VNVS enim deus est] vtpote in essentia simplex, & in personis trinus, qui »
est trinitas superbenedicta, vnus verus, simplicissimus deus, [VNVS est & mediator] id est, reconcilia- »
tor & sequester [DEI] trinitatis [ET hominum homo Christus Iesus] cum vtroque extremo conue »
niens, cum deo secundum naturam diuinam, & cum hominibus, secundum assumptam humanitatem.
Ephe. 2. Est que mediator dei ac hominum, proprie loquendo, nec vt deus neque vt homo, sed vt deus homo, seu
Colos. 1. deus incarnatus. Sic quippe competit ei & satisfacere seu reconciliare, & idoneitas vel efficacia reconci-
liandi. Quorum primum conuenit ei ratione assumptæ naturæ: secundum vero ratione deitatis vnitæ, ex
qua opera & pœnæ Christi hominis infinitam quodammodo dignitatem & efficaciam sortiuntur, in tan
tum vt minima gutta sanguinis eius fuisset sufficientissima ad totius humani generis liberationẽ, [QVI]»
Christus [DEDIT] id est, sponte & charitatiue obtulit, [REDEMPTIONEM] id est, in causam & »
pretium nostræ redemptionis, [SEMETIPSVM pro omnibus] tanquam ad sufficientiam. [CVIVS,»
testimonium] id est, assertio seu prædicatio, vtpote testimonium, quod vel prophetæ præbuerũt de Chri »
sto venturo vel Apostoli de ipso iam passo & glorificato, [SVIS temporibus] id est diebus à deo præ- »
ordinatis, [CONFIRMATVM est] id est, impletum, & verificatum atque per signa diuina probatum, G
Act. 2. videlicet in die sancto Pentecostes adueniente spiritu sancto, & Apostolis Christi resurrectionem prædi-
Marc. 16. cantibus, ac diuersa miracula operantibus. Vnde scriptum est, Illi profecti prædicauerunt vbique domi- »
no cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. [In quo] id est, ad cuius testimonii perhi »
Act. 9. bitionem seu prædicationem, [POSITVS] id est, diuinitus institutus & factus, [Sum ego prædicator »
Galat. 1. & apostolus. Veritatem dico in Christo, & non mentior] ista dicendo qui sum [DOCTOR gentium in »
fide] catholica, [ET veritate] euangelicæ legis. ¶ Insuper docet Apostolus modum orãdi in speciali primo quantum ad vires. [VOLO ergo] id est, quoniam doctor sum gentium, volo [VIROS orare] »
id est, decentia petere à deo, [In omni loco] opportunitate adepta, & non solum in ecclesia materiali, »
[LEVANTES puras manus]. i. sancta desideria cum corporalium manuum extensione ad deũ pro deuotio-
ne ardentiori excitanda: si tamen fieri possit secretè. Coram aliis nanque singularitas est vitãda. Multum
autem confert corporalium manuum eleuatio ad superna pro interiori eleuatione prouocanda, Propter
Thren. 3. quod per prophetam dicitur, Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum in cœlos. Et rursus apud
Psal. 62. alium, In nomine tuo leuabo manus meas. Item ibi, Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum,
Psal. 140. [Sine ira] in proximum. i. appetitu vindictæ, & animæ cõmotione. Vnde in Ecclesiastico legitur, Homo »
Eccl. 28. homini seruat iram, & à deo quærit medelam. Quis exorabit pro peccatis illius? [ET discepatione] id »
Eccl. 2. est, hesitatione quantum ad deum, non dubitantes de exauditione. Dummodo orent sicut oportet, vi- H
delicet salubriter, perseueranter, & pro seipsis. Cum plena ergo fiducia est orandum. Quis enim inuo-
Iacobi. 1. cauit deum, & despexit eum? Ideo per Iacobum dicitur, Postulet in fide nihil hæsitans. [SIMILI- »
TER & mulieres] volo vos orare, sicut de viris prædixi cum mannũ purarũ leuatione, sine ira & discep- »
tatione existentes, [In habitu ornato] id est, veste decente non curiosa, [CVM verecundia] quæ est »
passio laudabilis, cum sit timor de re turpi secundum Damascenum. Hinc scriptum est, Gratia super gra
Damasce. tiam mulier sancta & pudorata & tacita. Et rursus, Fallax gratia, & vana est pulchritudo. Mulier timens
Prou. 10. dominum ipsa laudabitur. [ET sobrietate] ne sint guloſæ, [ORNantes se non intortis] hoc est, crispa- »
Prou. 31. tis [CRINIBVS, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres] illo ornentur, il- »
ludque faciant, [PROmittentes] hoc est, firmiter proponentes, vel deo vouentes, vel foris veraciter osten »
dentes, [PIETATEM]. i. religiosam benignitatem, seu Christianã religionem, [ET misericordiã per opera »
1. Petr. 3. bona]. i. virtuose viuẽdo. Hoc & Petrus in prima sua docet canonica, Mulierum sit non extrinsecus capil
latura, aut circundatio auri, aut indumenti, vestimentorum cultus, sed qui absconditus cordis est homo in
incorruptibilitate quieti & modesti spiritus. [MVLIER in silentio discat] hoc est, silenter instruen-
tem seu prædicantem aduertat, præsertim in ecclesia, [CVM omni subiectione] interiori ac exterio- »
ri, id est, cum perfecta humiliatione. [DOCERE autem] viros in publico seu in ecclesia, [MVLIE- »
RI non permitto] quia communiter ratio debilis est in fœminis, suntque nimis loquaces, & ad va-

A nitatem proclines, sermo quoque earum luxuriam potius incirat sæpe, quàm deuotionē. Iuxta illud. Colloquium mulieris quasi ignis exardescit. Veruotamen mulieres in suis conuentibus seu domibus docere Eccl.9.
» possunt personas sibi subiectas, [NEQVE] permitto mulieri, [DOMINARI in virum] hoc est, pro
» prium marituū, [SEO esse in silentio] cum sint pronæ ad vitia locutionis. Ideo debet esse viro subiecta.
» [ADAM enim primus formatus est] .i. à deo ante mulierem creatus, [DEINDE Eua] de latere viri.. Gen.1.
» Et Adam non est seductus.] à serpente, credendo vera esse quæ dixerat serpens, videlicet. Quacunque Gen.2.
» die comederitis, eritis sicut dij [MVLIER autem seducta in præuaricatione fuit] .i. decepta promissio- Gen.3.
ne serpentis dicentis, Nequaquam moriemini, sed eritis sicut dij. In tantum vt de prohibito fructu comederit. Vnde Adam interrogatus à deo, non dixit, Mulier seduxit me, sed dedit mihi, & comedi. Illa vero, serpēs, inquit, decepit me & comedi. Adam enim multo sapientior atque perfectior erat vxore, vnde ne- Ibidem.
quaquam putauit verba dei esse mendosa. Seductus tamen fuit in hoc quod propter amorem cōiugis mā
» ducauit de vetito fructu, nec putauit transgressionem suam tam grauiter putiendā. [SALVABITVR
» autem] .i. salutis augmentum merebitur & sortietur mulier, [PER filiorum generationem] corporalem vel spiritualem. Nam actus matrimonij meritorius est, si cum debitis substantijs exerceatur, videlicet propter prolem diuino cultui deputandam. Spiritualis quoque generatio quæ est instructio, correctio & educatio in virtutibus, multum meritoria est matri, [SI permanserit in fide] catholica [ET dilectione
B spirituali, ne amor carnalis in ea prævaleat, [ET sanctificatione] .i. sancta conuersatione, præsertim vi-
» tando alterius viri pollutionem [CVM sobrietate] temperanter viuendo. Immoderatio enim cibi ac potus plurima vitia parit in fœminis.

CAP. SII. [FIDELIS sermo, Si quis episcopatum desiderat, opus bonum desiderat.] ARTICVLVS TERTIVS.

» DEINCEPS Apostolus instruit Timotheum de ordinatione ministrorum ecclesiæ [FI-
» DELIS] hoc est, verus & gratus est, [SERMO] qui subditur. s. [SI quis episcopatū desi
» derat] .i. Episcopus fieri cupit, [OPVS bonum] .i. sanctum officium [DESIDERAT] sed non bene desiderat. Nou enim licere videtur ad episcopatum anhelare, oisi forte ex speciali inspiratione spiritus sancti. Quanuis enim episcopatus sit dignitas magna, habet tamē sum- Matt.20.
mum laborem & maximam solicitudinem sibi annexam, ita vt potius appelletur opus quàm dignitas. Et si quis episcopatū licite cupit, nō propter dignitatē, sed propter administrationem cum cupit, optās prodesse non præesse. ¶ Denique nomē episcopi proprie sumptū significat opus, nō dignitatē. Dicitur enim ab ὐδὲ quod est supra, & σκοπὸς intentio, quasi saluri gregis superintendens. Quidam probabiliter asserunt hoc loco per episcopatum intelligi sacerdotium. Nam de diaconis statim subiungitur. Non autem apparet, quod Apostolus de sacerdotio conticuisset, tantumque ordinem transiluisset, nisi in nomine epi-
C scopatus includeretur. Ne autem quispiā pronus sit ad episcopatum desiderandum, declarat Apostolus, qualem oporteat esse episcopum, quatenus episcopatū nemo affectet, nisi virtutibus istis ornetur. Opor- Tit.1.
» tet ergo, si res digne & fructuose agatur, [EPISCOPVM] iam creatum, vel eum qui ad episcopatū pro
» mouetur, [SINE crimine esse] .i. sine magno perseuerantis seu notabili vitio: ne increpanti dicatur, Me- Luc.4.
dice cura teipsum. [VNIVS vxoris virū] Circa hoc Hieruoymus & Augustinus dissentiūt. Hieronymus Hierony.
enim affirmat, q̄ oportet eū nō habuisse, nisi vnā vxorē post baptismum, ita q̄ nō obest, si ante baptismū Augustin.
aliā habuit, eò q̄ baptismus irregularitatē rollat. Augustinus tenet oppositum, quia baptismus non sacra- Luc.21.
» mēta relaxat, sed crimina, [SOBRIVM] in victu, ne grauetur cor eius crapula vel ebrietate. Vnde in Le Leuit.10.
uitico dominus ait ministris synagogæ, Aaron. s. & filijs eius. Vinū & omne quod inebriare potest nō bibes tu, & filij tui, quando intrabitis in tabernaculū testimonij, vt habeatis scientiā discernendi inter sanctū
» & pollutum [PRVDENTEM] in agendis & dandis consilijs [PVDICVM] in exteriori apparatu [HO Tit.1.
» NESTVM, ornatum] probitate morum [HOSPITALEM] alios, maximè pauperes clementer hospi
tando, [DOCTOREM] .i. eruditum & agilē ad docendū, [NON vinolentum] ne corpus eius ad libidinē concitetur, [NON percussorē] .i. bellicosum, vel ex impatientia verberātē [SED modestum] hoc est,
» in omnibus ordinatū, [NON litigiosum ne verbis cōtendat, Honor enim est homnioi, qui separat se à lite. Prou. 20.
» Et vbi zelus & cōtētio, ibi iocōstātia & omne opus prauū, [Nō cupidū] ne propter munera peruertat in Iacob. 3.
D diciū, vel acceptor sit personarū [SVAE domui præpositū] .i. propriā familiā digne regentē. Virtus nāq; Eccl.10.
& vitiū familiæ, redūdat in patrē familias. Qualis enim rector tales & subditi [FILIOS habētē subditos]
» sibi & deo [In omoi castitate] .i. continētia quæ omni Christiano necessaria est. [SI quis aūt domui suæ]
» .i. domesticis propriis [Nescit præesse, quomodo ecclesiæ dei diligentiam habebit?] .i. qualiter toti cōgregationi fidelū cum debita solicitudine prouidebit? Q.d. Nequaquam, cum istud sit maius & laboriosius illo [Non neophytum] .i. nouiter conuersum, [Ne in superbiam elatus] .i. tomore elationis inflatus ex subita promotione se reputans aliis perfectiorem, & ecclesiæ præoecessarium [In iudicium] .i. reproba-
» tionem seu pœnam [Incidat diaboli] qui ob suam elationem dānatus est. [OPORTET autem & testi- Esa.14.
» monium habere bonum, & ab his qui foris sunt] .i. infidelibus & mundanis hominibus, hoc est, tanta virtutum excellentia necesse est eum fulgere, vt etiam à peruersis laudetur, ita vt nemo valeat reprehendere eum, sicq; facilius extranei à fide seu vita laodabili eius prædicationi cōsentiāt, [VT non in opprobriū
» incidat] .i. cootēptum, videlicet ne quis eum despiciat [ET] in [LAQVEVM diaboli] .i. aliud quodcun- Eph.4.
que peccatū quo dæmō capit atq; illaqueat animā peceatricē. ¶ Iosuper de statu & qualitate diaconorū
» subdit Apostolus, [Diaconos similiter] oportet esse [PVDICOS, nō bilingues] .i. duabus loquelis vtentes videlicet aliter in præsentia, atq; aliter in absentia loquētes. quales sunt adulatores, simulatores, & se- Eccl.28.
minatores discordiæ. Vode in Ecclesiastico legitur, Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit Iacob. 4.
» pacem habētes. Talibus dicit Iacobus, Purificate corda duplices animo, [Nō multo vino deditos] id est,

Prou. 20. non vinolentos & ebriosos, ne sint mere obtusi, indiscreti, ac lubrici, quoniam scriptum est, Luxuriosa res E
est vinum, & tumultuosa ebrietas: qui his delectatur, non erit sapiens, [NON turpe lucrum] hoc est, tem
porale commodum [SECTANTES] vel non vilius ementes & carius vendentes. Turpe est enim huic
professioni quæstubus studere, [HABENTES mysterium fidei] .i. secreta fidei cognoscentes [IN cō
scientia pura] videlicet ne de sua scientia extollantur, vel secreta fidei curiose scrutentur. [ET hi autem]
hoc est, diaconi & episcopi [PROHIBENTVR primum] hoc est, antequam promoueantur, examinā-
Supra. 2. tur, si idonei sint, [ET sic] probati & approbati [MINISTRENT] in suis officijs [NVLLVM crimen]
hoc est, mortale peccatum [HABENTES. Mulieres similiter] oportet esse [PVDICAS] hoc est, ve
recundas, honestas, foris compositas, [NON detrahentes, sobrias] Ebrietas enim præcipue obest eis, cū
sint debilies in rationis iudicio, [FIDELES in omnibus] articulis fidei, vel in omnibus dictis & factis.
[DIA coni sint vnius vxoris viri] .i. vltra vnam vxorē non habeant propter sacramentū. Sunt enim qua-
si vicarii sponsi cœlestis, cuius sponsa, puta ecclesia, vna est. Tepore autem apostoli licuit episcopis, presbyteris atque diaconis vnam habere mulierem, qua defuncta ad castitatem tenebantur. Nunc vero ex ordinatione summi pontificis ad perpetuam castitatem tenentur. [QVI] diaconi, [FILIIS suis bene
præsint & suis domibus] .i. familijs tā in spiritualibus q̄ in temporalibus. Qui enim bene ministrauerint
in minoribus officiis atque ordinibus, [GRADVM sibi bonum acquirent] .i. ad altiorem statum & ordi-
nem promouebuntur ad propriam & aliorum salutem, [ET multam fiduciā] .i. spem magnam de futura F
beatitudine. Fiduciā inquam, [In fide] fundatam, [QVAE] fides est, [In Christo Iesu] sicut in datore
confirmatore & præmiatore. [HAEC scribo tibi sperans me venire ad te cito] à Laodicia ad Ephesum.
[SI autem tardauero] tunc scribo, [VT scias] interim ex doctrina huius epistolæ, [QVOMODO opor-
teat te in domo dei] .i. in grege fidelium tibi cōmisso, [Conuersari] omnibus & singulis salubriter præsi
dendo, exemplariter te habendo, & vnicuique proportionatam doctrinam imprimendo, [QVAE] do-
1. Petri. 2. mus, [EST ecclesia dei viui] congregatio Christianorum, ecclesia vtique non ex vilibus saxis, sed viuis
constructa lapidibus. Estque [Columna & firmamentum veritatis] .i. veritatem euangelicā fortiter por-
tat infirmosque sustinet, & vacillantes confirmat, tanquam firmamentum seu fulcimentum nutantium in
fide aut moribus. [ET manifeste magnum est] in ecclesia [PIETATIS sacramentum] .i. verbum dei
Infra. 6. incarnatum in cordibus fidelium habitans. Quod dicitur sacramentum .i. sacrum secretum seu res occul-
Esa. 45. ta, quia secundum diuinam naturam inaccessibilem habitat lucem. De quo Esaias, Vere, inquit, tu es deus
Iohan. 1. absconditus. Dicitur etiam sacramentum pietatis, tanquam origo & fons totius misericordiæ, sanctæ re-
Esa. 52. ligionis & cultus diuini, [QVOD] sacramentum, [MANIFESTATVM est] .i. visibiliter apparuit hominibus,
Ibidem. [In carne] assumpta. Verbum enim caro factū est, & habitauit in nobis. Vnde apud Esaiā testatur, Sciet
Psal. 23. populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce assum. Et iterum, Simul lauda-
Esa. 63. bunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum conuerterit dominus Sion, [IVSTIFICATVM est] .i. iu- G
stum ostensum quantum ad deitatem, vel iustum effectum secundum humanitatem, [In spiritu] hoc est,
per operationem spiritus sancti, restimonium perhibentis de Christo, & animam eius omni sanctitate im
plentis, [APPARVIT angelis] præstertim in ascensione, quando dixerunt, Quis est iste rex gloriæ? Et,
Psal. 18. Quis est iste qui venit de Edom? [PRAEDICATVM est] per apostolos [Gentibus] vniuersis. In omnē
Esa. 52. enim terram exiuit sonus eorum. Vnde propheta, Parauit, inquit, dominus brachium sanctum suū in ocu-
lis omnium gentium, [CREDITVM est mundo] .i. homines per fidem receperunt hoc sacramentum,
Psal. 97. credēdo in Christū. Iuxta illud in Psalmo, Viderunt omnes termini terræ salutare dei nostri, [ASSVM-
Marci. 16 PTVM est in gloria] hoc est, in ascensione ad patris dexteram eleuatum atq; collocatum est, prout apud
Marcum legitur, Dominus Iesus assumptus est ab eis, & sedet ad dexteram patris.

CAP. IIII. [SPIRITVS autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus
discedent quidam à fide.] CARTICVLVS IIII.

Gregori⁹.

VONIAM iacula præuisa minus feriunt, prænunciat Apostolus mala ecclesiæ
cuentura, vt cū venerint minus turbētur fideles: [SPIRITVS autē manifeste dicit]
.i. spiritus sanctus nobis euidēter reuelat, [QVIA in nouissimis temporibus] maxime
cirea aduentū Antichristi, [Discedent quidā] etiā famosi & magni, [A fide catho-
Rom. 10. lica. A qua nō corpore, sed corde discedit ur, sicut & corde creditur, [Attendētes spi- H
ritibus erroris] .i. animabus hominum errantiū, seu dæmonibus ad errorem ducēti-
Iohan. 8. bus, qui in veritate non steterunt, [ET doctrinis dæmoniorū] quas dæmones per se
ingerunt cordibus peruersorū, vel per hæreticos proponūt eas simplicibus, [In hy-
Matth. 7. pocrisi] .i. in simulata sanctitate [Loquētium mendaciū] dæmonia enim .i. dæmone informati loquuntur
falsa cū simulata sanctitate vt sibi credatur. De quibus dicit in Euangelio Christus, Attēdite à falsis pro-
phetis qui veniunt ad vos in vestimentis ouiū, intrinsecus autē sunt lupi rapaces, [CAVTERIATAM]
id est, læsam seu vitiosē corruptā, [Habentium suā conscientiā, prohibētium nubere] quasi matrimoniū
nō esset sacramētum atq; diuinitus instītutum. Iubētium etiā [Abstinere à cibis quos deus creauit] quo ad
Rom. 14. primordialem materiā, [AD percipiendum eos] .i. ad vescendum, [CVM gratiarū actione] Creauit in-
1. Cor. 6. quā eos, fidelibus & his qui cognouerunt veritatē] .i. ad sustentationē credentiū, [QVIA omnis creatu-
ra dei bona est] in sua natura, [ET nihil reijciendum] à manducante, [QVOD cum gratiarum actione
percipitur] .i. nullus cibus spernendus est, tanquā in sua natura nociuus, qui comedi potest aut solet, cum
gratiarum actione. Nam licet fideles à certis cibis & potibus interim abstineāt, hoc tamen non faciunt ea
ratione qua fiebat in veteri testamento, sed ob corporis castigationem. [Sanctificatur enim per verbum
dei] .i. verbo seu filio dei cibus benedicitur ne sit nociuus sed vtilis. Christus quoque seu verbum dei suo
aduentu cibos in lege prohibitos fecit licitos, sicque sanctificauit eos, [ET orationem] id est, per ora-

A tionem hominũ instrumentaliter,qui sua prece obtinent à filio dei sanctificationem ciborũ. [HAEC] do-
„ cumenta, [PROponens fratribus] per modũ exhortationis seu iussionis, [Bonus eris minister] .i.fructuo-
„ sus prælatus,laudabilisque vicarius. [CHRISTI Iesu] populum eius efficaciter instruẽdo, [Enutritus]
„ id est,spiritualiter educatus ac fotus, [VERBIS fidei & sanæ doctrinæ] .i. verbis sacræ scripturæ perti-
„ nentibus ad fidem sacrã,euangelicãque doctrinã.Hec verba animã nutriunt.Iuxta illud,Nõ in solo pane Deut.8.
„ viuit homo,sed in omni verbo quod procedit de ore dei [QVAM] doctrinã, [ASSECVTVS] id est ade Matth.4.
„ ptus [ES] per illuminationem diuinam & meã instructionem. [Ineptas autem] hoc est,inconueniẽtes, Tit.1.
„ quibus nec fides nec virtus ædificatur, [ET aniles fabulas] quales solent recitari à vetulis [DEVITA] 2.Petr.1.
Vnde apud Petrũ quoq; habetur,Nõ indoctas fabulas secuti,notã vobis fecimus domini nostri Iesu Chri
„ sti virtutẽ.[EXERCE aũt teipsum ad pietatẽ].i.ad interiorẽ cultũ latriæ & religionẽ internã veri dei,ad
„ cõpasionem fraternã,& benignitatẽ cordialẽ. [NAM corporalis exercitatio ad modicũ vtilis est] id est
exteriora ista exercitia ac instrumẽta virtutũ,videlicet abstinẽtię ieiunia,vigilię,disciplinę per se parũ pro
ficiunt,nisi in interioribus anima vere virtuosa ac pia reddatur. Vnde nõnulli in his corporalibus exerci-
„ tiis se fatigãtes,in charitate & pietate,ac interiori perfectione parũ proficiunt:quia nõ ordinãt prudenter
„ & indesinenter media ista ad puritatẽ internã. [Pietas autẽ] præfata [AD omnia] id est ad omnẽ gra-
„ tiã promerendã, & ad propriã ac aliorũ saluteˊ procurandã, [VTILIS est,promissionẽ] .i.promissam
B mercedẽ [HABENS vitæ quæ nunc est].i.vitæ præsentis.Nũc enim pietati promittitur sufficiẽtia tẽpo
„ raliũ, & abũdantia spiritualiũ gratiarũ, [ET futuræ] vitę in patria,in qua merces pietatis est vita seu bea
„ titudo æterna,quẽadmodũ ait Saluator,Centuplũ accipiet,& vitã æternã possidebit. [FIdelis sermo & Matth.19
„ omni acceptione dignus] est,quẽ de laude pietatis iã intuli. [In hoc enim] sermone, id est propter hu-
„ ius sermonis veritatẽ, [Laboramus] in interioribus & exterioribus exercitiis pietatis, [ET maledici-
mur] à peruersis quasi iniquẽ agẽtes.Sed ideo constanter laboramus,& omnia æquanimiter toleramus,
„ [QVIA speramus in deũ viuũ].i.sperãdo in deũ tendimus, expectãdo futurã felicitatẽ ab eo,quæ tanta Rom.8.
„ est,vt non sint cõdignæ pasiones huius tẽporis ad eã, [QVI est saluator omniũ hominũ,maximè fide- Act.10.
liũ] trinitas quippe superglorioſa est saluator principalis,quæ per Christi mysteria nos redemit. [ET si-
cut Christus vocatur dominus omniũ quoad sufficientiã,electorũ vero quantũ ad efficientiã:sic deus tri-
nitas est saluator omniũ per sufficientiã,fideliũ vero fide & opere est saluator per efficientiã, quos ad sa-
„ lutẽ perducit cœlestẽ. [Præcipe hæc] quæ de fabularũ inaniũ vitatione,& pietatis exercitatione tibi iam
„ iusi subditis suis [ET doce] eos,si qui eorũ hæc nesciant. ¶ Deinde docet prælatũ à suis subditis hono-
„ randũ. [Nemo adolescentiã tuã].i.te adolescentẽ [Contẽnat] paruipendendo verba tua ac iussa pro-
pter adolescentiã tuã,quæsi inexpertus sis & imperfectus. Et vt hoc alii diligenter obſerent, oportet vt
„ vita & moribus annos tuos excedas,habẽdo te mature in omnibus.Ideo subditur, [Sed esto exemplum Iohan.13.
C fideliũ in verbo,in cõuerſatione,in charitate,in fide,in castitate]id est in his omnibus habe te exẽplariter
„ & syncere,quatenus loquendo,operãdo,diligendo,credendo, seu opera charitatis ac fidei ostẽdendo, &
„ caste viuendo,alios ædifices,& similes tui efficias. [Dum venio] ad te videlicet interim, & tunc [AT-
tende lectioni] sacrę scripturæ,in qua spiritus sanctus cũ homine loquitur,& homo quasi in speculo con-
„ spicit quid agere debeat, [Exhortationi] proximorũ [Doctrinæ].i.informationi ignorantiũ, faciendo
hos actus succeſſiue ac ordinate videlicet cõgruo loco & tẽpore ſtudendo,postmodũ exhortando siue do-
cendo. ¶ Deinde hortatur Timotheũ ad diligentẽ sui officii executionẽ. [Noli negligere] id est per pi-
gritiã perdere vel dissimulare,& ab operibus bonis suspendere [Gratiã] gratũ facientẽ,seu gratis datã, Act.19.
id est supernaturale donũ spiritus sancti,seu ordinẽ episcopatus, [quæ data est tibi] à deo [Per Prophe
tã] id est propheticã reuelationẽ mihi de te factã, qua mihi ostensum est te vtiliter executurũ episcopale
officiũ.Quæ etiã gratia data est tibi, [CVM impositione].i.per impositionẽ [Manuũ presbyterii] id est
manuũ mearũ,qui te ordinaui episcopũ,per quã impositionẽ presbyterũ seu sacerdotiũ tibi collatũ est cũ
gratia sacramẽtali quæ cõfertur in sacramentis euangelicæ legis. Vel,ponit abſtractũ pro concreto, vide
licet,presbyteriũ pro presbytero. ¶ Deinceps admonet Timotheũ ad seriosam obedientiam eorum,quæ Prou.7.
ipse scribit & mandat ei. [Hæc] quæ tibi præcepi [Meditare] quemadmodum apud Sapientem dici-
D tur,Serua mandata,& legem quasi pupillam oculi tui.Liga eam in digitis tuis,& in tabulis cordis tui scri
be eam, [In his esto] occupatus per obedientiam, [VT profectus tuus] in sancta conuersatione, [Ma Eccl.14.
nifestus sit omnibus] ad ædificationem eorum & gloriam dei,non ad tuum præconium. [Attende tibi] Luc.9.
primum, vt viuas sicut decet episcopum, [Et doctrinæ] id est deinde intende instructioni gregis tui. Act.20.
Qui enim sibiipsi nequam est,cui bonus est?Et quid proficit homo si lucretur vniuersum mundum,seip-
sum autem perdat?Hoc etiam in Actibus ait Apostolus,Attendite vobis & vniuerso gregi,in quo posuit
vos spiritus sanctus episcopos. [Insta in illis] diligenter vacando tibi & aliis. [Hoc enim faciens,& te-
ipsum saluum facies] hoc est,beatitudinem promereberis, [Et eos qui te audiunt] non solum auribus
corporis,sed etiam cordis,saluos facies accidenter cooperatiue ac instrumentaliter.

CAP. V. [Seniorem ne increpaueris,sed obsecra vt patrem.] ARTIC. V.

IRAETERE A docet Apostolus modum docẽdi in speciali, quatenus vnusquisq; instruatur secundum status sui decentiam. [SENIOREM] ætate & moribus [NE increpaueris] arguẽdo eũ duris sermonibus,ne ad indignationem concitetur,& quia non decet nisi forte ad exercitandum,vel ad aliorum ædificationem,sicut frequenter viri sancti sanctissimos seniores dure increpasse leguntur, [SED obsecra vt patrem] id est,humiliter atque suppliciter admone eũ,vt indecẽtia corrigat in seipso, vel aliis. Gregor.
Tamen(vt ait Gregorius)seniores leues & vitiosi durissime arguendi sunt. Vnde Sa-

Sapien. 4 piens ait, Senectus venerabilis est non diuturna,neque annorum numero computata,sed ætas senectutis E
Leuit. 19. vita immaculata.De tali sene in Leuitico legitur,Coram cano capite consurge, & honora personam se-
nis, [IVVENES] obsecra ad proficiendum in bonis,& abstinendum à malis, [VT fratres] vt tua hu-
militate & charitate mollitt atque compuncti citius acquiescant, [ANVS] .i.vetulas obsecra hoc modo
[VT matres] tuas spirituales,vel sicut decet matres rogari à filiis, [IVVENCVLAS] obsecra, [VT
1.Cor.7. sorores in omni cæstitate] ita vt nullo modo habeas te ad eas petulanter,impudice siue carnaliter. [VI-
DVAS honora] ministrando eis necessaria vitæ,si pauperes sint,vel reuerentiam solam exhibẽdo,si fue-
rint diuites.Quod intelligo de his, [QVAE vere viduæ sunt] id est,vitam suo statui conuenientem du-
cunt tanquam separatæ à solatio amoreque seculi,sicut destitutæ sunt à solatio viri.Denique de diuitibus
viduis subditur. [SI qua autem] id est,aliqua, [FILIOS aut nepotes habet] eius educatione & instru
ctione egentes, [DISCAT primum] id est,antequam alienis præficiatur, [DOMVM suam] hoc est,
propriam familiam,bene [REGERE & mutuam vicem reddere parentibus] suis,si viuant, quatenus
sicut ab eis nutrita est,sic nutriat eos:si fuerit opportunum. [QVAE autem vere vidua est] secundum
sensum prætactum, [ET desolata] .i.pauper & sola,non habens familiam, [SPERET in deo] .i. totã
suam fiduciam in deo constituat,certa quod ecclesia sibi de necessariis prouidebit, [INSTET obsecra
tionibus & orationibus nocte & die] .i.competentibus horis diurnis atque nocturnis,totaliter occupan-
do se in diuinis,orãdo pro seipsa ac aliis quorum eleemosynis susteˊtatur,vt sic vacet diuinis.Si ergo agen- F
dum est viduæ, [NAM quæ in delitiis est] .i.vidua carnaliter viuens & mundi delitias quærens, [VI-
VENS] vita naturæ [MORTVA est] vita gratiæ carendo,propter peccatum mortale.De qua morte
Matth.8. ait in Euangelio Christus,Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, [ET hoc præcipe] viduis, [VT ir-
reprehensibiles sint] delicias corporales & magna ac notabilia peccata vitando. Quod autem vidua di
ues vel valens,propriam domum regere debeat,patet ex hoc. [SI quis autem suorum] propinquorum
[ET maxime domesticorum] vt sunt parentes & filij, [CVRAM non habet] eos regendo seu nutrien
do, [FIDEM negauit] bona fidei omittendo, quanuis ore non exprimat : sicut de quibusdam testatur
Tit.1. scriptura, Dicunt se nosse deum,factis autem negant. [ET est infideli] qui nondum veritatem fidei au
Iohan.19 diuit, [DETERIOR] saltem quantum ad aliquid,vel cæteris paribus.Agit enim contra Christum qui
1.Petr.2. in cruce suspensus,de matre sua solicitus fuit,commendans eam discipulo . Propter quod etiam Petrus,
Melius est (inquit) viam iustitiæ non cognoscere,quàm post agnitionem conuerti retrorsum. ¶Deinde
docet,quales viduæ sint eleemosynis ecclesiæ sustentandæ. [VIDVA eligatur] id est, talis vidua susci-
piatur ab ecclesia sustentanda, [NON minus sexaginta annorum] .i.quæ ad minus sexagenaria fit.Ta-
lis nanque caret signo suspitionis,eo quod in tanta ætate extinctus sit feruor libidinis , idcirco secure nu-
tritur à ministris ecclesiæ, [QVAE fuerit vnius viri vxor] duntaxat,quod est signum continentiæ. De-
bet enim vnius tantum viri vxor fuisse propter sacramẽtum copulæ Christi & ecclesiæ, quæ est vnius cũ G
vna,videlicet Christi cum sponsa sua ecclesia, [IN operibus bonis] .i.de laudabili sua prætexta conuer-
satione [TESTIMONIVM habens] à fide dignis.De quibus operibus subditur, [SI filios] suos [EDV
CAVIT] in cibis ac moribus, [SI hospitio recepit] peregrinos ac pauperes, [SI sanctorum pedes la-
uit] præsertim prædicatorum vndique discurrentium,quos in primitiua ecclesia periculosum erat recipe
re, [SI tribulationem patientibus] hoc est afflictis,captiuis,oppressis,atque similibus, [SVBMINI-
STRAVIT] necessaria tribuendo,vel obsequium impendendo, [SI omne opus bonum] ad se perti-
nens, [SVBSEQVTA] per operationem assiduam. [Adolescentiores autẽ viduas] quæ nondũ sexa-
ginta annos fortitæ sunt, [DEVITA] .i.nos eas suscipias ecclesiæ eleemosynis sustentandas, nec votum
continentiæ vsqueadeo ab eis requiras,propter vitanda pericula.Talium enim sanguis feruet, nec lubri-
2.Cor.11. cę ætati facile est credendum.Ideo autem vitandæ sunt [CVM enim luxuriatæ fuerint] luxurioseˊ, gu-
loseˊ,seu delitioseˊ viuendo postcontinentiæ votum, [In Christo] .i.quasi honeste ac licite, [Nubere vo-
lunt] non arbitrantes hoc esse culpabile,eo quòd excæcata sit ratio earum concupiscentijs carnis, [HA-
bentes damnationem] .i.causam damnationis æternæ,videlicet mortale peccatum, [QVIA primam fi-
dem] hoc est,continentiæ promissionem, [IRRITAM fecerunt] .i.violauerunt. Promittentibus nanq;
castitatem non solum nubere,sed & velle nubere,est damnabile. [SIMVL autem] .i. vna cum peccatis
iam memoratis [ET otioseˊ] existentes [DISCUNT circumire domos] aliorum,hinc inde vagando [Nõ so H
lum otioseˊ] quoniam otiositas non est diu sola,sed parit alia vitia, [SED & verboseˊ & curioseˊ.]Verbo-
sitas enim & curiositas ex otiositate nascuntur, [Loquentes quæ non oportet].i.illicita & nociua.Minus
dicit,& maius significat. [VOLO ergo] per modum consulentis, [Iuniores] viduas,quæ castitatem non
promiserunt, [Nubere,filios procreare,matresfamilias esse] id est,domum propriam regere, [Nullam
occasionem dare aduersario].i.infideli seu impio, [MALEDICTI gratia] hoc est ad maledicendum
seu detrahendum, cui gratum & iucundum est,habere aliquid contra fideles,vt posit obloqui eis.Idcir-
co autem hæc consulo. [IAM enim quædam] viduæ adolescentiores post voti emissionem [CON-
VERSAE sunt retro satanam] id est,à proposito castitatis ceciderunt rursus nubentes, & dæmonis pra
uitatem sequentes.[SI quis fideles habet viduas] adolescentes in domo sua, [SVBMINISTRET il-
lis] necessaria vitæ, [ET non grauetur ecclesia dei] eas alendo, [VT his quæ vere viduæ sunt] & an-
nosæ,de quibus iam dictum est, [SVFFICIAT] quod habet ecclesia, scilicet vt valeat eas sustentare.
¶Insuper agit Apostolus de presbyterorum honore. [QVI bene præsunt presbyteri] id est, qui gre-
gem suũ digne custodiunt, [DVPLICI honore digni habeantur] .i. præ cæteris copiosius honorent. Po
test autem per duplicem honorem intelligi obedientia & sustentatio . Nam subditi presbyteris obedire,
& stipendia vitæ præbere tenentur.In patria quoque duplici honore digni habentur,videlicet aureæ atq;
aureolæ [Maxime qui laborant in verbo & doctrina] id est, illi presbyteri potissimum digni sunt dupli-

A ci honore,qui instant verbo exhortationis quantum ad scientes,& doctrinæ.i.institutioni ignorantiũ.
" Quòd autem à subditis sint alendi,probat Apostolus authoritate scripturæ. [DICIT enim scriptu-
" ra,Nõ infrenabis os boui triturãti] .i.prædicatori nõ subtrahes necessaria vitæ. [ET, Dignus est ope Deut.25.
" rarius mercede sua.] Hoc est quoque superius dictũ atq; expositũ.Nnn ligabis os boui triturãti. [AD-
uersus presbyterũ noli accusationem recipere,nisi sub duobus aut tribus testibus]fide dignis.Presbyte- Lucę.10.
ri enim cũ habeant alios corrũpere,facile aduersarios acquirunt. Veritas enim parit odium.Et vt Salo 1.Cor.9.
mon profiterur,Non amat pestilens cum qui se corripit.Ideo non est accusatin contra presbyterũ ad- Terent.
mittenda,nisi sub duobus testibus vt minimum,vel tribus.Et etiam propter dignitatem sui gradus seu Prou.13.
" ordinis,cum sit Christi vicarius. [PECCANTES autem] testimnnio testium conuictos,vel apte ex-
" cedentes, [CORAM omnibus argue.] Publica nãq; peccata,publice arguenda sunt, [VT & cæteri]
" superiores ac inferiores [TIMOREM habeant] id est argni & peccare formident.Si vero peccatum
sit occultum,primn occulte arguendus est reus:iuxta illud,Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum Matt.18.
" inter te & ipsum solum. [Testor] id est sub testimonio dico,teque adiuro [CORAM deo]patre, ET
Christo Iesu] filio eius [ET electis] .i. sanctis [ANGELIS, vt hæc] dicta atque dicenda [CVSTO
dias] non solum memoriter,sed etiam effieienter, [SINE præiudicio] id est,prædiscussione seu præ-
B cedenti diseretionis iudicio, [NIHIL] notabile [FACIENS in aliam partem declinando] id est, à
via iustitiæ recedendo ad partem contrariam.Vnde in Ecclesiastico legimus,Fili,sine consilio nihil fa
cias,& post factum non pœnitebis.Iob quoque,Cansam,inquit,quam ignorabam, diligentissime inue Eccl.32.
stigabã. [MANVS nemini cito imposueris] aliquẽ facile ordinando,sed prius examina eũ, [NEQ; Iob.29.
" communicaueris] per consensum [PECCATIS alienis.Teipsum castum custodi] cõtinenter viuẽ-
do,quod maxime decet prælatum ecclesiæ. [NOLI adhuc aquam bibere] sicut din fecisti, [SED vi-
no modico vtere propter stomachum tuum] vini calore indigentem . In quo stomacho est sedes egri-
" tudinis,& principiũ digestionis, [ET frequentes tuas infirmitates] quæ per aquæ potationẽ augẽtur.
" ¶ Deinde ostendit Apostolus in quibus necessarium sit præiudicium,seu præuium rationis examen.
" [QVORVNDAM hominum peccata manifesta sunt] id est cuidenter mala,quia nõ possunt bono ani
mo fieri,sicut sunt stupra,furta,blasphemiæ, [PRAECEDENTIA ad iudicium] id est nota antequã veniant
ad rationis examinationem ae diiudicationem. Vel,præcedentia ad iudicium,diuinũ,generale seu par-
ticulare,quorum vtrunque fit post vitam præsentem.Talia ergo non oportet examinari, nec in talibus
" præiudicium exigitur,sed subito diindicari possunt.Vnde iudicium quod ea seqnitur,nõ est temerariũ,
" [Quorundam autem] peccata [ET subsequuntur] id est,peccata aliquorum ocenlia seu quadam ap
parenti iustitia fucata sunt,ita vt non appareant mala,nisi post discussionem,ideo in eis præiudicium
est necessarium vt examinentur.Vnde nec ea indicare debemus,sed prælatorum & iudicum est ea dis- Marci.4.
C cutere.Vel,subsequuntur diuinum iudicium:quia non deducentur in publicum,nisi in die iudicii quan 1.Cor.4.
do illuminabuntur abscondita tenebrarum [Similiter & facta bona manifesta sunt] id est,aliqua ope
ra bona,sunt aperte bona,saltem quantum ad genus operis quanuis non ad intentionem agẽtis . Talia
" ergo examinatione non indigent, [ET quæ aliter se habent] id est,bona de quibus mox certum non
" est,an sint veraeiter bona [ABSCONDI non possunt]id est,suo tempore clare patebunt,quando à recta
ratione examinantur,vel à deo iudicantur.Propter quod in Euãgelio veritas loquitur,Nihil opertum, Matt.10.
quod non reueletur:neque occultum,quod non manifestetur. Lucæ.8.

CAP. VI. [Quicunque sunt sub iugo serui.] ARTIC. VI.

" DEscendit demum Apostolus ad institutionem particularium personarum. [QVICVNQ;
" sunt sub iugo serui] id est,qualescunque sint serui,videlicet sapientes fideles,vel alia gra-
" tia adornati:tamen cum sint subditi imperio dominorum suorum, [DOMINOS suos] tã
" bonos quàm discolos,seu infideles, [OMNI honore] duliæ,qui carnalibus dominis impẽ 1.Petri.2.
" di solet ac debet, [IGNOS arbitrentur]non inquantum infideles & impii,cum scriptũ
sit de viro iusto,Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus.Sciendum, q̃ quidã docebant li-
D bertatem omnibus Christianis esse communem,intendẽtes seruitutem reprobare,eo q̃ dicat Saluator, Psal.14.
Si filius vos liberauit,vere liberi eritis:Et alibi,Ergo liberi sunt filii.Sed hæc de spirituali libertate,nõ Iohan.8.
de carnali intelligenda sunt.Ideo contra hos fatur Apostolus,Ideo autem serui hoc faciant, [NE no Matt.17.
" men domini & doctrina] hoc est,ne Christus & eius prædicatio [BLASPHEMETVR] ab impiis,
" tanquam sit contra leges,& dominis auferat debitam seruitutem. [QVI autem fideles habent domi
" nos] id est,serui Christianis dominis seruientes, [NON contemnant]dominos rales, [QVIA fratres
" sunt] hoc est ob hoc quia in Christo sunt pares,quantum ad spiritualia, [SED magis seruiant]domi
nis suis cum debita reuerentia, [QVSA] domini [FIDELES sunt & dilecti deo,quia beneficiũ par
ticipes sunt] id est domini eadẽ beneficia gratiæ à deo receperunt atq; recipiẽt,quæ & serui. [HAEC
" doce] seruos, [ET exhortare]eos,vt sic agat. [SI quis aliter docet,]quàm ego iam docui,& [NON
aequiescit sanis] hoc est veris [SERMONIBVS domini nostri Iesu Christi] quos loquitur per me,
qui etiam proprio ore dixit,Redde quæ sunt Cæsaris Cæsari, [ET ei,quæ secundum pietatẽ est,do- Matt.22.
ctrinæ] euangelicæ,quæ ad pietatem inducit,& lites odiumque extirpat.Talis est [SVPERBVS, ni- Marci.12.
hil sciens] scientia salutari & formata:de qua dicitur à Sapiente,Dedit illi scientiam sanctorum. Vn- Lucę.20.
de & Salomon,Vbi(inquit) humilitas,ibi sapientia . Et rursus,Superbus & arrogans vocabitur indo- Sap.10.
ctus [SED languens] id est,cum infirmitate sui intellectus inaniter occupatus, [CIRCA quæstio- Prou.11.
" nes & pugnas] id est,disputationes litigiosas [Verborum,ex quibus orinntur inuidiæ] vnius in aliũ, Prou.15.
[Contentiones,blasphemiæ] adoersariorũ fidei contra deum,dnm audiunr aliqua rationi naturali cõ
traria, Snspitiones malæ,conflictationes hominum mente corruptorum] id est,infectam volnntatem

Osee.10. habentium,auerſorum à ſummo & incommutabili bono.De quibus propheta inquit,Diuiſum eſt cor E
eorum,nunc intelibunt, [ET qui veritate priuati ſunt] id eſt,ſpirituaiiter excæcati. Hontini inquam
[EXISTIMANTIVM quæſtum eſſe pietatem] id eſt,opus pietatis,videlicet prædicationem ordinã
Mich.3. dam eſſe ad lucrum temporale.Nam ideo prædicant,vt temporale commodum conſequantur,quẽad-
modum apud Michæam prophetam de quibuſdam inducitur,Sacerdotes eius in mercede docebãt, &
prophetæ eius in pecunia diuinabant. [EST autem quæſtus magnus,pietas cum ſufficientia].i.quan
uis pietas non ſit quæſtus carnalis ac temporalis,vt illi exiſtimant,eſt tamen magnus quæſtus, videli-
cet fructuoſus,ſpiritualis atque æternus,quia æternam vitam meretur,eſtque acquiſitio omnium ſpiri
1.Tim.4. tualium diuitiarum pietas iſta.i.cultus dei cum ſufficientia victus ac veſtium,ſicut iam dictum eſt.Pie-
tas ad omnia vtilis eſt,promiſſionem habens vitæ,quæ nunc eſt & futuræ,cum qua ſufficientia debe-
Iob.1. mus eſſe contenti. [NIHIL enim] temporalium diuitiarũ [Intulimus in hunc mundum] naſcendo
ſicut Iob ait,Nudus egreſsus ſum de vtero matris meæ, [HAVD] id eſt non [DVBIVM]eſt,ſed cer
Pſalm.48 tum, [QVIA nec auferre]è mũdo [QVID] talium rerum [POSSVMVS] moriendo,ſicut ait Pſal
Iob.27. miſta,Homo cum dormierit,non ſumet omnia.Et Iob,Diues cum dormierit,nihil ſecum auferet:ap-
prehendet eum quaſi aqua inopia. [HABENTES autem alimenta,&] indumenta [QVIBVS tega
mur] id eſt,victualium & veſtimentorum competentiam, [HIS contenti ſimus] quantum ad appeti
tum temporalium rerum.Qui enim vltra procedit,inordinate ſe habet,& ſuperflue agit,quoniã corpo F
ralia ad ſpiritualia ordinantur,ſicut media ad finem,ideo non ſunt appetenda niſi ad neceſsitatem:vi-
delicet in tantum,quantum conferunt vel requiruntur ad ſpiritualem mentis profectum, quem ſuper-
Prou.30. fluitas temporalium rerum non prouehit,ſed impedit.Ideo Sapiens orabat, Diuitias ne dederis mihi,
tribue tantum victui meo neceſsaria. [NAM qui volunt] id eſt,volendo ſatagunt, [DIVITES fie-
ri,incidunt in tentationem] id eſt,diabolicam impugnationem, [ET laqueum diaboli] id eſt,in pec-
cati conſenſum,quo anima à diabolo capitur, quaſi in laqueo.Tales enim cum ſint auari,aliorum bo-
na deſiderant,alienis proſperitatibus inuident,& per vitioſa media conantur temporalia congregare,
Eccl.10. mentiendo,fallendo,&c.Ideo enim in Eccleſiaſtico ſcriptum eſt,Auaro nihil eſt ſceleſtius, & nihil eſt
Matt.19. iniquius,quàm amare pecuniam.Chriſtus quoq; in Euangelio, Poſsibilius(inquit) eſt camelum per fo
Marc.10. ramen acus tranſire,q̃ diuitem,id eſt,diuitiarum amatorem intrare in regnum cœlorum. Incidũt quo-
Luc.18. que [ET in deſideria multa] inordinata,de quibus Iohannes,Omne(inquit) quod eſt in mundo aut
1.Iohã.2. eſt concupiſcentia oculorum,aut concupiſcentia carnis,aut ſuperbia vitæ, [ET inutilia & nociua.]
Hæc enim deſideria ſunt inutilia,quia non proſunt ad adipiſcẽdam veram ſalutem. Et nociua,quoniã
grauant deiextinguntur, [QVAE mergunt] id eſt per modum aquarum occidũt [HOMINES]aua-
ros [IN interitum] id eſt,gratiæ amiſsionem,quæ eſt mors animæ, [ET perditionem] gloriæ ſem-
piternæ,quæ eſt mors ſecunda ac infernalis.Hæc enim mala inferũt deſideria iſta. [RADIX enim o- G
Apoc.21. mnium malorum eſt cupiditas] plus habendi quàm expedit.Nec obſtat q̃ ſuperbia dicitur omnis pec
cati initium:vel etiam amor priuatus,cui maxime conuenit eſſe omnium vitiorum originem.Nam ſi-
Eccle.10. cut nullum eſt genus peccati quod non oriatur (vt plurimum)ex ſuperbia:ſic nullum eſt genus pecca-
ti quod non interdum naſcatur ex cupiditate,præſertim cum ipſa quoque ſuperbia aliquando oriatur
ex cupiditate, & econtrario.Sunt enim qui non amarent ſuperfluа,niſi per poſſeſsionem illorum puta
rent ſe excellentiores eſſe futuros.Et ſunt qui non amarent excellentiam, niſi per eam putarent ſe di-
tiores fieri poſſe. Amor autem priuatus eſt radix omnium horum malorum,imò ſimpliciter vniuerſo-
rum vitiorum, [QVAM] id eſt,cuius cupiditatis materiam [QVIDAM appetentes errauerunt à fi-
de] vel eam negando,ne diuitiis ſpoliarentur,vel infideliter operando,fidei directionem non ſequen-
tes [ET inſeruerunt ſe doloribus multis] id eſt,variis curis & pœnalibus ſolicitudinibus vitæ præſen-
Luc.8. tis.Nam & diuitiæ cum labore acquiruntur,cum timore poſsidentur,cum dolore amittuntur.Propter-
ea comparat eas Chriſtus ſpinis.Pungunt enim & lacerant animam poſsidentis. [Tu autem ô homo
Eccl.21. dei]id eſt,diuino cultui totius mancipatus, [HAEC] vitia [FVGE] iuxta illud Eccleſiaſtici, Quaſi
Ambro. à facie colubri fuge peccata.Vnde Ambroſius,Nihil tam aſperum,tamq; pernicioſum,quàm ſi vir ec-
cleſiaſticus(maxime qui ſublimem tenet locum) diuitiis huius ſeculi ſtudeat,quod non ſolum ſibi, ſed
etiam aliis obeſt,quibus contrariam dat formam, [SECTARE vero] id eſt,præcedentium ſanctorũ
veſtigia imitando operare ſeu tene [IVSTITIAM] reddendo vnicuiq; quod ei debetur à te,[PIE-
1.Tim.4. TATEM] quæ ſecundum prædicta ad omnia vtilis eſt, [FIDEM] catholicã, [CHARITATEM] H
dei & proximi, [PATIENTIAM] non triſtando propter aduerſa, [Manſuetudinem] non appe-
tendo vindictam propter illatas iniurias. [CERTA bonum certamen fidei] id eſt efficaciter milita
Iob.7. Chriſto,pugna pro fide,labora aduerſus peccata.Militia eſt enim vita hominis ſuper terram:nec coro
2.Tim.2. natur,niſi qui legitime certauerit. [Apprehende] hoc eſt adipiſci conare,& toto affectu amplectere,
[VITAM æternam] id eſt,felicitatem cœleſtem tanquam brauium tui certaminis, aliud præmiũ non
quærendo, [IN qua] .i.ad quam,vel propter cuius adeptionem, [Vocatus es] à deo ad fidem fideiq;
Rom.10. certamen, [ET confeſsus es bonam confeſsionem]hoc eſt fidei veritatem ſeu promiſsionẽ.Ore enim
confeſsio fit ad ſalutem, [CORAM multis teſtibus] nõ ſolum deo & angelis,ſed etiam coram bonis
hominibus in tua ordinatione ac prædicatione.Hoc eſt,etiam propter hanc confeſsionem apprehende
vitam æternam,vt actio confeſsioni reſpondeat. [Præcipio tibi coram deo] id eſt,deo patre teſtate,vel
Apoc.7. authoritate diuina mihi commiſſa, [QVI] deus [Viuificat omnia] viua,vitæ naturæ,gratię ſeu glo
Iohan.8. riæ, [ET] coram [Chriſto Ieſu]qui eſt teſtis fidelis. [Qui teſtimonium]veritati [Reddidit ſub Põ
Ibidem. tio Pilato] dicens, Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam
veritati,videlicet [BONAM confeſsionem] qua dixit, Rex ſum ego. Et,Regnum meum non eſt de

A hoc mundo. Hoc ergo præcipio, [VT ſerues] id eſt, impleas [Mandatum] id eſt, mandata diuina &
» mea, quæ vtique à deo ſuot, [SINE macula] id eſt, pure, [Irreprehenſibile] id eſt, ſic ea obſerues vt
» reprehendi ooo poſſint quaſi iniuſta, [VSQVE in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti] id eſt, per- Marci.13.
» ſeueranter vſque ad mortem, quando à Chriſto viſitaberis & ei occurres, [QVEM] Chriſtum in for-
» ma humana, [SVIS] id eſt, congruis, & à deo præordinatis [TEMPORIBVS] ſcilicet in die iudi-
cii psrticularis vel vniuerſalis, vel in die æternitatis, quæ omne tempus comprehendit. Nam & in pa-
» tria erit poſt diem iudicii tempus diſcretum, vt Thomas & alii multi teſtantur, [Oſtendet] homioi- Boetius.
» bus bonis & malis in die iudicii, ſed ſolis electis in die æternitatis, [BEATVS & ſolus potens] id eſt, Iob.36.
deus trinitas ſubſtantialiter felix, in quo eſt omnium bonorum, pulchrorum ac deſiderabilium infinita Apoc.19.
plenitudo, qui ſolus eſſentialiter potens eſt, & ipſa ſoa potentia. De qoo in Iob conſcriptum eſt, Deus
potentes non abiicit, cum ipſe ſit potens [REX regum & domious dominantium.] Omnia oanque
quantumcũque poteotia atque ſublimia comparantur ad deum, ſicut inſtrumenta ad artificem, ſicut Pſal.49.
media ad finẽ, & ſicut ſubiecti ad prineipem. Vnde ait Pſalmiſta, Quouiam deus magnus dominus,
» & rex magnus ſuper omnes deos, [QVI ſolos] per naturam [HABET immortalitatẽ] id eſt, omni- Malac.3.
B » modsm & ſuperpleniſsimam inuariabilitatem, ſicut per Malachiã loquitur, Ego dominus, & nõ mu- Auguſt.
tor. Omue autem creatum aliquo modo mutabile eſt, & in omni ente mutabili inuenitur quẽdã mor-
» talitas, ſecundum Auguſtinum, videlicet slicuius deſinentia, & recens diſpoſitio, [ET lucem habitat
» inacceſsibilem] .i. onllo loco vel termino claoditur, nec io aliqua creatura per circunſcriptionem mo 1.Iohan.1.
tatur, ſed habitat in ſeipſo, per quietiſsimsm ſubſiſtentiã, qui eſt lux ſubſtantialis, vera & infinita. Quæ
inacceſsibilis dicitur, quia à nullo intellectu creato comprehendi poteſt. Vnde & dieitur tenebras po- Pſal.17.
nere latibulum ſuum. Poteſt ramen homo ad eam accedere in via per fidẽ & gratiam, & in patria per
claram viſionem. Propter quod ait Pſalmiſta, Accedite ad eum & illuminamini. Et ad Hebræos dicit Pſalm.33.
» Apoſtolus, Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, [QVEM vidit nullus hominum] exiſtẽs Heb.10.
» homo purus, & ſenſitioarum virium operationibus vtens, [SED nec videre poteſt] in hac vita viſio-
ne clara per ſpeciem, qua cognoſcitur de re quid eſt. Poteſt tamẽ videri per fidem & ſpeciem creaiam, Iob.36.
qua cognoſcitur quia eſt. Propter quod ſcriptum eſt in Iob, Omnes homines vident deum: vnuſquiſq; Iohan.1.
iotuetur procul. Prædictis vero verbis Apoſtoli conſonat & illud Iohannis, Deum nemo vidit vnquã. Exod.33.
Et quod Moyſi dominus dicebat, Non videbit me homo & viuet. His ergo non obuiat, quòd non ſo-
» lum Chriſtus, ſed Moyſes quoque & Paolus deum per ſpeciem in hac vita viderunt, ſecundum Augu Auguſt.
» ſtinum. Pro tunc enim non vixerunt vita humana & ſenſitiua, [CVI] deo trino ac ſimpliei [EST bo
C nor] latriæ, [ET imperium ſempiternom. Amen] Iuxta illud Danielis, Poteſtas eius poteſtas ſempi- Dan.4.
terna, & regnum eius io generatiooe & geuerstionem. ¶ Superius dixit Apoſtolus quid contingat vo
» lentibus ditari: nunc docet quid oporteat dinites facere. [OIVITIBVS hoios ſeculi] id eſt, tempo-
rales & ſeculares diuitias habẽtibus, [PRAECIPE] quod & ſcriptura diuina ſcipit, [NON ſublime
ſapere] id eſt, de diuioïs non extolli, nec alios aſpernsri, [NEQVE ſperare in ioeerto diuitiarũ] id eſt
in iſtis amiſsibilibus diuitiis, quæ ſunt booa fortunæ. Propter quod ait Pſalmiſta, Diuitiæ ſi affluant, Pſal.61.
nolite cor apponere. Et Iob, Si putaui (inquit) aurum robur meum, & ebrioſo dixi fiducia mea. Quàm Iob.31.
autem difficile & rarum ſit hoc, patet per illud Eccleſiaſtiei, Beatus diues, qui inuentus eſt ſine macula, Eccle.31.
qui poſt aurum oon abiit, nec ſperauit in pecuniæ theſauris. Quis eſt hic, & laudabimus eum? fecit
enim mirabilia io vita ſua. Hinc & Chriſtus in Euangelio aſserit, Quàm difficile qui habent pecunias Marc.10.
» intrabunt in regnum ecelotum, [SED io deo viuo] omnis vitę fontano principio. De quo ait prophe Pſal.83.
» ta, Domioe virtutum beatus homo qui ſperat io re, [QVI præſtat nobis omnia] corporalia ae ſpiri-
» tualia quæ habemus, [ABVNDE] hoc eſt copioſe: iuxta illud Iacobi, Qui dat omnibus affluenter, & Iacobi.1.
» non improperat, [AD fruendum] id eſt, ad vtẽdum temporalibus, & vt ſic vtamur præſentibus, qua-
D tenus bonis futuris nobis promiſsis, quæ oculus non vidit, oec auris sudiuit, rs ndem frus mur. Præcipe Eſa.64.
» inſuper diuitibus, [Bene agere, diuites fieri in operibus bonis] id eſt ſpirituales diuitias cnngregare, 1.Cor.1.
» videlicet cumulum meritorum, & iocrementa gratiæ atque virtutum. Prout ait Salusror, Theſaoriza-
» te vobis theſaurum in cœlo, [FACILE tribuere] eleemoſynas. Quemadmodum Chriſtus hortatur, Matth.6.
» Omni petenti te tribue. Et, Beatios eſt magis dare quàm accipere, [Commuoicare] id eſt, communia Lucæ.6.
reputare, vel facere hona exteriora, [Theſaurizare ſibi fundamentum bonum] hoc eſt ſtabilem cor- Act.20.
dis adhæſionem cum deo, ſeu opus meritorium, [IN futurum] id eſt, ad hoc vt digni ſint boois ſecu-
» li futuri, [VT apprehendant veram vitam] id eſt æternam vitam ſeu beatitudinem (quæ noo eſt fal-
lax & labilis) conſequantur. [O Timothee depoſitum cuſtodi] id eſt epiſcopale officium tibi diui-
nitus commendatum ſeu credirum diligenter exerce, & gratiam tibi cõceſsam, creditaque talenta, ſuo
tempore cum vſuris repetenda ſolicite conſerua, expende, diſpenſa, [DEVITANS prophanas vocũ Matt.25.
nouitates] id eſt, noua vocabula religioni ſanctæ contraria, quæ ſua obſcuritste vel vanitate introduc-
unt errorem. Ponir aotem gloſſa exemplum de oomine iſto hypoſtaſis. Sed hoc intelligẽdum eſt pro
certo tempore. Hypoſtaſis nanque ſignificat eſſentiam & perſonam. Vode hæretici per vſum huius no
minis volebant catholicos inducere ad confitendum tres eſſentias in diuinis, ſicut & tres perſonas. Id-
circo noo licuit nomine iſto vti ante determinationẽ ſuæ ſignificarionis. Nunc vero quoniam vſu do-
ctorum determinatum eſt ad ſignificãdum perſonam, licitum eſt ipſo vti, imò doctores (vt plurimum)
» ipſo vtũtur. Hinc Dionyſius, & eum ſequens Damaſcenus, affirmant, non eſse audendum aliud de ſu- Diony.
» perſubſtantiali deitate aſſerere, præter ea quæ nobis in ſacris eloquiis tradita ſunt. Et Hieronymos di- Damaſc.
cit, Ex ſola inordinata prolatione verborum incurritur hæreſis. Deuitsns etiam [ET oppoſitiooes] Hierony.
id eſt, inſtantias ſeu eootradictiones contra fidem, [FALSI nominis ſcientiæ] id eſt, vanæ ſcientię,

Rom.10. quæ mendaciter scientia appellatur,vt est omnis scientia,quæ se extollit contra scientiam dei seu fidei E
veritatem, [QVAM] falsam scientiam, [QVIDAM promittentes] .i.se habere & diligere profiten „
tes, [CIRCA fidem exciderunt] id est,à fide catholica corruerunt,sequentes natoralem rationem,& „
proptiam imaginationem,imò stultitiã potius q̃ diuinam authoritatẽ. [Gratia tecum]quę nõ iosun „
ditur nisi ab omnipotente,qui est super omnia deus sublimis & benedictus. [Amen.] „

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM SECVNDAM PROOEMIVM.

Proo.15. Iacobi.3. Prou.24. Psal.10. Sap.3.

VI abiicit disciplinam,despicit aoimam suam:qui autem aequieseit increpatio-
nibus, possessor est eordis.Quia in multis offendimus oẽs, septiesque in die cor-
ruit iustus,necessaria nobis est disciplina verborum ac verberum,quatenꝰ verbis
ictibusq; correcti, abstrahamur à vitiis & decoremur virtutibus.quemadmodum
ergo qui diligit iniquitatem odit animam suam,sic qui abiicit disciplinam,despi
cit animam propriam.Ideo sanctus Apostolus in hac secũda ad Timotheum epi
stola erudit eum & eorripit. Præeedẽti qppe epistola recepta & lecta,Timotheus
tãdem aoima satigatus & circa officii sui exequutionem fuit tepidior factus pro- F
pter continuas aduersitates,iofirmitates & persequutiones circunstantes. Hortatur ergo eum Aposto
lus ad palmam martyrii, atque idoneam sui ministerii exequutionem ,proponeos seipsum ei in exem
plum,scribitque ei à Roma de carcere,vel à Laodicia,vt asserunt quidam. Procedit autem modo coo-
sueto,salutationem præmittendo,sicut patebit.

CAP. 1. [Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei.] ARTIC. I.

2.Cor.15. 2.Cor.9. Act.16. Galat.6. 2.Thes. 2.

AVLVS apostolus Christi Iesu per volontatem dei] id est,deo agente, [SECVN- „
DVM promissioonem vitæ] id est,propter præmium,vel ad obtinendam remunera- „
tionem vitæ, [QVÆ est in Chtisto Iesu] id est,vitæ æternæ, quæ à Christo cõfer- „
tur,& io Christo consistit sicut in obiecto,quæ vita est præmiũ propter quod factus „
sum apostolus,non ab homine,sed à deo.Mandat & scribit [TIMOTHEO charis- „
simo filio] suo spirituali, [GRATIA] gratum faciens, [Misericordia].i.peccato- „
rum remissio, [ET pax] id est trãquillitas mentis sit tibi [A deo patre & Iesu Chri „
sto] filio eius [DOMINO nostro.Gratias ago deo,cui seruio à progenitoribus meis] id est,exemplo „
antiquorum patrum meorum,videlicet Abrahæ,Isaac & Iacob,quorum vestigia imitor,vnum verum
deum colendo [IN cõscietia pura]id est sine remorsu alicuius peccati,inde autẽ gratias ago,[QVOD
sine intermissione] id est,omni congruo tempore, [HABEAM tui memoriam in orationibus meis] G
fusis pro te & aliis, [NOCTE ac die desiderãs te videre,memor lachrymarũ tuarum] quas deduxe- „
Hier.14. ruot oculi tui,quaodo recessi à te,qui libentissime mecum transisses ac permansisses. [VT gaudio im „
plear] id est,vt te in boois confirmem,& accendam ad martyrii palmã,quo facto de tuo profectu ple- „
1.Tim.1. ne exultem, [Recordationem accipiens eius fidei,quæ est in te non ficta] id est,tuæ veræ fidei remini „
scens,quæ non est simulata,sed pura & efficax, [QVAE] fides [ET habitauit].i.firmiter fuit, [IN „
auia tua Loide] id est,matre matris tuæ sic dicta.Habitauit quoq; [ET in matre tua Euoice.] Pareo-
Act.16. tum fidem eommemorat,vt fidem filii roboret.Tacet vero de patre Timothei,quoniam gentilis erat,
& infidelis,vt dicitur. [CERTVS sum autem qꝺ & in te] habitet fides ista. [PROPTER quam cau „
sam] videlicet,quia tam bonas genitrices habuisti,& fidelis diu fuisti, [Admoneo te] paterne, [VT „
resuscites]id est,reformes,perficere studeas,& ad pristinos actus extendas [GRATIAM dei,quæ est „
in te] id est,gratiam episcopalem & sacramentalem tibi diuinitus datam in tui ordinatione vel cõfir- „
matione, [PER impositionem manoum mearum] quæ impositio fuit causa gratiæ dispositiua & in- „
Act.8. strumentalis.Vel potest iotelligi absolute de gratia gratificante,quia per impositionem manuum apo-
Apoc.2. stolorum dabatur spiritus sanctus.Ex his patet,qꝺ gratia io corde Timothei erat quasi sopita & debi-
Ibidem. litata,ideo admonet eum vt reparet gratiam pristinam,proficieodo in ea. Vode etiam quod in Apoc.
angelo ecclesiæ Epbesi dicitur,Scio opera tua,& laborem,& patiẽtiam.Et post pauca, Sed babeo ad- H
uersum te,qꝺ charitatem tuam primam reliquisti.Memor esto itaque vode excideris,& age pœnitẽtiã,
& prima opera fac.Quidam exponunt de Timotheo,quẽ constat fuisse Ephesiorũ angelum.i.episco-
pum. [NON eoim dedit nobis deus spiritum] hoc est donum [TIMORIS] pure seruilis. Vel,spiri- „
Matt.10. tum timoris.i.animam inordinate timentem temporalia mala,videlicet eos qui corpus occidũt, [SEO „
Esa.11. dedit nobis spiritum].i.dooum & gratiam [VIRTVTIS] id est,fortitudinis contra aduersa, quæ est „
Rom.8. vnum de septem donis spiritus sancti, [ET dilectionis] dei ac proximi, [ET sobrietatis] .i.temperã- „
EPIST. tię vel discretionis.Verba hęc plenius expositа sunt ad Rom.vbi legitur,Non accepistis spũm seruitu-
tis in timore. [NOLI itaq; erubescere] .i.quoniã dedit nobis deus spiritum dilectionis,non erubescas „
[Testimonium domini nostri] Iesu Christi.i.protestationem,prædicationem seu cõfessionem Christi:
Matt.10. sed sioe rubore & confusione testare corã hominibus,qꝺ Christus sit deus & homo,qoi ex sua passione
Lucæ.9. vniuersum muodum redemit,resurrexit,cœlos ascendit.Vnde ait saluator io Euang.Qui me confessus
fuerit corã hominibꝰ,cõfitebor & ego eũ corã patre meo.Et rursus,Qui me erubuerit & meos sermo-
nes,hunc filius hominis erubescet, [NEC] erubescas [ME vinctum eius] id est,me Paulum pro fide
nũc captũ atq; ligatum, [SEO collabora Euãgelio].i.cũ me& cæteris euãgelizãtibus,labora ad pro- „
mulgationem ac veneratiooem euangelicę legis,fortiter prædicando,iuste viuendo,& pro fidei verita „
te mortem sustinendo, [SECVNDVM virtutem dei] .i.secundum virtutem & gratiam tibi diuinitus

A datam, [QVI nos liberauit] per propriã passionẽ à iugo diaboli & pœna inferni, [ET vocauit] ad Apoc.3.
„ fidẽ,ac vitã æternã [Vocatinne soa sancta].i.inspiratinne interna,de qua in Apoc.Ego sto ad nstium Matt.10.
„ & pulso.Vel pdicatione euãgeliea quã fecit per nos:nõ enim nns sumus qui loquimur, sed spũs patris
„ oostri qni loquitur in nobis.Vocauit inquã nos, [NON secundũ opera nostra].i.propria merita quæ
„ vocationẽ hanc nequaq̃ præcesserunt,sed secundũ propositũ soum].i.voluntatis suæ decretum scu vo
„ luntariam prçordinationẽ, [ET gratiã] nobis clementer infusam,quç est effectus huius propositi,per
„ quem ad omnia opera meritoria promouemur atq; perducimur, [QVAE data].i.dari prænrdinata, Rom.16.
„ [EAT nobis in Christo Iesu].i.per Christũ,vtputa per eius incarnationẽ,virtutẽ & meritum [ANTE
„ tempora secularia].i.ab æterno. [Manifestata est autẽ].i.publice prædicata & nota vel euidenter im 2.Cor.4.
„ pleta est, [NVNC] rempore gratiæ [PER illuminationem].i.prçdicationẽ & doctrinam [SAL-
„ uatoris nnstri Iesu Clristi] quam proprio ore,vel per apostolos mũdo prnposuit,aut certe per illumi- Act.2.
„ nationem factam in die Pentecostes,quando in igneis linguis spiritus sanctus apparẽs, illuminauit apo
„ stnlos ad cognoscendum & prædieandũ hanc gratiam. quæ illuminatio dicitur Christi,quoniam ipse Iohã.16.
„ misit spiritũ sanctũ. [QVI] Christus sua passione [DESTRVXIT].i.hnminibus abstulit [MOR-
„ rem] eulpæ atq; gehennæ,& corporis immortalitatem promeruit eis,quam & nunc præstat in spe,da 1.Cor.15.
tutus eam in re,quãdo corruptibile hoc induet ioeorruptionem.Hoc est qnod apud Oseam loquitur, Osee.13.
B De morte redimam eos.Ero mors tua ô mors tua. [Illuminauit autem] id est,nntã secit [VITAM]
„ æternam,quæ est merces nostri laboris,& finis huius peregrinatiõis [ET incorruptionẽ].i.perpetuã
„ immortalitatem,quã habebũt electi in anima & corpore post diem iudicii; [PER Euangelũ].i.Euã Inhã.10.
gelii pdicationẽ,videlicet per seipsum & discipulos suos,dicendo,Cognosco oues meas,& vitam æter Iohã.11.
„ nam do eis.Et alibi,Qui credit in me,non morietur in æternum. [IN quo] euangelio prędicando,vi
„ delicet vt id annunciem omnibus, [POSITVS sum ego].i.à deo ordinatus & cõstitiutus [Prædica-
„ tor & apostolus & magister gentiũ,ob quã causam] videlicet propter euangelũ pdieationẽ, [HAEC] 2.Tim.2.
„ id est,incarceratiorẽ, ligationem & alia plurima [PATIOR, sed non confundnr] in meipso quasi
„ turpe aliquid operans,imò glorior in aduersis. Verbũ equidẽ crucis pereuntibus stultitia est:bis vero q 2.Cor.11.
„ salui fiũt.i.nobis virtus dei est. [SCIO enim cui credidi].s.deo omnipotẽti,qui est via,veritas & vita, 1.Cor.1.
„ ET certos sum quia potens est depositũ meũ].i.beatitudinẽ mihi paratã quã merui & apud ipsum re- Iohan.14
„ posui [SERVARE in illum diem].i.vsq; ad diẽ remunerationis meę,hoc est, vsq; diem mnrtis,quã-
tũ ad glorificatinnẽ animæ,& vsq; in diẽ extremi iudicii,quantũ ad glnrificationẽ corporis mei.Insup
„ admoner Timotheũ. [Formã habẽs sanorũ verborũ].i.tu Timothee habẽs seriẽ sanctarũ pdieationũ, FINIS.
„ scu formam euãgelicorũ verborũ,quæ verba [A me]prædicante [Audisti.] Habens inquã hæc verba
[IN fide].i.eum fidei obseruatione [ET dilectione in Christo Iesu].i.per gratiã Christi & ad gloriã
eius,vel secũdũ volũtatẽ ipsius, [BONVM depositũ custodi].i.gratiã tibi eõcesam cõserua, & officiũ Hebr.11.
C tibi cõmissum digne prosequere.Vel sic,Bonũ depositũ,de quo nũc dixi.i.pmiũ tibi apud deũ repositũ
pro tuo labore custodi,ne illud per negligentiã perdas [PER spiritum].i.nõ tuis viribus, sed aditto-
„ rin spiritus sancti hoc age, [QVI habitat in nobis]per charitatẽ & gratiã,quoniã sumus templũ dei.
Dominus enim in tẽplo sancto suo. [SCIS enim hoc].i.iam plane ignoscis,vel scire debes, [QVDO 1.Cor.3.
auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt].i.q̃ vniuersi qui nunc reeesserunt à me cũ perfido corde sunt Psal.10.
in Asia minori, [EX quibus].i.de quorũ numero [SVNT Phygelus & Hermogenes.] Hi (vt legi-
tur) fraudulenter accesserunt apostnlũ vt discerent eius mysteria,qnatenus materiã calumniandi habe
rent:qui cum se manifestatos conspicerent,abierunt. [DET misericordiã dominus Onesiseri domui]
.i.fideli familiæ Onesiferi Asiani, [QVIA sæpe me refrigerauit].i.consolatus est & refocillauit ne- Ephe.6.
cessaria ministrãdo, [ET catenã meam].i.me catenis vinctũ, [NON erubuit] verecundandn de ta-
li magistro. [SED cũ Romã venisset:solicite me q̃siuit & inueoit. Det illi dominus] pater, [Inuenire
misericordiam].i.gratiam adipisci & vitam æternam, [A dnmino]filio cui pater dedit omne iudiciũ:
iuxta illud,Deus iudicium tuum regi da, [IN die illa].i.in die mortis atqne iudicii.Talis modus lo- Iohan.5.
quendi in veteri testamento visitatior est,vt ibi,Pluit dnminus super Sodomam ignem & sulphur à do- Psal.7.
mino. [ET quanta] benefieia [Ephesi].i.in Epheso, [Ministrauerit mihi] Onesiforus iste [TV Gen.19.
D melius nosti]qui præsens fuisti,quàm ea quæ Romæ mihi ministrauerit.

CAP. II. [TV ergo fili mi coofortare in gratia.] ARTIC. II.

TV ERGO fili mi eonfortare in gratia] Gratum faciente quæ est omnium operum me
ritnriorum principium,sicut natura est principium operationum naturalium, [QVAE
T gratia [EST in Christo Iesu]sicut in fonte & capite,quia ab ipso derinatur in noa.De Iohan.1.
plenitudine quippe eius omnes aecepimus, [ET quæ audisti à me] id est,enangelica
documenta quæ tibi proposui [PER multos testes] id est per allegationes propherarũ
quorum testimonio confirmani quæ docui.Vel per multos restes,id est,multis prçsentibus qui testimo
ninm ferre possent. [HAEC eommenda fidelibus hominibus] vt prædicent aliis: non quibuscunqne Esa.5.
fidelibus,sed [QVI idonei erunt & alios docere] id est,qui morum probitate,scientia,atque facũdia
pollent. [LABORA] in agro dnminico & vinea domini Sabanth, [SICVT bonus miles Christi Ie
su] spinas vitinrum & tribulos passionum de cordibus subditorum euellendo,vita & labiis prædican-
do,& tuum officium digne continuando. [NEMO militans deo].i.ad dei honorem & gloriam, ad- Lucæ.10.
uersariis veritatis repugnans,contra propria vitia luctans,& diuinis exercitiis se immergẽs, [IMPLI Matth.6.
CET] id est,inuoluit, [SECVLARIBVS negotiis] id est,crusis & rebus,diuitiisq; mundanis. Per hoc

enim distraheretur mens eius ab illo vno quod solum necessarium est. Ideo solicitudo de crastino pro- E
hibetur à Christo. nam & si interim oporteat seruum & mihitem Christi secularia tractare negotia, nō
Psal.72. tamen se implicat illis, sed moderate & interdum se applicat talibus cupiens expediri & deo vniri [VT
Psal.26. ei] videlicet deo [PLACEAT cui se probauit] id est, probabilem exhibuit seu deuouit, dicens cū Psal »
mo, Mihi adhærere deo bonum est. Et, Vnam petii à domino, requiram hanc. Idcirco autem labora vt
miles Christi. [NAM qui certat in agone] id est cum alio contendit in huiusmodi bellico exercitio, »
quod & agonizantes quandoque nudi exercuerunt [NON coronabitur] quasi victor [NISI legiti- »
1.Cor.9. me] id est, efficaciter, & sicut lex agonis requirit, [CERTAVERIT] omnia impedimenta pugnan »
di abiiciendo, quemadmodum dictum est alibi, Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.
[LABORANTEM agricolam oportet primum de fructibus percipere] id est quemadmodum agri-
Matt.10. cola diligens primo fruges suæ terræ degustat, & de eis necessaria sumit & edit, sic prædicator & pastor
Luc.10. qui corda audientium vomere prædicationis aperit, vertit, & excolit, semenque verbi cœlestis infundit,
1.Tim.5. debet de sumptibus aliorum & gregis propriis sustentari. Dignus est enim operarius sua mercede. Hoc
1.Cor.4, dicit Apostolus, quia superius dixit, quod militans deo nō implicat se secularibus negotiis. Vt ergo ostē
25. dat vnde prædicator & prælatus viuere debeat, adiecit similitudinem de agricola. [INTELLIGE] »
2.Cor.12. id est, discrete perpende, [QVAE dico] ne tibi videatur cōtrarietas in verbis & actibus meis, eo quod »
1.Thes.2. ego non accipiam sumptum ab aliis cuius oppositum te doceo. Ego enim non accipio interdum pro- F
2.Thes.3. pter rationabiles causas, vt amputem occasionem peruersis. Te vero accipere volo propter rationabi-
les causas, com sis infirmus, & vt deo liberius vaces. [DABIT enim tibi dominus in omnibus] quæ »
scribo aut facio [INTELLECTVM]. i. veram ac circunspectam notitiam. ¶ Deniq; quatenus legi- »
time certes consideratione futuræ coronationis. [MEMOR esto] per actualem considerationē [NO »
Rom.1. MINVM nostrū Iesum Christum resurrexisse à mortuis] natum [EX semine Dauid secundum eoan »
Ephe.3. gelium meum]. i. secundum euangelicam annunciationē à me administratā. [IN quo]. i. in cuius euā »
gelii] prædicatione, [LABORO vsq; ad vincula] incluso quibus iam vinctus in carcere iaceo, [QVA
st male operans]. i. tanq; falsa pdicās, & homines fallēs. [Sed verbū dei nō est alligatū]. i. prædicatio
mea seu doctrina nō est impedita: nā verbo psentes in carcere doceo. Scriptis vero & itē per discipulos »
meos absentes informo. [Omnia autē] aduersa [SVSTINEO] patienter, [Propter electos, vt & ipsi
saluiē cōsequantur] non à me, sed p ministeriū meū, videlicet vt cooperer eorū saluti, [QVAE est in
Christo Iesu] sicut in obiecto, datore, & causa meritoria. In eius enim visione cōsistit, ab ipso donatur,
ipse quoque nobis promeruit eam, [CVM gloria cœlesti] salutem cōsequuntur. i. cō omni beatitudi »
ne præmii accidentalis adiūcta præmio essentiali, quę per saluē exprimitur. Vel, per salmē intelligitur
felicitas viæ, per gloriā cœlestē felicitas patriæ. [Fidelis sermo] quod dixi & dicā. [Nā si eōmortui »
Col.3. sumus]. i. Christi passionibus cōformamur, mūdo & viriis moriēdo, eiusq; vestigia digne sequēdo, [ET G
Rom.8. eōniuemus] cū Christo vita gratiæ in præsenti, & vita gloriæ in futuro, [SI sustinemus] aduersa pro »
Christo, [ET cōregnabimus] cū eo in regno cœlorū. [Si negauerimus] cū verbis, vel impiis factis,
[ET ille negabit nos] pertinere ad ipsum. Sicut in Euāgelio ait quibusdā, Nescio vos vnde sitis. Disce- »
Luc.13. dite à me operarii iniquitatis. propter quod rursus loquitur, Qui negauerit me corā hominibus, dene- »
gabitur corā angelis dei. [Si nō credimus] ea q̄ fidei sunt, [ILLE] scilicet deus seu Christ⁹ [FINE-
Matt.10. lis] id est vetus [Permanet, negare seipsum nō potest] cū ipse sit veritas. Et hoc nō posse, non ad im- »
potentiā pertinet, sed ad verā ac summā potentiā. Sicut posse peccare non ad verā potentiā, sed ad im-
Rom.14. potentiā spectat. Qui enim potest quod sibi nō expedit, quanto id magis potest, tanto impotentior est
& infelicior. Quemadmodum Dionysius recitat, hunc locum Elimas magus obiecit Apostolo, quasi
derogaret omnipotentiæ dei, q̄ seipsum negare non potest. [Hæc eommone] id est ad horum fidem »
Dionys⁹. & obseruantiam alios eshortare, [Testificans coram deo]. i. deum testē inuocās, vel per eum audito- »
res tuos adiurans & obsecrans. [NOLI verbis contendere] cum aliis disputando seu conferendo, [Ad
nihil enim vtile est] directe, & ex sua narura talis verbosa contenrio, [Nibil ad subuersionem audien- »
tium] qoi scandalizantut per hoc. Ideo dicit glosa, q̄ non sit securum cum hæreticis disputare in po- »
blico. Non sic autem intelligendum est verbum Apostoli quasi ad subuersionem audiennium vtile esse
sit vera vtilitas: sed tantum vult dicere q̄ contentio ad nihil valet nisi ad subuersionem. Ideo prorsus in H
1.Cor.11. utilis est & nociua ac fugienda. Vnde Corinthiis dictum est, Si quis videtur contentiosus esse, nos ta-
Ambros. lem consuetudinem non habemus, nec ecclesia dei. Ideo dicit Ambrosius, Collatio non altercatio esse »
1.Tim.4. debet inter famulos dei, [Solicite cura teipsum probabilē]. i. laudabilē & acceptum, [EXHIBERE »
deo] opus dei reuerēter agēdo, & in puritate eōsciētię corā altissimo cōuersando, [Operariū cōfusibi »
lē]. i. executorē virtutū irreprehensibilē, vt non metuas venire ad Incē, quatenus manifestentur opa tua »
1ohan.3. [RECTE tractātē]. i. discrete proponētē, [Verbū veritatis] vnumquēq; docēdo pront capere potest, »
vel indiget. [PROFANA autē]. i. verba sanctæ religioni cōtraria, [ET vaniloquia deuita] audire »
Eccl.28. vel loqui: iuxta illud, Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguā iniquam: Et ori tuo facito ostia & se-
ras, [MVLTVM enim proficiū] . i. valde cooperantur [AD impietatē] quoniā cultum dei impediūt,
& errores graues inducūt huiusmodi verba. Sumit autē verbū, proficiūt improprie [ET sermo eorū]
videlicet prophanorū, hæreticorū, & vana loquentiū, [VT cancer serpit]. i. ad similitudinē morbi il- »
lius paulatim crescit, & idē à paruo errore ad magoū. [EX quibus]. i. de quorum hæreticorū insoli- »
ei collegio, [EST Hymenęus & Philetus, qui à veritate] fidei in qua olim steterunt [Exciderunt] ca
dendo in hæresim, [DICENTES resurrectionem iam factam]. i. ea quæ scriptura testatur de gene- »
rali resurrectione corporum asserentes intelligenda esse de spirituali resurrectione animarum à vitiis, »
Iob.19. quæ in baptismo iam facta est, quotidieque impletur. Contra quos S. Iob apertissime profitetur, Credo

A quòd redemptoe meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sim, & rursum circundabor pelle
» mea,&c. [AT subuerterunt] sua fallaci expositione,[QVOR-VNDAM] simplicium [FIDEM.Sed firmum].i.quanuis illi sic perierunt,non tamen de subuersione omnium est timendum,sed firmum [FVNDAmentum dei] id est,Ecclesia in deo fundata (quæ in præcedenti epistola dicta est fundamentum aiq; eolumna veritatis) [STAT] firmiter in fide [HABENS signaculum hoc] .i.hoc quod subditur,habes pro sigillo & signo certissimo,quod ipsa non peribit. [COGNOVIT dominus qui sunt eius] hoc est, deus prædestinatos suos æternaliter cognoscit:scriptos in libro vitæ, eosque conseruat & appeobat. Habens
» quoque signaculum hoc secundum quod sequitur.[ET discedat ab iniquitate].i.peccata deuitet [Omnis
» qui nominat] cum mēte fideli ac munda,[NOMEN domini] De qua nominatione dicit Apostolus, Nemo potest dicere dominum Iesum nisi in spiritu sancto.Hæc autem discessio signum est prædestinationis & saluationis ecclesiæ. ¶ Et quasi aliquis quæreret,cue deus permittat sic quosdā perire.Respondet Apostolus,ponens exemplum de grandi palatio.[IN magna autem domo non solum sunt vasa aurea & aegentea] pretiosa & pro vsibus nobilibus facta,quæ in mensam patrisfamilias apportentur, [SED & lignea & fictilia].i.etiā vasa vilia sunt in domo huiusmodi.[ET quædā quidem].i.aurea & argentea vasa fa
» cta sunt,[IN honorem] hoc est ad vsus peęclaros,[QVAEDAM antē].i.vasa lignea & fictilia facta sunt,
B [IN contumeliam] id est,ad vsus immundos.Per hoc insinuatur quòd in ecclesia (quæ est magna domus dei) non solum sunt electi & boni,qui per vasa aurea & argentea designantur, sed etiam reprobi, qui per vilia vasa notantur.Electi autem facti sunt in honorem,id est,ad gloriam sempiternam in quibus impletur id Psalmistæ,Gloriam & magnum decorem impones super eum. Reprobi vero sunt in cōtumeliam, id est,ad æternam confusionem ac pœnam.Et hoc totum cedit ad gloriam creatoris.nam sicut in illis respledet misericordia,sic in istis manifestatur diuina iustitia.Vnumquodque oppositorum ex considecatione sui oppositi clarius elucescit. [AT quis ergo emundauerit se ab istis] id est,à vitiis reproborum, qui sunt in contumeliam, [ERIT vas in honorem sanctificatum] id est,per gratiā sanctificabitur, ita vt finaliter sempiternum consequatur honorem,audiens illud à Christo, Intra in gaudium domini tui, [ET vtile domino] id est,ad gloriam dei proficuum. Alijs [AD omne opus bonum paratum] à deo dispositum & formatum ad facienda opera virtuosa. [IVVENILIA autem desideria] id est, pueriles concupiscentias, [PVOS,] videlicet consolationes carnales ac leuitates. [SECTARE vero] per iugem operationem, [CVSTITIAM] quæ est præclarissima virtus.Et nec est besperus nec lucifer ita admirabilis,quantum ad virtutes morales,in appetitiua potentia existentes,[FIDEM, charitatem] dei & proxi-
» mi, [PACEM] internam & concordiam cum aliis, [CVM his qui inuocant dominum de corde puro]
» Tales nempe has virtutes sectantur. [STVLTAS autem & sine disciplina quæstiones] id est, vanas &
» ineruditas,[DEVITA,sciens quia generant lites] non ædificationem in fide & moribus. [SERVVM au
C tem domini non oportet] imò nec licet, [LITIGARE] sicut iam dictum est, Noli verbis contendere,
» [SED mansuetum esse ad omnes] iram frenando.Vnde ait quidam Sapiens,In mansuetudine opera tua
» fac,& super hominum gloriam diligeris [DOCILEM] vt possit facile instrui nec sit pertinax in proprio sensu,quemadmodum Christus in Euangelio loquitur, Erunt omnes dociles dei. Et Iacobus, Cum mansuetudine (inquit) suscipite insitum verbum, [PATIENTEM] in aduersis [CVM modestia] id est,cum discretione ac moderamine sine perturbatione & impetu, [CORRIPIENTEM eos qui resistunt] hoc est,rebelles deo atque iustitiæ,de quibus Iob ait, Ipsi fuerunt rebelles lumini, [NE quando] id est,vt tandem aliquando, [DET illis] inobedientibus [DEVA pœnitentiam] id est,gratiam pœnitendi de pristinis malis, [AD cognoscendam veritatem] fidei & doctrinæ. Purgati enim à vitijs per pœnitentiam,apti sunt illuminationi diuinæ,eamque recipiunt, cum aliud nihil diuidat mentem rationalem à deo,nisi peccatum : propter quod Esaias ait,Hic est omnis fructus, vt deleatur iniquitas.Et rursus, Iniquitates vestræ diuiserunt inter deum vestrum & vos. Hieremias quoque testatur, Peccata vestra prohi-
» buerunt bonum à vobis, [ET resipiscant à diaboli laqueis] id est, peccatis atque erroribus, quibus animæ à dæmone capiuntur:prout scriptuea dicit, Iniquitates suæ capient impium,& funibus peccatorum suorum constringetur, [A quo] diabolo [CAPTI VI tenentur] id est, dominationi & iugo dæmonis
» ac peccati subiecti [A DIPSIUS] diaboli [VOLVNTATEM] hoc est sicut diabolo placet & ad exequendam voluntatem ipsius.

Matt.24. Iob.24. Esaiæ.27 Esa.59. Hiere.5. Prouer.5. Aristotel. Matth.7. Lucæ.6. Iob.11.

D CAP. III [HOC autem scito,qp in nouissimis diebus instabunt tēpora periculosa.] ARTIC. III.

RAETERea docet Apostolus Timotheum debere solicitum esse propter futura pericula.[HOC antē scito,quod in nouissimis diebus] circa Antichristi aduētum, [INSTABUNT tempora periculosa] Erit enim tunc tribulatio talis, qualis non fuit ab exordio mundi:tunc nanque ecclesia persecutionem sustinebit à tribus grauissimis hostibus simul,à quibus ante successiuè afflicta est,viputa à tyrannis,ab hereticis,falsisque fratribus, [ET erunt homines seipsos amantes] amore carnali,priuato,& pessimo,quærentes solum bona delectabilia & vtilia,non honesta, [CVPIDI] id est, auari, [ELATI] id est,ambitiosi, [Superbi] quantum ad appetitum de temporalibus, [BLASphemi] in deum & sanctos, [PARentibus non obedientes, ingrati] deo,magistris & parentibus, quibus non potest reddi æquiualens, [SCELESTI] id est,magnis peccatis obnoxii [SINE affectione] hoc est, corde frigidi,à calore amoris diuini, [SINE pace] interiori & exteriori,id est,turbulenti, [CRIMINATORES] alios inordinate accusando,videntes aliorum festucas non proprias trabes,[Incontinentes] id est, luxuriosi,[Immites] hoc est,iracundi,[SINE benignitate].i.fraterna compassione,[PRODITORES] iustorum,[Tumidi] contra deum,sicut Iob ait, Vir vanus in superbiam erigetur, [FAVTERVI] id est, crudeles.Iuxta illud, Viscera impiorum crudelia,[VOLVPTATVM] carnalium,scilicet gulæ & luxuriæ

Prou. 12. [AMATORES magis q̃ dei] præponentes carnalia spiritualibus ac diuinis, [HABENTES speciem quidem pietatis] i.simulatã sanctitatẽ & apparentiam verę religionis assumentes, venientes videlicet in vestimentis ouium, [VIRTVTEM autem eius abnegantes] i.vigorem seu existentiam pietatis abiicientes, cũ sint hypo
Matth. 7. critæ, & intus lupi rapaces. [ET hos] i.typos & prædecessores istorum qui prædictis vitiis polluuntur, [DEVITA. Ex his enim] i.de horum catalogo, [SVNT qui penetrant domos] hoc est, secretiora loca domorum ingrediuntur, vt in oculto fuos errores disseminent. Nam omnis qui malè agit, odit lucem, [ET
Iohan. 3. captiuas ducunt mulierculas] i.suis erroribus inuoluunt fœminas in domibus residentes, [ONERATAS peccatis] i.peccatrices, & ideo decipi dignas, [QVAE ducuntur variis desideriis] i.diuersis concupiscentiis & curiositatibus agitantur, propter rationis debilitatẽ & animi instabilitatem [SEMPER discentes] aliquid noui vel scripturas, [ET nunquam ad scientiam] i.notitiam salutarem, veritatis [PERUENientes] quoniam inordinatè se habent in addiscendo, & curiosa ac friuola magis q̃ fructuosa ac necessaria discũt.
[QVEMADMODVM autem Iamnes & Mambres] qui erant duo fratres & Magi Pharaonis, quorum nomina secundum glossam, sumpsit Apostolus ex libris apocryphis, sed hoc certum arbitror, quod au-
Iudas apostolus. thoritati apocryphorum non innitebatur Apostolus: Sicut nec Iudas apostolus in sua Canonica, allegans verba Enoch, quæ in apocryphis scripta sunt. Sed vterque eorum aliunde, vel ex reuelatione diuina certificatus erat de veritate verborum quæ introduxerunt, quemadmodum ergo hi [RESTITERVNT
Exod. 7. Exod. 8. Moysi] facientes signa coram Pharaone, scilicet & Moyses, vsque ad tertium signum, in quo omnis puluis
1. Tim. 4. terræ Ægypti versus est in Cyniphes. Vbi deficientes hi Magi dixerunt, Digitus dei est hoc, [ITA & hi] seductores, domorum penetralia intreoeuntes, [RESISTVNT veritati] fidei Christianæ, [HOMINES corrupti mente] i.intellectu deprauati. [REPROBI circa fidem] .i.à fide errantes, [SED vltra non proficient] hoc est, non diu alios fallent. [Insipientia enim] i.perfidia. [EORVM manifesta erat omnibus] catholicis [SICVT & illorum] Magorum fallacia manifestata est, quando à Moyse victi sunt,
Exod. 8. & plagas dei senserunt. Loquitur autem Apostolus præcipuè contra hæreticos Asiæ, quos præuidit à beatissimo Euangelista Iohanne confutandos. Et tamen de aliis hæreticis accipi potest, qui frequenter à catholicis superati, & eradicati leguntur magis diuina virtute quàm potestate humana. [TV autem] ô Timotheæ, [ASSEQVVTVSES] hoc est, discendo adeptus, vel operando imitatus es, [MEAM doctrinam] id est, scientiam scripturarum sar.ctarum [INSTITVTIONEM] quantum ad mores laudabiles, [PROPOSITVM] id est, intentionem, [FIDEM, longanimitatem] in expectatione cœlestium promissorum [DILECTIONEM patientiam, persequutiones] foris illatas, [PASSIONES] ab intra exor-
Act. 14: tas, [QVALIA] tormenta, [MIHI facta] i.inflicta, [SVNT Antiochiæ, Iconio, Listris] per has tres vrbes, alia loca in quibus persequutionem pertulit, intelliguntur, [QVALES persequutiones] videlicet multas & magnas [SVSTINVI. Et ex omnibus eripuit me dominus] præseruando à morte corporis,
Psalm. 70 & ab impatientia animæ, ita vt dicere valeam cum Psalmista, Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas? & conuersus viuificasti me, & de abyssis terræ iterum reduxisti me. [ET omnes qui volunt] voluntate efficaci [PIE] i.religiosè & sanctè [VIVERE in Christo] .i. secundum doctrinam & voluntatem Christi [PERsecutionem patientur] à mundo, carne vel dæmone. Per multas enim tribulationes
Act. 14. oportet nos intrare regnum cœlorum. Vnde Iudith ait, Omnes qui placuerunt deo per multas tribula-
Iudith. 8. tiones transierunt fideles. [MALI autem homines & seductores] qui sedent in cathedra pestilentiæ,
Psalm. 2. [proficient] .i.tendent [IN peius] quemadmodum scriptum est, Peccator adiiciet in peccatũ ad peccan-
Eccl. 3. dum. De minoribus quippe peccatis procedunt ad grauiora, quoniam vnum peccatum disponit ad aliud, estque peccatũ & pœna peccati, [Errantes] à via veritatis atq; iustitię, [ET in errorem mittentes] alios quos peruertunt. [TV vero permane] vsq; in finem fide & opere [IN his quæ didicisti] .i.in documentis
Matt. 25. quæ tibi proposui, [ET credita.] i.cõmissa [Sunt tibi] exigenda à te cũ spirituali vsura, [SCIENS] .i.diligenter aduertens, [A quo didiceris] puta à me Christi Apostolo, cuius doctrina tibi ambigua esse nõ debet, permanere quoq; debes in his. [ET quia ab infantia] i.adolescentia, [Sacras literas] .i.scripturas legis & prophetarum, [Nosti] per studium [QVAE te possunt instruere] formaliter in his quę pertinent
Hebrę. 11. [AD salutem per fidem] .i.mediante & cooperante fide, [QVAE est in Christo Iesu] .i. quæ de Christo habetur, sine qua fide nemo ad salutem perducitur. ¶ Porrò q̃ sacræ literæ erudire te valeant patet, nam [Omnis scriptura diuinitus inspirata] .i.tota scriptura canonica (spiritusancto infusa non humanitus adinuenta, [VTILIS est ad docendum] ignaros [AD arguendum] hoc est, probandum ea quæ fidẽ concernunt, [AD corripiendum] iniustos seu negligentes, [AD eruditionem] proficientes, [IN iustitia] .i.ad obtinendam perfectionem iustitiæ, [VT perfectus sit] secundum modum viatorum, & prout ad salutem requiritur: vel in operibus supererogationis, seruando consilia scripturæ noui testamenti, [HOMO dei] hoc est, cultor deuotus, [AD omne opus bonum] prosequendum [INSTRVCTVS] per scripturas.

CAP. IIII [TESTIFICOR coram deo & Christo Iesu.] ARTIC. IIII.

Apoc. 11. 1. Thes. 4. EPIST. ORTATVR Apostolus in hoc capitulo ad indefinentẽ ac diligentissimã euangelicæ veritatis prędicationem. [TESTIFICOR coram deo & Christo Iesu] .i.sub testimonio dei patris & filii eius te doceo atque admoneo. [QVI Christus [Iudicaturus est] in fine seculi, [VIVOS & mortuos] .i.homines vniuersos videlicet tam illos qui ante tẽpus iudicii moriuntur q̃ illos, qui tunc viui inuenientur & in igne conflagrationis morientur, testificor quoq; [PER aduentum eius] in carnem vel ad finale iudicium, [ET regnum eius] quod est ecclesia militans ac triũphans. i.p cõgregationẽ omniũ electorũ, [prædica verbum] regni cœlestis quod est euangelica doctrina, [INSTA] prædicationis officio, [OPPORTVNE] quantum ad auditores benevolos, [Importune] quantum ad acediosos, qui stimulatione & impulsione indigent, quibus molestũ est verbum dei audire. Vnde & eis importunus videris. Sed verè oppor-

A tune, discrete que agis, [ARGVE] negligentes, [OBSECRA] seniores & digniores, [INCREPA] indura-
„ tos, [IN omni patientia & doctrina] cũ perfecta patiẽtia & sapiẽtia cordis tui, quatenus totus sermo oris
tui ex sapientia animæ tuæ procedat, & patiẽtia adornetur. Nã & doctrina viri per patientiã noscitur, ser- Prou. 19.
moq; eruditus, pficit multis. Vel omnia verba hęc ad eosdẽ referũtur. Quoniã vnus & idẽ interdũ arguen
dus, interim obsecrãdus, aliquãdo increpãdus. i. asperè redarguẽdus est. Ideo autẽ instandũ est verbo prę-
dicãtis hoc modo. [ERIT enim tẽpus cũ] homines [sanam] i. animarũ languores sanantẽ [Doctrinam
non sustinebunt] i. patiẽter non audient [SED ad sua desideria] i. vt ea audiant & faciant quę desiderant
„ vitioso affectu [Coacerabunt] i. cõgregabunt [SIBI magistros], p eorũ beneplacito, docẽtes & operan
tes [Prurientes auribus] i. tã magistri isti q̃ eorũ discipuli interiorũ auriũ patiẽtur pruritũ desiderio legẽ-
di, „ pponendi vel audiẽdi curiosã & laudes humanas. [ET à veritate quidẽ auditũ auertent] discipuli isti,
„ & ità eorum magistri [AD fabulas autem] audiẽdas vel prędicãdas [CONVERTẽTVR] de talibus scriptũ est, Iob. 21.
Dixerunt deo, recede à nobis, scientiã viarũ tuarũ nolumus. Et in Esaia, Dicunt aspicientibus, nolite aspi- Esa. 30.
cere nobis ea quę recta sunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores. [TV vero vigila] i. diligens
atque solicitus esto, quoniã grande habes expedire negotiũ, [IN omnibus] ad tuam tuiq; gregis salutem
„ pertinentibus, [LABORA] sicut bonus miles Christi nõ parcendo tibi nec corporalẽ quietẽ quęrẽdo. Homo 2. Tim. 2.
enim nascitur ad laborẽ, sicut auis ad volatum, [OPVS fac euangelistæ] i. fic viue vt decet annuntiatorem Iob. 5.
B euangelicæ legis, [MINISTERIũ tuũ imple] i. episcopale officiũ digne, psequere, quatenus orando, docendo
& conseruãdo cõmissos tibi saluos facias, [Sobrius esto] in vĩ&. Et hæc tibi necessaria sunt nũc magis q̃
ante. [EGO enim iã delibor] i. dño offeror, seu pro deo mori incipio tanquã hostia grata, [ET tẽpus meæ 1. Pet. 5.
resolutionis] i. mortis [INSTAT] i. propinquũ est. [BONVM certamen certaui] contra aduersarios ve- Rom. 8.
ritatis & fidei, fortiter resistendo inimicis humanæ salutis [CVRSum cõsummaui] i. peregrinationẽ meam
in præsenti exilio ad salutarẽ finem perduxi, pseuerando semper & proficiendo in bonis [FIDEM] ca-
tholicam inconcussam [SERVAVI. In reliquo] i. posthac seu in futuro [REPOSITA] i. apud deum locata FINIS.
ac pręparata [EST mihi corona iustitiæ] i. præmiũ iustæ cõuersationis, videlicet gloria sempiterna [Quã
reddet mihi dñs] quantũ ad animã [IN illa die] resolutionis meæ, quantum vero ad corpus in die iudicii, Psalm. 7.
[IVSTVS iudex] De quo ait Psalmista, Dñs iudex iustus, fortis & patiens, [NON solum autẽ mihi] red-
det hanc gloriã, [SED & his qui diligunt aduentũ eius]. i. cũ bona cõscientia futurum Christi aduentũ ad
iudicium desiderant, vel primũ eius aduentũ videlicet incarnationem affectuosè & mente gratissima am-
plectuntur. Qui etiã quotidie spiritualem Christi aduentũ, quo anima per gratiam visitatur, affectant: de
„ quo ait saluator, Ad eũ veniemus & mansionem apud eũ faciemus. [FESTINA venire ad me cito] eo Iohan. 14.
„ q̃ cito moriturus sim, & quos habui, modo nõ habeo. [DEMAS enim] De quo ad Colosl. dicitur, Salutat Col. 2.
„ vos Lucas medicus charissimus, & Demas, [ME reliquit] tẽpore tribulationis, [Diligens hoc seculũ]. i. ea
C quæ mundi sunt, [ET abiit Thessalonicam] quæ est Metropolitana vrbs Macedoniæ [Crescens] abiit,
missus à me, [IN Galatiã, Titus in Dalmatiam. Lucas autẽ] Euangelista [EST mecum solus, Marcum]
consobrinum Barnabæ vt dicitur, [Assume & adduc tecũ: est enim mihi vtilis in ministeriũ]. i. ad prędica-
tionis officium [Tychicũ autem misi Ephesum] vbi tu resides quatenus te veniente ad me, suppleat vicẽ
„ tuam. [Penulam quã reliqui Troiade apud Carpũ veniens affer tecum] Penula, secundum Hieronymum Hieron.
appellatur legis volumen. Secundũ Haymonẽ vero est vestis cõsularis, qua induebantur cõsules Romani Haymo.
curiam ingredientes. Quam legati Romanorũ venientes Tarsum Ciliciæ dederunt patri Pauli in signum
amicitiæ quando receperunt eũ in amicũ & ciuẽ Rom. eò q̃ reuerenter eis occurrisset & eos lætanter re-
cepisset. Quam vestẽ retinuit sibi Paulus ob recordationem, vnde in Actis Paulus dicit se natum ciuẽ Ro
manum. Ciuilitas quippe Romana patri Pauli collata erat pro seipso ac filiis eius propter magnum obse- Act. 22.
„ quium & honorẽ quæ impẽdebat Romanis. [ET libros] quos illic dimisi, [MAXIME autem membra-
nas]. i. materias illas non scriptas affer tecum, vt in membranis scribantur epistolæ meæ ad memoriã fu-
„ turorum. [ALEXander ærarius]. i. faber in ære, vel custos ærarii qui fecit sedes argenteas Dianæ quem su- 1. Timo. 1.
pra dixi circa fidem naufragasse [MVLTA mala mihi ostendit]. i. graues persecutiones procurauit mihi. Act. 4.
„ [REDDET illi deus secundũ opera sua]. i. pœnas condignas, p̃ tantis peccatis. Hoc dicit Apostolus prę-
„ nunciando, non imprecando, [QVEM & tu deuita] tanquã excõmunicatũ & perfidum. [VALDE enim
„ restitit verbis nostris] per seipsum & alios, quos contra me incitauit. [IN prima mea defensione] quando
D videlicet primo aggressus sum Alexandrũ hunc, respondẽdo eius obiectis, & fidẽ defendendo contra eũ,
„ [NEMO fidelium [MIHI affuit] manifeste assistẽdo, [SED omnes me dereliquerunt] tertio cõcussi.
[NON illis imputetur] hæc culpa à deo, sed indulgeatur. Nã ex humana fragilitate, non ex certa malitia
orta est. [DOMINVS autẽ mihi astitit] vel interna consolationẽ præstãdo, vel p̃ visionẽ apparendo, [ET
cõfortauit me] gratia fortitudinis, [VT p̃ me prędicatio impleatur]. i. euangeliũ plenius diuulgetur. [ET
audiant omnes gentes] ad fidẽ conuersæ, [QVIA & liberatus sum de ore leonis]. i. ab occisione crudelis
Neronis. [Liberauit autẽ me dominus ab omni opere malo] vel pseruando à vitiis, vel pterita mala rela-
xando, [ET saluũ me faciet] deducendo me [IN regnũ suũ cœleste. Cui est gloria in secula seculorum,
Amen] Sciebat enim Apostolus (deo reuelante) se esse de numero electorũ. [Salura Priscã & Aquilam]
virum ipsius [ET Onesipheri domum]. i. familiam qui oẽs morabantur in Epheso [Erastus remansit Co
rinchi. Trophimum autem reliqui infirmũ Mileti]. i. in illo loco. [Festina ante hyemẽ venire] videlicet in
autumno, quãdo aptius tempus est ambulandi vel nauigandi. [Salutant te Eubolus & Pudens & Linus.]
„ Quem aliqui dicunt fuisse discipulũ Petri, successoremq; eius in cura pontificali [CLAVDIA & fratres
„ omnes] qui mecum sunt. Per hoc prouocat Timotheum ad citius atque libentius veniendum, eo q̃ dilige
„ batur & saluretur à tanris ac talibus. [DOMINVS Iesus Christus] sit [CVM spiritu tuo]. i. in anima tua
habitare dignetur. [GRATIA vobiscum]. i. tecum & cum populo, tibi commisso, [AMEN.]

Prouer.6. MANDATVM lucerna est, & lex lux: & via vitæ, increpatio disciplinæ. Qui ergo tenebras vitiorum quærit effugere, mandatis obediat. Ad hoc ordinatur doctrina Apostoli, qui in præsenti nunc elucidanda epistola (quam scripsit Tito Cretensiũ episcopo à Nicopoli) admonet Titum ad strennuam sui officii executionem, & de ordinatione presbyterii, de vitandis quoque hæreticis, & de exemplari conuersatione ad episcopum pertinente. Erat quippe hic Titus nõnihil mollis & laxus in increpatione peccantium. Ideo monet eum Apostolus cum omni imperio agere. Timotheum vero qui
1. Tim.4. 2. Ti.2.3. satis rigorosus acerque fuit, monuit in præcedentibus epistolis ad pietatem ac patientiam. In hac autem epistola procedit Apostolus solito more, sicut patebit.

CAP. 1 [PAVLVS dei, Apostolus autem Iesu Christi.] ARTIC. 1.

Coll.1. PAVLVS seruus dei] patris [Apostolus autem Iesu Christi] imò etiã Apostolus dei, patris, & seruus Christi. Sed Christi se vocat Apostolum, quoniã immediatè ab eo missus est euangelizare. Seruus (inquam) & Apostolus, [secundum fidem] i. in fide vel obseruando fidem, [electorum dei] i. hominum prædestinatorũ, qui per fidem saluantur, [ET] secundum [AGNITIONEM veritatis] i. actualem notitiam procedentẽ ex fide, qua notitia veritas Christiana cognoscitur, [QVAE] etiam cognitio [secundum pietatem est] hoc est, secundum Christi religionem, cui concordat, & ad cultum diuinum ordinatur, [IN spem vitæ æternæ] i. ad obtinendam speratam felicitatẽ, videlicet vitam ternã. [QVAM]
Iohan.14. vitam [promisit] hominibus, [QVI non mentitur deus] cum ipse sit veritas. De quo scriptura, Non est
Num.23. deus quasi homo, vt mentiatur: neq; vt filius hominis, vt mutetur. Promisit autem deus hanc vitam. i. promittere statuit, seu ex promissione dare præordinauit [ANTE tempora seculania] i. ab æterno. Tempora enim secularia sunt dies & horę quibus omnia tẽporalia mensurantur quæ ab initio mundi fuerunt. [MANIFESTAVIT autem] i. hominibus reuelauit, [TEMPORIBVS suis] i. congruis & ab eo disposítis horis, videlicet
Iohan.1.x tempore gratię, [VERBVM suum] i. prædictam promissionẽ, vel verbum suum incarnatũ, videlicet vnigenitum filium suum [IN prædicatione] i. per prędicationem [QVAE credita] i. cõmendata [EST mihi secundũ præceptum saluatoris nostri dei] i. à diuino imperio seu deo iubente, qui mihi prędicationis iniunxit officiũ. Paulus itaq; scribit, [TITO dilecto filio] suo spũali. Ideo subditur, [secundum communem] i. vniuersalem seu catholicã [FIDEM] Quasi dicat, Filio, non secundũ carnem, sed secundũ spirituálẽ generationem, qua Christo te genui, fidẽ tibi annuntians, eamq; tibi exponẽs [GRATIA & PAX] tibi detur & conseruetur, [A deo patre & Christo Iesu saluatore nostro] qui sunt vnũ principium gratiæ & omnis boni creati. [HVIVS rei gratia] i. propter id quod subditur, [Reliqui te Crete] quãdo inde abfecessi, [VT ea quæ desunt corrigas] i. vitiosa emendes, & quod deest ecclesiæ perficias, [ET constituas p ciuitates presbyteros] i. in vnaquaq; ciuitate fidelium ordines vnum presbyterũ. i. episcopũ. Quod enim nomine presbyterorũ intelligantur episcopi, constat ex eo quod paulopost subditur, Oportet enim episcopũ sine crimine esse. Et vt alii, pbabiliter asserunt nomine presbyteros intelligunntur sacerdotes atq; episcopi, & ecõ
Infra eod. trario. Sicq; in vna ciuitate poterant esse plures presbyteri, nõ plures episcopi. Episcopatus itaq; non est alius ordo à presbyteratu, sed est nomen superadiunctæ dignitatis. Ordinauit autem Apostolus Titum in archiepiscopum Cretensium. Ideo pertinebat ad eũ constitutio episcoporũ per singulas ciuitates, suo regimini subditas. [SICVT & ego tibi disposui] i. tales constituas, quales tibi descripsi, vel ordinatione dignos edocui, vtputa, [SI quis sine crimine est] i. sine notabili, grauique vitio, ne sit infamis, fed famæ laudabilis. Quod significatum est, vbi Aaron dicitur, Homo de semine tuo, qui habuerit maculam, non offe-
Leuit.21. ret panes deo suo. [VNIVSVXORIS vir] i. qui non habuit coniugem nisi vnam post baptismum, secundum
Hieron. Hieronymum. Vel nunquã secundum Augustinũ, vt dictum est plenius ad Timotheum, [FILIOS habens fideles] in credendo & operando, si tamen habeat filios, & si filii nõ sint incorrigibiles. Oportet nan
Augusst. 1.Timo.3 que vt sit domui suæ bene præpositus. Habeat (inquam) filios, [NON in accusatione luxuriæ] i. non incõtinentes & accusatione peccati luxuriæ dignos, [AVT non subditos] hoc est, non rebelles. [Oportet enim episcopum] Ecce quod nomine presbyteri episcopus designetur. Oportet ergo episcopũ. i. sacerdotẽ & pontificẽ, maximè tamen pontificem, [SINE crimine] i. irreprehensibilẽ [ESSE] quo ad magna peccata. Non quod hoc sit de neeessitate gradus vel ordinis, sed dignæ executionis atq; salutis, [SICVT dei dispensatorem] hoc est, spiritualium bonorũ dei, videlicet sacramentorum & verborum cœlestium eroga
Eccles.3. Eccles.32 Eccles.7. Iacob.1. torem. Ad quod requiritur maxima sanctitas. [Non superbum] quoniam scriptum est, Quanto maior es, humilia te in omnibus. Itemq;, Rectorem te posuerunt, noli extolli, Esto in illis quasi vnus ex eis, [Non iracundum] quoniam ira in sinu stultu quiescit. Et Iacobus ait, Sit omnis homo tardus ad loquendum, & tardus ad iram, [Non vinolentũ] sed sobrium [Non percussorẽ] i. bellicosum & violentum, [Non turpis lucri cupidum, sed hospitalẽ benignum, sobrium, sanctum, continentem, amplectentem] i. cordiali affectu
1.Timo.1. A&. 15. suscipientem, ac aliis proponentem [EVM, qui secundum doctrinam est fidelem sermonem] i. verã prædicationem veræ doctrinæ seu Christianæ sapientiæ consonantem, [VT potens sit] id est, virtuosus & eruditus, [EXHORTARI] subiectos [In doctrina sana] i. euãgelica disciplina vitiorum sanatiua, [ET os qui contradicunt] fidei verbo vel opere [ARGVERE] i. reprobare. Vel, eos qui contradicunt arguere, hoc est, inobedientes efficaciter increpare. Ideo subditur, [SVNT enim multi inobedientes & vaniloqui & seductores, maximè qui de circunctisione sunt] id est, Iudæi conuersi, scilicet hæretici, asserentes legalia cum euangelio esse obseruanda, [QVOS oportet redargui] à te, aliisque prælatis ecclesiæ, ne

A seducant alios,ipsiq; pereant,[QVI vniuersas domos] hoc est,omnes familias Christi, seu cūctos fideles
„ incautos,[SVBVERTVNT] quantum in ipsis est.Quia nituntur ad hoc [Docentes quæ non oportet].i.illicita.s.obseruationem legalium, [TVRPIS lucri gratia].i.eōmodi temporalis intuitu, qnatenus ab his quos
decipiunt tēporalia bona acquirant.[DIXIT quidam ex illis] vaniloquus, qui tamen aliqna vera loquutus est,[PROprius ipsorum propheta].i.qui prædictorum seductorum atq; Cretensium proprietates optimē nouerat.Vnde Propbera ipsorum vocatur, quia de eis vera in futurum conijcere potuit. Non autem
erat propheta dei,nec bomo sanctus,sed poeta,videlicet Epimenides,in cuius libris verba sequentia inue- Epimenides.
„ niuntur.[CRETenses semper mendaces] sunt contra deum & proximum [MALAE bestiæ].i.crudeles,humanumque sanguinem sitientes.[VENTRES pigri].i.gulosi,& acedioſi. [TESTimonium hoc verum est]
quanuis verba huius poetæ non habeant authoritatem. Commemorat vero Apostolus hunc poetam, vt
„ Cretenses proprii authoris testimonio redarguti,plus erubescant & corrigantur. [QVAM ob causam increpa illos] Cretenses [DVRE] cum sint duri,non molliter,sicut buccusque fecisti, [VT sani].i.integri & 1.Tim.1.
synceri,[SINT in fide] catholica [Non intendentes Iudaicis fabulis].i.falsis narrationibus Iudæorum de Matth.5.
obseruatione cærimonialium legis,& genealogiis interminatis,[ET mandatis].i.superstitiosis traditioni-
„ bus [Hominum,auersantium se à veritate].i.à vero intellectu scripturæ recedentium. Et qnoniam isti Iudæi,hæretici inter cibos discernebant tempore gratiæ,quemadmodum tempore legis: ideo contra eos di-
B cit Apostolus. [Omnia munda mundis].i.cuncta humanis vsibus conceſſa vel apta, sunt munda mūdis, Rom.14.
id est,fidelibus qui ea pura intentione,rectaque fide in vsum necessitatis recipiunt. Non enim inquinantur ex perceptione ciborum prohibitorum in lege ea ratione qua illic prohibebantur. [COINquinatis autem] id est,vitiosis,[NIHIL est mundum] per comparationem ad eos. Omnia enim cooperantur eis in
malum:nam & ipsi abutuntur rebus mundis ac sanctis, [SED inquinatæ sunt eorum mens & conscientia].i.anima seu ratio & actus,qui conscientia nuncupatur. Denique videtur hic locus generalius posse
intelligi,vt omnia dicantur munda mundis,quantum ad contemplationem ipsorum. Homines enim puri & eruditi res immundas mundo oculo speculantur.Immundi vero etiam munda deformiter contemplantur. [CONFITENTVR se nosse deum,factis autem negant,] quia tam impie viuunt,ac si deus non es-
set.Operibus ergo loquuntur deum non esse,dum eum non sicut deum bonorant,nec eius iustitiam pen- 1.Iohan.2
sant.Vnde Iohannes,Qui se dicit (inquit) nosse deum,& mandata eius non custodit,mendax est. Verum
tamen aliquo modo deum cognoscunt,videlicet informi notitia,quoniam dictum est ad Romanos,Cum Roma.1.
cognouissent deum,non sicut deum bonorauerunt. Ideo non cognoscunt deum cognitione veræ & salu- Sapien.1.
„ taris sapientiæ.De qua scriptum est,In malivolam animam non introibit sapientia, [CVM sint abomi- Psalm.52.
„ nati] id est,abominalibus peccatis pollnti,& à deo iuste contempti, [ET incredibiles,] quia nec eis credendum est,nec ipsi veraciter credunt, [AD omne opus bonum reprobi] id est,ad omnem actum meri-
C torium indispositi & peruersi.

CAP. II [TV autem loqnere quæ decent.] ARTIC. II.

POSTQVAM Apostolus Titum edocuit circa ordinationē episcoporū seu presbyterorum,iam instruit eum circa diligentem gubernationem subditorum suorū. [TV autem].i.illis ita errantibus,tu aliorū antistes ac prædicator [Loquere] verba salubria,
„ [QVAE decent sanam doctrinam].i.qnæ Christianæ sapientiæ congruunt, quatenus
„ dignitas & honestas tui sermonis ostendat veram esse legem quam prædicas.Nec ali- Sup.1.
„ quid dicas qnod veræ doctrinæ non consonet.[SENES] hortare [VT sobrii sint, pu- 1.Timo.5
„ dici,prudentes,sani in fide,in dilectione] dei & proximi [ET patientia.] Hæc est salu-
„ uatoris doctrina. [Anus similiter] hortare esse [In habitu sancto] id est, vestibus religiosis, [Non eri-
minatrices] id est,aliorum accusatrices, præsertim adolescentularum, quibus ex leui suspitione crimina
imponere consueuerunt. [Non multo vino seruientes] ne sint gulosæ aut vinolentæ, [BENE docen- 1.Cor.14
tes suam familiam, [VT prudentiam doceant] id est, veram vulemque doctrinam, non incantationes 1.Tim.2.
vel sortilegia.Non tamen debent eorā viro docere publice in ecclesia,quia docere hoc modo mulieri non
permitto. [ADOLESCENTVLAS] maritatas admone, [VT viros suos ament] synccro affectu, non
solum carnali aut naturali, ne alium quenqnam respiciant, [FILIOS diligant] naturali & spirituali
„ amore, quærendo eis bona honesta magis quàm delectabilia siue vtilia. Diligere nanque est alicui bo-
D „ num velle. Hortare etiam eas esse [PRVDENTES] ne sicut luna & stultus mutentur & fluctuent, Eccle.27.
„ [CASTAS] ne se prorsus exponant libidini, vt cum pudore debitum viris reddant magis quàm exi-
„ gant, [SOBRIAS] benignas,id est,misericordes, [DOMVS curam habentes] id est, propriæ familiæ
solicite prouidentes, [SVBDITAS viris suis.] Mulier nanque si primatum habeat, contraria est viro
suo. Omnia ista à senibus & anibus seu vetulis & adolescentulis obseruanda sunt, [VT non blasphemetur verbum dei] id est,ne propter vitiosam eorum conuersationem Christus vel eius doctrina ab infide- Eccle.25.
libus & peruersis,perfidisq; adolescentularum maritis blasphemiam patiatur.[IVVENES similiter hortare vt sobrii sint,] quod eis potissimum necessarium est,eo q propter calorem & multum humorem na
turæ,ad vitium incontinentiæ sint proclives. Et quia exhortatio sine virtuosa conuersatione inefficax est 1.Tim.4.
atque despecta,ideirco Apostolus admonet Titum. [In omnibus] ad salutem pertinentibus, & in cunctis quę doces.[TEIPSVM præbe exemplum bonorum operum] copiosius agendo quę doces. Nec solum
in opere exteriori præbeas te in exemplū fidelium,sed & [In doctrina] id est,vera sermocinando [In in-
„ tegritate] mentis & corporis fideliter & continenter viuendo [In grauitate] id est, probitate morum,ne
„ sis leuis aut dissolutus. [VERBVM] tuum sit [SANum]id est,verum & sine læsione peccari vt non delin Psalm.38.
quas in lingua tua,& [IRREPREHENSIBILE,vt is qui ex aduerso est] .i.aduersarius noster videns
apertam sanctitatem nostrę conuersationis [VEREatur] .i.timeat nobis resistere, [Nil habens malum di-

1. Petri. 2. cere de nobis] id eſt, non inueniens culpam quam nobis obiiciat. Vnde Petrus, Hæc eſt (inquit) voluntas E
dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. [SERVOS] hortare
Col. 3. [DOMINIS ſuis] temporalibus, etiã diſcolis [SVBDITOS eſſe, in omnibus] licitis [PLACENTES]
1. Tim. 6. eiſdem, [Non contradicentes] verbis dñorum ſuorum, [Non fraudantes] aliquid de rebus dñorum ſub-
2. Petri. 3. trahentes nec minus debito eis ſeruientes, [SED in omnibus] ſuis obſequiis [FIDEM bonam]. i. verã fi- »
delitatem [Oſtendentes, vt doctrinam ſaluatoris noſtri ornent]. i. commendabilem faciant, ſanctam oſten
dant atque decorent [IN omnibus] operibus ſuis. ¶ Sed igitur alios exhortari, & teipſum regere debes. »
EPIST. [Apparuit enim gratia]. i. miſericordia & pia largitio ac gratioſa inſtructio [DEI ſaluatoris noſtri] id eſt,
Chriſti qui eſt ſaluator & deus noſter, [OMNIBUS hominibus]. i. omnibus generibus hominũ & ad omniũ »
vtilitatem. Sic autem apparuit in carne pro nobis à verbo aſſumpto, quia per aſſumptam humanitatẽ ma
Iohan. 20. nifeſtata & data eſt hominibus gratia ſaluatoris, & ipſe Chriſtus proprio ore nos docuit, ſpiritum ſanctũ »
apoſtolis inſufflauit, ſuamq; gratiam hominibus euidenter exhibuit. Apparuit ergo hæc gratia & doctri-
na Chriſti, [ERUDIENS nos, vt abnegantes]. i. deteſtantes & fugientes [IMPIETATEM]. i. peccata contra deũ,
vt ſunt idololatria, blaſphemia, [ET ſeculária deſideria]. i. inclinationes inordinatas tendentes ad bona hu
ius ſeculi. i. ad diuitias, honores, delitias, dominationes, &c. [SOBRIE & iuſte & pie viuamus in hoc ſecu
lo, expectantes] longanimiter ac fiducialiter [BEATAM ſpem]. i. felicem remunerationem ſeparatam, »
2. Tim. 1. videlicet gloriam ſempiternam [ET aduentũ gloriæ]. i. glorioſum aduentum ſeu manifeſtationem excel F
Pſal. 144 lentiæ [MAGNI dei,] cuius magnitudinis non eſt finis, [ET] pro, id eſt [SALUATORIS noſtri Ieſu Chriſti,] eu- »
ius primus aduentus fuit in humilitate, vt iudicaretur: ſecũdus erit in poteſtate & gloria, vt iudicet. Cuius
Luc. 21. aduentum præſtolamur, quatenus in die iudicii ſuſcitemur, & corpus glorificatum ſortiamur, [QVI] Chri »
ſtus [DEDIT]. i. gratis, ſponte & charitatiue obtulit, [SEMETIPSUM pro nobis] in ara crucis, factus obe-
Philip. 2. diens patri vſq; ad mortem. Oblatus eſt enim, quia ipſe voluit. Vnde apud Ioh. loquitur, Ego ſum paſtor
Eſa. 53. bonus, & animam meã pono pro ouibus meis, [VT nos redimeret] ſua pretioſiſima paſſione, [A dominis »
Iohan. 10. iniquitate] originali & actuali, ſiue perſonali, [ET mundaret]. i. mundum efficeret, [SIBI]. i. ad gloriam »
ſuam, [POPVLVM] fidelem, quem in baptiſmo purgat ab omni peccato [ACCEPTABILEM]. i. ſibi placen-
Infra. 3. tẽm & gratum, [SECTATOREM bonorum operum]. i. bona opera iugiter ſequentem ſeu operantem. hoc eſt,
ideo Chriſtus nos redemit, vt mundaret nos in baptiſmo, quatenus ſimus ei populus acceptabilis, ſecta- »
tor iuſtitiæ, &c. [HAEC] quæ dixi de modo informandi & gratia Chriſti, [LOQVERE]. i. populo præ-
dica, [ET exhortare] eum, vt informationi acquieſcat & Chriſti beneficiis gratus ſit, [ET argue] negli-
FINIS. gentes, [CVM omni imperio] id eſt, in virtute obedientiæ & pontificali authoritate. Hoc dicit apoſto-
lus, quoniam Titus, plus quàm populo ſuo expediebat, mollis fuit atque remiſſus, ſecundum gloſſam.
[NEMO te contemnat] quaſi nobilior, ſapientior, ſenior aut alio modo excellentior quàm tu. Chriſti
Luc. 10. enim vicarius es, ideo amore & vice Chriſti eis honorandus, præſertim cum Chriſtus dixerit, Qui vos G
ſpernit, me ſpernit.

CAP. III [ADMONE illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe.] ARTIC. III.

ADMONE illos] id eſt, Cretenſes tibi ſubiectos, [PRINCIPATIBVS & po- »
Roma. 13 teſtatibus ſubditos eſſe] id eſt, ſpiritualibus & temporalibus dominis, ſeu maioribus
atque minoribus præſidentibus obedire. Qui enim poteſtati reſiſtit, dei ordinationi
reſiſtit. Et qui reſiſtunt, damnationem ſibi requirunt, [DICTO] id eſt, ſermoni ſu-
periorum, [OBEDIRE, ad omne opus bonum] à ſuperioribus iuſſum [PARA- »
TOS eſſe]. In malis enim obediendum non eſt, [NEMINEM blaſphemare] pro- »
pter aduerſa ab ipſo irrogata [Non litigioſos eſſe, ſed modeſtos] id eſt, diſcretos & »
moderatos, [Oſtendentes manſuetudinem] id eſt, mititer ſe habentes, [AD omnes »
homines. Eramus enim & nos aliquando] dum non credebamus in Chriſtum, [Inſipientes]. i. ſine notitia »
Pſal. 118. diuinorum ſalubri, [ET increduli, errantes] per deuia vitiorum ſicut ouis quæ periit. Vnde ſcriptum eſt, »
Eſa. 53. Omnes nos quaſi oues errantes, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit, [SERVientes]. i. per modum ſeruo-
rum conſentientes, [DEſideriis & voluptatibus variis]. i. carnalibus ac ſpiritualibus concupiſcentiis atque
Sapiẽ. 14. delitiis, [IN malitia & inuidia agentes]. i. malitioſe & inuide operantes, [ODIBILES] deo & ſanctis
Pſalm. 5. quantum ad eſſe culpæ: iuxta illud Sapientis, Odio ſunt deo impiis & impietas eius. Et in pſal. Odiſti o-
EPIST. nines qui operantur iniquitatem [ODIENTES inuicem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit
Galat. 4. ſaluatoris dei noſtri]. i. hoc tempore gratiæ, quando aduenit temporis plenitudo, in qua ſtatuit deus ſuc- H
Luc. 1. currere mundo, ſicut loquutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt, prophetarum eius, apparuit mundo
Iohan. 22 per Chriſti viſibilem ac corporalem præſentiam. Vel poſterioribus. ſ. nobis per fidem. De quibus dictum
eſt, Beati qui non viderunt & crediderunt, benignitas. i. clementia & humanitas à verbo aſſumpta, ſaluа-
Baruch. 3. toris noſtri dei. i. Chriſti, qui eſt deus & ſaluator noſter. Hæc apparuerunt viſibiliter Chriſto in terris cum
Act. 10. hominibus conuerſante, quando circuiuit beneficiendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, [Non »
ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos] id eſt, non propter merita noſtra, quæ nulla fuerunt, quia prædi-
ctis eramus peccatis obnoxii, [SED ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit] à poteſtate diaboli »
& à reatu æterni tormẽti merito ſuæ conuerſationis & paſſionis, [PER lauacrum regenerationis]. i. per »
Iohan. 3. baptiſmum, qui eſt lotio qua ex aqua & ſpiritu ſancto renaſcimur, [ET renouationis ſpiritus ſancti] id eſt,
per interiorem lotionem ſeu infuſionem gratiæ ſpiritus ſancti, per quam anima ſpiritualiter renouatur: iu-
Epheſ. 4. xta illud, Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Et, Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Quæ etiam lotio in-
Pſal. 102. terior non ſolum confertur in baptiſmo, ſed & in ſacramento pœnitentiæ, & cæteris ſacramentis. Hæc
ideo dicit apoſtolus, quoniam licet Chriſtus nos in cruce redemit ſufficienter, oportet tamen vt meritum
ſuæ paſſionis nobis per ſacramenta applicetur, & primo per baptiſmum, qui eſt ianua ſacramentorum,

A [QVEM] spiritum sanctum,id est,cuius dona & gratiam, [EFFVDIT] deus pater, [INnos abunde]
» id est,clementer & copiosè in baptismo, & postea [PER Iesum Christum saluatorem nostrum] id est, Iohan.1.
» merito Christi,de cuius plenitudine accepimus omnes, per quem omnia dona gratiæ deriuantur ad nos,
» [VT iustificati] id est,à nostris iniustitiis & peccatis abluti, [GRATIA ipsius] id est, merito Christi, &
per infusionem gratiæ suæ, [HAEREDES simus] dei,cohæredesque Christi, id est, filii adoptiui, [SE- Roma. 8.
CVNDVM spem vitæ æternæ] id est,vitam æternam sperando. Vel, hæredes simus vitæ æternæ secun- FINIS.
dum spem,id est,iam in spe,adepturi eam aliquando in re. [FIDELIS sermo] est quem dixi, atque di- 1.Ti. 1.3.
cturus sum. [ET de his] iam dictis, videlicet de gratia & beneficiis Christi, [VOLO te confirmare] id 2.Tim.2.
est,volo vt in cognitione & dilectione istorum confirmeris à me, & gregem tibi commissum prædican-
do confirmes, [VT curent boni operibus præesse] id est,exemplariter ie habere , vel in virtutibus præ-
cedere,vel non solum dignitate,& nomine,sed vita & moribus præesse subiectis , [QVI credunt deo] id
est,fideles,præsertim in prælationibus constituti. [HAEC] documenta [SVNT bona] id est, vera in se,
[ET vtilia hominibus . Stultas autem] id est, superfluas & infructuosas [QVAESTIONES & genea- 1. Timo.1
logias] hoc est,generationum enumerationes à Iudæis confictas, quæ non habentur in scriptura canonica,
sicut quòd Adam habuit duas vxores , de quarum qualibet plurimos generauit, [ET contentiones]
de obseruatione legalium tempore noui testamenti, [ET pugnas legis] id est, verbosas litigationes, quæ
B oriuntur ex locis scripturarum quæ sibi contraria videntur.[DEVITA. Sunt enim inutiles & vanæ. Hæ- Roma.10
reticum hominem post vnam & secundam correptionem] id est , cum bis correptus fuerit, semel in pri-
uato,deinde in publico , & emendari noluerit, [DEVITA,]sciens quia subuersus] id est, incorrigibiliter
» errans,& perditus [EST, qui huiusmodi est, & delinquit] id est, peccat [PROPRIO iudicio conde-
» mnatus] id est,propria electione & determinatione causam damnationis assumens , quoniam falsitatem
» pertinaciter seruat , veritatem repellens. [CVM misero ad te Artemam aut Tychicum] vt vnus eorum
» pro te Cretensibus præsit,ne populus Christi sit sicut oues sine pastore [FESTINA ad me venire Nico- Act.18.
» polim.Ibi enim statui] id est,in illa vrbe proposui [HYEMARE. Zenam legisperitum] qui huius pro- Act.19.
» fessionis erat in synagoga, [ET Apollo] qui non erat imperitior illo, quanuis non vocetur legisperitus,
» quoniam huius professionis non fuit. Fiat autem in scripturis potens [PRAEMITTE] ad me , sic ta-
» men [VT nihil] de victualibus & necessariis [ILLIS desit] in via. [DISCANT autem] .i. per opera-
» tionem scire studeant, [ET nostri] id est, Christiani inter Cretenses, [BONIS operibus præesse] sibi-
» ipsis,id est,bene operando seipsos gubernare [AD vsus necessarios] id est,ad hoc vt prædicatoribus euan
» gelii necessaria præbeant, [VT non sint infructuosi] id est,sine merito , eo quòd non dent carnalia his, 1.Cor.9.
» à quibus recipiunt spiritualia.Hoc dicit apostolus vt ostendat Tito vnde posit Zenæ & Apollo de ne-
» cessariis præuidere.Tanquam dicat,à subditis tuis,quibus & illi prædicauerunt,recipere debes . Salutant
C te qui mecum sunt omnes] fideles,quos gratia breuitatis nominatim non exprimo. [SALVTA eos qui
» nos amant in fide] id est,eo quòd fideles sumus. Vel, in fide, id est, fideli affectu, non ficte. [GRATIA
» dei] sit semper [CVM omnibus vobis] id est,cæcum & cum adiutoribus ae subditis tuis. Qui omnes incef
» sabiliter indigetis gratia creatoris,qui est super omnia deus sublimis & benedictus. [AMEN.]

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM

PROOEMIVM.

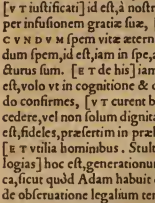

QVI pronus est ad misericordiam,benedicetur. Volens ergo apostolus ad misericor- Prou. 22.
diam inclinare discipulum quendam virum magnum, ciuem Colossensem Christia
num,nomine Philemonem,qui non erat prædicator neq; in sacris,sed fidelium sus-
tentator,scribit ei præsentem epistolam à Roma de carcere,mittens eam per One-
simum acolytum , rogans pro reconciliatione Onesimi , qui fuit seruus Philemonis
prædicti , & aliquid de rebus domini sui subtraxit ac fugit , veniensque Romam ad
apostolum ab eo conuersus est.Misit ergo eum apostolus ad dominum suum Phile
D monem cum præsenti epistola,in qua procedit more consueto.

CAP. I & vnicum, [PAVLVS vinctus Iesu Christi & Timotheus frater.] ARTIC. 1.

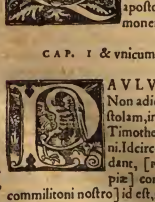

» PAVLVS vinctus Iesu Christi] id est , pro Christo Romæ ligatus ae incarceratus.
» Non adiecit apostolus,quod est nomen dignitatis,quoniam deprecatoriam scribit epi
» stolam,in qua humilitas conuenientius suffragatur ad impetrãdum quòd petitur, [ET
» Timotheus frater.] Quem sibi adiungit apostolus,quoniam dilectus fuerat Philemo-
» ni.Idcirco eius nomine audito amplius mouebatur ad exauditionem,scribunt vel man
» dant, [PHILEMONI dilecto] & [ADIVTORI nostro] in opere dei, [ET Ap-
» piæ coniugi eius [SORORI] nostræ spirituali] CHARISSIMAE, & Archippo
» commilitoni nostro] id est,nobiscum pro Christo militanti atque pugnanti contra aduersarios veritatis.
Hic Archippus fuit filius Philemonis,Colossensiumque episcopus,de quo ad Colossenses dicitur, Archip Coloss.4.
» po dicite. Vide ministerium tuum,&c. [ET ecclesiæ] id est,congregationi fidelium, [QVAE in domo
» tua est] Omnes hos nominat,vt orent Philemonem pro causa hac,videlicet vt ignoscat Onesimo.[GRA
» TIA vobis & pax] detur,augeatur & conseruetur, [A deo patre nostro] id est,patre æterno, [ET do- Io.1.5.10.
» mino Iesu Christo] filio,per quem omnia efficit pater. [GRATIAS ago deo meo semper] id est, omni 1.Cor.13.
» tempore opportuno, [MEMORIAM tui,] à Philemon [FACIENS] id est,tui reminiscens,[IN ora- Galat.4.

tionibus meis] quas fundo pro te, cæterisq; fidelibus [AVDIENS] à narrantibus, [CHARITATEM E
tuam & fidem quam habes in domino Iesu] id est, ad gloriam eius, vel virtute ipsius, vel in ipso sicut in obiecto, amando & credendo in eum, [ET in omnes sanctos] .i. per opera bona extendis ac manifestas charitatem tuam & fidem in omnes Christianos tecum existentes seu tibi occurrentes, quos diligis, fotes, eisque credis & fideliter subuenis, [VT communicatio fidei tuæ] id est, operatio tua fidelis, siue largitio, qua bona tua ex fide communicas aliis, [EVIDENS fiat] id est, deo per approbationem innotescat, [IN agnitione omnis boni] id est, in nontia mentis diuinæ, cui omnia bona clarissime illucescunt. Euidens, inquam, fiat [IN Christo Iesu] id est, per Christum, cuius auxilio ad hoc peruenitur. Vel in agnitione omnis boni] id est, in attestatione omnium operum bonorum, qua Christus in die iudicii attestabi-
Matth. 25 tur operibus iustorum, dicendo, Nudus fui, & cooperuistis me, &c. Ad hoc itaq; bene agis, vt Christus in die iudicii opera tua approber & declaret iusta fuisse. [GAUDIUM enim] spirituale, [MAGNUM habui & cō
Prou. 10. solationem] in aduersis meis, [IN charitate tua] .i. ex consideratione operum tuæ dilectionis. Sic quippe patrem suum filius sapiens lætificat, [QVIA viscera sanctorum] .i. interiores affectus, & etiam interiora corporis fidelium, dolore vel fame, aut simili passione afflicti, [REQUIEVERUNT per te frater] .i. à te refocillata, consolataq; sunt, dum fideles pie recepisti ac sustentasti. [PROPTER quod] videlicet quia iam charitatiue te habes, ego [Multam fiduciam habens in Christo Iesu] .i. per gratiam Christi, vel secundum voluntatem ipsius, [IMPERANDI tibi] eum sim apostolus, [QVOD ad rem pertinet] .i. quod tuam salutem concernit & petitione condignum est, [PROPTER charitatem] nostram ad inuicem, [MAGIS obsecro] quod im- F
perare valebam, [CVM sis talis vt Paulus senex] .i. cum mihi sis similis vita & senio, [NVNC autem] Paulus est, & vinctus Iesu Christi] .i. pro Christo. ¶ Post hæc forma petitionis inducitur. [OBSECRO te
pro meo filio] spirituali, [QVEM genui] quantum ad esse spirituale, perducendo eum ad fidem & gra-
1. Cor. 4. tiam, ego existens, [IN vinculis] Romæ, vbi & eum baptizaui. Filio inquam [ONESIMO qui tibi aliquando inutilis fuit] quando bona tua subtraxit, [Nunc autem] conuersus à me, [TIBI & mihi vtilis] est. Pro te enim orai, & mihi ministrat, [QVEM remisi ad te] vt tibi reconcilietur & satisfaciat.] TV autem illum .i. viscera mea] .i. filium meum mihi intime, cordialiterque dilectum, [SVSCIPE] pie & charitatiue, [QVEM ego volueram] quadam vice, [MECVM detinere, vt pro te] .i. loco & vice tuæ personæ, [MIHI ministraret in vinculis euangelii] id est, mihi vincto propter euangelii prædicationem. [SINE tuo autem consilio] præuio [NIHIL volui facere] in hoc negotio voluntate perfecta, quanuis ante volueram eum detinere [VT non velut ex necessitate bonum tuum esset] id est, vt seruitus quam Onesimus mihi pro te impenderet non esset tibi displicens atque molesta, [SED voluntarium] id est, ex tuo consensu procederet, sicque tibi meritoria fieret. Debes ergo eum recipere. [FORSITAN enim idco]
Gene. 45 fugæ eius indirecta, id est, non intenta ab Onesimo, sed deus propter eam permisit eum discedere, sicut G
permisit Ioseph vendi propter salutem multorum [TAM non vt seruum] vt ante [SED pro seruo] qualis fuit [CHARissimum fratrem] in fide & charitate, [MAXIME mihi] qui eum conuerti, [QVANTO magis tibi] charissimus esse debet, [ET in carne] id est, quia seruus tuus, [ET in domino?] id est, propter gratiam dei existentem in eo? Quanto enim tibi vicinior, tanto & charior esse debet. [SI ergo habes me socium] .i. si ita me diligis, vt socius socium, [SVSCIPE illum [affectuose & reuerenter, [SICVT me] susciperes si venirem ad te. [SI autem] id est, quia [ALIQVID nocuit tibi aut debet] ad restitutionem ablati, [HOC mihi imputa] .i. rationem & satisfactionem exige à me. Ego pro illo meo offero. Per hoc omnem excusationem Philemoni aufert apostolus. Et vt certus sit Philemon de authoritate præsentis epistolæ, subditur. [EGO Paulus scripsi mea manu] epistolam [EGO reddam] pro Onesimo debitum, vel spiritualem compensationem, maxime si exegeris. Quod idco dico, [VT non dicam] quod tamen veraciter dicere possem, videlicet [QVOD & teipsum debes mihi] ad seruiendum & obediendum, eo quòd
sis à me conuersus ad fidem, & idco non indigeo te tantum obsecrare pro causa hac, quia minus peto quàm debes. [ITA frater] id est, sic est vt dico. Vel sic, age vt postulo. Quod si feceris, [EGO te fruar] id est, vtar [IN domino] id est, de tuo merito seu opere bono gaudebo, & tibi eongratulabor spiritualiter in domino, in præsenti atque futuro. Quod vt impleatur, [REFICE] id est, consolare & foue, [VISCERA mea] id est, filium meum Onesimum: vel, cordis mei affectum [IN Christo. Confidens de obe- H
dientia tua, tibi scripsi, sciens] id est, confidenter præsumens & probabiliter æstimans, [QVONIAM & super id quod dico] id est, plus quàm deprecor, [FACIES] Hac blanda commendatione, quæ tamen veritati innititur, prouocat eum ad meliora. Fit enim frequenter, vt qui videt bene sentiri de se, meliorem
1. Tim. 5. se præbeat. [SIMVL autem & para mihi hospitium] id est, teipsum para ad recipiendum me, vt inuoiā te qualem desidero. Quid enim necessarium fuit parare hospitium pauperi homini, qui pane & aqua contentus erat? [NAM spero per orationes vestras] .i. merito precum vestrarum quas pro mei liberatione do-
mino iugiter funditis, [donari me vobis] à deo, ita quòd liberatus de carcere, reuertar ad vos. [SALVTAT te] .i. salutem tibi dicit & optat, [EPAPHRAS] qui erat Colossensis, sicut & Philemon, [Concaptiuus meus in Christo Iesu .i. pro Christo [MARCVS] euangelista, vel consobrinus Barnabæ, [Ari-
1. Tim. 4. starchus, Demas [In epistola ad Timotheum dixit apostolus Demam reuersum ad seculum. Si ergo ista epistola scripta fuit post illam, probatur Demas pœnimisse atque rediisse ad Paulum, si tamen de eodem sit sermo. [ET Lucas] Euangelista mihi inseparabiliter, fidelissimeque adhærens, qui licet vltimo nominetur, minor tamen non fuit. [GRATIA domini nostri Iesu Christi] sit [CVM spiritu vestro.] In principio & in fine epistolæ loquitur apostolus pluribus. In processu vero Philemoni duntaxat, quia ad eum principaliter sermo dirigitur.

A IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS

PROOEMIVM.

Ex à me exiet,&iudicium meũ in lucem populorum requiescet, ait dñs, Frequẽter per prophetas,præsertim per Esaiã,loquutus est deus de noua quadam lege danda per Christum,non vni duntaxat nationi seu populo,sicut lex Moysi data est solis Iudæis per Moysen,sed omnibus gẽtibus. Propter quod per Esaiam pater testatur de Christo,Ecce testem populis dedi eum,ducem ac præceptorẽ gẽtibus.Et in eodem ait Christus,Glorificatus sum in oculis domini,& dixit ad me,Parum est vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob,& fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gẽtium, vt sis salus mea vsque ad extremũ terræ.De huius nouæ ac euangelicæ legis prędicatione prędictum est etiam ab Esaia,De Sion exibit lex,& verbum dñi de Hierusalem. Huius legis perfectionẽ, perpetuamq; durationem,& sufficientiam seu efficaciam ad saluandum,itemque Mosaicæ legis imperfectionẽ,insufficientiam & cessationem, Christi quoque excellentiam, secundũ vtrãque suam naturam, declarat apostolus in præsenti epistola,cuius ratio fuit.Iudæi enim conuersi,æmulationem legis suæ habentes, sed nõ secundum scientiam,contendebant legalia simul cum euangelio esse de necessitate seruanda . Ex quo Nazareorum hæresis emanauit,qui etiam quosdam gentilium conuersos ad hunc induxerunt errorem.Paulus igitur ardentissimus fraternæ salutis zelator,vtrisque consulere cupiens,hanc destinauit Hebræis epistolam,quam postea Lucas in græcum transposuit.In qua multipliciter reprobat opinionem illam hæreticam,ostendens fidem & gratiam Christi cum obseruatione euangelicæ disciplinæ ad salutem sufficere, Legalia vero non solum mortua,sed & mortifera esse post Euangelii diuulgationem. Porrò nonnulli opinati sunt epistolam hanc non esse Pauli,sed Lucæ,vel Clementis pape apostolorum discipuli, vel Barnabæ,vel Tertulliani qui erat propinquus apostolorum temporibus . Quorum motiuum duplex fuit. Primum,quoniam in aliarum epistolarũ exordiis ponit Apostolus nomen suum, non autem in ista epistola.Secundum,quoniam stylus huius epistolæ multo venustior est,quàm stylus cæterarũ . Sed ad hæc facile est respondere.Apostolus quippe suspectus & odiosus erat Iudæis,tanquam legis destructor,ideo nomen suum subticuit,ne eo audito vel lecto,abhorrerent epistolam,eamq́ue legere aspernarentur . Ad secundum dicitur,mirum non esse si Paulus in proprio idiomate,puta Hebræo (quo scripta est prædicta epistola) eloquentior fuit,quàm in peregrino,videlicet græco,quo cæteras scripsit. Nec obstat quòd à spiritu sancto accepit donum linguarum.Accepit enim hoc donum quantum ad sufficientem prædicandi facultatem,non eloquentiæ venustatem,ne fides putaretur humanæ inniti facundiæ . Denique gratia perficit naturam,secundum suam dispositionem & capacitatem.Ideo non est mirandum,quòd per gratiam doni linguarum potentior fuit in lingua propria quàm aliena.Firmiter ergo tenendum est hanc esse Pauli epistolam,maxime propter determinationẽ ecclesiæ.Et etiam quia beatus Dionysius in suis libris passim allegat scripturam huius epistolæ,Paulo magistro suo eam ascribens.

L Eccl. 24. Esaiæ. 55. Esaiæ.49 Esa.12. Roma.10 Act.15. Act.9. Act.13. Diony.

CAP. I [MVLTIFARIE multisq; modis olim deus loquens patribus in ,pphetis.] ARTIC. I.

OSTQVAM ergo Apostolus ecclesiam Latinorum , puta Romanos : ecclesiam quoque Græcorum, videlicet Corinthios,Galatas, Thessalonicenses, &c.scripto edocuit,nouissime ecclesiam Hebræorum,per epistolam instruit, ostendensq; Christi excellentiam,& noui testamẽti præ veteri dignitatẽ,ita exorsus est. [MVLTIFARIE] id est,frequenter,repetitisque vicibus,seu diuersis sermonibus, figuratiuis, obscuris & mysticis, [MVLTISQVE modis].i.distinctis visionum generibus seu vicariis modis loquẽdi,videlicet interdum per visionem imaginariam. Quemadmodum Esaias vidit dominum sedentem super solium excelsum.Et Hieremias vidit ollam succensam, & virgam vigilantem. Interdum per visionem exteriorem,sicut Daniel vidit Gabrielem. Et Iacob angelum secum luctantem. Interdũ per inspirationẽ anagogicã seu pure intellectualẽ,vt in Dauid. Quandoq; in somno, quãdoq; in vigilia [Olim].i.prœteritis,diuq; lapsis tẽporibus [Loquẽs deus patribus] .i.prœcessoribus nostris,patriarchis,& cęteris bonis hominibus,de quibus ait virgo benedicta,Sicut loquutus est ad patres nostros,Abraham & semini eius,[IN prophetis].i.per ,pphetas,quibus per angelos loquebatur. Sed & inferioribꝰ angelis loquitur per superiores.Vnde apud Lucã habetur,Sicut loquutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt,,pphetarũ eius.Hinc quoq; per ,pphetam domiꝰ loquitur, Ego visiones multiplicaui, & in manibus prophetarum assimilatus sum,[Nouissime].i.in hac vltima mundi ætate,de qua dicit Iohannes,Charissimi,nouissima hora est.Nos enim sumus in quos fines seculorum deuenerunt, [DIEBVSISTIS].i.tempore gratiæ.Vnde scriptũ est,Erit in nouissimis diebus prœparatus mons domus domini, [Loquutus est nobis in filio].i.per vnigenitum suũ incarnatum,qui in Euangelio asserit, Mea doctrina, non est mea doctrina, sed eius qui me misit.Rursusq́ue,Verba quę ego loquor,à meipso nõ loquor,[QVEM cõstituit] deus pater [Hæredem vniuersorum].i.possessorẽ ac dñm omnium rerũ creatarum, loquẽdo de Christo secundum naturam assumptã.Sic enim constitutus est omnium dñs.Nam eo ipso,quo Christi humanitas à verbo assumpta est,ad esse increatum,conuenit ei toti creaturæ præferri ac dominari. Propter quod ipse ait, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.Et iterum,Pater diligit filium , & omnia dedit in manu eius.Hoc & in psalmo cantatur,Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã, [PER quem fecit & secula] .i.tẽporalia omnia.Omnia enim per ipsum facta sunt,& sine ipso factũ est nihil.Hoc cõuenit Christo secundũ diuinam naturã.Non enim per filiũ facta sunt ,quasi per ministrũ vel instrumentũ, sed sicut p principalẽ agentẽ,qui cum patre idem est factor,quemadmodũ ipse affirmat, Quæcũque facit pater,hæc & filius similiter facit. Hoc tamen quod dicitur,per ipsum ,,pprie spectat ad filiũ, cui conuenit causalitas

EPIST. Esaiæ.6. Hier.1. Dani.8. Genes.32 2.Reg.23 Lucæ.1. Ibidem. Osee.12. 1.Iohan.2 1.Cor.10. Esa. 2. Iohan.7. Iohan.14 Act.10. Matt. 28. Iohan.5. Psalm.2. Iohan.1. Iohan.5.

Sapien.7. causæ exẽplaris,cũ sit exemplar omniũ rerum & ars rationibus plena. [QVI cũ sit splendor gloriæ].i.ra E
dius sapiẽtiæ patris ingenitæ,seu candor lucis æternæ,& fulgor maiestatis paternæ,in quo plene resplen-
det tota pfectio patris.Est nanq; filius mentis paternæ verbũ æternũ,intelligibilis dictio,& sapientiæ eius
Iohan.10. plena expressio.Dicitur ergo filius splẽdor glorię seu excellẽtiæ dei patris,quoniam quicquid patris est,
splẽdet ac lucet in filio.Et in hoc insinuatur coæternitas filii cũ patre.Splendor enim est igni seu soli coæ
uus.Et si sol ab æterno fuisset,splendor fuisset ei consempiternus, [ET figura].i.imago vel character.(In »
græco quippe habetur,χαρακτὴρ.) [SVBstantiæ eius].i.ipsius patris,qui est subsẽtia seu diuina essentia.
Græci vero vtũtur nomine subsẽtiæ indifferẽter,p essentia & persona.Dicit autẽ Apostolus figura,quan
1.Cor.50. uis figura,pprie locũ non habeat,nisi in corporalibus rebus.Per figurã enim res maxime cognoscitur, &
in ea similitudo attenditur vnius cũ alio Quoniam ergo filius est pater per omnia similis,imo simillimus est,
Iohan.14 non distinctus ab eo,nisi quia ab eo & patrẽ representat,eumq; notificauit,in tantum vt ipse dixerit,Qui
videt me,videt & patrẽ.Idcirco filius appellatur figura subsẽtiæ patris,in quo designatur cõsubstantia-
litas patris & filii.Filius equidem est imago naturalis & essentialis, non imitatiua & artificialis dei patris,
quemadmodũ filius regis est imago patris regnantis. In tali autẽ imagine inuenitur natura eius, cuius est
Iohan.10. imago.Cũ ergo diuina essentia sit simplex ac indiuisibilis,cõstat q̃ eadẽ numero sit in patre ac filio.Pro-
Iohan. 16 pter quod ait,Ego & pater vnũ sumus.Et,Quæcunq; habet pater,mea sunt, [PORRO cum]que] filius.i. susten »
tans,cõseruans & moderans [OMNIA] creata,visibilia & inuisibilia, [VERBO virtutis suæ].i.suæ pote- »
Iohan.1. statis imperio seu influxu.Quemadmodũ enim omnia per ipsum facta sunt,sic sine eius cõtinua conserua F
tione redigerentur in nihilũ,quia plus dependet creatura a creatore,q̃ radius a sole.In hoc autem notatur
æqualitas filii cũ patre in potestate,quę etiã vna & eadẽ est in tribus personis. Deniq; his quæ dicta sunt
Sapien.7. de similitudine filii cũ patre,consonat quod de increata & ingenita sapientia scribitur, in libro Sapiẽtiæ,
Vapor est virtutis dei, & emanatio quædã claritatis omnipotẽtis dei syncera. Candor est enim lucis æter
næ,& speculum sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius.De sempiternitate vero filius ait per
quendam alium sapientem, Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. ¶Sed
Eccl. 24. obiici potest,cum filius sit verbum patris,si filius omnia portat verbo virtutis suæ,ergo verbi est verbum.
Et respondendum quòd verbum in tali loquutione æquiuoce sumitur.Verbi autẽ non est verbũ,sumendo
Psal.148. verbũ vniuoce.Cũ vero dicitur,portans omnia verbo virtutis suæ:accipitur verbum pro imperio, sicut in
Psal.147. Psalmo,vbi dicitur,Ignis,grando,nix,glacies,spiritus procellarũ,quæ faciũt verbum eius.Et alibi,Emit-
tet verbum suũ,& liquefaciet ea,[SPIRABIT gationem peccatorum facient].i.peccatores emundans, seu pecca
Esa.53. ta originalia & actualia merito suæ sanctissimæ passionis delens:iuxta illud propheticum,Ipse autẽ vulne »
ratus est propter iniquitates nostras,attritus est propter scelera nostra.Et Iohãnes ait, Ecce agnus dei qui
Iohan.1. tollit peccata mundi,[SEDET] in throno gloriæ.i.tanquam omnium iudex ac dominus quiescit,& resi-
Act.10. det,[AD dexteram maiestatis].i.ad æqualitatẽ summi & glorioſi dei patris secũdum suam deitatem. Sic »
enim æqualis est patri imò patris & filii est vna maiestas ac dignitas. Si vero referatur ad Christũ secun- G
dum assumptam humanitatem, tunc dicitur sedere ad dexteram maiestatis paternæ.i.in potioribus bonis
dei patris,quibus & copiosissime fruitur, [IN excelsis].i.in cœlestibus , scilicet in cœlo empyreo, loco &
Apoc.3. dignitate omnibus altior.Vnde ipse ait,Ego vici,& sedi cum patre meo in throno eius.Hæc autem sessio »
Act.7. Christi,non opponitur stationi.Ideo interdũ dicitur stare,prout Stephanus dicebat,Video cœlos apertos,
Esa.3. & filium hominis stantẽ à dextris virtutis dei.Et Esaias,Stat ad iudicandũ dominus.Stat enim quasi para
tus ad operandum.Sedet vero tanquã stabiliter permanens vbi est. [TANTO melior].i.per gratiã vnio- »
nis vel habitualẽ dignior,[ANGELIS effectus] secundum humanã naturam,secundũ quam accepit gratiam »
Iohan.3. spũs sancti non ad mensurã.Angeli vero ad mensuram sortiti sunt eam,[QVANTO differentius].i.subli- »
miori modo.Vel,differentius.i.excellentius,[PRAE illis nomen hæreditauit].i. iure æterno à patre acce- »
Philip.2. pit,firmiteréque possedit.De quo nomine Philippensibus dictũ est supra,Deus exaltauit illum,& dedit illi, »
nomen quod est super omne nomen,videlicet vt ille homo vocetur verus deus, atq; vnigenitus dei filius,
non per adoptionẽ,sed per naturã,quẽadmodum ait scriptura, Simus in vero filio eius Iesu Christo, Hic
1.Iohan.5 est verus deus & vita æterna.Tale autem nomen non cõpetit angelis.Verũtamen in psal.dicitur Christus
Psalm.8. paulò minus minoratus ab angelis.Sed hoc intelligitur de Christo,quantũ ad assumptę naturæ passibili-
tatem & mortẽ,ac sepulturã.In resurrectione vero & ascẽsione prę angelis glorificatus est,etiã in huma-
Act.10. na natura. ¶Sciẽdũ vero q̃ Christus,inquantũ homo,à primo instanti fuę cõceptionis in virgine,absolute H
Iohan.17. loquẽdo,prę ceteris est angelis,& omniũ creaturarũ dignissimus,ꝓpter personalẽ cũ verbo vnionem, &
gratiæ plenitudinẽ singularẽ.Sed ista prælatio post resurrectionẽ manifestata est.Vnde & Christus dixit,
Psalm.2. Pater,clarifica filiũ tuum.Porrò humanitas Christi cũ sit eiusdem speciei cũm aliis, non est melior natura
angelica,secundũ sua essentialia,sed per dona gratiæ melior ea effecta est. ¶Hanc excellentiã Christi cõ
sequenter probat apostolus. [CUI enim dixit] pater [ALIquando] ab exordio creationis, [ANGELORUM]
quasi dicat,Nulli angelo vnquam dixit pater,quod subditur,[FILIVS meus es tu,ego hodie].i.in æter- »
nitate,in qua semper est hodie.i.instans,inuariabile,non habens pręteritum vel futurum, [GENVI tẽ] »
Iob.38. generatione vera ac intellectuali.i.de mea subsẽtia produxi te , communicando tibi essentiam meam? »
Hoc certum est dici non posse de aliquo angelo . Nam licet angeli appellantur filii dei , non tamen sunt
filii eiusdem naturæ cum creatore nec proprie geniti sunt , sed creati , non hodie, sed in exordio mundi.
Dicit ergo pater ad filium:genui,per modum prætariti,ne generatio eius noua , vel modo inchoata pu-
Esaiæ.26. tetur.Dicit quoque,hodie,ne prætẽrita æstimetur.Vt ergo generatio filii agnoscatur inuariabilis & æter-
na,dicit:hodie genui,copulando præsens prætẽrito.In æternitate quippe nihil prætẽritum est , quasi de-
Psalm.2. fierit:nihil futurum,quasi nondum sit:sed quicquid æternum est,semper est. Hanc authoritatem sumpsit
apostolus ex psalmo,quem ad literam scriptum esse de Christo frequenter testatur liber Actuum aposto-

A lorum. Idcirco recentiores Iudæorum doctores qui psalmum illum ad literam exponunt de Dauid, plurimum errant, & ab antiquis Hebræorum doctoribus discrepant. ¶ Deinceps inducit apostolus aliud te- Act. 13.
» stimonium ad idem probãdum. [ET rursus] deus pater ait, [EGO ero illi in patrem] id est, pater Christi 3. Reg. 7.
ero, quia æternaliter pater ipsius fuit. A Æternitas autem omnem temporis differentiam comprehendit:
ideo per quodlibet tempus designatur. Simili modo ait saluator de spiritu sancto. Quæcũque audiet lo- Iohan. 16.
quetur, & ille de meo accipiet. Si autem intelligatur dictum per modum præteriti, referendum est ad
tempus incarnationis & manifestationis Christi. Nam qui æternaliter pater Christi fuit, secundum quod
deus, futurus fuit pater Christi hominis de virgine tunc nascituri, iam nati. Et hoc ipsum manifestatum
» est mundo post aduentum spiritus sancti per prædicationem Apostolorum, [ET ipse erit mihi in filium]
id est, filius erit atque vocabitur, prout prædixerat angelus, Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur.
Vnde Christo baptizato, & transfigurato, vox patris audita est, dicens, Hic est filius meus dilectus, in Lucæ. 1.
quo mihi complacui. Ideo archiapostolus in secunda sua canonica, Accepit, inquit, à deo patre honorem Matth. 3.
& gloriam voce delapsa ad eum huiusce modi à magnifica gloria. Hic est filius meus, &c. Secundum Marci. 1.
glossam (& est glossa Chrysostomi) hoc testimonium Apostoli nunc allegatum, ex Esaia assumptum Lucæ. 3.
est quod tamen nostra non habet translatio, quantum ad formam verborum. Sed quantum ad sensum di Matth. 17
cere possumus, quod sumptum sit ex eo quòd ibi habetur secundum allegationem Matthæi Euangelistę, Marci. 9.
B Ecce puer meus electus quem elegi, &c. Probabilius vero apparet quòd sumptum sit ex secundo Regum 2. Petri. 1.
& primo Paral. vbi hæc verba in propria forma continentur, Sed tunc dubitatio oritur quomodo efficax Esaiæ. 42
sit probatio Apostoli ex verbis prædictis, quæ ad literam de Salomone prædicta sunt, qui & vocatus est Matt. 12.
amabilis domino, vt patet intuenti seriem textus illius. Probatio autem fidei per authoritatem scripturæ 2. Reg. 17
non valet nisi ex sensu literali, secundum Augustinum in locis diuersis. Et respõdendum quòd verba hæc 1. Para. 17
dicta sunt de Salomone, inquantum erat figura Christi, ideo principaliter intelliguntur de Christo. 2. Reg. 12
» ¶ Insuper ponit Apostolus aliam authoritatem ad idem, videlicet quòd Christus maior sit angelis. [AT August.
cum iterum introducit] id est, cum deus pater introducendum seu venturum rursus in Psalmo prænun-
» tiat, [PRIMOGENITVM] suum, id est, filium suum ante omnia genitum, qui in prouerbiis testatur,
» Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio, [IN orbẽ terræ di- Prouer. 8.
» cit] per Propbetam in Psalmo. [ET adorent eum] videlicet filium [OMNES angeli dei] Adoratio au-
tem non conuenit nisi deo. Hac ergo authoritate ostenditur Christus verus deus, quem deus pater vult Psalm. 96
ab angelis adorari. Quoniam vera Apostolus dicit, Et cum iterum introducit, &c. quidam volunt solum
de secundo Christi aduentu hanc scripturam intelligi, sed hoc non est necessarium. Primo quoniam sen-
sus est, Cum iterum introducit, id est, rursus introducendum prænuntiat. (Hoc enim frequenter prædi-
xit) Secundo, nam ante aduentum Christi in carnem, seu ante incarnationem introductus fuit in orbem
C terræ, id est, in corda hominum, per inuisibilem missionem seu spiritualem aduentum. Ideo in sua incar-
» natione iterum introductus asseritur. [ET ad angelos quidem dicit] id est, de conditione & existentia
» angelorum dominus loquitur per Prophetam in Psalmo, [QVI] deus pater seu filius secundum quod Psal. 103.
» deus [FACIT angelos suos spiritus] id est, spirituales & intellectuales substãtias facit suos legatos, dum
eos ad aliqua nuntianda seu operanda emittit. Angelus enim est nomen officii, spiritus nomen naturæ:
quemadmodum miles est nomen officii, homo nomen naturæ. Quemadmodum ergo homo sit miles, nõ
econtrario: sic deus spirituales illas substantias, qui ex creatione sunt spiritus, efficit angelos, id est, nun-
tios iniungendo eis obsequium, [ET ministros suos flammam ignis] .i. angelos de ordine Seraphin, qui Daniel. 7.
» ob diuini amoris fauorem, flamma ignis, igniq́ue vrens vocantur, facit deus ministros suos, ita quòd ipsi Ezech. 1.
quoque ministri sunt, non filii per naturam, nec veri dii. Vel per flammam ignis omnes angeli designan-
tur propter suæ naturę agilitatem, sutiq; motus velocitatem, & quia diuinæ charitatis calore succẽsi sunt.
De quibus exponi potest illud Danielis, Thronus eius (videlicet dei) flammæ ignis rotæ eius ignis ac- Daniel. 7
census. ¶ Porrò quod dictum est, Adorent eum, &c. nostra translatio sic haber, Adorare eum omnes an-
geli eius. Similiter quod subditur, Qui facit angelos suos, &c. sic continet, Qui facit angelos suos spiri- Psal. 96.
tus, & ministros suos ignem vrentem. Christus enim atque Apostoli sępe allegant scripturas potius quan Psal. 103.
tum ad sensum, quàm secundum formam verborum. [AD filium autem] dominus ait per Prophetam,
» [THRONVS tuus] id est, regia dignitas, iudiciaria potestas, & sedes qua residet ad dexteram patris ô Psal. 44.
D [DEVS] fili [IN seculum seculi] id est, æternaliter permanet, hoc de Christo secundum vtranque na-
turam intelligi potest. Nam pater omne iudicium dedit filio, deditq́ue ei potestatem & iudicium facere, Iohan. 5.
quia filius hominis est, & omnia ei subiecit. Secundum diuinitatem vero conuenit Christo iudiciaria po- Psalm. 8.
testas, & regia dignitas, per authoritatem, quamuis receperit ea à patre, imò vna numero est potestas, di-
» gnitasq́ue amborum, [ET virga æquitatis.] hoc est, regula iusta, & æqua disciplina est virga regni tui,
id est, gubernatio & disciplina, qua ecclesiam regis & instruis, malosq́ue percutis, & iustos exaltas. Po-
test quoque per virgam hanc accipi doctrina & lex Christiana, per quam regnum Christi, id est, eccle-
sia militans regitur, edocetur atque corrigitur. De hac virga ait & psalmista, Reges eos in virga ferrea.
» Et Esaias, Percutiet, inquit, terram virga oris sui [DILEXISTI iustitiam] id est, omnem virtutem & Psalm. 2.
» omne bonum. Iustitia enim est omnis virtus [ET odisti iniquitatem. Propterea] id est, merito huius, vi- Esaiæ. 11.
» delicet quoniam sic fecisti [VNXIT te] ô Christe [TVVS] omnium qui est [DEVS tuus] speciali-
ter, secundum quod homo es. Tamen secundum Augustinum in græco est manifesta distinctio casuum
διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου. vt primum quod dicitur deus, sit vocatiui casus, aliud nominati-
ui, eritq́ue sensus, Propterea vnxit te (ô deus) fili, deus tuus, id est, deus pater. Vnxit itaque te secundum
» humanam naturam, [OLEO exultationis] id est, præmio accidentali, videlicet corporis glorificatione,
» ascensione, & plena lætitia partis sensitiuæ, quæ vsque ad horam mortis tuæ passibilis fuit, [PRAE par-

Iohan.1. ticipibus tuis] id est,præ cunctis electis,qui membra tua sunt,& de plenitudine tua accipiunt, vel vnà te- B
cum à supersanctæ trinitate gratiam & gloriam fortiuntur,Vel sic,Propterea,id est,vt iustitiam diligeres,
& iniquitatem odires vnxit te deus,deus tuus oleo exultationis,id est, lenitate ac plenitudine gratiæ ani-
mam exhilarantis in sacerdotem,pontificem,regem,prophetam, ac pugilem. Vnde per Esaiam Christus
Psal.101. testatur,Spiritus domini super me,eò quòd vnxerit me. ¶Deinde probat Apostolus filium patri coæ-
Iohan.8. ternum. [ET Tu in principio] temporis,id est,simul cum tempore [DOMINE] filij,vel tu domine pa »
ter,in principio,id est,in filio,seu per filium,per quem omnia agis,qui ait,Ego principium,qui loquor vo
bis [TERRAM fundasti] id est,creasti,& firmiter collocasti in medio vniuersi, [ET opera manuum
tuarum sunt cœli] omnes. Manus autem dei,dicuntur intellectus eius practicus & voluntas quibus omnia
producuntur. [IPSI] id est,cœli [PERIBVNT] quantum ad esse accidentale, non quantum ad sub-
stantiam. Motus namque & influentia & qualitas eorum cessabunt, [TV autem permanebis] id est,incom
mutabiliter in teipso subsistes,apud quem non est permutatio,nec vicissitudinis obumbratio, qui asseris,
Iaco.1. Ego dominus,& non mutor, [ET omnes] cœli [VT vestimentum veterascent] quantum ad modum es-
Malac. 3. sendi quem nunc habent. Præterit quippe figura huius mundi. Et Christus in Euangelio, Cœlum (ait) &
Matt.24. terra trãsibunt. [ET velut amictum] id est,vestem [MVTABIS eos] id est,à solito cursu, & influxu ces- »
Rom. 8. sare facies, [ET mutabuntur] à pristina qualitate,atque in melius commutabuntur, quemadmodum di- »
Apoc. 21. ꝝ est plenius ad Romanos. Vnde in Apocalypsi habetur, Vidi cœlum nouum & terram nouam . Pri-
Esa. 65. mum enim cœlum & prima terra abiit. Et per Esaiam dominus , Ecce (inquit) ego creo cœlos nouos & F
FINIS. terram nouam, & non erunt in memoria priora. [TV autem idem ipse es] id est, penitus incommutabi- »
lis es. [ET anni tui non deficient] id est,æternitas tua,omne tempus comprehendens,& tuum esse men »
Psal. 109. surans,non finietur. Rursus authoritate Psalmistæ probatur excellentia Christi præ angelis. [AD quem au »
tem angelorum dixit deus] pater [ALIQVANDO,Sede à dextris meis?] secundum sensum iam expli- »
catum [QVOADVSQVE ponam inimicos tuos,scabellum pedum tuorum] i.plenè eos tibi subiiciam? Tanquã
dicat,Nulli angelorũ dictũ est hoc,quod tamen pater ait ad filium.Cui dixit pater in ascẽsione, vt sedeat
secum vsq; ad diem iudicij in quo omnes inimici Christi (videlicet reprobi) Christo perfectissimè subii-
cientur,quantum ad suæ damnationis executionem,quamuis & nunc ei subiecti sint, quantum ad suæ po-
testatis authoritatem. Per hoc autem quod dicitur,quoadusque vel donec,non datur intelligi ꝙ postea nõ
sedebit. [Nonne omnes] angeli [SVNT administratorii spiritus].i.diuino imperio seruientes [In mini- »
sterium].i.ad obiequium seu adiutorium electorum [Missi] à deo,missione interiori vel exteriori [Pro- »
pter eos].i.eorum profectum,[QVI hæreditatem capiunt salutis].i.cœlestem atque beatam hęreditatem »
patriæ.Et beatificam dei visionem adipiscuntur ? ¶Quæri hic potest,an omnes angeli foras mittantur.Et
Esaiæ.6. addetur ꝙ sic,authoritate Apostoli loco præsenti.Item ex eo quòd ab Esaia dicitur, Volauit ad me vnus
de Seraphin.Multi quoq; sanctorum videntur hoc dicere. Hanc quæstionem Gregorius non præsumit,
nec audet determinare.Quidam vero dixerunt,ꝙ secundum cõmunem legem, & vt plurimum atque ex G
proprio officio,soli inferiores mittũtur ad extra.Superiores tamen interdũ ex speciali ratione , & diuina
Thomas. dispensatione mittuntur.Sed hanc responsionem improbat sanctus Thomas in prima parte . Nam ordo
angelorum attenditur secundum dona gratiarum,ordo autem gratiæ summus est. Idcirco non habet or-
dinem superiorem propter quẽ omittatur.Quemadmodũ ordo naturæ prætermittitur,propter ordinem
gratiæ,quarenus gratia declaretur seu fides confirmetur,vt patet in suscitatione defuncti.Ad fidei autem
confirmationem non proficeret omissio gratiæ,cum non percipiatur à nobis. ¶Deniq; nullũ ministeriũ
Gregori⁹ adeò magnũ est, quod p inferiores expleri non valeat,quia secundũ Gregorium archangeli appellantur,
Lucæ.1. qui summa annuntiant. ¶Insuper nulla persona viatoris præstantior est Maria, nullum quoque minis-
terium maius est annuntiatione filii dei,& tamen ad beatissimam virginem pro hoc summo negotio missus
est angelus Gabriel,qui est de secundo ordine infimæ hierarchiæ.Ex his concludit sanctus doctor,ꝙ ange
li superiores nunquam ad exterius ministerium distinentur . Et hoc verius reor, præsertim propter hoc,
Dionysi⁹. quoniam dictis D.Dionysii potius consonat.Dicit quoque B.Dionysius quòd angelus missus ad Esaiam
Esa.6. non erat de ordine Seraphin , sed vnus de inferioribus.Dicitur vero vnus de Seraphin,vel quoniam mis-
sus ab vno de ordine Seraphin,vel ratione sui effectus , quia labia Prophetæ incendendo purgauit . Dicit
Thomas. etiam Thomas,quòd sicut diuinis personis,videlicet filio & spiritui sancto,attribuitur duplex missio vtpu
ta inuisibilis,propter gratiæ infusionem,atque visibilis propter creaturam corporalem assumptam vel ma H
nifestatam,sic angelis cõuenit duplex missio.S.interior secundum operationes intellectuales, prout vnus
illuminat alium.Sicque superiores mittuntur,medios & inferiores illustrando,& ad exteriora officia diri-
gendo ordine hierarchico . Alia est eorum exterior missio secundum actus transeuntes circa corpoream
creaturam,sic soli inferiores mittuntur.Omnes ergo sunt administratorii spiritus in ministerium missione
interiori vel exteriori.Quatuor autem superiores ordines non mittuntur ad extra secundum Thomam,
sed quandoque inferiores,videlicet,angeli,archangeli,principatus,potestates,virtutes.

CAP. II [PROPTEREA abundantius oportet obseruare nos,&c.] ARTIC. II.

DEclarata excellentia Christi,cõsequenter ostenditur cũ quãta diligẽtia obseruãda sit doctri-
na & lex tanti magistri.[Propterea].i.cũ tãta sit dignitas Christi legislatoris nostri, [Abun- »
dantius].i.multũ reuerenter & timoratè,vel copiosius atq; perfectius, q̃ à Iudæis obseruata
fuit lex Moysi [Oportet].i.ad salutẽ necessarium est [Obseruare nos] sæpius recolendo, »
& fortiter adimplendo [Ea quę audiuimus] à Christo mediate vel immediate, qui & quoti »
1.Iohan.1. die loquitur nobis p euangeliũ.[Ne forte pereffluamus].i.penitus pereamus & in eternũ dãnemur.Fluimus qppe p peccata venialia & mortalis naturę quòtidiana tormẽta,sicut Iob ait,Homo natus de mulie
re breui viuens tẽpore repletur multis miseriis,& nunquã in eodem statu pmanet . Propter quod ait scri-

A ptura, Omnes morimur & quasi aquæ dilabimur in terrā quę non reuertentur. Effluimus autē perpec cata mortalia. Sed pereffluimus. i. perfectę effluimus incidendo æterna cruciamenta. Quod ergo tam
" diligenter seruanda sint verba Christi probat apostolus per locū à minori. [Si enim qui per angelos
" dictus est sermo].i. quia doctrina dei ministerio angelorū tradita Moysi, prout Stephanus dixit, Acce- Act, 7.
" pistis legē in dispositione angelorū [Factus est firmus].i. ratē seuerēq; inviūcta ac firmiter seruata est, Marc. 16.
" & multipliciter confirmata miraculis, minis, pœnis atq; promissis, [Et omnis præuaricatio].i. legis Ezech. 18.
" trāsgressio, mala cōmittendo [Et inobedientia].i. incustodia præceptorū bona omittēdo. Quorū pri
" mū est cōtra præcepta negatiua, secundū cōtra præcepta affirmatiua [Accepit iustam mercedis retri- Deut. 25.
" butionē].i. debitā pœnā, cēpore veteris testamēti in populo Iudæorū quemadmodū Moses scripsit, pro
" mensura peccati, erit & plagarū modus. Cum ergo sit ita [Quomodo nos] Christiani [Effugiemus]
" vltionē diuinæ iustitiæ [Si tantam neglexerimus salutem?].i. tā salutarē Christi doctrinā, tā copiosam
" eius gratiam, tātam beatitudinem nobis ab eo promissam paruipēderimus & obliti fuerimus? [Quę]
" salus [Cvm initiū accepisset enarrari per dominū].i. cū à Christo cœpta est prædicari [Abeis qui au Matth. 9.
" dierunt].i. ab ore Apostolorū qui cū Christo corporaliter conuersati sunt, eiusq; fermonibus interfue- Act. 1.
" runt quibus & dictū est, Vobis datum est nosse mysterium regni dei. Et, beati oculi vident quę vos Matth. 13.
" videtis [Inos confirmata est].i. nobis firmiter annūtiata est; ingesta est. Hoc dicit apostolus in per Ibidem.
B sona fidelium, nō sui. Ipse enim à Christo immediate edoctus fuit in raptu. Vnde ad Gal. loquitur, Mi 2. Cor. 12.
" hi qui videbantur esse aliquid (videlicet Petrus, Iacobus & Iohannes) nihil contulerunt: Cōfirmata est Galat. 2.
" ergo hæc salus in nos [Contestante].i. prædicationi apostolorū testimoniū perhibente, [Deo] qui
" neminē fallit, [Signis].i. per minora miracula. Quæ, quantū ad substantiā facti, fieri possunt per natu
" ram, nō tamen quo ad modū fiendi, sicut est quarundā infirmitatū depulsio, quæ fieri potest à medicis
" [Et portētis].i. per maiora miracula, quę sunt omnino supra naturā, vt est suscitatio mortui, [Et va Act. 4.
" riis virtutibus].i. potentissimis dei effectibus, quæ non solū naturalē cursum, sed etiā rationē humanā
" excedunt, vt est penetratio dimensionū. Vel, variis virtutibus. i. habitibus vel virtuosis atq; infusis, vide
" licet, spe, charitate, donisq; spiritus sancti, [Et spiritus sancti distributionibus].i. gratiis gratis datis à
" spiritu, de quibus dictū Corinthiis iā est, Alii datur per spiritū sermo sapiētiæ, alii sermo scientiæ, alii 1. Cor. 12.
" genera linguarū, alii discretio spirituū. Quæ primo datæ sunt sanctis apostolis in die Pētecostes, & per
" eos datæ sunt aliis multis, vt legitur in actibus Apostolorū. Quæ omnia facta & data sunt, [Secūdum Act. 2, 8,
" suam voluntatē].i. ex beneplacito dei, qui omnia operatur secundū propositū voluntatis suæ, nō secun- 13, 17.
" dū merita hominū. Alioquin gratia iā nō esset gratia. Hæc sunt Christianæ fidei argumēta. Incōprehē Eph. 1.
" sibilis nāq; supernaturalisq; veritas supernaturalibus atq; diuinis eguit argumētis. Vnde & in euāgelio Rom. 11.
" scribitur. Illi profecti prædicauerūt vbiq;, domino cooperante, & sermonē cōfirmāte sequētibus signis. Marc. 16.
C Hinc in Iohānis epistola scripti est, Qui nō credit in filiū, mēdacē facit patrē: quoniā nō credit in te- 1. Iohan. 5
" stimoniū, quod testificatus est deus de filio suo. De quo testimonio ait & filius, Opera quæ dedit mihi
" pater, testimoniū perhibent de me. Quod autē nō effugiemus vltionē diuinā si tantā neglexerimus sa- Iohan. 10.
" lutē, probat apostolus per hoc q̄ Christus sublimior est atq; potētior angelis. [Non enim angelis sub-
" iecit deus orbē terræ futurū].i. orbē terræ, seu mundū secundū statū quē habebit post diē iudicii, q̄is
" interim aliquo modo subiectus sit eis, quoniā mouēt cælestia corpora, quorū motu & influētia trāfu-
" tātur hæc inferiora. [De quo] orbe terræ futuro, [Loquimur] De orbe enim terræ quātū ad statū futu-
" rū intēdit Apostolus loqui. Oportet ergo aduertere, q̄ cū omnia corporalia & terrena ordinētur ad
" hominē, sicut duplex est status seu perfectio hominis, vna secundū suā institutionē in via huius exilii,
" alia secundū suā glorificationē in patria cœlesti, sic duplex est status orbis terræ seu mūdi: vnus secun-
" dū successionē generationis & corruptionis, donec cōpleatur numerus electorū, qui dicitur status præ- Mat. 24.
" sens, durās vsq; ad diē iudicii: alius secūdū futurę renouationis stabilitatem; quæ fiet in die nouissimo.
" Quāuis autē mūdus seu orbis terræ in vtroq; statu sit subst ātialiter idē, tamē propter differētia statuū di
" citur orbis terræ præsens, & orbis terræ futurus. Quēadmodū autē homines, quantū ad statū præsentē, Dionys.
" subiecti sunt angelis, quia regūtur, purgātur, illuminātur ac perficiūtur ab eis, secūdū Dionysiū, quæ ta
" mē prælatio in futuro statu cessabit, quantū ad nouā influentiā. Sic orbis terræ, secundū præsentem sta
D tum, angelis est subiectus, inxta medum prædictum. Sed secundum statum futurum, eis non erit subie-
" ctus. Tunc enim alterationes & generationes cessabunt. Hæc expositio videtur mihi textui magis cō-
" formis. Glosla tamen aliis modis exponit hunc locum, quam insp icere potest, qui alium sensum requi- Psalm. 8.
" rit. ¶ Porrō q̄ Christo orbis, futurus subiiciatur, probat apostolus authoritate Psalmistæ. [Testatus est
" autem in quodam loco, quis].i. quidam famosus, puta Dauid propheta prælarus [Dicens, Quid est Sap. 6.
" homo] quicunq; sit ille [Quod memor es eius] o domine deus omnipotens. Tanquam dicat, Vilis &
" modicus est cōparatione tuæ maiestatis, cū sit corporalis, mortalis ac fragilis: propter quod mirū est, q̄
" tam benigne dignaris eum respicere, adiuuare & sublimare, præsertim assumendo eius naturā [Aut]
" quid est [Filius hominis] id est Christus, secundum naturam assumptam, [Quoniam visitas eum?]
" vniendo tuæ increatæ personalitati eius humanitatem, & habitando in ea, quasi in templo. Quasi di-
" cat, Hoc humanitati Christi ex sua naturali dignitate seu meritis non conuenit. [Minvisti eum
" paulominus ab angelis] id est quanuis Christum secundum humauitatem sic visitaueris atque sublimaueris, tamen, quantum ad aliquid, fecisti eum angelus inferiorem, videlicet quo ad corporis sui pas-
" sibilitatem ac mortem, quæ angelis non conueniunt propter naturæ ipsorum excellentiam, cum sint
" immaterialis essentiæ, [Gloria & honore coronasti eum.] Gloria est clara cum laude notitia.
" Honor vero est exhibitio reuerentiæ in signum virtutis. Deus ergo pater seu trinitas coronauit, id est
" vndique & multipliciter decorauit Christum hominem gloria, infundendo cordibus hominum Iohan. 1.

claram cognitionem excellentiæ Christi,& honore,inducendo fideles ad veneratioñ & cultum ip E
sius. Vel gloria,id est beatitudine animæ,vel corporis glorificatione,in resurrectione. Et honore,id est
eleuatione ad dexteram tuam in ascensione coronati eum [ET constituisti eum super opera manuũ
tuarum] hoc est,omnibus creaturis eum præposuisti,faciens eum regem regum & dominum domin̄.
Apoc.19. tium. Quod post resurrectionem factum est,quantum ad manifestationem. [OMNIA] visibilia & in
uisibilia,suprema,media, & infima, [Subiecisti sub pedibus eius] id est ei perfectè subdidisti , quan-
Matth.28 tum ad potestatis collationem etiam ab exordio incarnationis . Tunc enim data est homini Christo
potestas atque prælatio super vniuersa creata, [IN eo autem quòd] deus [EI] videlicet Christo, [O-
MNIA subiecit,nihil dimisit non subiectum ei] id est vniuersaliter sine exceptione cuncta ei subiecit.
Veruntamen quoniam nondum subiecta sunt ei omnia quantum ad potestatis executionem, & plenã
manifestationem,subiungitur: [NVNC autem] id est tempore isto vsq; ad diem iudicii, [Necdum vi
demus omnia subiecta ei] quantum ad executionem,& plenam manifestationem, quod tamen fiet in
Esaiæ.45. die nouissimo , quando iuxta Esaiæ oraculum , Ad eum venient & confundentur omnes qui repu-
gnant ei.Nunc enim multi Christo resistunt, & nullam sentiunt pœnam,cum blasphemant vel inho-
norant,& nullum experiuntur suppliciũ.Sed post diem iudicii ita non erit.Extunc enim coactè erunt
ei subiecti quorũ pœnas luendo,qui nunc libere repugnant illi impie conuersando.Ideo conuenienter prædi F
ctum est futurum orbem Christo subiicendũ. [EVM autem qui modico, q̃ angeli minoratus est] hoc
est,qui in paruo minor factus est angelis, scilicet quantum ad corporis passibilitatem [VIDEMVS]
oculo fidei [IESUM] scilicet minoratum [Propter passionem mortis] id est merito suæ passionis læta
Philip.1. lis mortem sibi inferentis, [Gloria & honore coronatũ] sicut exposituũ est.Vnde dictũ est alibi,Factus
Psal.109. est obediens vsq; ad mortem.Propter quod & deus exaltauit illum.Et in Psalmo,De torrente in via bi
bet,propterea exaltabit caput.Ideo autem modico quàm angeli minoratus est,id est mortalis effectus
assumendo naturam passibilem, [VT gratia dei].i.non humanis meritis,sed gratuita dei voluntate &
pia liberalitate [PRO omnibus gustaret mortem].i.pro vniuersorũ salute,quantũ in se est,mortis ama
Esaiæ.53. ritudinem experireꝛtur.Vnde & Propheta, Dominus(inquit)posuit in eo iniquitatem omniũ nostrum.
Matt.20. Pro solis tamen electis passus est Christus quantũ ad efficaciam,prout ait,Venit filius hominis dare ani
Marci.16. mã suam redẽptionem pro multis. [Decebat enim eũ propter quẽ omnia & per quẽ omnia] .i.cõue-
Prou.16. niens erat deo patri propter quem omnia facta sunt ab ipso,sicut propter causam finalẽ.Omnia enim
propter seipsum operatus est dominus: & per quẽ omnia.i.à quo omnia facta sunt, sicut ex causa effi-
ciente.Vel,per quẽ sicut per causam exẽplarem, [QVI multos filios] adoptiuos,videlicet homines ele
ctos, [IN gloriã adduxerat].i.ad æternã beatitudinẽ perducere præordinauit in sua prædestinatione
Ephes.1. æterna [Authorẽ salutis eorũ] hoc est,Christũ electorũ saluatorẽ,qui eis salutẽ promeruit sua passio-
ne dignissimã, [PER passionẽ cõsummare].i.per mortẽ crucis ab hac vita tollere,exponẽdo,videlicet G
imò tradẽdo eũ morti crucis pro nostra redẽptione.Vel,per passionẽ cõsummare.i.ad finẽ seu cõsum-
mationẽ nostræ liberationis,merito passionis adducere.Conuenientissimus quippe modus humanę re
dẽptionis fuit,q̃ pater vnigenitũ suũ humana natura vestiuit,& morti pro hominũ salutiõe exposuit.
Quia per hoc maxime cõmendatur bonitas & misericordia eius,qua miseris & aliunde seductis tã cle
Iob.24. menter subuenit.Iustitia quoq;,quoniã peccata hominũ nõ reliquit inulta. Nulla etiã pura creatura di
gna erat pro hominibus satisfacere,tanta est enormitas culpæ per cõparationẽ ad deũ,& dignitas vitæ
æternę consistentis in deo,sicut in immediato obiecto.Decuit etiã eandẽ naturã pati in saluatore,quæ
erat in saluãdis reparãda.Quod vero decuit Christũ pati ostẽdit Apostolus,Quoniã decet sanctifica-
torẽ & sanctificatos esse eiusdẽ naturæ,quatenus satisfaciat quod offendit.i.eadẽ natura patiẽdo refor-
Gen.3. met,quæ male agẽdo peccauit.Natura ergo humana in primo parẽte,posterisq; infecta,per Christi hu
manitatẽ fuerat reparãda.Dicit igitur, [QVI enim sanctificat].i.Christus qui peccatores à vitiis pur-
gat, [ET qui sanctificãtur].i.electi qui merito suæ passionis mũdantur, [EX vno omnes]id est ex eo
dem patre atq; principio profluxerũt.Christus nẽpe secundũ assumptã humanitatẽ descendit de Adã,
sicut & nos excepta infectione originalis peccati, & q̃ immediate de virgine natus est.Secundũ diui-
Luc.2. nã vero naturã,natus est ex patre æterno,de quo & nos nati sumus:differmiter tamen , quoniã ipse est H
filius naturalis & vnicus:nos autẽ adoptiui & plurimi. [Propter quã causam] videlicet quoniã Chri-
stus & mẽbra eius(puta fideles)vnũ paternũ principiũ habent,& in natura cõmunicant.Vnde & ait in
Iohan.21. Iohanne, Ascendo ad patrẽ meũ & patrẽ vestrũ, [NON cõfunditur fratres eos vocare] non obstãte q̃ .
1.Pet.2. ipse sit deus verus,& homo à peccato immunis:Illi vero propter peccatũ degeneres, [DICENS,]ad
Psalm.21. patrem in Psalmo, [Nuntiabo nomen tuum fratribus meis] id est teipsum & gloriam tuam ò pater
Matt.28. prædicabo Apostolis,aliisque discipulis. De his enim dixit Mariæ Magdalenæ, Vade & die fratribus
Iohan.20 meis, [IN medio ecclesiæ] primitiuæ, videlicet inter fideles primo conuersos, [Laudabo te] Stetit
Act.1. enim Iesus in medio discipulorum suorum , quibus & fæpe apparuit per dies quadraginta intãs &
1.Cor.15. exiens,& quadam vice plus quàm quingentis fratribus apparens.Hæc fecit saluator ante passionẽ quã
Marc.4. do eorsum discipulis suis disseruit omnia.Potest quoq; generaliter de omnibus fidelibus accipi,quibus
Christus per apostolos & successores eorum nomen patris æterni prædicauit,atque in medio eccle-
siæ , id est vbique in omni congregatione fidelium , eum laudauit , imò & laudat & prædicat.
[ET iterum] Christus ait per Esaiam , quantum ad sensum, quanuis verba non habeantur in no-
stra translatione , secundum hanc formam. [EGO ero fidens in eum] id est ego Christus , se-
cundum quod homo passibilis , sperabo in deum , non per spem quæ est virtus theologica , quam
non habuit: sed per quandam fiduciam , qua resurrectionem & corporis glorificationem ab eo cer-
tissime expectaui . Hoc autem Christo non competeret , nisi verus homo fuisset , ideo non con-

A sunditur homines vocare fratres. [ET iterum] Christus ait, [ECCE ego & pueri mei] id est discí- Esaiæ.8.
„ puli & spirituales filii mei, quibus & dixit, Pueri, nunquid pulmentarium habetis? [QVOS dedit mihi Iohan.21.
„ dominus] id est per charitatem & gratiam mihi tanquam capiti copulauit, eosq; per me saluare decre
uit. De talibus dicit in euangelio, Tui erant, & mihi eos dedisti. Iremq; Pater, manifestaui nomen tuũ Iohan.17.
hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Ex hoc testimonio patet, & tam ipsi q̃ Christus sint ex vno Ibidem.
principio scilicet deo. Hanc authoritatem Esaiæ intelligit Lira melius hoc loco, q̃ super Esaiam. Hic
nanq; dicit eam ad literam de discipulis Christi debere intelligi, ibi vero exponit eam literaliter de di-
scipulis Esaiæ. ¶ Deinde ostenditur & decuit Christum incarnari & pati, ex parte saluandorũ. [Quia
ergo pueri] id est fideles electi [Communicauerunt carni & sanguini] id est ex corpore & ani-
„ ma facti sunt, & homines mortales fuerunt, [ET ipse] Christus [Participauit eisdem] id est eatnem
„ veram & animam rationalem assumpsit, factus mortalis, [VT per mortem] id est propriæ passionis
merita, [Destrueret] id est superaret & foras eiiceret, [EVM qui habebat mortis imperium. i. dia-
bolũ] mortis authorẽ, qui homines ad mortẽ culpę induxit. Ex qua fecuta est mors naturę, & mors secũ
da, videlicet mors gehennæ. Deus enim mortẽ nõ fecit, sed inuidia diaboli mors introiuit in orbem ter- Apoc.2.t.
rarum. Habuit autẽ diabolus mortis imperiũ, quoniã ante Christi aduentũ omnes quodãmodo in mor Sap.1.
B te detinuit. In libro tamen Sapiẽtiæ dicitur, deus habere imperiũ vitę & mortis. Et in Apoc. ait Salua- Sap.16.
tor, Habeo claues mortis & inferni. Sed deus dicitur habere mortis imperium, quia quos vult in mor- Apoc.1.
„ te relinquit, & quos vult a morte reducit. Non autem inducit mortem culpæ. Christus vero habet cla-
„ ues mortis, hoc est, potestatem relaxandi peccata. [ET liberaret] Christus sua passione, [EOS qui ti-
„ more mortis] corporalis, [PER totam vitam obnoxii] id est rei & subditi, [ERANT seruituti] cul
pæ ac dæmonis, id est homines vniuersos, qui maluerunt peccare, q̃ corporalem mortem incurrere, ma
gis timentes eos qui corpus occidunt, q̃ qui corpus & animam perdere potest in gehennã. Tales erant Matth.10.
homines vt plurimum ante Christi passionem. Sed ipse sua passione præstitit nobis exemplum moriẽ
di pro iustitia, & abstulit suis hunc inordinatum timorem. Secundo exponitur specialiter de Iudæis,
Vt liberaret eos, puta Iudæos, ab oneribus legis, per gratiam & meritum suæ passionis, qui timore mor
tis corporalis, quam lex inflixit, transgressoribus suis, vel gehennalis, quam lex minabatur per totam
vitam præsentem, obnoxii, id est subiecti erant seruituti legis. Nam timore pœnarum potius q̃ amore Eph.2.
iustitiæ legem seruabant. Christus enim sua passione legem, quãtum ad cærimonialia, euacuauit. Qua
euacuata, fecit Iudæos liberos, vt per fidem & gratiam saluarentur, sine obseruantia cærimonialium,
ministrarentq́ue deo amore potius quàm timore. ¶ Denique & Christus pueris communicauit in car
„ ne & sanguine, hominesq́ue redemit, ostendit apostolus, [Nusq; enim angelos apprehendit] id est nũ
„ quam legitur angelos apostatas ad gratiam reduxisse, aut angelicam naturam assumpsisse, [SED se- Matth.1.
C men Abrahæ apprehendit]. i. carnem humanam ex semine Abrahæ sibi vniuit, & populum Iudæorum Matth.15.
specialiter reuocauit. De quibus locutus est, Nõ sum missus, nisi ad oues perierunt domus Israel.
„ [Vnde] id est propter hanc causam, videlicet, quia semen Abrahæ apprehendit, [DEBVIT] debito
„ condecentiæ, non obligationis, [PER omnia] id est in omnibus naturalibus proprietatibus atq; defe
„ ctibus indetrahibilibus, [Fratribus] id est cæteris hominibus [Similari] non autem in defectibus de
trahibilibus, scilicet in culpa & defectu necessariorum. Non enim debuit esse claudus, cæcus aut lan- Marc.t.4.
guidus, q̃uis tempore passionis elanguit. Fuit ergo aliis similis, quia mortalis, vberibus lactatus, ereuit, Luc.22.
„ esuriit, nianducauit, mortem perpessus est, [VT misericors fieret]. i. misericordiam impartiret. Vel, mi Matth.4.
sericors fieret actu & habitu in natura humana, qui æternaliter misericors est in natura diuina, [ET fi Matth.11.
„ delis pontifex] id est verus mediator atq; sacerdos pro nobis, [AD deũ] patrẽ vel trinitatem immo- Ephe.5.
„ lando seipsum deo in cruce hostiam immaculatam in odorem suauitatis, [vt reproptiare t]. ideũ pla
„ cando, deleret [Delicta populi] id est totius generis humani, sicut dicit Iohannes, Ipse est propitiatio
pro peccatis nostris. De hoc pontifice ait quoq; Petrus, Conuersi estis ad pastorem & episcopum ani- 1.Iohan.1.
„ marum vestrarum. [IN eo enim in quo]. i. in natura humana assumpta, in qua [Passus est ipse] Chri 1.Pet.2.
„ stus à præside & cius ministris, [ET tentatus] à dæmone in deserto, atq; Iudæis, quibus & loquitur, Matth.4.
Quid me tentatis hypocritæ? [Potens est & eis qui tentantur auxiliari] ne superentur. Sua enim pas Matth.22
sione & tentatione promeruit nobis gratiam omnibus tentationibus efficaciter reluctandi, & non so- Luc.20.
D lum vt deus, sed etiam vt homo de plenitudine sua influit nobis, quemadmodum caput membris. Iohan.1.

CAP. III. [VNDE fratres sancti vocationis cœlestis participes, &c.] ARTIC. III.

STENSA excellentia Christi per comparationem eius ad angelos & prophetas generaliter, nunc idem ostenditur specialiter per comparationem ad Moysen. Per quod etiam declaratur eminentia noui testamenti præ veteri. [VNDE fratres sancti] id est quia sic potens est Christus auxiliari tentatis, idcirco ó fratres sancti, per regenerationem baptismatis & munditiam religiosæ conuersationis [VOCATIONIS cœlestis participes] id est 2.Pet.1.
prædicationis & inspirationis ad cœlestem beatitudinem inuitantis, seu gratiæ ad illam perducentis,
consortes. Hæc enim vobis exhibita sunt, [CONSIDERATE] causa imitationis [Apostolum] id FINIS.
est nuntium diuinitus missum [ET pontificem] id est qui viam seu pontem veniendi ad deum nobis
ostendit ac fecit dando exemplum, [Confessionis nostræ]. i. pontificem quem confitemur esse verum
filiũ dei, saluatoremq; mundi [Iesum, qui fidelis est] secundũ naturã assumptã [EI qui fecit illũ]. i.
deo patri, à quo secundũ humanitatẽ creatus est. Dicitur autẽ Christus fidelis, non à fide, quæ est virtus
theologica, qua ipse non habuit, quoniam non fuerat verus comprehensor, sed à fidelitate quã efficacissime adimpleuit, quicquid complacuit patri. Propter quod ipse ait, Quæ placita sunt ei, facio sem- Iohan.8.
per. Et, Non quæro gloriam meam, sed honorificio patrem meum, [SICVT & Moyses in omni Ibidem.

domo eius].i.in tota synagoga seu Iudæorum congregatione quæ est domus dei. Vnde dc mirus prote E
Num.12. statur Aharon & Mariæ, Seruus meus Moyses in omni domo mea fidelissimus est. ¶ Insuper ostendi-
tur Christus excellentior Moyse. [Amplioris autem gloriæ].i. maioris dignitatis [ISTE] Iesus [Prę „
Moyse].i.supra Moysen seu plus q̃ Moyses [Dignus habitus est] à deo & fidelibus hominibus [Quã „
to ampliorem honorem habet domus].i.de domo, vt scilicet domus sit genitiui casus, ille, [QVI fabri „
cauit illam].i.fabricator domus, q̃ eius inhabitator seu dispẽsator. Quod intelligendum est de princi-
pali fabricatore, qui alios ad fabricãdum inducit & ministeriali inhabitatore. [Omnis nanq; domus] „
Sap.1. tam materialis ex lignis atq; lapidibus constans, q̃ spiritualis ex diuersis fidelibus congregata, [FA- „
Iohan.4. bricatur ab aliquo] artifice, diuersas partes ad inuicem copulante. Per se enim non fit, sed sicut partes
materialis domus copulantur cæmento & clauis, sic personæ fideles vtuntur per fidem & charitatem.
[QVI autem omnia creauit deus] est. Ergo & ipse domũ ecclesiæ fabricauit. Christus aũt est deus. Er- „
Num.12. go & ipse ædificauit ecclesiã, cuius mẽbrũ est Moyses. Christus vero est dominus eius, ideo habet am-
Luc.4. pliorem honorem q̃ Moyses. [ET Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius].i.in omni synago- „
ga Iudæorũ, quæ fuit domus dei, [Tanq̃ famulus in testimoniũ eorũ].i.ad proferẽdũ cum attestatio- „
ne diuina, ea [QVAE dicenda erant].i.quæ deus iussit per eũ dici ad populũ. [Christus vero tanq̃ fi- „
lius] dei naturalis & vnicus, fidelis est [IN domo sua].i.in Ecclesia [QVAE domus sumus nos] Chri „
1.Cor.6. stiani per charitatem & fidem vniti. Templum enim dei sanctum est, quod estis vos [SI fiduciã] id est F
Matth.7. actualem confidentiã scilicet expectationem felicitatis futuræ, & adiutorii gratiæ ad felicitatem obti-
nendam necessarii, [ET gloriã spei].i.iucunditatem cœlestem, ad quã spes tendit, [Vsq; in finem] „
vitæ præsentis inclusiue [Firmã retineamus] stabiliter ac perseueranter sperando, atq; futurã beatitu- „
Col.1. dinem desiderando. Hoc dicit Apostolus, quia sicut ad domũ materialem requiritur stabile fundamen
tũ, ita ad domũ spiritualem scilicet vt fideles sint domus dei, exigitur firmitas spei ac fidei: aliter deus
Psal.94. non habitaret in eis per gratiã consummatam. ¶ Ex prædictis de excellentia Christi admonet conse-
quenter Apostolus diligenter obedire sermoni Christi. [Quapropter].i.cũ tanta sit eminentia Chri-
sti præ Moyse, [SICVT dicit spiritus sanctus] in Psalmo, quod subditur: [HODIE] id est tempore „
euangelicæ prædicationis & gratiæ [SI vocem eius].i.verba Christi [Audieritis] vel ab ore eius, vel
ab eius ministris. Hoc est, quia ea audietis [NOLITE obdurare.i.verbis dei claudere [CORDA ve- „
Psal.77. stra] ne sitis rebelles atq; increduli. Hæc ad literam dicuntur ad Iudæos, qui tempore Christi & postea
fuerunt, [SICVT in exacerbatione].i.quemadmodũ contigit, & à patribus vestris factũ est in prouo „
catione, seu dei offensione [Secundũ diem].i.in die [Tentationis] factæ [IN deserto] quando ex in- „
fidelitate voluistis experiri potentiam meam: sicut ait Psalmista, Et tentauerunt deum in cordibus suis,
vt peterent escas animabus suis, [VBI].i.in quo deserto, [Tentauerunt me patres vestri] frequenter.
Num.14. Vnde dominus ait ad Moysem in Numeris, Tentauerunt me iam per decem vices [Probauerunt] id G
Exo 7,8, est experti sunt quid agere possem, [ET viderunt opera mea] mirabilia in AEgypto, in mari rubro, „
10. in deserto, [Quadraginta annis] Tanto enim tempore in deserto fuerunt vel circiter, [PROPTER
Exod.12. quod] id est ob tantam peruersitatem istorum [Offensus] id est iratus [FVI generationi huic] hoc
Exod.14. est, hominibus istis incredulis, [ET dixi] per angelum seu Moysen, [SEMPER hi errant corde] id „
est intellectum excæcatum habent, & ex malitia peccant. [IPSI vero non cognouerunt].i.spirituali-
ter non intellexerunt [VIAS meas].i.opera mea miraculosa ac iusta. Quæ viæ vocantur, quia perdu
Deut.29. cunt ad dei notitiam. Vnde in Deuteronomio Moyses loquitur, Vos (inquit) vidistis vniuersa magna-
lia, quæ coram nobis dominus fecit, & non dedit vobis dominus cor intelligens, & oculos videntes vsq; „
in præsentem diem, [Quibus iurauit] id est firmiter dixi per Moysen [IN ira mea] id est in zelo iu-
stitiæ meæ, quo eorum peccata vindicare proposui, [SI introibunt] id est non intrabunt [IN requiẽ
Exod.33. meam] id est terram promissionis, in qua eis, si non peccassent, mansionem quietã dedissem. Hoc deus „
Num.14. iurauit quando filii Israel murmurauerunt contra dominũ, auditis sermonibus nuntiorum, qui explora „
uerunt terram Chanaan. Tunc enim iurauerunt q̃ nemo eorum, qui murmurauerũt, ingrederetur hãc
Rom.7. terram præter Caleph & Iosue. ¶ Ex præallegata scriptura infert Apostolus salutarẽ doctrinã. [VI-
1.Tim.4. dete fratres ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis] hoc est, mens vitiosa perfidię sub „
dita [Discedendi].i.paratum discedere seu auerti [A deo viuo] à quo discediturus est inobedientiam, „
Osee.4. non per localem distantiam: iuxta illud Osee, Dereliquerunt dominũ in non custodiendo [SED ad- H
Esaię.46. hortamini vosmetipsos per singulos dies].i.quotidie admonete vos inuicẽ, seu quilibet semetipsum ver
2.Cor.6. bis sacræ scripturæ [Donec hodie cognominatur].i.q̃diu tẽpus gratiæ durat, & esse asseritur. De quo „
Zach.2. alibi dicitur. Ecce nũc tẽpus acceptabile, ecce nũc dies salutis. De hoc quoq; scriptũ est per Zachariã,
1.Cor.6. Applicabũtur gẽtes multæ ad dominũ in die illo, [VT ne obduretur quis ex vobis].i.ne aliquis vestrũ „
obstinatus fiat, seu habituatus in malo, [Fallacia peccati].i.delectatione alliciente & rationem excæ- „
cante, quæ est in peccato. Peccatũ nanq; delectat, vnde & tristitiã promeretur. [Participes enim Chri
Iohan.1. sti effecti].i.Christo incorporati. [Sumus] vt mẽbra capiti, & de plenitudine eius accepimus, eius quo
Ephe.1. q; hæreditatis cõsortes erimus, [Si tamẽ initiũ substãtiæ eius].i.si fidẽ formatã, per quã primũ deo cõ-
Ephe.3. iungimur, & eius possessio efficimur [Vsq; in finẽ].i.perseuerãter [Firmum retineamus].i.stabiles & „
efficaces in fide mãserimus, [DVM dicitur].i.q̃diu dicitur [Nobis, Hodie si vocem eius audieritis, no „
lite obdurare corda vestra, quemadmodũ in illa exacerbatione. Quidam enim] Iudæorum in deserto
[Audiẽtes] verba dei [Exacerbauerunt].i.non credendo, & impie operando deum grauiter offende „
Sap.12. runt seu prouocauerunt. Non q̃ inuariabilis deus veraciter irritetur, vel exacerbetur: de quo legitur, „
Tu autẽ dominator domirũ cũ tranquillitate iudicas, & cũ magna reuerẽtia disponis nos. Sed quia per
Hier.7. modũ exacerbati se habet, cũ nostra peccata districte vlciscitur, ideo apud Hier. dicitur, Nunqd me ad

A iracũdiã prouoeãt,dicit dominus?Nõne ſemetipſos in cõſuſione vultus ſui? [SED nõ vniuerſi qui pro
» fecti ſunt ab AEgypto per Moyſen].i.nõ omnes deũ exacerbauerunt, qui per Moyſi ducatũ exierunt
AEgyptũ.Caleb enim & Ioſue nõ offenderũt rã grauiter. [QVIBVS aũt offenſus].i.iratus [EST de Num.14.
» us] in deſerto [Quadraginta annis?] quibus filii Iſrael in deſerto ambulauerũt,nõ ꝙ quotidie pecca Deut.29.
» uerũt ita enormiter,ſed quia frequẽter ſic peccauerũt. [NONNE illis qui peccauerũt] enormiter diſ-
» credẽdo,deũ tentando ſeu murmurãdo, [Quorũ eadauera proſtrata] id eſt deiecta & beſtiis tradita
» [SVNT in deſerto?Quibus autẽ iurauit nõ introire in requiẽ ipſius].i.in terrã promiſsionis, [NISI Deut.18.
illis qui increduli fuerũt?] verbis Caleb & Ioſue, qui cũ aliis nũtiis redeũtes, dixerunt: Nolite rebelles
eſſe cõtra dominũ,neq; timeatis populũ terræ huius,quia ſicut panẽ,ita poſsumus eos deuorare.Domi Num.14.
nus nobiſcum eſt,nolite timere.Quid autem fecerunt increduli? Voluerunt vtique Ispidibus opprime-
» re eos. [ET videmus] oculo fidei,teſtimonio ſcripturarum, [QVIA non potuerunt introire] in re Rom.11.
» quiem ipſius terram hanc deo eos prohibente, [PROPTER incredulitatem] ipſorum.

CAP. IIII. [TIMEAMVS ergo ne forte relicta pollicitatione &c.] ARTIC. IIII.

DEniq; ex præinducta authoritate ſcripturæ hortatur Apoſtolus ad debitã ſolicitudinem.
[Timeamus ergo].i.quoniã illi Iudæi propter ſuã incredulitatẽ & murmurationẽ prohi-
B biti ſunt introire terrã promiſsionis,idcirco formidemus [NE forte relicta pollicitatiõe]
.i.oblita ſeu ſpreta promiſsione diuina nobis facta [Introeũdi].i.de ingreſſu noſtro poſt Ezech.18.
» hãc vitã [IN requiẽ eius] cœleſtẽ.i.felicitatẽ æternã, [Exiſtimetur aliquis ex vobis deeſ-
» ſe].i.al iquis noſtrũ inueniatur à cõſequutione huius promiſſæ quietis deficere proprer negligentiam
» ſuam. Nam inexcuſabiles ſumus, ſi eam non obtineamus.Cuius ratio ſubinſertur. [Etenim & nobis
» annuntiatum eſt] id eſt à Chriſto in Euangelio prædicatũ de requie cœleſti, [Quemadmodum & il-
lis] Iudæis per Moyſen annunciatum eſt de requie terrena. Ait enim ſaluator, Beati pauperes ſpiritu, Matth.5.
quoniam ipſorũ eſt regnũ cœlorũ.Et alibi,In futura reſurrectione nec nubent neq; nubentur,ſed erũt Matth.22
ſicut angeli dei.Et rurſus,Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego,& illi ſint mecum,vt videãt cla Iohan.17.
» ritatem meam, [SED non profuit illis] Iudæis [Sermo auditus].i.quem à Moyſe audierunt de poſ-
» ſeſsione terræ promiſsæ, [NON admixtus fidei] id eſt non receptus fideliter.Fidei inquam habendæ
» [EX his] id eſt de his [QVAE audierunt] de bonis ſibi promiſsis.Et hoc patet ex oppoſito. [INGRE Eſaiæ.26.
» diemur enim in requiem] ſempiternam [QVI credimus] verbis auditis de promiſsione illius quietis
» fide formata,de qua ait Chriſtus,Omnis qui viuit & credit in me,non morietur in æternum, [Quem Iohan.11.
» admodum dixit] id eſt ſicut ſpiritus ſanctus ex oppoſito de incredulis proteſtatus eſt in pſalmo dicẽs,
» [SICVT intaui in ira mea,ſi introibunt].i.non intrabunt [IN requiem meam].i.terram promiſsio- Pſal.94.
» nis,ſicut in præcedẽti arti.explanatũ eſt plenius. [ET quidẽ operibus ab inſtitutione mũdi perfectis.] Heb.3.
Iam in ſuperioribus mentionem fecit apoſtolus de temporali requie Iudæis promiſsa,atq; ex hoc intu
C lit de promiſsione æternæ quietis nobis in cœlis promiſsa. In quibus verbis ſupponitur ꝙ temporalis Matth.11.
illa requies fuit figura requiei cœleſtis.Et hoc nunc probat Apoſtolus,ſimulq; oſtendit, quando annũ
tiatum eſt de requie ſempiterna.Et quidem,Tanꝙ dicat,Nũtiatum eſt nobis de requie illa, quod vtiq;
factum eſt,operibus.i.creaturis,ab inſtitutione mundi.i.quę à principio creationis fieri cœperunt,per-
fectis.l.diſtinctis atq; ornatis vſq; ad ſextum diem,in quo etatus eſt homo. In illis nanque ſex diebus Gen.1.
perfectæ ſunt ſpecies rerum.Poſt conſummationem itaq; operum ſex dierum, ſtatim facta eſt mẽtio in
ſcripturis de requie quadam,non temporali,ſed ſempiterna. [DIXIT enim] ſcriptura ſeu ſpiritus ſan
» ctus, [QVODAM loco de die ſeptimo].i.ſabbato [SIC] ſicut ſubiũgitur,Dies quippe dominica etat Gen.2.
» prima,ergo & ſabbatum ſeptima, [ET requieuit deus [id eſt operari ceſſauit,& in ſemetipſo quieuit,
[OIE ſeptimo ab omnibus operibus ſuis cante productis.i.nouis rerum ſpeciebus creandis, quia ex-
tunc non creauit opera noua ſecundum ſpeciem ſiue materiam.Nihilominus de materia tunc facta,&
ad ſimilitudinem tunc factorum nunc vſq; operatur, animas rationales creando, & totum vniuerſum
adminiſtrando,atq; per cauſas ſecundas plurima producendo. Propter quod ait ſaluator, Pater meus Iohan.5.
vſq; modo operatur,& ego operor.Virtus ergo rationis & intellectus huius ſcripturæ conſiſtit in hoc.
Cum ab exordio deſcribitur productio mundi,fit mentio de quadam requie qua deus quieuit. Hæc an Matth.11.
tem requies eſt cœleſtis non temporalis,ſed per temporalem deſignatur.Requies enim dei in ſeipſo cõ
D municatur electis in patria,vt & ipſi in deo immediate quieſeant,qui in nullo poſſunt alio contẽti red-
di ſeu quieti.Non enim ſufficit rationali creaturæ,niſi bonum immenſum.Ergo de requie nobis in cœ Gen.2.
lis parata fit mentio ante legem in qua & figurata eſt requies vera,cœleſtis & ſempiterna. ¶ Deinceps
oſtenditur,ꝙ etiam poſt legiſlationem fit ſermo de requie ſempiterna ſub figura temporalis quietis.
[ET in iſto rurſum] id eſt in pſalmo iam dicto,iterum dicit ſpiritus ſanctus, [SI introibunt in requiẽ Pſal.94.
meam] id eſt increduli illi tempore Moyſi exiſtentes non ingredientur terram promiſsionis.Per quod
deſignatur,ꝙ impii cœleſtem requiem non intrabunt. [Quoniam ergo ſupereſt] id eſt reſtat [Quoſ-
dam] electos [Introire in illam] requiem beatam ac figuratam, [AT hi quibus prioribus] id eſt Iu-
dæis,quibus ante nos [Annuntiatum eſt] per Moyſen de ingreſſu terræ promiſsionis ſeu requiei rem
poralis [NON introierunt] eam [Propter incredulitatem] ſuam. [Iterum terminat].i.ſcriptura ſa-
cra determinat ſeu inducit [Diem quẽdã hodie].i.tẽpus gratiæ,quod vocatum eſt hodie, quoniã quo
tidianum eſt,& durat vſq; in finem ſeculi:de quo dictum eſt Romanis,Nox præceſſit, dies autem ap-
propinquauit. Et in Eſaia,In illa die erit germen domini.i.Chriſtus filius dei,de quo alibi legitur,Suſci Rom.13.
tabo Dauid germen iuſtum,in magnificentia & gloria, [IN Dauid] id eſt in pſalmo à Dauid com- Iſaiæ.4.
poſito. [Dicendo poſt tantum temporis] id eſt poſt tam longum ſpatium, ex quo illa dicta ſunt pa- Hier.23.
tribus in deſerto per Moyſen.Dauid enim propheta longo tempore poſt Moyſen fuit, [SICVT ſu- Heb.3.

pra dictũ est] de die isto cap. p̃cedẽti, iamq; repetitur. [HODIE si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra,] quæ verba satis iam declarata sunt. Ex his palam est, q̃ Dauid loquatur de alia terra, & requie quàm illa, quã Moyses promisit, & ad quam Iosue introduxit. Illa enim ante tempora Dauid possessa fuit à filiis Israel. Dum ergo Dauid admonet eos, qui terram promissionis possederunt, vt cũ audierint vocem dei nõ obdurẽt corda sua, significat eos ad aliam requiem scilicet scelestẽ patriã ingre suros, si obedierint deo. Quod figuratum fuit in eis qui terram promissionis ingressi sunt. Ideo sequitur. [NAM si cia] videlicet filiis Israel [IESVA] Christus, qui (vt Iudas dicit) populum saluans de AEgypto, eos qui non crediderunt perdidit. Quod conuenit Iesu, secundũ suam diuinam naturã, secũ dum quam vere æternus est, [REQVIEM] veram atque finalem [Præstitisset] in terra promissionia, vel per Iesum intelligitur Iosue, q̃ dictus est Osee, & Iesus, qui minister fuit donationis terræ istius, [NVQVAM] spiritus sanctus per Dauid [DE alia loqueretur posthac die] id est, in nullo tẽpore post diem seu requiem illã loqueretur de alia requie hac die. i. quæ nobis annunciatur atque proponitur hodie, vtpote tẽpore gratiæ, [ITAQVE relinquitur] id est, paratur & cõseruatur [SABBATISMVS] id est plena quies in cœlo significata per sabbatum & terræ promissionis quietem [POPVLO dei] i. electis fidelibus, qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt. [QVI enim ingressus est in requiẽ eius] id est, qui cœlestem quietẽ adeptus est, [ETIAM ipse requieuit ab operibus suis] id est, à laboriosa exercitiis vitæ præsentia, [SICVT & à suis] operib⁹ [DEVS] quieuit septimo die. Vnde & legimus, Beati mortui qui in domino moriũtur. Amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis. Nec obstat id quod in Apoc. asseritur, Requiem nõ habebant die ac nocte dicẽtia, Sanctus, sanctus, sanctus, &c. quia requies sumitur ibi improprie, pro cessatione ab actu. Sancti autem in patria indesinenter ali quid agunt, deum laudando, amando, videndo. Proprie autem requies sumitur pro cessatione à labore aut motu. [FESTINEMVS ergo ingredi] feruenter amando & efficaciter operãdo [IN illam requiem] sempiternam, [VT ne in idipsum incidat quia incredulitatia exemplum]. i. ne aliquia nostrum incidat in eandem pœnam quam infideles Iudæi inciderunt propter incredulitatem, quæ pœna nobis in exemplum proponitur, quatenus eam cõsiderando vitemus peccata, propter quæ infligitur. Cur autem festinandum sit, subditur. [VIVA est enim sermo] id est, verbũ seu vnigenitus filius [DEI] Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso, [ET efficax]. i. omnipotens, prout Sapiens ait, Dum medium silentium tenerent omnia, omnipotens sermo tuus domine à regalibus sedibus veniens. Et rursus idem, Omnium enim est artifex, omnem habẽs virtutem, omnia prospiciens, [ET penetrabilior] id est, acutior [Omni gladio ancipiti] id est, ex vtraque parte acuto. Non enim potest gladius tã intime corpori imprimi, q̃ intime filius dei illabitur omnibus rerum essentiis. Cum nanq; sit verus deus, omnia penetrat, implet & continet, estque intimior omni rei q̃ ipsa aut para eius sibi, [ET pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus] id est, tam intimus homini, vt inter seu sualitatem & rationem discernat. Vel per animã & spiritũ eadẽ hominis forma signatur, quæ dicitur anima quantum ad vires sensitiuas: & spiritus, quantum ad vires intellectiuas. Tanta est autẽ perspicacitas verbi dei, vt distinguat animam secundum partem sensitiuam, à seipsa secũdũ partem intellectiuã, [COMPAGVM quoq; & medullarũ] id est, subtilissima quæq; corporia interiora perspicit & distinguit. Compages autem sunt iacturæ corporis neruis colligatæ. Medullæ vero intra ossa inclusæ sunt. [ET] hic sermo, verbũ seu filius dei est [VTSCRETOR]. i. diiudicator & cognitor [Cogitationum] non solũ earum, quæ sunt in virtute cogitatiua organica, sed & earũ quæ sunt in põtentia intellectiua inorganica. [ET intentionum cordis] id est, ordinationum finalũ. Deus quippe non solum inspicit cogitationes, sed cernit ad quem finem quælibet cogitatio ordinetur à cogitante. Vnde Iob dicit, Scio quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et iterum scriptura, Homo videt quæ patent, deus autem intuetur cor. [ET non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius] id est omnia sine exceptione manifesta seu nota sunt conspectui filii dei. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse fecit. [Omnia autem nuda] id est intime certa & sine velamine patula. [ET aperta sunt oculis eius] id est menti eius diuinæ, imò & animæ Christi omnia creata sunt cognita. Ideo scriptum est, Oculi domini multo plus lucidiores super solem, circunspicientes omnes vias hominum. Domino enim deo antequam crearentur, omnia sunt cognita, [AD quem] increatum dei sermonem seu filium [EST nobis sermo] id est ei tanquam iudici nos astare, & rationem reddere oportebit. Ideo cum tanta sit potestas, sapientia & eminentia iudicis nostri, merito festinare debemus ingredi requiem eius, ne tanquam ingrati & acedioſi condemnemur ab ipso. Propterea hortatur Apostolus, [Habentes ergo pontificem magnum] id est summum sacerdotem atq; episcopum, qui seipsum immolauit pro nobis, [QVI penetrauit cœlos] in sua ascensione super omnes cœlos ascendit cũ penetratione dimensionũ, [Iesum filium dei] naturalem, non adoptiuum [Teneamus] id est firmiter obseruemus & exerceamus [Confessionem] duplicem scilicet, laudis diuinæ, & propriæ culpæ, dicentes cum propheta, Confitebor tibi domine in toto corde meo. Hoc est, Christum laudemus semper, & nostra vitia accusemus. Sic aũt fiducialiter agere debemus. [Nõ enim habemus pontificẽ, q nõ possit compati] id est condescendere atq; elementer succurrere [Infirmitatibus nostris, tentatum autem] id est sed habemus pontificẽ tentatũ à dæmone & Iudæis [PER omnia] principalia genera tentationis, [Pro similitudine] id est, propter similitudinem quã eum aliis hominibus habuit. Ideo enim dæmon & eius ministri ausi fuerũt Christũ tentare, quoniã eũ mortalẽ viderũt. Habitu enim inuẽrua est vt homo. Vel, pro similitudine. i. pro exẽplo, videlicet vt omnib⁹ nobis forma vincẽdi tẽtationes proponerer, [Absq; peccato]. i. tentatio ista nequaq̃ indnxit Christũ ad aliquã culpã, nec ipse peccando meruit sic tentari. Ideo sua tentatione meruit nobis gratiam triumphandi aduersus quaslibet tentationes [Adeamus ergo] spirituali accessu, de quo ait Psalmista, Accedite ad eum & illuminamini. Et salua-

Psal. 64. Iosue. 14. 1. Reg. 75. Iudaa apostolua. 2 Petr. 3. Nume. 13 Eccl. 46. Act. 7. Apoc. 19. Gene. 2. Apoc. 14 Apoc. 4. Esaiæ. 6. EPIST. Iohan. 5. Sap. 8. Sap. 7. 1. Cor. 2. Iob. 42. 1. Reg. 16. Rom. 1. Iohan. 5. Matth. 10. Eccl. 23. Rom. 14. 2. Cor. 5. 2. Petri. 2. Act. 1. Psal. 9. 85. 120, 137. Mat. 4. 22 Luc. 4. 20 Marc. 1. Philip. 2. Psalm. 33. Matth. 11.

A tor, Venite ad me omnes qui laboratis. i. cum fide deuota & charitatis affectu accedamus [CVM fidu- Matt. 11.
„ cia] nihil hæsitãtes, quemadmodum apud Marcum dicitur, Omnia quæcunque orantes petitis, credite Iacob. 1.
„ quia accipietis, & euenient vobis [AD thronum gratiæ]. i. ad Christum, in quo habitat gratiæ plenitudo, Marc. 11.
„ [VT misericordiam]. i. peccatorum remissionem [CONSEQVAMVR, & gratiam inueniamus] id est,
quæsitam gratiam fortiamur à Christo, [IN auxilio opportuno] .i. ad habendum auxilium nobis salu- FINIS.
bre, quatenus deus per gratiam, nostram infirmitatem semper corroboretur iuxta illud Hierem. Dominus Hier. 20.
mecum est quasi bellator fortis. Idcirco qui me persequuntur, cadent & infirmi erunt. Postremo, si conte Luc. 9.
plemur, quantum à Christo dilecti sumus, quanta ipse pro nostra salute assumpsit, egit ac pertulit, quanta
misericordia, plenitudo, liberalitas eius, quanta etiam est miseria ac indigentia nostra, cum omni vtiq; de
uotione atque fiducia ad thronum gratiæ eius pergemus, dicẽtes cum sancto Iob, Etiam si occiderit me, Iob. 13.
in ipso sperabo. Hinc enim dicit Psalmographus, Læretur cor quærentium dominum, quærite dominum Psal. 104.
& confirmamini, quærite faciem eius semper.

CAP. V. [OMNIS nanque pontifex ex hominibus assumptus est, &c.]

ARTICVLVS QVINTVS.

B MANIFESTATA in superioribus excellentia Christi præ angelis & prophetis ac Hebr. 1.
Moyse, & ex hoc ostensa eminentia noui testamenti præ veteri, nunc declarat Aposto- 2. 3.
„ lus excellentiam Christi rationi sacerdotij sui. Et quia in fine præcedentis cap. dixit Heb. 4.
„ nos posse per Christum misericordiam & gratiam cõsequi, ideo in huius cap. exordio 1. Petr. 2.
„ probat hoc per locum à minori. [OMNIS nanque pontifex] fidelis, præsertim lega- EPIST.
„ lis, vnde nunc agitur, [EX hominibus assumptus]. i. de numero hominum ad altiora
„ promotus, [PRO hominibus] .i. ab subeuntibus gregi sibi commisso, [CONSTI-
TVITVR]. i. episcopus ordinatur [IN his quæ sunt ad deum] .i. in spiritualibus. s. vt quæ diuina sunt
exequatur, & sacramenta dei dispẽset hominibus. Est enim mediator & sequester dei ac populi sui. Nam 1. Reg. 3.
„ ea quæ populi sunt, offert deo, & ea quæ dei sunt (puta virtutes & gratiam) impertat hominibus, quibus Leuit. 6.
„ & erogat sacramenta diuina. Ideo subditur, [VT offerat dona] .i. oblationes spontaneas populi immo-
„ let deo [ET sacrificia pro peccatis] .i. pro indulgentia peccatorum, [QVI pontifex [CONDOLE-
RE possit]. i. compati & misericorditer auxiliari [HIS qui ignorant & errant] .i. subditis suis indoctis
& male agentibus, [QVONIAM & ipse circundatus est infirmitate] .i. mente & corpore fragilis est, &
ad peccata procliuis. Caro quippe concupiscit aduersus spiritum, & ratio atque voluntas vulneratæ sunt
propter originale peccatum. Ex consideratione igitur propriæ infirmitatis moueri debet ad cõdolendũ, Galat. 5.
succurrendumque alijs, [ET propterea] .s. quia circundatus est infirmitate, [DEBET quemadmodũ Gen. 7.
C & pro populo] sibi cõmisso, [ITA etiam pro semetipso offerre] hostiam placationis domino [PRO Rom. 8.
peccatis] suis expiandis, sicut offert pro peccatis suæ plebis. Horum nullũ conuenit Christo pontifici no- 1. Petr. 2.
„ stro. Non enim subiacuit infirmitati peccati, nec eguit pro seipso offerre. [NEC quisquam sumit sibi] .i. Hebr. 1.
„ vsurpare debet [HONOREM] pontificatus, [SED qui vocatur à deo] .i. per diuinam reuelationem,
„ siue legitimam electionem institutitur, ille honore condignus est, & recte fit pontifex. Vocatur autem à 2. Cor. 10.
„ deo, qui iuste eligitur, [TANQVAM Aaron] qui deo iubente & per virgæ floritionem ostendente, or Num. 17.
„ dinatus & confirmatus est pontifex. His verbis notantur ambitiosi, qui non vocati ingerunt semetipsos. Iohan. 5.
[SIC & Christus] prout homo [NON semetipsum clarificauit] .i. exaltauit, [VT pontifex fieret.] Vn- Iohan. 8.
„ de ait, Claritatem ab hominibus non accipio. Et rursus, Ego non quæro gloriam meam, [SED qui lo- Psal. 2.
„ quutus est ad eum] id est, pater, qui ait ad eum, [FILIVS meus] naturalis & vnicus [ESTO, ego Hebr. 1.
hodie]. i. in æternitate [GENVI te] secundum diuinam naturam. Ille clarificauit eum, prout ait, Et cla Iohan. 12.
rificaui, & iterum clarificabo. Sic & clarificauit Christum in baptismo & transfiguratione. ¶ De sacerdo Mat. 3 17
„ tio itaque Christi inducit Apostolus aliam authoritatem ad ostendendum, quod Christus à patre factus Marc. 9.
„ sit pontifex. [QVEMADMODVM & in alio loco dicit] pater ad Christum. [Tu es sacerdos] secun Psal. 109.
dum quod homo, mediando inter deum & homines, & offerendo teipsum pro ipsis [IN æternũ] à par
te posteriori. Non ad tempus duntaxat, vt Aaron, cuius sacerdotium erat temporale ac typicum, Christi 1. Tim. 2.
D autem sacerdotium est verum ac æternum. Nam & ipse semper viuit ad interpellandum pro nobis, ostẽ Rom. 8.
dens patri latus ac vulnera, introducitque nos in beatitudinem patriæ, in qua offert nos deo hostiam se Zach. 6.
„ piternam, perfectam, atque gratissimam. Propter quod per Zachariam de Christo dicitur, Ipse portabit FINIS.
„ gloriam, & sedebit, & erit sacerdos super solio suo. Ideo subditur, [SECVNDVM ordinem Melchise- Gen. 14.
„ dec]. i. secũdum modum, dignitatem ac ritum sacerdotij, quo functus est Melchisedec sacerdos dei altis- Iohan. 17.
„ simi. Hoc infra diffuse tractabitur. [QVI] Christus [IN diebus carnis suæ] .i. tempore mortalitatis suæ
„ in hoc mundo, præsertim passione iam imminente, [PRECES] pro seipso, videlicet vt à passione li- Luc. 23.
beraretur si fieri posset, & vt statim passionẽ clarificaretur, resuscitaretur & glorificaretur in corpore. Di Marc. 14.
xit enim, Pater saluifica me ex hac hora. Et alio loco, Pater veni clarifica filium tuum. Itemq;, Si fieri po- Ioh. 12. 17
„ test transfer à me calicem istũ [SVPPLICATIONESQVE] pro corpore suo mystico, puta pro suis Matth. 26
electis dicens, Pater sancte serua nos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Et ad Pe Iohan. 17
„ trum, Ego (inquit) pro te rogaui, vt non deficiat fides tua [AD eum] videlicet ad deum patrem, [QVI Luc. 22.
„ posset saluum illum à morte facere]. i. qui Christum potuit à morte eripere, ita vt non moreretur, quem-
admodum Christus testatur, An putas quia nõ possum rogare patrem, & exhibebit mihi modo pluspluq Matt. 26.
duodecim legiones angelorum? Vel, posset saluum illum à morte facere. i. à morte resuscitare, quod & fe
cit tertio die. Pro qua saluatione Christus frequenter precatur in psalmis, si cut cũ ait, Erue à framea deus Psal. 21.
animam meam, & de manu canis vnicam meam, [CVM clamore valido] vel oris, vel cordis. i. alta voce Luc. 23.

Psal.87. & feruida intentione, [ET lachrymis] ocultorum [OFFERENS] sicut in psalmo, Oculi mei lan- E
Psal.34. guerunt præ inopia. Et rursus, Quasi lugens & contristatus sic humiliabar. Hoc accidit, quando factus in
Luc.22. agonia, prolixius orabat. Et quando in cruce suspensus, omnium pereuntium damnationem, ingratitudi-
Iohan.21. nemque deplanxit. Quanuis enim in Euangelio non legatur hoc ipsum, propter authoritatē tamen Apo
stoli certissime est tenendum, quoniā multa fecit Iesus quæ non sunt scripta. [EXADVITVSEST] quā- „
tum ad id, quod seeundum deliberatam rationem optauit, [PRO sua reuerentia] id est, propter suæ per- „
sonæ dignitatem, & operum suorum sanctitatem, quibus patrem in omnibus honorauit. Propter quod
Iohan.11. ait, Gratias ago tibi pater, quoniam audisti me. Ego autē sciebam, quoniam semper me audis. Sed vi-
Psal.21. detur obuiare quod in psalmo ait, Deus meus clamabo per diem, & non exaudies, & nocte, & non ad in-
sipientiam mihi. Et respondendum, quod omnis oratio Christi absolute loquendo exaudita fuit, omnis vi
delicet quæ ex deliberata ratione seu integra voluntate processit. Aliqua tamen oratio eius, secūdū quid
accepta, videlicet in ordine ad appetitum naturalem, quo mortem abhorruit, exaudita nō fuit. Talis quip
pe oratio erat interpres naturalis desiderii, ad demonstrandam veritatem assumptæ naturę, sicut cum di-
Luc.22. xit, Pater aufer à me calicem istum. Sed quia adiecit. Non quod ego volo, sed quod tu, consilat quod ora
Matt.26. tio eius, simpliciter loquendo, prout ex ratione processit, fuerit exaudita. Ideo Martha professa est, Scio
Iohan.11. quia quæcunque poposceris à deo, dabit tibi deus. [ET quidem cum] .i. quanuis [ESSET filius] dei „
Iohan.1, vnigenitus [DICIT] notitia experimentali, non habituali, in qua nunquam profecit, nisi forte po- F
namus in Christo scientiam acquisitam, à scientia infusa distinctam, [EX his quæ passus est, obedientiā „
Philip,2. Virtutem enim obedientiæ quam habitualiter seruit, expertus est patiendo, [ET consummatus] .i. occi „
Iohan.19 sus, quando & dixit, Consummatum est. Vel, consummatus .i. perfectę glorificatus in anima & corpore, „
in resurrectione & ascensione, [FACTVS est omnibus obtemperantibus] id est, obedientibus [SIBI
causa salutis] æternæ, quam salutem virtute sacramentorum consequimur, per quæ meritum dominicæ
passionis nobis applicatur, [APPELLATVS à deo pontifex secundum ordinem Melchisedec.] Sic
Psal.109. enim ait pater ad Christum, Tu es sacerdos in æternum seeūdum ordinem Melchisedec. Christus nan-
Iohan.6. quenon obtulit bruta, sicut sacerdos legalis: sed corpus suum & sanguinem sub speciebus panis & vini,
Gen.14. quod significatum fuit per sacrificium Melchisedec, qui obtulit panem & vinum. [DE quo pontifice no „
stro Christo filio dei [GRANDIS] .i. profundus & magnus [NOBIS sermo est, & ininterpretabilis „
ad dicendum] .i. difficulter interpretabilis seu exponibilis, & pene exponi non valens propter materiæ „
altitudinem, & item ob vestram ineapacitatem. Propter quod subditur, [QVONIAM imbecilles] .i. „
infirmi mente [FACTI estis, ad audiendum] aure cordis tam profunda mysteria. Aliqui textus habēt,
& interpretabilis .i. interpretatione iudigens, quia ob suam diffieultatem indiget expositione ingēti. Meri
to autem dixi vos imbecilles. [ETENIM cum deberetis magistri] .i. multō eruditi & spiritualiter exer „
citati [ESSE propter tempus] .i. eo quod diu ad fidem cōuersi estis, & ante in lege atque prophetis in- G
structi fuistis, [RVRSVS indigetis] sicut & ante indiguistis, [VT vos doceamini quæ sint elementa] „
id est, principia prima [EXORDII] .i. simplicis doctrinæ, seu symboli fidei, [SERMONVM dei] .i. sa „
cræ scripturæ, in qua doctrina & symbolum fidei continentur ac describuntur. Per elementa itaque exor „
dii sermonis dei intelligūtur prima & cōmunia in fide, puta articuli fidei, quos quilibet scire debet. Quē-
admodum in naturalibus elementa dicuntur prima atque communia principalia, ex quibus mixta com-
ponuntur. Et in grammatica literæ alphabeti, quas primo pueri discunt, ex quibus syllabæ componuntur
elementa vocantur. Non est autem putandum, quod Hebræi conuersi tam rudes fuerunt, quod fidei arti
culos nescierunt, sed instrui indigebant circa intellectum eorum, [ET facti estis] .i. ad tantam imperfe- „
ctionem redacti, [QVIBVS lacte opus sit] .i. qui faeili doctrina, & mediocri sermone indigetis more „
infantum, qui lacte aluntur propter naturæ mollitiem, [Non solido cibo] .i. perfecta atque sublimi do- „
ctrina instrui non potestis [OMNIS enim qui lactis est partieeps] .i. cuius cibus & pars est tenera, rudis & „
imperfecta instructio, [EXPERS est sermonis iustitiæ] .i. eruditione cōuenīēte, perfectis (quæ & per-
1.Cor.3. fectionem induet) priuatus est. [PARVVLVS enim] .i. imperfectus & puero similis [EST.] Vnde „
Esa.28. Corinthiis dixit Apostolus, Tanquam parvulis in Christo lac vobis dedi, non esam. Et Esaias, Quē do- „
cebit dominus scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, aulsos ab vbre. Verūta-
men nomine lactis interdum significatur puritas seu dulcedo, vel simplicitas mentis. Sicque admonet Pe H
1.Petr.2. trus, Quasi modo geniti lac concupiscite. [PERFECTORVM autem] .i. spiritualium, virtuosorum, „
& contemplatiuorum hominum [EST solidus cibus] spiritualis .i. mystica sapientia, subtilis doctrina,
iuxta quod alibi dictum est, Sapientiam loquimur inter perfectos [EORVM qui pro consuetudine] .i. ex „
vsu & habitu lectionis & informationis, sanctæque conuersationis, quæ maxime promeretur sapiētiæ in- „
fusionem, [EXERCITATOS habent sensus] .i. eruditos, expertos & validos intellectus [AD discre „
tionem boni ac mali] .i. ad distinguendum & separandum verum à falso, & bonum à malo, prout domi „
Hiere.15. nus per Hieremiam ait, Si separaueris preciosum à vili, quasi os meum eris. Denique in scripturis frequē-
1.Iohan.5 ter ponitur sensus pro intellectu, vt est illud Iohannis, Scimus quia filius dei venit & dedit nobis sensum,
Luc.24. vt cognoscamus deum verum. Et Lucas quoq; ait, Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas.

CAP. VI. [QVAPROPTER intermittentes inchoationis Christi sermonem.]

ARTICVLVS SEXTVS.

OSITA increpatione Hebræorum, subiungitur blanda exhortatio eorundē. [QVA-
Matth.5. PROPTER] videlicet quoniam perfectorū est solidus cibus, [Intermittentes inchoa „
P tionis Christi sermonem] .i. prima atque communia Christianæ doctrinæ principia, vt „
sunt articuli fidei, [AD perfectionem] .i. ad veram sapientiam & sanctam conuersatio- „
nem [Feramur] .i. moueamur, deo per gratiam nos intus excitante, & proximo adiu-

A uaote, vel anima ſeipſam hortante. ¶ Deinde oſtendit Apoſtolus quæ ſuot, quæ velit iam prætermittere eo quod ſpectent ad inchoationem ſermonis Chriſti, tanquam fidei rudimenta, quibus oouelli in fide inſtrui habent. Sunt autem ſex, ſicut patebit, [NON rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ] .i. nõ iterum tractantes de ſacrameoto pœnitentiæ, quæ eſt primum fundamentum, quantum ad peccatores adultos, baptizatos, gratiam adipiſci conantes: quæ pœnitentia eſt [AB operibus mortuis] .i. receſſus ac dolor de peccatis, quæ interficiunt animam. Nec rurſus iacientes fundamentum [FIDEI ad deum] .i. nõ iterum de ipſa fide (quæ eſt fundamentum virtutum) loquẽtes, videlicet de ouda ac ſimplici fide. Infra tameo fit ſermo prolixus de fide idonea atque perfecta, [BAPTISMATVM doctrinæ] .i. nõ denuo determinantes de baptiſmo Chriſtianæ legis. Dicit autem pluraliter, baptiſmatũ, propter triplex baptiſma, videlicet fluminis, flaminis, & ſanguinis, [IMPOSITIONIS quoque maouum] .i. oon iterũ tractantes de ſacramentu confirmationis, in quo datur ſpiritus ſanctus ad robur animæ per impoſitiooem manuum [AC reſurrectionis mortuorum] .i. non de generali mortuorum reſurrectione rurſus agentes, [ET iudicij æterni] .i. oon de finali iudicio denuo pertractantes. Quod ideo appellatur æternũ, quia effectus ſententiæ iudicis. ſ. merees reddenda, æternaliter durat. [ET hoc faciemus] .i. prædicto modo procedemus, faciliora prætermittendo, & ad perfectionem tendendo, [SI quidem permiſerit deus] .i. ſi tempus viuẽdi, gratiamque adimplendi præſtiterit. [IMPOSSIBILE eſt enim eos &c.] Hoc tribus modis expo-

B nitur. Primo ſic, ad perfectionem feramur, oec opinemur nos poſſe per baptiſmum ſæpius emundari. Impoſsibile eſt enim eos [QVI] ſemel ſunt illuminati] .i. fidem & gratiam primo receeperunt in fonte baptiſmatia, [ET guſtauerunt donum cœleſte] .i. diuinæ pietatis effectum, videlicet peccatorũ remiſſionem & conſolationem internam experti ſunt, [AT participes facti ſunt ſpiritus ſancti] .i. ſeptẽ dona ſpiritus ſancti ſortiti ſunt, quæ omnia ſimul cum grana gratum faciente infunduntur, & ſimul cum ea habẽtur atque perduntur. [GVSTAVERVNT nihilominus bonum dei verbum] .i. Chriſti dulcedioem ſecundum eius diuinitatem contemplando ac diligendo ſenſerunt. De quo verbo pater teſtatur, Eructauit cor meum verbum bonum. Vel, bonum dei verbum .i. euangelicę doctrinæ ſermonẽ: ita vt dicere valeant, Quàm dulcia ſaucibus meis eloquia tua. Illud quoque Hierem. Factus eſt ſermo domini in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſuſque oſsibus meis: & defeci, ferre noo ſuſtinens, [VERTVTESQVE ſeculi venturi] id eſt, cœleſtes perfectiones, ſeu animæ & corporis dotes in patria habendas iam guſtauerunt per ſpem ſeu aliquam prælibationem ac inchoationem, [ET prolapſi ſunt] id eſt, poſt tanta beneficia in vitia corruerunt [Renouari rurſus] .i. ſpiritualiter regeoerari [AD pœnitentiam] .i. ad gratiam pœnitendi, videlicet vt gratiam reparent per baptiſmum, [RVRSVM crucifigentes ſibimetipſis filium dei id eſt, iſti qui per baptiſmi iterationem reſurgere putent à culpis, iterum, quantum in ipſis eſt, & ad propriam damoationem crucifiguot Chriſtum, [ET oſtentui habentes] id eſt, eum irrideni. Nam & cruci-

C fixoribus & irriſoribus Chriſti cooſimiles ſunt. Cum enim in baptiſmo configurentur Chriſto paſſo atq; ſepulto. Iuxta quod dictum eſt ad Rom. Quicunque baptizari ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Conſepulti enim ſumus com illo per baptiſmum &c. Dum ergo aſſerunt baptiſmum iterari poſſe, paſsionem quoque ipſius iterabilem fore proteſtari videntur. ¶ Secundo exponitor de quocunque recidiuante, qui poſt prædicta beoeficia in magna peccata prolabitur, & in his quodammodo habituatur. Non enim homo prædictas gratias experitur, niſi ſit valde perfectus. Talis vero noo ſubito euacuatur, ſed paulatim, donec penitus obtenebretur. Tales ergo ad pœnitentiam renouari .i. iterum emendari & pœnitere impoſsibile eſt .i. difficile, ſecundum quem modum peecata in ſpiritum ſanctum dicuotur irremiſsibilia. Et Chriſtus Iudæis dixit, Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali. Sic enim apud prophetam legitur, Si mutare poteſt Aethiops pellem ſuã, & vos poteritis benefacere. Huiuſmodi quoq; iterũ crucifigunt ſibi filiũ dei, quoniam quantum in ipſis eſt, eauſam ſuæ crucifixioois reiterant. ¶ Tertio expooitur pro ſtatu futuri ſeculi, vt ſit ſenſus, quod prædicti renouari nõ poſſunt ad pœnitẽtiam poſt hãc vitam, ſecundum quod ſcriptum eſt, Venit nox quando oemo poteſt operari. Primus autem intellectus conuenientior eſt. Apoſtolus enim loquitur Hebræis, amputans eis occaſiooem errãdi circa baptiſmum, videlicet oe ſic arbitrarentur repeti poſſe baptiſmatis ſacramentũ, quẽadmodũ ablutiones & baptiſmata legis Moyſi iterabantur. Denique ex præinductis verbis Apoſtoli Nooatius Romanæ eccleſiæ diaconus

D ſumpſit occaſionem hæreticæ impietatis, affirmans ſacramentum pœnitentiæ iterari non poſſe. Ad cuius erroris cooſirmationem aliqui adduxerũt quod ſcriptũ eſt in Iob, Ecce hæc tribus vicibus operatur deus per ſingulos. Et in libro Regum, Si peccauerit vir in vòum placari ei poteſt deus. Si autem in deum peccauerit, quis exorabit pro eo? Et multa ſimilia in ſcripturis habentur: vt cum ait Iohannes, Eſt peccatum ad mortem. Non dico vt pro illo quis oret. Quæ omoia prudenti indigent intellectu, ne verba vitæ & veritatis fiant pabula mortis & falſitatis. ¶ Præterea quod prædicto modo recidiuantes, vel rebaptizari volentes, oon renouentur ad pœnitentiam ſecundũ expoſitiones prætactas, oſtendit per ſimile. [TERRA enim ſæpe veoientem ſuper ſe bibena imbrem] .i. humorem ſeu pluuiam ſibi deſuper incidentem cooſumens [ET generans herbam opportunam] .i. fructum conueoientem [ILLIS à quibus colitur] mediate vel immediate .i. agricolis, ſeu poſſeſſoribus, qui eã faciunt arari & exerceri, [ACCIPIT benedictionem à deo] .i. deo eam fœcundante à ſuis cultoribus commendatur, tanquam fructifera. Vel, accipit benedictioom .i. fœcunditatem à deo, tanquam à prima, principaliſque cauſa. [PROPERRENS autẽ ſpinas & tribulos] .i. infructuoſa exiſtens, [REPROBA eſt & maledicto proxima] id eſt, reprobatur & tanquam ſterilis maledicitur. [CVIVS cooſummatio] id eſt fructificatio. ſ. ſpinarum ac tribulorũ productio, [ERIT in combuſtionem] id eſt, igni tradetur. Spiritualiter terra iſta eſt homo, cuius anima accipit imbrem ſuper ſe venientem, id eſt, cœleſtis gratiæ vel ſapiẽtiæ ſalutaris profluuium. Cum autẽ producit herbam opportunã .i. opera virtuoſa, conuenientia illis à quibus colitur .i. angelis, cuſtodibus & præ-

Iohan. 15. 1. Cor. 3. Matth. 3. Ezec. 18. Heb. 11. Iohan. 5. Apoc. 22. Eſa. 11. Pſal. 44. Pſal. 118. Hier. 20. Rom. 6. Error Nouatij diaconi. Iob. 33. 1. Reg. 2. 1. Iohan. 5 Luc. 8. Matt. 12. Hier. 13. Iohan. 9.

Mat.25. latis,ac prædicatoribus accipit benedictionem.i.gratiæ incrementum à deo.Habẽti enim dabitur, & abũ E
dabit.Proferens autem spinas & tribulos.i.pasiones acutas ac opera praua , reproba est: cuius consum-
Iohan. 15. matio.i.finis,erit in combustionem ignis æterni,prout saluator ait,Si quis in me non mãserit, mittetur fo
ras sicut palmes:& colligent eum,& in ignem mittent.Sed ne propter præmeditatæ increpationis rigorẽ
exaspserarentur,vel pusillanimes fierent,adiungit blandam consolationem. [CONFIDIMVS autem de „
vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti] .i.perfectiora opera,& beatitudinis magis meritoria,nobis „
inesse speramus,q̃ superius insinuasse videmur,vel quàm sint spinæ ac tribuli , quæ suffocãt verbum dei, „
[TAMETSI ita loquimur] id est,quanuis tam dure vos increpauimus,& rationabiliter ita confidimus. „
[NON enim iniustus est deus] cuius virtus iustitiæ initium est, [VT obliuiscatur operis vestri] id est,per „
modum obliuiscentis se habeat,non attendendo nec remunerando vestra opera bona, [ET dilectionis
dei ac proximi [QVAM] intus latentem, [OSTENDISTIS] foris per actus charitatiuos.Nã exhi
Iohan.14 bitio operis probatio est charitatis.Ideo dicit quoque saluator,Si quis diligit me,sermones meos seruabit „
[IN nomine ipsius] .i.propter amorem dei,& gloriã eius, [QVIA ministratis].i.necessaria vitæ prę- „
buistis & obsequia congrua impendistis [SANCTIS] .i.fide & opere Christianis, [ET ministratis] eis „
Galat.5. perseuerãdo in opere inchoato,sicut & Galatis iam dictũ est , Per charitatem seruite inuicem. [CVPI- „
MVS autem] zelo vestræ salutis accensi [VNVMQVENQVE vestrum eandem ostentare solicitudinẽ F
id est,præmemoratam solicitam ministrationem frequenter ostendere, [AD expletionem spei] id est,
ad adipiscendum bonum æternum,præmiumque cœleste speratum,videlicet propter consequutionẽ ve-
Matt.24. ræ felicitatis,quæ est expletio.i.actuatio spei.Ostentare inquam [VSQVE in finẽ] vitæ præsentis. Qui
Apoc.2. enim perseuerauerit vsque in finem,saluus erit, [VT non segnes] .i. pigri ac tepidi, [EFFICIAMINI
Aooc.3. prout in Apoc.cuidam improperatur.Habeatur aduersum te quod charitatem tuam primam reliquisti. „
Esa.64. Et in eodem libro,Vtinam calidus esses aut frigidus, [VERVM] id est,sed [IMITATORES eorũ] „
1.Cor. 2. efficiamini, [QVI fide & patientia] id est,merito seu actibus fidei atque patientiæ, [HAEREDITA-
Gen.12. BVNT promissiones] id est,promissa cœlestia hæreditarie possidebunt,quæ nec oculus vidit, nec auris
Genes.22 audiuit,nec cor capere valet.Quod autem factæ sint hominibus promissiones diuinæ deinceps ostendi-
Galat.3. tur.[ABRAHAE nanque promittens deus] bona terrena atque cœlestia.s.possessionem terræ Chanã „
dandam semini suo,& omnes gentes benedicendas esse in semine suo,videlicet benedictione salutis æter
næ,[QVONIAM neminem] id est,nullum [HABVIT per quem iuraret maiorem] Nil enim maius
seu dignius deo est,per quod possit deus iurare, [IVRAVIT per semetipsum dicens,Nisi benedicẽs be
nedicam te] id est,in spiritualibus ac temporalibus bonis copiam tibi præstabo:quod si non fecero, non
Gen.22. mihi credatur,nec æstimer deus, [ET multiplicans multiplicabo te] id est,multos ex te filios procrea- „
bo.De hoc legitur in Genesi,quemadmodum deus iurauerit Abrahæ,quod semen eius esset , sicut stellæ G
cœli,& sicut arena maris, [ET sic] Abraham [LONGANIMITER ferens] id est, diu patiẽter exspectans [Adeptus est promissionem] id est,bona promissa,videlicet vitam æternam,& reliqua iam
expressa.Cur autem deus iurauit,subiungitur . s. ad condescendendum infirmitati humanæ. [Homines
enim per maiorem sui] id est,per aliquem vere vel opinatiue dignior, [IVRANT] Confirmatio nã- „
que non fit,nisi per aliquid certius atque stabilius.Idololatræ vero iurant per idola,quibus ipsi digniores
sunt.Ipsi tamen idola sua deos esse putantes arbitrantur se idolis inferiores, [ET omnis cõtrouersiæ eo-
rum finis] id est,terminatio totius altercationis hominum, [EST iuramentũ] valens ad confirmationẽ „
eius quod dicitur,cui aliter non crederetur,nisi iuramento firmaretur, [INquo] hoc est , per quod iu- „
ramentum Abrahæ factum,]Abundantius volens deus ostendere pollicitationis suæ [HAEREDI- „
BVS].i.electis diuinas promissiones æternaliter possessuris,videlicet Abrahæ & semini eius, [Immobi-
litatem consilij sui] id est,inuariabile propositum sapientiæ suæ,seu consilium suum immobile de salua-
Esa.46. dis.Consilium enim dei immobile est.Et quanuis deus mutet sententiam,non tamen consilium . Dum er-
Hier.32. go consilium dei iuramento firmatur,multum abundanter ostenditur hominibus immobilitas diuini con „
Gen.22. silij.Ideo subditur, [Interposuit iusiurandum] id est,sermoni quem habuit ad Abraham miscuit iuramẽ „
tum, [VT per duas res immobiles] id est,per immobilitatem diuini consilij & infallibilitatem diuini iu- „
ramenti, [QVIBVS impossibile est mentiri deum] qui est prima totius veritatis mẽsura,& veritas ipsa,
[FORTISSIMVM solatium] id est,iucundam atque præcipuam securitatem siue fiduciam, [Habea- H
Psal.89. mus] de adeptione promissorum bonorum, [QVI confugimus] ad deum:dicentes,Domine refugium „
Galat.5. factus es nobis, [AD tenendam propositam spem,] id est,ad firmiter conseruandam futuræ beatitudi- „
nis expectationem. [QVAM] spem [SICVT ancoram habemus animæ tutam ac firmam] .i.quem „
admodũ ancora corporalis tenet nauim in fluctibus fixam,ne mergatur aut defluat , sic spes est spiritua-
lis ancora animæ tuta & firma.i.secura & fortis,quoniam tenet animam inter prospera & aduersa in do
2.Mac.2. mino fixam atque illæsam.Vnde in libro Machabæorum habetur,Omnes qui sperant in domino, nõ in-
Psal.9. firmantur.Et in Psalmo, Sperent in te,qui nouerunt nomen tuum,quoniam non dereliquisti quęrentes te
Rom.1. domine, [ET incedentem] id est,tendentem & nos introducentem, [VSQVE ad interiora velaminis] „
id est,vsque ad patriam beatorum,quam modo non cernimus nisi fide,de cuius ratione est quadam ob-
scuritas seu veritatis velamẽ . Interiora ergo velaminis sunt secreta cœlestia seu beatitudo futura iã nobis
velata.Inter ecclesiam quippe militantem,ac triumphantem interpositum est velamẽ, [VBI] hoc est, „
Psal.18. quæ secreta patriæ, [Præcursor pro nobis] id est,ad nostram vtilitatem, [INTROIIT] in ascẽsione „
Psal.109. videlicet, [IESVS] qui exultauit vt gygas ad currendam viam , &c. & ante nos festinauit ad patriam, „
[SECVNDVM ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.] Hæc verba iam dicta sunt atque „
exposita.

A CAP. VII. [HIC enim Melchisedee, rex Salem, sacerdos dei summi, &c.]

ARTICVLVS SEPTIMVS.

SVPERIVS dixit apostolus grandem sibi esse sermonem ad dicendũ de Christo. Hũc ergo sermonem nunc prosequi incipit, manifestans excellentiam sacerdotii Christi, comparatione sacerdotij Leuitici seu legalis. Iam quippe plenius docet, quemadmodum Christus sit sacerdos secundum ordinem Melchisedec, non secundom ordinem Aaron. Itaque rationem assignans cur dixerit Christum esse pontificem in æternum secundum ordinem Mel- Hebr. 5. Psal. 109.

» chisedec: ait, [HIC enim Melchisedee rex Salem] Secundum Hebræos Melchisedec fuit primogenitus Nuc, alio nomine dictus Sem, quem dicunt habuisse tempore natiuitatis Abrahæ trecẽtos & nonaginta annos, vixisseque eum vsque ad tempora Isaac: imd & Iacub. Quod enim in Genesi legitur Rebeccam, transisse ad consulendum dominum super filijs, quos in vtero babuit, dicunt quod ad Melchisedec pro consilio ioerit. ¶ Denique per Salem Isidorus intelligit Hierusalem, quæ alio nomine dicta est Salem. Quam asserit à Melchisedec primo ædificeatam, regnasseque eum in illa. Probabilius tamen est dictum sancti Hieronymi asserentis Salem fuisse oppidum terræ seu regionis Sychem quod nũc vsque Salem vocatur. Vbi ex magnitudine ruinarum palatium Melchisedee demonstratur. Vnde legi- Gen. 14. Genes. 25 Gen. 14. Hierony.

» mus de Iohanne Baptista, Erat Iohannes baptizans in AEnon iuxta Salem, [SACERDOS dei summi] Iohan. 3.

B non idolorum, quorum tunc viguit cultus. Tempore enim legis naturæ primogeniti fuerant sacerdotes,

» [QVI obuiauit] .i. occurrit [ABRAHAE] sibi propinquo [REGRESSO] id est, redeunti, [A cæ-

» de] .i. percussione [REGVM] legitur enim in Genesi, quomodo quatuor reges impugnauerunt quinq; reges, sub quorum vno, videlicet sub rege Sodomæ habitauit Loth, qui à quatuor regibus captiuus abductus est quinque regibus superatis. Quo audito, Abrabam collectis trecẽtis & octodecim vernaculis suis, Gen. 14.

» insecutus est quatuor reges, quibus deiectis & preda excussa reduxit nepotem suum Loth [ET benedi-

» xit] Melchisedee [EI] videlicet Abrabæ: dicens, Benedictus Abraham deo excelso, [CVI & decimas Gen. 14.

» id est, decimam partem [OMNIVM] spoliorum quæ pe regibus sumpta fuerunt [DIVISIT Abra-

» ham] tanquam maiori ae sacerdoti præcipuo. Et quoniam Melchisedec præstitit Abrahæ spiritoalia eum benedicendo, ideo Abraham reddidit ei temporalia bona. ¶ Deinde ostenditur quod Melchisedec Psal. 109.

recte figurauerit Christum. [PRIMVM quidem] hoc dico de Melchisedec, [QVI interpretatur] .i.

» cuius nomẽ imponitur, [REX iustitiæ] Dicitur enim à Melchos, quod est rex, & Sedec, i. iustitia, quasi

» rex iustitiæ. [DEINDE autem] vocatus est [REX Salem quod est] interpretatum, [REX pacis] propter vtrunque istorum significat Christum, de quo ait psalm. Orietur in diebus eius iustitia, & abun- Psal. 71.

dantia pacis. Iustitia nanque est pax se concomitantur: iuxta illud Esaiæ, Erit opus iustitię pax. Melchise- Esa. 12.

» dec inquam existens [SINE patre, sine matre] non quia non habuit, sed quia scriptuta non exprimit,

C in figura Christi, qui fuit sine matre in cœlo, secundum naturam diuinam: & sine patre in terra, secundũ

» naturam humanam, [SINE genealogia] id est, generatione seu ptole, vel quia non habuit, vel quia scri-

» ptuta hoc subticet, [NEQVE initium dierum, neque finem vitæ habens] secundum sensum prætactũ, videlicet quia non describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia per diuinã naturã æternus est. Ex his videtur stare non posse dictum Iudęorum, quod Melchisedec fuit Sem. Parentes enim & genealogia atque initium dierum Sem describuntur in Genesi. Nisi forte dicatur, quod scriptura non Gen. 10.

dicit hæc de eo sub nomine Melchisedee. Apparet præterea ꝙ aliter dicit, vt dicatur Melchisedec fuisse de patre & matre. Quia ob nimiam eius senectutem nemo tempore senectutis Melchisedec, notitiam seu memoriam babuit parentum eius. Et simili modo dicitur sine initio & fine dierum, sicut de re vltra solitũ cursum durante dicimus, quod nunquam cessabit. Sed tunc latius obijci posset, quod simili ratione illi qui ante diluuium erant, & multo diutius isto Melchisedee vixerunt, possent dici sine patre & matre, &c. Ad quod facile respondetur, quod tunc consuetum erat homines tam diu viuere, non autem post diluuiũ.

» Vnde & dominus dixit, quod anni homanæ vitæ essent exinde centum viginti. [Assimilatus autẽ] Mel Gen. 9.

» chisedee iste in omnibus iam prædictis, vt tactum est, [FILIO dei manet sacerdos in perpetuum] hoc de sacerdotio Melchisedec dicitur, quoniam finis eios in scriptora non enarratur, nec aliquis ipsi Melchi sedec succedisse describitur, quod totum fit in figura Christi, ae saeerdotij eius. ¶ Adhuc autem ostendit

D Apostolus dignitatem ipsius Melchisedec, excellentiamque saeerdotij eius vltra sacerdotium Leuiticum.

» [Intuemini autem] id est, solerter pensate, [QVANTVS] id est, quàm dignus [SIT iste] Melchisedec

» [CVI & decimas dedit de præcipuis] id est, de melioribus rebus. Vel de præcipuis .i. vnus præcipuorũ Gen. 14.

dignissimorum hominum. s. [ABRAHAM patriarcha] id est, prineeps patrum, qui decimas dando cognouit se inferiorem ei cui decimas dedit. ¶ Insuper præfert ipsum Melchisedec Leuitis. [ET quidẽ de

filiis Leui sacerdotiũ accipientes] id est, filij Aaron nati ex filiis Leui fungẽtes saeerdotio secũdũ legem, Exod. 29

» [Mandatum habent] in lege [DECIMAS sumere à populo] id est, ab inferioribus, non ab excellen-

» tioribus. Et hoc [Secundum legem, id est, à fratribus suis] puta Iudæis, & etiam ab inferiotibus Leuitis. Num. 12.

Inferiores enim Leuitæ sacerdotibus decimas dabant, in signum suæ subiectionis. Hæc autem decima vo eabatur decima decimæ quia de decimis sibi datis decimas persoluerunt, [Quanquam & ipsi] fratres sacerdotum (puta Iudæi) omnes serè & inferiores qooque Leuitæ [Exierunt de lombis Abrahæ] .i. de semine eius nati sunt, quemadmodum sacerdotes. Quasi dicat, Sacerdotes aliis pares sunt genere, sed maiores sunt sacerdotij au thoritate. Non ergo Iudæi dedissent sacerdotibos decimas, nisi propter exeellẽtiam Malae. 3.

sacerdotũ, quã ex diuina ordinatione babebant. Ergo Abrahã decimas non dedisset Melchisedec, nisi maior eò fuisset. Et quoniam iste Melchisedec à tam excellenti patriateha, sine legis mandato quasi propria

» autboritate, decimas sumpsit, constat qood eius sacerdotiũ excellentius sit saeerdotio Leotico. [CVIVS

» autem generatio non annumeratur in eis] id est, Melchisedee, cuius generationem scriptura non recitat,

qui etiam non fuit de semine Abrahæ, sicut Iudæi, à quibus Leuitæ decimas acceperunt [DECIMAS E
Num. 18. sumpsit ab Abraham] tanquam ab inferiori. Ergo maior fuit eo & posteris eius. Cuius aliam rationem
Gen. 22. subdit Apostolus, [ET hunc] Abraham patriarcham [QVI habebat repromissiones] id est, cui deus
Gen. 14. multa promisit, videlicet, quod in nomine eius benedicerentur omnes gentes, & ipse inbona senectute mo
reretur, [BENEDIXIT] ipse Melchisedec dicens, Benedictus Abraham deo excelso. [SINE vlla
autem contradictione] id est, nullo negante [QVOD minus est] id est, inferius [A meliore] id est, à
sublimiori [BENEDICITVR] Benedicens enim inter deū & eum qui benedicitur medius est. Quod
intelligendum est de benedictione consecrationis. Ergo Melchisedec maior fuit q̄ Abraham. Tertiā quo
que rationem ad idem subdit Apostolus, [ET hic quidem] in sacerdotio Leuitico [HOMINES mo-
Gen. 14. rientes] id est, sacerdotes mortales, per mortem sibi inuicem succedentes [DECIMAS accipiūt] à Iu
Psal. 109. dæis [IBI autem] id est, in ipso Melchisedec [Contestatur] scriptura [QVIA viuit] ipse Melchise-
dec. Quoniam nil dicit de morte ipsius, quasi sit fine fine dierum. Quod fit in figura Christi pontificis no
stri, cuius sacerdotium discernitur à sacerdotio Leuitico per Melchisedec. Hæc verba quidam male intel-
ligentes, dixerunt Melchisedec immortalem fuisse. Patet ergo quod sacerdotium Melchisedec, dignius
erat sacerdotio Leuitico. [ET vt ita dictum sit] id est, sic loquendo, videlicet per figuram, quæ appel-
Gen. 14. latur Synecdoche [PER Abraham] dantem decimas ipsi Melchisedec [ET Leui] id est, ordo sacer-
dotum Leuiticorum [QVI decimas accepit] secundum legem à populo Israel [DECIMA TVS est] F
id est, decimas dedit sacerdoti Melchisedec. Et recte dixi quod Leui per Abraham seu in Abraham, non
per seipsum decimas dedit, quoniam nondū erat. [ADHVC enim in lumbis patris] sui, videlicet Abra
hæ [ERAT] Leui [QVANDO obuiauit ei] .s. Abrahæ, ipse [Melchisedec] Per lumbos autem signi
Gen. 3. ficat Apostolus membra, in quibus est semen, id est, virtus generatiua. Quemadmodum ergo Adam pec
Num. 18. cante omnes peccauimus, qui eramus in lūbis eius: sic Abraham dante decimas, Leui & cæteri existentes
in lumbis eius, decimas præstiterunt'. Ideo inferiores fuerunt ipso Melchisedec, quia dans decimas
inferior est recipiente. Non tamen Christus in Abraham decimatus est, sicut nec in Adā peccauit, quan-
uis fuerit in lumbis amborum. Fuit nēpe in lumbis Adæ ac Abrahæ, alio modo quàm cæteri, vtputa tan-
tum secundum corpoream substantiam, non secundum rationem seminalem, quia non fuit cōceptus na
Luc. 1. turali virtute seminis, sed supernaturali potentia sancti spiritus. Sacerdotium ergo Melchisedech dignius
sacerdotio fuerat Leuitico, non autem sacerdotio Christi aut Christiano. ¶ Deinde probat Apostolus, q̄
sacerdotium Christi præstantius sit sacerdotio Leuitico, ipsumq̄ue euacuet, & per consequens legem ve-
terem cessare faciat. [SI ergo consummatio] id est, hominum perfectio [PER sacerdotium Leuiticum
erat] id est, si sacerdotium illud legale in se perfectum, aliosq; perficiens fuit. [POPVLVS enim] Israel
Exod. 14. [SVB ipso] sacerdotio [LEGEM accepit] in mōte Sinai. Vetus enim lex ministrata est populo Israel
per sacerdotes Leuitici generis. Quoniam ergo populus sub illo sacerdotio legem accepit, indiguit perfi G
ci illo sacerdotio. Ideo recte quę sui an cōsummatio per sacerdotiū Leuiticū erat. Si ergo sic fuit. [QVID
adhuc necessarij fuit secundū ordinē Melchisedec alius] ritu ac tribu [SVRGERE sacerdotem] videli-
cet, Christū, qui nō est sacerdos ex tribu Leui descendēs, nec ritū legaliū sacerdotū obseruās, [ET nō se-
cundū ordinē Aaron, dicit'] .i. Christū uō appellari sacerdotē secūdū ordinē Aarō sicut vocatus est sacer-
dos secundū ordinem Melchisedec: Q.d. Apostolus, Si per sacerdotium Leuiticum potuissent homines à
peccato purgari, & gratia perfici, nō prædixisset scriptura alium sacerdotem surrecturum non secundum
Psal. 109. ordinē Aaron, sed Melchisedec. Aliàs nanque sacerdotiū huius superfluū esset. Cum ergo scriptura præ-
nunciauerit Christum fore sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, constat quod sacerdotium Le-
uiticū fuerat imperfectum ac figurativum. Propter quod adueniente sacerdotio Christi cessare debebat,
quēadmodū figura & imperfectū cessant adueniente re figurata atq; perfecta. ¶ Porrò, quod frustra alius
sacerdos suggeret, si sacerdotium Leuiticum consummaret, declarat Apostolus, [Translato enim sacer-
dotio necesse est vt legis translatio fiat] Lex nanque & sacerdotium simul sunt, & se concomitantur, nec
vnum prodest sine officio alterius. Ideo quod de vno dicitur, de alio intelligitur: vnde vno mutato, aliud
quoque mutatur. Quoniā ergo teste scriptura, surgit alius sacerdos, à sacerdotibus legalibus .s. Christus,
Psal. 109. de quo scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, liquet quod lex vetus
Act. 15. per Christum cessauerit. ¶ Cessationem vero legalis seu Leuitici sacerdotij adhuc probat Apostolus, ed H
quod Christus non sit de tribu Leui. [In quo enim hæc dicuntur] id est, Christus de cuius persona ista,
de sacerdotio secundum ordinem Melchisedec recitantur, [DE alia tribu] quàm sit tribus Leui [EST]
scilicet de tribu Iuda [DE qua nullus altario præsto fuit] id est, nemo ad ministerium altaris accesit.
Gen. 49. Quod autem de alia tribu sit Christus, ostenditur. [Manifestatum est enim quod ex Iuda] patriarcha
Luc. 1. [ORTVS sit dominus noster] Iesus Christus. Virgo enim Maria (sicut & Ioseph) de tribu Iuda procesf
Matth. 1. sit. Vnde in Apocalypsi habetur, Vicit leo de tribu Iuda. [In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses lo-
Apoc. 5. quutus est] .s. vt aliquis de tribu Iuda esset sacerdos legalis. [ET amplius] id est, alia ratione [ADHVC
manifestum est] quod in præcedente ratione ostensum est. s. q̄ sacerdotium Leuiticum sit translatū, [SI]
1. Cor. 11. pro quia [SECVNDUM similitudinem] hoc est, ritum & ordinem [Melchisedec exurget alius sacerdos] vi
Iohan. 6. delicet Christus, sicut scriptura prædixit, qui sub speciebus panis & vini corpus suum & sanguinem dedit
Gen. 14. discipulis, sicut Melchisedec panem & vinum obtulit, [QVI] Christus [Non secundum legem mandati
carnalis] .i. non secundum institutionem legis Mosaicæ carnalia præcipientis [FACTVS est] sacerdos
Non enim fuit de tribu Leui, nec legalia sacrificia immolauit, [SED secundum virtutem vitæ insolubi-
Iohan. 10. lis] .i. potestate diuina qua dat suis electis vitam insolubilem seu æternam. Diuina enim virtute ac ordi-
natione factus est Christus sacerdos. ¶ Quod autem Christus sit sacerdos secundum similitudinem Mel
chisedec probat. [Contestatur enim] Dauid in psalm. [Quoniam tu] Christe [ES sacerdos in æternum

A secundū ordinē Melchisedec. Reprobatio quidem fit præcedētis mandati] .i.nūc tēpore gratiæ vetus lex reprobatur, seu euacuata docetur, ita vt nō liceat eā seruari [Propter infirmitatē] .i.propter imperfectionem quā habuit quando stetit. Non enim plene iustificauit, nec ad beatitudinem introduxit, eo q̄ nō continuit gratiam, [ET] etiā propter [Inutilitatem eius] pro tempore gratiæ. Iam enim eius obseruantia nil confert, nec ad gratiā præparat, sed potius obest. [NIHIL] enim ad perfectionem adduxit lex] .i pro- Rom.3.
pria virtute nullum ad perfectionē perduxit, imō nihil operabatur ad perfectionē internam, quia non continuit gratiam. Nō enim sacramenta eius gratiam continebāt, quēadmodum sacramenta nouæ legis, quæ ratione suorum sacramentorū dicitur gratiā continere atque præstare. Quāuis ergo lex perfectionē præcepit pēr mandata moralia nō tamē virtutē implendi donauit. Idcirco fuā virtute nullū perfecit. Et quāuis multi in veteri lege erāt perfecti, hoc tamē non fuit per legē, sed fidē & gratiā Christi tunc vēturi. Ellu
ceſcit itaq; q̄ lex etiā quo ad præcepta moralia nō adduxit ad perfectionē ſua virtute. Propter quod dicū
" est ad Galatas, Si data esset lex, quæ posset iustificare, vere ex lege esset iustitia. [Introductio vero melio- Galat. 3.
" ris spei] id est, exhibitio spei nobis à Christo proposita, qua nō terrena sed cœlestia bona expectamus, est
" [PER quā] .i.cuius virtute [Proximamus ad deum] .i.ad deū accedimus, acquirendo perfectionem gra 1.Petr.1.
" tiæ in præsenti, & perfectionē gloriæ in futuro. Hęc enim est vera atque formata spes, quæ non cōfundit, Iohan.1.
sed saluat. ¶ Insuper probat Apostolus sacerdotū Christi firmi* ac dignius esse sacerdotio Leuitico, quo Rom.3.
B niā Christus institutus est sacerdos à deo cū iureiurando. Sacerdotes vero legales sine iureiurando, seu iu Psal.109.
" ramento diuino. [ET quantū est] .i.illud quod de sacerdotio Christi perhibetur, [Non sine iureiurādo]
" factum est nec intelligendum sine eo. [ALII quidē] puta Leuitici sacerdotes non in perpetuū duraturi,
" [SINE iureiurando] .i.sine confirmatione diuini iuramēti [FACTI sunt sacerdotes] Vnde in Exod.vbi
" de ordinatione sacerdotū legaliū agitur, nullū interponitur iuramētū. Sic quippe dominus ait ad Moysen Exod.28.
" Applica fratrē tuum cū filijs suis de medio filiorū Israel, vt sacerdotio fungātur mihi. [HIC autē] vide-
" licet Christus sacerdos effectus est secundū assumptā naturā cum [Iureiurando] per eū] .i. ab eo, puta
à deo patre [QVI dixit ad illū] in psal. [Iurauit dominus] primo haud dubiū, quin per seipsum [ET non
pœnitebit eū] iurasse. Nunquā enim pœnitet de eo quod semel decretū est in suo æterno cōsilio, quanuis
interdum pœniteat .i. per modum pœnitētis se habeat, mutando factum, seu variando sententiam. Vnde in
libro Regum legitur, Porro triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur. Neque enim 1.Reg.15.
homo est, vt agat pœnitētiam. [TVES sacerdos in æternum] in quo patet inuariabilitas sacerdotii Chri- Dan.2.
sti. [Intantum] .i.tam multum sicut sacerdotiū Christi præfulget sacerdotio legali. videlicet q̄ est æternum & iuramento firmatum [MELIORIS testamēti] .i.perfectioris legis [SPONSOR] id est, assertor
" [FACTVS est Iesus] Docuit enim euangelicam legem seu nouum testamentum, quod veteri testamen-
" to vehementer præfertur. Promittit nanque bona æterna, gratiam continet, & ad felicitatem, quę finis est
C legis, introducit. Vel sic, Melioris testamenti .i. præstantiorum bonorum puta cœlestium, sponsor & pro- Matt.4.
missor factus est Iesus. Qui in exordio suæ prædicationis, pœnitētiam (inquit) agite, appropinquabit enim EPIST.
regnum cœlorum. Nomine autem testamenti interdum exprimitur bonum, quod per testamentum præ-
statur. Vetus vero testamentū spondebat terrena. ¶ Præterea agit Apostolus de vnitate sacerdotij Chri
sti. [ET alij quidem] Leuitici generis [PLVRES facti sunt sacerdotes] summi sibijnuicem succedentes
" [Secundum legem] quæ præcepit filiū succedere patri in sacerdotio [IDCIRCO q̄ morte] .i.per mor Num.20.
" tem [Prohiberentur permanere] .i.iugiter viuere, [HIC autē] Christus [EO q̄ maneat in æternum] nō
solū secundum diuinitatē, sed & secundum humanā naturam post resurrectionē. Vnde Iudæi dixerunt,
Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum [Sempiternum habet sacerdotium] Ex his eli- Iohan.12.
cit Apostolus efficaciā sacerdotij Christi, [Vnde] .i.propter sempiternitatem sacerdotii sui, [ET saluare
id est, salutem conferre [In perpetuū potest] videlicet quandiu est aliquis saluandus. Vel, saluare in per-
" petuum .i. perpetuā beatitudinē dare, [Accedens] spirituali accessu [Per seipsum] .i. in propria persona,
secundū quod homo, nō per aliquē mediatorē seu aliā hostiā, [AD deum] patrē tāquā aduocatus noster Apoc.1.
" ac mediator [Semper viuens] .i.vigorosus ac viuax existēs. Resurgēs enim ex mortuis, iam non moritur Rom.6.
" [AD interpellandum pro nobis] Quomodo autē cōueniat Christo interpellare .i. orare pro nobis diligē
ter tractatum est ad Romanos, vbi hæc eadē verba ponit Apostolus. Quod vero Christus sit idoneus ad Rom.8.
D interpellandum pro nobis, deinde ostenditur [TALIS enim] sicut subscribitur, [Decebat vt nobis] .i.ad
" nostram salutem procurandum, [ESSET pontifex] vtpote [Sanctus] in anima per omnis culpæ caren Esa.53.
tiam [Innocens] quantum ad alios, quia non est inuentus dolus in ore eius [IMPOLLVTVS] corpore
" [Segregatus à peccatoribus] .i.à grege iniquorum remotus nunc, loco, & opere. Veruntamen Christus
" in hac vita non erat corporaliter à peccatoribus segregatus, nec eos vitauit. Nam cum pharisæi dixissent
discipulis, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Christus respon- Matth.9.
dit, Non indigent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Venit enim filius hominis quærere & sal- Eph.4.
uum facere quod perierat. Opere tamen & consensu separatus fuit ab eis, [ET excelsior cœlis factus] Psal.8.
Ascendit enim super omnes cœlos, & vniuersis creaturis cœlestibus dignior est, quoniam pater omnia
subiecit sub pedibus eius. [QVI] Christus [Non habet quotidie necessitatem, quemadmodum sacer-
" dos] legalis necessitatem habebat [PRIVS pro suis delictis hostias offerre. Deinde pro populo] id
" est, populi delicto expiando. Hoc nanque erat imperfectionis in sacerdotibus veteris testamenti, quod
prius pro reconciliatione hostias immolabant. Sed Christus qui peccatum non fecit, talis non fuit nec Esa.53.
indiget quotidie offerre pro populo hostiam. [Hoc enim fecit semel] hoc est, vna vice obtulit hostiam FINIS.
" pro populo [SEIPSVM offerendo] deo patri in ara crucis pro nobis, Quæ hostia tantæ est di-
gnitatis, vt pro omnium peccatis sufficientissima fuerit, ideo non indiget iterari. Sed sacrificia legis
propter insufficientiam suam iterabantur quotidie. Ideo sequitur, [LEX enim] Mosaica [Homines] de

semine Aaron [Constituit sacerdotes infirmitatē] peccandi ac moriendi,[HABENTES] qui & pecca- E
Exod.24 bāt sicut & cæteri,ideo pro seipsis indigebant offerre. [SERMO autē iurisiurandi] .i.sermo dei iuramēto »
Psal.109. firmatus,seu iusiurandū sermone prolatū, [QVI] sermo [POST legē] .i.legislationē in monte Sinai fa- »
Iohan.1. ctā [EST] dictus per Dauid in Psal.vbi dicitur,Iurauit dominus & non pœnitebit eū [FILIVM] dei in- »
Iohan. 3. carnatū constituit sacerdotē [Perfectum] .i.plenum gratiæ & veritatis, [IN æternū] Christus enim secū
dū diuinā naturā est simpliciter perfectus,quēadmodū pater.Secundū naturā vero humanā tantæ extitit
perfectionis,quantā capere potest natura creata,quia non ad mensūra dat deus spiritū homini Christo.

CAP. VIII. [CAPITVLVM autem super ea quæ dicuntur. ARTIC. VIII.

VLtis iā de dignitate faeerdotij Christi præmemoratis:nunc summarie breuiterq; per-
stringit apostolus ea quæ materiā istā cōcernunt,ostēdens etiā eminētiā sacerdotij Chri
sti,ratione sacerdotalis officii. [Capitulum autē] .i.breuis multorū cōplexio. Capitulū »
nāque à capite nomē sortitur,quoniā sicut in capite omnes sensus vigēt & cōtinētur,sic
capitulū totā summā breuiter cōprehēdit. ¶Itaq; capitulū [SVPERA].i.de his [QVAE] »
dicuntur] de sacerdotio Christi,est hoc ꝙ immediate subiūgitur,vbi &capitulū ineipit, »
Psalm.8. [TALEM habemus pontificē qui consedit] .i.simul cū patre sedit ab hora ascensionis »
secundū humanitatē,secundū diuinitatē vero à principio, [IN dextera sedis] .i.throni vel potius sedentis »
[Magnitudinis] .i.paternæ maiestatis,seu dei patris [IN cœlis].i.in cœlo empyreo,cœliq; ciuibus. Quo- F
Hebr.1. modo autem conueniat Christū secundū vtrāque natura federe ad dexterā patris, in expositiōe primi ca
pituli huius epistolæ dictū est plenius [Sanctorū minister] .i.sacrorū dei donorū,videlicet gratiæ in præ- »
senti, & gloriæ in futuro,ministrator seu dator instrumētalis,secundū quod homo. Ipsis etiā sanctis discī-
Luc.22. pulis suis Christus ministrauit in terra.Iuxta illud,Ego in medio vestri sum, sicut qui ministrat. Sanctis
Luc.12. quoque in patria ministrat vitam æternam: secundum quod scriptum est,Præcinget se, & transiens mini
Hebr.1. strabit eis.Hæc est seruitus dignationis,non subiectionis,qua & angeli ministrant hominibus, [ET taber »
Apoc.21. naculi veri] .i.ecclesiæ militātis seu triumphantis,de qua legitur in Apocalypsi, Ecce tabernaculum dei »
Psalm.14 cum hominibus,& habitabit cum eis.Itē in Psal.Domine quis habitabit in tabernaculo tuo ? Quod aliud
Matth.20 nihil est,nisi electi & sancti,quorum Christus minister est secundum sensum iam tactum . Venit enim fi-
lius hominis ministrare non ministrari, [QVOD fixit] .i.gratia itaque virtutibus stabilitur [DEVS] qui »
solus hoc potest,videlicet mentes electorum per gratiā figere [ET non homo] purus. Quod autē Chri- »
stus sit sanctorum minister hinc patet. [OMNIS enim pontifex] legalis siue catholicus [AD offerenda »
munera] spiritualia ac corporalia suipsius ac proprii gregis [ET hostias] laudis pro seipso ac subditis »
[Constituitur] .i.pōtifex ordinatur.Hoc est enim officium eius,cum sit inter deum & populum medius. »
Infra.9. Vnde quæ populi sunt,offert deo,& quæ dei sunt,impetrat populo. [VNDE necesse est & hunc sacerdo
1.Iohan.2 tem videlicet Christum [HABERE aliquid quod offerat] non pro se,sed pro suis,vtpote carnem,quam G
propter nos immolauit,quam & incessabiliter pro nobis patris conspectui præsentat cum desiderio no-
stræ salutis. [SI ergo esset super terram] sacrificium à Christo offerendum esset terrenū,legale aut trāsi-
torium,[NEC esset sacerdos] .i.tunc ipse Christus non esset sacerdos secundum ordinem(vt dictum est) »
Psal.109. Melchisedec.Nam sacerdotium eius superfluum esset,eo quod sacrificium eius offerri posset à sacerdoti-
bus veteris legis,secundum quod subditur, [CVM essent] .i.ex quo forent sacerdotes legales, [QVI of-
ferrent secundum legem] scriptam [NVNERA] terrena & sacrificia huiusmodi similia huiusmodi sacrificio Christi, [QVI] sacerdotes legis [EXEMPLARI & vmbræ deseruiunt cœlestium] id est, circa
figuras,& sacramenta legalia occupantur.Quæ sunt exemplar cœlestium,quoniam ad eorum cognitio-
nem aliquo modo inducunt. Quia tamen hoc faciunt multum obscure ac imperfecte vmbra cœlestiū ap
Exod.25. pellantur . Vmbra enim inter euidentem imaginem,& rem ipsam est media . Sunt ergo exempla cœle-
& 26. stium.i.à cœlestibus exemplata, [SICVT responsum est Moysi] dominum consulenti [CVM]Moyses
[CONSVMMARET] .i.compleret [TABERNACVLVM] per manum Beseliel. ¶Deinde ponitur »
diuina responsio. [VIDE inquit] dominus [OMNIA] ad tabernaculum pertinentia [FACITO] id est,
fieri præcipe [Secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte] .i.secundum formam tibi ab ange »
lo demonstratam in monte Sinai . Angelus enim docuit Moysen de omnibus construendis & offerendis
in tabernaculo.Differunt autem exemplum & exemplar.Quia exemplum est quod fit ad imitationē al H
terius,estque posterius illo.Exemplar vero vocatur ad cuius imitationem aliquid fit,vel producitur,& est
prius illo.Ea itaque in quibus sacerdotes legis deseruiebant,absolute loquendo,erant exempla , respectu
exemplaris in monte monstrati,posterioraque illo: sed per comparationem ad nos dici possunt exēpla-
ria,prout nostra cognitio tendit ex illis ad cognitionem cœlestium. [Nunc autem melius sortitus est mi »
nisterium] .i.Christus dignius sacerdotium officiumque suscepit,quam fuit obsequium sacerdotum lega
lium, [QVANTO & melioris testamenti] .i.perfectioris legis,videlicet euangelicæ,quæ præfertur legi
1.Tim.2. Mosaicæ, [MEDIATOR] medians dator [EST.] Nā inter deum & homines mediat, & ex parte dei »
legem nouam hominibus confert, [QVOD] testamentum nouum [In melioribus repromissionibus] »
2.Cor.4. hoc est,diuinis atque æternis promissis, [SANCTVM] id est,confirmatum [EST] Vetus quippe te »
stamentum promittebat abundatiam temporalium,nouum autem affluentiam bonorum cœlestium. Sa-
cramenta etiam nouam legem confirmantia multo præstantiora eensentur sacramentis legis antiquæ.
[Nam si illud prius] .i.vetus testamentum [A culpa vacasset] .i.culpam perfecte deleuisset, suosque ser- »
uatores perfecte mundasset, [Non vtique seeundi] id est,noui testamēti [LOCVS inquireretur] hoc est,
necessaria non esset,nec exigeretur lex noua,imò superflua esset. ¶Quod autē nouū testamentū necessa-
rium sit,probat authoritate scripturæ.quæ habetur apud Hieremiā,quam apostolus hic allegat seeūdum
translationem septuaginta interpretum. [Vitupetans enim eos] id est,Iudæos tāquam per legem perfici

A non potentes, [DICIT] Hieremias, [ECCE dies] gratiæ & euangelicæ legis [Veniunt, dicit domi- Hier.31.
„ nus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda] .i.completiue dabo populo Iudæorum
„ in duo regna, & duodecim tribus diuiso, [Testamentum nouum] Hoc enim Christus in propria persona 2.Reg.12
„ Iudæis proposuit in sermone facto in monte, & in cœna, de quibus & dixit, Non sum missus nisi ad oues
quæ perierunt domus Israel, [NON secundum testamentum quod feci patribus eorum] .i.non tale testa- Mat.15.
„ mentum, puta in terrenis promissis & cærimonialibus iusiis cõsistens, dabo istis quale dedit per Moysen
„ patribus eorum [IN die qua apprehendi manum illorum] .i.cum eos sic ducerem atq; præcederem, si-
cut pater ducit paruulum filium, per se ire non valentem & viæ ignarum, [VT educerem illos de terra
AEgypti] quod & feci. [QVONIAM ipsi non permanserunt] per obedientiam cordis, [IN testamen-
„ to meo] .i.in lege à me data, vnum verum deum colendo, sicut lex iubet: sed statim secerunt vitulum au-
„ reum conflatilem, & adorauerunt eum, [ET ego neglexi] .i.obliuioni tradidi [EOS, dicit dominus] pie- Exod.38.
tatis meæ respectum eis subtrahendo, & multos eorum occidendo. Quomodo autem deus dicatur recor Matt.20.
„ dari vel negligere dictum est sæpius. [QVIA hoc testamẽtum] nouum [QVOD diſponam] .i. ordinate & 28.
proponam [DOMVI Israel] .i.electis præsertim Iudæis, quibus primo prædicatum est euangelium regni, Act.11.
deinde omnibus gentibus deum per fidem speculantibus dispositum est per apostolos hoc testamentum
„ [POST dies illos] .i. post tempus diuinitus præordinatum, videlicet consummato cursu veteris testamẽti,
C quando aduenit temporis plenitudo. Disponam itaque testamentũ hoc eis, [DANDO leges meas in mẽ- Galat. 4.
„ te eorum] .i.intellectibus eorum imprimam euangelica mandata, [ET in corde] .i.voluntate [EORVM
„ superscribam eas] .i. promptum affectum obediendi legibus meis dabo eis. Hoc modo mandatum est
primitiuæ ecclesiæ nouum testamentũ à Christo, præsertim in die sancto Pentecostes quando spiritus san Act.2.
„ ctus per inspirationem, & supernaturalem illustrationem impressit cordibus discipulorum euangelicam
„ legem. [ET ero eis in deum] .i.pie & gratiosè agam cum eis, [ET ipsi erunt mihi in populum] hoc est,
„ deuote & religiosè me colent. [ET non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrẽ suũ, Augusti.
„ dicens, Cognoscе dominum.] Secundum Augustinum, & alios plerosque intelligenda sunt pro statu pa
triæ, in qua vnus non docebit alium, quantum ad cognitionẽ dei, & in quibus beatitudo consistit, quanuis
superiores doceant inferiores, quantũ ad quosdam effectus diuinæ prouidentiæ: Omnes nãque beati deũ
„ immediatè cõspiciunt. Ideo subditur, [Quoniã omnes scient me à minore vsq; ad maiorẽ] & ideo sciẽt
„ me in patria [QVIA] nunc in via [Propitius ero iniquitatibus eorũ] dando eis gratiã pœnitẽdi, [ET pec
„ catorum illorũ iam nõ memorabor] ad puniendũ ea in igne gehẽnæ. Alij exponũt hæc speciatiter de pri
mitiua ecclesia maxime de apostolis, qui omnes immediate edocti fuerunt à spiritu sancto. Videtur autẽ Act.2. 4.
generaliter posse intelligi de ipsa ecclesia militãte, sic tamẽ vt sit distributio pro generibus singulorum &
B locutio cõparatiua. Nõ enim loquitur dominus de quacũque doctrina seu scientia, sed speciatiter de cogni
tione sui. Quoniã omnes sciẽt me inquit. Cũ ergo p orbẽ terrarũ in ecclesia militãte extirpata sit idolola
tria, omnes sciẽt me esse vnũ duntaxat verũ deũ. Tãta quoq; est misericordia dei hoc tẽpore, vt dicatur tẽ
pus gratiæ. Vel dicũtur hæc cooperatiue. Intantũ quippe abũdat cognitio dei in mũdo tẽpore euãgelicæ
legis magis q̃ ante, vt iã pene omnes videantur cognoscere deũ. Et iuxta hũc sensum scriptũ est, Repleta Esa.11.
est terra scientia domini, sicut aquæ maris operientes. In omnẽ terrã exiuit sonus Apostolorum. Deinde Psal.18.
„ pãdit Apostolus cessationẽ veteris testamẽti. [Dicendo autẽ] dominus per Hieremiã [Nouum] .i. testa- Hier.31.
„ mentum Christi nouũ vocando [Veterauit] .i.vetus esse declarauit, [PRIVS] testamentum datum per
„ Moysen. [QVOD autẽ antiquatur, & senescit prope interitũ est] .i.cito corrũpetur. Ideo testamẽtũ illud
euacuatur adueniente testamento Christi, quod vsque in finem seculi perseuerabit.

CAP. IX. [HABVIT quidẽ & prius iustificationes culturæ, & sanctũ seculare.] ART. IX.

„ DENIQVE excellentiam sacerdotij Christi consequenter ostendit apostolus, ex ritu &
„ schemate tabernaculi. [HABVIT quidẽ & prius] .i.præcedens & vetus testamentum [IV
„ STIFICATIONES culturæ] .i.obseruãtias auferentes impedimẽta quædã diuini cultus.
Quẽadmodum enim sacramenta nouæ legis virtute gratiæ in eis contentæ purgant à vitijs
interioribus, quibus sit homo simpliciter ineptus ad cultũ diuinum: sic sacramenta veteris le Luc.5.
D gis, gratiã non continentia emundabant à corporalibus immũditiis & irregularitatibus, propter quas pro
hibebantur Iudæi à cultu diuino. Sab accessũ tẽpli & cœtus fidelũ, sicut erant cõtactus mortui vel immũ-
di. Hæ ergo obseruationes per quas talia impedimenta tollebantur, dicuntur iustificationes culturæ. Ha
„ buit quoque [ET sanctum seculare] .i.exteriorem quandam immunditiã hominibus apparentẽ. Quidam
per sanctum seculare, intelligunt templum materiale, quod Iudæi sanctum putabãt, & aliquo modo erat,
„ quia ad cultũ dei fuerat ordinatũ. Cui expositioni cõsonat litera sequẽs [Tabernaculũ enim factum est EPIST.
„ primũ] .i. primũ tabernaculum humano artificio fabricatũ est. Per primũ autẽ tabernaculũ, designatur Exod.7.
exterior pars tabernaculi à Moyse facti, á qua erat ingressus. Per secũdũ vero tabernaculum, significatur
interior pars eiusdẽ tabernaculi. Tabernaculũ enim Moysi habens 30 cubitos in lõgitudine, 10 vero in la
titudine, & 10 in altitudine, quantum ad longitudinem, diuisum erat in duas partes per cortinam seu ve- Exo.40.
lum intermedium, quarũ exterior habuit 20 cubitos in longitudine. Et propter suam venerationẽ & si- Exod.25.
gnificationẽ, qua significauit ecclesiam militantem, dicebatur vel sanctum vel sancta. Interior vero pars Exod.26.
tabernaculi post cortinã, dicta est sancta, vel sanctum sanctorum propter præcipuã suã veneration em, & Ibidem.
„ quoniã figurauit ecclesiam triumphantẽ. [IN quo] primo tabernaculo, [ERANT candelabra] vnũ can
delabrũ aureũ, quod hic pluraliter candelabra dicitur, quia habebat septẽ lucernas. Hoc fuit in parte me-
„ ridionali, [ET mensa] propositionis quadrata, facta de lignis Sethim, atque purissimo auro vestita. Hæc
„ fuit in parte aquilonari [ET propositio panum] .i.12. panes qui quolibet sabbato ponebantur super men
sam recentes. Erat quoque in hac parte tabernaculi altare incensi, de quo tacet Apostolus, [QVOD] pri

mum tabernaculum [DICITVR sancta] sicut iam patuit. [POST velamentum autem] .i.retro velum E
seu post cortinā intermediam, erat [Secundū tabernaculū] .i.secunda pars totius tabernaculi. [QVOD],
secundum [DICITVR sancta sanctorum] propter rationem prædictam [AVREVM habēs thuribulū] »
de hoc non legitur in veteri testamento. Propter quod quidam per thuribulum intelligunt incēsorium, in
quo summus sacerdos sanctum sanctorum ingrediens, ponebat incensum, vt fumus inde consurgēs impe
diret eos, qui erant in alia parte tabernaculi, ne aspicerent ea quę fuerāt in secunda parte taberuaculi. Alij
opinantur, q̄ tempore Dauid vel Salomonis, dum auctus est cultus diuinus, factum, & illic locatum sit
thuribulum aureum [ET arcam testamenti circūamictam ex omni parte, auro] Erat nāque de imputri »
Exod. 25. bilibus lignis Sethim intus & extra aureis laminis cooperta. [INQVAM] arca [Erat vrna aurea habēs »
mānā] ad mensurā Gomor, in cōmemorationem miraculi, quo deus pauit filios Israel māna annis 40, in »
Exod. 16. deserto, [ET virga Aaron quæ frondueraț] intra vnā noctem, in signum q̄ Aaron diuinitus electus esset »
Num. 17. in sacerdotem [ET tabulæ testamenti] .i.duæ tabulæ in quibus lex scripta fuit, puta decalogus, superque »
Exod. 25. eam.i.super arcā erant duo [Cherubin gloriæ] .i.glorioſe ac splendide factā instar angelorum. Vel, glo »
riæ dei figurativa [Obumbrantia] id est, alijs suis extensis, inuicemque connexis tegentia [Propitiato- »
rium] tabulam auream quæ erat super arcam, quæ ideo dicta est propitiatorium, quoniā inde dedit deus »
responsum Moysi pro multitudine exoranti. [DE quibus modo non est dicendum per singula] Pauco-
ra nanque sufficiunt. A postolus autem prosequitur hæc breuiter, & allegoricē tantum. [HIS vero ita cō F
positis] .i.duabus partibus tabernaculi prædicto modo dispositis [IN priori quidem] tabernaculo (quo
Num. 28. dicitur sancta) [SEMPER] .i. quotidie bis [Intrabant sacerdotes] videlicet hora sacrificij matutini ac »
vespertini. Vtraque enim hac hora immolabatur agnus, [Sacrificiorum officia consummantes] .i.cōplē- »
Leuit. 16. tes ea quæ ad ritū sacrificiorū spectabant. Immolatio enim sacrificiorū fiebat extra tabernaculū sub diuo
in atrio in altari holocaustorum, vbi accensō igne sumpsit sacerdos in thuribulo prunas, sicque procede-
bat ad altare incensi intra tabernaculum primū situ, positoque in thuribulo thure, dimisit super altare in-
censi, & ita sacrificium consummabatur. [In secundo autem] tabernaculo, videlicet in sancta sanctorum
Leuit. 4. [SEMEL in anno solus pōtifex] introiuit, videlicet in festo expiationis, [Nō sine sanguine] Tulit enim »
Psal. 14. secum de sanguine hostiæ immolatæ ad offerēdum illum coram propitiatorio. Ideo sequitur, [QVEM] »
sanguinem [OFFERRET pro sua & populi ignorantia] .i.pro repromissione propriorum ac populi sui »
peccatorum ex ignorantia cōmissorum. Secundum glossam, pontifex sæpe intrabat sancta sanctorū sine
sanguine, sed non nisi semel cum sanguine. ¶ Deinde ostendit apostolus mysticam significationē istorū.
2. Petr. 1. [HOC significāte] figuraliter [SPIRITV sancto] per dispositionem tabernaculi Moysi [Nondū pro-
Iohan. 14 palatam esse sanctorum viam] .i.nondum patefactum esse ingressum regni cœlestis, vel ipsum Christū,
qui est via qua itur ad patriam, [ADHVC priore tabernaculo] .i.prima parte tabernaculi, quæ dicitur
Exod. 26 sancta, [Habente stătum] .i.prohibitionem ingrediendi secundum tabernaculum. f. sancta sanctorū. Per G
velum nanque inter partes tabernaculi positum significabatur clausam esse viam regni cœlestis, quod si-
gnificabatur per sancta sanctorū. [QVAE] res, videlicet dispositio cultus & ritus tabernaculi, [Parabola »
.i.similitudo vel figura [EST tēporis instantis] .i.temporis gratiæ. i.eorum quæ in nouo test. gerūtur sub »
1. Cor. 10. tēpore gratiæ. Omnia enim in figura contingebāt eis. Et vetus test. erat figura noui, [IVXTA quā] para
Ezec. 2. bolam. i. legalē & figurativā obseruantiam, [HOSTIAE de carnibus animalium, [ET munera] de rebus
animatis [Offeruntur] à sacerdotibus Leuiticæ stirpis pro tēpore veteris test. [QVAE] hostiæ & mune-
ra [Non possunt iuxta conscientiam] .i. secundum dictamen rectæ conscientiæ, vel intus in conscientia.
[Perfectum] .i.à vitiis purū & gratia decoratū [Facere seruientē] .i.eum qui seruit deo, [Solūmodo in »
cibis & potibus] .i.in esu & abstinentia quorundā alimentorum secundū legis præcepta, quæ quoſdam ci »
bos prohibuit, [ET variis baptismatibus] .i.lotionibus corporis seu membri alicuius in aqua propter cō »
Leuit. 6. tactum mortui seu leprosi, [ET iustitijs carnis] .i.obseruantijs corporalem immunditiam seu irregulari- »
13. 15. tatem tollentibus, [VSQVE ad tempus correctionis impositis] .i.iustis atque durantibus vsque ad tem-
pus euangelicæ legis, quæ legem Mosaicam perficit & obseruatorum illius vitia corrigit & emendat. Ex
diuino enim imperio seruanda erant vsque ad euangelii publicationem. ¶ Deinde ostendit apostolus,
quid figurabatur per hoc, q̄ summus sacerdos seu pontifex in lege, introiuit in sancta sanctorū cum san-
EPIST. guine semel in anno, ad deprecandum pro se & pro aliis. Per pōtificem enim figuratus est Christus, per H
Rom. 8. sancta sanctorum, cœlum. Itaque præinducta legalia poterant perfectum facere seruientem. [CHRI-
STVS autem assistens] deo patri ad interpellandum pro nobis, assistens quoque seu paratus succurrere
Psal. 26. nobis, [PONTIFEX] .i.summus ac sacerdotalis minister, prout homo. Vel, pontifex .i.in suo pōtificatu
collator [FVTVRORVM] .i.cœlestium [BONORVM] de quibus legitur in psal. Credo videre bo-
na domini, in terra viuentium, [PER amplius] .i.multo maius atque capacius [ET perfectius tabernacu
lum] vtputa cœlum [Non manufactum] .i.non hominum manibus fabricatū, [ID est non huius creatio-
nis] hoc est, non humanæ industriæ. Vel, non huius creationis. i.non existens de natura inferiorum creatu
Exod. 25. rarum, quæ corruptibiles sunt. Illud enim ineorruptibile est, [Neque per sanguinem hircorum & vitu-
lorum] vt pontifex legalis, [SED per proprium sanguinem] id est, cū pręuia propria sanguinis effusione
Act. 1. [INTROIVIT semel] videlicet in die ascensionis, [IN sancta] id est, in cœleste tabernaculum præfi-
guratum per sancta sanctorū [AETERNA redemptione inuenta] id est, vera beatitudine nobis recupe-
rata atque à nobis comperta. Quod autē sanguis Christi idoneus fuerit ad saluandū, demonstrat Apostо
lus. [SI enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ] combustæ mixtus aqua [Aspersus] cum
aqua super immundos [Inquinatos] macula exteriorisi hominis [Sanctificat] id est, puargat à macula
tali, [AD emendationem carnis] .i.ad acquirendam munditiam corporalem. Talia enim peccata auferre nō poterant, sed ab exteriori impuritate mūdabāt, [Quanto magis sanguis Christi, qui per spiritū san

A ctum] id est, cooperante ac inspirante spiritu sancto, [SEMETIPSVM] ratione naturæ assumptæ [OBTVLIT] in cruce [IMMACVLATVM deo] patri pro nobis [Emundabit cõscientiam nostrã] in baptismo, vel pœnitentia, seu aliis sacramentis, per quæ virtus seu meritum eius nobis applicatur, [AB operibus mortuis] id est, peccatis [AD seruiendum] .i. vt à peccatis mundari seruiamus [DEO viuenti?] omnis vitæ fontali principio in sanctitate & iustitia iugiter coram ipso? [ETIDEO] id est, quoniam Christus obtulit se pro nobis, idcirco [NOVI testamenti mediator] .i. medius dator [EST] inter deũ & homines medians, & nouam legem proponens, [VT morte intercedente] .i. merito passionis Christi » pro nobis interueniente, [IN redemptionem earum præuaricationum] .i. ad obtinendam indulgẽtiam transgressionum, [QVAE erant sub priori testamento] .i. tempore veteris testamenti vigebant, nec per legem auferri valebant, [Repromissionem accipiant] .i. bonum promissum consequantur, [QVI vocati sunt] vocatione æternæ prædestinationis. De qua ad Romanos dicitur, Quos prædestinauit, hos & » vocauit [AETERNAE hæreditatis] hoc est, ipsam æternam hæreditatẽ seu felicitatẽ hominibus promissam. Christi enim morte aperta est ianua patriæ, & merito passionis dominicæ omnes electi saluantur. Porro vocatio duplex est. s. æternæ prædestinationis. Sicque vocati sunt electi. Alia est vocatio præsentis iustificationis de qua in Euangelio legitur, Multi sunt vocati, pauci vero electi. Quod autem testamentum nouum confirmatum sit per Christi passionem, probat Apostolus primo per cõsuetudinem hu

B manam. [VBI enim testamentum] est, [MORS necesse est intercedat testatoris] .i. ad valorem ac robur testamenti hominis requiritur, vt mors testatoris interueniat seu mediet inter testamenti dispositionẽ » & eius confirmationem. [Testamentum enim in mortuis] .i. per mortem testamentorum cõfirmatum » est, [ALIOQVIN valet] .i. nondum efficaciam habet testamentum, [DVM viuit qui testatus est] .i. qui testamentum condidit. Hoc ita est secundum leges ciuiles atque canonicas. Nam ante morte potest mutari, cum sit vltima voluntas testatoris. Simili modo nouum test. quod est promissio vitæ æternæ, euãgelicaque doctrina in morte Christi firmatum. Vnde in cruce dicebar, Consummatum est. In assertionẽ enim promissionis doctrinæ suæ mori voluit Christus. Deinde probat Apostolus idem authoritate di» uina. [VNDE nec primum quidem] .i. in principio legis datæ: Vel, primum, id est, vetus test. [SINE sanguine dedicatum] .i. roboratum [EST ad figurandum, quod nouum test. Christi sanguine firmare» tur. [LECTO enim omni mandato legis] morali, cærimoniali, ac iudiciali, [A Moyse vniuerso popu» lo] Israel [ACCIPIENS] Moyses [SANGVINEM hircorum & vitulorum] oblatorum [CVM aqua] .i. aqua admixtum, quod præfigurauit mundationem, quæ fit in aqua baptismi virtute sanguinis Christi, de cuius latere exiuit sanguis & aqua, quorum virtute omnia sacramenta efficaciam sortiuntur. » [ET lana coccinea & hyssopo] De his duobus fecit aspersorium ad sanguinem aspergendum. Verum

C tamen in Exodo non fit mentio, nisi de sanguine vitulorum, sed credendum est apostolo, quod alia nunc » expressa tunc aderaut, [IPSVM quoque librum legit, & omnẽ populũ] cui lex conferebatur, [ASPER » SIT] Fortassis ponit partem pro toto. Non enim videntur tot millia sanguine à Moyse aspersa. Aspersit » ergo eos [Dicens, Hic sanguis testamenti est] .i. roboratiuus testamenti, [QVOD mãdauit ad vos deus] id est, per me vobis misit ac iussit. [ETIAM tabernaculum & omnia vasa ministerii] .i. in quibus ministrabant Leuitæ ac sacerdotes in tabernaculo Moysi, [Sanguine similiter aspersit] non tunc quando libru aspersit & populũ. (Nondũ enim factum erat tabernaculũ & vasa ipsius) sed ista aspersio facta est » in die cõsecrationis tabernaculi atq; vasorum. [ETomnia pene in sanguine] .i. sanguinis aspersione seu » effusione, [Mundantur] ab exteriori immũditia, vel ineptitudine, [Secundũ legem] Dicit pene, quoniã aliqua mundabantur per ignem, videlicet quæ igné poterant sustinere: & aliqua vasa mundabantur per aquã, [ET sine sanguinis effusione] facta in aliquo sacrificio, [Non fit remissio] .i. non fiebat expiatio culpæ, nisi necessitas impediret oblationẽ. Tunc enim sufficiebat bonũ propositũ. Hoc fuit figura, q̃ per » effusionẽ sanguinis Christi fit remissio peccatorũ. In nobis quippe nihil mundatur interius, sine sanguine » Christi. [Necesse est ergo exemplaria quidem] .i. figuras [Cœlestium] .i. ecclesiæ militantis, cuius con» uersatio est in cœlis, [HIS mundari] videlicet sanguine sacrificiorum, exemplaria dicit ea quæ erant in veteri test. & figurabant ea quæ in ecclesia fiunt, [IPSA autem cœlestia] .i. personas ecclesiasticas ad cœlum tendentes necesse est mundari, [Melioribus istis] legalibus, vtputa corpore & sanguine Christi.

D Aliter non ingrederentur regnum cœleste, sed ingrediuntur post mortem in illud, sequendo caput suum » videlicet Christum, ideo subditur, [Non enim in manufacta sancta] id est, in tabernacula terrena homi» num artificio fabricata, vt erat taberna culum Moysi, [INTROIVIT Iesus] finaliter, scilicet in ascen» sione, quanuis ante passionem ingressus sit templum & synagogas, [Exemplaria] id est, figuras [VERORVM] id est, cœlestium. Sunt enim æterna tabernacula, de quibus in euangelio legitur, quorum figu» ræ sunt manufacta sancta vitæ præsentis, [Sed in ipsum cœlum] empyreum introiuit Iesus in ascẽsione, » [VT apparear nunc vultui dei pro nobis] .i. patri seipsum præsentet ad interpellandum pro nobis. Hæc » est vna causa ascẽsionis Christi. [Neq; vt sæpe offerat semetipsum] .i. non ideo Christus intrauit in cœ» lum & patri pro nobis apparet, vt frequenter pro nostra salute patiatur, [Quemadmodum pontifex] le» gis [Intrat] .i. intrauit, sub veteri test. [In sancta] sanctorum [Per singulos annos] .i. vnoquoque anno » semel, [In sanguine alieno] .i. cum sanguine hircorum ac vitulorum quem offert. Propter insufficientiam enim hostiarum legalium, necesse erat eas sæpius iterari. Nec pontifex ingreditur sancta sanctorum per » proprium sanguinem. Hostia vero quam obtulit Christus ob suæ dignitatis efficaciam, sufficiẽtissima est » omnium auferre peccata, ideo non oportet eam reiterari, seu Christũ denuo pati, [Alioquin] .i. si ita non » esset, sed oportet eam iterari, sequitur quod [OPORTEBAT eum] videlicet Christum [Frequenter pa» ti ab origine mundi] vsque in præsens. imò & vsq; in finẽ seculi huius. Ab origine nanq; mũdi vsq; ad finem cotinuantur, multiplicantur, & vigent scelera hominum. Verumtamen Iohannes in Apoc. Agnus

Deut. 23.
Act. 15.
Luc. 1.
1. Tim. 2.
Rom. 3.
Rom. 8.
Matt. 20. 22.
Infra. 12.
Iob. 19.
Exod. 24
Leuit. 16.
Num. 19.
Iohan. 19.
Exod. 29
Num. 31.
Leuit. 4.
Num. 15.
1. Iohan. 2
Philip. 3.
Eph. 1.
Colos. 3.
1 uc. 19.
Marc. 16.
Act. 1.
Luc. 16.
Apoc. 13.

(inquit) qui oeciſus eſt ab origine mũdi. Sed hoc intelligendum eſt, quod paſsio Chriſti proſuit futura, ſi- E
cut & facta. [Nũc autẽ] .i. in principio tẽporis gratiæ, [SEMEL] puta in die paraſceues [IN cõſumma,,
1.Cor.10. tione ſeculorũ] .i. in fine ſeu vltima mundi ætate. Nos enim ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt ,,
1.Iohan.2 Vnde Iohan. teſtatur, Nouiſsima hora eſt, [AD deſtructionem peccati] id eſt, propter tollenda pecca- ,,
ta, [PER hoſtiam ſuam apparuit] .i. per ſuiipſius oblationem omnibus in cruce præſentatus eſt. Præter-
ea probat apoſtolus quod Chriſtus non debuit niſi ſemel pro hominibus pati, per ſimile ſeu exemplum.
Rom.6. [ET quemadmodum ſtatutum] id eſt, à diuina ſapiẽtia ac iuſtitia determinatum ſeu præfixum, [EST ,,
hominibus ſemel mori] in pœnam originalis peccati, [POST hoc autem] .i. poſt mortem ſit eis, [IV-
DICIVM] particulare ſigillatim ſtatim dum moriuntur, & vniuerſale in fine mundi, [SIC & Chri-
ſtus ſemel oblatus eſt] in cruce [AD multorum exhaurienda] .i. extrahenda ac dirimenda, [PECCA ,,
Eſa.53. TA] Ad omnium enim exhaurienda peccata oblatus eſt ſecundum ſufficientiam, ſed ad electorum tol- ,,
Rom.8. lenda peccata oblatus duntaxat eſt ſecundum efficientiam. Hoc quoque iam dictũ eſt ſæpius. [SECVN
Eſa.30. DO autem] .i. poſt hæc, nempe in ſecundo ſuo aduentu, [SINE peccato apparebit] .i. ſine ſimilitudi- ,,
Philip.3. ne peccati videbitur. Non in carne paſsibili, quæ eſt ſimilitudo carnis peccati: ſed in glorioſo corpore, cu
ius puritas erit hominibus conſpicua, [Expectantibuẽ ſe] longanimiter. Apparebit autem eis, [IN ſa-
lutem] id eſt, ad æternam felicitatem eis tunc largiendam.

CAP. X. [VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, &c.] F

ARTICVLVS DECIMVS.

Dionyſi°.

Heb.9. VONIAM in præcedenti cap. dictum eſt, q̃ per ſacrificia legis non auferebantur peccata, ſed quod Chriſtus vnica ſuiipſius oblatione abſterſit omniũ vitia, quã- ,,
Coloſſ.2. tum in ipſo eſt. Ideo nunc declarat Apoſtolus hoc ipſum lucidius. [Vmbrã enim] ,,
.i. obſcuram & remotã ſimilitudinem [HABENS lex] Moyſi [Bonorũ futurorũ] ,,
.i. cœleſtium præmiorũ, [NON ipſam imaginẽ rerum] .i. non expreſſam & propin-
quam ſimilitudinẽ eorundẽ. Vt enim Dionyſius proteſtatur, ſtatus euãgeliæ legis,
medius eſt inter ſtatũ ſynagogæ ſeu veteris teſt. ac patriæ: ideo ſacramenta & cæri-
monialia nouæ legis habent imaginẽ .i. perfectã ſimilitudinem bonorũ cœleſtium.
Aperte enim ea promittunt, ſignificant, & ad ea immediate introducunt. Sacramenta vero & cærimoniæ
veteris legis vmbram eorum habuerunt. Non enim promittebant nec figurabãt bona iſta futura in lege,
niſi ſub velamine & confuſe, [PER ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis] .i. eiſdẽ ſacrificiis, [QVA ſoſ- ,,
Supra.7. crunt] ſacerdotes [Indeſinenter] videlicet bis omni die in ſancta, & ſemel in anno pontifex in ſancta ,,
Matth.9. ſanctorum, [Nunquam poteſt accedentes] .i. lex per hoſtias iſtas nunquã valet populũ pro quo offer-
tur vel ſacerdotem qui hoſtiam offert. [PERFECTOS facere] .i. à vitijs expurgare, & gratia decorare ,,
[ALIOQVIN] .i. ſi poſſent perfieere ſacerdotes, [CESSASSENT] hoſtiæ iſtæ deo [OFFERRI, G
ideo q̃ non haberent vlra] videlicet poſt hoſtiam immolatam [Conſeientiam peccati cultores] .i. legis ,,
Hier.11. obſeruatores, [SEMEL mundati] intus à vitiis propter hoſtiæ oblationẽ ſemel factam, [SED in ipſis] ,,
hoſtiarum oblationibus [Commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit] quoties hoſtia pro pec- ,,
cato iteratur. Non ergo erant ablata peccata omnia per hoſtiam primam. [Impoſsibile eſt enim ſanguĩ- ,,
ne hircorum & vitulorum] vel ſimilium holocauſtorum [AVFERRI peccata] quia nec virtute pro-
pria habent vim purgatiuã peccati, (cum ſit quid corporeum, non attingens, nec agens in animã) nec ex
Luc.1.4. influxu diuinæ virtutis, quemadmodum ſacramenta nouæ legis, quanuis ſint corporalia. Multoties tamẽ
6. Moyſes dicit, quod qui obtulerit illud vel illud pro peccato tali vel tali, dimittetur ei. Sed illa remiſsio nõ
Pſal.39. fiebat virtute ſacrificii, ſed fide & deuotione offerẽtis, & propter orationem ſacerdotis. [IDEO] Chri-
ſtus filius dei [Ingrediens mundum] .i. humanam naturam aſſumens, [DICIT] in pſalm. ad patrem.
[Hoſtiam] de rebus animatis [ET oblationẽ] de inanimatis [Noluiſti] ô pater. i. non acceptaſti qua- ,,
ſi per ſe idonea ad auferenda peccata, & gratiæ tempore nullo modo ea acceptas, [CORPVS autem ,,
aptaſti mihi] id eſt, corpus conueniens ad redimendum genus humanum animæ meæ ſeu diuinitati vni- ,,
ſti, videlicet corpus paſsibile & immaculatum, atque per omnia rationi obedientiſsimum. Noſtra transla-
Hier.6. tio habet, aures autem perfeciſti mihi. Et redit in idem, quoniam ſenſus eſt, Aures obedientes ad ſuſtinen-
Oſee.6. dum crucis tormentum mihi donaſti. [Holocauſtomata] .i. ſacrificia quæ totaliter incendebantur ad di- H
uinæ maieſtatis honorem, & erant cæteris digniora, [ET pro peccato] id eſt, ſacrificia pro remiſsione ,,
peccati oblata, [NON tibi placuerunt] per ſe ſeu propriæ effieacia, ſed ex deuotione offerẽtis. Nõ enim ,,
poterant iuſtificare. Tempore autem nouæ legis nullatenus placent deo. Ideo ſcriptum eſt apud prophe
Mich.6. tam, Quid dignum offeram domino? Nunquid offeram ei holocauſtomata? Nũquid placari poteſt deus
Hier.11. in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Et apud alium, Nunquid carnes ſan-
Pſal.49. ctæ auferent à te malitias tuas? Et dominus quoque ait in pſalmo, Non accipiam de domo tua vitulos,
neque de gregibus tuis hireos. [TVNC] quando videlicet vidi tibi omnia illa diſpliecre, & mihi cor-
pus aptum adeſſe, [DIXI, Ecce venio] paratus ad paſsionem, vt meipſum tibi pro hominibus offe-
Pſal.1. ram. [IN capite libri] id eſt, in principio totius ſacræ ſcripturæ. Vel, in capite libri, id eſt, in primo pſal
mo, qui eſt caput libri pſalmorum, In quo pſalmo habetur, In lege domini voluntas eius. Vel, in capite li
bri, id eſt, in notitia prædeſtinationis æternæ, quæ potiſsimum meam humanitatem concernit, per quam
omnes electi ſaluãtur. Ideo dicitur in capite, quaſi in principali huius notitia, [SCRIPTVM eſt de me. ,,
vt faciam voluntatem tuam] ô [DEVS] pater. ¶ Inſuper præinductam ſcripturam ad propoſitum ap- ,,
plicans, & quaſi exponens Apoſtolus, ſubdit. [SVPERIVS] .i. paulo ante, [Dicens] Chriſtus ad pa ,,
trem, [QVIA hoſtias & oblationes & holocauſtomata & pro peccato noluiſti] quæ iam expoſita ſunt, ,,
[NEC placita ſunt tibi] ſacrificia exteriora, [QVÆ ſecundum legem offeruntur] iuxta intellectum ,,

A præmemoratum. Hoc tamen ſupra dictum non eſt formaliter, ſed virtualiter, quia ex dictis infertur,
» [TVNC dixi, Ecce venio, vt faciam deus volũtatem tuam] hoc iam dictum eſt atq; expoſitum. [AV-
» FERT primum] id eſt, legale ſacrificiũ, & per conſequens vetus teſtamentum tanquam inutile, [VT
ſequens ſtatuat] id eſt nouæ legis ſacrificium ſcilicet Chriſti ſacramentum ſtabiliat, iugiterq́ue frequẽ- Dan. 9.
tandum affirmet. Vnde per Danielem inducitur, In medio hebdomadæ deficiet hoſtia & ſacrificium. Eſaiæ. 1.
» De hoc in Eſaia multa habentur, [IN qua voluntate] dei, id eſt, deo clementer volente, ſeu volunta-
» te eius, qua voluit Chriſtum pati, [SANCTIFICATI ſumus] effectiue ac principaliter, ſuſcipien-
» do remiſſionem culpæ, infuſionemq́ue gratiæ, [PER oblationem corporis Chriſti ſemel] factam in Eph. 5.
crucis patibulo, tanqnam per cauſam meritoriam ac inſtrumentalem. ¶ Ex his infert apoſtolus diffe- 1. Pet. 3.
» rentiam inter ſacerdotem legalem, & Chriſtum ſacerdotem noſtrum. [ET omnis quidem ſacerdos]
» legalis, [PRAESTO eſt] id eſt, paratus. Loquitur autem Paulus in iſtis capitulis de præterito per mo
» dum præſentis, [QVOTIDIE miniſtrans] in prima parte tabernaculi, [ET eaſdem] ſpecie,
» [SAEPE offerens hoſtias] id eſt frequenter immolans agnum vel aliud ſimile, [QVAE nunquam
poſſunt auferre peccata] vt dictum eſt ſæpius. Quotidie nanq; fiebat iuge ſacrificium, id eſt, duorum
» agnorum oblatio, vnius de mane, alteriusq́ue de veſpere in prima parte tabernaculi. [HIC autem] Exod. 29.
» Chriſtus [VNAM pro peccatis] omnibus [OFFERENS hoſtiam] vtiq; ſemetipſum [IN ſempi-
C ternum ſedet] id eſt ſine fine iam requieſcit, [IN dextera dei patris] id eſt in potioribus bonis, ſeu ad
» æqualitatem ipſius, [DE cætero] id eſt pro tempore reſtante, [EXPECTANS] impletionem ordi- Pſal. 109.
» nationis diuinæ, de hominum iuſta præmiatione, [DONEC ponantur inimici eius] id eſt peruerſi
» ac reprobi, [SCABELLVM pedum eius] id eſt ſuæ poteſtati perfectè ſubiiciantur, quantum ad exe
quutionem & manifeſtationem, vt ſæpius dictum recordor. Hoc eſt vſque in diem iudicii, in quo ve-
» nient ad eum & confundentur omnes qui repugnant ei. [VNA enim oblatione] id eſt merito ſuę vni Eſaiæ. 41.
» cæ paſſionis, ſeu immolationis in cruce, [CONSVMMAVIT] id eſt plene redemit, & quantum in
» ſe eſt, ad perfectionem adduxit, [IN ſempiternum ſanctificatos] id eſt electos, ſeu omnes qui in hoc
ſeculo per gratiam ſanctificantur. A Eternam enim beatitudinem eis promeruit, imò gratiam in præ- Pſalm. 83.
ſenti, & gloriam in futuro. Præterea hanc efficientiam oblationis ſeu paſſionis Chriſti ſemel factæ pro
» bat apoſtolus authoritate Hieremiæ ſuperius allegata. [CONTESTATVR autem & nos] id eſt te-
» ſtimonium noſtræ aſſertionis, ſeu omnibus nobis exhibet & affirmat, [SPIRITVS ſanctus] per Hie Hier. 31.
» rem. [POSTQVAM enim dixit] hoc loco ſpiritus ſanctus. [HOC autem teſtamentum, quod teſta-
» bor ad illos poſt dies illos, dicit dominus] Chriſtus, in cuius perſona hæc proprie aſſeruntur, [DABO
» leges meas in cordibus eorum & in mente eorum ſuperſcribam eas, & peccatorum & iniquitatũ eo- Supra. 8.
» rum iam non recordabor amplius] Hæc Hieremiæ authoritas ſuperius iam inducta eſt & explanata,
B idcircirco hoc ipſum prætereo. ¶ Deinde concludit intentum ſuum apoſtolus. [VBI autem horum
» remiſſio] id eſt in populo dei, cui peccata remiſſa iunt merito Chriſti [IAM non] requiritur, [OB-
» LATIO pro peccato] id eſt iterata Chriſti paſſio, ſeu legalis oblatio pro remiſſione peccati. Vna nan
que Chriſti oblatio facta in cruce, ſufficiens eſt. Propter quod omnia ſacrificia legis ceſſare debent.
» ¶ Deinceps ponit apoſtolus inſtructionem moralem. [HABENTES itaque] ſcilicet quia per vnam
» oblationem Chriſti redempti ſumus, ó [FRATRES] idcirco habentes, [FIDVTIAM in introitu Ephe. 3.
» ſanctorum] id eſt de ingreſſu cœleſtium manſionum, ſeu patriæ quam ſancti introeunt, [IN ſangui- Pſal. 121.
ne Chriſti] id eſt virtute & in merito dominicæ paſſionis, quia per ſanguinem Chriſti aperta eſt ia-
» nua vitæ, [QVI] Chriſtus, [INITIAVIT] id eſt, primo paravit ac demonſtravit, [NOBIS viã
nouã & viuentem,] id eſt ingreſſum ad patriam. Qui dicitur via noua, quoniam primo à Chriſto in-
uenta. Et viuens, quia ad vitam ducit æternam. Initiauit autem ſeu inchoauit nobis Chriſtus hanc viã Eſaiæ. 63.
» [PER velamen, id eſt, carnem ſuam] id eſt per corporis ſui occiſionem & aſcenſionem. Quod appel- 1. Tim. 3.
latur velamen, quoniam erat diuinæ naturæ ſeu verbi veſtimentum atque latibulum. De quo apud Eſaiæ. 63.
Eſaiam angeli dicunt, Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum? Habentes quoque [ET ſacerdo- 1. Petr. 5.
tem magnum ſuper domum dei] id eſt Ieſum principem paſtorum, & ſummum pontificem toti ec-
D cleſiæ militanti ac triumphanti præſidentem, [ACCEDAMVS] ad deum orando, laudando, con-
templando, bene viuendo. Non cum corporis motu, ſed [CVM corde vero] id eſt recto & iuſto, non Iacobi. 1.
ficto, [IN plenitudine fidei] id eſt fide pleniſsima, nihil hæſitantes, [ASPERSI corda] id eſt quan-
tum ad animas, ſeu intus in mentibus noſtris ſpirituáliter perfuſi gratia eruente nos [A conſcientia
mala] id eſt à remorſu peccati, vt nihil nobis conſcii ſimus, [ET abluti corpus] id eſt corpori loti ac
emundati, [AQVA munda] id eſt vnda baptiſmatis. Tales itaque Chriſto operante effecti, [TE- Eſa. 30.
NEAMVS] perſeueranter inter proſpera & aduerſa, [SPEI noſtræ confeſsionem] id eſt confeſsio-
nem eorum quæ ſperamus à deo obtinere, quæ confeſsio procedit ex ſpe nobis infuſa, [INDECLI-
NABILEM] id eſt regia via ad cælos tendentem, ita vt nec ad dexteram neque ad ſiniſtram declinet.
[FIDELIS eſt enim] deus [QVI repromiſit]. i. frequẽter promiſit nobis futura bona in patria. [ET Deut. 32.
conſideremus inuicem] id eſt nos mutuo aſpiciamus, penſando quis ſinguli quique habeant dignum 1. Iohan. 3
imitatione vel increpatione, [IN prouocatione charitatis & bonorum operum] id eſt ad hunc finem
vt in charitate dei ac proximi acceendamur, atque in bonis operibus excitemur dum quiſque bonum
alterius imitatur, eiusque defectum charitatiue redarguit. Quæ omnia ſunt charitatis effectus, eamque
accendunt. Non tamen eſſe debemus curioſi ſcrutatores vel obſeruatores aliorum, ſed moderate, pro-
ut charitas poſtulat, vnuſquiſque alium admonere debet ſiue corripere, [Non deſerentes collectio-
nem noſtram] id eſt congregationem fratrum ſeu cœtum fidelium, inter quos habitamus, [SICVT
eſt conſuetudinis quibuſdam] qui tempore perſecutionis, vel ex præſumptione, leuitate aut impatien-

Prou.17. tia recedere quærunt. Vnde Sapiens, Sicut auis (inquit) transmigrans de nido suo, sic vir qui relinquit E
locum suum, [SEN consolatores] collectionem, id est fratres nostros, animando eos ad patientiam, „
& inseparabilem vnionem, [ET tanto magis] hoc facite [QVANTO amplius videritis] oculo cor- „
dis [APPROPINQVANTEM diem] mortis atque iudicii particularis. Qui dies, quia quotidie ap- „
propinquat, debemus quotidie magis ac magis inuite collectionē nostram deserere. Scriptū est enim,
Psal.132. Ecce quàm bonum & q̄ iucundum habitare fratres in vnum. Hæc ergo bona agenda & vitāda sunt.
[VOLVNTARIE enim] .i. ex habitu, electiōe, certa malitia seu deliberatione, [PECCANTIBVS „
nobis post acceptam notitiam veritatis] id est post cognitionem Christianæ doctrinæ, io qua pœnæ
impiorum, gaudiaque iustorum describuntur [IAM non relinquitur pro peccatis hostia] id est tali- „
bus non restat sacrificium pro peccatis eorum immolandum aliud à sacrificio seu hostia quam pro no
Rom.6. bis obtulit Christus. Et per consequens nulla hostia pro peccatis relinquitur eis, sicut in lege. Christus
enim non rursus offeretur pro eis in cruce, imò passio eius eis non proderit, cum perseuerent in malis.
Prou.6. [TERRIBILIS est autem quædam expectatio iudicii] id est metuendum est ipsum dei iudicium, „
Psal.96. & solicite expectandum, [ET ignis æmulatio] id est pœna seu infestatio ignis gehennalis, seuicus qui „
Iob.24. præcedet faciem iudicis. De quo legitur, Ignis ante ipsum præcedet & inflammabit in circuitu inimi-
Matt.28. cos eius, [QVAE] pœna seu æmulatio [CONSVMPTVRA] non annihilatura seu corruptura, sed F
æternaliter afflictura, & quantum ad bene esse consumptura, [EAT aduersarios] veritatis, hoc est, æ- „
mulos Christi seu reprobos. Quod ostenditur per locum à minori. [IRRITAM enim] id est vacuā „
[QVIa faciens] hoc est, transgrediens quis [LEGEM Moysi, sine vlla miseratione] iudicis, [DVO- „
BVS vel tribus testibus moritur] id est ad testimonium tot testium occiditur, secundum legis præce- „
ptum, si tamen peccari magnitudo id exigat, [QVANTO magis putatis deteriora] id est grauiora „
[MERERI supplicia, eum, qui filium dei conculcauerit] eum inhonorando, eiusque mandata sper- „
nendo, [ET sanguinem testamenti pollutum duxerit] id est sanguinem Christi quo confirmatum est
nouum testamentum patuipenderit, & quasi insufficientem putauerit ad auferendo peccata, ob hoc
asserens legalia simul cum euangelio obseruanda, [IN quo] sanguine, id est cuius effusione [SAN- „
CTIFICATVS est] id est à vitiis expurgatus & gratia decoratus, primum in baptismo, deinde in pœ
nitentia, [ET spiritui gratiæ contumeliam fecerit?] id est gratiam spiritus sancti contempserit, seu spi
ritum sanctum, omnis gratiæ collatorem à se repulerit, eiusque effectum, videlicet peccatorum remis-
sionem, non ei sed obseruantiis legis ascripserit? Talis grauiter punietur. [SCIMVS enim qui dixit,] „
id est veracem esse cognoscimus deum, qui ait, [MIHI] reseruate, [VINDICTAM] id est mihi vel „
vicariis meis, puta iudicibus, [ET ego retribuam] iustam vltionem per me vel meos ministros. Hoc „
Deut.31. dominus quantum ad sensum loquitur in Deuteronomio, Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempo
Ezech.9. re. Secundum quosdam habetur in propria forma apud Ezechielem, secundum translationem septua- G
Psal.134. ginta interpretum. [ET iterum] dicit scriptura. [QVIA iudicabit dominus populum suum] bonos
ab impiis liberando. [HORRENDVM est incidere io manus] id est in iudiciariam potestatem & iu
stum rigorem, [ET viuentis] præsertim post vitam præsentem. Tamen in hac vita melius est inci- „
dere in manus dei quàm hominum. Propter quod Daniel ait, Melius est mihi iocidere in manus do-
Danie.13. mini. (Multæ enim sunt miserationes eius) quàm in manus hominum. Melius itaque nobis est io hac
2.Re.24. vita à superioribus nostris ac fratribus increpari & corrigi, quàm io futuro à deo redargui. ¶ Deinde
EPIST. Apostolus instruit eos commemorando præterita bona eorum, vt sic prouoceotur ad meliora. [RE-
MEMORAMINI autem pristinos dies] id est ad memoriam reuocate conuersationem vestram quā „
in principio conuersionis vestri habuistis, [IN quibus] diebus [ILLVMINATI] à spiritu sancto,
[MAGNVM certamen sustinuistis passionum,] id est validam impugnationem persecutionum. [ET
in altero quidem] id est in vno genere impugnationis, [OPPROBRIIS & tribulationibus] id est
conuicia & tribulationes patiendo in propria persona, [SPECTACVLVM] hominum [FACTI]
qui vos cum admiratione inspexerunt propter magnitudinem calamitatis, afflictionisque vestre. [SIN-
Rom.13. altero autem] id est alio genere tribulationis, [SOCII taliter conuersantium] id est aduersa patien- H
tium estis, [effecti] condolendo afflictis, eorum miseriam quasi propriam æstimantes. Ideo subditur,
[NAM & vinctis compassi estis] corde & opere eis subuenistis, [Et rapioam bonorum vestrorum cū „
gaudio suscepistis,] id est hilari animo toleraftis, quòd vestra vobis violenter ablata sunt. Infideles nā
que Iudæi rapuerunt bona primitiuæ ecclesiæ in Hierusalem & Iudęa collecta. Ideo autem fecistis ista
Esaię.64. ac sustinuistis, quia eratis [Cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam] id est cę- „
lestes diuitias, quas nec oculus vidit, nec auris audiuit. Hæc modo habetur in spe, & si propter eam
temporalia contemnantur, aequiretur cito in re. [Nolite itaque amittere confidentiam vestram] id „
est noo cessetis io deo confidere, in quo hucusque confisi estis inter tot diuersa & aspera, [Quæ] coo „
fidentia [Magnam habet] id est meretur, [Remunerationem] gratiæ & consolationis in præsenti,
& gloriæ in futuro. Vnde Esaias testatur, Deus iudicii dominus. Beati omnes qui expectant eum.
Esaiæ.30. [Patientia enim] quæ est virtus moralis passioocm tristitiæ reprimens, estque æquanimis tolerantia „
aduersitatum, [VOBIS necessaria est] Hæc virtus præcipuè necessaria est Christiano, volenti pa-
cem cordis habere, & deo tranquilla mente seruire: Ideo dicit saluator, In patientia vestra possidebi-
Luc.21. tis animas vestras. Et Iudith: Illi qui tentationes non susceperunt in timore domini & in patiētia sua,
Iudith.8. exterminati sunt. Deoique vt Salemon profiterur, Qui impatiens est, operatur stultitiam. Et, Melior
Prou.4. est patiens viro forti, [Vt voluntatem dei] id est diuina præcepta, [Facientes] non cessando à bo- „
Prou.10. nis operibus propter quæcunque aduersa [Reportetis] id est pro vestro labore recipiatis ac referatis
in futuro, cum dimissi fueritis à tribunali Christi, [Promissionem] id est promissam felicitatē, iuxta

A illud, Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Vnde dicit Petrus, Viden Palm.15.
tes Iesum exultabitis lætitia inenarrabili, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. 1.Pet.1.
» ¶ Merito autem seruanda est patientia. [ADHVC enim modicum aliquantulum] id est valde bre-
» ue restat spatium, [ET qui venturus est] Christus [VENIET] vel in die finalis iudicii per localem
descensum à cœlo super vallem Iosaphat, vel in morte cuiuslibet, per iudicii exhibitionem. Dicitur
enim deus ad aliquem venire, quando visitat eum per pœnam vel gloriam, prout ipse loquitur, Si
» non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, [ET non tardabit] Vita enim nostra breuissima est. Et Apocal.3.
quanuis tempus præsens vsque ad diem iudicii longum videatur, tamen comparatione æternitatis se-
quentis breuissimum est: sicut ait Psalm. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hester- Psalm.89
» na quæ præterijt. Hinc scriptum est, Patientes estote vsque ad aduentum domini, & confirmate corda Iacobi.5.
» vestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam astitit. [IVSTVS au- Abacuc.2
» tem meus] id est homo iustus mihi acceptus atque electus, [EX fide] hoc est, per fidem & meritum Rom.1.
» eius, tanquam per fundamentum virtutum, [VIVIT,] vita gratiæ, loquendo de fide formata, de qua FINIS.
» ait Iohannes. Hæc est victoria nostra quæ vincit mundum, fides nostra. Qui enim incredulus est, infi- 1.Iohan.5.
» deliter agit, [QVOD si subtraxerit se] id est à fide & æquitate recesserit, [NON placebit animę meę] æ. 21.
» id est voluntati meæ. Anima enim non conuenit deo secundum diuinitatis naturam, nisi metaphoricè.
B Sine fide autem impossibile est deo placere, vt infra habetur, Hæc verba habentur apud prophetam
Abacuc secundum translationem septuaginta interpretum. Nostra vero translatio talis est, Ecce qui
» incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex sua fide viuet. [NOS autem
» non sumus subtractionis] id est auersionis à deo [FILII] id est huic vitio non sumus subiecti, vel
» dediti, sicut patri subiicitur filius [IN perditionem] id est ad acquirendam damnationem æter-
» nam quam meretur ista subtractio, [SED] sumus filii [FIDEI] dei adoptiui per fidem formatam.
» [IN acquisitionem] id est ad obtinendum saluationem [ANIMAE] nostræ, quia per fidem venitur
ad beatificam dei visionem.

CAP. XI. [EST autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.] ARTICVLVS XI.

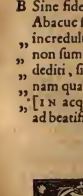

VOniam in fine præcedentis capituli dicit Apostolus spiritualem vitam iusti de- Heb.10.
pendere ex fide tanquam ex fundamento, idcirco iam pandit præconia fidei, pri-
mo causam definiens, deinde efficaciam eius per diuersa exempla exponens. Sic
ergo eam definit, [EST autem fides sperandarum substantia rerum] id est habi
» tus de rebus sperandis, videlicet de bonis futuris in patria [Argumentum] id est
C » adhæsio [Non apparentium] id est supernaturalium veritatum, quæ per ratio- 2.Cor.10.
nem comprehendi nequeunt vel videri. Sumitur itaque hoc loco substantia non
prout condistinguitur accidenti, sed pro quacunque entitate. Et argumentum ae
cipitur pro affectu argumenti scilicet pro adhæsione. Fides ergo vocatur substantia rerum sperandarum, id est prima inchoatio per quam res sperandæ nobis insunt. Apostolus vero non ponit definitio-
nem fidei in propria forma, sed sic rediguntur verba eius in definitionem fidei. Fides est habitus intel-
lectus, quo inchoatur vita æterna in nobis, per quem consentit ratio non apparentibus, seu supernatu-
ralibus veritatibus. Cui definitioni concordat descriptio fidei quam septimo capitulo de diuinis nomi Dionysi⁹.
nibus Dionysius tradit, dicendo, Fides est manens credentium fundamentum, collocans eos in verita Augusti.
te, & veritatem in ipsis. Augustinus quoque, Fides (inquit) est virtus qua credantur quæ non videntur. Damasc.
Et Damascenus, Fides est non inquisitus consensus. ¶ Denique quòd fides sit substantia, id est inchoa
tio, per quam insunt nobis speranda, id est beatitudo æterna, & ea per quæ ad eam pertingimus, quæ
» iam in nobis sunt per quandam inchoationem, declarat Apostolus, [In hac enim] fide formata (quæ
» est virtus theologica) id est per fidem vel potius per interiorem & exteriorem actum eius [Testimo-
» nium] id est attestationem iustitiæ à deo [Conſecuti sunt senes] id est patres antiqui. Perhibuit nanq;
» eis testimonium deus, q̃ iusti essent propter fidem ipsorum. [Fide] quæ est supernaturale lumen me
» tis [Intelligimus aptata] id est, ordinate producta, ac sapienter disposita [Esse secula] id est entia vni Iohan.1.
D uersi [Verbo dei] id est per filium de quo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt. Vel, verbo dei, id est di Psalm.32.
» uino præcepto. Iuxta illud, Ipse mandauit & creata sunt. [Vt ex inuisibilibus] id est informibus ele- Gen.1.
mentis. Vnde in Genesi vbi habemus, Terra erat inanis & vacua, translatio qua vtitur Origenes, sic ha Origenes.
» bet: Terra erat inuisibilis, [Visibilia] id est mixta vel ipsa elementa formata, & visu perceptibilia
» [Fieret] ex inuisibilibus, id est post creationem spiritualium substantiarum visibilia fierent, non poste-
rioritate temporis, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus, id est æternis idæis in mente diuina splendenti-
bus quasi ex formis exemplaribus, visibilia fierent. Omnia enim condidit deus secundum idæas seu Boetius.
exemplares suæ sapientiæ rationes, quemadmodum ait Boetius, O qui perpetua mundum ratione gu- Gen.4.
bernas. Et post pauca, Tu cuncta superna, Ducis ab exemplo pulchrum pulcherrimus ipse. Mundum
» mente gerens, simili quoque imagine formans. [Fide] id est ex fide diuinæ prouidentiæ ac remune-
rationis futuræ, [Plurimam] id est pretiosiorem [Hostiam Abel quàm Cain] frater eius [Obtulit
deo.] Obtulit enim Cain de fructibus terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eo-
rum [Per quam] fidem, seu plurimam hostiam [Testimonium consecutus est] à deo [Esse iustus] Ibidem.
id est deus testatus est eum esse iustum. Ideo subditur, [Testimonium perhibente muneribus eius deo]
Testimonium nempe perhibuit deus muneribus seu hostiis Abel, quod sibi accepta essent tam verbo
quàm facto. Verbo cum dixit per Moysen: Respexit deus ad Abel, & ad munera eius. Facto, quoniam

ignis de cœlo descendens super hostiam eam consumpsit. Vnde translatio Theodotionis sic habet, In- E
flammauit dominus super Abel, & super munera eius. [ET per illam] fidem atque fidelem oblatio-
Gen.4. nem [DEFVNCTVS,] hoc est, à fratre occisus [ADHVC loquitur] id est merito suæ iustitiæ iu-
stam vindictam exquirit de innocenti sua occisione, prout dominus aiebat ad Cain, Vox sanguinis fra
tris tui clamat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquitur, id est loquendi materiam nobis ministrat.
Nam fides & opos eius reddunt eum tam commendabilem ac imitabilem, vt semper commemoranda
Iodith.13 sint nobis, nec deficiat laus eius de ore hominum vsque in æuum. [FIDE] id est merito fidei.
Gen.5. [ENOCH translatus est] io paradisum terrestrem angelico obsequio [NE videret] id est ne experi-
retur [MORTEM] naturalem & corporalem in seipso, tamen in fine mundi morietur. sicut Helias.
Occidentur enim io Antichristo. Vel, ne videret mortem aliorum, præsertim tempore diluuii, quam
Ibidem. videre miserabile erat, [ET non inueniebatur] ab hominibus eum quærentibus, [QVIA translulit
Eccl.44. illum deus] in paradisum terrestrem. Hoc est, quod legitur in Genesi, Enocb ambulauit cum deo, &
non apparuit, quia translulit illum dominus. [ANTE translationem enim testimonium habebat pla
cuisse deo] quoniam deus testabatur ad aliquos, quòd Enoch sibi placeret, & multi iusti testimonium
Sap.4. perhibebant iustitiæ eius antequam traosferretur in paradisum. De hoc Enoch scriptum est per Sapiē
tem, Placens deo factus dilectus & viuens inter peccatores translatus est. Raptus est ne malitia muta-
Rom.3. ret intellectum eius. [SINE fide enim impossibile est placere deo] Oportet nanque habere habitum F
fidei, & interiorem actom eius ad hoc vt opus sit meritorium, quoniam fides dirigit intellectum ad fi-
nem superoaturalem. Vnde Romanis dixit Apostolus, Quicquid non est ex fide, peccatum est.
Rom.14. [CREDERE enim oportet accedentem ad deum] id est colentem seu exorantem ipsum deum,
Psalm.32. [QVIA est] hoc est, quòd deus vere sit vnus verus deus, cui maxime conuenit esse. Hoc tamen per na-
turalem rationem cognosci potest, & multis philosophis ex proprii ingenii studio patuit. Nihilomi-
nus credendum proponitur, quia communitas hominum cui prouidet deus, non vacat huiusmodi oa-
Psal.104. turalibus consideratiooibus de deo. Credere quoque oportet quòd [ET inquirentibus se remunerator
sit] id est quòd deus cultoribus suis mercedem impendat. Sine horum duorum fide nemo adultus vn-
Esaiç.40. quam saluari potuit. Nec sufficit fides ista, sed alia multa credere est necesse. Forsitan tamen suffecit an
te legem scriptam, & item sub lege, quantum ad Gentiles, quibus sola lex naturalis data erat, nec ob-
ligabantur ad legem Mosaicam, dummodo implicitam habuerint fidem de aduentu, incarnationeque
Christi. Qui enim credit quòd deus remunerator est, credit prouidentiam dei. Et per consequens cre-
dit modum humanæ saluationis saltem implicite. Nonquam vero potuit aliquis saluari ex puris natu-
Rom.6. ralibus cum & fides sit supernaturale donum, & gratia dei vita æterna. [FIDE Noe respoosio aecc-
pto] diuinitus [OBHIS quæ adhuc non videbaotur] id est de futuro diluuio, & hominum generali in- G
teritu, de quibus ei oranti pro hominum emendatione, deus respondit, Finis voiuersæ carnis venit co-
Gen.6. ram me, &c. [METVENS aptauit] id est coouenienter fecit & distinxit, [ARCAM] de lignis lqui-
gatis pro receptione animaliom, [IN salutem domus suæ] id est ad præseruandom seipsum & filios
Gen.7. suos, suamque ac filiorum vxores à morte diluuii, [PER quam] arcam seu fidem, [DAMNAVIT
mondum] id est homines ostendit damnabiles, qui sibi arcam fabricanti credere noluerunt de futuro
1.Petri.3. diluuio, neque pœnitentiam agere, sicut & Petrus in sua testatur epistola, Qui increduli fuerunt ali-
quando, sicut in diebus Noe cum fabricaretur arca. [ET iustitiæ, quæ per fidem est] id est quæ ex fi-
de procedit, [HAERES] id est perpetuus possessor seu patrum suorum dignus successor, [EST in-
stitutus] per gratiam dei. Cæteris enim pereuntibus, in eo & domo sua duntaxat fides permansit. ¶ Ita
super ponit apostolos exempla de patribus ludæorum, ostendens quòd per fidem iustificati sunt. [FI
Gen.17. DE qui vocatur Abraham] quod interpretatur pater multarum genrium, qui ante vocatus est Abram
id est pater excelsus, [OBEDIVIT] deo iubenti. Egredere de terra tua & de cogoatione tua. Obedi
Gen.12. uit ergo, [IN locum exire] videlicet in terram Chanaan, [QVEM accepturus erat] à deo [IN hę
Act.7. reditatem] non vtique in se, nec pro se, sed pro semine suo longo post tempore. Ait enim Stephanus
in Actibus, Noo dedit dominus ei in ea hæreditatem, nec passum pedis, [ET exiit] de terra ptopria
[NESCIENS quo iret] donec deus ei viam & terram monstrauit. Vnde fuerat quasi vagabundus, H
[FIDE moratus est in terra repromissionis tanquam aliena] quia in ea hæreditatem non habuit,
[IN casulis] id est paruis tabernaculis seu tentoriis de loco ad locum portabilibus, [HABITANDO
cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem] quibus promissa est terra hæc, sicut & A-
brahæ. Dicit glossa hoc loco quòd non eodem tempore inhabitauerunt in terra hac. Verùtamen si li-
tera Geneseos diligentius atteodatur, inuenimus Abraham vixisse post natiuitatem Iacob. Quod etiam
Lira satis declarat, idcireo dimitto. Eodem ergo tempore habitauerunt in terra præfata, vt alii dicunt,
Gen.17. Ideo vero morari noo hortoit in terra aliena. [EXPECTABAT enim fundamenta habentem ei-
nitatem] id est firmiter sperauit tandem ingredi cœlestem patriam sn æternum fundatam, seu immo-
biliter stabilitam, [CVIVS artifex & conditor] est [DEVS] non homo. [FIDE] id est merito fi-
dei Abrahæ, vel propria fide. [ET ipsa Sara sterilis] per naturam, [VIRTVTEM] id est fœcundita-
tem, [IN conceptionem seminis] id est ad concipiendum ex semine viri, [ACCEPIT, etiam præ-
ter tempus ætatis] quoniam nonagenaria erat, desierantque ei fieri muliebria, [QVONIAM fidelē]
id est in promissia veracem, [CREDIDIT esse eum qui repromiserat] quòd Isaac nasceretur ex Sa
ra. Dicuot quidam, hoc non posse exponi de Sara, quia ex infidelitate risit, propter quod angelus eam
redarguit. Sed de Abraham, qui licet riserit, non tamen ex dubitatione seu admiratione & gaudio. Alii
vero exponunt de Sara dicentes eam post increpationem iteratæ promissiooi angeli credidisse. [Pro
pter quod] id est propter hanc fidem Abrahæ vel Sarę [Et ab vno] patriarcha Abraham [ORTI

A sunt] Iudæi [ET hoc emortuo] id est ab ipso Abraham vetustate confecto ac infœcundo, quantùm ad Saram seu quamlibet vetulam. Vnde ad Rom. dictum est, quòd non consideraurit corpus suũ emortuum. Postmodum tamen plurimos generauit filios de Cethura fœmina iuniore. Senex namque de iuuencula generare potest. Vel, ab vno, vtero Saræ, & hoc emortuo, id est naturali calore destituto. Orti ergo sunt denuo filii, [TANQVAM sydera cœli, in multitudinem, & sicut arena quæ est ad oram] id est ad littus [MARIS innumerabilis.] Propter multitudinem enim comparati sunt stellis cœli, & arenæ maris, secundum quod dominus locutus est Abrahæ. Sulpice cœlum & numera stellas si potes. Sic erit semen tuum. Quoniam tamen in populo isto ex Abraham & Sara nato, fuerunt quidam electi, & alii reprobi, per stellas intelligi posunt electi, per arenam innumerabilem, reprobi [IVXTA fi
„ dem] id est in fide seu fidei adhærendo, [DEFVNCTI sunt omnes isti] qui post diluuium fuerunt, vel omnes præter Enoch translatum, [NON acceptis repromissionibus] id est non adeptis cœlestibus bonis eis promissis, [SED à longe] id est de terra & valle hac lachrymarum, seu fidei obscuritate, [EAS aspicientes] oculo fidei. Contemplabantur enim promissa cœlestia, [ET salutantes] id est affectuose ad eas suspirantes hilariter eis applaudentes, quemadmodum nautæ ciuitatem ad quam nauigant intuentes salutant tandem [ET confidentes, quia peregrini & hospites sunt super terram] Hic enim quasi in exilio habitauerunt. Iuxta illud in Psalmo, Ne sileas quoniam aduena ego sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei. [QVI enim hæc dicunt] id est qui se in hac vita hospites & peregrinos esse veraciter asserunt, [SIGNIFICANT] id est verbo & facto ostendunt, [SE patriam
B inquirere] non terrenam, sed cœlestem. Sicut subiungitur, [ET si quidem illius] patriæ [MEMINISSENT] id est si Chaldææ ac Mesopotamiæ recordati fuissent cum affectu redeundi, [HABERENT vtique tempus reuertendi] ad patriam illam. [NVNC autem meliorem appetunt] id est modo sic est, & suo tempore meliorem patriam optauerunt [IDEST cœlestẽ] respectu cuius peregrinos se esse professi sunt. Iacob tamen rediit in Mesopotamiam, sed non ad perseuerandum in ea. [IDEO non conCAP. 10. sunditur] id est indignum vel indecens non arbitratur [DEVS] omnipotens, qui est omnium deus
„ [VOCARI deus eorum] specialiter eò & ei specialiter adhærẽt, eumque honorent in omnibus, & ip Exod. 3. se singulariter prouidet eis. Propter quod dominus ait ad Moysen, Hæc dices filiis Israel, Deus patrum vestrorum, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternum
„ & hoc est memoriale meum in generationem & generatione. [FIDE obtulit] id est offerre para„ tus fuit [ABRAHAM Isaac] filium suum [CVM tentaretur] ipse Abraham à deo, qui tentat, non vt Gen. 22.
„ fallat, aut sciat, sed vt occasionem promerendi manifestet, & alios scire quid faciat, [ET vnigenitum 1. Mach. 2.
„ offerebat] Non & solum Isaac pro tunc habebat in filium. Habuit namque & alios multos de Cethura, Deut. 8.
„ sed solus Isaac fuit hæres, & natus de libera. [QVI] Abraham [SVSCEPERAT repromissiones] id est Gen. 25.
C est iteratas promissiones implendas per Isaac scilicet & multos filios procrearet, & terrani Chanaan Gen. 21.
„ possideret in semine Isaac, [AD quem] Abraham [DICTVM est] à deo. [QVIA in Isaac vocabi Galat. 3.
„ tur tibi semen] id est nati ex Isaac vocabuntur filii tui, & bona tibi promissa consequentur. Huic au- Rom. 9.
„ tem promissioni repugnare videbatur oblatio Isaac, qui tempore illo nondum genuit prolem, sed A„ braham non dubitauit de veritate promissionis diuinæ. Cuius ratio subditur, [ARBITRANS] scili- 1. Reg. 2.
„ cet Abraham [QVIA & à mortuis suscitare potens est deus] non solum Isaac filium suum, sed omnẽ defunctum. Non enim videbatur alius modus, quo posset impleri diuina promissio de multiplicatione filiorum ab Isaac, si Isaac oblatus fuisset, nisi resuscitaretur. Et quoniam Abraham sciuit deum hoc
„ posse, non dubitauit in fide, [VNDE &] Abraham [EVM] videlicet Isaac [IN parabolam] id est Gen. 22.
„ typicam significationem [ACCEPIT] Intellexit namque per Isaac significari Christum, & per im„ molationem Isaac Christi passionem. Per hoc tamen & non Isaac, sed aries immolatus est, præfigura„ batur, & Christus secundum diuinitatem suam impassibilis fuit, secundum humanitatem vero occisus
„ est. [FIDE & de futuris] id est de futurorum bonorum collatione [BENEDIXIT Isaac] patriar- Gen. 27.
„ cha [IACOB & Esau] filiis suis. Benedictio namque eorum fuit de bonis futuris, quia impleta non fuit in illis duobus filiis Isaac. (Non enim Esau seruiuit Iacob) sed impleta fuit in populis natis ex illis. Nam tempore Dauid & Salomonis Idumæi orti ex Esau seruierunt Iudæis filiis Iacob. Per hoc au 1. Reg. 8.
D tem & Iacob ante Isaac benedictionem sortitus est, mystice signabatur, & populus Christianus iunior
„ consequeretur benedictionem Iudæorum. [FIDE Iacob moriens] id est morti propinquans [SIN- Gen. 48.
„ GVLOS filiorum Ioseph benedixit] videlicet Ephraim & Manassen, præponens Ephraim iuniorem Ma„ nasse seniori. Quoniam deo reuelante præuidit regnum decem tribuum transferendum ad filios Ef„ fraim, quod in Hieroboam cœpit impleri. & quoniam nouit tribum Ephraim maiorem futuram, [ET 1. Reg. 14
„ adorauit fastigium virgæ eius] id est ipse Iacob post benedictionem filiorum Ioseph, & iuramentum Gen. 49.
„ quo Ioseph iurauit, quod sepeliret patrem suum in terra Chanaan, in spelunca duplici, tunc ipse Iacob adorauit deum innixus, erectus vel incumbens super fastigium, id est cacumen virgæ eius, id est baculi sui, quem propter senectutem tenebat in manibus eius. Vel, virgæ eius, id est sepiri quod Ioseph portauit in signum traditæ sibi potestatis super AEgyptum: quod Iacob accepit in manibus suis, quando Ioseph iurauit. Quo iuramẽto completo, Iacob innitens sceptri fastigio adorauit, conuersus ad ea put lectuli, vt nostra habet translatio. Loco cuius translatio septuaginta interpretum continet. Adorauit fastigium virgæ eius, sicut hic allegatur. [Fide Ioseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est] id est egressum eorum ex AEgypto prædixit, [Et de ossibus suis mandauit] hoc est, filiis Gen. 40.
„ Israel præcepit, vt tollerent secum ossa sua, sepelirentque ea in spelunca duplici (secundum quod dicitur) in qua sepulti sunt Adam & Eua, Abraham & Sara, Isaac, Iacob, & Lya. Vnde dixit Ioseph, Deus

Gen.25. visitabit vos,efferte ossa mea vobiscum.In hac quippe terra sepeliri volebant sancti patriarchæ secun- E
Gen.35. dum Hieronymum,quia nouerant in ea Christum nasciturum atque passurum,vt simul cum eo resur-
Gen.49. gerent cum quo scimus multorum sanctorum qui dormierant corpora resurrexisse. [FIDE Moyses »
Gen.50. natus,occultatus est mensibus tribus à parentibus suis] ex fide parentum . Diutius autem eum cælare
Hieron. non poterant.Occultauerunt vero eum, [Eò quòd vidissent elegantem infantem] id est præter soli- »
Matt.27. tum venustate & gratia magis decoratum. Propter quod sperauerunt deum aliquid magni operaturũ
Exod.2. per illum infantem [ET non timuerunt] timore completo,quanuis aliqualiter timuerint [REGIS »
Ecc1.43. edictum] id est Pharaonis præceptum, qui iussit omnes masculos Hebræorum necari, & in flumen ia
Exod.1. ctari. [FIDE Moyses grandis factus] mente & corpore,id est virtuosus atq; adultus [NEGAVIT] »
Exod.2. operibus,quanuis non verbis,videlicet occidendo AEgyptium, & fugiendo regis palatium [SE esse »
Exod.1. filium] adoptiuum [FILIAE Pharaonis] quæ eum adoptauit in filium [MAGIS eligens affligi cum »
populo dei] id est cum filiis Israel,qui tunc vehementer ab AEgyptiis opprimebantur, [QVAM tem »
poralis peccati habere iucunditatem] id est quàm esse in regis palatio,atq; corporalibus transitoriisq;
frui delitiis, [MAIORES diuitias æstimans thesauro AEgyptiorum,impropcrium Christi].i.perse- »
cutionẽ & tribulationem figuratiuam passionis Christi,vtiliorem & fructuosiorem iudicans vniuersis
AEgypti delitiis. [ASPICIEBAT enim in remunerationem] id est iustum dei iudicium,& vniuer »
2.Cor.4. sorum debitam retributionem pensauit.Quàm scilicet momentaneum,& breue tribulationis præsen- F
Psal.118. tis,æternum gloriæ pondus operatur in nobis.Vnde Psalmista,Inclinaui(inquit)cor meum ad facien-
das iustificationes tuas in æternum,propter retributionem.Veruntamen magis conuertendus est ocu-
lus mentis ad dei honorem,q̃ ad propriam mercedem,potiusq; iniuci debemus ad bene agendum ac
Iohan.10. patiendum ex diuino amore quàm remunerationis desiderio,aliter essemus mercennarii,non serui fi-
Exod.2. deles neq; amici. [FIDE reliquit AEgyptum non veritus animositatem regis] id est superbiam Pha »
Chrysost. raonis.Hoc quidam intelligunt de fuga Moysi ab AEgypto statim percusso AEgyptio Vnde Chry-
sost.dicit,quòd Moyses primo fugit in terram Madian,non fuit metus,sed fides,quia credebat se liberari à deo. Noluit in AEgypto manere,ne esset causa iactantiæ si se in apertum præcipitaret periculum.Veruntamen in Exodo manifeste habetur,q̃ Moyses eimuit,cum audisset patefactum esse homi-
Exod.2. cidium quo occidit AEgyptium, & fugit à facie Pharaonis.Ideo alii exponunt hæc de egresso Moyse
Act.2. ex AEgypto simul cum filiis Israel . Quibus obuiare videtur quod subditur de celebratione Paschæ,
quæ præcepit egressum prædictum,nisi dicatur,q̃ non seruatur hoc loco ordo rei gestæ. [INVISI- »
Exod.12. BILEM enim] deum [TANQVAM videns sustinuit] id est tam fiducialiter expectauit,& in eius au »
xilio confidebat ac si eum vidisset. [FIDE celebrauit] Moyses [PASCHA] id est agni paschalis im »
molationem esum ac ritum,credens populum hoc modo saluandum [ET sanguinis agni] illius [EF- »
fusionem] celebrauit , liniendo postes & superliminaria domorum sanguine agni secundum impe- G
rium domini, [ne qui vastabat primitiua] id est ne angelus occidẽs primogenita hominũ & iumen-
Exod.10. torum in tota AEgypto, [TANGeret eos] id est Hæbræos vastaret.Iusserat enim dominus Moysi,vt »
Exod.12. filii Israel sanguine agni postes & superliminaria domorũ suarum linirent, quatenus angelus cernens
domos ita linitas transiliret,nec tangeret habitatores.Quo figurabatur,q̃ signati sanguine Christi,nõ
Exod.14. oppriumtur à tentatore [Fide] filii Israel [Transierunt mare rubrum] id est per alueum exicca- »
tum,in quo paulo ante aqua maris fluebat, [TANQVAM per aridam terram] aqua maris diuina vir »
tu te diuisa,& existente ea filiis Israel pro muro à dextris & à sinistris, [QVOD] iter [Experti] id est »
attestantes [AEgyptii] sequentes filios Israel per viam maris rubri [deuorati sunt] hoc est,submer- »
Iosue.6. si, occeurrentibus eis aquis , & domino eos inuoluente in mediis fluctibus. [Fide]id est merito fidei »
Iosue.2. Israelitarum credentium deo, [NVRI Hierico corruerunt] miraculose virtute diuina, [Circuitu »
dierum septem] id est completo circuitu qui per septem dies factus est semel vnoquoq; die a toto po-
pulo Israel. [Fide] id est propter fidem [RAAB meretrix non periit] id est occisa non est [CVM »
incredulis] Chananæis,quoniam credidit deum esse verum ac omnipotentem,ita vt daret filiis Israel
terram Chanaan,sicut promisit, [Excipiens exploratores] duos viros missos à Iosue [CVM pace] »
Nam occultauit eos atque pacifice dimisit eosdem. [Et quid adhuc dicam? id est totum quod presen
tem concernit materiam explicare non possum. [Deficiet enim me tempus enarrantem] id est spatiũ H
Iud.6. vitæ vel conscriptionis huius epistolæ mihi nimis breue erit ad eloquendum [De Gedeon] cui ange- »
Iud.45. lus dixit,Dominus tecum virorum fortissimè.Qui cum viris trecentis debellauit numerosissimũ exer
citum Madianitarum. [Baraeh.] filio Abinoem,qui cum deeem millibus pugnatorum occidit centũ »
Iud.16. millia aduersariorum. [Sampson] id est de Sampsone filio Manue ex tribu Dan , qui Philistæos op- »
Iud.12. pressit. [Iepte] Galadite,qui filios Amon deiecit. [Dauid] rege,qui adhuc adolescens, leonem, vr- »
1.Reg.17. sum,atque gigantem extinxit. [Samuel] filio Elchanæ , qui post Heli iudicauit Israelem, [Et aliis »
1.Reg.9. prophetis] veteris testamenti. Ex iis constat,q̃ omnes iam nominati sancti fuerunt, qui in sanctorum
Iud.8. ponnntur catalogo . Vnde si aliqua illicita commiserunt, pœnitentiam fecisse creduntur.Vt Gedeon,
Iud.11. de hoc quòd contra legem fecit sibi Ephot,seu vestem sacerdotalem.Et Iepte, de hoc quòd propriam
Iud.16. obtulit filiam. Nisi dicatur hoc fecisse ex occulto spiritus sancti instinctu. Ex quo motus est & Sãpson
EPIST. ad occidendum seipsum cum hostibus suis . Ideo de sanctitate Sampsonis dubitandum non est.
[QVI] iam præfati [Per fidem vicerunt regna] Madian,Ammonitarum, Philistinorum, Syro- »
Abacuc.2 rum &c.quæ omnia in lib.Iudicum plenius continentur, [Operati sunt iustitiam] Iustus enim ex
Rom.4. fide viuit,& prædicti iudices iusta exercuerunt iudicia [Adepti sunt repromissiones] id est bona eius
promissa . Aliqua enim promissa in præsenti sortiti sunt vita , puta victorias , principatum & pa-
cem. Aliqua vero post vitam hanc , maximè post Christi aduentum, videlicet bona cœlestia. Quod

A autem supra dictum est. Iuxta fidem hi omnes defuncti sunt, non acceptis promissionibus, intelligitur de
» promissionibus patriæ. [OBTVRAVERVNT].i. occidendo, vel à deuoratione prohibendo clauserunt, 1.Reg.17
» [ORA leonum] vt Dauid, Sampson & Daniel [Extinxerunt impetum ignis] vt Aaron, vt tres pueri in Iudi.14.
camino [EFFVGAVERVNT].i. in fugam verterût [ACIEM gladii].i. exercitum gladiis cinctũ, sicut Danie. 6.
in lib. Iudicum, Regum, & Paralip. sæpissime recitatur, [Conualuerunt] miraculosè [DE infirmitate] leta- Daniel. 3.
li vt Ezechias & Iob, [FORTES facti sunt in bello] corporali contra hostes visibiles, & spirituali contra 4.Re. 20
hostes inuisibiles, vt patet de Dauid, & Machabæo, & fratribus eius, [CASTRA verterunt].i. destruxe- Iob. 42.
runt [Exterorum].i. alienigenarum [ACCEPERVNT mulieres] videlicet mulier Sunamitis & vidua 1.Mac. 3.
» Sydonia [DE resurrectione].i. mediante resurrectione, seu per resuscitationem ex mortuis [MORTVOS 4.Re.42
suos].i. filios suos defunctos. Helias namque resuscitauit filium viduæ Sydoniæ. Helisæus filium mulieris 3. Re.17.
Sunamitis. [ALII autem] sanctorum pro fide distenti sunt].i. in tormentis extenti, vt legitur de septem Iudicũ. 16
fratribus Machabæis & aliis quibusdam, [NON suscipientes redemptionem].i. præsentium pœnarũ eua- 2.Mac.7.
sionem, [VT meliorem inuenirent resurrectionem] in die nouissimo: quam inuenturi non erant, si præsen
tes pœnas curassent euadere. Hoc est, quatenus beatam immutationem, atque felicem suscitationẽ in die Ibidem.
iudicii consequi mererentur, de qua. 2. Mach. vnus fratrum illorum dicebat, Rex mundi deus, defunctos
B liasque verborum, [ET verbera experti, insuper & vincula & carceres].i. incarcerationes. In eo quoq; Hiere. 38.
sunt] vt Hieremias in AEgypto, Zacharias filius Ioiadę pontificis inter templum & altare, [SECTI Iudicũ. 16
sunt] vt Esaias à Manasse, [TENTATI sunt] aduersitatibus vt Tobias. Vel blandis promissionibus, vt 2. Re. 22.
auerterentur à deo: vt Matathias & Eleazarus, [INOCCISIONE gladii] id est, gladio facta, [MORTVI 2. Par. 24
sunt] Nam & Manasses impleuit Hierusalem sanguine innocentum vsque ad os. [CIRCVIERVNT] Tobiæ. 2.
» varia mundi loca, [IN melotis] id est, vestibus factis de pilis camelorum, sicut Iohan. Bap. Vel melota, 1. Mach. 2.
est pellis hispida animalis quod dicitur melus, [IN pellibus caprinis] vt Helias [EGENTES] victu 2. Mac. 6.
» atque amictu, [ANGVSTIATI] id est, diuersis animi afflictionibus pressi, [AFFLICTI] in corpore 4. Re. 21.
» [QVIBVS dignus non erat mundus] id est mundanorum hominum cœtus, quia & ipsi ea quæ mundi Matth. 3.
» sunt vilipenderunt, & mundus propter suam impietatem dignus non fuit conuersatione ipsorum. [IN Matth. 11.
solitudinibus] id est, locis desertis, [ERRANTES] per deuia, vt Dauid cum suis tempore Saulis. Et 4. Reg. 1.
Matathias cum suis tempore Antiochi illustris, [In montibus, & in speluncis, & in cauernis terræ] com Iohan. 15.
morantes, vt legitur de Helia, & filiis prophetarum, quos absconditi Abdias tempore Iezabel. Vnde & 1. Reg. 26
Dauid, Ecce, inquit, elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Fugerunt enim hominum aspectus ac stre- 1. Mach. 1.
pitus, vt deo vacarent liberius. [ET hi omnes testimonio fidei] id est, actione procedente ex fide vel pas- 3. Reg. 18
C sione propter fidem susceptа, dante testimonium eis quòd vere fideles fuerunt, [PROBATI] id est, di Psal. 34.
» uinitus approbati, commendabilesque effecti, [Non acceperunt repromissionem] id est, cœlestem hæ- 2. Cor. 10
» reditatem promissam ante Christi passionem, [DEO aliquid melius pro nobis] id est, pro nostra vtilita- Sapien. 3.
» te [Prouidente] videlicet, [VT non sine nobis consummarentur] id est, ne ante ministros noui testa- FINIS.
menti æterna beatitudine perfruerentur. Detinebantur enim in lymbo vsque ad Christi passionem, ante-
quam decollatus est Iohannes Bap. noui testamenti minister & præco. Sicque propter maius gaudiũ pro- Matt. 14.
curandum simul beatificati sunt sancti antiqui, & aliqui qui erant tempore Christi. Vel sic, Non accepe- Marci. 6.
runt repromissionem, id est, corporis stolam seu glorificationem, deo pro nobis aliquid melius prouiden-
te, vt non sine nobis consummarentur. i. ne ante die iudicii hanc gloriam consequerentur: sed tunc omnes
simul susciteмur & conglorificemur, atque de beatitudine tanta mutuo congratulemur.

CAP. XII [IDEOQVE & nos tantam habentes impositam nubem testium, &c.] ARTICVLVS XII.

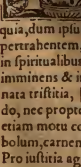

» » » D ACTA in præcedenti cap. exhortatione ad fidei stabilitatem: nunc introducitur admonitio ad pacem ac patientiam. [IDEOQVE] videlicet propter rationes in superiori cap. tactas, [ET nos tantam] id est, cam copiosam seu numerosam, [HA bentes impositam] id est, exemplariter propositam nobis, [NVBEM testium] id est, multitudinem sanctorum. Qui ad similitudinem nubium alti sunt contemplatione splendidi cordis puritate, spiritualiter pluentes, influendo, stillicida sapientię, & refrigeria concupiscentiæ: de quibus, ppheta, Qui sunt isti qui vt nubes volant? Esaiæ. 60
Hi quoque sunt testes dei, quoniam verbo & facto ostendunt vera esse diuina elo-
» » quia, dum ipsum deum in cunctis glorificant [DEponentes omne pondus] id est, inclinationem ad vitia
perrahentem, quemadmodum grauitas trahit deorsum. Quod enim in corporalibus facit pondus, hoc
» » in spiritualibus efficit amor. Trahit etiam quenque sua voluptas [ET circunstans] id est, ex omni parte
» » imminens & impugnans, [NOS peccatum] quia in prosperis impugnat vana gloria, in aduersis inordi-
» » nata tristitia, [PER patientiam] id est, omnia obstacula atque aduersa fortiter transiliendo & sustinen-
» » do, nec propterea à bonis cessando, [CVRRAMVS] animo prompto, & corde spontaneo, & si opus est
etiam motu corporeo, [AD propositum nobis certamen] id est, ad prælium nobis iniunctum contra dia
bolum, carnem ac mundum, vel ad martyrium seu iustitiæ defensionem. Vnde in Ecclesiastico legitur, Eccle. 4.
Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te.
» [ASPICIENTES] id est, oculum mentis proiicientes, [In authorem fidei, & consummatorem Iesum] id est, in dominum saluatorem. Qui dicitur author fidei, quia, vt deus, eam infundit, atque vt homo, eam

potissimum prædicauit ac docuit. Dicitur quoque fidei consummator, quoniam eam miraculis confirmauit, & fideles à fide transfert ad speciem faciens fidei succedere beatificam visionem, quæ est cõsummatio siue perfectio fidei, [QVI proposito sibi gaudio] id est, gloria regni sibi oblata, quando Iudæi voluerunt eum constituere regem, & in die palmarum honorifice eum prosequebantur. Vel proposito sibi gaudio, id est, præmio accidentali, ad quod patiendo peruenit. Vel, proposito sibi gaudio, quia in superiori parte animæ plenus semper erat gaudio beatę fruitionis, [SVSTINVIT crucem] id est, crucifixionem sponte ex ardentissima charitate. Oblatus est enim quia voluit, [CONFVSIONE contempta] hoc est tam ignominiosam passionem non reputans fugiendam, sed suam confusionem pro nihilo reputans, seu æquanimiter sustinens, dummodo nos per eam ad cœlestis paradisi bonorem reduceret, [ATQVE in dextera sedis dei sedet] id est, ad æqualitatem dei patris in throno gloriæ residentis requiescit. [RECOGITATE eum] id est, repetitis vicibus, seu frequenter memores estote eius, videlicet Christi, [QVI talem sustinuit à peccatoribus] peruersis Iudæis, [ADVERSVS semetipsum contradictionem] id est, blasphemiam, negationem, & impiissimam impugnationem in verbis & factis. Dixerunt nanque euangelistis testantibus. Non est hic homo à deo. Et, Nos scimus quia hic homo peccator est. Et, Nunc scimus, quia dæmonium habes. In passione quoque dixerunt, Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, [VT non fatigemini] propter tribulationes & labores vitæ præsentis, [ANIMIS] id est, eorum seu spiritibus, vestris deficientes] id est, à bono cessantes, & aduersitatibus seu tentationibus succumbentes. Christus enim omnibus nobis in exemplum proponitur, semperque à nobis aspiciendus est, quatenus eius vestigia imitemur. Ideirco exemplo Christi cuncta aduersa læto animo sustinere debemus, quoniam non est seruus maior domino suo. Merito denique non debetis deficere. [NONDVM enim vsque ad sanguinem] id est, sanguinis effusionem seu martyrium, [RESTITISTIS aduersariis veritatis, [ADVERSVS peccatum repugnantes] id est, infidelitate & cæteris vitiis reluctantes.

¶ Deinceps increpat apostolus eos quòd non attenderunt sacram scripturam ad patientiam inuitissimam duleiter exeitantem, [ET oblitus estis consolationis] id est, scripturæ consolatoriæ, [QVAE vobis tanquam filiis] dei adoptiuis [LOQVITVR, dicens] in persona sapientis. [FILI mi, noli negligere] id est, despicere, non aduertere seu refutare, [DISCIPLINAM domini] id est, pœnam *vel* tribulationem à deo inflictam, [NEQVE fatigeris] per impatientiam aut pusillanimitatem, [DVM ab eo argueris] per iustam increpationem verborum seu verberum, mediate vel immediate. Ideo legitur apud Iob, Beatus homo qui corripitur à domino. Increpationem ergo domini ne reprobes. Et Hieremias precatur, Corripe me domine, verumtamen in iudicio, & non furore. [QVEM enim diligit] id est, cui bonum gratiæ in præsenti & bonum gloriæ in futuro vult, [NOMINVS castigat] id est, pater ne corrigit in præsenti, ne postea durius crucietur [FLAGELLAT autem omnem filium quem recipit] ad numerum beatorum, & quem habet acceptum. Nam & proprio, naturalique filio non pepercit. Hoc est quod in Apocal. protestatur, Ego quos amo, arguo & castigo. Imò periculosissimum est, & maximum diuini odii, reprobationisque signum, non castigari nec argui à deo in seculo isto: prout per Ezechielem dominus ait populo reprobo, Zelus meus recessit à te, non irascar tibi amplius. Itemque in Psalm. Dimisit eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis. Ex præinducta insuper authoritate infert apostolus instructionem moralem. [In disciplina] id est, correctione iuste illata, [PERSEVERATE] vsque in finem eam æquanimiter sustinendo, dicentes singuli illud Iob. Peccaui & vere deliqui, & vt eram dignus, non recepi. Hinc enim scriptum est, Egestas & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. Alio quoque loco Salo. loquitur, Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.

¶ Cur autem in disciplina perseuerandum sit, subditur. [TANQVAM filiis offert se vobis deus] id est, tam clementer & prouidentialiter se habet ad vos, sicut decet patrem se habere ad filios, ideo corripit. [QVIS enim filius, quem non corripit pater?] si peccauerit, tanquam dicat: nullus. Scriptum est enim, Qui parcit virgæ, odit filium suum. Qui autem diligit, illum instanter erudit. Et alibi, Qui diligit filium suum, assiduae illi flagella, vt lætetur in nouissimo. [QVOD si extra disciplinam estis] ita quòd virga dei non est super vos, sicut de impiis legitur, [CVIVS] disciplinæ [PARTICIPES facti sunt omnes] filii & electi, eam experiendo, [ERGO adulteri] id est, non spiritualiter à deo geniti, sed filii adulterini: filii vtique huius seculi atque diaboli [ESTIS] prout apud Iohannem scribitur de quibusdam. Vos ex patre diabolo estis. ¶ Deinde probat apostolus per locum à maiori, & per exemplum in naturalibus, quòd obediendum sit deo, recipiendo disciplinam patienter ab eo. [DEINDE] id est, ex sequentibus idem patescit, [PATRES quidem carnis nostræ] id est, patres nostros carnales, à quibus corpus, non animam sortiti sumus, [HABVIMVS eruditores] præsertim tempore nostræ iuuentutis. Patet enim debet filio nutrimentum ac documentum, [ET reuerebamur eos] id est, honorem cum timore eis impendebamus. [Non multo magis obtemperabimus] id obediemus, [PATRI spirituum?] id est, deo creatori animarum, [ET viuemus?] vita gratię? Q. d. Hoc multo rationabilius est, sicut & anima corpore est nobilior, Quanto enim plura ac potiora à deo bona suscepimus, tanto amplius ei parere tenemur. [ET illi quidem] patres nostri carnales, [In tempore paucorum dierum] videlicet durante adolescentia nostra, [SECVNDVM voluntatem suam erudiebant nos] id est, in his quæ eis bona apparuerunt, videlicet in honestate humana, & traditionibus secularibus, [HIC autem] pater spirituum erudit nos per inspirationem internam & sacræ scripturæ lectionem seu prædicationem, [AD id quod vtile est] id est, ad bona gratiæ, & beatitudinem gloriæ, vt ea assequamur, [In recipiendo sanctificationem eius] id est, cordis expurgationem à vitiis, & puritatem diuinæ illustrationis. Hæc est enim voluntas dei, sanctificatio nostra. Præterea admonet in disciplina persistendum propter copiosissimum fru-

Iohan. 6. Matth. 20 Esaiæ. 53. Sap. 2. Epist. Iohan. 9. Iohan. 8. Luc. 23. Iohan. 13. Prouer. 3. Iob. 5. Hiere. 10. Rom. 8. Apoca. 3. Ezech. 16 Psal. 80. Iob. 33. Prou. 13. Prou. 15. Prou. 13. Eccle. 30. Iob. 31. Iohan. 8. Finis. 1. Thes. 4

A ctum ex ea sequentem. Omnis autem disciplina] .i.correptio pro peccatis inflicta, [IN præsenti quidē]
„ seculo. Vel, in præsenti, i.ea durante, [VIDETVR non esse gaudii, sed mœroris] .i.noo delectabilis, sed
molesta. Talis enim videtur carnalibus, quanuis spirituales eam delectabiliter patiantur propter vtilitatē
ipsius, quemadmodum æger libenter recipit potionem amaram propter spem sanitatis. Vere tamē disci Esaiæ. 24
„ plina ista est in se molesta, cum sit quædam pœna. Disciplina vero (quæ à discendo nomeo accepit, quæ
„ & scientia dicitur) in sua natura iucūda & dulcis est, [POSTEA autē] .i. in vita futura [FRVCTVM pa-
„ catissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ] id est, in patria reddet. i. dari facier, per modū causæ me-
ritoriæ, fructum pacatissimum iustitiæ. i. quietissimam mercedem, seu beatitudinem desiderium quietan-
tem. Qui fructus ex iustitia oritur, & iuste confertur, exercitatis. i. io actibus virtuosis habituatis, per eam
disciplinam. Ideu dictum est alio loco. Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam Rom. 8.
quæ reuelabitur in nobis. Et rursus, Id quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, su 2. Cor. 4.
„ pra modum æternum gloriæ pondus operatur in nobis. [PROPTER quod remissas manus] .i. pigras &
„ tepidas affectiones, [ET solura genua] .i. fortitudinem qua ante stetistis, nunc debilitatam, [ERIGI-
„ TE] ad deum. i. perficite vt charitatis affectus in vobis flammescant, & ad cœlos vos subleuent. Fortitu-
do quoque animæ corroboretur in vobis. Corporis etiam manos ac genua debemus ad deum leuare, stā
do erecti ad eum in oratione ac contemplatione: iuxta illud, Leuemus corda nostra cum manibus ad deū Thren. 3.
B in cœlos, [ET gressus rectos] .i. opera iusta, [FACITE pedibus vestris] .i. ex interioribus virtutibus
„ animæ, quibus itur ad deum, videlicet ex fide, spe & charitate, sine quibus nulla actio meritoria est, [VT
„ non claudicans] id est, instabilis, vagus & in via domini nutans, [QVIS] vestrum [ERRET ab vlti-
mo fine, [MAGIS autem sanetur] à vulneribus animæ, id est, peccatis. [PACEM] id est, tranquilli-
tatem, siue concordiam [SEQVIMINI] id est, seruare curate [CVM omnibus] proximis, amicis &
„ æmulis. Quod intelligendum est de vera spiritualiq; pace. propter quod & Romanis dictum est, Si fie- Rom. 12.
„ ri potest, cum omnibus hominibus pacem habētes, [ET sanctimoniam] id est, cordis munditiam, iuxta Prou. 4.
„ illud, Omni custodia custodi cor tuum, [SINE qua] pace & sanctimonia [NEMO videbit deum] in Matth. 5.
patria. Beati enim pacifici, quoniam filii dei vocabuntur. Beati quoque mundo corde, quoniam ipsi deū Ibidem.
videbunt, [CONTEMPLANTES] id est, solicite præeuentes, [NE quis desit gratiæ dei] id est, ne
„ aliquis vestrum elongetur, ac seperetur à gratia dei, quæ omnibus præsto est, dummodo fecerint quod in
„ se est. Vel, ne quis desit gratiæ dei, id est, ne gratia dei in vobis imperfecta sit propter negligētiam vestrā.
„ Sed potius io ea proficite, [NE qua radix amaritudinis] id est, ne aliqua passio vitiosa, pœnalis, seu pœ Osee. 12.
nam promerens, [SVRSVM germinans] id est, in consensum vel opus prorumpens, [IMPEDIAT]
gratiam & salutem, [ET per illam] amaritudinem [INQVINENTVR] id est, scandalizentur seu Deut. 29.
perturbentur, [MVLTI] ex impatientia. Vnde in lege præcipitur, Nō sit inter vos radix germinās fel & Eccl. 21.
C amaritudinem. Et quidam sapiēs, Non est sensus, vbi abundat amaritudo. [NE quis] sit [Fornicator] spi Osee. 4.
ritualis, recedendo à fide. Est enim spiritualis fornicatio, qua deus relinquitur. De qua propheta, Fornica- Psal. 105.
ti fuot à deo. Et in psalmo, Fornicati sunt in adinuentionibus suis. Vel, ne quis sit fornicaror corporalis, Rom. 16.
illicitum concubitum committendo, [AVT prophanus] id est, penitus irreligiosus, ranquā procul à pha- Gen. 25.
no, id est, remotus à templo, seruiens suo ventri magis quàm deo, vt gulosi, [VT Esau, qui propter vnam
„ escam] puta lenticulam à Iacob paratam, [Vendidit] ipsi Iacob [PRIMITIVA sua] .i. primogeni
ta. s. dignitatem primogenitorum, hoc est honurē sacerdotij, prout in Genesi narratur. Primugenui au-
tem in lege naturæ erant sacerdotes, & speciales vestes habebant, quibus tēpore saeerdotij vtebaotur, ha
bebantque duplicem portionem io hæreditate. Ius autem primogenituræ, & dignitas sacerdutii, spiritua-
le sunt bonum. Ideo Esau in vendendo, incidit in symoniā: non tamen Iacob, quouiam proprie non emit
ea, sed sui vexationem redemit, quoniam ex ordinatiune diuina ei debebantur primogenita. Itaque non
„ aliquis vestrum fornicatur aut prophanus, vt Esau. [SCITOTE enim quoniam & postea] reuersus
„ de agro, & Iacob iā benedicto, [Cupiens] Esau [Hæreditare] .i. hæreditarie possidere vel sumere [BE-
„ nedictionem] Isaac, [REPROBATVS est] à deo, & ab impetratione benedictioois prohibitus. Verū-
mē in Genesi legitur Isaae benedixisse Esau filio suo, sed non benedictione primogenituræ, quam Esau Gen. 27.
„ primo & principaliter postulauit, [Non enim inuenit pœnitentiæ locum] ad recuperandū amissam be
D nedictionem, [QVANQVAM cum lachrymis inquisisset eam] .i. pœnitentiæ veniam seu benedictionē.
Non enim ex amore iustitiæ, vel vera contritione profluxerunt lachrymæ illæ, sed ex temporalis damni
mœrore, vel indignatiooe siue raueore. Simili modu de Antiocho scribitur, Orabat sceleſtus dominum, à 2. Mac. 9.
quo non esset misericordiā consequuturus. Neminē tamen deus repellit, si rectu intentione cōuertatur ad Eccl. 29.
eū. Quis enim inuocauit deum & despexit eum? ¶ Deinde assignat Apostolus rationē, cur nullus deesse
debet gratiæ dei, eo q̄ nooa lex sit lex pietatis, amoris & gratiæ. Vetus autē lex, erat lex timoris, rigoris
„ & mortis. [Nuo enim accessistis ad tractabilem] .i. palpabilem [ET accessibilē] motu corporeo, [Ignē]
qualis fuit ignis ardens in monte Sinai tēporē dationis legis antiquæ. Nec accessistis, [ET] ad [TVRBI Exod. 20
„ NEM] id est, ventum vehementem, qui fit cum grandine & pluuia, [ET caliginem] id est, ignis tenebro
„ sitatem, & [PROCELLAM] .i. ingentem tempestatem, [ET tubæ sonitum] qualis audiebatur in mon
te Sinai, [ET vocem verborum] id est, vocem angeli loquentis cum Moyse. De his oanque legitur,
Cœperunc audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operuit montem: clangor quoq; buc Exod. 19.
cinæ vehementius perstrepebat, totusque mons Sinai fumigahat. In his quippe terribilibus data est lex,
„ ad significandum eius rigorem, [QVAM] procellam & vocem [QVE audierunt] videlicet filii Israel Act. 15.
„ perterriti, [EXCVSAVERVNT se] suam infirmitatem allegando [NE eis fieret verbum]
immediate ab angelo, loqueote in persona dei, sed à Moyse, dicentes, Loquere tu nobis & Exod. 20.

audiemus. Non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Quid enim est omnis caro, vt audiat vocem E
dei loquentis de medio ignis? Ideo subditur. [Non enim portabant] id est, sustinere & audire non po-
terant [QVOD dicebatur] id est, verbum angeli cum Moyse terribiliter loquentis. [ET si bestia tetige-
rit montem, lapidabitur] id est, hoc quoque dictum fuit à deo per angelum, & per Moysen ad popu-
lum, quòd si bestia tetigerit montem Sinai, transeundo vltra terminum præfixum, lapidibus obruere-
Exod.19. tur. Hoc dictum fuit etiam de hominibus. [ET ita terribile erat quod videbatur] in monte Sina. [HOT- „
SES dixit, Exterritus sum] corde [ET tremebundus] in corpore. Multo magis alij formidabant. Hoc „
Moyses non legitur dixisse, in datione legis, sed in visione rubi ardentis ostendit se territum, absco-
Exod.3. dendo faciem suam, quoniam non audebat respicere contra dominum. ¶Per ista ostendit Apostolus
quòd non sumus sub lege timoris, sed amoris & gratiæ ideo gratia nobis parata est. Vnde subiungitur,
[SED accessistis] per baptismatis susceptionem, [AD Sion montem] id est, ecclesiam militantem, deum
in alio contemplantem. Sion enim interpretatur speculatio. Ecclesia vero mons dicitur propter vitæ & „
gratiæ eminentiam. Accessistis quoque per spem, [ET] ad [CIVITATEM dei viuentis, Hierusalem
cœlestem] id est, ecclesiam triumphantem, [ET multorum milium angelorum frequentiam] id est, fre- „
quentem multitudinem. Nunc enim speratis pertingere ad societatem angelorum, qui pene innumerabi-
Daniel.7. les sunt: iuxta illud, Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei. Et Iob,
Iob. 25. Nunquid est numerus militum eius, & super quem non surgit lumen ipsius, [ET ad ecclesiam primi- „
tiuorum] id est, congregationem & societatem Apostolorum, & aliorum qui primo crediderunt in Chri F
stum, [QVI conscripti sunt in cœlis] id est, in libro vitæ, quatenus ad cœlestem gloriam perducantur.
Quemadmodum dixit eis saluator, Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. Acces-
Lucæ.19. sistis quoque per fidem & charitatem, [ET] ad [IVDICEM omnium deum] id est, ad deum patrem, „
Iohan.8. cui ex propria authoritate primarie competit iudicare. Vnde ait saluator, Ego non iudico quenquam: est
Iohan.5. qui quærat & iudicet. Tamen prosecutio iudicii collata est Christo homini, & spiritum iustorum perfe-
ctorum] id est, ad spiritum sanctum, qui facit atque inhabitat iustos & perfectos, tanquam familiaris eũ
eis, [ET testamenti noui mediatorem Iesum] id est, ad Christum filium dei qui est medius dator euan- „
gelicæ legis, inter deum trinitatem & hominis medians, pacemque faciens, [ET sanguinis aspersionem] „
hoc est, ad participationem efficaciæ, seu fructus ac meriti sanguinis Christi, per quem mundamur à pœ-
na & culpa in baptismo, in quo aspergimur merito sanguinis Christi, id est, infusione gratię. Aspersionem
Lucæ.13. inquam [MELIVS loquentem quàm] loquitur effusio sanguinis [ABEL] Sanguis enim Christi cla- „
mat & efficit pacem ac veniam. Sanguis vero Abel vindictam & damnationem. [VIDETE ne recuse- „
tis loquentem] id est, ne Christum in Euangelio vos exhortantẽ audire spernatis. [SI enim] id est, quia, „
[ILLI] rebelles Iudæi [NON effugerunt] debitam pœnam [RECVSANTES] id est, audire cõtem- „
nentes [EVM qui super terram loquebatur] eis, id est, Moysen vel angelum loquentem in monte Sinai, „
[MVLTO magis nos qui de cœlis loquentem nobis] id est, Christum in cœlo iam residentem, & nobis in G
Euang. loquentem, [AVERTIMVS] id est, per inobedientiam à cordibus nostris repellimus, [Non „
Exod.20. euademus] pœnas condignas, [CVIVS] Christi [VOX] id est, potestas & sermo [MOVIT terram] „
id est, montem Sinai, qui tremere videbatur [TVNC] cum lex dabatur. Vox enim angeli mouentis tunc
terram, dicitur vox Christi, quoniam in persona dei, & per consequens in persona Christi loquebatur, cũ
Iohan.14 ipse sit verus deus. Vnde & ipse ait, Creditis in deum, & in me credite, [Nunc autem] id est, pro tempo- „
re noui testamenti, Christus [REPROMITTIT, dicens, Adhuc semel] præter id scilicet quod ante fe- „
Aggæi.2. ci in monte Sinai, hoc est, in primo meo aduentu, [ET ego mouebo non solũ terram] quæ mota est tem „
Matt. 27. pore passionis, [SED & cœlum] aereum. Quod insolito more motum est, angelis tempore natiuitatis „
Lucæ.2. Christi apparentibus, & nouo sydere radiante de cœlo. Christo quoq; cum sanctis innumerabilibus ascen-
Act.1. dente in cœlum. Quemadmodum autem per motum terræ intelligi potest motio & admiratio homi-
num, sic per motum cœli intelligi potest ascensus atque descensus, & admiratio angelorum, qui in primo
Esa. 36. Christi aduentu frequenter apparuerunt, & vehementer mirati sunt de mysterijs Christi, dicẽtes in ascen-
Psalm.23. sione. Quis est iste qui venit de Edom? Et, Quis est iste rex gloriæ? ¶Deinde exponit quædam verba
Aggæi.2. authoritatis inductæ. [QVOD autem adhuc semel dicit] id est, per hoc quòd Propheta hæc duo conne- „
ctit, adhuc, & semel [DECLARAT mobilium] id est, variabilium rerum, scilicet elementorum & orbiũ, „
[TRANSLATIONEM] hoc est, corruptionem, quãtum ad statum, & formas quasdam accidẽtales seu H
transmutationem in meliorem statum, [TANQVAM factorum] id est, à deo creatorum. Idcirco cum „
Psalm.10. sint à deo creata possunt ab eo transferri in alium statum. Quod erit in die iudicij, [VT maneant ea quæ „
sunt immobilia] id est, hæc eadem in melius transmutata, in æternum perseuerent. Quia post diem iudi-
cij cessabit generatio & corruptio in rebus corporeis. Vel sic, Quod autem adhuc semel, dicit, id est, per
quod de tempore gratiæ loquitur declarat mobilium translationem, id est, cærimonialium veteris legis
cessationem tanquam factorum, id est, quasi ad tempus institutorum à deo, non vt semper durarent, vt
maneant ea quæ sunt immobilia, id est, status, ritus, & sacramenta nouæ legis vsque ad finem seculi perse-
EPIST. uerent. [ITAQVE regnum immobile] id est, cœleste [SVSCIPIENTES] modo in spe, susceperuri
illud in re [HABEMVS gratiam] gratum facientem, [PER quam seruiamus] obseruando præcepta, „
[PLACENTES deo] id est, opera meritoria perpetrando. Seruiamus inquam [CVM metu] inquantum
est dominus, [ET reuerentia] id est, veneratione amorosa, inquantum est pater noster. Vnde conqueri- „
Malach. 1 tur apud Malachiam, Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi
est honor meus? Etsi dominus ego sum, vbi est timor meus? Sic ergo seruire debemus. Cuius ratio subin-
fertur, [ETENIM deus vester ignis consumens est] similis igni deuoranti. Deus enim peccatores con- „
sumit & cruciat. Electos vero calore amoris incendit, atque à fæcibus criminum purgat. Hoc est, quod in

A Deuteronomio inducitur, Caue ne obliuiscaris pacti domini dei tui, quoniam dominus deus tuus ignis cõ Deuter. 4
sumens est, deus æmulator. Ex quo innotescit, quod ad literam loquitur de consumptioue impiorum per
pœnas. Quemadmodum in propheta Esaia scribitur, Ardens furor eius, & grauis ad portandum. Esa. 10.

CAP. XIII [CHARITAS fraternitatis maneat in vobis.] ARTICVLVS XLII.

X hoc loco vsque ad finem epistolæ ponit Apostolus moralia documenta, [CHA-
" RITAS fraternitatis] id est, fraterna seu proximorum dilectio [MANEAT in vo
" bis.] Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Vnde & Petrus iubet, Ante o- Rom. 13.
E mnia mutuam charitatem in vobis continuo habentes, quoniam charitas operit mul t. Pet. 4.
titudinem peccatorum [ET hospitalitatẽ nolite obliuisci] sed eam pro viribus ex-
" ercete. Sicut & Petrus hortatur, Hospitales inuicem sine murmuratione, ne Christus Ibidem.
in die iudicii vobis improperet. Hospes fui, & non collegistis me. [PER hanc enim]
" hospitalitatem, quæ est actus charitatis & misericordiæ, [PLACVERVNT] deo [QVIDAM] videli- Matt. 25.
" cet Abraham & Loth, [ANGELIS hospitio receptis,] vt fertur in Genesi, Angeli nanque in specie ho Genes. 19
" minum eis apparuerunt, vnde & primo putabãt eos homines esse. Quod patet, quoniam corporalem re- Gene. 23.
fectionem paraoeraot eis. Ex quibusdam tamen indiciis videbantur eis esse homines sancti, in quibus
B deus honoraretur. Propter qood adorauerunt eos. Postmodum vero cognouerunt, quòd angeli essent.
" [MEMENTOTE vinctorum] id est, captis succurrite, necessaria ministrando, auxilium impendendo
" [TANQVAM simul vincti] id est, in carcere corporis huius detenti. Vel tanquam simul vincti, id est, sic
" ac si essetis vincti cum eis, & sicut vobis fieri velletis, si vincti essetis. Mementote quoque [ET laborio-
" tium] id est, pauperum & infirmorũ, infirmitatibus & laboribus fatigatorum, vt eos repausetis [TAN-
" QVAM & ipsi in corpore morantes]. i. corporales necessitates quotidie sentientes. Per quod experti estis
" quid illis necessarium sit. [HONORABILE connubium]. i. honestum matrimonium sit [IN omnibus]
" vobis coniugatis, vt tria bona matrimonii inueniantur in vobis, videlicet fides & sacramentum, [ET thoro
" rus immaculatus] id est, non nisi legitimè copulati condormiant, [FORNICATORES enim] sim- Sapien. 3.
" plici fornicatione [ET adulteros] nisi pœniteant, [IVDICABIT deus] iudicio reprobationis æterna. Ex quibus constat, quòd actus matrimonialis possit esse sine peccato. Et quòd fornicatio simplex sit
" peccatum mortale. [SINT mores] id est, actus & vita vestra [SINE auaritia] Auaro enim nihil est Eccles. 10
" scelestius. Et radix omnium malorum est cupiditas, [CONTENTI præsentibus] id est, bonis tam habi- t. Tim. 6.
" tis, vt non studeatis cumulare superflua: sed habentes victum, & quibus tegamur, contenti simus. [IPSE Ibidem.
" enim] dominus [DIXIT] in lib. Iosuæ, Quod ad literam dicitur ipsi Iosuę, moraliter autem vnicuiq; in Iosue. 1.
" deo speranti. [NON te deseram] quin tibi necessaria tribuam, [NEQVE derelinquam in aduersis. Hoc &
Christus in Euang. ait, Scit pater vester, quia his omoibus indigetis. Quærite ergo primum regnum dei, Matth. 6.
C & hæc omnia adiicientur vobis [ITA vt cõfidenter dicamus] singuli illud Psal. [DOMINVS mihi ad- Psal. 117.
iutor est non timebo qoid faciat mihi homo] quaou is rapiat mea. Si enim deus pro nobis, quis cõtra nos? Rom. 8.
Nam etsi permittat nos tribulari, expoliari, siue occidi, hoc facit propter maius commodum nostrum &
" gloriam ampliorem. Idcirco debemus nos eius dispositioni confidenter committere. [MEMENTOTE
" præpositorum vestrorum] Apostolorum & discipulorum, seu successorum eorum, [QVI vobis locuti sunt
" verbum dei quorum intuentes]. i. considerantes [EXITVM cõuersationis]. i. finem & passiooem quę vi-
" tam hanc terminauerunt. Vel exitum conuersationis. i. conuersatiooem ad alius, [IMITAMINI fidem]
" vt sitis parati mori pro fide, tanquam fideliter agatis vt ipsi. Sic autẽ in Christo sperandũ est. Nam [IE- FINIS.
" SVS Christus heri & hodie, ipse & in secula] id est, Christus qui fuit adiutor præcedentium sanctorum est
" adiutor & posterorum, omoiumq; qui vsque ad finem mondi in ipso sperabunt. Vel per has differentias
temporis designatur æternitas Christi secundum diuinitatem. Quemadmodũ & alibi dicitur, Gratia vo- Apoc. 1.
bis ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est. ¶ Deinde docet virare magistros fallaces, in cathedra pe Psalm. 1.
" stilentiæ sedẽtes [DOCTRINIS variis]. i. à sacra scriptura diuersis ac dissonis [ET peregrinis]. i. extra- Col. 2.
neis, [NOLITE abduci] à fide catholica. Ne quis vos decipiat per inanem philosophiam, aut falsam scri
" pturarum interpretationem, vel simili modo. [OPTIMVM est enim gratia]. i. per gratiam gratificanti-
" tem [STABILIRI cor]. i. animam confirmari in deo. Quoniam gratia ista est omnium operum meri-
toriorum principium, sicut natura principium est operationum naturalium. Idcirco per gratiam vitantur
D errores ac hæreses. Et tanto perfectius bona aguntur ac mala vitantur, quanto amplius cor in gratia sta-
" bilitur. Optimum ergo est gratia stabiliri cor, [NON escis]. i. non superfluitate ciborum, vel non discre-
" tione escarum secundum legem, quoniam escæ secundum legem licitæ non magis conferunt gratiam q̃
" illicitæ. Ideo subditur, [QVAE] escæ [NON profuerunt] spiritualiter [AMBVLANTIBVS in eis] id Rom. 14.
est, gulosis vel obseruatoribus legis, quantum ad esum quarundam escarum, & aliarum euitationem. Ta-
lia enim cærimonialia tempore noui testamenti mortifera sunt, nec propria virtute gratiam conferebant
" etiam tempore veteris legis. [HABEMVS enim altare de quo edere non habent potestatem qui taberna Apoc. 8.
culo deseruiunt] Altare istud intelligi potest corpus Christi, vel crux in qua Christus oblatus est, vel ma Rom. 3.
teriale altare ecclesiæ. De corpore autem Christi, vel de altari & cruce. i. de sacrificio oblato in altari ma
teriali, in quo Christus quotidie immolatur. Vel in cruce, in qua oblatus est semel, noo habẽt potestatem,
id est, licentiam manducandi, qui tabernaculo deseruiunt, id est, cultui veteris testamenti seu obseruationi-
bus legalibus, quæ fiebant in tabernaculo, dediti sunt, volentes obseruare legalia simol cũ euangelio. Ta-
les enim censentur hæretici, ideo sacramentum corporis Christi manducare non possunt. Vnde constat,
quòd escæ legales non prosunt, sed optimum sit gratia stabiliri cor, quod fit in participatione corporis
Christi. ¶ Quod deinde probat Apostolus per allegoriam veteris testa. seu figuram huius rei significa-
" tiuam. [QVORVM enim animalium] scilicet hirci & vituli, qui in die expiationis offerebantur solenniter Leui. 16.

intra caſtra, [INFERTVR ſanguis pro peccato in ſancta per pontificem] Horũ quippe animaliũ ſanguinem iutulit ſummus ſacerdos in ſancta ſanctorum, [HORVM] quoque animalium [CORPORA] id eſt carnes oblatæ [CREMANTVR extra caſtra] Non enim licuit alicui his carnibus veſci: Quoniam pro peccato pontificis erant animalia iſta oblata, propter quod carnes eorum comburebantur omnino extra caſtra. Porrò hircus & vitulus præfiguraverunt Chriſtum pro noſtris peccatis oblatum, & ſimilitudine carnis peccati indutum. Quod vero pontifex tulit ſanguinem illorum animalium intra ſancta ſanctorum, ſignauit, quòd per ſanguinem Chriſti patefactus eſt aditus regni cœlo

Marc.15. rum. Combuſtio autem corporum præfiguratur, quòd Chriſtus extra portam pateretur. Sed quòd ſacerdotes veſci non poterant carnibus illis, ſignificauit quòd Iudæi legalibus inhærentes, & tabernaculo deſeruientes non habent poteſtatem edendi de altari noſtro, videlicet participando corpus & ſanguinem Chriſti, propter quod declarandum introduxit Apoſtolus hanc figuram legalem. [PROPTER quod] id eſt quia corpora animalium illorum cremebantur extra caſtra, idcirco vt figuratum corre-

Iohan.17. ſponderet figuræ, [ET Ieſus vt ſanctificaret] iſt eſt à peccato purgaret, gratiamque conferret, [PER

Marc.15. ſuum ſanguinem] id eſt precio ſanguinis ſui [POPVLVM] id eſt genus humanum, [EXTRA por-

Lucæ.23. tam] Hieruſalem [PASSVS eſt] ſcilicet in loco Caluariæ. Nunc tamen locus ille intra Hieruſalem

Iohan.19. reædificatam includitur. [Exeamus ergo] greſsibus mentis, videlicet credendo ac diligendo, [AD

Galat.5. eum extra caſtra] id eſt extra propria corpora, ea ſpiritualiter mortificando. Qui enim ſunt Chriſti,

Rom.8. carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Et, Qui in carne ſunt deo placere non poſ-

Lucæ.9. ſunt, [IMPROPERIVM eius portantes] id eſt paſſioni eius nos conformantes, & crucem noſtram quotidie poſt ipſum baiulantes, patiendo libenter pro Chriſti amore omnia dura atque aduerſa.

2.Petr.1. [NON enim habemus hic] id eſt in ſeculo, vel corpore iſto mortali [MANENTEM ciuitatem] id eſt

Matth.25. ſtabilem manſionem. Velox nanque eſt depoſitio tabernaculi noſtri, & nec diem ſcimus nec horam

Iob.32. Quemadmodum ſcriptum eſt, Neſcio quandiu ſubſiſtam, & ſi poſt modicum tollat me factor meus.

1.Par.29. Et rurſus alibi, Dies noſtri quaſi vmbra ſuper terram, & nulla eſt mora. [SED futurum] id eſt cœle-

Apoc.21. ſtem ciuitatem, ac patriam beatorum, [INQVIRIMVS] De quo in Apocalypſi legitur, Ciuitas nõ eget ſole neque luna. Nam claritas dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt agnus. [PER ipſum ergo] id eſt quatenus ad hanc ciuitatem futuram perducamur, per ipſum Chriſtum mediatorem, aduocatum, atque pontificem noſtrum [OFFERAMVS hoſtiam laudis] id eſt orationem deuotam, obe-

Pſal.40. dientiam promptam, & diuini nominis laudationem, [SEMPER] id eſt omni hora conuenienti ac

Eccl.35. debita [DEO] trinitati, qui ait in Pſalmo, Sacrificium laudis honorificabit me. De tali ſacrificio ſcriptum eſt & alibi, Salutare ſacrificium eſt attendere mandatis, & diſcedere ab omni iniquitate. Quid autem dicat hoſtiam laudis, declarat, [IDEST fructum] hoc eſt, ſermonem noſtrorũ [LABIORVM

Eſa.50. confitentium nomini eius] id eſt, laudantium deum. Quemadmodum in Propheta legitur, Tollite vo

Oſee.14. biſcum verba, & dicite ei, Reddemus vitulos labiorum noſtrorum. Et in Pſalmo, Confitebor domino

Pſal.108. nimis in ore meo. [BENEFICENTIAE autem] hoc eſt, liberalitatis & bonæ operationis in alios [ET communionis] id eſt charitatiuæ communicationis bonorum veſtrorum ſpiritualium, [NOLITE obliuiſci] ſed opere exercete [TALIBVS enim hoſtiis] id eſt operibus ad dei honorem exhibitis [PROMERETVR] id eſt pro præmio acquiritur, [DEVS] cum ſint opera meritoria vitæ æternæ. [OBEDITE. præpoſitis] id eſt prælatis ac ſuperioribus [VESTRIS] Chriſti vicariis, eorum

Lucæ.10. præcepta ſeruando, [ET ſubiacete illis] reuerentiam exhibendo. Ait enim ſaluator ſuis vicariis, Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. [IPSI enim peruigilant] id eſt de veſtra ſalute ſolliciti ſunt, [QVASI rationem pro animabus veſtris reddituri] Chriſto [VT cum gaudio hoc faciant] id eſt lætanter pro vobis peruigilent aſpicientes ſe non inaniter deſudare pro vobis, ſed de veſtro profectu gratulentur. Maxima quippe conſolatio boni prælati, eſt digna conuerſatio ſubditorum,

3.Iohan. prout Iohannes in tertia ſua teſtatur Canonica, Maiorem horum gratiam nõ habeo, quàm vt audiam

Eſaiæ.63. filios meos in veritate ambulare. [HOC enim expedit vobis] id eſt in hac obedientia & ſubiectione

1.Reg.15. ſalus veſtra conſiſtit. Melior nanque eſt obedientia quàm victimæ: & auſcultare magis, quàm offerre adipem arietum. Quoniam quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare: & quaſi ſcelus idololatriæ, nolle acquieſcere. Cum gaudio ergo hoc faciunt, [Et non gementes] id eſt non deſolati propter rebellio-

Eſaiæ.5. nem, & ingratitudinem veſtram. [Orate pro nobis] Ecce Paulus confirmatus in gratia, petit ab inferioribus orationis ſuffragium. Nemo ergo adeò magnus aut ſanctus ſit in propriis oculis, vt ſpernat aut negligat petere orationis auxilium à proximis ſeu ſubiectis. Inſuper manifeſtat apoſtolus ſe eſ-

1.Cor.4. ſe capacem effectus orationis aliorum. [Confidimus enim] in domino, [QVIA] id eſt quòd [BONAM conſcientiam habemus] id eſt de nullo peccato, præſertim mortali, nobis conſcii ſumus [IN omnibus] locis, horis, & cauſis [Bene volentes conuerſari] id eſt laudabiliter viuere, neminem decipiendo [Amplius autem deprecor vos hoc facere] id eſt pro nobis orare, [QVO celerius reſtituat vobis]

1.Petri.5. id eſt vt cito permittat redire ad vos, ad veſtram vtilitatem. [Deus autem pacis] amator ac dator

Iohan.10. [QVI educit de mortuis] id eſt de morte ſuſcitauit, [Paſtorem magnum omnium] id eſt Chriſtum

Iohan.21. ſummum, principemq; paſtorum hominum humilium, innocentium & electorum. De quibus ait, Animam meam pono pro ouibus meis. Et ad Petrum, Paſce (inquit) oues meas. Qui facti ſunt oues, [IN ſanguine teſtamenti æterni] id eſt per meritum effuſionis ſanguinis Chriſti. Quo ſanguine confirmatum eſt nouum teſtamentum, quod appellatur æternum, quoniam aliud ei non ſuccedit. & quia æterna bona promittit [Dominus noſter Ieſus Chriſtus aptet] id eſt per gratiam expeditos [VOS] faciat [IN omni bono] .i. in cogitatione pura, locutione vera, operatione & paſsione, & ſancta & recta, [Faciẽs in vobis] .i. dans vobis gratiam agendi id [Quod placeat coram ſe] id eſt ſuæ iuſtitiæ ſic acceptum

A Ipſe enim operatur in nobis, & velle & perficere. Et omnia opera noſtra operatur in nobis, facatq; hoc Phil. 8.
„ [PER Chriſtũ Ieſum] i. merito Chriſti, per quẽ omnia diuina oobis chariſmata cõferuntur, [CVI eſt glo Eſa. 26.
„ ria in ſecula ſeculorum] id eſt, ſine fine. [AMEN. Rogo autem vos fratres vt ſufferatis] i. vtgraranter
„ ac patienter audiatis [VERBVM ſolatii] id eſt, epiſtolã hanc ſolatioſam & cooſolatoriam [ITENIM
„ perpaucis] id eſt, valde breui ſermone [SCRIPSI vobis] reſpectu ſententiarum quæ in hac continen-
„ tur epiſtola, [COGNOSCITE fratrem ooſtrum Timotheum dimiſſum] à carcere, io quo dudum vin- Roma. 5.
„ ctus iacebat, [CVM quo ſi celerius] id eſt, feſtinanter [VENERIT] ad me [VIDEBOVOS] viſitan- Act. 16.
„ do vos cum eo, ſi deus ſic dederit [SALVTATE omnes præpoſitos] id eſt, prælatos [VESTROS,
& omnes ſanctos] id eſt, viros perfectos inter vos exiſtentes. Ex hoc elicitur, quòd præſentem epi-
ſtolam ſcripſit communicati, ſeu inferioribus, oon rectoribus, quia fortaſsis non indigebant.
„ [SALVTANT vos] id eſt, beatitudinem vobis dicunt & optant omnes [FRATRES]
„ id eſt, Chriſtiani, [DE Italia] cuius metropolis eſt Roma. Ex quo patet, ex Ro-
„ ma hanc ſcriptam eſſe epiſtolam. [GRATIA] gratum faciens finalis
„ & conſummata, ſit [CVM omnibus vobis, Amen.] Ipſa enim eſt
donum ſupernaturale, ad ſupernaturalem finem per-
ducens, quam ſolus creator infundit. Qui eſt
ſuper omoia deus ſublimis & be-
nedictus, Amen.

FINIS.

PARISIIS

EXCVDEBAT IOANNES LODOICVS TILETANVS.

M. D. XXXVII.

D. DIONYSII CAR-
THVSIANI IN VII EPISTOLAS CANONICAS

IACOBI I.
PETRI II.
IOHANNIS III.
IVDAE I.

EIVSDEM

IN ACTA APOSTOLORVM,
APOCALYPSIM,
HYMNOS ECCLESIASTICOS

PIAE AC ERVDITAE ENARRATIONES.

PARISIIS
Apud Iohannem Roigny sub Basiliſco, & quatuor Elemẽtis, via ad D. Iacobum.
M. D. XXXVII, MENSE MAIO.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO NICOLAO VVESTE EPISCOPO

Elienſi in Anglia, ac Canhuſienſis ordinis fautori præcipuo, F. Theodericus Loër à Strans, Canhuſiæ Colonien. & monachus & vicarius. S. D.

QVVM tanta hodie vndiq; penè terrarũ verſetur apud homines malitia, præſul ornatiſsime idéq; reuerẽdiſsime, vt nullus proborũ virorũ in libris edendis conatus & zelus (quantũuis pius, quantũuis ſanctus) reperiatur, qui nõ ab aliquibus perſecutionẽ patiatur: inoleuit iã non pœnitẽda eõſuetudo, vt nihil nouũ recenſve literarum in lucẽ edatur, maxime typis excuſum, quod non prius alicui viro heroico dedicetur, qui authorẽ à maleuolo malignorũ incurſu ſtrenue viudicet, ac ora obſtruat, loquentiũ iniqua. Hinc ego tãpridem elucidationẽ illam præclarã Dionyſij noſtri in Euangelia cũ dare cœpiſsem in mediũ, mox illi (quod hodie ſolet fieri) meditabar patronũ, Seteniſsimũ videlicet dominũ, Angliæ regẽ. Neque enim illo magis cõgruũ, neque dare potuimus potentiorẽ. Quippe cum in euangelio quidẽ catholicè elucubrato nemo alius debuit patrocinari, q̃ germane euãgelicus, cuiuſmodi rex Angliæ creditur: qui vel à ſummo pontifice, vel à cardineo patrum cœtu dignus fuit merito ſuo vocari fidei defenſor. Scripſit nanque in Lutherũ pro ſacramentorũ aſſertione tã diſerte, tãque efficaciter, vt neſcias vtrũ plus armis an literis rex ille vtrobique potentiſsimus valeat. Speciosior tamen eſt victoria mukoque glorioſior, ſi rex magis philoſophando q̃ pugnãdo ſuperauerit: nec tam eſt rarũ armis, q̃ literis atque virtute regem præſtare. Itaque cum maieſtati eius regiæ longiori epiſtola libtũ nuncupare ſtatuiſſem, atque præ manibus abunde adfuiſſent hæc aliaque præſtãtiora laudũ argumenta, vnũ hoc nos impediuit, quod chalcographus abſoluere nimiũ feſtinauit opus. Vnde præueniens nos id egit, ne quod volebamus, cũ rege longius ſas eſſet loqui. Arbitror enim (tãetſi tãto tegi parũ loqui meam exiguitatẽ deceat) pro fauore tamẽ quẽ ſemper in pectore habeo, tũ erga regẽ, tũ erga Angliã illam nobiliſsimã, & liberior fortaſſe fuiſſem in epiſtola & prolixior. Verũ quicquid qnod tum dici potuit aut debuit, eſt neglectũ, id regis nomine, tua nunc reuerẽdiſsima paternitas accipiat. Gaudeo nãque occaſionẽ mihi datã per tuam humanitatẽ, qua vltro occurrentẽ prouocaſti, vt ad ruã amplitudinẽ auſim ſcribere liberius, nec metuã quod grauare id feras, qui etiã beneficiis me impellas. Scio eqnidẽ me indignũ, qui tam docto, tã ſeni, tã maturo, tam pio, tamq; reuerendo Antiſtiti iuuenis ego indoctus monachusq; ſcribã. Verũ profecto digniſsimus es ru, quẽ nemo taceat, quẽ certatim laudẽt omnes: quippe quẽ modeſtia, integritas, ætas, ſcientia, humanitas atque in ſtudioſos ſanor munificentiaq; tã faciunt cũctis celebrẽ, q̃ vulgatũ: nec minor tibi ab omnibus pro virtute exhibetur, q̃ pro dignitate reuerentia. Porrò liberalitas neminẽ non reddit amabilẽ. Nã quis reuerendiſsime pater eſt ſtudioſorũ, qui tui fanoris, tuæ fuerit beneficẽtiæ expers? Libros, ſtudia, virtutẽ, & quicquid pietatẽ redolet, amas, foues, promoues. Nihil luxui, nihil voluptati, nihil oſtentationi, nihil denique das vanitati, ſed Chriſto à quo habes repẽdis omnia. Quæ expertus ſum loquor. Iohánes Houghton Londonien. Canhuſiæ prior, vir admodũ venerabilis, cum tuas mihi ſcripſiſſet & virtutes & laudes, q̃ iucũda tibi pariter Dionyſij noſtri foret lectio, addidit. Porro quàm gratuletur paternitas tua labori ac operæ, quam pro huius editione nauamus, quãque ſit iuuare parata, ſubin dicat hand vulgare illud ſubſidiũ, quod huic negotio promouendo iamdudũ vltro miſiſti. Tuæ id gratiæ, tuæ beneuolentiæ acceptũ refero ampliſsime pater, non meis meritis: atque ideo tui candoris argumenta hinc ſentiẽs, ſi vni inquã Dionyſio Reuerẽdus hie pater tanrũ impendit, ſi in me hactenus ignotũ tãta cõferet beneficia, quid in pauperes, quid in orphauos, quid in viduas, quid denique in afflictos omnes ſuæ gẽtis facit? Hæc tacitus ipſe mecum cogitans, quod è patria tua ab omnibus clamatur, nõ taceo. Quis æque xenodochia cõſolatur? Quis monaſteria ſic amat? Quis miſeris conſolationem, patrocinium, ſtipẽq; quotidianã perinde largitur? Dãnũ reuera graue æſtimas, ſi te prætereat nudus abs te nõ veſtiẽdus. Si quiſpiã pietatis tibi prẽripiat officiũ, nõ lcuẽ iacturã arbitraris. Imò quẽadmodũ ſibijpſis inuidẽt auari, ſi aliena viderint augeri lucra: ita religioſa tu efficeris triſtitia, ſi pietate te putes à quoquã ſuperatũ. Doles vehementer, ſi quopiã humanitate te conſpexeris inferiorẽ. Hæc munera ſunt epiſcoporũ: iis ornamẽtis fulgeat eccleſia. Oportet inquit Apoſt. epiſcopũ ſine crimine eſſe, ſicut dei diſpenſatorem. Quis pater, quæſo, ampliſsime ad ſenũ vſq;, atq; tu, tanta viuit innocẽtia? Quis (ne te prẽtereã quod Apoſt. nõ tacet) dei ſic agit diſpenſatorẽ, vt bona ſua in egenos, in pios, in doctos, imò in Chriſtũ eroget? Amant religioſi, amãt pauperes. Monaſteria te cũcta venerantur patrẽ. Et cũ in omnes ſis pũſsimus, in religionẽ tamẽ Canhuſianã q̃ præcipuus ſis benefactor, ſentiũt qnotquot ſunt in Auglia noſtri ordinis, potiſsime Lõdoniarũ, domus. Videbor iã ſuperfluus, videbor oneroſus, ſi quę enumerat Apoſtolus, reliqua in te voluero cõmẽdare. Scit enim vniuerſa Anglia, virũ te eſſe virtutis, vtpote qui nõ ſolũ in teipſo, verũ in omnibus quoq; virtutẽ colis, deuotiõis pariter & ſanctimoniæ obſeruãtiſsimus. Heu reuerẽdiſsime pater, quãtis eſt gemẽdũ lachrymis, quod huiuſmodi nõ ſunt omnes Epi. Hen quanto eſt mœrote plangẽda illorũ deformitas, qui neque ſcientia, neq; virtute inſtructi, externis ſe duntaxat implicãt actionibus? Principes ſe magis gloriãtur vocari q̃ Epiſcopos. Siquidẽ quicquid negotiorũ eſt tẽporaliũ, tractãt: reliqua propter quæ ſola ſunt Epiſcopi, vicarijs cõmittũt. Prætereo quod nõnulli cũ ſint eccleſiaſtici, quos eccleſia à cunabulis aluerit, imò qui à parẽtibus propemodũ nihil, ab eccleſia habeãt & honores, & diuitias, hoſtes tamẽ ſunt eccleſiæ, impia hæreticorũ dogmata cõniuentibus oculis admittentes. Quid agitur de ouibus pater, ſi lupi ſunt paſtores? Cæterũ quãtas Lutheri aliorũve hæreticorũ dogmata calamitates pariãt, qnãta hinc reipublicæ eueniant pericula (nã animarũ quæ grauiora ſunt dãna atq; exitia taceo) vniuerſa hic Germania, quãuis cæca, ſentit. Ciuitates certe quæ ab initio dogmati peſtifero reſtiterũt, pace gaudẽt haud vulgari. At quæ in tẽpla,

in diuorũ imagines,in monachos debacchatæ ſunt (hoc ſeculo inſignes,q̃ in eos qui ſe aut nõ potuerũt,aut noluerũt defendere,audaces pugnarint) quantos ꝓpterea rerũ tumultus,quãtas factiones,rebellionẽ,timorẽ,pfidiã,ærũnas ſibi cõſciuerint,nulli non eſt manifeſtũ.Nulla ibi fides,nulla amicitia,nullus honor parentũ,nulla in pauperes miſericordia, nulla in proximũ iuſtitia,nullũ fœdus,nulla virtus,nulla pietas: ad extremũ nihil manet apud eos ſanctũ, nihil nõ inquinatum: ſed furor,egeſtas,libido ſimul omnia miſcent.Eapropter nunquã ſatis laudari poteſt optimi ſapiẽtiſsimiq; regis Angliæ conſiliũ,qui dum ab impietate Lutherana ſuũ tutatur regnũ,à ſeditionibus,à tumultu, à rebellione quoque interim illud ſeruat immune.Quomodo enim populũ haberet ſubiectũ,ſi deo,ſi eccleſiæ hunc repugnare ſinat? Nam ſi dei aut eccleſię ſemel excuſſerit iugũ,ridiculũ eſt expectare vt regis imperata ſeruet plebs ſeditioſa . Quocirca ſi plehẽ volnerit ſibi rex habere ſubiectã,cõpellat hanc neceſſe eſt vt deo primũ,deinde eccleſię obediat. Deflenda eſſet proh dolor rinis lachrymarũ angelica illa Anglia,ſi (quod deus auertat) à fidei ſynceritate,ſi ab eccleſię obedientia ſemel deſciuerit.Nam cũ omnia ſecunda,omnia ſerena,omnia fortunata atq; iucunda iſtuc nõ aliter atq; in aceruũ cõgeſta ſunt, q̃ dolendũ foret,ſi cuncta hæc ſimul obnubilaret Lutherana tẽpeſtas?Nã ſi iis qui laudarunt,eſt credendũ, reuera eſt Anglia,angelica terra atq; paradiſus altera:cuius ſi prędicare voluero vbertatẽ,ſi amœnitatẽ vrbiũ,ſi hominũ ciuilitatẽ,excedã neceſſe eſt epiſtolę modũ.Hoc igitur loco haudquaquã recenſebo,quæ hanc gentẽ antiquitas produxerit,quibus ſit illuſtrata maioribus,quorũ fuerit armis aucta & ꝓpagata,aut qui mores,quæ leges hanc gentẽ venuſtauerint, ſed nec quo ſit tẽpore fidei ſalutẽ aſſecuta. Hæc enim omnia grandi vix poſſent volumine diſſeri. Agnoſco præterea ad hoc ingenii mei tenuitatem haudquaquã ſufficere:quare pro horũ maieſtare qnæcunq; dicerem, non ſatis digna offerrẽ. Quapropter Angliæ excellentia me ſuperatũ ſatius eſt fatear,q̃ vt minora atq; par eſt de illa prædicẽ.Habuit hæc olim quibus ſit landata,authores:nec hodie deſunt,qui quàm anguſtũ ſit regnũ,quod nulli cedat,nulla ſit lande inferius,quod deniq; cũ quauis alia prouincia queat de excellentia certare,poſsint oſtendere.Nemo certe habere Angliã ibit inficias,cur vel opulentiſsima eidẽ inuideant regna:nec latet quibus olim gentibus , quibusve imperauerit regnis , non parum ſuperbis ſcilicet. Verum ea de re tacere præſtat.Huius te decet eſſe gentis Epiſcopũ,& Angliæ ornamentũ & decus.Huic nanque regno licet (quod dixi) opes,fortuna,ſruges,paſcua,cæteraq; id genus varia exuberent,præclarius tamen eſt,fide,virtutibus,diſciplinis,ſcientia,dexteritate ab initio quo Chriſto inauthorata eſt,præſtantiſsimam hanc ſemper floruiſſe . Nam reges, Epiſcopos,Abbates ſanctiſsimos atque miraculis claros,quibus Anglia eſt nobilis,quis ennmeret? quãdoquidẽ tot legitur referta ſanctis viris,vt cæteris quoq; tum gentibus tum regnis exteris non paucos miſerit & pontifices & apoſtolos. Quid igitur mirandũ,ſi etiã nũc clara ſit doctiſsimis iuxta ac pientiſsimis viris? Qui epiſcopum Roffenſi.qui fere primus impiũ eſt aggreſſus Lutherũ,ſaris ꝑdicet?Hic,vt in vno reliquos oẽs cõmendẽ,adeo eſt doctus,vt qcqd arguerit, quicqd cõfutarit,nullus audeat hęreticorũ refellere.Hic adeo eſt ſcripturis potẽs,adeo rõne armat⁹, vt nemo q̃at refragari. Hic adeo eſt integer,vt vel inimiciſsim⁹ qſq; illũ nõ audeat calũniari.Quãto pie deus ille cũ nro Fabro,cũ Eckio, cũ Iohãne Cochleo,cũ Iudoco Clichthoueo,atq; eũ reliquis id gen⁹ doctis admirãdisq; viris,ſudauit labores? qb⁹ affecit ſe vigiliis,ne nõ caſtã oĩb⁹ integrãq; tutaretur fidẽ? Hi viri,hi heroes cũ aliq̃t alũs multis & piis & doctis niſi fuiſſent,niſi ꝓ dei domo murũ ſe obieciſſent,prorſus de tota Europa actũ eſſe nullus ãbigeret.Adeo enim creſcit, adeo graſſat hęreticorũ peſtiferũ hoc virus,vt haud parũ ſit formidãdũ,id qđ Romanę atq; occidẽtali eccleſiæ p diuã Brigitã dñs interminatus eſt,futurũ aliqñ (qđ iam videtur inſtare) vt quẽadmodũ olim à Iudęis,& nũc à Chriſtianorũ cordib⁹ eiectus eſt:ita à nobis ad nouã & hactenus incognitã gentẽ & fidẽ & eccleſiã ſuã trãsferat.Satis ſuperq; ſatis: ꝓfecto eò nunc cõfluũt oĩa, quo fides à Germania explodatur:tãta eſt vbiq; & ſcribẽdi & ſentiẽdi licẽtia,tã prinax furor hæreticorũ , tanta piorũ ac vere Chriſtianorũ oppreſsio,tãta deniq; ſuperiorũ,pſertim eorũ q reſiſtere debent, dormitãtia. Vnde non multũ abeſt, quin Chriſti euãgeliũ Chriſtiq; virtus in factis miraculis diuina negetur. Atqui librũ hui⁹ impietatis plenũ, totumq; execrabilẽ,iã nuper vidimus. Verũ quid hoc (quæſo) aliud eſt, q̃ Mahumetanæ pfidiæ initiũ?qd (inquã) aliud eſt q̃ fidem Chriſtianã abrogare,radicitusq; exterminare,dũ impune impiiſsima quæq; vel ex Hebraicis, Arabicis, ſiue Chaldaicis ſupſtitionib⁹ euulgãtur.Eã ob rẽ nos è diuerſo procul gãdis Dionyſii operib⁹ ſeruẽtiores inſiſtim⁹, quo clauũ clauo retundamus.Nihil ea in re intermittem⁹,qđ poſsit à nobis deſiderari. De tua haud ſecus cõfidimus integritate,Reuerẽdiſſime pater,tuo eõfidimus zelo,q primus ex Anglia nobis aduerſus hæreticorũ caſtra ſuppetias miſiſti. Non inferiora de reliquis doctiſsimis viris expectam⁹,quo oẽs vno agmine,vno impetu,adunatis copiis auxiliisq; cõportatis, Ipia dogmata deturbemus.In Euãgelia iã pridem (quod dixi) qnę nr̃ ſcripſerat Dionyſi⁹,Angliç regi potẽtiſsimo dedicauim⁹:nũc quę in Epłas canonicas,Acta apłorũ & Apocalypſim & Hymnos aliquot veterũ eccleſiaſticorũ è prędo veniũt eius lucubrationes,tuæ R.P.debẽtur.Sic enim cõgruũ maxime duximus, apłica eruditionẽ eſo (vrpote q in apłorũ locũ ſucceſsit) eiq; docto,& apłicã vitã imitanti dedicare.Suſcipias igitur clemẽti pietate amplisimeq; pſul,virtutũ ac literarum ãntiſtes,D.Dionyſii tui,mei,nr̃i,imò Chriſti (& qa Chriſti,ideo plus nr̃i) opus noĩ tuo dicatũ,patronũq; te ſentiat candidũ,eõtra ſibi hoſtes inſurgẽtes,q illã ei⁹ phraſim humilẽ plane ac piã in calũniã trahere nõ verẽtur, quaſi nil ꝑter eloquẽnã & ſermonẽ phaleratus floſculis ornatũ in legentiũ cordib⁹ iã fructificet:quũ tñ (q̃ Chriſtiana doctorũ oĩm pace dixerim) poſtquã ſctã mater eccleſia huiuſmodi viris facũdis & eloquẽtib⁹, ſcriptaq; ſua coloraris curioſisq; ſentẽtiis ornamẽtis multiplicata fuerit,nõ tã virtutib⁹ ac meritis creuiſſe,q̃ vitiis decreuiſſe ceruatur vndiq; , imò vtinã nõ cerneretur.Nõ q̃ eloquẽtia illa & ſermonis facũdia in cauſa fuerint, ſed q̃ panciſsimi hodie reperiãtur(heu miſeros nos) q quũ prædara ſciẽtia cæteris præmineãt,inflationẽ,quę ex ea veluti è pãno tinea naſci ſolet, deprimere & extinguere ſtrenue conentur.Hos præcipue veluti digito monſtraſſe videtur D.Paulus dicens,Scientia inflat.Horum pingue iudiciũ & ſententia præpoſtera nõ accipiatur:ſed illi interrogẽtur,qui Chriſti nõ tã verbis q̃ moribus imitãtur veſtigia, qui pro volnptate habẽt ieiunia,oratiões ꝓ delitiis,qbus crux Chriſti delicata eſt refectio, qui paupertatẽ ꝓ ſummis apud ſe cõputãt diuitiis,quorũ mẽtes occulta ſuauitate pietas penetrat,qui terrã pedibus calcãt, q̃rũq; cũ apło cõuerſatio in cœlis eſt:hi (inquã) interrogẽtur,hi teſtimoniũ phibeãt,quid de ſacratiſsimi D. Dionyſii Carthuſiani operibus ſentiãt.Nã horũ teſtimoniũ nõ põt nõ eſſe veriſsimũ.Deniq;,poſtquã celſitudinẽ tuã hoc op⁹ noĩ tuo dicatũ, ſolita tua benignitate ãplexã agnouero,nõ ãbigo,qn & me panpeculũ, cui⁹ in reliquis eiuſdẽ pii patris opibus corrigẽdis & calchographorũ typis tradendis,nocte dieq; verſatur ſtudiũ,inter cliẽtulos tuos aſciſcere quoq; dignaberis. Bene vale in Chriſto Ieſu,preſul ornatiſsime,quẽ ille inſtaurãdę pietati ac bonis literis ꝓ ſuę hẽdis quãdiutiſsime ſeruet incolumẽ. Ex ædib⁹ nr̃is Carthuſianis in Agrippina Colonia feriis diui Georgii glorioſiſsimi militis & martyris,Anno à Chriſto nato, M. D. XXXIII.

INDEX RERVM magis insignium, Ex commentariis in Epistolas Canonicas, Acta Apostolorum, Apocalypsim, & Hymnos.

A

ABRAHAE præceptum, vt de terra sua egrederetur & cognatione quomodo intelligẽdum 73,D.
Acceptor personarum quomodo non est deus 80,C.
Accedia quæ 17,D.
Actionum omnium finis deus esse debet 7,G.
Actio actionem trahit 37,D.
Actio quæ inordinata 43,A.
Actio quælibet tripliciter cõsideratur 47,C.
Actio omnis cum sit à deo, an prauæ & vitiosæ sint ab eodem 47,E.
Actuum Apostolicorum libri quadruplici ratione legendi 62,B.
Adam quibus vitiis tentatus, & victus 47,B.
Aduenæ qui dicantur 18,G.
AEternus rerũ creator, & æterna lux quomodo deus dicatur 143,H.
Ad affluentiã quomodo vnicuique dat deus, cum tot sint egentes 2,G.
Agere quomodo accipitur 9,A.
Agens quicunque quod in se est, gratiam & illuminationem à deo consequitur 79,B.
Agit deus omnia propter se 148,A.
Albumezaris Mauri insana opinio de signo leonis in zodiaco 154,G.
Ambulare quomodo Christus dicitur in medio fidelium 104, A.
Amen varie sumitur 108,A.
Amethistus lapis 140,H.
Amor sui quomodo omniũ vitiorũ radix est 47,E.
Amor dei increatus, origo & causa omnis boni creati 53,D.
Amor dei quomodo nobis præuenit, 52,D.
Amore duplici nos diligit Christus 101,E.
Amor primum domini 152,B.
Angelum bonum pro sui custodia, sic & malũ habet quisq; pro sua exercitatione & probatione 14,C.
Angeli quomodo desiderant prospicere in spiritum sanctum, qui deo sedulo sunt intenti 21,F.
Angeli an mereri demereriue possint 38,G.
Angelorum præmiũ crescet ex saluandorum numero in die iudicii 38, G
Angeli post primam ad deum conuersionem non promeruerunt 39,E.
Angelus Mosi cur in igne splendente in rubo apparuit 74,E,
Angelos incarnationis mysterium nõ cognouisse 154,G.
Anima omnis rationalia aut spõsa dei est per fidem, aut adultera 23,D.
Anima quanto intentius occupatur circa operationem vnius potentiæ, tanto in aliarum actibus est remissior. 78,A,
Anima deo trino ac simplici ascribitur 110,B.
Animæ vestimenta quæ 107,C.
Antichristus eiusque ministri an vera facient miracula 126,D.
Antichristus quis & vnde dicitur 48, A,52,G.
Antichristus ex tribu Dan nasciturus. 116,D.
Antichristus etiam electos fallet, & cur deus hoc permittet 125,E.
Antichristi tempus inquirere non debemus 63,D.
Apocalypsis quid 100,D.
Apollinaris hæresis 38,F.
Apostoli magis illuminati, de Christo clarius multipliciusq; nouerũt mysteria quàm vates mosaicæ legis. 38,A,B.
Apostoli an se nouerant certitudinaliter esse in charitate 51,D.
Apostoli quomodo ex aduentu spiritus variis linguis loquebãtur 65, D
Apostolat°, vocatur episcopat° 64,D
Aquæ nomine spiritus. eiusque gratia exprimitur 63,B.
Aquarum vox seu sonus quid 103, B.
Ara ignoto deo cur Athenis consecrata 90,C.
Archidiaconorum origo 72,G.
Argumẽtum tripliciter sumitur 62,G
Arrij hæresis 38,F.
Arrij interitus 64,C.
Ascensionis die Christus bis apparuit discipulis 63,B.
Asina Balaam quomodo locuta dicitur 40,B.
Auarus quàm detestabilis 16,A.
Audiuerũt homines verbum æternum dei dupliciter 42,F.

B

BABYLONIS appellatione quid significetur 127, E,133,A,B,C.
Balaam quomodo ab asina correptus. 40,A.
Baptizati à Iohanne rebaptizabantur. 64,B.
Baptizauit Iohannes baptista, & baptismus non fuit: contra à Iuda baptizatis fuit 64,B.
Baptisma primum & veluti ianua ad alia sacramenta 31,A.
Baptisinum quomodo Christus instituit 55,D.
Baptismus Christi quomodo in aqua & sanguine simul 55,D.
Baptismus Apostolorum cur in nomine Iesu Christi fiebat 67,C.
Beatitudo quid 141,G.
Beneficiorũ à deo pluritas, magis magisque obligat 40, C.
Benignitas spiritus. maxime appropriatur 146,A.
Beryllus lapis 140,F.
Bona temporalia sunt possidentis quo ad proprietatẽ, quantũ ad vsum tamen eis indigentium 51,F,G.
Bruno Carthusianus archiepus Rhegynensis electus 99,C.

C

CAESAREAE tres famosæ 79,A.
Calami significatio varia. 121,C.
Calcedonius lapis 140,D.
Canticum canere deo quid 126,H.
Caput Christi quid 102,H.
Ceremonialia Christus in melius commutauit 73,B.
Certitudo duplex 37,C.
Charitaris signũ, executio actus. 32,B.
Charitas proximi an eadẽ est quæ dei 32,B.
In charitate & gratia nos esse an haberi certitudo possit 37,B.
Charitatis infusæ dignitas & efficacia 44,A.
Charismata gratiæ nobismerito & virtute passionis dantur 43,E.
In charitate se esse quomodo quis nouisse possit 45,B.
Charitas perfecta est præceptorũ impletio 45,C.
Charitas dei perfecta perhibetur dupliciter 45,D.
Charitatis perfectionis gradus 45,D.
Charitas nobis à patre deo data quanta fuerit 49,C,D.
Charitas informis esse non potest. 49,H.
Charitas sola inter filios dei & diaboli distinguit 50,G.
Ex charitate diligenda quatuor 51, E.
Charitas virtutũ excellẽtissima eius & commendatio & virtus 53,B.
Charitas quẽ timorẽ expellit. 54, C.
Charitas duplex infusa, & increata: sed differens 53,C.
Charitas deus est quomodo 54,A.
Charitas omnia cõmunia facit 67, G.
Charitas quo perfectior, eo liberalius se communicat 70,C.
Cherinthi hæresis 38,F.
Chrysoprasus 140,G.
Chrysolitus lapis 140,F.
Christiani nominis appellatio vnde 81,D.
Christus multis rationibus diligendus 20,G.
Christus lapis quomodo dicitur. 24,C.

Christus sicut templum est dei (vt est homo) & sacerdos ac hostia: ita & fideles per gratiam inhabitantem in eis 24,F.
Christus quibus & quō fuit lapis offensionis & petra scandali 24,H.
Christus ad dexterā dei patris esse dicitur dupliciter 31,B.
Christus secundum quod homo super omnium angelorum choros exaltatus 31, C.
Christus secūdum quod homo an fuerit angelis maior an inferior 31, G.
Christus nō solum in carne passus est, sed & in anima & potentiis omnibus 31,D.
Christus secundum humanitatē assumptam omnia ab incarnationis exordio nouit 37,G.
Christus cur lucifer dicatur 38,B.
Christus per humanitatem aduocatus noster, secundum diuinitatem propitiator 44,G.
Christus iustus secundum veranque naturam 44,G.
Christus aduocatus noster apud patrē esse quomodo intelligatur 45,G.
Christus propitiatio nostra quomodo esse intelligatur 45,G,H.
Ex Christo nasci & renasci quomodo intelligimur 44,B.
Christus fuit propitiatio pro vniuersi generis humani vitijs sufficienter, quanuis pro solis electis efficiēter 45,H.
Christus quibus vitiis tentatus, vicit. 47,B.
Christus solus dominator quomodo. 59,C.
Christus vt homo spiritu in omnib⁹ di rigebatur: vt deus, à seipso 63,F.
Christus post resurrectionem quoties manducauit cum discipulis 62,B.
Christi nomine tota trinitas quomodo intelligatur 67,D.
Christum oportuit pati, quomodo intelligendum 88,F.
Christ⁹ quomodo dicatur princeps regum terræ 101,E.
Christi caput, oculi, aspect⁹, pedes, vox dextera 103,A,B.
Christo cur iudicium vere datum. 109,D.
Christus lignum vitæ 104,G.
Christus fortem armatum ligauit. 109,D.
Christum ostiū quomodo est 109, G.
Christus secundū quōd homo est fundamentum Ecclesiæ instrumentale: vt deus, per authoritatē 144, A.
Christus cum sit filius Dauid, quō radix est eius 142,F.
Christus quomodo credentium, etiam hominum vniuersorum, beatorum item lux esse dicatur 144,A.
Christus omnium redemptor quomodo 144,C.
Christus ante latronem moriens, ante eum in lymbum descendens patres ibi visione sua illustrauit, deinde latronem eo peruenientē 145,A.
Christi duplex natiuitas atque natura 146,B.
Christus cur potissimum crucifixionē & in ligno passus est 147,E,F.
Christus ascendens, quomodo nobiscū tamen remansit 151,E.
Citharæ dei, sancti omnes 126, F.
Claues mortis & inferni habet Christus 103,F.
Clauis Dauid quæ 107,F,G.
Cœli qui diluuio pericrint, & repositi sint 40,G.
Cœli duplices in script. 40,G, 41,D.
Cœli noui quomodo erunt post iudicij diem 41,G.
Cœli in die iudicij quatenus transibūt 41,D. 138,C.
Cœli quomodo peribunt post iudicium Christi. 138,C.
Cœnobitarum vita ex quo fundatur. 70,C,D,H.
Cognitio vna certior redditur alia modis quatuor 42,H.
Cognitio dei duplex 45,A.
Cognitio quomodo generetur 49, F.
Cognitio dei infernus quæ 53,A.
Cognitio quomodo dilectionis causa. 54,G.
Commissione peccare quid 47,D.
Concupiscibilis motus in nobis dupliciter exponi potest 5,C.
Concupiscentia duplex, mundana, & spiritalis 36,F.
Concupiscentia oculorum quid: & è tribus, omnium vitiorum radix. 47,B.
Concupiscentia carnis, & quanta in se complectitur 47,B.
Conditor rerum æternus deus quomodo intelligitur 164,E.
Condolere & dolere quatenus Christo conueniat 154,E.
Confessio qua deum cōfiteri iubemur quid quantūq; requirat 52,G.
Confessio triplex in scripturis 53, H, 147,H.
Confessio fidei duplex 53,H.
Confessio triplex 147,H.
Conformamur quomodo Christo. 36,C,D.
Conscientiam mundam deo, proximo bonum exēplum debemus 26, A.
Consilij donum quantum 140,E.
Cōsortes diuinæ naturæ quomodo efficimur 36,C,D.
Contentionis peccatum quid 12,E.
Contentio vnde generatur 12,E.
Contristari quid significet 20,C.
Contritio summus in natura dolor. 159,G.
Conuerti ex se ad deum an quis possit 14,D.
Cooperantur quomodo deus & fidelis sibi inuicem 43,H.
Corpus nostrum tabernaculo assimilatur 37,F.
Corpus Christi cur dissolui non potuerit 66,H.
Creator, quælibet ī diuinis persona vocari potest 151,H.
Creatura esse in deo dicitur multiplicitcr 45,E.
Credere in filium dei quid 55,H.
Cura duplex moderata & immoderata 24,G.
Curiositas interdum famulos dei tentat, & quando 47,C.

D AEMONES an credere
D & quomodo dicantur 9, A.
Dæmones an mereri demeruisse possint 38,G.
Dæmonum pœna in die iudicij augebitur, ex numero damnatorum & pro ipsorum tentationum magnitudine 38,G.
Dæmonum pœna ante iudicij genera lis diem quænam est 38,G.
Dæmones hominibus eminentiores & fortiores esse 39,D.
Dæmones post vnam transgressionem positi sunt in termino, nec interim vnquam meruerunt 39,E.
Dæmones non sunt omnes æquæ iniqui 39,E.
Dæmonū varios ordines posuerūt gētiles 89,C.
Dæmonis n mine quid intellexerunt veteres o Christiani 89,C.
Dæmonum prælium contra angelos cur 121,H.
Dæmones vniuersos deus virtute passionis suæ in inferno non ligauit. 136,H.
Dan tribus cur in cōmemoratione tribuum in Apocalypsi omissa. 116,B.
Dare meliùs esse q̄ accipere quomodo intelligendum 93,F.
Datio duplex 8,G.
Dauid & prophetarum quantūm ad Iudæos testimoniū firmius fuit de Christo q̄ Apostolorum 38,B.
Declinare a malo quid 45,G.
Demeriti meritique ratio 4,G.
Depēdētia & imperfectio est in omni creatura 43,D.
Desiderium quid 21,F.
Desideria carnalia quæ 25,G.
Desinere quid in scripturis 31,E.
Detractionis vitium quàm detestabile 15,A.
Deus fidelis quomodo dicatur 33, G.
Deus quomodo lux est 43,C.D.

Deus quòd in nobis mancat quō certo cognoscere possimus 52,E.
Deus charitas est quomodo 54,A.
Deus in hac vita an videri possit 75,F.
Deum in his quæ creauit indesinenter operari 89,H.
Deus nouissimus quō dicatur 142,E
Deus æternus rerū creator, & æterna lux quomodo dicatur 143,H.
Deus diligit plus humanitatem Christi quàm totum residuū, & quare 146,A,B.
Deus eooditor rerū æternus quomodo dicatur 164,E.
Deus saluator & author saluris nostræ secundum vtranque, naturam sed differenter 160.
Ad dexteram dei esse Christus dicitur dupliciter 31, B.
Dextera Christi quid 103,C. 154,E.
Diabolo quomodo resistendū 24, A.
Diabolus semel victus ab aliquo an postmodum ad tentandum eundē redeat 4,B.
Diabolū victū nō recedere 4,C.
Diabolo quibus modis resistere possimus 35,A.
Diabolus quomodo nos circuit 35,A.
Diabolus mendacii pater & origo 48,D.
Diabolus quomodo ab initio peccauit 50,D.
Diabolus quo impellente aduersarius salutis humanę verba dei interdum protulerit,ipsumq; deum confessus sit 87,H.
Diabolus pluribus nominibus insignitus 136,H.
Diei appellatiōe lux significat 39,G.
Diei voluptas quid 39,F.
Dies boni vel mali quomodo dicantur 29,A.
Dies vnus apud deum mille anni, & contra, quomodo intelligendum 41,A.
Dies domini, dies iudicij cur dicatur 41,D.
Dies mali vnde dicuntur 90,B.
Diligēdū ex charitate quatuor 51,F.
Diligendi deum ratio quadruplex efficacissima 54,F.
Diligere quid 54,D.
Dilectio dei dilectionē proximi & cūcta præcepta eò pertinentia includit 50,H.
Diminutiuorum vsus in scripturis 45,F.
Dionysi⁹areopagita describitur 90,D
Dissensio Pauli & Barnabæ qualis fuerit 87,A.
Distinctio inter filios dei & diaboli an hic esse certa possit 50,G.
Diuitias ꝓprias in seculo erogare, an in religione mendicare, sit perfectius 93,F.
Dominium duplex 43,A.
Dominium prælatorū verius seruitus dicenda est 34,A.
Dona spiritusſ. quid 152,D.
Dona spiritusſ. an à virtutibus realiter distinguantur 152, D.
Donari seu fieri aliqd in scripturis quo modo dicatur 49,C.
Donec vocis acceptio 67,B.
Dormire quid dicitur 107,B.
Duleedinis dei magnitudinē quō hic gustare possimus 24,B.

E

EBIONIS hæresis 38, F.
Elementa quomodo transibunt iudicij die 41,D.
Elecmosyna quomodo de neeessitate præcepti & necessario facienda sit 51,G.
Ad eeclesiastiea beneficia ex eonsanguinitate atque earnali affectu non sunt eligendi 64,H.
Eeclesia quomodo candelabro assimilatur 102,F.
Electorū aliqui an ab Antichristo decipiantur 125,E.
Eccleſiæ fundamētum primariū vnieum Christus: secundaria vero plura 139,G.
Ecclesiæ fundamētum primariū Christus,seeūdariū Petrus & alū 165,A.
Eclipsis sub Christo q̄ fuerit admirabilis 90,D.
Effraim tribus cur in cōmemoratione in Apocalyps.omissa 116,B.
Effusio duplex bona & mala 60,B.
Electionis nostræ an hac in vita certitudo haberi possit 37, B.
Electio ad sacerdotiorū dignitatē qualis esse debeat 72,F.
Episcopi rite angeli vocantur, & quare 103,G,H.
Essentia diuina īmediate a mēte ereata videri nō potest 49,F.
Euāgelistarum per animalia varia interpretatio 111,G,D.
Euangelicæ legis præ cæteris excellētia multiplex 6,H.
Exaltatio corporis Christi, corporum nostrorum est exaltatio 151,E.
Exempla virtutis vel maxime in prælatis reqoiri 34,C.
Exorcismorum origo 91,G.
Extasis quid 68,B.

F

FACERE quomodo accipiatur 8,H.
Facere bonum quid 45,G.
Facies dei triplex 142,A.
Facies dei quid 142,A.
Falsitas triplex 142,F.
Fere dictionis significatio 64,A.
Flumen aquæ viuæ quid 141,E.
Fides,mentis oculus 2,H.
Fides q̄ necessaria 2,H.
In fide quomodo deum orare debeamus,cum incerti simus an Christo placeamus 3,B.
Fidem formatā se habere an quis certo possit 8,H.
Fides mortua quæ 8,G.
Fides viua quæ 8,H.
Fides an in dæmone sit 9,A.
Fides, rationis oculus 9,B.
Fidem iustificare sine operibus quomodo intelligendum 9,D.
Fidei ae spei ratio quæri potest dupliciter 29,G,H.
Fidei rationē reddere qui debeant esse quærentibus parati 29,H.
Fides propugnaculum contra vniuersas insidias diaboli 34,H.
Fides vna quomodo dicitur 35,G.
Fidei veritatis certitudo quomodo patet 42,H.
Fides quomodo mundum vincit 55, C.
Fides in persequutione perficitur 76,C.
Sola fides quomodo iustificat 154.
Fidelis vnde,& quomodo deus fidelis dicatur 33,G.
Fiduciam conscientia bona facit 49,A
Fieri seu donari aliquid in scripturis quomodo dicatur 49,C
Filios dei fieri nobis de⁹ quomodo protestatem dedit 36,E.
Filioli in scriptura quid 44,F.
Fortitudinis actus duo 139,H.
Fotini hæresis 38,F.
Fraterna correptio & à peccatis conuersio deo gratissima 18,B,C.
Fratres vocat eos qui sunt de eadem cognatione,scriptura 64,A.
Fundamentum ecclesiæ primariū vnicum Christus: secundaria vero plura 139,G.
Futurorum contingentium certa præcognitio soli deo propria 38,C.

G

GAVDEMVS in deo dupliciter.43,A.
Gaudium duplex, ordinatū & inordinatum.43,A.
Gaudiū qd & vnde oriatur 43,C.
Gaudium plenū quomodo per bona opera perfici dicatur 43,B,C.
Generatio in scrip. varie accipitur. 51,G.
Generatio dei quomodo conseruat nos 56,F.
Genus dei quō sumus 90,A.
Gentes contra Christum frementes quæ fuerunt 69,H.
Giezitæ qui dicantur 76,F.
Gladius dei quid 103,C.
Gog & Magog quid 137,D.
Grabbatum quid 71,A.
Gratia duplex 79,B.

Gratia quid, & eam quisnam habeat. 101, A.
Gratiæ varia acceptio 90, B.

H

AERETICORVM alii quot nomina recensentur insignes. 38, F.
Hæresiarcharū maior fututa damnatio, quàm diluuio euersorū, ac dæmonum quorundam 39, D.
Hæresiarchas dæmonibus esse nequiores 39, E.
Hæresiarcharum peccata spiritualia esse, in deum grauissima 38, E.
Hæretici cur dicūtur indocti & insta biles 42, A.
Hæretici definitio 52, H.
Hyacinthus 140, H.
Hymnus quid appellatur 143, D.
Homicidium triplex 51, D.
Homicida quis quatuor modis 51, D.
Homicidii origo, odium 51, D.
Homo ex se gratia destitutus, in omne malum pronus est 147, F.
Honorandi quinam sint 8, G.
Hospitalitatis commendatio 32, C.
Hospitalitas quàm commendabilis 39, A.
Humilitas nostra, nostra est exaltatio 34, F.
Humanitas Christi satisfaciendi idoneitatem habuit infinitam 44, H.
Humanitatē Christi plus diligit deus quàm totum vniuersum, & quare. 146, A.

I

IACOBVS Christi consanguineus 1, A.
Iaspis lapis 10, B.
Iaspis lapis 140, C.
Idololatria, fornicatio dicitur 27, E.
Idololatria dicitur vinum 127, E.
Iciunium cur ordinatum 148, A.
Iciunii effectus saluares mulri 148, B
Iciunia nostra quando sunt fructuosa. 148, B.
Ignorantia quomodo vitiorum maximum 37. A.
Ignorantia quæ & quatenus excusat 40, D.
Ignoto deo Athen. curatā consecrauerunt 90, C.
Imaginatiua vis imprimitur duplicitter 5, C.
Immortalitas corporis non ante diem iudicii consequitur 154, F.
Impij quomodo etiā ante iudicii diē damnentur & crucientur 39, C.
Inane quid dicatur 9, B.
Incarnationis mysterii potissime spirituſ. appropriatur 146, A.
Infantibus in quo assimilari debemus 23, H.
Infideles se excusare non poterunt, de eo quod pater dixerit, Christum esse Messiam 55, H.
Ingratitudinis pars pessima non attendere beneficia impartita 161, G
Iniquitas quæ & ἀνομία 49, H.
Iniqui citra condignum punientur in inferno 133, E.
Instinctus diuinus cunctis hominibus datur, qué boni sequuntur 109, B.
Intellectus dicitur homo 93, B.
Intellectus suprema animæ vis, & voluntate nobilior 153, G.
Interpellat Christus pro nobis ā voce an miseratione 45, H.
Interpellat Christus pro conseruatione perfectorum, & offendentium reconciliatione 45, H.
Interpellat an Christus pro solis vere pœnitentibus 45, H.
Inuocandus deus quomodo 32, A.
Ioānes quomodo dignus & indignus fuit Christum baptizare 82, E.
Ira dupliciter fit mortalis 6, D.
Israelitici regni restitutio quę 63, C.
Iudas cur primus in momenclatura tribuum in Apocalypsi 116, B.
Iudas Thadæus, Iacobi, & Corculus vocatus est, author epistolæ canonicæ 58, H.
Iudicare quanuis Christo conueniat secundum diuinitatem per authoritatem, tamen iudicii exequutionem meruit per suam humilitatem & passionem 109, D.
Iudium Christi duplex, generale seu finale, omnium: particulare, singulorum 34, D.
Iudicii dies in ictu oculi fiet, non per mille annos durabit 41, B.
Iudicii dies cur differatur 41, D.
Iudicii diē cur præciri nolit de° 63, C.
Iudicium dei duplex 39, C.
Iudicium generale quoddam, idque triplex 129, G.
Iudicia dei quomodo manifesta, & incomprehensibilia dicantur 129, G
Iurare, quid 17, D.
Iurare quarenus liceat 17, B, C.
Iuramenti comites tres 17, B, C.
Iustificari hominem dupliciter 9, E.
Iustificari quid 84, A.
Iustitia sub se habet virtutes omnes. 35, H.
Iustitiæ viam non agnouisse, q̄ post agnitam retrorsum redire, quomodo meli° esse ſtelligatur 40, C, D.
Iustitia hominum etiam perfectorum, hic est imperfectissima 49, B.
Iustitiæ actus duo 137, H.
Iustus vix saluabitur, quomodo intelligendum 33, E, F.
Iustos deus de tentatione eripere quo nouit modo 39, B, C.
Iustus deus secundum vtranque naturam 45, G.

L

LATRO non præuenit existentes in lymbo in visione diuinæ essentiæ 145, A.
Laus siue laudatio ex cognitione est laudati 143, E.
Laus beatorum & viatorum in quibus inuicem distinguantur 143, A.
Lex euan gelica, lex charitatis 7, A.
Lex euangelia, lex spiritus vitæ 7, A.
Lex euangel. lex gratiæ 7, A.
Lex euangel. lex amoris 7, A.
Lex vetus, lex timoris 7, A.
Lex euangel. lex perfectionis 61, A.
Lex euangelica, lex libertatis 7, A.
Lex diuina, æquitas est: sic iniquitas, trāgresio æquitatis & legis 49, H.
Lex tota quomodo in duobus præceptis pendeat 50, H.
Legis diuinæ partes duę, testimonia & mandata 54, G.
Libido incestabile delictum cur 39, G.
De libro vitæ quomodo quis deleri dicatur 107, E.
Lignum vitæ Christus 141, F.
Lymbus patrum qui locus 146.
Linguæ refrenatio 7, F.
Linguam nullus homo domare potest quomodo intelligendum 11, E.
Linguæ etymon 12, A.
Loth iustitia 39, B.
Lucifer Christus cur dicatur 38, B.
Lux in spiritualibus rebus quomodo dicatur 143, H.
Lux credentium Christus, etiam hominum vniuersorum item & beatorum quomodo. 144, A.

M

MACHOMETI hæresis, diem iudicii per quingenta millia annorum durare 41, D.
Mali qui & quatenus sustinendi. 104, B.
Manichęi hæresis 48, F.
Marcionis hæresis. 38. F.
Mariæ ad Ignatium epistolæ 1, B.
Maria filium dei portare meruit de cō gruo magis q̄ cōdigno 159, H.
Maria quibus virtutibus potissimū deo placuit vt in se dei filium cōciperet 159, H.
Maria mater gratiæ & misericordiæ quomodo 160, G.
Mendacii pernicios um est & iocosum. 127, A.
Mendacium triplex 142, F.
Mendacii varia significatio 127, B.
Mentiri deo quid 70, F.
Mēs creata an naturali amore plus diligere possit deū q̄ seipsam 163, F.
Meriti demeritiq́ue ratio 4, G.
Merendi demerendiq́ue quæstuum excipit hominis mors 30, G.
Meritoria actio ois à charitate ē 50, E.

Meritum Christi quomo nobis applicatur 96,B.
Michaelis & diaboli cõgressus & pugna vnde & quãdo fuit 59,H.
Michael archangelus quõ dicit 59,H.
Miracula cur etiam per reprobos fieri permittat deus 91,G.
Mysterium quid signet 148,D.
Mors secunda quid 105,B.
Mors confixorũ pœnalissima 148,G
Mors triplex 154,F.
Mulieres in precioſis curioſisq; veſtib⁹ & ornamentis an peccẽt 28,A.
Mundus quomodo peribit poſt iudicium 138,C.
Mundus variis modis capitur 46,G.
Mundum & qui in mũdo ſunt quomõ non amare præcipimur 46,G.
Mundus quomodo tranſibit 47,F.
Mundum vincere quid 55,B.

N

N ASCI & renaſci ex Chriſto quomodo intelligimur. 49,B.
Nationis nomine,gentiles appellabant Iudæi 148,H.
Natiuitas triplex Chriſto aſcribitur. 145,H.
Natiuitas duplex 160,F.
Naturæ dona à donis gratiæ perficiuntur 36,C.
Naturæ duę,interdum tres, quõ perhibentur eſſe in Chriſto 146,G.
Nazareorum votum quod 91,A.
Nequitia quid 69,A.
Nicolaitæ qui & vnde 72,G.
Noe oſtauus eſſe ſaluatus quomodo intelligitur 38,H.
Notitia veritatis & fidei q̃ exoptanda & neceſſaria,etiamſi poſt agnitionẽ eius grauiſsime peccatur 40, D.
Noui teſtamenti librorum quadriperti tum genus 62,A.
Nouiſsima ætas quæ 47,H.
Nouiſsima ætas cur cæteris ꝓtractior 47,H.
Numeri pluralis pro ſingulari ſæpe in ſcript. 124,D.
Numerare ſolũ rationales poſſe 40,A

O

O OBSECRATIO quid 25,F.
Oculi Chriſti qui 163,A.
Odium ad homicidium via 51,D.
Omiſsione peccare quid 47,D.
Operatio vitę præſcutis ſeminatio quędam eſt 13,A.
Operum appellatione in ſcripturis,nõ exteriores tantum, ſed etiã quicunque actus virtuoſi intelligũtur, ſiue interiores ſiue exteriores 8,G.
Opus bonũ quia libere facimus, reputatur nobis in meritum, q̃uis ſit donum dei 36,F.
Operis omnis boni author principalis deus, homo dei miniſter & inſtrumentum 36,F.
Opera bona ſine peccato omitti non poſſunt 45,F.
Opera quomodo morientes ſequantur 128,C.
Oratio,deſiderii interpres 17,H.
Orationes miniſtrorum eccleſiæ etiam iniuſtorum in perſona eccleſiæ fuſę efficaciam habent 18,A.
Oratio quid 45,A.
Orbes cœleſtes in iudicio innouabuntur 138,B.
Orbis pro hebdomade 153,E.
Ordo in electione qui ſeruãdus 72,F.
Oreb & Sinai idem mons 74, D.
Os Chriſti quaſi gladius 103,C.
Oſculo ſalutandi mos apoſtolis 35,E.
Oſtium Chriſtus quomodo 109,G.
Oſtium in ſcriptura multimode accipitur 107,H.

P

P ACEM ſibi facere vnuſquiſque debet 13,A.
In primo parente peccare,cadere,inficì,damnari, antequam nati,quomõ potuimus 154, E.
Paſchalis dies cur verus dies dei dicatur 149,F.
Paſcere quibus debent plebem paſtores 33,H.
Paſſionibus Chriſti quomodo varie cõmunicare debemus 32,H.
Paſſionis meritum applicatur hominibus p ſacramenta eccleſię 144,C
Paſſione ſaluatoris quotidie variis⁹modis debemus recolere 161,F.
Paſtoꝝ vita qualis eẽ debeat 34,B,C.
Paſtores animarum non ſolum pro ſuis actibus,ſed & ſubditorum præmiabuntur vel damnabuntur 34,D.
Patientiæ commendatio 2,B,C, D.
Patientiæ opera ſex 2,B,C.
Patientia duplex 2,A.
Patientia electorum & probatio fidei cur auro comparetur 20,F.
Patientiæ gradus triplex 27,A.
Patres vet. legis in quẽ ſaluati 86,C.
Pauli Epiſtolarum commendatio per Petrum 42,B.
Pauli & Barnabæ diſſenſio qualis fuerit 87,A.
Pax charitatis & dilectionis effectus. 13,A.
Pax in quo fundatur 36,A.
Pax quid 101,A.
Pax pectoris & temporis quę 159,A.
Peccare poſt iuſtitiæ notitiam & veritatis q̃ ſit enorme 40,C,D.
Peccare quõ quis non poſsit 37,C.
Non peccare,quid & quanta in ſe cõplectatur 44,F. 45,F,G.
Peccare neminẽ ex certa ſcięntia 46,D
Peccãtes quomodo ex diabolo eſſe intelligantur 50,B,C.
Peccans mortaliter, perdit omnia ante acta meritoria opera:quæ rurſus viuificantur, cum pœnitet & reſurgit 57,E.
Peccato in vno offendens quomodo omnium reus 9,A.
In peccato duo conſiderantur 9, A.
Peccata quatuor clamantia ad deum 16,C.
Peccata ſpiritalia & in deum, grauiora eſſe peccatis carnalibus & in proximum 39,E.
Peccatũ recidiuum q̃ graue 40,C,D.
Peccati mortalis immunẽ an quis ſe dicere poſsit 44,A,B.
Sine peccato mortali an quis eſſe poſsit 44,A,B.
Peccata diſtingui tripliciter 47,C.
Peccatum quid ſit 47,C.
Peccata omnia in hoc conueniunt, vt nos a deo auertant 47,C.
Peccatorum omnium initium quomõ ſuperbia, & alio loco, cupiditas ſiue auaritia eſſe dicatur 47,D.
Peccata noſtra Chriſt⁹ multimode tollit 50,A.
Peccata venialia quibus mediis delean tur 56,E.
Peccata in ſpiritũ . quomodo irremiſſibilia dicantur 56,F.
Peccatum cur dicitur mors 105,C.
Pedes Chriſti,etiã prędicatores 20,B
Pedum nomine affectiones ſignificari 120,A
Pedes Chriſti qui 163,B.
Pellices vnde dictæ 39,H.
Peregrinari quis dicitur modis quatuor 32,F.
Perfectio noſtra tota in imitatione conuerſationis & paſſionis Chriſti conſiſtit 31,D.
Perſonarum acceptio quid 7,H.
Perſonarum acceptio quę, & quõ deus non ſit perſonarũ acceptor 8, C.
Perſonæ dignitatis conſideratio duplex 8,E.
Perſonarum acceptio in quibus committitur 8,F.
Perſonarum acceptio an deo conueniat 8,G.
Petrus Iudæorum Apoſtolus 18,E.
Petrus non primum ſed ſecundariũ eccleſiæ fundamentum 165,A.
Pietas duplex 41,F.
Pythones vnde dicantur 87,G.
Placere ſibi,quid 39,C,D.
Plenitudinis ſpiritus gradus multiplices 65,D.
Polycarpi martyrium 105, C.
Pontifex ſummus cur ſe ſeruum ſeruorum vocet 34,B.
Pœnitentia, ſecunda poſt naufragium tabula 44,C.

Pœnitentiæ partes tres 44,C.
Pœnam pati pro culpa propria ſecundum rigorem iuſtitiæ,non eſſe meritorium 27,A.
Populi contra Chriſtum fremẽres qui fuerint 69,H.
Poteſtas omnis quomodo dicatur eſſe a deo 125,A.
Præcepta decalogi an homo ex naturalibus ſuis poſſit implere 45,B.
Præcepta implet perfecta charitas. 45,C.
Præceptum dilectionis vetus & nouum quomodo dicatur 45,G.
Præceptum geminæ dilectionis eſt de naturalis dictamine rõnis 46,G.
Præcepta diuina gratia non eſſe quadruplici ratione 55,A.
Præcepta non implendi difficultas vnde conſurgat 55,B.
Præcepta moralia vet.leg. euangelicis conſimilis perfecit Chriſtus 73, B.
Præcepta legis quomõ Iudæis importabilia fuiſſe intelliguntur 86,B.
Præcepta legis tot fuerunt,quot oſſa in homine apud Iudæos 86,B.
Præcepta legis triplicia erant 94, G.
Prædeſtinati quantumcunque ad tempus iniqui ſunt, ſemper ſunt populus dei 25,D.
Prædeſtinationis noſtræ certitudo quomõ haberi poſſit à nobis 37,A,B.
Prælatis quomodo dominari in ſubditos liceat,& quid ſit 34,A.
Prælatus ſtellæ & candelæ aſſimilatur 103,C.
Præſentis pro futuro vſus frequens apud Iohannem 48,A.
Probatio fidei & patientia cur auro eõparetur 20,F,
Prophetas omnes de Chriſto eſſe vaticinatos 21,G.
Prophetiæ gratia actum dicit non habitum 38,C.
Prophetæ ex ſua libertate propria non habuerunt notitiam ptophetalem 38,C.
Ptophetarum in poteſtate non eſſe ad libitum vaticinari 38,C.
Propitiatio & propitiator noſter eſſe quõ Chriſtꝰ iotelligatur 45,G,H.
Propitiatio pro peccatis noſtris quomodo eſſe intelligatur Chriſtus. 44,G,H.
Proprietatis vitium in religioſis quàm deteſtandum 70.H.
Pro proximi ſalute quando quis proprium corpus in mortem dare tenetur 51,E.
Prudentiæ actus duo 139,H.
Pſalmus quid 143,D.
Pueris aſſimilati in quibus debemus 23,H.

Q

QVIESCERE dei quid 75,D.

R

RADICES vitiorum omnium tres, concupiſcentia carnis, oculorum, & ſuperbia vitæ 47,B
Recidiuum peccatũ quàm enorme & graue 40,C,D.
Redemptor omnium quomodo Chriſtus 44,B.
Reges quomodo dicãtur,etiam omnes fideles 25,B.
Regum terræ prineeps quomõ Chriſtus 101,E.
Regnum dei quomodo ſumus 101,F.
Regem eſſe ſecundũ vtranq; naturam Chriſto competit 148.D.
Religio quid 7,D. 65.E.
Religionis actus interni & externi 7,E
Religioſi dupliciter dicuntur 65,B.
Religionis actus principales ſunt interiores 89,F,
Reprobi ꝓ diuerſitate & gradu demeriturum dæmonib. coæquabuntur. 39,E.
Res in deo eſſe dupliciter 89,H.
Reſurrectio Chriſti ſpecialem difficultatem credendi habet 31,B.
Reſurrectio Chriſti quid oobis promeruit 31,B.
Roma cur babylon dicta 35,E.

S

SABELLII hæreſis 38,F.
Sacerdoti cõfiteri peccata tenemur 44,B.
Sacramẽta euangelicæ legis quid præſtent 17,G.
Sacramenta eccleſię virtutem & gratiã ſortiuntur à merito Saluatoris 46,E
Sacramenta vaſa ſunt medicinalia domini paſsinnem & gratiã continentia 101,E.
Sacramẽta omnia efficaciã ſuam à paſſione ſumunt 101,E.
Sacrificia lege naturæ atq; ſcripta non ex ſe bona vel mala dicebantur, ſed offerentium virtute 51,A,B.
Sadducei vnde dicti 71,C.
Saluari hominẽ,ex deo eſſe : vt eum nõ ſaluari,ex deo non eſſe 33,F.
Saluatorem eſſe mundi ſecũdum vtrãque naturam Chriſto conueniebat. 53,G,H.
Saluator & author noſtræ ſalutis deus dicitur ſecundum vtrãque naturam, ſed differenter 160,E.
Saluos fieri omnes quomodo velle deꝰ intelligatur 41,B.
Sanctum quid 22,E.
Sancti ante deum quomodo ſtare dicantur 116,D.
Sapientiæ veræ deſcriptio 12,F.
Sapientia quid 33,H.
Sapphirus 140,D.
Sardonix 140,E.
Sardius lapis 140,F.
Scandalum duplex 25,A.
Scandalum quid 46,B.
Scandalum actiuum & paſsiuum. 46,B.
Scientia quid 33,H.
Scripti in libro vitæ qui & quomodo dicantur 107,E.
Sedere & ſtare à dextris dei quid ſignent 75,H.
Sedes Chriſti quæ 151,A.
Seductores qui ſint 48,G.
Semeo dei quod 50,E.
Seniores communiter ætate in primitiua eccleſia paſtores erant 33,G.
Senioribus omnibus honor eſt exhibẽdus 34,E.
Sepeliri viros & coniuges eodem tumulo apud Iudæos cur moris fuit 70,H.
Septenarii numeri ſignificatio 101, B.
Septenarii numeri perfectio 153, E.
Seruitus duplex 35,G.
Silentii religioſitas à patribus Dionyſii inſtituti 12,A.
Syluanus 35,C.
Smaragdus 140,D.
Societatem cum deo quomodo habemus 43,G.
Socii qui appellantur 43,G.
Sodomitarum & diluuio euerſorũ peccata qualia fuerint 39,E.
Solem in paſchate clarius choruſcare quomodo intelligendum 144,G.
Solicitos eſſe nos non debere, quomodo intelligendum 34,G.
Solicitudo duplex 34,G.
Somnus mentis duplex 165,E.
Sortis nomine quid intelligendum. 64,E.
Sortibus quadrifariam vti licitum. 64,B.
Spes & timor molæ duæ 2,B.
Spes quid 3,B.
Spes quid 49,H.
Spirituſſ.ſpiritus Chriſti quomodo dicatur 21,D.
Spirituſſ.qoomodo ſuper nos requieſcere intelligatur 33,B.
Spiritus veritatis & ſpiritus erroris qui 53,B.
De ſpiritu ſancto quomodo deus apoſtolis dediſſe dicitur 53,F,G.
Spiritum ſanctum in nobis eſt quomõ prohabiliter cognoſcamus 53, G.
Spirituſſ. quomodo teſtatur Chriſtum eſſe veritatem 55,E.
Spirituſſ.vnctio 63,B.
Spirituſſ.donum dei 63,E.
Spirituſſanctus vehemens cur dicatur 65,B.
Spirituſſ.cur in lingoarum ignearũ ſpecie apparuit 65,B,C.
Spirituſſ.cur quinquageſimo die à paſcha datus 65,G.

Spirituſſ. cur hora tertia deſcendit, 66,A.
Spirituſſ. promiſſionem accipere competit Chriſto ſecundum humanitatem: ſed ſpirituſſ. dare ſecundum diuinitatem 67,A.
Spirituſſ. mentiri quid 70,F.
Spirituſſ. cur in columbæ ſpecie deſcendit 76,H.
Spiritus Ieſu qui 87, D.
Spiritus, quælibet in diuinis perſona vocari poteſt 151,H.
Spiritum dare quid 152,B.
Spiritus charitas eſt 152,C.
Spiritus vnctio eſt 152,F.
Stare à dextris dei & ſedere quid ſignent 75,H.
Stephanus quomodo vidit deum ſtantem a dextris dei 75,F,G.
Stultus & ſtultitia quid 40,E.
Subditorum circa ſuos ſuperiores officium 34,D.
Superbia vitæ quid, & è tribus, omniũ vitiorum radix 47,B.
Superbię quatuor ſpecies 47,C.
Superbis cur ſpecialiter reſiſtere dicatur deus, cum omnem tamen vitioſum deteſtetur 13,H.
Superſtitio quodnam vitium 89,D.
Suſurratio quid 15,B.

T

TEMPERANTIAE actus duo 139,H.
Tempori aſſcribi ea quæ fiunt in tempore 149,H.
Tempus agere vel pati quomodo dicitur 31,C.
Tempus in patria quomodo erit. 153,E.
Tenebrarum locus, mundus eſt iſte, ſeu genus humanum 38,B.
Tenebræ quomodo in deo eſſe nullæ dicantur 43,D.
Tenebræ quid in ſcriptura deſignent. 43,D.
Tenebræ quid in ſcripturis 46,C.
Tentationem omnem a deo non eſſe 4,C.
Tractatio duplex, & qua deus dicitur tentare, & qua non 4,C.
Tentatio mundi quid 4,E.
Tentatio an ſit appetenda 4,H.5,A.
Tentare quid 4,E.
Tentatio actiua & paſſiua 4,E.
Tentatio ſit tribus modis 4,G.
Tentatio an ſit peccatum quæ ſit ab hoſte 5,B,C.
Tentatio quomodo longanimiter à nobis ferri poſſit 39,C.
Tentatio propter duo ſit 42,D.
Tentatio omnis ex tribus contingit, concupiſcentia carnis, oculorum, & ſuperbia vitæ 47,B.
Tepidi deo deteſtabiles: & quid ſit tepidum 108,F.
Terra quomodo per aquam ſubſiſtat 40,G.
Theatrum quid 42,B.
Timere hominem quid, & quatenus bonum & licitum 26,G.
Timor duplex 35,G.
Timor qui imperfectam charitatem] oſtendit 54,E.
Timor caſtus & filialis deo debetur vt patri 22,H.
Timor dei omni Chriſtiano quàm neceſſarius, quãque ſit efficax 22,H.
Timor ſeruilis deo debetur vt domino 22,H.
Tribulatio quomodo longanimiter ferri poſſit 39,B,C.
Tribulatiõis tempore licet de rigore propoſiti etiam remittere 81,H.
Tribus tabernis locus 99,C.
Tribuum in commemoratione cur a Iuda ſumptum exordium: tribus aũt Dan & Effraim omiſſæ 116,A
Tribuum duodecim nominum interpretatio 116,C,D.
Triſtitia duplex 17,D,E
Tunica immaculata quid 61,D.

V

VANITAS in homine quid 43,D.
Venialia peccata euitare, priſus homo non poteſt 37,C.
Verbum dei quomodo hominem ſaluare dicatur 6.G.
Veritas triplex 142,F.
Veritatis agnitio quàm neceſſaria, etiamſi poſt eius notitiam grauiſſime peccetur 40,D.
Veritatis poſt agnitionẽ cadere quàm ſit graue 40,C,D.
Veritatis fidei certitudo quatuor modis haberi poteſt 42,H.
Veritas quomodo Chriſto appropriatur 55,E.
Verum omne à quocũque proferatur, à deo eſt, deoq; attribuẽdũ 44,D.
Verum & veritas multis modis in ſcript. capiuntur 58,E.
Veritas creata quæ, & quæ increata 88,E.
Veritas creata multiplex 58,E,F.
Veritas iuſtitiæ dupliciter dicitur. 58,G.
Veteris teſtamẽti allegatio, ſenſus magis quàm verba ſunt 64,G.
Veteris teſtamenti librorum quadripertitum genus 62,A.
Via veritatis qnæ 38,E.
Viis duabus ingredi qui dicãtur 3,E.
Vigilandũ quomodo nobis eſt 32,A.
Vinum iræ quid 127,E.
Vinum furoris quod 136,E.
Virgines an in præſenti ſint meriti maioris, & præmii in futuro, quàm cæteri electi non virgines 126,H.
Virginitas ſola cogitatione amiſſa, poſtentia recuperatur 126,H.
Virginum victoria maior quàm angelorum 127,A.
Virginitatis excellentia 127,A.
Virginum prærogatiua 127,C.
Virtus ſeu potentia cur patri appropriatur 23,B.
Virtus dei agit in inſtanti 68,A.
Virtus quælibet habet proprium ſibi gaudium annexum 72,B.
Virtutis perfectæ ſignum, delectatio in opere 155.
Viſio dei ineffabiliter iucunda multis de cauſis 20,H.
Viſio dei, merces completa 20,H.
Viſione beatifica beati deo quàm proxime aſſimilantur 49,G.
Viſio multiplex, & qua deus videri vel non videri poſſit 53,E.
Viſio triplex 109,F.
Viſio dei, merces viatoris 142,A.
Vitiorum omnium radices tres, concupiſcentia carnis, oculorum, & ſuperbia vitæ 47,B,
Vita triplex 154,F.
Vitæ noſtræ fructus omnis, peccati vitatio & ablatio 45,F.
Vnum & idem ſecundũ diuerſas conſiderationes recte ſuadetur & diſſuadetur 93,H.
Vnctionis extremæ ad ſacramentum neceſſaria quinque 7,G.
Vnctio fieri debet ſub congrua & certa forma verborum 17,G.
Vnctionis ſacramenti effectus & virtus 17,H.
Voluptas mala quę 39,F.
Voluptas bona quę 39,F.
Voluptas diei quid 39,F.
Voti fractio enormior quàm violatio iuramenti 165,G.
Vulnera quatuor ex peccato originali ſecuta 147,F.

FINIS.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN VII EPISTOLAS CANONICAS PROOEMIVM.

COMEDITE AMICI, ET BIBITE, ET INEBRIAMINI. Canticorum. 5. Deus omnipotens & æternus, qui ciues supercœlestis Hierusalem, fuiipsius clara per speciem cognitione alit & satiat: ciues huius in terra peregrinantis Hierusalem, militantis ecclesiæ non relinquit impastos: imo multiplici cibo ac potu nos recreat & confortat, atque interim etiam gratiose inebriat in præsenti: nempe sacramentali corporis & sanguinis Christi refectione, cibo bonæ operationis, pane lachrymarum, pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris. Denique inter spiritales cibos & potus, quibus cœlitus pascimur in hac vita, locum habet sublimem sacra scriptura: quæ hoc facit in anima, quod materialis cibus & potus agũt in corpore. Corporalis etenim cibus & potus primo conseruant hominem in esse naturæ: ne per consumptionem humidi radicalis, à calore naturali, protinus moriatur. Sic sacra scriptura sui lectione, auditione, meditatione, informatione conseruat hominem in esse gratiæ ac virtutũ: ne per consumptionem roris supernaturalis, videlicet sanctæ ac meritoriæ compunctionis, lachrymosæ deuotionis, charitatiuæ & piæ affectionis (de quo rore loquitur Esaias, Ros tuus deus, ros dulcis) à calore concupiscentiæ sensualis & passionum seruore, anima spiritaliter moriatur, peccatis succumbens. Hinc quippe beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud, Quia non superantur impetu passionum, nec vitiorum deiiciuntur impulsu. Idcirco in spe, inchoatione, & merito sunt beati. Iustitia nanque eleuat gentem, miseros vero populos facit peccatum. Secundo, materiales cibi ac potus perducunt hominem ad debitam quantitatem in longum, latum, atque profundum: Sic diuina scriptura facit hominem spiritaliter in altum crescere, per contemplationem diuinorum, & spem cœlestium præmiorum. Et in latum, per charitatis affectum: quæ vndique se extendit, & vsque ad inimicorum amplexum diffunditur. Propter quod deo dixit propheta, Latum mandatum tuum nimis. Et Apostolus, Cor, inquit, nostrum dilatatum est. Dilatatur siquidem cor humanũ, dum charitatis seruore profunditur, omniumque cupit salutem. Et tunc virtutum insistit operibus mente promptissima: sicut hoc ipsum expertus dixit vir sanctus, Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Facit quoque scriptura animam crescere in profundũ: quia ad spiritalem soliditatem eam perducit ita, vt constans fiat, stabilis, ac matura in moribus, omnium vanitatum ac simulationum vacuitatem ac leuitatem detestans. Quemadmodum Paulus hortatur, Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper. Hinc impii sunt tanquam puluis ante faciem venti: quoniam omni tentationum, passionum, vitiorum agitatione hinc inde mouentur: nec mente in deo quiescunt: sed inquieti sunt iugiter. Iustus vero quasi fundamentum æternum. Porro cum homo hoc modo per eruditionem scripturæ in spiritalem altitudinem, charitatiuam latitudinem, virtuosam profunditatem excreuit: perfectus censetur, & spiritaliter plenus ac solidus est. Quod considerauit Ambrosius: Plenitudinẽ, inquiens, vita iusti habet: inanes vero sunt dies impiorum. Idcirco nil vanæ gloriæ, nihil sinistræ intentionis, nihil detestandæ hypocrisis in corde residеat Christiani: sed recti & synceri simus in omnibus. Tertio materiales cibus & potus ad naturalem ac debitam qualitatem, puta corpoream fortitudinem, perducunt ac prouehunt hominem: sic pagina sancta animam in deo confortat, spiritaliter armat, victoriosamque efficit, in tantum vt vitiorũ deiiciat aciem, & dæmonum turbam prosternat: imo & pro creatore, pro fide, pro iustitia parata sit mori. Et hæc omnia facit scriptura, nunc cœlestia præmia pollicendo: vt dum ait saluator, Gaudete in illa hora, (Quando videlicet aduersa multa ac magna patimini) & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo: nunc infernalia supplicia comminando: sicut dum rursus loquitur Christus, Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: Sed eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennam: Nunc animam in dei amore inflammando: ita vt dicat, Quis nos separabit à charitate Christi? Nunc Christum & cæteros sanctos

in exemplum hominibus proponendo: ſicut dum ait, Qui ſe dicit in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Item Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquēs exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Nunc ad aliarum virtutum exercitia inducendo, atque ad ſpiritalia prælia animando: ſicut dum ait, Non coronatur, niſi qui legitime certauerit. Et denuo, Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Denique vt ait Apoſtolus, Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad corripiendum, ad arguendum, ad erudiendum in iuſtitia: vt perfectus ſit homo, ad omne opus bonum paratus. Inſuper materiales cibus ac potus alios habent diuerſos effectus in corpore. Nam vires reparant, triſtitiam pellunt, iucunditatem adducunt, floridam faciunt diſpoſitionem in vultu ac membris. Sic plane ſcriptura virtutes per negligentiam debilitatas ad priſtinum reducit vigorem, mœrorem inordinatum ac tædium fugat, mentem exhilarat, & renouationem facit internam: vt renouetur quaſi aquilæ iuuentus animæ. Propterea ait Hieronymus, Pinguiſsimus eſt ſermo diuinus, omnes in ſe habet delitias, quicquid volueris ex diuino ſermone naſcitur: quemadmodum manna ſecundum vnicuiuſque ſapuit voluntatem. Et Beatus Gregorius quoque teſtatur, Scriptura, inquit, ſacra aliquando nobis cibus eſt, aliquando potus. Cibus eſt, enim in locis obſcurioribus, in quibus per expoſitionem quodammodo frangitur, vt maſticanda diglutiatur. Potus vero eſt, in locis apertioribus, quia ibi ſorbetur vt inuenitur. Sed & Hugo de ſancto Victore diſſeruit, Nihil, inquiēs, in hac vita dulcius ſentitur, nihil auidius ſumitur, nihil mentē a mūdi amore ſic ſeparat, nihil ſic animā contra tentationes cōfortat, nihil hominem ad omne opus bonū & ſanctum laborē ſic excitat & inflāmat, vt ſtudium ſacræ ſcripturæ. Hinc in ſcrpturis libentiſſime exerceri debemus, & eius intellectui eſt diligentiſſime inſiſtendum. Præterea vniuerſos effectus prætactos, ſcriptura ſeu liber ſeptem Epiſtolarum Canonicarum, iam exponendarum, ſublimiter parit in anima. Suut enim epiſtolæ iſtæ mirabiliter ſententioſæ, compendioſæ, & inflammatiuæ: à quarum digno præconio deficit mens humana. Vnde in prologo totius ſcripturæ ſanctus fatetur Hieronymus, Iacobus, Petrus, Iohannes, & Iudas ſeptem epiſtolas ediderunt myſticas, & ſuccinctas, breues ſimul & longas: breues in verbis, longas ſententiis: vt rarus ſit, qui in earum non cæcutiat lectione, hoc eſt, à claro & pleno earum intellectu non deficiat & ſuccumbat. Sic & ſanctus Dionyſius in libro de myſtica theologia allegat beatiſſimum Bartolomæum Apoſtolum (quem ibidem vocat diuinum) dixiſſe, Quod euangelium correptum ſit & productum. Quod tamen glorioſus Dionyſius ibi valde alte exponit. Præterea iſtæ ſeptem epiſtolæ merito appellantur Canonicæ, tanquam ad ſcripturam canonicam veraciter pertinentes: & propter dignitatem authorum earum, qui omnes fuerunt ſancti, ac diuini apoſtoli. Qui in ſuis ſcriptis à ſpiritu ſancto infallibiliter dirigebantur, propter quod eorum ſcripta ad canonicam ſpectant ſcripturam. Dicuntur quoque Canonicæ, id eſt regulares: quia in eis reuera ſunt ſaluberrimæ atque certiſsimæ regulæ credendorum & agendorum. Et quanuis ptopter has rationes etiam Pauli apoſtoli epiſtolæ poſſent dici canonicæ, conuenientius tamen nomen iſtud reſeruatum eſt iſtis epiſtolis: eo, quòd à diuerſis authoribus ſint conſcriptæ: & ita ab vno eorum commune nomen ſortiri nequibant. Idcirco commune aliquod nomen fuit eis attribuendum. Nomen vtique venerabile & condignum. Epiſtolæ autem Pauli ab vno ſuo authore & conſcriptore rite denominantur. Harum itaque ſeptem epiſtolarum expoſitioni nunc intendendum eſt diligenter, quantum ſpiritus veritatis, ſuperſuauiſſimus, & adorandus paracletus, præſtare dignabitur.

A EXPOSITIO PRIMI CAP. EPISTOLAE SANCTI IACOBI APOSTOLI. ARTICVLVS I.

ACOBVS DEI ET DOMINI NOSTRI

I Iesu Christi seruus] Iste est IACOBVS, respectu alterius Iacobi apostoli, MINOR vocatus. Minor inquã vocatione ad apostolatũ, nõ sanctitate & perfectione virtutum. De huius enim Iacobi miranda atq; præcipua sanctitate, in eius legẽda multa leguntur: & de eo in Actibus apostolorum frequenter fit mentio. Erat siquidem primus Hierosolymitarum Christianorum episcopus: eratque excellentiæ tantæ, vt Paulus dicat apostolus, Iacobus, Cephas (qui & Petrus) & Iohannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, & Barnabę societatis: vt nos in gentibus, ipsi autem in circũcisione euangelizarent. Itaque Iacobus iste sanctissimus, Iudæorum cõuersioni ac gubernationi specialiter deputatus, hanc Iudæis scripsit epistolam. Et in hac, sua patet profunda humilitas, quòd. s. cum esset famosissimæ æstimationis, & cõsanguineus Christi (vtpote qui filius erat sororis virginis Mariæ Christiferæ: & primus; vt dictum est, Hierosolymitarum præsul) non tamen Christi Apostolum se appellat, sed SERVVM. Seruum vtiq;, nõ seruitute seruili, sed filialis timoris: Cui seruo in euãgelio dicitur, Euge
B serue bone & fidelis, &c. Sic quippe & Christus, quẽ reprimit spiritus timoris domini, seruus dei secundũ assumptam naturam vocatur, iuxta illud Esa. In scientia sua iustificabit ipse seruus meus plurimos, & peccatum eorum portabit. Denique Iacobus opportune vocat se seruũ Christi, non apostolum: quoniam scripsit Iudæis, qui ad superbiam proni erant, & contempserunt gentiles, atque ex gentilitate cõuersis se præferebãt, vt in Actib. & in epistolis Pauli, pluribus pater locis. Illos ergo volens suo exemplo ad humilitatem inducere, Christi se nominat seruum potius, quàm Apostolum. Sic & excellentissima atque humillima virgo Maria in suis ad sanctum Ignatium epistolis, non genitricem seu matrem, sed ancillam Christi se nuncupat. Quibus exemplis percutitur & damnatur superbia nostra. Quia si aliquid sublimitatis competit nobis, hoc proni sumus manifestare directe, aut indirecte: explicite, siue implicite. Quod vero imperfectionis, vitii, aut vilitatis nostrę est, subticemus. ¶ Porro q̃ ait, [DEI & domi
» ni nostri Iesu Christi,] potest exponi dupliciter: scilicet transitiue & intrãsitiue. Potest enim ad eandem
» referri personam, vt sit sensus, Iacobus seruus Iesu Christi, qui est deus & dominus noster. De quo apud Iohã. legitur. Hic est verus deus & vita æterna. Et alibi, Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus, fortis. Potest quoque ad distinctas personas referri. eritq; sensus, Iacobus seruus Christi domini nostri, & dei, id est, patris æterni: cuius Christus est filius, cuius & Christus in scripturis vocatur, prout
C homo, in quantum plenitudine gratiæ vnctus est ab eo. Iuxta illud, in psalmo, Vnxit te deus, deus tuus oleo lætitiæ. Vnde & in Actibus ait sacratissimus princeps apostolorum: Iesum vnxit deus spiritu sancto & virtute. Et apud Lucam habetur, Responsum accepit Simeon à spiritu sancto non visurum se mortẽ, nisi prius videret Christum domini. Et rursus apud Luc. vbi recitatur Christus interrogasse Apostolos, Quem me dicunt homines esse? Petrus legitur respondisse, Christum dei. Insuper non solum à patre vnctus est Christus, vt homo, sed & item à spiritu sancto: secundum quod ipsemet protestatur, Spiritus domini super me, eo quod vnxerit me. Imo cum opera superbenedictæ trinitatis ad extra sint indiuisa, Christus homo à seipso, prout deus est, vnctus est. Idcirco dum ipse vocatur Christus dei, nomine dei intelligi potest, non solum persona patris, sed & deus trinitas, ac quælibet increata persona. Quãuis vsitatius & magis proprie dicatur Christus patris, quàm personæ alterius. Si exponatur primo modo, tunc per verba ista destruitur hæresis impiissimi Arrii, deitatem Christi negantis. Si secũdo modo, per ea destruitur perfidia condemnati Sabellii, qui patris & filii vnam dixit esse personam. Itaque Iacobus Christi seruus, non seruitute, vt tactum est, seruilis timoris. De cuiusmodi seruo ait Saluator, Seruus non manet in domo in æternum. ¶ Hic Iacobus scribit ac mãdat, imprecatur, & optat [DVODECIM tribubus, quæ sunt in dispersione, Salutem.] Ante Babylonicam captiuitatem, captæ erant decem tribus Israel ab Assyriis, nec interim sunt reductæ. Post captiuitatem autem Babylonicam,
D tribus Iudæ ac Beniamin redierunt in propria, & cum eis tribus Leuitica, vt patet in Esdra. Quomodo ergo Iacobus scribere potuit duodecim tribnbus Israel dispersis, cum aliquæ earum essent reductæ? certumqué est quod non scripsit decem tribubus remote à Iudæa translatis, incredulis, & vltra montes Caspios constitutis? Et respondendum quod ex decem tribubus aliqui remanserunt in Iudæa, & crediderunt in Christum. Similiter ex tribu Iuda & Leui ac Beniamin multa milia fuerunt ad Christum conuersa, vt patet in Actibus, vbi & Lucas euangelista testatur, quod etiam multa sacerdotum turba obœdiebat fidei. & quod erant in Hierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cœlo est. Ex quibus plurimi sunt conuersi. Qui & paulo post Stephano protomartyre lapidato, sunt ab obstinatis incredulisq; Iudæis à Hierusalem pulsi, & per regiones Iudææ atque Samariæ, & per alia loca diuersa dispersi. Ex qua dispersione non minorata, sed aucta fuit euangelica fides, quia dispersi vndique prædicabant. Hinc & illud habetur, Facta est autem in illa die persecutio magna in ecclesia, quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Et qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbũ dei. Ex præinductis constat ineptã esse expositionem dicentis, Quod Iacobus scripsit dispersis extra terminum Iudææ, ita vt eis non scripserit qui intra Iudæam erant dispersi, eo q̃ illos potuit verbo docere. Imo dicendum, q̃ nõ potuit illos verbo docere, qui per tam diuersas vrbes, regiones, & distantias dispersi fuerũt. Nec Iacobus iste legitur passim extra Hierusalem iuisse ad prædicandum. Nec sequitur, Potuit eos verbo informare, ergo nõ docuit eos scripto. Quoniã etsi informatio per verba vocalia efficacior sit, quàm per verba scripta: tamen

Act. 12. 15

Gal. 2.

Iacobus Christi cõsanguineus

Matth. 25

Luc. 19.

Esa. 53.

Act. 6.

Mariæ ad Ignatium epistolæ.

1. Ioã. vlt.

Esa. 9.

Psal. 44.

Act. 10.

Luc. 2.

Luc. 10.

Esa. 61.

Ioan. 8.

4. Reg. 25.

1. Esdræ. 1.

Act. 2. 6. 8

Act. 8.

instructio per scripta perseuerantior perhibetur, atque ad posteriorum quoque magis manet memo- E
riam. Vnde Paulus apostolus multos instruxit per epistolas, quos & ante & postea docuit verbis. Iohannes quoque apostolus ab exilio Patmos reuersus, scripsit euãgelium iis quos & quotidianis instruxit ser-
Act.1. monibus. Sic & Lucas in exordio Actuum apostolorum insinuat se ei actus apostolorum euãgeliumq; scripsisse, puta Theophilo, quem & verbis edocuit. Insuper Marcus scripsit euangelium suum Romæ, rogatus a fidelibus ibi: qui non solum a Marco, sed etiam a principe apostolorum Petro quotidie edocebantur vocaliter. Matthæus etiam Nubianos verbo instruxit ac scripto. ¶ Itaque dispersis tribubus mandauit Iacobus iste [SALVTEM,] videlicet, beatitudinẽ viæ ac patriæ. Hoc est, meritũ & profectũ gratiæ ac virtutum, & gloriam patriæ. Et quia in dispersione & tribulatione fuerunt, informationem eorum a patientia incipit. Dispersi nanque & afflicti tali instructione consolationéque indigent.

[OMNE gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis] Ecce quàm charita »
tiua & sapientialis consolatio, quàm dulcis & pia, q̃ compendiosa efficaxque instructio. Spiritales filios suos ac subditos vocat humiliter fratres suos. Per quod quorundam, in oculis suis magnorum, animositas reprobatur: qui subditos suos, aut inferiores, aut certe æquales, nesciunt quasi fratres apprehendere,
Eccles.33 & humili appellatione exprimere. Illud Ecclesiastici non aduertentes, Rectorem te posuerunt, noli
Deut.17. extolli, esto in illis quasi vnus ex eis: Curam illorum habe, & sic cõsidera. Hinc in Deuteron. deus præcepit de rege, Non elcuetur cor eius in superbiam super fratres suos. Si igitur regibus & prælatis tam
prohibitum est atque damnabile, se super subditos suos extollere, quanto est iniquius damnabiliusque, F
si quis se eleuet super eos quibus non præest, aut super æquales, & potissimũ super maiores superioresq; suos? Quod prorsus diabolicum est. Itaque fratres mei. Fratres vtique conformitate naturæ specificæ, ac identitate originalis propagationis humanæ. Fratres quoque fide & religione, & quia eiusdẽ patris cœlestis filii adoptiui, atque ad eandem hæreditatem supernam vocati. Propter quod quotidie dicimus,
Matth.6. Pater noster qui es in cœlis, adueniat regnum tuũ: hoc est, ad cœlestis regni participationem nos pro-
Psal.50. uehe, vt ædificentur ex nobis muri cœlestis ac triumphantis Hierusalem, & regnum impleatur cœleste.
Malach.2 Fraterne ergo nos inuicem diligamus: nec vnus alium aspernetur. Hinc enim scripũ est in Malachia, Nunquid non pater vnus omnium nostrum? Nunquid non deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum? Sic ergo ô fratres omne gaudium existimate. i. perfectam incunditatem iudicate consistere in hoc, cum in diuersas tentationes incideritis. i. in multas & magnas tribulationes & aduersitates veneritis. Quoniam quãuis tribulatio in seipsa amara sit, & pœnalis: tamen multipliciter
Tribulationis vtilitas multa. vtilis est, & fructuosa quàm maxime. Idcirco cum gaudio spiritali est acceptanda, & sustinenda. Si enim dei intuitu & amore æquanimiter toleretur, purgat a vitiis, disponit ad gratiam: eamque auget, & virtutes augmentat, & Christo propter nos passo patientem conformat. Est quoque signũ probabile prædestinationis æternæ, & filiationis adoptiuæ, ac dilectionis dei ad hominẽ, deo testante, Ego quos amo, G
Apoc.3. arguo & castigo. Sed & per eam à futuris eripimur pœnis, & ad beatitudinem pleniorem compendiosius peruenimus. Cum ergo quàm fructuosissimum ac saluberrimum sit, in præsenti paterne castigari, multipliciter tribulari, aduersitatibus exerceri, corripi, & tentari, dummodo patienter feratur: nonne insipientiæ & nimiæ imperfectionis, imo insaniæ est indicium, q̃ nolumus aduersitates, correptiones, tẽtationes, correctiones, libenter sufferre? Sed statim irascimur, indignamur, turbamur, deiicimur: imo vix pto peccatis & excessibus nostris corripi ac corrigi volumus: cum tamen princeps apostolorum in pri-
1.Petr.2. ma sua dicat canon. Hæc est gratia, si propter conscientiam dei sustinet quis tristitias, patiens iniuste. Quę enim est gratia, si peccantes & colaphizati suffertis? Si autem benefacientes sustinetis, hęc est gratia apud deum. In hoc enim vocati estis. Hæc est Christianæ sapientiæ altitudo, hæc Christi doctrina,
Matth.5. In aduersis, sicut in omnibus diuitiis, gloriari: sicque Saluatoris sectari vestigia, qui ait in euang. Beati
Luc.6. estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me: Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Sic igitur omne gaudium existimate. i. omni gaudio dignum arbitramini, diuersas tentationes incidere, & eas æquanimiter sustinere: quia per hoc spiritalem consolationem in via, & plenã felicitatem in patria promeretur, ac obtinet homo: imo, teste Apostolo, Nõ sunt condignæ passiones huius temporis, ad
Rom.8. futuram gloriã. Etenim futuræ mercedis ac gloriæ comparatione, omnis tribulatio in hac vita est mo- H
2.Cor.2. dicissima reputanda. iuxta illud Apostoli, Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Cum ergo infirmi patiantur se vri, secari, incidi pro transitoria sanitate: quid est q̃ aduersa perpeti dedignamur pro æterna salute? Recte itaq; dixerit Salomõ, Qui impatiens est, operatur stultitiã. Deniq; in tribulationibus
Psal.90. maxime pronus est deus misereri & parcere. Quemadmodum ait, Cum ipso sum in tribulatione, eripiã eũ, & glorificabo eum. ¶ Deinde subiungitur ratio cur tentationes seu tribulationes pro deo, pro fide, pro iustitia sint cũ gaudio perferẽdæ. [SCIENTES quod probatio fidei vestræ] .i. ipsa vestri perse- »
cutio, tribulatio, siue tentatio pro causis præactis, per quam fides vestra probatur, examinatur, & exercetur: vt pateat an vere & firmiter insit vobis: & vosipsi probamini, an vere in fide sitis constãtes, & deo fideliter adhærẽtes. Quod probatur, inquiritur, & declaratur per hoc, quod nec propter aduersa fidem
Sap.3. eius relinquitis, neque ab eo vos separatis. Hinc scriptum est, Tanquam aurum in fornace probauit electos deus. Dicitur autem deus electos & fidem eorum probare & examinare per aduersa, non vt ei innotescant, sed vt electi cognoscant seipsos, eorúmque virtus & fides aliis ad eorum ædificationem,
Zach.13. & dei honorem pateſcãt. Propter quod loquitur deus, Ducam eos per ignem, & vram eos, sicut vritur argentum: & probabo eos, sicut ꝓbatur aurũ. Porro per tribulationẽ q̃animiter toleratã fides & virtus hominis ꝓbãtur. Hoc est, à summo iudice approbãtur, atq; hominib⁹ demõstrãtur, vt eas sectẽtur.

A Sic ergo probatio fidei vestræ [PATIENTIAM operatur] id est, ad habitualem & firmam patiẽtiam vos inducit. Quia ex actibus sæpe reiteratis habitus generatur. Et ex frequentibus patientiis in aduersis, seu patientibus aduersitatum tolerationibus frequentatis, generatur in homine patientiæ virtus, seu patientia firma & habitualis. Per quam homo facile ac hilariter patitur, quod ante cum difficultate & renisione patiebatur. ¶ Quocirca sciendum, quod duplex est patientia. puta, infusa, & acquisita. Et eadẽ distinctio in aliis virtutibus asignatur. Estque quæstio non minima, an virtus infusa & acquisita circa idem obiectum versantes, specifice distinguantur. Patientia autem infusa inest omni homini in charitate & gratia existenti. Sed patientia ista non statim in principio sui aufert ab homine difficultatem sustinendi aduersa. Quia virtutes infusæ non statim tollunt reliquias vitiorum præteritorum. Nisi forsan in magna abundantia & excellentia infundantur. Patientia vero acquisita tollit difficultatem sufferendi aduersa: quia virtutes acquisitę vitiorũ tollunt reliquias. Vnde huiusmodi virtus à Tullio definitur, quod sit habitus, rationi cõsentaneus, in modũ naturæ operans. Atque vt ait philosophus, signum huiusmodi virtutis est, delectatio fiens in opere, id est, delectatio operationi suæ annexa. Veruntamen virtutes infusæ etiam paulatim crescunt, & perficiuntur. Et tunc excellentius tollunt reliquias vitiorum, videlicet pronitatem ad malum, inclinationem ad culpam, & debilitatem resistendi peccatis, q̃ virtutes acquisitæ. Gratia nanque fortior est, q̃ natura. Tunc quoq; maiorem delectationẽ sibi annexam habet virtus infusa, quàm acquisita. Sed præin- Patientia duplex. Tullius.

B ducto verbo apostoli Iacobi, asserentis quod probatio patiẽtiam operatur, contrariũ videtur, quod ad Romanos habetur, vbi dicitur, Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Si ergo patientia operatur probationem, quomodo probatio operatur patientiam? Sequeretur enim quod esset circulatio in causis & causatis, & idem esset causa suiipsius: quoniã quod est causa causę, est causa causati. Et respondendum, quòd in causis & causatis non est circulatio in eodem genere causæ, sed vnũ potest esse causa alterius, & eduerso in diuerso genere causæ. Quemadmodum ambulatio est causa sanitatis in genere causæ efficientis: sanitas vero causa est ambulationis, in genere causæ finalis. Sic in proposi to patientia operatur probationem efficienter: Probatio autem formaliter sumpta, operatur patientiam in genere causæ finalis: quia patientia ordinatur ad fidei probationem. Hinc ait Beda, Ideo homo tentatur aduersis, vt patientiam discat: & per eam ostendere possit atque probare quòd firmam fidem futurę retributionis gestet in corde. Patientia autem operatur probationem, quia cuius patientia vinci nõ potest, ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco subiungitur. [PATIENTIA autẽ opus perfectũ habet.] Porro probatio fidei patientia operatur, quia hac ratione fideles per patientiã exercentur, vt per eã fides eorum, q̃ sit perfecta, probetur. Sed cũ multæ sint virtutes patientia, digniores & perfectiores, videlicet virtutes theologicæ, iustitia quoque & fortitudo, latria atque prudentia: cur dicitur opus perfectum habere? Respondetur, quod multiplici ratione patientia dicitur opus habere perfectum. Prima & potissima Rom. 5. Beda. Patientiæ

C ratio est, quia per integram & constantem patientiam in aduersis, præcipue declaratur extirpatio priuati amoris, & aliarum virtutum firmiter radicata synceritas. Quod enim homo propter aduersa impatiens redditur & tristatur, hinc accidit, quoniã amat se in se, & nondũ spiritaliter mortuus est sibimetipsi, seu, ppriæ voluntati, & naturali inclinationi: sed adhuc amat honores & commoda sua. Similiter si homo sit veraciter humilis, mitis, timoratus, & fractus, per patientiam maxime declaratur & inuestigatur. Nempe, si quis sit ficte seu apparenter mitis, humilis, fractus: & in camino aduersitatis ponatur, seu tribulationibus exerceatur: protinus interiorem suam imperfectionem ostendit, & per impatientiæ suæ imperum ebullit, suamque elationem, iram, infractionem demonstrat. Quemadmodum si mala olla ponatur in igne, mox crepit & exilit. Qui vero inuincibiliter patiens inuenitur, à prefatis vitiis immunis probatur, & vere virtuosus esse cognoscitur, viuẽs deo nõ sibiipsi. Secunda ratio huius est, Quia, vt scribit hoc loco Albertus magnus, patiẽtia habet opera sex suo modo perfecta. Primum est, ꝓbatio hominis ac virtutis ipsius: quia, vt dictum est, Patientia operatur probationem. Hinc religiosi à superioribus suis, & à seinuicẽ per quędam aduersa exerceri consueuerunt, vt quales sint comprobetur ac innotescat. Secundum est, gaudium spiritale, expectatioque lętitię: propter quod in Ecclesiastico scriptum est, Vsque ad tempus sustinebit patiens, & postea erit ei redditio iucunditatis. Et Apostolus quoque, Gloriamur, inquit, in tribulationibus. Per patientiam nanque meretur homo etiam in præsenti diuinitus consolari. Quemadmodum Paulus fatetur, Benedictus deus, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Et iterum, Sicut abũdant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra. Hoc est, quod ait Psalmista, Secũdum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Sed hãc consolationem quidam per impatientiam & murmurationem suam auferunt sibi. Idcirco in Iob scribitur, Nunquid grande est, vt consoletur te deus? Sed verba tua præua hoc prohibent. Tertium opus est, iræ ac rancoris extinctio. Iuxta illud Sapientis, Vir iracundus prouocat rixas: qui autem patiens est, mitigat fu- scitatas. Quartum est, passionum subiectio, & suiipsius salubris possessio: propter quod ait Saluator, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Impatiens quippe seipsum nõ possidet, sed à sua impatientia, ira, tristitia, turbulentia possidetur. Patiens autem se possidet, quoniam inferiores vires, & passiones subiicit rationi. Quintum est, suiipsius gubernatio circunspecta. Vnde in prouerb. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. Sextum est, vitæ æternæ adeptio: prout ad Heb. legitur, Patientia vobis necessaria est, vt voluntatem dei facientes, reportetis promissionem. Hinc scripsit apostolus Iacobi, asserentis quod probatio patiẽtiam operatur, contrariũ videtur, quod ad Romanos habetur, vbi dicitur, Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Si ergo patientia operatur probationem, quomodo probatio operatur patientiam? Sequeretur enim quod esset circulatio in causis & causatis, & idem esset causa suiipsius: quoniã quod est causa causę, est causa causati. Et respondendum, quòd in causis & causatis non est circulatio in eodem genere causæ, sed vnũ potest esse causa alterius, & eduerso in diuerso genere causæ. Quemadmodum ambulatio est causa sanitatis in genere causæ efficientis: sanitas vero causa est ambulationis, in genere causæ finalis. Sic in proposi to patientia operatur probationem efficienter: Probatio autem formaliter sumpta, operatur patientiam in genere causæ finalis: quia patientia ordinatur ad fidei probationem. Hinc ait Beda, Ideo homo tentatur aduersis, vt patientiam discat: & per eam ostendere possit atque probare quòd firmam fidem futurę retributionis gestet in corde. Patientia autem operatur probationem, quia cuius patientia vinci nõ potest, ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco subiungitur. [PATIENTIA autẽ opus perfectũ habet.] Porro probatio fidei patientia operatur, quia hac ratione fideles per patientiã exercentur, vt per eã fides eorum, q̃ sit perfecta, probetur. Sed cũ multæ sint virtutes patientia, digniores & perfectiores, videlicet virtutes theologicæ, iustitia quoque & fortitudo, latria atque prudentia: cur dicitur opus perfectum habere? Respondetur, quod multiplici ratione patientia dicitur opus habere perfectum. Prima & potissima

iniuriã irrogante,seu offendente. Deinde oritur odium. Qui igitur per patientiã refrenat triſtitiã,amputat E
iram ac odium. Vnde qui de tribulatione ſibi inflicta non contriſtatur: cõtra tribulantem nequaquam ira-
ſcitur,nec odit eundem. Sicque quantum ad hæc, patientia habet opus perfectum . Ideo ſubditur. [VT
ſitis perfecti] in omni virtute [ET integri] in recta intentione, & tota mente deo adhærere,ac complace
Pſal.9.80 re intendatis,atque conemini,Et ita cum propheta cantare poſſitis,Confitebor tibi domine in toto corde
110.36. meo, vtputa intellectu & affectu,ratione & voluntate,actu & intentione. Iſta eſt ſpiritalis interiorque in-
tegritas,qua quis tota mente deo intentus eſt,non partim deo,& partim mundo : vt hi qui deo & mundo
Matth.6. cupiunt deſeruire ac cõplacere. Contra quos loquitur Chriſtus,Nemo poteſt duobus dñis ſeruire. Et rur-
Lucę.16. ſus,Non poteſtis deo ſeruire & mammonæ. De quibus Prophera, Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibũt.
Oſee.10. Sit ergo ſemper tota noſtra intẽtio, & omnis affectio ad deũ, & in deo,videlicet reducta, ſimplificata, fixa,
& adunata in eo [IN nullo deficientes] ab executione operũ bonorũ,nec tentationibus ſuccumbentes,ſed
2.Corin.9 perſeuerantes vſque in finem. Quemadmodũ monet Apoſtolus,In omnibus ſemper omnẽ ſufficientiã ha
Eſaiæ,64 bentes,abundetis in omne opus bonum. Sed cum omnes iuſtitiæ noſtræ, Eſaia teſtante, ſint quaſi pannus
menſtruatæ,quomodo poſſumus in vita hac in nullo eſſe deficientes ? Et reſpondendum,quod in his quæ
ſunt de neceſſitate ſalutis, & ſecundum ſtatum præſentis peregrinationis,homines virtuoſi dicũtur in nul-
Pſalm.33. lo deficere. Quemadmodum loquitur & propheta,Nihil deeſt timentibus deum. Corinthiis quoque ſcri-
1.Corin.1. bit apoſt. In omnibus diuites facti eſtis in Chriſto,ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia. Deniq; ſitis perfecti F
in interiori diſpoſitione,in omni cogitatu & affectione integri,& veraces in verbis, nõ deficientes in virtu
tum operibus. Rurſus ſitis perfecti in fide,habendo fidẽ cum rationibus credendorum, & purificatæ mẽtis
Roma.13. intelligentia,integri in ſpe,non deficientes in charitate. Plenitudo enim legis dilectio . Inſuper iſtud com-
plexum,vt ſitis perfecti & integri,& cętera,ad totam præinductam exhortationem eſt referendum. Pro-
peterea nanque debemus omne gaudium æſtimare,cum in varias inciderimus tentationes: vt ſimus perfe-
cti & integri,in nullo deficientes. ¶ Et quia ad intelligendum,quàm fructuoſa ſit homini varia tribulatio
in præſenti:atque ad diſcernendum inter bonum & malum,inter verum & falſum, indiget homo illumi-
natione diuina,ſubiungitur. [SI] pro quia [QVIS] imo quicunque [VESTRVM indiget ſapientia] id
eſt,diſcretione & intelligentia pertinentium ad ſalutem,ac notitia ſcripturarum ſeu dono ſapiẽtiæ,quo per
guſtum internum bene ſentit ac iudicat homo de deo. Hac multiplici ſapientia omnes iugiter indigemus:
præſertim in dubiis,arduis,& obſcuris,in quibus quid poſtulemus,ſicut oportet, neſcimus . Propter quod
Sapien. 9. ſcriptum eſt,Cogitationes mortalium timidæ,& incertæ prouidentiæ noſtræ. In Iob quoque fertur, Nos
Iob.37. quippe inuoluimur tenebris. [POSTVLET à deo]. Omnis enim ſapientia à dño deo eſt,ad quẽ tanquã
Eccl.1. ad benigniſsimum patrem,infallibilem directorem,omnipotentem adiutorem , in omni neceſſitate debe-
Pſalm. 90 mus confugere. Quia non deeſt nec deficit confugientibus ad ſe. Iuxta quod in Eccleſiaſt. aſſeritur, Nul-
Eccleſ.2. lus enim ſperauit in domino,& confuſus eſt. Aut quis inuocauit illum & deſpexit eum ? Cum enim teſte G
philoſopho , natura non deficiat in neceſſariis : multominus creator,naturæ author, in neceſſariis deficit.
[QVI dat omnibus affluenter] id eſt, liberaliter & abunde . Ipſe etenim abundantia ſuæ pietatis merita
ſupplicum excedit & vota. & ſicut infinita eſt bonitas ac opulentia dei:ſic infinita eſt munificentia eius.
Dionyſi°. Qui (vt diuinus DIONYSIVS docet) per omnem naturæ vultum ſua dona diffundit, nec aliquid exi-
ſtentium ſuæ bonitatis communicatione expers relinquit,& vnicuique ſecundum ſuam capacitatẽ diſpo-
ſitionemque influit. Omnibus quippe dat dona naturæ,neceſſaria vitæ:atque ad danda dona gratiæ ſem-
per exhibet ſe paratum:dummodo quod in ſe eſt,faciat homo. Imo quoſdam gratioſiſsime prœuenit,& o-
mnem gratiæ obicem ac cordis duritiam tollit ab eis,gratiamque largitur eiſdem : non ſolum ſupra co-
rum merita,ſed & contra eorum demerita. ¶ Sed obiici poteſt , quod multi ſunt pauperes : & in natu-
ralibus etiam defectuoſi, & omni gratiarum carentes chariſmate. Quomodo ergo dat omnibus affluen
ter:præſertim cum aliqui moriantur ex fame? Et reſpondendum , quod deus non dat omnibus æque af-
fluenter. Et quod vnicuique dat quælibet munera abundanter:ſed vni hoc,alteri illud. Et tamen omnibus
Pſal.144. tribuit dona aliqua affluenter in proprio genere,ſuoque tempore. Quemadmodum ſcriptum eſt, Aperis
tu manum tuam,& imples omne animal benedictione. Suo etiam tempore ex rationabili cauſa ſubtrahit
Pſal.103. dona ſua. Sicut ait Pſalmiſta,Omnia à te expectant,vt des illis eſcam in tempore. Dante te illis colligent,
aperiente te manum tuam,omnia implebuntur bonitate. Auertente autem te faciem,turbabuntur:auferes H
ſpiritum eorum,& deficient, & in pulverem ſuum reuertentur [ET non imporperat.] Nonne deus per
Moſen & prophetas filiis Iſrael ſæpiſsime improperauit beneficia quæ eis impendit ? Nonne etiam deus
ingratitudinem hominum grauiter punit,& quotidie per ſe & ſuos miniſtros reprehẽdit eos de ingratitu
Num.14. dine ſua ? Vnde per Moſen ait de filiis Iſrael, Vſquequo multitudo hæc peſſima nõ credet mihi in omni-
Eſaiæ.1. bus mirabilibus meis,quæ feci coram eis. Et alibi, Filios,inquit,enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerũt
2.Reg.12. me. Sic & in libris Regum impiis regibus Iſraelis legitur improperaſſe,quod eleuauit eos de puluere : & reges conſtituit populi ſui. Ipſi vero nequiter egerũt. Imo & per Nathan improperauit regi DAVID be-
neficia ſua,cum adulterium homicidiumque feciſſet,Quomodo ergo deus non improperat muneratis à
ſe,beneficia eis collata? Et reſpondendũ,quod deus quantum eſt ex parte ſuę bonitatis,inuariabilitatis,ac
ſapientiæ,non improperat eis:ſed propter eorum abuſiones atque demerita facit hoc exigente ſua iuſti-
Matth.13. tia. Ingratis ergo improperat,gratis vero maiora largitur , prout Chriſtus diſſeruit , Habenti dabitur : ei
etiam qui non habet, & quod videtur habere,auferetur ab eo [ET dabitur ei] ſapientia à deo , ſi fideliter
Lucæ.19. ac perſeueranter petierit. Ideo ſubditur, [POSTVLET autem in fide nihil hæſitans.] Quod ait in fide,
referri poteſt ad verbum,poſtulet,& ad participium,hæſitans. Si referatur ad poſtulationem,ſenſus eſt,vt
Fides ne- deum roget fideliter,ſecundum veræ fidei directionem. Cum enim fides ſit totius ſpiritalis ædificii funda
ceſſaria. mentum:oportet in primis vt ſimus firmi in fide,& certi de veritate ipſius. Fides vero eſt interior oculus

A mentis, finem vltimum, ad quem ordinaoda ſunt cætera, ei oſtendens, ipſamque dirigens in petendis. Imo omnes actus noſtri ex fide procedere debent, & ad ſupernaturalẽ beatitudinem, quam fides docet ac monſtrat, referri. Præſertim cum ad Romanos ſcribat Apoſtolus, Omne quod non eſt ex fide, peccatum Roma.14 eſt. Sic ergo in fide poſtulet deum, nihil hæſitans, id eſt, de miſericordia dei & gratioſa eius exauditione nihil ambigens nec diffidens. Porro ſi referatur ad hæſitationem: ſenſus eſt, vt poſtulet deum, nihil dubitans de fidei veritate, ſed firmus & certus in ea. Habet ſiquidem fides certitudinem adhærentiæ: quanuis non euidentiæ. Habet quoque certitudinem ex parte obiecti, videlicet æternæ & iofallibilis veritatis, cui innititur: quanuis non omnifarie ex parte ſubiecti, puta intellectus humani, cuius capacitatem excedunt fidei veritates in vita præſenti. Quotidie ergo, imo omni hora, deum deuotiſsime deprecemur, vt men- Pſalm. 17. tem noſtram iugiter illuminare, dirigere, roborare dignetur: cum propheta orantes, Deus meus illu- Pſalm.118 mina tenebras meas. Et, Greſſus meos dirige ſecundum eloquium tuum, & nõ dominetur mei omnis iu- Pſalm.30. iuſtitia. Itemq; „Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum. Beatus etenim homo, quem tu erudieris domine, Pſalm.93. & de lege tua docueris eum. Atque vt Salomon vbertim teſtatur, dei eſt mentem docere. Vnde & in Pro- Prouerb.2 uerb. habetur, Dominus dat ſapientiam: & ex ore eius ſapientia & prudentia. Nullus itaque de ſua præſumat peritia, ſed ſummæ ſapientiæ innitatur directioni. Cum ſcriptum ſit, Habe fiduciam in domino ex to- Prouerb.3 to corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. Denique illuminationem diuinam inuocare oportet cum o-
B moi auiditate, diligentia, atque inſtantia. Prout Salomon loquitur, Si ſapientiam inuocaueris, & quæſieris Prouerb.7 eam quaſi pecuniam, & quaſi theſauros effoderis eam, tunc ſcientiam dei inuenies. Veruntamen non ſic debemus pro ſapientia deum adorare, vt negligamus à proximis, & prælatis, ac doctoribus informationẽ expetere: ſed & angelum ſui cuſtodem vnuſquiſque debet quotidie inuocare, vt ſe illuſtrare, dirigere, ac Angelus tueri dignetur. ¶ Præterea quæri poteſt, quomodo debeamus deum orare in fide, nihil hæſitantes de au „prius in ditione eius benigoa, cum ignoremus an ſimus in charitate & digni amore. Imo præſumptuoſum videtur, uocandus. vt quis præſupponat ſe exaudiendum à deo, quem tam grauiter, totiesque offendit. Et reſpondendum, Eccli.9. quod quæſtio iſta inquirit, qualiter ſpes noſtra ad deum certitudinem ſortiatur, & qualiter non. Spes quip pe dicitur certa expectatio futurę beatitudinis. Ad quod Thomas reſpondet, quod ſpes certitudinẽ habet ex parte miſericordiæ & omnipotentiæ dei, cui innititur, & ex qua non erit defectus ooſtrę ſalutis. Sed ex cooſideratione propriæ fragilitatis & diſpoſitionis, habet timorẽ & ineertitudinem quandã. Vnde ſpes & timor dicuntur duæ molæ, inter quas quotidie ſpiritaliter moli debemus. Vt ex cõſideratione diuinæ pieta tis confidamus de meliori: & ex conſideratiooe propriæ imperfectionis labilitatisq; vereamur iugiter de peiori, ac de periculo ſimus ſuſpecti. Vt ſit ſpes mola ſuperior, & timor mola inferior. Sic in „poſito quan 1.Theſſ.4 do oramus, debemus ſine hæſitatione orare ex cõſideratione veritatis, ac pietatis altiſsimi: qui frequenter in ſcripturis ſe „promittit exauditurũ oratores, dũmodo ſcilicet orent, ſicut oportet: qui & omnipotens, pũſi-
C mus, liberaliſsimus, atq; ditiſsimus eſt ad dandũ. Sed ex cõſideratione propriæ diſpoſitionis, inſufficientię, imperfectionis, aut culpæ, bonũ eſt formidare, & cũ timore ac tremore orare. Hinc Beda circa verba prę- Beda. habita, poſtulet in fide nihil hæſitans, ait, Hoc eſt, talem ſe exhibeat bene viuendo, vt dignus ſit exaudiri, dum poſtulat. Qui enim meminit ſe noo obtẽperaſſe dei præceptis, merito hæſitat. Quoniã ſcriptum eſt, Prou.28. Qui obturat aurem ſuam oe audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Hinc de quibuſdam loquitur deus, Prouerb.1 Tunc inuocabunt me, & oon exaudiã. Atque in libro Iob legitur, Nunquid deus exaudiet vocẽ hypocri- Iob.13.
„ tæ, cũ veoerit ſup eũ anguſtia? [QVI enim hæſitat] de fidei veritate, aut de miſericordia dei [SIMILIS
„ eſt fluctui maris, qui] fluctus [AVENTO mouetur & circũfertur] id eſt, mente omnino ioſtabilis eſt, non
„ fixus in deo. Errores nanque, vitia, & impetus paſſionum inſtabilem reddunt mentẽ, & exauditione indi- gnam: cum nec ſyncere nec fixe cohæreat deo. Maxime autem prętacta hęſitatio de fidei veritate, ae pie- tate diuina, eſt cuitanda. Hioc ſcriptũ eſt, Impii quaſi mare feruens, quod quieſcere nõ poteſt. In Iob quo- Eſa. 57. que, Si iniquitatem, quę eſt in manu tua, abſtuleris, tunc leuare poteris faciem tuã abſq; macula: & eris ſta Iob.11. bilis, & non timebis. Et in Pſalmo, Non ſic impii, non ſic: ſed tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie Pſalm.1.
„ terræ. Et denuo, In circuitu impii ambulant. Siquidẽ vndique euagantur. [NON ergo æſtimet homo ille] Pſalm. 15.
„ ſic hæſitans [QVOD aecipiat aliquid]. i. aliquod donũ gratiæ gratumfacieutis [A DOMINO] qui natu- ralia & temporalia bona, ac dona gratiæ gratis datæ tribuit bonis & malis, reprobis & electis. Talis ergo Iohan.6.
D quãdiu permanet talis non exauditur, quantũ ad dona pertioentia ad ſalutem. Iuxta illud, Scimus quoniã deus peccatores uoo audit. Qui ſcilicet in peceandi manent „poſito. Vnde & in Treñ. dicitur deo, Nos Trenor.3. inique egimus, & te ad iracundiã „puocauimus: idcireo tu inexorabilis es. Veruntamen ſi talis pœniteat, ſeq; diſponat ad gratiã, faciẽs quod in ſe eſt: deus clementer eũ exaudit. Propter quod rurſus ibidẽ fertur, Trenor.3 Scrutemur vias noſtras, & quæramus, & reuertamur ad dñm. Leuemus corda ooſtra cum manibus ad do minum in cœlos: quia non repellet in ſempiternũ dñs iquia etſi abiecit, miſerebitur ſecundum multitudinẽ miſericordiæ ſuę. Vt ergo mereamur deſuper exaudiri, ſtudeam⁹ in veritatis cognitione & bonitatis amo re cõſtabiliri, in fide, ſpe, & charitate firmari: iu ſalutari ſapiẽtia radicari, ne paſſionibus exagitetur cor no- ſtrũ: oec ſeducamur erroribus, ſed in omni euentu perſeueremus fixi in deo: quemadmodũ hortatur Apo- Epheſ. 4. ſtolus, Iam non ſimus paruuli fluctuantes, nec circumoeniamur omni vento doctrinę, in oequitia hominũ, in aſtutia, ad circumuentionem erroris. Vnde in Eccleſ. præcipitur, Noo ventiles te in omnem ventũ. Eſto Eccleſ.5. firmus in via domini, & in veritate ſenſus tui. Hinc Chriſtus cõparat obedientem diuinis præceptis, viro ſa Matth.7. pienti, qui ædificauit domũ ſuam ſupra petram: cuius domum nee venti, nec flumina potuerunt euertere. Inobedientem autem comparat viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam: ideo ventis atque
„ fluminibus in eam irruentibus cecidit. [VSQ duplex animo] qualis eſt hæſitãs [INCONSTANS eſt in Duplex
„ omnibus vũs ſuis] id eſt, in cũctis quæ agit, in proſperis & aduerſis, in verbis & factis. Imo & in interiori animo qs. intẽtioue & affectione. Porro duplex animo appellatur omnis hypocrita, & cuius intẽtio nõ eſt recta, qui Matth.10.

plica dolositatis se operit. Cui contrariũ iubet Saluator, Estote, inquiens, prudentes, sicut serpentes: & simplices, sicut columbæ. Est enim bona simplicitas, columbina, videlicet per exclusionem doli & simulatio-
Matth. 6. nis vocata. Quæ est pura & recta intentio. De qua ait Saluator, Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Huic bouę simplicitati est contraria duplicitas ista vulpina, quæ est prava & du-
Matth. 6. plicata intentio. De qua item loquitur Christus, Si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuũ tenebrosum erit. Qui taliter duplex est animo (vt pura simulator & callidus, foris bona ex genere operãs, & se in ſtũ ostendere volens, quãuis vero hominibus placere desiderans) incõstans est in omnibus viis suis. Quoniã & aduersis deiicitur, & prosperis vane erigitur. Est quoq; mendax & dolosus in verbis. Et talis interdum ad horulã vult deo placere, atque post vitam hanc cũ Christo regnare: & paulopost cupit placere hominibus, & gaudere cũ seculo. Ideo uusquam virtuti ac synceritati iustitiæ manet cohærens: sed leui occa-
Eccles. 1. sione per diuersa rapitur vitia. Hinc scriptum est, Ne accesseris ad deũ duplici corde, & ne fueris hypocri-
Eccles. 2. ta in conspectu hominũ. Itemq;, Væ duplici corde, & labiis scelestis. Merito igitur ait scriptura alia, Simu-
Iob. 36. latores & callidi ,,uocant irã dei. Et Salomon ait, Vir versutus, odibilis est. Et rursus scriptura testatur, Vę
Prouer. 12 peccatori ingredięti terrã duabus viis. Duabus siquidẽ viis peccator terrã ingreditur, quãdo foris operatur quod bouũ videtur, & intus ad propriã laudem tẽporaleq; cõmodum intuetur. Cũ ergo tam detestãda sit ista duplicitas, eã prorsus abiiciamus, & colũbina simplicitate corã deo resplendere couemur, ei super o- F
mnia, & cæteris non nisi in ipso, placere optãtes. Nempe vt iterũ Salomon ait, Abominatio est dño omnis
Prouerb. 3 illusor, & cum simplicibus sermocinatio eius. Et idem alibi, Qui recti sunt, habitabunt in terra, & simpli-
Prouerb. 2 ces permanebunt in ea. Itemque, Sapientes proteget gradientes simpliciter. Sic sanctus Iob fuit vir sim-
Eodem. plex & rectus. Cuius vestigia imitemur: quia qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Veruntamen
Iob. 1. est & asinina simplicitas, per exclusionem sapientiæ ae discretionis, sic dicta. Quam vitare oportet, cũ di-
Prou. 10. cat Apostolus, Nolite pueri effici sensibus. Vt ergo à simplicissimo deo iugiter diligamur, columbina simplicitate semper ornemur. [GLORIETVR autem frater humilis] id est, corde simplex, seipsum spõte
„ humilians, atque ab hominibus spretus, oppressus, iniuria lacessitus. [IN exaltatione sua] id est, ex confide-
„ ratione & spe suæ futuræ felicitatis: qua tanto sublimior erit in regno cœlesti, quanto profundius seipsum
1. Cor. 14. modo humiliarit, & plura aduersa propter Christum patiẽter pertulerit. Nam vt ait vnigenitus dei, Qui
Lu. 14. 18 se humiliat exaltabitur. In Iob quoque habetur, Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. Et in Prouerbiis scri-
Iob. 12. bitur, Gloriam præcedet humilitas. Ideo princeps apostolorum hortatur, Humiliamini sub potenti manu
Prou. 15. dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. [DIVES autem] glorietur [IN humilitate sua] Hoc secundũ „
1. Pet. 5. Bedam & glosam ironice dicitur. Vt sit sensus, Diues sciat se cito humiliandum, & vilipendendum, atque
Lucæ. 18. damnandum. Iuxta illud, Qui se exaltat humiliabitur. Quod intelligẽdum est de diuite terrena inordina-
Matth. 19 te amante, seu cupido. De cuiusmodi in euãgelio loquitur dominus, Possibilius est camelum per foramen
Iob. 27. acus transire, q̃ diuitem intrare in regnũ cœlorũ. De quo & Iob loquitur, Diues, cũ dormierit, nihil secum G
Psalm. 75. auferet. Apprehẽdet eũ quasi aqua inopia. Et itẽ in Psalm. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarũ in manibus suis. Hinc subditur [QVONIAM sicut flos fœni transibit] id est cito de huius vitæ „ speritate ac opu- „
Psalm. 36. lẽtia auferetur. Sicut de impiis fertur in Psal. Quoniã tanquã fœnũ, velociter arescẽt: & quẽadmodũ holera herbarũ, cito decidẽt. Deinde exponit similitudiné istã [EXORTVS est enim sol cũ ardore] quẽ efficit „
radiorũ suorũ repercussione in terra: ꝑsertim qñ ascendit in altũ [ET aresecit fœnum] .s. gramina terræ, „
[ET flos eius] .s. fœni [DECIDIT] ex caloris adustione [ET decor vultus eius] id est pulchritudo vi- „
ditatis supficiei fœni [OPERIIT: ita & diues in itineribus suis marcescet] .i. in actibus suis viciosis pe- „
ribit. Et dũ foris tẽporali floret prosperitate, carnali voluptate, potẽtia, aeq; diuitiis, intus spiritaliter magis „
Psalm. 52. ae magis putrescit, corrũpitur, & fœdatur, imo ab omni gratiæ ac virtutũ floriditate tabescit. Iuxta illud, Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Hanc eandẽ sententiã scriptura in multis conti-
Iob. 4. net locis. Scriptũ est enim in Iob, Vidi iniquos dño flante perisse. Itemq;, Laus impiorũ breuis est, & gau- „
Iob. 20. dium hypocritæ instar puncti. Si ascenderit vsq; ad cœlũ superbia eius, & caput eius nubes tetigerit: quasi sterquilinium in fine perdetur, velut somnium auolans non inuenietur, transiet quasi visio nocturna. Et in
Psalm. 72 Psalm. Deiecisti eos dum alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? Subito defecerunt, perierũt
Esaiæ. 40 propter iniquitatem suam. Hoc est quod loquitur Esa. Et quidem neque satus neq; radicatus in terra trun-
Sapient. 5. cus eorum: repente flauit in eos, & perierunt. Hinc iniqui fatentur, Quid profuit nobis superbia, aut quid H
diuitiarum iactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuncius præcur-
Esaiæ. 40 rens, & tanquam nauis pertransiens fluctuantem aquam. Porro præinducto Apostoli Iacobi verbo confo-
nat illud, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatũ est fœnum, & cecidit flos, &c.
Veruntamen his obũci potest, quia videmus ad oculum multos iniquos vsque ad decrepitam senectutem
Iob. 21. viuere, prosperari, & quantum naturaliter fieri potest, vigere. Vnde Iob, Impii viuunt, subleuati sunt, confortatique diuitiis: semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum in cõspectu eorũ.
Hiere. 12. Domus eorum securæ sunt & pacatæ: & non est virga dei super illos. Hiere. quoque ait, Quare via impiorum prosperatur, & bene est omnibus qui præuaricantur & inique agunt? Plantasti eos, & proficiunt. At-
Psal. 143. que in psal. Quorũ filii sicut nouellæ plantationes in iuuentute sua. Non est ruina maceriæ, neque trãsitus, neq; clamor in plateis eorum. Verum hæc omnia facile concordantur, quoniam omnis temporalis prospe-
ritas, quantumcunque louga appareat, tamen futuræ retributionis respectu est breuissima. Multi quoq; ob
Iob. 22. scelera sua ante tempus suum de medio subtrahuntur. Quemadmodum ait scriptura, Semitam seculorũ calcauerunt viri iniqui, qui ante tempus suum sublati sunt. Præterea spiritualiter exortus est sol cum ardo-
re, id est, Christus sol iustitię, iudex cœlestis rigore suæ sententiæ: arefecitque fœnum, quoniam iniquorum
Lucæ. 6. prosperitatem dissipat & condemnat. Vnde Lucas, Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestrã. Despiciamus ergo temporalem prosperitatem, & omnem delectationem illicitam.

A ¶ Prosecutio huius Cap. ab eo loco, [BEATVS vir qui suffert tentationem.] ARTIC. II.

» CONsequenter sanctus Apost. Iacobus docet, tribulationes vitæ præsentis æquanimiter sustinendas,
» propter earum perpetuam remunerationem [BEATVS vir] id est felix homo est iam in spe & in
» merito [QVI suffert tẽtationem] id est impugnationem, tribulationem, afflictionem, siue ab inuisibili, siue à visibili hoste inflictam, aut ex fomite seu sensualitatis infectione exortam, æquanimiter tolerat, eamque superat: non ruendo ad impatientiã, iniquum consensum, aut aliam culpã. Et prælertim beatus est,
» qui pro fide atque iustitia persecutionem patitur, nec superatur [QVONIAM cum ꝑbatus fuerit] id est per aduersitatũ & impugnationũ victoriã approbatus, & deo acceptus factus, seu sufficienter examinatus
» & expurgatus [ACCIPIET coronã vitæ] i. præmiũ essentiale, quod aurea appellatur. Præmiũ quoque accidentale ac speciale, in signũ prẽmiumq; victoriæ, quod nũcupatur aureola, si pro iustitia ptulerit mortem. De hac corona fertur in Psal. Posuisti in capite ei⁹ coronã de lapide ꝑcioso. Deniq; ipsum est quod spondit Christus, Esto fidelis vsq; ad mortẽ, & dabo tibi coronam vitæ. Sic ergo omnipotens deus quos ad modicũ tempus probat, affligit, exercet, in æternum copiose remunerat. Propter quod Sap. lib. dicitur, In paucis vexati, in multis bene disponentur. Quoniam deus tentauit illos, & inuenit illos dignos se. Hinc
B sanctus Iob, Probauit me, inquit, tanquam aurum, quod per ignem transit. Et Tobiæ angelus dixit, Quia acceptus eras deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te. Accipiet ergo post vitam prælentem, cui fuerit plene purgatus, coronã vitæ [QVAM repromisit deus diligentibus se] Quia per angelos sanctos, per Apost.
» & prophetas promisit hoc. Imo Christus dei filius, deus vere incarnatus proprio ore eã promisit in euangelio palã, ac sæpe. Porro per hoc ꝙ ait: quã repromisit deus diligentib. se, duo innuũtur. Primũ est, ꝙ nulla actio nullaq; passio, sine charitate, sit meritoria. Tentationes autem, & tribulationes meritoriæ sunt vitæ æternæ, inquantum ex charitate æquanimiter tolerantur, acceptantur, atque vincũtur. Ideo ait Apost. Si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Secundũ est, quod deus iis quos amplius diligit, frequenter plures & grauiores tribulationes immittit. Idcirco in aduersis & tentationibus nequaquam frangamur, nec pusillanimes efficiamur, nec fatigemur animis nostris. Imo eas tanquam probabile argumentum diuinæ dilectionis ad nos, suscipiamus ac superemus, correptiones & correctiones amemus: illud Iudith pẽsantes, Memores esse debemus, quomodo pater noster Abraham tentatus est, & per multas tribulationes probatus amicus dei effectus. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moses, & omnes qui placuerunt deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperunt in timore dñi, in impatientia sua exterminati sunt [NEMO cũ tentatur, dicat, quia à deo
» tentatur] Postquam Apostolus Iacobus locutus est de tentationibus, quas exterius causa probationis pa-
C timur: nunc agit de tentationibus quas intus suadente diabolo, aut infectione naturæ nostræ mouente, causa deceptionis toleramus. Vnde Beda hic ait, Duplex est genus tentationis. Vnum, quod decipit. Aliud, quod probat. Loquendo de tentatione quæ decipit, seu intentione fallendi inducitur, deus neminẽ tentat. Sed loquendo de tentatione quæ probat, tentauit Abraham deus. De qua & ait propheta, Proba me dñe, & tẽta me. Deniq; secundũ Albertũ, per verba prætacta Apost. Iacobus remouet quandã dubitationẽ. Dixit enim superius, in tentationibus esse gaudendũ. Ex quo aliquis posset opinari, vniuersas tentationes nobis immitti à deo. Quod non est verum: quia, secundum glosam, exteriorem tẽtationem immittit deus ad suorum probationem fidelium. Interiorem vero, qua concupiscitur quod lege diuina prohibetur, deus non immittit. Porro secundum Bedam, per verba iam tacta Iacobus illorum destruit errorem, qui sicut bonas tentationes, ita & malas dixerunt nobis diuinitus inspirari. Est autẽ secundũ glosam duplex tentatio. Vna exterior, sicut paupertas, infirmitas, incarceratio, & alia quæuis exterior tribulatio. Cuius deus nõ est solũ permissor, sed etiã author. Tales nanq; afflictiones sæpe immittit fidelibus pro bono eorũ. Alia est tentatio interior: vt praua suggestio, praua cogitatio, qua furtũ seu aliud peccatũ cõcipitur. Cuius de⁹ pmissor est, nõ immissor seu author. ¶ Pro clariori huius textus intelligẽtia quæritur, Cuius sit tẽtare: an. Lã solo tentemur diabolo, an etiã tentet nos deus? Et videtur ꝙ tentemur à deo, iuxta illud, Tentauit deus Abraham. In Deut. quoque habetur, Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te dominus deus tuus, vt affligeret atque tentaret. Et Sapiens, Deus tentauit iustos, & inuenit illos dignos se. Atq; apud Iohan. Hoc dixit
D Iesus tentans eum (puta Philippum.) In oppositum est authoritas Iacobi in præsenti. Præterea super illud Pauli, Ne forte tentet vos is qui tentat: dicit glosa, id est, diabolus, cuius solius officium est tẽtare. Ad istud Thomas super secundum Sententiarum respondet, Ad perfectam rationem tentationis tria concurrunt. Primum est, vt per tentationẽ aliciuius dubii accipiatur cognitio. Secundum, vt hoc sit à tentante intẽtum. Tertium, vt ipsemet tentans cognitionem illius rei accipere velit. Et isto modo deus non tentat, sed homo tentatur ab homine, & etiam à diabolo. Dicitur autem deus tentare, quantum ad duo. Primo, vt. s. aliciuius ignoti cognitio manifestetur, nõ sibi, sed aliis. Quod & deus intẽdit, vt patuit in tentatione Abrahæ: quem deus tentauit, vt eius fides & obedientia aliis, ad eorum ædificationem, insinuarentur. Mundus vero & caro dicuntur tentare, solum quantum ad primum trium illorum, ad perfectã tentationis rationẽ concurrentium. Quia ex impugnatione carnis & mundi, manifestatur virtus aut imperfectio mẽtis: quãuis nec mundus: nec caro intendant hoc. Ipsa ergo impugnatio animæ, seu eius virtutis, tentatio dicitur. Hæc autẽ impugnatio vel est à principio intrinseco, puta à carnis corruptione: & hæc vocatur tẽtatio carnis. Vel à principio extrinseco. & hoc dupliciter. Quia illud extrinsecum aut impugnat per modũ obiecti: & sic est tentatio à mundo, cuius rebus corda hominum ad peccandum alliciuntur. Vel per modum agẽtis ipsum trahit ad peccandum, persuadendo, terrendo, aut blandiendo. & sic est tentatio à diabolo & à membris ipsius. Dicitur autem diabolus solus tentare, non quod ipse semper sit immediatus tentator: sed quia primo tẽtauit hominem. Ex qua tentatione consequtæ sunt aliæ tentationes. Tamen vt asserit Origenes, quãuis non

Pſalm. 20. Apocal. 2. Sapient. 3. Iob. 23. Matth. 5. 1. Cor. 13. Iudith. 8. Tentatio duplex. Geneſ. 22. Pſalm. 25. Beda. Geneſ. 22. Deuter. 8. Sapient. 3. Iohan. 6. Theſſa. 4. Geneſ. 22 Origenes.

esset diabolus, adhoc homines tentarentur cõcupiscentia venereorum, & alimentorum. Vel dicitur diabolus solus tentare: quoniam ei & membris suis duntaxat conuenit tentare, cum intentione trahendi ad vitium, Vel quia vtitur carne, & rebus mundi tanquã instrumentis, ad tentandum hominem. Insuper in prima parte Summæ suæ loquitur Thomas, Tentare est proprie experimentum de aliquo sumere, vt. ℭ aliquid circa ipsum, vel de ipso sciatur. Ideo proximus finis tẽtantis est cognitio. Ex cognitione autẽ potest vlterius alius finis intendi, aut bonus aut malus. Diabolus vero talẽ cognitionẽ semper refert ad malũ, puta vt fallat, & noceat. Sicq; proprium diabolo est tentare, quia etsi homo sic teneat, hoc tamen facit vt seruus diaboli. Dicitur quoque deus tentare, non vt sciat: sed vt aliquid faciat scire. Mundus autẽ & caro non nisi instrumentaliter ac materialiter tentãt, præbendo occasionem peccandi. Sed homo tentat aliquem & bene & male. Bene, dum quærit eum cognoscere vt prosit. Male, dum quærit eum cognoscere vt noceat. Veruntamen per tentationẽ mundi quandoq; intelligitur teotatio quæ infertur à mundanis & prauis hominibus. Quandoq; illa, quæ infertur (vt tactũ est) à rebus seculi huius: puta à diuitiis, delitiis, atq; honoribus eius. His præmissis præsens textus facile intelligetur. Nemo cũ tentatur, tentaoone interiori, ad fallendũ tendente, & inclinante ad vitiũ [OICAT quoniam à deo tentatur.] Ita vt deus inclinet, aut cogat » cum ad culpam. [DAVS intentator malorũ est] .i. malorum tentamentorũ non est suggestor, aut aothor: » nec est teotator malorũ seu vitiorũ. .i. tentatiua causa eorum [IPSE enim oeminem tentat] tentatione ad malum ordinata. ¶ Sed obiici potest, quia tentatio tã actiua quàm passiua, sunt quidã actus, & aliquid positiuum: ergo à deo sunt, à quo omois entitas deriuatur: & io quem omnes effectus (id est, actus) tanquam in primum effectiuum principiũ reducuntur. Et respondendum, quod omois effectus & actus, in quãtum est ens & aliquid positiuum, à Deo sunt tanquã à prima causa. Sed in quantũ habent deformitatẽ & obliquitatem peccati, nihil sunt & sola priuatio: nec habent causam efficientem, sed deficientem: videlicet voluntatem creatam vt defectiuam, quemadmodum claudicatio, in quantum est ambulatio quędam, est à virtute motiua & progressiua. Deformitas autem huiusmodi ambulationis est à tibiæ indispositione. [VNVSQVISSQVE vero tentatur à concupiscentia sua] .i. ab inordioata cupiditate seu priuato amore. » Nam radix omnium malorũ est cupiditas. .i. improbus amor sui: pro quo concupiscentia hoc loco accipitur. De quo amore asserit Augustinus, ꝙ sit omniũ vitiorũ origo. Quemadmodũ amor dei est omnis boni principiũ, omnis. ℭ meritorũ actus. Vnde amor sui crescens vsq; ad contemptũ dei, ciuitatem efficit Babylonis: quæ est ecclesia malignanoum, & regnũ diaboli. Quemadmodũ amor dei crescens vsque ad contemptum sui, constituit ciuitatẽ Hierusalem: quæ est ecclesia dei viuentis, & regnum Christi. Ab hac ergo concupiscentia tentatur. .i. radicaliter impugnatur, quicunque tẽtatur: quia ab ea inclinatur & mouetur ad diuersa peccata. Non tamẽ per verba hæc excludit Apostolus Iacobus tentationem diaboli: quia frequenter diabolus actuat, seo excitat concupiscenoiam istã in homine, & per eã tentat eundem. Tentatur ergo vnusquisque à cõcupiscentia [ABSTRACTVS] .i. à recto salutis itinere, & vero rationis iudicio [ET illectus] .i. ad culpã attractus. [DESINDE coocupiscentia cũ cõceperit] .i. ad consensum perduxerit [PARIT peccatum] .i. reũ facit. Tunc enim est mortale peecatũ interius, cum plenus adest consensus de aliquo concupiuo contra præceptũ. [PECCATVM vero cũ consumatũ fuerit] .i. foris ad effectũ perductũ, » ita, ꝙ ex consensu itur in opus [GENERAT mortem] quia inducit ad cõsuetudinẽ vitiosam & obstinationẽ. Deinde ad damnationẽ æternam, quę est mors secunda grauissima. Vnde quod ait, Generat mortẽ: oon est sic intelligendũ, quasi in solo exteriori opere consistat peccatũ mortale: cũ in interiori cogitatione & affectione deliberatæ rationis consensum habente, sit culpa mortalis. Imo ratio meriti atq; demeriti in opere exteriori, dependet ab interiori. Sed ideo dicit sic, quia io opere exteriori magis apparet deformitas vitii, & culpa augetur, ac praua cõsuetudo incurritur. Itaq; in verbis prehabitis insinuatur processus humanæ tentationis. Nam primo concupiscentia oritur, per quam incipit homo abstrahi à vero & bono. Deinde cõcupiscenoæ delectaoo quædã cooiungitur, per quam homo in malum illicitur: tunc tamen stat adhuc io terminis peccati venialis. Deinde cõcupiscentiæ & delectatiooi cooseusus deliberatus adiicitur & tuoe est peccatũ mortale, ex quo ad opus proceditur, & reiteratio frequens seu cõsuetudo inde consequitur. Hinc loquitur Beda, Tribus modis tẽtatio agitur: Suggestione, delectatione, cõsenso. Suggestione hostis, delectatione aut etiã consensu nostræ fragilitatis, cõsensu cordis. Quod si hoste suggerẽte oec delectamur, nec cõsentimus: tẽtatio nobis ad victoriã prouenit. Si vero ad hostis suggestionẽ paulatim à recta intentiooe abstrahi, atq; in vitiũ iocipimus illici, delectando offendimus: sed nondũ lapsum mortis incurrimus. Quod si peccao in corde ꝯcepti delectationem sequatur partus prauæ actionis, aut certe cõsensus, morus rei efficimor. Hoc quoq; pensandũ, quia vt dicunt doctores, non solum plenus consensus in opus, sed & cõsensus in delectationẽ prohibitam, est mortalis. [NOLITE itaq; errare fratres mei dilectis- » simi] per vitiorũ abrupta, per errorũ & falsitatũ ac perfidiarũ obscura (via enim impiorũ tenebrosa, nesciunt vbi corruunt) ne sero pœnitẽtes, dicatis illud Sapientiæ, Errauimos à via veritatis, & iustitiæ lumen non luxit oobis, & sol intelligentiæ nõ est ortus nobis. ¶ Circa prehabita quæritur, ao tẽtatio sit appetenda? Respondet Albertus, Quædam in sua ratiooe circũuolutam habent malitiam, vt furtum. quæ nequaquam sunt appetenda. Alia sunt quæ nominata, statim habent circumuolutam bonitatem: vt esse sapientem, & virtute prædituin. quæ simpliciter, & absque additiooe sunt appetenda. Alia sunt, quæ de se non suot appetibilia, cũ sint quædam mala pœnalia: tameo per cõparationem ad hoc sunt appetenda, vt potio amara. Cũ ergo tentationes per se ordinentur ab hoste ad hominis deceptiooe, per accidens vero ordinẽtur ad tentati salutẽ, ex hoc ꝙ dei gratia auxiliante vincuntur: idcirco tẽtari noo est simpliciter cupiendũ, sed tentari & vincere simul sumptum. Verum quia cõsiderata oostra fragilitate victoria est incerta, tentatio securius fugitur, quã optatur. ¶ Et si obuciatur, quia, vt Iacobus ait apostolus, omne gaudiũ existimare debemus, cũ in diuersas incidemus tẽtatiooes: ergo sunt appetendę. Præsertim quia (vt dictum est)

Tentatio actiua & passiua.

1. Timo. 6 Augusti.

Apoca. 2 5

Ratio meriti & demeriti.

Beda.

Prouer. 4. Sapient. 5.

An tentatio sit appetenda.

A sunt valde multipliciter fructuosæ. Respondetur, q̃ Iacobus loquitur de tentatione tribulationũ, ad quarum patientiam exhortatur, quia non nisi per patentiam eas possumus superare. Ideo gaudium & fructuositas non sunt de talibus tribulationibus & tentationibus, secundum se: sed magis de patientia, qua vincuntur. Præterea huic rationi concordat responsio Thomæ super secundum Sententiarum, dicentis, Cum bonum sit obiectum voluntatis ac desiderii, eo modo aliquid est volendum, quo bonum. Inter bona autẽ aliquid inuenitur, quod est bonum simpliciter & per se: sicut sunt bona honesta, puta virtutes. Quæ tanquam fines aliorum, sui gratia appetuntur: quamuis in aliud ducant. Quia in omnibus honestis vtilitas honestati coincidit, uisi in vltimo, quod est finis finium: quod propter se tantum est appetendum. Aliquid vero est, quod in se bonitatem non habet vnde appetatur, si absolute consideretur: sed secundum ordinẽ ad finem, bonitatem quandam sortitur, quæ vtilitas nominatur. Et sunt propter aliud appetenda, vt sectio membri propter sanitatem. Porro ad finem cõsequendum contingit aliquid dupliciter ordinari, per se. & per accidens. Per se dico, quod quantum in se est, in finem debitum est ductiuum. Per accidens autem, quod quantum in se est, in aliud duceret: sed ex concursu alterius causæ, ducit in debitum finem. Sicut qui comedit venenum, vt moriatur, & contingit ex hoc sanitas. Cum ergo causa per accidens non sit proportionata ad effectum, sed solum causa per se: idcirco ex ordine ad finem qui est per accidens, uõ est aliquid

B bonũ, aut appetibile, simpliciter acceptũ: sed solum concurrentibus omnibus quæ ad hunc finem determinant. Dico igitur, quod tentatio per se ordinata est ad hominis perditionem, ad salutem vero non ordinatur nisi per accidens. Ex hoc, quòd homo eam vincit auxilio gratiæ dei. Ideo tentati non est simpliciter appetendum, sed tentari & viuere simul acceptum. Sed quoniã propter nostram fragilitatẽ victoria valde est dubia, securius fugienda est tentatio, quàm optãda. Insuper istis responsionibus aliquid videtur esse addendũ. Quia vt tactum est, duplex est genus tentationis: vnũ quod probat, aliud quod fallit. Quorũ primum est à deo, & ad hominis ordinatur salutem. Aliud à diabolo & mẽbris ipsius, ordinaturq; ad tentati seductionẽ. Rursus sicut præhabitum est, duplex est tentatio, puta exterior, vt est corporalis afflictio: cuius deus non solũ est permissor, sed etiã actor. Est quoq; tentatio interior, ad culpam inclinãs, seu ordinata: cuius deus permissor est, nõ immissor. Constat itaq; præinductas responsiones non esse prolatas, nisi de tentatione hostis ad fallendũ tendente. Remanet igitur quæstio, an tentatio quæ est ex vel à deo, atque exterior, tendens ad probationem & salutem, sit appetenda? Ad quod respondendum, quòd appetẽda est

C eo modo, quo medicina amara & afflictiua appetitur propter sanitatẽ & delectationẽ. Estque appetenda cum duplici circũspectione. vtpote, considerata propria fragilitate & defectuositate: ne homo in viribus suis cõfidat. Et præsuppositio adiutorio gratiæ dei: in quo spes tota figatur. Et hoc modo, etiã tentationes hostiles appeti possunt. Veruntamen obseruandũ quod aliquid est appetibile vni, quod nõ est appetibile alteri: propter diuersam eorũ dispositionem. Perfecti ergo, & etiam digne proficientes, securius possunt tentationes appetere, cum circumspectionibus memoratis, quàm incipientes & imperfecti. Et de hoc in Vitis patrum multa habentur exempla. Amplius quæritur, an tentatio quæ est ab hoste, sit peccatum: an etiam tentatio quæ est à mundo: & item, an omnis tentatio à carne seu carnis, peccatum sit? Ad hæc Thomas super secundum respondet, Peccatum vnius non consistit in actu alterius, sed in proprio actu. Propter quod in Ezechiele legitur, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. In tentatione autem carnis ipse appetitus illicitus, secundum quem tentari quis dicitur, est actus eius qui tentatur. Non enim sola caro concupiscit, sed coniunctum, videlicet homo. Ideo talis tentatio est peccatũ in eo qui tentatur. Siquidẽ motus concupiscibilis, in illicitũ tendens, tentatio carnis est. Tentatio autẽ quæ est à mũdo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus nõ pertinet ad tentatũ, sed passio tantum. Propter hoc non est peccatũ in tali tentatione, nisi per delectationẽ siue cõsensum: quia tunc tẽtatus incipit cooperari tentanti. Præterea, iuxta Thomã, diabolus potest imprimere vim imaginatiuam dupliciter. Vtpote aliqua

D sensibilia exterius repræsentando, & ipsam vim imaginatiuã intus turbando ac alterando. Idcirco secundum modũ quo imprimit in nos, tentare nos dicitur. Hæc tamen impressio non habet rationẽ peccati: cũ non sit in appetitu, sed in apprehensione duntaxat. Et tamen tendens in culpam, quantũ est de intẽtione tentantis. Hoc quoque pensandum, quia, vt Thomas adiungit, motus concupiscibilis potest dupliciter in nobis iosurgere. Primo ex qualitate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis, absque aliqua imaginatione. Et iste motus est pure naturalis, nec rationem peccati habens. Et hunc motum potest diabolus ex sua potestate in nobis causare, nisi diuina cohibeatur virtute. Secundo ex apprehẽsione alicuius delectabilis. Et ex parte illa appetitus habet aliquam libertatem in homine, secũdum quod potest obedire imperio rationis: sicque in concupiscibili potest esse peccatum. Sed hunc motum diabolus extorquere non potest. Hæc dicta sunt, q̃ pleno huius loci intellectu: quia materia practica est, & salubris. At vero sicut nonnulli errauerunt, dicendo, interiores tentationes ad vitia inclinantes, esse à deo: sic alii, vt Pelagiani hæretici, errabant, dicentes, Opera meritoria esse à nobis ipsis, ita, quod sine gratia posset homo esse virtute præditus, & deo acceptus, ac vitam promereri æternã. Dicebant enim, A deo habemus quod sumus,

n à nobis ipsis quod iusti sumus. Contra hos subdit apostolus Iacobus ¶[OMNE datũ optimum, & omne donũ perfectum desursum est, descendens à patre luminum] Certum est apud philosophos, omne quod citra deũ est, à deo fluxisse: mediate, vel immediate, Aristotele protestãte, Ab hoc ente omnibus cõmunicatũ est esse & viuere. atque authore liberi de causis, Omnis causa primaria plus influit quàm quæcũque causa secunda. Veruntamen aliter dicũt sancti Theologi, virtutes & actiones meritorias esse à deo, quàm philosophi. Quia philosophi dixerunt hominẽ naturali potestate & propria ratione posse virtutes acquirere, & felicitatẽ mereri. Quod quãuis verũ sit aliquo modo de virtutibus naturalibus, politicis, in beatitudine naturali, Theologi tamen affirmant hominẽ (quia ad supernaturalem beatitudinem est creatus) indigere gratia gratumfaciente, virtutibusque infusis supernaturalibus, ac Theologicis. Et insuper actuali

Determinant. 1. dicunt ad terminũ.

Duplex tentatio.

An tẽtatio sit appetenda.

Ezech. 18.

Imaginatiua vis bifariã imprimitur.

DOMINI. 4 post pascha Epistola.

Aristot.

motione ſpiritus ſancti in omni meritorio actu: vt ſie media correſpondeant fini. Quanuis itaq; per datum optimum, poſſunt intelligi naturalia dona ſuprema, in intellectualibus creaturis, vt ſunt memoria, intellectus, voluntas: in quibus ſuperglorioſiſsimæ trinitatis imago relucet in homine: per donum vero perfectum, dona ſupernaturalia, gratuita, & infuſa, ac meritoria opera: quę omnia immediate deſcendunt, cauſantur, dependent à deo: Poſſunt tamen per datum optimũ intelligi dona ſupernaturalia, & infuſa, gratiæ gratis datę, bonis & malis communia: vt ſunt gratia prophetiæ, genera linguarum, ſermo ſapientiæ, ſermo
1.Cor. 12. ſcientiæ, & c. De quibus Corinthiis ſcribit Apoſt. Per dona vero perfecta, dona gratię gratũ facientis, virtutes infuſæ, dona & fructus ſpũs, ac beatitudinis viæ. Nihilominꝰ omnia iſta intelligi poſſunt per data optima: & per dona perfecta, intelligẽda erunt dona glorię, dotes animæ & corporis glorificati, & quicqd ad cœleſtis beatitudinis plenitudinẽ ſpectat: quæ vere eſt ſtatus omniũ bonorum aggregatione perfectus. De
Eſaiæ. 64 quibus Eſa. & Paulus fatentur, Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ
1.Corin. 2 præparauit deus diligentibus ſe. Porro per patrem luminum intelligi poteſt pater æternus, à quo lumẽ ſibi coęternum, vnigenitus filius eius, inuariabiliter oritur. A patre quoq;, & filio tanquam ab vno fonte, ac æternali principio oritur ſpiritus ſanctus, patri filioque æqualis. Nec tamen filius & ſpiritus ſanctus ſunt duo lumina, imo tota ſuperdigniſsima, ſupereſſentialis & incomprehenſibilis trinitas, vnũ eſt lumen, ſicut & vna eſſentia. Ideo pater æternus dicitur pater luminũ, qppe qui ſit, inereati luminis, & omnis lucis creatę, principium. Aptius tamen hoc loco per patrẽ luminum intelligitur deus trinitas, vniuerſorum creator, F
Matth. 6 cui quotidie dicimus, Pater noſter qui es in cœlis. De quo in Deut. habetur, Nonne ipſe eſt pater tuus, qui
Deute. 32 poſſedit te, & fecit, & creauit te? De quo Eſa. Et nũc pater noſter es tu, nos vero lutũ. Cui & Helui Iob 34
Eſa. 64. locutus eſt, Pater mi ne deſinas ab homine iniquitatis, qui addit ſuper peccata ſua blaſphemiam. Denique huic verbo apo. Iacobi eõſonat illud Ioan. 3. Nõ poteſt homo accipere quicquã, niſi fuerit ei datũ de cœlo. Et quod loquitur Paul. Quid habes, quod nõ acceꝑiſti? [APVD quem non eſt tranſmutatio] Quia „
omnímoda incõmutabilitas, quæ eſt plena immortalitas, cõpetit deo: cui ſit purus actus, in quo nec eſt potentia limitans, nec differentia cõtrahens, neq; materia vſquã coartans, vt in Metaphyſica ſua ſapientiſſime docet Philoſophus. Et Proclus Platonicus in Elemẽtatione ſua theologica ſubtiliſsime probat hoc. Vn
Malach. 3 de Mal. conteſtatur, Ego dñs & non mutor. Quod Balaam quoq; aſtruit ſoquens, Non eſt deus quaſi ho
Num. 23. mo, vt mentiatur: nec vt filius hominis, vt mutetur. Et ſicut contingentia, variabilia, corporalia, inuariabiliter intelligit: ita & immutabilis permanens, omnia operatur. Sicut ait Boetius, O qui perpetua mundũ ratione gubernas, Tempus ab æuo Ire iubes, ſtabiliſque manens, das cuncta moueri. Quod & primo Ti-
Boetius.
Iohan. 5. mæi diſſeruit Plato. Propter quod aſſerit veritas, Pater meus vſque modo operatur, & ego operor. [NEC „
viciſsitudinis obumbratio] Id eſt alicuius ſucceſſionis obſcuratio. Quia in ſuperſimpliciſsimo deo ſunt pę nitus idẽ eſſentia, poteſtas, & actio: ſeu eſſe, poſſe, & agere. Et ipſe vnico, ſimpliciſsimo, & æterno actu intelligit, & vult ac diſponit vniuerſa, & ſingula in ſeipſo. Vnde & eius mẽſura eſt æternitas, quæ eſt intermi G
nabilis vita, tota ſimul perfecta poſſeſsio. [VOLVNTARIE genuit nos verbo veritatis.] Hoc multipli
Iohan. 1. citer poteſt exponi. Primo, quod pater p vnigenitũ ſuũ nos condidit: iuxta illud Iohãis, Omnia p ipſum
Roma. 11. facta ſunt. Vnde Apoſtolus, Ex ipſo, inquit, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Generatio autẽ in ſcriptu-
Geneſ. 2. ris interdum pro creatione accipitur. Vt vbi legitur, Iſtæ ſunt gẽnationes cœli & terræ in die quũdo creatæ ſunt. Secundo, quod deus trinitas ſpiritaliter regenerauit nos. i. ab erroribus & peccatis, ad eſſe gratiæ ac virtutũ, deduxit nos verbo veritatis, hoc eſt, per doctrinã euangelicæ ꝓdicationis, quod fecit per Chri-
1.Corin. 4 ſti diſcipulos, quemadmodum Paulus ſcribit Corint. In Chriſto per euangeliũ ego vos genui. Actꝫ; ad Gà
Galat. 4. lat. Filioli, ait, mei quos iterũ parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Tertio, ꝙ deus p ſacramentũ baptiſmi ſub debita forma verborũ, ſpiritaliter nos regenerauit. Accedit ſiquidem verbum ad elementum,
Iohan. 3. & fit ſacramentum. Hinc Chriſtus, Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt introire
Ephe. 5. in regnum dei. Ad Epheſios quoq; ait Apoſt. Chriſtus dilexit eccleſiam, mundans illam lauacro aquæ in verbo vitæ. Denique cum ſacramentum pœnitentiæ ſit ſecunda, poſt naufragiũ, tabula regenerans: ita fit etiam quotidie in pœnitentiæ ſacramento. Et quoniam Chriſtus verbum patris inearnatum inſtituit ſacramenta euangelicæ legis, intelligi poteſt, ꝙ pater verbo veritatis. i. per verbũ ſuum æternum & increatum
Ozee. 13. quod eſt veritas ipſa, præfatis nos modis regenerauit. Hæc autem fecit deus voluntarie non coacte, aut
Epheſ. 1. neceſsitate naturæ, ſicut per Oſee teſtatur, Diligam eos ſponteneè. Et teſte Apoſtolo, Deus operatur o- H
mnia ſecundũ conſilium voluntatis ſuæ. Per quod refutatur error quorundam philoſophorũ, & hæreticorum, qui aſſeruerunt proceſſionem creaturarum à creatore, eſſe naturalem emicationem ac emanationẽ
Plato. non liberam. Contra quos etiam Plato ait in primo Timæi, Optimus erat deus. Porro ab optimo longe relegata eſt omnis inuidia. Voluit ergo deus omnia ſuæ bonitatis, aut beatitudinis eſſe participia: quã quidem dei voluntatem, ſi quis rerum principium dixerit, recte eum putare cõſentiam. Sic ergo nos genuit
[VTSIMVS initium aliquod creaturæ eius] id eſt, inter corporales ipſius creaturas habeamus primatũ, „
Geneſ. 2. quibus non ſolũ per dona gratiæ, imo & per dona naturæ præferimur. Propter quod dixit deus, Faciamꝰ hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinem noſtram: & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtiis terræ,
Deuter. 4 vniuerſæq; creaturæ. Moſes quoq;, Solem & lunam & omnia aſtra creauit deus in miniſterũ cũctis gentibus. Porro per dona gratię Chriſtiani cæteris omnibus mundi hominibus incomparabiliter præferuntur:
Roma. 2. cum ſint adoptiui filii dei, & eius hæredes, & Chriſti membra ae cohæredes. Et ipſi ſoli ſunt in ſtatu ſalu-
Deuter. 4 tis, cæteri oẽs in ſtatu dãnationis: ſũtque membra, filii, ac miniſtri diaboli. Propter quod loquitur Moſes de excellentia populi Iſraelitici; ad deum tunc pertinentis, dicendo, Non eſt alia natio cam grandis.
Eodem. Itemque, Quæ eſt gens vna in terra ſic inclyta, & c. Nunc multo præclarius dici poteſt de populo vera-
1. Petri. 2. citer Chriſtiano, de quo prineeps apoſtolorum teſtatur, Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſan-
Pſalm. 48 cta, populus acquiſitionis. Sed proh dolor, homo cũ in honore eſſet, nõ intellexit: & multi Chriſtianorum

A gentilibus deterius viuunt. Postremo pro eo, quod hic dicitur, Vt simus initium aliquod creaturæ eius: alia
litera continet, Vt simus primitiæ creaturarum eius. Primitias nanque frugum & animalium iussit lex do-
mino consecrari. i. oprima quæqoe in frugibus ae animãnbus. Ita & deus verbo veritatis nos genuit, vt in-
» ter omnes homines simus oprimus populus eius. [SCITIS fratres mei dilectissimi] id est notum vobis
est vniuersa quæ scribo esse verissima, quia scitis apostolos primitias accepisse spiritus sancti. Veruntamen
» non sufficit vobis hoc scire. Ideo subditur, [SIT autem omnis homo velox ad audiendum] verba salu- Lucæ.11.
tis. Beari enim qui audiunt verbum dei, & custodiont illud. Et, Qui ex deo est, verba dei audit. Idcirco vt in Iohan.8.
» Eccle. dicitur, Auris bona cum omni cõcupiscẽtia audiet sapientiam [TARDVS autem ad loquendum] Eccle.3.
Quia hoc sapientiæ signum est, eo q Salomone testãte, In multiloquio non desit peecatum. Atque idẽ ali- Prouer.10
bi, Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt & reseruat in posterum. Et denun, Vidisti aliquem Proo.29.
velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, qoàm illius correctio. In Ecclesiast. qooque legitur, Prou.29.
Qui multis vtitur verbis, lædit animam suam. Veruntamen in omnibus istis necessaria valde est discretio, Eccle.20.
vt sit homo quantum in se est, velox ad audiendum, & tardus ad loquendum: qood tamen ad iuniores ae
subditos, & indoctos potissime pertinet. Nihilominus causa rationabili exigente, sit homn velox ad loquẽ-
dum: præsertim qui præest, dum fraterna correptio, aot iusta correctio sunt delinquentibus impendendæ.
B Dum etiã proximus indiget informatione, aut reuocatione à culpa, atque periculis quibos appropinquat. Eccle.2.
Ideo Salomoo dixit, Tempus loquendi & tempus tacendi est. Atque in Ecclesiast. dicitur, Est taeẽs, qui in- Eccl.20.
uenitur sapiens: est autem tacens, noo habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum. Homo sa Prouer.11
piens tacebit vsque ad tempus: Lasciuus & imprudens non seruabit tẽpus. Sie & iuniores, ac subditi, & in-
docti, dũ ex ignorãtia sibi periculum vident instare, mox seniores, sapieatiores & superiores suos debẽt in-
terrogare, & eos cum omni reuerentia, ae auiditate audire: iuxta illud, In multitudine presbyterorum pru- Eccl.64.
dentium sta, & sapientiæ illorum ex corde cooiungere. Hine alibi dicitur: Non te prætereat narratin senio Eccle.8.
rum. Denique quàm salubre est verba salutis audire, tam periculnsum est, verba audire vana, scurrilia, detra
ctoria, & iniqua: quæ mentem maculant audientis, si ea libenter audierit, aut eis consenserit. A talibus er-
go verbis auertatur auditus, si fieri potest, atque ad minus ratin ea detestetur. Ideo ait scriptura: Sepi aures Eccle.28
tuas spinis, & noli audire linguam. Propheta quoque locutus est deo, Narraoerunt mihi iniqui fabulatio- Psal.118.
nes, sed non, vt lex tua. Circa hunc locum loquitur Beda: Qui sapientiam diligit, primn pnstulet eã à deo: Beda.
deinde magistrum veritatis humiliter andiat, & inter agendum suam eautissime coerceat linguam. Tutius
enim veritas auditur, quàm prædicetur. Hinc Pythagorici naturalis scientiæ magisterio præditi, auditores
soos per quinquennium iusserunt silere, & postmodũ loqui, ae doeere permiserunt. Vnde & Hieremias pro Treno.3.
pheta, bene instructi adolescentis vitam describẽs, modestiam taciturnitatis inter prima virtutum studia cõ
C putat. Bonum est, inquiens, viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit. Ita-
que pet prædicta reprehenduotur, qui ad fabulandũ, ad dncendũ, ad prædicandum, sunt promptuli: cum
nondum in virtutibus exercitati, nondum sufficienter edocti, nõdum à vanitatum vitijs expurgati siot. Ve-
runtamen, cui ex officio incumbit, docendi aut prædicandi necessitas, studeat se ad exercendum hos actus
exhibere idoneum, in virtutibus ae sapientia prnficiendn quntidie: & interim quod per seipsum facere ne-
» quit, per alios idoneos faciat. Sit quoque omnis homo, & [TARDVS ad iram] Ira est appetitus vindi-
ctæ, propter illatam iniuriam. Et ista est duplex. Vna, quæ rationem præuenit & excæcat, quæ vocatur ira
per vitium, quæ ratinne non regitur, nec secundum ordinem iuris tendit in vltionem. Ad hane sie tardi esse
debemus, vt eam nunquam admittamus: vel si oriri cœperit, statim per rationis censuram, mansuetudinis-
que virtutem frenetur, & extinguatur: vel saltẽ sic eohibeatur, ne per verba aut signa erũpat, neq; per inho
nestns apparatus pandatur, sicque paulatim suffocetur in semetipsa. Alia est ira per zelum, quæ rationẽ se-
quens sponte assumitur, vt actus virtutis robustius exerceatur. Et ista est bona, quia per eam secundum ra-
tionis iudicium fit vindicta. Non tamen est passim, atque faciliter admittenda, quia & ipsa rationẽ aliqua-
liter turbat, secundum Greg. Idcirco ad eam tardi esse debemus, & tunc eã assumere quando aliter actus
iustitiæ tã conueniẽter exercẽri oon valet: vt si quis durus, incorrigibilisque existat. Et hæc ira fuit in Chri-
sto. Iuxta illud, Contristatus est Iesus super cæcitate cordis eorum, circumspiciens eos cum ira. Hine loqui- Mar.3.
D tur Beda, Tardos ad iram nos esse præcepit, vt non ob quaslibet causas, serenitatem onstri cordis ae vultus,
in austeritatem vertamus: sed certa existente ratinne. Verbi gratia, Si aliter corrigi proximos, maxime eos Nume.25
qui nobis cõmissi sunt, non posse conspicimus, seueritatem verbi, aut districtinoem iudicij erga eos exhibea 1.Reg.8.
mus: manente tamen, quaotum humana natura patitur, statu nostræ mentis sereno. Sic Phinees, Samuel, He 12.
lias, & Petrus, tardi fuerunt ad iram, qui tamen peccantes gladio perimerunt, aut verbo. Sic & Mnses, cum 3.Reg.18.
esset vir mitissimus, exiuit à Pharaone iratus nimis, cõminatus ei pœnam, quam & opere perpetrauit, qui Matth.26
etiam vituli aurei adoratores districte puniuit. Hine teste Gregorio, Ira nnn debet rationem qoasi domina Exo.52.
præcedere, sed tanquam ancilla sequi. Porro ira per vitiũ dupliciter fit mortalis. Primo propter cõmotio- Exo.52.
nis immoderantiam, nimis immoderatam, rationẽque penitus offuscantem. Secundo propter vltionis ex- Ira dupli-
cessum, vt si quis pro illata sibi iniuria, exercere cupiat siue exerceat vltionem tam grandem, vt directe cõ citer fit
trarietur iustitiç. Denique iram scriptura valde vituperat, & condemnar: stultitiam vocat, & iracundum stol mortalis.
to assimilat. Ait nanque Saluator, Omnis qui iascitur fratri suo, reus erit iudicio. Salomon quoque, Spiritũ Matth.5.
ad irascendum facilem quis poterit sustinere? Et iterum loquitur, Ne sis velox ad irascendum, quoniam ira Prou.28.
in sinu stulti requiscit. Et Iob: Virum stultũ interficit iracundia. Hine ait Hieron. Quid iracundo furor suus
confert, quem sæuissimis exagitat stimulis. Sicque ab omni mentis consilio alienat, vt dum irascitur, insani
re credatur. Idcirco abbas Agatho dixit, Iracundus homo etiam si mortuos suscitet, deo non placet. Imo
quàm nociua sit ira, pandit Gregorius, dicens: Per iram iustitia relinquitur, gratia vitæ socialis amittitur, mã
suetudo aufertur, lux veritatis repellitur. Hinc Iacobus subdit, [IRA enim viri iustitiã dei nõ operatur.]

Sobrie loquitur ſanctus ille Apoſtolus. Siquidē minus dicitur,& maius ſignificatur: vt ſit ſenſus , Ira enim E
viri,id eſt,ira per vitium cuiuſcunque hominis,iuſtitiam Dei,id eſt,opus vere iuſtum,& deo acceptum nō
operatur :ſed opus deo diſplicens atque damnabile facit . quia à rationis tramite abducit, & contra iuſti-
Gregor. tiam agit. Iracundo quippe bonum & iuſtum videtur,quicquid ab ira ſuggeritur. Atque,vt ait Greg. men
ti furore ebriæ,quicquid recte dicitur,peruerſum videtur. Et rurſus,Per iram,inquit , ſapientia perditur: vt
Iob.11. quid,quóue ordine quid agendum ſit,neſciatur. Hinc Iob,Non te ira ſuperet,vt aliquem opprimas. Et Sa-
lomon,Ira non habet miſericordiam,nec erumpens furor. Et,Impetum concitati ſpiritus ferre quis pote-
rit? Iraſcamur ergo proprijs vitijs,& ea vlciſcamur diſcrete in nobis. Iraſcere tibi,quia ad iram irrationabi-
liter motus es,& ceſſa iraſci. Et maxime qui vel ex vſu maligno,aut ex naturali diſpoſitione ad iram pro-
cliues ſunt, contra iram iugiter debent pugnare,& pro eius extirpatione ſtudere,ac deū infatigabiliter de-
Matth.5. precari. Aduertamus ergo quod ait Saluator, Beati mites . Et, Diſcite à me,quia mitis ſum, & humilis cor
Matth.11. de. Superbi ſiquidem ad iram ſunt proniores, humiles vero miteſcunt, & patientes conſiſtunt . Denique ſi
Eccl.28. ira ſubito oriatur, nequaquam perfeueret in corde, cum in Eccleſiaſt. dicatur, Homo homini ſeruat iram, &
à deo quærit medelam. Quis exorabit pro delictis illius? Inſuper locus iſte etiam de ira per zelum poteſt
exponi. Quoniam etſi ira hæc commendetur , tamen per eam iudicans aut vlciſcens, à diuinæ perfectio-
Sap.18 nis tranquillitate, & ſummi iudicis ſerenitate occumbit. Scriptum eſt enim de deo, Tu dominator domine
Hier.7.1. cum tranquillitate iudicas. Et alibi, Nunquid ad iracundiam me prouocant? Ait dominus. Nōne ſemetipſos F
in confuſione vultus ſui? Hinc aſſerit Beda, Iudex homo, qui amiſſa mentis tranquillitate iudicat delinquen
tem, etiam ſi iuſte iudicet, iuſtitiam tamen diuini examinis, in quam perturbatio cadere nequit , imitari non
valet. [PROPTER quòd abijcientes omnem immunditiam] id eſt, pœnitendo ſeu præcauendo, de vo- »
1.Cor.7. bis expellite carnalia, ac ſpiritalia vitia conſueta. Quemadmodum monet Apoſtolus, Mūdemus nos ab o-
mni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationēm in timore [ET abundantiam malitiæ] »
id eſt, grauiora facinora, vt quæ ex conſuetudine praua, ex deliberato propoſito, & pertinaci intentione na
ſcuntur, [IN manſuetudine ſuſcipite] id eſt, manſuete, & patienter audite, firmiterque tenete [INSI- »
TVM verbum] id eſt, euāgelicæ legis doctrinam vobis à prædicatoribus inſinuatam, impreſſam, inſuſam. »
Maturitas enim ſapientiæ, ſeu veiburn ſalutaris doctrinæ, non niſi manſueta, & tranquilla mēte percipitur:
Eccleſ.5. à cuius ſalubri ſuſceptione impedit ira. Idcirco in Eccl. docetur, Eſto manſuetus ad audiendum verbū dei,
vt intelligas. Nam vt cōmuniter dicitur, Ira impedit animum ne poſſit cernere verum. Manſuetudo autem
eſt quædā tractabilitas mentis, eam diſponens ad ſuſceptionem verbi ſalutis. Quemadmodum tractabilitas
ceræ, diſpoſitio eſt ad impreſſionem ſigilli [QVOD poteſt ſaluare animas veſtras .] Nam verbum dei »
inſtruit hominem de neceſſariis ad ſalutem: & ita inſtrumentaliter, ſeu diſpoſitiue, ſaluare dicitur hominem
Luc.11. ſi obſeruetur & impleatur. Ideo dictum eſt, Beati, qui audiunt verbum dei, & cuſtodiunt illud. Et Pſal. Lu- G
Pſal.118. cerna, inquit, pedibus meis verbum ruum domine, & lumen ſemitis meis. Alibi quoque ferrur , Non natiui
Sap.16. tatis fructus paſcunt homines, ſed ſermo tuus eos, qui in te credunt, conſeruat. Cum omni ergo reuerentia,
ac diligentia audiant ſubditi verbum dei à ſuperioribus, ac ſapientioribus. Hæc autem purgatio mentis ne-
Sap.1. ceſſaria eſt. Quia oportet in primis à malo recedere. In maliuolā enim animā nō intrabit ſapiētia, nec habi-
tabit in corpore ſubdito peccatis. Itaque puritas mētis maxime eſt appetēda, iugiter exquitenda, diligētiſſi-
Matth.5. mē cōſeruāda. Quia, vt ait Saluator, Beati mūdo corde, quoniā ipſi deū videbūt. Salomon quoque, Qui diſi
Prou.22. git cordis mūditiē, habebit amicū regē. Ideo cū Pſalmiſta inceſſanter oremus, Cormundū crea in me deus,
Pſalm.50. Elucidatio reſidui huius Capitis. ARTICVLVS III.

DOMINI-
CA.5. poſt
paſca.
Epiſt.

IAM SANCTVS Apoſtolus Iacobus admonuit, vt omni immunditia atque malitia eradicatis ſuſcipia
mus in manſuetudine inſitum verbum dei . Sed ne putemus nobis ſufficere verbum dei audire , nunc
ſubdit . [ESTOTE autem factores verbi, & non auditores tantum] id eſt eloquia præcepto
rum dei & eccleſiæ non ſolum audite, ſed & opere implete. Sic & Paul. diſſeruit , Non auditores legis iuſti »
ſunt ante deū, ſed factores legis iuſtificabūtur. Et propheta, Intellectus bonus omnibus facientibus eū. Scie
tia enim moralis ordinatur ad opus. Propter quod dixit Philoſophus, Quid eſt virtus ſcrutamur, nō vt ſcia- H
mus, ſed vt boni efficiamur. Et rurſus primo Ethic. teſtatur, quod intenti inſtructioni morali, & eam nō exe
quētes in opere, ſimiles ſunt ægris, medicos diligenter audientibus, ſed eorum doctrinam non obſeruātibus.
Sic ergo eſtote factores verbi, non auditores tantum. [FALLENTES vos metipſos] quia qui ſola audi- »
tione cōtenti ſunt, ſeipſos decipiunt, vel formaliter, & directe, vt ſi putent ad ſalutem ſibi ſufficere ſolū audi
re, & ſcire: vel concomitanter ſeu æquiualenter aut materialiter, ſecundū quod omnis qui peccat ſe decipit.
Prou.14. Iuxta illud, Stultus illudit peccatum. Et rurſus Salomon loquitur, Via ſtulti recta in oculis eius. Hinc omnis
Prou.12. peccās dicitur eſſe ignorans, quia erronee iudicat, ſaltē in particulari. Vnde & in Abacuc habetur, Quomo-
Abacuc.2 do vinum potantem decipit, ſic erit vir ſuperbus. Et luxurioſo presbytero Daniel dixit [QVIA ſi quis audi
tor eſt verbi, & non factor: hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuę] id eſt faciem ſuam »
corporalem, cū qua natus eſt [IN ſpeculo cōſiderauit enim ſe] id eſt diſpoſitionem vultus ſui [ET abijit, »
& ſtatim oblitus eſt qualis fuerit] id eſt diſtinctam ſuæ diſpoſitionis notitiam mox amiſit, nec perfectam »
ſuæ phyſiognomiæ ſeruauit memoriam : cuius ratio aſſignatur . Quia imago in ſpeculo habet debile eſſe, »
& intentionale potius quàm reale, vt dicitur: ideo debilem facit impreſſionem. Quia modus agēdi ſequitur
modum eſſendi . Et quia debilem facit impreſſionem in oculo, ex tali impreſſione ſequitur labilis in mēte
cognitio. Conformiter, qui verba dei audit, nec impletimperfectam & informem habet eorum memo-
riam, aut penitus nullam. [QVI autem perſpexerit] id eſt perſpicaciter conſiderauit [IN lege] perfe- »
cta, ſeu vt alij legunt [PERFECTAE libertatis] ea quæ ſcribuntur, docentur, & præcipiuntur in ea, puta
in euangelio. Denique ſiue legatur perfecta, ſiue perfectæ, verus eſt ſenſus. Lex enim Euangelica, reſpectu
legis Moſi, eſt perfecta, & excellentias multas ſortitur, prout in prologo ſuper Lucam diffuſe oſtenſum eſt,

A & ipſa cæteras vniuerſas in perfectione ſuperat leges. Dicitur quoque lex euangelica, lex libertatis perfectæ. Primo, quia per eam exoneramur ab obligatione obſeruantiæ veteris legis. Propter quod ſacratiſſimus apoſtolici ordinis princeps glorioſiſſimus Petrus ait, Quid tentatis deum, imponere iugũ ſuper cer vices diſcipulorum, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus. Sed per gratiam domini no ſtri Ieſu Chriſti credimus ſaluari. Et Paulus Apoſtolus, Lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, liberauit me à lege. Lege peccati, & mortis. Et rurſus elari⁹ loquẽs, Nũc ſine lege iuſtitia dei manifeſta eſt, per fidẽ Ieſu Chri ſti in omnes & ſuper omnes, qui credũt in eũ. Secundo, quia lex euãgelica eſt lex charitatis & gratiæ. Lex & timor. Lex quippe euangelica dicitur lex amoris, & gratiæ: in quãtum continet ſaluifera ſacramenta gratiæ contentiua. & quia in Euangelio præclariſſime deſcribuntur amor & pietas dei ad homines, & be neficia ac promiſſa ipſius, inducit quoque lex iſta ad ſui obſeruantiam potius per amorem, & præmiũ poſt gratiam continebat, & tranſgreſſoribus ſuis etiam temporalem mortem mox inflĩgi præcepit. Et ita quaſi mor. quadã coactione, atque formidine, ad ſui obſeruationem induxit. Propter quod ad Hebræos fertur, Irritã quis faciens legem Moſi, abſque vlla contradictione duobus aut tribus teſtibus moritur. Lex autem Euã- gelica tranſgreſſoribus pœnitentiam conſulit, veniamq; promittit. Hinc dicit Apoſtolus, Nihil ad perfe-

B ctum adduxit lex, quia videlicet eius ſacramenta non erant gratiæ contentiua. Itemque, Non dedit nobis deus ſpiritum timoris, ſed ſpiritum virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis. Tertio, quia per Euangelicæ legis obſeruationem liberamur ab omni iugo diaboli, & ſeruitute peccati, quemadmodum Paulus, Per Ieſum remiſſio vobis peccatorum annunciatur, ab omnibus à quibus non potuiſtis in lege Moſi iuſtificari. Quar to, quia per Euangelicæ legis impletionem, ad æternam felicitatem, in qua eſt cœleſtis ac plena libertas, indilate perducimur, quod per Moſaicæ legis obſeruantiam non fiebat. Hinc vnigenitus patris ait, Si filius vos liberauit, vere liberi eritis. Huic autẽ libertati nõ repugnat ſeruitus charitatis, cũ deo ſeruire ſit regnare. Atque vt amantiſſima Agatha dixit, Summa ingenuitas eſt, in qua Chriſti ſeruitus comprobatur.

" Ideo Paulus differuit, Vbi ſpiritus domini, ibi libertas. Itaq; qui in hac lege perſpexerit [ET permãſerit in ea] fide, & opere ſtabilis. Quoniã ſola perſeuerantia coronatur: Chriſto dicẽte, Qui perſeuerauerit " vſque in finẽ, hic ſaluus erit [NON auditor obliuioſus factus] .i. verba ſalutis obliuioni non tradẽs [SED " factor operis] .i. executor operũ, quæ deus præcepit [HIC beatus in facto ſuo erit] .i. per opera ſua beatitudinẽ obtinebit: ſicut in Euangelio dominus conteſtatur, Si vis intrare ad vitam, ſerua mandata. Et de- nuo, Si hæc ſcitis, beati eritis, ſi feceritis ea. Etenim omnis arbor, quę nõ fecerit fructum bonum, excidetur & in ignẽ mittetur. Præterea dupliciter dicitur homo diuinorũ obliuiſci verborum. Primo, ea à ſua memo ria penitus amittendo. Secundo, ea nõ adimplẽdo. Nam & inuariabilis deus dicitur obliuiſci eorum, quos

C iuſto iudicio perire permittit, eo quod per modum obliuiſcentis circa illos ſe habeat. Vnde Trenorum vltimo dicitur, Quare in perpetuũ obliuiſceris noſtri? ¶Poſtquã Apoſtolus Iacobus docuit, non ſufficere ad ſalutem verba dei audire, ſed opertere ea operibus exercere: nunc oſtendit nec hoc ſufficere, niſi de " peccata locutionis vitentur. Hinc ſubdit: [SI quis autẽ putat ſe religioſum eſſe] .i. verum Chriſtianæ fi- " dei profeſſorem, ac latriæ ſeruatorẽ, atq; deuotum [NON refrenans linguã ſuam] à multiloquio, detrã- " ctione, mẽdacio, ac cæteris verbis prohibitis [SED ſeducens cor ſuum] .i. à recto ſalutis itinere illud auer tens, & per incuſtoditã negligentiã errores, & vitia, ſeipſum fallens, atque obtenebrans. Quẽadmodũ per " Ozee dominus ait, Effraim quaſi columba ſeducta nõ habẽs cor [HVIVS vana eſt religio] .i. fruſtra ſe Chriſtianũ eſſe fatetur, nec eſt in eo veraciter latria, ſiue deuotio: ſed fictæ, aut apparẽter duntaxat. De ta- libus fertur in Ozee, Ventum ſeminabũt, & turbinẽ metent. Cum ergo illa ſit vana religio, docet quid ſit " vera religio [RELIGIO munda, & immaculata] .i. intus & foris ſyncera, corã deo & hominibus appro " bata in ſeipſa & in ſuis operibus pura [APVD deum & patrẽ] .i. coram deo, qui eſt omniũ deus & pa- ter: Vel coram deo filio, & patre æterno, qui cum ſpiritu ſanctο tunc vnus omnium deus, vnus creator & " vnus finis [HAEC eſt, viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum] .i. opera miſericordiæ proximis impartire. Præſertim miſerabilibus perſonis, humano ſolatio deſtitutis (vt ſunt pupilli & orphani, viduæ, peregrini, tentati, infirmi, captiui, mendici, pauperesque domeſtici) ſubuenire, & eos corporaliter viſitare,

D ac conſolari. Beati enim miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Et Chriſtus in die iudicij dicet, Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Hinc in Eccleſiaſt. dicitur, Non deſis plorãtib. in cõſolatione, & non te pigeat viſitare infirmum. Ex iis enim in dilectione firmaberis. Iob quoque, Viſitans ſpeciem tuã nõ peccabis, id eſt, proximos & egenos, qui eiuſd. tecũ ſunt ſpecici. De quibus loquitur Eſaias, Frange eſurienti panẽ tuum, & egenos vagoſq; induc in domum tuã. Cum videris nudũ, operi eũ " [ET immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſeculo] .i. vanitates, & impietates, atque illicitas voluptates mun- danorum hominum deuitare. Iuxta illud, Nolite conformari huic ſeculo, ſed renouamini in nouitate ſen ſus veſtri. Vnde alibi ait Apoſtolus, Qui vtuntur hoc mũdo, ſint tanquam non vtentes. Nam vt Iohannes ait Apoſtolus, Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ. Circa præhabita, quærenda ſunt aliqua. Primo, quid ſit religio, & de actibus eius: qui etiam ſint vere religioſi. Deinde de refrenatione linguæ, præſertim quãtum ad clauſtrales. Poſtremo, quid ſit ſe immaculatum ab hoc ſeculo cuſtodire. De horum primo dicit hoc loco Albertus, Religioſus idem deſignat, quod religatus. Sed religatio iſta poteſt attendi triplicitẽ⁹. Primo, penes obſeruationẽ præceptorum articulorumque fidei: ſicque omnes veraciter Chriſtiani, ſunt religioſi. Secundo, penes obſeruationem euangelicorum conſiliorum. & ſic cœnobitæ religioſi vocantur. Tertio, penes cuſtodiam oris. & ſic qui linguam ſuam ab illicitis cohibet verbis, dicitur proprie religioſus. Verum de iſta materia multo plenius ſcribit Thomas, in Secunda ſecundæ dicẽdo, Religilio dicitur à re⁹legendo. quoniam quæ ad diuinũ per-

Liber hic ſcriptus à Dionyſio poſt Euan gelia.

Actu. 12. Rom. 7. Rom. 3. Legis & Euangelii differẽtia

Hebr. 10. Hebr. 7.

2. Tim. 2.

Actu. 13.

Iohan. 8.

2. Cor. 3. Matt. 24.

Matt. 19. Iohan. 13. Matth. 3.

Ozee. 7.

Ozee. 8.

Matth. 5. Matth. 25 Eccleſ. 7.

Eſa. 58.

Rom. 12. 1. Cor. 7. 1. Iohan. 2

Religio- ſus quid.

Cœnobitæ Religio. quid?

Ecclę. 3. tinẽt cultũ, sæpe sunt relegēda, ac reuoluenda. Iuxta illud, Quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Vel E dicitur religio à reeligendo, quoniã deum quem peccando amiſimus, & cui vana prætulimus, per eã pœnitentes reeligimus. Vel à religando, quia ab exterioribus, & carnalibus hominẽ ſeparat, ac deo coniungit. Itaque religio eſt virtus moralis, quæ alio nomine latria appellatur, per quam deo cultũ ceremoniãq; impendimus. Nec eſt theologica virtus, ſed pars ſubiectiua iuſtitiæ, circa actiones immediate verſans, hagionis in- terni & ex terni. Actus religionis: quæ ſunt actus religionis directe & elicitiue, quia ab ea elicitiue procedunt. Actus vero quarundã virtutũ religione inferiorum, quibus religio imperat, dicuntur actus eius imperatiue, quia imperat eis. Sicque præfata miſericordiæ opera religioni attribuuntur, quæ tamen à pietate, ſeu miſericordia eliciuntur. Præterea refrenatio linguæ ad omnẽ pernet Chriſtianum, cum in euãgelio Chriſtus teſtetur, De omni verbo otioſo quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationẽ in die iudicij. Itẽque, Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore tuo condemnaberis. Et iterum, Quæ procedũt de ore coinquinãt hominẽ. Denique q̃ neceſſaria ſit omni homini refrenatio linguæ cõſtat ex eo, quod ait iudex ſummus, Qui dixerit fratri ſuo, racha, reus erit conſilio. Qui autẽ dixerit, fatue, reus erit gehẽnæ ignis. Præterea quia clauſtrales antonomatice religioſi dicuntur, vtpote deo in holo cauſtum oblati, eiuſque cultui totaliter mãcipati: hinc ad eos refrenatio linguę potiſſime pertinet. Propter F quod ſanctι patres inter regulares obſeruantias obſeruationẽ ſilentij, vnã de præcipuis, poſt ſubſtantialia ſtatuerũt, & eius fractionẽ per culpæ publicationẽ, proclamationem, ac diſciplinam vindicari, ſeu corrigi præceperunt. Hinc omnis oratio intelligibilem ex ſe habens ſenſum, ſine licentia prolata, niſi neceſſitas ſit excuſans, eſt ſilentij fractio. vt ſi dicatur, Quis eſt iſte? Attẽdãt hæc religioſi remiſſi, intimorati, leues, inconſtoditi, & garruli. Attendant q̃ ſit vana eorum quam prætendunt, religio. Aduertant quod ait Pſalmiſta, Vir linguoſus non dirigetur in terra. Et quod rurſus ait ſcriptura, Nunquid vir verboſus iuſtificabitur? Imo iuxta ſcripturam verba ſapientis ſtatera ponderabuntur. Non ergo verbis pereffluamus, quia oblibilis eſt, qui procax eſt ad loquendum. Hinc Eccleſiaſtes, Ne temere quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram deo. Deus enim in cœlo, & tu ſuper terram. Idcirco ſint pauci ſermones tui. In multis nanque ſermonibus inueniitur ſtultitia. Veruntamen circa hoc quæritur, quomodo in verbis ſit paucitas obſeruãda, cum in Actibus Apoſtolorum legatur Paulus protraxiſſe ſermonẽ vſque ad mediã noctẽ, & exhortatus diſcipulos multo ſermone. Chriſtus quoque in monte fecit longum ſermonẽ. Eccleſia etiã facit orationes prolixas, cum tamen etiam dicat ſaluator, Orantes, nolite multũ loqui. Et reſpondendum, quod ſcripturæ intẽtio eſt, vt non ſine rationabili cauſa verba multiplicentur propter periculum incidendi peccata, quod in verbis multis ſine gratia vix cauetur. Chriſtus vero nõ prohibuit abſolute vti multis verbis in oratione, cum & ipſe paſſione inſtante prolixius oraſſe legatur. Et quod erat per- G noctans in oratione dei. Sed dixit, orantes, nolite multum loqui, ſicut Ethnici faciunt. Putãt enim, quod in multiloquio ſuo exaudiantur. Sit ergo religioſus in obſeruatione ſilentij rigoroſus. Qui enim cuſtodit os ſuum, cuſtodit ab anguſtiis animã ſuam: qui vero inconſideratus eſt ad loquẽdum, ſentiet mala. Poſtremo immaculatũ ſe ab hoc ſeculo cuſtodire, eſt ad nullam rem creatã affici inordinate, diuitias, delitias, & honores mundi, intuitu & amore dei paruipẽdere, aut omnino relinquere, nec aliquid citra deum niſi in deo amare, hoc eſt, in quantũ deus id præcipit, ſeu vtile neceſſariumve exiſtit ad cõplacendum ſeruiẽdumque deo, atque ad obtinẽdum beatificam fruitionem ipſius. Cum enim deus glorioſus & adorandus ſit omniũ finis, & media iuxta exigẽtiam finis ſint diſponẽda, certum eſt, quod nulla res creata ſit appetenda, amãda, ſeruanda, tractanda, aut quocunque modo in vſu habẽda, niſi ſecundum quod expedit homini ad vniẽdum ſe deo, atque ad obtinẽdum ipſius viſionem felicẽ, ſeu ad ſeruiendum ei, & ad proficiẽdũ in cultu, ac honorificẽtia eius, quod totum ad religioſos maxime ſpectat, quos oportet eſſe huic ſeculo mortuos, & ſoli deo viuentes, vt cum Apoſtolo dicere queant, viuo autem iam non ego, viuit vero in me Chriſtus.

Ecclę. 3.
Actus religionis in- terni & ex terni.
Linguæ refrenatio.
Matth. 12.
Eodem.
Matth. 15.
Marci. 7.
Matth. 5.
Pſal. 139.
Iob. 11.
Ecclę. 5.
Actu. 12.
Matth. 5.
6. 7.
Matt. 6.
Luc. 22.
Lucæ. 6.
Matth. 6.
Prou. 21.
Deus oĩm actionũ finis eſſe debet.

EXPOSITIO CAP. II. ARTICVLVS IIII.

DIXIT Apoſtolus Iacobus in fine præcedẽtis capitis opera miſericordię viduis & pupillis eſſe impartiẽda, at impietates & vanitates mundanas Chriſtianis vere religioſis, ſeu deuotis eſſe vitãdas. Nunc oſtẽdit, pauperes nõ eſſe deſpiciendos, ſed potius honorandos tanquam à deo H electos, & Chriſti mẽbra atque miniſtros. Itaque ait, [FRATRES mei nolite in perſonarũ acceptione habere fidem domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ.] Ordo verborũ hic eſſe poteſt, Nolite habere fidẽ gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti in acceptiõe perſonarũ, hoc eſt, nõ credatis quod ac cipiẽdo perſonas, valeatis acquirere præmiũ gloriæ Chriſti. Quia acceptio perſonarũ peccatũ eſt, ab ade ptione felicitatis, & gloriæ Chriſti impediẽs. Cõrraria nanq; eſt acceptio iſta iuſtitiæ. Solis autẽ iuſtis patũ eſt regnũ Chriſti. Vel iſte eſt ordo verborũ, Nolite habere fidẽ domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt rex gloriæ dominuſq; virtutũ inquãtũ eſt deus: iuxta illud, Attollite portas principes veſtras, & introibit rex gloriæ. Quis eſt iſte rex gloriæ? dominus virtutũ, ipſe eſt rex gloriæ. Itaque nolite habere fidẽ Chriſti in perſonarũ acceptiõe. Hoc eſt Chriſti fidẽ habẽdo, nõ ſit in vobis vitiũ acceptionis perſonarũ. Vel ſic, Nolite putare vos vere eſſe fideles habẽdo peccatum acceptionis perſonarũ, quia talis acceptio perſonarum nõ ſtat cũ fide formata. Ex quo patet, quod Iacobus loquitur de huiuſmodi acceptione, ſecundum quod eſt mortale peccatum. Porro acceptio perſonarũ eſt, qua aliquid alicui impenditur, ſeu confertur, qui ad illud eſt indignus, ſeu improportionatus, & alteri digno ſubtrahitur, aut negatur. Vt ſi prælatus aliquẽ promoueat ad Canonicatũ, nõ quia literatus & virtuoſus, ſed quia cognatus ſuus eſt, aut pecunioſus, aut ſeruus: Literato autem, & bono, ſeu ſufficienti deneget tale donum. Cũ ergo ſit duplex iuſtitia, vtpote cõmutatiua quæ in emptionibus venditionibuſque ſeruatur: & diſtributiua, qua aliqua diuerſis cõferũtur, ſecun-

Galat. 2.
Matt. 23.
Pſalm. 25.
Acceptio perſonarũ mala.

A dum mensurã dignitatis eorum ad illa: acceptio personarum iustitię distributiuæ contrariatur, dum aliquid alicui exhibetur, non propter causam, qua ad illud idoneus est, sed intuitu suæ personę, aut causę, ex
» qua nõ est illud ad suscipiendũ cõdignus, seu aptus [ETENIM si introierit in cõuẽtu vestro].i. corã vobis cõgregatis, seu ad vos adunatos [VIR aureum annulum habẽs, & in veste eãdida].i. pulchre ornatus
» atq; vestitus [INTRAVERIT autẽ & pauper in sordido habitu, & intẽdatis in eũ qui indutus ẽst veste
» præclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene: pauperi autẽ dicatis, tu sta ibi, aut sede sub scabello pedũ meorũ,
» nõne iudicatis apud vosmetipsos] .i. temere, & secundum propriũ placitum iudicatis: nec à deo, sed à propria adinuẽtione tale iudicium sumitis, iudicãdo dmitẽ pauperi præferẽdũ honore, dignitate, & loco, quia
» dives est: pauperẽ vero esse despiciendũ, quoniã pauper est? Ideo subditur, [ET facti estis iudices cogitationũ
» nonum iniquarum] .i. cogitationib⁹ erroneis, ac iniquis eõsensistis, easq; approbastis. Nõ enim dives prehonorandus est pauperi ob suas diuitias, uec pauper ob suã inopiã est spernẽdus. Ideo vitiosum est taliter
» iudicare, ac facere. Estque cõtrarium diuino iudicio, sicut subiungitur. [AVOITE fratres mei dilectissi-
» mi, Nõne deus elegit pauperes in hoc mũdo.] Tales enim deus solet gratiosius inuisere, & saluare: iuxta illud in psalmo, Tibi derelictus est pauper. Et in Esa. Cõfitebor tibi domine, quia factus es fortitudo pauperi, & egeno, in tribulatione sua. Hinc ad Corinth. hortatur Apostolus, Videte vocationẽ vestrã fratres, quia nõ multi sapiẽtes secundum carnẽ, non multi potentes, nõ multi nobiles sunt inter vos: sed quæ stul- Psal. 9. Esa. 22. 1. Corin. 1
B ta sunt mundi elegit deus, & infirma & conrẽptibilia, & quæ non sunt. Ideo dicit Greg. Hos elegit deus, quos despicit mundus. Deus enim naturaliter bonus & pius speciale habet occasionẽ miserendi & succurrendi pauperibus, miserabilibusq; personis. Idcirco in Deuteronomio scriptũ est, Dominus facit iudicium pupillo, & viduæ, amatq; peregrinum. Atque in psalmo, Facit iudicium iniuriã patiẽtibus. Dominus custodit aduenas, pupillum & viduã suscipiet. Hinc Christus in exordio suæ prædicatiõis pauperes piscatores, ad discipulatum suum vocauit. Qui & in Luca testatur, Beati pauperes, quoniã vestrũ est regnũ dei. Pauperibus nãque ipsa eorum paupertas quotidianum purgatorium inuenitur. Elegit itaque deus pauperes, quos ab æterno elegit, & suo tẽpore per gratiã suam vocauit. Vnde subiũgitur, [DIVITES in fide.] Nõ quod ante electionem, & vocationẽ fuerint spintaliter diuites in fide, sed ex sua electiõe & pietate fecit eos spiritaliter opulentos per fidẽ, & cætera gratiarum ehanſmata fidei annexa. Veræ quippe diuitiæ sunt, virtutes, ac meritoria opera. Vnde prima ad Timotheũ scribit Apostolus, Diuitibus huius seculi præcipe diuites fieri in operibus bonis. Et quia tales electi sunt ad futurã beatitudinẽ prædestinati, de eis subiungitur [HAEREDES regni, quod promisit deus diligentibus se.] De quibus ait Apostolus, Scimus, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum. vocati sunt sancti. Quidã enim diligunt deum ad tempus, sed nõ perseuerant in charitate finaliter, quos constat prædestinatos non esse. Hinc loquitur Christus, Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorũ est regnũ cœlo- 1. Tim. 6. Roma. 8. Matth. 5.
C rum. Pauperes ergo propter charismata gratiæ eis collata sunt honorãdi: & maxime, quia frequẽtius sunt à deo electi. Diuites vero, propter suarum abusus diuitiarum, & cætera scelera sua, sunt zelo iustitiæ despiciendi, in quãtum sunt tales. Sicut de iusto fertur in psalmo, Ad nihilũ deductus est in cõspectu eius malignus: timẽtes autẽ dominum glorificat. Vnde & Salomõ loquitur, Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quã dives torquens labia sua. Et rursus, Melius est modicum cum timore domini, quàm thesauri multi. Propterea subditur. [NONNE diuites per potẽtiam opprimunt vos, & ipsi trahũt vos ad iudicia?].i. iudicibus vos præsentãt tanq̃ reos, eo quod estis Christiani? [NONNE ipsi blasphemãt bonũ nomẽ] uominatum [QVOD inuocatũ est super vos] .i. nomẽ Christi seu Christum, quẽ negant esse verũ Messiam in lege promissum. Hæc in primitiua ecclesia passim fecerunt diuites infideles, tã Iudæi q̃ gentiles Christiani, qui Christum iugiter inuocabãt, & quẽ pro se inuicem exorabant [SI tamen legẽ perficitis regalẽ]. i. legẽ diuinam, à rege altissimo datã, regia via incedentẽ, eo quod neque ad dexterã neque ad sinistram diuertat, nec aliquid obliquitatis cõtineat. De qua in Esaia legitur, Hæc via, ambulate in ea, & neq; ad dexterã ueq; ad sinistram. Atq; in Psal. Lex domini immaculara. De qua & in Prouerbijs asse- Pauperes honorãdi & quare. Psal. 14. Prou. 19. Prou. 15. Esa. 30. Psal. 17.
» ritur, Lex lux est. Si inquã hanc legẽ perficitis. i. perfecte impletis [SECVNDVM scripturas] .i. prout in scripturis sanctis docetur, ac cõtinetur. Deinde exprimit legem istam in speciali, seu quantũ ad mandatũ Prou. 6. Leuit. 19.
» eius præcipuum, post primum ac summũ legis præceptũ. [DILIGES proximũ tuum sicut teipsum] .i. Deuter. 6.
D spiritaliter desiderãdo ei dona gratiæ, ac virtutũ in via, donaq; gloriæ in patria: imo & cooperando ei ad ista pro posse. Cætera quoque misericordiæ opera, tã corporalia quàm spiritualia, ei impartiẽdo pro viri- Matth. 5.
» bus, tẽpore opportuno, exigẽte rationabili causa [BENEFACITIS] quasi dicat Apost. Non ita dico diuites pauperibus nõ esse præferendos, quasi sint odiẽdi, aut simpliciter contẽnendi, cum ex diuino præcepto sint dilegẽdi: sed eorum dilectio ordinate est exhibẽda eisdem, saluo ordine æquitatis, vt nõ derogetur iustitiæ in pauperũ depressione [SI autem personas accipitis,] iuxta seusum præhabitum [PECCATVM operamini] faciendo contra præceptum dei. Propter quod subditur [REDARGVTI à lege, quasi transgressores] diuini præcepti. Et ita hæc dictio, quasi, dicit hic veritatẽ nõ similitudinẽ tantũ. Quẽadmodũ & Iobãnes inquit, Vidimus gloriã eius, gloriã quasi vnigeniti à patre. Ista quippe personarum acceptio in lege Mosaica, atq; Euãgelica prohiberur. Quoniã in Leuit. dominus ait, Iuste iudicabis, nec cõsideres personã pauperis, neq; bonores vultũ potẽtis. In Deuteronomio quoq; Moses ait principibus & iudicibus Israel, Audite illos, & quod iustũ est iudicate: siue ciuis sit ille, siue peregrinus. Nulla erit distãria. Ita paruũ audietis vt magnũ, nec accipietis cuiusq̃ personã. Christus etiã iubet, Nolite iudicare secundũ faciẽ, sed iustũ iudiciũ iudicate. Hinc in libro Iob Heliu cõtestatur, Nõ accipiã personã viri. Debemus ergo nõ personas, sed causas accipere. Iohan. 1. Leuit. 19. Deuter. 1. Iohan. 7. Iob. 32. Personarũ acceptio quãdo peccatum & an deo conueniat personarum acceptio. Quantum ad primum, videtur ex præinductis Iacobi verbis, quale.

¶ Circa prædicta, vt clarius intelligãtur, aliqua sunt quærẽda. Primo, an personarum acceptio sit peccatum mortale. Secundo, in quibus cõmittatur hoc vitium. Tertio,

cæteriſque authoritatibus allegatis, quod perſonarum acceptio ſit mortale peccatum, quod etiam aliunde E
probatur. Quia ſicut illud eſt ex ſuo genere culpa mortalis, quod eſt cõtra charitatẽ: ita & illud, quod eſt
cõtra iuſtitiam. Sed perſonarum acceptio directe cõtrariatur diſtributiuæ iuſtitiæ. Veruntamẽ videtur op-
poſitum: quia ſi diuitem plus honorare q̃ pauperem eſt mortale peccatum, omnes periclitamur, & in ſta-
tu eſſe dãnationis videmur. Quis enim non facit hoc? Quis ponit pauperẽ ad mẽſam ſuã vt diuitẽ? Quis
Albertus ita ſalutat egenum vt locupletẽ? Ad hæc reſpondet Albertus: Quod ſi dines magis honoretur q̃ pauper,
per reſpectum & promotionẽ ad eccleſiaſticas dignitates, ad quas fuerit indignus, mortale eſt vitium: Ve
ſi diues, ſapiẽtia & virtutibus carẽs, ad eccleſiaſticos promoueatur honores: pauper vero abijciatur, qui ſa
Auguſtin. pientia, vita, & moribus promotione tali eſt dignus. Hinc Beda allegat Auguſt. dicentẽ, Si hanc diſtantiã
ſedẽdi & ſtandi, de qua Iacobus loquitur, ad honores eccleſiaſticos refectamus: nõ eſt putandum eſſe leue
peccatum, in perſonarum acceptione habere fidẽ domini noſtri Ieſu Chriſti. Quis enim ferat eligi diuitẽ
ad ſedẽ honoris eccleſiæ, contẽpto paupere inſtructiore, ac ſanctiore? Quocirca pẽſandum, quia & in 2.2.
Dignitatis perſonæ conſidera tio duplex aſſerit Thomas: Dignitas perſonæ cõſiderari poteſt dupliciter. Primo, ſimpliciter & in ſe: & ita qui ſapien
tior virtuoſiorq̃ cõſiſtit, abſolute eſt melior. Secundo, per cõparationẽ ad bonum cõmune: & ſic poteſt
cõtingere, vt qui abſolute loquẽdo minus bonus eſt, vtpote minus virtuoſus & doctus, ſit bono communi
vtilior ratione potentiæ, ſiue induſtriæ, aut alicuius huiuſmodi. Cum igitur diſpenſationes ſpiritualium ad
cõmunem vtilitatem potiſſime ordinentur: idcirco interdum minus boni melioribus præferuntur in ta- F
libus abſque perſonarum acceptione. Porro ſecundum iura, ad valorem electionis ſufficit eligere bonũ,
atque idoneum. Nec oportet eligere meliorem, ſecundum forum iudiciale: aliàs electio poſſet quaſi ſem-
per calumniari. Sed quo ad eligentis conſcientiam, oportet eligere meliorẽ, vel ſimpliciter, vel per com-
Albertus parationem ad bonum cõmune. Inſuper dicit Albertus, Quod ſi quis honoret diuitem magis quàm pau-
perem propter lucra, & cõmoda propria, quæ per hoc à diuite conſequi præſtolatur, non poteſt eſſe ſine
peccato, ſi pauper propter ſuam paupertatẽ ſpernatur, & dines ei præhonoretur. Quia ex hoc pauper
ſcandalizatur, & datur ei occaſio puſillanimitatis, aut deſperationis ex ſua inopia. Dicẽdum ergo ad ob-
iectiones: Quod ſi diues pauperi præponatur & prehonoretur, non quia diues, ſed ex aliqua rationabili
cauſa: videlicet, quia virtuoſior, aut quia in poteſtate eſt cõſtitutus, aut quia ſapiẽtior, aut ſenior, vtilior, ſeu
benefiectior, vel vt vitetur turbatio: nõ eſt perſonarum acceptio, nec peccatũ, ſed commendabile opus. Si
autem ob ſolas diuitias fiat hoc, & pauper (quia pauper eſt) poſtponatur, aut vilipendatur, vitioſum eſt: q̃-
uis propter actus modicitatem poſſit interdum à mortali excuſari. Interdum quoque videtur ſufficere, vt
pauper mentaliter honoretur. Ad ſecundum dicendum, quòd perſonarum acceptio tam in corporalibus
q̃ in ſpiritualibus bonis cõmittitur. Imo cum bona ſpiritualia ſint corporalibus potiora, perſonarum acce-
ptio in eis tãto vitioſior cõprobatur, qnãto huiuſmodi bona ſunt digniora. Amplius perſonarum acceptio
1. Timot. 1 locum habet in exhibitione honoris: Cumq̃ deus altiſſimus ſit primũ & ſummũ honorabile, cui debetur G
honor ratione ſuæ virtutis & ſanctitatis, ſapientiæ, & cauſalitatis, beneficentiæ, & dominationis, primæui-
tatis, ac dignitatis, atque indicianæ poteſtatis: conſtat quod rationalis creatura tanto eſt honorabilior,
Honoran- di quinam ſint. quanto in his magis deo aſſimilatur, ſcu plus inde participat. Idcirco virtutibus prædicti, & ſapientes, ſunt
honorandi. Similiter iudices & prælati quanuis iniqui, ſenes quoque & parentes, & homines vniuerſi, in
quantum ad ſuperdigniſſimæ trinitatis imaginem ſimilitudinemque creati, Chriſti ſanguine liberati, ad
Exod. 20. ſupernaturalem beatitudinem ordinati, angelica cuſtodia inſigniti, & maxime quia à verbo æterno huma
Gregor. na natura in vnitate perſonæ eſt aſſumpta. Idcirco in Homilia ait Gregorius, quod retunditur ſuperbia
noſtra, quæ neſcit in hominibus conſiderare dignitatem naturæ, qua ad dei imaginem facti ſunt. Sed cum
Rom. 10. deus ſit diues, ſicut & potens, dicente Apoſt. Diues eſt in omnes, & ſuper omnes qui inuocant eum, vide-
tur quod diuites ſint honorãdi ſecundũ quod diuites, & per ſuas diuitias deo aſſimilantur. Et reſpondẽdũ
Auguſtin. quia vt ait Aug. primo de ciuitate dei, Deus diues eſt: non pecunia, ſed omnipotentia. Deniq; diues eſt ſpi
ritali opulentia, videlicet, perfectione, ſanctitate, & beatitudine penitus infinita. Ideo homo propter ſpiri-
tales diuitias, ſcilicet gratiam, & virtutes honorandus exiſtit. Poſtremo videndum, an deo cõueniat per-
ſonarum acceptio. Et videtur quod imo, quia quibuſdam eodem modo diſpoſitis, vni dat gratiam & acci
pit cum, alium vero relinquit: imo frequẽter grauiores præuenit, & cõuertit, ſaluatq̃ peccatores. Ad hoc
Datio du- plex. Thom. reſpõdet, q̃ duplex eſt datio. Vna eſt actus iuſtitiæ, qua aliquid alicui datur ſecundum dignitatẽ, & H
meritum eius: & circa illam attenditur acceptio perſonarum. Alia eſt actus liberalitatis, qua alicui ali-
quid gratis datur, quod ei non debetur: & talis eſt collatio beneficiorum dei, qui nulli eſt obligatus: & cir
ca hanc nõ eſt perſonarum acceptio, quoniã vnuſquiſque poteſt propria dare cui vult, & quãtum vult, ni
ſi in caſu. Tamẽ deus hoc maxime, & irreprehenſibiliter poteſt. Ideo apud eum locum nõ habet acceptio
2. Para. 19 perſonarum, iuxta illud Paralip. Nõ eſt apud dominum deũ noſtrũ iniquitas, nec perſonarũ acceptio, nec
acceptio munerũ. Et in hoc ipſum imitari debemus. Nihilominus adhuc propter duas cauſas dicitur apud
deum nõ eſſe acceptio perſonarum. Prima, quoniã nullum bonum relinquit irremuneratum, nec aliquem
Actu. 10. vere virtuoſum refutat. Et hoc innuit princeps Apo. In veritate, inquiens, cõperi, quoniam nõ eſt perſo-
narũ acceptor deus, ſed in omni gẽte qui timet deũ & operatur iuſtitiã, acceptus eſt illi. Secunda eſt, quo
Hiere. 30. niã nulli quod in ſe eſt faciẽti deus denegat gratiã. Idcirco apud Hiere. ait, Quis eſt iſte qui applicet cor
Iob. 34. ſuum, vt appropinquet mihi? Et in Iob aſſeritur, Si direxerit homo ad deum cor ſuum, ſpiritũ illius & fla-
tum ad ſe traher. Et quia hæc duo ab hominibus cõmuniter nõ ſeruãtur, merito ad diſcernẽdũ intet perfe
Deute. 10. ctionẽ diuinæ iuſtitiæ, & imperfectionẽ fragilitatis humanæ, ait frequẽter ſcriptura, quod apud deum non
2. Para. 19 eſt perſonarum acceptio. Inſuper q̃ periculoſa ſit perſonarum acceptio, imo quodcunq; peccatum, decla-
Iob. 24 rat Apo. Iac. ſubdens, [QVICVNQVE autẽ totam legẽ ſeruauerit] .i. vniuerſa legis euãgelicæ præcepta »
Eccle. 35. impleuerit [OFFENDAT autẽ in vno] .i. poſt tantã iuſtitiã trãſgrediatur vnũ præceptũ dei, ſiue Eccle- »

A siæ,seu vnũm incurrat peccatum mortale,per cõmissionẽ,quæ est cõtra præceptum negatiuũ : vel omissionẽ,quæ est cõtra præceptum affirmatiuum [FACTVS est omnium reus] verbũ hoc intricatũ est val de:ex eo siquidẽ sequi videtur,q̃ qui diuitẽ pauperi præfert,aut furtum cõmittit,reus sit hæretiçe prauitatis,atq; blasphemiæ,homicidij,adulterij,cæterorũq; criminũ:& quod tãta erit dãnatio eius , qui vnum solũ cõmisit mortale,sicut eius qui mille.Aug.ergo & Beda exponunt dicendo , q̃ quia plenitudo legis est charitas,ideo omnis qui peccat,agit cõtra charitatẽ.Nec dicitur peccare nisi cõtra charitatẽ dei,aut proximi,operãdo,aut negligẽter se habẽdo,præsertim quia in charitate p̃cepta omnia includũtur . Qui ergo offendit in vno.i.cõtra charitatẽ agit,siue omittit id ad quod obligatur,factus est omniũ reus:quoniã agit cõtra charitatẽ, in qua omnia pẽdẽt,tota videlicet lex & prophetæ.Ista tamẽ solutio nõ est omnifariẽ pla
na.Quãuis enim q vnũ cõmittit mortale,violat charitatẽ:nõ tñ est factus omnium̃ vitiorum,quæ sunt con tra charitatẽ.Porro Albertus exponit dicẽdo,quod in peccato duo cõsideratur. Vnũ formale , quod est à summo bono auersio.Aliud materiale,quod est cõuersio inordinata ad bonũ cõmutabile,& caducũ.Cum ergo osa p̃tã sint ab vno summo auersiua,ex parte huius auersiõis,& ex parte bonũ summi , à quo auertũt,habẽt quãdã cõnexionẽ & vnitatẽ.Itaq; q offendit in vno,dicitur omniũ reus fieri, quia fit reus in tali auersiõe à deo, p̃ cui⁹ auersionẽ omnia p̃cta habẽt formaliter,vt sint p̃cta,& quodãmõ vnũ peccatũ sunt, quẽadmodũ iuxta Greg.omnia p̃cepta vnũ dicitur in radice charitatis.Sed his obstat,quia secũdũ docto
B res cõcorditer,quãuis virtutes cõnexæ sint,nõ tñ p̃tã.Alij ergo exponũt dicẽtes (sed magister Nicolaus de Lira specialiter)quod offendẽs in vno fit omniũ reus,quãtũ ad pœnã dãni,quę est diuinæ carẽtia visionis,quã hõ meretur,atq; incurrit p vnã trãsgressionẽ diuinę legis: sed pœnã incurrit maiorẽ,q̃ plures trãsgressiões diuinæ legis cõmisit.Huic expositioni obijci potest,quod etiã per vnãquãque diuinæ legis trãsgressionẽ,homo incurrit pœnã sensus,quẽadmodũ pœnã dãni.Aliter dici potest,quod in vno offendẽs fit omnium reus,nõ formaliter,sed quodãmodo æquiualẽter in genere,in quãtum per vnũ mortale perdunitur charismata gratiæ in præsenti,& dona gloriæ in futuro. Pœna quoq; dãni & pœna sensus in inferno infliguntur,sicut per multa seu omnia.Potest quoque clarius fic exponi,Qui offendit in vno , fit omnium reus.i.omnium præteritorũ operum suorũ virtuosorum merito mox priuatur:quẽadmodum per Ezechielem dominus protestatur,Si auerterit se iustus & fecerit iniquitatẽ,omnes iustitiæ quas fecerit nõ recor- Ezech.18.
» dabuntur.In præuaricatione sua morietur.Hinc subditur. [QVI enim dixit,nõ mœchaberis:dixit,&, non Exod.20.
» occides] .i.qui fornicationẽ prohibuit,prohibuit & homicidium. [QVOD si nõ mœchaberis, occides au- Matth.5.
» tem] .i.ctra præceptum de mœchatione vitanda nõ feceris , sed præceptum de homicidio fugiendo in-
» fregeris, [FACTVS es transgressor legis] diuinæ,cius violãdo præceptum.Idcireo spiritaliter mortuus es,& opera cua præterita meritoria,sunt mortificata:eaq̃e priuatus omni charismate gratiæ ac virtutum, ac si omnia violasses præcepta,quãuis non sis tam enormis transgressor,nec ita induratus,neque tam dif-
C ficulter curabilis, sed nec tantæ dãnationi obnoxius:vt ille, qui plura,aut omnia violauit præcepta. Cum
» ergo tã ardua sit via salutis,rite subiungitur. [SIC loquimini,& sic facite] .i.tam discreti , tam virtuosi,
» ac feruidi istis,in verbis & factis [SICVT per legem libertatis] .i.per legem euangelicam.Quæ cur lex
» libertatis dicatur,expositum est [INCIPIENTES iudicari] .i.ac si statim esset⁹ iudicandi à deo per Euangelicam legem,hoc est,iuxta tenorem,& obligationem Euangelicæ legis:quæ quanto cæteris legibus est perfectior,tãto ad virtuosiorem vitam suos obligat professores.Cum iuxta doctrinã Apostoli,debeat vnusquisque digne cõuersari vocatione,qua vocatus est.Quẽadmodum ergo professores legis Mosi tenebantur perfectius viuere, quàm solã naturalem legem habentes: sic Christiani ad perfectiorẽ astricti sunt vitam,quàm in veteri lege tenebantur Iudæi.Præsertim quia & ampliorã,ac eminentiora beneficia desuper exhibita sunt populo Christiano,quàm Iudeis in veteri testamento,aut gentilibus in lege naturæ.Ideo Christiani deo subiectiores,deuotiores,& gratiores esse tenentur:dicente Gregorio, Cum augentur dona,rationes crescunt donorum.Alioquin Christiani grauius iudicabuntur per legem libertatis, quàm Iudęi per legẽ scriptã,aut gentes per legẽ naturalẽ.Nã teste Apostolo,quicunque in lege peccauerunt,per legẽ iudicabuntur.Hinc ad Hebræ.inducitur, Abundantius oportet nos obseruare ea,quę audiumus,ne forte pereffluamus.Si enim qui per angelos dictus est sermo , factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedietia accepit iusta mercedis retributionẽ, quomodo effugiemus, si tãta neglexerimus sa-
D lutem? Hinc ait & Christus , Cui plus datum est,plus requiretur ab eo.Præterea quod Iacobus ait Apostolus, sicut per legem libertatis incipientes iudicari, potest & exponi de iudicio approbationis , seu reprobationis , ac discretionis , quo deus indefinenter in seipso approbat eos , qui bene viuunt : & detestatur inique agentes , atque inter iustos & iniustos discernit . Futuræ etiam retributionis quendam prægustum iam quoque interdum suis præstat electis. Hinc apud Hieremiam habetur, Domine deus fortissime, magnus consilio,& incomprehensibilis cogitatu,cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adam,vt reddas vnicuique secundum vias suas.Et Psalmista,Oculi,inquit,domini super iustos, & aures eius in preces eorum.Vultus autem domini super facientes mala.In Eccles.quoque legitur,Oculi domini multo plus lucidiores super solẽ,circunspicientes omnes vias hominum.Ideo sanctus Iob dixit,Nonne deus considerat viam meam,& omnes gressus meos dinumerat?Postremo,fideles incipiunt in hac vita per legem Euãgelicam iudicari à suis superioribus ac prælatis:& qui eorum correptionem ac correctionẽ patienter ac obedienter suscipiunt,diuini iudicij euadent rigorem:cum & Apostolus fateatur, Si nosipsos dijudicaremus, non vtiq; iudicaremur.Et quia lex euangelica opera misericordiæ præsertim cõmẽdat ac præcipit,Chri-
» stiani in verbis & factis debent esse misericordes:propter quod subditur, [IVDICIVM enim sine mise-
» ricordia] fiet à deo [ILLI] homini [QVI nõ fecerit misericordiã] proximis suis in vita præsenti,autẽ tribunali præsentetur diuino.Quẽadmodum enim beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur:sic infelices sunt immisericordes,quoniam misericordiam nõ obtinebunt, sed iuste ac tertibiliter

Matth.22
Lucæ. 20.
Rom.2.
Galat.2.
Colosl.3.
Aug.
Rom.13.
Matt. 22.
Albertus.
Gregor.
Ephes.4.
Roma. 2.
Hebr.2.
Luc.12.
Hier.32.
Psal.33.
Eccl.23.
Iob.31.
1. Cor.11.
Matth.5.

Luc.16 damnabuntur.Quemadmodum diues epulo qui misereri noluit Lazaro. Hinc loquitur iudex summus, E
Matth.7 Nolite iudicare,& non iudicabimini.Nolite condemnare,& non condemnabimini. Dimittite,& dimitte
Luc.6. mini.Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.Et iterum,Si non dimiseritis,nec pater meus cœle-
Marci. 11. stis dimittet vobis peccata vestra.Vnde & seruo,qui suo conseruo non fuit misericors,dominus ait, Ser-
Matth.18. tue nequã,omne debitũ dimisi tibi,quoniã rogasti me : nõne ergo oportuit & te misereri cõserui tui , sicut & ego tui misertus sum? Iratusq; dominus tradidit seruũ illũ tortoribus,quoadusque redderet debitũ vni uersum.Vnde quanto vnicuique maior misericordia à deo impẽsa est , tanto proximis suis misericordior esse debet.Sed his obijci potest,quia vt ait propheta,Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Quo
Psal.14. circa dicũt doctores,& super quartũ Sententiarum declarant,quod in omni opere dei misericordia & iustitia cõmiscetur:ita,quod etiam reprobi citra condignum in infernis puniũtur.Et respondendum,quod immisericordibus dicitur fieri iudicium sine misericordia:non quòd nulla eis miseratio fiat , sed quia singularis rigor iudicialis fit eis,& ipsa iustitia in eorum dijudicatione ac punitione æternaliter cum spectia li cuidẽtia prædominãs erit,secundum quod homo sua crudelitate specialiter meruerit.Ex his innoteſcit, quã pronus ac feruidus esse debeat vnusquisque pro viribus suis ad corporalia ac spiritalia misericordiæ
Prou.2. opera:quia vt ait scriptura,Qui pronus est ad misericordiã,benedicetur. Et Christus in Euãgelio loqui-
Luc.6. tur , Estote misericordes , sicut & pater vester cœlestis misericors est. Et denuo protestatur , reprobos
Matt.25 in die iudicij ideo eõdẽnãdos,quia misericordiæ opera non fecerunt. [SVPEREXALTAT autem misericordia iudiciũ,] vel vt alij legunt IVDICIO,] i.plus placet deo charitatiua miseratio, q̃ iudicialis districtio:nisi forte in certo casu,propter bonum commune,& conseruationẽ iustitiæ,oporteat iustrictionem iudicij exercere: quod tamen cum interna pietate atque ex charitate agendũ est . Hinc & iura sunt pia,& ad misericordiã magis prona,magisque stãt iuramento accusati,q̃ accusantis. Atque in dubiis cauſibus ad misericordiæ partẽ est declinãdũ.Potest & ita exponi. Superexaltat misericordia iudiciũ i.transcendit & magis apparet in operibus dei misericordia eius q̃ rigor iudicij,præsertim in vita hac: iuxta id
Psal.144. psalmistæ,Suauis dominus vniuersis : & miserationes eius super omnia opera eius. Vnde per Ezech.ait,
Ezech.18. Nũquid volũtatis meæ est mors impij,& nõ magis vt cõuertatur & viuat?Imo,vt loquitur Esaias, Vlcisci
Esa.28. & punire est peregrinũ,& alienũ ab eo,cuius natura est bonitas,cuius proprietas pietas.Superexaltat de mũ misericordia iudiciũ,quia misericordia dei reluxet in electis & saluatis in cœlo : Iudicium vero in reprobis ac damnatis in tartaro.Cõsequenter docet apostolus fidem informẽ non sufficere ad salutem. Et dicitur fides informis,quæ nõ est charitate formata,ac bonis operibus decorata, in adultis & tẽpore op-
Fides in- portuno. [QVID proderit fratres mei si fidẽ quis dicat se habere,opera autẽ nõ habeat?i.per fidẽ non »
formis q̃. bene viuat implendo præcepta,& fidẽ decorando per meritoria gesta. [NVNQVID poterit fides sal- »
Lucæ.12. uare eũ] .i.instrumẽtaliter ad salutẽ perducere?quasi dicat,nequaq̃.Imo reddit eũ magis dãnabilẽ . Quo G
niã seruus sciens volũtatẽ domini sui,& nõ faciẽs, plagis vapulabit multis. Ideo malus Christianus grauius condẽnatur,q̃ infidelis,cæteris paribus.Deinde ostẽdit per simile,fidẽ talem neminem posse perducere ad salutem. [SI autẽ frater, aut soror] .i.proximi,cuiuscunque sint sexus [NVDI sint & indigeãt » victu quotidiano:dicat autem aliquis de vobis illis:Ite in pace,calefiamini & saturamini] .i.bene tractemini, [NON dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori,quid proderit? vtique nihil.Quia pulchra » verba absque reali subuẽtione non sufficiũt indigenti.Tamẽ si aliquis habeat desideriũ fuccurrẽdi egeno, sed nõ habeat facultatẽ,& tũc det cõsolatoriũ ac informatorium verbum,laudabile est atque proficuum, iuxta illud Ecclesiast. Nonne ardorem refrigerabit ros?Sic & verbum,melius q̃ datum.Nonne ecce verbũ super datũ bonũ?Et iterum scriptum est,Congregationi pauperum te affabilẽ facito [SIC & fides si » Ecel.18. nõ habet opera] .i.executionẽ præceptorũ,loco & tẽpore opportuno [MORTVA est in semetipsa.] Por » Eccl.4. ro per opera in hoc loco,nõ solũ intelligẽda sunt opera exteriora,sed indifferẽter quicũque actus virtuosi, ex virtute eliciti aut imperati:siue sint interiores,siue exteriores.Nã & in Euãgelio sumitur opus ,p operiones interiori,cũ dicitur,Hoc est opus dei,vt credatis in eũ quẽ misit ille.In Iob autẽ pro interiori exterio-
Iohan.6. Iob.34 riq̃ opere sumitur,cum dicitur,Opus hominis reddet ei deus.Staret enim in casu,quod alicui sufficerẽt ad salutẽ interiores fidei actus,vt credere in deũ.Itaq; sicut in exterioribus dicitur aliquid mortuũ , quod caret sensu & motu:sic fides sensu carẽs interno,seu charitatis sensificatione,qua homini spũt deus, & ve Hritas prima cui innititur fides,dulcescit:& quæ bonæ ac meritoriæ actionis motũ nõ habet , rectè mortua perhibetur,nõ viuificãs spiritaliter suũ subiectũ,nec exeitans illud ad actũ . Et hæc vocatur fides informis vtpote charitate nõ decorata:Fides autem per dilectionẽ operans viua vocatur. Tamen quãtum ad substantiã,vtraque fides eadem perhibetur.Nã per mortale peccatum suam,quã habuit à charitate , amittit formationem,decorationem,& viuificationem:sed charitate per pœnitentiã redeunte,rursus formatur & viuificatur.Vnde quod in Marco legitur,Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit , de fide formata accipitur. [SED dicet quis] .i.aliquis fidẽ & opera fidei habens,dicere potest ad proximũ. [TV fidẽ ha Gala.5. Mar.16. bes] sine operibus [ET ego opera habeo] simul cum fide [OSTENDE mihi fidẽ tuã sine operibus] » quasi improperatorie dicat,Hoc facere nequis,ideo fides tua huiusmodi nõ suffieit tibi [ET ego ostẽdã » tibi fidẽ meã ex operibus] .i.per opera fidei,quæ exerceo, probabiliter tibi ostendam,me fidem habere. » Verũtamẽ non sine reuelatione certitudinaliter scire quis potest se fidẽ formatã habere ex suis operibus: q̃uis scire possit se esse in fide,eo q̃ fidei formatæ charitas sit annexa. [TV credis quoniã vnus est deus] » .i.vnũ esse deũ tu credis.Quod tamẽ per naturalẽ rationem sciri potest ac demõstrari,q̃uis eo modo,quo vnũ esse deũ fides tenet catholica,nõ sit naturali ratione tã certũ atq; ,pbabile.vtpote , vnũ verũ deũ esse, oĩm ,nisorẽ,gubernatorẽ,vniuersã & singula distinctissime cognoscerẽ,ac iudicãtẽ.[BENE facis]ita credẽdo. Quãuis illud credere nõ sit meritoriũ,quia ex charitate nõ oritur,sed ex fide informi:est tñ quoddã bonũ ex gñe,sicut eleemosynã dare. Sumitur autẽ facere hoc loco pro actu interiori,qa credere vnũ esse

A deum,est actus interior.Communiter vero accipitur facere pro actione extra manante,seu in exterio
„ rem tendente materiam.Agere autem pro actione immanente [ET dæmones credunt,& contremi-
„ scunt] Idcirco non sufficit nuda fides,nec quæcunque fidei opera:cum dæmones non solum credant,
sed etiam timeant seruili timore.Nec solum credunt vnum esse deum, sed eundem etiam credũt trinũ
consistere in personis,& quicquid ad catholicam pertinet fidem. Legitur enim in Luc.dæmon dixis- Lucæ.4.
se:Quid nobis & tibi Iesu Nazarene?Scio te ꝙ sis filius dei.Et ibidem legitur,Exibant dæmonia mul Eodem.
ta,clamantia & dicentia,Quia tu es filius dei.Ait hoc loco venerabilis Beda, Qui deum non credũt, Beda.
aut credũ non verentur,profectо dæmonibus tardiores,ac proteruiores sunt æstimandi.Sed nec deũ
credere & contremiscere,magnum est:si non & in eum credatur:hoc est,per fidem charitate formatã
in eum tendatur,& eius in corde amor seruetur.Quæritur an dæmones habeãt fidem.Respondet Al-
bert.Fides proprie est de nõ visis,& de his,ad quorũ inuestigationem humana ratio non pertingit,ad Dæmões
quæ credenda potest aliquis moueri dupliciter.Primo,ex habitu fidei diuinitus sibi infuso: & ita nõ est quomo-
in dæmonibus fides.Secundo,ex aliquibus euidentibus signis atq; miraculis,quæ cum soli deo sint pos do credere dicantur.
sibilia,& ad fidei confirmationem copiosè sint facta,dæmones naturali acumine intellectuali vigen-
tes inde cognoscunt fidei veritatem.Imo credere compelluntur ex euidentia talium argumentorum,
secundum ꝙ intellectus dicitur cogi. Sicq; dæmonum fides non est virtus infusa,nec ex voluntatis li-
B bertate,ac charitate:sed potius ex violentia rationis.Hanc autem quæstionem Thomas in secunda se
„ cundæ.q.quarta plenius tractat:& consonat eius responsio responsioni inductæ [VIS autem scire ô
„ homo inanis] id est,vanus & spiritaliter vacuus,vtpote fidei opera & charitatem non habens, & per
consequens ad vltimi finis adeptionem indispositus & ineptus:Dicitur enim inane,quod non conse- Inane qd
„ quitur debitum finẽ [QVONIAM fides sine operibus mortua est?Abraham pater noster] qui omniũ
fidelium pater spiritaliter vocatur,per fidei & virtutum imitationem. Et fidelium Iudæorum spirita-
lis atq; carnalis extitit pater:infideliũ autẽ Iudæorũ solũ carnalis pater fuit . Vnde dicitur ad Galat. Gal.3.
„ Qui ex fide sunt,hi sunt filii Abrahæ.Et in Iohã.ait Saluator,Si filii Abrahæ estis,Abrahę opa facite. Iohan.8.
„ [NONNE ex operibꝰ iustificatꝰ est?].i.iustior factus,atq; à deo sublimiter cõmẽdatus ac approbatus? Gen.22.
„ [OFFERENS] id est ad offerendum paratum se exhibens,ac disponens Isaac filium suũ . Colligauit
„ enim eum,& posuit super strauem lignorũ. [VIDES] id est ex his intelligere debes [QVONIAM fi-
„ des cooperabatur operibus illius.] Fides enim est oculus rationis,dirigens in agendis, & opera ad vl- 1.Cor.13.
„ timum referens finem:qui sola fide,non clare per speciem in hac vita conspicitur [ET ex operibus fi-
„ des consummata est] id est fides Abrahæ per obedientiam eius,& ea quæ circa Isaac deo iubente exer
cuit,actuationem & complementum accepit.Habitus nãq; & actus ipsius se mutuo ornant,ac robo-
„ rant.Quia ex habitu actus procedit,& habitum actus eius stabilit & conseruat,ac perficit [ET sup-
C pleta] id est verificata ac aliis manifesta probata [EST scriptura] Geneseos [DICENS, Credidit Gen.17.
„ Abraham deo] dicenti ad eum,Suspice cœlum,& numera stellas eius,si potes. Sic erit semen tuũ [ET
„ reputatum est illi ad iustitiã,] id est actus ille credendi fuit deo acceptus,& per eũ Abraham à deo iu-
dicatus est iustus:præsertim prout iustitia virtus est generalis.sicque credẽdo meruit iustitiæ incremẽ-
tum,omniũq; virtutũ profectũ.Oportet scire,quod verba ex Genesi nunc introducta dicta sunt Abra
hæ,antequam deus ei præcepit, vt sibi filium suũ Isaac in holocaustum offerret:imo & anteq; ei præce Gen.22.
ptum circũcisionis donauit.Sed fidei magnitudo,qua tunc Abraham credidit deo, postmodũ est sup-
pleta seu approbata à deo,ac aliis declarata,per hoc quod filiũ suum paratus fuit offerre, & circa hoc
multa exercuit.Vnde deus tunc dixit ad eum,Nunc cognoui,id est,per hęc opera tua alios cognosce-
re faciam,quod timeas deum [ET amicus dei appellatus est] Abraham non in Genesi,sed in Esaia,
vbi legitur deus dixisse,Semen Abraham amici mei.In libro Iudith quoq; legitur, Abraham per mul Iudith.8.
tas tribulationes probatus,amicus dei effectus est . Meruit ergo amicus dei esse,& appellari.deo in tã Gen.17.
arduis consentiendo,atq; promptissime obediendo,aduersa quoq; patiẽtissime tolerando . Nempe in 21.
Isaac immolatione resplenduit magna perfectio Abrahæ in fide & obedientia.In fide,quia vnicum fi Rom.9.
lium suũ ex Sara coniuge sua,paratus fuit offerre:cum tamen ei deus iã ante promiserit,quod ex Isaac Heb.11.
nasceretur ei semen electum & innumerabilis populus.Credidit enim Abraham,quod deus posset fi-
D lium immolatum suscitare à mortuis,vt Apost.dicit.In eodem resplenduit obedientia maxima, quod
charissimum filium promptissimus fuit offerre,propria manu occidere, & occisum incendere : cum tamen
hoc esset opus insolitum,durum, & nusquam auditum.Sed prædictis obuiare videntur multa, quæ ad
Rom.scribit Apost.Arbitramur,inquiens,hominem sine operibus iustificari . Et rursus,Si Abrahã ex Rom.3.
operibus legis iustificatus est,habet gloriam:sed non apud deum. Et prolixe probat ibi Apost.ꝙ fides
ibi reputata est Abrahæ ad iustitiam,non opera.Vnde ait ibidem Apostolus,Ex operibus legis nõ iu-
stificabitur omnis caro.Idem etiam ad Galatas docet Apostolus inter cętera,dicẽs, Qui ex fide sunt, Act.17.
benedicẽtur cum fideli Abraham.Iustus enim ex fide viuit. Sed & in Actibus legitur, Fide purificans
deus corda eorum.Ad ista est duplex respõsio.Prima,quod Paulus apostolus vult probare opera præ-
ceptorum cæremonialium legis non esse necessaria ad salutem,quoniam sine eis Abrahã placuit deo,
etiam nondum circũcisus.Iacobus vero hic loquitur de operibus præceptorum moraliũ,quę in vtraq; Gen.22.
lege iubẽtur.De his item operibus,quæ à deo alicui specialiter iniunguntur , quale fuit quod Abrahæ Rom.3.
iussit Isaac immolare.Secunda responsio est,quòd Apostolus Paulus probare intẽdit,Nulla opera le- Ephe.5.
gis alicui ad salutem sufficisse,sine explicita vel implicita fide Christi,qui omnium electorũ caput est, Colos.1.
„ & saluator.Idcirco fides de eius aduẽtu ab exordio necessaria fuit.Hinc Iacobus infert, [VIDETIS]
„ oculo interiori ex probatis [QVONIAM ex operibus iustificatur homo,& non ex fide tantũ] vtrũq;
enim est necessarium ad salutem.Imo potissime charitas:sine qua,nec fides,nec operatio quæcunque

A bi illiciti,seu taciturnitate verbi proferendi essentialiter cõsistat perfectio hominis: alioquin totaliter
muti essent perfecti:sed quia non excellisse in verbo,signum est magnæ custodiæ cordis,magnæ sapiẽ
tiæ mentis,magnæ perfectionis interioris.Siquidem ea quæ sunt in voce,sunt earum quæ sunt in ani
ma conceptionum,affectionumque notæ.Idcirco linguam perfecte reprimere,signum ac opus est af-
fectionis,at grandis illuminationis mẽtalis,& supra vires humanas. Propter quod in Prouerb.fertur, Prou.16.
Hominis est animum præparare,& domini gubernare linguam.In Eccle.quoque dicitur,Beatus vir, Eccl.14.
qui non est lapsus in verbo ex ore suo.Et denuo ait scriptura,Quis est homo qui non est lapsus ex lin- Eccle.25.
» gua sua? [potest etiam freno circunducere totum corpus] id est vir perfectus qui non offendit in
verbo,potest totũ corpus suum domare,& cętera membra sua,quæ facilius refrenantur quàm lingua,
compescere.Quia qui potest quod maius est, potest & id quod minus est. Hoc facit qui implet illud
Apost.Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Neque exhibeatis membra vestra arma ini-
quitatis peccato,sed arma iustitiæ deo.Et qui exteriores sensus suos custodit,ne peccet per eos(quem-
admodum in Eccl.orat vir sapiens, Domine pater & dominator vitæ meæ extollentiã oculorũ meo- Eccl.23.
rum ne dederis mihi,& omnẽ desiderium prauum auertre à me.Auferã me ventris cõcupiscentiã)po-
test custodire sua interiora.Hinc orauit Psal.Confige timore tuo carnes meas . Itemq;,Auerte oculos Psal.118.
meos,ne videant vanitatem.Vnde frenum,quo totum corpus circumducitur,atque ad dei seruitutem Eodem.
B mouetur,in perfectis est amor diuinus,seu timor filialis.In incipientibus timor seruilis,aut aliqualiter
initialis.In proficientibus timor initialis,ad filialem timorem propinquus. Potius tamen istud diuer-
sis est adscribendum virtutibus,vtpote castitati,æquitati ac latriæ.Consequenter Apost.variis modis
» refrenationem linguæ persuadet,ac docet. [si autem equorum frena in ore mittimus ad consentien
» dum nobis] id est quia equis ponimus frena in ore,vt dirigamus eos quo volumus [et omne corpus
illorum circũferimus] id est,totum corpus equorum freno hinc inde ad libitũ mouemus,subaudi,mul
to plus debemus proprii oris claustra frenare, linguam compescere, labia moderari ad consentiẽdum
» deo,ac rationi.Quia vt Salomon ait,Qui moderatur labia sua, prudẽtissimus est.Et propheta testatur,Di Prou.10.
» xi custodiam vias meas,vt non delinquam in lingua mea.Posui ori meo custodiam. [et ecce naues Psal.38.
» cum magnæ sint,& à ventis validis mincntur] id est in anteriora impellantur [circvnferv-
» tur tamen à modico gubernaculo,vbi impetus dirigentis voluerit] id est à gubernatore nauigii dirigũ
» tur per gubernaculum suum,quo vult:ita & lingua gubernaculo rationis est dirigenda,ne declinet in
» verba illicita.Hinc subditur. [ita & lingua modicum quidem membrum est] id est in substãtia par-
uum. Propterea turpe est nobis,si eam non coartamus, cum magnas circũferamus per rationis indu-
» striam naues.Est quoq; periculosum:Idcirco subiungitur [et magna exaltat] id est verba iactantiæ Eccl.20.
profert,lites concitat:& multa producit pericula,nisi compescatur.Propterea in Eccl.dicitur, Odibi- Eccl.28.
C lis est,qui procax est ad loquendum.Et rursus, Susurro & bilinguis maledictus.Multos enim turbauit Prou.15.
pacem habentes . Salomon quoque , Os,inquit,fatuorũ ebullit stultitiam. [ecce quantus] id est,q̃ Prou.30.
» paruus, [ignis, quàm magnam magnam syluam incẽdit?] vtiq; valde magnam.Nam ignis nun-
quam dicit,sufficit.Cit inter elemẽta summe actiuus est,& formalis,formam suam in alia celeriter in-
» troducens [et lingua ignis est] id est similis igni . Quoniam sicut ignis comburit ligna syluarũ:sic
lingua inordinate, superflue,vitiose loquendo,actus virtutum mortificat,& animam diuersis exponit Prou.27.
flagitiis.Propter quod in Prouerb.inducitur,Sicut vrbs patẽs,& absque murorum ambitu, ita vir qui 1.Cor.15.
non potest in loquendo cohibere spiritum suum.Hinc ait Apost . Corrumpunt bonos mores colloqa Eccl.20.
mala. In Ecclesiastico quoq; legitur, Apertio oris illius(qui scilicet multis vtitur verbis) inflammatio
» est. [vniversitas iniquitatis lingua] id est per linguam & eius loquacitatem,ac incustodiam,
» [constitvitvr in membris nostris.] Nam vniuersa peccata ex irrefrenatione linguæ nascun
tur,cum & ex verbis inordinate prolatis hæresis incurrat. Detractiones etiam,mendacia, contentio- Prou.13.
nes,susurrationes, & quicquid iniquitatis est,ex linguæ incustodia nascuntur. Idcirco in lib.Prouerb.
ferturQui custodit os suum,custodit animam suam:qui autem inconsideratus est ad loquendũ,sen-
tiet mala.Porro,iniquitas dicitur in membris constituis,in quantum exercetur per ea . Ideo sequitur,
» [qvae maculat totum corpus] quia in illud vitia cordis redundant.Carnalia quoque peccata, quæ
D ex vitiis linguæ,ex verbis procatoriis,ex mulierum alloquio oriuntur,directe inquinãt corpus , & eius
» inquinamenta vocantur.Quoniam teste Apost.Qui fornicatur,in proprium corpus peccat [et in- 1.Cor.6.
» flammat rotam natiuitatis nostræ] id est totum vitæ nostræ circuitum,incessabilemque decursum ab
infantia vsque decrepitam senectutẽ.Quia per omnes ætates,imo per singulos dies ad inordinate lo-
quendum infeliciter inflammamur,& vitiis linguæ spiritaliter deuoramur:iuxta illud Iob,Etiam si lo Iob.37.
cutus fuerit homo,deuorabitur.Hinc ait scriptura,Os quod mentitur, occidit animam.Hoc ergo in- Sap.1.
» strumentaliter facit lingua,male mota ab anima,& ab homine ipso.Lingua inquam [inflamma
» ta à gehenna] id est diabolo habitatore,& ciue inferni.Sicut enim per terram designantur habitan
tes in ea,& per ciuitatem ciues,atque per cœlum angeli:sic per gehennam diaboli. Diabolus ergo di- Beda.
citur linguam inflammare,in quantum ad verba vitiosa incitat hominem.Hoc loco scribit venerabi-
lis Beda,Diaboli vbicunque volitent,in aere aut in terris,vel sub terris vagentur,aut detineãtur,suarũ
semper se esi ferunt tormenta flammarum : instar febricitantis,qui & si in lectis ponatur ebunteis,ar- Apoc.21.
dorem aut frigus insiti sui languoris vitare non potest. Sic dæmones quanuis in templis colantur au-
ratis,aut per aera discurrant,igne semper ardent gehennali,atque ex pœnis suis commoniti,fomitem
vitiorum hominibus suggerunt.Econtra sancta dei ciuitas noua Hierusalem,puta Ecclesia militans,
de cœlo descendere dicitur,quoniam quicquid meritorii & cœleste in terra gerimus, hoc munere cœ
» lesti accepimus.Deinde ostendit,quam difficile sit linguam domare. [omnis enim natura bestiarũ

& volucrum & serpentum] etiam cæterorum brutorum [NOMANTVR.& domita sunt à natura humana].i. per humanæ rationis industriam,aliquo modo possunt domari.Estque distributio ista accõmoda,& pro generibus singulorum,non pro singulis generum,suo modo intelligenda.Nec dubium, quin virtute diuina per gratiam Christi,fideique virtutem,ista copiosius atque frequentius sint per-
Luc.10. acta.Quemadmodum etiam ait discipulis suis Saluator,Ecce dedi vobis potestatem caleandi sup serpentes & scorpiones.Vnde & in Psal.Super aspidem & basiliscum ambulabis &c. Denique maxima
Psalm.90 bestia elephantus,humana capitur,domatur,& informatur industria,vt & regem adoret.Ait demum hic Beda,Legimus in Plinio immanissimam aspidem in AEgypto, à quodam patrefamilias domitã: quæ de cauerna sua quotidie exiens,à mensa illius suam accepit annonam,&c.Legimus item,scribente comite Marcellino,mansuefactam tigridem,ab India Anastasio principi missam.Sic & leo beneficii exhibitione domatur.Vult ergo Apostolus per hæc verba insinuare,q̃ prauorum hominum lingua bestiis sit ferocior,auibus leuior,serpẽtibus venenosior. Feris nanque assimilantur,de quibus ferunt in psalmo,Exacuerunt vt gladium linguas suas. Volucribus,de quibus Psalmista, Posuerunt in cœlũ os suum.Serpentibus,de quibus idem,Venenum aspidum sub linguis eorum. [LINGVAM autem nullus hominũ domare potest.] Quod dupliciter põt intelligi.Primo,q̃ nullus hominũ propriã põt compescere linguam,quin interdum venialiter peccet per eam.Sed contra obiici potest. Quia cum peccatum sit voluntarium,si impossibile est linguã domare,indomantia linguæ non erit culpabilis. Ad hoc potest duplex dari responsio. Prima,q̃ nullus hominum dicitur posse linguam domare, non propter omnimodam impossibilitatem:sed difficultatem prægtandem.Iuxta quem modum Christus in euan
Iohan.8. gelio ait quibusdam,Hypocritæ quomodo potestis loqui bona,cum sitis mali? Et apud Hieremiã di-
Hier.13. citur,Si æthiops potest mutare pellem suam,& pardus varietates suas:& vos poteritis benefacere,eũ didiceritis malum,id est assueti sitis in malis.Secunda responsio est,quia etsi singulæ oris culpæ queãt vitari,non tamen forsitan omnes.Secunda expositio huius est,q̃ nullus etiam sapientium potest linguam prauorum domare.Quia etsi ad horam compescãtur à verbis illicitis,tamen occasione,opportunitateque data excedent loquendo.Sed & boni contra propositum,subinde ex fragilitate peccãt in
Eccle.19. verbis.Propter quod in Ecclesia scriptũ est,Est qui labitur lingua sua,sed nõ ex animo. Hinc quidam gentilium sapientiũ dixit, Quoties inter homines fui,minor homo redii. Ex quibus constat,quãrum vitanda sint inordinata,inutilia,& non necessaria colloquia ei,qui cupit vere proficere,& deo in sanctitate ac iustitia deseruire. [INQVIETVM malum] id est,lingua est membrum non vtique substãtialiter,sed ex abusione propria malum atque culpabile,inquietans mentem praue loquentis,ac alios.
Lucæ.1. Multæ enim perturbationes,& inquierudines ex vitiis linguæ nascuntur. Nec quietem mentis habet in deo qui linguam suam non reprimit.Hinc lingua in lubrico posita dicitur,Et in Ecclesiastico asse-
Prou.26. ritur,Lingua tertia multos commouit,& dispersit illos de gente in gentem.Apostolus quoque ad Ti-
Eccl.28. mothẽũ,Lingua,inquit,vaniloquorũ,vt eancer serpit [PLENA veneno mortifero] id est,verbis in-
2.Tim.2. fectiuis,mortalibusque peccatis:vtpote detractoriis,discordiæ seminatiuis,cõtumeliosis, & pũgitiuis, nisi efficaciter reprimatur.Quannis mortale peccatum formaliter sit in anima,in qua est auersio mẽtis à deo: in lingua vero sunt ista,quasi in instrumẽto & causa. Verba autem vocalia subiectiue esse in
Hier.9. ore cognoscuntur.Iuxta hunc sensum in Hieremia habetur,Sagitta vulnerans lingua eorũ.Qui enim detractoria,lasciua,prohibitaque verba effatur,non solum seipsum, sed audientes quoque(si consentiant)spiritaliter trucidare censetur.Hinc multi seipsos male loquendo occidunt,prout in ecclesia cõ
Eccl.28. scriptum est,Multi interierunt in ore gladii,sed non sic sicut qui interierunt per linguam suam.Consequenter ostendit,qualiter lingua sit plena veneno mortifero. [IN ipsa] id est,per linguæ locutionẽ [BENEDICIMVS] id est,laudamus [NEVM patrem] propter bonitatem,& beneficia eius [ET
Gen.1.5. in ipsa maledicimus homines,qui ad imaginem & similitudinẽ dei facti sunt.] Per quod venenatã habere linguam probamur,quia per talem maledictionem in primis proprias occidimus animas,& etiã animas aliorum,quantum in nobis est.Siquidem iis quibus maledicimus,rancoris,iræ,detractionis,&
Matth.5. remaledictionis contra nos occasionem præstamus.Proximis quoque maledicẽdo deum offendimus. Primo,quoniam contra eius præceptum hoc agimus.Secundo,quia iniuriatin imaginis,redundat in eum cuius existit imago. [EX ipso ore procedit benedictio] dei [ET maledictio] proximi. [Non oportet fratres mei hæc ita fieri.] Minus dicit & maius significat: vt sit sensus, Ista linguæ peccata prorsus illicita sunt,videlicet mala bonis ita miscere.Ideo subdit. [NVNQVID fons de eodẽ foramine emanat dulcem & amarã aquam?] Nõ vtique,nisi fons corrumpatur. [NVNQVID potest,fratres mei] Ecce quàm dulciter,quàm amorose atq; humiliter loquitur in tota epistola sua sanctus iste Apostolus quàm crebro subditos suos nominat fratres. Nunquid itaque potest ô fratres mei [FICVS vuas facere?] id est arbor ficorum seu ficuum producere vuas[AVT vitis] producere [FICVS?] Nequaquã. [SIC neque salsa] aqua [NVLLEM potest facere aquam.] Conformiter cõtra rationẽ est,& contra legem diuinã,vt eadem lingua verba bona & mala,verba benedictionis & verba maledictionis pronunciet:cum lingua diuinitus sit instituta,& data ad vsum laudabilem,ad verba virtutum. Verũtamen nonnunq̃ ex zelo iustitiæ,& debita atque legitima authoritate,viri sancti & prelati legũtur transgressoribus maledixisse:non appetitu vltionis,aut liuore tãcoris. Quemadmodum princeps
Act.8. Apostolorum dixit ad Simonem Magum,Pecunia tua sit tecum in perditionem. Deniq; verbis his
Matth.7. Iacobi consonat quod loquitur Christus,Nunquid colligunt de spinis vuas,aut de tribulis ficus? Præterea quemadmodum si aqua dulcis & aqua amara in eodem vasculo misceantur, duleis in amaritudinem vertitur,non amara dulcis efficitur:Sic benedictio eius qui deum benedicit, à maledictione corrumpitur,qua proximo maledicit,sicut & virtus peccato aufertur.Ideo ait Apostolus,Modicũ fermẽ-
1.Cor.5.

A tum totam maſſam corrumpit. Et rurſus ait ſcriptura, Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. Iam au diuimus quàm vehementiſſime ſanctiſsimus iſte Apoſtolus irrefrenationem linguæ vituperet, quanta mala dicat de lingua, & quanta vitia oriantur ex ea. Ideo cuſtoditi ſimus in verbis, præmeditantes quid, & qualiter ſit loquendum: vt ſermo noſter, iuxta doctrinam Pauli, ſemper in gratia ſale diſcretionis ſit conditus. Et deum pro virtute & gratia moderãdi loquelam in omnibus ſeruide depcemur, cum Propheta dicentes, Pone domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtãtiæ labiis meis. Hinc ait Hugo de S. Victore, Lingua dicitur, quoniam lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mentiẽdo: ligat, & ligari non poteſt. Labilis eſt, & teneri non valet: ſed labitur & fallit. Labitur vt anguilla, penetrat vt ſagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, ſeminat diſcordias, vno ictu[s] peritit occiditque plurimos, blanda eſt & ſubdola, lata & parata ad exhaurienda bona, ac mala miſcẽda. Mors & vita in poteſtate linguæ eſt. Ait quoque ſanctus Bernardus, Leuis ſermo leuiter volat, ſed non leuiter vulnerat: leuiter tranſit, ſed grauiter vrit: leuiter penetrat animum, ſed non leuiter exit eum: leuiter profertur, ſed non leuiter reuocatur. Facile volat, ideo facile charitatem violat. Cum ergo tot vitia pariat lingua nõ refrenata, merito ſapiens quidam exclamat, Quis dabit oti meo cuſtodiã, & ſuper labia mea ſignaculum certum: vt non cadam ab ipſis, & lingua mea me perdat? Hinc ſancti patres conſultiſſime ſtatuerunt ſacra ſilentia à religioſis ſeruari. Et certe religioſi qui linguam ſuam refrenant, ſi- Religioſi
B lentiumque ſtricte obſeruant, varias euadunt tentationes, inquietudines & ruinas: atque facile poſſunt tas ſilẽtii
valde proficere. Qui autẽ incontinentis ſunt linguæ, frequenter turbantur, & turbant: peccãt, & alios inſtituti à
ad peccandum inducunt: potiusq; deficiunt, quàm proficiunt vt tenentur. ¶ Præterea quia apoſtolus patribus
Iacobus iam inſtruxit nos, quantæ inſipientiæ ſit linguam non coartare: conſequenter docet, quid ad Dionyſii
» verum pertineat ſapientem. [QVIA ſapiens] in cognitione dei & contemplationibus diuinorum, Gen. 46.
» [ET diſciplinatus] id eſt, moralibus virtutibus inſtiturus, motibusque compoſitus, ſeu debitis obſeruã Num. 12.
» tiis exercitatus, vel in ſcripturis bene inſtructus [OSTENDAT ex bona conuerſatione operationem 1. Re. 24.
» ſuam] id eſt, virtuoſe conuerſando, non inaniter ſe iactando, demonſtret ſe opera ſancta iuxta euãge- Matth. 11.
» licæ legis doctrinam habere. Et hoc oſtendat, virtuoſeque viuat, [IN manſuetudine ſapientiæ] id eſt, Pſal. 149
cum manſuetudine & ſapientia progrediente omnia faciendo: iuxta illud Eccle. Fili in manſuetudi- Iudith. 9.
ne opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam diligeris. Mãſuetudo nanque facit hominem deo ac Eccl. 7.
proximis ſpecialiter eſſe amabilem. Vnde in epiſtola ad Demophilum monachum diuinus Dionyſi⁹
proteſtatur, quòd Inſeph, Moſes & Dauid maximam apud deum gratiam innenerunt: quoniam manſueti fuerunt. Ideo Chriſtus, Diſcite (inquit) à me, quia mitis ſum & humilis corde. Vnde Pſalmiſta ait
de deo, Exaltabit manſuetos in ſalutem. Et Iudith ait, Humilium & manſuetorum ſemper tibi placuit Eccl. 3.
deprecatio domine. Denique ſicut ira in ſinu ſtulti, ſic manſuetudo in ſinu ſapientis requieſcit. Et ſa-
C pientia manſuetudinem in ſuis actibus dirigit. Itaque nemo ſe putet vere ſapientem & diſciplinatũ, ni
ſi inueniat ſe reformatum, fractum & mitem, diuina præcepta implentem, virtutibus præditum & exẽplarem. Quia vt ait ſcriptura, In maliuolam animam non introibit ſapientia. Atque vt Iob aſſerit, Nõ Sap. 1.
inuenitur ſapientia in terra ſuauiter viuentium, id eſt, in cordibus carnalium hominum, oblectamenta carnis quærentium. Propter quod loquitur Eſaias, Quem docebit dominus ſcientiam: & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, aulſos ab vbere. Et Sapiens ait, Qui amat vinum & pinguia, non erit ſapiens. Hæc autem de ſapientia quæ eſt donum, præſertim intelliguntur. Hinc & Leo Prou. 21.
papa fatetur: Chriſtianæ, inquiens, ſapientiæ altitudo, non in abundantia verbi, non in aſtutia diſpu-
» tandi, ſed vera humilitate conſiſtit. [QVOD ſi zelum amarum] id eſt, indiſcretum ſiue liuorem, & ir-
» rationabilem mentis amaricationem contra vos inuicem [HABETIS, & contentiones ſunt in cor-
» dibus veſtris: nolite gloriari] ſed potius flete propter tantos exceſſus. Quid enim gloriaris in malitia? Pſal. 51.
» [ET mendaces eſſe aduerſus veritatem] exiſtimãdo aut aſſerendo, quod talia placeant deo, vt per ea
» ſalutẽ cõſequi valeatis. Qui enim amaro zelo afficiũtur contra aliũ, & cõtra eũ cõrendũr, ſolẽt iuſtifi-
» care ſeipſos, & ſuam partẽ inſipienter defendere, propriis vitiis excæcati. [NON eſt illa ſapientia de-
» ſurſum deſcendens] id eſt, talis opinio, ac falſa ſapientia non datur à deo: ſed error eſt ab homine ad-
» inuentus, atq; à dæmone perſuaſus. Ideo ſequitur [SEN terrena] id eſt, tẽporalia ac tranſitoria quæ-
D rens [ANSMALSS] id eſt ſenſuales delitias cupiẽs [ET diabolica] quia à diabolo inſpirata: & quaſi
» honoris ac prælationis eſt auida. Vel dicitur terrena, prout oritur ex concupiſcentia oculorũ: Animalis, in quantum procedit ex concupiſcentia carnis: Diabolica, in quãtum naſcitur ex ſuperbia vitæ. De
hac ſapientia falſa (per quam homo ſtatuit ſibi finem in diuitiis, delitiis, & honoribus mundi, & media ſua aſtute diſponit ad obtinenda talia) ſcriptum eſt ad Romanos, Prudentia carnis mors eſt. Et tur Rom. 8.
ſus, Prudẽtia carnis inimica eſt deo. Legi enim dei non eſt ſubiecta. De his ſapiẽtiæ filiis loquitur Hie Hiere. 4.
remias, Sapientes ſunt vt faciant mala, bene autem facere neſcierunt. Et Chriſtus in Euang. Filii hu- Lucæ. 16.
ius ſeculi prudẽtiores filiis lucis in generatione ſua ſunt. Vnde & Baruch ait propheta, Filii Agar qui Baruc. 1.
» exquirunt prudentiam quæ de terra eſt, viam ſapientiæ neſcierunt [VBI enim zelus] id eſt amaritu-
» do, indignatio ſeu liuor [ET contentio, ibi inconſtantia] id eſt, fluctuatio cordis, & agitatio paſſionũ,
perturbatio, auerſio, multiplexque corroſio ac diſtractio mentis. Animus enim inordinatus ſibiipſi eſt grauis. Atque vt aſſerit Eſaias, Impii ſunt quaſi mare feruens, quod quieſcere non poteſt. Optimũ er- Eſa. 57.
go eſt, iuxta apoſtolum, gratia ſtabilire cor: & virtutibus illud firmare in deo, ne per errores & vitia diſ Hebr. 13.
trahatur. Specialiter vero vitia iſta, videlicet, zelus & contentio, ſunt inquietudinis cauſa & animę af-
flictiua: quia putredo oſſium inuidia, & contentioſus turbat ſeipſum. Nec ſolum eſt ibi inconſtantia, ſed Prou. 4.
» [ET omne opus prauũ.] Non quod omnia opera mala ſint actualiter ac inſeparabiliter zelo & cõten-
tioni annexa, ſed quia ex eis procedere poſſunt ac ſolẽt, imo plerũq; diuerſa vitia ſunt eis coniũ-

cta. Porro contentio proprie dicta, quam apostolus inter mortalia peccata annumerat: & de qua nunc loquitur Iacobus, est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris, secundum Ambrosium. Contentio autem quæ est impugnatio falsitatis cū moderata acrimonia vocis, est laudabilis. Quod si modus excedatur, erit culpabilis. Contentio autem quæ non est cum intentione impugnandi veritatem, sed dū quisq; defendit quod sibi verum aut bonū apparet, nō est pfecta cōtentio, nec mortale peccatū. ¶ Cōtentio vero, de qua nūc sermo, in scripturis valde vituperatur. Ait enim ad Timotheum apostolus, No li verbis cōtēdere. Ad nihil vtile est, nisi ad subuertionem audientium. Et rursus ad Corinthios scribit, Cum sit, inquiens, inter vos zelus & contētio, nonne carnales estis? In Ecclesiast. quoq; iubetur, Abstine te à lite. Et in Iob, Respondete absque contentione. Est quoque inhonestum, & alioram scandalizatium, contendere. Propter quod ait scriptura, Honor est homini cum separat se à contentione.

¶ Postremo contentio ex superbia aut vana gloria generatur. Propter quod Salomō protestatur, Inter superbos sunt semper iurgia. Vitemus ergo hæc vitia, & dulci charitatis affectu in alterutrum affi-
ciamur. Sed & discretum habeamus zelum iustitiæ absque animi perturbatione. Accendamur quoq; zelo diuini honoris: & zelum amarum pœnitus à corde nostro repellamus. Cum in Eccl. dicatur, Non est sensus, vbi abundat amaritudo. Et in Deuteron. Non sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Hinc ad Hebræos dicitur, Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat: & per illam inquinentur multi. Et rursus ait Apost. Si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. ¶ Consequenter describit apostolus veram sapientiam: illam præcipue, quæ est vnum & primum inter septem dona spiritus sancti. Illam ergo describit per proprietates & operationes ipsius, subdendo, [QVAB autem desursum est sapiētia] puta sapientia spiritalis, supernaturalis, infusa, per quam homo contemplatur deum per gustū internum: & bene sentit ac iudicat de eo, per cōnaturalitatem & conformitatem affectus ad eum, videlicet quod ei soli sit finaliter adhærendnm, tanquam summo & incomparabili bono, finique vltimo [PRIMVM quidem pudica est] id est, peccati fœditatem, turpitudinemq; detestans ac erubescēs. Et ita sapientia ista facit à malo recedere, seu peccata vitare. Nempe per hoc, quod summæ veritatis ac primæ lucis puritatem ac pulchritudinem contemplatur, parit in mente castum pudorem, quo homo erubescit se in diuinæ maiestatis præsentia & aspectu viliter turpiterque habere: cogitatione, affectione, verbo, actu, aut omissione peccando. Iste est sapientialis ac optimus pudor: de quo scriptum est, Est confusio adducens gratiam & gloriam. Facit quoque sapientia ista hominem habere de præteritis culpis suis salubrem pudorem. Qui ad deletionem peccati etiam quo ad pœnam non mediocriter confert. Rursus sapientia ista dicitur esse pudica, quia ad contemplationem dei reuerenter accedit, nō præsumptuose, impudenter, aut temerarie ingerens se ad diuinorum ac incomprehensibilium perscrutationem. Est demum & vituperabilis pudor, quo homo sua peccata fateri, & pro eis corripi ac corrigi erubescit. De quo dictum est, Est confusio adducens peccatum. Et rursus, Non confundaris confiteri peccata tua [DEINDE pacifica] id est, tranquillitatem seu pacem internam gignens in sapiente. Quia per hanc sapientiam quiescit, tranquillatur & figitur mens in deo. Iuxta illud Sapientiæ, Intrans in domum meam conquiescam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædiū con uictus illius, sed gaudium & lætitiam. Pax autem idem est, quod gaudium imperturbatū. Ideo ait scriptura, Vir sapiens suauis est animæ suæ. Et ad Romanos habetur, Prudentia spiritus vita & pax. Dicitur quoque sapientia ista pacifica, quia per eam fideles concordant in bonis, nec per elationem se ab inuicem diuidunt. Quemadmodum per humanam & naturalem sapientiam fæpe contingit, quia in ea inuenitur opinionum diuersitas, nec est tanta in ea certitudo, sicut in ista: & parit elationem. Hæc vero humiliationem spontaneam, Salomone attestante, Vbi sapientia, ibi humilitas. Est quoque sapientia ista [MODESTA] id est, moderamen seruans in omnibus: cum sapientis sit ordinare, secundū phi losophum. Facitq; hominem circunspectum, non impetuosum. Ideo monet Apostolus, In sapiētia ambulate ad eos, qui foris sunt. Et Sapiens, Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, & modestus, [SVADIBILIS,] id est, docilis ac dirigibilis. Quemadmodum & iuxta philosophos, prima pars prudentiæ est docilitas. Qui ergo in suo sensu sunt pertinaces, sapientiæ sunt expertes [BONIS consentiens] id est, rationalibus verbis præbens assensum. Non enim, qui veraciter est sapiens, proprium iudicium aliorum iudicio immansiue præponit. Hinc princeps apostolorum, increpationi, informationi quoque Pauli humiliter acquieuit. Propter quod in Prouerbiis asseritur, Argue sapientem, & diliget te: doce iustum, & festinabit accipere. Propterea iterum Salomon loquitur, Non fis sapiens apud temetipsum. Et ad Romanos fertur, Nolite esse prudentes apud vosmetipsos [PLENA misericordia & fructibus bonis.] Hæc enim sapientia facit hominem compassiuum atque beneficū aliis, quoniam intuetur quod deo sit proprium misereri ac subuenire quod etiam omnis homo ex seipso sit fragilis, atque in magno periculo constitutus. Idcirco condolet aliis, ac subuenit eis pro posse, ne tanta beatitudine, ad quam conditi sunt, priuentur. [IVDICANS sine simulatione] id est, syncere se habens in iudicando, nec vitia sub colore virtutum exercens. Quemadmodum qui ex odio, ira, aut impatientia corripiunt proximos, ex charitate & zelo iustitiæ id se facere confingentes. Idcirco Sa piens ait, Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum. Hinc Christus docuit, Vt simus simplices sicut columbæ. Qui hypocrisim in Euangelio specialissime reprobat & condemnat [FRVCTVS autem iustitiæ in pace seminatur] Fructus iustitiæ interdum vocatur operatio virtuosa, ex iustitia manans. Et huius fructus, merces, ac finis est vera felicitas. Iuxta illud Apostoli, Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Vnde in Iohanne ait Saluator discipulis, Posui vos, vt eatis & fructum afferatis. Iohannes quoque Baptista, Omnis, inquit, arbor, quæ non facit fructum bonum, ex-

2. Tim. 2.
1. Cor. 3.
Eccl. 28.
Prou. 13.
Eccl. 21.
Deut. 24.
Hebr. 12.
Galat. 5.
Eccl. 4.
Eodem.
Sap. 8.
Eccl. 37.
Roma. 8.
Prou. 11.
Galat. 2.
Prouer. 9.
Prouer. 3.
Roma. 12
Gene. 8.
Sapient. 1.
Matt. 20.
Mar. 6. 7.
15. 23.
Luc. 6. 12.
13.
Rom. 6.
Iohan. 15.
Matth. 3.

A cidetur. Hic itaque fructus seminatur in pace, id est, excercetur cum pace pectoris, sine qua nemo deo placere potest. Quia oportet mentem concordare cum deo in obseruantia præceptorum, & charitatis tenore. Cuius effectus est pax: quemadmodum scriptum est, Pax multa diligentibus legem tuam. Hinc in libro Iob docetur, Acquiesce deo, & habeto pacem: & per hæc habebis fructus optimos. Seminatur itaque fru-
» ctus iustitiæ in pace [FACIENTIBVS pacem] id est, ad meritum, præmiumque eorū. Vel facientibus, id est, à facientibus pacem, puta à pacificis, de quibus dicitur, Beati pacifici, quoniam filii dei vocabuntur.
¶ Denique vnusquisque faciere debet pacem in primis sibiipsi cum deo, cum sibi per pœnitentiam reconciliando, atque per contemplationem & dilectionem cor suum in ipso figendo ac tranquillando. Propter quod ait Apostolus ad Romanos, Iustificati ex fide, pacem habeamus ad deum. Et iterum, Obseramus pro Christo reconciliamini deo. ¶ Secundo debet vnusquisque sibi pacem facere, & seruare pro posse, cum proximo suo: sicut in Euangelio præcipit dominus, Vade recōciliare fratri tuo. Et Paulus, Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacē habete. Deinde debemus ex charitate fraterna, proximis nostris pace carentibus, pacem cum deo & hominibus procurare orando, hortando, confœderādo, ac aliis viis. ¶ Insuper fructus iustitiæ nominatur interim æterna felicitas: iuxta illud Sapiētiæ, Bonorum laborum gloriosus est fructus. Porro operatio vitæ præsentis est seminatio respectu futuræ remunerationis, dicente apostolo, Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Vnde in Osee legitur, Seminate vobis in iu-
B stitia, & metite in ore misericordiæ. Huius seminationis fructus est beatitudo cœlestis: iuxta illud apostoli,
» Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Hic igitur [FRVCTVS] qui est beatifica dei frui-
» tio [SEMINATVR in pace] i. per opera virtuosa in pace spirituali peracta, promeretur ac obtinetur. Vel seminatur in pace. i. in pacificatione mentis cum deo in vita hac virtualiter contineatur: atque ex ea tanquā ex causa meritoria deriuatur ac condonatur in patria. Nam sicut fructus potentialiter ac radicaliter continetur in semine: ita pax æternitatis in pace pectoris, pax patriæ in pace vię, plena tranquillatio beatorum in deo, in tranquillatione inchoata viatorum in eo. Hinc pacē internæ semper studere debemus, quia in pace est locus omnipotentis. Non enim est deus dissensionis, sed pacis.

Iob. 22.
Matth. 5.
Roma. 5.
2. Cor. 5.
Matth. 5.
Rom. 12.
Sapient. 3
Galat. 6.
Ozee. 10.
2. Cor. 9.
Pſal. 75.
1. Cor. 14

EXPOSITIO IIII CAPITIS [VNDE BELLA ET LITES.] ARTIC. VI.

» IAm Hoc capitulo hortatur apostolus, ne inordinati sint nostri affectus. Et ne ex eis ad eā, quę
» aliis nociua sunt, ꝓcedamus. [VNDE bella & lites in vobis?] id est, ex qua radice oriuntur pugnæ reales atque verbales, quibus vos inuicem impugnatis [NONNE EX concupiscentiis vestris?] id est, terrenis, inordinatis, mundanis, & sensualibus affectionibus
» [QVAE militant in membris vestris] i. ministerio membrorum ducuntur ad opus iniquum, sic militant seu dominantur in membris: quia iuxta concupiscentiarū inclinatio-
C nem ac impetū, membra mouentur in actum, quanuis concupiscentiæ sint subiectiue in appetitiuis potentiis. Sumitur ergo nomen concupiscentiæ, hoc loco generaliter pro quouis inordinato affectu diuitiarum, delitiarum, siue honorū. Hinc ad Rom. hortatur apost. Sicut exhibuistis mēbra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Certum est autem, quod mali effectus ex prauis procedant affectibus: & quicquid culpæ in verbis aut factis consistit, ex interiori inordinatione dependet ac profluit. Propter quod princeps apostolorum hortatur, Obse-
» cro vos abstinere à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam [CONCVPISCITIS] carna-
» lia & mundana [ET non habetis] ea. Et sic solo inordinato affectu fœdamini. Et non habituri effectum operis, ꝓcipitatis vos in vitia impiæ voluntatis: quia voluntas inordinata deliberata, reputatur pro opere. Sic multi cum in egestate viuant, voluntarię paupertatis priuantur mercede: & cum diuitibus voluptariis, superbis, atque auaris damnantur, quia terrenam abundantiam, delectationem sensualem, ac mundanum
» præoptant honorem. Isti sunt miseri in præsenti sæculo & futuro. Quia nec hic nec ibi obtinent quæ affe-
» ctant. Ideo scriptum est, Est dives, cū nihil habeat: & est pauper, cū in diuitiis multis sit. [OCCIDITIS] vel corporaliter alios, vel spiritualiter vosmetipsos. Quia ex vitiosis desideriis, quibus homo in primis spiritaliter necat seipsum, interdum corporale homicidium oritur [ET zelatis] id est, aliis inuidetis. Quod
» enim quis sibimet cupit, hoc inuidere aliis solet [ET non potestis adipisci] quod vitiose appetitis. Quia
D multi consequi nequeunt, nec valent implere, quod damnabiliter quærunt & cupiunt. Idcirco in libro Iob asseritur, Deus consilium prauorum dissipat. Qui dissipat cogitationēs malignorū, ne possint implere manus eorum quod cœperant. Vnde in Esaia legitur, Dat scrutatores secretorum quasi non sint, & consiliarios in stultum finem adducit. Istud tamen frequenter misericorditer accidit: quia non expedit prauis hominibus obtinere, quod optant illicite. Idcirco per Oseam dominus loquitur, Ecce ego sepiam viam tuam
» spinis [LITIGATIS] verbis [ET belligeratis] in opere, contra proximos pro terrenis [ET non habe-
» tis] ea scilicet necessaria vitæ [PROPTER quod non postulastis] id est, deum humiliter atque ordinate pro eis habendis non rogastis, primo ac principaliter exorando pro spiritualibus, dei honorem ac animarum salutem concernentibus. Deinde pro corporalibus prout ad spiritualia necessaria sunt siue accommo-
» da. Sicuti Christus in euangelio docet, Primum, inquiens, quærite regnum dei & iustitiam: & hæc omnia
» adiicientur vobis [PETITIS & non accipitis]. i. inordinate deum rogatis: idcirco non audit vos [EO ꝙ male petatis] non obediendo in primis dei præceptis. Qui enim declinat aurē suā, ne audiat legē, oratio eius erit execrabilis. Tēporalia quoq; magis quām spiritalia postulatis. Vnde apud Johannē ait Christus
» discipulis adhuc carnalibus, Vsque modo nō petistis quicquā in nomine meo. i. pertinentia ad salutē [VT in concupiscentiis vestris insumatis] i. tēporalia quæ petitis non ordinatis ad debitū finem, scilicet ad moderatam & necessariam corporis sustentationem: sed ad superfluitatem ac voluptatem: vt ea insumatis. i. intra vos accipiatis & consumatis, in concupiscentiis vestris, scilicet iuxta impetū concupiscentiarum, non

Pſal. 118.
Iob. 22.
Matth. 5.
Roma. 6.
1. Petri. 2.
Prouer. 13
Iob. 5.
Eſaiæ. 40
Ozee. 2.
Matth. 6.
Prou. 28.
Iohan. 16.

Rom. 13. secundum rationis iudiciū. Contra quod Paulus hortatur, Curā carnis ne feceritis in desideriis. Itemq;, Ha E
1. Timo. 6 bentes victū & quibus tegamur, his cōtenti simus. Christus quoq;, Attédite, inquit, vobis ne grauētur cor-
Lucæ. 21. da vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ [ADVLTERI] i. mēte à deo auersi. Quę aduersio spi- »
Psalm. 72 ritalis fornicatio est. Iuxta illud Psalmographi, Qui elōgant se à te, perbūr, pdidisti omnes qui fornicātur
Ozee. 4. abs te. Et illud Ozee, Fornicati sunt à deo suo. Omnis etenim anima, aut est dei sponsa, aut diaboli adulte-
Ozee. 1. ra. Dei equidē sponsa est, quę ei fide & charitate cōiungitur. Vnde per Oseam effatur, Spōsabo te mihi in
Ozee. 2. fide. Talis anima deū spiritali amore amplectitur, atque ab ipso cœlestī semine (quod est verbū dei) ac lu
mine gratiæ fœcundatur. Porro diaboli phibetur adultera, quę ei peruersæ voluntatis misceatur consensu.
Sapienc. 8 Spiritalis quoq; sapiētia (præsertim æterna & increata) sponsa est hominis iusti. Iuxta illud sapiētię, Hanc
amaui & exquisiui: & quęsiui eā spōsam mihi assumere: & amator factus sum formę illius. Qui ergo hane
spōsam relinquit, & ei terrena ꝓponit, atq; carnalia amplexatur, recte adulter vocatur. Iudæi etiā ad cor-
Hiere. 5. poralia adulteria erant ꝓcliues, sicut per Hieremiā loquitur deus, Vnusquisq; ad vxorē proximi sui hin-
niebat [NESCITIS quia amicitia huius mundi]. i. amor carnalis, ac mundanus, inordinatus, & sensualis
affectio ad cōplacendū hominibus, nō in deo: atq; ad obtinendū mūdi honores, voluptates & opes [INI- »
MICA est deo?] .i. diuinę legi cōtraria, ac displicens deo, & charitati repugnans? [QVICVNQVE ergo »
voluerit esse amicus huius sæculi] .i. hominū mundanorū, secundū quod tales sunt [INIMICVS dei con F
stituetur]. i. deo cōtrarius, & ab eo auersus. De quo ait propheta, Odisti omnes qui operantur iniquitatem.
Psalm. 5. Vnde Sapiens, Odio sunt deo impius & impietas eius. Itaq; quicunq; se mundanis cōformat hominibus,
Sapiē. 14 & eis cōsentit, ac placere quærit in rebus illicitis, eo ipso quo talis est & ita se habet, dei inimicus efficitur.
1. Iohan. 2 Hoc est quod sanctus Iohannes docet, Nolite diligere mundū, neq; ea quæ in mundo sunt. Quia si quis di
Rom. 12. ligit mundū, non est charitas patris in eo. Hinc loquitur & Paulus, Nolite cōformari huic sęculo. Itemque,
Galat. 1. Ab quęro hominibus placere? Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Hoc est quod terribiliter
Psalm. 12. ait propheta regius, Quoniā diminuti sunt filiæ eorū, qui hominibus placētes cōfusi sunt, quoniā deus spre
Marci. 5. uit eos. Veruntamen debemus mundanos homines spiritali amore diligere, (sicut & inimicos) & orare ꝓ
Rom. 15. eis: eis quoq; in bonis velle placere, eo modo quo ait Apostolus, Vnusquisq; ꝓximo suo placeat in bonū,
Matth. 5. ad ędificationē. Cum etiā iubeat dñs, Sic luceat lux vestra corā hominibus, vt videant bona facta vestra,
& glorificent patrē vestrū, qui in cœlis est [AN putatis quia inaniter scriptura dicat?] .i. nequaquam hoc
æstimare debetis: cū verba scripturæ, verba sint spiritusſanctī [AD inuidiā concupiscit (spiritus, qui habitat »
Ephesi. 4 in vobis] Hoc tripliciter potest intelligi. Primo, de spiritu sancto. Sicq; legendū est interrogatiue & nega-
tiue. Vt sit sensus, Spiritus sanctus corda vestra gratiosę inhabitans, nequaquā concupiscit. i. concupiscere
vos non facit ad inuidiam. Hoc est, non mouet vos ad inuidendum alicui. Cum sacra scriptura vbique do
Sapient. 1 ceat, spiritum sanctū esse spiritum puræ dilectionis: de quo in libro Sapientiæ habetur, Benignus est spiri-
Psal. 142. tus sapientiæ. Et in psalmo, Spiritus sanctus tuus bonus deducet me in terram rectam. Secūdo exponitur G
assertiue de spiritu hominis. i. anima rationali habitante in corpore suo. Quæ ad inuidiā prona est, & aliis »
Genes. 8. inuidet quod affectat. Sicq; scriptura ista accipitur ex eo quod in Genesi habetur, Sensus & cogitatio cor
dis humani proni sunt in malum ab adolescentia sua. Tertio exponitur de spiritu sancto assertiue. Et est
sensus, Spiritus sanctus in vobis per fidem & gratiam habitans, concupiscit, mouet & concupiscere facit
Psalm. 8. vos ad inuidiam extirpandā. Quia ad hoc insigat spiritusſanctus secundū scripturas, vt inuidiam eradice-
mus. Iuxta hunc modum loquēdi fertur in Psalmo, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudē pro-
pter inimicos tuos, scilicet destruendos ac reprobandos. ¶Si autē quæratur, quomodo in his habitauit spi
ritusſanctus, quos paulo ante vocauit adulteros, litigiosos, cupidos, ac male petentes? Respondendū, quod
1. Corin. 1 in Iudæis qbus scripsit, erāt carnales & spirituales, boni ac mali: quēadmodū & inter Corinthios, quib. scri-
1. Cor. 3. psit inter cætera Paul. Nihil vobis deest in vlla gratia. Et post pauca, Nō potui vobis loqui quasi spūalib.
sed quasi carnalibus. Sicq; diuersa ad diuersos sunt referenda. ¶Præterea viri sancti parua peccata quasi
magna in suis subditis reprehēdunt, vt eos magis humilient, exercitēt, & accendant. Prima demū exposi-
tio horū verborum literalior esse videtur, quia subiungitur, [MAIOREM autē dat gratiam]. f. spiritus qui »
habitat in vobis: puta spiritusſanctus, qui dat gratiam maiorem quàm mundus, vel amicitia eius. Dat enim
Prou. 3. dona supernaturalia atq; gratuita [PROPTER quod dicit scriptura] in Prouerbiis secūdum translatio- »
1. Petri. 5. nem. 70. inter pretū [DEVS superbis resistit, humilibus autē dat gratiam] Sic enim septuaginta transtulē »
runt: vbi Hieronymus transtulit, Illusores deus deludet, mansuetis autem dabit gratiam. Vel sumitur ista H
Prou. 15. scriptura ex eo, quod alio loco in Prouerbiis habetur, Superbum sequitur humilitas (quia videlicet humi-
liatur atque deiicitur à iudice deo) & humilem spiritu suscipiet gloria. Præterea valde pensandum, quod in
verbis istis apostolus Iacobus insinuat spiritū sanctum esse deū. Cum enim de eo dixisset, maiorē autē dat
1. Petri. 5. gratiā, mox ad probandū hocipsum allegat scripturā canonicam asserentem, Deus superbis resistit. Quæ
probatio non valeret, nisi in illa authoritate allegata per deum intelligeretur spiritusſanctus seu trinitas
Superbis deus: & per consequens quælibet diuina, æterna, increata, adorāda persona. ¶Sed cum deus omnem vi-
cur de- resistat po- tiosum detestetur, damnet, & puniat: cur specialiter superbis resistere perhibetur? Et respondendum, quod
tius quā superbi specialiter se extollunt, seq; deo opponunt: & quod deo debetur (videlicet gloriam & hono
aliis vitio- rem) sibi vsurpant, & quia superbia omnū vitiorū regina & mater est. Idcirco deus eis specialiter resiste-
sis. re festur, eos deiicere, humiliare, cōprimere. Et hoc sibi proprium esse testatur loquens ad Iob, Si habes bra-
chiū sicut deus, & simili voce tonas: dispērge superbos in furore tuo: & respiciens omnē arrogantē humi-
Tobiæ. 4 lia. Respice cūctos superbos, & cōfunde eos, & contere impios in loco suo. Abscōde eos in puluere simul,
Iob. 40. & facies eorū demerge in foueā. Et ego confitebor, quod saluare te possit dextera tua. Absit ergo à nobis
Iob. 2. omnis elatio, quę tā est odibilis deo, & cui resistit omnipotēs. Non cōueniat alicui nostrū id quod in libro
Iob. 15. Iob scribitur. Quid tumet cōtra deū spiritus tuus? Nec illud, Cucurrit impius aduersus deum erecto collo.

A Porro humilibus deus dat gratiam. Quia & peccatoribus seipsos ex corde accusantibus, ac deo subiicientibus, veniamque petentibus, deus peccata remittit, & gratiarum charismata elargitur vt patet in publicano. Humilibus vero iam in charitate existentibus dat gratiarum augmẽta. Et quanto se deo profundius subdunt, humiliusque substernunt ac supplicant, tanto gratiæ opulentioribus charismatibus perfundũtur. Semper igitur simus viles ac imperfecti in propriis oculis, & coram altissimo in omni timore ac humili- Inb.15. Luc.18.
» tate iugiter ambulemus, [SVBDITI igitur estote deo] per veram ac profundam humilitatẽ, ac diuinorum præceptorum executionem. Quemadmodum enim quicquid habemus & sumus, à deo accepimus: sic totum ei subiicere, & eius obsequio mancipare debemus. Sicut & Psalmista hortatur, Subditus esto do- 1. Cor. 4. Psalm. 36
» mino, & ora eum. Siquidem quis restitit ei, & habuit pacem? [RESISTITE autem diabolo] .i. eius sug- Iob. 9.
gestionibus non consentiatis, sed eas despicite. ¶ Porro diabolo debemus resistere, Primo, totam spem nostram in dei adiutorio collocando: nihil de propriis viribus præsumendo. Secundo, nosipsos in omnibus humiliando, & propriã infirmitatem, imperfectionem, vitiositatem, humiliter recognoscendo. Tertio, di- Diabolo
uinæ pietatis subsidiũ iugiter inuocando. Quarto, dominicã passionem cordialiter ac frequenter tempni- resistendũ
tando. Quinto, quatuor nouissima diligenter atq; assidue aspiciendo. Sexto tanto feruentius deuotis mi- quomõ.
nistendo exercitiis, quanto acrius diabolicis impugnamur tentationibus. Sunt & alii modi resistẽdi quàm plurimi. Debemus quippe rite perpendere quantis periculis simus expositi, quantis laqueis circundati,
B quanta atrocitate, inuidentiaq; infatigabiliter à dæmonibus impugnemur: quanta felicitate nos priuare, ad quantã miseriam nos pertrahere conentur. Ex quorũ omniũ viuaci consideratione debemus esse sem- Miche. 6.
» per solliciti, custoditi, timorati: ac fortiter tanquam dei milites contra aciem vitiorũ ac dæmonum præliantes: cum (reste Apostolo) non coronetur, nisi qui legitime certauerit [ET fugiet à vobis] videns vos sibi 2. Timo. 2.
tam viriliter ac perseuerantèr resistere. Qui enim modis prætactis resistit diabolo, suis resistẽtiis tam virtuosis ac feruidis ineffabiliter illũ tam contumacem ac peruersum affligit, incendit, exagitat. Ideo fugit.
¶ Quocirca quæri potest, An postmodũ ad tentandum eundem hominem, redeat. Et videtur quod non. Quia communiter dicitur, quod diabolus ab aliquo victus nunquam redeat ad tentandum eundem, saltẽ de eodem peccato. Ad hanc insuper quæstionẽ Thomas respondet in prima parte summæ suæ dicendo, Aliqui dicũt, quod dæmon semel victus ab aliquo, nunquã postea tentet nec illũ nec aliũ: nec de eodẽ peccato, nec de alio. Sed huic non cõsonat, quod in Matthæo de diabolo scriptũ est, Reuertar in domũ meam Matth. 12
vnde exiui. Alii dicunt, quod diabolus superatus, posset tentare alium: sed non eũdem. Quod probabilius dicitur, si tamen intelligitur, quantũ ad certum tẽpus: quia de Christo habetur, Consummata omni tentatione diabolus recessit ab eo, ad tẽpus. Quòd autem ad tempus à tentatione desistat, congruit diuinæ clementiæ, quæ in hoc infirmãti cõdescendit humanæ, ne nimiũ infestetur. Congruit quoque dæmonis astutiæ. Quia secũdum Ambrosium super Lucam, Dæmon formidat instare, quia formidat succumbere. Hęc Ambrosi.
C est sancti Thomæ responsio. Porro quod diabolus ab aliquo victus, redeat ad tentandum eundem de eodem peccato, videtur multipliciter posse probari. Primo, quia de beato Iob habetur, quod diabolus à sancto Iob in prima impugnatione deuictus est, quod diabolus nequiuit eum ad impatientiã aut maledictionem dei, seu verborũ excessum inducere. Deinde de eodẽ habetur: quòd Satan semel sic victus, secundo tentauit sanctum Iob acrius. Rursusque victus tentauit eum per suam vxorem, deinde per amicos & alios. Et Iob. 2. Iob. 4.
omnes istæ tentationes ad idem peccatum tendebant. Ad idem posset adduci, quod sanctus Athanasius Iob. 8.
scribit de beato Antonio, qualiter sæpe à dæmonibus cæsus est, & semper prætiuit. Et satis innuitur in illa legenda, quod vtiq; ab eisdem. Simile refert beatus Hieronymus de sancto Hilarione. Multa quoq; si- Hierony.
milia de aliis sanctis leguntur. Papa sanctus Gregorius dicit in Homilia, quod diabolus contra duos bellũ Greg.
mouet, vnum inceitans, vt iniurias inferat: alium, vt iniuriis acceptis, contumelias reddat. Quem dũ in primo conflictu superare nequiuit, interim ab aperto certamine cessans, post modicum redit, & illum eundẽ acrius quàm ante impugnat, etiam de eodem peccato, puta, de impatientia & vindicta. Cassiodorus quoque ait, Bellum graue contra diabolũ, quia occultum, quia cum fortiore, quia hostis insidiæ non videntur: aduersarius nec labore deficit, nec victus aliquando discedit (videlicet omnino) sed tãto acrior redit, quãto per gratiam dei debellatus fortius fuit. ¶ Postremo creditur, quod sicut vnusquisque habet angelum bonum pro sui custodia in tota hac vita, ita & angelum malum pro sua exercitatione, & probatione. Qui
D durante hac vita, quantumcunque vincatur, non recedit in toto. Istud ergo verius reor. Idcirco post vnam victoriam non simus securi, sed ad acriorem cõflictum accincti. Militia enim (vel vt alia habet translatio) Iob. 7.
tentatio est vita hominis super terrã. Propter quod loquitur Augustinus, Perseuera vsque in finẽ, quia ten- Augusti.
» tatio perseuerat vsq; in finem [APPROPINQVATE deo, & appropinquabit vobis] Huic simile est, Zachar. 1.
quod per Zachariã loquitur deus, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. ¶ Ex quibus sequi videtur, quod gratia dei insit hominibus ex eorum primo merito, principiumque merendi sit à libero arbitrio, & non à deo, cũ tamen dicat Saluator, Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eũ. Et alibi, Sine Iohan. 6.
me nihil potestis facere. Atq; apost. ait, Quid habes, quod non accepisti? Ad istud Thomas, Petrus de Ta- Iohan. 15.
rento, Richardus de media villa, & alii dicunt, Quod sicut deus cõmuni influxu, vniuersa cooperit ad se, 1. Cor. 4.
tanquã ad finem vltimatũ secundũ esse eorum naturale: sic rationalem creaturam conuertit ad se speciali influxu, tanquã ad finem supernaturalẽ. Nec iste influxus est aliqua gratia habitualis, sed diuina motio & instinctus, qui ad dona gratię mouet hominẽ, atque ad meritoriũ bonum. Et omnibus offertur, ac vicissim influitur iste instinctus. Cui quidã consentiunt, & per hoc ad gratiam habitualẽ de congruo disponuntur, quibus tunc gratia mox confertur. Et de ista dispositioone potest intelligi verbum istud apostoli, vt sit sensus, Appropinquate deo, ad eius gratiã vos aptando, & eius instinctui aequiescendo. Aliqui vero huic instinctui resistunt. Nihilominus dispositionẽ istã de congruo præcedit diuinus instinctus, vt patuit. Ideoque principium meriti simpliciter est à deo. ¶ Sed aduertendum, quòd verba hæc dupliciter possunt exponi.

Primo,quantum ad eos qui nondum in charitate & gratia sunt, qui à deo auersi sunt,& elongantur ab eo E
dissimilitudine culpæ.Ideo dicitur eis,Appropinquate deo,pœnitendo , confitendo,satisfaciendo : sicque
quod in vobis est faciendo:& appropinquabit vobis.i.gratiose applicabit se vobis,dona gratiæ infunden-
do.Secundo potest exponi de existentibus in gratia & charitate.Qui licet à deo non distent dissimilitudi
ne culpę saltem mortalis,distant tamen ab eo minoratione perfectionis,ad quã in hac vita pertingere va-
lent.Ideo dicitur eis vt deo propinquent.i.similiores fiant,cum ardentius diligendo,quotidie proficiendo,
& ei se omni hora intimius siue deuotius vniendo.Veruntamen propinquatio siue conuersio vtraq; fit ex
Treno.5. prævio quodam dei instinctu ac munere. Ad quod insinuandũ in Trenis scriptum est, Conuerte nos do-
Hiere. 31. mine ad te, & conuertemur . Et rursus Hieremias loquitur , Conuerte nos domine , & conuertar,quia tu
es dominus deus meus . Postquàm enim conuertisti me , egi pœnitentiam: & postquàm ostendisti mihi,
percussi fœmur meum.Istis deo sic appropinquãtibus, deus propinquat per gratiæ incrementa, & eis se.
clarius ostendendo,atque intimius vniendo per donum sapientiæ,& charitatis augmentũ,diuinorumq; gu
Hiere.23. stum & interiorẽ amplexum.Insuper deus (qui per Hiere.irerũ cõtestatur, Nunquid non cœlũ & terram
ego impleo) distat à creatura rationali,nõ loco sed pfectione,& culpa distat ab eo illa. Propterea in Pro-
Prouer. 15 uerb.fertur,Longe est dñs ab impiis.Et Hier.fatetur,Longe dñs apparuit mihi.Si autẽ de similitudine,seu
Hiere. 31. de defectu pfectionis sit sermo,certũ est,quod omnis creatura distet in infinitũ à creatore. Qui per Esaiã F
Esa.40. scisciatur,Cui me similem fecistis & adæquastis,dicit sanctus? A cuius contẽplatione in tantũ deficimus,
Iob.36. vt apud Iob dicatur,Vnusquisq; intuetur eũ ,pcul. [EMVNDATE manus] ô [PECCATORES.] Per »
manum,quæ est organũ organorũ,potestas & operatio designãtur.Manus ergo.i.opera nostra, emunda-
re debemus,vt ex syncera intentione procedant,nec vitiis misceantur:ne illud Esaiæ nobis cõueniat,Ma-
Esa.1. nus vestræ sanguine plenæ sunt.Sed quod in psalmo dicitur,Innocens manibus & mundo corde,hic aeci
Psalm.23. piet benedictionem à dño.Vnde & in Iob habetur,Saluabitur innocens. Saluabitur autem munditia ma-
Iob.22. nuum suarũ [ET purificate corda vestra] per pœnitẽtiam ab omni simulatione,duplicitate, peruersitate, »
Iaco.1. cæterisque peccatis:qui [DVPLICES animo] fuistis,aut estis. De hac duplicitate dictũ est copiose iam »
Matth.5. ante,super illud,Vir duplex animo,incõstans est in omnibus viis suis,&c. ¶Hæc autẽ depuratio cordis
Prouer.22 est maxime appetenda.Siquidem beati mundo corde,quoniã deum videbunt. Atque vt in lib.Prouerbio-
Mala.1. rum inducitur,Qui diligit cordis munditiã,babebit amicum regem. Illum vtiq; regẽ, qui apud Malachiã
Esa.27. testatur,Rex magnus ego sum. ¶Deniq; ,pter huius mũditiæ cordis appetibilitatẽ loquitur Esaias,Hic
est omnis fructꝰ,vt auferatur iniquitas.Quod maxime verũ est,prout iniquitatis ablatio charitatis & gra-
tiæ infusionẽ ineludit,sine qua fieri nequit.[MISERI estote] Duplex est miseria. Vna culpæ,de qua le- »
Prou.14. gitur,Iustitia eleuat gentẽ,miseros facit populos peccatũ. Altera est miseria pœnæ : de qua ait propheta,
Psalm. 31. Conuersus sum in ærumna mea,dũ configitur spina.Et apostolus,Infelix ego homo, quis me liberabit de
Roma. 8. corpore mortis huius? Vnde sanctus Bernardus ait de Christo,Misericordiæ dñi multæ,sed & miseriç do G
Bernar. mini multæ. De vtrisq; autẽ his miseriis,verificatur illud Iob,Homo natus de muliere,breui viuens tẽpo-
Iob.14. re,repletur multis miseriis.Hortatur ergo Apostolus,vt miseri simus miseria pœnæ, corporales afflictio-
nes, tribulationes,inopiam,famẽ,sitim,& opera satisfactoria,laboriosa,sponte ae patiẽter pro nostris iusti
nendo excessibus,& pro gratia ampliori adipiscẽda,qua deinceps vitemus peccata:atq; vt Christo ,ppter
nos passo aliquo modo cõformemur,& futura euadamus supplicia, (ET lugete] pro vestris ac ,pximorũ »
piaculis,pro desiderio regni cœlestis,& ex aliis piis causis.[RISVS vester] inordinatus,ex mentis dissolu »
tione & irrationabilibus causis proueniens [IN luctũ] salubrem [CONVERTATVR] quẽadmodũ per »
Ioel.2. Ioelem dñs monet,Cõuertimini ad me in toto corde vestro,in ieiunio,& fletu,& planctu [ET gaudiũ ve- »
strum] carnale,sæculare,inordinatũ [VERTATVR in mœrorẽ] pœnitentialẽ.Vt cõtrariis curẽtur con- »
traria:& p quæ qs peccauit,per hæc puniat & castiget seipsum.Est itaq; risus illicitꝰ, de quo ait Saluator,
Lucæ.18. Væ vobis q ridetis nunc,quia plorabitis & flebitis.De quo itidẽ in Ecclesiaste legitur,Sicut sonitus spina-
Eccl.7. rum ardentũ sub olla,sic risus stulti.Idcirco verũ est vulgare illud prouerbiũ, Per multũ risum possis co-
Eccles.19. gnoscere stultũ.Hinc in Eccle.scriptũ est,Amictus corporis,& risus dentiũ,& incessus hominis,annunciãt
de eo.Quia videlicet per hæc tria exteriora conuincitur qualis sit homo interius.Vitandus est risus immo
Eccles.21. deratus:cum rursus in Ecclesiastico dicatur,Fatuus in risu exaltat vocẽ suam. Vir autẽ sapiens vix tacite H
ridebit.Imo secundum Sanctum Basiliũ,à risu & omni irrefrenata lætitia nos cohibere debemus: cũ quo-
Eccles. 9. tidie tot peccata fiant in mundo,& deus tã grauiter inbonoretur ac offendatur, & tot animæ æternaliter
condẽnentur:& quilibet nostrũ toties tamq; enormiter pecceꝛ:atq; in valle hac lachrymarũ,in graui exi-
lio,varũsque periculis positi simus,& ignoremus an amore digni simus,an odio,& vtrũ æternaliter simus
Iob.29. damnandi.Veruntamen est aliquis moderatus ac licitus risus.De quo San. Iob ait, Si quando ridebam ad
eos,non credebant mihi.Qui risus ex laudabili causa oritur,ex gaudio spirituali, ex zelo iustitiæ, aut cau-
Phil.4. sa penitus naturali,vt ex admiratione.Ob quam homini naturale & propriũ est, esse risibilẽ. ¶Denique
Psalm. 31. gaudium est spirituale & sanctum in actu virtutis consistens,de creatore aut de creaturis in deo cõceptum.
De quo ait Apostolus,Gaudete in domino semper.Et propheta,Lætamini in domino & exultate iusti.Ia
Prouer. 2. cobus vero loquitur de illicito gaudio,actioni vitiosæ annexo.De quo ait scriptura,Lętantur cum male fe
Iohan.16. cerint,& exultãt in rebus pessimis.Et Christus quoq;,Mundus,inquit,gaudebit.Prętera his Iacobi verbis
Eccles. 7. consonat,quod in Ecclesiaste fertur,Melius est ire ad domũ luctus,q̃ ad domum conuiuii. In illa enim fi-
nis cunctorũ admonetur hominum,& viuens cogitat quid futurum sit. Et rursus, Cor sapientis vbi tristi-
Eodem. tia:& cor stultorum vbi lætitia.Hinc Salomon denuo ait,Risum reputaui errorem . Et gaudio dixi, quid
Eccles 2. frustra deciperis?[HVMILIAMINI in conspectu dñi] .i.corã deo vnusquisq; se deprimat, vitia sua in- »
spiciat,defectus naturæ & culpæ quos habet in se intueatur:quàm imperfecte seruiat deo,ppendat.Ex his
aliis multis rite cõsideratis,vnusquisq; vilipendat se valde:& omni cõfusione,correptione,& castigatione

A dignum se arbitretur,easq; æquanimiter patiatur [ET exaltabit vos] in vita præsenti per sublimia gratiæ
dona,& in futuro per præcipua gloriæ munera.Ideo enim loquitur Christus,Beati pauperes spiritu.i. hu- Matth.5.
miles (iuxta vnã expositionem) quoniã ipsorum est regnum cœlorũ.Et denuo,Qui se humiliat exaltabi- Lucæ.18.
tur.Hinc in Ecclesiastico scribitur, Nolite extollere in faciendo opere tuo.Et iterum, Sapientia humiliati Eccl.10.
» exaltabit caput ipsius.[NOLITE detrahere alteruter fratres] .i.vnus alteri non obloquatur, cum hoc sit Eccl.11.
contra charitatẽ atque iustitiam,& ex suo genere peccatũ valde mortale,multoque grauius furto, secun- Detractio
dum doctores.Peccata nãque in proximum tanto sunt grauiora,quanto maius nocumentũ inferunt ei.Cũ nem gra-
ergo per detractionẽ vnus auferat alteri bonum nomen , & lædat eum in fama , faciatque cum aliis con- uius furto
temptibilem aut despectum:ideo magis peccat quàm fur,qui exteriorẽ tollit substantiam, qua bona fama quid esse.
est præstantior.Iuxta illud Ecclesiastæ, Melius est nomen bonũ,quã vngventa preciosa. ¶Hinc scriptura Eccls.7.
detractionẽ vehementissime ac sæpissime prohibet,reprobat,& condẽnat. Scriptum est enim in Prouerb. Prouer.4.
Labia detrahentia procul sint à te.Et in Ecclesiaste, Si mordeat serpens in occulto : nihil minus eo habet Eccls.10.
qui detrahit.Sed & Sapiẽs ait,Custodite vos à murmuratione,& à detractione parcite linguæ:quoniã ser- Sapient.1.
mo obscurus nõ ibit in vacuũ.Deniq; sanctus Clemens papa,martyr,& doctor refert, q; beatissimus prin .
ceps apostolorũ dixit esse tria homicidiũ genera.Vnũ corporale.Aliud dixit esse odium. Tertiũ detractio-
nem.Per quam is cui detrahitur,occiditur in corde audientis detractionẽ , quantũ ad esse bonæ reputatio-
B nis,quod in eo habebat.Præterea de ista materia dicit Thomas in secunda secundæ. Sicut vnus dupliciter
nocet alteri facto (puta aperte,vt in rapina:& occulte,vt in furto, & pcussione dolosa) ita dupliciter no-
cet vnus alteri verbis.Primo aperte,vt in cõtumelia:& secrete,vt in detractione.Quæ est denigratio alie-
næ famæ per verba occulta.Dicitur autẽ homo detrahere,non quia semper de veritate diminuat,sed quia
quantum in se est,alterius famã ex intentione corrumpit,& bonum nomen eius diminuit.Quod fit pluri-
bus modis.Primo,falsum alteri imponendo.Secundo,peccatũ alterius exaggerando. Tertio, peccatũ eius
occultum inordinate prodendo.Quarto,dum bonũ dicit quis mala intẽtione esse peractum.Quinto, dum
bona alterius negat,malitiosẽue rencet,quando rationabilis causa exigit ea manifestari. ¶Insuper susur
ratio in hoc conuenit cum detractione,quòd occulte malum dicit de proximo.Propter quod vnũ frequen
ter pro alio sumitur.Proprie tamen differunt. Quoniam susurrator intendit proximorum mutuam dile-
ctionem corrumpere,seminando discordias.Idcirco susurratio est grauius crimen,quàm detractio:quia a-
micitia maius bonum est,quàm fama.Iuxta illud in Ecclesiaste , Amico fideli nulla est comparatio.Et si- Eccl.6.
cut rapina est grauior furto:sic contumelia detractione.Atque,vt ait Gregorius, Sicut contumelia oritur Greg.
ex ira,sic detractio ex odio.Detractio quoque mentem detrahentis excæcat, ita, vt detrahens proprio vi-
tio obtenebratus,incipiat verum putare quod dicit de alio,quanuis sit falsum . Denique detractor grauis-
C sime peccat.Quia non solum occidit propriam animam:sed & animam audientis,quantum in se est,præ- Roman.1.
bendo ei venenum mortiferum,& consentiendi occasionem.Si enim audiens detractioni consentiat,mor-
taliter peccat:cum dicat Apost.Non solum morte digni sunt qui faciũt mala,sed etiam qui cõsentiunt fa-
cientibus ea.Imo detractor quantũ in se est,illum quoq; cui detrahit,spiritaliter perimit.Quia si ille perci
piat qualiter ei detractum sit,oritur ei occasio odiendi detractorem, & obloquendi eidem . Audiens ergo.
detractionem increpet detrahentem,& vultum auertat,si congrue poteſt.Quod si conuenienter non po-
test,increpet eum aliquo signo,videlicet tristem facie ostendendo.Quia vt in Ecclesiaste legitur, Per tri- Eccls.7.
stitiam vultus,corrigitur animus delinquentis.In Prouerb.quoque asseritur, Ventus Aquilo dissipat plu- Prou.25.
uias,& facies tristis linguam detrahentem.Abhorreamus ergo iugiterq; vitemus hęc vitia,maledicta.f.ver
ba contumeliosa,detractoria,susurratoria,& peccata ex eis nascentia . Et vt docet Isidorus, peccanti non
obloquamur,sed cõpatiamur:formidantes ne & nos in eadem,aut similia, vel maiora labamur.Qui enim
proximis peccantibus mox indignantur,irascuntur,ac detrahunt, merentur à deo relinqui, & in eadẽ aut.
» maiora incidere.[QVI enim detrahit fratri,aut qui iudicat fratrẽ suum] .i.proximum iudicio inordinato,
» temerario,suspitioso aut vsurpato [DETRAHIT legi] diuinæ,quæ prohibet detractionẽ , & inordinata
» iudicia [ET iudicat legem] .i.reprobat eam.Non q; directe detrahat legi aut reprobet eam: sed quoniam Leuit.19.
contra legẽ faciendo,ita se habet ac si sentiat eam esse iniquã, & quasi despiciat eam. Ait enim lex vetus, Eodem.
Nõ eris criminator,nec susurro in populo.Et rursus,Nolite facere iniquũ aliquid in iudicio , in regula,in
D pondere,in mensura.[SI autẽ iudicas legẽ,non es factor legis] .i.cã non impleſ,eius præceptis obediẽdo.
» [SED iudex] quasi superiorẽ te facis legę diuinæ,eã transgrediẽdo,& iuxta modũ prætactum iudicando.
» Quod prorsus iniquũ est.Propter quod subditur, [VNVS est enim legislator & iudex] scilicet deus,qui Exo.34
est supremus dator legis diuinæ.Moses vero fuit legislator materialis. Deus autẽ legem quã contulit ha-
bet interpretari,& dispensare in ea,tanquã superior ipsa.Eiusdem nanq; est,legẽ condere atque expone-
re.Hinc Esaias dicit,Dominus iudex noster,dominus legifer noster,dominus rex noster.Iob quoque,Ec- Esa.33.
» ce deus excelsus in fortitudine,& nullus ei similis in legislatoribus[QVI potest perdere].i.iuste damnare. Iob.36.
» [ET liberare] .i.misericorditer à peccato purgare,& ad salutem perducere. Qui in Deute.testatur, Ego Deut.32.
occidam,& ego viuere faciam.In Exodo quoque,Miserebor,cui voluero:& clemens ero,in quẽ mihi pla
» cuerit.De quo ait Apost.Cuius vult miseretur,& quem vult indurat. [TV autem quis es] .i.cuius authori- Exo.33.
» ritatis [QVI iudicas proximum tuũ?] inordinato iudicio. Sic ad Rom.loquitur Paulus,Tu quis es qui iu- Roma.9.
dicas alienum seruum?Suo domino stat,aut cadit.Itemque,Tu quid iudicas fratrem tuum ? Omnes enim Roma.14
stabimus ante tribunal Christi.Itaque vnusquisque pro se rationem reddet deo.Non ergo amplius inuicẽ Eodem.
iudicemus.Verumtamen ista non sunt intelligẽda,quasi nõ liceat prælatis,principibus,& iudicibus iudica-
re subditos suos.Nec sic quasi de his quę manifeste sunt mala,nec bono animo fieri valent,non liceat vni-
cuiq; bene dispositio iudicare:sed ne de incertis & dubiis quis præsumat temerarie iudicare affirmando seu
definiendo aut puniendo.Aliud quoq; est iudicare psonã,aliud actum.Sit ergo vnusquisq; diligẽs susipsius

examinator,diiudicator,& caſtigator,atque in primis emendet ſeipſum.Sicque charitatiue,diſerete,& ti- E
morate,loco & tempore opportuno,exigéteque cauſa iudicet & corripiat aliũ,prout hoc ſibi incũbit aut
licet.Qui enim in eiſdem aut maioribus culpis eſt, indignus eſt aliũ iudicare acq; corripere de huiuſmodi
culpis,in quibus ipſemet iacet.Quidã vero peſsima conſuetudine ſunt infecti, qui alios iudicare ſunt pro-
ni,& negligunt ſemetipſos. ¶Conſequéter ſapientiſsimus Iacobus iſte reprehendit incautã locutionem
multorũ.[ECCE nunc] i.errorẽ veſtrum modo aduertite, vos [QVI dicitis hodie aut craſtino ibimus in »
illam ciuitatẽ,& faciemus quidem ibi annum] i.vno anno ſtabimus ibi [AVT mercabimur,& lucrum fa- »
ciemus] i.vendendo & emendo lucrabimur [QVI ignoratis,quid ſit vobis in craſtinum] i. quid cras vo »
Matth.15 bis euenict,& an viuetis per diẽ,quia neſcitis diem neque horã.Idcirco in Prouerb.ſcriptũ eſt,Ne glorieris »
Prou.27 in craſtinum,ignorans quid ſuperuẽtura pariat dies [QVAE eſt enim vita veſtra] .i.vita hæc corporalis ac »
tẽporalis.Et reſpondet,[VAPOR eſt ad modicũ parens] .i.ſimilis eſt vapori,ſeu fumo,breui horula appa »
renti,ac protinus deficienti.Ideo ſubditur [DEINCEPS exterminabitur] .i.deficiet talis vapor, ſeu vita »
hæc præſens,quæ à natiuitatis exordio eſt quaſi cõtinuus atque celerrimꝰ curſus ad mortẽ. Propter quod
Iob.7. ſanctus Iob dixit,Parce mihi dñe,nihil enim ſunt dies mei.Et rurſus, Dies mei velocius tranſierũt,quàm à
Eodem texente tela ſucciditur.Dauid quoq; in Paralipom. Dies noſtri quaſi vmbra ſuper terram,& nulla eſt mo
1.Para.29 ra.Et in pſal.Homo vanitati ſimilis factus eſt, dies eius ſicut vmbra prætereunt. ¶Conſequenter docet F
Pſal.143. Apoſtolus ſapientem,timoratũ ac ſobrium modũ loquendi [PRO eo vt dicatis] .i.tam inſipiẽtẽ modum
loquendi habetis,pro eo quod merito diceretis:Vel ita ſupplendum eſt.Hæc doceo vos pro eo, vt dicatis
poſthac [SI dominus voluerit,& ſi viximus,faciemus hoc aut illud.] Sic enim loquendo memores eſtis »
propriæ fragilitatis atque incertitudinis vitæ præſentis : & infinuatis ac præſupponitis totum vitæ veſtræ »
curſum,euentum,& actum ab omnipotentia & voluntate dei indefinenter pendere. Obſeruemus ergo & »
nos hunc ſalubrem modum loquendi:quem proh dolor multi non conſideranter, neque obſeruãt:ſed ita de »
futuris ſibi & faciendis à ſe loquuntur,quaſi certi eſſent ſe tam diu victuros: vel à ſeipſis vitam haberent,
nec conſeruatione indigerent diuina,nec prouidentiæ creatoris cuncta ſubeſſent.Idcirco merentur impro
uiſe tolli de medio,& interdum ſic accidit eis.[NVNC autẽ exultatis in ſuperbiis veſtris] .i.in ſuperbis lo- »
Prou.15. quutionibus & verbis præſumptuoſis.Quia vt in Prouerb.dicitur, Lætatur homo in ſententia oris ſui.
[OMNIS exultatio talis maligna eſt] .i.vitioſa,& malæ libidinis igne accẽſa [SCIENTI igitur bonũ fa »
cere,& nõ facienti] .i.ei qui ſcit ad quæ obligetur, quid facere,quid vitare iã debeat, nec tamen iuxta ſuã »
peritiã laudabiliter cõuerſanti, [PECCATVM eſt illi] .i.ſua ſcientia eſt ſibi maioris culpę ac pœnę occa »
Luc.12. ſio,& culpabilior eſt atq; dãnabilior.Quemadmodũ ait Saluator, Seruus qui ſcit voluntatẽ dñi ſui & nõ »
Eodem facit,plagis vapulabit multis.Et rurſus,Cui plus datum eſt,plus requiretur ab eo. Hinc literati ſpeciliter
obligantur eſſe coram altiſsimo iuſti ac recti,& corã proximis exẽplares. Propter quod glorioſiſsimus ar
1.Petri.2. chiapoſtolus cõteſtatur,Melius eſt non cognoſcere viã iuſtitiæ,q̃ poſt agnitionẽ retrorſum reuerti. Circa G
quę verba inferius exponẽda,plenior erit (ſi deus conceſſerit) de horũ intellectu verborum tractatus.

ELVCIDATIO V. CAPITIS, [AGITE NVNC DIVITES.] ARTIC. VII.

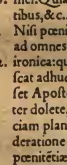

Pſalm.72 Anctus Apoſt.Iacobus ſuprà hortatus eſt eos quibus ſcripſit, ad patientiam in ad-
uerſis,ad paupertatis amorem,ad humilitatem in omnibus,& inordinatum ad ter-
rena reprehendit affectum.Nunc idem facit oſtendendo calamitatem ac periculo-
ſiſsimum ſtatum diuitum huius ſæculi . Quorum fallacẽ proſperitatem acriter ar-
guit,quatenus fideles pauperes in ſua ſint inopia patientiores. Quibuſdã equidem
nondum perfectis ſua aduerſitas & paupertas moleſtæ ſunt, dum iniquorum pro-
ſperitatem vident,nec vilipendunt,ſed aliquanti æſtimant.In quorum imperfecto-
rum perſona ait Pſalm. Mei autem pene moti ſunt pedes , pene effuſi ſunt greſſus
Pſalm.36. mei.Quia zelaui ſuper iniquos,pacem peccatorũ videns.Vnde rurſus hortatur,Noli æmulari in malignan
Lucę.13. tibus,&c.Ait ergo Apoſt. [AGITE nunc diuites] .i.vitã corrigite, pœnitentiã facite: cũ dicat Saluator, »
Galat.6. Niſi pœnitẽtiã egeritis,omnes ſimul peribitis.Et Paulus, Dũ tẽpus (inquit) habemus, operemur bonum
ad omnes.Quidam exponunt ſic,Agite nunc diuites.i.voluntates veſtras iniquas implete . vt ſit loquutio
Apoc.22. ironica:quæ à cõtrario intelligenda eſt ſenſu. Iuxta quod in Apocal. ſcribitur, Qui in ſordibus eſt,ſorde- H
ſcat adhuc:& qui nocet,noceat adhuc.Sed prima expoſitio melior exiſtimatur. Cũ enim in generali dixiſ
ſet Apoſtolus,Agite nunc diuites,mox adiecit,quid agere debeant [PLORATE vlulantes] .i.vehemen- »
Mich.2. ter dolete, & ex interioris contritionis vehementia in intenſum eiulatũ erumpite.Iuxta illud Michææ,Fa- »
ciam planctũ quaſi draconum,& luctũ quaſi ſtruthionum [IN miſeriis quæ aduenient vobis] .i.ex conſi- »
deratione atq; formidine metuendi iudicii dei,æternaliumq; pœnarũ imminentiũ vobis,niſi interim dignũ »
pœnitẽtiæ fructũ feceritis.Deinde ſubditur horũ cauſa [DIVITIAE veſtræ] naturales,videlicet frumen »
ta,vina,& cõſimilia [PVTREFACTAE ſunt] ex diuturna & auara retentione,quoniã tempore apto nõ »
Lucę.11. cõmunicaſtis eas egenis:prout in Euangelio præcipit Chriſtus , Quod ſupereſt date eleemoſynã. Ex ea- »
dem quoque cauſa [VESTIMENTA veſtra à tineis comeſta ſunt, aurum & argentum veſtrũ ærugina- »
uit] .i.ex vetuſtate & cupida reſeruatione contraxit æruginem.Veſtimenta autem aurum, & argẽtum ad »
artificiales ſpectant diuitias [ET ærugo eorum] ſimiliter & naturalium diuitiarum putrefactio [ERIT in »
teſtimonium vobis] .i.materialiter teſtimonium perhibebit aduerſus vos. Quia à iudice ſummo aſſume-
tur in argumentum & ſignum veſtræ cupiditatis,ac iuſtæ damnationis.Qui enim diuitias ſuas taliter reti-
Ambroſ. nent,furtum & rapinam,imo nonnunquam etiam & homicidiũ perpetrãt.Quia ſancti patres Ambroſius
Baſiliuſque teſtantur,Non minoris criminis eſt habenti tollere,quàm cũ poſſis & habeas,indigentibꝰ de-
negare.Eſurientium panis eſt,quem tu detines:nudorũ indumentum,quod includis:miſerorũ redemptio,

A pecunia quam abſcondis:tantorum te ſcias bona inuadere,quantis poſtis nec vis præſtare. Imo vt ait Hieronymus,Eorú qui ex fame aut frigore obierunt,mortis reus teneris.Itaque Iacobus non diuitias,ſed eorum abuſum & tenacitatem condemnat.Hinc ſuper illud pſalm. Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere, loquitur Auguſtinus, Qui non habet diuitias,non ambiat eas:qui autem habet,non de eis ſuperbiat. Nec dicit,ꝓpheta,Nolite eas habere,ſed nolite cor apponere. Non enim dānat diuitias (per quas mereri poſſumus regnú cœlorum) ſed cor appoſitú:quod eas miſericorditer non expendit,ſed auare recondit. Hinc quoque in Prouerb.dicitur,Qui abſcondunt frumentú in tẽpore,maledicentur: benedictio autẽ ſup caput
» vendentiú [ET manducabit carnes veſtras ſicut ignis] .i.cauſa erit infernalis incẽdii, quod corpora veſtra in inferno poſt diẽ iudicii patientur.Non ꝙ ꝯtugo erit cauſa directa ac meritoria condẽnationis (cum nõ ſit peccatú) ſed naturalis affectus:ſed culpa,quã incurriſtis auare retinendo diuitias,ex quarú recõditione ꝯtuginatione paſſæ ſunt,meritoria erit veſtræ afflictionis cauſa.De talibus ſcriptum eſt, Dñs omnipotens vindicabit in eis,in die iudicii viſitabit illos.Dabit ignẽ & vermes,& carnes eorú vt vrantur, & ſentiant in ſempiternũ.Hinc in Eccleſiaſtico fertur,Humilia valde ſpiritum tuú,quoniã vindicta carnis impii ignis &
» vermis. [THEZAVRISASTIS vobis irã in nouiſſimdiebus] .i.p tantã auaritiã veſtrã accumulaſtis vobis cauſam copioſiſsimã reprobationis ac condẽnationis, quas in die iudicij & deinceps ſuſtinebitis in æterñ.

B Iuxta quem ſenſum dicitur ad Roma. Secundũ duritiam tuã & impœnitens cor tuú,theſaurizas tibi iram in die iræ,& reuelationis iuſti iudicii dei.Nempe in Eccleſiaſtico legitur, Auaro nihil eſt ſceleſtius,nihil eſt iniquius quàm amare pecuniam.Auarus enim animã ſuam habet venalẽ.Idcirco ait Saluator,Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra,vbi ꝯrugo & tinea demolitur.Hinc Timoth.ſcribit Apoſt. Diuitibus huius ſæculi præcipe,non ſublime ſapere,nec ſperare in incerto diuitiarum: ſed diuites fieri in operibus bonis,facile tribuere,communicare. ¶ Conſequenter deſcribit Apoſt.quoddã crimen enorme:quod ex auari
» tia oritur,quod eſt ſubtractio iuſtæ mercedis operariorũ [ECCE merces operariorum veſtrorú qui meſſuerunt regiones veſtras] id eſt,terrenaſcentia agrorum,quos in veſtris regionibus poſsidetis,depoſuerunt
» [QVAE fraudata eſt à vobis] .i.quã mercedem illis iniuſte atq; fallaciter ſubtraxiſtis [CLAMAT] .i.ma
» neriáliter vos accuſat,& vltionẽ contra vos expetit [ET clamor eorum].ſ.preṁiorũ,quæ operariis veſtris
» tenemini:ſeu clamor operariorũ dolentiũ, & conquerẽtium de tanta iniuſtitia eis facta [IN aures domini Sabaoth introiuit] ab omnipotente deo iudicatus eſt iuſtus. talium enim operariorum querelam deus reputat eſſe iuſtiſsimam,atque iniũriam eis illatam iudicat eſſe grauiſsimam . Dicitur autem deus dominus ſabaoth.i.exercituum ſiue omnipotens.Quod verbũ magnificum appoſuit Iacobus ad perterrendum iniquos:qui ita ſe habent circa egenos,quaſi non habeant ptorẽtorẽ ac iudicem. Cum tamen deus omnipotens,angelicorum exercituũ dominus,ſit illorũ ſpecialis pater,exauditor,tutor & iudex:ſecundum illud in

C pſalmo, Tibi derelictus eſt pauper,orphano tu eris adiutor.Denique vt ex ſcripturis elicitur,quatuor ſunt peccata quæ propter ſuam enormitatem,dicuntur clamare ad deum.Primum eſt homicidium:iuxta illud Genẽ. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra.Secundum eſt,oppreſsio miſerabilium perſonarum: quemadmodum in Exodo loquitur dominus,Clamor filiorũ Iſrael venit ad me,vidique afflictionẽ eorũ. Tertium eſt vitiũ contra naturam.Vnde in Gen.loquitur dominus, Clamor Sodomorũ & Gomorræorũ multiplicatus eſt.Quartum eſt defraudatio mercedis operariorũ, vt patet hoc loco. Eſtque peccatũ iſtud tam graue,vt in Eccleſiaſtico dicatur,Qui effundit ſanguinem,& qui fraudem facit mercenario , fratres ſunt.Hinc ſcriptura peccatum hoc multipliciter prohibet:quia in Exodo ait deus per Moſen, Non morabitur merces operariorũ apud te vſq; mane. Et Tobias ait, Quicunque tibi aliquid operatus fuerit,ſtatim mercedem ei reſtitue:& merces operarii tui apud te omnino non remaneat. Hinc ſanctus Iob ait, Si auerſum me terra mea clamat,ſi fructus eius comedi abſque pecunia,& animam agricolarũ eius afflixi,ꝓ frumento oriatur mihi tribulus,& pro hordeo ſpina. ¶ Inſuper ex tẽporaliũ affluentia ſolent oriri carnalia vitia.Quia,vt ait Valerius,diues currit ad libitum,corruit ad illicitum:& dũ abũdat diuitiis, abundat & carnalibus vitiis.Idcirco ſubiungitur [EPVLATI eſtis ſuper terram] .i.delicate & guloſe vos refeciſtis
» [ET in luxuriis enutriſtis corda veſtra] .i.deſideriis carnalibus veſtri cordis, ſenſitiuo appetui conſentientes,ſatis feciſtis,incontinenter viuendo abſque freno. Tales ſunt,qui non ſolum ex paſsione, ſeu infirmi-

D tate,ſed ex propoſito & habitu vitioſo viuunt turpiſsime : qui teſte philoſopho, ſunt brutis incomparabiliter viliores atque peiores.In talium perſona ait Salomon in Eccleſiaſte, Non prohibui cor meum, quin fruereturomni voluptate.Iſtis eueniet,quod de diuite epulone in Euãgelio legitur,cui in infernali incẽdio conſtituto,negata eſt vna aquæ gutta:& quod in Apocalypſi ait iudex cœleſtis, Quantũ glorificauit ſe, & in delitijs fuit:tantum date ei tormentum, & luctum.Horum carnalium iam innumerabiles ſunt imitatores,quibus in Euangelio ait ſaluator,Væ vobis diuitibus,qui habetis conſolationem veſtram. Væ vobis, qui ſaturati eſtis.Quibus & per prophetam Amos loquitur dominus, Væ qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratris veſtris.Vnde & Iudas aſſerit,Hi ſunt in epulis ſuis conuiuantes, ſine timore, ſemetipſos paſcentes.Contra quod loquitur Paulus,Non in comeſſationibus & ebrietatibus,non in cubilibus & impudicitijs.Deniq; congruo ordine præmiſit Apoſtolus,epulati eſtis:protinusq; ſubiunxit,& in luxuriis enutriſtis corda veſtra:quoniã gulam ſequi ſolet luxuria,prȝbetq; ei incentiuũ:dicente Hieronymo,Venter æſtuans vino,cito ſpumat in libidinem.Ideo teſtatur ſcriptura, Qui amat vinũ & pinguia, non erit ſapiens, ſed laſciuus.Et quia Iudæi ex ſuis carnalitatibus, & ambitionibus moti fuerũt ad Chriſti inuidiam, deinde ad eius occiſionem:iuxta illud Sapiẽtiæ,Dixerunt impii,circũueniamus iuſtum, quoniã contrarius eſt operibus noſtris.Promittit ſe ſcientiam dei habere, & filium dei ſe nominat: morte turpiſsima condemnemus eũ.Hinc ſubditur [IN die occiſionis] .i.in die paraſceues [ADDVXISTIS] ad tribunal Pilati.
» [ET occidiſtis] .i.occidi procuraſtis [IVSTVM] videlicet Chriſtũ,qui eſt ſanctus ſanctorum, qui antono matice iuſtus vocatur,quia ſecundum quod deus,eſt eſſentialiter ſanctus & iuſtus:atq; vt homo, omnibus

Hieron. Pſalm.16. Auguſt. Prouer.11. Iudith.16. Eccleſ.7. Roma.2. Eccl.10. Matth.6. 1.Timo.6 Pſalm.9. Peccata quatuor clamantia ad deũ ob ſuam enor mitatem. Geneſ.4. Exo.3. Geneſ.10. Eccl.34 Leuit.19. Tob.4. Iob.13. Ecc.2. Lucæ.16. Apoc.18. Amos.6. Iudas. Roma.13. Hieronym. Prouer.21 Sapient.

iustior fuit per concrearam sibi iustitiam, qua tota suæ humanitatis capacitas fuit repleta : de quo in Act. E
Actu.6. Stephanus air,Patres vestri occiderunt eos,qui de aduentu iusti annũciauerunt,cuius vos nunc ꝓditores &
Esa.53. homicidæ fuistis [ET oõ restitit vobis] sed vt ab Esaia est prædictũ, Sicut ouis ad occisionẽ ductus est,& »
Iohan.8. tanquam agnus coram tondente obmutuit. De istis Christus ante suam passionẽ locutus est apod Iohan-
Actu.6. nem.Cum exaltaueritis filium hominis,tunc scietis quia ego sum. Imo sicut ex Actis apostolorũ proba-
tur,multa turba sacerdotum & pharisæorum crediderũt in Christum:qui tamen eius occisionem speria-
liter procurasse leguntur. Quidam expoount hunc locum de iustis communiter, intelligendo per iustum
iustos pluraliter: vt ponatur singulare pro plurali. Nam in primitiuæ ecclesiæ exordio iusti ab impiis pas-
Esa.52. sim ad iudicia trahebãtur,& abiq; sua remissione occidebantur. iuxta quem modum Esaias ait,Iustus perit,
& non est qui recogitet:& viri misericordiæ tolluntur,& non est qui intelligat. Consequenter Apostolus
vertit sermonẽ ad bonorum consolationem [PATIENTES ergo estote fratres] Potest tamen istud ad »
præfatos diuites iam cõuersos referri: vt sit sensus, Quoniã ante conuersionẽ vestram ad Christũ tot scele-
lera cõmisistis,ideo quicquid aduersitatis vobis nunc accidit,patientissime ferre debetis. Siquidem culpæ
Esa.10. debetur pœna. Et deus in vita hac per reprobos purgat electos,quẽadmodũ per Esaiam contestatur, Væ
Assur virga furoris mei,& baculus ipse est. Itaq; patientes estote [VSQVE ad aduentum domini] .i.vsq; »
ad horam iudicii vestri particularis,statim post mortem: vel vniuersalis iudicii, quãdo iusta retributio fiet. F
Apoc.6. Nam & sanctis qui sub ara dei clamabant, Vsquequo domine nõ vindicas sanguinem nostrum de his qui
habitant super terram: responsum est,vt requiescant tempus adhuc modicum, donec implearur numerus
conseruorum eorum,& fratrum,qui interficiendi sunt sicut & ipsi. Insuper terreno exemplo inducit eos
ad patientiam istam. [ECCE agricola expectat preciosum fructum terræ patienter ferens] dilationem »
fructum sui laboris [DONEC accipiat temporaneum] id est,primi temporis fructum [ET serotinum] »
id est,vltimi temporis terræ nascentia. Terra quippe promissionis (vt fertur) & de qua nunc loquitur,bis
in anno fructificat,videlicet,in Aprili atque Septembri. Sic sancti accipiunt fructum temporaneum. Sta-
tim quippe post corporis resolutionem,eorum animæ coronantur in cœlis,& fructum serotinum sortien-
tur in die iudicii,in corporum suorum glorificatione. Cum ergo fructꝰ æternæ salutis sit omni fructu ter-
reno incomparabiliter dulcior,præstantior,iucundior,plenior,diuturnior,patientissime ferre debemus o-
Roma. 2. mnem præsentis vitæ afflictionem,propter æternam remunerationem. Nec enim condignæ sunt passio-
nes huius temporis ad gloriam illam. Hinc subditur [PATIENTES estote & vos, & confirmate corda »
vestra] id est, virtuosis operibus roborate,& per futuræ beatitudinis fiduciam, per diuinæ iustitiæ cõtem-
plationem,per considerationem æternalis supplicii reproborum, per quotidianum profectum virtutum,
Ephes.6. per fortitudinem mentis,constabilite atque in deo defigite ac firmate animas vestras: iuxta illud ad Ephe
sios, Cõfortamini in domino, & in potentia virtutis eius,induite armaturam dei,vt possitis stare aduersus
Iosue.1. insidias diaboli. Vnde Iosue loquebatur dominus,Confortare & esto robustus valde,vt custodias omnem G
legem [QVIA aduentus domini appropinquabit] imo indesinenter appropinquat . Propter quod in »
Apoc.22. Apocalypsi ait,Ecce venio cito,& merces mea mecum est dare vnicuique iuxta opera sua. Abacuc quo-
Abac.2. que propheta induit, Apparebit in finem,& non mentietur: si moram fecerit,expecta eum: quia veniens
veniet & non tardabit. Porro deus venire dicitur in morte singulorum, per iudicii exhibitionem & retri-
Marci.13. butionem mercedis. Vnde apud Marcum legitur, Vigilate,nescitis enim quando dominus veniat, sero an
media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repente,inueniat vos dormientes. [NOLITE in- »
Galat.6. gemiscere fratres in alterutrum] .i. vnus ex zelo amaro,aut displicentia passionata contra alium,nullatenus
ingemiscat: sed alter alterius onera portate: & inuicem charitatiue ac dulciter supportate. Vel nolite in al-
terutrũ ingemiscere, id est, mutuo gemere & dolere ꝓpter aduersa quæ sustinetis, quasi iniustus sit deus,
qui fidelibus tot aduersa largitur: impios vero in hoc sæculo prosperari permittit. Imo vnus alium ad pa-
Hebræ.12 tientiam prouocet, & consoletur in domino: quemadmodũ ad Hebræos scribitur, Adhortamini vosmet-
Hebræ.10 ipsos per singulos dies,vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Et alibi,Cõsideremus inuicem in
2.Mach.7 prouocatione charitatis & bonorum operum. Ita fecerunt septem fratres Machabæi cum marte, qui se
mutuo ad martyrium hortabantur,prout secundo Machab. plenius continetur. Conformiter & nos debe
mus nos inuicem animare,accendere,roborare,tanquam eiusdem regis commilitones,eiusdem viæ ambu
Hebræ.12 latores,eisdem hostibus circumuallati,& ad eandem patriam gradientes, quemadmodum ad Hebr. monet H
Apost. Deponentes omne peccatum,per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicien-
tes in Iesum: qui proposito sibi gaudio,sustinuit crucem. Recogitate eum,qui talem sustinuit aduersus se-
Gregor. metipsum à peccatoribus contradictionẽ: vt non fatigemini animis vestris. Nempe vt air Gregorius, Ni-
hil est quod non æquanimiter toleretur, si Christi passio ad memoriam reuocetur. Nolite igitur tam in-
fideliter & inique in alterutrum ingemiscere [VT non iudicemini] iudicio reprobationis, id est, ne con- »
Iohan.5. demnemini. De quo iudicio ait Saluator, Qui verbum meum audit,& credit ei qui misit me, habet vitam
1.Corin.11 æternam: & in iudicium non venit. Apostolus quoque, Si nosipsos diiudicaremus,nõ vtique iudicaremur.
[ECCE iudex ante ianuam assistit] id est,proximus adest,& adiuuare,iudicare, & remunerare paratus »
Apocal.3. est. Vnde in Apocalypsi loquitur, Ego sto ad ostium & pulso. Veruntamen, quia sancti patres non solum
verbo,sed & exemplo nos docuerunt, Iacobus exemplo illorum hortatur nos ad patientiam indesinen-
tem. [EXEMPLVM accipite fratres exitus mali] id est,mortis quæ est malum pœnale [ET longanimi- b
tatis] id est,lõgę dilationis,seu expectationis cœlestis retribunõis [LABORIS] qui in exercitiis virtuo- »
sis solet consistere. Propter quod air vir sanctus, Proprer verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras.
Psalm.16. Atque Apostolus, Labora,inquit,sicut bonus miles Christi Iesu, [ET patientiæ] id est,æquanimis toleran »
1.Tim.2. tiæ in aduersis [PROPHETAS qui locuti sunt in nomine domini] id est, ex diuino instinctu vere pro- »
phetauerunt hominibus: qui vtiq; prophetæ quanuis essent viri tam sancti & præelecti, nihilominus exitũ

A malum,id est violentam per martyrium mortem,multiplicemque sustinuerunt laborẽ, & erant valde pa-
tientes atque longanimes,vt patet de Abraham,Noe,Dauid,Esaia,Hieremia, ac aliis.Vnde ad Hebræos
vndecimo ait Apostolus,Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti,non acceptis repromissionibus,sed à longe
eas aspicientes & salutantes & confitentes, quia hospites & peregrini sunt super terram. Iudith quoque Iudith.8.
asseruit,Sic Isaac,fic Iacob,Moses,& omnes qui deo placerunt, per multas tribulationes transierunt fi-
» deles.[ECCE beatificamus eos qui sustinuerunt] aduersa patienter: sicut etiam asserit Christus,Beati qui Matth.5.
persecutionem patiuntur propter iustitiam,quoniam ipsorum est regnum cœlorum , de quibus scriptum Sapient. 3
est in libro Sapientiæ,Sapientiam sanctorum laudant populi,& laudem eorum nunciat ecclesia : corpora
eorum in pace sepulta sunt,& nomina eorum viuent in generationem & generationem. In paucis vexati,
» in multis bene disponentur.Et Iob ait,Beatus homo,qui corripitur à domino.[SVFFERENTIAM Iob Iob.5.
audistis] id est,mirabilem patientiam eius:qui quanuis omnium sit exemplar virtutum, præsertim tamen
patientiæ forma est.Vnde de Tobia habetur, Hanc tentationem permisit dominus euenire ei (puta To- Tob.2.
biæ,) vt posteris daretur exemplum patientiæ eius,sicut & sancti Iob [ET finem domini vidistis] id est,
quàm gratiose deus finaliter egit cum Iob,non solum post vitam præsentem,sed etiam in sæculo isto eum
remunerando.Vidistis per fidem,id est,ex sacra libri eius historia credidistis.De qua visione Apost.Vide- 1.Cor.13.
mus,inquit,nunc per speculum in ænigmate. Veruntamen quod dictum est,finem domini vidistis,commu
B niter de Christo exponitur:vt sit sensus, Finem domini,id est,mortem Christi in cruce vidistis, quia astan-
» tes suæ cruci fuistis tunc adhuc increduli,[QVONIAM misericors est dominus] in sua natura, id est,na-
turaliter bonus & pius,non tamen compassionis affectum in deitatis suæ natura habens : imo quo ad hoc
» misericors appellatur quantum ad similitudinem effectus, non quoad veritatem affectus[ET miserator] Esdras in
in effectu.Hoc Iacobus dicit, Primo , quia electis suis deus in tribulationibus misericordissime affuit , eos cõfelsione
quoque eripuit,& glorioſissime coronauit.Secundo quoniam summa misericordia dei fuit, quod propriũ
» filium suum pro nostra pati voluit salute [ANTE omnia autem fratres mei nolite iurare , neque per cœ-
lum,neque per terram,neque aliud quodcunque iuramentũ.Sit ergo sermo vester,est,est:non,non:vt non
sub iudicio decidatis] His consonat quod in Matthæo loquitur Christus,Ego dico vobis, nõ iurare omni- Matth.5.
no:neq; per cœlum,neq; per terram.Sit autem sermo vester,est,est:non,non. ¶Sed quomodo intelligen-
da sunt ista,cum in Deuteronomio dicatur , Dominum deum timebis, & per nomen eius iurabis ? Et in Deuter. 6
Psalmo,Laudabuntur omnes,qui iurant in eo.Itemque, Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ . Se- Psalm.48
cundo quoque Paralipomenon,In omni corde suo iurauerũt domino, & inuenerunt eum. Helias quoque Psalm.118
& Helizeus in libris Regum iurasse leguntur,dicẽdo, Viuit dominus in cuius conspectu isto hodie.Et Pau- 2.Para.15
lus in suis epistolis,Testis,inquiens,est mihi deus.Sed omnium horum solutio atque concordia patent ex 3.Reg.17
eo quod scriptum est in Exodo,Non assumes nomen domini dei tui in vanum.Non enim habebit insons- 4. Reg.3.
C tem dominus eum,qui assumpserit nomen dei sui frustra . Christus igitur & eius apostolus Iacobus non Roman.1.
absolute prohibuerunt iurationem,sed iurationem indiscretam iniustam & falsam , & ne assuescamus iu- 2.Cor.1.
rare.Et rursus,quia frequentatio iurandi periculosa est cum periurationi approximet . ¶Præterea super Philip.1.
illud Hiere.Iurabis, viuit dominus,in veritate, & iudicio, & iustitia,scribit Hieron. Quod tres sunt comites 1.Timot.5
iuramẽti,videlicet veritas,iudicium seu discretio, & iustitia,id est,iusta & rationabilis causa. Quia hæc tria Hiere. 4.
requiruntur ad hoc vt iuramentum fit licitum:& quodcunque eorum defuerit, erit illicitum iuramentum. Hierony.
Si enim veritas desit,est falsa iuratio:si discretio,est temeraria & incauta.Si desit iustitia,iuratio est iniqua,
inutilis & leuis atque vana:quia non subest ad iurandum rationabilis causa. Per creaturas vero secundũ se
consideratas non licet iurare,sed inquantum diuina veritas aut potestas relucet in eis . Si itaque ipsa iura-
tio debitis virtutum circumstantiis vestiatur,vt scilicet fiat loco & tempore opportunis, causa rationabili
exigente,debito fine:tunc est actus virtutis,quæ latria appellatur,per quam cultus deo impenditur. Nam
qui sic iurat,deum honorat:quoniam præsupponit eum esse infallibilem veritatem,ac omnium rerum ha-
bere certissimam cognitionẽ,prouidentiamque infallibilem. Qui vero aliter iurat,non excusatur à culpa,
quanuis quod iurat,sit verum.Cedit namque ad irreuerentiam omnipotentis & superdignissimi dei , eum
sine rationabili causa & discretione,in testem veritatis verborum propriorum assumere. Cum ergo ita iu-
rare sit contra diuinum præceptum,& per consequens ex suo genere peccatum mortale , constat, quàm
D enormiter peccent,qui consuetudinem habent iurandi,& qui iurant mendose, aut nõ implent quod iura-
uerunt, dummodo iurauerint licite.Veruntamen supergrauissime peccant , & quasi blasphemi sunt repe-
tandi, qui per membra Christi, & intestina ipsius sceleratissime iurant . Idcirco in Ecclesiastico scribitur, Eccl.23.
Iurationi non assuescat os tuum.Multi enim casus in ea. Vir multum iurans replebitur iniquitate , & non
deficiet de domo illius plaga.Vnde cum Iacobus prohibuisset iurare , adiecit, Vt non sub iudicio decida-
tis,id est,ne cõdemnationis iudicio incurratis. ¶Hinc dicit Albertus,Cum iurare non sit aliud,quàm deũ
testem inuocare:idcirco primo ex parte rei,quæ iuramento firmatur,requiritur veritas. Secundo,ex par-
te causæ,pro qua iuratur,debet esse necessitas.Iuramentum quippe non debet fieri nisi pro iusta & legiti-
ma causa.Tertio,ex parte iurantis debet esse discretionis maturitas. Quia ne homo incurrat periurii,de-
bet magnam cautelam ac maturitatem in iurando seruare: ne linguæ lubricitate contingat eum aliquan-
do inordinate,aut falsè iurare. Sit igitur omnis homo verax ad iurandũ tardissimus,atque tam verax sem
per in verbis suis,vt suo simplici verbo quasi iuramẽto credatur:quod sibi extat falubre, & aliis exempla-
» re[TRISTATVR aliquis vestrum,oret æquo animo & psallat] De duplici tristitia loquitur sacra scri-
ptura,videlicet de inordinata & sæculari ac carnali tristitia , quæ est immoderata mœstitia de temporali
damno,aut corporali incommodo seu exteriori aduersitate,de qua in Ecclesiast.legitur,Tristitiam longe Eccl.30.
expelle à te.Multos enim occidit tristitia,non est vtilitas in ea.In Prouerbiis quoque,Sicut tinea vestimen Prou.25.
to,ita tristitia nocet cordi.Alia est tristitia spiritalis bona & ordinata , qua homo de propriis aut ,proximo-

rum dolet peccatis,præſertim de inhonoratione & offenſa ſummi ae ſancti dei, vel de propria imperfe- E
Eccl. 7. ctione,aut dilatione felicitatis perpetuæ.De qua Salomon ait,Cor ſapientũ vbi triſtitia. Et Pſalmiſta,To-
Pſalm.37 ta die contriſtatus ingrediebar.Atque apoſtolus ad Romanos,Triſtitia mihi magna eſt,& dolor cõtinuus
Roma. 9. cordi meo,videlicet propter excæcationem Iudęorum.Et rurſus apoſtolus vtranque triſtitiam iſtam tan-
2.Cor. 7. git,dicendo,Quę ſecundum deum eſt triſtitia,pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur:ſeculi autem triſtitia mortem operatur. Qui ergo triſtatur triſtitia inordinata,oret deũ vt auferatur ab eo,& pſallat, quatenus pſallendo incipiat ſpiritaliter delectari,& à praua releuari mœſtitia.quæ non ſolũ animæ,ſed & cor-
Prou.17. pori præcipue nocet,naturam lædit,& vitam abbreuiat: iuxta illud in Prouerbiis, Spiritus triſtis exiccat oſſa,animus autem gaudens ætatem floridam facit.Porro qui triſtatur bona & virtuoſa triſtitia, oret deũ, vt conſeruetur in ea,& pſallat ac ſpiritaliter iucunderur ex conſideratione dei,cœleſtiſque præmii, & beneficiorum ac operum Chriſti:quia & illa triſtitia,quanuis ſit bona,eſt tamen quandoque interrumpenda per gaudium ſpirituale:ne homo ſe nimis deiiciat,aut affligat. ¶Quidam hoc loco per triſtitiã intelligunt acediam,quæ eſt torpor & mœror de exercitio virtuoſo,ſeu de dei obſequio. Idcirco orare deũ debet qui acediæ vitio tangitur,vt ab ea protinus liberetur,& feruens alacerque reddatur.Itaque oratio & pſalmodia remedia ſunt cõtra triſtitiam & acediam.Eſt enim admirabilis virtus pſalmorum,& orationum, & ex ſua natura habent mẽtem orantis ae pſallentis dulcedine quadam perfundere. Nam in pſalmis & oratio- F
nibus homo attendit dei omnipotentiam,pietatem,liberalitatem, & perfectionem,propriam quoque imperfectionem,& Chriſti myſteria:quorum cõſideratio eſt iucunda, in quantum veritas naturaliter eſt delectans.Per gratiam vero hæc dulcius ſapiunt. ¶Angeli etiam ſancti orantibus pſallentibusque aſſiſtunt,
Pſalm.70 & eos exhilarant.Hine ait Pſal.Exultabunt labia mea cum cantauero tibi.Et Gregorius, Dum vox pſal-
Greg. modiæ per intentionem cordis agitur,tunc aut prophetica myſteria reuelantur,aut compunctionis gratia inſpiratur.Itaque qui triſtatur,non ſe ad carnales,vilesque conſolationes effundat,non murmuret,nec loquacitatibus vacet,nec puſillanimis efficiatur,neq; à bonis ceſſet operibus:ſed faciat quod eſt in ſe,& oret ac pſallat:quanuis in hoc ſpiritualem non experiatur ſaporem.Imo deum pro ſpirituali conſolatione ſtabi-
Tobiæ.3. liter deprecetur,& eam longanimiter præſtoletur:ſicque eam citius obtinebit,ſecundum quod apud Tobiam dicitur deo,Non delectaris in perditionibus noſtris.Quia poſt tempeſtatem tranquillũ facis,& poſt fletum exultationem infundis.Conſequenter Apoſtolus Iacobus conſulit grauiter ægrotanti. [INFIRMATVR quis in vobis] .i.ſi aliquis veſtrum grauiter infirmatur,ita, vt „
pbabiliter exiſtimetur eo moritu rus [INDVCAT presbyteros eccleſiæ].i.ſacerdotes faciat ſibi adduci:ſi plures ſint ibi presbyteri,& con „
uenienter poſsint haberi:vt multorũ oratione infirmus copioſius adiuuetur. Sufficit tamen vnus ſacerdos ad vngendũ,imo quanuis plures adducantur & aſsint,tamẽ ab vno fit vnctio. ¶Iſtud autem ſacramentũ extremæ vnctionis eſt exeuntium [ET orent ſuper eum] .i.omnes inuocent miſericordiam dei ſuper infir „
mum [VNGENTES eum oleo] conſecrato,ex debita materia conſecto:ita tamen quod vnus faciat vn- G
ctionẽ realiter,& alii ſuo modo cooperentur [IN nomine domini] hoc refertur ad vngentes.Vnctio enim „
fieri debet ſub certa & congrua forma verborum,& nunc cõmuniter fit cum inuocatione nominis dei ſeu pietatis diuinæ,per modum orationis,cum dicitur,Per iſtam vnctionem, & ſuam piiſsimam miſericordiã indulgeat tibi deus,quicquid peccaſti per viſum,& cætera [ET oratio fidei] .i.oratio vngentis facta in fi- „
de catholica,atq; ex fide procedẽs [SALVABIT infirmom] .i.ad ſalutẽ coopetabitur ei, præſertim vir- „
Sacramẽ- tute ſacramenti.Quoniam ſacramenta euangelicæ legis ſunt medicinalia vaſa,gratiæ contenniua,& effe-
ta euange ctiua ſalutis:quia efficiunt quod deſignant [ET alleuiabit eum dominus] à corporis infirmitate,illã tollen „
licæ legis do,aut minuendo [ET ſi in peccatis ſit,dimittentur ei] quia virtute huius ſacramenti venialia dimittũtur,
quid præ- contra quæ creditur inſtitutũ,& etiam cætera,de quib.non recordatur. ¶Itaque ad ſacramẽtum extremæ
ſtent. vnctionis,quinque de neceſsitate concurrunt.Primum,quod vnctionem faciens,ſit ſacerdos. Secũdum eſt
Vnctionis intentio eius. Tertium materia,vtpote oleum infirmorum. Quartum eſt forma verborum. Quintum lo-
extremæ cus inungendi.Poteſt & ſextum addi,quoniam à ſolis epiſcopis poteſt hoc oleum conſecrari ſeu confici.
neceſſaria Nec datur ſacramentũ hoc niſi adultis,qui venialia habere videntur. ¶Porro effectus huius ſacramẽti eſt multiplex.Vtpote duplex ſanitas,ſcilicet ſpiritualis,quæ eſt liberatio à ſpirituali infirmitate, contracta ex mortalibus venialibusque peccatis:eſtque infirmitas illa quædam debilitas ad actum virtutis. Hinc dicitur ſacramentum hoc inſtitutum contra reliquias peccatorum.Sanat quoque à venialibus: quæ inuenit in eo, H
qui vngitur.Secũda eſt ſanitas corporalis,quam cauſat in parte aut toto,ſi expediat ad ſalutem, nec obex ponatur.Cauſat etiam ſacramentum hoc ſpiritualem lætitiam,& valet ad continuandam deuotionem,atque ad celeriorem ingreſſum in patriam.Et quia ad remiſsionem peccatorum actualium mortaliũ requiritur ſacramentalis confeſsio,in facto vel propoſito,ſine qua non eſt quis aptus ſacramentũ extremæ vn-
Epiſt. ctionis ſuſcipere,ſubditur.[CONFITEMINI ergo alterutrũ peccata veſtra] .i.vnus alteri propria pec- „
cata confiteatur. ¶Veruntamen ſacramẽtalis cõfeſsio ſoli facienda eſt ſacerdoti,tamen in caſu neceſsitatis,poteſt non ſacerdoti confeſsio fieri,de quibuſcunque peccatis: quæ tamen confeſsio nõ eſt perfecte ſacramentalis,eſtque reiteranda ſeu ſacerdoti poſtmodum facienda,ſi ad hoc detur facultas. Venialiũ vero confeſsio poteſt alterutrum,non ſacerdotibus fieri,cum ſit de neceſsitate ſalutis.Quæ omnia ſuper quartum Sententiarum doctores declarant.Hinc Beda hic ſcribit, Quotidiana leuiaque peccata alterutrũ coæqualibus confiteamur:grauiorem vero lepram,id eſt,mortalia ſacerdoti pandamus. Nec hoc ſic intelligendum eſt,quaſi non debeamus venialia ſacerdotibus confiteri: ſed quia nõ ita neceſſarium eſt ea ſacerdotibus confiteri,ſicut mortalia.[ET orare pro inuicẽ vt ſaluemini.] Hoc nanq; exigit charitas, qua pro- „
Matth. 6. ximorum tenemur deſiderare ac procurare ſalutem,quemadmodum propriã. ¶Oratio quippe deſiderii eſt interpres.Hinc Chriſtus orationem quam docuit,in plurali formauit, inſinuans vt pro proximis ſicut pro nobiſipſis oremus:ita,vt interdum eadem oratio pro ſe aliisque fundatur:interdũ vero oret quis,nunc

A pro aliis:& præsertim pro cõmuni bono ecclesiæ,pro reformatione eius in omnibus,pro parentibus,propinquis,cõmissis & benefactoribus,pro cunctis fidelibus defunctis,pro viuis ac mortuis,pro vniuersorum salute,& infidelium conuersione.Qui enim pro omnibus orat, parriceps est omnium bonorũ quæ fiunt: & bonum quanto cõmunius,tanto diuinius perhibetur.Hinc debet vnusquisq; orationes aliorũ humiliter ac feruenter appetere,& eos vt pro se orent,rogare. Quo enim alios humilius atque feruentius vt pro nobis
» orent rogamus,eo capaciores efficimus fructus orationis illorum.Potissime tamen hominũ deuotorum & notabiliter virtuosorum est appetenda oratio.Propter quod subditur,[MVLTVM enim valet deprecatio iusti assidua] Iustus nanque est dei amicus eiusque filius adoptiuus,& ei consimilis atque amabilis. Siquidem iustus dñs,& iustitias dilexit.Amicorũ autem est eadem velle & nolle.Ideo scriptum est, Oratio iu- Psalm. 10
sti penetrat cœlos.Itemque, Voluntatẽ timentium se faciet,&c. Et bene ait Apostolus : quod assidua iusti Eccles.35
oratio valeat multum,seu magni vigoris ac meriti seu præcipuæ exaudibilitatis sit apud deũ: quia vna cõ Psal.144
ditio ad orationis exaudibilitatem requisita est,vt sit perseuerãs.Propter quod ait Saluator,Oportet sem- Lucæ. 18.
per orare,& non deficere. ¶Porro orationes ministrorũ ecclesiæ,quanuis iniustorũ,tamen in persona ecclesiæ fusæ quandam efficaciã sortiuntur pro plebe.Quod autem multum valeat iustorum oratio,probat 3.Reg.19
» exemplo [HELIAS homo erat,similis nobis,passibilis] id est,mortalis,q & timore mortis fugit à facie
» Iezabel,[ET oratione orauit] ista est proprietas idiomatis Hebræorũ per talem ingeminationẽ effari:si-
B cut in Esaia, Dissipatione dissipabitur terra,agitatione agitabitur terra, confractione confringetur terra. Vel ideo ait,oratione orauit:quoniã vna oratione impetrauit,quod subditur : vt Beda hic loquitur.Itaque
» oratione orauit [VT non plueret super terram] decẽ tribuũ Israel,propter eorum facinora, videlicet ido
» lolatrias regis eorum,& ipsorum.Hoc enim orauit Helias zelo iustitiæ,vt per aduersa traherentur à vitiis
» vexatione edocti [ET non pluit annos tres & menses sex] Ista historia tertio Regũ diffuse describitur. 3.Reg. 7.
» [ET rursus orauit, & cœlũ dedit pluuiam.] Cum enim vidisset eos humiliatos & nimis afflictos,condo-
» luit eis,orans deũ vt pluuiam condonaret [DEDITQVE cœlum pluuias] .i.sua virtute influentiali con
» currit ad hoc.[FRATRES mei,si quis ex vobis errauerit à veritate] .i.aliquis vestrũ à fidei rectitudine,
» aut à veritate doctrinæ,vitæ,siue iustitiæ declinauerit [ET conuerterit quis eum] per verã informationẽ,
» charitatiuam exhortationẽ,iustam increpationẽ,fraternã correptionem [SCIRE debet,quoniã qui con-
» uerti fecerit peccatorẽ ab errore viæ suæ] .i.à via perditionis,ad viam salutis,seu obseruantiã præceptorũ,
» reduxerit,[SALVABIT animam eius à morte] .i.à condemnatione gehennæ,quæ est mors æternę miseriæ,animã peccatoris conuersi præseruabit ac eruet . Reuocando enim eum à culpa eruit eum à pœna
» perpetua,[ET operit multitudinem peccatorum] .i.peccata peccatoris conuersi facit sic tegi, vt à iudice
» summo non videantur ad condemnandũ.Nempe per hoc,quod peccatorem ad contritionẽ & emendationem induxit,cooperatur ad remissionem culparũ illius: quæ remissio est peccatorum opertio siue te-
C ctio,vel deletio:iuxta illud,Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata . Aliqui Psalm.31.
textus habent,Saluabit animam suam à morte.Quia qui alium ex charitate admonet, corripit & conuertit,sibiipsi maximum præmium promeretur:& charitatis suæ feruore quotidiana & propria sua incendit peccata,dimittuntur;que ei.Imo & præteritorum suorum excessuum obtinet remissionem quantũ ad pœnam,omnino aut partim,secundum quod charitatis feruor fuerit in eo maior aut minor. Idcirco in Pro- Prou . 10.
uerbiis scribitur,Vniuersa delicta operit charitas.Et princeps Apostolorum,Charitas (inquit) operit mul 1.Pet. 4.
titudinem peccatorum.Idcirco de beatissima Magdalena locutus est dominus , Dimissa sunt ei peccata Lucæ. 7.
multa,quoniam dilexit multum.Veruntamen si quis impie viuens,non agens quod docet,prędicare præsumpserit,& prædicando quosdam quasi conuertens,sua peccata sibi indulgeri non promeretur. Imo gra uius peccat,& suas transgressiones multiplicat,prædicationis officiũ indigne exercens. ¶Ex prænductis demum sancti apostoli Iacobi verbis docemur,quam salubre & magnum sit apud deũ, peccantes fraterne corripere,pie instruere,charitatiue cõuertere.Nam vt Diuinus Dionysius fassus est, Omnium diuino- Diony.
rum diuinissimum est deo cooperari in conuersione iniquorum ad eum.Atque vt asserit Augustinus, Ille Augusti.
in charitate dei est perfectior,qui ad eius amorem plures conuertit.Gratissimumque deo sacrificium ze- Gregor.
lus est animarum. Et sicut Christus grauiorem pati non potest persecutionem , quàm vt quis verbo aut exemplo,animas suo sanguine liberatas,ab ipso auertat:sic ampliorem honorationem ei impendere non
D valemus,quàm animas deuiantes conuertendo ad ipsum.Fraternam ergo correptionem ad quam omnes tenentur,inquantum est charitatis effectus,efficaciter ac discrete cum omni feruore & humilitate exerceamus,errantes & lapsos erigamus pro posse,& informemus . Taliterque viuamus,& tam timorate , ac fructuose iugiter cõuersemur,vt alios corripere,informare,cõuertere simus idonei. Nec verbis duntaxat, sed oratione quoque & exemplo,pro aliorum conuersione conemur.Imo pro illis oremus instãtius,quos incorrigibiliores conspicimus.Deficiente quippe humana virtute,ad omnipotentis auxilium seriosius est
supplicandum. ¶Postremo,vt in Ecclesiastico scriptum est, Vnicuique deus mandauit de proximo suo, Eccl. 17.
vt cripiat eum ab omni iniquo.Errori quoque cui non resistitur,consentitur. Zelo ergo diuini honoris ac fraternæ salutis simus semper accensi. Cumque anima sit incomparabiliter corpore præstãtior,& æterna felicitas omni temporali sanitate inæstimabiliter desiderabilior,infernalisque mors omni corporali præsentis vitæ languore formidabilior:propterea incomparabiliter solicitiores operosioresque simus pro cõuersione & salute animarum errantium proximorum,quàm pro curatione corporũ aut releuamine corporaliũ incommodorum illorum:vt sit in omnibus nostra charitas ordinata. Nec dubium, quin omnia ista ad prælatos ac prædentes potissime spectent. Omni igitur modo possibili pro propria ac proximorum laboremus salute.Ad laudem & gloriam omnipotentis , qui est super omnia deus sublimis & benedictus,Amen.

D. DIONYSII CAR= E
THVSIANI IN I. EPISTOLAM B. PETRI APOST.

ENARRATIO.

CAP. I. [PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI.] ARTIC. I.

PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI)

Quanuis princeps pastorũ vnigenitus dei Iesus Christus, increata & æterna sapientia dei patris, glorioſiſsimum Petrum toti & vniuerſali prętulerit militanti eccleſię,
P plenum, ſummum ac generalem ſuum vicarium conſtituens eum in terra, dicendo,
Iohan. 21. Paſce oues meas: nihilominus dicitur ſacratiſsimus Petrus ſpecialiter Iudæorũ fuiſ-
Galat. 2. ſe apoſtolus. Iuxta illud ad Galatas, Qui operatus eſt Petro in apoſtolatum circun
ciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes. Quemadmodum enim Iacobus conſtitu F
tus eſt Hieroſolymitanorũ Chriſtianorum primus epiſcopus: ſic Petrus omnium in Iudæa, Samaria, Gali
læa ac alibi Iudęorum inſtructioni, conuerſioni, gubernationi fuit ſpecialiter deſuper deputatus atq; inten
tus. Hinc, vt apoſtolatus ſui officium digne proſequeretur, duas conuerſis Iudæis ſcripſit epiſtolas. Itaque
in primæ ſuæ epiſtolæ ait exordio, Petrus apoſtolus Ieſu Chriſti. Porro in exordio ſecundæ ſuæ epiſtolæ
ait, Symon Petrus. Cur ergo non exprimit nomen ſuum vtrunque in principio huius epiſtolæ, quemad-
modum in illius? Et cur in vtriuſque initio vocat ſe Petrum, magis, quàm Symonem? An forſan quia hoc
nomen Petrus dulcius ſapuit ſibi, & magis gloriabatur de illo in domino, eo quod dominus Chriſtus il-
Marc. 3. lud proprio ſibi impoſuerit ere, Tu es (inquiens) Petrus. Tamen vt in Marco legitur, hoc nomen impo-
ſuit ei Chriſtus in monte, quando ordinauit duodecim apoſtolos. Denique eum Petrus princeps apoſto-
rũ eſſet, hoc humilitatis fuit, quod ſe ſimpliciter nominauit apoſtolũ. Itaque Petrus Chriſti Apoſt. ſcribit,
[ELECTIS aduenis] ſecundũ Bedam, Aduenæ latine græce dicũtur proſelyti, quo nomine appellabant »
Iudæi eos, qui ex gẽtilitate ad iudaiſmũ erant cõuerſi: ſicut iam nuncupãtur neophyti, qui infidelitate re-
licta, ad chriſtianiſmũ conuertuntur. De illorũ autem aduenarũ ſeu proſelytorũ numero, fuerunt nonnul-
li qui in die ſacratiſsimo Pentecoſtes, Petro prædicante, crediderunt in Chriſtũ. Iuxta illud Actuum, Iudęi
quoq; & proſelyti. His ergo ſecundũ Bedam, ſcripſit Petrus ambas ſuas epiſtolas, quod etiã Gloſſa ac alii
proteſtantur. Veruntamen verius reor, quod non eis duntaxat, ſed vniuerſis Iudęis ad Chriſtum conuerſis G
ſcripſit: quemadmodũ Iacobus: ſiue ante ſuſceptionẽ iudaiſmi fuerunt gentiles, ſiue non. Omniũ nanque
generaliter habuit curã, charitatẽ, & prælationẽ. Indigueruntq; omnes exhortatione, inſtructione, & conſo
1. Para. 29 latione ſummi Apoſtoli. ¶Deniq; aduenæ nõ ſolũ dicuntur proſelyti, cum. 1. Paralipomenon ſanctus Da
Pſalm. 38 uid loquatur ad dñm, Peregrini ſumus corã te & aduenæ, ſicut omnes patres noſtri. Et Pſalmiſta, Ne ſi-
leas (inquit) quoniam aduena ego ſum apud te. Omnes etenim Chriſtiani viatores & aduenæ vocantur,
quia ad verã & cœleſtem atq; perpetuã patriã tendunt, & in ſæculo iſto, tanquã in exilio, in terra aliena, in
Hebr. 11. via lachrymarumq; valle degunt. Prout ad Hebræos loquitur Paulus de veteribus ſanctis, Iuxta fidem
defuncti ſunt omnes, non acceptis repromiſſionibus: ſed eas à longe aſpicientes & ſalutantes & confiten-
tes: quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terrã: qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Igi-
tur iuxta hanc aduenæ ſignificationẽ, ſanctiſsimus princeps apoſtolici ordinis, vniuerſos ex Iudaiſmo ad
Chriſtũ conuerſos vocat aduenas. i. in ſæculo iſto peregrinos, viatores & exules. Iuxta illud ad Hebræos,
Hebr. 13 Non habemus hic manentẽ ciuitatem, ſed futurã inquirimus. Et recte ſic nominat eos, vt implicite cõmo
neat eos, non iuxta conſuetudinẽ legis Moſaicæ, terrena bona, ſed cœleſtia prædicta expectare, appetere,
atq; accedere. ¶Vocat quoq; eos electos aduenas, quia præ cæteris ad Euãgelicę legis fidẽ & gratiã erãt
Eſaiæ. 10. diuinitus prædinati, vocati, perducti. Erant ſiquidẽ de electis illis reliquiis de quibus Eſaias prædixit, Si
Roma. 9. fuerit numerus filiorũ Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ ex eis ſaluę facę ſient. De quib⁹ ad Romanos inter cę-
Roma. 11. tera dicitur, Reliquię ſecundũ electionẽ gratiæ dei ſaluæ facę ſunt. Itaq; electis aduenis [DISPERSIO- H
NIS Põti, Galatię, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithinię] .i. diſgregationis facę per regiones hic nominatas, quę
pertinebant ad Græciam ſecundum Bedam & Gloſſam. Iudæi quippe extra fines propriæ terræ erãt per
totum mundum diſperſi, quorum multi in prædictis prouinciis, ſcilicet Ponto, Galatia, & cæteris, habita-
bant, & quidam eorum ad tempus in Hieruſalem morabantur. Cumque credidiſſent, tandem à Iudæis in-
Actu. 7. credulis ſunt expulſi, Stephano lapidato, vt legitur in Actis. ¶Porro quod ſequitur, ſecundũ ſcientiã dei
patris, refertur ad illud, electis aduenis: quia electi fuerunt ſecundũ præſcientiam. i. prædeſtinationẽ dei pa
Deute. 32 tris, vtpote omnipotentis ac ſapiẽtiſsimi creatoris, qui eſt deus vnus ac trinus: de quo in Deuteronomio ha
betur, Nũquid nõ ipſe eſt pater tu⁹ q̃ poſſedit te, & fecit, & creauit te? Itaq; electis aduenis, ſecundũ ſcien
tiam dei, hoc eſt, ſecundũ quod à deo prædeſtinati fuerunt, ſeu prædinati ad vitam gratiæ in præſenti, &
ad vitã gloriæ in futuro: qui etiam vnũ ad maiorem beatitudinẽ prædinauit, quàm alium. Sumitur ergo
Roma. 8. hoc loco electio, pro prædeſtinatione, quẽadmodũ etiã ad Rom. vbi dicitur, Quos præſciuit, & prædeſtina
uit conformes fieri imaginis filii ſui. In generali autẽ modo loquendi præſcientia refertur ad reprobos, qui
idcirco vocantur præſciti, hoc eſt, ad damnationem ſeu damnari prædogniti. Prædognitio enim electo-
rum ad gloriam proprie prædeſtinatio appellatur. Propterea nomen præſcientiæ reprobis deputatur [IN
ſanctificationẽ ſpiritus] vel, vt aliqui textus habent, in ſanctificatione ſpiritus, [INOBEDIENTIAM »
& aſperſionẽ ſanguinis Ieſu Chriſti] & cõdepẽdent hæc omnia ſibiinuicem & ad ſuperiora, vt ſit ſenſus,

A Electis aduenis ſecundum præſcientiam dei patris tendentem in ſanctificationẽ ſpiritus,id eſt,ad hoc vt electi per gratiam ſpiritus ſancti purgentur ab omni peccato,atque virtutibus decorentur,quod primo fit in baptiſmo.Iſta autem ſanctificatio eſt prædeſtinationis effectus,& appropriatur ſpiritui ſancto ,eo quod proprie opus ſit charitatis , pietatis , & liberalitatis , quæ ſpiritui ſancto appropriantur.Tamen quod dicitur,ſpiritus,poſſet referri ad ſpiritum creatum,vtpote animam rationalem,quæ in baptiſmo ſanctificatur & proprie eſt gratiæ ac virtutis ſubiectum.Si vero legatur in ſanctificatione ſpiritus,ſenſus eſt,quod præſcientia dei circa electos in præfata baptiſmali ſanctificatione, tanquã per ſuum effectum eſt declarata.Vel ſenſus eſt iſte,quod præfati aduenæ fuerunt electi ſecundum præſcientiam dei in ſanctificatiõe ſpiritus,id eſt,per hoc quod à ſpiritu ſancto ſanctificati ſunt in baptiſmo,manifeſtata eſt à deo eorum electio.Et quia ſanctificatio baptiſmalis ordinatur ad hoc, vt baptizati de cætero viuant iuxta euangelium Chriſti,obediendo eius præceptis:hinc additur,in obedientiã Ieſu Chriſti.Interponitur tamen hoc verbum,& aſperſionem ſanguinis:quia baptiſmus,ſicut & cætera ſacramẽta,à Chriſti paſſione ſuam ſortitur virtutem:& ita fideles ſuſcipiendo baptiſmum aut cætera ſacramẽta,ſanguine Chriſti ſpiritaliter aſperguntur ac perfundũtur,per hoc quod meriti paſſionis Chriſti fiũt participes,cuius meriti effectus eſt ſanctificatio ſam præfata. Vnde per ſacramenta eccleſiæ meritum paſſionis Chriſti dicitur hominibus applicari,hoc eſt,diuinitus communicari ſeu impertiri . Propter

B quod in Apocalypſi aſſeritur,Chriſtus dilexit nos,& lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.Sicq; quod apoſtolus ait in aſperſionem,dicit iuxta conſuetudinem veteris teſtamenti: in quo quæ ſanctificanda erant,hoſtiarum ſanguine aſpergebantur.Denique quod ait,in aſperſionem ſanguinis Chriſti, ſic poteſt intelligi,Quoniam Chriſtus præcepit vt fideles ſuum in ſacramento accipiant ſanguinem. Ait enim,Niſi manducaueritis carnem filii hominis,& biberitis eius ſanguinem,non habebitis vitam in vobis. [GRATIA vobis & pax multiplicetur.] Duplex ponitur gratia,ſcilicet gratũfaciẽs,& gratia gratis data.Gratia gratũ faciens,eſt habitus ſupernaturalis,infuſus,eſſentiam rationalis animę immediate perficiens, & eam in eſſe ſupernaturali,deo accepto,atque ad promerendum vitam æternam idoneo,ponens.Quemadmodum enim ad operationes naturales exercendas,fit homo idoneus p formam ſubſtantialem ac naturalem,ſeu animam rationalem:ita ad actiones meritorias deo acceptas,fit homo potens,dignus & aptus per formam hanc ſupernaturalem,videlicet gratiam gratumfaciẽtem. Et ſicut neceſſe eſt,vt antequã homo operetur naturales operationes,conſtituatur in eſſe naturali ſpecifico:ſic antequam faciat actiones meritorias,oportet,vt in quodam ſupernaturali eſſe ponatur:quod directe ac primo per gratiam gratumfacientem efficitur.Eſt autem hæc diuinæ eſſentiæ quædam ſupernaturalis ſimilitudo,& luminis gloriæ inchoatio,ac omnium meritoriarum actionum fontana origo, ramificans in habitus virtutum atque donorum . Quidam vero putant , hanc gratiam realiter

C idem eſſe,quod virtutem infuſam , potiſsime charitatem: ſed prætacta poſitio verior ſubtiliorq; ceſetur , imo & diuini Dionyſii documentis conformior , prout Thomas inducit. Indigemus ergo in primis hac gratia,quoniam actiones noſtræ deo acceptæ & meritoriæ nequeunt eſſe,niſi primo noſipſi ſimus deo accepti,quod per gratiæ huius infuſionem conſequimur:per quam & deo ſupernaturaliter aſſimilamur atque amabiles reddimur . Idcirco ſcriptum eſt, Reſpexit deus ad Abel , & ad munera eius. ¶ In quibus verbis penſandũ eſt, quod primo dicitur deus reſpexiſſe ad Abel, deinde ad munera eius. ¶ Porro gratia gratis data,proprie dicitur ſupernaturale donũ,pro aliorũ vtilitate alicui deſuper datum,dicente Apoſtolo Paulo,Vnicuique datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem . Verumtamen gratia gratumfaciens & gratia gratis data frequenter extenſius,quàm nunc dictum eſt,accipiuntur,ita,vt omnis habitus virtuoſus,omnis virtus infuſa,omne donum ſpiritus ſancti , loquendo de ſeptem donis,omniſque actus meritorius,gratia gratumfaciens appelletur,& quicquid ad gratiã ſic acceptam atque ad ſalutem diſponit & confert,gratia gratis data vocetur.Orat ergo prineps apoſtolorum,vt gratia nobis multiplicetur,quod eſt multipliciter infundatur,augeatur,& conſeruetur:quatenus in vtraque gratia concreſcamus,ac perficiamur à domino:cuius directione,ope, & excitatione,aſ

D ſiſtentia,& conſeruatione,inceſſabiliter indigemus. Non enim ſufficientes ſumus cogitare aliquid ex nobis,quaſi ex nobis:ſed deus eſt,qui operatur in nobis & velle & perficere.Cui loquitur Eſa. Omnia opera noſtra operatus es in nobis . Siquidem in omni actione meritoria exequenda,ſeu producenda, egemus actuali motione ſpiritus ſancti:quæ etiã motio,excitatio,ſiue vibratio nomine gratiæ hoc loco poteſt intelligi. ¶ Præterea orat archiapoſtolus,vt pax nobis multiplicetur,id eſt,abũdanter ac multipliciter diuinitus detur,& conſeruetur,videlicet pax pectoris,quæ eſt tranquillitas mentis in deo:pax temporis , quæ eſt quies ab exterioribus impugnationibus : & pax æternitatis,quę eſt tranquilliſſima quies beatorum in patria,imperturbatumq́ue gaudium eorum in deo . Quantumcũque autem forinſecus impugnemur aut corporaliter moleſtemur,ſemper tamẽ pro poſſe conemur pacem pectoris cõ ſeruare,vt tranquilletur in deo cor noſtrum,& ſpiritaliter gaudeat in aduerſis . De qua pace ait Pſalmiſta,Pax multa diligentibus legem tuam.Qui enim diuinæ legis præcepta amoroſe cuſtodiunt,mẽtis inquietudinem vincunt in omni euẽtu,in proſperis ſcilicet & aduerſis in deo ſe figunt,ac bene agẽdo gloriantur in domino : eſtq́ue in eis corpus ſubditum animæ , ſenſualitas rationi , ratio deo : ex qua optima ordinatione conſurgit , & manet in eis pax pectoris : quæ ab Auguſtino vocatur tranquillitas ordinis . De qua Eſaias prophetauit , Erit opus iuſtitiæ pax . Ad quam hortatur nos Paulus ad Romanos dicendo , Iuſtificati ex fide , pacem habeamus ad deũ. ¶ Conſequenter beatiſſimus

» Petrus incipit epiſtolæ ſuæ narrationem ſiue tractatum [BENEDICTVS deus,& pater domini no

» ſtri Ieſu Chriſti] Deus altiſſimus & ęternus dicitur benedictus , quoniam in ſeipſo veriſſime ſanctus,

Apoc.1.

Exod.12.

Iohan.6.

Gratiam du plicem eſſe.

Gen.4.

1.Cor.12.

2.Cor.3.

Eſa.26.

Pax duplex.

Pſal.118.

Eſa.32.

Rom.8.

Epiſtola.

glorioſus, atque perfectus eſt, omni laude, & honorificentia ſuperdigniſſimus, totiuſque benedictiõis, E
hoc eſt, omnis gratiæ omnisque boni collator & conſeruator. Itaque benedictus deus, id eſt, in ſeipſo
Daniel.1. æternaliter ſanctus eſt, & benedicatur, laudetur, ac honorificetur ab vniuerſis. De quo in Danie. legi-
Eccl.41. tur, Benedictus es domine deus patrum noſtrorum, & laudabilis & ſuperexaltatus in ſecula. in Eccle-
ſiaſtico quoque, Benedicentes dominum, exaltate eum quantum poteſtis. Maior eſt enim omni lau-
de. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis. Nõ enim peruenietis. Præterea quod ait, benedictus
deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, ad eandem poteſt referri perſonam: vt pater æternus dicatur
deus Chriſti ſecundum ſuam humanitatem, & pater ipſius ſecũdum ipſius deitatem, & generationem
Iohã.20. æternam. Vnde & Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam locutus eſt, Aſcendo ad patrem meum, & patrẽ
veſtrum: deum meum, & deum veſtrum. Rurſus quod ait benedictus deus, ad totam ſuperbenedictam „
poteſt trinitatem referri: quæ eſt vnus omnium deus, creator, ac dominus [QVI ſecundum magnam „
miſericordiam ſuam] quæ vere immenſa eſt & naturalis proprietas eius: cui propriũ eſt miſereri ſem- „
per & parcere [REGENERAVIT nos in ſpem viuam] id eſt, ſpem æternæ ſalutis formatam, ſeu
Iohan.3. charitate ornatam nobis infudit, quando nos ſpiritaliter regenerauit in fonte baptiſmatis, ſeu in con-
uerſione noſtræ mentis ad eũ, & infuſione gratię ſpiritalis. De qua regeneratiõe ait Chriſtus, Niſi qs
renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt introire in regnum dei. Vel ſic, Regeneranit nos in
ſpem viuam. i. per infuſionem gratiæ nos ſpiritaliter regenerando, infudit & contulit nobis efficacẽ ſe
licitatis æternæ fiduciam. Fides enim, ſpes, & charitas, infuſioni gratiæ ſeu ſpiritali regenerationi inſe F
parabiliter ſunt connexæ [PER reſurrectionẽ Ieſu Chriſti ex mortuis]. i. per fidem & manifeſtationẽ „
reſurrectionis Chriſti, qua reſurrexit de loco & numero mortuorum. Nempe per hoc quod deus pater
ſuſcitauit Chriſtum à morte, & ſuæ reſurrectionis fidem, ac declarationem nobis donauit, & largitus
eſt cunctis fidelibus ſpem plenæ glorificationis in anima & corpore. Quoniam caput membra ſequun
tur, & dominum ſerui. Per reſurrectionem etiam Chriſti recuperata fuit fides in eius diſcipulis, quam
in ſua perdiderant paſſione. Hinc ait Alber. Chriſtus eſt caput noſtrum, de ratione autem capitis eſt
Ephe.5. influere ſenſum ac motum in membra. Cum ergo Chriſtus reſurrexerit, oportet nos ſuæ reſurrectiõis
eſſe participes. Cum enim eiuſdem naturæ ſint caput & membra, oportet quod ſicut Adam peecante
omnes cecidimus, quoniam ipſe fuit principium totius noſtræ corporalis originis: ſic Chriſto reſurgẽ
te omnes reſurgamus, cum ipſe ſit caput atq; principium totius noſtræ ſpiritualis regeneratiõis. Hinc
1.Cor.15. ad Corinthios ſcribit Apoſtolus, Quoniamquidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio
mortuorum. Et ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. De hac etiã
loquitur Thomas in tertia parte Summæ ſuæ, In omni genere primum eſt cauſa ſecundorum in eo-
dem genere, ſicut primum lucidum eſt cauſa lucis in aliis. Cum ergo ſit Chriſtus primitiæ reſurgen-
tium, & primus propria virtute reſurgens ex mortuis: conſtat, quod eius reſurrectio cauſa ſit noſtræ
reſurrectionis: cauſa inquam ſecundaria, inſtrumentalis, & exemplaris. Paſſio quoque Chriſti eſt cauſa G
meritoria noſtræ reſurrectionis, ſed omnipotentia ſuæ diuinitatis eſt cauſa prima principalis & eſſen-
tialis reſurrectionis noſtræ, tam ſpiritalis quàm corporalis. Hinc dicitur ad Rom. Mortuus eſt propter
Rom.4. delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, vt ſcilicet conuerteremur & crederemus
in eum: quod niſi ipſe reſurrexiſſet, non feciſſemus. Regeneruit itaque nos in ſpem viuam, per Chri-
ſti reſurrectionem, [IN hæreditatem incorruptibilem] id eſt ad hoc, vt per fidem & ſpem viuam ob- „
tineamus poſt vitam præſentem hæreditatem cœleſtem, quæ eſt beatitudo æterna, in quam tendit ſpes
tanquam in obiectum: hæreditatem inquam incorruptibilem, quia perpetua eſt, vtpote beatifica viſio
dei, ac plena eius fruitio, quæ indeſinenter permanet vna & eadem numero. Nam quantum ad illam,
non erit in beatis cogitationum ſeu cognitionum aut appetitionum ſucceſſio, nec volubiles erunt ap-
prehenſiones noſtræ quantum ad id quod eſt de eſſentia felicitatis. De qua ait Pſalmiſta, Cum dederit
Pſal.126. dilectis ſuis ſomnum, ecce hæreditas domini. De qua Eſaias & Paulus fatentur, Quod oculus non vi-
Eſa.64. dit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ præparauit deus diligentibus ſe. Cum enim
1.Cor.2. per Chriſti inarnationem, & cætera eius myſteria ſimus effecti filii dei adoptiui, competit nobis ex
gratia dei ius aliquod in participatione hæreditatis ſupernæ, iuxta illud ad Romam. Si autem filii &
Rom.5. hæredes, hæredes quidem dei, cohæredes autem Chriſti. Vnde ad Corinthios ſcribit Apoſtolus, Opor H
1 Cor.15. tet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. [ET inconta- „
minatam] quoniam nulla impuritas eulpæ, præfatæ felicitati miſcetur: nec poteſt quis cœleſte ingre- „
di regnum, niſi plenarie expurgatus, ſiue in ſeculo iſto, ſiue in purgatorio. Propter quod in Apoc. aſſe-
Apoc.11. ritur, Non intrabit in illam, videlicet ciuitatem cœleſtem, aliquid coinquinatum. In participatione au
tem terrenæ hæreditatis ipiuſtitia ſæpe contingit. Sic vero in participatione cœleſtis hæreditatis non
erit, quia non datur niſi purgatis ac dignis [ET immarceſſibilem] nunquam enim inueteratur, aut „
ſui decoris minorationem illabitur, imo iugiter æque puleherrima ac ſplendidiſſima perſeuerat: de
Sapien. 6 qua illud Sapien. verificatur, Clara eſt, & quæ nunquam marceſcit ſapientia [CONSERVATAM in „
cœlis] id eſt in cœleſti paradiſo paratam [IN vobis] id eſt ad veſtram remunerationem, vt vobis „
pro præmio meritorum veſtrorum communicetur. De qua in Iohan. ait ſaluator, Pater quos dediſti
mihi, volo vt vbi ego ſum, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam quam dediſti mihi. In Apo-
Iohã.17. calypſi quoque, Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum, in throno meo: ſicut & ego vici, & ſedi cum patre
Apoc.3. meo in throno eius. Hinc loquitur Paulus, Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. In Geneſi quoque domi-
1.Tim.4. nus ait ad Abraham, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. De qua rurſus iu euangel. do-
Gen.15. minus conteſtatur, Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniens ſequere me. Et habebis the-
Matt.19. ſaurum in cœlo, [QVI in virtute dei] id eſt ab omnipotentia creatoris [CVSTODIMINI] id eſt „

A ab aduersariis vestræ salutis protegimini, atque in bonis cõseruamini, vt perseueretis vsque in finem.
» Custodimini autem [PER fidem] quæ est fundamentum virtutum, ac totius spiritualis ædificii, ac promerendi principium. Idcirco per eam tanquam per suæ omnipotentię effectum, ac donum & instrumentum custodit nos Deus, ita, quod Deus est nostræ conseruationis atque protectionis causa efficiens principalis: fides autem causa formalis ac instrumentalis. Nam iustus ex fide viuit, & sine ea impossibile est placere deo. Fides quoque, (vt Iohannes ait apostolus) est victoria nostra, quæ vincit
» mundum. Custodimini ergo per fidem [IN salutem] adipiscendam, id est, ad hoc vt salutem con-
» seq̃uamini sempiternam: sicut ait apostolus Paulus, Quia qui cœpit bonũ in vobis, perficiet illud vsq;
» in diem Christi. Et propheta, Custodit, inquit, Deus omnia ossa eorum, [PARATAM reuelari] id est, nobis ipsis manifestari, ac aliis propalari: de qua ad Romanos profertur, Non sunt condignæ pas-
» siones, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis [IN nouissimo tempore] id est, in die finalis
iudicii, quando electi glorificabuntur plenarie; & coram omnibus glorioſi apparebunt in anima & corpore, eorumque gloria reprobis innotescet, vt videntes quid perdiderunt, acrius affligantur. Tunc enim euidentissime apparebit, quid interſit inter iustos & impios: & qualiter Deus discernat inter electos ac reprobos. Hinc per Malachiam dominus apertissime loquitur, Conuertimini, & videbitis qd
B sit inter iustum, & impium: & inter seruientem Deo, & non seruientem ei. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, & omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula. Et inflammabit eos dies veniens: & orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & eriet sanitas in pennis vestris. Et salietis quasi vituli de armento, & calcabitis impios. ¶ Præterea per hoc quod beatissimus Petrus ait, Qui in virtute dei custodimini, innuit, quod nemo propriis ac naturalibus viribus possit saluari, custodiri, præualere, proficere aut mereri. Propter quod ait Psalmographus, Nisi dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, &c. Itemque, Custodiens paruulos dominus. De quo iterum scriptum est, Quoniam dextera sua teget eos, brachio suo defendet eos. Vnde in Esaia fatetur, Ego dominus deus tuus, docens te vtilia, gubernans te in via qua ambulas. Hinc omni hora cum propheta toto corde oremus: A resistentibus dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi: sub vmbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixerunt. Nempe vt loquitur Hieremias, Non est in homine via eius, nec viri est vt ambuler, & dirigat gressus suos. Hoc est etiam quod asserit Paulus, Non volentis neque currentis, sed mi-
» serentis est Dei. [IN quo die] nouissimo [EXVLTABITIS], id est, tã cordialiter gaudebitis quod interna iucunditas redundabit copiose in corpora vestra. Vnde per Esaiam loquitur Deus, Ecce ego declino in eos vt flumen pacis: & vt torrens inundans gloriæ gentium. Et videbitis & gaudebitis &
» lætabitur cor vestrum [MODICVM nunc, si oporteat, contristari] id est, quanuis interim in hac vita
C oporteat parum affligi, & causas tristitiarũ pati [IN variis tentationibus] id est in persecutionibus, infestationibus, impugnationibus: quas ab inuisibilibus ac visibilibus hostibus patiuntur electi. Per
» multas enim tribulationes oportet nos intrare in regnũ cœlorum. Atque vt iterum Paulus ait apostolus, Si sustinemus, & conregnabimus. Vnde & in Iohanne ait Saluator apostolis, Et vos quidem nunc tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. ¶ Sed cum in tribulationibus sit gaudendum, iuxta qnod Iacobus dixit Apostolus, Omne gaudium existimate, cum in tentationes varias inciderit is: Salomon quoque qui dicit, Non contristabit iustum, quicquid ei acciderit: quomodo nunc ait sacratissimus apostolici agminis signifer, Modicum nunc si oporteat contristari? Et respondendum, quod contristari accipit pro affligi, non pro inordinato mœrore, aut interiori dolore: sed potius pro corporali molestatione, aut etiam interno contra tentamenta conflictu. ¶ Rursus cũ multæ sint tribulationes iustorum: atque (vt tactum est) per multas tribulationes regnum nos oporteat intrare cœleste, cur ait, modicum contristari, præ-
» sertim cum in primitiua ecclesia grauissimæ fuerint Christianorum persecutiones? Respõdetur quod
» triplici ratione hoc agit. Primo, quia respectu futuri supplicii reproborum, modica est omnis afflictio vitæ præsentis, quæ etiam comparatione pœnarum purgatorii parua est. Secundo, quoniam æternæ felicitatis respectu, permodica est tribulatio præsens, iuxta illud secundo Corinthiorũ, Id quod
D in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis. Propter quod & Sapiens dicit, Iusti in paucis vexati, in multis bene disponentur. Tertio, quoniam quicquid in hac vita patimur, modicum reputare debemus, respectu multitudinis, magnitudinisque culparum nostrarum, si pro eis secundum diuinæ rigorem iustitiæ puniamur. Propter quod apud Iob de homine castigato, & desuper illustrato inducitur, Dicet, Peccaui, & vere deliqui: & vt eram dignus, non recepi. Et rursus in eodem, Multo minora exigeris, quàm meretur iniquitas tua. Hinc in omni aduersitate patientissimi esse debemus, & deo pro paterna castigatione gratias agere: iuxta illud Iudith, Non vlciscamur nos pro his quæ patimur, sed reputantes hæc ipsa supplicia peccatis nostris esse minora, flagella domini: quasi serui qui corripimur, ad emendationem, & non ad perditionem nostram, euenisse credamus. Denique quàm fructuosa sit ista aduersitatum æquanimis longanimisque perpessio, subditur [VT probatio fidei vestræ] id
» est, fides vestra aduersitatibus exercitata, & per eas probata, firma & constans inuenta. Vel, probatio fidei vestræ, id est patientia quã habetis in tribulationibus, per quas fides vestra probatur seu exa-
» minatur, an maneat stabilis [MVLTO pretiosior auro, quod per ignem probatur] an verum sit an
» rum [INVENIATVR] à summo iudice [IN laudem, & gloriam, & honorem] ita quod cedat vo-
» bis ad laudem & gloriam, ac honorem [IN reuelatione Iesu Christi]. i. in die iudicii, quo Christus omnibus apparebit, & qualis vnusquisque fuerit declarabit: quemadmodũ ipse testatur, Nõ est occultũ,

Abac.2. Hebr.10. Hebr.11. 1.Iohã.3. Phil.1. Psalm.33. Rom.8. Malac.4. Psal.126. Psal.114. Sapien.3. Esa.48. Psalm.16 Rom.9. Hier.18. Esa.66. Actu.14. 2.Tim.2. Iohan.16. Iacob.1. Prou.12. Psalm.33 Act.14. 2.Cor.4. Sapien.3. Iob.33. Iob.11. Iudith.8. Lucæ.8. 1.Cor.4.

quod non manifestetur:nec absconditum,quod non cognoscatur.Ideo ait Apostolus,Nolite ante tē- E
pus iudicare,quoadusqne veniat dominus,qui reueiabit abscondita tenebrarum,& manifestabit con-
silia cordium.Sed quoniam omne bonum quod agimus,ad dei laudem & gloriā ordinare debemus,
1.Cor.10. dicente Apostolo,Omne quodcunque facitis in verbo aut opere,in dei gloriam facite.Sic quippe dē
bemus proprium intendere ac quærere præmium, vt nos ipsos & quicquid boni spectat ad nos,
aut conuenit nobis,ad dei gloriam & honorem finaliter ac principaliter referamus: cum ipse creator
ompipotens sit vniuersorum vltimus finis,omnisque boni principium dator & conseruator & finis.
Idcirco passus iste sic potest exponi, Probatio fidei vestræ multo pretiosior auro inueniatur in laudē,
& gloriam & honorem dei:qui de omni bono,quod procedit ab eo & agitur in hoc mundo,principa
liter est laudandus,glorificandus & honorandus.Laudandus, verbis: Glorificandus,admirationib⁹ &
magnificentiis cordis:Honorādus,operibus, & diuinorum præceptorū executionibus virtuosis. Deus
Lucæ.6. quoque omnipotens laudem,gloriam,& honorem fidelibus suis pro eorum patientia,fide,meritisque
Matth.8. rependit.Cum in euangelio Christus testetur, Qui me confessus fuerit coram hominibus,confitebor
Lucæ.12. & ego eum coram patre meo.Itemque,Si quis mihi ministrat, honorificabit eum pater meus, qui est
Iohan.12. in cœlis.In Apoc.quoque,Esto fidelis vsque ad mortem,& dabo tibi coronam vitæ. In die vero iudi-
Apoc.2. cii dicet,Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum.Fructuoso quoque seruo dictu
Matth.23 rum se perhibet, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis,supra multa te constituam, F
Lucæ.19. intra in gaudium domini tui.Simus itaque in omni tentatione & tribulatione constantes:& instar au-
Sapien.3. ri ex aduersitate inueniamur in omni sapientia ac virtute splendidiores.Quia vt Sapiens ait,Tanquā
Psalm.65 aurum in fornace,probauit electos dominus:& quasi holocausti hostiam,accepit eos.Ideo fatentur in
psalmo,Transiuimus per ignem & aquam,& eduxisti nos in refrigerium. ¶Præterea secundum glo-
sam ex verbis Bedæ acceptam, patientia electorum & probatio fidei eorum, recte auro comparatur.
Primo,ob eius pretiositatem.Nam sicut in metallis auro nihil inuenitur præstantius:sic patientia elē-
torum deo est longe gratissima,& est omni laude apud eum dignissima.Siquidem patientia opus per
Iacob.1. fectum habet.¶Secundo,propter auri claritatem. Sicut enim aurum rubigine obfuscatum vile habe-
tur,in ignem autem proiectum & inde eductum fulget,& pretiosum censetur: ita bonorum constan-
tia inter pressuras iniquorum contemptibilis reputatur,sed adueniente hora iudicii præclarissima este
Matth.5. detur:iudice ipso testante,Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est
regnum cœlorum.¶Tertio,propter auri expurgationem ac probationem.Quia quod facit lima gla-
Prou.17. dio,baculus blado, ignis auro:hoc confert tribulatio homini iusto. Idcirco in Prouerb. scriptum est,
Sicut igne probatur argentum,& aurum caminoita corda probat dominus. Etenim quos in tribula-
tionis igne fideles probauerit,hos in beatæ remunerationis iucunditate,tanquam placentissimam sibi
oblationem,assumit.

¶Prosequutio huius capitis ab eo loco, [QVEM cum non videritis, G
diligitis.] ARTICVLVS II.

CONsequenter prosequitur gloriosissimus Christianæ religionis vexillifer, sanctissimus Petrus,
charismata gratiæ, fidelibus in præsenti collata, dona quoque gloriæ eis in futuro præstanda.
[QVEM] scilicet Iesum Christum [CVM non videritis] oculo corporali in hoc sæculo conuer „
santem.Vel si aliqui horum,quibus hæc scripsit, Christum corporaliter conspexerunt:non tamen ip- „
sius deitatē clare viderunt [DILIGITIS] amore infuso, qui charitas appellatur. ¶Diligibilis est „
enim incomparabiliter(imo & infinite)secundum quod deus. Deinde potissime,in quantum Saluator
& maximus benefactor.Christus nanque secundum quod deus,sicut infinitæ est bonitatis, ita & infi-
nitæ amabilitatis.Et sicut secundum suam assumptam humanitatem, est præ vniuersis creaturis præ-
clarissimæ sanctitatis, & perfectionis:sic in quantum huiusmodi est,post suam deitatem præ omnibus
eximiæ diligibilitatis.Deinde summe amandus est nobis,propter sua beneficia ac promissa.Verunta-
men nihil potest amari,nisi aliquo modo sit cognitum:cum intellectiui appetitus obiectum sit bonum
intellectum,id est per vim intellectiuam apprehensum,& aliquo modo notum. Vnde & isti per fidem
& scripturas nouerant Christum,& beneficia ac promissa ipsius [IN quem nunc quoque non viden-
tes] eius humanitatem oculo corporali, nec eius deitatem clare per speciem oculo interiori [CRE- „
DITIS] fide formata,quæ per dilectionem operatur [CREDENTES autem] Vel(vt alii, & vt vi- „
Galatas.5 detur,melius habent)videntes exultabitis.Credentes quippe exultabunt, quia manendo in fide forma H
ta ad beatificam iucunditatem merebuntur pertingere.Qua iucunditate adueniente ac data excider fi
des ac definet,cum ei succedat visio clara. Videntes vero Christum, suam deitatem clare per speciem
contemplando,electi exultabunt [LAETITIA inenarrabili] id est tam ingenti,vt in vita hac com-
prehendi nequeat aut effari [ET glorificata] id est consumata, quæ desiderium electornm plenarie „
Psalm.15. contentabit:iuxta illud Psalm.Adimplebis me lætitia cum vultu tuo.Et,Satiabor,cum apparuerit glo „
Psalm. 16 ria tua [REPORTANTES] id est adipiscentes, & pro laborum vestrorum mercede vobiscum feren „
tes [FINEM fidei vestræ] vtpote [SALVTEM animarum vestrarum] id est felicitatem æternam, „
quæ est catholicæ fidei finis.Quia idcirco incomprehensibilia de deo iam credimus,vt ea in patria cla „
1.Cor.13. re intueamur.Sicut etiā ait Apost.Paulus,Videmus nūc per speculū in ænigmate:tunc autē facie ad fa
Iohan.17 ciē.Quæ visio,tota merces vocatur,& beatitudo cōpleta:prout dicit Saluator, Hæc est vita æterna, vt
cognoscāt te verū deū. ¶Deniq; deū essentialiter & incircūscriptibiliter bonū clare ac fruitiue videre,
ineffabiliter est iucūdū.Primo,propter ipsius pulchritudinem penitus infinitā. Nā quo aliqd pulchri⁹
fuerit,eo ipsū videre naturaliter magis est iucūdū.Sed o,ppter ipsi⁹cōuenientia icōparabilē.Creator qp

A pe omni menti creatæ bene disposita incomparabiliter amœnus conueniensq; consistit. ¶Tertio, propter immensam ipsius amabilitatem, virtuositatem, honestatem, sanctitatem & perfectionem. Honestum nanq; & sanctum propria vi allicit appetitum, lætificatq; cernentem. Imo ex sola fama vehemēter diligimus, & videre optamus eos, quos sublimiter virtuosos probos & sanctos esse percepimus. Incomparabiliter ergo desiderabilius ac delectabilius est, creatorē substantialiter sanctum, virtuosum, probū, honestum, perfectum, clare inspicere. ¶Quarto, propter ipsius dilectionem, qua à beatis amatur. Quo enim aliquid amatur ardentius, eo videtur iucundius, si prospere ei succedat. Quemadmodū ergo beati inæstimabili charitatis ardore diligunt deum in semetipso infinite felicem: ita eum indicibili gaudio intuentur eundem, & eius beatitudini vehementissime congratulantur. Et sicut eum incōparabiliter amplius diligunt, quàm seipsos: ita de eius increata felicitate incomparabiliter plus, quàm de collata eis beatitudine gloriantur. Imò mallent seipsos & totum vniuersum non esse, atque in nihilum redigi, quàm deum per vnum momentum beatitudine sua carere siue destitui. ¶Quinto, propter ipsius sapientiam infinitam. Naturaliter siquidem cupiunt homines eos videre, qui mirabili sapiētia præeminēt: quanto magis iucundissimum est illum conspicere in seipso, cuius sapientiæ non est finis? ¶Iuxta hunc modum possent & aliæ plurimæ rationes induci, cur inenarrabiliter delitiosum sit, Psal.144
B deum clare per speciem intueri. Vtpote, propter omnimodam & immensam eius excellentiam, in omnipotentia, opulentia, omnique admirabilitate, dignitate, nobilitate, fama & gloria. Mūdemus ergo animas nostras, & ad tantā beatitudinem eas infatigabiliter præparemus. Beati etenim mundo corde, Matth.5.
» quoniam ipsi deum videbunt [DE qua] animarum vestrarum [SALVTE exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ] Sancti enim prophetæ ex diuina reuelatione nouerunt genus humanum p Christi incarnationem ac passionem esse saluandum: idcirco diligentissime exquisierunt, & inuestigauerūt de ista salute & redemptione tunc fienda, nunc facta per Christum, qun loco, & tempore, quo modo & ordine Christus liberaret genus humanum, & animabus fideliū conferret salutem. ¶Exquisierunt autem & inuestigauerunt de his multipliciter. Primo, rogando deum vt eis reuelaret aliquid de Christi mysteriis. Secundo, quæsierunt illuminationem de his ab angelis sanctis. Tertio, posteriores prophetæ, vel minus illuminati, quæsierunt de his in libris præcedētium prophetarum, vel ab ore vatum magis illuminatorum. Hinc etenim Daniel ait, In annn primo Darii, ego Daniel intellexi in libris nu Daniel.9
merum annorum, de quo factus est sermo dei ad Hieremiam prophetam &c. Vnde & Simeon iustus, qui & prophetiæ spiritu splenduit, responsum à spiritu sancto legitur accepisse: quia videlicet quotidie exorauit de Christi aduentu, & tempore eius, certificari. Idcirco responsum est ei, quod ipso adhuc viuente Christus nasceretur, atque ab ipso corporaliter videretur. Sic igitur sancti prophetæ de Christi mysteriis, & salute facta per ipsum exquæsierunt ac prophetauerunt, prout diuersis diuersa à deo p
C angelos reuelata fuerūt. Esaias nāq; de Christi incarnatiōe, deitate, & suæ matris virginitate: de Christi quoque miraculis, & passione ipsius, de Iudæorū excæcatione, gentium illuminatione, Euangelicæ legis per totum mundum diffusione, apertissime ac copiosissime prophetauit. Dauid quoq; de his omnibus in psalmis inclyte vaticinatus probatur. De quibus & Hieremias multa prædixit. Daniel vero tempus aduentus Christi præ omnibus clarius determinauit ac computauit. Micheas vero, de loco
» natiuitatis Christi plenius est locutus pluribus [QVI de futura in vobis gratia prophetauerūt] i. de magnitudine gratiæ per Christū cōcessæ fidelibus. Vnde apud Ioānem habetur, Gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Propter quod tempus Christi ac Euangelicæ legis, tempus gratiæ appellatur. Hinc ait idem iste archiapostolus, Omnes prophetæ à Samuel & deinceps, annunciauerunt dies istos. Et sicut idem sanctus Petrus allegat, Iohel propheta de eminentia gratię spiritus sancti per Christum donata, prophetauit [SCRVTANTES] non ratione humana, sed illuminatione diuina [IN
» quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi] id est, quo aut quali tēpore spiritus sanctus reuelaret eis aduentum Christi esse complendum: an scilicet tempus illud adhuc longe distaret, & an deberet illud tempus esse tempus paeis, an præliorū. ¶Dicitur autem spiritus sanctus, spiritus Christi,
D non solum quia quiescit in eo, sed quoniam vere æternaliterq; ab ipso procedit. Quidam tamen per spiritum Christi intelligunt hic spiritum angelicum, seu angelum bonum. Per angelos enim reuela-
» tiones propheticæ factæ sunt, vt diuinus Dionysius docet. Melius tamen per spiritum Christi spiritus Dionys.
sanctus accipitur, qui est principalis & primus reuelationum prophetalium inspirator, doctor & dator. ¶Porro de isto tempore Christi multa in prophetis leguntur, vt per Aggeum loquitur Deus, Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlum & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. Per Malachiam quoque, Ecce ergo mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, Agg.2.
& statim veniet ad templum suum dominator, quem vultis. Abacuc quoque ait, Apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eum &c. Daniel autem clarissime describit, Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, &c. Quod vero tēpore maximæ pacis Christus nasceretur, per Esaiam & Michæam iisdem pene verbis est propheatum, Cōflabunt (inquit) gladios suos in vomeres. Nō leuabit gens cōtra gentē gladiū. Vnde & in Hiere. habetur. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter. Quod vero deficiente Iudęis rege, ac principe propriæ plebis, Christus veniet, Iacob patriarcha in Gen. p dixit. Non auferetur, inquiens, sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat q mittēdus est. Et ipse erit expectatio gētiū. [PRAENVNCIANS
eas ō in Christo sunt passiones] id est, spiritus sanctus fuit prophetis prædicēs, quę & quanta pro hominibus pertulit Christus. Cuius passiones seu pœnæ, quas toleravit, in Esaia atq; in psalmis luce clarius descriptæ sunt. Prænunciauit etiam spiritus sanctus passiones, quæ sunt in Christo, id est, perse-
cutiones & pœnas quas Christus in suis sustinet membris, hoc est, quas pro ipso sustinent sui fi- Esa.52. Psal.21.

deles [ET posteriores glorias] id est, spiritussanctus etiam fuit prædicens glorificationes Christi, & E
suorum mẽbrorũ, quæ gloriæ passione Christi secutæ sunt. Nã Christus suæ passionis virtute promeruit sibiipsi præmiũ magnum & multiplex accidentale, suis quoq; fidelibus meruit glorificationẽ animarum & corporum. Propter quod ait Apostolus, Humiliauit se, factus obediens vsque ad mortem.
Philip. 2. Propter quod & deus exaltauit illum, & dedit illi nomẽ, quod est super omne nomen. Denique poste-
Act. 1. riores glorię Christi, sunt eius à morte resurrectio, in cœlũ ascensio, suæ maiestatis per totum mũdum prædicatio: quæ in die Pentecostes fieri cœpit, misso desuper spiritusancto, eius quoq; in die finalis iudicii corã omnibus glorioſissima manifestatio. De quibus omnibus prophetauerunt q̃ plurima sancti prophetæ, vt facile esset monstrare. Sed breuitati studendum est. Præsertim cum de his alibi copiosa testimonia sint inducta [QVTENVS] puta prophetis [REVELATVM est] ab omnipotẽte [QVIA] »
non sibiipsis [VOBIS autẽ] id est, sed vobis [MINISTRABANT] id est, ministerialiter atq; pro- »
phetice prædicebãt [EA quæ nunc annũciata sunt nobis] videlicet mysteria Christi. Hoc est, tẽpus, »
locum, & modũ suæ incarnationis, natiuitatis, passionis &c. Hæc enim non sunt eorum, sed vestris tẽporibus adimpleta. Nec pro sua, sed pro vestra ad Christum eõuersione, hæc eis diuinitus sunt ostẽsa.
Gratia quoque prophetiæ, cũ sit donũ gratiæ gratis datæ, ad aliorum ordinatur vtilitatem, sicut & cæ F
tera huiusmodi dona. Per hoc enim p̃ ea quæ de Christo prędicauerunt apostoli, prænũciauerũt pro-
Act. 2. phetæ, patet veritas fidei Christianæ, & multi ad Christum cõuersi sunt. Hinc in Actis dixit beatus Petrus Iudæis, quibus principaliter prædicauit, Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrũ, & accipietis donũ spiritussancti. Vobis enim repromissio hæc, & filiis vestris, & omnibus quoscũq; aduo-
Act. 3. cauerit dominus deus noster. Et rursus, Vos (inquit) estis filii prophetarum & testamenti, quod dispossuit ad patres vestros deus. Itaque ista annunciata sunt vobis annũciatione certissima [PAR eos qui »
euangelizauerunt vobis] videlicet per me, cæteroſq; apostolos, ac primos Christi discipulos [SPI- »
Act. 2. RITV sancto misso de cœlo] .i. eis in die Pentecostes infuso in visibili signo, ita quod non sensu humano; sed spiritussancti instinctu infallibiliter prædicauerũt [IN quem] scilicet spũm sanctũ [DE- »
SIDERANT angeli prospiceere] per quod spũs sancti deitas vera insinuatur, quia in eũ tanq̃ in felicitatis suæ obiectum, cupiunt angeli intueri. Sed cũ desiderium sit appetitus boni futuri nondũ adepti, quomodo angeli qui deo sedulo sunt intenti, & eo p̃sentialissime perfruuntur ac vniũtur, dicuntur spiritus sancti aspectũ desiderare? Et respondendũ, quod in desiderio solent duo intelligi. Primũ est, appetitio boni futuri. Secundũ est, fastidium huiusmodi boni iam diu possessi, vel vsq; ad saturitatẽ obtenti. Dicuntur ergo beati dei præsentiam, aspectũ inceſſabilem desiderare, non in quantum desideriũ futuri boni appetitum ineludit, sed prout fastidium omne exeludit amor adepti iam boni. Vt enim ait Gre-
Grego. gorius, Corporales delitię cum non habentur, graue in se desiderium accendunt: cum autem habẽtur, protinus per satietatem in fastidium vertunt. Spiritales vero delitiæ cum non habentur, in fastidium G
sunt: cum vero habentur, in desiderium. Sicque in eis appetitus saturitatem, atque saturitas appetitum parit. Augent nanque spiritales delitiæ desiderium in mente dum satiant. Porro, quod dicitur, in quem desiderant angeli prospicere, Beda & glossa exponunt de Christo secundum suam humanitatem, cuius humanitatis tanta est gloria, vt angeli sancti non solum immortalem deitatis essentiam, sed & assumptam verbi æterni humanitatem gaudeant intueri. Melius tamen istud de spiritu sancto exponitur: ita, vt summus Apostolus de spiritu sancto dicens, In quẽ desiderant angeli prospicere, denotet immensitatem pietatis diuinæ super nos, eo quod deus pater spiritum sanctum, cuius tãta est maiestas vt
Ephe. 5. eum sancti angeli cupiant intueri, misit in terram propter generis humani salutem. ¶ Circa præhabita scribit Albertus, Omnes prophetæ de Christo sunt vaticinati. Christus autem consideratur duplici ter. Primo, secundum se, vt est caput totius ecclesiæ. Secundo, quantum ad eius ecclesiam, quæ dicitur mysticum corpus ipsius. Vaticinium ergo maiorum prophetarum totum fuit de Christo, vt caput est nostrum. Nam vaticinium Esaiæ fuit de eius incarnatione: vaticinium Hieremiæ, de eius passione: vaticinium Ezechielis, de eius resurrectione. vaticinium Danielis, de ipsius ascẽsione. Prophetæ vero mi-
Carpit hie Albertum mag. nores vaticinati sunt de corpore eius mystico, quod est ecclesia. Ideo dicti sunt prophetę minores, quia de mystico corpore Christi, & non de Christo capite prophetauerunt. Sed miror quod tantus doctor, tamque subtilis expositor dicit hæc, quæ stare non valent, nisi forsitan valde pie extenuẽtur. In primis ergo quod ait, quod totum vaticinium maiorum prophetarũ fuit de Christo, vt est caput nostrũ, dupli H
cem habet instantiam. Priorem, quia de Iudęorũ, Chaldeorum, Philisteorum, Moabitarum, Ammonitarũ, AEgyptiorum, aliarumq; gẽtium diuersarũ excessibus, punitionibus, reparationibus multa prædixerunt prophetæ. Posteriorem, quia de mystico Christi corpore, vtpote ecclesia, copiose prophetaHierony. runt. Vnde secundum Hieronymum vniuersa Christi atque ecclesiæ mysteria, tam diffuse Esaias de-
Rom. 9, scripsit, vt non tam propheta, quàm euangelista dicendus sit. Apostolus quoque Paulus in epistola ad
10, 11, 12. Romanos multa allegat ex Esaia de ecclesia ex gẽtilitate collecta. Insuper ad Galatas allegat ex Esaia
Esa. 54. de ipsa ecclesia, Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quæ verba apud Esaiam secundum antiquam translationem habentur. ¶ Præterea vltimã visionem Ezechielis de tẽplo difficillimam atque longissimam Hieron. Gregor aliique doctores communiter exponũt de Christi ecclesia. Quod autem secundo ait Alber. vaticiniũ Esaię esse de incarnatione, Hieremię de eius passione, Ezechielis de eius resurrectione, Danielis de eius ascensione, nec præcise nec appropriate videEsaiæ. 53. tur posse saluari, quoniam Esaias multo diffusius vaticinatus est de Christi passiõe quàm Hieremias,
Ezec. 37. vt patet in locis multis Esaiæ. Et quod Albertus ex Ezechiele allegat de Christi resurrectione, videlicet de accessione ossium ad ossa, de Christi resurrectiõe nequaq̃ ad literam dictum est, nec verificatur
Act. 2. de ea: quoniam corpus Christi non fuit dissolutum, nec caro eius vidit corruptionem, vt in Actibus

A docet ac probat princeps Apostolorum. Multa huiusmodi possent contra hæc verba Alberti induci.

¶ Quod demum tertio ait, minores prophetas non prophetasse de corpore Christi vero, seu capite Christo, sed solum de corpore mystico, prorsus nil valet, nec canonicis concordat scripturis: cum & Matthæus euangelista alleget ad literam illud Michææ, Et tu Bethlehem terra Iuda &c. Eodem quoque capitulo allegat sanctus Matthæus illud Oseæ, Ex AEgypto vocaui filium meum. ¶ Amplius per Zachariam de Christo ad literam, apertissime est prædictum, Exulta fatis filia Sion, ecce rex tuus venit tibi &c. quod in Matth. & Iohanne allegatur de Christo. ¶ Iterum de Christi resurrectione prædictū est per Sophoniam & Oseam. Paulus quoque apostolus ad Romanos de ecclesia inducit illud Oseæ, Et erit in loco vbi dicitur eis, non populus meus vos: dicetur eis, filij dei viuentis. Et rursus illud Oseæ, Vocabo non plebem meam, plebem meam. Adhuc etiam de Christi aduentu, & repræsentatione eius in templo, apud Aggeum & Malachiam euidenter legitur prophetatum. ¶ Postremo, Cur duodecim prophetæ dicantur minores prophetæ, dictum est alio loco. Nec enim illa est ratio, quam assignat Albertus. Imo si rite pensetur, Zacharias de prophetis minoribus vnus, diffusius ae euidētius ad literā vaticinatur de Christo, quam Ezechiel prophetarū vnus maiorū. ¶ Consequenter prineps Apostolorū hortatur fideles, ne gratiam sibi diuinitus oblatā paruipēdāt aut negligāt, sed ea se dignos exhibeant [PROPTER quod] id est, quia prophetæ non sibi, sed vobis annunciauerunt de Christo [SVCCINCTI lumbos mentis ve
B stræ] lumbi carnis, in quibus viget luxuria, partes sunt corporis. Lumbi mentis sunt intellectus, qui generat verbum: & voluntas, quæ parit amorem. Lumbos ergo mentis accingere, est intellectum à vanarum cogitationum fluxu, à distractionibus, erroribusque reprimere, & eum in captiuitatem redigere in Christi obsequium, vt subiectus sit fidei. Voluntatem quoque ab inordinatis desideriis coartare. Lumbos autem carnis accingere, est carnalia desideria, & eorum carnales fœditates domare. Hinc ait & Christus, Sint lumbi vestri præcincti. Et Paulus ad Ephes. State (inquit) succincti lumbos vestros in veritate. Itaque succincti lumbos mentis vestræ, i. rationem & voluntatem reformatas habētes, quatenus iuxta Pauli doctrinam nō
» simus paruuli, fluctuantes, nec circūueniamur omni vento doctrinæ [SOBRII] moderantiam in cibo & potu seruantes. Quemadmodum inbet Saluator, Attendite vobis, ne grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate. [ET perfecti] non solum amicos in deo, sed & inimicos propter deum syncere diligendo, eisque bona pro malis reddēdo: prout in Matthæo loquitur Christus, Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vel perfecti non solum præcepta, sed euangelica quoque consilia adimplendo: iuxta quod & veritas ait, Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere
» me. Multi autem sunt gradus perfectionis. [SPERATE in eam quæ offertur vobis gratiam] id est, dona gratiæ, quæ Christus in vita hac offert vobis, omnes ad pœnitentiam, & profectū horrādo. Dona quoque gloriæ, quæ est gratia consumata, iuxta illud Apostoli Pauli, Gratia dei vita æterna. Constanter con-
C fidite adipisci, eaque obtinere satagite. Vnde & Paulus differuit, Hortamur vos, ne in vacuū gratiam dei recipiatis. Et rursus, Quomodo effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Porro spes cum sit theologica virtus, directe & immediate habet Deum pro obiecto, secundario vero respicit ea per quæ ad summū
» bonum perducimur & fruuamur. Sperate ergo in gratiam istam, & eam adipisci confidite [IN reuelatio-
» ne Iesu Christi] id est, in manifesta ipsius declaratione, cum se vobis ostenderit intuendum sicuti est. In qua ostensione gratia consumata, seu salus vestra, consistit. Vnde apud Iohannem Christus hāc sui manifestationem promittit pro præmio dicens, Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Denique, quia plenaria salus in corpore, & anima in die iudicij tribuetur, potest quod dictum est, in reuelatione Iesu Christi, referri ad natiuitatem, item manifestā apparitionē Christi in die iudicij: quando illud Esaiæ implebitur, Reuelabitur gloria domini, & videbit omnis caro salutare
» dei nostri [QVASI filij obedientiæ] id est, deo & vestris prælatis humiliter subditi. Obedientia quippe omnem Christi fidelem maxime decet, cum ipse met Christus testetur, Descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. Item que, Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Imo factus est obediens patri vsque ad mortem. Idcirco inobedientiæ filij nō Christi, sed diaboli sunt
» ministri. Porro hæc dictio, quasi, notat hic veritatem, non similitudinem tantum [NON configurati prio-
» ribus ignorantiæ vestræ desideriis] id est, non rursus conformantes vosipsos vitiosis atque carnalibus affectibus, in quibus tempore vestræ infidelitatis fuistis. Omnes autem inordinati & prauiaffectus dici possunt desideria ignorantiæ, quia ex ignorantia quadam nascuntur: eo modo, quo iuxta philosophum, omnis peccans est ignorans, quoniam male iudicat falsem in particulari, quāuis in generali veritatem agnoscat. Cum enim, diuino Dionysio protestante, nullus respiciens ad malum operetur, quia videlicet malum sub ratione mali non appetitur, cum bonum sit appetibus obiectum, constat quod omnis qui peccat, malū sub ratione boni apparentis apprehendat siue admittat: sicque ignorans & cæcus est, atque ex rationis ignorantia, inaduertentia, defectu aut errore contingit quod peccat, quod affectionē suam non rectificat, quod inordinationem & carnalitatem nō reprimit. Idcirco in Prouerb. dicitur, Via stulti recta in oculis eius. Et denuo Salomon loquitur, Stultis illudit peccatum. Et iterum dictum est, Qui peccat inspiens est, & indo
» ctus [SED secundum eum qui vocauit vos sanctum, & ipsi sancti in omni conuersatione sitis] i. quēadmodum deus, qui per gratiam suam ad Euangelicæ legis veritatem perduxit vos, in seipso purus & virtuosus consistit, atque in omni operatione sua recte & sapienter se habet: ita & vos pro modulo vestro,
» mundi & virtuosi sitis in tota vita vestra [SCRIPTVM est enim] in Leuitico [SANCTI eritis, quo-
» niam ego sanctus sum] Sic nanque in Leuitico loquitur deus, Nolite contaminare animas vestras. Ego enim sum dominus deus vester. Sancti estote, quioniam ego sanctus sum. Denique aliqua in scripturis traduntur non per modum præcepti, & tamen præcepta sunt: vt cū deus ait per Mosen, Non adorabis deos alienos, nec seruies eis. Et tale est istud quod dicitur hic, Sācti eritis, loquendo de sanctitate secundum ali

Matth. 2.
Mich. 5.
Oseæ. 11.
Zach. 9.
Matth. 21.
Iohan. 12.
Soph. 3.
Oseæ. 6.
Roman. 9
Oseæ. 1.
Malach. 3
2. Cor. 10
1. Cor. 13.
Iohan. 14.
Esa. 40.
Iohan. 5.
Iohan. 14
Philip. 2.
Prou. 12.
Prou. 14.
Prou. 10.
Leuit. 12.
Exod. 20.

quem gradum. Sanctum quippe in vna significatione, est idem quod firmum: & vnusquisque fidelis te- E
netur esse in fide, spe, & charitate tam firmus, vt proponat pro nulla re mundi se à deo mortale peccatū
Eccl.5. auertere, aut contra fidem ſpem charitatémve agere. Idcirco in Ecclesiastico præcipitur, Esto firmus in
1.Cor.15. via domini, & in veritate sensus tui. Paulus quoque Corinth. scribens, Stabiles (inquit) estote & immobiles
abundātes in opere domini semper. Rursus, sanctum est idem quod purum, & vnusquisque tenetur ab o-
Psal.85. mni mortali peccato esse immunis. Sicque orauit prophęta, Custodi animam meam, quoniā sanctus sum.
Proprie autem & cōmuni modo loqueudi, sanctus vocatur, qui in charitate & omni virtute perfectus est,
vtpote, vir heroicus & diuinus, ad plenam passionum reformationem prouectus: & ita non tenetur quili-
Leuit.19. bet esse sanctus. Prœcepit ergo pijssimus deus, vt sicut ipse est sanctus, sic serui sui sint sancti. Nam sancti sa-
pientesque domini seruos volunt habere honestos, probos, prudentes, prout eorum excellentiā decet. De-
nique ad hoc filius dei venit in mundum, vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruia-
Luc.1. mus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris, vt apud Lucam asseritur. Iterum, quia
Genes.1. ad imaginem & similitudinem suam nos condidit deus, requirit vt ei virtutibus assimilemur, præsertim cū
Malach.1. ipse velit à nobis pater vocari: pater autē vult, vt filij sui suas sequantur virtutes. Et hæc est ingens ac præ-
clarissima dignitas rationalis creaturæ, suo creatori sic conformari. Propter quod væ eis, qui per vitā suā
carnalem bestiis conformantur. Et grauius væ eis, qui per malitiam, crudelitatem, nequitiam, ac impiā cō-
Ephes.5. uersationem assimilantur dæmonibus. Deo igitur in pietate, charitate, iustitia & sanctitate pro viribus assi- F
Matth.5. milari conemur. Sicut & Paulus hortatur, Imitatores dei estote, sicut filij charissimi. Vnde & Christ⁹, Esto
te (ait) misericordes, sicut & pater vester misericors est. Item ;, Estote perfecti, sicut pater cœlestis. Hinc
& in Deuter. locutus est Moses, Perfectus eris, & absque macula cū domino deo tuo. ¶ Præterea quæri
Esa.64. potest, quomodo intelligenda sint, aut fieri possint ista, cum apud Esa. dicatur, Facti sumus vt immundi
Esa.14. omnes nos, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Primusque ille apostata cecidit, quia dixit,
Iacobi.3. Similis ero altissimo. Et respondendum, quod comparatione diuinæ iustitiæ, dicuntur nostræ iustitiæ simi
les panno menstruatæ. Quia in multis offendimus omnes, & multæ defectuositates ac culpæ nostris bo-
nis actibus admiscentur. Imo respectu puritatis & perfectionis, ac sapientiæ creatoris æterni, omnis puri-
tas, perfectio, sapientia nostra nullius momenti est, & tanquam immunditia, imperfectio, & insipientia re-
Hiere.10. putatur: quemadmodum in Hieremia legitur, Stultus factus est omnis homo à scientia sua. Vnde & in li-
Iob.15. bro Iob fertur, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos
Iob.9. eius nemo immutabilis, & cœli non sunt mundi in conspectu eius. Et rursus sanctus Iob protestatur, Non
Psal.142. iustificatur homo compositus deo. Ideo orat propheta, Non intres in iudicium cū seruo tuo domine, quia
non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Posteremo sanctitas nostra differt ac deficit à sanctitate
dei in multis, & infinite, cum deus sit essentialiter, independenter, inuariabiliter, increumscriptibiliter san-
Mich.6. ctus. Vt autem iuxta intentionem scripturæ sancti simus in omni conuersatione, non solum requiritur, vt G
Eccl.17. mortalia declinemus peccata, sed venialia etiam cum diligentia vitare oportet, & semper corā deo timo-
rantum ac custoditum consistere. Cum in Ecclesiast. scriptum sit, Si non in timore domini tenueris te in-
Prou.4. stanter, cito subuerteretur domus tua. Et in Prouerb. Omni custodia custodi cor tuum.

¶Elucidatio residuæ partis huius Capitis, ab eo loco quo dicitur, [ET SI PATREM inuocatis eum.] ARTICVLVS III.

Prou.14. QVONIAM Salomone testante, timor dei est fons vitæ, consequēter hortatur gloriosissimus apostolici chori hierarcha, sanctissimus Petrus, vt deū filialiter timeamus. [ET SI] pro quia [PATREM inuocatis] .i. orando patrem nominatis [EVM, qui sine personarum acceptione, iudicat secundum vniuscuiusque opus] id est, quemlibet iudicat secundū opera sua, intelligendo per opera etiam actus interiores & locutiones, debitorumque actuum omissiones. Vnde apud Iob inducitur, Absit à deo impietas, & ab omnipotente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorū restituet. Et Hieremias ait, Domine deus fortissime, cuius oculi aperti sunt super omnes filios Adam, vt reddas vnicuique secundum vias suas. Qualiter autem personarum acceptio non competat deo, & quid sit personarum acceptio, & de peccato ipsius, dictum est supra in expositione secundi capitis epistolæ Iacobi [IN timore incolatus vestri tempore conuersamini] id est, tempore quo in hoc seculo subsistitis, vi uite in timore filiali, ne tanto patre fitis indigni, & ne in sui iudicij incidatis rigorem propter vestrā igna- H
Iob.14. Hiere.32. uiam ac periculosam securitatem: ne iudicem districtum aliquando sentiatis, quem nunc pium patrem cō
Eccl.1. temnitis, & timere ac honorare recusatis. Qui enim sine timore est, iustificari non potest. Et Christus in
Matt.10. Euangelio iubet, Eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehennā. ¶ Sed in-
Malach.1. stare quis potest, quia non videtur adaptatio ista Petri apostoli conuenire adaptationi qua apud Mala-
chiam loquitur deus, Filius honorat patrem, & seruus timet dominum suum. Si ergo pater ego sum, vbi
est honor meus? & si dominus ego sum, vbi est timor meus? Ex quibus verbis elicitur: quod deo debetur ti
mor, inquantum est dominus: & honor, in quantum est pater. Quomodo ergo ait nunc Apostolus, Si pa-
trem inuocatis deum, in timore conuersamini? Videtur enim debuisse dixisse, si dominum inuocatis, &c̄t.
Et respondendum, quod deo debetur timor castus, sanctus & filialis, in quantum est pater, quia hic timor
ex magnitudine oritur charitatis: Timor vero seruilis aut initialis impenditur deo, vt domino. Est autē ti-
mor filialis, quo vitatur malum culpæ, ne deus pater offendatur aut inhonoretur. Sicque timor filialis re-
Eccl.25. liter est fuga, seu abominatio culpæ. De quo in Ecclesiastico multa scribuntur, videlicet, Timor domini
super omnia se superposuit. Beatus, cui datum est habere timorem dei. Timor domini sicut paradisus be-
Eccl. 40. nedictionis. Est autem timor dei omni Christiano præcipue necessarius, quia præseruat à vitijs, custodit in
Eccl.9. bonis, & solicitum facit timentem, ne cadat in laqueum inimici. Item semper coram deo soliciti esse de-

A bemus ac pauidi,quia neſcimus an digni ſimus amore vel odio. Hoc eſt, an ſimus in charitate, & gratia, an non. Et rurſus,quoniam ignoramus quid finaliter erit nobis,an ſcilicet ſempiterna damnatio, an ſalus perpetua. Et quia ad omne malum ſumus tam proni,atque in laqueorum medio ambulamus. Prꝛterea ad cõuerſandum tam timorate ac virtuoſe nos debet inducere,quod vnigenitus dei verus deus tanta pro noſtra ſalute aſſumpſit,fecit ac pertulit,ideo ſubditur [SCIENTES] per fidem,non per naturalem rationem. De qua ſcientia dixit Iob,Scio quod redemptor meus viuit,& in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum. Martha quoque,Scio quia reſurget in reſurrectione in nouiſſimo die [QVOD non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis] id eſt,originalis infectionis,ſeu vitioſæ informationis: quia parentes iſtorum quibus hæc ſcripta ſunt, filios ſuos peſſime docuerunt,vt ſcilicet idola colerent,quantum ad eos qui ex gentibus nati erant. Sacerdotes quoque & ſcribæ Iudæorum tradiderunt filijs ſuis ac ſubditis quædam diuinæ legi contraria:quibus in euangelio loquitur Chriſtus,Irritum feciſtis mandatum dei propter traditionem veſtram [SED precioſo ſanguine,quaſi agni incontaminati & immaculati,Ieſu Chriſti] id eſt,paſſione & morte filij dei,qui eſt quaſi agnus,quoniam innocẽtiſſimo agno aſſimilatur.de quo ait Iohannes Baptiſta,Eece agnus dei,qui tollit peccata mũdi. Qui & per Hieremiã conteſtatur,Ego quaſi agnus manſuetus,qui portatur ad victimam. ¶Eſtq; qua ſi agnus incontaminatus & immaculatus,propter immunitatem ſuam ab omni peccato,tã originali, quã B perſonali,tam mortali quam veniali. Chriſtus quippe quanuis pro originalis peccati deletione ſpecialiter paſſus dicatur,ſua tamen paſſione ſanctiſſima,pro cunctis totius humani genetis peccatis,quantum in ipſo eſt, ſatis fecit:iuxta illud Eſaiæ,Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. Propter quod angelus dixit ad Ioſeph,Vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorũ. Chriſti inqnã [PRAECOGNITI quid cãte conſtitutionẽ mundi,] id eſt,ab æterno ad hoc præordinati ac præuiſi à deo patre,ſecundum naturam aſſumptam vt per eum redimeretur genus humanũ. Deus nanque ab æterno decreuit per Chriſti paſſionem redimere mundum [MANIFESTATI autẽ in nouiſſimis temporibus propter vos,] id eſt,propter veſtram ſalutem: Chriſtus in vltima mundi ætate per incarnationis myſterium apparuit in hoc mundo,iuxta illud Baru. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Hoc eſt quod ait Iohannes, Verbum caro factũ eſt,& habitauit in nobis. Hinc ad Epheſios loquitur Paulus dicendo,Deus elegit nos in Chriſto,ante mundi conſtitutionem,in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius. De his demum diebus nouiſſimis loquitur Paulus,Non ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt [QVI per ipſum fideles eſtis in deo] id eſt, virtute & merito paſſionis Chriſti,gratiam cõuerſionis ac fidei cõſecuti eſtis à deo,& hucuſque fideles manſiſtis in eo. ¶Meritum etenim Chriſti in ſacramento baptiſmi ac pœnitentiæ applicatur hominibus,& quicquid virtutis & gratiæ eis confertur à domino, per Chriſtum & eius paſſionem ac meritum ipſis donatur, in quãrum per C Chriſti myſteria deus propoſuit ſibi reconciliare atque ſaluare genus humanum. Propter quod ad Epheſios habetur, Deus prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtũ in laudem gloriæ gratiæ ſuæ,in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo. Vel,per ipſum fideles eſtis in deo, quoniam Chriſtus ſuos miſit diſcipulos ad aliorum conuerſionem vbique, & per apoſtolos dedit hominibus legem ſalutis: quẽadmodum apud Eſaiam ait,Lex à me exiet,& iudicium meum in lucem populorum requieſcet. Ideirco ait apoſtolus Paulus, In Chriſto,qui eratis lõge,facti eſtis prope [QVI ſuſcitauit eũ à mortuis tertia die] quæ ſuſcitatio toti ſuperbenedictæ trinitati,cuius opera ad extra ſunt indiuiſa,aſcribitur. Poteſt tamen patri appropriari,quia diuina virtute effecta eſt. Virtus autẽ ſeu potẽtia patri apporpriatur:imo Chriſtus ſecundum quod eſt deus,ſuſcitauit ſeipſum,vt homo eſt. Propter quod dixit,Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud [ET dedit ei gloriam ſempiternam] id eſt,perpetuam corporis glorificationẽ accidentaleq́ue præmium,& iudiciariam poteſtatem,in reſurrectione,aſcenſione. Nam in beatifica dei viſione,anima Chriſti fuit ab exordio ſuæ creationis & vnionis cum verbo,perfecta. Hinc Chriſtus paſſione ſua inſtante,orauit illud Iohan. Pater venit hora,clarifica filium tuum. Et ad Hebræos habetur, Videmus Ieſum propter paſſionem mortis gloria & honore coronarum. In Eſaia quoq; legitur, Pro eo quod laborauit anima eius,videbit & ſaturabitur [VT fides veſtra & ſpes eſſet in domino] id eſt, firmiter crederetis in deum & ſperaretis in eo. Ex hoc enim quod deus Chriſtum ita glorificauit per reſuſcitationẽ, aſcenſionem,& ſanctiſpiritus miſſionem, inducti ſunt homines ad chriſtianæ fidei ac ſpei ſuſceptionem, D credentes & ſperantes ſe tandem merito Chriſti reſuſcitandos,& plene glorificandos. [ANIMAS veſtras caſtificantes] id eſt,cœleſti ſponſo caſtas & puras exhibentes [IN obedientia charitatis] .i. obediẽdo diuinis præceptis ex charitate,ſine qua nulla eſt actio meritoria,deoq́ue grata. Omnis ſiquidem actus meritorius eſt à charitate elicitiue,vt actus qui immediate & directe procedunt ex charitate: aut imperatiue,vt actus aliarum virtutum quibus præcipit charitas [IN fraternitatis amore] id eſt, etiam in proximorũ ſpiritali dilectione,ſine qua nemo poteſt ſaluari:ideo ſubditur [SIMPLICI ex corde] omni duplicitate & fictione excluſa [INVICEM diligite attentius] id eſt,valde attente:eum dicat ſaluator, In hoc cognoſcent omnes,quia diſcipuli mei eſtis,ſi dilectionem habueritis ad inuicem. Atq; vt aſſerit Paul. Qui diligit proximum,legem impleuit. Porro de cordis ſimplicitate & duplicitate dicta ſunt multa ſuper canonicã Iacobi. ¶Omnis autẽ anima rationalis,aut eſt ſpõſa dei per fidem & charitatem,aut certe adultera diaboli per infidelitatem,ſeu quamcunque culpam mortalem. Ideo animas noſtras caſtificare debemus modo prætacto,& omni virtute ornare,ſanctis actibus decorate,inceſſabiliterq́ue fructuoſe, timorate ac feruide conuerſari: præſertim quoniam tanti æſtimauit nos dominus deus noſter, quod propter noſtram recuperandam ſalutem,noſtram in vnitate perſonæ aſſumpſit naturam,& in ea pro nobis tot & tã ta fecit ac paſſus eſt. ¶Nonne ex dignitate legati magnitudo cauſæ penſatur? Cũ ergo vnigenitum ſuum miſerit deus pater legatum ad pacificãdum nos ſibi,quis magnitudinem cauſæ,quam cum deo habemus,

1.Cor.10. Eſaiæ.50. Ephes.2. Iohann.1. Iohan.17. Hebræ. 2. Eſaiæ. 53. Iohan.13. Roma.13.

excellentiáque beatitudinis ad quam sumus creati,cõcipere valeat aut effari?Hinc & aliã causam, ob quã E
timorare viuere debeamus,dignissimus apostolici chori vertex subiungit [RENATI non ex semine cor »
ruptibili].i.deum timere inuicemquo attentius amare debetis, qui renati estis seu spiritaliter generati per »
emuodationem à culpa,& susceptiooem gratiæ ae virtutum,nõ ex materiali impuroq; semine [SED ex »
corruptili].i.virtute cœlesti in sacramento baptismatis operante, seu gratia spiritali & gratum faciente; »
quæ coofert bomini esse spirituale,supernaturale,deiforme,idoocum ad promerendum [PER verbũ dei »
Iohan.1. viui & permanentis in æternum].i.per Christum:de quo Iohannes ait,Omoia per ipsum facta sunt. Nã »
Christus est qui principaliter,interiusque baptizat,purgat,regenerat.Ipse quoque baptismum instituit,&
omnibus dari præcepit,& ipse est verbum increatum,æternum,vnigenitũ dei viui & permanentis in æter
Matth.16 num,videlicet patris æterni:quemadmodum Petrus disseruit,Tu es Christus filius dei viui. Vel per verbũ
dei viui,intelligit formam verborum sacramentalium,operantium in baptismo,per quæ disponitur & suo
modo,causaliter fit regeneratio spiritalis.Quoniam accedente verbo ad elementum,fit sacramentũ. Vn-
Eph.5. de Paulus testatur,Quod Christus dilexit ecclesiam,mundans eam lauacro aquæ,in verbo vitæ. De hac
Iacob.1. regeneratione dicta sunt plura super illud Iacobi,Voluntariè genuit oos verbo veritatis. Vnde Iohannes
Iohan.1. ait,Dedit eis potestatem filios dei fieri,his,qui credunt in nomine eius,qui non ex sanguinibus, neque ex
volontate carnis,neque ex voluntate viri,sed ex deo nati sunt [QVIA omnis caro fœnum] tanquam di »
Esa.4. cat,Regeneratio spiritalis ex carnali & corruptibili semine esse nequit.Quoniam caro;carnaléve semen, F
Eccl.14. fœno assimilatur,idcirco ad spiritale & supernaturale esse nõ potest pducere, nec talis generationis semẽ
Iacob.1. existere.Vode ait Saluator,Quod natum est ex carne,caro est:& quod natum est ex spiritu, spiritus est.
Iohan.3. [ET omnis gloria eius] id est,viror, vigor,voluptasque carnis [QVASI flos fœni] cito pertransit & »
deficit sicut flos graminis [EXARVIT fœnum] id est,gramen postquam viruerit & excreuerit, mox »
aresçit, [ET flos eius decidit] sic caro io pueritia habet virorem, in adolescentia decorem, in iuuentute »
robur & florem,io senectute desiccationem,in morte corruptionem. [VERBVM autem domini manet »
Iohan.1. io æternum] Quod primo verum est de verbo increato patris æterni: De quo scriptum est, In principio »
Psal.118. erat verbum. De quo Damascenus intelligit illud in Psalmo,In æternum domine verbum tuum perma-
net io cœlo.Secundo verificatur de verbo creato,id est,diuinæ virtutis præcepto,effectu,seu lege qua cũ-
Psal.142. cta subsistunt. De quo verbo cantatur, Ignis,grando,nix,glacies,spiritus procellarum,quæ faciunt verbũ
Eodem. eius.Et rursus,Præceptum posuit,& non præteribit. Tertio, de verbo sacræ scripturæ, quod dicitur non
transire,sed inæternum manere.Nam inuiolabilis atqoe perpetua est veritas scripturarum, quamuis ver-
ba vocalia sonando transeant,ac desinaot esse,vtpote de numero successiuorum, quibus idem est esse, &
Matt. 24. fieri.Ideo loquitur Christus,Cœlum & terra trãsibunt,verba autem mea non transibunt.Quarto de verbo
sacramentali,quod manet in suo effectu.Nam ebaracter,qui in baptismo imprimitur, indelebilis per-
hibetur.Et gratia quæ ibi infunditur,ex se non habet vt corrumpatur, quauis per accidens desinat esse G
in traosgressore. Quæ etiam gratia arra vitæ æternæ vocatur. Denique locus hic ex Esaia assumptus est,
Esa.40. vbi habetur, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius,quasi flos agri,& exit. [NOC autem est verbum, »
quod euangelizatum est in vobis] id est,inter vos prædicatum est per Christi apostolos,cæteroſque disci »
2.Cor. 4. pulos.Qui Paulo testante,non prædicauerunt seipsos,sed Iesum Christum, qui est verbum æternum, &
eius doctrinam,præcepta,ac sacramenta.

EXPOSITIO II CAP. [DEPONENTES igitur omnem dolum.]

ARTICVLVS IIII.

1.Petr.1. IAM circa finem præcedentis capituli docuit princeps apostolorum, quàm preciosi sint fide-
les per Christum redempti,quamque sublimiter regenerati, idcireo nunc plenius instruit eos,
quàm virtuose debeant conuersari,ne tantis beoeficijs sint ingrati,quia cui plus datum est, plus
Luc.12. requiretur ab eo. Itaque air, [DEPONENTES igitur].i.cum sitis taliter liberati atque rena- »
Epistola ti,idcireo per contritionem seu anticipationem,remouentes à cordibus vestris [OMNEM malitiam] id »
est,excogitatam,ac deliberatam prauitatem,seu omnem habitum vitiosum, consuetudinẽque peruersam
Psal.5. [ET omnem dolum] in verbis & factis.Siquidẽ virum sanguinũ & dolosum abomioabitur dominus.Do »
Prou.14. lus nanque charitati & iustitiæ atque prudentiæ veræ cõtrariatur.Ideo Salomon protestatur,Vir versutus
Iob.36. odiosus est [ET simulationes] simulatores enim & eallidi prouocant iram dei,& [INVIDIAS].i.ran H
cores seu tristitias de prosperitatib.proximorum [ET omnes detractiooes] quç sunt peccata mortifera. »
Quid autem sit detractio, & quot modis contingat,q̃ etiam enorme peccatũ sit,& quomodo à detrahen
Iacob.4. te sit fugiendũ,dictũ est supra circa illud Iaco.Nolite detrahere alterutrum fratres mei [SICVT modo »
geniti infantes].i.instar paruulorũ infantium statim natorũ,quantum ad innocentiam, non quantum ad »
neſcientiam:ideo subditur [RATIONABILES].i.discreti,& iudicium rectç rationis sequẽtes. ¶ De- »
bemus enim infantibus assimilari,quantum ad bonas eorum proprietates,quæ sunt nulli nocere,non con
Matt.18. cupiscere,non irasci,cito placari,non superbire.Propter quod ait Saluator,Nisi conuersi fueritis, & effi-
ciamini sicut paruuli,nõ intrabitis in regnum cœlorum.Non autẽ debemus infantulis conformari discre-
tione carendo,instabiliter nos habendo,poma,pira, rebus preciosissimis præferendo. Propter quod loquí
Epheſ. 4. tur Paulus,Non simus paruuli fluctuantes.Et denuo,Nolite pueri effici sensibus,sed malitia paruuli esto-
1.Cor.14. te. Et in Prouerb.habetur, Vsquequo paruuli diligitis infantiam?Est ergo bona & virtuosa infantia, quæ
Prouerb.1 vocatur infantia christianæ simplicitatis,quæ est innocentia atque syncericas mentis.Ad quam beatiſſ.Pe-
trus hoc-loco redire nos admonet,ne alicui simus nociui, imo cuoctis pro posse proficui. Est quoque vi-
tuperanda infantia, quæ est asinina simplicitas,& imperitia periculosa. Vnde apud Esa.asseritur,Puer cẽ
Esa.65. tum annorum morietur. Quid enim est puer centum anoorum, nisi senex puerilis, insipiens, & in-
constans? Talis morietur morte æternalis miseriæ, sicut iam mortuus est morte culpæ.Itaq; ratiooabiles

A [SINE dolo]Maledictus enim dolosus,vt in Malachia scriptum est [LAC concupiscite]id est,faciliora Malac.1.
fidei documeota cum auiditate à doctoribus & prælatis vestris susceipite,vt paulatim proficiaris. Nã neo-
phytis & nouiter baptizatis,ineipientibus & imperfectis sunt primo faeiliora fidei pabula exhibẽda: quia
difficiliorum mysteriorum nondum eapaces sunt. Talibus quippe loquitur Paulus ad Hebr. Indigetis vt Hebr.5.
doceamini quæ sunt elementa exordij sermonis dei,& facti estis quibus lacte opus est,non solido cibo. Et 1.Corin.3
alibi, Tanquam paruulis in Christo,lae vobis potum dedi,oon escam. Nõ enim poteratis accipere[VT in
eo crescatis in salutem].i.per lactis huius spiritale edulium,pertingaris ad eharismata meliora: ad vicinio-
» ra saluti,ad contemplationem cœlestium, atq; purissimũ diuinians amorem, vt de eorum sitis catalogo,
» de quibus loquitur Paulus,Sapientiam loquimur inter perfectos. Et itẽm, Perfectorum est solidus cibus, 1.Corin.2
eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus. Ideo vas electionis hortatur, Aemulamini chari- Hebræ. 5.
smata meliora. Cũ etenim in via dei nõ proficere sit deficere,debemus quotidie io grana dei,virtutibusq; 1.Cor. 12.
profieere,bonis bona adijcere,& omne tempus vitæ præsentis fructuose expendere: quemadmodum ad Bernar.
. Ephes. docet Apost. Charitas vestra semper magis ae magis abundet in scientia, vt probetis potiora, & Ephes.1.
» sitis synceri & sine offensiooe [SI tamen gustastis quàm dulcis est dominus].i.tune præfata documenta
poteritis adimplere,si diuinæ bonitatis suauitatẽ interiori gustastis palato. ¶Quemadmodũ enim homo
diu esse non potest sine dilectione,ita oec sine delectatione,quia delectationem naturaliter appetit. Ideo
B sicut qui spiritalis amoris expertes sunt,earnalibus affectibus detinentur: ita qui in deo noo delectantur,
eius duleedinem degustando,carnales,viles & exteriores delectaoones,delitias, consolatiooes requirunt.
Nec potest carnalia vitia superare,spiritalibus inhærere,qoi nihil diuinæ consolationis ae interioris dulce
dinis experitur. ¶Porro quã dulcis est deus,aliqualiter in hac vita gustamus,ipsum per donum sapientię, Psalm.76
& fidem formatam cognoscendo seu contemplando,eumque synceriter diligendo. Io eo nanq; quod ma Psal.36.
gis diligimus,magis delectari solemus. Ideo ait Psalmista,Memor fui dei,& delectatus sum. Et rursus,De Psal.33.
lectare in domino. Itemque,Gustate & videte quoniã suauis est dominus. ¶Sed posset quis interrogare,
qualiter poterimus ad diuinæ suauitatis gustum interdum pertingere? Et respõdẽdum, ꝙ oportet succesſi Mich.6.
ue proficere,coram deo solicite ambulare,carnalia oblectamenta despicere, operibus insistere virtuosis,
& deo ex charitate prompto corde seruire,atque io omnibus dei honorem optare,& zelum habere iusti-
tiæ,charitatis quoq; & pieratis redundare visceribus,sicq; ad copiosissimom ae frequentissimum diuinæ
suauitatis pertingemus saporem,& dei amici & ei familiares efficiemur: ita, quod cum prophera ex sen-
tentia proferemus,Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine. Præterea quoniã vnusquisq; in cha- Psal.30.
ritate existens,habet donum sapientiæ secuodum aliquem gradum: potest quiliber talis aliqualiter degu-
stare,quàm duleis est deus in suis orationibus,meditationibus,affectionibusq; ad eum,in bonis quoq; ope
ribus delectando: iuxta illud,Seruite domino in lætitia. Deus eriam ex sua pierate immensa,frequẽter gra Psal.99.
C tiose præuenit homines,etiam imperfectos & insipientes: infundendo eis suæ bonitatis dulcem saporem,
consolationem internam, iucundæ alacritatis perfusionem: sicque allicit eos sibi,& à terrenis earnalibus-
que auertit. Quia gustato spiritu disipit omnis earo. Conemur ergo ad præactum diuinæ duleedinis sa- Greg.
porem pertingere, vt carnalia cordialius atque facilius contemnamus, & spiritalibus ae diuinis stabilius
immoremur,imo pro gratia ista obtinenda deum precemur. Propter quod subditur [AD quem acceden
tes lapidẽ viuũ] id est,dominũ Iesum Christum,qui est viuus lapis,spintaliter accedentes,credẽdo& desi
» derãdo gratiosam assistentiã,& eius illuminatione simpliciter postulãdo, iuxta illud in psal. Accedite ad Psal.33.
» eum & illuminamini. Et ad Hebræos, Adeamus cum fiducia ad thronum graniæ eius,vt misericordiã con Heb.4.
sequamur. Ad deum quippe vbique præsentem,nõ passibus pedum,sed desideriis cordium,actibus virtu-
tum, accedimus. ¶Dicitur autẽ Christus lapis,ratione firmitatis & fundatiõis. Est etiam lapis viuus,quia
secundum deitatem suam,est essentialiter viuens & vita: quemadmodum ait,Ego sum via,veritas, & vi- Iohan.14
ta. Itemque,Sicut pater habet vitam in semetipso,sic dedit & filio vitã habere in semetipso. ¶Porro seeũ Iohan.5.
dum naturam assumptam,viuens est,vita naturæ humanæ in optimo gradu, vita gratiæ in summo statu,
vita gloriæ in excellentiæ termino,possibili menti ereatæ. Omnis quoque vita procedit ab ipso. Acceden
» tes ergo ad lapidem istum [AB omnibus quidem reprobatum] primo videlicet à Iudæis incredulis,qui Iohan.10.
multas blasphemias euomuerunt in Christum,dicendo,Dæmonium habet,& insanit,homo vorax, pota- Matth.11.
D tor vini. Io Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Atque in passione quando dixeruot,Hune Matt.12.
inuenimos subuertentem gentem nostram &e. Deinde reprobatus est à philosophis,& tyrannis, ac alijs Luc.23.
» perfidis [A deo aotem electum] secundum naturam assumptam, vt per eum saluaretur genus humanũ.
De quo per Esa. loquitur dominus, Ecce seruus meus, suscipiã eũ,electus meus, cõplaeuit sibi in illo ani- Esa.24.
ma mea. Imo Christus antonomatice vocatur dei electus, vtpote omnium electorum saluator & eapur. Iohan.3.
» Qui spiritum non ad mensuram accepit,cuius merito alij electionis consequuntur effectum [ET hono-
» rificatum] Christum enim deus pater multipliciter honorificauit.i.honore dignum effecit ac demonstra-
uit: dicendo ad eum, Tu es filius meus dilectus: eumque omnibus præferendo, eius quoque excellentiam
per prophetas atque apostolos,& per miracula insinuando: in die quoque asensionis eum super omnes Matt.3.7.
cœlos ad suam dexteram collocando, [ET ipsi] id est,vos ipsi fideles [TANQVAM lapides viui] id Matt.1.9.
» est,per fidem & charitatem spiritaliter viuentes ae infirmi,qui tempore fidelitatis & impieratis fuisti is tã Luc.3.6.
quam lapides duri ae mortui. Propter quod domious dixit per Ezechielẽ, Auferã à vobis cor lapideũ,& Ezecb.11.
» dabo vobis cor carneũ [SUPERAEDIFICAMINI domos spirituales] .i.super Christũ qui est verũ 1.Corin.3
eeclesiæ fundamentũ, ædificamini in domos spirituales, ita vt sitis domus seu habitacula Christi, qui per
dona gratiæ suæ demoretur in vobis. Christus nãq; per fidem(vt loquitur Paulus)habitat in vobis. Hoc
est,ita habete vos,vt deus per gratiarum suarum eharismata,faciat vos domos seu habitacula sua: & vos Ephes.3.
ipsi bene viuendo facite vos habitacula saluatoris. Imo proficiendo in omni bono magis ae magis sitis ha

bitacula dei. Christus enim est fundamentum ecclesiæ, super quod vnusquisque ædificare, fundare & sta- E
bilire se habet, per fidem, spem, charitatem, aliasque virtutes & actus ac profectus earum. Propter quod
1.Corin.3 1.ad Corinthios scriptum est, Vnusquisque videat, quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud ne
mo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Quemadmodum autem sunt mul
tæ particulares ecclesiæ, quę omnes sunt vna vniuersalis ecclesia, militās, in sęculo peregrinās, ex omnibus
Hebr.13. populis cōstans: ita sunt multæ particulares spirituales; domus, quæ omnes sunt vna generalis domus ac
1.Tim.3. ciuitas dei. Vnde ad Hebræos legitur, Moses fidelis erat in tota domo dei, tanquam famulus. Christus ve
ro tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos. Atque ad Timotheum loquitur Paul. Scias quomo
do oporteat te conuersari in domo dei, quæ est ecclesia dei viui. Superædificamini quoque modo præta-
cto [SACERDOTIVM sanctum] id est, in sacerdotes sanctos dei, ita, vt sitis spirituāliter dei sacerdotes »
[OFFERRE] id est, ad offerendum [SPIRITALES hostias] id est, orationes & sanctas affectiōes »
eleemosynas, bonaq; opera, non sacrificia legis carnalia [ACCEPTABILES deo] id est, ei placentes »
& meritorias vitæ æternæ, quia ex charitate procedunt. Acceptabiles inquam [PER Iesum Christum] »
Iohan. 15. cuius virtute, gratia & merito superædificamur modo præhabito, & opera deo placita operamur. Propter :
Eodem quod asserit Christus, Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos
nisi in me manseritis. Et rursus ibidem, Sine me (inquit) nihil potestis facere. Idcirco in fine oblationum &
orationum ecclesiæ communiter dicitur, Per dominum nostrum Iesum Christum, & cæt. quia per ipsum F
nostræ oblationes & orationes sunt deo gratæ siue acceptæ, & per ipsius perfectionem ac meritum sup-
pletur imperfectum nostrum, dummodo illud humiliter recognoscamus, & actus nostros merito actuum
passionisque Christi, capitis nostri, per fidem & charitatem sapientialiter vniamus, rogando deum, vt vir-
tute ac merito conuersationis passionisque Christi in sęculo isto, pie suscipiat actus nostros, & imperfecto
Hebr.7. nostro indulgeat. ¶Denique sicut Christus (secundum q̄ homo) est templum dei, & pontifex seu fa-
Col.1. cerdos ac hostia: templum, quia in eo habitat omnis plenitudo diuinitatis, secundum Paulum: sacerdos au
Hebr.9. tem, quia vt dicitur ad Hebr. ipse per spiritum sanctum obtulit semetipsum immaculatum deo: Ita fideles
1.Cor.3. sunt domus, templum & habitaculum dei, in quantum per gratiam habitat in eisdem. Propter quod ad
Rom. 12. Corinth. dicitur, Nescitis, quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Sunt etiam sacerdotes &
hostia dei, inquantum seipsos offerunt deo. Vnde ad Rom. scriptum est, Exhibeatis corpora vestra hostiā
sanctam, viuentem, deo placentem. Idcirco quod dictum est, Sacerdotium sanctum, ad vniuersos referrur
fideles, in charitate existentes, non ad eos duntaxat, qui sacramento ordinis sacri sunt insigniti, vt quidam
Deu.13. exponunt. Propter quod ait venerabilis Bed. Omnem ecclesiam sacerdotium sanctū appellat: quod no-
mē & officium sola domus Aaron in lege Mosi habuit. Quoniam omnes summi capitis membra sumus,
& oleo sancto in baptismo vncti consistimus [PROPTER quod continet scriptura] id est, ob hoc quod »
Esa.28. Christus est lapis viuus. & quia ad ipsum debetis accedere, deus per Esa. testatur, [ECCE ponā in Sion] G
Hebr.12. id est, in ecclesia speculante cœlestia. Sion enim speculatio interpretatur. Vnde ad Heb. scribitur, Acces-
sistis ad montem Sion, & ciuitatem dei viuentis [LAPIDEM summum] Nam inter eos, qui ratione so »
liditatis fiue constantiæ lapides appellātur, est Christus altissimus, qui est omnium rex sanctorum. De quo »
Danie.2. in Daniele habetur, Quod lapis qui abscisus est de monte sine manibus, factus est mons magnus & im-
pleuit vniuersam superficiem terræ [ANGVLAREM] Christus vocatur lapis angularis, quia sicut in »
lapide angulari duo concurrunt & connectuntur parietes: sic in Christo duo populi conuenerunt, vnitiq;
Eph.2. sunt, & vnus populus per fidem & charitatē effectus. Propter quod loquitur Paulus, Christus est pax no-
Zach.6. stra, qui fecit vtraque vnum, vt duos condat in semetipso. Hinc in Zacharia de Christo prędictum est, Ec
ce vir oriens nomen eius, & ædificabit templum domino, & consilium pacis erit inter duos illos [ELE- »
Cant.5. CTVM] secundum naturam assumptam, in omnium redemptorē. De quo & in Canticis sponsa fatetur, »
Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex milibus [PRECIOSVM] imo dignissimum, quoniā »
Christus secundum quod deus, est dignitatis prorsus incomparabilis & immensæ. Secundum assumptā ve-
Matth.20 ro humanitatem, vt verbo æterno vnitam, & omni gratiarum plenitudine peromatā, dignior est toto vni-
uersō [ET qui credierit in eum] fide formata, & perseuerauerit vsque in finem [NON confundetur] »
cum fuerit diuino tribunali oblatus, id est, non reprobabitur à iudice summo, quanuis in sęculo isto à pra-
Psal.43. uis hominibus cōfundatur, vituperetur, dijudicetur: quemadmodum iusti fatentur in psalmo, Posuisti nos H
in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis. Tota die verecundia mea contra me est, &
Psal.33. confusio faciei meæ cooperuit me. Hinc in alio fertur psalmo, Accedite ad eum & illuminamini, & fa-
Iohan.6. cies vestræ non confundētur. Hoc est, quod de seipso ait Saluator, Omnis qui videt filium & credit in eū,
1.Iohan. 2 non morietur in æternum. Vnde Iohannes Apostolus in sua hortatur canonica, Manete in eo, vt cum ap-
paruerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius. [VOBIS igitur honor creden »
tibus] quia in Christum credendo meremini ad cœlestem gloriam promoueri, atque à deo in cœlestibus
Iohan.12. honorari, videlicet angelis sociari. Proptere a asserit Christus, Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eū
Sapien.5. pater meus. Nam honor debetur virtuti. Hinc perfidi, reprobi, & iniqui dicent in die iudicij, Nos insensati
vitam illorum æstimabamus insaniam, quomodo ergo computati sunt inter filios dei, & inter sanctos sors
illorum est? [NON credentibus autem] id est, cæteris in incredulitate sua durantibus, eisque nolentibus »
seu inuitis [LAPIS quem reprobauerunt ædificantes] id est, Christus, quem doctores & sacerdotes Iu-
dæorum plebem communem instruentes, & eam per hoc spiritaliter ædificantes, verbis & factis persęque
Hiere.5. bantur, iuxta illud Hieremiæ, Negauerunt dominum & dixerunt, Non est ipse [HIC factus est in caput »
anguli] id est, principium angulare, in quo duo populi conuenerunt, sicut exposītum est [ET lapis of- »
fensionis & petra scandali] factus est Christus, non directe, neque ex culpa sua, sed occasionaliter [HIS »
qui offendunt verbo] id est, obstinatis Iudæis, & cunctis incredulis, blasphemātibus Christum [NEC cre- »

A dunt in quo positi sunt] .i.scripturis legis & prophetarum,secuodú verum earum intellectũ non credunt, cum tamen facti essent & positi ad credendum.Quia scriptura legis & prophetarum fuit dispositiua ad Christum,& data vt per eã Iudæi præpararentur ad Christi fidem ac legẽ.Propter quod dicitur ad Gal. Gala.1.
Lex pædagogus ooster fuit in Christo. His excæcatis Iudæis Christus in euangelio ait, Si crederetis Mo Iohan.8.
si,crederetis forsitan & mihi.de me enim ille scripsit.Et rursus,Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ Iohan.5.
testimoniú perhibẽt de me . De quibus & per Danielẽ prædictũ est,Nõ erit eius(.s.Christi) populus,qui Dan.9.
eum negaturus est.Per Esa.quoque,Quis cæcus, nisi seruus meus? & quis surdus, nisi ad quem nuncios Esa.42.
meos misi?¶His itaque fuit Christus occasionaliter lápis offensionis,petraque scãdali. Nã ex sua peruer Matth.15.
sitate offenderunt & impegerunt in Christum:atque ex eius beneficiis,informationibus, increpationibus Lucæ.7.
deteriores & damnabiliores effecti sunt.Hinc sæpe in Euangelio leguntur scandalizati in Christo . Et in Iohan.15.
Iohan.loquitur Christus,Si non venissem,& locutus eis fuissem,peccatum non haberent : nunc autem ex
cusationem non habent de peccato suo.¶Denique scandalú actiue directe & proprie dictum,est semper
peccatum,cum sit dictum vel factum minus rectum,alteri præbens occasionem ruinæ.Et sic Christus nõ
fuit lapis offesionis,petráve scandali.Scaodalum vero occasionaliter & indirecte,& quasi passiue dictum,
non est peccatum.Sic enim scandalum est aliquod verbum aut opus bonum , ex quo ex propria abusio-
ne & deordinatione aliqui sumunt occasionem ruinæ & peccant:sicque Christus fuit lapis offensionis &
B petra scandali. Propter quod loquitur Paulus , Nos autem prædicamus Christum,Iudæis quidem scan- 1.Corin.1.
dalum,gentibus autem stultitiam.Vnde & io libro Sapico. dicunt iniqui , Grauis est nobis , etiam ad vi- Sapien.2.
dendum,quia dissimilis est alijs vita illius. ¶Postremo,quod dictum est,lapis offensionis & petra scan
dali, sumptum est ex Esaia,vbi habetur,Dominum sanctificate,& erit vobis in sanctificationem. In lapi- Esaia.8.
dem autem offensioois,& petram scandali,duabus domibus Israel. ¶Reprobatis itaque Iudæis incre-
dulis,ponit princeps apostolorum , fidelium Iudæorum omniumque in Christum credentium , sublime
» præconium, [VOS autem] ad Christum conuersi, estis [GENVS electum] id est, ad specialem gra-
tiam præ cæteris à deo præordinatum,vtpote ad fidem catholicam,cæterasque virtutes , & ecclesiastica
sacramenta,vocatum atque perductum.Non eoim omnium est fides.Et dici potest de vobis illud ex psal
» mo, Non fecit taliter omni nationi [REGALE sacerdotiũ] id est,sacerdotes regij seu regales, videlicet 2. Thes.3.
Christo summo regi ac sacerdoti assimilati & incorporati,ae pertinẽtes ad eum. Siquidem vt dictum est, Psal.147.
quemadmodum Christus homo,est templum dei,sacerdos ae hostia:sic christianus fidelis est templũ, sa-
cerdos ac hostia dei.Et quoniam summi regis sacerdos est,& sacerdotium eius ad regnum ordinatur cœ
leste,merito regalis sacerdos vocatur.¶Deniq; omnes fideles , reges dicuntur , seipsos per rationem re-
gendo , passiones ae vitia superando . Sacerdotes quoque dicuntur, hostiam laudis , sacrificium oratio-
nis , munera eleemosynarum , & cætera spiritualia exercitia , virtuosaque opera domino offerendo . Apoc.1.
» Propterea in Apocal. fatentur,Christus fecit eos regnum,& sacerdotes deo & patri suo . [GENS san-
C cta] diuino cultui deputata,io baptismo mundata,virtutibus decorata.Quemadmodum autem lex Chri
sti , est lex totius perfectionis:sic veri Christiani, Christi legem splendide obseruantes , recte præ cunctis Roma.12.
populis sancta gens appellantur. Et tales præcipue erant Christiani in primitiua ecclesia, quos Paulus in 1.Cor.3.7
» suis epistolis tã frequẽter nomioat sanctos [POPVLVS acquisitionis] id est , Christi sanguine de ma- 2.Tim.2.
nu inimicorum humanæ salutis ereptus, liberatus , adeptus . Venit enim filius hominis quærere , & sal-
uare quod perierat,vt ipsemet in Euangelio protestatur:qui iterum ait , Congratulamini mihi , quia in-
ueni ouem quam perdideram. Vnde in Actib. loquitur Paulus, Attendite vobis & vniuerso gregi,in quo
vos posuit spiritus sanctus episcopos , regere ecclesiam dei , quam acquisiuit sanguine suo. Et ad Hebr.
Nõ sumus subtractioois filij in perditionem , sed fidei in acquisitionem animæ . Inductum autem præ-
conium ait Moses ad populũ Iudæorum . Quod multo excellentius competit plebi Christianorum , cui
maiora gratiarum charismata sunt collata . Quidam exponunt hæc specialiter de sacerdotib . Euange-
licæ legis . Qui dicuntur genus electum , id est , ad consecrationem corporis & sanguinis Christi , præ
cæteris consecrati & assumpti : quibus valde singularis dignitas, supernaturalis potestas , admirabilis or-
do collata sunt:ad quos ecclesiasticorum sacrameotorum confectio,& administratio pertinẽt.Cum enim
in Numer. Moses dicat Leuitis , Num parum vobis est , quod separauit vos dominus à populo & iun-
xit sibi,vt seruiretis ei , in cultu tabernaculi ? Multo magis istud sacerdotibus Christi poterit dici. Sacer-
D dotibus quoque & leuitis veteris testamenti Ezechias rex ait 2 . Paralipomenon. 29. Nolite negligere,
vos elegit dominus, vt stetis coram eo,& ministretis ei: colatis eum,& cremetis ei incensum . Multo er-
go sublimius constituti in sacris ordinibus Euangelicæ legis dici possunt genus electum , qui etiam sunt
regale sacerdotium,id est, sacerdotes Christi regis altissimi . Et gens sancta,quia ad eos præcipue perti-
net vita perfecta,conuersatio exemplaris.Quod autem sequitur,ad vtranque expositionem congrue ap-
» plicatur [VT virtutes annuncietis eius] id est,dei omnipotentis charitatem,pietatem, sapientiam, iusti-
» tiam , potestatem laudetis ac prædicetis, seu inuicem enarretis [QVI de tenebris vos vocauit in admi- 1.Tim.6.
rabile lumen suum] id est,de caligine ignorantiæ & peccati atque perfidiæ,ad splendorem fidei lucem- Iohan.17.
que gratiæ ac virtutũ vos transtulit, imo ad lumẽ gloriæ & ad increati luminis fui(quod ipse est,qui lumẽ Iohan.1.4
habitat inaccessibilẽ)beatificam visionem inuitauit.Hãc enim Christus suis promittit fidelibus,qui ad pa-
trem suum ait,Pater quos dedisti mihi,volo vt vbi ego sum,& illi sint mecum , vt videãt claritatem meã.
» Et alibi,Manifestabo ei meipsum [QVI aliquando non populus,nunc autem populus dei] id est , an-
te conuersionem vestri ad fidei veritatem,fuistis non populus dei, secundum præsentem iustitiam : quia
non pertinuistis ad deum per charitatem & gratiam ac debitam subiectionem , sed auersi fuistis ab eo,
& ratione peccati attinebatis diabolo , cuius membra ac ministri fuistis . ¶Veruntamen per prædesti-
nationem æternam omnes electi , quantumcunque ad tempus iniqui sunt , semper sunt populus dei.

Sed & reprobi,omnesque cõmuniter homines sunt populus dei,per creationem ac prouidentiam. Nam E
& de talibus loquitur deus apud Esaiam,Populus meus non intellexit . In Actis quoque Paulus de bonis
& malis cõmuniter protestatur,Genus dei sumus.Fideles autẽ & iusti sunt specialiter populus dei : iuxta
illud Psalmi,Nos autem populus eius,& oues pascuæ eius. Quia per charitatem & gratiam deo coniun-
Esa.1. cti & subditi sunt [QVI non misericordiam consecuti] id est, ante conuersionem vestri nondum fuistis »
Actu.17. adepti misericordiam hanc magnam,qua facti estis membra & milites Christi.Nullus tamẽ in seculo isto
Psal.78. expers est penitus misericordiæ dei.Nam & infideles ac impii misericorditer tolerantur,& expectantur à
deo,vt conuertantur,atque per angelos eorum custodes retrahuntur à diuersis periculis & peccatis,quo-
Lucæ.6. tidianis quoque beneficijs dei vtuntur.Propter quod saluator ait , Altissimus benignus est super ingratos
Matth.5. & malos. Et alibi,Solem suum oriri facit super bonos & malos,& pluit super iustos & iniustos. Damna-
ti etiam in inferno aliquid misericordiæ sortiuntur,quia citra condignum torquentur.Imo in omni opere
dei misericordia & iustitia eius relucent:iuxta quod scriptum est , Vniuersæ viæ domini misericordia , &
Psal.24. veritas.Electi tamen specialiter dicũtur misericordiã consequi.vnde & vasa misericordiæ appellantur, nõ
Rom.9. autẽ iniqui & reprobi,qui vasa iræ vocantur.Ideo subditur, [NVNC autem misericordiam consecuti].i. »
Rom.5. gratiose à deo vocati & conuersi.Donum enim dei est,non ex operibus.Istud ex Osea sumptum est , vbi
Osee.2. dominus ait,Vocabo non plebem meam,plebem meam:& non misericordiam consecutam,misericordiã
Rom.9. consecutam.Quod & Paulus ad Rom.de gentilium conuersione allegat , quia de ea ad literam loquitur F
Oseas propheta.Inter eos vero,quibus beatiss.princeps apostolorum hãc scripsit epistolam, aliqui erãt ex
gentilitate conuersi,ad quos istud specialiter appleatur. ¶ Præterea quoniam tanto spiritalior debet esse
christi fidelium vita,quanto præclariora gratiarum charismata eis sunt condonata,ideo recte subiungit &
Epistola hortatur nos summus apostolus [CHARISSIMI obsecro vos] hoc suæ fuit profundiss.humilitatis, q̃ »
Ad Phile- eos tam affectuose rogauit,quod cum authoritate præcipere potuit.Sic & Paulus Philemoni scribens,Fi-
monem. duciam,inquit,habens imperandi tibi,quod ad rem pertinet,propter charitatẽ magis obsecro.Multi nan-
que facilius vincuntur,flectuntur,allicitur,humilitate & pietate , q̃ rigore & seueritate. ¶ Obsecro quo-
que est potissima species orationis. Est enim Obsecratio,per sacra rogatio.Fitque interdum per sacrũ in-
creatum, vt cum ait propheta,Secundum misericordiam tuam memento mei tu , propter bonitatem tuã
Psal.24. domine.Et Paulus ad Roman . Obsecro vos fratres per misericordiam dei . Interdum per sacrum crea-
Rom.12. tum,vt cum dicimus,Per passionem & crucem tuam libera nos domine.Et fieri potest pariter per vtrun-
que, vt si dicamus, Propter infinitam pietatem tuam miserere mei deus, per omne meritum Christi . Fit
autem per sacrum increatum,tanquam per principale & superdignissimum inductiuum : per sacrum au-
tem creatum,tanquam per inductiuum & medium secundarium instrumentale ac meritorium. Et quan-
do fit per sacrum vtrunque simul,tunc est efficacissima prorsus oratio.Itaq; obsecro vos [TANQVAM »
aduenas & peregrinos] fideles dicuntur aduenæ,inquantum degunt in terra non sua. Sunt enim in mun G
do isto quasi in exilio & peregrini,quia ad cœlestem patriam gradiuntur , prout in exordio expositionis
huius epistolæ dictum est [ABSTINETE vos à carnalibus desideriis,quæ militant aduersus animam] »
id est,à concupiscentijs prauis animam impugnantibus.Quia inclinãt ad illicita,quæ sunt animarum salu
ti contraria:iuxta illud ad Gal.Caro cõcupiscit aduersus spiritum,& spiritus aduersus carnem.Hæc enim
sibi inuicem aduersantur.Vnde quo lex Christi diuinior spiritaliorque consistit, eo carnalia desideria,eo-
rumque opera magis dedecent Christianos.Quia brutis assimilant hominem , rationem prorsus obtene-
brant,& turpitudo maxima est in eis.Pariunt quoque fastidiũ diuinorũ , & spiritalia bona faciunt homini
Eccl.19. esse insipida.Idcirco in Ecclesiastico legitur,Vinum & mulieres apostatare faciunt etiam sapientes. Et in
Osee.4. Osea habetur,Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. ¶ Sed posset quis dicere, Si à carnalibus de
siderijs abstinere oportet,ergo à desiderio ciborum & potuum erit cauendum,nec licebit coniugatis sein-
uicẽ cognoscere, cum hoc sine carnalibus desideriis fieri nequeat.Et respondendũ, quòd carnalia deside-
ria propriè nominantur concupiscentiæ inordinatæ,seu irrefrenatæ appetitiones sensualitatis . Desideria
vero gustus & tactus sub rationis ordine posita, licita sunt, & quodammodo spiritualia,vtpote moderata
Rom. 13. atque ad debitum spiritualemque finem relata.Ideo hortatur Paulus , Curam carnis ne feceritis in desi-
Roman.8 deriis . Et denuo, Debitores,inquit,sumus non carnis, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum
carnẽ vixeritis, moriemini:Si autẽ spiritu facta carnis mortificaueritis,viuetis.Carnales igitur affectus, & H
eorũ effectus,oscula & amplexus,ludos,iocos,cachinnos,voluptates,vanitates,vilesq; cõsolationes despi
ciamus:neq; in rebus seculi huius mentẽ figamus,sed ad patriã felicitatis æternæ totis properemꝰ præcor
diis.Quẽadmodũ peregrini nõ quærunt in via morari aut delitiari,sed ad patriã properãt & aspirãt.Istud
Lue.6. ad omnẽ pertinet Christianum,cum dicat Saluator, Væ vobis diuitibus,qui habetis cõsolationẽ vestram.
Galat.5. Væ vobis qui saturati estis,quia esurietis.Væ vobis qui ridetis nunc,quia plorabitis.Vnde ad Gal. inducitur,Qui autem sunt Christi,carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.Itaque in cibo , po-
tu,somno,vestitu,& cæteris ad corpus spectantibus,non superfluitatem aut voluptatem,sed necessitatem
1.Tim. 6. quæramus:quemadmodum vas electionis hortatur, Habentes alimenta & quibus tegamur , contenti si-
Prou.30. mus.Propter quod Sapiens deprecatur,Tribue tantum victui meo necessaria. Cum igitur regali ac sacer
dotali simus nomine insigniti,vitiorum iugo subiici dedignemur,ne à condonata gratiæ nobilitate , pro-
Beda. missæque gloriæ sublimitate degeneremus.Nempe,vt asserit Beda,hoc in vita hac inter electos & repro
bos solet distare,quòd electi tanto minus gaudiis delectantur caducis,quanto plus perpetua gaudia præ-
stolantur : reprobi vero hic patriam habent,quia terrenis & carnalibus magis quam spiritalibus inhiant.
Ideo post hanc vitam in perpetuum relegantur exilium [CONVERSATIONEM vestram inter gen- »
tes] sitis [HABENTES bonã].i.virtuosam & exemplarẽ [VT in eo q̃ detractãt de vobis tanq̃ de ma- »
lefactoribus] Carnales enim & impii viruperant iustos,& detrahunt eis quorum virtutes assequi nolũt, »

A quẽadmodum in Prouerb. legitur, Ambulans recto itinere & timens deũ, deſpicitur ab eo qui infami gra
ditur via. Et rurſus Salomon conteſtatur, Viri ſanguinum oderunt ſimplicẽ. Iob quoque ait, Deridetur iu
ſti ſimplicitas. Et in Eccl. ſcriptum eſt, Abominatio ſuperbo humilitas [EX bonis operibus vos conſide-
» rantes] .i. opera veſtra euidenter excellenterque virtuoſa penſantes, & ex eis ipſa veritate conuicti, bonos Prou. 14.
» vos eſſe recognoſcẽtes [GLORIFICENT deum in die viſitationis] .i. deum in ſuis ſeruis collaudent, Prou. 30.
» atque ex puritate & eminentia vitæ ſeruorum, ſanctitatẽ domini penſent ac fateãtur, in die viſitationis, cũ Iob. 12.
corda eorum irradiauerit ac viſitauerit gratia ſpiritus ſancti, dum. ſ. ex prædicta eõſideratione eõpuncti fue Eccl. 13.
rint & conuerſi. Vel in die iudicij, cum viderint remunerationẽ iuſtorum, & velint nolint, fateantur ſanc
tatem atque iuſtitiam dei. Hoc eſt, quod Chriſtus docet ac iubet, Sic luceat lux veſtra coram hominibus,
vt videant bona facta veſtra, & glorificent patrem veſtrũ qui in cœlis eſt. ¶ Proximis enim debemus bo- Matth. 5.
num exemplum, & deo conſcientiam mundam: quia tenemus proximos ſpiritaliter ſemper diligere, idcir Mar. 22.
co tenemur eorum ſcandalizationem vitare, & ipſos ædificare. Deum quoque tenemur pro viribus hono Eodem.
rare in noſipſis ac alijs. Ideo debemus alios pro poſſe ad dei venerationem verbis & factis inducere. quod
agendo, ipſum ſanctificare, magnificareque dicimur. Qui vero alios ſcandalizant, & impie conuerſantur,
deum, quantum in ipſis eſt, vilificare & maculare ferũtur. Propter quod deus per Ezechielem ait Iudæis,
Commaculaſtis nomen ſanctum meum. Et iterum, Polluiſtis nomen meum in gentibus. Denique omuia Ezech. 28
B videlicet à carnalibus deſiderijs abſtinere, exemplariter conuerſari, deum in ſe ac aliis honorare, ad præla Pſal. 3.
tos & ſacerdotes, ad religioſos & prædicatores potiſſime pertinent. Ezech. 36.
Eodem.

¶ Explanatio reſidui huius capitis. [SVBIECTI ergo eſtote.] ARTIC. V.

HVcuſque introduxit ſacratiſſimus Petrus documẽta, ad vniuerſos fideles ſpectantia, nunc certis perſonis ac diuerſis ſuppoſitis, ſpeciales tradit doctrinas ac iuſſiones, quatenus vnuſquiſque ſecũ dum ſuæ exigentiam vocationis ambulet digne deo. Diuerſi nanque ad diuerſa ſunt obligati, ſe Coloſ. 1.
» cundum varias conditiones & proprietates, quæ eis conueniunt. Itaque ait, [SVBIECTI eſtote omni
» humanæ creaturæ propter deum] hoc dupliciter explanatur. Primo, per omnem humanam creaturam
» intelligendo omnẽ hominẽ. Nã omnis homo, inquantum ad dei imaginẽ factus eſt, ad æternam felicitatẽ Geneſ. 1.
creatus, & Chriſti paſſione redẽptus, aliquo modo eſt honorandus. Præſertim, quia humana natura in dei
vnigenito ad eſſe * ſuperſubſtantiale verbi æterni aſſumpta eſt in vnitatem perſonæ. Quilibet etiam, ſe- *Perſona-
cundum aliquam ſui conſiderationẽ, poteſt ſe alio quolibet, ſecundum aliquã illius conſiderationẽ, reputa le
re inferiorem. Sicque alteri cuilibet ſe poteſt ex humilitate aliquo modo ſubiũcere, & hoc propter deũ, &
propter ipſius honorem, & quia hoc cõplacet ei, & quoniã eius imago reſplendet in homine. Hinc loqui
tur Paul. Houore inuicẽ præueniẽtes. Et rurſus, Per charitatẽ ſeruite in inuicẽ. Ad Philip. quoq;, Nihil (in- Rom. 12.
C quit) agatis per contẽtionẽ, neque per inanẽ gloriã, ſed per humilitatẽ ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes. Galatas. 5
Hinc & Chriſtus ait, Si ego laui pedes veſtros dominus & magiſter, & vos debetis alter alterius lauare Phil. 2.
pedes. Et alibi, Qui maior eſt veſtrum, ſit veſter miniſter. Propterea quoque in Eccl. ſcriptum eſt, Quãto Iohan. 13.
magnus es, humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam. ¶ Secundo exponunt intelligẽdo per Matt. 1.
omnem humanã creaturam, omnẽ præſidentem, ſicque Beda exponit, dicendo, omni humanæ creaturæ, Eccl. 3.
dicit omni hominum dignitati, omni principatui. quã expoſitionẽ ſequitur Gloſſa. Illis ergo debet ſe o-
mnis inferior ſubdere propter deum, in quantum eius repræſentant perſonam ſeu eius vicarii ſunt in ter-
ra, & quoniam deus id exigit, atque vt bonum æternum conſequamur finaliter pro beatitudine obiectali,
hoc eſt, propter deum fruitiue ac æternaliter poſſidendum, & item propter eum nunc honorandum,
vt ſcilicet, eum in ſuis veneremur miniſtris, quibus locutus eſt, Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, Luc. 10.
me ſpernit. Ideo ad Rom. dicitur, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Nou enim eſt po- Rom. 13.
teſtas niſi à deo. Itaque qui reſiſtit poteſtati, dei ordinationi reſiſtit: qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damna-
» tionem acquirunt [SIVE Regi quaſi præcellẽti] id eſt, regi tanquã eminenti principi debent ſe ſubditi
eius ſubiũcere, eique obedire in his, quæ cathedram ſuam concernunt, ſeu ſuum reſpiciunt principatũ: quæ
» vtique nou ſunt contra dei honorem, nec cõtra bonum iuſtitiæ [ATVE Ducibus tanquam à deo miſſis]
id eſt, inferioribus principibus officiatiſque regum debet ſe homo ſubiicere, & eis parere in his quæ eis ri-
D te commiſſa ſunt, nec eorum poteſtatem ſeu iuriſdictionem excedunt: idcirco ſubiungitur [AD vindictã
» malefactorum, laudem vero bonorum] id eſt, ad hoc à rege directis vt prauorum vitia vlciſcantur, iu-
ſtiſque laudem ac dignam mercedem rependant. Ad hoc enim mittendi ſunt, quanuis frequenter ad alia
dirigantur agenda. Quia multoties reges poteſtate abutuntur collata: quæ tamen eis collata eſt, vt ma-
los per pœnas coerceant, peccata extirpent, ſubditos ad virtutes inducant, & bonum conſeruent cõmu-
ne. Propter quod ad Romanos ſertur, Principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. Vis autem non ti- Rom. 13.
mere poteſtatem, fac bonum, & habebis laudem ex illa: dei enim miniſter eſt, tibi in bonum. Si ma-
le egeris, time. Non enim ſine cauſa gladium portat: dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei, qui malo
» agit [QVIA fie eſt voluntas] id eſt, doctrina ac iuſſio [DEI, vt benefacientes] id eſt, præfato mo
» do obedientes [OBMVTESCERE faciatis imprudentium hominum ignorantiam] id eſt, peruerſos
ac perfidos ſeu impios præſidentes per veſtram obedientiam virtuoſamque vitam reprimatis à detra-
ctione ac cæteris vitiis: quę incideret, ſi vos inobedientes terrenæ poteſtati conſpiceret. Vnde bene agẽ
do ſubtrahitis eis obloquendi materiam, & veſtra bonitate ac ſapientia eorum improbitatem inſipientiã-
que conuincitis, quantum in vobis eſt, ita quòd rationabiliter contradicere nequeunt. Quamobrem ad
Tit. loquitur Paulus, In omnibus temetipſum præbe exemplum bonorum operum, verbum ſanum ſit Titum. 2.
& irreprehenſibile, vt is qui ex aduerſo eſt, vereatur nihil mali habens loqui de nobis. Ad Epheſios
quoq;, Stis (inquit) ſine querela, ſimplices filii dei, in medio nationis prauæ atq; peruerſæ, inter quos lu- Eph. 2.

2.Cor. 6. cetis ſicut luminaria mundi, verbum vitæ continentes. Et alibi, Nemini dantes vllam offenſionem, vt non E
vituperetur miniſterium noſtrum [QVASI liberi] id eſt, ea quæ dicta ſunt adimplete, quaſi vere liberi li- »
bertate ſpirituali, quæ eſt immunitas à iugo diaboli & ſeruitute peccati, à quibus per Chriſti gratiam eſtis
Iohan. 8. erepti. Propter quod ipſemet Chriſtus de ſeipſo fatetur, Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis [ET non »
quaſi velamen habentes malitiæ libertatem,] ordo verborum & ſenſus ſunt, Non quaſi habentes liberta »
tem, velamen malitiæ, hoc eſt, libertatem præfatam non vertatis nec aſſumatis in velamen ſeu excuſatio-
nem, aut palliationem erroris aut prauitatis: putando quod ideo non debeatis eſſe ſubiecti terrenis aut in-
fidelib. dominis, quia à Chriſto conſtituti eſtis in libertate. Hæc enim libertas prædictæ ſubiectioni non de
rogat, ſed ſeruituti peccati atque diaboli. ¶ Quidâ vero dixerunt ſe non obligatos dare tributum, aut per-
fidis terrenisve principibus ſubiacere, quoniam filij dei & liberi facti fuerunt per Chriſti baptiſmũ. Quod
fuit erroneum, cum dicat Saluator, Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt dei deo. ¶ De hac li-
bertate dicta ſunt multa ſuper illud Iacobi, Qui autem perſpexerit in lege perfectæ libertatis, & cætera.
[SED ſicut ſerui dei] id eſt, ſicut deo veraciter ſubditi. Deus nanque requirit, vt poteſtati ab ipſo colla-
Matt. 22. tæ recte obediatur. ¶ Denique libertatem ſuam in velamen aſſumunt malitiæ, qui tanto irrefrenatius
Iacobi. 1. peccant, quo minus humanæ poteſtati ſubduntur, vt praui prælati, principesque iniqui faciunt, in quibus
Sapien. 6. non eſt timor dei: nec penſant illud Sapientiæ, Altiſſimus cito, & horrende apparebit vobis: quia iudicium F
duriſſimum in his qui præſunt, fiet. Qui autem vere ſapientes & timorati ſunt, tanto virtuoſius conuerſan
tur, quo minus ſe videt hominibus ſubditos, ac magis diuino iudicio reſeruatos, quo etiam pluribus præſi-
Galat. 5. dent, atque pro pluribus daturi ſunt rationem. Hinc loquitur Paulus, Vos in libertatem vocati eſtis fra-
tres, tantum ne libertatem in occaſionem carnis detis [ONNES honorate] in quantum ad dei imaginẽ »
Geneſ. 1. ſunt creati, & propter alias rationes iã tactas. Impij tamẽ, ſecundũ quod tales, ſunt contẽnẽdi, ſicut de iu-
Pſal. 14. ſto ait propheta, Ad nihilum deductus eſt in conſpectu eius malignus. Et in Prouerbijs habetur, Abomi-
Prou. 19. nantur iuſti virum impium. Verumtamen iudicando de alijs, an ſint tales, neceſſe eſt grandi vti diſcretio-
ne, atque cuſtodia [FRATERNITATEM diligite] id eſt, fratres ſeu proximos, præſertim Chriſti fi- »
Iohan. 15. deles ac virtuoſos: cum aſſerat Chriſtus, Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos.
[DEVM timete] filiali timore, ne eum offendatis, inhonoretis, & ne ab eo ſeparemini, cum ipſe ſit ſum- »
Matt. 10. mum, & incomparabile bonum. Propter quod ait Saluator, Eum timete qui habet poteſtatem corpus & »
Eſaiæ. 8. animam perdere in gehennam. Et apud Eſaiam inducitur, Dominum exercituum ſanctificate, ipſe pauor »
veſter, & ipſe terror veſter. Hoc ſanctus Iob eminenter impleuit, qui falſus eſt, Deus ſolus eſt, & cogitatio
Iob. 23. nem eius nemo auertere poteſt. Idcirco conſiderans eum timore ſolicitor. Et rurſus, Semper (inquit) quaſi
Iob. 31. tumentes ſuper me fluctus timui deum. Et certe ſi conſideremus quàm terribilis ſit deus in conſilijs ſuper
Pſal. 65. filios hominum, quàm incomprehenſibilia ſint iudicia eius, quàm horrendum ſit incidere in manus eius,
Rom. 11. timebimus eum timore ingenti, incomparabili, inceſſanti [REGEM] id eſt, terrenum principem [HO- G
Hebr. 10. NORIFICATE] ei obediendo in his quæ ſui ſunt officij. Quemadmodum autem deus honorandus
eſt cultu latriæ, ſic homines honorificentia duliæ. Hæc autem iam dicta ab exordio huius articuli, ſecundũ
Bedam intelliguntur de Chriſtianis liberis ſeruos ſub ſe trahentibus, tamen principi terreno & ducibus
eius ſubiectis. Quæ autẽ ſequũtur, exponenda ſunt de ſeruis dũtaxat [SERVI] ô vos miniſtri conducti- »
ci ſiue emptiij [SVBDITI eſtote in omni timore] .i. perfecta & filiali formidine [DOMINIS] tẽ »
poralibus [NON tantũ bonis] .i. virtuoſis interius [ET modeſtis] .i. ordinatis & exẽplaribus foris [SED »
etiam dyſcolis] .i. indiſciplinatis & iniquis, quanditu non iubent vltra q̃ ſe extendit eorum iuriſdictio, ſiue »
dominium. Vnicuique nãque obediendũ eſt in his, quę præſidentiæ ſuę reſpiciũt cathedrã. ¶ Sed his obii-
Prou. 29. ci poteſt illud Prou. Qui timet hominẽ, cito corruet. Et quod rurſus Salo. fatur, Fili honora deũ, & vale-
Prou. 7. bis: præter eũ vero ne timueris alienũ. Ex quibus ſequi videtur, quod nõ ſit hominibus cũ timore obedien-
dũ, aut ſeruiẽdum. Et reſpondendũ, q̃ timere hominẽ ſecundũ ſe, nõ per reſpectum ad deũ, & ſecundũ or-
dinẽ æquitatis, vituperabile exiſtit, & diuerſorũ occaſio vitiorũ. Homines vero timere in deo, ſecũdũ deũ,
& propter deũ, in quantũ ſunt eius vicarii, aut aliquid diuinæ proprietatis participãtes, eſt laudãdũ. Sicq;
intẽdit principes apoſtolorũ vt dominis reſpectiuis obediatur cũ timore dei filiali & caſto, non cũ timore
carnali humano. Illud enim meritoriũ eſt, nõ iſtud. Omnia quippe cũ huiuſmodi timore dei agenda ſunt,
Epheſ. 6. ne ſcilicet eum in aliquo offendamus. Vnde hanc ipſam ſententiã Paulus ad Epheſios clarius exprimit di H
cẽs, Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto,
nõ ad oculum ſeruiẽtes quaſi hominibus placentes, ſed vt ſerui Chriſti, facientes voluntatẽ dei, ex animo,
cũ bona voluntate: ſeruientes ſicut domino, & non quaſi hominibus: ſcientes quoniã vnuſquiſque quod fe-
cerit bonum, hoc percipiet à domino, ſiue ſeruus, ſiue liber. Ex quibus oſtenditur, quod tẽporalibus domi-
nis obediendũ ac ſeruiendũ eſt, principaliter atq; finaliter propter cœleſtẽ felicitatẽ & dei honorẽ, ex cha
ritate cũ diuino timore. Deinde ſubditur ratio, eur etiã ſit dyſcolis dominis propter deũ formidoloſe obe-
diendũ. [HAEC eſt enim gratia] .i. res deo grata accepta & gratioſa [SI propter conſcientiam dei] .i. »
propter bonã coram deo conſcientiã habendam [SVSTINET quis triſtitias] .i. perſecutiones, pœnas, »
iniurias, quæ ſolent inferre triſtitias patiẽti [PATIENS iniuſte] .i. eas æquanimiter tolerans, abſque ſuis »
demeritis. [QVAE eſt enim gratia] id eſt, quod meritum vobis debetur, vel quid deo acceptum peragi- »
Deuter. 15 tis [SI peccantes & colaphizati ſuffertis?] .i. ſi correctionem pro veſtris peccatis patimini à dominis ve »
ſtris: quaſi dicat, nihil. Quia de iure pœna debetur culpæ [SED ſi benefacientes patienter ſuſtinetis] tribu »
lationes vobis iniuſte inflictas [HAEC eſt gratia] .i. res valde accepta [APVD deũ] talis nãque ſuſtinẽ- »
tia ſatisfactoria eſt pro peccatis in deũ cõmiſſis, & meritoria gratiæ amplioris in via, ac gloriæ plenioris
in patria. Per eam quoque cõformantur homines Chriſto iniuſtiſſime paſſo. Ideo ſubditur, [IN hoc enim »
vocati eſtis] id eſt, ad fidem & legem euangelii gratioſe adducti, vt ſitis in aduerſitatibus iniuſte inflictis

A patientes. propter quod Christus ait discipulis, Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Quia non est ser- Iohan. 15.
uus maior domino suo. Et denuo protestatur, Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Tanquam dicat,
Sicut à patre diligor, & nihilominus aduersus in seculo isto affligor: ita vos diligo, & tamen tribulationib. Iohan. 15.
vos expono. Hinc Paul. fatetur, Omnes qui volūt pie viuere in Christo, persecutionē patiētur. ¶ Sed præ-
inductis obijci potest, quia peccatis propriis in hac vita puniri, meritorū esse videtur, cum nō puniat deus Timot. 5.
bis in idipsum, vt secundū antiquā translationē habetur apud Nauni prophetā, vbi nostra habet transla-
tio, Nō consurget duplex tribulatio. Alioquin pœnitētia, seu emendatio in cōfessione iniunctā, non esset sa
tisfactoria, ac meritoria, cum tamē omne quod ex charitate quis agit ac sustinet, meritorium asseratur. Re
spondetur, q̄ secundum rigorē iustitiæ pati debitā pœnā pro propria culpa, nō est meritorium, habendo
respectū ad cohabitudinē pœnæ & culpæ inter se. Veruntamen in quantū quis pœnā illam pro suis culpis, sponte ex charitate cum cōtritione accperat, ac suffert ad dei honorē, in illatæ ei iniuriæ recompen-
sam, meritorium perhibetur. Cum itaque tā acceptum sit deo iniurias absque propria culpa æquanimiter
ferre, merito obediendum est etiam dyscolis dominis, cum timore, quanuis nonnunquam molesti & iniu-
riosi sint suis ministris. ¶ Denique triplex est patientiæ gradus. Primus, pro propriis culpis correptio-
nes & correctiones patienter sufferre. Sicut religiosi interdum à suis patribus corripiuntur, vt probentur,
exerceantur, perfectiq̄e fiant. Secundus, absque propria culpa pati libenter aduersa: non tamen pro iu-
B stitiæ. Tertius, absque propria culpa pro iustitia ea æquanimiter tolerare. Primus gradus est bonus,
„ secūdus melior, tertius optimus & perfectus. Cōsequenter exēplo Christi docet beatissimus Petrus patien
„ tiā plenā, & beneficia Christi cōmemorat [QVIA & Christus passus est pro nobis]. i. pro nostra salute
pro nostris peccatis delendis, pro gratia multiplici nobis promerēda, pro gloria nobis impartienda. Pro- Iohan. 10.
„ pter quod ait apud Iohannē, Animā meam pono pro ouibus meis. Et per Esaiā loquitur deus pater, Pro- Esa. 53.
pter scelus populi mei percussi eum [VOBIS relinquens exēplum, vt sequamini vestigia eius]. i. eius in- Luc. 6.
tuitu & amore sustinentis libenter aduersa, quoniam seruī & mēbra suo capiti ac domino debent se con-
formare. Propter quod ipsemet ait, Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucē suā quo
tidie, & sequatur me. Et rursus, Qui non baiulat crucē suā & sequitur me, non est me dignus. Hinc ait Io- 1. Iohan. 2.
„ hannes Apostolus, Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Cum di-
„ xisset sanctus Petrus, Christus passus est pro nobis, cur adiecit vobis, & non potius nobis: nisi forsitan vt
„ exhortatio sua cordibus eorum quibus scripsit, fortius inculcaretur. [QVI peccatum non fecit, nec inuē- Esa. 53.
„ tus est dolus in ore eius] Hoc idem apud Esa. scriptum est. Fuit enim deus & homo omniūque saluator.
„ Idcirco nequaquā decuit, culpam esse in eo. Fuitque eius humanitas ab incarnationis exordio perfectissi-
„ me confirmata in bono. [QVI cum malediceretur] à Iudæis dicentibus, Blasphemauit, reus est mortis: Luc. 23.
„ &, Crucifigatur [NON maledicebat eis, cum paterētur non comminabatur] imo pro crucifixoribus suis
C orauit, & tanquam agnus coram tondente obmutuit [TRADEBAT autem iudicanti se iniuste]. i. Pila
to, qui ipsum iniuste adiudicauit morti dirissimæ, permisit se tradi à Iudæis. Imo & sponte ac libentissime
iuit ad ipsum ex ardentissima charitate & obedientia summa, qua pro nobis pati optauit, prout deus pa- Esa. 53.
„ ter disposuit. Ideo loquitur Esaias, Tradidit in mortē animam suam. Et ipsemet loquitur, Nemo tollit ani Iohan. 10.
mam meam à me, sed ego pono eā [QVI peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum]. i.
pœnam amarissimam pro nostris peccatis in cruce sustinuit, in proprio corpore immaculatissimo, tenerri
me ac nobilissime complexionato, ideoque maxime perceptiuo doloris & summe passiuo. Hoc est quod Esa. 53.
loquitur Esaias, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & deus posuit in eo ini
„ quitatem omnium nostrum [VT peccatis mortui] id est, à vitiis expurgati [IVSTITIAE viuamus] id
est, virtuosis actibus simus intenti ac subditi. Et Christo, qui est iustitia vera, in omnibus obseq̄amur. Ipse 1. Corin. 1.
„ enim factus est nobis à deo iustitia, & sanctificatio & redemptio, vt asserit Paul. De quo & per Esaiam Esa. 56.
„ loquitur dominus, Prope est iustitia mea vt reueleetur [CVIVS liuore sanati sumus] à vitiis, quæ sunt
animarum infirmitates. [ERATIS enim aliquando sicut oues errantes] scilicet ante conuersionem ve Esa. 53.
stram ad Christum. Omnia verba ista quasi ex Esaia sumpta sunt, vbi & legitur, Omnes nos quasi oues Psal. 112.
„ errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Psalmista quoque, Erraui (inquit) sicut ouis quæ periit
D [SED conuerti estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum] id est, ad Christum qui mul
tiplici alimento animas vestras alit ac roborat, videlicet proprio corpore & sanguine, pane bonæ operā
tionis, pane lachrymarum & compunctionis, refectione contemplationis, dulcedine internæ consolatio-
nis. Qui etiam episcopus animarum vocatur, id est, earum saluti intentus, seu superintentor salutis earum.
Episcopus quippe superintendens interpretatur. ab epi, quod est supra, & scopos intentio. Alia litera ha- Luc. 1.
bet ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum. Nam Christus visitauit nos oriens ex alto. Qui & Roma. 7.
quotidie visitat animas electorum luce gratiæ ac miserationum suarum. Ipse quoque Saluator est rex & Hebr. 4.
pontifex noster, aduocatus interpellans pro nobis. De quo ad Hebræos fertur, Christus eo quod maneat
in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semet-
ipsum ad deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

¶ EXPOSITIO III CAP. [SIMILITER & mulieres subditæ sint viris suis.] ARTIC. VI.

„ POST institutionem dominorum, & seruorum, iam informantur coniugati [SI- 1. Cor. 8.
MILITER & mulieres subditæ sint viris suis] Vir enim (vt asserit Paulus) ca-
put est mulieris. Idcirco spectat ad virum regere mulierem. In rebus domesticis, &
in regimine domus, ac dispensatione possessionū est vir principalis. Nā & naturali-
ter, atq; vt plurimū, viri sunt mulieribus prudētiores, cōstātiores & fortiores: ratio-
ne. Mulieres aūt plerūq; molles sunt & mēte instabiles, ac inopes: cōsuleōo. Vnde
in Genesi dictū est mulieri, Sub viri potestate eris, & ipse dñabitur tui. Verūtamen Genes. 3.

subiectio vxoris sub marito nō est penitus talis, qualis serui sub domino suo, sed inter talem subiectionē & E
æqualitatē medio modo se habet, vt etiam docet Philosophus. In quibusdam nāque æquales sunt, præser-
Genes. 2. tim ad debiti petitionem & redditionem. Propter quod deus in exordio fecit mulierem non de capite aut
pede viri, sed de latere eius, vt eam habeat pro socia, & iuxta se collocaret in lecto & mensa. Hinc fœmi-
næ sine virorum consensu non possunt magnas eleemosynas facere, aut multum abstinere & vouere vel
peregrinari. Debēt ergo viris suis esse subiectæ in licitis & honestis, prout ius matrimonij exigit, quan-
tum ad ea in quibus superioritas viri super suam coniugem se extendit, puta in pertinentibus ad regimen
domus. ¶ Denique subditur ratio huius subiectionis, vtputa fructus inde prouenientes. [VT si qui »
non credunt verbo] id est, si aliqui viri verbo euangelicæ prædicationis non credunt, nec per prædicatio »
nem conuerti possunt [PER mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant] .i. per virtuosam suarum »
vxorum vitam, sine prædicatione, conuertantur ad Christum [CONSIDERANTES in timore sanctā »
conuersationem vestrā] .i. viri pensantes sanctā vitam vestrā, quam in dei timore filiali habetis, ô mulie-
res. Sicq; ex cōsideratione virtuosæ cōuersationis perpendant veritatē fidei Christianæ, ac puritatem eiā
Simile de fide. gelicæ legis. Quoniā sicut operatio arguit formā, sic cōuersatio fidē ac legem. Possent hic aliqua introdu-
ci de cohabitatione coniugatorum disparis cultus, an licita sit. Ad quod ex dictis doctorum est respondē-
dum, q̄p disparis cultus impedit matrimoniū, ita quod impedit contrahendū, dirimitq̄ue contractū. Qui an-
tē in infidelitate pariter cōtraxerunt, ita quod tempore contractus coniugalis ambo infideles fuerunt, in F
ecclesia primitiua simul habitare permittebantur, quāuis alter eorū, vir aut mulier, cōuertebatur ad Chri-
stum. Et hoc ex spe alliciēdi cōparē ad fidei veritatem, dūmodo infidelis cōpar seu coniunx sine blasphe-
mia Christi voluit cōmanere. Tamen fidelis coniunx nō fuit præcepto astricta ad cōmanendum, sed fuit
cōsilium, præsertim q̄dū fuit spes de cōparis conuersione. Si vero infidelis asseruit se velle conuerti, non
licuit fideli coniugi contoralem infidelem relinquere intra tempus determinatū. Nunc autem obduratis
Iudæis atque gentilibus, sacri canones prohibent cohabitationē coniugum disparis cultus, præsertim dum
non est certitudo nec spes multum probabilis de infidelis contoralis conuersione. Si autem esset certitu
do aut spes multum probabilis, possent sustineri simul ad aliquārulum tempus. De hac re scribit ad Cor.
1.Cor.7. Paulus multa, inter cætera dicens, Si quis frater (id est, Christianus) vxorem habet infidelem, & hæc con-
sentit habitare cū illo, non dimittat illam. Et si quæ mulier (supple fidelis) virum habet infidelem, & hic
consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim (id est, ad fidem conuersus) vir infi-
delis per mulierē fidelē. Et sanctificata est mulier infidelis (id est, conuersa) per virū fidelē [QVARVM »
sit non extrinsecus capillatura] id est, crinium compositio, seu conuolutio aut circūligatio foris apparēs »
ad oculum. Cum hoc sit pompæ & curiositatis indicium, ac libidinis prouocatiuum [AVT circūdatio au
ri] id est, decoratio ex auro, argento, aut margaritis. Quæ humilitati & simplicitati Christianæ religio-
nis non consonat. Quia ve sanctus ait Basilius, Quicquid in talibus ad necessitatem vel vtilitatem non at- G
tinet, vanum superfluumq̄ue censetur. Ideo subditur [AVT indumenti vestimentorum cultus] id est, »
mulieres non habeant cultum, hoc est, immoderatum ornatum indumenti, id est, tegumenti vestimentorū
Ciprianus quæ induūt. ¶ Circa hoc venerabilis Beda allegat verba sancti Cipriani dicentis, Serico & purpura indu
tæ, Christum induere non possunt. Auro & margaritis & monilibus decoratæ, ornamenta cordis & pe-
ctoris perdiderunt. Quod si beatus Petrus mulieres admonet coereendas, atque ad ecclesiasticam disci-
plinam religiosa obseruatione moderandas, quę excusare cultus suos solent per suos maritos, quanto plus
id obseruare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competit venia, nec deriuari in alterum possit menda-
cium culpæ, sed sola ipsa remaneat in crimine? [SED qui absconditus est cordis homo] id est, homo in »
2.Cor.4. terior, videlicet anima rationalis. Vnde & Paulus fatetur, Licet is qui foris est, noster homo corrumpa-
tur tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Hic inquam homo interior, ornetur [SN incorrupti- »
bilitate quieti & modesti spiritus] id est, in parte sua superiori, videlicet intellectuali, quæ incorruptibilis »
est atque perpetua: ita vt mens spiritaliter pura & integra sit, atque per fidem, spem, & charitatem virgo
& sponsa sit Christi. Virginitas siquidem mentis potest quotidie recuperari: vt quæ adultera fuit diaboli
per peccata, sponsa fiat dei per virtutes & dona, quæ faciūt animā spiritalē incorruptā, virginalē & inte-
Sapien. 6. gram. De qua incorruptione scriptum est, Incorruptio facit proximum esse deo [QVI] spiritus ratio- »
nalis [SN conspectu dei est locuples] id est vere & spiritaliter dives, quando prætacto modo virtutibus H
earūque actibus perornatur. Veræ nanque diuitiæ hominis sunt, gratia, sapientia, virtutes, dona & actus eo
1.Corin.1. pios, si procedentes ex illis. Quæ diuitiæ homini inuito auferri non valent. Vnde Corinthijs loquitur Pau-
lus, In omnibus diuites facti estis in Christo, & in omni verbo, & in omni sapientia. Hinc aliter diuiti (puta
Apocal.2. homini virtuoso) dicitur in Apocalypsi, Scio tribulationem & paupertatem tuā, sed dives es. Similiter ad
2.Cor.1. Corinthabetur, Altissima paupertas eorum abūdauit in diuitias simplicitatis eorū. E cōtrario homini de
Apoc.3. fectuoso rursus in Apocal. dicitur, Dicis quia dives sum, & nulli egeo: & nescis, quia tu es miser & misera
bilis, pauper, cæcus, & nudus. ¶ Porro spiritus hominis rationalis, seu animus, est quietus, quādo tumulea
ret passionum ac strepitu vitiorū, vtpote virtutibus moralibus decoratus ac reformatus. Dicitur quoque
quietus, in quantū est diuinorum contēplatiuus, atque in deo fixus ac stabilis. Nā vita contēplatiua voca-
tur vita quieta & secreta. ¶ Dicitur itē modestus, quando in actibus suis discretionem obseruat, & mo-
1.Cor.4. derate se habet, quemadmodum admonet Paulus, Omnia (inquiens) decenter, & secundum ordinem
Philip.4. fiant in vobis. Qui iterum exhortatur, Modestia vestra nota sit omnibus. Denique hanc ipsam princi-
1.Tim.2. pis Apostolorum doctrinam ponit & vas electionis, cum ait ad Timotheum, Volo mulieres esse in
habitu ordinato (id est, humili & decenti) cum verecundia & sobrietate: ornantes se, non in tortis crini-
bus aut auro aut margaritis, vel veste preciosa: sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per
Pythago. opera bona. Hinc & Pythagoras philosophus dixit, Vera matronarū ornamenta pudicitiam esse, non

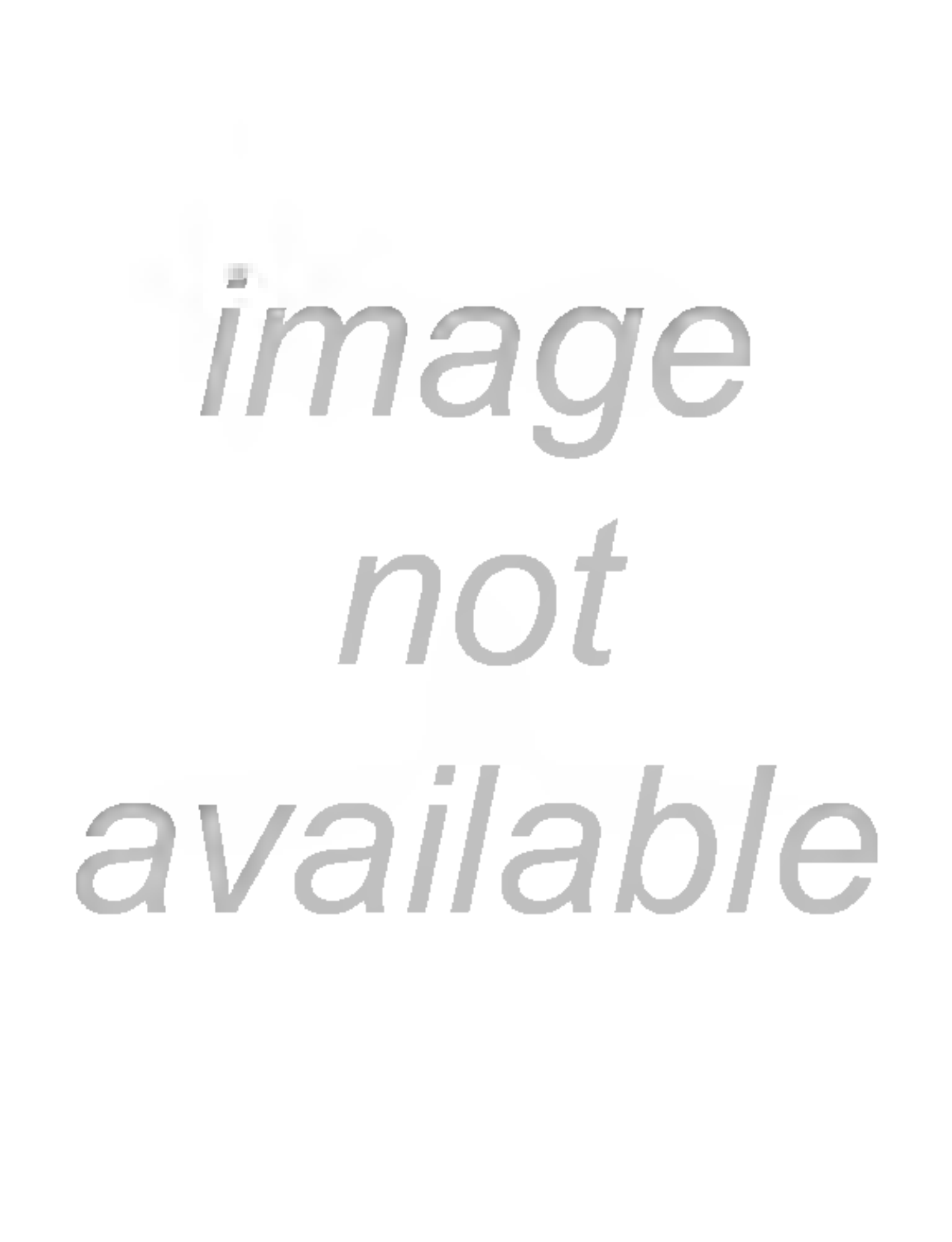
image
not
available

Debent etiam viri vxoribus suis honorem impendere, eis moderate vtendo, & eas reuerenter, solo ma E
ritali affectu, ex causa rationabili accedendo, nec impudice eas tangendo, aut cum eis turpiter lasciuiē
do: quæ omnia obseruando, merentur frequenter copiosam bonamque sobolem ex coniuge procrea-
re. Veruntamen non debet maritus coniugi suæ nimium contribuere libertatem, cum in Ecclesiastico
Eccl.25. scriptum sit, Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo. Sic ergo ô coniugati vos simul habere
debetis, tam decenter, charitatiue, atque concorditer [VT non impediantur orationes vestræ] id est, "
ne à deo iuste desiciantur, & suo priuentur effectu. Nam qui impie conuersantur, exaudiri indigni
Iohan.9. sunt: iuxta illud, Peccatores deus non audit. Sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hunc ex-
Prou.18. audit. Salomon quoque fatetur, Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.
Lucę.18. Vel, non impediantur orationes, id est, ne ab actu orandi impediamini. Quia vt ait Saluator, Oportet
semper orare, & non deficere. Ab oratione autem frequenti, continua, & deuota, impedit hominē car-
nalium vacatio voluptatum: nō solum tempore commixtionis, sed & posti modum vsque ad tempus:
1.Cor.7. eo quod obtusum, & grauem efficiat sensum. Propter quod scribit Corinthiis Paulus, Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi. Iam post specialia documenta ad spe
ciales personas spectātia, introducit sanctissimus Petrus generales doctrinas, ad vniuersos fideles per-
Epistola. tinentes [IN fide autem omnes vnanimes] id est, in his quæ sunt fidei Christianæ estote concordes, "
acquiescentes sacræ scripturæ, secundum expositionem ecclesiæ. Fides nanq; est totius spiritalis stru- F
cturæ ac vitæ fundamentum. Idcirco necesse est, vt fideles sint in fide valde vnanimes, & constantes:
ne modicus error in principio paulatim inualescat, & grandis fiat in fine. Ideo ad Romanos loquitur
Rom.12. Paulus, Deus det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno
2.Cor.1. ore honorificetis Deum. Et ad Corinthios, Idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata.
Quod vero in aliquibus libris hic additur, In oratione estote: nō est de textu. [COMPATIENTES] "
Iob.30. id est, mutuo condolentes, prout charitas exigit. Vnde sanctus Iob protestatur, Flebam super eo qui
2.Cor.11. afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Paulus quoque, Alter, inquit, alterius onera por-
tate. Et rursus, Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Errantibus ergo & lapsis cordialiter compatiamur, orantes pro eis. Similiter in quacūque tribulatione & an-
gustia constitutis, tentatis, afflictis, oppressis, intime condoleamus. Et sicut incōparabiliter maius ma
lum est culpa, quàm pœna: sic multo plus compatiamur proximis peccato deiectis, quàm tēporali pœ-
na afflictis. Denique, sicut corporale graue pondus seruens releuatur, si alter secum onus susportat: sic
afflictus & miser releuamen fortitur, si alterum sibi consp̄icit condolere. Cumque, iuxta Pauli doctri-
Ephe.4. nam, fideles sint vnum mysticum corpus, cuius caput est Christus, ita, quod simius inuicem membra, idcirco debemus inuicem compati, sicut in corpore naturali vno membro patiente, alia compatiun-
tur [FRATERNITATIS amatores] id est, proximorum, seu boni communis, socialisque vitę di- "
lectores syneeri [MISERICORDES] id est, tā corporalia, quàm spiritalia misericordiæ opera pro "
Prou.21. viribus exequentes. Quia, vt Salomon ait, Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Et Chri- G
Marci.5. stus, Beati (inquit) misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. Et denuo, Estote miseri-
Lucæ.6. cordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Non igitur in alterius lapsu quis rideat, nec de alio
Prou.17. rum dissensione quis gratuletur. Quia, vt ait scriptura, Qui in ruina lætatur alterius, non erit impuni-
Col.4. tus [MODESTI] id est, disciplinati, exemplares, discreti, prout admonet Paulus, Honeste & in sapię
tia ambulate ad eos, qui foris sunt [HVMILES] vt situs parui & viles in oculis vestris. Non enim su "
perborum, sed mansuetorum & humilium, vita, mens, oratio, placet deo. Et Christus in Euangelio iu- "
Iudith.9. bet, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. [NON reddentes malum pro malo] id est, iniuriæ "
Matt.11. opus pro illata iniuria [NEC maledictum pro maledicto] id est, verbum maledictorium pro verbo "
maledico. Hoc est, nō vindicetis vosipsos inordinate. Quanuis interdū secūdū processum & ordinē iu-
ris fit inferenda vindicta ex charitate & zelo iustitiæ, propter bonū cōmune, atq; vt impii refrenentur,
& ne supplātetur iustitia. Sed hoc nō est reddere malū pro malo, sed potius bonū pro malo. Quandoq;
tamen laudabilius est pœnam & culpam propter deum dimittere, quādo videlicet hoc nō cedit in de-
rogationem iustitiæ, nec aduersatur paci communi, & forefactor ex hoc non fit ad peccandum procli
uior. [SED econtrario] suis [BENEDICENTES] maledicentibus vobis, id est, bonum eis cupię "
Matth.5. tes & deprecantes. Sicut dominus loquitur, Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: H
Lucæ.6. & orate pro persequentibus & calumniantibus vobis. Et alio loco, Benedicite maledicētibus. Hinc in
Prou.10. Prouerb. scriptum est, Ne dicas, reddam malum pro malo: expecta dominum, & liberabit te. Et denuo
Prou.24. Salomon loquitur, Ne dicas quomodo feceit mihi, sic faciam ei. Sed & in Leuit. præcipitur, Non quę-
Leuit.19. ras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Propterea Dauid dixit, Si reddidi retribuentibus
Psalm.7. mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Itaque non inferre iniuriam alteri, bonum est: illa-
tam æquanimiter pati, melius: pro iniuria reddere gratiam, optimum. Ad quod nos Paulus hortans,
Rom.12. Noli (inquit) vinci à malo: sed vince in bono malum. Quid ad hæc dicent, qui nec vnum verbum du-
rum volunt propter deum sufferre, nec pro suis excessibus corripi, nec contenti sunt pro malo ma-
lum rependere: sed pro modica forsitan iniuria, magnam retribuunt, aut retribuere cupiunt vltio-
nem? Aduertant misceri isti, quàm longe distant à doctrina Christi, seque emendent [QVIA in hoc "
vocati estis] id est, idcirco ad legem & fidem Christi estis perducti, quatenus ista adimpleatis. Quæ "
nisi impleueritis, infidelibus damnabiliores eritis. Ideo autem ad hæc implenda estis vocati [VT be- "
nedictionem hæreditate possideatis] id est, à deo benedicamini in æternum, percipiendo ab eo dona
gratiæ in præsenti, & munera gloriæ in futuro. Benedictio etenim Dei est collatio munerum
Ephe.1. eius, & multiplicatio eorundem. Vnde ad Ephesios Paulus fatetur, Deus benedixit nos omni bene-

A dictione spirituali in cœlestibus in Christo Iesu. Deinde confirmat ista archiapost. testimonio prophe
„ tali. Ait quippe Psalmista quantum ad sensum. [QVI enim vult vitam diligere] id est, qui voluntate imperatiua & efficaci diligit vitam gratiæ in hoc mundo, cupitque vitam beatam obtinere in cœ- Psal. 31.
„ lo [ET videre dies bonos] id est æternitatis gloriam experiri. ¶ Dies nanq; dicuntur boni aut mali, si cut & tempus propter ea quæ sunt aut fiunt in eis. Ideo dies huius vitæ dicuntur mali & tempus malum vocatur, propter mala culpæ & pœnæ, quibus repletur hæc vita. Interdum tamen tempus bonum asserit (iuxta illud. Sicut enim tempus acceptabile) propter dona gratiæ dei in eo. Dies vero æternita- 2. Cor. 6.
„ culpæ [COERCEAT linguam suam à malo] id est, ab omni verbo illicito, præsertim in verbis dolosis, quæ non solum loqueti, sed aliis quoq; nociua sunt [ET labia eius ne loquantur dolum] id est, labia sua à dolosis reprimat verbis. Quia vt in Esaia habetur, Fraudulenti vasa pessima sunt. Et Psalmista, Virum, inquit, sanguinum & dolosum abominabitur dominus. Vitãda sunt ergo omnia verba iniqua, detractoria, mẽdosa, pungitiua, deriforia, vana, scurrilia, nociua, fraudulenta, iuramenta, periuria, falsa testimonia, imo & verba ociosa. De quibus reddẽda est ratio in die nouissimo. Quanto igitur ma- Matt. 12.
B gis de verbis præfaris, iniquis, mortalibus? Vnde loquitur August. Quomodo irasceris alteri, quando August.
de te male loquitur: ita irascere tibi, quando de altero male loqueris. Itemque, Non aliud cor tegat, & aliud lingua proferat. Necessaria igitur ad salutem est refrenatio linguæ, Salomone dicente, Qui custodit os suum & linguam, custodit ab angustiis animam suam. Qui autem inconsideratus est ad lo-
„ quendum, sentiet mala [DECLINET autem à malo] id est, peccata in opere viret [ET faciat bo-
„ num] implendo præcepta. Et istæ sunt duæ quasi integrales partes iustitiæ. Nam primo oportet à ma
„ lo recedere, deinde bonum accedere [INQVIRAT pacem] id est pacem pectoris nunc cum deo,
„ & pacem temporis cũ proximo habere conetur [ET persequatur eam] id est, eam perfecte sequatur & conseruet: quatenus per pacem pectoris ac temporis pertingat ad pacem æternitatis. Hinc loquitur Paulus, Obsecramus pro Christo, reconciliamini deo. Et rursus, Si fieri potest, quod ex vobis est, 2. Cor. 5.
cum omnibus hominibus pace habentes. Denique cum pax pectoris sit tranquillitas ordinis, & quies Rom. 118
mentis in deo: non potest quis hanc pacem habere, nisi in primis declinet à vitiis. Quia vt loquitur
Esaias, Non est pax impiis. Secundo oportet bona peragere ex dilectione, cum promptitudine & de- Esaiæ. 48
lectatione. Propter quod ait Psalm. Pax multa diligentibus legem tuã. Hæc etenim pax, realiter est gau Psal. 12.
dium imperturbatum operationi virtuosæ annexum. Tertio necesse est, vt in homine sit debita subiectio carnis sub anima, sensualitatis sub ratione & volũtate, rationis quoque & voluntatis sub deo, per obedientiam & obseruantiam legis diuinæ. Hinc mali pacem istam non habent, quoniam saluti pro-
C priæ aduersantur, & dissident, dissentiuntque à seipsis, atque inordinatum cor habent. Quia ergo pax
ista difficulter acquiritur, faciliterque amittitur: necesse est eam inquirere, & adeptã diligentissime cu-
„ stodire. [QVIA oculi domini super iustos] ideo aduersa æquanimiter sustinere, & dona strenue debent implere, quia à summo iudice indefinenter aspiciuntur, qui iustum eis aget iudicium. Et recte ocu li dei super iustos esse dicuntur: quia vbi amor, ibi oculus. Idcirco ad rem dilectam dirigitur visus. Iustos autem deus specialiter diligit, cum similitudo amoris sit ratio. Propter quod ait scriptura, Iustus Psal. 10.
dominus, & iustitias dilexit, æquitatem vidit vultus eius. Hinc sanctus Iob cõtestatur, Nonne deus cõ- Iob. 31.
sideret viam meam, & omnes gressus meos dinumerat? Et iusto deus ait in Psal. In via hac qua gradie Psal. 31.
„ ris, firmabo super te oculos meos. Porro oculi domini sunt intellectus & sapientia eius, [ET aures eius
„ in preces eorum] id est, ad exaudiendum preces iustorum paratæ sunt, dum orent salubriter & instan Eccl. 25.
ter. Idcirco in Eccles. scriptum est, Oratio iusti penetrat cœlos. In Prouerb. quoque, Longe est deus ab Prou. 13.
impiis, & orationes iustorum exaudiet. Iusti etenim sunt amici dei. Amicorum autem est, eadem velle
„ & nolle [VVLTVS autem domini] id est, respectus diuinæ iustitiæ est [SVPER facientes mala] & similiter super omittentes bona fieri iussa: quia eorum peccata vlcisciparatus est, nisi pœniteant. Vnde fertur in Psalmo, Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui. Et alio in psalmo, vbi præallegata verba conscripta sunt, femiuersiculo huic adiicitur, Vt perdat de terra memoriam eorum. Memo Psal. 20.
ria enim iusti cum laudibus, nomen vero impiorum putrescet. Postremo præinductis consonat illud Psal. 33.
Deuteronomii, Dominus deus tuus, est deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam dili Prou. 10.
D gentibus se, & iis qui custodiunt præcepta eius, & reddens odientibus se statim, ita, vt disperdat eos & Deut. 7.
vltra non differat, protinus eis restituens quod merentur.

¶ Prosecutio expositionis huius Cap. ab eo loco [ET quis est qui vobis doceat.]

ARTICVLVS VII.

„ ABundauit in primitiua ecclesia Christianorũ persecutio copiosa, feror, assidua: idcirco conuersi ad fidem indigebant confortatione & informatione ad patientiã. Et hoc nisi agit apo stolorũ dignissimus vertex. [ET quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?] Tãquã dicat, Nullus vobis põt nocere, si æmulatores, hoc est, amatores seu imitatores estis boni, hoc est, dei seu Christi essentialiter boni. Vel boni, i. virtutis. Nã qui huiusmodi boni est æmulator, nõ deficitur p aduersa: sed deo firmiter est inhærẽs. Idcirco tribulatio cooperatur ei in meritorũ augmẽtũ: & si lęda tur in corpore, si spolietur substãtia, si diffametur, nõ ei hæc nocẽt: sed mirabiliter profunt, si ea æquanimiter ferat. Quęad modũ ęgro non nocet amara potio, sectio, siue adustio. Ideo dictum est, Nulla no cebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Eis vero qui inferunt ista iustis, maxime nocẽt horum il latio: cum peccent mortaliter. Vniuscuiusque siquidem malum in proprium redundat authorem. Et cui hæc nocent, ex propria impatientia, ira, seu alia culpa nocent. Ideo Ecclesiastici decimo dicitur, Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepẽ, mordebit eum coluber. ¶ Sed his obiici potest,

Quoniam, vt videtur, impiissimi hæresiarchæ valde nocuerũt multis bonis catholicis, quorum fidem E
pestiferis persuasionibus euerterunt. Nonne sacrilegus & damnatissimus Arrius totum pene orbẽ in-
Beda. fecit? Vnde & Beda hic ait, Constat plurimos boni æmulatores ipsos esse ab aliis, dum in veritatis, quã
diligunt, cognitione male instructi sunt. Quantos enim in deum catholice credere & recte in ecclesia
viuere cupientes Arrii vesania, quantos Sabellii aliorumve hæreticorum nequitia nescientes seduxit?
Lege Iohannis Chrysostomi librum, quem scripsit de eo videlicet, Neminem posse lædi ab alio, nisi à
semetipso. Hæc Beda. Verum de isto longa posset disputatio induci. Sed breuitati studendum est, &
breuiter respondendum. Quod sicut diabolus tentando inclinat, non compellit homines ad pecca-
ta, ipsi vero libere consentiendo tentanti, seipsos præcipitant: sic hæresiarchæ potuerunt inclinare,
non cogere ad errores: nec persecutores, absolute loquendo, compulerunt fideles ad sacrificandum:
sed qui sacrificauerunt ex pœnis inducti, ex propria infirmitate, & imperfectione, cesserunt, & perie-
runt. Hinc subditur. [SED & si quid patimini propter iustitiam, beati] estis nunc in merito, & spe: »
Matth.5. beati futuri in præmio, & re: sicut ait Saluator, Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam,
Eodem. quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et rursus loquẽs diffusius, & iustos plenissime recreans ac cõ
solans, ait ibidem, Beati estis, cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint o-
mne malum aduersum vos, mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniam merces
uestra copiosa est in cœlis. Patiendo nanq; æquanimiter aspera propter iustitiam, purgamur à culpis, F
implemur potioribus gratiæ donis, Christo assimilamur, à futuris cripimur pœnis, propinquamus ad
regnum, & gloriæ promeremur augmentum. Denique qui correptionem & correctionẽ pro suis pec-
catis gratanter suscipiunt, vt in vita præsenti purgentur, ac deo complaceant, quanuis pro suis patian
tur demeritis: tamen aliquo modo, puta finaliter, propter iustitiam pati dicuntur, & reputatur eis hoc
ipsum ad meritum, suntque beati. Miseri vero sunt, & miseri vehementer, qui corripi ac corrigi dedi-
gnantur. [TIMOREM autem] id est, causam timoris, videlicet crudelitatem & persecutionẽ [EO- »
RVM] qui aduersa infligunt [NE timueritis] immoderato timore, à virtutum constantia retrahen- »
te. Ideo subditur [VT non conturbemini] id est, ne ordinationem rationis, tranquillitatemque men- »
Matth.10 tis perdatis, & ita aliorum prauitate vincamini. Hinc iuber Saluator, Nolite timere eos, qui corpus oc-
Prou.18. cidunt. Et in Prou. habetur, Iustus quasi leo cõfidens absque terrore erit. Et in Esaia, Quis tu, vt timeas
Esa.51. ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnũ aresciẽt? ¶ Verũtamen timor aduersitatũ & mor
Matt.26. tis, naturalis dũtaxat, excusatur à culpa, cum & Christus timuerit mortem, ex præuio rationis iudicio.
Aliqui vero timent, se formidaturos tribulatione instante, qui quod euadere cupiunt, ante tẽpus assu-
munt: quibus consulitur, vt dominũ deprecetur, quatenus eos ab omni inordinato expurget pauore, cũ
Psalm.63 Psalmista orantes, A timore inimici eripe animam meam. Non vt me non occidat inimicus, sed vt nõ
timeam occidentem inimicum. ¶ Cõsiderent etiã, quàm salubre sit pati aduersa, quàmq; proficuũ, &
quàm breuis sit omnis tribulatio vitæ præsentis, & quanta sustinuerit Christus & sancti. Ex quorum G
omniũ intuitione constantes ac fortes, imo & læti, sint in tribulationibus & tormentis [DOMINVM »
autem Christum sanctificate] id est, magnifice honorate, firmiterque tenete, & sanctum esse sentite »
[IN cordibus vestris] videlicet, in intellectu & voluntate, cum synceriter contemplando, feruide di- »
Matt.6. ligendo, & totis viribus honorãdo. Iuxta hunc sensum oramus asidue, Pater noster qui es in cœlis, san
Psal.33. ctificetur nomen tuum. Et propheta hortatur, Magnificate dominum mecum. Per Ezechielem quoq;
Ezec.29. dominus fatetur, Cum sanctificatus fuero in vobis. Et Esaias ait, Dominum exercituum sanctificate.
Esaia.8. [PARATI semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quę in vobis est, fide & spe] »
id est, tam instructi & sapientes in euangelica lege sitis, vt iugiter prompti sitis ad dandã rationabilem
responsionem, & causam vniuersis à vobis quærentibus rationes fidei vestræ ac spei. Cur scilicet tã in-
comprehensibilia credatis, tamq; supernaturalem beatitudinem, & secreta ac inuisibilia bona adipisci
speretis? ¶ Potest autẽ quis rationem fidei ac spei interrogare à Christiano dupliciter. Primo fideliter.
Secundo infideliter. Qui fideliter quærit, charitatiue informandus est, & potest faciliter contentari.
Qui vero infideliter scisciatur, non ita faciliter contentatur: sed opponit, & arguit, quousq; vincatur.
Vtrisque tamen eædem rationes fidei ac spei sunt assignãdæ. Quod scilicet ita credimus & speramus,
quoniam deus altissimus, omnipotens, verax, qui nec fallere potest nec falli, huic nostræ fidei & spei H
testimonium perhibuit. Primo per Christum. Deinde per sanctos apostolos, cæterosque Christi disci-
pulos & viros sanctos. Imo per vtriusque sexus personas innumerabiles, vsque in præsens, per innume
ra & præclara miracula soli omnipotentiæ suæ possibilia. Quæ partim in scripturis canonicis sunt de-
scripta, partim in chronicis, aliisque historiis & legendis authenticis. Secundo, quoniam quicquid de
Christo credimus & speramus in euangelicæ legis scripturis, in veteris testamenti scripturis per Mo-
sen, & beatos prophetas copiose legimus prophetatum. Tertio, quia lex Christi est lex totius sanctita-
tis, & honestatis, ac perfectionis. Quarto, per finalem istam Iudęorum relictionem probamus Christũ
venisse. Quinto, ostenditur veritas fidei per hoc, quod quanto aduersarii & tyranni atrocius nitebãtur
fidem Christianam prorsus extinguere, tãto plus creuit atq; inualuit. ¶ Ex quibus omnibus, multisq;
aliis rationibus, sufficienter & certe probatur, quod fidei nostræ ac spei deus sit author ac testis: quan-
uis per ea fidei veritates supernaturales ita probari non queant, vt comprehendantur per rationẽ, cer
titudinemque euidentiæ habeat. Verũtamen fidem contra aduersariorum disputationem defendere, &
eam diuersis argumentationibus rationabiliter persuadere ac declarare, non est omnium, sed speciali-
ter eruditorum. Nec est præceptum, vt vnusquisque fidelis paratus sit ad satisfaciendum quærẽtibus
rationem fidei ac spei, cum multi sint idiotæ, & penitus simplices: sed istud est magis consilium. Præla-
ti tamen, & superiores, atque doctores, seu prædicatores tenentur aliquo modo esse parati ad satisfa-

A ctionem huiusmodi. Cum apud Mal. dicatur, Labia sacerdotis custodiũt scientiam, & legem requirent de ore eius, quia angelus domini exercituum est. In primitiua quoque Ecclesia, præparatio & eruditio ista ad satisfactionẽ talem magis necessaria fuit, quàm nunc: quia tunc fideles, inter perfidos vndique mnrabantur, & sæpe inde interrogabantur, etiam à tyrannis. Fuitque eis necesse fidem contra aduersarios eius defendere [SED cũ modestia & timore] id est postulantibus à vobis rationem fidei vestræ ac spei respondete modeste. i. timnrate, humiliter & decenter: ne interrogatores scandalizentur in vobis: & se despici arbitrantes, contra fidem & eius professores grauius accendantur. Hinc ad Rom. loquitur Paulus, Infirmum in fide assumite, non in disceptatinnibus cogitationum. Timot. quoque scribens, Noli (inquit) verbis contendere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Itẽq; Seruum domini non oportet litigare: sed patientem esse, & cum modestia corripientem eos qui resistunt. Denique cum ea quæ fidei sunt, sint tam sublimia, incomprehensibilissima, ac profunda: non nisi cum casto dei timore de eis loqui, & disputare debemus, ne forsitan dominũ offendamus, irreuerenter, & præsumptuose loquẽdo de ipso, & mysteriis eius. Quia, vt in Prouer. asseritur, sicut qui mel enmedit multum, nõ est ei bonum: sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Propter quod & diuinus Dionysius, & Damascenus affirmant, Non est audendũ aliquid dicere de superessentiali deitate præter ea, quæ nobis sunt in sacris eloquiis tradita [CONSCIENTIAM habentes bonam] ita, vt vobis non sitis conscii de aliqua simulatione, nequitia, aut culpa occulta. Quemadmodum ad Corinth. asserit Paulus, Gloria nnstra hæc est, testimoninm conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate dei, non in sapientia carnali, conuersari sumus in hoc mundo. [VT in eo quod detrahunt de vobis confundantur, qui calumniantur vestram bonam conuersationem] id est, detractores vestri, vobis incaute obloquentes, ex vestra rationabili responsione, quam eis assignatis de fide & spe vestra, atque ex sancta vita vestra, confundantur, ipsa euidentia veritatis ac virtutis conuicti, aut etiam tandem cõuersi. Vel, confundantur in die iudicii: quando iusti stabnnt in magna constantia aduersus persecutores, irrisores, detractoresque suos. Vnde per Hiere. air vir iustus, Cnnfundantur, qui persequuntur me: & non cõfundar ego. Paueant illi, & non paueam ego. Indne super eos diem afflictionis. Hinc ad Titum habetur, Verbum sanum sit & irreprehensibile, vt is, qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habẽs loqui de nobis. Hæc igitur agite cum bona conscientia, nec ex timore persecutionũ omittite ea. [NEC IVSTVS est enim] id est, magis laudabile, magisque meritorinm [BENEFACIENTES (si velit vo-luntas dei) pati] aduersa [QVAM malefacientes] hoc est, virtuosius fuerit, vt absque demerito vestro, vtpote bene viuentes, sustineatis aduersa, quàm vt ea pro vestris demeritis sustineatis, vtpote male viuentes. ¶ Quemadmodũ Iob & Tobias amplius commendantur pro eo, quod tanta perpessi sunt, nõ pro suis excessibus, sed pro sua exercitatione, & coronatione glorioſiori, atque vt aliis in exemplũ patientiæ ponerentur, quàm Elimas magus & Ioram, qui pro suis criminibus sunt plagati. ¶ Hac quoq; authoritate, secundum Bedam, reprehenditur eorum stultitia, qui æquanimiter ferunt correptionem & correctionem, quando culpabiles sunt: si vero absq; culpa sua patiãtur aduersa aut arguuntur, ægre accipiunt: & qui hactenus videbantur innocii, per propriam iram, impatientiam, murmuratiouem se noxios reddunt. Porro quod virtuosius sit absque proprin demerito pati, probat exẽplo Christi. [QVIA & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est] sicut ait in psalmo, Quę non rapui, tunc exoluebam. Et Hieremias in Tren. testatur, Spiritus oris nnstri Christus dominus, captus est in peccatis nostris. Mortuus ergo est pro peccatis nostris tollẽdis, sicut prædixit sanctissimꝰ Iohã. Baptista, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Crucifixus est enim, vt merito suæ acerbissimæ passionis, in quantũ illam ex feruentissima charitate atque plenissima obedientia acceptauit ac pertulit, pro nostris satisfaceret culpis, & copiosissimam nobis gratiam plenamque beatitudinem promereretur: iuxta illud ad Hebr. Sãguis Christi, q̃ semetipsum per spũm̃s. obtulit immaculatũ deo, emũdabit cõscientiã nostrã ab operibus mortuis, ad seruiẽdũ deo viuẽti. Et rursus, Semel oblatus est ad multorũ exhauriẽda peccata. Rectèq; additur semel. Quia, vt Paulus fatetur, Christus resurgẽs ex mortuis, iã nũ moritur, mors illi vltra nõ dominabitur. quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Itaque mortuus est pro nnbis. [IVSTVS pro iniustis] videlicet ipse sanctus & innocẽs pro nobis tetãsgressoribus [VT nos offerret deo] i. ei recõciliaret, & ad cœlestẽ introduceret patriã. Quẽadmodũ ipse dixit, passione instãte, Vado parare vobis locũ: vt vbi sum ego, & vos sitis. Christus quippe est, q̃ fortẽ armatũ puta diabolũ ligauit, & spolia eius distribuit, auferẽs ei quos ille decepit, & ad deũ eos reducẽs. Atq; in altũ ascẽdẽs captiuã duxit captiuitatem. Propter quod per Esa. deus pater ait de homine Christo, In scientia sua iustificabit ipse seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortiũ diuidet spolia. Etenim spolia fortium erant peccatores, à dæmonibus victi & capti: quorum multos, omnes. s. electos Christus sua passione, non solum sufficienter, sed & effieienter saluauit. Hinc scriptum est ad Ephesios quinm, Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum per ea, vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam. Offerret inquam nos deo [MORTIFICATOS quidem carne] id est, à carnalibus desideriis, & inquinamentis abstractos, & spiritaliter mortuos [VIVIFICATOS autem spiritu] id est, mente, viuentes in charitate & gratia. Vel, viuificatos spiritu, id est, à spiritu sancto, per dona gratiæ eius spiritaliter viuos effectos. ¶ Hãc enim mortificationem viuificam merito passionis Christi à deo consequimur, nec sine ea finalem fructũ dominicæ passionis, videlicet æternam salutem, adipiscemur. Qui enim sunt Christi, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigunt, vt loquitur Paulus ad Galat. Qui denuo ad Corinth. fatetur, Pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam nnn sibi viuant: sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; qui tribulationes & pscutiones absq; suis demeritis sibi illatas æquanimiter ferũt, Christo

Malac. 2.
Rom. 14.
2. Tim. 2.
Eodem.
Prou. 25.
Diony.
2. Cor. 1.
Sapien. 5.
Hier. 17.
Titum. 2.
Iob. 42.
Iob. 11.
Act. 13.
3. Re. 22.
Epistola.
Psal. 68.
Hebr. 9.
Eodem.
Rom. 6.
Iohã. 14.
Matt. 32.
Marc. 3.
Psal. 97.
Esa. 53.
Galat. 5.
2. Cor. 5.

asſimilátur. Qui vero eas pro ſuis peccatis tolerãt patienter, cõformantur latroni ad dexteram Chri- E
Lucæ.23. ſti ſuſpenſo: qui dixit, Digna factis recepimus. qui & cum Chriſto paradiſum de cruce introiuit. Qui vero nec pro ſuis exceſsibus corripi corrigique dignantur, latroni ad ſiniſtrã Saluatoris ſuſpenſo æquã tur. ¶ Cõſequẽter cõmemorat princeps apoſtolorũ antiquum opus miſericordiæ Chriſti, quod tempore Noe fecit: per quod præfigurauit effectũ pietatis, quem poſt ſuam incarnationem, in niundo hoc viuens, per ſeipſum ac ſuos diſcipulos, impẽdit hominibus. Eſt autẽ locus hic intricatus, & ſatis obſcurus, ac variis modis tranſlatus. Nam Beda ponit hunc textum, In quo & eis, qui in carne cõcluſi erãt, ſpiritu veniens prædicauit. Quem textum ſequitur & exponit Albertus. Alia vero tranſlatio, teſte Beda, ſic habet, In quo ſpiritu & eis, qui in carne erant, prædicauit, &c. Communiter vero ita habemus, In quo & his, qui in carcere erant, ſpiritu aduieniens, vel, ſpirituaIiter aduieniens, prædicauit. Exponen do ergo hanc literam, primo iſte eſt ſenſus, in quo, id eſt, ad hoc, vt homines à ſe conuectos deo offerret. Vel in quo. i. in ſpiritu ſancto, de quo ſecundum vnam expoſitionem, immediate præmiſit, vitiſica tos ſpiritu. Itaque in quo & his qui in carcere erant ſpiritu veniens. i. Chriſtus veras deus per ſpiritus ſancti immiſsionem ſeu inſpirationem, aduieniens, eis qui erant in carcere. i. in profundo vitiorum & ignorantiarum, & conſuetudine vitioſa erant ligati, propriisque iniquitatibus quaſi cuſtodia carcera
Prouer.5. li detenti, prout in Prouerb. habetur, Iniquitates ſuæ capient impium, & funibus peccatorum ſuorum
2.Tim.2. conſtringetur. Vnde & Paulus loquens de impiis, Reſipiſcant, inquit, à laqueis diaboli, à quo captiui F
tenentur. His ergo Chriſtus per ſuæ miſerationis effectum ſpirituaIiter veniens, & ſpiritu ſancto operante aduenies prædicauit per Noe, vt infra innuitur. Quem Noe Chriſtus per inſpirationem ſpiritus ſancti inſtigauit ad prædicandum verbis & factis, futurum eſſe diluuium propter ſcelera hominũ,
Gen.6. quia tunc omnis caro corruperat viam ſuam, vt dicitur in Gen. [QVI increduli fuerant aliquando] »
ſcilicet tempore Noe, cuius prædicationi non crediderunt, nec à ſuis ceſſauerũt criminibus [QVAN- »
DO expectabat dei patientia] .i. deus diu & patienter expectauit pœnitentiam, emendationemque ho- »
minum: quia per centum annos & amplius deus prænunciauit diluuium eſſe futurum. Nam & Noe
Eodem. centum annis occupatus fuit cum ſuis in arcæ fabricatione, ſicut ex Gen. trahitur. Hinc ſubditur [IN »
diebus Noe cum fabricaretur arca] deo dicente ad Noe, Fac tibi arcam de lignis lęuigatis. Quidam »
textus habent, quando expectabant dei patientiam: quia iniqui illi diſtulerunt & neglexerunt ſe emendare, videntes comminationem dei de aduentu diluuii tam diu differri. Sicque expectabant patientiam dei, non deſiderando gratiam emendationis, ſed diu manendo in ſuis peccatis, putantes, q̃ pius & patiens deus nõ eſſet eis diluuium inducturus. Sicque vnicuique eorum dici poterat illud ad Romanos, Exiſtimas, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis dei & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras, quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuã, & impœnitens cor tuum, theſaurizas tibi iram in die iuſti iudicii dei tui. ¶ Porro præacta litera, qua G
vtitur Beda, ſic intelligitur, Eis qui in carne erant concluſi. i. carnalibus concupiſcentiis deuincti, ac vi
cti. Qui enim carnalibus magis, quàm deo & ſpiritualibus rebus inhæret, recte in carne dicitur eſſe cõcluſus, quia non leuat ſe ſupra ſe. De quibus ad Romanos aſſeritur, Qui in carne ſunt, deo placere nõ poſſunt. Virtuoſis autem hominibus ibi mox additur, Vos in carne non eſtis, ſed in ſpiritu. Cætera exponuntur, vt habitum eſt. Vult itaque princeps apoſtolorum aſſerere, quod Chriſtus qui noſtris temporibus carne indutus veniens prædicauit hominibus iter ſalutis, ipſe etiam & ante diluuium eis, qui tunc increduli erant, ſpiritu veniens prædicauit. Ipſe nanque per ſpiritum ſanctum erat in Noe, & aliis ſanctis qui tunc erant, per quos tunc prædicauit iniquis illius temporis', vt conuerterentur. Sicque beatiſimus Petrus in verbis iſtis apertiſsime innuit Chriſti diuinitatem, & vtriuſque naturæ vnam eſſe perſonam in ipſo. Quanuis enim tunc nondum fuerit incarnatus, tamen vere tunc, imo & æternaliter fuit & eſt. Quia ſuppoſitum eſt æternum. Et Chriſtus ſupponit perſonam æternam & increatam. Propter quod ait Iohannis 8, Antequam Abraham fieret, ego ſum. Ad quod inſinuandũ, Iudas apoſtolus in ſua ait Canonica, Ieſus populum ſaluans de terra AEgypti, ſecundo eos, qui non cre diderũt, perdidit. Ad Hebræos 13 quoque fertur, Ieſus Chriſtus heri & hodie, ipſe & in ſecula. Inſuper quidam per carcerem intelligunt limbum patrum: vt ſit ſenſus, In quo, vt ſcilicet plures deo offerret ipſe Chriſtus veniens ſpiritu. i. ſecũdum animam ſuam in carcetem, id eſt, in limbum vbi ſancti patres detinebantur, in quem Chriſtus vt ſpiritum tradidit ſecundum animam mox deſcendit: prædicauit his H
qui detinebantur ibidem, id eſt, myſterium ſuæ incarnationis & paſſionis impletum eſſe annunciauit. Qui increduli erant aliquando, quando expectabat dei patientia in diebus Noe, cum fabricaretur arca, &c. quia vt pie ſperatur, quidam qui ante diluuium increduli etant verbis Noe, veniente ipſo diluuio ſuæ perfidiæ cognouerunt errorem, & pœnituerunt ac ſaluabantur, ita, q̃ in purgatorio plene purgati venerunt in limbum patrum, ſicque eis cum cæteris ibi manentibus Chriſtus, vt dictum eſt, prædicauit. ¶ Quidã vero incaute, imo & inſipienter dixerunt, quod Chriſtus in infernum deſcẽdẽs, prædicauit ibi detentis pœnitentiam & viam ſalutis, ſeque mundi Saluatorem conſiſtere, & quòd tũc erc dentes in eum ſaluabantur: inter quos quidam dixerunt Platonem fuiſſe primum credentium. Iſtud inter apocryphorum computandum eſt ſomnium. Et ſanctus Cyrillus atque Chryſoſtomus huic cõtradicunt aſſertioni. ¶ Tempus quippe & ſtatus merendi ac demerendi finem accipiunt in cuiuſlibet hominis morte. Proprer quod aſſerit Damaſcenus, quòd angelis eſt ruina, hoc hominibus mors. Et in Eccleſiaſtico legitur, Si ceciderit lignum ad Auſtrum, aut Aquilonem: in quocunque loco ceciderit, ibi erit. Idcirco de lege communi poſt vitam præſentem non eſt reditus ad pœnitetiam ſalutarem. Sed deus omni lege ſublimior eſt. Et quibuſdam, vt vult, priuilegium facit. IN qua] arca [PAVCI, id »
eſt, octo animæ] ſumendo partem pro toto, id eſt, octo homines, vtpote Noe & vxor ipſius, tres quoq; »

A filii Noe,& tres eorũ vxores [SALVAE factæ sunt,id est,à periculo diluuii, scilicet submersione & mor
te [PAR aquam] id est,per hoc quòd aqua diluuii eleuauit arcam in altum ne mergerentur. Sumitur au-
tem in scripturis multoties pars pro toto.Sicut in psalmo, Ad te omnis caro veniet. Et in Actis, Eramus Act.27.
» omnes animæ in naui ducentæ sexaginta sex [QVOD & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma]
Ordo verborum in constructione hic est, Quod,supple,dico,quia baptisma similis formæ.i.sacramentum
baptismatis Christi existens similis formæ,id est,comparis modi cum aquis diluuii.Nam sicut per aquam
diluuii salui facti sunt valde pauci,comparatione eorum qui perierunt diluuio : ita electi qui per baptismũ
saluantur perpauci sunt,comparatione fidelium reproborum,& aliorum incredulorum.Propterea ait Sal
uator,Arcta est via quæ ducit ad vitã, & pauci inueniũt eã. Et rursus,Nolite,inquit,timere pusillus grex, Luc.12.
quia complacuit patri dare vobis regnum.Rursus, sicut aqua diluuii eleuando arcam , saluauit existentes
in ea:sic aqua baptismi saluat leuando ad cœlum . Itaque baptisma similis formæ saluos facit, id est,
» purgat à vitiis,atque ad alia sacramenta deducit.Est enim primum inter sacramenta ianua ad alia.[NON
carnis depositio sordium] id est , corporalium fœditatum seu immunditiarum depositio non vos saluat,
» sed spiritalis interiorque ablutio.Ideo subditur [SED conscientiæ bonæ interrogatio in deum].i.interroga
tio quæ fit à baptizando adulto.Interrogatio,inquam,bonæ conscientiæ in deũ,id est,inquisitio an habeat
conscientiam bonam in deo:ita vt non fictus accedat,sed catholice credens,& boni propositi:hæc interro
B gatio saluat,id est,per eam fit baptizandi saluatio.Aliter enim non consequitur quis baptismi effectum, si
adultus existat.Tunc enim ab ipso fit interrogatio,personaliterque respondet . Si autem sit infans, patri-
» nus respondet pro eo [PER resurrectionem Iesu Christi] id est,an habeat cõscientiam bonam in deo per
resurrectionem Iesu Christi,id est,per viuam & formatam fidem resurrectionis Iesu Christi,recte creden
do in eum . Qui enim credit Christum resurrexisse à mortuis , alia eius mysteria facilius credere potest:
sicque resurrectio Christi valde specialem habet difficultatem credendi. Ideo scriptum est Actuum quar-
» to,Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini vestri [QVI est
ad dexteram dei patris.] Iuxta illud Marci decimosexto , Dominus Iesus, postquam locutus est eis , as-
sumptus est in cœlum,& sedet à dextris dei. ¶Dicitur autẽ Christus ad dei patris dexteram esse dupliciter.
Primo,inquantum est deus,sedet & regnat deo patri æqualis: sed inquantum homo , dicitur ad patris
dexteram residere,id est,in potioribus eius bonis consistere:quia præ vniuersis electis fruitur deitate subli
» miter,& omni felicitate impletus est,quantum capere potest natura creata [DEO LVTIENS mortem]
quia in primis sua benedicta passione sibiipsi plenam corporis immortalitatem promeruit : deinde genus
humanum à morte culpæ redemit,imo & à morte æternæ damnationis saluauit. Pleuam quoque animæ 1.Cor.15.
& corporis beatitudinem,quæ omnem mortalitatem excludit, promeruit nobis : quam virtute & merito
Christi tandem sortientur electi,puta in die iudicii: quãdo mortale hoc induerit immortalitatem, & iuxta
C quod loquitur Paulus,implebitur sermo qui scriptus est,Absorpta est mors in victoria.Hunc subditur [VT Eodem.
vitæ æternæ hæredes efficeremur] id est, æternam salutem hæreditate consequamur . Vnde per Oseam
prophetam decimotertio capitulo ait Saluator , De manu mortis liberabo eos , de morte redimam eos.
» Ero mors tua ô mors,ero morsus tuus inferne. [PROFECTVS in cœlum] in die ascensionis.Per quod
nobis dedit fiduciam,præbuitque exemplum beatificæ ascensionis in cœlum cum eorpore glorificato & Matth.25.
» anima obtinendæ in die iudicu:quãdo dicet,Venite benedicti patris mei,percipite regnũ.[SVBIECTIS
sibi angelis,potestatibus,& virtutibus.] Quia super omnium angelicorum ordinum dignitatem , hierar-
chiam,& excellentiam eleuatus est Christus in ascensione,secundum naturã assumptã. ¶Quocirca scien
dum,quod eo ipso quo Christi humanitas in incarnatione verbi æterni vnita est verbo hypostatica vnio-
ne , videlicet ad personale & increatum esse verbi assumpta in vnitate personæ , prælata est omni crea-
turæ,& toto vniuerso dignior sublimiorque effecta. Tamen inquantũ mortalitati & passibilitati fuit subie
cta,erat quodammodo angelis sanctis inferior . Sed quia ad immortalem vitam surrexit , & super omnes
cœlos vsque ad dexteram patris ascendit,idcireo in ascensione dicuntur angeli & cæteri chori cœlestes ei
subiecti.Et exprimuntur hic tres chori angelici,seu tres ordines angelorum,per quos cæteri dantur intel-
ligi.¶Quocirca pensandum quod glorioſissimus apostolici agminis vertex paulatim ascendendo,primo
exprimit angelos,deinde potestates,& tertio loco virtutes. Ex quo sumitur argumentum , quod virtutes
D pertineant,ad secundam hierarchiam angelicam,& supra potestates existant, prout diuinus Dionysius à
Paulo apostolo informatus edocuit.Quanquam Gregorius & Bernardus ponant virtutes in infima hie-
rarchia chorum supremum.

¶EXPOSITIO CIIII CAP. [CHISTO IOITVR PASSO IN CARNE.] ARTIC. VIII.

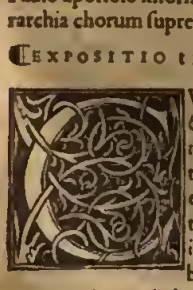

» VM in imitatione conuersationis passionisque Christi tota nostra consistat perfe-
ctio,vbertim princeps Apostolorum ad dominicæ passionis imitationem nos admo
net,per aduersitatum & tribulationum tolerantiam virtuosam. Idcirco vtne loqui-
tur [CHRISTO igitur passo in carne] id est,quia Christus in carne propria passus
» est,non in deitate sua,quæ fuit impassibilis prorsus.Nec solum in carne sua patieba-
tur saluator,sed in anima quoque. Habuitque corporales & spiritales , exteriores &
interiores dolores,ita,quod in omnibus exterioribus & interiorib.suis sensib.affligebatur:atque in appetitu sensitiuo tam concupiscibili quàm irascibili . Nam & timo-
rem & tristitiam habuit.Cœpit quippe contristari,& pauere,& tædere:dixitq;,Tristis est anima mea vsq; Luc.22.
ad mortem.Nec solum in prædictis organicis viribus,sed in potentiis quoq; superioribus intellectuis gra Matth.14
uiter patiebatur,videlicet intellectu & voluntate . Quanuis enim anima eius, quantum ad superiores has Mar.26.
vires,fuerat tempore passionis in gaudio beatificæ fruitionis,ita,quod non patiebatur in potentiis istis ad

increatum obiectum relatis:tamen in quantum potentiæ illæ erant fundatæ in essentia animæ:& respectú habebant ad obiectum creatum afflictiuú,sic erant in grandi afflictione , prout Thomas in prima parte Summæ suæ hæc plenius docet.Imo,vt Bonauenturæ & alii bene deducunt,in Christo tempore passionis dolor compassionis excessit passionis dolorem:sicque tota Christi humanitas vehementissime patiebatur,& tota natura humana in ipso fuit in dolore summo ac maximo:quia tenerrimæ erat complexionis, & summe perceptiua doloris:& erat maxime recens, viuax, nobilis,ac robusta . Nec fuit tunc in ea à superioribus viribus in inferiores redundantia,consolatoria,doloris releuatiua. Merito ergo debemus compati Christo,tantum & tanta propter nos passo,& eius passioni nos conformare. Propter quod subditur, [ET vos eadem cogitatione armamini] id est,meditatione dominicę passionis armate vos contra impugnationem delitiarum,seu concupiscentiarum & vitiorum,& clypeo pœnitētiæ vos munite. Passionemq;

Galatas.3 Christi sequi proponite,carnem vestram cum vitiis & concupiscentiis crucifigēdo [QVIA qui passus est in carne,desiit à peccatis.] Si definere accipiatur pro cessare ab actu præterito seu incœpto,certū est,istud de Christo non posse exponi,eo quod nunquam peccauerit.Si autē definere accipiatur pro abstinere,potest de Christo intelligi.Nam ipse Christus in carne propter nos passus abstinuit semper à culpis.Cōmuniter vero exponitur illud de imitatoribus dominicę passionis,vt sit sensus,Quia qui passus est in carne.i. tribulationes corporales patiēter sustinuit,& carnē suam affligendo per abstinentias,ieiunia,disciplinas,vi

1. Cor.9. gilias,eam in animæ seruitutē redegit:iuxta illud,Castigo corpus meū,& in seruitutē redigo : desiit à peccatis.i. à præteritis vitiis pœnituit,& se emendauit,nec carnalibus inquinamētis se fœdat . Vnde sponsa in

Cantic.3. Canticis,Laui (inquit) pedes meos:quomodo inquinabo illos [VT iam non hominum desideriis] id est, me cætero non carnalibus & humanis inordinatis affectibus [SED voluntati dei] .i. obseruationi diuinorū pręceptorū ad gloriam creatoris [QVOD reliquum est in carne viuat temporis].i. residuum temporis vitæ præsentis in hac carne mortali viuat & obediat , hoc est , vosipsi de cætero per omne tempus vitæ ve-

Matth. 6. strę seruiatis obediatisque deo . Tempus quippe dicitur agere vel pati,quod existētes in tempore agunt

1.Mach. aut patiuntur:sicut in euāgelio ait Saluator,Crastinus dies sibiipsi erit solicitus. Et primo Machabeorum

12. liabetur,Videns Ionathas,quia tēpus eum iuuat [SVFFICIT enim præteritū tempus ad voluntatē gentium consumandam] .i. satis & plusquam satis est,quod elapsis tēporibus vixistis carnaliter,& irrationabi lium hominū voluntatibus acquieuistis.Idcirco de reliquo non solum à consuetis peccatis cessetis,sed præteritorum quoque temporū negligentias recuperetis,& vitia deplorate,semperq; fructuose viuatis [QVI

Esaiæ.5. ambulauerunt] ad interitum [IN luxuriis,desideriis] irrefrenatis [VINOLENTIIS]. i. assiduis & superfluis vini potationibus,quæ non solū animę sed & corpori maxime nocent, quibus dicitur apud Esaiā, Væ qui consurgitis mane ad ebrietatē sectandam,& potandū vsq; ad vesperam [COMESSATIONIBVS, potationibus] quantū ad aliorum poculorū sumptionem immoderatam [ET illicitis idolorum cultibus].i.idololatriis maxime vitiosis.Hæc nanque & consimilia scelera in gentibus regnauerunt. Prout in

Sapien.4 libro Sapientiæ diffuse conscriptum est:vbi inter cætera fertur,Omnia cōmixta sunt, sanguis, homicidiū, furtum & fictio,corruptio,infidelitas,turbatio,periurium,tumultus, bonorum domini immemoratio, animarum inquinatio,inordinatio mœchiæ & impudicitiæ [IN quibus nunc admirantur non cōcurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem] .i. dum vitia ista exercent,mirantur quod vos olim fuistis so-

Sapien.2. cii eorum in talibus,nūc abstrahitis vos ab eis [BLASPHEMANTES] Christū & fidem quam accepistis.Non enim cognoscunt viam iustitiæ,ideo iustos reputāt fatuos. De talibus scriptum est per Sapientē, Dixerunt impii,cogitantes non recte,Venite,fruamur bonis quæ sunt:& vtamur creatura tanquā in iuuentute celeriter,vino precioso & vnguentis impleamus nos.Nullū pratum sit, quod nō pertranseat luxuria nostra.Deniq; multi sunt Christiani ita carnales & exęcęati, vt mirentur si quis ad vitam claustralem & pœnitentialem confugiat,& ipsorum vitet consortia.Admiratio quippe consurgit ex hoc, quod insolitus effectus conspicitur,cuius causa ignoratur . Hi autem obtenebrati praui non sciunt nec pensant , quid

1.Cor.2. moueat iustos,& qualiter inspirentur à deo . Propter quod ad Corinthios habetur , Animalis homo non percipit ea,quæ sunt spiritus dei.Stultitia enim est illi,& non potest intelligere [QVI reddent] .i. reddere exigentur [RATIONEM ei qui paratus est iudicare viuos & mortuos] vt prote Christo de quo scripti

Act.10. est,Ipse est,qui cōstitutus est à deo iudex viuorum,& mortuorū.Siquidem pater omne iudicium dedit fi-

Iohan.5. lio.Salomon quoque protestatur,Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium pro omni creato,siue bonū

Eccl.12. sit siue malum [PROPTER hoc enim & mortuis euangelizatum est] .i. existētibus in peccatis & perfidiis prędicata est lex Christi ab eius discipulis. De taliter mortuis ait in euāgelio Christus , Dimitte mor-

Matth.8. Lucæ.9. tuos sepelire mortuos suos.Et Paulus,Vidua,inquit,quę in delitiis viuit,viuens mortua est.Et rursus, Surge qui dormis,& exurge à mortuis [VT iudicentur quidem secundum homines in carne] .i. ipsi mortui

1.Timo.5. seu iniqui iam ad Christum conuersi, & impiorum consortia deuitantes , diiudicentur & reprobentur ab

Ephes.5. ipsis carnalibus & excæcatis hominibus,secundū hominum huius sæculi sensum iudicantibus,quorum iudicia sunt peruersa.Ista tamen diiudicatio conuersorum ab impiis est præter intentionem prædicantium, & ex eorum prędicatione occasionaliter sequitur:siqueque quod ait,vt,tenetur concomitanter,non causaliter.Sicut in Psalmo,Tibi soli peccaui,&c.vt iustificeris in sermonibus tuis,&c. [VIVANT autem secundum deum] .i. in obseruantia præceptorum [IN spiritu] .i. recta mentis intentione,& ex charitatis affe-

Psalm. 50

Galat.5. ctione,ad quod prædicatio directe ordinabatur . Vnde ad Galatas fertur, Spiritu ambulate , & desideria carnis non perficietis. Et merito sic viuendū est [OMNIVM enim finis appropinquabit] .i. dies iudicii inceptabiliter appropinquat. Vel,omnium hominum finis,id est, mors indefinenter propinquat . Cum tota hæc vita sit quasi cursus ad mortem.[ESTOTE itaque prudentes] id est,discreti,circūspecti, & prouidi.

Hebrę. 10 Quia horrendum est,incidere in manus dei viuentis.Atque in medio laqueorum & insidiarum hostium omni ferocitate,calliditate,inuidia repletorum ambulatis: qui tam fortitudine, quam experietia & astutia

A nos valde exeedunt,nec aliud machinantur,niſi vt æterna felicitate,quam perdiderunt,nos ſpolient,infer
nalibusque nos ſecum inuoluant ſupplicijs.Idcirco oportet nos iugiter eſſe maxime circũſpectos,timora-
tos, cuſtoditos, ſolicitos, prout in Deuteronomio S. Moſes exhortator, Cuſtodi temetipſum & animam Deut. 4.
tuam ſolicite, ne obliuiſcaris verborum domini:& ne excidant de corde tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Sed
» quia non ſufficit diligentia noſtra ſine continua diuinæ ſubuentionis aſsiſtentia, recte ſubiungitur [ET vi-
gilate in orationibus.] Quod dupliciter poteſt intelligi,& debet impleri.Primo,vt orando vigilemus.i.cũ
cordis vigili attentione oremus.Nõ enim corde hinc inde vagante inuocandus eſt deus,ſed animo recolle
cto,aduertente & cuſtodito,cum omni reuerentia,humilitate,& ſancto timore.Propter quod in Eccleſia- Eccl. 18.
ſtico ſcriptum eſt,Ante orationem præpara animam tuam,& noli eſſe quaſi homo tentans deum.Secun-
do,vt protrahamus vigilias in orando,non ſolum in die,ſed nocturnis quoque temporibus oratiooibus in-
ſiſtendo.Iuxta illud in Pſalmo,Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi. Et rurſus,In die tribulationis Pſal.118.
meæ deum exquiſiui manibus meis nocte contra eũ. Huius ſiquidem rei Chriſtus (cuius omnis actio no- Pſalm.76
ſtra eſt inſtructio) nobis dedit exemplum,de quo ſcriptum eſt,Exiit Ieſus in montem ſolus orare, & erat Lucæ.6.
pernoctans in oratione dei.Hanc doctrinam etiam Chriſtus expreſsit apud Marcum loquens, Vigilate, Marc. 13.
neſcitis enim quando dominus veniat,ſero,an media nocte,an gallicantu, an mane:ne cum venerit repen
te,inueniat vos dormientes.Videte,vigilate,& orate.Sed quoniam abſq; charitate nihil eſt meritorij,ſub-
B ditur [ANTE omnia autem] .i.potiſsime & in primis ante exercitia cũcta,[MVTVAM in vobiſmetipſis Iohan.15.
charitatem continuam habentes] .i.charitatem fraternam indeſinentem, & quantum poſsibile eſt, etiam Matth.22
actualem,vt tam in interiores quàm exteriores charitatis actus aſsidue procedamus:cum ſignum charita
tis ſit executiu actus. Vnde & dñs ait,Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos.
Sed cum primum maximumque præceptum ſit,vt deus toto corde ametur, quid eſt quod princeps apo-
ſtolorum hortatur,vt ante omnia mutuo diligamus?Et reſpondendũ,quod eadem eſt charitas habitualis,
qua deum proximumq; diligimus,eo quod deus ſit ratio proximos diligendi.Sicq; dilectio dei & proxi-
mi ſe mutuo cõplectuntur.Idcirco in eo quod ante omnia ad mutuam charitatem monemur, datur intel-
ligi,vt ſuper omnia & ante omnia deum amemus,ſicq; ad fraternam charitatem ante omnia nos horta-
» tur ſcriptura,in quantũ iſta dilectio fraterna charitatẽ dei includit,ac præſupponit [QVIA charitas ope-
rit multitudinem peccatorum] .i. vniuerſa peccata ignis ſanctæ dilectionis conſumit & delet, non ſolum
quantum ad culpam,ſed etiam quantũ ad pœnam,in toto aut in parte, ſecũdum quod feruor amoris in-
tenſior fuerit ſiue remiſsior.Propter quod Chriſtus dixit de beatiſsima Maria Magdalena, Dimiſſa ſunt
ei peccata multa,quoniã dilexit multum.In Prouerb.quoq; Salomon ait,Vniuerſa delicta operit charitas. Lucæ.7.
De huius autẽ verbi expoſitione dicta ſunt plura ſuper illud Iacobi,Qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab er- Prou.10.
» rore viæ ſuæ,ſaluabit animã eius à morte,& operit multitudinẽ peccatorũ [HOSPITALES inuicẽ] eſtote Iacobi.5.
C [SINE murmuratioue] .i.patienter,& gaudioſe,gratis & charitatiue vnus hoſpitet alium,& bene tractet
eundẽ.Præſertim autẽ religioſi peregrini & pauperes ſunt hoſpitandi & taliter repauſandi. Iſtud nãq; eſt
vnũ de operibus miſericordiæ,quæ ad Chriſtianos præcipue pertinẽt,& ad quæ charitas mutua ſpeciali-
ter obligat,vt ſcilicet vnuſquiſque faciat alteri,prout vult fieri ſibi.Vode iſtud non obſeruãtibus Chriſtus Matth. 7.
in die iudicij eſt dicturus,Hoſpes fui,& nõ collegiſtis me.Hinc ad Hebræos dicitur,Charitas fraternitatis Matth.25
maneat vobiſcũ,& huſpitalitatẽ nolite obliuiſci.Et Eſaias,Egenos,inquit,vagosque induc in domũ tuam. Hebr.13
Quod ſanctus Iob impleſſe ſe pandit,Foris (inquiens) non manſit peregrinus. Oſtiũ meũ viatori patuit. Eſa.38.
Nec ſolum hoſpitalitatẽ debet quilibet exercere,ſed cætera quoque beneficia,ſibi à deo collata,proximis Iob.31.
» cõmunicare pro poſſe.Ideo ſequitur [VNVSQVISQVE ſicut accepit gratiã,in alterutrum illã adminiſ-
trantes] .i.quilibet veſtrũ dona ſibi deſuper præſtita proximis ſuis pie & charitatiue diffundat, impẽdat,
cõmunicet:vt per ea fructificet deo,impleatque quod dñs ait, Negociamini dum venio. Et ſic talenta ſibi
tradita virtuoſe multiplicet,& ita ſe habeat circa proximũ,quemadmodũ deus ſe habuit circa ipſum.Hoc
totum eſt,vt opera miſericordiæ,tam ſpiritalia quàm corporalia, proximis impẽdat vnuſquiſque pro poſ Lucæ. 19.
ſe.Cui ergo à deo collata eſt maior ſapientia,aut maior gratia exhortandi, aut maior virtutum perfectio
libenter informet ac moneat alios,& eos conetur cõuertere.Propter quod ait ſcriptura, Sapientia abſcon Eccl.20.
dita,& theſaurus occultus,quæ vtilitas in vtriſque?Vnde ad Coloſſenſes dicitur, Docentes & commonen Colloſſ.3.
D tes voſmetipſos in hymnis & pſalmis.In Apocalypſi quoque ſcriptũ eſt,Qui audit dicat,Veni.Hæ itaq; Apoc.22.
» agite [SICVT boni diſpẽſatores multiformis gratiæ dei] .i.amoroſi erogatores & cõmunicatores mul- 1.Cor.12.
tiplicium chariſmatũ aut donorũ ſpirituſſancti:quo vni datur ſermo ſapientiæ,alteri ſermo ſcientiæ, alii gra
tia ſanitatum,alij diſcretio ſpirituum,&c.prout ad Corinthios dicitur.Propter quod denuo loquitur Pau- 1. Cor.7.
lus,Vnuſquiſque proprium donum habet à deo.Ad hanc cõmunicationem horrarur nos Salomon dicẽs, Prouer. 5.
Diriuentur fontes tui foras.Et Chriſtus,Luceat (inquit) lux veſtra coram hominibus. Eſt itaque dei gratia Matth.5.
multiformis.i.varia ac diuerſa multipliciterque diſtincta.Et poteſt per gratiam dei hic intelligi,omne do
num gratis à deo impenſum,per quod vnus poteſt alteri aliquo modo prodeſſe. Specialiter tamen poteſt
hic locus exponi de donis gratiæ gratis datæ,quæ ad aliorum dantur vtilitatem.Specialiter quoque admi
niſtratio ſeu communicatio iſta ad prælatos,prædicatores,doctoresque pertinet: vt cum Pſalmiſta dicere
valeant deo,Iuſtitiam tuam non abſcondi in corde meo.Veritatem tuam & ſalutare tuũ dixi.Et illud Sa- Pſalm.39
pientiæ,Non abſcondã à vobis ſacramenta dei,neq; cũ inuidia tabeſcente iter habebo:ſed dona dei com- Sapien. 7
» municabo vobis.[SI quis loquitur quaſi ſermones dei] .i.nõ niſi de deo loquatur,ita, vt ad minus verba ſua
ad dei referat gloriam & honorem,ſintque vtilia:iuxta illud ad Epheſios,Omnis ſermo malus ex ore ve- Epheſ.4.
ſtro non procedat,ſed qui vtilis eſt ad ædificationem,vt det gratiam audienti. Vel,quaſi ſermones dei,id
eſt,Nou aliud quis loquatur aut doceat quàm conſonũ eſt ſcripturis vel cõtinetur in eis. Propter quod Ti 1.Timo.6
motheo ſcripſit apoſtolus Paulus,Prophanas vocum nouitates deuita. Vel,quaſi ſermones dei,id eſt,deo

aſcribat, quicquid boni aut ſalubriter dixerit. Non enim ſufficientes ſumus cogitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex deo eſt. Hinc ſcriptū eſt, In manu dei ſumus, & nos & ſermones noſtri [SI QVIS MINISTRAT] .i. bonū quodcunq; alteri exhibet, ſeu impendit [TANQVAM ex virtute, quā adminiſtrat deus] .i. non propria virtute, ſed virtute ſibi à deo collata id ſe facere arbitretur: & omne bonum quod habet, aut aliis impartitur, deo tanquam ſuperdigniſſimo ſonti liberaliſſimoq; datori grata ac humili mente attribuat. Cum dicat Saluator, Sine me nihil poteſtis facere. Et Paulus, Quid habes quod nō acepiſti? [VT in omnibus honorificetur] .i. debito modo à vobis ac aliis honoretur [DEVS] trinitas [PER Ieſum Chriſtum] dei & hominū mediatorem, hominem verum, [NOMINVM noſtrum] cuius virtute & meriro gratiarum chariſmata nobis deſuper infundontur: hoc eſt, quod ait Saluator, Videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Vas quoque electionis Corinthiis ſcribens, Omnia (inquit) in gloriam dei facite. Et ad Coloſſenſes, Omne quodcunque facitis, in verbo aut in opere, omnia in nomine domini agite, grarias agentes deo. [QVI eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.]

De quo ait Apoſtolus Paulus, Regi ſæculorū immortali, inuiſibili, ſoli deo honor & gloria. Ipſe eſt enim rex omnipotens, in cuius ditione cuncta ſunt poſita. Eſt autē deo gloria, id eſt, infinita lętitia, clara quoque cum laude notitia, & immenſa maieſtas. Præterea denuo redit archiapoſtolus ad exhortandum fideles, vt habeant inſuperabilem patiētiam in aduerſis [CHARISSIMI nolite peregrinari] id eſt, à fide fieri alieni, aut à deo alienatos & exteros vos putare [IN feruore] .i. perſecutionū impetu vehementi, ſeu furioſo. [QVI ad tentationem vobis fit] .i. vobis ab incredulis ac peruerſis, deo permittēte, infligitur ad veſtri probationem & coronationem: quanuis impii alia intentione vos perſequantur. Sed deo diſponēte, omnia cooperantur electis in bonum. De hoc dicta ſunt multa ſuper illud Iacobi, Beatus vir qui ſuffert tētationem: quoniam cum probatus fuerit, &c. Itaque ex hac re nolite peregrinari. Vel (vt alia litera, qua vtitur Beda, habet) nolite miran [QVASI noui aliquid vobis contingat] Iſtud enim nouū non eſt, ſed vt dixit Iudith, Omnes qui deo placuerunt per multas tribulationes tranſierunt fideles. Et Sapiens, Tanquam aurum in fornace, probauit electos dominus. Pſalmiſta quoque, Multæ, inquit, tribulationes iuſtorum. Hoc eſt, quod in Prouerbiis ſcribitur, Sicut igne probatur argentum, & aurum in camino: ita corda probat dominus. Hinc ait venerabilis Beda, In eccleſia à protomartyre Abel, vſque ad vltimum, qui in fine muudi naſcetur electum, nūquam perſecutio deeſt. Imo vt electionis vas proteſtatur, per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei.

¶ Sed eom ſecunda ad Corinthios dicatur, Dum ſumus in corpore peregrinamur à domino, quid eſt quod prineeps nune ait apoſtolorum, nolite peregrinari in feruore, &c. cum feruor iſte nou niſi in corpore iſto mortali eueniat? Ad hoc reſpondetur ex verbis Alberti, quod aliquis dicitur peregrinari quatuor modis. Primo, propter diſtantiam loci. Et iſto modo in hoc ſæculo dicimur peregrinari, quoniam multum diſtamus à cœlo empyreo, quod eſt locus & patria electorum. Hinc ait propheta, Heo mihi, quia ineolatus meus prolongatus eſt. Secundo propter corporis huius corruptibilitatem, & ſtatum mortalem ac corpulentum. Sicque loquitur Paulus, Dum ſumus in corpore, peregrinamur à domino. Verius tamen intelligitur peregrinario iſta propter ſpiritalem diſtantiam cognitionis huius imperfectæ à perfecta notitia dei, quam habent beati. Propter quod prælegaris verbis protinus addit Apoſtolus, Per fidem enim ambulamus, non per ſpeciem. Tertio, propter temporis elōgationem. Propter quod in Geneſi ait Iacob patriarcha, Dies peregrinationis meæ ſuper terram, centum triginta anni ſunt. Quarto, propter carentiam gratiæ ac prouidentię dei. Et ſic nullus fidelis debet ſe reputare peregrinari à deo propter tribolationes quas patitur, quaſi ob hoc ſit à deo relictus, & quaſi deus prouidentiam actuum non habeat humanorum, quoniam iuſtos ab impiis tribulari permittit. Imo hoc ipſum eſt præcipuum ſignum ſuæ prouidentiæ, ac prædeſtinationis circa electos. Cum per Zachariam proteſtetur, Ducam eos per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum: & probabo eos, ſicut probatur aorum. Quidam bunc locum ita exponunt, Nolite peregrinari, id eſt, ad alia loca vos transferre, in feruore, &c. id eſt, ex timore perſecutionum. Nam quanuis interdum liceat fugere, Chriſto dicēte, Cum perſecuti vos fuerint in vnam ciuitatem, fugite in aliam: tamen perfectius eſt manere, niſi ſit perſecutio certæ perſonæ, cuius fuga vtilior eſt Eccleſiæ, quàm eius feſtinatum martyrium: & propter maius bonum Eccleſiæ, non ex mortis timore meat fugam: ſicut Paulus de Damaſco elam fugit. Sequitur [SEN cōmunicātes Chriſti paſſionibus gaudere] id eſt, imitatione, intuitu & amore Chriſti propter vos paſſi, patiendo aduerſa gaudere in domino, propter multiplicem fructum vobis inde proueniētem. Imo potiſſime, quia hoc complacet deo in vobis, & quia hoc dignum & iuſtum eſt, vt ſuo capiti membra aſſimilentur. Propter quod ait ipſe, Gaudete in illa hora & exultare, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlo. Et Iacobus, Omne (inquit) gaudiū exiſtimate, cum in diuerſas tentationes incideritis [VT in reuelatione gloriæ eius] .i. in aperta viſione excellentiæ Chriſti [GAVDEATIS exultantes] id eſt, tam vehementer gaudētes interius, vt redunder illud gaudium internom in corpos poſt reſurrectionem futuram. Propter quod ait Pſalmiſta, Satiabor, cum apparuerit gloria tua.

¶ Præterea Chriſti paſſionibus, quas pro nobis ſuſtinuit, debemus variis modis cōmunicare. Primo, eas in noſtro corpote per imitationem aſſidue deferendo. Corpus proprium in operibus pœnitentiæ affligendo, ſeu aliis tribulationibus propter deum viriliter exponendo. Vnde ſecunda ad Corinthios faſſus eſt Paulus, In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur. Semper mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali. Et ad Epheſios, In omni (ait) fiducia magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortē. Secundo, de eis gaudendo propter ſummos & multiplices fructus earum: quia per eas placatus eſt deus, & liberatum eſt genus homanum à morte æterna, purgatū quoqoe à morte peccati: & partieeps factus eſt homo gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. Spiritusq; maligni ſunt victi. Idcirco ad Galatas locut' eſt Paulus, Mihi abſit gloriari, niſi in cruce dñi mei Ieſu Chriſti. Tertio, de imitatione cruciformi earum lætando.

Iohan. 15. 1. Cor. 4. Heſter. 13 Roma. 8. Iacobi. 1. Iudith. 8. Sapien. 4 Pſalm. 33. Prouer. 7. Beda. Act. 14. 1. Cor. 5. Pſal. 119. 1. Cor. 5. Gen. 47. Zac. 13. Matth. 20 2. Cor. 11. Matth. 5. Iacob. 1. Pſalm. 16. 2. Cor. 5. Epheſ. 1. Galat. 6.

A Sicut apostoli ibant gaudentes à conspectu concilii,quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contume
liam pati,vt scribitur in Act.Quarto de merito passionis Christi & imitatione eiusdem,beatitudinem ex- Actu.5.
pectando,quemadmodum secunda ad Corinth.inducitur,Scitote quoniam sicut socii passionum estis,sic 2.Cor.1.
eritis & consolationis.Secunda quoq; ad Timot.Si cõmortui sumus & conuiuemus.Si sustinemus,& cõ- 2.Tim.2.
regnabimus.Quioto,dñicam passioõe quotidie cum pia & intima cõpassione reminiscendo: secundũ il-
lud ad Hebræos,Recogitate eũ,qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum cõtradictionem. Hebr.12
Et in Trenis scriptum est,Memoria memor ero,& tabescet in me anima mea.Sexto, pro Christo marty Treno.3.
rũ sustinendo:qui tamen modus cõpreheodi potest sub primo . Com ergo oon sit seruus maior domino Iohan.13.
suo,non renuamus exemplo Christi,& eius intuitu ac amore,tribulatiooibus exerceri, aduersa pati, casti-
gari ac corripi.Imo gaudeamus in talibus , sicut in omnibus diuitiis. vt cum Paulo dicere valeamus, Ego
» stigmata domini Iesu in corpore meo porto.Et itẽ Christo confixus sum cruci [SED etsi exprobramini]
» id est,per verba cõtumelioſa & iniurioſa vituperamini à perfidis & iniquis hominibus [IN oomine Chri
sti] idcirco quia in Christũ creditis, aut secundum eius doctrinam præceptaque viuitis [BEATI eritis]
nunc in spe & merito,deinde in re & præmio: dũmodo æquanimiter ex charitate sustineatis , & vsque io
finem in bonis perseueretis.Hoc est quod Christus affirmat, Beati eritis,cũ vos oderint homines, & cum Lucæ.6.
separauerint vos,& exprobrauerint,& eiecerint nomen vestrũ tanquam malum, propter filium hominis.
B Gaudete in illa bora. ecce enim merces vestra multa est in cœlo.Hinc loquitur Augustinus,Socii contu-
» meliæ,erũt & socii gloriæ.Idcirco nunc subditur, [QVONTAM quod est honoris gloriæ & virtutis dei]
id est,honor quẽ deus retribuit iustis pro eorũ actibus virtuosis.Nam booor debetur virtuti : & gloria seu
beatitudo,quæ eorũ meritis correspondet,inquantum ex charitate procedunt:& virtus seu constantia aut
» fortitudo, qua deus suos in aduersis confortat [ET qui est spiritus eius] .i.spiritussanctus , qui est spiritus
Christi,sicut & patris:quoniam à patre & filio,tanquam ex vno fonte,atque eodem principio,est proce-
dens:quemadmodum filius ait de spiritusancto,Ille me clarificabit,quia de meo accipiet. Paulus quoq; fa
» tetur,Si quis spiritum Christi noo habet,hic non est eius [SVPER vos requiescit] .i. in cordibus vestris
est vnumquodque istorum.Nam honor & gloria,quæ in patria præstabuntur electis fidelibus,sunt modo Iohan.16.
in eis per iochoationem & spem ac meritum,& radicaliter atq; causaliter. Est item in eis formaliter vir- Rom.8.
tus à deo infusa,& dei confortatio gratiosa.Sed & spiritussanctus in omni virtuoso humili & quieto quie-
scere perhibetur,prout apud Esaiam loquitur deus,Super quem requiescet spiritus meus, oisi super quie- Esa.66.
tum & humilẽ? ¶Potest & ita intelligi,quod est honoris gloriæ & virtutis,id est,quod deus reputat hono
rabile,glorioſum & virtuoſum,seu triumphale,videlicet si inuicta patiẽtia in aduersis requiescit io vobis.
¶Requiescit etiam spiritussanctus super electos & iustos,tanquã pius sessor & ductor eorũ , dirigens eos
quomodo vult.Iuxta illud,Iustum deduxit dñs per vias rectas.Propter quod loquitur Pau.Quicũque spi- Sapiẽ.16.
C ritu dei aguntur,hi filii sunt dei [NEMO autem vestrum patiatur vt homicida,aut fur, aut maledicus] id Roman 8
» est,cõuitioſa verba in alium proferens,seu maledicens [AVT alienorum appetitor].i.res aliorũ auferre
desiderans.Hoc est,Nolite hæc & cõsimilia vitia perpetrare,nec per ea tẽporalem afflictionẽ & mortem
mereri.Præsertim quia in primitiua ecclesia hoc fuisset valde derogatiuũ iustorum fidelium, & causa deri
sionis fidei Christianæ à perfidis,blasphemarionisque Christi. Si tamen (quod absit) quis vitia ista cõmi-
serit,debet debitã punitionẽ pro eis patienter sufferre,vt in futuro misericordiam consequatur [SI autem
vt Christianus] .i.si patitur quia in Christũ credit,& ei obedit [NON erubescat] cũ oon sit inhonestũ, seu
» erubescibile:sed iustum & honore dignissimum taliter pati.Ideo subditur [GLORIFICET autem deũ
in isto nomine] id est,deum collaudet,& ei regratietur quod ei concesserit hanc gratiam, vt scilicet pro iu-
stitia patiatur,& Christo sic cooformetur.Nam in Christum credere, & bona agere , ac pro iustitia pati,
dona sunt dei.Prout ad Philippenses asseritur, Vobis duoatum est pro Christo , noo solum vt credatis in Phil.1.
» eum,sed etiam vt pro illo patiamini [QVONTAM tempus est vt incipiat iudicium à domo dei] id est,in
sæculo isto electi & iusti,qui sunt vera & viua membra domus dei, puta ecclesiæ militantis , variis modis
exercentur aduersis,secundum ordinationem occulti iudicii dei, qui interdum per angelos sanctos casti-
gat electos,interdum permittit eos à prauis hominibus atque dæmonibus flagellari,siue occidi.Io primi-
tiua quoque Ecclesia tempus fuit persecutionis grauissimæ Christianorum,qui ab impiis morte adiudica-
D bantur quotidie & trucidabantur.Propter quod ait Saluator,Venit hora,vt omnis qui interficit vos, arbi- Iohan.16.
tretur obsequium se præstare deo.Et alibi,Ego (inquit) quos amo arguo & castigo. Per Ezechielem etiã Apoc.3.
» loquitur dominus,A sanctuario meo incipite percutere [SI autem primum à nobis] id est, si iusti fideles
» electi io primis ita quotidie patiuntur aduersa & diiudicantur ab impiis [QVIS finis eorum qui non cre-
dunt dei Euãgelio?] id est, qualis & quanta erit incredulorum & reproborum damnatio, super quos non
est virga dei in vita præsenti,sed eorum vita est impunita oequitia,& lætantur cum malefecerint . Qua- Iob. 21.
si dicat, Valde dura erit illorum punitio in futuro : & quanto nunc diutius tolerantur , tanto tunc gra- Prouer.2.
uius damnabuntur. Vnde in Iohanne legitur, Qui non credit , iam iudicatus est, quia oon credit in no- Iohan.3.
mine vnigeniti filii dei.Hioc secũda ad Thessalonicen.habetur, Gloriamor pro patientia vestra in omni- 1.Thess.1.
bus persecutionibus,quas sustinetis in exemplum iusti iudicii dei. Si tamen iustum est apud deũ, retribue-
re tribulationem his qui vos tribulant,in reuelatione domini Iesu Christi de cœlo,cum angelis,in flamma
ignis dantis vindictam his qoi non obediunt Euangelio,qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie do-
mini & à gloria virtutis eius,cum venerit glorificari in sanctis suis.¶Deniq; ex his sumitur euidens argu-
mentorum veritatis fidei Christianæ.Videmus enim homines pessimos sanitate & prosperitate vsque ad se-
nectutẽ potiri:homines vero timoratos,iustos ac deuotissimos omni tẽpore tribulationibus & aduersitati-
bus exerceri.Si ergo non est vita post præsentẽ alia,in qua fiat retributio iusta, vbi est iustitia dei aut ,pui-
dentia eius?Hanc rationẽ tãgit Salomon in Eccl.vbi ait, Peccator ex eo quod cẽties peccat, & per patiẽ- Eccl.8.

tiam ſuſtentatur. Ego cognoui, quod erit bonum timentibus deum, qui quærunt faciem eius . De qua re E
Pſalm.72 ſubtiliſsime fatur, diſputatq́ue pſalmiſta dicendo, Dixerunt, quomodo ſcit deus, & ſi eſt ſcientia in excelſo: Ecce ipſi peccatores & abundãtes in ſeculo. Deinde ſubdit in perſona viri iuſti fidelis, Et dixi, ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meũ, & laui inter innocentes manus meas. Tanquã dicat, In iuſtitia ſic proſperabun
tur nec iudicabũtur à deo, ergo inaniter iuſte innocẽterq; vixi. Quod quàm abſurdũ ſit dicere, innuit ſubdens, Si dicebã, narrabo ſic: ecce nationẽ filiorum tuorũ reprobaui, &c. Et alia multa, pfunda addir de iſto
Matth. 7. ibidem [ET ſi iuſtus vix ſaluabitur] .i. difficulter ad ſalutem pertinget finaliter: cũ arcta ſit via ſalutis, at- »
Actu. 14. que per multas tribulationes oporteat nos ſaluari: difficile quoq; fit pſeuerare vſque in finẽ, hoſtiumq; cua
Matth. 20 dere laqueos, & vincere tentationes, quæ & in extremis acrius ſæuiunt [IMPIVS] .i. infidelis [ET pecca »
tor] .i. malus Chriſtianus, [VBI parebunt] .i. quo modo à vultu dei & à rigore ſui iudicii ſe abſcõdere po »
Matth. 25 terunt? Parebunt vtique in iudicio à ſiniſtris, ſed in malũ ipſorum: & mallent non apparere. Et ſtatim in la
cum proiicientur tartareum, vbi manebunt inæternũ abſconditi. ¶ Porro, vt aſſerit Beda, hanc ſententiam
Prouer, 11 princeps apoſtolorum ex prouerbiis Salomonis, ſecundũ antiquam translationem, accepit. Pro quo ſanctus Hieronymus tranſtulit, Si iuſtus in terra recipit, quãto magis impius & peccator? Hoc eſt ſi iuſtus in
præſenti vita affligitur, quanto magis iniqui, qui hic non caſtigantur nec emendantur, poſt vitam hanc
damnabũtur. ¶ Veruntamen certũ eſt iuſtos vſq; in finem perſeuerantes ſaluari. Icciro quod ait, ſi iuſtus F
Prou. 21. vix ſaluabitur, accipi poteſt per modũ hyperboliæ locutionis, qua aliquid dicitur per exceſſum, ad deſignandum magnitudinẽ rei inſolitam. Sicque per verba iſta infinuatur, quàm difficile ſit hominem morraſaluari: non ex parte omnipotentis dei, in cuius manu ſunt omniũ corda: & quocũque voluerit, vertit
ea abſque omni difficultate ex parte ſua, cũ infinite eius virtuti omnia ſint æque facilia: ſed ex humana fragilitate, & multitudine, ac magnitudine impugnationum atque tentationum oritur difficultas. Et quanuis
deus in hominis ſaluatione præſupponit liberum arbitrium, quod non cogitur: non tamen ex parte dei eſt
difficultas, vt aliqui ſomniant. Quoniã deus omnipotens ſuperfacile, quando vult, infundit gratiam quandam, quę omnem cordis duritiam, obicemq; repellit ac tollit, vt ſanctus loquitur Auguſtinus, & Thomas
in Summa contra gentiles allegat. Cum igitur iuſtus vix ſaluetur ob rigorẽ diuini iudicii, in quo quæ homini iuſta videntur, ſæpe iniuſta reperiuntur, congrue ſubditur [ITAQVE & hi, qui patiũtur ſecundum »
voluntatẽ dei] .i. pro iuſtitia patiuntur aduerſa pie, æquanimiter & cõſtanter, ſecundum quod complacet
deo. Vel etiã correptiones & correctiones pro ſuis peccatis modo libenter ſuſcipiunt [FIDELI creatori »
commendant animas ſuas] .i. ſeipſos deo humiliter fiducialiterq́ue committunt, non præſumendo de propriis viribus aut meritis, ſed deo omne bonum attribuentes, cuius dona ſunt merita noſtra. Idcirco ſubiungitur [IN benefactis] .i. in virtuoſis ſuis operibus, quæ cupiunt pie acceptari à deo, in quo totam ſuam fi- »
1. Cor. 10. gunt fiduciam, eius ſubuentioni, conſeruationi, protectioni iugiter inhærentes. De quo ad Corinth. loqui- G
tur Paulus, Fidelis deus, qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis: ſed faciet cum tẽtatione prouentũ. ¶ Dicitur autem deus fidelis à fideliate, quæ eſt pars iuſtitiæ, quia fidelibus ſuis ſeruat fidelitatem,
prout in ſcripturis teſtatur. Propter quod ait, ppheta, Fidelis deus in omnibus verbis ſuis. De quo in Deu-
Pſal. 144 ter. ſcribitur, Deus fidelis & fortis, cuſtodiens pactum & miſericordiam diligentibus ſe. Non autem voca-
Deut. 7. tur fidelis à fide, quæ eſt theologica virtus: quæ ei non conuenit.

EXPLANATIO V CAPITIS [SENIORES ergo qui in vobis ſunt.] ARTIC. IX.

INTRODVCTIS documentis ac iuſsionibus ad quoſdã ſpecialiter ptinentibus. ſ. ad cõiugatos ac ſeruos: mũc ſpecialiter inſtruit prælatos, ac ſubditos [SENIORES ergo qui in vobis » ſunt] id eſt maiores, videlicet prælatos & aliorum inſtructores ſiue presbyteros, qui in primitiua Eccleſia communiter etiam corporali ætate fuerant ſeniores [OBSECRO] quia officio & »
* Conſe- ſenio * conſors [ET teſtis Chriſti paſsionum] .i. teſtificator ſuppliciorum quæ pro nobis ſuſtinuit Chri- »
nior ſtus: quæ partim propriis oculis vidi, idcirco de eis poſſum teſtari. Hinc ait Chriſtus apoſtolis, Vos teſti-
Iohan. 16. monium perhibebitis, quia ab initio mecũ eſtis [ET eius, quæ in futuro reuelanda eſt, gloriæ communica- »
tor] id eſt, annunciator ſeu prædicator felicitatis ac gloriæ ſempiternæ, in futuro ſeculo electis propalandæ & dandæ: quam inſtrumentaliter vobis communico, ad eius adoptionem vobis cooperando meis prędicationibus, orationibus, meritis, & exemplis. Vel dicitur ſanctiſsimus Petrus communicator gloriæ Chri H
Matth. 17 ſti, quia in monte Thabor interfuit transfiguratiõi ipſius: in qua vultus Chriſti inſtar ſolis reſplenduit, & qualis nunc eſt in cœlo empyreo, qualis etiam apparebit in iudicio, demonſtrauit. Vidit quoque Chriſtum poſt reſurrectionem, & aſcendentem in cœlũ conſpexit [PASCITE qui in vobis eſt gregem dei] id eſt, »
Mar. 9. vnuſquiſque veſtrum plebem ſibi commiſſam diligenter ſpiritalibus alimoniis nutriat, vtpote ſapientia,
quæ eſt cognitio diuinorum: & ſcientia, quæ eſt rerum notitia creatarum: vel morali peritia. Paſcenda eſt quoque plebs virtutum exemplis, fama laudabili, oratione aſsidua, prædicatione continua, eccleſiaſticis ſa
Lucæ. 9. cramentis. De talibus paſtoribus loquitur dominus per Hieremiam, Dabo vobis paſtores iuxta cor meũ, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Paulus quoque in Actis epiſcopis loquitur, Attendite vobis, & vniuerſo gregi, in quo vos ſpiritus ſanctus poſuit epiſcopos, regere Eccleſiam. Præterea dulce fuit in ore ſanctiſ-
Matth. 16 ſimi Petri verbum hoc paſcite, quoniam Chriſtus dixerat ei, Paſce agnos meos. Et ſicut Chriſtus præfecit Petrum vniuerſali Eccleſiæ & populo vniuerſo: ſic Petrus fuit ſolicitus pro totius ſalute Eccleſiæ, hortando tum inferiores, tum prælatos, vt vnuſquiſque digne exequatur ſuum officium [PROVIDENTES] » id eſt, ſalubria procurantes ſubditis veſtris, & prouide vos habentes ad illos, futura pericula præcauendo pro poſſe [NON coacte ſed ſpontanee] .i. charitatiue & libere, non ex neceſsitate, aut ſola indigentia rei »
terrenæ. Coacte enim hæc agit, qui aliunde non habens quo ſuſtentetur, propter temporale commodum
duntaxat populo prædicat, ac ſpiritalia alimenta impendit. Hinc loquitur Paulus, Si volens hoc ago, mer-

A cedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Prouidendum est ergo spontanee [SECVNDVM deum] i. recta intentione ad dei bonorem, vestram ac subditorū salutem [NEQVE turpis lucri gratia] non intuitu pprii quęstus [SED voluntarie] propter eūmodum spiritale [NEQVE vt dominantes in clero] i. non ex fastu superbiæ sed ex humilitate. Nempe prælati qui ex consideratione suæ dignitatis, seu præsidentiæ extolluntur, & pompatice iubent, atque faciliter indignantur, ac subditos spernunt, hi tales sunt vt dominantes in clero, qui magis proprium q̄ dei honorem respiciunt, nec curant de dei inhonoratione, dummodo ipsi à subditis honorentur. Non enim habent syncerum zelum iustitiæ, sed ad seipsos vitiose reflexi sunt. Et istud prohibuit Christus in cœna nouissima. Quia vt apud Lucam habetur, Cum facta fuisset inter discipulos contentio, quis eorum videretur maior: respondit saluator, Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic. Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior. Et qui præcessor est, sicut ministrator. ¶ Denique duplex est dominium. Vnum ordinatū, videlicet dignitas principatus, siue prælatio ad inferiorum profectum relata. Et istud dominium competit præsidentibus, sicque domini possunt vocari. Vnde & Iosue dixit, Domine mi Moses prohibe eos. Et Aaron ad Mosen, Ne indigneretur (inquit) dominus meus. Cui & tribus Ruben & Gad loquebantur, Serui tui sumus. Sic sanctus Clemens vocauit beatissimum Petrum dominum suum, vt in itinerario Clementis habetur. Et filii Israel dixerunt ad Gedeonem, Dominase tu nostri. In Actibus quoque apostolorum custos carceris dixit Paulo atque Sileæ, Domini Lucę. 22. Nume. 11 Actuū. 16

B ni quid me oportet facere, vt saluus fiam? Sic & Ancelmus in epistola de incarnatione verbi scribit Romano pontifici, Domino & patri vniuersæ Ecclesiæ peregrinantis in terra. Aliud est dominium inordinatum, vtpote præsidentia ad proprium cōmodum ex fastu relata, quæ prælatis atque principibus prohibetur. Cum in Deuteronomio dominus dicat de rege, Non eleuetur cor eius in superbiā super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram. In Ecclesiastico quoq; habetur, Rectorem te posuerūt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex eis. Cutā illorum habe, & ita cōsidera. De hac re multa scribit Bernardus in libro de consideratione. ¶ Per hanc quoque distinctionē multa verba sanctorum adinuicē concordantur, quæ inter se repugnantiam quandam habere videntur. ¶ Præterea quia ordinatū dominium, & recta prælatio, non ad proprium commodum seu bonorem, sed ad subditorum vtilitatem refertur: idcirco prælationes & dignitates ecclesiasticæ seruitutes vocantur. Et ipsi qui præsunt, seruos se veraciter reputāt eorum, qui suæ gubernationi commissi sunt. Vnde & Pontifex summus appellat se seruum seruorum dei. Propterea prælati & principes debent tanto humiliores, timoratiores, & custoditiores, consistere: quanto pluribus præsident, vtpote districtius iudicādi, atque pro pluribus rationem darun [SED forma facti gregis] id est, gregi vobis credito exemplares effecti. Nempe cum vnusquisque debeat proximorum scandala deuitare, eosque ædificare, dicente Apostolo, Quæ ædificationis sunt in inuicem custodiamus. Et item, Hoc iudicate, ne ponatis fratri offendiculum, vel scandalum: multo magis ista ad prælatos superioresque Rom. 14. Eodem.

C pertinent, qui ex officio specialiter obligantur subditos à vitiis expurgare, & ad virtutes inducere. Propter quod Timotheo antistiti præcipit Paulus, Esto exemplum fidelium in verbo, in cōuersatione, in charitate. Et rursus, Solicite cura teipsum probabilem exhibere deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. Tito quoque archiepiscopo scribens, In omnibus, inquit, te ipsum prębe exemplum bonorum operū, in doctrina, in integritate, in grauitate. Teste quippe Greg. cum pastor pet abrupta graditur, grex eius in pręcipitium labitur. Et cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contemnatur. Ex virtuosa siquidem & exemplari conuersatione, ac informatione superiorum, in tantum dependent profectus & salus inferiorū, vt per Hiere. dns protestetur, Quoniam stulte egerunt pastores, & dominum non exquisierunt, propterea omnis grex eorum dissipatus est. In Eccl. etiam dicitur, Secundum iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Væ ergo, & væ æternum atque grauissimum præsidentibus, vitam carnalem, negligentem, scandalosam ducentibus: quoniam vniuersa subditorum peccata in eos redundant [ET ex animo] id est, integro corde, prompto affectu, recta intentione, firmo proposito, pastorale officium adimplete, cum omni diligentia & feruore. Cum hi vobis commissi sint, pro quibus sanguinem suum dei filius fudit: qui his (quorum negligentiis & vitiis tam pretiosissime à se redemptos amisit) implacabiliter & supergrauissime irascetur. Iuxta illud Sapient. Cito & horrēde apparebit vobis altissimus, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes vestras scrutabitur [VT cum apparuerit princeps pastorum] videlicet Christus, qui est princeps pastorum supremus, & principalis. Romanus vero pontifex est princeps pastorum, & totius vniuersalis militantis Ecclesiæ prælatus, ac præsul vicarialis [PERCIPIATIS immarcesibilem gloriæ coronam] id est, æternam & indeficiētem felicitatis remunerationem, beatitudinis brauium, salutis triumphum. Apparebit autem Christus non solum in finali iudicio, sed in particulari iudicio quoque singulorum, quos suo sisti præcipit tribunali. Propter quod ait, Vigilate, quia nescitis diem neque horam. ¶ Quemadmodū autem grauissima est negligentium, carnaliumque pastorum damnatio: sic fidelium diligentium, exemplariumque præsidentium copiosissima erit felicitas, & præmium inæstimabiliter glorioſum. Quia nō solum pro suis actibus virtuosis, sed pro subditorum etiam meritis coronabuntur. Propter quod ad Thessalon. loquitur Paulus, Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos ante dominum nostrum Iesum Christum, in aduentu eius? [SIMILITER adolescētes subditi estote senioribus] id est, superioribus vestris obedite, quomodo eis præcepi vobis præesse. Videlicet non coacte, sed spontanee, secundum deum, syncera intentione & ex animo: quemadmodum ad Heb. dicitur, Obedite præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim perui-gilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. Subditi itaque circa suos superiores habere se debent reuerenter, obedienter, pacifice & amorose. Hinc ad Thess. loquitur Paulus, Rogamus vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in domino, & monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum, & pacem habete

Hiere. 10. Eccl. 10. Sapien. 6. Matth. 25

cum eis. Etenim quàm salubre sit superioribus obedire, quàm item damnabile sit eis nō obedire, Christus E
breuiter pandit, dicendo suis vicariis vtpote his qui præsunt, Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit,
me spernit. ¶ Nec solū senioribus præsidētibus, sed & omnibus senioribus aliquis honor debetur. Propter
quod in Leuitico scriptum est, Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Et in Ecclesiasti-
co habetur, In multitudine presbyterorum prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere. In
antiquis nanque est sapiētia, & in multo tempore prudentia, vt in libro Iob fertur. [OMNES autem inui- »
cem humiliamini insinuate] id est, vnusquisque circa alterum se gerat humiliter. ¶ Nec subditi tantū hu-
militer pareant sed prælati quoque humiliter præsint. Nec solum verbis, sed & exemplis in humilitate in-
struant sibi commissos. Cum in Ecclesiastico scriptū sit, Quanto magnus es humilia te in omnibus, & co-
ram deo inuenies gratiam, quoniam ab humilibus honoratur. Et Christus testatur, Nisi conuersi fueritis
& efficiamini sicut paruuli, (id est humiles) non intrabitis in regnum cœlorū. Subditi ergo circa superio-
res suos, tanquam circa dei vicarios, suos patres, iudices ac dominos, humilitatem demōstrent. Superiores
vero circa inferiores, tanquā circa Christi mēbra, adoptionisq; dei filios, Christi sanguine liberatos, sum-
mæ trinitatis imagine insignitos, se humiliter habeant. ¶ Denq; quāuis prælatus sit maior ecclesiastica di
gnitate, pie tamen putare habet, q̄ subditi sui, vel saltem quidam eorum, maiores sint eo charitate & gra-
tia ac perfectione virtutum: quod multo salubrius est. Ideo circa eos se humiliter gerat, & se eis vilioré ar- F
Roma.12 bitretur: saluo tamen disciplinę vigore, ac strenua pastoralis officiū exequtione. Hinc loquitur Paulus, Ho
nore inuicem præuenientes. Et denuo, Per humilitatem sibi inuicem superiores arbitrantes [QVIA deus su »
Philip. 2. perbis resistit, humilibus autem dat gratiam] quod super Iacobi Canonicam expositum est. Et est verbū
hoc omnibus nobis semper valde pensandum. cum tanti sit ponderis, vt tam princeps apostolorū, q̄ fra-
Iacobi. 4. ter domini Iacobus, illud in suis allegēt epistolis. Quod cum ita sit, merito subditur, [HVMILIAMINI »
EPIST. igitur sub potenti manu dei] .i. sub omnipotēte deo, cui nullus valet resistere, humiliter incedite, defectuo-
Hester.13 sitates vestras perpendite, in eo confidite, eius misericordiam iugiter implorate, ei in omni humilitate ser-
uite, omnem arrogantiæ tumorem iugiter abhorrentes [VTVOS exaltet] .i. in regno æternæ beatitudinis »
collocet [IN tempore visitationis] .i. in hora iudicii vestri particularis quantum ad animam: in hora quo- »
que vniuersalis iudicii quo ad corpus & animā. Sic que exaltatio ista loco & dignitate, statu & gradu ex-
cellentior est: cum fiat de terra super cœlos, de imperfectione ad perfectionem, de mortalitate ad immor
talitatem, de peregrinatione & exilio ad felicitatē ac patriam. Hinc ait saluator, Qui se humiliat exaltabi-
Lu.14.18 tur: & qui se exaltat, humiliabitur. Quod etiam in Prouerbiis expresit Salomon loquens, Superbū sequi-
Prou. 29. tur humilitas, & humilem spiritu sulcipiet gloria. Vnde & rursus in Prouerb. contestatur, Gloriā præcedit
Prou.15. humilitas. In Iob quoque asseritur, Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. [OMNEM solicitudinem vestram »
Iob.22. proiicientes in eum] .i. deo cōmittentes [QVONIAM ipsi cura] .i. prouidētia [EST de vobis] hoc sum- »
Psalm.54 ptum videtur ex illo psalmistæ versiculo, Iacta super dñm curam tuam, & ipse te enutriet. Hoc est quod G
Matth. 6. ait Saluator, Nolite soliciti esse, dicētes, Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Scit
enim pater vester cœlestis quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnū dei, & iustitiam eius:
Philip.3. & hæc omnia adiicientur vobis. Vnde & Paulus, Nihil, ait, soliciti sitis. ¶ Veruntamen ita non sint hęc in-
telligenda, quasi homo debeat negligere siue omittere, quod in se est, cum hoc esset deum tētare: sed ideo
dicta sunt, vt in deo quasi in piissimo ac sapientissimo patre ac domino confidamus, atque per eius opem
ac prouidentiam necessaria vitæ consequi nunc speremus: non immoderatam, sed moderatam curam, co-
natum ac diligentiam apponentes. Quæ cura dicitur moderata, quando non est mentis perturbatiua, an-
gustiatiua, ac impeditiua deuotionis. Immoderata vero ex oppositō perhibetur. Immoderata enim solici-
tudo diffidentiæ filia est, quoniam venit ex hoc quōd homo non satis confidit in deo, nec prouidentię eius
innititur. ¶ Denique duplex est solicitudo, Videlicet spiritalis, quæ est pro vitiis repellendis virtutibusque
Deut. 4. adipiscendis, quæ commendatur. Iuxta illud Deut. Custodi temetipsum & animam tuam solicite. Et illud
Mich.6. Michæ, Indicabo tibi quid sit bonum, vtique solicitum ambulare cum deo tuo. Alia est solicitudo tempo-
ralis, quæ est circa terrena acquirenda, aut conseruanda, seu dispensanda. Et ista est duplex, vt tadum est.
Vtpote moderata, de qua loquitur Paulus, Solicitus fui hoc ipsum facere, puta eleemosynas congregare
Galat.2. pro sanctis pauperibus, qui in Hierusalem erant. Et immoderata, de qua in Prouerb. legitur, Expectatio so
Prou.11. licitorum peribit. Est demum specialiter deo cura seu prouidētia de hominibus præsertim fidelibus, & ma
Psalm.72 xime de electis: quorum quilibet dicere potest deo, Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua H
deduxisti me. [SOBRII estote] in cibo, potu, somno & cæteris corpori necessariis moderamen seruan- »
tes. Sicut ait Saluator, Non grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate, aut curis seculi. Qui iterum air,
Aug. Sti. Væ vobis qui saturati estis [ET vigilate] id est, virtuosis operibus diligenter intenti sitis. Non enim dor- »
Hiere.48 mientibus, & otio desidiaque torpentibus, prouenit regnum cœlorum: sed solicite ambulantibus corā deo.
Imo maledictus qui facit opus dei negligenter. Vigilandum est quoque, vt quātum rationabiliter fieri po
Prou.19. test, abstrahamus nobis de somno, & paucas horas dormitioni indulgeamus: quatenus plus de tempore in
Prou. 26. virtuosis operibus expendamus: cum in Prouerb. Salomon dicat, Pigredo immittit soporem. Et rursus, Si-
Prouer.6. cut ostium vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo. Itemque, Vsquequo piger dormies? In Eccles. quo-
Eccles. 31 que habetur, Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnum. Et certe vehemētis-
Iob.1. sima ac copiosissima ratio nobis est taliter vigilandi. Nam subditur [QVIA aduersarius vester diabolus] »
Ephes. 6. qui est atrocissimus, implacabilis, & infatigabilis hostis noster [TANQVAM leo rugiens] id est, crudeli- »
1.Ioan. 5. ter [CIRCVIT] homines: prout ait in lib. Iob, Circuiui terrā, & perambulaui eam [QVAERENS quē »
deuoret] id est, spiritaliter necet, & sibi incorporet, atque infernali ergastulo ingerat absorbendum. Dum
enim ad mortale vitium pertrahit hominem, spiritaliter perimit eum, facitque eum membrum ac vernam
suum. [CVI resistite fortes in fide] Fides nāque est propugnaculum Christianorum contra vniuersas in- »

A fidias dæmonum. Propter quod ad Ephes. scribitur, In omnibus sumentes scutum fidei, in quo posse omnia tela nequissimi ignea extinguere. Et in sancti Iohan. Canonica legitur, Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Fides nostra est fundamentum virtutum, præcipuique vigoris, ac magni meriti apud deum. Propter quod in Euangelio loquitur Christus, Secundum fidem vestram fiat vobis. Et, Omnia possibilia sunt credenti. Et, Fides tua te saluũ fecit. Quæ de fide formata sunt accipienda. ¶ Insuper diabolo resistere semper debemus, nosq; in omnibus humiliando, in deo plenarie confidendo, & gratiosam assistentiam indefesse rogando, dominicam passionem intime atq; assidue reuoluendo, considerando quoque quatuor nouissima, & inuocando virginem gloriosam, angelos sanctos: & sanctos ad quos maiorẽ habemus deuotionem: quibet etiam angelum sui custodem [SCIENTES eandẽ passionem quæ in mũdo est vestræ fraternitati fieri] .i. hoc cognoscentes, q̃ passio, tribulatio siue tẽtatio quę vobis infligitur ab inuisibilibus, seu visibilibus hostibus, etiam vbiq; terrarum infligitur Christianis seu toti Ecclesiæ. Quoniam omnes, qui volunt pie viuere in Christo, persequutionem patiuntur. Ideo nõ putetis vobis aliquid insolitũ euenire: imo erubescite, si præ cæteris tentationibus tribulationibusq; victi fueritis. ¶ Circa verba inducta scribit doctor, præsul, & martyr gloriosus, sanctus Cyprianus, qui in decreto inter doctores catholicos primus exprimitur, Circuit diabolus nos singulos, & tanquam hostis elausos obsidẽs muros, explorat & tentat, an sit pars aliqua membrorum minus stabilis & minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert B oculis formas illicitas, & faciles voluptates, vt visu destruat castitatem. Aures per canora musica tentat, vt in soni dulcissimi auditu soluat & emolliat Christianum rigorem. Linguam conuicio prouocat. Manũ iniuriis lacessentibus, ad petulantiam cædis instigat. Vt fraudulatorem faciat, lucra opponit. Vt animam pecunia capiat, ingerit pernicioſa compendia. Honores terrenos promittit, vt cœlestes adimat. Obstetat falsa, vt vera subripiat. Et cum latenter non potest fallere, aperte minatur: terrorẽ turbidæ persecutionis intentans. Ad debellandos dei seruos, semper inquietus, & semper infestus. In pace subdolus, in persecutione violentus. Quamobrem contra omnes diaboli vel fallaces insidias, vel apertas minas, stare semper debet instructus animus armatus, tam paratus semper ad repugnandum, q̃ paratus est semper inimicus ad impugnandum. Consequenter princeps apostolorũ animat, firmat, & consolatur eos quibus scripsit, ex spe atque intuitu pietatis diuinæ [DEVS autem omnis gratiæ] .i. à quo gratia omnis procedit [QVI] per inspiratiõẽ internam, & prædicatiõẽ externam, atq; miracula [VOCAVIT vos in æternã gloriam suam] .i. ad perpetuam felicitatem vos inuitauit, virtuosaq̃ opera, quibus illam promeruistis, vobis largitus est. Iuxta illud Esaiæ, Omnia opera nostra operatus es in nobis [IN Christo Iesu modicum passos] .i. propter Christum & secundũ eius doctrinã pauca perpessos: quia non sunt condignę passiones huius tẽporis ad futurã gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Vnde & Paul. Id, inquit, quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ. Siquidem quæcunque & quantũcunque quis patiatur in seculo isto pro Christo, nullius C quasi momenti est, respectu eorũ quæ pro nobis passus est filius dei. Pro quo si quotidie millies morere-mur, adhuc permodicum esset, propter incomparabilem dignitatem ipsius passionisque eius. Quia vt Clymachus loquitur, aliud est sanguis dei, aliud est sanguis seruorum. Permodicum quoque est comparatione æternæ felicitatis: quæ talis ac tanta est, vt pro ea vno die obtinenda mille annorum labores non essent cõdigni [IPSE perficiet] in vobis quod incepit [CONFIRMABIT] in via per gratiam [SOLIDABITQVE] in patria per gloriã. Vel ipse perficiet intellectũ vestrum rationibus credendorũ, & purificatæ mentis intelligẽtia. Cõfirmabit voluntatẽ per charitatis feruorẽ, vt neq; mors neq; vita poterit vos separare à deo. Solidabitq; memoriã, vt fixa & stabilis sit in deo, nec vndiq; euagetur [IPSI gloria & imperiũ in sæcula sæculorum] sicut in præcedẽti capitulo est expositum. Deinde archiapostolus certificat eos, quibus scripsit hanc epistolã, vere ab ipso editã ac translatam. In primitiua nanq; Ecclesia pseudapostoli interim sub persona & nomine verorũ apostolorũ aliqua conscripserunt & direxerunt. Propter quod ad Thessa. loquitur Paul. Nemo vos seducat, neq; per epistolã, tanquam per nos missam. In fine quoq; ad Thessal. epistolæ dicitur, Salutatio mea manu Pauli, quod signũ in omni epistola ita scribo. Subdirur ergo [PER Siluanũ fidelem fratrem vobis, vt arbitror] .i. quem pro vestra salute solicitum iudico, seu confido. [BREVITER scripsi vobis] .i. cõpendiosam istã vobis direxi epistolam: quæ breuis est verbis, sententiis vero diffusa, mirabiliterq; præclara. Quis fuerit iste Siluanus, nec Beda, nec Albertus, nec alius quispiã D expositorum, quos legi, exprimit in hoc loco. Porro Paulus apostolus in ambabus ad Thessalonicen. epistolis exprimit & annumerat sibi in salutatione Siluanum. Et ibi dicunt expositores, q̃ ille Siluanus fuerit Sileas, de cuius excellentia atque virtutibus multa in Actis apostolorum leguntur: quia inter cætera dicitur, Quod ipse & Iudas, qui cum Paulo & Barnaba ab apostolis à Hierusalem Antiochiam missi sunt, fuerunt viri primi in fratribus, & prophetæ. Deinde quòd Paulus secum assumpsit Sileam, qui cum Paulo varias persequutiones perpessus est, & fortiter prædicauit. Propter quod meruit apostolus appellari. Itaque an iste Siluanus fuerit idem ille Siluanus, certum non habeo: præsertim quia (vt asserit Beda, & paulo post tangetur) ista epistola scripta & missa est tempore Claudii imperatoris, quo tempore Sileam Romę fuisse non constat. Imo tunc potius videtur fuisse cum Paulo: nisi dicatur ad tempus Romam profectus. Certum est tamen, hunc Siluanũ sanctum virũ fuisse. Itaq; per hunc scripsi [OBSECRANS] .i. ad obseruanda quæ scripsi, per sacra vos rogans, magis quàm iubens. Vnde superius, Obsecro, inquit, vos tanquã peregrinos & aduenas [ET contestans hanc esse veram gratiã dei in qua statis] .i. mẽte ad deum erecti estis, ita, quod estis vere in charitate & gratia gratum faciente, atque in fide catholica: quod deo reuelante, principes apostolorum cognouit certitudinaliter, aut aliunde per euidentia signa sciuit hoc multum probabiliter: vel cognouit illud de eis in generali, quanuis non ita in particulari. Hinc & Paulus eos quibus scripsit sæpe appellauit sanctos [SALVTAT vos Ecclesia] .i. plebs Christiana salutem vobis optat, orat & dicit. [QVAE est in Babylone] .i. in Roma secundũ expositores cõcorditer. Romã quippe nominat Babylonẽ.

Ephes. 6.
1. Iohan. 3
Matth. 9.
Marc. 9.
Luc. 7. 8.
Mar. 5. 10
18.
2. Tim. 3.
Laus Cypriani antistitis.
Esa. 26.
Roma. 8.
2. Cor. 4.
Roma. 8.
1. Pet. 4.
2. Thess. 2
Actu. 17.
1. Pet. 2.
1. Corin. 3

Primo,propter nominis interpretationē:quoniā Baluator interpretatur confusio, & in Roma fuit vitiorū E
omniumq; idololatriarū ingens confusio.Omnium enim deorū colebant Romani portenta. Atque,vt aſ-
ſerit Leo papa, magnā ſibi Roma videbatur aſſumpſiſſe religionem,quia nullā reſpuerat falſitatem. Se-
cundo,propter conformitatē eius cum Babylone. Quemadmodū enim Babylon illa Chaldaica fuit ſuo
tempore vrbs poſsidens monarchiā,& magna valde,ac idolis plena, in qua pauca congregatio fuit Iſraeli
ticæ plebis,illuc translata: ſic Roma tēpore conſcriptionis huius epiſtolæ fuit metropolis mundi,ciuitaſq;
monarchica idololatriis plena,in qua adhuc modica fuit Eccleſia, de qua ſubiungitur [COELECTA] »
Vel,vt aliqui textus habent,collecta.Fuit enim inſtar aliarū eccleſiarum particularium,ſimul cum eis deo
electa:quæ & per fidē ac charitatem fuit collecta,vnumq; in deo effecta. [ET Marcus filius meus] iſte eſt »
Marcus Euangeliſta baptizatus à beatiſsimo Petro,& inſtructus ab eo.Ex hoc loco elicit Beda, quod ar-
Rom. 16. chiapoſtolus hanc ſcripſit epiſtolā antequam miſit Marcum ad Alexandriā, vtpote Claudio imperante:
1.Cor.16. ſub cuius imperio beatiſsimus Petrus & Marcus Romā venerunt. [SALVTATE inuicem in oſculo ſan- »
2. Cor.13 cto] Hoc in ſuis epiſtolis ſæpe ſcripſit & Paulus.Fuit ſiquidē in primitiua Eccleſia, charitate adhuc abun-
1.Theſſ.5 dante ac ſuperfluente,conſuetudo,quod fideles ſe inuicem cū oſculo reciperent ac ſalutauerunt. Quia &
Matth.26 Chriſtus ſuos diſcipulos ſic oſculari ſolitus fuit.Vnde & proditor,Quemcunque,inquit, oſculatus fuero,
ipſe eſt.Itaq; ſalutate in oſculo ſancto,ſpirituali,charitatiuo,pacifico:non carnali,blando,facili,iniquo:quē-
2.Reg.15 admodum Ioab oſculatus eſt Amaſam, proditor Saluatorē,Salomon alienigenas mulieres. Quidam ve- F
Matth.26 ro ſub ſpecie oſculi ſpiritalis ſuam palliant carnalitatē,& oſculo vtuntur carnali : quod prorſus cauendum
3.Reg.11. eſt [GRATIA omnibus vobis] ſit [QVI eſtis in Chriſto Ieſu] .i.ei per fidem & charitatem eſtis vniti,& »
incorporati,quemadmodū ipſe Iohannes fatetur capite decimoſeptimo, Omnes vnum ſint,ſicut tu pater
in me & ego in te:vt & ipſi in nobis vnum ſint.Sed cū iſti eſſent in gratia, ſicut iam paulo ſuperius dixit,
confeſtans hanc eſſe veram gratiam in qua ſtatis:eur eis nunc gratiam imprecatur ? Sed reſpondendum,
quod gratiam communicantem & conſummantem eis exoptat, atque aſsiduum diuinorum chariſmatū in-
crementum.Ad laudem & gloriam omnipotentis,qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN SECVNDAM PETRI EPISTOLAM ENARRATIO.

CAP. I. [SYMON PETRVS APOSTOLVS IESV CHRISTI.] ARTIC. I.

P RIMITIVAM ECCLESIAM IMPVGNAN- G
tes tyrāni gladio materiali,perſequutionibusq; diuerſis:hęretici autē doctrinis pe-
ſtiferis.Quemadmodū ergo in prima epiſtola excellētiſsimus apoſtolici chori ver-
tex hortatus eſt fideles ad patientiā in aduerſis,ne perſequutionibus cederent:ita in
hac eos hortatur epiſtola,ne hęreticorū decipiantur figmentis.Itaque ait,[SYMON »
Iohan.8. Petrus ſeruus] ſeruitute filialis,non ſeruilis timoris.Quemadmodū enim duplex eſt
timor,ita duplex eſt ſeruitus.Puta ſeruilis,& filialis.De ſeruo ſeruitute ſeruilis timo
Iohan.5. ris fertur in Iohan.Seruus non manet in domo in æternū. Et alibi,Iām non dicā vos ſeruos. Seruo autem
Matth.5. ſeruitute filialis timoris dicitur apud Matthæū,Euge ſerue bone & fidelis,intra in gaudiū dñi tui [ET apo »
Iohan.5. ſtolus Ieſu Chriſti] quē Chriſtus aſcenſurus ad patrē,reliquit ſui amoris & ſuę authoritatis vicarium,dans
ei plenitudinē eccleſiaſticæ poteſtatis ſuper vniuerſalem eccleſiā [HIS qui æqualē nobiſcū ſortiti ſunt fi- »
dem] .i.eandē à deo per infuſionem acceperunt fidem,quam & nos à deo ſuſcepimus.Quia vt dicitur ad
Epheſios quarto,Vnus dñs,vna fides,vnum baptiſma.Dicitur autē fides vna vnitate ſpecifica, à ſuo obie-
cto:ſed ex parte ſubiectorū numeraliter multiplicatur.Deniq; princeps apoſtolorū de ſe,& aliis ad fidem
cōuerſis in generali iam loquitur.Nā ipſi glorioſi Apoſtoli habuerunt fidem perfectioré:ſeu magis illumi
Roma.10 natā,& feruentiore dilectione formatā ac firmiorem,q̄ cæteri Chriſtiani. Quia primitias ſpiritus accepe-
runt,atq; in omni virtute mirabiliter præfulgebant.Nihilominus multi eorū,quibus hæc ſcripſit,habuerūt
fidem valde illuminatā,& æqualem in pfectione fidei plurimorū,qui cum beatiſsimo erant Petro [IN iu- H
ſtitia dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti] .i.eū iuſtitia nobis per creationem à deo ſaluatore infuſa. Quia
non fidem duntaxat,ſed & alias quoq; virtutes deus infudit fidelibus. Et poſſunt cæteræ virtutes illæ infu
ſæ ſub iuſtitiæ appellatione intelligi,prout iuſtitia eſt virtus cōmuns, & omnis virtus quædam iuſtitia eſt,
quia per eam habet ſe homo rectē atq; vt debet.Porro quod ait, dei & ſaluatoris noſtri, quomodo referri
poſsit ad eandē increatam perſonā,& quomodo ad diſtinctas pſonas,dictū eſt in expoſitione pręcedentis
epiſtolæ.Vel quod ait in iuſtitia dei,exponendū eſt de increata iuſtitia dei,vt ſit ſenſus,His,qui cqualē no
biſcū ſortiti ſunt fidē in iuſtitia dei,ita quod iuſto dei iudicio fides illorū reputata eſt æqualis fidei noſtræ.
Sicq; quod ait,in iuſtitia,determinat quod dixerat,cocqualē.Poteſt etia indeterminare participiū iſtud ſor
Matth.5. titi ſunt,ita,quod ſenſus eſt,Quod iuſto iudicio data eſt eis fides talis ac tāta. Quanuis enim ex miſericor
dia dei principaliter data ſit eis fides tanta,tamen inquātum ſe præpararunt ad eā, faciendo quod in ipſis
fuit,iuſtum quodammodo fuit ſeu decens & congruū,vt deus qui dat vnicuique ſecundum propriam vir-
tutem,diſpoſitionem ſeu capacitatem,infunderet eis fidem tam magnam .[GRATIA vobis & pax ad- »
impleatur] id eſt,perfectam gratiam,plenamque pacem deus vobis largiri dignetur:vt quantum poſsibi-
le eſt,habeatis in vita iſta pacē perfectam,loquendo de pace mētis.Sicut enim quis dicitur in vita hac eſſe
aliquo modo perfectus in contēplatione,ſapientia,charitate,ita & in pace interna.Non tamen poteſt pax

A vitæ præſentis eſſe indeſinenter,actualiterque cõtinua. Ideo optat ſanctiſsimus Petrus,vt gratia & pax oo
bis adimpleatur:quatenus per gratiam & pacem viæ ad gloriam patriæ,quæ eſt gratia conſumata: atque
ad pacem Chriſti,quæ exuperat omnem ſeoſum,quæ eſt pax continua ounquam finienda: poſt vitã hanc Philip.2.
perducamur. Adimpleatur inquam [IN cognitione domini noſtri Ieſu] id eſt, in cootemplatione ipſius.
Pax enim (quæ eſt gaudiom imperturbatum)in contemplatione fundatur,& ex ea cauſatur:ſicut & gau-
dium mediante tamen dilectione:cuius gaudiũ & pax immediati effectus & fructus dicuntur. Siquidẽ deũ
contemplando,non in eo gaudemus,nec in ipſo mente quieſcimus:niſi eũ ſyncerter diligamus. Vel,gra-
» tia & pax adimpleatur in cognitione,id eſt,per cognitioocm [CHRISTI] vt per eam, tanquã per me-
dium directiuum,ad pacem patriæ pertingatis. Ioxta illud Lucæ, Illuminare his.i.eos illumina qui in tene
bris & in vmbra mortis ſedent,ad dirigendos pedes.i.affectus noſtros in viã pacis. Scripſit autẽ beatiſsi- Quib.ſcri
mus Petrus iſtã epiſtolam eis,quibus & præcedentẽ. Nam infra ait,Hanc vobis chariſsimi ſecundã ſcribo pſerit hãc
epiſtolã. Ioſuper qoç ſequũtur ad verba iã habita cõdepẽdent: vt ſit ſenſus, Pax vobis in Chriſti cognitio- Epiſtolã
» ne adimpleatur,ita,vt Chriſto vos illuſtrante, etiã cognoſcatis [QVOMODO omnia vobis diuinę virtu- Petrus.
» tis ſuę] ſupple dona ſiue gratiarũ chariſmata [QVAE ad vitam] gratię iam habendã,& vitã gloriæ in fu- 2.Pet.3.
» turo obtinendã [ET pietatem] .i.dei cultũ,ſeu benignitatem,vel miſericordiã (de qua loquitur Paul. Pie-
» tas ad omnia vtilis eſt) ſupple neceſſaria ſunt [DONATA ſunt.] Hoc eſt cognoſcatis,qualiter,quàm gra 1. Tim.4
B tioſe,quàm liberaliter deus vobis dooauit omnia dona gratiæ ac virtutũ, quę ſunt dona ipſius diumæ vir-
tutis.i.omnipotentiæ eius,qua ea per creationẽ infuodit ac tribuit,quæ requiruntur & nobis ſuffeiunt ad
bene viuendũ in ſæculo iſto,atque ad vitam beatã adipiſcendam in cœlo, & ad pietatem in omnibus exer
» cendam. Iuxta illud,Exerce teipſum ad pietatem. Donata ſunt autem [PER cognitionem Chriſti] .i.per 1.Tim.4.
fidem ipſius,& per fidelem ipſius notitiam. Quia per fidem ereuerunt ad tantam perfectionem:& Chri-
ſtum cognoſcendo ac inuocando,adepti ſunt chariſmata meliora. Vel quod ait per cognitionem eius,re-
fertur ad id quod dixerat, quæ ad vitam & pietatem ſupple ſufficiunt, aut oeceſſaria ſunt. Quia non tũ-
ſi per Chriſti fidelem cognitionem dona illa ſufficiunt ad ſalutem. Oporter nanque in primis fidei veri-
» tatem,& Chriſtum per fidem cognoſcere:ſicque ex vera notitia ad actus virtuoſos procedere [QVI vo-
» cauit vos] id eſt,ad ſtatum ſalutis,apicemque virtutũ perduxit [PROPRIA gloria & virtute] id eſt, ſui-
ipſius excellentiſsima maieſtate & omnipotẽtia,ſcu in propria perſona glorioſa ac omnipotente. Siquidẽ Titum.3.
non legatũ,nõ angelum,ad redimendũ nos miſit:ſed ipſemet venit,& ſaluos nos fecit. Et hoc per aſſum-
ptam humanitatẽ quæ ſaluandi efficaciã habuit à virtute increata diuina: cui totum eſt principaliter ad-
ſcribendũ. Iuxta illud Eſaiæ trigeſimotertio, Dominus iudex noſter,dominus legifer noſter: ipſe veniet,
& ſaluabit nos. De quo loquitur euangelicus Zacharias,Benedictus dñs deus Iſrael, quia viſitauit & fecit Lucæ.1.
» redemptionẽ plebis ſuæ.[PER quem] .ſ.Ieſum Chriſtum. Vel (vt alii habent) per quam, videlicet Chri-
C ſti fidelẽ cognitionẽ [MAXIMA & precioſa nobis promiſſa donauit].i.excellentiſsima dona ſpiritus ſan
cti & munera præclariſsima,tam gratiæ gratis datæ quam gratiæ gratumfacientis. Præſertim in die Pen- Actũ.2.
tecoſtes,quaodo in viſibili ſigno copioſiſsime datus eſt ſpiritusſanctus per infuſionem munerum eius:quę Iohan.14
Chriſtus tam in veteri teſtamento per prophetas, quàm per ſeipſum in ſermone quem fecit poſt cœnam, 15.16.
danda prænũciauit atque ſpopondit. Prædixit quippe per Iohelem, Effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ Iohel.2.
caroem,& prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ. Et in Pſalmo, Dominus dabit verbum euangelizaoti- Pſalm.67
bus virtute multa. Accepiſti dona in hominibus. Deus Iſrael ipſe dabit virtutẽ & fortitudinem plebi ſuæ.
Chriſtus quoq; ait,Paracletus ſpiritusſanctus,quẽ mittet pater in nomine meo,ipſe vos docebit,& ſugge- Iohan.14
ret vobis omnia,quæcunq; dixero vobis. Aſcenſurus autẽ ad cœlũ dixit eis,Sedete io ciuitate, quoaduſq; Lucæ.24
» induamini virtute ex alto,& ego mittã promiſſum patris mei in vos [VT per hæc efficiamioi diuinæ con
ſortes naturæ].i.per hæc ſupernaturalia gratię dona deo ſupernaturaliter conformamini, & tandẽ ad ple
nam cũ deo aſsimilationem pertingatis in patria. Cũ enim ſit homo ad ſommæ trinitatis imaginem ſimi-
litudinemq; productus,& per cõſequens per dona naturæ aliqualiter cõſors diuinæ naturæ, ſeu particeps
perfectionis ac bonitatis proprii creatoris,certum eſt,qp per dona gratię altiori perfectioni quàm mõ deo
aſsimiletur. Quia dona naturæ perficiuntur à donis gratiæ. Et quo dona gratiæ fuerint eminentiora, eo
ſublimius dicuntur hominẽ deo conformare,eumque deificare ſeu diuinum ac deiformem efficere. Non
D quod eſſe creatũ amittat,& inducat eſſe increatum:ſed quia per dona virtutes ac habitus ſupernaturales,
eminentes,perfectos,eorumque actus aſsiduos & præclaros valde ſupernaturaliter,mirabiliter ac gratio-
ſiſsime creatori reddatur conformis. Et iſtud fit maxime per charitatẽ ardentem & ſapientiæ dooum,&
actus ex eis procedeotes. Deinde per alia dona ac virtutes eorumque actus,ſecundũ quod inſunt viris he-
roicis & perfectis. Vnumquodque ſiquidem dicitur ei potiſsime couformari, atque cum illo quaſi ſocie-
tatem & cõmunionem habere,cuius opera magis exequitur,& cui in actib⁹ ſuis amplius aſsimilatur. Pro-
pter quod homines carnales dicũtur brutales:& luxurioſi dicuntur porcini. Merito igitur qui actibus vir-
tuoſis inſiſtunt,qui actionibus intellectoaliũ virium (in quibus ſummæ trinitatis imago reſplendet) inten-
ti ſunt,qui contemplaodo,ferueoter amando,pietatẽ & iuſtitiã exercendo ſe deo conformant, & ſpirita-
lem,internam,cœleſtemque vitã ducuot in terra:dicuntur diuinæ naturæ conſortes, ſioe participes effici,
dei quoque amici ac filii fieri. Filiorum nanque eſt,ſuo patri aſsimilari. Et amicitia in quadam cõmunione
fundatur. Et iſti communionem,conſortium,ſeu ſocietatem quandam habent cum domino, cui familia-
res effecti ſunt. Habent inquam ſocietatem cum deo,quia hoc agunt quod ipſe veritatem amando,ac eon
templando,aliosq; actus diuinos ac deo placitos exercendo,& ei intẽti ſunt,eiusq; perfectionẽ & beatitu-
dinem aliquo modo participant,per quæ omnia deo aſsimilantur. Hęc vero communio,aſsimilatio,atque
coniunctio,conſortium ſeu ſocietatem efficiunt. Propter quod in Eccl.dicitur,Omnis homo ſimili ſibi aſ- Eccl.13.
ſociabitur. Et prima Iohan. habetur, Societas veſtra ſit cum patre, & filio eius Ieſu Chriſto. Et quia 1.Iohan.3

communio aſsimilatio & vnio iam præfatæ cũ deo, multo perfectius habentur in patria, quàm in via: id- E
1.Iohan.3 circo electi & ſancti dicuntur deo in cœlo perfectè aſsimilari, & cõſociari. Propter quod in prima ſua ca-
Iohan.1. nonica ſcribit Iohannes, Similes ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt. Et alio loco idem Iohan. aſſerit,
Quotquot receperunt eũ, dedit eis poteſtate filios dei fieri. Quod exponitur de filiatione perfecta, quę ha-
betur per ſimilitudinem gloriæ, per quam electi fiunt præcipue conſortes diuinæ naturæ, & ſocietatẽ for-
tiuntur cũ deo eius beatitudinẽ vſque ad ſocietatẽ participantes, & ipſomet deo beatifice perfruentes: quo
& nunc per dona gratiæ aliqualiter fruimur, ei, ꝓpter ſe inhærendo, atque ad eũ alia cuncta finaliter refe-
rendo. Sic ergo efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Denique præinducta hanc beatiſsimi Petri ſententiã
Epheſ.1. de maximis & preciosis donis deſuper nobis collatis, & cognitione, ponit & Paul. ad Epheſi. dicens, Pater
gloriæ det vobis ſpiritũ ſapientiæ, vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ glotiæ hæreditatis
eius in ſanctis, & quæ ſit ſupereminẽs magnitudo virtutis eius in nos q credidimus [FVGIENTES cius, »
quæ in mũdo eſt, cõcupiſcentiæ corruptionem]. i. vitioſitatẽ & infectionẽ mundanæ ac carnalis concupi-
ſcentiæ, cupiditatis, libidinis, & omnis inordinatæ affectionis, quæ ſpiritaliter corrumpit, ac deſtruit homi-
nem. Sed & cætera peccata mortalia, quoniã omni ſpiritali eſſe gratię ac virtutũ ſpoliant eum, huius con-
cupiſcentiæ corruptionem fugimus, concupiſcentiæ non conſentiendo, ſed eam frenando ac repellendo.
Eccl.21. Iuxta illud Eccleſ. Quaſi à facie colubri fuge peccata. Nã ſicut fugimus ſerpentes inficere nos volentes: F
ſic fugere nos oportet concupiſcentias corrũpentes: imo tanto plus, quo deterior eſt ſpiritalis, quàm cor-
poralis interitus. Hæc corruptio opponitur ſanitati interiori, ſeu integritati virtutum: qua homo tota men-
te deo adhæret abſq; diuiſione, ita quod non partim mundo. Præterea recte ait, eius quæ in mũdo eſt con-
Iohan.15. cupiſcentiæ corruptionẽ. Eſt enim & alia concupiſcentia ſpiritalis & munda, videlicet deſiderii dei & ſa-
Eccleſ.3.[1] pientiæ ac virtutum: quæ non eſt in mundo, id eſt, mundanis hominibus, ſed in virtuoſis. De quibus ait Sal
Pſalm.83 uator, De mundo non eſtis. De qua concupiſcẽtia in Eccleſiaſtico ſcripũ eſt, Auris bona eũ omni concu-
Sapien.6. piſcentia audiet ſapientiã. Et Pſalmiſta, Concupiſcit & deficit anima mea in atria dñi. Et Sapient. Concu-
piſcentia, inquit, ſapientiæ deducet ad regnum perpetuum. Hæc concupiſcentia parit incorruptionem, de
Eodem. qua ſertur ibidem, Incorruptio facit eſſe proximũ deo. Sed quia in vita præſenti oportet ſemper profice-
re, ocioſitatem vitare, tempus omne fructuoſe expendere, recte ſubiungitur [VOS autem curam omnem »
ſubinferentes]. i. omnem ſpiritalem ſolicitudinẽ, ſeu diligentiã apponẽtes, & ab intimo corde introducen
Philip. 2. tes, ac aſſumentes ad virtuoſe viuendũ [MINISTRATE]. i. miniſterialiter exercete. Deus enim eſt au- »
Eodem. thor principalis, omnis operis boni: homo autẽ tanquam dei miniſter & inſtrumẽtum agit ſiue exequitur
id, ad quod à deo mouetur. Propter quod loquitur Paulus, Deus operatur in vobis velle & perficere. Itẽ-
que, Dei cooperatores ſumus. Quia tamen libere facimus iſtud, reputatur nobis in meritum: quanuis ſit
dei donum. Itaque miniſtrate & facite [IN fide veſtra virtutem]. i. opera virtuoſa. Quoniã fides ſine ope G
Prou.18. ribus mortua eſt in ſeipſa. Et iſtud cũ omni agendum eſt cura. Quoniã Salomone teſtante, Qui mollis &
Hiere.48 diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſſipantis. Apud Hieremiã quoq; inducitur, Maledictus, q.
Hebrę.12 facit opus dei negligẽter. Ideo admonet Paulus, Seruiamus deo cũ metu & reuerentia. Et rurſus, Cũ tin o
Philip.2. re (inquit) & tremore veſtrã ſalutẽ operemini. [IN virtute autem ſcientiam]. i. diſcretionẽ, quæ eſt dire- »
ctrix & auriga virtutũ, docens obſeruare moderamen, congruum locum, tempuſq; aptum: vt omnia ord-
Rom. 12. nate agantur, & regia via tendamus: vt ſit rationabile obſequiũ noſtrum. Ideo dicitur in Eſaia, Diſcite be-
Eſa.1. ne agere. [IN ſcientia autem] habete, miniſtrate, ſeu exercete [ABSTINENTIAM] à carnalibus volu- »
ptatibus vos reprimẽdo. Preſertim à delectabilib⁹ guſtus & tactus, & vitia gulę atq; luxurię fugiatis. Luxu
illud prima ad Theſſalonicenſes quarto, Hęc eſt voluntas dei, ſanctificatio veſtra, vt abſtineatis vos à fo-
nicatione: vt ſciat vnuſquiſq; veſtrum ſuum vas. i. proprium corpus poſsidere in ſanctificatione, & honor:
non in paſſione deſiderii: ſicut & gentes, quæ ignorant deum [IN abſtinentia autem patientiam] quæ ea »
ſtis & fobriis ſumũque corpus caſtigantibus valde eſt neceſſaria: ne ex corporali afflictione ad impatien-
Matth. 6. tiam, ſiue triſtitiam moueartur. Propter quod ait Saluator, Cum ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ, tri-
Hebrę.10 ſtes. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuũ, & faciem tuam laua. Hinc ad Hebræos fertur, Patientia vobis
neceſſaria eſt, vt voluntatem dei facientes, reportetis promiſsionem [IN patientia autẽ pietatem] ne ſitis »
circa alios nimiũ rigidi, ſed cõdeſcendẽtes. Solent enim nõnulli, qui ſibiipſis rigoroſi ſunt, etiam aliis duri
eſſe, non ſatis cõpaſsiui & ſuccurrentes. Rurſus, non ſufficit aduerſa illata ab aliis patienter ſufferre, niſi & H
Matth.5. illis charitatis ac pietatis impẽdamus affectũ, & oremus pro ipſis. Cum dicat Saluator, Benefacite his, qui
oderunt vos: & orate pro perſequentibus, & calũniantibus vos [IN pietate autem amorẽ fraternitatis]. i. »
fraternam dilectionẽ habete, quatenus opera pietatis ex vera & fraternali exhibeatis dilectionę [IN amo »
re autem fraternitatis charitatem]. i. dei dilectionem habeatis ſynceram. Quoniã charitas dei, cæterarum
virtutum vita & forma, vertex & finis, regina & motrix eſt. Et amor fraternus dei amore eſt condiendus,
formandus, ac perficiendus, atque ad dei actualem dilectionem finaliter referendus. Propter quod ad Co
Coloſſ. 3. loſſenſes dicitur, Super omnia charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis. His octo virtutibus, tan
quam per octo gradus ad felicitatem & cœleſtem Hieruſalem aſcenditur ac peruenitur. Ad quod præſi-
Ezec. 40 gnandũ in viſione Ezechielis de templo aſſeritur, Quod per octo gradus aſcendebatur ad eã. Et Pſalmi-
Pſalm. 83 ſta loquitur deo de homine virtuoſo, Beatus vir cuius eſt auxiliũ abs te, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.
Et ſubditur ibi, Ibunt de virtute in virtutem: videbitur deus deorũ in Sion. [HAEC enim]. i. hæ præfatæ »
octo virtutes [SI vobiſcum adſint] id eſt, cordibus veſtris ſemper inhæreant [ET ſuperent] id eſt, vitia ſi- »
bi oppoſita vincant. Vel ſuperent. i. inualeſcant atque abundent [NON vacuos nec ſine fructu vos conſti- »
tuent in domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione] Minus dicit & maius ſignificat: vt ſit ſenſus, Prædictę vir-
Iohan.17. tutes plenos meritoriis actibus vos efficient, & in regno cœleſti vos exaltabunt, in aperta ac beatifica diui
Iohan.14 nitatis Chriſti viſione. De qua idẽ ait, Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verum deum, & quem miſiſti

A Iesum Christū. Et alibi, Manifestabo ei meipsum [CVI enim non præsto sunt hæc] id est, cui præsa-
» tę virtutes præsentes non sunt [CAECVS est] id est, mente obtenebratus, vtpote infidelis & indiscre-
» tus [ET manu tentans] id est, quo eat ignorans, nec qualiter ad beatitudinem progredi debeat, sciens.
Ideo similis est cæco, qui manu extenta tentat, & scrire conatur quo tendere debeat. Idcirco mox ca-
dit in præceps & peccat, ac perit. Propterea teste Ambrosio, Ignorantia est maximum vitiorum: non Ambros.
vtique magnitudine enormitatis, sed periculositatis: cum in primis scire oporteat, qualiter sit viuen-
dum. Propter quod ait & Paul. Qui ignorat, ignorabitur. Et apud Baruch scriptum est, Discę vbi sit sa 1.Cor.14
pientia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus: vt scias vbi sit longiturnitas vitæ, vbi sit lumen oculorum & Baruch.3
» pax [OBLIVIONEM accipiens purgationis veterum suorum delictorum] id est, peccata sua pristi-
na & antiqua purgare & emendare obliuiscitur, negligit, seu omittit: & si baptizatus est, per negligen-
tiam suam ostendit se esse oblitum purgationis, quam in baptismo accepit: quoniam tantum dei bene-
» ficium non attēdit, nec gratias agit deo. [QVAPROPTER ô fratres magis satagite] id est, diligen-
» tius insistite & studete. [VT per opera bona certam vestram vocationem & electionem faciatis] id
est, vosipsos in primis, & quodammodo alios certificetis, vos esse à deo ad statum gratiæ ac saluris vo-
catos, deductos atq; ab ipso electos, seu æternaliter prędestinatos. ¶ Hoc enim suo modo agnoscitur, si
B quis creatori seruiat diligenter, peccata abhorreat, deo semper intendat, desideret & conetur, ac perse-
ueret in bonis. Posset hic quæri, An quis in vita hac certitudinaliter scire valeat, se esse in charitate &
gratia, seu esse electum. Et possent pro vtraque parte multæ ex scripturis aurhoritates, & ex verbis san-
ctorum allegari: sed prolixitatem vitando (quia hæc quæstio alibi copiose inuenitur discussa) in hoc
stat vis responsionis, secundum doctores præcipuos. Quod tanta est conformitas amoris naturalis ac-
quisiti, & amoris infusi, cæterarumque virtutum infusarum & acquisitarum, inter se & in actibus suis:
quod nemo absque diuina reuelatione certitudinaliter scire potest, ex quibuscunque actibus suis se es-
se in charitate & gratia: quannis coniecturaliter posset hoc scire, & probabiliter valde. Alioquin peri-
culose agerent sacerdotes deuoti assidue celebrando, & quanto quis in virtutibus amplius proficit, tan-
to probabilius potest cognoscere se esse in charitate. Sed & spiritussanctus testimonium perhibet spi-
ritui nostro, quod filii dei sumus. Quod tamen testimonium diuersimode potest intelligi, & multipli-
citer perhiberi. ¶ Nec verū est quod quidam scribit hoc loco, dicens, Eo ipso quòd aliquis est in gratia,
oportet, quod sit vocatus & electus: si de electo sit proprie sermo. Secundum quod ait Sal. Multi voca-
ti, pauci electi. Multi etenim reprobi & præscisi sunt ad tempus in gratia. Vnde quod princeps apo. hic
ait, per bona opera certam faciatis vocationem vestram & electionem, valde pensandum est. Quia vi-
detur innuere, q̄ per bona opera posset quis certificare se, quòd sit electus. ¶ Quocirca sciendū, quod
C eo modo quo p̄ quotidiana opera bona certi efficimur, quod simus de facto vel in p̄sentiarū in gratia:
ita pseuerādo in eis certificamur de nostra electione. Sed vtraq; certificatio intelligēda est, nō de certi-
tudine absoluta qualis habetur in mathematicis, sedde certitudine verisimili, cōiecturali, probabili, quę
habetur in moralibus. Vnde Aristoteles Boethiusq; affirmāt, q̄ sensati ac disciplinati viri est, in omni Boethius
materia certitudinē q̄rere, prout materia sustinet, & natura rei admittit. Idcirco & sapiētissimus archi-
apostolus loquitur modo de certitudine huiusmodi, q̄ in genere seu proposito isto, atq; materia hac po
» test haberi [HAEC enim faciētes]. i. per opera virtuosa certā vestrā vocationē, electionemq; facientes
» [NON peccabitis aliquādo,] hoc tripliciter potest intelligi. Primo, quia sic cōuersando ad æternā bea
titudinē pertingetis, in qus nūq̄ peccabitis. Secūdo, quia manēdo in gratia, nō peccabitis: cū peccatum
cōtingat gratiā amittēdo vel ab eius perfectione deficiēdo. Sicq; in Iobā. sertur, Qui manet in eo, nnn 1.Iohan.3
peccat. Tertio, quia hæc faciēdo homo meditatur nouissima sua, quorū meditatio frequēs expellit pec
cata: secundū illud Eccl. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternū non pecca- Eccl.7.
bis. Itaq; non peccabitis, loquendo de peccatis mortalibus. Nam venialia prorsus vitare non potest ho
mo in vita hac fragili. Quorū etsi singula, nō tamē omnia queūt vitari. Eo quod cū homo intētus est vi
tare vnū, subito ex fragilitate & instabilitate proprię mētis, incidat in aliud. Propter quod III Reg. ha
D betur, Non est homo super terram qui faciat bonum, & non peccet. Quoniam ipsis bonis operibus ve 3.Reg.8.
» nialia se commiscent. Deinde subinngitur alia ratio, cur sic agere debeamus. [SIC enim abundanter
ministrabitur vobis introit⁹] .i. prōpte & copiose p̄stabitur vobis à iudice summo facultas intrādi [IN
» æternū regnū dei & saluatoris nostri Iesu Christi] cuius regni nō erit finis. De quo in Daniele scribi Lucæ.1.
tur, Potestas eius potestas ęterna, q̄ nō auferetur, & regnū eius qđ nō corrūpetur. Atq; in Psal. Regnū Daniel.7
tuū regnū omniū sæculorum. Vel, ministrabitur vobis abundanter introitus in regnum Christi: quia Psal.144
sic faciendo proficietis quotidie in omni gratia ac virtute, & abūdabitis meritis, per quæ habebitis can
sam intrādi regnum cœleste. ¶ Quēadmodum enim vnum peccatum trahit ad aliud: sic vna actio vir
tuosa disponit, & trahit ad aliam. Et quāto quis diligētius ac frequentius bonis insistit operibus, tanto
» sit ei facilius & delectabilius talibus immorari [PROPTER quod incipiam vos semper commone-
re de his] id est, quia tam fructuosum est & salubre, taliter conuersari: idcirco indesinenter exhorta-
bor vos, vt ita agatis. Quanuis enim beatissimus Petrus corporaliter præsens non fuerit eis, quibus hæc
scripsit: tamen per hæc sua scripta & per discipulos suos, assidue eos de his adimplendis admonuit. Re
ęteque ait, incipiam semper, quia quotidie desiderauit eos ista perpendere, & q̄si de nouo cum recen
ti seruore implere. Ipse quoque affectuosissimus ac feruentissimus Petrus tam feruenter hæc egit, qua-
si iugiter in facti huius principio fuisset. Siquidem principium feruet. Vnde in Ecclesiast. legitur, Eccl.18.
Cum consumanerit homo, tunc incipiet. Propter quod sanctus Franciscus dicere consueuit, Fra-
» tres incipiamus deo seruire [ET quidem scientes & confirmatos in præsenti veritate,] id est incipiam
vos hortari qui estis sciētes ea quæ sunt legis diuinæ, & estis iam radicati per exercitia diuturna in hac

Rom.7. ipſa fidei veritate quam doceo & tenetis. Sic & Paulus, Scientibus(inquit)legem loquor. Et Iohannes E
1.Ioh.1. in prima ſua canonica, Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi ſcientibus eam. Sed
ſi iſta nouerunt & habituati erant in bonis, cur indefinenter voluit eos hortari de iſtis: niſi vt ea quæ
nouerunt factis exequerentur, & fortius accenderẽtur, copioſius quoque illuminarentur, actualiter cõ
ſiderando quæ habitualiter cognoſcebant, & ne à bonis torperent aut laberentur? Hinc enim in Pro-
Prouer.1. uerbiis inducitur, Audiens ſapiens ſapientior erit. Et rurſus Salomon ait, Da ſapiẽti occaſionẽ, & ad-
Prou.9. detur ei ſapientia. Si igitur præſidenti moleſtũ non eſt ſalubria ſæpe repetere, non pigeat ſubditos ea
frequenter audire. Siquidem beati, qui audiunt verbum dei, & cuſtodiunt illud [IVSTVM autẽ arbi- »
tror quãdiu ſum in hoc tabernaculo].i.in mortali hoc corpore dego [SVSCITARE vos in cõmo- »
nitione] id eſt, per exhortationẽ vos prouocare ad opera virtuoſa. Ad hoc quippe electiſſimus Petrus »
Iohan.25 ratione paſtoralis tenebatur officii. Et quia Chriſtus præceperat ei, Paſce oues meas. Et alibi, Tu ali-
Lucæ.22. quando conuerſus confirma fratres tuos. Quod etiam ex feruidiſſima dilectione ſtrenuiſſime adim-
pleuit. Nam(vt ſanctus Clemens teſtatur)immenſa charitate erat repletus: Vnuſquiſque quoque pro-
Eccle.17. ximum ſuum loco & tempore opportuno debet hortari, corripere, informare, pro poſſe. Iuxta illud Ec
Tob.4. cle. Vnicuique mandauit deus de proximo ſuo, Vt vtique faciat ei, ſicut velit ſibi fieri [CERTVS q̃ »
Matt.7. velox eſt depoſitio tabernaculi mei] id eſt, q̃ cito recedam à corpore iſto ingreſſurus regnum cœleſte. »
[SECVNDVM quod dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi]per reuelationem, ſiue per an- F
Beda. gelum, ſiue immediate per ſeipſum. ¶Circa hunc locũ ſcribit venerabilis Beda, Tabernaculo ſolẽt ho
mines in itinere aut in prælio vti: idcirco fideles, quandiu ſunt in corpore & peregrinãtur à domino,
ac contra veritatis aduerſarios certant, in tabernaculis ſe eſſe rite teſtantur. Pulcherrime quoque ſan-
ctus Petrus obitum ſuum non mortem, ſed depoſitionem tabernaculi ſui dicit. Quoniam ſic eſt perfe-
ctis dei famulis mortalem carnem exuere, ſicut viatoribus completo itinere, propriam domum pro ta
bernaculi habitatione adire, & ſicut bellatoribus hoſte proſtrato, ad patriam regredi: quia non niſi in
cœlis, reputant ſibi eſſe domum ac patriam. [DABO autem operam].i.diligentiam, efficaciamq; im »
pendam [ET frequenter vos habere poſt obitũ meum] .i.vt ita vos habeatis poſt receſſum meum à »
corpore [VT horum memoriam faciatis] id eſt, ea quæ ſcribo, doceo, ac iubeo, memoriter teneatis, & »
1.Petr.5. opere compleatis. Siquidem feliciſſimus Petrus tam virtuoſiſſime in ſua ſe habuit vita, tam conſtãtiſ-
ſime in paſſione, tam feruẽter in prædicãdo, tã ſapienter in ſcribẽdo, tã poteter in miraculis quæ in vi-
ta, in morte, & poſt martyrii palmã peregit, q̃ omni memoria & imitatione fuit digniſſimus. ¶ Præ-
terea (ſicut in fine expoſitionis præcedentis epiſtolæ tactum eſt) glorioſiſſimus Petrus primã ſcripſit
epiſtolam Claudio imperante, antequam ſanctum Marcũ euangeliſtam miſit Alexandriam. Hãc vero
(vt ipſe iam innuit)ſcripſiſſe videtur paſſioni propinquus: ſicque longum fuit tẽporis interuallum in-
Epiſtola. ter harum conſcriptionem epiſtolarum. ¶Conſequenter tangit Chriſtianæ fidei fundamenta, ſcu ar-
gumenta: & quãm digna ſit eius doctrina omni memoria [NON enim indoctas].i.falſas & imperi- G
tas [FABVLAS ſequuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem] id eſt, omnipotẽ »
tiam & deitatem [ET præſcientiam] id eſt, æternam eius ſcientiam, qua inuariabiliter ac æternaliter »
vniuerſa intuetur, præterita, præſentia & futura: imo & infinita quæ nec fuerunt, nec ſunt, nec erunt.
¶Chriſtus quoque ſecundũ aſſumptam humanitatem, omnia ab incarnationis exordio nouit, quę ſcit
ſecundũ quod deus ſcientia viſionis, vtpote vniuerſa quæ fuerunt, ſunt, aut erunt. Hæc autem ſummus
apoſtolus notificauit fidelibus prædicãdo, miracula faciendo, ſcripturas allegãdo, & ea quæ vidit atq;
audiuit narrando. Pagani autem indoctas poetarum fabulas ſequentes, varia deorum portenta finxe-
runt. Similiter Manichei, & alii quidam hæretici, diuerſas, inaniſſimas & mendaciſſimas fabulas ſunt
ſequuti. [SED ſpeculatores facti illius magnitudinis] id eſt, nos effectũ contemplatores maieſtatis & »
Iohan.1. excellentiæ Chriſti, notificamus virtutem & præſcientiã eius. Vnde in Iohanne habetur, Vidimus glo
riam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Viderunt ſancti apoſtoli oculo corporali Chriſti humanita
tem, atque miracula: interiorique oculo per fidem illuminatam & ſapientiæ donum, conſpexerũt eius
diuinæ excellentiam maieſtatis. Similiter poſt reſurrectionem viderunt eminentiam Chriſti in multis,
Iohã.10. quomodo ianuis clauſis ad eos ingreſſus eſt, & ſpiritum ſanctũ per inſufflationẽ contulit eis. Ipſis quo-
Act.1. que videtibus aſcẽdit in cœlũ: deinde in ſigno viſibili, & abundantiſſima gratiæ copia miſit eis ſpiritũ
Act.2. ſanctum. Hinc in Actis præſtantiſſimus loquitur Petrus, Nõ poſſumus ea quę audiuimus & vidimus, H
Act.4. non loqui [ACCEPIT enim à patre honorem & gloriam] id eſt, honorificam & glorioſam' atteſta- »
tionẽ, ſcu teſtimoniũ honorabilitatis & gloriæ [VOCE delapſa].i.deſup veniẽte [AD eũ à magnifica »
gloria].i.magnificentia & excellẽtia dei patris. Et q̃ fuerit illa vox.i.cõplexio vocũ, ſubiũgitur [HIC »
eſt filius meus dilectus] id eſt, naturalis & vnicus, conſubſtantialis, coæqualis, coæternus, non adopti-
Mat.3,17 uus: quem, ſecundum quod deus eſt, diligo non minus quàm meipſum, vtpote dilectione intenſiua, im
Matth.1. menſa: cum infinitæ ſit bonitatis: & mihi vere æqualis. Porro inquantũ eſt homo, prout eius humani-
Lucę.3,9 tas vnita eſt hypoſtatica vnione verbo æterno, diligo eum magis quàm totum vniuerſum. Sic enim pa
Iohan.1. ter contulit Chriſti humanitati in eodem eſſe perſonali ſubſiſtere, in quo conſiſtit verbum æternum.
Quod ſubſiſtere reliquum omne bonum creatum excedit [IN quo mihi complacui] id eſt, benepla- »
citum fuit mihi. Si enim beneplacitum eſt domino in populo ſuo, & lætatur dominus in operibus ſuis:
quanto magis in vnigenito filio ſuo, in quo vtique pater habet complacentiam penitus infinitam? In
ſeipſo quoque pater complacentiam habet prorſus immenſam. Et complacet ſibi in filio ſuo, id eſt, de
hoc pater ſibiipſi complacet infinite, quod talem ac tantum genuit filium, & quod in ſeipſo tantæ bo-
nitatis ac fœcunditatis conſiſtit, vt conſubſtantialem ſibi pepererit natum, ſibi omnino ſimillimum,
in nullo à ſe diſcordem: cum eiuſdem ſecum ſit voluntatis, quemadmodum & vnius eſſentiæ. Fertur au

A tem hæc vox miniſterio prolata angelico,in dei partis perſona [IPSVM audite] autibus cordis & corporis,& credite obediteque ei.Vnde ipſe Chriſtus teſtatur,Omnis qui eſt ex veritate,audit vocem
» meam [ET hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam] id eſt,cœleſti virtute formatam atq; in cœ
» lo aereo factam [CVM eſſemus cum ipſo io moote ſancto] hæc enim vox facta eſt in Chriſti tranſ-
figuratione,io monte Thabor:qui propter transfigurationem Chriſti,in eo peractam, vocatur mons ſanctus.Qui transfiguratiooi interfuerunt apoſtoli præclari Petrus,Iacobus & Iohãnes filii Zebedei.
De qua transfiguratione & apparitione ſuper Matthæum & Lucam diffuſius ſcripſi:idcirco nũc trãs- Matt.17.
» eo. ¶Conſequenter Chriſti diuinitatẽ probat teſtimonio prophetali irrefragabili [ET habemus fir- Lucæ.19.
» miorem] id eſt,valde firmum [SERMONEM propheticum] id eſt,teſtimoniũ Dauid regis de Chri
ſti diuinitate in pſalm. vbi loquitur filius, Dominus dixit ad me, filius meus es tu,ego hodie genui Pſalm.2.
te.Imo in pluribus pſalmis loquitur Dauid ſnde,vt eſt illud,Ex vtero ante luciferum genui te. Er,Eru Pſal.109.
ctauit cor meum verbum bonum.Quanuis autem teſtimonio principis apoſtolorum de Chriſto non Pſal.44.
ſit,abſolute loquendo,firmius ac magis authẽticum teſtimonium Dauid prophetæ, aut cuiuſlibet in veteri teſtamento,ſed magis econtra(quoniam glorioſi apoſtoli magis illuminati fuerunt de Chriſto quàm prophetæ veteris teſtamenti,& maiori gratia erant repleti,Chriſti quoque myſteria clarius eõ ſpexerunt,multipliciusque nouerunt quàm vates Moſaicæ legis. Propter quod præferuntur prophetis in ſapientia,virtute,fructuoſitate,ſanctitate,miraculis,gratia & gloria) nihilominus quantum ad
B aliquos firmius fuit teſtimonium Dauid de Chriſto,quàm teſtimonium beatiſſimi Petri, quantum ad Iudæos & cauillatores qui dicere potuerunt,ꝙ Petrus magiſtrũ ſuum zelo immoderato præferre conatus eſt.Et ea quæ narrat,vel ficta ſunt,vel in ſecreto audita:ideo minus credibilia q̃ Dauid prophetæ oracula. Cum tamen ſanctiſſimus Petrus pes pluta & eminentiora miracula oſtenderit, ſe eſſe loquutum ex ſpiritu ſancto,quàm Dauid [CVI beneſacitis attendentes,quaſi lucernæ lucenti in caligioo-
» ſo loco] Ordo verborum eſt,Cui ſermoni prophetico tanquam lucernę lucenti in tenebroſo loco at-
» tendentes & fidem adhibentes beneſacitis,quia hoc bonuni ac meritorium eſt. Locus autem tenebroſus eſt mundus iſte,ſeu genus humanum,igoorantiarum & vitiorum tenebris obfuſcatũ. Eſt autẽ attendendum ſermooi propbetico [DONEC dies illuceſcat] id eſt,dies æternitatis vobis reſplendeat,
» atque ad claram ac beatificam dei viſio oem peruenietis.De quo ſcriptum eſt in Zacha.In die illa erit Zach.14.
dominus vous,& nomen eius vuum [ET lucifer] id eſt,Chriſtus [ORIATVR in cordibus veſtris]
» id eſt per ſpectem ſe vobis facie ad faciem manifeſtet.Vel lucifes,id eſt lumẽ glorię vobis infundatur, 1.Cor.13.
& cognoſcatis deum ſicut & cogniti eſtis ab eo.Dicitur autem Chriſtus Lucifer,cum ipſe ſit oriẽs lu- Sapien.7
C cis æternæ candor,& ſplendor gloriæ,ſapientia patris,cui lux,ſapientia,ars,idæa,ſpecies,pulchritudo,
appropriantur. [HOC primum intelligentes] id eſt,in primis agnoſcentes [QVÒD omnis prophe-
» tiæ ſcriptura] id eſt,omnis ſcriptura propbetica.Vel vt alii textus habẽt, omnis prophetia ſcripturæ,
» id eſt omois prophetia in ſacra ſcriptura contenta [PROPRIA interpretatione ooo ire] id eſt,huma
» na adinuentione oon patuit,oec ſeoſu proprio prophetarum inuenta eſt. [NON enim voluntate hu-
» mana allata eſt aliquando prophetia] id eſt,prophetæ ex propria ſua libertate & poteſtate nõ habue-
» runt notitiam ac gratiam prophetalem,vel quòd ſpiritus ſanctus eorum tangeret corda.Quia futuro-
rum pure contingentium certa præcognitio,eorum quoq; quæ ſoli deo pateſcunt,& ex eius libertate dependent,ootitia ipſi omnipotenti ſuperſapientiſſimo creatori eſt propria:nec aliis niſi eo reuelaote pateſcit.Propter quod per Eſa.ſcriptum eſt,Quæ ventura ſunt annunciate nobis:& ſciemus, quia dii 1.Cor.12.
eſtis vos [SED ſpiritu ſancto inſpirari] id eſt,inſtincti & illumioati [LOQVVTI ſunt ſancti dei ho- Iob.32.
» mines] id eſt,ſancti prophetæ vaticinati.Propter quod loquitur & Paulus,Alii per ſpiritum datur gra
» tia prophetię.In libro Iob quoq; habetur,Inſpiratio omnipotentis dat intelligentiã.Dicũt item doctores,quòd gratia prophetiæ dicit actũ non habitum. Idcirco in poteſtate prophetarũ non eſt vaticioari ad libitũ,aut de quibuſcũq;,ſed tũc quando à ſpiritu ſancto tãgũtur,& de quibus ab ipſo illuminãtur.

¶EXPLANATIO II CAP. [FVERVNT vero & pſeudoprophetæ,&c.]

ARTICVLVS II.

D

Oſtquam præcedenti capitulo glorioſus apoſtolici ordinis vertex moralia documẽta induxit,& dei beneficia commemorauit:nũc cõtra hæreticorũ errores peſtiferos armat & præmunit fideles.Nam ait [FVERVNT vero & pſeudoprophetæ in po-
» pulo]veteris teſtamẽti.De quibus in Hieremia,Ezechiele,Michea,aliisque locis ſcri Hier.23.
pturarũ veteris teſtamenti,frequenter fit mentio.Et parum ante Chriſti prędicatio- 27.
nem fuerunt Tbeudas & Indas galileus. De quibus in Actis ſcribitur [SICVT & Ezec.14.
in vobis erunt magiſtri mendaces] puta Hęreſiarchæ [QVI introducẽt ſectas] id eſt,ſpeciales & fal- Mich.3.
» ſas doctrinas,hærericas prauitates,errooeas collectiones,ad æternã damnatiooem tendentes [ET eũ Act.4.
» qui emit eos,dominum] id eſt, Chriſtum,qui non corruptibilibus auro vel argento,ſed proprio ſan-
» guine eos redemit.De quo ait vas electionis,Empti eſtis precio magno [NEQVANDVNT] id eſt,pra- 1.Petr.1.
» ue de ipſo ſentient,& non credent,nec prædicabuot eum,ſicut in veritate conſiſtit: ſed talem,qualem 1.Cor.6.
eum eſſe confingent [SVPERDVCENTES ſibi celerem perditionem] id eſt,feſtinatam damnatio-
» nem,ſeu damnationis cauſam,ſibi ipſis accumulantes.De talibus ait & Chriſtus,Attẽdite à falſis pro- Marci.7.
phetis, qui veniunt ad vos io veſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Et Paulus in
Actis,Scio,inquit,quia poſt diſceſsionem meam intrabunt in vos lupi graues,non parcentes gregi: & Act.20.
» ex vobisipſis ſurgent viri loqueotes peruerſa,vt abducant diſcipulos poſt ſe [ET multi ſequentur eo-
» rum luxurias] id eſt,tam corporales quàm ſpiritales eorum fornicationes. Nam multi illorum hæreſiarcharum quatenus plures ſibi allicerent,concupiſcentiis frena laxabant, qui etiam ſpiritaliter for-

nicando eor ſuum auerterunt à deo, & animas ſuas dæmonum fecerunt adulteras, verbumque dei E
adulterauerunt falſe exponendo ſcripturas: in quibus omnibus innumerabiles ſibi attraxerunt perdi-
Iohã.14. tionis diſcipulos. [PER quos via veritatis] id eſt, Chriſtus: qui ait, Ego ſum via, veritas, & vita. Vel »
Matth.7. via veritatis eſt fides catholica, ſana doctrina, conuerſatio veraciter Chriſtiana. De qua loquitur domi
Eſa.30. nus, Arcta eſt via quæ ducit ad vitam. Vnde & Eſaias ait, Hæc via, ambulate in ea: & non declinetis,
neque ad dexteram neque ad ſiniſtram [BLASPHEMABITVR] quia & ipſi eam blaſphemarunt, »
hæreſes & ſchiſmata inducendo, & ſuos infelices diſcipulos ad idem alliciendo. Infidelibus quoq; dã-
do occaſionem blaſphemandi Chriſtum, eiusque legem ac fidem. Videntes nanque infideles turpem
vitam & varias abuſiones hæreticorum, putauerũt Chriſtum talia docuiſſe, & omnes Chriſtianos hu-
iuſmodi eſſe. Ideo Chriſtum & eius cultores, fidem catholicam, legemque Euangelicam blaſphema-
uerunt [ET in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur] id eſt, ex cupiditate per callida & adu- »
latoria verba vos ſallent, & quaſi contractum quendam de vobis efficient, remporalia bona veſtra à
Rom.16. vobis ſallaciter auferendo, non violenter, ſed fraudulenter. Quia, vt aſſerit Paulus, Per benedictiones
Lucæ.20. & dulces ſermones decipiunt innocentium corda. Et Chriſtus, Hi ſunt, qui deuorant domos viduarũ.
Rom.16. Itemque, Huiuſmodi operarii ſuhdoli non ſeruiunt Chriſto, ſed ſuo ventri. [QVIBVS iudiciũ iam »
olim non ceſſat]. id eſt, reprobationis iudicium dudum de eis prænunciatum in ſanctis ſcripturis, nõ »
eſt reuocatum, neque finitum: quoniam pœna eis inſtans ac debita eſt æterna, & in perpetuum repro-
bati manebunt [ET perditio eorum non dormitat,] quia eorum damnatio non quieſcit, & nunc in »
vita hac perditi ſunt per demerita propria. De bis peruerſis hæreticisque magiſtris multa in beati Pau F
Galat.6. li leguntur epiſtolis: vt cum ait ad Galatas, Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circun
2.Tim.3. cidi. De quibus & ſecunda ad Timotheum multa effatur. ¶ Deniq; tempore apoſtolorum cœperunt
exurgere, vt Paulus teſtatur. Inter quos fuerunt Ebion & Cherintus, qui Chriſti deitatem negabant. Et
Hæretico Marcion qui eum phantaſticum corpus aſſeruit aſſumpſiſſe: cuius perfidiam poſtmodum auxit ſaeri-
rum ali- legus Manicheus. Arrius quoque & Fotinus atque Neſtorius negabant Chriſtum eſſe verum deũ. Sa-
quot no- bellius verò mentitus eſt eandem perſonam eſſe patrem & filium ac ſpiritum ſanctum. Apollinaris ru
mina re- diſſimus negabat Chriſtum animam habuiſſe rationalem. Itaque iſti & eis conſimiles, Chriſtum &
cẽſentur. eius fidem atque doctrinam blaſphemarunt. Inſuper per exemplа oſtendit hos eſſe acriter puniendos.
Iob.4. [ST] pro quia [DEVS angelis peccantibus non pepercit] de quibus in libro Iob habetur, In angelis »
ſuis reperit prauitatem [SED rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit in iudicium crucian- »
dos reſeruari] litera hæc intricata, ſic ordinanda eſt, & exponenda. Sed ipſos angelos qui peccauerũt »
Prouer.5. detractos rudentibus inferni, id eſt, infernalibus funibus ſeu vinculis, quæ ſunt eorum peccata: iuxta
quod in Prouerbiis aſſeritur, Iniquitates ſuæ capient impium, & funibus peccatorum ſuorum cõſtrin-
getur: His, inquam, funibus angelos detractos, id eſt, deorſum proiectos & tractos à rigore diuinę iuſti-
tiæ in tartarum. vtpote in aerem caliginoſum, qui quibuſdam illorum pro carcere infernali eſt depu-
tatus ad exercitium hominum. Vel in tartarum, id eſt, infernum inferiorem ſub terra ſitum, in quem G
multi proiecti ſunt. Illuc ergo detractos tradidit, id eſt, præcepit ſiue diſpoſuit vel dedit eos reſeruari
cruciandos, quia ignem ſnum ſecum ferunt vbique. In iudicium, id eſt, vſque in diem iudicii. Quia tã
diu reſeruantur hinc inde in aere ſiue infernis, & in die iudicii grauiter affligentur, ad iudicis deduc-
præſentiam, qui tunc eos inferno inferiori ſine fine adũciet. Tuncque augebitur pœna eorum accidẽ
talis ex infelicium ſocietate, & condemnatione quos deceperunt: quemadmodum accidentale prẽmiũ
angelorum ſanctorum tunc creſcet ex eorum conſortio quos cuſtodierunt. Quemadmodum ergo an-
gelis peccantibus dominus non pepercit, ita nec hæreticis parcet: quanuis omnes citra condignũ tor-
queantur. Tametſi enim angeli boni & mali ſint in termino, nec mereantur quantum ad eſſentialem
felicitatem ſiue calamitatem: tamen quantum ad accidentale præmium ſeu tormentum, poſſunt inte-
rim mereri, aut demereri. Deinde inducit ſecundum exemplum, in quo euidenter terribiliterque appa-
ruit rigor diuinæ iuſtitiæ, [ET originali mundo] id eſt, generi humano, quod fuit in prima mundi »
ætate, puta hominibus, qui ante diluuium extiterũt, [NON pepercit, ſed octauum Noe præconem iu- »
Iudas. ſtitiæ cuſtodiuit,] In canonica ſancti Iudæ apoſtoli ſic ſcriptum eſt, Prophetauit ſeptimus ab Adam »
Enoch. Poſſet itaque aliquis forſitan opinari, quod ſicut Enoch fuit in ordine genealogiæ ſeptimus
ab Adam: ſic Noe vocetur octauus, quaſi ab Adam octauus in ordine habeatur: quod dici non poteſt.
quia decimus fuit ab Adã. Siquidem in Gen. fertur, quod Enoch genuit Matuſale, de quo natus eſt La- H
Gen.5. mech pater iſtius Noe. Dicitur ergo Noe octauus, quia inter eos qui erant in arca, fuit octauus, incipiẽ
do numerationem ab inferiori vſque ad ſupremum, videlicet ipſum Noe. Fuerũt nanq; in arca tres filii
eius cum tribus vxoribus, vxor quoq; Noe & ipſe. ¶ Vocatur quoq; ꝑco iuſtitię, qa iuſtitiã dei & pœ-
nitentiam, veritatisque viam hominibus illius temporis denunciauit. Sicut in expoſitione præcedentis
1.Pet.3. epiſtolæ patuit. Cuſtodiuit vero deus Noe, quia à ſubmerſione diluuii eũ eripuit, [DILVVIVM mũ »
do impiorũ inducens]. i. hominibus impiis tunc in mũdo morantibus, qui viã ſuam corruperũt. Quo- »
Gen.5. rum tanta fuit malitia, vt in Gene. dicatur, Videns deus quia multa malitia hominum eſſet in terra, &
cuncta cogitatio cordis humani intenta eſſet ad malum omni tempore, pœnituit eum quòd feciſſet ho
minem in terra, & præcauens in futurum, tactus dolore cordis intrinſecus, Delebo, inquit, hominem
Gen.19. quem creaui, à facie terræ. Quemadmodum ergo illis deus non pepercit, ita nec hæreticis parcet. De-
inceps exemplum tertium ſubditur [ET ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerẽ redigens] »
id eſt, Sodomam & Gomorrã redegit in puluerem: quoniã ignẽ & ſulphur abũdantiſsime pluit ſuper
Deut.29. eas & habitatores, imo ſuper totam pentapolim, cuius ciuitates in Deuteronom. exprimuntur, vide-
licet, Sodoma & Gomorra, Adama & Semboiim, quinta vrbs fuit Segor. Quibus in puluerem ex ſul-

A phureo igne redactis cum adiacentibus terris, opetuit terrā illam mari mortuo, in quo nihil viuere po
test. Suntque ibi arbores poma apparatu pulcherrima deferentes: quæ poma si manu tractentur, in ci-
nerem resoluuntur, & fumum emittunt quasi adhuc essent ardentia. Vnde in Sapiē. libro legitur, Hęc Sapiē. 10.
iustū à pereūtibus impijs liberauit fugiētē, descendēte igne in Pētapolim, cuius in testimonij nequitiæ
» fumigabūda constat deserta terra, & in certo tēpore fructus habētes arbores [EVERSIONE dāna-
» uit] id est, præfatas vrbes ita euertens seu destruens, habitatores eius sic puniuit, & condemnauit.
» [EXEMPLVM eorum qui impie actūri sunt ponens] id est, per illam combustionem & euersionem
» exemplariter pandens, qualiter igne æternali sint puniendi iniqui, præsertim hæretici [ET iustum
» Loth] cuius iustitiam innuit Paulus ad Hebr. Hospitalitatem, inquiens, nolite obliuisci: per hanc enim Hebr. 13.
» placuerunt quidam (videlicet Abraham & Loth) angelis hospitio susceptis, vt patet in Gene. [ANE- Gen. 18.
» fandorum iniuria] id est, violentia [ET luxuriosa conuersatione eripuit] id est, à turpissimis Sodo Gen. 19.
mitarum inquinamentis præseruauit, atque per angelos ex Sodoma duxit. Et recte Sodomitæ (qui vi-
tiis contra naturam fordebant) vocantur nefandi, tanquam penitus detestabiles & inhumani, q verbis & factis iniuriam intulerunt beato Loth. Iuxta illud Genesis, Ingressus es, inquiunt, vt aduena, nū- Eodem.
quid vt iudices? Te ipsum ergo magis quàm hos affligemus. Vimque faciebant Loth vehementissime.
[ASPECTV enim & auditu iustus erat] quod dupliciter potest intelligi. Primo, quod Loth tā custo-
B dite se habuit quod nec visis, nec ex auditis Sodomitarum flagitiis à sua puritate & æquitate collapsus Psal. 17.
est. Cum tamen dicat scriptura, Cum peruerso peruerteris. Secūdo, quod tam virtuose vixit, quod im- Iudith. 8.
pij illi nihil iniquum viderunt in eo, nec pereperunt de ipso. Sicut de Iudith vidua fertur, Metuebat
dominum valde, nec erat qui loqueretur de ea verbum malum. De beatissimi quoque Iohannis Bapti Lucæ. 1.
stæ parentibus venerandis ac sanctis scriptum est, Incedebant in omnibus iustificationibus domini si- Iob. 26.
ne querela. Sic & S. Iob de seipso fatetur, Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonij
perhibuit mihi. Denique istud arduum fuit & magnæ perfectionis indicium in Loth, quoniam (teste
Gregorio) inter imperfectos perfecte cōuersari, & inter iniquos iuste se habere, est valde laudabile. Et Grego.
» quoniam iustis graue est iniustitiam cernere, subditur [HABITANS apud eos] id est, Loth habitās
» inter Sodomitas [QVI de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant] id est, quotidie
» ipsum Loth suis prauissimis afflixerunt sceleribus. ¶Iustus nanque tam ex dei amore, quàm ex proxi
morum dilectione atque ex zelo suæ iustitiæ, de impiorum vitiis contristatur: præsertim cum ea emen
dare non potest, & dicere potest domino cū propheta, Tabefecere me fecit zelus meus, quia obliti sunt
verba tua inimici mei. Ex quibus concludit archiapostolus, [NOVIT deus pios de tentatione eripe-
C re] id est, de omni tribulatione eruere: cum dicat in psalmo, Cum ipso sum in tribulatiōe: eripiam eū Psal. 118.
& glorificabo eū. ¶Eripit autem eos loco, modo, & tempore sibi placente, & prout saluti expedit ele
ctorum. Idcirco in tribulationibus & tentationibus constituti, patienter & longanimiter ferre debent:
& dominum exorare, vt eos indesinenter roboret & conseruet, atque cum ei placuerit ipsisque expe-
dit, finem tribulationi dignetur imponere. Vnde cū Ozias princeps Iudæorum dixisset, quod nisi in-
fra quinque dies veniret eis à deo auxilium, vrbem traderet in manus Assyriorum: virtuosa ac sapiēs
Iudith dixit, Qui estis vos, qui tentatis deum? Posiuistis vos tempus miserationi domini, & in arbitrio
vestro die constituistis ei? [INIQVOS vero in die iudicii crucidādos reseruare] Non est hoc ita intel-
» ligendum, quasi iniqui ante diem generalis iudicii non fint damnandi & cruciandi: sed quia tunc in
corpore & anima damnabuntur. Qui interim in die particularis sui iudicii condemnantur in anima.
» Grauissime vero punientur hæresiarchæ, sicut subiungitur [MAGIS autem eos] reseruat in iudicio
» cruciandos [QVI post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant] id est, carnales & fœdas
» cōcupiscētias assequuntur [DOMINATIONEMQVE contemnūt] .i. tam Christo omniū domi-
» natori, quàm eius vicariis sanctis apostolis, imo & summo antistiti renuunt obedire [AVDACES] .i.
» temerarii, ac præsumptuosi, cōfingendo dogmata noua [SIBI placentes] id est, magni & sapientes
in oculis suis. Quo cōtra ad Rom. dicitur, Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustine- Rom. 15.
re: & non nobis placere. Vnusquisque proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chri Esa. 5.
D stus sibi non placuit. Et apud Esaiam ait scriptura, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & corā vo- Prou. 3.
bis metipsis prudētes. Idcirco in Prouerbiis Salomon loquitur, Ne sis sapiens apud temetipsum, & ne
» innitaris prudentiæ tuæ, [SECTAS non metuūt introducere] id est, hæreticas prauitates & schisma
ta inuenire, ac spargere: quia scripturas secundum proprium ingenium præsumūt exponere, & de sua
subtilitate atque peritia stultę impiissimeque confidūt: cum scripturæ eo spiritu sint intelligendæ, quo
& primum sunt reuelatæ [BLASPHEMANTES] (vt dictum est) Christum & eius doctrinā [VBI]
» id est, in eo quod dominationem contemnunt, & audaces sibimet placent [ANGELI] scilicet mali
» [FORTITVDINE] naturæ [ET virtute] potentiæ [CVM sint maiores] hominibus .i. naturaliter al-
tiores. Sunt enim speciei eminentioris quàm homo, & per consequēs naturaliter fortioris' naturæ, vt-
pote incorruptibiliores & in naturalibus viribus vigorosiores, puta in intellectu & voluntate: pſertim
cū (diuino Dionysio teste) naturalia in dæmonibus mīserint integra [NON portāt] id est, sufferre vix Dionys.
» valent [ADVERSVS se execrabile iudiciū] id est, districtum dei iudicium, cōtra eos iam datum: quod
» quāuis sit in seipso iustum & sanctum, tamen patientibus durum est & execrandum videtur. Similiter
supplicium eis inflictum execrabile eis est. Si ergo angelis tam potentibus, ac potentioribus ipsis homi
nibus, tam intolerabilia sunt inflicta tormenta: sequitur quod intolerabiliora erunt impiis, hæreti-
cisque hominibus, maxime hæresiarchis, de quibus ad literam agitur. ¶Itaque ex prædictis sequi ap-
paret, quod maior damnatio sit hæresiarcharum, quàm eorum qui perierunt diluuio & Sodomita-
rum, imo & dæmonum saltem quorundam. Nam & ipse Christus in Euangelio protestatur, quod Matt. 11.

Lucæ.10. in die iudicii remissius erit terræ Sodomorum,quàm ciuitatibus quæ prædicationem eius non recepe E
Ezec.16. runt,nec per eius miracula sunt conuersi. Per Ezechielem dominus quoque testatur, quod Sodoma
non peccauit dimidium peccatorum quæ perpetrauerunt Iudæi.Dæmones etiam non sunt omnes æ-
quæ iniqui,cum de singulis ordinibus aliqui credantur ruisse. Et sicut homines electi ad singulos an-
gelorum ordines assumuntur,& eis pariticãtur in gloria:sic probabiliter creditur,quod diuersi repro-
bi secundum suorum diuersitatẽ ac gradum demeritorum,singulorum chororum dæmonibus coęqua
bũtur in pœnis. ¶Præterea loquẽdo in genere,peccata spiritalia grauiora sunt peccatis carnalibus:&
Gen.9,19 peccata in deum,peccatis in proximũ.Peccata autem hæresiarcharum sunt inter spiritalia vitia & in-
ter facinora in deum grauissima,præsertim qnia & tot homines inuoluunt erroribus, quorum omnia
peccata & tormenta redundaot in hæresiarchas. ¶Peccata autem Sodomitarum & diluuio enersorũ
fuerunt carnalia atque io proximum.Ioterim dæmones vna transgressione positi fuerunt in termino,
nec interim demeruerunt.Sicut nec angeli post primam ad deum conuersionem (qua positi fuerũt in
termino) promeruerunt,loquendo de merito ac demerito quantum ad præmium essentiale, seu cala-
mitatem principalem.Hæresiarchæ vero plurimis & quasi innumeris transgressionibus demeruerũt,
& ad sui cutsus terminum peruenerunt. [HI vero] hæresiarchæ qui sectas inducunt [VELVT irra »
tionabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem,]id est,sicut bruta naturaliter omni ratio- »
ne carentia faciliter seducuntur,ita quod cadunt in locum quo capiuntur & occiduntur:sic & hęreti-
ci [IN his quæ ignorant blasphemantes] id est,in his qnæ fidei sunt,quę non intelligunt,committũt F
blasphemias,Christi diuinitatem, seu alias fidei veritates,negando [IN corruptioone sua peribunt] »
id est,propter suos errores & excessus (per quos eorum intellectus & voluntas spiritaliter corrumpũ-
tur,inficiuntur,necantur) condemnabuntur [PERCIPIENTES mercedem iniustitiæ] id est,de- »
bitam punitionem suæ peruersitatis [VOLVPTATEM existimantes diei delitias,coinquinatiõis, & »
maculæ,] id est,hæretici isti in tantũ obtenebrantur,ꝙ delitias coioquinationis & maculæ,id est,de-
lectationes carnales,fœdas,venereas(præsertim ad tactum & gustum pertinentes)reputaot esse volu-
ptatem diei.i.tam licitas & honestas,quasi alia & melior voluptas haberi nõ possit io die. ¶Sicꝙ; per
voluptatem diei designatur voluptas licita & syncera. Quemadmodũ enim duplex est concupiscen-
tia,vipote carnalis & inordinata,& spiritalis ac ordinata (vt dictũ est) sic duplex est voluptas,vel de-
lectatio sequens eã.Voloptas bona & licita,est delectatio actui virtuoso annexa.Quelibet etenim vir-
tus propriam habet delectatiooem operationi suæ coniunctam, quemadmodum Prouerb.viceſimo-
Psal.9c. primo scriptum est,Gaodium est iusto facere iustitiam.Et Aristoteles ait,Signum virtutit est delecta-
Psal.14. tio cootingens in opere.De hac voluptate ait propheta,Delectasti me domine in factura tua. Et,Tor
Eccl.12. rẽte voluptatis tuæ potabis eos. ¶Voluptas praua & vitiosa est,omnis delectatio actui illicito iuncta.
Eccl.10. De qua in Ecclesiaste asserit,Adolescẽtia & voluptas vana sunt. Et in Ecclesiastico,Post cõcupiscẽ
tias tuas non eas,& à voluptate tua auertere.Cum ergo passiones & vitia,præsertim perfidiæ & dele-
ctatiooes venereæ, mentem obtenebrent:quidam his vitiis sic excæcantur,vt de sua turpitudine non G
verecundentur: sed potius glorientur, & quasi licitas & honestas reputent delectationes impuras ac
Prou.2. sordidas.De quibus scriptum est,Exultant in rebus pessimis. Et in Esaia, Peccatum suum quasi So-
Esa.3. doma prædicauerunt. ¶Itaq; per voluptatem diei intelligitur lucis voluptas. Lux enim significatur
Thess.5. appellatiooe diei, vt cum asserit Paulus,Nos qui diei sumus,sobrii simus.Nam (vt ait Saluator) Qui
Iohan.3. facit veritatem,venit ad lucẽm [DELITIIS] carnalib⁹ & vitiosis [AFFLVENTES] Tales nã- »
que non solum io venereis,sed in suis quoque perfidis documẽtis,adinuentionibusque vanissimis de-
lectantur [IN conuiuiis suis luxuriantes vobiscum] iuxta vos corporaliter commorando, aut praue »
agendo, aut vos ad eadem attrahendo pro posse [OCVLOS habentes plenos adulterii,& iocessabilis »
delicti]id est,signis & incitamentis adulterationis. Quia in oculis lasciuia mentis præsertim apparet:
& per corporalẽ intuitum prouocatur libido. ¶Quæ incessabilis dicitur, quia quo amplius peruaga-
tur seu exercetur,eo plus incitatur & infrenis ac vaga efficitur. Hinc impudicus oculus impudicæ mẽ
Eccl.9. tis est nuncius.Et in Ecclesiastico habetur, Virginem ne cõspicias,ne scaodalizetis in decore eius.No
Iob.31. li circunspicere in vicis ciuitatis. Auerte faciem tuam à muliere compta. Propter speciem mulieris
multi perierunt. Idcirco timoratus & sanctus Iob dixit, Pepigi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem
quidem de virgine [PELLICIENTES animas instabiles] secũdum Bedam pellices dicuntur me- »
retrices, sumpto vocabulo à pollutione,vel à pellis suæ formositate,qna incautos alliciunt.Pelliciunt H
ergo animas instabiles,qui homines in fidei veritate & virtutum constantia non bene fundaros pesti-
Ephe.4. fere instruuot, ac seducunt. Quo contra loquitur Paulus,Non circunferamnr omni vento doctrinæ.
Eccl.5. Et in Ecclesiastico præcipitur,Esto firm⁹ in via domini,& in veritate sensus tui. Et in Prou.Filii mi si
Prouer.t. te lactauerint peccatores,ne acquiescas illis. [COR exercitatum] id est habituatum [IN auaritia ha »
Eccl.10. bentes] quia assidue cogitant,qualiter temporalia sibi accumulent. Quo cõtra in Ecclesiastico sertur, »
Nihil iniquius,quàm amare pecuniam.Et auaro nihil est scelestius. Hic enim animã soam habet vę-
t.Reg.26 nalem [MALEDICTIONIS filii] id est,maledictione digni,quemadmodũ primo Regum Danid »
ait ad Abner, Filii mortis estis vos,qui non custoditis dominum vestrum regem, id est,morte digni.
[DERELINQVENTES rectam viam] id est,diuina præcepta,scripturarum documenta,fidẽ & le- »
gem Christi,exercitia virtuosa,per quæ omnia itur ad deum, & recto tramite pertingitur ad salutem. »
[ERRAVERVNT] per vitiorum abrupta,iuxta illud Prouerb.2,Relinquunt iter rectum,& ambu- »
Prouer.2. lant per vias tenebrosas.De quibut vas electionis fatetur, Impii proficient in peius,errantes,& in erro
2.Tim.3. rẽ mittẽtes [SEQVVTI viam].i.iniquitatẽ [BALAAM ex Bosor].i.ex vrbe sic dicta venientem,vt »
tangit Beda. [QVI mercedem iniquitatis amauit] quoniam propter munera dedit regi Balach con »

A filium decipiendi filios Iſrael. Iuxta illud Numerorum, Pergens ad populum meum, dabo cõſilium, quod
„ populus tuus faciat populo huic [CORREPTIONEM] vero habuit ſuæ veſaniæ] id eſt, pro ſua inſi-
„ pientiſſima impietate eſt debite putatus. Fuit enim occiſus à filijs Iſrael. Correptus quoque fuit ab ange-
„ lo, atque ab aſina, vt ſubditur [SVBIVGALE mutum animal] cui ſcilicet aſina inſidebat, loquendi fa-
„ cultatem ex natura ſua non habens [VOCE hominis loquens prohibuit propheтæ inſipientiam] Aſina
quippe virtute diuina inſipientiam ipſius Balaam (qui fuit propheta aliqua ex diuina reuelatione prænun
tiando) redarguit, & eum à cœpto itinere quantum in ſe erat compeſcuit, dicens, Cur percutis me? ecce iã
tertio. quæ omnia in Numerorũ libro plenius ſunt deſcripta. ¶ Creditur autẽ, quod angelus dei per os aſi
næ verba illa formauit, nec aſina verba illa intellexit: cũ & numerare opus ſit rationis, & in verbis illis nu
meratio fuit cum dixit, tertio. Vnde, vt aſſerit Auicenna, Gallina numerum pullorum ſuorum non noſcit,
ſed multitudinem percipit. Dicitur tamen aſina reprehendiſſe Balaam, quoniam verba reprehẽſoria pro-
„ tulit. [HI ſunt fontes ſine aqua] id eſt, doctores ficti carentes vera doctrina, quia doctores ſe eſſe præſu
„ munt & iactant, cum deceptores exiſtant, ſicque aſſimilantur fonti ſiccato [ET nubilæ turbinibus agita
„ tæ] id eſt, ſimiles nebulis à ventis hinc inde commotis, quoniam dæmonum ſuggeſtionibus & vitiorum
„ impulſibus circunferuntur [QVIBVS caligo tenebrarum reſeruatur] quia, vt ait Saluator, proijcientur
in tenebras exteriores, vt de tenebris vitiorum præcipitentur in tenebras tormentorum. Et recte obſcuri-
B tas infernalis caligo tenebrarum, quaſi caligo caliginum, appellatur, cum ſit vehementiſſima: quemadmo
„ dum roſa flos florum vocatur [SVPERBA enim vanitatis loquentes] id eſt, verba falſitatis, pompoſa.
„ Vel vt alii legunt, ſuperbia vanitatis, id eſt, ex arrogantia propriæ vanitatis loquentes [PELLICIVNT Propriæ
„ in deſideriis carnis luxuriæ] id eſt, per conceſſionem & approbationem concupiſcentiarum carnalium vanitates.
„ fallunt [EOS qui paululum effugiunt] id eſt, imperfectos, qui aliqualiter ſe ab erroribus ac peccatis cœ
„ perunt abſtrahere [QVI] deceptores [IN errore conuerſati] .i. aſſuefacti [LIBERTATEM illis
„ promittunt] id eſt, deceptis à ſe affirmant, quod libere ſine peccato poſſint carnalia deſideria adimple-
„ re. Per quod illos ad talia pronos faciliter fallũt [CVM ipſi] hæretici & iniqui [SERVI ſint corruptio-
„ nis] id eſt, falſitati ac impietati ſubiecti [A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt] ipſi autem
à vitiis & à diabolo victi ſunt, idcirco vitiorum ac dæmonum ſerui cenſentur. Propter quod loquitur Pau- 2. Tim. 2.
lus, Reſipiſcant à laqueis diaboli, à quo captiui tenentur. Et apud Iohan. aſſerit Chriſtus, Omnis qui facit Iohan. 8.
„ peccatum, ſeruus eſt peccati. [SI enim refugientes coinquinationes mundi] id eſt, mundana & carna-
„ lia vitia euitantes [IN cognitione] id eſt, per veram fidem & fidelem notitiam [DOMINI noſtri Ie-
ſu Chriſti his rurſus implicati ſuperantur] id eſt, recidiuando priſtinis vitiis inuoluuntur [FACTA ſunt
„ eis poſteriora deteriora prioribus] id eſt, peccata, quæ recidiuando & poſt recidiuum commiſerunt aut
inciderunt, enormiora ſunt peccatis ante recidiuum commiſſis, aut per omiſſionem contractis. Nam vul-
C nera repetita ſunt magis periculoſa. Et recidiuatio iſta, propter ingratitudinem ſibi annexam, qua quis de
priore remiſſione, illuminatione & gratia deo ingratus eſt, & propter præhabitam veritatis notitiam, val-
„ de auget & grauat peccata ſequentia. Propterea ſubditur [MELIVS enim] id eſt, minus malũ ſiue cul-
„ pabile [ERAT eis non cognoſcere viam iuſtitiæ] id eſt, diuina præcepta, & ea quæ neceſſaria ſunt ſalu
„ ti [QVAM poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſanctõ mandato] id eſt, ab
obſeruatia legis, ac fidei Chriſtianę diuertere. ¶ Nẽpe quo quis plura à deo beneficia eſt ſortitus, eo plus
obligatus eſt deo gratus eſſe, ac deſeruire. Idcirco doctus grauius peccat quam indoctus, cæteris paribus:
præſertim quia qui viam agnoſcit iuſtitiæ, nec tamen obſeruat, plus videtur deum contemnere, quàm iu-
ſtitiæ viam ignorans. Propter quod Chriſtus diſſeruit, Seruus qui cognouit voluntatem domini ſui, & nõ Luc. 12.
fecit, plagis vapulabit multis. Qui autem non cognouit & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Hinc di-
ctum eſt per Iacobum, Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi. Imo quàm enorme ſit iſtud Iacob. 4.
conſtat ex eo quod ad Hebræos legitur, Voluntarie peccantibus poſt acceptam notitiam veritatis, iã nõ Hebr. 10.
relinquitur pro peccatis hoſtia. Et rurſus ad Hebr. terribiliter loquitur Paulus, Impoſſibile eſt eos, qui ſe- Hebr. 6.
mel ſunt illuminati, guſtauerũt etiam donũ cœleſte, & participes facti ſunt ſpiritusſancti, & prolapſi ſunt,
rurſus renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibimetipſis filium dei, & oſtentui habẽtes. Hinc etiã Iohan. 10.
veritas conteſtatur, Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum: nunc autem dicitis quia videmus, peccatum
D veſtrũ manet. ¶ Sed ſi iſta ita ſe habent, videtur ignorantia hominem excuſare. Imo apparet quod cũ ho-
mo ſit fragilis, tutius ſit non diſcere neque agnoſcere viam iuſtitiæ, quàm eam cognoſcere: ne forte poſt
eius cognitionem contingat peccare, & grauiorem reatum incurrere. Reſpondetur, quod ignorantia iu-
ris, quod quis ſcire tenetur, non excuſat a culpa, nec ignorantia craſſa, ſeu affectata: ſed ignorãtia factũ ad-
hibita diligentia bona, ignorantia quoque inuincibilis, prorſus excuſant. ¶ Et quãuis grauius ſit poſt ve-
ritatis notitiam cadere, ipſa tamen notitia in ſe bona eſt & optanda, & frequenter à variis malis præſeruat,
& confert ad hoc vt homo reſurgat celerius. Porro qui viã neſcit iuſtitiæ, ſine retinaculo errat, nec furgit.
„ Cur autem enormius ſit poſt iuſtitiæ agnitionem peccare, ſubiungitur [CONTINGIT enim illis] .i. re
„ cidiuantibus [ID veri prouerbii] Idcirco ait veri prouerbii, quia quod ſequitur ex libro prouerbiorum
„ Salomonis acceptum eſt [CANIS reuerſus ad vomitum ſuum.] Sic ſiquidem Salomon in Prouer-
biis loquitur, Sicut canis qui reuertitur ad vomitum ſuum, ita ſtultus qui iterat ſtultitiam ſuam. Nam ſicut Prou. 16.
id quod per vomitũ eſt eiectũ reſumere, eſt valde abominabile, fœtẽs, ac turpeſtic peccata pœnitẽdo de-
„ leta reiterare. Quod vero adiungitur [ET ſus lota in volutabro luti] princeps apoſtolorum de ſuo ap-
poſuit, valdeque apte. Nam ſicut ex tali lotione efficitur porca ſordidior, quàm fuerat ante: ita ex recidi-
uo grauius homo coinquinatur. Itaque ſicut vomens ſuperfluam eiicit materiam qua premebatur, ſic pec
cator confitendo oſtendit mentis venenum, quod animam preſſit: dum vero poſt pœnitentiam recidiuat,
inſtar canis redit ad vomitum, id eſt, quod ſalubriter euomuit, damnabiliter repetit. Poſtremo in ſcripturis

per ſtultum deſignatur quicunque in mortali eſt vitio, & per ſtultitiam omnis mortalis intelligitur culpa. E
Eccl.12. Sic in Eccleſiaſte aſſeritur, Stultorum infinitus eſt numerus.

EXPOSITIO CAP. III, [HANC ecce vobis chariſſimi ſecundam ſcribo epiſtolam.] ARTICVLVS III.

OC vltimo capitulo glorioſiſſimus apoſtolici chori hierarcha plenius deſtruit hæreticas prauitates, & fideles in fide confortat [HANC ecce vobis chariſſimi ſecundam ſcri- »
bo epiſtolam, in quibus] prima & ſecunda epiſtolis [VESTRAM excito in commo- »
nitione] id eſt, per hanc charitatiuam exhortationem [SYNCERAM mentem] à vi »
tijs expurgatam [VT memores ſitis] memoria virtuoſis actionibus iuncta [EORVM »
quæ prædixi verborum prophetarum, & apoſtolorum ſanctorum] id eſt, verborum à »
ſanctis prophetis apoſtolisque prolatorum, videlicet documentorum & mãdatorũ quæ
tradiderunt. Aliqui textus habẽt verborũ à prophetis, & redit in idẽ. Nã ſenſus eſt, Verborum dictorũ à
prophetis. Memores quoque eſtote [PRAECEPTORVM Domini & Saluatoris noſtri] id eſt, præce- »
ptorum quæ Chriſtus Dominus & Saluator in Euãgelio dedit, qui decem præceptis aliqua addidit. Hæc
memoria ad executionem operis eſt ordinanda. Iuxta illud in pſal. Memores ſunt mandatorum ipſius ad
Pſal.102. faciendum ea [HOC primum ſcientes] inter ea quæ iam ſcienda commemoro [QVOD venient in no- »
uiſſimis diebus] præſertim circa Antichriſti aduentum [IN deceptionem] id eſt, ad introducendum de F
ceptionem [ILLVSORES] ſcripturarum ac fidei Chriſtianæ atque fidelium [IVXTA proprias con »
cupiſcentias ambulantes] id eſt, vitioſe carnaliterque viuentes [ET dicentes, Vbi eſt promiſſio, aut ad- »
uentus eius?] id eſt, vbi manent, aut quando apparebunt & implebuntur, quæ Ieſus Nazarenus promiſit »
ſuis cultoribus: Et quando ad iudicium veniet ipſe, prout prædixit? tanquam dicant, Omnia vana ſunt &
confiſta, nec erit iudicium, nec reſurrectio mortuorum. [EX quo enim patres] noſtri [DORMIE- »
RVNT, omnia ſic perſeuerant ab initio] id eſt, ab exordio ſeculi, & generationis humanæ, & à tempori- »
bus antiquiſſimis, in quibus obierunt progenitores noſtri primæui, mundus iuxta ſolitum curſum naturæ
proceſſit, duravit, nec notabiliter eſt mutatus: ergo nec in futuro mutabitur, nec generationũ ceſſabit ſuc-
2.Theſ.1. ceſſio. Quemadmodum ergo Paulus ſecunda ad Theſſalonicenſes redarguit eos, qui tunc ſecundum ad-
uentum Chriſti de proximo imminere aſſeruerunt, Non terreamini, inquiens, quaſi inſtet dies dominiſtic
princeps apoſtolorum nũc eos condemnat, qui de nimia dilatione ſecundi aduentus domini cauſabantur.
2.Tim.3. Præinductis bonum ſanctiſſimi Petri verbis conſonant, quæ 2 ad Timotheum ſcripta ſunt. Vbi vas ele-
ctionis fatetur, In nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines amantes ſeipſos, &c.
Conſequenter probat ſummus apoſtolus falſum eſſe quod illi dicent, omnia à principio creaturæ ſic per-
ſeuerare [LATET enim eos hoc volentes] id eſt, qui illud dicturi ſunt neſciunt [QVOD cœli erant »
prius, & terra de aqua, & per aquam conſiſtens dei verbo, per quæ ille tunc mundus inundatus perijt] G
Oportet aduertere, quod beatiſſimus Petrus non loquitur hic de ſuperioribus cœlis, ſupra ſphæram actio-
nis & paſſionis ſubſiſtentibus, qui ex natura ſua ſunt incorruptibiles, quantum ad ſuum eſſe ſubſtantiale:
Hiere.8. ſed loquitur de cœlis aereis, id eſt partibus aeris ſuperiori & inferiori. Vnde per Hieremiam dominus lo-
1.Reg.2. quitur, Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum. Et quarto Regum aſſeritur, Aſcendit Helias per turbinem
Geneſ.7. in cælum. Hinc & aues cœli vocantur, quia in aere volant. ¶ Porro quòd de his cœlis ſolummodo ſit lo-
quatur ſacratiſſimus Petrus, hinc conſtat, quia intendit probare quod mundus ſemel per diluuium perijt,
& rurſus in fine igne peribit. Ideirco non loquitur niſi de cœlis quos attigit aqua, & ignis attinget. Certũ-
que eſt, quod aqua ſphæram lunæ non attigit, nec ignis conflagrationis creditur altius aſcenſurus, quàm il
la aſcenderat aqua. Et iſtud Thomas ſuper quartum affirmat Sententiarum. Beda quoque, Albertus, & alij
expoſitores concordant in iſto. Eſt igitur ſenſus, Cœli erant prius, id eſt, ab exordio ante diluuium fuerũt
cœli aerei, quantum ad ſuam ſubſtantiam, vtpote inferior pars aeris & pars eius ſuperior, quę eſt ſupra ca
Eodem. cumina montium. Quam ſuperiorem aeris partem aqua diluuij partim occupauit, quoniam quinde-
Geneſ.1. cim cubitis altior fuit altiſſimis montibus terræ, vt ſcribitur in Gen. Et terra etiam prius ſcilicet ante dilu-
uium fuit. De aqua, id eſt per ſeparationem aquarum à ſuperficie terræ apparuit terra. Iuxta illud Gen.
Congregẽtur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & factum eſt ita. Et hæc eadẽm terra eſt per aquã
conſiſtens dei verbo, id eſt, ex omnipotentis dei decreto ſiue præcepto terra ſubſiſtit, & permanet in eſſe H
per hoc, quòd partibus eius vndique ſupra ſuperficiem eius & intra viſcera eius aqua miſceatur, vt partes
terræ ſibi cohæreant, aliter redigerentur in puluerem. Propter quod aſſerit Auicenna, Ex terra pura non
fit lapis, quia requiritur aqua, per quam fit continuatio partium terræ. Hinc loquitur Beda, Diuina diſpoſi
tione venis aquarum terra tota intrinſecus plena eſt, quemadmodum corpus animalium ſanguinis venis
repletur, ne ariditate terra deficiat, ſi aquarum ceſſet rigatio. Videmus nanque æſtatis calore terras con-
ſumpto eorum humore flaccentes, atque in puluerem quem proiicit vẽtus, eſſe redactas. Per quæ, hoc eſt,
eſt, per cœlos præfatos aereos & per terram, ille tunc mundus inundatus, id eſt, inferior regio mundialis
aquis perfuſa operta & occupata perijt, quantum ad viua contenta in terra & aere, præter ea quæ erant
in arca. Nã omnia mortua tunc fuerunt. ¶ Perijt etiam ille mundus, videlicet terra aqua & aer, ſcilicet re
gio illa elementaris, quantum ad multa. Nam priſtinum fructificandi vigorem perdidit terra, atque in va
Geneſ.7. riis locis ac partibus aliam diſpoſitionem accepit. Sed & magna pars aeris corrumpebatur & vertebatur
in aquas. Tunc quoque rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, puta Oceani [COELI autem qui nunc »
ſunt, id eſt, prætacti cœli aerei [ET terra] quæ nunc eſt, id eſt, iam in rerũ natura ſubſiſtunt [EODEM »
verbo repoſiti ſunt] id eſt, ex diuino præcepto ad conuenientem naturalemque formam & ſtatum, quos »
nunc habent, reducta ſunt: per hoc quod aquæ diluuij ceſſauerũt, & terra & ignis ad priſtinum ſtatum ac
modum, quantum ad multa, tunc redierunt. [IGNI reſeruari in diem iudicij & perditionis iniquorum »

A hominum] id eſt, igne conflagrationis ſunt exurendi atque purgandi in die iudicij, qui eſt dies perditionis ſeu condemnationis hominum iniquorum. De quo die ſcriptum eſt, In diem perditionis ſeruatur malus, & ad diem furoris ducetur, & de furore omnipotentis bibet. In Prouerbijs quoque, Omnia propter ſeipſum operatus eſt dominus, impium quoque ad diem malum. ¶ Coſequęter princeps apoſtolorũ breuiter probat, quod propter dilationem futuri iudicij ęſtimare nequaquam debemus, futurum non eſſe iudicium illud, cum omnis diſtatio iſta ſit modica in dei conſpectu, & comparatione perpetuæ durationis eã
" ſequentis. Nam ſubditur, [VNVM vero hoc non lateat vos chariſſimi,] & quid ſit hoc vnum, ſubiungit. Epiſtola.
" [QVIA vnus dies apud dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus] id eſt, ſpatium, quod deus comparatione ſuæ æternitatis atque futuræ rternbutionis reputat quaſi vnum diem, eſt ſicut mille annj, id eſt, ſpatium multo longiſſimum ſecundum noſtram computationem ac apparentiam: & mille anni apud nos, id eſt, ſpatia temporum quantumlibet diuturna, ſunt coram deo quaſi dies vnus, quia ſuæ æternitatis reſpectu quaſi momentum eſt. Propter quod ait Pſalmiſta, Quoniam mille anni ante oculos tuos, Pſal. 89.
tanquam dies hęſterna quæ præteriit. Vel ſenſus verborum iſtorum eſſe poteſt, quod ſuperſapientiſſimus deus conſpiciens omnia in ſua æternitate nunc ſeu momento ita contemplatur vnum diem, vt mille annos, & mille annos, vt diem vnum: quoniam cuncta præterita, præſentia, & futura ſimul inuariabiliter intuetur. ¶ Porro (vt Beda refert) quidam prætacta verba ſic intelligẽda putarunt, quaſi dies iudicij per mil
B le annos ſit duraturus: nõ attẽdẽtes, quod non ſimpliciter ait, erit vnus dies mille anni: ſed, vnus dies apud dominum vt mille anni. Si autem dicere vellet, quod dies iudicij mille annorũ ſpatio tenderetur, nõ opus fuiſſet ponere apud dominum, quoniam dies illa etiam apud homines tantæ longitudinis eſſet. Vult ergo beatiſſimus Petrus inſinuare, quod omnium dierum & annorum finem certiſſime noſcat deus, certiſſime quoque prænouerit quando aduentus ſit adimplendus, & quando præmiſſa præmia ſint ſanctis redden-
" da. Idcirco ſubiungitur [NON tardat dominus promiſſum] id eſt, promiſſa ſua implere non differt vltra tempus præfixum ac debitum. Sic & in Abacuc habetur, Apparebit dominus in finem, & non men- Abac. 2.
" tietur: ſi moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit [SED patienter agit] id eſt,
" longanimiter præſtolatur, & differt iudicium [PROPTER VOS] id eſt, propter melius veſtrum [NO-
" LENS aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti.] Sic & Chriſtus teſtatur, Nõ eſt voluntas an Matt. 18.
te patrem, vt pereat vnus ex his puſillis. Et ad Timoth. aſſeritur, Deus omnes homines vult ſaluos fieri, & 1. Timo. 2.
ad agnitionem veritatis venire. In Ezechiele quoque habetur, Nunquid voluntatis meæ eſt mors impii, di Ezech. 18.
cit dominus, & non vt conuertatur à viis ſuis, & viuat? ¶ Sed quomodo poſſunt hæc ſtare, cũ per Eſaiam Eſa. 46.
deus teſtetur, Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Cum enim dei voluntas omnipotens
ſit, vtique adimplebitur. Propter quod in libro Heſter legitur, Domine rex omnipotens, in ditione tua cũ- Heſt. 13.
C cta ſunt poſita, & non eſt qui tuæ reſiſtere poſſit voluntati. Denique ſi tanta eſt felicitas ciuium ſuperno-
rum, vt quicquid velint præſto ſit eis, quanto magis ſuperbeatiſſimi dei infinita exigit beatitudo, vt nil diuinæ voluntati contrarium poſſit accidere? Ad hæc duplex eſt reſponſio. Prima, quod deus quantum in ſe eſt, non vult quenquam perire, ſed omnes ſaluari. Nam omnes ad pœnitentiam ac ſalutem hortatur, & pœnitentibus ſemper paratus eſt indulgere, nec alicui quod in ſe eſt facienti, denegat gratiam: imo per angelos ſanctos cuſtodit ac dirigit homines, nec ex parte dei eſt defectus ſalutis cuiuſcunque pereuntis: cum deus variis modis homines ad meliora inuitet. Secunda reſponſio eſt, quod deus non vult quẽquam perire, ſed omnes ſaluari, loquendo de voluntate antecedente, hoc eſt, conſiderando homines ſecundum quod homines ſunt, vtpote rationalis naturæ, felicitatis capaces: non autem loquẽdo de voluntate conſequente, vtpote conſiderando eos, vt tales aut tales. Quemadmodũ rex terrenus vult omnes ſubditos ſuos proſperari ac viuere, inquantum ſunt ſubditi ſui: non autem, inquantum quidam eorum malefici ſunt, & rebelles, fures, homicidę, latrones. ¶ Inſuper (vt recitat Beda) qui dixerunt diẽ iudicij per mille annos duratu rum, ideo hoc dixerunt, quia putabant neceſſe, vt electi qui in fine mundi in peccatis aliquibus morię tur, intra ſpatium tantum purgentur: non attendentes quantæ ſit impudentiæ dicere, quod cæteri vniuerſi electi & iuſti ſuis corporibus in oculi ictu reſumptis, per tot annos in terra aut aere præſtolabuntur finem iudicii, atque à præparata ac debita eis beatitudine differentur. Quod cũ ita ſit, quàm ſacrilegum & mendoſum eſt, quod ſceleratiſſimus aſſerit Machometus in ſcripturis ſuis, diem iudicij per quinqenta mi-
D lium annorum ſpatium duraturum. Itaq; deus differt iudicii die, vt interim cõpleatur numerus electorũ, & hominnes per pœnitentiam ſe expurgent. Quemadmodum ad Hebræos ſcribitur, Iuxta fidem defun- Heb. 11.
cti ſunt omnes iſti, non acceptis repromiſſionibus, deo melius aliquid prouidente de nobis, vt non ſine no bis conſumarentur. Vnde vt in Apoc. inducitur, animabus martyrũ diem vltiopis optantibus, reſpõdetur Apoc. 6.
" diuinitus, vt requieſcant tempus adhuc modicum, donec compleatur numerus conſeruorum eorũ. [AD-
" VENIET autẽ dies domini] id eſt, dies iudicii, qui ſpecialiter dicitur dies domini, ſeu Chriſti iudicis ſum
mi: qui eſt dominus ſabbati, & temporis vniuerſi. Dies, inquam, iudicii ſpecialiter dicitur dies domini, quia Matth. 12.
" in eo ipſe præcipue ſuam omnipotentiam, ſapientiam, iuſtitiam, declarabit: ſuam operationem efficiet, ſuã
" voluntatem complebit [TANQVAM fur] id eſt, repente & improuiſe: Paulo teſtante, Cum dixerint 1. Theſ. 5.
pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus. Et rurſus, Dies domini, tanquam fur in nocte, Eodem.
ita veniet. Ideo ait Saluator, De die illa & hora nemo ſcit. Et in Actis, Nõ eſt veſtrum noſſe tempora vel
" momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate [IN quo cœli magno impetu tranſient] id eſt, cœli aerei, de Matt. 24:
quibus iam locutus eſt, grandi impulſu per ignem conflagrationis alterabuntur, atque à ſtatu quem nunc Actuũ. 1.
habent deficient. Aliquæ etiam partes aeris illo igne tunc corrumpentur. Denique aer terræ proximus in
ſcripturis interdum vocatur cœlum. Cum in Iob dicatur, Amici Iob ſparſerunt pulueré ſuper capita ſua Iob. 2.
" in cœlum [ELEMENTA vero calore] ignis, quo conflagrabitur & purgabitur mũdus inferior [SOLI-
" VENTVR] eo modo, quo cœli tũc tranſibunt. Elemẽta nanque tranſibunt & ſoluẽtur. Primo, quo ad

ceſſationé motus & operationis eorum: quia non mouebuntur vt modo, nec erit in eis generatio ſiue corruptio. Secúdo, quátú ad mutuá tranſmutationem, quia per qualitates ſuas contrarias non alterabút ſe inuicé, nec in ſe mutuo agent vt nunc. Quia ceſſante primi mobilis motu, ceſſabunt iſta in inferioribus. Tertio, quantum ad innouationem, quia tunc transferentur ad diſpoſitionem nobiliorem, & claritatem mirificam ſortientur. Quia, vt creditur, terra ſplédebit vt aurú, aqua ſicut cryſtallus, aer vt cœlú, ignis vt aſtra. [TERRA autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur] quia non ſolum terra igne purgabitur, partimq; caloris vehementia conſumetur: ſed & plantæ, ac bruta, ac cætera mixta, ſecundum ſe tota corruptibilia penitus corrumpentur. Elementa vero, quia ſecundum ſe tota corruptibilia non ſunt, ſecundum ſubſtantiam & modo præfato manebunt, præſertim cum ſint de integritate conſiſtentiæ, ac ordinis, vniuerſi. Quanuis Beda videatur aliter hic ſentire. Nam ait, Quatuor ſunt elementa, quibus mundus iſte conſiſtit, ignis, aer, aqua, & terra: quæ cuncta ignis maximus ille abſumet. Nec cuncta in tátum conſumet, vt funditus nó ſint, ſed duo in totú cóſumet, duo vero in melioré reſtituet facié. Duo autē, quæ dicit penituſ cóſumēda, ſunt ignis & aqua. Auguſtinus quoq; in libro de ciuitate relinquit ſub dubio de aqua, cú in Auguſt. Apoc. 17. Matt. 24. Marc. 13. Luc. 21. Matth. 5. Gen. 1. Iob. 14. Pſal. 96. Eſa. 30. Eſa. 65. Apoc. 21. 1. Corin. 2 Rom. 8. Eſa. 65. Apoc. 21. Eodem. Matth. 5. Heb. 12. 2. Cor. 6. Pſal. 118. Pſal. 31. Luc. 12. 2. Cor. 12.

Apocalypſi legatur, Mare iá non eſt. Sed doctores ſcholaſtici aſſerút, elemẽta omnia ſecundú ſubſtátiam permanſura, præſertim cum ignis & aqua nobiliora ſint terra. Porro quod dicitur, marc iam non eſt, intel ligitur, ſicut & illud, Cœlum & terra tranſibunt [CVM ergo hęc omnia] iam prædicta [SOLVENDA ſunt] id eſt, corrumpenda ſeu alteranda, vel immutanda, iuxta ſenſum prædictum [QVALES] id eſt, quàm diligentes, aſſiduos, & conſtantes [OPORTET nos eſſe in ſanctis cõuerſationibus?] id eſt, virtuoſis operibus. Præſertim in operibus miſericordię, tá corporalibus quàm ſpiritualibus. De quibus ſpecialiter fiet iudicium, vt in Matthæo habetur. Ideo additur, [ET pietatibus] quod etiam poteſt exponi de duplici pietate. Vtpote de ea, quæ eſt virtus moralis, & ſubuenit proximo inquátú eſt indigẽs, & ea quæ eſt vnú de ſcptẽ donis ſpiritus ſancti, & ſubuenit proximo inquantú ad dei imaginẽ & ſimilitudinem eſt creatus: vt quidá diſtinguũt [EXPECTANTES] diſtrictú dei iudicíú [ET properantes in aduentú] id eſt, celeriter ac ferenter vos præparátes ad ſecundum aduentum, qui erit in fine. Aduẽtum inquam [DOMINI noſtri Ieſu Chriſti, per quem] .i. cuius imperio ac virtute [COELI ardentes] .i. cœli aerei igne qualificati [SOLVENTVR] ſecundum ſenſum inductum [ET elementa] videlicet aqua & terra [IGNIS ardore tabeſcẽt] .i. à ſuo ſtatu & modo deficient, partimq́ue deſinẽt, ſicut expoſitum eſt. Quaſi diceret, Valde virtuoſos, timoratos, cxẽplares oportet vos eſſe: cõſideratione rigoris diuini iudicij. Si enim tá horribilia ſigna illud præcedẽt, & ſi tantá horribilitatẽ ac diſtrictionem omnipotens, iuſtus, metuendus creator in rebus inanimatis monſtrabit: certum eſt, quod illud iudicium in ſeipſo incõparabiliter ineffabiliterq́ue duriſſimum erit. Et in ipſis hominibus impijs ineffabilem deus oſtendet ſeueritatem: tanto certe maiorem, quanto nunc clementius diuturniusq́ue expectat, Propter quod ſanctus Iob loquitur, Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me, & abſcondas me, donec perranſeat furor tuus, & conſtituas mihi tempus in quo recorderis mei? Et pſalmiſta, Nubes & caligo in circuitu eius, iuſtitia & iudicium correctio ſedis eius. Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius. Apud Eſaiam quoque ſertur, Ecce nomen domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum. Labia eius repleta ſunt indignatione. Spiritus eius velut torrens inundans ad pẽdendas gentes [NOVOS vero cœlos, & nouá terrá, & promiſſa ipſius expectamus] Nõ ait alios cœlos & aliá terrá, ſed nouos. i. quantum ad modum & proprietates innouatos ac meliores effectos, & ſimiliter terrá nouam & meliorẽ effectam. Cæterum, & dixit qui ſedebat in throno, Ecce noua facio omnia [IN quibus iuſtitia habitat] .i. habitabit, vt ſit ſermo propheticus, de futuro per modum præſentis, propter certitudinẽ prophetiæ, loquens. Tũc enim in corporeis illis cœlis, ac terra, diuina præclariſſime relucebit iuſtitia, vniuerſis tunc tribucs quod promeruerunt, & electorum gloriam augens in cœlorum ac elementorum innouatione, in quorum inſpectione gaudebunt. Habitabit etiam in illis iuſtitia. Quia vt in Apoc. habetur, Non intrabit in ciuitatem cœleſtem ac patriam beatorum aliquid coinquinatum, ſed ſoli iuſti, in quibus nunquam iuſtitia locum poterit obtinere. Quia confirmati erunt in bono. & erunt tunc omnia ad iuſtitiæ æqualitatem plene redacta. Ex quibus infertur ſalubris monitio, dum ſubditur, [PROPTER quod chariſſimi hæc expectantes ſatagite immaculati & inuiolati] id eſt, mente & corpore purificati, fide & opere integri, à mortalibus, & veniali bus vitijs emundati [EI inueniri] id eſt, ad dei honorem ac gloriam veraciter apparere. Tanta enim ſe licitas omni diligentia & labore eſt digniſſima, nec deus cernetur niſi à purgatiſſimis mentibus. Propter quod loquitur Iudæis, Beati mundo corde, quoniam ipſi deum videbunt. Et ad Hebræos dicitur, Pacem ſequimini & ſanctimoniam, ſine qua nemo deum videbit. Hanc ſententiam introduxit vas electionis ſecunda ad Corinthios, Has, inquiens, habentes promiſſiones mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore domini. Itaque beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum. Hinc ait Saluator, Beati ſerui illi quos cum venerit dominus, inuenerit vigilantes [ET domini noſtri Ieſu Chriſti longanimitatem] id eſt, diuturnam ſeu piam præſtolationem, ac dilationem ſuæ remunerationis [SALVTEM arbitramini] .i. ſalutarem eſſe vobis ſentite. Quia conſert vobis ad gloriæ incrementum, vt & interim quotidie proficiatis, & plures ſaluentur [SICVT & chariſſimus frater noſter Paulus ſecundum datá ſibi ſapientiam] .i. ei infuſam in raptu ſuo vſque ad tertium cœlum, quando vidit deum per ſpeciem ſecundum Auguſt. & audiuit verba arcana, quæ nõ licet homini loqui [SCRIPSIT vobis] quod enim ſcripſit vni Eccleſię

A nmnibus ſcripſit. Quemadmodum Chriſtus in Euangelio ait, Quod vobis vel vni dico, omnibus dico. Marc. 13.
Et quia beatiſſimus Petrus ambas ſuas ſcripſit epiſtolas electis aduenis diſperſionis Ponti, Galatiæ, Aſiæ, 1.Petr.1.
& cæt. videtur, quod eiſdem ſcripſit & Paulus, qui Galatis Aſianiſque ſcripſit: vt certum eſt, quod & ver-
» ba ſequentia videntur prætendere. Nam ſubditur, [SICVT & in omnibus epiſtulis] id eſt, cæteris vni-
» uerſis [LOQVENS in eis de his] de quibus ego iam ſcripſi vobis, vtpote primo & ſecũdo Chriſti ad-
» uentu, innouationeq́ne mundi, moralibus documentis, ſalutaribus præceptis, & de vitandis hæreticis, de
» patientia quoq; & cõſtantia ad martyrium [IN quibus] Pauli epiſtulis [SVNT quædam difficilia in-
» telle&tu] id eſt, ad intelligendum. Quia in ſingulis eius epiſtolis ſunt talia multa, ea quæ Philemoni ſcri-
pta eſt, exempta. Præſertim in epiſtola ad Romanos aliquot locos reperias quouis labyrintho magis ex-
» tricatu difficiles [QVAE indocti & inſtabiles] præſertim hæretici [DEPRAVANT] id eſt, falſe ex-
» ponunt, male intelligunt, peruertunt, corrumpunt: addendo, ſubtrahendo, ſeu alijs modis [SICVT & eæ
» teras ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem] id eſt, ad propriam cõdemnationem grauiſſimam. Quia
non Paulo, ſed ſibiipſis enormiter nocuerunt, ſic faciendo. Qui recte indocti vocantur, quoniam veris at-
que catholicis caruerunt doctrinis. Et erant inſtabiles, quoniam ſuis erroribus, vitiis & paſſionibus vndi- Pſal.11.
que fluctuabant, nec in deo, nec in ratione, nec in virtutibus fixi. De quibus ait prophæta, In circuitu impii Pſal.1.
ambulant. Et, Impij tãquam puluis ante faciem venti. Vnde in Prouerbiis fertur, Quaſi tempeſtas tranſ- Prou.10.
B iens impius non erit: Iuſtus autem quaſi fundamentum æternũ. ¶ Denique beatiſſimus & ſapientiſſimus
princeps apoſtolorum epiſtolas Pauli ſpecialiter commẽdat & approbat: tum, quia tam Iudæi obſtina-
ti quàm hæretici ſpecialiter detraxerũt Paulo, & epiſtolis eius. Secũdo, quoniam Paulus diffuſius ac diffi
cilius ſcripſit: idcirco de ſuarum deprauatione epiſtolarum maius fuit periculum. Præterea in his reſplẽ-
det profundiſſima archiapoſtoli Petri humilitas, qui Paulum tam excellẽter collaudat, cum Paulus in ſua
ad Galatas epiſtola reprehenderit Petrum, quod eum non latuit. Sancti etenim viri nũ proprias quærũt, Galat.2.
aut diligunt laudes, ſed veritatis præconia, virtutum ſublimia, iuſtitiæ zelum, dei honorem, animarum ſalu
tem, propriam quoque reprehenſionem beneficium arbitrantur præcipuum. Non enim ad ſeipſos refle-
» ctuntur inordinate, ſed in deum firmiter ſunt conuerſi. Deinde finalis exhortatio ſubinfertur. [VOS er-
» go fratres præſcientes] Chriſtum iudicem eſſe venturum, hæreticos quoque diuerſa falſitatum porten-
» ta eſſe docturos [CVSTODITE] id eſt, ea quæ ſcripſi memoriter retinete, & opere adimplete. Iuxta
illud pſalmi, In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Quod autem aliqui libri habẽt, vof- Pſal.118.
» metipſos, non eſt de eſſentia veri textus, ſed additum [NE inſipientium errore trahamini] id eſt, hæretico
» rum aut aliorum prauis doctrinis infecti, atque extra veritatis limites ad falſa transſlari [EXCIDATIS
» à propria firmitate] .i. à fidei ac virtutũ conſtantia deficiatis. Hinc ad Theſſal. loquitur Paulus, Ne quis 2.Theſ.2.
vos ſeducat vllo modo. Itemq́; ait, Stabiles, inquit, & immobiles eſtote, abundantes in opere domini ſemper. 1.Cor.15.
C Vnde & Chriſtus hortatur, Videte ne quis vos ſeducat. Surgent enim pſeudoprophetæ & pſeudochriſti, Matt.24.
& dabunt ſigna magna & prodigia, ita, vt in errorem ducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi [CRESCI-
» TE vero in gratia] bene agendo, viriliter laborando, mentem aſſidue cuſtodiendo, proficite in omni vir-
» tute ac dono ſpiritus ſancti: præſertim cum non creſcere ſit decreſcere. [ET cognitione domini noſtri &
» ſaluatoris Ieſu Chriſti] id eſt, in formata ipſius notitia, & in contemplatione ſuæ diuinitatis ſyncera, in
intelligentia myſteriorum ipſius, & in omnibus quæ ſacra ſcriptura docet de eo. In quorũ cognitione pro
ficit homo legendo, ab aliis audiendo, per ſe diligenter conſiderando, præſertim diuinam illuminatio-
nem ſuſcipiendo, in domo ſapientiæ, donoq́ue intellectus proficiendo, angelicam inſtructionem ſumendo.
Hinc ad Coloſſenſes loquitur ſanctus Paulus, Poſtulamus vt impleamini agnitione volũtatis dei, in omni Coloſ.1.
ſapientia & intelle&tu ſpirituali, per omnia creſcentes in ſcientia dei. Ad Philippenſes quoque, Exiſtimo Philip.3.
omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam domini noſtri Ieſu Chriſti. Per Oſeam quoque Oſeæ.6.
ait deus, Scientiam dei volo plus quàm holocauſta. Siquidem hæc eſt vita æterna, vt cognoſcamus patrẽ Iohan.17.
» verum deum, & quem miſit Ieſum Chriſtum [IPSI gloria] id eſt, maieſtas, beatitudo, lætitia, & clara
» cũ laude fama [NVNC & in die æternitatis] .i. in militanti & triũphanti eccleſia, in præſenti & in futu-
ro, in via ac patria: qui cũ patre & ſpiritu ſancto vnus eſt deus ſuper omnia ſublimis & benedictus, Amẽ.

D. DIONYSII CAR=
THVSIANI IN PRIMAM S. IOHANNIS APOSTOLI EPISTOLAM ENARRATIO.

CAP. I. [QVOD FVIT AB INITIO.] ARTICVLVS I.

D VBLIMIS EVANGELISTA IOHAN-
nes, multis & magnis à Chriſto priuilegijs decoratus, atque per aquilam volantem Ezech.1.
deſignatus, præ cæteris de Chriſti diuinitate ſcripſit profundius. Et ſicut in princi-
S pio Euang. ſui deſtruit Ebionis ac Cherinti Chriſtum purum hominem eſſe dicen- Iohan.1.
tium hæreſim, Marcionis quoque Chriſtum verum corpus aſſumpſiſſe oegãris per-
fidiam: ſic & in huius ſuæ epiſtolæ primæ initio eorundem perditiſſimorum hære-
» ſiarcharum poſtremit veſanias, dicens [QVOD fuit ab initio] .i. verbum æternũ in- Iohan.1.
creatum ac genitũ: de quo alibi habetur, In principio erat verbum. Pater enim æternus, cuius ſapientiæ nõ Pſal.144.
eſt finis, ſeipſum intuendo ac intelligendo quod de ſe & in ſe videt atque intelligit, hoc intra ſe intelle-

ctualiter profert ac gignit, vtpote suiipsius conceptum ac verbum, quod est vnigenitus filius eius, in quo E
Sapien. 7. quicquid patris est, plenissime splẽdet. Estque verbum hoc patri æquale, cum sit naturalis & perfecta eius imago. Ex quo consequens est, quod tota deitatis plenitudo in ipso consistit, ideirco cõsubstantiale est patri Hoc verbum est æterna ac genita sapientia patris, quæ in Prouerbijs de sua intellectuali æternali gene
Prouer. 8. ratione apertissime protestatur, Dominus possedit me ab initio viarum suarum: antequam quicquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum [QVOD audiuimus] Dupliciter audierunt homines verbũ hoc »
dei æternum. Primo, percipiendo auribus sermocinationem, loquentem de verbo ipso: & ita qui non vide
Rom. 10. runt Christum in carne, audierunt eum. De quibus loquitur Paulus, Nunquid non audierunt? Et rursus, Fides (inquit) est ex auditu. Secundo, audiendo verba immediate ex ore Christi. Sicque Iohannes iste, cæteri quoque apostoli cum Christo in terris conuersati, audierunt hoc verbum, non in deitatis suæ natura, sed in humanitate assumpta. Ex cuius ore verba cœlestia audiendo, verbum æternum audierunt, propter
Iohan. 1. vnitatem personæ in Christo, quæ in duabus subsistit naturis, diuina scilicet & humana [QVOD vidimus » oculis nostris] corporalibus per assumptam naturam. Siquidem verbum hoc caro factum, inter apostolos »
Baruch. 3. los visibiliter habitauit, & conuersatum est. Iuxta illud Baruch, In terris visus est, & cum hominibus con-
Esa. 52. uersatus est. Vode per Esaiam testatur, Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego
Zachar. 2. ipse qui loquebar, ecce assum. Apud Zachariam quoque ait, Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego ve-
Iohan. 1. nio & habitabo in medio tui [QVOD perspeximus] id est, clare inspeximus, quia vidimus gloriam eius F
gloriam quasi vnigeniti à patre [ET manus nostræ contrectauerunt, de verbo vitæ] id est, ipsum verbũ »
æternum, quod est verbum vitæ, à quo omnis vita naturæ & gratiæ gloriæ profluit. Est etiam verbum »
Iohan. 14. vitæ, id est, patris viuentis. Vel verbum vitæ, id est, verbum quod est vita. Nam ait, Ego sum via, veritas, & vita. Hoc verbum incarnatum apostoli tractauerunt, quia sensibiliter ipsum tetigerunt, palpauerunt, &
Luc. 24. oculati sunt. Quibus & post passionem suam ac resurrectionem locutum est, Palpate & videte, quia spiri
Iohan. 13. tus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Iohannes quoque in cœna recubuit in sinu Iesu, &
Iohan. 21. super pectus ipsius. Ex quibus verbis vera diuinitas Christi, & vera incarnatio eius euidentissime compro batur. Atque hæreticæ prauitates, Ebionis, Cherinti, Fotini, Nestorij, Marcionis, Manichæi, Valentini, Apellis, atque similium hæreticorum penitus confutantur [ET vita manifestata est] id est, verbũ istud »
æternum, quod est vera vita, quæ secundum suam deitatem incomprehensibilis fuit & latuit homines, &
non nisi perpaucis per explicitam fidem innotuit. Hæc vita per naturam (quam assumpsit) humanã manifestauit seipsam, docendo, miracula faciendo, suos discipulos per totum mundum ad prædicandum mittẽ
Matt. 10. do. De qua scriptum habetur, Vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. De qua etiam alio loco af-
Luc. 10. seritur, Hoc fecit initium signorum Iesus, & manifestauit gloriam suam. De quo ab Esaia prædictum est,
Iohan. 1. Simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt. Itemque, Parauit dominus brachium sanctum suum, in
Iohan. 2. oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare dei nostri. Et rursus loquitur Esa. Reue- G
Esa. 32. labitur gloria domini. Atque psalmista, Notum fecit dominus salutare suum. Et denuo, In sole (inquit) po
Esa. 32. suit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo [ET vidimus] verbum hoc »
Esa. 40. interiori exterioríque oculo [ET testamur] de eo quæ vidimus & cognouimus. Vnde passione instante »
Psal. 97. disseruit nobis, Vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis [ET annunciamus vobis vitam »
Psal. 18. æternam] id est, Christum vobis prædicamus: qui, Ego sum, ait, resurrectio & vita. Est enim essentialiter »
Iohan. 5. viuens & vita, vtpote sapientia ipsa increata immensa. Propter quod ipsemet ait, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso [QVAE erat apud patrem] id est, secũdum di- »
uinitatem suam fuit æternaliter in patre & cum ipso, quia personaliter à patre distinguitur: immanenter
ab ipso egreditur, substantialiter idem cum ipso censetur. De quo in Iohan. habetur, Verbum erat apud
Iohan. 1. deum. Vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Et in psalmo, Apud te est fons vitæ [ET ap- »
Psal. 35. paruit nobis] visibiliter per corpus assumptum. Post resurrectionem quoque apostolis frequenter ap- »
Matt. 28. paruit [QVOD vidimus & audiuimus annunciamus vobis] sicut expositum est. Frequenter autẽ & eui »
Luc. 24. denter hæc repetit, vt nullum hæreticis locum latendi aut effugiendi relinquat [VT vos societatem ha- »
Actu. 1. beatis nobiscum] id est, communionem in fide, spe, & charitate, & sacramentis ecclesiæ [ET societas ve »
stra sit cum patre & filio eius Iesu Christo] id est, etiam cum patre & filio, vnionem & assimilationẽ supernaturalem habeatis per charitatem & gratiam, cæteraque charismata spiritus sancti, qui nominato pa H
Iohan. 17. tre & filio dantur intelligi, cum sit amor & nexus amborum, inseparabilis ab eisdem: & vere patri ac filio
Eodem. consubstantialis, æqualis & sempiternus. Pro qua societate Christus post cœnam orauit: iuxta illud, Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos. Et rursus, Non pro his, puta apostolis rogo, tantum: sed pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnũ sint sicut tu pater in me, & ego in te: vt & ipsi in nobis vnũ sint. ¶ Ex præindictis patet certitudo veritatis fidei christianæ, de qua hoc loco scribit Albertus, Vna cognitio redditur certior alia, ex quatuor. Primo, ex parte sensus per quem accipitur. Cum enim cognitio intellectiua ex notitia sensitiua depẽdeat, illa cognitio fit certior, quæ euidentius ex sensu aut ex pluribus sensibus habetur. Ea autem quæ apostoli prædicauerunt de Christo, per visum, auditum, & tactum, nouerunt. Secundo, ex parte obiecti. Cum teste philosopho secũdo primę philosophię, Vnũquodque se habeat ad veritatẽ sicut & entitatem, cõstat, quod sicut deus est purissima essentia, & perfectissimũ esse: sic est purissima veritas, & ex natura rei de ipso veritas habetur certissima. Tertio, ex parte luminis cui innititur. Cumque veritas fidei increato, infallibili, & supernaturali lumini innitatur, certior est omni scientia alia quæ creato innititur lumini. Quarto, ex parte docentis. Cum ergo apostoli cum Christo sint conuersati, tanta sanctitate & sapientia peromati, tam supernaturaliter à spiritu sancto edocti, tam præclara miracula, soli omnipotenti deo possibilia, in attestationem fidei ope-
Iohan. 21. rati, palam quod eorum doctrinæ credendum sit. Propter quod in fine Euangelij sui sanctus ait Iohãnes

A de semetipso, Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimoniũ eius. Paulus quoque ad Galatas fatetur, Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præterquã Galat.1.
euangelizauimus, anathema sit. Porro quod de fidei certitudine dixi, intelligendum est de certitudine adhærentiæ magis q̃ de certitudine euidentiæ. Et quia societas vitæ, inchoatio ac præparatio est ad societatem felicitatis & glotiæ, rite subiungitur [ET hæc scribimus vobis, vt gaudeant] in domino gaudio
» spirituali, de quo loquitur Paulus, Gaudete in domino semper. Et, Qui gloriatur, in domino glorietur. Vnde & apud Hieremiã dominus ait, De hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Est autem & Philipp.4. 1.Cor.1. 2.Cor.10. Hiere.9.
gaudium inordinatum carnale & seculare, quo quis gloriatur in actu illicito, & de re prohibita aut non licita eo modo quo de ea gaudetur. de quo in Eccles. fertur, Cor stultorũ, vbi lætitia. Porro homo naturaliter appetit gaudiũ: sed ne gaudeat inordinate, diligentia magna est adhibenda. Omnis autem delectatio Eccl.7.
actui annexa illicito, est inordinata. Similiter si quis de actu in se bono vanã cõcipiat gloriã, in seipso non in domino gloriãdo, aut de tali actu gaudendo inquantum est aut esse putatur, seu potest causa siue occasio propriæ laudis, proprij cõmodi, seu honoris. Denique omne gaudium ordinatum, vtpote actui virtuoso annexũ, dici potest spirituale & baberi in domino, quia aut est de deo, & in deo, tanquam de immediato obiecto, aut est de obiecto creato, ad deum finaliter relato. Sicque dupliciter gandemus in deo. Primo, tã- 2.Co.10.
quam in obiecto immediato, vt quando in eius contẽplatione seu dilectione gaudemus. Secundo, tanquã
B in fine omnis boni actus, & mediato obiecto. Hoc est, quando gaudemus in actu virtutis circa creatũ obiectum versante, secundum beneplacitum dei, & per relationem ad ipsum: sicut qui gloriatur eleemosynam dando, aut caste & sobrie se habendo, inquantum deo hoc placet, seu ab ipso præceptum est. Vt ergo sic gaudeamus in vita præsenti, hæc scripsit Iohannes. Hoc est, vt virtuose viuamus, & virtuose viuẽdo spiritaliter iucundemur. Sed quoniam vitæ præsentis gaudium nec plenum esse potest, neque cõtinuum, imò multis tribulationibus, mœroribus, interpolationibusque miscetur & obfuscatur, idcirco subiungitur
» [ET gaudium vestrum sit plenum] id est, ad cœlestem iucunditatem, æternamque gloriam plenarie cõ- Pſal.15.
tentantem & quietãtem omnis creatæ mentis desiderium, pertingatis, iuxta illud psalmistæ, Adimplebis Pſal.16.
me lætitia cum vultu tuo. Et, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & Christus fatetur, Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Sed cum omnia ad beatitudinem sint ordinãda, & beatitudo esse- Iohan.16.
tialiter sita sit, non in gaudio, sed in actu perfecto cui adiungitur gaudium (puta in contemplatione, sicut Iohan.17.
ait Saluator, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum) cur Christus & eius apostolus hortantur nos ad opera bona, vt plene gaudeamus, & non potius vt beatifice contemplemur, seu bene fruamur? Et respondendum, quod loquuntur de gaudio pleno secundum quòd optimam operationem cui vnitur includit. Sicque loquuntur, quatenus ab inordinatis delectationibus nos auertant, ad bene agendum accẽdant, atque vt in vitæ præsentis afflictionibus consolemur, audiendo quòd ad plenum gaudium
C perducemur. Præterea cum gaudium sit diffusio animi in conceptu boni, & oriatur ex vnione potentiæ cum obiecto conuenienti, tunc gaudium intellectualis creaturæ est plenum, dum summo bono clare & immediate vnitur, & eo ad libitum fruitur, ipsumque secure & inamissibiliter possidet. Et ita gaudium ciuium supernorum est plenum, quoniam deum in seipso clare per speciem contemplantur, eo ad libitum perfruuntur, ac tute possident ipsum. Sicque eorum capacitas est repleta, auiditas satiata, affectio cõtentata, & potentialitas ad actum reducta, quod totum in sanctis animabus post resurrectionem glorificatis resumptis corporibus, perfecte erit implenum, quando non solum in essentiali, sed in accidentali quoque præmio erunt perfectæ. Idcirco erit in eis tunc omnis potentialitas ad actum perfecte reducta,
» [ET hæc est annunciatio] .i. prædicatio [QVAM audiuimus ab eo] puta à Christo [QVONIAM
» deus] trinitas, & vnaquæque diuina ac increata persona [LVX est] lux vtique spiritalis, & pulchritu- Iohan.1.
do immensa. Deus nanque est ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa puritas simplicissima, sanctitas infinita. Sa- 1.Corin.1.
pientia autem & veritas lux est mentis. & sicut solus deus est essentialiter sapiens, & ipsa sapientia sua: sic Iohan.14.
ipse solus substantialiter lucẽs est, & lux sua. Denique si in corporalibus lux vocatur, quod alia immediate Iohan.8.
manifestat atque clarificat, quanto magis deus lux est, qui cuncta illuminat, & abscõdita manifestat? Hinc alio loco ait idem Iohannes de Christo, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hũc Iohan.1.
D mundum. Hanc autem prædicationem apostoli audierunt à Christo frequenter cum ait, Ego sum lux mũ- Iohan.8.
di. Et rursus, Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi. Deus ergo est lux supereſſentialis, puta, & infini- Iohan.9.
» ta, viua, sapientialis, munificentissima, & superpulcherrima, ideo subditur [ET tenebræ in eo non sunt vl-
» læ] Si per tenebras, errores, & ignorantiæ ac vitia intelligantur, quis nesciat nullas in deo tenebras esse? De quo ait Psalmista, Quoniam rectus dominus deus noster, & non est iniquitas in eo. De quo & Iob tri- Pſal.91.
cesimoquarto Helius contestatur, Absit à deo impietas, & ab omnipotẽte iniquitas. Imò hoc modo in beatis tenebræ non sunt vllæ, nisi quis quandam nescientiam in eis esse affirmet, quia non omnia sciunt quæ Pſal.146.
deus, cuius sapientiæ non est numerus, loquẽdo de scientia intelligẽtiæ simplicis, qua deus scit penitus infinita, quæ nunquam fuerunt, nec sunt, nec erunt. Verũtamen potest illud subtilius explanari, vt per tenebras intelligatur quæcunq; defectuositas seu defectibilitas, aut imperfectio à qua nulla creatura inuenitur immunis. Propter quod in Eccles. asseritur, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. In omni etenim creatu- Eccl.4.
ra est dependentia, qua indesinenter dependet à creatore, eiusque conseruatione tam incessabiliter eget, quod nec ad momentum sine illius manutenẽtia queat subsistere aut durare, sed protinus redigeretur in nihilum, si relinqueretur à deo altissimo per momentum. Hæc itaque dependentia est defectuositas quædã. Est item in omni creatura imperfectio aliqua, quia cum sit finita, vtpote in numero, pondere, & mensura constituta, ibi incipit eius imperfectio, vbi finitur eius perfectio. Hinc quoque in ea est vanitas, id est, Sapien.11.
quædam commutabilitas & defectibilitas, atque distãtia à vero, pleno & incõmutabili esse, quod deo est

proprium. Iuxta hanc expositionem deo proprium perhibetur, tenebras in se nullas habere. [SI dixeri- E
mus quia societatem habemus cum illo] puta cum deo [ET in tenebris ambulamus] id est, in peccato
quoquo modo mortali, & ignorantia iuris quod scire tenemur, conuersamur, & ad inferos gradimur, [MEN- „
TIMVR] qui enim societatem habet cum deo, charitatem habet & gratiam, quibus caret qui in præfa- „
tis ambulat tenebris [ET non facimus veritatem] vitæ & diuina præcepta non adimplemus. De qua „
Esa.61. veritate loquitur dominus per Esaiam, Dabo opus eorum in veritate. Et Apostolus, Diuitibus huius se- „
1.Timo.6. culi præcipe non sublime sapere. diuites fieri in operibus bonis, vt apprehendant veram vitam. [SI au- „
tem in luce ambulamus] id est, virtuose sapienterque viuimus, perseuerando in fide & gratia virtuosa- „
que vita, [SICVT & ipse est in luce] id est, in suis pius superspledidiss. veritate atque iustitia inuaribi- „
liter manet. Ei etenim competit in luce incommutabiliter esse ac permanere, qui in se ipso immobiliter
est consistens, & in seipso prorsus perfectus existens, non potest, imo potius non eget, proficere. De
Psal.101. quo ait prophera, Tu autem idem ipse es. Et Apostolus ad Timotheum contestatur, Qui solus habet im
1.Tim.6. mortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Boni vero fideles in luce ambulant, quibus incumbit de
virtute in virtutem procedere, in gratiarum donis proficere, meliora & viciniora saluti exquirere. qui-
Hebr.6. bus ait & Paulus, Vt filij lucis ambulate [SOCIETATEM habemus ad inuicem] id est, charitate con „
Eph.5. nectimur atque per fidem & charitatem concorditer conuersamur, in sacramentis ecclesiæ, & virtutum F
operibus communicamus. Sicque per hæc socialiter inuicem viuimus, & deo vniformiter assimilamur, su-
musque ciues ciuitatis dei, vtpote militantis ecclesiæ. Quanuis autem hæc de qualibet diuina intelligi pos-
sint persona, tamen hoc loco de persona patris æterni introducuntur. Nam subditur [ET sanguis Iesu „
Christi filii eius, emundat nos ab omni peccato] id est, dominicæ passionis fructum consequimur, ita „
quod virtus & meritum passionis Christi operatur in nobis. ¶ Siquidem virtute & merito passionis Chri
sti dantur hominibus charismata gratiæ, per sacramenta ecclesiæ realiter aut effectualiter, seu in voto ac
cepta, per quæ meritum passionis Christi applicatur hominibus, tanquam per medicinalia vasa. Vnde in
Apoc.1. Apocalypsi habetur, Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et in Actibus Iu-
Actu.13. dæis loquitur Paulus, Per Iesum remissio peccatorum vobis annunciatur ab omnibus, à quibus non po-
tuistis in lege Mosi iustificari. Ad Hebræos quoque habetur, Si sanguis hircorum & vitulorum inquina-
tos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum obtu-
lit semetipsum immaculatum deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruien-
dum deo viuenti? At vero qualiter fidelibus virtuosis conueniat societatem habere cum deo, atque con-
sortes esse diuinæ naturæ, diligenter & diffuse expositum est in elucidatione. 2. canonicæ beatissimi Pe-
2.Petr.1. tri, super illud, Maxima & preciosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes na-
turæ, & cæt. Nihilominus de hac ipsa materia, quia subtilis est, ac deuota, nunc aliqua addam. Et quia
ex creaturis ad creatoris cognitionem ascendimus, saltem in multis, pensemus quid ad societatem per- G
tineat in rationalibus creaturis, vt sic clarius innotescat, qualiter cum deo societatem habeat Christianus
deuotus. ¶ Socii appellantur, qui libenter sunt simul & familiariter colloquuntur, separationis quoque
sunt impatientes, atque ad specialem vnionem aspirant: qui & secreta sua fibi inuicem pandunt, fide-
litatem simul confortant, de mutua iucundantur præsentia, & in actibus suis communicant: quoniam
eadem libenter efficiunt, imo fibi inuicem cooperantur & mutuo opem impendunt, & vnus prosperita-
tem cupit alterius. Ita reuera verus & deuotus Christianus libentissime est cum deo, cum Psalmista pro-
Psal.2. testans, Mihi adhærere deo bonū est. Et item, Adhæsit anima mea post te. Et inter deum ac talem Chri-
Psal.61. stifidelem est familiare assiduumque colloquium. Ipse siquidem vbertim affatur deum orando ac medi-
tando salubria: sciens Christum dixisse, Oportet semper orare, & non deficere. Atque apostolum Pau-
Luc.18. lum, Sine intermissione orate. Deus quoque alloquitur eum, per diuinos instinctus, per illuminationes,
1.Thess.5. & vnctiones internas, per sacras scripturas, & per inspirationes angelicas. Talis demum Christifidelis
separationis à deo est impatiens. Mallet nanque totum mundum amittere & occidi, quàm per peccatum
à domino separari. Quia incomparabiliter super omnia toto corde diligit deum. Imo dum gratiosam
dei præsentiam, dum alloquutionem internam & diuinæ familiaritatis signa non experitur, ingemiscit
& animo consternatur, ne forte deum offenderit & ab ipso relictus sit. Idcirco ad vnionem cum deo H
aspirat, & ei semper vicinius vniri molitur. Deus quoque multis modis allicit eum sibi. Insuper beni-
gnissimus deus & deuotus Christifidelis secretissima sibi inuicem manifestant. Christianus nanque, iuxta
Treno.3. Hieremiæ oraculum, Effundit sicut aquam cor suum in conspectu domini dei sui, & deus per vnctio-
1.Iohan.2. nem suam de omnibus edocet eum, ac sæpe incerta & occulta sapientiæ suæ ei reuelat: cum & Christus
Psal.50. discipulis dixerit, Omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Talis quoque Christifidelis
Iohan.15. deo fideliter conseruat, cum Apostolo Paulo exclamans, Quis me separabit à charitate dei? Vitat
Rom.8. enim carnales & mundanas affectiones, & animam suam custodit, ne per mortale peccatum prostitua-
tur diabolo, & eius fiat adultera, sed cœlestis sponsi permaneat sponsa ac socia. Deus vero eum nequa-
quam relinquit, nisi prius relinquatur ab eo. Deus item & talis Christifidelis de mutua gloriantur præ-
Prouer.8. sentia. Siquidem deliciæ dei sunt, esse cum talihominis filio, qui & ipse delectatur in domino, & renuit
Psal.76. consolari anima eius nisi in illo. Insuper agendo communicant, id est, libenter eadem agunt. Quemad-
modum enim deus seipsum incessabiliter intuetur ac diligit, iustitiam amat, pietatem exercet, bonitatem
suam communicat aliis, vniuersos ad salutem hortatur, inimicis beneficia multa largitur: sic talis Chri-
stifidelis summæ & increatæ veritatis contemplationi, & infinitæ bonitatis dilectioni libenter intentus est,
iustitiaque zelatur, pius ac liberalis consistit, dona gratiæ sibi collata aliis munificenter impartit, omnia
cupit salutem, aduersarios diligit, & bona rependit pro malis. Amplius, deus & talis Christifidelis sibi
inuicem cooperantur. Nam deus operatur per eum, opem ei impedit, & eum tuetur. Ipse quoque est deo

A coo perãs dupliciter. Primo, in ſeipſo, quia diuinæ aſpirationi acquieſcens iuxta eius viuit directionẽ. Secũ do in alijs, eos ad conſentiendum obediendúq; deo exhortãs. Propter quod aſſerit Paulus, Dei cooperato res ſumus. Poſtremo deus huiuſmodi Chriſtifideli cupit verã proſperitatẽ beatitudinemq; perpetuã. Ipſe etiam deum ab omnibus honorari atque glorificari totis optat præcordijs. Ecce quanta eſt dignitas chari tatis infuſæ, quam admirabiles excelleſtiſſimoſque effectus cauſat in anima. Nec mirũ, cum ipſa ſit ſupernaturalis ſimilitudo increati amoris, videlicet ſpiritus ſanctꝰ. O quãta eſt rationalis creaturæ iſta nobilitas, habere cũ diuina natura cõſortium, atq; cũ proprio creatore ſocietatẽ ſortiri ac poſſidere. Sed heu homo cũ in honore eſſet, nõ intellexit, cõparatus eſt iumentis inſipiẽtibus, & per ſpiritalia atq; carnalia vitia plurimi ſe dæmonibus beſtijſq; aſſociãt & conformãt. Quorũ vanitatẽ vilitatẽ & peruerſitatẽ vitantes, ſtudeamus modis præcactis ſocietatẽ habere cum deo. Qui ſicut in Geneſi legitur, dixit ad Iacob, Ero ſocius itineris tui. Cæterũ ne quis incaute præſumat ſe ſocietatem habere cum deo, ſubiungitur [s i dixerimus, quoniã peccatum nõ habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis nõ eſt] Hoc cõmuniter de venialibus culpis exponitur, ſine quibus præſens vita non agitur, cum in Prouerb. dicatur, Iuſtus ſepties cadit. Et iterũ Salomon cõteſtatur, Nõ eſt homo ſuper terrã, qui faciat bonum, & nõ peccet. Vnde & Iacobus ait apoſtolus, In multis offendimus omnes. Auguſtinus quoque de venialibus exponit hunc locũ. Aliqui vero exponunt de mortali peccato, quia & ſi quis iuſtus exiſtat, tamen ſine reuelatione diuina non valet

B certiudinaliter ſcire ſe eſſe abſque mortali. Idcirco ſi aſſeratur ſe illo carere, peccatũ incurrit ſuperbiæ atq; iactantiæ, imo & falſitatis, ſi ſe aſſerat ſcire mortale ſe vitiũ non habere. Sed huic expoſitioni cõtrariari videtur, quod loquitur Auguſt. Excepta virgine glorioſa, ſi omnes ſancti & ſanctæ eſſent collecti, & quære rentur an peccatũ haberẽt, quid reſponderẽt, niſi quod ait Iohan. Si dixerimus quia peccatũ nõ habemus, &c. Hoc autẽ de mortali non videtur poſſe intelligi, cum multi ſanctorum ex reuelatione agnouerint, ſe mortali non ſubiacere. Inſuper ſanctus Iohan. apoſtolus per hæc verba intendit inſinuare, ꝙ omnes habemus peccatum. Propter quod poſt verba hæc protinus ſubdit, Si cõfiteamur peccata noſtra, &c. Non autẽ omnes habent mortale peccatum, cum in Eccleſia dei ſemper ſint aliqui virtuoſi. Item ſanctus Iohã. tam generaliter loquitur, ſecundum ſanctos doctores, vt ſeipſum quoque ſub iſta cõprehendat ſententia. Et ta men ipſe ſe nouerat eſſe in charitate. Poſtremo, ſi is qui in charitate eſt dicat ſimpliciter abſque temeraria aſſertione, cum probabili cõfidentia, ſe eſſe ſine mortali, nõ mentitur. Itaque qui dicit ſe eſſe ſine peccato omnimode, fallit ſe, nec veritas eſt in eo, quãtũ ad hoc quod id dicit, quãuis quo ad alia multa in eo ſit veritas, quia adhuc poteſt eſſe in vera fide informi, & multa veraciter noſcere. Deinde inducitur cõtra quotidiana, imo & contra vniuerſa peccata remedium [s i cõfiteamur peccata noſtra] In nouo enim teſtamẽto neceſſe eſt, ſi aſſit facultas, confiteri peccata confeſſione ſacramentali ſacerdoti iuriſdictionem habẽti. Nec ſufficit contritio aut confeſſio deo facta, niſi cum deſiderio atque propoſito ſacramentaliter confi

C tendi, ſi poſſibilitas ſuppetat. Porro in lege naturæ & lege ſcripta ſufficiebat contritio & confeſſio deo facta. Si ergo peccata noſtra rite confeſſi fuerimus deo, & eius vicario ſeerdoti [f i d e l i s & iuſtus eſt] deus [v t remittat nobis peccata noſtra [id eſt, in hoc ſe oſtendet fidelem & iuſtum, ꝙ peccatis noſtris ignoſcet. Hoc enim prædixit atque promiſit, ꝙ confitentibus indulgebit. Ideirco ſic faciet, iuxta illud in pſalmo, Fidelis dominus in omnibus verbis ſuis. Et iuſtũ eſt, vt ſic agat, cum promiſſum aliquo modo cã dat in debitum [e t emunder nos ab omni iniquitate] per ſacramentum pœnitentiæ, quod eſt ſecundã poſt naufragium tabula. Omnia enim in confeſsione lauantur, nec vnum mortale dimittitur ſine alijs, ſi aſsint. Non enim dimittitur mortale nec ab illo quis emundatur, niſi per charitatis & gratiæ infuſionem, ſine qua nullus ſit deo acceptus. Charitas autem cum mortali non poteſt ſtare peccato. Ideo dicitur, larga dei pietas veniam non dimidiabit, Aut nihil, aut totum te lachrymante dabit. Hæc itaque Chriſtus denunciauit dicendo, Pœnitentiam agite, appropinquabit enim cœlorum. ¶ Pœnitentia autẽ ſacramentalis tres partes habet, quæ ſunt contritio cordis, confeſſio oris, ſatisfactio operis. Vnuſquiſque ergo coram deo quotidie humiliter ſe accuſet, caſtiget, deſpiciat, opportunoque tempore confiteatur. Et dum quis à proximo ſuo fraterne corripitur, aut à ſuperiori ſuo charitatiue increpatur, nequaquã ægre ſed gratanter accipiat. & coram deo ſe culpabilem fateatur, vt miſericordiam conſequatur. Iuxta illud ia pſalmo, Dixi, confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino, & tu remiſiſti iniquitatem peccati mei.

D Propter quod in Prouerbijs aſſeritur, Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur: qui autem confeſſus fuerit & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur. Hinc ſanctus Iob, Vias meas in conſpectu eius arguam, & ipſe erit ſaluator meus. Denique quàm periculoſum, ſuperbum, & ſtultum ſit ſe indebite excuſare, cum ſtat ex eo quod ſubditur [s i dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum] id eſt, contradicimus deo, qui in ſcripturis teſtatur oppoſitum: & ſic quantum in nobis eſt, facimus deum in verbis ſuis mendoſum. Vnde cum propheta dixiſset, Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam domino: addidit, Pro hac orabit ad te omnis ſanctus in tempore opportuno. Et in Iob habetur, Si voluerit homo cum deo contendere, non poterit reſpondere vnum pro mille. Eſaias quoque inducit, Facti ſumus vt immundi omnes nos, quaſi pannus menſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. Et rurſus, Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit. Itemque, Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium nos ſtrum. Ergo omnes peccato ſumus obnoxij. Quod etiam Eſdras in ſua oratione & confeſſione teſtatur. ¶ Quid à vero allegant ad iſtud Iob, Quid eſt homo vt immaculatus ſit, & iuſtus appareat natus de mulicre? Vbi antiqua tranſlatio habet, Nemo mũdus à ſorde, neq; infans cuius eſt vnius diei vita ſuper terrã. Sed hanc allegationẽ reprobat quidam, eo ꝙ verbum non eſt verbum dei, nec verbum beati Iob: ſed Elephat Themanitis qui falſam concluſionem intendit. Idcirco verbum eius non videtur deo attribuendum. Cui obiectioni multa obijci poſſunt. Primo, quoniam ſancti doctores, Aug. Greg. & alij verba iſta tanquã authẽtica & diuina allegant. Secundo, quoniam teſte Ambroſio, Omne verum à quocunque proferatur

Philip. 2.

Pſal. 48.

Geneſ. 33.

Prou. 24.
2. Reg. 8.
Iaco. 3.

Auguſt.

Matth. 4.

Pſal. 31.

Prou. 28.
Iob. 12.

Iob. 15.
Iob. 9.
Eſa. 64.
Eſa. 53.
Eſa. 53.

Ambroſ.

Iob.18. à deo est,& deo attribuendum est. Tertio, quoniã Helui Buzites etiam falsam contra Iob conclusionem E
intendebat,nihilominus deus verba ipsius Helui sententiosa esse testabatur,dicendo, Quis est iste qui in-
Philip.3. uoluit sententias sermonibus imperitis? Simili ratione,in quibus deus seu scriptura aliorum trium cum Iob
disputantiũ verba nõ reprobat,ea intelligitur approbasse. Quarto,quoniam de philosophis ait apostolus
Paulus, Deus illis reuelauit. Nõ minus ergo & Elephat suo modo est reuelatum à deo,quicquid veraciter
protulit. Itaque si dixerimus,quia nõ peccauimus,mendacẽ facimus deũ [ET verbum eius nõ est in no- »
bis] .i.sacram scripturã nõ vere intelligimus,nec sermo dei effectum salubrem sortitur in nobis,nec increa »
1.Petr.5. tum dei verbũ per charitatẽ & gratiã corda nostra inhabitat. Necesse est ergo vt semper nos humiliemus,
accusemus,diſcutiamus,& emẽdemus. Si tamẽ alicui culpa notabilis obijciatur,dc qua ſibi cõſcius nõ eſt,
poteſt ſe humiliter excuſare, præſertim ne alij ſcandalizẽtur in eo. Sed præinductis obijci poteſt illud bea
Iob.27. ti Iob,Neque reprehẽdit me cor meũ in omni vita mea. Et quod in finc ſecũdi paralipomenon in oratio-
ne Manaſſis habetur,Tu domine nõ poſuiſti pœnitẽtiã iuſtis,Abrahã,Iſaac,& Iacob,his qui tibi nõ pec-
cauerũt. Denique aliqui ita perfecti ſunt,vt euolcnt.i.à corpore ſine pœna poſt hanc vitã ſequente beatitu
dinem intrẽt. Ad quod reſpondẽdum, quod ſanctus Iob non intẽdit ſe à venialibus penitus excuſare,cum
Iob.14. ipſemet deo loquatur,Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea. Et rurſus, Peccaui,Itemq; , Tu quidẽ greſſus
Iob.7. meos dinumeraſti,ſed parce peccatis meis. Itẽ dicendum ad verba illa Manaſſes,cp.ſ. non intendit patri-
Iob.14. archas à venialibus immunes aſſerere. Ad vltimum reſpondetur,cp licet viri ſancti quotidie venialiter pec F
cent , tamen pro eiſdem quotidie ſatisfaciunt , & cum hoc in virtutibus valde creſcunt , in omni puritate
& perfectione miro modo proficiunt: ita quòd non ſolum non deſinunt eſſe ſancti, ſed & ſanctiores red-
duntur,atque ad horulam poſſunt omni culpa carere.

¶EXPOSITIO II CAP. [FILIOLI MEI.] ARTICVLVS II.

VANVIS in vita hac fragili ſine quotidianis & venialibus culpis eſſe nõ valca-
mus,ſaltẽ per tempus notabile:nihilominus diligẽtiã omnẽ adhibere debemus,vt au
xiliante domino peccata mortalia ac venialia,quãtum fragilitati noſtræ poſſibile eſt,
Epiſtola. Q euitemus. Nã etſi venialia omnia vitare nequimus,tamẽ ſingularia poſſumus. Idcir
Eſa.27. co ſanctus Iohãnes nũc ait, [FILIOLI hæc ſcribo vobis vt non peccetis] .i.pecca »
ta cum diligẽtia omni vitetis. Nam,vt aſſerit Eſa.propheta,Hic eſt omnis fructus,vt
auferatur peccatũ. Porro quod ait,filioli,nõ ex ſuiipſius magnificatione, & diſcipu-
lorũ paruipẽſione,ſed ex charitatis magnitudine,atq; dulciſſima affectione proceſ-
ſit. Ob quã cauſam etiã nos interdũ diminutiuis nominibus vtimur. ¶Hoc quoque ſciẽdũ,cp nõ peccare
nõ ſolum dicit ceſſationẽ ab actu illicito ſeu culpabili omiſſione,ſed etiã excquutionẽ operum debitorum
ſeu obſeruantiã præceptorum,quæ ſine peccato omitti nõ valent. Quid ergo eſt dicere, hæc ſcribo vobis G
vt nõ peccetis,niſi hæc ſcribo vobis,vt virtuoſe viuatis? Quatenus nec omittẽda cõmittatis, nec cõmitten
Pſal.36. da omittatis. Hoc eſt,quod ait pſal. Declina à malo,& fac bonũ. Declinare quippe à malo, eſt omittenda »
ſeu illicita nõ cõmittere:& facere bonũ,eſt cõmittenda nõ omittere [SED & ſi quis peccauerit] nõ ta- »
mẽ deſperet [ADVOCATVM habemus] .i.patronum & oratorẽ [APVD patrem] .i.æterni patris per
ſonam. Vel apud patrem.i.dcum trinitatẽ ſeu deum vnũ ac trinum:cui quotidie dicimus, Pater noſter qui
es in cœlis. Chriſtus,ſecundũ cp homo,aduocatus & orator noſter eſt etiã apud ſeipſum,inquãtũ eſt deus.
Matt.6. Quoniam tota ſuperbenedicta trinitas,cuius indiuiſa ſunt opera , eſt vnus deus qui inuocatur , qui exau- »
dit,indulget,cõfortat,& ſaluat [IESVM Chriſtum iuſtum] qui ſecundũ vtrãque naturã ſuã iuſtus eſt.
Eſa.53. Quia vt deus,eſſentialiter iuſtus eſt:ſecundum aſſumptã quoque humanitatẽ,antonomatice iuſtus voca-
tur. De quo apud Eſa.fertur, Peccatum nõ fecit,nec inuẽtus eſt dolus in ore eius . Imo tãta fuit in eo iuſti
tia,cp natura creata maioris iuſtitiæ non eſt capax [ET ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris] ſecundũ
Bedã, Chriſtus,qui per humanitatẽ aduocatus noſter eſt interpellans patrẽ pro nobis, ipſe ſecundũ diuini
tatẽ propitiator eſt peccatorum noſtrorum,quia propitiatur ſeu ignoſcit nobis cũ patre. Et hoc dicit Be-
da Auguſtinum ſequẽdo,qui vtitur litera iſta, Ipſe eſt propitiator peccatorum noſtrorum. ¶Sed quoniã
textus noſter habet,ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris,nõ poteſt de Chriſto exponi ſecundum diui-
nitatis naturã,ſed ſecundum naturã humanã,ſecundum quã eſt propitiatio pro peccatis noſtris,in quantũ H
obtulit ſemetipſum pro noſtra expiatione,& genus humanũ deo reconciliauit ſuæ paſſionis virtute ac me-
rito. Iuxta illud Eſa. Cuius liuore ſanati ſumus. Eſt itaque propitiatio pro peccatis noſtris .i . cauſa remiſ-
ſionis vitiorum noſtrorum. Cauſa vtique meritoria & inſtrumẽtalis,inquanrum homo redemptor, dei ac
1.Tim . 2. hominum mediator. Iuxta quem ſenſum loquitur Paulus ad Cor . Chriſtus factus eſt nobis à deo ſapien-
1.Cor.2. tia,& iuſtitia,ſanctificatio,& redemptio. Alibi quoque, Deus erat in Chriſto mũdum reconcilians ſibi:
2.Cor.5. inquãtum videlicet per Chriſtum hominem fecit hanc reconciliationem [NON pro noſtris autẽ tãtum] »
.i.nõ ſolum Chriſtus propitiatio eſt pro peccatis eorũ, quibus hæc primo ſcripſit ſanctus Iohãnes [SED »
& pro totius mũdi] peccatis.i.pro culpis totius Eccleſiæ,toto orbe terrarum diffuſæ. Imo pro vitiis vni-
uerſi generis humani ſufficienter,quanuis pro ſolis electis efficienter . Humanitas etenim Chriſti ex vnita
ſibi deitate habuit idoneitatem ſatisfaciendi quodãmodo infinitam. Ex eminentia quoque virtutũ quas
habuit,ineffabilem habuit efficaciam promerendi ac reconciliandi. ¶Circa verbũ illud præhabitum, Ie-
ſum Chriſtum iuſtum,ait quidam. Quaſi diceret,non interpellat pro quibuſcunque peccatoribus, ſed ſo-
lum pro vere pœnitentibus Chriſtus vt homo veraciter interpellat. Et tales merito Chriſti, ſuæ interpel-
lationis virtute,& efficacia conuerſionis gratiam conſequuntur. Albertus etiam dicit hic , cp filius dei eſt
aduocatus noſter interpellando pro perfectorum conſeruatione , & pro offendentium reconciliatione.
¶Aliqui quoque affirmant,cp Chriſtus orat pro nobis miſeratione,non voce:cũ tamen ad Hebr. ſcriptũ

A sit, Christus sempiternum habet sacerdotium. Vnde & salnare potest in perpetuum, accedens per semetipsum ad deum, semper ad interpellandum pro nobis. Vere igitur interpellat pro nobis, siue hoc facere asseratur vnce mētali duntaxat, siue etiā voce nris. ¶ Denique Christus electorum salutem desiderat etiā pro omnibus sanctis. Oratio autem est desiderij expressio, & voluntatis interpres, ac nuncius. Vere igitur orat pro eis. Præsertim cum teste Bernardo, Sicut mater nūtrit filio pectus & vbera: sic filius patri latus & vulnera. Hinc etiam ad Rom. habetur, ꝙ Christus interpellat pro nobis. Cū ergo tot beneficia nobis largitus sit Christus, propter quod omnes Christiani gloriantur se Christum cognoscere, consequenter » ostendit sanctus Apostolus, quis vere atque salubriter eum agnoscat. Nam subditur. [ET in hoc scimus » quoniam eum cognouimus] Vel, vt aliqui textus habent, cognouimus eum [ET mandata eius obseruaB » mus.] Duplex est cognitio dei, vna informis & nuda seu speculatiua duntaxat, quę nec charitati, nec virtuosæ conuersationi coniuncta est. Et ita inquit deum cognoscunt. Quemadmodum ad Rom. de talibus dicitur, Cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis. Alia est cognitio dei formata seu affectiua approbatiuaque boni, vtpote charitate ornata, de qua nunc fatur Inhan. Et hæc dei cognitio actus est doni sapientiæ. De qua sapiens, In malivolam animam nō intrabit sapientia. Talis ergo cognitio malis non inest, cum apud Micheam scriptum sit, Nunquid vestrum est scirē iudicium qui odio habetis bonum? ¶ Sed cū ista cognitio dei & charitas sint connexæ, videtur ꝙ aliC quis scire possit se esse in charitate, quēadmodum scire potest se deum cognoscere ista cognitione. Quoniam scire potest se dei præcepta seruare: sicut in Euangelio adolescēs loquitur saluatori, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea. Ad hoc quidam respondent, quòd beatus Inhan. hic loquitur de scientia probabilis coniecturæ, non de scientia certitudinis absolutæ. ¶ Potest autem & aliter responderi. Solent enim doctores quæstionē mouere, An homo possit præcepta decalogi ex naturalibus suis implere, videlicet absq; auxilio gratiæ gratificantis. Et videtur quòd imo, quia præcepta decalogi sunt de naturalis dictamine rationis, ergo per naturalem rationem possunt seruari. Oppositum videtur ex eo quod dominus loquitur, Si vis intrare ad vitam, serua mandata. Ergo mandatorum obseruantia sufficit ad salutem. Si ergo ex naturalibus qneunt viribus obseruari mandata, consequens erit vt absque supernaturalibus donis gratiæ ac virtutum possit quis adipisci salutem, quod est hæresis condēnati, sacrilegi, & præsumptuosi Pelagij. Ad hoc cōmuniter respondetur, ꝙ præcepta decalogi quantū ad substantiā facti seu operis, possunt ex naturalibus viribus adimpleri, nō autē quantū ad intentionē legislatoris. i. nō eo modo quo deus summus præceptor ac legislator iussit ea adimpleri, & eorum obseruationē requirit. Intentio enim dei præcipientis fuit & est, vt præcepta decalogi impleantur ex vera & spiritali dilectione, ad dei honorē, & propter æternam salutē: cum nihil sit meritorium nisi taliter fiat, certūque est ea ita nō posse absq; charitate & gratia adimpleri. Idcirco dicendum, ꝙ ex præinductis sancti Inhānis verbis probari non potest, scire nos posseC absque reuelatione, ꝙ scimus in charitate, cum sine reuelatione scire nō valeamus, ꝙ dei seruemus præce» pta, eo modo quo deus ea iussit seruari [QVI dicit se nosse deum] cognitione formata, vt tactū est [ET » mandata eius non custodit] memoria & effectu, iuxta illud, Memores sunt mandatorum ipsius, ad faciē» dum ea. [MENDAX est,] hoc ipsum dicendo, & non est in eo veritas vitæ, sed vanitas atque menda» cium veritati vitæ contrarium [ET veritas in eo non est] i. quārum ad hoc quod sic loquitur mentitur, nec inerrata veritas (quæ deus est) per gratiam eum inhabitat. Quanuis in eo sit veritas entis, seu naturæ, veritas quoque scientiarum ac propositionum, quantum ad alia multa; quæ vere potest cognoscere, quāuis in isto sit mendax. De hac dei formata notitia ipse ait in Psalmo, Protegam eum, quoniam cognouit » nomen meum. [QUI autem seruat verbum eius] id est, verba dei custodit & impler, credendo & ope» rando quæ præcipit deus credi ac fieri, per se & suos vicarios, [VERE, in hoc charitas dei perfecta est] id est, talis deum perfecte ac spiritaliter diligit. ¶ Ex quo sequi videtur, quod quicunq; implet præcepta, perfectam habeat charitatem. Ergo superfluum est euangelica obseruare consilia, quatenus per eorum obseruantiam ad charitatem pertingatur perfectam. Et respondendum, quòd deum perfecte diligere, est eum toto corde amare: ad quod omnes tenentur secundum aliquem gradum. Idcirco secūdum aliquem gradum, quicunque seruat præcepta, perfecte diligit deum. ¶ Sed aduertendū, quod charitas dei perhibetur perfecta dupliciter. Vno modo ex parte obiecti, vtpote dei, & sic perfectā habet charitatē, qui tāD tum diligit deum quantum ex propria bonitate est amabilis. Sicque solus deus perfecte se diligit, & vnaquęque increata diuina persona perfectam seu infinitam habet charitatem ad aliam, & etiam ad seipsam. Et ita vniuersæ mentis creatæ charitas distat in infinitum à perfectione charitatis dei, cuius amabilitas est prorsus immensa. Secūdo, charitas appellatur perfecta ex parte subiecti, scilicet diligētis. ¶ Et huius perfectionis triplex est gradus. Primus, dum quis tantum diligit deum quātum tenetur. Et sic quicunque seruat præcepta, perfectam habet ad deum dilectionem, quia præ vniuersis & singulis, seu super omnia incōparabiliter diligit eum, saltē appreciatiue, quāuis non intensiue. Si enim infusa dilectione diligit deū, oportet vt plus diligat eum, q̄ totum mundum. Propter quod asserit Augustinus, quod charitas minima est maior, quàm cupiditas maxima. Secundus gradus perfectionis charitatis est, dum in tantum diligitur deus, quod etiam illa quæ solent dilectionem dei minuere, relinquuntur, vt in charitate proficiatur. Sicq; euangelica consilia obseruantes dicuntur in charitate perfecti, quanquam ex speciali auxilio gratiæ aliqui non obseruantes consilia illa possint perfectiores esse in charitate, quā eadem obseruātes. Tertius gradus est, dum quis toris præcordijs, secundum extremum virium suarum posse, actualiter & indesinenter fertur in deum. Et ita beati in patria charitatem habent perfectam. Veruntamen gradus charitatis aliter possunt distingui secundum tres status, vtpote incipientium, proficientium, perfectorum, vt infra forsan dicetur [IN hoc scimus quoniam in ipso sumus] quibus verbis in aliquibus libris additur, si in ipso perfecti fuerimus: quod tamen (vt dicitur) non est de textu. Veruntamen Augustinus vtitur litera verbū hoc con-

tinentre. Sed siue sit de textu siue non, est tamen quasi expositio eius, quod ait, In hoc scimus quoniam in E
ipso sumus. Iam quippe præmisit, Qui seruat verbū eius, vere in hoc charitas dei perfecta est. Protinusq;
subiunxit, Et in hoc scimus, id est si charitas dei in nobis perfecta est, quod non est aliud q̄ si in ipso scili-
cet deo perfecti fuerimus, per hoc cognoscimus quod in deo sumus, quia per charitatē in deo esse asseri-
mur, prout infra habetur, Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Sed ex isto rursus sequi vi-
detur, quod habens charitatē prefato modo perfectā sciat se esse in deo, & per cōsequens in charitate. Ad
quod cōmuniter respondetur, quod sanctus Iohannes nunc loquitur de scientia verisimilis atq; probabilis
coniecturæ, seu probabilitatis præcipuæ. ¶ Insuper cōsiderandum, quod creatura multipliciter dicitur es-
se in deo. Primo, sicut in causa prima efficiente. Secundo, sicut in causa exemplari ac ideali. Tertio, sicut in
Roma.11. causa finali. Propter quod loquitur Paul. apost. Ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quarto, sicut
Sapien.11. in causa conseruante, quemadmodum in libro Sapient. legitur, Quomodo posset aliquid permanere, nisi
tu domine voluisses: aut quod à te vocatū non esset, conseruaretur? Quinto, sicut in obiecto fidei, spei, &
charitatis, seu cōemplationis & dilectionis. Sicq; boni fideles in deo sunt, quia ad ipsum sunt mente con-
uersi, & ei inhærent. Impij vero ab ipso auersi sunt. Vnde iuxta hunc modū extra ipsum, & longe ab eo
Prouer.15. esse dicūtur. Propter quod in Prouerbijs fertur, Longe est dominus ab impijs. Cōsequenter docet apost.
quid ad omne pertineat Christianū [QVI se dicit in Christo manere]. i. Christianū exīstere, & Christo »
per fidē adhærere [DEBET sicut ille ambulauit, & ipse ambulare]. i. Christi vestigia sequi, eius virtutes F
sectari, eius legē implere. Alioqui iuniter à Christo nomen sortitur, atque ad grauiorē suā damnationem
Iohan.12. Christianus vocatur. Hinc ipse Saluator ait, Si quis mihi ministrat, me sequatur. Et alibi, Quid vocatis me
Matth.7. domine domine, & nō facitis quæ dico. Itēq;, Exēplū dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos fa
Lucæ.6. ciatis. Itaq; qui se dicit in Christo manere, qui gloriatur Christianū se esse, discat à Christo, quoniā mitis
Iohan.13. est & humilis corde: Christi charitatē sectetur, vt aduersarios etiā amet, & pro ipsis cordialiter deprece-
Matth.11. tur, iniurias & aduersa æquanimiter ferat, corpus suum castiget, carnē suā cū vitijs & cōcupiscētijs crucifi
Matth.5. gat. Cū Christus testetur, Qui nō baiulat crucē suam & venit post me, non est me dignus. Opera quoq;
Galatas.5. misericordiæ, tā corporalia q̄ spiritualia, totis exerceat viribus: in patiētia sua possideat animam suam. Et
Lucæ.14. per artā incedens viā salutis, dei & ecclesiæ seruans præcepta, perseueret vsque in finē. [CHARISSI- »
Matth.7. MI non mandatū nouū scribo vobis] nō est hoc intelligendū, quasi in euangelica lege non sint à Chri- »
Matth.20. sto & ab eius apostolis aliqua noua præcepta fidelibus tradita: cum præcepta de susceptione baptismi, &
Matth.3. de facienda confessione, ac cōmunione sacra, de multis quoq; festis ieiuniisq; seruandis, sint à Christo seu
Marc.8. eius discipulis nouiter institutа. Sed sanctus Iohan. iam loquitur de principali præcepto, in quo cætera vir
Iohan.6. tualiter continentur, & ad quod finaliter ordinantur, vtpote de præcepto charitatis. Ideo subditur [SED »
Matth.6. mandatum vetus, quod habuistis ab initio] id est, ab exordio quo Christiani estis effecti. Christus enim »
Matth.22. iussit, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus G
præceptis tota lex pendet & prophetæ. Præceptum autem dilectionis Christi, certum est ordinari ad di-
lectionem dei. Istud quoq; mandatum geminæ charitatis, est de naturalis dictamine rationis: & ita fuit à
principio generis humani naturaliter cordibus insitum. Fuit etiam in lege scripta renouatum, vtpote in
Deut.6. Deuteron. vbi legitur, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & cæt. Naturalis quoq; dictat ra-
Eccle.13. tio, vt homo proximū diligat: cum similiudo sit causa amoris: & omne animal diligat simile sibi. [MAN »
DATVM vetus est, verbum quod audistis] id est, antiquum præceptum charitatis est verbum quod euā »
gelizāuimus vobis. Quia hoc verbum, diliges dominum deum, &c. prædicatuimus vobis primo ac maxi-
me obseruandum [ITERVM mandatum nouum scribo vobis] Videtur in verbis his contradictio esse. »
Siquidem iam præmisit, non mandatum nouum scribo vobis: nunc vero mandatum (inquit) nouum scri-
bo vobis. Respondetur, quod idem mandatum est vetus propter causam præhabitam, & nouum quia in
lege Euangelica renouatum & clārius explanatum, spiritalisq; innouationis introductiuum. De qua etiā
Ephe.4. ad Ephesios præcipitur, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum
Iohan.13. deum creatus est. Hinc loquitur & Christus, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dile-
Matth.5. xi vos. Expositit quoq; Christus præceptum istud apud Matthæum dicendo, Audistis, quia dictum est an-
tiquis: Diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego nunc dico vobis, Diligite inimicos ve
stros, &c. Itaq; mandatum nouum scribo vobis [QVOD verum est] id est, vere iustum veraciterq; imple H
tum est [ET in ipso] Christo, qui præceptū charitatis perfectissime adimpleuit, quemadmodū protestа
Iohan.15. tur, Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et rursus, Sicut »
Iohan.14. mandatum dedit mihi pater, sic facio [ET in vobis] id est, vos quoq; præceptum hoc charitatis veraci- »
ter adimplestis, deum totis amando præcordijs, & proximos vt vosipsos. Vel quod ait, quod verum est & »
in ipso & in vobis, refertur ad illud quod præmisit, mandatum nouum: vt sit sensus, Mandatum hoc no-
uum est vere, tam in Christo quām in vobis. Quoniam Christus illud inaudita & incōparabili nouitate,
ac recentissimo modo impleuit, tam ex dei patris ardentissima dilectione, q̄ ex humani generis admirabi
li atque profunda charitate, amarissimam mortem ferendo, non solummodo pro amicis, imo etiam pro
Roma.4. inimicis. Iuxta illud ad Rom. Commendat autem charitatem suam in nobis deus, quoniam cum adhuc
inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est. Vos quoq; insolita & noua perfectione implestis idem
præceptum, multa pro deo & fide catholica sustinendo: aut etiam Euangelica obseruādo consilia ex cha
ritate, desiderio obtinendi charitatem perfectā. Sicq; implestis illud, Ambulate in dilectione, sicut & Chri
Eph.5. stus dilexit nos. Hinc subditur [QVONIAM tenebræ transierunt] id est, infidelitatis ignorantia & vi- »
Eodem. tiorum caligo in vobis multisque alijs sunt extinctæ. Quemadmodum quibusdam scripsit Paulus, Fuistis »
aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino [ET verum lumen iam lucet] id est, Christus, qui secun- »
Iohan.1. dum diuinitatem suam essentialiter lux est & veritas ipsa. Iuxta illud Iohannis, Erat lux vera. Christus

A inquam in mentibus vestris nunc fulget, corda vestra illuminat, & per apostolorũ ac aliorũ discipulorum prædicationem, homines hinc inde innumerabiles docet, conuertit, illustrat. Iuxta illud Actuum, Tempora prioris ignorantiæ despiciens deus, nunc annunciat hominibus, vt vbiq; pœnitẽtiam agãt. Act.17.
Vnde per Esaiam pater loquitur Christo, Dedi te in fœdus populi, in lucem gentiũ, vt aperires oculos cæcorũ. Et rursus ab Esaia prædictũ est, Populus qui sedebat in tenebris vidit lucẽ magnã. Atq; in Psal. Esa.42.
Exortum est in tenebris lumen rectis. Vel sic, tenebræ transierũt, obscuritas figurarũ veteris testamenti, vmbra legis, inuolutio prophetaliũ visionũ finem nunc acceperunt. Et verum lumẽ iam lucet, id est, Esa.9.
Euangelica veritas publice iã prædicatur, in qua omnia illa exponuntur & esse impleta docentur. Pro- Pſal.111.
pter quod fertur in Iohan. Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Pau- Iohan.1.
lus quoque Apostolus ad Romanos, Nox (inquit) præcessit, dies autem appropinquauit. Hinc Chri- Rom.13.
stus in cruce morti iam proximus, dixit, Consummatũ est. Cumq; inclinato capite spiritum tradidisset, Esa.9.
velum templi scissum est. Ideo rursus vas ait electionis, Quãdiu legitur Moses, velũ super cor eorũ po- Iohã.19.
situm est (id est obscuritas seu occultatio veritatis in mentibus pertinacium permanet Iudæorum) quod Matt.27.
" non euacuatur, quia in Christo reuelatur, id est elucidatur [QVI se dicit in luce esse] id est in splen- 2.Cor.3.
" dore gratiæ gratumfacientis confiteretur, in fide formata & veritate euangelicæ legis manere ac viuere
" [ET fratrem suum] id est proximum quemcunque, siue amicum siue inimicum [ODIT, in tenebris
B " est vsque adhuc] est enim in falsitatis caligine, quia mentitur & errat circa notitiam veritatis, ac mortali subiacet culpæ: cum odium sit mortale peccatum. Propter quod cum charitate & gratia stare non
" potest. Idcireo qui vnum hominem odit, nec deum neque seipsum, nec aliquem alium, veraciter dili-
" git. Sed impletur in eo quod scriptum est, Qui diligit iniquitatem, odit animam suam [QVI diligit Pſal.10.
" fratrem suum] id est, proximum spiritali charitatis affectu, [IN lumine manet] id est, in Christo ac
" gratia eius: secundum quod ipse monet, Dum lucem habetis, credite in lucẽ, vt filii lucis sitis [ET scã- Iohan.11.
" dalum in eo non est] id est, nec alios scandalizat, quantum ad hoc quod diligit, luminique inhæret: cũ
" Scandalum sit, dictum aut factum minus rectum alteri præbens occasionem ruinæ. Nec scandalizatur Ephe.4.
ab aliis secundum quod talis, sed constans manet in rectitudine & virtute, estque solicitus seruare vni- Pſal.118.
tatem spiritus in vinculo pacis: & impletur in eo illud Psalmographi, Pax multa diligentibus legẽ tuã, Rom.14.
& non est illis scandalum. Hinc asserit Paulus ad Romanos, Si propter cibum frater tuus contristatur,
iam non secundum charitatem ambulas. Veruntamen non est sic intelligendum, quòd omnis homo in
charitate existens fit tantæ perfectionis, vt nec actiuum neque passiuum scandalum in eo habeat locũ,
aut quòd omnis in quo scandalũ est careat charitate, nisi agatur de scandalo illo quod est mortale pec-
catũ: sed ideo dicta sunt hęc, vt sciamus quid competat homini, inquantum charitati virtutibusq; ad-
hæret: quid item, inquantum inde deficit, aut aliqualiter elongatur, quia fecundum hoc scandalizat &
C scandalizatur. Quocirca tangendum, quia vt in fecunda secundæ Thomas declarat, Scandalum passi-
uum interdum est veniale peccatum, vt dum quis ex alterius dicto vel facto ad venialis peccati motũ
impingitur. Quandoque mortale, vt si inde ad culpam ruat mortalem. Similiter scandalum actiuũ per
accidens est veniale peccatum, quando quis actum venialis peccati, vel qui solum habet speciem ma-
li, committit. Quandoque vero est mortale peccatum, vel quia mortale peccatum committit, aut quo-
niam proximi salutem contemnit, nolens propter eam omittere quod complacet sibi, & sine periculo
potest dimittere. Porro scandalum actiuum per se ex intensione agentis tunc extat mortale, quãdo qs
alium ad peccandum mortaliter conatur inducere. Si vero ad veniale velit inducere, erit veniale pec-
" catum. [QVI autem odit fratrem suum,] iuxta sensum præhabitum [IN tenebris est] omne enim
pe ccatum est tenebræ, similiter omnis error & ignorantia: cum sint recessus à lumine sapientiæ ac pu-
rit ate virtutũ. ¶ Denique in scripturis per tenebras designantur interdum errores & vitia, sicut hoc lo
co & secunda ad Corinthios, Quæ est societas luci ad tenebras? Atque in Psalmo, Fiat via illorum te- 2.Cor.6.
nebræ & lubricum. Interdum per tenebras significatur temporalis aduersitas, seu corporalis afflictio, Pſal.14.
seu quęuis tribulatio magna. Vt cum Esaias loquitur de seipso, Tenebræ obstupefecerunt me. Et So-
phonias, Dies irę dies illa, dies tenebrarum & caliginis. Quandoque homines vitiosi, sicut in Iohãne, Esa.21.
Tenebræ eam non comprehenderunt. Et ad Ephesios, Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & Sopho.1.
sanguinem: sed aduersus rectores mundi tenebrarum harum. Aliquando dæmones. Et sic accipi potest Iohan.1.
D illud Matthæi vbi ait Saluator, Hæc est hora vestra & potestas tenebrarum. Nonnquam infernus, vt Ephe.6.
cum de impiis dicitur, Proiicientur in tenebras exteriores. Interdum tenebræ accipiuntur in bono, pu- Mat.26.
ta pro superabundanti & inuisibili abundantia lucis diuinæ. Iuxta illud Psalmi, Posuit tenebras latibu- Matt.22.
lum suum. Moses quoque in Exodo legitur intrasse caliginem, in qua erat deus. Similiter secundo Pa- Pſal.17.
ralipomenon loquitus est Salomon, Dominus dixit, vt habitaret in caligine. Frequentius autem tene- Exod.20.
" bræ accipiuntur in malo, videlicet pro erroribus & peccatis. De quibus subiungitur [ET in tenebris 2.Para.6.
" ambulat] id est, vitiose viuit, & per errores ac vitia pergit ad inferni supplicia. Nec tamen rite aduer-
" tit hoc ipsum, secundum quod subditur [ET nescit quo eat] id est, quantam damnationem mereatur
" non pensat, & quantum propinquet gehennæ non intuetur [QVONIAM tenebræ obcæcauerũt ocu
" los eius] id est, intellectum eius atque memoriam errores & vitia impleuerunt, ita, quod nihil salubri-
ter videt. Sicut de talibus loquitur Hieremias quarto, Sapientes sunt, vt faciant mala, bene autem face
re nescierunt. De quibus & Sapientiæ 2 asseritur, Excæcauit eos malitia eorum. Et ad Romanos pri-
mo, Obscuratum est insipiens cor eorum. Hinc Prouerbiorum 1111 habetur, Via impiorum tenebro- Prouer. 4
sa, nesciunt vbi corruunt. ¶ Et si obiiciatur, quod quidã ex certa scientia peccant, qui peccando sciunt
se cadere in foueam perditionis. Respondetur, quod quanuis in generali atque informiter sciant hoc,
non tamen cognitione formata. Propter quod omnis peccans fertur ignorans. Et in Prouerbiis indu- Prou.31.

Prou.21. citur, Omnis via viri recta sibi videtur. Non enim malum nisi sub specie boni expetitur, cum bonū sit E
appetitus obiectum. Consequenter tangit sanctus Iohannes distinctionem eorū quibus scribit, & cau-
sas diuersas, propter quas scripsit diuersis [SCRIBO vobis filioli] filios suos specialiter nominat, quos »
personaliter conuertit, instruxit seu baptizauit, quemadmodū talibus loquitur Paulus Galatis scribēs,
Galat.4. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Corinthiis quoq;, In Christo, in-
1.Cor.4. quit, per euangelium ego vos genui. Vel filiolos vocat pueros ac tenellos, in fide recentes. Itaque scri-
bo vobis filioli [QVONIAM remittuntur vobis peccata] vestra [PROPTER nomen eius] id est, »
virtute & merito Christi, atque per inuocationem ipsius consequuti estis remissionem plenariam pec
catorum vestrorum, primitus in baptismo, deinde (si opus fuit) in pœnitentiæ sacramento. Etenim ec-
clesiastica sacramenta, vt sæpe dictum est, virtutē & gratiā suam sortiūtur à merito Saluatoris [SCRI »
BO vobis patres] qui estis aliorū prælati, magistri, aut superiores, [QVONIAM cognouistis eum, q »
ab initio est] id est, deum verum æternum, vnum ac trinum præ cæteris nostis, ita quod doctiores sa- »
pientioresque estis. Propter quod debetis alios informare, dirigere, corripere, castigare, & tanto virtuo »
siores exemplarioresque esse, quanto ex hoc maior consequitur honor dei, ac copiosior proximorum
Galat.5. vtilitas, quanto etiam peccata vestra vobis ipsis ac aliis grauius nocēt [SCRIBO vobis adolescentes, »
quoniam vicistis malignum] id est, diabolum, specialiter fornicatiōis spiritum: qui malo igne, hoc est, »
Matth.6. concupiscentiæ flamma accendere vos conatur, contra quem adolescentibus specialior pugna instat. F
Ideo isti magna laude fuerant digni, qui iam carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifixerūt.
Hiere.31. [SCRIBO vobis infantes, quoniā cognouistis patrem] id est, deum creatorem iam per fidem aliqua- »
Psalm.18. liter cognouistis: cui quotidie dicitis, Pater noster qui es cœlis. Hoc de infantibus aliqualiter iam adul-
Matt.11. tis & aliquid rationis participantibus, est intelligēdum. Vnde per Hiere. loquitur deus, Omnes cogno-
Esa.8. scent me à minimo eorum vsque ad maximum. Vel per infantes intelligit humiles. De quibus ait pro-
Marc.19. pheta, Testimonium domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Et Saluator, Confiteor tibi pater, qa
absconditi hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. De quibus Christus ait per Esa.
Ecce ego & pueri mei. De infantibus vero secundum primam expositionem ait in Euang. Sinite par-
uulos venire ad me: talium est enim regnum cœlorum [SCRIBO vobis iuuenes, quoniam fortes »
estis] id est, corpore validi, atque per hoc ad exercitia virtuosa magis dispositi [AT verbum dei in vo »
bis manet,] id est, præceptorum documentorumque dei habetis memoriam & effectum. Increatū etiā »
verbum dei vnigenitus patris per charitatem & gratiā corda vestra inhabitat [ET vicistis malignū] »
id est, diabolo efficaciter restitistis ac præualuistis, vitia illa vincēdo ad quæ iuuenilis ætas est pronior.

¶ Prosequutio huius Cap. ab illo loco, [NOLITE diligere mūdum.] ARTICVLVS III.

SAnctus Iohannes postquam distinctis per gradus ætatū hominibus, propter distinctas rationes G
se scripsisse testatus est: nūc ponit documenta moralia, quæ vniuersis & singulis communiter scri
bit ac præcipit: quia ad cunctos pertinent Christianos. Itaq; ait. [NOLITE diligere mundum, »
Matth.5. neq; ea quę in mūdo sunt. Si quis dilexerit mundū, non est charitas patris in eo] Quomodo intelligen »
1.Tim.4. dū est hoc, cū nō solū amicos ac virtuosos, sed etiā inimicos ac vitiosos iubemur diligere, & teste apost.
Omnis creatura dei bona est. Imo teste scriptura, Vidit deus cuncta q̄ fecit, & erāt valde bona. Diligit
Gen.1. etiā deus vniuersa q̄ condidit, & nihil odit eorū q̄ fecit. Deniq; in mūdo sunt multi iusti, in mūdo sunt
Sap.11. animæ rationales, & nos omnes in mundo sumus, & omnia ists amare præcipimur. Quomodo igitur
ait, nolite diligere mūdū, neq; ea q̄ in mūdo sunt? ¶ Est itaq; aduertēdū, q̄ mūdus in scripturis præser-
tim in euang. sancti Iohannis atque in ista eius epistola, variis modis accipitur. Primo, pro toto vniuer-
Iohan.17 so, sicut alibi idē Iohan. Mundus (inquit) per ipsum factus est. Et Christus loquitur deo patri, Dilexisti
Matt.25. me ante cōstitutionē mūdi. Sic & apud Matt. effstur, Venite benedicti patris mei, possidete paratū vo-
bis regnū à constitutione mūdi. Secūdo accipitur mūdus pro cūctis hominib. in terra morantibus, tā bo
2.Cor.5. nis q̄ malis: vt dū ad Corinth. loquitur Paulus, Deus erat in Christo, mūdū recōcilians sibi. Tertio, pro
Iohan.3. electis & bonis. Iuxta illud, Sic deus dilexit mundū, vt filiū suum vnigenitū daret. Quarto, pro vitiosis
Iohā.17. ac reprobis: vt cum ait dns patri Saluator, Non pro mundo rogo. Quinto pro creatura corporali sub
orbe lunæ contenta, hoc est, pro regione elementorū atq; mixtorum. Iuxta quem modum ait Philoso-
phus, Oportet hunc mundum contiguum esse lationibus superiorum, vt tota virtus eius inde guberne- H
tur. Et isto modo loquūtur theologi de conflagratione mundi per ignē. Et beatissimus princeps apo-
stolorum asserit mundū diluuio inundatum periisse, quanuis diluuium illud, sphæram ignis elemētaria
non attigit. Sed nec ignis conflagrationis eam attinget. Sed ignis ille, vt dictum est, attinget aquam, ter
ram, & aerem, elementaque omnia. Sexto, pro habitabili terra: vt cum ait Saluator, Prædicabitur euā-
gelium in vniuerso mundo. Sicque dicunt Astronomi, q̄ minima stella visibilis maior est toto mundo.
Septimo, pro vanitate & impietate mundana. Et ita nunc accipi potest. Potest quoque nunc accipi pro
Iohan.1. carnalibus ac mundanis hominibus. de quibus fertur alio loco, Mundus eum nō cognouit. Qui qua-
uis sint diligendi, quantum ad id quod habent & sunt à deo, secundum quod etiam diliguntur ab eo: ta
Psal.118. men in quantum sunt vitiosi, odiendi sunt, non amandi. Iuxta illud, Iniquos odio habui. Et, Perfecto
Psal.138. odio oderam eos. Sic quippe & deus odit eos: secundum illud Psal. Odisti omnes qui operantur ini-
Psal.5. quitatem. Et illud Sapientis, Odio sunt deo impius, & impietas eius. Odit inquam eos deus, vt tales, se-
Sap.14. cundum præsentem iustitiam: quis multi huiusmodi sint electi & dilecti, secundū p̄destinationē æter-
nam. Mundum ergo, id est, mundanos & carnales homines non diligamus vt tales, hoc est, inquan-
tum deo ingrati sunt & rebelles, aliis quoque inexemplares, & nobis in via salutis contrarii, ob-
Luc.14. staculumque præbentes. Sic nanque in Euangelio loquitur Christus, Si quis venit ad me, & non

A odit patrem ſuum & matrem,& vxorem & filios,ille non poteſt meus eſſe diſcipulus.Inſuper non diligamus ea quæ in mundo ſunt,id eſt,vanitates & virioſitates mundanas.De quibus paulo poſt ſubditur,Omne quod eſt in mundo,concupiſcentia carnis eſt,&c.Certum eſt autem,quod ſi quis prętacto modo dilexerit mundũ,non eſſe charitatẽ dei patris in eo.Sic enim diligere mundum,eſt carnalis,ſenſualis,vitioſa dilectio.De qua ad Tim.loquitur Paulus, Erunt homines amantes ſeipſos,elati,cupidi, 2.Tim.1.
quæ cum ſpirituali dilectione ſimul ſtare non valet.Sicut per Eſa.aſſerit ſpiritus ſanctus, Coangustatum eſt ſtratum,ita vt alter decidat,& duos capere ſimul nõ poſsit.Hoc etenim ſtratum eſt fundus cor Eſa.28.
dis humani,in quo pariter quieſcere nequeunt amor mundi & amor dei,carnalis affectio & ſpiritualis dilectio:ſed alter alterum pellit.Hinc vt ſupra iam patuit,Iacobus dixit apoſt.Amicitia huius mun- Iac.4.
di inimica eſt deo.Quicunque ergo voluerit amicus huius mundi fieri,inimicus dei cõſtituetur. Idco Pſal.52.
cecinit & Pſalmiſt.Deus diſsipauit oſſa eorum,qui hominibus placent:confuſi ſunt,quoniã deus ſprętit eos.Paulus quoque,Si hominibus(inquit)placerem,Chriſti ſeruus non eſſem. Vnuſquiſque ſiqui- Galat.1.
„ dem,ei quem amat,cupit placere.Denique ratio,& quaſi expoſitio prædictorum ſubiũgitur. [QVONIAM omne quod eſt in mundo] id eſt,tota vitiorum congeries in carnalibus ac mundanis exiſtens
„ hominibus [CONCVPISCENTIA carnis eſt,& concupiſcentia oculorum,& ſuperbia vitæ] id eſt,
B triplex hæc inordinata affectio eſſentialiter aut reductiue.Quia hæc tria ſunt quædam generales vitiorum radices,ad quas vniuerſa peccata quodammodo reducuntur.Vnde Beda hic ſcribit,His vitiorum vocabulis omnia vitiorum genera comprehendit. ¶Concupiſcentia nanque carnis, eſt omne quod ad corporis voluptatem atque delitias pertinet.In quibus præcipua ſunt cibus,potus,cõcubitus. De quibus Salomon ait,Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ,dicãtes, Affer,affer.¶Concupiſcentia oculorũ eſt Prou.30.
omnis curioſitas,quæ fit in diſcendis nefariis artibus, in inſpiciendis ſpectaculis turpibus,aut in accipiendis ſeu conſeruandis temporalibus rebus ſuperfluis:aut obſeruandis, cognoſcendis ſeu accuſandis vitiis proximorũ.¶Superbia vitę eſt cum quis ſe iactat in honoribus.Per hæc tria homines tantũ tentantur.Per hæc tria tentatus eſt Adam & victus. Per concupiſcentiam ſcilicet carnis, cum hoſtis cibum ligni vetitum ei monſtrauit, eumque ad conſentiendum perſuaſit. Per concupiſcentiam oculorum,cum dixit,Scientes bonum & malum,& aperientur oculi veſtri.Per ſuperbiam vitæ,cũ ait, Eritis
ſicut dii. ¶Per hæc etiam tria Chriſtus tentatus eſt,& vicit. Per concupiſcentiam carnis, cum Sata- Gen.3.
nas dixit, Dic vt lapides iſti panes fiant. Per concupiſcentiam oculorum,id eſt,curioſitatem,quando hoſtis ſuggeſsit, Mitte te deorſum. Per ſuperbiam vitæ, cum dicere auſus eſt, Hæc omnia (ſcilicet Matth.4.
mundi regna) tibi dabo, ſi cadens adoraueris me. Nempe,vt aſſerit Auguſtinus(ex cuius verbis præ- Lucæ.4.
inducta Bedæ verba ſunt ſumpta) curioſitas aliquando dei famulos tentat, vt velint miracula face- Auguſt.
C re,& experiri,an deus exaudiat eos. Itaque ad concupiſcentiã carnis pertinent ioci,ludi, riſus, diſſoluciones,oſcula,& amplexus,comeſſationes,potationes, laſciui cõtactus,& cætera vitia guſtus ac tactus. Ad concupiſcentiam oculorum,pertinent,cupiditas,auaritia,curioſitas. Ad ſuperbiam vitæ,ambitio ſæculi,deſiderium prælationis,excellentiæ appetitus,famæ,laudis,honoris inordinata affectio. Vt autẽ Greg.
Gregorius docet,quatuor ſunt ſpecies ſuperbiæ.Prima eſt,dum quis bona quæ habet,ſe à deo accepiſſe non recognoſcit.Secũda,dum credit ſuis meritis ea ſibi eſſe collata.Tertia, dũ ſe iactat habere,quod non habet. Quarta,quando deſpectis aliis ſingulariter vult videri.¶Inſuper circa hũc locum ſcripſit Albertus,Peccata diſtingui poſſunt tripliciter.Primo, ex parte ſubiectorum,in quibus ſunt. Secundo, ex parte obiectorum,circa quæ verſantur.Tertio,ex parte actionum,quæ in eis concurrunt. Peccatum nanque nil aliud eſt,quàm priuatio quædã aut actio quædam deformis. ¶Quælibet autem actio poteſt tripliciter conſiderari.Primo,per reſpectum ad ſuum ſubiectum. Secundo,per reſpectum ad ſuum obiectum.Tertio,ſecundum ſe,vt eſt actio habens deformitatẽ. Ex parte igitur ſubiectorum,ſunt tres prædictæ radices vitiorum.Nam concupiſcentia oculorum videtur eſſe in appetitu rationali: concupiſcentia carnis in appetitu cõcupiſcibili:ſuperbia vitæ in iraſcibili.¶Secundo peccata diſtinguuntur ex parte obiectorum.Omnia enim peccata conueniunt in hoc,quòd auertunt nos à ſummo & incom
D mutabili bono,& conuertunt nos ad bonum commutabile & caducum.Secundum huiuſmodi autem auerſionem & cõuerſionem poſſunt peccata diſtingui dupliciter,ſcilicet generaliter,& ſpecialiter.Generaliter ſic,quia (vt tactum eſt) omnia peccata conueniunt in hoc, quod à deo auertũt & faciũt nos eum contemnere.Et ſic accipitur vnum vitium capitale,quod eſt ſuperbia:quia initium omnis pecca- Eccl.10.
ti ſuperbia eſt,vt dicitur in Eccleſiaſtico.Prout vero omnia peccata conueniunt in hoc,quod conuer- Tob.4.
tunt nos ad tempotalia & caduca,accipitur aliud virium capitale quod eſt cupiditas.Iuxta illud prima
ad Timotheum,Radix omnium malorum eſt cupiditas.Sic ſuperbia & auaritia accipiũtur, vt ſunt ge 1.Tim.6.
neralia peccata.Specialiter vero ex parte obiectorum,diſtinguũtur peccata hoc modo. Quia quicũq; peccat,aut peccat commiſsione,aut omiſsione.Commiſsione poteſt quis peccare quatuor modis. Primo,circa bonum honorabile,illud inordinate appetendo:& ſic eſt inanis gloria.Secũdo circa bonum vtile,& ſic eſt auaritia.Tertio circa bonum delectabile,& hoc dupliciter. Quia vel delectabile ſpectat ad gnſtum,& ſic eſt gula:vel ad tactum,& ſic eſt luxuria.Omiſsione peccatur tripliciter.Nam quilibet Chriſtianus tenetur ad tria,videlicet ad gratiarum actionem pro beneficiis à deo receptis:& cõtra hoc peccat accedia. Secũdo ad proximi dilectionẽ,& cõtra hãc peccat inuidia.Tertio ad iniurię relaxationem,cõtra quam peccat ira.Sic ergo accipitur diſtinctio ſeptem peccatorum mortalium,quæ & aliorum vitiorũ radices vocãtur. ¶Tertio diſtinguũtur ex parte actionum,quæ in eis cõcurrunt. Quicunque etenim peccat,aut ideo peccat, quoniam timet amittere aliquid bonũ, & propterea inordinate ſe ſubiicit aliis:aut ideo peccat,quia deſiderat cõſequi aliquid bonum quo caret, & inflammatur vt illud obtineat.Hinc ſuper illud in pſal.incẽſa igne & ſuffoſſa,loquitur Auguſtinus,quod omnia noſtra pec- Pſal.79.

cata procedunt,vel ex timore male humiliante, vel ex amore male inflammãte.Hæc Albertus. Inter- E
dum etiam dicitur,quod omniũ vitiorũ origo & radix eſt improbus & priuatus amor ſui.Et hoc ideo,
quoniam omnes affectiones ex amore originaliter profluunt.Sic itaque elucefcit, qualiter ſecũdum di
uerſas conſideraciones,ſit vna radix omnium vitiorum,videlicet amor improbus ſuiipſius : & qualiter
ſint duæ vitiorũ radices, puta ſuperbia arq; cupiditas.Qualiter etiã ſint aliæ duæ peccatorũ radices,vt
pot e amor male inflãmans,& timor male humiliãs:& qualiter tres,videlicet cõcupiſcẽtia carnis,cõcu
piſcẽtia oculorũ, & ambitio ſæculi ſiue ſuperbia vitæ,& qualiter ſeptẽ.Itaq; omne quod eſt in mundo
concupiſcentia carnis eſt,aut concupiſcentia oculorum,aut ſuperbia vitæ. Quod etiam intelligi po-
teſt,per modum hyperbolicæ loquutionis,qua aliquid dicitur per exceſſum abſque mendacio,ad infi-
Gen.41. nuandum magnitudinem rei.Sicut & Ioſeph Pharao dixit,Abſq; oris tui imperio nullus mouebit ma-
nũ,aut pedem,in omni terra AEgypti.Et ita ſanctus Iohannes nunc profert hæc verba,ad infinuandũ
quod hæc tria mala magis abundant in mũdo.Et ſubdit, [QVAE] triplex concupiſcentia.Vel quę ſu »
perbia vitæ [NON eſt ex patre] quantum ad ſuam deformitatem,ſeu obliquitatem culpabilẽ, [SED »
ex mundo eſt] id eſt,ex inordinata voluntate,ſeu appetitu corrupto hominum mundanorum.Volun- »
tas enim creata,in quantum ex nihilo eſt & defectiua in ſe,eſt prima peccati origo.Sic enim competit
ſibi ex ſeipſa deficere,& peccare.¶Si autẽ obiiciatur,qđ omne eſſe & omnis actio ſunt à deo : ergò &
vitioſæ actiones & prauæ concupiſcentiæ,in quibus ſunt reales & poſitiuæ entitates,quæ à primo ente F
primordialiter manant.Reſpondetur,quod talia ſunt à deo quantum ad entitatẽ exiſtentem in eis,non
quo ad eorum deformitatem.Vnde dici ſolet,quod ſunt à deo quantum ad ſubſtantiam actus,vel quã-
tum ad ſuum materiale:non quantum ad ſuum formale,quæ eſt ipſa deordinatio actus,quæ non eſt ali
quid poſitiuum,ſed priuatio ſpeciei,modi ac ordinis.Si itaque cupimus in charitate proficere & diui-
no amore ſuccendi,à prædicta triplici concupiſcentia interiora noſtra purgemus.Siquidem quãto ab
ea nos amplius emundamus,tanto in ſpiritali amore plenius creſcimus,ſalubriusque proficimus. Idcir
co ad nullam rem creatam,carnalem,ſenſibilem,aut caducam inordinate ſiue ſuperflue afficiamur:ſed
ordinate duntaxat & ſapienter ac virtuoſe,vtpote in quantum nobis neceſſaria, vtilisve cõſiſtit ad dei
obſequium & honorem,ad ſpiritalem profectum,ad incrementum ſcientiæ ac virtutum,ac diuini in-
flammationẽ amoris [ET mundus tranſiit,] vel (vt alii textus habent) tranſit. Hoc multipliciter po
teſt intelligi.Primo,quod per ignem conflagrationis purgabitur,atque ad meliorem diſpoſitionẽ per- »
ducetur in die iudicii, prout hoc diffuſe expoſitum eſt.1.Petr. Secundo q̃ mundus iſte inferior.ſ.regio
elementorum & mixtorum in variatione conſiſtit cõtinua, & præterit in multis eius figura: præſertim
1.Cor.7. in generabilibus & corruptibilibus,quo ad ſe tota.Vnde Corint.dicitur,Qui vtũtur hoc mũdo,ſint tã- G
quam nõ vtẽtes,præterit enim figura huius mũdi. Tertio q̃ mũdus trãſit,id eſt,mũdani vitioſique ho-
mines inceſſanter deficiũt,ad mortẽ feſtinãt,nõ ſolũ ad mortẽ naturæ,ſed etiã culpæ ac infernalis miſe
Sapien.2. riæ.Vnde & apud Sapiẽtẽ fatentur,Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrũ. De quibus habetur in pſalmo,
Pſal.162. Tanquam fœnum velociter areſcent, & quemadmodum olera herbarum cito decident.Itemq;,Quo-
Pſal.7. modo fact̃i ſunt in deſolationem?ſubito defecerunt,perierunt propter iniquitatem ſuam [ET concu- »
piſcentia eius] id eſt,præſata triplex concupiſcentia hominum mundanorum celeriter finem accipiet: »
Pſal.145. quia ſimul cum impiis peribit:iuxta illud Pſalm.Exibit ſpiritus eius,& reuertetur in terram ſuam,in il
1.Mac.2. la die peribunt omnes cogitationes eorum.Hinc primo Mach.habetur,A verbis peccatoris ne timue-
ritis,quia gloria eius ſtercus & vermis.Hodie extollitur & cras non inuenitur:quia cõuerſus eſt in ter-
Grego. ram ſuam,& cogitatio eius periit.Hinc ait Gregorius,Quia labenti mundo inhæremus,cum ipſo cadi
mus quem labentem tenemus . Et ſicut qui rebus labentibus innititur , eis cadentibus labitur : ſic qui
rebus cœleſtibus & æternis inhæret, cum eis perpetuo permanebit. Propter quod ſubditur [QVI au- »
tem facit voluntatem dei] id eſt,deo in cunctis obedit [MANET inæternum,] id eſt,ſpiritalem vitã »
nunquam amittit,quanuis corporaliter morietur.Quia de vita gratiæ perducetur ad vitam gloriæ, &
deo vnietur beatifice ſine fine.Non ergo mente inhæreamus rebus carnalibus, fallacibus , & caducis:
ſed ſummo & inuariabili bono,illud ſuper omnia diligentes,feruide cupientes,reuerenter colentes, &
Pſal.61. ſemper ſperantes in ipſo:vt cum prophęta dicere valeamus,In deo ſalutare meum,& gloria mea,deus
Pſal.72. auxilii mei,& ſpes mea in deo eſt.Et iterũ,Mihi adhærere deo bonum eſt:ponere in domino deo ſpem H
Sapien.5. meam.Alioquin cum inſenſatis amatoribus ſeculi huius damnati,ſero dicemus illud Sapientiæ, Quid
nobis profuit ſuperbia,aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam
vmbra.Conſequenter armat ac roborat credentes contra perfidorũ fallacias. [FILIOLI]mei [NO- »
VISSIMA hora eſt] id eſt vltima mundi ætas durans à Chriſti aduentu vſque ad diem iudicii. Quæ »
quanuis videatur diuturna,tamen comparatione durationis futuri ſeculi,quaſi breuiſſima hora eſt.Vn »
1.Cor.10. de & Paulus fatetur,Nos ſumus in quos fines ſeculi deuenerunt. Hinc in ſcripturis veteris teſtamenti
Gen.46. tempus Chriſti & Euangelicæ legis appellatur dies nouiſſimus,vt cum Iacob patriarcha ait, Congre
gamini vt annunciem vobis,quæ ventura ſunt vobis in nouiſſimis diebus.Et quæ ibi prædicit,pro ma
Iohel.2. xima parte ad primum Chriſti ſpectant aduentum.Apud Iohelem quoque ſecundum antiquani trãſla
Act.2. tionem(qua in Act.beatiſſimus vtitur princeps apoſtolorum)habetur,Et erit in nouiſſimis diebus,di
cit dominus,effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem:quod in die Pentecoſtes ſacratiſſimus Pe
trus impletum eſſe diſſeruit.¶Nec moueat quenquã,quòd hæc vltima ætas mundi prędecentibus mũ
di ætatibus eſt protractior:cum & vltima vnius hominis ætas frequenter diuturnior ſit multis præce-
dentibus ætatibus eius.Decẽtiſſimum quoque eſt,& ad præcipuam infinitæ miſericordiæ dei pertinet
laudem,quòd ætas ad tempus gratiæ legemque Chriſti pertinens conſiſtat diffuſior, vt plures in ea ſal
uentur:præſertim cum ætas iſta ſit præcedentium finis ętatum.Inſuper poteſt & ita exponi, Nouiſſi-

A ma hora est,id est,tempus quod circa mũdi finem venturũ est,persequutione Antichristi durante,nũc
est per similitudinem seu conformitatem & æquiualentiam ae mysticam designationem. Iuxta quem Matt.11.
modũ ait in Euangelio Christus,Si vultis scire,Inhannes ipse est Helias.In Gen.qnoque,Catulus leo Gen.49.
nis Iuda.Tempore nanque apostolicæ prædicationis,tanta fuit fidelium ab hæreticis & tyrannis affli
ctio,quod persequutionem Antichristi præfigurauit.Propter quod ad Thess.Paulus conscripsit, My- 2.Thes. 2
» sterium iam operatur iniquitatis. [ET sicut audistis quia Antichristus venit] Hoc tripliciter potest in-
telligi.Primo sic,Sicut audistis à veris Euangelicæ legis prædicatoribus, ꝙ Antichristus suo tempore
veniet. Habet nanque sanctus Iohannes frequenter talem modum loquendi, hoc est,ponendi præ-
sens pro futuro.Vt cum in Euangelio suo ait,Colligent eum,& in ignem mittent,& ardet.Secũdo sic, Iohan.15.
Sicut audistis ab aliquibus,quantum ad hoc male opinantibus,ꝙ Antichristus venit. Hoc nanque ob
causam præiactam aliqui tunc putabant:sicut & interim hoc frequenter putatum est.Tertio sic,Audi-
stis veraciter quia venit Antichristus iam,nnn in propria persona,sed in figura.Hoc est in aliquo im-
» pio,eum præfigurante.Ae si dicat,Vere sic est.Nam subdiiur. [NVNC Antichristi multi facti sunt]
id est,propria libertate tam scelerati effecti sunt,vt rite Antichristi,id est,Christo valde contrarii ap-
B pellentur. Siquidem Antichristus dicitur ab anti, quod est contra, & Christus. Tales fuerunt Ebi-
on & Cherintus ae Marcion impiissimi hæresiarchæ, qui adhuc vinente sancto Iohanne Euangeli-
sta surrexerunt in Asia. Sed & alii multi in diuersis partibus mundi. Tales item fuerunt tyranni.Be-
da quoque bie ait, Qui catholicam fidem,quam verbis confitentur, peruersis commaculant actibus,
Antichristi,id est, Christo contrarii nuncupantur.Et maxime qui alios scandalizant, & trahunt ad vi
tia,atque salutem impediunt proximorum,Antichristi merentur vocari.A quibus,teste Bernardo,gra Bernard.
» uinrem Christus sustinet persequutionem,quam sustinuit à Iudæis [VNDE scimus] id est,ex isto co-
» gnoscimus [QVIA nnuissima hora est] id est,tempus Antichristi in fine mũdi futuruin,iam per si-
militudinem,æquiualentiam quandã,& mysterialiter aduenit,seu vltima mundi præsens est ætas.Vn-
de prima ad Timotheum loquitur Panlus,In nouissimis diebus discedent quidã à fide attendentes spi- 1.Tim.4.
» ritibus erroris [EX nobis] id est,ex nostra collectinne [PRODIERVNT] quia ad tempus fuerunt
» nnbiscũ & fideles,vt videbatur,extiterant [SED non erant ex nobis] id est,ad nostram sociatẽ non
» pertinebant secundum diuinam prædestinationem,nec secundum fidei veræ constantiã [Nam si fuis
» sent ex nobis]modo præfato,vtpote veri & cõstãtes,ac prædestinati catholici [PERMANSISSENT
» vtique nobiscum] in fide & ecclesiastica vnitate [SED vt manifesti sint,quia non sunt omnes ex no-
» bis] id est,ad hoc deo disponente eorum error innotuit.Vel ideirco ego Iohannes hæc scribo, seu,ideo
exierunt,vt manifestentur & cognoscantur esse hæretici,non vere catholici: ne latendo diutius plures
fallant catholicos.In præsenti etenim vita bonis mali miscẽtur: sicut in corpore animali mali humo-
C res bonis miscentur humoribus.Et sicut corpus naturale purgatur ae releuatur,dum mali ab eo expel-
luntur hnmores:sic mysticum corpus Ecclesiæ,dum vitiosi & reprobi separantur à veris & viuis mem Matth.13.
bris ipsius.Hine Christus comparat Ecclesiam sagenæ missæ in mare,& ex nmni genere piscium con
greganti.In cœna quoque nouissima,proditore egresso & filiis Incis secum manentibus dixit, Nũc ela Iohan.13
rificatus est filius hominis.Introductn vituperio hæreticorum,tangit sanctus Apostolus præconiũ ca-
tholicorum:quatenus nppposita iuxta se posita clarius innotescant [SED vos]catholici & constantes
» [VNCTIONEM habetis à sancto] id est,illuminationem,consolationem,inflammationem accepistis
» à deo,seu specialiter à spiritu paracleto essentialiter sancto:qui varios effectus internos ae secretissimos
per fidem & charitatem ac sapientiæ donũ,aliaque gratiæ suæ charismata in suorum operatur cordi-
bus electnrum,per quæ eos in fidei veritate mirabiliter robotat,atq; per gustum occultum, per super-
naturales irradiationes,gratiosissimas visitationes,inflammatinnes ecclestes, admirabiles præuentio-
nes,per raptus & mysticas eoniemplationes, per exuberantissimas diuinorum munerum adimpletio-
nes,menies electorum suorũ in fidei synceritate,in ecclesiastica vnitate,immobiles ae certissimas red-
dit,ita,vt per experientias supernaturales clarissime sciant,quod vera & sancta sit cathnlicæ militan-
tis Ecclesiæ fides.Propter quod loquitur Christus,Spiritus sanctus docebit vos omnia,& suggeret vo- Iohã.14.
» bis omnia,quæcunque dixero vobis.Hine subditur [ET nostis omnia] non omnifarie omnia,sed o-
D mnem articulnrum fidei veritatem,& cuncta necessaria ad salutem.Iuxta illud Iohannis 16,Cum ve-
nerit ille spiritus veritatis,docebit vos nmnẽ veritatẽ.Vnde & rursus Cbristus dixit Apostolis, Omnia Iohã.15.
quæcunque audiui à patre meo,annunciaui vobis.Pnrro vnusquisque secundum exigentiam sui status
seu gradus siue officii debet esse instructus.Hine Timotbeo Paulus scribit apostolus,Dabit tibi domi- 2.Tim.2.
nus de omnibus intellectum.Et Iacobus ait,Si quis indiget sapientia,postulet à deo; qni dat omnibus Iacobi.1.
» affluenter:& dabitur ei. [NON scripsi vobis,quasi ignorantibus veritatem,] scripturæ,& necessarium
» saluti [SED quasi sciennbus eam] vt pnficiatis in ea,& robnretur cor vestrum magis ae magis in fi
dei ibeoria.Quia vt in Prouerb.habetur,Audiens sapiens,sapientior erit.Et rursus Salomõ ait,Da sa- Prou.18.
» pienti occasionem,& addetur ei sapientia.Sic & Paulus apostolus,Sciẽtibus(inqnit) legem loqnor.Et Prouet. 9
» denuo,Tanquam in memoriã vos reducens.Hoc quoque vnbis sciẽtibus [QVONIAM omne men- Rom.7.
» dacium ex veritate non est] id est,nulla falsitas à summa veritate processit:ideo qui mentitur quantũ Rom.15.
ad hoc,non est ex deo.Et qui fidei ac scripturis aut determinationi ecclesiæ contradicit, à deo auersus
est,& falsitati subiectus,eiusque filius: de quo ait Saluator, Diabolus in veritate non stetit,quia veritas Iohã.8.
non est in eo.Cum loquitur mendacium,ex proprio loquitur:quia mendax est,& pater eius,id est,pa-
» ter mendacii. Diabolus ergo est origo mẽdacii,qui & angelis in cœlo & protoplastis hominibus in pa Esa.4.
radiso impietatem & falsitatem suggessit.Quemadmodum antem voluntas creata,inquantum ex ni- Gen.3.
» hilo & defectiua;est peccati origo: sic intellectus creatus in quantum defectiuus,& ex nihilo procrea-

A stram prædicationem [MANETE in eo] per fidem, charitatem, & opera sancta. Propter quod ad Hebr. Hebrç. 13
dicitur, Doctrinis variis & peregrinis, nolite abduci. Hoc est quod in Prouerbiis scriptum est, Habe fidu- Prou. 38.
ciam in domino, ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. In oranibus viis tuis cogita illum, & ipse
dirigetgressus tuos. Hinc apud Iob inducitur, Acquiesce deo & habeto pacem, & per hoc habebis fructus Iob. 22.
optimos. Hoc, est quod Tobias docet, Omnibus diebus vitæ tuæ deum in mente habeto: & caue ne ali- Iob. 4.
„ quando peccato consentias [ET nunc filioli manete in eo] constantes, vt nec prospera, nec aduersa, nec
„ mors, nec vita, nec dæmones, nec tyranni, neque carnales amici, siue propinqui, aut socii, à Christo vos re-
„ trahant [VT cum apparuerit] id est, suo tribunali fuerimus præsentati, siue in particulari siue in generali
„ iudicio [HABEAMVS fiduciam] id est, consicientiam bonam & confidentiam ex ea nascentem. Con-
„ scientia etenim pura, falubrem gignit fiduciam; quemadmodum conscientia praua formidinē. Iuxta quod Sapiē. 17.
„ in lib. Sapientiæ scribitur, Semper præsumit sœua perturbata conscientia [ET non confundamur ab eo in
aduentu eius] id est, non reprobemur à Christo iudice summo in suo ad nos aduentu, per exequutionem
iudicii: siue in morte, cum particulariter iudicat quoscque, atque per hoc spiritaliter, seu per effectum suæ
iustitiæ, venit ad eos: siue in die nouissimo, quando dicturus est reprobis, Ite maledicti in ignem æternum.
Porro qui deficit inter aduersa, aut transgreditur dei præcepta, qui aduersarios odit, aut seipsum vilescitur: Matth. 15.
hunc Christus in iudicio, tam particulari quàm vniuersali, confundet. Quemadmodum in Euangelio pro-
B testatur, Qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua
„ [SI] pro quia [SCITIS quia iustus est, scitote quoniam & omnis qui facit iustitiam] id est, actus infusæ Lucæ. 9.
iustitiæ. Et potest hic sumi iustitia, prout est virtus communis: vt iustitiam facere asseratur, qui condignos
pœnitentiæ fructus exerceet, qui deum cum debita reuerentia colit, totoque corde amat, & cætera dei ob-
„ seruat præcepta. Talis [EX ipso natus est] id est, per gratiam gratum faciētem spiritaliter generatus. Vt-
pote in esse supernaturali, ad promerendū vitam ęternā idoneo, cōstitutus. ¶ Quotiescunque etenim quis
peccat mortaliter, spiritaliter moritur, si fuit in gratia: quoniam spiritale esse gratię gratumfacientis amit-
tit. Et quotiescunque per pœnitentiam ad statum salutis per gratiæ recuperationem reducitur, toties ex
deo, seu Christo renascitur. Veruntamen quoniā quidā præsciti ad tempus per gratiam operantur iustitiā,
tales quanuis non sint ex deo nati sunt per prædestinationem: sunt tamen ex eo nati secūdum præsentem
iustitiam. Posremo iustitia hominum quantumlibet perfectorum, in vita præsenti est plurimum imperfec-
ta, & sæpe interrupta, multisque defectuositatibus mixta, variis culpis fuscata: & comparatione honorifi-
centiæ qua deus superdignissimus est, tam modica, imo magis tam nulla, vt Esaias testetur, Quasi pannus Esa. 64.
menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. In beatis vero qui indesinenter totis viribus deo intēti sunt honorifi-
centiam quę impendunt, nec vlla culpa tanguntur, est suo modo perfecta iustitia. Deus vero in infinitum
C honorabilior est, quanuis ab vniuersis valeat honorari.

¶ ELVCIDATIO CAP. III. [VIDETE QVALEM.] ARTIC. IIII.

„ Sanctus Iohannes præsenti capitulo dei beneficia ac promissa, atque moralia do-
„ cumenta, diffusius recitat dicens, [VIDETE] id est, fideliter aduertite, acute pen-
sate [QVALEM charitatem dedit nobis pater, vt filii dei nominemur, & simus]
hoc dupliciter potest exponi. Primo sic, Qualem charitatem dedit nobis pater, id
est, quam magnam suam erga nos dilectionem nobis ostendit, seu quantum se dili-
gere nos monstrauit, per hoc quòd contulit nobis gratiam istam talem ac tantam,
vt adoptiui filii eius vocemur & simus. ¶ Est enim cōsuetudo scripturæ, vt aliquid
dicatur fieri seu donari, quando eius factio seu donatio innoteścit seu manifestatur.
Quemadmodum post resurrectionem Christus disseruit, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in ter- Matth. 28
ra: quæ vtique potestas sibi ab incarnationis exordio fuit collata. Sicque deus pater magnam charitatem
nobis dedit per hoc quod eximiam suam dilectionem nobis per Christum mōstrauit, in tantum quod per Roma. 8.
Christum eiusque discipulos protestatus est, nos esse adoptiuos filios suos per fidem & charitatem. Vnde Matth. 5.
Saluator in Euangelio sæpius loquitur, Sitis filii patris vestri, qui in cœlis est. Atque ad Galatas fertur, Lucæ. 6.
Omnes filii dei estis per fidem in Christo Iesu. Et alibi inducitur, Quotquot receperunt eum, dedit eis po Galat. 3.
D testatem filios dei fieri. Sicque per deum patrem hoc loco rite intelligitur trinitas deus, cui assidue dici- Iohan. 1.
mus, Pater noster qui es in cœlis. Totius etenim superdignissimę trinitatis, vna est erga nos dilectio, & vna Matth. 6.
charitatis ad extra effusio: quoniam operatio eius ad extra est indiuisa, cum trium supersessentialium per-
sonarum sit vna essentia, eademque potestas. Secundo exponitur sic, Videte qualem charitatem dedit no
bis deus. i. quam sublimis, digna, & efficax sit charitas ipsa infusa, virtus theologica, quam deus per crea-
tionem nobis largitus est: cuius tanta est virtus, ac eminentia, quod per eam potissime adoptiui filii dei ef-
ficimur & vocamur. Propter quod loquitur Paul. Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum Roma. 5.
sanctum qui datus est nobis. Et rursus, Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum in timore, sed ac- Roma. 8.
cepistis spiritum adoptionis filiorum: in quo clamamus, Abba, pater. Hinc rursus hortatur, Imitatores dei Ephe. 5.
„ estote, sicut filii charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. [PROPTER hoc mun
dus non nouit nos]. i. quia adoptiui filii dei sumus per charitatem, per quam contemptis carnalibus ac ter-
renis diuina & æterna quærimus & amamus. Idcirco carnales mundanique homines per approbationem
non noscunt nos: imo quam vere virtuosa deoque placita sit conuersatio nostra, prorsus ignorant. Nam
Paulo teste, Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illis: & non potest intel- 1. Cor. 2.
ligere. Hinc tales, prauis & mundanis excæcati affectibus, peruerse iudicant de spiritalibus & deuotis ho-
minibus, eis præsertim quos videntē abiectę vestitos, & eos deridentē ac fatuos arbitrantur. Quemadmodū
quarto Regum principes viso discipulo Helisæi dixerunt ad Iehu, Quid venit insanus iste ad te? Vnde, vt 4. Reg. 9.

Sapien. 5. Sapiens asserit,in fine dicturi sunt,Hi sunt,quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii.Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam . Idcirco autem mundus iste non nouit nos, [QVIA non nouit eum] .i.deum patrem cuius filii sumus,quē formata cognitione nō noscit,iuxta quod

Iohan. 17. Christus contestatur,Pater iuste mundus te non cognouit,ego autem te cognoui.De talibus fertur ad Ti

Titum. 1. tum,Confitentur se nosse deum,factis autē negant:cum sint abominati, & reprobi. Isti quoque non consi derant deum vt approbatorem eorum qui mundo despecti sunt,neque vt datorem gratiæ ac virtutum in præsenti cœlestisque gloriæ in futuro,sed carnalibus ac terrenis immersi sunt,& talia appreciātur. Vnde,

1. Cor. 1. quemadmodū deus stultam fecit sapientiam huius mundi,ita & mundus stultam reputat sapientiā dei, id est,veram infusam ac salutarē sapientiam,qua homini solus deus dulcescit: cunctaq; transitoria vilescunt:

1. Cor. 2. sed nunc allegatum est inde verbum Pauli ad Corinthios dicentis , Animalis homo non percipit ea quæ

1. Cor. 1. sunt spiritus dei.Stultitia enim est illi.Et iterū fatetur,Verbū crucis pereuntibus quidem stultitia est.Salo-

Prou. 18. mon quoque testatur,Non recipit stultus verba prudentiæ.Sed & in Ecclesiastico scriptum est, Cor fatui

Eccl. 21. quasi vas confractum,omnem sapientiam non tenebit.Porro in scripturis omnes iniqui vocantur indocti & stulti.Est nanq; in eis vitium puerilitatis,quod est stultitia dono sapientiæ cōtraria: quoniā ista carnalia & caduca summo & inuariabili bono donisq; gratiæ ac virtutū præponunt,& verā sapientiam detestātur.

Eccles. 6. De qbus in Ecclesiastico habetur,Quām aspera nimis est indoctis hominibus fapiētia.[CHARISSIMI „

Eph. 1. nūc filii dei sumus] per similitudinē charitatis & gratiæ.Filii vtiq; adoptiui: iuxta illud ad Ephesios,Deus F

1. Cor. 6. prædestinauit nos in adoptionē filiorum per Iesum Christum.Et denuo ad Corinthios Paulus scripturam allegat dicentem,Immundum ne tetigeritis,& ego recipiam vos,& ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios,& filias,dicit dominus omnipotens.In Deuteronomio quoque dicitur , Filii estote domini dei

Deut. 14. vestri [BT nondum apparuit,quod erimus] id est,excellentia quam in cœlestī beatitudine adipiscemur, „

Esa. 64. nondum innotuit aut manifestata est:quia nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendet,quæ præparauit deus suis electis [SCIMVS quoniam cum apparuerit] quod erimus, id est, cū deus „

1. Cor. 2. manifeste per effectum monstrauerit illam beatitudinem,eam nobis sanctis omnibus conferendo, nosque glorificatos monstrando.Vel cū apparuerit.i.Christus in secundo aduentu se manifestauerit [SIMILES „ ei erimus] .i.deo perfecte conformabimur per dona gloriæ, cui nunc aliqualiter assimilamur per munera gratiæ.Tunc enim per plenum ardentiſsimumq; amorem erimus in deum ineffabiliter transformati , & quantum fieri potest,in ipsum absorpti.Tamen & per beatificā visionē assimilatio illa peragitur formaliter & directe:propter quod subditur [QVIA videbimus eum sicuti est] .i.clare per speciem,ita q; ipsam superadorandæ deitatis superſubstantialem essentiam in seipsa,per seipsam,clare, & immediate cōspicie- „

mus.Cognitio autē secundū philosophos,fit per assimilationem cognoscentis ad cognitum , in quantum similitudo seu species cogniti inest cognoscenti.Cumq; omnis forma creata à clara & immediata repræ- G sentatione diuinæ essentiæ deficiat infinite,constat quod diuina essentia à mēte creata clare & immediate videri non valeat per formā specie̅ve creatam.Ideo ipsamet diuina essentia vnitur mentibus beatorū loco speciei & intelligibilis formæ,ita q; ipsa est quod,& quo.i.quod videtur,& id quo fit visio, seu obiectū & species:sicut & ipse deus videt se per se,sic quōd in eius æterna & increata fuiipsius intuitione idē sunt obiectum & species. ¶ Per hanc ergo beatificam visionem,clarā & penitus supernaturalē beati deo per-

1. Cor. 2. fectissime assimilantur:eum ipsa diuina essentia eis tam ineffabiliter , ac intime vniatur . Hinc ad Corinthios scriptum est,Ex parte cognoscimus:cum autem venerit quod perfectum est , euacuabitur quod ex parte est.Videmus nunc per speculum in ænigmate,tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte,tunc autem cognoscam,sicut & cognitus sum.Hæc est admiranda,superpiissima,liberalissima communicatio beatitudinis:qua superbonus deus beatitudinem suam immensam electis suis cōmunicat, & vitam eorum suæ vitæ conformat,eosq; plenam societatem secū facit habere . Quoniam sicut deus clare & in-

Colo. 3. cessabiliter,summe,& ardentissime contemplatur & amat seipsum:ita & ipsi indesinenter,clare, feruētissime contēplantur & diligunt eum.Hinc ad Colossenses loquitur Paul. Vita vestra abscōdita est cū Christo in deo.Cum autē apparuerit Christus vita vestra,tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Nec his

Psalm. 88 obstat illud in Psalmo,Quis in nubibus æqualitur dño,similis erit deo in filiis dei?Hoc & quædam similia verba scripturæ de similitudine æqualitatis intelliguntur,prout vnigenitus naturalissque filius deo patri similis perhibetur. [ET omnis qui habet hanc spem in eo] id est , qui auxilio gratiæ dei confidit se ad H

prætactam visionem dei beatificam peruenturū [SANCTIFICAT se] .i.à vitiis se expurgat,ac virtuo- „

Matth. 5. sis actibus se perornat,sciens se absq; interna puritate ad tantam beatitudinem non posse pertingere: cum dicat Saluator,Beati mundo corde,quoniā ipsi deum videbunt.Propter quod ad Hebræos scribitur,San-

Hebr. 12 ctimoniam sequiminis:sine qua nemo deū videbit.Itaq; sanctificat se [SICVT & ille sanctus est] .i.diuinæ „

Leuit. 20. sanctitati se aliquo modo conformat,luci sapientiæ & splendori virtutū,sanctisq; actibus insistendo. Hinc in Leuitico loquitur deus,Nolite contaminare animas vestras: ego enim sum dominus deus vester.Sancti

August. estote,quoniā ego sanctus sum.Sed prædictis obuiare videtur,q; multi eternā sperant felicitatē acquirere, & tamen viuunt inique.Respondetur q; secundū Augustinū in Enchiridio,fides & spes possunt esse in formes,non charitas.Idcirco sanctus Iohannes nunc loquitur de spe formata.De qua etiā datur diffinitio illa cōmunis,Spes est certa expectatio futuræ felicitatis,ex gratia dei & meritis ,ppriis ,pueniēs.In qua tñ diffinitione sumitur spes pro actu spei,non pro habitu.Vnde & ipse interior actus spei formatæ est quædam sanctificatio hominis.[OMNIS qui facit peccatū, & iniquitatē facit] .i.legem dei transgreditur,cum peccatum sit transgressio legis diuinæ & cœlestiū inobedientia mandatorū:quod de mortali peccato est accipiendū.Porro iniquitas,Beda attestante,græce anomia appellatur,quod designat quasi contra legem vel sine lege factum.Lex autem diuina est æquitas ipsa:sicque mortale peccatū est iniquitas,id est, non æqui-

Psal. 118. tas , vtpote violatio æquitatis . Propter quod ait Psalmista , Prævaricantes reputaui omnes peccatores

A terræ.Esaias quoque loquitur de iniustis,Transgressi sunt pactũ,violauerunt ius, corruperunt fœdus sem Esa.24.
» piternum.Hinc subditur [ET peccatum iniquitas est.Et [scitis] per fidem [QVONIAM ille] vtpote Chri
» stus [APPARVIT] id est,per assumptam humanitatem venit in mundum [VT peccata tolleret] id est,
suæ sanctissimę pafsionis merito pro peccatis humani generis satisfaceret. ¶Christus quoq; docẽdo at-
que sanctissime conuersando,tulit & tollit peccata,impediẽdo ne fiant,seu homines à vitiis retrahendo,&
formam viuendi monstrando,ac gratiam vitandi peccata nobis largissime promerendo. Per ecclesiastica
etiã sacramenta à se institutа quotidie nostra aufert peccata.Idcirco ait de Christo beatissimus eius bapti- Iohan.1.
sta,Ecce agnus dei,ecce qui tollit peccata mundi. De quo angelus dixit ad Ioseph, Vocabis nomen eius Matth.1.
Iesum.Ipse enim saluũ faciet populũ suum à peccatis eorum.Vnde apud Esaiã deus pater ait de homine Esa.53.
Christo,In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos,& iniquitates eorum ipse portabit. Di-
cit autem Beda hoc loco,Christus tollit peccata,dimittendo quæ facta sunt:& adiuuãdo ne fiant, ac per-
» ducendo ad vitam beatam,vbi peccata nequaquam fieri possunt [ET peccatum in eo non est] nec vnquã
fuit,nec potuit esse:quia secundum quod deus,essentialiter non sanctus est:secundum naturam vero assumptã,
ab exordio incarnationis fuit excellentissime confirmatus in gratia:imo & cõprehensor perfectus, quan-
» tum ad superiorem suæ animæ portionem,ad increatum obiectũ relatam [OMNIS qui in eo manet] per
» fidem formatam seu charitatem [NON peccat] quia in eo manendo non peccat, & in quantũ in eo ma-
B net,& quandiu in eo manet,non peccat:sed recedendo ab ipso,vtpote ab illo se libere auertendo. Peccatũ
enim mortale & charitas simul stare non queunt [ET omnis qui peccat non videt eum,nec nouit eum] .i.
eo tempore seu momento,quo peccat per omissionem debiti vel commissionem illiciti , non videt deum
per fidem formatã:nec eũ per donum sapientiæ intuetur,nec nosse eum formata ac salutari notitia.Hæc
enim simul in eodẽ esse non valent,quia cõtraria sunt.Nihilominus qui in charitate est, potest peccare,&
peccando charitatẽ amittere.Similiter qui nunc peccat,potest fuisse in charitate & gratia.Et ita nil prohi
bet eum qui iam peccat,antequã peccat,deum prefato modo vidisse ac cognouisse.Vt patet de Dauid,& 2.Reg.12
alijs iustis,qui post magnam perfectionẽ collapsi sunt. Moses quoque qui (Augustino testante) deũ vidit Exod.33.
» per speciẽ in hac vita,sicut & Paulus,postmodũ ad aquas contradictionis peccauit non modice [FILIO- 2.Cor.12.
LI,nemo vos seducat] suggestione pestifera,argumentatione philosophica,prauo exẽplo,blandis ac pro- Num.20.
speris siue aduersis,vt aliquid fidei contrarium sentiatis,aut quicquam diuinę legi repugnans agatis.Sicut Galat.6.
& Paulus hortatur,Nemo vos seducat per inanem philosophiam.Et rursus,Nolite seduci, deus nõ irride-
» tur [QVI facit iustitiam].i.opera iusta exercet [IVSTVS est] quia non sufficit ad salutem solam fidem
aut iustitiæ habitum solum habere:sed oportet in actum virtutum procedere,si alsit facultas.In actu enim Iacob.2.
consistunt meritum,atque demeritum:actuique virtutis correspondet & redditur præmium.Imo fides si- Matth.3.
ne operibus mortua est seipsa. Propter quod sacratissimus Christi præcursor testatur , Omnis arbor,quæ
C non facit fructum bonum excidetur,& in ignem mittetur.Talis itaque iustus est [SICVT & ille] videli-
» cet Christus [IVSTVS est] .i.Christi iustitiam in aliquo imitatur,& Christi exemplo obedit diuinis pre-
» ceptis.Et sumitur hic iustitia prout est virtus communis,seu omnis virtus: quia per vnamquamque virtutẽ
» homo se habet,sicut tenetur aut decet.[QVI facit peccatum, ex diabolo est] iam supra dixit primo Capi
te,Si dixerimus quia peccatum non habemus,nosipsos seducimus.E Salo.loquitur, Non est homo qui sa 3.Reg.8.
cit bonum,& non peccet.Et rursus,Iustus septies cadit.Omnes ergo ex diabolo sumus, quia omnes pec- Prou.24.
camus quotidie. ¶Denique multi electi ad tẽpus viuunt inique,qui tamen non videntur esse ex diabolo,
cum sint prædestinati à deo.Et respondentum,quod omnis qui peccat,loquendo de mortali peccato, ex
diabolo est:non corpus aut animam ab illo habendo,sed eius prauitatem sequendo,aut eius tentationi cõ- Sapien.2.
sentiendo:pertinendo quoque ad eum tanquam membrum ipsius , atque mancipium . Propter quod Sa- Iohan.8.
piens asserit, Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum.Imitatur autem illum, qui sunt ex parte il-
lius.Christus quoque obstinatis loquens Iudæis, Vos,inquit,ex patre diabolo estis. Itaque qui facit pecca-
tum,inquantum huiusmodi,ex diabolo est per imitationem illiciti:& nihilominus, si de electorũ est nu-
mero,ex deo est per prædestinationem æternam.Omnes autem ex deo sunt per creationem.Præsciti ve-
ro qui ad tempus sunt iusti,quamdiu in gratia sunt,ex deo sunt secundum præsentem iustitiam . Cur de-
» mum peccans ex diabolo sit,subditur [QVONIAM ab initio diabolus peccat] quia à primo instãte, quo
D fuit diabolus,id est,ex angelo in diabolum propria iniquitate sponte mutatus, non cessauit peccare:sed &
à principio mundi,& à suæ creationis exordio,peccauit vsque in præsens:non quod creatus sit malus, aut
in primo instante suæ productionis effectus sit malus . Non enim peccauit in illo primo suæ creationis
instante.Dicitur tamen ab initio peccasse,quia permodica fuit mora inter creationem eius & lapsum seu Iohan.8.
culpam . Imo aliqui dicunt , eum statim post primum instans suæ creationis peccasse . Vnde & Saluator
apud Iohannẽ ait,Diabolus homicida erat ab initio.Quod exponitur,quoniam primos parentes seduxit, Gen.3.
spiritaliterq; occidit:quod tamen sexto factum est die.De hac materia multas vtiles quæstiones mouet ac
soluit Thomas in prima parte Summæ quæstione sexagesima tertia.vtpote,An angelus in primo instan-
ti suæ creationis potuit esse malus,An aliqua mora fuit inter creationẽ eius & lapsum,&c. Albert° quoq; Iohan.1.
» aliqua scribit inde hoc loco,& plenius super sententias:quæ breuitati studens dimitto [IN hoc apparuit fi-
» lius dei] .i.ideo factus est homo,& venit in mundũ [VT dissoluat opera diaboli] .i.vitia tollat, ab operib°
tenebrarum homines reuocet,tentamenta diaboli auferat,peccatores secundum quod tales dissipet.i. salu
briter destruat,extinguendo in eis culpam,non naturam:vt iam de cætero nõ sint tales , quales extiterũt.
» Iuxta illud Prouerbiorũ,Verte impios,& nõ erũt,[OMNIS qui natus est ex deo, peccatũ non facit] Alio Prou.12.
quoq; loco habetur,Quotquot receperũt eũ,dedit eis potestatẽ filios dei fieri, his,qui credunt in nomine Iohan.1.
eius . Qui non ex sanguinibus , neque ex voluntate carnis , neque ex voluntate viri,sed ex deo nati sunt.
Omnes ergo in Christũ credentes,omnes regenerati ex aqua & spiritu sancto,ex deo sunt nati : quoniam

Iohan.3. esse gratiæ gratum facientis ab ipso sortiti sunt. Ergo nullus eorum peccat, & ita qui habet charitatem, E non potest eam amittere:quod stultum est dicere. Quid est ergo quod ait, omnis qui natus est ex deo pec catum non facit? Dicendum iuxta prædicta,quod sicut qui manet in deo non peccat,in quantum in deo manet:ita qui ex deo natus est non facit peccatum, inquantum talis. Et quod ista sit mens sancti Iohannis,sequentia verba restantur. Nam subditur [QVONIAM semen ipsius in eo manet] Semen etenim dei » est gratia ipsius seu charitas,ex qua tanquam ex semine omnis meritoria oritur actio. Charitas nanq; cæteris virtutibus præcipit,ita quod omnis meritoria actio est à charitate, aut elicitiue,aut imperatiue. Nam actus qui directe & immediate manant à charitate, dicuntur ab ea elicitiue procedere: cæterarum vero actus virtutum imperatiue. Iterum,Sicut in semine tota moles fructus virtualiter cõtinetur, ita in charita-

Rom. 13. te cæreræ virtutes virtualiter sunt contentæ. Propter quod,Paulo testante,Plenitudo legis est dilectio. Ex gratia quoque virtutes,& dona,quãtum ad actus suos,pullulare dicuntur. Quia ergo hoc semen manet in renato,idcirco non peccat vt talis,neque semine hoc in eo manẽte : quia hoc semen & mortale peccatum non cõpatiuntur se mutuo. Hinc subditur [ET non potest peccare] iuxta sensum prædictum. Propositio » quippe de possibili potest poni in esse inconueniente nullo sequente [QVONIAM ex deo natus est] id » est,charitatem & gratiam,per quam fit spiritalis regeneratio,habet in se. Iuxta quem sensum ait Saluator,

Matth. 7. Non potest arbor bona fructus malos facere,neq; arbor mala fructus bonos facere. Iuxta hunc modum, currens non potest quiescere, nec contra. Hinc dialectici propositiones huiusmodi distinguunt penes sen- F sum compositum & diuisum,secundũ quod extrema propositionum accipi possunt materialiter,atq; formaliter. Imo & iuxta hanc distinctionẽ necesse est multa in scripturis & in dictis sanctorum opera. Sicut

Lucæ.18. cũ dicitur, Iustus non potest dãnari. Et, Impius non potest saluari. Qui se humiliat exaltabitur: qui se exal tat humiliabitur. Veruntamen ea quæ dicta sunt,quidã ita exponunt, Qui natus est ex deo, nõ peccat. i. in peccatis non perseuerat. Et non potest peccare. i. in vitiis perseuerare. Quę vtiq; expositio esset valde con ueniens,si soli prædestinati dicerentur in scripturis ex deo renati:quod tamen omnino dici non posse,verba pandunt sequentia:quibus inter filios dei,& filios diaboli distinctio assignatur [IN hoc] .i. in eo quod » sequitur [MANIFESTI sunt] .i. euidenter inter se ab inuicem distinguntur [FILII dei,& filii diabo- » li] .i. homines virtuosi,qui sunt adoptiui filii creatoris:& homines vitiosi, qui per imitationẽ prauitatis filii sunt diaboli. [OMNIS qui non est iustus,non ex deo est. [ET qui non diligit fratrem suum] .i. quicũque » iniustus est:& quicunq; proximos suos vniuersos spiritali amore nõ diligit, iste nõ est natus ex deo. ¶ Ex quo innotescit, quod existentes in charitate sunt nati ex deo. Qui autem in mortali est vitio, præsertim in odio,non est natus ex deo nec filius dei,sed est ex diabolo natus,cuius; filius. Et hoc intelligendum est de distinctione,inter hos data secundũ præsentem iustitiam,non secundum prædestinationem diuinã, secundum quam multi reprobi iusti sunt,& multi prædestinati iniusti ad tẽpus. Itaque secundum præsentem iu- G

Auguſt. stitiam sola charitas inter filios dei filiosque distinguit diaboli. Vnde secundum Augustinum, duo amores duas constituunt ciuitates. Quoniã amor dei,crescens vsq; ad contemptũ sui,ciuitatem cõstituit dei:amor vero sui,vtpote amor ad se reflexus reprobus & priuatus,ciuitatẽ efficit Babylonis, & regnũ diaboli. Verumtamen durãte hac vita,fiunt quotidie de ciuibus Babylonis filiiq; diaboli ciues dei & filii eius,& econuerso. Nullus vero ciuiũ filiorumq; dei secundũ prædestinationẽ,fit aut inuenitur finaliter ciuis Babylonis filiusue diaboli. Si enim prædestinatus est,ad tẽpus quidem errare potest,æternaliter vero perire nõ valet. Interim tamen ista nõ sunt ita intelligenda,quasi in vita præsenti possimus absq; reuelatione diuina inter iustos insusa iustitia & iniustos,hoc est inter existentes in charitate & alios, certitudinaliter in particulari discernere. Cũ enim quisq; de seipso incertus sit,an amore sit dignus an odio,quanto magis de aliis? Præ-

Eccl.9. sertim cũ dicat apostolus Paulus,Quid agatur in homine,nullus scit nisi spũs hominis. Sed in generali ma

1.Cor.2. nifesta est ista distinctio,in speciali vero manifesta esse potest ,pbabiliter siue cõiecturaliter, tantoq; ,pbabilius quanto verisimiliora charitatis ac virtutũ opera siue indicia apparent in aliquo,& quanto ,pbabilio ra in aliquo apparent indicia vitiorũ. Imo aliquẽ esse in mortali peccato in multis casibus, tam ab eo q̃ ab aliis,certitudinaliter potest agnosci. Sed hoc manet sibi aliusq; ignotum, an finaliter cõuertetur atque sal uabitur,hoc est,an prædestinatus existat. Porro quod charitas inter filios dei filiosque secernat diaboli,docet sanctus Iohannes dicendo [QVONIAM hæc est annũciatio] .i. prædicatio [QVAM audistis ab initio] » id est,quam à me & ab aliis prædicatoribus Euangelicæ legis ab exordio vestre cõuersionis sumpsistis & H

Iohan.15. percepistis [VT diligatis alterutrũ] .i. inuicẽ per infusum diligatis amorẽ,vtpote pure ac spiritaliter: quate » nus vnus desideret salutẽ alterius,& cooperetur ei ad illã pro posse:orando,hortãdo,corripiendo, & subueniẽdo. Hinc enim iusste saluator,Hoc est præceptũ meum,vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos. Hinc ad

Rom.13. Romanos dicitur,Nemini quicquam debeatis,nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, le-

Exo.20. gem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices: & si quod est aliud mandatum,in hoc verbo instruatur,Diliges proximum tuũ sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Porro vt verba hæc beatissimi Pauli apostoli clarius intelligantur,pensandũ,q̃ inter decem præcepta decalogi tria prima pertinebant ad charitatẽ cul tumq; dei,videlicet vnum crede ac cole deũ,nec vane aut inordinate iurare per ipsum, & dies celebrare festiuos. Et tria hæc in præcepto dilectionis dei specialiter continebantur. Alia septem præcepta pertinebant ad proximum,scilicet honorare parentes,non occidere,non furari,&c. Et ista specialiter contenta

Matth.22 erant & includebantur in præcepto dilectionis fraternæ. Hinc Christus disseruit, q̃ in duobus charitatis præceptis tota lex pendet & prophetę. Sed quia charitas dei & dilectio proximi inseparabiliter sunt connexæ,sacra scriptura nunc in dilectione dei,nunc in dilectione ,proximi,salutem nostrã & summam legis di uinæ constituit. Nihilominus dilectio proximi & cuncta præcepta ad eũ spectãria in dei dilectione virtualiter includuntur. Nempe qui diligit deum,cius obedit præceptis, & per consequens diligit proximos, &

A præcepta ad proximi charitatem pertinẽtia implet:quia hoc deus præcepit.Ista ergo est præcipua annunciatio seu doctrina,quam ab exordio instructioois ac conuersionis vestræ audistis, vt diligatis alrerutrum
» [NON sicut Cain] id est,non sitis,nec dolose diligaris,vt impius Cain, [QVI ex maligno erat] id est,ex diabolo,quantum ad imitationem iniquitatis.Nam sicut diabolus primos parẽtes spiritaliter interfecit ex
» inuidia,sic Cain fratrem suum iustum Abel ex inuidia trucidauit,sicut subiungitur [ET occidit fratrem
» suum] sicut in Genesi describitur.[ET propter quid occidit enm?] id est,quid mouit Cain ad fratricidiũ? Gen.3.
» [QVONIAM opera eius maligna erant,fratris autem eius iusta] .i.opera Cain,& opera sancti Abel erãt contraria,prout hoc in Genesi plenius recitatur,vbi inter cætera legitur,Factum est,vt offerret Cain munera domino de fructibus terræ.Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & adipibus eorum, &c. Quidam dicunt expositores quod Cain obtulit de vilioribus suæ substantiæ, Ahel autem de melioribus. Idcirco deus respexit ad Abel,& ad munera eius,quia eius oblationes habebat acceptas:non autem respexit ad Cain,eiusq; munera.Illum vero respectum seu aeceptatioocm deus, vt communiter dicitur, per signum visibile demonstrauit:quoniam ipso Ahel offerenre,ignis de cœlo descendens incendit atque consumpsit sacrificium eius:Sieut in libro Iudicum de sacrificiis Gedconis ae Manue legitur,& tertio Regum Ibidem. Iudic.6.
de sacrificio Heliæ,atque secundo Paralipomeoon de sacrificio Salomonis, in Leuitico quoque de sacrifi- Iudic.13.
ciis Aaroo. Vnde in Genesi vbi nostra habet translatio,respexit deus ad Abel,&c. Theodocion trãstulit, 3.Reg.18
B Inflammauit deus super Abel,super Cain vero non inflammauit. Sacrificia demũ quæ in lege oaturæ & 2.Paral.6
lege scripta offerebantur,non erant ex seipsis dco accepta,sed ex virtutibus ac denotione offerentiũ. Id- Leuit.9.
eirco præallegato Genesis loco asseritur, quod primo deus respexit ad Ahel, deiode ad munera eius. Gen.4.
Quod autem ita noo aspexit ad Cain,eiusque munera,signum fuit malitiæ Cain.Quod Cain perpendẽs, & prosperitati sui fratris infeliciter inuidens,ex rancore eum in agro peremit. Quemadmodum enim similitudo est,per se & directe loquendo,causa seu ratio vnioois & complacentiæ,ae amoris: sie dissimilitudo causa & ratio est auersionis,displicentiæ ac raocon's. Hinc sequitur [NOLITE mirari fratres si odit Epistola.
» vos mundus] id est,carnalium & mundanorum hominum multitudo. Quia iustorum & talium mundanorum hominũ desideria & opera ex diametro inter se pugnant:quę carnales homines maxime eupiunt, spiritales homines aspernaotur.Mundanotum quoque hominum vitant consortia,& eorum studia reprehendunt.Non itaque mirum,si odio habeantur à mundo.Hinc ait Saluator discipulis, & in corum persona cunctis vere Christifidelibus,Si mundus vos odit,scitote quia me priorẽ vobis odio habuit. Si de mundo essetis,mundus quod suum erat diligeret. Quia vero de mundo noo estis, sed ego elegi vos de mundo:propterea odit vos mundus.Io Ecclesiastico quoque fertur Sicut communicahit lupus eum agno ali- Iohan.5. Eccl.13.
quando,sic peccator iusto.Quæ communicario homini sancto ad canem? Veruntamen his ohiici potest, quod quidam valde mundani videntur amare religiosos,humiles & ahstractos.Nam & vitam eorum ex-
C tollunt,eos ad talis vitæ continuationem hortaotur,atque corum orationibus se eommendant.Et respoodendum,quod homines seculares carnales non sunt omnes æque in suis affectionibus iudiciisq; corrupti. Nunc autem de carnalibus ac mundahis hominibus,secundum quod tales sunt, sermo est:non secundum quod aliquid spiritualitatis aut rectæ rationis participant. Quidam quoque mundani,quãuis propinquos suos religiosos aut virtuosos naturali aut sensuali ament affectu,vere tamco & spiritaliter odiunt eos:quoniam vellent cos non esse tales,& pro posse à tali conuersatione ipsos auertunt. Porro nonnulli suis vitiis ita sunt inuoluti,cæcati,& obstinati,vt religiosos & virtuosos ahsolute odiant,persequantur,derideant, ac
» obloquendo dilanient,ac diffamẽt:quod prorsus diabolicum sceleratissimumque censetur. [NOS scimus,
» quoniam translati sumus de morte ad vitam] id est,de statu damnationis traducti sumus ad statum salutis,de morte culpæ ad vitam gratiæ,de filiis iræ facti sumus filii charitans & pacis, [QVONIAM diligimus fratres] id est,proximos vniuersos spiritali amore. De quo asserit dominus, In hoc cognoscent o- Iohan.13.
mnes quia discipuli mei estis,si dilectionẽ habueritis ad inuicem.Hæe oanque dilectio eum mortali nõ po
» test esse peccato.[QVI non diligit] deum & proximos spiritali dilectione, [MANET in morte] id est, mortali subiacet culpæ,cũ careat charitate.quæ vita est animæ. De tali etenim morte ait Saluator in euan Matth.8.
gelio,Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.In Apocalyp.quoque,Nomen habes quod viuis: sed mor- Apoc.3.
tuus es.Ex his iam sequi videtur,quod virtuosi sciant se translatos de morte ad vitam, & per consequens
D quod in charitate existant.Respondetur,quod apostoli certitudinaliter nouerant se esse in charitate,ex diuina reuelatione:& quantum ad illos,verbum istud exponitur de certa scientia:quantum vero ad alios,de
» coniecturali probabilique notitia [OMNIS qui odit fratrem suum,homicida est] id est,similis homicidæ. Vel homicida est voluntate,si eupit eius mortem quem odit.Est etiam homicida dispositiue, quoniam odium via est ad homicidinm. Denique sanctus martyr doctor & pontifex summus beatus Clemens refert,quemadmodum beatissimus Petrus dixit esse homicidium triplex,Voum corporale,quo esse oaturæ Homicidi
aufertur.Aliud dixit esse detractinnem,quo esse bonæ famæ tollitur,& homo in corde aliorum quodam- um trifa-
modo moritur,dum de eo male sentitur. Tertium dixit odiũ esse. ¶Rursus dicitur aliquis homicida qua- riam dici.
tuor modis.Primo prouocatione,vt qui alium ad iram rixasque concitat, & per hoc ad homicidinm cadit.Secundo voluntate,vt qui mortem cupit alterius contra ordinem iuris. Tertio procuratione,vt qui alterius machinatur occisionem.Quarto opere,vt qui realiter perimit per seipsum.Iterum,Qui odit fratrẽ suum,homicida est,seipsum in primis spiritaliter occidendo.Nam prauitas primo omnium proprium læ-
» dit perimitque subiectum [ET scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentẽ] id est,nullus aliquo præfatorum modorum homicida habet vitam in se beatam, imò miser & impius est, spiritaliter mortuus,vita gratiæ destitutus,& vita gloriæ prorsus indignus:nec deum, qui est vita æterna increata,& supereſſentialis,habet in se maoentem per fidem formatam:sed diabolum habet cor suum excæcantem,ac posidentem,atque in eo regnantem.

PROSECVTIO HVIVS CAPITVLI AB ILLO LOCO, [IN HOC COGNOVIMVS CHARITATEM DEI.] ARTIC. V. E

QVoniam (ſicut prædictum eſt) tanta eſt odii grauitas: inducit ſanctus Iohannes ad fraternam dilectionem, per charitatis Chriſti commemorationem [IN hoc cognouimus charitatem dei, quoniam ille] ſcilicet dei filius propter nos homo factus [PRO nobis animam ſuam poſuit] id eſt, pro noſtra ſaluatione vitam ſuã corporalem morti expoſuit, iuxta illud Eſai. Tradidit in mor-
Eſa.53. Iohan.10. tem animã ſuam. Vde & ipſe proteſtatur, Ego ſum paſtor bonus, & animã meam pono pro ouibus meis.
Ioban. 15. Porro quod iſtud ſit præcipuũ charitatis opus arq; indicium, ipſe Chriſtus pandit, Maiorẽ (inquiens) hac dilectionẽ nemo habet, vt animam ſuã ponat quis pro amicis ſuis [ET nos debemus pro fratribus animas ponere] .i. pro ſalute proximi debet vnuſquiſq; ſuam corporalẽ vitã exponere morti. Et hoc eſt de neceſſitate præcepti in certo caſu, præſertim in neceſſitatis articulo: vt ſi quis cernat proximũ ſuũ periclitari in anima, nec aliunde ſibi impendi auxiliũ, tenetur eum pro poſſe à periculo peccati mortalis eripere, quãuis ſibi ex hoc mors corporalis certò immineat. Vt ſi quis videat quẽpiã ab infidelib⁹ ad fidei denegationem cõpelli, & illũ ſe ad iniquũ conſenſum diſponere, obligatur illũ pro poſſe cõfortare in fide, martyrioq; conſtantia. Et ad hoc quilibet tenetur Chriſtianus pro viribus ſuis ex ordine charitatis. Nam quilibet tenetur magis diligere ꝓximũ, q̃ proprium corpus: ideo pro ꝓximi ſui ſalute tenetur corpus ſuum dare in mortẽ in caſu præfato. Qui vero animarũ curam habent, ad iſtud ſublimius obligantur: vt ſcilicet gregem ſuũ cu F
Deut.6. ſtodiant, informent, ac tueãtur vſque ad mortẽ incluſiue, quandocunq; imminet credito eis gregi periculũ culpæ mortalis, ſeu corruptionis in fide, aut moribus. Sed extra hos caſus hęc facere, ſupererogationis eſſe cenſetur. ¶ Porro ſecundũ Auguſtinũ quatuor ſunt diligenda ex charitate, & hoc ordine quodã, ita quod primo ſumme & incõparabiliter amandus eſt ex toto corde deus. Deinde diligere debet homo ſeipſum. Tertio, animã proximi. Quarto propriũ corpus. Ideo pro ſalute animæ proximi exponendũ eſt propriũ corpus in mortem. Deinde ſubſtantia cõmunieanda eſt proximo, ſicut ſubiũgitur [QVI habuerit ſubſtantiam mundi huius, & viderit fratrem ſuũ neceſſe habere] .i. proximũ ſuum notabilẽ aut extremã indigentiam ſuſtinere, [ET clauſerit viſcera ſua ab eo] .i. charitatis & pietatis affectum non impendat ei eleemoſynam tribuendo. Sunt enim ſpiritalia animæ viſcera, quæ ſunt charitatis & pietatis affectus, de quibus
Philemo. Philemoni ſcribens Paulus, Ego, inquit, te fruar in domino: refice viſcera mea in Chriſto. Quæ viſcera
Lucę.1. etiam incommutabili ac ſuperſimpliciſſimo deo attribuuntur: iuxta illud, Per viſcera miſericordiæ dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. [QVOMODO charitas dei manet in eo?] quaſi dicat, Non manet in homine tam immiſericordi. Ex qno patet, quod in tali caſu eleemoſynam non conferre, ſit peccatum mortale, & contra præceptum Chriſti, dicentis, Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter cœleſtis mi-
Lucæ.6. Lucæ.11. ſericors eſt. Itemque, Quod ſupereſt, date eleemoſynam. Quocirca quæri poteſt, Quomodo eleemoſynã G dare ſit de neceſſitate præcepti, & quomodo neceſſario ſit eleemoſyna facienda? Ad quod Tho. in ſecunda ſecundæ reſpondet, In præcepto largitionis eleemoſynæ eſt aliquid conſiderandum ex parte dantis, & aliquid ex parte recipientis. ¶ Ex parte dantis cõſiderandũ eſt, vt id quod in eleemoſynã dandũ eſt, ſit ei ſuperfluũ: non ſolum quo ad ſuã perſonam, ſed etiã quantũ ad ſibi cõmiſſos. Ex parte vero recipientis pen ſandum, vt neceſſitatẽ habeat. Veruntamen cum vnus ſubuenire non valeat omnibus neceſſitatẽ habentibus, non omnis neceſſitas obligat, ſed extrema. Sic itaque dare eleemoſynam de ſuperfluo ita accepto, eſt ſub præcepto: & dare ei qui eſt in extrema neceſſitate. Quanuis autem temporalia bona ſint poſſidentis, quantum ad proprietatem: tamen quo ad vſum eſſe debent eorum, qui de eorum ſuperfluo indigent ſuſtentari. Propter quod ait Baſilius, Si fateris ea tibi diminitus ꝓueniſſe, an iniuſtus eſt deus res inæqualiter
Baſilius. nobis diſtribuens? Cur tu abũdas & ille mendicat, niſi vt tu bonę diſpenſationis merita cõſequaris: ille autẽ patientiæ brauiis decoretur? Famelici panis eſt quẽ tu detines, nudi tunica quam in cõclaui cõſeruas, diſcalceati calceus qui apud te marceſcit, indigẽtis pecunia quam poſſides inhumatam. Quocirca tot iniuriaris, quot dare valeres. Eſt autẽ grande periculũ his qui quotidie variis ac precioſis ciborum ſe replent generibus, & modica largiuntur pauperibus. Propter quod ſubditur. [FILIOLI mei nõ diligamus verbo, neq; lingua] .i. non verbis duntaxat pulcbris, blandis, doloſis, oſtẽdamus nos diligere proximos noſtros. Quẽ-
Hiere.9. admodũ à Hieremia quoq; dicitur de quibuſdã, In ore ſuo pacem cũ amico ſuo loquitur, & occulte ponit
Pſalm.27 ei inſidias. Et in Pſalmo, Qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum [SED H opere] .i. per actus virtuoſos, pios, & charitatiuos demonſtremus nos diligere proximos noſtros: vt opera miſericordiæ tam corporalia quàm ſpiritalia eis impendamus ꝓ viribus. [ET veritate] .i. ſyncera & recta intentione hoc faciamus: non pro laude humana, aut cõmodo temporali, ſed ad omnipotentis gloriam ac
Matth. 6. honorẽ. Propter quod ait Saluator, Attendite, ne iuſtitiã veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. alioquin mercedem non habebitis apud patrem. Et rurſus, Te, inquit, faciẽte eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua. Sit ergo in corde pura & recta intentio, non fraus aut vlla nequitia:
Eccl.6. cum in Eccleſiaſtico ſcriptum ſit, Anima nequã diſperdit illum qui habet illam, & in gaudium inimici ſui
Prou.17. dat illum. Sit qnoque in ore ſyncera non fallax aut ſimulata loquutio, cum in Prouerbiis ſcriptum ſit, Qui peruerſi cordis eſt, non inueniet bona: & qui vertit linguam ſuam, incidet in malũ. Sit item in opere fidelis ſubuentio, cum ibidem Salomon conteſtatur, Omni tẽpore diligit qui amicus eſt, & frater in anguſtiis cõprobatur. Quod ſi quis non queat opere ſubuenire, debet animo cõdolere, & affectu ſupplere, quod nõ poteſt in effectu peragere. His itaque verbis borratur ſanctus Iohannes fideles ad opera pietatis. Quia vt
Prou. 21. iterum in Prouerb. habetur, Qui clauſerit aures ſnas ad clamorem pauperum, clamabit, & nõ exaudietur.
Eccl.4. In Eccleſiaſtico qnoqne præcipitur, Eleemoſynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne tranſuertas à paupere. cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas datũ anguſtianti. Rogatinnem cõtribulati ne abiicias, & ne auertas faciem tuam ab vllo egeno. Hinc Salomon ait, Benefacit animæ ſuæ vir miſericors. Et rurſus

A Prouerbiorum decimoquinto ait, Per misericordiam & fidem purgãtur peccata. Sed & dominus ait, Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. [IN hoc cognoscimus] id est, per præfata charitatis pietatisq; opera probabiliter scimus [QVONIAM ex veritate sumus] .i. ex deo essentialiter vero ac veritate spiritaliter sumus renati, seu eius gratiã gratum facientẽ adepti. Operatio nanq; arguit formã.

" Per eadem etiã opera scimus quod [ET in conspectu eius suademus corda nostra] .i. mentes nostras rationabiliter secundũ doctrinã scripturæ instruimus, intentionẽ dirigendo ad deum, & ea cogitãdo ac men te reuoluendo, quæ sunt placita deo. Sic enim debet vnusquisque cor suum secũdum scripturæ doctrinam coram deo suadere seu informare, vt vniuersa quę agit, ex rectæ rationis procedant iudicio, & taliter fiant quod placeãt deo. De hac falubri suasiõe in Ecclesiastico inducitur, Fili sine cõsilio nihil facias, & post factũ non pœnitebis. Et Timotheo dicitur, Sine præiudicio (id est, præuio iudicio) nihil facias. Sic cor suũ suadet, qui in summi iudicis præsentialẽ omnia agere, indesinenterque esse ppẽdit, cũ beatissimo dicens Helia, Viuit dñs, in cuius conspectu ẽsto hodie. Et cum Psalmista, Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. Quæ suasio quãm fructuosa est, pandit idem dicendo, Seruaui mandata tua, & testimonia tua: quia omnes viæ meæ in conspectu tuo. Hoc eordi suo suasit sanctus Iob dicens, Nonne deus considerat viam meã, & omnes gressus meos dinumerat? Cur autẽ debeamus corda nostra sic suadere, subiungitur [QVO-

" NIAM si reprehenderit nos eor nostrum] .i. a propria cõscientia redarguti fuerimus, eo quod non recta

B intentione, prout deus requirit, egerimus bona quæ egimus [MAIOR est deus corde nostro] .i. sapiẽtior, potentior, atq; in infinitũ perfectior. In spiritualibus quippe idem est esse maiorem & melioré, seu perfectiorem. Hinc Heliu loquitur, Deũ homini non æquabo. Et iterũ, Respõdebo tibi, quod maior sit deus homine. Suspice æthera, quod altior te sit [ET nouit omnia] idcireo cordis nostri secreta eum non valent latere. Propter quod debemus corda nostra eoram eo syncriter suadere, informare, dirigere, cum ipse per Hieremiam loquatur, Ego sum testis & iudex. Cui Iob vir sanctus fatetur, Scio dñe, quia omnia potes,

" & nulla te latet cogitatio [CHARISSIMI, si eor nostrũ non reprehenderit nos] .i. de malo præsertim mortali peccato sibi non fuerit conscĩũ post diligẽtem conscientiæ suæ discussionem, ita quod nunquam peccauimus mortaliter, vel de præteritis peccatis per verã cõtritionem, confessionẽ, & satisfactionem sumus purgati instar Pauli dicentis, Nihil mihi conscius sum. Et denuo, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ [FIDVCIAM habemus ad deum] .i. digne & efficaciter in deo confidere possumus

" ac debemus, tanquã adoptiui filii ac fideles ministri ipsius. Taliũ nanque Christianorũ spes ad deum & in deũ, est spes formata ac salutaris, ex gratia dei & bonis operibus, ꝓdiens: de qua loquitur Esaias, Qui spe-

" rãt in dño, mutabunt fortitudinẽ, assument pennas, vt aquilæ volabunt, & non deficient [ET quicquid petierimus ab eo, accipiemus] .i. quicquid ad saluẽ pertinens perseueranter rogauerimus deum, accipiemus ab eo tempore opportuno. Nempe vt loquitur dominus, Oportet semper orare, & non deficere. Et rur-

C sus ait, Si quid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis. ¶ In nomine etenim saluatoris, videlicet Christi, precatur, qui pertinentia ad salutem, desuper obtinere eonatur. Veruntamen deus interdum differ petitionis impletionem: vt interim feruentius diutiusque orando exuberantius exaudiamur tempore suo, & ne ex facilitate exauditionis paruipendamus diuina charismata, eademque perdamus: & per ingratitudinem ac recidiuationem dãnabiliores reddamur. Si ergo cupimus exaudiri, studeamus in primis vitam deo placentem habere: quia vt fertur in Iohanne, Peccatores deus non audit: sed si quis cultor est dei, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. In Prouerbiis quoq; asseritur, Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ei⁹ erit execrabilis. Hinc subditur [QVONIAM mãdata eius custodim⁹, &] ꝓid est [QVAE sunt

" placita coram eo] .i. opera deo placentia. [FACIMVS.] Ratio igitur exauditionis est virtuositas conuer

" sationis, seu obseruantia præceptorum. Ideo ait propheta, Oculi domini super iustos, & aures eius in pre-

" ces eorum. Et Christus loquitur, Si mãseritis in me, & verba mea in vobis mansserint: quodcunque voluerit is petetis, & fiet vobis. Et quasi quęreremus quæ sint dei mandata, adiecit [ET hoc est mandatum eius]

" videlicet dei patris [VT credamus in nomine filii eius Iesu Christi] .i. in Christum vnigenitum patris. Vn-

" de Christus ait Iudæis, Hoc est opus dei, vt credatis in eum quem misit ille. Et rursus loquens discipulis, Creditis (inquit) in deum, & in me credite. Consequens etenim est, vt qui credit in deũ, credat in Christũ,

D quoniam Christus est verus deus. Imo tota superdignissima trinitas fiscut est vna summa & incommutabi lis veritas, ita est vnũ fidei obiectum. Hinc alibi legitur, Qui non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filii dei [ET diligamus alterutrum] puro spiritali & infuso amore, qui charitas nuncupatur, quo deus ꝓximusque meritorie ac syncere diligitur: deus propter propriam bonitatem, & proximus propter deum: vtpote quoniam deus hoc iussit, & quia ad dei imagine est plasmatus, & propter adipiscendam beatitudinẽ quæ obiectaliter sumpta, deus est: formaliter vero cõsistit in deo: & quoniã Christi

" sanguine est redẽptus, [SICVT dedit mandatũ nobis] dicendo, Dilige proximum tuum sicut te ipsum.

" Et rursus Christus dixerat, Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. [QVI seruat mandata eius] .i. charitatis impulsu omnia implet tẽpore congruo, quantum spectat ad ipsum, & sibi possibile est. Nẽpe (vt Iacobus dixit) quicunq; totã legẽ impleuit, offendat autẽ in vno, factus est omniũ reus.

" [IN illo manet] .i. deo per charitarẽ vnitus est, & in ipso tanquam in vltimo fine quiescit, atque per obe-

" dientiã ei adhæret [ET ipse in eo] .i. deus etiam per fidem formatam & gratiam manet, habitat, & quiescit in homine tali tanquam in throno ac templo, dicente apostolo Paulo, Templum dei sanctum est, quod estis vos. Et iterum ait scriptura, Anima iusti sedes est sapientiæ. Iustus igitur & obediens manet in deo tanquam in aditore & protectore: deus vero manet in eo sicut in aditu & protectõ, & velut in vase misericordiæ suæ. Deus ergo sit nobis domus, nosq; simus domus dei: maneamus in eo, & maneat ipse in nobis: maneamus in eo, ne corruamus: maneat in nobis, vt nos conseruet. Turris nanque fortissima nomen domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. Idcirco orauit propheta, Esto mihi in deum protecto-

Iob. 31.
Eccl. 32.
1. Timo. 5
3. Re. 17.
18.
Psalm. 18.
Psal. 118.
Iob. 31.
Iob. 32.
Iob. 33.
Hiere. 29
Iob. 4.
1. Cor. 4.
2. Cor. 1.
Esa. 40.
Lucæ. 18.
Iohan. 16.
Iohan. 9.
Prou. 18.
Psalm. 33.
Iohan. 15.
Iohan. 6.
Iohan. 14
Iohan. 3.
Gen. 1.
Matth. 22
Iohan. 15.
Iacob. 2.
1. Cor. 3.
Sapien. 7.
Prou. 18.
Psalm. 30

rem,& in domum refugii,vt ſaluum me facias [ET in hoc ſcimus,quoniam manet in nobis,de ſpiritu quẽ E
dedit nobis] id eſt,per cõdonationem & infuſionem ſpiritus ſancti,quem deus pater nobis infudit ac de-
dit,& per liberalem elargitionem donorum ſpiritus ſancti,agnoſcimus deum patrem, imò & totã ſuper-
Actuũ.2. altiſſimam trinitatem,habitare in nobis:quod ſancti apoſtoli & alii multi in primitiua Eccleſia certitudi-
naliter cognouerunt,præſertim qui ſpiritum ſanctum in ſigno viſibili aeceperunt,& ſimul cum illo gene-
ra linguarum,& alia diuerſa ac copioſa ſumpſerunt chariſmata.Alii vero fideles virtuoſi per dilectionem
ſpiritalem,& præceptorum obſeruantiam efficaeem, probabiliter cognouerunt & uoſcunt, quod in ipſis
Roma.5. maneat deus: Quia,vt Paulus fatetur:charitas dei diffuſa eſt in cordib⁹ noſtris per ſpiritum ſanctum, qui
Titum.3. datus eſt nobis.Qui rurſus ad Titum loquitur, Apparuit benignitas dei per renouationem ſpiritus ſancti
quem effudit in nobis abunde. Per hoc vtique copioſiſsime & pleniſsime innoteſcit charitas increata dei
ad nos,charitaſque creata infuſa,per quam eorda noſtra inhabitat deus.

EXPLANATIO IIII. CAP. [CHARISSIMI uolite omni ſpiritui.] ARTIC. VI.

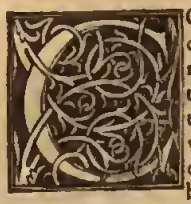

Onſequenter hortatur ſanctus apoſtolus Iohãnes fideles,vt fidei cognitiooe ſint cir-
cunſpecti,puri,ac ſtabiles:quia in primitiua Eccleſia abundabant hæretici eatholico-
rum fidem euertere multipliciter laborantes. [CHARISSIMI nolite omni ſpiri- „
tui credere] id eſt,cunctis hominibus, ſeu vniuerſis ſpiritibus per eorum ora loquen- F
tibus,fidem præbere. Hoc enim periculoſum,puerile, & fatuum eſt, cum multi ſint
verſipelles & eallidi,maiorque hominum pars ſit iniqua,fallax ae reproba:per quos
Eccl.19. etiam ſpiritus maligni frequenter loquuntur, inſpirando & inſtigando illos ad ver-
Eccl.32. ba prauiſsima.Hinc in Eccleſiaſtico fertur, Qoi cito credit, leuis eſt corde, & mi-
Prou.14. norabitur.Et rurſus,A filiis tuis caue,& à domeſticis tuis attende.In prouerbiis quoque legitur, Innocens
eredit omni verbo,aſtutus couſiderat greſſus ſuos [SED probate ſpiritus, ſi ex deo ſunt] id eſt, verba & „
facta eorum qui vobis loquuntur,ſapienter diſcutite an rectæ fidei conſonent, virtutibuſque concordent:
quatenus per hoc agnoſcatis an ex deo ſint per imitationem veritatis atque virtutum [QVONIAM mul „
u pſeudoprophetæ] id eſt,hæretici & ſeductores [EXIERVNT in mundũ] id eſt, inter fideles ſe mi- „
Galat.1. ſcuerunt,& vndiqoe ſunt diffuſi, ac plurimos deceperunt. Propter quod Galatis ſcripſit Paulus, Miror
2.Cor.11. quod tam cito transferimini in aliud euangelium. Et iterum Corinthiis, Timeo ue ſicut ſerpens ſeduxit
Gen.3. Euam aſtutia,ita corrumpantur ſenſus veſtri,& excidant à ſimplicitate quę eſt in Chriſto Ieſu. [IN hoc] „
quod ſubditur [COGNOSCITVR ſpiritus dei] id eſt, ſcitur quod ſpiritus loquens per hominem,ſit ſpi- „
ritus fidelis,ac bouos ex deo exiſtens,modo prætacto [OMNIS ſpiritus qui confitetur] confeſsione fidei „
formatæ [IESVM Chriſtum in carne veniſſe] id eſt,verbum patris æternum eſſe veraciter incarnatum, G
Iohan.1. & in carne aſſompta inter homines viſum,ae conuerſatum: iuxta illod,Verbum caro factum eſt, & habi-
Baruch. 3 tauit in nobis.Et Baruch.Poſt hæc in terris viſus eſt,& cum hominibus conuerſatus, [EX deo eſt] per fi- „
dei veritatem ae gratiam,ita quod eſt vere fidelis,deoque placitus: ſicut & Paulus teſtatur, Corde credi-
tur ad iuſtitiam,ore autem cõfeſsio fit ad ſalutem.Propter quod in Euangelio loquitur Chriſtus, Qui me
confeſſus fuerit coram hominibus,confitebor & ego eum coram patre meo.Hæc quippe confeſsio inclu-
dit charitatem,& alia neceſſaria ad ſalutem.Huius autem oppoſitũ docuit Marcion hæreſiarcha,& poſt-
modum Manicheus,dicentes Chriſtum non eſſe veraciter,ſed phantaſtice incarnatum [ET omnis ſpiri- „
tus qui ſoluit Ieſum Chriſtum] id eſt,qui aliquid dicit contrarium veræ fidei quæ habetur de Chriſto, vt
Ebion & Cherintus,Neſtorius & Fotinus,qui Chriſti deitatem negabant [EX deo non eſt] per imitatio- „
uem veritatis,nec placet deo,nec ex inſpiratione diuina eſt loquens. Schiſmatici quoque,& impij Chri-
ſtiani,quantum in ipſis eſt,Chriſtum ſolount:quouiam eius iuſtitiæ vnitati ſeu eccleſiaſticæ integritati & „
diuiois præceptis repugnant [ET hie eſt Antichriſtus] id eſt,talis hæreticus & peruerſus Chriſto contra- „
rius,Antichriſtique typus,dicitur Antichriſtus per ſimilitudinem & typicam præfigurationem, & quan-
tum ad nominis interpretationem [UE quo] Antichriſto [AVVISTIS, quoniam venit, & nunc iam in „
mundo eſt] id eſt,Antiehriſtũ veniſſe audiſtis,& aliquo modo ſie eſt.Iſtud ſupra ſecundo articulo prę-
habitum eſt,pleniusque expoſitum.[VOS ex deo eſtis] per ſpiritalem regenerationem, & veritatis ae boni- „
tatis imitationem atque amorem,vt frequenter expoſitum eſt [ET vicistis eum] videlicet Antichriſtum „
ſeu mundum,id eſt,Antichriſti erroribus muodique vitiis per veram fidem & ſanctam dilectionem hucuſ H
que deo vos adiuuante prævaluiſtis [QVONIAM maior eſt qui in vobis eſt,quàm qui in mundo] .i.deus „
ſeu ſpiritus ſanctus per dona gratiæ ſuæ in veſtris cordibus habitans ſapientior eſt atque potentior ſpiritu
maligno,qui in mundanis regnat hominibus,& hereticorum poſsidet corda.[IPSI de mũdo ſunt] id eſt, „
hæretici ac ſcelerati & reprobi ſunt de numero hominum mundanorum atque carnalium [IDEO de „
mundo loquuntur] id eſt,de carnalibus deliciis,mundanis diuitiis,temporali honore,ae proprio commo-
do.Sed & ſapientum ſæculi huius,videlicet philoſophorum & hæreſiarcharum dicta & ſcripta reuoluũt,
allegant,& per ea ſuos probant errores.Delectabilia quoque mundi & carnis cõceſſerunt diſcipulis ſuis,
Auguſt. vt plures per hoc ſibi allicerent.Hinc Auguſtinus lib.de vtilitate credendi, Hæreticus, inquit, eſt qui ali-
cuios commodi temporalis intuitu, & maxime gloriæ principatus ſui gratia,falſos recentes fideique con
trarios errores giguit,aut ſequitur [ET mundus eos audit] .i.mundani homines libẽter audiunt tales, quia „
2.Tim.2. loquuntur eis placentia.De quibus ad Timotheum loquitur Paulus, quòd ad ſoa deſideria coaceruabunt
ſibi magiſtros prurientes auribus,& à veritate quidem audirum auertent, ad fabulas autem cõuertentur.
Iohan.8. Vnumquodque enim applaudit ſimili ſibi.Ideo ſicut qui ex deo eſt,verba dei audit: ita qui ex diabolo &
Matth.12 de mundo ſunt,verba mundana atq; vaniloquos hilariter audiunt.Imo & verba huiuſmodi vana,erronea,
Lucæ.6. & laſciua libenter frequenterq; proferunt:Quia,vt ait Saluator,Ex abundantia cordis os loquitur.Iuxta

A hunc modum asserit dominus,Ego dedi eis (puta discipulis meis) sermonem tuum, & mundus eos odio Iohan.17.
habuit:quia de mundo non sunt,sicut & ego non sum de mundo.[NOS ex deo sumus] .i.nos fide & opere Christiani ex deo sumus per charitatem gratiamq; renati.De quibus princeps apostolorum loquutus 1.Pet.1.
» est,Vos genus electum,regale sacerdotiũ,gens sancta,populus acquisitionis.[QVI nouit deum] agnitio-
» ne formata per fidem viuam & sapientiæ donum [AVOIT nos] .i. Enãgelicæ prædicationi intentus est,
& obedit.Est autem & quædam informis cognitio dei,quæ est actus fidei nudæ seu naturalis vel acquisitæ scientiæ.De qua veritas protestatur,Seruus qui cognouit voluntatem domini sui & non fecit,plagis va Lucæ.12.
» pulabit multis.Et Paulus ad Titum,Dicunt se nosse deum,factis autem negant [QVI non est ex deo] id Titum.1.
» est,qui non est per gradam tegeneratus ab eo,nec prædestinatus [NON audit nos] id est,prędicationi no
strę nõ acquiescit finaliter,quanuis forsitan acquiescere videatur ad tempus. Vnde loquutus est Christus Iohan.17.
ad patrem,Non pro mundo rogo,sed pro his quos dedisti mihi de mundo.Et alibi, Qui intrat per ostiũ, Iohan.10.
pastor est ouium,& oues vocem eius audiunt:alienum autem non sequuntur , quia non nouerunt vocem
» alienorum.[IN hoc cognoscimus spiritum veritatis,& spiritũ erroris] id est, per id quod dixi, scilicet per
audire nos,& per non audire nos,discernimus inter spiritum veritatis docentem & inter spiritum falsa docentem.Similiter inter discipulum seu auditorem veritatis, & inter discipulum seu auditorem falsitatis : quia
qui audit nos,bene docet,bene discit,& bene viuit. Idcireo in ipso est spiritus veritatis , siue per spiritum
B veritatis intelligatur spiritussanctus,siue anima rationalis veritati inhærens atque obtemperans. Qui autẽ
non audit nos,nec bene docet,nec bene discit,nec bene vivit:ideoq; in eo est spiritus erroris , puta diabolus ad errorem instigans.De quo ad Corinth.conscriptum est,Deus huius sæculi excæcauit mentes infide 1.Cor.4.
lium,vt non fulgeat eis illuminario Euangelii gloriæ Christi.Spiritus quoque erroris accipi potest anima
errori subiecta. Denique qui catholice eredunt,nec ramen obediunt Christo iubenti , vt diligant inimicos Matth.5.
& odientibus benefaciant,iniuriantibusq; ignoscant,imò dicunt se hæc implere non posse : isti nõ audiunt
Christum nec eius apostolos,estque in eis spiritus erroris,& ex diabolo sunt atque de mundo, imo infide-
» libus deteriores probantur:quoniam dñi sui scientẽ scientes,eam non exequuntur. [CHARISSIMI Roma. 13
» diligamus inuicem] frequenter repetit istud,quia qui proximum diligit,legem impleuit.Et,[QVIA charitas ex deo est,] est enim virtus theologica,virtutum dignissima,à deo per creationem infusa,& superna
» turalis similitudo increati amoris,qui per appropriationem dicitur spiritussanctus [AT omnis qui diligit]
» deum ac proximos [EX deo natus est] quia per gratiã gratumfacientem in esse spirituali,deiformi,supernaturali,ad promerendũ condigno,est constitutus.Charitas quoq; est spiritalis & supernaturalis vita ani-
» mæ ac participatio admiranda diuinæ increatæque vitæ [ET cognoscit deum] per fidem formatã & sapientiæ donum,quæ charitati in vita præsenti inseparabiliter sunt connexa . Imo quicunq; habet charitatem,habet septem dona spiritussancti secũdum aliquem gradum: & quanto plus crescit in charitate,tanto
C plus crescit in eis [QVI non diligit] spiritali amore [NON nouit deum] agnitione formata,salutari,meri
» toria iam præfata [QVONIAM deus charitas est] Non pro eodẽ accipitur charitas modo & paulo ante,quando dictũ est,Charitas ex deo est.Ibi enim accipitur ,p charitate creata,infusa: hic vero pro cha- 1.Cor.7.
ritate increata,quæ deus est.qui dicitur charitas,sicut & sapientia.Nec credendũ quod charitas,qua immediate deum & proximũ diligimus,sit charitas increata seu spiritussanctus: sicut Magister sententiarũ putauit,in hoc ipso deceptus.Imo sicut deus perficit intellectũ per habitum fidei,hoc est per fidẽ habitualem:
» sic perficit voluntatẽ per habitũ charitatis,& per habitũ illũ mouet eam ad meritorios actus.[IN hoc ap- Baruch 3.
» paruit charitas dei in nobis] .i.per beneficium istud inenarrabile deus pater manifestauit increatam dile-
» ctionem suã ad nos,seu quàm vehemẽter dilexerit nos. Deinde exprimitur beneficii istud [QVONIAM
» filium suũ vnigenitum misit in hunc mundum] .i.incarnari & inter homines conuersari voluit [VT viuamus per eum] .i.merito sanctissimæ conuersationis ac acerbissimæ passionis Christi mundemur à vitiis,
virtutibus impleamur.Sicque per gratiã in præsenti & per gloriã in futuro spiritaliter, feliciter, æternaliterque viuamus.Propter quod asserit Christus,Ego veni vt vitã habeant , & abundantius habeant. Venit Iohan.10.
etiam Christus,vt per eius salutarẽ doctrinam & exemplarissimã vitam viuamus,iuxta eas iugiter conner
» sando [IN hoc est charitas] id est,per hoc amor dei ad nos innotescit [NON quasi nos dilexerimus deũ]
antequam nos dilexit,quia tunc amor dei ad homines non videretur pure gratuitus . Imo cum amor dei
D æterous sit & causa omnis boni creati,non potuit amor hominis dei prævenire amorem aut causare eun-
» dem:sed contrà æternus dei amor prævenit nos . Propter quod subditur [SIC quoniam ipse prior dilexit nos] Diligere siquidem est alicui bonũ velle.Cũ ergo omne bonũ naturæ,omne donum gratię,omne
munus gloriæ à diuina fluat voluntate libere operante,constat q amor dei increatus sit causa effectiua to
» tius boni creati [ET misit filiũ suum propitiationem pro peccatis nostris] .i. satisfactorẽ ,p eis & salnatorem humani generis.Hinc alibi fertur,Sic deus dilexit mundum,vt filium suum vnigenitũ daret,vt omnis Iohan.3.
qui credit in ipsum non pereat,sed habeat vitam æternam. Et Paulus, Proprio, inquit, filio non pepercit: Rom.8.
sed pro omnibus nobis tradidit illum.Hæc est misericordissima ac gratiosissima prœuentio dei.De qua ad Roma.5.
Romanos inducitur,Commendat charitatem suam in nobis deus,quoniam cum adhuc peccatores essemus,Christus pro nobis mortuus est [CHARISSIMI si] pro quia [OAVS dilexit nos] tam eminenter,
» vt dictum est [ET nos debemus alterutrũ diligere] .i.mutuo charitatiue amare, conformando nos deo in
hocipso pro posse.Et quoniã deus id præcepit,cuius præcepto tanto promptius obedire debemus,quanto gratiosius nos prędilexit,& quo amplius non pro suo cõmodo,sed nostra salute id iussit.Si vero prędictis
obiiciatur,quod Saluator testatur,Ipse,inquiens,pater amat vos quia vos me amatis. Respondetur q con Iohan.26
» iunctio illa,quia,dicit ibi causam à posteriori seu signũ diuini amoris ad nos.[DEVM nemo vidit vnquã] Iohan.1.
Hoc idẽ alio loco Iohannes habet:cui illud Iob contrariari videtur, Omnes homines vident deum. Chri- Iob.36.
stus quoq; ait Philip.apostolo,Qui videt me,videt & patrẽ. Sed apostoli viderunt Christũ,ergo & patrẽ. Iohan.14

Auguſt. Exo.13. 2.Cor.12. Gen.32. Exo.33. 1.Iohan.2 1.Iohan.3 Num. 11. Matth.13. Lucæ. 10. Ioban. 19 Iohan.16. Eſa. 45. Oſee.13. Iohan.3. Marc.16. Iacob.5. Rom. 10. Galat.5.

Præterea,ſecundū Auguſtinum ſuper Geneſim,& in libro de videndo deum,Moſes magiſter Iudæorum, & Paulus gentiū doctor,viderunt deū in hac vita per ſpeciem.Reſpondetur,ꝙ multiplex eſt viſio.Vtpote corporalis,ſecundum quam deus nequaquam viſibilis eſt in ſuæ deitatis natura:quæ eſt ſuperpuriſſima & ſuperſimpliciſſima in infinitum præ omni mente creata.Secunda eſt viſio imaginaria,qua ſancti prophetæ deum vidiſſe leguntur:non vnque in ſuæ deitatis eſſentia,quæ omnem imaginē interioremq́ue ſenſum infinite tranſcendit:ſed in ſubiecta creatura,forma ſeu ſpecie intelligēdi ſunt deum vidiſſe.Nam & Iacob patriarcha angelo viſo dixit,Vidi dñm facie ad faciem.Tertia eſt viſio intellectualis,& iſta eſt multiplex. Nam quædā eſt à poſteriori,& cognitio rei quantū ad quia eſt.Sicque deū in vita iſta intellectu videmus, tam per fidē quo ad ea quæ naturalem rationem excedunt,vt eſt trinitas perſonarum: quàm per naturalem philoſophicamq́; ſcientiā,quantum ad ea quæ per naturalē poſſunt rationem cognoſci,vt ꝙ vnus eſt, verus & ſummus deus,perfectus,æternus,omniū cauſa,&c.Alia eſt viſio intellectualis à priori, ſeu cognitio ac intuitio rei in ſeipſa,& quantum ad quid eſt.Et hæc rurſus eſt duplex. Vna qua res tam perfecte cognoſcitur, ſicut ex ſua natura cognoſcibilis exiſtit,quæ cognitio proprie cōprehenſiua vocatur: ſicque à nullo creato inrellectu deus videri poteſt,etiam nec ab anima Chriſti. Imo hoc modo ſibi ſoli viſibilis ac cōprehenſibilis eſt deus,cū ipſe ſit infinitæ actualitatis & intelligibilitatis. Propter quod à ſolo inrellectu infinitæ capacitatis & perſpicacitatis hoc modo viſibilis cōprehenſibiliſq́; conſiſtit.Vnde hoc modo vnaquæq;, & diuina & increata perſona,ſeipſam,& aliam quamlibet,videt & cōprehendit.Infinitum autem à finito ſic videri cōprehendiq; nequit:quia quod ita videtur,totū ac totaliter intra videntis terminos conti netur,nec eius capacitatem tranſcendit.Porro alia eſt viſio inrellectualis quantū ad quid eſt, qua licet res in ſeipſa clare ac immediare conſpicitur:non tamen plene cōprehenditur, quia non tam perfecte cognoſcitur ſicut ex ſua natura cognoſcibilis eſt.Sicq; beati in patria vident deum:quæ viſio,extenſiue loquendo,comprehenſio appellatur:vnde beari comprebenſores dicuntur. Sic autē nullus poteſt in hac vita deū videre viuendo vita ſenſitiua humana.Propter quod deus ait ad Moſen, Non videbit me homo & viuet. ¶Idcirco hi,quibus in ſeculo iſto datum eſt ſupernaturaliter per omnipotētiam crearoris deū videre hoc modo per ſpeciem ſiue eſſentiam,pro illo tempore ſeu momenro non erant viuentes vita ſenſitiua humana:ſed intellectuali duntaxat,atque diuina.Erant enim in maxima abſtractione ab omni virum inferiorum actu,penitus mente ſuſpēſi ad deum.Nec poteſt deus ita videri per intelligibilem formam creatam, quoniam omnis talis forma ſeu ſpecies à clara & immediata repreſentatione diuinæ eſſentiæ deficit infinite.Propterea in tali viſione diuina eſſentia menti creatæ vnitur loco intelligibilis formæ:non tamen per inhæſionem,ſed cohæſionem & repræſentationem.Sic igitur deū nemo vidit vnquam. Nihilominus [si diligimus inuicem] ſpiritali non carnali amore [nr vs in nobis manet] quia per fidem formatam, charitatem infuſam,& gratiam gratumfacientem animas noſtras inhabitat [et chantas eius in nobis perfecta eſt] quantum ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis,prout iſtud ſupra plenius fuit expoſitum [in hoc intelligimus,quoniam in eo manemus & ipſe in nobis,quoniā de ſpiritu ſancto ſuo dedit nobis] hoc eſt, quod in fine præcedentis capituli dictum eſt,atque expoſitum.Ibi etenim dictum eſt, In hoc ſcimus,quoniam manet in nobis de ſpiritu quem dedit nobis. ¶Dicitur autē de⁹ pater dediſſe apoſtolis cæteriſq; fidelibus de ſpiritu ſancto,non quod partem ſpiritus ſancti,qui ſimplex & indiuiſibilis eſt eis, cōtulerit: ſed quia diuerſa chariſmata de ſpiritu ſancto manantia,eis largitus eſt. Iuxra quem modum deus dixit ad Moſen,Auferā de ſpiritu qui in te eſt,& dabo ſenioribus, &c. ¶Præterea ſi ꝓbabiliter cognoſcere cupimus, an ſpiritum ſanctum per gratiam habeamus,interiora noſtra examinemus, an diuina implcamus præcepta,an vniuerſa vitemus peccata mortalia,an inimicos quoq; cordialiter diligamus, an coram Deo timorate nos iugiter habemus:ſi charitatis accendamur affectibus,& zelo diuini honoris atq; communis vniuerſorum ſalutis,carnalia & terrena deſpicientes.[et nos vidimus & teſtificamur, quoniam pater miſit filium ſuū ſaluatorē mundi.] Glorioſi nanque apoſtoli corporalibus oculis Chriſtum dei filium inter homines conuerſantem viderunt,eiusque deitatem per fidem aliquo modo nouerunt:ſed & per miracula,& varios ſupernaturales effectus.Quibus loquutus eſt Chriſtus,Beati oculi,qui vident quæ vos videtis.Beatiſſimus quoque Iohānes Chriſti interfuit paſſioni, idcirco de omnibus iſtis potuit teſtimoniū ferre. Vnde Chriſtus apoſtolis loquens,Et vos,inquit,teſtimonium perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis. Denique Chriſto ſecundum vtranque naturam,competit eſſe mundi ſaluatorem.Quia ſecundum deitatem cōpetit ei,tanquam efficienti & principali cauſæ ſaluris, qui ſolus efficienter & per creationem dona gratiæ in præſenti largitur,& dona gloriæ in patria impartitur.Idcirco apud Eſaiam teſtatur, Deus iuſtus & ſaluans non eſt præter me.In Oſea quoque,Ego dominus deus tuus, & ſaluator non eſt præter me. Secundum humanitatem vero aſſumptam conuenit Chriſto eſſe humani generis ſaluatorem, tanquam mediatori & ſatisfactori,& tanquam inſtrumentali ac meritoriæ cauſæ: quoniam ſuæ ſanctiſſimæ conuerſationis paſſionisque merito pro peccatis omnium ſatisfecit,deum placauit, ei genus reconciliauit humanum,& gratiam ac ſalutem promeruit nobis. Propter quod ſcriptum eſt,Non miſit deus filium ſuum, vt iudicet mundum:ſed vt mundus ſaluetur per ipſum.[qvi si qvis confeſſus fuerit,quoniam Ieſus eſt filius dei,deus in eo manet,& ipſe in deo] ſimile huic eſt,quod aſſerit Chriſtus, Qui crediderit & baptizatus fuerit,ſaluus erit.Et ſicut illud de fide formara, ſic iſtud de actu huiuſmodi fidei eſt inrelligendum. Quemadmodū enim duplex eſt fides,informis ſcilicet & formata:ſic duplex eſt confeſſio fidei. ¶Inſuper de triplici confeſſione fit mentio in ſcripturis.Vna eſt actus pœnitentiæ,& vocatur confeſſio proprię culpæ.De qua Iacobus,Confitemini,inquit,alterutrū peccata veſtra. Secunda eſt actus latriæ, & vocatur confeſſio laudis diuinę.De qua Chriſtus ait,Confiteor tibi pater dñe cœli & terræ. Tertia eſt actus fidei, de qua agitur modo,& vocatur confeſſio credendorū.De qua Paulus ait apoſtolus, Corde creditur ad iuſtitiā,ore autē confeſſio fit ad ſalutem.Qui itaq; confeſſionc fidei formatæ,ſeu per dilectionē operantis,

A confitetur quod Iesus est vnigenitus,naturalis,æternusq; filius dei patris patri cõsubstantialis & cœqualis,deus Trinitas manet in eo per gratiam,& ipse in deo per fidē & subiectionem salubrem. Vnde ad insinuandū inenarrabilitatē & æqualitatē filii dei ac patris sui æterni,Salomon ait,Quod nomē eius, & quod Prou. 16.
» nomen filii eius,si nosti?[ET nos cognouimus] ꝙ pater misit filiū suum saluatorem mundi.Ad quod prę-
» figurandum Ioseph,qui fuit in multis euidēs Christi figura,voeatus est à Pharaone Saluator mundi, [ET Gen. 41.
» credimus charitati,quàm habet deus in nobis] .i.verum creditmus ꝙ deus pater tantā ad nos habeat charitatem,ꝙ filium suum propter nos misit in mundum,& tanta nobis per eum beneficia est largitus,tamq; copiosē & multiplicitēr dilectionem suam nobis ostendit,per quem & adoptauit nos sibi in filios,iuxta illud ad Ephesios, Deus prædestinauit nos in adoptionē filiorū per Iesum Christū, voluitque vnigenitum Ephe. 1.
» filium,suū pro adoptiuorū filiorum morti salute, quemadmodum ad Hebræ.habetur, Decebat eum pro- Hebræ. 2.
» pter quem omnia,& per quem omnia,qui multos filios in gloriam adduxerat , authorem salutis eorum
» per passiones consummari.Amplius,dilectpulus iste quem diligebat Iesus,charitatis visceribus totus per- Iohan. 19
» effluens & fuceensus,charitatem in ista epistola non cessat repetitis vicibus commendare , atque ad eam
» nos exhortari.Vnde & consequenter eam in tantum collaudat,vt dicat, [DEVS charitas est] quod paulo
» ante expositum est.Deniq;,teste Anselmo, quicquid absolute loquēdo melius est in esse seu haberi quam Epistola.
» deesse,hoc conuenit deo & est ipsemet deus:omni tamen imperfectione,quam habet in rebus creatis,ex-
B » clusa.Charitas autem,virtus,sanctitas,sapientia,scientia,pulchritudo,dulcedo, felicitas, & consimilia sunt
» huiusmodi:ideo competunt deo,& prædicantur de eo:non autem fides,spes,opinio,&c. quia in sua ratio-
» ne imperfectionem includunt.Deus ergo est charitas,id est,pura & supereſſentialis dilectio. Diligit enim
» in primis seipsum,deinde & alia in quantum aliquid suæ bonitatis participant. Cui Sapiens dicit, Diligis Sapien. 11
» omnia quæ sunt,& nihil odisti eorum quæ fecisti.Suntque idem in deo,diligens,dilectio,& dilectū,& vo-
» luntas cui dilectio competit.Charitas quoque secundum se est nomen absolutum & essentiale, toti super-
» gloriosissimæ Trinitati & vnicuique intereatæ personæ cōueniens,ita ꝙ tota trinitas adoranda est vna cha 1.Cor.13.
» ritas,sicut & vna sapientia.Nihilominus sicut sapientia appropriatur filio , quia est emanatio intellectus:
» id est,verbum ab intellectu procedens . Propter quod ea quæ ad intellectum pertinent, ei appropriantur
» aut propria sunt,vtpote ars,sapientia,verbum,exemplar,idea,splendor,imago.Sic spiritui sancto appro-
» priatur charitas, quoniam spiritus sanctus est emanatio voluntatis:id est, amor spiratus à voluntate patris
» filiūque emanans.Propter quod ad voluntatem spectantia ei appropriantur aut propria nuncupantur , vt
» charitas,nexus,pax,osculum,suauitas,donum,cõgiunio,gaudium,[ET quia manet in charitate,in deo ma-
» net] hoc verum est,siue de increata siue de creata charitate intelligatur . Cum enim deus sit subsistantialiter charitas,constat,ꝙ qui manet in charitate increata ei finaliter adhærēdo, manēt in deo qui est charitas
» ipsa.Similiter ꝙ manet in charitate creata,quę est admirabilis & supernaturalis participatio increatę cha
C » ritatis,manet in deo:quia per eā coniungitur & cohæret ei,vt summo bono finiq; vltimato [ET deus] nā
» net [IN eo] deus enim est in omnibus per essentiam,præsentiam & potentiam: atque in Christo per hy-
» postaticam vnionem quo ad personam filii,in iustis vero per charitatem & gratiam.Deinde ponit effectū
» & signum charitatis iſtius infusæ.[IN hoc perfecta est charitas dei nobiscum] id est, charitas dei existens
» in nobis perfecta esse cognoscitur per hoc [VT fiduciam habeamus in die iudicii] id est, diem iudicii tam
» vniuersalis quàm particularis,quo statim post mortem iudicandi sumus , fiducialiter seu bona conscientia
» expectemus,confidentes quòd tunc beatitudinem consequamur.Charitas nanque contra terrorem iudi-
» cii confidentiam donat,quoniam amor aduentum amati facit optare, & de eius præsentia gloriari . Ideo Lucæ. 21.
» loquens Saluator de signis terribilibus iudicii præcessuris disserut,His fieri incipientibus, leuate capita ve-
» stra.quia appropinquabit redemptio vestra. Veruntamen nullus quantūlibet iustus & seruens debet esse
» nimis securus,cum asserat Aug. Erunt tunc securi,qui modo non sunt securi:& iterum,tunc timebunt, qui Auguſt.
» modo timere nolunt.Charitas autem immoderatū & angustiantem timorē iudicii tanto plus tollit, quan-
» to ipsa plus crescit,syncerior q; efficitur [QVIA sicut ille est,& nos sumus in hoc mundo].i.per charitatē
» in tantum deo assimilamur,ꝙ sicut ipse est in cœlo ex sua charitate & pietate,bonis & malis,gratis & in-
» gratis,in seculo isto bona multa impendēs,videlicet necessaria victui,cōseruationē vitę,angelorum custo-
» diam,solis ac lunæ obsequiū,elementorū seruitutem & vsum:ita & nos in seculo per charitatē amicos ad-
D » uersariosq; diligimus,pro persequētibus deprecamur,& bona pro malis repēdimus.Quod cū nos experi
» mur implere,possumus horam iudicii fiducialiter præstolari.Hinc monet Saluator,Diligite inimicos ve- Matth. 5.
» stros,benefacite his qui oderunt vos,& eritis filii altissimi:quia ipse beniguus est super ingratos & malos. Lucæ. 5.
» [TIMOR non est in charitate] .i.timor seruilis,in quantū seruilis,non est charitati coniunctus : non enim
» stant simul timor pure seruilis,& charitas.Quia qui soli seruiliter deum timet,non amat eū:nec habet iu-
» stitiæ zelū,sed quantū in se est habet voluntatē peccandi:& si à peccato retrahitur,hoc non est dei intuitu
» & amore,nec zelo iustitiæ:sed formidine pœnæ: quæ formido causatur ex priuato amore , ideo subditur
» [SED perfecta charitas foras mittit timorem].i.seruilem pauorem excludit.Quoniam vitat malū,non vt
» non puniatur,sed ne deum offendat,aut inhonoret . Quælibet autem charitas excludit illum seruilem ti-
» morem,qui simul eum charitate stare non valet,& damnationem meretur. Nihilominus aliqui motus mi-
» nuti illius seruilis timoris eum charitate imperfecta possunt misceri.Sicut & aliorum passionum morta-
» liumque culparum primi motus veniales existentes,meritoriis actibus sæpe miscētur. Charitas vero per-
» fecta seruilem timorem habet omnino excludere.Et tanto integrius eum excludit, quanto est perfectior.
» Imo in viris perfectis non raro sic crescit,feruet,& inualescit,vt malit sua peccata puniri , q̄ dei offensam
» manere inultā.Idcirco subiungitur [QVONIAM timor pœnam habet] .i.timor seruilis secundū quod ta
» lis,pœnam & condemnationē meretur,non in quantū malum culpæ deuitat,fed quia nō facit hoc ex dei
» amore & zelo iustitiæ,sed duntaxat punitionis horrore,ex infecta radice:quia videlicet amat malum cul-

pæ. Omnia autem ſimili ordine diuini amoris ponere obligamur atque ad dei referre honorem. Idcirco E
1.Cor.1. ſi quis ex ſolo ſeruili timore pateretur mortem pro fide, nihilominus damnaretur. Quod & Paulus apoſtolus aperte inſinuans, Si tradidero, inquit, corpus meum ita vt ardeam: charitatē autem non habuero, ni hil mihi prodeſt [QVI autē timet, non eſt perfectus in charitate] ſi hoc intelligatur de timore ſeruili aut »
eatnali ſeu mundano, difficultatē non habet: cum illi ſint timores culpabiles, & ſi ſint prædomitantes, cū
Matth.10 charitate nō ſtant. Timor vero pure naturalis, q & paſsione inſtanse fuit in Chriſto, eſt in ſe indifferēs: ſicut & cęterę affectiones pure naturales. ¶ Eſt autē adhuc duplex timor laudabilis, puta initialis & filialis. Timor initialis eſt quo culpa vitatur, partim timore pœnę, partim amore dei & zelo iuſtitię: poteſtque timor ille eſſe cū charitate, non autem in charitate perfecta vt taliquia in quātum aliquid ſeruiliratis ſortitur, à perfecta charitate eiicitur. Idcirco qui timet initiali timore, non eſt perfectus in charitate, in quantū initialiter timens. Porro timor filialis, caſtus & ſanctus eſt, quo malum culpæ vitatur ſolum eo reſpectu, ne piiſsimus & anıātiſsimus pater cęleſtis offendatur, inhonoretur, eiuſque gratia amitatur aut elongetur à metuente. Hunc ſanctū timorem reuerentialem pudicum, perfecta charitas nō ſolum non eiicit: ſed părit, nutrit, conſeruat: imo quanto quis purius atq; ardentius diligit deum, eo amplius hoc timore metuit eum.
Eccl.25. De quo in libris Sapiētialibus multa cōſcripta ſunt, Vt eſt illud, Timor dāi ſuper omnia ſe poſuit. Timor
Eccl.t. dāi corona iuſtitię. Beatus cui datū eſt habere timorem domini. Nihil dulcius quām timere deū. Sapiēs in
Eccl.25. omnibus metuit. Et Salomon, Timor dāi fons vitæ, vt declinet à ruina mortis [NOS ergo diligamus deū, F
Eccl.23. quoniam ipſe prior dilexit nos] hoc paulo ante expoſitum eſt, & oſtenſum, q amor dei ad nos eſt cauſa
Eccl.18. omnis boni in nobis. ¶ Vna itaque ratio diligendi deū eſt, quoniā ipſe primo amauit nos. Quemadmodū
Prou.14. enim arduū eſt odientem diligere: ſic præamantē non reamare, prorſus improbū ingratiſsimumq; cōſiſtit. Eſt quoq; perfacile eū diligere à quo quis ſcit ſe diligi & in amore eſſe præuentū. Idcirco quanto hoc facilius admpletur, tāto iniquius negligitur. Alia atq; potiſsima ratio dei amandi, eſt pura & infinita bonitas eius. Tertia, eſt collatio beneficiorū eius. Quarta, promiſsio ac ſparatio futuræ felicitatis [SI quis dixerit, quia diligo deū, & fratrē ſuum] i. proximū quemcūq; ſiue amicū ſiue aduerſariū [ODERIT, men »
dax eſt] in verbis & factis, quoniā contra veritatē doctrinę loquitur, & contra veritatē iuſtitiæ operatur. Iam enim frequenter prehabitū eſt q amor dei & proximi inſeparabiliter cōnectuntur: præſertim cū eadē ſit charitas habitualis qua deus, proximus; diligitur. Iterū dictū eſt, q nemo diligat deū niſi qui eius ob-
Matth.22 ſeruat mādata. Cū ergo deus ſpecialiter, proximos diligi, q non diligit, proximū, non implet dei præceptū: ergo nec
Roma.13. diligit eū. Rurſus, proximus eſt via & mēdii diligendi dōni dei. Propter quod ſequitur [QVI enim nō di- »
ligit, proximū ſuū quē vidēt, deū quē nō vidēt, quomō poteſt diligere?] q. d. nemo poteſt. ¶ Sed huic obiici poteſt, quoniā deus ex ſeipſo incōprabiliter amabilior eſt tvnctis hominibus: ergo viſio, proximi nō eſt neceſſaria ad dei habendū amorem. Reſpōdetur q multę ſunt cauſæ dilectionis. Vtpote bonitas rei, quæ eſt G
ratio obiectalis amandi. Item ſimilitudo, quæ incitat ad amōrem. Beneficentia quoque atque cōmunio & item propinquitas. Sed cognitio eſt cauſa dilectionis, tanquam via ad eam deducens. Cum igitur proximus ſit nobis prior, ſimilior & propinquior quām deus, & quantum ad hæc, prius ad diligendum nobis occurrat: idcirco ſanctus Iohannes prætacto vtitur argumento: & quoniam quantum ad iſta, facilius eſt
Matth.22 proximum amare quām deum. Non autem vult dicere, quod proximus ſit amabilior deo [ET hoc mandatum habemus à deo, vt qui diligit deum, diligat & proximum ſuum] Vnde cum Chriſtus dixiſſet, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, &c. ſtatim adiecit, Diliges proximum tuum ſicut teipſum: non quidem æternaliter, quia poſt deum debet homo præcipue amare ſeipſum: ſed ſimiliter vtpote ſpiritaliter & propter æternam obtinēdam ſalutem. Ecce ſæpiſsime repetit glorioſiſsimus iſte Chriſti diſcipulus fraternæ dilectionis præceptum. Idcirco illud tanto diligentius obſeruemus, tanto perfectius impleamus: quanto frequentius ab ipſo repetitur, & quanto nobis ab ipſo ſeriotius inculcatur.

¶ DECLARATIO V CAP. [OMNIS QVI CREDIT.] ARTIC. VII.

ARtes diuinæ legis duæ ſunt, videlicet teſtimonia & mandata. Teſtimonia pertinent ad credenda, mandata ad agenda. Poſtquam ergo iam ante beatus Apoſtolus diſſeruit de mandatis, nunc ſpecialiter loquitur de teſtimoniis ſeu credēdis: quāuis aliqua inſerat de præceptis, ſicut & ante quędā inſeruit de credendis [OMNIS qui cre »
dit] fide formata i. charitate boniq; actibus decorata [QVONIAM Ieſus eſt Chri H
ſtus] i. quod Ieſus Nazarenus ſit Chriſtus in lege Moſi & prophetis promiſſus [EX »
deo natus eſt] per regenerationē baptiſmalem, vt quidā exponunt. Quæ expoſitio non habet vniuerſaliter veritatē, quoniam multi martyres ſine baptiſmate deceſſerunt: niſi per regenerationē baptiſmalem intelligatur baptiſmus non ſolum fluminis, ſed etiam flaminis ac ſanguinis. Eſt itaq; taliter credens ex deo natus per charitatis & gratiæ infuſionē per veritatis imitationē, & virtutū amorē. Deniq; Machometus inſœlix in Alchorano ſuo frequenter fatetur, quod Ieſus Nazarenus ſit Chriſtus ſeu Meſsias in lege, promiſſus, quod itē Iudęi diſperſi & capti ſunt eo quod Ieſum, p Chriſto non acceperūt. Sed contra diuinitatē Chriſti blaſphemias euomit multas [ET omnis qui diligit eū qui »
genuit] i. deum patrem [DILIGIT eum qui natus eſt ex eo] i. vnigenitum filium eius, cum pater & fi- »
lius ſint vnum & idem ſummum & inuariabile bonum, nec vna perſona diuina & increata ſine alia infuſo amore diligi poſsit: cum ſint vnus, verus, ſimplex, & omnipotens deus. Vel ſic, Omnis qui diligit eum qui genuit, id eſt, creatorem altiſsimum, qui homines ſpiritaliter regenerauit per ſacramenta & verba cœleſtia gratiarumque dona, iuxta quod ſcriptum eſt, Voluntarie genuit nos verbo veritatis: Diligit eū qui
Iacobi.1. natus eſt ex eo, id eſt, quemlibet chriſtifidelem. Qui enim veraciter diligit deum, diligit & pertinentes ad eum, membra miniſtros ac milites Chriſti. Huic expoſitioni ſequentia conſonant verba [IN hoc cogno- »
ſcimus, quoniam diligimus natos dei] id eſt, proximos noſtros à deo regeneratos, eiusque filios adoptiuos

A [CVM deum diligamus & mandata eius faciamus] quia(vt dictũ est sæpe) amor dei & proximorum
dilectio inuicem se includunt inseparabilesq; cõsistunt,nec vere diligit deũ nisi qui ei & eius obedit vi
» cariis. De quibus ait,Qui vos audit me audit,& qui vos spernit me spernit [HAEC est enim charitas Lucæ.10.
» dei] id est,in hoc consistit,hoc exigit, per hoc quasi per effectum & signum manifestatur & innotescit
» [VT mãdata eius custodiamus] qui enim syncere diligit deũ,honorat eũ, & voluntatem suam volun-
tati ipsius conformat ac subditi:cũ amicorum sit eadẽ velle & nolle.Propter quod Christus loquitur,Si Iohã.14.
» diligitis me,mandata mea seruate.Itemq;,Si quis diligit me,sermonem meũ seruabit [ET mãdata eius Eodem.
» gratuia non sunt] videtur quod imo,cũ Christus protestetur,Quam angusta porta & arcta via quæ du Matt.7.
cit ad vitã, & pauci inuenient eam.Deniq; valde difficile est concupiscentias carnis,passiones, & modum
superare.Difficillimũ quoq; videtur,intellectum in captiuitatem redigere ad credendum incomprehẽ- 2.Cor.10
sibilia illa,quæ in euangelica lege credi iubentur.Et respondendũ,q; diuina præcepta non sunt grauia
duplici ratione.Primo,quia virtutes de quarũ actibus dantur præcepta,sunt ex sua natura suaues & cõ-
uenientes,habẽtq; delectationes synceras actibus suis annexas.Secũdo, ex adiutorio dei, qui per dona
gratiæ,præsertim per charitatẽ,hominẽ sic confortat inflãmat & confolatur, vt ei dulcescat via salutis
& obseruãtia præceptorũmo cũ ingenti alacritate gaudio illa adimpleat.Propter quod ait Prophera,
In via testimoniorũ tuorũ delectatus sum,sicut in omnibus diuitiis. Et, Viã mandatorum tuorum cu- Psal.118.
B curri,cum dilatasti cor meum.Iterũq; hortatur,Seruite domino in lætitia. Tertio,ex inæstimabili ma- Eodem.
gnitudine præmii desuper repromissi : cuius respectu omnis labor & omnis difficultas & pœna vitæ Psal.99.
» præsentis est tanquã momentum.Propter quod dicitur,Cõsideratio præmii minuit vim flagelli.Paul. Greg.
quoq; ad Cor.Id,inquit,quod in præsenti est momentaneũ & leue tribulationis nostræ,supra modum 2.Cor.4.
in sublimitate æternũ gloriæ pondus operatur in nobis.Hinc ait Salustor,Venite ad me omnes qui la- Matth.11.
boratis & onerati estis,& ego refeciam vos.Iugum enim meum suaue est,& onus meũ leue. Quarto,
mandata euangelicæ legis leuia sunt ob suã paucitatẽ, comparatione præceptorũ Mosaicæ legis, quæ
multitudine sua erant onus tam graue:vt princeps dicat apostolorũ,Quid tentatis deum,imponere iu Act.15.
gum super ceruices discipulorũ,quod neq; patres nostri,neq; nos portare potuimus? Nempe vt Rabi
Moses scribit,tot erant in lege præcepta quot sunt dies in anno, & quot sunt ossa in homine, ita quod
horum par extitit multitudo.Porro difficultas implendi præcepta consurgit ex nostra infectione,& ho
stium impugnatione,ac obiectorum valida motione,aliisq; causis diuersis.Consequenter subditur vna
» causa,cur præcepta sint leuia [QVONIAM omne quod natum est ex deo,] id est, omnis fidelis ex Epistola.
» deo per charitatem & gratiam regeneratus [VINCIT mundum] id est auxilio charitatis & gratiæ,
imo & fidei Christianæ(vt statim subiungitur)superat tentationes & impugnationes hominum mun
danorum,tyrannorum, & philosophorum: qui Christianos variis modis à fide auertere sint conati.
Mundum etiam vincit,qui diuitias,delitias,vanitates, prauitates, honores mundi non affectat: sed o-
C mnia talia aspernatur,cum apo.Paulo dicens, Mihi absit gloriari nisi in cruce domini mei Iesu Chri- Galat.6.
» sti.Et,Omnia arbitror vt stercora,vt Christum lucrifaciam [ET hæc est victoria,quæ vincit mũdum: Philip.3.
» fides nostra] id est fides catholica per dilectionem operans, est virtus per quam vincimus mundum: Galat.5.
iuxta illud ad Heb. Sancti per fidem vicerunt regna. Per fidem nanq; cognoscimus imminentia nobis Hebr.11.
bella atque pericula,dei quoque præsidia nobis parata,& atrocitatem,fortitudinem, ac multitudinem
hostium nostræ salutis.Sicque fides nos dirigit in pugnando,in orando,ac resistendo. Nam & ipsa est
fundamentum virtutum & efficaciæ tantæ, vt asserat veritas, Omnia possibilia sunt credenti. Ideo Marc.9.
princeps apost.locutus est,Diabolo resistite fortes in fide.Et ad Eph.habetur, Accipite armaturã dei,
vt possitis resistere in die malo,induti loricam iustitiæ:in omnibus sumentes scutũ fidei, in quo possitis
omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam spem salutis, & gladium spiritus, quod est verbum
» dei,orantes omni tempore in spiritu [QVIS est autem qui vincit mundum,nisi qui credit] fide for-
» mata [QVONIAM Iesus est filius dei?] id est,naturalis,vnicus,consubstantialisque filius patris æter
ni.Talis enim nec philosophicis argumentis,nec tyrannicis insectationibus cedit ac vincitur,nec mun
di blandimentis nec aduersis deiicitur,quandiu sic credit.Ait hoc loco Albertus,Quemadmodum cor
poraliter pugnans, indiget quatuor armorum generibus,scilicet,gladio ad percutiendum, scuto ad se
defendendum,forti societate ad præmuniendum, & veritate, id est, iusta causa ad præliandum:sic
D Christianus contra mundum ac reliquos suæ salutis aduersarios pugnans,indiget primo pro ense Ha- Iohan.19.
» bete charitatis feruorem.Secundo,pro scuto fidei confortationem. Tertio, pro societate diuinum an- Matth.3.
» gelicumque auxilium.Quarto,pro veritate seu causa,Christi veram confessionem. [HIC est qui ve-
» nit per aquam & sanguinem Iesus Christus] id est, ad nostram redemptionem processit, & eam effe-
cit per aquam baptismatis, & sanguinem sui corporis quem in cruce fudit pro nobis. Christus nanque
sacramentum baptismi instituit, & baptismum à præcursore accipiens tactu suæ sanctissimæ car- Coloss.1.
nis vim regenerationem præstitit aquis : atque à merito suæ passionis omnia sacramenta suas sortiun- Ephe.5.
tur virtutes.Hinc loquitur Paulus, Christus per sanguinem crucis suæ pacificauit, siue quæ in cœlis Apoc.1.
sunt, siue quæ in terra. Et rursus, Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, mun- Iohã.19.
dans illam lauacro aquæ in verbo vitæ. In Apocalypsi quoque habetur, Christus dilexit nos, & la-
uit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Denique cum vnus militum lancea latus Christi aperuis-
set, continuo inde exiuit sanguis & aqua. Vnde de latere Christi sacramenta ecclesiæ dicuntur flu-
xisse, quia videlicet vim sanctificandi inde suscipiunt, & ita quo ad hoc venit in aqua & sanguine.
» [NON in aqua solum,sed in aqua & sanguine] hoc additur ad differentiam sancti Iohannis Bapti- Matth.3.
stæ,qui venit in aqua solum : qui baptizauit corpora aquis,sed sanguinẽ suũ pro mundi nõ fudit pec- Lucæ.3.
catis,nec animas lauit à vitiis. Vel ideo additur hoc,quoniam Christus non solũ dignatus est propter Iohã.1.

nos baptizari, vt ſuę carnis attactu aquis vim regeneratiuam præſtaret: ſed & ſanguinem ſuum pro no E.
ſtra fudit ſalute. Porro ſecundũ Bernard. in ſerm. iſtud eſt additum ad differẽtiã Moſi, qui venit in aqua
tantùm, à qua nomen ei eſt impoſitũ [ET ſpiritus eſt qui teſtificatur, quoniã Chriſtus eſt veritas] hoc »
Exod. 2. enim ſpũſſ. teſtatus eſt ante Chriſti paſsionẽ & poſt eam. Ante paſsionẽ. ſ. cum baptizatus fuiſſet à bea
Lucæ. 2. tiſsimo Iohã. Bapuſta. Iuxta illud, Factũ eſt Ieſu baptizato & orante, apertum eſt cœlũ, & deſcẽdit ſpi-
ritus ſanctus eorporali ſpecie, ſicut columba in ipſum, & vox de cœlo facta eſt, Tu es filius meus dile-
ctus. Porro Chriſtus ſecundũ q̃ deus, eſt vere ſubſtãtialiter verus & veritas. Propter quod ait, Ego ſum
via, veritas, & vita. Et quia per modũ intellectualis emanationis procedit à patre, veritas ei appropria
Iohã. 14. tur, vt dictum eſt plenius paulo ante. Rurſus poſt paſsionẽ, in die Pentecoſtes, & deinceps ſpiritus ſan-
ctus per apoſtolos teſtificabatur idipſum, & per tam ſupernaturalem apoſtolorum illuminationẽ, in-
Act. 2. flammationem, roborationem, aliaque mirabilia quæ apparebant in eis & fiebãt per eos, luce clarius
demonſtrauit quod Chriſtus ſit veritas, cuius vniuerſa promiſſa tam veriſime & ſupernaturaliter im-
Iohã. 15. plebantur. Hinc poſt cœnam dixit in ſermone apoſtolis illud, Cum venerit paracletus, quem ego mit-
tam vobis à patre, ſpiritum veritatis, qui à patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me. Nec ſolũ
ſpiritus ſanctus id proteſtatur [QVONIAM tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo, pater, verbum, »
& ſpiritus ſanctus] id eſt, tota ſupereſſentialis & ſuperdigniſsima Trinitas in cœlo empyreo ſpeciali- F
ter habitans, præſtat coram omni cœleſti militia teſtimonium, quod Chriſtus ſit veritas: quia declarat
Trinitas adoranda cunctis cœleſtibus ciuibus ſemetipſam, & qualiter verbum procedit à patre & ſpiri
Pſalm. 35. tus ſanctus ab vtroque, iuxta illud in Pſalmo, In lumine tuo videbimus lumen. De quo teſtimonio lo-
Iohã. 17. quitur Chriſtus patri, Clarifica me tu pater apud teipſum, claritate quam habui priuſquam mundus
Eodem. eſſet. Et rurſus, Pater quos dediſti mihi, volo vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi [ET hi »
tres vnũ ſunt] quoniam tres ſuperbenedictæ & ſuperuenerãdæ perſonæ ſunt, vna eſſentia, vnus deus, »
vnum vniuerſorum principium, & vnus omnium vltimus finis: vnum ſummum bonum: vnum plenæ
felicitatis obiectum, quo ſolo fruendum eſt. Diuinitatis quippe natura nequaquam poteſt multiplica-
ri, ſed eſt numero vna in tribus: & quicquid abſolute competit deo, toti Trinitati, ſingulisque perſonis
Iohã. 10. communę eſt, & vnum in tribus. Propter quod loquitur Chriſtus, Ego & pater vnum ſumus. Super-
excellentiſsimæ quoque Trinitatis perſonalem diſtinctionem eſſentialemque vnitatem Chriſtus pan-
Matt. 28. dit dicens, Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti [ET »
tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis] id eſt, in militanti eccleſia, ſpiritus »
vtpote rationalis anima Chriſti, aqua quoque & ſanguis quæ de eius latere profluxerunt in cruce, con
teſtantur quòd Chriſtus ſit verus ac veritas in eo, quod diuit ſe eſſe non ſolum dei vnicum filium, ſed
Iohã. 19. etiam hominem verum, Palpate, inquiens, & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me G
videtis habere. Vel tres teſtimonium dant in terra, quia in ſacramento baptiſmi eſt ſpiritus viuificans,
aqua abluens, & ſanguis Chriſti virtualiter operans & emundans, per quæ patet veritas Chriſti. De
Lucę. 24. quo deus dixit Iohanni Baptiſtæ, Super quem videris ſpiritum deſcendẽtem & manentem ſuper eum,
hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto [ET hi tres vnum ſunt] id eſt, vnum habent effectum, & in eiuſ- »
dem veritatis manifeſtatione conueniunt. Deinde oſtenditur irrefragabilis certitudo fidei Chriſtia-
næ. [ST] pro quia [TESTIMONIVM hominum accipimus,] hoc dupliciter poteſt intelligi. Pri »
mo, quòd in rebus & cauſis humanis teſtimonium hominum efficax reputatur: quemadmodum ſcri-
Deut. 17. ptum eſt, In ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum. Secundo, quòd teſtimonium ſanctо-
Matt. 18. rum hominum, vtpote prophetarum de Chriſto prænunciatum, iudicatur rdoneum [TESTIMO- »
2. Cor. 13. NIVM dei maius eſt] id eſt, teſtimonium dei patris de Chriſto prolatum præclarius eſt: ſicut & Deus »
pater omni homine conſiſtit ſublimior, cuius teſtimonio falſum ſubeſſe nõ poteſt [QVONIAM hoc »
eſt teſtimonium, quod maius eſt] omni teſtimonio humano [QVOD teſtificatus eſt de filio ſuo] id eſt »
teſtimonium, quod pater perhibuit filio in baptiſmo & transfiguratione, dicens, Tu es filius meus di-
lectus in quo mihi bene complacuit, maius eſt teſtimonio hominum. De quo teſtimonio etiam dictum
eſt à Petro, Accepit (inquit) à deo patre honorẽ & gloriam, voce delapſa ad eũ huiuſcemodi à magni-
fica gloria, Hic eſt filius meus dilectus [QVI credit in filium dei, teſtimonium dei habet in ſe,] i. teſti- »
monio dei patris aſſentit, & operatur in eo teſtimonium illud ſalubrẽ credulitatem, dum modo iuxta H
fidei exigentiam conuerſetur. Credere autem in filium dei, eſt per fidem charitate formatam & actio-
nes virtutum in Chriſtum dei vnigenitum tendere [QVI vero non credit in filio, mẽdacem facit eũ] »
Lucæ. 3. id eſt, deum patrem, quantum in ſe eſt, facit ſeu eſſe oſtendit, mendacem & teſtem fallacem [QVO- »
Matt. 17. NIAM non credit in teſtimonio, quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo] dicens, Tu es filius meus dile- »
ctus, &c. Nec poſſunt ſe excuſare infideles dicendo, quòd pater non dixit hoc: quia per infinita miracu
la ſoli omnipotenti deo poſsibilia, interim vberrime eſt oſtenſum, quòd euangelica lex in qua hoc cõ
tinetur, ſit vere à deo, & ipſum euangelium recitans hoc ſit omni veritate pleniſsimum. Teſtatus eſt
quoque deus pater de filio ſuo per ſanctos prophetas, Dauid, Eſaiam, Hieremiam, Micheam, Danie-
lem, ac alios. Deinde per ſanctos apoſtolos & euangeliſtas, quorum doctrinã per copioſiſsima ac pre-
clariſsima confirmauit miracula. Similiter per martyres glorioſos, quos in ſuis paſsionibus & ante ac
poſtea magnificis honorauit prodigiis. Deinde per alios innumerabiles ſanctos, confeſſores, doctores,
prædicatores, prælatos: quorum doctrinam & ſanctitatem per ſigna admiranda ac abũdantiſsima de-
clarauit & approbauit. Sed & per miracula ab ipſomet Chriſto peracta pater teſtimonium præbuit ei.
Iohan. 5. Propter quod loquitur Chriſtus, Opera quæ dedit mihi pater quæ facio, teſtimoniũ perhibent de me.
Iohã. 13. Et denuo, Si non facio opera dei, nolite credere: ſi autem facio, & ſi mihi non creditis, operibus credi-
te. Ad hæc magnum, glorioſum, & iucundum eſt, quod etiam iſtis diebus deus ſublimis & benedictus

A tot & tanta operatur miracula ad ſanctorum ſuorum promotionem, ad fidei toborationem,ad cõſola
„ tionẽ Eccleſię,ad confuſionẽ omnisplebis incredulę,imo ad ſuiipſius gloriã & honorẽ. [HOC eſt te-
„ ſtimonium] .i.inrentio,fructus & finis teſtimonii præinducti:quia ad hoc deus pater iſtud de filio ſuo
„ teſtatus eſt,quarenus hoc credendo vitã obtineamus beatã.iden ſubditur, [QVONIAM vitam æternã
„ dedit nobis deus] id eſt,vitã gloriç pręſtitit nobis modo in ſpe,in cauſa,pręmio & radice,in inchoatio
ne,prælibatiõe,ac arra ſeu pignore.AEternã enim beatitudinẽ nobis promiſit: vitã gratię quę pignus
eſt vitæ gloriæ,cõmunicauit:charitatem,quæ nunq; excidit,infudit.actus meritorios condonauit,futu 1.Cor.13.
ræ ſuauitatis conceſsit præguſtũ.Hine etenim conteſtatur,Beari pauperes ſpiritu, quoniam ipſorũ eſt Matth.5.
regnũ cœlorum.Et Paulus,Dedit(inquit)nobis pignus ſpiritus.Itemq;,Gratia dei vita æterna.Et rur- 2.Cor.1.
ſus loquitur Chriſtus,Hæc eſt volũtas patris mei qui miſit me,vt omnis qui videt filiũ & credit in eũ, Rom.6.
habeat vitam æternam.Vel ſic,Hoc eſt teſtimoniũ,quod ſcilicet nos apoſtoli perhibemus de Chriſto, Iohan.6.
quoniã vitam æternam dedit nobis deus per Chriſtum,quia hanc Chriſtus ſua paſsione promernit no
„ bis [ET hæc vita] id eſt,æterna felicitas [IN filio eius eſt] .i.per fidẽ & gratiam filii dei acquiritur, Iohã.14.
quemadmodũ ipſe ſaſſus eſt,Ego ſum via,veritas,& vita.Nemo venit ad patrem niſi per me. Vnde in Act.4.
Actibus princeps apoſtolorũ fatetur,Non eſt nomen aliud ſub cœlo datum hominibus, in quo opor- Iohan.11.
teat nos ſaluos fieri.Et rurſus aſſerit filius dei,Omnis qui credit in me,nnn morietur in æternum. Vel
B hæc vita in filio eius eſt,quia in viſione diuinitatis filii dei vera beatitudo obiectiue cõſiſtit, prout ipſe Iohan.17
ait,Hęc eſt vita æterna,vt cognoſcãt te verum deum & quem miſiſti Ieſum Chriſtũ. Hinc ipſe vnige-
nitus cultori ſuo pro pręmio pollicetur,Qui diligit me,manifeſtabo ei meipſum . Et pater in Pſalmo, Iohan.14
Longitudine(inquit) dierũ replebo eum,& oſtendã illi ſalutare meũ.Poteſt & ita exponi , Hæc vita in Pſalm.90
filio eius eſt,quia æterna beatitudo in filio dei eſt ſecundũ plenitudinẽ infinitam , inquantum eſt deus:
atq; ſecundum naturam aſſumptã ſuit in eo participariue prę omnibus ſanctis ab exordio incarnatio-
nis.Quia extunc anima Chriſti ſuit in pleniſsima ſuitione diuinitatis. Hinc idem ait,Sicut pater ha- Iohan.5.
„ bet vitam in ſemetipſo,ſic dedit & filio vitã habere in ſemetipſo. [QVI habet filiũ dei] .i.is in quo fi
lius dei per fidem & gratiã habitat,ita quod habet filiũ dei vnigenitũ ſui cordis habitatorem iuxta qđ
Paulus ait apoſt. Deus pater det vobis ſecundũ diuitias gloriæ ſuæ habitare Chriſtũ per fidẽ in cordi- Eph.1.
„ bus veſtris,[HABET vitã æternã].i.beatitudinẽ ſempiternã iam habet in ſpe,prout dictũ eſt plenius.
Vnde filius loquitur patri,Sicut dediſti ei poteſtatẽ omnis carnis,vt omne quod dediſti ei, det eis vitã. Iohan.17
Vel habet vitam æternã,quoniã ipſemet filius eſt eſſentialiter,ſecundũ quod deus,vita æterna:ſicut pro
„ fitetur,Ego ſum reſurrectio & vita [QVI non habet filiũ] modo prætacto [NON habet vitam] quia Iohan.11.
„ nec vitã gratiæ habet in præſenti,nec vitã gloriæ habebit in futuro:niſi cõuertatur ad Chriſtũ,[HAEC
„ ſcribo vobis,vt ſciatis] per fidẽ illuminatã certitudine adhærentiæ & experienria prælibationis futuræ
„ iucũditaris [QVONIAM vitã æternã habetis,qui crediris in nomine filii dei].i.in Chriſtũ vnigenitum Iohan.11.
C patris æterni,qui ait,Qui credit in me,etiã ſi mortuus fuerit,viuet.Itaq; nomẽ filii dei ſumitur hic pro
nomine nominaro,puta pro ipſo dei vnico filio.Et de fide formata intelligẽda ſunt iſta. Ex hac autem
„ fide oritur cõfidẽtia magna ad deũ,ideo ſubiungitur [ET hæc eſt fiducia quã habemus ad eum, quia
„ quodcũq; petierimus] ab eo [SECVNDVM voluntatẽ eius] id eſt,ſecundũ beneplacitũ dei,vt pore pie
„ & ſalubriter ad ipſius honorẽ & noſtrã ſalutem [AVDIT nos]ſi perſeueranter petamus, [ET ſcimus
„ quoniã audit nos,quicquid petierimus] maxime ſi pro nobiſipſis oremus, quia non ſemper exaudiun-
tur deuoti pro aliis.Hanc ſpem,imo certitudinẽ atq; ſcientiã exauditionis diuinæ Chriſtus in euange
lio nobis copioſiſſime inculcauit.Ait nanq;,Omnia quæcũq; orãtes peritis, credite quia accipietis, & Marc.11.
veniẽt vobis. Alibi quoq;,Petite & dabitur vobis,quærite & inuenietis, pulſate & aperietur nobis. O- Matth.7.
mnis qui petit accipit,& qui quærit inuenit,& pulſanti aperietur.Et denno ait,Si vos cũ ſitis mali, no Lucæ.11.
ſtis bona data dare filiis veſtris,quantomagis pater veſter cœleſtis dabit ſpiritũ bonũ petentibus ſe?Cũ
enim ad ſupernaturalẽ beatitudinẽ creauerit nos,& præcepta cœleſtia dederit nobis:quam beatitudi-
nem ſine donis gratiæ eius promereri adipiſciq; non poſſumus,& quæ præcepta ſine eiſdẽ implere ne-
quaquam valemus:nullum relinquitur dubium,quin paratiſſimus ſit,quantum in ſe eſt,gratiarum cha
riſmata nobis tam neceſſaria diſtribuere nobis.Dabitq; ea ſi rite petamus.Prętera cũ à nobis pater ap Malach.1.
pellari dignetur,haud dubium,quin paterna pietate ſubuenire & exaudire paratus ſit. Inſuper ipſe qui
D ad orandum nos exhortatur,ſe exauditurum promitrit:vtique libenter exaudiet,cum tã infinita ſit pie-
tas,liberalitas,veritasque ipſius.Poſtremo ipſe ſupbenigniſſimus deus,qui etiam non exoratus tãta be-
neficia nobis largitus eſt,qui tam charitatiue præuenit nos, qui ingratis ac perfidis tot bona largitur:
fidelibus & deuotis ipſum innocantibus vt oportet , non deerit. Sed tantum regem ac dominum cum Deut.4.
omni humilitate,ſubiectione,& reuerentia exorare neceſſe eſt. Propter quod Moſes proteſtatur, Cum
quæſieris dominum deum tuum,inuenies eum:ſi tamen toto corde quæſieris eum,& tota tribulatione
animæ tuæ.Et ipſemet Chriſtus,Oportet(inquit)ſemper orare, & non deficere. Potiſſime vero exau- Lucæ.8.
diri cupientes aduertant & impleant,quod loquitur dominus, Cum ſtabitis ad orandum , dimittite ſi Marc.11.
quid habetis aduerſus aliquem: quod ſi non dimiſeritis,nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.
[SCIMVS quoniam habemus poſtulationes quas poſtulamus ab eo] id eſt,certi ſumus,quod petitio-
„ num quas deo offerimus effectum ſeu exauditionem ſortiemur ab eo,iuxta ſenſum prætactum.Vel ſen
ſus eſt, quod otationes quas deo offerimus , non ex proprio ſenſu , ſed ex diuina inſtructione accepi-
mus.Quid enim & qualiter debeamus orare, Chriſtus in euangelio docuit, & inter cætera dixit , Sic
ergo orabiris, Pater noſter qui es in cœlis, &c. Ideo loquitur Paulus, Quid oremus ſicut oportet, ne- Matth.6.
ſcimus:ſed ipſe ſpiritus orat pro nobis,id eſt,exorantes nos facit . Conſequenter ſanctus apoſtolus in- Roma.8.
ter peccata diſtinguit , & qualiter circa diuerſos peccatores diuerſimode nos habere debeamus , ex-

ponit [QVI scit fratrẽ suum peccare peccatum non ad mortem]& c. Locus iste difficilis est,qui pri- E
mo sic potest intelligi.Qui scit proximũ suum venialiter peccare,quod non inducit mortem animę in
præsenti,nec mortẽ æternę miseriæ in futuro [PETAT] .i.pro illo ort, [ET dabitur ei vita] id est,
ad eius instantiã dabitur remissio talis culpæ [PECCANTI non ad mortem] .i.venialiter peccanti.

Peccata venialia quibus mediis deleã tur.

Quẽadmodũ enim venialia difficulter vitantur,sic faciliter dimittũtur:vtpote oratione dominica,con
fessione mutua,correptione & correctione fraterna,pœnitẽtia assidua,aspersione aquæ benedictę,in-
gressu ecclesię,pectoris tunsione,charitatis feruore,remissione illatę iniurię,exercitatione operũ mise-
ricordiæ.Secũdo exponitur sic,Qui scit fratrẽ suum peccare peccatum non ad mortem, & non conti-
nuare peccata vsq; ad mortẽ inclusiue:petat pro illo,& exaudietur. Nam talis vitam gratiæ obtinet,&
vitam gloriæ consequitur:Quia nõ manet in vitiis vsq; in finem vitæ præsentis, in qua est tẽpus,locus,
ac status merendi ac demerendi.Non potest de aliquo certitudinaliter sciri absque reuelatione,an an-
te mortẽ vere pœniteat:alioquin sciretur esse in charitate.Sed ideo sanctus Iohãnes hæc dicit, vt agno-
scamus,quod pro illo frustra oramus qui in vita præsenti non pœniteat:sed absque contritione decedit.
Tertio exponitur sic,Qui scit fratrem suũ peccare peccatũ non ad mortem,id est,non facere irremis-
sibile peccatum:vt sunt peccata in spiritum sanctum,quę irremisibilia asserũtur,quia difficulter & vix
dimittuntur,& finalis impœnitentia nunquam dimittitur:petat pro illo,& exaudietur:non quod sem-
per oratio fusa pro taliter peccante exaudiatur,sed quia spes exauditionis est, & quãdoq; exauditio fit F
pro illo [SED est peccatum vsque ad mortem,non pro illo dico vt roget quis] si hoc de finali impœ »
nitentia,seu de quocunque mortali vsque ad mortem continuato,& per contritionem non deleto,in-
telligatur,certũ est quod pro defuncto in tali facinore non sit orandũ.Si autem de quolibet peccato in
spiritum sanctũ intelligatur,sensus est,quod valde difficulter quis exaudiatur pro ita peccante. Ideo di
citur pro illo non esse rogandũ,non vt nequaquam oretur,cũ de nullo sit penitus desperandum:sed ad
instituandũ quàm difficulter impetretur à deo venia talis peccati.Iuxta quem sensum Christus in euan
Matth.12 gelio loquitur,Si quis blasphemauerit in spiritum sanctum , non habet remissionem in præsenti secu-
Marc.3. lo neq; in futuro.Hinc subditur [OMNIS iniquitas peccatum est]id est,culpa mortalis,cum sit transs- »
Lucæ.12. gressio legis diuinæ [ET est peccatũ ad mortem]quod tripliciter accipi potest,sicut dictum est.Qua- »
si dicat,Non omnem culpam mortalem voco peccatum ad mortem . Vel sic,Omnis iniquitas,id est, »
omnis non æquitas,seu quantũlibet modicus ab æquitate recessus peccatũ est ad minus veniale: & est »
peccatum ad mortem,id est,mortale peccatum ad infernalem trahens interitum [SCIENS quia o- »
mnis qui natus est ex deo,non peccat,sed generatio dei conseruat eum] hoc est quod supra tertio hu- »
ius epist.cap.dictum est,Omnis qui natus est ex deo,non peccat:quoniam semen ipsius in eo manet,& »
nõ potest peccare:quoniam ex deo natus est.quod ibidem satis reor expositum. Et quod ibi dicitur se-
mẽ ,hic generatio nominatur.Generatio enim dei,id est,spiritualis renouatio in baptismate seu pœnitẽ
tia facta,seu gratia ibi insusa,conseruat eum in bono & præseruat à vitio, quantum ex se est:ipse tamẽ
se potest à deo propria libertate auertere, [ET malignus non tangit eum] inquantum ex deo natus G
est,& gratia confortatus.Quia vt talem,non potest eum ad peccatum impellere:sed vt defectibilẽ,fra-
gilem,ac liberi arbitrii existentem,potest eum tentare,superare seu tangere [SCIMVS quoniam ex »
deo sumus] hoc supra expositum est.Apostoli quippe certitudinaliter se esse in charitate nouerunt,eę- »
teri vero catholici ac deuoti probabiliter sciunt hoc [ET mundus totus in maligno positus est]id est, »
mundani carnalesque homines diabolo sunt subiecti,vitiis inuoluti,& malę libidinis igne succensi:quia
Psal.13, in talibus abundant peccata: de quibus ait propheta, Omnes declinauerunt,simul inutiles facti sunt.
52. Vnde in Ozea habetur,Non est veritas,& non est misericordia, & nõ est scientia dei in terra. Maledi-
Oseæ.4. ctum,& homicidium,mendacium,& furtum,& adulterium inundauerunt. [ET scimus quoniam fi- »
lius dei venit]id est,per incarnationis mysterium in inferiorem hũc mũdũ ingressus est. Sicut ipse ait, »
Iohan.16 Exiui à patre & veni in mundum [ET dedit nobis sensum] id est,sapientiam salutarem & euangeli- »
cæ legis doctrinam [VT cognoscamus verum deum] per quem hoc loco intelligitur pater æternus. »
Nam subditur [ET simus] per fidem & charitatem [IN vero filio eius,] id est,in vnigenito natura »
li & coæterno ipsius filio Iesu Christo,qui in vnitate personæ est deus & homo.Venit itaque filius dei,
vt cognoscamus verũ deum per fidem viuam & illuminatã,& per sapientię donũ in vita præsenti, de-
inde clare per speciem in regno cœlesti. [HIC] verus filius dei, [EST verus deus,] veritate naturę, »
ita quod vera diuinitas est in eo non participatio quædam, sicut in aliis qui in scripturis dii vocantur H
Iohã.4. [ET vita æterna] est enim essentialiter viuens, & vita,veritas,sapientia,ac diuina essentia.Porro patre »
2.Cor.1. filioque expressis,intelligitur superbenedictus & adorandus spiritus sanctus,patris ac filii amor, osculum & amplexus.O quanta fuit infelicitũ hæreticorum insania:qui cõtra hanc lucidissimã protestatio-
nẽ tanti apostoli,diuinitatem Christi negare impiissime præsumpserunt. Quãta etiã fuit vesania Ma-
chometi,qui licet in Alcorano testetur Christum fuisse summum sapientissimumque prophetam,non
tamen admittit vt filius dei aut deus dicatur,sed purum fuisse hominem reprobus ille mentitur [FI-
Col.3. LIOLI custodite vos à simulacris] .i.idolis ac idololatris,atque ab omni auaritia,quæ idolorũ est ser »
uitus,ab hæreticorum quoque figmentis,qui de deo patre & filio eius ac spiritu sancto non id sensẽrũt »
ac docuerũt quod pater & filius & spiritus sanctus sunt:sed quod alii malediçti eos esse finxerũt.Simu-
lacra quoq; sunt vana phantasmata,cogitationes inutiles,phãtasticę ac stolidę apprehẽsiones,somnio
rũq; obscuriationes.A quibus omnibus nos custodire debemus,& syncere atq; catholice de deo vno ac
trino sentire,salubria cogitare,sapientialibus meditationibus & considerationibus immorari,ac domi
num maiestatis immẽsæ totis præcordiis iugiter venerari [AMEN] .i.fic est, & ita fiat. Ad laudem &
gloriam creatoris omnipotentis,qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN TER-TIAM B. IOHANNIS EPISTOLAM ENARRATIO.

SANCTVS IOHANNES IN PRAEINDV
cta epistola instruxit fideles in generali, nunc instruit quasdam personas in spe
ciali. Porro sensus huius compendiosę epistolę in præhabita sententiosa epistola
pro maxima parte est habitus: ideo immorari noo congruit. [SENIOR Electę
dominæ] Vt recitat Beda, quidam dixerũt præseotem epistolam & sequeotem
non esse Iohannis apostoli, sed alterius presbyteri nomine Iohánis, vt infra ple-
nius referetur. Sed nunc ecclesia communiter tenet, quod sit Iohannis apostoli: Contra
quod etiam ex stylo, ac sensu, & simili sermonis charactere satis videtur. ¶ Vocat autẽ beatus Iohãnes eos q du-
se seniorem, quia iam erat prouectæ ætatis: & ratione sui officii, quoniã nomen senioris episcopis quo- as has epi
que propter grauitatem sapientiæ maturitatisque congruit. Vnde tũc rectores ecclesiatum propter dis stolas alte
cretionem & motum maturitatem senes appellabãtur. Propter quod vt ante iam patuit, princeps apo rius dicũe
stolorum in prima sua canonica, pastoribus loquens, Seniores (inquit) qui in vobis sunt, obsecro. Itaq; Iohannis
senior iste Iohannes apostolus omniũ, qui in Asia præerant Christianis, ꝑcipuus scribit [ELECTAE cuiusdam
dominæ] Hæc nanque veneranda & sancta matrona, cui tam reuerenter scripsit tantus apostolus, vo- presbyte-
cabatur secundum expositores Electa. Quod nomen illi oprime competebat, quoniam vtique valde ri.
electa erat à deo: quam in præsenti epistola sanctus Iohannes de multis commendat, sicut patebit. [ET t, Petr. 5.
natis eius] id est, filiis eius non solum carnis propagatione, sed & virtutum imitatione. Nam & proles
eius atque familia erant, & ita etiam spiritalem matrem se eis exhibuit, & quod parentes suis renentut
impendere filiis, vtpote educationem, instructionem, correptiooẽ & castigationẽ exhibuit eis [QVOS
ego diligo in veritate] id est, vero & spiritali amore. Sciebat siquidem tantus Apostolus se esse in cha- Iohã. 14.
ritate, imo & in charitate perfecta. [ET non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatẽ] id est,
vniuersi fideles, qui Euãgelicæ legis ac fidei veritatem, Christum quoque qui summa est veritas agno-
uerunt, diligunt istos. Fuit nanque domina ista nobilis ac famosa cũ sobole sua, & hospitabat ac susten
tabat credentes ac ministros ecclesiæ. Ideo omnes booi fideles, ad quos fama eius petuenit, eam ac so-
bolem eius amabant. Cur autem amabant eam & natos eius, subiungitur [PROPTER veritatẽ, quæ
permanet in vobis] id est, propter veram dei notitiam atque iustitiæ æquitatem & vitæ synceritatem.
Fuit enim in istis veritas triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinæ, veritasq; iustitiæ [ET vobi-
scum erit in æternum] quia posthanc vitam fuit in eis veritas ista, & in æternum manebit in eis mul-
to perfectius, quàm fuit in vita præsenti. Nempe quod hic nouerunt per fidem, in cœlo contemplãtur
per speciem. In cœlo quoque est perfecta iustitia ac veritas vitæ falsitate impermixta: quoniam sancti
secundum extremum posse suum deo intenti sunt, honorificentiamque impendunt, nec quippiam cul-
pæ eorum vitæ miscetur. [SIT vobiscum gratia] gratificans, quæ est qualitas supernaturalis, essen-
tiam rationalis creaturæ immediate perficiens, & eam in esse deiformi ad promereodum idoneo po-
nens, vt magni describunt doctores [MISERICORDIA] id est, pia assistentia dei in omnibus, & re
missio culpæ ac conseruatio gratiæ [ET pax] pectoris in præsenti, quæ pax est traoquillitas inter-
næ ordinationis, & quies mentis in deo. Pax quoque æternitatis in futuro, quę est pax plena semper in
actu, & gaudium prorsus imperturbatum. Pax etiam temporis est optanda, vt cum omnibus habeatur
concordia bona, & quietã ac tranquillam vitã agamus in omni pietate [A DEO patre, & Iesu Chri- Iohan. 5.
sto filio patris] Pater enim & filius sunt vnũ effectiuũ principium gratiæ, & omnis booi creati. Pro-
pter quod ait filius, Quæcunque facit pater, hæc & filius similiter facit. Et ita per verba hæc diuinitas
filii insinuatur: eo quod dona ista dicuntur esse à filio sicut à patre, & idem intelligendum est de spiritu
sancto. Totius etenim superpræstãtissimæ trinitatis est vna essentia, vna potestas, vna indiuisaque actio
ad extra. Et tota trinitas est vnus deus, vnus creator & rector ac dominus vniuersorum. Sit itaque vo-
bis pax à patre & filio [IN veritate & charitate] id est, per hoc quod estis & statis in veritate doctri-
næ ac fidei Christianæ, atque in charitate dei ac proximorum, & vt proficiatis in istis. [GAVISVS
sum valde] gaudio spiritali in domino [QVONIAM inueni de filiis tuis] id est, aliquos filiorũ tuorũ
[AMBVLANTES in veritate] Vel ioueni de filiis. i. hoc de eis cognoui, ꝙ sunt ambulãtes in verita-
te, id est, in fide catholica, morum synceritate atque iustitia conuersantes ac proficientes, non in tene-
bris ignorantiæ ac peccatis, non in simulatione ac calliditate viuentes. De hoc autem est bonis prælа-
tis cõsolatio valde præcipua, quod eorũ subditi virtuose fructuoseq; viuunt, cũ eos tamen spiritualiter
ament [SICVT mandatum accepimus à patre] id est, deo trinitate omnium creatore. [ET nũc ro-
go te domina, non quasi mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio] hoc inquam
rogo, & hoc est mandatum quod ab initio nostræ conuersionis ad Christum, seu euangelicæ prædica-
tionis, à deo accepimus [VT diligamus alterutrum] id est, spiritaliter inuicẽ nos amemus [ET hæc
est charitas] id est, in hoc consistit ac innotescit, idque requirit [VT ambulemus secundum manda-
ta eius] id est, secundum dei præcepta viuamus, proficiamus, atque ad cœlestem patriam properemus.
[HOC est enim mandatum] dei, vt quemadmodũ audistis ab inirio vestræ conuersionis [IN eo' am
buletis] id est, secundum dei beneplacitum in lege & fide Christi viuatis, perseuereris, & gratiose cre-
scatis: quod vobis nunc scribo, ac necessarium dico [QVONIAM multi seductores exierunt in mun
dum] id est dinersi hæresiarchæ & falsi magistri protuperunt in medium [QVI nõ cõfitentur Iesum
Christum venisse in carne] id est, dei filium non credunt veraciter incarnatum, & in carne assumpta

inter homines conuersatum. Hoc enim dixerunt Marcionitæ hæretici, asserentes Christum corpus ha E
buisse phantasticũ: quorũ hæresim sequutus est & auxit impius Manicheus [HIC est seductor & An „
tichristus] id est, quicunq; hoc asserit, fallit seipsum & alios. Est quoque Christo contrarius, & Anti- „
christi præcursor ac typus. [VIDETE vosmetipsos] id est, considerate & custodite vos [NE perda- „
tis omnia quæ operati estis] id est, ne cadendo à fide catholica iustaque vita, priuemini merito & præ- „
mio omniũ actuum virtuosorum, quos peregistis. Quia dũ iustus mortaliter peccat, mortificãtur præ-
cedentia meritoria opera eius: quæ tamen rursus viuificantur, dũ pœnitet & resurgit. [SED vt mer- „
cedem plenam accipiatis] id est, idcirco vos custodite, vt perseuerando in bonis beatam in cœlo retri- „
Matt.14. butionem plenarie quietantem ac cõtentantem obtineatis. Qui enim perseuerauerit vsque in finẽ, hic
saluus erit. [SCIENTES q̃ omnis qui recedit] vel vt alii legunt, præcedit, id est, quicunq; mẽte à ve-
ritate auertitur. Vel qui præcedit, id est, primo rectè incessit, & bene viuere cœpit [ET non permanet „
in doctrina Christi] iuxta illam credendo, ac conuersando [DEVM non habet] per charitatẽ & gra „
tiam, nec est eius seruus, sed dæmonis. [QVI permanet in doctrina eius] id est, Euangelicis Christi „
documentis obedit [HIC & filiũ & patrẽ habet] id est, pater & filius, imo & spiritus sanctus, sunt in- „
Iohã.14. habitator & dominus ac possessor cordis illius. Quemadmodum loquitur Christus, Si quis diligit me,
sermonem meũ seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum fa- F
ciemus. [SI quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert] id est, hæreticã falsitatem catholicæ ve-
ritati contrariam docet [NOLITE eum recipere in domo] id est, eum non hospitetis, nec habitatio- „
ne iungamini ei [NEC Aue ei dixeritis] id est, non communicetis ei in verbo salutationis, nec vllam „
cum eo societatem aut familiaritatem habeatis. [QVI enim dixerit ei Aue] cõmunicando secum in „
verbis [COMMVNICAT operibus eius malignis] id est, periculum incidit, & quasi socium prauita- „
tis illius se esse ostendit. Istud de hæreticis excommunicatis, præscitis prescrtim accipitur: atque in pri-
mitiua ecclesia seruabatur tam stricte, ne credentes nondum satis roborati & exercitati in Euangelica
veritate, à talibus seducerentur. Vt etiã manifestarent quàm vitandi sint aduersarii veritatis fidei Chri-
Tit.um.3. stianæ. Vnde & Paulus, Hæreticum (inquit) hominem, post vnam & secundam correptionem deuita.
Et rursus, Si quis non obedierit sermoni nostro per epistolam hunc notate, & ne commisceamini cum
2. Thes.3 illo. [ECCE prædixi vobis] id est, de periculo isto pmonui vos [VT in die domini nostri Iesu Chri- „
sti] id est, in die quo iudicabimini à Christo [NON cõfundamini] id est, ne interim peccãdo merea- „
mini tunc ab eo confundi, reprobari, damnari. [PLVRA habens vobis scribere] id est, quanuis alia „
multa salubria vobis scribere possem [NOLVI per cartham & atramentum] id est, literis scripto di- „
gestis nolui vobis ista insinuare. [SPERO enim me venturum ad vos, & ore ad os loqui] id est, spe- „
ro quod os meum loquetur coram ad os vestrum. Præsentia nanque doctoris, & viua vox eius specia- „
lem habent vigorem, & frequenter plus operantur in subditis [VT gaudium vestrum sit plenum] id „
est, spiritale gaudium vestrum ex mea præsentia & alloquutione perficiatur, atque ad æternę iucundi- G
Iohã.19. tatis plenitudinem pertingatis [SALVTANT te filii sororis tuæ Electæ] habuit ista sancta matrona „
sororem, quæ vt asserit glosa etiam vocabatur Electa sicut & ista, & filii eius erant Christiani, ac sancti „
Iohannis discipuli, & forsitan apud eum quando hæc scripsit. Porro quod in aliquibus subiũgitur, Gra
tia tecum, Amen, non est, vt dicitur, in libris correctis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN TER-TIAM B. IOHANNIS EPISTOLAM ENARRATIO.

Hierony.

SENIOR CAIO CHARISSIMO, QVEM ego diligo in veritate.] Sicut refert Hieronymus libro de viris illustrib⁹, quidam dixerunt istã ac præcedentẽ epistolam non esse sancti Iohannis apostoli, sed Iohannis presbyteri: quem Papias Hierapolitanus episcopus discipulus Iohannis apostoli in suis opusculis subinde allegat, senioremque vocat: cuius etiã sepulcrũ
H in Epheso monstrabatur. Sed quẽadmodũ tactum est, Ecclesia rationabiliter te-
net q̃ hæ duæ epistole sint Iohãnis apostoli: qui cur Senior nũcupetur in præce
dentis expositione epistolæ est expressum. ¶ Porro Caius iste, cui scribit, creditur fuisse vir ille Corin-
Rom.16. thius, de quo ad Romanos loquitur Paulus, Salutat vos Caius hospes meus. Et prima ad Corinthios,
1.Cor.1. Neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum & Caium. Sustentauit siquidem & bene tractauit Euange
licæ legis prædicatores, virtuosusque fuit, ideo fuit amabilis. [CHARISSIME de omnibus] id est, „
pro cunctis ad salutem pertinentibus [ORATIONEM facio] vt scilicet in omnibus actibus merito- „
riis crescas: ideo subditur [PROSPERE te ingredi & valere] id est, vt feliciter conuersetis proficien „
do semper in melius, & valeas mente ac corpore: quatenus opera misericordię copiosius & expeditius
prosequaris [SICVT prosperè agit anima tua] id est, feliciter conuersatur in virtutibus crescẽs quo- „
tidie. Et ponitur hic pars pro toto GAVISVS sum valde] in domino gaudio spiritali [VENIEN- „
TIBVS fratribus]. i. Christianis peregrinis & cęteris [ET testimonium perhibentibus veritati tuæ] id „
est, conuersationi tuæ veraciter virtuosæ, quam nobis recitauerunt cum certitudine coniecturali, fidu-
ciali, probabili [SICVT tu in veritate ambulas] triplici veritate ornatus, vtpote veritate vitæ, doctri- „
næ, iustitiæ. Nec est in te hypocritica confictio, aut vulpina calliditas: quod sanctus Apostolus po- „
tuit, Deo reuelante, certitudinaliter scire [MAIOREM horum gratiam non habeo] id est, ni- „

A hil mihi commodius vel acceptius reputo inter hæc foris occurrentia [QVAM VT audiam filios meos]
„ ſpiritales [IN veritate ambulare] id eſt,in vera & catholica fide,in virtutum ſynceritate,& iuſtitię æqua
litate deo ſeruire.Prælatus enim zelo ſalutis proximorum potiſſime ſibi commiſſorum debet eſſe omni-
„ no accenſus,& de eorum ſpiritali profectu ac conuerſione magis quàm de omnibus mundi bonis gaude-
„ re.Propter quod Paulus ſuis ſcribens diſcipulis,Tunc,inquit,viuimus ſi vos ſtatis in domino.[CHARIS-
„ SIME fideliter facis] id eſt,iuxta exigentiam fidei,quæ requirit vt opera ei correſpoodentia fiant,con- 1.Theſ. 3.
„ uerſaris,quoniam ſine operibus virtuoſis mortua iudicatur.Sic ergo fideliter facis [QVICQVID ope- Iaco.2.
„ raris in fratres] id eſt,omne opus miſericordiæ quod fidelibus proximis impendis [ET hoc in peregri- Deut. 10.
„ nos] quibus miſericordiæ actus impartiri magis acceptum eſt creatori. De quo in Deuteronomio legi-
„ tur, Dominus facit iudiciũ pupillo, & viduæ:amatq; peregrinũ [QVI teſtimoniũ reddiderunt charitati
„ tuæ in conſpectu Eccleſiæ].i.coră fidelũ multitudine faſſi ſunt & dixerũt,qđ circa eos charitatiue & pie
„ te habuiſti [QVOS benefaciens deduces digne deo].i.quibus de viatico ſeu neceſſarijs prouidẽs,deduces
ſeu diriges tã charitatiue ac reuerẽter,vt Chriſti mẽbra ac ſeruos ad alia loca duci ſeu dirigi decet. Quod
agens eris benefaciens ſeu meritorie operans.Quia,vt Salomon ait, Benefacit animæ ſuæ vir miſericors. Prou.11.
Chriſtus quoq; io euangelio,Quod vni,inquit,ex minimis meis feciſtis,mihi feciſtis. Vnde & Paolus ſcri Matt.25.
„ pſit,Zenam legiſperitũ & Apollo ſolicite præmitte,vt nihil illis deſit [PRO nomine eius profecti ſunt]
B id eſt,pro dei honore iter peregrinationis aſſumpſerunt, ſeu ad prædicandum egreſſi ſunt. Vel, vt qui-
„ dam exponunt,pro fide Chriſti à ſuis conciuibus ſunt expulſi [NIHIL accipientes à gentibus] id eſt,
ab infidelibus ſuſtentaculũ vitæ nec acceperunt nec petierunt. Vel hoc ideo dicitur, quoniã infideles ab-
„ ſtulerunt iſtis quæ poſſiderunt,quatenus iſti paupertate coacti ad idololatriã reuerterentur. [NOS ergo
„ debemus ſuſcipere huiuſmodi] id eſt,tales bene tractare, [VT cooperatores ſimus veritatis] id eſt, eis
cooperemur ad exercenda opera fidei ac virtutum,ſiue ad prædicandum euangelicę legis doctrinã.Hoc
dicit ſanctus Apoſtolus in perſona habentium facultatem faciendi talia opera miſericordiæ. Et quanuis
ipſe propria non haberet, tamen vt ſummus Aſiæ præſul diſpenſauit bona Eccleſiæ pro pauperũ ſuſten-
tatione collata. [SCRIPSISSEM forſitan Eccleſiæ] id eſt,congregationi fidelium in tua ciuitate mo
„ ranti [SED is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos] id eſt,noſtris verbis aut ſcri
„ ptis non acquieſcit. Diotrephes iſte fuit inſolens & ſuperbus,hæreſiarcha quoqoe,vt aliqui dicunt,& am-
„ bitioſus.Et fuit ibi prælatus,vel ad fratrum præſidẽtiam aſpirauit. [PROPTER hoc ſi venero] ad vos
„ [COMMONEAM] ſeu,vt aliqui legunt,commonebo [EIVS opera qoæ facit] id eſt, ea publice re-
„ prehendam, quoniam publice peccat,præſertim quia ſalutem impedit aliorum [VERBIS malignis gar
„ riens in oos] id eſt,impudenter detrahens nobis,& noſtris contradicens doctrinis.Quocirca loquitur Be
da,Linguas detrahentium ſicut noſtro vitio excitare non debemus,ne pereant: ita ex ſua malitia excita-
C tas debemus æquanimiter tolerare,vt nobis meritum creſcat.Aliquando autem etiam compeſcere,ne dũ
de oobis mala diſſeminant,innocentium corda,qui bona de nobis audire poterant,eorrumpant. Hinc ſan
ctus Iohannes obtrectatoris ſui linguam redarguit,ne alij à ſuæ prędicationis audientia impedirẽtur.Hęc
Beda.Specialiter vero reſiſtendum eſt detractori quempiam de hæreticæ pranitatis aut infidelitatis vitio
„ mendaciter diffamanti [ET quaſi non ei iſta ſufficiant] id eſt,in tantorum criminum commiſſione non
„ contentatur.Sicque quod ait,quaſi,dicit hic veritatem,non ſimilitudinem tantum [NEC ipſe ſuſcipit fra
„ tres] id eſt,hoſpitalitatem oõ exhibet peregrinis,atque pauperibus,ac prædicatoribus [ET eos qui ſuſci
„ piuot illos,prohibet] à tam charitatiuis ac pijs operibus [ET de Eccleſia eiicit] niſi ſibi obediant in præ
„ ceptis tam vitioſis.Ex quo ſequi videtur qood fuit prælatus,& cõſtat quod erat valde peruerſus. [CHA
„ riſſime noli imitari malum] id eſt,praua huius & conſimilium ſibi exempla [SED quod bonum eſt] id
„ eſt,aliorum opera virtuoſa.Iuxta illud,Declina à malo,& fac bonum.Ne cũ peruerſo peruertaris. [QVI Pſal.11.
„ bene facit ex deo eſt] quantum ad hoc ꝙ bene & meritorie agit,quia per dei gratiam non propriis viri- Pſal 17.
bus taliter operatur:quemadmodum per Oſeam dominus loquitur,Perditio tua ex te,in me tantummo- Oſeæ.13.
do auxilium tuum.Omnia autem ex deo ſunt,quantum ad id boni quod habent aut ſunt, quemadmodũ Rom.11.
Paulus fatetur,Ex ipſo,& per ipſum,& in ipſo ſunt omnia. Electi vero ex deo ſunt ſecundum prædeſti-
„ nationem æternam.Prout iſta ſuperius plenius ſunt expreſſa. [QVI male facit non videt deum] id eſt,
D deum formata & charitatiua cognitione non noſcit,nec eius præſentiam efficaciter penſat,neque iuſtitiã
„ eius rite veretur,ſed propria culpa cęcatur,quod de mortali potiſſime peccato accipitur.[DEMETRIO
„ teſtimonium redditur ab omnibus] bonis hominibus eum agnoſcentibus, ꝙ ſcilicet opera virtutum ex-
„ erceat,& hoſpitalitati intentus ſit [ET ab ipſa veritate] id eſt,à propria ſua iuſtitia,quæ materialiter te-
ſtimonium perhibet ei,atque à veritate exiſtente in aliis formaliter,quos veritas mouet ad perhibendũ te
„ ſtimoniom ei.Itemque à iudice ſummo,qui eſt veritas ipſa [ET nos] Iohanoes Apoſtolus [EI teſtimo
„ niom perhibemus] qui deo reuelante certitudinaliter, aut aliunde probabiliter ſcimus, iuſtum eſſe hunc
„ ipſum Demetrium [ET noſti, quoniam teſtimonium ooſtrum verum eſt] quia à ſpiritu ſancto moue-
mur.Et quicquid in ſcriptis rediguus atque aſſerimus,canonicam habet authoritatem, & certam ac in-
„ fallibilem veritatem,quia in his à ſpiritu ſancto infallibiliter regulamur. [MVLTA habui ſcribere tibi,ſed
„ nolui per atramentum,& calamum. Spero autem protinus te videre,& ore ad os loqui] hoc totum in fi
ne præcedentis epiſtolæ habitum eſt atque expoſitum.Siquidem ſecuodum vnam conſiderationem ha-
buit ſanctus Iohannes ſcribere Caio iſti: ſed ex alia conſideratione dimiſit hoc, quia ſperauit ſe in breui 2.Iohan.
„ oretenus loquuturum cum illo. [PAX tibi] id eſt,tranquillitas mentis in deo ingiter tibi inſit, etiam in
„ aduerſis:& tandem in cœlis,vbi nulla erit aduerſitas. [SALVTANT te amici] tui & mei, qui mecum
„ conſiſtunt. [SALVTA amicos nominatim] tuos & meos qui tecum ſunt. ¶ Poſtremo quoniam in duabus iſtis compendioſis epiſtolis frequenter nominata,& variis modis accepta eſt veritas, pro eorundẽ cla

riori intelligentia obtinenda sciendum, quod in scripturis theologicis ac philosophicis dictis verum & ve F
ritas multipliciter accipiuntur, ac distinguuntur. Primo, itaque diuiditur veritas in veritatem increatam, &
veritatem creatam. Veritas increata, est ipsemet deus, seu diuina essentia, quæ dicitur vera & veritas. Dici
tur etenim vera quoniam summe incommutabilis, vniformis, perfecta, diuino intellectui se clarissime re-
præsentans: pura & omni alieno omni vano & falso penitus impermixta, omnisque creatæ veritatis origo
fontana, exemplaris, æterna, infallibilis regula, inuariabilisque mensura. Et quoniam simplicissima est,
idcirco est veritas sua, vtpote, proprietas diuini & omnino necessarij esse. Et quanuis veritas filio appro-
prietur, propter causam præhabitam tamen absolute loquendo cuilibet diuinæ personæ verissime com-
petit, totaque trinitas adoranda, est veritas vna, quemadmodū & vna essentia: præsertim cum ens & verū
conuertantur: atque (vt ait philosophus) vnumquodque sicut se habet ad esse, ita ad veritatē. ¶ Porro veri
tas creata est multiplex. Est enim in primis veritas rei, & veritas propositionis. Veritas rei, est veritas na-
turæ seu entis, non superaddens reale aliquid enti siue essentiæ rei, sed proprietatem quandam, ita quòd
res creata dicitur vera duplici ratione. Primo enim, propter conformitatem suam ad rationem suam
causalem ac idealem, quam habet in mente diuina: sicque dicitur vera, quia sortita est esse prout deus
per rationem idealem ei dare instituit, seu inquātum imitatur suum esse exemplare, quod habet in animo
creatoris. Secundo, inquantum apta est facere veram sui apprehensionem in anima intelligentis, seu ma-
nifestare se secundum quòd est. Veritas autem propositionis, est veritas complexa, quæ est in intellectu F
formaliter ac subiectiue, & dicitur adæquatio intellectus ad rem intellectam. Vnde secūdum philosophū
bonum & malum sunt in re, verum & falsum in intellectu. Communiter quoque fertur, quod res dicitur
vera per comparationem ad intellectum, & bona in ordine ad voluntatem. In propositione autem est tā-
quam in signo. ¶ Iterū veritas creata ponitur triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinæ, & veritas iu
stitiæ. Veritas vitæ est ipsa rationalis creaturæ conuersatio vitalisve actio secundū diuinæ legis rectitudi-
Iohan. 3. nem regulata, dū agit quæ deo sunt placita & eius iussionibus consona. De qua loquitur Christus, Omnis
1. Tim. 6. qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in deo sunt facta. Et Paulus ad Ti-
motheum, Diuitibus præcipe non sublime sapere, vt apprehendant veram vitam. Insuper veritas doctrinę
est consonantia instructionis mentis creatæ cum sapientia mentis æternæ. Imo hæc ve-
Iohan. 17. ritas est ipsa doctrina rei, de qua agit, concordans. De qua asserit Christus, loquēs ad patrem, Sermo tuus
Gal. 1. veritas est. Et Paul. ad Gal. Licet angelus de cœlo euangelizet præter id quod euāgelizauimus vobis, ana
thema sit. At vero veritas iustitiæ dupliciter dicitur. Primo, secundum quod ipsa iustitia est quædam recti-
tudo, ac veritas increatæ iustitiæ synceritatem & continentiam imitans. Secundo, prout aliquis ex iustitia
veritatem fatetur, sicut in foro iudiciali. De qua veritate fertur in psalmo vicesimosecundo, Vniuersę vię
domini misericordia & veritas. ¶ Denique de hac triplici veritate dixerunt aduersarij veritatis ad verita-
tem æternam, Magister, scimus quia verax es (in quo tangitur veritas vitæ) & viam dei in veritate doces G
(in quo tangitur veritas doctrinæ) & non est tibi cura ad aliquo (in quo tāgitur veritas iustitiæ.) Interdum
quoque sumitur veritas pro virtute morali, per quam homo in verbis & factis correspondēter se habet,
quod ad veritatem pertinet vitæ, & item aliquo modo ad veritatem iustitiæ.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN EPIST. BEATI IVDAE APOSTOLI ENARRATIO.

CAP. I. [IVDAS IESV CHRISTI SERVVS.]

Matth. 10. Marc. 13. VDAS IESV CHRISTI SERVVS, FRA-
ter autem Iacobi.] Iste est Iudas, quem euangelistæ Matthæus & Marcus vocant H
Thadæum: qui actuum primo Iudas Iacobi appellatur: qui etiam, vt libro de viris
illustribus refert Hieronym°, vocatus est Corculus. i. proprij cordis custos, quia mē-
Prou. 4. tis suæ diligentissimus custos fuit: iuxta illud Prouerbiorum, Omni custodia custodi cor tuū. Et quanuis fuerit etiam frater Simonis Zelotis apostoli, tamen fratrem Iacobi se appellat, quoniam Iacobus inter eos extitit principalis, & magis famosus, ac primus Hierosolymitarum antistes. Ad distinctionem quoque Iudæ traditoris, vocat se Iacobi fratrē. Cuius humilitas innotescit, quod quanuis fuerit Christi consanguineus tam propinquus atque apostolus, tamen seruum se vocat Christi, non apostolum. Fuitque seruus Christi seruitute filialis timoris ac charita-
Iohan. 16. tis, non seruilis formidinis. Hic itaque sanctus Iudas, de quo in Iohāne scriptum est, Dixit ei (scilicet Chri-
sto) Iudas, non ille Schariotes, Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & nō mū-
do? Hic inquam beatus Iudas scribit [HIS qui sunt in deo patre dilectis] id est, fidelibus, qui per fidem
& charitatem, sunt in patre æterno, & spiritaliter diliguntur à cæteris Christianis in eo [ET in Iesu Chri
sto, conseruatis & vocatis] id est, qui à Christo sunt conseruati in gratia, & vocāti ad fidem ac gratiarum
charismata, gaudiaq; cœlestia. [MISERICORDIA vobis & pax & charitas adimpleatur] id est, gra
tiosa assistentia dei, pax spiritalis, charitasque infusa, perseuerent & crescant in vobis in vita præsenti, per-
ficianturque in vobis in patria, quanuis gratiosa assistentia dei non ita habeat locum in beatis, sicut in via-

toribus. Nihilominus beati seu comprehensores indigent indesinenter conseruari à deo in esse, & in bono eis collato, quamuis sint confirmati in bono. [CHARISSIME omnem sollicitudinem] id est, magnam & perfectam curam seu diligentiam [FACIENS scribendi vobis de communi vestra salute] docendo qualiter impedimenta salutis debeatis vitare, & veram beatitudinẽ promereri ac obtinere, [NECESSE habui scribere vobis] id est, ex parte mei fuit necessarium mihi scribere vobis, quatenus debitum officij mei apostolatus circa vos adimplerem: quia ex iniuncto officio habeo vos docere. Fuit item necessarium ex parte vestri, ne ab hæreticis & peruersis fallamini, vt iusta dicetur [DEPRECANS supercertari] hoc est, rogãs vt strenue certetis seu præliemini [SEMEL traditæ sanctis fidei] id est, pro defensione ac virtuosa perornatione fidei catholicæ, quæ semel tradita est sanctis, id est, à deo infusa electis & virtuosis fidelibus. Vel vobis tradita est à sanctis apostolis semel, vtpote in vestra conuersione ad Christum. Vult ergo apostolus, vt contra inuisibiles atque visibiles hostes pugnent Christiani pro fidei defensione. Pugnent inquam tentationibus resistendo, orando, lachrymando, sanctis operibus insistendo, martyrium sustinendo. Porro brachio seculari in certis casibus licitum est, imò incumbit, materiali gladio pro fide pugnare, & perfidos expugnare. Hinc scriptum est in Eccl. Pro iustitia agonizare, pro anima tua, & vsq; ad mortem certa pro iustitia, & deus expugnabit pro te. Et Paulus Timotheum exhortans, Certa, inquit, bonum certamen fidei. Iterumque de seipso: Bonum, ait, certamen certaui. Consequenter tangit cur eis hæc scripsit, videlicet propter deceptores & hæresiarchas, ne eorũ peruersis dogmatibus deciperẽtur. [SUBINTROIERUNT enim] id est, astute & sub specie religiositatis introierunt inter conuersos, eis se callide admiscendo [QUI olim præscripti sunt] id est, denunciati, & in scripturis præfigurati, vel ab æterno præuisi, atque præsciti à deo, [IN hoc iudicium] id est, ad condemnationem istam, quam reprobis docet scriptura infligendam. Prædixit enim & præfigurauit scriptura eos esse venturos, & ad damnationem perpetuã ruituros. Loquitur itaque nunc de iudicio reprobationis & condemnationis, de quo ait Saluator, Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium nõ venit Et denuo, Procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerũt, in resurrectionem iudicij. Hi itaque subintroierunt [DEI nostri gratiam transferentes in luxuriam] id est, Christi pietate abutentes, & eius occasione ad vitia carnalia corruentes. Ex quo enim lex Christi est lex pietatis, sicut lex Mosi lex rigoris, quia Christus non præcepit transgressores suę legis starim in hac vita ita putiri, lapidari, incẽdi, aut iugulari sicut lex Mosi, ideo isti tanto intimoratius atque liberius peccauerunt, carnaliterq; vixerũt, quanto minus metuebant se per hoc in hac vita taliter puniendos. Tales sunt omnes qui non intuitu & amore dei, seu timore diuini iudicij, retrahuntur à vitijs. Vel sic, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, id est, fidei Christianæ ac legi Euangelicæ admiscentes carnalia oblectamenta. Nam vt plures allicerent sibi discipulos, carnalia opera, crapulosa, ac lubrica eis tanquam licita concesserunt, & frequenter talia exercuerunt. De talibus ad Timotheum loquitur Paulus, Erunt homines amãtes seipsos, voluptatum amatores magis quàm dei, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, & hos denita. Alibi quoque, Quę in occulto, inquit, fiũt ab eis, turpe est dicere [ET solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes] id est, de Christo impie sentientes, vel veram eius diuinitatem, aut veram humanitatem negantes, aut ipsum per reprobam fidem abnuentes, iuxta illud ad Titum, Confitentur se nosse deum, factis autem negant, eum sint abominati & reprobi. Dicitur autem Christus solus dominator & dominus inquantum deus, non quòd pater & consimiliter spiritus sanctus, non sint dominator & dominus, sed quoniam pater & filius & spiritus sanctus, sunt vnus dominator & dominus, sicut sunt vnus creator & vnus deus, propter vnitatem & identitatem naturæ in tribus personis. Vnde in tali propositione ista vox, solus, excludit aliud seu diuersum, non alterum seu alium. Pater autem & spiritus sanctus nõ sunt diuersum, aut aliud à filio, quamuis vnusquisque eorum sit à filio alter seu alius, alia scilicet persona. Præterea qualiter dictio exclusiua possit addi in diuinis ex parte subiecti, & quomodo ex parte prædicati, & qualiter trino essentiali cum prædicamento personali, qualiter etiam econuerso, primo Sententiarum distinctione vicesimaprima discutitur. Per verba vero hæc præinducta sanctus Apostolus Iudas Christi diuinitatem clare fatetur, quod item facit per verba textus sequentia. Hic Christus est dominator, de quo cantat ecclesia, Ecce aduenit dominator dominus, & regnum in manu eius, & potestas & imperium. De quo Daniel ait, Aspiciebam in visione noctis, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur. In quibus verbis personalis distinctio patris & filij, & duplex Christi natura, diuina, scilicet & humana, vnitasque personæ euidenter tanguntur. De quo etiam ait Psalmista, Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarũ. Et, Adorabunt eũ omnes reges, omnes gentes seruient ei. Sit nomen eius benedictum in seculа, ante solem permanet nomen eius. In quibus vtique verbis idem ostenditur. [COMMONERE autem vos volo, scientes semel omnia] id est, ad eorum quæ scitis memoriam reuocare, & ad eorum fructuosam attentionem incitare vos volo, scientes semel omnia, id est, qui ex primordiali vestra informatione scitis omnia quæ sunt fidei, atque necessaria sunt saluti. Idcirco non indigetis de hoc nouiter informari, sed plenius instrui, exhortari, atq; ad actualem recordationem eorum quæ habitualiter scitis, reduci, sicut & Paulus ait, Tanquam in memoriam vos reducens [QUONIAM Iesus populum suum de terra AEgypti saluans] id est, filios Israel per Mosen de terra & seruitute AEgyptiaca liberans, quod verificatur de Iesu secundum suam diuinam naturam ac omnipotentiam, & prout supponit increatam hypostasim, seu personam, secundum quam Iesus est deus æternus vbique præsens, & omnia implens. Qui ait, Antequam Abraham fieret, ego sum. Qui etiam Ni-

Eccl. 4. 1. Tim. 6. 1. Tim. 4. Leuit. 24. 2. Tim. 3. Ephes. 5. Titum. 1. Psal. 71. Rom. 15. Iohan. 8.

codemum corporaliter ac præsentialiter alloquens dixit, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de F
cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Quãuis ergo tempore Mosi Iesus nondum fuerat homo, tamen per-
Num. 16. sona Iesu tunc & æternaliter fuit. Idcirco ad commendandam vnitatem personæ vtrinsq; naturæ in Chri
sto ista dicuntur [SECVNDO eos qui non crediderunt, perdidit] id est, altera vice post illam eductio- »
nẽ incredulos & rebelles filios Israel in deserto prostrauit, & varijs plagis peremit, vt patet in libris Exo-
di & Numero. Eos quoque qui in sua percussione non pœnituerunt, in æternum damnauit. Nec obstat il-
Naum. 1. lud Naum, Non consurget duplex tribulatio. Vbi septuaginta transtulerunt, Non vindicabit dominus bis
id ipsum. Hoc enim intelligitur quando vna tribulatio est pœna peccati sufficiens, & quando tribulatus
suam cognoscit culpam, ac pœnitet, prout hoc in Decreto plene exponitur. Porro de expositione verbi
huius Iudę apostoli dictum est plenius super illud Petri, Nouit dominus pios de tentatione eripere. Quẽ-
Exod. 14, admodum ergo Christus filios Israel, quos primo de AEgypto redemit, & per mare rubrum deduxit,
cum elamassent ad eũ, postea incredulos, & rebelles perdidit, ita & nunc eos quos regenerauit baptismate,
si non permanserint in fidei synceritate & Euangelicæ legis obseruatione, debite puniet. Et hoc conse
quenter probatur exemplo deiectionis angelorum peccantium. [ANOELOS vero, qui non seruauerũt »
suum principatum] id est, in choro seu ordine suo, quo conditi erant, & constituti, non manserunt stãtes »
[SED dereliquerunt suum domicilium] id est, mansionem cœlestem seu cœli empyrii locum [IN iudi- »
cium magni dei vinculis æternis sub caligine reseruauit] ordo verborum est, Iesus angelos illos reseruauit F
sub caligine, id est in aere caliginoso in iudicij magni dei. i. vsq; ad diem generalis iudicij, in quo deus
trinitas iudicabit per principalem authoritatem. Christus vero secundum naturam assumptam faciet iudi
cij exequutionem per ministerialem potestatem, quia per ipsum deus altissimus iudicabit, secundum illud
Actu. 17. Actuum, Deus iudicaturus est orbem in æquitate, in viro quem statuit. Porro quod ait, vinculis æternis, re
ferri potest ad verbum reseruauit in habitudine ablatiui casus, vt sit sensus, quòd reseruauit eos perpe-
Prou. 5. tua obligatione reatus vinctos & compeditos. Iuxta illud Prouerbiorum, Iniquitates suæ capiẽt impium,
& funibus peccatorum suorum constringetur. Potest quoque referri ad verbum reseruauit in habitudine
casus danui, eritq́ne sensus, quod reseruauit eos perpetuæ reclusioni compedibusq́ue inferni. De quibus
Matt. 22. Christus in Euãgelio, Ligatis, inquit, manibus & pedibus, mittite eũ in tenebras exteriores. Vnde in Esaia
Esa. 24. habetur, In illa die visitabit dominus super militiam cœli, & congregabuntur in cõgregatione vnius faseis
2. Per. 2. in lacum, & claudentur ibi in carcere. De hac re plenius dictum est super illud Petri, Si deus angelis pec-
Genes. 19. cantibus non pepercit. Vbi hæc eadem continetur sententia. Deinde ponitur tertium exemplum ad idem
probandum. [SICVT Sodoma & Gomorra & finitimæ] id est, eis propinquæ [CIVITATES] vi- »
Rom. 1. delicet Adama, Seboim, Phegor [SIMILI modo fornicatæ] id est, easdẽ luxurias cũ Sodomitis exer »
centes [ET abeuntes post carnem alteram] id est, vitium contra naturam sequentes, quod agebant cum »
carne altera quàm natura requirit, & author naturæ instituit: masculis in masculos, & fœminis in fœminas G
turpitudinem operantibus [FACTI sunt exemplum ignis æterni, pœnam sustinentes] id est, prædicti »
Sodomitę, &c. sustinentes pœnam ignis & sulphuris in Genesi descriptam, facti sunt exemplũ ignis æter-
2. Petr. 2. ni, id est, figura seu typus facti sunt perpetuæ damnationis ac infernalis incendij, quæ per illorum punitio
nem sunt præsignata. Et istud in secunda Petri habetur, pleniusque est elucidatum. [SIMILITER & »
hi carnem quidem maculant] id est, præfati hæretici & seductores lasciui corpora sua diuersis luxuriæ »
fœditatibus inquinant, per quod Sodomitis assimilantur [DOMINATIONEM spernunt] id est, san- »
ctis apostolis, summis Ecclesiæ prælatis, obedire & consentire contemnunt. Propter quod conformantur
apostatis angelis, deo subesse negligentibus, quales sunt subditi impii, ac rebelles, suis superioribus recalci
trantes [MAIESTATEM autem blasphemant] id est, Christi deitatem ac omnipotentiam negant, »
seu aliis modis enormiter inhonorant. Quod quàm graue sit scelus, consequenter probatur. [CVM Mi- »
chael archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Mosi corpore, non est ausus iudicium inferre »
blasphemiæ: sed dixit, Imperet tibi dominus.] Circa hoc loquitur Beda, De quibus scripturis Iudas hoc »
testimonium assumpserit, non facile patet: & rursus quando de Mosi corpore contentionem cum diabo-
lo Michael habuerit, incertum est. Sed quicquid sit de hoc, ad credendum sic contigisse sufficit sancti apo
Actũ. 20. stoli huius authoritas, qui ex spiritu sancto hæc scripsit. Nec oportuit eum istud de scripturis assumere,
quia non omnia scripta sunt. Sicut & Paulus in Actibus ait, Oportet meminisse verbi domini Iesu, Beatius
est dare quàm accipere, quod à nullo euangelistarum scriptum est. Probabiliter ergo tenendum est, quòd H
Num. 213 altercatio ista inter archangelum Michaelem & diabolum contigit Mose sepulto, cuius sepulchrum vo-
4. Reg. 18 luit deus esse & manere ignotum, ne filii Israel ad idololatriam proni illud effoderent, & diuinis honora-
rent honoribus seu adorarent. Quod eos facturos fuisse inde potest ostendi, quòd serpenti æneo à Mo-
se facto adolebant incensum vsque ad tempus Ezechiæ regis, qui serpentem illum confregit, vt quarto
Regum habetur. Est igitur sensus, Cum Michael archangelus cum diabolo disputans, id est, contra diabo
lum rationaliter loquens altercaretur, id est, dissentiret à diabolo de Mosi corpore, quoniam tanquã prin
ceps synagogæ voluit corpus illud manere absconditum, ne plebs sibi commissa peccaret, diabolus ve-
ro non voluit illud manifestare Iudæis, quatenus superstitiosè ipsum venerarentur seu adorarent, nõ est au
sus, id est, non voluit, iudicium inferre blasphemiæ, id est, indecentem aut derogatoriam diuino honori in-
crepationem diabolo facere, & hoc propter naturam diaboli bonam, in qua dei similitudo resplendet,
propter quod secundum se contemnenda non fuit: sed dixit diabolo, Imperet tibi dominus, id est, mode-
Zachariæ sto verbo coercuit Dæmonem dicens, Iubeat tibi dominus, vt nec possis nec audeas corpus Mosi manife
stare. Sic & angelus apud Zachariã legitur dixisse diabolo aduersanti Iesu sacerdoti filio Iosedech, Inere
pet dominus in te sathan, & increpet dominus in te. Ex quibus patet, quod Christo inferre blasphemiã sit
incomparabiliter grauius, inquantum ipse est deus. ¶ Dicitur aũt Michael archangelus non quia de cho

A ro sit archangelorũ qui chorus in infima hierarchia angelica est medius,quũ sit de ordine principatuum, vnde in Daniele vocatur princeps magnus,& nunc præest militanti Ecclesiæ, sicut tunc synagogæ, sed archangelus appellatur,quãtum ad nominis interpretationem communem, quasi princeps angelicus seu inter angelos plurimos principalis.Nã sicut angeli vno modo dicuntur omnes angelici spiritus, alio modo soli spiritus de infimo choro: ita archangeli voo modo dicuntur omnes angeli ordinum superiorum, alio modo soli spiritus de medio ordine infimæ angelicæ hierarchiæ. [HI autem quæcunque ignorant, blasphemant] id est,prædicti seductores hæretici incomprehensibilia fidei,qnæ intelligere nequeunt, negant & inhonorant, vt quod deus est vnus & trinus, quod Christus est deus & homo. [QVAECVNQVE autem naturaliter,tanquam bruta animalia norunt] id est,quæ sensitiua cognitione brutis cõuenit agnoscunt,& sibi quasi delectabilia apprehenduot [IN his corrumpuntur] id est,talibus male vtuntur,& in eis damnabiliter delectantur,eisque inordinate,& magis quàm summo bono adhærent,quod totum est spiritalis corruptio,læsio,diuisio,imò interitio animæ.Iuxta illud in psalt.Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus.Et illud Oseæ,Diuisum est cor eorum,nunc interibũt. Isti sunt bestijs similes,quoniam instar brutorum temporalia,sensibilia,& terrena, ad spiritalia & diuina nõ referunt,sed eis propter se inhærent,inquantum aliquid habent delectabilitatis,vtilitatis,siue decoris:per quę fiũt amabilia istis carnalibus ac peruersis hominibus. Vnde Sapiens scribit,Creaturæ factæ sunt in tentationem
B animæ hominum,& in muscipulam ac laqueum pedibus insipientium.

Dan.12. Psal.52. Oseæ.10. Sapiẽ.14.

ELVCIDATIO CAP. [VAE ILLIS qui via Cain abierunt.] ARTIC. 11.

EODEM feruore quo beatissimi apostoli Petrus & Iohannes contra insurgentes hæresiarchas,ac deceptores carnales,& fictos scripserunt:etiam glorioſus iste apostolus Iudas cõtra eosdem scripsit. Contra quos consequenter subiungit. [VAE] æternæ damnationis debetur & imminet illis [QVI via Cain abierunt] id est,inuidiã Cain sequentes recesserunt mente à deo [ET errore Balaam mercede effusi sunt] id est, ex deceptione qua Balaam bariolus fuit deceptus, cupiditate ad vitia diuersa sunt fusi,seu corde extenti. Vel effusi sunt,id est,gratiarum charismata perdiderunt euacuati corde ab illis. Hęc est vitiosa effusio. ¶ Est autẽ & virtuosa effusio, qua homo cordis sui pia desideria offert deo, & anxietates ac gemitus suos exponit & recitat coram eo. Iuxta illud Trenorum,Effuode sicut aquam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Porro omne peccatum voluntatis,venit ex errore aliquo intellectus,hoc est,ex aliqua inconsideratione,inaduertentia,falsa opinione,hæretica prauitate,infidelitate similive radice.Idcirco notanter ac subtiliter loquitur sanctus Iudas,errore Balaam mercede effusi sunt. Error vero intellectus Balaam fuit inconsideratio districtionis diuini iudicij,& vitium superstitionis.Nam fuit hariolus augurisque intentus, prout in Numeri habetur,
C Ex quibus erroribus ad vitiosum temporalium rerum amorem dilapsus est. Voluitque maledicere populo dei.Et inde à deo prohibitus, dedit regi Balach consilium superprauissimum contra populum illum, vt scilicet per mulieres Madianitas traherentur ad idololatrias ac adulteria.Væ etiam illis qui [ET contradictione Chore perierunt] qui rebellionem ipsius Chore sequentes,ad ambitionem dilapsi sunt,iãque perierunt in anima,& æterna damnatione meruerunt perire.Omnũ horum scelera præfati hæretici sunt sequuti. Quia ex inuidia sanctos apostolos & eorum coadiutores persequebantur. Et propter carnalia commoda induxerunt dogmata nona,quibus plurimos deceperunt. Desiderio quoq; primatus se contra apostolos erexerunt.Insuper viam Cain sequuntur inuidi,viam Balaam auari,viam Chore ambitiosi inobedientes superbi præsumptuosi. [HI sunt in epulis suis maculæ] id est, prædicti hæretici & peruersi in suis epulationibus tam immoderate se habent,vt non solum maculati, sed & maculę merito nuncupẽtur: præsertim quia non solum seipsos contaminant,sed & alios quos ad vitia trahunt commaculãt.Iuxta quẽ modum Paulus scribit Ephesijs,Eratis aliquando tenebræ,nunc autem lux in domino [CONVERSANTES sine timore] id est,absque formidine offensionis diuinæ crapulose viuentes, ideoque comedendo graviter excedentes:quoniam timor domini retrahit hominem à peccato:quemadmodũ in Prouerb.legitur, Per timorem declinat omnis à malo.Et in Ecclesiastico,Timor domini expellit peccatum. Idcirco qui si
D mo timore dei in comedendo, quia in comestione sunt variæ occasiones peccandi, quas absque timore domini homo nõ vitat.Ex quo duo eliciũtur. ¶ Primum est,vt cum dei timore sumamũs cibum & potũ: quemadmodum in libro Tobiæ asseritur,Cum timore domini celebrauerunt nuptiarum conuiuium. Secundum est,vt in omoi,quod agimus,dei præsentiam atque iudicium perpẽdamus,sicque vniuersis actibus nostris timorem domini superponamus.Hinc timor dei vocatur corona iustitiæ. Et sanctus Iob ait, Verebar omnia opera mea,sciens quòd non parceres delinqueoti. Io ecclesiastico quoque scriptum est, Qui sine timore est,iustificari non potest.Et sapiẽs in omnibus metuit [NVBES sine aqua] id est, quãadmodum virtuosi prædicatores nubibus comparantur, quoniam verba sapientiæ pluunt, virtutibus fulgent,ad sublimia per contemplationem leuantur, & conuersationem habent in cœlis.(De quibus per Esaiã loquitur spiritus sanctus,Qui sunt isti qui vt nubes volant?Et rursus,Mandabo,inquit,nubibus meis ne pluant super eã imbrẽ. Atque in psalmo,Veritas tua vsq; ad nubes.)Sic isti hæretici,& seductores,nubes sine aqua sapientiæ salutaris vocantur,quoniam audientiũ corda salubri doctrina non rigant [QVAE à ventis circunferuntur] quoniam instar leuium oubium à malignis spiritibus,& elationum vanitatũque motibus impelluntur,Contra quod Paulus hortatur,Non circunferamini omni vento doctrinæ [ARBORES autumnales.] Nam sicut arbores in autumno folia habent oon fructus,præsertim in terra promissionis,sic isti apparentiam tantum habent non existentiam virtutum,virtuosorumque actuum.Ideo subditur [INERVCTVOSAE] quoniam bona quæ exercere videntur,nõ sunt vere fructus virtutũ [BIS

Num.22. Num.22. Tren.3. Ephes.5. Prou.15. Eccles.1. Tobiæ.9. Eccles.1. Iob.9. Eccles.1. Eccles.18. Esa.60. Esa.5. Psalm.35. Eccle.15.

Matth.3. mortuæ] quia propter peccata omissionis sunt mortui vno modo. Iuxta illud, Omnis arbor quæ non fa- E
cit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Et propter peccata cõmissionis sunt mortui alio mo-
1.Tim.1. do, cum dicat apostolus, Vidua quæ in delitijs viuit, viuens mortua est. Fuerunt etiam semel mortui vitiis
ante baptismum, & altera vice reciduando, atque in hæresim ruendo post baptismum [ERADICA- »
TAE] ab vnitate ecclesiæ ac indiuidua charitate. De quibus secundo regum loquitur Dauid, Prævarica »
tores quasi spinæ euellentur. Et Paulus ad Rom. Propter infidelitatem excisi sunt. Econtra ait de iustis,
In charitate radicati & fundati [FLVCTVS feri maris] id est, similes fluctibus maris amari, & ferocis »
seu turbulenti, quod dicitur ferox, non quasi mala sit eius natura: sed propter suum effectum, quoniã mul
ti in eo mergũntur, aut tribulantur, ac spoliãtur, suntque diuersa eius pericula. Huiusmodi maris fluctibus
isti per suam inquietudinem amaritudinemque comparantur. Quoniam alios inquietant, & pacem tut
bant Ecclesię, plurimosq; amaricant. Hinc in Esa. legitur, Impij quasi mare feruẽs quod quiescere nõ po
test, [DESPVMANTES suas confusiones] id est, confusibiles suos errores, ad infernalem cõfusionem »
trahentes, per modum spumæ diffundentes & multiplicantes. Sicque beatus Iudas seruat metaphoram,
quia marini fluctus spumant [STDERA errantia] sydera errantia dicuntur stellæ non fixæ, vtpote se- »
ptem planetæ, quæ præter motum orbium suorum proprios habent motus, atque quotidie iu alio loco ꝙ
pridie oriuntur & occidunt: habentque motus varios & incertos. Quibus comparantur præfati hæretici
& iniqui, quoniam per errores & vitia fluctuant, nec in vniformi stãt regula veritatis, nec in Ecclesia qua- p
si in orbe figuntur, sed proprios habent motus erronei intellectus ac impiæ voluntatis, irrefrenatæque sen »
sualitatis. Quibus competit illud in psalmo, In circuitu impij ambulant. Et iterum, Deus meus pone illos
vt rotam. Quod item fertur in Esaia, Deus miscuit in medio eius spiritum vertiginis [QVIBVS procel- »
la tenebrarum] id est, tempestas infernalis caliginis [CONSERVATA est in æternum] Quia vt ait »
Saluator, mittentur in tenebras exteriores. De quibus Psalmista, Ignis, inquit, sulphur & spiritus procel-
larũ pars calicis eorũ. Consequẽter dicto prophetico probat quod dixit [PROPHETAVIT autem de »
his septimus ab Adam Enoch] qui septimus fuit ab Adam eis pariter computatis, vt patet in Genesi. Vn »
de in exordio primi Paralipomenon legitur, Adam, Seth, Enos, Chainam, Malaliel, Iareth, Enoch [EC- »
CE venit dominus in sanctis milibus suis facere iudicium] id est, dei filius deus veracieter incarnatus in »
natura assumpta in fine mundi venturus est inter omnium angelorum supernorumque ciuium agmina fa
cere iudicium. Iuxta illud Esaiæ, Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principibus eius
[CONTRA omnes] non penitus contra omnes, sed contra reprobos vniuersos. Propter quod expositorie subditur [ET arguere omnes impios] qui non pœnituerunt, nec deceſſerunt in gratia ab hac vita »
[DE omnibus temporibus impietatis eorum, quibus impie egerunt] videlicet contra dei legem & cul- »
tum [ET de omnibus duris quæ loquuti sunt contra deum] id est, contra dei præcepta seu monita, vel »
directe contra deum, falsę loquendo de eo, aut irreuerenter [PECCATORES impij] imo de omni ver G
bo otioso reddenda est, in die iudicij ratio, atque de omni cogitatione mala affectationeque praua, & o-
missione culpabiliquoniam immensa dei iustitia nil indiscussum, nil irremuneratum, relinquet. Circa hũc
locum scripsit Beda, Sciendum, quod liber Enoch de quo verba hæc Iudas scripsit, ab ecclesia inter apo-
crypha reputatur: non quia dicta tanti patriarchæ abijcienda sint, sed quoniã liber ille non ab Enoch, sed
ab alio sub nomine eius scriptus videtur. Si enim scriptus esset ab Enoch, non contineret cõtraria fidei fa
næ. Nunc autem quoniam multa incredibilia continet (ex quibus est illud, quòd gigantes non habuerunt
homines, sed angelos patres) sapientibus constat librum illum non vere ab Enoch compositum. Propter
quod ista Iudæ epistola, quia de libro Apocrypho testimonium sumpsit, primis temporibus à plerisque re
iiciebatur, nunc tamen authoritate, vetustate, & vsu meruit inter sanctas cõputari scripturas, maxime quo
niam tale testimonium de apocrypho Iudas assumpsit, quod non apocryphum, sed vera est luce perspi-
cuum. Hæc Beda, Veruntamen si bene pensemus, non videtur sanctus iste apostolus spiritu sancto reple-
tus librum Enoch apocryphum, sed verissima verba Enoch patriarchæ allegare. Quæ verba assumpsit,
non quia in libro continentur apocrypho, sed quoniam deo reuelante sciuit ea ab Enoch esse prolata. Si-
cut & Moses aliqua verba Abrahæ recitat, quæ deo reuelante nouerat ab Abraham esse pronũciata [HI] »
sciliceet prædicti hæretici, seductores, carnales, & ficti [SVNT murmuratores] contra diuina iudicia, & »
contra veros prædicatores [QVERVLOSI] id est, impatientes. Ideo quando non prospere eis succeſſ- H
sit sed tangebantur aduersis, murmurabant & conquerebantur, ac suas indigentias exposuerunt his quos
decipiebant, vt ab eis temporalia extorquerent [SECVNDVM desideria sua ambulãtes] proprias affe »
Philip 3. ctiones sequendo, carnaliterque viuendo. De quibus loquitur Paulus, Multi ambulant, quos sæpe dicebam
vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi: quorum deus venter est, &c. [ET os illorũ loqui- »
Esaiæ.5. tur superbiam] quoniam iactant & laudant seipsos cum sint magni in oculis suis. Quibus Esaias ait, Væ »
qui sapientes estis in oculis vestris [MIRANTES] id est, magnifice extollentes, seu commendantes »
[PERSONAS] potissime diuites ac potentes [QVASTVS causa] id est, desiderio seu intẽtione pro- »
prii lucri seu cõmodi, quia ab hoc diuitibus blandiebantur, vt plura ab eis acquirerent. De quibus in Esaia
Esaiæ.3. scriptum est, Populo meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Ta
Hiere.14. les erãt & pseudoprophetæ in veteri testamẽto. Contra quos in Hieremia, Michæa, aliosq; prophetis mul
Micheæ.3 ta scribuntur. Contra quos Ezechiel vaticinatur, Væ qui consuunt pulvillos sub omni cubito, &c. Quorũ
Ezech.13. impietatem nunc vsque multi auari, carnales, iniusti, facerdotes, prælati, prædicatores, ac alii imitantur, nõ
dei honorem nec animarum salutem, sed propria commoda vitiosissime exquirẽtes, in quibus regnat affe
Philipp.2. ctio commodi non honesti, amorque sui, non amor dei. De quibus Paulus, Omnes, ait, quæ sua sunt quæ-
runt, non quæ Iesu Christi. Denique tanto quis amplius murmurat atque conqueritur de præsentibus vir
tuosæ vitæ laboribus, quanto minus in se extinxit desideria carnis. Qui vero spiritalibus desideriis sunt ac

censi,quanto diligentius sola superna desiderant,tanto libentius transitoria cuncta, aduersa, panperatēque tolerant. De prætactis vero quæstus causa personas mirantibus loquitur Paulus ad Timotheum,Homines mente corrupti,qui veritate priuati sunt,existimantes quæstum esse pietatem. Et sicut ibidem subiungitur, quæstus magnus,id est,spiritalis & verus,est pietas cum sufficientia. [VOS autē charissimi memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab apostolis domini nostri Iesu Christi.] Ecce quam humiliter loquitur sanctus iste apostolus, quasi vnus apostolorum non extitisset [QVI dicebant vobis, Quoniam in nouissimis diebus] præsertim tempore Antichristi [VENIENT illusores] id est, deceptores simplicium,per fictam religiositatem ac aliis modis illudentes. De quibus in Prouerb. fertur, Illusores deus deludet [SECVNDVM desideria sua ambulantes impietatum] id est,iuxta propria vota viuentes,quæ sunt affectiones impietatum, à vero dei cultu impedientes. De quo iuxta antiquam translationem in Iob asseritur, Ecce cultus dei ipsa est pietas. Tales vera ab initio primitiuæ Ecclesiæ cœperunt venire: ideo subditur. [HI sunt qui segregant semetipsos] ab ecclesiastica vnitate, & deuotorsi fratrum communione. Cui contrarium ad Hebræos scribitur, Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum,non deserentes collectionem nostrā,sicut est consuetudinis quibusdā [ANIMALES] id est,sensuales,carnalitarem sectantes [SPIRITVM non habentes] id est, charitatem & gratiam spiritus sancti,per quam fideles vniuntur in mystico corpore ecclesiæ, & in Christo eius capite: idcirco non sapiunt quæ dei sunt. Tales sunt homines immansueti,pertinaces,indociles: in quibus vitium regnat singularitatis,qui plerunque se reputant aliis spiritualiores, & nouitates inducunt. Contra quod ad Philip. affectuosissime vas electionis hortatur. Si quæ consolatio in Christo,si quod solatium charitatis implete gaudium meum: vt idem sapiatis, vnanimes,idipsum sentientes. [VOS autem charissimi superædificantes vosmetipsos sanctissimæ fidei vestræ] id est vosipsos in fide catholica per virtuosa exercitia stabilite,& fidei fundamento iugiter inhærete. Dicitur autem fides Christiana sanctissima, com sit supernaturalis radius increatæ veritatis, de supersanctissimo deo vno ac trino, incarnationeque verbi mentem illustrans [IN spiritu sancto orantes] id est, vere salubria, cum attentione feruida, precē assidua postulantes secundum instinctum, directionem,& inflammationem spiritus sancti. Iuxta illud ad Corinthios, Orabo spiritu, orabo & mente. Idcirco ait Saluator, Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Spiritus est deus,& eos qui adorant eum,in spiritu & veritate oportet adorare. Quo constet, quòd qui absque attentione & diligentia orat, non proprie orat, cū oratio sit assensus mētis in deū, vt asserit Dasmascenus. [VOSMETIPSOS in dilectione dei seruate] .i. diuina præcepta implete, opera charitatis continuate, corda vestra per ardentes affectus ad deum frequenter erigite. Nempe per hæc charitas dei conseruatur, nutritur, perficitur. Si autem quis negligens sit,& loco ac rempore opportuno actus charitatis non faciat, charitatem amittit. Multo plus meretur ea priuari, si aliquid charitati contrarium operetur. Hinc ad Colossenses dicitur, Super omnia charitatem habete [EXPECTANTES misericordiam domini nostri] id est, gratiosum Christi auxilium, eius pijssimam conseruationem indefinētem, & finem salubrem ineffabiliter præstolantes ac inuocantes [IN vitam æternam] id est, vt per hoc perpetuam obtineatis felicitatem. [ET hos quidem arguite iudicatos] id est, hæreticos, obstinatos, qui ob suam infidelitatem iam iudicati dicuntur: secundum illud, Qui non credit iam iudicatus est. Hos inquam arguite, id est, redarguite, eorum ostendendo errorem, ne decipiant alios. Vel eos præsentialiter increpando ac informando, si aliqua de eorum reductione spes habeatur: obseruando tamen quod loquitur Paulus, Hæreticum hominem post vnam & secondam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui huiusmodi est, & delinquit, proprio iudicio condemnatus [ILLOS vero saluate] id est, peccatores non obstinatos, bortando, exemplariter conuersando, orando, ad viam salutis reducite [DE igne rapientes] id est, de feruore libidinis aliorumque vitiorum feruore eos auertentes, atque per hoc ab infernali incēdio, quod meruerunt eos eripientes. Quia, vt dicit Iacobus, Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam suam à morte [ALIIS autem miseremini] id est, quos conuertere non potestis, eis condolete, & orare pro illis [IN timore] id est, cum dei timore hæc omnia agite, non præsumentes de viribus vestris, neque inaniter gloriantes, sed de proprio periculo formidolosi ac prouidi: iuxta illud ad Corinthios, Qui se existimat stare, videat ne cadat. Atq; ad Galatas, Si præoccuparus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris [ODIENTES eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam] Per maculatam tunicam & carnalem intelligi potest conuersatio prava, qua peccator se operit. De qua sponsa ait in Canticis, Exui tunicā meā, quomodo induar illam. Hæc tunica absolute est odienda, cum sit malum culpæ. De quo loquitur Paulus, Odientes malum. Potest quoque per tunicam istam intelligi corpus istud mortale, variis culpis fœdatum, cum exhibitum fuit arma iniquitatis peccato, quod est quasi quoddam animæ indumentum, estq; odiendum. Primo quantum ad hoc quòd est maculatum, vt malum culpæ odio habeatur & extinguatur in eo, secundum illud ad Romanos, Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Secundo, vt corpus salubrier castigetur ac edometur, quasi odio habeatur, quod tamen ex charitate procedit. Propter quod loquitur Paulus, Castigo corpus meum,& in seruitutem redigo. Itemque, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram. Sic quippe & animam nostram debemus odire, Christo protestante, Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Non est autem corpus odiendum simpliciter, sed spiritaliter diligendum, quatenus futuræ glorificationis sit particeps. Vnde ad Epbesios inducitur, Nemo vuquam carnem suam odio habuit. [EI autem qui potens est vos conseruare sine peccato] deus enim omnipotens potest nos à vitijs præseruare, nec sine eius ope & gratia possumus ea euadere [ET constituere ante conspectum gloriæ suæ] id est, coram glorioſa & adoranda præsentia sua, seu coram seipso [IMMACVLATOS in exultatione in aduentu domini nostri Iesu Christi] id est, in die iu-

dicii,ita quod tunc appareamus puri, & iucunditate repleti, ſtantes inter ſanctos à dextris iudicis ſummi. [SOLS deo ſaluatori noſtro] Hoc poteſt exponi de patre æterno, qui qualiter ſolus deus dicatur prætactum eſt, qui eſt ſaluator per principalem authoritatem & efficientiam: qui gratiam in præſenti & gloriam in futuro, creando largitur. Poteſt quoqoe exponi & melius,vt videtur, de tota ſuperbenedicta trinitate,quæ eſt vnus,ſolus,verusque deus,& principalis ſaluator. Huic igitur ſoli deo per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum:qui licet ſit vna in trinitate perſona,tamen ſecundum naturam aſſumptam per ipſum, quaſi per mediatorem miniſterialemque cauſam, honor & gloria deo attribuuntur: inquantum per Chriſtum hominem deus trinitas, & ipſemet ſecundum quod deus, tot bona nobis exhibuit ſeu conceſſit, & tot bona per eundem Chriſtum peracta ſunt. Ideireo ſubiungitur [GLORIA] id eſt, clara cum laude notitia, ſublimisque fama [MAGNIFICENTIA] id eſt, magna ſeu præclara efficientia. De qua in Deuteronomio fertur, Magnificentia eius diſcurrunt nubes [IMPERIVM] id eſt,dominatio omnium rerum [ET poteſtas] id eſt,authoritas,ac omnipotentia. Deut. 33.

Omnia,inquam,hæc per Chriſtum deo attribuantur, ſeu conuenire noſcantur, qui per Chriſtum nos illuſtrauit & docuit, & per eum magnifice egit nobiſcum. Per Chriſtum. ergo deo conuenire noſcantur,quantũ eſt ex parte virtutis dei [ANTE omnia ſecula,& nunc & in omnia ſecula ſeculorum,Amen]id eſt,ęternaliter,præſentialiter,& infinibiliter.Nõ,quod ante omnia ſecula deus creaturis actualiter imperauit,aut noſcebatur ab eis, vel magnificentiam in ipſis exercuit: ſed quoniã inerat ei virtus atq; authoritas ſumma,ad omnia.Vnde & dicitur æternus creator,nõ qp ab æterno creauit.Inuariabilis vero in ſe,& prorſus omnipotẽs, ipſe eſt in ſeipſo,qui eſt ſuper omnia deus ſublimis,& benedictus.Amen.

COMMENTARIORVM SN VIS EPISTOLAS CANONICAS FINIS.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN ACTA APOSTOLORVM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

BEATVS HOMO QVI INVENIT SAPIETIA, & qui affluit prudētia. Quadripartito existēte genere librorū veteris testamēti, quadripartitū quoq; est genus librorū noui testamēti, seu Euāgelicæ legis. Librorū etenim veteris testamēti, alij sunt Legales, in quib⁹ lex dei p Mosen tradita, est digesta, vt Mosi Pētateuchū. Alij sunt Historiales, vt lib. Iosue & Iudicū, Regū & Paralipomenō. Alij vero sunt Prophetales, vt constat. Alij autē Sapiētiales, sicut Prouerbia. Pariformiter in nouo testamēto libri Legales sunt, quatuor Euāgelia: Sapiētiales, Epistolę apostolorū: Prophetalis est Apocalypsis: Historialis vero est liber Actuū Apostolorū, nunc deo agēte elucidādus. Porro Euāgelicā Christi doctrinā à sacratissimis Euāgelistis descriptā omni sapiētiæ præfulgere certissimū est fideli. Quāuis autē hæc ipsa sapientia in Euangeliis multū cōpēdiosē & clare inueniatur cōscripta, nihilominus per cæteras noui testamenti scripturas clarius elucidatur & firma probatur. Et in Epistolis quidē apostolorum, potissime Pauli, fit hoc per allegationes scripturarū veteris testamēti, & per moralia documēta: in Actibus vero Apostolorū fit hoc per miraculorū recitationē, quibus christianæ fidei veritas diuinitus data ostēditur: per allegationes quoq; nōnunq; scripturarum ac documēta moralia. Deniq; intuētibus processum libri Apocalypsis, clarissime liquet eodem spiritu loquutos veteris legis beatissimos vates & euāgelicæ legis prophetā sanctū Euāgelistā Ioannem, qui in Apo. sua, nō sensibus tantū, sed & verbis quoq; & modo loquendi & procedēdi veteris testamenti prophetis inuentur cōformis: præsertim Esaiæ, Ezechieli & Zachariæ, quēadmodū in expositione Apocalypsis propriis locis monstraui. ¶ Insuper sapientia libri huius nunc explanandi multipliciter cōmēdatur. Primo ac generaliter ratione obiecti, quia de deo. Secundo à ratione authoris, quia à sacro sancto Luca Euangelista est editus liber iste. Tertio ratione materiæ, quoniā apostolicos actus describit, imò in primis capitulis cum materia Euangelicorum lib. coincidit. Nam primo cap. de Christi ascensione, in secundo de spiritu sancti missione loquitur. Quarto ratione formæ procedendi, quoniam euidenter, distincte, compendiose, imo magistralissime est procedens: sed & stylus ipse venustus est, & græcam eloquentiam resonat. Itaque vtilissima prorsus est præsentis theoria voluminis, atque historia eius: in quo exordium & processus primitiuæ ecclesiæ seriatim describitur, & item catholica fides non mediocriter roboratur. Sed liber ipse sententiosus & iucūdus est valde. Propter quod pro illuminatiōe adorādi paracleti spiritus sancti in eius expositione singulariter eiusdem almi pneumatis immensam clementiā ac supermunificentissimam bonitatem exoro, dicens ex corde, Veni sancte spiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radium.

Nouū instrumentū quadruplex. Legis. sapientiæ. historiæ.

¶ ENARRATIO I CAP. [PRIMVM quidem sermonem feci de omnibus, ô Theo.]

ARTICVLVS I.

IN exordio libri huius pandit se beatissimus Lucas esse præsentis conscriptorem voluminis, dum ad finem Euangelii à se descripti seipsum continuat, atque eidem viro cui Euangelium scripsit, hunc quoque codicem scribere manifestat, dicendo, [PRIMVM quidem] videlicet in Euangelico libro à me descripto [SERMONEM feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere] id est, de factis documētisque Christi, non quod vniuersa gesta & dogmata saluatoris ipse aut alius aliquis Euangelista in particulari per singula sit complexus: nam & quod in hoc ipso volumine sanctus Paul. Christum protulisse commemorat, oportet, inquiēs, memorem esse verbi domini Iesu, quia beatius est magis dare quàm accipere: nullus in Euangelio suo recitat Euangelista. In Iohanne quoque legitur, quia alia multa signa fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum (ait) arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros. Denique quod innumerabilia particulariterque indescriptibilia fuerint Christi miracula, ex Euangelio certissime constat. Scriptum est enim quod omnes male habentes curauit. Itēque, Circuibat Iesus omnes ciuitates, curans omnē languorem & omnem infirmitatem. In Matth. quoque scriptum est, quod cum venisset in terram Genezar, viri loci illius miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quicunque tetigerūt salui facti sunt. Similiter scriptum est in Marco, Quocunque introibat Iesus in vicos vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & quotquot tangebant eum salui fiebāt. Itaque distributio ista qua dicitur, Sermonem feci de omnibus, intelligenda est de generibus singulorum, non de singulis generum. Siquidem de omnibus aliqua recitauit. Propter quod asserit Beda, De omnibus elegit vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispensationis suæ. Pensandus quoque est ordo verborū in eo quod scriptum est, Quæ cœpit Iesus facere & docere, ita quod primo exorsus est operari, deinde quod fecit, edocuit. Quo multorū præsumptio arq; audacia increpantur, qui proniores sunt docere quàm discere, loqui quàm audire: vel qui ea quæ prædicant, facto non exequuntur, in hoc enim ipso suis ipsi doctrinis detrahūt. Neque cum aliis prælati sint, erubescunt vitiose, & inexemplariter conuersari coram his quibus præsunt.

Inf. ca. 20. Iohan. 21. Matth. 8. Matth. 9. Matt. 14. Marc. 9. Beda.

Iacob.1. aut verbum dei annunciant. Quibus id intuendum quod legitur apud Iacobū, Sit omnis homo velox ad F
Gregoe. audiēdum,tardus autē ad loquendum. Denique cuius vita despicitur,restat vt eius prædicatio contemna-
Eccl.21. tur. Imo bona docere,& impie agere,quid aliud est q̄ se voce propria condēnare? Iuxta illud Eccle. Dum
Roma.2. maledicit impius diabolum,maledicit ipse animā suam. Et ad Rom. Inexcusabilis es ô homo qui iodicas.
In quo enim aliū iudicas,teipsum cōdēnas. Eadē enim agis. Præterea peccatori dixit deus, Quare tu enar-
ras iustitias meas? Doctor ergo,prædicator,& pastor vnicum istum sequens magistrum primo faciat quæ
alios docet,ne proprio ore dānetur. Postremo Theophilū istum cui & Euangelium præsentē librum Lu-
cas conscripsit,quidā affirmant fuisse virum potentē Achaiæ principē,alij Episcopum quendā. Theophi-
lus autē interpretatur dei amatoe,seu à deo amatus. Itaque nō solum huic personæ,sed & cūctis deū amā
tibus,atque ab eo secundum prædestinationē æternā amatis scriptus est liber iste, Euangelicūq; volumē.
Itaq; scripsi de omnibus quę cœpit Iesus facere & docere [VSQVE in diem qua præcipiēs Apostolis per
spiritum sanctū quos elegit] .i. vsq; ad diē ascensionis quo iussit apostolis,euntes in muodom vniuersum,
prædicate Euāgelium omni creaturæ. Et quod infra habetur, Eritis mihi testes in omni Iudæa & Galilęa
& Samaria,& vsque ad vltimū terræ. Quod autē in Euangelio suo Lucas vsque ad dicta factaque Christi
in die ascensionis narrationē protraxerit,atque ibidē finiuerit,ex fine Euāgelij sui ostenditur quod ita fini
tur. Eduxit autē eos foras in Bethaniā,& eleuatis manibus suis benedixit illis. Et factum est dum benedi-
ceret eis,recessit ab eis & ferebatur in cœlum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalē cū gaudio ma- F
gno. Et erant semper in tēplo laudantes & benedicētes deū. ¶ Quod autem Christus Apostolos ad gra-
tiam apostolatus & prædicationis officium elegerit,Marcus sic refert, Ascendens in montē vocauit ad se
quos voluit ipse,& fecit vt essent duodecim cum illo,& vt mitteret eos prædicare Euāgelium. Quibus &
in Iohanne profatur, Nonne ego vos duodecim elegi,& vnus ex vobis diabolus est? scilicet Iudas tradi-
tor,quē certum est in die ascensionis defuisse,& loco eius affuisse Matthiā. Porro Christus secundū quod
homo in omnibus dirigebatur à spiritu sancto imò à seipso vt deus, seu à tota superbeatissima trinitate.
Hæc tamē directio spiritui sancto magis ascribitur,sicut & cætera opera benignitatis,quoniā spiritoi san
cto bonitas,benignitas,dilectio,liberalitas, appropriatur. Propter quod per Esaiam loqoitur Christus vt
homo,Spiritus domini super me,eo quod vnxerit me: ad annūciandū mānsuetis misit me [ASSVMPTVS »
est] ipse Christus secundum naturam assumptā,de terra in cœlum,iuxta id Marc. Et dominus quidē Ie- »
sus postquā locutus est eis,assumptus est in cœlum,& sedet à dextris dei. Assumptus est autem, quia diui-
na virtute assumpsit,seu de terra in cœlum leuauit seipsum, quod & per dotē agilitatis facere potuit, ita
quod corpus eius sua agilitate potuit se leuare. Assumptio quoq; hæc toti superbenedictæ trioitati potest
ascribi,quę in cūctis affectibus,potissime Christi,principaliter operatur: cuius & opera sunt indiuisa. Præ-
Psal 23. terea assumptus est à nube præstante domino suo obsequium,non ferente auxilium. Ab vniuersa quoque
cœlestis aulæ frequentia,cum ingenti susceptus est gaudio: cum diceretur ad eos, Attollite portas princi- G
Hiere. 23. pes vestras,& eleuamini portæ æternales,& introibit rex gloriæ. Quod autem secundum diuinitatem il-
localem,incommutabilem,incircunscriptibilē, cuncta implentem,immensam, non competat Christo lo-
cum mutare,ascendere siue descendere,certum est: sed secundum formam serui duntaxat, per quam ter-
Iohan.16. ram corporali reliquit præsentia,quemadmodum passione instante prædixit, Exiui à patre & veni in mū
dum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem. [QVIBVS & præbuit] id est,visibiliter, audibi- »
Matth.16. liter,tangibiliter,monstrauit [SEIPSVM viuum] vira corporali humana [POST passionem suā] vi- »
delicet statim post resurrectionem. Siquidem surgens Iesus mane prima sabbati,eodem die cœpit appa-
rere & loqui Apostolis,aliisq̄e credentibus [IN multis argumentis] Argumentum tripliciter sumi- »
tur. Primo, vt est ratio eei dubiæ faciens fidem,id est,certitudinem. Sic enim in hac definitione sumitur
fides. Et hoc modo quæ cadunt sub fide,argumenta non habent,quoniam ex principijs per se notis pro-
bari nō qoeunt. Secūdo accipitur argumētum pro quocūque signo sensibili ad veritatis declarationē in-
ductio. Tertio pro effectu huiusmodi argumentorum,puta pro adhæsione qua mens veritati assentit.
Hebr.11. Sicque ad Hebræos sumitur dicēte Apostolo, Fides est sperandarum substantia rerum,argumentum non
apparentium. Nunc autem argumentum secūdo modo accipitur,vt sit sensus, quod Iesus per multa sensi
bilia signa & gesta seu opera,probauit se vere resuscitatum & resurrexisse [PER dies quadraginta ap- »
1.Coe.15. pareos eis] & si non quotidie,tamen frequenter,& multo frequentius quàm aliquis Euāgelistarum,imò H
quam omnes simul describunt, cum Paulus multas referat factas eius ad discipulos veras atque sensibiles
appaririones à nullo illorum descriptas. Quomodo autem,& quoties,vbi, & quo ordine apparuerit eis,
in Euangeliis & verbis Pauli Apostoli continetur [ET loquens de regno dei] id est, de statu ecclesiæ »
militaotis ac triumphantis. De vtroque enim regno inter hos dies multa locutus est. Quomodo scilicet
Iohan.14. diuulgandum esset Euangelium per totum orbem terrarum, & de miraculis per apostolos exhibendis,
de felicitate etiam patriæ beatorum,quemadmodum Euangelistæ scribunt. [ET conuescens] id est, cū »
discipulis suis Saluator manducans [PRAECEPIT eis ab Hierosolymis ne discederent] Frequenter »
Christus post resurrectionem suam cum discipulis legitur manducasse. Primo, cum duobus in castello
Luc.24. Emaus,iuxta illud Lucæ, Factum est dum recumberet cum illis,accepit panem,& cæ. Secundo cum Apo
stolis & præfatis duobus in cœnaculo seu conclaui Hierusalem, sicut in dicto Lucæ capitulo scriptū est,
Iohan. 21. & vtraque manducatio hæc facta est in die paschæ. Tertio,cum septem discipulis iuxta mare Tyberia-
Marc. 16. dis,vt habetur in Iohanne. Quarto,coram vndecim in die ascensionis,prout super Marcum dicunt expo
sitores. Si ergo manducatio de qua nunc sermo, referatur ad eam quæ fuit in die ascensionis, sensus erit,
quod die illo iussit Apostolis, ne gratia prædicandi quoquam à Hierusalē proficiscerentur, donec spiri-
tum sanctum iuxta promissum reciperent. Vnde apud Lucam ait eisdem, Vos autem sedete in ciuitate,
Luc.24. quousque induamini virtute ex alto. Si vero manducatio ista ad secundam seu tertiam referatur (ad pri-

A mã enim proprie non refertur)poterit esse sensus,quod tunc præcepit eis de Hierusalem timore Iudæo-
„ rum non discedere:alias sicut verisimile est,discessissent,quia tam pauidi erant [SED expectarent pro- Iohan. 14
„ missionem patris] .i.impletionem promissionis de missione paracleti,quem pater per os vnigeniti filij sui 15.16.
„ promisit:ideo subditur [QVAM audistis(inquit)per os meum.] Nã passione instãte Christus dixit Apo Iohan.14.
stolis illud Iohannis, Paracletus autem spiritus sanctus,quem mittet pater in nomine meo , ille vos doce-
„ bit omnia [QVIA Iohannes quidem baptizauit aqua] id est, corpora aquis abluebat,animas non pur- Matth.3.
gauit:ita quod eius baptismus non contulit gratiam,nec fuit vnum septem sacramentorum , sed quid sa- Marc.1.
„ cramentale dispositiuum ad Christi baptisma [VOS autem baptizabimini spiritu sancto nõ post multos Lucæ.3.
„ hos dies] id est,infra paucos dies.Cum apud Iohannem dicatur , quod discipuli puta Apostoli Christi, Iohan 1.
baptizabant de mandato ipsius,credendum est,quod ipsi à Christo fuerint baptizati,baptismo Euange- Iohan . 4
licę legis gratiam conferente.Ille enim & ipsi baptizabant.Nec mirum si ante passionem apostolos pro- Iohan. 13.
priis manibus baptizauit, qui tempore cœnæ pedes eorum lauare dignatus est, præsertim cum iãdiu an- Iohan.3.
te hanc cœnam dixerit Nicodemo, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto , non potest intrare
in regnum dei. Itaque quod ait,vos autem baptizabimini spiritu sancto:sic intelligendũ est,ut Spiritu
sancto implebimini,qui & mẽtes vestras plus quàm ante ab omni sorde lauabit.Sicque copiosa illa spiri-
B tus sancti infusio per signum visibile,baptizatio discipulorum vocatur , quoniam instar gurgitum inun-
dantis aquæ desuper fluxit in eos.Vnde & spiritus sanctus,& gratia eius,per aquam exprimitur , quoniã
mentem purgat , refrigerat, reficit . Hinc in Iohanne loquitur Christus , Qui credit in me (sicut dicit Iohan.7.
scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ . Quod Euangelista exponens adiecit , Hoc autem
dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum . In Apocalypsi quoque ait Iohannes , Osten- Apoc. 22.
dit mihi flumen aquæ splendidum tanquam crystallum: quod de spiritu sancto exponitur. Sicut ergo spi
ritus sancti illustratio vnctio appellatur, iuxta illud Iohannis, Vnctio eius docet vos de omnibus : sic co- I.Iohã . 2.
piosa eius susceptio , baptizatio mentis vocatur . Propterea secundum Rabanum in quibusdam libris sic
habetur , Vos autem vigemini spiritu sancto . & istud infra decem dies , scilicet die Pentecostes fuit im- Actuũ.2.
„ pletum. [IGITVR qui conuenerant interrogabant eum, dicentes] non euidenter apparet in quo lo-
co fuerit ista discipulorum conuentio & interrogatio,a n scilicet in conclaui, vel in loco ascẽsionis. In die
enim ascensionis Christus bis eis apparuit.Primo in conclaui,deinde in monte Oliueti vnde ascendit. Ve Iohan. 21.
runtamen ex verbis sequentibus videtur fuisse conuentio , & inquisitio ista circa locum ascẽsionis. Nam Luc.24.
„ paulo post, data sibi responsione subiungitur , Cum hæc dixisset videntibus illis eleuatus est. [DOMI- Marc. 10.
„ NE si in tempore hoc restitues regnum Israel] id est,an statim misso nobis spiritu sancto, reparabis po-
testatem, & regiam potestatem Israelitici regni ac populi Iudæorum dando fidelibus tuis temporale re-
gnum in seculo istо, & temporaliter regnando in eis . Discipuli isti nondum perfectè illustrati , putabant
C propheticas promissiones de regno Christi in plebe fidelium corporaliter , temporaliterque complen-
das, quemadmodum excæcati Iudæi vsque in præsens existimant . Sic enim de matre filiorum Zebedei
dicit Hieronymus, quod mulier illa, quia audiuit quod crucifigendus esset & resurrecturus, putauit eum Hierony.
ilico regnaturum. Et Cleophas in Luca ait, Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Matth.20
Videbant enim discipuli quod populo Iudæorum esset ablatum seeptrum alienigena eis dominante , &
quod subditi essent Romanis : idcirco quærebant an Christus recuperaturus esset & sublimaturus mox
Israel , prour verba quædam prophetarum superficie tenus sonare videntur : an potius in futuro & diu
post,regnum populi sui exaltaret.Et quoniam quæstio ista ex ignorantia & errore processit, Christus eã
„ refellit, vt subditur. [DIXIT autem eis, Non est vestrum nosse tempora vel momenta , quæ pater po-
„ suit in sua potestate] id est,restitutio Israelitici regni spiritualiter intelligenda est,quantum ad bona glo-
riæ in futuro.Et quo tempore id contingeat,velle determinate prænoscere,non est vestræ paruitatis. Ple-
narie enim non fiet nisi in die iudicij,quando veri Israelitæ in anima & corpore glorificabuntur, & æter- Apoc.22.
naliter regnabunt cum Christo.Particulariter autẽ & partim fit in mortibus singulorum, quando ad pa- Marc. 13.
triam regni cœlestis perueniũt. [Sed nec tẽpus iudicij nec diem mortis vult deus prescire,quatenus mor
tales tanto sint de iudicis aduentu,mortisque hora solicitiores,quanto sunt magis incerti : sicque quotidie
viuant,tanquam de die eodem aut alio mox sequente sint iudicandi.Itaque tempora & momenta mortis
D atque iudicij,vniuersorum pater posuit in sua potestate,quoniam suæ notitiæ ea seruauit, & cum ei placue
rit in eis quæ decreuit perficiet. Ab hac tamen potestate atque scientia,nec filius nec spiritus sanctus ex-
cluditur,cum trium personarum sit vna potestas,eademque scientia:idcirco quod de vna exprimitur , de
alijs eadem ratione intelligi datur.Interdum vero ex certa causa aliquibus hora mortis prænunciatur.Ve Augustꝰ.
rũtamẽ Augustinus in sermone quodã de ascensione,verba ista aliter allegat, interpretatur, & tractat sub
hac forma: Domine si hoc tempore præsentaberis,& quando regnum Israel?& per præsentationẽ Chri-
sti intelligit reuelationem eius apertam , qua in die iudicij ab vniuersis videbitur , veniens in maiestate &
gloria. Per regnum vero Israel, intelligit regnum cœleste,quod quotidie nobis communicari precamur
dicentes , Adueniat regnum tuum , vt scilicet ad societatem in cœlis regnantium perducamur , sicque Matth.6.
iuxta Augustini intentionem : Apostoli quæsierunt scire tempus & horam iudicij , quorum cu-
riositatem reprimens Christus respondit , Non est vestrum scire tempora vel momenta quæ pater in
sua posuit potestate, &c. Per quæ verba sicut in libro de ciuitate dei asserit Augustinus , Christus redar- Augustꝰ.
guit omnes qui de Antichristi aduentu,& fine mundi tempus calculare præsumunt , cum omnium ho-
rum determinatum tempus ex dei liberrima potestate dependeat . Idcirco nulli nisi quantum reuelaue-
rit deus innotescere valet, quemadmodum determinatum tẽpus creationis seu exordij mundi ex sola dei
reuelatiõe innotuit.Quid vero ad discipulos,præsertim Apostolos pertinuerit subditur, [SED accipietis
virtutem superuenientis spiritus sancti in vos] .i. ipsum omnipotẽtem spiritum sanctum vobis in sensibili

Iohan. 15. signo donatum. Vel, virtutem, id est, fortem gratiam & præclara charismata spiritus sancti, qui cito desuper descendet in vos. Dicitur autem spiritus sanctus eis à patre & filio, imò & à seipso dari atque infundi, quibus dona eius ad gratiam gratum facientem pertinentia dantur seu infunduntur. Vnde spiritus donum dei vocarur. Nam à patre filioque procedit tanquam donabilis, cum ipse sit amor, in quo prima ratio doni relucet, & in quo cætera dona donantur. Descendit quoque atque superuenit spiritus sanctus in homines non per loci mutationem (cum incircunscriptibilis, inuariabilisque consistat) sed per donorum suorum infusionem [ET eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ] .i. in locis his, seu vbique terrarum prædicabitis me esse Christum. Et verbis, signis & sanguinis vestri effusione, incarnationi, passioni, resurrectioni, ascensioni, & cæteris mysterijs ad me spectantibus
Psal. 18. testimonium perhibebitis. Quibus verbis Christus prædixit Euangelium vbique per Apostolos diuulgã
Esa. 24. dum: iuxta illud Psalmistæ, In omnem terram exiuit sonus eorũ. Et Esaiæ, A finibus terræ audiuimus laudes, gloriam iusti. Rursusque apud Esaiam Christus de hac re apertissime prænunciauit, Mittã ex eis qui saluati fuerint, in mare, in Aphricam & Libyam, in Græciam & Italiam, ad insulas longe, & annunciabũt
Esa. 66. gloriam meam gentibus. Vnde Thomas in India, Iacobus in Hispania, quæ sunt termini terræ habitabilis prædicasse leguntur. [ET cum hæc dixisset] non solum hæc vtique, sed & alia quædam quæ in Mar
Marc. 1. co texeruntur [VT OCCVLTI BVS illis] corporalibus oculis [ELEVATVS est] .i. in cœlum à terra assumptus modo iam explanato [ET nubes suscepit eum ab oculis eorum] ita quod nube circuncinctum F
& in altiora consecendentem eum, ampliua non viderunt. O quàm intenta acie prosequuti sunt ascendentem, & quàm ingẽti lætitia hoc conspexerunt. Id quoque intuendũ, quẽadmodum vbiq; creatura suo obe-
Luc. 2. diat creatori. Nempe natum dominum mox angeli Iudæis, stella gentibus nunciarunt, in transfiguratio-
Matth. 2. ne quoque nubes eum lucida obũbrauit: & cum esset in deserto cum bestijs, angeli ministrauerũt eidem.
Matth. 17. Denique patiente ipso obscuratus est sol, & immutatus est cursus lunæ. Ascendẽti etiam nubes obsequiũ
Matth. 4. non subsidium præbuit. [CVMQVE intuerentur in cœlum eũtem illum] id est, ad summum atq; empy
Matth. 1. reum cœlum scandentem, auidissima, deuotissima ac iucundissima mente, corporeoq; prosequerentur iu-
Matth. 27 tuitu [ECCE duo viri] id est, angeli sancti in forma virili [ASTITERVNT] .i. subito cõparuerunt
Matth. 9. [IVXTA illos, in vestibus albis] quarum albedo & cãdor, puritatem naturæ angelicæ iucunditatemque
Iohan. 7. huius negonj mõstrauit [QVE & dixerũt, Viri Galilęi] Quẽadmodum enim Iesus, sic & Apostoli de Ga
lilæa fuerũt, vel omnes, vel pene omnes [QVEN statis aspicientes in cœlum?] Nã & cum dominus Iesus nubẽ ingressus, atq; in alta progressus oculis illorũ fuisset ablatus, non cessauerũt sursum aspicere post
dilectum, vt moris est amantium atque mirantium. Ideo ad declarandã Christi maiestatẽ, & pro consolatione ac informatione discipulorum angeli apparuerunt dicẽtes, Quid statis aspicientes in cœlum? Tan-
Luc. 1. quam dicant, Cur catenus miramini, quod dominus vniuersorum, creator cœlorũ, vnigenitus dei ad cœ-
Baruch. 3. lestia tendit? Non inde miremini, sed de hoc potius, quod ad terras descendere, incarnari, inter vos conuer G
Iohan. 19. sari & crucifigi dignatus est, [HIC Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet quẽadmodum vi
distis cum euntem in cœlum] .i. sicut cum nube ascendit, & in vera humanitate glorificata, itemque cum
multitudine angelorum ac sanctorum quos de lymbo eduxit: ita in nube veniet iudicaturus mundum, in natuta humana cum multitudine ciuium supernorum: iuxta illud Esaiæ, Dominus ad iudicium veniet cũ
Esa. 3. senibus populi sui & principibus eius. [TVNC reuersi Hierosolymã] secundũ quod Christus eis præce
Luc. 6. pit, vt dictũ est [A mõte qui vocamr Oliueti] de quo loco Christus ascẽdit [QVE est iuxta Hierusalẽ]
vtpote per vnum miliare (quod est media leuca) distans ab ea. Ideo subditur [SABBATI habena iter]
id est, per tantum spatium ab illa distans, quantum die sabbati licuit Iudæis secundum legẽ ambulare seu progredi à propria mansione videlicet per mille passus. Quæ ambulatio cum ad recreationem potius sit quàm ad laborem, quieti sabbati non derogauit. Potro iuxta literalem intelligentiam, mons iste dictus est Oliueti, quoniam oliuarum arboribus consitus fuit. Per oliuam vero pietas, misericordia, charitas, designantur. In hunc ergo montem Christus discipulos conuenienter eduxit, & ab eo rite ascendit vbi spiritus sancti vnctionem & illustrationem eis spopondit, & benignitatem copiosam impendit. Insuper qui cũ
apostolis spiritus sancti donis cupit impleri sabbati iter ingrediatur, id est, quiete intendat mentali, pa-
Esa. 66. cisque locum introeat, qui per Hierusalem figurarur: vt iuxta Esaiam, Sit ei sabbatum ex sabbato, scilicet
quies patriæ, merito quietis viæ. Quia qui hic cessat ab inquietudine operum peruersorum & vitiorũ tu- H
multu, illic in retributione & pace quiescet cœlesti. Quãuis autẽ secundũ quosdã discipuli de Christi ascẽ
sione cõtristabantur inquantum eis auferebatur dilectua, potius tamen eos puto inde vehemẽtet ganisos:
Luc. 24. præsertim cum scriptum sit in Luca, Factum est dum benediceret eis, recessit ab eis, & ferebant in cœlũ.
Matth. 2. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno [ET cum introisseut in cœnaculum]
Luc. 22. in quo Christus cœnam celebrauit nouissimam, primamque missam [ASCENDERVNT] quod fuit
Iohan. 13. in loco sublimi, puta in monte Syon prope templum [VBI manebãt Petrus & Iohãnes, Iacobus & An-
Galatas. 1. dreas, Philippus & Thomas, Bartholomęus & Matthæus, Iacobus Alphæi] id est, Iacobus minor filius
Alphæi: qui Iacobus dictus est frater Christi, tanquam forma, vultu, gestu & modo conuersandi ei præci-
Matt. 10. pue similis, & quia filius fuit sororis virginis sanctæ, genitricisque Christi [ET Simon Zelotes] qui in
Iohan. 1. Matth. dicitur Simon Chananæus, quia de vico Galilææ nomine Chana (vbi Saluator aquam cõuertit in
Iohan. 2. vinũ) extitit oriũdus [ET Iudas Iacobi] scilicet frater Iacobi minoris, qui Iudas in sua canonica fratrẽ Ia-
cobi se appellat. Isti itaq; cũ cæteris qui sequitur præfatũ locum ingressi sunt, tum propter loci amorẽ &
Iudæ. 1. sanctitatẽ, quẽ Christus sua sanctificauit præsentia, cœna, & Euãgelicę legis sacramenti institutione, tum
vt ibi in loco abstracto liberius orationi intenderent, & item vt ibi latentes Iudæorum vitarent calumniã:
1. Iohã. 4. nondum enim perfecta charitas exclusit ab eis timorem. Conuenienter quoque in almum conscenderant
locum, qui terrena spernentes ad spiritus sancti se præparabant aduentum. [HI omnes erant perseue-

A rantes vnanimiter in oratione] Iam nanque per charitatem fuerunt in domino adunati, id ipsum dicentes omnes, & schismata nescientes. Itaque & nos si spiritu sancto impleri optamus, concorditer & 1.Cor.1.
» instanter orationi vacemus, vnanimes vno ore deum in omnibus honorantes [CVM mulieribus] vtique religiosis, videlicet, Maria Magdalene & cæteris, quæ in Euangelio Christo ministrasse legun tur Rom.15.
» [ET Maria matre Iesu] Quæ & si post viros hos nominetur, omnibus tamen præstantior fuit, & san
» ctior vniuersis [ET fratribus eius] id est cognatis: quia non tantum quidam Apostolorum, sed & alio Matth.27
» rum discipulorum quidam erant consanguinei Saluatoris. Est autem consuetudo scripturæ vt qui de Matth.15.
» eadem cognatione sunt, fratres vocenter. Consequenter describitur subsstitutio Matthiæ loco Iudæ in
» apostolatum. [ET in diebus illis, exurgens Petrus in medio fratrum] Ecce hic omnes apostoli fratres Lucæ.10.
» vocantur [DIXIT] Iam enim & ante passionem designatus, & post passionem fuit à Christo prin- Matth.16
» ceps Apostolorum constitutus, ideo tanquam maior ac prior præ cæteris loquitur quæ sequuntur. Denique propter tanti collegii dignitatem, potissime propter matris Christi præsentiam humiliter surgit, reuerenter stat, sapienterque loquitur. Vnde & deuotorum ac religiosorum conuentus est honoran
» dus. [ERAT autem turba hominum simul fere centum viginti] quorum quidam fuerunt viri, aliquæ fœminæ. ¶ Sed quomodo quasi dubitans ait, fere, cū per eum spiritus sanctus loquatur? Et respondendum, quod, fere, non ponitur hic dubitatiue, sed potius assertiue, ad innuendum quod à prædicto nu-
B mero multitudo illa parum distabat. In magno autem numero quod parum deficit seu superfluit, non reputatur seu computatur aliquando in scripturis, nec communi modo loquendi. Propter quod isti ele
» ctissimi interdum asseruntur fuisse centum viginti. [VIRI fratres, oportet impleri scripturam quam
» prædixit spiritus sanctus per os Dauid.] Quæ autem sit ista scriptura paulo post sub ditur [DE Iuda
» qui fuit dux] id est, ductor [EORVM qui comprehenderunt Iesum] iuxta illud Lucæ, Iudas vnus de
» duodecim antecedebat eos [QVI connumeratus erat in nobis] id est, à Christo vnus Apostolorum Lucæ. 21.
» ordinatus, sicque ab aliis appellatus [ET sortitus est sortem ministerii huius] id est partem in officio Matth.10
» & gratia apostolatus adeptus à Saluatore, ita quod fuit apostolus & prædicauit ac baptizauit, imo (vt Lucæ.10.
» asserit Augustinus) baptizauit Iohannes baptista, & baptizatum non fuit: baptizauit Iudas & baptiza- Iohan.1,
» tum fuit. Quod ideo dicitur: quoniam in Iohannis baptismo gratia non dabatur, idcirco taliter bapti- August.
» zati post fidei Christi receptionem rebaptizabantur, non autem qui à Iuda fuerant baptizati. [ET
» hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis] quod tripliciter explanatur. Primo, quod per æter
» nam sceleris ac nominis sui memoriam agrum hunc possedit in mentibus recordantium eius, & crimi
» nis eius. Vt enim in Matthæo legitur, videns Iudas quod damnatus esset, desperatione fractus denarios
» pro quibus vendidit Christum restituens proiecit in templum, pro quibus principes sacerdotum agrū Matt.17.
» figuli emerunt pro sepultura peregrinorum. Cuius rei non obliuiscuntur fideles. Secundo à quibusdā
» exponitur, quod Iudas ibi sepultus sit, ideoque corporis sui immoratione agrum ipsum possideat. Sed
» hoc certum non est. Ideo, Tertio exponitur, quod iuxta consuetudinem sacri eloquii Iudas hunc agrū
» possedit, id est possideri fecit. Nam argenteos restituendo causa fuit quod ager ille emptus fuit atque
C » possessus ab emptoribus seu in eo sepultus: iuxta quem sensum sanctus Iob, Abominabuntur me (inquit) Iob.9.
» vestimenta mea, id est abominabilem intuentibus reddent [ET suspensus] vtique à seipso, nam laqueo Matt.27.
» se suspendit [CREPVIT medius,] qui dei & hominum mediatorem tam vili precio impiissime ven 1.Tim.2.
» didit. [ET diffusa sunt omnia viscera eius] sic quod in horrenda illa intestinorum eius effusione tur-
» pissima, monstraretur, quàm enorme piaculum commisisset. Ita & Arrius superbissimus, quoniā Chri
» sti diuinitatem ore blasphemauit sacrilego, viscerum deprehensus dolore, ad naturæ requisita declinās
» intestina sua turpissimus mox effudit. [ET notū factum est] scelus, seu genus mortis Iudæ [OMNI-
» BVS habitantibus Hierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach, hoc est ager
» sanguinis] id est, emptus precio sanguinis Iesu. Deinde ponitur scriptura David Iudam concernens.
» [SCRIPTVM est in libro Psalmorum, Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea. Psal.68.
» Episcopatum eius accipiat alter,] Sciendum quod Christus & Euangelistæ atque Apostoli allegando Psal.102.
» scripturas veteris testamenti interdum sensum magis quàm verba allegant: ita & Petrus iam agit. In-
» ducit autem testimonium ex psalmis duobus: cuius testimonii prima pars quantum ad sensum eo Psal-
» mo habetur cuius exordium est, Saluum me fac deus: in quo Iudæ eradicatio prophetatur. Verū quod
» ibi de Iudæis Christi persecutoribus pluraliter dicitur, hic de Iuda singulariter allegatur. Sic enim in
» psalmo illo nostra habet translatio, Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui Psal.68.
D » inhabitet. Horum etenim vnus extitit proditor: quorum omnium ciuitates & domus, in vltionem san-
» guinis Christi per Romanos destructæ noscuntur. Secunda vero pars testimonii huius de translatione
» apostolatus Iudæ loquens, scripta est Psalmo qui incipit, Deus laudem meam ne tacueris. Vbi sic legi-
» mus, Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiet alter. Apostolatus autem episcopatus voca- Psal.108.
» tur, & apostolorum successores extant episcopi. [OPORTET ergo ex his viris qui nobiscum sunt cō
» gregati] id est, qui inter nos conuersati sunt, nuncque nobiscum collecti. Conuersati inquam [IN o-
» mni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus] iuxta id psalmi, Viderunt ingressus tuos Psal.67.
» deus, ingressus dei mei regis mei qui est in sancto. Esaiæ quoque 52. Simul laudabunt, quia oculo ad
» oculum videbunt, cum conuerterit dominus Sion [INCIPIENS] publice prædicare atque miracu-
» la facere [A baptismate Iohannis] id est, post baptismum quo fuit à Iohanne baptizatus seu lotus: vel
» post baptisma à Iohanne prædicatum & datum. Iohannes enim baptizando denunciauit quod Chri- Matth.9.
» stus mox in spiritu sancto baptizaret, præsensque esset in carne: per hoc præparans viam Christo, qui Matt.1.
» ex tunc orsus est prædicare, & suam excellentiam declarare vsque ad diem ascensionis, secundum quod
» subditur, [VSQVE in diem qua assumptus est a nobis] in ascensione [TESTEM resurrectionis eius

fieri nobiſcum,] ſcilicet, cum vndecim Apoſtolis [VNVM EX IſTIS,] Ideo autem reſurrectionem ſpe- E
cialiter exprimit, quia amplius latuit, & de ea apoſtoli in die Pentecoſtes prædicationem ſuam exorſi „
ſunt. [ET ſtatuerunt duos,] id eſt, Petrus & alii ei conſentientes vnanimiter duos tanquam præ cæ- „
teris ſanctitate conſpicuos, atque ad gratiam Apoſtolatus magis (vt videbatur) idoneos, elegerũt ac or
dinauerunt [IOSEPH qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt iuſtus,] quia tam præclaræ & „
cuidentis fuit iuſtitiæ, quod proprio nomine quaſi amiſſo, iuſtus eſt appellatus, [ET Matthiam] Pru „
denti autem conſilio Ioſeph iſte laudatur, ne ex ſua culpa videatur ab apoſtolatu repulſus. Non autem
Matthias, nam ei pro omni præconio poteſt ſufficere, quod alio tam iuſto in hac parte relicto ipſe ad
apoſtolatus apicem eſt aſſumptus. In quo etiam facto diuinorum iudiciorum altitudo mõſtratur, quod
Pſalm.7. non is qui hominum ore plus laudabatur, in Apoſtolum à deo eligitur. [ET orantes dixerunt, Tu do „
Apoc.2. mine qui noſti corda hominum, oſtende quem elegeris ex his duobus vnum accipere locum] id eſt, au „
thoritatem & gratiam [MINISTERII huius] id eſt, prædicationis [ET Apoſtolatus] qui eſt do- „
num gratiæ gratis datæ, ſicut & prophetia [DE quo præuaricatus eſt Iudas] id eſt, quem ſua præua- „
ricatione amiſit, [VT abiret in locum ſuum] id eſt, vt vnus iſtorum in locũ illius ſucederet ſeu ſuc- „
cedat. Sicque dictio, vt, tenetur hic concomitanter non cauſaliter. Non enim idcirco tranſgreſſus eſt „
Iudas, vt alter ei ſucederet, ſed ad tranſgreſionem eius id conſecutum eſt. Quemadmodum fertur in
Pſalmo quinquageſimo, Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. [ET dederunt ſortes eis, F
& cecidit ſors ſuper Matthiam: & annumeratus eſt cum vndecim Apoſtolis,] ita quod duodecimus „
fuit. Circa hoc quæritur: quid hic nomine ſortis intelligatur, & qualiter ſortibus liceat vti. Quocirca
Dionyſ. ſcienduni, quod ſecundum doctrinam beati Dionyſii libro de eccleſiaſtica hierarchia, ſors iſta nõ erat
talis qualis in veteri teſtamento, ſed quidam ſplendor diuinus, ſeu radius diuinitus miſſus ſuper Mat-
thiam, ad oſtendendum quod ipſe eſſet apoſtolus aſſumendus. Communius tamen refertur quod ſor-
Prou.16. tes his datæ fuerunt tales quales illæ quarum in lege Moſi vſus fuit. De quibus in Prouerbiis dicitur,
Ioſue.7. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à domino temperãtur. Quibus Ioſue vſus eſt in deprehẽſione Achan.
Hierony. Veruntamen ſecundum Hieronymum hoc exemplo non eſt ſortibus nunc vtendum, quoniam pauco-
rum priuilegia communem legem non faciunt. Apoſtoli quoque ex occulto ſpiritus ſancti inſtinctu
Beda. vſi ſunt eis, quod non eſt in conſequentiam paſsim trahendum. Inſuper Beda hic ait, quod figurã ob-
ſeruare licebat quouſque veritas veniret ac panderetur. Vera hoſtia in cruce immolata, ſed in Pentecо
Act.1. ſte veniente ſuper apoſtolos ſpiritu ſancto cõſummata. Idcirco in electiõe Matthiæ ſortibus vſi ſunt,
Act.6. ne à lege diſcreparent. Poſt Pentecoſten vero veritate iam propalata ſeptem diaconi non ſorte, ſed diſci G
pulorum electione Apoſtolorumque oratione, & manuum eorum ſuper illos impoſitione ſunt conſti-
S.Tho- tuti. De hac autem materia loquitur Thomas in ſecunda ſecundæ quæſtione nonageſima quinta, inter
mas. cætera aſſerens quod ſortes dicuntur dum aliqua fiunt ex quorum vario & incerto euentu occultum
aliquid innotеſcit, ſicut in tractione lõgioris aut breuioris feſtucæ. Si ergo per ſortes quæratur quid ſit
alicui exhibendum de re poſſeſſa vel honore ſeu pœna, vocatur ſors diuiſoria. Si autem quæritur quid
agendum, dicitur ſors conſultoria. Quod ſi quæratur quid ſit futurum, vocatur ſors diuinatoria. Cum
itaque actus hominum qui requiruntur ad ſortes non ſubduntur influxui cœleſtium corporum aut ſtel
larum, ſi ſortibus quis vtatur quaſi actus humani ex cœleſtium corporum impreſsione dependeant, ita
quod diſpoſitio euentusque ſortium ex ſtellarum influentia expectatur, ſuperſtitioſum & vanum eſt,
neque occulto caret cum dæmonibus pacto: ſed hac cauſa remota oportet ſortium diſpoſitionem expe
ctare vel ex aliqua cauſa ſpirituali ac directiua. Et ſi à fortuna (quod in ſorte diuiſoria tantummodo lo
cum habet) non eſt vitioſum niſi ex cauſa procedat illicita ſcilicet cupiditate aut ſimili. Vt dum ali-
qui nequeunt rem concorditer diuidere, ſorte vtuntur exponẽtes fortunæ quis quam partem accipiat.
Porro ſi ſortium euentus expectetur à cauſa ſpiritali mala ſcilicet dæmone, impium eſt: ſi autem à bo-
na puta immediate à deo vel ab eo per angelos ſanctos, talis ſors non eſt ſecundum ſe illicita ſecundũ
Auguſtinũ. ¶ Quadrupliciter tamen poteſt id eſſe illicitum. Primo, ſi abſque neceſsitate recurratur ad
Beda. ſortes, tunc ad tentationem pertinet dei. Secundo, ſi ſine debita reuerentia. Vnde Beda hic ait, Si q ne-
ceſsitate compulſi deum putant ſortibus conſulendum exemplo apoſtolorum, videant ipſos apoſtolos H
non niſi collecto fratrum cœtu & precibus ad deum fuſis id egiſſe. Tertio, ſi diuina oracula ad terrena
conuertantur negotia. Quarto, ſi in eccleſiaſticis electionibus quæ ex ſpiritus ſancti inſpiratione fieri
debent, ſortibus quis vtatur. In temporalibus vero dignitatibus quæ ad terrena inſtituenda ſeu diſpo-
nenda ordinantur ſecus eſt, quia in illarum electione homines ſortibus vti aliquando poſſunt. Itaque ſi
neceſsitas alia ab electione eccleſiaſticæ dignitatis incumbat, licet cum debita reuerẽtia diuinum iudi
Auguſt. ciũ ſortibus implorare. Cuius rei exempla Auguſtinus inducit: vt ſi inter ſeruos dei ſit diſceptatio quis
eorum tempore perſecutionis fugere debeat aut manere. Vel ſi duo æque pauperes alicui obuiarent,
qui aliquid dare haberet, quod dari non poſſet niſi vni. Poſtremo vt dicitur in legenda ſancti Matthę
Apoſtoli, ipſe Matthias & Ioſeph dicti Barſabas fuerunt de numero 72 diſcipulorũ, & Ioſeph præ-
fatus fuit frater Iacobi minoris & conſanguineus Chriſti, ſicque per hoc quod Chriſtus huic Ioſeph
Matthiam in apoſtolatum præpoſuit, docuit quod ex conſanguinitate aut carnali affectu non ſunt ho-
mines ad eccleſiaſtica beneficia aut officia promouendi. Aliqui tamen dixerunt quod Ioſeph iſte fuit
Barnabas, qui etiam ante hoc nomen ſibi ab Apoſtolis inditum vocatus eſt Ioſeph. Sed hoc minus ve-
rum cenſetur. Nam Barſabas interpretatur filius quietis ſecundum Hieronymũ. Barnabas autem filius
conſolationis vt infra dicetur.

A EXPOSITIO CAP. II. [ET dum complerentur dies.]

ARTICVLVS II.

Rædedenti capitulo scriptum est, quemadmodum Christus discipulis spiritum sanctum promisit, nunc recitatur qualiter illa promissio sit impleta [ET dum complerentur dies Pentecostes] id est, quinquagesimo die à Christi resurrectione, ita quod illa die quinquaginta dies computabantur & implebantur à die resurrectionis domi nicæ. Pentecostes autem dicitur à pente quod est quinque, & coste quod est decem, quasi quinquies decem, quæ faciunt quinquaginta [ERANT omnes discipuli pariter in eodem loco] scilicet in cœnaculo, in quod præcedenti capitulo ascēdisse scri buntur. [ET factus est repente de cœlo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehemētis,] id est, instar grandis tonitrui seu venti impetuosi [ET replevit totam domum, vbi erant sedentes] id est, manentes seu quiescentes Christi discipuli. Itaque fiebat tunc sonitus grandis & vehemens, ad declarationē maiestatis paracleti spiritus sancti desuper venientis, & vt per sonitum illum corda discipulorum ad reuerentialem dei concuterentur timorem, ac profundiori humilitate ad spiritus sancti disponerentur influxum. Sic & Ezechiel in visione quatuor animalium & throni ac dei residentis in eo, magnam se audisse commotionem testatur. Illa tamen imaginaria fuit, ista realis, quam aliqui dicunt non solum à discipulis, sed à tota Hierusalem fuisse auditam. Porro quod ait, tanquam aduenientis spiritus vehemētis, intelligi potest de spiritu sancto: vt sit sensus, Factus est sonus repentinus de cœlo, tanquam aduenientis spiritus vehementis, id est, sicut decuit spiritum sanctum, vtpote talis, qualē fieri condecebat ad eius efficaciam maiestatemque monstrandam. Iuxta quem modum scriptum est in Ezechiele, Audiebā sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis dei. Appellatur autē spiritus sanctus, spiritus vehemens, quasi væ adimens, & mentem à terrenis ad cœlestia vehens. [ET apparuerūt illis dispertitæ linguę tanquam ignis] id est, ignęæ linguæ multipliciter diuisæ atque distinctæ [SEDITQVE supra singulos eorum] id est, spiritus sanctus in his linguis ignitis super vnumquenq; discipulorum quieuit, quemadmodum super Christum in baptismo descendit ac mansit in forma colūbæ. Præterea aduertendum quod duplex est missio spiritus sancti, vtpote spiritualis & intuisibilis, qua mentibus puris aut purificandis infunditur, de qua legitur, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed non scis vnde veniat, aut quo vadat. Alia est visibilis, quando in aliquo signo sensibili demonstratur ac datur, ad insinuandum quod earum rerum in quarum specie apparet, proprietatem operatur in cordibus quibus illabitur. Hinc nūc in duplici signo visibili demonstratus ac datus est, scilicet in igne & linguis: sic tamen quod ignis speciem linguæ habebant, & linguæ ignęæ apparebant, ita quod æquiualenter fuit signum duplex sensibile. ¶ In linguarum ergo specie apparebat, ad innuendū quod omniū linguarum notitiam, facultatem & vsum eis infudit. Secundo, quia cunctis gentibus prædicaturi erāt. Tertio, quoniam linguis prædicantium spiritus sancti gratia præcipue necessaria extat. Hæ autem linguæ ignęæ erant, ad designandum quod verba feruentia proferte, & igneam legem docere deberent. Itēque intus igne diuini amoris succenderentur. Itaque deus per hoc quod foris exhibuit, ostendit, quid interius gesiit. Qui enim discipulos charitate succensos, & verbo atque sapientia eruditos intus constituit foris igneas linguas monstrauit. Denique conuenienter quinquagesimo die à Pascha datus est ita spiritus sanctus. Primo ad exprimendam veteris ac euangelicæ consonantiā legis. Nam vetus lex per Mosen data est desuper quinquagesimo die ab esu agni paschalis in AEgypto, & egressione filiorum Israel inde, vt dicitur in Exod. Vnde & quinquagesima dies à pascha illo figuratiuo apud Iudæos celebris fuit, in memoriam lationis legis Mosaicæ. sic & à pascha nostro infusum est donum spiritus sancti cordibꝰ discipulorum, per quod euangelica lex in eis illuminata, inflammata, confirmataq; fuit. Secundo, quoniam quinquagesimus numerus remissionem & quietem designat. Cum ergo spiritus sanctus peccata remittat, veramque tribuat pacem, & ad æternam perducat quietem, quinquagesimo die datus est conuenienter. Ad literam quoque discipuli infra hos decem dies ab ascensione conuenienter se disponere poterāt ad tam copiosissimam sancti spiritus susceptionē. Quo etiam numero mystice figuratur, quod per obseruationem decem præceptorum ad incrementa charismatum spiritus sancti pertingitur. Præterea quia in textu nunc dicitur, apparuerunt illi &c. quidam opinati sunt, quod apparitio illa imaginaria fuit. Vnde & secundo de Trinitate cap. sexto Augustinus affirmat, quod litera hæc quæstionem habet, an igneæ linguæ visæ sunt corporaliter eis, an imaginarie tantum. Tenendum est tamen absolute & communiter pene ab omnibus sic tenetur, quod vere ab extra realiter apparebant, sicut columba super Christum [ET repleti sunt omnes spiritu sancto] Quemadmodum enim domus in qua residebant impleta fuit sono & igneis linguis, ita & corda eorum perfusione: feruore & illustratione spiritus sancti: & vtique ante horā hāc gratiā sancti spiritus susceperunt etiam in abundantia quadam, præsertim cum Christus per insufflationem eis spiritum sanctum infudit, sed nunc in præcellenti plenitudi ne spiritum sanctum sortiti sunt. Sunt autē plures gradus plenitudinis, qua electi dei spiritu sancto pleni aut repleti fuerunt, quum ab hāc die vsque in finē vitæ suæ in spiritus sancti charismatibus sumpserūt incrementum. ¶ Insuper repleti modo dicuntur spiritu sancto, non solum quo ad dona gratiæ gratū facientis, sed etiam quo ad dona gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorum præstantur profectum. Iam enim data sunt eis gratia miraculorum magis quàm ante, spiritus prophetiæ, donū linguarum, discretio spiritum, sermo sapientiæ, & sermo scientiæ. In tanta quoque plenitudine spiritum sanctum, quo ad dona gratiæ gratum facientis susceperunt, quod confirmati fuerunt in gratia, ita quod postea mortaliter nō peccarunt [ET cœperunt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis] Omniū enim gentium idioma proferre & intelligere potuerunt: imo quod mirabilius est, secūdum glosam & exposi-

Act. 1.
Act. 1.
Ezech. 1.
Ezech. 11
Matt. 3.
Iohan. 1.
Iohan. 3.
Exod. 20.
Leuit. 25.
Auguſt.
Matt. 3.
Lucæ. 3.
Iohan. 1.
Iohan. 20.
1. Cor. 12.

tores communiter, vno eorũ aliquam proferente loquelam, omnes qui adetant quantumlibet idioma- E
tum consisterent diuersorum, loquelam illam tanquam proprium idioma audierunt ac intellexerũt, di
uina id agente potentia: vt sicut per superbiam & rebellionem filiorũ Adæ diuisæ sunt linguæ: ita per
Gen.11. humilitatem & obedientiam discipulorũ Christi, operante spiritu sancto vnitæ sint [ERANT autẽ »
in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi] id est, diuino cultui dediti seu deuoti. Religio quippe est »
virtus quæ alio nomine latria nuncupatur, per quam deo cultum ceremoniamque impendimus. Vnde
dupliciter religiosi dicuntur, Primo quia diuinis intenti sunt. Sicque omnes fideles virtuosi, dicẽdi sunt
religiosi. Secundo, quia singulariter diuinis se mancipariũt seipsos deo totaliter offerentes, & seculo ab-
renunciantes per ordinis ingressum. Et sic elaustrales religiosi vocantur [AX omni natione quę sub »
cœlo est] Hoc per hyperbolen dictum est, quia ex diuersis & valde multis prouinciis quidam Iudæo- »
rum ad Hierusalem ex deuotione confluxerunt, & illic manserunt. Qui erant ex his Iudæis quos ad-
uersarii eorum Assyrii, Chaldæi, ac Græci sub Antiocho rege per diuersa vendiderant & dispersérant
Hest.3. loca. Vnde in libro Hester refertur, quemadmodum in diuersis prouinciis Assueri regis plurimi mora
1.Esd.1. bantur Iudæi. Et quanuis à Cyro rege Persarum habuerunt redeundi licentiam, multi tamen nõ redie
runt [FACTA autem hac voce] id est, locutione Apostolorum tam mirabiliter resonante, quando
cœperunt variis linguis effari. Cõtinuo enim spiritu sancto accẽsi ingressi sunt templũ, quod fuit pro-
pe cœnaculum [CONVENIT multitudo] hominum. Quidam vero per vocem hanc factam, intel-
ligunt sonum præfatum, tanquam aduenientis spiritus vehementis, quem dicunt ab habitatoribus Hie F
rusalem circa templum auditum, propter quod illuc concurrerunt [AT mente confusa est] id est, pla »
rimũ admirata & conturbata [QVONIAM audiebat vnusquisq; lingua sua illos loquentes] Ex quo »
elicitur quod singuli vnam cuiuslibet apostolorum loquelam intellexerunt, quod fuit magnum & in-
auditũ miraculũ, omnes illos in stuporem conuertens, quemadmodũ subditur. [STVPEBANT au- »
tem omnes] Stupor ex magna admiratione procedit [ET mirabantur adinuicem dicentes, Nõne ec- »
ce omnes isti qui loquuntur] puta Apostoli, [GALILAEI sunt? Et quomodo nos audiuimus vnus- »
quisque linguam nostram, in qua nati sumus?] Deinde audientium diuersitas ex parte locorum nata- »
lium, aperitur. [PARTHI & Mœdi & Elamitæ] Elam est regio Persiæ cõtra quam Hieremias pro- »
Hier.49. phetabat [ET qui habitant Mesopotamiam, Iudæam] quæ hoc loco accipitur pro terra duarum tri- »
buũ, scilicet Iudæ & Beniamin, ad distinctionem (vt ait Beda) Samariæ, Galileæ, Decapoleos, & alia-
rum in eadem prouincia regionum. Quæ licet omnes vna loquerentur lingua Hebræa, domesticam ta
men singulæ dicendi speciem habuerunt distinctam. Vnde Petrus in passione domini quod Galilæus
Matt.26. sit, propria proditur lingua [ET Cappadociam, Pontum & Asiam] Asia regio quæ dicitur minor, ab
Marc.14. orientali parte qua ad Cappadociam, Syriamque progreditur, vndique circũdata est mari. Cuius pro- »
uinciæ sunt Phrygia, Pamphilia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter vbi Ephesus
ciuitas est, Asia dicitur. [AEGYPTVM & partes Libyæ quæ est circa Cyrenem] AEgypti re- G
gio à septentrione magnum mare, & sinum Arabicum ab oriente, seu rubrũ mare, à meridie AEthio-
piam, ab occasu Libyam habet. Cuius inferiorem partem Nilus ad dexteram atque ad sinistram diui- »
sus amplexu suo disterminat. Propterea quidam AEgyptum inter insulas cõputant. [ET aduenæ Ro »
mani,] qui de Italia ad Hierusalem deuenerunt [IVDAEI quoque] natura [ET proselyti] sicut in »
nouo testamento vocantur neophyti, qui de infidelitate ad euangelicam legem de nouo conuersi sunt »
ita in veteri testamento dicebantur proselyti, qui de gentilitate ad legem conuertebantur Mosaicam.
[CRETES & Arabes] Arabia regio inter sinum maris rubri qui Arabicus, & eum qui Persicus appel »
latur, plurimas habet gentes, videlicet Idumæos, Saracenos, Sabæos, & alias plures. Arabia autem sa-
cra interpretatur, eo quod sit regio in qua thura nascuntur, & producens odores. Hinc eam Græci Eu-
dæmon, Latini beatam vocauerunt [AVDIVIMVS eos loquentes nostris linguis] secundum modũ »
prætactũ [MAGNALIA dei] videlicet Christi resurrectionem, ascensionem, paracleti missionẽ. Ve- »
rum vno apostolorũ loquente, aliisque tacentibus vnus ille non nisi vnius idiomatis protulie voces: so-
mnibus tamen videbatur, q̃ suæ loquelæ verba proferret, & virtualiter non formaliter ita fuit. Sicut &
manna cunctorũ ciborum saporem continuit: iuxta illud Sapientiæ, Panẽ de cœlo præstitisti eis, omne
delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Deseruiens enim vnusquisque volũta-
ti, ad quod quisque volebat conuertebatur. Hoc tamen in bonis Iudæis accidisse dũtaxat aliqui asserũt, H
Num.11. mali enim dicebant, Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo [STVPEBANT autem omnes »
& mirabantur, dicentes, Quidnam vult hoc esse?] Ex ingenti admiratione inter se conferebant, & ea- »
Matt.12. dem sæpius prosetebant, quia ex abundantia cordis os loquitur [ALII autẽ irridebant dicentes, quia »
Lucæ.62. musto pleni sunt isti] Isti erant omnino peruersi, qui tam euidẽs spiritus sancti miraculum sinistre in-
terpretabantur: & charitate ac donis spiritus sancti tam exuberanter impleros, vt internus splendor ac
mentis lætitia relucerent in vultibus eorundem, ebriosos dixerunt, quasi mustũ hoc facere posset, quod
omnem naturalem transcendit potentiã. Verũtamen spiritaliter ebrii erant hi sancti, introducti in cel-
lam vinariam, & torrente voluptatis deificæ vsque ad plenum potati. In quibus illud ex Canticis fuit
Cant.1. impletum, Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. Etenim feruor amoris, sapientię sapor,
Psal.25. gaudiorum excessus, inebriauerat eos, biberanique vinum quod Christus sapientia patris, miscuit eis.
Cant.5. [STANS autem Petrus cum vndecim] Apostolis [ELEVAVIT vocem suam, & locutus est eis] Iã »
Prou.9. innotescere incipit quanta sit efficacia gratiæ spiritus sancti, & quantum inter fragilitatem humanam
ac diuinam distet virtutem. Ecce qui paulo ante vnius vilis mulierculæ voce cõterritus Christum pri
Matt.29. mam summamque veritatem negauit, nunc inter tot milia, præ cęteris apostolis imperterrito ac tubali
Matt.14. eloquio testimonium perhibet veritati. Iam nempe in eo perfectus amor, seruilem eiecit timorem [VT

A RI Iudæi & q̃ habitatis Hierusalē vniuersi, hoc vobis notū sit, & auribus pcipite verba mea] Eccę q̃
„ authoritatiue & secure effatur, q̃ paulo ante indoctus & rudis fuerat idiota [NON enim, sicut vos æsti- Act.4.
„ matis, hi ebrii sunt,] Ebrii q̃dē sunt fateor, sed nō sicut vos existimatis, qui tanq̃ carnales, carnaliter iu
„ dicatis, & similes estis Heli cæcutiēti, q̃ sanctā Annā phibuit temulentā [CVM sit hora diei tertia] Vn 1.Reg.1.
de tā mane nō solēt homines vino impleri. Porro, spūs sanctus q est tertia in superbeatissima trinitate
pſona, maiestatē & gloriā indiuiduæ adorādæq; trinitatis mūdo per Apostolos pdicaturus tertia hora Act.1.
cōuenienter descēdit. Et quia, vt dictū est, discipuli erāt in oratiōe pseuerātes, recte spūs san. in hora ora-
tionis percipiunt, vt mōstretur, q̃ spūs san. gratia nō facile impertatur, nisi mens à carnalibus superno-
rum intentione leuetur. Tria autem tempora quibus Daniel genua flectere & adorare solebat, videli-
cet tertia, sexta, & nona hora ab ecclesia obseruantur. Nam & Christus spūsan. hora tertia mittēs, & Dan.6.
crucem sexta hora ascendens, nona spiritum tradens, easdem nobis horas intimare & sanctificare di- Ioh.19.
„ gnatus est [SED hoc] quod cernitis [EST quod dictū] id est, prophetice prænunciatū [EST per
„ prophetam Iohel] cuius verba subduntur [ET erit in nouissimis diebus,] id est, tempore euangelicæ
legis cui lex alia diuinitus non succedet. De quo tempore sanctus Iacob dixerat, Cōgregamini, vt an- Gen.49.
nunciem vobis quæ ventura sunt in nouissimis diebus. Et Esaias, Erit in nouissimis diebus præpara- Esa.2.
B tus mons domus domini. Vnde hoc tēpus vltima mūdi ætas vocatur, sicut ait Apostolus, Nos sumus 1.Cor.10.
in quos fines sæculorū deuenerunt [DICIT dominus] scilicet, deus pater, vel pater & filius qui sunt
„ vnus dominus. Vnus quoque spirator & dator spiritus sanctus, sicut & tres personæ sunt vnus creator.
„ [EFFVNDAM de spiritu meo super omnē carnem,] i. cunctis hominibus, scilicet Iudæis & Gētibus
seu quibusdam de omni genere hominū, vt sit distributio pro generibus singulorum. Itaq; omnibus his
de donis & gratiis spiritus sancti infundā, sicque nomine partis intelligitur totū, videlicet homo p car-
nem, sicut cum ait Iohannes, Verbum caro factum est. Et Psalmista, Ad te omnis caro veniet. Verūta- Iohan.1.
men sanctus Petrus hoc loco sensum, nō formam verborum inducit. Sic enim in Iohele scriptū est, Et Psal.64.
erit, post hæc effundā spiritum meum super omnē carnē [ET prophetabunt] ō Iudæi [FILII ve- Iohel.2.
„ stri & filię vestræ,] .i. discipuli & discipulæ Christi. Multi enim discipulorū & aliquæ sanctę fœminæ
„ cū apostolis spiritū sanctum receperunt, & gratiam prophetalem sortiti sunt [IVVENES vestri vi-
„ siones videbunt,] id est, reuelationes diuinas atque propheticas vere intelligent. Intelligentia enim est
„ opus in visione [ET seniores vestri somnia somniabunt,] id est, reuelationes desuper tempore somni Dan.10.
„ susceipient, quando propter quietem virtutis imaginatiuę, ac sensuum exteriorum, aptior est anima ad
illuminationes supernas. Propter quod in lib. Iob legitur, Per somnū in visione nocturna aperit deus Iob.33.
C aures virorū, & instruit disciplina. Quod autem apostolorum discipulorúq; Christi, alii seniores, alii
fuerint iuniores, certum est cunctis. Porro huiusce modi somnia non sunt vana & solita omnibus, sicut
illa de quibus Ecclesiast. Somnia extollunt imprudentes, & quasi qui apprehendit vmbram, & perse- Eccl.34.
„ quitur ventum, secundū hoc visio somniorū [ET quidē super seruos meos, & ancillas meas in diebus
illis] scilicet in exordio euangelicę legis [EFFVNDAM de spiritu meo, & prophetabūt] Quidā enim
vtriusq; sexus in primitiua ecclesia, pphetarūt, sicut & infra scribitur Philippus diaconus habuisse qua
tuor filias virgines prophetissas. In nomine veto effusiōis oftēditur gratiæ copia seu munerū largitas.
„ De qua effusione scriptū est, Effundā spūm meū sup semē tuū, & benedictionē meā sup stirpē tuā [ET Act.21.
„ dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum.] Hoc & verba sequētia quidā exponūt de si- Esa.44.
gnis pcessuris diē iudicii. Sed cū Petrus totā istam scripturā pro tēpore suo, quasi tunc impletā alleget,
aptius ad præfatum tempus resertur. Dedit ergo deus in primo Christi aduentu, & circiter prodigia
in cœlo, quando eo nato cœlestis militiæ multitudo deum laudans apparuit, stella in aere radiauit; & Lucæ.2.
tempore pasionis, dum luna tempore oppositionis supernaturaliter rediit, & se soli supposuit, totque Matth.2.
horis sub ipso permansit, ita quod sol stetit immotus. Similiter in ascensione angeli apparuerunt. Insu- Matt.27.
per deditn dominus signa in terra, quando in ea Christus tot patrauit miracula, & quando eo patiente Act.1.
mota est terra, scissæ sunt petræ, aperta sunt monumenta, & multa corpora sanctorum resurrexerunt à Matt.27.
mortuis, & venientes in sanctam ciuitatem apparuerunt multis. Quod autem ista conuenienter ad te
pus primi aduentus Christi relata sint, innotescit ex eo quod dominus ait, Adhuc vnum modicum, & Agg.12.
ego mouebo cœlum & terram, & mare & aridam: & veniet desideratus cunctis gentibus: quod omnes
D de primo Christi aduentu exponunt, de quo in Gen. loquitur Iacob, Et ipse erit expectatio gentiū. Cō- Gen.46.
sequenter quædam prodigiorum istorum specialiter exprimuntur [SANGVINEM & ignem, & va-
„ porem fumi] Per sanguinem intelligitur sanguis qui de Christi latere fluxit, in cuius emanatione duo Iohan.1.
„ mirabilia contigerunt. Primum, quia de mortuo corpore sanguiné viuaci riuo effluere, contra nostro-
rum naturam est corporum. Secundum, quod simul cum sanguine aqua profluxit. Potest quoque per
sanguinem accipi sanguis quem pro Christo martyres cum mira effuderunt constantia. Per ignem spi
ritus sancti illustratio ac inflammatio designatur. In igne enim sunt splendor & calor. Per vaporem fu
mi, excæcatio Iudæorum, vel compunctio & lachrymatio conuersorum, qui ad prædicationem Pe Zach.12.
tri compuncti sunt corde. De quorum piissimo fletu Zacharias dicit, Plangent eum planctu, quasi su- Matt.27.
per vnigenitum. [SOL conuertetur in tenebras.] Nam tempore pasionis obscuratus est sol. [ET Lucæ.22.
„ luna in sanguinem] id est, rubea apparebit. Non tamen planetæ fuerunt in seipsis taliter se habētes,
„ sed secundum apparentiam fuit sic. Solet autem luna cum eclypsim patitur, sanguinea apparere: sed
quando directe supponitur soli, nigra videtur. Vnde si suppositione illa durante rubea apparebat,
mirabiliter factum est: quod secundum Hieronymum credi potest, quanuis scriptum non sit. Non Hieron.
enim scripta sunt omnia [ANTEQVAM VENIAT dies domini magnus & manifestus.] Per Iohan.21.
„ diem hunc sanctus Hieronymus super Iohelem intelligit diem dominicæ resurrectionis, in quo ma-

Psal.117. gna operatus est deus. Et quē omnibus manifestauit: de quo ait Psalmista, Hæc est dies quā fecit domi- F
Iohel.2. nus. Qui dies per Iohelem appellatur horribilis, quia aereis potestatibus impiisque Iudæis pauendus.
Potest quoq; per diem istum horribilem, magnum, & manifestum, tempus illius grauissimæ ac finalis
captiuitatis Iudæorū per Romanos intelligi. De istis hic transeo, quia super duodecim prophetas suo
Act.10. loco ea plenius exposui. [AT erit, omnis quicunque inuocauerit nomen domini] id est, deum intimo »
Psal.144 cordis affectu cum fide syncera orauerit [SALVVS erit] non enim est personarum acceptor deus, sed »
Eccl.2. prope est dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate: iuxta id Eccle
siast. Quis inuocauit illum & despexit eum? Consequenter beatissimus Petrus euidentius instruit reos,
factis & authoritatibus Iesum esse Messiam declarās [VIRI Israelitæ] qui estis Israelitæ carnis pro- »
pagine, non fidei imitatione, [AVDITE verba hæc. Iesum Nazarenum virum approbatum à deo,] »
trinitate, & à seipso secundū quod deus est [IN vobis] id est, inter vos [VIRTVTIBVS] id est, san- »
ctis operibus [ET prodigiis] quantum ad maiora eius miracula, [AT signis] quantum ad minora, »
Iohan.1. [QVAE fecit per illum deus in medio vestri] Verbum enim seu trinitas operabatur per Christi huma »
Hebr.1. nitatem, quæ fuit instrumentum seu organum immediatum, cōiunctum & propriū verbi, quemadmo-
Dionys. dum corpus nostrum instrumentum est animæ nostræ in suis operibus, secundum Damascenum. Vn-
de diuinus Dionysius Christi actionem appellat Theandricam, id est, dei virilem. Et Christus homo
diuina potestate egit miracula [SICVT vos scitis,] quibus & Christus ante passionem dicebat. Mul- F
Iohan.10 ta bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod horum me lapidatis [NVNC definito consi- »
Matt.26. lio & præscientia dei traditum] quanuis enim Iudas impie eum tradiderit, deus tamen eum per pro- »
Esa.52. phetas tradendum prædixit, prædeterminauit, & in sua præscientia sempiterna pro hominibus mori-
Rom.8. turum prædiffiniuit: quemadmodum ait Apostolus, Proprio filio suo non pepercit, sed pro omnib⁹ no
bis tradidit illum. Deus quoque pater. seu trinitas, animæ Christi voluntatem moriēdi pro hominibus
inspirauit. Rursusque eidem contulit tam iuste conuersari & loqui, ꝙ Iudæi erant inuidia concitati, ex
qua vltra ad Christi occisionem progressi sunt. Sicque traditio Christi quantum ad causam atq; prin-
cipium eius, fuit directe & effectiue à deo: loquendo tamen de causa traditionis huius bona, puta iusti-
tia, spontaneoque principio, ratione cuius etiam seipsum tradidit Christus, iuxta illud Esaiæ, Tradidit
Esa.53. in mortem animam suam [PER manus iniquorum] videlicet militum Pilati [AFFIGENTES] cru »
Luc.23. ci [INTERIMISTIS] mortē ipsius procurando. [QVEM deus suscitauit] à mortuis, imo & ipse »
Marc.16. vt deus seipsum: sicut prædixit, Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam. Et
Iohā.10. item, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc enim dixit de templo corporis sui,
Iohan.2. vt Euangelista exponit [SOLVTIS doloribus inferni] id est, pœnis inferni à Christo sublatis, ita ꝙ »
Psal.87. eas non sensit, iuxta id Psal. Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Ablatis quoque
his pœnis à sanctis quos Christus de lymbo eduxit. Nam mox cum ad eos anima eius venisset, beatifi- G
ca dei visione illustrauit eosdem, iam enim causam dilationis gloriæ videlicet, originalis peccati reatū
sua passione amouit. Sancti autem in lymbo, & si pœnā sensus non habuerunt, nihilominus pœna da-
mni fuit in eis, sicque dilatio gloriæ eos aliquo modo afflixit, iuxta id Prouerb. Spes quæ differtur affli
Prou.13, git animam, lignum vitæ desiderium veniens. Propter quod de istis Zach. dicit Christo. Tu quoque in
Zach.9. sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua [IVXTA quod impossibile »
erat teneri illum] scilicet Christum [AB eo] id est, ab inferno, Cum enim omni caruerit culpa, nil po »
Iohā.14. testatis aut iuris habebat in eo diabolus seu infernus. Propter quod passione instante differuit, Venir
ad me princeps mūdi huius, & in me non habet quicquam [DAVID enim dicit in eū] id est, de Chri »
sto, ita quod verba sequentia ad literam in Christi persona dicuntur. [PROVIDEBAM dominū co
Psal.15. ram me semper] id est, ego vt homo, deum iugiter inuiebar, stque in omnibus prouide corā eo cōuer-
sabar. Nam anima Christi à primo suæ creationis instanti vidit deum per speciem tam clare ac incest-
Esa.50. santer, vt modo [QVONIAM à dextris est mihi] id est, in omnibus gratiose mihi assistit, secundū il- »
lud Esa. Dominus deus auxiliator meus [NE commouear] id est, à via æquitatis & veritatis vsquā re- »
cedam: in tantum enim affuit naturæ assumptæ, quod peccare nequiuit [PROPTER hoc lætatū est »
cor meum] videlicet de tam incomparabili beneficio dei, & de indefinenti aspectu ipsius [ET exulta H
Iohan.11. uit lingua mea] i. in verba laudis diuinæ cum exultatione prorupit: dicendo, Gratias ago tibi pater. Et
Iohan.8. Honorifico patrem meum. Et rursus dicitur, Exultauit Iesus spiritu sancto [INSVPER & caro mea »
Lucæ.10. requiescet in spe] i. corpore meo ab anima separato atque sepulto, de eius resuscitatione certus ero. »
[QVONIAM non derelinques animam meā in inferno] nisi quādin ipsa voluerit. s. vsq; ad instās re- »
surrectionis. Et infernus pro lymbo patrū hic sumitur, sicut cū Iacob ait in Genesi, Descendam lugens
Gen.37. in infernū. Atq; in symbolo, Sepultus descēdit in infernū. Porro in morte Christi fuerūt corpus & ani-
Psal.15. ma eius ab inuicem separata, vtrunque tamen mansit verbo vnitum. Ideo corpus eius resolui non po-
tuit, propter quod subditur [NEC dabis sanctū tuū videre corruptionem] id est, corpus vnigeniti filii »
tui nō permittes pati incinerationē seu dissolutionē. Nihilominus sumēdo corruptionē pro occisione
sunt vere corruptū seu mortuū. [NOTAS mihi fecisti vias vitæ] id est, semitas iustitiæ, quibus ad vi- »
tā beatam transitur me docuisti, & per acceleratam resuscitationem iter ad vitam gloriæ ascēdere me
fecisti, ita quod tūc per experiētiam illud noui, [REPLEBIS me iucūditate cū facie tua]. i. cū in cō- »
spectu tuo in cœlesti apparuero regno plenissime glorificabor. Quāuis enim Christus ab exordio in-
carnationis, quantū ad superiorem animę partē ad verbū relatā fuerit cōprehensor, & omni essentia-
lis præmii gaudio plenus, nihilominus quo ad inferiores animæ vires, imo & quantū ad superiores vi-
res ad essentiam animæ cōparatas & quantū ad carnē passibilem fuit viator, & tristitiam aliquando
habens & dolores. In ascensione autē plenissimam glorificationem fortius est, imo & ab omni tristi-

A tia in puncto mortis extitit liberatus. Præterea quod verba inducta non de seipso sed de Christo protulit Iohan. 11.
" Dauid, consequenter probatur. [VIRI fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quo- Matth. 26
" niã defunctus est & sepultus, & sepulchrum eius apud nos est vsque in hodiernum diem] sicut 3 Regũ Luc. 23.
" describitur, ex quibus patet, quod corpus eius in sepulchro sit dissolutum. [PROPHETA ergo cũ esset] 3. Reg. 2.
" Nam præclarissimus fuit propheta Dauid [ET sciret quia iureiurãdo iurasset illi deus, de fructu] id est,
" semine [LVMBI eius, sedere super sedem eius] id est, post eum vere spiritaliterque regnare cęteris cũ-
" ctis sublimius: iuxta illud in psalmo, Iurauit dominus Dauid veritatem & non frustrabitur eum, de fructu Psal. 131.
" ventris tui ponam super sedem tuam, scilicet. Christum de semine tuo nasciturũ. De quo loquitur Esaias, Esa. 9.
" Super solium Dauid & super regnum eius sedebit [PROVIDENS] id est, in futurũ procul prænitues
" [LOCVTVS est de Christi resurrectione, quia neq; derelictus est in inferno, neque caro eius sensit corru
" ptionẽ] iuxta expositionẽ inductã [HVNC Iesum suscitauit deus, cuius nos omnes testes sumus] quod
" vidimus protestãtes, & prophetice prænunciatũ nuncq; impletum mõstrantes. [DEXTERA ergo dei
" exaltatus] .i. diuina virtute de lympo, de sepulchro, de terra ad cœlos leuatus [ET promissione spiritus
" sancti accepta à patre] .i. omni glorificatione quam ei per spiritũ sanctũ pater in scripturis promisit ade-
" pta, [EFFVDIT hoc donũ, quod vos videtis & auditis] .i. magnã hanc gratiam, sapientiam, linguarum
" notitiã, quam in nobis iã experimini, largitus est nobis. ¶ Promissionẽ autẽ spiritus sancti accipere cõpe-
" rit Christo secundũ naturam humanã, sed spiritum sanctum dare, secundũ naturã diuinam: quãuis in ipso
B " secundum humanitatem sit gratia capitis, per quã suis influit membris, quod agit vt causa gratiæ instru-
" mentalis ac coniuncta. Porro quod Christus dexterа patris sit exaltatus, testimonio probat
" Psalmistæ. [NON enim Dauid ascendit in cœlum] quia quoad corpus, mansit in monumento: & quantũ Psal. 109.
" ad animam, in lympo. [DICIT autem ipse] in psalmo, [DIXIT dominus domino meo] .i. pater fi-
" lio [SEDE à dextris meis] .i. in bonis potuoribus secundũ naturam assumptã, ita quod omni fis creaturæ
" prælatus, plenarię glorificatus, & diuinitate prę cunctis abundãtius fruẽs. Istud dixit Christo homini deus
" pater in ascẽsione. Secundũ diuinitatẽ vero pater ab æterno dixit filio, sede à dextris. i. mihi esto æqualis,
" & in ea reside maiestate qua ego [DONEC ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum] .i. omnes
" reprobos tibi plene subijciam, & subiectos ostendam, quod maxime erit in die iudicij. De expositione au- Matth. 1.
" tem versũ istorum nunc pertranseo, cũ in libro Psalmorum prolixe expositi sint. Quod autẽ hæc dictio,
" donec, sumatur hic non finite, sed indefinite constat: sicut & apud Matthæum, Nõ cognouit eã donec pe-
" perit filium suum. [CERTISSIME ergo sciat] per fidei cognitionẽ, nõ per rationẽ, aut scientiam natu
" ralem: iuxta quẽ modum sanctus Iob ait, Scio quod redẽptor meus viuit, & in nouissimo die de terra sur- Iob. 19.
" recturus sum, [OMNIS domus Israel] .i. tota plebs Iudæorum seu duodecim tribuũ [QVIA & dominũ
" eum & Christum fecit deus hunc Iesum] .i. pater seu Trinitas superdignissima Iesu Nazareno secundum
" naturam humanam cõtulit principatum vniuersorum & vnctionem gratiæ singularem ac summam: iuxta Psal. 44.
C " illud, Vnxit te deus oleo letitiæ præ consortibus tuis. Et item Christus fatetur in Psalmo rationem naturæ Psal. 2.
" assumptę & gratię ei collatæ, Ego autẽ cõstitutus sum rex ab eo super Sion mõte sanctũ eius [QVEM Matt. 27.
" vos crucifixistis] non vestris, sed militum manibus: & magis peccatis quam illi, quia prima causa plus Marc. 15.
" influit. [HIS auditis cõpuncti sunt corde] de suis dolẽdo peccatis. Non oẽs, sed multi: in quibus im- Lucæ. 2.5.
" pletũ est, quod ante passionẽ Christus eis dixit, Cũ exaltaueritis, inquiens, filiũ hominis, tũc cogno- Iohã. 19.
" scetis quia ego sum. Tot itaq; scripturarũ allegationibus & tãtis prodigiis sunt cõuicti [ET direrunt Iohan. 7.
" ad Petrũ, & ad reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres? Petrus vero dixit ad illos, Pœnitentiam Matt. 3.
" agite] nec paruam sed maximã quantũ ad interiorem dolorẽ, vt magnitudini criminis corresponderet Deut. 25.
" magnitudo doloris. Oportet enim secũdũ Hieronymũ, vt dolor contritionis adæquet grauitatem pec- Hieron.
" cati, quatenus de maioribus vitiis maior habeatur cõtritio [ET baptizetur vnusquisq; vestrũ, in nõ-
" mine Iesu Christi, in remissionẽ peccatorũ vestrorũ] videlicet quilibet in remissionẽ peccatorũ suorũ.
" Quanuis autem Christus formã baptismi docuerit dicens, Baptizãtes in nomine patris & filii & spũs
" sancti, Apostoli tamen & eorũ discipuli in primitiua ecclesia sub alia forma baptizauerũt, ex familiari Matt. 28.
" consilio atq; instinctu spũs san. vtentes hac forma verborũ, Baptizo te in nomine Iesu Christi, vt scili-
" cet nomẽ Christi amplius dilataretur, & honorabilius ac amabilius redderetur hominibus, quod à Iu-
" dæis incredulis blasphemabatur. Quo facto, cœpit ecclesia vti forma baptismi instituta à Christo. Ta- Matt. 26.
D " men quoniam in nomine Christi dabatur baptismus, forma à Christo præfixa implicite ac virtualiter Lucæ. 5.
" seruabatur, quia in nomine Christi tota supersancta Trinitas intelligi datur. Nam Christus dicitur vn
" ctus, sicq; in nomine eius intelligitur pater vngẽs, filius vnctus, spiritus sanctus vnctionis causa, seu vn-
" ctio effectiua, qui per prædicationẽ causalẽ vnctio appellatur [ET accipietis donũ spiritus sancti,] id
" est, non solũ peccatorũ remissionẽ, sed & donũ sapiẽtię & linguarũ, quod in nobis miramini. Tũc nãq; baptizatis dabatur cõmuniter spũs sanctus in signo sensibili per impositionem manuum Apostolorũ
" sicut & infra habetur. Vnde in Scholastica historia sic habetur. Accipietis donũ spiritus sancti, scilicet,
" vt loquamini variis linguis sicut & nos. Et hoc erat signũ familiare in primitiua ecclesia, quia omnes Iohel. 2.
" fere ascẽdentes de lauacro, loquebãtur variis linguis. [VOBIS enim facta est repromissio & filiis ve-
" stris] .i. prefata promissio de effusione spiritus sancti per Iohelem prænunciata, vos & filios vestros cõ
" cernit, ita quod in vobis implebitur. Nec solum in vobis Iudæis [SED & omnibus qui longe sunt] à
" vobis seu loco, seu dispari cultu, & dissimili ritu, puta in gentibus [QVOSCVNQVE aduocauerit deo Iohan. 11.
" minus deus noster] id est, per Euangelicam prædicationem, seu inspirationem diuinã ad fidem & cha-
" ritatem seu ecclesiasticam vnitatem perduxerit, hoc est, in omnibus prædestinatis. Propter quod apud
" Iohannem scriptum est, Iesus moriturus erat pro gẽte. Et non solũ pro gẽte, sed vt filios dei qui dispersi erant congregaret in vnũ. Hinc gẽtibus scribẽs Apostolus, Vos (inquit) qui aliquãdo lõge fuistis, nũc Ephe. 2.

Rom.15. prope facti estis in sanguine Christi. Quod etiã in Epistola ad Romanos ab Esaia propheratum declarat. E
Esa.lii.52 [ALIIS etiam verbis plurimis testificatus est, & hortabatur eos dicens, Saluamini à generatione ista pra
ua] id est, ab incredulis istis Iudæis diuidamini corde, vt fidem & gratiam suscipiẽtes, illis pereuntibus vos
saluemini. [QVI ergo receperũt sermones eius] id est, verbis Petri acquieuerũt [BAPTIZATI sunt]
ab apostolis, aliúsq; forsan discipulis [ET appositæ sunt] numero credentiũ [ANIMAE] id est, homines
[CIRCITER tria milia] ad gloriã summę Trinitatis totius gratiæ superditissimi fontis [IN illa die] vi
delicet Pentecostes. [ERANT autẽ perseuerantes in doctrina Apostolorũ] illam mansuete ac sedulo au
Iacobi.1. diendo ac prompte implendo. Iuxta illud Iacob. Abũcientes omnem immundtiã, in mansuetudine susci-
pite insitũ verbum, quod potest saluare animas vestras. Sic & subditi in doctrina pastorum suorum debẽt
stabiles permanere [ET communicatione fractionis panis] id est perceptione sacramenti, secundũ quod
s.Cor.10. Paulus ait, Panis quem frangimus, nonne participatio corporis domini est? In primitiua autẽ ecclesia cre-
bro & multi quotidie cõmunicabant [ET orationibus] nec dubiũ quin & in laudibus dei, cũ & maius atq;
diuinius sit, dei laudibus quàm orationibus esse intentum. Nam deum laudando magis simplificamur in
Eccl.15. ipso, & minus ad nosipsos reflectimur. Sed cum ooo sit speciosa laus in ore peccatoris, qui diuinæ lauda-
tioni cupit insistere, primo in oratiooibus perseueret, vt purificetur, & corde mũdato agat quod scriptum
Psalm.33. est, Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. [FIEBAT autem omni animæ F
timor] .i. vniuersis Iudæis & cæteris ista videntibus timor quidam incutiebatur propter rei nouitatẽ, torq;
mirabilium eminentiam, ex prædicatione quoq; Apostolorũ qua incredolis damnationẽ cumminabantur
æternam. [MVLTA quoq; prodigia & signa] .i. miracula maiora & minora [PER Apostolos fiebant in
Hierusalem] quæ sanctus Lucas breuitan studens non recitat. [ET metus erat magnus in vniuersis] pro-
pter causas prætactas. In qoo diuina potennia euidenter ostenditur, quod scilicet discipuli ante paracleti
missionem trepidi, nnnc erant intrepidi, & aduersarii eorum tam pauidi. Tantus enim gratiæ fulgor, pote
statisque vigor, ac diuinitatis operatio in eis splendebant, quod æmuli veritatis formidare coacti sunt, qui
illos pauloante, non modo non metuebant, sed & occidere disponebant. [OMNES etiam qui credebant,
erant pariter] mente & corpore [ET habebant omnia communia. Possessioner & substantias vende-
bant] scilicet immobilia & mobilia bona [ET diuidebãt illa omnibus, prout cuiq; opus erat.] Quo enim
spiritalibus diuitiis fuerunt pleniores, eo minus curauerunt opes carnales, & quo in dei ac proximi dilectio-
1.Cor.13. ne magis ardebant, eo liberalius sua sibiinuicẽ communicabant. Charitas enim omnia facit esse cõmunia:
nec sua duntaxat, sed & seipsam impendit. Ex quibus elicitur tanto quemq; minus habere de diuino amo
re, quo extat auarior, & quo amplius quærit terrena eo animam habet pauperiorẽ. [QVOTIDIE quo-
que perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos] in reditu suo à templo [PANEM, sũ- G
mebant cibum cum exultatione] spiritali non carnali [ET simplicitate cordis] tanquam ab omni simula
tione & vanitate dolosa immunes. Tanta fuit in eis charitatis feruor & deuotionis instantia, quod in ex-
teriori occupatioone & necessaria corpori refectioone, manserunt mente ad deum suspensi, & gloriantes in
Psal.67. contemplatione ipsius. In quibus illud Psalmistæ impletum est, Iusti epulẽtur, & exultent in cõspectu dei,
delectentur in lętitia. Io quibus & aliæ multæ prophetícæ promissiones, vere spiritaliterque impletæ sunt,
quas carnales & obstinati Iudęi nondũ putant impletas, & corporaliter prestolãtur implẽdas [COLLAV
DANTES deũ & habentes gratiã ad omnẽ plebem] ita quod omnibus erant accepti ac honorati propter
tam euidentissimã graniæ affluentiam in ipsis splendentẽ. Quemadmodum legitur de sancto Sebastiano,
Necesse erat, vt quẽ deus tanta perfuderat gratia, ab omnibus amaretur. [DOMINVS autẽ augebat qui
salui fierent] .i. quosdam conuertit, & fidelium numero copulauit [QVOTIDIE in idipsum] collegium
credentium, vel in ipsomet deo incommutabili bono, in quod mente tendebãt & quiescebant. De quo scr
Psal. tot. tur in Psalmo, Tu autem idem ipse es. Et rursus, In pace in idipsum dormiam & requiescam.
Psalm.4. [EXPOSITIO CAP. III [PETRVS autem & Iohannes ascendebant in templum]

ARTIC. III.

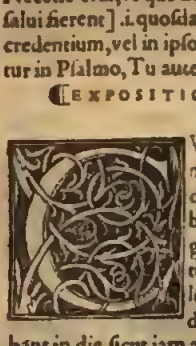

Vm Euangelica doctrina sit supernaturalis, necesse fuit eam supernaturalibus argu-
mentis probari. Hinc Christus & eius discipuli talia operabantur miracula, quæ sola
diuina virtute fieri queunt. Iecirco quam certum est deum falsitatis non esse appro- H
batorem aut confirmatorem, tam certum est fidem catholicã esse à deo. Nunc ergo
grande narratur miraculum, quo fidei veritas roborabatur, & plurimi conuertebao-
tur. [PETRVS autem & Iohannes ascendebant in templum] videlicet ad quẽdam
locum eius, qui (vt dicitur) fuit atrium mundorum, vbi Iudæi secũdum legem mun
di orabant [AD horam orationis nonam] quocirca aliqui dicunt, quod Iudęi ter ora
Daniel.6. bant in die, sicut iam ante ex Daniele est allegatum. Veruntamen in Neemia habetur, quod quater in die
Neem.9 & quater in nocte confitebantur Iudæi, & adorabant dominum deum suum. Præterea hi duo apostoli, &
apostolorum eximii in multis associati leguntur, tanquam singulari familiaritate cuniuncti, quanuis vter-
que eorum carnalem fratrem haberet Apostolum. Nam in Christi ministris plus valet gratia quàm natu-
ra, seu amor infusus quàm naturalis. [ET quidam vir qui erat claudus, ex vtero matris suæ, baiulabatur]
in lecto. Nam secundũ glossam etiam paralyticus fuit] QVEM ponebant quotidie ad portã templi, quæ
4.Reg.15 dicitur speciosa.] Secundũ quod in Scholastica historia legitur, iccireo sic dicta est, quia Alexander Hir-
2.Para. canus ornamentũ quoddã in ea apposuit, in qua & Herodes auream posuit aquilã, fuitq; porta atrii mun-
27. dorũ. Palam est autem quod non fuit ea quam Ioatham rex Iuda ædificauit, quæ sublimissima dicebatur,
cum illa fuerit per Chaldæos destructa [VT peteret eleemosynam] forte non solũ pro se, sed & pro mini
strantibus sibi [AB introeuntibus in templum. Is cum vidisset Petrum & Iohannem incipiẽtes introire in
templũ, rogabat vt eleemosynam acciperet. Intuens autem in eũ Petrus cũ Iohanne dixit, Respice in nos]

A quod Petrus ideo dixit, vt claudus iſte & alii ſcirent à qbus receiperet, quod mox fuerat ſuſcepturus: qua-
„ tenus per hoc non ipſi Apoſtoli ſed Chriſtus glorificaretur, & ad eũ alii conuerterentur. [AT ille intẽde-
„ bat in eos] oculis mentis & corporis tanquã eleemoſynæ auidus, & forte ex verbis Petri inſolito mõ con
„ cuſſus [SPERANS ſe aliquid accepturum ab eis] nec fefellit eũ fiducia, quoniã plus quàm ſperauit acce
„ pit. [PETRVS autẽ dixit, Argentum & aurũ non eſt mihi,] omnia enim, ꝓpter Chriſtũ reliquit, nec pecu Matth. 19
„ nias à conuerſis ante Apoſtolorũ pedes poſitas in ſuũ vſum cõuertit, ſecumq; detulit, quia ſciebat à Chri
„ ſto, Nihil tuleritis in via, neque pecuniã. Et, Nolite poſsidere aurum & argentum [QVOD autem habeo] Lucæ. 10.
„ id eſt, ſanitatis beneficium quod in mea eſt poteſtate inſtrumentaliter [HOC tibi do] tanquam inſtrumen Matth. 10
„ tum omnipotentiæ dei, à quo gratiam ſanitatum, & virtutem miraculorum ſortitus ſum. [IN nomine] i.
„ virtute & gratia [IESV Chriſti Nazareni, ſurge] de lecto [ET ambula] quorum nullum potuiſti hucuſ-
„ que, ſaltem expedite. [ET apprehenſa manu eius dextera, alleuauit eum] Circa quod dicit Beda, Quem
verbo erigit, dextera cõfortat: quia ſermo docentis in corde audientium minus valet, niſi propriæ actionis
„ commendetur exemplis. [ET protinus cõſolidatæ ſunt baſes eius & plantę] i. crura & pedes. [ET exiliẽs
ſtetit & ambulabat] in quo patet quod ſubito ſit ſanatus. Virtus enim diuina cum ſit infinita, agit in in-
ſtanti. Et in claudo hoc etiã illud Eſaiæ impletum eſt, Tunc ſaliet ſicut cervus claudus. Quemadmodum Eſaiæ. 35.
autẽ qui diu in lecto ægritudinis iacuerunt, cũ ſanatos ſe ſentiunt, prę gaudio (ambulare incipientes) qua-
„ ſi exiliunt: ſic fecit & iſte, de ſua ſanatione ineffabiliter exhilaratus [ET intrauit cũ illis in tẽplum] in teſti
B monĩũ veritatis [AMBVLANS & exiliẽs, & laudans deum] pro beneficio. [ET vidit omnis populus eũ
ambulantẽ & laudantem deũ. Cognoſcebant autem illum] i. vniuerſi qui aderant, nouerunt hunc eſſe qui
„ paulo ante fuerat claudus, & [QVOD ipſe erat, qui ſedebat ad eleemoſynam ad ſpecioſam portam tem-
pli. Et impleti ſunt ſtupore & extaſi.] Extaſis dicitur quaſi poſitio extra ſeipſum ſeu alienatio mentis à
ſe, quod fit interdum pauore, interdum admiratione, interdum contemplatione ſeu reuelatione. In iſtis au
„ tem ex pauore & admiratione proceſsit [IN eo quod contigerat illi. Cum tenerent autem Petrum &
Iohannem, cucurrit omnis populus ad eos] vel quia iam nouerant eos hoc feciſſe prodigium, vel quia ex
„ fama & apparatu eorum id ſuſpicabantur etiam antequam aliunde audirent [AD porticum quæ appel-
latur Salomonis] i. in ea parte qua ſtabat Salomon dũ oraret, vt in ſcholaſtica explanatur hiſtoria, non ta
men fuit eadẽ numero, ſicut nec idem tẽplum. Vel ideo ſic vocatur, quia conſtructa fuit in eodem loco, in 3. Reg. 8.
„ quo & illa quam in primo tẽplo Salomon ædificauit. [VIDENS autem Petrus] concurſum [RESPON-
DIT ad populũ, Viri Iſraelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra virtute aut pie-
tate fecerimus hunc ambulare?] Ad opus bonum, præſertim ad beneficii impenſionem, & miſericordiæ
actum requiritur non ſolũ poteſtas ſed etiam pietas ſeu benigna voluntas, vel quędã compaſsio aut miſe-
ricordia, quæ nunc per pieratem exprimitur. Quanuis autẽ virtute & pietate Apoſtolorũ fuerit ſignũ hoc
C factũ inſtrumentaliter, non tñ principaliter. Et ipſi apoſtoli hanc virtutẽ & pietatem non à ſe ſed diuinitus
ſuſceperunt, ideo non ſua virtute aut pietate dicunt ſe iſtud egiſſe. Itaque Petrus non arguit eos, quod de
tanto miraculo mirabantur: ſed quia eorum admiratio non fuit ordinata. Aſpiciebant enim ad ſeruos &
ad inſtrumentum magis quàm ad dominum ac principalem agentem. Ideo Petrus erigit eos ad principa-
lis opificis contemplationẽ, & ad conſiderationem cauſæ finalis huius miraculi: quæ fuit vt per illud Ieſus
„ oſtenderetur eſſe filius dei, & ſic alii conuerterentur ad ipſum. Hinc ſubditur. [DEVS Abraham, & deus
Iſaac, & deus Iacob] in hoc inæſtimabilis dignatio, charitas, & miſericordia dei ad homines deſignantur,
quod deus ille altiſsimus & immenſus, deus vtique vniuerſorum, qui digne nominari non poteſt, digna-
tur ſe hominum deum vocare, quaſi principalem habens dilectionem & curam ad eos. Hinc in Exodo ait Exod. 3.
ad Moyſen: Hæc dices ad filios Iſrael, Dominus deus patrum veſtrorum, deus Abraham, & deus Iſaac, &
deus Iacob miſit me ad vos. Hoc nomen mihi eſt in ęternum, & hoc eſt memoriale meum in generationẽ
& generationem. Vnde quia Petrus loquebatur Iudæis, conformat ſe modo loquendi patrum veteris te-
„ ſtamenti [DEVS patrum noſtrorum glorificauit filium ſuum] vnigenitum, naturalem, ęternum, non ado-
„ ptiuum, ſcilicet [IESVM] i. per hoc miraculum oſtendit veritatem & gloriam Ieſu Chriſti. Hoc enim fa
ciendo miraculũ in nomine Ieſu, oſtẽdit quod vera ſit eius doctrina, & prędicatio noſtra de ipſo [QVEM
„ vos quidem tradidiſtis] iudici [ET negaſtis] eſſe regem veſtrũ aut filium dei [ANTE faciem Pilati] di- Iohan. 19
„ centes, Non habemus regem niſi Cæſarem. Et rurſus, Tolle tolle, crucifige eum [IVDICANTE il- Eodem.
D lo] puta Pilato [DIMITTI] hunc Ieſum tanquam innocentem. Nam dixit, Nil cauſę inuenio in eo. Et
item, Corripiã illum & dimittam. Hoc tamen nõ protulit ſententialiter & vltimate, ſed interloquendo di- Lucæ. 23.
„ mittendũ aſſeruit. [VOS autẽ iuſtũ & ſanctũ negaſtis] videlicet Ieſum, qui ſecundũ diuinitatẽ ſuã eſt eſſen Eodẽ. 27.
tialiter ſanctus & iuſtus, ſecundũ humanitatẽ vero, per virtutes & actus earũ iuſtior ac ſanctior vniuerſis,
„ [ET petiſtis virũ homicidã donari vobis]. i. ad veſtrã inſtantiã liberari à morte, videlicet Barrabã, qui fuit
„ ſeditioſus & latro [AVTHOREM vero vitæ interfeciſtis,] vtpote vnigenitũ dei, qui eſt totius vitæ fon- Mat. 27.
tale principium ſecundũ naturam diuinã, à quo deriuatur vita naturæ, vita gratiæ, vitaq; gloriæ: qui ſecun Lucæ. 23.
dum naturã aſſumptam, ſua occiſione vitã gratiæ & gloriæ inſtrumentaliter reparauit, imo & vitã naturę Iohan. 18.
„ reſtituit, his quos à morte corporea ſuſcitauit [QVEM deus ſuſcitauit à mortuis, cuius nos teſtes ſumus. Lucæ. 23.
„ Et in fide nominis eius] ſcilicet Chriſti [HVNC quem vos videtis & noſtis, confirmauit nomen eius] id
eſt, inuocatio nominis Chriſti facta in fide quam nos de ipſo habemus, conſolidauit crura & pedes iſtius,
„ qui fuerat natus claudus, [ET fides quæ per eum eſt] id eſt, fides noſtra, nobis à Chriſto collata, & de ipſo
„ habita [DEDIT] per modũ cauſæ inſtrumentalis meritorię [INTEGRAM ſanitatẽ iſtam in conſpectu
omniũ veſtrũ] Omnia enim poſsibilia ſunt credenti, & virtute ac merito fidei ſumma fiunt prodigiaſe- Marc. 9.
cundum quod Saluator teſtatus eſt, Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis huic mõti, Iacta te in Matth. 17
mare, & obediet vobis. Itaque merito fidei apoſtolorum non claudi huius, præſtitit deus hanc ſanitatem.

Sapien.7. Miracula autem fiunt quandoque fide facientium ea, quandoq; fide eorũ quibus fiunt. ¶Ecce qualis ar- E
tifex est spiritus sanctus, qui huic pauperi piscatori infudit tantam constantiã, vt tot milibus hominũ non
vereretur improperare tã incõprehensibile scelus, videlicet occisionẽ iniustissimã vnigeniti filii dei, quod
solo auditu horrendum est. Veruntamen quoniã discretio exigit vt rigori pietas misceatur, quia & nostra
perfectio est deo assimilari, qui in omni effectu iustitiæ misericordiam miscet. Hinc Petrus post asperam
inuectionem blanda verba inducit, & territos cõsolatur. [ET nunc fratres scio quod per ignorantiam fe- »
cistis, sicut & principes vestri] .i. pontifices cæteriq́ue maiores: & hæc ignorantia excusauit crimen eo-
rum aliqualiter, non totaliter, imo nec multum, præsertim quantum ad principes. Tanta enim miracula fe
Lucæ.7. cit Iesus, & tot scripturarum authoritatibus demõstrauit se esse Messiam in lege promissum, quod merito
Sapien.2. debuissent eredidisse in eum. Sed excæcauit eos malitia sua. Quomodo autẽ pro tempore aliquanto prin-
cipes & alii quidã nouerunt Iesum esse Messiam, & quomodo non. Qualiter etiam ad tantam cæcitatem
inducti sunt ex impatientia sua propter prædicationem Christi contra eos, nunc omitto, quia super Mat-
thæum dixi hoc plenius: & si spiritus sanctus eõcesserit super Lucam aliquid inde dicturus sum, ex verbis
Augustini in libro de ciuitate dei. [NEVS autẽ qui prænunciauit per os omnium prophetarum pati Chri »
stum suum, implcuit sic] sicut prædixit, Quia diuina ordinatione passus est Christus, & eo modo deus il-
Esaiæ. 53. lud implcuit quo sensu nunc dictũ est quod tradidit Christũ. In tantum enim illud impleuit, vt per Esaiã F
protestetur, Propter scelus populi mei percussi eum. Non tamen induxit Iudæos ad faciẽdum hoc scelus,
sed Christo inspirauit promptissimũ animum patiendi, & malis actibus impiorum vsus est deus ad bonũ.
Ex hac autẽ authoritate elicitur, quod vniuersi prophetæ verbo vel scripto aut mystico facto Christum
Lucæ. 1. prænunciauerunt passurum, sicut & Zacharias fatetur, Visitauit & fecit redemptionem plæbis suæ. Sicut
locutus est per os sanctorũ, qui à seculo sunt prophetarum eius. [POENITEMINI ergo] de vestris pec »
catis, præsertim de Christi occisione dolere [ET conuertimini] ad dñm saluatorem [VT deleantur pecca- »
ta vestra, vt cum venerint tempora refrigerii] .i. dies iudicii in quo electis plenaria quies præstabitur. Vn-
Lucæ. 21. de & iustis appetendus est dies ille: secundum quod ait Saluator, His fieri incipientibus leuate capita ve-
stra, quia appropinquabit redemptio vestra [A conspectu domini] .i. ab ipso deo, & clementissimo eius in »
suos electos aspectu, ab ipso enim tempus illud proueniet [ET miserit cum, qui prædicatus est vobis, Ie- »
Iohan. 14 sum Christum] ad iudicandum de omnibus in forma humana, visibili, glorificata, secundum quam minor
est patre, & ab ipso mittetur [QVEM oportet quidem cœlum susscipere] .i. susceptum interim tenere, ita »
quod ioterim sedebit in cœlo ad dexteram patris [VSQVE in tempora restitutionis omnium] .i. vsque in »
Apoc. 22. tempus finalis iudicii, in quo vnicuique quod promeruit retribuetur, & quicquid inordinatum fuit per cul
pam, ordinabitur per pœnam, ita quod singula debitis locis, ac præmiis constituentur [QVAE locutus est G
deus per os sanctorum suorum à seculo prophetarum] quia de hac omnium restitutione pene à priori-
Iudas. pio mundi locuti sunt vates sancti. Propter quod Iudas in sua Canonica introducit testimonium Enoch
de futuro iudicio. Consequẽter docet quod legislator Iudæorũ Moses de Christo fuit vaticinatus. [MOSES »
Deut. 18. quidẽ dixit] in Deuteronomio, [QVONTAM prophetã suscitabit vobis dñs deus vester de fratribus ve- »
stris] .i. de semine Iudæorũ Christum secundum carnem producet, & gratia prophetiæ eminenter imple-
bit [TANQVAM meipsum] Tanquam notat hic aliqualem multumque defectiuam similitudinem, eum »
Christus incõparabiliter maior sit Mose, sed in hoc est similitudo, q̃ sicut Moses fuit lator legis scripti, sic
Christus legis Euangelicæ: Christo autem in quaotum fuit aliquo modo viator, competit nomen & rario
prophetæ, quia vt sic, claræ visionis non fuit vt comprehensores. Verum sicut ipse est angelus, & dominus
Esaiæ. 9. atque creator angelorum, sic ipse propheta & dominus ac impletor prophetarũ [IPSVM audietis iuxta »
omnia quæ locutus fuerit vobis.] Hoc Moses ait hortando non affirmando, nam pro maiore parte Iudæi
Christum audire spreuerunt. Insuper, iuxta morem scripturæ Moses Iudæos sui temporis in persona eo-
rum, qui tempore Christi erant futuri, alloquebatur. De toto enim populo solet loqui scriptura, quasi de
Iohan. 4. aliquo vno. Idcirco ad vnam partem sub persona alterius partis sæpe dirigitur sermo. [ET erit omnis ani »
1. Iohan. 5 ma quæ non audierit prophetam illum] id est, omnis homo tempore Euangelicæ legis & prædicationis
ac promulgationis eius existens, qui in Christum non crediderit, nec verba eius ab ipso vel prædicatori-
bos eius susceperit [EXTERMINABITVR de plebe] id est, de electis populi sui tolletur atq; damna- H
bitur. [ET omnes prophetæ à Samuel, & deinceps qui locuti sunt, annunciauerunt dies istos] .i. de rem-
Rom. 10. pore primi aduentus Christi, & passionis resurrectionisque eius prophetauerunt. Christus enim est finis le
gis & omnium opus prophetarum, ad quem omnia tunc ordinabantur, & de ipso ac eius mysteriis loqui,
fuit principalis prophetarum intentio. Hinc & Iudæorũ magistri fatentur, q̃ omnes prophetæ non sunt lo
quuti, nisi super dies Messiæ. Sed cum à principio mundi & tempore patriarcharum noo defuerit ꝓphe-
Lucæ. 1. tia de Christo, dicente virgine gloriosa, Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in se-
Gen. 49. cula, cur de prophetis qui à tẽpore Samuelis fuerunt, loquitur Petrus, præsertim cum io Genesi patriarcha
Iacob tam euidenter & copiose vaticinetur de Christo? Et respondendum quod tempore Samuelis cœpit
cursus regum in duodecim tribubus Israel, & ex tunc fuerunt prophetæ qui manifeste scripserũt de Chri
sto, scilicet, Dauid Esaias Osee, &c. Præcedentes autẽ tam euidenter locuti non sunt, saltem communiter.
Vel prophetias suas non conscripserunt. [VOS estis filii prophetarum] .i. discipuli & sequaces seu posteri. »
Et aliqui vestrũ de illorũ suot semine nam [ET testamenti quod disposuit deus ad patres nostros] per Mo »
sen in deserto. .i. veteris testamenti imitatores seu filii estis [OTCENS] ad Abrahã] Geneseos duodecimo, »
In semioe tuo. i. Christo à te secundum carnẽ nasciturο [BENEDICENTVR] .i. dooa gratiæ in præsen »
ti, & bona gloriæ in patria consequentur [OMNES familiæ terræ] .i. vniuersæ tribus, linguę & gentes, vi- »
debuet quædam de omnibus, iuxta id in Psalmo, Reminiscetur & conuertentur ad dominum vniuersi fi-
nes terræ. [VOBIS primum suscitans] id est, proponens, vel secundum naturam assumptam procreans »

A [DEVS filium suum] inearnatũ:qui dixit,Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel [MISIT illum benedicentem].i.multa beneficia impendentem [VOBIS] inter quos visus & cõuersatus est. Pſalm. 21.
„ Vel suscitans eum à morte ad vestram salutẽ,misit illum nunc vobis per nostram prædicationem, benedi Matth. 25
„ centem vobis.i.dona gratiæ conferentem aliquibus vestrum,[VT conuertat se vnusquisq; à nequitia sua] Baruch. 3
illam de cætero abhorrendo,præteritamq; deflendo. ¶Omne autem peccatum ex habitu vitioso,seu deliberatione ac certa scientia oriens,dici potest nequitia, non autem quod ex infirmitate aut ignorantia, excusante prodit.Præterea iuxta mysticum intellectum per hunc eiaudum à natiuitate intelligitur populus Iudæorum à principio legis datæ rebellis,nec in via dei recte ineedens,quem sancti patres ac prophetæ ante portam templi speciosam,id est,ad Christum deferebant vt saluarentur per eum qui ait,Per me si quis introierit,saluabitur.Ab ingredientibus autem templum, puta à sanctis fidelibus populus iste salutis Iohan.10.
subsidia quærere debet.Petrus vero,id est,quicunque firmus & fortis in fide,tales potest iuuare,& tempore inducere,seu Christo incorporare.Similiter per eiaudum istum, signatur quilibet Christianus vitiis iugiter assuetus, quem deuoti ad Christi misericordiam ferre conantur, & ponunt ante portam clementiæ, hortantes vt ab vniuersis ingredientibus domum dei,id est,terrena spernentibus amantibusq; diuina animæ suæ quęrat eibaria.Cui dicunt deuoti,Respice in nos,id est,cõuersationem nostram sectare.Qui cum
B fuerit radio illustrationis supernæ perfusus,animoque à eiaudieatione sui obliqui inesslus sanatus ,mox exilit,stat,ambulat,atque cum illis ecclesiam intrat.Surgit à vitiis, exilit gratias referendo, quod de tenebris suis eductus lucẽ conspicit veritatis:in qua sapide intuetur quàm aspernãda sunt omnia quibus mens impeditur à deo.Stat quoq; perseuerando in bono inecepto,ambulat proficiendo,intrat eeclesiã,cœlestis regni beatitudinem contemplando,quibus visis,multi tantam mutationẽ dextræ excelsi vehementer miranturconfluuntq; ad eũ,per quem tanta est facta conuersio,qui admonet non se,sed dei laudare virtutẽ. Pſalm.70

¶ELVCIDATIO CAP. IIII. [LOQVENTIBVS autem illis ad populum.] ARTIC. IIII.

„ NOn cessat aduersarius veritatis, & æmulus æquitatis, veritati & æquitati resistere-
Hinc à principio Euangelicę legis inuisibiles atq; visibiles hostes aduersãti sunt ecclesiæ sanctæ,sicut nunc reeitari incipitur [LOQVENTIBVS autẽ illis] videlicet
„ Petro & Iohanne [AD populum superuenerunt magistratus templi] id est, iudices
„ & doctores [ET Saducæi,] qui specialem sectam habebant, quia nec angelum nec
„ spiritum,nec resurrectionem esse dicebant:animam quoq; humanã asserebant mortalem.& quoniam omniũ horum oppositum doeebant apostoli,tristabantur de eorum prædicatione hi Saduceí.Ideo subditur [DOLENTES quod doeerent popu-
„ lum,& annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis] .i.per Christi virtutem omnes mortuos suscitan-
„ dos.Vel in Iesu.i.in eius doctrina ac fide [ET iniecerunt in eos manus] violentas,sacrilegas, [ET posue-
C runt illos in custodiã vsq; in crastinum] Ideo tunc eos inearcerauerunt, nam vespera fuit, sicque hora iudieandi transierat.Hinc subditur [ERAT autẽ vespera,Multi autem eorum qui audierant verbum] dei, à
„ Petro,sicut prędcedenti eapitulo scriptum est [CREDIDERVNT,& factus est numerus virorũ quinque Actuũ.3.
„ milia] qui hoc die crediderunt,& baptizati sunt forsitan diebus sequentibus . Credibile quoque est quod
multæ mulieres & pueri præsertim virorũ istorum tunc conuersę fint.Sed consuetudo scripturæ est,fœmi
narum & puerorum numerũ non taxare.Pueri autem voeantur seu paruuli qui infra viceſimũ annũ sunt, Num.1.
„ viri qui illũ sortiti sunt.[FACTVM est autem in crastinũ vt congregarentur principes eorum & seniores
& scribæ in Hierusalẽ,& Annas princeps sacerdotum] Tempore autem pasiionis Cayphas fuit princeps
„ sacerdotũ,sed omni pene anno principatus sacerdotii transferebatur ad alium [ET Cayphas & Iohãnes, Iohan. 11.
„ & Alexander,& quotquot erant de genere sacerdotali.] Itaq; conglobati sunt, vt sua authoritate,multi-
„ tudine & excellentia,apostolos tanquã idiotas & pauperes eonfutarent,terrerẽt,obruerent [ET statuẽtes
„ eos in medio interrogabant,In qua virtute,aut in quo nomine].i.per cui' inuocationẽ,[FECISTIS hoc
vos?] .f.eiaudum à natiuitate optime ambulantem.Opera enim gratiæ,perfectiora sunt operibus naturę.
Vnde sicut vinum quod Christus fecit de aqua fuit prœualidũ: ita & claudus iste Christi virtute sanatus,
„ eminenter cõualuit [TVNC Petrus repletus spiritu sancto dixit ad eos,Principes populi & seniores Israel Iohan. 2.
audite,si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi] id est, si nunc ad iudicium trahimur , re-
D probamur,damnamur pro beneficio curationis huic collato , [IN quo] beneficio [ISTE saluus factus
„ est] ab impedimẽtis ambulandi [NOTVM sit vobis omnibus, quia in nomine domini nostri Iesu Chri-
„ sti Nazareni,quẽ vos crucifixistis] quia id procuraſtis [ISTE astat coram vobis saluus] .i.virtute & in- Matt. 27.
„ uocatione Iesu Christi curatus est.[HIC] .f.Christus [EST lapis angularis qui reprobatus est à vobis ędi Iohan. 19
„ ficantibus].i.populum Iudæorũ instruentibus [QVI factus est in caput anguli] .i.à deo factus est coniun Ephe.1.
ctor & prineeps populorum duorũ.Nam sicut in lapide angulari concurrunt,eonnectuntur duo parietes, Pſalm.117
ita in Christo coniuncti sunt electi ex Iudæis atq; gẽtibus,& ipse est caput illorũ ,vt duos eõdat in semet-
ipso,qui est pax nostra,vtraque faciens vnũ,vt ait apostolus.De quo per Esaiam dñs ait, Ponam in Syon Ephe.2.
„ lapidem angularem summum,probatũ [ET non est in alio aliquo salus,] Vera nanq; salus seu beatitudo Esaiæ.28.
non consistit nisi in Christo obiectaliter secundum suam diuinitatẽ,nec per hoc excluduntur pater & spi-
ritus sanctus,sed ineluduntur,cũ tres superſanctę personę sint vnum verę ac totius beatitudinis essentialis obiectũ.Rursus in solo Christo secundũ humanitatem est salus tanquam in mediatore,per quem facta est
„ saluatio.De quo apud Esaiam legitur,Dominus iudex noster,dñs legifer noster,dominus rex noster,ipse Esaiæ.33.
„ veniet & saluabit nos.[NEC enim aliud nomen est] .i.alia res nomine designata [SVB cœlo] .i.in terra
„ [DATVM hominibus] à patre seu Trinitate altissima [IN quo] .i.cuius virtute fide & gratia [OPOR-
„ TEAT nos saluos fieri.] Ideo omnes à principio mundi saluati, aliquo modo per Christi fidẽ & gratiam

sunt saluati. Nam & passio Christi id fecit futura, quod facit præterita, mediantibus fide & sacramento, vt E
Augustinus declarat [VIDENTES autem Petri constantiã & Iohannis] quod scilicet tanto nobilium & „
potentũ agmine cincti, stetertiis intrepidi, & tam ordinate sine timore Petrus respondit. (Iustus quippe
Prou.28. quasi leo confidens absq; terrore erit) [COMPERTO] i. certiue inuẽto & cognito [QVOD homines si- „
ne literis essent] i. absque (scitiis humano studio acquisitis, [ET idiotæ] ante missionem spiritussancti. Per „
tales enim voluit deus euangelicam legẽ denunciari, ne eius diuulgatio humanę industriæ, scientiæ aut elo
1.Cor.1. quentiæ ascriberetur. Nam paulus asserit se prędicasse, non in sapientia verbi, sed in ostensione signorum,
ne crux Christi euacuetur [ADMIRABANTVR] videntes effectũ insolitũ, & causam eius. s. spiritussan- „
cti infusionem apostolis datã ignorantes. Cũ enim sapientis sit vniformiter se habere, constantia sapietiæ
Eccl. 27. signum est: iuxta illud Ecclesiastici, Homo sanctus in sapientia manet vt sol: nam stultus mutatur vt luna
[ET cognoscebant eos, quoniã cum Iesu fuerant] ante ipsius passionẽ. Iohannes nempe se scribit notum „
Iohan.18. fuisse pontifici. Frequenter quoque Iudæi viderunt Apostolos ambulantes cum Iesu, & secum in Hierusa
lem existentes [HOMINEM quoq; videntes ſtantem cum eis]. s. Petro & Iohãne [QVI fuerat curatus, „
nil poterant contradicere] verbis Petri, nec magicis artibus tantũ deputare miraculum. Ex quo Porphyrii
innotescit insania, qui Petrum adserit magum fuisse, & signum istud non vere sed ludificatorie exhibuisse,
sicut in libro de ciuitate dei plenius recitat Augustinus. [IVSSERVNT autẽ eos foras extra consiliũ fece „
dere] vt inter se quid acturi essent liberius pertractarent [ET conferebant adinuicem dicentes, Quid fa- F
Iohan.12. ciemus hominibus, istis? Quoniamquidẽ notum signũ]. i. famosum euidẽs; miraculũ [FACTVM est] per „
Sapien.2. eos. [OMNIBVS inhabitantibus Hierusalẽ. Manifestũ est & nõ possumus negare] In quo declaratur isto- „
rum excæcatio maxima, quod tot visis prodigiis conuersi non sunt, excæcante eos sua malitia. Corruptio
nanq; in affectu, parit corruptionẽ in intellectu seu rationis iudicio [SEDne amplius diuulgetur in popu- „
lum] istud miraculũ [COMMINEMVR eis] sub graui pœna [NE vltra loquantur in nomine hoc]. i. de „
Tobia.12 Iesu Nazareno [VLLI homini] In hoc isti Iudæi egerunt cõtra id quod apud Tobiam Raphael ait: ope „
ra dei reuelare, & confiteri honorificũ est [ET vocantes eos denunciauerunt eis, ne omnino loquerentur „
neque docerent in nomine Iesu,] non enim audebant eos incarcerare aut occidere, ne concitarent contra
se populũ [PETRVS vero & Iohannes dixerunt, Si iustũ est in conspectu dei vos potius audire] per obe „
dientiã [QVAM deũ, iudicate] quasi dicant certissimũ est, quod non. Creatori enim magis q̃ creaturæ est „
obediendũ, potissime cũ illa iubet quæ, phibet ille: vulgo, phibet, quę ille iubet. Vbi enim superior præcipit
& inferior contradicit, nõ est audiẽdus inferior [NON enim possumus quæ audiuimus & vidimus]. f. Chri „
Iohan.1. sti mysteria, passionem, susceptionẽ, ascensionẽ, paracleti missionẽ [NON loqui] cum deus nobis præcepit „
hæc prædicare. Vnde apud Iohannẽ habetur, Verbũ caro factum est & habitauit in nobis, & vidimus glo
riam eius. [AT illi cõminantes dimiserunt eos, non inuenientes quomodo punirent eos propter populũ,] „
qui magnificauit Apostolos in tanto miraculo [QVIA omnes clarificabant id quod factũ fuerat] id est, G
prodigium istud præclarum esse confessi sunt [ANNORVM enim erat homo amplius quadraginta, in „
quo factum fuerat signũ istud sanitatis] Idcirco persona eius, & innata debilitas cunctis innotuit, nec fuit
tergiuersatio aduersus tam sensibilẽ veritatem [DIMISSI autem] Petrus & Iohannes [VENERVNT „
ad suos] coapostolos & condiscipulos [ET annunciauerũt eis quanta ad eos principes sacerdotũ & senio- „
res dixerunt] Hoc nãque fuit eis vtile scire. Amici autem secreta sua & accidẽtia sibi, familiaribus suis re
uelant. Quod tamen cũ grandi agendum est discretione, ne audientis animus incidat culpam. [QVI cum „
audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum & dixerunt,] scilicet verba sequentia omnes pari
ter incœperunt, ita quod nemo eorum alios ad proferenda hæc verba induxit primitus incipiendo, aut si
mili modo. Magnum fuit miraculum & euidens signum, quod à spiritu sancto omnes similiter inspiraban
tur. [DOMINE qui fecisti cœlum & terrã, & mare & omnia quæ in eis sunt] Per dominum hoc loco in
telligitur deus pater, sicut verba pandunt sequentia [QVI spiritussancto per os patris nostri Dauid, pueri „
Psalm. 2. tui dixisti] aliqui autem apostolorũ ac discipulorũ de semine Dauid orti fuerunt. Omnes tamen patriar
Mat.26. cham suũ spiritalem patrẽ esse professi sunt [QVARE fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania] „
Marc. 15. gentes contra Christũ fremẽtes fuerunt crudelissimi ferui Pilati & Herodis, à quibus illusus, flagellatus, spi-
Lucæ.23. nis coronatus & crucifixus est dominus maiestatis. Populi vero qui contra filium dei meditabãtur inania,
Iohan.19. fuerunt scribæ & pharisæi cum aliis multis Iudæis, qui vana consilia contra Christũ cogitauerunt, & fine H
Iohan. 11. optato frustrati sunt. Voluerunt enim occidere Iesum, ne locũ & gentem perderent, ne scilicet à Romanis
Hiere. 11. vastarentur, & vt per tam turpem mortẽ memoriam Iesu extingueretur: iuxta illud Hier. Super me cogi-
Sapien.2. tauerunt consilia, dicentes, Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium,
& nomen eius non memoretur vltra. Rursus inaniter meditati sunt dicentes, Tanquam nugaces æstimati
sumus ab illo: & gloriatur se deũ patrem habere. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus
Mat.27. quæ ventura sunt illi. Si enim est verus filius dei, liberabit eũ de manibus contrariorum. Hæc fuit infinita
cæcitas Iudæorum Christũ in primo aduentu temporaliter regnaturum putantiũ, quia intra se cogitaue-
runt, quod si vere esset filius dei, pater non permitteret eum occidi. Propter quod crucifixo insultauerunt
Marc. 15. dicentes, Si rex Israel es. Vel si hic est Christus dei electus, descendat nunc de cruce, & credimus ei, quasi
Iohan.5. prophetæ non prædixissent Christũ pro mundi salute passurum. Hinc euenit eis oppositum. Nam quoniã
filium dei crucifixerunt à Romanis vastati sunt, & Christus per suam passionem amplius glorificatus est,
totiq; mundo notificatus [ASTITERVNT reges terræ]. f. Herodes rex, & Pilatus iudex, qui à regẽdo, „
non à regia potestate dictus est rex [ET principes conuenerunt in vnũ]. f. Annas & Cayphas [ADVER- „
SVS dñm & aduersus Christũ eius]. i. contra patrẽ & filium incarnatũ totius gratiæ plenitudine vnctum
secundum naturam assumptã. Quia enim contra vnam diuinam agit personã, etiam contra alias duas pec-
cat, quanuis aliqua peccata per appropriationem quandam dicantur contra patrem, aliqua contra filium,

A aliqua contra spiritum sanctum. Hinc filius ait, Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Et alibi, Odio habuerunt me & patrem meum gratis. In prima quoq; Canonica sua ait Iohan nes, Qui non credit in filium mendacem facit patrem. Cõlequenter sancti isti inductam authoritatem ad propositum applicant & exponunt. [CONVENERVNT enim vere] veritate rei & etiã veritate sermonis, quantum ad historicam recitationẽ. Non autem conuenerunt vere, veritate iustitiæ, & veritate verborum inter se habitorum, sed iniuste atque mendose [IN ciuitate ista] Hierusalem [ADVERSVS sanctum puerum tuum Iesum] .s. vnigenitum filium [QVEM vnxisti] vnctione spirituali, videlicet, omnium gratiarum charismate, quantum ad animam à primo incarnationis momento: iuxta illud, Vnxit te deus deus tuus. Propter quod Euangelista dicit, Non ad mensuram dat deus spiritum scilicet homini Christo. [HERODES & Pontius Pilatus cum gentibus & populus Israel.] Herodes autem & Pilatus quantum ad hoc conuenerunt, quod in Christi persecutione vnanimes fuerunt, [FACERE] .i. Christum persequi & occidere [QVAE manus tua & consiliũ tuum] .i. potentia & sapientia tua [DECREVERVNT fieri] Quid illi igitur peccauerũt, cum potestati dei nullus queat resistere, & bonum videtur id facere quod deus vult fieri? Sed deus non voluit illud fieri eo modo quo impii hoc fecerunt, nisi permissiue. Voluit vero id fieri eo modo, quo id passus est Christus. Quomodo autem intelligendum sit istud, in præcedentibus duobus capitulis dictum est plenius [ET nunc domine respice in minas eorum] illas compescendo, ne aliorũ salutem impediant. Et hoc ex charitate & zelo iustitiæ orauerunt, [ET da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, in eo quod manum] .i. potestatem [TVAM extendas ad sanitates & signa & prodigia fieri per nomen sancti filii tui Iesu] .i. per virtutẽ & inuocationẽ ipsius, per quod prædicantiũ fiducia augeatur & audientiũ corda fidem amplectantur [ET cum orassent, motus est locus in quo erant congregati] Per hunc terræ supernaturalem motũ significauit deus quod sua potestas eis in cunctis assisteret, & quod eorum oratio esset audita. Itemq; quod corda principum terrenorũ Christi virtute essent vincenda [ET repleti sunt omnes spiritu sancto] .i. in gratia & feruore tunc vehementer creuerũt, mirabilemq; spiritus sancti senserunt contactum, roborationem & exhilarationem [ET loquebantur verbũ dei cum fiducia] quia & se fructificaturos in aliorũ conuersione sperabant, & eos qui corpus occidunt non formidabant [MVLTITVDINIS autẽ credentium, erat cor vnũ & anima vna] .i. voluntatis concors affectio, & mens per charitatem eximiam coadunata. Quo enim pleniores fuerunt in gratia, charitate, & cæteris donis spiritus sancti, eo in omnibus concordiores extiterunt. Quemadmodũ namque ex humanæ mentis imperfectione generatur opinionum diuersitas & affectionũ discordia, ita ex gratię & charitatis confortatione procedit assertionum & desideriorum paritas. Pro hac vnitate suorum per charitatem (cuius est vnire) orauit saluator ante passionẽ, Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos: & se fructificaturos in aliorũ conuersione sperabant, & eos qui corpus occidunt non formidabant [MVLTITVDINIS autẽ credentium, erat cor vnũ & anima vna] .i. voluntatis concors affectio, & mens per charitatem eximiam coadunata. Quo enim pleniores fuerunt in gratia, charitate, & cæteris donis spiritus sancti, eo in omnibus concordiores extiterunt. Quemadmodũ namque ex humanæ mentis imperfectione generatur opinionum diuersitas & affectionũ discordia, ita ex gratię & charitatis confortatione procedit assertionum & desideriorum paritas. Pro hac vnitate suorum per charitatem (cuius est vnire) orauit saluator ante passionẽ, Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos: & Iohan. 5. Iohan. 15. Iohan. 5. Psal. 44. Iob. 9. Actũ. 2. 3 Matth. 10 Iohan. 17

B

C animam vnam: & lætabor super eis, cum benefecero eis [NEC quisquam eorũ quæ possidebat, quicquam suum esse dicebat, sed erant illis omnia cõmunia.] Charitas nempe quo perfectior, eo liberalius se cõmunicat & effundit, nec quæ sua sunt quærit. Et quanto quis spiritalia dona, futuraq; bona syncerius appetit, & exquirit, eo minus curat terrena. In hac autẽ primitiuę ecclesiæ sacratissima conuersatione, cœnobitarũ vita fundatur, quæ & vitam beatorum in patria imitatur, in qua omnia sunt communia [ET virtute magna] .i. forti & efficaci prædicatione atque potenti miraculorum operatione, [REDDEBANT apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri] Idcirco de resurrectione speciale fecerunt mẽtionem, quia illa incredibilior videbatur, & in ea cætera includebantur, scilicet passio & ascensio, [ET gratia magna erat in omnibus illis] tam in apostolis q̃ cæteris discipulis [NEQVE enim quisquã egens erat inter illos] quia sufficientiã, non superfluitatem habebant: iuxta illud Prouerb. Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria [QVOTQVOT enim possessores agrorum aut domorum erant, vendẽtes adferebant precia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes apostolorum] per quod monstrabant se despicere ista terrena, atq; plenissima fide cœlestia inquirere. [DIVIDEBATVR autem singulis, prout cuiq; opus erat] .i. necesse, & vtile. Huius vitę figura in filiis Rechab præcessisse videtur, de quibus in Hieremia habetur, quemadmodũ Ionadab filius Rechab pater Rechabitarum præceperit filiis suis non bibere vinum, nec ædificare domum, nec serere agrum, nec plantare vineas, sed habitare in tabernaculis. Deniq; in hac electissima plebe primitiuæ ecclesiæ vere impletum est, quod in Christi aduentu futurum deus per Esaiam prædixit, Sedebit populus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Sophonias quoque, Reliquiæ, inquit, Israel non facient iniquitatẽ, nec loquentur mendaciũ. Quoniã ipsi pascentur & accubabunt, & non erit q̃ exterreat. [IOSEPH autem qui cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum, filius cõsolationis)] quem ita cognominauerunt sancti apostoli, quia & ipsi, & cæteri credentes de conuersione, & maxima gratia huius Ioseph plurimum consolati fuerunt. Erat nanq; persona notabilis, & ad aliorum instructionẽ bene dispositа. Ideo subditur [LEVITES] quia de genere sacerdotali, [CYPRIVS genere] .i. in insula Cypro natus. Cuius patrimonia rentes per captiuitatem & dispersionem ad illum deducti sunt locum [CVM haberet agrum] quanuis enim non licuit Leuitis habere hæreditaria bona in propria terra, tamen in aliena id licuit eis. In propria nanque terra de sacrificiis sustentabantur [VENDIDIT eum, & attulit pretium, & posuit ante pedes apostolorum] proprietati relignans & apostolorum voluntati dispensationem commendans. Iste est Barnabas comes Pauli, non ille qui supra dictus, cum Matthia statutus. ¶ Postremo quod dictũ est, multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, quanuis ab omnibus considerandum, & imitãdum atque impiendum sit Christianis, potissime tamen à religiosis, quia apostolicæ perfectionis vestigia sectari professi sunt. Cœnobia equidem (sicut ait Hieronymus) si pacis concordia, charitatisque vnitas adfint, sunt paradisus dei in terra: & habitantes in eis, sunt angeli. Si vero defuerint, sunt infernus, & habitatores diaboli.

Iohan. 5. Iohan. 15. Iohan. 5. Psal. 44. Iob. 9. Actũ. 2. 3 Matth. 10 Iohan. 17 Hiere. 32. 1. Cor. 13. Prou. 30. Hiere. 35. Esaiæ. 32. Deut. 18. Actũ. 1.

¶ELVCIDATIO CAP. V [VIR autem quidam nomine Ananias.] ARTIC. V. E

Leuit. 10. Num. 16. Num. 15. SICVT in veteri testamẽto quidã in principio lationis legis Mosaicæ ob eius trãsgressionem dire puniti leguntur, vt filii Aaron qui eõbusti sunt eo quod ignẽ alienum offerrent, & alter qui ligna collegit sabbato: quatenus percipiẽtis authoritas monstraretur, & alii ad obseruantiã diligentiorẽ inducerentur, patereturq; quàm salubre esset legi obtemperare diuinæ, quàm impiũ & damnabile nõ parêre ita & in euangelica accidit lege, quandoquidem euangelicæ legis derogantes synceritati, terribiliter sunt plagati: quod in principio huius capituli exemplo ostẽditur, [VIR autem quidam nomine Ananias, cum Saphira vxore sua vendidit agrum, & fraudauit de precio agri] partem pecuniæ sibi fraudulenter seruando, quam totam tenebatur in communem vsum proferre [CONSCIA vxore sua] nam ea sciente & cõsentiente factum est hoc, [ET afferens partem precii ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus] cui istud per reuelationem diuinam innotuit [ANANIA, cur tentauit].i. in tentationem induxit ac superauit [SATANAS cor tuũ?] Vel cur tentauit.i. cur ita peccasti, quod deus sic te dereliquit vinci? Exigentibus enim præcedentibus nostris peccatis frequenter dure tentamur, & in tẽtatinne à deo iuste relinquimur [MENTIRI te spiritui sancto?] id est, nec fidelitatem nec veritatẽ ei seruare, sed ad eius mentiri iniuriam? Sic omnis qui frangit votum, spiritui sancto mentitur. Qui autem societatem illius primitiuæ ecclesiæ ingrediebantur, vinere in communi vouebant [NONNE manens manebat tibi].i. nõne ager, nondum venditus tuus erat, [ET venundatum erat in tua potestate?] id est, spatium seu hæreditarium bonum agri istius post venditionem fuit in tua voluntate, quantum ad precium venditi? Et hoc referendum ad tempus præcedens votũ præfatum [QVARE posuisti in corde tuo hanc rem?] tam impiam per consensum. [NON es mentitus hominibus, sed deo.] Ananias iste eo ipso quo partem precii ante apostolos posuit, facto asseruit agrum non nisi tanti venditũ esse, sicque mentiebatur hominibus. Probabile quoque est, quod vxori suæ (forte & emptori, & testibus) commisit vt dicerent idem. Verum consuetudo scripturæ est, vt cũ aliquid sit notabiliter in dignitate seu qualitate distinctis, à maiori tantum factum dicatur. Sicut & Moses ait Iudæis, Non contra nos est murmuratio vestra, sed contra dominum. Itemq; apostolus, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinẽ, sed aduersus principes & potestates. Similiter Ananias nunc dicitur non mentitus hominibus, sed deo, quia illis non solum, sed deo principaliter est mentitus. Sed quomodo aliquis potest deo mentiri, quẽ nemo fallere potest? Et respondendum, quod deo mentiri, est ad suæ æternæ veritatis iniuriã, coram illo falsum proferre. Præterea notandus est hic ordo verborum. Primo enim locutus est Petrus, cur tẽtauit Sarnas cor tuum, mentiri te spiritui sancto? Deinde subintulit, non es mentirus hominibus sed deo: ex qua authoritate Thomas in summa cõtra gentiles probat quod spiritus sanctus sit deus. [AVDIENS autẽ Ananias hæc verba cecidit & expirauit,] non magica arte id fecit Petrus, vt fingit Porphyrius, sed ex spiritu sancto locutus est, & angelo dei transgressorem intus eædente extinctus est impius. Nec fuit hoc crudelitatis, sed æquitatis ad aliorum emendationem: sicut & vnũ membrum abscinditur, ne totũ corpus inficiatur. Sperariq; potest quod Petrus sua prece transgressori huic gratiam pœnitẽdi obtinuit, quem foris tam districte correxit. Verumtamen in Scholastica historia fertur, quod iustorũ societatẽ intrauit, vt necessaria vitæ haberet sine labore. Et sic aliũde malus & simulator fuisset [SVRGENTES autẽ iuuenes] qui erãt Christiani [AMOVERVNT eum] id est, cadauer defuncti [ET efferentes sepelierũt. Factum est autem quasi horarum trium spatium, & vxor eius nesciens quod factũ fuerat introiit. Respondit autẽ ei Petrus, Dic mihi mulier] Quomodo mulieri huic respondet, à qua interrogatus non fuit, imo quam ipse interrogauit? Sed respondet ei ad opus, non ad quæstionẽ. Respondet enim.i. correspondenter seu cõuenienter locutus est ei ad factũ ipsius, prout factũ illud exegit [SIC tanti agrũ vendidistis?] Sicut est precitũ ante apostolos positũ [AT illa dixit, Etiã tanti] præcise [PETRVS autẽ ait ad eam. Quid vtique conuenit vobis tentare spiritum domini?] .i. spiritũ sanctũ, seu ipsum dãm deum qui spiritus est? Hæc vero fraudatio fuit æquiualẽter tentatio dei, qui tam fraudulenter partem precii occultauerunt, tamq; audenter mentiti sunt, quasi de diuina prudentia & dei scientia dubitassent [ECCE pedes eorũ qui sepelierunt virum tuum, ad ostiũ sunt] Forte enim Petrus audiuit redeuntiũ sonitum. Vel spiritu vidit, quemadmodum Heliæus vidit Giezi currentem post Naaman. Quemadmodũ etiã ait Apostolus, Et si corpore absens sum, tamen spiritu præsens sum, gaudens & videns ordinem vestrũ [ET efferent te] quasi diceret, protinus morieris & ad sepulchrum duceris. [CONFESTIM cecidit ante pedes eius] percussa ab angelo [ET expirauit. Intrantes autẽ iuuenes, sepelierunt illã ad virum suum] .i. prope corpus viri defuncti. Fuit enim consuetudo Iudæis, viros & coniuges in eodẽ tumulo poni, vt communionẽ carnis sequeretur cõiunctio pulueris, & quia de costa viri facta est mulier [ET factus est timor magnus in vniuersa ecclesia, & in omnes qui audierũt hæc].i. in omnibus. f. credentibus qui & extra Hierusalẽ erant. Perfectis autem incutiebatur timor reuerentialis ac filialis. Omnes vero cognita dei vindicta, apostolicæ conuersationis synceritatem diligentius imitari conati sunt. Nam & ideo deus fecit hanc vltionem, ne alii tale aliquid attentarent. Timor nanque retrahit à peccato, quemadmodũ in Prou. scriptũ est, Per timorem vnusquisque declinat à malo. ¶Denique sicut verorum monachorum vita & institutio, à conuersatione & paupertate primitiuæ ecclesiæ sumpsit exordium, ita ex Anania & Sapphira, fictorum monachorum, qui dicti sunt Zarabaitæ, teterrimum genus (Cassiano testante,) exortum est. Qui magnam coram hominibus deuotionem & paupertatem simulantes, inter se elam delicate vixerunt. ¶Postremo circa hunc locũ scribit Beda, Nulla re hos duos pœnitẽtia curari passus est Petrus, sed ad timorem posteris incutiendum, noxium gramen radicitus amputare curauit. Ex quo patet quàm detestabile ac horrendum sit vitium proprietatis in religiosis, qui vtique Euangelicam paupertatẽ professi sunt. [PER manus autẽ apostolorũ, fiebant signa & prodigia multa in plebe.]

Exod. 16. Ephe. 6. 4. Reg. 5. 1. Cor. 5. Gen. 2. Prou. 15. Beda.

A Quod ait per manus Apostolorum,intelligi potest duplicíter.Primo quod per impositionem manuũ eorum sanabantur infirmitiæuxta illud,Super ęgros manus imponent & bene habebunt. Secũdo per manus, Marc. 16.
„ id est,per potestatem & gratiam conceſſam apoſtolis,ſiebant in vulgo miracula multa.[ET erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis] ibi enim prædicabant apoſtoli,& alii orationibus inſiſtebant.De por
„ tieu hac dictũ eſt ſupra.Hinc ſcriptum eſt,Erant ſemper in tẽplo laudantes & benedicentes deũ.[CAETERORVM autẽ nemo audebat ſe coniungere illis] ſicte, ne quod Ananiæ & coniugi eius contigerat, Actuũ. 3.
„ eis quoq; accideret [SED magnificabat eos populus] tanquã dei electos, in qbus diuina chariſmata præclariſſime emicabant,& in vultu & in vita atq; miraculis interior virtus & gratia reſplẽdebat.Ita & multi Luçç. 24.
„ vſq; in præſens vere religioſos atq; deuotos cõmendant , nihilominus in ſuis carnalitatibus & vanitatibus perſeuerant,vitioſis victi affectibus.Itaq; in illis primitiæ eccleſiæ perſonis, conſtat impletũ illud Eſaiæ, Eſa. 61.
„ Omnes qui viderint eos cognoſcẽt illos,quia iſti ſunt ſemen cui benedixit dñs [MAGIS autem augebatur in domino credentium multitudo virorum ac mulierum] Viſis enim tantis prodigiis & tam euidenti-
„ bus indiciis ſanctitatis ac gratiæ ſpirituſſancti, multi quotidie vtriuſque ſexus conuertebantur ad Chriſtũ,
„ quorum fidei magnitudo ſubiungitur [ITA vt in plateis eiicerẽt infirmos, & ponerent in lectulis & grabatis] Grabata autem ſicut in Scholaſtica hiſtoria dicitur,proprie dicuntur lectiſternia pauperum,in qui-
„ bus nil corpori ſubſternitur,ſed tantum ſupponitur capiti ſubſtramentum [VT veniente Petro ſaltẽ vm-
B bra illius obumbraret quenquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus ſuis] Mirabilis deus in ſanctis Pſalm. 67
ſuis,qui dedit virtutem & fortitudinem tantam apoſtolis,potiſsime Petro,qui fuit in miraculis priuilegiatus,quoniã princeps erat apoſtolici agminis,ſicut Paulus in ſapientiæ dono.Propter quod Petrus ad prędicandũ Iudæis ſpecialiter miſſus eſt,Paulus vero ad Græcos. Nam Iudæi ſigna, Græci ſapientiam quærunt.Vnde & Paulus teſtatur,Qui operatus eſt Petro in circunciſionem , operatus eſt mihi inter gentes. 1.Corin. 1
Et vt dicunt expoſitores,Petrus maiora fecit miracula quàm Chriſtus:nec hoc derogat Chriſto,quia non Galat. 2.
ſua ſed Chriſti virtute Petrus operatus eſt ea. Hinc paſsione inſtante dixerat Chriſtus, Qui credit in me, Iohan. 14
opera quæ ego facio & ipſe faciet,& maiora horũ faciet,quia ego ad patrem vado.Chriſtus non euidẽter Matth. 14
legitur ſua vmbra curaſſe infirmos,ſed veſtimenti ſui contactu. Dicitur autẽ vnum miraculũ maius alio,tã
ex parte rei geſtę,vt ſuſcitatio mortui,maius exrat miraculũ q̃ illuminatio cæci : q̃ ex parte modi agendi,
C & ſic Petrus maiora fertur feciſſe quàm Chriſtus miracula. [CONCVRREBAT autem multitudo vicinarũ ciuitatum in Hieruſalem,afferentes ægros & vexatos à ſpiritibus immundis,qui curabãtur omnes]
Vnde certiſsimũ eſt innumerabilia fuiſſe apoſtolorũ miracula,& de pluribus non nili pauciſsima eſſe con
ſcripta.Nec hoc aliquis ſic eſſe diſceredat,cum & aliis quibuſdam ſanctis data ſit tãta gratia operãdi mira
cula vt eorũ numerus deſcribi non potuit.Verũ quem deus ſpernit,nullus corrigere poteſt . Hinc reprobi Eccl. 7.
vnde corrigi deberent,deteriorantur:quemadmodũ peruerſi Iudęi ex apoſtolorum operibus tam diuinis,
„ inuidia ſunt ſuecenſi,ſecundũ quod ſubditur [EXVROENS autem princeps ſacerdotũ, & omnes qui cũ
„ illo erant] concordes in eadem perſecutione iuſtorum [QVAE eſt hæreſis Saducæorum] .i.qui cum illo
exiſtentes fuerunt hæretici dicti Saducæi,ſicut enim in noua lege vocãtur hæretici,qui non totam ſacram
ſcripturam recipiunt,vt Manichæi & Montaniſtæ vetus teſtamentũ negantes: ita in lege Moſi erant quidam hęretici,quinq; libros Moſi tantũ recipientes,non autẽ prophetarũ ſcripturas, qui Saducæi vocãtur,
qui interpretãtur iuſti.Nã iuſtos ſe nominauerunt,quia in iudicãdo & puniẽdo fuerunt aeerrimi. Sed qua
non iuſti,ſed valde iniuſti fuerunt,dici poſſunt Saducæi,quaſi ſeducti . Dicuntur tamen Saducæi,à Sedeк 3. Reg. 1.
verbo Hebræo quod latine dicitur iuſtus. Vnde Melchiſedeк rex iuſtitiæ interpretatur . Vel Saducæi vo- 1. Par. 24.
cati ſunt à Sadoch ſacerdote,de cuius ſemine ſe natos gloriabãtur.Porro hæreſis Græce ſecundum Bedam
„ ab electione vocatur,qua quiſq; ſibi,ſpretis aliorum dictis,quod ſequẽdum putauerit eligit [REPLETI
„ ſunt zelo] .i.inuidia,nam veritas parit odiũ in cordibus incorrigibilium,quemadmodum ſcriptum eſt,Nõ Prou. 15.
„ amat peſtilens eum,qui ſe corripit.Apoſtoli enim prędicabant animam eſſe immortalem & reſurrectionẽ
„ futuram,eſſe quoque & angelos,atq; prophetas diuinitus inſpiratos,quæ omnia Saducæi negabant [ET
„ iniecerunt manus in apoſtolos] vtiq; omnes,ſicut ante in Petrum & Iohannem duntaxat [ET poſuerunt
„ eos in cuſtodia publica] id eſt,in carcere vbi & manifeſte rei concludebãtur, vt talibus ſimiles putarẽtur.
„ [ANGELVS autem dñi per noctem] .i. proxima nocte [APERIENS ianuas carceris, & educẽs eos di-
D xit.] Beda euidẽter hic aſſerit,quod apoſtoli ianuis clauſis eductí ſunt. Vnde in Scholaſtica hiſtoria dicitur,Non eſt intelligendũ quod angelus aperuit ianuas carceris,ſed quod ita eduxit apoſtolos, ac ſi ianuæ
fuiſſent apertæ.Et quædã gloſſa hic aſſerit,quod angelus aperuit ianuas carceris nõ realiter, ſed apparen
ter,quia eduxit eos tam libere per oſtia clauſa,ac ſi fuiſſent aperta,quod per omnipotẽtiã dei fieri potuit,
non autẽ naturali virtute angelica,quæ ſe ad hoc non extendit,quod duo corpora ſimul ſint in eodẽ loco,
per penetrationẽ dimenſionum. Quod autẽ ianuæ non fuerunt apertæ realiter, verba paulo poſt ſubdita
„ inſinuare videntur,ſicut patebit.[ITE & ſtantes in tẽplo loquimini plebi omnia verba vitę huius] .i.Chri Iohan. 14
„ ſtianæ conuerſationis,ſeu Chriſti,qui ait,Ego ſum via veritas & vita.[QVI cũ audiſſent intrabant dilucu-
lo in templũ & docebant.Aduenientes autẽ princeps ſacerdotum,& omnes qui cum eo erant, conuocauerunt conciliũ,& omnes ſeniores filiorum Iſrael,& miſerunt ad carcerem vt adducerentur] apoſtoli.Quia
enim principes & pontifex cõſiderauit factum apoſtolorũ quotidie proſperari, & plurimos à Iudaiſmo ad
nouam legem conuerti,ſeriosiſsime intendebat quomodo vniuerſos apoſtolos auferret de medio . Hinc
magnum & celebrem fecit conuentũ,quaſi rem magnam acturus. Verũ (vt Salomon ait) non eſt ſapientia,non eſt ſcientia,non eſt conſilium contra dñm. Et quanto diuinæ prædiordinationi cor humanum impu Prou. 21.
dentius præſumptuoſiusque reſiſtere nititur , tanto omnipotens deus, quod deereuit glorioſius operatur.
„ [CVM autem veniſſent miniſtri,& aperto carcere] ab ipſis miniſtris ſeu cuſtodibus . Non enim carcerem
„ inuenerũt apertũ,vt ſtatim dicetur [NON inueniſſent illos,reuerſi nunciauerũt dicẽtes , Carcerẽ quidẽ in-

uenimus elauſum cũ omni diligentia,& cuſtodes carceris ſtantes ad ianuas] quia enim videbant Iudęi in- E
Mat.28. creduli apoſtolos tot mirabilia operari,cautiſſ.eos clauſerũt,ne aliquo mõ effugerent [APERIENTES »
Matth.15 autem] carcerẽ [NEMINEM intus inuenimus] ex quo ebeitur,quod clauſis ianuis egreſsi fuerunt apo- »
Iohan.20 li.Si enim angelus ianuas aperuiſſet,cur denuo eas clauſiſſet?[VT autẽ audierunt hos ſermones magiſtra- »
tus tẽpli] videlicet,doctores legis & iudices [ET principes ſacerdotũ, ambigebant de illis, quidnã fieret] »
id eſt,dubitabant,quem exitum res haberet,& quid de apoſtolis eſſent acturi.Circa hunc locum ait Beda,
Quid propbane Iudęe eæea ſtimularis inſania?Furantibus Apoſtolis dicis Chriſtũ de monumento ſubla-
tum.Dic rogo eoſdẽ apoſtolos,de carcere tuo clauſo,cui* furto credis ablatos? Verũ ingenita malitia,cor »
perfidũ in ſignis manifeſtis obdurat.[ADVANIENS autẽ quidã] de Iudęis incredulis [NVNCIAVIT» »
illis,quia ecce viri quos poſuiſtis in carcere,ſunt in tẽplo ſtantes & docẽtes populũ] Si apoſtoli aduerſa-
rios timuiſſent,non in tẽplo ſtetiſſent [TVNC abiit magiſtratus cũ miniſtris] .i.multitudo ſuperiorũ cum
ſubditis [ET adduxit illos] puta apoſtolos [SINE VI] ad principẽ ſacerdotũ [TIMEBANT enim po- »
pulũ ne lapidarẽtur] ſi violentiã aliquã inferrẽt apoſtolis quos vulgus deuote audiuit.[ET cũ adduxiſſent »
illos,ſtatuerunt in concilio.Et interrogauit eos princeps ſacerdotum dicens, Præcipiendo præcepimus vo
bis ne doceretis in nomine iſto] videlicet in nomine Ieſu Nazareni,[ET ecce repleſtis Hieruſalẽ doctrina »
veſtra] quod Ieſus iſte ſit rex Meſsias filius dei,mundi ſaluator,iudex vniuerſorũ [ET vultis inducere ſu- »
per nos ſanguinem hominis iſtius] Hoc dupliciter intelligi poteſt. Primo,vultis oſtendere,quod rei ſimus F
homicidii hominẽ innocentẽ perducendo ad mortem. Secundo,vultis inducere ſuper nos vindictã ſangui
nis iſtius quem à nobis noceuter fuſum aſſeritis.Primo modo Auguſtinus intelligit, ita quod Iudæi vole-
bant quaſi immunes videri à morte Chriſti,ideo obtulerunt eum iudici Pilato:atque dixerunt, Nobis non
licet interfiecre quenquam.Sicque princeps hic ſacerdotum nunc quaſi oblitus fuit, quod ad pontificum
inſtigationem,totus populus Iudæorum clamauit, Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. [RA- »
Iohan.18. SPONDENS autem Petrus & apoſtoli dixerunt,Obedire oportet deo magis, quàm hominibus] hoc ſu-
Mat.27. pra expoſitum eſt.Porro vt ait hic gloſſa quædam & Scholaſtica hiſtoria, omnes apoſtoli verba iſta vna-
Actuũ.4. nimiter proferebant,ex feruore & zelo,non patientes vnum pro omnibus loqui. Quibuſdam tamen ap-
paret,quod ſolus Petrus verba hæc protulit,quibus prolatis, alii verbis & ſignis annuerunt, alias videre-
tur ibi fuiſſe vocum confuſio. Veruntamen iſtud non cogit,imo probabile eſt, quod Petro reſponſionem
inchoante,& proſequente alii ex feruore aliqua verba miſcebant eadem affirmando, quod & in iudiciis
Marc.14 accidere ſoler,non tamen inordinate,ſed valde modeſte id fecerunt. [DEVS patrum noſtrorum ſuſcitauit »
Ieſum,quem vos interemiſtis ſuſpendentes in ligno] manibus militũ.O quam parati fuerunt iſti nunc mo »
ri pro Ieſu,qui tempore ſuæ caprionis omnes ſimul fugerunt ab eo. [HVNC deus principem & Saluato- »
rem exaltauit] in reſurrectione & aſcenſione [DEXTERA ſua] id eſt, ſua gratioſa potentia ac pia aſſi- »
ſtentia.Vel in dextera ſua eum ponendo.Eſt autem Chriſtus princeps totius militantis ac triumphantis G
Eſaiæ.9. eccleſiæ,de quo Eſaias prædixit.Vocabitur nomen eius admirabilis,conſiliarius, deus, fortis, pater futuri
ſæculi,princeps pacis.De quo in Apocalypſi babetur,Qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum, &
Apoca.1. princeps regum terræ. Itaque exaltauit illum, vt ſit caput eccleſiæ [AD dandam pœnitentiam] id eſt,lo- »
cum,tempus,& gratiam pœnitendi,ſeu pœnituntiæ ſacramentum atque virtutem [ISRAEL] id eſt,po- »
Lucæ.24 pulo Iſrael,imo & cunctis hominibus [IN remiſsionem peccatorum] quæ per pœnitentiam impetratur. »
Propter quod poſt reſurrectionem Chriſtus perhibuit,Oportebat pati Chriſtum, & reſurgere tertia die,
& prædicari in nomine eius pœnitentiam in remiſsionem peccatorum in omnes gentes.[AT nos teſtes ſu »
mus horum verborum].i.rerũ ſignificatarum per verba hæc,ſcilicet reſurrectionis, aſcenſionisq; Chriſti.
Iohan.1. Verbum autem quandoque accipitur pro interiori mentis conceptu: ſicut & ibi, In principio erat ver-
bum,quandoque pro imaginaria ſimilitudine rei, interdum pro verbo vocali. Aliquando pro re verbis
4.Re.20 expreſſa.quemadmodum.4.Regum loquitur Ezechias,Non fuit verbum in domo mea, quod non oſten »
Iohan.15. derim eis [ET ſpiritus ſanctus] eſt teſtis horum per nos loquendo & mirabilia operando in teſtimonium »
Actuũ.2. Euangelicæ prædicationis.Propter quod Chriſtus prædixit,Cum venerit paracletus quem ego mittã vo-
bis à patre,ſpiritum veritatis qui à patre procedit,ille teſtimonium perhibebit de me [QVEM dedit deus »
Iohan.6. omnibus obedientibus ſibi] ſcilicet nobis & condiſcipulis noſtris in ſigno viſibili. Nullus tamen deo vir-
tuoſe obedit niſi per prævenientem gratiam ſpiritus ſancti, ſed obedientibus deo datur ſpiritusſanctus H
per incrementa ſuorum charismatum.[HAEC cum audiſſent] præfati principes Iudęorum [DISSECA- »
BANTVR] vehementer frementes ac indignantes contra apoſtolos tam authoritatiue & ſine pauore lo »
Sapien.1. quentes [ET cogitabant interficere illos.]In malignã quippe eorũ animã non introierunt ſapientiæ ver- »
Amos.5. ba.Et contumaces ſuã reprehenſionẽ non ſuſtinent,ſed odiunt corripientẽ. [SVRGENS autẽ quidam in »
Actuũ.23 concilio Phariſæus] eo modo quo & Paulus infra teſtatur,Ego Phariſæus ſum.Nam ambo antequã Chri
Actuũ.22 ſti fidem ſuſciperent,erant de ſecta hac quantum ad obſeruantias eius [NOMINE Gamalielis] ad cuius »
pedes inſtructus eſt Paulus [LEGIS doctor,vir honorabilis vniuerſæ plebi] quia iam dudũ honeſtæ fuit »
cõuerſationis,& vita concordabat doctrinę in ipſo [IVSSIT foras ad breue homines fieri] .i. Apoſtolos »
iuſsit ad modicũ tempus egredi,& extra manere.Hoc eis præcepit quanuis in corde ſuo ſibi eos præpone
Iohan.3. ret,ſeque eorũ ſeruum ac diſcipulũ reputaret.Veruntamen inſtar iubentis locutus eſt. De quo refert Cle-
7.19. mens in quadã epiſtola,quod fuit apoſtolorũ diſcipulus,ſed occultus ſicut & Nicodemus, & de conſilio
apoſtolorum manſit inter Iudæos,vt eorum contra fideles mitigaret furorem. [DIXITQVE illis, Vi- »
ri Iſraelitæ,attendite vobis ſuper hominibus iſtis,quid acturi ſitis] id eſt,nolite præcipitare ſententiam,nec
incõſulte iſtos opprimere,neq; ex paſsionis impetu quicquã peragere.Ad quod inducit duo exẽpla. [AN »
TE hos enim dies extitit Theodas dicens ſe eſſe aliquem].ſ.virum [MAGNVM] ac vatẽ [CVI conſenſit »
numerus virorum circiter quadringentorũ,qui occiſus eſt, & omnes quicunq; credebant ei diſsipati ſunt,

A & redacti ad nihilum] non absolute ad nihilum,cum animæ sint immortales, & prima materia incorruptibilis,sed ad nihilum sunt redacti,quantum ad id quod attentarant, & de terra seu vita præsenti sublati sunt.Iste Theodas (sicut in Scholastica historia ex verbis Iosephi recitatur) dixit se esse prophetam,ad cuius persuasionem multi Iudæorum venditis omnibus suis,& sublatis ex vrbe,præsertim Hierusalem,facultatibus venerunt ad ripas Iordanis,& promisit se post triduum diuisurum Iordanem, vt transirent per arentem alueum sicco pede vt tempore Iosue,& infra hoc triduum venientes milites misi à præside Syriæ ipsum occiderunt & multos eorum quos seduxit, caputque eius tulerunt Hierusalem. Fuit autem
» Theodas magus. [POST hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis] id est,generalis descriptionis,quando imperante Augusto descriptus est orbis,ibantque singuli vt profiterentur in sua ciuitate, sub-
» iectos se esse Romano imperio,& capitis soluerent censum,vt apud Lucam habetur [ET auertit popu- Luc.2.
lum post se.] Nam docuit populum Israel,quod cum esset populus dei non debere eum subdi Romanis,
nec eis dare tributa,quia in templo decimas soluerat atque primitias:& quia in lege conscriptum est,Do- Deut.6.
minum deum tuum adorabis,& illi soli seruies.Sed errauit,cum hoc de seruitute latriæ intelligatur, & spi Matth.4.
ritali libertati corporalis subiectio non repugnat, militantibus quoque pro bono reipublicæ stipendium Mat.22.
seu tributum debetur.Propter quod dixit Saluator, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Marc.32.
» Deo [ET ipse periit,& quotquot consenserant ei disperst sunt] Non enim diuina virtute contra Roma-
B nos roborabantur,sed pro suo errore succubuerunt [ET nunc itaq; dico vobis, Discedite ab hominibus
istis,& finite illos.Quoniam si ex hominibus est consilium hoc aut opus dissoluetur] id est, si negotium
apostolorum humana calliditate confictum est,& doctrina eorum mendosa est, magicisque artibus inni-
tuntur,cito totum peribit,sicut illorū duorum,[SI vero ex deo est, nō poteritis dissoluere illud. Abstinete
» ergo ab eis,ne & deo repugnare videamini] Rationabilis prorsus fuit ista institutio, præsertim cū ,,bbabi
lia valde imo & certa omnino signa apparerēt,quod apostolorū opus esset à deo [CONSENSERVNT
» autem illi] .f.Gamalieli non tamen in toto,quia in hoc consenserunt,quod dimiserunt apostolos:non autē
» in hoc,quod eos flagellauerunt,& prędicare prohibuerunt [ET conuocantes apostolos, cæsis] .i.à so fla-
» gellatis [DENVNCIAVERVNT,ne loquerentur in nomine Iesu ad populū] aliqua laude digna [ET
dimiserunt eos.Et illi quidē ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniā digni habiti sunt pro nomine Ie
su contumeliā pati] reputantes perspequutionē hanc esse præcipuum donum dei, quemadmodum Paulus
Thessalonicensibus scribit,Vobis datum est pro Christo nō solum vt credatis in eū, verum vt etiam patia
mini pro illo.Sic ergo impleuerunt Apostoli quod audierunt à Christo, Gaudete in illa hora & exultate, Matth.5.
quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.Hinc in Iacobo habetur,Omne gaudium existimate cum in Iac.6.
diuersas tentationes inciderit is.¶ Præterea cum quæliber virtus habeat propriū gaudium sibi annexum, Iac.1.
perfectam patientiam habens in aduersitatum perpessione secundum superiorem animæ partem lætatur:
C ita quod sicut gaudium est iusto iustitiam facere,& humili subdi,sic patienti gaudium est tribulari.Et vti-
que si Christum pure diligimus,gaudere debemus quod ei per aduersitatum molestias cōformamur, quia
& per hoc à peccatis purgamur,ad gratiam abundantiorem disponimur,ad regnum cœleste compendio-
sius perueninmus.Ideo scriptum est,Communicantes Christi passionibus gaudete,vt in reuelatione gloriæ 1.Pet.4.
eius gaudeatis.In omni ergo aduersitate inordinatam tristitiam repellamus,& Christi passionem ac mul-
tiplicem patientiæ fructum oculis cordis stabiliter proponamus, scientes quod omnes qui placuerunt
deo per multas tribulationes transierunt fideles.Qui autem tentationes non susceperunt in timore dei & Iudith.8.
» in patientia sua,exterminati sunt [OMNI autem die non cessabant in templo & circa domos docentes]
» publice & priuate [ET euangelizantes Christum Iesum] in quo patet maxima fortitudo fidei charitatif-
que feruor istorum,qui in regia pontificalique vrbe,nec verbis nec ictibus poterant à dei opere cohiberi.
Et vtique nisi diuina potestate totum opus eorum fuisset fulcitum,mirum & incredibile videretur, quod
principes Iudæorum vel vno die permisissent eos in vita aut ciuitate sua metropolitana.sed vt dictum est,
Non est consilium contra dominum.

¶ EXPLANATIO CAP. VI [IN diebus autem illis.] ARTIC. VI.

D 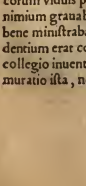
Via hoc libro sanctus Lucas primitiuæ statum ecclesiæ proposuit scribere, non solum apostolorum facta & verba enarrat,sed & cæterorum fidelium post apostolos
» præcipuorum.Et quoniam in ecclesia post sacerdotes constituuntur & sequuntur
» diaconi,nunc de ordinatione septem primorum diaconorum texit historiam.[IN
» diebus autem illis crescente numero discipulorum] eorum videlicet qui per apo-
» stolos conuertebantur ad Christum. Christiani vero tunc generaliter vocabantur
» discipuli, vt infra habetur. Quotidie autem plurimi conuertebantur [FACTVM
est murmur Græcorum aduersus Hebræos] per Græcos hic intelliguntur vel Iu- 1
dæi in dispersione inter Græcos nati & educati, vel Græci & aduenæ ex gentilitate conuersi, & in Hie-
» rusalem commanentes [EO quod despicerentur in ministerio quotidiano] scilicet,dispensatione seu ad-
» ministratione victualium & temporalium [VIDVAE eorum] puta Græcorum. Quod triplicitet in-
telligi potest. Primo, quod Hebræi in ministerio quotidiano viduas suas tanquam eruditiores Græ-
corum viduis præferebant, & sic Beda exponit. Secundo, quod viduæ Græcorum in ministerio isto
nimium grauabantur, sed ad viliora agenda deputabantur. Tertio, quod viduis Græcorum, non tam
bene ministrabantur necessaria,vt viduis Hebræorum.Sed cum superius dictum sit quod multitudinis ere
dentium erat cor vnum & anima vna,& singulis ministrabatur sicut indiguerunt,quomodo in tam sancto
collegio inuenta est ista dissensio?Et respondendum, quod numero discipulorum crescente orta est mur-
muratio ista, non enim omnes æque perfecti fuerunt,& in tanta multitudine fuisse aliquos imperfectos,

mirum non est, Imo vt Clymachus refert, quidam illorũ facti fuerunt hæretici [CONVOCANTES au- E
tem duodecim] scilicet Apostoli [MVLTITVDINEM discipulorũ dixerunt, Non est æquum nos relin »
quere verbum dei] .i. à prædicatione cessare [ET ministrare mensis] .i. victualium corporis amministra- »
tione occupari. Spiritalia enim in tantũ sunt tẽporalibus prępondẽda, quanto anima corpore extat præstan
tior: & qui sunt ad sublimiora officia, duinioresq; actus instituti, non debent immoderanter sine necessi-
tate, circa viliora intendere, ne à principalioribus impediantur. Denique meliora sunt fercula mẽtis quàm
ventris: & vt Rabanus ait, his verbis ostendunt apostoli Episcopos & doctores non debere corporalibus
2. Tim. 2. implicari, dicente Apostolo, Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Hinc etiam Ietro con-
Exod. 18. suluit Mosi, vt præesset populo in his quę sunt ad deum, & maiora duntaxat iudicarer negotia, minora
vero substitutis principibus iudicibusque cõmitteret, prout in Exodo habetur [CONSIDERATE ergo »
fratres viros ex vobis] .i. de vestro collegio [BONI testimonii] scilicet, famæ honestę [PLENOS spiritu »
sancto & sapientia] .i. euidenter virtuosos, & sufficienter eruditos, quantum humano modo coniici potest
aut sciri. Tunc enim fuerunt ibi quam plures tanta gratia decorati, quod certum fuit eos spiritu sancto im
pletos [SEPTEM] Tot enim ad literam probabiliter videbantur ad opus amministrationis sufficere. Per »
quod mystice figuratur, quod in diaconarum promouendi debent septemplici dono spiritus sancti orna-
ri [QVOS constituamus super hoc opus] administrationis corporalis, vt ipsi ea ministrent, vel ministran »
tibus præsint. [NOS vero orationi & ministerio verbi insistentes erimus] per ministerium verbi prædica- F
tio designatur. O vtinam prælati ista attenderent, quorum iam plures, plusquam oportet, decet, aut licet,
circa temporalia occupantur, in exterioribusque versantur, quia mente sunt frigidi, nec in spiritalibus ex-
ercitiis habent saporem. Hinc effundantur, negligentes seipsos & sibi cõmissos [ET placuit sermo coram »
omni multitudine] qui malũ murmurationis optabant extingui, & vt boni filii patrum suorũ cõsilio tam
rationabili celeriter acquieuerũt. Quod & cunctis subditis est pensandum ac imitandũ. Præterea in verbis
prefatis notatur ordo in electione seruandus. ¶ Electio enim primo fieri debet cũ diseretione atq; concoe
dia, quod notatur, cum dicitur considerate. Secũdo ex charitate: ideo subditur, fratres. Tertio vnus de gre-
mio ecclesiæ eligi debet: hinc sequitur, ex vobis. Quarto qui eligitur debet esse bonæ famæ, proprer pro-
ximorum ędificationem: idcirco subiungitur, boni testimonii. Quinto, erit virtuosæ conuersationis quo ad
deum: ideo additur, plenos spiritu sancto. Sexto erit in scripturis instructus: propter quod sequitur, & sa-
pientia. Postremo talis debet esse, vt magis cupiat ꝓdesse, q̃ preesse, ppendens se potius vocatum ad onus
q̃ ad honorẽ: idcireo annectitur, quos cõstituamus sup hoc opus. [ET elegerunt Steph. plenum fide] quæ »
est virtus theologica, seu fidelitate, quę ad iustitiã pertinet [ET spiritu sancto] per quod insinuatur cũctis »
fuisse plenus virtutibus. Sed in primitiua ecclesia fides fuit specialiter cõmendanda tanquam fundamen-
tum virtutum, & quia tunc valde necessaria fuit fidei fortitudo propter persequutores, itemque ob diffi-
cultatem subdendi intellectum articulis fidei, quod est rationem in captiuitatem redigere [ET Philippũ] G
de isto Philippo diacono infra scribuntur sublimia, vnde & ipse & cæteri qui sequuntur pleni fuerunt fide
& spiritu sancto [ET Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam »
Anriocbenum] qui vt fertur de gentilitate fuit conuersus ad Iudaismum. vel forte immediate ad Chri-
stianismum, & de Antiochia fuit, de quo occasionem erroris sumpserunt quidam, in Apocalypsi Nicolai-
tæ vocati, asserentes, mulieres debere esse communes. Quod & Thomas in summa contra gentiles affir-
mat hunc Nicolaum dixisse. Alii tamen dicunt, quod ipse non dixit hoc: sed cum haberet mulierem pul-
cherrimam, & accusaretur de immoderato amore ad eam, volens se excusare, ait coram apost. Ecce con-
iunx mea, qui vult ea vtatur. Quod (vt isti asserunt) ipse non dixit ea mente qua senniret vsum fœminarũ
debere esse communem, sed vt per huiuscemodi modum loquendi se plenius excusaret. Verum quidam
peruersi ad mala proclines, eiusque verba iuxta suam concupiscentiam interpretantes, sumpserunt ex eis
occasionem erroris [HOS statuerunt ante conspectum apostolorum] puto autem quod & hi septem ele- »
cti etiam elegerunt, sicut in electionibus collegiorum ac cœnobiorum qui eliguntur & eligunt [ET oran- »
tes] ipsi apostoli [IMPOSVERVNT manus] secundum Rabanum hic ordo seruandus est, vt scilicet po
pulus eligat, episcopus ordinet. Et quia Apostoli cum oratione & manus impositione ordinauerunt istos
diaconos, in ordinibus dandis fiunt orationes, & in quibusdam ecclesiis, manus tempore ordinationis im-
ponuntur diaconis. In scholastica quoq; fertur historia, quod horum septem priorum diaconorum vicem H
gerunt archidiaconi, propterea instituti, vt portent pondus negotiorum, quatenus prædicationi ac doctri-
næ liberius vacent episcopi [ET verbum domini crescebat] id est, prædicatio apostolorum fructificabat »
[ET multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde] quia plurimi conuertebantur. [MVL- »
ta etiam turba sacerdotum obediebat fidei] rationem suam subiiciendo fidei, in quo elucescit infinita mi-
sericordia Christi, quod illos conuertere dignatus est à quibus tam importune atque crudeliter fuit expe-
Iohan. 12. titus ad mortem, in quibus specialiter est impletum, quod ante passionem Christus prędixit, Cum exalta-
uerit is filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. ¶ Insuper aduertendũ, quod sicut in libro hoc bea-
tus Lucas duorum præcipuorum apostolorum actus & verba specialiter prosequitur ac describit: videli-
cet Petri & Pauli, ita & prædictorum septem diaconorum duorum præcipuorum verba actusque prose-
quitur, scilicet Stephani & Philippi, non enim scribere omnia potuit [STEPHANVS autem plenus gra- »
tia & fortitudine] paulo ante dixit eum plenum fide & spiritu sancto, nunc gratia & fortitudine, vt mon-
straretur sanctus Stephanus fuisse vir apostolicæ perfectionis. & quia iam eius martyrium describturus est,
apte præmittit quod fortitudine plenus fuit, tam illa quæ est virtus moralis & cardinalis, cuius est in peri-
culis mortis esse constantem: quàm illa quæ est donum, cuius est operibus perfectionis constanter insiste-
re [FACIEBAT signa & prodigia magna in populo] quæ sanctus Lucas breuitati studens non prose- »
quitur. [SVRREXERVNT autem quidam de synagoga libertinorũ.] Isti Iudæi increduli dicti sunt li- »

A bertini,quia manumissi.i.libertate donati fuerũt, cũ prius serui fuissent,sicq; conditionis fuerũt seruilis
» qui fidei restiterunt [ET Cyrenensium] à Cyrene,q̃ est ciuitas Libyæ,secundũ Bedam [ET Alexã-
» drinorũ].i.ab Alexãdria vtbe AEgypti [ET eorũ qui erãt à Cilicia,& Asia] quę sunt regiones vici-
» næ adinuicẽ [DISPVTANTES cum Stephano] volentes probare,quod Iesus non esset Christus in
» lege promissus [ET non poterant resistere sapientię] Stephani [ET spiritui].i.spiritui sancto [QVI
» loquebatur] per Stephanũ: sicut ait Saluator,Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris ve- Matt.10.
» stri qui loquitur in vobis. Vel spiritui.i.animæ Stephani qui loquebatur,sicq; implebatur in Stephano
illa Christi promissio. Ego dabo vobis os & sapientiã cui non poterunt resistere & contradicere oẽs Lucæ.21.
» aduersarii vestri [TVNC submiserunt viros] scilicet falsos testes [QVI dicerent se audiuisse eum di-
» centem verba blasphemiæ,in Mosen & in deum] sicut fecerunt tegi ita & militi. Nam & contra Chri Matt.26.
stũ produxerunt falsos testes Iudæi. Est autem proprium peruersorũ, vt cum ratione prævalere non va Marc.14.
lent,sicq; rationabiliter conuinci prospiciunt,ad calliditates & violentias conuertantur. Sic egerunt & Lucæ.24
» isti [COMMOVERVNT itaq;].i.ad ità & zelũ indiscretũ prouocauerunt [PLEBEM & seniores
» & scribas].i.iudices & doctores, [ET concurrentes rapuerunt eum] cum impetu violento tanq̃ ma
» leficum [ET adduxerũt in concilium,& statuerũt falsos testes dicentes,Homo iste non cessat loqui ad-
» uersus locũ sanctum & legem].i.templo & legi Mosi per verba blasphemiæ detrahit [AVDIVIMVS
B enim eum dicentem,Quoniã Iesus Nazarenus hic destruet locum istũ & mutabit traditiones].i.leges
» seu ordinationes & obseruantias [QVAS tradidit nobis Moses] Etiã si Stephanus hęc verba dixisset,
non fuisset blasphemia secundum veritatem,sed secundum Iudæorum istorum æstimationem. Roma-
ni enim Christi potestate destruxerunt vrbem & templum Hierusalẽ. Cerimonialia quoq; legis Chri-
stus mutauit in melius,& alias dedit institutiones viuendi ac deum colendi q̃ Moses. Vere excæcati Iu
dæi putabant cæremonialia & iudicialia legis præcepta post Christi aduẽtũ semper seruãda sicut mo-
ralia. Nihilominus testes isti mentiti sunt,vel Stephanus ista verba non dixit, vel ea non dixit eo sensũ
quo ipsi ea proposuerunt. Sic enim ea proposuerunt,quasi Iesus asseruisset se legalia mutaturum,quasi
simpliciter reprobãs ea,vel quasi omnia mutans. Christus vero ita non dixit nec Stephanus: imo Chri Matth.5.
stus testatus est,Non veni legem soluere sed adimplere.i.perficere. Cęremonialia enim figuratiua fue-
runt,quæ in Christo impleta sunt atque in ecclesia. Præcepta quoq; moralia euangelicis perfecit consi
» liis [ET intuentes in eũ omnes qui sedebant in concilio,viderunt faciem eius tanq̃ faciem angeli] id
est,splendidissima elaritate ac miro decore perfusam,per quod internæ perfectionis magnitudo,puri-
tas & innocentia monstrabatur. In quo Mosi parificatus est Stephanus. Nam & Mosi vultus præ splen
C dore à Iudęis aspici nõ valebat. Io tali autem & tanta maiestate ostendit deus Iudæis Stephani vultum
vt conuerterentur ad veritatem si vellent,aut si nollent,de sua obstinatione inexcusabiliores ac damna
biliores redderentur. Porro in scripturis canonicis non legitur homo vultum huiusce modi habuisse in
terra coram hominibus,nisi Christus in transfiguratione & Moses ac Stephanus,in quo magna valde
Stephani excellentia innotescit.

¶ELVCIDATIO CAP. VII. [DIXIT autem.] ARTICVLVS VII.

» DIXIT autem principes sacerdotum,si hæc ita se haberent] Quoniam accusato dandus
D est locus excusationis, & respõsionis, principes sacerdotum tãquam iudex scisciatus est
» Stephanum,an in sibi obiectis esset culpabilis [QVI ait, Viri fratres & patres audite]
sanctus Stephanus responsurus, verbis modestis ac blandis in exordio vsus est: quia vt scribitur in Pro-
» uerb. Responsio mollis frangit iram. [DEVS gloriæ apparuit patri nostro Abraam] Quatuor obie- Act.6.
cta fuerunt Stephano,scilicet blasphemia in deum, in Mosen, in legem, in templum. Ideo de his qua-
tuor se excusat,& primo de blasphemia contra deum,quem deum gloriæ nuncupat,quia in ipso est bea
titudo & gloria infinita,& ab ipso vita gloriæ profluit. Ipse quoque est maiestatis immensæ. apparuit
» autem Abraam per subiectam creaturam,scilicet angelum [CVM esset in Mesopotamia] quæ est re-
» gio sic dicta,q̃a media inter aquas sita est,inter fluuios scilicet Euphratẽ,& Tigrim [PRIVSQVAM
» moraretur in Charran] quæ secundum Bedam est vrbs regionis Mesopotamiæ, & in Geuesi dicitur Gen.12.
» Aran [AT dixit ad illum,Exi de terra tua,& de cognatione tua,& veni in terram quam monstrauero
» tibi] scilicet in terrã Chanaan. ¶Circa hoc dubia oriuntur. Abraam nanq; oriundus fuit de Chaldæa,
D & inde venit in prouinciã Mesopotamiæ,deinde in ciuitatem illius,nomine Charran. Quomodo er-
go ei de terra sua iã egresso atq; in aliena posito,dicitur,exi de terra tua? Itẽ in Geneseos libro legitur, Gen.11.
quod Abraam cum patre suo Thare habitauit in Aran quę alio nomine dicitur Charran, & mortuo
ibi ipso Thare patre Abraę,dominus illi præcepit,egredere de terra tua,&c. Ad primum respondetur
tripliciter. Primo,secundum Bedam & Scholasticã historiam,quod licet iam egressus fuerat de Chal-
dęa corpore,non tamen mente,quia adhuc tenebatur spe ac desiderio redeundi. Idcirco præcipitur ei
vt etiam mente egrediatur de ea,vt scilicet non proponat in eam reuerti. Secundo,iuxta Augustinum,
quod Mesopotamia est pars Chaldææ,& ita nõ fuit de tota Chaldęa egressus,sed de vna eius parte in-
troiit aliam,nunc ergo iubetur totam relinquere. Tertio,vt quod dicitur exi de terra tua,sic expouatur
id est,longius discede ab ea. Ad aliud respondetur,quod vel bis iussum est Abraæ exire de terra cogna-
tioneque sua,videlicet semel ante mortẽ patris sui,& tũc ex causa rationabili distulit,forte vt patri suo
tanq̃ seui pro solatio,& exhibẽdo obsequio maneret cõiunctus. Secũdo,post patris sui dormitionẽ,vel vt
aliq; dicit hoc qđ dicitur,exi de terra tua,p anticipationẽ est dictũ. Deniq; in hoc pcepto Abraę facto,
mysterialiter pfigurabatur,qđ Christus postea p seipsum consuluit,vt.s.propter ipsum omnia relinquã
» tur,etiã parẽtes,fratres,sorores,&c. [TVNC exiit de terra Chaldæorũ] secũdũ variũ sensum nũc tactũ, Lucæ.14.
» scilicet lõgius discedendo ab ea,vel partẽ eius deserẽdo [ET inde habitauit in Charrã. Et inde postq̃

Gen.11. mortuus est pater eius] Thare in Charrā cū esset ducētorū qnq; annorū, vt dicitur in Gen. [TRANS E
TVLIT] i.ire præcepit [ILLVM in terrā istā, in qua nūc vos habitatis] quę dicitur terra promissio- „
nis [ET nō dedit illi hęreditatē in ea nec passum pedis]. i. nec minimā partē. Nec obest quod in Gen. „
Gen.23. scribitur Abraam emisse spelunca cū agro, nam hanc partem habuit in titulo emptionis pro sepultura
nnn hęreditate possedit ad colendū aut habitandū [SED repromisit dare eam illi in possessionē, &] „
Iosue.14. pro, id est [SEMINI eius] illis videlicet, qui cum Iosue terrā istam ingressi sunt [CVM nnn haberet „
filiū]. i. ante natiuitatē Isaac, imo & Ismaelis, & hnc quantū ad promissinē primo factā. Sæpius eoim „
Geo.12. ei istud promisit, sed prima vt scribitur in Gen. fuit longe ante Ismaelis generationē. Vbicunq; autē in
Gen. legitur deus promisisse Abraæ, vel Isaac, aut Iacob, quod eis hanc terrā daret, referendum est ad
posteritatem ipsorum [LOCVTVS est autē ei deus] per angelum [QVIA erit semen tuū accola]. i. „
filii tui peregrini erunt & aduenę [IN terra aliena] scilicet in reginne Chanaā, & AEgypti [ET ser „
uituti eos subiicient, & male tractabunt annis quadringentis triginta] Vnde legitur dnminus locutus „
Gen.17. ad Abraam, Scio prænoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum, & seruituti eos subiicient, &
affligent quadringentis annis. Porro hos quadringentos triginta annos computat Rabanus à die quo
facta est ista promissio Abraę vsque ad exitum de AEgypto. Quadringentos vero annos nonnulli in-
cipiunt à natiuitate Isaac, vsque ad egressum Israel de AEgypto. Aliqui vero quia dictum est Abraæ,
in Isaac vocabitur tibi semen, computāt istos quadringētos annos à natiuitate Isaac vsque ad mortem F
Seon regis Amorreorum, & Og regis Basan. Præterea quanuis dictum sit, quod filii Israel aduenæ fo-
rent in terra aliena, & seruituti subiciendi ac male tractandi, non tamen sensus est, quod toto tempo-
re fuerint in huiusmodi afflictione, sed pars pro toto est posita, aut econuerso. Nam pro parte quadam
huius temporis fuerunt afflicti in terra AEgypti [ET gentem cui seruierint] puta AEgyptios [IV- „
DICABO ego] iudicio punitionis & condemnationis [NICIT dominus] nam submersit eos in „
mari rubro & statuit in inferno [ET post hæc exibunt] de AEgypto seu eremo [ET deseruient mi- „
hi in loco isto] scilicet in Iudæa, quod tempore Iosue inceperunt [ET dedit illi] videlicet Abraæ „
Iosue.13, [TESTAMENTVM] id est, pactum [CIRCVNCISIONIS] dicēs, Hoc est pactum meum quod „
Gen.17, obseruabitis. Circuncidetur ex vobis omne masculinum [ET sic gennit Isaac cum esset centum an- „
21. norum] vt scribitur in Genesi. Erat autem nonagiota nouem annorum cū pactum circuncisionis ac- „
cepit [ET circūcidit enim die octauo] sicut in Genesi habetur, [ET Isaac] genuit [IACOB, & Ia „
cob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulāies,] id est, inuidētes ipsi [IOSEPH] quia à patre „
Gen.37, plus amabatur, & somnia quædam eis displicentia vidisse se eis narrauit [VENNIERVNT cum „
38. in AEgyptum] id est, Ismaelitis negociatoribus in AEgyptum pergentibus, secumque ducētibus at- „
que ibidem vendentibus Ioseph. Non tamen omnes patriarchæ duodecim id feeerunt, quia nec Ben- G
iamin adfuit neque Ruben [ET erat deus cum eo] per gratiam magnam, & prouidentiam singu- „
larem ac gratiosam [ERIPVIT eum ex omnibus tribulationibus suis] scilicet, de manibus fratrū, „
& AEgyptii qui cum incarcerauit, vnde in Sapientiæ libro legitur, Hæc scilicet sapientia diuina vē-
ditum iustum non derelinquit, sed à peccatoribus liberauit eum [ET dedit ei gratiam & sapientiam, „
Sap.10. in conspectu Pharaonis regis AEgypti] nam ex diuina reuelatione exposuit somnia Pharaonis, sicut „
Gen.41. Daniel sounia regis Babylonis [ET constituit cum præpositum super AEgyptum, & super omnem „
Daniel.2 domum suam] id est, super omnem suam familiam atque substantiam, dicens ad eum, Vno tantum „
Gen.41, regni solio te præcedam. [VENIT autem fames in vniuersam AEgyptū & Chanaan, & tribulatio „
42. magna] Nam has duas regiones fames illa maxime opprimebat: quæ omnia in Genesi plenius scri-
pta sunt [ET non inuenerunt cibos patres nostri] in terra qua habitabant. [CVM autem audisset „
Iacob frumentum esse in AEgypto, misit patres nostros] id est, decem patriarchas Beniamin secū re- „
tento [PRIMVM] id est, prima vice [ET secundo] id est, secunda eorum missione in AEgyptum „
pro victualibus emendis [COGNITVS est Ioseph à fratribus suis] quia tunc dixit eis, Ego sum Io- „
seph [ET manifestatum est Pharaoni genus eius] id est, cognatio. Tunc enim in aula regis celebri „
Gen.45, dictum est sermone, Venerunt fratres Ioseph [MITTENS autem Ioseph] fratres suos, cum plan- „
46,47, ctis & asinis, multisque diuitiis [ACCERSIVIT patrem suū] per istos denuncians vt veniret ad „
se [ET omnem cognationem suam in animabus] id est, hominibus [SEPTVAGINTA quinque] „
In Genesi habetur, Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in AEgyptum, & egressæ ex fœmo- H
Exod.1. re illius absque vxoribus filiorum sexaginta sex. Et in Exodo, Erant omoes animæ eorum qui egressi
sunt de fœmore Iacob, septuaginta. Sed Lucas sequens interpretationem Septuaginta, ponit septuagin
ta quinque per anticipationem connumerans quinque nepotes Ioseph. Quibus omnibus si addantur
Gen.49. ipsemet Iacob & filius eius Ioseph cum duobus filiis eius Effraim & Manasse, habentur septuaginta
quinque [ET defunctus est ipse] Iacob in AEgypto [ET patres nostri] id est, duodecim patriar- „
chæ ibidem [ET translati sunt in Sychem, & positi in sepulcro quod emit Abraam precio argenti à „
Gen.31, filiis Emor filii Syehem] In Genesi scriptum est quod Iacob emit partem agri à filiis Emor patris Sy „
23. chem centum agnis, fuitque ager iste iuxta Salem vrbem Sychemorum. Porro alio loco in Genesi le-
gitur, quomodo Abraam emit ab Ephron filio Seor Ethæo speluncam duplicem vnà cum agro in
quo fuit iuxta Hebron quadringentis argenti sielis. Quomodo ergo nunc dicitur, quod Abraam emit
sepulcrum à filiis Emor, & qnomodo Emor vocatur hic filius Syehem, cum in Genesi appelletur
pater ipsius Sychem? Itaque intuendum quod Iacob sicut in Genesi scribitur fuit cito post mortem
suam in spelunca duplici positus: Ioseph vero tempore Iosue in Sychem, & in eodem loco secun-
dum sanctum Hieronymum sepulti fuerunt alii patriarchæ, delatis eorum ossibus ex AEgypto,
quanuis in Genesi non legatur. Postea autem positi sunt in sepulcro quod emit Abraam. Ve-

A rum quod in litera dicitur,à filiis Emor filii Sychem, refertur ad verba præcedentia,ſcilicet,tranſlati
ſunt in Sychem:vt ſit ſenſus,ꝙ tranſlati ſunt in Sychem emptam à filijs Emor,à quibus Iacob emit hunc
» agrum Sychem.Quod autem Emor dicitur hic filius Sychem,& in Geneſi,pater Sychem,concordatur,
» quia frequenter cõtingit ꝙ aliquis habeat patrem & filũ eodem nomine appellatos. Hæc in Scholaſtica
» hiſtoria plenius ſcripta ſunt. [CVM appropinquaret autem tempus repromiſſionis quam confeſſus] id
» eſt proteſtatus [FVIT deus Abrae] id eſt proximante tempore quo implendũ fuit quod deus Abrae
» prænunciauit de eductione poſteritatis ſuæ ex AEgypto,& introductione in terrã promiſſionis [CRE-
» VIT populus] Iſrael [ET multiplicatus eſt in AEgypto] iuxta id Exodi, filii Iſrael creuerunt & quaſi
germinantes multiplicati ſunt & roborati nimis,impleuerunt terrã [QVOADVSQVE rex alius ſur-
» rexit in AEgypto qui nõ ſciebat Ioſeph,] id eſt,quãta bona AEgyptiorũ regi populoq; præſtiterit.Rex
» iſte ſub quo natus eſt Moſes non fuit de ſemine regis AEgypti qui cõſtituit Ioſeph ſuper AEgyptũ,vt Io
» ſephus ſcribit.Et vt aliqui dicunt octauus fuit poſt illum [NIC circumueniens genus noſtrum] id eſt,
» populum Iſrael callide opprimens,iuxta quod ait in Exodo,Venite ſapienter opprimamus eũ [AFFLI
XIT patres noſtros] crudeli præcepto [VT exponerent infantes ſuos] id eſt,ab obſtetricibus eos occi-
di permitterent,vel in flumen proiicerent,aut proiici ſinerent [NE viuificarentur] id eſt ne infantes iſti
B manerent viuentes,& per hoc populus Iſrael inualeſceret.Primo quippe præcepit obſtetricibus vt infan
tes maſculos Hebræorum necarent.Quibus id ex timore dei non exequentibus, iuſſit Pharao omni po-
pulo ſuo,vt quicquid maſculini ſexus gignerent coniuges Hebræorum, in flumen proiicerent,vt in Exo
di libro habetur.Et quoniam ſanctus Stephanus accuſabatur quaſi obloquens Moſi, cõſequenter ad eius Exod. 2.
» commendationem deſcendit [EODEM tempore natus eſt Moſes] durante ſcilicet præcepto occidendi
» paruulos Hebræorum [ET fuit gratus deo] id eſt acceptus,non ex propriis meritis, ſed ex dei bonitate
» tanquam æternaliter prædeſtinatus,atque ad plurima opera bona agenda præordinatus [QVI nutri Exod. 2.
» tus eſt in domo patris ſui tribus menſibus] videntes enim parentes eius pulchrum & elegantem eum
C eſſe infantem,miſerti ipſius cum periculo contra regis edictum conſeruauerunt eum in vita & abſcon
» derunt. [EXPOSITO autem illo] id eſt in flumẽ proiecto & poſito in vaſculo quodã, iuxta id Exo-
di,Cumq; iam celare non poſſet,ſcilicet mater eius eum,ſumpſit ſiſcellam ſcirpeam,& liniuit eam bi-
» tumine ac pice,poſuitq; intus infantulum,& poſuit eum in carecto ripæ fluminis [SVSTVLIT eum
» filia Pharaonis] viſa enim ſiſcella iuſſit vni ancillarum vt illam ſibi afferret.Qua aperta & reperto in-
» fantulo,miſerta eius dixit,De infantibus Hebræorum hic eſt [ET enutriuit eum ſibi in filium] Com
miſit enim matri Moſi vt eũ nutriret,& adultũ ſibi ſcilicet filiæ Pharaonis referret: quo facto adopta-
» uit eũ in filiũ.Hæc autem in Exodo plenius recitantur. [ET eruditus eſt Moſes omni ſapiẽtia AEgy
» ptiorũ[ſcilicet in naturali philoſophia & Aſtronomia.Studiũ aũt philoſophiæ primo viguit in AEgy
» pto [ET erat potens in verbis,& in operibus ſuis] .i.ſapiens in loquendo,& fortis in operãdo. Et qa Origenes
hic dicitur quod erat potens in verbis,Origenes aſſerit,quod eloquẽs fuit,& quod in Exodo Moſes im Exod. 4.
peditoris linguæ ſe eſſe teſtatur,ſoluit per hoc,quod tunc ineloquentem ſe dixit,cũ deũ audiuit ſibi lo- Exod. 2.
quentem,cuius comparatione omnis rationalis creatura conſiſtit ineloquens.Alii probabilius aiunt ꝙ
fuit linguæ impeditæ,tunc tamen potens in verbis fuiſſe aſſeritur,non ob promptitudinem expreſsiue
» ſed ob diſcretionem in diſſerendo, [CVM autem impleretur ei quadraginta annorum tempus,aſcen
» dit in cor eius vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael] in terra Geſſen,vt in moleſtiſsima ſeruitute poſitos
» conſolaretur.Condoluit enim eis tanquam piiſsimus [ET cum vidiſſet quẽdam Hebræum iniuriam
» patientem] ab AEgyptio [FECIT vltionem ei qui iniuriam ſuſtinebat percuſſo AEgyptio] id eſt,
» iniuriam Hebræi vltus eſt,interficiendo iniuriantem AEgyptium. In quo facto aliqui dicũt eum pec-
caſſe.Alii vero affirmant quod non,quia iam deo reuelante cognouit quod liberaturus eſſet filios Iſ-
rael de AEgypto,ſicque cognouit ſe conſtitutum à deo defenſorem populi Iſrael,ſecũdum quod ſub-
» ditur [EXISTIMABAT autem intelligere fratres] puta Hebræos [QVOD deus per manum] id
» eſt,miniſterium & virtutem [IPSIVS daret ſalurem] id eſt,liberationem de manibus AEgyptiorum
» præſtaturus eſſet [ILLIS] ſcilicet Hebræis [AT illi non intellexerunt] id eſt,non conſiderauerunt
» hoc [SEQVENTI vero die] vel immediate poſt diem quo occidit AEgyptium [APPARVIT il-
D lis litigantibus] id eſt,duobus Hebræis inter ſe rixantibus [ET reconciliabat eos] id eſt, pacificare
» conatus eſt eos [IN pace dicens, Viri fratres eſtis] quia de eodem ſemine Abrahæ,Iſaac,& Iacob
» [VT quid nocetis alterutrum?] Quaſi dicat,Cum fratres ſitis,vnus alteri benefacere obligatur. In-
iuſtum eſt ergo quod vnus alium lædit. Hoc & Chriſtianis quibuſlibet præſertim religioſis,& clericis
» inter ſe contendentibus eſt dicendum [QVI autem iniuriam faciebat proximo ſuo] Hebræo [RE-
» PVLIT eum,dicens, Quis te conſtituit principem aut iudicem ſuper nos?] Tanquam dicat.Cur Exod. 2.
quod ad te non ſpectat præſumis,atque indebitam tibi authoritatẽ vſurpas? Ecce quàm peruerſus fuit
hic homo, qui charitatiuam increpationem tam grauiter tulit, & pie arguentem redarguit impie:ſi-
milis vtique Sodomitis,qui Loth eos leuiter increpanti locuti ſunt, Ingreſſus es vt aduena, nuuquid
» vt iudices? [NVNQVID interficere tu me vis quemadmodum hen interfeciſti AEgyptium?]
Huic prauiſsimo homini aſsimilantur qui ſecreta alicuius propalant ex paſsione, cum admonentur,
» reprehenduntur,ſeu iuſte puniuntur ab eo [FVGIT autem Moſes in verbo iſto] id eſt, audito hoc
» verbo & cognito ꝙ Pharao id pcepiſſet,qui & voluit occidere Moſen,fugit [ET factus aduena in ter
» ra Madian] habitãs ibi cũ Ietro ſacerdote Madian,vbi generauit duos filios.ſ.Gerſan & Eliezer de Se
» phora filia Ietro.Et expletis annis 40,à tempore fugę præfatæ [APPARVIT illi in deſerto mõtis
» Sinai] quia in illa ſolitudine ſitus eſt mons Sinai.Cũ enim minaſſet Moſes gregẽ quẽ pauit ad interio-
ra deſerti,& veniſſet ad montem dei Oreb (videlicet Sinai, Nam pes montis dicitur Oreb,ſummitas

vero Sinai,& interdum vnum pro alio ponitur) apparuit ei [ANGELVS] tamen in persona dei,& B
in eius persona loquens ad Mosen.Idcirco in Exod.scribitur,quod dominus ei apparuit [IN igne flã-
mæ rubi]quia de medio ignis quo rubus videbatur opertus angelus Mosi loquebatur. Ideo quoque in
igne apparuit,quia(vt diuinus Dionysius edocet) ignis maximam habet conuenientiam cum spirita-
libus rebus. Vnde suo splendore ac simplicitate,angelicæ naturæ puritatem & sapientiã signat. Et rur
sus ob id in igne splendente non nocente nec comburente rubum apparuit, ad insinuandum quod fi-
lii Israel in igne tribulationis quem in AEgypto patiebantur purgarentur non cõsummarentur [MO
SES autem videns] rubum igne opertum [ADMIRATVS est visum] id est,rem visam,cur scilicet,
rubus igne non lęderetur,qui faciliter inflãmatur [ET accedente illo vt consideraret, facta est ad eũ
vox domini] per angelum loquentis, [DICENS.Egò sum deus patrũ tuorũ,deus Abrã,deus Isaac,
& deus Iacob.Tremefactus autem Moses] ex allocutione insolita,tubali,angelica, & ex præsentia ma
iestatis diuinæ.Tales enim visiones & allocutiones maximam pariunt alterationem in mente & cor-
pore [NON audebat considerare] id est, rubum seu ignem illum aspicere, tanquam stupidus factus.
Nam & tales alterationes primo impediunt vsum rationis,donec gratia confortetur, quemadmodum
Daniel.9. patet in Daniele,propter quod Ezechieli dominus ait,Sta supra pedes tuos & loquar tecũ [DIXIT
Ezech.2. autem illi deus,Solue]id est,exue & depone [CALCIAMENTA pedum tuorũ] cuius ratio subdi-
Exod.3. tur: [LOCVS enim in quo stas sanctus est] .i.sanctificatus,seu ad aliquid sanctum deputatus propter F
præsentiam dei seu angeli.& quia in loco isto aliqua sanctissima opera erant paulopost diuinitus per-
agenda,quando scilicet in mõte Sina data est lex.Et vsque in præsens est ibi locus cultus diuini & re-
ligiosorũ cœnobium.Fuit autem vt dicitur antiquis & præsertim Hebræis consuetudo non ingredi lo-
ca sancta,nisi pedibus nudis,quod nuncusque Saracęni obseruare dicũtur.Insuper dominus ait [VI-
DENS vidi] oculo misericordiæ [AFFLICTIONEM populi mei qui est in AEgypto,] qui fuit
populus dei non solum per creationem vt cæteri,sed & per electionem.Ista vero geminatio in loquẽ-
do qua dicitur,Videns vidi,consueta & frequens est in scripturis veteris testamenti [ET gemitũ eorũ
audiui]id est,cognoui [ET descendi liberare eos] angelus autẽ hæc proferes vere localiterq; descen
dit.Deo autem cum incircũscriptibilis inuariabilisq; consistat,non competit localiter descendere, nec
moueri secũdũ se,sed ratione sui effectus hęc atq; similia ei attribuũtur.Nã quãuis vbique sit,ibi tamen
specialiter esse dicetur, vbi specialiter operatur [ET nũc veni] mẽtali accessu, per obediẽtiã te mihi
Exod.2. subdẽdo [MITTAM te in AEgyptũ] ad educẽdũ inde filios Israel. Hæc in Exodo plenius enarrantur
[HVNC Mosen quẽ negauerũt dicentes,quis te cõstituit principẽ aut iudicẽ super nos] Supra iam di-
xit quod vnus eum negauerit:nunc vero pluraliter ait,quem negauerunt, aut ergo nunc ponitur singu-
laris numerus pro plurali,sicut frequenter fit in scripturis,aut vnus ille complices habuit & fautores, G
qui idem cum ipso verbis signis seu factis dixerunt [HVNC deus principẽ] Israelitícæ plebis [ET tre-
demptorem] eorum de seruitute AEgypti [MISIT cũ manu] id est,potestate & cooperatione [AN-
GELI qui apparuit illi in rubo] itaq; angelus ille in omnib' affuit Mosi,& forte fuit Michael,q prin
ceps extitit synagogæ,vel alius angelus eius repræsentãs personã [HIC] Moses [EDVXIT illos] vi
delicet filios Israel de AEgypto [FACIENS signa & prodigia in terra AEgypti, in mari rubro &
in deserto annis quadraginta] quæ in libris Exodi, Leuitico,& Numerorum copiose conscripta sunt.
[HIC est Moses qui dixit filiis Israel,Prophetam vobis suscitabit de fratribus vestris,tanquam me,ip-
Exod.11. sum audietis] Hanc authoritatem supra cap.3.sanctus Petrus induxit. estque ibidem exposita [HIC]
Exod.14, Moses [EST qui fuit in ecclesia] id est,collectione populi Israel deum colentis. Quanuis autem cõ-
15,26. muniter ecclesia à synagoga distinguatur,ita vt Christianorum collectio nuncupetur ecclesia,vicissim
Leuit.19, tamen etiam Iudæorum congregatio appellatur ecclesia,vt tertio Regum,Benedixit Salomon omni
20. ecclesiæ Israel [IN solitudine] quam perambulauerunt filii Israel quadraginta annis [CVM angelo
Num.11, qui loquebatur ei in mõte Sinai] tam ante eductionem Israel ex AEgypto,quàm postea in legislatio-
16,21. ne [ET cum patribus nostris,qui accepit verba vitæ] .i.sacram scripturam [DARE nobis] vel ver-
Exod.24 ba vitæ sunt legis præcepta. Per obseruantiam autem verborum scripturæ ac præceptorum, vita gra-
Deut.8. tiæ continuatur & vita gloriæ obtinetur: iuxta illud Deutero. Non in solo pane viuit homo,sed in o-
Matt.4. mni verbo quod egreditur de ore dei [CVI noluerunt obedire patres nostri]pro maiori parte eorum H
ac temporis,nam pene omnes & frequenter rebelles fuerunt [SED repulerunt eum] verba eius sper-
Num.14. nendo [ET auersi sunt cordibus suis] à deo & Mose [REDEVNTES] mẽte [IN AEgyptum] iu-
xta illud in Numeris,Cõstituamus nobis ducem,& reuertamur in AEgyptũ [DICENTES ad Aa-
Exo.32. ron,Fac nobis deos qui præcedant nos] Putabant nãq; in idolis esse aliquid vitale ac intellectuale, &
tamen q̃ stultum fuit hoc verbum. Si enim Aaron eis non suffecit pro duce,quomodo ipse potuit fa-
cere deos se ad ducendum efficaciores?Nunquid sua causa est effectus præstatior? [MOSI enim huic
Eodem. qui eduxit nos de terra AEgypti,nescimus quid factũ est ei] id est,quid sibi contigerit. Hoc dicebant
quando Moses insolitam moram fecit in summitate montis Sinai cũ angelo,quando quadraginta die
bus ieiunauit & legem suscepit [ET vitulum fecerunt in illis diebus] Nam ad importunam eorũ in-
stantiam & quasi coactionem,Aaron proiecit aurum in ignem,& opere sutorio egressa est vituli simi-
litudo [ET obtulerunt hostiam simulacro] sicut in Exod.habetur,Surgentes mane obtulerunt holo
causta & victimas pacificas [ET lætabantur in operibus manuum suarum] .i.in idololatriis vel sacri
4.Re.20. legiis & præfato simulacro [DICENTES. Isti sunt dii tui Israel,qui te eduxerũt de terra AEgypti]
21. vnde prælegato fertur cap.Sedit populus manducare & bibere,& surrexerunt ludere [CONVER-
2.Par.33. tit autem deus] id est,in malum verti permisit:quemadmodum fertur in psalmo,Conuertit cor eorum
vt odirent populum eius [ET tradidit eos] permissiue [SERVIRE militię cœli] videlicet stellis & &

A duodecim signis atq; planetis, quod quarto Reg. potissime sub rege Manasse fecisse legũtur [SICVT
" scriptũ est] de Iudæorũ idololatria [IN libro prophetarum] scilicet Amos 5, cuius liber pertinet ad
" totalem librum duodecim prophetarum, de quo Stephanus loquitur [NVNQVID victimas & ho-
" stias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel? Circa hoc dicunt Hieronymus, Be-
da & glossa super Amos, quod ex eo tempore quo filii Israel adorauerunt vitulum aureum, vltra non
obtulerunt hostias deo sed idolis. Et quæ deo obtulisse leguntur, non voluntate sed metu pœnarum ei
obtulerunt, ideireo deus voluntatem magis quàm opus aspiciens, non reputat illa sibi oblata. Alii di-
cunt ꝙ imo vtiq; post id rempus aliqua deo deuote sacrificia obtulerũt, videlicet in dedicatione taber
naculi, & consecratione Aaron filiorumq; eius: pauea tamen deo sacrificia (vt isti asseruut) obtulerũt,
quia super sacrificiis offerendis deus per Moſen dispensauit cum eis, sicut & de circũcisionis dilatiõe,
propter incertum morum nubis. Et quia quod modicum est pro nihilo computatur, nunc dicuntur nõ
obtulisse deo victimas infra tẽpus, quo in deserto fuerunt. De his opinionibus plenius dixi sup Amos
" [ET suscepistis tabernaculũ Moloch] .i. fanum idoli nomine Moloch amplexati estis affectu, & illud
" idolum coluistis, quod post ingressum terræ Canaan fecisse legũtur [ET sydus dei vestri Rempham]
id est, stellam marutinam puta luciferum coluistis pro deo, ita quod sydus nomine Rempham fuit à
vobis deus reputatus. Sicque sydus dei vestri sumitur hic intransitiue, vt idem designent, sydus dei ve-
B stri, & sydus quod est deus vester. Hanc autem stellam multi idololatrarum ob eius venustatẽ adorant, 3.Re.12.
" secundum Hieron. [FECVRAS quas feciſtis adorare eas] id est deorum istorum vestrorum imagi-
" nes suscepistis, quas vobis iutentione adoraudi eas feciſtis [ET transferam vos] per captiuitatem in
" vltionem tanti facinoris [TRANS Babylouem] quod fuit dum decem tribus ductæ sunt in terras As
syriorum, & duæ in terram Chaldeorum. quia vero ad illas terras ducti sunt, per seu circa Damascum Exod. 31.
& Syriã, cuius metropolis est Damascus: ideo Amos 5 scribitur, Trãsmigrare vos faciã trãs Damascũ.
Iraq; Stephanus quo ad hoc sensum magis q̃ verba allegat. Itaq; in his verbis loquitur Stephanus, par
tim de idololatria in deserto eõmissa, & partim de ea q̃ facta est in terra promissiõis. Cõsequẽter S. Ste
phanus tẽplũ volens laudare, à tabernaculo Mosi sumit exordiũ [TABERNACVLVM testimonii]
" qđ Moses p man⁹ Beseel & Ooliab fecit, in quo veritatis testimonia & diuina suscepit oracula, in quo
fuit arca testamenti, & ante cuius fores causæ sub testibus determinabãtur, propter quod merito dictũ
" est tabernaculum testimonii [FVIT cum patribus nostris in deserto] Nã illud secum tulerunt post-
" quam completum fuit & dedicatũ, sicut disposuit illis deus, iubens vt inter eos maneret, [LOQVENS
" ad Moſen vt faceret illud] id est, fieri iuberet [SECVNDVM formã quã viderat] in mõte Sinai iuxta
" id Exod. Inspice & fac secundũ exemplar quod ibi in monte monstratũ est [QVOD induxerũt susci-
" pientes patres nostri] .i. tabernaculũ istud secũ sumentes [CVM Iesu] videlicet Iosue. qui dictus est
" Osee, Iosue, & Iesus, [IN possessionem gentium] id est, in terrã Chanaoeorũ [QVAS expulit deus]
" per occisionẽ & fugam, [A FACIE patrũ nostrorũ,] tempore Iosue, [VSQVE in diebus Dauid] 2.Reg.6.
C mansit & fuit tabernaculum istud in terra præfata. Dauid vero transtulit arcam in ciuitatem Hieru- 1.Reg.4.
" salẽ. Ad tẽpus tamẽ fuit arca in terra Philistiim, sed hoc breue fuit [QVI inuenit gratiã ante deũ] qa
" deo acceptus fuit beatissimus Dauid [ET petiit vt inueniret tabernaculum deo Iacob] id est, deo Is-
rael templũ eõstituere posset, in quo arca dei poneretur, vt patet 2 Reg. Vnde quod ait inueniret, in- 2.Reg.7.
" telligi potest inueniri faceret, vel licentiã ædificandi inueniret. [SALOMON autem ædificauit illi do- 3.Reg.5,
" mum] .i. templũ, à cuius ædificatione fuit Dauid à deo prohibitus, quoniam multum effuderat sangui- 6,7.
" nem. [SEV non excelsus in manufactis habitat] id est, deus sublimis in ædificiis manufactis aut cor-
poralibus non habitat: per aliquam circũscriptionẽ seu cõtinentiã corporalẽ, cum sit spũs simplicissi-
mus, & immẽsus. habitat tamen ibi per miseticordię suæ operationẽ, & suę potẽtię ostensionẽ. In ecele Iohan. 4.
" siis vero materialibus Christus quantũ ad naturã assumptã veraciter continetur, [SICVT per pro- 2.Para. 6.
" phetam dicit, scilicet, Esaiam: [COELVM mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum,]
" ,id est, adeo magnus sum imo immensus, vt hac metaphorica locutione id manifestem, me nullo loco Esa. 66.
" eõcludi [QVAM domũ ædificatis mihi] .i. nullã dignam habitationẽ corporalem meæ maiestatis eõ
D tentiuam per circũscriptionem, mihi parare valetis [AVT quis locus requietiouis meę est?] .i. in nulla
re extra me cõtineor, quiesco, & circũscribor. Etsi in aliis quiescere dicitur deus, hoc est per effectũ, ipse
vero in seipso quiescit, qa ipse sibi est finis: nulliusq; eget, & in seipso plene beatus est. Hoe & Salomon 2.Par.6.
templo suo constructo professus est, dicẽs, Si cœlũ (inquit) & cœli cœlorũ te capere nequeũt, quãto ma
" gis domus hęc quam ędificaoi? [Nõne manus] .i. omnipotẽtia [MEA fecit hæc omnia?] Ideo omni
" bus extar sublimior, nec indiget loco, sicut nec ante omniũ creationẽ. Et nũc est vbi & tunc, quẽadmo
" dũ tũc, vbi & nunc, nec in se aliquo mõ est variata, sed p̃dicationũ diuersitas est ex parte effectuũ. Cõ-
" sequẽter zelo æquitatis inuehitur contra iniquos, & legem fuisse diuinitus datã fatetur [DVRA cer-
" uice] .i. mẽte indurata, sicut & Moses in Deuter. ait, Durissimę ceruicis es populus. Et rursus, Ego scio Deut. 9.
" contentionem tuam, & ceruicẽ tuã durissimã [ET incircũcisi corde à vitiis, ita quod vitiis pleni estis Deut. 31.
" [ET auribus] à verbis perfidiæ. Propter quod Hieremias inquit, Omnes gẽtes habẽt præputiũ, omnis
" autẽ domus Israel incircũcisi sunt corde. Itemq; Hieremias, Circũcidamini, & auferte ꝓputia cordium Hier. 9.
" vestrorũ [VOS semper restitistis spiritui sancto,] eius instinctũ non prosequẽdo, & verbia sanctorum Hiere. 4.
" ab ipso vnctorũ cõtradicẽdo [SICVT & patres vestri] quorũ oõ solũ carnis propagatiõe, sed & pra
" uitatis imitatione filii estis. [QVEM prophetarũ nõ sunt persecuti patres vestri?] quasi dicat, omnes,
" vel pene oẽs sunt p̃secuti [ET occiderũt eos q prænũciauerũt de aducntu iusti] videlicet Christi, qui 1.Petr. 2.
" per excellentiã iustus vocatur, quippe in quo nulla vnquam iniustitia fuit: quia peccatum non fecit,

nec inuentus est dolus in ore eius. Essentialiter quoque iustus fons{que} iustitiæ, secundū diuinam extat E
naturam. Omne autem peccatū iniustitia quædam est, secundū quod iniustitia opponitur iustitiæ, q̄ est
virtus communis, & omnis virtus. Non tamen vniuersos prophetas interfecerunt, sed quosdā, vt Esaiā,
2.Par.24 Ezechielem, Hieremiam, Amos, Zachariam filium Barachiæ seu Ioiadę [CVIVS vos nunc proditores & homicidę fuistis] quia cū traditore eius fraudulenter de eius morte turpissima tractastis, & per »
Iohā.19. manus militum fecistis crucifigi eundem. O quāta fuit huius sancti viri constantia, quanta fidei fortitudo, quantus ardor amoris, quanta promptitudo ad moriendum pro Christo, quantus zelus iustitiæ,
Exo.34. quanta securitas atque tranquillitas mentis. Sed in his omnibus glorificetur artifex summus paracle-
Exo.31. tus spiritus sanctus [QVI accepistis] per Mosen [LEGEM datam in Sinai [IN dispositione angelorum] id est, per eorum obsequium deo principaliter conferente [ET non custodistis]. eam. Ex hoc »
elicitur quod in datione legis plures angeli visi & obsecuti sunt, quamuis de vno tanq̄ de principali faciat Moses mentionem. Vnde ad Galatas ait Apostolus, Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris. [AVDIENTES autem hæc] verba iustæ increpationis, & rationabilis excusationis, victorio- »
sęq; informationis [DISSECABANTVR cordibus suis] .i. variis modis secabātur, & intra se quasi diuidebātur a rumpebantur, quemadmodū mala olla in igne posita crepat & exilit, quia superbi, impatientes, & incorrigibiles erāt. Quorū peruersitatē atq; insaniā multi sequuntur, qui dura ceruice ar-
Prou.28. guentē corripiunt, & quo rationabilius conuincūtur, eo plus irascūtur & indignātur [ET stridebant »
dentibus in eum] ita quod instar rabidi canis mentis furorem forinsecus ostēdebāt. [QVM autē esset Stephanus plenus spiritu sancto] in cuius donis & sanctn feruore in toto isto cōflictu mirabiliter creuit, & gratiæ plenitudo in martyrio (qđ est actus charitatis) specialiter augmētatur [INTENDENS »
in cœlum,] oculis mentis & corporis tanquam ad desideratissimam patriam quam fuit mox ingressu- »
rus [VIDIT gloriam dei] ita quod beatitudinem & mercedem sibi paratam deus sibi ostendit prę- »
gustareq{ue} fecit [ET Iesum stantem à dextris virtutis dei.] Verba ista pensando, videor mihi au- »
dire tonitruum. Quis enim huius beatissimi martyris excellentiam digne miretur? quis huius visionis magnificæ exprimat qualitatem? quis demum in hac re diuinæ maiestatis pietatem satis collaudet? Itaq; vidit gloriā dei, id est deum gloriosum, seu felicitatē, maiestatē & excellētiā eius. Sed quomo-
Exod.33. do vidit? Per fidē, an per speciem? Et dicūt nonnulli quod pro morula illa vidit deum per speciē seu di-
2.Cor.12 uinam essentiam clare, sicut beati in patria. Quēadmodū datum est Mosi & Paulo videre deū per speciem in hac vita, secundū Augustinum. Verū contra hoc alii satis apparenter obūciunt, quod deus ait
Exo.33. ad Mosen, Non videbit me homo & viuet. Circa quod dicunt doctores cōmuniter, quod nullus in vita præsenti viuens vita humana, vtpote sensibus vtens corporeis, possit videre deū per speciē, sed ab omnium organicarum virtū operatione & vsu suspenditur. Stephanus autem hæc vidēs sensibus actua-
Esaiæ.6. liter vtebatur loquens Iudæis. Hinc alii dicunt, quod gloriam dei vidit visione imaginaria, quēadmo-
Ezech.1. dū Esaias, Ezechiel, & Micheas, Iohannes quoq; in Apocalypsi, & Daniel. In quorū omniū imagina-
Mich.4. ria virtute fuit per angelū effigies q̄dā formata, diuinę maiestatis repręsentatiua. Cæteri dicūt, qđ effi- G
Apo.7,15 gies huiuscemodi corporalibus oculis sancti Stephani fuit obiecta, sicut Iohannes Baptista vidit spiri-
Daniel.7 tū sanctum in forma columbæ. Diuina autem virtute potuit tale quid extra formari, & in cœlo consi-
Iohan.14 stens visum Stephani immutare. Sed quoniam iuxta sancti & diuini Dionysii documenta, visio Dei
Diony. anagogica extat sublimior quàm symbolica: imaginaria autem visio ad symbolicam pertinet: potius
reor quod visio Stephani fuit anagogica, pura, & intellectualis sine admixtiōe phāsmatū, quomodo
etiam sanctus Dauid diuinas habuit visiones, secundum doctores. Visio quoque Stephani medio modo se habuit, inter visionem vię per fidem, & patriæ per speciē, eratq{ue} per splendidissimam quandam
irradiationem increatæ æternæ lucis in superiori parte animæ eius, imo in apice intellectus: sicut in cō
templatione mysticæ Theologiæ seu vnitiuæ sapientiæ fieri solet. Insuper qualiter Iesum in forma humana vidit? Dicunt quidam, quod visus Stephani diuina potētia sic fuit confortatus, quod sua acie cœlos penetrans vidit Iesum in cœlo empyreo. Sed cum visio fiat intus suscipiēdo magis quàm extra mittendo, alii astruunt, quod corpus Christi visum Stephani immutauit. In potestate etenim Christi est vt corpus suum faciat videri à longe sicut de prope. Imo cum corpus glorificatum plene subiectum sit
animæ suæ, in potestate animæ gloriosæ est, vt ad libitū eius corpus suū aliorū visum immutet, vel non
Matth.3. immutet. Visus est autē Iesus stare à dextris virtutis dei, q̄ est sua vir{tu}s ac fortitudo, seu omnipotētia. Et H
Lucæ.3. q̄ sedere est regnantis ac imperātis, stare autē pugnātis & adiuuantis, Marcus euangelista scribit Christum à dexteris dei sedentem, & Stephanus vidit hunc stantem. Nam Iesus pro milite suo pugnauit,
eumq{ue} adiuuit [ET ait, Ecce video cœlos apertos] Hoe intelligendum est eo modo quo in Christi »
baptismo cœli leguntur aperti, non vtique quod incorruptibilia illa corpora sint fracta siue diuisa, sed quoniam intuentis oculum ab aspectu habitantis in cœlo non impediebant, & forsitan sancti Stepha
no aperti apparuerunt, ob lucis cuiusdam corporeæ emicationem desuper à corpore Christi radiātem,
sicut in magnis coruscationibus cœli aperiri videntur [ET filium hominis stantem a dextris virtutis »
dei] in quo omnium martyrum animata & roborata sunt corda, omniumque fidelium fortificata est »
fides non parum. [Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas] ne verba sua æstima- »
tione blasphema audirent, zelum dei se habere simulantes, eiusque iniuriam quasi perpeti non valentes: sed ipsi tanquam filii falsitatis obstruxerunt eas veritati tam sublimi ac sanctæ [ET impetum fe- »
cerunt vnanimiter in eum] id est pari malitia. Non enim ex charitate, sed ex infidelitate vnanimitas il »
la processit [ET eicientes eum extra ciuitatem lapidabant] in quo se legem seruare putabant, secū- »
dum quam blasphemi lapidandi erant extra castra [ET testes deposuerunt vestimenta sua secus pe- »
des adolescentis qui vocabatur Saulus] Isti fuerūt testes mendaces, qui Stephanum de blasphemia ac- »

A cuſuerunt,& primi contra eum lapides iactauerunt.Nam per Moſen dominus iuſſit, vt manus teſtiũ pri
ma eſſet ſuper eum qui fuerat lapidandus.Denique veſtes ſuas exuerunt ne ractu illius inquinarentur, &
item,vt expeditiores eſſent ad fortiter proijciendum,atque celeriter occidendum . Adoleſcens vero hic, Deute. 17
» poſtea dictus eſt Paulus,qui aliorum veſtes cuſtodiens quaſi omnium manibus lapidabat . [ET lapida- Actu.13.
» bant Stephanum inuocantem & dicentem,Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum.] Sic & Chriſtus dice- Luc.23.
» bat,Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum. [POSITIS autem] id eſt, flexis [GENIBVS
» clamauit voce magna] quia ex magno & intimo charitatis affectu, & ex compaſſione errantium dixit,
» [DOMINE ne ſtatuas] id eſt,ignoſce [ILLIS hoc peccatũ] Ecce pro ſe ſtãs,pro interfectoribus ſuis,
» & interfectoribus tam crudelibus genua flectens orauit.In quo mira ipſius patientia & perfecta charitas
» declaratur,& quod ſuperiora verba,non ex aliqua inordinata auerſione,ſed ex zelo iuſtitię atque amoris
» magnitudine protulit.Secutus eſt autem Stephanus documẽta & opera Chriſti tam ſublimiter quàm cõ
» formiter implens quod docuit Chriſtus , Orate pro perſequentibus & calumniantibus vos : & ſequens Matth. 5.
» quod egit in cruce,Pater,inquiens,ignoſce illis, Sed nũquid tam ſanctiſſima oratio Stephani poterat eſſe Lucæ. 23.
» infructuoſa? Nequaquam. Imò eius virtute Paulus creditur illuſtratus. [ET cum hoc dixiſſet obdormi-
» uit in domino] Nam de corporis occiſione,perrexit ad quietem dulciſſimam patriæ, & feliciter prorſus
» obdormuit in domino,qui eũ in ſuæ immenſæ claritatis aſſumpſit,demerſit,abſorbuitque abyſſum [SAV
B LVS autem erat conſentiens neci illius] tanquam perſecutor eccleſiæ:deiero particeps culpæ, ſecũdum
quod ipſe poſtea docuit,quia morte digni ſunt,non ſolum qui faciunt,ſed etiã qui cõſentiunt facientibus. Rom.1.

EXPLANATIO CAP. VII [FACTA eſt autem perſequutio magna in eccleſia.]

ARTICVLVS VII.

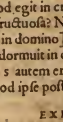

» ACTA eſt autem in illa die] qua lapidatus eſt Stephanus [PERSECVTIO
» magna in eccleſia quæ erat Hieroſolymis.] Stephano nanque qui poſt Apoſto-
» los fuit vnus de primis in fratribus tanquam blaſphemo extincto, ſuccenſus eſt fu
» ror perfidorum Iudæorum contra conuerſos ex Iudaiſmo,cœperuntque perſequi
» eos atrociter [ET omnes] diſcipuli,vel pene omnes ſeu notabiliores & famoſio
» res [DISPERSI ſunt] egrediendo Hieruſalẽ [PER regiones Iudææ] ſ.duarũ
» tribuum [ET Samariæ] id eſt,decem tribuum [PRAETER apoſtolos] qui tã
» quam dominici gregis arietes fuerunt conſtantiores, imò in hoc Chriſti doctrinã
» ſunt imitati, dicentis, Cum perſecuti vos fuerint in vna ciuitate,fugite in aliam.Denique diſperſio iſta oc- Matth.10.
» caſio fuit ſalutis multorum , dilatationisque fidei inter eos ad quos peruenerunt diſperſi , propter quod
Beda fatetur,Dei nutu id gerebatur:vt tribulationis occaſio fieret Euangelii ſeminarium . Conſtat quo-
C que quod ab exordio primitiuæ eccleſiæ fides perſecutionibus non eſt minorata ſed aucta,deo fidei veri-
» tatem tuente,monſtrante & glorificante,alias millies fuiſſet extincta. [CVRAVERVNT] id eſt , cum
» diligentia & cura ſepelierunt [AVTEM Stephanum viri timorati] qui fuerunt ex Iudaiſmo conuerſi,fi
» lialem habentes timorem ad deum,& coram eo ſolicite & cum metu & reuerentia ambulantes,quos imi
» tari debemus.inter quos Gamaliel fertur fuiſſe.Vnde pateſcit quod non penitus omnes Chriſtiani à Hie Hebr.12.
» ruſalem tunc fugerunt præter apoſtolos [ET fecerunt planctum magnũ ſuper eum] non propter dã-
» num occiſi(imò triumpho & glorificationi eius congratulari noſcuntur)ſed ex defiderio martyrizati , tã
» dulcis & optimi fratris deſiderantes habere præſentiam , maxime quando primitiua eccleſia adhuc erat
» tam parua.Fuit quoque conſuetudo Iudæis,defunctos ſuos,præſertim ſpectabiles,vehementer deplange
» re.Circa hunc locum Scholaſtica habet hiſtoria.Tunc apoſtoli videntes,quod ad gentes eſſent poſtmo-
» dum tranſituri, ordinauerunt Iacobum Alphæi filium epiſcopum Hieroſolymorũ, & impoſuerunt ei ma
» nus Petrus,Iacobus & Iohannes.Ideo non à paucioribus quàm à tribus epiſcopis,epiſcopus hodie conſe
» cratur. [SAVLVS autem deuaſtabat eccleſiam] id eſt,Chriſtianos perſequebatur [PER domos] eo-
» rum [INTRANS] ad quærendum eos [VIROS ac mulieres] fideles [TRAHENS, tradebat in cu Galat.1.
» ſtodiam] id eſt,in carcerem.In quo crudelitas eius oſtenditur , quod nec ætati pepercit nec ſexui . Verũ
» ignorans in incredulitate fecit,paternarum ſuarum traditionum abundantius æmulator exiſtens. [TGI-
D tur qui diſperſi erant pertrãſibant] per loca Iudææ atque Samariæ. [EVANGELIZANTES] id eſt,
» prædicantes [VERBVM dei] . Conſequenter ſanctus Lucas deſcribit ſecundi diaconi inter ſeptem præ Actuũ.7.
» dicationem & opera. [PHILIPPVS autem] qui ſupra legitur ſtatim poſt Stephanum in diaconatum
» electus [DESCENDENS in ciuitatem Samariæ] Samaria nunc accipitur nõ pro tota regione decem
» tribuum,ſed pro ciuitate eius metropoli [PRAEDICABAT illis Chriſtum:intendebant autem turbæ]
» habitantes Samariam [HIS quæ à Philippo dicebantur,vnanimiter audientes, & videntes ſigna quæ fa-
» ciebat] Ex hoc loco, & item ex his quæ apud Iohan.leguntur,monſtratur quod Samaritani hi prompti
» fuerunt ad ſuſcipiendam euangelicę legis doctrinam.Nam ibi habetur quemadmodum rogauerũt Chri- Iohan.4.
» ſtum,vt apud eos maneret, & quod multi eorum crediderunt in ipſum,dicentes:quia hic eſt vere Salua-
» tor mundi. [MVLTI enim eorum qui habebant ſpiritus immundos] puta obſeſſi [CLAMANTES
» voce magna exibant] ab obſeſſis,diaboli inuite Chriſti poteſtate compulſi. [MVLTI autem paralytici
» & claudi curati ſunt] à Philippo. FACTVM eſt ergo gaudium magnum in illa ciuitate] quia de ſua il
» luminatione,conuerſione,infirmorum curatione,cæteriſque dei beneficiis magnifice ſunt gauiſi. [VIR
» autem quidam nomine Simon,qui ante fuerat in ciuitate] Samariæ [SEDVCENS gẽtem Samariæ di
» cens ſe eſſe aliquem magnum] ſcilicet aut vatẽ,ſeu filium dei,vel Chriſtum [CVI auſcultabant omnes
» à minimo]ratione vtente [VSQVE ad maximum dicentes.Hic eſt virtus dei,quæ dicitur magna.]Nam
» propter mira quæ arte magica fecit, putabant quod eſſet filius dei,& virtus eius, quẽadmodũ de Chriſto 1.Cor.1.

ait Apostolus. Prædicamus Christum dei virtutem & dei sapientiam: imo vt scribit Hieronymus, Simon E
Hieron. hic in tantã prorupit superbiam vt diceret, Ego sum sermo dei, ego virtus dei, ego omnipotẽs. [ATTEN-
DEBANT autem eum propter quod multo tempore magicis suis dementasset] id est, mentis recto iu-
dicio priuasset [EOS] vt falsa pro veris susciperent. [CVM autem credidissent Philippo] qui ante cre
diderant Simoni [ET in nomine Iesu Christi baptizarẽtur viri ac mulieres, tunc Simon & ipse credidit.]
Aliqui dicunt quod ad tempus vere credidit, sed post ad vomitum redijt. In Scholastica vero historia fer
tur, quod ficte credidit & ficte baptisma suscepit, vt Philippo familiariter adhærendo ab ipso disceret artẽ
talia signa agendi, qualia fecit Philippus. Vnde Beda hic ait, Vel beati Philippi verbis & virtute deui-
ctus veraciter domino credidit, vel (quod magis credibile est) credere se quousque baptisma susceperet si-
mulauit: vt quoniam laudis erat auidissimus, ita vt Christum se credi velit (vt narrant historiæ) artes ab eo
quibus miracula faceret discere. Quod etiam fuasores eius fecerunt, qui authoris fui malignis artibus in-
Hieron. stituti, ecclesiã qualibet arte ingredi, & baptisma furari soliti erant [ET cum baptizatus esset, adhærebat
Philippo] modo prædicto. Est autem consuetudo scripturæ rem gestam narrare eo modo, quo cum fie-
ret, ab omnibus fieri putabatur, vt ait Hieron. [VIDENS etiam signa & virtutes maximas] id est, præ-
clara valde miracula [FIERI] per Philippum, qualia ipse nunquam facere quiuit [STVPENS admi
rabatur] maiora fieri vere, quàm ipse fecerat ficte [CVM autem audissent apostoli qui erant Hierosoly
mis, quia recepisset Samaria verbum dei] hoc enim (vt dicitur) Philippus iste eis insinuauit, rogans vt qui
dam eorum venirent Samariam ad imponendum manum baptizatis, quatenus in signo visibili reciperẽt
spiritum sanctum. Nam manus imponere baptizatis fuit officium apostolorum, sicut & nũc episcoporũ,
qui sunt successores illorũ. Ex quibus constat, quod Philippus iste non fuit apostolus [MISERVNT ad
eos Petrum & Iohannem] Si alij apostoli miserũt hos duos principales apostolos, cur Arrius finxit vni
genitum dei filium, patre esse minorem, quia à patre est missus. [QVI cum venissent, orauerunt pro ipsis
vt acciperent spiritum sanctum] cum signo sensibili, vt cum dono linguarũ. [NONDVM enim in quẽ
illorum venerat] cum signo visibili, inuisibiliter tamen venit in eos, quia in baptismo receperunt remis-
sionem & gratiam iustificantẽ, sicut nunc baptizati recipiunt [SED baptizati tantum erãt in nomine do
mini Iesu.] Quod ait, tantũ refertur ad nomen, baptizati, vt sit sensus, q̃ sic erant baptizati, quod nondũ
cum signo sensibili spiritum sanctum erant sortiti. i. cum signo sensibiliter demonstrante spiritus sancti in-
Actuum. 2 fusione. Quare autẽ & quo sensu in primitiua ecclesia fiebat baptismus in nomine Iesu Christi, dictũ est
supra. [NVNC imponebant manus super illos, & accipiebant spiritum san.] cum signo visibili sicut nũc
dictum est, & cum plenitudine gratiæ amplioris, secundum quod maius aut minus, ad hoc per mentis de-
uotionem se disposuerunt. [CVM vidisset autẽ Simon, quia per impositionem manus apostolorũ daretur
spiritusſ.] eum huiusmodi signo visibili [OBTVLITEIS] videlicet Petro & Iohanni [PECVNIAM, di
cens, Date & mihi hanc potestatem, vt cuicunque imposuero manus accipiat spiritum san.] In hoc mul
tipliciter Simon peccauit. Nã & cupiditate lucri voluit hanc potestatẽ mercari, quatenus impie emptã po
testatem, alij quoque venundaret, & propter lucrum manus imponeret. Item quod pro temporali spiritua-
le bonum emere affectauit. Hinc à Simone isto Simoniaci nominantur, qui pro temporali spirituale emunt
4. Reg. 5. & vendunt. Qui venditores, etiã dici possunt Giezitæ, à Giezi ministro Helizei, qui à Naaman Syro sum
psit pecuniã pro beneficio curationis à lepra [PETRVS autem dixit ad eum] zelo iustitiæ, & vt futuris
obuiaret periculis [PECVNIA tua tecum sit in perditione] .i. cã nolo, sed iustum est te cum ea perire. Por-
ro sancti viri cum maledictionis sententiam proferunt, non affectu vltionis sed æquitatis id agunt [QVO
niam donũ dei] spiritale, quod in baptismo confertur [EXISTIMASTI pecunia possideri] quasi esset
Matth. 10. tam vile, vt corporalibus compararetur. Hinc ait Saluator, Gratis accepistis, gratis date. [NON est tibi
pars, neque sors] .i. salubris euentus [IN sermone isto] vt scilicet ad manuum tuarum impositionem de-
tur spiritus sanctus. Vel in sermone isto .i. in potestate hanc dandi spiritum sanctum. [COR enim tuũ non
est rectum coram deo] sed peruersum & cupidum: quod deo reuelante Petrus cognouit, & ex opere Si-
monis id pensauit. [Pœnitentiã itaq; age ab hac nequitia tua & roga Deũ, si forte remittatur tibi hæc co-
gitatio cordis tui,] quia cogitasti cum cõsensu, pecuniã sic offerre. Quod ait Petrus, si forte: non ideo ait,
quia peccatum Simonis fuit irremissibile, vel quia pœnitere non potuit, sed ad inuendum, quod grauissi-
mum fuit. Vel vt aliqui dicunt, quia in spiritu vidit Simonẽ pœnitentiam nõ acturum. Admonuit tamẽ eũ
ad hoc, sicut sui officij fuit. [IN felle enim amaritudinis] .i. obliquã atque nequissima intentione ad gehẽ
nalem amaritudinẽ deducente [ET obligatione peccati] .i. reatu dãnationis seu grauitate ad inferos obli
Lucæ. 3. gante [VIDEO] .i. cõsidero te esse. ¶ Hinc spiritus sanctus in specie colũbæ descẽdit, vt eos qui se accipe-
Iohan. 1. re volunt, simplices & suaues esse debere doceret. Nempe qui fel amaritudinis in corde reseruat, quan-
tumlibet baptizatus sit, non est iniquitatis suæ vinculis absolutus, sed quasi ad punctum hora baptizandi
purgatus, mox acriore dæmone septempliciter est oppressus. Frustra igitur spiritus sancti gratiam tentat
acquirere, qui sese mente coruina non curat exuere. Hinc scriptum est, Non est sensus, vbi abundat ama-
Eccl. 21. titudo. Et ad Hebræos Paulus, Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam in-
Heb. 13. quinentur multi. [RESPONDENS autem Simon, dixit, Precamini vos pro me ad dominum, vt nihil ve
niat super me horum quæ dixistis] id est ne peccata hæc mihi ad damnationem imputentur. Interdum
impũ verba humilitatem prætendentia, mente proferunt vitiosa, & pro se orari ac sibi ignosci precantur
non dei amore aut zelo iustitiæ, sed timore pœnarum. Est enim qui nequiter se humiliat, & interiora eius
Eccl. 19. plena sunt dolo. Sic Achaz dixit ad Esa. Non tentabo dominum. Et Antiochus se Iudæum futurum spo-
Esa. 71. 7. pondit. [ET illi quidem] videlicet, Petrus & Iohannes [TESTIFICATI] id est, verbis & miracu-
2. Mach. 9 lis verum esse testati, [ET loquuti verbum dei redibant Hierosolymã, & multis ciuitatibus Samaritano
rum cuangelizabant prædicando in vrbibus per quas reuertebantur. Angelus autem domini lo-

A quutus est ad Philippum] diaconum [DICENS,] An apparitio ista atque loquutio fuerit intus an foris exhibita,certum non reor. [SVRGE,& vade contra meridianum] id est, versus plagam australem
" [AD viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam:hæc] scilicet Gaza de qua loquor [ETS deserta] Sopho. 2.
id est,destructa.Hoc dicitur ad differentiam alterius Gazæ,quæ fuit alio loco post prioris Gazæ destru- Iudic.16.
" ctionem ædificata in terra Philistijm [ET surgens abijt] prompte obediens, nec causam iussionis inqui
rens.Quo informamur,vt subditi superioribus sine superflua inquisitione statim obediant. Imo olim san
cti subditi patribus suis, etiam in his quæ vel irrationabilia, vel inutilia videbantur, obedierunt celeriter.
" [ET ecce vir AEthiops eunuchus potens Cãdacis reginæ AEthiopum] Merito homo iste vir vocatur,
ab animi vigore,& virtute,qui tam studiosus in diuinis fuit codicibus,tantúque religionis diuinæ amorem
possedit,vt aula regali deaurata relicta,à finibus terræ ad templum Hierusalẽ propetaret.Eunuchus quo-
que vocatur,vel quia castratus,vel ob probitatem morum & castitatem. Quemadmodum ait Saluator, Matth.19.
Sunt eunuchi qui se castrauerũt propter regnũ dei. Fuit autẽ custos thesaurorũ reginæ AEthiopum,&(vt
in Scholastica fertur historia) cõsuetudo fuit eunuchorum,custodire thesauros potentum. Beda quoque
affirmat,quod moris fuit huic AEthiopum uationi,à fœminis gubernari,easque Candaces vocari.Ex his
" patet intellectus eius quod subditur [QVI erat super omnes gazas eius] id est,thesauros[VENERAT
" in curru [ADORARE in Hierusalem] Erat enim vnius veri dei cultor, & ad Iudaismum videtur fuis-
B se conuersus,quia,vt subditur,Legit Esaiam prophetam. Vnde perpenditur, quod & alios libros legis ac
propbetarum habuerit.Iudæi autem per mundum dispersi, quosdam gentilium hinc inde conuerterunt,
qui certis temporibus venerunt ad templum Hierusalem adorare deum,quemadmodum etiam in Iohan Iohan.7.
ne legitur,quod quidam gentilium venerunt ad diem festum.Et secundo Machabæorum uarratur,quod 2.Mach.2
" templum Hierusalem fuit pet totum orbem venetabile & famosum. [ET reuertebatur] de templo ad
" propria SEDENS super currum suum,legensque Esaiam propheram. Dixit autem spiritus Philippo]
hoc de locutione interna accipit Beda.Potestque per spiritum hoc loco intelligi angelus, qui Paulo ante
" loquutus fuit Philippo,& item spiritus sanctus,cuius instinctu agebatur Philippus. [ACCEDE,& adiun
ge te ad currũ istum. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam prophetam,& dixit, Pu
tas ne intelligis quæ legis?Et dixit,Quomodo possum,nisi aliquis ostenderit mihi?] Quæritur qua lin- Actus.2.
gua loquebantur isti ad inuicem. Et de Philippo non dubium est quin donum linguarum accepetit si-
cut apostoli.Idcirco potuit affari eunuchum in lingua illius.De eunucho autem incertum est,an sciuit lin
guam Hebræam,& an textus Esaiæ quem legit fuit verbis Hebraicis scriptus an Græcis.Nam eo tempo
re translatio septuaginta fuit famosa.Solent autem officiales regum & reginarũ diuersas discere linguas.
" [ROGAVIT QVE Philippum vt ascenderet & sederet secum.] Ex apparatu nempe Philippi confide-
" rauit quod vir esset religiosus. [LOCVS autem scripturæ quam legebat erat,Tanquam ouis ad occisio-
C nem ductus est:& sicut agnus coram tondente est sine voce,sic non aperuit os suum] Ista ad literam de
Christo in Esaia scripta sunt.Christus enim cum mansuetudine summa,mititate & taciturnitate ad locũ Esaiæ. 52.
iuit supplicij,quãuis paucissima quædam verba in via ad mulieres protulerit.Ipse est agnus de quo dixit Iohan.1.
præcursor,Ecce agnus dei qui tollit peccata mũdi.Qui per Hieremiã profitetur, Ego quasi agnus inno- Hiere.11.
cens,qui portatur ad victimam.Atque in psalmo,Quasi lugens & contristatus sic humiliabar. [IN hu- Psal.34.
" militate iudicium eius sublatum est] id est,Christus ob humilitatem,paupertatem & abiectionem quam
" pro nobis accepit,contemptus est,& iniustus diiudicatus,seu iusto iudicio spoliatus.Allegat autem Lucas
scripturam hanc secundum translationem 70.Nostra vero translatio habet sic,De angustia & de iudicio
sublatus est,id est,de anxietate,pœnaque mortis,& de iudicio,quo ab impijs adiudicatus est morti.Vel de Roman.6
iudicio,quo cæteri sancti detinebantur in lymbo,liberatus est Christus à morte resurgens,& victor ascen
dens ad patrem [GENERATIONEM eius quis enarrabit?] Q.d.perfecte enarrari & comprehendi
" nequit.Quod de generatione Christi æterna atque diuina certissimũ est.Incarnationis quoque mysteriũ
incomprehensibile extat,nec effari quis potest plenarie,quomodo muariabilis æternusque deus de uouo
fit ex virgine natus.Quomodo diuina & humana natura in Christo bypostatice sunt vnitæ,qualiter clau Luc.2.
so prodiit vtero.Insuper generatio Cbristi spiritalis,videlicet multiplicatio fidelium per baptismi regene-
rationem,ac fidei susceptionem,mira est nimis.Maximum nanque miraculum est conuersio mundi ad tã
arduam legem,& incomprebensibilem fidem,& quod illum mundus pro deo vero adorat, qui tam tur-
D pissima morte occisus est.Hinc sequitur, [QVONIAM rolletur de terra vita eius] id est,ipse occidetur Sapient. 2
" & de hominum,in terra viuentium,consortio auferetur.Non casu,sed spiritu sancti dispositione hũc pas-
sum Esaię egit eunuchus,vt hac occasione conuenientius atque facilius induceretur ad fidẽ. [RESPON
" dens autem eunuchus Philippo,dixit,Obsecro te,de quo propheta dicit hoc,de se,an de alio aliquo?]Ma
" gna fuit studiositas huius gẽtilis:& eius diligentia nostrã cõfundit pigritiã,qua facias scripturas negligi-
mus discere. [APERIENS autem Philippus os suum] tanquã ordinate & de magno mysterio loquu-
" tus [ET incipiens à scriptura ista,euangelizauit illi Iesum] quid de eo esset credendum. [ET dũ irẽt
" per viam] non pedestres,quia in curru sedebant, sed ibant per viam, quia vehiculo illo processerunt in
" via [VENERVNT ad quãdam aquam.Et ait Eunuchus,Ecce aqua.Quis me prohibet baptizari?] Q.
" d.rationabile impedimentum non occurrit. [DIXIT autem ei Philip.Si credis ex toto corde] id est,in-
" tellectum tuum totalitet subijcis fidei,& nulla tibi inest dubitatio de fidei veritate [LICET] te baptiza
" ri.Hinc adulti dum baptizandi sunt,fidem suam profitentur,pro infantibus autem respondent leuãtes de
" fonte [ET respondens ait,Credo dei filium esse Iesum.Et iussit stare currum.Et descenderũt vterque in
" aquam,& baptizauit eum.] Eunuchus vtique magnam secum familiam habuit,nec tamen coram illis se
nudare,ac lauari erubuit,dum coram deo de propriis verecundabatur peccatis. Quo confunduntur qui
" hominum magis quàm dei reuerentur aut verentur aspectum.[CVM autem ascendissent de aqua,spiritus

ni rapuit Philippum] id eſt,de loco illo ad alium ſubito mirabiliter transtulit. Et per ſpiritum domini, E
Hierony. Hieronymus angelum dei intelligit. Eſtque ſimile quod in Daniele de Abacuch ſcribitur,qualiter an-
Dan.14. gelus de Iudæa in Babylonem tulerit cum pilo capitis ſui.Quidam vero per ſpiritum domini, ſpiritū ſan
ctum accipiunt.Sed primum eſt melius.Per ſubiectam quippe creaturam,fecit hoc omnipotentia ſpiritus
ſancti [ET amplius non vidit eum eunuchus] repente enim & celerrimo motu diſparuit. Denique to- „
tum hoc ad confirmationem fidei in Eunucho peractum eſt, vt per tam mirabilem raptum ſciret eunu- „
chus,quod diuino nutu Philippus ad ipſum deuenerit:eſtque credibile, quod Philippus dixit Eunucho iã „
credenti,quomodo angelo imperante veniſſet. [IBAT autem per viam ſuam gaudens] id eſt, eunu- „
chus eum ingenti receſſit lætitia,quod tantam circa ſe prouidentiam dei,pietatem & gratiam eſſet exper
tus.Nec dubium quin ſpiritus ſanctus ſingulari cõſolatione,perfectione & gratia,cor eius impleuerit. Et
forte reuerſus ad propria,quoſdam ſuæ gratiæ fecit participes,eos conuertendo ad Chriſtũ. [PHILIP „
pus autem inuentus eſt in Azoto] forte vſque illam Philiſtinorum vrbem transtulit eum ſpiritus domini „
[ET pertranſiens euangelizauit ciuitatibus cunctis] quas habebat in via obuias ſibi [DONEC veniret „
Actu.21. Cæſaream] ſcilicet Paleſtinæ,in qua habuit domum,quæ(vt aſſerit Beda)vſque hodie demonſtratur.Cu
biculum quoque filiarum eus virginum prophetiſſarum,de quibus infra habetur:ſed demonſtrationem il
lam,puto ad tempus præteritum referendam. An vero iam ita ſit,neſcio. „

ELVCIDATIO CAP. IX. [SAVLVS adhuc ſpirans minarum & cædis.] F
ARTICVLVS NONVS.

Actuũ. 8. IRCA principium præcedentis capituli dixit Lucas,Saulus autem deuaſtabat ec-
cleſiam.Nunc ad illud verba ſua cõtinuãs,proſequitur quod incœpit [SAVLVS ad-
hue ſpirans minarum,& cædis.] id eſt, minas & perculſiones ex intimis ſuis effun- „
dens [IN diſcipulos domini,acceſſit ad principem ſacerdotum, & petijt ab eo epi- „
ſtolas] deferendas à ſe [IN Damaſcum,ad ſynagogas] id eſt,Iudęorum congre- „
gationes ibi manentes [VT ſi quos inueniret huius viæ] ſcilicet euangelicæ legis „
[viros ac mulieres,vinctos perduceret in Hieruſalem] vt ſibi iuxta decretum ponti „
ficis punirentur. [ET cũ iter ageret,cõtigit vt appropinquaret Damaſco.Et ſubito „
circunfulſit eum lux de cœlo] Fuitque lux illa ſenſibilis,quam viderunt gradientes cum Paulo, vt infra
habetur,& per circunfulgentiam iſtam ſenſibilẽ,inſmuabatur,quod intellectuali luce fuit intus mox per-
fundendus,cuius necdum extitit capax [ET cadẽs in terrã] præ pauore,ſtupore,& admiratione.Neſci- „
uit enim quid ei acciderit,aut quid circunfulſio illa,tam repentina atq; inſolita,deſignaret [AVDIVIT „
vocem dicentem ſibi,Saule Saule,quid me perſequeris?] Tanta eſt dilectio & vnitas Chriſti ad ſuos fi- „
deles,qui & myſticum Chriſti corpus vocantur, vt quicquid boni aut mali fuerit illis irrogatum, ſibi re- G
Matt.25. putet factum.Quemadmodum in Euangelio ait, Eſuriui, & non dediſtis mihi manducare: nudus fui,&
Eodem. non operuiſtis me.Et item,Quod vni ex minimis meis feciſtis,mihi feciſtis.Sic & per Zachariam denun
Zacha.2. ciat,Qui tetigerit vos,tanget pupillam oculi mei.Itaque Paulus Chriſtum in membris ſuis perſequeba-
1.Cor.8. tur,ſimiliter et omnes qui alios ad vitia trahunt aut ſcandalizant,Chriſtum perſequuntur:nam illas euertũt
animas,pro quibus ſuum ſanguinem fudit Saluator.Propter quod ait Apoſtolus, Peccantes in fratres,&
percutientes conſcientiam eorum infirmam,in Chriſtum peccatis. [QVI dixit, Quis es domine?] qui „
me tam potenter ac ſubito proſtrauiſti,tam valde terruiſti? [ET ille,Ego ſum Ieſus Nazarenus, quẽ tu „
perſequeris] Non dixit ego ſum deus,vnigenitus dei,ſed ego ſum Ieſus Nazarenus,tanquam dicat,Hu- „
militatem meam aſſume,& ſuperbiæ tuæ ſquamas depone. [DVRVM eſt tibi contra ſtimulum calcitra- „
re] Qui contra ſtimulum calcitrat,ſeipſum,non ſtimulum lædit. Et quo fortius feruentiusque recalci-
trat,eo ſe grauius vulnerat.Similiter vniuerſis qui ſe Chriſto opponunt contingit:ſibi enim nocent non il
li.Et quo magis in illum inſaniunt,eo infelicius perire noſcuntur.Itaque durum eſt contra ſtimulum cal-
citrare,id eſt, potentiori reſiſtere:cui qui reſiſtit,nihil proficit,ſed penitus deficit. [ET tremens] corpo- „
re [AC ſtupens] mente [DIXIT, Domine quid me vis facere?] Chriſti maieſtate cognita & experta „
(quem paulo ante inter deſcendentes in lacum æſtimauit)miratus eſt vehementer,& de ſuo confuſus er-
rore,mentem quoque & carnem eius ingens horror concuſſit,moxque in verba perfectę conuerſionis ac H
plenæ obedientiæ prorupit dicendo,Domine quid me vis facere? Tanquam dicat, Tuum eſt imperare,
Bernard*. meum parere.Quicquid placuerit tibi,iniunge,ad omnia ſum paratus.Sic ſubditi ſuperioribus ſuis dicere
Luc.18. debent.Verum(vt ait Bernardus)plures ſunt imbecilles,quibus cæci illius verba à ſuperiori dici oporteat
Quid vis faciam tibi?Iam ergo Paulus cœpit intus radio veritatis perfundi [ET dominus ad eum, Sur- „
ge] adhuc enim iacebat proſtratus in terram.Surge etiam ab erroribus & peccatis,à crudelitate,à cœpto
Rom.13. propoſito vitioſo [ET ingredere ciuitatem] Damaſcum [ET dicetur tibi] ibi à quodam diſcipu- „
lo [QVID te oporteat facere.] His verbis ſocialis vita commendatur, & declaratur, quod quæ à deo „
ſunt,ordinata ſunt,quodque voluntas dei ſit,vt homo ab homine inſtruatur:& quod volentes ſaluari, de-
Prouer.18 uotos ac religioſos debeant viſitare,audire,& ſequi eorum conſilium ac doctrinam. Etenim (ſicut Salo-
mon ait)frater qui adiuuatur à fratre,quaſi ciuitas munita. [VIRI autem qui comitabantur cum eo, ſta „
Actuũ.22 bant ſtupefacti] de Pauli proſtratione & humili loquutione, cœleſtiſque lucis diffuſione [AVDIEN- „
TES quidem vocem] Pauli,non Chriſti,ſecundum quod infra aſſerit Paulus, Viri qui mecum erant lu- „
men viderunt,vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum [NEMINEM autem videntes] „
ad quem Paulus verba ſua dirigeret, ſeipſos tamen & Paulum viderunt. [SVRREXIT autem Saulus „
de terra,apertiſque oculis nihil videbat.] obfuſcatus ſplendore lucis in quam oculos fixit, magis autem „
propter mentis raptum in deum:cuius in illo tanta fuit occupatio, quod exteriorum ſenſuum caruit vſu „

A [AD manum autem illum trahentes,introduxerunt Damascum] in tantum fuit in Paulo corporalis natura suis viribus destituta ex alteratione tumoris,stuporis,& contemplationis inrerius factæ, quod per se proficiscí non potuit.Sic enim & Daniel ait ad angelum,Domine in visione tua, dissolutæ sunt compa- Daniel.12
» gea meæ,& nihil in me remansit virium. [ET erat tribus diebus non videns] oculo corporali [ET non
» manducauit neque bibit] Tanta fuit in eo eleuatio mentis ad deum, quod vires sensitiuæ ac vegetatiuæ
à suis actibus fuerunt suspensæ.Constat enim, quod quanto anima intētius occupatur circa operationem
vnius potentiæ,tanto plus in aliarum actibus potentiarum remittitur.Nempe infra hoc triduum creditur
raptus fuisse vsque ad tertium cœlum,vidisseque deum per speciem,& audisse arcana verba, quæ non li-
cet homini loqui,quemadmodum in secunda ad Corinth.protestatur epistola, In quo etiam triduo cre- 1.Cor.12.
ditur à spiritu sancto Euangelium didicisse,prout ait ad Gal.Neque ab homine,inquiens,accepi illud,ne- Galat.1.
» que didici,sed per reuelationem Iesu Christi. [ERAT autem quidam discipulus Damasci nomine Ana
» nias.Et dixit ad illum in visu dominus] id est,in visione, forsitan tempore somni. [ANANIA. At ille
» ait,Ecce ego domine] Sic quoque deus frequenter(sicut in Genesi legitur)ad Iacob in somno per angē Gen.31.
» lum dixit,Iacob Iacob.Qui respondit,Adsum. [ET dominus ad illum,Surge & vade in vicum, qui vo-
» catur Rectus,& quære in domo Iudæ Saulum nomine Tharsensem] Forte hospes Pauli vocatus est Iu-
» das.Paulus quoque appellatur Tharsensis, quia à ciuitate Tharso extitit oriundus [ECCE enim orat]
B Quasi dicat,Ne timeas,quia non crudelitati,sed deuotioni & orationi intentus est, mutatus est in alium
virum,factus est de lupo agnus:de Saulo superbo humilis Paulus.Porro cum Paulus à raptu præfato ad
» se ipsum redijsset,deo gratias agens cœpit orare [ET vidit] ipse Paulus in spiritali,ac imaginaria visio-
» ne [VIRVM nomine Ananiam introeuntem ad se,& imponentem sibi manus,vt visum recipiat] An-
» tequam enim Ananias corporaliter ad Paulum veniret,deus eius aduentum Paulo in spiritu prēmonstra-
» uit,apparebatq; Paulo,quod Ananias manus sibi imponeret,vt reciperet visum, quod & paulo post rea-
» liter gestum est. RESPONDIT Ananias] excusare se volēs. [DOMINE audiui à multis de viro hoc
» quanta mala] pœnalia [FECERIT sanctis tuis in Hierusalem. Et hic habet potestatem à principibus
» sacerdotum vincieudi omnea,qui inuocant nomen tuum.Et dominos ad eum,Vade] intrepidus [QVO-
» niam vas electionis mihi est iste] id est,valde electum gratiæ receptaculum.Est autem cōsuetudo linguæ
» Hebrææ,vt omne alicuius susceptiuum,vas appelletur [VT portet nomen meum] id est, prædicādo in-
» sinuet [CORAM gentibus & regibus,& filijs Israel.Ego enim ostendam illi] per præuiam reuelationē Sapien. 3.
» [QVANTA oporteat eum pati pro nomine meo] scilicet,pro meipso, vt per multas tribulationes pro-
» betur vas electum,& pœnas quas intulit sanctis,nunc demum patiatur cum sanctis [ET abijt Ananias,&
» imponens ei manus dixit,Saule frater,dominus misit me Iesus,vt videas] corporaliter [ET implearis
» spiritu sancto] id est,gratia implearis abundantiori in susceptione baptismi, in quo gratia sacramentalis
C confertur. [ET confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ] id est,maculæ quædam albæ,si-
miles lucentibus piscium squamis,quas quidam dicunt in oculis Pauli causatas ab excellissimo illo lumi-
ne ipsum cæcante [ET visum] id est,visum oculorum [RECEPIT.Et surgens,baptizatus est.Et cum
» recepisset cibum,confortatus est] corpore,quod propter contemplationis excessum,fuit valde debilira-
» tum. [FVIT autem cum discipulis] scilicet,Christianis [QVI erāt Damasci] ductus ad eos per Ana-
» niam [PER dies aliquot.Et continuo] scilicet statim post baptismum [INGREASVS in synagogas,
» prædicabat Iesum,quoniam hic est filius dei] naturalis,consubstantialis,æternus,non adoptiuus.Per hoc
» (sicut Rabanus ait) dat Paulus exemplum non erubescendi mutare sententias,vt pateat veritas. [STV-
» PEBANT autem omnes qui eum audiebant,& dicebant, Nonne hic est qui expugnabat in Hierusalem
» eos qui iuno cabant nomen istud?Et huc ad hoc venit,vt vinctos illos] id est,nomē istud in Damasco in-
» uocantes [DVCERET ad principes sacerdotum. Saulus autem magis conualescebat] Operādo enim
» & loquendo quæ dei sunt profecit in gratia,& feruor sanctus in ipso prævaluit.Nam sicut peccato gratia
» minoratur,sic actibus virtuosis augetur [ET confundebat Iudæos qui habitabant Damasci.] Nam per
» scripturas legis ac prophetarum,eis monstrauit venisse Messiā,nec quibant ei resistere [APPIRMANS
» quoniam hic est Christus] mundi Saluator. [CVM autem implerentur dies multi,cōsilium fecerunt Iu-
» dæi] in Damasco manentes [VT eum interficerent] cui per rationē resistere non valebant. Solēt enim
D » duri & incorrigibiles persequi eos à quibus redarguuntur. [NOTAE autem factæ sunt Saulo]vel per fra
» trum intimationem,vel per reuelationem diuinam [INSIDIAE eorum. Custodiebant autem portas]
» Damasci [DIE ac nocte] ministri ꝓpositi Damasci [VT eum interficerent] non Iudæi sed ciues Da-
» masci & præpositus Aretæ regis ad Iudæorum instantiam,sicut ad Corinth.scribit Apostolus, Damasci 2.Cor.11.
» præpositus gentis Aretæ regis custodiebat ciuitatem Damascenorum,vt me comprehenderet. [ACCI
» PIENTES autem eum discipuli nocte,dimiserunt eum per murum, submittentes in sporta] non quòd
» Paulus timeret mori pro Christo,sed quia maiorem producere fructum in Ecclesia concupiuit. Ex quo
» etiam patet,quòd interdum liceat humanæ industriæ vti subsidio,vt vitentur pericula. [CVM autem ve- Eccl.13.
» nissent in Hierusalē,tentauit se iungere discipulis] Omnis enim caro ad sibi simile iungitur [ET omnes
» timebant eum,non credentes quod esset discipulus.Barnabas autem apprehensum eum duxit ad Apostо
» los,& narrauit illis, quomodo in via] versus Damascum [VIDISSET dominum] Iesum [ET quia
» loquutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu] eum eum grandi fiducia
» fideliter prædicando. Scriptura hæc loquitur quasi Paulus statim post suam in Damasco baptiza-
» tionem ac prædicationē venisset Hierusalem,sed obuiat,quod ipsemet de se scribit ad Gal. Non veni in- Galatas.1.
» quiens Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos,sed abij in Arabiam,& iterum reuersus sum Da
» masum. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quin-
» decim. Alium autem Apostolorum vidi neminem,nisi Iacobum fratrē domini. Ex quibus patescit quod

bia prædicauerit in Damasco. ſ. primo ſtatim poſt ſuum baptiſmum, & rurſus poſtquam ab Arabia eſſet E
ad eam reuerſus antequam venit Hieruſalem. Alij autem affirmant & cito poſt ſuam conuerſionem ve-
nit Hieruſalem. Si enim tam diu tardaſſet, diſcipuli in Hieruſalem bene percepiſſent conuerſionẽ & præ
dicationem ipſius, præſertim in Damaſco factam, nec eum in primo ſuo ad eos acceſſu vitaſſent. Verun-
tamen vt iſti aſſerunt, non reputatur tunc veniſſe Hieruſalem, quia mox abiit. Hinc quod dictum eſt de
fuga Pauli à Damaſco, quidam referunt ad tempus quo primo prædicauit ibidem, alij ad illud, quo ſecun
do [ET erat cum illis] puta diſcipulis atque apoſtolis, ſaltem Petro & Iacobo Hieroſolymitarum epi- »
ſcopo [INTRANS & exiens & fiducialiter agens in domino. Loquebatur quoque gentibus] qui ven e- »
runt Hieruſalem adorare, vel quos alibi reperit [ET diſputabat cum Græcis] id eſt, Iudæis ex Græcia »
natis omnibus his loquebatur de Chriſto [ILLI autem] videlicet Græci [QVAERERANT occide- »
re eum. Quod cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum nocte Cæſaream] ciuitatem Paleſtinæ [ET »
dimiſerunt Tharſum] vrbem, de qua fuerat natus [CONSIDERANTES enim fratres] ſcilicet Chri »
ſtiani inter quos fuit, quam vtilis eſſet eccleſiæ propter ſapientiam ſibi datam, curauerunt eum à morte »
ſubtrahere [ECCLESIA quidem per totam Iudæam & Samariam & Galilæam habebat pacem] pe- »
Actu. 7. 8. ctoris & temporis, ita quod fuit mente quieta in deo, & ab homiſum perſecutione quieſcens. Poſt perſe-
Iudith. 8. cutionem enim occiſionem Stephani ſubſequentem, data eſt pax hæc Chriſtianis à deo qui poſt tempe-
Pſalm. 83. ſtatem tranquillum facit, & poſt fletum conſolationem infundit, & ædificabatur in virtutibus, vno alium F
ad meliora prouocante, & ſpiritu ſancto ſibi in omnibus manſionem conſtruente, ambulans de virtute in
virtutem, de via ad patriam, de bono in melius [IN timore domini] filiali, ſancto & caſto [ET conſo- »
latione ſpiritus replebatur] quæ tunc valde neceſſaria fuit, quando deuotiſſimi Chriſtiani omnes carna- »
les conſolationes ſpreuerunt. Conſequenter ad enarranda principis apoſtolorum geſta & documenta, »
Lucas reuertitur [FACTVM eſt autem Petrum dũ pertranſiret vniuerſos] id eſt, fidelea in Iudæa hinc »
inde celeriter viſitaret, eos in fide & gratia roborando, ac plurimos conuertendo [VENIRE ad ſan- »
ctos] id eſt, Chriſtianos valde virtuoſos [QVI habitant Liddæ] id eſt, in ciuitate ſic dicta. [INVE- »
NIT autem ibi hominem nomine AEneam, ab annis octo iacentem in grabbato, qui erat paralyticus] »
ideo ambulare non potuit, quia contractus [ET ait illi Petrus, AEnea, ſanet te dominus Ieſus Chriſtus, G
Surge & ſterne tibi. Et continuo ſurrexit. Et viderunt illum omnes qui erant Liddæ & Saronæ] id eſt, »
in vrbibus iſtis [QVI conuerſi ſunt ad dominum] nec hoc extitit leuitatis, quia infirmitas illa fuit incu- »
rabilis per naturam. Nec curatio eius fuit mirabilior quàm modus curandi, quod ſcilicet, ad vnius verbi
prolationem tanta infirmitas, tam ſubito atque totaliter eſt repulſa. Petrus quoque ſapientiſſime diſſe-
ruit eis de Chriſto, & eius myſteriis atque miraculis, quibus audæis & viſis crediderunt in Chriſtum [IN »
Ioppe autem] ciuitate præantiqua [FVIT quædam diſcipula nomine Tabitha] in Hebræo [QVAE »
interpretata dicitur Dorcas] in Græco, in quo Lucas ſcripſit hunc librum, latine vero dicitur Damula, G
vel Caprea. [HAEC erat plena operibus bonis, & eleemoſynis quas faciebat. Factum eſt autẽ in die- »
bus illis, vt infirmata moreretur. Quam cum lauiſſent, poſuerunt eam in cœnaculo] domus ſuę. [CVM »
autem prope eſſet] id eſt, parum diſtaret. [LIDDA ab Ioppe diſcipuli, audientes quia Petrus eſſet in »
ea, duos viros miſerunt ad eum, rogantes, ne pigriteris venire ad nos. Et cum veniſſet duxerunt eum in »
cœnaculum. Et circunſteterunt eum omnes viduæ, flentes, & oſtendentes tunicas & veſtes, quas facie- »
bat illis Dorcas] vt per hoc Petrum ad compaſſionem ſuam, & ad ſuſcitationem defunctæ inducerent »
Matth. 9. [EIECTIS autem omnibus foras] vt Chriſtum ſequeretur, qui in ſuſcitatione filiæ archiſynagogi pe-
Marc. 5. ne omnes eiecit. Et item, vt in ſecreto liberius quietinsque oraret, & vt oſtentationem doceret virandam
[PETRVS ponens] id eſt, in terra humiliter figens [GENVA, orauit] cuius verba Lucas non reci- »
tat. Orando autem intellexit ſe ſpiritu reuelante interius exauditum [ET conuerſus ad corpus dixit, »
Tabitha ſurge] id eſt, tu corpus exanime denuo animare & viue, ac ſurge de mortis ſopore. Pars ergo »
pro toto eſt poſita [AT illa aperuit oculos ſuos, & viſo Petro reſedit] ſicque ſenſu ac motu monſtra- »
3. Reg. 17. uit ſe viuere, & in iſto rurſus miraculo, modus agendi præclarus eſt. Nec enim Helias nec Heliſeus tam »
4. Reg. 4. faciliter, tamque celeriter mortuos ſuſcitauerunt, vt Petrus hanc fœminam. [NANS autem illi ma- »
num, erexit eam. Et cum vocaſſet ſanctos ac viduas, aſſignauit eam viuam] oſtendens ſe eorum deſi- »
derio ſatisfeciſſe [NOTVM autem factum eſt per vniuerſam Ioppen, & crediderunt multi in domino] H
Nam vera ſuſcitatio mortuorum, ſola dei omnipotentis ſit poteſtate. Vnde ob aliorum conuerſionẽ præ-
ſertim ſuſcitata eſt fœmina iſta, & etiam propter conſolationem fidelium viduarum: alioquin tam ſanctæ
mulieri meliua videretur non ſuſcitari, quàm ad vitam hanc miſeram reuocari: niſi forte propter maius
meritum eius [FACTVM eſt autem vt dies multos moraretur in Ioppe, apud Simonem quendam co- »
riarium] vel vt alii dicunt curiarium. Vel quia coria parauit, aut curialis fuit. Aliqui etiam ſic vocantur ſi »
ne proprietate per nomen ſignificata. Porro (ſecundum Bed.) per Tabitham hanc ſeu Damulã vel Ca-
pream, intelliguntur animæ virtutum ſtudio altæ, quanuis hominum æſtimatione viles. Damula quippe
& Caprea animalia ſunt in natura ſimilima, ſed magnitudine differentia: quæ in ſublimibus montibus ha
bitant, & de longinquo omnes qui veniunt vident. Vnde ab acumine viſus Græce dorcades appellantur.
Sic ſancti meritis operum in excelſis habitantes, mentis contemplatione ſupernis intendunt, ibique ſum-
ma ſemper & cauta circunſpectione inuigilant, & quid futurum ſit, eisve accidere queat, vigilanter per-
pendunt. Huiuſmodi animarum ſi quæ per fragilitatem, aut ignorantiam lapſa fuerit in peccatum, con-
tinuo à viris perfectis ad vitam gratiæ reducitur.

A ¶ELVCIDATIO CAP. X. [VIR autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius.] ARTICVLVS DECIMVS:

OSTENSO quemadmodum inter Iudæos prædicata sit fides Christiana, nunc declaratur qualiter inter gentiles cœperit publicari [VIR autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius] Tres famosæ vrbes fuerunt, nomine Cæsarea, quæ in sacris literis memorantur. Vna est Cæsarea vrbs Palestinæ in littore maris sita, quæ olim Pyrgos, id est, turris Stratonis vocabatur, quam Herodes maior nobilius extruens, in honore Cæsaris Augustij scilicet, Octauiani, nominauit Cæsaream, in qua habitauit ille Cornelius. Alia appellatur Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani sita, vbi Iordanis oriens habet duos fontes, vnum nomine Ior, alium nomine Dan, quam Philippus præfati Herodis filius, in honore Tyberij Cæsaris Cæsaream cognominauit. Tertia quoque extat Cæsarea, estq; metropolis Cappadociæ, de qua infra habetur. Hic ergo præelectus, beatissimusque Cornelius, mente & corpore fortis, in corporalium ac spiritalium armorum exercitijs strenuus fuit [CENTVRIO] id est, centum sub se milites habens [COHORTIS quæ dicitur Italica,] quia milites isti cum ipso fuerût de Italia; imo sicut in Scholastica fertur historia, Cornelius missus fuit à Roma ciuitate metropolitana Italiæ. Romani etenim Imperatores mittebant milites suos per diuersas ciuitates ad custodiendas munitiones, terrasque Romanis subiectas tuendas [VIR religiosus] id est, actibus religionis deditus: potestque religio accipi siue pro latria, per quam summo deo debitus cultus impenditur, siue pro pietate, tam illa quæ est donum, cuàm illa quæ est virtus moralis, & misericordia nuncupatur. Openbus siquidem pietatis & misericordiæ fuit valde intentus [ET timens deum] non timore pure seruili, sed casto & reuerẽtiali. Timor autem seruilis, est fuga, abominatio seu detestatio mali pœnæ, qui in se nec virtuosus est nec meritorius: timor vero castus seu filialis est fuga & detestatio mali culpæ quo dei offensam timemus. Porro timor initialis aliquid habet de vtroque [CVM omni domo] id est, familia sua [SVA] ita quod cuncti domestici eius fuerunt timorati, ad quod ipse verbis & exemplis eos iuduxit, quod & omnes patresfamilias assequi debent, suam ad virtutes dirigendo familiam, eamque de vitijs increpando, & per hoc quasi episcopale officium in suis domibus exercendo [FACIENS elee mosynas multas plebi] omnibus, scilicet, indigentibus atq; petentibus sine personarum acceptione [ET deprecans deum semper] omni scilicet, tempore opportuno. Orauitq; deum, præsertim, vt eum in viam salutis dirigeret. Vnde secundum doctores quicunque facit quod in se est, gratiam & illuminationem à deo consequitur: ita quod si quis paganus seu infidelis ex naturali ratione se ad primum principium erigat, ipsumque roget vt dirigat se in viam salutis, quatenus caueat à peccatis, deus sibi de necessarijs ad salutem misericorditer prouidebit, reuelando ei per angelum seu doctorem quencunque de fide catholica quantum requiritur ad salutem. Hinc secundum diuinum Dionysium multi gentilium legem Mosi non habẽtes p angelos ad deũ reducti sunt & edocti [IS vidit] oculo corporali [IN visu] exteriori [MANIFESTE] in plena vigilia, non in somno nec in imaginaria visione. [QVASI hora diei nona angelum dei introeũtem ad se, & dicentem sibi, Corneli. At ille intuens in eum timore correptus dixit] Certum quod angelus in forma humana apparens voce magnifica & tubali loquutus est, atque cum splendore præclaro apparuit. Hinc admiratione & naturali timore impletus fuit Cornelius. Non enim tam venerandam, mirabilemque personam ante prospexit. Hinc dixit ad eum [QVIS es domine?] Quasi dicat, Maior homine esse videris [DIXIT autem illi] angelus, [ORATIONES tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu domini] id est, deo acceptæ sunt, & misericorditer ab eo considerataeːidcirco me misit ad te, qui & tua virtuosa conuersatione angelica visitatione dignus effectus es. Angelus ad verba Cornelij non legitur respondisse, sed de sua salute eum instruxit, vt docearnium vtilia & viciniora saluti, non curiosa siue superflua scisceitari, quanuis interrogatio Cornelii non fuerit inordinata. Simili modo in veteri testamento quærenti sancto Iacob ab angelo quo nomine vocaretur, non datur responsio, nec Manuæ patri Sampsonis, quemadmodum etiam hoc loco orationes Cornelij legun tur coram domino ascendisse, & angelus missus ad eum. Ita etiã scripsum est de orationibus Tobiæ & Saræ, destinationeque Raphaelis ad eos. Insuper de Cornelio dicunt doctores, q; ante apparitionem hãc habuit fidem quæ est virtus theologica, sine qua impossibile est placere deo, habuitque fidem formatam seu charitate ornatã, habuit demũ de Christo fidẽ saltem implicitã & indistinctam, secundum Thom. in 2 secundæ: credit enim deum habere prouidentiã vniuersorum, & esse hominum saluatorẽ secundũ modũ sibi notum & in sanctis patribus reuelatum. In Scholast. tamen historia dicitur, quod fidem incarnationis habuerit, sed de tempore fuit incertus, ignorans an iam esset incarnatus, an adhuc incarnandus. Beda quoque hoc loco allegat Gregorii verba dicentis, Non virtutibus ad fidem, sed fide pertingitur ad virtutes. Cornelius enim cuius orationes ante baptismũ angelo teste laudatæ sunt, non operibus ad fidem, sed fide ad opera venit. Sciebat igitur creatorem omnium deum, sed quod eius omnipotens filius incarnatus esset ignorauit. Bona autem operatione promeruit, vt deum perfectè cognosceret, & de vnigenito eius incarnationis mysterium crederet, quatenus ad sacramentum baptismatis perueniret. Per fidem ergo peruenit ad opera, sed per opera solidatus est in fide. ¶Postremo sunt qui dicunt angelũ, qui Cornelio apparuit, fuisse illum qui custodiæ Cornelii fuerat deputatus [ET nũc mitte viros in Ioppen, & accersi] per illos [SIMONEM qui cognominatur Petrus] Primo enim appellatus Simõ, postea Petrus à Christo [HIC dicet tibi, quid te oporteat facere] Quæ à deo sunt, ordinata sunt. Ideo diuina ordinatione superiores inferioribus auxiliantur ordine pulchro [HIC hospitatur apud quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare] quod Syriæ Palestinæ quæ Iudæa dicitur adiacet, vbi teste Hieronymo in littore vsque hodie monstrantur saxa, in puibus Andromeda religata, Perſei quondam fuit liberata præsidio [ET cum

Hierony. Matth. 16. Actuũ. 15. Dionysius Hebr. 6. Gen. 22. Iudit. 13. Tob. 5. Hebr. 11. Gregorius. Matth. 16. Iohan. 1. Rom. 13. Hierony.

discessisset angelus qui loquebatur illi] angelus enim in corpore assumpto apparuit, quod sicut sua pote E
state formauit vt appareret in eo, sic eadem illud dissoluit, nec amplius visus est. Et ex his Cornelius in-
tellexit angelum esse qui sibi apparuit [VOCAVIT duos domesticos suos, & militem metuentem deum
ex his qui illi] puta Cornelio [PARENTANT] id est, ex subditis suis. Iam dictum fuit, quod domestici
Cornelij fuerant timorati, ideo non dicitur, quod hi doo domestici timuerunt deum, sed de milite id dici-
tur quem vocauit, qui forte extra domum Cornelij in propria domo, suis vixit stipendijs [QVIBVS cũ
narrasset omnia] audita, visa nunc scripta tanquam sibi charioribus, familiaribus ac melioribus inter
plores, [MISIT illos in Ioppen. Postera autem die] videlicet, immediate sequente [ITER illis fa-
cientibus & appropinquantibus ciuitati] Ioppe [ASCENDIT Petrus in superiora] domus, [VT
Lucæ.9. oraret] in solario, vel cœnaculo, tanquam in loco secretiori, & ad contemplationem congruentiori: si-
cut & Christus ascendit in montẽ orare. Aliqui etiam solent in loco altiori orare deuotius [CIRCA ho
ram sextam] quæ est hora refectionis, antequam volebat oratione se munire, dans nobis exemplum si-
militer faciendi, vt simus in comestione circunspectiores ne grauentur corda nostra vel crapula vel ebrie
Lucæ.12. tate. [ET cum esuriret, voluit gustare] id est, parce & modeste comedere. Quod est contra eos qui iu-
star canis famelici effundunt se super cibum. [PARANTIBVS autem] cibum [ILLIS] qui erant
in suo hospitio [CECIDIT super eum mentis excessus] id est, tanta eleuatio mentis ad aliquod my-
sticum contemplandum, quod deo operante passus est alienationem ab vsu sensuum exteriorum [ET vi- F
dit cœlum apertum] quia in visione imaginaria aperiri videbatur: ad inuendum quod à domino cœlis
Ezech.1. præsidenti aliquid speciale fieret circa Petrum, quemadmodum Ezechiel scribit cœlos apertos, in visio-
ne ei ostensa [ET descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initijs] id est, angelis
[SVBMITTI de cœlo in terram] forte per funes in angulis alligatas, [IN quo erant omnia qua-
Leuit.11. drupedia & serpentia terræ, & volatilia cœli] Erant autem ibi non realiter sed imaginarie, per similitu-
dines rerum repræsentatiuas. Per vas magnum designatur ecclesia. Per animalia vero illa secundum le-
gem immunda, gentiles, quos spernebant Iudæi nec vescebantur cum eis. Specialiter per quadrupedia
quæ terris adhærent, auari, per serpentes dolosi & virulenti, per volatilia autem elati [ET facta est vox
ad eum, d.] Vocem hanc angelus formauit in interiori sensu Petri, qui angelus totam visionem hanc mi
nistetialiter exhibebat, formando species rerum istarum in vi imaginatiua Apostoli [SVRGE Petre, oc-
cide & manduca] Quod Petrus corporaliter intelligendum putans respondit vt subditur [ABSIT do
mine, quia nunquam mandocaui omoe commune & immundum] id est, cibos lege prohibitos nũquam
accepi, in quo etiam constat magna iustitia beatissimi viri, qui antequam Christo adhæreret cæremonia-
lia legis tam diligenter impleuit, nec dubium quin in obseruantijs præceptorum maiorum diligentiã ad-
hibuerit ampliorem. Porro secundum morem Iudæorũ loquutus est Petrus, qui cibos lege prohibitos vo-
cabant immundos, itemque communes, quia à gentibus communiter edebantur. Præinducta autem ange G
li verba spiritaliter sunt intelligenda: vt sit sensus, Occide, id est, vitia in gentibus perime, & manduca, id
est, Christo atque ecclesiæ eas incorpora, quemadmodum in substantiam aliti vertitur cibus. Hinc seq.
1.Tim.2. [ET vox iterum secundo] ait [AD eum, Quod deus purificauit, tu commune ne dixeris] id est, gentes
Galat.3. à deo electas ac prædestinatas: Christique sanguine liberatas, & iam in dei præscientia purificatas, & Chri-
1.Petr.2. sti passione ablutas, per præfata immunda atque communia animalia designatas, non æstimes contemnẽ
das, neque vitandas, sed confidenter vade ad eas. Potest quoque de cibis aliquibus lege prohibitis accipi,
quorum vsus in nouo testamẽto est licitus. Nam ceremonialia legis in Christi passione finem sortita sunt,
nec postea obligant, vt infra dicetur [HOC autem factum est per ter] id est, tribus vicibus visio ista fuit
Petro exhibita ad confirmationem maiorem, ad intuendum, quod ad superbeatissimæ Trinitatis fidem &
cultum gentes essent mox conuertendæ, in eosque nomine baptizandæ [ET statim receptum est vas in
cœlum] secundum imaginariam apparitionem per quod insinuatum est, quod ecclesia gentium in re-
gnum introducenda esset cœlorum [ET dum intra se hæsitaret Petrus, quidnã esset visio quam vidisset]
id est, quid significaret, in hac enim visione spiritus sanctus Petrum non docuit subito & per seipsum com
plete, sed pedetentim & partim per homines, quia ad conseruandam mentis humanæ humilitatem, spiri-
tus sanctus quandoque ex parte animum tangit & ex parte non tangit [ECCE viri missi à Cornelio,
steterunt ad ianuam. Et interrogabant, si Simon Petrus illic haberet hospitium. Petro autem] ad se re- H
uerso & [COGITANTE de visione] præfata, quæ esset intelligentia eius [DIXIT spiritus ei] lo-
quutione interna, videlicet, spiritus sanctus seu angelus [ECCE tres viri quærunt te. Sorge itaque] ab
oratione & meditatione [ET descende] de isto cœnaculo, seu contemplationis excelso [ET vade cum
eis] ad prædicandum & cõmunicandum gentibus [NIHIL dubitans] quin bene agas in hoc [QVIA
ego misi illos] id est, mitti feci à Cornelio. Interdum ergo dum ratio & charitas postulant, ab actibus
vitæ contemplatiuæ cessandum, atque ad opera vitæ actiuæ est egrediendum. Virtutes etenim sibi inui-
cem cedunt, quamuis se inuicem nequaquam impediant. [DESCENDENS autem Petrus ad viros, di
xit, Ecce ego sum quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis?] Adhuc non videtur Petrus
plene significationem visionis sibi ostensæ nouisse [QVI dixerunt, Cornelius Centurio vir iustus & ti
mens deum, & testimonium habens] virtutum [AB vniuersa gente Iudæorum] Charus enim acce-
ptus & placitus fuit deo atque hominibus, tanta fuit pietate & gratia decoratus [RESPONSVM acce-
pit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, & audire verba abs te] id est salutis consilij & doctrinam.
Quibus auditis Petrus significationem visionis cœpit adoertere, quod scilicet, per animalia illa immun-
da, designarentur gentiles, & quòd illis communicare deberet. Ideo subditur [INTRODVCENS er-
go eos, recepit hospitio] in quo & ipse manebat: manseruntque apud eum illa nocte, & de tam gratio-
so rumore atque negotio gauisi sunt omnes qui aderãt vehemẽter. [SEQVENTI autẽ die surgẽs, profe-

A ctus est cum illis,& quidã ex fratribus] scilicet, Christianis ex Iudaismo conuersis [COMITATI sunt
» cum] id est,simul profecti, qui fuerant numero sex in testimonium veritatis, & ob reuerentiam Petri.
» [ALTERA autem die introiuit Cæsaream]Palestinæ, in qua morabatur Cornelius [CORNELIVS
» vero expectabat illos] cum ingenti affectu videndi virum tam sanctum, & audiẽdi verba dei per ipsum,
» obtinendique gratiam sibi & suis,de quibus subiungitur [CONVOCATIS cognatis suis, & necessariis
» amicis] quos omnes spiritaliter diligens secum dei gratiam consequi & salutem optauit. Necessarij
autem amici vocantur, vt qui iure affinitatis coniuncti sunt, quòd nulla inter eos cessatio, id est sepa-
ratio sit,vel qui amicum in articulo necessitatis non deserunt. Vnde in Ecclesiast.habetur,Si possides ami Eccl.6.
cum,in tentatioone posside eum,& ne facile credas ei teipsum.Est enim amicus secundum tempus suum,
» & non permanet in die tribulationis.Amicus si permãserit fixus,erit tibi coæqualis [ET factum est cum
» introisset Petrus] forsitan primam portam seu atrium domus Cornelij [OBVIAM ei venit Cornelius]
ob tanti aduentantis honorem.Ex dilectione autem, & humilitate hoc fecit Cornelius, quemadmodum
Martha occurrit Christo. Itaque doctori obuiauit auditor,vt corde intento verba eius casto susciperet pe Iohan.11.
» store,iuxta illud Eccles.Auris bona cum omni concupiscentia audit sapientiam [ET procidens ad pe- Eccles.3.
» des eius,adorauit eum] id est,reuerentiam dulię ei tanquam excellenti personæ spiritalique patri exhi-
buit,gestu corporis mentis deuotionem reuerentiamque protestans. In quo magna illustris viri cõmenda
B tur humilitas [PETRVS vero elcuauit eum dicens, Surge, ego ipse homo sum] tibi similis in natura,
» idcirco in honorando me moderamen obserua,cum purus sit homo [ET loquens cum illo] puta Cor-
» nelio [INVENIT] in domo eius [MVLTOS qui conuenerant] causa audiendi verbum salutis [DI-
» XITQVE ad illos,Vos scitis quomodo abominoatum sit viro Iudæo] id est,quàm multum abominen-
» tur Iudæi [CONIVNGI aut accedere ad alienam] id est,gentilibus, communicando cum eis in victu.
» [SED mihi ostendit deus] in præfata visione [NEMINEM communem & immundum dicere homi- Roman.11.
» nem] id est,nullum hominem,quamuis gentilem,esse spernendum aut vitandum seu repellendum à cõ-
» munione fidelium, dummodo velit conuerti. Vel secundum quod homo est,& purificatus in præscientia
» dei,aut liberatus sanguine Christi. [PROPTER quod sine dubio] tanquam certus de bonitate itine-
» ris [VENI accersitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me?Et Cornelius ait, A nudiusquar-
» tana die vsque in hanc horam] id est, quarta die ante hanc horam qua interrogas ista [ORANS eram
» in domo mea] die enim qua orauit & angelum vidit, misit tres viros, qui secundo die venerunt in Iop-
» pen, & tertio redire cœperunt, quartoque die venerunt Cæsaream [ET ecce vir] scilicet angelus in sor
» ma viri] stetit ante me in veste candida & ait,Exaudita est oratio tua, &c. Nunc ergo omnes nos assu-
» mus in conspectu tuo audire omnia quæcunq; præcepta sunt tibi à domino] id est,parati audire & obe-
» dire [APERIENS autem Petrus os suum,dixit,Io veritate comperi] id est, vere & experimentaliter
C nnnc cognoui [QVIA non est personarum acceptor deus] id est, non vnum magis quàm alium ap-
probat aut reprobat,oisi ex causa iusta: nec inter Iudæos & gentiles discernit, quãtum ad consequendam
salutem,dummodo se disponant. Propter quod ait Apostolus ad Romanos, An Iudeorum deus tantum? Roman.3
Nonne & gentium?Et alibi,Omnes homines vult saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. In Sa- 1.Tim.1.
pientiæ quoque libro legitur,Nec enim est alius deus quàm tu, cui cura est de omnibus. Et secundo Pa- Sapien. 2.
ralipomenõ,Nõ est apud dominum deum nostrum iniquitas,nec personarum acceptio, neque acceptio 1.Paral.19
munerum. ¶Sed videtur oppositũ, quia duorum hominum vnius conditionis atque in omnibus parium,
deus vnum misericorditer accipit,alterum iuste relinquit.Est respondendum quod personarum acceptio
opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ diuersis personis tribuit secundum dignitatem ipsarum & merita.
Est itaque personarum acceptio cum in eo cui aliquid datur, non attenditur id propter quod id quod ei
datur sit sibi proportionatum aut debitum: vt si prælatus det alicui beneficium,quia diues siue cognatus.
Veruntamen duplex est datio:vna quæ est actus iustitiæ,& circa hanc attenditur ac versatur personarum
acceptio.Alia vero, quæ est actus liberalitatis,qua alicui gratis confertur quod ei debetur: qualis est col-
latio donorum dei, qui nulli est obligatus, & circa huiusmodi non est personarum acceptio, quoniam
vnusquisque potest propria dare cui vult,& quantum vult. Hoc secundum Thomam dictum sit, quod in
secunda secundæ quæstione. 63. plenius connetur [SED in omni gente] cuiuscunque sit nationis
D [QVI timet deum] timore casto & filiali,vel saltem initiali [ET operatur iustitiam] id est, actus iu-
» stitiæ quæ est virtus infusa, propter debitum rectumque finem, quod sine fide fieri nequit [ACCE-
» PTVS est illi] ita quòd est io statu salutis ac promerendi.Sola autem naturalis virtus, & cognitio dei ne
» mini sufficiunt ad salutem: sed ad supernaturalis finis seu felicitatis adeptionem, supernaturalia media
» exiguntur,vt media fini proportionentur [VERBVM misit deus filijs Israel] nam pater verbum suum Matth. 15.
» veraciter incarnatum misit Iudæis, ipso verbo id protestante, Non sum missus nisi ad oues quæ perie-
» runt domus Israel. Misit quoque verbum,id est, euangelicam doctrinam, [ANNVNCIANS pacem]
» id est, humani generis reconciliationem cum deo [PER Iesum Christum] dei & hominum mediato- 2.Cor.5.
rem,qui in quantum mediator,pacificauit nos deo per sanguinem suum. Hinc ait Apostolus, Deus erat
in Christo mundum reconcilians sibi. Et Christus in propria persona hæc prædicauit,pacemque pecto-
ris annunciauit & dedit: secundum quod ait, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Et rursus, Iohan.14.
» Venit filius hominis quærere & saluum facere quod perierat [HIC est omnium deus] quia verus deus, Lucæ.19.
rex regum,& dominus dominorom.Nẽpe vt deus est dominus per propriã authoritatẽ, vt præsidẽs prin Apoc.19.
» cipalis:sed vt homo,omnibus præsidet vt instrumentalis [VOS scitis quod factum est verbum, per vni-
» uersam Iudæam] .i.prædicationem Iesu ibidem esse disseminatã.Miracula etenim Christi fecerunt eũ in
» locis vicinis hinc inde famosum[INCIPIENS enim]Iesus ꝓdicationẽ suã [A Galilæa] sicut in passio-
» ne Iudæidixerũt, Cõmouet populũ,docens per vniuersam Iudæã,incipiens à Galilæa vsque huc [POST Luc.23.

baptiſmum quod prædicauit Iohannes Ieſum à Nazareth] Iohannes enim baptiſta populum baptizan- E
do inſinuauit eis Chriſtum veniſſe,dicendo, Medius veſtrum ſtetit quem vos neſcitis.Vel ſic,incipiens Ie
Iohan.1. ſus publicè prædicare poſt baptiſmum quo fuit à Iohanne baptizatus.Scitis inquam quòd prædicauit Io-
hannes Ieſum,tanquam eius præcurſor.Prædicauit autem Iohannes baptiſta [QVOMODO vnxit eum] »
ſcilicet Ieſum ſecundum naturam aſſumptam [DEVS] pater ſeu trinitas ſpiritu ſancto & virtute] id »
eſt,plenitudine gratiæ & ſanctitatis,ſeu poteſtate in miraculis perageodis.Nam & ſpiritus ſanctus Chri
Eſa.48. ſtum vt hominem vnxit & miſit:iuxta illud in Eſaia,Et nunc dominus miſit me,& ſpiritus eius. Hinc de
Iohan.3. Chriſto dixit baptiſta, Non ad menſuram dat deus ſpiritum,ſcilicet homini Chriſto:nam gratia eius quo
dammodo infinita conſiſtit.Hæc vnctio ſpiritalis & inuiſibilis data eſt animæ Chriſti in ipſo ſuæ creatio-
Baruch.3. nis primordio,quo ſimul cum carne vnita eſt verbo totius gratiæ fonti æterno [QVI perrexiſit] inter »
homines,conuerſando,ambulando,& prædicãdo, [BENEFACIENDO] id eſt,multa beneficia dan- »
Luc.6.7. do hominibus, [ET ſanando omnes oppreſſos à diabolo] multos quippe obſeſſos curauit. Spiritaliter »
Marc.16. quoque dæmonibus plenos,conuertit ad deum:ſicut de maria Magdalena eiecit ſeptem dæmonia. Imò
quantum in ipſo fuit,ſua henedicta paſſione vniuerſos peccatores ſaluauit. Quicunque autem in mortali
iacet peccato à dæmonibus eſt oppreſſus,proſtratus, victus, & excæcatus. Verum quòd ait, omnes op-
preſſos, accipi poteſt de geoeribus ſingulorum potius quàm de ſingulis generum [QVONIAM deus
Iohan.8. erat cum illo] ſcilicet pater cum filio,quemadmodum in Euangelio loquitur,Non ſum ſolus,ſed ego & F
qui miſit me pater. Veruntamen coniunctionem hanc,quoniam,bene penſando,intelligendum eſt, quòd
deus erat cum Chriſto ſecundum naturam humanam.illa nanque habuit efficaciam ſic agendi ex aſſiſtẽ
tia dei:ſicq; intelligi etiam poteſt,quod deus ſcilicet verbum æternum,erat cum illo,id eſt, cum Ieſu quo
ad ſuam humanitatem,per hypoſtaticam vnionem.quanuis expoſitio iſta non ſit propria ſecundam Be-
dam, ne Chriſti perſonam geminare videamur. [ET nos ſumus teſtes omnium] mirabilium, [QVAE »
fecit in regione Iudæorum & in Hieruſalem:quem occiderunt ſuſpendentes in ligno. Quem deus ſuſci- »
tauit tertia die.] Iſta iam ſæpe expoſita ſunt [ET dedit eum manifeſtum fieri] poſt reſurrectioocm »
[NON omni populo] immediate,imò nec omtubus abſolute [SED teſtibus prærordinatis à deo, nobis »
qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam reſurrexit à mortuis.] Hoc enim opus ordinatiſſimus »
æternæ ſapientiæ dei proceſſus,vt ſupernaturalia non omnibus immediate reuelentur, ſed primo quibuſ-
dam electis atq; maioribus,& per illos cæteris.Quod & in Hierarchijs obſeruatur angelicis, in quibus il-
luminationes diuinæ à ſuperioribus deueniunt ad inferiores per medios angelicos ſpiritus,vt diuinus Dio
Dionyſius nyſius edocet.Præterea aduertendum,quod Petrus ait,Nobis qui manducauimus & bibimus, &c. Nam
licet in euangelio legatur Chriſtus cum diſcipulis poſt reſurrectionem manduealſe, nõ tamẽ ibidem ex-
Luc.24. primitur cum eis bibiſſe, ſed ex bis verbis id ſcitur. [ET præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari »
quia ipſe eſt, qui cõſtitutus eſt à deo] patre ſecũdum naturam humanã [TVOEX viuorum ac mortuo- G
rum] id eſt,vniuerſorum qui vel ante finem mundi defuncti,vel circa finem mundi inuenientur,& in
igne conflagrationis morituri dicuntur.Vel per viuos intelliguntur electi, qui viuunt per gratiam: per
mortuos reprobi,qui mortui ſunt per culpam.Porro in iudicio duo conſiderantur. Primum eſt authoritas
iudicandi,& illa tribus perſonis communis & vna eſt.Secundum eſt iudicij exequutio ſeu prolatio ſenten
tiæ,quæ competit Chriſto ſecundum naturam humanam,quam & ſua humiliatione ac paſſione prome-
Iohan.5. ruit.Propter quod ait,Poteſtatem dedit ei & iudicium facere,quia filius hominis eſt. Itemq;, Neque enim
Eodem. pater iudicat quenquam,ſed iudicium omne dedit filio [HVIC] ſcilicet,Chriſto [OMNES prophetæ »
teſtimonium perhibent] vt domino ſerui [REMISSIONEM peccatorum accipere per nomen eius,] »
id eſt,per inuocationem & fidem ipſius, [OMNES qui credunt in cum] qui ſcilicet, fide & charitate »
Chriſto incorporantur. Propbetæ enim concorditer loquuntur de Chriſto, tanquam de omnium ſalua- »
tore, ita quod credentes per gratiam eius iuſtificantur [ADHVC loquente Petro verba hæc, cecidit] »
id eſt,ſubito venit,ſeu repente deſcendit [SPIRITVS ſanctus] non per ſuam incircunſcriptam, incõ- »
mutabilemque ſubſtantiam,ſed per pietatis ſuæ effectus & gratiæ dona [SVPER omnes qui audiebant »
verbum] videlicet,ſuper Cornelium,& ſuos, quibus prædicatio iſta fiebat. Deſcendũ autem ſpiritus ſan »
ctus in ſigno viſibili,ſiue ſenſibili,ſed an in igneis linguis,an in alia ſpecie,incertum eſt, vt Scholaſtica ait »
hiſtoria [ET obſtupuerunt ex circunciſione fideles] id eſt,ex Iudaiſmo conuerſi [QVI venerant cum »
Petro,quia & in nationes] id eſt,in gentiles [GRATIA ſpiritus ſancti effuſa eſt] cum abundantia tan H
ta. Iudæi equidem conſucuerant gentiles pro nihilo reputare,nec ſimile huic rei vnquam fuerat factum. »
Ideo de effectu tam magno atque inſolito,præ admirationis magnitudine velut ſtupidi reddebãtur. Fuit »
Actuũ.2. enim reuera grande miraculum,& maxima pietas dei [AVDIEBANT enim illos loquentes liuguis] »
diuerſis,ſicut Apoſtuli loquebantur in die Pentecoſtes [ET magnificantes deum] gratias deuotiſſime »
referendo,eiusque bonitatem & beneficia totis præcordijs attollendo [TVNC reſpondit Petrus, Nun- »
quid aquam prohibere quis poteſt: vt non baptizentur bi qui ſpiritum ſanctum acceperunt, ſicut & nos? »
Apoſtoli ſcilicet,cũ ſigno ſenſibili,& dono linguarũ,quanuis non in tanta plenitudine ſicut Apoſtoli,qui »
Rom.8. primitias ſpiritus acceperunt [ET iuſſit eos baptizari in nomine Ieſu Chriſti] De hac forma baptiſmi,
& quare in ea dabatur baptiſmus in primitiua eccleſia,dictum eſt ſupra. Apoſtoli autem conſueuerũt per »
Actuũ.2. diſcipulos ſuos baptizare conuerſos,& ipſi verbo prædicationis inſiſtebãt, ſecundnm quod Paulus teſta- »
1.Cor.1. tur,Non miſit me Chriſtus baptizare,ſed prædicare. Interdum tamen aliquos baptizabant [TVNC ro- »
gauerunt eum] ſcilicet Petrum [VT maneret apud eos aliquot diebus] pro eorum conſolatione,& ple »
niore inſtructione, & præſertim ex dilectione quam ad tam felicem & glorioſum conceperunt magi-
ſtrum,patrem atque Apoſtolum,nec dubium quin eis conſenſit.

A DECLARATIO CAP. XI. [AVDIERVNT autem apostoli.]

ARTICVLVS VNDECIMVS.

VID ex prima illa gẽtilium cõuersione sequutũ sit, subditur [AVDIERVNT autem apostoli qui erant in Iudæa] vbi prædicabãt hinc inde [ET fratres] id est, cæteri discipuli [QVIA & gẽtes videlicet, Cornelius cum suis [RECEPEVNT verbum dei. Cum autẽ ascẽdisset Petrus Hierosolymã] à Cæsarea rediens [DISCEPTABANT aduersus illum qui erãt ex circuncisione] id est, ex Iudaismo cõuersi, [DICENTES, Quare introisti ad viros præputium habentes, & mãducasti cum illis?] quasi dicant, in hoc cõtra legem fecisti. [INCIPIENS autem Petrus, exponebat illis per ordinẽ] id est, cur hoc fecisset eis ordinate exposuit, seque excusando reuelauit eis qualem habuisset visionem in Ioppe. Per quam deus sibi mõstrauit vt faceret ita, & quod angelus idipsum admonuisset. Litera autem plana est & præcedẽti capitulo habita atque exposita vsque ad id. [RECORDATVS sum autem verbi domini, sicut dicebat, Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto] Hoc supra legitur Christus dixisse Apostolis, quod expo situm est ibidem, & in præfatis gentilibus conuersis impletum, iuxta expositionem ibi introductam [SI] pro quia [ERGO eandem gratiam dedit illis] puta Cornelio & sibi adiunctis [SICVT & nobis, qui credimus in dominum Iesum Christum] versique enim contulit deus dona gratiæ gratum facientis & gratis datæ: tamen & dictum est, Apostoli in ampliore plenitudine perfectioríque gradu sortiti sunt eam [EGO quis eram qui possem prohibere deum?] à gentilium horum visitatione. Quasi dicat, Hoc patuitatis meæ non fuit, quin potius charitas id requirit, vt de illorum gratia gratularer [HIS auditis tacuerunt, & glorificauerunt deum] id est, gloriosum, mirabilem, liberalem, liberrimum esse in operibus suis professi sunt [DICENTES, Ergo & pœnitentiam] id est, gratiam, locum, tempus, pœnitendi [DEDIT deus gentibus] quas tam diu in suis reliquit erroribus [AD vitam] gratiæ obtinendam in seculo isto, vitamque gloriæ in futuro. Recitatis gestis quorundam præcipuorum fidelium, scilicet apostolorum & diaconorum, prosequitur quædam de factis inferiorum discipulorum. [ET illi quidem] discipuli [QVI dispersi fuerant] de Hierusalem [A tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano] à Iudæis laAct. 10.

Act. 11.

Act. 7.

pidato, quam isti deo imperante fugerunt [PERAMBVLAVERVNT vsque ad Phœnicem] occidentalem, videlicet quandam prouinciam Syriæ [ET Cyprum] insulam in Carpathio mari, ab ortu Ciliciæ, occasu vero Syriæ obiectam [ET Antiochiam] Epidaphnem [NEMINI loquẽtes verbum dei, nisi solis Iudæis] quibus primo annunciandum fuit Euangelium Christi, postea autem prædicauerunt & gentibus, agnito quod Petrus conuertisset gentiles. [ERANT autem quidam ex ipsis viri Cyprij & Cyrenæi] id est, de Cypro, & Cyrene, ciuitate sic dicta, quos aliqui putant fuisse natione gentiles, sed ad Christum conuersos, & primo ad Iudaismum, deinde ad Christum. Alij opinantur quod nati fuerunt ex Iudeis per loca illa dispersis. [CVM autem introissent Antiochiam, loquebantur ad gentes] id est, gentiles illic morantes [ANNVNCIANTES dominum Iesum] esse mundi saluatorẽ [ET erat manus] id est, auxilium [DOMINI cum eis. Multusque numerus credentium] per prædicationem eorum [CONVERSVS est ad dominum. Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolymis super istis] negotijs & fidei incrementis. In Hierosolymitana nanque ecclesia antistes fuit cũ Iacobus, & Apostoli communiter ibi erant: eiccirco discipuli intimauerunt eis profectum fidei in aliorum conuersione [ET miserunt Barnabam vsque ad Antiochiam] vt conuersos plenius informaret, confortaret, consolaretur, ac regeret. [QVI cum venisset & vidisset gratiam dei] id est, virtuosam fidelium conuersationem & dona gratiarum in eis [GAVISVS est] secundum quod charitas dei & proximi exigit, vt de dei veneratione, & proximorũ salute quilibet gloretur [ET hortabatur omnes in proposito cordis permanere in domino] vt essent in bono ceepto stabiles. Qui enim perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit. Hinc ad Colossen. monet Apostolus, Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes, quod labor vester non est inanis in domino. Inconstantia etenim mentis magna est imperfectio, mulicbreque vitium, imo & quædam fatuitas. Stultus enim mutatur vt luna. Propterea scriptũ est, Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui [QVIA erat vir bonus] moraliter, imò heroicus & perfectus, ideo subditur [ET plenus spiritu sancto] id est, donis virtuibusque infusis [ET fide] ita quod habuit fidem secundum statum perfectum, vtpote cum rationibus credendorum, & purificatæ mẽtis intelligentia. Vnde fides hic accipi potest, non vt est virtus, sed fructus, videlicet, eminens quædam fidei certitudo. Sic quippe inter fructus spiritus ab Apostolo computatur [ET appositus] id est, mente applicata seu conuersa [EST turba multa domino] in Antiochia per Barnarbæ prædicationẽ, præter eos, de quorum cõuersione prædictum est. [PROFECTVS est autem] Barnabas [THARSVM, vt quæreret Saulum.] Ad hanc enim vrbem vt patuit, Paulus à Hierosolymis venit, quem Barnabas inquisiuit, vt eius fultus auxilio plures cõuerteret, & cõuersos efficaciter gubernaret. [QVEM cum inuenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum] id est, per integrum annum [CONVERSATI sunt in ecclesia] id est, inter fideles [ET docuerunt turbam multam, ita vt cognominarẽtur primum Antiochiæ discipuli Christiani] id est, conuersi ad Christum, qui primo generali nomine dicebantur discipuli, ibidẽ propter eorum multitudinem, cœperunt Christiani à Christo capite suo atque magistro vocari, cũque impletum est illud Esaiæ, Seruos suos vocabit dominus nomine alio, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in deo, amen. Hic tamen non dicitur, an nominatio ista sit instituta à fidelibus ex Iudaismo conuersis, vel ex gentilitate credentibus: an forte ab infidelibus, qui nouam sectam consurgere & augeri mirantes, à Christo domino suo eos appellauerunt Christianos. In Scholastica vero historia dicitur, quod à gentibus conuersis prodierit institutio appellationis istius, quibus visum est sequaces Christi, Chri-

Matth. 10.

Act. 10.

Act. 11.

Matth. 14. Coloss. 1.

Eccl. 27. Eccles. 5.

Galat. 5.

Act. 9.

Esaiæ. 65.

ſtianos debere vocari. Quẽadmodum in ſectis philoſophorum diſcipuli à magiſtris nomen ſpeciale acci- E
Actuũ.2. piunt, vt à Platone, Platonici. [IN his autem diebus ſuperuenerunt à Hieroſolymis prophetæ Antiochiã] „
Iohelis.2. In primitiua nempe eccleſia multi ſpiritu fulſerunt prophetico, ſicut ſupra ex verbis Iohelis fuerat alle- „
gatum. In diebus illis, ſuper ſeruos meos, & ancillas meas effundã de ſpiritu meo, & prophetabunt [SVR „
gens autem vnus ex eis nomine Agabus] qui propter tam ſancti conuentus reuerentiam humiliter aſſur „
rexit, ſtanſque loquutus eſt, [SIGNIFICABAT per ſpiritum] id eſt, per reuelationem ſpiritus ſancti „
prædixit, [FAMEM magnam futuram in vniuerſo orbe, quæ facta eſt ſub Claudio] imperatore, ſcili- „
cet quarto anno imperij eius, & fuit hæc fames præcipue in Iudæa, vt fertur in Eccleſiaſtica hiſtoria.
[DISCIPVLI autem] exiſtentes in Antiochia, [PROVT quiſque habebat] vnuſquiſque iuxta ſuæ „
modulum facultatis [PROPOSVERVNT ſinguli] non ſeorſum, ſed omnes pariter [IN miniſterijſi] „
Actuũ. 4. id eſt, ad vſus corporis neceſſarios [MITTERE] victualia, ſeu precium ad emendum [HABITAN- „
tibus in Iudæa fratribus] id eſt, Chriſtianis ibidem, potiſſime in Hieruſalem commanentibus, qui tanquã „
inter cæteros perfectiſſimi Apoſtolicam vitam ducentes omnia ſua in principio vendiderunt, & ante apo
1.Cor.16. ſtolorum pedes precijs poſitis in communi vitam pauperem ducere ſunt contenti. Poſtea vero ab infi-
delibus Iudæis fuerant ſpoliati qui aliquid adhuc habebant. Hinc Antiocheni fideles, & poſtea alij mul-
ti fecerunt collectas, quas ſuis temporibus miſerunt præfatis. De qua re in Epiſtolis Pauli multa legun-
tur. Fuitque iuſtum vt gentiles facti participes ſpiritualium bonorum fidelium Iudæorum, de corporali- F
1.Cor.9. bus ſuis ſubſtantijs recõpenſam facerent eis tẽpore neceſſitatis: quod & Paulus pro minimo reputans, Si
nos (inquit) vobis ſpiritalia ſeminauimus, magnum eſt ſi carnalia veſtra metamus? [QVOD & fecerunt] „
bonũ propoſitum effectui celeriter mancipantes, & malum inopiæ præuenientes [MITTENTES ad „
ſeniores] qui in eccleſia illa Hieruſalẽ cæteris præfuerunt ac prouiderũt [PER manus Barnabæ & Sau „
li] qui erãt nuncij fidæ digniſſimi. Miſerunt itaque, & cõtulit quilibet iuxta quod habuit, implentes illud „
Tobi.4. Tobiæ, Quomodo potueris, ita eſto miſericors. Si multum tibi fuerit, abundãter tribue. Si autem exiguũ,
2.Cor.12. etiam exiguum libenter impartiri ſtude. Itaque in articulo neceſſitatis etiam filij parentibus theſaurizare
Matth.6. ſeu prouidere tenentur. Nec iſta prouiſio obuiauit verbo Chriſti dicentis, Nolite ſolliciti eſſe de craſtino,
Lucæ.12. ſiquidem verbis illis immoderata cura, non ordinata prouidentia inhibetur. Nec tentandus eſt deus, ſed
periculis humano modo quãntum congrue fieri poteſt eſt occurrendum.

EXPOSITIO CAP. XII. [EODEM tempore miſit.] ARTICVLVS XII.

Actuũ. 11. „
Luc.2. [EODEM tempore] de quo in fine præcedentis capituli dictum eſt [MISIT Herodes „
Marc.6. rex] filius Ariſtoboli filij Herodis Aſcalonitæ, cuius tempore natus eſt Chriſtus: qui Hero-
Iohan.18. des etiam pater fuit Herodis Antipæ à quo Iohannes baptiſta occiſus eſt, & Chriſtus in paſ
Actuũ.25 ſione illuſus. Porro Herodes de quo nunc ſit ſermo, interfector Iacobi Apoſtoli à Ioſepho G
vocatur Agrippa. Habuitque filium nomine Agrippam qui ei ſucceſſit in regno, de quo in-
fra habetur [MANVS] id eſt, virtutem ſui exercitus [VT affligeret quoſdam de eccleſia] primitiua, „
id eſt, quoſdam Chriſtianos. [OCCIDIT autem Iacobum fratrem Iohannis gladio] id eſt, occidi fe- „
cit, ante dies azymorum. [VIDENS autem, quia placeret Iudæis] incredulis occiſio Iacobi [APPO- „
ſuit apprehendere & Petrum] tanquam capitaneum Chriſtianorum, vt amplius complaceret Iudæis. „
Exod.12. [ERANT autem dies azymorum] id eſt, paſchalis feſtiuitatis, quando Iudæi ſeptem diebus azymis pa- „
nibus veſcebantur, infra quos dies Iudæi non faciliter aliquem occiderunt. [QVEM cum apprehendiſ- „
ſet, miſit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum] Sicut centurio appella- „
tur qui centum præeſt militibus, ita quaternio qui quatuor militibus præeſt. Sicque ſub his quatuor qua-
ternionibus erant ſedecim milites, ac per hoc viginti ſimul fuerunt præter cuſtodes carceris. Commiſit
enim tam multis cuſtodiam Petri, ne aliqua ante effugeret, quia Herodes non ignorauit multa mirabilia
facta fuiſſe à Petro, ideo caute fecit eum ſeruari, ſicut & Iudas de Ieſu dixit Iudæis, Ducite eum caute:
Marc.14. ne, ſcilicet, veſtris è manibus elabatur [VOLENS poſt paſcha producere eum populo] Iudæorũ, vt oc- „
cideretur ad voluntatem eorum. [ET Petrus quidem ſeruabatur in carcere, oratio autem fiebat ſine in- „
termiſſione ab eccleſia ad deum, pro eo] quia magis neceſſarius fuit eccleſiæ tanquam princeps apoſto- H
lorum, & eminentior in operibus miraculorum. [CVM autem producturus eum eſſet Herodes] id eſt, „
populo præſentaturus ad mortem [IN ipſa nocte] diem quo hoc facere voluit præcedente [ERAT „
Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus, & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carce- „
rem] Vnde conſtat eum ſic cuſtoditum, quod humana via ſiue induſtria, nequiuit effugere. [ET ecce „
angelus domini aſtitit, & lumen refulſit in habitaculo] angelus enim cum ſplendido vultu apparens „
carcerem illuſtrauit, ſolus tamen Petrus lumen illud aſpexit, miraculoſe deo id peragente, ne & alij illud „
viderent. [PERCVSSO QVE] latere Petri, excitauit eum dicens, Surge velociter. Et ceciderunt catenæ
de manibus eius] angelo eas diſſoluente. [DIXIT autem angelus ad eum, Præcingere] i. cinge te. Vt
enim Scholaſtica refert hiſtoria ex verbis Bedæ, Petrus depoſuit cingulum ſuum propter moleſtiã carce
ris, vt tunica circa pedes demiſſa tẽperaret frigus noctis. Quo datur exemplum deuotis, quod tẽpore cor
poralis moleſtiæ, atq; anguſtiæ magnæ, liceat eis aliquid de propoſiti ſui rigore laxare. Inſuper ſecũdum
Caſſianum, quoniam Helias & Petrus cingulis vſi leguntur, monachi in deſertis cingulis vtebantur [ET „
calcia te caligas tuas] id eſt, calciamenta tua indue. Dicunt aliqui quod caliga genus ſit calciamenti „
non habentis corium ſuper pedem, quod quidam ſandalium vocant. Nunc autem caliga in alia ſignifica-
tione accipi ſolet. [ET fecit ſic. Et dixit illi, Circunda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me. Et exiens] „
4.Reg.1. carcerẽ [SEQVEBATVR eum] ſcilicet angelum [ET neſciebat quia verum eſt] id eſt, aliquid reale „
[QVOD per angelum fiebat] ſcilicet eductio eius de carcere. [EXISTIMABAT autem ſe viſum vi „

A dere] id est,omnia ista putabat in imaginaria visione sibi monstrati,non realiter exhiberi.Ex quo apparet,quod non plenarie vigilaur, sed imperfecte. Aliqui nanque in somno surgunt & gradiuntur.
» [TRANSEVNTES aurem primam ac secundam custodiam] id est,custodes per duo loca diuisos,
» seu duobus partitos ordinibus,ex omni enim parte adhibuerunt custodiam,ne aliqua industria Petrus
» euaderet.Custodes autem somno fuerũt oppressi,aut tali cæcitate percussi,quali serui regis Syriæ sub
» Helisæo,aut alio simili modo diuina virtute detinebantur ne Petrum egredientem sentirent,aut prohi
» berent [VENERVNT ad portam ferreã] quæ putatur fuisse in atrio carceris atq; exterior, [QVAE
» ducit ad ciuitatem] Hierusalem.Ex quo elicitur,quod carcer extra vrbẽ fuit, aut in exteriore eius par
» te [QVAE vltro aperta est eis] potestate diuina atque angelica. Nam & angelicis spiritibus materia 4.Reg.6.
» corporalis obedit,quo ad motum localem. [ET exeũtes] per ferream portã [PROCESSERVNT
» vicum vnum] vrbem intrando [ET continuo discessit angelus ab eo] repente disparens. [ET Pe-
» trus ad se reuersus] id est,compos mentis effectus,& ratione plenarie vtens [DIXIT, Nunc scio ve
» re] & experimentaliter [QVIA misit dominus angelum suum,& eripuit me de manu Herodis,& de
omni expectatione plebis Iudæorum.] In omnibus vtitur Petrus stilo atmato & eleganti, & frequen-
» ter difficili, semperque sententioso. [CONSIDERANSQVE] quomodo esset eductus, & vbi nunc
» esset,quove diuerteret [VENIT ad domum Mariæ matris Iohannis qui cognominatus est Marcus]
B fuitque consobrinus Barnabæ,non Marcus Euangelista [VBI erant multi congregati] mẽte & cor
» pore,tanquam deuotissimi [ET orantes] inter cætera pro Petri liberatione. [PVLSANTE autem
» eo,processit puella nomine Rhode.Et vt cognouit vocem Petri,præ gaudio non aperuit ianuam] cu-
» piens fœminea festinatione lætum rumorem suis insinuare [SED intro currens,nunciauit Petrum sta
» re ante ianuam.At illi dixerunt,Insanis] tanquam illusa & ratione priuata. Hoc dixerunt attendendo
» ad naturalem rerum potentiam,per quam impossibile videbatur quod dicebatur. [ILLA autem af-
» firmabat sic se habere.Illi autem dixerunt,Angelus eius est] Ex hoc loco atque ex aliis multis proba-
» tur quemlibet hominem habere angelum sanctum custodem,qui etiam crebro apparent in specie eo-
» rum,quibus sunt deputati. [PETRVS autem perseuerabat pulsans] more eorum qui educti clam de
» captiuitate,non libenter diu stant extra domum. [CVM autem aperuissent ostium,viderunt eum, &
» obstupuerunt] viso tam miraculoso effectu,& causam nondum scientes. [ANNVENS autem eis ma
» nu,vt tacerent] ne eorum strepitu & clamore gaudioso Petri præsentia perciperetur,& vt miraculum
» cum silentio modeste aduerterent [NARRAVIT, quomodo dominus eduxisset eum de carcere] per
» angelum. [DIXITQVE, Nunciate Iacobo] scilicet episcopo Christianorum in Hierusalem [ET
» fratribus hæc] vt sciant se exauditos,& deo gratias agant atque lætentur in domino. [ET egressus]
» de Hierusalem eadem nocte [ABIIT in alium locum. Facta autem die] quo Herodes decreuit Pe-
C » trum producere populo. [ERAT non parua turbatio inter milites quidnam factum esset de Petro]
» quomodo abisset.Timebant autem ne Herodes tali pœna eos afficeret,quali Petrum afficere cogita-
» uit. [HERODES autem cum requisisset eum] scilicet Petrum [ET non inuenisset] nam & portæ
» & ianuæ apertæ inuentæ fuerunt,vt creditur,cũ hoc de porta ferrea aperta dicatur [INQVISITIO-
» NE facta de custodibus] id est,diligenter scisitatus ab eis,quomodo Petrus euasisset [IVSSIT eos
» addici] id est,carceri mancipari: vel duci (vt aliqui textus habent)id est,sibi præsentari ad puniendum
» eos de negligentia.Non tamen nocuit eis postea vt decreuit,domino prouidente,ne Petri ereptio fie-
» ret aliis mortis occasio.Herodes enim morte fuit præuẽtus vt subditur. [DESCENDENSQVE à Iu
» dæa in Cæsaream] Palestinæ,secundum Bedam [IBI moratus est] ad debellandũ aduersarios suos.
» [ERAT autẽ iratus Tyriis & Sydoniis.At illi vnanimes venerunt ad eum] vt ei reconciliarẽtur qua-
» si resistere non valentes [ET persuaso].i.informato. [BLASTO qui erat super cubiculum regis].i.
» cubicularius eius [POSTVLAVERVNT pacem]per Blastum, qui loquebatur pro eis [EO quod
» alerentur regiones eorum ab illo].i.de bonis terræ Herodis,quia angustæ eranr eorum prouinciæ, nec
» poterant tam vicini regis,Cæsari charissimi,inimicitias ferre. [STATVTO autem die] .i.ab Hero-
» de præfixo ad loquendum Tyriis atq; Sydoniis [HERODES vestitus veste regali sedit pro tribuna-
D » li] ad ferendũ sententiam [ET concionabatur ad eos].i.blandis,ornatis,egregiis verbis loquutus est
» eis. [POPVLVS autem acclamauit] Herodi [DEI voces & non hominis] quas audiuimus,sunt.Et
» sic diuinis præconiis non humanis eum laudabant,ascribentes ei diuinitatẽ quandã,& laudem deo so-
» lummodo debitam. [CONPESTIM autem percussit eum angelus domini] id est,intus plagauit gra
» uissimo ventris dolore [EO quod non dedisset honorem deo:] præconia sibi blasphemãter ascripta
» spernendo,seque humiliando,& deo vero talia ascribendo [ET cõsumptus à vermibus] qui intra eũ
» oriebantur putrescentibus carnibus eius [EXPIRAVIT infra quinque dies secundum Iosephum.
» [VERBVM autẽ domini crescebat & multiplicabatur] id est,Herode fidei persequutore occiso Euan
» gelica prædicatio circunquaque diffundebatur,& plurimi conuertebantur. [BARNABAS autẽ &
» Paulus reuersi sunt] Antiochiam [AB Hierosolymis,expleto ministerio] id est,allatis ibi eleemosy-
» nis seu collectis ab Antiochia missis,sicut in præcedenti capitulo est dictum [ASSVMPTO Iohanne,
» qui cognominatus est Marcus] de quo iam dictum est.

¶ELVCIDATIO CAP. XIII. [ERANT autem in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.] ARTICVLVS XIII.

RAnt autem in ecclesia,quæ erat Antiochiæ,prophetæ & doctores.] Quemadmodum
E scribit Apostolus,in primitiua ecclesia fuerunr diuersa dona gratiarum,officiorum &
statuum,iuxta illud ad Gorinth.Quosdam posuit deus in ecclesia,primo apostolos,de-
inde prophetas,tertio doctores.Itaq; prophetæ vocati sunt,propter reuelationem futurorum. Docto-

res propter scripturarũ interpretationem, populorum infotmationem, præteritorum enarrationẽ. Po- E
test quoque ad eosdem referri. Nam quidã eorum prophetæ erant pariter & doctores [IN quib⁹ Bar- »
nabas, & Simon, qui vocabatur Niger] ad distinctionẽ Simonis Petri. Et dictus est niger, vel à colore, »
si niger sumatur latine. Vel quasi ascendens à virtute scilicet in virtutẽ, si Niger sit nomen Hebrẽũ. Ni
ger enim quandoq; Hebræũ est, & interpretatur ascendens. Verũtamen aliqui sortiti sunt huiusce mo-
di nomina absq; inexistentia proprietatis actionis seu qualitatis designatæ per ipsum, imo aliqui à eon
Matt.13. trario sensu nomina sortiuntur [ET Lucius Cyrenensis] à Cyrene ciuitate sic appellatus [ET Ma- »
Marc.6. naehen, qui erat Herodis tetrarchæ] qui vocatus est Herodes Antipas quẽ Christus nominat vulpem, »
& decollauit Iohannem [COLLACTANEVS] id est, eodẽ cum eo lacte educatus [ET Saulus. Mi- »
nistrantibus autem illis domino] in actibus virtuosis, in obseruantiis præceptorum & consiliorum, in »
cõuersione aliorum [ET ieiunantibus] vt earo per omnia castigaretur, atque in seruitutẽ spiritus redi »
Marc.9. geretur mensque in spiritalibus ditaretur, & ad contemplanda erigeretur superna. Quanta nempe sit
virtus ieiunũ liquet ex eo, quod de dnrissimo malignorum spirituum genere ait Saluator, Hoc genus
dæmoniorum in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. Denique (sicut in præfatione cantatur)
deus corpotali ieiunio vitia comprimit, mentem eleuat, virtutes largitur & præmia. Tobiæ quoq; Ra-
phael angelus protestatur, Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna [DIXIT spiritus sanctus] vel »
per inspirationem internam, vel pet aliquem prophetarum istorum, siue per angelum. [SEORSOA- F
TE mihi] .i. ad meum honorem à vestra societate, seu grege vestro corporaliter atq; localiter separa- »
te. [BARNABAM & Saulum, in opus ad quod assumpsi eos] id est, ad prædicandum in gentibus ad »
Rom.1. quod eos elegi, conuerti, & mihi per gratiam iunxi. Vnde ad Romanos Apostolus de se loquitur, Pau- »
lus segregatus in Euangelium. [TVNC ieiunantes & orantes, imponentesque illis manus, dimiserũt »
eos] vt irent euangelizare in Gentibus. Verum quia hic dicitur, quod imposuerũt eis manus, videlicet »
in modum ordinandorum in sacerdotium, dicunt nonnulli, & habetur in Scholastica historia, q⁹ præ-
fati sancti in Antiochia, audito spiritus sancti consilio, orantes pro Paulo & Barnaba, miserũt eos Hie
rusalem ad Petrum, Iacobum, & Iohannem tunc existentes ibidem. Qui audito spiritus sancti manda-
to ganisi sunt, imposueruntque eis manus, quoniã manuũ impositio ad apostolos pertinebat. Sed quo-
niam litera non viderur hoc velle, alii opinantur, quod iam in Antiochena ecclesia fuerunt quidã epi-
scopi ab apostolis ordinati ad regendam multitudinem fidelium, qui tunc ibidem vehementer multi-
plicati fuerunt Episcopi autem sunt apostolorum successores, ideirco ad eorum officium spectat impo
sitio manuum, potuerunt⁹que Paulo & Barnabæ manus imponere. Verum autem præter impositionem
manuum aliam ordinationis solennitatem circa eos celebrauerint tres prædicti apostoli, siue alii qui-
cunque episcopi, non est certum, vt Scholastica ait historia: quæ etiam perhibet quod nec de apostolo- G
rum ordinatione aliquid legitur, vel quod Christus eis manus imposuit. De Petro tamen cerũ habetur,
quod Antiochiæ celebrauerit missam. Sed potuit apostolis pro ordinatione sufficere: quia dictũ est eis à
Matt.26. domino, Hoc facite in meam commemorationem. Et licet tunc non interfuerint Paulus & Barnabas,
Mar.14. tamen quia postea electi sunt ad apostolatum consilio, imo pręcepto spiritus sancti, forsan in hoc eum
aliis apostolis fuerunt priuilegiati, nec alia ordinationis solennitas circa eos celebrata est, & multi in
primitiua ecclesia sine hac solenitate ordinationis, ad sacerdotium sunt promoti, etiam multi laici sine
diaconio & pręcedentibus ordinibus, facti sunt sacerdotes. Insuper Beda hie ait, Videtur Saulus iuxta
historiæ ordinem tertiodecimo post domini passionem anno apostolatum cum Barnaba, Pauliq̃ ac-
cepisse vocabulum. Quartodecimo autem anno iuxta conditum Iacobi, Cephæ scilicet Petri, & Iohã-
nis ad'gentiũ magisterũ fuisse profectũ, nec historia Ecclesiastica repugnat, dicẽs, apostolis pceptũ fuis
se, vt annis duodecim in Iudæa pdicarẽt, quia duodecimo anno nõ statim reliquerũt Iudęam, sed deci- »
motertio exire cœperunt, & paulatim egressi sunt. [ET ipsi] scilicet Paulus & Barnabas [MISSI à »
spiritu sancto, abierunt Seleuciam] quæ est ciuitas Syriæ maritima à Seleuco rege Asiæ de quo secun- »
2.Mach. do Machabæorum habetur constructa, & nominata vt dicitur [ET inde nauigauerunt Cyprum] in- »
sulam supra memoratam [ET cum venissent Salaminam] vbẽ Cypri in qua Barnabas natus & pas- »
sus fertur, nunc Constantiam dictam secundum Bedam, quæ & sita est in parte illius insulæ orientali H
respiciens Syriam [PRAEDICABANT verbum dei in Synagoga Iudæorum] quibus verbum dei »
fuerat primo denunciandum, secundum quod infra Paulus fatetur, Vobis oportebat primũ loqui ver- »
bum dei. Porro secundum Bedam, vbicunque dicitur in Synagoga, insinuatur factum in ciuitate quod »
legitur. [HABEBANT autem & Iohannem in ministerio] suæ prædicationis. Iste est Iohannes co- »
Act.13. gnominatus Marcus, de quo in præcedentibus iam dictum est. [ET cum perambulassent vniuersam »
insulam] Cypri [VSQVE Paphum] occidentalem insulæ vrbem. Paphus secundum Bedam est ciui- »
tas Cypri maritima iuxta insulam Veneris, quõdam carminibus poetarũ famosa, quæ frequenti terræ
Act.11. motu lapsa, nunc ruinarum vestigiis, quid olim fuerit ostendit [INVENERVNT quendam virũ ma »
Act.12. gum pseudoprophetam] qui opera magica arte facta, dixit diuina [IVDAEORVM, cui nomen erat »
Barien, qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente] qui fuit magnæ dignitatis & procõsul,
id est, secundus à consule, cui causa quæstus, & ambitione honoris coniunxit se magus ad deceptionem
ipsius. [HIC accersitis Barnaba & Paulo desiderabat audire verbum dei. Resistebat autẽ illis Elymas »
magus (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere procõsulem à fide] Christiana, per quã »
illius magicæ artes confundebantur. Horum duorum nominum, scilicet, Elymas & magus, vnũ est in-
terpretatio alterius. Elymas enim secundum Scholasticam historiam interpretatur magus, sicque com
mune nomen maleficorum appropriatum est huic. Alii dicunt quod Elymas interpretatur dei mei mẽ
sura, vel sensus, sicque iste fecerit se vocari, vt dei nuncius crederetur, & ita nonne Barien, præfato mo-

A do exponitur Elymas,hac de cauſa. [SAVLVS autem qui & Paulus repletus ſpiritu ſancto,intuẽs in
„ eum dixit] Hoc loco Saulus,primo vocatur Paulus,eſtque hoc nomen ſortirus ſecundum multos ſan
ctorũ doctorum à Paulo proconſule quem conuertit. Hnmines enim aliquandn conſueuerunt nnmi
na ex aliquo notabili facto ſortiri. Verũtamen ſecundum Origenem ſemper fuit binominis,vnde iã di-
citur Saulus qui & Paulus. Quaſi dicat, Vtroque vocatus eſt nomine. Vel poſt ſuam ad Chriſtum con-
„ nerſionem,vocauit ſe Paulum,quaſi humilem & modicum. [O pleneomni dolo & nmni fallacia] qa
verbis & operibus fraudulentus. Virum autem ſanguinũ & dolnſum abominabitur dominus. Et Eſaia Pſalm.5.
„ teſtante,Fraudulenti vaſa ſunt peſsima [FILI diaboli] per imitationem doli & vitiorum: iuxta il- Eſaiæ.32.
lud Sapientiæ,Imitantur illum qui ſunt ex parte ipſius. Hinc ait Saluator Iudæis,Vos ex patre diabo- Sapien.2.
„ lo eſtis [INIMICE omnis iuſtitię] Legis naturalis,legis ſcriptæ,legisq; Euangelicæ [NON deſinis Inhan.8.
„ ſubuertere vias dnmini rectas] .i. diuina præcepta,documenta,conſilia,quãtum in te eſt cõculcas,atq;
ab alis tollis,& praue exponis. Huius magi meminit in libro de diuinis nominibus(puto)diuinus Dio Diony.
nyſius,aſſerens ſtnltam fuiſſe obiectionẽ quam verbis Pauli obiecit,quibus Paulus affirmat ad Timo- 2.Tim.2.
theum,deus ſeipſum negare non poteſt,& arguit Elymas,quod ſecundum hoc,deus nnn eſſet omnipo
tens,quaſi veritatem negare,mentiri,peccare,potentiæ,& non potius impotentiæ atque miſetię eſſet.
„ [ET nunc ecce manus domini ſuper te] id eſt,diuina poteſtas te punier [ET eris cæcus nnn videns
„ ſolem] nec lumen eius [VSQVE ad tẽpus]vt per tuã corpoream cęcitatẽ, innoteſcat ſpiritalis cæci-
B „ tas tuæ mẽtis. Et vt intus priuatus es luce atq; intuitu ſolis iuſtitiæ,ſcilicet Chriſti, ſic foris ptiuaberis
„ materialis ſnlis aſpectu. [ET cõfeſtim cecidit in eũ caligo & tenebræ] ſcilicet,in inſtãti. Virtus enim
„ dei eum ſit infinita operatur in inſtanti. Quod item factũ eſt ad declarandum qnod excæcatio illa mi-
„ raculnſa fuit non naturalis [ET circuiens quęrebat,qui ei manum daret] Tertius enim fuit ſentiens
„ plagam dei,& inſtar cæcorum in gyro ſe vertit quærens ducatũ & ſuſtentationẽ ne laberetur in præ-
„ ceps. [TVNC proconſul cum vidiſſet factum] tam miraculoſum [CREDIDIT, admirãs ſuper do
„ ctrina dnmini] id eſt,altitudinem ſapientiæ Chriſtianæ, & virtutem miraculorũ quibus confirmaba-
„ tur. Nouerat enim tanquam vir prudens quod deus fons veritatis,non perhibeat teſtimonium falſita-
ti: ideo cernens a poſtolnrum iſtorum doctrinã hniuſcemodi miraculo confirmari, mox credidit & ma
„ gum abiecit. [ET cum à Papho nauigaſſent Paulus & qui cum illo erant] ſcilicet,Barnabas,Iohan-
„ nes,& forſitan plures. Nam & id credi poteſt,quod aliqui de miniſtris proconſulis eius cõuerſione &
„ inſtructinne inducti,pariter ſint conuerſi [VENERVNT Pergen Paniphylię.] Pergen eſt maritima
„ ciuitas prouinciæ Aſię quæ prouincia vocatur Pamphylia iuxta Bedã. [IOHANNES autem diſce-
„ dens ab eis,reuerſus eſt Hieroſolymã.] De cauſa ſuæ abſceſsionis infra dicetur. [ILLE vero] ſcilicet
„ Paulus & Barnabas [PERTRANSEVNTES Pergen,venerunt Antiochiã Piſidię.] Piſidia eſt pro-
C „ uincia Aſiæ,& Antiochia ſita in ea: alia eſt ab Antiochia Syriæ ſupra memorata,& in ſcripturis cele- Act.11.
„ brinri,quæ nlim Reblatha,& Remath magna dicebatur. [ET ingreſsi Synagogam die ſabbatorum, 4.Re.25.
„ ſederunt] quaſi vere manſueti ad audiendũ verbum dei,vt prompti ad prædicandum. [POST lectio-
„ nem autem legis & prophetarum,miſerunt principes Synagogæ] videlicet prælati inter Iudæos [AN
„ eos dicentes,Viri fratres,ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem,dicite.] Ex ipſo enim ap-
„ paratu,probitate & grauitate Pauli & Barnabæ,conſiderauerunt eos eſſe viros religioſos ac ſapientes.
„ Siquidem ſapientia hominis lucet in facie eius. [SVRGENS autem Paulus] principibus & toti con
„ gregationi honorẽ impendens [ET manu ſilentium indicens] vt attentius audiretur [ACTT, Viti Iſ-
„ raelitæ,& qui timetis deũ audite.] His verbis beneunlẽtiã eorũ captat,vt fructuoſius audiatur. [NEVS
„ plebis Iſrael elegit patres noſtros] ab æterno,& tẽpore diuinitus præſtituto effect9 gratioſos huius ele
„ ctionis impertitus eſt eis [ET plebem] Iſraeliticã [EXALTAVIT, cum eſſent incolæ in terra AE-
„ gypti.] Nam tempore Inſeph & eiam tempore eductionis per Moſen, & paulo ante fuerunt ibidem Gen.47.
„ honorifice ſublimati [ET per quadraginta annorum tempus,ſuſtinuit mores eorum in deſerto] mo- Exod.16.
res inquam peruerſos,murmoratinnes & rebellinnes: quandoque tamen ſatis acriter correxit quoſdam Num.22.
„ eorum,ſed totam gentem non deleuit [ET deſtruens] partim occidendo, partim fugando,partim in Deut.29.
D captiuitatem redigendo [IN terra Chanaan ſeptem gentes] id eſt, totidem nationes filiorum Cham,
„ vtpote Chananæos,Amorræos,Euæos,Iebuſæos,Phereſęos,Ethæos,& Gergeſæos [SORTE] id eſt,
„ per ſortium miſſinnem [DIVISIT eis terram eorum] per manns Ioſue,Eleazari, & principum tri-
buum filiorum Iſrael,ſicut in Ioſue legitur. Duabus tamen tribubus ac dimidiæ ante per Moſen fuit di-
„ uiſa pars terræ trans Iordanem [QVASI poſt quadringentos & quinquaginta annns.] Computa-
tio annorum iſtorum ſecũdum Bedam atque Scholaſticã hiſtoriam inchoatur à natiuitate Iſaac,à qua
vſque ad exitum Iſrael de AEgypto fluxerunt anni quadringenti & quinque, quibus iungũtur quadra Eſa.t23.
ginta anni quibus in ſolitudine erant,& qnq; in terra Chanaan,poſt quos quieuit terra à pręliis,tũcq; Ioſ.14.
„ diuiſa eſt terra,ſicut in libro Inſue legitur. [ET poſt hæc dedit indices] quorũ primus fuit Othnniel Pſalm.77
„ frater Caleph minor,vt ſcribitur in libro Iudicũ [VSQVE ad Samuel prophetã] incluſiue,qa & ipſe Num.35.
„ iudex fuit Iſraeliticæ plebis. [ET exinde poſtulauerunt regem] nam filii Samuelis iudices à patre ſuo Inſ.11.12.
„ conſtituti pnſt auaritiam declinauerũt,vt primo Reg.habetur [ET dedit eis Saul filiũ Cis virũ de tri Iud.3.
„ bu Beniamin] qun pro tũc nõ erat inter filios Iſrael melior. [ET amoto illo] à regno propter ſua pec 1.Reg.7.
„ cata,quia in eo honnres mutauerũt mores [SVSCITAVIT illis Dauid Regẽ,cui teſtimoniũ perhi- 1.Reg.8.
„ bens dixit,Inueni Dauid filiũ Ieſſe virũ ſecũdũ cor meũ] .i. mihi placentẽ,ſeu meæ volũtati conformẽ, 1.Reg.10.
„ in donis naturæ & gratiæ bene diſpoſitũ, [QVI faciet omnes volũtates meas] .i. volita à me imple- 1.Reg.16.
bit ,& mihi obediet. Nnn talem deus iſtũ improuiſe inuenit,ſed vt talem eum inueniret,prius per gra-
tiam talem fecit, imo ab æterno prædeſtinauit ſe illum talem facturum, quo facto talem inuenit qua-

Rom.1. lem voluit & exegit. Et ista est præclarissima laus sancti Dauid. Quid enim nobilius voluntati creatę, E
quàm increatæ dei sui voluntati esse conformem, cum & amicorum sit eadē velle & nolle. [HVIVS] „
deus ex semine] id est, ex semine Dauid [SECVNDVM promissionē] factā ipsi Dauid [EDVXIT] „
per generationem ex virgine [ISRAEL].i.ad salutem populi Israel [SALVATOREM Iesum]qui „
Lucæ.3. factus est ex semine Dauid secundum carnem, vt dicitur ad Romanos [PRAEDICANTE Iohāne „
ante facié aduētus eius].i.ante manifestā Christi prædicationē & apparitionem, qua per miracula se „
Iohan.1. dei filium declarauit [BAPTISMVM pœnitentiæ].i.dispositiuū ad pœnitentiā, & in quo Iudæi sua „
confitebantur peccata, non confessione sacramētali, sed generali [OMNI populo Israel] venit ad eū. „
[CVM autem imperet Iohānes cursum suum] id est, circa finē suæ prędicationis morti propinquans, „
Lucæ,3. [DIXIT]Iudæis. [QVEM me arbitramini esse non sum ego] id est, non sum Christus sicut putatis. „
Matt.3. Hoc enim superiores & inferiores Iudæorum concorditer existimabant, propter sanctissimam cōuer- „
Marc.1. sationem Iohannis. [SED ecce venit post me] ad prædicandum & baptizandum per suos discipulos.
Christus etiam natus est post Iohannem [CVIVS non sum dignus soluere calciamenta pedum eius]
id est, nec in minimo dignus sum ei exhibere obsequium, eo quod incomparabiliter sit maior me secū-
dum diuinam naturam, & secūdum assumptam quoq;, vt verbo immediate suppositaliterque vnitam, F
& omni gratia secundum totam capacitatem mentis creatæ repletam quasi ineffabiliter maior est me,
quia toto vniuerso præstātior. Vnde ad Christi maiestatem habendo respectum non fuit Iohannes dig-
nus ad id. Veruntamen considerando Iohannis obsequium, vt ex charitate, & actuali motione spiritus
sancti procedens, meritorium fuit vitæ æternæ etiam de condigno secundum multos doctores. Et quo
ad id, dignus fuit dominū Iesum baptizare: imo sic deuotus sacerdos dignus est corpus eius & sangui-
nem consecrare, tractare, & sumere, ad quod nemo condignus est, si ad Christi dignitatem habeatur
duntaxat respectus. Postremo verbis his non datur intelligi, quod Christus vsus sit calceis, quē constat „
nudis pedibus incessisse: sed est modus loquēdi Hebræorum. [VIRI fratres, filii generis] id est, tribus „
[ABRAHAM, & qui in vobis timent deum] quod referri potest ad cōuersos ad Iudaismū [VOBIS „
verbum]id est, prædicatio [SALVTIS huius missum est] vel verbum salutis huius, id est, verbum dei
incarnatum, humanæ author salutis missum primo specialiter ac principaliter, ita vt ipsemet Christus
testatus sit, Non sum missus, nisi ad oues domus Israel quæ perierunt. Discipulis quoque præcepit, In „
Matt.16. viam gentium ne abieritis, sed ad oues perditas domus Israel. [QVI enim habitant Hierusalem] pu- „
Matt.10. ta vulgares. [ET principes eius, hunc] Iesum [IGNORANTES] esse Messiā. Quod quomodo ve- „ G
rum sit tactum est super id, Scio fratres, quia per ignorantiam peccastis, sicut & principes vestri [ET „
voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur]in Synagogis seu scholis eorū, quia verba pro-
phetarum de Christo non intellexerunt [IVDICANTES] quod morte esset condignus [IMPLE „
VERVNT] quæ de Christi passione prophetata fuerunt [ET nullam causam mortis inuenientes in „
Iohan.19 eo] secundum veritatem [PETIERVNT à Pilato vt interficeret eum] id est, ex eius sententia „
per milites interfici facerent, quod & fecerunt. [CVMQVE consummassent omnia quę de eo scri- „
pta erant] videlicet quæ eius comprehensione, ligatione, consputione, passione, [DEPONENTES
eum de ligno posuerunt in monumento] non vtique iidem numero interfecerunt & deposuerunt,
ac spelierunt: sed illud impii, hoc iusti, videlicet Ioseph ab Arimathia, & Nicodemus. Verum scri-
ptura more solito loquitur de diuersis quasi de eisdem: sicut in Psalmo, Cum occideret eos quærebant „
Psal.43. eum. Et iterum, Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. [DEVS ve- “
Act.2. ro suscitauit eum à mortuis tertia die, qui visus est per dies multos, his qui simul ascenderant cum eo „
de Galilæa in Hierusalem]scilicet viris ac fœminis præsertim Apostolis, prout dictum est ante scilicet: „
Post passionem autem suam per dies quadraginta apparens eis [QVI vsque nunc sunt testes eius ad „
plebem] quod ipse sit Christus pro hominibus crucifixus & suscitatus. ET nos vobis annunciamus „
eam quæ ad patres nostros repromissio facta est] de Christi aduētu, & saluatione generis humani per „
ipsum [QVONIAM hanc deus adimpleuit filiis nostris] id est, Iudæis qui nunc sunt scilicet ad eorū H
salutem, qui si in Christum crediderint immaculatęque vixerint, non habebūt necesse ad lymbum de- „
scendere vt patres eorum quantumlibet sancti, sed morientes mox euolabunt [RESVSCITANS Ie- „
Psalm.2. sum. Sicut & in Psalmo secundo scriptū est] dicente patre ad Christum, [FILIVS meus es tu] non „
Act.4. adoptiuus sed naturalis [EGO hodie].i.in æternitatis inuariabili, indiuisibiliq; momento [GENVI „
te] generatione immateriali, & intellectuali. Authoritas ista supra allegata est atq; exposita, quam hic
Rom.9. inducit Apostolus, non ad probandum Christi resuscitationem, sed diuinitatem, de qua iam fuit locu- „
tus. De suscitatione vero subiungit. [QVOD autem suscitauit eum à mortuis, amplius non reuertūrū „
Esa.55. in corruptionem] hoc est ad vitam immortalem & impassibilem [ITA dicit] per Esaiam, secun- „
dum translationem septuaginta intepretū [QVIA dabo vobis Dauid sancta fidelia].i.quæcunq; ipsi „
Dauid de Christo promisi, vel per ipsum de Christo loquutus sum, vobis fideliter adimplebo. Loco cu- „
ius nostra translatio habet, Feriam vobiscum pactū sempiternū, misericordias Dauid fideles. [IDEO „
Esa.35. QVE & alibi dicit] puta in Psalmo, ipse Dauid ad patrē de Christi resurrectiōe vaticinās, [NON da „
Psalm.15. bis sanctū tuum videre corruptionem] id est, corpus Christi, sancti sanctorum non permittes in sepul- „
Act.2. cro resolui, aut incinerari. Illud iam ante plenius fuit expositum. Porro quod hoc de Christo, nō de „
Dauid prædictum sit, probat Apostolus. [DAVID enim in sua generatione, cum adminis trasset vo- „
luntati dei] ei fideliter obediendo, atque secundum ipsius voluntatem populum Israel gubernando „
[DORMIVIT, & appositus est ad patres suos] quia secundum corpus cum eis sub terra defos- „
sus: &, quo ad animam, cum eorum spiritibus in lymbo locatus [ET vidit corruptionem] id est, „
corpus eius in pulueres est redactum. [QVEM vero Deus suscitauit à mortuis] tertia die,

A vt dictum est [NON vidit corruptionem].i. corpus eius post animæ recessum non est resolutum. [NO
» TVM ergo vobis sit viri fratres, quia per hunc] tanquam per saluatorem, & mediatorem dei ac homi-
» num Iesum Christū [VOBIS remissio peccatorum aonunciatur] ita quod eius passione, virtute, ac 1.Tim.2.
merito estis saluati, dummodo in ipsum credatis, & charitate iungamini, vt virtus & meritum passionis
» suæ vobis per sacramenta Euangelicæ legis applicetur [AB omnibus] scilicet peccatis purgatio [A
» quibus non potuistis in lege Mosi iustificari].i. mūdari per sacrificia legis, neq; per ipsam legē, quia lex
illa non continuit nec contulit gratiā, sicut lex noua inquātum includit Euāgelica sacramenta gratiæ
significatiua, cōtentiua, & effectiua. Efficiūt enim quod designant. Hinc ad Hebræos multa scribit Apo
stolus, Nihil, inquiens, ad perfectū adduxit lex. Et, Impossibile est sanguine hircorū & vitulorum auferri Heb.7.
peccata. Illa enim sacrificia non ex se erant accepta, sed ex offerentium deuotioone. In veteri quoq; te Hebr.10.
stamento non fuit remedium cōtra reatum originalis peccati, quo ad patriæ ingressum, sed omnes electi illi descenderūt in lymbū. Electi quoq; qui tunc iustificabantur, nō per legē, sed per fidē Christi futu
» ri, tunc iustificati noscūtur. Hinc subditur, [IN hoc enim omnis qui credit iustificatur] id est, omnis
qui per fidem formatam Christo vnitur seu incorporatur, virtutis & meriti suæ salutiferæ passionis cō Esa.53.
sors participat; efficitur. Ipse enim est io quo dominus posuit iniquitatem omnium nostrum, qui satis Apoc.1.
fecit pro nobis cum disciplina pacis nostræ fuit super eum: cuius liuore sanati sumus, qui dilexit nos &
lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo. Sed caput membris non influit, nec ipsa viuificantur ab ip-
B so nisi eidem connectanturita vitam gratiæ, motumque virtutum à Christo non sortitur, qui ei per fi-
» dem & charitatem ooo counitur. [VIDETE ergo ne superueniat vobis, quod dictum est in prophe- Abac.1.
» tis] id est, ne pœna prophetice prænunciata vos apprehendat. Quid vero sit dictum in prophetis, ad-
» iecit. [VIDETE contemptores & admiramini & disperdimini: quia opus ego operor in diebus ve-
» stris, opus quod non credetis, si quis enarrauerit vobis.] Istam scripturam allegat Lucas secundū translationem septuaginta, qua suo tempore vtebatur ecclesia, quæ & apud Abacuc habetur. Nostra quoq;
» sic habet translatio, Aspicite in gentibus, & videte, & admiramini, & obstupescite: quia opus factū est
in diebus vestris quod nemo credet cum enarrabitur. Loquitur autem propheta ad literam de captiui-
tate & punitione Iudæorum per Chaldæos, quam sibi imminere credere noluerunt prænunciantibus
id prophetis. Hortatur ergo Apostolus Iudæos, ne sicut illi Iudæi ob suam incredulitatem & peruersi-
tatem inciderunt maximam calamitatem Chaldæorumque rabiem: sic ipsi incidant similem pœnā &
manus Romanorum, vel potius dæmonum, qui per Chaldæos spiritaliter designantur. Itaq; sensus est,
Videte & præcauete o cootemptores verborum dei & promissionis diuinæ, & admiramini de magni-
tudine vestri periculi, & disperdimini per vitia & errores, itemque per captiuitatem hanc vhimam,
C qua vagi estis in nationibus, quia opus ego operor in diebus vestris, videlicet saluationem generis humani per Christum, seu incarnationem, passiooem, resurrectionem & ascensionem ipsius, quod nō credetis si quis enarrauerit vobis. Nam pro maiori parte manseruot increduli. Potest quoque hoc opus in
» telligi pœna eis inflicta eo quod non susceperunt Christum, [REBVNTIBVS autem illis] videli-
» cet Paulo & Barnaba Synagogam [ROGABANT principes Synagogæ, vt sequenti sabbato loque-
» rentur sibi hæc verba.] Quidam existimant quod malitiose id rogauerunt tanquam indignātes de hoc
quod Paul. dixit eos in lege Mosi non posse iustificari, idcirco volebant hoc rursus ab eo audire, vt ma
lorem contra eum occasionem haberent. Vnde & sequenti sabbato in euidentem proruperunt malitiam. Forte tamen bono id animo precabantur, vt de tam nouo rumore ac magno negocio plenius in-
» struerentur. Postea tamen subuersi fuerunt. [CVM autem dimissa esset Synagoga] id est, conuētus so-
» lurus vnoquoque ad propria remeante [SECVTI sunt multi Iudæorum & colentium] deum [AD-
» VENARVM Paulum & Barnabam] vt eorum prædicationibus certius imbuerentur. Aduenę vero deū colentes intelliguntur qui natione erant gentiles, sed religione Iudæi, seu ad Iudaismum conuersi, qui
» proselyti dicebāmr, vel Iudæi de dispersione venientes [QVI] puta Apostoli [LOQVENTES per-
» suadebaot eis, vt permanerent in gratia dei] id est, in fide Christi misericorditer iustificari exquirerent
D noo in obseruātiis legis. Dei quoq; gratioso auxilio inniterentur, non legis iustitię. Aliqui autem dicūt
» istos iam credidisse in Christum, ideoq; moneri, vt in ea fide permaneant fixi. [SEQVENTI vero
» sabbato pene vniuersa ciuitas conuenit audire verbum dei] à Paulo & Barnaba, quorū infra hos dies
» inter medios percrebuit fama atque innotuit. [VIDENTES autem turbas] gentiliū horum Iudæi,
» repleti sunt zelo [INVIDIAE cōtra apostolos] & contradicebant his q̄ à Paulo dicebātur de Chri-
» sto [BLASPHEMANTES dicendo quod Iesus Nazarenus non esset verus Christus. [TVNC con- Matt.10.
» stanter Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis oportebat primū loqui verbum dei] .i. Euangelicam prę- Mat.16.
» dicationem proponere, quia vt dictum est sæpe, Christus atque apostoli primo directi sunt ad Iudæorū
» coouersionē, qbus propheticæ promissiones tanq̄ populo peculiari p̄sertim factę fuerunt [SED quo-
» niam repulistis illud] obstinato animo veritati Euāgelicæ cōtradicēdo [ET indignos vos iudicastis
» .i. facto puerso indignos mōstrastis [VITAE æternę] q̄ est beatitudo vera p Christū reparata [ECCE Rom.11.
» cōuertimur ad gētes] instruēdas & cōuertēdas. Itaq; Iudæorū infidelitas, obstinatio, rebellio, fuit occasio instructiōis, illuminatiōis saluatiōisq; gētiū. Propter qđ ad Romanos scribit Apostolus, Delictū eorū salus est gētibus. Qđ si delictū eorū diuitię sunt mūdi, & diminutio eorū diuitię gētiū, quāto magis
» plenitudo eorū? [SIC enim præcepit nobis dominus] vt Iudæis obstinatis relictis, procedamus ad gē- Esaię.49.
» tes: ad quod authoritatem Esaiæ allegat, [POSVI te in lumen gentibus] id est, ad gentilium illumi-
» nationem te ordinaui [VT sis in salutem] cunctis credentibus [VSQVE ad extremum terræ] .i. per
omnes terminos mundi. Vnde & Symeon loquens de Christo, confessus est deo patri, Viderunt oculi Lucæ.2.
mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentiū. Et

A dens].i.ſpiritu ſancto reuelante perpendens [QVIA fidē haberet vt ſaluus fieret].i.quod verbis Pauli cre
debat,& in nomine Chriſti ſe ſaluandū ſperaret, aut etiā corporaliter reſormādū, talem & tantam fidem
» contulit ei ſpiritus ſanctus,qui miraculum facere iā decreuit [DIXIT voce magna] vt ſignū mox futurū
» ad Chriſti gloriam audientiumque ſalutē cunctis pateret. [SVRGE ſuper pedes tuos rectus] ita vt nulla
prioris defectuoſitatis in te ſigna remaneant.Porro ſecundū Bedam in Græco codice ſic habetur,Tibi di
» co in nomine dñi noſtri Ieſu Chriſti,ſurge ſup pedes tuos rectus.[ET exiliuit & ambulabat] .i. ſtinus ſi-
ne omni obſtaculo celerrime conſurrexit & expedite inceſſit,quod fuit valde graode miraculum ſoli diui
» nitaō poſsibile.[TVRBAE autē gentiles atque idololatrę cum vidiſſent quod fecerat Paulos: leuauerunt
vocem ſuam Lycaonice dicentes] .i.iuxta linguam maternam,quia Lyſtra ciuitas fuit prouinciæ Lycaō-
» niæ.[DII ſimiles facti hominibus].i.in humana effigie apparentes [DESCENDERVNT ad nos de cæ
lo] quod eſt locus deorum ſecundū illorum errores.Putabant quippe Paulum propria id poteſtate feciſ-
» ſe [ET]vocabant Barnabā Iouem] eo quod prior & ſenior videbatur.Iouem enim regem deorum & pa-
» trem putabant. [PAVLVM vero Mercuriū,] qui ſecundum vanitatē Iouem comitabatur [QVONIAM
ipſe erat dux verbi].i.in loquendo & proponendo verbum dei habeos primatū:& quia Mercurius ſecun-
dum corū perſidiam,eruditus & eloquens fuit in tantum vt deus eloquentiæ diceretur,Paulum eius nomi
» ne exprimebant.[SACERDOS quoq; Iouis,qui erat ante ciuitatē] audito rumore miraculi [TAVROS]
B ad immolandū [ET coronas] ad impoocodū eas capitibus apoſtolorum ad decorem corom, vel ad tem-
» plum ornandum [AFFERENS ad ianuas] templi [CVM populis voluit ſacrificare] .i.hoſtias mactare
» & immolare apoſtolis tanquam immortalibus dus.[QVOD vbi audierunt Apoſtoli Paulus & Barnabas,
coocisſis tunicis ſuis] more Iudæorum,qui audita diuinæ maieſtatis blaſphemia veſtes ſcindere conſueue
» runt zelo dei,quaſi eius iniuriam perpeti non valentes,& cordis ſui dolorem monſtrantes. [EXILIE-
RVNT in turbas,clamātes,& dieeotes,Viri quid hæc facitis?] .i.cur nobis ſacrificare diſponitis? Quo ſan
» cti apoſtoli humiliores fuerunt,eo pœnalius fuit eis hoc factum,diuinę maieſtatis inhonoraoūi. [ET nos
» mortales ſumus,ſimiles vobis] in natura ſpecifica [HOMINES annunciātes vobis ab his vanis] idolorū
culturis,in quibus nec veritas eſt,neq; vtilitas:& quę à vera beatitudine ſeu vltimo hominis fine colētes im
» pediunt [CONVERTI ad deū viuū] qui ſolus eſt viuens & vita pura ac plena per ſoā eſſentiā . Dū autē
» quos colitis,mortui ſunt & dānati: vt Iupiter,Mercurius,&c.qui homines ſcelerati fuerūt.[QVI fecit cœ
lum & terrā,& omnia quę in eis ſunt.] Cœlum enim & terrā per ſeipſum immediate creauit,in qbus ſune
multa qoę non ſunt immediate à deo ſecundū ſe tota creata,vt bruta,originaliter tamen principaliterq; à
» deo fluxerūt,& prima materia vniuerſorū ab illo eſt immediate ,pducta.[QVI in præteritis generib⁹ dimiſie
omoes gētes ingredi vias ſuas].i.vniuerſos gētiles in ſuis adinuēuonibus, erroribus & peccatis defluere ac
perire.Nam vſq; ad Chriſti aduentū & prędicationē eius ac diſcipulorum ſuorū, gentes cōmuniter idolis
C ſeruiebant,paucisimis interdum exceptis,ſolique filii Iſrael vias dei ambulauerunt,voum verum deū co-
» lendo [ET quidem non ſine teſtimooio ſemetipſum reliquit] .i. bonitatem & diuinitatem ſuam manife-
ſtare,ſeque deū eſſe teſtari per varia beneficia non ceſſauit,benefacieos,totum vniuerſum conſeruando in
» eſſe,& gubernando [DE cœlo] aereo [OANS pluuias & tēpora fructifera] ætatem & ver [IMPLENS
cibo & lætitia corda veſtra] Omnia enim dona naturæ,& bona fortunæ , beneficia ſunt ſummi dei, cuius
vnitas,maieſtas ae diuinitas per vniuerſi gubernatiooem,temporū diſtinctionem,cœleſtium motionē,infe
riorū moderationē ac prouiſionē ipſis quoque philoſophis innotuerunt. Naturalis autē delectatio quæ ex
coniuoctione potentiæ cum conuenienti obiecto cauſatur,à deo principaliter deriuatur , qui inſtitutor eſt
ordinis & cohabitudinis rerum.Corda vero,id eſt,mentes oon implentur cibo corporeo,niſi quo ad deſi-
» derii actuatiooem [ET hæc dicentes vix ſedaueruot turbas ne ſibi immolarent] propter magnitudinem
rei geſtæ,& quia ad idololatriam pronæ fuerunt.Hoc de ſacerdote Iouis ooo ſpecificatur,qui forte deum
» ſuum reprobari inuste & indignanter audiuit [SVPERVENERVNT autē quidā ab Antiochia] Piſidię,
» quæ fuit huic vrbi vicinior quam Antiochia Syriæ [ET Iconio Iudæi] increduli [ET perſuaſis turbis] ci-
» uitatis Lyſtris [LAPIDANTESque Paulum] Vnde & ipſe ſcribit,Semel lapidatus ſum [TRAXerunt extra ci- 2.Cor.11.
» uitatem] tanquā ſepultura indignū,& vt vile cadauer [EXISTIMANTES eum mortuum eſſe] quia ſigna vitæ
non apparebant in eo tam grauiter vulnerato:mortuuſque fuiſſet,niſi diuioa fuiſſet poteſtate mirabiliter
D preſeruatus [CIRCUNDANTIBUS autem eum diſcipulis] quaſi plangerent mortuum & ne à Iudæis viuere
» perciperetur [SVRGENS intrauit ciuitatem] Lyſtris occulte,quia diuina virtute fuit ſanatus ſeu conſor-
» tatus,aliter proficiſci oō potuiſſet,[ET poſtera die profectus eſt cum Barnaba in Derben] Lycaoniæ vr-
» bem [CVMQVE euangelizaſſeot illi ciuitati,& docuiſſent moltos,reuerſi ſunt Lyſtram,& Iconium, &
» Antiochiā] Piſidię,vrbes in quibus iam antea prędicauerunt [CONFIRMANTES animas diſcipulorū] ſermo-
» nibus optimis [EXHORTANTESque,vt permanerent in fide] taoquam in fuodamento virtutum ſpiritaliſque
» vitæ.Quo ſublato tota corruit machina ſpiritalis in anima [ET quoniā per multas tribulationes] à mun-
» do,à dæmonibus,à propria carne,& improba voluntate,[OPORTET nos intrare in regnum cœlorum]
de exilio enim nō venitur ad patriā,niſi p diuerſos labores.Quotidiana quoq; noſtra peccata caſtigationē Galat.5.
dei paternā requirūt.Caro etiā aduerſatur ſpūi:& quo magis ,pficere cupimus & conamur, eo inuiſibiles Iohan.13.
hoſtes grauius nobis inſiſtūt.Deniq; non eſt ſeruus maior dño ſuo.Si ergo oportuit Chriſtū pati,& ita in- Lueç.24.
trare in gloriā ſuā,quomō nos ſerui eius viliſsimi,ſine tribulationibus optamus ſaluari? Itaq; qui ſe dicit in 1. Iohan.1
Chriſto manere,debet ſicut ille ambulauit & ipſe ambulare. Qui enim oūc cōpatitur Chriſto,conglorifi- Roma. 8.
cabitur poſt cū eo.Hinc ait Pſalmiſta,Multę tribulationes iuſtorū. Et item, Trāſiuimus p ignē & aquam. Pſalm.33.
Hinc arcta dicitur via quę ducit ad vitā. Væ filiis ſæculi,amatoribus huius mūdi, qui cūcta quę carni mol Pſal.65.
lia ſunt quærunt,qui oullā volunt ferre iniuriam,nil perpeti propter Chriſtū, qui inſtar brutorū paſsiones Matth. 7.
concupiſcentiaſque ſequūtur.Ideo dicit Saluator, Qui vult venire poſt me, tollat crucem ſuam quotidie,

Lucæ. 9. N & sequatur me. Et Apostolus, Non coronatur nisi qui legitime certauerit. Vbi ideo iam illi, qui tempus iu E
2. Tim. 2. uentutis ac sanitatis in vitiis expendentes spem stultam sibi confinguntquod in senio seu languore, pœni
tentiam sint acturi: [ET cum constituissent illis] discipulis [PER vniuersas ecclesias presbyteros] .i. epi- »
scopos secundum quosdam. In primitiua nanque ecclesia, non fuit inter istos distinctio, & frequenter eo-
dem nomine censebantur, quod ex verbis ad Titum habitis facile est pensare. Cum enim dixisset ad Ti- »
tum, cōstituas per singulas ciuitates presbyteros: & quales debeant esse presbyteri, subdens paulopost ait,
Titum. 1. Oportet enim episcopū sine crimine esse. Similiter ad Timotheum post episcopi descriptionem, mox ad
1. Timo. 3 diaconos se conuertit. Similiter ad Philippenses in exordio, Cū episcopis inquit & diaconibus [ET oraſ- »
Philipp. 1. sent cum ieiunationibus & orationibus, commendauerunt eos domino, in quem crediderunt] qui solus
est principalis conseruator & custos [TRANSEVNTESQVE Pisidiam, venerunt Pamphyliam] pro- »
uinciam Asiæ [ET loquentes verbum dei in Pergen] ciuitatē Pamphylię [DESCENDERVNT in At- »
taliam] quæ secundū Bedam est ciuitas Pamphyliæ maritima [ET inde nauigauerunt Antiochiam] Sy- »
riæ [VNDE erant traditi gratiæ dei] id est, ab aliis sanctis ibidem exhibitis operibus gratiæ spiritusanctī »
[IN opus quod compleuerunt] id est, ad prædicationem & apostolatus officium, vt dictum est supra. »
Actuū. 13. [CVM autem venissent Antiochiam, & cōgregassent ecclesiam, narrauerunt quanta fecisset deus cum il- »
lis] id est, quantam dedisset eis virtutem & gratiam in conuersione gentilium & Iudæorum quorundam.
[QVIA aperuisset gentibus ostium fidei] id est, fidem quæ est ianua ad cætera dona, gentibus infudisset F
[MORATI sunt autem tempus non modicum cum discipulis] in Antiochia. Hæc autem ad dei gloriā, »
& audientium spiritalem exhilarationem ecclesiæ retulerunt.

EXPOSITIO CAP. XV [ET quidam descendentes de Iudæa.] ARTIC. XV.

Onsequenter ardua quædam quæstio determinatur, quæ in primitiua ecclesia multos soli-
citauit [ET quidam descendentes de Iudæa] præsertim de Hierusalem, erantque isti Iudęi »
C de secta Phariseorum ad Christum conuersi, vt infra habetur [DOCEBANT fratres] .i. »
Christianos in Antiochia consistentes de gentilitate conuersos [QVIA nisi circuncidami- »
ni secundum legem Mosi, non poteſtis salui fieri] .i. obseruatio legis euangelicæ, sine custo
dia legis Mosaicæ, & circuncisionis potiſsime, non sufficit vobis ad salutem. Non enim solam circuncisio-
nem, sed cætera quoq; legalia, voluerunt à cōuersis gentilibus obseruari, eademq; ratio est de circuncisio-
Galat. 5. ne & cæteris. Propter quod ad Galatas ait Apostolus, Testificor omni homini circuncidenti se, quia debi-
tor est vniuersæ legis seruandæ [FACTA ergo fideitione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos.] »
Paulus enim & Barnabas docuerunt oppositum, nec gētes à se conuersas ad legalia induxerūt, nisi quo ad
præcepta moralia, & quæ à Christo iubentur, funtq; de naturalis dictamine rationis, propter quod ad eo-
rum custodiam omnes tenentur [STATVERVNT] .i. omnes ibi fideles concorditer ordinauerunt [VT G
ascenderent Paulus & Barnabas, & quidā alii ex aliis] .i. aliqui de parte aduersa [AD apostolos & presby »
teros] .i. sacerdotes seu seniores [IN Hierusalē super hac quæstione] ad solutionem ipsius habendam, & in
Deute. 17 hoc iuxta legis dogma sapienter fecerūt. In Deuteronomio enim legitur, Si difficile & ambiguū apud te
iudiciū esse perspexeris, venies ad sacerdotes, & illi indicabunt tibi iudicii veritatem. De hac re scribit ad
Galat. 2. Galatas sanctus Apostolus, Deinde post annos quatuordecim ascēdi Hierosolymā cum Barnaba, assum-
pto & Tito. Et contuli cum illis euangeliū quod prædico in gentibus. Circa quod oritur quæstio. Nam di
ctum est supra, iussum fuisse Apostolis vt duodecim annis in Iudęa prędicarēt, quomodo ergo quartode-
cimo anno conuersionis Pauli, quidam eorum in Hierusalem sunt inuenti? Ad quod respondet Scholasti-
ca historia, quod tertiodecimo anno exire cœperunt, non tamen in toto reliquerunt Iudæam. Beda
quoque hic ait, Scimus Petrum & Paulum apostolos anno post domini passionem. 38. id est, vltimo Ne-
ronis anno passos martyriū: tamen in Scholastica historia fertur id. 39. anno peractum. forte liber exposi
Galat. 2. tionis Bedæ, quem vidi, non fuit correctus. Petrus autem. 25. annis in cathedra episcopali sedit Romæ. Ex
quibus colligitur, quia eodē anno quo Paulus nunc scribitur ascendisse Hierusalem, Petrus quoque ascen-
derit Romam, quo pergens transiuit per Antiochiam vt confirmaret subditos suos, quibus iam ante præ-
fuit septē annis, quibus in Antiochena sede resedit: & in hoc transitu per Antiochiā restituit ei Paulus, quo-
Eodem. niam discernebat cibos. Vnde ad Galatas loquitur Paulus, Cū venisset Cephas Antiochiā, in faciem restitī H
ei. [ILLI ergo] .i. Paulus & Barnabas [DEDVCTI ab ecclesia] Antiochena. Aliqui enim fidelitū loci il- »
lius ad spatiū pergebant cū eis [VENERVNT Phœnicem & Samariam] .i. ad has regiones terræ sanctæ »
[NARRANTES] ad gloriā dei [CONVERSIONĒ gentiū: & faciebant gaudiū magnum omnibus fratribus] »
qui tanquam veraciter charitatiui de proximorum ſicut de propria, gloriabantur salute, præsertim quod
Christi passionem sic fructificare cernebant. [CVM autem venissent Hierosolymā, recepti sunt ab eccle- »
sia, & ab apostolis, & senioribus] qui præfuerunt ecclesiæ illi, & maxime à Iacobo tunc ibi antistite. De-
Eodem. nique sicut ad Galatas habetur, Petrus, Iacobus & Iohannes tunc erant ibidē [ANNVNCIANTES, quan »
Act. 14. ta fecisset deus cum illis] sicut in fine præcedentis capituli dictū est atque expositum. Vnde cum aliquis
quendam aut quosdam conuertit, non suæ id ascribat virtuti, sed gratiæ dei, nec in se sed in dño glorietur,
quia reuera grande est beneficiū dei quod vnum hominem sibi facit cooperatorem in cōuersione aut sal-
1. Cor. 1. uatione alterius. [SVRREXERVNT autē quidā de hęreſi Phariseorū, qui crediderāt] Isti Phariſæi cre- »
dentes, dicuntur de hæresi Phariseorū, vel quia de illorū secta ante conuersionē fuerunt, sicut & Paulus.
Act. 23. Vel, quia legalia cū Euangelio pertinaciter obseruāda dicentes, nō catholici sed hęretici extiterunt [DI- »
CENTES, quia oportet circūcidi eos] .i. gētiles cōuersos [PRAECIPERE quoq;] Apostolos & prędi- »
catores, siue prelatos, inferioribus istis, & cunctis ad Christū conuersis sibi cōmissis [SERVARE legem »
Mosi] non solum quo ad pceptа moralia, sed etiā cęremonialia ac iudicialia. [CONVENERVNTQVE »

A Apoſtoli & ſeniores videre] oculis mentis.i.cõſyderare & determinare [OE verbo hoc.Cum autẽ magna
» inquiſitio fieret] pro vtraque parte variis argumentis adductis [SVRGENS Petrus dixit ad eos] propter
» reuerentiã tam venerandi ac ſancti cõuentus,præſertim Iacobi Apoſtoli atqoe epiſcopi ibi tunc preſiden
» tis,& itẽ vt melius inter tot audiretur,ſorrexit archiapoſtolos:in quo & humilitatis reliquit exemplũ.[VI-
» RI fratres,vos ſcitis quoniã ab antiquis diebus] i.ante multos annos,videlicet,non diu poſt Chriſti aſcen-
» ſionẽ,atque paracleti miſsionẽ [IN nobis elegit deus per os meũ gentes audire verbum Euangelii & cre-
dere].i.me primo deus deſtinauit ad prædicandũ Euangelicam legem gẽtilibus, puta Cornelio centurio- Actu.10.
» ni & ſuis,quibus & per me,fidem gratiamque infudit [ET qui corda nouit deus].i.deus infallibilis iudex,
» cordium humanorũ inſpector [TESTimonium perhibuit] illos ſibi placere, & me ſecundũ eius beneplacirũ
» illis prædicare [OANS illis ſpiritũ ſanctum] in ſigno viſibili ſiue ſenſibili,etiam antequam baptizarentur.
» [SICVT & nobis] dedit in die Pentecoſtes [ET nihil diſcreuit inter nos] circũciſos ex Iudaiſmo ereden Actu.2.
» tes [ET illos] ex gentilitate cõuerſos [FIDE] formata quæ per dilectionẽ operatur [PVRIFICANS Gal.5.
corda eorũ] non obſeruantiis legis,quia credẽdo,non legẽ ſeruando meruerunt accipere ſpiritum ſanctũ. Hebr.2.
Iuſtus enim ex fide viuit,& per fidẽ habitat Chriſtus in nobis,qui in Euangelio ait frequẽter, Fides tua te Hebr. 10.
ſaluũ fecit.Nam fide,error & ignorãtia intellectus repellitur,oculus mentis in vltimũ finẽ dirigitur,vis in- Ephe.3.
tellectiua in captiuitatẽ ſe redigit, & deo perfecte ſe ſubiicit,aſſentiendo ſeu adhęrendo his quæ cõprehen Matth. 9.
B dere nequit,propter authoritatem & reuerentiam primæ & inuiolabilis veritatis.[NVNC ergo quid tẽta- Marc.5.
» tis deum?].i.cur laboratis diuinæ diſpoſitioni reſiſtere,& aliter quàm ipſe iuſsit peragere,vtpote [IMPONE Luc.7.
» re iugum].i.onus obſeruationis legalũ [SVPER ceruices].i.vires operatiuas [OTIOSIPULORUM] .i.Chriſtia- 2.Cor.10
» norum præſertim gentilũ conuertorũ [QVOD neque nos,neq; patres noſtri portare potuimus] propter
multitudinem præceptorum legis & eorundem rigorem.vt enim aſſerit Rabbi Moſes,tot erant præcepta Hierony.
in lege,quot oſſa ſunt in homine.Verum cum certum ſit deum impoſsibile non iubere (dicente Hieronymo
in expoſitione fidei catholicę,Anathema ſit qui dicit deum aliquid impoſsibile præcepiſſe) onos præ-
ceptorum legalium importabile fuiſſe Iudæis aſſeritur,non quia ſimpliciter obſeruare non poterant, ſed
quia difficillimum fuit vniuerſa ſeruare,ſicque patres legis dicuntur ea non potuiſſe implere ob difficulta-
tem,non ob abſolutam impoſsibilitatem.Vnde nonnulli eorum ea ſeruaſſe noſcuntur, ſicut de Ioſue ſcri- Ioſue. 11.
ptum eſt,Non præteriuit Ioſue de vniuerſis mandatis domini,ne vnum quidẽ verbum,quæ præcepit Mo-
» ſi. [SED per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti credimus ſaluari] Hoc verum eſt, ſiue graria accipiatur
pro habitu gratiæ gratũ facientis,ſiue pro quocunque gratioſo auxilio Chriſti, ſiue pro virtute & merito
paſſioois ipſius.Meritũ enim,virtus & gratia Chriſti,paſsionisq; eius,nobis per ſacramenta eccleſiæ ap-
plicatur,& quicquid virtutis,ſalutis aut meriti in nobis cõſiſtit, per meritũ Chriſti nobis impenditur. Pro-
pter quod ſcriptũ eſt,Lex per Moſen data eſt,gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. De quo apud Iohan.1.
C Eſaiam fertur,Dominus poſuit in eo iniquitatem omniũ noſtrũ, cuius liuore ſanari ſumus. Hinc ſubditur Eſa.53.
» [QVEMADMODVM illi] .ſ.patres noſtri,patres veteris teſtamenti,qui omnes per aduentum ac opem,
paſsionẽ,& meritum regis Meſsiæ ſaluari ſperabãt eranrq; ei per fidem, charitatẽ & ſpem couniti. Vnde
& Abraham ante circunciſionẽ placuit deo per fidem,nec tameu quiſquam illorum ſine Chriſti paſsione Gen.15.
& merito ab originalis peccati reatu quiuit ſaluari,aut patriã ingredi.Hinc in Geneſi Iacob patriarcha fa- Gen.47.
» tetur,Salutare tuum expectabo domine. [TACVIT autẽ omnis moltitudo.] Etenim in tam ponderoſo
tractatu non decuit quempiã leuiter loqui,aut tanti Apoſtoli interrumpere verba,ſecundũ quod in Eccle-
ſiaſtico legitur,In medio ſeniorũ ne adicias loqui.Itemque,Audi tacens,& pro reuerẽtia accedet tibi bo- Eccl.32.
» na gratia.[ET audiebant Barnabam & Paulũ narrantes,quanta feciſſet deus ſigna & prodigia in gẽtibus Eodem.
per eos.] Per quæ verba argumentatio ſancti Petri confirmabatur. Non enim inrer gentiles deus mirabi-
lia illa feciſſet,niſi & Apoſtolorum iſtorum prædicationem,& illorum conuerſionem acceptaſſet. Con-
ſequenter inducitur definitiua ſententia Iacobi Hieroſolymitarum epiſcopi,qui pontificali authoritate ha
» buit determinationem proferre.[ET poſtquam tacuerunt,reſpondit Iacobus] vnde in tractatibus conci-
» liatuis,nullus debet præcipitanter quid loqui,aut iudiciũ vſurpare. [VIRI fratres audite me] quàm bre-
» ne facit præambulũ,contra eos qui tædioſa prolixitate verba multiplicant.[SIMON narrauit,quẽadmodũ
» deus primo viſitauit].i.gratioſe dignatus eſt [AVMERE ex gentibus populum nomini ſuo].i.ad ſuiipſius
D gloriam quoſdam ex gentibus ad fidem conuertere.[ET hinc concordant verba propherarum] quorum
» mulo de gentiũ illuminatione vaticinati ſcruntur,potiſsime Eſaias,Oſeas quoq; & Daniel [SICVT ſcri- Oſeæ. 13.
» ptum eſt.] per Amos [POST hæc reuertar & ædificabo tabernaculũ Dauid quod cecidit, & diruta eius Dan.7.
reædificabo & erigam illud,vt requirant cæteri hominum dñm,& omnes gentes ſuper quas inuocatũ eſt Amos.9.
nomen meum,dicit dominus faciens hęc.] Hanc autem ſcripturam allegat Lucas ſecundum translationẽ
ſeptuaginta.Noſtra vero translatio habet ſic, Io die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &
reædificabo aperturas murorum eius,& ea quæ corruerant inſtaurabo.Et reædificabo ſicut in diebus an-
tiquis,vt poſsideant reliquias Idumææ & omnes nationes,eo quod inuocatum ſit nomẽ meum ſuper eos,
dicit dñs faciens hæc.Itaque ſenſus eſt,Poſt hæc.i.poſt Iſraeliticę plæbis diſperſionem per omnes gentes,
ſeu legis Moſaicæ curſum,reuertar,per multiplicis gratiæ meæ effectum,poſt vnigeniti filii mei miſsionẽ
in mondum,& ædificabo,in fide,moribus,ſacramentis,virtutibus, tabernaculum Dauid, id eſt, eccleſiam
Chriſti,quod cecidit,per vitia & errores,præſertim per idololatriam ante legem & ſub lege. Itaque per
eccleſiam Chriſti hoc loco,deſignatur vniuerſitas fidelium à principio mundi vſque ad finem ipſius, de
qua in Euangelio dicitur,Simile eſt regnũ cælorũ homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere Mat.20.
operarios in vineã ſuam.Vbi per primũ mane,prima mundi ætas innuitur.Porro quod per Dauid intelli-
gatur Chriſtus ad literam,patet in diuerſis locis ſcripturæ,videlicet,Hieremia,Seruiẽt domino deo ſuo,& Hiere.30.
Dauid regi ſuo. Ezechiele, Ego ero eis in deum, & ſeruus meus Dauid princeps eorum, & diruta eius, Ezech.4.

id est,per transgressionem legis naturalis & scriptæ destructa atque diuisa, reædificabo, omnes gentes in E
ecclesiastica vnitate colligendo,& erigam illud.i.ad cœlestia eleuabo, & multis miraculis beneficiisque
præclaris honorabo:vt requirant cæteri hominum dñm.i.gentiles quoque ista cernentes conuertantur ad
Eccl.23. Christum:& pro id est,omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum,quæ post conuersionẽ suã
me super se inuocauerunt,& pro quorum conuersione sancti patres me orauerunt.[NOTVM est à seculo »
domino opus eius].i.æternaliter ei innotuit quicquid in tempore facit, & quod de gentium conuersione
operari decreuit:iuxta illud Ecclesiastici,Domino deo antequam crearentur,omnia sunt cognita.[PRO- »
PTER quod ego iudico] tanquam episcopus [TOT inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad do »
minum].i.gentiles conuersos non esse turbandos seu aggrauandos per obligationem, ad seruanda legalia
[SED scribere eis,vt abstineant se à contaminationibus simulacrorum].i.à cultura deorum quibus anima »
non mundatur sed maculatur.Vel contaminationes simulacrorum vocantur comessiones idolothytorum
Neom.7. videlicet,sacrificiorum idolis oblatorum,quod fuit in lege prohibitum [ET fornicatione] quam gentiles »
reputabunt opus naturale ac licitum [ET suffocato].i.etiã cuiuscunque animalis per suffocationem occi- »
si [ET sanguine] id est,sanguinis effusione,vel manducatione cum sanguine.Horum quatuor,tria sunt ad »
cæremonialia legis spectantia,scilicet,primum,tertium,quartum,quæ idcireo Apostoli gentibus præcepe
runt, quatenus cũ Iudæis conuersis concorditer coalescerent ac socialiter viuerent, sicut frequenter in so-
cietate plurimorum ex diuersis nationibus collectorũ aliqua ordinãtur,p pace cõmuni ad tẽpus. Postmo F
Mat.15. dum vero Euãgelicę legis veritate plenius elucidata,cessauit obseruatio horũ triũ, quia vt ait Saluator,nõ
Mar.7. quod intrat in os coinquinat hominẽ.Omnis quoq; creatura dei bona,nihilq; rencienclũ quod eũ gratiarũ
1.Tim.4. actione sumitur.Sãctificatur enim per verbũ dei & orationẽ [MOSES enim à tẽporibus antiquis haber in »
singulis ciuitatibus,qui eũ].i.scripturas & libros eius [PRAEDICENTIN Synagogis, vbi per omne sab »
batum legitur.] Hoc intelligendũ est de vrbibus Iudææ,& aliquarũ terratũ in quibus dispersi fuerunt Iu
dæi.Vbi à tempore suę dispersionis libros legis habuerunt atq; legerunt,qui etiã ad Christũ conuersi,non
protinus legalia omiserunt in toto,sed paulatim,quousque Euangelio diuulgato determinauit Ecclesia,le
galia omittenda.[NVNC placuit Apostolis & senioribus cum omni Ecclesia] Hierosolymitana [eligere »
viros ex eis,& mittere] eos[ANTIOCHIAM cũ Paulo & Barnaba] omnes enim cõcorditer verbis Pe »
tri & Iacobi cõsensetũt.Deinde viri illi electi exprimũtur[IVDAM qui cognominabatur Barsabas,& Sy »
leam,viros primos in fratribus].i.post Apostolos inter notabiliores seu eminẽtiores,in quib⁹ dona gratiæ
clarius emicabant.Supra quoq; dictum est quod Ioseph eũ Matthia constituit, vt vnus eorũ Apostolus
Act.2. fieret,cognominatus sit Barsabas,quod interpretatur filius quietis.Et forte ab excellẽtia huius perfectio-
nis,seu gratiæ contemplationis,sic voeatus est Iudas iste [SCRIBENTES].i.scripta epistolam dirigen »
tes[PER manus eorum].s.Iudæ atque Syleæ,non Pauli & Barnabæ qui in hac causa pars fuerunt.[APO »
STOLI & seniores fratres his qui sunt Antiochiæ,& Syriæ,& Ciliciæ fratribus, ex gentibus].i.de genti- G
litate conuersis [SALVTEM].i.veram beatitudinem optant.Porro Syria quæ ab Hebræis Aram dicitur, »
regio est inter Euphratem & mare mediterraneũ,vsq; ad AEgyptum pertingẽs, & maximas habet pro-
Act.22. uincias.Cilicia quoque nomen est prouinciæ Asiæ. Nam & Paulus de Tharso vrbe Ciliciæ fuit.[QVO- »
NIAM audiuimus quod quidam ex nobis exeuntes].i.Phariszi præfati credentes [turbauerunt vos euer »
tentes animas vestras] à tranquillitate & synceritate Euangelicæ conuersationis[QVIBVS non manda- »
Mat.18. uimus] vt ita docerent legalia obseruanda [PLACVIT nobis collectis in vnũ] corporaliter ac spirituali- »
ter,quia de cõmuni consensu acta sunt hæc,imo & de Christi inspiratione qui ait,Vbi fuerint duo vel tres cõ-
gregati in nomine meo,ibi sum in medio eorũ [eligere viros].s.Iudam & Syleam [ET mittere ad vos cũ »
charissimis nostris Barnaba & Paulo,hominibus q̃ tradiderũt animas suas].i.mortis periculis exposuerũt,
diuersis laboribus mãcipauerunt [PRO nomine dñi nostri Iesu Christi].i.ex eius amore pro catholica ve- »
ritate ad ipsius honorem.[MISSIMVS ergo Iudã & Syleã,qui & ipsi vobis eadẽ verbis referent] quæ in »
epistola continẽtur,vt situs certissimi de nostra respõsione,verbis & scriptis instructi.[VISVM est enim] »
Iohan.3. id est,bonũ apparuit,seu placuit [SPIRITVI sancto] qui infallibilis est magister,& arbiter suæ potesta »
2.Cor.12. tis existens,vbi vult spirat,& ea quę vult loquitur [ET nobis] spũs sancti illuminatione edoctis nõ sensum »
humanũ sequẽtibus[NIHIL vltra vobis imponere oneris].i.obseruãtiæ legalis [QVAM hæc necessaria] »
obseruanda propter causas præactas [VT abstineatis ab immolatis simulacrorum & sanguine, & suffo- H
cato] quę verba iam exposita sunt [ET fornicatione] quod non ad cęremonialia,sed moralia spectat præ- »
cepta.Nec dubium quin Paulus & Barnabas de fornicatione idipsum docuerint, ab Apostolis tamen re-
petitur,vt à gentibus fortius obseruetur [A quibus custodientes vos,bene agetis].i.meritorie, iuste, & obe- »
dienter viuetis,simul & alia à Christo tradita adimplẽtes.[ILLI ergo dimissi] ab ecclesia Hierosolymi- »
tana[descenderunt Antiochiam.Et congregata multitudine] conuersorum ibidẽ fidelium [TRAdiderunt »
epistolam.Quam cum legissent gauisi sunt] gentiles conuersi [SVPER consolatione].i.de consolatoria »
ista epistola,per quam à legalium iugo exonerabantur.[IVDAS autem & Syleas & ipsi cũ essent ,pphe »
tæ] spiritu enim fulserunt prophetico,& Apostolicæ perfectionis viri fuerunt [VERBO plurimũ consо- »
lati sunt fratres,& cõfirmauerunt] in fide atq; virtutibus.Saluberrima enim documenta, & scripturarum
allegationes,cum finali remuneratione iustorum ac impiorum proposuerunt, quibus auditis fratres con-
uersi in bonis actibus roborabantur.i.in mundi contemptu & diuinitatis amore creuerunt.[FACTO autẽ »
ibi aliquanto tẽpore dimissi sunt cum pace] ab Antiochia [A fratribus] illius verbis [AD eos q̃ miserunt »
illos].s.qui in Hierusalẽ erant.Hoc tamen de Sylea accipiendũ non est,quia cũ Paulo remansit, nã sequi-
tur.[VISVM est autẽ Sileæ ibi remanere] Iudas autẽ solus abut Hierusalẽ. [PAVLVS autem & Barna- »
Gal.2. bas demorabatur Antiochiæ] tuncq; impletũ fuit,quod ait Paulus, Cum venisset Cephas Antiochiam,
in faciem restiti ei .[DOCENTES & Euangelizantes cum aliis] pluribus viris sanctis in Antiochia »

A existentibus [VERBVM dei] Verū quod dictum est, Visum est autē Syleę, vsque ad id, Paulus & Barnabas, non est de textu, nec habetur in Græco, neq; in libris correctis, sed olim glossaliter additū, insertū est
„ textui. [POST aliquot autē dies, dixit ad Barnabā Paulus, Reuertētes visitemus fratres p vniuersas ciuitates in qbus prędicauimus verbū dñi, quomō se habeant]. i. redeūtes ad eos, videamus qualiter stent in fide,
„ cæterisq; virtutibus. In quo patet quāta fuerit in Paulo omnū solicitudo ecclesiarū. [BARNABAS autē
„ volebat secum assumere Iohannē qui cognominatur Marcus] de quo dictū est sæpe. [PAVLVS autē ro- Act. 4. 12
„ gabat eum]. (. Barnabā [VT quia Iohannes discesserat ab eis à Pamphylia] sicut supra iam dictum est [ET Act. 11.
„ non isset cum eis in opus]. i. opus dei viriliter aggressus non fuit videlicet prædicationis officium, seu per-
„ sequutionis periculum, siquidem timore imminentiū periculorum absceſsisse videtur [NON debere reci-
„ pi eum] in comitatu, ne rursus deficiens alios suo scandalizaret pauore. Prædicantes etenim verbū dei po
„ tissime inter infideles stabiles esse debent, imperterriti, & pro fide seu æquitate mori parati. [FACTA est 2. Mach.
„ autem dissensio] inter Paulum & Barnabā. Ista dissensio non fuit vitiosa, sed potius à spiritu sancto, vt san- 7.
„ cti viri ab inuicē separati, maiorem fructum prædicando producerent, dum in pluribus locis ac gentibus,
„ verbū dei dissēminarēt. Vterque etiā ex rationabili mouebatur motiuo, nec quicquā proprii cōmodi quæ-
„ piam eorū quærebat, sed bonum cōmune: nec enim ex impatientia aut simili passione, sed ratione dictan-
„ te separabantur. Vnde secundum doctores paci atque concordiæ aliquando non repugnat quod aliqui in
B duobus discordant, dūmodo in vno tertio sint concordes. Et sic fuit in isto. Nā & Paulus & Barnabas con
„ cordabant in hoc, vt id fieret, quod fuit magis pro dei honore, & Euangelicæ prædicationis, profectu [ITA
„ vt discederent ab inuicem. Et Barnabas quidē assumpto Marco nauigaret Cyprum] de qua fuerat natus.
„ Dicit autem hoc loco Scholastica historia. Ex eo quod Barnabas no fuit Marcum dimittere, perpenditur
„ fuisse eius cognatus, leguntur enim fuisse consobrini: iuxta illud ad Colosſ. Salutat vos Aristarchus, & Colosſ. 4
„ Marcus consobrinus Barnabæ. [PAVLVS autem electo Sylea] in adiutorem & comitē [PROFECTVS
„ est] ab Antiochia [TRADITVS]. i. oblatus seu cōmissus [GRATIAE dei] tanquam fortissimo adiuto-
„ rio, sine quo nihil valebat [A fratribus] Antiochenis pro ipso deuotissime intercūentibus. [PERAMBV-
„ IABAT autem Syriam & Ciliciam, confirmans ecclesiam]. i. fideles, quoscunque inuenit, prædicipiens eos
„ custodire præcepta Apostolorum & seniorum qui in Hierusalem erant, & aliqua pro fidelium salute insti-
„ tuerunt seruanda, sicut in præsenti capitulo de quatuor punctis inductum est.

¶EXPOSITIO CAP. XVI [PERVENIT autem in Derben & Lystram.] ARTIC. XVI.

„ B hoc loco vsque in finē voluminis prosequitur sanctus Lucas prædicationes, actus,
„ atque miracula Pauli Apostoli. [PERVENIT autem] Paulus cum Sylea [IN Der
„ ben & Lystram] ciuitates prouinciæ Lycaoniæ. [ET ecce discipulus quidā erat ibi]
„ scilicet in Lystris [NOMINE Timotheus] iam Christianus effectus [FILIVS mu
„ A lieris vidue] nam pater eius fuit nunc mortuus [FIDELIS] quia natione fuit Iu-
C dæa, religione vero Christiana, quemadmodū ad eundem Timotheum scribit Apo- 2. Tim. 1.
„ stolus, Recordationē inquiens accipiens fidei quæ est in te non ficte, quæ & habita-
„ uit primum in auia tua Loyde, & matre tua Eunica [PATRE gentili] pater enim
„ ipsius fuit gentilis. Iudæi nanque disperſi cum alienigenis contraxerunt [HVIC] vtpote Timotheo [TE
„ STIMONIVM bonum perhibebant, qui in Lystris erant & Iconio fratres]. i. in vrbibus illis. [HVNC vo-
„ luit Paulus secum proficiſci] Vidit enim quod idoneus esset, & aliis præsidere ac prædicare, magnumque
„ secum fructū afferre. Veruntamen in Scholastica fertur historia, quod primo fecit eum episcopum fideliū
„ in Lystris manentium, postea duxerit eū secum. [ET assumens circuncidit eum, propter Iudæos qui erant
„ in illis locis] ne scandalizarentur, habendo episcopum non circuncisum, seu intuendo quod Iudæus incir-
„ cuncisus iret & prædicaret cum Paulo. Illa autem circūcisio, quanuis non fuit necessaria, tamen licita fuit,
„ ad remouendum scandalum pusillorum. Legalia enim tunc ad tempus poterant à Iudæis conuersis ser-
„ uari, dummodo spem in illis non ponerent, paulatimq; non subito erant tollenda, & quasi cū honore ma-
„ ter Synagoga sepelienda [SCIEBANT enim omnes, quod pater eius gentilis erat] ideo non permisit
„ suū filiū circuncidi, quod & Iudæis illis innotuit. [CVM autem pertranſierunt ciuitates] Paulus, Syleas, &
„ Timotheus [TRADEBANT eis] id est, Christianis, in vrbibus illis morantibus cōmittebant [DOGMA-
D TA quæ erant directa] seruari [AB Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis] qui tanquam princi
„ palissimi, cæteris certa documēta seruanda sanxerūt ac iusserunt. [ET ecclesiæ quidē] particulares p
„ diuersas, puincias [CONFIRMABANTVR in fide] quæ tūc pnecessaria fuit, imo & cūctis virtutibus
„ principaliter à spū sctō, ministerialiter vero ab Apſis, adiutoribus q; ipſorū [ET abūdabāt numero quoti-
„ die] ita quod omni die plures cōuertebātur ad fidē. [TRANSEVNTES] aūt Phrygiā], puincia Asię [ET
„ Galatię regionē] etiā Asiæ: dicitq; Beda, Galatia, puincia Asiæ à Gallis vocabulū trahēs, q in auxiliū à re
„ ge Bithynię euocati, regnū cū eo, facta victoria diuiserunt: & ita deinde Gręcis admixti, primo Gallogrę-
„ ci postea Galatæ sunt vocati [VETITI]. i. prohibiti [SVNTA spū sancto] per reuelationem internā seu
„ alio modo [LOQVI verbū dei in Asia] Cur hoc? Forte quia spūs sanctus prędixit Asianos tunc non cre-
„ diturros, ideo ne grauius caderent prohibuit eis prędicari. Vel quia alteri Apostolo puta Iohanni hanc in-
„ struendam seruauit prouinciam. [CVM autē venissent Mysiam] quæ est prouincia Asię, & nunc Colis vo
„ eatur. Est autē & altera ciusdē nominis in Europa Mysia superior, quę nūc Bosna vocatur: & inferior, quę
„ Bulgaria, vbi Danubius Euxinum pontum influit [TENTABANT ire Bithyniam] Bithynia est no-
„ men prouinciæ Asiæ minoris, & ite ciuitatis in ea [ET non permisit eos spiritus Iesu] illuc ire ad prædi-
„ candum, eisdem rationibus, quæ de prędecedenti prohibitione sunt assignatę. Nam & Lucas post in Bithy-
„ nia prędicauit. ¶Porro spiritus Iesu, est spiritus sanctus: de quo ait Apostolus, Si quis spiritum Christi nō Rom. 8.
„ habet, hic non est eius. Appellaturque demum spiritus sanctus, spiritus Iesu seu Christi, quia ab ipso

secundū suam diuinam naturā procedit,atq; in ipso secundū naturam humanam plenissime requieuit [RC] E
Esa.61. requiescit:iuxta illud Esaiæ,Spiritus dñi super me,eo quod vnxit me.[CVM autem pertrāsissent Mysiam,
Luc.4. descenderunt Troadem] ciuitatem Asiæ maritimam quæ & Antigonia est vocata [ET visio per noctem
Paulo ostensa est.] Ista fuit imaginaria visio, & facta videtur in somno. Deinde visio ipsa describitur.
[VIR quidam Macedo] .i.effigies viri Macedonis,vel secundum Bedam & Scholasticam historiam ange
lus genus illius,in similitudinem viri huiusmodi [ERAT stans deprecans] .s.Paulum [ET dicens,Tran
siens in Macedoniam adiuua nos] ad consequendam salutem. Certum est qnod imagines rerum istarum
& verba interna,angelico ministerio formabātur in vi imaginatiua sancti Pauli,sicut in propheticis visio
tibus fieri consueuit.[VT autem visum vidit] spiritaliterq; intellexit [STATIM] die facto [QVAESS-
VIMVS proficisci in Macedoniā certi facti,quod vocasset nos dñs Euāgelizare eis.] Hoc loco Lucas pri
mo cōnumerat se socius Pauli.Macedonia autē est ,puincia Grecię nobilissima,& virtutibus Alexādri ma
gni nobilior facta.[NAVIGANTES autē à Troade recto cursu venimus Samothraciā] quæ est AEgei
maris insula,in Pagaseo sinu [ET sequenti die Neapolim] Ciuitas est Carię, quę est prouincia Asiæ [ET
deinde Philippis] quæ est ciuitas in prima parte Macedoniæ à Philippo rege patre Alexandri magni no-
Philip.t. men sortita,cuius fidelibus missa est epistola Pauli quę ad Philippēses intitulatur [QVAE est prima] pars
[MACEDONIAE] quia primo occurrit intrātibus Macedoniā ab ea parte,qua Paul⁹ de mari egrediēs,
eā ingressus est [CIVITAS Colonia] Dicitur autē colonia ciuitas,quæ defectu indigenarū nouis imple- F
tur habitatorib⁹ atq; cultoribus.Vnde à cultu agri,colonia dicta est. [ERAMVS autē in vrbe hac diebus
aliquot cōferentes]cū ciuib⁹ vrbis istius.[DIE autē sabbatorū egressi sumus foras portā iuxta flumen,vbi
videbatur oratio esse] quia ibidē quædā personæ cōfluxerant ad supplicandū, siue loquendū. Orare enim
vtrūque significat.Locus quoque ille videbatur aptus ad hæc. [ET sedentes loquebamur mulieribus quæ
conuenerant.Et quædā mulier nomine Lydia purpuraria ciuitatis Thyarhirenorum] .i.hominum de vrbe
Apoc.2. nomine Thyathira,quæ fuit vrbs Lydiæ prouinciæ Asiæ,de qua in Apocalypsi habetur, Angelo Thya-
thiræ ecclesiæ scribe.De qua vrbe fuit hæc Lydia oriunda,sed in Philippis manebat. Dicitur autem pur-
puraria secundum Bedam,quia venditrix purpuræ,vel secundū alios,quia textrix illius [COLENS deū]
verum,qui vnus est.Iam enim fuit, vt legitur,de gentilitate ad Iudaismum conuersa [AVDIVIT] verba
nostra [CVIVS dñs aperuit cor intendere his,quæ dicebātur à Paulo.] Homo enim forinsecus mouet au-
Iohan.6. ditū.sed nisi deus intus mentē tangat atq; illuminet,inanis est strepitus.Ideo ait Saluator, Nemo venit ad
me,nisi pater meus traxerit eū.[CVM autē baptizata esset ipsa,& domus] .i.soboles seu familia [EIVS,
deprecata est dicens,Si iudicastis me fidelē esse dño] .i.veraciter Christianam [INTROITE in domum
meā,& manete] ibidem ad libitū [ET coegit nos] ex quibus constat quod opulēta fuit, grata & multum
deuota.[FACTVM est autē euntibus nobis ad orationem] .i.locū ad hoc aptum [PVELLAM quandam
habentem spiritum pythonem obuiare nobis, quæ magnum quæstum præstabat dominis suis diuinando] G
Apollo qui & pytho,vel phyto inuentor fuit cuiusdā diuinationis,qua veritas à mortuis inuestigatur, per
suscitationē defuncti præstigialem:vel à vitis,qui reuelante diabolo secreta seu futura denunciant: & viri
hæc faciētes seu taliter diuinantes Pythones,à Pythone Apolline,mulieres autē Pythonissæ vocantur. Et
iuxta primū modum,dicitur mulier Pythonissa,de qua primo Regū scribitur Saul petisse suffragium.Sed
iuxta secundū modum hęc puella Pythonissa asseritur,quę diuinando.i.futura aut secreta ex dæmonis re-
uelatione pandendo,magnū quęstum.i.lucrū contulit dñis quorum ipsa fuit ancilla,quia pro pretio ad in-
terrogata respōdit.Præterea sicut in Scholastica historia dicitur,dnpliciter intelligi potest ista puella fuis-
1.Reg.28 se Pythonissa,primo quia per spiritū Pythonis operabatur arte magica,sicut mulier illa primo Regū,quæ
1.Par.10. per magicā artē fecit dæmonē apparere in similitudine alicuius defuncti ad dandū de occultis respōsum.
Secundo quia spiritu Pythonico vexabatur,sicq; aliqui asserunt eā Pythonissam fuisse atq; obsessam:nam
dæmon habitauit in ea,dans per ipsam respōsa.Quæritur quomō puella ista habuit spiritū Pythonem? Et
respondendū,quod per spiritū Pythonē,intelligi potest diabolicus spūs,per artē à Pythone Apolline in-
1.Reg.28 uentā euocatus,apparēs siue cooperans atq; respōdens.Vnde primo Regū scribitur Saul dixisse,Quæri-
te mihi mulierē habentē Pythonē.De hac autē diuinatione loquitur Thomas in secunda secundę quęstio-
ne.95.[HAEC subsequuta Paulū & nos,clamabar dicens,Isti homines serui dei excelsi sunt,qui annūciant
vobis viā salutis] .s.Euangelicā legem,& diuinorū præceptorū custodiam,seu fidem catholicā,quę omnia H
Iohan.14 sunt via ducens ad salutem æternā seu Christū:qui ait,Ego sum via.Et, Nemo venit ad patrē nisi per me.
Eodem. [HOC autē faciebat multis diebus.Dolens autē Paulus] de periculo & infestatione pnellæ [CONVER-
SVS] vultu ad puellā retro se vociferantē [DIXIT spiritui.Præcipio tibi in nomine Iesu Christi, exire ab
ea] quia indignū fuit, vt verbū Euangelii spiritus nunciaret immundus,ideo quoq; iussit eum exire,ne qui
esū audierunt vera loquentē,crederent postea mendacia proferenti.Veris enim falsa admiscere dæmones
Marc.3. cōsueuerunt.Vnde hoc facto Paulus imitatus est Christū qui dæmoni dicenti, Scio quia sis sanctus dei, di
xit,Obmutesce & exi de homine. ¶Quęritur quo impellēte loquut⁹ est dęmon aduersarius humanæ salu
tis verba memorata,de Paulo eiusq; sociis.Et respondendū secundū quosdam,quod bono naturæ hæc di-
xit,quia naturæ consonū est,verū cognitū confiteri. Alii dicunt, quod cogente spiritu sancto hæc protu-
lit.Aut nanque circa hoc Beda,Non voluntatis ista confessio est,quam sequitur præmium confitendi: sed
timore spūs sancti cogente, vera spiritus mendax loquitur, nō ausus luce præsente suas vltra celare virtu-
Psal.49. tes.Peccatori autē dixit deus,Quare tu enarras iustitias meas? Verū contra hoc obiiciunt quidā, quod di-
ctum est,Dolens Paulus scilicet,de illo clamore,nō enim doluisset de eo,quod à spiritu sancto factū fuis-
set,nec illud impediuisset.Sed illa instantia faciliter soluitur.Nēpe quod dicitur,dolens autem Paulus,non
oportet ad veritatis illius ,prestationē referre,sed ad calamitatē puellæ.Rursus etsi de ,prestatione verita-
tis per dæmonem facta dolebat,hoc non fuit inquantū ibi fuit enunciatio veri, sed in quātum id mala in-

A tentione fiebat,& ne veritati spiritus nequã inde falsã misceret [VIDENTES autem dñi eius] puta puel
læ [QVOD exiit spes quæstus eorũ].i.amplius fiduciã non haberent solita lucra obtinendi per diuinatio-
» nem suæ ancillæ [APPREHENDENTES Paulũ & Sylcam,perduxerunt in forũ ad principes] quorũ
» fuit iudicare impios & punire [ET offerentes eos magistratibus,dixerunt, Hi homines cõturbant ciuitatẽ
» nostram].i.conciues [CVM sint Iudæi] qui contra Romanorũ censũrã,prohibent deorum culturam [ET
» annunciant morem] .i.nouum ritum colendi deum Christũ [QVEM non licet nobis suscipere,neq; face
re,cum simus Romani] .i.Romanis confœderati ac subditi.Iam enim ordinauerunt Romani ne sine ap-
» probatione Senatus aliquis de nouo deus diceretur aut coleretur.[ET cõcurrit plebs aduersus eos & ma-
» gistratus] cito credentes omni spiritui [ET scissis tunicis eorum] tanquã hominum pessimorum & vilių
» [IVSSERVNT] magistratus [VIRGIS eos cędi.Et cũ multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in
» carcerem] In hac punitione fecerunt contra Romanos, sicut infra dicetur [PRAECIPIENTES cu-
» stodi,vt diligẽter eos custodiret] tanquã valde damnabiles.[QVI cũ tale præceptũ accepisset,misit eos in
» interiorem carcerem] qui fuit forte profundior,pœnalior,& incõfringibilior [ET pedes eorũ strinxit in li
» gno] ne quoquã modo effugerent.[MEDIA autem nocte Paulus & Syleas,adorantes laudabunt deum] Psal.118.
in tot aduersitatibus gratias cũ gaudio referentes: iuxta quod legitur, Media nocte surgebã ad confiten-
» dum tibi [ET audiebant eos qui in custodia].i.in carcere [ERANT] quod tam alacriter deũ laudarent.
B [SVBITO vero terræmotus factus est magnus] nõ vbiq;,neq; à causa naturali,sed vbi fuerunt detẽti, &
à virtute angelica ad demonstrandũ sanctitatem & virtutẽ orationis istorum.Proper quod ait Beda,De-
uotio Apostolici pectoris,& virtus orationis exprimitur , dũ & illi hymnos in imo carceris cecinerunt,&
eorum laus terrã commouerit,carcerisque fundamenta concusserit,& aperuerit ostia,atque ipsas postre-
» mo vinculatorũ catenas resoluerit.Hinc subditur [ITA vt mouerentur fundamenta carceris.Et statim a-
» perta sunt omnia ostia,& vniuersorum] nõ Pauli & Sylææ dũtaxat,sed omniũ qui erant in carcere,q me-
» ritorũ participes facti sunt apostolorũ sanctorum [VINCVLA soluta sunt] potestate angelica ac diuina.
» [EXPERGEFACTVS autẽ custos carceris,& videns ianuas carceris apertas,exuganto gladio volebat
» se interficere] præ tristitia & dolore [AESTIMANS fugisse vinctos] & ob id morte substãtiaue punien-
» dum se reputans [CLAMAVIT autẽ Paulus voce magna dicens, Nihil tibi feceris mali- Vniuersi enim
hic sumus] Spiritu reuelante,vidit in mente quid carceris custos incœpit,cuius dãnationi compatiens,affe
» ctuosissime clamauit [PETITOQVE lumine] à ministris suis [INGRESSVS est,& tremefactus] de
» affectibus tã miraculosis [PROCIDIT Paulo & Syleæ ad pedes] sanctitatẽ & virtutem eorũ admirans,
» honorans,imitariq; cupiens [ET producẽs eos foras].f.extra carcerẽ.in quo patet, quod amor apostolo-
rum abstulit ab eo timorẽ principum suorũ,contra quorum edictũ eduxit apostolos:imo & amor veræ sa
» lutis ad hoc ipsum induxit,nam subditur [AIT,Domini,quid me oportet facere vt saluus fiam ? At illi di Marc.1.
C xerũt,Crede in dominum Iesum] deum & hominem,in quem creditur secundum quod deus est.Propter
» quod dixit apostolis,Creditis in deum,& in me credite. Porro in Iesum credere est charitate & opere fi- Iohan.14
» dem ornare [ET saluus eris tu & domus tua] id est,domestici tui,tuum sequendo exemplum [ET loqua
ti sunt ei verbum domini cum omnibus qui erant in domo eius] [ET tollens eos] id est, ad meliora do-
» mus suæ loca introducens eos [IN illa hora noctis lauit plagas eorum] corporales,vt lauarẽtur ab eis suæ
» plagæ spirituales [ET baptizatus est ipse,& omnis domus eius cõtinuo.] Non dubium quin ante baptiza-
» tionẽ hanc apostolus prædicauerit illis diffuse,de mysteriis fidei Christianæ [CVMQVE perduxisset eos
» in domũ suã appositis eis mensam [AD corporalẽ refectionem, à quibus mente fuit refectus.] Nec inde-
cens fuit apostolis tam mane seu ante auroræ comedere,qui flagellis ac carcere fuerant extenuati. Neces-
» sitas quippe impossibilitas,& infirmitas legẽ non habẽt [ET lętatus est cũ omni domo sua] de sua cõuer- Actu.22.
» sione,apostolorũ sanctitate, & quod se gladio nõ inuasit.Similiter omnes domestici sui sunt gauisi.[ET cũ
» factus esset dies miserunt magistratus lictores].f.nuncios ad custodẽ carceris [DICENTES,Dimitte ho
mines illos] Cur hoc nunciauerũt in textu non dicitur,verũ in Ecclesiastica historia legitur,quod ideo ne
plures crederent,qui a miraculũ præscriptum iam eis innotuit.Vel,vt alii dicunt,passionũ impetu, quo in-
» iuste punierunt apostolos iam sedato,aduerterunt se iniuste fecisse. [NVNCIAVIT autẽ custos carceris
» verba hæc Paulo] tanquam principaliori [QVIA miserunt magistratus vt dimittamini] & inde gauisus
» est custos cernens nullũ sibi instare periculũ,quod eduxisset illos de carcere.[NVNC ergo exeuntes,ite in
D pace.Paulus autẽ dixit,Cæsos non publice indẽnatos homines Romanos miserunt in carcerem] quasi di
cat,In hoc multipliciter excesserũt,quod homines innocẽtes quasi maleficos publice flagellari fecerũt, &
sine iusto iudicio incarcerauerũt, ex vehemẽtia passionũ suarũ,cum simus Romani.Paulus enim fuit ciuis
Romanus,non quasi ibi natus,sed quia ciuilitas illa patri eius fuit collata pro seipso,suisq; filiis, vt infra di
cetur.Quomodo autẽ Syleas fuit Romanus,nõ est adeo certũ,sed in Scholastica historia ita habetur, Ro
manos.i.subiectionẽ professos Romano imperio,eapitis cẽsu puta denario qui super caput ponebatur, ab
» his qui se Romano imperatori,pfitebantur subiectos,atque Romana libertate donatos [ET nunc occulte
nos eiiciunt?] in quo Romanæ ciuilitati derogauerunt,& contra Romanorum egerunt decretũ : quo fuit
» sancitum,nullum damnari nisi locum excusationis acciperet. [NON ita,fed veniant,& ipsi nos eiiciant.]
Non ex impatiẽtia tua sed zelo iustitiæ dixit Paulus:& ne in ipso ac suis scãdalizaretur, atque à fide suscipien
da,impedirentur pusilli.Et item,vt sicut fuit publica punitio,sic esset & manifesta ereptio,vt veritas cun-
» ctis pateret.[NVNCIAVERVNT autem lictores magistratibus verba hæc : timueruntque,audito quod
» Romani essent] Formidabant enim de his apud Romanos accusari atque affligi [VENIENTESQVE
» deprecati sunt eos] vt sibi ignoscerent,quia per ignorantiã hæc fecissent [ET educentes rogabant eos vt
» egrederentur] de vrbe,ne in ciuitate oriretur dissensio,propter eorũ præsentiam & doctrinã. [EXEVN-
» TES autẽ de carcere introierunt ad Lydiam] primo tamen de carcere ingressi fuerunt domum custodis

A fuerant reuoluendæ an noua veteribus consonarent. Verum fide receptæ non sunt scripturæ scrutandæ ad
videndũ an hæc ita se habeant, sed ad intuendũ clarius, ad prædicandũ, probandũque fortius, quod vtique
ita se habent. Itaq; nobilitas mentis, est studio scripturarũ syneçro fine insistere, sapientiæ operã dare, vir-
» tutibus animã decorare. Et qui in his amplius occupatur, illustrior comprobatur. [ET multi quidem credi
derunt ex eis, & gentiliũ mulierum honestarũ] quę sua honestate ac probitate naturali ad fidei susceptio-
» nem, & veritatis amplexum magis erant dispositæ [ET viri non pauci] sicque ex vtroq; populo, & sexu
» vtroque conuersi sunt plurimi. [CVM autẽ cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prædica-
tum est à Paulo verbum dei, venerunt illuc, cõmouentes & turbantes multitudinem] Bercœnsium, Impiis
quippe damnatio non sufficit propria, sed aliorum quoque impedire salutem nitũtur, & parificare eos fi-
» bi in vitiis [STATIMQVE Paulum tunc dimiserunt fratres, vt iret vsque ad mare] & per illud ad loca
» alia nauigaret ad prædicandũ. Ipsum enim Iudæi magis pśequebantur, quia erat dux verbi. [SYLEAS au
» tem & Timothæus remanserunt ibi] puta in Berœa, ad cõfirmationẽ & consolationẽ ibi credentiũ. [QVI Act. 14.
» autẽ deducebant Paulũ] qui erant credentes [PERduxerunt eum vsque ad Athenas] famosissimam Græ-
ciæ vrbem, & philosophiæ studiũ olim mancipatam. Nouerant hi Paulum ducentes, quod Græci sapien-
» tiam quærerent, ideo eum tanquam sapientissimum ad vrbem studẽtium deduxerunt, [ET accepto man 1.Cor.2.
» dato ab eo]. ſ. Paulo [AD Syleam & Timotheum] quibus mandauit [VT quam celeriter] id est, valde se-
B stinanter [venirent ad illum, profecti sunt] ad eum, tanquam boni discipuli. Paulus enim intendebat in
Athenis fortiter prædicare, idcirco illorum tam prȩcipuorum virorum volebat adsistentiam habere atque
prædentiam, quatenus & ipsi aliquibus loquerentur quæ dei sunt. Siquidem frater qui adiuuatur à fratre,
» quasi ciuitas munita. [PAVLVS autẽ cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso] .i. ani-
» ma eius intra se æstuauit dolore, cõpassione, desiderioque conuersionis errantium [VIDENS idololatriæ Prou.18.
deditam ciuitatem] tam inclytam. Vnde zelo diuini honoris succensus est, & à spiritu sancto inflamma-
tus ad veræ diuinitatis cultum denunciandum [DISputabat ergo in synagoga cũ Iudæis & colentibus] .i.
» gentilibus ad Iudaicã legem conuersis [ET in foro per omnes dies] quibus ibi fuit, ex quo loqui exorsus
» est [AD eos qui audierunt] qui scilicet ibi præsentes fuerunt. Veritas enim non quærit angulum, & omnis
» qui facit veritatem venit ad lucẽ [QVIDAM autẽ Epicurei & Stoici philosophi disserebant eum illo] cõ Iohan.3.
tra eum argumentando vt moris est ipsis philosophis dum aliqua suis documentis contraria audiunt. De
sectis vero & distinctionibus philosophorum Augustinus in libro de ciuitate dei copiosę pertractat. Epicu
rei autẽ philosophi à magistro & principe suo Epicuro nomen sortiti sunt, beatitudinẽ hominis in corpo-
ris voluptatibus constituentes, quanquã teste Hieron. ipsemet Epicurus hoc docẽs cõtinentissime vixerit,
oleribus vtẽs exiguis. Stoici vero in sola animi virtute felicitatẽ hominis posuerũt. Hi inter se discordãtes,
» contra Apostolũ cõcorditer argumentabantur. [ET alii dicebant. Quid vult seminiuerbius hic dicere?] .i.
quid iste fabulator, & inutilis profator sermonũ pretendit. Verũtamen ſan. Apost. vere seminiuerbius. i. ver- Mat.13.
C bi seminator fuit. Semen enim est verbũ dei. Et ipse ait, Nos obis spũalia seminauimus. Seminator ergo Lucæ.8.
» erat verborũ, & messor morum, de huiusmodi messione vberes fructus expectans [ALII vero dicebant, 1.Cor.9.
Nouorũ dæmoniorũ videtur annunciator esse] Varios dæmonũ ordines posuerunt gentiles, psertim Pla-
tonici. ſ. Calodæmones cathodæmones, & cacodæmones: quorũ quosdã dixerunt bonos, quosdã puerſos.
Calodæmones asserebãt multũ virtuosos, & summo deo iugiter adsistẽtes, q̃ theologi de angelis superio-
rum astruunt ordinũ. Cathodæmones insuper appellabant substãtias intellectuales bonas, hominũ custo-
dię delegatas, aq; ad bona cohortantes, quod de angelis inferiorũ chororũ edocent sancti. Cacodæmones 1.Pet.5.
vero vocabant malorũ personas ore punitores, quod nos dæmonibus conuenire asserimus. Platonici ta-
men nomine dæmonis non semper intellectũ peruersum intellexerunt, sed intellectualẽ substantiam, cum
dæmon dicatur à dæmon nomine græco, quod latine interpretatũ est, intellectus, vel peritus. Prefatas de-
mum substantias inter deos computauerunt & coluerunt, potissime quæ de primo secũdo, ordine sunt,
imo & quidam etiam infernalibus diis sacrificauerunt, quatenus amicorũ & propinquorum suorum spiri-
tibus in inferno detentis, mitiores consisterent. De hac re in Phedone & Timæo loquitur Plato. Itaque
quibusdam Athenien sibus videbatur, quod sanctus Paulus ob nimiã doctrinæ suæ incomprehẽsibilitatem,
inauditamque alitudinem, prædicaret colenda esse dæmonia, hactenus inaudita, siue de bonis siue de ma
lis, siue de optimis secundum eorum errores id intelligatur. Dæmones equidem dicebant animalia mente
D rationalia, animo passiua, corpore aerea, tempore æterna, sicut ex Porphirii verbis & Apulæi innotescit.
Nos autẽ Christiani dęmones dicimus quidẽ in cœlo creatos, & de cœlo eorum exigente superbia partim
in infima terrę deiectos, partim in aere tanquã congruo sibi carcere damnatos, nocendi semper cupidos,
» à iustitia alienos, superbia tumidos, inuidẽtia liuidos, fallacia callidos. [ET apprehensum eum, ad Ariopa-
gum] .i. vicũ in quo Mars colebatur [DUXerunt dicentes.] Notandum quod Athenienses singulos vicos à
» diis qui in eis colebantur nominauerunt. Arios autẽ grẽce, latine Mars dicitur. Pagos vero vicus, seu villa,
» Inde Areopagus. i. vicus Martis. [POSSVMVS scire quæ est hęc noua, quæ à te dicitur doctrina? Noua
enim quædam infers auribus nostris.] Quasi dicant, Cũ sint mira & inconsueta quæ doces, libenter audi
» remus explanationem eorũ & rationẽ. Huius interrogationis causam Lucas interponit, subdẽdo [ATHE
NIENSES enim ad nihil aliud vacabant, nisi aut discere aut audire aliquid nouũ.] Quod partim curiosi-
tatis partim studiositatis fuisse videtur. Philosophi nanq; veritatis sunt auidi. Ciuitas autẽ Athenien sis stu-
dio philosophiæ vacãbat vehementissime, ideo omnium rerum rationes scrutabantur & causas, & nouis
» adinuentionibus gloriabantur. [STANS autem Paulus in medio Ariopagi, ait,] [inter vicos Athenarum
» Ariopagus erat prȩclarior. Nam ibi erat curia magistratuum & schola liberalium artium. [VIRI Athe-
nienses, per omnia quasi superstitiosos vos video] quasi nõ tantum similitudinem hic designat, sed etiam
veritatem. Veraciter enim fuerunt superstitiosi, quia idololatræ. Superstitio, quippe est vitium religioni

A nium profert,quoniam contra diuersos fidei aduersarios,diuersis argumentandum est modis ac viis,vtpo
te contra Iudæos per scripturas legis ac prophetarum,contra hæreticos,etiam per noui testamenti scri-
pturas,contra gentiles, per naturalis rationis discursum.Oportet nanque audientium considerare perso-
» nas,& eas allegare cuique scripturas,seu documẽta,quæ recipit.[IPSIVS enim].sdei[GENVS sumus]
id est,genitura seu factura ipsius,ad eius imaginem & similitudinem conditi,non quasi de eius substantia,
vel pars suæ subsstantiæ existentes,sed ab eo in esse naturæ producti,per dona gratiæ reformati, per dona
gloriæ beatificandi.Vnde Beda fatetur,Genus dei sumus,non ex eius natura editi,sed ipsius spiritu volun Gen.9.
tarie creati,& adoptiue recreati.Hinc Iacobus,Volũtarie (inquit) genuit nos verbo veritatis,vt simus ini-
tium aliquod creaturæ eius.Prædicta autẽ verba ipsius enim genus sum", sunt verba ab Arato poeta pro-
lata.Quæ Paulus cum sciret de Ioue gẽtilium deo maximo errore dicta, subtiliter ad veri dei prædicatio- Iacobi.1.
» nem assumit[GENVS ergo cum simus dei] sicut supra expositũ est,[NON debemus æstimare, auro, aut
» argento, aut lapidi sculpturæ artis] .i.in quo per artẽ est exarata sculptura [AVT cogitationi hominis di-
uinum esse simile].i.esse diuinum seu deum non debemus putare similem fore metallis aut saxis seu idolis
manu factis,aut humana comprehensibilem ratione.Si enim ita sentimus,summo,superexaltato,incircun
scriptibili ac simplicissimo deo,iniuriam maximam irrogamus, & nosipsos viliter degeneramus. Idcirco
tanquã nobiles creaturæ,nobiliter digne & vere de deo nostro creatore debemus sentire. His verbis Apo
B stolus idololatriam reprobat.[ET tempora quidem huius ignorantiæ despiciens deus].i.tempus quo ido-
lolatria viguit,imo potius ipsos idololatras,qui ante Euangelicam prædicationem fuerunt, deus iusto iudi
cio deserens & contemnens.Tempori quippe ascribitur,quod hominibus in tempore existentibus,compe
tit seu contigit.Vnde dies mali dicuntur.Et crastinus dies sibiipsi solicitus erit. Et tempus quoddam iuua- 2.Tim.3.
re asserit.Hinc alibi dicit Apostolus,In præteritis generationibus dimisit deus gentes ingredi vias suas. Mat.6.
» [NVNC annunciat hominibus] per prædicationem scilicet apostolorumque Christi [VT 1.Mal.12.
» omnes vbique pœnitentiam agant] se conuertendo ad Christum per pœnitentiam salutarem [EO quod] Eccl.2.
» deus [STATVIT diem,in quo iudicaturus est orbem].i.homines vniuersos [IN æquitate] vnumquẽque Hiere.18.
» videlicet secundum quod meruit secundum diuinam procedendo iustitiam,in retributione mercedis [IN Matth.3.
viro quem statuit].i.per Christum,quem secundum naturam assumptam ordinauit atque constituit iudi- Lucæ.3.
cem vniuersorum,per iudicii exequutionem,atque sententiæ prolationem quę Christo secundũ quod ho-
mo est competit,quemadmodum ait,Dedit ei potestatem & iudicium facere,quia filius hominis est.Por- Iohan.5.
ro in finali iudicio deus trinitas per authoritatem principaliter iudicabit. Christus autem vt homo, mini-
» sterialiter iudicium exhibebit [SVSCITANS eum à mortuis tertia die.Cum audisset autẽ resurrectio-
» nem mortuorum] futuram in omnibus ante iudicium , & iam in Christo completam [QVIDAM qui-
» dem] incorrigibiles,quorum corda non tetigit spiritus sanctus [IRRIDEBANT eum] scilicet, Pau-
lum,tanquam irrationabilia ac impossibilia prædieantem,non enim ad dei omnipotentiam , sed ad natu-
C ralem rationem,potestatem,& ordinem aspiciebant.[QVIDAM vero dicebant,Audiemus te de hoc ite-
» rum] vt diligentius conferamus,& quod verum est approbemus .[SIC Paulus exiuit de medio eorum.
» Quidam vero viri] vigore virtutum animique decore[ADHAERENTES ei crediderunt:in quibus &
» Dionysius Ariopagita] qui ab Ariopago,in quo ipse principalis fuit philosophus magister & doctor pre
» clarus [ET mulier nomine Damaris] quam dicunt fuisse coniugẽ eius [ET alii quidam cum eis.] Postre
mo dicendũ nunc esset,quare in Athenis consecrata fuit ara ignoto deo . Quod quia in legenda diuini &
magni Dionysii diffusius continetur, hic non nisi breuiter est tangẽdum.Videntes philosophi tẽpore pas-
sionis Christi mirabilem illam eclipsim,naturalem causam inuenire nequibant,imo per naturalem suã sa-
pientiam agnoscebant illam eclipsim naturalem non esse,& multa supernaturalia in ea consistere : vehe-
mentissime mirabantur,cernentes cœlestium corporũ solitum cursum, naturalemque legem ac ordinem
variari.Hinc veluti in excessu quodãmodo positi loquebantur,Aut deus naturę patitur,aut machina mun
di peribit,aut sydera fallunt.Propterea deo cuius virtute & causa mirabilia illa fiebãt, aram cõstituerunt.
Et quóniam dei illius determinatam non habuerunt notitiã, pro titulo affixerũt, Ignoto deo,quem etiam
genuflexionibus ac precibus,non animalibũ oblationibus censebant colendũ.Cum ergo Paulus Athenien-
sium altaria perlustrasset,& causam,modum,ac tempus dedicationis altaris ignoti dei nouisset, dixit phi-
losophis,Quem ignorantes colitis,ego annuntio vobis.Deinde specialiter principem philosophorum il-
D lorum Dionysium est affatus.Qui licet ad prędicationẽ Pauli faciliter crederet,non tamen nisi post acer
rimam atq; longissimam disputationẽ se credere fatebatur.Porro quam mirabilis fuerit præfata eclipsis,
sanctus Dionysius in epistolis ad Apollophanum,& item ad Polycarpum describit . Nam sicut ad Poly-
carpum differuit,quatuor mirabilia in illa eclipsi consyderata fuerant.Primum quia tunc fuit oppisitio &
plenilunium.Naturalis vero eclipsis fit tempore cõiunctionis solis & lunę. Secundũ quia cum luna fuisset
soli supposita circa horã sextã in medio cœli,tamen in vesperis restituta fuit suo loco in oriente oppsita
soli.Vnde temporũ ordo non fuit turbatus.Tertium,quia eclipsis naturaliter incipit ab occidente,& pue-
nit ad orientẽ,quoniam motus lunæ in proprio orbe velocior est motu solis in circulo proprio, sicq; per-
transit solẽ ab occidente accedens,sed tunc luna pertransiit solem distans ab eo per circuli medietatem in
oppositione existens:idcirco oportuit,vt ab oriente reuerteretur ad solem,& primo attingeret eum à par
te orientali,illamq; primitus eclipsaret.Quartũ,quia in naturali eclipsi illa pars solis primo apparet, quæ
primo fuerat obcurata,tunc vero partem vltimo occupatã,primo reliquit.Præterea Beda & Scholastica
historia referunt hunc esse Dionysiũ,qui à Paulo episcopus ordinatus Corinthiorum, glorioſe rexit eccle
siam,multaq; ad vtilitatẽ ecclesiæ pertinentia quæ hactenus manent ingenii sui reliquit volumina.Verun-
tamen in eius legenda habetur,quod ab Apostolo Athenienſium fuerit ordinatus episcopus. Sed forsitan
dici potest,quod successiue in diuersis præfuerit locis.Hic est quem Gregorius vocat antiquum & vene-

2.Co.12. rabilem patrem,Damascenus diuinissimũ,sacratissimum,theologissimumq; appellat.Hugo theologũ per E
anatonomasiã,& principem theologorũ affirmat.Postremo sicut in eius legenda asseritur, Paulus ea quæ
in tertium cœlum raptus vidit,& verba arcana quæ ibi audiuit,huic viro eximio creditur reuelasse.

EXPOSITIO CAP. XVII [POST hæc egressus ab Athenis.] ARTIC. XVIII.

OST hçe egressus] Paulus [AB Athenis venit Corinthũ.Et inueniens] ibi [QVANDAM Iudæum nomine Aquilã,Ponticum genere] .i. de Ponto Asiæ prouincia oriundum.Vnde & supra scriptum est,Pontum & Asiam.Est autẽ Pontus lata regio,cõplectens Colebũ,Cappadociã,Armeniã,& alias prouincias [QVI nuper venerat de Italia,& vxorem eius Priscillam.] Horum frequenter in suis Apostolus epistolis meminit [EO quod præcepisset Claudius] imperator [DISCEDERE omnes Iudæos à Roma] Hoc Iosephus narrat nono anno imperii Claudii cõtigisse.Cuius rario in Seho
Iastiea historia fertur,quoniam vxor Claudii tantam cum Iudæis familiaritatem contraxit,quod ad illorũ
Act.20. ritum tracta fuit,& iudaizare iam cœpit [ACCESSIT ad eos. Et quia eiusdẽ erat artis, manebat apud
eos,& operabatur] propriis manibus victũ sibi procurans,ne quenquã grauaret. Vnde & infra profitetur,
Ad ea quæ mihi necessaria erant,ministrauerũt manus istæ.[ERANT enim scenofactoriæ artis] quia vi-
delicet,tentoria seu papiliones fecerunt,vel vela picta quibus aulæ teguntur diuitum & nobilium,vt dicatur ars scenofactoria,à scenos græco,quod interpretatur habitatio vel tabernaculum. [AT disputabat in F
synagoga] Paulus [PER omne sabbatum] id est,quolibet sabbato [INTERponens nomen domini Iesu]
vt paulatim disponerentur ad fidem [SVADERATQVE Iudæis & Græcis] ex gentilitate ad Iudaismum conuersis,vel etiam adhuc in gentilitate manentibus, bis rationabiliter suasit Euangelio credere.
2. Cor.12 [CVM venissent autem de Macedonia Syleas & Timotheus,instabat] verbo Euangelicæ prædicationis.
[PAVLVS, testificans] per miracula & scripturas [TVDAEVS, esse Iesum Christum] .i.quod Iesus Na-
zarenus sit rex Messias.[CONTRADICENTIBUS autem eis & blasphemantibus] id est,verba blasphema contra
Actuũ.13. Christum Iesum loquentibus [EXCUTIENS vestimenta sua.] Quæ excussio fiebat eisdem de causis,quibus
& excussio puluerum pedũ,de qua dictum est supra [DIXIT ad eos] zelo iustitiç,non commotione im-
Dan.13. patientiæ.[SANGVIS vester,super caput vestrum].i.iniquitas vestra redundabit in vos,& inexcusabiles
Ezech.33 eritis,apprehendetque vos debita ae districta damnatio. Hic modus loquendi in Ezechiele potissime frequentatur.[MVNDVS ego ex hoc,ad gentes vadam] .i.ex tẽpore isto,ibo ad euangelizandum gentibus,
innocens de vestro periculo,quia quantum in me fuit sategi vos ad salutem reducere. Sed cũ situs induratio,ego vltra causam non habeo. Vnde apud Ezechielẽ dominus ait, Si dicente me ad impium, morte morieris,non annunciaueris ei,vt auertatur à via sua impia,& vinat:ipse in iniquitate sua morietur, sanguinẽ autem eius de manu tua requiram.Si autem annunciaueris impio,& ille non fuerit cõuersus, ipse quidem
in iniquitate sua morietur,tu autem animam tuam liberasti. [ET migrans inde,intrauit in domum eiusG
dam nomine Titi iusti,colentis deum] fuit enim de gentilitate ad Iudaismum conuersus, & in lege Mosi digne conuersans [CVIVS domus erat coniuncta synagogæ].s.ædificio illi materiali, quo congregabantur Iudæi in Corintho manentes.[CRISPVS autem archisynagogus credidit domino cum omni domo
sua] Iste fuit inter Iudæos Corinthios principalis atq; ad Christũ cum domesticis suis eõuersus [ET multi Corinthiorũ audientes] prædicationem Pauli [CREDEBANT & baptizabãtur. Dixit autem dñs no
& per visionẽ Paulo.] Hoc deus in somno per ministeriũ angeli in dei persona loquẽtis ae apparẽtis, ima
Mat.10. ginaria visione loquutus est Paulo. [NOLI timere] inordinato pauore eos qui corpus occidunt [SED
loquere] prædicando [ET ne taceas] à verbis prædicationis [PROPTER quod ego sum tecum] id est,eo
Hier.1. quod me habeas iugiter assistentem ae subuenientẽ. Simili modo confortauit dominus Hieremiam, [ET
nemo apponetur tibi,vt noceat te] .i.me protegente te,nullus accidentium tibi,inferet noeumentum, læsionem,seu mortem [QVONIAM populus est mihi multus in ciuitate hac] id est, multi sunt æternaliter
prædestinati per te conuertendi,& gratia mea saluandi,qui sunt populus meus, non creatione duntaxat,
sed etiam prædestinatione. [SEDIT autem ibi] id est, in Corintho fuit & mansit,iuxta omnem modum
Deut.1. loquendi,quo dicimus,Ille sedit Romæ tot annis. Et in Deuteronomio Moses filius Israel loquens, Sedistis inquit in Cades Barne multo tempore.Itaque sedit ibi [ANNVM & sex menses, docẽs apud eos
verbum dei.Gallione autẽ proconsule] id est,procuratore,& secundo à Consule [ACHAIAE] regionis H
in qua continetur Corinthus [INsurrexerunt vno animo].i.in peccatis concordes [TVDAEI in Paulũ,&
adduxerunt eum ad tribunal] Gallionis [DICENTES,quia contra legem] Mosi [HIC] Paulus [PERsuadet
hominibus colere deum].i.nouam seruare legem,veteri derelicta.[INCIPIENTE autem Paulo aperire os] ad
satisfaciendũ & excusandũ,non verã,sed apparentẽ lucẽ mendacii [DIXIT Gallio] vir gentilis [AD Iu
dæos,Si quidẽ esset iniquũ aliquid,aut facinus pessimũ ò viri Iudæi] in Paulo [RECte vos sustinerem] .i.iu
ste vestrã accusationẽ admitterẽ,& vestrã molestiã ferrem [SI vero sunt quçstiones de verbo & nominibus legis vestræ].i.sermonibus & psonis,de quibus in vestra lege fit sermo [vosipsi videritis] .i. inter vos
discernite,quid de hoc vobis incumbat agendum.[TVDEX horum ego nolo esse] quia ineerta sunt mihi,
nec ad meum pertinent forum.[ET minauit].i.cõminando recedere feeit [EOS à tribunali.Apprehẽdentes autem omnes] puta gentiles qui aderant infideles [Sostenem principẽ synagogæ] Corinthi [PARCUcutiebant eũ ante tribunal] tanquã eapitancum irrationabilis illius concursus : quod tanto audentius fecerant,quanto viderãt proconsulem minus fouere partem Iudæorum.Ideo subditur [ET nihil eorum Gallioni curæ erat.] Paulo ante iam dictum est quod Crispus fuit archisynagogus, quomodo ergo nunc
Sostenes prineeps synagogæ illius vocatur ? Ad quod puto dicendũ,quod Iudæi incredoli agnita Christi
conuersione,à prineipatu deposuerunt eundẽ. [PAVLVS autem enm sustinuisset adhuc dies multos] in
Corintho,vel circiter [FRATRIBVS].i. Christianis qui erant ibidem [VALefaciens nauigauit Syriam,

A & cum eo Priſcilla & Aquila,qui] Paulus [SIBI totonderat caput] id eſt, pilos capitis ſui abraſit [IN
" Cenchris] portu Corinthio,de quo loco fuit Phœbes,de qua ad Romanos ſcribit Apoſtolus,Commẽdo Rom.16.
" vobis Phœben ſororẽ noſtrã,quæ eſt in miniſterio eccleſiæ quæ eſt Cẽchris [HABEBAT enim votũ]
" quia fuit Nazaræus ex voto.Nazaræi quippe vſq; ad tempus determinatũ ex voto comã nutriebant,cõ-
" plectoq; tempore voti,pilos radebant,atque in ſacrificii igne ponebant.Hęc Paulus fecit,ne Iudæi conuer
" ſi & adhuc puſilli,ſcandalizarentur.Fuit quoq; id licitũ pro tunc,ſcilicet legalia obſeruare,Iudæis cõuer
" ſis,vſque Euangelii publicationem ſufficientem. Sic tamen,vt in illorum obſeruãtiis non poneretur ſpes
" ſalutis,ſeu fides,quod ſcilicet ſine eis fides & gratia Chriſti non ſufficeret ad ſalutem [DEUENITQ; Ephe-
" ſum, & illos] puta Aquilam & Priſcillam [IBI reliquit.Ipſe vero ingreſſus ſynagogam,diſputabat cũ
" Iudæis.Rogantibus autem eis,vt ampliori tempore apud eos maneret] pro pleniore informatione eorũ
" [NON conſenſit] omnium ardens amore,atque intendens bonum commune vbique [SED valefaciẽs]
" eis [ET dicens,Oportet me]id eſt expedit mihi [DIEM ſolennem aduenientem] qui hic non ſpecifi-
" catur [FACERE] id eſt celebriter agere ſecundum ſpiritalem intelligentiam [Hieroſolymis: & ite-
" rum reuertar ad vos] per quod eos conſolabatur [DEO volente.] Quoi ſtruit nos,vt dum aliqua in fu
B turum nos acturos proferimus,ſobrię & modeſte loquamur.Quippe qui ignoramus,an craſtino die viue
mus.Iccirco addamus,deo volente,aut aliquid ſimile.Sic enim & Iacobus docet in ſua canonica. [PRO
" fectus eſt ab Epheſo,& deſcendens Cæſaream.] Multæ in diuerſis prouincijs conſtructæ vel inſtauratæ Iac.4.
" ciuitates in honorem Cæſarum diuerſorum noſcuntur,& dictæ Cęſareę, vnde hoc loco non facile arbi-
" tror definiendum,quænam hæc fuerit Cæſarea ad quam Paulus ab Epheſo deuenit,cum in textu diſtin-
" cte non ſit poſita,& plures in Aſia ſint huius nominis ciuitates. Ego tamen puto eam eſſe, quæ vocatur
" Diocęſarea,propter ea quę in textu ſtatim enũtuntur [ASCENDIT & ſalutauit eccleſiam] quę ibi tũc
" fuit [ET deſcendit Antiochiam] Piſidię,ad quam per Diocæſaream ab Epheſo rectum eſt iter. [ET
" facto ibi aliquanto tempore profectus eſt,perambulans ex ordine Galatiam regionem] quę coniunctа
" eſt Piſidię [ET Phrygiam,confirmans omnes diſcipulos.Iudęus autem quidam Apollo nomine Ale-
" xandrinus genere] quia in Alexandria natus [VIR eloquens,deuenit Epheſum, potens in ſcripturis]
" veteris teſtamenti. [HIC erat edoctus viam domini] id eſt Euangelicam Chriſti doctrinam [ET fer-
" uens ſpiritu] id eſt Chriſti flagrans amore,& zelo ſalutis proximorum [LOQVEBATVR & docẽ- Mat.1.
" bat diligenter,ea quæ ſunt de Ieſu] quod ſcilicet ipſe eſſet Chriſtus filius dei [SCIENS tantum ba- Luc.2.
" ptiſma Ioannis] quo & baptizatus fuit,non autem baptiſmo Chriſti pro tunc ſed poſteaquã ondũ quip- Ioan.4.
" pe fuit plene inſtructus de ſacramentis eccleſiæ,fideique myſteriis. [HIC ergo cœpit fiducialiter age
" re in ſynagoga] fortiter prædicando Iudæis,quod Ieſus eſſet Meſſias. [QVEM cum audiſſent Priſcil
" la & Aquila, aſſumpſerunt eum, & diligentius expoſuerunt ei viam domini] id eſt de doctrina & ſacra
" mentis Chriſti diſtinctius docuerunt. [EVM autem vellet ire Achaiam]puta Corinthum vrbẽ Achaię Ioan.4.
C [EXHORTATI fratres ab eo,vel eum,vt in bono cœpto perſisteret [SCRIPSERVNT diſcipulis]
" Corinthi [VT ſuſciperent eum] tanquam fidelem,cum charitate & gaudio. [QVI cum veniſſet]Co
" rinthum [CONTVLIT multum] id eſt,valde profuit [HIS qui crediderant] fidem eorum roboran
" do. [VEHEMENTER enim Iudæos] incredulos [REVINCEBAT] id eſt,iterum & frequenter
" conuicit [PVBLICE oſtendens per ſcripturas] prophetarum ac legis [ESSE Chriſtum Ieſum.]Ad
hoc quoque eloquentia ſua non parum deſeruiuit eidem.

EXPLANATIO CAP. XIX. [FACTVM eſt autem.] ARTIC. VIX.

" ACTVM eſt autem,cum Apollo eſſet Corinthi,vt Paulus peragratis ſuperioribus
" regionibus]in quibus diſcipulos confortauit,plurimosque conuertit [VENIRET
F Epheſum] a qua præcedenti capitulo ſcribitur receſſiſſe [ET inueniret quoſdam Actu.18.
" diſcipulos] id eſt quoſdam in breui Chriſtianos factos,ſed incomplete, diſpoſiti ve
" ro fuerant ad credendum perfecte [DIXITque ad eos,Si ſpiritum ſanctum acce-
" piſtis] in ſigno viſibili per manuum impoſitionem [Credentes?] plenarie. [AT illi dixerunt,Sed ne
" que ſi ſpiritus ſanctus eſt audiuimus.] Aſſerunt quidam,quod iſti iam audierunt & crediderunt,deum
" eſſe vnum & trinum,& per conſequens ſpiritum ſanctum,iccirco verba hæc ita exponunt.Sed neque ſi
D ſpiritus ſanctus eſt ſcilicet hoc modo datus ſeu dandus, audiuimus. Sed hoc textui non ſatis conſonare
videtur, & mirum,ſi audierunt quod deus ſit vnus & trinus,quod non audierunt ſpiritum ſanctum da
tum Apoſtolis in ſigno ſenſibili in die Pentecoſtes.Verius ergo putatur,quod non habuerunt adhuc di Act.2.
ſtinctam de ſuperbenedicta trinitate fidem,nec in articulis fidei fuerunt competenter inſtructi,ſed Ie-
" ſum eſſe Meſſiam credebant. [ILLE vero ait:In quo ergo] id eſt cuius baptiſmo [BAPTIZATI Marc.1.
" eſtis?At illi dixerunt,In Ioannis baptiſmate. Dixit autem Paulus, Ioannes baptizauit baptiſmo pœni-
" tentiæ populum] quia ad agendam pœnitentiam ille ordinabatur baptiſmus , non autem deleuit pec-
" cata imo proteſtatio fuit agendi pœnitentiam,ac præparandi ſe ad Chriſti baptiſmum [DICENSin
" eum qui venturus eſt poſt ipſum,vt crederent,hoc eſt in Ieſum] id eſt,Ioannes ſub hac forma verborũ
" baptizauit,Ego te baptizo in nomine vẽturi,videlicet Chriſti,qui iã tũc venit in carnẽ, ſed nõdũ venit
prædicãdo, & miracula faciẽdo in publicũ.Sic ergo baptizauit Ioãnes,vt baptizatos induceret ad cre-
dendũ in Ieſum.Nã dixit,Ego vos baptizo in aqua,ille vos baptizabit ſpiritu ſancto. Ideo eius bapti- Mat.3.
" ſmus non fuit plenarie ſacramentum:ſed eo ſuſcepto,nihilominus ſuſcipiendus fuit Chriſti baptiſmus.
" [HIS auditis baptizati ſunt in nomine domini Ieſu.] Cur & quomodo ſub hac forma dabatur bapti-
" ſmus in primitiua eccleſia,dictũ eſt ante. [ET cum impoſuiſſet illis manum Paulus,venit ſpiritus ſan- Act.2.
" ctus ſuper eos] id eſt per ſenſibile ſignum,ſe gratiam illis infudiſſe monſtrauit, & dona ſua ſenſibiliter

super eos effudit. Hinc subditur [ET loquebantur linguis] id est, diuersis idiomatibus [ET prophe- E
tabant] sicque duo hæc dona gratiæ gratis datæ, videlicet genus lingnarum, & spiritus prophetiæ, per
suos actus sensibiliter innotuerunt. Et hæc reuera fuit magna & admirabilis gratia. [ERANT autem
omnes viri] tanta gratia locupletati [FERE duodecim] temperate loquitur Lucas. [INGRES-
SVS autem synagogam] Ephesi [CVM fiducia loquebatur per tres menses] opportunis scilicet ho-
ris. Videns enim viris illis tantum gratiæ munus collatum, exhilaratus est spiritu, & ingenti impletus
fiducia, quod & in aliis fructificaret [DISPVTANS & suadens de regno dei] id est, de statu & gra-
tia ecclesiæ militantis, vel de felicitate & gloria ecclesiæ triumphantis, & quomodo per fidem & Chri
sti mysteria ad illud regnum pertingitur. [CVM autem quidam] audientium, præsertim Iudæorum
Marc. 4. [INDVRARENTVR in sua malitia [ET non crederent.] Sicut enim electi & boni ex auditu ver
bi dei ad pœnitentiam emolliuntur, sic peruersi & reprobi obstinantur [MALEDICENTES viam
domini] id est, Euangelium Christi [CORAM multitudine] audientium prædicationem Pauli, vt sic
Mat. 25. eam à Paulo auerterent [DISCEDENS ab eis] tanquam incorrigibilibus [SEGREGAVIT disci-
13. pulos] separando credentes ab incredulis, sicut separantur agni ab hœdis, ne inficerentur boni, ex ver-
2. Tim. 2. bis pessimorum blasphemis, quorum sermo vt caneer serpit [QVOTIDIE disputans in schola tyrã-
ni cuiusdam] probabiliter dicitur, quod per tyrannũ hoc loco intelligitur vir potens & nobilis, & for- F
te satis rigorosus & serus, à quo Paulus domum cõduxit, faciens scholam de ea, in qua discipulos quo-
tidie instruebat de fide atque scripturis ac moribus, vt increduli formidarent eum in domo hac impe-
dire timore eius cui domus attinebat. Aliqui tamen putant, quod Tyrannus sit hic proprium nomen.
[HOC autem factum est per bienninm, ita vt omnes qui habitabant in Asia audirent verbum dei] Iu-
dæi atque Gentiles. De Asia minori est sermo. Et distributio ista qua dicitur, omnes qui habitabant in
Asia, accipienda est pro generibus singulorum, ad innuendũ quod ex omni genere indigenarum terræ
illius, valde multi confluxerunt ad Paulũ, & conuertebantur non pauci. [VIRTVTESQVE nõ mo
2. Cor. 12. dicas]. i. opera miraculosa potentia non qualiacũq;, non parua, neq; cõmunia, qualia per minores san-
Act. 2. ctos fieri solent [FACIEBAT deus per manũ Pauli] ad confirmationem suæ doctrinæ, & conuer-
sionem populi audientis [ITA vt etiam super languidos deferrentur a corpore eius sudaria, vel semi-
cinctia] id est vestes medietatem corporis tegentes, a semis quod est medium, & cingo [ET recedebãt
ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur] ab obsessis per talium pannorum cõtactum. quod
fuit grande miraculum, & quodammodo maius quàm quod de Christo legitur, quod omnes qui tange
Mat. 9. 14 bant fimbriam vestimenti eius sanabantur. Quo enim huiusmodi accidentalia corpori, remotius amo
Mar. 6. uentur à corpore, eo præclarius est, si per ea fiunt miracula: quia per hoc virtus & sanctitas animæ la-
Luc. 8. tius se extendit, & in distantiora operatur atque redundat. Vnde & Paulus in epistolis suis frequenter G
2. Cor. 12. tangit quemadmodum prædicatio sua non fuit in persina sibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in osté
sione signorum, virtutum, & prodigiorum, & in plenitudine multa. Et hoc scribit ad eos, quibus men-
tiri non potuit, quippe in quorum conspectu facta erant huiusmodi, vt & nos certissimi simus de veri-
tate. [TENtauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis] id est, dæmonum adiurato
ribus [INVOCARE super eos qui habebant spiritus malos] puta obsessos [NOMEN domini Iesu
Christi, dicentes, Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat.] Refert Iosephus Salomonem excogi
tasse & docuisse populum suũ modos exorcismi, id est, adiurationis, quibus immũdi spiritus expulsi ab
homine vlterius reuerti non sunt ausi. & vt asserit Beda, fit hoc interdum etiam per reprobos, ad con-
demnationem eorum qui faciunt, vel ob vtilitatem eorum qui vident & audiũt, vt licet homines despi
ciant signa facientes, tamen deũ honorent ad cuius inuocationẽ fiunt tanta miracula. Verũ sicut Schola
stica narrat historia, quanuis per exorcismos Salomonis eiicerent dæmones, non tamen absq; multo la
bore: sed quibusdam herbis & gemmis adhibitis, vt tradidit Iosephus. Vt ergo facilius expellerent dæ-
mones, adiurabant eos hoc modo. Adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat, sicque exibant dæmo
nes ab obsessis. [ERANT autem cuiusdam Scenæ] id est, viri sic dicti [IVDAEI principis sacerdo-
tum] inter suos in Epheso [SEPTEM filii, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam di- H
xit eis, Iesum noui] cognitione informi, quia non diligo eum [ET Paulum scio] id est nomina, perso
nas, virtutes, eorum agnosco. [VOS autem qui estis?] Quasi dicat, Non tales vos nosco, vt deceat vos
adiurare per Iesum, quemadmodũ Paulus, cum siris increduli. [ET insiliens homo in eos, in quo erat
dæmonium pessimum] id est crudelissimum & difficulter eiicibile [ET dominatus amborum] id est
duorum filiorum prætati principis sacerdotũ, inualuit contra eos, cæteris forte interim fugientibus, vel
non præsentibus, quia non semper omnes simul hoc faciebant [ITA vt nudi, & vulnerati effugerent
de domo illa. Hoc autem notũ factũ est omnibus Iudæis atque gentilibus qui habitabant Ephesi: & ce
cidit timor super omnes illos] agnita Christi potẽtia. Vnde amplius talia attẽtare nullus eorũ præsum
psit [ET magnificabatur nomen domini Iesu] id est, ipse Iesus ab omnibus illis magnificus cognosce
batur & prædicabatur, tanq̃ dæmonum omnipotens refrenator. [MVLTI que credentiũ veniebant]
ad Paulum [Confitentes & annunciantes actus suos] culpabiles, quia compuncti sunt corde, & ore cõ
fessi [MVLTI autem ex eis qui fuerant curiosa] videlicet magicas artes [SECTATI, contulerunt
libros] artium harũ [ET combusserunt coram omnibus] in signũ quod talia nunc cordialiter abhor-
rerent, nec amplius exercere intenderent [ET computatis precijs eorũ] scilicet quantum valuisse pu-
tabantur, seu quanti cõstitissent [INVENERVNT pecuniã denariorũ quinquaginta milium] q̃ scili
cet tanti precij erant. Ex quo patet, quod valde multi libri fuerunt ibi cõbusti, & ex ingenti deuotione,
quod etiam multi magi fuerunt ibidẽ conuersi. [ITA fortiter crescebat verbũ dei] id est, fructificabat
Euangelica prædicatio Pauli, in conuersione audientium [ET multiplicabatur] numero meritoque

credentium. [HIS autem expletis proposuit Paulus in spiritu] id est, instinctu spiritus sancti, non propria excogitatione [TRASITA Macedonia & Achaia] id est, discipulis in illis prouinciis demorantibus visitatis & coofortatis [IRE Hierosolymam] ob loci reuerentiam, sanctorumque locorum, & primitiuæ ecclesiæ, præsertim sancti Iacobi visitationem [OICENS, quoniam postquam venero ibi, oportet me & Romam videre] ad prædicandum ibidem, & quia à deo præordinatum est hoc ad suiipsius honorē, meriti mei incrementum & aliorum conuersionem. [MITTENS autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum] quos iccirco præmisit, vt eleemosynam in Hierusalem sanctis fidelibus deferēdam per Paulum, colligerēt, eamq; Paulus aduenies inueniret paratam [IPSE remansit ad tempus in Asia] adhuc enim mansit in Epheso, vt verba pādunt sequentia. [PACTA est autem illa die turbatio non modica de via domini] id est, de fide religioneque Christi in Epheso [OEMETRIVS enim quidam nomine argentarius] id est, in argenti materia artificialiter operans [PACIENS ædes argenteas Dianæ] id est, imaginibus Dianæ, quæ in ædibus illis speciosis ponebantur [PRAESTABAT artificibus non modicum quæstum] id est, magnū lucrū [QVOS conuocaos, & eos qui ciusmodi erant opifices] .i. similes artifices [OIXIT, Viri scitis quia de hoc artificio acquisitio est nobis] quia ædes imaginesque formando, multa lucramur [ET videtis & auditis, quia non solum Ephesi, sed & totius pene Asiæ] minoris [PAVLVS hic suadens] id est, varias persuasiones pro sua prædicatione adducens [EVERTIT multam turbam] ab idolorum cultura [OICENS, Quoniam oon sunt dii qui manibus fiunt] Homo enim cum sit fragilis & mortalis, dcum formare non valet, quemadmodum in Esaia, Hieremia, & libro Sapientiæ demonstratur. [NON solum autem hæc periclùabitur nobis pars io redargutionem venire] id est, non tantum periculose nobis opponetur quod non sint dii qui manibus fiunt humanis, & quod cis ioaniter facimus ædes [SEO & magnæ Diaoæ templum in nihilum reputabitur] id est, despicietur, omnibus ad Christum conuersis. Dicitur autem magna Diana, quia inter deas gentilium fuerat præfamosa [SED & destrui incipiet maiestas eius] id est, vilipenderur, quæ bucusque reputata est magna [QVAM tota Asia colit & orbis.] Fuit enim cultus Dianæ vndique dilatatus. [HIS auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum. Et repleta est ciuitas confusione] id est, ciues Ephesii inordinatione & turbatione impleti sunt [ET impetum fecerunt vno aoimo io theatrum.] Theatrum secundum Bedam est locus semicirculi habens figuram, in quo stantes populi ludos scenicos intus aspiciebant. Vel vt alii dicunt, theatrum fuit locus, in quo rei puniebantur, quoniam illuc etiam coouenerant ad speculanda reorum supplicia. Nam theatrum Græce, Latine spectaculum significat. Forte vtrunque istorum fiebat in loco buiusmodi [RAPTO Gaio & Aristarcho Macedonibus] id est, de Macedonia oriundis [COMITIBVS] id est, socūs [PAVLI] Hos enim violenter traxerunt ad theatrum Paulum non inuenientes. [PAVLO autem volente intrare in populum] vt falsitati resisteret, & quia pro veritate & æquitate mori paratissimus fuit [NON permiserunt discipuli] propter commune booum ecclesię, volentes cum conseruare in vita, quemadmodum ipse scribit ad Philippenses, Manere io carne necessarium propter vos. [QVIDAM autem & de Asiæ principibus] tunc in Epheso consistentes [QVI erant amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum] quia ex hoc aucta fuisset turbatio. Isti fuerunt ad fidem conuersi. [ALII autem aliud clamabant] id est, vnusquisque furentium secundum passionis suæ impetum vociferabatur. [ERAT enim ecclesia] id est, collectio hominum illorum [CONFVSA, & plures nesciebant qua ex causa cō uenissent] id est, cur congregatus fuisset hic cœtus. [OB turba autem detraxerunt] aliqui [ALEXANDRVM] vt à tumultu abstractus redderet rationem, audientiamque haberet [PROPELLENTIBVS cum Iudæis] non enim faciliter egredi potuit in tanta caterua. [ALEXANDER autē manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo. Quem vt cognouerūt Iudæum esse] & per consequens idola reprobantem [VOX facta est vna omnium, quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.] Videntes enim aduersarios sui ritus, magis accensi sunt suæ religionis ac deæ amore ac laude. [ET cum sedasset scriba turbas] fuit enim magister & doctor inter gentiles [OIXIT. Viri Ephesii, quis oescist Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouisq; prolis?] nam Iupiter fuit pater Dianæ. [CVM ergo his contradici non possit] licite secundum oostram sectam [OPORTET vos sedatos esse, & nihil temere agere. Adduxistis enim homines istos] Panli discipulos [NEQVE sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.] Quomodo verum est hoc? Nonne idololatriam reprobabant. Et respondendum, quod vtique, sed modus forte latuit scribam, vel sauorabiliter loquebatur pro illis violenter adductis, vt seditiooem sopiret [QVOD si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habent aduersus aliquem] horum [CAVSAM, conuentus forenses aguntur] in foro & publico [ET Procoosules sunt] loco consulum cōstituti [ACCVSENT iouicem. Si quid autem alterius rei quæritur] præter causam Demetrii [IN legitima ecclesia poterit absolui] id est, in congregatione ordinate collecta poterit à iudicibus ordioariis terminari. [NAM & periclitamur argui seditionis hodiernæ] id est, periculum oobis imminet, quod forsitan à superioribus redarguemur, & puniemur ob seditiooem præsentem [CVM nullus obnoxius sit] de quo possimus reddere rationem [CONCVRSVS istius] id est, nullus hic ita excesit, vt ob id excusari possit præsens concursus. [CVM autem dixisset hæc, dimisit ecclesiam] scilicet vnumquenque in sua.

Esa. 44. Hicre. 2. Sap. 13, 14.

EXPOSITIO CAP. XX. [POSTQVAM autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis.] ARTICVLVS XX. E

[POSTQVAM autem cessauit tumultus] capite precedenti descriptus [CONVOCATIS Paulus discipulis,& exhortatus eos] vt vsq; in finem in fide & sanctitate perseuerarent [VALEDIXIT & profectus est]ab Epheso [VT iret in Macedoniá]causa admonendi ibidé discipulos. [CVM autē perambulasset partes illas] .s.Macedoniá & vicinas [ET exhortatus eos fuisset multo sermone,venit Græciá] .s.quādam Græcię partem, & vbi Scholastica historia dicitur,venit Athenas. [VBI cū fecisset] .i.fructuose expendisset [MENSES tres] aliorū conuersioni & confortationi insistens [FRACTÆ sunt illi insidiæ à Iudeis] incredulis [NAVIGATVRO in Syriá] versus Hierusalem [HABVITQVE consiliū vt reuerteretur per Macedoniá] ad euadēdū insidias, & ne spoliaretur eleemosynis,seu collectis,quas detulit secū versus Hierusalem. An vero insidias illas agnouerit ab homine, aut ex reuelatione superna,ambigitur. Consequenter exprimuntur in textu qui ambulauerunt cū Paulo. [COMITATVS est autem eum Sopiater Bereœnsis] id est de vrbe Bereæ, &c. [HI cum præcessissent] ex Pauli commissione [SVSTINVERVNT] id est,expectauerunt [NOS] scilicet Paulum & existentes cum eo,quorum & vnus ego fui [TROADE] id est, in vrbe sic dicta, de qua dictum est supra [NOS vero nauigantes post dies azymorum] id est,post solennitatem paschalem, in qua Iudæi azymis panibus vescebantur [A Philippis] ciuitate Macedoniæ [VENIMVS ad eos Troadem in die bus quinque:vbi morati sumus diebus septem] ad consolationem & informationem credentiū qui ibi degebant. [VNA autem sabbati] .i.prima die post sabbatum,seu prima die hebdomadæ,puta die dominica,secūdum Bedā [CVM conuenissemus ad frangendum panē] .i.ad sacra mysteria celebranda, secundum eundem.Vnde supra dictum est,quod perseuerabant in communicatione fractionis panis. Vel ad frangendū panem,pro corporis refectione:& ita in Scholastica historia explanatur, cum dicitur,Vna sabbati cum cœnaremus [PAVLVS disputabat cum eis] de euangelica veritate conferendo ac prædicando in Troade [PROFECTVRVS in crastinū]Ideo ante suum recessum voluit eos diligenter instruere [PROTRAXITQVE sermonē vsq; in mediā noctem] In quo feruor eius ostenditur zelusq; animarū. [ERANT autem lampades copiosæ in cœnaculo vbi eramus congregati. Sedēs autem quidā adolescens nomine Euthycus super feneſtram,cū mergeretur graui somno].i.ab exterioribus reduceretur ad intima sicut qui mergitur,& rationis iam vsu priuatur obdormiendo [DISPVTante diu Paulo,ductus somno] cui non resistit,victus sopore [cecidit de tertio cœnaculo deorsum,& sublatus,oblatus] id est,præsentatus [est] omnibus [mortuus.Ad quem cum descendisset Paulus,incubuit super eum] sequens in hoc Heliam & Helisæum,quorum primus ter,secundus septies super defunctum incubuit.Paulus vero semel dūtaxat,morę quę impetrauit quod petiit, in quo eius excellentia declaratur [ET complexus] defunctum ex amore & compassione [DIXIT, Nolite turbari] iam enim certus fuit Apostolus,se exaudiendum pro pueri suscitatione:ideo addit, [ANIMA enim ipsius est in eo] id est, tam prope est vt suscitetur, vt per idem sit, quasi nunc viueret: sic de homine agonizante mox moriturо dicimus,Mortuus homo est. [Ascendens autem] ad cœnaculum tertium in quo ante disputauit [frangensque panem & gustans,satisque alloquutus eos vsque ad lucem, profectus est.Addux erunt autem puerum viuentem,& consolati sunt non minime.] Opportune deo dispo nente inter verba prædicationis occurrit occasio curationis tam miraculosæ,vt ostensione prodigii,cō firmaretur prædicatio Pauli,arctiusque infigeretur mētibus discipulorum memoria boni magistri ab eis mox discessuri.Innotescit quoque ex his solicitudo & feruor Apostoli pro proximorum salute. Nā profecturus in crastinum totam noctem duxit insomnem,prædicationi intendens,vsque ad mediā noctem, & tunc iuuene suscitato,& modico cibo sumpto sermonem resumpsit ac continuauit vsque auroram,sicque recessit. [NOS autem ascēdentes nauem,nauigauimus in Asson,inde suscepturi Paulum. Sic enim disposuerat ipse,per terram iter facturus.] Itaque comites & discipulos suos præmisit in Asson,vt ibi præstolarentur eius aduentum,qui forte volebat in terris intermediis aliquibus loqui verbū dei.Porro Asson est ciuitas Asiæ maritima. [CVM autem inuenissēt nos in Asson,assumpto eo venimus Mitylenē]quæ vrbs est in Lesbo AEgæi maris insula [ET inde nauigātes sequēti die venimus cō tra Chiū] quę ité est insula AEgæi maris,habens ad orientē Lydiā Asiæ prouinciam [ET alia die ap plicuim⁹ Samū] Samos etiā est insula in AEgæo mari,in qua tradūtur vasa fictilia primo inuēta, & vasa Samia appellata sunt.Vnde in Esaia habetur, Testa de Samo, & cætera.Est autē insula ipsa Epheso appositа,& vicina Andro [ET sequēti die venimus Miletū] ciuitatē Asiæ maritimā. [PROPOSVERAT enim Paulus transnauigare Ephesum] .i.non accedere eā quanuis prope eam nauigaret [NE quā illi mora fieret in Asia] minori,cuius Ephesus vna metropolis erat,nempe Ioniæ Asiæ prouinciæ.Ideo si accessissēt ad eam non tam cito dimissi essent eū discipuli Ephesii. [FESTINABAT enim,si possibile sibi esset,vt die Pentecosten faceret].i.celebraret [HIEROSOLYMIS]potissime quia in eo datus fuit spūs sanctus.Illa quoq; celebritas solēnis fuit,propter legis dationē,cuius præcepta decalogi manent in Euangelio Saluatoris. [A Mileto autē mittēs Ephesum,vocauit māiores natu ecclesiæ]Ephesinæ [QVI cū venissent ad eū, & simul essent] in Mileto [DIXIT eis, Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam] gratia prædicandi [QVALIS per omne tēpus vobiscū fuerim,seruiēs domino cū omni humilitate] iuxta illud,Quāto maior es,humilia te in omnibus [ET māsuetudine] quæ tam decet prælatos,quàm indecens eis est ira [ET lachrymis multis] quibus vestra peccata deplanxi,gratiā vobis postulaui,ad patriā aspirau i [ET tentationibus] .i.persequutionibus [QVAE mihi acciderūt ex insidiis Iudęorum,quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium] .i.non omisi vobis communicare ea,

3.Re.17.
4.Re.4.
Exod.12.
Act.2.
1.Cor.16.
Eccl.3.
Esa.45.

A quæ animarum prosunt, expediuntque saluti. Nilque de vestris substantijs seu facultatibus ad boni vtilis
„ speciem pertinentibus abstuli vobis, quacunq; industria mihi talia colligendo [QVN minus annunciarē
„ vobis] quæ salutem vestrā concernunt [ET docerē vos publice, & per domos] scilicet, in priuato [TE
„ stificans Iudæis atque gentilibus in deum pœnitentiam] id est agendam esse pœnitentiam perducentem
ad deum, seu per diuinam clementiam. Hæc aliqui prælatorum subtrahunt subditis ex auaricia palpandn
eorum peccata, ne eis offensis temporale damnum incurrant, qui non sunt veri pastores, nec digni appel-
„ latione prælati [ET fidem in dominum nostrum Iesum Christum] id est, fidem catholicam tendentem Iohan.10.
„ in Christum, & secundum eius doctrinam se habentem. [ET ecce nunc alligatus egn spiritu] id est spi-
„ ritu sancto me ad id astringente ac impellente [VADO in Hierusalem, quæ in ea mihi ventura sunt igno
„ rans, nisi quod spiritus sanctus per omnes ciuitates protestantur mihi] id est, in congregationibus Chri-
stianis per varias vrbes diffusis, sunt aliqui spiritu propheico ornati, per quos spiritus sanctus mihi insi-
„ nuat [DIENS: quoniam vincula & tribulationes me manent] id est, expectant in Hierosolymis, sicque
certus sum reuelatione illorum, quod ibidem ligabor, eaptusque tenebor ac tribulabor. Quibus verbis
ostendit Apostolus, non sibijpsi immediate à spiritu sancto sed aliis fuisse reuelata, quæ in Hierusalē pas-
surus fuit aduersa, quemadmodum etiam deus per Nathan & Gad prophetas multa reuelauit sancto Da 2.Reg.12
„ uid de proprio suo statu, cui immediate multa alia reuelauit, de mysterijs Christi, & statu ecclesiæ [SED 2.Re.24
B nihil horum vereor] id est aduersa pro Christo pati non timeo, nec eos qui corpus occidunt formido, qui 1.Para.21.
iam ad tantum patientiæ gradum culmenque deueni, vt in omni tribulatione lætet ex animo, & inconcus Matth.10
„ sus mente permaneo, [NEC facio animam meam] id est vitam corporalem ac sensitiuam [Præcinsin-
„ rem quam me] totum, seu quo ad id quod sum secundum interiorem superioremque hominem, puta su-
premam animæ partem, videlicet, intellectiuam. Intellectus enim dicitur homo, dicente philosopho,
quòd homo maxime est suus intellectus, iuxta modum loquendi, quo totum à parte principaliori de-
nominatur. Itaq; vitam corporalem pro nihilo ducit, qui in futuro quærit vitam æternam. Ideo subdi-
„ tur. [NVMMODO consumē cursum meū] id est, peregrinationem & conuersationem meam ad finē
„ felicem perducam [ET ministerium verbi] id est, officium prædicandi [QVAE accepi à dominn Ie
„ su testificari] id est, cum protestatione & maxima affirmatinne pronunciare [EVANGELIVM gra-
„ tię dei] quia in Euangelio Christi graria dei potissime commendatur, dncetur, refulget, & ipsum ex di Roma.6.
nina pietate ac gratia hominibus est collatum. Sed & lex Euangelica gratiam consert, secūdum quod
„ sacramenta sua includit. [ET nunc ecce ego scio] inspiratione diuina [QVIA amplius non videbi
„ tis faciem meam] in præsenti vita [OMNES vos] Epbesii [PER quos transiui prædicans verbum
„ dei.] Sciebat nāq; Apostolus se ad illas partes amplius nnn venturum. [QVApropter contestor vos
„ hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium vestrum] id est, si quid periculi animæ inciderit-
„ tis, ego immunis sum. [NON enim subterfugi quo minus annunciarem vnbis omne consilinm dei]
C id est, ea quæ diuina sapientia circa humani generis redemptionem instituit & effecit, præcepta quoq;
„ & documenta ipsius vobis notificaui, mysteria demnm fidei Christianæ, qualiter æterno summæ trini
„ tatis consilio seu decreto peractum est, vt per vnius diuinæ increatę personæ puta per verbi incarnatin
nem & passionem saluatum est genus humannm. Sed cum alibi scriptū sit, Quis consiliarius eius fuit? Esai.40.
Sapiens quoque dixerit, Quis hominum poterit scire consiliū dei: quomodo potuit Paulus nmne con- Roma.11.
silinm dei annunciare hominibus? Et respondendum, quod non simplicirer de omni consilio dei intē- Sapien.9.
dit, sed de omni consilio dei, quantum ad bumanam spectat salutem. Quemadmodum etiam ait Sal-
uator, Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis. Præterea cum in ratione consilii includatur in- Iohan.15.
quisitio, quæ neseienriam quandam supponit, certum quod consilium proprie sumptum nnn compe-
tit deo: sic enim est ignoranris naturæ, secundum Damascenum. Sed ideo deo ascribitur: quia nil agit
„ improuide [ATTENDITE vobis & vniuerso gregi.] Primo, inquit, attendite vobis, id est circūspe Miche.6.
cte in omnibus vns habete, coram deo sulicite ambulate, omni diligentia cor vestrum in puritate ser- proue.4.
uate, deinde similiter vestris subditis præstote ac prouidete. Charitas enim incipit à seipsa. Et qui sibi
nequam est, cui bonus est? Qui autem seipsum in omnibus rationabiliter dirigit, alios quoq; guberna- Eccle.14.
„ re poterit esse idoneus [IN quo vos spiritus sanctus posuit episcopos] si soli Christiani de vrbe Ephe-
so ibi fuerunt, non erant ibi multi Episcopi, nisi episcopi pro sacerdotibus accipiantur. Vnde aliqui di-
D cunt conuocasse Apostnlum nmnes maiores natu de diœcesi Ephesina, & aliis fortasis. Nā id superin-
ribus verbis innuitur vbi ait, Omnes vos, per quos transiui prædicans verbum dei. Neq; enim pertrāsi-
„ uit solam Ephesinam diœcesim [REGERE] id est, ad regendum [ECCLESIAM dei] .i. cōgrega
„ tionem fidelium Christi. Nam hic nomine dei persona filii designatur, quia subiungitur [QVAM ac-
quisiuit] id est, de manu inimici eripuit & sibi incorporauit [SANGVINE suo] videlicet, suæ di-
„ gnissimæ passionis virtute ac merito. Quo vtique estimonin diuinitas Christi euidenter probatur.
„ [EGO scin quoniam intrabunt post discessionem meam] corporalem à vobis [LVPI rapaces in vos]
„ hæresiarchæ, & falsi Apostnli, dona gratiæ à fidelium mentibus rapientes [NON parcentes gregi] sed
„ spiritaliter eam, letaliterque lædentes, diuersis erroribus & peccatis [ET ex vobisipsis exurgent viri lo-
„ quentes peruersa] id est, aliqui vestrum seu eorum qui prodibunt ex vobis à fidei syncritate recedene,
„ & contraria fidei atque iustitiæ affirmabunt [VT abducant] ab ecclesiastica vnitate [POST se] id
est, ad inhærendum eotum erroribus [DISCIPVLOS] Hæretici enim libidine dominandi, docendi 2.Petri.2.
& apparendi, suos confinxerunt errores. De talibus in prima sua canonica ait Inhannes, In nobis 1.Inhan.1.
„ erante, sed non erant ex nobis. [PROPTER quod vigilate] id est, diligentes estote in custodiendo
„ vosipsos ac subdiros, iuxta illud Abacuk, Super custodiam meam stabo [MEMORIA retinentes, Abac.2.
„ quoniam per triennium] quo prædicaui in Asia, præsertim in Epheso [NOCTE ac die non cessaui]

tempore congruo[LACHRYMIS monens vnũquenq; vestrum] nunc in generali nunc in speciali,& E
Psal.126. vnũquenq; secundũ capacitatem,vocationem & statum informans. [ET nunc commendo vos deo] »
Etenim nisi dominus custodierit ciuitatem frustra vigilant,qui custodiunt eam. Diuinæ igitur prote- »
ctioni ac pietati omnẽ quem diligimus iugiter cõmendemus [ET verbo gratiæ eius] .i.promissioni- »
bus diuini eloquii,quibus misericordiam suam confugientibus ad ipsum promisit,vt illæ effectum sor- »
Iohan.6. tiãtur in vobis. Vel,verbo,id est,effectui gratiæ eius. Sæpe equidem in scripturis,verbum pro facto ac-
cipitur [QVI potens est ædificare] id est,corda virtutibus confirmare & vnum per alium ad meliora »
prouehere [ET dare hæreditatem] .i.dona gloriæ in futuro [IN sanctificatis omnibus] qui in ba- »
Ezec.14. ptismo,& in actibus virtutis sanctificati sunt [ARGENTVM & aurũ,aut vestem nulli concupiui »
ipsi scitis] Hoc contra pastores & prædicatores auaros,qui temporalia spiritualibus præferũt,qui lana »
ouium operiuntur,& lacte earum reficiuntur,ipsas vero perire permittunt [QVONIAM ad ea quæ »
opus mihi erant,& his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ] id est,propriis manibus necessa- »
ria corpori tam mihi quam existentibus mecum procuraui, labori manuum insistendo ne quenquam »
2.Thes.3. grauarem. Vnde Corinthiis scribit,In omnibus sine onere me vobis seruaui,& seruabo. [OMNIA]ad »
2.Cor.11. perfectionem pertinentia [OSTENDI vobis] verbo & exemplo [QVONIAM sic laborãtes,opor- »
tet suscipere infirmos] id est,corporaliter languidos, de labore propriarum manuũ sustentare. Vel in- »
firmos vtpote imperfectos pusillos ad virtutes inducere. Istud est perfectionis non necessitatis nisi in F
casu [AC meminisse] mente & operis exhibitione [VERBI domini Iesu,quoniam ipse dixit,Beatius »
est magis dare quam accipere.] Hoc verum est,secundum se, cæteris paribus, & iuxta intentionẽ Apo »
stoli. Etenim cæteris paribus amplioris est meriti eleemosynam dare,quàm sumere,si sumens eiusdem
sit facultatis ad dandum vt ille a quo accipit. Propter quod Beda ait,Non illis qui relictis omnibus se-
Matth.4. quuti sunt dominum,diuites & eleemosynarios præfert:sed illos quam maxime glorificat, qui cunctis
Lucæ.4. quæ possident semel renunciatis,nihilominus laborant operando manibus quod bonum est, vt habeãt
vnde tribuant necessitatem patienti. Hinc tanquam hæretici reprobantur dicentes: quod maioris per-
fectionis est, diuitias proprias in sæculo erogare,quàm in religione mendicare. Propter quod libro de
ecclesiasticis dogmatibus dicitur, Bonum est cum dispensatione bona pauperibus erogare, sed melius
Ephe.4. est intentione sequendi Christum,totum simul donare,& absolutum a solicitudine cum Christo egere.
Præterea constat ex his,multa esse dicta documentaq; Christi,quæ nullus Euangelistarũ descripsit.qa
verbũ nunc allegatum in Euangelio non habetur. [ET cũ hæc dixisset,positis] id est,flexis [GENI- »
BVS orauit cum omnibus illis] vt deus vniuersos misericorditer conseruaret. [MAGNVS autem ste »
tit is factus est omnium. Et procumbentes super collum Pauli osculabantur eũ,dolentes maxime in ver- »
bo quod dixerat:quoniam amplius facie eius non essent visuri.] Et vtique ingẽs omnino fuit causa plo »
randi,& triste diuortium à tam dulci magistro,tam præclaro doctore,tã liberalissimo ac vtilissimo be G
nefactore,tam charitatiuo & affectuosissimo patre sine reuisendi spe separari. [ET deducebant eum »
ad nauem] iuxta quã valefecerũt sibi inuicẽ nõ sine grãdi dolore,qui ex pcordiali processit amore. »

[EXPOSITIO CAP. XXI. [CVM autem factum esset vt nauigaremus.]

ARTICVLVS XXI.

VM autẽ factum est vt nauigaremus,abstracti ab eis] i.ab Ephesiis illis separati »
[RECTO cursu] nauis [VENIMVS Coum] insulã oppositã Asiæ [ET sequẽ- »
ti die Rhodum] insulã claram in Carpathio mari oppositã Lyciæ [ET Paterã] »
quę est ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia,deinde Mirrheã. Istud nõ est de textu , vt
dicitur,vnde nec Beda nomẽ huius loci exponit in libello,quẽ de expositione no-
minũ locorũ q̃ in hoc libello exprimũtur cõpilauit. [CVM apparuissemus autem »
Cypro,relinquẽtes eã ad sinistrã,nauigauimus in Syriam,& venimus Tyrum. Ibi »
enim nauis expositura erat onus] ideo applicare oportuit. [INVENTIS autem »
discipulis] .i. Christianis illic manẽtibus,quos diligẽter tanq̃ fratres nostros q̃suimus [MANSIMVS »
ibi diebus septẽ] ad eorũ consolationẽ,& nostrã refocillationẽ. [QVI Paulo dicebãt per spiritum,ne »
Act.20. ascenderet Hierosolymã.] Capitulo prẽcedenti dixit se Paulus à spiritu sancto agi ad eũdũ Hierusalẽ, »
quomodo ergo isti prophetæ,per spiritũ prophetię suaserũt oppositũ?Nũquid spũs sanctus verbis pro- H
priis cõtradicit?Ad quod respondendũ,quod vnũ & idẽ,secundũ diuersas consideriationes,suadetur & »
dissuadetur. Aliqui quoq; respondent,quod isti per spiritũ sanctum nouerunt & prædixerunt Paulũ
si ascenderet Hierusalẽ ibi plura passurũ.Quod vero suaserũt ne illuc ascẽderet,ex suo spiritu,pia quã-
dam cõpassione protulerũt. [ET expletis diebus septem ibamus] à Tyro [DEDVCENTIBVS nos »
omnibus] Tyriis Christianis [CVM vxoribus & liberis] .i.filiis [SVIS, vsq; foras ciuitatẽ]in quo pa »
Iacobi.3. tet,quãtus fuerit sanctæ dilectiõis ardor in primitiua ecclesia [ET positis genibus in littore orauimus] »
pro inuicẽ,pro omniũ nostrũ cõmuni salute,& vt deo omnia in melius ordinaret, nosq; spiritaliter adu
natos cõseruaret,& ad patriã tandẽ perduceret.Et cũ valefecissemus inuicẽ,ascẽdimus nauem,illi autẽ
Act.11. redierũt in sua.Et descẽdimus Ptolomaidã.]Ptolomais ciuitas est terræ sanctę maritima,in tribu Aser, »
alio nomine Acon dicta.Est autẽ & altera Ptolomais in Pẽtapoli prouincia Aphricę [ET salutatis fra »
tribus] Christianis ibidem [MANSIMVS die vna apud illos. Alia die profecti venimus Cæsaream »
Palestinę] de qua dictũ est sup. [ET intrantes domũ Philippi Euangelistę, qui erat vnus de septẽ dia »
conis]ad insinuãdũ quod nõ fuit Philippus Apostolus.Dicitur autẽ Euãgelista,nõ qa Euãgelii descri- »
ptor,sed fructuosus valde cõtinuus ac feruidus pdicator,vt cõstat ex his q̃ supra de ipso contenta sunt.
[MANSIMVS apud eũ] ad reuerentiã tanti patris,viri Apostolicę pfectionis ac potestatis insignis. »
Act.8. [HVIC autẽ erant quatuor filię virgines prophetãtes] quæ sicut in Scholastica fertur historia,pdixe- »

A runt Paulo quod ei in Hierusalem erat venturum. [ET cũ moraretur ibi per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa nomine Agabus. Is cum venisset ad nos tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit] Quod ait, sibi, ad quem referatur, an scilicet ad ipsummet Agabum, vel ad Paulum, incertum videtur, nisi quod Gregorius in quadam Homilia refert ad Paulum, quod & probabilius reor. [HAEC dicit spiritus sanctus, Virũ cuius est zona hæc, sic alligabunt in Hierusalem Iudęi: & tradent in manus gentiũ.] Agabus iste in modo loquendi & opere imitatus est veteris legis prophetas, qui dicere consueuerũt, Hæc dicit dominus. Interdum verbis facta seu signa sensibilia ac visibilia adhibebant, ad prænunciandũ quod incumbebat. Quemadmodum Ezechiel in caligine vasa sua efferens, parietemq; perfodiens, oculos quoque velauit [QVOD cum audissemus rogabamus ne ascenderet Hierosolymam. Et dixit, Quid facitis flentes & affligentes cor meum?] quod vestro dolori compatitur, & non sine afflictione audit verba quę contrariantur instinctui spiritus sancti in me, quanuis vos pia moueamini ratione. [EGO enim non solum alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum, pro nomine domini Iesu.] Ecce vere strenuus miles, ardens amator, fortis pugnator, imperterritus præco. [POST dies autem istos, ascẽdebamus Hierusalem. Venerunt autem quidam & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur Iasonem quẽdam Cyprium genere, antiquum discipulum] quia iam diu fuit fideliter fixus in Christianismo. Vbi autem hospitaueriit Paulum & suos non dicitur. [ET cum venissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum] Hierosolymitanæ ecclesiæ primum episcopum, de quo dictum est sæpe [OMNESQVE collecti sunt seniores] Christiani audito Pauli aduentu. Et forte à Iacobo conuocabantur, [QVOS cum salutasset Paulus, narrabat per singula, quanta fecisset deus in gentibus per ministerium illius] quanta videlicet signa atque miracula, quantam gentilium conuersionem, quanta gratiarum charismata & immensæ suæ clementiæ opera. [AT illi cum audissent, magnificabant deum] gratias referendo pietati diuinæ [DIXERVNTQVE ei] scilicet Paulo. [VIDES frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt deo?] fidem Christi suscipiendo [ET omnes æmulatores sunt legis] id est, amatores & imitatores legis Mosaicæ, ne illam subito spernere videantur, tanquam non esset data à deo. Veruntamen isti non posuerunt spem salutis in legalium obseruatione [AVDIERVNT autem de te, quod discessionem doceas à Mose, eorum qui per gẽtes sunt Iudæorum] id est, quod Iudæos inter gentiles dispersos informes dimittere obseruantiam legis Mosaicæ [DICENS non debere eos circuncidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi] id est, conuersari. Quidam infideles Iudæi Paulum mendaciter accusauerunt quasi doceret legalia etiam pro tempore illo esse mortifera: quod falsum fuit, quia vt patuit ipsemet Timotheum circuncidit, & proprium caput totundit in Cenchris. Gentilibus vero conuersis talia prohibebat, sed Iudæis ea cõcessit, vsque ad pleniorem Euangelij diuulgationem, ob commendandam veteris legis authoritatem & sacramentorum illorum propheticam sanctitatem. Hæc autem superius tacta sunt sæpe. [QVID ergo est?] agendum [VTIQVE oportet conuenire multitudinem] Iudæorum in Hierusalem credentium de te sinistre informatam, vt veritate agnita contententur. [AVDIERVNT enim te superuenisse] non hi tantum sed & infideles Iudæi [HOC ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis] id est, inter nos [VIRS quatuor] Iudæi ad Christum conuersi [VOTVM habentes super se] quia aliquid deo vouerunt. [HIS assumptis sanctifica te cum illis] id est, secundum legem deo te exhibe sicut & illi [ET impende in illis oblationem seu exhortationem [VT radant capita sua] secundum legis traditionem [ET scient omnes quia quæ de te audierant] de legalium abolitione, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiẽs legem] etiam quo ad ceremonialia, dum tempus, causa, & locus id exigunt ad vitandum scandalum infirmorum, atque ob alias rationabiles causas frequenter prætactas. [DE his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis immolato] id est, ne edant sacrificia illis oblata [ET sanguine & suffocato, & fornicatione.] Quomodo factum & intelligendum sit hoc supra diffuse tractatum est. [TVNC Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis] secundum ritum legalem [INTRAuit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis] obseruandæ secundum legem circa tales, quales isti quibus iunxit se Paulus fuerunt, [DONEC offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Cum autem septem dies consummarentur, vel ab ingressu Pauli in Hierusalem, vt aliqui dicunt, vel potius secundum Bedam & glossam, nondum in toto cõsummati erant hi septem dies, sed eorum cursus & cõsummatio agebatur. Vnde expressius in Græco habetur, Cum autem incipiebant septem dies consummari, alioquin nõ potest stare quod Paulus post quinque dies aduẽtus sui in Cæsaream præsidi ait, Quia non sunt mihi plus quàm duodecim dies ex quo ascendi adorare in Hierusalem. Si enim his septem, & illis quinque diebus adijciantur dies consilij quo Paulus Pharisæos & Saducæos dissociauit, itemque dies, quo se deuouerunt Iudæi Paulum occisuros, quatuordecim erunt dies. [HI qui de Asia erant Iudæi] in sua infidelitate obstinati [CVM vidissent enim in templo, concitauerunt omnem populum] tunc præsentem [ET iniecerunt ei] scilicet Paulo [MANVS: dicentes, Viri Israelitæ adiuuate. Hic est homo, qui aduersus populum] Iudæorum [ET legem] Mosi [ET locum hunc] vtpote templum [OMNES docet] quasi populus Iudæorum sit totaliter reprobus, lexque eorum abolita, & templum violandũ [INSVPER & gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum] quia à templi ingressu prohibet lex gentiles. Cur autem de gentilium inductione in templum id dixerint, subditur. [VIDERANT enim Trophimum Ephesium] discipulum Pauli [IN ciuitate] Hierusalem [CVM ipso, quem æstimauerunt, quoniam in templum induxisset Paulus] sicque ex sola suspitione in certam sententiam prorumperunt. Affectu nanque corrupto, ratio prorsus inficitur, & modica orta occasione turbatur. [COMMOTAQVE est omnis ciuitas] Hierusalem hoc rumore audito [ET factus est concursus populi. Et apprehendentes Paulum trahebant eum extra templum, & statim clausæ sunt ianuæ] templi, ne ab aliquo gen

Ezech. 12.

Actuũ. 15.

Actu. 16.

Actuũ. 18.

Actuũ. 13.

Actuũ. 24.

Actuũ. 23.

tilium amplius violaretur,& ne Paulus in illud refugeret. [QVAERENTIBVS autem eum occidere, E
nunciatum est tribuno cohortis] videlicet Claudio Lysiæ missо à Felice præside [QVIA tota confun-
ditur Hierusalem] .i.vniuersus populus eius turbatur.] Qui statim assumptis militibus & centurionibus]
quorum quilibet præfuit centum militibus [DECVRRIT ad illos] qui propria authoritate se vindica-
re vsurpauerunt. [CVM vidissent autem tribunum & milites,cessauerunt percutere Paulum. Tunc tribu
nus apprehendit eum] videlicet Paulum [ET iussit ligari catenis duabus] putans eum multum fore fe
cisse,cōtra quem tota plebs iudaica ita furebat [ET interrogabat eū quis esset,& quid fecisset] vt si pro-
prio testimonio conuinceretur,non puniretur per alios ad extorquendam notitiam suorum excessuū, sed
per tribunum iudicaretur. [ET cum non posset certum cognoscere præ tumultu,iussit eū duci in castra]
id est, in turrim regiam qua ponebātur captiui. [ET cum venisset Paulus ad gradus] forte turris illius
[CONTIGIT vt portaretur à militibus propter vim populi] volentis eum discerpere. [SEQVEBA-
TVR enim multitudo,clamans tolle] id est,auser [EVM] à vita. [ET cum cœpisset duci in castra,Pau
lus dicit tribuno.Si] id est,an [LICET mihi loqui ad te aliquid.Qui dixit,Græce nosti?]id est,scis græ
cum idioma?Loquutus enim fuit Paulo tribunus grece,ne Iudæi intelligerent,vt Scholastica narrat histo-
ria. Cumque eadem lingua responderet Paulus,mirabatur tribunus quod linguam hanc nosceret.Idcirco
adiecit [NONNE tu es AEgyptius,qui ante hos dies tumultum cōcitasti:& duxisti in desertum quatuor
Beda. milia virorum sicariorum?]Quēadmodum Beda & Scholastica historia ex verbis Iosephi recitāt,AEgy F
ptius quidam tempore Felicis præsidis de quo paulo post sermo est,magica arte prophetam se fecit pu-
tari,congregatisque triginta milibus circiter Iudæorum, duxit eos per desertum vsque ad montem Oli-
ueti,volens super Hierusalem repente irruere vt caperet eam.Cui occurrens Felix præses cum multis mi
litibus fugauit eum cum paucis,& alios interfecit.Nec obstat quod tribunus efficit mentionē de quatuor
milibus quia fortasse primo pauciores deinde plures fuerunt. Dicunturque viri sicarij, quoniam sicas ,id
est,gladios breues manu gestabant,quibus populos clam lateliter vulnerauerunt , ita vt mors præueniret
querelam,& lateret percussor. [ET dixit ad eum Paulus , Ego quidem sum homo Iudæus] non à tribu
Actuū . 9. Iuda sed prout omnes Israelitæ tunc Iudæi dicebātur [A Tharso] vrbe [CILICIAE] vt dictum est
[NON ignotæ] .i.obscuræ [CIVITATIS municeps] id est,ciuis [ROGO autem te permitte me lo-
qui ad populum.Et cum ille permisisset,Paulus stans in gradibus innuit manu ad plebem] vt eum aduer
teret [ET magno silentio facto] non ob reuerentiam Pauli,sed auiditate sciendi,quid excusationis præ-
tenderet [ALLOCVTUS est eos Hebræa lingua dicēs] Circa hunc locum Scholastica ait historia, Distin
Actuū.1. gue quatuor synodos in primitiua ecclesia celebratas in Hierosolymis.Primam de substitutione Matthiæ
Actuū.7. pro Iuda. Secundam de electione septem diaconorum.Tertiam quod gentilibus conuersis nō esset impo
Actuū.15. nendum onus legalium.Quartam de qua hic agitur , qua statutum est non prohiberi Iudæos à legalibus
obseruantijs,tempore primitiuæ ecclesiæ,dummodo ipsem non constituerent sibi in eis. Postremo quia in H
præinductis frequenter iam habitum est,legem Mosi,quantum ad aliqua, puta præcepta moralia in lege
Euangelica obseruandam,non autem quo ad præcepta ceremonialia,vt illud plenius innotescat sciendū,
quod sicut in prima secundæ Thomas edocuit,triplicia erant legis præcepta,videlicet moralia, ceremo-
nialia, & iudicialia. Moralia sunt decē præcepta decalogi,quia ad bonos pertinēt mores,& immediate de
virtutum actibus conferuntur.Lex enim diuina ad dei amorem homines ordinare intendit,quod fieri ne-
quit,nisi per actus virtutum.Diuinæ quoque legis intentio est homines conuenienter disponere , tam ad
seipsos,quàm in ordine ad deum,& horum vtrunque in communi est de naturali lege seu naturalis ratio-
nis dictamen,oportuit tamen verunque determinari in speciali,videlicet quātum ad modum colendi deū,
& item quo ad modum obseruandi iustitiam inter homines.Illa ergo præcepta,quæ determinant præce-
pta moralia quo ad deum, assignando speciales modos & ritus cultus diuini , ceremonialia nominantur,
quæ vero determinant præcepta moralia quantū ad homines, assignando speciales modos seruandi iusti
tiam inter homines,iudicialia appellantur.Ad ceremonialia autem præcepta pertinebant oblationes & sa
crificia legis. Cum autem præcepta moralia sint immediate de actibus iustitiæ ad charitatem dei & pro-
ximi ordinatis , manent & obligant in Euangelica lege:præcepta vero ceremonialia quoniam figuratiua
erant Christi & mysteriorum ipsius ac cultus noui testamenti,in noua lege non obligant,nec Euangelio
diuulgato feuerant obseruanda.Nā veritate veniente ac patefacta cessat figura:& si adhuc obseruarentur,
hoc esset ipso facto asserere Christum nōdum venisse. Præcepta demum iudicialia non erant figuratiua, G
idcirco in lege noua posent seruari,si ab aliquo cuius est leges condere instituerentur.

EXPOSITIO CAP. XXII. [VIRI fratres & patres.] ARTIC. XXII.

IRI fratres & patres audite nunc,quam ad vos reddo rationem.Cum audissent au
Actuū.21. tem quia Hæbræa lingua loqueretur,magis præstiterunt silētium. Et dixit,Ego qui-
V dem sum vir Iudæus natus in Tharso Ciliciæ,nutritus autem in ciuitate ista, secus pe
des Gamalielis,eruditus iuxta veritatem paternæ legis] id est,legis Mosi,quam pa
ter meus & prædecessores mei seruauerunt. Porro secundum Bedam, parentes Pau
li de oppido quodam Galilææ fuerūt, quo à Romanis capto per dispersionem venerunt & habitauerunt
Tharsum Ciliciæ.Filium autem suum Paulum miserunt Hierosolymam ob studia legis.Qui à Gamalie-
2.Cor.3. le viro doctissimo ibidem instructus est [AEMVLATOR legis sicut vos omnes hodie] sicut notat hic
similitudinem aliqualem non totalem,imò nec magnam.Siquidem ante cōuersionem suam Paulus dum
persequeretur credentes in Christum , habuit æmulationem zelumque legis indiscretum & excæcatum,
sicut & isti infideles Iudæi. sed quando hæc dixit , æmulator fuit legis secundum spiritalem ipsius in-
Actuū.7. telligentiam , non secundum literam occidentem, iuxta quam isti æmulabantur eam [QVI hanc viam]

A ſcilicet euangelicam fidem ac legem [PERSECVTVS ſum vſque ad mortem] quorundã qui me procurante occiſi fuerunt pro fide hac,quorum Stephanus fuit vnus [ALLIGANS & tradens in cuſtodiã]
» id.in carcerẽ [VTROS ac mulieres,ſicut princeps ſacerdotum teſtimoniũ reddit mihi.Factum eſt autẽ appropinquante me Damaſco,media die ſubito de cœlo circunfulſit me lux copioſa, & decidẽs in terram, audiui vocem dicentem mihi,Saule Saule,quid me perſequeris?&c.Iſta ſupra expoſita ſunt & deſcripta. Actuũ.9.
» [ET qui mecum erant,lumen quidem viderunt, vocem autem eius qui loquebatur mecum, non audie-
» runt] Vnde quod 6 capitulo ait Paulus,vocem quidem audientes expoſitũ eſt ibi de voce Pauli,nõ Chriſti.Beda tamen hoc loco inquit vtrunque de voce Chriſti intelligendum, ita quod ſonum confuſum audierunt.Ideo ſupra dixit Paulus,Vocem quidem audientes,non autem vocis ſenſu verborum diſtinctionẽ. Eſtque iſtud ſimile voci quæ legitur facta. Cum enim Chriſtus io Euangelio dixiſſet, Pater clarifica filium tuum:venit vox diceos,Et clarificaui,& rterum clarificabo.Cuius ſonum quidam confuſe audiẽtes, dixerunt,tonitruum factum eſſe. Alij qui diſtinctius perceperunt,dixerunt(quod verum eſt) Angelus ei Iohan. 12.
» loquutus eſt. [ET cum non viderem præ claritate luminis illius] ſicut qui ſoli intendit,impeditur in vi-
» ſu alterius rei [AD manus deductus,veni Damaſcum.Ananias autem,&c.dixit mihi, Deus patrum noſtrorũ præordinauit te,vt agnoſceres voluntatẽ eius] qua vult homines fidẽ Chriſti ſuſcipere [ET vide-
» res iuſtum] id eſt,Chriſtum inſpicẽres ſiue cognoſceres,quando apparuit tibi in via, & maxime infra tri-
B duũ,quo io Damaſco cæcus fuiſti,nõ comedẽs neq; bibens.Tũe enim raptus fuit ad tertiũ cœlũ [ET au- Actu.9.
» dires vocẽ ex ore eius:quia teſtis eris illius ad omnes homines eorũ quæ vidiſti & audiſti,&c.Factũ eſt au 2.Cor.12.
» tẽ reuertenti mihi in Hieruſalẽ & oranti in tẽplo,fieri me in ſtupore mẽtis].i.ecſtaſim quãdã incidere præ
» eleuatione mẽtis in deũ, ſicut in propheticis viſionibus fit alienatio à ſenſu exteriori. Iſtud contigit Paulo Actuũ.9.
» eũ à Damaſco rediſſet io Hieruſalẽ:de quo reditu dictũ eſt ſupra [ET videre illũ] ſcilicet Chriſtũ [DI-
» cẽtem mihi] Viſio iſta fuit in ſpiritu,& imaginaria erat,angelico famulatu exhibita,ſicut & illa quã ſibi in
» Apocalypſi factam deſcribit ſanctus Iohannes [FESTINA & exi cito de Hieruſalem,quoniam non re Apoc.1.
» cipient] habitatores eius [TESTIMONIVM tuum de me. Et dixi,Domine ipſi ſciunt,quia ego eram
» concludens in carcerem & cædens] per manus aliorum [PER ſynagogas eos qui credebant in te.Et cũ
» fuoderetur ſanguis Stephani,ego aſtabam.] Quaſi dicat,Iſta poſſunt eis ſufficere ad credendum, quod Actuũ.7.
» non niſi à deo conuerſus & miſſus ſum. [ET dixit] Chriſtus [AD me,Vade quoniam ego ad oationes
» longe mittam te. Audiebant autem] Iudæi [EVN] ſcilicet Paulum vſque ad hoc verbum, cum ſilen-
» tio,quo audito impatientia ſuperari,eo quod diceret ſe diuinitus miſſum ad gentilium conuerſionem, re-
» probatis obſtinatis & derelictis ipſis Iudæis,qui gentiles velut canes ſpernebant [ET leuauerunt vocem
» dicentes.] Feruor & impetus animi facit in magnam prorumpere vocem:nam cauſa aucta augetur effo
» ctus [TOLLE] ô tribune [OE terra] id eſt,de hominum communione [EIVSMODI] deceptorẽ.
C [NON enim fas eſt eum viuere.] Iſti incorrigibiles verba Pauli verificauerunt,quibus iã dixit ſibi à Chri
» ſto prænunciatum,quod teſtimonium ſuum nequaquam reciperent. [VOCIPERANTIBVS autem
» eis,& proijcientibus veſtimenta ſua,& puluerem iactantibus in aerẽ] per quæ omnia animorũ ſuorũ tur
» bulentiam & furorem monſtrarunt [IVSSIT tribunus induci eum in caſtra]videlicet in turrim,de qua
» iam dictum eſt [ET flagellis cædi & torqueri eum, vt ſcirent propter quam cauſam ſic acelamarent ei]
» Soſpicabatur enim tribunus,quod noo niſi ob grauem exceſſum, tam impetuoſe contra Paulum moue- Actuũ.21.
» rentur [ET cum aſtrinxiſſent eum loris]ſeu funibus vel catenis [DIXIT aſtanti ſibi centurioni Paulus,
» Si hominem Romanum] vtpote ciuem vrbis illios [INDEMNATVM] id eſt de nullo exceſſu ſecum
» dum proceſſum & ordinem iuris conuictum [LICET vobis flagellare?] Quaſi dicat nequaquam. Ma
» gnis enim priuilegijs gaudebant vbique ciues Romani:inter quæ vnum fuit,oe ante iudiciariã culpæ oſtẽ
» ſionem aliqua pœna afficerentur [QVO audito centurio acceſſit ad tribunum dicẽs, Quid acturus es?]
Quaſi dicat,Magno te expoſuiſti periculo,quoniam Romani Imperatoris incides irã,ſi,quæ egiſti, per-
» ceperit. [HIC enim homo ciuis Romanus eſt.Accedens autem tribunus dixit, Dic mihi, ſi ciuis Roma-
» nos es?At ille dixit,Etiã.Reſpondit Tribunus,Ego multa ſumma]pecuniæ[CSVBSTATEM hãc aſſe
» quotus ſum] id eſt,cum magna eam emi pecunia.[ET ait Paulus,Ego autem & natus ſum] Non quod
Paulus natus ſit Romæ,ſed quia pater eius Legatis Romanorum honorifice obuiauit tam reuerenter ſe
D & ſua eis exhibuit,quod ciuilitatem hanc ſibi largiti ſunt,pro ipſo & pro filiis ſuis,antequam Paulus eſſet
natus.Idque diuina factum eſt ordinatione pro commodo Pauli,qui hanc ciuilitatem allegauit, nõ quod
pro Chriſto pati & mori paratus non fuerit:ſed quia humana induſtria potuit vti ad excutiendum ſe de
» hoſtium manibus,vt amplius fructifiearet in mundo. [PROTINVS ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum
» erant torturi.Tribunus quoque timuit,poſtquam reſciuit] id eſt,vere cognouit, inquiſitione diligentio-
» re peracta [QVIA ciuis Romanus eſſet,& quia ligaſſet eum] timens de hoc apud Romanos accuſari.
» [POSTERA autem die volens ſcire diligentius,qua ex cauſa accuſaretur à Iudæis,ſoluit eum,& iuſſit ſa
» cerdotes conuenire,& omoe concilium Iudæorum,& producens Paulum,ſtatuit inter illos.

CELVCIDATIO CAP. XXIII. [INTENDENS autem in concilium Paulus.] ARTICVLVS XXIX.

NTENDENS autẽ in conciliũ Paulus] id eſt,Iudeorum principes conſulesque aſpiciẽs
» [ACT,Viri fratres ego omni cõſcientia bona conuerſatus ſum ante deum,vſque in hodiernum
» diem.] Conſcientia ſecundum Tho.non potentiam aut habitum nominat,ſed actum:ſicque in
» vno homine eſt conſcientia vna in genere,ſed multæ in ſpecie,ſecũdum q̃ homo in variis acti-
» bus virtuoſis,diuerſas in eis conſcientias habet bonas. Itaque ait ſanctus apoſtolus, q̃ à tempore quo ad
Chriſtum conuerſus eſt,non fuerit ſibi conſcius de aliquo mortali peccato,imõ in omnibus conſcientiam
bonam ſortitus eſt:non tamen per hoc aſſerit ſe interim venialiter non peccaſſe, nec iſta præſumptuoſe ſi

ue vane loquutus est, sed opportune ad gloriam dei, veritatisque ostensionem & aliorum ædificationem. E
1.Cor. 4. Nam ait, Nihil mihi eonscius sum. Sic nanque & alij sancti iustitias suas professi leguntur, vt paret de Sa-
1.Reg.12. mule, Dauid & Ezech. in lib. Reg. quia & Christus ait, Luceat lux vestra coram hominibus, vt videãt bo-
1.Reg. 6. na facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. [PRINCEPS autem sacerdotum Ana- »
4.Reg.10 nias præcepit astantibus sibi] subditis suis, [PERCVTERE os eius] tanquã organum per quod ver- »
Matth.5. ba præsumptuosa ac blasphema dixisset, & forsitan indignabatur occulte, quòd Paulus nõ exhibuisset si-
bi maiorem reuereotiam in loquendo: sed solum dixisset, viri fratres, &c. Spiritua liter enim superbi, libẽ-
ter patres & domini appellantur, & nomina quæ æqualitatem prætendunt abominanrur. [TVNC Pau »
lus dixit, Percutiet te deus paries dealbate] Secundum Bedam & Rabanum, verbum istud propheria »
est, non maledictio. Et in hoc Augustsequi videntur. Erenim Bẽda ait, Non perturbatiooe animi Paulus
commotus hoc dixit, sed vtique propherando loquurus est: qua figura pontificum illud legale quod erat
in similitudine parietis dealbati compositum percutiendum esset ac destruendum, cum iam verum sacer
dotium apostolis Eoangelium Christi prædicantibus aduenisset, & inde est quod ait, percutiet te deus nõ
ait, percutiat, indicatiuo modo, hoc ipsum fururum significana, noo optatiuo maledicena. Vnde in Scho-
stica historia dicitur, Forte prophetauit Paulus de abolitione sacerdotij Iudeorum, dicẽs, Percutiet te deus
Dan.10. paries dealbare: quasi dicat, Destruet sacerdotium ruum. ¶ Verum his obijci posser, quòd si Paulus pro-
Iohan.11. phetando hæc protulit, tunc vtique sensum verborum suorum intellexit. Intelligentia enim est opus iu vi F
sione: nisi omnino improprie dicatur hæc prophetice retulisse, quomodo Cayphas prophetauit de Chri-
sto, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. Paulus autem io verbis his præfarum sensum pro-
pheticum non videtur intellexisse, non enim sciebat, cp vir ille pontifex esset, sicut verba statim sequentia
contestanrur. Quomodo ergo loquendo ad eum, percutiet te deus, intellexit aut insinuauit pontificiũ Iu-
deorum destruendum? Hoc tangendo non reprobando sit dictum. Puto ergo beatum apostolum aposto
lica authoritate protulisse zelo iustitiæ, futuram punitionem illius reprobi nunciando: tãquam dicat, Per-
cutiet re, id est, tuam impietatem vindicabit. Denique hoc modo Hieremias & alij sancti frequenter eon-
Hiere.11. tra aduersarios suos loquuti noscũtur. Videam (ait Hieremias) vltionem ruam ex eis. Vocando autem pon
tificem parietem, notat eum fuisse hypocritam, quia & foris æquitatem prætendebat, & intus passionibus
pessimis erat plenus. Quomodo etiam Christus scribis phariszisque ait, Væ vobis qui simules estis sepul-
Num. 35. chris dealbatis, &c. [ET tu sedeos] in cathedra quasi episcopus [IVDICAS me secundum legem] vt »
Dan.13. dicis, quanuis ita noo sit: cum lex dicat, innocentem non cædendum, [ET contra legem iubes me percu »
Leuit.24. ti, cum in lege dicatur, Innocentem oon condemnabis. Vel sensus est, secundum legem iudicas me esse »
blasphemum, & tameo non iubea mihi pœnam infligi blasphemiæ: quia secundum legem, blasphemi sunt »
extra castra ducendi ac lapidandi. [TVNC qui astabant, dixerũt, Summum sacerdotem dei maledicis.] »
Quasi dicant: Iu hoc præsumptuosissime facis, & contra legem quam te perhibes æmulari, & contra pro G
Rom.13. pria verba quibus dixisti re omni bona conscientia conuersatum. [DIXIT autem Paulus, Nesciebã fra- »
tres, quia princepa esset sacerdotum.] Quasi diceret, Si hoc sciuissem, ad vitandum scandalum pusillorũ »
moderatius eisem loquutus, propter eum à quo est omnia potestas. Non tamen peccauit verba prædicta
loquendo, nam æquitate instigante hæc dixit, & inquantum apostolus, altioris fuit episcopatus ac digni-
tatis, quàm antistes legalis. Apostoli nanque fuerunt primi pontifices euangelicæ legis. & sicut sacerdo-
tium noui testamenti præferendum est sacerdotio veteris legis, & pontificium istud, illi est pontificio an-
Exod.22. reponendum. [SCRIPTVM est enim] in Exodo, [PRINCIPEM populi tui non maledices.] Blan
de se excusauit apostolus, ne illi in vitia laberentur. Sed pontifex iste principatum noo habuit super Pau
lum, nec super quenquã credentium, qui Christi potestati subiecti à legali dominatione fuerũt erepti. Por
ro his dictis cernens apostolus, cp omnes isti de concilio corcordes essent ad faciendum impetum contra
eum, cum tamen plurimum inter se discordarent, decreuit malam eorum eõcordiam dissipare, & vtilem
inter eoa diuisionem conferere. Quemadmodum enim bonorum pax & vnio bona est, & plurimum vti-
lis: sic impiorum concordia nocet, præsertim dum bono contrariantur communi, aut vnus alteri coopera
tur. Itaque sequitur, [SCIENS autem Paulus, quia pars vna eorum esset] de secta & numero [SA- »
DVCAEORVM, & altera phariszorum, exclamauit in cõcilio, Viri fratres ego phariszus sum filius pha »
Phil.3. riszorum.] Noo mendose hoc dixit, nam ante conuersionem secundom phariszorum religionem sine H
querela est conuersatus. Conuersus vero ad Christum, adhuc obseruantias sectæ istius tenebat pro loco,
causa & tempore, quantum euangelica lex permisit, sicut iam patuit. [VE spe & resurrectione mortuo- »
Matth.22 rum ego iudicor] id est, à vobis condemnor, quoniam resurrectionem ex mortuis prædico, & futurã bea »
Luc.20. titudinem credentibus euangelizo. Et hoc iterum verum est. allegauitque causam suæ dijudicationis in ge
nere, noo in singulari. Non enim dixit, de resurrrectione glorificatione Christi iudicor, sed de spe & resur
rectione mortuorum, quorum & Christus fuerat vnus, cuius resurrectiooem prędicando, Iudęorum incur
rit offensam. Ex quibus elicitur, quòd aliquando liceat vti honesta industria, & veritatem sapienter vela-
re, vt mala maiora vitentur. [ET cum hæc dixisset, facta est dissensio inter Phariszos & Sadducæos, & »
Matth.22 soluta] id est, diuisa & disgregata [EST multitudo] concilij. [SADDVCAEI enim dicunt nõ esse re »
surrectionem,] quia & animas hominum asserebãt mortales, [NEQVE angelum, neque spiritum] i. »
Matth.22 immateriales substantias, in quo eorum maxima ruditaa innotescit, cum & in lib. Moysi tories fiat de an-
gelis mentio. [PHARISAEI autem vtrunque confitenrur, videlicet resurrectionem mortuorum, & an »
geloa. Erant autem inter Iudæos tres sectæ, videlicet Sadducæi, qui libros Moysi tanrũmodo receperunt: »
& Phariszi, qui etiam libros prophetarum susceperunt: & Essæi, qui fuerunt cæteris religiosiores ac me- »
liores. Vnde nec Christum in Euangelio persequuti leguntur, [FACTVS est autem clamor magnus] »
quibusdam vociferantibus contra Paulum, & alija inter se corrixantibus, [ET exurgentes quidam phari »

A risæorum, pugnabant] gladio oris sui pro Paulo contra Sadducæos. [DICENTES, Nihil mali inueni-
„ mus in homine isto.] Et hoc verum fuit, quanuis noo eo modo quo ipsi putabant, [QVID si spiritus ei
„ loquutus est, aut angelus?] quasi dicant, Non absurdom est hoc, spiritum aotem & angelum, vel pro eo-
dem accipiuut, vel spiritum pro anima defuncti vel pro spiritu dei, quanuis fidem trinitatis non habuerint
„ vt apparet. [ET cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne Paulus discerperetur ab eis, iussit
„ milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra] puta in turrim custodiæ
„ captiuorum, [SEQVENTS autē nocte astans ei dominus] Christus qui post fletum consolatioue in- Tobiæ. 3.
„ fundit, [AIT, Constans esto,] qualis fuerit visio ista non dicitur, sed puto quòd imaginaria fuit atq; in
„ somoo, angelo in persona Christi apparente ac admonente [SICVT enim testificatus est de me in Hie
„ rusalem, sic te oportet & Romæ testificari.] Hoc enim à diuina prouidētia est decretum, idcirco per cō-
parationem ad eam uecesse est adimpleri, quanuis in se contingens sit. Tibi quoque & alijs plurimis ex-
pediet testificatio seu prædicatio tua in Roma. Deinde Lucas describit quemadmodum 40 circiter Iu-
dæi voto se astrinxeruot, ꝙ nec biberent neque comederent, donec occiderent Paulum. Ideo cōsiluerunt
pontifici, vt faceret eum adduci ad se, ad inquirendum de veritate: & ipsi in via interficerēt eum. Nec est
„ difficultas in textu [QVOD cum audisset filius sororis Pauli] puta [INSIDIAS] istas [VENIT & an
„ oūciauit Paulo,] qui pet Centurionem direxit nepotem suom ad tribunum, vt hæc insinuaret eidē. Quo
B facto, tribunus cōmisit cognato Paoli oe alicui proderet, quòd hæc sibi intimasset, [ET nunc parati sunt]
„ Iudæi, susciepere Paulum insidiose, [EXPECTANTES promissum tuum] quo eis dixisti, quòd adhuc
mitteres eis Paulum ad examinandum. Verum vt Beda hic ait, non est sapientia, non est prudētia, noo est
consilium contra dominum. Nam & supra quāuis Paulus hostias obtulerit, caput raserit, nudipedalia ex- Bedā.
ercuerit, & Iudæus factus sit, vincula tamen quæ prædicta fuerant, nou euasit. Et isti quanuis concilia co- Prou. 21.
giteut, voueant, insidias tendant, seruatur tamen Paulus, quatenus Romæ (sicut dictum erat) Christo testi
mo nium reddat. ¶ Seiendum quoque, quòd sicut iuramentum seruādum nō est, si desint comites eius, ve Zach. 8.
„ ritas, iustitia atqoe iudicium seu discretio: ita vt de voto rite tenendum. [TRESVNVS ergo conuocatis
„ duobus centurionibus, dixit eis, Parate milites ducentos, vt eant vsque Cæsaream] forte pedestres, [ET
„ equites septuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis] incipiendo, tribus. s. horis iam euolutis,
„ seu tertia hora post mediam noctem, vel sumitur horarum istarum distinctio secundom diuersas vigilias
„ noctis, [ET iumenta præparate,] videlicet equos seo alia bruta ad ferendos homines apta, [VT impo
„ nentes] milites [PAVLVM] iumento, forte socios ac discipulos eius alijs iumentis, [SALVVM perdu
„ cerent eum ad Felicem præsidem] tot quippe homines pugnatores misit tribunus cum Paulo, ne ei quid
„ fieret à Iudæis. quod etiam nocte peregit, vt lateret, & seditio vitaretur, [SCRIBANS (tribunus) ei epi
„ stolam] præsidi [HANC verba continentem, [CLAVDIVS Lysias optimo præsidi Felici salutē.] Vi
C detur tribunus iste binominis fuisse [VIRVM bunc] scilicet Paulum [COMPREHENSVM à Iudęis
„ & interfici incipiētem,] tam grauiter enim incepetunt eum affligere, quòd mors mox secutura videba-
„ tur, [ERIPVI cognito ꝙ Romanus esset.] Quando tribunus eripuit primo Paulum, nondum sciebat
ꝙ esset Romanus, imò putauit quòd esset AEgyptius. Veruntamen ita scribit, quasi rūc id oouisset, ad or
nandum tenorem epistolæ, & vt videatur honorare Rom. apud quos timuit accusari, ꝙ Paulū ciuē Rom.
„ indēnatū ligasset ac flagellari iussisset, [VOLENSQVE scire causam quam obijciebār illi] Iudæi [DV-
„ XIT eum in concilium eorum. Quem inueni accusari de quæstionibus legis ip sorum] videlicet an le-
„ galia essent seruanda, an Messias veniisset, & an Iesus Nazareous esset Messias. [NIHIL vero dignum
„ morte aut vinculis habentem criminis. Et eum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerunt ei, misi eū
„ ad te, denuncians & accusatoribus] eius Iudæis, [VT dicant apud te] ea quæ sibi obiiciunt [VALE.
„ Milites ergo per noctem duxerunt Paulom in Antipatridem.] Antipatris ciuitas est Palestinæ nune diru-
„ ta, quam Herodes Ascolonita rex Iudææ ex patris sui nomine appellauit. [CVM venissent Cæsaream,
„ & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulū. Cui] Præses [DIXIT, Audiam te cum
„ accusarores tui venerint, iusiuique in prætorium Herodis costodiri eum.] prætorium est domus maiorū,
vbi ad tractandum conueniunt. Est enim domus prætorum, id est, præceptorum, secūdum Bedam, O Fe-
„ lix præses, quàm vere felix fuisses, si agnouisses qualis & quantus fuerat iste tibi directus, & manibus tuis
D ad tempus subiectus, qoàm humiliter eum susceptisses, quàm reuerenter tractasses, sicut Cor. centurio Pe- Actor. 10.
trum. Et nune quia id non oouisti, neque per Paulum conuerti meruisti, quem tamen pro tua conuersio-
ne sæpe orasse oon ambigo, miser potius quàm felix fuisti.

¶ EXPOSITSO CAP. XXSIIS. [POST quinque autem dies.] ARTIC. XXSSSI

„ POST quinque autem dies descendeos princeps sacerdotum Ananias cum seniori-
„ bus] quibusdam Iudæis, [ET Tertullo quodam oratore] id est, viro eloquēte seu rhe
tore, qui esset adoocatus, & verbis ornaret matetiam, vt causa eorum rationabilior vi-
„ deretur. Eloquentia enim animum mollit, & ad consentiendum aures inclinat, nisi sa-
„ pientia adientibus adsit atque iustitia, [QVI adierunt præsidem] Felicem, in Cæ-
„ sarea [AD uersus Paulum. Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicēs, Cū io mul
„ ta pace agamus per te] id est, valde pacifice tuo viuamus tegimine [ET multa corri
„ gantur pet tuam prouidentiam.] Præsidentis enim est bona conseruare, imò & in melius commutare,
„ mala corrigete, & collapsa in pristinum reformare, [SEM per] id est, omni tempore quo nobis præsui
„ sti, [ET vbique] in nostra prouincia [SVSCIpimus te optime Felix cum omoi] id est, plena [GRA
„ TIARVM actione.] In primis rhetor iste iudicis beneuolentiam eaptat, eumque vehementer commen-
dat, vt blandis alliciatur sermonibus, nec ab eis dissentiat, quos suis beneficiis conspexerit adeo gratos.

[NE autē diutius protrahā te] .i.ne longiori te procemio occupē,quāuis multo amplius sis laudādus, nē- E
pe cum iudex sis multa habes peragere,oec vacat tibi vacare præludijs [ORO, breuiter audias me pro
tua clementia] .i.propter tuam pietatē,si non ob merita nostra. [INVENIMVS bune hominē pestife-
Psal.2. rum] .i.animarum infectorem io cathedra pestilentiæ residentem [ET concitantem seditionem omnibus
Iudæis in vniuerso orbe] auertēdo quosdam eorum à lege patrum suorum ad nooam legē.Propter quod
inter eos & alios in pristina lege maoentes seditio oritur [ET authorem seditioois sectæ Nazaræorum]
.i.vnum de principalibus prædicatoribus Euangelicæ nouæque legis, quam non arbitramur nisi seditio-
nis originē,sectam seu hæresim Nazarænorum,id est,Cbristianorum,qui tunc à Iesu Nazareno,Nazare
ni à Iodæis quodam vocabantur opprobrio.Postea vero in Iudæa hæresis consurrexit quorundam qui Ie
sum esse Christum & dei filium de virgine natum credētes,cum in Euangelio simul legalia obseruarunt.
Vnde cum Iudæi voluissent esse & Cbristiani nec Iudæi fuerūt nec Christiani.Et isti hæretici vocati sunt
Nazaræni [QVI etiam tēplum violare conatus est] inducendo in illud gentiles quod sibi mendaciter
impositerunt, quanquam conuersi gentiles digniores fuerunt ingredi templum, quàm infideles Iudæi.
[QVEM apprehensom] id est,tentum & captum à nobis [SECVNDVM legem nostram iudicare vo-
luimos] damnando eum,tanquam legis diuinæ violatorem atque blasphemum. [SVPERVENIENS
autē Lysias tribunus cū magna vi eripuit eū de manibus nostris,à quo] Lysia [POTERIS] tu [IPSE
iudicans,de omnibus istis cognoscere veritatē.] Quasi dicat, Ipse attestabitur verbis nostris [RESPON- F
dens autē Paulus annuēte sibi præside dixit,Ex multis annis te esse iudicē genti huic sciens, booo animo
pro me satisfaciam. Non præmisit Apostolus verba mulcentia sicut Tertullus,sed ipsa veritate fuit coo-
tentus. [NEque in tēplo inuenerunt me cum aliquo disputantem,aut concursum faciētem popoli, neque
Actuū.3. io synagoga,neque in ciuitate.] Et quāois ista feeisset Apostolos prædieando de Christo,oon vtique of-
Luc.24. fendisset,qoia & alij Apostoli præsertim Petrus & Ioannes ante cum ista fecerūt,quibus & Christus præ
cepit,Eritis mihi testes in Hierusalem. [CONFITEOR autē tibi,quod secundum sectam] id est,Euangelicā
Actuū.1. legem,& fidem ab alijs diuisam [QVAM dicunt hæresim,sie deseruio deo patri meo] qui per gratiam
Iob.19. singularem & dcuotissimum cultum est specialiter deus & pater meus [CREDens omnibus quæ in lege
& in prophetis scripta sunt] tanquam verbis diuinitus reuelatis aut scriptis [SPEM habens in deū quam
& hi ipsi expectāt] videlicet [RESVRectionem futuram] in die oouissimo [IVSTORVM & iniquo-
rum.] Ex quo elicitur istos de Pharisæorum secta fuisse,noo Sadducæorū,& quod Pharisæi instātius per-
Actuū.23. sequuti sunt Paulum quàm Sadducæi. POST annos autem plures] à mea ad Christū conuersiooe [ELE-
mosynam facturus in gentē meam] .i.Christianis in Hierusalem habitantibus allaturus collectas,eis à gē
tibus conuersis missas [VENI in Hierusalem,& oblationes & vota facturus] ibidem in tēplo,secundum
quod Iacobus & seniores Christiani cum ipso,mihi suaserunt [IN quibus inuenerūt me purificatum in tē
Actu.21. plo] quia in hoe legalia obseruaui,& dies purificationis prædicaoi,vt dictum est supra. [ET apprehen- G
derunt me] in templo [CLAMantes] coram tribuno. [TOLLE inimicum nostrū.Quidam autē ex Asia
Iudæi,quos oportebat apud te præsto esse] si accusatio ista deberet reputari idonea.Quoniam accusator
& accusatos simul coram iudice debēt consistere [AVT ipsi].i.Iudæi isti bie stantes [OICANT si quid
inuenerunt in me iniquitatis.] Nam quæ mihi obijciunt ex Asianorum habueruot relatu [CVM starem
in cōcilio eorum] Hierusalē [NISI de vna hac solūmodo voee.Quoniā de resurrectione mortuorū ego
iudicor hodie à vobis.Distulit autē illos Felix] oon statim expediendo Iudæos [CERTissime sciens de via
hac]quia iā nomen Christianorū sibi innotuit,& multos esse Christianos cognouit [oieens,Cum Lysias
tribuous descenderit audiā vos]ô Iudæi [IVSSITque cēturiooi custodiri eum] videlicet Paulum [ET ha-
bere requiē] vt libere ingredi posset & egredi [NEC quenquam prohibere de suis] puta discipulis Pauli
[MINIstrare ei.Post aliquot autē dies veniēs Felix cum Drusilla vxore sua,quæ erat Iudæa.] Fuit quoq;
vt in Scholastica fertur historia,pulcherrima,& relicto viro priori,oupsit buie Felici.Et quoniam fuit Iu-
dæa,Paulum libēter audiuit [VOCAVIT Paulum & audiuit ab eo fidē quæ est in Christū Iesum. Dispu
tante aotē Paulo de iustitia & castitate,& iudicio futuro,tremefactus Felix respondit.] De his tribus Pau
lus disserait:quoniam cōtra iustitiam ex iocontineotia Felix cōiugem istam adeptus fuit.Quod & ipse eo
gnoscens ooo immerito coutremuit,audito quōd à deo esset iudicandus: sed non tetigit eom spiritus san-
ctus complete,nec conuertebatur ad fidem,sed dixit. [QVID oune attinet loqui?] de his ? Quasi dicat, H
Noo ideo te vocaui vt tractaremus de istis [vade . Tempore enim opportuoo aecersam te.Simul & spe-
rans quia pecunia daretur à Paulo] quem vidit tot spiritalem hominum patrem,à quibus putauit eū plu-
rima collegisse [PROpter quod & frequenter aecersens eum, loquebatur cum eo] vir cupidus & volu-
ptatibus deditus, atque ob id ad Euangelicæ sapientiæ susceptionem iodispositus & indignus. [BIEN-
NIO autem expleto aeeepit succesSorem Felix Porcium Festum] Hoc de biennio coouersationis Pau-
li in Cæsarea oon præsidentiæ Felicis Beda exponit:in Scholastica tamen historia dicitur,quod nondum
fluxerant duo anni ex quo Paulus venit Hierusalē,idcirco ibidē exponitur de biennio ab accusatione,qua
Iudæi accusauerunt Felicem apud Neronem imperatorem,& biennio ab accusatione ista expleto, amo-
tus est à præsidatu,& subStitutus est ei Festus.[volens autem gratiam præstare Iudęis Felix,reliquit Pau-
lum vinctum] vt per hoc in fine præsidatus sui placeret Iudæis.

EXPOSITIO CAP. XXV. [FESTVS ergo.] ARTIC. XXV.

ESTVS ergo cum venisset in prouinciā] Iudææ,seu Syriæ Palestinæ cui præsens
fuit directus [POST triduū ascendit Hierosolymam] videre regiam vrbē atque me-
F tropolim Iudæorum,& forte ob alias causas [A Cæsarea] Palestinæ de qua sæpe di
ctum est [adieruntque eum principes sacerdotū &c . vt Paulom ad eos trāsmitteret,
volentes eum in via extinguere.[FESTVS autem respōdit seruari Paulū in Cæsarea,

A se autē maturius profecturum] id est,tempore opportuno ad Cæsaream descēsurū. Deinde [DESCEN-
„ DIT Cæsaream,& sedit pro tribunali , & iussit Paulum adduci.] Quo adducto [CIRCVNSTETE-
„ RVNT eum Iudæi] qui cum Festo contra eum à Hierusalem descenderunt [MVLTAS & graues cau-
„ sas obijcientes,quas non poterant probare. Paulo autem rationem reddente,dixit ei Festus,Vis Hieroso
„ lymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto] quia &
„ tribunal Festi fuit imperatori subiectum, & vt aliqui dicunt,Paulus stetit apud quādam sedem quam He-
„ rodes parauerat Cæsari,si quando eò veneritt,vt resideret in ea, vel iudices mitteret [VBI] vtpote apud
„ Cæsarem [OPORTET me iudicari.Cæsarem appello] quod ideo fecit Apostolus,vt prædicationi Ro- Actuū.3.
„ mæ insisteret,& quia id Christus sibi prænunciauit. [TVNC Festus cum concilio locutus,respondit, Cæ Actuū.12.
„ sarem appellasti,ad Cæsarem ibis.Et cum dies aliqui trāsacti essent,Agrippa rex] filius Herodis Agrip-
„ pæ ab angelo percussi,vt dictum est [ET Beronice] quam Beda vocat sororem Agrippæ,quod secundū
Hebræum idioma accipiendum esse dicit Scholastica historia,quia fuit cognata Agrippæ , & aliqui asse-
„ runt quod fuit vxor ipsius,vel quasi vxor,quia maxime diligebat eam,habuitque nomen quod ea abute-
„ retur [DESCENDERVNT Cæsaream ad salutandum Festum . Qui indicauit regi de Paulo dicens,
„ Adierūt me principes sacerdotum in Hierosolymis,postulantes aduersus illum damnationem . Ad quos
respondi,quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem , priusquā is qui accusatur præ-
B sentes habeat accusatores,locūque defendendi accipiat ad abluenda crimina] quæ ei obijciūtur. Lex ista
valde rationabilis fuit & pia.non enim leuiter damnandus est aliquis , nec omni credendum spiritui : sed
audienda est altera pars, & causa vtriusque diligenter tractanda, respondeo quoque partium aduertenda.
„ [QVAESTIONES quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum] scilicet,Paulum [ET de quo 1.Iohan.4
„ dam Iesu defuncto,quem Paulus affirmabat viuere.] Festus iste tanquā homo gentilis legē seu ritum Iu-
„ dæorum superstionē quandam putauit. [PAVLO autē appellante vt seruaretur ad Augusti cognitionē]
„ id est, viuus mitteretur ad imperatorem,& audiretur ab eo [IVSSIT seruari eū.] Romani autem impe-
„ ratores ab Octauiano potentissimo imperatore quia rem publicam maxime auxit,atque ob id Augustus
„ vocatus est,nomen Augusti sortiti sunt. [AGRIPPA dixit, Volebam & ego hominem audire. Altera
„ die cum venissēt Agrippa & Beronice cum multa ambitione] id est, cum grandi apparatu & fastu [IV
„ BENTE Festo adductus est Paulus.]&c. [DE quo] Paulo [QVID certū scribā] ego Festus[DOMINO
„ imperatori]Neroni [NON habeo] &c. [SINE ratiōe enim] id est,irrationabile [MIHI esse videtur,mit
„ tere vinctum] ad iudicem [ET causam eius non significare] vel scriptis.

EXPLANATIO CAP. XXVI. [AGRIPPA vero ad Paulū ait.] ART. XXVI.

C A GRIPPA vero ad Paulum ait,Permittitur tibi loqui pro temetipso[.i. damus tibi li
„ centiam te excusandi veridice. [TVNC Paulus extenta manu] more concionantium,
& vt verba eius diligentius auscultarentur [COEPIT rationem reddere dicens, De o-
„ mnibus quibus accusor à Iudæis rex Agrippa,me æstimo beatum] .i. innocentem , vel
„ beatitudinem quandam adeptum [APVDte,cum sim defensurus me hodie] Quia cū
„ sis notitiam legis habens,coram te tanquā viro perito libentius respondeo [MAXIME sciēte te omnia]
„ saltem in genere [QVAE apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patien
„ ter me audias.Et quidem vtam meā] &c.qualiter à iuuentute inter Iudæos in Hierusalē vixi [SCIVNT
„ Iudæi,quoniam secundum certissimā sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.] Secta autem Pharisæorū
„ famosa atque notissima fuit.Connumerat quoque Apostolus se Iudæis,dicēdo,nostræ religionis , videli-
„ cet,Iudaismi seu veteris testamenti,loquens de se pro tēpore iuuentutis suæ. [ET nunc in spe repromis-
„ sionis] æternæ hæreditatis,seu Christi, & beneficiorum ipsius [QVAE ad patres nostros facta est à deo]
„ qui ista patriarchis & prophetis reuelauit atque promisit [IN qua duodecim tribus nostræ] .i. aliqui de
„ duodecim tribubus Israel [NOCTE ac die seruiētes] deo [SPERANT deuenire] vt bona promissa ob-
„ tineant.Quod de conuersis Iudæis certum est veritatem habere.De incredulis quoque quodāmodo verū
„ est,quāuis inordinate deseruiant,& in modo expectādi bona promissa multipliciter errant. [De qua spe
„ accusor à Iudæis ô rex.] Nam mihi imponunt,quod mendaciter assero spem istā in Iesu Nazaræno pat
„ tim impletam,pleniusq; complendam,quando electi per ipsum corporis & animæ glorificationem ple- Iohan.3.
„ nariam consequentur.Gratia nanque & veritas per Iesum Christum facta est,& credentes in Christum, Rom.8.
D hæreditatē cœlestem suscipiunt , à reatu originalis peccati eruuntur , ac varia gratiæ dona nunc capiunt.
„ [QVID incredibile iudicatur apud vos,si deus mortuos suscitat?] id est,inter eos qui Mosi legem susci-
„ piunt,non debet incredibilis reputari suscitatio mortuorum,cum quidam in lege potestate diuina id ege-
„ rint, vt Helias & Heliseus. Idcirco quod [EGO assero Iesum à deo resuscitatum non debet incredibile 1.Reg.17.
„ iudicari. [ET ego quidem existimiaui me] & cæt. Hic resumit Apostolus modum suæ conuersionis, pa 4.Reg.4.
„ tētque litera ex prænuctis. [ET per omnes synagogas puniens eos.] Non absolute per omnes , sed Actuū.7.
„ per omnes,circa vel intra Hierusalem. [VIDI super splendorem solis circunfulsisse me lumen , & eos Actuū.9.
„ qui simul mecum erant] ita quod claritas illa cœlestis videbatur splendore solis lucidior , eo modo quo
„ stella magis apparens cæteris stellis fertur fuisse micātior:quia sic apparebat his , quorum visui fuit pro-
pinqua.Denique claritas illa desuper fusa fuit splendidior claritate solis recepta in terrenis corporibus,
eisque subiectiue inhærente . Ex quo tamen non sequitur , quod fuit maior luce solis quæ soli inhæret.
„ [OMNESQVE nos cum decidissemus in terram.] Superius dictum est, quod Paulus in terram corrue- Actuū.9.
„ rit:hic vero adijcitur,quod omnes comites eius in terram collapsi sint,vtique præ timore & admiratione.
„ [AVDIVI vocem dicentem mihi Hebraica lingua,] Quod vocē audierit supra iā dictum est,non autē
„ quod fuit Hebraica. [SAVLE Saule,quid me persequeris?] &c. [EXVRGE & sta supra pedes tuos.]
„ Hoc quoq; dominus loquitur Ezechieli , Fili hominis,sta supra pedes tuos & loquar tecū. Per quod desi Ezech.2.

gnatur,quod intellectu atque affectu mẽtali erigi debet ad deum,qui diuinarum reuelationũ secreta per- E
cipiet [AD hoc enim apparui tibi] ego Iesus Nazarænus [VT constituam te in ministrum] id est,euange "
lizatorem[ET testẽ eorũ quæ vidisti,& eorũ quibus].i.in quibus [APPAREBO tibi].i.procedente tẽpo "
re tibi reuelabo [ERIPIENS te de populis & gentibus] .s.Iudæis atque gentilibus [IN quos ego nunc "
mitto te,aperire oculos] id est,illuminare corda [AD ORVM, vt conuertantur de tenebris] ignorantiæ & "
Iohan.1. peccati,præsertimque idololatriæ [AD lucem] quæ Christus est,qui ait,Ego sum lux mundi.Ad lucem "
quoque Euangelicæ veritatis [ET de potestate Sathanæ] cuius serui fuerunt impie conuersando [AD "
deum] Pœnitendo enim,& in Christum credendo taliter conuertuntur [VT accipiant remissionem pec- "
catorum & sortem].i.partem [INTER sanctos] videlicet dona gratiæ in præsenti,& dona gloriæ in fu "
turo [PER fidem quæ est in me].i.tendit & ducit ad me,& meã diuinitatẽ suh ratione primæ veritatis ha "
Iohan.1. bet pro obiecto. [VNDE non fui incredulus cœlesti visioni] putando eam phantasticam [SED omnibus "
annunciabam vt pœnitentiam agerent,& conuerterẽtur ad deum] enntemptis bonis variabilibus & ea- "
ducis [DIGNA pœnitentiæ opera facientes] vt scilicet tanto maiora ae strenuiora essent pœnitẽtiæ ope "
ra, atque ex præcordialiori contritione prodeuntia, quanto plura & enormiora fuissent peccata. Sic & "
Iohannes baptista hortatur,facite(inquiens)dignos pœnitentiæ fructus. [AVXILIO autem dei adiutus "
Luc.3. sto] in culmine virtutum immobilis [VSQVE in hodiernum diem testificans minori atque maiori]quod "
Iesus sit Christus,& sine conuersione ad ipsum,nulli sit salus [NIHIL extra dicens, quàm ea quæ pro- F
phetę sunt loquuti] id est,in nullo ab illis discordans,imò ea dico impleta,quæ ipsi prænunciauerunt im- "
Iohan.6. plenda [SI] pro quia [PASSIBILIS Christus] fuit.Nam eum pro mundi salute passurũ dixerunt pro "
Tren.4. phetæ [ST primus ex resurrectione mortuorum] id est,inter mortuos suscitaros primus non tempore,sed "
Danie.9. dignitate & causalitate,& quia propria virtute seipsum suscitauit,quãuis non secundum idem conuenerit "
ei mori & suscitare à mortuis.Verbum istud superiori plenius fuit expositum capitulo [LVMEN annun- "
Iohan.1. ciatus est populo] Iudæorum [ET gentibus] Hoc enim prænunciauerunt prophetæ,hoc prædicauerunt "
Apostoli:quod Christus sit lumẽ hominũ vniuersorũ,lumen vtique corda illuminans,Euangelicã sapien- "
tiam docens,ad felicitatẽ vetam perducens.De quo Symeon iustus professus est,Viderunt oculi mei salu "
tare tuũ.Quod parasti ante faciẽ omnium populorum.Lumen ad reuelationem gentium.Et Esaias, Po- "
pulus qui ambulabat in tenebris,vidit lucem magnam.Itemque Iohannes, Erat lux vera quæ illuminat "
omnem hominem venientem in hunc mundum [HAEC loquente eo] scilicet Paulo [FESTVS voce ma "
1.Cor.1. gna dixit,Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuertunt.] Quemadmodum stultam fecit deus "
sapientiam huius mundi, ita & filijs huius seculi stultitia videtur sapientia dei. Rursus irrationabilis ex- "
cessus visus est Festo viro gentili,quod Paulus tot supernaturalia prædicauit, quod captiuitatis & vincu- "
lorum suorum quasi immemor factus de puritate conscientiæ suæ coram deo,de resurrectione mortuorũ G
de communi hominum salute,fecit sermonem. [ET Paulus,Non insanio,inquit,optime Feste, sed verita "
tis & sobrietatis verba loquor] Mirum videri potest,quod sanctus veridicusque Apostolus,virum infide- "
lem,gentilem optimum nominat.Sed optimus,id est,valde bonus erat,loquẽdo de bonitate morali,quã- "
tum ad virtutes acquisitas ae naturales:sicut & multi gentilium eminenter bonu fuisse leguntur, vt He- "
ctor & Iulius. Vnde de Hectore refert philosophus,quod potius videbatur filius dei q̃ hominis. [SCIT "
enim de his rex,ad quem & constanter loquor] non pauens vt moris est aliquibus qui si cum aliqua emi "
Iohan.18. nenti persona loqui debeant,contremiscunt.[LATERE enim eum nihil horum arbitror.Neque enim in "
angulo quicq̃ horum gestum est.] Non adulatorie,sed veraciter loquutus est ista Apostolus,quia Agrip "
pa imbutus fuit lege & ritibus Iudæorum.Rumor quoq; miraculorum,documentorũ,mysteriorũq; Chri
sti & discipulorum ipsius ad eum copiose peruenit.Et vt refert hic Beda, Agrippa rex in concione qua- "
dam ad Iudęos habita fertur dixisse,Si de religionis auxilio pręsumitis,cum vrbem iã Romanam discipu "
li Iesu repleuerint,haud sine nutu dei, putamus illã crescere religionem. [AGRIPPA autẽ dixit ad Pau "
lum,In modico] .i.pro parte [ME suades fieri Christianum.Et Paulus,Opto apud deũ,& in modico & "
magno,non tantũ te,sed & omnes qui audiunt,tales fieri qualis & ego] .s.Christianos omnino [EXCE- "
PTIS vinculis his] .i.dempto quod non essent vinculati vt ego. ¶Sed cũ vinculatum esse, vt fuerat Pau- "
lus,fuerit maxime meritorium,quare id excepit apostolus?Est respondendum, quod illud excepit, non H
quia in se malum,aut quia non meritorium, sed sub ratione pœnæ duntaxat,vt scilicet,quid pœnale secũ
dum se,sic enim optandum non fuit,sed per relationem ad fructum multiplicem [AGRIPPA autẽ Fe- "
sto dixit, Dimitti poterat homo iste,si non appellasset Cæsarem.

¶EXPOSITIO CAP. XXVII. [VT autem adiudicatum est.] ARTIC. XXVII.

T Autem adiudicatum est] .i.posteaquam Agrippa & Festus iudicauerunt [EVM].s. "
Paulum [NAVIGARE in Italiã] puta ad Romã & imperatorẽ [TRADIDIT Pau
V lum] Festus præses [CVM reliquis custodiis] .i.cæteris captiuis [CENTVRIONI,no "
mine Iulio,cohortis Augustæ] quia hic Iulius fuit magister atq; cẽturio super cohortẽ "
seu turbã militũ,quos Imp.Rom.misit,qui etiã Augustus nominatus est,ratione prẽha "
bita [ASCENDENTES autẽ Adrumetinã] Adrumes Adrumetis nomẽ est ciuitatis in Aphrica,inde di "
citur nauis Adrumetina,quasi de oppido illo [INCIpientes nauigare,cum Asiæ loca sustulimus, sequen- "
ti die venimus Sydonem] quæ olim insignis fuit vrbs Phœnicis.[HVMANE autem] .i.vrbane,charitati- "
ue,& pie [TRACTANS Iulius Paulum] cuius sapientiã & virtutes fuerat sæpe expertus[PERMISIT "
ad amicos] suos [IRE & curam sui agere]ad necessitatẽ,nõ ad voluptatẽ in his quæ tempus requirit[ET "
inde] vtpote à Sydone [CVM sustulissemus subnauigauimus Cyprũ] cõtra propositũ [PROPTEREA "
quod essent vẽti cõtrarii] nostro optato processui [ET pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ] de quibus locis di "

A ctũ est supra [NAVIGANTES venimos Lystrã] ciuitatẽ [quæ est] vrbs prouinciæ [LYCIÆ. & ibi inueniẽs cẽ
" turio nauẽ Alexandrinã] de Alexandria ciuitate AEgypti [NAVIGANTEM in Italiam, trãspoſuit nos io eã.
" Et cum multis diebus tarde nauigaremus, & vix veniſſemus contra Gnidum] quæ ciuitas eſt, vel promõ
" torium Dnridæ prouinciæ minoris Aſiæ Cretam reſpiciens [VENTO nos prohibente adnauigauimus
" Cretæ] ciuitati, ſeu inſulæ [IVXTA Salmonem] ciuitatem oiaritimã illius ioſulæ. [ET iuxta] Salmonẽ
" [NAVIGANTES, venimus in locum quendam, qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa. Mul-
" to autẽ tẽpore ibi peracto, cum iam noo eſſet tuta nauigatio, eo quod iciunũ iã præteriſſet] .i. ſames ma-
" gna præteriſſet & fatigaſſet nautas in naui, reddens eos ad laborem infirmos, vt quidam exponunt: quod
" tamen non videtur cõpetere, quia vt infra habetur, in naui erat copia rerũ. Vnde qoidã exponũt de quo-
" dam iciunio legis circa hyemem vel in hyeme. In hyeme autem non eſt tutum nauigare [CONSOLA-
" BATVR eos Paulus dicens, Viri video] .i. ex ſignis tempeſtatem conſidero, ſeu deo reuelante cognoſco
" [QVoniam cũ iniuria & multo dãno, non ſolũ oneris] .i. rerũ quæ vehuntur in naui [ET nauis, ſed etiã an;
" marũ noſtrarũ, incipit eſſe nauigatio] .i. cũ periculo vitæ onſtræ. Aoima enim hic pro vita animali, ſenſi-
" tiua accipitur. Cẽturio autẽ gubernatori & oauclero] .i. rectori & domino nauis [MAGIS credebat quã
" Paulo] ſequẽs in hoc ſenſum humanũ, quo vnicuique in ſua arte experto amplius creditur. Quod & ideo
" fecit, quia portus in quo erant non fuit ad hyemandum idoneus, ideo ad oaucleri conſiliũ cnntra conſiliũ
B Pauli transnauigauerunt. Ideo ſubditur. [ET cũ aptus portus non eſſet ad hyemandũ] quãus cõparati-
" ue loquendo aptus fuiſſet, prout Paulus cõſuluit [STATVERVNT conſiliũ nauigare inde, ſi quomodn
" poſſent deuenientes Phœnicen] alinm qnendã portum Cretæ ſic dictũ [uyemare, apud portum Cræte
" reſpicientem ad Aphricum & ad Corum] ventos ſic dictos. [ASPIRANTE autem auſtro] .i. vento
" auſtrali [AESTIMANTES propoſitum ſe teoere] .i. portum aptiorem attingere [CVM ſuſtuliſſent de Aſſon]
" Snperius dictũ eſt Thalaſſam vocari vrbem Cretæ, vbi centurio cum nautis & captiuis multum tempus
peregerunt, á quo loco non leguntur ſoluiſſe. Quomodo ergo hic dicitur, cum ſuſtuliſſent de Aſſon, cum
Aſioo ſuperius cõmemorata ſit eſſe ciuitas Aſiæ maritimæ? Ego opinor (ſaluo doctinrũ iudicio) eundẽ in
cum qui prius Thalaſſa dictus eſt, nũc dici Aſſnn, quod forte ſcriptorũ vitio accidit. Alias videretur hic
" à Luca multa omiſſa, quod nõ patitur conſequentia hiſtnrie [LEGEBANT Cretam] hoc eſt, litus illius
" inſulæ præternauigabant. [NON poſt multum autem] id eſt, poſt breue tẽpos [MISIT ſe contra ipſam]
" Cretam ſeu nauem [VENTVS Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.] Dicitur ventus Typhooicus, qui
inflat & intumeſcere facit mare, maxime nauigantibus infeſtus, non ſolum antennas, ſed etiam nauigia
ipſa coofriogens. Generatur autem hic ventus, dum exhalatio terreſtris, vnctuoſitatis nõ omnino expers,
in nube concluſa per foramen egreditur, & pars egreſſa à terrena reſiliens, ratione colnris reaſcendẽs par
ti alteri deſcendentis circulariter inuoluitur. Arbores quandoque eradicat, tecta atque ædificia alta deii-
C cit. Dicitur autem Typhonicus, à verbo Græco Typho, id eſt, accendn. [CVMQVE arrepta eſſet nauis]
" impulſu venti iſtius [ET noo poſſet conari in ventum] id eſt, reſiſtere ei [DATA naue] id eſt, priſtina di
" rectione ceſſante ab ea, & incerto euentui commodata [FLATIBVS ferebamur] ſcilicet in incertum,
" quia colligere vela cœperunt. [IN inſulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda] quam ta-
" men occupare non potuerunt [VIX potuimus obtinere] id eſt, cõprehẽdere ſeu attrahere [SCAPHAM]
" quam de naue depoſuerunt in mare in adiutorium nauis. Scapha oanque impetu fluctuũ pene rapta fuit.
Et dicitur ſcapha leuis nauicula, ex vna tantum arbore excauata, vel nauis modica ex vimine facta, & cru
do corio tecta. Eſt autẽ nomen à Græcis ſumptum, apud quos ſcaphę alneus, concauitas, foſſura dicitur.
Deferuntur huiuſmodi nauiculæ in nauibus, & imminente naufragio, deponuntur in mare ad ſuccurren-
dum naui, vt accingatur & io procinctu tẽpeſtatis armetur. Hinc ſubditur. [QVA ſublata, adiutoriis vte-
" bantur accingentes oauem] ne vi ventorum & fluctuum læderetur. [TIMentes autem ne in Syrtim in-
" ciderent, ſubmiſio vaſe] id eſt, aliqun ponderoſo in aquam dimiſso ad retardandum curſum oauis,
" [SIC ferebantur.] Porro Syrtes vocantur arenoſa loca in mari valde horrenda, in fine Aphricæ ſita,
" quæ inacceſſa reddit vadoſum ac reciprocum mare: ſuntque periculoſa valde propter æſtus, id eſt, mo-
" tus inquietus, & arenæ copiam. [VALOE autem tempeſtate oobis quaſsaos, ſequenti die iactum fece-
" runt] vtenſilia eijciẽdn de naui pro releuamine eius [ET tertia die ſuis manibus armamẽta nauis proiece
D runt. Neque ſuler autẽ] in die [NEQVE ſyderibus apparentibus per plures dies, & tempeſtate noo exi
" gua imminẽte, iã ſublata erat ſpes ſalutis noſtræ] corporalis videlicet euaſiõis de mari, ita quod deſpera-
uimos nos poſſe mortẽ euadere. Et hoc verum eſt quantũ ad illos gentiles, & quo ad naturalẽ potentiam
ac ſpẽ. Paulus tamẽ & eius diſcipuli diuina virtute crediderunt ſe euaſuros, eo quod ſæpius Paulo fuiſſet
" diuinitus reuelatum, quod Romæ foret prædicaturus [ET multa ieiunatio fuiſſet] id eſt, cum diu ieiu-
naſsemus, vel pro euaſione periculi, vel ex victualium inopia, vel ex deſolatiooe qua cibus vertebatur in
" nanſeam [TVNC ſtans Paulus im medio eorum dixit, Oportebat quidem ó viri auditn me non tollere
" à Creta] .i. contra cõſilium meum oon debuiſſes à loco illo præfato nauigaſſe [LVCRIque facere iniuriã
" hanc & iacturã] .i. non incurrere tantum damnum rerũ veſtrarum. [ET nunc ſuadeo vobis bono animo
" eſſe. Amiſsio enim nullius animæ] id eſt, perſonæ ſeu vitę [ERIT ex vobis] ſæpe enim ponimr pars pro
toto [PRAEterquam nauis quæ deſtruetur. [ASTITIT enim mihi hac nocte angelus dei] vel in imagi
" naria viſinne tempore ſomni, vel io vigilia manifeſte [CVIVS] dei veri ac omniporentis [SVM ego] non
" tantum per creationem, ſed & præcipuam dilectionẽ ac deuotionẽ prouidẽtiáque ſpecialẽ circa me [ET
" cui deſeruio] in actibus latriæ [oicens, Ne time as Paule. Cæſari te oportet aſsiſtere. Et ecce donauit ti-
" bi deus omnes qui nauigant tecum] id eſt, meritis tuæ ſanctitatis omnes illos ab imminenti præſerua-
" bit periculo tempeſtatis. [PROPTER quod bono animo eſtote viri. Credo enim deo meo] qui licet Act. 18.
" ſit omniũ deus creatione & gubernatione, ac remuneratiõe: ſpecialiter tamẽ deus meus eſt, per ſingularẽ

quam ad ipſum habeo, charitatem & cultum [QVIA ſic erit quēadmodum dictum eſt mihi. In inſulā au E
tē quandam oportet nos deuenire] Hoc eis prædicit quatenus id impleri cernētes de veritate verborum »
Pauli non dubitent. Denique Paulus iſta dicēdo, non ſeipſum iactabat, ſed illos ad fidem prouocabat. Nā
& ideo pelagus turbari permiſſum eſt, vt & per id quod Paulus auditus non eſt, & per id quod auditus
eſt, ſpecialis eius gratia panderetur. [SED poſteaq̄ quartadecima die nox ſuperuenit, nauigantibus no- »
bis in Adria circa mediā noctem ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionē. Et ſubmittentes] id »
eſt, in aquā dimittentes [SOLIDEM] hoc eſt pondus plumbi aut ſimilis rei, qua maris profunditas inue »
ſtigatur [INVENERVNT paſſus viginti] profunditatis maris vbi erant. [ET puſillū inde ſeparati, in- »
uenerunt paſſus quindecim] ita quod profunditas cœpit minor inueniri. [TIMENTES autē ne in aſpe- »
ra loca incideremus] vbi nauis progredi non valeret [DE puppi mittentes ancoras quatuor] in aquā ad »
nauē figendam [OPTABANT diem fieri] vt cautius ſibi prouiderent. [NAVTIS vero quærentibus fu »
gere de naui] non enim credebāt verbis Pauli, quibus aſſeruit ſibi diuinitus affirmatum quod meritis ſuis »
omnes euaderēt [CVM miſiſſent ſcapā in mari.] Quid ſit ſcapha prædictum eſt [ſub obtentu quaſi inci »
perent à prora ancoras extendere, dixit Paulus] intentionē nauarum deo reuelante cognoſcens [CEN- »
turioni & militibus. Niſi hi in naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis] nō quod deus vnum illorū ſine »
alio non poſſet eripere, ſed quia ab eo decretum fuit, vt omnes pariter de pericolo pelagi ſaluarētur. Nec
tamen prouidentia aut prænuntiatio dei imponit rebus abſolutam neceſſitatem. [TVNC abſcinderunt mi F
lites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt eam excidere] i. perire ſeu perdi. [ET cū lux inciperet fieri, rogabat Pau »
lus omnes cibum ſumere dicens, Quartadecima die hodie expectantes, ieiunij permanetis, nihil accipien- »
tes.] Non eſt veriſimile, quod infra quatuordecim dies nihil comederint, & quod parum eſt pro nihilo »
computatur. Vel quartadecima die qua Paulus hæc dixit, nihil de cibo ſumpſerūt. [PROPTER quod ro »
go vos cibum accipere pro ſalute veſtra] .i. corporis ſanitate & confortatione, ſeu etiam animæ ſalute, ne »
inordinate ieiunando, ſeipſos interemiſſe iudicarentur [QVIA nullus veſtrum capillus de capite peribit] »
hac vice, præſentiue tempeſtate. [ET cum hæc dixiſſet, ſumens panem gratias egit deo in conſpectu o- »
mnium. Et cum fregiſſet cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum. »
Eramus autem vniuerſæ animæ] .i. homines [IN naui, ducenti ſeptuagiota ſex. Et ſatiati cibo, alleuiabāt »
nauem iactantes triticum in mare] Iam enim & Paulus eis prædixit nauem periclitandam. Ponit autem »
Gen. 46. hoc loco Lucas partē hominis, ſcilicet animam, pro toto homine: ſicut in Geneſi legitur Iacob in AEgy- »
ptum defendiſſe in animabus ſexaginta ſex. [CVM autem dies factus eſſet, terram non cognoſcebant, »
ſinum vero] .i. portum ſeu alium locum conſimilem [QVENDAM conſyderabant habentem littus, in »
quem cogitabant ſi poſſent eijcere nauem. Et cum ancoras ſuſtuliſſent] quas paulo ante in aquam miſe- »
rant [COMMITTEBANT ſe mari] ſine conatu nauigii videntes quod ſeipſos iuuare multum nō poſ- »
ſent [SIMVL laxantes iuncturas gubernaculorum nauis, & leuato artemone] .i. modico velo, directioni H
potius quàm celeritati nauis accommodato [SECVNDVM auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum in- »
cidiſſemus in locum dithalaſſum] .i. cōcurſum duorum marium, vel iſthmum, id eſt, linguam quandā ter- »
ræ in mare protenſam mari vtrinque circundatam [IMPEGERVNT nauem, quæ in hunc locum offen »
dit. [ET prora quidem fixa manebat immobilis] vtpote ipſo æquoris fundo violenter infixa, & ſolo re- »
tenta [PVPPIS vero ſoluebatur à vi maris] id eſt, maris impetu fragebatur. Puppis autem eſt poſterior »
pars nauis. [MILITVM autem conſilium fuit vt cuſtodias] .i. vinctos & captos [OCCIDERENT, ne »
quis eū enatāſſet, effugeret. Centurio vero volens ſeruare Paulū prohibuit fieri] quia & Paulus vnus fuit »
vinctorum [IVSSITQVE qui poſſent natare, mittere ſe in mare primos, & euadere] vt eorum euaſio- »
ne conſpecta, aliorum augeretur fidutia [ET alios in tabulis ferebant. Et ſic factum eſt, vt omnes animę] »
id eſt, homines [EVADERENT ad terram] vt Paulus veridicus monſtraretur.

EXPOSITIO CAP. XXVIII. [ET cū euaſiſſemus periculū.] ATTIC. XXVIII.

T cum euaſiſſemus periculum] tempeſtatis marinæ [TVNC cognouimus] ab babi- »
tatoribus loci illius [QVIA Mytilene inſula vocabatur] Naufragium tamen hoc vt »
E quibuſdam placet, iu Adriatico mari accidiſſe videtur. Nam proxime præcedenti ca
Actuū. 27 pitulo ſcriptum eſt, nauigantibus nobis in Adria. Adria autem (vt dicunt) non ſolum
vrbs eſt Italiæ ad mare quod vocatur ab ea Adriaticum vel Adriacum, ſed ponitur G
etiam Adria pro ipſo mari Adriatico. Vnde hoc loco haud eſſe legendum, Mytilene inſula vocabatur: ſed
legendum eis apparet, Meligina inſula vocabatur. Nam Meligina vel vt alii appellant Militine, eſt inſula
in Adriatico mari, Dalmatiæ adiacens, non longe à Corſyra nigra diſtans, & Garganum Apuliæ mon-
tem ex oppoſito conſpectans. Sunt alii qui putant legendum eſſe Melite inſula vocabatur. Nanque Pa-
chino Siciliæ promontorio inſula Melite verſus meridiem adiacet. Ex hac inſula poſt naufragiū eſſe na-
uigarum, hoc illis eſt argumento, quod poſt egreſſum de inſula immediate in textu ſubditur, Et cum ve-
niſſemus Syracuſas. [BARBARI vero præſtabant non modicam humanitatem nobis] .i. multum beni- »
gne ſe habuerunt ad nos, cū tamen barbari ſoleant eſſe crudeles & inhumani, ſed tunc ad miſericordiam »
moti ſunt, cōſyderatione grauiſſimæ tribulationis, quæ tā diu afflixerat iſtos. Porro præter Hebræos, Lati »
nos & Græcos, cæteri Barbari appellantur. [ACCENSA enim pyra] .i. lignorum ſtrue [REFICIE- »
BANT nos omnes propter hymbrē qui imminebat & frigus] vnde deſiccatione veſtiū, & corporis cale- »
factione indiguimus. [CVM congregaſſet autē Paulus ſarmentorū aliquātulam multitudinē] .i. lignorum »
faſciculum [ET impoſuiſſet ſuper ignē] pro eius fomento & incremento [VIPERA] occulte latēs inter »
ſarmēta [A calore cum proceſſiſſet] .i. calorem fugiens erupiſſet [INVASIT manū eius. Vt ergo vide- »
runt Barbari pendentem beſtiam de manu eius, ad inuicem dicebant, Vtique homicida eſt homo hic.] In »
hoc non multū errabant, quod eum homicidam dicebāt, licet manu propria nō interemerit quenq̄ quāuis

A in iudicādo de cauſa errauerūt. Nō enim in peccati vltionē, ſed ad ſanctitatis ſuæ oſtēſionē, diuinæq; pote
„ ſtatis declarationē iſta res contigit. Vnde quod ſubdūt verū nō eſt [QVIA cū euaſerit de mari, vino eū
„ oō ſinit viuere. Et ille quidē excutiēs beſtiā]venenoſam[TN ignē, nihil mali]pœnalis[PASSVS eſt]ab ea.
[AT illi æſtimabāt eū in tumorē cōuertēdū]inſtar eorū qui veneno infecti ſunt[ET ſubito eaſurū & mo-
„ ri]& naturaliter ita fuiſſet, niſi ſupernaturalis virtus actionē naturaliū impediuiſſet eaſurū[DETVAūt illis
„ expectātibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, cōuertētes ſe].i. mutuo ſe aſpicientes [DICEBĀT cū eſſe deū.]
Et hoc aliqualiter verū fuit, quāuis nō eo modo, vt illi putabāt. Fuit autē deus quidē per gratiā excellentē
modo quo ſcriptū eſt, Ego dixi dij eſtis. Et itē, Dij fortes terræ veheměter eleuati ſunt. Natura quidē ope- Pſal. 81.
rātis quodāmodo trāsformatur in id cuius operationibus præcipue eōformatur, iugiterq; inſiſtit. Ideo ſi- Pſal. 46.
cut carnalis homo dicitur porcus, ſic ſpiritalis ac virtuoſus, ac cōtēplatiuus, dicitur deus. Iudices quoq; &
prælati in ſcripturis dij vocātur, ſecūdū quod Moſes ait, Seruus applicabitur ad deos. Et rurſus, Ad deos Exod. 22.
cauſa præueniet. Itēq;, Dijs nō detrahes. Rurſus propter eminētiam poteſtatis Pauli ad faciēda miracula,
deus quodāmodo fuit. Sic enim ad Moſen dominus ait, Cōſtitui te deū Pharaonis. Iuxta hos modos, etiā
ſecūdū Philoſophos, homo ſolus, dicitur deus vel beſtia. Præterea getiliū ſtulta cæcitas deū putauit quic- Exod. 7.
„ quid vltra eōmunē curſum aut ſeriē, magnū atque inſolitū aliquid petagebat.[IN locis autē illis erāt præ
„ dia inſulæ principis nomine Publij: qui nos ſuſcipiēs, triduo benigne exhibuit] Publius iſte poſtea factus
B eſt vir eximiæ perfectionis & ſanctitatis.[CONTIGIT autē patrē Publij febribus & dyſenteria].i. pro-
„ fluuio vētris[VEXATUM iacere]& hoc ordinatione diuina, vt per eius curationem multi conuerterentur ad
„ Chriſtū.[ADQUĒ Paulus ingreſſus, & cū oraſſet, & impoſuiſſet ei manus, ſaluauit eū].i. ſanū effecit, & de-
„ inceps cōuertit.[QVO facto & omnes qui in inſula habebāt infirmitates, accedebāt] vel per ſe, vel addu-
„ cti per alios[ET curabātur]in quo diuinæ ſapiētiæ diſpenſatio eſt pēſanda, quemadmodum miracula ad 1. Tim. 5.
aliorum conuerſionē ſeu admonitionem fiunt, & iniuſtis quādoque potius quàm iuſtis impenduntur. Vn-
de Paulus ad Timotheum ſtomacho languidum prece nō curat. Trophimū quoq; diſcipulum ſuum Mi-
„ leti infirmū reliquit, qui tamen gentibus conuertendis tot ſigna exhibuit. [QVI etiam multis honoribus
„ nos honorauerunt, & nauigātibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.] Dignum etenim fuit, vt Apoſto-
lo eiuſque diſcipulis atque comitibus dē eorporalibus prouiderent, à quo tot ſpiritalia beneficia ſuſcepe-
runt, & per quem ad fidem fuerunt conuerſi. Vnde & in ipſum tanquā Apoſtolum, ſpiritalēque patrē ve-
„ nerabantur, & propter eum & eius diſcipulos.[POST menſes autem tres] infra quos Paulus prædicatio-
„ ni ibidē fuit intētus [NAVIGAUIMUS in naui Alexandrina quæ in inſula hyemauerat. Cui inſulæ erat inſi-
„ gne caſtrorum] quia adhuc apparebant vt dicitur in inſula antiquorum caſtrorum veſtigia. Vel cui naui
„ erat inſigne caſtrorū, quia in modū caſtrorum erāt inſignita vel intexta. Porro ſecūdū Bedā verior trāſla
„ tio habet, nō caſtrorū, ſed Caſtorū, ita quod vitio ſcriptorū in ſecunda ſyllaba adiuncta eſt litera, r: quia vi
C delicet Caſtor & Pollux gemini fratres fuerūt, quos gētiles præcipue in periculo maris inuocabant, maxi
me autē à piratis mare tueri putabātur. Vnde io littore maris eis tēpla ſtruxerunt. Alia trāſlatio continet
cui erat inſigne filiorū Iouis. Fabulantur nāque gentiles, præſertim poetæ, Caſtorē & Pollucem fuiſſe fi-
„ lios Iouis, ex Leda Theſei coniuge, quā conſtrupauerit Iupiter. [ET cum veniſſemus Syracuſas] vrbem
„ pulcherrimā Siciliæ, beatiſimæ Luciæ virginis martyrio famoſam [MANSIMVS ibi triduo, & inde cir-
„ cūlegentes deuenimus Rhegyum] Rhegyum in vltimo Italiæ ſeu Calabriæ (quo loco Sicilia ab Italia di
„ rupta eſt) ſitum eſt oppidū, à quo Rhegyni habitatores vocantur. Et Rbegynenſis eccleſia diuū Bruno- S. Bruno
„ nem Carthuſiani ordiois initiatorem io archiepiſcopum dū adhuc viueret elegit. Sed epiſcopatui eremiti Carthuſia
„ cā vitam præferēs, in vltimo Calabriæ ſoliariā vitam læto fine terminauit. Illic in domo ſ. Stephani à ſe nus Archi
„ conſtructa ſepultus. [ET poſt vnum diē afflante auſtro ſequenti die venimus Puteolis]quæ eſt ciuitas Co epiſcopus
„ lonia Campaniæ ſecundum Bedam, tamen in Sebolaſtica hiſtoria legitur, quod nomen ſit inſulæ. Fertur Rhegynē
„ quoque in gloſſa, quod ſit locus vbi Virgilius inuenit balnea medicinalia [VBI iouenis fratribus] ſcili- ſis electus.
„ cet Chriſtianis, qui tunc ſe mutuo omnes fratres vocabant, dei & proximi charitate in omnibus æſtuante
„ cum omni humilitate [ROGATI ſumus] ab eis [MANERE apud eos diebus ſeptē] ad noſtrā refu-
„ cillationē, & ipſorum informationē ac cōſolationē. Iam enim fama Pauli apud vniuerſos Chriſtianos eele
„ berrima fuit. [ET ſic venimus Romā. Et inde] puta à Roma [CVM audiſſent fratres].i. Chriſtiani Ro-
D mani noſtrū aduētum ſiue ab homine ſiue ab angelo [OCCVRRERVNT nobis] ex charitate & reue-
„ rentia ſua ad nos, præſertim ad Paulū [VSQVE ad Appij forū, & tribus tabernis] Secūdū quoſdā vnū vo
cabulū eſt Appij forū, eſtq; nomē fori Romæ ab Appio quoudā cōſule cōſtitutū, à quo Appio & via Ap
pia cognominata eſt. Præterea in Scholaſtica recitatur hiſtoria, quod fotū hoc fuit ab Appio in maris lit-
„ tore cōſtitutū, vt de nocte applicātes ibi inuenirent victualia. Ibidē quoq; conſtituit Appius tres tabernas,
„ vtpote tres domus in quibus cibi exponerētur venales. Vnde tribus tabernis eſt hic vnū nomē indeclina-
„ bile ſignificās locū illū, ſeu tres domos præfatas. [QVOS]fratres[CVM vidiſſet Paulus]nā ex habitu, oc-
„ curſu & apparatu pēſauit quod eſſent fideles, timorati & iuſti[GRATIAS agēs deo]quod iā Romæ eō-
„ uerſi eſſent nōnulli ad Chriſtū, & quod hi tā charitatiue ſibi occurrerēt [accepit fiduciā] maiorē q̄ ante,
„ ſeu fiduciæ incremētū, quod aduētus ſuus ad Romā fieret fructuoſus. [CVM aūt veniſſemus Romā pmiſ-
„ ſum eſt Paulo pmanere ſibimet].i. ad ſuū libitū libere ambulare in vrbe [CVM cuſtodiēte ſe milite] ita q̄
„ vnus miles fuit à cēturione deputatus ad eius cuſtodiā, de cuius fuga timendū nō fuit. Nēpe cū Romā ve
„ niſſent nondum fuit Nero in imperio cōfirmatus, nec innotuit eius crudelitas, audiēsq̄oe controuerſiam
„ eſſe de lege Chriſtianorū ac Iudæorū, paruipeodit negotium, nec Paolum recluſit. [POST tertiū autem
„ diem conuocauit Paulus primos Iudæorum]qui Romæ manebant, ſcilicet prineipaliores. [CVMQVE
„ veniſſent dicebat eis, Ego viri fratres, nil adoerſus plebē faciēs] .i. cōtra Iudæos, quorū cōparatiōe gētiles
increduli, durante curſu legis, reputati ſunt canes, imò nō Moſes tātū, ſed & Chriſtus ita eos appellat. Nō

Marc.7. est,inquiēs,bonū sumere panē filiorū,& mittere canibus [AVT motē paternū].i.legis ritū seu Iudaismum E
Matth.13. [VINCTVS ab Hierosolymis,traditus sum in manus Romanorū] videlicet tribuni ac præsidis,cēturio
Marc.7. nis ac militis [QVI cū interrogationē de me habuissent] causam meā inquirēdo & discutiēdo [VOLVE-- »
rūt me dimittere,eo quod nulla causa mortis esset in me.Contradicētibus autē Iudæis coactus sum appel »
lare Cæsarē,nō quasi gētē meā] Iudaicā,de cuius semine ego sum [HABENS aliquid accusare. Propter »
hāc ergo causam rogaui vos videre & alloqui]ne forte contingat vos informari sinistre. [PROpter spem »
enim Israel] propter bonū speratū,Israeli promissum,videlicet propter testimonū seu prædicationē,qua »
dico hāc spē esse impletā,quārū ad primū Christi aduētū,passionē ac resurrectionē [CATENA hae cir- »
cūdatus sum.] Quo cōstat quod Apostolus vinctus seu catenatus incessit tēpore tāro,cuius exēplo patiē- »
tiā addiscamus.[DIXerūt, Nos neq; literas accepimus de te à Iudæa] .i.nulla nobis à Iudæis terræ pro- »
missiōis scripta est accusatio eōrra te [NEQVE aduenīēs aliquis fratrū] de populo Iudæorū [LOquutus »
est quid de te malū.Rogamus autē audire à te quæ sentis]de Christi aduētu atq; mysteriis[NAM de secta »
hac].i.Christianorū lege [NOTVM est nobis,quia vbiq; ei cōtradicitur]à multis tā gētilib⁹ q̄ Iudæis, qui »
& particulares psecutiōes cōtra Christianos mouerūt.[CVM cōstituisset aūt eis diē,cōuenerūt ad eū I hospi »
tiū plures,quibus exponebat]testimonia Christi[TESTIficās regnū dei] .i.statū & regionē ecclesiæ mi »
litātis,beatitudinēq;, patriæ cœlestis,cū testificatiōe affirmās nūc aduenisse Christū [SVA dēsq; de Iesu] »
quod esset verus Messias rex Israel [EX lege Mosi & prophetis à mane vsq; ad vesperam]in quo feruor F
Apostoli innotescit.[ET quidā Iudæorū] illorum [CREDEBANT his quæ à Paulo dicebantur,& qui- »
dam non credebant.Cumque inuicem non essent consentientes discedebant, dicēte Paulo vnum verbū] »
Esa.6. .i.allegante vnum testimonū prophetale [QVIA bene loquutus est spiritus sanctus per Esaiam prophe- »
tā.Vade ad populū istū,& die ad eos]ō tu Esaia.[AVRE]corporali[AVDIETIS]ō Iudæi verba Chri- »
sti,discipulorūq; eius[ET nō intelligetis ea]virtutē & veritatē eorū percipiēdo ac intuēdo,[ET videntes] »
Iohan.10. visu carnali,[VIDEBITIS]opera Christi ac Apostolorū[ET nō perspicietis]hoc est, ex hoc nō pene- »
trabitis acie mētis vim operū horū,quomodo.s.nō nisi deo agēte fieri queāt.& qualiter Euangelicæ legis »
veritas per ea mōstratur:quēadmodū ait Saluator,Opera quæ dedit mihi pater,testimoniū perhibeot de
Deut.32. me.[INCRASSATVM est enim eor ppī huius].i.mēs Iudæorū obtusa,& obtenebrata est nebula pro- .
priæ peruersitatis,sicut & Moyses ait,Incrassatus est dilectus,& recalcitrauit. Crassitudo hæc cordis Iu- »
dæorū fuit eorū carnalitas,qua terrenis potissime inhæserūt.Propter quod Christi documēta ad omnium .
Iohan.10. terrenorū cōtēptum hortātia aspernabātur dicētes,Iosanit.Quid eū auditis? ¶Præterea,sicut crassitudo
corporalis efficit corpus min⁹ agile,minusq; mobile:sic crassitudo cordis, reddit animā veritatū cœlestiū
incapacē, acediosam ac tenebrosam.[ET auribus]mētis & corporis [GRAuiter audierūt] quia & verba
Christi indignāter,atq; inuite corporaliter audierūt,ad cōsiderādā quoq; eorū efficaciā fuerunt tardissimi »
quibus dixit Saluator,Qui ex deo est,verba dei audit.Propterea vos nō auditis,quia ex deo nō estis,[ET H
Iohan.8. oculos suos]mētales[COMpresserunt]hoc est,ab intuitu euāgelicæ theoriæ spōtaneæ auerterunt,spiritui »
sancto obicē pooētes [NE forte videāt oculis]interioribus,quæ sunt veræ salutis[ET auribus audiāt]di- »
ligēter quæ dei sunt,[ET corde intelligāt]ea quæ fidei sunt,per donū intellectus penetrādo[ET cōuertā »
tur]per corporalē agnitæ veritatis amorē ad deū,[ET sanē eos]ab infidelitate ac cēteris vitiis,animarū lā »
guoribus:secūdū qđ per Hieremiā dico, Cōuertimini ad me,& sanabo auersiones vestras.Hāc autē scri- »
Hierem. 3 peturā allegat Lucas,secūdū trāslationē septuaginta interpretū.Hieron. autē qnātū ad reoorē seu formam
verborū,aliter trāstulit,sensus vero redit in idē.Quēadmodū super Esa.ostēdi.Iohānes quoq; Euāgelista
Esa.6. allegat hæc verba pro tēpore Christi prædicta atq; impleta.Vbi etiā qnēdā istorū verborū asserit in per-
Iohan.12. sona filij dei esse ad Esa. prolata,videlicet ne forte cōuertātur & sanē eos. Paulus vero primū horū ver-
Esa.6. borū dicit à spiritu sancto prolatū,sicut oūc patuit.ex quo Didymus(quē Beda hoc loco beatū appellat)
Hierony. in lib.de spiritu sancto,diuinitatē spiritus sancti probauit. Quod enim nūc Paul⁹ ait à spiritu sancto dictū,
id Esaias à domino dictū perhibet.Et ibi per dominū intelligitur verus deus.Ex quibus omnibus sanctus
Hierony.durissime increpat Originē,qui per dominū sedētē in solio eleuato, istaq; verba Esaiæ loquētē,
intelligit deū patrē.Per seraphin vero filiū & spiritū sanctū.Nūc enim ostēsum est per dominū ibi signi-
ficari spiritū sanctū,imo deū absolute seu vnāquāq; diuinā personā. Ex quo liquido demonstratur vnam
esse & volūtatē & naturā dei & spiritus sancti.Quod & Didymus subtilissime docet. [NOTVM ergo sit G
vobis,quoniā gētibus missum est hoc salutare dei] hoc est,Christus mundi saluator, ad gētiliū cōuersionē »
& glorā à patre per incarnationis mysteriū missus est,& per Apostolos deportatus, despiciētibus Chri- »
stū Iudæis,quēadmodū xiii cap.plenius dictū est.[IPSI & audient]auribus mētis & corporis,prædica- »
tionē Euāgelij Christi:iuxta illud,Notū fecit dominus salutare suū,in cōspectu gentium reuelauit iustitiā »
suā.[MANSIT autē biēnio toto in suo cōductu] hoc est,in hospitio quod ipse sibi cōduxerat,[ET in cu- .
stodia libera.& suscipiebat]hoc est, ad audiētiam suæ prædicationis pie & charitatiue admisit,[OMNES »
qui igrediebātur ad eū]Iudæos ac Gētiles,[PRAEDICANS regnū dei] hoc est,statū & gratiā Ecclesiæ »
militātis,quæ frequēter à Christo regnū cœlorū,& regnū dei vocatur.Statum quoque & gloriā Ecclesiæ »
triūphātis,[ET docēs q̄ sunt de dño Iesu Christo]vtpote præcepta,cōsilia,documēta & testimonia salua- »
toris [CVM omni fiducia] assistentiæ dei cōuersionisq̄ne plurimorū,[SINE prohibitione] Nā ante aduē »
tū Pauli ad Romā,Nero annis regnauit duobus,nondū tamē fuit confirmatus in regno.Propter quod di-
misit Apostolum toto biennio infra Romā in suo cōductu liberaq̄e custodia. Postea vero per decēnium
scilicet decē annis dimisit eum in libertate maiori, vt etiā extra Romā in occidētalibus partibus prædica-
ret.Postea xiiii anno Imperij Neronis,Paulus ab ipso martyrio coronatur pro fide catholica,quæ radius
est primæ & inuiolabilis veritatis, omni admiratione, gratiarum actione,honore & gloria dignissimæ, cū
ipsa sit super omnia deus sublimis & benedictus,Amen.

COMMENTARIORVM IN ACTA APOSTOLORVM FINIS.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN B. IOHANNIS APOSTOLI APOCALYPSIM ENARRATIO.

PROOEMIVM.

ECCE PVER MEVS ELECTVS, QVEM elegi, dilectus meus, in quo bene placuit animæ meæ: ponam spiritum meum super eum, & iudiciũ gentibus nunciabit. Esa. 42.

E atque à Matthæo in forma (quantum ad literam) dẽ vnigenito dei vero, æterno, naturaliq; filio domino nostro Iesu Christo conscripta sunt. Matt. 12.

De Iohãne tamen Euangelista, iuxta mysticam intelligentiam congrue assumuntur. Ipse enim est vnus puerorum illorum, quibus post resurrectionẽ suam loquutus est

B Christus, Pueri nunquid pulmentarium habetis? De quibus per Esaiã dixit Saluator, Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dominus. Iohã. 21. Esa. 8.

Iohanni itaque loquitur euangelistæ deus sublimis, Ecce puer meus. PVER vtiq; ab innocẽtiæ puritate ac sanctimonia viræ: quomodo Paulus hortatur, Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote. 1. Cor. 14.

Et Psalmista, Laudate pueri dominum. MEVS, plane per gratiã adoptionis, per prouidentiam æternæ prædestinationis, per communionem præcipuæ familiaritatis, per eminentiam apostolatus. Psal. 112.

Quem elegi præ milibus, quem & ore proprio à naui ad discipulatũ, deinde ad apostolatũ vocaui. Matt. 4.

DILECTVS MEVS, & tã singulariter p̃dilectus, vt ipse toties de seipso loquẽs veraciter dicat, Discipul⁹ quẽ diligebat Iesus. Mar. 3.

IN QVO bene placuit animæ, Christi, ita vt in cœna super pectus eius, & in sinu eius recumberet. Iohan. 13, 20.

Vel vt ad deum patrem seu totam Trinitatem referatur, quod dicitur, Bene placuit animæ meæ. Anima deo trino ac simplici metaphorice adscribitur, voluntatem seu mentem intelligendo per animam, secundum q̃ per Hieremiam dominus asserit, Nunqd in gente huiusce modi non vlciscetur anima mea? Et in Amos propheta habetur, Iurauit dominus per animam suam. Iohan. 13. Hiere. 5. Amos. 6.

Super hunc felicem Iohannem posuit deus spiritum suum, vtique spiritum sanctũ: præsertim in die Pentecostes, cũ sedit spiritus sanctus super singulos discipulorum. Nec tãtum posuit deus spiritũ suũ super eum, dando ei gratiam gratum facientem, & virtutes, ac dona concomitantia illã: sed insuper dona gratiæ gratis datæ accumulauit in eo, fecitq; eum apostolum, Euangelistam, prophetã, doctorem, mirabilium operatorem, cœlestium secretorum altissimum contemplatorem, omnium lin-

C guarũ atque totius diuinæ scripturæ tribuens ei notitiã. Act. 2.

Hic Iohãnes, IVNCIVM. i. diuinæ æquitatis effectus & vltiones, æternæ sapientię decreta ac instituta, discretionem quoque inter verum & falsum, inter bonum & malum, itemq; finale iudicium gentibus nunciauit. Hebr. 5.

Per quem deus omnem militantẽ Ecclesiam præcipue illustrauit. Nam totius Asiæ minoris Iohannes fundauit rexitq; ecclesias. Cumque ad Domitiani Imperatoris præceptũ Romã vsq; esset deductus, atq; in bulientis olei doliũ missus, nec lęderetur in eo, in Patmos insulam exul est relegatus. Vbi eum solus soli deo vacaret, cognouit per spiritum, quanta mala in ecclesiis Asiæ pullularent. Super quo dolens ac dominum deprecans raptus fuit, & non solum quæ fiebant in Asia: sed quæ toto orbe in ecclesiis tunc fiebant, & principalia vsque ad finem mundi ventura vniuersali Ecclesiæ, angelo reuelante cognouit. Super quibus librum istũ cõposuit, suis eum mittens discipulis: non ad eorum dũtaxat, sed ad omniũ Christianorũ profectũ. Præterea quædã expositioni huius libri possent præmitti, videlicet, quid sit prophetia, de gradibus, speciebus, & ordine prophetiæ, de multiplici expositione sacræ scripturæ, & de septem regulis intelligentiæ scripturarum valde proficuis: de quibus nunc transeo, quia in exordio expositionis libri Psalmorum ea vtcunq; induxi. Postremo quemadmodũ librorum veteris testamenti, quidam dicuntur legales, vt libri Mosi: alii historiales, vt libri regum & paralipomenon: alii sapientiales, vt libri Salomonis: alii prophetales: Ita in nouo testamento libri legales sunt quatuor Euangelia, historialis liber est Actus Apostolo-

D rum: sapientiales libri Epistolæ Pauli, & aliæ septem canonicæ: Prophetalis autem liber est Apocalypsis. Nec ista intelligenda sunt per præcisionem, sed quandam appropriationem: cum certum sit, in quolibet genere librorum istorum, aliqua de aliorum librorum contineri materia.

ELVCIDATIO I CAP. [APOCALYPSIS Iesu Christi quam dedit illi deus.]

ARTICVLVS I.

APOCALYPSIS Iesu Christi, quã dedit illi de⁹ palã facere seruis suis.] Apocalypsis reuelatio dicitur. Vnde Corinthiis scribit Apostolus, Cum conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet. Itaq; Apocalypsis Iesu Christi, id est reuelatio facta Christo secundũ naturã assumptã à patre, vel tota superbenedicta Trinitate, cuius indiuisa sunt opera. Denique omnium rerum cognitio, vniuersorumq; secretorum reuelatio facta est animæ Christi in primo incarnationis instanti: in quo omnium præteritorum, præsentium, ac futurorum plena notitia Christo homini est infusa. Propter quod ait in Iohan. Pater diligit filium, & omnia demõstrat ei quæ ipse facit. Et denuo protestatur, A meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater sic loquor. Vel Apocalypsis Iesu Christi. i. quam dominus Iesus per angelum reuelauit Iohanni, & per Iohannem toti ecclesiæ, quam dedit illi deus, scilicet filio secundum q̃ homo est, deus pater, palam facere. i. manifestare seruis suis, omnibus Christianis secundum ordinem iam prætactum: quia pater reuelauit filio, filius angelo, angelus Iohanni, Iohãnes fi-

1. Cor. 14. Iohan. 5. Iohan. 8.

delibus qui serui sunt dei seruitute filialis timoris,non seruilis formidinis.Imo filius secundum q deus, E
Iohã.10. sibiipsi,secuodum quòd homo, hanc reuelationem peregit . Nihilominus filius etiam secundum diui-
nam naturam omnia habet a patre:sicque a patre habet virtutem & sapientiam, qua reuelat [QVAE »
oportet fieri cito] id est reuelatio ista continet atque prænunciat tribulationes ecclesię,quas fideles ci- »
to passuri sunt.Et ista futura noo oportet fieri necessitate absoluta : cum in se sint futura cootingentia,
Matt.18. non sine magno impiorum peccato implenda.Sed eo modo,quo necesse est,vt veniaot scandala:& si-
1.Cor.11. cut oportet hæreses esse,videlicet necessitate conditionata , & ex hypothesi consequentiæ non eonse-
quentis.Cum enim a deo præuisa sint, & ab eius sapientia ad electorum prosectum sint præordinata:
1.Iohã.2. noo possunt non euenire secundum respectum. Verum tamen prouidentia dei mutabilibus necessita-
tem oon imprimit,nec libertatem hominibus tollit.Oportet demum hæc fieri cito,id est in hac vltima
mundi ætate,de qua ait in prima Cano.sua Iohan.Nouissima hora est.Vel ideo ait cito,quia a tempo-
re apostolorum tribulationes istæ sumpserunt exordiom.Hine etiam ait cito,quoniam præsens tempus
Iacobi.5. futuro sæculo eomparatum est velut momentum.Propter quod Iacobus, Ecce, inquit, iudex ante ia-
nuam assistit.Præterea oportet,id est expedir,hæc fieri cito:quia expediens est electis,in præsenti tribu
lationibus exerceri:vt a vitiis emuodentur,ad gratiam disponantur,a futuris pœnis per temporales af-
Esa.28. flictiones eruantur,Christo conformeotur.Vexatio quoque dat intellectum, & futuram beatitudinem F
facit auidius desiderari: imo & mundi contemptum inducit. [ET signifieauit, mittens per angelum »
suum] id est Iesus Christus mitiens angelum suum,per eundem maoifestauit, quæ cito fieri oportet »
[SERVO suo Iohanni] in hoc Iohannis commendatur humilitas,quòd se Christi seruũ potius quàm »
Apoc.22. apostolorum vocat.Huic autem expositioni alludit,quod infra fertur, Ego Iesus misi angelom meum
Iohan.5. testificari hæc in ecclesiis. [QVI testimonium perhihuit verbo dei] id est vnigenito patris æterni.In »
Iohan.1. quo verbo doeuit sanctus Iohannes duplicem esse naturam , & voam hypostasim seu personam . In
principio,inquiens,erat verbum:& verbum caro factum est . Vel testimonium perhibuit verbo dei, id
est sermones dei in scripturis eootẽtos veros esse dasseruit . Nee solum loquendo,scribendo,& sanctis-
sime cooucrsando,præclarissima miracula perpetrando, martyrio se exponendo,exiliumque ferendo,
perhibuit testimonium verbo dei,secundum vtrunque hunc sensum. [ET testimonium Iesu Christi] »
Iohã.3,5. id est de Christo perhibuit [QVAE CVNQVE vidit] quoniam testimonium istud fuit assertio ope- »
rum passiooisque Christi, & cæterorum, quæ in eius conuersatione ae passione , post resurrectionem
qooque vsque ad ascensionem & spiritussancti missionem,conspexit Iohannes oculis mentis & corpo
Iohã.21. ris.Vnde in Euangelio suo testatur,Et qui vidit,testimonium perhibet de his,& scripsit hæc.Et in pri
1.Iohã.1. mæ suæ Canon.ait principio,Quod vidimus oculis nostris,& manus nostræ contrectauerunt, de ver- G
bo vitæ anounciamus vobis.Sed quomodo ait nuoe,quæcunqoe vidit:eum in fine sui Euangelii prote
Iohã.21. stetur,Multa alia fecit Iesus,quæ non sunt scripta in libro hoc?Et respondendum,quòd quando Iohan
nes hunc edidit librum,noodum scripsit Euang.oec in eo vniuersa scripsit,quæ prædicando perhibuit.
Distributio quoque ista,qua ait quæcunque, intelligi potest de generibus singulorum: non de siogulis
generum : quia de omnibus aliqua eoarrauit.Iuxta quem modum ait Psalmista,Narrabo omnia mira
Psal.9. bilia tua.Et in Eccl.Nonne deus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit omnipo
Eccl.42. tens dominus,stabilis in gloria sua? Nihilomious io eodem libro conscribitur, Quis sufficiet enarrare
Eccl.18. omnia mirabilia eius?Et,Pauca vidimus operum eius.Consequenter pandit Iohannes quam fructuosa
Eccl.43. sit hæc eius doctrina,& quanta attentione sit aduertenda. [BEATVS] nunc beatitudine viæ,ae spei, »
siue per meritum:noodum beatitudine patriæ,seu rei,per præmium [QVI legit] alios erudiendo vel »
per seipsum studendo [ET qui audit] discendo,seu adoertendo,vel auribus mentis percipieodo,scili- »
cet,obediendo [VERBA prophetiæ huius] id est libri istius prophetici qui vaticiniis plenus est , in »
quo etiam verba prophetarum frequenter introducuntur [ET seruat] id est memoriter retinet,effica »
citer implet,patienterque sustinet [EA quæ in ea scripta sunt] id est quæ in prophetia huius volumi- »
nis docentur,iubentur, prænunciantur. Siquidem in libro isto cootenta sunt saluberrima documenta,
seriosa præcepta,futura aduersa.Itaque quod ait,beatus qui legit,audit & seruat,coniunctim est intel-
ligendum.Non enim sufficit legere,vel audire,nisi & seruentur lecta vel audita . Propter quod ait Sal- H
Lucę.11. uator,Beati qui audiunt verbum dei,& custodiunt illud.Et Iacob,Scieoti bonum & non facienti, pec-
Iacobi.4. catum est illi . Veruntamen quia ooo omnes sciuot hæc legere , sufficit audire & obseruare. Si tamen
quod dicitur,legit & audit,intelligatur de lectione & auditiooe charitatiua interna attenta(quomodo
ait Apost. Nemo potest dicere dominum Iesum , nisi in spiritusancto) vtrumque per se sufficiens erit:
1.Cor.12. quia & tunc tertium virtualiter includunt,seu comprehenduot.Circa hunc locum dicit Berengandus,
Bernard. Multi præcepta dei legunt vel audiunt,sed nihil eos iuoat.Aut enim acquirendis terrenis mens eorum
dedita est,aut libidine exagitatur,aut proximum exagitat, aut contra prælatum superbit, aut fingit se
potentem vel magnum futurum,aut cæteris vanissimis rebus distenditur.Alii diuinas scripturas legunt
& audiunt,vt sapientes & egregii apud homines habeantur,& io sæculi prosperitatibus floreant: non
vt reprobam corrigant vitam.Cur vero,qui verba libri huius legit audit seruat, beatus sit,subditur.
[TEMPVS enim prope est] id est, dies iudicii particularis singulorum , imo & vniuersalis , tem- »
pus quoque æteroæ retributionis.Vnde futuræ vitæ æteroitatem attendens Apostolus dixit,Momenta
2.Cor.4. oeum & leue tribulationis nostræ,æternum gloriæ pondus operatur in nobis [IOHANNES] man- »
dat & scribit [SEPTEM eccleśiis, quæ suot in Asia.] Quando enim Iohannes hæc scripsit, erant in »
Asia septem eccleśiæ particulares & priocipales,videlicet septem coogregatiooes fidelium in septem
ciuitatibus Asiæ minoris:cuius Ephesus fuit metropolis : quæ eccleśiæ & ciuitates infra exprimuntur.
Per has autem septem eccleśias,vniuersæ designantur eccleśiæ:quoniam septenario oumero voiuersi-

A tas significari solet:eo q̃ septem dierum numero omne tempus comprehendatur,& septem diebus omne tempus cuoluatur. Et propter septemplicem gratiam spiritus sancti,qua impletur ecclesia. Deniq; vniuersæ ecclesiæ sunt vna ecclesia catholica:quæ per septem ecclesias explicatur:propter septem dona spiritus sancti,quibus illustrata in mũdo refulget. [GRATIA vobis & pax] Gratia propriæ sumpta,est habitus supernaturalis mẽti per creationem infusus esse spiritale,deiforme,atq; idoneũ ad promerendã vitã æternã,conferẽs ei. Hãc habet omnis qui est in statu salutis. Sed sicut charitas,ita & gratia ista perficitur. Itaq; gratiã non habẽtibus optat gratiã dari,habẽtibus vero appetit perfici. Potest tamen hoc loco per gratiã quodcũq; spiritale donũ, cõferẽs ad salutẽ,intelligi . Pax autẽ est tranquillitas mentis,& quies eius in deo:quam maxime habere condecet Christianum. Nam & Christus sic suos fa lutauit discipulos,Pax vobis. Et ascẽsurus in cœlum loquutus est eis,pasioni iam proximus , Pacem relinquo vobis,pacem meam do vobis. Insuper hanc salutationis formam ipsis præfixit,In quancunq; (inquiens) domum intrauerităs,primum dicite,Pax huic domui. Quãm vero desiderabile,deificum,ac beatum sit pacem habere,ostendit dicendo,Beati pacifici,quoniã filii dei vocabũtur. Ideo monet Apostolus,Pax Christi exultet in cordibus vestris. Nullam itaque turbulentiam animi, nullani inquietudinem vitii,aut amaritudinem spiritus admittamus:sed tranquilla deo mente vacemus. Itaq; gratia dis-

B ponens ad pacem veram,spiritalem,internã,& pax consequens illam,insit,detur,& conseruetur vobis inuariabilis,totaq; simplicissime simul:per temporum tamen differentias designatur: quoniam omne tempus ambit,includit,& tempori omni aptissime:nec à nobis intelligitur,nisi ex tempore, & per compa rationem ad tempus:eo modo,quo incorporalia atque simplicia,per corporalia & composita intelligere dicimur:puta per abnegationem,& etiam aliis modis. Itaque deus pater nunc incommutabiliter est,& ante omnia erat,& venturus est ad ecclesiam militantem ac triumphantem,per charitatem,gratiam,seu gloriam inhabitando:seq; suis electis manifestando,ac noua & mira agendo,non locum mutando. Sic nempe ait Christus,Qui diligit me,sermonem meum seruabit:& pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Venturus est itaq; omnium electorum remunerator & corporum glorificator. Quanuis autem iuxta hunc sensum vnicuique diuinæ personæ conueniat esse,fuisse,venturumque esse:tamen hoc loco patri appropriatur,propter verba sequentia. Sequitur enim [ET à septem spiritibus,qui in conspectu throni eius sunt. Per septem spiritus multi expositorum accipiunt spiritum sanctum,eo q̃ in donis sit septiformis:quanuis sit simplex vnusq; in natura. Cuius dona(quæ apud Esaiam spiritus nomine exprimuntur cum dicitur,Spiritus sapientiæ & intelle

C ctus &c.)sunt in conspectu throni eius,id est,in mente ac intelligẽtia animæ Christi, cuius humanitas thronus patris vocatur. Vel per septem spiritus intelliguntur angeli sancti, ita, vt per septem vniuersitas angelorum infinuetur,eo modo quo Tobiæ Raphael loquitur,Ego sum vnus de septem, qui astamus ante deum. Vel certe per septem spiritus,specialiter denotantur illi septem angelici spiritus,qui septem ecclesiis Asiæ præfuerunt. Quidam etenim vni priuatæ personæ,quidam communitati sunt præsidentes. Omnes autem angeli sunt in conspectu throni dei, id est ipsi deo omnipotenti assistunt,tanq; obsequi præparati. Thronus quoque dei vocatur vno modo ipsum tertium intellectualeque cœlum,in quo residet Trinitas adoranda. Ad quod secundum vnam expositionem raptus est Paulus . Nec aliud est thronus iste,quàm ipsa residentis authoritas ac maiestas,qui in seipso esse & quiescere perhibetur. Obiter aduertendũ q̃ non eodẽ modo gratia & pax sunt à deo & angelis eius. A deo enim sunt effectu,ac principaliter:ab angelis impetratiue,& instrumentaliter. Orant quippe pro nobis, & nostra ob-

" sequia offerunt deo. [ET à Iesu Christo] qui secundum diuinitatem est idem dator pacis & gratiæ cum patre & spiritu,& eodem modo cum illis hæc tribuit. Propter quod ait , Quæcunque facit pater, hęc & filius similiter facit. Etenim triũ personarũ est vna essentia,vna potestas:idcirco & actio ad extra indiuisa. Porro Christus secundum q̃ homo & mediator,est causa pacis & gratiæ meritoria,instrumentalis,secundaria:cum eius humanitas sit instrumentum proprium,coniunctum,animatum,immediatumq; diuinitatis seu verbi:per quam humanitatem verbum incarnatum, seu Christus homo,promeruit nobis dona gratiæ,imo & gloriæ. Et precamur virtute ac merito Christi dona spiritalia nobis

" præstari [QVI est testis fidelis] .i. verax in verbis,factis, & promissis,intantum vt dicat,Cœlũ & ter-

D ra transibunt,verba autem mea non transibunt. Dedit autem testimonium fidele de patre dicẽdo,Exiui à patre, & veni in mundum. Et alia multa sublimia,quæ in Euangelio Iohannis potissime sunt descripta. Verbis quoque & factis testimonium perhibuit de seipso, qui in die iudicii testimonium perhibebit contra reprobatos, & pro electis. Iuxta illud,Ego sum iudex & testis . Denique Euangelicæ legis-

" doctrinam testatus est populo, de quo loquitur pater,Ecce testem populis dedi eum [PRIMOGENI-

" TVS mortuorum.] Cum innumerabiles mortales & mortui fuerint ante Christi aduentum , quomodo dictus est primogenitus mortuorum? Ad quod Berengãdus respondet , quod primogenitus hic pro primo accipitur:sicut primos eos in populo vocamus,non qui ætate,sed honore ac dignitate cæteros antecellunt. Et hoc verum est , siue per mortuos intelligamus corpore mortuos, siue spiritaliter atque salubriter mortificatos,quales fuerunt quibus scribit Apostolus,Mortui enim estis, & vita vestra absc6 dita est cum Christo in deo. Primogenitus itaque mortuorum Christus est,quoniam est primus & caput omnium hominum electorum. Vel sic,Primogenitus mortuorũ,id est inter resurgẽtes à morte,primus ad immortalem vitam resurgens. Primus etiam inter hos dignitate & causalitate. Qui autem ante Christum à morte suscitati leguntur,ad vitam mortalem rursus mortiuri resuscitabantur. Hinc ad Colossenses scribit de Christo Apostolus, Qui est primogenitus creaturæ, & primogenitus mortuorum . [ET princeps regum terræ.] Omnia enim subiecta sunt Christo , etiam secundum naturam assum-

Tob. 12. Act. 10. Iohan. 5. Iohã. 14. Lucæ. 21. Iohã. 16. Hiere. 14. Esaiæ. 55. 1. Cor. 25 Coloss. 1. Heb. 2. Iohã. 17.

Gratia & quisnã habeat

Lucæ. 24 Iohan. 20 Iohã. 14. Lucç. 10. Matt. 5. Coloss. 3. Iohã. 14. Esa. 11. Tobiç. 12 Dani. 10. Dan. 12. 2. Cor. 12.

Coloss.1. ptam. Vnde & passione instante dixit ad patrem, Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Et teste E
Hebræo.2 Apostolo, in nomine Iesu omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. De quo Daniel
Iohan.17 ait, Omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. ¶ Sed quomodo princeps regũ terræ dicitur Christus,
Philipp.2 cum tam multi reges terræ ei non pareant, imo rebelles sint? Et respondendum, quòd plenatiam pote-
Daniel.7 statem super eos sortitus sit: & cum sibi placuerit, potestatem hanc ostendet in eis [QVI dilexit nos] „
Ephes.2. amore æterno & increato, secundum quòd deus: amore quoque creato, gratuito & infuso, imo & natu
Ephes.5. rali amore, tanquam naturæ suæ consortes & fratres, secundum quòd homo. Vnde monet Apostolus,
Inhan.15. Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Quam perfecte antem dilexerit nos demonstrat,
Eodem. Maiorem (inquiens) hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Si hanc
dilectionem volumus nobis prodesse, obediamus iubenti: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inui-
cem, sicut dilexi vos [ET lauit nos a peccatis nostris, in sanguine suo] id est, meritu passionis suæ, & „
precio sanguinis sui a peccato originali & actuali nos emundauit tempore passionis, & hoc quantum
ad sufficientiam. Quoniam quantum in se est, pro omnibus satisfecit: sed quantum ad efficientiam sen
efficaciam, lanat nos à peccatis, in sacramento baptismi ac pœnitentiæ: quæ à passione Christi effica-
ciam suscipiuntur, sicut & cætera sacramenta: quæ sunt velut vasa medicinalia, dominicæ passionis vir-
tutem & gratiam quodammodo continentia, per quæ meritum Christi nobis applicatur. Præterea
quandocunque veniam ex toto corde precamur, lauat nos à peccato in sanguine suo. Nam preces no- F
stræ, & omnis nostra operatio, per hoc redduntur deo acceptæ ac vigorosæ, quòd Christo capiti nostro
Eph.5. per fidem coniungimur. Hinc ad Ephesios inducitur: Christus dilexit ecclesiam, & tradidit semetip-
sum pro ea, vt illam sanctificaret. Nam quia dilexit, tradidit se & lauit, non quia digni eramus. [ET fe „
cit nos regnum] id est, ex hominibus constituit sibi, ædificauit, & fecit ecclesiam: tales eos efficiens, vt „
in ipsis habitare & regnare in via per gratiam, atque in patria per gloriam dignaretur. Vnde in Euan-
gelio ecclesia frequenter regnum cœlorum vocatur, imo & regnum dei. Fecit quoque nos regnum,
Matt.13. Ephes.2. quia cœlestis regni ciues nos ascripsit, dicente Apostolo, Iam non estis hospites & aduenæ, sed ciues
Lucæ.22. sanctorum, & domestici dei. [ET sacerdotes] quod ad sacerdotes ecclesiæ potest referri, quibus com-
petit corpus domini consecrare. Generaliter quoque ad omnes fideles, qui per similitudinem, proprie- „
tatem & actus quosdam sacerdotes dicuntur. Primo, quia seipsos offerunt deo, & quoniam corpora sua „
Rom.12. mortificant per pœnitentię actus. Sicut Apostolus instruit, Exhibete corpora vestra hostiam sanctam,
Psalm.50. viuentem, deo placentem. Et quia per compunctionem internam, animas suas immolant creatori. Sa-
crificium enim deo spiritus contribulatus. Sed & orationes, laudes ac cætera virtutum exercitia, offe-
runt deo indesinenter. Vnde in Ecclesiastico scriptum est, Saluare sacrificium attendere in mandatis.
Et in Psalmo, Immola deo sacrificium laudis. Postremo summi atque æterni sacerdotis sunt membra,
Eccl.35. videlicet Christi. Fecit ergo nos regnum & sacerdotes [DEO & patri suo] id est, ad gloriam dei pa- G
Psal.49. Exod.19. tris, qui est deus Christi secundum humanitatem, & pater eius secundum diuinitatem. Propter quod
Iohan.20 ait, Ascendo ad patrem meum, & deum meum. [IPSE gloria] id est, beatitudo perfecta inest & com
petit. Vel gloria, id est, excellentia, seu clara cum laude notitia. Ipsi quoque glorificatio ab omnibus
impendatur [ET imperium] nam ipse summus est Imperator, cuius est cunctis præcipere. Ipsi ergo
obedientia exhibeatur. Hoc verbo docemur, deo cordialiter de suis beneficiis regratiari, eiusque beati-
Actu.1. tudini toto corde congratulari. Ideo sequitur. [AMEN] id est, fiat. [ECCE venit cum nubibus] id „
Matt.26. Actu.1. est, in nubibus ad iudicandum venturus est. Quemadmodum testatur, Videbitis filium hominis ve-
nientem in nubibus cœli, cum potestate magna & maiestate. Sic enim ascendit. Et de ipso angeli præ-
dixerunt, Quemadmodum vidistis cum ascendentem in cœlum, sic veniet. Venit quoque cum nubi-
bus, id est cum angelicis spiritibus, sanctis apostolis, cæterisque perfectis ac prædicatoribus, qui in scri
Esa.6. pturis nubes vocantur. [ET videbit eum omnis oculus.] Hic ponitur pars pro toto, & genus pro „
specie: per omnem oculum intelligendo omnem hominem: & rursus per omnem oculum, omnem ocu
lum humanum. Christus quippe cum sit deus & homo, in forma humana à bonis ac malis corporali-
ter conspicietur. Et electis quidem dulcis ac blandus, reprobis vero seuerus atque terribilis apparebit.
Matth.25 Dicuntque aliqui, quòd terror & blanditiæ nascetur non ex videntium conscientiis tantum: sed etiam
ex ipso iudicis apparatu: qui iustorum visum tanquam conuenientissimum obiectum immutabit, eos-
que serenissimo vultu aspiciet: reproborum vero visum tanquam obiectum valde contrarium, & seip- H
sum eis iratum ac indignabundum, in vultu terrifico exhibebit. Insuper quanuis electi, qui ante iudi-
cium deum beatifice cernunt aut cernent, Christum in ipsin iudicio sint in sua diuinitate clare felici-
terque visuri: illi tamen electi, qui vsque ad iudicium nondum iudicari extiterint, vel de suo præmio
nondum secuti effecti, non videbunt eum durante iudicio in diuinitate sua per speciem: sed per fidem,
quæ non auferetur electis nisi ad beatificam peruenerint visionem. Postquam autem Iohannes asseruit,
videbit eum omnis oculus, de interfectoribus tamen Christi, quibus visio eius erit specialiter molesta
Iohan.19 confusibilis ac pœnosa, subiungit. [ET qui cum pupugerunt] vt Iudæi qui eius crucifixionem procu
Hiere.11. Zach.12. rauerunt, Pilatus qui dedit sententiam, milites qui illam sunt exequuti. Testimonium istud sumptum est „
ex eo quod per Zachariam loquitur Christus, Aspicient ad me quem confixerunt. Quod quantum
ad sensum verborum alibi allegatur cum dicitur, Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt. Vn-
de & tempore passionis Christus testatus est Caiphæ & Iudæis, Amodo videbitis filium hominis sedẽ-
tem à dextris dei, & venientem in nubibus cœli. [ET plãgent se super eum omnes tribus terræ] id est „
multi de tribubus vniuersis. Vel omnes qui terrena potius quàm diuina dilexerunt. De quibus loquitur
Hieremias, Recedentes à te in terra scribentur. Isti plangent se super eum, id est malitiam, blasphemiã

A ingratitudinem suam in Christum, deflebunt. Non quòd de ipsa culpa, secundũ ꝙ culpa est, vel dei of
fensiua, vere dolebunt: sed inquantum est causa punitionis eorum. Iuxta quod scriptum est, Videtes tur
babuntur timore horribili, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se pœnitentiam agentes, Nos
insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. Istud quoque testimonium ex prælallegata prophetia
Zachariæ assumptũ est. Quod & in Matthæo Christus commemorat vbi ait, Tunc apparebit signum Zach. 12.
„ filii hominis in cœlo, & plangent omnes tribus terræ. [ET IAM amen] reduplicatio ista designat, ꝙ Matt. 24
ita certissime ac ineuitabiliter fient. Etiã nãq; & Amẽ idem significant. Deinde verba Christi inducit
„ Iohannes. [EGO sum Alpha & o] A est prima litera Græcorũ, & O vltima. Literis itaque istis fe cõ
parat seu exprimit Christus ad innuẽdũ, ꝙ ipse sit vniuersorum primum principium, ac vltimus finis.
Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Hinc quasi verba præfata exponens addidit Chri
„ stus [PRINCIPIVM & finis] est nempe principium effectiuum, quia creator: & beatificus finis, qa Prou. 16.
veræ felicitatis obiectum, & ipse beatitudo obiectalis est electorum, qui per Esaiam testatur, Ego pri
mus, & ego nouissimus. Ad ipsum ergo nosipsos & omnia nostra iugiter ordinemus, eum semper syn- Esa. 44.
B ceriter intendamus: nec possumus esse beati aut bene dispositi, nisi ad ipsum stemus conuersi, à quo su
„ mus exorti [DICIT dominus deus] qui solus est propria anthoritate omnium dominus [QVI est]
„ quoniam esse verum, plenum, perfectum, immensum, inuariabile possidet, sicut ad Moseu ait, Ego sum Act. 10.
„ qui sum. Hæc dices, qui est misit me [ET qui erat] ab æterno [ET qui venturus est] ad iudicandum Exod. 3.
„ de omnibus [OMNIPOTENS] quia in iudicio omnipotentiam suam demonstrabit potissime, iuxta Psal. 9.
„ illud in Psalmo, Cognoscetur dominus iudicia faciens. Possunt quoque hæc verba absolute de deo, &
de qualibet diuina exponi persona, dũmodo vltima ista particula, qui venturus est omnipotens, ex-
po natur, sicut iam paulo ante exposita est, de patre.

PROSEQVVTIO HVIVS CAP. ab eo loco, quo ait, [EGO IOHANNES frater vester.]

ARTICVLVS II.

„ IRoœmio, titulo, ac salutatione præmissis, ponit narrationẽ, & materiam libri huius
tangit sub quadam communitate. [EGO Iohannes frater vester] natura religione
atque baptismatis regeneratione. Frater quoq;, quia de eisdem protoplastis parẽtibus
secundum carnem, & de eodem deo secundum animam, iuxta illud Malachiæ, Nun- Malac. 2.
quid non pater vnus omniũ nostrũ? Nunquid non deus vnus creauit nos? Iterum fra Iob. 33.
ter, quia eiusdẽ matrie puta Ecclesiæ filius, & ratione mãteriæ: iuxta illud in Iob, Ec-
C ce me sicut te fecit deus. Et de eodem luto formatus sum. Discipulos itaq; suos ac fi
lios nominat tãtus pater atq; Apostolus fratres, dãs humilitatis exemplũ, vt prælati in humilitate per-
maneãt, & se quasi vnũ de grege existiment. Iuxta illud Ecclesiastici, Rectorem te posuerunt, noli ex-
tolli. Esto in illis quasi vnus ex ipsis [ET parti ceps in tribulatiõe] id est, in persequutionibus propter
„ Christũ illatis vobis conformis. Tunc enim Domitiani persequutio totã infestauit ecclesiam [ET re-
„ gno]. i. cœlestis patriæ ꝑmio, vobis & mihi parato. Qui enim sociis sunt tribulationis propter Christũ,
„ socii erunt consolationis in regno cœlesti cũ Christo. Vel in regno militantis Ecclesiæ, cuius mẽbrum
„ sum ego, sicut & vos [ET patientia] sine qua tribulatio ad regnũ non duceret nec prodesset. Patiẽtia
„ inquam [IN Christo Iesu]. i. secundum voluntatem eius & ad honorem ipsius, à quo vera patientia
datur: de quo ait Psalmista, Verũtamen deo subiecta esto anima mea, quoniam ab ipso patientia mea.
„ Et, Quoniã tu es patiẽtia mea domine. [FVI in insula, q̃ vocatur Patmos, propter verbũ dei]. i. vnige- Psal. 61.
„ nitũ patris. vel propter ꝓdicationis instãtia [ET testimoniũ Iesu]. i. propter testificatiões, qbus quotidie Psal. 70.
testificabar Iesum esse regẽ Messiã, omniũ creatorẽ, ac saluatorẽ. Hac nẽpe de causa missus est in exiliũ
„ Patmos à Domitiano [FVI in spiritu]. i. mẽtis excessu seu ecstasi, vtpote ab exteriorib⁹ sensibus alie-
„ natus, & ad diuina veheměter ac supernaturaliter eleuatus, quẽadmodũ in imaginariis simul & intelle-
„ ctualibus visionibus prophetarũ fieri cõsueuit. Vnde Ezechiel, Statim, Inqt, fui in spiritu [IN domini- Ezec. 1.
„ ca die] qui es dies diuinorum occupationibus deputatus, plus quàm cæteri dies. Sicq; verbis prætactis
D tangitur congruentia reuelationis desuper factæ sancto Iohanni ex parte loci ac temporis. Loci in eo
quod ait, fui in insula Patmos. Locus enim ab aliorum habitatione semotus, quanto quietior, tanto cõ-
templationi, reuelationi, orationiq; aptior. Temporis vero, dum addit, In dominico die. Deniq; cum li Albertus.
ber iste sit de visionibus, quibus secundum Albertum magnum virũ subtilissimum, atq; doctissimũ, nõ
est de facili credendũ: sanctus Iohannes plura tangit, per quæ verba sua credibilia fiunt. Propter quod Psal. 92.
etiam Beda dissertuit, Personam, locum, tempus, causamque visionis insinuat, ne carnali phantasmate Beda.
„ putaretur illusus. [ET audiui] interiori non corporali auditu [POST me vocem magnam tãquam
„ tubę dicentis] id est, tubalem, angelicam, alta magna & mystica significantem. Per quod angeli loquẽ-
tis idoneitas ad sui officii exequutionẽ innuitur. Simile huic est illud Ezechielis, Audiui post me vocẽ Ezech.
commotionis magnæ. Sed cur ait post me, & non potius intra me, quemadmodum Zacharias: Ange-
lus, inquit, loquebatur in me: vel supra me? Respondet Berengandus, Quasi post nos est quod ignora-
mus. Post se Iohannes vocem audiuit, quia mysteria quæ tunc ei reuelata sunt, nondum perfẽcte co-
gnouerat. Profecerunt enim apostoli & prophetæ in reuelationibus diuinorum. Quæ vox tubæ assi-
milatur. Nam sicut per tubam ad pugnam homines prouocantur, ita per verba libri huius fideles ad
prælia contra peccata diabolum, ac persecutorum insaniã inuitantur ac animantur. Verũtamen aliqui
dicunt, ꝙ ista per angelum reuelata, fuerunt Iohanni antea manifesta: quod intelligi potest quantum
ad aliqua principalia, & in quodam communi. Propterea etiam ait, post me, quoniam angelus à con-
templatione diuinorum, vocauit eum ad considerationem actuum humanorum. Nam & prælati ab
apice contemplationis, quodammodo retrahuntur, dum ad subditorum curam & prouidentiam reuo-

cantur. Insuper de hac voce tubali Haymo scribit, Vox quam audit Iohannes, bene tanquam vox tubæ E
dicitur, quæ ab interioribus sine strepitu sonum accipit quem promit exterius, quia ille sine sono vocis
prius audiuit in corde, quod postea exterius sonuit in voce. In visionibus quippe imaginarijs omnia per si
militudines rerum geruntur ac repræsentantur [QVOD vides] id est ea quæ nunc tibi reuelo, & me »
monstrante intelligis [SCRIBE] ad informationem fidelium [IN libro, & mitte septem ecclesiis, quæ »
sunt in Asia] de quibus ecclesiis & quomodo per eas vniuersę ecclesiæ designentur, iam dictum est in »
præcedenti articulo [EPHESVM] id est ad fideles in Epheso, Metropoli Asiæ minoris mittte hunc li- »
brum. Sic quoque mitte [AD Smyrnam & Pergamum, & Thyathyram, & Sardis, & Philadelphiam, & »
Laodiciam,] Ista sunt nomina septem ciuitatum Asiæ, quarum ecclesiis præsidebat Iohannes. Interpre- »
tationem ciuitatum istarum, & quomodo per eas cæteræ ecclesiæ designantur, omitto: quia non videtur
Exod.19. magni momenti [ET conuersus sum] spiritali conuersione, aspiciendo ad eum quem post me audiui. »
Vel conuersus sum, aciem mentis à contemplatione supernorum, ad horum aduertentiam dirigendo. Præ
terea quia in visione imaginaria videbatur Iohanni, quòd post tergum suum vox loqueretur ad eum, etiá
in eadem imaginatione sibi apparuit, quòd retrospiceret ad loquentem [VT viderem] visione mentali »
& diligenter aduerterem [VOCEM quę loquebatur mecum] alloquutione interna, quę exteriori non »
percipiebatur auditu. Solet tamen visus pro omni sensu accipi. Vnde in Exodo habetur: Populus vide- F
bat voces & tonitrua. Vel viderem vocem, id est vociferantem tubaliter, scilicet angelum. [ET con- »
uersus] ad alloquentem me [VIDI septem candelabra aurea.] Quid autem per ea significetur, in fi- »
ne huius capitis dicitur: Significat enim septem ecclesias Asiæ, imo per eas totius Christianitatis eccle
sias, septemplici dono spiritus san. splendentes. Dicitur autem ecclesia per assimilationem quandá cã-
delabrum, quoniá super se portat lumen clarissimum, scilicet Christũ & munera eius: quæ sunt splẽdi-
flua lumina mentis, puta gratiam gratificantẽ, virtutes ac dona, eorumq; actus: qui beatitudines appel
lantur & fructus. Istud quoque candelabrũ dicitur aureum, vel propter charitatis ardorem, & sapiẽtiæ
salutaris fulgorem: vel propter martyrum sanguinẽ, & fidelium quotidianam persequutionem, tribula
tionem, ac mortificationem. Iterum ecclesia, aureum candelabrum nuncupatur, quia per scripturarum
notitiam lucida, per charitatem & gratiá preciosa, per patientiam solida, per obedientiam ductilis, per
prædicationem sonora, per perseuerantiam longa, per spem erecta, per fidem in deo fundata. Huic au-
tem visioni Iohannis simile est quod Zacharias ait, Vidi candelabrum aureum totum, & lampas super
illud. Vbi per candelabrum aureum allegorice, hic autem literaliter, designatur ecclesia: sicut ibidem G
Zach.4. exposui. [ET in medio] septem [CANDELABRORVM aureorum] id est, ecclesiarum, vidi [SI- »
MILEM filio hominis] id est, angelum in specie humana, vel potius in persona Christi, quem repræ- »
sentauit. Quod autem angelus Christi personam gerens visus est in medio candelabrorum istorum, id »
Matt.18. figurauit quod Christus est in medio electorum fidelium, secundum quòd ait, Vbi fuerint duo vel tres
Matt.28. congregati in nomine meo, ibi in medio eorum sum. Et denuo, Ego vobiscum sum cunctis diebus vs-
que ad consummationem sæculi. Propter quod in Esaia scriptum est, Exulta & lauda habitatio Sion, »
quia magnus in medio tui sanctus Israel [VESTITVM podere] .i. veste sacerdotali, vsq; ad talos de- »
Sap.18. pendente. Vnde Sapiens asserit, In veste poderis quam habebat Aaron, totus erat orbis terrarũ: & ma-
gnificentia tua domine, in diademate capitis illius erat scripta. Per vestẽ hãc Beda intelligit sacerdotiũ
Christi, summi sacerdotis ecclesiæ: qui Apostolos fecit sacerdotes, & in ara crucis semetipsum immola
Hebr.3. uit pro nobis. Alii per poderem intelligunt Christi humanitatem, vel carnem in qua humiliauit se vs-
Lucę.22. que ad mortem, dedit̃que se pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis, secundum
Apostolum ad Ephesios quinto. Vnde de vestimento hoc, angeli Christum scisitati sunt ascenden-
tem, Quare rubrum est indumentum tuum? Esaiæ sexagesimo tertio. Alii per poderem intelligunt to-
tam ecclesiam, vsque ad finem sæculi permanentem: qua Christus quasi vestimento cingitur ac orna-
tur, cum sit mysticum corpus ipsius. De qua vestione in Esaia recolitur, His omnibus, quasi ornamen- H
to vestieris. Postremo cum poderis sit vestis linea, quæ communiter dicitur alba: potest per eam Chri-
sti innocentia, puritasque illibata intelligi. [ET præcinctũ ad mamillas zona aurea.] Per hanc præ- »
Prou.25. cinctionem suam Christus docet atq; infinuat, cor esse restringendum ab indiscreto scrutinio diuino-
Eccle.3. rum: iuxta quod Salomon ait, Sicut qui mel comedit multum, nõ est ei bonum: sic qui perscrutator est
Exod.20. maiestatis, opprimetur à gloria. In Ecclesiastico quoque legitur, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te
Dan.10. ne scrutatus fueris. Præterea contemplandum, quòd in veteri testamento prohibetur ipsa luxuria, in no
uo autem cõcupiscentia inordinata. Idcirco in Daniele legitur dominus apparuisse præcinctus ad re-
nes, per quod restrictio carnis innuitur. In nouo autem testamento scilicet loco præsenti, apparuit do
minus ad mamillas præcinctus, per quod restrictio cordis insinuatur. Aurea autem zona charitatem
designat, per quam mentem in deo ligatam tenemus, & ab illicitis refrenamus. Porro secundum Be-
Act.4. dam, mamillæ sunt duo testamenta, zona aurea chorus sanctorum, seu multitudo fidelium vnanimi cha-
Ephe.4. ritate deo adhærens, & testamenta quibus spiritaliter nutriũtur complectens, & seruãs (vt docet Aposto
lus) vnitatem spiritus in vinculo pacis. Apparuit ergo angelus ad mamillas præcinctus, ad innuẽdum,
quod Christus ecclesiam sibi connexam per vtriusque testamenti fouet scripturas. Possumus etiam cõ-
uenienter asserere, ideo ad mamillas zona aurea præcinctum: quoniam pectus Christi charitate ple-
nissimum est atque ornatum, & suis fidelibus intime copulatum [CAPVT autem & capilli eius erant
1.Cor.12. candidi, tanquam lana alba & tanquam nix] Caput Christi est eius diuinitas vel superior animę por
tio, ab omni labe peccati instar lanæ ac niuis immunis. Per capitis quoque albiformem candorem, an-
tiquitas seu æternitas, ac immortalitas maiestatis Christi ostenditur. Vnde in Daniele scribitur, Anti-
Dani.7. quus dierum sedit, Capilli capitis eius quasi lana munda. Per capillos autem designantur fideles

A ex Christo spiritaliter geniti,in esse gratię ac virtutum:qui sunt oues ad dexteram collocandæ, & Christo capiti proxime inhęrentes:qui Christi munditiam ac sanctimoniam imitantur, & loti ab eo super niuem dealbantur:quibus Petrus in prima sua scribit Canonica, Secundum eum qui vocauit vos sanctum, 1.Petri 3.
& vos sancti in omni conuersatione sitis.At vero sicut lana est alba,mollis,& calesactiua : sic isti sunt albi Ezec.11
per cordis munditiam, molles per docilitatem ac mititatem,habentem cor carneum ad susceptionem deuotionis aptissimum : calefactiuum propriæ mentis ac proximorum per infusum sibi diuinum amorem.
» Nix vero est frigida,ita & ipsi concupiscentiæ carent feruore, & frigidi sunt à mundi huius amore [ꝫ ⁊
oculi eius tanquam flamma ignis] Nam visus Christi clarissimus,acutissimus,calidissimusque consistit, dicente Apostolo,Omnia nuda & aperta suot oculis eius.Mens enim Christi plena est zelo æqoitatis ac Hebr.4.
sapientia.Per hoc quoque osteoditur ꝙ Christi aspectos valde terribilis erit ioiustis.Vnde costodes sepulchri viso angelo,cuius aspectus erat ⁊t fulgur,facti sunt velut amentes & mortui.Oculi insuper Christi vocantur septem dona spiritus sancti,quæ fuerunt & sunt io anima Christi:de quibus scriptum est, Super lapidem vnũ septem oculi sunt.lapis enim angularis est Christus. Oculi isti in anima Christi lucent & ar- Zach.t.
dent vt flamma.Quidam per oculos Christi intelligũt Apostolos, prędicatores, doctores, quorũ est alio-
» rum corda illuminare ac ioflãmare. [ꝫ ⁊ pedes eius similes aurichalco,sicut in camino ardenti] Per quod
datur intelligi,ꝙ finis Christi in sæculo isto per amarissimã passionem fuit, cuius & pedes clauis transfixi
B conformati sunt aurichalco.Haymo autẽ & Beda per pedes intelligunt Christianos in fine seculi tẽpure Antichristi:qui erunt extremi & vltimi,sicut pedes sunt extremum & vltimum corporis.Isti similes erunt aurichalco,quod est æs per ignẽ & plura medicamina perductũ ad aori colorem: sic illi per acerbissimas persecutiones exercebuntur ac perducentur ad plenũ charitatis fulgorẽ:ideo subditur,sicut in camino ardenti.i.tribulatione ingenti.Qui eriã aurichalco potius,quam auro assimilãtur:quia & si primus Ecclesiæ sanctis similes sint futuri,in perfectione virtutũ:noo tamen ita splendebit, aut innotescet eorũ pfectio per
» miracula,sicut priorũ sanctorum.[ꝫ ⁊ vox illius tanquã vox aquarum multarum].i.eloquentia eius sonora atq; magnifica fuit.Per quod loquentis authoritas designatur,sicut & supra per turbam. Sed quia per aquas populi exprimuntur,ideo vox eius quasi vox aquarum multarũ auditur,quoniã gentes quampluri mæ fidem Christi amplexę sunt.Vode Berengandus,Per voeẽ aquarũ multarũ multitudo gentiũ, quę ad fidem Christi cucurrit,signatur.Et Beda,Vox,inquit,confessionis, prędicationis, & laudis non in Iudæa tantũ,sed in diuersis populis resonat.Iuxta illud in Esaia, A finibus terræ laudes audiuimus gloriam iusti. Quod autẽ huiusmodi vox deceat Christũ patet per illud Ezechielis,Audiebam sonũ alarum, quasi sonũ aquarum multarum,quasi sonum sublimis dei.Rursus vox Christi tãquam vox aquarũ multarum asseritur:quoniam ipse est fons opulentissimus,ex quo flumina gratiarũ procedunt, fluenta sapientiæ deriuantur,riui virtutum nascuntur.[ꝫ ⁊ habebat in dextera sua stellas septem] Stellę hę sunt episcopi,seu pasto- Iohan.7.
C res præfatarum Asiæ ecclesiarum:qui stellæ dicuntor,quia illominant subditos,& in Christo (tanquam io firmamento fixæ & altæ) sunt collocati.Magna etiam potestate ac influentia prędi ti.Vnde in Daniele legitur,Qui ad iustitiã erudiunt plurimos,quasi stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt. Deniq; sicut can Danie. 12
dela ponitur super caodelabrũ,ita episcopus super ecclesiam:& vt stella orbẽ cœlestẽ,sic prælatus dignus ornat ecclesiã.Stellę istę ad dexterã sunt Christi,quia eius gratioso auxilio iugiter inoituntur:sioe quo nil meritorie operantur,secundũ quod ait, Sine me nihil potestis facere. Et quia in spiritalibus Christi bonis Ioban.15.
atq; internis consolationibus,quæ nomine dexteræ designãtur,quiescant. Itẽ quia in die iudicii stabunt ad Matth.25
dexterã.Nunc quoq; in cœlis sunt per amorẽ & vitæ imitationẽ. Deniq; de ipsa Ecclesia dicitur Christo: Psalm. 4.
Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato.Episcopi autem,tanquã successores Apostolorũ, sunt prin
» cipalis pars huius ecclesię.[ꝫ ⁊ de ore eius gladius ex vtraq; parte acutus exibat].i. sententia iusti iudicii Matt. 26.
nimis durissima reprobis,& verbum asperrimum,scilicet, Ite maledicti io ignem æternũ. Vel gladius iste est Euangelica doctrina Christi,vitia resecans,partem carnalem occidens,homines mutuo charissimos ab inuicem propter deum corporaliter diuidens.Vnde ait, Non veni pacẽ mittere,sed gladiũ. Et Psalmista, Matth.10
Accingere gladio tuo,super fœmur tuũ potentissime. In Esa. quoqoe loquitur Christus vt homo, Potuit Lucæ. 12.
dominus os meum quasi gladium acutum. Præterea aduertendũ : ꝙ angelus Iohanni apparens in specie Psal.44
Christi,repręsentauit Christum vt sacerdotem ac iudicẽ.Ideirco enim podere videbatur vestit⁹, & canos Esaię.49
D habens:quia ad sacerdotem ac iudicem canities atque ętatis maturitas pertinent condecenter.Nempe,væ terræ cuius princeps puer. Ad iudicem vero gladium certum est pertinere. Verum in Canticis vbi Chri- Eccl.10.
stus describitur vt sponsus ad quem spectat iuuentus, capilli eius nigri dicuntur, Berengandus per gladiũ Canti.5.
» istum intelligit Christianos, qui in fine contra Antichristi errores prædicando pugnabont, [ꝫ ⁊ facies
eius sicut sol lucet in virtute sua] Christus enim est lux mũdi,& clarior omni creato. Qui & aote passionem in transfigoratione visus est vultu radiare vt sol.Et cum admirabili fulgore apparuit Iohanni. Qui- Iohan.8.
dam autem per solem intelligunt Ecclesiam,quantum ad statum suæ glorificationis post generalem re- Matth.17
surrectionem,quando (Christo testante) iusti fulgebunt vt sol in regno patris eorũ.Porro quod ait in vir- Marci.9.
tute sua,potest referri ad Christum,qui sua virtute ita splẽdebat:vel ad solem cuius virtus illuminatiua ho Matth. 13
ra meridiana maxime demonstratur.Quemadmodum autem à sole cuncta sydera ac reliqua corporalia clarificantur:sic à Christo,æterno sole iustitiæ ac sapientiæ omnes electi irradiãtur: & signatũ est sop nos
» lumen voltus eius.[ꝫ ⁊ cum vidissem eum,cecidi ad pedes eius tanquam mortuus.] Totum istud in ima- Sapien. 5.
ginaria visione fiebat.Est autem homini naturale,vt in talium insolitorum aspectu ex sua fragilitate debi Psalm.4.
litetur,resoluatur,& obstupescat.Quemadmodum Daniel ait ad angelum, Domine in visione tua dissolu- Danie.10
ræ sunt compages meæ,& nihil in me remansit virium.Sed & halitus meus intercluditur.Vnde prophe Ezech. 2.
tæ visis mirabilibus dei,communiter se corruisse fatentur.Tres quoque apostoli cum Christum transfiguratum aspicerent corruerunt in terram. Cecidit quoque Iohannes per humilitatem, & Christi maiestatę

Matt. 17. Marc. 9. conſpecta propriam paruitatẽ magis perpendit. Ex quo etiam caſu innuitur, quod quanto quis diuinitatis E ſublimitatem clarius cernit in via, tanto plus videt ſe ab eius comprehenſione deficere, nec poſſe ſe aciem mentis in eius claritatem, ſecundum quod in ſeipſa eſt figere: ſicque profundius ſeipſum humiliat, & deo altiſſimo reuerentialius ſe proſternit. [ET poſuit dexteram ſuam ſuper me dicens] Sic enim in imaginaria » viſione Iohanni apparuit. Per quod datur intelligi, quod ſpiritualiter eum conſolabatur, cõfortauit, erexit. [NOLI timere] immoderanter ex maieſtatis meæ metuendo & inconſueto aſpectu. Iuxta hunc mo- »

Ezech. 2. dum dictum eſt Ezechieli, Fili hominis ſta ſupra pedes tuos. Et ingreſſus eſt in me ſpiritus, & dixit, Ne ti-

Hierem. 1. meas. Et Hieremias ait, Miſit dominus manum ſuam, & tetigit os meum, &c. Daniel quoque ſimilitudinẽ

Daniel. 10 manus ad ſe perhibet miſſam, quæ ſe confortauit. [EGO ſum primus & nouiſsimus] eo ſenſu quo iam di- » xit, Ego ſum Alpha & o, principium & finis. Quælibet autem diuina perſona dici poteſt prima atque no- uiſsima: & omnes ſimul ſunt vnus primus, & vnus nouiſsimus. Quia in hac ſuperbeatiſsima Trinitate ni- hil eſt prius aut poſterius, & ipſæ tres perſonæ ſunt omnium rerum vnum primum principium, & vnus vl timus finis: ſicut ſunt vnus Deus, vnus creator, vna natura [ET ſum viuus] vita diuina & increata, vita »

Iohan. 14 quoque creata humana [ET fui mortuus] ſecundum naturam aſſumptam [ET ecce ſum viuens in ſæcula »

Roma. 6. ſæculorum] Chriſtus enim reſurgens ex mortuis, iam vltra non moritur. Quaſi dicat, Cum talis ac tantus ſim, debes mihi congratulari tanquam chariſsimo dño, cui in paſsione condoluiſti, non formidare. Ex his

Iohan. 19. confunduntur omnes, qui Chriſtũ puram creaturam eſſe mentiti ſunt. Tunc enim primus non eſſet [ET F habeo claues mortis & inferni.] Qui clauẽ domus habet, quem vult intromittit: quem vult, ab ingreſſu re- pellit. Chriſtus itaq; claues mortis & inferni habere ſe aſſerit, quia quẽ vult à morte peccati ac pœnis in- ferni miſericorditer eripit, vel præſeruat: & quem vult, iuſte relinquit atq; condẽnat. Vnde claues iſtę ſunt iudiciaria Chriſti poteſtas, virtus & ſapientia. Si autem infernus pro loco, quo patres ſancti detinebantur,

Oſeæ. 13. accipiatur: ſic Chriſtus de inferno quoſdam in reſurrectione eduxit. Propter quod in Oſea loquitur, Ero

Sapiẽ. 16. mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne. Et Sapiens, Tu domine vitæ & mortis habes imperiũ. Itemque

1. Reg. 2. alio loco, Dñs mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Præſatam autem poteſtatem etiam Eccleſiæ ſuæ Chriſtus proportionabiliter communicauit cum ſpiritum ſanctum inſufflando in Apoſto-

Iohan. 20 los loquutus eſt, Quorum dimiſeritis peccata, remittẽtur eis, & quorum retinueritis retenta erunt. [SCRI » BE ergo quæ vidiſti] & quæ nunc tibi oſtendi, & opera mea, quæ te cernente egi, cum hominibus con- uerſando in terra [ET quæ ſunt] .i. quæ nunc in Eccleſia peraguntur, & quæ fideles quotidie patiuntur »

Baruch. 3. [ET quæ oportet fieri cito poſt hæc] præſentia quæ per decurſum temporum fient in populo Chriſtiano, potiſsime tempore Antichriſti, videlicet, tribulationes iuſtorũ ex hoc vſque in finem ſeculi euenturas. Ita- que ſcribe & expone [SACRAMENTVM ſeptem ſtellarum] .i. ſacrum ſecretum, ſiue myſterium quod » deſignant: vbi aliud videtur, aliudque intelligitur [QVAS vidiſti in dextera mea, & ſeptẽ candelabra au- » rea.] Porro quid ſtellæ iſtæ ſignificent, angelus pandit [SEPTEM ſtellę, angeli ſunt] .i. ſeptem epiſcopos G ſeu prælatos repreſentant [SEPTEM eccleſiarum] Aſiæ, iuxta modum prẽhabitũ. Et quomodo illi ſeptẽ » eccleſiæ vniuerſas deſignat eccleſias, ita hi ſeptem angeli ſeu prælati cunctos eccleſiarũ prælatos ſiue pon tifices. Cum enim angelus nuncius interpretetur, Epiſcopi, qui à deo ſunt deſtinati ac ordinati vt voluntatem præceptaque dei nuncient, recte angeli ſunt vocati. Imo cum in Mala. non tantũ Epiſcopus, ſed & ſacerdos angelus nuncupetur: conſtat Epiſcopos qui ſacerdotũ ſunt principes, congruentius angelos dici.

Mala. 2. Sic enim ſcriptum eſt illic, Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirent de ore eius: quia an- gelus domini exercituũ eſt. Denique (iuxta diuinum Dionyſium) ſupremũ ordinis inferioris cum infimo ordinis ſuperioris præcipuam habet conuenientiã, & interdũ nomen vnius tranſit ad alium. Cũ ergo an- gelus proprie ſit nomen cœleſtium ſpirituũ infimi chori ſeu ordinis, Epiſcopus vero ſupremum quid ſit in Eccleſiaſtica hierarchia: conuenientiã magnam ſortiti ſunt, & vnum nomine alterius deſignatur. [ET » ſeptem candelabra] .ſ. aurea [SEPTEM eccleſiæ ſunt] ſecũdum ſenſum & rationes prædictas. Nam & » prælati ſubditorũ facultatibus ſuſtentãtur, ſicut candelę à candelabro. Totus vero hic liber obſcuritatibus, & metaphoricis loquutionibus plenus eſt: ſed quędam ab angelo exponũtur, vt per ea detur nobis introi-

Matth. 5. Iob. 12. tus ad intelligentiam aliorum. Quæ idcirco ab ipſo non exponuntur, vt ſtudioſis detur occaſio bonę exer citationis, & ſpiritus. ſi illuminationem indefinenter efflagitent: & ne ſanctũ canibus detur, ne ſcilicet my- ſteria Eccleſiæ propalentur indignis. Etenim ſacramentum regis abſcondere bonum eſt. H

REVELCIDATIO CAP. II [ET angelo Epheſi eccleſiæ ſcribe.] ARTIC. III.

Apoc. 1. RÆcedenti capitulo dixit angelus Iohanni, vt ſibi oſtenſa eccleſiis Aſię ſcriberet: nunc ei inſinuat, quid vnicuiq; eccleſiarum illarũ ſcribere debeat [ET angelo] .i. præſuli & » paſtori [EPHESI eccleſiæ] qui Epheſius præſuit [SCRIBE] Cui idcirco primo ſcri » bitur, quia in Aſia minori Epheſus fuit metropolis. Sicq; epiſcopus eius, tanquã metro politanus, authoritate & dignitate extitit maior. Vnde ſicut eius defectus alijs nocuit, ſic emendatio eius aliis ædificatoria fuit. Sacerdos autem & pontifex præter rationes præcedenti articulo introductas angelus nominatur, quia in terris angelicam vitã imi-

Danie. 10 tari tenetur, per mentis & corporis caſtitatẽ. In carne ſiquidẽ fine carne viuere, angelicum perhibetur. Se- cundo, per contẽplationis ſynceritatem. Tertio, per gregis ſui vigilantẽ cuſtodiam. Quarto, per eã qua in- ter deum & hominem ſequeſter eſt meditationẽ. Nam ſicut angeli noſtra obſequia offerunt deo, orantq; pro nobis, & dei munera gratioſa nobis referunt & procurant: ita ſacerdos & pontifex gregis ſui preces, vota, hoſtias immolat deo, cuius gratiam impetrat populo. Quinto, nam ſicut angelus ſuperior inferiorẽ purgat, illuminat, perficit: ſic prælatus ſibi ſubiectos purgare, illuminare, perficere debet. [HAEC dicit »

Apoc. 1. qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua] id eſt, Epiſcopos ſeptem eccleſiarum Aſiæ, gratioſe conſeruat

A ac dirigit,ſicut præcedenti articulo plenius fuit expoſitū [QVI ambulat in medio ſeptē candelabrorū aureorum].i.eccleſiarū.Dicitur autē Chriſtus ambulare in medio fidelium, non hinc inde localiter progrediendo:ſed corda credentiū viſitando,variosq; in eis effectus agendo:& nunc proſperis nunc aduerſis exercendo.Vnde Moſes ait,Dñs deus tuus ambulat in medio caſtrorum. Et Apoſtolus , Vos eſtis templū dei viui,ſicut dicit dominus,Quoniā inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorum deus . Hoc modo deus vadit cum ſuis,ſecundum q Moſes orat,Si non tuipſe ambuleueris nobiſcum ne educas nos de loco iſto. Iacob quoq; in Geneſi proteſtatur:quemadmodum deus fuerit ſocius ſui itineris.Iuſtum nanque deduxit dominus per vias rectas.Imo in tantum ducit deus clementiſſimus ſuos electos,corda eorum in omnibus dirigendo,clarificando,tuendo,fouendo,vt dicat vir ſanctus, Tenuiſti manū dexteram meā, & in voluntate tua deduxiſti me.Denique electos tenet Chriſtus in dextera ſua per prædeſtinationem, ambulatq; in
» eis per donorū infuſionem [SCIO] per approbationē [OPERA tua] quæ ante feciſti,quia ex charitate fluxerunt:vel etiā quæ nunc agis.Si enim in bono non perſeueraſſet, bona præterita fuiſſent mortificata, & omnium iuſtitiarū eius deus non fuiſſet memoratus.Sicut per Ezechielem fatetur, Si iuſtus fecerit iniquitatē,omnes iuſtitias eius nō recordabor.De hac approbationis ſcientia loquitur Paulus, Si quis diligit
» deū,hic cognitus eſt ab eo.Et Moſi dñs loquens,Te,inquit,cognoui ex nomine [ET laborē tuum] in miniſterio dei,& cura atq; regimine ſubditorū.De quo hortatur Apoſtolus, Labora ſicut bonus miles Chri-
B ſti.Laborem quoq; quē habuiſti reſiſtendo hæreticis ac peruerſis,corporis etiam afflictionē omnemq; co-
» natum pro vitiis extirpandis,atque virtutibus inſerendis [ET patientiā tuam] actualem & habituale, qua aduerſa æquanimiter ſuſtines:non admittendo inordinatam triſtitiam contra aliquem,nec ad teipſum.Patientia nempe eſt virtus moralis,paſſionē triſtitiæ moderans ac refrenās.Quæ virtus omni Chriſtiano poſ-
» tiſſime neceſſaria eſt,cum per multas tribulationes oporteat nos ſaluari [ET quia non potes ſuſtinere malos].i.vitia eorum diſſimulare,& palpare non vales:quanuis naturam,perſonamq; diligas. Nam & inimi eos iubemur diligere,cibare,potare,imo bonū pro malo reddere.Et Pſalmiſta teſtatur, Cuni his qui oderunt pacem,eram pacificus.Itaq; huic verbo,quo laudatur iſte Epiſc.quia malos ſuſtinere non potuit,non repugnat illud Gregorii,Qui malorum prauitatem æquanimiter ſuſtinere non poteſt,ipſe ſibi per impatientiam ſuam teſtis eſt,quia bonus non eſt.Illudque Auguſtini , Bonus non fuit qui malos ſuſtinere non potuit.Non enim ex aliorum malitia ſue moleſtia, frangi vel concuti debet patientia noſtra. Nihilominus illorum impietas per charitatem & zelum iuſtitiæ eſt increpanda ac puniēda,potiſsime à prælato: & quando eſt ſpes de correctione eorū. Rurſus quidam ſunt mali, qui commune bonūm Eccleſiæ conantur corrumpere,& iſti non ſunt ſuſtinendi,ſicut hæretici,dicente Apoſt.Hæreticum hominē poſt vnam & ſecundam correptionē deuita.Alii ſunt peccatores,qui bonū cōmūne corrumpere non intendunt:& iſti ſunt ſuſtinendi,dum ſperatur eorum correctio.Vnde circa hunc locum loquitur Bereng. De hæreticis mihi di
C ctum videtur.Nam proximorū mala aliquando reprehendendo corrigere debemus,tēpore.ſ.opportuno: aliquando tolerare,vt quos correctio non emendat,patientia ad emendationē prouocet.Sunt nanq; nonnulli,qui reprehēdere proximos neſciunt,niſi ira accenſi. Horū aliquis ſi non ſolū pro magna, verumetiā pro parua aliqua re,contra proximū cōmotus fuerit:tam diu irā in corde geſtat, vſquedū in actibus proximi aliquid videat,quod reprehendere poſsit.Et tunc lætus efficitur,cū reprehenſionis vindictā intulerit proximo.Quod ſi alicui videritdiſplicuiſſe,dicit ſe zelo dei id feciſſe. Ad te ergo loquor qui talis es, Cur quæris fallere deū,qui cordium occulta conſideratⁿ?Si zelus dei in te eſt , cur oculi tui per diuerſa vagantur more diabolico,deſiderans potius malū videre q̄ bonum?Deſideraus in proximo videre malum quod reprehendas,non bonū vnde ædificeris?Sunt etiā multi,qui eos à quibus aliquam iniuriā pertulerunt,etiā pro minimis culpis impatienter inſectantur:eos vero quos diligunt, non ſolū non reprehendunt, imo tota virtute defendūt.O infelix amicitia,quæ illū quē diligit tacendo & defendendo diabolo tradit : illū vero,
» cui iratus eſt reprehendēdo à diabolo abſtrahit.Hæcille [ET tentaſti eos,qui ſe dicunt apoſtolos eſſe, & nō ſunt] Hos tentaſti doctrinā eorū ſapienter pēſando,cū eis ſolicite cōferendo, opera eorū conſiderādo. Sic enim ait Saluator,A fructibus eorū cognoſcetis eos. De quibus Romanis ſcribit Apoſtolus, Huiuſmodi pſeudapoſtoli non Chriſto,ſed ſuo ventri deſeruiunt.Iſti fuerunt hæretici,qui ſc à Chriſto miſſos dicebant:vt Ebion,Marcion,& Cherinthus,qui tunc in Aſia conſurrexerunt [ET ſuenifti eos mēdaces] vel
D bis & actibus [ET patientiā habes] vitioſam triſtitiā,ſeu turbulentiā non admittendo . Sicque non obuiat
» huic verbo quod dictum eſt,non potes ſuſtinere malos [ET ſuſtinuiſti] inſeſtationes illorū ac perſecutiones atq; laborē in gregis tui defenſione ab illorum inſeſtatione [PROPTER nomen meū].i.amore mei
» & propter maieſtatis meæ honorē,& nō propter propriū emolumentū,ſeu bonū priuatum [ET non deſeciſti] difficultate,quæ eſt in aduerſitatū perpeſsione ſuccūbendo.Hinc in Eccl.ſcriptū eſt, In humilitate tua patientiā habe. Et Apoſtolus, Benefaciētes (inquit) nolite deficere [SED habeo aduerſum te pauca] Cōmendatione præmiſſa increpationē ſubiungit,quam tamen ſobrie promit dicendo pauca, Nā in multis offendimus omnes.Per quod informamur,vt ſi quē reprehendere volumus, primo bona eius cōmemorando,beneuolentiam eius captemus:& ne nimis aſpere increpatio proponatur,ſed magis in ſpiritu bonitatis,niſi forte ratio aliud poſtulet,propter cauſas [QVOD charitatem tuam primam reliquiſti] Secundū Haymonem non reprehenditur præſul iſte ratione ſui, ſed quorundā ſubditorum ipſius malorū.Idem videtur Beda ſentire.Porro Berengandus hic ait,Multi ſunt,qui initio cōuerſionis ſuæ in feruitio dei feruen tes exiſtunt:ſed proceſſu temporis tepeſcunt.Quod præſuli eccleſiæ Epheſi manifeſtū eſt contigiſſe.Alii aſſerunt,increpationem iſtam dirigi ad epiſcopum hunc non ſolum pro ſe:ſed & pro ſubditis ſuis.Sed litteræ magis conſonare videtur,q̄ Epiſcopus principaliter increpatur non q̄ charitatem abſolute amiſerit,in mortale ruendo:ſed q̄ priſtinū charitatis ardorem,& quædā opera charitatis omiſerit.Iam enim dixit dñs approbare ſe opera eius,& q̄ non defecerit:idcirco dicendum,q̄ defecit, & non defecit. Defecit quidem

Deut. 23.
2.Cor.9.
Exod.33.
Gene. 33.
Sapien.10
Pſal.72.
Ezech. 3.
1.Cor.8.
2.Tim. 2.
Actu. 14.
Matth. 5.
Rom. 12.
Pſal. 119.
Pſalm. 7.
Matth.7.
Rom. 16.
2.Cor.11.
Eccl.2.
Galat.6.

à præfato seruore,non penitus ab amore,& actibus charitatis.Refert Lyra,ꝙ expositores communiter di- E
cunt Episcopum istum fuisse Timotheum,quem Paulus Ephesiis præfecerat:ego tamen in nullo expositore id legi.Reprobat etiam Lyra dictum illorũ expositorum.Quia vt ipse affirmat,illi ex hoc mouẽtur, ꝙ circa tempora illa nullus excellentior Timotheo legitur Ephesiorum rexisse ecclesiam , Fateor quod istud motiuũ inualidum esset,veruntamen dicto istorũ aliquid certius posset apparentiam facere. Siquidẽ in exordio secũdæ Epistolæ ad Timotheũ scribit idem Apostolus,Admoneo te vt resuscites gratiam dei quæ est in te.Noli erubescere testimoniũ domini nostri Iesu Christi.Vbi expositores concorditer astruũt, ꝙ Timotheus abundantia tribulationum aliqualiter fractus fuit, ac remissius egit . Propter quod in Epi-
2. Tim.1. stola illa ad martyrium hortatur eum Apostolus.Sed quicquid de isto dicatur, incertum puto an Episcopus hic increpatus fuerit Timotheus.[MEMORESTO itaque vnde excideris],i.de quali charitatis feruore, » operumque instantia,tepescendo paulatim,& tuum circa subditos officium remissius adimplẽdo[ET age » pœnitentiam] ꝙ in via dei non continue profecisti[ET prima opera fac] .i.tam feruenter ac abundãter operare quæ bona sunt,sicut tempore primi tui feruoris . Sed quia remissi vicissim comminatione magis » quam blanda admonitione corriguntur,subiungitur[SIN autem] .i.si ita non feceris[VENIO tibi cito] » inferendo vindictam celeriter[ET mouebo candelabrum tuũ de loco suo, nisi pœnitentiam egeris] .i.ec- » clesiam tuam tollam à te,ita ꝙ non præueris ei,nec quiescet in te sicut in patre & capite, secundum ꝙ per
Esaię.22. Esaiam dñs indigno ait prælato,Expellam te de statione tua,& de ministerio tuo deponam te.Rursus ne F
Episcopus iste ex increpatione hac exasperetur,vel ab aliis contemnatur,à domino commendatur[SED »
Auguſt. hoc habes] bonum [QVIA odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi] Secundũ Augustinum libro de »
Actu.6. hæresibus,Nicolaus iste fuit vnus de septem Diaconis primis:qui cum culparetur, ꝙ vxorem suam quæ pulcherrima erat nimis zelaret,volens se de hoc excusare,dixit, Non curo quid faciat: qui vult vtatur ea. Vnde vt dicitur,transiit in vsum communem.Quod factum imitati sunt aliqui.Thomas in summa contra gentiles affirmat,ꝙ Nicolaus prædicauit,mulieres debere esse communes,sicut & cętera bona exteriora, quæ in primitiua Ecclesia erant cõmunia.Porro in Scholastica historia dicitur,ꝙ Nicolaus iste vixit sanctę & castę:sed volens se excusare de vitio zelotypię,dixit coram apostolis,Dece vxor mea,qui vult eam accipiat.Non intendens per hoc eam communicare,sed se excusare.Verum incontinentes verbum eius in peius interpretantes,dixerunt vxores debere esse communes : & id Nicolaum dixisse . Et isti vocati sunt Nicolaitæ:contra quorum errorem & opera vitiosa prędicauit hic Ephesiorũ antistes.[QVI habet aurẽ] » interiorem,puta mentẽ capacẽ[AVDIAT] auditu corporali,si eũ habuerit,atq; mentali.i.diligenter ad- »
Mat.12. uertat[QVID spiritus dicat ecclesiis] .i.spiritus sanctus de quo ait Saluator,Spiritus blasphemia non re- »
Marci.3. mittitur hominibus.Vel spiritus.i.deus trinus & vnus. Spiritus enim est deus. Et Apostolus ait, Dominus spiritus est.Hunc modũ loquendi Christus in Euangelio habet,dicendo,Qui habet aures audiendi audiat. Et ad Ezechielẽ dominus ait,Domus Israel aures habent ad audiẽdum,& non audiunt.[VINCENTI] G
cuncta aduersa per patientiã,perseueranti ysq; in finem,dominanti animo suo,superanti mundi vanitates, carnales affectus,diabolica tentamenta[DABO edere de ligno vitæ] .i.meũpsius beatifica fruitione refi- »
ciam eum[QVOD est in paradiso dei mei].i.in patria beatorũ,in loco voluptatis deificæ,in ecclesia triũ- »
phante.Christus autem secundũ quod homo,deum suum nominat cœlestis paradisi dominatorem. Christus vero lignum vitę vocatur,secundũ quod de sapientia Salo.loquitur, Lignum vitę est omnibus apprehendẽtibus eam.Ipse siquidẽ est viride lignũ,& fructuosissima arbor,à qua vita gratię vitaq; glorię emanauit,qui suis electis immortalitatẽ concedit. Qui licet vbique sit per diuinitatis naturam , & in Ecclesia militante per sacramentalem pręsentiam:in regno tamen cœlesti proprie & aperte consistere dicitur,vbi
Psalm.15. facie ad faciem cernitur.Cui ait Psalmista,Adimplebis me lętitia cum vultu tuo. Et, Satiabor cum appa-
Psalm.16. ruerit gloria tua.Hoc pręmium etiam Christus spondet, dicendo, Qui diligit me, diligetur à patre meo:
Iohan.14 & ego diligam eũ,& manifestabo ei meipsum. His verbis vniuersi fideles ad patientiã atq; cõstantiã animantur.Patet quoque ex his,ꝙ ea quę vni Episcopo vel vni ecclesię, cunctis Episcopis ecclesiisque scri-
Mar.13. buntur.Sicut & Christus in Euangelio ait,Quod vobis dico,omnibus dico. Vnde & supra iubetur Iohan
Apoc.1. ni,vt scribat & mittat ecclesiis:& tamen hic iubetur angelis ecclesiarum scribere: quia Episcopus est principalis pars suæ ecclesiæ , & quod ei dicitur , omni Christiano dicitur , qui eisdem defectibus subditur. Hinc prænductis verbis omnes Episcopi,prælati,& subditi,qui à pristino charitatis feruore prolapsi sunt, H
admonentur pœnitentiam agere,& ad priorem feruorem ac agilitatem in sanctis operibus sine dilatione reuerti.Quod tamen prælatis omnibus summe necessarium extat.Consequẽter dirigitur sermo ad Smyrneorum ecclesię pręsulem.[ET angelo Smyrnę ecclesię scribe , Hęc dicit primus & nouissimus,qui fuit » mortuus & viuit] scilicet Iesus Christus,de quo verba ista ante scripta sunt atq; expolita[SCIO].i.atten » do,approbo,remunerare dispono[TRIBVLATIONEM tuam].i.molestias,quas ab hęreticis & tyran » nis,à rebellibus & peruersis,imo & ab inuisibilibus hostibus sustines:non solum in teipso , sed & in populo tibi commisso:quorum tribulatio tuam auget,quibus in prosperis congratularis, in aduersis compateris[ET paupertatem tuam] in temporalibus rebus,quia & tua pauperibus erogasti,& infideles te ac tuos » spoliasse creduntur[SED diues es] id est, in spiritalibus opulentus,virtutibus, quæ sunt verę diuitię ani-
Esa.31. mi,plenus. Diuitiæ enim salutis sapientia & scientia . Et minimum bonum gratiæ ac virtutum, prætantius est cunctis terrenis diuitiis. Denique, quanto quis dei amore perituras diuitias amplius spernit, eo in anima exuberantius locupletatur:sicut in beato Francisco ostensum est. Et quanto quis temporales diuitias diligentius quærit,eo in anima extat pauperior [ET blasphemaris] .i. blasphemus vocaris, vitupe- » raris,contemneris[AB his qui se dicunt Iudæos esse,& non sunt, sed sunt synagoga Satanę] .i.congrega » tio ad diabolum pertinens . Isti fuerunt Iudæi secundum carnis propagationem, non secundum virtutum imitationem , nec secundum nominis sui interpretationem . Iudæi enim confitentes interpretabantur,

A isti autem Christũ negabant. De quibus ait Apostolus, Videte Israel secũdum carnem. Hinc non fuerunt digni Iudæi vocari, secundum ꝙ incredulis Iudæis ait Saluator, Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Quasi dicat, Cum eius virtutes non imitemini, non estis digni eius filii nuncupari. Ideo subdit, Vos ex patre diabolo estis. [NIHIL horum timeas quæ passurus es].i. corporales afflictiones, & varias impugnationes. Sic enim hortatus est Christus, Nolite timere eos qui corpus occidunt. Et alibi dicitur, Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum arescit? Porro qui deum sibi assistere, æternumque præmium dare paratum considerat, potest dicere cum Psalmista, Dñs illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominos protector vitæ meę à quo trepidabo? Et, Non timebo milia populi circundantis me [ECCE missurus est diabolus ex vobis in carcerem].i. suggerente diabolo, aliqui de grege tuo ab infidelibus incarcerabuntur. Potestq; nomine carceris quælibet tribulatio designari [VT tentemini].i. patientia vestra per aduersa probetur, & aliis ad ædificationẽ innotescat. Iuxta illud, Tanquam aurum in fornace probauit iustos dominus. Et, Vasa figuli probat fornax, homines autem iustos tentatio tribulationis [ET habebitis tribulationem diebus decem] Per hoc intelligi potest, ꝙ tribulatio hæc diebus decẽ durans sæuiebat: sic enim Berengandus exponit. Alii per decem dies intelligunt totum tempus vitæ præsentis, in quo in decem præceptis exerceri debeamus. Et quia frequenter per numerum determinatũ, indeterminatus exprimitur, sicut in Psalmo, Memor fui testamenti sui, verbi quod mandauit in mille generationes. Et in Iob, Et decies confunditis me [ESTO fidelis].i. constans in fide atq; iustitia [VSQVE ad mortem] inclusiue, sicut sanctus Iob ait, Donec deficiam, non recedã ab innocentia mea. Hinc in Ecclesiastico dicitur, Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsq; ad mortem certa pro iustitia: & deus expugnabit pro te. Et rursum, Esto firmus in via domini, & in veritate sensus tui. Debemus autem deo fidelitatem immobiliter obseruare [ET dabo tibi coronam vitæ].i. præmium essentiale beatorum in patria, quod aurea dicitur, & mentẽ coronat reginamque efficit, ac omnem mortis occasum excludit. De quo fertur in Psalmo, Posuisti in capite eius coronã de lapide precioso. Et alibi, Accipient iusti regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. Huic verbo cõsonat illud Iacobi, Beatus vir qui suffert tentationem, quoniã cum probatus fuerit accipiet coronã vitæ, quam repromisit deus diligẽtibus se. Itaq; perseueremus vsq; in finẽ: qui enim in finẽ perseuerauerit (Christo testãte) saluus erit. Qui perfectus est, amore boni perseuerat in bono. Occidi potest, flecti non potest. Qui imperfectus, saltẽ amore præmii perseueret. Non enim sunt cõdignæ passiones huius temporis ad venturam gloriam. Hinc Hebræos monet Apostolus, dicens, Deponentes omne pondus & circũstans nos peccatum, per patientiã curramus propositum nobis certamen: aspiciẽtes in authorem fidei Iesum, vt non fatigemur animis nostris. [QVI habet aures audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.] Hoc nunc expositõ. [QVI vicerit] ea quæ aduersantur saluti, ac displicent deo [NON lædetur à morte secunda] id est, à damnatione æterna seu pœna inferni, quę infra mors secũda vocatur. Potest quoque per mortem secundam intelligi culpa, quæ animam lædit ac perimit. Porro secundum Albertum peccatum recte mors dicitur. quoniam sicut mors corporalis separat animam à corpore, ab amicis, à diuitiis, à visu, imo ab omni corporeo sensu: sic peccatum separat mentem à deo, ab angelis, cunctisque sanctis, à spiritalibus diuitiis, à visu interno, ac cęteris spiritalibus sensibus. Rursus mors animæ puta peccatum mortis corporis assimilatur in multis. Nam primo corpus distemperatur, deinde infirmatur, postea moritur. Hinc effertur, sepelitur, lapide operitur, nouissime à vermibus consumitur. Sic anima primo distemperatur per malam affectionem, infirmatur per noxiam delectationem, moritur per consensum, effertor per opera, sepelitur per consuetudinem malam, operitur lapide per obdurationem, ignibus vermibusque geheonæ torquetur in finem. Præterea aduertendum, quòd memoratum Smyrnæ pontificem quidam affirmant fuisse beatum Polycarpum: & Iudæos incredulos in vrbe illa morantes excitasse persequutionem contra Polycarpum & eius discipulos, inflammando gentiles contra hos Christianos: in qua persequutione multi Christianorum fuerunt occisi, sanctusque Polycarpus in igoem proiectus. Vbi cum non læderetur, tandem gladio cæsus migraoit ad Christum. Consequenter ad prędictum Pergamensis ecclesiæ sermo dirigitur. [ET angelo ecclesiæ Pergami scribe: Hæc dicit, qui habet rhomphæam ex vtraque parte acutam] id est, Christus de quo supra dicebatur, De ore eius procedebat gladius ex vtraque parte acutus, quod ibidem expositum est. Per quod vtique insinuatur rigor diuini iudicii, quanque horrendum sit incidere in manus dei viuentis. Quidam autem per rhomphęam intelligunt sacrã scripturam, quæ vitia resecando, mentem ad cœlestia acuendo, intima cordis penetrando, animam à rebus secularibus, desideriisque carnalibus occideodo, acuta vocatur. Et ex vtraque parte acuta propter duo testamenta: quorũ scripturæ hæc agunt. Hinc de Christo dicitur, Ipse quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. [SCIO vbi habitas] scilicet, in quali oppido atque consortio. Quasi dicat, Hoc te laudabiliorem, ampliorique prędmio efficit dignum, ꝙ ioter tam prauos non relinquis iustitiam. Difficilius etenim est, inter peruersos iuste viuere, quam inter deuoros [VBI sedes est Satanæ].i. infidelium hominũ multitudo, in quorum cordibus manet diabolus [ET tenes nomen meum].i. fortiter prædicas, confiteris, exaltas, & Christiano nomine dignum te exhibes, Christi formiter conuersando [ET non negasti fidem meam] timore persequutorum, vel molestia impugnationum, [ET in diebus illis] quibus inter illos moratus est. [ANTIPAS testis meus fidelis] fuit in vrbe hac [QVI occisus est apud vos] ab infidelibus Pergami [VBI Satanas habitat] in vasis suis prauis hominibus. Vnde in Euangelio ait Saluator, ꝙ immundi spiritus ingressi hominẽ habitant ibi. Constat virum istum, qui cæteris omissis tam solenniter à domino cõmemorator & commendatur, singularis sanctitatis atq; cõstantiæ extitisse: qui dicitur testis Christi, quoniam verbo, facto, & sanguinis sui effusione testimoniũ perhibuit veritati fidei Christianæ. Martyr autẽ grẽce, latine dicitur testis. [SED habeo aduersum te pauca] emẽdatione digna [QVIA habes illic].i. inter tuos [TENENTES doctrinã Balaam] qui consilio Balaam æquiualenter consentiunt [QVI docebat Balach] regem Moabitarũ [MITTERE

ſcandalum] id eſt, offendiculum oculorum & occaſionem peccandi [CORAM filiis Iſrael] nam ſug- B
gerente Balaam hariolo, Balach miſit fœminas ſpecioſas prope filios Iſrael: vt earum pulchritudine tracti
in luxuriam ruerent, atque de ſacrificiis idolorum comederẽt. Ideo ſubditur [AOERE] de ſacrificiis ido »
Pſal.105. lorum [ET fornicari.] De hoc in Pſalmo, Et imitati ſunt Beelphegor, & comederunt ſacrificia mortuo- »
rum [ITA habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum] id eſt, hæreticos quoſdam inter tuos eſſe per- »
mittis, nec eos expellis, ſeu idooee reprobas: qui inſtar Balaam, docent cum illegitimis commiſceri, aſſe-
rentes mulieres debere eſſe communes: ſicut dictum eſt plenius ſupra de erroribus Nicolaitarum. De ta-
Apoc.2. libus quoque in Canonica Iudæ habetur, Væ illis qui via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effuſi
Iudæ.1. ſunt. Hi ſuot in epulis ſuis conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, arbores infructuoſæ, bis mortuæ, -
deſpumantes ſuas confuſiones: quibus procella tenebrarum conſeruata eſt in æternum. [SIMILITER »
pœnitẽtiam age].i. ſicut epiſcopo Epheſi uiſi, ſic iubeo tibi pœnitentiam agere. Vel ſimiliter, id eſt, ſicut
& iſti decepti. Nam pari reatu tenetur, qui peccat: & qui peccantem cum poteſt & debet, non corripit, vel
peccare permittit. [SI quo minus] feceris. i. niſi pœnitueris [VENIAM tibi cito].i. per caſtigationem di- »
ſtrictam te viſitabo, vel ante mortem vel in morte, ſeu in iudicio generali: quod comparatione futurę per- »
petuitatis mox erit [ET pugnabo cum illis] errantibus, quos reprimere negligis. i. contra illos diſceptabo, »
[IN gladio oris mei] id eſt, per ſententiam damoationis, & per iudiciariam poteſtatem, eosque damnabi »
les eſſe conuincam. Itaque tu cum illis peribis, niſi pœnitentiam egeris. Quo pater, quàm periculoſa ſit cu F
ra animarum, cum paſtor damnetur, niſi oues errantes pro poſſe reduxerit, diligenter inſtruxerit, ſerioſe »
arguerit, & quantum valet repreſſerit. Vel pugnabo cum illis in gladio oris mei. i. de ſtatione tua amo-
to, meliorem in tuo loco ſubſtituam: per cuius verba aduerſanos veritatis deũciam, ac deceptos reducam.
[QVI habet aurem audiat, quid ſpiritus dicat eccleſiis] iſtud frequenter repetitur. Et quoties clauſula hęc »
in hoc loco vel alibi in ſcripturis inſeritur, ſignũ eſt, notabile, magnum aut myſticum, ſalubre, omni quoq; -
aduertentia dignum eſſe quod dicitur. [VINCENTI] paſsiones & vitia, tentatione, & cuncta aduerſa [DABO »
mãna abſconditũ].i. refectionem internam, conſolationem occultam, panem cœleſtem. De quo in Euan-
gelio legitur, Beatus qui manducabit panem in regno dei. Vel manna abſconditum, eſt ipſemet dulciſsi-
mus dominus Ieſus, cuius figura fuit manna filiis Iſrael præſtitum. Vnde ait Iudęis, Non Moſes dedit vo-
bis panem, ſed pater meꝰ dat vobis panem verũ. Ego ſum panis vitæ. Hunc paoẽ dat nobis deus, ſeu ipſe-
met Chriſtus, in via per quendam dulcem pręguſtũ, per contemplatiooem & ſpem, per quotidianam ap-
propinquationem: in patria autem per plenariam communicatiooem, ac beatificam refectiooem. Deniq;
Chriſtus ſuo corpore & ſanguine, nos in pręſenti exilio fouet, conſolatur, ac reficit, tanquam per gratiæ
inſtrumentum, gratię veraciter contentiuum: per diuinitatem vero nos alit, tanquam per priocipale obie-
ctale beatificatiuum edulium. Manna inſuper iſtud abſconditum fertur, quia ſecundum diuinitatem Chri
ſtus eſt incomprehenſibilis. Iuxta illud Eſaiæ, Vere tu es deus abſconditus, deus Iſrael ſaluator. Et quia G
nunc per fidem ambulamus, atque per ſpeculũ in ænigmate cognoſcimus. In ſacramento etiam non parũ
abſconditur, nec à carnalibus eius ſapor percipitur: ſed deuotis, dicente propheta, Quam magna multitu-
do dulcedinis tuæ domine, quam abſcõdiſti timentibus te. Similiter de ſapientia ſcripeum eſt, Abſcondita
eſt ab oculis omnium viuentium, nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium. Trahitur autem ſapientia de
occultis. Vnde ſecundum Berengan. manna abſconditum dicitur, quia ſapientia dei ſuperbis abſcondi-
tur, humilibus reuelatur: Chriſto diceote, Confiteor tibi domine pater, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus
& prudentibus, & reuelaſti ea paruulis [ET dabo ei calculum candidum].i. corpus incorruptionis gloria »
in futuro refulgens, ſecundũ Bedam. Sicq; per manoa poteſt intelligi præmium eſſentiale, & per calculũ
præmium accidentale. Sed & ipſemet Chriſtus, qui eſt preciofiſsima margarita pro qua cuncta ſpernun-
tur, ſplendidiſsimuſque carbunculus in tenebris lucens, easque fugans: candidus calculus appellatur, qui
per humilitatẽ ſe paruum exhibuit, electorum vero corda ſuo ſplendore perfudit. Rurſus, per calculũ can
didum intelligi poteſt aureola martyrum. Nam ad martyriũ verbis his Chriſtus ſuos milites animauit, Si-
cut enim per lapidem precioſum, pręmium eſſentiale, ſeu aurea: ita per calculũ candidũ puta carbuncu- -
lum, præmiũ accidentale atq; aureola intelligitur. [ET in calculo nomen nouũ ſcriptum] quo beatus vo- »
cabitur, & filius dei per dona gloriæ cenſebitur. Recipiendo enim hunc calculum, ſortietur & oomen no-
uum, in calculo ipſo relucens: vt perfecte glorificatus & duplici ſtola indutus dicatur. [QVO nemo ſcit] H
per notitiam experimentalẽ, plenariã, ſeu formatã [NISI qui accipit] ipſum. Quid enim ſit deo ſic frui,
ita beatificari, ita per ſimilitudinem donorum gloriæ dei filius eſſe & appellari, ounc perfecte cognoſcere
non valemus: dicente Apoſtolo, Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt quæ
præparauit deus diligentibus ſe. Vel per nomen iſtud intelligitur ipſemet Chriſtus nomine deſigoatus: vt
ſit ſermo de nomioe nominato: de quo legitur, Non eſt aliud nomen datum bominibus ſub cœlo, in quo
oporteat nos ſaluos fieri. Chriſtus autem, tanquã puriſsimus amator, ac liberaliſsimus dator, dando dona
gratiæ & gloriæ, ſimul cũ illis præſtat ſeipſum: quem nemo nouit, niſi qui per charitatẽ ipſum ſuſcepit. Io
quendo de cognitione formata. Siquidẽ qui dicit ſe noſſe deum, & mandata eius non cuſtodit, ab Apoſto
lo Iohanne, imo a ſpi. ſancto, mendax vocatur. Berengandus per calculũ candidũ intelligit Euangelium:
& per nomen in eo ſcriptũ, illud quod legimus, In principio erat verbũ, &c. Quidã Epiſcopum iſtũ Per-
gami aſſerunt fuiſſe ſanctum Carpũ. Conſequẽter ad Epiſcopum eccleſiæ Thyatirenſis dirigitur ſermo. »
[ET angelo Thyatiræ eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanquam flammã ignis, & pe-
des eius ſimiles aurichalco] hoc totũ ſemel expoſitum conſtat. [NOVI opera tua] virtuoſa quæ approbo »
[ET fidem] viuã, formatam, rationibus credendorum ornatam, & purificatæ mẽtis intelligentia decora- »
tam. quæ eſt fides ſecundũ ſtatum perfectum [ET charitatem] qui deũ & proximum amas [ET miniſte- »
rium].i. officiũ tui exequutionem in actibus Epiſcopatus ac ſacerdotii [ET patientiã tuam] inter tot aſpe- »

A ra [ET opera tua nouissima plura prioribus] ita, q̃ in bonis actibus abundãter creuisti [SED habeo aduersus te, quia permitus mulierem Hiezabel, quæ se dicit propheten, docere & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis.] Fuit itaq; in ecclesia huius antistitis mulier, quæ vel proprio nomine dicta est Hiezabel, vel propter parem impietatẽ cũ Hiezabel vxore quondã Ahab regis Israel, de cuius pratitate. 3. Regũ habetur, sic dicta fuit. Dicunt q̃; aliqui, q̃ fuit vxor huius Episcopi. Vnde secundũ Albertũ alia translatio habet, Habeo aduersus te, q̃ finis vxorem tuam Hiezabel. Et ita audacius dixit se esse prophetissam, tanquã antistitis, & quidem tam sancti antistitis, coniugem. Idcirco etiã dixit se prophetissam, vt dum erederetur inspirata diuinitus, facilius eius doctrina susciperetur. Docuit ergo fallaciter, & docendo induxit fideles ad fornicationẽ carnalem, eo modo quo Nicolaitæ: vel ad fornicationem spiritalẽ, quæ est cũ dæmonibus, dum rebus eaducis magis quàm deo altissimo inhæretur. Non autem docuit idololatriã corporalem, secundum Bedã, quia tunc non potuisset se fingere prophetissam. Dicit quoque Albertus, q̃ per mulierẽ hanc (scilicet eius imitatione siue exemplo) introducta fuit perfidia Machometi, qui etiã finxit se esse propheta. Porro per idolothyta intelliguntur, quæ idolis immolata seu consecreta fuerunt: de quibus manducare licet, secundum Apostolum, quando sit sine scandalo proximi, & non in veneration dolorũ: sed mulier ista docuit illud passim licere. ¶ Sed mirũ videtur, q̃ Episcopus iste tantæ perfectionis, tam grande malũ permisit. Ad quod Haymo respondens, Nulla, inquit, ratio permittit, vt iste hoc 3.Reg.16, 18. 2.Cor.9. Haymo.

B vitio notetur, quem dominus tanta laude prosequitur: sed à corpore electorum conuertit sermonẽ ad partem reproborũ: quæ in doctoribus intelligitur, qui sua negligentia prædicta mala in Ecclesia esse sinunt. Alii tamen de Episcopo isto verba inducta exponunt. Et potuit fieri q̃ Episcopus in aliis occupatus, pratitatem fœminæ huius non satis aduertit. vel eius culpam non tam cito vel tam efficaciter increpuit, vt de-buit. [ET dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret] in quo misericordia dei ostenditur. Omnipotens Eccl.5.
» enim est patiens redditor, nec animas vult perire [ET non vult pœnitere à fornicatione sua] quam docet & facit: præteritam deplorando, & futurã vitando. Vnde impletum est in muliere hac illud Iob, Deus de- Iob.34.
» dit illi locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in peccatum. Sed quia tanto diffrictior est dei vindicta, quan-
» to longanimior atque clementior fuit expectatio sua, subiungitur, [ET ecce mitto eam in lectum] .i. graui Luc.16.
» languore eam visitabo, & per mortem corporalem mittam eam ad mortem ac lectum infernalem: vbi se-
» pultus est dives. [ET qui mœchantur cum ea] .i. eius doctrinis ac vitiis participant, vel ei misscentur [IN
» tribulatione maxima erunt] ita quod dira morte consumentur, deinde æterna supplicia patientur [NISI pœnitentiã egerint ab operib⁹ suis] imo & ab affectionibus suis, verbis, & cogitationibus: quę omnia actus & opera hominis frequenter in scriptura dicuntur. Hinc in Euangelio Christus ait, Nisi pœnitentiã egeritis, omnes simul peribitis. Et in Ecclesiastico habetur, Nisi pœnitentiam egerimus, incidemus in manus Luc.12.
» dei, & non in manus hominum [ET filios eius] id est, imitatores, qui præ cęteris ei in vitiis conformantur. Eccl.12.
» Propter quod non solum participes, sed & filii eius vocantur [INTERFICIAM in morte] formaliter
C scilicet ipsa morte, id est, insanabili plaga, vel morte gehennæ, quæ est mors secunda, damnatiœ; perpe-
» tua. [ET scient omnes ecclesiæ] ex effectu meę iustitiæ [QVIA ego sum scrutans corda & renes] .i. inti- Apoc.21.
» me cernens, diligenter discutiens, vsque ad vnguem diiudicans desideria & opera carnis, quæ nomine re- Psal.7.
» num signantur, & cogitatus affectionesque cordis [ET dabo vnicuiq; vestrum secũdum opera sua] ita q̃
» nullum bonũ dimittam irremuneratũ, nullumque malum impunitũ. Hæc idem per Hieremiam dicit, Ego Iob.24.
» dominus, inquiens, scrutans cor & probans renes, qui do vnicuique iuxta vias suas, & iuxta fructum adin- Hier.17.
» uentionum suarum. Quod & in Psalmo cantatur, Veruntamen nomine scrutationis quandoque datur in- Psalm.7.
» telligi inquisitio quædam de re ignota, vel nota aliqualiter, vt noscatur certitudinaliter: sieque deo non cõ
» petit, & iuxta hoc scriptum est, Nunquid sicut dies hominis, dies tui: vt quæras iniquitatem meam, & pec-
» catum meum scruteris? Præterea cum ratio meriti atq; demeriti magis consistat in actibus interioribus, po- Iob.10.
» tissime voluntatis, quam exterioribus, qui rationem virtutis aut vitii ab interioribus sortiuntur: cum deus
» dicitur vnicuique redditurus secundum opera sua: per opera intelliguntur actus interiores & exteriores,
» ita, vt & passiones sub nomine actus comprehendantur. Vnde quòd actus interior opus dicatur, patet ex Iohan.6.
» eo quod in Euangelio loquitur Christus Iudæis, Hoc est opus dei, vt credatis in eum quem misit ille. [VOBIS autem] fidelibus meis [DICO & cæteris qui Thyatiræ estis] .i. cunctis qui estis in domo episcopi, &
» in tota vrbe hac cõmorantes [QVICVNQVE non habent doctrinam hanc] impiissimę Hiezabel, id est,
D ei non acquieuerunt [ET qui non cognouerunt] per approbationẽ [ALTITVDINEM Satanæ] id est,
» supertbias atque astutias diaboli, filiumque eius hæresiarcharum, Ebionis, Cherinti, ac Martionis [QVEM ADMODVM dicunt, non mittam super vos aliud pondus] id est, ego non imponam vobis obseruationem legalium, quam Petrus apostolus vocat importabile pondus: quemadmodum hæretici iam præfati dixerunt, & me missurum asseruerunt. Docuerunt enim legalia cũ Euangelio obseruanda, ita q̃ deus mitte- Actu.15.
» ret hoc pondus super ceruices discipulorum, vtra pondus Euangelicæ legis [TAMEN id quod habetis
» tenete] .i. Euangelica documẽta firmiter obseruate, quę iam dudũ accepistis [DONEC veniam] .i. vsq; ad
» mortẽ, quando vos visitabo, & perseuerantes de via ad patriã eleuabo. [ET qui vicerit] secũdum sensum 2.Petr.3.
» iam sæpe inductum [ET qui custodierit vsque in finem opera mea] id est, sine reprehensione & macula Micheę.6
» exhiberit opera mihi placita, & mea virtute peracta: in omnibus custodite, circumspecte, caute, solicite, 1.Cor.6.
» timorate se habens [DABO illi potestatem super gentes.] Sancti enim secundũ Apostolum de hoc mun- Matth.19
» do iudicabunt, quibus & Christus promisit, Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Vnde Psalm.2.
» in libro Sapientiæ scriptum est, Iudicabunt nationes & dominabuntur populis. [ET reget eas in virga ferrea] id est, in rigore iustitiæ. Vel cum damnationis sententia mittet seu dirigetur eas ad finem eis debitum,
» puta ad pœnas inferni. Nam simul cum Christo iudicabunt, & eius sententiam approbabunt. [ET tan- Luc.22.
» quam vas figuli confringentur] non esse, sed omne bene esse, perdendo. Denique sancti in patria pote-

ſtatem ſortiti ſunt ſubueniendi viatoribus,& gratiam boni regiminis eis procurandi, impiosque torquendi. Vel,qui cuſtodierit vſque in finem opera mea,id eſt,in bonis actibus ſtabilis manſerit, & vere ac efficaciter in bono perſeuerare decreuerit: dabo illi poteſtatem ſuper gentes.i.aliis eum præficiam,tanquam dignum prælatum, aliosque docere idoneum. Et reget eos in virga ferrea, id eſt, conſtanti inflexibiliq; iuſtitia. Vel in euangelica lege ſeu rigore diſciplinæ. Et tanquam vas figuli confringentur, à ſua duritia amittendo non eſſe naturæ, ſed propriæ peruerſitatis & libertatis irrefrenatæ. Secundum quod Salomon ait, Verte impios, & non erunt. Hæc eſt ſalubris confractio, qua quis vincit ſeipſum, & frangit proprium animum, quod eſt abnegare ſeipſum. Quod qui fecerit, dicere poteſt illud apoſtoli, Vino autem iam non ego, viuit vero in me Chriſtus. [STCVT & ego accepi à patre meo] poteſtatem præfatam acceptione æterna, ſecundum quod deus: & acceptione temporali, ſecundum quod homo. Omnia enim filius habet à patre: iuxta illud, Omnia mea abs te ſunt. Et in ipſo incarnationis inſtanti, prælata eſt humanitas Chriſti omni creaturæ, & data eſt ei tunc omnis poteſtas in cœlo & in terra: videlicet poteſtas iudiciaria, ſacerdotalis ac regia, miraculorumque operariua, authoritas quoque iubendi angelis bonis ac malis, propter hypoſtaticam ſuam vnionem cum verbo: ſed quantum ad manifeſtationem, dicitur iſta poteſtas Chriſto in reſurrectione collata. Vnde ipſe tunc dixit, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Porro hæc verba in Pſalmo de Chriſto ad literam ſcripta ſunt, vbi pater ait ad filium ſecundum formam ſeruilem, Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: quæ ſecundum hanc eorum introductionem, de membris ipſius exponuntur. [ET dabo illi ſtellam matutinam] id eſt, meipſum ſecundum quod infra dicitur, Ego ſum radix Dauid,ſtella ſplendida & matutina. Iterum, Dabo illi ſtellam matutinam,id eſt,angelum ſanctum ſuæ vitæ cuſtodem, ſocium habebit in gloria, eritque ſicut angelus dei, atque in cœlo empyreo matutina ſtella figetur. Quod enim angeli ſancti ſtellæ ſint matutinæ, beato Iob dominus pandit dicendo, Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina & iubilarent omnes filii dei? Vel ſtella matutina, eſt lucidiſsima illa contemplatio diuinorum. Denique ſicut prædictum eſt: quicquid in iſtis capitulis ad præſules Aſiæ ſcribitur, cunctis prælatis, imo & partim vniuerſis Chriſtianis denunciatur. Defectus itaque propter quos antiſtites illi reprehenduntur, omnis prælatus ſeu Chriſtianus in ſe & ſuis debet corrigere, ſi de eis ſibi conſcius fuerit. Virtutes quoque, de quibus illi laudantur,exequi debet. Vnde ſi quis primæ charitatis feruorem, & priſtinæ deuotionis alacritatem reliquerit, memor ſit vnde exciderit, & pœnitentiam agat: ne cum ſpiritu cœperit, carne conſummetur & pereat. Cum enim in eodem ſtatu homo non maneat,qui non proficit, deficit:& qui negligit modica, paulatim penitus euacuatur, niſi ſolicite ſe emendet. Propter quod tali dicitur, Si non in timore domini renueris re inſtaurer,cito ſubuerteretur domus tua.Etenim timor filialis,& caſtus, qui eſt fuga mali culpæ, ab omni abſtrahit diuinitatis offenſa,à corpore atque ignauia. Secundum illud dictum Salomonis, Qui timet deum, nihil negligit. Præterea ſi quis prælatus in grege ſibi commiſſo percipiat aliquos eſſe peſtiferos,peruerſa docentes,& ſcandalizantes puſillos,trahentes ad carnis inquinamenta vel ſpiritalia vitia, omnem mox diligentiam ac laborem apponat,vt tantum malum extirpet, animarum ſubuerſores eorripiat,excludat,deuitet,ſi ſe emendare noluerint.Conſideremus ſolerter,quanta ſit pietas dei, quantum noſtram optet ſalutem,quomodo nunc minando pœnas,nunc promittendo iucunda, ſatagat nos à vitiis renocare,ad virtutes inflammare,ad beatitudinem ſublimare.Non paruipendamus gratiam dei, nec prouidentiæ eius ſimus ingrati:alioquin omnia cooperabuntur nobis in malum, & quãto maiora ac plura ſunt eius beneficia,tanto enormiora erunt noſtra facinora,& duriora ſupplicia.

Prou. 12. Luc. 9. Galat. 2. Iohan. 10. Iohan. 17 Mat. 28. Eodem. Pſalm. 2. Mat. 22. Iob. 34. Galat. 3. Iob. 14. Eccl. 19. Eccl. 27. Eccl. 7. Philip. 2.

EXPLANATIO CAP. III [ET ANGELO SARDIS ECCLESIAE SCRIBE.] ARTIC. IIII.

HAPITVLO præcedenti ſcripta ſunt, quæ ad quatuor Epiſcopos quatuor eccleſiarum Aſiæ pertinent: nunc quæ ad reliquos tres Epiſcopos eiuſdem prouinciæ ſpectant, ſcribuntur. [ET angelo] id eſt, præſuli [ECCLESIAE] ſcilicet Chriſtianorum qui ſunt in ciuitate [SARDIS ſcribæ, Hæc dicit qui habet ſeptem ſpiritus dei] id eſt,Chriſtus in quo ſeptem dona ſpiritus pleniſſ. fuerunt & ſunt, qui & ſeptem ſpirituum,id eſt omnium angelicorum ſpirituum dominus eſt: qui per ſeptem ſpiritus deſignantur,vt dictum eſt ſuper illud, Et à ſeptẽ ſpiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt [ET ſeptem ſtellas] id eſt,ſeptem epiſcopos Eccleſiarum Aſiæ,per quos vniuerſarum ſignificantur eccleſiarum Epiſcopi & prælati: quia omnes in manu ſunt ſaluatoris:vnde in fine primi capitis ſcribitur, Septem ſtellæ angeli (id eſt Epiſcopi) ſunt ſeptem eccleſiarum. [SCIO opera tua] quæ diſplicent mihi.Bona ſcit deus per approbationem, mala per ſimplicem cognitionem & deteſtationem:iuxta illud,Cognoui multa ſcelera veſtra. Et illud, Dominus ſcit cogitationes hominum,quoniam vanæ ſunt. Nec obſtat quod Abacuc dicit, Mundi ſunt oculi tui domine,ne videas malum: & reſpicere ad iniquitatem non poteris. Hoc enim non aſſerendo,ſed conquerendo, & ex contrario dicitur ſenſu [QVIA non habes, quod viuas] id eſt, ab aliis per charitatem & gratiam viuere æſtumaris,& famam bonam per hypocriſin tuam ſortitus es.Fama autem nomen vocatur iuxta illud, Curam habe de bono nomine. Et illud Machabæorum, Faciamus & ipſi nobis nomen [ET mortuus es] morte peccati,de qua ait Saluator,Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.Spiritalis ſiquidem vita animę eſt charitas,quam,qui mortaliter peccat,amittit,ſpiritaliterque moritur, nec aliquem actum deo placentem ac meritorium operatur: ſed eſt velut turpe fœtidumque cadauer coram ſuperſanctiſsimo deo. [ESTO vigilans] id eſt,diligens in cuſtodia cordis tui ac ſubditorum: & quo pluribus præes, tanto ſoli-

Apoc. 2. Eſaiæ. 11. Apoc. 1. Eodem.

A citior & agibilior consistas. Omnem enim prorsus torporem abiicere debet prælatus, & omni metu, timore atque tremore suam ac gregis operari salutem. Vnde de indignis pastoribus dicitur, Speculatores cæci, videntes vana & dormientes. Hinc Romanos monet Apostolus, Qui præest in solicitudine, supple
» præsit [ET confirma cætera, quæ moritura erant] id est, opera tua parua, quæ facis & de genere bona sunt, maiore puritate exerce: vt ex charitate nascantur, & meritoria comprobentur: quæ alias nihil tibi proficient ad salutem. Vel confirma cætera quæ moritura erant, id est, infirmos seu imperfectos gregis tui, orando, docendo, exemplariter conuersando ad virtutes erige. Sicut & Petro ait Saluator, Tu aliquando conuersus, cõfirma fratres tuos. Grex oempe cito in vitia labitur, & mortem culpæ mox patietur, nisi à prælato iuuetur, cõfirmetur, & deducatur. Secundum quod dominus per prophetam ait, Dispersæ sunt
» oues meę, co quod non esset pastor. [NON enim iouenio opera tua plena]. i. veraciter virtuosa [CORAM deo meo] secundum quod homo sum. Qui enim vana intentione quæ bona sunt agit, mente est vacuus, peccato exhaustus, vere panperrimus. Tales sunt qui quærunt placere hominibos, qui apparentiam magis quam existentiam sanctitatis assumunt, qui etsi coram hominibus aliquid videantur: deum tamen fallere nequeunt. Vnde & fatuarum virginum lampades extinguuntur. Et teste Ambrosio, plenitudinem
» vita iusti habet, inanes autem sunt dies malorum. [IN mente ergo habe] id est, diligenter considera
» [QVALITER acceperis] gratiam dei in baptismo, deinde sacerdotium, Episcopatusque gradum [ET
B audieris] à me cæterisque sanctis ea quæ ad Episcopum pertinent, ac reliqua Euangelicæ legis documen
» ta, præcepta, consilia [ET serua] hæc omnia memoriter recolendo, & efficaciter prosequeodo. Vnde & Timotheum admonens Paulus, Noli, inquit, negligere gratiam quę data est tibi cum impositione manus presbyterii. Et rursus, Confortare in gratia: & quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fideli-
» bus [ET pœnitentiam age] de bonis omissis & malis commissis. [SI ergo non vigilaueris] id est, nisi officium tuum solerter fueris exequutus, oculosque direxeris ad considerandos defectus tuos ac subdito-
» rum [VENIAM ad te] per potentiæ meæ effectum, & æquitatis vindictam [TANQVAM fur] id est,
» improuise, iuxta illud Apostoli, Dies domini tanquam fur in nocte ita veniet [ET nescies qua hora ve- 1. Thes. 5.
niam ad te] nisi cum pœnam ipsam cœperis experiri. Nam hora mortis incerta est. Quapropter Christus hortatur, Vigilate, nescitis enim qua hora dñs veniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane: ne Marc. 13.
cum venerit repente, inueniat vos dormientes: videte, vigilate, & orate. Denique corporaliter dormit, qui oculos carnis tenet clausos, nec vtitur ratione, nec quippiam facit aduertẽs: sic spiritaliter ac miserabiliter dormit, qui oculos mentis ad ea quæ dei sunt ac suæ salutis non aperit, qui rationem, quæ ad optima in-
» stigat non sequitur, qui nil meritorium operatur. [SED babes pauca nomina in Sardis] id est, quosdam
» fideles in tua ecclesia [QVI non inquinauerunt vestimenta sua] id est, vestem innocentiæ in baptismo collatam seruauerunt incontaminatam, postea mortaliter non peccando & de venialibus quotidie satisfaciendo: imo in splendore gratiæ ac virtutum creuerunt. Vestimenta quoque animæ suot virtutes ac dona Mat. 22.
C spiritus sancti: quibus mens decoratur, & contra frigora vitiorum, atque ardores concupiscentiarum, ac Cant. 4.
tentamentorum munitur. Vnde & charitas dicitur vestis nuptialis. Et de sponsa cantatur, Vidi speciosam, Esa. 61.
cuius inæstimabilis odor erat nimis in vestimentis eius, quibus se indutam gloriatur quæ dicit, Gandens gaudebo in domino, quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me. Hæc vestimenta non fœdat, qui in mortale non ruit: & de venialibus omni hora se purgat, mentem frequenter eleuando ad deum, booisque actibus iugiter insistendo. Iterum vestimenta sunt opera. Vnde quæ opera te- Cant. 5.
nebrarum abiecit, ait, Exui tunicam meam, quomodo indoar illam? Qui itaque satagit deo in puritate ser 2. Cor. 6.
uire, nemini (quantum in se est) dans vllam offensionem: iste vestimenta sua non inquinat. Ad quod Philippenses hortatur Apostolus, Charitas vestra magis ac magis abundet, vt sitis synceri & sine offensione. Philipp. 1.
Sed quomodo potest quis vestimenta ista seruare non inquinata, cum conqueratur propheta dicens, Facti sumus vt immundi omnes nos: quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ? Et respondendum, Esa. 64.
quod comparatione lucis ac puritatis diuinæ id dicitur. Sic enim & cœli nõ sunt mundi. Hinc in libro Iob Iob. 15.
dicitur, Non iustificatur homo compositus deo. Et item, Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus ap- Iob. 9.
pareat natus de muliere? Nihilominus ait Psalmista, Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Et Iob. 15.
Apostolus, Nihil mihi conscius sum. Propterea aduertendum, quod dupliciter dicitur quis vestimẽta præ- Psalm. 85.
fata non inquinasse. Primo, cum post primam iustificationem seu gratiæ infusionem nonquam peccauit 1. Cor. 3.
D mortaliter, quod paucissimis competit. Secundo, cum actualiter in charitate & gratia est studens deo in sanctitate & iustitia cunctis diebus suis seruire: quod omnibus vere pœnitentibus, ac proficientibus certum est conuenire. Quæritur quare potius ait dominus habes pauca nomina, quàm paucos homines, cum Lucæ. 1.
de hominibus sermo sit? Et respondendum quod ideo, vt innuat quod electos & bonos nosci per modum specialem, per acceptionem & directionem præcipuã, dicente Apostolo, Quos prędestinauit, hos & Roma. 8.
vocauit. Et Mosi ait qui omnia nouit, Teipsum noui ex nomine. Vnde de seipso loquens Christus sub no Exod. 33.
mine boni pastoris ait, Proprias oues vocat nominatim. Io parabola quoque purpurati diuitis, electum Iohan. 10
» panperem exprimit oominatim, reprobum diuitem appellatiooe communi. [ET ambulabunt mecum in Lucæ. 16.
albis] id est, mecum erunt in regno cœlesti, stola gloriæ ac immortalitatis induti. In albis qnoque, id est, corporibus glorificaris ac splendidissimis glorię donis. In eeclesia etiam militanti ambulabunt mecum, id est, corã me & vestigia mea seqoendo. Qui enim se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Sic Dauid cõmeodat scriptura, quod coram domino ambulauerit. Et Abrahæ dicitur, Am- 1. Iohan. 2
bula coram me, & esto perfectus. Io albis, id est, innocentię indnmentis, si gratiam baptismalem non per- Ruth. 4.
diderunt. Vel in bonis operibus, secundum Berengandum. Vnde, vt Haymo asserit: noo solnm qui in inno 2. Reg. 3.
centia permanserunt, sed & hi qui per pœnitentiam surrexerunt, puta omnes electi, ambulabunt cũ Chri- Gen. 17.
sto in albis: qui dicit, Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego & illi sint mecum: vt videant claritatem

meam [QVONIAM digni sunt.] Ex quo sequi videtur, quod aliquis de condigno mereatur vitam E
æternam, cum tamen dicat Apostolus, Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.
Et Saluator, Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Sed dicendum, quod homo existens in charitate meretur vitam æternam de condigno, in quantum spiritus sanctus charitatem mouet & excitat ad agendum, non inquantum procedit, vel passio acceptatur à libero arbitrio etiam habitu charitatis adiuncto. Hæc est sancti Thomæ responsio. [QVI vicerit] vanitates sæculi, desideria carnis, suggestiones diaboli [SIC vestietur vestimentis albis] id est, præinductis bonis gratiæ ac gloriæ donis ornabitur [ET non delebo nomen eius de libro vitæ] Minus dicit & plus significat, vt sit sensus, Ostendam eum scriptum esse in libro vitæ. Vbi quærendum est, quomodo aliquis dicatur deleri de libro vitæ. Et respondendum, quòd liber vitæ in deo est electorum conscriptio, tenax memoria seu firma notitia in mente diuina, qui liber est ipsa prædestinatio. Itaque secundum Thomam, aliquis dicitur scriptus in libro vitæ dupliciter. Primo, secundum ordinationem prædestinationis, vt hi quos deus saluare decreuit: & sic nullus deletur. Secundo, quantum ad prædestinationis effectum, scilicet charitatem & gratiam, quam qui habet, dignus est vita æterna. Ideo scriptus dicitur in libro vitæ. Et cum ea peccando amittit, deletur secundum istum respectum, videlicet quo ad effectum prædestinationis diuinæ. In idem redit quod alii dicunt, aliquem scriptum in libro vitæ, per præscientiam æternam, & sic scriptus nunquam deletur, sicut nec dei præscientia fallitur. Propter quod scri- F
Esaiæ. 4. ptum est, Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in Hierusalem. Secundo, per presentem iusti-
Exod. 32 tiam: & sic potest deleri. Vnde cum Moses dixisset ad dominum, Aut dimitte populo hanc noxam, aut dele me de libro quem scripsisti, dominus mox respondit, Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Porro qui scriptus est in libro vitæ primo modo, dicitur simpliciter scriptus: qui secundo modo, scriptus dicitur secundum quid. Ideo absolute loquendo, nullus proprie deletur de libro vitæ: sicut nec præ-
Lucæ. 12. destinatus damnatur. [ET confitebor nomen eius] id est, in hora iudicii eius particularis ac vniuersalis, »
ipsum ad me pertinere testabor [CORAM patre meo, & coram angelis eius] quę confessio, est honor »
præclarus, ob quem contemnendus est omnis honor terrenus. [QVI habet aures audiat, quid spiritus di- »
cat ecclesiis.] Ista admonitio pollicitationi diuinę nunc præponitur, nunc subiungitur: ad innuendum, quod verba dei ac diuina promissa diligenter auscultare debemus, siue ad hoc præmonemur, siue non. Cō
Apoc. 2. sequenter præsuli Philadelphię ecclesię sermo dirigitur. [ET angelo Philadelphiæ ecclesiæ] id est, Epi- »
scopo congregationis Christianę in vrbe hac commorantis [SCRIBE, Hęc dicit sanctus verus] id est, »
Iohan. 14 Christus, qui secundum diuinam naturam essentialiter sanctus & verus est, secūdum naturam quoque assumptam sanctior vniuersis, & verus in verbis atque operibus: qui testatur, Ego sum via, veritas, & vita. G
De quo apud Danielem dicitur, Vngatur sanctus sanctorum [QVI habet clauem Dauid] Clauis est qua »
abdita referantur, & clausa panduntur, ac ianua aperitur. Ita clauis hæc Dauid quam habet Christus, est »
virtus sua illuminatiua seu sapientia, per quam aperit nobis mysteria scripturarum, sicut & Apostolis
aperuit sensum, vt intelligerent scripturas. Per hanc autem virtutem aperit nobis & ipsum Dauid, seu librum Psalmorum, in quo secundum diuinum Dionysium, virtualiter continetur, quicquid in scripturis habetur. Vnde & clauis ista vocata est clauis Dauid, qui præ cæteris de Christo prophetauit, cuius Psalmos
Christus elucidauit. Veruntamen secundum Berengandum & Haymonem, per clauem Dauid intelligitur Christi humanitas, de semine Dauid assumpta, per quam reserata sunt omnia, & quæ Dauid de deo,
Rom. 1. & quæ deus ad Dauid loquutus est: per quam etiam ianua regni cœlestis est patefacta, & tota ecclesia illustrata [QVI aperit] id est, scripturarum notitiam menti infundit, corda ad gratiam, charitatem & fidem »
patula facit [ET nemo claudit] ei cui Christus sic aperit: quoniam Christi operationem nullus prohibe- »
re, impedireve potest directe, & dum Christus noluerit: quanquam diabolus & homines praui nonnunquam dispositiue illuminatos ad tenebras falsitatis ac vitiorum declinent: sicut in Euangelio air saluator,
Matt. 13. Venit diabolus, & tollit verbum dei de corde ipsorum, ne salui fiant. Et denuo, Væ vobis scribæ & pharisæi, qui clauditis regnum cœlorū ante homines: ipsi non intratis, nec alios intrare permittitis, scilicet quan »
tum in vobis est. [CLAVDIT] id est, gratiam subtrahit, intellectum scripturarum salutarem non influit »
superbis ac reprobis [ET nemo aperit] eis tanta bona. Ipse vtique clausit Iudæis & aperuit gentibus. Si- »
Iohan. 9. cut in Euangelio loquitur, In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vidēt H
cæci fiant. At vero verba hæc scripta sunt in Esaia de Eliachim, secundum quod fuit Christi figura cum
Esaiæ. 22 dicitur, Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet: & non est, qui claudat, &c. [SCIO »
opera tua] per approbationem. [ECCE dedi coram te ostium apertum] id est, patefeci tibi ingressum ad »
intelligentiam scripturarum, mentem tuam claritate scientiæ salutaris illuminando, [QVOD nemo potest »
claudere] tibi cum ego id aperuero, qui potens sum te in data diuinorum notitia conseruare. Hoc etenim
ostium est infusa clarificatio animæ per quam scripturas intelligit. Denique præter ostium hoc loquitur
scriptura adhuc de multiplici ostio. Est enim prædicatio ostiū, iuxta illud Pauli, Ostium mihi apertum est
Act. 14. magnum & euidens, & aduersarii multi. Fides etiam dicitur ostiū, vt in Actis, Retulerunt, quia aperuisset
deus gētibus ostium fidei. Insuper præparatio cordis ad ea, quæ dei sunt, ostium appellatur, dicente Apo-
2. Cor. 2. stolo, Cum autem venissem Troadem, & ostium mihi apertū esset in domino. Christus nihilominus etiā
Iohan. 10. ostium cœlestis patriæ nuncupatur, Ego, inquit, sum ostium [QVIA modicam habes virtutem.] Hoc »
multipliciter exponitur. Quidam enim per modicam virtutem intelligunt humilitatem, per quam efficitur homo diuinam illustrationem susципere aptus: iuxta illud, Declaratio sermonum tuorum illuminat &
Psal. 118. & intellectum dat paruulis. Alii dicunt quòd ideo fertur habere modicam virtutem, quia non habuit potestatem seu gratiam faciendi miracula, sicut Episcopi communiter tunc habebant: idcirco deus in intelligentia scripturarum ei recompensauit, quod in illa ipsi gratia defuit. Berengandus videtur ipsud subtilius

A elucidare,dicendo,Videtur mihi,quod iſte angelus Philadelphiæ eccleſiæ in diuinis ſcripturis non ſatis fuerit eruditus:& ideo dixit eum modicũ habere virtutem ad conuineendos fidei inimicos.Ideo dedi co ram te oſtium apertum in diuinis ſcripturis,vt intelligas myſteria ſcripturarum:quod nemo poterit claudere,id eſt,ſapientiæ quæ tibi dabitur,nullus poterit reſiſtere inimicorum. Poteſt quoque ſic accipi. Modicam habes virtutem,id eſt,naturalis & propria virtus atque ſcientia tibi non ſuffieit , ideirco auxilium
» gratiæ tibi impendo,[ET ſeruaſti verbum meum] id eſt,ſermonibus meis obediuiſti[ET non negaſti no Luc.12.
» men meum] meipſum:ſed te eſſe Chriſtianum,& me eſſe dei filium,libere es profeſſus.[ET ecce dabo ti Iohan.8.
bi de ſynagoga ſatanæ] id eſt,aliquos incredulorum Iudæorum per tuam prædicationem conuertam, & Rom.2.
» tibi ſubiiciam [QVI ſe dicunt Iudæos eſſe] vere ac proprie ſecundum nominis proprietatem,& virtutum patrum ſuorum imitationem.Iudæi enim quaſi confitentes dicuntur,& iſti antequam fidem Chriſti receperent,iactabant ſe deum fideliter colere & confiteri,patrumque ſuorum fidem ac opera ſequi : quod ita
» non fuit,ideo ſubditur [ET non ſunt] hoc modo Iudæi [SED mentiuntur] quia ſecundum earnem tantum Iudæi ſunt.Chriſtiani vero ſpiritaliter circunciſi,ſecundum proprietatem ſpiritalem atque virtutem Iudæi vocantur,confitendo Chriſtum de ſemine Iudæ exortum.Propter quod ait Apoſtolus, Non qui in manifeſto Iudæus eſt,neque quæ in manifeſto in carne eſt circunciſio , ſed qui in abſcondito Iudæus eſt,
» & circunciſio cordis in ſpiritu non litera.Et iterum, Qui ex fide ſunt,hi ſunt filii Abrahæ.[ECCE faciam Galat.3.
B illos] tales per gratiam [VT veniant,& adorẽt ante pedes tuos] id eſt,tibi humiliter ſe, fide ſuſcepta,ſubiiciant,teque vt patrem honorabunt:deum cultu latriæ,& te eultu duliæ venerantes [ET ſcient,quia ego Roma. 8.
dilexi te] quem ad tantam abundantiam gratiæ gratumfacientis ,ac gratiæ gratis datæ promoui, ita illu- Lucæ. 12.
» minaui,Epiſcopum ordinaui,aliorum pædagogum conſtitui. Cum enim diligere ſit alieui bonum velle,
» hoc diligit deus,quos ad bona gratiæ donaque gloriæ præordinauit. [QVONIAM ſeruaſti verbum pa-
» tientiæ meæ] id eſt,documentum meum,quo patientiam præeepi ac doeui, quam & opere demonſtraui
» [ET ego ſeruabo te ab hora tentationis,quæ ventura eſt in orbem vniuerſum , tentare habitantes in terra .] Per hanc horam tentationis quidam intelligunt tempus perſequutionis Eccleſiæ ab Antichriſto , qui
» vbique perſequuturus eſt Chriſtianos:alii diem iudicii.Poteſt autem magis ad literam ad huius Epiſcopi
» tempus referri,& de perſequutione Chriſtianorum à Romanis Imperatoribus eorumque ſatellitibus ae-
» cipi.Iam enim quando Iohannes hæc ſcripſit,cœperũt hi eccleſiam generaliter perſequi: & quidam poſt
» eos grauius perſequuti ſunt eam.Promittitur ergo huic Epiſcopo, quod inſtãtibus grauiſſimis gbuſque tri
» bulationibus,per virtutẽ & gratiam ſpiritus ſanẽti ſeruabitur:non vt aduerſa non patiatur, ſed ne eis vinca
» tur,ne in tentationẽ ducatur.i.tentationibus obruatur,atq; conſentiat.Vnde vt Haymo aſſerit,tentatio hic
» pro deceptionis lapſu accipitur.Nihilominus quælibet perſequutio ac tribulatio diei poteſt tentatio: quia
» per eam homo examinatur,& qualis ſit noſcitur.Sic enim deus tentat electos , quia per aduerſa Sapien.3.
» de eorum perfectione accipit experimentum,probationẽ,ſeu euidentiam:non vt ipſe agnoſcat,ſed vt aliis Gene.22.
C ad ædificationem pateſcat.Sic enim legitur:quod deus tentauerit Abraham.Moſes quoque populo Iſrael Deut.8.
» loquitur, Recordaberis cunctı itineris,per quod adduxit te dominus:vt affligeret te atque tentaret, & no- Sapien.3.
» ta fierent quæ verſabantur in corde tuo:vtrum cuſtodires mandata illius,an non.Vnde & in libro Sapien-
» tiæ,Deus probauit illos,& inuenit illos dignos ſe.Præterea ex eo quod dominus ait: quia ſeruaſti verbum
» meum,faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos,elicitur,quod dum homo humilitatem patientiamq;
» obſeruat,aduerſarii ei reconciliantur:quemadmodum ſcriptum eſt,Quum placuerint domino viæ homi-
» nis,inimicos quoque eius conuertet ad pacem.[ECCE venio cito] transferendo te de via ad patriam, de
» tribulatione ad gloriam,de merito ad præmium.Hoc verbo conſolationem infundit,& ad patientiã exei-
» tat[TENE quod habes].i.in donis gratiæ perſeuera [VT nemo accipiat coronam tuam] .i.ne præmio
» diſpoſito deſtituaris per propriam culpam, & alius loco tui ſubrogetur . Quum enim certus ſit numerus
» ſaluandorum,ſi vnus iuſtus ceciderit atque perierit:alius in gradum eius ſeu locum ſucceedet. Quanuis au
» tem nec prædeſtinatus poſsit corona priuari,nec præfcitus eam ſortiri in ſenſu compoſito, puta vt talis &
» per comparationem ad prouidentiam dei:vterque tamen manet liberi arbitrii , & in ſenſu diuiſo ille po-
» teſt damnari, & iſte ſaluari.[QVI vicerit].i.peccata contemperit,nec alicui illicito conſenſum præbuerit.
» [FACIAM illum columnam].i.fortẽ,fixum ac eminentem [IN templo meo].i.in eccleſia,vt poſsit alio-
» rum imbecillitatem portare,& ſimpliciores docere.Vnde per columnã perfectı & prædicatores ac præla
D ti ſignantur:quorũ eſt,cæteros per charitatem portare,roborare,conſtabilire:ſic enim Paulus,Petrum,Ia- Galat.2.
» cobum,& Iohannẽ columnas appellat.[ET foras nõ egredietur amplius] ab eccleſiaſtica vnitate, ac indi
» uidua charitate recedendo: imo vſq; in finẽ,me operante,in ſanctis operibus perſeuerabit. [ET ſcribã ſu-
» per eum nomen dei mei].i.dei filium eum faciã appellari,quandoquidem & virtuoſi homines dii vocan-
» tur:iuxta illud,Ego dixi,dii eſtis.[ET nomen ciuitatis dei mei nouæ Hieruſalem] .i.nomen eccleſiæ mi- Pſalm.81.
» litantis imprimam ei,ita qꝰ catholicus,ſeu eccleſiaſticus,ac fidelis per omnia aſſeretur.Eccleſia enim eſt ci
» uitas dei noua per gratiam,quæ Hieruſalem nuncupatur:quia in ea eſt viſio pacis, inchoatio ac contem-
» platio quietis cœleſtis [QVAE deſcendit de cœlo à deo meo].i.à ſupernis & à ſpiritu ſancto profluxit,re- Iaco.1.
» generata eſt,ordinatur ac regitur.Omne enim bonum optimũ, & omne donũ perfectũ deſurſum eſt, de-
» ſcendens à patre luminum.Nihilominus eccleſia aſcendit ad cœlũ,ad bona gloriæ aſpirando.Hæc loqui-
» tur Chriſtus ſecundũ quod homo,dicens à deo meo [ET nomen meũ nouum] ſcribam ſuper eũ, vt à me Actuũ.11.
Chriſto Chriſtianus vocetur.Nam filius dei ex tempore cœpit Chriſtus vocari.Sed quia nonnulli fideliũ,
qui in eccleſia videbantur columnæ ceciderunt, & per prauam doctrinã foras egreſſi ſunt,quorum vnum
dicit Berengandus fuiſſe Origenem:hinc locũ hunc exponit de præmio atque eccleſia triũphante , vt ſit
ſenſus,Qui vicerit,faciam illum columnam in templo dei mei,id eſt, in regno cœleſti firmiſsima ſtabilitate locabitur.nec beatitudinem illam amittet,hoc eſt, foras nõ egredietur amplius. Et ſcribã ſuper eum

Philip. 4. nomen dei mei. Nomen dei est esse æternum, quod super vincentes scribitur, cum eis æternitas communicatur, ita quod sine fine cum domino commorantur. Et ciuitas dei mei nouæ Hierusalem, id est, ecclesiæ triumphantis: quæ Hierusalem dicitur, quia in ea increata pax dei omnem sensum exuperans, facie ad faciem cernitur. Huius ergo ciuitatis nouæ per dona gloriæ nomen scribitur super electos, quãdo eam ingressi, ciues ac filii eius vocantur. Quę descendit de cœlo, quia domino Iesu Christo de cœlis ad nostrã redemptionem descendente, simul ac sancti descenderunt: quia iam per præsentinationem illi coniunctí
Iohan. 14 erant. Sic ille exponit. Consequenter ad Laodicensis ecclesię præsulem sermo dirigitur. [ET angelo Laodiciæ ecclesiæ scribe, Hæc dicit amen testis fidelis & verus] id est, Christus qui est verus & veritas, testisque dei patris, & actuum humanorum. Amen quandoque nominaliter sumitur, vt hic: & tunc significat verum. Sicque competit Christo, qui est ipsum primum, summum & exemplare verum. Quandoque sumitur aduerbialiter, & tunc significat vere [QVI est principium creaturę dei] id est, vniuersorum crea-
Iohan. 1. tor, per quẽ pater omnia fecit: iuxta illud, Omnia per ipsum facta sunt. Propter quod ait Iudęis, Ego prin
Iohan. 8. cipium, qui & loquor vobis. Vel principiũ creaturę dei. i. inter creata primus dignitate & gratia, secũdum naturam assumptam: quemadmodũ supra plenius dictum est [SCIO opera tua] simplici notitia [QVIA
Apoc. 1. neq; frigidus es] per infidelitatem [NEQVE calidus] per charitatem infusam [VTINAM frigidus es-
Lucę. 12. ses, aut calidus] i. in altero extremorum, videlicet totaliter fine notitia dei & simulata iustitia, vel feruens amore: tunc enim minus esset tuum peccatum, eo quod seruus sciens voluntatem domini sui nec implẽs, grauius peccet. Facilius quoq; tunc conuerteretis ad feruorem amoris, quia audito dei verbo te peccatorem apertum perpenderes: nec te aliquid reputares, sed accusares, sicque vbi abundauit culpa, abundaret
Roma. 5. & gratia. [SED tepidus es] i. piger, acediosus & negligens, habens fidem informẽ, & aliquid esse te re-
putans [ET non frigidus, neque calidus, incipiam te euomere de ore meo] id est, mea sententia reproba-
re, à fidelium numero segregare, ab officio tuo deponere. Fideles autem & feruidi Christo sunt incorporati, à quo reiiciuntur dum in mortale labuntur. Quemadmodũ autem aqua tepida, tanquam fastidiũ generans, cito euomitur: sic tepidi isti sunt deo specialiter detestabiles, atque ingrati. Et videmus ad oculũ, quod hi qui manifeste sunt vitiosi, ita, vt nec aliquid boni se egisse aut agere putent, facilius conuertantur, quam tepidi: seu illi qui volunt partim deo partim sæculo cohærere, placere, seruire. Tepidum demum hoc loco non sumitur quasi mediũ, de charitatis calore aliquid participãs: sic enim melius est esse tepidũ, quàm frigidũ [QVIA dicis] verbo mentali, siue vocali [QVOD dues sum] per virtutes & dona spiritus
sancti [ET locupletatus] per opera meritoria copiosa [ET nullius egeo] i. maior, profectus seu gratia, vel
aliorũ oratio, seu doctrina mihi necessaria non est ad salutẽ [ET nescis] i. nõ attẽdis, vel scire non vis: ficq;
Psalm. 35. habes ignorantiã affectatã, quæ inexcusabilis perhibetur: de qua fertur in Psalmo, Noluit intelligere, vt be
Prou. 14. ne ageret [QVIA tu es miser] per culpã: iuxta illud, Iustitia eleuat gentẽ, miseros facit populos peccatũ
[ET miserabilis] aliis, propter pœnã tibi imminentẽ ac debitam [ET pauper] donis gratię spoliatus [ET cæcus] sapientiam non habendo, & vitiis excęcatus [ET nudus] à bonis operibus, ac virtuosis habitibus.
[SVADEO tibi emere à me] opulẽtissimo fonte omniũ bonorũ [AVRVM ignitũ probatum] i. charitatẽ
feruentem, diuinitus commendatam, aduersitatibus exercitatam, verã non fictam, ab omnibus vere sapien
1. Cor. 13. tibus approbatam. Hæc charitas sic inter cæteras excedit virtutes, rubet, fulget, perornatq; thalamũ mentis: quemadmodũ aurum inter metalla præstantius est, & corporalem structuram decorat. Charitas autem & gratia emi adferitur, non quod aliquis in mortali existens eas de cõdigno mereatur, sed vtcũq; dexon-
1. Rom. 11 gruo: quando se ad eas habilitat & disponit, faciẽs quod in se est. Hinc enim ait Apostolus, Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia non est gratia. Rursus per aurum intelligitur sapientia, potissime illa quæ est primum inter dona: quæ est saporosa & affectuosa diuinorum cognitio. Idcirco ignita vocatur atq; probata: quoniam eos, à quibus habetur, amorosos & deo acceptos constituit. Vnde & Salom,
Prou. 21. Thesaurus, inquit, desiderabilis in ore sapientis. Quomodo autem charitas vel sapientia emitur, cũ sanctus
Iob. 28. Iob cõcedtetur, Non dabitur pro ea aurum obrizum, & nescit homo preciũ eius? Sed & Salomon, Precio-
Prou. 3. sior est, ait, sapientia cunctis opibus: & omnia quæ desiderãtur, huic non valent cõparari. Ad quæ prophe-
Esaiæ. 55. ticus sermo respondet, Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, venite emite. emite absq; argento, & absq; vlla cõmutatione vinum & lac. Itaque non tẽporali re emitur, sed bonis operibus, continuis precibus, misericordiæ actibus, pœnitẽtię studiis, omniũ terrenorũ contemptu, po-
stremo charissimo nummo puta seipso, seu proprię voluntatis abnegatione, spontanea paupertate. Ideo lo
Matth. 19 quitur Christus, Si vis perfectus esse, vẽde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veniẽs sequere me [VT locuples fias] in spiritalibus bonis. Nempe qui charitatem, vel sapientiæ donum adeptus est, omnes habet virtutes & omnia dona [ET vestimentis albis induaris] i. mundis operibus adorneris, sicut ait scriptura,
Eccl. 9. Omni tempore vestimenta tua sint candida. Passiones autem & vitia nigredini cõparantur [VT nõ appa
reat confusio nuditatis tuę] i. ne coram deo & eius ministris tam inhonestus, ac spiritaliter turpis, menteq; vacuus ac detestandus appareas. Si enim de corporis nuditate coram hominibus verecũdamur, potissime propter inhonestiora corporis membra: incomparabiliter plus erubescere nos oportet coram deo & angelis eius de animæ nuditate, deformitate, sordidatione. Hæc est erubescentia salutaris, qua diuinæ puritatis aspectui erubescimus maculati & sordidi apparere. [ET collyrio inúge oculos tuos, vt videas.] Per collyrium, quod de terra nascitur, quo oculus primo turbatur, deinde à noxio humore purgatur, sicq; clarioris visus efficitur: cordis contritio, seu compunctio designatur: quę primo per dolorem de peccatis mentẽ amaricat, à vitiorum squalore emundat, lachrymas elicit, illuminationẽ procurat. Hoc collyrio oculi cordis vnguntur, dum in deo vere cõpungimur, sicque videmus in lumine gratiæ, & defectus nostros cognoscimus, deum perpendimus: quicquid salus nostra requirit cõsideramus. Rursus collyrii dici potest sermo diuinus, vel dominicæ passionis memoria, vel scientia salutaris. Vnde vt Beda disseruit, Collyrio oculos

A vngere,est boni operis exequutione scripturarum intelligentiam promereri. Sed quia increpatio prę-
inducta aspera satis videtur,elementissimus deus increpatum ne plus induretur,dulcissime consolatur.
„ Quo dat prælatis increpatoribusque exemplum,vt verbis asperæ increpationis, charitatis dulcia iun-
„ gant eloquia:instar boni Samaritani,qui vino oleum miscuit. [EGO quos amo] puta electos & bo- Lucæ.10.
„ nos [ARGVO]per me & meos vicarios,verbis [ET castigo] verberibus seu aduersis,ne quid mali in
eis remaneat. Cum ergo hos taliter tractem,quantomagis tu imperfectus debes hæc cũ gratiarũ actio-
ne gaudenter recipere,tanquam animæ medicinam? Hinc spiritus sanctus monet: Diligimini dominũ. Prou.3.
ni fili mi ne abiicias,& ne deficias cum ab illo argueris. Quem enim diligit dominus,corripit: & quasi Iob.5.
pater in filio complacet sibi. Et alibi, Beatus homo qui corripitur à domino. Hinc ait Apostolus, Si ex- Heb.12.
tra disciplinam estis,ergo adulteri, & non filii estis. Itaque grauissima dei ira ac vltioest,dum peccato 2.Mac.6.
rem prosperari atque ad libitum peccare impune permittit: quemadmodum de reprobis ait in Psalmo,
„ Dimisi eos secundum desideria cordis eorum: ibunt in adinuentionibus suis [ARMVLARE ergo]: i.
„ bonos sequere: iuxta illud, AEmulamini bonũ in bono semper. Et iterũ, AEmulamini charismata me- Galat.4.
„ liora, [ET pœnitentiã age] quod hucusq; tam negligens extitisti. Nã & ego paratus sum tibi succur-
„ rere. Et ideo subditur [ECCE sto ad ostiũ] .i. ostio cordis, scilicet libero arbitrio, seu voluntati, a sisto Hiere.23.
„ B seu præsens sum: qui omnia impleo, & nullibi desum [ET pulso] per sacram scripturam hortãdo, per
vicarios meos loquendo, per angelicam inspirationem, per motionem internam qua moueo mentem
ad supernaturale bonũ, per beneficiorum collationem, per aduersitatum exercitationem. His siquidem
modis, deus omnipotens cordis nostri pulsat quotidie ianuã. Vnde & loquitur sponsæ seu animę amo- Can.5.
rosæ, Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea. Hinc de increata sapientia legitur, Sapiẽtia præ-
occupat eos qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat: qui de luce vigilauerit ad illam, non labora-
bit: assidẽtem enim illam foribus suis inueniet. Itaq; Christus pulsat, sicut scriptum est, Vox dilecti mei Can.5.
pulsantis. Præterea contuendum, quod gratia interdum accipitur pro habitu essentiam rationalis crea
turæ deo gratam faciente, interdum pro diuina motione qua deus animã mouet ad supernaturale bo-
num: quemadmodum motione naturali ac generali mouet omnia ad sibi connaturalia. Propter quod
dicitur, Attingit à fine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hic autem diuinus instinctus Sap.8.
siue influxus, vel motio hæc communiter fit cunctis hominibus quãdiu in vita presenti subsistunt. Quẽ
quidem influxum quidam sequuntur, per liberi conatum vel cooperationem arbitrii ad supernaturale
bonum se disponentes. Alii non sequuntur, propter quod merentur sibiipsis relinqui, sicque ex sua de-
„ fectibilitate de peccato in peccatũ labuntur. [SI quis audierit vocem meã] id est, inspirationi diuinæ
„ siue angelicæ, vel verbis sacræ scripturæ consenserit, atque paruerit [ET aperuerit mihi ianuam] cor-
dis sui, id est, mentem cum affectu spiritaliter dilatauerit seu patefecerit ad me: suscipiendum: secũdum
„ illud prophetæ, Præparare in occursum dei tui [INTRABO ad illum] dona gratiæ infundendo, infu Amos.4.
C sa augendo, misericorditer consolando, varios effectus in secretis animæ producendo [ET cœnabo cũ
illo] id est, eius saluti atque profectui congratulabor: sicut scriptũ est, Beneplacitum est domino in po-
„ pulo suo. Et iterum, Gaudium domini est fortitudo vestra [ET ipse mecũ] delectando in me per con Psal.149.
scientiæ puritatem, & de cœlestis gloriæ promissio lætando per spem. Et in sto ineffabiliter commẽda- Nehem.8
tur nobis clementia, charitas atque dignatio dei nostri ad nos tantillos vermiculos. Hinc etenim con-
testatur dicẽs, Delitiæ meæ, esse cum filiis hominum. Et iterum, Lætabor super eis, cum benefecero eis. Hiere.32.
Tantum igitur pulsatorem non repellamus, cum tãto hospite cœnare quotidie properemus: quicquid
eius introitum impedit, quicquid vultum ipsius offendit, vitemus. Porro ipse lux est, peccata & passio-
nes sunt tenebræ: & scimus, quod non sit conuentio luci ad tenebras. Ab his ergo mentis cœnaculum 2.Cor.6.
emundare oportet. Sed cur potius ait cœnabo cum illo, quam prandebo? Est respondendum, vt innuat Psal.4.
scilicet, se velle pernoctare nobiscum, atque in thalamo mẽtis quiescere: vt in pace in id ipsum dormia-
mus, & requiescamus. Sic cœnat cum Christo, atque in eius castis quiescit amplexibus, qui corde deuo
to pergit ad stratum, & in meditationibus sanctis obdormit. Talis non timet à timore nocturno, fed de Prou.13.
„ mentis securitate reficitur. Secura enim mens, quasi iuge conuiuium. [QVI vicerit] impedimenta sa
„ lutis suæ [DABO ei sedere mecũ in throno meo] id est, in regno cœlesti in cœlo empyreo. Tefte enim Iohã.14.
D propheta, Cœlum mihi sedes est. Hinc in Euangelio ait, Vado parare vobis locum. Et, Iterum veniã &
assumam vos ad meipsum: vt vbi ego sum, & vos sitis. Dabo quoq; ei sedere mecum in throno meo, id
est, potestatem iudicandi mecum in finali iudicio, secundum promissionem illam, Sedebitis & vos su- Matt.19.
„ per sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel [SICVT & ego vici] per patientiam cuncta
aduersa, per passionem meam diabolum, per aciem virtutum aciem vitiorum, per inflexibilem æquita
tem blanda & aspera mundi. Christus enim fortem armatũ ligauit, vasa eius diripuit, mundi gloriam
strauit: sed & aduersarios suos induratos Iudæos deiecit. Hinc ait militibus suis, In mundo pressurã ha-
„ bebitis. Sed confidite, ego vici mundum [ET sedi cum patre meo in throno eius] in cœlesti palatio: Hebr.1.
iuxta illud Apostoli, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. De quo throno scriptum est, Mitte sapien
tiam à sede magnitudinis tuæ. Itemque, Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Qui thronus
intelligi potest, vel ipsum cœlum, vel iudiciaria regiaque potestas, dignitas siue authoritas dei, in seip-
so inuariabiliter quiescentis. Vnde quod ait: sedi cum patre meo in throno eius, sic potest exponi, po-
testatem iudicandi à patre accepi. Pater enim omne iudicium dedit filio. Et Psalmista ait, Deus iudi-
cium tuum regi da. Quanuis autem Christo secundum diuinitatem conueniat iudicare per author-
itatem, tamen iudicii exequutionem meruit per suam humiliationem ac passionem: sicut & cor-
poris glorificationem, & exaltationem super omnes cœlos, per palmam præfatam meruit. Ideo
loquens Christus de patre & seipso testatur, Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia fi-

lius hominis [QVI habet aures,audiat quid ſpiritus dicat ecclesiis] Exhortatio iſta iam ſeptima vice reperitur,atque in epiſtola cuiuſlibet eccleſiæ Aſiæ ponitur:quatenus omnes Chriſtiani iſta perpẽdant,& quicquid Epiſcopis Aſiæ ſcriptum eſt,ad ſuam informationem conuertant: quod tamen epiſcopis ac prælatis ſumme incumbit. Videamus itaque,vt opera noſtra plena ſint coram deo, & ne nomen ſanctitatis habendo mortui ſimus coram altiſsimo: quod eis euenit, qui laudes quærunt humanas,ac commodum temporale,inſuper eaueant pigri potiſsime religioſi remiſsi, quod dominus cuidã tunc improperauit,quia nec frigidus es,neque calidus,&c. Cum enim religioſi teneantur quotidie ad perfectionem,iuxta ſuæ profeſsionis exigentiam,tendere:hi qui peruigilem curã non adhibent per paſsionum ſuarum reformationem & ordinis obſeruationem ac operum dei reuerẽtialem exequutionem, tepidi comprobantur,& non progrediendo in dei itinere,infeliciter retrogrediuntur. Poſtremo ex præinductis certiſsimum eſt,per angelos ſeptem eccleſiarũ Aſiæ in iſtis duobus capitulis non intelligi ſpiritus ſupernos beatos,quibus præſcripti defectus nullatenus competunt.

E

CELVCIDATIO CAP. IIII, [POST hæc vidi,& ecce oſtium apertum in cœlo.]

ARTICVLVS QVINTVS.

F

Apoc.1,2

POSTQVAM in præcedentibus,beatus Iohannes ſeptem eccleſias Aſiæ, præſertim earum Epiſcopos informauit,& per eos vniuerſam eccleſiam:nunc totius eccleſiæ ſtatum,ſublimitatem,decurſum,generalius pleniusque proſequitur,ſeu deſcribit. Eſt autem totus hic liber mirabiliter difficilis & obſcurus, etiam præ cunctis libris propheticis. Nam per imaginarias viſiones ac ſpecies eſt deſcriptus ita quod ſenſus literalis ipſius eſt,qui per ſimilitudines & res,non qui per voces ſignatur. Vnde & expoſitores variis modis hunc librum exponunt, nec aliquis plene eum intelligit, ita quod expoſitiones huiuſmodi pro magna parte ſunt infra certitudinem,nec aliquid certum intuentur in his,niſi vt ſecundum fidem ſint. Hinc & ego puſillus,nil noui introducere præſumens, ea quę ab aliis catholice dicta ſunt,quantum deus præſtiterit,breuiter tangam & colligam. [POST hæc vidi & ecce oſtium apertum in cœlo] Quod ait,poſt hæc,ad ordinem viſionis,non ad interualla ſeu viciſſitudinem temporis refertur,ſecundum Haymonem & Gloſſam. Eodem enim die vidit omnes viſiones in libro iſto deſcriptas,ſicut ſuperius inſinuauit,dicendo:fui in ſpiritu dominica die. ¶Porro ſeptẽ ſũt viſiones huius voluminis,quarum ſecunda hic incipit. Itaque poſt hæc,id eſt,poſt reuelationem primã hucuſque protenſam:vidi,viſione imaginaria,ac intellectuali. Eadem quippe viſio interior, imaginaria & intellectualis fuit. Imaginaria,quia per corporalium rerum ſimilitudines, ſeu materiales imagines,in interiori ſenſu angelico miniſterio formatas fiebat. Intellectualis,quia per illuminationẽ ſupernam Iohannes,quid illæ ſpecies deſignarent,veraciter intellexit:alias non fuiſſet propheta. Quia intelligentia eſt opus ſeu principale in viſione,prout in Daniele legitur. Veruntamen quod ait,poſt hęc, etiam ad temporis diſtinctionem videtur poſſe referri. Quãuis enim omnia iſta intuitus ſit vno die, & forte vna hora vel tempore breuiori,non tamen ſimul & ſemel,ſeu eodem tempore præciſe,ſed quælibet viſio ſuam habuit motulam. Simul enim non intelliguntur viſiones,niſi quæ per eandem ſpeciem repręſentantur. Porro hæ diuiſiones per diuerſas oſtenſæ ſunt ſpecies. Sed quia inter viſionum iſtarum impreſsiones non fuit notabilis interſtitio temporis,imo vna alteri mox ſucceſsit:dicunt expoſitores, tion ad ordinem temporis,ſed viſionis referendum quod ait,poſt hæc. Et ecce oſtium apertum in cœlo. Per oſtium iſtud communiter expoſitores intelligunt Chriſtum:qui ait, Ego ſum oſtium ouiũ. Per me ſi quis introierit,ſaluabitur. Quod apertum aſſeritur,quoniam Chriſtus notiriam ſui aperuit mundo,& ore ſuo aperto per ſeipſum docuit homines. In paſsione quoque corpus eius multis vulneribus fuit apertum,quando & vnus militum lancea latus eius aperuit. Inſuper Chriſtus omnibus ad ſe venẽtibus gremium offert elementiæ,& miſericordiæ ſuæ aperuit ianuam:ſecundũ quod ait, Venite ad me omnes qui laboratis. Et idem, Eum qui venit ad me non eiiciam foras. Hoc oſtium apertum eſt in cœlo,id eſt,in eccleſia militante,quam Chriſtus in euangelio regnum cœlorum appellat dicendo, Simile eſt regnum cœlorum decem virginibus. Quarum vtiqué fatuæ quinque fuerunt,quod eccleſiæ triumphanti nullatenus cõpetit. Aliqui vero dicunt,quod Iohãnes in iſto capitulo deſcribit maieſtatem dei, qui vnus eſt in natura, trinus in perſonis, qui Chriſto homini Apocalypſim,ſeu viſiones huius libri, per ſe immediate reuelauit ſeu indidit. Idcirco primo deſcribitur eius maieſtas,quantũ ad eminẽriam ſui throni ſeu loci,quo reſidere cenſetur. Et ita per hoc quod dicitur,ecce oſtium apertum in cœlo,datur intelligi,quod Iohanni in viſione imaginaria apparebat,quod ianua quædam aperiretur in cœlo, vt dei omnipotẽtis maieſtas ipſi oſtẽderetur ſub corporaliũ ſpeciebus,atq; ad innuendũ quod deſuper ipſi reuelaretur ſtatus eccleſię. Iuxta quem modũ Ezechiel dicit,Aperti ſunt cœli,& vidi viſiones Deĩ. Item q̃, Thronus ſuper firmamentũ,& ſuper ſimilitudinẽ throni ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper. Per quod deus altiſsimus omnibus præſidens deſignatur:prout ibidẽ plenius dixi [ET vox prima,quã audiui,tanq̃ tubę loquẽtis mecũ dicẽs,Aſcẽde huc,& oſtẽdã tibi,q̃ oportet fieri cito poſt hęc] Per vocẽ iſtã tubalẽ,q̃ prima fuit in hac viſione,quidam intelligunt vetus teſtamẽtũ ſeu doctrinã propherica,quam per illuminationem ſupernam audiuit interiori anditu Iohannes,quæ admonuit eũ aſcẽdere huc,ſcilicet ad Chriſtum,ſpiritalemque intellectum. Hæc autem expoſitio videtur nimium ſpiritalis,nec apparet quomodo iſta vox dixerit Iohãni,oſtendã tibi quę oportet fieri cito poſt hæc,niſi forte formaliter. Denique in die ſancto Pẽtecoſtes,veniẽte ſup apoſtolos ſpiritu ſancto,infuſa fuit Iohãni excellens notitia legis & prophetarũ. Alii ergo per vocem hãc intelligũt inſpirationem diuinam. Sed

Difficultas libri huius intellectus.

Apoc.1.

Dan.10.

Iohan. 10

Iohan.19

Matt.11.

Iohan.6.

G

H

Ezech.1.

A quoniam deus non docuit hæc Iohannem immediate per seipsum,imo nec per Christum,sed per angelum in persona Christi apparentem:aptius, vt arbitror, posset per vocem hanc angelica alloquutio seu inspiratio accipi, vel ipsemet angelus Iohannē interius alloquens & informans. Cur autē vox angeli quasi vox tubæ dicatur, semel iam expositum est:cum de hac voce dixit Iohannes, Conuersus sum, vt Apoc.1.
viderem vocem quæ loquebatur mecum, intelligendo per vocem vocis prolatorem. Sed & Dionysio contestante, propheticæ reuelationes per angelos factæ sunt. Itaque ait vox prima, quasi dicat eadem quam iam ante audiui. Nam quod præcessit primum vocare solemus. Veruntamen Beregādus per vocem primam Intelligit Iohannem Baptistam, qui de seipso fatetur, Ego vox clamantis in deserto. De quo fuit prædictum, Tu puer propheta altissimi vocaberis. Ascende huc, id est, ad contemplationem te Lucæ.1.
erige. De spiritali nanque non de corporali ascensu hoc dicitur, & ostendam tibi quæ oportet fieri cito post hæc, id est, processum, statum, & tribulationes ecclesiæ: quæ ex hoc vsque in finem mundi protrahentur ac fient [ET statim fui in spiritu] id est, alienatus ab omni exteriorum sensuum vsu, atque extasi mentis, per intentissimam eorum quæ mihi ostendebantur interius considerationem [ET ecce sedes posita fuit in cœlo] Si per cœlum intelligamus militantem ecclesiam, sedes in eo posita, est quæuis congregatio deuota, seu corda amore dei accensa, in quibus deus regnat, residet & quiescit: di
cente Apostolo, Templum dei sanctum est quod estis vos. Nam & anima iusti sedes est sapientiæ. Vt Psal.88.
B de scriptura asserit, Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. Quia, videlicet, per iustitiæ exequutionem, atque iudicii discretionem, anima deo disponitur: vt in ea residere dignetur. Si vero per cœlum intelligatur patria beatorum, seu triumphans ecclesia, per sedem in ea positam intelliguntur angelicæ potestates, omnesque mentes deo beatifice perfruentes, quibus deus sublimiter præsidens, interius cū-
ct a disponit. Rursus per sedem hanc authoritas & potestas dei ecclesiam gubernantis, exprimitur. Deus etenim nullibi verius, quàm in seipso esse & quiescere perhibetur. Postremo quia & ipsa ecclesia sedes est dei, sedes in cœlo est posita, quia ecclesia militans, quanuis adhuc in carne versetur, mente tamen cœlum inhabitat [ET supra sedem sedēs] scilicet deus vnus & trinus omnibus dominans. De quo fertur in psalmo, Deus in cœlo sedes eius. Et, Deus sedet super sedem sanctam suam. Quidam autem per sedentem specialiter intelligunt Christum, de quo scriptum est, Dominus quidem Iesus postquam loquutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei [ET qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardii] Per aspectum Iaspidis ac Sardii color eorum exprimitur. Iaspis autem viridis est coloris, qui color visum oblectat atque cōfortat. Sardius vero rubeum habet colorem. Hinc Berengandus & Haymo per Iaspidis viriditatem, intelligunt Christi diuinitatem, quæ interiorem visū m summe oblectat, reficit, & confortat. Per Sardii rubedinem, eius humanitatem pro nobis sanguine sacro perfusam accipiunt. Iuxta illud, Quare ergo rubeum est indumentum tuum? Rursus, quo- Esa.37.
C niam Iaspis apparentiam aquæ habet, Sardius vero ignis: Christus omnium iudex secundum Bedam, his comparatur, quia iam vnum iudicium per aquam exercuit, aliud per ignem exercebit. Albertus p Iaspidis virorem intelligit immarcesibilem felicitatis coronam, quam Christus electis donabit. Per Sardii ruborem, æterni ignis incendium, quod reprobis irrogabit. Alii qui per sedentem intelligūt deū vnum ac trinum: dicunt, Quod imaginariæ illæ propheticæ apparitiones, fiunt secundum congruentiam ad id, quod per imagines designatur, ac reuelatur. Deus autem apparuit, vt militantis Ecclesiæ gubernator, ad quam se habet vt dulcis consolator, & charitatis accensor: quorum primum designat viriditas Iaspidis, secundum Sardii rubor. Porro in visione Ezechielis, deus sedens in throno videtur in Ezech.1.
similitudine electri, velut aspectus ignis. Et ibidem per splendorem electri (quod aurei igneique coloris est) prouidentia & sapientia dei designatur. Hinc ergo hoc loco per Sardii igniforme ruborem, diuina sapientia: per Iaspidis vero virorem, incommutabilitas decor ac dignitas diuinæ naturæ, quæ æternaliter eiusdem vigoris est, vel etiam assumptæ humanitatis, quæ in resurrectione refloruit, intelligi po
test [ET iris erat in circuitu sedis] sicut in Gen. legitur, Dominus dixit ad Noe, Arcum meum po- Gen.9.
nam in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & inter terrā. Itaque per irim seu arcum, clemen tia & fœdus amicitiæ dei ad ecclesiam insinuatur. Sic enim dilexit mundum, vt vnigenitum filium su-
D um daret ei, & pro eo: Esa. testante, Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Itaque iris erat in circuitu sedis, id est, Ecclesiæ seu electorum, qui thronus sunt dei, quoniam misericordia dei, & pactum amicitiæ eius circundat, munit, tuetur ecclesiam. Misericordia enim domini ab æterno & vsque in æternū super timentes eum [SIMILIS visioni smaragdinæ.] Smaragdinus est lapis viriditatis clarioris ac plenioris quam Iaspis: est enim nimiæ, atque gratissimæ viriditatis, in tantum, vt videntium animos in admirationem conuertat. Quod ergo iris, in quo tripartitus color apparet, visioni seu colori smaragdi assimilatur, designat: quod misericordia, gratia, dilectio dei ad Ecclesiam sit electis admirabilis, summe accepta, euidentissime cognita, confortatiua, & consolatoria. Vnde per irim euangelica lex, quæ est Hiere.31.
lex amoris & gratiæ, potest intelligi. De quo Hieremiæ loquitur dominus, Feriam domui Israel & domui Iuda pactum nouum. Rursus, per arcum seu irim designatur, quod deus omnibus elementis, eorumque impressionibus, & alterationibus dominetur [ET in circuitu sedis sedilia viginti quatuor,
& super thronos viginti quatuor seniores sedentes] Secundum Berengandum, per viginti quatuor seniores in libro hoc, interdum patres veteris testamenti, interdum patres noui testamenti: aliquando simul vtrique significantur. Nunc autem per eos secundum dictum Berengandum, significantur patres veteris testamenti. Et per sedilia viginti quatuor, insinuantur viginti quatuor libri veteris testamenti: in quorum lectione ac meditatione, quasi in sedibus, veteres sancti à laboribus curisque seculi quiescebant. Sed cum secundum hunc expositorem per sedem intelligatur Ecclesia militans, cuius decursus & status hoc libro describitur: non videtur quod patres ve-

teris teſtamenti tempore huius reuelationis, dicti ſint eſſe in circuitu eccleſiæ militantis, qui iam ad triumphantem eccleſiam in Chriſti aſcenſione erant tranſlati: niſi forte dicantur eſſe in circuitu eccleſiæ, eam ſuis præſidiis muniendo, non ad eius numerum pertinendo. Quod ſi dicatur, nondum apparet, qnod tunc in libris veteris teſtamenti, ſeu eorum lectione ac meditatione quieſcebãt: quãdo iam
1.Cor.13. non per fidem ſed per ſpeciem cognoſcebant. Omnis enim ſcriptura noui ac veteris teſtamenti ad fidei obſcuram ſpectat notitiam, eum iuxta Apoſtolum per ſpeculum in ænigmate cognoſcamus. Quod ſi quis dixerit per eccleſiam iam ſignari vniuerſos fideles à principio mundi vſque ad vltimum electorum, qui naſcetur in mundo: ſicut Gregorius in parabola euangelica de vinea tangit, hoc rurſus nõ approbatur. Nunc enim deſcribitur Eccleſiæ ſtatus, prout à ſynagoga diſtinguitur: vtpote prout à Chriſti aduentu, & Euangelicæ legis prædicatione, ſeu nouo teſtamento ſumpſit exordium. Et quãuis illud quis diceret, nihilominus tempore huius reuelationis patres veteris teſtamenti, extra ſtatum & ordinẽ militantis eccleſiæ fuerunt. Porro ſi per ſedem authoritas, & poteſtas trini ac ſimplicis dei intelligatur, non inconnenienter patres vereris teſtamenti in circuitu ſedis huius ae ſedenti aſſediſſe feruntur: qui iam tempore huius prophetiæ ad patriam deuenerunt, & cum angelicis mentibus regi gloriæ aſsiſtebant. Sed tunc in præſatis ſedilibus non ſederũt. Alii ergo per vigintiquatuor ſeniores veteris ac noui teſtamenti ſanctos patres intelligunt, vt Beda & Haymo: qui propter duodecim apoſtolos atque dnodecim patriarchas, à quibus ſpiritaliter ſiue corporaliter nati ſunt, vigintiquatuor deſcribuntur. Vnde ſicut apud Matthæum per duodecim ſedes, in quibus ad iudicandum ſeſſuri dicuntur apoſtoli, vniuerſitas ſedium ac perfectorum qui in eis ad iudicandum ſedebunt exprimitur: propter duodenarium numerum apoſtolorum, eorumque dignitatem, quorum filii vniuerſi ſunt Chriſtiani: ita hoc loco per viginti quatuor ſedes vniuerſitas ſanctorum vtriuſque teſtamenti, quibus iudiciaria communicatur aliquo modo poteſtas, innuitur: ſicque per numerũ determinatum, indeterminatus numerus denotatur. Verum contra hoc videtur præinducta inſtantia, quantum ad patres veteris teſtamenti, procedere: niſi forte quis dicat, quod Iohannes hoc loco more prophetico ponit tẽpus præſens pro præterito, quantum ad ſanctos Moſaicæ legis. Alii ergo per viginti quatuor ſedes intelligunt vniuerſas euangelicæ legis eathedrales eccleſias, & per totidem ſeniores, earum epiſcopos: & hoc propter concordantiam no-
1. Par.24 ui teſtamenti ad vetus. Nam primo Paralipomenon ſcriptum eſt, quemadmodum Dauid diuinum cupiens cultum augere, conſtituit viginti quatuor ſacerdotes ſucceſsiue per hebdomadas in templo miniſtrantes. Et ſic rurſus per numerum determinatum indeterminatus exprimitur. Interdum ſiquidem ſeptenario, quandoque denario, ſubinde centenario, aliquando millenario, nonnunquam & aliis numerorum ſpeciebus vniuerſitas deſignatur, ſecnndum varias conſiderationes, numerorumque proprietates vel perfectiones. Sed quia præfati viginti quatuor ſacerdotes à Dauid diſpoſiti non erant pũtifices, imo ſub pontifice, apparet quod per eos conuenientius vniuerſitas ſacerdotum euangelicæ legis expri meretur: per ſedes autem eorum poteſtas & gratia, ſeu virtus, & merita eis collata, in quibus velut in ſedibus ſpiritualiter conquieſcunt. Dicuntur quoque iſta ſedilia & eorũ ſeſſores eſſe in circuitu ſedis, puta Eccleſiæ: quia eorum eſt, alios ab antiquo hoſte, cunctisque veræ ſalutis aduerſis tueri. Verũtamen iſta atque ſimilia, ſolum probabiliter ſentio, plenam certamque notitiam deo, & bis quibus ipſe reuelare dignatur, committens: nec aliorum atque maiorum meorum, quorum comparatione nihil ſum, dicta in aliquo reprehendens [CIRCVMAMICTI ſtolis albis] quia (ad literam) albis tempore ſacrificii induuntur, eaſtitate quoque corporis, & mentis puritate debent fulgere [ET in capitibus eorum coronæ aureæ] ſunt enim regale ſacerdotium, & rectores fidelium. Porro in ſcripturis per caput mens, per aurũ ſapientia, exprimi ſolet. Aureas ergo in capitibus ſuis habent coronas, quia mentes eorum dono ſapientiæ decorantur. Vel coronæ iſtæ ſunt merita quibus futuræ beatitudinis promeruerũt coronas [ET de throno] id eſt, de eccleſia militante, quæ ſedes eſt dei [PROCEDEBANT fulgura] puta miracula, quæ inſtar fulguris terrent atque illuminant: ſicut ſcriptum eſt, Timebunt qui habi-
Marc.4. tant terminos terræ à ſignis tuis. Et in Euãgelio ſæpius legitur: quomodo turbæ viſis Chriſti prodigiis timuerunt. Fulgura etiam ſunt eomminationes futuri iudicii, & pœnarum inferni [ET voces] id eſt, prædicatio mediocris & ſimplex, ſicut de ſeipſo loquens eommemorat Apoſtolus, Quaſi paruulis in Chriſto lac dedi, non ſolidum cibum. Vnicuique enim proponendum eſt verbum dei ſecundum ſuam
Marc.3. capacitatem [ET tonitrua] id eſt, prædicatio ſublimis, ſonora profunda. Vnde in euangelio Chriſtus quoſdam apoſtolorum filios tonitrui nuncupauit. Et alibi ſermo diuinus teſtatur, Ecce hæc ex parte dicta ſunt viarum dei. Et cum vix paruam ſtillam ſermonum eius audierimus, quis poterit tonitruũ ma-
Iohan.1. gnitudines eius intueri? Tonitrua ſunt verba Iohãnis, In principio erat verbum, & verbum caro factũ eſt. Et illud quod Paulus dicit, Audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui. Itemque, Sapiẽtiam loquimur inter perfectos [ET ſeptem lampades ardentes ante thronum] id eſt, in conſpectu eccleſiæ, & ante oculos fidelium interiores, vel potius in mente ipſorum. Quid autem ſignificent lampades ardentes, ipſe ſubdendo expoſuit [QVI ſunt ſeptem ſpiritus dei] id eſt ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus mens velut lampadibus illuſtratur, ac inflammatur. Vel ſeptem ſpiritus dei, intelligendi ſunt omnes angeli ſancti, quorum miniſterio corda fidelium irradiantur, & accendunrut. Vnde & ſuperius
Apoc.1. dicebatur, A ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt [ET in conſpectu ſedis] id eſt, eccleſiæ militantis, quæ thronus eſt dei [QVASI mare vitreum] id eſt, baptiſmatis ſacramentum, in quo ſubmergitur exercitus vitiorũ, ſicut in mari rubro exercitus Aegyptiorũ, quod inſtar vitri pellucidũ eſt, animasque clarificat. Per quod velut per vitrũ ſplẽdor ſolis iuſtitiæ mentẽ ſubintrat [SIMILE cryſtallo] ratione ſui effectus. Ab omni enim culpa ac pœna emũdat, omniũ virtutũ atq; donorũ ſpecioſitatẽ inducit: ita vt euolet qui ipſum ſuſcepit, niſi aliunde fœdetur. Rurſus in cryſtallo, quod ex ni-

A mia cõgelatione non fluit,neq; reſoluitur,aſsimilatur baptiſmus ob ſui effectus ſoliditatẽ. Nam indelebilem characterem imprimit,vnde nec iteratur. Quidam per mare vitreum ſimile cryſtallo intelligunt pœnitẽtiæ ſacramentũ,in quo eſſe debet fons lachrymarũ.Porro Berengandus per mare vitreum ſimile cryſtallo,intelligit nounm teſtamẽtum.In hoc etenim mari tria inſinuãtur, videlicet mare, & vitrum,item cryſtallum.Per mare ergo hiſtoria,per vitrum moralis intelligentia,in qua velut in ſpecu lo, homo quicquid in ſe vitioſum eſt,perſpicit:per cryſtallum,quod cunctis gemmis ſplendidius eſt,radioſq; ſplendoris emittit,ſpiritalis intelligẽtia deſignatur,quæ obſcura quæq; ſcripturarũ elucidat,mẽtes ſpiritualiũ ſenſuum flammis illuminat,& quoſdam dei ac cœleſtis patriæ amore ſuccẽdit. Deniq;, ſecũdum eundem venerabilem patrem,in templo Salomonis mare æneum fuiſſe legimus:in quo laua 2.Par.4.
bantur ſacerdotes,antequam accederent ad hoſtias offerendas.Aeris vero ſplẽdor quadã nigredine cito obnubilatur.Per mare itaq; æneum lex Moſi deſignatur,quæ fulgorem ſpiritualis intelligentiæ,literæ nigredine obſcurat. Et ſicut æs ſi lima teratur,ſplendor eius aperitur,ita & ſpiritualis intelligentia, quæ literæ ſuperficie obſcuratur in lege:ſi à fidelibus viris diligenter diſcutiatur, per dei gratiã manifeſtatur.In hoc ergo mari ſacerdotes lauabãtur,quia per ſacrificia,& quaſdã obſeruationes legales, quę-
» dam peccata veteris populi delebantur [ET in medio ſedis,& in circuitu ſedis quatuor animalia ple-
» na oculis ante & retro] Hoc(vt aſſerit Berengandus)ſecũdum hiſtoriã ſtare non poteſt. Neque enim tam paruus numerus ambitum ſedis & medietatem eius poterit obtinere: ſed ſpiritualiter intelligenda
B ſunt.Hæc quatuor ergo animalia in hoc libro,non ſemper quatuor euangeliſtas ſed & omnes doctores eccleſiæ,qui eorum doctrinam ſequuntur,deſignant. Huic aſſertioni etiam Beda & Albertus ſubſcri- Beda.
bunt.Ait enim Beda,per quatuor animalia in hoc libro non ſemper quatuor euangeliſtas intelligi: ſed Albertus.
quandoq; eccleſias.Et Albertus ait quod per quatuor animalia omnes prædicatores,& præcipue quatuor Euangeliſtæ,ſignati ſunt.Dicuntur autem prædicatores quatuor animalia,quia de quatuor euangelíis eorum prædicatio ſumitur.Itaque ſenſus eſt,Et in medio ſedis.i.in ſuſtentatione eccleſiæ,ſeu inter fideles,& in circuitu ſe.iis,id eſt,in protectione atq; cuſtodia Chriſtianorum, quatuor animalia,id eſt, vniuerſi doctores & prædicatores conſiſtunt,quorum eſt gregem dominicum ab omni animarum munire diſpendio,qui pleni ſunt oculis ante & retro,id eſt, ſcripturarum ſententiis, & conſideratione præteritorum ac futurorum. Verũtamen quoniam, teſte Gregorio ſuper Ezechielem,& ſecundum plu Grego.
rimorum doctorum conſonam aſſertionem,per quatuor animalia quatuor Euangeliſtæ notantur, dicendum:quod ipſi ſuis prædicationibus ac doctrinis ſeu Euangelicis libris,vſque in præſens eccleſiam Chriſti ſuſtentant,cuſtodiunt,ac defendunt.Vnde & ſpirita liter ambiunt eam. Nihilominus huic ex-
» poſitioni difficultatem facit,quod ſubditur [ET animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal
» ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis,& quartum animal ſimile aquilæ volã-
C ti] Qui enim animalia iſta euangeliſtas interpretantur,per faciem hominis Matthæum accipiũt:qui primus eſt in ordine euangeliſtarum,& primus euangelium ſcripſit,ſecundum Hieronymum. Cum er Hieron.
go hoc loco animal habens faciem quaſi hominis tertio loco ponatur, non videtur per ipſum ſignificari Matthæus.Iſta obiectio,quam aliqui ponderant,non videtur mihi alicuius momenti.Primo,quoniam teſte beato Gregorio,Hieronymo,multisque ſanctis doctoribus,quemadmodum apud Ezechie Greg.
lem,ita & hoc loco per præfata animalia euangeliſtæ ſignantur.Ezechiel autem faciem hominis ponit primo loco,& per eam ibidem ſignificatur Matthæus.Similiter hic non obſtat variatio ordinis: nã diuerſis reſpectibus,idem alicui præponitur,aut poſtponitur.Hinc,vt Haymo ait,Ezechiel primo po-
nit hominem,ſecundo leonem,tertio vitulum,quarto aquilam:ſeruans hiſtoriæ ordinem,quoniam pri Matth.1.
mo natus eſt Chriſtus vt homo,ſecundo terribiliter prædicans vocem emiſit vt leo, tertio in paſsione Marc.1.
oblatus eſt vt vitulus,poſtremo aſcendit in cœlum vt aquila. Porro Iohannes primo ponit leonẽ,quoniam Chriſtus iam ſurrexit à mortuis,cuius reſurrectioni fides præfertim innititur:ideo Iohannes tanquam teſtis reſurrectionis,primo expreſsit leonem. Quanuis autem prætacta Gregorii expoſitio, qua per hominem Matthæus,per vitulum Lucas,& cætera inſinuatur,communis ſit:aliqui tamen ſanctorum aliam habuerunt cõſiderationem. Nam ſicut hic retulit Beda,beatus Auguſtinus per leonem in- Matth.1.
tellexit Matthæum,quoniam regiam Chriſti proſapiam in exordio Euangelii ſui conſcripſit. Per vi-
D tulum autem Lucam, quoniam ſacerdotalem Chriſti originem ſcripſit, vt fertur, & Hilarius tangit. Per hominem Marcum, quoniam cæteris iam prætactis omiſsis, humanos Chriſti actus conſcribit. Per aquilam vero omnes Iohannem intelligunt, ob ſenſuum ſui Euangelii ſublimitatem. Præterea (vt recitat Berengandus) quidam aliter moti per leonem (vt dictum eſt) Matthæum, per vitulum vero Marcum propter eloquii ſimplicitatem, & per hominem intellexerunt Lucam, quoniam humanam Chriſti generationem eſt plenius proſecutus. Videlicet quemadmodum angelo nunciante cõceptus ſit,qualiter natus,in præſepio collocatus,circũciſus,in templo oblatus,in eodẽ duodecim habẽs annos inuẽtus. Aliqui demũ per quatuor animalia iſta,quatuor patriarchales eccleſias intelligi volũt. Primam,videlicet Hieroſolymitanam per leonẽ,propter conſtantiã apoſtolorum, ac primitiuæ illius eccleſiæ.Secundam,ſcilicet Antiochenam,per vitulum,propter obedientiam,qua primi illius eccleſiæ filii parati fuerunt apoſtolis obedire.Tertiam,vtpote Alexandrinam,per hominem,quia in ea à principio fuerunt doctiſsimi viri.Quartam,puta Conſtantinopolitanam,per aquilam,quia in ea fuerũt viri per contemplationem eleuati.Sed hoc Hieroſolymitanæ eccleſiæ multo ſublimius competit, quando in ea fuerunt apoſtoli,& primi Chriſti diſcipuli apoſtolicæ perfectionis viri, qui omnes in cõtemplationis gratia prorſus omnibus præfulſerunt. Finaliter per quatuor animalia quatuor Euangeliſtas hic deſignatos opinor: quanquam per ea etiam Chriſtus & membra eius, ſcilicet viri Chri-

Greg. ſtiani,queant intelligi:ſicut Gregorius eleganter edocuit. Fuit enim Chriſtus homo in natiuitate, vitulus in paſsione ac obedientia, leo in prędicatione ac reſurrectione, aquila in contemplatione & aſcenſione. E
Sic & quilibet Chriſti fidelis homo eſt, rationem ſequendo, vitulus carnem cum vitijs & concupiſcentijs crucifigendo,leo ſpiritaliter reſurgendo, & hoſtibus ſuæ ſalutis fortiter ac magnanimiter reluctando, aquila cœleſtium contemplationibus inſiſtendo,orationi,deuotioni,laudi diuinæ vacando [ET quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas] Alę ſanctorum ſunt virtutes, quibus in alta conſcendunt. "
Quoniam ergo ſenarius numerus eſt perfectus,& per ipſum frequenter perfectio deſignatur:ideo quod- "
libet animal ſex alas habere aſſeritur. Quia in vniuſcuiuſque Euangeliſtę libro omnium virtutum perfectio edocetur,ac nouę legis doctrina perfectionaliter continetur. Rurſus ſex alę ſanctorum ſunt ,lex naturæ,lex Moſi,doctrina prophetica,lex euangelica,Apoſtolica documenta, & catholicorum patrum inſtructio ſeu generalium conciliorum ſtatuta.His alis homines virtuoſi per amorem & contemplationem aſcendunt, & ad proximorum ędificationem deſcendunt. Volant quoque ad dexteram, gratias agendo
Eſaiæ.6. in proſperis,item ad ſiniſtram,per patientiam in aduerſis. Prćterea ſeraphin quæ Eſaię apparuerunt ſex alas habebant.Hinc & animalia iſta, ſex alis alata feruntur, quoniam per euangeliſtarum doctrinam ad angelicam perfectionem,beatitudinemque pertingitur. Iterum per ſex alas ſex ſpecies contempla-
Ezech.1. tionis(ſecundum quod quidam eas aſsignant)intelligi poſſunt. Quæritur,cur hoc loco animalia ſancta ſex alas habere ſcribantur,cum apud alium prophetam quatuor pennas habere commemorentur.
Huic quæſtioni reſpondere difficile arbitror,niſi quis contendat,myſterium animalium horum Iohan F
ni euidentius atque ſublimius reuelatum fuiſſe quam illi [ET in circuitu] id eſt, per totum corpus "
ſuum,ſicut & Ezechiel vidit.Vnde alia translatio habet,ante & retro [ET intus plena ſunt oculis] "
id eſt,conſiderationibus ſapientialibus & ſcripturarum ſententiis, creatoris ac creaturarum notitiis. "
Quia in omnibus circunſpecte ſe habent,reuerenter ad deum,exemplariter ad proximum,diſcrete ad ſeipſos:prætерita recolunt,prænſentia penſant,futura prouident: & ipſi Euangeliſtæ non ſibi duntaxat,
ſed toti eccleſiæ Chriſti viderunt. Nec fuit quicquam in congerie actionum eorum, quod oculo dire-
Matt.v 1. ctionis careret.Quod & ſapientibus & virtuoſis competit,ſecundum quod ait Saluator, Si fuerit oculus tuus ſimplex,totum corpus tuum lucidum erit. Vnde & nos in omnibus oculati eſſe debemus, nec aliquid ſine prudenti conſideratione peragere,prout Salomon loquitur:Palpebræ tuæ prędecant greſſus tuos.Et apoſtolus,Sine prædicio(id eſt,prævio iudicio) nihil facias. Et in Eccleſiaſtico, Fili ſine conſilio nihil facias,& poſt factum non pœnitebis. [ET requiem non habebant] Sancti enim in hac
vita variis tribulationibus exereentur,nec modo corporalem pauſationem libenter admittunt, vt in fu- "
turo æternaliter conquieſcant.Reprobi vero in hoc ſeculo pacem ſuam carnalem & requiem quęrunt,
quibus æterna tribulatio imminet.Requiem quoque animalia non habebant,quoniam euangeliſtæ,&
vniuerſi qui eorum doctrinam ſectantur, à dei laudibus, orationibus, ac bonis operibus non ceſſaue- G
Lucæ.18. runt,neque deſiſtunt.Oportet enim,Chriſto teſtante, ſemper orare & non deficere, iuxta Dauidicam
profeſsionem,Benedicam dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo. Ideo ſubditur,
[DIE ac nocte] id eſt,congruis horis dierum ac noctium,in proſperis & aduerſis [CLAMANTIA,
Sanctus,ſanctus,ſanctus,dominus deus omnipotens,qui erat] ante omnia ab æterno [ET qui eſt]in- "
uariabiliter in ipſo æternitatis inſtanti atque momento [ET qui venturus eſt,] id eſt,æternaliter erit, "
& in iudicio ſuam æquitatem ac poteſtatem monſtrabit,venturusque eſt omnium iuſtiſsimus remune- "
Apoc.1. rator.Iſtud ſupra plenius fuit expoſitum.Huic autem cantico ſimile eſt & illud angelicum:Clamabant alter ad alterum,Sanctus,ſanctus,ſanctus,dominus deus exercituum.Itaque eccleſia militans in laudibus creatoris ſe triumphanti conformat, tanq̃ vętura ad illam,& ſine fine deũ eũ ea felicitер laudatura.
Porro in eo quod ter ſanctus profertur,ſuperbeatiſsimæ trinitatis myſterium commendatur:vnitas ve ro diuinitatis, per id quod ſingulariter ſubditur, dominus deus omnipotens. Eſt autem deus gloriоſus & ſummus eſſentialiter ſanctus, tanquam in ſuiipſius natura vere puriſsimus, ſupermundiſsimus, lux immenſa,ſapientia infinita,virtus fontana,à quo omnis ſynceritas deriuatur, in quem ſolum per naturam culpa cadere nequit:cum ipſe ſibi ipſi ſit finis,& à nullo dependeat.Quo autem quis ſanctior eſt, eo fœditatem peccati plus deteſtatur. Cum autem deus adorandus ac benedictus ſit ſanctitatis omniſarie infinitæ,conſtat, quod deteſtatione immenſa abominatur turpitudinem culpæ. Si igitur ei placere,vniri, conformari optamus, deformitatem peccati tota mente odiamus, vitemus, purgemus. Non H
Pſal.5. enim habitabit iuxta eum malignus,nec permanebunt iniuſti ante oculos eius.Adde,quod quantumcunque quis in ſanctitate profeeerit, ſi ad diuinæ mentis ſanctitatem ſe conferre contenderit : obſcurum & maculatiſſimum ſe proclamabit [ET cum darent illa quatuor animalia gloriam, & honorem,& benedictionem] id eſt quatuor euangeliſtis verbis & ſcriptis per mundum Chriſti myſteria & "
euangelicam legem diſſeminantibus,per quod glorificabant,honorabant,ac benedicebant [SEDEN "
TI ſuper thronum] id eſt deo prædicenti eccleſiæ, & propria authoritate omnibus dominanti [VI- "
VENTI in ſecula ſeculorum] id eſt æternaliter:cum ipſe ſit per eſſentiam viuens & vita,totiusque vi- "
tæ ſuperopulentum principium [PROCIDEBANT vigintiquatuor ſeniores,ante ſedentem in thro "
1.Tim.1. no] id eſt vniuerſi ſacerdotes,prædicatores ac patres nouæ Teſtamenti deo ſe profunde humiliarunt,ac "
paruerunt [ET adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum] ſcilicet deum verum,cui ſoli cultus latriæ "
eſt impendendus,non idolis. Quo datur intelligi, per Euangeliſtarum prædicationem idololatriam "
Zach.13. pro maxima parte deſtructam ,ſecundum quod prophęta vaticinatus eſt dicens, In die illa, dicit dominus,diſperdam nomina idolorum de terra [ET mittebant coronas ſuas ante thronum] id eſt, deo "
altiſsimo humiliter gratiſsima mente adſcripſerunt, quicquid ſapientiæ ac virtutum, quicquid victoriæ de hoſtibus ſuæ ſalutis obtinuiſſent : non in ſe ſed in domino gloriantes [DICENTES, Di- "

A gnus es domine deus noſter] omnium vtique deus per creationem & præſidentiam omnipotentem, in cuius ditione cuncta ſunt poſita. Specialiter autem deus noſter, per ſingularia beneficia tua ſuper nos, ac- Hierem. 9
» que per noſtram deuotionem ad te [ACCIPERE gloriam, & honorem & virtutem] id eſt, vt tibi à cunctis gloria, honor, omnisque virtus attribuatur ſeu impendatur, vel adſcribatur, & omnia ad tuam gloriam ordinentur: non proprius, ſed tuus ſemper honor quæratur: tu ſolus virtuoſus, omnipotes, per te ſufficiens, omnis quoque virtutis collator ab omnibus prædiceris. Sicut Pſalmiſta ait, Non nobis domine non
» nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Et Apoſtolus, Soli deo honor & gloria [QVIA tu creaſti omnia] qui ſolus es ens per eſſentiam, & alia vniuerſa ſunt entia per participationem. Creauit autem deus omnia, vel totaliter quantum ad id quod ſunt, vel quo ad primordialem materiam, vel quantum ad eorum pri-
» marias cauſas [ET propter voluntatem tuam erant] non antequam createntur, ſed quod ex eo inſtanti ex quo creata ſunt erant, & vſque in præſens perſeuerant, tuæ eſt liberrimæ voluntatis. Propter quam,
» ſeu ex qua [ET] ſecundum quam [CREATA ſunt] libere, non per modum naturalis emanationis, vel de neceſſitate naturæ, ſicut radius procedit à ſole. Imò potius eo modo, quo dona procedunt à dante, & artificiata ab artifice. Propter quod dicit Apoſtolus, Deus operatur omnia ſecundum conſilium volú- Epheſ. 1.
tatis ſuæ. Et de increata ſapientia dicit quidam, Omnium eſt enim artifex, omnem habens virtutem. Vel
B ſic, Propter voluntatem tuam erant, id eſt, ſecundum voluntatem tuam per complacentiam fuerunt æternaliter, quantum ad eſſe ideale in increata tua arte ac diſpoſitione ſeu præſtituatione: iuxta illud, Quod factum eſt, in ipſo vita erat. Et creata ſunt, de eſſe ideali procedendo ad eſſe propriæ ſpeciei & exiſtentiæ actualis: tunc & taliter, quando & qualiter tibi ſuperglorioriſſimo creatori complacuit. Quemadmodum veſtis ſeu domus eſt in mente artificis antequam in opere fiat. Propter quod ſeptimo primæ philoſophiæ Ariſtoteles ait, quod domus eſt à domo, & ſanitas à ſanitate. Domus videlicet materialis & ſanitas corporalis, à domo & ſanitate quæ ſunt in conceptu artificis per intelligibile eſſe. Itaque quoniam omnia profluxerunt à deo, omnia ad eum ſunt referenda, vt vnde exeuot flumina, reuertantur. Et de omnibus atque in omnibus exbibenda ſunt deo, honor, gloria, & virtus, tanquam principio & fini abſolute perfecto.

EXPOSITIO CAP. V. [ET VIDI.] ARTICVLVS VI.

» ET vidi in dextera ſedẽtis ſuper thronum librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſe-
» ptem] Quidam hunc librum in aliquibus locis tot modis exponunt, vt expoſitionis multiplicitas eo fuſionem, obſcuritatem, atq; faſtidium parere videatur. Hinc planius procedẽ do, & quantum deo agente potero, iuxta literam permanendo, id quod ordini literæ magis conuenire apparet, inducam. Iam autem ſatis præhabitum eſt, quod in iſto volumine decurſus ac ſtatus Eccleſiæ à tempore Chriſti vel Apoſtolorum vſque in finem ſeculi deſcribatur. Vidit ergo
C Iohannes imaginaria viſione in dextera ſedentis ſuper thronum, id eſt, dei omnipotẽtis tori Eccleſiæ præſidentis librum ſcriptum intus ac foris, & ſeptem ſigillis ſignarum. Sic nanque in imaginaria viſione apparebat Iohanni, ꝙ huiuſcemodi librum videret, quemadmodum etiam Ezechiel aſſerit, Vidi, inquiens, & ecce manus miſſa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat ſcriptus intus & foris. Quemadmodum ergo in viſione Ezechielis per librum imaginaria repræſentatione viſum, ſcriptum, expoſitum, & comeſtum deſignatur eorum cognitio, quæ deus Ezechieli per angelum reuelauit, quæ & in Ezechielis libro conſcripta ſunt: ita hoc loco per librum Iohanni oſtenſum intelligitur notitia vel ſciẽtia eorú, quæ Iohanoi de ipſo eccleſiæ ſtatu fuerant reuelanda. Quæ & nunc in hoc Apocalypſis volumine ſunt deſcripta. Qui liber intus & foris ſcriptus apparuit, ſcilicet ab vtraque parte, vel in ambobus lateribus: ad innuendum, qnod valde multa myſteria continerẽt, & ſenſibus redundaret. Item, quod q̃dã obſcura, & aliqua clara haberet. Imò & aliqua de p̃ſenti militãti eccleſia, & aliqua de futura vita nondum nobis patente: ſed quaſi intus ſcripta, ſine incluſa ſeruarer. Porro quid ſeptem deſignent ſigilla, infra deo implente dicetur: nunc vero in tantum tangatur, quod tot ſigillorum ſignatio, difficultatem,
» obſcuritatem, preciositatem ſententiarum libri huius ſignificat. [ET vidi angelum fortem prædicantem
» voce magna, Quis eſt dignus aperire librum] id eſt, ſententias huius libri expouere [ET ſoluere ſigna-
» cula eius] id eſt, cauſas difficultatis eius amouere: vt quæ latent, pateſcant? Quidam hunc angelum dieũt
D fuiſſe Gabrielem, qui fortitudo dei interpretatur: potius tamen apparet, quod fuerit angelus Iohanoi in Chriſti perſona apparens, cumque de omnibus his informans, ſecundum quod ſuperius dicebatur. Denique angelus iſte tam tubaliter inquiſiuit, quis librum hunc aperiret: quatenus mẽtem Iohannis ad horum aduertentiam prouocaret, atque ſciendi hæc deſiderio imflammaret. Noo enim ex ignorantia interrogauit. Clamauit quoque voce tam grandi, ad inſinuandum qnod magna prorſus exiſterent quę erant ſcripta atque pandenda. [ET nemo poterat in cœlo] id eſt, nullus angelorum [NEQVE in terra] id eſt,
» nullus viarorum [NEQVE ſubtus terram] id eſt, nullus eorum qui ſub terra ſunt. ſ. mortuorum, vel dæmonum, vt quidam exponunt, qnod tamẽ improprie (vt arbitror) ſonat. Iccirco per eos qui ſub terra ſunt potius deſignati videntur defuncti ſaluandi, qui in locis purgatorijs ſunt: vel angeli boni, qui ad eorũ conſolationẽ deſcẽdũt ſ[APERIRE librum]. i. horũ ſcientiã elucidare [NEQVE reſpicere illum]. i. ſecreta
» eius cõprehendere aut rimari. Quidã per librũ iſtũ vtriuſq; teſtamẽti ſcripturã intelligũt: Per angelũ vero
» fortẽ, patres veteris teſtamẽti. Sedhãc ſcripturã ſancti angeli intelligũt aperiréq; poſsũt, prophetæ quoq; Dan. 10.
ea quæ de Chriſto prædixerũt, eiuſq; myſteria ſibi oſtenſa, intellexerũt, eũ intelligẽtia ſit opus in viſione. Actuũ. 2.
Inſuper ſanctus iſte Iohãnes, quãdo in die Pentecoſtes ſpiritũ ſanctũ ſuſcepit, vtriuſq; teſtamẽo ſcripturas atque myſteria eminẽter cognouit. Hinc per librum iſtum potius arbitror deſignari horũ ſecretorũ notitiam, ſecundum quod eſt in mente diuina: cuius ſcieotiam incomprehenſibilem eſſe conſtat. Vel certe hãc ipſam notitiam, ſecundum quod Chriſto homini fuit reuelatata atq; infuſa: quia in tanta plenitudine mul- Coloſſ. 2.

li alteri cõmunicatur. Sicque liber iste visus est in dextera dei, ad innuendum, quod in pia ac gratiosa dei E
virtute consistat, cui & quantum velit alijs hæc secreta manifestare. [ET ego flebam multum, quoniam »
nemo] id est, nullus præfatorum [DIGNVS inuentus est aperire librum, nec videre illum] secundũ sen- »
sum præmissum. Potuit tamen aliquo modo videri, cum Iohannes dicat se eum vidisse. Sed scientiam in-
creatam, vel animæ Christi insusam, nullus horum potuit penetrare. In quibus vtique verbis pãdit Iohan
nes, quanto feruore optauit horum notitiam ac futurum ecclesiæ decursum & statũ agnoscere: ita quod
Danie.10. vere cum Daniele & plus quàm Daniel, vir desideriorum possit vocari. [ET vnus de senioribus dixit mi »
Iob.3. hi] me consolando. Nempe tam sancto dolori ac fletui consolatio debebatur, quia post fletum virtutis »
Matth.5. deus consolationem infundit, docente Christo, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. [NE fleue »
Luc.6. ris] tam amare, [ECCE vicit leo de tribu Iuda] id est, Christus, qui dictus est leo propter fortitudinem, »
Matth.1. regiam dignitatem, ac imperterritum animum. Ortusque est de semine Iuda per Dauid, qui moriendo
Hebr.2. mortem destruxit, atque in resurrectione victor apparuit. Hic vicit diabolum, eius vasa diripiendo, eiusq;
Matth.2. potentiam debilitando. Vnde passioni iam proximus dixit, Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.
Iohan.2. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Insuper spoliauit infernum, captiuam duxit
Psal.67. captiuitatem, & per patientiam omnia superauit aduersa, [RADIX Dauid] quia de radice ipsius Da- »
Esa.11. uid, secundum naturam assumptam descendit, sicut prophetatũ fuerat, Egredietur virga de radice Iesse.
Christus quoque secundum suam diuinitatem, fuit origo, radix ac fundamentum Dauid, & omniũ. Rur- F
sus, Christus est radix Dauid, id est, radix ad Dauid secundum carnis propaginem pertinens: de qua radi
ce fideles quasi virgulta nascuntur. Imo & ipsa ecclesia tanquam oliua arbor ac vinea fructuosa est na-
ta. [APERIRE librum & soluere septem signacula eius] id est, Christus quoniam victor surrexit, potes »
est tibi libri huius mysteria reuelare, & quicquid scire cupis ostendere: ita quod increata dei cognitio fu-
turorum ac secretorum, per ipsum tibi secundum tuam capacitatem nunc patefiet. Christo quippe etiam
secundum formam assumptam, competit omnem mentem creatam purgare, illuminare, perficere ex ple
nitudine sibi collata. Notandum, quod per vnum seniorum, qui Iohanni ista loquutus est, quidam Mat-
thæum apostolum, quidam Petrum archiapostolum putant expressum, qui tempore huius reuelationis ia
sub Nerone, per martyrium migrauit ad dominum. Probabilius autem loqui videntur, qui omnia ista per
eundem angelum Iohanni reuelata affirmant: qui tamen in vi imaginatiua Iohannis diuersarum perso-
narum formauit effigiem. Sicque in illorum persona sermo dirigebatur interno affatu ad hunc sanctum.
Consequenter prosequitur quomodo Christus aperuerit librũ [ET vidi, & ecce in medio throni, & qua- »
tuor animalium & seniorum] id est, in medio militãtis Ecclesiæ, quæ sedes est Christi ad quam Euange »
listæ, ac cæteri pertinent sancti. Nam & secundum Berengandũ, per thronum & quatuor animalia ac se-
niores, vna Ecclesia cum cunctis suis ordinibus designatur [STANTEM agnum] .i. Christũ, de quo ait »
Iohan.1. præcursor Baptista, Ecce agnus dei. Et de quo ité Hieremias, Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad G
victimã. Agnus nãque propter innocentiã, mansuetudinẽ, obedientiã & immolationẽ vocatur. De quo &
Esa.56. Esaias prædixit, Sicut ouis ad occisionem ducetur: & quasi agnus coram tondẽte se obmutescet. Christus
itaque in medio Ecclesiæ visus est à Iohanne. Nam & hoc spopondit: Ecce, inquiens, vobiscum sum cun-
Matth.28 ctis diebus. Præterea Christus dicitur in medio fideliũ ambulare (in quantum dona sua eis distribuit) & in
throno sedere vt omniũ princeps ac iudex: nunc vero dicitur stare, quasi paratus iuuare cerrantes [TAN »
QVAM occisum] quia reuera ante fuit occisus, & nũc quasi occisus apparuit cũ cicatricibus vulnerũ, cum »
indubitanter ad immortalẽ resurrexerit vitã [HABENTEM cornua septem] .i. omniũ regum atque re- »
Dan.7. gnorũ potestates: iuxta illud, Omnes populi tribus & linguæ seruiẽt ei. Potestas eius potestas æterna quæ
Psal.71. non auferetur, & regnũ eius quod nõ corrũpetur. Ité in Psal. Adorabũt eũ omnes reges terræ, omnes gen
tes seruiẽt ei. Berengãdus per septẽ cornua omnes electos intelligit: qui regnũ dei vocantur & per septẽ
mũdi ætates distinguntur [ET oculos septẽ, qui sunt septẽ spiritus dei] Itaque oculi isti sunt septem dona »
Zacha.3. spiritus sancti, quæ spiritus. i. spiritales influxus appellantur [MISSI in omnẽ terram] .i. per totam Eccle »
siam fidelium animabus infusi. Istis donis plena est anima Christi, de quibus sermo propheticus loquitur,
Super lapidem vnũ oculi septẽ sunt. Sed quia per oculũ intellectus exprimitur, possunt per septem ocu-
los vniuersæ angelicæ mentes, quæ propter cognitionis eminentiã oculi nominãtur, intelligi: quæ ad ec-
Hebr.1. clesiã custodiendã, ac gubernandã mittuntur. Sicut Apostolus astruit, Nonne omnes administratorij spiri H
Psal.122. tus sunt in ministerium missi, propter eos qui hæreditatẽ capiunt saluti? Qui omnes sunt in manu Chri-
sti, sicut oculi seruorũ in manibus dominorum suorũ. [ET venit & accepit de dextera sedentis in throno »
librum.] Sic nẽpe in imaginaria visione apparebat Iohanni, quod Christus homo ad patrem in throno »
Dan.7. sedentem accedens, librum præfatum de dextera eius acciperet. Simile & in Daniele scriptum est. Aspi-
ciebam in visione noctis, & ecce quasi filius hominis veniebat, & ad antiquũ dierum peruenit. Per hoc igi
tur quod vidit Iohannes figurabatur, quod Christus vt homo à patre, imò à tota superfelici Trinitate, o-
mnem suam scientiã, efficaciãque aperiendi librum fortitus sit: non tunc quando Iohannes hæc vidit, sed
à primo incarnationis momento. Sed nunc ista monstrantur illi, vt videat se per Christum, mediante an-
gelo, edoeendum. [ET cum aperuisset librum] diuina secreta, & statum Ecclesiæ, ac scripturarum myste »
ria reserãdo [QVATVOR animalia, & viginti quatuor seniores] .i. primi doctores ac prælati & sacerdo »
tes Ecclesiæ, prout in præcedẽtibus plenius dictũ est [CECIDERVNT corã agno] ei humiliter gratias de »
tantæ illuminationis beneficio referentes. Cũ enim fideles in Asia, deinde & cæteri, reuelationẽ hoc libro »
contentam à Christo per angelum & Iohannẽ susceptissent, in domino sunt gauisi [HABENTES singu »
li citharas & phialas aureas] Per citharam carnis mortificatio, quæ in auribus dei bene sonãtem facit har »
moniã, exprimitur. Porro per phialas aureas, quæ latæ ac lucidæ sunt, mẽtes deuotæ per charitatẽ dilata-
tæ, per sapientiã clarificatæ signantur [PLENAS odoramentorũ, quæ sunt orationes sanctorũ] exponit »

A hoc loco ſeipſum,vt per hoc in alijs ad expoſitionem myſticam manuducamur.Hæc itaque odoramenta
ſunt ſpiritalia,puta orationes ſanctorum iſtorum,quas pro ſeipſis ac alijs fundunt.& ſicut incenſum coram
deo aſcendunt eique ſuauiter redolent,& per eas bonus odor Chriſti deo efficimur,multo amplius quàm 2.Cor. 2.
per ſacrificia legis,quorum odorem deus toties legitur odoratus,quod nõ eſt aliud niſi ꝙ ea propter de- Geneſ.8.
» uotionem offerentium acceptauit. [ET cantabant canticum nouum] id eſt, ad Euangelicam pertinens Exod.29.
» legem,& de humani generis innouatioꝰe tractans,ooꝰaque geſta contineꝰ [DICENTES, Dignus es Leuit. 26.
» domine deus] Ieſu Chriſte,qui in vna perſoꝰa eſt verus deus verusque homo [ACCIPERE libru & Nume.28
» ſoluere ſignacula eius] id eſt,præfata myſteria fidelibus elucidare [QVONIAM occiſus es & redemi-
» ſti nos deo] id eſt,ad gloriam dei,qui vnus ac trinus eſt [IN ſanguine tuo] id eſt,precioſi tui ſanguinis
effuſioꝰe.Ex quo ſequi videtur,quòd Chriſtus ſua paſſione libri huius acceptionem meruit,ac reuelatio-
nem:quem tamen,vt dictum eſt,ab incarnationis exordio ſumpſit,ac nouit. Itaque aduertendum, quod
ſecundum Damaſcenum humanitati Chriſti ratione ſuæ hypoſtaticæ vnionis cum verbo, data eſt & cõ Coloſſ.
petit ab incarnationis inſtanti plenitudo gratiæ ac ſapientiæ:poteſtas quoque atque prælatio ſuper omnẽ
creaturam,ita,quod quicquid deus ſcit ſcieotia viſionis, quæ eſt de exiſtentibus ſecundum quamcunque
differeutiam temporis,ſcit etiam anima Chriſti à primo ſuæ creationis momento. Nihilominus corporis Philipp.2.
ſui glorificationem,exaltationem,iudiciariã dignitatem,dicitur ſua paſſione ac humiliatiõe promeruiſſe,
B quãuis hæc ratione præfatæ vnionis ei competereut.Vnde quod nunc dicitur agnus dignus accipere li-
brum & ſoluere eius ſignacula,quia occiſus eſt:intelligendum eſt quãtum ad manifeſtationem huius ac-
ceptionis.Sicut & agnus ipſe Chriſtus dominus eſt poſt paſſionem conteſtatus, Data eſt mihi omnis po-
teſtas in cœlo.& in terra.Quia tunc cœpit poteſtas hæc manifeſtari.Veruntamen aliqui dicunt quod ſo- Matth.28
lutionem ſignaculorum libri videlicet reuelationem myſteriorum eius, Chriſtus ſua paſſione promeruit,
» ſicut & corporis ſui glorificatioꝰem.Itaque redemiſti nos [EX omni tribu & lingua,& populo & natio-
» ne.] Hoc duplicitur exponitur. Primo,quod ipſa eccleſia ex omnibus iſtis conſtet ſiue collecta ſit,iuxta
illud,Reminiſcentur & conuertentur ad dominum vniuerſi fines terræ.Secundo,quod fideles, præſertim Pſal.21.
electi,ex omni tribu,lingua,& populo ita redempti ſunt deo,quod alij multi eiuſdem populi linguę ac tri
bus reliqui & reprobi ſunt.Secundum quod Lucas ait,Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam.
» [ET feciſti nos deo noſtro regnum & ſacerdotes] hoc ipſum ſupra ſcriptum eſt atque expoſitum [ET Actuſ.13.
» regnabimus ſuper terram] id eſt,corpori noſtro dominabimur,eius carnalitatem ac paſſiones frenãdo.
Iuxta quod ait Saluator, Beati mites,quoniam ipſi poſſidebunt terram. Denique Chriſto ſeruire regnare Apoc.1.
eſt,& ingenuitas ſumma,quemadmodum beatiſſima proteſtata eſt Agatha, Quid enim eſt Chriſto ſer-
uire,oiſi diabolo,mundo,carni ac propriæ voluntati victorialiter dominari?Quemadmodum nanque vi-
tioſi ſunt ſerui diaboli:ſic virtuoſi ſunt domini eius.Vel,quia non dicũt regnabimus in terra, ſed ſuper ter
C ram:exponi poteſt quod dicitur ſuper terram, id eſt, in cœlo.Sed & cœlum terra viuentium appellatur.
Imo cum ſint verba quatuor animalium & ſeniorum,per quos prælati,doctores,& ſacerdotes intelligũ-
tur:exponi poteſt de præſidentia,qua iſti inferiores gubernãt.Præterea quoniam angeli ſancti humanum
genus,tanquam ſibi in intellectuali perfectione ſimile,diligunt,eiusque ſalutem deſiderant:& quoniã per
hominum ſaluationem eorum inſtauratur ruina,præmium quoque & gaudium accidentale augetur. Ic-
» circo ſaluatioui hominum congratulati ſuoꝰ,ſicut ſubiungitur. [ET vidi] id eſt, ſpiritaliter intuitus ſum
» [ET auditui] interiori auditu [vocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſenio-
» rum] id eſt,per gyrum totius eccleſiæ,quam angeli ſancti circueunt,cuſtodiunt,protegunt, ſicut & dæ-
» mones eandem circueuut ad deuorandum [ET erat numerus eorum milia milium] id eſt,pene innume
rabilia milia.Siquidem per hunc maximum numerum innumerabilis eorum multitudo exprimitur: quæ
& ſi deo ſit certa,viatoribus tamen innumerabilis eſt. Hine vox illa admirantis, Nũquid eſt numerus mi Iob.21.
litum eius? Hic autem,ſecundum Berengãdum & alios, fit ſermo de angelis ad hominum cuſtodiam de-
ſtinatis,quia de inferioribus conſiſtunt ordinibus:niſi quis dicat,omnium cœleſtium ordinum ſpiritus ad
externum mitti obſequium:quod ſancto Diouyſio non cõcordat. Si ergo eſt tantus numerus angelorum Dionyſi°.
Eccleſiam cuſtodientium,quantus eſt oumerus vniuerſorum: præſertim cum iuxta diuinum Dionyſium
quanto in cœleſtibus hierarchijs ehorus ſeu ordo eſt altior:tanto plures in ſe angelicos continet ſpiritus.
D Hinc aſſerit ſanctus Thomas, quod ſicut cœleſtia corpora excedunt inferiora quaſi incomparabiliter in
magnitudioe:ita angelici ſpiritus in multitudine.Propter quod ait Daniel, Milia milium miniſtrabant ei, Dan.7.
» & decies milies centena milia aſſiſtebant ei [VOCE magna] id eſt, iucundiſſima & vehementer affe-
» ctuoſa [DICENTIVM, Dignus eſt agnus,qui occiſurus eſt,accipere virtutem & diuinitatem,& ſapiẽ
» tiam,& fortitudinem,& honorem,& gloriam,& benedictionem] id eſt,rationabile eſt,iuſtum,& oppor
tunum,vt omnia iſta Chriſto adſcribantur,eoouenire ſeu ineſſe dicantur,eique competere manifeſtẽtur.
Accipit ergo iſta à nobis,quando laudamus,& confitemur ei iſta ineſſe,ſeu conuenire.Ipſe quippe eſt vir
tus & ſapientia patris,vnigenitus dei,& verus deus. Fortitudo quoque creata ei maxima eſt collata,ſecũ
dum quod homo.Benedicimus autem Chriſto benedictione laudis,& benedicit oobis benedictione con- 1.Cor.1.
ſecrationis,ſeu ſanctificationis,munera gratiæ infundendo.De qua benedictione ait Apoſtolus, Sine vlla
» contradictione quod minus eſt,à maiore benedicitur. [ET omnem creaturam quæ in cœlo eſt] i.vniuer Hebr.1.
» ſos ſanctos dignus eſt poſſidere,& ſubiectos habere,etiam ſecundũ naturã aſſumptã [ET quæ in mari,&
» quæ ſunt ſuper terrã & quæ ſub terra] i.homines viatores & dãnatos,imò & cũcta creata [ET quæ ſunt
» in aere] id eſt,piſces & aues. Vnde ad Chriſtũ maxime pertinet illud Dauidicum, Omnia ſubieciſti ſub
» pedibus eius,oues & boues vniuerſas,inſuper & pecora campi. Volucres cœli & piſces maris. Hinc alius
» propheta teſtatur,quod antiquus dierum,videlicet pater æternus,dedit Chriſto poteſtatem,hooorem, &
» regnum. [OMNES] id eſt,angelos vniuerſos & militantis eccleſiæ ſeniores,ac filios [AVDIVI dicen

tes ſedenti in throno] id eſt,deo excelſo vni ac trino [ET agno] id eſt,Chriſto ſecundum naturam aſ- E
ſumptam. [BENEDICTIO] laudis & gratiarum actionis [ET honor] latriæ,ſeu hyperduliæ quan „
tum ad Chriſti humanitatem [ET gloria & poteſtas in ſecula ſeculorum] Hæc competunt deo,& hæc „
ei ab omnibus adſcribi optare,& eius perfectioni ac beatitudini congaudere,debemus [ET quatuor ani „
malia dicebant amen] diuina præconia confirmando, & de laude ac excellentia dei cordialiſsime exul- „
tando.Quod & Euangeliſtis præcipue competit. [ET viginti quatuor ſeniores cecidérũt in facies ſuas] „
Iohan.5. deo omnipotenti mente & corpore ſe humiliter proſternendo,quod & quotidie agunt electi fideles [ET „
adorabunt viuentem in ſecula ſeculorum] ſcilicet deum,qui eſſentialiter vita eſt:in quo idem ſunt viuẽs, „
vita,& viuere.Cuius vita tantæ eſt eminentiæ,vt eius reſpectu nullum aliorum viuens dicatur: quia ab il-
1.Tim.6. lius vitæ puritate,felicitate,ac plenitudine,diſtat in infinitum : iuxta quem modum ſolus deus dicitur bo-
nus,ſolus ens,ſolusque ſapiens.Ab hoc viuente primo fontano puriſsimo:cuius vita in ſeipſa mundiſſima
eſt,nobiliſsima,delitioſiſsima,inuariabilis,infinitis diuitijs plena:profluit omnis vita.Vita vegetatiua , vita
ſenſitiua,vita ſecundũ locum motiua,& intellectiua.Vita naturæ,vita gratiæ,vita gloriæ.Deniq; ex præ-
dictis patet conſenſus militantis ac triumphantis Eccleſiæ in laudibus dei: & quãtum omnes ſancti regra
tiati ſunt Chriſto pro beneficijs eius:præſertim quod ſuo nos ſanguine liberauit. Hinc ergo & nos debe-
mus deum indeſinenter cordialiter concorditerque laudare,beneficia Chriſti , potiſsime eius ſalutiferam
paſſionem,inceſſabiliter menti noſtræ proponere,gratias agere,imitari ac obedire. F

EXPLANATIO CAP. VI. [ET vidi quod aperuiſſet agnus vnum
de ſeptem ſigillis. ARTICVLVS VII.

PRAECEDENTI capitulo dictum eſt,librum in dextera dei viſum fuiſſe , ſeptẽ
ſigillis ſignatum:nunc de reſeratione ſigillorum iſtorum,& quid cuiuſlibet ſigilli aperi „
tionem ſequutum ſit,edocetur. [ET vidi quod aperuiſſet agnus vnum de ſeptem ſi-
gillis] id eſt,primum ſigillum quo clauſus fuit liber hic.Nunc incumbit oſtẽdere quid
iſta ſigilla deſignent.Qui ergo per librum intelligunt totam vtriuſque Teſtamẽti ſcri-
pturam,per iſta ſigilla intelligunt inuolutiones ſeu obſcuritates , quibus Chriſti atque
Eccleſiæ myſteria in ſcripturis velantur.Sed quia probabilius viſum eſt, vt per librum
iſtum intelligatur increata ſcientia dei,qua deus eccleſiæ decurſum & ſtatũ præneſcit: conſequẽter per ſe
ptem ſigilla intelligendæ ſunt occultationes,quibus deus ſcientiam iſtam ab oculis omnis viatoris abſcon
Eſa.43. dit.Et hæ occultationes in re aliud non ſunt,niſi ipſemet deus,ſecretum ſuum abſcondens ac pandẽs pro
libito ſuo.Porro ſigillorum apertio,eſt diuinæ huius ſcientiæ manifeſtatio.Vidit ergo Iohannes imagina-
ria viſione,quod Chriſtus librum in dextera patris ſeu dei trini ac ſimplicis apparentem,in manum acce-
pit,primũque eius ſigillum aperuit.Ita,inquam,apparebat Iohanni in viſione præfata . Per quod intelle- G
ctualiter deſignabatur,quod Chriſtus præſcientiam dei de ſtatu Eccleſiæ cœpit Iohãni per angelum cõ-
municare,reuelare,ſeu aperire. [ET audiui] interiori auditu [VNVM de quatuor animalibus tanquam „
vocem tonitrui] id eſt,tubaliter,autoritatiue,ac terribiliter loquens [DICENS, veni & vide] Cum per „
quatuor animalia quatuor Euangeliſtæ ſignentur,per animal vnum ſeu primum quidam intelligũt Mar
cum,qui per leonem ſignatur. Leo autem in ordine quatuor animalium primo exprimitur. Quidam au-
tem per animal primum intelligunt Apoſtolum Iacobum minorem,alij Euangeliſtam Matthæum.Inſu-
per aliqui aſſerunt,quod ſancti per quatuor animalia ſignificati,qui in iſto capitulo ſcribuntur affari Io-
hannem,fuerunt tempore huius reuelationis defuncti:& quod animæ eorum in viſione apparuerunt Io-
hanni,alloquentes eundem.Alijs magis apparet,quod non ipſi veraciter apparuerunt: ſed aliqua effigies
eos repreſentans,angelico miniſterio in vi imaginatiua ſancti Iohannis formata:ſicque angelus in eorum
perſona ipſum affatus eſt.Et iuxta hanc viam non oportet eos fuiſſe defunctos,qui hic loqui cum Iohan-
ne ſcribuntur.Nam infra quartum animal,ſcilicet aquila,Iohannem deſignans inducitur ipſum affari.Si-
militer animal ſecundum,ſcilicet Lucas,qui poſt hanc reuelationem multis vixit diebus.Cur ergo anima
lia iſta ſcribuntur alloquuta Iohannem,vel angelus in perſona eorum , niſi propter congruentiam quan-
dam:ad denotandum,quod tota Eccleſia (cuius vicem gerit,typum ſeruat, perſonamque repræſentat Io
hannes)à quatuor Euangeliſtis informationem ſortitur:Itaq; primum animal dixit,Veni,ſpiritali appro- H
pinquatione,deſiderando & aduertendo diuina.Et vide,id eſt,intellige eas.Iuxta quem modum ait Pſal-
miſta,Accedite ad eum,& illuminamini. [ET vidi,& ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habe- „
bat arcum.] Sic imaginarie apparebat Iohanni.Cuius rei intelligentiam ſeu ſignificatum ipſe angelo in- „
ſtruente cognouit,ſed non expreſſit,ideo obſcuritatem induxit,expoſitoribus laborem reliquit . Beda &
eum ſequentes,per equum album intelligunt primitiuam eccleſiam in baptiſmo lotam, & ſuper niuẽ de-
albatam,veſteque innocentiæ decoratam.Alij per equum album accipiunt cœtum ſeu chorum Apoſto-
lorum. Sed hoc cũ priori expoſitione ſatis concordat,quia primitiuæ Eccleſiæ digniſsima portio fuerunt
Apoſtoli.Porro nonnulli per equum album,intelligunt cœtum primorum prædicatorum ſiue doctorum.
Et hoc rurſus redit in idem.Hi enim fuerunt Apoſtoli . Hic itaque Apoſtolorum,ſeu primitiuæ Eccleſiæ
chorus,dicitur equus:quoniam velox & agilis in prædicando,fortis in operando ſeu aſpera ſuſtinẽdo,au-
dax in teſtificando:Albus vero per ſanctitatis candorem.Seſſor autem huius equi eſt Chriſtus,qui in illo-
rum cordibus tanquam magiſter,director,& doctor iugiter præſidebat.Qui habebat arcum in manu ſua,
id eſt,ſacram ſcripturam & prædicationis idoneitatem in propria poteſtate . Congrue quoque ſcriptura
dicitur arcus,quia ex ea procedunt veritatis eloquia, virtutumque documenta vt tela contra inuiſibiles,
Abac.3. atque viſibiles hoſtes Eccleſiæ,& contra aciem vitiorum.De quibus telis ſcriptum eſt,Mittam ex eis,qui
Eſa.66. ſaluati fuerint,ad inſulas longe teneptes ſagittam [ET data eſt ei] videlicet Chriſto ſecundum quod ho „

A mo'eſt,à deo ſeu à tota Trinitate [CORONA] id eſt, dignitas regia, poteſtas dominatiua ,beatitudo completa.Hæc quantum ad rem,data ſunt ei in incarnatione:quantum vero ad manifeſtationem , in reſurrectione & aſcenſione.Hinc teſtatur Apoſtolus, Videmus Ieſum propter paſsionem mortis gloria & honore coronatum.Poteſt quoque per coronam intelligi fidelium multitudo:quæ cum velut corona circundedit,ornauit,ipſi etiam tanquam capiti ſuo adhæſit.Hinc ait Eſaias,Eris corona gloriæ in manu domini,& diadema regni in manu dei tui.Denique data eſt ei à Satanæ ſynagoga ſpinea corona,quam patienter ferendo,promeruit totius accidentalis mercedis coronam.Quidam per coronam intelligũt Chriſti carnẽ.Nam ſicut coronã baiulat caput,& corona veſtit caput:ſic diuinitas verbi portat Chriſti carnẽ, & caro Chriſti veſtiuit diuinitatem . Et de hac corona intelligi poteſt illud Canticorum,Egredimini filię Sion,& videte regem Salomonem,in diademate quo coronauit eum mater ſua [ET exiuit] de medio Hieruſalem ſeu primitiuæ Eccleſiæ,quando poſt paſsionem,& ſpiritus ſancti miſsionem, Apoſtolos miſit per mundum:ſicque per poteſtatis ſuæ operationem exiuit cum eis.Item exiuit à patre,& venit in mũdum.Exiuit itaque [VINCENS] diabolum ſua profundiſsima humilitate,mundum ſua paupertate,carnem ſua caſtimonia [VT vinceret] Nam aduerſarios ſuos ſuæ poteſtati ſubiecit, quoſdam conuertendo ad fidem & obedientiam,alios deſerendo & adijciendo damnationi per propriæ equitatis ſententiã.Propter quod ait propheta,Sagittæ tuæ acutæ(populi ſub te cadent)in corde inimicorum regis.Et item, Dominare in medio inimicorum tuorum [ET cum aperuiſſet ſigillum ſecundum] id eſt,diuinæ præſcientiæ ſecretum de futuro ſtatu Eccleſiæ copioſius mihi Iohanni elucidaſſet [AVDIVI ſecundum animal dicens,Veni & vide] Secundum animal,ſecundum ordinem quatuor animalium ſupra inductum,eſt vitulus,per quem deſignatus eſt Lucas.Qui quomodo intelligendus ſit affari Iohannem, iam tetigi [ET exiuit alius equus rufus,& qui ſedebat ſuper eum,datum eſt illi vt ſumeret pacem de terra] In iſto capitulo ponit ſanctus Iohannes apparuiſſe ſibi quatuor equos:quorum primus fuit albus,ſecundus rufus, tertius niger,quartus pallidus: ad quos pertinent prima quatuor ſigilla libri . Vnde in cuiuſlibet ſigillorum iſtorum apertione videtur egredi equus.Per quod datur intelligi,quod mox cum Iohãnes in viſione imaginaria cernebat ab agno aliquod horum ſigillorum aperiri,ſeu ſolui,intuitus eſt equum imaginarie egredi.Per quod ei imaginaria viſione præſentabatur , & ſimul intellectualiter reuelatione pandebatur , quid in ſtatu Eccleſiæ eſſet venturum ſeu inchoatum,pleniuſque implendum.Itaque ſecundum Bedã & Albertum,ſequentes in hoc Auguſtinum,in primi ſigilli apertione per equum album oſtenditur ſtatus primitiuæ Eccleſiæ . In tribus autem ſigillis ſequentibus triforme bellum contra Eccleſiam . Ita quod in apertione ſecundi ſigilli per equum rufum oſtenditur ſtatus Eccleſiæ tempore perſequutorum ac martyrum. In apertione vero tertij ſigilli, per equum nigrum ſtatus Eccleſiæ tempore hæreſiarcharum . In apertione autem quarti ſigilli,per equum pallidum ſtatus Eccleſiæ hypocritarum,falſorumque fratrum . Porro C in quinto ſigillo oſtenditur gloria triumphantium in hoc bello.In ſexto autem ſigillo,ea quæ fient in perſecutione tempore Antichriſti.In ſeptimo quietis æternæ initium.Alij vero aliam conſiderationem aſſumunt,putantes omnia iſta,quæ in quinque ſigillorum apertionibus viſa ſunt , ad Imperatores Romanos Eccleſiæ perſequutores debere referri,ita vt per equum rufum & eius ſeſſorem,intelligatur populus Romanus,& Nero Imperator ei præſidens:qui propter ſanguinem fidelium,quem fuderunt, per equum rufum eiusque ſeſſorem,ſignantur.Inſuper per equum nigrum & eius ſeſſorem , intelligunt populum Romanum & Titum Imperatorem:qui nigro equo ſignati ſunt,quoniam Iudæos ad tantam calamitatẽ duxerunt , quod fame fuerant denigrati.Per equum pallidum & eius ſeſſorem,accipiunt populum Romanum & Domitianum Imperatorem.Per apertionem quinti ſigilli,dicunt manifeſtatum ſtatum ac perſequutionem Eccleſiæ à Traiano.Per apertionem ſexti ſigilli,perſecutionem Eccleſiæ ſub Diocletiano. Septimi vero apertionem ſigilli referunt ad tempus hæreticorum. Verum contra hoc multa poſſent induci. Primum , quod iſti expoſitores nituntur reuelationes ſancti Iohannis exponere ſecundum proceſſum ac ordinem temporis:vt quæ primo ſunt ſcripta,prius credantur impleta,nec eadem ſæpius iterentur . Hoc autem omnino incertum eſt, præſertim cum liber iſte propheticus ſit, & inſtar prophetaliũ procedat voluminum:in quibus temporis ordo non obſeruatur,ſicut in hiſtorialibus libris:& in quibus etiam ſæpe eadem tractantur.Sicut in Eſaia, Hieremia, Ezechiele,clariſsimum eſt videre.Quoties nempe de Sẽnacherib regis aſſyriorum deiectione Eſaias prophetat? quoties Hieremias atque Ezechiel de vaſtatione Hieruſalem per Chaldæos vaticinantur? Præterea qua ratione per equum rufum & eius ſeſſorẽ populus Romanus ac Nero ſignantur,alij quoque Imperatores præfati ſignificari dicerentur.Omnes tantum in effuſione ſanguinis Chriſtiani rufi ac cruenti fuerunt,maxime Diocletianus . At vero quod dicunt de Tito, non videtur ad propoſitum pertinere.Titus enim non fuit Eccleſiæ perſecutor , ſed infidelium Iudæorũ: & antequam obſedit Hieruſalem ac Iudæã,Chriſtiani qui morabantur ibidem,ex angelica admonitione inde regreſsi fuerunt,& regnum Agrippæ(qui fuit confœderatus Romanis)inhabitauerunt, quemadmodum in Eccleſiaſtica narrat hiſtoria Euſebius.Præterea ex prædictis innoteſcit,ea potiſsime in horum ſigillorum apertura Iohanni oſtenſa,quæ ante latebant,vel futura erant.Titus autem ante hanc reuelationem vaſtauit Iudæos,& obijt.Nam Domitianus frater eius imperauit poſt eum . Poſtremo his , quæ hoc loco ſcribit Iohannes de quatuor equis,ſimilia pro magna parte ſunt,quæ apud Zachariã leguntur.Scribit enim ibidem ille quemadmodum viderit quatuor quadrigas egredientes. In quarũ prima fuerũt equi rubei,in ſecunda equi nigri,in tertia albi,in quarta equi varii & fortes.Et ſecundum Hieronymũ & alios doctores,ibidem per quatuor quadrigas & earum equos,in colore quadriformiter variatos, intelliguntur quatuor regna & reges eorum:ſic tamen vt per eoſdem equos plures reges eiuſdem regni ſignentur. Iccirco & hoc loco probabile eſt,omnes Romanos imperatores cruentos Eccleſiæ perſecutores, eiuſdẽ ſci licet regni reges aut imperij,per equum rufum ſignificari.Itaque Auguſtinum,Bedam, Albertũ ſequen-

Hebr.2.
Eſa.61.
Iohan.19.
Can.3.
Pſal.44.
Pſal.109.
Apoc.4.
Eſaiæ.37.
32.
Hie.21.32
&.39.
Ezc.7.17.
&.24.
Zacha.6.
Hierony.

do,aperto secundo sigillo,exiuit alius equus rufus.Sic apparebat Iohāni io imaginaria visione.Et est sen- E
sus,quod per illum equum ac eius sessorem,sibi tūc reuelabatur status Ecclesiæ tempore persequutorum,
qui a tempore Neronis cœperunt Ecclesiam generaliter persequi.Vnde per equū rufum exprimitur mul
titudo ministrorū principum persequotorū.Per cuius sessorem, intelligitur multitudo dominorū illorum
crudelium,qui per martyrū occisionem sanguinarij exiterunt.Huic multitudini principanti data est po-
Iuhan.19. testas,qua abutitur in persequutione iustorum.Sicut & Christus dixit Pilato, Non haberes aduersum me
potestatem vllam,nisi tibi desuper datum esset.Datum itaque seu permissum est ei [SVMERE pacē de »
terra] id est,fideles in terra peregrinantes terrere,turbare,inquietare,occidere : Secundum quod Chri- »
Matth.10. stus prædixit,Trademini à parentibus,& fratribus,& cognatis,& amicis:& eritis odio omnibus homini-
Marc.13. bus propter me.Hoc à tempore Neronis vsque ad Constantini conuersionem dutauit.Abstulit ergo ele
Lucæ.21. ctis pacem temporis,& exteriorem quietem:non pacem pectoris,aut æternitatis [ET vt se inuicē interfi »
ciant] Fideles enim,vt dictum est,ab infidelibus etiam valde propinquis,familiaribus, & amicis occide- »
bantur:quod in sanctorum legendis & cbronicis satis describitur.Propter quod præmonuit Christus,Tra »
det autem frater fratrem in mortem [ET datus est illi gladius magnus] id est,graodis potestas occidē- »
di fideles.Romanis enim Imperatoribus persequētibus Christianos data desuper fuit monarchia,sed abu »
si sunt ea,& sibi subditos ac faucutes spiritaliter peremerunt,ad tot scelera ac sacrilegia eos trahēdo [ET »
cum aperuisset sigillum tertium] id est, vlteriorem,maiorem , & extensiorem futurorum notitiam mihi F
reuelare cœpisset,librum increatæ scientiæ mihi plenius exponendn,seu aperiendo [AVDIVI tertium »
animal dicens,Veni & vide] Tertium animal habeos faciem quasi hominis Matthæum significat.Cuius »
anima vel effigies,seu angelus in eius persona dixit Iohanoi,Veni & vide [ET ecce equus niger] id est, »
hæreticorum cæterua vitijs denigrata,atque à lumine veritatis maxime aliena,dæmonibus coæquata [ET »
qui sedebat super eū] videlicet hæresiarcharum,qui errorum inuentores errantiumque rectores fuerunt, »
catena seu multitudo: vt Arius, Manichæus, Fotinus [HABEBAT stateram in manu sua] Per state- »
ram , quam hæreticorum doctores in manu,operatione seu vsu habēt,intelligi potest simulara eorum iu-
Matth.7. stitia:qua se alios posse ponderare,eorumque opera mensurare , præsumunt . Vnde Saluator , Attendite
(inquit)vobis à falsis prophetis,qui venioot in vestimentis ouiom . Rursus statera est sacra scriptura,qua
cognoscitur quanti ponderis sit spiritos: quemadmodum per stateram perpenditur , quanti pooderis sit
corpus.Hane hæretici pro se allegant,dolose proponuot,false exponunt , doctores se iactant , secundum
eam se viuere asserunt . Denique vt hi qui volunt aliquid emere in statera ponderaot illud,sit ne dignum
precio an non:ita bæresiarchæ eos quos sibi acquirere atqoe decipere intendunt, prius per considerationem
acutam ponderant,an graues sint an leues, docti vel simplices,virtuosi an ad ruinam proclines[ET »
audiui tanquam vocem in medio quatuor animaliū] id est,angeli existentis inter hæc animalia, ita qood »
vox ista de throno seu Ecclesia sonat [BILIBRIS tritici denario vno , & tres bilibres ordei denario G
vno,& vinum & oleum ne læseris] Bilibris est mensura seu vas cootineos duas libras:per quam hoc loco »
signatur ecclesiastica congregatio, vtriusque Testamēti doctrinis imbuta,gemina charitate fundata,duo-
bus ex populis adunata. Porro per triticum,quod est optimum granum,prælati , perfecti ac prædicato-
res expressi suot:quorum est, alios spiritaliter ac saporose reficere. Ieaque bilibris tritici est collectio emi-
nentium personarum Ecclesiæ . Hæc empta est denario vno , scilicet precio sanguinis Cbristi : sicut ait
1.Cor.6. Apostolus,Empti estis precio magno.Vel denarius est vita,seu merces beata in patria:quæ in Euangelio
Matth.20 per denarium significatur diurnum. Hoc oummo digna censetur Ecclesia , & pro eo obtinendo redem-
pta est & renata in Christo. Insuper oomine ordei inferiores,rudiores,& subditi exprimuntur . Tres ve-
ro bilibres ordei, sunt tota bęc fidelium multitudo,in fide superdignissimę Trinitatis viuens:quę licet in-
ferior sit gradu, dignitate, aut merito : eodem tamen precio est redempta , & ad eandem beatitudinem
ordioata. Ideo cum taotæ æstimationis sint apud deum fideles,clamat angelus ne lædantur malo exem-
plo: vel ne corporalis afflictio eis spiritaliter noceat,videlicet ne succumbant,imo per aduersa proficiaot
& saluentur . Item ne corporaliter plus quàm deus permittit,ah aliquo molestentur . Per vinum autem
& oleum intelliguntur, qui quasi medio modo inter istos se babent, vel medium statum tenent: qui pro-
pter deuotionis feruorem,& mentis in deo iucunditatem,significantur per vinum . Per oleum vero pro-
pter pietatem & animi bonitatem . Tales præcipue sunt religiosi qui similiter noo suot lædendi . Potest H
quoque verborum horum hic esse sensus , quod vox illa dei prædixerit fideles maiores atque minores in
tantum à persequutoribus esse vilipendendos,vt pro vno denario traderent multos , vixque alicuius va-
Sapient.5. loris eos haberēt. Iuxta id quod in fine dicturi sont,Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam,
& finem sine honore . Quomodo ergo computari sunt inter filios dei ? & inter sanctos sors illorum est?
Vnde cum preciosi sint coram deo , per vinum & oleum designantur , & persequutori omni præcipi-
tur , ne eos lædat modis præteritis. [ET cum aperuisset sigillum quartum] secundum sensum de alio- »
rum sigillorum apertiooe inductum [AVDIVI vocem quarti animalis] videlicet,aquilæ per quam Io »
hannes significatur:cuius vice loquotus est angelus ad eundem,personam Ecclesiæ repræsentantem[VE »
ni & vide. Et ecce equus pallidus] id est,hypocrytarum & fallacium fratrum cœtus [ET qui sedebat su »
per eum] id est,quicunque principalis & ductor illorum [NOMEN illi mors] quia & ipse in anima mor »
Matth. 6. tuus est,aliorumque animas subuertēdo occidit.Hic equus est pallidus,quoniam designari sunt per eum,
qui charitate & sapientia quasi aurum se fulgere fingunt:sed simulatione pallescūt, insuper exterminant
facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes [ET infernus sequebatur eum] id est,æterna pœna moriē- »
tem talem mox comitatur. Sed & multi diaboli currunt post eum,& suæ dolositatis sunt comites & con
5.Cor.11. sortes [ET data est illi potestas super quatuor partes terræ] quia in omni loco Ecclesiæ hypocritarum »
Mich.7. ac seductorum geous consistit,estque vbique in falsis fratribus periculum.Nam vir fratrem suum vena-

A tur ad mortem. Atque in omni angulo terræ inueniuntur, qui proximum à deo auertere, & ad vana con
„ uertere moliuntur. Ideo subditur. [INTERFICERE gladio] id est, sermone venenato: nam gladius in Psal. 58.
„ labijs eorum, [FAME] id est, subtractione alimoniæ verbi dei ac sacramentorũ [ET bestiis terræ] id est, Matth. 4.
„ carnalibus & irrationabilibus concupiscentiarum vitiorumque motibus: vel crudelibus prælatis atq; prin- Deuter. 8.
cipibus, per quos multi spiritaliter corporaliterque necantur, [ET morte] i. alio quouis modo occẽdi ac
» perimendi, in corpore siue in anima. [ET cum aperuisset sigillum quintum] iuxta sensum præhabitum
» [VT OSTIVM altare] i. in secretario laudis æternæ, quod est sublime altare triũphantis ecclesiæ. Vel sub-
» tus altare. i. sub Christi custodia & quiete. Christus enim vno modo altare vocatur, in quo & super quod
» cuncta immolamus, offerre debemus, videlicet in fide & charitate ipsius [ANIMAS interfectorum propter verbum dei, & testimonium quod habebant] id est, animas martyrum qui occisi sunt eo quod Christum prædicauerunt siue confessi sunt. Has animas earumque gloriam vidit Iohannes in spiritu, eo modo quo vidit & angelum secum loquentem. Omnia enim hæc per quasdam effigies sibi præsentabantur.
» [ET clamabant voce magna] i. plurimum affectuosa [VSQVEQVO domine sanctus & verus non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?] i. in persecutoribus nostris? Hæc beatæ animæ diuinæ æquitati penitus conformatæ, zelo iustitiæ, noo appetitu vltionis nudę precantur. Quod enim id liceat per id constat, quod Christus ait in Euangelio, Deus non faciet vindictã seruorum suorũ, elamantiũ Luc. 11. 18
B ad se die ac nocte? Dico vobis, quia cito faciet vindictã illorũ. Hinc subditur [ET datę sunt illis singulę stolæ albæ] i. voicuique prætuiũ essentiale, quod est gloria animæ [ET dictum est illis] i. à deo responsum
» [VT requiescerẽt tẽpus adhuc modicũ]. i. patienter præstolarentur, & interim corpora eorũ in sepulchris
» quiescerent vsq; ad diẽ iudicii: quod modicũ est, cõparatione dorationis futuri sequẽtisq; seculi [DONEC
» impleatur numerus conseruorũ eorũ] qui nunc in militanti ecclesia deo ministrant: vel conciuiũ suorum,
» qui cũ ipsis io cœlis deo deseruiunt [ET fratrum eorum qui interficiendi sunt, sicut & illi] pro fide occu
» buerunt. Multi enim sub Antichristo circa finem seculi occidentur. Et tam diu durabit huius mũdi decursus, quousque electorum numerus cõpleatur. Vnde per fratres possunt intelligi martyres propter amplio rem mutuo similitudinem. Per cõseruos vero confessores. Itaque in huius sigilli apertione, plenius declarata est sancto Iohanni gloria quiescentium in Christo, & consolatio eorundẽ, futurũque martyrium plurimorũ in Ecclesia militãti. Sed eũ sancti in patria uil ptecẽtur nisi quod obtinẽt, animarũ istarum oratio fuit à domino exaudita: qoia nec ipsi aliter appetierunt fieri vltionẽ, q̃ deo placeret. Ex his etiã probãtur animæ ante futurã resurrectionẽ beatificari. Iterũ innotescit ex his, q̃ stulta fuerit hæresis dicentiũ, impios in die iudicii precibus electorũ saluandos: cũ ex hoc loco ac Euãgelio pateat, quod sancti optãt postulãtque iustã viodictã [ET vidi, cũ aperuisset sigillum sextum] magis ac magis teuelando mihi diuinæ scieo-
» tiæ de statu Ecclesiæ særamentũ [ECCE terræmotus factus est magnus] Ista de nouissima sub Antichri
C sto persecutione aeerrima exponuntur. Loquitur autẽ Iohan. more prophetico de futuro quasi præterito, propter certitudinẽ prophetiæ. Tunc igitur erit magnus terræmotus. i. maxima inqoietudo, turbatio, motio, habitantiũ in terra. Erit enim tũc tribulatio qualis non fuit à principio, vt proprio ore contestatus est
» Christus: qui & per Danielẽ idipsum prædixit [ET sol factus est oiger] i. Christus sol iustitiæ tunc maie Matth. 24.
» statẽ suã minus solito declarabit, nec cotuscabit per seruos suos miraculis. Diffamabiturque nomẽ ipsius, Dan. 7.
» & blasphemiis ipse inhooarabitur maximis vehementer [TANQVAM saccus cilicinus] qui est obscuri
» coloris, & vilis putatur. Quidã per solem intelligunt doctores Ecclesiæ, qui tunc per sapientiã noo lucebunt vt ante, nec fulgebunt prodigiis [ET luna facta est vt sanguis] i. Ecclesia plus solito sanguioẽ fun-
» det, atque ab impijs sanguinolenta, seu peccatrix dicetur [ET stellæ cœli ceciderunt super terrã] i. qui in ecclesia splendidi videbantur, timore & aeerbitate persequutionis illius à fide recedent: quidam veraciter
» quidam simulate, seu apparenter. Aliqui quoque simulata sanctitate & tuiraculis Antichristi fallẽtur [SIcut ficus emittit grossos suos, cum vento magno mouetur] tunc enim grossi, id est, primi temporis fru-
» ctus arboris fici ex vento impellente mox cadunt in terram [ET cœlum recessit] id est, Ecclesia tũc prædicationem suam abscondet, nec publice more solito apparere, Christũque colere & laudare audebit: nisi
» aliqui valde perfecti seu deprehensi [SICVT liber inuolutus] i. signatus & clausus. Nam sicut huiusmo- Beda.
D di liber quid intus cõtineat, non ostendit: sic Ecclesia tunc filiis suis, nõ extraneis se manifestabit. Vnde Beda hic ait, Sicut libet inuolutus mysteria quidẽ intus, sed foris non apparẽtia continet: sic & tunc Ecclesia
» suis tantũ cognita, persequutionẽ discrete vitans receedet: vt ab extraneis abdita, non videatur [ET omnes
» mõtes & insulæ moti sunt de locis suis] id est, magni ac eis in insulis subditi, à facie tyraooidis Antichristi vel corporaliter fugient, vel ab Ecclesiastica vnitate ac fide recedeot. Sic tameo, vt sit distributio pro generibus singulorum: quoniam quidam de omnibus mouebuntur. [ET reges terræ, & principes, & tribu-
» ni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in spelũcis, & io petris montium. Et dicũt
» montibus & petris, Cadite super oos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum] id est, dei omni-
» potentis, qui vnus est & trinus [ET ab ira agni] videlicet Christi, secũdum oaturã assumptam, in qua iudicium exequetur. Totum istud vno modo exponitur de Christianis, qui tunc ab Antichristi serocia se abscoodent diuersis ac secretis latibulis: & præ vehementi angustia, quasi per excessum loquentes precantur, vt à montibus & petris operiantur & abscondantur à facie sedetis super thronum, id est, persequutionis aeerbitatem, quam deo permittente seu ordinante sciunt grassari in populo Christiano, effugiant. Iuxta quem modum & in Euangelio scriptum est, Dicent montibus, cadite soper nos: & collibus, operite oos. Quod & Christus tempore passionis testatus est, peccatores esse dicturos. [QVONIAM veoit dies magnus iræ ipsorum] scilicet sedentis in throoo & agni, id est, tempus grauissimę persequutionis à deo & Christo permissæ, quæ patientibus atque timentibus qoasi ira dei videbitur: quanuis propriè deo non competat, qui electos suos & amore potius & pietate, quàm ex ira in præsenti flagellat, Luc. 23.

vt emẽdentur aut perficiantur. Præterea per montes & petras, à quibus quærunt operiri & abscõdi, quidã E
intelligũt maiores & perfectiores, quorũ consilio, auxilio, precibusq; inferiores & minus perfecti, quærẽt
iuuari, defendi, saluari: ne Christo veniẽte sint imparati, sed fixi reperiãtur in fide. Plerique per montes &
petras intelligũt sanctos in patria cõfirmatos in bono, instar petrarũ & quasi mõtes prẽcelsos: quorũ suf-
fragia tunc ĩsti postulabũt. Secũdo hic locus exponitur de reprobis, qui die iudicij imminente, se quærent
abscõdere, & iram dei euadere [ET quis poterit stare] .i. constans in fide manere tẽpore tanræ persequu- »
tionis? Nullus vtiq; propria virtute. Erit enim nunc tentatio tanta, vt in errorẽ ducantur etiam, si fieri po-
test, electi. Postremo quod dictum est, sol factus est niger, & luna vt sanguis, & stellæ cœli ceciderunt, &
cœlum recesit, & cætera, puto adhuc aliter posse intelligi. Siquidem sanctus Iohannes volumine ĩsto pro
phetali, sequitur modum loquendi prophetarum. Est autem consuetudo prophetis, vt grauem cum aliquã
hominibus vastitatem denunciant, luminaria cœli asserant immurari: quia videlicet hominibus in mœrorẽ
Iohe. 2. 9. delectis ad solatium non relucent, quibus omnia sunt amara, & ipsa etiam lux consistit odibilis. Et iuxta
hunc sensum verba hic posita in prophetis quoque inueniuntur conscripta. Et primo (vt aliqua cõmemo-
rentur) apud Iohelem dicitur, Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suũ. Itemq;
Esa. 24. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem. Item apud Esaiam, Complicabuntur sicut liber cœli.
Ezech. 32. Sic & in Ezechiele, cum dominus Pharaonis elades prædiceret, Operiam (inquit) cũ extinctus fueris cœ-
los, & nigrescere faciam stellas. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te. F

EXPOSITIO CAP. VII. [POST hæc vidi quatuor angelos stantes.

ARTICVLVS OCTAVVS.

Apoc. 6. QVONIAM ea, quæ in fine præcedẽtis capituli sub sexti sigilli reseratione descri
pta sunt, ad Antichristi persequutiones ac rempora sunt relata: conuenientius reor
ex ipso textus tenore, connexione, & forma etiam quæ sequuntur, ad prædicta re-
ferre. Subditur enim [POST hæc vidi quatuor angelos, stantes super quatuor angu »
los terræ, tenentes quatuor ventos terrę, ne flarent super terram.] Itaque quę nunc »
licuntur, ostensa sunt ei post ea quæ præcedenti capitulo scripsit, tanquam implen-
ta, dum implebuntur quæ sexti sigilli apertionem concernunt. Nondum enim de
septimi sigilli apertura disseruit. Deniq; tempore Anticbristi, satellites eius in prin-
cipalibus mundi partibus, plagis, seu regnis renebunt dominium, nec Euangelicæ legis prædicatores per-
mittent verbum dei disseminare. Est itaq; sensus, Post hæc vidi quatuor angelos, id est, quatuor dæmones
1. Cor. 6. secundũ Haymonẽ. De quibus Paul. Nescitis (inquit) quia & angelos iudicabimus? Et rursus, Certus sum,
Roman. 8 quia neque angeli, neque principatus, neque virtutes poterunt nos separare á charitate dei. Alij per qua-
tuor angelos, intelligunt seculi principes, stantes super quatuor angulos terræ in quatuor partibus mundi G
habentes dominũ si de terrenis .i. principibus intelligatur. Si autẽ de spiritibus malis, sensus est, quod & ipsi
in locis impiorũ cõsistũt. Quẽadmodũ autẽ regnis præsident angeli boni, ita apponũtur eis & angeli ma-
li. Tenentes quatuor ventos terræ .i. vitæ spiraculum auferentes credentibus, & suo dominatu omnia prę-
focantes ne flarent super terrã .i. ne fidelibus pacifice viuere coneederetur. Per banc metaphoricã loquu-
tionem innuitur, quod ad tantã angustiã impij illi perducent Ecclesiam, vt respirare vix queat: Rursus vẽ
ti terræ dicuntur prædicatores, qui audientium corda refrigerant, spiritalis viræ flatum infundunt, nubem
obumbrantis gratiæ afferunt. Itaque præfati angeli tenebunt quatuor ventos terræ, id est, prædicatores
totius Ecclesiæ impedient, ne flent super terram, id est, ne verbum dei hominibus prædicent. De quo fla-
Cant. 4. tu in Canticis dicitur, Veni auster perfla hortum meum [NEQVE super mare] id est, in insulis maris, & »
Matth. 12. his qui occupantur in aquis multis [NEQVE in vllam arborem] id est, in eos qui habitant in locis arbo- »
ribus consitis. Vel arbores sunt homines, secundum quod ait Saluator, Aut facite arborem bonam, aut fa- »
cite arborem malam. [ET vidi alterum angelum ascendentẽ ab ortu solis] id est, ab oriente [HABEN »
Esaiæ. 9. tem signum dei viui] Per hunc angelum quidam intelligunt Iesum Christum, qui est magni consilii an- »
Lucæ. 7. gelus, visitanitque nos oriens ex alto: & ascendit .i. sublimiter venit & gloriose innotuit, ab ortu solis æter-
ni, ex corde patris altissimi, ex summo cœlo vbi est nunquam deficiens. Vbi sol intelligentiæ mentibus ori
tur beatorum. Hic habuit signum dei viui scilicet crucis vexillum. Habuit quoque signum quod vere mis- H
Iohan. 18. sus esset à deo, & quod esset deus verus: secundum quod ait, Opera quæ dedit mihi pater, restimoniom
perhibent de me. Verumtamen per angelum istum potius arbitror intelligendum angelicum spiritum di-
Hebr. 1. ninitus missum, prout infra in textu tangi videtur. Deus enim per angelos disponit ecclesiam. Qui ange-
lus in visione imaginaria videbatur Iohanni quasi ab oriente conscendere, atq; in altiora volare: sicque in
sublimi stans, ea quæ subsequuntur clamare. Habuit autem signum dei viui, quia in eo certum videba-
tur indicium, quod esset de curia summi regis, & angelus sanctus non malus, sicut prædicti. Præterea an-
geli sancti subinde cum crucis vexillo apparuisse leguntur. Sed & signum istud intelligi potest potestas
refrenandi ac compescendi ferociam malignorum spirituum [ET clamauit voce magna] id est, grandi »
authoritate præcepit [QVATVOR angelis, quibus datũ] id est, permissum, vel etiam diuina iustitia exi »
genre concessum [EST, nocere terræ & mari] id est, persecutionem inferre fidelibus, in prouincijs ac »
insulis binc inde manentibus [DICENS, Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus] .i. vltra nõ at- »
teretis vexare fideles (qui per terram mare & arbores, sicut expositũ est, designãtur) ficut fecistis [QVO- »
ADVSQVE signemus seruos dei nostri in frontibus eorum] id est, quoadusque ego & angeli sancti, mi »
hi coopcrantes, crucis vexillo fideles ab infidelibus discernamus: vel prædestinatos ad fidem conuerten- »
dos notemus, corũque conuersioni cooperemur. Quibus verbis instruimur, quod licet deus permittat An
tichristũ ad tempus regnare, cito tamen malitiæ eius satellitũque ipsius finẽ imponet, ita quod angeli san-

A cti dæmonum quoque tunc compescent sæuitiã,ne Christianos omnino extinguant, nec electorũ conuersionem ad Christum impediant. Quidã vero,vt Berengandus & Beda, exponunt hæc pro tempore primi aduentus Christi quando quatuor principalia regna mundi perfida erant, & homines variis modis vexabant,postea quoque Euangelicæ legis predicationem impedire conati sunt. Quorum prauitatem compescuit Christus,suosque protexit,ne eorũ quis impediret salutem. Imo ante suam natiuitatem ex virgine voluit pacem esse in mundo,cunctis subiectis romano imperio. Quãuis autem istud catholice dictum sit, non tamen videtur expositio ista ad præcedentia atq; sequentia esse cõnexa. Neque enim in primo Christi aduentu implera sunt,quæ mox subduntur . Alij referunt istud ad tempora Constantini Imperatoris, cuius temporibus dicunt fuisse quatuor persequutores præcipuos in diuersis prouincijs , quos dicunt hic per quatuor angelos,tenentes quatuor ventos signari.Et per angelum ascendentem ab ortu solis æstimãt Constantinum Imperatorem notari,cuius virtute prædicti persequutores à Christianorum infestatione repressi sint . Veruntamen eius tempore impletũ non est , quod designatione seruorum dei in frontibus suis subiungitur,nisi secundũ spiritalem intelligentiam,secũdum nominũ interpretationem acceptam. Se » quitur enim de numero signandorum,& iam in dei præscientia signatorum [ET audiui numerũ signa- » torum] signo dei in fronte,vt dictum est [CENTVM quadraginta quatuor milia ex omni tribu filiorũ » Israel] ita quod omnes simul accepti tot fuerunt , seu erunt . Ex qualibet enim tribu erunt duodecim B milia.Cumque duodecim tribus sint,signati ex omnibus tribubus istis pariter sumpti constituunt numerũ memoratum.Nam in fine Antichristi detecta perfidia,omnes tribus Israel conuertentur ad prædicatio- Psal.58.
nem Heliæ.Multo vtique plures quàm hic taxantur. Vnde per numerum istum determinatum indetermi » natus exprimitur,propter perfectionem numeri huius:quemadmodum expositores satis declarant [EX » tribu Iuda duodecim milia signati] .i.duodecim milia hominum ex hac tribu signabuntur signo crucis fi » de suscepta [ET tribu Ruben duodecim milia signati, &c.] Conuenienter à tribu Iuda incepit,quia ex ea 1.Para.28.
nati sunt reges.& quoniam Iudas inter fratres suos robustissimus fuit , vt primo Paralipomenon legitur. Matth.1.
Potissime autem,quia de semine eius natus est Christus.Omittit autem tribum Dan.quia de ea (vt dicitur)Antichristus nasceturus.Duodecim tamen nomina tribuum ponit.Nam tribum Manasses & tribum Ioseph distinguit,cum tamen Manasses filius fuerit Ioseph.Similiter tribum Effraim nõ expresserit,cuius se- Genes.41.
cundum quosdam est ratio , quia Hieroboam primus rex decem tribuum Effrateus , populum Israel ad idololatriam traxit. Alij asserunt,per tribum Ioseph tribum Effraim designari. Qui autem hoc loco per duodecim tribus intelligunt vniuersos fideles(qui patriarcharum fidem & opera imitãdo, spiritaliter eorum filij nuncupantur,iuxta illud Apostoli,Si enim vos Christi,ergo semen Abrahæ estis) mysticam in- Galat.5.
telligentiam penes nominum interpretationem accipiunt.Iudas enim interpretatur confessio.Idcirco per Genes.29
tribum Iuda omnes,qui Christum veraciter confitentur, & propria quoque mala confiteri non renuunt,
C intelliguntur.Porro Ruben interpretatur videns filium,vel videns in medio,vel filius visionis.Eius itaque Eodem.
» tribus sunt,qui visioni contemplationis insistunt, & in medio laqueorum se positos cernunt. [EX tribu
» Gad,duodecim milia signati] Per Gad,qui interpretatur accinctus,intelliguntur,qui virtutibus cõtra pec
» ta armantur [EX tribu Aser duodecim milia signati] Per Aser, qui interpretatur beatus , significantur Gen . 42.
qui Euangelicarum beatitudinum possessores sunt,& futuram præsentare beatitudinem nunc merentur. Gen.30.
» [EX tribu Neptalim duodecim milia signati] Per Neptalim,qui latitudo interpretatur , hi qui charitate Gen. 49.
» extenduntur ad omnes,significantur [EX tribu Manasse duodecim milia signati] Per Manassen , qui Gen.41.
obliuio interpretatur,signati sunt qui inferiorum ac volubilium obliuiscentes , diuinorum meditationibus
» suam semper replere & occupare nituntur memoriam. [EX tribu Symeon duodecim milia signati] Per Gen.22.
Symeonem, qui audiens mœrorem interpretatur,sunt intelligendi, qui ex passionis Christi memoria sa-
» lubri conficiuntur mœrore , etiam ex desiderio patriæ,ex contemptu propriæ culpæ, ex proximorũ rui-
» na,& ex proficiendi affectu [EX tribu Leui duodecim milia signati] Per Leui, qui additus dicitur , ex-
primuntur qui bona bonis accumulant,& obseruantiæ præceptorum obseruantiam consiliorũ adijciunt.
» [EX tribu Isachar duodecim milia signati] Per Isachar,qui merces interpretatur,dantur intelligi,qui me
» ritis abundare satagunt,præmijque intuitu fortiter agunt [EX tribu Zabulon duodecim milia signati] Gen.49.
» Per Zabulon, qui habitaculum fortitudinis interpretatur, signati sunt qui perseuerantes in bonis , in deo
D quasi in firmissima terra,quiescunt [EX tribu Ioseph duodecim milia signati] Per Ioseph, qui interpre- Gen.30.
» tatur augmentum , expressi sunt qui spiritalibus diuitiis quotidie augmentantur [EX tribu Beniamin Genes.25.
» duodecim milia signati] Per Beniamin,qui filius dexteræ interpretatur, figurati sunt qui deum sibi gra-
» tiose ac pie assistentem sortiti sunt, atque in eius dextera collocabuntur. Sed quia post Antichristi interi-
tum , & generalem Iudæorum conuersionem,mox beatitudo æterna præstatur , congruenter de trium-
» phãte Ecclesia subditur [POST hæc vidi] in spiritu [TVRBAM magnam,quam dinumerare nemo,]
» id est,nullus homo viator [POTERAT] beatis vero in patria numerum electorum conciuium suorum
» constare,probabile est [EX omnibus gentibus,& tribubus, & populis , & linguis stantes ante thronum]
» id est,coram maiestate diuina,cuius thronus quandoque Ecclesia militans,quandoque Ecclesia triũphãs,
interdum Christi humanitas,interdum anima iusti,interim cœlum empyreũ,nonnunquã ipsamet dei au-
thoritas ac potestas vocatur:sicque nũc potissime sumitur.Dicitur autem sancti stare coram deo, & ante Esaiæ. 61.
eũ,non quasi deus non sit intra eos,qui omnia implet ac penetrat:sed humano more loquuntur scripturę
morem gerentes infirmitati intelligentiæ nostrę.Stant itaq; ante thronum,tanquam vultui maiestatis intenti,eiusq; obsequio cum inæstimabili reuerẽtia indefinenter parati [IN conspectu agni] quia de Christi humanitate speciali gaudio reficiuntur, cui etiam secundũ naturam assũptam reuerenter subduntur.
» [AMICTI stolis albis] .i.cãdidissimis incõtaminatisq; gloriæ vestimẽtis, puta duplicib° stolis,beatitudi-
» ne animæ & corporis,pmio essentiali,& accidẽtali: sicut scriptũ est, Propterea in terra sua duplicia possi-

debunt [ET palmæ] .i.victoriæ suæ indicia [IN manibus eorum. Et clamabãt voce magna] scilicet amo E
rosa, iucunda, deuota [SALVS deo nostro, qui sedet supet thronum] .i. vni trinoque deo sit summa, æter- »
na, & infinita felicitas, omnisque gloria ei attribuatur: & quicquid salutis io nobis est, ab ipso profluxit.
Hoc congratulando dicunt, quia sic est: nõ otando, vt sit, sicut cum dicimus, Laudate eum omnes angeli
Psal. 48. eius [ET agno] .i. Christo secundũ quod homo est. Alitet tamen eõpetit salus Christo vt homo, quã su- »
perbeoeditæ Trinitati. Siquidem secundũ quod homo est, causa est oostræ salutis instrumentalis & me-
ritoria, habetque felicitatem creatam finitã: sed maiorẽ, quam cæteri vniuersi simul accepti. [ET omnes »
angeli stabant in circuitu throni & seniorum & quatuor animalium] .i. hominũ beatorũ in cœlo glorifi- »
catorũ. f. Euangelistarũ & præcipuorũ patrũ Eeclesiæ: qui vt dictum est, per quatuor animalia & seniores
expressi sunt. Loquitur autẽ Iohannes de istis, secundũ quod ipsi io visione apparuit, & pro statu futuro in
patria. [ET ceciderunt in conspectu throni in facies suas] sic in imaginaria visione apparebat Iohanni. »
Quo significatur, quod angeli sancti deo spiritaliter atque humiliter prosternũtur, eique de hominũ triũ-
pho & gloria regratiantur [ET adorauerunt deũ, dicẽtes, Amẽ] .i. sic sit. & vere sic est, sicut sancti isti ho »
mines sunt loquuti, salus deo oostro &c. Nam dicendo amen, hominum laudem confirmauerunt, diuinæ-
que maiestatis honorationi congratulari se moostrant. Deoique addunt. [BENEDICTIO, & claritas, »
1. Iohan. 1. & sapientia, & gratiarũ actio, honor, & virtus, & fortitudo deo nostro in secula seculorũ amen] .i. ista o- F
mnia deo nostro conueniunt seu debentur. Ipsi benedictio. i. laudatio impendatur, ab omnibus benedictus
Sapieo. 7. cognoscatur & cõmendetur. Ipsi claritas, pulchritudo, syncritas, nobilitas cõpetit, in quo nulla est macu
la, oulla impetfectionis aut defectibilitatis admixtio. Deus enim lux est, & tenebræ noo sunt in eo vllæ,
qui in seipso immensa prorsus claritate venustus est. Ipse quoque sapientia est, & omnis virtutis origo, cui
Dan. 9. omnes mentes bene dispositæ, intimo regratiaotur affectu, & optare debemus, vt ei ab omnibus sempiter
Ephe. 5. na gratiarum actio exhibeatur, cui soli honor latriæ debetur. Ipse est virtus virtutum, sanctus sanctorum,
omni virtute sine mensura conspicuus: cuius fortitudo seu omnipoteotia finem ooo habet. Hoc angelicũ
canoicum mente & ore deuotissime frequentemus, nuncque pro viribus vitã inchoemus cœlestem, psal-
lendo deo iugiter in cordibus nostris: semper gratias referentes eidem, & confitentes ex aoimo, quod à di
gna ac plena grariarum actione deficimus in immeosum. [ET respondit] id est, ad animæ meæ admira- »
tionem seu dispositionem conuenieoter loquutus est [VNVS de senioribus] mihi in visione apparenti- »
bus [ET dixit mihi] non quasi ignorans, sed me instruere volens. [NI qui amicti sunt stolis albis qui sunt, »
Zacha. 4. & vnde venerunt? Et dixi illi, Domine, tu scis] qui iam vnus illorum es, & regnas in patria. Sicut Zacha »
rias angelo, ita Iohaones seniori huic respondit, quem aliqui putãt Petrum fuisse apostolum, qui tempore
huius reuelationis triumphauit cum Christo. [ET dixit mihi, Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatio- »
Actuũ. 14 ne] Per multas enim tribulationes oportet nos ingredi regnum dei, [ET lauerunt stolas suas, & dealba- G
uerunt eas in sanguine agni] id est, opera interiora & exteriora, quæ sunt mentis & corporis spiritalia in- »
dumenta. Vel stolæ sunt corpus, quo anima vestitur, & anima qua corpus ornatur. Has stolas ab inqui-
namento peccati mundauerunt in sanguine agni, id est, in fide & imitatione, in virtute & merito passio-
nis Christi. Vnde non ait rubricauerunt, sed dealbauerunt: ad innuendum, quod de spiritali dealbatione
sit sermo: itemque, quod omni carent immunditia culpæ, quæ nigredini cõparatur. Præterea aliqui dicũt
hæc de solis martyribus dici. Beda vero & alij multi exponunt, de cunctis beatis hominibus. Nam & ali-
qui confessorum, longum, magnum, ac durum in mundo duxerunt martyrium, sicut Hieronymus & bea
tissimi eremitæ [IOEO sunt aote rhronum dei] id est, deo facie ad faciem struuntur [ET seruiunt ei] »
cultu latriæ, scilicet laudatione, adoratione, gratiarum actione [DIE ac ooce] id est, sine interruptione »
io ipsa æternitate, omne tempus dierum ae noctium coinplectente [IN templo eius] puta in patria ac »
triumphanti ecclesia. Veruntamen infra dicit Iohannes templum non vidi in ea, scilicet in ciuitate cœle- »
sti: quod quomodo intelligendum sit, ibidem deo implente dicetur. Hæc seruitus, quietissima atque dul- »
cissima merces est seruitutis præsentis laboriosæ. [ET qui sedet super thronum] id est, deus omnipo- »
tens, trinus & simplex [NABITAT super illos] id est, in eis per dooa gloriæ indefioenter quiescir, & »
desuper posidet eos, gubernatque immediate per seipsum oon dirigendo eos in fioem adipiscendũ, sed
1. Petr. 1. cooseruando immobiliter in fine adepto. [NON esurient neque sitient amplius] secundum quod in esu H
Psal. 192. rie ac siti defectus atque pœnalitas includuntur: iugiter tamen appetent eum, in quem & angeli deside-
tant prospicere. Satiatur ergo & omnino impletur in bonis desiderium cordis eorum, ita quod cooten-
tantur. [NEQVE cadet super illos sol] id est, feruor persequutionis [NEQVE vllus æstus] diræ ad- »
uersitatis vel anxietatis [QVONIAM agnus, qui in medio throni est] id est, inter beatos, & omniũ cor- »
da inhabitans [REGET eos] id est, confirmatos tenebit in bono, ita quod amplius errare, peccare, labi »
aut pati non potetunt [ET deducet eos ad fontes vitæ aquarum] id est, plenitudine sapientiæ, exuberan »
Psal. 38. tia gaudiorum, inundantia æternalium diuitiarum, eos sine fine reficiet & potabit. Iuxta quod scriptũ est,
Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons
vitæ. Fontes enim aquarũ vitæ sunt infinita ipsa sapientia dei, immẽsa eius opulentia, plenitudoque iucun-
ditatis ipsius. Quæ omnia quãuis in deo sunt vous simplicissimus fons, tamen ob diuersitatem effectuum
seu donorum pluraliter oominatur. Sicut & misericordia dei in se vna est, quæ frequenter plurali nume-
Psal. 45. ro designatur. De hoc fonte ad plenum potaotur beati: iuxta illud, Fluminis impetus lætificat ciuitatem
Esaiæ. 66. dei. In quibus impletur, quod dominus per prophetam dicit, Ecce ego declino io eos vt flumen pacis,
Esa. 40. & vt torrens inundans gloriæ gentium. Quod hic dictum est, apud Esaiam fere eisdem verbis expri-
mitur, vbi habetur, Non esurient neque sitient amplius, & non percutiet eos æstus & sol: quia miserator
eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos [ET absterget deus omnẽ lacbrymam ab oculis eo- »
rum.] Ecce quam dulce verbum, quam familiarem se exhibet deus in patria his, qui pie lachrymantur, »

A atque salubriter compungantur in via. Quàm felix lachryma, quam creatoris clementissimi manus abs-
terget. Ideo ait Sauluator, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Hoc ipsum est, quod prophe-
prædixit, Præcipitabit(inquiens) dominus mortem in sempiternum, & auferet lachrymam ab omni facie. Esa.35.
Nonne stultissimi ac vanissimi probantur, qui propter huius breuissimæ vitæ ac immundissimæ carnis
delitias, tanta se beatitudine priuant? Quibus loquitur & Christus, Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis &
flebitis. Væ vobis diuitibus, quia nunc habetis consolationem vestram.

EXPLANATIO CAP. VIII. [ET cum aperuisset sigillum septimum.]

ARTICVLVS NONVS.

» CTAVVM capitulum quidam incipiunt in hoc verbo, Et cum aperuisset, quidam in eo
» quod post pauca subiungitur, Et vidi septem angelos. Itaque [CVM] agnus habens clauē
» scientiæ, in quo sunt omnes sapientiæ thesauri [APERVISSET sigillum septimum] id
» est, seipsum vltimóque libri ostensi sigillum secretum præscientiæ dei de statu Ecclesiæ ple
» nius enodasset, & quid in fine seculi Antichristo perempto futurum esset, insinuasset [FA-
» CTVM est silentiū in cœlo] .i. quies & pax in ecclesia [QVASI media hora] id est, modico tēpore. Per
quod figurabatur, quod Antichristo deleto ecclesia erit in pace, & libere prædicabit, quod tamen non diu
durabit, quoniam cito veniet ad iudicium Christus. Vnde Beda hic ait, post interitum Antichristi aliquan
B tula requies futura creditur in ecclesia. De qua Daniel ita prædixit, Beatus qui expectat, & peruenit ad
dies mille trecentos triginta quinque. Quod exponens Hieronymus Beatus(inquit) qui interfecto Anti-
christo supra mille ducentos nonaginta dies, id est, tres semis annos dies quadraginta quinque præstola-
» tur: quibus dominus atque Saluator in sua maiestate venturus [ET vidi septem angelos] Hic secundum
Albertum incipit tertia visio. Et de angelis istis infra singillatim tractatur. Per quos quidam intelligūt se-
ptem hæresiarchas, Arrium, Macedonium, Pelagium, & cæt. Quibus quod subditur non videtur bene cō- Iob.1.
» gruere [STANTES in conspectu dei, & datæ sunt illis septem tubæ] nisi forte dicatur, quod etiam ali-
bi Sathan legitur affuisse inter filios dei, & corā eo stetisse. Hinc Berengandus, Haymo, Beda, & alij mul-
ti per septem angelos intelligunt prædicatores euangelicæ legis vniuersos: quia frequenter & maxime in
libro isto, per septenarium vniuersitas denotatur. Quibus diuinitus datæ sunt septem tubæ, id est, cuilibet
data est efficacia prædicandi, & sermo idoneus, quæ tubæ nomine exprimuntur: iuxta illud, Quasi tuba Esa.58.
» exalta vocem tuam. Et illud, In gutture tuo sit tuba. [ET alius angelus venit & stetit ante altare] Quo Oseæ.8.
niam hic iam alia visio est ostensa Iohanni, dicunt doctores catholici, hoc loco statum & cursum ecclesiæ
plenius quasi à principio demonstrari atque conscribi. Vnde per angelum istum intelligūt Christum, qui Esa.9.
est magni consilij angelus, & per incarnationis mysterium venit in mundum, stetitque ante altare, id est,
in conspectu ecclesiæ: quæ secundum Berengandum & Bedam altare vocatur. Vel altare est ara crucis,
C in qua ipse summus sacerdos sacrificauit deo patri seipsum. Sed & mensa, in qua cœnauit & primā mis- Matth. 29
sam celebrauit, corpus suum & sanguinem consecrando, atque discipulis porrigendo nonne altare rite vo Iohan. 13.
catur? Vel stetit ante altare illud sublime in patria. Quia licet esset in terra visibiliter, in cœlo tamen erat
» veraciter, & per clarissimam contemplationem astitit patri [HABENS thuribulum aureū in manu sua]
Thuribulum aureum quidam exponunt corpus Christi immaculatum, ex quo deus odorem suauitatis ac
cepit. Alij corda apostolorum, atque credentium quæ erant in manu, dispositione, directioneque Christi.
Potest nihilominus per thuribulum istud intelligi sanctissima conuersatio, seu meritum Christi, splendore
sapientiæ & charitatis ardore ornata: quæ thuribuli proprietates & actus impleuit, sicut paulo post dice-
» tur. [ET data sunt ei incensa multa] id est, spiritalia holocausta, videlicet, orationes sanctorum ignitæ,
quas fideles offerunt Christo mediatori, vt meritis suæ sacratissimæ in mundo hoc conuersationis perfi-
ciantur, atque à deo patre seu Trinitate exaudiantur. Sicque conuersatio seu meritum Christi sortitur ra-
» tionem thuribuli. quia sicut in thuribulo ignis & thus simul ponuntur vt odor suauis erumpat, ita in con-
» uersatione ac merito Christi preces fidelium actusque fundantur, vt coram deo suauiter redoleſcant [VT
» daret] id est, patri offerret, tanquam aduocatus ac mediator, non vt verbum genitori æquale [DE ora-
» tionibus sanctorum] quia incensa ista sunt de numero orationum, quas deuoti per Christum immolant
» deo. Iuxta illud, Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo [SVPER altare aureum] id est, Psal.140.
D super conuersationis suæ meritum. Vel corpus suū ac corporis sui passionem, vt scilicet horum dignitate
atque virtute orationes sanctorum sortirentur effectum. Denique, teste apostolo, Christus interpellat pro
nobis. Et Iohannes dicit, Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propi-
» tiatio pro peccatis nostris [QVOD est ante thronum dei] id est, in approbatione & beneplacito eius, si-
» cut ad filium loquutus est pater, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit [ET ascendit Mat.5.17.
» fumus aromatum] .i. odor seu grata acceptio [DE orationibus sanctorum] quæ sunt flagrantissima co-
» ram deo aromata [DE manu angeli] id est, virtute, interpellatione, & merito Christi: qui preces suorum
immolat patri, cuius vultui nunc apparet pro nobis ostendens ei quā pro nobis assumpſit naturā, & quid
» in ea pro nobis fecit ac pertulit. Ideo subditur [CORAM deo. Et accepit angelus] id est, Christus [THV
» ribulum aureum] id est, corpus suum incontaminatum, vel conuersationem suam sanctissimam, eam pro
» nobis patri allegando, ac offerendo, seu ostendendo [ET impleuit illud de igne altaris] .i. donis, feruore,
& gratia spiritus sancti: qui altaris .i. ecclesiæ ignis est. Nā & Christo homini dedit pater seu trinitas spiri
» tū nō ad mensurā. Et ipsemet Christus opera sua in summa charitate exhibuit & effecit [ET mist in ter-
» rā] ignē istū seu gratiam & ardorē spiritus sancti. Nam de plenitudine Christi accepimus omnes: qui ait,
Ignē veni mittere in terrā. Misit quoque corpus suū in terrā, scilicet in sepulchrū, & derelinquens illud in
sacramēto ecclesiæ cūctis fidelibus ad refectionē salutis, ad charitatis indiciū, ad perpetuā rei memoriam.
Sed & conuersationem suam nobis in exemplum reliquit. Sicut scriptū est, Christus passus est pro nobis, 1.Petr.2.

nobis relinquens exẽplũ,vt ſequamur veſtigia eius [ET facta ſunt tonitrua & voces] .i. ſublimia ac me- E
diocria documẽta [ET fulgura] .i.coruſcãtia ſigna,prout ſupra magis expoſitũ eſt [ET terræ motus ma „
gnus] .i.grãdis admiratio habitatorũ terræ,alijs pœnitẽtibus,alijs obſtinatis & cõuerſos vexãtibus. Quã- „
uis autẽ expoſitio iſta ſit vera atque catholica:aptius tamen videtur vt angelus iſte intelligatur angelicus
Danie.2. ſpiritus eccleſiæ præſidens . ſ. Michael,quia nunc princeps extat Eccleſiæ,ſicut olim ſynagogæ . Iſte ec-
cleſiã viſitat, & ante eius altare ſtat,habens thuribulũ aureũ.i.charitatem præcipuã ad fideles, per quam
eorum ſpiritalia ſacrificia colligit, deoque offert:cui dantur incenſa multa,quando eccleſia eius ſuffragia
petit,ſuasque preces per manus illius deo offerri precatur.Quod & ille diligenter exequitur,offerẽs pre
ces & actus fidelium ſuper altare aureum illud cœleſte in patria, ſiper quod beati laudes & preces offe-
runt domino.Inſuper accipit angelus thuribulum ſuũ aureũ,quia charitatem ſuam extẽdit ad nos, cumq; „
implet igne præfati altaris,ſeipſum ad nos amandos inflãmans:vel precibus ſuis ac noſtris ardorem ſan- „
ctę charitatis nobis à deo obtinẽs ac reportãs.Ideo ſequitur, Et miſit in terrã.i.corda fideliũ hoc igne cha „
ritatis ſuccendit,quo facto fiebãt tonitrua,voces & fulgura,quia tunc corda prædicatorum, prælatorum, „
ſiue doctorum confortata ſunt atque idonea facta ad prædicandum,& ad miraculoſe agendum [ET ſe- „
ptem angeli qui habebant ſeptem tubas.] Quid per angelos iſtos eorumque tubas ſignetur , pro viribus „
dictum eſt [PRAEPARAVERVNT ſe,vt tuba canerent] .i.ad proſequendum prædicationis officium P
ſibi iniunctũ ſe idoneos exhibuerunt,ſe humilando,in dei ope ſperando,iuſte viuẽdo,vt quod prædicaturi
Actuũ.1. erãt,primo implerent,exemplo Chriſti qui cœpit facere & docere [ET primus angelus tuba cecinit]per „
primum angelum tuba canentem,primus prædicatorũ eccleſiæ ordo,videlicet apoſtolorũ chorus , tuba- „
liter prædicans deſignatur [ET facta eſt grando & ignis mixta ſanguine]hoc accipi poteſt in bono,quã- „
tũ ad electos atque cõuerſos:& in malo,quantũ ad infideles,duros & reprobos . Iuxta primũ ſenſum per
grãdinẽ quæ percutit verba apoſtolorum,quæ corda prauorum arguendo percutiebant, & conuertebãt,
intelligũtur.Per ignem amor & gratia ſpiritus ſancti.Per ſanguinem cruor Chriſti pro hominibus fuſus.
Hi ergo verbo dei percuſſi, & ſpiritus ſancti igne inde ſuccenſi ſunt,quæ grando & ignis mixta ſunt ſan-
guine.i.virtute dominicæ paſſionis dabantur & operabantur.Porro iuxta ſenſum ſecundum, per apoſto-
lorum prædicationem reprobi maiorem damnationem promeruerunt verbis dei non obediendo: ſicque
facta ſunt eis grando & ignis mixta ſanguine,id eſt, tempeſtas atque incendium infernale pro ſanguino-
lentis & carnalibus eorum operibus.Verum enimuero Beda venerab.hũc aſſumit ſenſum,quod per apo-
ſtolorum prædicationem hæ pœnæ infernales innotuerunt hominibus, ita vt per grandinem intelligatur
frigus inferni,per ignem ardor ipſius.Ab aquis enim niuiũ ad calorem nimium traſient, & vſque ad infe
ros peccatũ illorum.Vt Iob ait,Præter hunc & alius non inconueniens ſenſus accipi poteſt,cp.ſ.ex apoſto
Iob.14. lorum prædicatione facta eſt grandis tẽpeſtas & ignis æmulationis in mundo,ad quæ conſequuta eſt ſan G
guinis copioſa effuſio,quibuſdam credentibus,aljs contradicentibus,& credentes necãtibus [ET miſſum „
eſt in terram] Totum iſtud ſecundum Gloſſam.ſ.grando,ignis,& ſanguis.i.hominibus iſta denunciata ſi „
ue illata ſunt,electis quidem ſalubriter ſecundum primam expoſitionem,reprobis vero dãnabiliter . ſ. ad
damnationem eorum,iuxta expoſitionem ſecundam [ET tertia pars terræ & arborum combuſta eſt , & „
omne fœnum viride combuſtum eſt] Sacra ſcriptura multiplicem ſenſum habere aſſeritur , non idcireo „
Auguſt. duntaxat,quoniam literaliter,tropologice,allegorice,& anagogice explanatur: ſed ideo quoque , quia in
ea viciſſim ſenſus literalis eſt multiplex,ſecundum Auguſtinum.Cuius ratio eſt,quia interdum ſenſus li-
Matth.3. teralis ſcripturæ non eſt qui per verba,ſed qui per res verbis deſignatas exprimitur.Res autem huiuſmo-
di diuerſas ſortitæ ſunt proprietates & actus,ideo iuxta hoc ſenſus literalis multiplicatur.Sic autem eſt in „
loco præſenti. Præterea quod per terram habitantes in terra ſignificentur certiſsime conſtat quod etiam „
per arbores intelligantur homines,liquet ex eo quod ait Saluator,Omnis arbor quæ non facit fructũ bo-
Eſa.40. num excidetur & in ignem mittetur. Quod demum nomine fœni homines innuantur pãdit ſermo pro-
1.Petr.1. pheticus dicens,Vere fœnum eſt populus.Inſuper per tertiam partem iſtorum.ſ.terræ,fœni,ac arborum,
intelligenda eſt pars valde magna eorũ.Itaq; tertia pars terræ.i.hominũ inferiorũ ac ſubditorũ, & arborũ
id eſt,maiorum ac prælatorum,& omne fœnum viride,id eſt,homines in quibus floret iuuẽtus & humor
Prouer.1. carnalitatis ac mundi proſperitas,combuſta ſunt,id eſt conſumpti.Quidam ſalubriter eſſe culpæ amitten H
do,iuxta ſapientis ſententiã dicentis,Verte impios & non erũt.Quidam infeliciter damnationem ineur-
rendo,prout grando,ignis,& ſanguis dupliciter exponuntur . Quod autẽ grandinis nomine verbum dei
poſsit intelligi,hinc conſtat,quod per Hieremiã dominus loquitur,Nũquid nõ verba mea ſunt quaſi mal „
Hiere.23. leus conterens petram? [ET ſecundus angelus tuba cecinit] .i.chorus ordo ſeu cœtus diſcipulorum,quos
apoſtoli à ſuis ſedibus ad loca diuerſa prædicandi gratia direxerunt , vel in certis vrbibus ordinauerunt „
epiſcopos:quales fuerunt excellentiſimi patres ac prædicatores Dionyſius, Polycarpus, Ignatius [ET „
Zacha. 4. ecce tanquam mons magnus igne ardens] .i.diabolus per ſuperbiam eleuatus:cui dicitur, Quid tu mons „
magne coram Zorobabel,in quo eſt ignis inuidiæ,feruor totius impietatis? Vnde ſecundum Dionyſium „
in diabolo eſt amens furor, [MISSVS eſt in mare] id eſt,in corda incredulorum amara & inquieta in- „
greſſus eſt,vt per eos euangelicæ prædicationi reſiſteret.Nam(vt Dionyſius ſcribit) audientes Græci cru „
cem prædicari & reſurrectionem ex mortuis,lato ore riſerunt, & tyranni exacerbati fuerũt [ET facta eſt „
tertia pars maris ſanguis] id eſt, valde magna pars gentilium fidem recipientium ſunt occiſi [ET mor- „
tua eſt tertia pars creaturæ,quæ habebat animam in mari] Quia,vt dictum eſt,in hoc mari magno,quod
eſt ſeculũ nequã,multi iſtorum ſunt trucidati.Alii vero qui vel non credidẽrũt, vel credẽtes vexauerunt,
Marci.16. ſpiritaliter mortui ſunt.Itaque nomine creaturæ intelligitur homo,teſtante ſeruatore,Prædicate euange-
Roman.1. lium omni creaturæ.Et Apoſtolo dicente,Inuiſibilia dei à creatura mũdi,per ea quę facta ſunt,intellecta
cõſpiciuntur [ET tertia pars nauium interiit].i.rectorũ & prælatorũ eccleſiæ, quorũ eſt alios per hoc ma

A re turbulentissimum ad salutis vehere portum. Tunc nanque episcopi, aliiq; principales inter fideles,
» primi trahebantur ad mortem [ET tertius angelus tuba cecinit] id est, ordo sanctorum doctorũ qui
» cessante persecutione ecclesiæ à tyrannis contra insurgentes hæreticos tubaliter prædicauit, & scriptu-
» ras vere exposuit scilicet Hieronymus, Augustinus, Ambrosius [ET cecidit de cœlo] id est, de eccle-
» sia, [STELLA magna] .i. quiuis hæresiarcha. Vel hæresiarcharum earena vel cœtus, qui ad scientiæ
» eminentiam, sanctitatisq; apparentiam, stellæ vocantur. Nam & tales ab apostolo Iuda sidera erran- Iudæ. 1.
» tia vocantur. Et quidam per stellam istam intelligunt Pelagium hæresiarcham, qui fuit valde literatus
» & monachus [ARDENS sicut facula] Hi enim flamma proprii sensus & igne ambitionis vehemẽ-
» ter accensi fuerunt. [ET cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes aquarũ] id est, corda mul-
» torum etiam baptizatorum infecit ac perturbauit. Imo & fontes aquarum, doctores videlicet & præ-
» latos, à quibus riui scientiæ ad subditos profluunt, partim subuertit. Nam multi episcopi ac prælati per
» hæresiarchas fuerunt corrupti, [ET nomen stellæ dicitur absinthiũ] quia maxima amaritudo, trifti-
» tia, dolor generabatur electis ex cuiuscunque hæresiarchæ peruersissimis documentis [ET facta est ter
» tia pars aquarum absinthium] idque dupliciter. Nam qui consensrunt hæresiarchis facti sunt similes
eis, & appellantur absinthium, propter amaritudinem vitiorum, quibus contra catholicos sæuiebãt. Cę
teri autem fideles propter hæreticorum impudentiam & errores, simpliciumque pereuntium seductio-
B » nem amare planxerunt [ET multi homines mortui sunt de aquis] id est de hæresiarcharum doctri-
» nis, siue discipulis [QUIA amaræ factæ sunt aquæ] id est, spiritus sancti dulcedinem perdiderunt, &
» selle falsitatis ac prauitatis infectæ sunt. Vnde & quosdam catholicorum corporaliter occiderunt [ET
» quartus angelus tuba cecinit] id est, ordo vel cœtus doctorũ qui contra negligentiã, & peccata fideliũ
præsertim pastorum loquuntur. Olim nanq; quãdo vigebant hæretici, erant valde sancti episcopi, post
ea autem reddita vndique pace cœperunt prælati negligẽtius agere, & quadam securitate torpere. Vn-
» de & subditi inferioresque delapsi sunt [PERCVSSA est tertia pars solis] id est, prælatorum qui de-
» bent instar solis lucere, & calorem amoris diuini in aliorũ corde producere. Quibus ait Saluator, Vos Dan. 2.
» estis lux mundi. Isti verbis diuinis percussi, reprehensi, notati sunt [ET tertia pars lunæ] id est, congre Matth. 5.
» gationis ecclesiasticæ illis subiectæ à quibus est illustranda [ET tertia pars stellarum] .i. religiosorum
» ac inferiorum prædicatorum, quibus ornatur ecclesia sicut cœlum astris [ITA vt obscuraretur ter-
» tia pars eorum] Nam ex prælatorum potissime episcoporum ruina & impia vita, inferiores isti passi
» sunt magnam diuinæ illustrationis & gratiæ minorationem, splendoremque sanctitatis, & famæ per-
» diderunt nitorem [ET diei non luceret pars tertia noctis similiter] Per diem contemplatiui, per no-
ctem actiui, & in pœnitentiæ actibus constituti signantur. Horum grandis pars claritatem gratiæ ami-
C serunt, ita quod sicut tenentur proximis suis non lucent exemplo, fama, doctrina, consilio atq; auxilio:
quandoquidem maximum malum ecclesiæ, est negligentia superiorum, & consequens inde casus infe-
riorum, ac dissolutio atq; carnalitas religiosorum multorum. Iuxta hunc modũ sumendi diem & noctẽ
» fertur in Psalm. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam [ET vidi] in imaginaria vi- Psal. 18.
» sione [ET audiui] id est, angelo edocente percepi ac intellexi. Vnde istud videre & audire realiter idẽ
» sunt [VOCEM vnius aquilæ volantis per medium cœlum] Per aquilæ huius effigiem quam in inte-
» rioribus sancti Iohannis angelus sanctus formauit, ipsemet Iohannes horum scriptor ac denũciator fi-
» gurabatur. Porro per medium cœlum, ecclesiæ protensio insinuatur [ET dicentis voce magna] id est,
» seriosa & affectuosa [VAE VAE VAE vę habitantibus in terra] id est, viatoribus præsertim terrena amãtibus.
Dicitq; ter væ, ad ampliorem exaggerationem, clarioremque mentis suę expressionem, conformãs se
consuetudini prophetarum, qui instante magno periculo, vocem doloris significatiuam ter exprimere Iohel. 1.
» consueuerũt. Quemadmodum Iohel, Hieremias, Ezechiel, in quorum libris subinde sic scribitur, A, a, Hiere. 1.
» a, diei domini, vel aliquid tale. Et in Zacharia, O, bis repetitur [DE cæteris vocibus trium angelorum Ezec. 2.
» qui erant tuba canituri] id est, toties dixit væ habitãtibus, &c. propter acerbitatem tribulationũ denun- Zach. 4.
ciandarum sub vocibus trium angelorum sequentiũ. Iam enim quinq; angelorũ buccinatio est descri-
pta, restat trium. Itaque si per væ intelligatur pœna damnationis æternæ vel malum culpæ, referenda
erunt hęc vę ad ipsos persequutores iustorum, seu reprobos. Si vero temporalẽ afflictionẽ designet, po-
D terit ad electos, qui multipliciter affligũtur, referri. Vnde & ad intuendũ triplex malum, dicit ter vę. Est
enim peccatũ, tẽporalis vexatio, æterna damnatio. Postremo quæ dicta sunt, ad nostrã possent informa
rionem conuerti, vt scilicet discamus & studeamus cõtinuis atque ardẽtibus orationibus insudare: quũ
tanta sit orationis virtus & dignitas, vt angelicis manib⁹ recipiatur, ac in cœlũ inox deferatur, faciatq; Tob. 12.
suauem coram deo odorem, & qualiter cætera nobis valeant coaptari, perfacile reor.

EXPLANATIO CAP. IX. [ET quintus angelus tuba cecinit.]

ARTICVLVS DECIMVS.

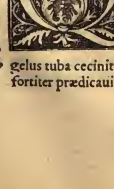

VEmadmodum statim post Christi ascensionem, & spiritus sancti missionem, cœpta euangelicæ legis prædicatione hæreses oriri cœperunt: sic secundũ quosdam catholicos doctores & patres, Antichristi aduentum præcursuræ sunt hæreticæ prauitates. Et inde quidam exponunt præsens capitulum. Omnes autem de hæreticis ista exponunt. Sed aliqui de illis hæreticis, qui in primitiua fuerunt ecclesia, aliqui de illis qui post Arrium eruperunt. Beda vero, Albertus & alii multi, de illis qui Antichristi præcurrent aduentum. Sensus autem pro magna parte redit in
» idem. Vnde & sic exponẽda est litera, vt omnibus queat aptari [ET quintus an-
» gelus tuba cecinit] id est, quintus ordo vel chorus prædicatorum atq; doctorum, ea quæ Christi sunt
fortiter prædicauit, quod tamen potissime sumitur de his prædicatoribus, qui post præfatos erunt, ad-

uenientibus memoratis hæreticis Antichristi aduentum præcurrentibus [ET vidi stellá de cœlo ce- E
Marc.13. didisse in terram] id est, quempiam hęresiarcham, seu hæresiarcharum cæteruam, qui ob scientiæ fulgo
rem stellæ vocantur. Et quia plęriq; eorũ, antequam laberentur in hæresim, quasi stellæ in ecclesia splẽ
Matt.25. duerunt, secundũ Berengandum. Labuntur ergo de cœlo, id est, de ecclesia quæ tegnum cœlorum vo-
catur. In terram, id est, ad vitam terrenam & vitiosam: atque ad eos quorum affectio in terrenis versa-
tur [ET data est illi clauis putei abysi] id est, potestas siue industria aperiendi profunditatẽ, vel secre »
tum fluctuantis amari hæretici documẽti. Aqua enim doctrinam significat. Abyssus vero mortifera ac
submergentia hæreticorum figmenta. Hęresiarchæ itaque per apparentem ac fictam sanctitatem, per
eloquentiæ venustatem, per naturalem philosophiam, per scripturarum inordinatam allegationẽ, se-
creta suorum pandunt atq; proponunt errorum. Denique puteus abysi dici potest intellectus hæresiar
chæ, ex quo dogmata bauriuntur iniqua: & hunc puteum suum simulatores & callidi hęresiarchæ sub
specie serenissimi fontis aperiunt, seque sub colore mellis propinant. Hinc subditur [ET aperuit pu- »
teum abysi] id est, cordis sui versutias hæreticosque errores [ET ascendit fumus putei abysi sicut »
fumus fornacis magnæ] id est, hæreticæ impietatis tenebrosus error & salsitas nubilosa, longe lateque »
dispersa sunt copiosè, & fœtor perfidiæ coram deo ascendit: sed & fama hæresiarchæ vulgata est. Quia
vt facerent sibi nomen, noua afferere præsumpserunt [ET obscuratus est sol & aer de fumo putei] Per »
Apoc.8. solem sicut iam dictum est, prælati atque doctores ac superiores quique seu eminentes (quorũ est alios F
illustrare) signantur, & talium multi hæreticorum errore eommaculantur: lumen rectæ fidei, ac virtu-
tum perdentes splẽdorẽ. Aeris vero nomine plebs ipsa sen grex significatur, qui à prælato susćipit scien
tiæ lumen, quemadmodum à sole aer fulgorem. Plebs autem facilius etiam decipitur. Obscurãtur quo-
Matt.14. que electi, dum per hæreticos diffamantur & contristantur [ET de fumo putei exierunt locustæ super »
terram] id est, hæretici hæresiarcharum filii siue discipuli, instar locustsrum multi, & distorte inceden- »
tes per semitas tenebrarum, animo leues ac petulantes. Hi nempe ab hæresiarchis spiritaliter generan
tur [AT data est illis potestas sicut habent potestatem scorpiones terræ] id est, deo permittente pote- »
state sibi concessa abutentur, & nocebunt ac animas lædent improuise, acute, blanditiose: sicut scorpio
improuise diffundit venenum, nam vultu blanditur, & percutit cauda [ET præceptum est illis] id est, »
Esa.40. deo agente prohibiti sunt [NE læderent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: »
sed tantum homines, qui non habent signum dei in frontibus suis] Per fœnum, inferiores, fragiles, & »
incipientes: per viride, mediocres & proficientes: per arbores maiores, atq; perfecti sunt designati: qui-
Matt.24. bus deo iubente hæretici non qucunt nocere in anima, quando electi sunt: quoniam dei gratia conser-
uantur. Homines vero signum dei in suis frontibus non habentes, sunt qui charitatẽ & opera fidei non
2.Thes.2 habent: qui iusto dei iudicio falli, ac disperire sinuntur. Quemadmodũ ait Apostolus, Mittet illis deus G
spiritum erroris, vt credant mendacio: eo quod veritatis charitatem non receperunt. Et Christus testa-
Matt. 24 tur, Quoniam refrigescet charitas, abundabit iniquitas multorum [AT datum est illis] id est, hæreti- »
cis à deo præordinatum [NE occiderent eos] puto præfatos fideles, morte perfidiæ vel naturæ. Nam
& si aliquos Christianos, non tamen vniuersos, occidere permittentur [SED vt cruciatẽt eos] id est, »
corporaliter persequerentur [MENSIBVS quinque] id est, per omne tempus vitæ præsentis: quæ »
propter quinque sensus in quibus agitur, & quinq; ætates quibus extenditur (quæ sunt infantia, pueri-
Greg. tia, adulescentia, iuuentus & senectus) per quinque menses designatur. Beatus Gregorius facit sex ęta-
tes in homine. Nam vltimam bipartitur, vocans posteriorem eius partem decrepitam, vt sex ætates ho
minis sex ætatibus mundi conformet. Itaque permittit deus in seculo isto catholicos ab hæreticis tribu
1.Cor.11. lari, sicut Apostolus loquitur, Oportet hæreses esse vt qui probati sunt, manifesti fiant [AT cruciatus »
eorum] id est, pœna à perfidis inflicta fidelibus erit [VT cruciatus scorpionum cum percutit homi- »
nem] id est, talis erit, qualis est pœna quam sustinet à scorpione percussus: quia vt tactum est, acute, im »
prouise, & venenate nocebunt. [IN diebus illis] quibus hæretici sic vastabunt ecclesiam, & variis »
modis eam irreuerenter tractabunt, plurimosque decipient, [QVAERENT homines mortem] cor- »
Rom.7. poralem dicentes cum Paulo, Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Vt scilicet
Num.11. sint cũ Christn, nec tantam enormitatem conspiciant. Sicut & Moses domino ait, Obsecro vt occidas
me, ne tantis afficiar malis [ET non inuenient eã, & desiderabunt mori, & fugiet mors ab illis] Quo- H
niam deus pro ampliori eorum profectu, atque propter inferiorum custodiam conseruabit eos in vita. »
Itaque in tribulatione grauissima constitutus potest appetere mortem corpotalem, vt viam ad vitam
3.Reg.19 beatam, & cum conditione saltem implicita, in quantum scilicet deo placuerit. Sic enim Helias &
Tobiæ.3. Tobias animas suas tolli rogabant à corpore. Paulus qnoque, Supra modnm, inquit, grauati su-
2.Cor.1. mus, ita vt tæderet nos viuere [AT similitudines locustarum similes equis paratis in prælium]
Dan.28. Non ait locustæ, sed similitudines locustarum ad innuendum, quod omnia ista in imaginaria vi- »
sione sibi ostensa sunt. Itaque similitudines locustarum, id est, hæretici, similes erant equis ad pugnam
paratis, id est, cum seruore & impetu procedentes, sine dei timore ac discretione. Et sicut equi non sua
ratione, sed sessoris impulsu aguntur in bellum: ita doctores pestiferi diabolico spiritu agitati ferunrur
contra ecclesiam [ET super capita eorum tanquam coronæ similes auro] id est, signa victorię præfe- »
rent. In mentibus quoque eorum, quæ spiritaliter capita nuncupantur, secularis sapientiæ fulgor, imo
& scripturarum quædam cognitio refulgebit. Veruntamen, quoniam vera & salutari sapientia carent,
Matt.27. nec ipsas scripturas recte intelligunt, sed subuertunt, non coronæ aureæ, sed tanquam coronæ auro si-
miles in eorum capitibus describuntur [ET facies eorum, sicut facies hominis] Hoc ideo dicitur, quia
hæresiarchæ & quidam eorum sequaces, frequenter sunt ingeniosi seu cauteloši. Per faciem equidem »
ratio designatur. Ad insinuandum ergo quod rationabiles quodammodo esse videntur (nam & natu-

A ralis rationis argumentis se muniunt) dictum est, facies eorũ sicut facies hominis. Et sicut in facie hominis sunt os, per quod eloquẽtia, nasus quo discretio, oculi quibus sapientia & mansuetudo seu modestia designatur: ita hæreſiarchæ eloquentes, prudẽtes, discreti inaniter apparebunt. [ET habebãt ea pillos sicut capillos mulierũ] Per capillos capitis, cogitationes, affectionesq; cordis signantur. Quum ergo hæretici cogitationibus affectionibusq; carnalibus, mollibus, inſtabilibus effœminatis repleti sint: recte inſtar fœminarũ criniti ferũtur. [ET dentes eorũ sicut dentes leonũ] id est, quicquid simulationis & fictæ pietatis assumpserint, tanien re ipsa fœuiſsimi erunt, & animas dilaniabunt, atq; cõsumptas in diaboli corpus traiicient. Rursus, quemadmodum dentes leonum fœtorem emittunt: sic iſti per diffamiam fœtidi erũt, & vitiis coram deo fœtentes [ET habebant loricas sicut loricas ferreas] .i. indurata contra veritatẽ præcordia, & varia errorũ suorũ munimenta, vndiq; contra catholicos se armãtes [ET vox alarum] id est, inſolẽtia verborum, seu strepitus exercituũ, earum [SICVT vox equorum multorum currentiũ in præliũ] Quo datur intelligi, quod nullam habent in loquẽdo verecũdiam, garruli & procaces, quorum sermo serpit vt cancer. Præterea, quod per alas significẽtur exercitus, patet per illud Eſaiæ, Erit extenſio alarũ eius, vtpote regis Aſſyriorum, implens latitudinẽ terrę tuæ ô Emanuel [ET habebant caudas] .i. fautores & turmas post se currentes [SIMILES scorpionũ] id est, pungitiuas, crudeles, procaces. Qui enim alium sequitur adulando, iuuando, hortando, cauda vocatur: Eſaia dicente, Propheta docens mendacium eauda est [ET aculei] id est, industriæ decipiendi, blaſphemiæ, scandala, & tormenta quæ inſligunt catholicis, [ERANT in caudis earum] quia his iaculis feriunt, & occidunt quam plurimos [ET potestas earum nocere hominibus menſibus quinque] Permittuntur enim decipere reprobos, temporaliterq; affligere iuſtos. Cur autem per menſes quinque totum tempus præsentis vitæ exprimatur, iam patuit [ET habebant super se regem angelum abyſsi] id est, diabolum qui in impiis regnat: iuxta illud Iob, Ipſe est rex super omnes filios superbiæ. Impii autem, secũdũ quod Eſaias profatur, sunt quaſi mare feruens quod quieſcere non potest. Quemadmodũ autem quidã angelici spiritus præsident singulis hominibus, ſciliceet, quilibet vni, & quidã eorum præsident regnis, vt hi qui sunt de supremo ordine infimæ hierarchiæ: ſic & quilibet homo vnum habet exercentem diabolum, & regnis certi aduerſantur diaboli. Nam & de quolibet ordine angelorum aliqui lapſi creduntur. [ECVI nomen Hebraice abaddon] quod interpretatur exterminans, seu disperdens [GRAECE autẽ ἀπολλύων, Latine autem habet nomen exterminans] & hoc ab effectu suæ malitiæ. Nam per ſeipſum & suos miniſtros indefeſsẽter conatur fideles exterminare, hoc est, extra fines seu terminos eccleſiæ militantis ac triumphãtis statuere, & vera beatitudine, quæ rationalis creaturæ finis est, ſpoliare. Ponitur autem nomen diaboli in tribus linguis præcipuis, per quas cæterę dãtur intelligi: quia hæc ſcripta sunt ad totius profectũ eccleſiæ ex varijs linguis collectę, quatenus vniuerſis diaboli innoteſcat proprietas: qui & in omni lingua multos exterminauit. De quibus Sapiens loquitur, Ab itinere iuſto abierunt in exterminium. [VAE vnum abiit] id est, vna harum trium tribulationũ modo deſcripta est, & tempore suo finem habebit [ET ecce veniunt adhuc duo væ] id est, duę prægraues tribulationes post illam sequẽtur ſub tuba ſexti & ſeptimi angeli [ET ſextus angelus tuba cecinit] .i. ſextus ordo seu chorus prædicatorum valde prædicauit. Quod de prædicatoribus illis accipitur, qui inſtante Antichriſti aduentu eccleſiæ filios præmunire ſtudebunt, ſecundum Haymonem, Bedam, Albertum [ET audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei.] Omnia iſta in imaginaria visione oſtendebantur Iohanni per angelum, qui verba, effigies, atque imagines in interiori ſenſu Iohannis formauit. Itaque per vocem iſtam, quam audiuit in ſpiritu deſignatur concors totius eccleſiæ ſensus, prædicatio, vel doctrina. Porro altare aureum appellatur eccleſia seu fides & charitas eius ſecundũ quod plenius dictum est. Quatuor cornua sunt quatuor euangelia, vel quatuor principales virtutes, vel vniuerſi doctores ac prædicatores, eccleſiam in quatuor mundi partibus protegentes: ex quibus omnibus vnanimis prædicatio oritur, vt contra Antichriſtum & eius fallacias prædicetur. Eſt quoque altare hoc ante oculos dei, quia acceptum est cuncta cernenti. Oculi enim domini ſuper iuſtos. Et benepla citum est domino in populo ſuo. Itaq; audiui vocem, [DICENTEM ſexto angelo, qui habebat tubam] id est, memorato ordini prædicatorũ tempore ſuo fortiter prædicaturo [SOLVE quatuor angelos qui alligati sunt in flumine magno Euphrate] Per hos quatuor angelos quidam intelligunt dæmones. Alii principes ſeculi inſideles, qui omnes dicti sunt quatuor propter quatuor plagas terræ principales, in quibus demorantur & regnant. Inſuper per Euphratem, ſeculum nequã proceſſoſum ac fluctuans deſignatur: in quo angeli iſti ligati sunt, quoniam diuina virtute eorum refrenatur crudelitas, ne iuxta libitum ſuum queant nocere. Hos igitur angelus iſte ſoluet, id est ſoluendos denunciabit, quia tunc plus ſolito deſæuire, tentare & perſequi permittentur [ET ſoluti sunt quatuor angeli] id est, adueraarii iſti tempore ſuo eccleſiam impugnare ſinẽtur. [QVI parati erãt] id est, erunt. Loquitur enim de futuro quaſi prætcrito, conſuetu line prophetali, propter certitudinem veritatis [IN horam & diẽ & menſem & annum] id est, inde ſeſſo animo parati erũt continue, seu omni temporis ſui ſpatio, perſequi iuſtos. Verũtamen Haymo per horam intelligit medium annum, per alia tria, tres annos, quibus Antichriſti durabit tyrannis [VT occiderent tertiam partem hominum] id est, plurimos valde [ET tertia pars terræ combuſta est] id est, multitudo habitatorum terræ igni impietatis seu duritia tribulationis conſumpta. Multos enim ſpiritaliter periment, quos à Chriſti fide & cultu auertent: quos autem auertere nequierint, corporaliter lædent [ET numerus equeſtris exercitus] iſtorum quatuor angelorum Satanæ est [VITIES milies dena milia] Hic rurſus, sicut & ſupra frequenter, ponitur numerus determinatus pro indeterminato quaſi iunumerabilis multitudo tũc perſequutura est Chriſtianos. Vities autẽ est bis decies, hoc est vicesies. Porro, vt ait Berengãdus, quẽadmodum deus habet equos ſuos,

Ecclc. 21.

2. Tim. 3. Eſa. 8.

Eſa. 9.

Iob. 41. Eſa. 57. Hebr. 1.

1. Pet. 3. Eph. 6.

Sap. 1.

Apoc. 1. Marc. 16.

Pſal. 30. Pſal. 149

Iob. 3.

Matt. 24. Apoc. 7.

A norum mendacia fidei zelo succensus. Hanc autem expositionem non prosequor, præsertim cum in cõmento cuiusdam nunc satis noti contenta sit, & quia superioribus non satis concordat, nec antiquis ac solidis expositoribus Augustino, Haymoni, Bedæ, Berengando, &c. consonare videtur. Illos ergo sequẽ do dicendum, quod descriptis ecclesiæ persequutionibus, nunc consolatio ponitur ex descriptione mysteriorum Christi. Nempe in libro isto, sicut in cæteris libris propheticis, sæpius de eodem fit, & repetitur sermo, sub alia ac alia forma & cum additione, maioreque explanatione. Itaque per hunc angelum fortem descendentẽ de summo vtiq; cœlo: iuxta illud, A summo cœlo egressio eius, haud dubium quin Psal.18.
per incarnationis mysterium intelligitur Christus magni consilii angelus. Sicut superius declaratũ est
" plenius [AMICTVM nube] id est, carne assumpta, peccato non aggrauata, per quam pluuiam gra-
" tiæ, sapientiæ, & sanguinis nobis diffudit. Vnde in Esaiæ prophetia dicitur, Ecce dominus ascendet su- Esa.10.
" per nubem leuem, & ingredietur A Egyptum [ET iris erat in capite eius] id est, charitatis & recon-
" ciliationis indicium atque clementia in ipso apparuit. Id nanq; iris designat: iuxta quod dominus air,
" Arcum meum ponam in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & terram [ET facies eius erat Gen.9.
" vt sol] hoc supra tractatum est plenius, vbi habetur, Facies eius sicut sol lucet in virtute sua [ET pe-
" des eius tanquam columna ignis] per pedes intelliguntur affectiones. Sanctæ autem & feruidæ affe-
" ctiones sunt quasi columna ignis, quoniam ardẽt in se, & aliis exemplariter lucent, quod Christo ma-
B xime competit. Certum est autẽ, quod sicut corpus pedibus, sic spiritus moueatur affectibus. Ideo quoque Christi pedes quasi columna ignis appariierunt, quoniam ipse in cunctis suis operibus immaculatus permansit, nec terram calcando labem incurrit, imo in extremis ac infimis actibus suis corporalibus, sicut sunt manducare, bibere, &c. in pleno charitatis feruore, sapientiæ quoque splendore actualiter mansit stabilis indesinenter. Præterea pedes Christi sunt prædicatores virtuosi, præsertim apostoli, qui eius nomen vbique tulerunt, quemadmodum de Paulo loquitur, Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus. Hi ergo habent pedes vt ignis columnam, charitate feruendo, & sapientia illustrando, imo & alios inflammando, & fideles charitatiue portando, prout Paulus commemorat, dicendo, Petrus, Iacobus & Iohannes, qui videbantur columnæ esse [ET habebat in manu sua Act.9.
" libellum apertum] Sic enim in imaginaria visione apparuit, & per libellum hunc significabatur Euã
" gelica Christi doctrina, verbis parua, sensuum vero maiestate maxima. Vnde & Esaias prædixit, Ver- Esa.10.
bum abbreuiatum faciet dominus super terram. Hunc libellum Christus præsertim aperuit, quãdo per
spiritus sancti infusionem in die sancto Pentecostes corda apostolorũ de lege euangelica plene instru- Act.2.
xit, quando item proprio ore sermocinatus est mundo. Præterea ante iam dixit Iohannes, Vidi in dextera sedentis super thronum librum signatum sigillis septem, & vidi agnum, & venit, & accepit librum de dextera sedentis super thronum. Cũq; aperuisset librum, &c. Itaque quod ibi, per librum signatum est, hoc hic per librum apertum, diuersis respectibus insinuatur, vtpote quia æterna dei præscientia de
C statu, decursu, tribulatione ecclesiæ latuit homines, quousque per Christum eis est reserata. Ideo quia iã de septem sigillorum libri illius apertione præhabitum est, merito scribitur angelus iste, libellũ in manu apertum habere. Sed cum liber iste sit æternæ atque immensæ præscientiæ dei designatiuus, cur modo libellus vocatur? Respondendum quia per comparationem ad plenitudinem præscientiæ & notiti æ rerum in mente diuina permodicum est, quicquid hominibus reuelatur [ET posuit pedem suum
" dexterum super mare, sinistrum autem super terram] id est, tam habitantibus in insulis maris, quã eis Matt.10.
" qui in arida commorantur, Christus per discipulos euãgelium prædicauit, imo & proprio ore aliqualiter id impleuit ad mare Tyberiadis, & ciuitates maritimas prædicando, quando & subinde in nauicula stetit in mari. Berengandus per pedem dextrum intelligit nouum testamentum, per sinistrum vetus, per mare gentiles in quibus erat profunditas ignorantiæ & errorum, per terram Iudæos, qui per legem & prophetas erant exculti. Per hoc itaq;, quod in visione ista apparuit angelus Christum repræsentans quasi ponens pedem dextrum super mare, signatum est quod euangelicam legẽ proposuit gẽtibus per Apostolos Christus. Per hoc vero quod sinistrum pedem posuit super terram significabatur, quod Iudæis vetus tradidit testamentum. Præterea quia, vt dictum est, per pedes Christi eius apostoli exprimuntur (dextrum vocamus quod iucundum ac prosperum est, sinistrũ quod aduersum) tũc Chri-
D stus pedem dextrum posuit super mare, quando relictę olim gentilitati per apostolos prospera nuncia uit, quod, scilicet, ad bona gratiæ & gloriæ esset electa. Prout in actis Paulus testatur dicendo, Ecce cõuertimur ad gentes. Vbi mox subditur, Audientes autem gentes gauisę sunt. Sinistrum autem pedẽ po Act.13.
suit super terram, id est super carnales & induratos Iudæos, quãdo eisdem per apostolos prænũciauit, quod relinquendi essent ac perituri, secundum quod Paulus dicebat, Notũ vobis sit, quia gentibus mis- Act.28.
" sum est hoc salutare dei [ET clamauit voce magna, quemadmodum cũ leo rugit.] Christus enim af
fectuosissime ac seriosissime prædicauit, dæmones, impios q; perterruit, & cum summa authoritate ac efficacia est loquutus. Diffusa est enim gratia in labiis eius. De quo & aduersarii eius compulsi sunt dicere, Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic loquitur. Sed quomodo stare hæc possunt, cum apud Esa.42.
Esaiam prophetam de Christo prædictum sit (quod & Matthæus allegat) non clamabit, nec audietur Matt.12.
foris vox eius? Est respondendum, quod per hoc non nisi irrationabilis passionatusque clamor auferetur à Christo. Sicut & Paulus hortatur, Omnis amaritudo, & indignatio, & clamor tollatur à vobis. Ephe.4.
" [ET cum clamasset] Euangelium prædicando [LOQVTA sunt septem tonitrua voces suas] id est,
vniuersi prædicatores eius, præsertim apostoli atque eorum discipuli: qui septenario exprimuntur propter illius numeri perfectionem & mysteria, & quoniam septiformi gratia spiritus sancti erant repleti, ex Christi commissione, prædicationis voces effundere sunt exorsi. Nam & ante passionem misit apostolos & septuaginta duos discipulos euãgelizare, post passionem vero loquens apostolis, Euntes,

inquit, in mundum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. Prædicatores autem sancti pro- E
pter verborum suorum efficaciam & terrorem tonitrua appellantur. [ET cum loquuta fuissent septẽ „
tonitrua voces suas,] iuxta sensum præhabitum [SCRIPTVRVS eram] id est, putaui ac præpara- „
ui me consc̃ribere eas. Sicut supra ab angelo sancto audiui, Quod vides, scribe in libro [ET audiui vo „
cem de cœlo dicentem] per inspirationem internam, quæ vox ab angelo est formata [SIGNA quæ „
loquuta sunt septem tonitrua, noli ea scribere] Quod ait signa, potest esse nomen & verbũ. Si nomen,
sensus est: Signa, id est, voces præfatas quæ signa sunt rerum non scribas. Si autem sit verbum, quod ma
gis apparet, sensus redit in idem. Signa, id est, absconde & sub secreto claude ea, quæ loquuta sunt septẽ
tonitrua, & noli ea scribere, seu omnibus pandere. Hoc ideo dicitur, quia non omnia omnibus compe-
Matt. 7. tunt, nec Christianæ fidei mysteria cunctis sunt passim pandenda: cum dicat Saluator, Nolite sanctum
dare canibus, neq; margaritas vestras proiicietis ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis. Propter
2. Cor. 12 quod Paulus de se quasi de alio loquens, Audiui (inquit) arcana verba, quæ nõ licet homini loqui. Et
rursus, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Ista ergo secretiora Christianæ
sapientiæ documenta, non sunt sapientibus & perfectis, sed imperfectis & iniustis celanda, et pateant
Dan. 12. probis, lateãt improbos. Hinc Danieli loquut⁹ est angelus, Signa librũ & caude fermonẽ vsq; ad tẽpus
statutũ [ET angelus quẽ vidi stantẽ sup mare] cũ dextro pede. [ET super terrã] cũ sinistro, vt dictũ est F
[LEVAVIT manũ suã ad cœlũ] gestum habitumq; iurantis assumens [ET iurauit per viuentẽ in se- „
cula seculorum] scilicet per deum æternum totius vitæ opulentissimum & incommutabilem viuidis- „
simum fontem [QVI creauit cœlum] id est, omnes orbes cœlestes [ET ea quæ in eo sunt] scilicet an- „
gelos, & beatos, solem, & lunam, & astra, [ET terram, & ea quæ in ea sunt, quia tempus amplius nõ „
erit] Quomodo autem tempus amplius non erit subiungitur [SED in diebus vocis septimi angeli cũ „
cœperit tuba canere] id est, fortiter prædicare [CONSVMMABITVR] id est, ad effectũ ducetur seu „
perficietur [MYSTERIVM] .i. secretum [DEI] quod in fine mũdi præsignauit implendũ [SICVT „
euangelizauit per seruos prophetas] qui tam in veteri, quàm in euangelica lege fuerunt, atq; de Chri- „
sti mysteriis, consummatione q; seculi, & retributione finali noscuntur loquuti. Omnes quippe Apostо
li & cæteri quidam discipuli in nouo testamẽto spiritu fulserũt prophetico. Sicut & sanctus Dionysi. qui
huic beato Iohanni in Patmos relegato misit epistolam, in qua & de eius reditu ad Ephesum prophe
tauit. Itaque qnod angelus iste iurãdo asseruit, quia tempus vltra non erit, refertur ad seculi cõsumma-
tionem, quia peracto finali iudicio cessabit motus primi mobilis, cuius motus mensura est tempus, ces-
sabitq́ue tunc motus cœlestium cor porum, ac transmutatio elementorum. Porro si tẽpus sumatur se-
cundum quod dicitur mensura motus rerum mutabilium, manebit quantum ad reprobos in inferno:
iuxta illud, Inimici domini mentiti sunt ei, & erit tempus eorum in secula. Vnde & Beda hic ait. Erit G
Psal. 80. vtique, vt ait Psalmus, tempus impiorum inæternum, sed mutabilis secularium temporum varietas in
nouissima tuba cessabit. Haymo quoque ait, quod in beatis tunc tẽpus non erit, sed in reprobis. Si vero
obiiciatur, id quod diuinus sermo quodam loco testatur dicendo, Erit mensis ex mense, & sabbatum ex
sabbato, dicendum quod verbis illis non temporalis vicissitudo, sed perpetuitas patriæ designatur.
¶Ex his vacillare videtur expositio, exponentis hæc de Iustino Imperatore, & quæ infra dicentur de
septimo angelo de Iustino Imperatore filio filii Iustini præfati, non enim tunc tẽpus cessabit. Nec Iusti
no illi seniori competit, quod hic de angelo super mare stante asseritur, quod iurauit quia tempus vl-
tra non erit, &c. [ET vocem quam audiui iterum loquentẽ mecum & dicentem] Per vocem hãc in- „
telligitur interna alloquutio angeli qui iam pauloante dixit Iohanni, Signa quæ loquuta sunt septem
tonitrua, noli ea scribere &c. Per quem angelum quidam intelligunt angelum, qui in persona Christi
Iohanni ista ostendit ac dixit, secundum quod supra dicebatur. [VADE accipe librum apertũ de ma „
nu angeli stantis super mare & super terram] id est, scripturarum nouæ legis intelligẽtiã sume à Chri- „
sto. Quidam putant hoc dictum Iohanni in persona apostolorum, ad innuendum quod omnes apo-
stoli à Christo instructi sunt. Vel in persona futurorum prædicatorum, qui docebuntur à Christo. Ve-
rius tamen reor, vt in persona propria Iohãni hoc dictum credatur, vel vt scripturarum mysteria pro-
fundius contemplaretur, clariusq; cognosceret: vel vt futura ecclesiæ aduersa, cursum, & statũ plenius H
nosceret: vel vt prædicationis officium ad Ephesum reuersus resumeret: vel certe ad insinuãdum, quod
post istam reuelationem in Asia euangelium esset scripturus [ET abii ad angelum] statem super ma-
re & terram, puta ad Christum [ET dixi ei vt daret mihi librum] id est horum notitiam mihi infun „
deret. Videbatur autẽ Iohanni in imaginaria visione, quod ista corporaliter agerentur: sed intellectua- „
liter deo per angelum edocente cognouit, quid significarent. Itaque mente studiosa veritatisque aui-
Prou. 22. da, animo obedienti ac prompto, spiritali approximatione accessit [ET dixi mihi, Accipe librum & „
deuora illum] id est, diuinorum ac futurorum notitiam diligenter assume, memoriter retice, spiritaliter „
mastica, mentis visceribus imprime. Verbum etenim dei cibus est animæ, [ET faciet amaricari ven- „
trem tuum,] id est, memoriam tuam feu mentem, quæ animæ venter est. Iuxta illud diuini eloquii, „
Ezec. 2. Fili accipe sapientiam quæ pulchra tibi erit, cum in ventre tuo eam acceperis. Et illud Iohannis septi-
mo, Flumina de vẽtre eius fluẽt aquæ viuæ. In reuelatiõe enim præfata cognouit Iohãnes, quãta pas-
sura esset ecclesia: idcirco ei compassus est, & amaritudine bona repletus. Amaricata quoque est ani
ma eius, quia tot Christianos vidit in hæreses & alia vitia ruituros. Quemadmodum & Ezechiel
cum librum sibi oblatum, se deuorasse describeret, addidit, Abii amarus in indignatione spiritus mei,
quæ videlicet fuit indignatio virtuosa contra iniquorum peccata: quam Apostolus Corinthiis scri-
1. Cor. 6. bens connumerat bonis affectibus ex tristitia, quæ secundum deum est, consequentibus. Insuper faciet
amaricari ventrem tuum, id est, inferiorem animæ tuæ portionem, & corporalem naturam: quando

A cognitionem libri huius cœperis effectui mancipare, prędicādo & operando ac multipliciter in dei vinea
" laborando [SED in ore tuo erit dulce sicut mel].i. in ipsa diuinorum reuelatione, primo delectationem in
intellectu habebis. Veritatis nanque consideratio dulcis est ex sua natura: nec delectationi, quæ est in con
siderando, opponitur tristitia. Delectabile ergo est animæ diuinitus illustrari, regi, doceri. Sed quia nōnun-
quam in tali reuelatione seu consideratione monstrantur dura & mala, idcirco in attendendo affectus qui
" cōsequuntur, amaritudo seu dolor mox generatur [ET accepi librum de manu angeli, & deuoraui illum:
" & erat in ore meo tanquam mel dulce.] Istud totum modo exponitur est. Vnde & Psalmista decantat Psal
mo centesimo decimooctauo, Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. In visione au-
tem apparebat Iohanni, quod ista corporaliter fierent: sed eorū significationem intellexit. [ET cū deuo-
" rassem eū,] ruminando quæ mente pecpi [AMARICATVS est venter meus] secundū intellectū nunc
" introductū. [ET dixit mihi, Oportet te iterum prophetare].i. futura prænunciare ac euangelizare, & scri-
" pturas sacras interpretari, verbo vel scripto [POPVLIS & gētibus, & linguis, & regibus multis] His ver-
" bis angelus prēnunciauit Iohanni, quod de exilio esset Ephesum reuersurus, atq; ibidem ac locis circumia-
centibus prędicaturus. Sed cū reuersus nō nisi in Asia prędicasse legatur, quomodo populis & gentibus &
linguis, multisque regibus prędicauit, seu prophetauit? Est respondendum, quod verbo vel scripto eis locu-
tus est, mediate mel immediate. Et quoniam ea quæ scripsit in libro isto & in Euāgelio post Apocalypsis
B huius descriptionem conscripto omnes Christianos concernunt. Dubium quoque non est, quin diuersarū
regionum ac prouinciarū Christiani ad Ephesum causa videndi & audiendi tam sublimem apostolum co
pioseconfluxerint, præfertim cum post reditum à Patmo tot vixerit annis, vsque ad Traiani Imperatoris
tēpora perseuerans. ¶Postremo secundum Berengandum, præcipitur Iohanni vt librum accipiat, id est,
Christi diuinitatem consideret, & Euangelium inde conscribat. Deuorauit autem hunc librum, cum scien
tiam Euangelii à Christo suscepit. Præinductæ insuper reuelationi Iohannis de libro accipiendo ac
deuorando consonat illud quod in Ezechiel. tertio capite dicitur. Fili hominis comede volumen istud. Et
aperuit os meum, & cibauit me volumine illo: & factum est in ore meo quasi mel dulce. Hoc quoque pen
sandum, quod cunctis deuotis verbum dei in meditatione & auditione dulcescit: sed venter eorum ac sen-
sualitas amaricantur, & affligunturdum secundum verba dei operantur, & carnem suam cū vitiis & con- Gala.5.
cupiscentiis per abstinentias, vigilias, disciplinas, solitudines, lachrymas, crucifigunt.

¶EXPLANATIO CAP. XI [ET datus est mihi calamus similis virgæ.] ARTIC. XII.

" IT datus est mihi] Iohanni, haud dubium quin ab angelo, secūdum imaginariam apparitio-
" nem [CALAMVS similis virgæ] Calamus plura significat. Interdum enim accipitur pro
C mensura sex cubitorum, vti apud Ezechielem: vbi angelus templum mensurans, calamum Ezec.40
fertur habuisse in manu. Per calamum autem ibidem scientia seu prouidentia dei omnipo- Sapien.2.
tentis (qua cuncta in numero, pondere, & mensura constituit atque vniuersa metitur, cun-
ctorum actus meritaque perpendens) signatur. Interdum calamus pro instrumento scriptorio accipitur:
sicut in Psalmo, Lingua mea calamus scribæ. Itaque secundum Berengandum & Bed. hoc loco per cala- Psal.44.
mum intelligitur euangelium, quod scripsit beatus Iob. Vel, vt alii dicunt, sacræ scripturæ notitia: per quā
virtutes animo inseruntur, merita quoque & demerita hominum perpenduntur: sicut per calamum literæ
in membranis formantur. Est que calamus iste similis virgæ, quoniam corrigit vitia, Christi regnum descri
bit, bene agentibus regnum cœleste promittit. Per eam quoque prælati gregem domini dirigunt, peccan-
tibus comminantur. [ET dictum est mihi,] ab angelo [SVRGE] id est ad actū quem tibi iniungo pro-
" cede, in diuinorum illuminationibus crescę, ad altiora & anteriora te erige. Hoc modo surgere debemus, Philipp.3.
quantumlibet stemus. Sicut Apostolus profitetur, Ego non arbitror me apprehendisse, sed quæ priora
" sunt oblitus, ad anteriora extendo meipsum [ET metire templum, & altare, & adorantes in eo] Tem-
" plum est ecclesia militans, seu fidelium congregatio: cui ait Apostolus, Templum dei sanctum est, quod 1.Cor.5.
estis vos. Altare vero sunt perfecti, & contemplatiui: quorum auxilio aliorum sacrificia innituntur. Ado-
rantes vero in templo sunt reliqua credentium multitudo. Potest quoque de templo & altari materialibus
accipi inanimatisque. Sic que adorantes in templo sunt vniuersi catholici. Si templum & altare primo mo
D do sumantur, sensus est. Metire, i. singulorum capacitatem, perfectionem, mensuram, considera: vt vnicui-
que secundum suam capacitatem, & modum dei verbum proponas. Alii enim & alii aliter & aliter sunt
docendi. Quod Paulus obseruans ait, Sapientiam loquimur inter perfectos. Et rursus, Non potui vobis lo 1.Cor. 2.
qui quasi spiritalibus. Itemque, Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo. Si autem secundo modo 1.Cor.3.
sumantur, sensus est: Metire templum & altare, id est, quemadmodum ecclesię atque altaria Christi, per
totum mundum sint construenda intende, ita, quod sicut in Malachia prædictum est, in omni loco offere- Hebræ.5.
tur deo oblatio munda. Iuxta hunc modum scriptum est apud Zacha. quemadmodum angelus veniens Malach.1
mensurare. Hierusal. habebat in manu funiculum mensorum [ATRIVM autem, quod foris templum Zach.2.
" est] id est, peccatores impœnitentes, præsertim hæreticos: qui vel merito, vel fide, sunt extra ecclesiam: nec
" Christo per charitatem sunt incorporati [PROIICE foras] per excommunicationem & reprobatio- Matth.25
" nem, seu foris proiiciendum denuncia. Quia in tenebras proiicientur tartareas [ET ne metiaris illud] id
" est, ab illis auertere, nec designes eos ad ecclesiam pertinere, aut in structura supernæ Hierusalem collo-
candos. Ita & Pau. loquitur Tito, Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita Titum.3.
" [QVONIAM datū est gentibus].i. inter paganos & perfidos hi computantur, atq; cū eis inferni suppli-
" cia sortiētur. Quib. & Christus dicturus est, Amē dico vobis, quia nescio vos. Porro Bereng. per astiū istud Matth.25
intellexit populū Iudeorū, qui per infidelitatē extra ecclesiā fuerūt, & tamē in cordib. Apost. p amorem
māserūt, desideratiū cōuersionē eorū. Quoniā vero indurati erāt, iubetur Ioh. vt verbū perdicatiōis eis nō

Ephe.5. inferat,qui gentibus cõparati sunt,& manibus traditi Romanorũ [ET ciuitatem sanctam] puta ecclesiam E
dei,de qua Paul.testatur,quod Christus elegit sibi gloriosam ecclesiã,non habentẽ maculã,neque rugã:cu
ius mysteria in decẽ vltimis Eze.cap.iusto describuntur sermone [CALCAVNT mensib⁹ quadraginta »
duobus].i.annis trib.cũ dimidio. Tanto enim tẽpore dicitur Antichristus regnaturus,secundũ quòd Dan.
ait:per tẽpus & tẽpora,& dimidiũ tẽporis:per tẽpus intelligens annũ,per tẽpora duos annos,p dimidium
tẽporis mediũ annum,qh.Christiani atrocissime opprimentur [ET dabo duob.testibus meis].i.Enoch & »
Heliæ,copiosissima gratię dona,virtutẽ & constantiã contra Antichristũ,sapientiã & eloquentiã conuer-
tendi Iudæos,fortitudinẽ patiendi martyriũ [ET ,pphetabunt] eõtra Antichristi perfidiam fortiter prędi- »
cando,eiusq; ruinã prẽnunciando [DIEBVS mille ducẽtis sexaginta].i.rribus annis eum medio vel circi »
ter. Aliqui enim dies deficiunt. Sed in talibus computationibus scriptura non solet vim facere de modico
[AMICTI saccis] pœnitentialib.asperis,abiectis,humilibus indumẽtis:vt sicut verbis,ita & habitu pœni »
Mat.17. tentiã prędicent. Deoiq; quod horum testium vnus fuerit Helias,Christus in euangelio protestatur. Et in
Malac.4. Malachia dicitur,Ecce ego mittã vobis Heliam prophetam antequã veniat dies dñi magnus & horribi-
Genes.3. lis,& conuertet cor patrum ad filios,& cor filiorum ad patres. Quod vero Enoch sit alter,elicitur ex eo
Eccl.44. quod in Genesi legitur,videlicet quod tulit eũ deus. Et in Ecclesiastico q̃ trãslatus est in paradisum [HI »
sunt duæ oliuæ].i.arbores fructuosæ,quæ oliuæ vocati sunt,quoniam charitate ac pietate, vnctioneq; spi-
rituſſancti sunt pleni [ET duo candelabra].i.fidelium luminaria,qui donis sapientiæ, scientiæ, intellectus, F
consilii,intra se lucent,aliisque per ea verbis & exemplis lucebunt. Et sicut candelabrũ super se positũ ge
Iohan.1. rit lumen,& assistentes per illud illustrat:sic isti Christũ qui vera lux est in corde portabunt,& per eũ plu
rimos illuminando docebũt [IN conspectu dñi terræ stantes].i.deo placentes, eius imperio prõpte obe- »
3.Reg.17 dientes,& seipsos corã deo solicite custodiẽtes. Sicut Helias nondũ translatus dicere consueuit, Viuit dñs
18. in cuius cõspectu sto hodie. Huic autẽ verbo cõsonat,quod in Zacharia habetur, Cũ enim Zacha.dixisset
Zach.4. ad angelũ qui sunt istę duę oliuæ? Responsum est ei, Isti sunt duo filii olei, siue splendoris (secundũ quod
Aquila trãstulit) qui assistunt dñatori vniuersæ terræ. Quod ibidem ad literã de Iesu sacerdote magno siue
põtifice,& Zorobabel principe Iudęorũ dicitur [ET si quis voluerit eis nocere].i.à prędicationis offi »
cio impedire,terrere,ligare [TONTS].i.virtus gratia,sermo ignitus,verbũ igneæ prędicationis [EXIET »
Luc.21. de ore eorũ,& deuorabit inimicos eorum].i.rationabiliuer superabit,cõfundet, dãnandos ostendet. Dabit
Eccl.48. enim eis Christus os & sapientiã,cui nõ poterunt resistere aduersarii eorũ oẽs. Nã & id Helię ante trãsla-
tionẽ suam collatũ est:iuxta illud Eccl. Surrexũ Helias quasi ignis, & verbum illius quasi facula ardebat.
[ET si quis voluerit eos lædere] in corpore [SIC oportet] diuina iustitia exigente [EVM occidi] in ani- »
Mar.27. ma. Omnis nempe qui gladiũ accipit,gladio perit:quoniam alium persequendo impie,aut occidendo,ani
mam suam peccando mortaliter perimit. Quod maxime euenit, dum quis iustos infestat. Vniuscuiusque
etenim culpa,malitia, crudelitas,in proprium recidiuat autorẽ,magisque,imo incõparabiliter amplius no G
cet sibi,quàm alteri:dum alter patientiã seruer,nec deum offendar. Ideo Salomon loquitur,In insidiis suis
Prou.23. capientur iniqui.&,Qui diuisipat sepem,mordebit eum coluber [HI habent potestatẽ claudendi cœlum, »
Eccl.20. ne pluat diebus prophetiæ eorum:& potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem: &
3.Reg.17 percutere terram omni plaga,quotiescunque voluerint] Circa hoc loquitur Berengandus, Legimus Hel-
iam oratione clausisse cœlum,& iterũ aperuisse:sed & Mosen aquas in sanguinem conuertisse. Non er-
go putandum est Heliam minorem virtutem habere,cum ad explendũ suæ prędicationis officium vene-
rit,quàm habuit eo tẽpore quo inter homines conuersatus est, sed potiorem. Ex quo sequi videtur,quod
Helias & Enoch tunc miracula sint facturi,quod & quidam concedunt. Alii asserunt, q̃ Ecclesia duran-
te rabie Antichristi non coruscabit miraculis,quod item Helias & Enoch tunc potestate hac non vtẽtur.
Ideo ista spiritaliter interpretãtur,vt dicantur potestatem habere claudendi cœlum ne pluat super terrã:
quoniã tantę virtutis & familiaritatis sunt apud deũ,vt queant quibusdã pluuiam gratiæ, & rorẽ benedi-
ctionis cœlestis orando acquirere: aliis autẽ iusto zelo punitionẽ condignam desuper imprecari. Rursus
per cœlũ Ecclesia designatur,quam poterunt claudere,ne documentorũ fluenta influar habitatoribus ter-
ræ. Poterunt etiam aquas,id est,rinos doctrinarum suarũ in sanguinem,id est,in peccatum conuertere, re-
Prou.9. probis prædicando,qui ex prędicatione audita dum eam non implent,grauius condemnantur. Vel aquæ
sunt hæreticorum doctrinæ:iuxta illud,Aquæ furtiuæ dulciores sunt. Quas cõuertent in sanguinẽ,eorum H
errores reprobando,& morte æterna dignos monstrando. Habent etiã potestatẽ percutere terram omni
plaga,quotiescunq; voluerint.i.aduersa & vtiones habitatoribus terrę diuinitus ,curare, verbũ prędica-
Exod.7. tionis indignis subtrahere. Sicut ad Mosen dñs dixit, Constitui te dñm Pharaonis. Denique Ecclesia virtu
re clauiũ potest claudere cœlũ ne pluat,quoniã dona gratię non infunduntur his, quos Ecclesia iuste non
absoluendos iudicat. Potestque terrã percutere omni plaga per excõmunicationis sententiã iuste prolatã.
[ET cũ finierint testimoniũ suum].i.prædicationẽ,qua Iesum esse Christũ contestabuntur [BESTIA].i. »
Danie.7. Antichristus irrationabilissimus blasphemus & ferox. De qua in Daniele plura leguntur [QVAE ascẽdet »
de abysso].i.de tenebroso suo latibulo,quo se bonum & iustum simulauit, vtpote de calliditate sua atque
hypocrisi:qui & nascetur de excæcato populo Israel,& de hoc sæculo nequam mari magno ascendet ad
apertam tyrannidem vsurpatumq; regnũ. Sed & abundantia impietatis,ac diabolicæ cooperationis cali-
go,abyssus sunt,vnde hęc bestia scandet [FACIET aduersus eos bellũ] verbis, factis,signis,corporaliũ »
suppliciorũ inflictionibus. Variis enim modis Antichristus persuadebit,se verũ Christum esse [ET vincet »
illos] non ratione,sed violentia:quia interimet eos,sicut subiungitur [ET occidet eos. Et corpora eorum »
iacebunt in plateis ciuitatis magnæ].i.irreuerẽter insepulta manebunt ad terrorem fidelium [QVAE spi- »
ritualiter vocatur Sodoma & AEgyptus.] Per ciuitatem hanc magnam quidam intelligunt ipsam Hie-
rusalem,eo quod subditur [VBI & dominus illorum crucifixus est].i.Christus,dominus Heliæ & Enoch »

A ac omnium prophetarum. Sed contra hoc arguit Berengandus, Quia Hierusalem, in qua passus & cruci
fixus est Christus, funditus sit destructa, & ea quæ pro illa constructa est, in alio sita est loco. Et quoniam
tępore Berengandi à Christianis ciuitas illa habitabatur, ideo nõ diceretur Sodoma & AEgyptus. Itemq;
quia in libro isto per ciuitatem magnã, intelligitur Babylon ciuitas diaboli, ex omnibus reprobis cõstans.
Hinc per ciuitatem hanc quidam intelligunt generaliter infidelium Antichristi satellitum collectionẽ, in-
ter quos isti sunt occidendi: quæ congregatio ob vitiorum abominabilitatem, & mentis caliginem, Sodo-
ma & AEgyptus spiritaliter appellatur. Quemadmodum Petrus in prima sua Canonica Romam nomi- 1. Pet. 5.
nat Babylonem. AEgyptus autem caligo seu tenebræ, Sodoma vero muta vel cæcitas interpretãtur. Im-
pũ autem à dei laudibus obmutescunt, excæcataque mente ad inferos præcipiti properant gradu. Verun-
tamen de hac re nihil affirmo. Neque enim certũ habeo an sancti isti in Hierusalem occidentur. Argumen
ta quoq; Berengandi faciliter soluerentur, præsertim cum Hierusalem modo constructa sit vbi crucifixus
est dominus, ita quod locum illum intra se cõtinet: de qua ciuitate nunc agitur penes qualitatem eius pro
tempore Antichristi. Si vero ciuitas magna intelligatur sæculum nequam, seu congregatio iniquorũ, pa-
„ làm quod in ea occisus sit Christus [ET videbunt de populis, & tribubus, & linguis, & gentibus]. i. multi Galat. 1.
„ ex omnibus istis [CORPORA eorum per tres dies & dimidium] in plateis iacentia [ET corpora eorum
„ non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram]. i. terreni ac vitiosi satellites Antichristi [GAV-
B DEBVNT & iucundabuntur] anima & corpore gloriando de illorum occisione [ET munera mittent
„ inuicem] in signum pacis & gaudii, [QVONIAM hi duo prophetæ cruciauerunt eos qui habitant super
terram]. i. amatores terrenorum, contra eorum carnalia desideria prędicando, eternam damnationem eis
„ minando, contra eorum magistrum Antichristi efficaciter edocendo. [ET post tres dies & dimidium spi-
„ ritus vitæ à deo intrauit in eos]. i. deo ministrante animam suam quisque eorum recepit, & resuscitatus est
„ [ET steterunt supra pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos] iam suscitatos per
diuinam potentiam. Increduli enim quo de eorum occisione magis gauisi sunt, eo de eorum suscitatio-
„ ne amplius doluerunt: formidantes ea omnia fore implenda, quæ illi fuerunt comminati. [ET audierunt]
„ Enoch & Helias iam suscitati. [VOCEM magnam de cœlo dicentem, Ascendite huc] hæc fuit vox an-
„ geli, in dei seu Christi persona loquentis [ET ascenderunt in cœlum in nube] eos obumbrante, sicut &
„ Christus ascendit. Loquitur autem de futuro per modum præteriti, more prophetico [ET viderunt illos Actũ. 1.
inimici eorum] scilicet infideles. Quemadmodum loquitur Berengandus, an hæc secundum historiam
implebuntur, hominibus quidem incognitum est: deo autem nota sunt omnia. Multi tamen doctores
„ astruunt, hæc literaliter adimplenda. [ET in illa hora] quando ascendere visi sunt [FACTVS est terræ-
motus magnus] quia tunc vel circiter terra mouebitur, seu habitatores eius variis affectionibus agitabun
„ tur [ET decima pars ciuitatis cecidit] quia circa hoc tempus multi de Antichristi mimistris simul cum
C ipso peribunt. Ciuitas itaque hæc est congregatio impiorum, quę est ciuitas diaboli. [ET occisi sunt in ter-
ræmotu nomina hominum septem milia] per numerum istum determinatum exprimitur indeterminata
„ multitudo seruorum Antichristi, qui in præfata tempestate peribunt [ET reliqui] qui cum illis non perie-
„ runt [IN timore misi sunt]. i. diuinæ æquitatis iudicium ex consideratione tantæ vltionis mox expaue-
„ runt [ET dederunt gloriam deo cœli] ei de sua euasione regratiantes, nec aliquid boni sibiipsis de cæ-
tero adscribentes. Multi enim ab Antichristo seducti, visa hac vltione conuertentur, & gratias agent im-
„ mensas [VAE secundum abiit] id est, media de istis tribus grauioribus tribulationibus (de quibus supra
dictum est, quæ ad trium vltimorum angelorum de septem præfatis angelis tubicinium pertinent) suo
„ tempore sub Antichristo celeriter finietur [ET ecce væ tertium veniet cito] scilicet pressura atque angu- Apoca. 8.
„ stia hominum, ex consideratione finalis iudicii imminentis [ET septimus angelus tuba cecinit] id est, se-
ptimus ordo prædicatorum, qui Antichristo deiecto instantem diem iudicii imminentem insinuabit, & re-
„ tributionem electorum nunc proximam esse [ET factæ sunt voces magnæ in cœlo] scilicet in Ecclesia
„ militante, ac triumphante [DICENTES] cum ingenti gratiarum actione, & gaudio [FACTVM est re
gnum huius mundi dei nostri & Christi eius] id est, multitudo hominum, in quibus tempore Antichristi
regnauit diabolus, & erant filii huius mundi: nunc Antichristo oppresso cum multis seuorum ad deum pa-
trem & Iesum Christũ, ab eo secundũ naturam assumptã spiritaliter vnctum, cõuersa est, pertinetq; ad pa
D trem & filium, nec dubiũ quin eque ad spiritum sanctũ [ET regnabit] in eis deus & Christus eius [IN sę-
cula sęculorũ.] Tunc enim totus pene mũdus ad Christũ conuertetur, secundũ doctores. Vnde angelus lo Danie. 7.
quitur Danieli. Regnũ autẽ & potestas quod est subter omne cœlũ, tradetur populo sanctorũ: qui & obti-
„ nebunt illud vsq; in sęculũ sęculorũ. [ET viginti quatuor seniores, q; in cõspectu dei sedent in sedibus suis]
per seniores hos intelligi possunt hoc loco tã pcellentes in Ecclesia militanti, q̃ triumphãti: imo & omnes
beati. De qbus senioribus & significatione eorũ ac sedibus, dictũ est plenius supra. Sedes autẽ, quas habent
in patria, sunt quies & mãsio illa cœlestis. Sedẽt beati in patria, in diuino cõspectu. i. suauissime requiescũt,
„ creatoris faciem beatifice intuẽdo, eiq; cum omni reuerẽtia assistendo [CECIDERVNT in facies suas] Apoc. 4.
„ deo humillime se prosternẽtes, ciusque superimmensam altitudinem admirantes [ET adorauerunt deum
dicentes, Gratias agimus tibi domine deus omnipotens] pro beneficio tantę clementię, quia homines de
Antichristi erroribus eruisti & conuertisti. Imo & pro vniuersis beneficiis tuis. ſ. donis naturæ, gratiæ, &
„ gloriæ [QVIES, qui eras, & qui venturus es] quomodo istud intelligendum sit, & de deo vno ac trino,
„ itemque specialiter de Christo accipi possit, diffuse tractatum est [QVI accepisti virtutem magnam] id Apoc. 1.
est, inuariabili tua potestate, quam æternaliter habes, in reproborum damnatione, electorumque salua-
tione, euidenter ac recenter nunc vsus es: eamque plus solito nunc demonstrasti, in effectibus miseri-
„ cordiæ, atque iustitiæ tuæ [ET regnasti] in cordibus electorum, dæmonibus & peccatis depulsis: quæ
„ corda electorum tuæ voluntati nunc subdidisti, humiliterque seruire fecisti. [ET iratæ sunt gentes]

scilicet reprobi,obstinati:qui nec Antichristo occisō pœnitentiam agent,& de principis sui deiectione do E
lebunt [QVIA aduenit ira tua] id est,hora iustæ tuæ vindictæ,qua & gentes in tantum excæcari permisi-
sti,digna quoq; pro tot malis tormenta infliges [ET tempus mortuorum iudicari].i.tempus aduenit, quo »
mortui iudicentur,tempus etiam aduenit [REDDERE mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & ti- »
mentibus nomen tuum] filiali timore,id est,vniuersis electis,siue qui gratia prophetali fulserunt, siue qui
Actu.10. sine ea virtuose vixerunt [PVSILLIS & magnis] id est,perfectis & minus perfectis,prælatis & subditis, »
Sapien.6. superioribus & inferioribus.Non enim est personarum acceptor deus,de quo Sapiens ait, Pusillū & ma- »
gnum ipse fecit, & æqua est illi cura de omnibus.Iterum tempus aduenit [EXTERMINANDI eos,qui »
corruperunt terram].i.separandi iniquos à consortio electorum,vt sint extra fines electæ Ecclesiæ:qui ha
bitantes in terra spiritualiter infecerūt,leserunt & peremerunt:puta seipsos & proximos,impie cōuersando,
scandalizando,falsa docēdo,fallaciter cōsulendo.Itaq; istud est tubicinium septimi angeli, scilicet extermi
natio reproborum in die iudicii.Aruero quod dictū est,gratias agimus tibi domine deus omnipotens,spe-
cialiter accipi potest de Christo:qui virtutem suam,tempore passionis quasi deposuit, eam non demon-
Abac. 3. strando.Iuxta illud Abacuc.Ibi abscondita est fortitudo eius.Sed in resurrectione, sanctorum de inferno
eductione, ascensione, & spiritus sancti missione,accepit eandem omnipotentiam suam,palàm ostendens:
& regnauit per fidem,charitatem, & gratiam in cordibus eorum, qui prædordinati fuerunt ad vitam æter-
Actu.15. nam.Hunc autem versiculum,etiam nos vbertim Christo,grata mente cantemus , & de vniuersis benefi- F
ciis eius,gratias cum pura charitate veraque obedientia referamus . Postremo pensandum, quòd illi , qui
asserunt Heliam & Enoch ante alios aliquos resurrecturos,dicunt, quòd eorum resurrectio erit tunc glo-
riosa,& ex speciali priuilegio per anticipationem præstanda est eis . Cum vero asseritur, quòd omnes si-
mul resurgent,dicunt hoc secundum communem legem intelligendum.Quantum præterea in huius ca-
pituli expositione quidam à forma textus recedat,dum ista secundum temporis cursum , & ordinem ex-
ponere nititur,& per duos testes præfatos,Siluerium papam & alium quendam dei seruum intelligendos
putat,omni intuenti satis reor patere.Neque enim hi duo leguntur fuisse prophetæ , nec ita occisi sunt, q̄
corpora eorum insepulta iacere visa sunt,nec post tres dies & dimidium à morte sunt suscitati.

¶EXPOSITIO CAP. XII [ET apertum est templum dei in cœlo.] ARTIC. XIII.

SECVNDVM explanationem antiquorū doctorum , catholicorumq; patrum, Augustini,Bedæ,Haymonis,Berengandi,& item eos sequentis Alberti,frequenter in isto volumine sanctus Iohannes,cum persecutiones Ecclesiæ à tyrannis, ab hæreticis à falsis fratribus,vel ab Antichristo eidem inferendam describit , ab exordio rursum resumit:& Christi mysteria sub alijs verbis, plenius eminentiusque describit.Verum,vt sæpe nunc tetigi,quidam conati sunt librum istum, de diuersis Eccle G
siæ euentibus,secundum temporis processum ac ordinem , explanare: de quorum expositione quid appareat,subinde prætactum est quantum etiam in huius capitu-
li expositione videantur hi à textus tenore recedere,paulo post tangam. Solidorū ergo illorum sententiis inhærendo procedam [ET apertum est templum dei in cœlo] Templum dei vno modo est Christus vt »
homo,seu corpus ipsius.Secundū quod ait,Soluite templū hoc,& in tribus diebus excitabo illud.Hoc au-
Iohan.2. tem dicebat,de templo corporis sui,vt euangelista Iohannes exponit.Hoc templum apertū est,id est, ma
nifestatū,effusum,paratum in cœlo.i.Ecclesia militante:cui per euangelistarum doctrinam, apostolorum
prædicationem,miraculorum operationem,ac cætera Christianæ fidei argumenta innotuit Christus : qui
& seipsum ei aperuit,per largissimam gratiarū suarum infusionem,cunctis quoq; apertum, seu paratum se
exhibet,qui pœnitenti ac humili mente,ad ipsum confugiunt.Rursus templum dei est Ecclesia,quę aper-
ta.i.diuinorum illustrationibus reserata,ablato velamine legalium figurarum:aperta quoque,quia publice
deum colit,& Christum libere confitetur,cuius vtque cor apertum est, ad suscipienda charismata spiritus
sancti.In cœlo.i.in conuersatione cœlesti.Sicut Apostolus astruit,Nostra conuersatio in cœlis est [ET vi- »
Hebr.6. sa est arca testamenti eius in templo eius.] In arca Mosi,vt dicitur ad Hebræos, fuerunt tabulæ Mosi,vir-
ga Aaron,quæ frondueratæ, & manna.Per arcam, itaque quidā intelligunt Christum , in quo est sapientia
& doctrina per tabulam designata,virga correctionis & directionis ac potestas , quæ significabantur per H
virgam Aaron:manna quoque pietatis,consolationis,refectionisque nostræ . Est itaque sensus, quòd per
oculum fidei & gratiam contemplationis,in templo Ecclesiæ militantis , Christus à fidelibus sit conspe-
ctus postquam seipsum eis aperuit.Diuersis itaque respectibus Christus vocatur templum dei,& arca te-
stamenti noui cuius ipse est institutor.Beda vero per arcam intelligit corpus Christi, in quo velut in auro
mundo constitit diuinitas.Porro Berengandus per templum dei , intelligit Christiferam Mariam:in qua,
velut in templo , Christus tot mensibus requieuit , atque in mente ipsius semper gratiosissime habitauit:
per arcam vero Christum,qui ex ea carnem assumpsit. Dicitur autem virgo beata aperta, inquantum ex
ea Christus visibiliter prodiit : quanuis vterus eius virgineus clausus permāserit . Postremo apertum est
templum dei in cœlo,quando in primitiua Ecclesia,testamentum,lex, scriptura & status synagogæ , spi-
ritaliter intellecta,clare cognita,veraciterque adimpleta fuerunt . Tunc quoque arca testamenti eius visa
est in templo eius,quando spiritu sancto edocente innotuit Christianis , q̄ iuxta spiritalem intelligentiam
arca illa,scilicet Christus,seu euangelica eius doctrina in templo dei , vero viuo & rationabili , scilicet in
Ecclesiastica cōgregatione,maneret.[ET facta sunt fulgura] id est,præclara miracula, quæ instar fulgu- »
rum timorem incutiunt,ad virtutis splendorem deducunt,& causant fluporem [VOCES & tonitrua] .i. »
prædicationes,laudationes,pœnarum commemorationes,magnæ & paruæ,altæ & submissæ,difficiliores
Actu. 2. & minus difficiles [ET grando magna].i.persequutionum tempestas. Statim nempe misso desuper spiri- »

A tu ſancto, facta ſunt iſta in Chriſti Eccleſia quando apoſtoli orſi ſunt prędicare, Chriſtum laudare, increduliſ pœnam æternam minari, miraculis coruſcare. [ET] ſignum magnum apparuit in cœlo] .i. in Eccleſia, ſcilicet mihi Iohanni, cui ſubſcriptum ſignũ, ſeu imaginaria viſio mõſtrabatur. Secundum Albertum, hic incipit quarta viſio huius libri. Vnde & multi aſſerunt, hic eſſe exordium duodecimi capituli. Conſequenter quod fuerit ſignum iſtud, ſubiungitur [MVLIER amicta ſole] In hac etenim quarta viſione ſtatus Eccleſiæ deſcribitur, ſub figura mulieris parientis: in qua labores atque victorias Eccleſiæ aperit, & prædicta dicit ſe rependere Chriſtus demonſtrat. Itaque mulier amicta ſole, eſt Eccleſia militans, quæ in baptiſmo induit Chriſtum ſapientię atque iuſtitiæ ſolem, iuxta illud ad Galatas, Quicunq; in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Denique in pœnitentiali emendatione, ſeu mentis conuerſione induimus Chriſtum. Secundum quod ad Coloſſenſes hortatur Apoſtolus, Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, induite nouum. Imo quanto plus in Chriſti imitatione proficimus, tanto plus eum induimus. Ideo nanque ait Apoſtolus, Induimini dominum Ieſum. quemadmodum autem veſtis corpus tegit, ornat, ab incommodis protegit, & calefacit: ſic Chriſtus ſol iuſtitiæ animam tegit, eius peccata per gratiam ſacramentorum operiendo: ornat, virtutes & dona ſancti ſpiritus infundendo: protegit, tentationes & vitia repellendo: calefacit, dei & proximi charitatem præſtando [ET] luna ſub pedibus eius] per lunam ob ſuam continuam variationem, mundialium rerum inſtabilitas, ſeu terrena opulentia, vel mun-

B dus ipſe fallax & labilis, deſignatur. Cum ergo eccleſia terrena iſta deſpiciat, calcet, tranſcendat, recte ſub pedibus .i. affectibus eius, luna eſſe aſſeritur. Ruſus per pedes Eccleſiæ inferiores poſſunt intelligi. Cũ ergo ad tales pertineat temporalium diſpoſitio, luna, id eſt, mutabilia ac defectiua ſub Eccleſiæ pedibus ordinantur. Propter quod ad Corinthios ait Apoſtolus, Sæcularia iudicia ſi habetis, contemptibiles qui ſunt in Eccleſia, conſtituite ad iudicãdum. Circa hunc locum loquitur Berengandus, Quia luna noctem illuminat, melius videtur vt per lunam ſacram ſcripturam, intelligamus. Sine cuius lumine in nocte huius ſæculi per vias rectitudinis incedere non valemus. De hoc lumine Pſalm. dicit, Lucerna pedibus meis verbum tuum domine, & lumen ſemitis meis. Mulier ego lunam ſub pedibus ſuis habuiſſe viſa eſt, quia Eccleſia greſſus mentis ſuæ in præceptis diuinarum ſcripturarum figens, ad cœleſtia tendere nouit [ET] in capite eius corona ſtellarum duodecim] ſiue per caput Eccleſiæ intelligatur Chriſtus, de quo ait Apoſtolus, Ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ: ſiue ipſa mens Chriſtianorũ, eo modo quo principale alicuius rei caput eius vocatur: ſiue primitiua Eccleſia, ſecundum quod principium rei caput eius aſſeritur, per coronam ſtellarum duodecim intelliguntur duodecim apoſtoli, eorumque doctrina & opera, qui Chriſto tam proxime adhæſerunt, vt capiti corona. Iuxta illud Eccleſiaſtici, Circa illum corona fratrum quaſi planta tatio cedri in libano. His ſanctis apoſtolis, velut ſplendidiſſimis ſtellis, fulgorem ſapientiæ, ardoremque charitatis mittentibus ornabatur Eccleſia: quorum doctrina ac imitatione decorantur animæ Chriſtianæ

C in mente. Nihilominus per coronam ſtellarum duodecim intelligi poteſt ornamentum duodecim fructuum ſpiritus, quos ad Galatas ponit Apoſtolus, duodecim quoque virtutum moralium. Quomodo autem hæc verba (quæ ad literam de Eccleſia militante dicuntur, ſicut ſequentia verba teſtantur) de beata Chriſtifera virgine poſſint exponi, Bernardus in quodam ſermone pulcherrime docet. [ET] in vtero habens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat.] Per ventrem ſeu vterum in nouo ac veteri Teſtamento, mens ſiue memoria interdum ad literam (ſicut oſtenſum eſt) deſignatur. Nam & in Pſalmo pater loquitur filio, Ex vtero ante luciferum genui te. Eccleſia ergo habet in vtero, id eſt, mente concepit & iugi memoria tractat conuerſionem animarum ad deum. Diligit etenim omnes, & quos amore complectitur, deo vnire conatur. Clamat quoque parturiens, quia orando ac prædicando, & ſeipſam multipliciter affligendo filios ſpirituales producit, quos ad eſſe gratiæ, & dei amorem perducit. Sicut quibuſdam ſcribit Apoſtolus, Per euangelium in Chriſto Ieſu ergo vos genui. Itemque alibi, Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Et cruciatur, id eſt, aliorum errori compatitur, de peccatorum peruerſitate affligitur: ſeipſam vt pro eis exauditur, orationibus, vigiliis, ieiuniis, diſciplinis exercet. Vt pariat, id eſt, ad deum quoſdam conuettat de filiis ſæculi atque diaboli, filios dei efficiat. Hoc omnis prædicator, prælatus & paſtor debet implere. vt ſubditos ſuos ſeu proximos ſemper in memoria habeat, pro eis ad dominum clamet, ſe quoque præfatis modis affligat: quatenus eis gratiam deſideratam queat à do-

D mino obtinere. Quod Apoſtolus ſe feciſſe proteſtans ait, Triſtitia mihi magna eſt, & dolor continuus cor di meo, pro fratribus meis Iudæis. Et rurſus ad gentes, Libenter impendam & impendar ipſe pro animabus veſtris. In Actibus quoque loquens Epheſiis, Per triennium, ait, non ceſſaui quotidie, cum lachrymis monens vnumquemque veſtrum. [ET] viſum eſt aliud ſignum in cœlo] quod ipſe Iohannes viſione conſueta intuitus eſt, in cœlo, id eſt, in eccleſia, vbi inter fideles diſcurrit inquietiſſimus inimicus, qui vt leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Deinde ponitur ſignum iſtud. [ET] ecce draco magnus & rufus] id eſt diabolus, qui alios inficiendo tentationum veneno, callide circumueniendo, in ſeipſo igne malignitatis ardendo, dicitur draco: & magnus, non virtute, ſed prauitate, vel etiam poteſtate. Non eſt enim poteſtas ſuper terram, quæ comparetur ei. Rufus vero, quia vt dicit Saluator, Ille homicida erat ab initio. Et inuidia eius mors introiuit in orbem terrarum. Nec aliud ſitit niſi ſanguinem animarum, id eſt, vitam charitatis & gratiæ eis auferre. [HABENS capita ſeptem] .i. ſeptem ſpiritus nequam: iuxta illud, Tunc vadit & aſſumit ſeptem ſpiritus nequiores ſe. Septem quoq; capitalia vitia, & ſeptem ſpiritalia nocumenta, contraria ſeptem donis ſpiritus ſancti. Berengandus per ſeptem capita iſta intelligit vniuerſitatem reproborum, quibus ad aliorum deceptionem diabolus vtitur. [ET] cornua decem] per cornua quandoque reges ſeu principes, interdum regna ſeu acies, deſignantur. Vnde in Daniele ſcriptum eſt, Decem cornua quæ vidiſti decem reges ſunt. Et primo Machabeorum habetur, Bachides erat in dextero cornu. Vbi per cornu, exercitus ad bellandum expoſitus explicatur. Itaque per decem cornua vniuerſi reges, princi-

Actuũ. 2

Galat. 3.

Colo. 3.
Rom. 13.

Galat. 3.

1. Cor. 6.

Pſal. 118.

Eccle. 50.

Galat. 5.

Pſal. 109.

1. Cor. 4.
Galat. 4.

Roma. 9.
2. Cor. 12
Actu. 20.

1. Petr. 5.

Iob. 41.
Iohan. 8.

Matth. 12
Luc. 11.

pes,& acies huius exprimuntur draconis.Quemadmodũ enim septenario, ita & denario vniuersitas desi E
gnatur:eo quod septẽ diebus omne tempus euoluitur, & numeri qui sequntur denariũ,sunt quædã repli-
Iohan.14 cationes ipsiuś, [ET in capitibus suis septẽ diademata.] Habuit enim draco septem capita, & in quolibet »
59. vnũ diadema.quod est signũ regiæ potestatis,indiciumq; triũphi.Ipse quippe est princeps huius mũdi, &
rex super omnes filios superbiæ.Itaque ad inuuendũ,qp omnibus his dñetur atq; ꝓualeat, septẽ diademata in suis visus est habere capitibus.[ET cauda eius trahebat tertiã partem stellarũ cœli,] potest per cau- »
dam diaboli eius dolositas accipi,per quã innumerabilẽ multitudinem angelorum hominũque fefellit.Ita
exposuit Beda.Berengãdus autẽ per caudã, quæ finis est corporis, Antichristũ intelligit. qui plurimos in
Ecclesia instar stellarũ fama atq; scientia resplẽdentes decepturus nõ ignoratur. Iterũ per caudã diaboli,
intelligunrur spũs maligni,principẽ suum sequentes,plurimosq; fallentes. Rursus quoniã animalia turpi-
rudinẽ suã cauda operiuut,potest per caudã diaboli multitudo hypocritarũ,falsorumq; exprimi fratrum,
per quos diabolus suã tegit & exercet malitiã.Quod autẽ per tertiã partẽ non illud semp qnod ꝓcise ter
tia pars est,sed magna quædã pluralitas iusinuetur,ꝓbabirum est: sicut & mediũ non semp vocam⁹ quod
æqualiter distat ab extremis,sed illud quoque quod mediat seu cõprehensum est inter extrema: quẽadmo
dum Tyrus scribitur in medio maris sita,[ET misit eos in terrã,] spiritaliter interfecit,terrenorum amori »
inuoluit,in perditionis foueã iecit,vel in aerem caliginosum,quantũ ad dæmones: qui & freqnenter ad ho
mines teutãdi causa,à principe suo mittũtur.[ET draco stetit ante mulherem] .i.diabolus omnibus modis F
Gene.3. aduersabatur ecclesiæ:iuxta illud,Inimicitias ponam inter te & mulierem. In Zacharia quoque Satan sta
bat à dextris Iesu,vt aduersaretur ei,[QVAE paritura erat] .i.aliquos in Chnsto regeneratura seu cõuer- »
suta.Non enim infructuosi suut eius labores,quibus pro aliorum eõuersione desudat.[VT quũ peperisser,»
filium eius deuotaret].i.sibi per peccatum incorporaret,gratia atque virtutibus spoliatũ. Hoc enim sum-
me conatur,intendit,desiderat:vt renatos & conuersos auertat,perimat,damner. [ET peperit filium ma- »
Matth. 2. sculum,] quidam per fœminam,beatam Mariam, per filium masculum intelligunt Christum : coi mox
nato per Herodem insidiarus est dæmon.Sed quia,vt patuit,hoc loco per mulierem non intelligitur ad li
teram sancta Maria,sed ecclesia,per filium masculum intelligi puto cœtum fortiũ, & virtuosorum Chri-
stianorum:vt per singulare intelligatur plurale,quod in isto volumine sæpius agirur , vt pater in bis, quæ
de septem angelis sunt prædicta.Isti ob animi tobur fideique constantiam, quibus diabolo prævalent , vir
masculus nuncupantur,[QVI recturus erat gentes in virga ferrea].i.in rigore disciplinæ, ac vigore iusti- »
Apoc.11. tiæ.Tales nanque idonei sunt alios gubernare . Quomodo autem illud perfectis & electis conueniat, di-
ctum est plenius.[ET raptus est filius eius ad deum].i.cœtus fidelium perfectorum sub diuinæ protectio- »
nis vmbra quicuit,& mente ad deum erectus est. [ET mulier fugit in solitudinem] insidiãte dracone per »
se,& angelos tenebrarum,ac ministros peccati ecclesiæ Deiilla hominum vitauit tumulrus , omnemque
inquietudinem terrenorum & mentis,intrauit secretum pœnitentiæ locum. Cum omni tẽpore persequu- G
Psalm.54 tionum infestarent tyranni famulos Christi,freqoenter ad loca solitaria confugerunt.Quod & postea in-
numerabiles eremitæ ac monachi fecisse noscuntur,implentes illud Psalmistæ, Ecce elongaui fugiens, &
Osee.15. mansi in solitudine,[VBI habebat locum paratum à deo,] qui ait per Osee, Ducam eam in solitudinem, »
& loquar ad cor eius.Illic enim specialiter visitat deus suos electos. Quia quo amplius propter deum ab
humano consortio,alloquio,& tumultu fuerint separati:eo ad diuinã alloquutionem, illustrationem,tran-
Marc.6. quillitatem sunt aptiores.Vnde & Christus dixit Apostolis , Venite seorsum in desertum locũ & requie-
Psalm.70 scite pusillum.Denique illic ipsemet deus est locus eorum,quia in ipso quiescunt collocantur & commo-
Matth. 6. rantur.Propter quod orat vir sanctus,Esto mihi in deum protectorem,& in locũ munitum [VBS pascat »
illam] orantem,Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie [OIEBVS mille ducẽtis sexaginta] per hos »
dies (qui faciunt annos tres & medium,) secũdum Bedam,signatur eorum rẽpus Christianitatis, seu euan
gelicæ legis:quoniam tanto tempore Christus prædicauit.Qui ecclesiam suam quotidie multiplici reficit
pane,scilicet sacramentali,pane lachrymarum,consortationis,consolationis,pane bonæ operationis. Vir-
tutes quoque & dona paoes sunt animæ.Consequenter ostenditur,quod angelica præsidia adsint ecclesię.
4. Reg.6 Plures enim nobiscum sunt,quàm contra nos.[ET factum est prælium magnum in cœlo] id est, in eccle- »
sia militante , vbi iugiter virtuosi contra mundum & carnem diabolumque consligunt. [MICHAEL & »
Danie. 52 angeli eius præliabantur cum dracone.] Michael (qui est princeps ecclesiæ) de sopremo ordine infimæ H
hierarchiæ,videlicet de choro principatuum esse creditur.Itaque angeli eius sunt angeli sancti co inferio-
res,singulis hominibus præsidentes,& in gubernatioue ecclesiæ cooperantes eidem . Hi præliantur cum
dracone,id est,contra diabolum pro ecclesia & singulis filiis eius orando,mẽtem illustrando, salubria in-
spirando,à diabolicis tentationibus eruendo,illorum sæuitiam & potentiam reprimendo,[ET draco pu- »
gnabat & angeli eius].s.angeli tenebrarum,qui com suo principe corruerunt.Imo secundum Bedam,hoc
loco angeli eius non solum spiritus maligni,sed & homines dæmonum laqueis irretiti intelliguntur: qui si
aliorum damnationi seu transgressioni cooperentur,nónne veraciter angeli satanę sunt dicendi?Hi itaque
pugnaut contra ecclesiam.i.re & nomine Christianos,vt eos à via æquitatis auertant.Estq; prælium istud
Ephe.6. adeo graue,vt dicat Apostolus,Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem,sed aduersus prin
cipes & potestates.Potissime autem bellum istud incepit à tempore prædicationis euangelicæ legis, quia
tunc de innumerabilium hominum cordibus vbique terrarum expellebarur diabolus . Secundum quod
Iohan.12. Christus passione instante prędixit,Nunc iudicium est mundi,nunc princeps huius mundi eiicietur foras.
¶Deniq; dæmones contra angelos sanctos pugnant,quia vt valent eis resistunt, semperq; impedire atq;
destruere moliuntur,quod illi operãtur in nobis.Quidã prefatum prælũ in cœlo factũ,exponunt de dis-
sensione angelorũ in exordio ante confirmationẽ bonorum,quando aliqui lucifero consenserunt, alii dis-
senserunt:tuncq; expulsi sunt impii,sorte ministerio stantium,[ET non prœualuerunt] draco cũ suis con-

A tra angelos ſanctos & eccleſiá,angelorum ope protectam.Electos enim finaliter ſupplantare nõ queunt,
» & remittentibus eis,gentilitas ad fidem conuerſa eſt,[NEQVE locus inuentus eſt eorum amplius in cœ-
lo].i.in eccleſia quantum ad eos,quorum cõuerſatio eſt in cœlis,qui acquieſcunt Paulo dicenti, Nolite lo
cum dare diabolo.Et Iacobo admonenti,Reſiſtite diabolo,& fugiet à vobis.De cuius electione de cordi- Philip.3.
» bus electorum ſubiungitur.[ET proiectus eſt].i.ſpiritus ſancti virtute,angelica ope, libero arbitrio cõcur- Epheſ. 4.
» rente & cooperante,per conuerſionem ſuam ad deum,de credentium corde expulſus eſt,[DRACO iſte Iac.4.
magnus,] cuius venter animarum pereuntium damnatione non ſatiatur, magnus prauitate, non bonita-
» te,& magnus propria æſtimatione,quia ſuperbus,[SERPENS antiquus,] ob calliditatem ſic dictus, & Iob.41.
quia per ſerpentem loquens hominem vicit,qui vocatur antiquus:non quod proprie eſſe eius tépore men Gene.1.
ſuretur,quum ſit incorporeus ſpiritus:Sed quoniam ab initio mundi fuit,& impius extitit, habens nocen-
» di conſuetudinem,experientiam,artem[QVI vocatur diabolus] quaſi deorſum fluens, & duo, videlicet
» corpus & animam mordens.[ET Satanas,] qui interpretatur aduerſans,quia noſtræ inceſſabiliter inimi-
» catur ſaluti,[QVI ſeducit vniuerſum orbem] id eſt, multos vbique terrarum. Multi enim ſunt reprobi &
terreni.Et quis eſt, qui & ſi electus ſit,non tamen aliquando ſeductus eſt, tentante diabolo? Verum an-
te Chriſti aduentum,totum pene orbem vehementer ſeduxit, omnibus ad idololatriam tractis : ſed per
» Apoſtolorum prædicationes fallaciæ eius ſunt reſeratæ.[PROIECTVS eſt in terram] id eſt, in infernũ,
B vel in reproborum corda terrena,vel in terram ad literam.Quum enim immundus ſpiritus exierit ab ho-
mine ambulat per loca inaquoſa.Vnde ad dominum loquitur,Circuiui terram,& perambului eam.[ET Matth.12
angeli eius cum eo miſſi ſunt] id eſt,de electorum corde depulſi atque in ima detruſi. De qua re omnes
virtuoſi in eccleſia triumphante ac militante lætati ſunt: & deo gratias cecinerunt, ſecundum quod ſub- Iob.1.
» ditur.[ET audiui vocem magnam in cœlo dicentem,] Iſta fuit vox angeli ſancti,qui iſta demonſtrauit Io
» hanni.Poteſtque per cœlum intelligi eccleſia militans & triumphans.[NVNC facta eſt ſalus, & virtus,& regnum dei noſtri & poteſtas Chriſti eius].i.hominibus ad veritatem conuerſis, dæmonibusque deiectis, facta eſt à deo in animabus credentium,ſalus ſeu beatitudo in ſpe, & virtus infuſa ſeu gratia ac fortitudo, contra aduerſarias poteſtates,& regnum,i.regnatio dei patris,ſeu trinitatis in mentibus electorum,in qui-
bus ante regnauit diabolus.Vel regnum,id eſt,populus Chriſtianus talis per gratiam eſt effectus, vt me-
rito regnum Dei vocetur,& deus altiſſimus in ipſo regnare ac habitare dignetur. Sed & poteſtas Chri-
ſti eius nunc facta eſt,id eſt,manifeſtata in aduerſariorum proſtratione, & prædeſtinatorum illuminatio-
ne.Rurſus poteſtas eius,id eſt,potens atque magnificus eius effectus impletus eſt, puta mundi conuerſio
ad tam arduam legem,tamque incomprehenſibilẽ fidem:quod omñi miraculo mirabilius eſt.Iuxta hunc
ſenſum,& increata dei ſalus ac virtus facta nunc eſt,quantum ad manifeſtationem : quoniam per prædi-
» ẽta,beatitudo & excellentia dei mundo innotuit.[QVIA proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum] id
eſt,diabolus ſemper intentus,quomodo hominum peccata coram deo allegando poſſit obtinere licen-
C tiam magis tentandi,nocendi,perimendi,atque tartareas miſerias inferendi. Ecce angelus ſanctus homi-
» nes vocat fratres,tanquam futuros conciues,& per dona gloriæ ſibi conformandos, ac in natura intelle-
» ctuali ſaltem quantum ad genus conſortes,itemque ab eodem creatore immediate manentes.[QVI ac-
cuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte] id eſt,inexcuſabiles. Quum enim ſit plenus inui-
dia,ſemper paratus eſt mala commemorare, & Dei iuſtitiam ad vltionem inducere, quantum in ſe eſt. Sapien. 1.
» Accuſat quoque,& accuſabiles facit,quando ad vitia pertrahit,[ET ipſi vicerunt illum,] puta diabolum
» accuſatorem[PROPTER ſanguinem agni] id eſt, virtute & merito paſſionis Chriſti, ob quam datur electis virtus,& gratia prævalendi,[ET propter verbum teſtimonii ſui] id eſt, per confeſſionem & præ-
dicationem nominis Chriſti,quibus ei coram hominibus teſtimonium perhibuerunt. Vel propter verbum
teſtimonii ſui,id eſt,per adimpletionem verborum Chriſti,quibus teſtatus eſt nobis,quid credere,quid fa-
» cere,quid vitare debemus.[ET non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem] id eſt,nec ſeipſos,nec ani-
mas ſuas carnaliter dilexerunt. Imo ſalubriter odierunt, abſtrahendo ſibi delectabilia vitæ præſentis, &
aſperis,mortiſque periculis,ſe pro deo ac iuſtitia exponendo.Hoc eſt odium bonum,de quo ait Chriſtus, Iohan.12.
Qui odit animam ſuam in hoc mundo,in vitam æternam cuſtodit eam. Imo ſic odire, eſt vere diligere.
Nempe cum diligere ſit alicui bonum velle,ille vere ſe diligit, qui ſummum & incommutabile bonum,
ſcilicet deum deſiderat:& omnia,quæ ad illius boni adeptionem neceſſaria, ſiue accommoda ſunt, amat:
D quæ vero ab illo impediunt,odit puta delitias carnis,homines,vanitates, & cuncta quæ lege prohibentur
diuina.Et quia huiuſmodi quãdoq; bona ſunt apparenter,delectabilia,& iucũda: iccirco talia ſibimet de-
negando,dicitur quodãmodo ſe odire,quia vult ſibi mala pœnalia, & non vult ſibi bona earnalia.Iſtud ta
men,vt dixi,eſt vere diligere:& qui carnali amore ſe diligunt,vere ſe odiũt. Ea etenim quærunt & amãt,
» quę ſuę aduerſantur ſaluti:qbus animas ſuas grauiſsime lædunt,deũ amittunt,& diabolo attinent.[PRO-
PTEREA lætamini cœli,& qui habitatis in eis] ſi per habitatores cœli intelliguntur beati,quomodo cœ
li dicuntur lætari?Quidam ergo per cœlos intelligunt angelos ſuperiores,& per habitatores eorũ, ange-
los inferiores:qui in ſuperioribus habitant,inquantum ab eis illuſtrationes ſuſcipiunt.Verũtamen & ſi or-
bes cœleſtes quis dixerit eſſe animatos,dicuntur tamen laudare, benedicere, lætari,materialiter ſaltem:
inquantum intuentibus præbent lætandi,benedicendi, laudandi materiam. Sed quum beati habitent o-
mnes in vno cœlo,puta empyreo,quomodo nunc pluraliter dicitur,qui habitatis in eis? Et reſpondendũ,
quòd in ſcripturis frequenter ponitur numerus ſingularis pro plurali. Porro hoc loco per cœlos intelligi
poſſunt Eccleſia militans & triumphans,omnes quoque particulares eccleſię & manſiones, ac chori cœ-
leſtes:qui inuitantur lætari,de electorum ſaluatione,& dæmonum ſuperatione. Gaudium enim eſt ange-
» lis dei,ſuper vno peccatore pœnitentiam agente,[VAE terræ & mari].i.habitatoribus prouinciarũ ac in- Luc.1.
» ſularum obſtinatione in malo duris,firmis,& aridis,vitiorumque fluxu inſtabilibus[QVIA deſcendit ad

vos diabolus] expulſus enim ab electis,atrocius ſupplantare conatus eſt cæteros [HABENS iram magnam] .ſ.grandem,ac inflammatũ appetitum nocendi, ſeu vindicandi ſe, de hoc ꝙ à priſtinis habitaculis ſuis expellitur,in quo ſuperbiſſimus reputat ſibi iniuriam fieri [SCIENS ꝙ modicum tempus habet] nocendi.Vel quia omne tempus præſens reſpectu durationis futuræ,breuiſſimum perhibetur: vel quia eorũ
Iob.14. quos tentare molitur,breuis omnino eſt vita,& quia indeſinenter cernit propinquare diem iudicii. [ET poſtquam vidit draco,ꝙ proiectus eſt in terram] iuxta ſenſum nunc introductũ [PERSEQVTVS eſt mulierem,quæ peperit maſculum].i.Eccleſiam,quæ mater eſt cœtus fidelium robuſtorũ. Non enim ceſſat diabolus perſequi & tentare credentes,imo ſecundum Bedam execrabili aſtutia diabolus,quanto for-
Beda. Lucæ.4. tius ab Eccleſia deiicitur,tanto pertinacius eam perſequitur.Nam & de Chriſto ſcriptum eſt,Cõſummata omni tentatione,diabolus receſſit ab eo uſque ad tempus. Eſt autem Eccleſia,ſponſa Chriſti per fidem & charitatem:mater,per præcationem:ſoror,per naturæ conformitatem : & vxor per bonorũ operum inhæſionẽ.[ET datæ ſunt] à ſpiritu ſancto [MVLIERI].i.Eccleſiæ [DVABVS alæ aquilę magnę] .i.deuotio orationis & ſynceritas contẽplationis,quibus altiſſime volat prę cunctis generationibus mundi, ſicut & aquila cæteris auibus volat ſublimius.Quidam per duas alas duo teſtamenta,ſeu duo charitatis præcepta,vel actiuam contẽplatiuamq; vitam accipiunt.[VT volaret in deſertum in locum ſuum] .i.in ſolitudinem iam præfatam [VBI alatur per tempus & tempora,& dimidium temporis] per tempus annum,per
Dani. 12. tempora duos annos,per dimidium tẽporis medium annũ,hic & in Daniele ſignificari iam patuit. Quomodo autem Eccleſia per tantum temporis à Chriſto in ſolitudine nutriatur, in iſto articulo dictum eſt. [A facie ſerpentis].i.à venenata tentatione callidiſſimi hoſtis, quem vincere niſi ad Chriſtum confugiens nequit.[ET miſit ſerpens ex ore ſuo] .i.ex corde ſuo nequiſſimo [AQVAM tanquã flumen poſt mulierem].i.impetũ perſequutionum,abundantiam tentationum, ſeu copiam perſequentium populorum, poſt eccleſiam.His nanq; eam infeſtat,quantũlibet ad ſecreta confugiat.Imo quo ſeriouſius ad deũ ſe erigit, eo ille malignantius eam inſequitur. [ET adiuuit terra mulierem] .i. perfectiores quique in terra morantes, vel angeli ad homines cuſtodiendos tranſmiſſi,pro Eccleſia fortiter orauerunt , eiusq; hoſtibus per arma iuſtitiæ reſtiterunt.Terra quoque eſt ſancta Maria,de qua loquitur Eſaias , Aperiatur terra , & germinet ſaluatorem. Atque pſalmiſt. Terra noſtra dabit fructum ſuum.Ipſa autem eſt fideliſſima Eccleſiæ aduocata.[ET aperuit terra os ſuum] preces ad deum fundendo.[ET abſorbuit flumen,quod miſit ſerpens ex ore ſuo].i.ſua virtute ac prece machinationes diaboli prorſus extinxit, gratiamq; patientiæ cõtra eas Eccleſiæ procurauit. [ET iratus eſt draco in mulierem] .i.contra eccleſiam , ꝙ eam ſuperare nequiuit [ET abiit facere prælium cum reliquis de ſemine eius].i.filios eius imperfectiores tentare . Dum enim perfectos deiicere nequit,ad imperfectos expugnandos conuertitur [QVI cuſtodiunt mandata dei] puta decalogum.Vnde loquitur Chriſtus.Si vis ad vitam intrare,ſerua mandata [ET habent teſtimonium Ieſu] id eſt,fide & opere teſtimonium perhibent Chriſto,eius ſe famulos oſtendẽdo. [ET ſtetit ſuper arenam maris].i.in hominibus vanis & leuibus incompactis & infructuoſis conquieuit,& principatũ obtinuit, qui ſunt tanquam puluis,quem proiicit ventus à facie terræ.Poſtremo,quidam hunc librum ſecundum ipſum proceſſum ac ordinem temporis exponentes præſcriptam tribulationem Eccleſiæ exponunt de perſequutione Chriſtianorum à Coſdroe rege Perſarum : quem dicunt hoc loco ad literam appellari draconẽ
Ezec.29. magnum,ſerpentem antiquum,atque diabolum.Quod prima facie non habet apparentiam magnã,cum in tota ſcriptura canonica alibi tale nil inueniatur : quanuis in Ezechiele Pharao drãco magnus vocetur. Nec Coſdroæ competit proprie quod ſequitur,qui ſeduxit vniuerſum orbem.Per maſculum autem quem mulier peperit,intelligunt Eraclium Imperatorem,qui contra Coſdroam deo iuuante prævaluit.Per Michaelem quoque quidam ad literam intelligit Imperatorem præfatum: quod qualem apparentiã habeat, diligenti lectori committo.Multa autem poſſent huic expoſitioni opponi , ſed melius arbitror pertrãſire. Neque enim Apocalypſis in locis obſcuris certitudinaliter intelligi poteſt , niſi per reuelationem diuinam.Legi etiam in cuiuſdam commento,quòd ſecundum omnes expoſitores , per draconem & angelos eius intelligatur Coſdroa,& ſius exercitus.Hoc verbum indiget pio intellectu.Cum nec Auguſtinus,nec Beda,nec Haymo,nec Berengandus,nec Gloſa,neque Albertus ita exponant.

EXPOSITIO CAP. XIII [ET vidi de mari beſtiam aſcendentem.] ARTIC. XIIII.

Act.12. APRAECEDENTI capitulo dictum eſt,qualiter draco,hoc eſt diabolus,perſequitur Eccleſiam:nunc denunciatur,quomodo corpus & familia eius id faciat. [ET vidi de mari beſtiam aſcendentem] beſtia iſta eſt Antichriſtus irrationabilibiſſime ſe habiturus, vel cœtus reproborũ beſtialiter agens. Quæ aſcẽdit de mari,ſcilicet de ſæculo nequam,de pelago iniquitatis,de profundo vitiorum , de vitioſis principibus . Vel mare deſignat inquietã,amaramq́ tribum,de qua Antichriſtus naſcetur. [HABENTEM capita ſeptem , & cornua decem:& ſuper cornua eius decem diademata] per ſeptem capita Antichriſti , vniuerſitas capitaneorum ſeu principum eius exprimitur . Porro per decem cornua vniuerſitas regnorum ſeu aciẽrum ipſius expreſſa eſt.Per diademata vero ſignificatum eſt , quòd populos ſibi adhærentes regio coronabit honore,multiplicique triumpho [ET ſuper capita] id eſt , principes [EIVS nomina blaſphemiæ] id eſt,principes eius pleni erunt blaſphemiis contra Chriſtum. [ET beſtia quam vidi, ſimilis erat pardo] id eſt,varietate vitiorum atque hypocriſi perfuſa ac palliata. Antichriſtus enim cum nequiſſimus ſit futurus,ſanctum tamen ſe multiformiter ſimulabit. Pardus autem animal eſt
Hiere. 13. variis reſperſum coloribus.Iuxta illud Hiere.Si mutare poteſt pardus varietates ſuas, & vos poteritis bene facere.[ET pedes eius ſicut pedes vrſi.] Secundũ Berẽgandum, vrſus eſt callidiſſimum animal : per quod Antichriſti aſtutia qua homines fallet,exprimitur.Rurſus per vrſum,animal pedibus conculcans ac

A deuorans, innoitur quod Christianos auide conculcabit. [ET os eius sicut os leonis] quia in loquendo erit
» fidelibus crudelis ac animosus. [ET dedit illi draco] puta diabolus [VIRTVTEM suam & potestatē ma
gnam] quod enim per seipsum facere non valebit, per Antichristum implebit, qui erit velut vas & instru
mentum diaboli. Iuxta illud in Esaia, Ego creaui fabrum sufflantem prunas & proferentem vas in opus Esa. 54.
suū. ¶ Sed cum omnis potestas sit à deo, quomodo à diabolo erit Antichristi potestas? Et respondendum, Rom. 13.
q̄ omnis potestas & virtus quantū ad suam essentiam, est à deo mediate, vel immediate, ooo autē quo ad
suam abusioōē. Ista siquidem est à voluntate creata peruersa ac defectiua. Potestas ergo diaboli est à deo.
Et cum illa sit adeo magna, vt non sit potestas super terram quæ comparetur ei, constat, q̄ hanc potesta- Iob. 41.
tem cōmunicando Antichristo, dahit ei potestatē magnam. Dahit enim ei scienoam naturalium rerum, &
potestatem facieodi miracula, secundū Glossam. Quomodo autē facturus sit miracula, postea est tangen-
dum. Rursus in omnibus cooperahitur ei occulte. Verum hac potestate eatenus ille impius abutetur, vt
» melius à diabolo, q̄ à deo collata feratur. [ET vidi voum de capitibus eius quasi occisum in mortē] ipse-
met Antichristus est vnus seu primus inter principes suos, qui secundum Bedam, finget se occisum, & su-
» sciratum, vt Christus verus credatur. Ideo subditur. [ET plaga mortis eius curata est] .i. à morte ac simu- Actu. 8.
» lata se resurrexisse magica arte moostrabit. Cuius rei typus in Simone mago præcessisse asserit ur. [ET
admirata est vniuersa terra post bestiam]. i. vo iuersi terreni & seducti, his visis, cum admiratiooe sequntu-
B ri sunt Antichristum, tanquam verū messiam, in quo prophetarū eloquia sint completa. [ET adorauerunt
draconem]. i. diabolum. [in Antichristo, qoem adorando vt deum, noo deum, sed dæmooem impiissimo
» vasculo præsidentem adorabunt [QVI dedit potestatem bestiæ,] vtpote Antichristo, iuxta sensum oune
» tactum [ET adorauerunt bestiam] nam & Antichristum tanquam dei filium adorabunt [DICENTES,
Quis similis bestiæ.] Putabunt enim, q̄ nec in sanctitate, oec in sapientia, oee io potestate operandi mira-
» cula fuit aut sit similis ei [AVT quis poterit pugnare eū ea?] Quasi dicerent. Noo est, q̄ ei queat resistere.
Vnde de Antichristo ait apostolus, Qui extollitur supra omoe qood dicitur, aut colitur deus, ita vt in tem
plo dei sedeat, ostendens se quasi sit deus. Veruntamen eius ministri verba præfata formaliter dicturi oon
suot, sed æquiualenter. Ipsi etenim dicent, Quis similis Christo, aut quis poterit pugnare cum eo? Verum
(quoniam iste, quem Christum putahant, potius bestia q̄ homo aut Christus dicendus est) fertur quōd di
cent, Quis similis bestiæ, &c. [ET darum est ei os loquens magna] .i. præsumptuose se verbis magnifica-
bit. Os autem quo loquetur, habebit à deo, abusionem vero à semetipso & à diabolo, [ET blasphemias.]
» Nam Iesum Christum dicet fuisse Antichristum. [ET data est illi potestas facere menses quadrsginta
duos] qui saciuot anoos tres medium, tanto eoim tempore blasphemare, regnare ac prævalere diuinitus
» permittetur. [ET aperuit os suum in blasphemias ad deum] id est contra deum blasphemando vnigetitū
filium eius Iesum Christum. Qui enim non credit in filium, mendacem facit patrem. Et, Qui oon confite 1. Iohā. 3.
tur filium, nec patrem habet, vt in prima Iohannis epistola legitur. Et ipsemet Christus testatur, Qui noo 1. Iohā. 2.
C honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Potest quoque huc loco nomine dei filius, qui Iohan. 5.
» est verus deus & vita æterna, intelligi. Aperiet itaque os suum in blasphemias cōtra deum [ET BLASPHE- Ioh. 1. 14.
MARE oomen eius] dicendo, q̄ Christus fuit seductor & mendax [ET tabernaculum eius]. i. Ecclesiā,
scilicet omnes sanctos qui in Iesum Christum credideruot: quos omnes dicet deceptos, atque damnatos.
» Ideo subdirur, [ET eos qui habitant in cœlis]. i. apostolos & martyres, quos dicet periisse. [ET datum] id
» est, à deo permissum, & à diabolo inspiratum [EST illi facere bellum cum sanctis] .i. contra sanctos [ET
vincere illos] nam Christianos eonstantes corporaliter perimet. Vnde in Daniele legitur, Tradentur san- Danie. 7.
cti in manus eius vsq; ad tempus & tempora & dimidiū temporis. Plures etenim sub eius tyrannide mar-
tyrio coronabuntur. Quorū triumphus secūdum Gregorium, glorioſisimus erit, quia noo ipsi, sed perse- Grego.
quutor corū miraculis coruscabit. [ET data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem] Ex
omni enim natione tribu ac populo aliqui, imo & plurimi ei subdentur: vt videatur impleri in eo, quod de
» Christo prædictum est per Danielem, Omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei. [ET adorauerunt eum
omnes, qui habitant in terra]. i. quidā de omnibus, vel omnes terreni & reprobi. De quibus loquitor Hiere Hiere. 17.
mias, Recedentes à te domine in terra scribentur. Vel ideo ait, omoes quoniam tam multi eum adoraturi
sunt, vt eorū comparatione alii videaotur pauci aut nulli. Veruntamen multi solo timore eum adorabunt,
» oretenus: non ex corde [QVORVM non sunt nomina scripta in libro vitæ agni] .i. qui prædestinati non
D sunt, nec scripti in libro vitæ gloriq: quam agnus nobis promeruit, secundum quōd homo, & quam autho-
» ritatiue præstat vt deus. De hoc libro supra dictum est plenios. [QVI occisus est ab origine mundi] vel Apoc. 3.
dispositiue, vel præfiguratiue. Quia in Abel occisione, Christi fuit figurata occisio. Propter quod assent Gene. 4.
Augustinus, quōd Christus fuit in Abel occisus, & in prophetis exhonoratus. Rursus quoniam passio August.
Christi hoc egit implenda seu futura, quod facit impleta atque præterita. Omnes enim qui in Christum
ante eius aduentum crediderunt, per eius fidem saluati suot. Christus ab origine mundi, scilicet à tempore
Adæ, occisus est virtualiter: quoniam virtute suæ passionis & ipsi protoplasti parentes saluati sunt. Deniq;
secundum Berengandum, quod dicitur ab origine mundi, referri potest ad illud, quod dictum est, nō suot
scripta. Vt sit sensus, q̄ hi quorum nomina oon sunt scripta ab origine mundi, adoraturi sunt Antichristū.
Iterum ait circa hunc locum, Difficile videtur, vt in tam hreuissimo tempore, id est, in tribus annis & dimi
dio, omnes gentes sibi subiicere, & ad suam culturam genos humanum Antichristus possit, præter paucos
electos, perducere. Erunt enim molti electi, sed in comparatione infidelium paucissimi. Veruotamen po-
test fieri, vt primo omnes gentes suæ ditioni subiiciat, postea vero in superbiam elatus, se pro deo coli io-
stituat. Nam sicut mihi videtur, in tribus annis, & dimidio, persequutionis tempos tantummodo compræ-
henditur: in quo & per se & suos discipulos, & per ostensionem signorum, tota virtute laborabit, vt cul-
turam deitatis omnes homines sibi impendant. Hæc Berengandus. Faciet autem bellum contra sanctos,

blandiendo,terrendo,ſcripturas allegãdo, mirabilia operando,vt probet ſe Chriſtum. Præterea multi quę- E
runt,cur Deus talia fieri ſinat,vt ſcilicet,genus humanum Antichriſtus tam peſsime fallat. Verum dua-
bus ex cauſis,Deus iſta permittet.Nam ſicut ipſe dicit in Euangelio,in illis diebus refrigeſcet charitas &
Mat.24. abundabit iniquitas multorum , propter hoc digni erunt à Deo relinqui , & tam peſsimo homini ſubiici.
2. Theſ.2 Secundum illud,ad Theſſalonicenſes,Reuelabitur ille iniquus,cuius eſt aduentus in omni ſeductione ini-
quitatis.His qui pereunt:eo quod charitatem veritatis non receperunt vt ſalui fierẽt,ideo mittet illis Deus
operationem erroris,vt credant mendacio,vt iudicentur omnes,qui non crediderunt veritati, ſed conſen-
Iob.34. ſerunt iniquitati.Vnde in Iob quoque legitur,Deus regnare facit hominem hypocritam, propter pecca-
Sapien.3. ta populi.Rurſus permittet deus hæc fieri,propter probationem electorum ſuorum.Vt ſicut aurum pro-
Prou.17. batur per ignem,ita & illi in perſequutione Antichriſti probentur . Iuxta illud in Daniele, Eligentur &
27. dealbabuntur,& quaſi aurum probabuntur plurimi. Præterea ſi quæratur , an aliqui electorum ab Anti-
Danie.12. chriſto fallentur,dicendum quòd Antichriſto occiſo,multi eorum , quos decepit efficaciter pœnitebunt:
Mat. 24. quos conſtat electos.Hinc quod ait Saluator,erit tribulatio magna ita vt in errorem ducantur, ſi poſsibi-
le eſt,& electi,intelligendum eſt , quòd non poterunt finaliter decipi [SI quis habet aures audiat] id eſt, »
iſta diligenter aduertat.Vbicunque in ſcripturis hoc dicitur,ſignum eſt, quòd notabile vel obſcurum dili-
Prou.6. genterque penſandum ſit,quod profertur. [QVI in captiuitate duxerit] id eſt Antichriſtus & eius exer- »
Mat.22. citus,qui Chriſtianos corporaliter captiuabunt, & multos ſpiritualiter capient , eos ſuis erroribus impli- F
cando,& dæmonum captiuitati ſubiiciendo, [IN captiuitatem vadet] id eſt,dæmonum vinculis impicta- »
tisque ,ppriæ funibus irretietur.Ligatis ergo manibus & pedibus in exteriores tenebras proüicietur.Quod
& de omnibus violentis captiuatoribus accipi poteſt, in quibus illud Prouerbiorum completur, Iniquita-
Mat.26. tes ſuæ capient impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringetur. [QVI in gladio occidit , oportet »
eum in gladio occidi] ſimile eſt quod ait Saluator,Omnis qui acceperit gladiũ, gladio peribit. Siue enim
materiali gladio alium corporaliter quis occidat iniuſte , ſiue ſpirituali gladio peſtiferæ perſuaſionis aut
ſcandali animã eius necauerit,gladio diuinæ ſententiæ eſt damnandus , imo propria impietate quam gla-
dio cõmittit:animam ſuam mortaliter lędit ac perdit.[HIC eſt] .i.in harũ tribulationũ æquanimi perſeſ- »
ſione conſiſtit [PATIENTIA] cuius eſt in aduerſis inordinatã auferre triſtitiã [ET fides] .i.credulitas »
[SANCTORVM] quorũ fides in hoc conſtans & integra comprobatur,ꝙ nec aduerſis cõcutitur: quod »
eſt contra eos,qui ad tempus credunt,ac laudabiliter aguntſed tempore tẽtationis ſuccumbunt, & deum
Luc.8. relinquunt [ET vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra]Hæc beſtia eſt cœtus principalium miniſtro- »
rum,vtpote prædicatorum Antichriſti. Qui de terra.i.de vita terrena , & temporalium rerum opulentia
erigentur in altum elationis [ET habebat duo cornua ſimilia agni] Quia ſicut in Chriſtum crediderunt »
quidam ex Iudęis,& quidam ex gentibus:ita & in Antichriſtum ex vtroq; populo crediturꝰ ſunt plurimi.
Acies autem iſtorũ cornua nuncupantur.Deniq; tam Antichriſtus quàm iſte cœtus ipſius Chriſto ſimiles G
apparebunt per ſimulatam ſanctitatem & miraculorum operationẽ [ET loquebatur ſicut draco] verba »
blaſphema, infeſtiua,ac diabolica ,pferẽdo.Nã & diabolus per Antichriſti prędicatores, ſicut per ipſum,
loquetur [ET omnem poteſtatẽ prioris beſtiæ].ſ.Antichriſti [FACIEBAT in conſpectu].i.in preſentia »
beneplacito vel nomine [EIVS] mirabilia enim,quæ ope diaboli faciet Antichriſtus , faciet & iſte cœtus »
prædicatorum eius. Qui non omnes erunt ſemper in corporali eius præſentia, ſed vbique diſcurrentes,in
eius nomine & virtute operari ſe fatebuntur [ET fecit terram &] pro id eſt [INHABITANTES in »
ea adorare beſtiam primam].ſ. Antichriſtum [CVIVS curata eſt plaga mortis] .i.qui à morte ſimulate »
finget ſe ſuſcitatum,vt patuit.Ad hoc nanque prædicatores Antichriſti tendent, vt vniuerſos inducant ad
credẽdum,quòd ipſe ſit filius dei.[ET fecit ſigna magna, ita vt etiam ignem faceret de cœlo deſcendere] »
quod dupliciter explanatur.Primo,ꝙ ſicut diabolus per ſeipſum deo permittẽte fecit ignem materialem
Iob.11. deſcendere,qui oues ſancti Iob pueroſq; cõſumpſitita in fine Antichriſtus & eius miniſtri ope diaboli fa
cient ignẽ corporalem de cœlo aereo cadere.Quem vtiq; ignẽ diabolus naturali virtute atq; induſtria fa
Actuũ. 2. cile produceret poterit.Secundo,ꝙ ſicut Chriſtus diſcipulis in ſpecie ignis ſpiritum ſanctum miſit : ita &
Antichriſtus,prędicatorẽsve eius,igne deſuper veniente,dicent ſpiritum dei ſuper credentes in ipſum de-
ſcendere [IN terram in conſpectu hominum.Et ſeducet habitantes in terra propter].i.per [SIGNA quę »
data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ] id eſt,quæ in nomine vel præſentia Antichriſti factura eſt,coope H
rante diabolo . Sicut & magi Pharaonis eo præſente arte magica non parua mirabilia operati leguntur.
Exod.7. Vnde Chriſtus prædixit,Surgent pſeudapoſtoli, & dabunt ſigna magna [DICENS] ſcilicet iſta beſtia »
ſecunda ſeu chorus,ordo,& cœtus prædicantium Antichriſtum habitantibus in terra [VT faciant imagi- »
nem beſtiæ] id eſt,Antichriſto ſe conforment,vel eum depingant, atque in imaginibus ſuis adorent . Sic-
ut Chriſtiani habent in eccleſiis imaginem Chriſti . Hoc forte iubebunt [QVAE habet plagam gladii] »
id eſt,quæ fuit occiſa [ET vixit] Secundum apparentiam enim , non in veritate occidetur, atque reſur- »
In vita b. get.Sicut de Symone mago narratur.Tamen quod ait,quæ habet plagam mortis, quidam exponunt, ꝙ
Pet.apoſt. cicatrices vulnerum in ſe ad hominum deceptionem oſtendet [ET datum eſt illi] id eſt,beſtiæ huic prædi »
catrici Antichriſti à deo permiſſum eſt [VT daret ſpiritum imagini beſtiæ , & vt loquatur imago beſtiæ] »
Si per imaginem beſtiæ,intelligatur ſtatua Antichriſti, ſenſus eſt, quòd arte magica facient prædicatores
iſti ſtatuas Antichriſti verba formare:non quòd ſtatuæ veraciter ſint loquentes , ſed ſpiritus maligni per
eas,quemadmodum in idolis paganorum . Si autem per imaginem beſtiæ intelligantur conformantes ſe
Antichriſto,ſenſus eſt,ꝙ quaſi ſpiritum prophetiæ atq; ſcientiæ eis præſtabunt, veniente in iſtos ſe Anti-
chriſto conformantes,non ſpiritu ſancto ſed diabolico,per quem prophetandi ac prędicandi officiũ vſur-
pabunt [ET faciet] beſtia prædicans Antichriſtum [VT quicunque non adorauerint imaginem beſtiæ] »
ſcilicet ſtatuam Antichriſti,ſeu ipſum in ea [OCCIDANTVR] poteſtate ſæcularium principum Anti- »

A christo credentiũ.[ET faciet omnes,pusillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos] non
„ simpliciter omnes,sed de omnibus plures,vel omnes seductos [HABERE characterẽ in dextera manu,
aut in frontibus suis] hoc forte corporaliter sic erit, vt scilicet ad discernendũ credentes in Antichristum
ab aliis,faciant eos certo signo aut figura notari. Vel character Antichristi est cõformitas seu imitatio vi-
tæ doctrinæq; eius:quæ in manu dextera ac frõtibus.i.opere manifesto & oris cõfessione seu mentis mani
„ festatione,ab Antichristianis habebitur.[ET ne qs possit emere vel vẽdere, nisi qui habuerit characterem
bestię aut nomen eius] vt eũ confiteatur,seu prędicet,atq; ab ipso appellationẽ aliquam sortiatur, secun-
„ dum quòd nos à Christo Christiani vocamur [AVT numerũ nominis eius].i. de numero sit credentium Actuũ. 11.
Antichristo. Vel per numerũ nominis eius intelliguntur opera secundũ doctrinam Antichristi multiplici-
ter adimpleta. Itaque Christiani tunc velut excõmunicati vitabuntur, & mutuo emere ac vendere non li-
„ cebit aperte,nisi signatis characterẽ Antichristi [HIC sapientia est].i.in cõsideratione seu cognitione my
„ sterii,quod sequitur,sapientia magna consistit [QVI habet intellectum] illuminatũ à deo, vt possit men-
„ te viuaci diuina penetrare mysteria [COMPVTET numerum bestiæ].i.annos pertinentes ad Antichri-
„ stum,vt numeri huius agnoscat mysterium. Vel numerũ bestiæ.i.literas nominis eius.[NVMERVS enim
„ hominis est].i.numerus iste respicit Antichristum:qui erit veraciter homo,non diabolus,vt aliqui putaue-
„ runt:nec deus,vt quidã tunc æstimabunt.[ET numerus eius est sexcenti sexaginta sex].sanni. Vel sensus
B est,quòd literæ nominis Antichristi talem numerum signant.666. Quasi dicat, coniungat literas, quæ
talem numerum signant,& habebit nomen bestiæ.s.Antichristi, circa quod scribit Berengandus. De hoc Berengã.
numero multi multa dixerunt,pleraque nomina repererunt,in quorum literis hic numerus inuenitur. Ta
men si aliquod ex his nominibus Antichristus posideat,præuidere nõ potuerũt.Sed de re tam incerta nil
audeo definire. Quis enim scit,si nomen,quod à parẽtibus ei imponetur,numerum istum contineat? Hæc
Berengandus. Porro Albertus de loco isto obscurissimo,subtiliter scribens scripsit Bedam. Et ait Alber- Albertus.
tus,qp Apocalypsis,scilicet liber iste,primo à Iohanne scriptus est græco sermone. Ideo secundum modũ Beda.
Græcorum hic numerus nominis hominis,accipiendus est. Græci autem per literas significant numeros,
secundum qp in alphabeto Græco ponũtur,ita qp prima eorum litera.s.a significat vnũ,secunda duo, ter- Psalm.18.
tia tria:sicq; vsq; ad decimam literam.i.iota,quæ decem significat:sequẽs autem post eam, signat viginti:
& quæ hanc sequitur,signat triginta:& ita vsque ad centum. Sequens demum post hanc, significat ducen
ta. Et sic procedendo vsque ad mille. Itaque secundũ Bedam & Albertum,nomen Græcum in quo literę
præfatum numerum designantes contentæ sunt, est Titan, quod interpretatur gygas,quod nomen sibi
Antichristus assumet, quasi omnibus fortior eminentiorque consistat,iactans se esse eum de quo fertur in
Psalm. Exultauit vt gygas ad currendam viam. Numerus autẽ huius nominis est sexcenti sexaginta sex.i.
talem numerũ literæ nominis huius important. T. enim designat trecenta, E, quinque, I, decẽ, T, trecenta,
A vnum, N, quinquaginta:quæ simul faciunt. 666. Simile huic secundũ Albertum est, si iuxta latinos di-
C camus pro vno vocabulo DICLVX,quod cõpetit Antichristo,qui vnicuique imperabit. Diclux.i.dic me
esse lucem verã. In hoc autẽ nomine prędictus numerus inuenitur. Nam apud nos, D. significat quingen-
ta. I vnum, C centum, L quinquaginta, V quinque, X decem:quæ simul numerum prædictum constituunt.
De hac re plura consecutibit Albertus. Securius autẽ Berengandũ sequor. Nam locus iste obscurissimus est
omnino. Et aliqui per numerũ istum,tot annorũ curricula intelligenda existimant. Postremo quemadmo
dum quidã per bestiam de mari ascendentẽ,de qua in huius capituli principio agitur, intelligũt filiũ Cosd-
droę regis Persarũ,& quæ de bestia ista iam dicta sunt exponunt de persequutione Ecclesiæ illata à filio
Cosdroę:ita per aliã bestiam ascendentem de terra,de qua in sequenti huius parte capituli dictum est,in-
telligunt Mahumetũ legislatorẽ Saracẽnorũ. Et quę de bestia ista conscripta sunt,exponunt de persequu
tione Ecclesię,à Mahumeto & suis eidẽ illata. Hęc autẽ expositio videtur à litera in pluribus discordare,
præsertim quo ad ea quę de Mahumeto dicũtur:quod diligẽter inspicientibus textũ & huiusmodi exposi
tionẽ reor satis posse constare. Neque enim post filiũ Cosdroæ admirata est vniuersa terra, nec adorauit
eum,nec ipse suscepit potestatem in omnem populum & tribum & linguam & gẽtem, nec adorabant eũ
omnes reprobi qui inhabitant terram:quę omnia de bestia ascendente de mari scribuntur. Similiter Ma-
humeto non competit,quod de alia bestia ascendenti de terra prædictum est,quod scilicet omnem pote-
statem prioris bestiæ fecit in conspectu illius,quodque fecit habitantes in terra adorare bestiam primam.
D Non enim Mahumetus coram filio Cosdroæ,exercuit potestatem ipsius filii Cosdroæ, nec induxit habi-
tatores terræ ad adorandum filium Cosdroæ,nec etiam Mahumetus fecit ignem de cœlo descendere,nec
angelum sanctum,nec per signa mundum seduxit:imo armis prœualuit, secundum quod ipsemet asserit
deum sibi dixisse,quod non permisit eũ miracula facere. Similiter reliqua nõ proprie videntur Mahume-
to competere. Verum (vt dicitur) scriptura cereum habet nasum,hinc diuersimode appleatur. Ego tamẽ
nullius catholicorum dicta,catholice introducta infirmare intendo,neque in his aliquid pertinaciter asse-
ro. ¶Solet autem inquiri,an Antichristus & eius ministri facient vera miracula. Et apparet quod non,cũ
dicat psalmista,Benedictus dominus deus Israel,qui facit mirabilia solus. Apostolus quoque loquens de Psalm. 71
Antichristo,Cuius est (inquit) aduentus in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus. Oppositum 2.Thes.2.
vero patet ex dictis,Facturi sunt enim signa magna. Et respondendum, quod propriissime loquendo de
mirabilibus atq; miraculis,vtpote secundum quod sunt effectus totũ naturalem rerũ cursum, legem,virtu
tem,& ordinẽ transcendentes,sic deo duntaxat competit vera operari miracula. Si vero de miraculis &
mirabilibus communius extensiusque loquamur, puta vt sunt effectus inconsueti & miri solitum rerum
cursum & ordinem excedentes,& prẽter naturalem modum productũ: sic tamen vt in rebus creatis sit na
turalis causalitas,capacitas seu potestas ad huiusmodi effectus se extendens:sic cooperãte diabolo, mira-
cula seu mirabilia facient: quę tamen vocantur mendacia ratione finis, quia ad homines decipiendos or-

dinabuntur & fient. Aliqua quoque erunt omnino mendacia, apparentia, siue phantastica, & in præstigiis tantum: vt si ea, quæ primo modo miracula nuncupantur, se operari iactent. E

¶ EXPLANATIO CAP. XIIII [ET vidi, & ecce agnus stabat.] ARTIC. XV.

DENVNCIATIS grauissimis ecclesiæ persecutionibus, decuit consolatorium aliquid interponi: & hoc præsenti agitur loco, vbi de Christo eiusq; plebe electa & gloriosa tractat. [ET vidi, & ecce agnus stabat supra montem Sion, & cum eo cētum quadraginta quatuor milia] per mōtem Sion quidam hic intelligunt ecclesiam militantem alii triumphantē. Sed quantum capere valeo, verūque dici nil prohibet. Itaque consueta seu imaginaria visione intuitus est Iohannes Christum stantem supra Ecclesiam, hoc est, in vertice omnium electorum suorum, & tam militanti quàm triumphanti ecclesiæ præsidentem, militantibus quoque pro ipso auxiliari paratū, se-
Actuū. 7. cundum quod Stephanus ait, Ecce video cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris virtutis dei.
Psalmo. 2. Et Christus in psal. loquens de patre, Ego (inquit) sum constitutus rex ab eo super Sion montem sanctū eius. Sion autem speculario interpretatur, quod militanti ecclesiæ competit: quæ videt per speculum in ænigmate, reuelataque facie gloriam domini speculatur. Sed triumphanti ecclesiæ competit synceriſsime contemplari, quippe quæ facie ad faciem conuertetur. Iste est mons dei mons pinguis, de quo apost. Acces-
Hebræ. 1. sistis ad montem Sion. Denique per centum quadraginta quatuor milia, numerum determinatum atque finitum, indeterminatus innuitur numerus sanctorū istorū, de quibus subiungitur [HABENTES nomen B eius & nomen patris eius scriptum in frontibus suis]. i. vnigenitum dei & patrem æternum (quibus „ platis datur intelligi amborum superdulcissimus nexus spiritus sanctus) in mentibus suis firmissime commorantes, amorose impressos, memoriter tentos. Libera quoque & aperta confessione protestantes, se patris & filii esse ministros, summamque trinitatem incessanter laudantes [ET audiui vocem de cœlo] vox ista fuit »
cantus, seu laus horum milium deum laudantium: quàm de cœlo militantis seu triumphantis Ecclesiæ interiori auditu audiuit Iohannes [TANQVAM vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui » ,
magni] Per quod insinuatur quòd forti, affectuoso, tubali atque magnifico præconio deum laudabunt. Vel ideo ait, tanquam aquarum multarum, quoniam fuit vox hominum plurimorum. Aquæ autem signi-
Apoca. 17 ficant populum, secundum quod infra habetur, Aquæ multæ, populi multi sunt [ET vocem quam audiui, »
sicut cytharœdorum cytharizantiū in cytharis suis] id est, laus ista fuit deo gratissima, angelis placita,
Beda. mihi quoque Iohanni instar suauissimæ melodiæ videbatur delectabilis ac iucunda. ¶ Circa hoc verbum loquitur Beda, Cum cytharistæ dei sint omnes sancti, qui carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigentes deum laudant in psalterio & cythara, quanto amplius illi qui euangelicæ priuilegio castitatis, totos se deo faciunt holocaustum, & singulariter abnegant semetipsos, tollentesque crucem suam sequuntur agnum quocunque vadit. [ET cantabant quasi canticum nouum ante faciem dei.] Cum enim ele- »
cti de via patriam ingrediuntur cœlestem, mox nouum canticum offerunt deo: quem tunc incomparabiliter clarius cernunt, profundius noscunt, ardentius diligunt, immobilius tenent. Vnde & præclarioribus eum attollunt præconiis, quæ ex mentibus per dona gloriæ innouatis, semperque recētibus & nunquā veteraſcentibus prodeunt. Porro electi deuoti, & amorosi in præsenti ecclesia domino militantes, quasi canticum nouum decantant, per Euangelicæ legis verba, & opera denm laudando: eumq; quotidie ex recenti renouata ac inflammata deuotione nouis laudibus secundū multiplicem spiritus instigationem, vbertim atq; sæpissime cōmendando. Nam & sæculi amatores, nonne frequenter carmina cōponunt & cātant recentia, de re sibi dilecta? Itaq; nouū cantū cantauerunt ante sedem dei. i. coram altissimo præsidēte, ad eius honorē ipsiq; cordialissime regratiātes de omni sua victoria & virtute. De vniuersis beneficiis eius, videlicet
donis gratiæ, seu dotibus gloriæ [ET ante quatuor animalia & seniores]. i. coram quatuor Euāgelistis ac cæ- »
teris præcipuis sanctis, apostolis, patriarchis, „ pphetis, atq; pfectis. Hi nanq;, qui in præsenti adhuc peregrinantur ecclesia, ad deū ac beatos in patria oculos erigunt, & in eorū præsentia se per fidei contēplationem cōstituunt: sicq; laudes, gratiarū actiones, & vota offerūt superbeatissimo deo: cuius excellētiā attoniti rite mirātur [ET nemo poterat dicere canticū] istud, videlicet de quo nūc sermo: quia nunc agitur ad literā »
de cantico virginū, q quodā singulari cantico gaudio pmio de sua virginitate lætātur, regratiātur, ac munerātur. Nā & specialis aureola eis cōfertur [NISI illa centū quadraginta quatuor milia]. i. nisi vniuersi- „
tas virginū mente & corpore, quę præfato numero designātur. ¶ Præterea secundū Bedā, singulariter cāti H
cum agno cantare, est cū eo in ppetuū præ cæteris fidelibus etiā de carnis incorruptione gaudere. Quod canticū cęteri electi audire possunt, licet dicere nequeūt: quia p charitatē in eorū celsitudine lęti sunt, quāuis ad eorū præmia non assurgant. ¶ Verūtamen non est putandū, quod absolute loquēdo virgines maioris sint meriti in præsenti & pręmii in futuro, q̄ cæteri vniuersi electi, q vel coniugio vel alio modo virginitatem amiserunt: sed quod in accidentali quodā merito præmioq; excellant, & cęteris paribus, beatiores sint. Qui vero in charitate diuina est ardentior siue perfectior, hic absolute eminentior est, in essentialiq; præmio erit sublimior. Vnde quod aliqui putauerunt virgines tantū ad angelicos ordines assumēdos, cæteros vero infra futuros, stultissimum fuit [QVI empti sunt de terra]. i. de societate terrenorum atque „
carnalium hominum misericorditer segregati, & de terra ac fragilitate corporis „ pprii sursum per gratiā
1. Petri. 1. elcuati. Emptique sunt nō corruptibilibus auro vel argēto, sed pcioso sanguine agni immaculati. [HI sunt „
qui cū mulieribus non sunt coinquinati]. i. mixti siue fœdati [VIRGINES enim sunt] mēte & corpore. „
¶ Virginitas autem sola cogitatione amissa, per pœnitentiam recuperatur: alioquin virgines aureolam nō obtinerent, qui vel semel in illicitam copulam, aut etiam licitam consensissent, quantumlibet postea pœniterent & continerent [HI sequuntur agnum quocunque ierit] In præsenti enim sequuntur Christum, ,
non solum per viam præceptorum, sed etiam consiliorum: in patria quoque quadam singulari familiari- »
tate ei adhærent, & quocūque se verterit, quēcunq; visitauerit, ad quodcunque se extenderit, speciali eum

A prosequũtur feruore: quemadmodũ nunc pro eius amore contra propriam carnẽ laboriosius certauerunt. De virginibus enim huiusmodi præcipue sermo est, qui ætatem adultam sortiri, per rationis iudicium, gratia duce vicerunt seipsos. Vnde Ambrosius ait, Supergreditur virginitas conditionem humanæ naturæ, per quam homines angelis assimilãtur. Maior enim victoria virginũ est q̃ angelorũ. Angeli nanque sine carne vinunt, virgines in carne triumphant. Augustinus quoque cieca hunc locum deuotissime scribit, Pergite sancti dei pueri & puellæ, mares ac fœminæ, celibes & innuptæ, pergite perseueranter in finem. Laudate dominum dulcius, quem cogitatis vberius: sperate felicius, cui seruitis instantius: amate ardentius, cui placeris attentius. Lumbis accinctis & lucernis ardentibus expectate dominum, quando veniat a nuptiis. Vos assertis ad nuptias agni canticum nouum, quod cantabitis in cytharis vestris: vtique tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vidit vos in Apocalypsi quidam præ cæteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena milia sanctorum cytharœdorum, illibatæ virginitatis in corpore, inuiolatæ veritatis in corde. Sequimini cum virginitate cordis & corporis, quocunque ierit. [HI empti sunt] sanguine Christi [EX omnibus] id est, de toto grege ecclesiæ [PRIMITIAE deo & agno] id est, ad hoc vt sint ad gloriam dei patris & Christi, nec minus ad honorem spiritus sancti, priores hostiæ & quasi fructus primi temporis: qui magis accepti, ac dulces consistunt: quia præ cæteris exhibent corpora sua, hostiam sanctam, viuentem, deo placentem. Hinc Berengandus ait: in lege præceptum est, vt primitiæ offerrentur domino. Per primitias frugum designantur electi. Nam sicut ex multitudine fructuum paruæ primitiæ offerebantur deo, ita ex multitudine populorum paruus electorum eligitur numerus, qui ab angelis deo in templo gloriæ cœlestis offertur [ET in ore eorum nõ est inuentum mendacium] Vel quia nunquam mentiti sunt, vel quia de præteritis suis mendaciis ante mortem seu in purgatorio sunt purgati. Est autem mendacium perniciosum, quod mortale censetur, à quo timorati iugiter cauent. Qui autẽ in mendacium officiosum seu iocosum nunquam collapsus est singularis est gratiæ. Interdum vero mendacium extense accipitur, pro instabilitate vanitate seu mutabilitate entis creati, quæ vero & incommutabili esse opponitur: sicque omnis creatura ex se dicitur mendax & vana, inquantum ex nihilo est producta. Iuxta illud, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Item alibi: Verũtamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Et, Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apost. quõque loquitur ad Rom. Est autem deus verax, omnis autem homo mendax. Eerursus, Vanitati creatura subiecta est. Huic mendacio seu vanitati contrariam quandam veritatem habet homo, omnisque creatura, quę dicitur veritas naturæ seu entis [SINE macula sunt ante thronum dei] In ecclesia enim militante sunt sine macula peccati mortalis, in patria vero omni macula carent. ¶ Verum circa hæc oritur quæstio. Ex his nãq; videtur quod virgines sunt absolute loquendo cæteris præstantiores, cum sint primitiæ deo. Respondendum quod ista eorum prærogatiua ad accidentale præmium pertinet: nec sola virginitate simpliciter cæteris præseruntur, nisi & in aliis sint æquales. Verũtamen, vt recitat Beda, Tichonius non de virginibus specialiter ista exponit, sed de tota ecclesia generaliter: quàm desponsit Apost. vni viro virginem castam exhibere Christo. Ecclesia enim virgo & sponsa vocatur. Similiter Beteng. per hæc centũ quadraginta quatnor milia, intelligit vniuersos homines iam beatificaros in patria, qui dicuntur non inquinari cum mulieribus, quia & si inquinati fuerunt, postea tamen per pœnitentiã sunt ahluri & emundari. Prima tamen expositio magis consonat textui [ET vidi alterum angelum volantem per medium cœlum, habentem euangelium æternum] Quemadmodum supra, ita nunc nomine angeli cœtũ, chorum, seu ordinem prædicationis Euangelicæ legis designat, qui Iohanni ostensus est, dum agnum supra mõtem Sion stantem vidisset. Tunc enim reuelatum est ei plenius, quod impiorum non obstante insania, persecutione, & comprehensione, qua prædicatores captos clausserunt, euangelium Christi diuulgandum esset vbiq;. Itaq; vidi in spiritu, angelum volantem. i. cœtũ prædicantiũ Christũ affectuose alacriter atq; celeriter, procedentem per mediũ cœlũ. i. per omnem ecclesiam, habentem euangeliũ æternum. i. annunciationem seu doctrinam à Christo collatam, quæ est annunciatio bona & optima. Dicitue quoq; euangeliũ istud æternũ, quia ab æterno dari dispositum, & quia promittit bona æterna, & quoniam aliud non succedet ei dandum a deo [VT euangelizaret sedentib.] id est morantibus [SVPER terram] q̃ consequenter specialius explicat [SVPER omnem gentem, & tribum, & linguã & populũ] id est omnib. his euangelicæ legis doctrinam infunderet [DICENS] angelus iste [VOCE magna]. i. affectuosa, diligenti, tubali [Timete dominum] o peccatores primo timore, ad minus seruili, vt saltem pœnarum formidine pœniteatis. Deinde proficiendo rimete cum timore initiali, vt ad perfectionem veniendo timorem seruilem penitus abiiciatis, dcumq; vt patrem charissimum, dulcissimũ, atq; piissimum timeatis timore filiali casto & sancto, quo malum culpæ, scilicet, dei offensa, ex ingenti amore & zelo iustitiæ timetur ac euitatur [ET date illi honorem]. i. latriæ cultum: ei quoq; in omnibus obediatis, omne bonũ ipsi attribuatis: toto eorde vosipsos & alios ad diuinæ maiestatis honorificentiam inflammetis, optantes ex animo ipsum ab omnibus in cunctis semper & vbiq; solicite honorari. [QVIA venit hora iudicii eius] quod intelligi potest de iudicio discretionis, quo deus in præsenti inter prædestinatos ac præscitos discernit ac diuidit, illos misericotditer conuertendo, hos iuste derelinquẽdo: quod à tempore Euangelicæ prędicationis in toto mundo maxime fieri cœpit. Propter quod ante passionem dixit saluator: Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mũdi eiicietur foras. Vel venit hora iudicii eius, quoniã prope est vt singulos tempore mortis iudicet iudicio particulari, omnes q; simul iudicio vniuersali [ET adorate eum] cum omni reuerentia, custodia, munditia cordis, mente stabili, & deuota, tanti domini maiestatem pensantes [QVI fecie cœlum & terrã, mare & omnia quæ ineis sunt, & fontes aquarũ] qui eius sapiẽtia fluũt ex mari magno ad hominum vsum [ET alius an-

B Rom. 2. Ex. 23, 27 De. 12, 26 Iacob. 3. Ecclc. 1. Psal. 38. Psal. 115. Roma. 3. Roma. 8. C 1. Cor. 10 D Lucæ. 12. Ioh. 12.

gelus sequutus est eum] Iste alius angelus sequens priorem, secundum Berengandum est ordo seu agmen prædicatorum, qui finitis persequutionibus principalibus ecclesiam gubernauerunt. Prædicatores enim sibi inuicem succedunt, secundum Glossam [DICENS, Cecidit cecidit Babylon illa magna] Per Babylonem, quæ confusio interpretatur, intelligitur, regnum, corpus, congregatio, ciuitasq; diaboli, vitiorum confusione repleta, vtpote reproborum hominum collectio: cuius idololatria fuit per Christi discipulos iam destructa, tyrannorum crudelitas iam refrenata, omnisque mundi decor & gloria reprobati. Ideo ad ampliorem assertionem ait bis, cecidit, & etiam propter intentionem mouendã. Item, quia duplici cecidit casu, puta in culpam & pœnam æternam. Vnde his verbis vanitas, instabilitas, breuitas, glorię secularis exprimitur: iuxta illud, Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Et denuo, Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & tanquam olera herbarum cito decident [QVIA à vino iræ fornicationis suæ] id est, seminatione erroris idololatriæ impietatisque suæ multiplicitæ [POTAVIT omnes gentes] id est, quosdam exomni natione, & pene omnes ante Christi aduentũ. Idololatria autẽ specialiter, spiritalis fornicatio vocatur: quia per eã potiſsime mens à ſponſo cœlesti diuiditur, & dæmoni tanq; eius adultera copulatur. De qua fornicatione in Hieremia, Ezechiele, cęterisque prophetis frequentissime agitur. Error autem & impietas & præsertim idololatria dicitur vinũ, quoniam animam quasi inebriat, ne rationem sequatur, ciusq; statum euertit, & ipsam efficit stultam. Rursus vinum iræ dicitur, quoniam dei iram seu vltionem meretur. Præterea cum Babylon aliud nihil sit, quàm omnes gentes seu reprobi vniuersi, quomodo omnes gentes vino iræ fornicationis suæ potauit? Respondendũ quod quia vnus alium ad vitia traxit, & ille tertiũ, sicq; deinceps. Imo vnus frequenter multos infecit. Et ita in omnes hos diabolicus error ingressus est. Vtiq; Babylon omnes gẽtes potauit [ET tertius angelus sequutus est, dicens voce magna] Iste est ordo prædicatorũ, qui contra instantem Antichristi perfidiã circa nouissima tempora prædicabit [SI quis adorauerit bestiam] vtpote Antichristum [ET imaginem] id est, statuã [EIVS] vel eius imitatores fuerit veneratus [ET acceperit characterem] i. signũ, cultũ, professionem, figuram Antichristi [IN fronte sua] per apertam illius confessionem [AVT in manu sua] ei operibus seruiẽdo. Quid autem sit Antichristi character, & illũ recipere in manu aut in fronte, supra dictũ est plenius [HIC bibet de vino iræ dei] i. diuina vltione quasi potu implebitur [QVOD mixtum est mero, in calice iræ ipsius] Merum dicitur purum. In vino autem duo inueniũtur, vnum impurũ scilicet fæx, aliud purum videlicet merũ. Cũ ergo nũc dicitur quod bibet de vino quod mixtum est mero, accipit vinum pro impuro, & merum pro puro. Insuper in scripturis per calicem pœna vel passio designatur: iuxta illud, Transeat à me calix iste. Et, Calicem meum bibetis. Potest quoq; per calicem mensura retributionis seu vltionis, vel diuina æquitas mensurate ac proportionabiliter puniens, accipi. Itaq; vinum istud, id est, vltio æquitatis diuinæ mixtum est mero. i. salubri antidoto, seu potione medicinali, in calice iræ ipsius. i. in propinatione pœnæ, quam insligit dum alisquẽ in præsenti vita paternaliter corrigit, ne æternaliter pereat. De calice isto multa loquitur Hieremias, de quo & canit psalmist. Calix in manu domini, vini meri plenus mixto. Possumus etiam dicere, quod vinum diuinæ vindictæ mixtũ est mero in calice iræ ipsius, quoniã deus semper citra condignum punit reum: misericordiam suam, quæ per merum exprimitur, rigori suæ miscens iustitiæ, cuius effectus quasi fæx reprobis amaresc it [ET cruciabatur igne] gehennæ, qui in seipso non extinxit ignem malitiæ feruorem libidinis, inclinationẽ propriæ voluntatis [ET sulphure,] de quo maximus fœtor egreditur, id est, fœtore tartareo. Vt sicut in pec cato fuit feruor improbæ voluntatis, & fœtor deformitatis: ita in pœna peccati sint feruor ignis, & fœtor infernalis [IN conspectu angelorum sanctorum] Vniuersi enim beati reproborũ tormẽta conspiciunt, nec compassione aliqua afficiuntur, cum sint diuinæ voluntati & æquitati totaliter cõformati: imo inde deo amplius regratiantur, cernentes quid per diuinam clementiam euaserunt. Siquidem læ tabitur iustus, cum viderit vindictam [ET ante conspectum agni,] qui coram Christo & angelis eius peccare non erubuerunt, eis cernentibus torqueantur ad suam ampliorem confusionem, [ET fumus tormentorum eius ascendet in secula seculorum] id est, ignis ille nunquam deficiet, imo reprobos dire operiet. Ignis autem inferni non clarus & splendidus, sed fumosus & quodammodo tenebrosus asseritur. Veruntamen, secundum Thomam modicum quid fortitur de luce: in tantum vt damnati ad calamitatis fuæ augmentum se inuicem aspicere queant [NEC habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam & imaginem eius] id est, continuo & indesinenter puniuntur. Ex quo sequi videtur, quod pœna inferni sit non solum æterna, sed etiam non interrupta. [ET si quis acceperit characterem nominis eius] scilicet Antichristi iuxta sensum expositum, ille, vt dictũ est, punietur: imo & vniuersi, qui in mortali vitio moriũtur, his subiacent pœnis [HIC patientia sanctorum est] id est, in huius æternæ damnationis prauorum consideratione sancti patientiam suam in vita hac fundant. Pensantes enim, quod pro temporali perfectione vel afflictione æternam beatitudinem fortientur, impii vero & tribulatores eorum pro sua iniustitia infernalem damnationem obtineant: in aduersis non contristantur, sed omnia æquanimiter ferunt [QVI custodiunt mãdata dei] illa memoriter retinendo, & opere exequẽdo [ET fidem Iesu,] intellectum suum in Christi obsequiũ in captiuitatẽ humiliter redigentes: nõ immoderanter scrutantes incomprehensibilia fidei, sed authoritati Christi ingenium suum subdẽtes. Nec fidem propter quæcũq; aduersa aut aspera abnegantes vel deserentes. Consequenter pro consolatione Ecclesiæ, descripta impiorum damnatione proponitur beatitudo & gloria electorum in hoc seculo multipliciter afflictorum: quatenus opposita iuxta se posita, clarius innotescãt. [ET audiui vocem de cœlo dicentem mihi, Scribe, Beati mortui, qui in domino moriũtur] Hanc vocem non corporalẽ, nec foris sonantem aut perstrepentem: sed spiritalem & intus formatam per angelum qui Apocalypsim

Esa. 21.

Psalm. 72
Psal. 36.

Hier. 3.
Ezech. 16

Matt. 26.
Matt. 20.

Hier. 15.
Psal. 14.

Psal. 47.

2. Cor. 10

seu reuelationem hanc ostendit Iohanni, andiuit ipse beatus Iohannes interiori auditu. De cœlo, pnta ab angelo ciue cœlesti, in sua vel prædicatorum persona loquente loquutione interna: sicut in visionibus imaginariis ac intellectualibus fieri solet, quemadmodū loquitur Zachatias, Angelus qui loquebatur in me egrediebatur. Scribe, id est, cordi proprio imprime, & ad profectū ecclesię in libro exara verbum notabile, quod tibi nunc dico, Beari mortui qui in domino moriūtur. Quid est hoc? Nempe quod mortuum est, vita caret. Quod autē vita caret, nec moritur nec mori potest: nisi prius viuificetur. Itaq; intuendum. quod verbum hoc multipliciter possit exponi. Primo, Beati mortui, id est, felices sunt illi defuncti, qui in domino moriuntur, id est, in domino obierunt, puta in statu salutis, in charitate, in diuini nominis confessione, in mentis ad deum conuersione. Tales enim securi sunt quod nunquam auertentur à deo, & si veniale quid deferant secum, per purgatorium pertingunt ad patriam. Si vero plene satis fecerunt, omuive macula reatuq; carent, mox euolant. Sæpe autem in scripturis verba à connotatione temporis absoluuntur, & verbum vnius temporis pro verbo alterius temporis ponitur, etiam in his quæ historialiter conscribuntur. Quod in euangelio sancti Iohannis frequentissime fieri, omni cō stat legenti, nec opus est inde allegare exempla. Secundo sic, Beati mortui, id est, mortales & agonizantes. Solemus enim de aliquo lætaliter infirmanti, mortique proximo dicere, quod sit mortuus homo. Vnde Iairus archisynagogus, qui apud Marcum legitur Christo dixisse, filia mea in extremis est, in alio Euangelio fertur ei loquutus, Filia mea modo defuncta est. Qui in domino moriuntur, secundum sensum inductum. In ea enim mentis dispositione seu conuersione, qua moritur homo, permanet anima eius perpetuo. Ideo qui in domino moriuntur, videlicet in conuersione mentis ad eum, nunquam auertuntur ab ipso. Iuxta illud, In quocunque loco ceciderit lignum, ibi erit. Propter quod asserit Damascenus, Quod angelis est ruina, hoc homini mors. Tertio sic, beati mortui, id est, qui mortui sunt huic seculo & peccatis, imo sibiipsis, videlicet propriæ voluntati, & omni vitiosæ affectioni, atq; mundanæ vanitati, qui cum Apostolo dicere possunt: Vino autem iam non ego, viuit vero in me Christus. Et item, Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. De taliter mortuis alibi dicit Paulus, Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo? Et ad Colossenses, Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo. Hi sunt qui dominantur animo suo, & vincunt seipsos, odiuntque peccare amore virtutum, atque syncero dei intuitu. Qui in domino moriuntur, per separationem animæ à corpore. Hi enim perseuerando vsque in finem non nisi in domino feliciter moriuntur. Sed quoniam nunc de Antichristo facta est mentio, possunt hæc verba specialiter accipi de his, qui ab illo pro fide catholica occidentur, & de vniuersis martyribus. Vt sit sensus, Beari mortui qui in domino moriuntur, id est, per palmā martyrii migrauerunt ad dominum, in eius confessione spiritum exhalāntes. [AMNOO] id est, à tempore isto vitæ præsentis, vel à tempore mortis, [IAM dicit spiritus, vt requiescāt à laboribus suis] id est, amplius non laborent nec affligantur: sed ab omni fatigatione, pœna, aduersitate, & tædio cessent, liberi & immunes sint eum ad patriam venerint: in qua æternam quietem & pacem quæ omnem sensum exuperat, plenamque beatitudinem sortiuntur. In paucis enim & modico tempore vexari, in multis perpetuo feliciter disponentur. Potest autem hoc loco per spiritum intelligi angelicus spiritus, cuius ministerio deus ista reuelauit Iohanni. Vel spiritus sanctus, per quem propheticæ reuelationes per appropriationem quandam fieri asseruntur. Quemadmodum septem dona dicuntur dona spiritus sancti, cum vtique sint dona totius superbeatissimæ trinitatis, cuius indiuisa sunt opera. Et quia tota superbenedicta trinitas spiritus est (dicente Apostolo, Dominus spiritus est. Et apud Iohannem ipsemet Christo, Spiritus est deus) potest iam per spiritum deus trinitas accipi. Idcirco autem beati sunt isti sic mortui, & ideo requiescent [OPERA enim illorū sequuntur illos] Quomodo opera quæ præterierūt & esse desierunt, poterunt mortuos sequi? Et nōne opera nostra præcedū nos ante mortem, & præparant viā, cum oratio humiliantis se & deprecatio iusti penetret cœlos? Et Cornelio dictum fit, Orationes ruę & eleemosynæ tuæ ascenderūt in memoriā in conspectu dei? Respondēdū, quod opera bona & mala, seu meritoria & demeritoria, sequuntur morientes. i. comitātur vel simul pergunt cū eis, in quantū splēdor virtutū, & ratio obtinendi felicitatē cœlestē in iustis decedētibus permanet & comitantur eosdē. In reprobis autē macula vitiorū & reatus pœnæ æternæ manēt, sequūtur, comitāturq; eos. Itaq; nō diuitias, non delitias, non honores, nec aliquid huius mundi: sed opera virtuosa desideremus, amemus, colligamus, & vsque in finem custodiamus. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubiū quia nec auferre quid possumus. Sola autem opera nostra merita vel demerita pergent nobiscum, & inseparabiliter adhærebunt. At vero secundum Haymonem, quia post opus sequitur operis merces, opera electorū ipsos sequi dicūtur: quoniā præmiū suorū operum consequuntur. Consequēter de finali iudicio agitur, & ipsa psona iudicis imaginaria repręsentatione describitur [ET vidi] imaginaria, intellectuali, prophetaliq; visione [ET ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habētē in capite suo coronā aureā, & in mann sua falcem acutā] Itaq; in visione imaginaria apparebat Iohanni angelus similis filio hominis. i. Christum repræsentans, vel in forma humana apparēs, sedere sup nnbē claram & lucidā, qui habuit coronā aureā, per quam regia Christi dignitas designatur: & in manu falcem acutā, per quam iudiciaria eius potestas, seueraq; æquitas, seu districtū eius iudicium explicātur: quæ supra per gladium ex vtraque parte acutum expressa sunt. Potest autē per nubem cādidā, immaculatissima Christi caro intelligi: super quam sedet, inquantum eidem per diuinitatis potentiam præsidet. Et quia in finali iudicio Christus apparebit sublimis in aere, recte super nubem candidam angelus eum repræsentans videbatur sedere [ET alter angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem, dicens, Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur] An-

B Marc. 5. Matt. 9. Ecclē. 11. Galat. 2. Galat. 6. Rom. 6. Colos. 3. C 2. Cor. 3. Iohan. 4. Ecclē. 31. Act. 10. D Apoc. 1. Act. 1. Daniel. 7.

gelus iſte, quem in viſione imaginaria vidit Iohannes exite de templo eccleſiæ triumphantis(in qua habitat tanquam ciuis) vel de templo eccleſiæ militantis,puta de ipſa eccleſia,in qna eſt tanquam cuſtos & viſitator ipſius) repræſentat perſonam ſanctorum,qui circa horam iudicii deſiderabũt illud cõpleri zelo iuſtitiæ,vt diuina æquitas declaretur, & electi plenarie glorificentur, impii quoque digna
Matt.13. ſortiantur tormenta.Hi ergo,ſicut & angelus iſte, clamabant voce magna affectuoſa & ſcrioſa ad ſe-
Matt.25. dentem ſuper nubem,puta ad Chriſtum,Mitte falcem tuam,id eſt,iudiciariam poteſtatem extende in
Matt.13. opus,exercendo iudicium.Et mete,id eſt,homines dele de terra,electos,à reprobris diuide:illos ad cœlos,iſtos ad infernum mittendo. Quia venit hora vt metatur,id eſt,iudicandi tempus à te æternaliter præordinatum aduenit,& compleius eſt numerus electorum, [QVONIAM aruit meſsis terræ,id eſt homines in terra exiſtentes,qui ſunt velut germina terræ in qua naſcuntur, ſteriles facti ſunt ab opere
Matt.24 bono,& flamma viriorum exuſti.Tunc enim Chriſto teſtante abundabit iniquitas,& charitas refrigeſcet.Sicque gratiarum rore ſubtracto arida erit meſsis: quæ ſicut Chriſtus loquitur, eſt conſummatio
Lucæ,21. ſeculi,vtpote homines illi,qui in ſeculo iſto futuri ſunt vltimi,ſecundum vnã expoſitionem [ET mitebat,qui ſedebat ſuper nubem,falcem ſuam in terram] id eſt,iudiciariam poteſtatem in habitatoribus terræ exercuit [ET meſſuit terram] id eſt,homines congregauit,iudicauit, & vnumquenque in locum quem meruit collocauit.Loquitur autẽ Iohannes more propbetico de futuro quaſi de præterito,& quia in viſione iſta iam facta fuerunt [ET alius angelus exiuit de templo,quod eſt in cœlo]eccleſiæ militantis ſeu triumphantis.Sicut de præcedenti angelo dictum eſt. Templum autem,& eccleſia,& cœlum,in libro iſto frequenter pro eodem ſumuntur. Electi enim in quibus deus per dona gratiæ ſeu gloriæ habitat,ſunt templum,eccleſia & cœlum [HABENS & ipſe falcem acutam.] Per angelum iſtum quidam intelligunt eundem,qui & per ſedentem ſuper nubem exprimitur,ſcilicet Chriſtum.Quia tamen nunc dicitur alius angelus exiuit,Albertus ſatis conuenienter per angelum iſtũ in-
Matt.19. telligit eborum ſanctorum : qui iudicabunt cum Chriſto, & iudiciariam poteſtatem ſuo modo ſortiri
Sap.3. ſunt.Iuxta illud,Iudicabunt ſancti nariones. Et Paulus ait,Neſcitis quia ſancti de boc mundo iudica-
1.Cor.6. bunt.Verũ quia vt Chriſtus in euangelio docuit meſſores ſunt angeli per angelum iſtũ congrue intel-
Matt.13. ligitur agmen illud angelicũ,per quod exhibetur atque implebitur finale iudicium, ſecundũ quod verba ſtarim ſequentia monſtrabũt.Subditur enim [ET alius angelus exiuit de altari] videlicet de principaliori & ſecuriori loco eccleſiæ militantis,ſeu triumpbantis:quaſi à conſpectu dei egrediens, & de Chriſto qui altare vocatur(vt ſæpius patuit) miſſus[QVI habebat poteſtatem ſuper ignem] quia angelico miniſterio ignis cõflagrationis per terram & aerem diffundetur, & reproborum cuneus in ignẽ gehennæ mittetur.Sed quoniam nomine ignis quælibet dira punitio deſignatur,angelus iſte poteſtatẽ habet ſuper ignem,id eſt,virtutem inferendi debitam pœnã malignis [ET clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam] id eſt,ad eos qui per præcedentem,videlicet,tertium angelum exprimuntur [DICENS, Mitte falcem tuam] id eſt,de terra abſcinde [BOTROS vineæ terræ] id eſt,homines malos,qui ſunt botri vineæ malæ.Sicut enim eccleſia electorum eſt vinea dei,ſic collectio reprobrum eſt vinea terræ,vinea mala,infructuoſa,vinea plane diaboli. Vnde ſynagogæ dominus ait per
Hiere.2. Hieremiam,Quomodo conuerſa es in prauum vinea aliena? [QVONIAM maturæ ſunt vuæ eius] id eſt,botri eius præſati,ſcilicet,impii ad plenitudinem viriorum peruenerunt, ita quod conſummaris eorum peccatis nil reſtat niſi vt iudicentur. [ET miſit angelus] iſte tertius [FALCEM ſuam in terram] ſecundum quod deus per angelum intimauit.Siquidem de diuinis operibus ſuperiores angeli in-
Zach.1. feriores illuminant,diuinam eis voluntatem inſinuando,quemadmodum Zacharias proteſtans, Angelus,inquit,qui loquebatur in me egrediebatur,& alius angelus egrediebatur in occurſum eius,& dixit,Curre & loquere ad puerum iſtum [ET vindemiauit vineam terræ]id eſt,impiorum collectionẽ, de loco ſuo & ſtatu amouit [ET miſit in lacum iræ dei magnum] ſcilicet in infernum,qui ob ſuam
Ezec.22. 13. profunditatem dicitur lacus,de quo apnd Ezecbielem multa ſcribuntur : eſtque ob ſuam capacitatem
Eſa.30. magnus & ſpatioſus. De quo & Eſaias ait,Præparata eſt ab heri Tophet,à rege præparata, profunda,
Hierony. & dilatata.Porro per Tophet,ſecundum beatum Hieronymum,aliosque expoſitores, ſignificatur gehenna,à rege cœlorum impiis præparata. Denique ꝙ angeli ſancti in fine ſeculi hoc modo vindemia
Matt.13. bunt botros præfatos,atque eoſdem in inferno contrudent,innoteſcit ex verbis Chriſti dicẽtis,In conſummatione ſeculi exibunt angeli,& ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittẽt eos in caminum ignis Angeli quoque ſecundum doctores,reprobos ſuſcitatos ad locum iudicii deferent [ET calcatus eſt lacus] id eſt,miſsi in foueam infernalem in perpetuam calamitatem depreſsi ſunt ibi.Interdũ enim continens,pro contento ponitur [EXTRA ciuitatem.] Nam lacus iſte longe eſt extra ciuitatem dei viuentis,quæ eſt eccleſia electorũ [ET exiuit ſanguis de lacu,] id eſt,vindicta ſeu pœna pro ſanguine ſeu peccato inflicta exuberauit [VSQVE ad frenos equorum id eſt, vſque ad principes & prælatos, qui faſtu ſuperbiæ præfuerunt:quorum crudelitas per frenos innuitur,qui per eam ſubditos pro ſua voluntate compeſcuerunt,ſicut freno compeſcitur equus. Dicuntur autem ſuperiores equi, quoniam ſua poteſtate abutendo,inſtar equorum ad libitum,hinc inde per omnia mala libere, velociterque feruntur. [PER ſtadia mille ſexcenta] quo numero ſecundum Berengandum & alios omnes mali Chriſtiani iniuſti ac vani intelliguntur. Stadium enim,ſecundum quod Haymo dicit,eſt græca menſura, & nomen à ſtando ſortitur:eſtque certi ſpatii metrum,quo Græci menſurauerunt loca in quibus ludebant, atque ibidem ſpatiantes deambulabant. Sicque per ſtadia iſta ſignantur, qui ludis & vanitatibus ſeculi vacant.Poteſt quoq; hic locus facilius,& vt apparet conuenientius explanari:vt quod ait,exiuit ſanguis de lacu,vſque ad frenos equorum per ſtadia mille ſexcenta,ſit metaphoricus ac hyperbolicus ſer-
Iohan.21. mo.Sicut quod in euangelio Iohannis ſcriptum eſt,Multa alia fecit Ieſus,quæ ſi ſcribantur per ſingu-

A la,nec ipſum mũdũ arbitror poſſe capere eos,q̃ ſcribẽdi ſunt,libros. Et in pſal. Aſcẽdũt vſq; ad cœlos,& Pſal.106.
deſcendũt vſq; ad abyſſos. Et ita his verbis nil aliud deſignatur,niſi qđ ineffabiliter grauis magna atq; exuberãs ſit pœna reproborũ in lacu gehẽnæ: quẽadmodũ inæſtimabẽliter magna eſſet ꝑſſura,vbi tot homines occiderentur,quòd ſanguis à foueis terræ,vſque ad frenos equorũ aſcenderet per ſtadia præſignata. Quidam ordinem ſucceſsionis temporum in expoſitione huius voluminis proſequentes, per numerum centum quadraginta quatuor milium virginum, de quibus in principio huius capituli ſermo eſt,intelligunt religioſos à Mahumeto eiuſque ſatellitibus interfectos,quando terras Chriſtiano rum in AEgypto & alibi vaſtauerũt. Sed ſcire quis poteſt(niſi deus reuelet) an illi tot fuerũt, vel ſi inter illos tot virgines extiterunt? Sed & numerus iſte myſtice potius,quàm ſecundum literalem ſuperficiem exponendus videtur:præſertim quum ſupra cum de ſignatis ex omni tribu filiorum Iſrael ageretur,etiam numerus iſte taxatus ſit. Præterea quod ſubditur [ET vidi alterum angelum volantẽ per Apoc.7.
" medium cœlum] exponunt de ſancto Bonifacio, miſso à Romano pontifice:qui aliquibus gentibus
" prædicauit. Sed quomodo hoc ſtare poſsit,non video. Quomodo enim papa miſit eum ad euangelizandum ſuper omnem gentem,tribum,linguam,& populum:qui omnium linguarum vſum,notitiãq; non habuit? Nec Bonifacius iſte omni populo,omni genti,& linguæ euangelizauit. Hinc antiqui & ſolidi expoſitores per angelum iſtum non intellexerunt aliquem prædicatorem determinatum, & ſingularem:ſed cœtum ac ordinem prædicatorum,iuxta ſenſum præhabitum. Qualiter autem quæ ſequũ
B tur exponunt,omitto:quoniam euidentem inſtantiam pati videntur. Nam & per Babylonem de qua Eſa.21.
ſequitur,cecidit cecidit Babylon,intelligunt regnũ Græcorum,pro tempore Iuſtiani Imperatoris.

EXPOSITIO CAP. XV. [ET vidi aliud ſignum in cœlo magnum]
ARTICVLVS XVI.

" HOC loco incipit viſio quinta [ET vidi aliud ſignum in cœlo magnum & mirabile]
" Quod autem fuerit ſignum hoc,ſubditur [SEPTEM angelos, habentes ſeptẽ pla-
" gas nouiſsimas. Itaque imaginaria viſione intuebatur Iohannes in ſpiritu quiddam mirabile,quod fuit indicium ſeu figura ſignificatiua rei futuræ. Vidit enim ſeptẽ angelos,id eſt,ſimilitudinem repræſentatiuam eorum in cœlo,ſcilicet in eccleſia militante in qua ipſe tunc fuit,& angelus ſecum exiſtens,iſtaque ſibi per rerum imagines monſtrans:& quoniam angeli iſti eccleſiaſticas perſonas deſignant,ſicut patebit. Quid vero per angelos ſeptem,eorumque plagas ſignificetur,infra in textus expoſitione clarebit. Nunc in tantum tangatur,quod per eos prędicatores eccleſiæ,per plagas autem quas habere viſi ſunt,vindicta & pœna,quas
C reprobos denunciabunt paſturos,inſinuatur. Et ſicut per ſeptem angelos plenitudo & vniuerſitas prę- Exod.32.
dicatorum,ita per ſeptem plagas plenitudo & conſummatio ſupplicii reproborum innuitur. Quemadmodum & in Exod. dominus ait,Percutiam vos ſeptem plagis. Septenario ſiquidem,ſicut frequenter nunc patuit,vniuerſitas deſignatur. Hinc de plagis iſtis ſubiungitur [QVONIAM in illis cõſummata eſt ira dei] id eſt,per eas rigor diuinæ iuſtitiæ iudicabit plenarie demerita impiorũ. Dicũtur quo-
" que nouiſsimę,quia grauiſsimæ:& quia in fine,tempore Antichriſti potiſsime infligẽtur [ET vidi tã-
" quam mare vitreum mixtum igne] Quemadmodũ per mare vitreum intelligatur fons baptiſmi purus
" ac lucidus tanquam vitrum,vel doctrina euangelicæ legis inſtar aquæ clariſsima vndique fluens & tã-quam vitrum ſublimiũ virtutum ſplendore pellucida,in ſuperioribus à nobis dictum eſt capite quarto. Porro mare hoc mixtum eſt igne,quoniam in baptiſmo infunditur ſpiritus ſanctus,qui ignis vocatur,& charitas eius qui ardor aſſeritur. Propter quod Iohannes Baptiſta de Chriſto prædixit, Ille vos Matt.3.
baptizabit ſpiritu ſancto & igne. Chriſtus quoque Apoſtolis loquens,Vos,inquit,baptizabimini ſpiri- Act.1.
tu ſancto. Sed & virtus ſacramentalis ipſius baptiſmi,quum ſit cooperatiua ad charitatem & gratiam quæ in baptiſmo præſtantur,nomine ignis poteſt intelligi. In doctrina vero euangelicæ legis,ignis diuini amoris,de quo loquitur Chriſtus,Ignem veni mittere in terram,copioſe miſcetur,relucet,opera- Luc.12.
tur,& inflammatur. Propter quod ſacra ſcriptura ſeu theologia à quibuſdam doctoribus dicitur affecti
D ua potius,quàm practica vel ſpeculatiua [ET eos qui vicerunt beſtiam,& imaginem,& numerũ nomi-
" nis eius] id eſt,qui Antichriſto & imitatoribus, atque ad eum quouis modo ſpectantibus,non eõſen
" ſerunt:nec cultum latriæ aut reuerentiam exhibuerunt. Qui licet ab illis ſint occidendi, ſpiritaliter tamen prævalebunt:veritati immobiliter adhærendo,& per patientiam in omnibus ſuperando. Quẽad- Rom.8.
" modũ ait Apoſtolus, In omnibus bis ſuperamus propter eũ qui dilexit nos [STANTES ſupra mare]
" .i. gratię baptiſmali ſacramentorũq; fidei firmiter innitẽtes,veritati quoq; ſcripturæ inſuperabiliter eo Pſal.17.8.
hęrẽtes,atque in ea greſſus ſuos ſemper fundantes. Iuxta illud,Greſſus meos dirige ſecundũ eloquium
" tuũ,& non dominetur mei omnis iniuſtitia. Quod agẽtes à plaga ſeptẽ angelorũ eripiũtur [HABEN-
" TES cytharas dei] id eſt,mentes deuotas deo,in quibus iuxta apoſtolicum documentũ,cantant & pſal lunt deo ſemper. Cytharæ quoq; ſanctorum ſunt,mortificatio carnis,compaſsio cordis,patiẽtia in ad-
" uerſis,prædicatio oris,gratiarum actio pro beneficiis. [ET cantantes canticum Moſi ſerui dei,& cã-
" ticum agni] id eſt,ex vtriuſq; teſtamenti ſcripturis deum laudantes. In eccleſia enim libri Moſi frequẽ
" tantur. Nec Chriſtiani ſunt qui vetus teſtamentum non acceptant [DICENTES, magna & mirabi
" lia ſunt opera tua domine deus omnipotens] Hoc in libris Moſi & in euãgelio Chriſti cõcorditer edo cetur. Quum enim opifex deus cunctis cauſis & operationibus in infinitum emineat in poteſtate, ſapientia,voluntate,omniq; perfectione,decuit opera eius eſſe incõparabiliter magna & mira. Deniq; magna & mirabilia ſũt opa naturę,maiora & mirabiliora opa gr̃ę,maxima vero ac mirabiliſsima ope

Exod.13. ra gloriæ. Hæc sunt opera creationis, recreationis, glorificationis, quæ omnia nostram capacitatem vc E
hementer transcendunt. Hinc Moses ait, Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui? Magnifi-
Psal.144 cus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciēs mirabilia [TVSTAE & veræ sunt viæ tuæ] id est, »
tua instituta, præcepta, opera, atque iudicia. Iustus enim dominus in omnibus viis suis, & sanctus in o-
mnibus operibus suis, qui vnicuique tribuit quod meretur, & quod promisit adimplet, quod asserit ex-
hibet. Ideo ait propheta sanctus Deuteronomi trigesimo secundo, Date magnificentiam deo nostro,
Daniel.3. dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia. Deus fidelis, & absq; vlla iniquitate iustus & rectus.
Daniel quoque dicit, Iustus es domine in omnibus quæ fecisti nobis, & vniuersa opera tua vera. Et ve
ra sunt omnia iudicia tua, [REX seculorum] qui vniuersorum es primus, atq; altissimus dominator, »
Psal.7t. rector ac ordinator. De quo loquitur Paulus prima ad Timotheū primo, Regi autem seculorū immor
tali inuisibili, soli deo honor & gloria. [QVIS non timebit te, & magnificabit nomen tuum?] Tanq̄ »
dicat, Nimis errat & grauiter peccat, qui tē non timet, & qui maiestatem tuam non magnificat, id est,
magnam atq; dignissimam profitetur: qui non verbis & factis pro viribus suis te magnum esse ostēdit,
qui tibi cum ingenti reuerentia non obedit. Tua enim opera tē metuendissimum summeque magnifi-
Hiere.tt. candum & honorandum demonstrant. Nempe in omnibus tua omnipotentia, sapientia, bonitas, lucēt.
Hinc ait propheta Hieremias, Non est similis tui domine. Magnus es tu, & magnum nomen tuū in for
Esa.8. titudine. Quis non timebit te ô rex gentium? Et Esaias, Dominum exercituum, ipsum sanctificate. Ipse
Eccle.3. pauor vester, & ipse terrór vester. Sed & Salomon ait, Fecit deus opera sua, vt timeatur [QVIA tu so- β
lus pius es] Nonne & pia virgo Maria? nonne & pius sanctus iste Iohannes? Nōne pius & Moses, qui
erat mansuetus super omnes homines qui morabantur in terra? Quomodo ergo solus pius deus, præ-
Sap.8. sertim cum nemo placeat deo, nisi donum habeat pietatis? Sed sic solus pius deus, quomodo solus sa-
Matt.10. piens, solus ens, solus bonus. In tātum liquidem eius pietas omnium pietatem excedit, vt comparatio-
ne ipsius nullus sit pius. Nam & impiissimis hominibus indesinenter beneficia multa impendit & pec-
cantibus diu ac sæpissime parcit, iudicium differt, suspendit vindictam, & frequenter in his abundantiā
gratiæ cumulat à quib⁹ innumerabilibus vicibus grauissime est offensus. Iuxta hunc modum scriptum
2.Nac.1. est in libro Machabeorum, Domine deus qui solus es rex bonus, solus præstans, solus iustus, omnipo-
tens & æternus [QVONIAM omnes gentes venient & adorabunt in cōspectu tuo] Nam ante finem »
mundi penc omnes conuertentur, & iam quodammodo omnes venerunt: vt sit distributio pro generi-
bus singulorum, non pro singulis generum. In hora quoque iudicii omnes venturæ sunt, sed tunc nū o-
mnes adorabunt. Nisi forte quis dicat, reprobos tunc pro venia oraturos ex seruili timore, quam nulla-
Psal.85. tenus obtinebunt. Hinc fertur in psalmo, Omnes gentes quascunq; fecisti, venient & adorabūt coram
te domine, & glorificabunt nomen tuum, [QVONIAM iudicia tua manifesta sunt] id est, euidenter »
coram omnibus fient, quando in die iudicii omnes iudicabis, cunctisque patebit, quod vere & iuste de G
omnibus iudicas. Omnis enim qui facit veritatem, venit ad lucem. Sicque iudicia dei sumūtur pro exe
quutionib⁹ atq; effectibus diuinæ iustitiæ. Si autem iudicia dei sumātur, prout sunt in ipso deo, quibus
ipse in seipso de cunctis quid agendum sit discernit: quæ licet sint vnum in re, plura tamen dicuntur p
Rom.11. relationem adiudicata: sic iudicia dei sunt incomprehensibilia secundum Apostolum, & abyssus mul-
Psalm.35 ta iuxta Psalmistam. Vnde Haymo ait, Subtilitatem iudiciorum dei quare hoc vel illud facit, nemo cō
prehendere valet. Manifesta vero sunt in eo, quod iusta sunt, quia à cunctis vera noscentibus iusta esse
sciūtur. Præterea vt scribit Albertus, duplex est iudicium dei. Videlicet singulare, quo vnum eligit, alū
Mach.t. reprobat sine præuiis meritis: iuxta illud, Iacob dilexi, Esau vero odio habui. Item quo facit vnum pau
perem, alium diuitem: vnum sanum, alium infirmum. quæ omnia facit ex causa rationabili, licet nobis
ignota. Ista iudicia manifesta sunt in suo actu in quem exeunt, quia sic esse omnibus patet: sed occulta
sunt in sua causa, ex qua exeunt. Incertum est enim quare sic fiat. Aliud est iudiciū generale, & istud est
triplex. Videlicet discretiōis, quo in die nouissimo separabit electos à reprobis, illos ad dexteram, istos
ad sioistram constituendo. Secundum est disceptationis. Tertium diffinitionis, quo dabit sententiam.
Ista iudicia nota sunt in causa, quoniam clarum est, quod omnes secundum opera sua indicabuntur:
Apoc.t4 ignota sunt autem quo ad exitū causæ, quia nescitur qui sunt isti vel illi [POST hęc vidi, & ecce aper- »
tum est templum tabernaculi testimonū in cœlo] i. mysteria dei in ecclesia omnibus intrare volētibus H
sunt reserata, & Christi sacramenta sunt patefacta. Templum autem tabernaculi est ipsa ecclesia, quæ
& templum est in quo deus per gratiam habitat, & tabernaculum quod venientem in se dominum re-
Exod. 26 cipit. Estque templum & tabernaculum istud, templum & tabernaculum testimonii, per tabernaculū
3:Reg.8. Mosi & templum Salomonis præfiguratum, testimonium verbo & opere vsque ad sanguinem phibēs
deo, vtriusque quoque Testamenti testimonia continens, præcepta adimplens, scripturas amplectens.
Quod etiam apertum est in cœlo, videlicet, inter ipsos fideles: quorum conuersatio est in cœlis, qui &
regnum cœlorum vocantur. Quidam vero per templum istud intelligunt ecclesiam triumphantem,
seu patriam beatorum, cuius ianua merito passionis Christi est reserata [ET exierunt septem ange- »
li habentes septem plagas] hoc iam in principio huius articuli est tractatū [VESTITI lapide mū- »
do & candido] scilicet Christo, qui est lapis angularis, factus in caput anguli. De quo scriptum est, »
Esa.28. Ecce ego mittam in fundamentis Sion dicit dominus lapidem angularem, probatum precioſum: &
Zac.3. omnis qui crediderit in eū, non cōfundetur. Et alibi, Super lapidem vnum oculi septem sunt, qui apud
Daniel. 2 Danielē, vocatur lapis abscisus sine manib⁹ de mōte. Hoc lapide vestiūtur fideles in anima, eū per amo
Rom.13. rē stringendo, & cōuersatione sequēdo, eius quoq; protectione gaudēdo. Secundū quod ait Apostolus,
Induimini dominum Iesum. Qui est lapis mūdus, quia ab omni peccati labe immunis, & cādidus splē
dore sapiētię omniūq; virtutū decore. Potest quoq; p lapidem istū, gratia, fides, & quęlibet virtus intel

A ligi [ET præcincti circa pectora zonis aureis] id est,sapientiæ fulgore,charitatisque vinculis,& castimonia mentis.De hac præcinctione dictum est plenius supra,vbi & angelus Iohanni in Christi persona apparens,describitur zona aurea ad mamillas præcinctus : ideo pertranseo. His autem ornamentis debent Apoc.1.
" præcingi,stringi atque connecti,prædicatores & omnes vicarij Christi [ET vnum de quatuor animalibus] id est,euangelistis [OEDIT septem angelis] id est,prædicatoribus iam præfatis, de quibus plura
" dicentur propriis locis [SEPTEM phialas aureas , plenas ira dei viuentis in secula seculorum] Phialæ aureæ secundum Berengandum sunt corda,sapientiæ splendore ornata,vel intelligentia scripturarum,secundum Albertum,quod redit in idem.Vnicuique ergo prædicatori angelo seu nuncio dei data est phiala aurea .i.mēs illuminata,vel sacræ scripturę notitia,quam Christus vt deus,dat authoritatiue. Vnū vero de quatuor animalibus dedit eum instrumentaliter,quia ex Euangelico libro accipitur & precibus impetrat eam à deo:missus quoque ad viatores illustrat eosdem.Quidam per animal istud Matthæū alij Marcum,alij Lucam intelligunt.Potius autem tenendum est,quod in imaginaria visione angelus repræsentauit Iohanni effigiem vnius quatuor Euangelistarum:ad innuendū quod posteriores prædicatores à prioribus illuminationem accipiunt.Sed quomodo phialæ istæ plenæ sunt iræ,& non potius elementia,atque dulcedine dei?Respondendum,quod vtroque sunt plenæ.Nam impiis comminantur supplicia, iustis præ 1.Cor.2.
B mia pollicentur.Vnde Apostolus protestatur,Christi bonus odor sumus , & his qui salui fiunt , & his qui pereunt,aliis odor vitæ in vitam,aliis odor mortis in mortem. [ET impletum est templum fumo à maie
" state dei,& de virtute eius] Per fumum quidam intelligunt,quod in ecclesia militante est obscura & imperfecta cognitio diuinorum propter excellentiam maiestatis ac sanctitatis dei immensi . Sicut Apostolus ait, Videmus nunc per speculum in ænigmate,& nunc cognosco ex parte. Alii per fumum , quo im- 1.Cor.13.
pletur ecclesia,intelligunt ignorantiam atque caliginem impiorum quibus diuina mysteria iuste claudun tur.Beda vero exponit in bono,vt ecclesia fumo dicatur impleta,id est,quia ex igne charitatis in ipsa fue censo,vapor piæ conuersionis & gratiarum actionis ascendit. Denique Esaias dicit, quod templum im- Esaiæ . 6.
pletum est fumo,quando videlicet,seraphin elamauerunt ter sanctus.Et ibidem Iudæorum magistri, teste Hieronymo,per fumum intelligunt incensum seu thymiama,quo templum affirmant fuisse impletū propter diuinæ maiestatis præsentiam.Hieronymus tamen ibidem per fumum intelligit Iudæorum ignorantiam & errorem.Rursus in libris Regum & Paralipomenon legitur,quemadmodū in dedicatione tē- 3.Reg.8.
pli Salomonis nebula impleuerit domum domini.Vbi secundum quosdam per nebulam gratiosa dei con 2.Paral.6
" descensio atque præsentia designatur. [ET nemo poterat introire in templum,donec consummarentur
" septem plagæ,septē angelorum] id est,nullus à fide & Christo extraneus poterit ecclesiā ingredi, Christo incorporari,cuius sanctorum & domesticus dei fieri,nisi à prædicatoribus audiat comminationes pœnarum quas deus impiis præparauit,vel quousque à prædicatoribus compleatur sermocinatio , qua futu-
C ea tormenta denunciant.Hoc de lege communi sic est.Nam per huiusmodi denunciationem mali perterriti solent conuerti.Vnde Beda scribit hoc loco, Nemo potest ecclesiæ membris incorporari, nisi qui my steria fidei audiens,discat à prædicatoribus,quia Iesus constitutus est à deo iudex viuorū & mortuorum. Actuū. 10

EXPOSITIO CAP. XVI. [ET audiui vocem magnam de templo.]

ARTICVLVS DECIMVSSEPTIMVS.

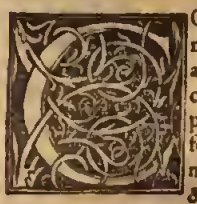

ONSEQVENTER specificatur,quid prefatis septem angelis diuinitus cōmittatur:demonstraturque damnatio impiorum per prædicationem bonorum. [ET
" audiui vocem magnam de templo] siue de cœlo [OICENTEM septē angelis] id est, cunctis prædicatoribus,de quibus nunc sermo:qui sicut in præcedentibus patuit , septenario designantur.Hanc autem vocem angelus , Iohanni omnia ista ostendens, Apoc. 15.
formauit & protulit in interioribus auribus eius,in persona dei omnipotentis: cui primo & proprie competit,prædicationis officium quibus voluerit cōmendare. [ITE
" & effundite septem phialas iræ dei] id est,sapientialia dogmata scripturarum,ac vir
" tuosa eloquia earundem,in quibus dei vltio contra iniquos ostenditur [IN terrā] id est, habitatores eius,
" præsertim in terrenos atque carnales,annunciando eis quid ipsis emineat [ET abijt primus angelus] scilicet primus prædicatorum istorum ordo vel cœtus, [ET effudit phialam suam in terram] id est, sacræ
" D scripturæ eloquia prædicanit Iudæis. Qui nomine terræ expressi sunt,quoniam duri fuerunt , & terrena auide quæsierunt:vel etiam quia solidi,quantum ad electos Iudæorum,& quia per legem diuinam præ cæteris gentibus à vitiorum profluuiis desiecati. [ET factum est vulnus sæuum & pessimum] id est,grauissima excæcatio in cordibus horum infidelium Iudæorum,in quos ira dei peruenit vsque in finem. Idco sequitur [IN omnes qui habebant characterem bestiæ] id est,fidem Antichristi,quem recipient pro Chri
" sto,nunc̄que præstolantur eundem [ET in eos qui adorauerunt imaginem eius] id est, eum in sua ima-
" gine seu imitatoribus eius superflue honorauerunt,aut honorabunt . Ista Iudæis qui fuerunt conueniunt, in quibus illud Hieremiæ cōpletum est,Insanabilis est fractura tua,insanabilis plaga tua. Quibus & Chri Hier. 10.
stus testatus est,Ego veni in nomine patris mei,& non recepistis me.Si alius venerit in nomine suo,illum Iohan.5.
recipietis.Præterea secundum Bedam dupliciter prædicatores phialas iræ dei effundunt. Primo , pœnas impiorum eis spiritaliter per iudicij irrogando.Sicut Petrus dixit ad Simonem Magum, Pecunia tua te- Actuū. 8.
cum sit in perditionem.Paulus quoque excommunicauit Corinthium.Secundo eas ecclesiæ prædicādo. 1.Cor.5.
" [ET secundus angelus effudit phialam suam in mare] per mare signantur gentiles,inquieti,amari,ac mimidi,nullo diuinæ legis freno fedati:in quos secundus angelus,vtpote secundus prædicantiū chorus,phia
" lam suam effudit,sacri eloquii verba,infideliumque rorneta,eis annunciando [ET factus est sanguis tāquam mortui] Per sanguinem intelligitur vel effusio sanguinis prædicatorum,quem fuderunt incredduli
" vel sanguinolenta eorum transgressio,siue sempiterna damnatio [ET omnis anima viuens , mortua est

in mari] Per partem intelligitur totum, videlicet homo per animam. Ista quoque distributio est pro gene E
ribus singulorũ, non pro singulis generum: nisi secundum diuersam mortis acceptionẽ. Gentiliũ enim ali-
qui cõuertebantur, & hi ab incredulis pro magna parte occidebantur. Occisores vero propria impietate,
infidelitate, & rabie, deterius occiderunt seipsos, atq; totaliter perierũt [ET tertius angelus effudit phialã »
suã] .i. tertius ordo prędicatiũ euãgelicã veritatẽ eãdẽ aperuit [SVPER flumina & super fontes aquarũ] »
Flumina ista & fontes sunt hæretici, cũ hæresiarchis suis magistris, qui hæretici instar fluminũ abũdabunt
& vndique effluebant & discurrebãt, vt plures sibi in erroribus consociarẽt. Quoniã tamẽ respectu aliorũ
pauci fuerunt, & qui ex eis orti sunt, potius flumina q̃ mare vocãtur: præsertim quia nõ solũ à catholicorũ
Prou. 9. ecclesia, sed etiã à se inuicẽ varijs assertionibus diuiduntur. Quorũ principes & magistri fontes sapientiæ
se æstimare præsumũt, suisq; poculum mortis propinant, qui aquas furtiuas iudicãt dulciores [ET factus »
est sanguis] quia ipsi incorrigibiles sunt atque dãnantur, & prædicatores catholicos pro viribus persequũ »
Eccl. 11. tur [ET audiui angelũ aquarũ dicẽtẽ, Iustus es domine.] Per angelum aquarũ .i. populorũ (aquæ enim si-
gnificant populũ, sicut & Salo. ait, Mitte panem tuũ super transeuntes aquas) intelligitur multitudo tam
supernorũ spirituũ, qui præsunt hominibus, q̃ prædicatorũ atque pastorũ bonorũ ecclesiæ, qui populum
dei custodiũt. Omnes isti diuinã approbant æquitatẽ, & de insto eius iudicio gratias agunt dicẽtes, Iustus
es domine, qui das vnicuiq; quod ei debetur, seu dare re decet [QVI es & qui eras sanctus] per essentiam »
ac totius iustitiæ es origo [QVIA hæc iudicasti] .i. ista iudicia exercuisti, & reprobos taliter perdidisti: in F
quo relucet tua iustitia. Vnde quod ait, quia, non notat causam à priori seu proprie: sed signũ vel causam
à posteriori, scilicet, quantũ ad nos, quibus diuina per suos effectus innotescit iustitia [SANGVINEM sanc- »
torũ & prophetarũ fuderunt] eo modo quo omnes peruersi ac persecutores, vna generatio & vnũ cor- »
Matth. 23 pus diaboli appellantur: sicq; quod vnus seu quidã fecerũt, toti ascribitur. Secundũ q̃ ait Saluator Iudæis,
Vt veniat super nos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terrã, &c. Prædicatores antẽ ecclesiæ prima
& præcipui grariam prophetică habuerunt. Verum circa hæc quæritur, cur non omnes angeli isti phialas
suas fuderunt super terrã: sed secundus super mare, tertius super flumina, &c. cum tamen vox diuina di-
xerit eis, Effundite phialas vestras super terram? Et respondendum, quod ibi per terram habitatores ter-
ræ, scilicet homines designantur: qui ob varias proprietates & culpas, diuersis tamen exprimuntur nomi-
nibus [ET sanguinem dedisti bibere] id est, sui sanguinis effusiõe eos repleuisti, ita quod & ipsi occisi sunt, »
Ezech. 33 vel morte eos potasti, atque dirissima vlrione eorum homicidia vindicasti [VT digni sunt] per sua de- »
Osee. 12. merita. Vnde in prophetis sæpius scriptum est, Sanguis tuus super caput tuum. Et sanguis eius super eum »
Genes. 9. veniet. In Genesi quoque habetur, Quicunque effuderit sanguinem humanum, effundetur sanguis illius »
[ET audiui alterum dicentem] scilicet angelum [AB altari] id est, secretiori loco ecclesiæ, vel de inte- »
riori cordia affectu. Altare etenim dei est mens deuota [ETIAM domine deus omnipotens, vera & iu- »
sta iudicia tua] Per angelum istum signati sunt cæteri militantis ac triumphantis ecclesiæ nuncij & cu- G
stodes, qui eorum, quos per prædestinatum angelum iam dixi expressos, confirmat sententiam, & diui-
næ applaudunt ac gratias agũt æquitati: ad insinuãdum, quod singuli electorum de beneficiis cuique ele-
cto collatis, in deo gaudere & gratias referre debent [ET quartus angelus effudit phialam suam] Istud »
de quarto angelo & phiala sua exponatur, sicut de primo, secundo, & tertio angelis, eorumq; phialis.
[IN solem] Quidam per solem intelligunt Antichristum, qui se asseret solem iustitiæ. Alij principes ec- »
clesiæ, qui ratione potestatis, dignitatis, atque scientiæ per solem notantur [ET datum est illi æstu affligere »
& igne] id est, variis tribulationibus & pressuris, quibus principes subditos vexant [ET æstuauerunt ho »
mines æstu magno] id est, grauissimis afflictionibus laboraueruntur [ET blasphemauerunt nomen domi- »
ni habentes potestatem super has plagas.] Indurati nanque & superbi impatientesque, dum suis exigen »
tibus excessibus exercentur aduersis non attendunt se ea propter sua pati peccata, & ad præclariorem
suæ mentis profectum: sed passionibus animam obtenebrantibus arbitrantur sibi iniuriam fieri, & deo al-
tissimo verbo & corde maledicere audent. Hinc subditur [NEQVE pœnitentiam egerunt, vt darent il- »
li gloriam] sua peccata humiliter confitendo, seque talia iuste pati peusando: ac deo de hoc quod in »
præsenti eos castigat, gratias agendo. His ergo nequaquam assimulemur, sed nosipsos in omnibus ex ani-
mo accusando, & deum in cunctis laudando, pœniteamus, & deo gloriam demus: iuxta illud Iosue sep-
timo, Fili mi da gloriam deo [ET quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ] id est, super H
regnum & ministros Antichristi contra hos prædicando [ET factum est regnum eius tenebrosum] .i. ex »
prædicatione illa, caligo perfidiæ, & tenebræ vitiorum populi huius & principis eius patebunt [ET com- »
manducauerũt linguas suas præ dolore. Et blasphemauerunt deum cœli præ doloribus & vulneribus suis: »
& non egerunt pœnitentiam ab operibus suis] Multi vtique dolebunt & turbabuntur, scilicet Antichri- »
stus & eius fautores, quando ad prædicationem Heliæ & Enoch falsitas ipsorum aperietur, & milia mul-
ta ad dominum conuertentur. Quod autem dicuntur linguas suas præ doloribus manducaturi, hyperbo-
lica est locutio. Sicut de homine multum afflicto ac mœsto asserimus, quod cor suum cõsumit. Insuper cũ
vltio dei in Antichristum, magnamque sui exercitus partem descenderit, non pœnitebunt: sed Christũ cœ
li creatorem, & omnium deũ blasphemando, cœlitus occidentur [ET sextus angelus] .i. sextus ordo præ »
dicatorum [PHIALAM suam effudit] .i. prædicationis eloquia sparsit [IN flumen magnum Enphratẽ »
Per Enphratem fluuiũ Babylonis intelligitur grandis falsorum fratrum collectio, qui fertiles esse vidẽtur
(Euphrates siquidem fertilitas interpretatur) sed intus vanitatũ confusionibus pleni sunt. Vel per Euphra
tem intelliguntur reprobi illi qui Antichristo adhærebunt, & ipso occisa in sua persecuerabunt duritia, vi-
1. Thess. 5. tiis carnalibus seruientes ac defluentes. Propter quod nomine Enphratis exprimuntur, quia in aquis suæ
luxuriæ, & propriæ impietatis abundantia demorabuntur, quousque subito auferantur. Cum enim dixe-
rint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, iuxta Apostolum [ET siccauit aquam eius] .i.

A delitias omnemque copiam horum subito tollendam annunciabit [VT præparetur via regibus ab ortu
solis] id est,ideo sic prædicabit, quatenus sua prædicatione ad Christum reducat reges & principes ab
Antichristo deceptos:qui ad literam pro maxima parte orientales,vt dicitur, erunt. Idcirco quoque ait,
ab ortu solis,quoniam non redibunt ad veritatem,nisi in cordibus eorum oriẽte,per inspirationem inter-
» nã Christo sole iustitiæ [ET vidi de ore draconis, & de ore bestiæ,& de ore pseudoprophetæ exisse spi-
» ritus immundos tres in mundum ranarum] Per draconem diabolus non quilibet,sed ille supremus & pri
mus,qui in Antichristo habitabit,intelligi debet:per bestiam Antichristus:per pseudoprophetam, cœtus
seu multitudo prædicatorum Antichristi. Itaque ad innuendum,quod diabolus in Antichristo habitãs di-
riget dæmones inferiores ad introeundum Antichristi satellites ac prophetas, visus est spiritus immun-
dus de ore draconis exisse.Rursum de ore Antichristi prædicatorumque eius visi sunt egredi spiritus im-
mundi,puta diaboli,quoniam non spiritu sancto sed diabolico pleni loquẽtur: talemque spiritum qualem
ipsi sortiti sunt,per suas prædicationes suis auditoribus insufflabunt. Qui spiritus immundi ranarum spe-
ciem habent,quoniam in omni deformitate ac sordibus vitiorum delectantur.Et sicut ranæ turpem pro-
ferunt sonum,sic ipsi suggerent documenta perfida atque dulcissima, coram deo & omni corde illumi-
nato ineptissime turpissimeq; souantia. [SVNT enim spiritus dæmoniorũ] i.dæmones,qui spiritus sunt
» [FACIENTES signa] id est,quædam mirifica,sicut per magos Pharaonis fecerũt. Quomodo autem Exod.7.
B hoc possint & quantum,dictum est supra cum ostendebatur, quomodo Antichristus miracula sit factu- Apoc.13.
» rus, [ET proeedunt ad reges terræ congregare illos in prælium] id est, regibus inspirant & suggerunt
occasiones & propositum præliandi contra se inuicem,& præsertim contra fideles & iustos,quod & tem
» pore antichristi potissime facient [AD diem magnum dei omnipotentis] id est, vt prælientur tempore
diuinitus præstituto.qui dies dicitur magnus,quia magna sieut in eo. Potest quoque per diem hunc dies
iudicii accipi,quia ex præliatione illa regum iniusta sequetur,quod ad diuinum iudicium ducentur,& co-
» ram omnibus diiudicabuntur.Vnde in Christi persona subiungitur [ECCE venio sicut fur] id est, im-
prouise ac subito ad iudicandum descendam,& peccata vlciscar.Vude in Euangelio loquitur, Qua hora Matth.25
non putatis,filius hominis veniet.Et rursus,Sicut erant in diebus Noe edentes & bibentes, quousque ve- Luc.12.
» nit diluuium,& tulit omnes: ita erit aduentus filii hominis. [BEATVS] est nunc in spe & in merito Marc.13.
» [QVI vigilat] mente.i.coram deo diligens est ne peccet,sed deo in cunctis obediat:iuxta illud,Omni cu Mich.6.
» stodia custodi cor tuum [ET costodit vestimenta sua] id est,virtutes & dona ac cætera gratiarum cha- Prou.4.
rismata, & quantum possibile est opera bona continuat.quibus anima decoratur, protegitur & vestitur.
» [NE nudus ambulet] id est,donis gratiæ spoliatus viuat,ad infernumque tendat [ET videant] deus &
» angeli boni ac mali,vel etiam proximi,qui poterunt scandalizari [TVRPITVDINEM eius] id est, in-
» honestam ac vitiosam ipsius conuersationem,& animæ deformitatem. Verba hæc plenius scripta & ex-
C posita sunt [ET congregabit illos in locum, qui hebraice dicitur herma geddon] quod est secundũ Be Apoc.3.
dam,consurrectio in priora,vel mons globosus. Quod & in bono, & in malo accipi potest. Si in bono,
sensus erit quod Christus iudex congregabit reges terræ,imo & omnes,ad locum sui iudicij:in quo ipse-
met Christus consurget,vt testis fidelis & verax pro suis,& contra iniquos:vbi & vniuersi homines quo
dãmodo suo concursu conglobabũtur.Si in malo,sensus est, quod diabolus seu trium prefatorum immũ-
dorum spirituum numerus colliget interius suggerendo,reges terræ ad collegium Antichristi, vt ei adhæ
reant.Quod collegium consurget aduersus fideles,prioremque fidem Ecclesiæ,& erit sua multitudine ve
» lut mons globosus contra electos. [ET septimus angelus] id est,septimus ordo prædicatorum:quorum
» distinctio in isto cap.non semper accipitur ex parte personarum, sed interdum ex parte officiorum seu
» actuum [EFFVDIT phialam suam] id est,prædicationem suam,& futuræ plenariæ damnationis iram
» [IN aerem] id est,aereas potestates,secundum Bedam & Albertum illarum pœnas denunciando: quæ
simul cum Antichristo & eius ministris,in infernum trudentur.Quemadmodum per Esaiam prædictum Esa.24.
est,In die illa visitabit dominus super malitiam cœli in excelso,& super reges terræ, & congregabuntur
congregatione vnius fascis in lacum,& claudentur in carcere.Dæmones autem ob suam leuitatem,spiri-
tualitatem,& mobilitatem per aerem designantur,& etiam quia in ipso vsque ad diem iudicij cõmoran-
tur [ET exiuit vox magna de templo] Ecclesiæ militantis seu triumphantis [A throno] puta à loco,
D quo deus residere dicitur & regnare.Istam vocem angelus in interiori sensu Iohannis formauit & protu
» lit [DICENS,Factum est] omne quod deus futurum prædixit & fieri iussit,adestque finis [ET facta sunt
» fulgura,& voces & tonitrua] ista enim tunc ad literam corporaliter fient,ad insinuandum horrorem in-
» stantis iudicij.Similiter fient tunc fulgura,id est,miraculosi effectus in superioribus inferioribusque cor-
poribus.Iuxta quod ait Saluator,Erunt signa in sole & luna,& stellis,& in terra pressura gentium.Et vo Luc.21.
» ces & tonitrua,id est,annunciationes imminentium operum dei,& comminationes futuri supplicij [ET
» terræ motus factus est magnus] In visione imaginaria factus iam videbatur, tunc autem realiter fiet
» [QVALIS nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terram: talis terræmotus sic magnus] Et hoc
rursus dupliciter potest exponi.Primo,quia tunc erit secundum Albertum terræmotus vehementissimus
vniuersalis.Nã erit à causa supernaturali voluntaria & diuina.Secundo,per terræmotum intelligitur eõ-
motio cordium humanorum:quia tunc tribulatio & inquietudo maxima erit. Venietque tempus, quale
non fuit ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad tempus illud, quemadmodum apud Danielem legitur. Dan.12.
» [ET facta est ciuitas in tres partes] id est,reproborum societas quæ maior est numero quàm catalogus
electorum,in tres portiones,videlicet in Iudæos.paganos,& falsos seu impios Christianos diuiditur: ita
quod quælibet pars secundum sui peccati mensuram supplicia sortietur. Circa hunc locum dicit Beda,
Triforme bellum impia ciuitas infert Ecclesiæ dei,quam gentiles & hæretici aperto certamine,& subdo
» la fictione,falsi fratres prauis infestant exemplis [ET ciuitates gentium ceciderunt] Nam igne coufla-

grationis omne ædificium destruetur, & viuentes gĕtiliter damnabuntur] [ET Babylon illa magna] vi- E
delicet præfata iam ciuitas, seu collectio impiorum vitiis deordinata. Babylon enim confusio dicitur [VE „
nit in memoriam ante deum] id est, deus inuariabilis, per suæ æquitatis effectum ostendet se memorem „
iniquitatum eius in die iudicij [DARE] id est, vt det ei [CALICEM vini] id est, poculum damnatio- „
nis, mensuratamque pœnam secundum mensuram culpæ [INDIGNATIONIS itæ eius] id est, pœ „
næ procedentis ex indignatione iræ dei cõtra eius peccata. Hoc est ex zelo iustitiæ, quo eius crimina deus „
iustissimus & sanctissimus detestatur. Porro secundum Albertum, quoties Iohannes in libro isto loquitur
de pœna malorum, dicit calicem vini, & non aquę: ad innuendum, quod plaga eorum irreuocabilis erit ac
desperata. Sicut signum est desperatam esse plagam, dum vinũ propinatur laboranti in febre acuta [ET „
omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti] id est, habitacula nunc in terra cessabunt, & habitatores „
de terra tollentur. Sed & terra complanabitur in nouissima hora. Aliqui autem per insulas intelligunt iu-
stos instar insularum iactibus persequutionum contusos: qui tunc mente se à reprobis segregabunt. Per
montes vero perfectos, qui tunc in damnatione perennium non inuenientur participes [ET grãdo ma- „
gna sicut talentum descendit de cœlo] id est, grauissima dei percussio, scilicet pœna inferni, tunc ruet su- „
per iniquos [ET blasphemauerunt homines deum propter plagam grandinis, quia magna facta est ve- „
hementer] Impij enim & reprobi, præsertim damnati, ex dei flagellis non emẽdantur: sed indurant ur, & „
impatientia pleni blasphemant: quasi deus iniuste agat cum eis, & optantes eum non esse, eiusque omni- F
potentiæ & gloriæ ineffabiliter inuidentes. In inferno enim erit odium omnis boni honesti, superbia, ira,
inuidia, &c. quæ omnia augebunt calamitatem miserrimorum, cum animus tam inordinatus sibijpsi pœ-
nosus sit. Peccabunt autem miseri, sed non demerebuntur, cum non sint in via, seu statu merendi ac deme
rendi, sed in termino.

EXPLANATIO CAP. XVII. [ET venit ad me.] ARTICVLVS XVIII.

Apoc. 16.

VB effusione phialæ septimi angeli, diem iudicij sanctus Iohã. circa finem præce-
dentis cap. summatim perstringẽs: nunc ad ea quæ prætermisit reuertitur, atq; sub
specie mulieris meretricis ciuitatem diabolo deseribẽs, quas pro suis sceleribus pœ-
nas passura sit, nunc declarat. Iam enim causa reprobationis impiorum ostẽditur.
Apoc. 15. 16. [ET venit ad me vnus de septem angelis, qui habebãt septem phialas] Quemad- „
modum per septem angelos istos vniuersiras prædicatorum Christi, & per septem
phialas eorum totius sacræ scripturæ intelligẽria seu doctrina insinuetur in præce
dẽtibus dictum est. Itaque in visione hac imaginaria apparebat Iohãni effigies ali-
cuius prædicatoris Euangelicæ legis, gerens personam alicuius ordinis, chori seu agminis prædicatorum.
Et forte aliquis Euangelistarum seu Apostolorum, tempore huius reuelationis defuncti, Iohanni in vi-
Ezec. 16. sione apparuit [ET loquutus est mecum] loquutione interna [DICENS, Veni] per considerationem G
Oseæ. 4. intentam [ET ostendam tibi damnationem meretricis magnæ] .i. ciuitatis diaboli, quę est generatio re- „
proborum, collectio impiorum. Quæ non meretrix tantum, sed etiam adultera appellatur, quoniam reli-
cto sponso cœlesti, creatore suo deserto, dæmoni consponsa se ac maculandam prosternit: cum va-
nis atque caducis mente misceatur, innumeris sordibus maculatur [QVAE sedet super aquas multas] id „
Actuũ. 4. est, in multis populis conquiescit, ex quibus & ipsa consistit: quos decipit, quibus & dominatur. Residet
2. Cor. 2. quoque in concupiscentiæ aquis, atque in discordium fluctibus populorum. Quemadmodum econtrario
multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna: quos despondit Apost. vni viro virginem castam
exhibere Christo [CVM qua fornicati sunt reges terræ] Reges enim principes, & magnates seculi huius „
sunt principalis primaque portio ciuitatis istius: & inferioribus vitiosis, quos bene dirigere debuerunt, in
vitijs sunt conformes: simulque cum eis à deo cor suum auertunt, & ad ea quæ dæmonibus complacent
illud conuertunt, spiritaliter & corporaliter fornicantes [ET inebriati sunt] id est, vltra mensuram re- „
pleti [QVI habitant terram] videlicet carnales terreni qui ad cœlestia non aspirant [DE vino prosti- „
tutionis eius] id est, de carnalibus eius oblectamentis, vel quibuscunque bonis temporalibus decepriuis, „
quibus anima prostituitur dæmoni [ET abstulit me in desertum in spiritu] id est, in spiritali hac visione „
seu mentis considerationc auertit me ab intuitu, cui eram intentus, ad considerationem populi à deo re-
licti: qui per desertum exprimitur, tanquam à dei inhabitatione alienus. Vnde Berengãdus, Per desertum H
omnium impiorum multitudo designatur, eo q; ipsa deseruerit deum, & ideo derelicta sit ab eo [ET vi- „
di mulierem sedentem super bestiam] id est, diabolo seu Antichristo innitentem, atque in ipso fallaciter „
quiescentem [COCCINEAM] id est, peccatis cruentam, & sanguinis martyrum, quem effudit, ream. „
Coccus nanque sanguinei est coloris [PLENAM nominibus blasphemiæ] id est, multa verba blasphe- „
miæ proferret contra Christum. Antichristus quoque multa diuinitatis nomina subiipsi non sine gra-
di adscribet blasphemia. Porro diabolus id summe conatur, vt ad peccata blasphemiæ mentes in- „
ducat humanas [HABENTEM capita septem & cornua decem] Quid per hoc designetur, pau- „
lo post in hoc cap. sanctus docet Iohannes. Nam & parabolam hanc ipse exponit in textu [ET mu-
lier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis] Per quod
intelligi potest, quod huius congregationis pars potior mundi huius regia fulget virtute, omnique orna-
mento mundano: quod item filii huius seculi peritura quærunt diuitias, & vestimentorum ornatus, ac cę-
tera quibus coram hominibus decorentur: qui mentem deo immaculatam exhibere non satagunt. Spiri-
talius autem per purpuram simulata perfectio sumitur, quam impia plebs, ambitiosę dominans sibi fin-
git inesse, per coccinum cruenta ferocitas contra iustos, per aurum sapientia, quia astuti sunt filii seculi:
lapidem precio sum charitas, per margaritas cæteræ virtutes insinuantur, quibus callida plebs se fingit or
natam [HABENS poculum aureum] id est, delectabilia mũdi [IN manu sua] quia talia præbet ama „

A toribus suis, videlicet diuitias, delitias, & honores vitæ præsentis [PLENVM abominatione & immun-
» ditia fornicationis suæ] id est, abominationibus, vitiis, & inquinamentis, spiritalis corporalisque fornica-
» tionis suæ] id est, abominationibus, vitijs, & inquinamentis, spiritalis corporalisque fornicationis: quæ o-
mnia incurrunt hi, qui mundum & ea quæ mundi sunt amplectuntur, seu de poculo bibunt præfato. Be-
rēg. per poculum aureum, intelligit documenta philosophorum ac poetarum erroribus plena. Beda vero
» hypocrisim, quia foris parent hominibus quasi iusti: intus vero pleni sunt omni spurcitia [ET in fronte
» eius nomen scriptum mysterium] id est, meretrix ista in aperto, seu in manifesta sua operatione ostendet
qualis sit: quia ex operibus suis quisque cognoscitur, & arbor ex fructibus suis iudicatur. Veruntamē quo- Mat. 27.
niam tot simulatis virtutibus decoratur, non omnibus mulieris huius prauitas innotescet: sed iustis atque
prudentibus: ideo nomen eius mysterium quoddam est. i. secretum. mysterium enim vocatur, quod est ali
cuius occulti contentiuum: atque in quo aliud cernitur, & aliud intelligitur. Deinde nomen complexum
» exprimitur [BABYLON magna mater fornicationum & abominationum terræ] Babylon nempe vo-
catur, quoniam impietatum confusionibus plena, nil agens veraciter, ordinate, sapienter ac virtuose: cum
semper habeat intentionem corruptam. Magna, propter multitudinem filiorum suorum, enormitatem-
que criminum. Mater fornicationum, id est, origo immunditiarum radix auersionum à deo: quę verbo &
» exemplo alios & à dei copula casta auertit, & suis impuritatibus miscet [ET vidi mulierem ebriam de
B sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu] id est, immoderanter repletam transgressione, qua
sanguinem electorum effudit, quorum sanguinem instar ebrij sitit. Et quia hęc mulier totum reproborum
corpus repræsentat, adscribitur ei non solum effusio sanguinis martyrum Christi, sub Euangelica lege
» effusi: sed eorum quoque qui ante Saluatoris aduentum pro iustitia occubuerunt. [ET miratus sum cū
» vidissem eam, admiratione magna] Fuit enim effigies ista & significatio eius valde mirabilis, rara, sapiē
tialis ac mystica. Et in hac visione multa reuelata sunt sancto Iohanni, quæ ante tam distincte ac particu-
lariter non cognouit. In persona quoque Ecclesia miratus est Iohannes, q̄ deus electos suos tam multi-
formiter tentari permittit, quod etiam reprobos tam patienter ac longanimiter suffert. De qua re Hiere- Abac. 1.
mias & Abacuc, imo & Iob, vel in sua, vel in infirmorum persona non parum se admirari testantur, Hie- Iob. 21.
remia dicente, Iustus quidem es domine, si disputem tecum. Veruntamē iusta loquar ad te. Quare via im Hiere. 12.
» piorum prosperatur &c. [ET dixit mihi angelus, Quare miraris?] id est, noli nimium admirari, sed cau
» sa cognita admiratio cessel. [Ego dicam tibi sacramentum] id est, occultam significationem [MVLIE
» RIS & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet septem capita, & decem cornua] Ista enim consequenter an Apoc. 12.
» gelus exponit, & de significatione mulieris ac bestiæ iam dicta sunt aliqua. [BESTIA quam vidisti] i. 13.
» diabolus qui supra dictus est draco, seu Antichristus [FVIT.] Diabolus enim ante domini saluatoris ad-
» uentum pene cunctis dominabatur hominibus. Similiter Antichristus modico tempore regnaturus est, &
C quantum ad hoc de ipso dicitur, fuit, scilicet in mundo hoc regnans [ET non est] nunc post Christi ad-
uentum in mundo sic dominans, sicut olim fuit ipse diabolus. Propter quod passione instante testatus est
Christus, Nunc principes huius mundi eijcientur foras. De Antichristo quoque dicitur, non est, quoniā re- Iohan. 12.
» gnum eius sicut crudelissimum ita & breuissimum erit [ET ascensura est de abysso] id est, tam dæmon
quàm Antichristus de impietatis profundo, de insidiarum occulto, de latebris calliditatis, & abundantia
» praultatis, ascendet in fine mundi ad hominum deceptionem, & ad principatum super iniquos, [ET in
» interitum ibit,] æternam damnationem recipiendo. Antichristus quoque cum omnibus præsidēs fuerit,
» repente diuina occidetur virtute. [ET mirabuntur inhabitantes terram, quorum nomina non sunt scri-
» pta in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam quæ erat & non est] id est, habitatores terræ,
terrena magis quàm cœlestia appetentes, qui ab æterno prædestinati non sunt, stupebunt videntes Anti-
christum, seu diabolum per Antichristum tam potenter regnare, tamque mirabilia operari in mundo. Mi
rabuntur quoque, quum viderint regnum illud tam repente deiectum, & principem suum tam subito esse
» extinctum. [ET hic est sensus] id est, interpretatio seu expositio eorum, quæ vidisti, hæc est, [QVI ha-
» bet intelligentiam] id est, illi qui capere poterit, qui docilem habet mentem & intelligentiam scripturā-
rum. Quasi dicat, Interpretatio horum difficilis est & profunda. Deinde exponit quæ sint capita bestiæ.
» [SEPTEM capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, &] pro, id est, [SEPTEM reges sunt]
D id est, per septem capita bestiæ intelliguntur septem montes, id est, septem reges, vt pote præ cæteris po-
testate sublimes, animositateque tumidi, ac cæteris præsidentes: qui sunt velut fundamenta ac stabilimen-
tum mulieris istius meretricis ciuitatis diaboli, congregationisque reproborum: quia illorum potestati in-
nititur, & de eorum præsumit potentia. Impij enim subditi scientes dominorum suorum potentiam atque
malitiam, audacter agunt mala, quæ dominis suis placere nouerunt. Hinc secundum Berengandum, sicut
Apostoli dicuntur fundamentum ciuitatis Dei, puta Ecclesiæ: sic isti sunt fundamentum ciuitatis diaboli.
» Septenario autem vniuersitas regum ac principum horum exprimitur. [QVINQVE ceciderunt, vnus Ephe. 2.
» est, & alius nondum venit] id est, horum septem regum quinque iam perierunt, illi videlicet, qui à tempo
re Adæ vsque ad diluuium regnauerunt. Item & illi, qui post diluuium vsque ad Abraham fuerunt. De-
inde & hi qui deinceps vsque ad Mosen præfuerunt. Postea illi qui à tempore Mosi vsque ad transmigra
tionē Babylonis rexerunt. Quinto & hi, qui ab illo tēpore vsq; ad Christi aduentū dominabātur. Omnes
isti durissimum Dei iudicium sunt perpessi, quoniam potestate sibi concessa abusi sunt, impios fulciendo
atque portando, contra fideles ac iustos. Vnus autem regum istorum, videlicet sextus, nunc est sub Euan
gelica lege, per quem omnes reges & principes persequentes ecclesiam innuuntur. Et alius, vtpote septi-
» mus nondum venit, scilicet Antichristus. [ET quum venerit, oportet illum breue tempus manere in re-
» gno. [Tribus enim annis cum medio legitur aperte ac generaliter regnaturus. Vnde & eius persequutio
sicut durissima, ita erit breuissima. Ideo ait Saluator, Nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis

caro:sed propter electos breuiabuntur. Vnde Greg. asserit, Quia & superbos & infirmos nos dominus cõ E
spicit, dies quos singulariter malos intulit, misericorditer breuiatos dicit: profecto vt & superbiam nostrã
terreat de aduersitate, & infirmitatem foueat de breuitate. [ET bestia] scilicet Antichristus, siue diabolus, »
[QVAE erat, & non est] secundum expositionem iam habitam [ET ipsa octaua est] .i. quãuis ad repro- »
borum congregationem pertineat, tanquã caput ipsius: ob singularẽ tamen suam nequitiã, potestatẽ, emi »
nentiã, ponit in numerũ, & propriũ obtinet locum. [ET de septẽ est] .i. ad reproborum catalogum spe- »
ctat. [ET in interitũ vadit] scilicet in dãnationem perpetuam. Insuper ostenditur, quid decem cornua be »
stiæ signent. [ET decẽ cornua quæ vidisti] in bestia, scilicet Antichristo [DECEM reges sunt] .i. repræ- »
Apoc. 13. sentant [QVI regnum nondũ acceperunt: sed potestatem tanquã reges vna hora accipient] Dicunt ali- »
qui, quod regnũ Romanum circa Antichristi tempus diuidetur in decem regna: quorũ reges adhærebunt
Antichristo, sicut capiti cornua: & per illos impugnabit Ecclesiã, qui nunc quoq; per decẽ reges signan-
tur. Securius autem videtur dicendum, quod sicut supra quandoque, ita & nunc per denarium vniuersitas
insinuatur: ita vt per decem reges intelligãtur omnes reges, qui Antichristo tunc acquiescent, qui nondũ
regnum sortiri sunt, quia nec nati sunt: sed tempore illo vna hora .i. modico tempore potestatem accipiẽt
& habebunt: sicut & Antichristus non diu regnabit. Accipient autem tanquam reges, quia præsidẽtia eo-
rum tã breuis & impia erit, vt potius dicatur apparentia, quàm veritas regiæ potestatis. Accipient quoque
[POST bestiam] .i. imitando suum principem Antichristum, per potestatis abusum: & non in tanta pleni F
tudine, sicut ipse. Hi vnum consilium habent] id est, concordes erunt in malo, ad persequendum Eccle-
siam [ET virtutem & potestatem suam bestiæ tradent] .i. seipsos & suos exercitus ad cooperandũ & ob- »
Esa. 53. sequendum Antichristo præbebunt. Vel ei quicquid possunt adscribent. [HI cum agno] .i. contra Chri- »
stum [PVGNABVNT] qui propter innocentiam & immolationem suam pro nobis, agnus vocatur. Pu- »
gnabunt autem contra eum, eius fidem & legem pro posse tollendo, eiusque membra infestando: de qui-
Matt. 25. bus testatur, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis [ET agnus vincet eos] dando suis militi- »
bus patientiam in aduersis, Antichristum etiam perimendo, Euangelicam legem postea reformando, &
quosdam persecutorũ istorum corporaliter occidendo, æternaliterq; dãnando, quosdã forsitan post Anti
christi interitum conuertendo [QVONIAM dominus dominorũ est & rex regum] ideirco cunctis potẽ »
tior, & ad superandum idoneus [ET qui cum illo sunt] .i. qui ei fideliter vsque ad mortem in omni tribu- »
latione adhærent. Hi sunt [VOCATI] à deo per inspirationem aut prædicationem [ET electi] ad vitam »
beatã [ET fideles] re & nomine. Deinde angelus exponit, quid per aquas præfatas signetur. [ET dixit »
mihi] .s. angelus [AQVAS quas vidisti vbi meretrix sedet] .i. ciuitas diaboli seu reproborũ collectio con- »
quiescit, sicut paulo ante expositum est [POPVLI sunt & tribus linguæ] .i. variæ nationes ex quibus ma »
Prou. 13. gnorũ societas cõstat [ET decẽ cornua, quæ vidisti in bestia] .s. reges & reprobi memorati [ORIENT »
Psal. 10. fornicariam] .i. meretricem ciuitatem diaboli, cum se viderint cũ ea pariter perituros. Sed & vnus odiet G
alium, secũdũ quod inter superbos semper sunt iurgia imo odient & seipsos, optando se non esse, & posse
impie agere & frui caducis. Nam & qui diligit iniquitatem, odit animam suam [ET desolatam facient eã »
& nudam] quia tunc ei non ferent auxilium quemadmodum ante, quando diuitiis seculi subditos suos or »
nauerunt [ET carnes eius manducabunt, & ipsum igne concremabunt.] Si carnes eius comedẽt, quomo »
do eam comburent? Hyperbolica ergo & metaphorica est loquutio, ad innuẽdum magnitudinem mutui
odij eorum in pœnis, qui socij fuerant in peccatis, qui sibi mutuo augent suæ damnationis supplicia. Nam
Galat. 5. & Apostolus ait, Si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem cõsumamini [DEVS enim de- »
dit in corda eorum, vt faciant quod placitum est illi] .i. meretrici mala pœnalia inferant modo præfato. Si »
autem referatur ad mala culpæ, intelligendum est quod deus dedit hoc permissiue. Sicut ait Apostolus,
Rom. 1. Trãdidit illos in reprobum sensum, vt contumeliis afficiant corpora sua in seipsis. Vnius nempe peccati
demerito meretur peccator à deo relinqui, grauius excæcari ac transgredi [VT dent regnũ suum bestiæ] »
id est, congregationem sibi subiectam atque in vitiis similem, exponant diabolo puniendam, vel ab Anti-
christo & diabolo se regi permittant: sequẽtes Antichristi malitiam, etiam post eius interemptionem [DO- »
NEC consumentur verba dei] .i. opere impleantur, quæ serui dei ex diuina reuelatione de cursu statuq; »
istorum prædixerunt: quibus impletis, impij pariter sine fine cruciabuntur. [ET mulier, quam vidisti] sci- »
licet meretrix sedẽs super aquas, puta collectio reproborum [EST ciuitas magna] id est, ciuitas diaboli, H
scilicet reproborum hominum multitudo [QVAE habet regnum super reges terræ] id est, potestatem & »
dominiũ tale ac tãtum, quod etiã reges sibi plurimos subiugabit, vt secũ Antichristo consentiant. Vel hoc »
idco dicitur, quia reges sunt pars ciuitatis istius. Rex autem vt vna persona, à multitudine superatur.

EXPLANATIO CAP. XVIII. [ET post hæc vidi.] ARTICVLVS XIX.

CONSEQVENTER mystico difficilique sermone, describit sanctus Iohannes huius mundi immundi seu seculi nequam vanitatem, & iustam cõdemnationem
eiusdem. [AT post hæc vidi alium angelum descendentem de cœlo, habentem pote »
statem magnam: & terra illuminata est à gloria eius] Secundum Albertum hic incipit visio sexta, ideo ait, post hæc, puta visionem quintam præscriptam. Porro in vi-
sione hac imaginaria apparebat Iohanni quod angelus præpotens atque præsplendi
1. Cor. 1. dus de cœlo descendens, tanti esset fulgoris, vt ipsa terra inde fulgeret. Hæc autem
Esaiæ. 9. per quasdam similitudines, species, siue effigies angelus sanctus Iohannem instruens
inrusque alloquens, mũstrauit eidem. Denique per angelum istum quidam intelligunt Christum, qui per
incarnationis mysterium cœlitus venit, qui est virtus & sapientia patris, & magni consilij angelus, à cu-
ius gloria, id est, eminenti sapientia, prædicatione, miraculosaque operatione illuminati sunt habitantes in

A terra, videlicet militans electorum Ecclesia, quando populus qui sedit in tenebris vidit lucem magnam.
Alij per angelum istum intelligunt cœtum seu ordinem doctorum & prædicatorum, qui de militantis Ecclesiæ cœlo descendit & magnæ virtutis est, potens soluere & ligare peccata, & viatores illustrat. Putest quoque per angelum hunc angelicus spiritus accipi ad consolationem fidelium, mũdi seu impiorũ ruinã
» eis denuncians. [ET exclamauit in fortitudine dicẽs, Cecidit, cecidit Babylon illa magna] Hoc ipsum in superioribus dictum expusitumque recordur. Quod autem per Babylonẽ ciuitas dæmonis, videlicet impiorum & reproborum huminum vniuersitas, designetur, in isto potissime libro, frequenter prædictũ est. Præterea sicut in libris prophetarum Esaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, per Babylunem ad literam exprimitur vrbs illa Chaldææ, in qua Nabugodonosor rex regnauit: per quam ibidem spiritaliter mũdus vanitatibus deditus, & mundanorum huminum multitudu intelligi datur: ita præsenti capitulo per Babylonem ad literam significatur præfatus mundus, vitiorum confusiune repletus. Sicut ait Iuhannes, Omne quod est in mundu, concupiscentia carnis est, & cõcupiscentia uculorũ, & superbia vitæ. Vnde in isto capitulo multa verba scribit Iuhannes, quæ in memoranis habẽtur prophetis. Veruntamẽ literalis sensus distinctus est. Rursus quia non sulum per Babylunem, sed per AEgyptum quoque & Tyrum mundus spiritaliter explicatur, aliqua hic verba scribuntur, quæ apud Ezechielem de Tyro dicuntur. Itaque ceeidit, cecidit Babylon, id est, vani humines corpore & anima perierunt, & in vtroque damnabuntur ac punientur. Et si-
B cut nunc cadunt in profuuda vitiorum, ita tunc cadent in barathrum tormentorum. [ET facta est habi-
» tatio dæmoniorum, & custodia umnis spiritus immundi, & omnis vulucris immundæ & odibilis] id est, sicut ciuitas materialis euersa funditusque destructa, fit mausiu & locus brutorom: sic impiorum caterua peccando, facta est lucus domus & ciuitas dæmoniorum spirituum immundorum: qui ob suam in altum viti-osam tendentiam volucres immundæ atque odibiles appellantur. Odibilis enim coram deu & huminibus est superbia. Et in Euangelio ait Saluator, quod vulucres cœli comederuur semeo verbi dei, id est, diaboli. Rursus ciuitas ista cadendu in mala pœnæ æternæ, fit habitatio dæmonum: quoniam in inferno opera diabolica incessanter exercer, umne bonum virtutis odio habens, & deum sine cessatione blasphemans. Impij autem odibiles sunt, noo quantum ad esse, quod habent à deo: sed quu ad culpam, quam ba-
» beut à propriu [QVTA de ira fornicationis eius] id est, de voluptate immunda, seu amore illicito, ac im-
» pia vanitate dei iram seu vindictam prouocante Babylunis buius [BIBERVNT] id est, gustauerunt
» [VMNES gentes] per cuusensum, appetitum, seu actum. Omnes, inquam gentes, geutiliter non ratio-
» nabiliter conuersantes, seu quædam de omnibus [ET reges terræ cum illa furnicati sunt] mente & cor-
» pure, terrena magis quàm cœlestia amplectendo, & concupiscentias assequendu [ET mercatores ter-
» ræ de virtute diuitiarum] id est, magnis & futtibus diuitijs [DIVS diuites facti sunt] Quod de oeco-
» tiaturibus literaliter accipi potest, qui opes secoli congregando ditantur. Spiritaliter vero mercatores
C sunt umues auari. Iuxta quod in Ecclesiastico scriptum est, Auaru nihil est sceleſtius. Et, Nihil est iniquius, quàm amare pecuniam: hic enim animam suam habet venalem. Isti pro temporali abundãtia suas animas infelici commutant mercatu. Sed cum Babylou ista aliud nihil sit, quàm gentes umnes iniquæ, cum regibus reprobis: quumodu mercatures, & reges, ac gentes umnes de ira fornicationis eius biberũt? Et respondendum, quod loquitur de eisdem quasi de diuersis, secundum diuersas proprietates & considerationes. Quemadmodum in scripturis & Ecclesia & fidelibus fit mentio quasi de diuersis: cum tamen sint idem. Quoniam ergu plerunque vnus reproborum alium inducit ad impietatem, interdum vero reprobi seipsus prouucaut ad peccandum, nune nomine Babylunis quasi vnum aliquid, nunc aliis oomini-
» bus quasi plures signantur [ET audiui voeem aliam de cœlo dieentem, Exite de illa populo meus] Voeem hanc in interioribus vinbus animæ sancti Iohanuis angelus eum informans formauit, quam ipse interiori auditu percepit. Per quam prædicatio Christi, & seruurum eius bortantium fideles, vt ab impijs se elongent, intelligi datur. Nam & Paulus, Exite, inquit, de medio eorum: & immundum ue retrigeritis
Denique Hieremias Babyluuis destructiunem prænuncians, populum Iudæorum hortatur exire de medio Babylonis. Sed & Esaias ait, Exite, exite, & pollutum nulite tangere. Semper autem & vbique exeuo dum est de cougregatiune malorum, mente & animo: ne scilicet consenoamus vanitati & prauitati illorum, sed omne vioum detestemur, & peccatum semper displicear. Interdum vero, cũ fieri potest, etiá corD puralis recessus perutilis est, maxime imperfectis, qui aliorũ malitia faciliter maculãtur [ET ne partici-
» pes sitis delictorum eius] eadem mala agendu, seu eadem bona omittendo, aut certe illorum peccatis
» consentiendo, aut etiam noo redarguendo [ET de plagis eius non accipiatis] id est, de prauis exemplis & scandalis, quibus animæ vulnerantur, occasionem ruinæ sumendo: sed inflexibiles sitis in bono. Rursus de plagis eius non accipiatis, id est, supplicia ei parata nolite incurrere. Tanquam dieat, Si oon commuoiearis in peccatis, ooo cummunicabitis in tormentis. Ita egressus fuit de babylone Hieremias, qui ait, Nun sedi in cuusilio Iudenoum, & diem bominis non concupiui. A facie manus tuæ domine solus sedebam. Itemque Psalmista, Nou sedi com consilio malignantium, & cum iniqua gerentibus non introibo. Itaque nos barbari studeamus implere, quod in libro Tobiæ puella quædam impleſſe se veraciter profitetur, Nunquam cum ludentibus miscui me, oeque com his qui in leuitate ambulant, par-
» ticipem me præbui. [QVONTAM peruenerunt peccata eius vsque ad cœlum] id est, in tantum coram deo creuerunt atque enormia facta suot, vt exigente institia sit damnanda, Simile est quod loquitur Hieremias, Peruenit iudicium eius vsque ad cœlum. Et de Niniue dominus ait, Ascendit malitia eius coram
» me [ET recordatus est deus iniquitatũ eius] .i. statim vltionis effectum monstrabit se peccata eius attendere. Consequenter dominus ait electis & sanctis. [REDDITE illi, sicut & ipsa reddidit vobis] id est, Babyloni seu cougregatiuni prauorum infligite pœnas iustas, pro persequutionibus quas intulit vobis iniuste. Nec hoc est contra illud, quod ait Saluator, Benefacite his, qui oderunt vos: Et Aposto-

Iohan. 20
Apoc. 14
Esa. 21.
Esa. 13. 14
Hie. 50. 51
Ezec. 32.
1. Iohã. 2.
Ezec. 27.
Eccle. 10.
Matth. 13
Luc. 8.
Eccle. 10.
Eudem.
2. Cor. 6.
Hier. 50.
Esa. 52.
Hier. 25.
Psal. 23.
Tobiæ. 3.
Hiere. 51.
Ionæ. 1.
Matth. 5.
1. Thess. 5
1. Petr. 3.

lus, Nulli malum pro malo reddentes. Hoc enim ideo dicitur, ne quis propria authoritate se vindicet, aut E
zelo inordinatæ vindictæ affligat. Sed ex comissione diuina, & secundum processum iustitiæ licet id age-
re: præsertim non vt propria iniuria vindicetur, secundum quod propria: sed inquantum est dei iniuria,
eiusque offensiua [ET duplicate illi duplicia] id est, pro duplicibus pœnis quas intulit vobis, in cor-
pore & in anima vos affligendo, infligite ei duplicem punitionem, vt corpore & anima in inferno crucie-
Iob. 24. tur. Et hanc duplicem punitionem duplicate, vt corpus affligatur frigore & calore: iuxta illud Iob,
Ibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: anima vero verme conscientiæ, & carentia visionis diui-
næ. Iterum pœnæ istæ duplicari dicuntur, quia pro temporalibus persequtionibus, quas impij infli-
Hiere. 50. gunt electis, æternales recipiunt punitiones. Hæc ergo facite ei [SECVNDVM opera eius] id est, se-
cundum quod mala acta ipsius merentur: iuxta illud Hieremiæ, Reddite ei secundum opus suum. Iuxta
omnia quæ fecit, facite ei [IN poculo, quod miscuit vobis] id est, pro multiformi tribulatione, qua
vos potauit [MISCETE illi duplum] id est, duplicatam & æternalem pœnam ei infligite, secun-
dum modum prefatũ. ¶Sed nonne hoc videtur esse contra iustitiam & crudele, cũ vltio nõ debeat quan
titatem culpæ excedere? Respondendum, quod non. Non enim vltra, imo citra condignum puniuntur ini
qui: quanuis illa pœna sit multo maior, quàm pœna quam iustelerunt iustis [QVANTVM glorificauit se]
contra deum atque iustitiam inaniter gloriando, vel se per superbiam erigendo, humanam gloriam appe
tendo, alijs se gloriosum exhibendo [ET in delitijs fuit] in carnalibus carnaliter delectando [TAN-
TVM date illi tormentum] quo in corpore affligatur propter delitias impuras præhabitas [ET luctum] F
id est dolorem in anima, contra glorificationem inanem: sicque pœna correspondeat culpæ. ¶Sed cũ in-
comparabiliter maior ac diuturnior sit pœna inferni quàm delectatio præsens, quomodo dicitur, tantum
date illi, &c. Respondendum, quod sensus est, vt secundum exigentiam demeritorum suorum puniatur:
tamen citra condignum, propter immensitatem diuinæ clementiæ. Vnde proportio ista attenditur penes
genus, vt qui magis se glorificauit, & in delitiis maioribus fuit, acrius puniatur cæteris paribus. Quæ ver-
ba superbis & luxuriosis præsertim timenda sunt & pensanda: quia quo nunc amplius intumescunt, & in
carnis vilissimæ fœtidissimis delectationibus se resoluunt, eo dirius in infima tartari deprimentur, atq; in-
tensius torquebuntur. Similiter cupidi & gulosi, qui in auro, argento, cibo, & potu delectationes suas con
stituunt. Omnis autem delectatio munda & licita est in deo, vel in rebus creatis secundum deum. Quòd
autem Babylon ista iure sic punietur, verba pandunt sequentia [QVIA dicit in corde suo] stulte, præ-
sumptuose, ac impie cogitando [SEDEO regina] id est, potestate, honore, & opulentia rerum vallata
[ET vidua non sum] id est, à multis mecum spiritaliter aut corporaliter fornicantibus diligor [ET lu-
ctum non videbo] id est, aduersa & tristia non incurrã, neque experiar. Impij nanque quanuis se sciant
Eccles. 8. pro suis scelleribus puniendos, fingunt tamen se non videre quod vident: & memoriam mortis à sua mẽte
reiiciunt, ne tristis cogitatio lætitiã cordis eorũ perturbet. Tales sunt filij huius seculi qui sine timore pec G
cant, & in tanta viuunt securitate stultissima, quasi morituri non essent [IDEO in vna die venient plagæ
eius] puta in die iudicii. Quæ vero sint plagæ istæ subiungitur [MORS, & luctus, & fames] Per mortẽ
intelligitur mors secunda, videlicet infernalis miseria: per luctum pœnarum acerbitas, dolor, confusio: per
famem desiderium quietis quam nũquam habebit, seu omnis boni defectus quo iugiter plena erit [ET
igne comburetur] quia æterno igne torquebitur, non consumetur [QVIA fortis est deus, qui iudicabit
illam] ideo nullus potest ei resistere, & quicquid sibi iustum videtur, potest efficere. Præterea vniculque
impio ad ciuitatem Babylonicam pertinenti, & vana securitate negligentiaque decepto, mala ista in die
Luc. 12. vna eueniunt: quando hora qua non putauit corporaliter moritur, diuinitus condemnatur, omnibus tem-
poralibus quæ dilexit priuatur, quemadmodum legitur diues ille dixisse: Anima habes multa bona repo-
sita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi deus, Stulte hac nocte animã tuã
Luc. 6. repetunt à te: quæ autem parasti cuius erunt? Aduertant igitur amatores mundi, quod loquitur Christus,
Esa. 47. Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis diuitibus, qui nũc
habetis consolationem vestram. Porro his verbis consonant quæ apud Esaiam de Babylone conscripta
sunt, Dixisti in sempiternum ero domina: quæ dicis in corde tuo, nõ sedebo vidua, & ignorabo sterilitatẽ.
Veniẽt tibi hæc duo subito in die vna, sterilitas & viduitas. [ET flebunt & plangent super illã reges ter-
ræ, qui cum illa fornicati sunt & in delitiis vixerunt, cum viderint fumum incendii eius] id est, tempore H
damnationis infernalisque pœnæ ipsius Babylonis, videlicet congregationis prauorum reges & princi-
pes animosi & impij (qui sunt principalis portio Babylonis istius) communem eius calamitatem dolebũt
ac flebunt, se simul cum ea defflentes. Cum viderint simulque sensserint fumum incendii eius. i. inflamatio-
nẽ qua ab igne gehẽnę torquebitur. Loquitur autem scriptura hoc loco de his secundum modum loquen
di aliquibus usitatum. Frequenter nempe contingit, vt præclara aliqua vrbę ab hostibus capta præcipui ci
ues eius, quanuis & ipsi videant se mox trucidandos, suam tamen miseriam reticendo, totius ciuitatis suæ
vastitatem & clades deplorent [LONGE ftantes propter timorem tormentorum eius] id est, animo ve
hementer abhorrentes ac refugientes tormenta impiæ ciuitatis, quæ ipsi simul cum ea experiuntur inui-
ti. Vnde Berẽg. hic differit, Stabunt longe mente & voluntate, horrentes quòd æternaliter cruciabuntur.
Sed eur tunc Iohan. nõ ait, Stabunt longe propter sensum seu experientiam tormentorum eius? Ad quod
respõdet Albertus, Quia plus cruciabit eos interius cogitatio de continuatione doloris, quàm sensus ex-
terioris tormenti. Et hoc verbum Alberti valde imprimendũ est cordi [DICENTES, Væ, væ, ciuitas
illa magna Babylon] Maxima quippe est reproborum collectio [CIVITAS illa fortis] robore cor-
Sapien. 6. poris, & naturalibus viribus, ac ministrorum frequentia in seculo isto: quæ potestate sibi concessa abu-
tens, fortis fuit, & est ad mala agenda: mollis vero & debilis ad vitia expugnanda. Cui competit id Sa-
pientiæ, Potentes potenter tormenta patientur, & fortioribus fortior instat cruciatus. Contrario autem

A modo se habet fortitudo electorum fortitudini impiorum, quia electi fortitudinem suam conuertunt ad exequendum actus virtutum eradicandaq; vitia impij vero ad exequenda ea, ad quæ propriæ voluntatis & sensitiui appetitus inclinat affectio. Idcirco de eis scriptum est, Factus est cursus eorum malus, & fortitudo dissimilis [QVONIAM vna hora venit iudicium] id est, dãnatio [EIVS] de quo ait Saluator, Qui mala egerunt procedent in resurrectionem iudicij [ET negotiatores terræ] de quibus nunc dictum est, [FLEBVNT & lugebunt super illam] eo modo quo reges, quia & ipsi sunt pars ciuitatis istius, & simul cum ea cruciabuntur [QVONIAM merces eorum nemo emet amplius] id est, quia ista caduca & temporalia amiserunt, in quibus sibi finem vltimum statuerunt: sicque eorũ prosperitas erit finita. Consequenter specificantur merces, quas nemo peracto iudicio amplius emet [MERCESauri, & argenti, & lapidis precioſi, & margaritæ, & byſſi] id est, candidissimi lini seu vestimenti inde facti [ET purpuræ, & serici, & cocci] quod rubei est colores [ET omne lignum thyinum] de quo genere ligni legitur 3 Regum Salomon fecisse cantoribus templi lyras & citharas. Estque lignum istud, vt dicitur, imputribile, crescens in Ophyr. [ET omnia vasa eboris] id est, eburnea [ET omnia vasa] facta [EX lapide precioso & æramento] id est, ære [ET ferro & marmore] ista oblectant visum. Deinde ponuntur quæ oblectant olfactũ [ET cynnamomum] quod est species aromatica, cinereum habens colorem, crescens ad modum cannæ, & fractum fundit odorem suauem [ET amomum] quod secundum Albertum, est species seminis, faciens effluere menstrua, & vrinam [ET odoramentorum] mercem nemo plus emet [ET vnguenti & thuris] Deinde tanguntur sensibilia oblectantia gustum [VT vini & olei & similæ] quæ est delicatissima farina [ET tritici] Insuper nominat ea quę hominum vtibus deseruiunt [ET iumentorum, & ouium, equorum & rhedarum] id est, quadrigarum [ET mancipiorum] id est, seruorum [ET animarum hominum] id est, hominum qui venales præbentur. Porro per animas hominum ipsi homines designantur, secundum quòd nomine partis totum intelligi solet [ET omnia poma desiderij animæ tuę] id est, carnalitatis tuę, quæ anima tua, sensualitatem secuta, vehementer appetiit. Et quanuis sint alia multa in quibus carnales homines magis, quàm in pomis delectentur: tamen pomis expressiis, adiunctum est desiderij animæ tuæ: ad innuendum, secundum quod Haymo scribit, quod non tantum in rebus precioſis atque maioribus: sed etiam in minoribus valde offenditur deus, si vltra quàm appeti debeant, appetantur. Vel per poma intelliguntur vilia quæque, quæ seculi amatores præferunt bonis spiritalibus & æternis. Vnde similes sunt pueris, qui poma & pira magis, quàm precioſa quælibet amplectuntur. Hinc quoque in hominibus talibus potest nitur vitium puerilitatis, quod stultitia appellatur: & dono sapientiæ, quo diuina sapiunt animo contrariatur [DISCESSERVNT à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te] vtpote opes & fercula delicata, ac cætera quæ magni precii æstimaſti: quanuis comparatione spiritalium diuitiarum sint nullius momenti [ET mercatores horum, qui diuites facti sunt ab ea] id est, à diuitiis Babylonis, scilicet mundi huius, non nisi terrena amantis [LONGE stabunt propter timorem tormentorum eius] iuxta sensum, quo reges longe stare iam dicti sunt [FLENTES, lugentes, dicentes, Væ, væ, ciuitas illa magna] scilicet Babylon [QVAE amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, & inaurata est auro & lapide precioſo & margaritis] id est, prædictis rebus, ornamentis & vestibus, in seculo isto lasciue, curioſe, pompoſeque vsa est: quærens in sensibilibus delectari, ab hominibus honorari, & corpus non animam ornans ac vestiens [QVONIAM vna hora destituta sunt tantæ diuitiæ] id est, breuissimo tempore, seu momẽto ablata est eis omnis opulentia ista [ET omnis gubernator] scilicet in temporalibus, vel in spiritalibus præsidens, vt episcopi & principes seculares [ET omnis qui in lacũ] id est, in mundo [NAVIGAT] vel in aqua, vt hi qui ad maiora aspirant, & in præsenti vita exaltari affectant [ET nautæ qui in mari operãtur] Per nautas, intelligi possunt vel qui nauem Ecclesiæ regere habent, vel qui nauigia dirigunt. Per mare quoque intelligitur, vel seculum nequam, vel quælibet congregatio aquæ, in qua homines lucris insistunt, [LONGE steterunt, & clamauerunt, videntes locum incendii eius] id est, infernum, in quo & ipsi pariter erũt inclusi [DICENTES, Quæ similis ciuitati huic magnæ?] id est, quis in diuitiis, deliciis, honore, potestate, & cæteris mundi fallacibus bonis similis fuit Babylon præfatæ, videlicet impiæ cõgregationi? [ET miserunt] id est, in inferno mittent [PVLVEREM super capita sua] id est, signa mœroris ostendent, & de peccatis suis in quantum sunt in eis causa supplicii, pœnitebunt: iuxta illud Sapientię, Dicẽtes intra se pœnitentiam agentes & præ angustia spiritus gementes. Nos insensati, & cætera. Et post pauca, Talia dixerunt hi, qui sunt in inferno. Deniquein vita præsenti miserunt pulueres super capita sua, id est, terrena, vana, & leuia super posuerunt per vitiosum amorem cordibus suis. At vero secundum Berengandũ, per caput mens, per cinerem peccata signantur. Cinerem itaque super capita sua ponent, quia memoria peccatorum à mentibus eorum nunquam recedet [FLENTES & dicentes, Væ, væ, id est, dãnatio æterna in corpore & in anima, nunc inest tibi ô Babylon [CIVITAS illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habẽt naues in mari] .i. gubernatores, & mercatores, ac nautæ præfati [QVONIAM vna hora desolata est] id est, subito omni gaudio opibusque priuata. Propter quod ciues ciuitatis istius apud Sapientem fatentur lugubriter, Quid nobis profuit superbia, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Trãsierunt omnia illa, tanquam vmbra. Præterea quia damnatio reproborum cedit in augmentum gloriæ electorum (iuxta illud, Lætabitur iustus cum viderit vindictam) subiũgitur [EXVLTATE super eam] .i. de iusta dãnatione & pœna Babylonis [COELI] id est, ciues cœlestes angeli [ET sancti apostoli & prophetæ] qui præ cæteris fuistis à ciuibus Babylonis afflicti, & qui ista eius supplicia prædixistis [QVONIAM iudicauit deus iudicium vestrum de illa] id est, iudicium, quod zelo iustitiæ optastis fieri, & quod vestræ iustitiæ debebatur, deus de Babylone exercuit. Hoc est enim iudicium de quo supra sancti locuti sunt deo, Vsquequo domine sanctus & verus, non vindicas sanguinem nostrum? [ET sustulit vnus angelus fortis lapidẽ quasi molarẽ, & misit in mare dicẽs, Hoc impetu mittetur Babylon illa magna] In vi-

Hier. 24. Iohan. 5.

3. Reg. 10

Sapien. 5.

Sapien. 5. Psal. 57.

Apoc. 6.

sione imaginaria apparebat Iohanni, quòd angelus sanctus proiecit saxum graode in mare: ad figurãdũ, E
& facto exemplari prænunciandum, quod Christus magoi consilij angelus io die iudicii proiiciet subito
Hier.1. in infernum omnem impiorum cateruam. Et huic simile est quod legitur Hieremias dixisse ad Saraiam,
Cum veneris in Babylonem, ligabis lapidem ad librum istum, & proijcies illum in medium Enphraten,
dicens, Sic submergetur Babylon, & non consurget à facie afflictionis quam ego adducam super eã. Vn-
de nunc subditur de Babylone, cuius typus fuit Babylon illa Chaldaica [ET vltra noo inuenietur] vide- „
delicet in pristino statu, & prosperitate mundana, aut seculo isto. [ET vox cytharœdorum, & musico- „
rum, & tibia canentium, & tuba oon audietur amplius in ea] id est, nulla suauitas harmoniæ, nullus so- „
nus auditum mulcẽs: sed planctus & vlulatus, & miserabilis clamor erit in damnata impiorum collectio- „
ne [ET omnis artifex, omnisque ars noo inuenietur in ea amplius] Noone multi artifices damnabun- „
tur? Quomodo ergo non erunt in societate damnata? Et respondendum, quod substantialiter erunt ibi,
oon autem quantum ad vsum suæ artis, seu commodum impiæ ciuitatis. Porro quod nec artem dicit ibi
Eccl.9. manere, consonar ei quod Salomon ait, Quodcunque potest manus tua, instanter operare: quia oec opes
nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos. ¶ Ex quibus probabiliter æstimatur, quod dãnati
noo erunt suæ artis atque scientiæ memores in inferno. Si enim grauis infirmitas inducit scientiæ obliuio-
nem, quanto magis vehementia illa infernalis tormenti? Quod si scientia remanet ibi, noo ad vsum iucun
dum, sed potius ad calamitatis cumulum remanet. [ET vox molæ non audietur in ea amplius] nõ enim F
Eccl.14. cibaria eis parantur. Propter quod Ecclesiasticus dicit, Ante obitum operare iustitiam, quoniam non est
apud inferos inuenire cibos [ET lux lucernæ non lucebit tibi amplius] id est, nulla tibi ad cooſolatio- „
nem claritas refulgebit: sed in densissimis tenebris æternaliter permanebis, ne visu aliquo modo exhila-
Eccl.11. retur. Siquidem, vt in Ecclesiastico dicitur, Dulce lumen, & delectabile oculis videre solẽ [ET vox spon „
si & spooſæ non audietur adhuc io te] id est, de cætero noo celebrabuntur nuptiæ, seu carmina & gau- „
dia nuptiarum in te, nec luxuriaberis amplius [QVIA mercatores tui] de quibus prædictum est, qui „
spiritualia pro terrenis dederunt, suasque animas pro temporalibus commutauerunt, ac dæmonum pote-
states & seruituti se tradiderunt [ERANT principes terræ] id est, ciuium tuorum. Nam tales maluisti „
habere rectores, quàm iustos [QVIA in veneficijs tuis] id est, diuersis erroribus, prauis exemplis, pesti- „
feris persuasionibus, magicis truſis [ERRAVERVNT omnes gentes] ad tuum collegium pertinen- „
tes, atque gentiliter conuersantes, seu multæ de omnibus. Quia ergo io vita tua receepisti bona & diuitijs
abundasti, honore & delitiis exuberasti: nunc in inferno cruciaris. [ET in ea] puta in Babylone [SAN „
guis prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra] id est, generatio ista „
reproba rea est effusionis sanguinis omnium electorum in terra hac itiuste occisorum ab ea. Sicut ait Sal
Matt.23. uator, Venient hæc omnia super generationem istam. Per hoc autẽ quod ait, & omniũ qui interfecti sunt
in terra, innititur, quod non solum sanguis sanctorum requiretur ab ea: sed etiam malorũ quos occidit in- G
iuste, quanuis digni essent occidi. Propter quod Glossa hic dicit, Si malus malum occiderit, non excusat
occisi nequitia: sed cum iustitia excusat, vt si iuste à iusto iudice occidatur.

¶EXPOSITIO CAP. XIX. [POST hæc audiui, &c.] ARTICVLVS XX.

DESCRIPTA præcedenti capitulo Babylonicæ ciuitatis damnatione: nunc ciuitatis dei exultatio denunciatur, quæ amore boni & zelo æqui ac veri deo altissimo pro impiæ ciui-
tatis damnatione gratiarum actiones reponit. [POST hæc audiui] interiori auditu, sicut in „
visionibus imaginarijs fieri solet [VOCEM magnam] id est, affectuosam ac deuotissimam „
dei laudationem & gratiarum actionem [QVASI vocem turbarum multarum in cœlo di- „
centium, Alleluia] Potest autem per cœlum intelligi Ecclesia militans ac triumphans. Vtraque enim ob „
causam prætactam deo laudes gratiasque rependit, & vox ista ob suam eminentiam, comparatur sono tu
barum multarum: præsertim cum sit vox doctorum & prædicatorum, quorum cuilibet dicitur, Quasi tu
ba exalta vocem tuam. Alleluia autem designat, laudate deum. Vnde & ipsum nomen exponendo, vel
eundem seorsum ex deuotione resumendo, vt ferunt amoris fortius inardescat, subiũgitur [LAVS & glo
ria & virtus deo nostro] id est, honor & exaltatio, præcoonium, felicitas, potestas, sanctitas deo compe- „
tunt, & adscribenda sunt semper [QVIA vera & iusta iudicia eius sunt] quod supra scriptum atque ex- H
positum est [QVIA iudicauit de meretrice magna] id est, Babylooicam ciuitatem, seu reproborum nu
merosissimam collectiooem pro suis peccatis damnauit [QVAE corrupit terram] id est, habitantes in „
terra ad peccata induxit, vitiisque infecit [IN prostitutione sua] id est, in perulantia, lasciuia, procacita- „
te, vanitate, quam se cunctis peccare volentibus præbuit impudenter paratam, & alios prouocauit ad im- „
purissimã voluptatem [ET vindicauit sanguinem seruorum suorum de manibus eius] id est: eam puni- „
uit pro eo, quod seruos dei persequuta est & occidit. [ET iterum dixerunt, Alleluia] Commemorando „
enim diuinæ æquitatis iudicia delectati fuerunt in laude ipsius. Ideo repetitis deum vocibus laudauerunt.
Ad innuendum etiam, quod infatigabili ac inceſsabili voce deum excelsum & glorioſum laudare debe-
mus [ET fumus eius ascendit in secula seculorum] id est, infernalis succẽsio Babylonis æternaliter per „
seuerar. Vnde & pœna inferni, quæ grauis est propter tormenti acerbitatem, & grauior propter ſuppli-
ciorum diuersitatem ac multiformitatem, grauissima perhibetur propter ſuppliciorum æternitatem.
Estque verbum præfatum vehemeoter pauendum, & solicite reminiscendum. [ET ceciderunt viginti
quatuor seniores & quatuor animalia, & adorauerunt sedentem super thronum dicentes, Amen, Alle- „
luia] Quemadmodum per vigintiquatuor seniores intelligantur sancti veteris ac noui Testamenti:
qui filii sunt duodecim Apostolorum, atque duodecim patriarcharum: vel ipsi patriarchæ Apostoli, o-
mnes quoque doctores iudicesque Ecclesiæ, superius tractatum est sæpe. Per quatuor autem animalia

A Euangelistæ & prædicatores vniuersi intelliguntur. Verum hoc loco per seniores & animalia, omnes ciues Ecclesiæ militantis ac triumphantis, potissime tamen primi & superiores in eis acepi possunt: qui omnes deo se profundissime humiliantes, ac latriæ cultum, vt dignum est, exhibētes, præfato dei præconio fauentes & annuentes, dicunt, Amen. i. vere sic est, & ita fiat. Hoc est, ita laudetur deus omnipotens. Insuper & ipsum idē agētes adijciūt, Alleluia [ET vox exiuit de throno] .i. de loco gloriæ dei sublimis ac benedicti, videlicet de Ecclesia triumphante ac militante. Nam & prædicatores Ecclesiæ quotidie exhortantur, quod ista vox admonet. Et vocem hanc in interioribus auribus Iohannis angelus eum instruens protulit & formauit. Deinde vox subditur [LAVDEM dicite deo nostro omnes serui eius] seruitute dilectionis & casti timoris [ET qui timetis eum] timore filiali, vel saltem initiali [PVSILLI & magni] vi delicet, superiores & inferiores, sapientes & simplices. Consequenter ponitur dei laudatio propter pietatem eius in suis electis, vel potius propter excellentiam eius in semetipso. [ET audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum dicētium, Alleluia] id est, Deū laudate. Et cur hoc additur? [QVONIAM regnauit dominus Deus noster omnipotens] Itaque vox ista, quæ tot rebus comparatur, est vnanimis laudatio, qua sancti in cœlo & terra Deum altissimum deuotissima mente collaudant. Quæ vox a similatur tubæ, ob sonum euidentem tubalem: & aquis multis, propter laudantiū copiā: magnis quoq; tonitruis, quoniā aduersariis potestatibus ac Babyloni est terribilis. Et item, quoniam alta pandit mysteria. Ideo itaque deum collaudant, quoniam regnauit dominus deus noster omnipotens, id est, Babylonicæ ciuitatis regnum destruxit, aerearum potestatum aciem strauit ac superauit. Omnes quoque hos congregauit congregatione fascis vnius, & clausit in carcere ge hennæ. Insuper electos suos ab omni malo eripuit, suæ voluntati ac ditioni perfecte conformauit ac subdidit: atque in ipsis per dona gloriæ nunc regnare dignatus est, in quibus ante per dona gratiæ fuerat regnans. Nempe canticum illud refertur potissime ad consummatum patriæ regnum, quo peracto iudicio deus in omnium electorum vna regnabit Ecclesia, quum vltra nulla aduersariorum impugnabit malitia. Et tunc Christus potestatem quam habet in cœlo & in terra aperte monstrabit, ac plene cunctis aduersarijs suis sibi subiectis perennibus atque damnatis. In Ecclesia autem militanti Christus regnare exorsus est, quando ad eius fidem & cultum homines conuerti cœperunt. Et de hoc eius regno, quo nunc in fidelibus regnat, etiam gratulandum est nobis, & laudes ac gratias ei referre debemus: sed de futuro illo consummato beatifico regno maxima erit laudatio, gratulatio gratiarūque actio. Ideo sequitur [GAVDEAMVS & exultemus] id est, mente & corpore, seu intellectiuo sensitiuoque appetitu lætemur: iuxta illud, Cor meum & caro mea exultauerunt in deum viuum [ET demus gloriam ei] id est, ipsum in omnibus & de omnibus summe atque finaliter glorificemus, gloriosum fateamur, & omnis boni fontem opulentissimum, munificentissimumque dicamus [QVIA venerunt nuptiæ agni] id est, plena & consummata coniunctio Christi cum Ecclesia. Et ista coniunctio, est eius in ea regnatio: quæ coniunctio plena & vniuersaliter erit peracto iudicio, dum Christus electos in anima & corpore glorificabit. Vnde hæ nuptiæ sunt internæ ac spirituales, dum per beatificam visionem, suauissimam fruitionem, inamissibilem tentionem, mentes electorum Christo in thalamo regni cœlestis iungentur. Insuper secundum Albertum, harum nuptiarum sponsalia contracta fuerunt in prophetarum sponsione. Perfectum est matrimonium per verbum de præsenti, in colloquutione mutua angeli & Mariæ: cōsummatum fuit in carnis & verbi vnione: solennitas cœpit celebrari in ascensione. Nunc paulatim introducitur sponsa in domum sponsi, sed totaliter introducetur in fine: & tunc fiet conuiuium generale [ET vxor eius] id est, Ecclesia quæ est sponsa & coniunx Christi [PRAEPARAVIT se] id est, aptam & dignam se fecit in via ista, vniri sponso suo in patria. Triplex autem est sponsa Christi, videlicet vniuersalis, quæ est Ecclesia: particularis, vt anima deuota: singularis, scilicet virgo beata. Rursus sunt nuptiæ Christi cum militāti Ecclesia per gratiæ dona, & sunt nuptiæ eius cum ecclesia triumphanti per gloriæ munera [ET datum est illi] id est, gratia dei concessum, non propriis viribus. [VT cooperiat se byssino candido splendenti] Quid autem per byssinum huiscemodi intelligatur, author ipse exponit [BYSSINVM enim sunt iustificationes sanctorum] id est, virtuosæ operationes & obseruantiæ præceptorum, de quibus in Psalmo illo, Beati immaculati &c. sæpe fit sermo. Itaque sensus est, quòd auxilio gratiæ collatum est congregationi fidelium, vt se virtuosis actibus suis decoret. Qui actus sunt candidi per gratiæ charitatem, conscientię puritatem, iustitiæ lucem. Splendentes quoque sunt, quia sunt aliis exemplares. Vnde ait Saluator, Lux vestra luceat coram hominibus. Conuenienter vero per byssinum iustificationes signatæ sunt. Nam sicut byssus multis tonsionibus perducitur ad candorem, sic electi per varias tribulationes pertingunt ad gloriam. [ET dixit mihi] angelus me informans [SCRIBE] in corde tuo & libro ad Christianorum consolationem verbum valde suaue atque notabile [BEATI, qui ad cœnam nuptiarum agni] id est, ad patriæ beatificam refectionem, seu diuinæ bonitatis immediatam fruitionem [VOCATI sunt] per prædestinationem & inspirationem internam efficacem, ita quod actualiter peruenerunt ad eas seu peruenturi sunt. Et ista refectio potius cœna quàm prandium appellatur, cum vltima sit, nec alia ei succedat. Refectio autem qua fideles in præsenti à deo per verba sacræ scripturæ, charismata gratiæ, consolationes internas reficiuntur prandiū dicitur: interdū tamē cœna vocatur, tāquā inchoatio cœnæ futurę. Vnde superius dixit Saluator, Si quis aperuerit mihi, intrabo & cœnabo cū illo. De hac beatifica spirituali cœnatione Christus disseruit, Ego dispono vobis regnū, vt edatis & bibatis sup mēsam meā in regno. Itaq; dominū deprecemur indesinēter, vt eius cōtinuo gratioso auxilio ad cœnā nuptiarū istarū perringere mereamur: & quanta beatitudo repromissa sit Christianis, sapienter intueamur, nec præsentis vitæ delitias admittamus. [ET dixit mihi, Hæc verba dei vera sunt] Quum enim deus sit essentialiter veritas ipsa, verba eius non vera esse non possunt. Propter quod Christus loquitur patri, Sermo tuus veritas est. Et Psalm. Principium ver-

Apo. 4. 5.

Esa. 24.

Psalm. 83

Lucæ. 1.

Psal. 118.

Matth. 5.

Apoc. 3.

Luc. 22.

Roman. 3

Iohan. 17.

Psal. 118. 5

botum tuorum veritas. [ET cecidi ad pedes eius] .f. angeli. Quia in sua natura pedes non habent, sed in E
imaginaria visione in specie hominis apparebat. Et aliqui asserunt, q̃ ex aere corpus assumpsit. Potius tamen tenendũ, q̃ quia Iohanni interius loquebatur & apparebat, nõ verum corpus sed corporis effigiem interiori sensui sancti Iohannis obiecit ac demõstrauit. Cecidit ergo Iohãnes ad pedes eius eo modo, quo
Ezec. 44 Ezechiel in spiritali visione adductus in Hierusalem, scribit se cecidisse in faciẽ suã. Nam casus iste in spiritu fuit, videlicet imaginarie, quẽadmodum supra Iohannes ait, Fui in spiritu in dominico die. Voluit au-
Apoc. 1. tem Iohannes angelo reuerentiã exhibere, tanquam superiori in natura & gloria pro tunc. Ideo subdit ue [VT adorarem eum] nõ adoratione latriæ, sed duliæ, per quam proximis honorem impẽdimus. Item, vt »
Iosue. 5. gratiarũ actionem angelo exhiberet pro beneficio propheticæ illustrationis. Hoc modo Iosue legitur an- »
gelum adorasse. [ET dixit mihi, Vide] id est, attende & caue [NE feceris] quod cœpisti. [CONSER- »
VVS tuus sum & fratrum tuorum] spiritalium. f. Christianorum [HABENTIVM testimonium Iesu] id »
est, dona gratiæ per quæ ostenduntur esse famuli Christi, seu opera virtuosa: eorum quoque qui verbo & opere testimoniũ perhibent Christo. Sed nõne Iohãnes bene fecit proeidendo, & venerari volendo? Cur ergo prohibitus fuit? Est respondendũ, q̃ vtiq; bene fecit: angelus tamen propter maius booũ id fieri nõ permisit, puta ex humilitate, & propter eminentiam dignitatis ac sanctitatis tanti Apostoli: potius tamen propter dignitatem ac reuerentiam humanæ naturæ à verbo assumptæ. Et in hoc docetur, quantum per vnigeniti filij dei incarnationem dignificata sit humaoa natura, seu omne genos humanum: quia post F
incarnationem verbi, angeli ab hominibus renount adorari, qui super se hominem deum adorãt, quod in veteri testamento non renuerunt. Non ergo negligamos nosipsos, nec gratiam dei parupeudamus, ne grauiori dãnationi efficiamur obnoxij. [DEVM adora] cultu latriæ, quæ est virtus deo cultum cæremo- »
niamque impeodens. [TESTIMONIVM enim Iesu est spiritus prophetiæ] .i. spiritum seu gratiam pro »
phetalem habere, signum ac testimoniũ est quod homo sit Christi & serous eius: noo quia semper sic est, cum gratia prophetiæ sit gratia gratis data, quæ potest boois ae malis esse communis: sed quia, vt frequenter, sic est. Prophetia oanque vere ae proprie dicta non est, nisi à spiritu sancto: nec datur communiter, nisi dispositis ad illuminationem diuinam. f. virtuosis. Propter quod princeps apostolorum in sua se-
2. Petr. 2. cunda ait canonica, Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto iuspirati, lo quuti sunt sancti dei homines. Potest quoque ita exponi, Testimonium Iesu est spiritus prophetiæ, id est, quicquid per spiritum propheticum prædixerunt prophetæ, aliqno modo testimoniũ perhibet Christo.
Actuũ. 10 Propter quod loquitur Petrus, Huie omnes prophetæ testimonium perhibent. Coosequenter secundum Bedam agitur de futura gloria supernæ Hierusalem. [ET vidi cœlum apertũ, & eece equus albus: & qui »
sedebat super eũ, vocabatur fidelis & verax] In visione imaginaria ista sic corporaliter apparebãt, quorũ »
spiritalem intelligentiã angelo edocente Iohannes mox intellexit. itaque per hoc quod cœlũ sibi apertũ apparuit, significabatur, quod diuina mysteria in diuinæ mentis præscientia elausa, pandebãtur Iohanni, G
1. Cor. 15. Item quod Ianua cœli primi parentis peccato clausa, est aperta merito Christi. Rursus ad innuendom, quod Christus per sui auxilij exhibitioom, ac militum suorum missionẽ, de cœlo descenderet, secundũ modum subscriptum. Porro per equum album, cuius effigiem angelus præseutauit interiori oculo sancti Iohannis, intelligitur immaculatum Christi corpus, seu natura eius humana: per quam aduersarias potestates deuicit. Super quam Christus secundum oaturam diuinam sedebat .i. eam in omnibus dirigebat &
Iohan. 14 ei in singulis præsidebat. Qui vocatur fidelis, implens quod spopondit, & verax, secundum quod ait, Ego sum via, veritas, & vita [ET cum iustitia iudicat] Nam secundum quod homo, constitutus est iudex vi- »
uorum ac mortuorum: nec sine æquitate, sed iustissime cuncta discernit [ET pugnat] suis bellatoribus »
Psal. 143. dando præliandi ae prævalendi doctrinam ae potestatem. Quibus & angelos in auxilium mittit, de quo ait Psalmista, Benedictus dominus deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bel
Exod. 15. lum. Denique, vt Moses ait, dominos quasi vir pugnator, omnipotens nomen eius. [OCVLI autem eius »
sicut flamma ignis] quia aspectus eius erit terribilis reprobis. Nam quia ùi equo quasi adoersarios ex- »
pugnaturus apparuit, igneum atque terribilem prætendebat ad impios visum. Ideo etiam oculi eius vt flã
ma ignis, qoia interiores oculi animæ eios sunt lucidissimi, ita quod omnia cernunt. Vel oculi eius dicuntur dona spiritos sancti. Sicut superius de ipso dixit Iohannes, quod habet oculos septem, qui sunt septem H
Apoc. 5. spiritus dei. Qui ignis flammæ merito comparatur. Ignis nanque illuminat & aceendit, rubiginem tollit, duritiam ferri emollit, frigida ealefacit, liquida quoque consolidat. Sic dona spiritus sancti inflammant ad dilectionem dei & proximi, illuminant ad cognitionem veri & falsi, boni & mali: consumunt rubiginem peccati, emolliunt duritiam animi, corda frigida ealefaciunt, fragiles mentes confortant [ET in ca »
pite eius diademata multa] id est, vnioetsale dominiom super cœlum & terram: secundum quod ait, »
Matt. 28. Data est mihi potestas in cœlo & in terra: seu multi triumphi, vel multitudo sanctorum qua cingitur »
[HABENS nomen scriptum] id est, sic inditum atque conueniens [QVOD nemo nouit] id est, pla- »
ne comprehendit [NISI ipse] Hoc est nomen de quo ait Apostolus, quod dedit ei pater nomen »
Philip. 2. quod est super omne nomen: quo in vna persona verus deus & verus homo vocatur. Quod nomen nominatum, scilicet res ipsa secundum id quod diuinitatis est, incomprehensibile est omni menti creatæ, loquendo de plena comprehensione, qua aliquid cognoscitur ram perfecte sicut ex sua natura cognoscibile existit. Porro in eo quod ait, quod nemo nouit nisi ipse, non exeluduntur pater & spiritus sanctus. In his enim quæ absulute deo conueniunt, quod de vna persona dicitur, de aliis quoque duabus intel
Iohan. 18. telligi datur. Sicut cum filius ait ad patrem, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quẽ misisti Iesum Christum. Et iterum, Nemo nouit patrẽ, nisi filius, & cæt. Et cum ait Apost. Quæ sunt dei, nemo scit nisi spiritus dei. [ET vestitus erat veste aspersa sanguine] id est, corpore, proprio sanguine »
tempore passionis rubricato. Vel in tali veste appꝑuit ad insinuandum, quod impios occidere venit. De »

A veste autem præfata scriptũ est apud Esaiam, Quare rubrũ est indumentũ tuũ? [ET vocabatur nomẽ Esa.63.
» eius verbũ dei] id est, vnigenitus patris æterni. Est enim verbũ æternũ, quod pater seipsum intelligẽdo
» intra se inuariabiliter profert. De quo scriptũ est, In principio erat verbum [ET exercitus qui sunt in Iohã.1.
» cœlo sequebãtur eum] quod de ciuibus Ecclesiæ triumphantis regem suũ comitantibus accipi potest.
Cum enim Christus venerit debellare Antichristũ cum suis, descendent angeli sancti, & Christi impetium cõtra impios exequẽtur. Rursus intelligi pnest de fidelibus Ecclesiæ militantis, qui per vias præceptorum, & semitas consiliorum, Christũ sequuntur. De illis vero potissime sumitur, qui tempore Anti
» christi erunt constãtes & in virtute Christi Antichristo vsque ad mortem resistent [IN equis albis]. i. 2.Tim.4
mundis seu castis corporibus. Quoniã scient vas suũ possidere in sanctificatione, & ab omni inquinamẽto animæ & carnis se emũdabũt. Si autẽ de ciuibus triũphãtis Ecclesiæ exponarur, per equos albos
» intelligendi sunt sancti viatores: quibus illi præsidebunt, & opem impendẽt [VESTITI byssino al-
» bo, mũdo] .i. iustificationibus suis, sicut expositũ est. Vnde & scriptũ est, Sacerdotes tui induãnt iusti- Psal.131.
» tiã. Et sanctus Iob, Iustitia, inquit, indutus sum [ET de ore ipsius procedit gladius acutus] .i. iudicia- Iob.29.
» lis sententia, & increpatorius sermo. Sicut supra plenius expositum est [VT in ipso percutiat gentes]
» id est, gentiliter, carnaliterque viuentes reprehendat, reprobet, & condemnet [ET ipse regereas in vir
» ga ferrea] id est, rigrosa iustitia, impœnitentes ditigendo in finem eis debitũ, scilicet damnationẽ eter
B nam. Pœnitentes autem in hac vita disciplinando. Hoc in 2 psal. de Christo constat prædictum [ET
» tanquam vas figuli confringentur] id est, electæ & pœnitẽtes salubriter frangent, & abnegabũt, seipsas
amittendo quod erant per culpã. Prout Salomon ait, Verte impios & nõ erũt. Aliæ autem confringẽ- Prou.12.
tur, in anima & corpore pereuntes. Istud implebitur etiam tempore Antichristi, quando Iudæi conuer
» tentur ad dominum, & alii multi saltem Antichristo occiso [ET ipse calcat torcular vini furoris iræ
» dei omnipotentis.] Torcular quandoque vocatur congregatio recentium fructuum: interdum locus
vbi, seu instrumentum per quod vinum exprimitur: interdum supplicium per modum torculatis premens, & opprimens. Secundum hæc verba ista diuersimode exponuntur. Si enim torcular exponarur pro pœna, sensus est, Quod Christus calcat torcular, id est, mortem superauit. Nam moriendo pro nobis mortem æternam abstulit & destruxit. Iuxta quod per Oseam protestarur, Ero mors tua ô mors, Osee.13.
morsus tuus ero inferne. Mortem quoq; temporalẽ in seipso tertio die resurgẽs deuicit. Hæc autẽ mors seu pœna æterna, est vinum furoris iræ dei, id est, retributio à diuina iustitia huminibus pro suis peccatis, vel primi parentis originali peccato instar poculi propinata. Secundum hanc expositionem loquitur Christus apud Esaiam, Torcular calcaui solus. Si vero sumatur torcular pro loco supplicii seu pres- Esa.63.
sura, designat hoc loco infernum: quem Christus calcat demergendo in eum ac conculcãdo Iniustos.
C Estque torcular hoc vinum iræ dei, id est locus pœnalis pro peccato inflictus. Demum si torculat suma
tur pro instrumento premendi, sensus est, quod ignem inferni impiis superducit: iuxta quem modum
scriptum est, Torculat calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Furor autem & ira in deo omnipotẽte, nõ Trenor.1.
» passionem aut mentis commotionem: sed æquitatis rigorem, & vltionis acerbitatem designant [ET
» habet in vestimento & in fœmore suo scriptum, Rex regum & dominus dominantium] Per vestimentum Christi iam significata est eius humanitas, seu caro verbo vnita. Per fœmur vero Christi, spiritalis eius fœcũditas, qua multos genuit seu conuertit, videlicet perfectio suę virtutis, sanctitatis & charitatis
signatur. De quo ait Psalmista, Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime. Itaq; sensus est, Psal.44.
quod in Christi humanitate & corpore indelebiliter demõstratur, quod ipse sit rex regum & dominus dominantium. Nam & humana eius natura prælata est omni creaturæ, & per eam omnipotẽtiam suã ostendit in miraculis, & saluatione humani olim perditi generis. Similiter in fœcunditate eius, qua mũdum spiritaliter tegenerauit, idem ostenditur. Berengandus & Beda per vestimẽtum Christi intelligũt electorum ecclesiã. Iuxta illud in Esaia, Omnibus his quasi ornamento vestieris. In quibus declaratur, Esa.49.
quod Christus sit rex regum & dominus dominantium. Albertus per vestimentum intelligit, Christi humanitatem, vt à verbo assumptam: pet fœmur vero eandẽ, vt à patribus propagatam [ET vidi vnũ
» angelũ stantem in sole, & clamantem voce magna omnibus auibus, quæ volant per medium cœli] ita
» in imaginaria visione apparebat Iohanni. Per angelum istum designatus est ordo seu cœtus prædicato
D rum, qui in fine mundi prædicabit, quæ subsequuntur. Vel angelicus spiritus, qui tunc alloquetur electos. Angelus iste stetit in sole, quoniam prædicatores illi fixi erunt in Christo sole intelligentiæ atque iustitiæ. Vel in sole, id est, in eminenti splendore sapientiæ. Per aues vero significanrur fideles ad cœlestia se leuantes: quæ pennis virtutum, oratione & contemplatione volant per medium cœli. i. per torã ecclesiam, vel per patriam beatorum, cœlestium ciuium ordines, mansiones & gaudia speculantes &
» conuersationem in cœlo illo habentes [DICENS, Venite congregamini ad cœnam magnam dei] Philip.3.
» id est, ad cœnam nuptiarum agni de qua dictum est iam, hoc est, ad refectionem patriæ festinate [VT
» manducetis carnes regum, & carnes fortium, & carnes equorum] id est, inferiorum [ET sedentium
» in ipsis] id est, præsidentium ipsis. Hoc est, Venite ad patriam, vt de impiorum iusta punitione delectetur ac reficiatur mens vestra zelo iustitiæ: & quia tantum supplicium euasistis. Vnde scriptum est Esaiæ sexagesimo sexto, Egrediẽrur (scilicet electi) & videbũt cadauera virorum, qui præuaricati sunt: & erunt vsque ad satietatem visionis omni carni. In reproborum quoque damnatione elucebit sapiẽtia dei, quæ inordinationem culpæ instaurat per ordinationem pœnæ. Præterea vt apparet locus iste potest intelligi de commestione corporum occisorum ab auibus cœli aerei, eorum videlicet qui Christi virtute cum Antichristo subito occidentur. De quo Ezechielis trigesimo nono plura leguntur. Sicque quod ibi intelligitur per victimam, quam deus dicit se auibus immolare, intelligeretur hæc cœna secun
» dum metaphoram quandam. Consequenter prædicitur prælium Antichristi cõtra Christum. [ET vi

di beſtiam & reges terræ] ſcilicet, Antichriſtum, & ei credentes [ET exercitus eorum congregatos ad E
faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo] id eſt, contra Chriſtum, ſicut expoſitum eſt [ET cum „
exercitu eius] id eſt, contra fideles in fide conſtantes. Pugnabunt autem contra Chriſtum eius fidem & „
cultum deſtruendo, eiusque membra perſequendo, & occidendo. Iſta præuidit Iohannes in ſpiritu [ET „
2. Theſ. 2. apprehenſa eſt beſtia] id eſt, Antichriſtus Chriſti virtute conteretur, dicente apoſtolo, Quem dominus „
Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui [ET cum illa pſeudopropheta] id eſt, cœtus prædicatorum Antichriſti, „
vel aliquis prædicator eius præcipuus [QVI fecit ſigna coram ipſa] id eſt, in beneplacito ſeu præſentia „
Antichriſti [QVIBVS ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ] id eſt, conformitatem vitę An- „
tichriſti [ET qui adorauerunt imaginem eius] id eſt, ſtatuam ſeu imitatores Antichriſti. De his prædica „
torum Antichriſti miraculis & adoratione imaginis eius, & eius characterę ſuperius dicta ſunt plura, id- „
circo pertranſeo [VIVI miſſi ſunt hi duo] ſcilicet, Antichriſtus & pſeudopropheta ipſius [IN ſta- „
gnum ignis ſulphure ardentis] id eſt, diuina plaga occiſi, mox cum impetu ruent in tartara: quaſi ſi viuen „
Num. 16. tes repente abſorberentur à terra, & caderent in infernum. Sic enim Dathan & Abyron viuentes in in- „
fernum deſcendiſſe dicuntur: quanuis morerentur, antequam illuc venirent, ſecundum doctores [ET „
cæteri] Antichriſto adhærentes minus rei & impij [OCCISI ſunt in gladio ſedentis ſuper equum] id „
eſt, Chriſti imperio perierunt. Multi enim eorum ſubito morientur ac damnabuntur [ET omnes aues ſa F
turatæ ſunt carnibus eorum] ſecundum ſenſum nunc prædictum. Sic enim ſaturabuntur, quomodo
manducabunt. Loquitur autem Iohannes more prophetico de futuris tanquam præterito, propter certi-
tudinem propheticæ denunciationis.

[EXPOSITIO CAP. XX. [ET vidi angelum.] ARTICVLVS XXI.

INALEM damnationem diaboli, ſcilicet proiectionem eius in tartara, volęs
author plenius atque diſtinctius elucidare: primo oſtendit qualiter victus, liga-
tus atque damnatus eſt à Chriſto in primo eius aduentu. Denique ſecundũ Be-
rengandum, triplex ponitur damnatio dæmonis. Prima, quãdo ob ſuam ſuper-
Eſa. 14. biam de cœlo proiectus eſt. Secunda, quando per Chriſti paſſionem perdidit ge-
Iohan. 12. nus humanum, & religatus eſt in abyſſum. Tertia, quando in infernũ cũ omni-
bus ſuis æternaliter cruciandus mergetur [ET vidi angelum deſcendentẽ de „
cœlo] Angelus iſte Chriſtum deſignat, cuius à ſummo cœlo fuit egreſſus, quã- „
do per incarnationis myſterium deſcendit de ſinu patris in vterum virginis [HABENTEM clauem „
abyſſi] id eſt, poteſtatem claudendi quos vult in inferno, & eripiendi ſeu retrahendi de eo. Vel clauis „
abyſſi eſt poteſtas ligandi & ſoluendi diabolum, qui nihil valet niſi permiſſus à Chriſto. Intellectus au
tem verbi huius, plenius patet ex his quæ in expoſitione ſuperiorum ſcripta ſunt, ſcilicet ſuper id, Ha- G
beo claues mortis & inferni [ET cæteram magnam in manu ſua] Catena iſta quam habet in pote-
ſtate ſua Saluator, eſt multitudo electorum ſuorum ſibiinuicem inſtar anſarum per charitatẽ, ordinẽ,
gradus, atque officia, pulchre connexa: aut certe inexuitabilis ſua poteſtas, cũcta conſtringens. [ET ap „
prehendit draconem ſerpentẽ antiquum, qui vocatur diabolus & Satanas, & religauit eum per mille „
annos] Hoc fecit Chriſtus, quando per ſuam dignißimam paſſionem eripuit genus humanum à po- „
teſtate diaboli, eiusque poteſtatem reſtrinxit, compeſcuit, de innumerabilium hominum cordibus ex-
pulit: per ſacramenta quoque eccleſiæ virtutem diaboli vehementer minuit & ligauit. Porro per mille
annos, ob huius numeri perfectionem, totum euangelicæ legis tempus exprimitur, per quod iſta durat
ligatio: niſi quod tempore Antichriſti tribus annis cum medio plus ſolito ſæuiet, ſicut infra dicetur.
[ET miſit eum in abyſſum] ſcilicet in infernum, teterrimum, profundiſsimum, turbulentũ. Vel in cor „
da tenebroſa reproborum, eorum potiſsime qui perſequebantur eccleſiam. In quibus licet & antea fue
rit, tamen tunc miſſus fertur in ea permiſsiue à deo, quia tunc magis quàm ante regnauit in eis. Hinc
Iohã. 12. paſsione imminente Chriſtus perhibuit, Nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Magis autem vi-
detur miſsio iſta de proiectione eius in infernum intelligenda, propter verba ſequentia [ET ſignauit „
ſuper illum] id eſt, ſignum reclusionis adhibuit virtute ſignaculi crucis, prohibens illum egredi ante tẽ „
pus præfinitum [VT non ſeducat amplius gentes, donec conſumentur mille anni] id eſt, tempus du- H
rationis Euangelicæ legis vſque ad Antichriſti aduentum. Ideo ſequitur [ET poſt hoc oportet il- „
lum ſolui modico tempore] quo Antichriſti perſequutio deſæuiet, & durabit. Præterea conſtat, quod „
Chriſtus ſuæ paſsionis virtute non miſit neque ligauit dæmones vniuerſos in inferno: cum certum ſit,
homines à dæmonibus indifinenter tentari. Si ergo religatio iſta de inferno exponatur, per diabolum
non tota diabolorum caterua, ſed aliqua pars eorum forte crudelior erit intelligenda. Et aliqui dicunt
per diabolum de quo nunc ſermo, primum illum apoſtatam dæmonũ principem accipiendũ, à quo af-
Matth. 4. firmant Chriſtum tentatum, & illum à Chriſto in infernũ retruſum ac vinctũ, donec Antichriſtus na-
Mar. 1. ſceretur: quem vt aſſerunt, diabolus iſte intrabit ac diriget. Si autem per diabolum, de quo nunc mentio,
Lucæ. 4. intelligatur quicunque ſpiritus malignus hominumq; tentator, & per abyſſum accipiantur impia pec
cantium corda: tunc quod ait ſcriptura hæc, vt non ſeducat amplius gentes, intelligendum eſt de gen-
tibus prædeſtinatis. Vel, vt non ſeducat eas tot modis tamq́ue copioſe, vt ante. Verum repreſsio iſta dia
boli tempore perſequutionis Antichriſti ceſſabit, quia tunc eius poteſtas magis ſoluetur ac præualebit
quàm ante. Non tamen putandum eſt, quòd diaboli permittentur tunc hominibus quantum ſi permit-
teretur poſſent nocere. Quia ſi hoc quis poſſet euadere, aut in vita corporali manere? Tunc ergo opor
tebit diabolum ſolui, vt impleantur ſcripturæ, & quia id deus prædixit, & quia electis hoc vtile erit ad
gloriam amplioremm. Aduertendum quoque, quòd diabolus nũc pluribus nominibus expreſſus eſt. Nẽ-
pe, vt Beda teſtatur, draco vocatur propter nocendi malitiã, ſerpens propter nocendi aſtutiam, diabo-

A lus ob ſtatus ſui caſum. Diabolus enim deorſum fluēs interpretatur. Satan, ob inſtantiam ſeu obſtinationem aduerſandi domino & electis eius. Et, vt ſcribit Albertus quantū ad illos qui peccant ex infirmitate, dicitur draco propter violentiam tentationis: quantum ad illos qui peccant ex ignorantia, dicitur ſerpens, propter aſtutiam deceptionis, quantū ad illos, qui peccant ex certa malitia, diabolus, quaſi deorſum fluens per malitiam: quantum vero ad bonos, dicitur Sathanas, quoniam illis iugiter aduerſatur. Conſequenter agitur de liberatione & gloria electorum, quæ dæmonis ligationem ſecutę ſunt.

» [ET vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis] Per ſedes has primo intelligi poſſunt manſiones cœleſtes, & throni glorioſi, in quibus animæ ſanctorum ſunt collocatæ dominicæ paſſionis merito & virtute: quibus data eſt iudicādi poteſtas cū Chriſto, cuius dono etiā nūc frequēter aliqua indicant, faciendo mirabilia in hac mundo, ſuis cultoribus ſuccurrendo, dæmones ab obſeſſis corporibus eiiciendo atque miracula varia peragendo. Secundo per ſedes intelliguntur manſiones, dignitates, authoritates eccleſiæ, in quibus ſuperiores reſident, & prælati: quibus datum eſt iudicium diſcretionis ac

B ſententiationis de actibus inferiorū, poteſtas quoque ligandi & ſoluendi peccata. Inſuper vidi [ET

» animas decollatorum] id eſt, occiſorum, [PROPTER teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei] .i. Iohan. 1.

» prædicationem, vel Ieſum qui eſt verbum dei ſecundum naturam diuinā, [QVI non adorauerūt be-

» ſtiam, neque imaginem eius, & qui non acceperunt characterem eius in frontibus & in manibus ſuis] Apoc. 13,

» Quanuis iam ſæpe per beſtiam intellectus ſit Antichriſtus, & per imaginem eius ſtatua vel imitato- 16.

» res ipſius: nunc tamen per beſtiam & imaginem eius intelligendi videntur hi, qui eius figura fuerūt, & in typo ipſius præceſſerūt, videlicet falſi dii, qui ſe hominibus colendos & adorandos exhibuerunt. Vn de & martyres, qui pro Chriſto mori maluerunt quàm idola adorare, ſeu impios homines colere, dicūtur non adoraſſe beſtiam nec imaginem eius, nec eharacterem eius .i. criminis imitationem & notam, ſeu ſignum quod pertinerent ad eum, accepiſſe in frontibus, id eſt, in confeſsione aperta, neque in manibus, id eſt, in operibus ſuis. Poteſt quoque per beſtiam dæmon intelligi, qui in idolis adoratur. Huic autem expoſitioni arbitror conſonare, quod de Antichriſto ſcribit Apoſtolus ſecunda ad Theſſalonicenſes ſecundo: quia myſterium iam nunc operatur iniquitatis. Eſt etiam modus loquendi, vt vnum ſimilium alterius nomine exprimatur, & q aliquid facit æqualenter, ſic facere illud aſſeritur, ac ſi formali-

» ter faceret illud [ET vixerunt] animæ iſtæ vita gloriæ [ET regnauerunt cum Chriſto] in patria, quemadmodū ait Apoſtolus ſecunda Corinthiorum quinto, Scimus, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis ſoluatur, quod ædificationem habemus ex deo, domum non manufactum æternam in cœlis. Et Chriſtus in Euangelio Iohannis decimo ſeptimo, Volo pater, vt vbi ſum ego, illi ſint

» mecum, vt videant claritatem meam [MILLE annis] id eſt, omni tempore nunc curreti vſque ad re-

C ſurrectionem futuram. Per determinatum etenim numerum annorum, indeterminatus numerus deſignatur: ſicut cum dicitur in pſalmo centeſimo quarto, Memor fuit teſtamenti ſui, verbi quod mādauit

» in mille generationes [ET cæteri mortuorū] .i. mortui ad numerū electorū, ſocietatemque martyrum

» non pertinentes [NON vixerunt] vita naturali, corporali, humana [DONEC conſummentur mille

» anni] id eſt, vſq; ad finem mundi, ſeu diem iudicii, quando reſurgent & vivent in corpore ad maiorem

» ſui miſeriam [HAEC] .ſ. vita gloriæ animarū ſanctarū cum Chriſto in patria [AST reſurrectio pri-

» ma] quia præcedit illam, qua corpora ſua reſument. Et item vita hæc dicitur reſurrectio prima, quia per eam ab hac miſera vita, quæ compararione illius vitæ vmbra mortis & mors nuncupatur, erigūtur: & homo ſanctus hic moriens, ibi in patria viuere incipit melius atque felicius. Sicque à morte naturæ, qua cecidit corpore reſurgit pertingendo ad vitam gloriæ, qua viuit in mente. Quidam autē per primam reſurrectionem, intelligunt reſurrectionem ſpiritalem: qua homo per baptiſmum & pœnitentiam reſurgit à morte culpæ, prout monet Apoſtolus ad Eph. 5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis.

» Quibus obiicit Berengandus, quod ſubditur [BEATVS & ſanctus, qui habet partem in reſurrectio-

» ne prima. In his mors ſecunda non habet poteſtatem] In his mors ſecunda non habet locum. Multi

» enim poſt baptiſmum, pœnitentiamque peractam, peccant & pereunt. Itaque beatus eſt in re & ſanct⁹, quia omni labe peccati carens & confirmatus in bono, qui habet partem, id eſt conſortium in reſurrectione prima, id eſt, in animarum bearificatione. In his mors ſecunda, id eſt, damnatio vltimata, nō ha-

» bet poteſtatem: quia de ſua æterna felicitate ſecurę ſunt [SED erunt ſacerdotes dei & Chriſti] id eſt,

D patris ac filii: nec dubiū quin & ſpiritus ſancti. Beati nanque in patria ſeipſos perfectiſsime offerūt deo, & inceſſabilem gloriæ hymnum (quod eſt ſacrificium laudis) perfecte decantant ſuperbeatiſsimæ tri-

» nitati [ET regnabunt cum Chriſto mille annis] id eſt, vſque ad reſurrectionem corporum, beatieati Pſal. 49.

» in ſpiritu. Et deinc cū corpore & anima pariter glorificatis regnabunt cum eo in ſempiternum. [ET

» cum conſummati fuerint mille anni] id eſt, circa finem temporis, quod currit à principio euangelicæ

» legis vſque ad terminum eius [SOLVETVR Satanas de carcere ſuo] id eſt, abyſſo, vbi nunc relega-

» tus & miſſus deſcriptus eſt [ET exibit] Vnde apparet quod per abyſſum non proprie intelligantur corda reprobrorum: quia de illis Satanas non exibit tempore Antichriſti, imo ea tunc tenaciſsime poſſidebit, & per ea tanquam per vaſa inſtrumentaq; ſua electos grauiſsime perſequetur. De inferno itaq;

» tunc primus apoſtata egredietur, cum crudeliori ſua phalanga, [ET ſeducet gentes quæ ſunt ſuper

» quatuor angulos terræ] id eſt, in quatuor plagis terræ multos de omni natione ac populo fallet per

» Antichriſtum, & prædicatores ipſius eorumque ſigna hypocriſim & doctrinam, proſperitatem, do-

» na, comminationes, & perſequutiones. Et hæ gentes ſunt [GOG & Magog.] Secundum interpreta-

» tionem nominum horum. Gog enim interpretatur tectum, per quod quidam intelligūt Antichriſtum,

» qui erit velut tectum ſeu habitaculum dæmonum. Alii per Gog eos intelligunt, qui tunc malitiam ſuā tegentes iuſtos ſe ſimulabunt. Magog vero interpretatur de tecto, per quod quidam accipiunt exerci-

rum Aotichristi,de quibus velot de tecto ipse impugnabit fideles.Alii per Magog eos specialiter intel- E
ligunr qui de tecto cordis sui egredientes,in manifesta peccata prosilient.Veruntamen agnoscendum,
Eze.38, quod de Gog & Magog plura apud Ezechielem scripta sunt, & ibidē varios modos loquendi de Gog
39. & Magog ex verbis Hieronymi,Augustini,& aliorum expositorum recitaui, qoos hic resumere esset
prolixum.Quidam autem per Gog & Magog intelligunt decem tribus. Alii Getas,& Massageras,alii
gentes Scythicas innumerabiles & immanes. Veruntamen Augustinus vigesimo de ciuitate dei satis
rationabiliter ex præsenti ostendir scriptura,quod per Gog & Magog nnn designentur aliquæ deter-
mioatæ gentes,in aliqua parte terrarum coostitutæ:toto nanque orbe terrarum significati sunr esse,cū
dicitur,seducet geotes quæ sunt super quatuor angulos terræ,easque subiecit esse Gog & Magng [ET »
congregabir eas in prælio] contra fideles.Non tamen voiuersæ gentes illæ erunt corporaliter aduna- »
ræ,sed multi erunt eorum exercitus in quatuor angulis terræ, quæ omnes vno animn inuadent eccle- »
siam,sicut sequentia verba declarant [QVARVM numerus est sicur arena maris],id est innumerabi- »
lis erit illarum gentium multitudo [ET ascenderunt super latitudinem terræ, & eircuierunt castra »
sanctorum,] id est,acies Christianorum seu ipsos fideles,virtutibus contra iouisibiles atque visibiles ho »
stes armatos,& charitate coniunctos.Loquitur autem Iohaones de futuro tanquam præterito,propter F
certitudinem veritatis. Quasi dicat, Tam verum & certum est, quod dico ac si nonc esset impletum.
[ET ciuitatem dilectam] id est,ecclesiam, quæ est castra sanctorum. Toto enim orbe terrarum eccle- »
sia tunc ab iocredulis illis cingetur,& inuadetur.Ecclesia aotem militans est eiuitas , deo & Eccleſiæ
triumphanti charissima.Quidam vero per ciuitatem dilectam,intelligūr ipsam Hierusalem in Iodæa:
quam tune asseruot à Christianis inhabitandam , & ab Antichristo ac suis specialiter impugnaodam.
[ET descendit ignis de cœlo,& deuorauit eos] id est,diuina plaga Antichristum,& multos de adhæ- »
rentibus ipsi consumet,&,vt quidam dicunt,fulminabuntur [ET diabolus qui seducebat eos,] scilicet »
gentes præfatas [MISSVS est in stagnum ignis & sulphuris] id est,io lacum & puteum tartarei,ca- »
lidissimi,& fœtidissimi ignis.Tune enim omnes diaboli peracto iudicio in infernū mergentur,nec am
plius egredientur [VBS bestia & pseudopropheta] id est,Antichristus,& ordo seu cœtus prædicato- »
rum eius [CRVCIABVNTVR die ac nocte] id est,sine cessatione [IN secula seculorum] .i.æter- »
naliter.Noo itaque finietur pœna inferni.Connsequenter de finali iudicio & resurrectione mortuorū
secunda seu corporali breuiter tractat sanctus Iohannes [ET vidi thronum magnum cādidum & se- »
dentem super eum] In visione imaginaria appatuir Christus omoiom iudex,sedere in solio iudiciali »
sublimi ac splendidn,ad insinuandum huios iudicis maiestatem. Iuxta quem sensum loquitur Esaias,
Esa.6. Vidi dnminum sedentem super soliom excelsum & eleuatum.Er per thronum hunc designarur eccle-
sia,tam militans q̄ triumphaos.Vtrique enim præsidet Christus . Er sicut ecclesiam militantem regit, G
eam per dona gratiæ ad finem vltimum dirigendo:sic gubernat & triumphantem,eam per dona glo-
riæ in fine vltimo iam adepto inauertibiliter conseruādo [A cuius conspectu] id est,imperin atq; prę- »
sentia [TERRA fugir & cœlum] id est,à modo seu qualitate soę existentiæ recedent,quia mutabun- »
Apoc.21. tur in melius.Sicut io principio sequentis cap.plenius est dicendum [ET locus nō est inuētus ab eis] »
id est,ipsa amplius ooo comparebuot,videlicet eo modo & statu & forma accidentali,in quibus nunc
Matr.23. sunt [ET vidi mortoos magnos & pusillos] eos scilicet mortui fuerunt , & tunc suscitati erunt ac vi- »
Inhan.5. ui [STANTES in conspectu throni] id est,coram iudice Christo,secundum quod ipse prædixit , Cū
1.Cor,5. sederit filius hominis in sede maiestatis suę,tunc congregabuotur ante eū omnes gentes. Et item, Ve-
niet hora,in qua omnes qui in monumentis sunt,audient. Apostolus quoque ait, Oportet nos nmnes »
manifestari ante tribunal Christi,vt recipiat vnusquisque prout gesit [ET libri aperti sunt.]Isti sunt
libri conscientiarum,qui sunt ipsæ eonscientiæ,secundum qood in eis merita vel demerita conninentur
atque leguntur. Qui rune aperientur,quia tune conscientiæ singulorum singulis innotescent , ita qund
vnusquisq; merita vel demerita omniū aliorum cognoscet:vt dei iudiciū esse iustissimum omnibus de-
Dan.7. claretur.Hine in Daniele scribitur,Iudicium sedit & libri aperti suot . Beda per libros intelligir vetus
August. ac nouum testamentum : quæ tune aperientur,quia secundum eorum scripturas iudicabitur mundus. H
Augustinus vero per libros apertns intelligit sanctos,in quibus mali poterunt legere seu videre bona, »
quæ facere debuerunt & neglexerunt. [ET alius liber apertus est,qui est liber vitæ] liber iste est prę-
Apoc.3, scientia seu prædestinatio dei,nunc latens:qui rune aperiendus asseritur, quia tunc patebit ad oculum
5. qui in ipso scripti fuerunt,& qui non.i.qui electi,qui reprobi.De libro hoe vitæ nos quidem supra dixi
August. mus.Cæterum Augustinus per librum istum intelligit vim diuinam,qna fiet vt vnicuiq; sua facta mnn »
strentur aq pateant,ita quod se iuste damnari vel saluari conspicient. [ET iudicati sunt mortui ex his »
quæ scripta erant in libris] conscientiarum suarū seu scripturarum. Magis autem iudicabuntur secun-
dum cordium suorum affectiones,intentiones,& cogitatus,quàm secūdum opera exteriora . In illis fi- »
quidem magis immediate & proprie ratin meriti & demeriri,seu virturis vitiisque,eonsistit [ET mare »
dedit mortuos suns,qui in eo erant] id est,qui in mari submersi fuerunt.Vel in seculo isto,quod p ma-
re intelligi solet,sepulti seu resoluti fuerunr,iode consurgent.Cineres enim ex suis locis colligentur,& »
in corporis formam redigentur [ET mors & infernus dederūt mortuos suos] id est,diabolus author
mortis,cuius inuidia mors intrauit orbem rerrarum.Et carcer tartareus aoimas ibi detentas ad ingre-
diendum corpora exhibebunt,siue dimittent . Terra autem mare & infernus dabunt mortuos suos,id
est,materialiter quasi præbebunt . Per mortem quoque videtur posse intelligi ignis conflagrationis,
qun tunc viuentes ioterficientur moxque resurgent . Hæc autem resurrectin ante iudicium fiet,quan- »
uis hie per epilogum quendam post descriptiooem iudicii describatur . Scriptura naoque non »
sempet seruat ordinem rerum gestarum seu gerendarum [ET iudicatum est de singulis secundum

A opera ipſorum] intelligẽdo per opera quemlibet actum,etiam interiorem & loquutionẽ. Ex ore enim
» tuo(ait ſcriptura) iuſtificaberis,& ex ore tuo condemnaberis [ET infernus] id eſt,omnes reprobi,ad Matt.12.
» inferni habitaculum pertinentes.Solent enim per locum habitatores eius intelligi [ET mors] ſcilicet
ignis conflagrationis,qui eos in infernum ruentes inuoluet,& ſimul cum eis deſcendet,quantum ad id
quod in ipſo caloris eſt ac fumoſitatis,ſecundum Baſilium.Vel mors,id eſt diabolus, cum angelis ſuis
» apoſtatis [MISSI ſunt in ſtagnum ignis] id eſt,in infernalem puteum igneum ac ſulphureum proii-
» cientur: Chriſto dicente,Ite maledicti in ignem æternum. [HAEC] ſcilicet æterna damnatio & infer Matt.23.
» nalis calamitas [EST mors ſecunda] grauiſſima plane conſummata,ac perhorrenda. Prima etenim
mors eſt mors culpæ,ſeu ipſum peccatum,pro quo mors iſta ſecunda infligitur: quam qui ſuſceperint
mortem illam qnæ eſſe naturæ aufert optabunt:mallent etenim mori, ſeu prorſus non eſſe,quàm ta-
» lia ſuſtinere.Sed fugiet mors illa ab eis [ET omnis qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus] id eſt,
» in diuinæ mentis prædeſtinatione contentus [MISSVS eſt in ſtagnum ignis] videlicet omnes repro-
bi homines.Quod tamen intelligendum eſt de his,qui in mortali vitio deceſſerunt. Infantes enim nõ
baptizati non punientur ab igne:ſed erunt in lymbo puerorum.Sicque per infernum intelligi poſſunt
B angeli principis tenebrarum,per mortem princeps eorum,per non ſcriptos in libro vitæ homines im-
pii.Iſta metuenda ſunt magis quàm exponenda.Itaque cogitemus, quàm horrẽdum ſit incidere in ma Heb.10.
nus dei viuentis:& tanti iudiciũ diſtrictionem quotidie perpendamus, timoratique ſimus. Quia tunc
erũt ſecuri,qui modo non ſunt ſecuri:tuncque timebunt ac diſperibunt,qui modo non metuunt, & Auguſt.
negligunt miſeri ſeipſos.

EXPOSITIO CAP. XXI. [ET vidi cœlum.] ARTICVLVS XXII.

» ET VIDI cœlum nouum & terram nouam.] Poſtquam deſcriptus eſt ſtatus eccleſiæ,quẽ
habet ante finale iudicium:nunc ſtatus eius deſcribitur,quem poſt finale iudicium ſortie
tur.Denique ſecundum Albertum,hic incipit ſeptima ac vltima viſio huius libri: in qua
ornatus ſanctæ eccleſiæ,quæ ſponſa eſt Chriſti,prænunciatur. Itaque ait, Vidi in ſpiritu
cœlum nouum,quod quidam exponunt de cœlo aereo,ſcilicet aere innouando. Sed ge-
neraliter accipi debet,de tota cœleſtium corporum regione. Omnes enim orbes cœleſtes,planetæ,&
ſtellæ in fine ſeculi,electorum corporibus glorificatis pariter innouabuntur, & plus ſolito ornabũtur.
Vnde hoc loco per duo iſta extrema,ſcilicet cœlum & terram ſimul intelligũtur & media,vtpote alia
tria elementa,& quicquid cœleſtiũ corporũ ſub primo mobili cõtinetur. Cũ enim hæc corporalia pro
pter hominẽ ſint creata,illi hominis ſtatui tunc cõformabũtur, quem electi peracto habebunt iudicio.
C Ideo ſicut corpora electorum innouabuntur & digniores qualitates habebunt,videlicet claritatem &
incorruptibilitatem:ita & elementa atque cœleſtia corpora tunc clariora conſiſtent, & elementorum
mutua alteratio deſinet,motus quoque cœleſtes ceſſabunt,& ſol iugiter ſtabit in oriente, luna in occi-
dente. Porro,vt ereditur,terra in ſuperficie peruia erit vt vitrum,aqua ſicut cryſtallus,aer vt cœlum,
ignis vt ſydera.De quantitate autem melioratiõnis qualitatis ſolis & lunæ loquitur Eſaias, Erit lux lu
næ,ſicut lux ſolis:& lux ſolis ſeptempliciter,ſicut lux ſeptem dierum. Quãtitas vero meliorationis cœ Eſa.30.
leſtium orbium deo eſt cognita.Talis ergo ſtatus,innouatio,& melioratio erit circa hunc mundũ ſen-
ſibilem poſt finale iudicium ad gloriam creatoris,vt eius excellẽtia in ſuis declaretur effectibus:electi
quoque in ſenſibilibus rebus, exterioribus ſenſibus magnificentiam Dei incundiſſime ſpeculentur,
atque collaudent.Cum igitur in ſcripturis leguntur corpora iſta corrumpenda,deſitura,ſeu peritura,
intelligendum eſt quantum ad modum eſſendi,videlicet quo ad ceſſationem actionum,paſſionum,&
motuum.Sic nanque ait Apoſtolus, Præterit figura huius mundi.Et Pſalmiſta, Opera manuum tua-
rum ſunt cœli.Ipſi peribunt,& omnes ſicut veſtimentum veteraſcent. Idem quoq; Petrus teſtatur,Ad- 1.Cor.7.
ueniet dies domini tanquam fur,in quo cœli magno impetu trãſient,elementa vero magno calore ſol- Pſal.101.
uentur.Nouos autem cœlos,& nouam terram expectamus.Itemq; per Eſaiam dominus ait, Ecce ego 1.Pet.3.
D creo cœlos nouos,& terram nouam.Hinc ſubditur [PRIMVM enim cœlum & prima terra abiit] id Eſa.65.
» eſt,corpora minorata,quantum ad priſtinum ſtatum ac modum eſſendi,ceſſahunt. Iuxta hunc ſenſum
debemus nosipſos abnegare,relinquere,& veterem hominem exuere [ET mare iam non eſt.] Circa
» quod XX de ciuitate dei loquitur Auguſtinus, Vtrum mare maximum illo ardore ſiccetur, an & ip- Puc.9.
ſum vertatur in melius, non facile dixerim. Verum ſi mare ſumatur pro mari Oceano totam terrã
cingente (iuxta illud Pſalmiſtæ,Abyſſus ſicut veſtimentum amictus eius, quomodo vtique hic ſumen Matt.19.
mendum videtur) dubium nullum eſt,quin ſubſtantialiter perſeueret: cum ſit vnum quatuor elemen- Eph.4.
torum.Sed quantum ad priſtinum modum ac ſtatum,non erit.Nam amaritudo eius groſſitiesque tol- Pſal.103.
lentur,& remanebit in primo ſtatu,tamen innouato ac meliorato,ſecundum Albertum. Si autem ſu-
matur mare pro quocunque mari particulari per terram currente,& ex Oceano profluente:an ſic ma-
re manebit in priſtino loco,an omnia maria huiuſcemodi in Oceanum reuertẽtur ſeu ſiccabuntur, ita
quod per terram nec maria nec flumina curtent,ſcriptum non reperi.nec de incertis certi aliquid fari
præſumo.Quanquam probabile arbitrer per maria & flumina,quæ propter hominum neceſsitates &
commoda iuxta infinitæ ſapientiæ dei altiſſimi ordinationem currunt per terram, tunc in ea amplius
non decurrent,nec erunt:& magna eorum pars per ignem conflagrationis ſiccabitur [EOO Iohãnes]
» cui tanquam Euangeliſtæ & Apoſtolo firmiſsime eſt credendum, [VIDI ciuitatem ſanctam Hieru-
» ſalem] id eſt,triumphantem eccleſiam,ex angelis hominibusque conſtantem. In qua eſt ciuium per-
fectiſsima vnio,& æternæ increatæque pacis dei ſuperbenedicti conſummata guſtatio,ſplendor quoq;
» virtutum ſine omnis admixtione peccati [NOVAM] id eſt,per dona gloriæ innouatam, & in corpo
ribus glorificatam.Tunc nanque animæ ſanctæ habebunt corpora impaſsibilia,agilia,clara,atq; ſub-

A erimus,quia videbimus eum ſicuti eſt [TIMIDIS autem] timore inordinato, mundano, carnali aut etiã
pure ſeruili:qui corporalia mala & damna terrena magis timent,q̃ deum amittere & ſalutem:qui plus ho
» minem verentur quàm deũ,& arctam viam ſalutis arripere trepidant [ET incredulis] qui fidẽ non habẽt
catholicam,ſicut hæretici,pagani,Iudæi [ET execratis].i.excõmunicatis, ſeu execrabilia peccata agenti-
» bus,ac recidiuantibus, [ET homicidis] voluntate ſeu opere.Nam & qui odit fratrem ſuum homicida eſt,
» ſecundum Iohannem [ET fornicatoribus].i.omnibus vitioſe concumbentibus. Nam & vehemens coniu-
» gis amator adulter eſt coram deo [ET veneficis] id eſt,ſortilegis,magis,infectoribus,maleficis [ET ido-
lolatris] quibus ſecundũ Apoſtolum ſimiles ſunt auari,imo & omnes qui magis inhærent creaturæ quàm Rom.1.
» creatori [ET omnibus mendacibus] mendacio pernicioſo ſeu conſuetudine mentiendi. Nam & venialia
» per conſuetudinem fiunt mortalia [PARS].i.retributio [ILLORVM erit in ſtagno ardenti igne & ſul-
phure] quod expaueſcendum eſt magis, quàm exponẽdum. Etenim quam pauci ſunt qui nulli horũ ſub-
» iacent vitiorum [QVOD] ſcilicet pœnam hanc pati [EST mors ſecunda].i.infernalis miſeria pro culpa
» inflicta. Vel,quod ſtagnũ eſt mors ſecunda effectiue,quia inducit hanc calamitatẽ [ET venit ad me vnus
de ſeptem angelis habentibus ſeptem phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis] de angelis iſtis qui ſint &
quid deſignent,quid etiã per ſeptem phialas & per ſeptem plagas nouiſſimas intelligi debeat, dictum eſt
» ſupra [ET loquutus eſt mecũ] imo intra me,ſicut in imaginarus viſionibus fieri ſolet [DICENS, Veni]
B non corporaliter procedendo,ſed mentaliter aduertẽdo [ET oſtendam tibi ſponſam vxorẽ agni] Quidã
hoc loco per ſponſam vxorẽ agni,intelliguntur militantẽ eccleſiam.Sed in ſequẽtibus multa dicuntur, quæ
eccleſię militanti non congruunt,ſicut in proſequẽdo tangetur,& nunc modice tangam.Nam de ciuitate
hac ſequitur,Non intrabit in eam aliquid coinquinatũ.Et nox ibi non erit. Et ciuitas non eget ſole neque
luna.Et templũ non vidi in ea.Dicendum itaque, quod in iſto loco vſque ad finem voluminis deſcribitur
ſtatus & excellentia,pulchritudo & dignitas triumphantis eccleſiæ,quę vere eſt vxor Chriſti.Nam de ſta
tu eccleſię militantis & perſequutionibus eius,de finali quoque iudicio & reproborum dãnatione æterna
dictum eſt ſupra.Nunc ergo in ſpeciali tractatur de cõditionibus Eccleſię triumphantis. Et ſicut in princi
pio capituli decimiſeptimi vnus de ſeptem angelis memoratis oſtendit Iohãi dãnationem ciuitatis dia-
boli,ſcilicet Babylonis:ita nunc perhibet vnum de ſeptem angelis illis ſibi monſtraſſe beatitudinem ciui-
» tatis dei Hieruſalem illius cœleſtis [ET ſubtulit me in ſpiritu].i.ſecũdum imaginariam repreſentationẽ &
ſpiritalem oſtenſionem ac eleuationem. Iuxta quem modum ait Ezechiel ſe translatum de Babylone in Ezech.8.
» Iudæam in viſionibus dei, [IN montem magnum & altum.Sic enim imaginarie videbatur Iohanni. Nec
tamen decipiebatur,quoniam angelo eum docente intellexit,quid imaginaria illa viſio deſignaret. Nem-
pe per montem magnum & altum intelligitur Chriſtus, cui innititur eccleſia militans & triumphans.
Vel certe cœlum empyreum,quo in loco eccleſia triumphans locatur.Quamcunque autem perſonam di
C catur hic angelus Iohannem ſic ferens ac inſtruens deſignaſſe, angelus iſte realiter fuit angelicus ſpiritus
in Chriſti perſona apparens,atq; de omnibus his Iohãem informans:quemadmodũ iam ſupra patuit,&
infra innoteſcet. Veruntamen angelus iſte diuerſarũ perſonarum effigiem repreſentauit Iohanni interius. Apoc.1.
» Et iuxta hoc,quaſi à diuerſis dicit Iohannes ſibi quædam oſtenſa [ET oſtendit mihi ciuitatem ſanctam
Hieruſalem deſcendentem de cœlo] Hæc verba ſunt nunc in hoc ipſo articulo explanata. Itaque ſuper-
nam Hieruſalem triũphantẽ eccleſiam oſtendit Iohanni,nõ ſicut ipſa in ſe eſt:ſed ſub ſimilitudinibus cor-
poralium rerum,ſcilicet magnæ ciuitatis, ſicut infra deſcribit. Inſuper intuendum, quod verba ſancti Io-
hannis in his duobus capitulis vltimis,præſertim in iſto vltimo, conſonantiam magnam habent cum his,
quæ in vltima viſione beati Ezechielis de ciuitate & templo legũtur. Nam & ipſe Ezechiel quadrage-
ſimo libri ſui capitulo viſionem illam incipiens aſſerit ſe in mõtem excelſum adductum,in quo erat quaſi
ædificiũ ciuitatis. Veruntamen ſenſus in pluribus eſt diſtinctus.Quæ enim ibidẽ deſcripta ſunt,de eccleſia Matt.13.
militante à catholicis patribus exponuntur:iſta vero de eccleſia triũphante.In aliquibus tamen ſenſus co-
» incidit, [HABENTEM claritatem dei] id eſt,diuinæ & increatæ lucis copioſiſſima participatione per-
fuſam. Fulgebunt enim iuſti ſicut ſol in regno patris eorum.Incircumſcriptum quoque illud ſuperſplen-
didiſſimum lumen clara acie facialiter contemplantur.Electi itaque in anima & corpore inæſtimabili cla
ritate erunt repleti. Poteſt etiam ſpecialiter claritas iſta lumen gloriæ accipi, per quod ad diuinæ eſſentiæ
D beatificam viſionem immediate diſponuntur [ET lumen eius ſimile lapidi precioſo] Hoc dupliciter intel
ligi poteſt.Primo,quod lumen eius.i.Chriſtus,qui eſt lumen eccleſię triumphantis,lumen vtique obiecta- 1.Petr.1.
le,quod ipſa iugiter intuetur:& efficientiale,à quo feliciter illuſtratur,eſt ſimile lapidi precioſo : quoniam
Chriſtus in ſcripturis frequenter lapis angularis & precioſus vocatur. Secundo, quod lumen eius, id eſt,
præfata claritas participata eccleſiæ triumphantis, aſsimilatur lapidi precioſo, vtpote Chriſto:quia per
» claritatem illam Chriſto tanquam capiti conformatur [TANQVAM lapidi iaſpidis] id eſt, lumen illud
ob ſuam delitioſitatem, vigorem, & venuſtatem iaſpidi eſt conforme. Iaſpis nanque ſua viriditate pul-
cherrima viſum valde delectat, atque confortat, eſtque grandis vigor & firmitas lapidis huius. Vnde
» tam Chriſtus,quàm claritas participata beatorum, iaſpidi aſsimilantur idonee [SICVT cryſtallum] id
eſt,lumen iſtud etiam aſsimilatur cryſtallo. Nam ſicut cryſtallum purum, clarum atque perſpicuum eſt
ſeu tranſparens :ita & claritas iſta ſanctorum mundiſsima eſt, & per eam habetur clariſsima dei cogni-
» tio, ſe inuicem quoque penetrans intelligendo [ET habebat murum magnum & altum] per quem in-
expugnabilis dei protectio, ac ſecuriſsima eius cuſtodia, qua ſupernam Hieruſalem ambit & protegit,
deſignatur. Vel ipſemet Chriſtus ſeu trinitas deus illam defendens. Iuxta illud Eſaiæ, Saluator pone- Eſa.16.
tur in ea murus & antemurale. Et in Pſalmo, Dominus in circuitu populi ſui. Chriſtus autem magnus Pſal.124.
eſt & altus, quia immenſus & incomprehenſibilis ac ſuperexaltatus, ſecundum quod deus. Imo de eo Dan.3.
etiam ſecundum quod homo prædictum eſt, Hic erit magnus. Præterea aduertendum, quod templum

Luc.1. Ezechieli ostensum cingebatur triplici muro: quia ecclesia militans triplici indiget protectione, videlicet E
Ezec.40 diuina, angelica, & humana, per prælatos & principes eius. Triumphans vero diuina protectione eget duntaxat [HABENTEM portas duodecim] per quas duodecim patriarchæ, itemq; duodecim apostoli „ insinuantur: quorum exempla, fidem, doctrinam sequendo, cœlestem Hierusalem introimus. Eorũ quoq; patrocinio quasi per portas patet nobis ingressus ad vitam æternam. Rursus duodecim portæ sunt obseruationes decem præceptorum decalogi, & duorum charitatis dei ac proximi [ET in portis angulos duodecim.] Per quos cæteri prædicatores, doctores, prælati sumunrur: qui instar angulorum parietes octentium plures spiritaliter copulant, mentis dilectione, concordia & doctrina: qui omnes apostolis intruuntur, idcirco in portis esse feruntur [ET duodecim nomina scripta, quæ sont nomina duodecim tribuum filiorum Israel] per nomina duodecim tribuum filiorum israel intelligũtur vniuersi electi veteris testamenti, imo & omnes prædestinati, qui per dona gratiæ filii patriarcharũ vocanrur: qui in portis duodecim scripti sunt, quotiã patriarcharũ seu apostolorum virtutibus inhærendo & doctrinis ingressi sunt, intrant, aut introibunt regnum cœlorum. [AB oriente portæ tres, ab aquilooe portæ tres, ab austro portæ tres, & ab „ oceasu portæ tres.] Idcirco ciuitas ista visa est, versus quamlibet principalium terræ plagarum tres portas habere: quia de quatuor partibus mundi multi conuersi sunt, atque in fide superbeoedictæ trinitatis sal
Esa.46. uari. Quemadmodum Esaias prædixit, Ecce isti de longe venient: & ecce illi qui ab aquilone & mari, & F
Luc.13. isti de terra australi. Christus quoque in Euangelio, Multi ab oriente & occidente, ab austro & aquilone veoient, & recumbeot cum Abraam, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Ideo quoque versus quamlibet plagam tres portæ consistunt, quia ex omni parte quidam saluantur in statu incipientium, quidem in statu proficientium, quidam in statu perfectorum: omnes quoque per tres virtutes theologicas ingrediuntur ad regnum [AT murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duo- „ decim apostolorum, & agtu] Hoc quod dicitur, & in ipsis doodecim nomina duodeeim apostolorum, asserit Berengandus expositonum esse eius quod præmittitur. Et murus ciuitatis habens fuodamenta duodecim. Vnde secundum eum & Bedam, ista duodecim fundamenta sunt duodecim apostoli: qui alia & alia ratione dicuntur portæ & fundamenta. Nam portæ dicuntur, ob rationem prehabitam: fundamenta vero, quia catholicam fidem primo prædieauerunt, & in ea alios fundauerunt: ipsi quoque tãquam robustissimi alios super se portauerunt, eorumque imbecillitatem sustentauerunt. Alii per fundamenta duodecim accipiunt duodecim patriarchas, qui primi hanc fidem tenuerunt: in quibus scripta fuerunt nomina apostolorum & agni, quia fuerunt apostolorum & Saluatoris figuræ, & prænunciatores Christi. Rursos nonnulli per duodecim fundamenta intelligunt duodecim articulos fidei, quorum cognitio est fundamentum seu inehoatio cognitionis perfectæ, quæ habetur in patria: in quibus articulis scripta sunt nomina dnodecim apostolorum, quia hanc fidem primitus publicauerunt. Et agni, id est, nomen Christi: quia obiectum articulorũ fidei Christ⁹ est, cum aliqui sint de eius humanitate, aliqui de diuinitate. ¶Præ- G
s.Cor.3. terea aduertendum, quod licet sit vnum primum ac principale seu vniuersale fundamentum ecclesiæ, scili cet Christus, dicente apostolo, Fundamentũ aliud nemo ponere potest præter id quod positũ est, qood est
Psalm.86 Christus Iesus: plura tamen sunt fundamenta secundaria, particularia. De quibus cantamus, Fundamenta eius in montibus sanctis. Sed & Christus secundum quod homo, est fundamentum instrumentale: verum vt deus, est fundamentum per autoritatem: fundamentum vtique fundans ooo fundatum. Sicque tota superglorioſa trinitas est vnum summum ecclesię militantis ac triumphantis fundamẽtum, cui cuncti innituntur electi. [ET qui loquebatur mecum] scilicet angelus in Christi persona apparens & loquens [HA „
BEBAT mensuram aruodineam auream] id est, arundini similem [VT metirerur ciuitatem & portas & „
Sapien.15 murum eius] In hoc angelus repræsentauit Christi personã, qui omniũ merita discutit & mẽsurat & singulis electorũ in patria præmium donat iuxta merita sui proportionem, mensurã & qualitatem. Itaq; per mensuram arundineã aureã, intelligitur sapieotialis iustitia, seu iusta sapientia Christi, iudicis & remuneratoris vniuersorum: qui per sapientiã suam omnia in numero, pondere, & mensura coostituit: omniumq;
Ezec. 40 merita pensans, quantum de præmio daodum sit, iospicit. In visione quoque Ezechielis angelus visus est habere in manu funiculum lineum & calamum mensuræ. Sed cum per murum ciuitatis istius ipsemet Christus, seu diuina protectio intelligatur, quomõ murus eius mensurari asseritur: nisi quod deus seipsum secundũ certum, determinatumq; modũ applicat vtiuiq; electorum secundũ exigentiam meritorũ? [ET „
Eodem. ciuitas in quadro posita est] .i. quadrangularis in siru seu in quadro æquilatero: ita quod in longo & lato H
eiusdem sen paris est quaotitatis: ideo subditur [LONGITVDO eius tanta est, quanta & latitudo] Eodẽ „
modo & templũ Ezechielis situatũ describitur, per quod nunc designatur firmitas atque stabilitas beatorum in deo: ita ꝙ nec auerti, nec concuti, nec cadere queunt: sicq; habent se instar quadrati: quod qoocunque vertatur, permanet fixũ. Itemq; quod tuhil distortum, inęquale seu disproportiooatum inuenitur in patria, nec aliquid incitcunciſum, sed polita & recta ibi suot omoia. Rursus per quadraturã istam insinuatur, quod per cootemperaturã quatuor virtutum cardinaliũ, & per doctrinam quatuor Euangelistarũ, ad patriæ beatitudinẽ peruenitur: imo & in beatis virtutum cardinaliũ permanet quadratura, quantum ad actus
Albertus. aliquos. Quęlibet nempe earũ duos actus sortirur. Nam secundum Alb. primus prudentiæ actus est prę-cauere insidias, qui non manet in patria. Alius, nihil den præpooere vel æquare, qui manet in ea. ¶Primus quoque temperaotiæ actus est, noxias delectaoones reprimere, qui ibi non manet. Secundus, nullo motu ooxio delectari, qui manet. Primus autem fortitudinis actus est, molestias fortiter ferre, quem certum est in patria non manere. Alius, deo fortiter adhęrere, qui permanet. Postremo, primus actus iustitiæ ponitur proximo subuenire, qui ibi non manet quantum ad eos qui ibi sunt: vel post diem iudicii. Secundus, deo regeoti subditum esse, qui maoet. Per longitudinem vero eiuitatis, intelligenda est perfectio virtutum ad vim intellectiuam pertineotium: per latitudinem perfectio virtutum ad vim affectiuam spectantium.

A Vel per longitudinem contemplatio, per latitudinem dilectio, & ista æqualia perhibentur. Quo enim
beati deum clarius contemplantur,eo ipsum feruentius amant, & econtrario:sicque amor affectus,equa-
„ tur notitiæ intellectus [ET mẽsus est ciuitatem] scilicet spatium eius [PER stadia duodecim milia,] per
quod amplitudo & magnitudo cœlestis Hierusalem designatur,nõ quod cœli empyrei spatium hac men
sura stringatur:sed per minus intelligitur maius:& per determinatum,indeterminatum.Sicut superius sę-
penumero per septenarium vniuersitas significatur.Vnde quemadmodũ spatium ciuitatis hic describitur, Apoc. 11.
vehementer excedit consueta vrbium spatia:ita his verbis insinuatur,quod patria electorum omnẽ locum
viatorum quasi incõparabili capacitate & mole transcendit.Nec solum capacitate & mole, sed & omniũ
bonorum affluentia gaudio & decore:secũdum illud Baruch proph. O Israel q̃ magna est domus dei, & Baruch. 3
ingens locus possessionis eius.Magnus & non habens finem.Excelsus & immensus. Hinc etiã ciuitas ista
multo maior describitur,q̃ illa de qua Ezech. vaticinatur. Illa enim est habitatio viatorum, & secundum Ezec. 40.
quosdam habet in gyro.30.Hæc vero habet in ambitu,vt affirmant,48.milia stadia.Nam &.12.milia sta
„ dia,de quibus litera loquitur,referunt ad vnum latus prefati quadrati [LONGITVDO & latitudo & al-
titudo eius æqualia sunt] Qui ista de ecclesia militante exponunt,per longitudinẽ intelligunt fidem, quæ
facit credere prȩterita,presentia,& futura.Per latitudinẽ vero charitatẽ,quę ad omnia se extendit. Per al-
titudinem autẽ spem,quę erigit ad superna.Hæc tria æqualia sunt in viatore,non in dignitate, cum maior
B horum sit charitas:sed in profectu,seu incremẽto,& operatione.Quo enim quis amplius crescit in vna ha
rum virtutũ,eo & in aliis duabus,loquendo de fide formata & spe viua.Sed quia de ecclesia triumphante
exponenda sunt hęc,per tria ista intelligendę videntur tres dotes animę glorificatę, virtutibus theologicis
succedẽres:vt per longitudinem intelligatur beatifica visio quæ cuncta attingit, per latitudinẽ beata frui-
tio, per altitudinem tentio qua intus tenetur altissimus. Quod autem hic dicitur de altitudine ciuitatis,
quantum ad imaginariam pertinet visionem, non de altitudine murorum, sed spatii sumitur: cuius al-
titudo accipitur secundum montis ascensum, in quo ciuitas ista visa est ista, sicut iam dixit, Sustulit me
in montem magnum & altum. Sicque altitudo montis est. 12. milium stadiorum, quemadmodum lon-
„ gitudo spatii & latitudo ipsius [ET mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum] sci-
licet in altitudine. Et quanuis vnus visus sit murus, nunc tamen pluraliter loquitur muros, propter qua-
tuor latera eius. Totus enim murus videbatur quadratus æquilaterus. Et per murum istum, in altitudine
stabilis perfectio sanctæ illius ciuitatis exprimitur. Nam computus iste quadraturam duodenarii compre
hendit,eo quod duodecies duodeni centum quadraginta quatuor faciunt,qui est numerus quadratus,re-
sultans ex ductu duodenarii in seipsum.Idcirco designat securitatem & stabilitatem felicitatis supernæ.
Nam corpus quadratum,vt tactum est,stat firmiter in quolibet latere. Propter quod. 1. Ethicorum vir-
„ C tuosus comparatur quadrato.In omni euentu virtuosus,in ratione & virtutum medio perseuerat [MEN-
SVRA hominis quæ est angeli].i.sic mensurantur merita & præmia hominum, sicut & angelorum. Vel
sensus est,quod æqualis erit beatitudo angelorũ & hominum. Sicut loquitur Christus, Erunt sicut angeli Mat.22.
dei in cœlo.His ergo verbis innuitur,quod ad angelorum ordines homines assumuntur, & vna est omniũ
beatitudo ex parte obiectiquę per denarium diurnum omnibus operariis datũ exprimitur. Omnes enim Mat. 20.
„ facie ad faciem vident deum [ET erat structura muri ex lapide iaspide] Totus itaq; murus videbatur ex 1.Iohan.3
lapidibus huiusce modi factus,& rite.Per murum enim,vt dictum est,Christus seu ecclesia protectio designa- Apoc. 14
tur.Christus autem iaspidi assimilatur,vt dictum est sæpe.Quoniam sicut iaspis sua viriditate decora vi-
sum oblectat & roborat,sic Christus omnibus contemplantibus eum delectabilis est, & cõfirmatiuus eo-
„ rum in bono.[IPSA vero ciuitas aurum mundum simile vitro mundo] Ciuitas ista est vniuersitas beato-
rum,qui aurum mundum vocantur,quia in omnibus charitatis feruor sine omni peccati macula domina-
tur.Et quæ aurum hoc simile vitro mundo,quoniam charitatis feruori adiunctus est prȩclarissimus sapiẽ-
tiæ splendor,ita,quod beati instar vitrorum sibi mutuo patent seu cogniti sunt.Et sicut vitrum lumine pe
netratur,sic sancti in patria intus & foris diuinę lucis participatione implentur, imo cogitationes suas al-
terutrum intuentur,secundum Augustinum [FVNDAMENTA muri ciuitatis omni lapide precioso or-
„ nata] Fundamenta ista (vt dictum est) sunt ipsi beati Apostoli,qui omni lapide precioso ornantur, quia
„ cunctis virtutibus decorantur [FVNDAMENTVM primum iaspis].i.primus lapis precious fundamen-
D torum istorum est iaspis,vtpote virtus per iaspidem designata. Per quam charitatẽ intelligo, qua nihil est
„ dulcius,& mentẽ vehementer oblectat & confortat in deo,sicut iaspis oculos exhilarat,& confortat [SE-
CVNDVM] vel,vt alii dicunt,secundus [SAPPHIRVS].i.secundus ornatus fundamentorũ supernę Hie-
rusalem est virtus per sapphirum signata,videlicet donum sapiẽtiæ. Nunc enim nomen virtutis cõmuni-
ter sumitur,nec condistinguitur dono.Quemadmodum enim sapphirus cœliformem habet colorem, sic
sancti in patria per sapientiam istam,quæ donum est,angelicis mentibus comparantur. Rursus sapphirus
corpus humanum vegetat & membra consolidat:sic sapientiæ donum spiritum nutrit,& vires eius in deo Prouer. 5.
defigit.Iterum sicut sapphirus tactus radiis solis ardentem ex se mittit fulgorem,sic sapientia beatorũ ta- Eccles.1.
„ cta & perlustrata radio solis æterni,mox cum feruore splendifluo tendit in deum [TERTIVS calcedo-
nius].i.tertius horum ornatus est virtus,nomine calcedonũ propter proprietatum similitudinem designa-
ta,videlicet donum intellectus.Quemadmodũ enim calcedonius pallidi est coloris, & fortissimę resisten
tiæ,ita,vt in eo sculpere quis difficillime queat:sic donum intellectus,quo ea quæ fidei subsunt acute atq;
subtiliter penetrantur prȩsertim in patria,omni argumento quod fidei contrariatur fortissime reluctatur.
Veruntamen quoniã ea quæ cadunt sub fide,nulla mens creata plene cõprehendere potest:donum intel-
lectus quasi pallenti lapidi assimilatur,non plenarie rubeo atq; totaliter claro ac splendido [QVARTVS
„ smaragdus] Per smaragdũ intelligo donũ cõsilii. Quemadmodũ enim smaragd⁹ eximię viriditatis & pul
chritudinis est,in tantũ vt ea quæ circa se sunt sua viriditate afficiat, imo & aerẽ ex repercussione virescere

faciat nullaque gemma gratior oculis (nam & herbas sua fuperat viriditate) sic donum consilii in seipso E
decorum atque suaue est, & aliis se diffundit, eorumque mentes sua afficit directione. Per donum quoque
consilii homo fit aliis valde acceptus, imo gratissimus. Melius enim vincit homo consilio, quàm fortitudi-
ne. Denique sicut hic lapis valet contra morbum caducum, sic donum consilii præcipue tollit peccati rui-
nam. De hoc lapide Augustinus & Beda atque Isidorus multa pulchra conscribunt. Plura enim eius sunt
genera. Et tellus, qua nobiliores smaragdi nascuntur, locuples est, sed inhabitabilis. Nempe cum auro &
gemmis abundet, griphes omnia tenent aues ferocissimæ, vel potius feræ volantes. Sunt enim quadrupe-
des, & corpore quidem leonibus, capite vero & alis aquilis similliméque. Arimaspi cum his dimicant, qui uno
oculo in fronte medio feruntur insignes, vt accipiant hos lapides mira cupiditate & feris rapientibus, &
Arimaspis eos custodientibus. [QVINTVS Sardonix.] Lapis iste candidus perhibetur in rubeum colore »
parumper declinans. Eius tamen multa sunt genera. Nam alius rubeus fertur, alius bicolor, vt dictum est,
alius trifor miter coloratur: primum habens nigrum, medium candidum, superius rubeum. & iste est pre-
ciosior, per quem donũ fortitudinis designatur, quæ inter aduersa & prosperа permanet fixa, & in mar-
tyrio stabilit mentem: in patria vero solo candore ornatur, quia circa tristia & lætiua non occupatur.
Et sicut sardonix humilem efficit & pudicum, ita per fortitudinem animosiras, & carnalitas superantur:
ita quod homo humilis atque pudicus efficitur [SEXTVS Sardius] Sardius secundum Bedam, ex inte- F
gro sanguinei seu rubei est coloris: tamen secundum Berengãdum, pro eo quod in rufinum colorem ali-
quantulum declinare videtur, paululum obscuratur: per quem donum scientiæ infinuatur, quæ per hoc
quod facit mentem cum gustu perpendere, quod in nulla re creata statuendus est vltimus finis, eo quod
illa in se sit deficiens & caduca, ad sapientiæ fulgorem propinquat increatique boni amore spiritum affi-
cit. Veruntamen quia non immediate circa increatum obiectum sed circa creatum versatur, quia de re-
bus creatis dat bene & connaturaliter iudicare: hinc à puritate auriformis rubeique coloris parumper oc-
cumbit, & splendore sapientiæ minor est. Et sicut sardius pellit timorem & gaudium parit atque accẽdit:
sic donum scientiæ tollit timorem perdendi terrena, accenditque gaudium in contemptu eorũ & in amo-
re cœlestium. [SEPTIMVS chrysolitus.] Gemma hæc tota aurei est coloris, & ardentes videtur scintil- »
las diffundere. Confortat in super intellectum, & timores expellit nocturnos. Quo enim ratio amplius
confortatur, eo passiones magis sedantur. Per quam donum pietatis intelligo, quæ facit hominẽ inter pro-
ximos quasi aurum acceptum & charum: facitque eum ad alios liberalem siue beneuolum, ita, quod af-
fectiones scintillantes diffundit. Meretur quoque specialem illuminationem & confortationem à deo
[OCTAVVS beryllus] Beryllus eximiæ claritatis est ceruleum habens colorem admixtum, secundum
Berengandum. Et secundum Bedam, sic est quasi consideres aquam solis fulgore percussam rubicúdum
ac decorum exhibere colorem. Facit quoq; in bello inuictum, & mitem efficit ac benignũ. Per quem do-
num timoris congrue designatur. Filialis etenim castus, sanctusque timor, præclaræ est syncteritatis, & in G
spiritali pugna fact inuictum. Quia in tantum facit homines dei offensam vitare, quod mallet mori quàm
deum inhonorare, sicq; mansuetũ ac benignum cõstituit animum. [NONVS topazius] Gemma hæc pre- »
ciosissima omni fulget colore. Duo tamen colores, videlicet aureus & aereus in ipsa abundant: quæ cum
solis radio tangitur, ubar suum vndique spargit, omniumq; gemmarum superat claritatem, in suum aspe-
ctum præcipue trahens astantes. Hæc gemmarum amplissima & regibus adeo chara, vt ea nil charius inter
diuitias suas habere se reputent. Valet demum contra iram atque lunaticam passionem. Per quam iustitia
designatur, quæ est præclarissima virtus. Et non est lucifer nec hesperus tam admirabilis, quę lucem suam
circunquaque diffundit, omni quoque virtutum decore splendescit, præsertim aureo & ætherco: quoniam
dei & proximi dilectionem præcipue respicit. Hęc quo purior ac perfectior fuerit, eo sanis oculis delecta-
bilior comprobatur. Quam reges & omnes qui præsunt, maxime debent diligere, & opibus cunctis præ-
ferre. Quæ etiam in beatis præcipue locum habet. Nam ipsi demum plenam implent iustitiam, reddentes
cuique quod suum est, & deo seipsos totaliter. Per quam & viatores inquietudines animæ vitant.
[DECIMVS chrysoprasus] Lapis hic viridis est coloris, & hinc inde quasi aureis guttulis est distin- »
ctus, & valet contra lepram. Per quem prudentia quæ cardinalis est virtus, contra dona sapientiæ &
scientiæ condistincta, accipitur. Suo nanque virore in agendis mentem perfundit, & aliis floridam ex-
hibet. Aureo quoque ornatu passim fulcitur, dum ad vltimum finem dirigit humanos actus, quod facien H
do cordis pellit putredinem ne terrenorum attactu quasi leprosa infecta, & corrupta reddatur. [VN-
DECIMVS hyacinthus] Hyacinthus cerulei fertur coloris. Et vt ait Berengaud. sereni cœli habet colo-
re m, sicut sapphirus: sed ille maculas habet. Istius autem pulchritudo maculis non deformatur. Lucet
vt purpura, sed non semper æqualiter rutilat, quia cum facie cœli mutatur. Nam in sereno perspicuus est
& gratus, in nubilo autem obscurus. Qui preciosus & bonus est valde, dat membris vigorem, & salutife-
rum facit saporẽ. per quem virtus latrię designatur. Huius nanq; virtutis actus perfectissime insunt beatis,
qui laudi & cultui dei indesinenter cũ tota mente sine interruptione insistunt: quia diuino lumine incessa-
biliter ꝑfundũtur: quo si carerent, protinus rutilare cessarent: sed & actibus latrię beati dulcissime reficiun
tur, & sine interpolatione menarrabiliter oblectãtur [DVODECIMVS amethistus] lapis iste triformi or »
natur colore, roseo, violatio atq; purpureo, & paruulas flãmas fundit, facitq; vigilem, & malam pellit co-
Mat. 22. gitationẽ. Per quem beatorũ in patria plenissima castitas explicatur. Quia vt ait Saluator, non nubent ne-
Lucæ. 20. que nubentur: sed angelicæ sunt munditiæ. Et quoniã castitari eorum feruor diuini amoris, & humilitatis
profunditas sunt adiuncti, quasi triplici fulget decore, ne cogitationẽ admittit impuram. Ista de lapidũ ho
rum mystica expositione vtcũq; prolata pie sumantur. Alii enim aliter eos interpretãtur. Quorũ melio-
ribus dictis ista nõ derogant. Consequenter agitur de materia & ornamento portarũ, quod tamen spirituali-
ter est sumendum. [ET duodecim portæ] muri ciuitatis supernæ [DVODECIM margaritæ sunt per »

A singulas].i.cum portæ istæ existant duodecim,in qualibet earum præfati duodecim precioſi lapides habentur.Quia vt dictum eſt,in quolibet Apoſtolorum (qui portæ ſunt ciuitatis iſtius) virtutes his margaritis expreſſæ excellenter reperiuntur.[ET ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis] Si ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis,quomodo in vnaquaque fuerunt duodecim margaritę?Itaq; ſecundũ Berengandum & Albertũ,iſtud ſecundũ literæ ſuperficiem ſtare non valet. Idcirco dicendũ, quod licet in vnoquoque ſanctorum præfata ſint ornamenta virtutum,in quolibet tamen aliqua emicat virtus,à qua & ſpecialiter commendatur ac nominatur.Iuxta illud quod de quolibet eorum cantatur,Non eſt inuentus ſimi Eccl. 44.
lis illi.Ideo ſingulæ portę ex ſingulis margaritis conſtare dicuntur.[ET plateę ciuitatis aurũ mundũ tanquam vitrum pellucidũ.] Hoc & de ciuitate iam dixit,atq; expoſitũ eſt.Vnde hoc loco,vt aliqua aſſignetur diſtinctio,per plateas ciuitatis cœleſtis Hieruſalem intelligi poſſunt inferiores & ſubditi : & qui per vias aliqualiter latiores ambulauerunt,contenti obſeruantia mandatorum, non ingreſſi ſemitas conſiliorum ſtrictiores.Ad infinuandum ergo,quod hi quoque ad patriæ beatitudinem conducantur, atque ibidem charitatis feruore ac ſplendore,ſeu mentis & corporis glorificatione ſplendebunt, dictum nunc eſt quod plateæ ciuitatis,ſcilicet inferioris grad⁹ ac meriti homines,ſimiles ſunt auro puro ac vitro pellucido.
[ET templum non vidi in ea].i.materialem locum,ad offerendum deo orationes ac ſacrificia pro peccatis.Templum nempe eſt locus orationis & ſacrificiorum huiuſmodi.Beati autem in patria,præſertim poſt Eſaię. 56.
B finale iudicium,ſecundum quod nunc agitur de ciuitate ſuperna omni malo carebunt, omniq; bono plenirunt.Nec tunc deprecabuntur pro aliis, nec ſacrificia offerent pro peccatis: ideo materiale templum ibi non erit.Nihilominus tota Eccleſia illa triumphans,templum & domus dei ſpiritaliter erit : quoniam
vnuſquiſque in mente ſua deo ſacrificium laudis exhibebit æternæ. [DOMINVS enim deus omnipotens templum illius eſt] quia in ipſo tanquam in beatificante obiecto æternaliter conquieſcunt. Ipſe ergo habitabit in eis dona gloriæ influendo.dataque conſeruando:& habitabunt in eo,in cunctis actibus ſuis in ipſo
finaliter quieſcendo [ET agnus] Nam Chriſtus,ſecundum quod deus,vnum & idem templum eorum eſt cum patre & ſpiritu ſancto,ſicut & vnum felicitatis obiectum . Porro ſecundum naturam aſſumptam eſt præcipuum præmii accidentalis obiectum.Nam eius humanitate reficientur extetius,& quantum ad hoc
quieſcent,& commorabuntur in ipſa.[ET ciuitas non eget ſole & luna].i.illuſtratio luminarium cœli non erit neceſſaria beatificatis in patria,cum eorpora eorum clariora ſint illis futura.Ideo ſubditur.[NAM claritas dei illuminabit eam] ſcilicet increata lux dei efficienter,& claritas ab ipſo beatis communicanda iluminabit eam inſtrumentaliter atque formaliter [ET lucerna eius eſt agnus] Lucerna non eſt lumen,
ſed lumínis contentiua:ita & Chriſtus vt homo,non ſubſtantialiter lux eſt:ſed receptaculum ac retinacu- Colo. 2.
lum lucis præcipuum. In ipſo nanque habitat plenitudo diuinitatis corporaliter.Quoniam ergo humani- Iohan. 1.
C tatis Chriſti claritas poſt increatum lumen omnibus ſanctis maxime refulgebit , virtute diuinæ immenſæque lucis in ea manentis,atque per ipſam micantis, agnus merito lucerna cœleſtis Hieruſalem nuncupatur.His autem verbis,&c.quæ ſubduntur, conſonant quæ apud Eſaiam ſcripta ſunt , Non erit tibi ſol amplius ad lucendum,per diem,nec ſplendor lunæ illuminabit te : ſed erit tibi dominus in lucem ſempiternam,& deus tuus in gloriam tuam. [ET ambulabunt gentes in lumine eius] quia ſicut electi nunc vi- Eſaię. 60.
uunt in lumine fidei ipſius eccleſiæ militantis , & in Chriſto qui eſt lumen fidelium:ita in patria ambulabunt,agent,viuent,atque in deum ſe iugiter erigent & erecti manebunt in lumine eccleſiæ triumphan- Iohan. 8.
tis.Corporaliter quoque mouebuntur & ambulabunt in lumine corporum glorificatorum,potiſsime corporis Chriſti:cuius corporea claritas lumen ſolis inæſtimabiliter ſuperat , regionem quoque terræ viuentium implet [ET reges terræ] ſcilicet principes & prælati idonei,omnes quoq; qui bene rexerunt ſeipſos
[AFFERENT gloriam ſuam & honorem in illam].i.ſpiritales ſuas diuitias,merita, magnificentiamque virtutum ſuarum,ſecum in cœleſtem Hieruſalem deferent . Opera enim illorum ſequuntur illos. Gloria Apoc. 14
quoque eſt conſcientiæ puritas,dicente Apoſtolo,Gloria noſtra hęc eſt,teſtimonium conſcientiæ noſtræ: quam ſecum adducent.Rurſus,gloria & honor regum iſtorũ ſunt ſubditi,quos digne rexerunt & ſecũ ad beatitudinem perduxerunt.Sicut diſcipulis ſuis loquitur Paulus,Gloria noſtra vos eſtis in domino.Et iterum,Gaudium meum & corona mea,ſic ſtate in domino.Quid autem tam honorificum homini, ſicut a- 1.Theſ. 2.
lios ſecum ſaluaſſe,eosque ad partiam perduxiſſe?Nam & filius ſapiens, gloria patris . Malis quoque ſeu Philip. 4.
D deceptis diſcipulis ſcribit Paulus apoſtolus.Quoniam cõfundor in vobis. Ergo in bonis honorificabatur. Prou. 13.
[ET portę eius non claudentur per diem] id eſt,nunquam. Nam ibi erit dies perpetuus. Ideo ſubditur. Galat. 4.
[NOX enim non erit illic] Quibus datur intelligi,quod non erit ibi occurſus malus , nec timor , ſed ſumma & ſempiterna ſecuritas.Item cp corda beatorum æternaliter patula erunt, & in contactu actuali lucis diuinæ,nec caligo ignorantię ſeu peccati erit ibidem.Hinc apud Eſa.legitur, Aperientur portę tuę iugiter die ac nocte non claudentur.Rurſus per diem.i.tempus Euangelicę legis,apertus eſt aditus regni cœ- Eſa. 60.
leſtis.[ET afferent gloriam gentium & honorem in illam] quia vt tactum eſt , qui ſaluhriter præſuerunt gentes ſuo regimine ſaluatas,earum quoque virtutes & merita ſimul cum ipſis ſecum adducent, ac domino tanquam preciosiſsimum ſpolium de faucibus hoſtis ereptum,repręſentabunt & offerent. Simili modo angeli ſancti rectores Eccleſię militantis eos qui ſuę directioni acquieuerunt ſecum in patriam ducẽt.
[ET non intrabit in illam aliquid coinquinatum].i.quocunque mortali peccato fœdatum [ET abomination facies].i.execrabilia opera & plurimum deteſtanda [ET mendacium] fallaciter agendo,aut falſe loquendo.Vel per inquinatum intelliguntur ſpiritalia vitia,per abominationẽ carnalia. Vel illud referrtur ad peccata cordis,iſtud ad vitia operis,mẽdaciũ ad vitia oris [NISI qui ſcripti ſunt in libro vitę agni] id eſt prędeſtinati & purificati intrabunt duntaxat,non vitioſi ac reprobi. Nullus autem eccleſtem Hieru ſalem ingredi valet,niſi ab omni labe atq; reatu ſit prorſus immunis. Quis enim eloqui queat, quàm purum eſſe oporteat cor,quod diuinę increatęque luci immediate ac beatifice vnietur?Non poterit in ea eſ-

se vel minima macula. Si ergo post vitam præsentem nolumus diu differri à gloria, nec grauissima purga E
rorũ ferre supplicia, satagamus nunc indesinenter deo pura mente intendere, vigilanti animo deseruire,
cum omni reuerentia obedire, in charitatis feruore proficere, cor nostrum solicite custodire, mentem vbi-
que ad deum leuare, continuis precibus insudare, quotidianos defectus deplangere, emendare, vitare, ac
tali martyrio nosipsos deo quotidie mortificare atque offerre.

EXPOSITIO CAP. XXII [ET ostendit mihi.] ARTIC. XXII.

ON sequenter sacratissimus Euangelicæ legis propheta sanctus Iohannes, cœlestis
Hierusalem pandit edulium, atq; beatæ refectionis materiam & obiectũ [ET osten- "
dit mihi flumen aquę viuæ] Per flumen aquæ viuę intelligi potest exuberans illa ef-
fusio donorũ gloriæ, à deo superbenedicto in mentes beatas, seu increatæ beatitudi-
nis participatio copiosa, seu ipsemet spiritus sanctus fons totius bonitatis, felicitatis, ac
voluptatis. Quod flumen dicitur aquæ viuę, quoniã post vitæ præsentis laborẽ dul-
cissime recreat siue refrigerat, & vitã gloriæ præstat. De quo flumine accipi potest
Psalm.45 illud in Psal. Flumnis impetus lętificat ciuitatẽ dei. Et rursus, Torrẽte voluptatis tuę
Psalm.35. potabis eos. Per Esaiã quoq; dominus protestatur: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis, & vt torrens
Esaię.66. inundans gloriæ gentiũ. Deniq; Ezech. describit torrentẽ aquæ de tẽplo procedentem. Sed quoniã ibi de F
Ezec.47 militante Ecclesia agitur, per torrentem illũ baptismatis sacramentũ, vel Euangelicæ legis doctrina, expri-
mitur [SPLENDIDVM tanq̃ crystallũ] Nam spiritus sanctus immensæ est puritatis, & communicatio "
munerũ gloriæ seu beatitudo sanctorũ participata, nullam habet prorsus culpę labem admixtam [PRO- "
CEDENS de sede dei & agni] .i. à patre & filio, à quibus tanq̃ ab vno principio, procedit spiritus sanctus. A "
patre quoq;, & filio, & haud dubiũ quin & à spiritu sancto, profluit omnis felicitas beatorũ [IN medio "
platęæ eius] .i. per omnes consistentes in ciuitate superna, seu per latitudinẽ mentis vniuersorũ ciuium su-
pernorũ, qui vno omnes splendidissimo, opulentissimo, ac liberalissimo fonte potantur atq; replẽtur. Hinc
quoque Daniel, Fluuius, inquit, igneus rabidusq; egrediebatur à facie eius. Consequenter beatorum cibus
describitur [ET ex vtraque parte fluminis lignũ vitę] Omnia ista ostensa sunt sancto Iohanni sub cor- "
poralium similitudinibus rerũ. Vnde in imaginaria visione apparuit ei, quod per mediũ ciuitatis decurreret
splendidissimũ flumen, & ex vtraque parte consisteret lignũ vitę. Palã est aũt, quod cũ idem numero li-
gnũ non stet in vtraque ripa torrentis, quod in imaginaria visione videbantur pluta ligna: sed in scripturis
frequenter numerus singularis ponitur pro plurali & econuerso. In visione quoque Ezech. ex vtraque ri
pa aquæ ostensa sunt plura ligna: per quę ibi fideles in Christo renati atque virtutibus fructuosi, signãtur.
Prouer.3. Hic vero per lignũ vitæ intelligitur Christus sapientia dei patris. Secundũ quod in Prouerbiis de sapientia
Salomon fassus est, Quia lignũ vitę est omnibus apprehendentibus eam. Quoniã ergo Christus secundũ
diuinitatis naturã vbique est præsens, omniũque beatorũ mentes alit, cõfirmat, felicitat, vitã glorię influẽs, G
lignum vitæ ex vtraque parte fluminis est ostensum. Porro partes inter quas fluuius emanauit, sunt angeli
hominesque beati [AFFERENS fructus duodecim] Ideo Christus lignũ vitæ vocatur, quoniam ciues "
in patria feliciter reficit, dona sua illis cõmunicans. Itaque fructus quos Christus profert in patria, quibus
& beatos ilico nutrit, sunt vniuersa quæ ad plenã electorũ felicitatem pertinent & concurrunt. Beatitudo
namque est, status omniũ bonorũ aggregatione perfectus. Et dona hęc q̃uis sint plurima, conueniẽter ta-
men duodenario designantur: quoniã per Apostolorũ duodecim prædicationẽ electi in nouo Testamen-
to sunt spiritualiter generati atque saluati: sicut in veteri Testamẽto ex duodecim patriarchis alii corpora
liter profluxerunt. Præterea duodecim fructus isti sic queunt taxari, vt primus dicatur lumen gloriæ, alii
tres dotes tres animæ, scilicet visio, tentio, atque fruitio. Quintus pax, quiã S. Thomas & alii multi ponunc
à dotibus istis distinctã. Estque realiter delectatio seu quietatio consummata beatorũ in deo. Alii quatuor
erunt quatuor dotes corporũ glorificatorũ, puta agilitas, impassibilitas, subtilitas, claritas. Decimus autem
fructus, fit accidentalis illa beatitudo, in aspectu humanitatis Christi consistens. Vndecimus, gaudiũ quod
beati ex mutuo consortio & conspectu, Christo donante, concipiunt. Duodecimus, quod ex cõsideratio-
ne totius machinæ mundialis tunc innouandæ & clarificandæ sunt fortiturę. His fructibus Christus eos
æternaliter tanq̃ vitis ac fructuosa arbor alet [PER menses singulos] anni æternitatis [REDDENS "
fructũ suũ] .i. Christus fructus hos indesinenter conseruabit in mentibus beatorũ. A Eternitas namque no-
Psal.110. minibus temporũ frequenter exprimitur, vt in Psalmo, Anni tui non deficient. Et in Esaia, Erit mensis ex H
Esaię.66. mense, & sabbatum ex sabbato. Et quoniã mẽsis est anni principium, verbis his insinuatur, quod in patria
æterna erit innouatio incessabilisque continuatio [ET folia ligni] id est, verba quibus Christus suos in pa "
tria suauissime alloquetur alloquutione interna & corporali. Siquidem (sicut ipse promisit) præcinget se
Lucæ.12. & faciet illos discũbere, & transiens ministrabit illis [AD sanitatẽ gentiũ] id est, perpetuã sospitatẽ, con- "
fortationẽ & consolationẽ inducet beatis, ita quod nulla vlq̃ aduersitate lędentur. Verba quoque Euãge-
licę doctrinæ Christi, in præsenti dant animæ sanitatẽ. [ET omne maledictũ non erit amplius] id est, in "
cœlesti conuiuio nulla erit alicuius verbi mali prolatio, nulla contentio: nec aliqua dei offensio, vel pœnæ
Esaię.60. ab ipso influctio: iuxta illud Esaię, Non audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in termi-
nis tuis. Imo ibi erit indeficiens gratiarum actio, & iucundissima summi dei laudatio [SED sedes dei & "
agni] id est, deus pater seu trinitas, & Christus homo ęternaliter habitabit in sanctis, & ipsi erunt thronus
ipsius. Confundatur ergo, qui in beatis dixit esse ruinam [ET seruient ei] seruitute latriæ deum reueren- "
tialiter adorando, indefesse laudando, eiusque beneplacito in omnibus obtemperando. Estque seruitus ista
sine labore, non ad meritum, sed ad præmium spectans. Nam & præsentis seruituris est merces, taliterque
deo seruire, est summa nobilitas ac perfecte regnare [ET videbunt faciem eius] id est, diuinam essentiam "
clare & immediate per speciem contemplabuntur, ita quod plene cognoscent quod in vita hac credunt.

A Et hæc visio tota est merces quam amatori suo Christus ad Iohannem promittens , Manifestabo, inquit, ei meipsum. Et alibi, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verũ deum, & quem misisti Iesum Christum. Videbunt quoq; corporalibus oculis corporeã faciem Christi: quod beatis hominibus ineffabile gaudium erit, & charitatis mirabiliter inflãmatiuum, cernentibus suam naturã sic deo hypostatice vnione conIunctam, & per eã tot bona sibi esse collata. Quantæ autem delitiositatis atq; dulcedinis, quãque incõprehensibilis felicitatis, dignitatis, ac nobilitatis sit dei facie intueri, meditandũ est magis quàm exponendum. Nonne obiectũ illud est in seipso infinitæ pulchritudinis, suauitatis ac voluptatis, omni menti creatę prorsus conuenientissimũ, desiderabilissimum, summeq; amplectendũ. Cur ergo eius amore non aspernamur ista caduca & vana: Cur vnquã in eius obsequio animo fatigamur? Quare non cõsideramus quanta nobis beatitudo ,pmittitur? Præterea cũ facies dei dicatur eius prȩsentia, secundum Alber. triplex ponitur facies dei, videlicet prȩsentia eius per gratiã, præsentia eius per carnem assumptã, præsentia eius per gloriã. Potestque addi & quarta prȩsentia dei, per iram seu æquitatem. Iuxta illud Psal. Pones eos vt clibanum ignis in tẽpore, vultus tui. Vnde sanctus Iob ait, A facie eius turbatus sum, & considerans eum timore solicitor. Iohan. 14. Iohan. 17. Psalm. 20 Iob. 13.

„ [ET] nomen eius] .f. descriptum [IN] frõtibus eorũ] .i. apertissime per dona gloriæ innotescet, ꝙ ipsi sint
„ filii dei ab æterno prædestinati. Ipsi quoq; nequaquã cessabunt deũ sũũ magnificis laudare prȩconiis [ET]
„ nox vltra non erit] in patria, nulla. f. caligo, aduersitas ignorãtia. [ET] nõ egebunt lumine lucernæ, neq; lu-
B mine solis] Si de materiali lucerna & sole sensibili intelligatur, certissimum est. Bereng. autẽ p lumen solis intelligit nouũ Testamenti doctrinã: per lumen vero lucernæ & etiã lunę, doctrinã veteris testamenti, quibus in patria opus non est. Cuius causa annectitur [QVONIAM] dñs deus illuminabit illos] in tantum, ꝙ nunquam poterũt deuiare aut falli, sed intus & foris perfusi & superimpleti sunt lumine multiformi [ET] regnabunt in sæcula sæculorum] cũ illo cuius regni non est finis. Hucusq; protenditur visio septima: quæ autẽ sequuntur ad admonitionẽ pertinent sancti Iohannis & reliquorũ fidelium: suntq; libri huius conclusio [ET] dixit mihi]. Angelus, qui omnia prædicta mihi ostẽdit [HAEC] verba fidelissima sunt & vera] Hoc & supra iam dixit, sed modo repetit ,pter assertionẽ maiorẽ [ET] dñs deus spirituũ prophetarũ]. i. creator & illustrator animarũ prophetarum, seu dator prophetaliũ gratiarum, ac spiritalium munerũ prophetarum. Vnde Paulus ait, Spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt [MISIT] angelum suum] qui ista reuelauit [OSTENDERE] Iohanni, & per eum toti Ecclesiæ [QVAE] oportet fieri cito]. i. statũ & cursum ac remunerationem finalẽ ecclesiæ [ET] ecce venio velociter]. i. ad faciendũ iudicium particulare in mortibus singulorũ, generale quoq; in fine mundi. Hinc per Iacobum dicitur, Ecce iudex ante ianuã assistit. Et per Iohelem quoque, Cito velociter reddã vicissitudinẽ super caput vestrum. Quanta autẽ sit libri huius vtilitas subditur [BEATVS] nunc in spe, in inchoatione, in merito: nondũ in præmio, in re, in consummatione [QVI] custodit verba prophetię libri huius] rite credendo , & dictis parendo, audita quoque memoriter retinendo [ET] ego Iohannes qui audiui & vidi hæc] Quasi dicat, nullus de veritate vel autore dubitet, vel contendat: cũ ego Iohannes apostolus horũ asserror confirmam [ET] postquam audissem & vidissem] hęc omnia [CECIDI], vt adorarẽ ante pedes angeli, ꝙ mihi hæc ostẽdebat. Et dixit mihi, Vide ne feceris. Conseruus enim tuus sum, & fratrũ tuorum prophetarum]. f. apostolorũ & apostolicorum virorum prophetali gratia prædituũ. Verba hæc supra scripta sunt, & tractata: idcirco pertranseo [ET] eorum, qui seruant verba prophetiæ huius] credendo, docendo, & obediendo . Frequenter in volumine isto iam dictũ est, propheticũ esse hunc librum: quia vt patuit, cum aliis prophetarũ codicibus in pluribus habet concordiã in verbis ac sensibus: potissime cũ his, quæ in Esaia, Ezechiele, & Zacharia scribuntur. [ET] dixit mihi, Ne signaueris verba libri huius]. i. scripturam huius voluminis non omnino obscurã relinquas, nec fidelibus sensum earũ penitus claudas. Sed cũ liber iste sit obscuritatibus plenus, non videtur Iohãnes angelo obedisse in isto. Respondendũ, ꝙ angelus ei iussit ne penitus scripturam istã inexplanatã relinqueret. Vnde subinde seipsum exponit, & quædã interserit, per quæ datur occasio ad intelligentiam cæterorum. Berengandus vero ita respondet, Quod non fecit scribendo, credimus eũ fecisse prędicando. Vnde & Beda refert, quemadmodũ beatus Dionysius Alexandrinus antistes affirmat: ꝙ exurgentibus quibusdã hæresibus occasione voluminis huius, Iohannes errorẽ redarguit, eiusdemq; prophetiæ sensum ab omni carnalis intelligentię nubilo purgatũ, ad æterna promissa cœlestia transtulit [TEMPVS] enim prope est] quo ista implenda sunt: idcirco sunt probanda [QVI] nocet] peccando in proximum [NOCEAT] adhuc] D iniquitatem continuando [ET] qui in sordibus est] seipsum vitiis inquinando [SORDESCAT] adhuc] in deteriora ruendo. Non prȩceptiue aut hortatiue, sed cõminatorie, prenunciatiue , & ironice dictũ est hoc. Tanquam dicat, Qui iuxta admonitionem scripturæ se emendare contẽnit, iuste relinquetur à deo, & in peiora casurus est, nec dira euadet tormenta. Iuxta hunc modũ Iob sanctus ait suis amicis, Quod cœpistis implete, & tamen de eo quod cœperat eos redarguit. Sic & gymnasiarchę dicere solẽt pueris, quos corrigere intẽdunt, dũ eos intẽpestiue ludentes inuenunt, Ludite ludite. Quo audito, illi scientes quo animo id dicatur, ab incepto desistunt. Sic & Christus in Euangelio, Facite, inquit, arborẽ bonam & fructũ eius bonum: aut facite arborẽ malam, & fructum eius malũ [ET] iustus iustificetur adhuc] .i. in virtutibus crescat [ET] qui sanctus est]. i. pfectus quantũ ad viatores, vt sunt viri heroici [SANCTIFICETVR] adhuc]. i. in puritate & charitatis feruore , pficere nõ desistat. Cũ enim hæc vita fit via ad aliã, in ea nõ proficere est deficere. Nemo vtique ita de suis cõfidat , pfectibus, vt tepescat aut negligẽtius agat: imo proficiẽdi propositũ quotidie renouet, & vigilantiori mẽte deo semper deseruire conetur. [ECCE] venio cito] vt dictũ est ad iudicandũ [ET] merces mea mecũ est]. i. digna retributio pro meritis atq; demeritis singulorũ [REDDERE] vnicuique secundũ opera sua] per opera, etiã interiores actus. f. cogitationes, intentiones, affectiones, itemq; loquutiones intelligendo. Simile est & illud Esaiæ, Ecce dñs deus in fortitudine veniet, & brachium eius dñabitur. Ecce merces eius cũ eo, & opus illius coram illo [EGO] sum Alpha & O, principiũ

Iohan. 14. Iohan. 17. Psalm. 20 Iob. 13. Lucę. 1. 1. Cor. 14 Iaco. 3. Iohe. 3. Apoc. 19. Bernar. Esaiæ. 4.

Apoc.1. & finis,primus & nouissimus] Verba hæc supra scripta sunt atque expositа. Quanuis autem filius dei sit vere genitus à patre,& spiritussanctus ab vtroque procedat:nihilominus filius & spiritussanctus sunt primus & nouissimus. Imo tres superbenedictæ psonæ,sunt vnus primus & vnus nouissimus: sicut sunt vnus æternus,& vnus immensus,sumedo.s. hæc nomina subsistiue. Siquidē in hac trinitate nihil prius aut posterius,nihil maius aut minus. Verūtamen in diuinis ponitur prioritas originis,itē autoritatis,& subautoritatis:nō dignitatis,aut tēporis.Sed quantū ad creaturas,sunt vnū principiū,vnusq; finis. Dicitur autē de* no uissimus,nō q; aliquid eū præcesserit,aut omnia sint peritura ipso tantūmodo pmanuente:sed quia æternus à patre post,sicut ab ante:nec aliquid erit,quādo ipse non erit. [BEATI qui lauant stolas suas] .i.virtutes, quibus animę vestiūtur,ab impuritate vitiorū cuſtodiunt:qui corda sua à malis prēteritis purgant, q opera rum suorū sordes lachrymis pœnitētiæ,exercitiisq; cæterarū virtutū emundant.Iuxta illud Hierem. Laua à malitia cor tuū.Et Esaiæ,Lauamini,mūdi estote, [VT sit potestas eorū in ligno vitę] .i.Christo frui possint in patria,& nunc cōseruentur ac ſtabiliantur in ipso,eiq; iugiter innitantur [ET per partes intrent in Matth.19 ciuitatem].i.per obseruantiā prēceptorū cœlestem Hierusalē ingrediantur:iuxta quod scriptum est,Si vis ad vitā ingredi,serua mandata.[FORIS autē].i.extra ciuitatē hanc manebunt [CANES].i.fracundi,gulosi,& recidiuantes,more canum ad vomitū redeuntes. Vnde ad Philippen.ait Apoſt. Videte canes, videte malos operarios [ET venefici] de quibus iam dictum est [ET impudici] .i.luxuriosi,& omnes qui sine Hierem.3 verecūdia peccant,nec diuini vultus erubescunt præsentiā,iuxta illud Hiere.Frons mulieris meretricis facta est tibi,noluisti erubescere [ET homicidæ] qui maxime peccant in proximum [ET idolis seruientes] qui directe peccant in deum [ET omnis qui amat,& facit mendacium].i.cū delectatione & ex proposito seu cōsuetudine dicit quæ falsa esse cognoscit,vel impie agit. Omne enim peccatū est quoddā mendaciū. Nam sicut triplex est veritas.s.vitæ,doctrinæ,iustitiæ: ita & triplex est falsitas. Rursus sicut est veritas ꝓpositionis:ita est falsitas operis,falsitasque sermonis. Tales itaque sunt,qui lætantur quū male fecerint, & exultant in rebus pessimis.[EGO Iesus misi angelū meum testificari hæc vobis in ecclesiis] quia vt dictū est sæpe,Iesus per angelū reuelauit hæc Iohanni,& per eum cunctis Christianis, primitus Asianis. [EGO sum radix & genus Dauid] Dauid radix est totius sobolis suæ. ¶ Quomodo ergo Christus, quū sit filius Matth.1. Dauid, radix est eius? Et respondendū,quod secundum diuinā naturam est radix, origo, & causa eius: sed secundū formam serui,est genus seu proles ipsius. Factus est enim ex semine Dauid,secundū Apoſtolum. Roma.1. De quo per Esaiam dictū est,Egredietur virga de radice Iesse,& flos de radice eius ascendet. [EGO sum ſtella splendida & matutina] quia per sapientiā meam cunctis splēdidior, & cunctos per eā illumino : qui diem gratiæ,diemque gloriæ, prædecto,annuncio,atq; efficio. In resurrectione quoque post tenebras passionis,veluti ſtella clarissima mane splendens,surrexi. [ET spiritus & sponsa dicunt, Veni] .i.spiritus sanctus seu trinitas adoranda,& item ipsa ecclesia militans ac triumphans,dicunt omni fideli,vt veniat ad ea audienda ac adimplenda,quæ modo prescripta sunt. Vel dicunt Christo,vt veniat ad iudicium, quatenus electi plenius beatificentur. Hoc enim sancti desiderant,& tēpore suo deus Christo, secundū naturam assumptam,idipsum iniunget. [ET qui audit] quæ dei sunt [DICAT veni] ō Christe ad iudicādum, & interim ad miserendū. Vel veni tu proxime,ad audiendum sermones dei in hoc libro, alibique conscriptos. Matth.3. Quilibet ergo hortetur proximū suum ad bona [ET qui sitit] insticiam in præsenti, & gloriam in futuro [VENIAT].i.humili mente,& inceſſabili prece,ad deum pro gratiæ donis accedat. [ET qui vult] .i.vepræ appetit deo placere,vniri,impleri:qui vtiq; facit quod in se est, ad gratiā se disponēdo [ACCIPIAT Iohan. 4. aquam vitæ gratis,] gratiam & doctrinam Euangelicæ legis sine meritis suis. De qua aqua Saluator ait, Qui biberit ex aqua,quam ego dabo,fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternā. Nec verba hæc obuiāt Hiere.10. verbo Hierem.dicentis,Non est in homine via eius,nec viri est,vt dirigat gressus suos. Nec ei quod loqui- Roma.9. tur Paulus,Non est volentis neque currentis. Hæc enim iccirco dicuntur, quod gratia non ex nostris est meritis,nec eam de condigno meremur,nec sine gratia gratum faciente mereri aut saluari valemus. Consequenter prohibet sanctus Iohānes formā verborū huius libri subtractione aut additione mutari aut vitiari.[CONTESTOR ego omni audienti verba prophetiæ libri huius].i.testificor & prēnuncio ei, quod subdo. [SI quis apposuerit ad hæc] textū sua inordinata additione mutando,aut dissonantia veritati misecundo [APPONET deus super illū plagas scriptas in libro isto].s.pœnas impiis infligendas. [ET si quis diminuerit de verbis prophetiæ libri huius,auferet deus partem eius de libro vitę].i.in iudicio eum repro bum,& non esse prædestinatum ostendet [ET ciuitate sancta] .i.de cœlesti Hierusalem.ita quod ibi portionem nullam habebit [ET de his quæ scripta sunt].i.de bonis promissis [IN libro isto.Dicit qui testimonium perhibet horum] .i.Christus,qui hæc vera esse testatur. [ETIAM] .i.sic fit. Vel quod ait,etiam, refertur ad verbum quod subditur [VENI o cito] secundū sensum expositum,Veni domine Iesu. [GRATIA domini nostri].i.gratia gratū faciens,quā Christus,secundū quod deus,dat authoritatiue & efficienter:& secundum quod homo,dei ac hominum mediator, dat eam vt causa instrumentalis ac meritoria. Nam sua passione atque sanctissima conuersatione eam nobis promeruit, eiusque merito datur: sine qua nemo meretur. Potest tamen hoc loco per gratiam, omne spirituale donum ad salutem necessarium, siue accommodum accipi [SIT cum omnibus vobis.Amen] Si enim gratia hac non adiuuamur, in omnibus deficiemus:& omnia beneficia Christi erunt nobis occasio grauioris damnationis. Semper ergo pro gratia,& eius incremēto quotidiano,viscera misericordiæ dei nostri totis prēcordiis deprecemur. Quo enim illa plus crescit in anima,eo ad vniuersa opera meritoria reddimur fortiores. Quam cunctis donet hominibus,ad fuiipsius laudem & gloriam sempiternam , omnium finis bonorum : qui est super omnia deus sublimis,& benedictus.Amen.

COMMENTARIORVM IN APOCALYPSIM FINIS.

D. DIONYSII CARTHVSIANI HYMNORVM ALIQVOT VETERVM ECCLESIASTICORVM, PIA NEC MINVS ERVDITA ENARRATIO

PROOEMIVM.

IMPLEMINI SPIRITV SANCTO, LOquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris domino, gratias agentes pro omnibus. In hac saluberrima diuini apostoli exhortatione tanguntur actus præclari virtutis, quæ latria appellatur, quæ deo cultum cærimoniamque impendit, qui actus ad spirituales personas præcipue pertinent, ad vniuersos quoque fideles. Ad quid enim rationalis creatura est facta, nisi vt creatorē suum agnoscat, colat, diligat, lauder, vereatur, ac omni modo sibi possibili veneretur? Et quoniam vnicuiq; mandauit deus de proximo suo, vt.s. diligat eū ex charitate, tanquam seipsum, atque ædificet eum, quatenus qui audit verbum salutis, dicat cōfratri, veni ad obtemperandum verbo salutari. Sicque vnusquisque prout accepit gratiam, in alterutrum illam administret, & conferat secum de scripturis, de laudibus dei, hoc est, de psalmis & hymnis spiritualibus canticis, ac de intelligentia eorundem, de modo psallendi, attente ac reuerenter, cum obediencia operum salutari ac debita: quoniam dominus ipse deprompsit, Quid mihi dicitis domine domine, & non facitis quæ dico? Itemque, Populus hic labiis me honorat, cor autem eius longe est à me. Itaque, ad condignam & deo acceptam laudationem exigitur cordis attentio, & operum exequutio timorata: ita vt seruiamus domino cum metu & timore, & exultemus ei cum tremore. Etenim maledictus, qui facit opus dei negligenter siue fraudulenter. Cum ipse loquutus sit, Si pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Hinc opus altissimi efficit fraudulenter, qui aliquid debitæ reuerentiæ aut formidolosæ laudanonis subtrahit cultui eius. Ideo dicitur ad Hebræos, Seruiamus deo cum metu & reuerentia. Consideremus quanta sit excellentia eius, cui psallimus, quem laudamus. Nonne columnæ cœli contremescunt & pauent ad nutum ipsius? Nonne exercitus illi angelici cum tremore ei assistunt? Quanti ergo nos sumus, vt loquamur verbis nostris cum eo? Certe coram ipso & comparatione ipsius, non solum orbis terrarum, sed & totius vniuersitas creaturæ, est tanquam momentum stateræ, & tanquam gutta roris antelucani. Ipse est (teste Porphyrio) quem & polus, tellus, pontusque contremunt, & ipsa insuper numina perhorrescunt. Hoc Ecclesiasticus euidentius, salubriusque deprompsit, Eccc, inquiens, cœlum & cœli cœlorum, abyssus & vniuersa terra, & omnia quæ in eis sunt, in conspectu dei commouebuntur, montes simul & colles: & cum conspexerit illa deus, tremore concutientur. Nihilominus sicut ibidem subiungitur, In omnibus üs insensatum est cor hominis. Cor vtique hominis indeuoti, ista non attendentis, tam infinitam supergloriosissimi dei excellentiam non pensantis, sine recollectione hymnos canentis, sine custodia, formidine & setuore psallentis. Erubescc qui talis es, & formida, ne inter eos computeris ac pereas, de quibus per Esaiam protestatus est deus, Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem eius longe est à me. Et item per Hieremiam, Audi populc stulte, qui non habes cor. Me non timebitis, qui posui arenam terminum mari? Psallamus igitur spiritu, psallamus & mente: quod ore profertur, mente pcosetur. Ad quod implendum, ipsos hymnos intelligere est necesse, in quibus tamen non videtur grandis aut specialis ennsistere difficultas. Ideo exhortando magis quàm exponendo, circa hos hymnos aliquid, prout donauerit dominus, breuiter introdueam: sicut & venerabilis quidā pater, aliqui quoq; fratres deuoti precati sunt. Postremo, HYMNVS proprie appellatur laus dei ad deuotionē accendens. PSALMVS laus dei ad bene operandū inducens. CANTICVM ad spiritualem iucunditatem ex diuinorum atque cœlestiū contemplatione sustollens. Veruntamen vnum horum pro alio multoties sumitur, quia & primo Paralip. fertur, quòd cantores templi deum laudabant in hymnis Dauid regis. In psalmo etiam, vbi nostra habet translatio, Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam: continet alia, Repleatur os meum laude, & cantem hymnum gloriæ tuæ.

Eph. 5.

Eccl. 17.
Matth. 5.
1. Petri. 4.

Luc. 6.
Esa. 29.
Matth. 15
Marci. 7.
Psalm. 2.
Hiere. 48
Hebr. 12.
Iob. 26.

Esa. 40.
Eccl. 16.
Ibidem.

Esa. 29.
Hierem. 5

Psalm. 70

¶ IN ADVENTV DOMINI ad vesperas hymnus.

¶ Commendatur in eo Christi filiū dei benignitas, quòd ad nos redimendos in primo aduentu de virgine nasci dignatus est: rogaturque vt in secundo aduentu nos ab hoste antiquo saluet & protegat, ne ipsius percutiamur telo. AVTHOR B. P. AMBROSIVS.

¶ CARMEN Iambicum Trimetrum.

CONDITOR alme syderum.] Laudare deum commune est comprehensoribus, id est, vniuersis beatis in patria, ac viatoribus in hoc mundo. De comprehensoribus nanque ait Psalmista, Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. De viatoribus vero scriptum est

Psalm. 83

Apoc. 19 in Apoca. Laudem dicite deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum , pusilli & magni . Verum laudes istæ beatorum ac viatorum in multis ab inuicem distinguuntur . Laus quippe , siue laudatio, ex cognitione laudati existenti in laudante procedit, ideo quoque beati clarius atque iucundius deum conspiciunt , quam viatores : eoq; perfectius atque delectabilius ipsum colladant. Propter quod sine interruptione & fatigatione eius insistunt preconiis : iuxta quod in Apocalyp. asseritur , Requiem non habebant, id est, cessationem ab actu laudis diuinæ , die ac nocte. ¶ Porro, laus viatorum fæpe interpolationem sortitur, fatigationemque patitur , nec indesinenter consolationem & hilaritatem habet admixtam. Rursus beati cum omnimoda securitate creatorem præcordialissimis laudibus venerantur . Viatores ve-

Apoc. 4

Eccles. 9. ro cum admixtione periculi & pauore : quibus & dicitur , Exultate ei cum tremore. Nec enim certi cum

Eccles. 15 absolute quòd amore sint digni , & charitate ornati , ac sine culpa mortali : cum tamen certi consistant, quòd non sit speciosa laus in ore peccatoris . Nihilominus nonnunquam præuenti exuberantia deuotionis internæ , hymnum dicunt & psallunt deo cum iubilo, excluso ad tempus actuali timore , experientes

Roma. 8. salubriter, quod dixit apostolus , Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro , quòd filii dei sumus.

Apoc. 19. Adhuc autem laus beatorum quam offerunt regi regum , est pura , distractionem nullatenus sustinens, nec orationibus mixta : ita quòd pro seipsis non orant , præsertim quantum ad præmium essentiale adipiscendum . Laudatio vero viatorum fumum habet distractionum , multipliceméque defectum, orationibus quoque miscetur: quia sic laudat altissimum, vt proprium cuadere queat periculum, imò hæc est ora- F
tio efficacissima atque dignissima, quæ dei preconiis decoratur, ex dei inuocatione, & eius laudatione cõposita: de qua ait propheta, Laudans inuocabo dominum, & ab inimicis meis saluus ero. Tales sunt hymni

Psalm. 17. & psalmi communiter , sicut & hymnus iste iam exponendus , in quo Christus deus & homo magnifice ac multipliciter commendatur . Nempe in prima primi versus particula commendatur à magnificentia operis sui, quod est creatio, quæ omnipotenti deo est propria : & ab eminentia sui effectus, qui est stellarum productio, cum dicitur, Conditor alme syderum. In secunda , à puritate suæ naturæ & eius largiflua diffusione , cum additur , æterna lux credentium . In tertia vero particula ab excellentia suæ operationis per assumptam humanitatem expletæ , dum subditur , Christe redemptor omnium , quæ redemptio facta est pretio sacratissimi Christi sanguinis . In quarta gratiosa redemptoris adsistentia imploratur , cum sequitur : exaudi preces supplicum . Itaque ait author huius hymni. ¶ [CONDITOR alme »
syderum] quòd quanuis de qualibet diuina & increata possit persona intelligi , imò de tota superbeatissima trinitate (quæ est vnus verus , summus vniuersorum deus & conditor) tamen hoc loco de vnico dei patris filio Iesu Christo profertur , vt verba panduntsequentia . Christus ergo almus conditor , id est, sanctus creator , syderum, id est, astrorum fixorum in firmamento , ac planetarum , quorum vnusquisque in proprio orbe mouetur ac situatur , non figitur . propter quod erraticus nuncupatur . prout de hoc

Ptolomæ⁹ Ptolomæus in Almagesti ac Centilogio ac alibi pertractat . Albumasar quoque introductorio maiori. G

Albuma- Aristoteles vero putat planetas in suis orbibus esse fixos , vt patet in libro de cœlo & mundo . Plato de-

sar. mum tam stellas firmamenti quàm planetas perhibuit in sphæris moueri instar auis in aere , ac pisces in

Arist. vndis: ita quòd fixi non essent in circulis. Imò opinatus est , non ipsos cœlos moueri, sed stellas & plane-

Plato. tas in illis . Sic etenim in Timeo effatur , Meant & choreas ducunt in cœlo . Quod itidem opinatus est Ptolomæus , qui (vt in prologo refert Hieronymus) in Platonis dogma cadere videbatur . Quid horum

Gene. 1. sit verius , infra certitudinem esse reor . Denique vt in Genesi scribitur , Sol , luna ac stellæ quarto die sunt factæ : quod qualiter à diuersis diuersimode exponatur , & qualiter probabilius videatur intelligendum , super Genesim & super secundum sententiarum diffuse expressum est . Quemadmodum autem syderum, ita & omnium cœlestium corporum, imò & elementorum , omnium item rationalium animarum Christus est conditor. Cumque in tribus superbenedictis adorandis personis sit vna essentia, imò natura eadem numero, & natura sit operandi principium: constat, quòd operationes summæ & incomprehensibilis trinitatis ad extra sint penitus indiuisæ . Conformiter in tribus superfelicissimis illis personis est eadem numero potentia , seu potestas, absolute accepta . Siquidem quicquid absolute non relatiue conuenit vni diuinæ personæ, conuenit alijs duabus , estque tribus personis commune, atque in tribus illis numero idem. Idcirco, vt tactum est tres illæ æternæ personæ sunt vnus conditor, seu creator vnus, vniuersorum gubernator , princeps, finis ac dominus, vna lux, vna bonitas summa , vna veritas prima. Hinc de H
Christo secundum diuinam naturam subiungitur, [AETERNA lux credentium] non quòd credentes ab »
æterno fuerint , non secundum esse ideale in deo : sed quòd lux ista vere æterna sit . Iuxta quem sensum dicitur deus , æternus rerum conditor : non quòd ab æterno creauit , sed quoniam ipse qui cuncta creauit, vere æternus est . Ideo non penitus eodem modo est æternus creator , sicut æternus prædestinator . Nam vere ab æterno prædestinauit, præordinauit, elegit : prout hoc super primum sententiarum expositum est. Præterea lux in spiritualibus ac diuinis vere magisque proprie dicitur, quàm in sensibilibus rebus, quanuis nonnulli opinentur oppositum , vt alibi multipliciter est ostensum . Hinc in prima sua canonica

1. Iohan. 1 sanctus ait Iohannes, Deus lux est,& tenebræ in eo non sunt vllæ. Et idem alibi , Erat lux vera, quæ illu-

Sapien. 7. minat omnem hominem venientem in hunc mundum . Etenim ipse est candor lucis æternæ , splendor

Hebr. 1. gloriæ, supersplendidissima ac superpulcherrima dei patris imago. Ipsaq; deitas ac diuina essentia est lux superpurissima & immensa. Nec obstat , quòd lux in inferioribus dat qualitatem sensibilem quemadmodum & sapientia formam accidentalem . Nihilominus sapientia vere magisque proprie , non metapho-

Rom. 16. rice conuenit deo quàm creaturis, intantum, vt ad Romanos dicat apostolus, Soli sapienti deo, &c. Quocirca mirum videtur, quòd aliqui tenent oppositum, qui tamen sequuntur expositionem Augustini super Genesim de distinctione sex dierum, tanquam literalem: attamen fatentur totã illam expositionem esse solummodo spiritualem ac mysticam: si lux in spiritualibus & diuinis non proprie, sed metaphorice dicatur.

A ¶ Insuper Christus etiam secuodum oaturam assumptam lox credentium oominatur, prout ipsemet in Euangelio est loquutus, Ego sum lux mundi. & denuo, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filii lucis sitis. Nam & apostolis dixit, Vos estis lox mundi. Amplius, ipse est lux hominú vniuersorum, quia est causa luminis naturalis humani ingenii. de quo accipi potest illud Psalmographi, Signatum est super oos lumen vultus tui domine. Illud quoque Iohannis, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominẽ venientem in hunc mundum. Propter quod anima rationalis, quantum ad vires suas superiores, præsertim quantum ad verticem intellectiuæ & apicem affectiuę, vocatur signaculum luminis increati ac primæ lucis imago. Specialiter quoque est lux credenoum, quia per fidem, euangelicamque doctrinam eos illuminat. Eorum demum qui credunt fide formata, est excellentius lux, vtpote causa lucis gratiæ gratum facientis in eis, ac doni sapientiæ, cæterorum qooque charismatum, quæ charitati inseparabiliter sunt anoexa. Beatorú vero in patria excellenóssime lux est, in quibus est causa luminis gloriæ, splendidissimumque obiectum beatificum beatæ & glorioſæ visionis eorum: & hoc potissimum secundum suam diuinitatem. Secundú humanitatem vero assumptam, est obiectum præcipuum accidentalis prẽmii eoruodem. Hinc secundum deitatem est lox superne Hierusalem, atq; secundú humanitatem est locerna ciuitatis illius: iuxta illud Apoca. Iohan. 8. Iohan. p 2. Matth. 5. Psalm. 4. Iohan. 1. Apoc. 21.

» Ciuitas oõ eget sole neq; luna. Nam claritas dei illuminabit eam, & lucerna eius est agnus, [CHRISTE redemptor omnium.] Christus secuodum qp deus ab exordio seculi redemit electos à vinculis vitiorum, à Matth. 2.

B captiuitate & iugo diaboli, à seruitute & reatu peccati: iuxta illud, Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus. Et rursus, Quis potest facere muodum de immundo conceptum semine, nisi tu qui solus es? Insuper de variis tribulationibus vitę huius redemit suos fideles, sicut eantatur in psalmo, Dicant qui redẽpti sunt à domino quos redemit de manu inimici, de regionibus congregauit eos. Et Iudas ait, Iesus populum suum saloans de terra AEgypti. Propriissime vero ac specialissime Iesus redemptor omnium nominatur, quoniam per incarnatioois & passionis sue mysteria redemit geo⁹ homanom, qoooiam passio Christi ex parte ipsius patientis fuit piissima & acceptissima deo patri, inquantum ex summa & ardentissima charitate, ex incomparabili obedięntia, ex precordialissima pietate & misericordia eam acceptanter sustinuit, & ad humaoi generis redemptionem, imo potissimum ad dei patris honorẽ, ordinauit ac retulit. Impiissima vero crudelissima & dei maxime extitit offensiua ex parte inferentium, & infligentium eam, in tantum, quòd ob hoc ira dei venit super Iudæos vsq; in finem. Hinc angelus dixit ad Ioseph, Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Beatissimus quoque princeps apostolici chori in sua prima ait canonica, Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine agni immaculati, de quo in Apoca. habetur, Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Præterea Christus redemptor omnium appellatur, id est, hominum vniuersorum, quãrum est ex parte ipsius, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Et quia pro omnibus copiosissime satisfecit. propter quod dicitur, redemptor omnium, qoanrum ad sofficientiam, electorum vero

C quantum ad efficientiam, quoniam dominicæ passionis consequuntur finaliter fructum ac consummatum effectum. De iis omnibus passione sua instante differuit, Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Passione quoque completa, Prædicate Euangelium omni creaturæ. Amplius virtus & meritum saluatoris est quasi generalis medicina & vniuersale remedium contra omnium vulnera vitiorum, & contra omnium animarum perditionem. Cumque generale remedium ac medicinale emplastrum oportet languidis applicari, instituit Christus sapientia patris septem ecclesiastica sacramẽta, tanquam medicinalia vasa, per quæ virtus ac meritum suæ fructuosissimæ passionis applicatur hominibus. qood meritum est multiplex graoa & salubris effectus, quos promeruit eis, per quos etiam voiuntur Christo tanquam capiti suo, cuius spiritu vitam gratiæ ac motum virtutum & supernorum incrementa charismatum sortiuntur: iuxta illud, De plenitudine eius omnes aecepimus gratiam pro gratia. His laudibus Chri-

» sti prænussis, offertur ei oratio, [EXAVDI preces supplicum,] hoc est, cunctorum fidelium tibi humiliter ae deuote supplicanoum: sicut dixisti, Petite, & accipietis: quærite, & inuenieris: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Verum, vt tuipse testatus es, oportet semper orare, & non deficere, atque io nomine tuo orare, ea videlicet postulando, quę vere pertinent ad salutem. Postulet item talis in fide nil hæsitans. Nẽpe quæ hæsitat, similis est fluctui maris. Quaedam orans inuenit grariam, quam precatur Moses dicens, Cum quęsieris dominum deum tuum, inue-

D nies eum: si tamen toto corde quęsieris eum, & tota tribulatione animę tuæ. Hoc est cum vera contritione, cum iogenti affectione, super tuis defectibus & peccatis, cum solicitudine grandi, ne tãquam fœdú eadauer repellaris & proiiciaris à facie creatoris ac metuendissimi iudicis. Certe sacrificium deo est spiritus ita eootribulatus. Anima nanque quę tristis est super magnitudine mali, & incedit curua, dat gloriam deo, vt propheta ait, Qui ergo sine attetione & cordis custodia, sine compunctione ac gemitu, sioe feruore & metu, orat altissimum, nonne potius despici quàm exaudiri meretur? Væ misero iram adhuc magis quàm

» veniam colligenti. ¶ [QVI cõdolens, interitu mortis perire seculum] hoc est, tu Christe vnigeoite dei patris, condolens. vpie compatiens: seculum, hoc est, genus humanum, perire. i. dominarionem incurrere, spiritualiter mori, æternam salutẽ amittere, interitu mortis. i. reatu originalis peccaó, læsione etiam propriæ culpę peccantium. Letaliąue vuloeratione cuiuscunque peccati mortalis. Omnes etenim in primo parente peccauimus, cecidimus, & mortem, id est, originalis iustitiæ præuaricationem incurrimus. Propter quod teste apostolo, eramus natura, hoc est, ex corrupta & infecta narura filii iræ, & prius damnati, id est, pri-

» uationi æternæ felicitaris addicti seu adiudicati, quàm nati, [SALVASTI muodum languidum] hoc est, de morte culpæ ac infernalis miseriæ liberasti genus humanum in hoc mundo inferiori exulatum, deiectum ac fomite dire infectum, imò omni genere vitiorum tabefactum ac morbidum, de quo mundo ait apostolus, Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Et ipse saluator, Non venit filius hominis vt

Matth. 7. Luc. 11. Luc. 18. Matth. 6. Iaco. 1. Deut. 4. Psalm. 50 Baruch. 2 Roma. 3. Ephe. 2. 2. Cor. 5. Iohan. 3.

iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum, [DONANS reis] hoc est, iniquis ac perditis, [REmedium] id est, passionis tuæ meritum, gratiæ ac virtutis tuæ auxilium, salutis antidotum, gratiam sacramentorum. ¶ Præterea scisciтari quis potest, quomodo potuimus in primo parente peccare, cadere, inficі & damnari, & esse damnati, antequam nati, qui tunc nondum eramus? Nonne actus secundus vt mereri ac demereri, præsupponit actum primum, qui est esse, quod per generationem acquiritur? Ad hoc respondent doctores, Quod sicut in vno corpore sunt multa membra, & indiuidua plura in specie vna, multique rami in vna radice: sic in primo parente fuerunt posteri eius. De hoc quoque datur planum conueniensque exemplum de rege terreno, præstanti suo militi bonum feudale aut castrum, ea conditione, vt donum illud permaneat militi, & ad eius posteros deuoluatur, si miles ille regi suo fidelis permanserit, alioquin tam ipse quàm eius posteritas beneficio illo priuetur. Si itaque miles ille deserēs regem aduersario eius concorder: nonne tam miles quàm suboles sua iuste huiuscemodi destituitur bono? Ita in proposito esse facile est pensare. ¶ At vero Christo secundū deitatis naturam non conuenit eondolere, quemadmodum nec dolere per passionis affectum, sed per subuentionis effectum, hoc est, per similitudinem operis non per veritatem doloris: sicque scriptura frequenter loquitur de deo, affectu & more huma
Iudicū. 3. no, vt est illud Iudicum, Doluit super miseris eorum. Et Genesis, Tactus dolore cordis intrinsecus. At ve-
Gene. 16. ro sicut est triplex vita, vtpote vita naturæ, vita gratiæ, vitaque gloriæ: ita est triplex mors, huic triplici vitæ opposita, videlicet mors naturæ, mors culpæ, mors infernalis miseriæ. Et ab hac triplici morte Christus redemit nos, sicut iam patuit. Veruntamen corporis immortalitatem non consequuntur electi, nisi in die
1. Cor. 15. vniuersalis iudicii, quando mortale hoc induet immortalitatem. Hinc de prætacto interitu ait propheta,
Psal. 102. Qui redimit de interitu vitam tuam. De præfata quoq; infectione generis humani, ex transgressione ho-
Roma. 5. minis, protoplasti, & de redemptione facta per Christum, loquitur ad Romanos Paulus apostolus, Per vnū hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: & reconciliati sumus deo per mortem filii eius. [VERGENTE mundi vespere, vti sponsus de thalamo, egressus honestissima, virginis matris elausula] hoc est, tu Christe egressus es elausula honestissima. i. ex castissima cellula seu illibatissima
Matt. 28. matrice, virginis matris, hoc est, virgineæ genitricis, de cuius vtero clauso manente prodisti. Quemadmo-
Iohan. 20 dum de sepulchro lapide superposito necdū remoluto. Et sicut introisti cœnaculū foribus clausis in die re-
Ezec. 44 surrectionis, quod per omnipotentiā dei supernaturaliter gestū est. Istud apud Ezechielem legitur figuratum his verbis, Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non trāsiet per eam, quoniam dominus deus
Num. 17. Israel ingressus est per eam, eritque clausa. In Numeris quoq; dicitur, Germinauit virga Aaron in domo Leui, & turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis in amigdalas defloratæ sunt. De his demīt
Esa. 7. vaticinatus est Esaias, Ecce virgo concipiet & pariet filium & vocabitur nomen eius Emanuel. Itemque
Esa. 53. loquens de Christo, Ascendet (inquit) sicut virgultū coram illo, & sicut radix de terra sitiēti. Virgultum quippe ascendit de humo non arata, non culta, non seminata: sic Christus exortus est de sacratissima vir-
Hiere. 31. gine, omni viro incognita, nec humano semine fœcundata. Vnde & à Hieremia prædictū est, Nouū creauit dñs super terram. Mulier circundabit virum. Quod si exponatur de muliere viro cognita, & ab eo impregnata virumq; brachiis amplexata, non fuisset nouum: quomodo nouum fuit, q terra os suum aperuit,
Nume. 16 & Dathan & Abyron, Hon ac Chore absorbuit: quale opus nunquam legitur ante factum. Propter quod Moses locutus est, Sin autem nouam rem fecerit dñs, vt aperiens terra os suū deglutiat eos, & omnia quę ad illos pertinent, descenderuntque viuentes in infernū: scietis, q blasphemauerint dominū. Ideo verba il-
Ibidem. la Hieremiæ non nisi de Christo & beatissima virgine rite intelliguntur, quæ incōparabilis & deificatissima virgo vnigenitū dei patris concepit ac incarnatū intra virginalis vteri sui circundedit terminū: qui ab incarnationis exordio vir fuit non corporis quantitate, annotūve numero, sed omni sapientia ac virtutum
Luc. 2. perfectione. quod adeo extitit nouū, mirum, magnū, insolitum, vt sanctus Maximius episcopus, protestetur angelicas mentes non eōprehendisse, quomō verbū æternum mansit totū in patre, & totū per incarnationis mysteriū continebatur in virgine. ¶ Præterea si obiiciatur hoc nouū non esse, quia Albumesar Maurus introductorio maiori lib. 6. affirmat, q sole existente in virgine, hoc est in signo zodiaci, quod dicitur virgo, nascitur in terra virgo mundissima, quę filiū ex se natū fouet in gremio. Dicendū, q opinio illa est falsa, imò hæretica. Nec Ptolomæus astronomorū princeps, nec Albategum, nec Alfraganus, nec cæteri doctores astronomi hoc fatentur. Et dato, q sol in illo signo posset tanta fœcunditate virgini dare, nullatenus tamen virgo posset sine virginali signaculi læsione atq; corruptione parere, plem naturali virtute: cū id sine dimensionū penetratione fieri nō valeret. Sic ergo egressus est Christus virginis aluo, [VT I sponsus de thalamo]. i. cum omniū diuinorū ornamēto charismatū excellentiā suam decennū, dēsponsata sibi
Gene. 2. natura humana, & itē ecclesia, in ipsius præstātissimæ virginis ventre castissimo. Quēadmodū enim spon-
1. Cor. 6. sus & spōsa carnales sunt, duo in vna carne. i. duo suppositā in vno carnali cōmercio: ita in Christo verbū ęternū, & natura humana à verbo assumpta, sunt vnū quid in psona: & illę fuerunt nuptię psonales. Christus vero & ecclesia vniti sunt sicut sponsus & sponsa per cōmunionē naturę in spem atq; fidē & charitatem. In eadē etiam incarnatione prę amabilissima ac gratiosissima illa virgo Maria facta est spōsa singularis sponsi illius cœlestis, imò totius superadorandæ & superglorioſissimę trinitatis, nobilissimū prorsus
Psalm. 18. splēdidissimumq; trieliniū. Hinc prędixit Psalmista, In sole posuit tabernaculū suum. Vbi hebraica veritas habet, Soli posuit tabernaculū suū, & ipse tanquā sponsus, procedēs de thalamo suo. Quod factū est, [VERGENTE mundi vespere]. i. vltima mundi ætate instante & diuertente ad nos: sicut ait apostolus, Nos su-
1. Cor. 10. mus in quos fines seculorum deuenerunt. Nec obstat si hæc vltima ætas cæteris duret diutius: cū & vnius hominis ætas vltima, interdū diutius duret, q̄ omnes præcedētes. ¶ [CVIVS forti potentiæ]. i. omnipotētiæ tuę, ò Christe, [GENV curuātur omnia]. i. vniuersa creata, de quibus subiūngitur, [COELESTIA terrestria] imò & infernalia humiliātur genu. i. p genuflectionē, seu genua sua flectēdo, præsertim omnes rationales,

A intellectualesq; creaturę: & hoc vel ſponte vt angeli boni, hominesque deuoti. Dæmones vero coacte, Eſa. 41.
Infideles quoque ſaltem in die iudicii, quando (vt Eſaias prædixit) ad eum venient, & confundẽtur omnes qui repugnant ei. Hoc eſt quod ad Philipp. ſcribit Apoſtolus, Humiliauit ſe, factus obediens vſq; Philip. 2.
ad mortem, &c. vt in nomine Ieſu omoe genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Quod
de Chriſto ſecundum vtranque naturam exponitur. Quanuis enim Chriſto ſecundum diuinitatis naturam præcipue competat, quòd omnia ei genua flectãt: tamen quod hoc fiat, quia humiliauit ſe factus
obediens vſque ad mortem, atque ob hoc exaltari à patre conuenit ei ſecundum naturam aſſumptam.
Certum eſt autem, q̃ intellectuales creaturæ à corpore ſeparatæ, non niſi ſpiritualia genua flectant, de
quibus ſecũdo Paralipo. in ſua oratione ait Manaſſes, Flecto domine genua cordis mei ad te, &c. Præterea prout tertio libro diſſeruit Damaſcenus, eo ipſo quo vnigenitus patris aſſumpſit naturam humanam ad ſuiipſius hypoſtaticam, id eſt, perſonalem vtionem, prætulit naturam illam aſſumptam omni
creaturæ, & digna eſt hooorari à cunctis creaturis hyperduliæ cultu, prout ſuper tertium ſententiarum
„ declarant doctores. [FATENTVR nutu ſubdita] id eſt, per ſigna recognoſcunt ſe Chriſto ſubiecta.
„ Nam & dæmones credũt & cõtremiſcũt. In actib⁹ quoq; Apoſtolorũ recitatur, qualiter in nomine Ie- Iacobi. 2.
„ ſu Chriſti dæmones adiurati cogebantur mox egredi. Hinc in Apocal. multa legũtur, Quemadmodum Act. 19.
„ ſanctus Iohannes audiuit omnem creaturam in cœlo, terra, & inferis fateri excellentiam ſaluatoris. Apoc. 5.
B [TE deprecamur hagie venture iudex ſeculi] id eſt, ô Chriſte hagie, id eſt ſancte, futnre iudex ſeculi,
„ id eſt, mundi generisve humaoi, deprecamur te [CONSERVA] id eſt, præſerua & cuſtodi [NOS in
„ tempore] peregrinationis, exiliique præſentis: ſicut orauit Pſalmiſta, Cuſtodi me domine vt pupillam Pſal. 16.
„ oculi, ſub vmbra alarum tuarum protege me. [IVSTIS à telo] id eſt. ab improuiſis, inſidioſis, acutis Iohan. 8.
„ & callidis læſionibus, tentationibus, nocumẽtis, hoſtis [PERFECIT] id eſt, fallacis diaboli, qui eſt mẽ Ephe. 6.
„ dax & fallax, & ſuggerens mala ſub ſpecie boni. Vnde ad Ephe. hortatur Apoſtolus, In omnibus ſumẽ
„ tes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere. [LAVS, hooor, virtus, glo-
ria, deo patri & filio, ſancto ſimul paracleto.] Sicut in fine cuiuſlibet pſalmi offertur præconinm ſuper-
digniſſimũ trinitati, ita in fine cuiuſlibet hymni: quoniã quicquid agimus, loqnimur, exercemus ad lau 1. Cor. 10.
dem & glnriam ſuperſanctiſſimæ trinitatis ordinare debemus. Sicut deprompſit Apoſtolus ad Corin.
„ Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliquid aliud facitis, omnia in gloriam dei facite. Et rurſus, Quoniã
„ finis noſter eſt, deum io cœlis ex beatifica viſione æternaliter collaudare: Ita [LAVS] id eſt, mentalis 1. Tim. 1.
ac vocalis laudatio. [HONOR] id eſt, exhibitio reuerentiæ actualis & operatoria in ſignum excellentiæ & ſanctimoniæ: propter quod ait Apoſtolus, Soli deo honor & gloria: quia videlicet ſolus deus in Pſal. 33.
„ ſe & propter ſe finaliter, principaliterq; laudandus & honorandus eſt: alii autẽ in deo & propter deũ,
„ prout dixit Pſal. In domino laudabitur anima mea. [VIRTVS] id eſt, poteſtas ſeu omnis virtutis per- Eſa.
C fectio. [GLORIA] id eſt ſumma maieſtas ac magnificentia: iuxta illud Eſa. Plena eſt omnis terra glo Eccl. 42.
ria eius. In Eccleſiaſtico quoque, Gloria domini plenũ eſt opus eius. Vel, gloria. i. felicitas atque lętitia.
Item clara cum laude notitia, fama altiſſima, honorificẽtia ſumma. Vnde per Eſaiam dominus prote- Eſa. 42.
„ ſtatur, Ego dominus, hoc eſt oomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptí-
libus. [DEO patri] qui ſeipſum æternaliter ac inuariabiliter intelligendo ac intuendo hoc quod de ſe
concipit, intra ſe profert, videlicet verbũ æternum: in quo tota ſua oatura atque perfectio, & quicquid Hebr. 1.
in ſua infinita ſapienria continetur, lucet ac cernitur, pleoe exprimitur ac reſpléder. Ideo verbum hoc
appellatur ſplendor gloriæ, figura paternæ ſubſtantiæ, imago naturalis ac ſuperclariſſima dei patris ſi-
millima patri. Et quia ſecũdum rationem ſimilitudiois oritur ac procedit, recte gigni aſſeritur ac pro- Pſal. 44.
les & filius patris cenſetur, qui de hoc ſuo vnigenito cõteſtatur, Eructauit cor meum verbum bonũ. Et Pſal. 109.
iterũ, Ex vrero ante luciferũ genui te. Vnde de patre ac filio Salomon ait, Quod nomen eſt eius, & q̃ Prou. 30.
„ nomen filii eius, ſi noſti? In quibus verbis Salomon innuit vtrunque innominabilẽ, iocomprehenſibilẽ
eſſe, ideoque æquales. [ET filio] dei patris vnigenito, qui à patre intellectualiter, immaterialiter, ineõ
„ mutabiliter ac æternaliter generatur, naturali ac ſupermundiſima emanatione procedens à patre, de Pſal. 2.
quo fatetur, Dixit dominus ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. [SANCTO ſimul paracleto]
id eſt, ſpiriui ſancto cõſolatori dulciſſimo, qui eſt amor patris & filii ab vtroque immediate ſcaturiens,
D quia io patre & filio eſt vna voluntas, à qua & per quam amor iſte æremus & increatus immediate ſpi
ratur: quemadmodum verbum ab intellectu producitur. Ideo ſpiritus ſanctus à patre & filio tanquam
ab vno principio, vnoque ſpiratore deriuatur, quẽadmodum etiam creaturæ procedunt à tribus perſo-
„ nis, tanquam ab vno creatore. Cũque tres perſonæ ſint conſubſtantiales, coæternæ & coæquales debe-
tur eis vnus & æqualis honor, laus, gloria. Nec ita verſiculum iſtũ cantamus, quaſi ſumma trinitas vn-
quam ſit ſine laude, honore & gloria: immo io militante ac triumphaote eccleſia ei hæc inceſſabiliter
offeruntur & exhibentur, ſed orando, vt plenius arq; perfectius & à pluribus, immo ab omnibus ratio-
nabilibus creaturis ei exhibeãtur, & itẽ gaudẽdo & congratulãdo, quia hæc ab vniuerſis beatis infatiga Pſal. 147.
biliter ac feruenriſime impenduntur: iuxta quem modũ ad cœleſtem Hieruſalem dicimus, Lauda Hie
„ ruſalem dominum, quæ vtiq; noſtra exhortatione noo indiget, ſed eius laudibus congaudemus. Hęc er
go ſic ſint. [IN ſempiterna ſecula] id eſt, perdurationes perpetnas, vtpote iugiter ſine fine. ¶ Poſtre-
mo, q̃ in primo verſiculo dictum eſt, Conditor alme ſyderũ, etiam de ſpiritualibus ſyderibus accipi po Iob. 38.
teſt. Hoc eſt de omnib⁹ angelis ſanctis ciuibusq; ſupernis: de quibus in Iob dominus loquitur, Vbi eras,
quãdo ponebãtur fundamenta terrę, cũ me laudarẽt aſtra matutina & iubilarẽt oẽs filii dei? Quib⁹ pla
ne ornatur ae ſplẽder cœlũ empyreũ: preſertim triumphans eccleſia ineffabiliter pulchrius, quàm cœli
volubiles viſibilibus ſtellis, planetis, & perfectionibus ſuis. Conformiter de viatoribus virtuoſis, con-
templatiuis hominibus, dignis prælatis, perſonis heroicis, doctoribusque & prædicatoribus ſanctis,

hoc poteſt exponi: quos omnes condidit Chriſtus, non ſolum in eſſe naturali, immo etiam in eſſe & vi E
uere ſupernaturali gratuito, quibus pulchre decoratur eccleſia militans. Vnde de talibus ad Philippen-
Philip.2. ſes ſatur Apoſtolus, Sitis ſine querela & ſimplices filii dei, ſine reprehenſione in medio nationis pra-
uæ atque peruerſæ. Inter quos lucetis ſicut luminaria mundi, verbum vitæ continẽtes. De quibus item
Danie.12 in Daniele legitur, Qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiſie
multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Hi tales ſaluhriter docti ſunt, quos vnctio ſpiritus ſancti
1.Iohã.2. docet de omnibus, quibus dominus dat de omnibus intellectum: qui non informi, nuda, inſipida pollẽt,
2.Tim.2. vel potius ſordent ſcientia, qui ſciunt nec faciunt. Propter quod duplicata damnatione peribunt. Qui-
Matt.23. bus loquitur Eſaias, Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. Et Hieremias, Sapientes ſunt vt faciãt ma-
Eſa.5. la, bene autem facere neſciunt. ¶ Demum expoſitioni huius primi hymni, tam prolixe ſum immora-
Hiere.4. tus, quoniam expoſitio iſta ad ſequentium elucidationem hymnorum plurimum confert. Ideo illorum
declarationem celerius pertranſibo.

¶ IN NATIVITATE DOMINI, Hymnus.

¶ Laudatur in eo Chriſtus dei filius, & pro nobis redimẽdis humanam carnem de matre virgine ſum-
pſerit, & natiuitatis ipſius ſecundum carnem myſteria pie referantur. ¶ AVTHOR B. P. AMBROS. F

¶ CARMAN Iambicum dimetrum.

VENIT redemptor gentium] Hunc hymnum cantant aliqui in aduentu, & dicunt veni, id eſt, ſpiritualiter deſcende in tuorum corda fidelium per gratiæ infuſionem, aut per infuſæ gratiæ ineremenrum, ac virtutum proſectum: per conſolationem internam, illumi-
nationem piiſsimam & inflammationem aſsiduam. ¶ Alii canrant hymnum hunc in ſo-
lennitate natiuitatis Chriſti, & dicunt per modum gratiarum actionis ac ſpiritualis læti-
tiæ ſuper incomparabili beneficio incarnationis, natiuitatisque filii dei. [VENIT] in vterum excel- »
lentiſsimæ virginis non per loci mutationem aut corporalem ingreſſum, ſed per incarnationis myſte-
rium. Venit item in vterum virginis per natiuitatem in vtero, qua eius humanitas cœpit eſſe, nec an-
tea fuit. De qua natiuitate fertur Matthæi primo, Quod in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Atque in
Pſal.86. pſalmo, Homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſsimus. Inſuper venit iam incarnatus in mundũ
Baruch.3 per natiuitatem ea vtero & corporalem egreſſum: implens illud Baruch, Poſt hæc in terris viſus eſt, &
cum hominibus conuerſatus eſt. Vnde per Zachariam prædixit, Gaude & lætare filia Sion, quia ecce
Zach.2. ego venio, & habitabo in medio tui. Venit ergo redemptor gentium, cuius incarnatio fuit noſtræ redẽ
ptionis exordium, & eius ad ima deſcenſio, fuit noſtra ad ſumma proiectio. Qui redemptor eſt gen-
tium, id eſt, hominum vniuerſorum, quantum in ſe eſt: quamuis non omnes redemptionis eius fructum
& gratiam conſequantur, vt in præcedentis hymni expoſitione probatum eſt. Vel, gentium, id eſt, ſpe-
cialiter gentium, ea quibus quaſi incomparabiliter plures ad Chriſtum conuerſi & redemptionis effe- G
Act.13. ctum ſortiti ſunt quàm Iudæi. Propter quod in Actis Paulus ac Barnabas conteſtantur Iudæis, Vobis
oportehat primum loqui verbum dei, ſed quoniam repuliſtis illud, conuertimur ad gentes. Rurſus in
Act.28. Actibus aſſerit Paulus, Gentibus miſſum eſt hoc ſalutare dei. De quo Symeon diait, Viderũt oculi mei
ſalutare tuum. Verũtamen vtriuſque populi redemptor eſt Chriſtus, qui fecit vtraque vnũ, in quo tan-
quam in lapide angulari populus vterque conuenit ad conſtituendam vnam eccleſiam, prout Zacha-
Zach.6. rias prædixit, Conſilium pacis erit inter duos illos. [OSTENDENS. partum virginis] hoc eſt, ſeip- »
Eſaiæ.52. ſum ex virgine natum exhibens vere præſentem: iuxta illud Eſaiæ, Ego ipſe qui loquebar ecce aſſum.
Ibidem. Et iterum, Oculo ad oculum videbunt. Hinc orauit Pſalmiſta, Qui ſedes ſuper Cheruhin, manifeſtare.
Pſal.79. [MIRETVR omne ſeculum] id eſt, omne genus hominum, præſertim ad fidẽ conuerſi, de tot & tan »
tis mirabilibus factis in Chriſto. In quo deus & homo in vnam conuenerunt perſonam, quæ æternali-
ter nata eſt ea patre, ſine matre: temporaliter quoque ex matre in terris, ſine patre. De tot item ac tantis
beneficiis nobis à ſuperbeatiſsima trinitate per Chriſtum exhibitis, & de profundiſsimis Chriſti my-
ſteriis, de altiſsimo conſilio ſuperſapientiſsimæ trinitatis, ſuper modo & ordine ſaluatoris genetis hu-
mani per incarnationem & cætera geſta Chriſti, de his quæ in die natiuitatis Chriſti in euangelio ae
alibi ſcripta leguntur. Hæc eſt admiratio ſapientialis, reuerentialis ac ſobria, de qua narrat Euangeli- H
Lucæ.2. ſta, Erant Ioſeph & Maria mater Ieſu mirantes ſuper his quæ dicebantur de illo. Ad quorum contem-
plationem & ſobriam admirationem neceſſaria valde eſt illuminatio ſpiritus ſancti. Propter quod ora
uit propheta, Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. ¶ Denique hoc eſt quod ad
Pſal.118. Epheſios deprompſit Apoſtolus, Pater glotiæ det vobis ſpirirum ſapientiæ in agnitione eius, illumina
Ephe.1. tos oculos cordis veſtri: vt ſciatis quæ ſint ſpes vocationis veſtræ. [TALIS partus decet deum] id eſt »
tam ſupernaturalis mundiſsima, ſingularis & præclara natiuitas, decuit vnigenitum dei. De quo in pri
ma ſancti Iohannis canonica legitur, Hic eſt verus deus & vita æterna. Nonne decentiſsimum fuit o-
1.Iohã.1. minium ſaluatorem eſſentialiter ſanctum confractorum reparatorem, qui iuxta Apoſtolum ad Roma-
Rom.9. nos, eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, ſupernaturali, ſinguian, & præclariſsima natiuitate na-
ſci in natura aſſumpta ex integerrima atque ſanctiſsima matre, tanquam inſtitutionem & authorẽ na-
turæ, qui ea ſuperſanctiſsimo deo patre æternaliter natus fuit. Idcirco cecinit Eſaias, Generationẽ eius
quis enarrabit? De hoc multæ congruentiæ in legendis ſanctorum, & ſuper tertiũ Sententiarũ inueniũ-
tur. Hinc & quidam Hebræorum doctor antiquus in perſona dei allegatur diaiſſe ſuper illud in Thre-
Eſa.53. nis, Pupilli facti ſumus abſque patre: vos fleuiſtis coram me dicentes, Pupilli facti ſumus abſque patre.
Ecce ſaluator quem ſuſcitabo vobis, erit in terra ſine patre, ſicut in cœlo ahſque matre. ¶ Præterea tri-
Thren.5. plex natiuitas aſcribitur Chriſto. Vna æterna ex corde patris. Secunda carnalis ea vtero virginis. Ter-
tia ſpiritualis, qua in eorum mentibus generatur, qui conuertuntur ad ipſum, ſeu regenerantur in ipſo.

A [NON ex virili semine,sed mystico spiramine] id est occulta ac diuina operatione spiritus sancti.
" [VERBVM dei factum est caro] id est vnieus dei filius factus est homo: iuxta illud, Verbum caro factum est,ibi caro pro homine,vrpote pars pro toto accipitur. Vnde archangelus ad præelectissimã virginem est locutus,Spiritus sanctus superuenier in te,&c. Atque ait ad sanctum Ioseph, Quod in ea natum est,de spiritu sancto est. Quauuis autem opera supereſſentialis incomparabilis trinitatis ad extra, sint indiuisa,vt circa primum hymnum est declaratum:efficiẽtia tamen incarnationis per appropriationem ascribitur spiritui sancto,cum sit opus maxime benignitatis, quæ spiritui sancto appropriatur. Propter quod in symbolo Apostolorum asseritur,Qui conceptus est de spiritu sancto,id est virtute & benignitate spiritus sancti,qui ex purissimę sanguinibus præstantissimæ virginis corpus Christi in instanti formauit,organizauit,animam Christi creauit,corporiq; coniunxit:ex quorum immediata cõiunctione resultauit vera & perfecta humanitas,quam in eodem instanti persona verbi æterni assumpsit,& in suo esse personali increato supposituit. Eodẽ demum instanti implcuit animam Christi omni supernaturali charismate spiritus sancti,imperfectionẽ in sua ratione nõ includente,imnio & beatifica visione deitatis tam clara vt modo habet. Cumq; deus dicatur creaturã tanto plus diligere quãto magis bonum ei communicat,& esse illud personale increatũ humanitati Christi cõmunicatũ maius ac dignius sit toto vniuerso:constat q; deus plus diligat Christi humanitatem, seu Christũ secundũ
B naturam assumptam,qnàm totũ residuum vniuersum. Vnde & Christi humanitas ob suam hypostaticam vnionem cum verbo est dignitatis quodãmodo infinitæ. Insuper quanuis in Christo ponatur duplex natiuitas,diuina videlicet & humana,vt & duplex natura: uõ tamen duæ filiatiões, sicut nec duæ personæ. Natiuitas enim concernit naturã,filiatio vero personã,prout hæc omnia super tertiũ Senten
" tiarũ determinantur. [FRVCTVSQVE vẽtris flotuit] id est,verbũ æternũ,quod secundũ deitatis natura est fructus,& proles cordis & intellectus paterni secundum assumpiam humanitatem est fructus & filius vteri virginalis. De quo sancta dixit Elizabet,Benedictus fructus ventris tui. Et psal. Ecce hæreditas domini filii merces fructus ventris. Itẽq;, Dominus dabit benignitatem &c. De quo Esaias, In die illa erit germen domini in magnificentia, & gloria & fructus terræ sublimis. Qui & flotuit in hoc mũdo,omni sanctitate,sapientia,fama,prędicatione,miraculis:intantũ,q; etiã tempore passionis retulit de seipso,Si in viridi ligno hoc faciunt. Hinc apud Esaiã, Egredietur virga de radice Iesse,&c. De
" quo in Cauticis ait sponsa,Dilectus meus candidus & rubicũdus,electus ex milibus. [ALVVS tume-
" scit virginis] .i. virgineus venter,toti mundo, immo & vniuersæ triumphanti ecclesiæ, venerabilis & veuerandus,tanq; sacratissimum dei templum,throus ac mansio, Venter(inquam) Mariæ dulcissimę, tumescit,id est, paulatim tumebat seu elcuabatur,secũdũ q; corpus filii eius creuit & augebatur in vtero eius. quod Ioseph deprehendens,cogitauit occulte dimittere eam. Vel,quia suspicabatur quid malt
C de ea,secundum Chrysostomum in Homilia:quanuis ipsemet alibi aliter dicat,Vel (quia quod & deceutius sonat) repuzauit se indignum contubernio atque consortio eius, quam sine viri fœcundatione credidit concepisse. Hinc secundum eundem Chrysostomum alibi,& Bernardũ,ac alios plures,in hoc refulget ineffabilis laus Mariæ,quòd Ioseph posibilius credidit virginem sine viri admixtione conci-
" pere,quàm Mariam peccare. [CLAVSTRA pudoris permanent] hoc est,virginale signaculum pudicissimæ ac integerrimæ genitricis Christi clausum & illæsum mãsit,in eius cõceptione, natiuitate ac deinceps indesinenter:quoniam virgo fuit,ante partum,in partu,& post partum,tanto integrior,mundior,& in cunctis perfectior,quanto matrem veri dei reginam ac dominam omuium virginum,immo vniuersorum sanctorum, decuit cunctis sanctis dei, & etiam cæteris huius incomparabilis virginis famulis & ancillis perfectiorem, puriorem,ac sanctiorem consistere. ¶ Deinceps in conceptione vnigeniti filii dei fuit tam indicibiliuer spiritualizata,deificata,atque in cunctis dignificatissima,quod indecentissimum extitisset eam deinceps à viro cognosci. Christus ergo suæ matri præstantissimæ ac super-
" charissimæ fœcuuditarem artulit,integritatem nõ abstulit nascẽdo,nec auferri permisit ab alio. [VE-
" xilla virtutum micant] hoc est,insignia excellentissimotum operum dei in virgine & deinceps in filio eius,videlicet præclara eius mysteria,miraculosi effectus,beneficia,charismata,& multiplicia dona refulgent,repræsentantur,noscuntur,& vndique prædicantur,ac in ecclesiis honorantur. In virgine uãque facta est incarnatio verbi æterni,creatio & glorificatio animæ Christi, quantum ad vires eius su-
D premas,coniunctio virginitatis ac materuitatis in eadem persona. Voio sponsi cœlestis cum spousa singulari,& cum sponsa vniuersali. Tunc angelus apparuit & loquebatur pastoribus, ceeinitq; in aere
" militia cœlestis exercitus. [VERSATVR in templo deus] id est,deus incarnatus in vtero virgineæ matris,tanquam in viuo & sacratissimo templo morabatur,baiulabatur,mouebatur,& requiemt: qui deinceps egressus,in templo manufacto oblatus est. Et illud frequenter ingressus,iuxta legis tenorem, statutis anni temporibus,vt patet in Luca. Vnde per Malachiam prædictum est,Statim veniet ad remplum suum dominator,quem vos quæriris:& angelus testamenti,quem vos vultis. Ob hanc regis Messiæ frequentem præsentiam,prædicationem,orationem,oblationem,miraculosamq; operationem,in tẽplo secundo sub Sorobabel cõstructo deus prædixit per Aggæum, Magna erit gloria domus huius nouissimæ magis quàm primæ. Nam & verbis his statim præmisit,Veniet desideratus cunctis Gentibus, & implebo domum istam gloria. [EGRESSVS EIVS à patre] id est, verbum æternum ex corde patris æternaliter est egressum, seu emanauit per generationem diuinam, egressione & emanatione adintra. De qua per Esaiam propheram loquitur deus pater, Egredietur de ore meo iustitiæ verbum: vt Diuus Augustinus exponit. Et denuo planius loquens, Nunquid (inquit) ego qui alios parere facio, ipse non pariam? Deinde verbum & sapientia patris egressum est à patre spirituali missione, non patrem relinquendo, sed in rationabilibus creaturis gratiose aliqua operando.

Lucæ.1. Matth.1. Lucæ.1. Psal.126. Psal.148. Esa.4. Luc.23. Esa.11. Cantic.5. Lucæ.2. Malac.3. Aggei.2. Esa.55. Esa.66.

Sap.9. Iuxta illud, Mitte illam de cœlis sanctis suis. De qua missione & egressione primo sententiarum diffuse tractatur. Tertio egressus est vnigenitus dei à patre non per loci mutationem, sed humanæ na- E
Eccl.14. turæ assumptionem. Sicut in Ecclesiastico expressum est, vbi sapientia increata ac genita loquitur,
Prou.8. Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. In Prouerbiis quoque, Ab æterno ordinata sum, necdum erant abyssi & ego iam concepta eram. [REGRESSVS eius ad patrem] in „
ascensione, non quod in terra non fuerit deus pater, aut quod in cœlo atque in patre non fuerit ac mã serit filius, sed sicut egressus fuit in incarnatione assumendo humanitatem, ita in ascensione regressus est ad patrem, assumptam humanitatem in summo cœlo ad dexteram patris, id est, in potioribus eius bonis per plenam glorificationem constituendo. Vbi pater speciali eminentioríque modo esse & habitare asseritur, quoniam ibi præclarius operatur ac clarius, vtpote facie ad faciem, se ostendo videtur.
Psal.18. Hinc dixit Psalmographus, A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Vn-
Iohã.15. de & Christus post cœnam passioni iam proximus, Exiui (ait) à patre, & veni in mundum: iterum re-
Matt.28. linquo mundum, & vado ad patrem. [EXCVRSVS vsque ad inferos] mox nanque vt in cruce expi- „
rauit, & tradidit spiritum, dicens, Pater in manus tuas commendo spiritum meum, descendit ad infer- F.
na, vt in symbolo continetur Apostolorum, hoc est, ad limbum patrum, qui fuit superior pars inferni, euius infima pars fuit locus ac mansio damnatorum, quæ communiter appellatur infernus, aut in quo nulla perhibetur esse redemptio. Secunda pars est purgatorium, quod & interdum infernus vocatur, vt
Gen.37. cum oramus, Libera animas fidelium defunctorum, de pœnis inferni. Tertia pars erat limbus paruulo-
Esa.66. rum in solo originali defunctorum. Quarta, limbus patrum, de quo Iacob, Descendam (inquit) ad fi-
Act.7. lium meum lugens in infernum. [RECVRSVS ad sedem dei] id est, velocissima reditio Christi, se- „
Deut.33. cundum quòd homo fuit, vsque ad cœlum empyreum. de quo loquitur pater, Cœlum mihi sedes est. Vnde in Deuter. ait scriptura, Non est alius deus, vt deus rectissimus. Habitaculum eius sursum & sub-
Hebr.6. ter brachia sempiterna. Hinc in Apocalyp loquitur Christus, Vici & sedi cum patre meo in throno eius.
Zach.2. Atque ad Hebræos Apostolus, Præcursor pro nobis introiuit Iesus cœlum. De huiusmodi cursu angelus superior ait ad inferiorem, Curre & loquere ad puerum istum. ¶ Præterea, ob hunc multiplicem Christi prosectum, volatum, ascensum, & descensum, exitum ac reditum, sponsa fatetur in Canticis,
Cãtic.2. Ecce venit iste saliens in montibus, transiliens colles. [PROCEDENS è thalamo suo] id est, Chri- „
stus nascendo exiens vterum suæ virgineæ matris, in quo tanquam in thalamo celebratæ sunt nuptiæ personales, inter verbum æternum & naturam humanam ab illo assumptam. Nuptiæ quoque spirituales inter Christum & sponsam vniuersalem, vt dictum est, [PVDORIS aula regia] hoc est, ventre se „
licissimæ virginis, cuius mundissimus ac fœcundissimus venter metaphorice dicitur aula: sicut & thalamus, immo & regia aula, seu aula regalis, quia in eo nouem mensibus rex regum dei vnigenitus in- G
carnatus quiescere ac morari dignatus est. Et ita intra se clausit, continuit, baiulauit eum, qui omnia portat verbo & imperio suæ virtutis, quem cœlum capere nequit, nec intra se limitare. Propter quod exclamauit quidam deuotus, O venter cœlis diffusior & cunctis capacior elementis. Qui & aula pudoris censetur, quia ab omni libidine alieniissimus, & ipsa excellentissima virgo prorsus pudicissima
Eccl.4. extitit pudore sapientali, qui de malo & turpitudine culpæ erubescit coram supersanctissimi dei præsentia. Vnde in Ecclesiastico dicitur, Est confusio adducens gratiam & gloriam. Quemadmodum autem totum frequenter denominatur à sua parte: sic pars interdum nominationem à suo toto sortitur, sicut manus sacrilegi appellatur sacrilega. [GEMINAE gigas substantiæ] id est, persona sublimis & „
magna duplicis essentiæ seu naturæ, seu duas in se habens naturas perfectas, in vnitate personæ consistentes: veram videlicet deitatem, atque perfectam humanitatem. Interdum tamen asseritur, quòd dei filius factus est homo ad complendum & consumandum ordinem vniuersi: quatenus sicut ab exordio mundi, immo potius ab æterno fuerunt tres personæ in vna subsistentes naturas: ita in fine seculorũ essent tres naturæ in vna persona, puta diuina essentis, caro, & anima in Christo. Verum dum duæ naturæ perhibentur in Christo, nomen naturæ proprie sumitur pro natura integra & perfecta. Dum vero tres naturæ in ipso esse dicuntur, natura capitur extensius, prout etiam pars naturæ nominatur natura, hoc est, tam caro quàm anima. ¶ Denique hæc profunda ac deuotissima verba Cassiodorus super li- H
brum psalmorum, affirmat sanctum virum Ambrosium supernaturaliter protulisse, [ALACRIS vt „
Matt.27. currat viam] id est, ipse Christus fuit alacris, id est, expeditus, velox paratissimus & iucundus ad per- „
Iohã.17. currendum iter seculi huius, ad conuersandum in terris tam diu sicut pater præordinauit, ad expedien-
Iohã.19. dum & peragendum quicquid pater per eum dici, fieri, ipsumque pati instituit. Propter quod pendens
Iohã.18. in cruce deprompsit, Consummatum est. & paulo ante, Opus consummaui, quod dedisti mihi vt face-
Psal.18. rem. Cumque comprehenderetur, dixit ad Petrum, Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum? Hinc prædictum fuit in Psalmo, Exultauit vt gigas ad currendum viam. Et denuo de seipso effatus, In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei. Itaque via hæc Christi fuit tota conuersatio eius, in seculo isto persecutio & passio eius. Discursus in prædicando, fatigatio in itinerando, inceſsabilis occupatio pro humana salute. Reditus quoque in ascensione ad cœlum, in quo ingiter mansit, immo & homo iam factus fuit, antequam in humanitate illuc ascendit, & hoc ratione personalis vnionis vtriusque naturæ in ipso. Ad quod insinuandum loquens cum Nicodemo in terra testatus est, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de
Philip.2. cœlo filius hominis, qui est in cœlo. [AEQVALIS æterno patri] hoc est, tu Christe, qui secundum „
deitatis tuæ naturam vere æqualis es deo patri: quoniam deitatis plenitudo ac veritas omnem prorsus imperfectionem, minorationem, inæqualitatem excludit. Vnde dixit Apostolus, Qui cum in forma
Iohã.10. dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem deo. Propter quod apud Iohánem ait, Pater meus

A quod dedit mihi, maius omnibus est, vtputa deitas ipsa: quam per generationem æternam à patre ac-
» cepit. Propterea addidit, Ego & pater vnum sumus. [CARNIS trophen accingere] hoc complacen Ibidem.
do & congratulando magis, quàm deprecando prolatum est, vt sit sensus, Accingere, id est, teipsum ac-
cinge, vel à patre accingere hoc est, accingaris: strophio carnis, id est, carne quam assumpsisti vt cingu
lum, id est, quodammodo te vestisti & operuisti animam tuã, aut etiam deitatem, cuius habitus fuit na-
tura assumpta, vt super illud Apostoli, Habitu inuentus vt homo Augustinus expressit. Iuxta hûc mo-
dum fertur in psalmo, Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime. Esaias quoque de cingu- Psal. 44.
» lo spirituali, Fides (inquit) cuncturum renum eius. [INFIRMA nostri corporis] id est, naturalem Esaiæ. 11.
passibilitatem, fatigabilitatem, famem, sitim, pauorem tristitiam corporis tui, quod de nostro ex virgi-
ne accepisti. Indetrahibiles quippe defectus Christus assumpsit, secundum Damascenum, id est natura Damasc.
les defectuositates, quibus detrahi nequit. Quamobrem debuit fratribus per omnia assimilari, iuxta apo Heb. 2.
» stolum. [VIRTVTE firmans perpetim] id est iugi fortitudine roborans, ita quòd ex infirmitatibus
illis nunquam in aliquam prolapsus es culpam. Et quicquid in carne es passus, ex libertate fuit tuæ vir
tuosissimæ voluntatis ac intactissimæ charitatis, nnn ex necessitate passibilitatis: ex dignatione, nnn ex
coactione: sicque corpus Christi perfectissime fuit animæ eius subiectum & passiones, seu potius pro-
passiones suæ sensitiuæ partis, per virtutes morales excellentissimas indeuiabiliter regulabatur, quod
» totum factum est principaliter virtute diuina æternali. [PRAESEPE iam fulget tuum] id est, præse-
B pium in quo tu ô Christe à virgine matre mox natus reclinatus fuisti, nunc splendet in corde & fide
credentium: in quantum factum est instrumentum tibi deseruiens, & reclinatorium tuum: sicut & ve-
stes, mensa, cœnaculum, quibus vsus es & quæ tuo sunt sacratis. corpori applicata, ex hoc sanctificatio
nem quandam contraxisse dicuntur & honorantur, imo tuipse in illis potius honoraris & fulges, in qui
» bus & per quæ tuas exercuisti & ostendisti virtutes. [LVMEN QVE nox spirat nouum] Consuetu-
do scripturæ est, vt tempus dicatur facere quæ fiunt in tempore. Vnde primo Machabæorum asseritur, 1. Mac. 12
Videns Ionathas, quia tempus cum iuuat. Et apud Matthæum ait saluator, Crastinus dies solicitus erit Matth. 6.
sibiipsi. Itaque nox, in qua natus est mundi redemptor spirat, id est spirauit & effudit lumen nouum, vi-
delicet ipsum Christum, quem in ipsa nocte peperit virgo. Qui quanuis sit lumen æternum, secundum
quòd deus, tamen tunc de nouo est natus ex virgine, & cœpit innotescere & resulgere hominibus: quan
do & angelus dixit pastoribus, Euangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis saluator, qui Lucæ. 2.
est Christus dominus. Idcirco tunc cantat Ecclesia, Deus qui hanc sanctissimam noctem veræ lucis se
» cisti splendore clarescere. [QVOD nulla nox interpolet,] hoc est, interrumpat, aut diuidat, sicut lux
diei interrumpitur nocte. Certum est autem quòd Christus in seipso sit incommutabile lumen, secun-
dum quòd deus: atque vt homo fuit in omni luce gratiæ ac gloriæ confirmatus. Ideo nnn oramus ne
C hoc lumen in seipso obtenebretur, aut interpolationem incurrat, quod incessibiliter æque est splendi-
dum, sed ne cesset mentibus nostris fulgere, nec caligo peccati, nec ignorantia, neque aduersitas, nec vl
la tentatio auferat illud à nobis, hoc est, corda nostra auertat ab ipsa. Hinc sanctus ait Laurentius, Nox
» mea tenebras nescit. Ideo subditur: [FINE QVE iugi luceat] hoc est, per fidem & gratiam luceat
nobis, sicut ait Apostolus Christum per fidem habitare in cordibus nostris. At vero fides in Christo Ephe. 3.
non fuit, quia ab incarnationis instanti verus extitit comprehensor. Sed fide, quam causat in nobis, in-
tellectui nostro insulget, cum & fides sit oculus mentis qua contemplamur diuina, nec sine fide possi-
bile est deo placere, quòd de fide formata, hoc est, per charitatem ornata, potissime verum est in vita
» præsenti. [GLORIA tibi domine] quod in primo hymno expositum est, qui natus es de virgine,
cum patre & sancto spiritu, id est tibi ac patri atque spiritui sancto sit gloria. Nempe qui vnam in Iohan. 5.
diuinis honorat personam, honorat & alias. Propter quod filius ait, Qui non honorificat filium, non
honorificat patrem qui misit illum. Itaque hymnum istum sententiosum, profundum, ac pulchrum
deuotissime concinamus mente ad dominum elcuata & compuncta, cum ingenti feruore reendando
attente, quòd ineffabiliter vnigenitus dei sese propter nos humiliauit. Quantam ad nos dilectionem
ostendit in sua incarnatione, & qualiter totius humilitatis & paupertatis præbuit nobis exempla, at-
D que pro omnibus his totis ei regratiemur præcordiis, totisque viribus eum in prætactis sectemur virtu-
tibus. In prafatis quoque mirabilibus incarnatione peractis eius omnipotentiam, sapientiam, miseri-
cordiam contemplemur.

¶ IN QVADRAGESIMA ad vesperas Hymnus.

¶ In eo dirigitur ad deum oratio, vt in hoc sacro ieiunii quadragesimalis tempore, remissionem nobis
peccatorum exhibeat, & cum corporali ieiunio abstinendi etiam à peccatis gratiam tribuat.

¶ AMBROSIVS author vt creditur ex charactere.

¶ CARMEN Iambicum dimetrum.

» VNE BENIGNE conditor] Hymnus iste ex laude & oratione contexitur, & ad totam superbeatissimã trinitatem (quæ vere est vnus deus, vnus conditor, rec-
» tor, ac dominus vniuersorum) deuote dirigitur. [AVNI benigne conditor] id est, ô Deus omnipotens naturaliter pie, qui noster es creator, audi, id est elemẽter exaudi, gratioſe accepta, largiſſue imple, & adimplẽdo quod petimus, oſtẽde te ſci re atq; aduertere, quę ſpcamur. Auditus quippe in deo ſpſialiter est, & realiter idẽ ꝙ intellectus. Dictio quoq; ista benigne aduerbialiter pŏt teneri, & esse determi-
natio verbi istius audi. Potest aũt nosialiter accipi, & esse adiectiuum huius nominis cõditor. Itaq; audi

[NOSTRAS preces cũ fletib⁹] id est, preces nostras lachrymosas, seu preces & lachrymas ex piis ea- F
sis virtutibusq; manãtes, hoc est, ex pœnitentiali dolore, ex desiderio regni cœlestis, ex proximorum &
fraternorum, vicinorum compassione, ex propriæ defectuositatis & imperfectionis attentione, ex com
Psal.38. passione dominicæ passionis ex suauissima complacentia superglorinissi.& sinperserenissimi dei. Sic
& Psalmista orauit, Exaudi oratiinnem meam domine & deprecationẽ meam, auribus percipe lachry-
mas meas. Magna est vis & efficaeia huiusmodi lachrymarũ. Propter quod S.ait Hierony. O humilis
lachryma, tua est potentia, tuũ est regnũ, tribunal iudicis non vereris, accusatoribus effundentiũ te im-
Psal.55. ponis silentium. Non est qui te accedere vetet, nec vacua redis, magis affligis diabolũ, quàm infernale
4.Re.20. supplicium. Tu vincis inuincibilem, & ligas omnipotentem, ideo dixit Psalm. ad dominum, Posuisti la-
chrymas meas in conspectu tuo. Et dominus ad deuotiss. Ezechiam, Vidi lachrymam tuam. Qui harũ
gratiarum lachrymarũ desuper appetit adipisci leuitates, dissolutiones, loquacitatem, pigritiam, & o-
mnem consolatiũculam prorsus despiciat vilem, [IN hoc sacro ieiunio susas quadragenario] id est, »
in tempore quadragesimæ huius. quanuis enim quotidie toto anno præfatis insistendum sit lachrymis,
Psal.41. vt dicere valeamus, Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, præcipue tamen in quadragesi-
ma ista, actibus pœnitentiæ specialissime deputata. ¶ Porrò de quadragesima & rationibus tot dierum
ac consimilibus in aurea legenda sanctorũ, & alibi satis habetur. Qui autem corporales & aqueas ne- F
quit effluere lachrymas, non turbetur immoderate, sed lachrymis cordis, hoc est, salutaribus compun-
ctionibus, ignitis in deo affectibus sanctatum affectionum profluuio contentetur. [SCRVTATOR »
alme cordium,] Hoc est, tu(ô deus) intime & infallibilis perscrutator, discussor, cognitor mentiũ hu-
manarum, qui non ex ignorantia aut incertitudine corda scrutaris, sed eorũ arcana pandendo ac vitia
Apoc.2. puniendo, ostendis te ea clarissime intueri. Propter quod in Apocalypsi de fornicatrice & mœchanti-
bus secum testatus es, Ecce mittn eam in lectum, & qui fornicatur cum ea in tribulatione maxima erũt,
& scient omnes ecclesiæ, quia ego sum scrutans corda & renes, & dabo vnicuique secũdum opera sua.
Hiere.17. Vnde & apud Hieremiam loquitur deus, Prauum est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud?
Ego dominus scrutans corda, &c. [INFIRMA tu scis vitium] hoc est, imbecillitatem, insufficien- »
tiam, imperfectionem, fragilitatem virium humanarum ac naturalium potentiarũ. Nam & ratio vul-
nerata est ignorantia, voluntas malitia, concupiscibilis concupiscentia, irascibilis infirmitate: quæ sunt
quatuor vulnera ex originali peccato secuta. Vnde & homo ex se gratia destitutus, in omne malum est
Sap.10. pronus. Iustum vero deducet dominus per vias rectas, ideo grata mente domino confitetur, Tenuisti
Psal.72. manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Hinc fassus est Hieremias, Scio domine,
Hiere.10. quia non est hominis via eius, nec veri est vt ambulet & dirigat gressus suos. Concordat & illud Apo-
Rom.9. stoli, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est dei. Nonne infirmissimi sumus, de quibus
deprompsit Apostolus, Scimus, quia non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, s G
2.Cor.9. sed sufficientia nostra ex den est. In solo igitur deo sit tota spes. Ad ipsum stillet oculus noster, eius au-
xilium in cessabiliter imploremus, omnem etiam præsumptionem, gloriam vanam, iactantiam, elstio-
1.Cor.4. nem tanquam diabolica mala iugiter detestemur. Pensantes illud Apostoli, Quid habes, quod non
accepisti: si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? [AD TE reuersis exhibe remis- »
sionis gratiam] Quicunque ad deum conuersus est per veram contritionem, charitatem iam habet
& gratiam gratum facientem, sine quarum infusione mortale peccatum non dimittitur, nec deletur:
ideo iam consecutus est gratiam remissionis, id est, indulgentiæ culpæ, ad minus quantum ad id quod
culpæ est seu offensæ. Non tamen semper quantum ad reatum, hoc est, obligationem ad pœnam, nec
quantum ad pœnam ipsam. At vero reuersus ad deum per attritionem (quæ est imperfecta reuersio)
adhuc in suis est culpis, & quærit gratiam remissionis, id est, veniam, immo & gratiam veræ contritio-
nis sibi infundi. Cumque ignoremus an simus in charitate, debemus dominum exorare: vt si in mortali
sumus peccato, det nobis gratiam veræ contritionis: si vero in charitate sumus, dimittat nobis pecca-
ta præterita, etiam quantum ad pœnam gratiamque infusam augeat & conseruet in nobis. Et si (quod
absit) recidiuauerimus, non iuste relinquat nos: sed misericordissime reuocet & conuertat. Quod vt
obtinere promereamur, peccata nostra coram ipso humilitet recognoscamus, exemplo Psalmistæ di-
Psal.50. centis, A peccato meo munda me, quoniam iniquitatem mea ego cognosco: sicque cum omni com- H
punctione & humilitate dicamus. [MVLTVM quidem peccauimus] corde, ore, & opere, omis-io- »
Iacobi.3. ne & commissione: contra legem naturalem, diuinam ac positiuam. Vnde & Iacobus ait apostolus,
lus, In multis offendimus omnes. Immo tam multis & magnis, vt dicere habeamus: Delicta quis in-
Psal.18. telligit ab occultis meis munda me. Vnusquisque igitur peccata sua summatim recolligat, & quasi in
fasciculum liget, ac ante oculos cordis sui sic colligata suspendat, vt ea frequenter intuendo humiliet
valde spiritum suum, & omnem aduersitatem æquanimiter patiatur: immo cuncta quæ sustinet, mi-
Iob.33. nora arbitretur, quàm sui merentur excessus. Dicendo illud Iob, Peccaui, & vere dereliqui: & vt
eram dignus, non recepi. Nam & deus peccata nostra quasi in sacculo signauit. Potissimum autem
agendum est istud, dum quis se sentit pulsari impatientia, temerariove indicio ex defectibus & pecca-
tis alterius: ita vt tunc intueatur mox proprias trabes, memor Christi dicentis, Quid vides festu- »
Matth.7. cam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? [SED parce confitentibus] id est, ignosce
Luc.6. confitentibus sua peccata. Denique, triplex est confessio. Vna est fidei actus. Iurta illud, Qui
Marci.8. me confessus fuerit coram hominibus. Et rursus, Corde creditur ad iustitiam, ore autem confes-
Lucæ.12. sio fit ad salutem. Secũda actus est latriæ: de qua Saluator, Cõfiteor tibi pater domine cœli & terræ. Hæc
Rom.10. confessio est dei laudatio. Tertia est pœnitentiæ actus, de qua habetur, quæ & veniam promeretur. Quẽ-
Matt.11. admodum sanctus Iob prouolu, Vias meas in conspectu eius arguam, & ipse erit Saluator meus. Et psal-

A misti, Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino , & tu remisisti impietatem peccati mei. Psal.31.
„ [AD laudem tui nominis] id est,ad tuipsius laudem,honorem & gloriam, [CONFER medelam] hoc
„ est,gratiam sacramentalem,spiritualem curationem,cordis à recidiuo custodiam [LANGVIDIS] id
est,nobis spiritualiter ægrotis ac læsis,ad vitia pronis,fomite infectis.Omnia etenim agit altissimus pro-
pter seipsum finaliter,cum ipse sit omnium vltimus finis,atque ad gloriam & præconium propriæ maie-
statis.Ideo ait scriptura,Vniuersa propter seipsum operatus est dominus. Alibi quoq; loquitur deus, Ego Prou.16.
sum qui deleo iniquitates tuas propter me, hoc est , propter ostensionem & glorificationem bonitatis & Esa. 44.
misericordiæ meæ.Vnde & in Ezechiele testatur,Non propter vos ego faciam,notum sit vobis, sed pro Ezec.26.
„ pter nomen sanctum meum,&c. [SIC corpus extra conteri] id est,dà nobis discretionem & gratiam
„ sic conterendi,castigandi,& pœnitentialiter affligendi corpora nostra extrinsecus [PER abstinentiã,ie-
„ iunet vt mens sobria] id est,quatenus mentes nostræ abstineant,seque refrenent [A labe prorsus crimi-
num] id est,ab omni fœditate & macula culpæ mortalis.Nempe teste Apostolo,Qui sunt Christi, car- Galat. 4.
nem suam crucifigunt cum vitijs & cõcupiscẽtiis.Propter quod de seipso expressit, Castigo corpus meũ,
& in seruitutem redigo.Ad mentis enim purificationem & puritatem corporale ieiunium ordinatur , si- 1.Cor. 9.
cut & cætera exercitia exteriora obseruantiæ religiosæ.Hinc & apud Mattheum iussit Saluator,Cum ie- Matth. 6.
iunatis,nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Apud Esaiam dominus reprehendit solum corporaliter ieiunã- Esa.58.
B tes,à peccatis non abstinentes.Ecce(inquiens)in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra.Ieiuniũ mul-
tos salutares habet effectus.De quibus asserit Augustinus, Ieiunium purgat mentem,subleuat sensum, car
nem subdit spiritui,concupiscentiæ nebulas dissipat,libidinum ardores extinguit , castitatis lumen accen-
dit:hoc est,ieiunium cum discretione exhibitum,quoniam rationabile debet esse obsequium nostrum.
„ [PRAESTA beata trinitas] quæ essentialiter & interminabiliter felix es, & vna beatitudo immẽsa,atq;
„ obiectũ beatificæ ac fruitiuæ visionis omniũ beatorum [CONCEDE simplex vnitas] quæ est ipsa trini-
tas,quicquid enim in diuinis dicitur absolute,conuenit vnicuique diuinæ personæ , totique trinitati . Pro-
per quod dicunt theologi,quòd in diuinis relatio multiplicat trinitatem,quia est relatio distinctionis per
sonalis ibidem.Essentia vero seruat vnitatem , quia essentia est vna numero in supergloriosis illis æternis
„ personis [VT fructuosa sint tuis ieiuniorum munera] hoc est,opera & obseruationes ieiuniorũ,quæ no-
bis pie concessisti ac prouidisti(quoniã omnia merita nostra sunt dona tua,& effectus gratiæ tuæ,ac prin
cipaliter fiunt in nobis à te:cui sanctus loquitur Esaias, Omnia opera nostra operatus es in nobis . Vnde Esa.26.
dixit Apostolus,Deus est qui operatur in nobis velle & perficere)sint fructuosa,id est,meritoria vitæ æter Philip.2.
næ,tuis fidelibus & ministris. Tunc autem ieiunia nostra nobis sunt fructuosa,quando ex charitate proce
dunt,nec per sequens peccatum mortale merito suo priuãtur & præmio. Hunc igitur hymnum depro-
mamus corde contrito ac mente salubriter lugubri,orationi,deuotioni,compunctioni , lachrymisque va-
C cantes,& exteriora ad interiorẽ profectũ,ad cordis munditiã,ad charitatis augmentũ sapiẽter ordinãtes.

¶DOMINICA IN PASSIONE Hymnus.

¶Iste est totus religiosæ pietatis,& affectuosæ deuotionis refertissimus,recẽsens dominicæ passionis my
steria, & præclara viuificæ crucis præconia,in qua peractum est humanæ redemptionis sacramentũ. De-
mum ad eam pia dirigitur oratio fidelium,vt illis protectio sit,munimentum & præsidium.

¶Author THEODVLPHVS Aurelianensis episcopus.Quamuis Henricus Bebelius
eum FORTVNATO episcopo ascribat,alij Sedulio,alij item aliis.

¶CARMEN Iambicum dimetrum.

„ VEXILLA regis prodeunt] Recte hic hymnus in dominica passionis cantatur , in quo de Christi passione deuotissimè agitur.Ait ergo author huius hymni sanctus(vt fertur) Ambrosius,Vexilla regis prodeunt.Vexilla dicuntur insignia quædam signifera seu belli-
ca signa quæ ante principem siue exercitum deferuntur , aut etiam in processione solenni.
¶Porro iste rex est Christus,de quo scriptum est,Habet ergo in vestimento & in fœmore
suo scriptum,Rex regum & dominus dominantium.Christus quoque apud Matthæum : Tunc dicet rex Apoc.19.
his,qui à dextris eius erunt, Venite benedicti patris mei.Atque in passione ad Pilatum,Tu dicis, quia rex Matth.25
D sum ego.¶Deinde secundum vtranque suam naturam Christo competit esse regem,quia vt deus est rex
potestate & authoritate regitiua,æterna,summa,& increata:quæ authoritas & potestas in tribus adoran-
dis personis est eadem numero,quemadmodum & essentia,ideo tres personæ sunt vnus rex,sicut & vnus
dominus:iuxta illud in symbolo,Non tres domini,sed vnus est dominus. Veruntamen hanc potestatẽ &
authoritatem filius habet à patre per generationem æternam.¶Insuper filius secundum naturam assum
ptam humanam,est rex & princeps omnium creaturarum,potestate & authoritate creata,secundaria,de
pendente & quasi instrumentali.Propter quod Matth.vltimo loquutus est, Data est mihi omnis potestas
in cœlo & in terra.Hæc ergo Christi regis nostri vexilla,id est,bellica signa , quibus Christus prostrauit
aereas potestates,videlicet dæmones,vicitque mundum,sunt crux eius,columna,claui,spinea corona, sta
gella,miracula,sacramenta,quæ in hoc passionis tempore spiritualiter prodeunt,id est, repræsentantur,re
„ coluntur,honorantur & prædicantur. [FVLGET crucis mysterium] Mysterium appellatur sacrum se
cretum,seu mystica ratio,aditumve consilium.Mysterium igitur crucis est supersapientiale,profundissi-
mum ac olim ignotum,abditumque consilium:quo trinitas adoranda ab æterno decreuit redimere, & sal
uare genus humanum per Christi incarnationem ac passionem.Quatenus sicut per primi hominis inobe
dientiam periit,ita per Christi obedientiam passionem ac mortem redimeretur.Hoc mysteriũ(teste Apo
stolo)absconditum fuit à seculis in deo,& reuelatum fuit tempore præfinito sanctis Apostolis,per quorũ Eph.3.
doctrinam ac spiritus sancti illustrationem deuenit ad ecclesiæ sanctæ notitiam . De quo ad Ephesios ac

Romanor multa induxit Apoſt. Hoc plene myſterium fulget modo in contẽplatione & cognitione fide- E
Rom.5. lium, in fide & veneratione, qua recolunt illud, & cõtemplatiuis hominibus innoteſcit, quibus nihil ratio-
nabilius videtur eſſe, q̃ ꝙ fides continet Chriſtiana, quoniã fidem habent cũ rationibus credendorũ & pu-
rificatæ mentis intelligentia. Hinc ſanctus Andreas dixit, Magnum eſſe crucis myſteriũ [QVO] myſte- »
rio, hoc eſt, propter quã ſacram & myſticã ſeu abdũã rationẽ, ac fructuoſiſſimã cauſam [CARNE car- »
nis cõditor] hoc eſt, ipſe vnigenitus patris Chriſtus conditor.i.creator, carnis.i.totius humani generis. De »
Iohan. 17 quo apud Iohannem ipſe loquitur deo patri, Dediſti poteſtatem omnis carnis. Eſaias quoque, Videbit o-
Eſa.40. mnis caro ſalutare dei noſtri [SVSPENSVS eſt patibulo] .i. cruci affixus, carne.i. in corpore ſuo morta »
Eſa.50. li. Quemadmodũ Eſaias prædixit, Corpus meum dedi percutiẽtibus. Et beatiſsimus Petrus in prima ſua
1.Petr. 2. canonica, Peccata, inquit, noſtra portauit in corpore ſuo ſuper lignum. Nẽpe ob hanc myſticã rationẽ vo-
Eſa.53. luit deus pater Chriſtum pati, & tradidit eum pro nobis. Sicut ad Romanos aſſerit Paulus, Proprio filio
Rom.8. ſuo non pepercit, ſed pro omnibus nobis tradidit illum. Vnde in Iohanne fertur, Sic deus dilexit mundũ,
Iohan.3. vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat vitam æternã. Por-
rò Iudas tradidit Chriſtum ex auaritia, quem Iudæi tradiderunt in mortem ex inuidia. Non itaque caſu,
ſed ex diuina præordinatione & ſapientiali myſterio factũ eſt, ꝙ mundi ſaluator hoc genus mortis, videli
cet crucifixionẽ, ſuſtinuit. Nã vt copioſius ſuccurreret mundo, voluit acerbiſſimam atque ignominioſiſſi-
mã mortẽ pati pro eo. Rurſus, quoniã primus homo peccauit de fructu ligni ſibi prohibito comedendo: F
Geneſ.3. voluit Chriſtus mortẽ patiendo in ligno, ſatisfacere pro primo illo originali peccato, ac cæteris vitijs in-
de ſequutis. Iterũ, quia diabolus vicit primos parentes per eſum fructus ligni, vtpote de arbore ſcięti æ bo-
ni & mali, voluu Chriſtus ſuperare diabolum, obediendo deo patri vſque ad mortem ac crucis ſuppliciũ.
[CONFIXA clauis viſcera tendens manus veſtigia] .i. conditor carnis Chriſtus tendens.i. in cruce extẽ »
dens viſcera manus.i.carnes manuum ſuarũ ſub pelle earum contentas & tectas, veſtigia.i. etiam ſuos ſa-
cratiſsimos pedes. Sicque ſumitur effectus pro cauſa, quia per pedes cauſantur impreſsiones, quæ veſtigia
nuncunpãtur. Viſcera inquã atque veſtigia cõfixa clauis.i.clauis perforata & cruci affixa. Iuxta illud Pſal
Pſal.21. mi, Foderunt manus meas & pedes meos. Zacharias quoque, Dicent, quid ſunt plagæ iſtæ in medio ma-
Zach.13. nuum tuarũ? Denique viſcera iſta manuum ac pedũ ſunt carnes tenerrimæ mirabiliter paſsibiles atque læ
ſibiles. Hinc mors cõfixorum per manus & pedes in ligno eſt vehementer nimis pœnalis, amara, grauiſsi
ma, præſertim quoniã configuntur & perforantur in locis neruoſis, in quibus ſic perfodi pœnaliſsimum
eſt propter concurſum neruorũ atque venarum [REDEMPTIONIS gratia hic immolata eſt hoſtia] »
Eph.5. Hic.i.ipſe Chriſtus immolatus eſt hoſtia.i.obtulit ſemetipſum patri æterno hoſtiã ſalutarẽ pacificã: gratia
redẽptionis.i.cauſa redimendi nos gratioſe. Per hoc nãque ꝙ filius dei ex ardẽtiſsima charitate, prõpuſſi-
ma obediẽtia, profundiſſima humilitate, maxima pietate, ſummoque zelo diuini honoris, ſubijt ac tolera-
uit acerbiſſimũ iſtud ſupplicium mortis, paſſio eius ineffabiliter meritoria, fructuoſiſſima & efficaciſſima G
fuit, ad redimendũ totum genus humanũ. Imò meriti quodãmodo infiniti, eo ꝙ natura humana, quæ ſic
patiebatur, fuit, nõ ſolum præ vniuerſis creatis ſanctiſſima, digniſſima, ac patri æterno gratiſſima, ſed etiã
quoniã immediate ac hypoſtatice fuit coniuncta verbo æterno ac diuinæ naturæ: ſicque efficaciã & ido-
neitatẽ ad redimẽdũ ac promerendũ quodãmodo infinitã habebat, qđ exuberantiſsimũ Chriſti meritum
nominatur theſaurus eccleſię, ex cuius plenitudine indulgẽtiæ cõceduntur, cuius theſauri erogatio à Chri
ſto cõmiſſa eſt ſummo põtifici, tanq̃ pleno ac generali Chriſti vicario. Præterea de hac Chriſti immola-
Eſa.53. tione per Eſaiã fuit prædictũ, Oblatus eſt quia voluit. Vnde ad Epheſios diſſeruit Paulus, Chriſtus dilexit
Eph.5. nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, oblationẽ & hoſtiã deo in odorẽ ſuauitatis. [QVO] .i. præfato my »
ſterio ipſe Chriſtus [VVLNERATVS inſuper] .i.vltra prædictã ſuſpenſionẽ in patibulo, tranſuerbera- »
tus in latere [MVCRONE] .i.ferreo cuſpide ſeu acumine [DRACE lanceæ] .i. haſtæ militaris horrẽdæ: »
Iohan.19. iuxta illud Iohannis, Vnus militũ lancea latus eius aperuit. Hinc in Zacharia Chriſtus prænunciauit, Aſpi
Zach.12. cient ad me quẽ confixerunt [VT nos lauaret crimine, manauit vnda ſanguine.] Vnda.i.aqua, manauit.i.
Iohan.19. fluxit, ſanguine.i.ſimul cum ſanguine, ſicut præallegato cap. addit Euangeliſta, Cõtinuo exiuit ſanguis &
aqua, vt nos lauaret.i.precio ſanguinis ſui ac merito effuſionis eius purgaret crimine.i.ab originali pecca-
to, cæteriſq; exceſſibus, ſecundum illud Apoc. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine
Eph.5. ſuo. Atque ad Epheſios, Chriſtus dilexit eccleſiã & tradidit ſemetipſum pro ea, vt illã ſanctificaret, mun- H
dans illã lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ſibi glorioſam eccleſiã. Cõſequenter author crucẽ com
mẽdat. [IMPLETA ſunt quæ cecinit Dauid fidelis] .i.ea quæ Dauid fidelis fidelitate fidei, quæ eſt theo »
logica virtus: fidelitate quoq; morali, quæ eſt pars iuſtitiæ, qua promiſſa & verba addicta implẽtur & ve-
1.Reg.26 rificãtur, qui primo regũ teſtatur, Dominus retribuet vnicuiq; ſecũdũ iuſtitiã ſuam & fidem: cecinit.i.pro-
phetice cecinit, & cõſonãter alijs prophetis prædixit, [CARMINE] .i.in cãtico ſpirituale lætitiã cõtinẽ- »
te, puta in pſal.95. [OICENS in nationibus, regnauit à ligno deus] .i. Chriſtus deus & homo in vnitate »
perſonæ, regnauit.i.virtute ac merito ſuæ ſaluificæ atq; ſacratiſsimæ paſſiõis regiũ principatũ obtinuit, ſe-
cũdũ naturã humanã, ſecũdũ quã & promeruit in tota militãte eccleſia regnãdo per fidẽ & gratiã in cor-
de credẽtiũ, & per vicarios ſuos prælatos, principesq; fideles, præſidẽtes toti populo Chriſtiano, quẽad-
Iohan.18. modũ apud Iohannẽ prædixit, Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. Vnde per Danielẽ
Dan.7. eſt prædictum, Antiquus dierum.i.pater æternus, dedit ei poteſtatem & honorẽ & regnum, & omnes po
puli, tribus & linguæ ſeruient ei. Hinc additum eſt, in nationibus.i.in gẽtilium generationibus, quas vbiq;
Iohan.10. terrarum per glorioſos apoſtolos, eorũq; adiutores conuertit: ſicut apud Iohãnẽ eſt præfatus, Alias oues
habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Porro ipſos gentiles Iudæi conſueruntcõ
Actuũ.10 muni nomine appellare nationes, quaſi paruipenſiue, propter eorum priſtinam infidelitatem. Sic quip-
pe conuerſo Centurione Cornelio & gentibus ſecum collectis, dixerunt Iudæi, Ergo in nationes gratia

A dei effusa est:Sic autem Christus regnauit in nationibus à lignō,id est, cito post suspensionem & mortē
suam in crucis patibulo.Factus est enim(vt in Esaia legitur)principatus eius super humerum eius, quādo Esa.9.
videlicet baiulans sibi crucem exiuit:qua humiliatione & ignominiosissima passione meruit & post expi- Matt.27.
rationem in cruce fortius est regnum & dominationem toto orbe terrarum.Hinc in prima sua canonica 1.Petr.2.
princeps affirmat apostolorū,Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignū. De hoc & vna Si-
bylarū,id est,gentilium prophetillarum vaticinata est,Felix ille deus qui ligno pendet ab alto.Nihilomi-
nus(vt dictum est sæpius)Christo secundum suam humanitatem etiam ratione hypostaticæ vnionis suæ
naturæ humanæ cum verbo æterno, competit & à principio vnionis illius instāti competebat dominium,
regnum & iudiciaria potestas omnium populorum totiusque creaturæ.Verūntamen in Hebræo non hā-
betur,à ligno.Idcirco Hieronymus iuxta Hebraicam translationē veritatem,Dicite in gentibus,quia domi-
nus regnauit.Hinc probabiliter æstimatur quòd complexum istud,à ligno,primo appositum sit per mo-
dum glossę interlinearis ab aliquo expositore:Deinde ex imperitia scriptorum textui additum.Postremo
de Christi passione & eius regeneratiōe ac regnō in nationibus loquutus est Dauid in multis Psalmis,præ
sertim psalmo 21 in quo inter cætera legitur,Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerāuerunt o-
mnia ossa mea.Haud dubium,quin in affixione & suspensione Christi in cruce. Deinde ibidem de eon-
uersione nationum ad Christum subiungitur,Reminiscentur & conuertentur ad dominum vniuersi fines
B terræ:Et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium. Quoniam domini est regnum , & ipse
» dominabitur gentium. [ARBOR] id est,ô tu crux qui es arbor,id est,lignum vitale.Arbor vero pro-
prie nominatur lignum adhuc vegetatiua anima informatū, & ita crux arbor nō est.Attamen adhuc per
similitudinem arbor vocatur , quoniam spiritualiter & causaliterviuit:& lignum viuificum ac vitale pro-
nuntiatur , inquantum instrumentaliter humanæ cooperatur saluti . Vel , arbor sumitur hic extensē pro
» ligno [DECORA & fulgida] Crux enim supernaturaliter exaltata,decorata,& pulehrificata est variis
» modis,atque(vt affirmat Chrysostomus)radiis solis splendidior in iudicio apparebit [ORNATA regis
» purpura] id est,præstantissima ac regia Christi carne & eius cōactu,cuius etiam sacro attactu aqua vim
purgatiuam peccati sortita eensetur.Vel purpura,id est,roseo atque purpureo sanguine saluatoris,de quo
» deprōpsit archiapostolus,Nō corruptibilibus auro vel argēto redēpti estis,sed precioso sanguine Christi,
» [ELECTA digno stipite] id est , præordinata diuinitus ex radice seu trunco præclaro [TAM sancta
» membra tangere] vtpote dorsum,manus & brachia,pedes & crura domini saluatoris.In his verbis allo-
quitur crucem,non ꝙ illa intelligere queat,sed vt ipsimet in honorem sanctæ crucis,potius autem crucifi
xi excitemur.Præterea de hoc sanctæ crucis decore & fulgore gloriosius Andreas Apostolus dixit,Salue
crux,quæ in corpore Christi es dedicata,& membris eius tanquam margaritis ornata.O bona crux, quæ
» decorem & pulehritudinem de membris domini suscepisti. [BEATA , cuius brachiis fecli pepēdit pre-
C cium] id est,tu ô crux beata es,non formaliter,eum non sis res capax vitæ & salutis,sed instrumēraliter,
quoniam ad mundi beatitudinem recuperandam materialiter cooperata es,& medium quoddam effecta:
cuius brachiis,id est,in cuius partibus instar brachiorum extensis,fecli pependit pretium, id est , Christus
cuius sanguine precioso,seculum,id est,genus humanum est liberatum.Cuius vtique Christi valor & di-
gnitas tanræ fuit præstantiæ,ꝙ minima portio sanguinis eius sufficisset redimere totum captiuum,vesū-
» datum,& amissum hominum genus [STATERA] id est,libra [FACTA est corporis] Christi,quod
in cruce pependit.Sicut res cuius valor seu quantitas per stateram inuestigatur:sic quanta extiterit digni
tas corporis Christi,hinc patuit,ꝙ eius in cruce ascensio sufficiens & supersufficiens fuit ad redimendum
genus humanum,ita quòd particularis & temporalis mors corporis Christi idonea fuit eripere genus hu-
manum à morte vniuersali , spirituali ac æternali , imò & vitam gratiæ omnibus promereri , vitamque
» gloriæ adipisci.Hinc subditur, [PRAEDAMQVE tulit tartaris] id est,infernalibus potestatibus ac tor
» mentis abstulit genus humanum,quod maligni spiritus suo abstulerunt creatori,ac in suam redegerāt po
testatem,ita ꝙ omnes ante Christi passionem descenderunt ad locum aliquem inferorum.Vnde in Euā-
gelio Christus expressit,Cum fortis armatus custodit atrium suum,in pace sunt ea quæ possidet : Si autē Luc.11.
fortior illo superueniens vicerit eum,vniuersa vasa eius eripiet,& spolia eius distribuet.Ab Esaia quoque Esa.53.
de Christo prædictum est, Dispertiam ei plurimos,& fortium diuidet spolia, pro eo ꝙ tradidit in mortē
D animam suam.Insuper Christus prædam abstulit tartaris,sanctos de lymbo patrum educendo ac deten-
tos in purgatorio tempore opportuno.Vnde prædixit per Oscē,De morte redimam eos. Ero mors tua Osee. 13:
» ô mors,morsus tuus cro inferne. [O CRVX aue spes vnica] id est,ô tu crux existēs spes vnica,id est,spes
principalis ac summa.Hoc est principium spei nostræ obiectum,auc,id est,sine omni væ sis salutata ac fe
lix.Istud referendum est ad rem signatam & figuratam , puta ad Christum crucifixum potius quàm ad
crucem signantem & figurantem.Idem nanque motus est in figuram & figuratum,qui tamen motus in
figuratum principaliter fertur,secundum philosophum.Hinc sequentia de Christo potissimum intelligū-
» tur [AVGE pijs iustitiam] id est,in hominibus deuotis perfice & augmenta ipsam iustitiam,sine qua nō
habetur vera deuotio , quæ est promptitudo voluntatis ad ea quæ dei sunt , hoc est , ad actus cultus di-
uini.Estque deuotio actio latriæ,quæ est pars subiectiua,id est,species iustitiæ . Potest quoque per iustitiā
designari quælibet virtus:quia iustitia est virtus communis,imò omnis virtus secundum philosophum , &
» hoc secundum vnam iustitiæ acceptionem [REISQVE dona veniam] id est,his qui adhuc in sordibus
» sunt indulge,gratiam saluberrimæ contritionis infunde,sicque vniuersos saluifica. [TE summa deus tri-
» nitas] id est,ô trinitas summa,quæ vnus est deus [OMNIS spiritus] rationalis & intellectualis [COL-
» LAVDET] te,id est,simul te laudet per charitatem vniti,iuxta illud Psalmi , Exultemus nomen eius in Psalm.33.
idipsum. Et referendo hoc ad ecclesiam triumphantem est vox congratulationis & complacentiæ, quo-
niam illa ecclesia nostra exhortatione & oratione non eget : referendo autē hoc ad ecclesiam militātem,

extat oratio,vt sit sensus,Omnis spiritus,id est,omnis anima rationalis viatorum te collauder, id est, gratias tibi agat super tantis beneficijs quæ nobis contulisti per Christum,teq́ue in omnibus benedicat:& de precetur vt des ei gratiam hoc agendi [QVOS per crucis mysterium saluas,rege] id est, gratioſe gubernа,& ad beatitudinem æternam perduc:per ſecla,id est,in tepore peregrinationis & durationis vitæ iſtius eos quos saluas,id est,redemisti & saluare dignaris:per crucis mysteriū,id est,per ea quæ Christus in cruce pro nobis ſuſtinuit,& per ſecretam crucis gratiam ac virtutem per quas dæmones & peccata prorſus vincuntur.Amen.Ecce hunc deuotiſimum,compendioſiſſimum,myſterialemq́ue hymnum cum ingenti recollectione,feruore,puritate deuotiſſime decantemus,cum intima gratitudine atque præcordiali cōpaſſione dominicæ paſsionis, contemplantes & admirantes altitudinem ſapientiæ & conſilij ſuperbeatiſſimæ trinitatis in recuperationem noſtræ ſalutis, per admiranda myſteria ſaluatoris. Ad laudem & gloriam omnipotentis. F

¶ IN FESTIS PASCHALIBVS Hymnus.

¶ Commendatur in eo ſacer dies paſchæ triumphali Chriſti reſurrectione,generis humani redemptione,fidei inſtitutione Chriſtianæ,angelorum exultatione,latronis pœnitentia,mortis ineremptione celebertimus.

¶ AVTHOR ex phraſi creditur AMBROSIVS.

¶ CARMEN Iambicum trimetrum. F

HIC dies verus dei.] Omne tempus eſt dei creatoris,qui(vt In Daniele habetur) mutat tempora & ætates.Et cui cantamus in Pſal.Tuus eſt dies & tua eſt nox. Propter quod Chriſtus in Euangelio proteſtatur, Dominus eſt filius hominis,etiam ſabbati. Quod ei ſecundum deitatis naturam potiſsimum conuenit,quanuis & ſecūdum naturam aſſumptam aliquo modo hoc ei competat,inquantum ſecundum eam quoque omni prælatus eſt creaturæ.Porro quo in aliquo die aut tēpore deus præclariora exerceat opera omnipotentiæ,iuſtitiæ ac miſericordiæ ſuæ,eo dies ille ſeu tempus appropriatius ac ſpecialius dicitur dies ſeu tempus dei.Hinc de Chriſto in euangelio ſancti Iohannis frequenter aſſeritur, Nondum venit hora eius,aut ſimile aliquid:vt,Tempus meum nondum aduenit.Sic itaque de hoc die ſolennitatis paſchalis merito canitur, [HIC eſt dies verus dei] id eſt,dies qui vere & propter realem veritatem rerum ſgſtarum ſpiritualiter aſcribitur Chriſto ac toti ſuperſublimi trinitati,propter Chriſti reſurrectionem & frequentem apparitionem in die iſto,& alia gratiæ atque potentiæ ſuæ opera die iſto exhibita.[SANCTO ſerenus lumine] clarus lumine ſaluatoris & clarificatus potentia ſuæ reſurrectionis,ac refulgentia ſuæ appartionis.Luce quoque ſuæ ſapientiſſimæ informationis,qua eos informauit, quibus apparuit: & item multiplici gratia qua conſolabatur eos tunc , imo & ſanctos quos hoc die de lympho eduxit, iuxta illud Zacha.Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu , in quo non eſt aqua.Ideo ſcripturæ eſt & propheratum de die hoc,Hæc eſt dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea.Sic demum intelligi poteſt & verificari quod ſanctus Maximus præſul ac alij quidā ſancti affirmant,ſolem hoc die ſolito clarius chorusſcare.Non ꝙ fit augmentatio lucis in ipſo realiter ſole , ſed iuxta modū loquendi ſcripturæ,quo luminaria cœli clarius ſplēdere aut obſcurari ſcribuntur,ſecūdū ꝙ hominibus in ipſis diebus maiora proſpera ſeu aduerſa eueniunt.Vnde per Ezechielem dominus loquitur Pharaoni,Cum extinctus fueris,operiam cœlos ſacco,& luminaria cœli mœrere ſuper te faciam. [QVO diluit ſanguis ſacer] id eſt,preciosius & ſanctus Chriſti ſanguis & eius effuſio deleuit & expiauit, [PROBROſa mundi crimina] id eſt,vitioſa hominum,ignominioſa improperijs atque conuitijs plena , inhoneſtiſſima,deteſtanda.Veruntamen iſtud fecit ſanguis Chriſti in die ſancto paraſceues.De quo per Zacha. dominus dixit,Auferā iniquitatē terræ illius in vna die.Tūc inquā ſanguis Chriſti id egit, quantū ad ſuſficientiā, & itē quātū ad efficiētiā quo ad ſanctos in lymbo detētos,qui anima Chriſti ad eos deſcēdēte protinus deū videre cœperunt per ſpecié,ablato iā reatu originalis peccati precio ſanguinis Chriſti. Porro in die reſurrectionis Chriſti ſanguis ſacer id fecit in quibuſdā viatoribus per efficiētia,qui tunc fidem & gratiam recuperauerunt.Tunc item ſanguis Chriſti fecit hoc ipſum,quantū ad manifeſtationem, quo ad eos quibus innotuit tunc fructus dominicæ paſſionis.Hinc ſequitur. [FIDEM refundens perditis,cæcoſque viſu illuminans] quemadmodum dictum eſt,tempori aſcribuntur ea quæ fiunt in tempore.Et ſic dies dominicæ reſurrectionis perhibetur perditis,id eſt,incredulis & iniquis fidem refundere, quia per Chriſti reſurrectionem præcipue reparata,roborata & aucta eſt fides catholica, ſicut per eius ſepulturam videbatur præcipue euacuata,in tantum,ꝙ diſcipuli eius dixerunt,Nos autem ſperabamus.Vnde apoſtoli potiſsimum curauerunt Chriſti reſurrectionem probare,ſicut in actibus eorum recitatur , Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti domini noſtri , imò & tunc cœperunt Apoſtoli in fide firmari, qui tempore paſsionis & ſepulturæ fuerūt in ea ſcandalizati ac infirmati,in tantum,quòd princeps eorum cœpit anathematizare & dicere,quia non noui hominem iſtum. Verum hoc die confeſsi ſunt,quia ſurrexit dominus vere & apparuit Simoni.Sic quoque dies iſte,id eſt,Chriſtus in die hoc illumi nauit cæcos,id eſt,peccatis & infidelitate excæcatos lumine fidei,ſplendoréque gratiæ ac virtutum , imò reſurrectio Chriſti facta hoc die,toto orbe terrarum illuminauit gentiles , multaque milia Iudæorum ad credendum in Chriſtum,prout apud Eſaiam deus pater loquitur Chriſto,Dedi te in fœdus populi,in lucem gentium,vt aperires oculos cæcorum.In eodem quoque propheta Chriſtus de fructificatione ſua in gentilium conuerſione teſtatus eſt,Glorificatus ſum in oculis domini: & dixit,parū eſt vt ſis mihi ad ſuſcitandas tribus Iacob,& fæces Iſrael conuertendas:dedi te in lucem gentium,vt ſis ſalus mea vſque ad vltimum terræ . Cuius rei exemplum ſubiungitur interrogatiue [QVEM] ſupple hominem , quantumlibet

Iohan. 2. Iohan. 7. Zach. 9. Pſal. 117. Ezech. 3. Zach. 5. Luc. 24. Act. 2. 3. 4. 5. Act. 4. Eſa. 42. Eſa. 49.

A lapſum ac reum [NON ſoluit] id eſt,abſolnit [ORAVI metu] id eſt,à formidine deprimente,immo-
„ derata atque ad deſperationem inclinante, [LATRONIS abſolutio?] quem Chriſtus in cruce abſoluit
& purgauit totaliter à ſuis peccatis,quantum ad culpam & pœnam,quãdo dixit ae promiſit eidem, Amẽ Luc.23.
dico tibi,hodie mecum eris in paradiſo.Tunc quippe infudit ei ſufficientem & plenam contritionem, fi-
„ dem & charitatem. [QVI] .ſ.latro [PRAEMIVM mutans cruce] id eſt,in cruce pendendo, patien-
do,ac pœnitendo,mutauit præmium ſuum,quia iam ante promeruit condemnari, & in cruce mox me-
„ ruit ſaluari [IESVM breui quæſiuit fide] id eſt,gratiam & ſalutem à Chriſto petiuit celeri confeſſione
ac deprecatione,dicendo ad impœnitentem latronem,qui Chriſtum blaſphemauit: Neque tu (inquiens)
times deum,ꝙ in eadem damnatione es:& nos quidem iuſte.Nã digna factis recipimus,hic vero nil ma-
„ li geſsit [IVSTOSQVE præuio gradu præuenit in regnum dei] id eſt, etiam ante Apoſtolos ac cæte-
teros iuſtos adhuc in mundo boc exiſtentes,præuenit in regnum Chriſti,pro quo orauit, Domine memẽ
to mei,cum veneris io regnum tuum,vt Luc.23 recitatur.Denique Chriſtus ante latrones expirauit,vt Io Eodem.
han.19 patet,& ita ante animam latronis huius in lymbum ingreſſus eſt patrum: quos protinus beatifica
illuſtranit viſione,vt dictum eſt.Deinde poſt modicum animam latronis illue peruenientẽ.Hæc vero bea
tifica viſio ſpiritualis eſt patadiſus,de quo protulit dominus,Hodie mecũ eris in paradiſo. Ideirco quòd
quidam exponendo hic dicunt,ꝙ latro præuenit exiſtentes in lymbo io viſione diuinæ eſſentiæ,nõ vide-
B tur ſapiẽter prolatum,imò in bac viſione parũper ſequutus eſt eos. [OPVS ſtupent & angeli] id eſt,an-
„ geli glorioſi admirabantur opus noſtræ redemptionis [POENAM videntes corporis] id eſt, cognoſcẽ
tes ineffabilem acerbitatem paſsionis Chriſti in corpore patientis,imo & in animo,etiam quantum ad ſin
gulas eius vires, inquantum in eſſentia animæ erant fundatæ ac reſpectum habebant ad obiectum erea-
tum.Nihilominus vires ſuperiores animæ Chriſti,per comparationem & reſpectum ad increatum obie-
ctum erant in gaudio beatæ fruitionis.Quod totum reuera tam vehementer mirabile eſt, ꝙ angeli qnoq;
hine merito mirabantur,præſertim ꝙ deus & homo tanta & talia ſuſtinebat.Poteſt item exponi,ꝙ angc-
li intucotes latrooem in tanta corporis ſui afflictione Chriſtum quærcotem,pœnitentem,ac veniam obti-
„ oentem,admirati ſunt rotum boc opus,& tantam dei clementiam.Vnde adiungitur [CHRISTOQVE
„ adhærentem reum] puta latronem,Chriſto per fidem,ſpem & charitatem,cæteras quoq; virtutes ſe ap-
„ plicantem [VITAM beatam carpere] id eſt,æternam ſalutem pro ſuæ conuerſionis,cõfeſsionis, ac pœ
nitentiæ præmio obtinere:de qua ait Saluator,Hæc eſt vita æterna,vt cognoſcant te verum deum, ſeu vi Iohan.17
tam beatam,id eſt,ſummæ felicitatis obiectum eſſentialiter felix & viuum.Vnde & Chriſtus fatetur,Ego
ſum via,veritas & vita.In boc latrone propoſuit Chriſtus omnibus nobis pietatis ae gratiæ ſuæ exemplũ
„ vt nemo omnino deſperet,videns latronem tam facilẽ. [MYSTERIVM mirabile] id eſt,res profunda
„ miſericordia diuina eſt,iſtud(ae repente contritum ac ſaluatum) quod ſubditur [VT abluat mundi luem,
C peccata tollat omnium,carnis vitia mundans caro] id eſt,vt caro ſupple Chriſti,mundans vitia carnis,id
eſt,ſua morte & ſanguinis ſui effuſione delẽs & expians peccata carnalium hominum mediatorie ac in-
ſtrumentaliter.Chriſtus etetiam eſt mediator dei & hominum,& eius caro,imò tota humanitas ſua fuit & 1.Tim. 2.
eſt inſtrumentum animatum,immediatum,coniunctum,ac proprium verbi æterni ſibi vniti. Sicque caro
Chriſti inſtrumentaliter ac mediatorie virtute deitatis ſeu perſonæ verbi ſibi coniuncti,mũdauit & abſtu-
lit omnium culpas,quantum in ſe erat.Idco dicitur vt abluat,id eſt,purget & lauet luem mundi,id eſt,in-
fectionem originalis peccati,prout ſacratiſſimus Iobannes baptiſta diſſeruit,Eece agnus dei, ecce qui tol Iohan.1.
lit peccata mundi.Peccata tollat omnium,id eſt,non ſolum originale generis bumani peccatum, verum-
etiam actualia & perſonalia hominum vniuerſorum peccata:iuxta illud Eſaiæ,Dominus poſuit in eo ini- Eſa.53.
quitatẽ omnium noſtrum. Vnde ad Heb.ſcripſit Apoſtolus,Chriſtus oblatus eſt ſemel ad multorum ex-
haurienda peccata. Atque in prima ſua canonica princeps Apoſtolorum deprompſit,Chriſtus ſemel pro
peccatis noſtris mortuus eſt,iuſtus pro iniuſtis:vt nos offerret deo,mortificatos quidem carne, viuificatos
„ autem ſpiritu. Deglutiens mortem,vt vitæ æternæ efficeremur bæredes. [QVIO boc poteſt ſublimius]
„ id eſt,quid poteſt eſſe altius ae dignius inter opera miſericordiæ dei [VT culpa quærat gratiam] id eſt,
„ cooſideratio propriæ culpæ in homine attrito,emendationem proponente,inſtiget & moueat hominem
talem ad quærendam veniam & gratiam gratumfacientem à deo.Hine vbi abundauit peeeatum,abũda- Rom.5.
D re ſoler & gratia.Et Pſalm.fatetur,Conuerſus ſum in erumna mea,id eſt,conſideratione miſeriæ meę:dũ Pſal.31.
„ configitur ſpina,id eſt,remorſu & afflictione [METVMQVE ſoluat charitas] id eſt,dilectio Chriſti ad
nos diſſoluat & auferat metum ſeruilem & inordinatum pœnarum à cordibus noſtris. Nam & nos pen-
ſando quantum & qualiter ipſe dilexit nos,ſpem & amorem concipimus,ac opprimcotem metum abijci-
mus.Vnde ad Romanos profert Apoſtolus,Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed aece Rom.8.
piſtis ſpiritum adoptionis filiorum dei.Ad Timoth.quoque,Non dedit nobis deus ſpiritum timoris, ſed 2.Tim.3.
virtutis & dilectionis & ſobrietatis.Inſuper charitas oobis infuſa remouet metum mere ſeruilem : & cum
perfecta extiterit,merum illum prorſus expellit: iuxta illud Ioban.Timor non eſt in charitate, ſed perfe- 1.Iohã.4.
„ cta charitas foras mittit timorem [REDOATQVE mors vitam oouam] id eſt,mors & paſsio Chriſti
per modum meritoriæ cauſæ reparet & obtineat oobis vitam gratiæ in præſenti,& vitam gloriæ in futu-
ro,glorificationemq́ne animæ & corporis,vtpore duplicẽ ſtolã: iuxta qđ in Prouerb.legitur,Omnes do- Prou. 31.
meſtici eius veſtiri duplicibus.In Oſee quoque prædictum eſt, Viuificabit nos poſt duos dies,in die tertia Oſee.6.
„ ſuſcitabit nos,& viuemus in conſpectu eius. [HAMVM ſibi mors deuoret] id eſt, mors Chriſto iniuſte
ac violenter illata,deuoret ſibi,id eſt,ad ſuipſius deſtructionem deglutiat & extinguat hamum, id eſt,vi
tam corporalem quæ io Chriſto fuit, quam ad rempus breue extinxit : qua dum ſe voluit ſatiare ae illam
vorare,ab eadem in reſurrectiooe eſt perforata atque extincta,Chriſto immortaliter reſurgente impaſſi-
bili corpore.Qui & merito ſuæ mortis vniuerſis electis etiam corporis immortalitatem promeruit:quam

in generali resurrectione adipiscentur, [SVISQVE se nodis liget] .i.proprijs ligamentis,quibus & inno- E
1.Cor.15. centissimum Christū tenete & ligare præsumpsit,cuartet:ne in hominibus,vt ante,dominum habeat sem
Osee.13. per,sed tandē ab electis totaliter exeludatur:propter quod ait Apost. Oportet mortale hoc induere im-
Psal.122. mortalitatē:& tunc fiet sermo qui scriptus est,Vbi est mors victoria tua?vbi est mors stimulus tuus?tūcq;
læti cantabimus,Laqueus contritus est & nos liberati sumus [MORIATVR vita omniū] .i.Christus cau »
saliter non finaliter vita omniū hominum,qui & secundū naturam assumptā est meritoria causa vitæ gra
tiæ in cunctis fidelibus,immoletur in cruce pro omnibus.Referendo hoc ad horā suæ crucifixionis: ita ꝙ
hoc dicitur per modum cōplacentiæ & gratulationis,gratiarūque actionis:quia de Christi passione gan-
Gala.6. dent & gratias agunt electi,inquantū per illam sumus redēpti:propter quod affirmat Apostolus, Nos au
Ibidem. tem gloriari oportet in cruce domini nostri Iesu Christi, in quo est salus & vita & resurrectio nostra, per
Bernard. quem saluati & liberati sumus. Et rursus,Mihi absit gloriari,nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per
Iohan.t. quem mihi mundus crucifixus est,& ego mundo . Hinc quidam dixit deuotus,Scio, quia dulce vobis est
verbum in sinu patris quiescens,dulcius verbum caro factum est,dulcissimū verbum in cruce suspensum.
Paxtetea vita omnium,vtpote Christus,non est mortua neque passa secundum naturā diuinam, qua esse
essentialiter vita est,sed secundum naturam assumptā,qua vitam participauit,& vitam corporalem in tri-
duo mortis amisit.Ideo vita hæc dicitur mortua,propter vnitatem personæ vtriusque in Christo naturæ, »
[RESVRGAT vita omnium] quod factum est tertia die,qua resurrexit à morte corporali ex mortuis, F
Psalm.88 id est,ex numero & de numero mortuorum.Quod etiam per modū maxime gratulationis depromitur, »
quia de Christi resurrectione omnes electi gaudi sunt & lætantur. [CVM mors per omnes transeat] .i.
mors naturæ omnes mortales occidat in corpote,iuxta illud in psal.Quis est homo qui viuet, & non vi-
debit mortem.De hoc ad Rom.diffuse scribit Apostolus,qualiter mors per omnes pertranſijt.Hęc mors
1.Cor.15. est effectus originalis peccati,quanquā fit etiam naturalis ex commixtione elementorum & naturali cō- »
plexione concomitans,quoniam omne cōplexionatū & mixtū ex sua corruptibile est natura. [OMNES
resurgant mortui] præsertim in die vniuersalis iudicij,quod supernaturaliter fiet,& meriro mortis Chri
sti:tunc consequentur beatam immortalitatem electi,propter quod dixit Apostolus,Sicut in Adā omnes
moriuntur,ita in Christo omnes viuificabuntur.Et iterum,Per vnum hominem peccatum in hunc mun-
Matth.8. dum intrauit,& per peccatū mors.Est autem originale peccatum defectus seu carentia originalis iustitiæ
debitæ inesse secūdum Anselmū.Potest itē exponi de morte culpæ,de qua saluator, Dimitte(inqit)mor-
Sap.2. tuos sepelire mortuos suos.Et Paulus,Vidua quæ in delitijs viuit, viuens mortua est.Hæc mors trāsit per
omnes,dicente apostolo Iacobo , In multis offendimus omnes.Et de vtraque morte exponitur illud sa- »
pientiæ,Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. [CONSVMPTA mors] id est , mors corpo- »
talis destructa, [ICTV suo] id est,percussione & læsione,quam formaliter intulit corpori Christi , cu-
ius occisione in electis occisa est,quantum ad hoc,quòd merito mortis Christi immortalitatem sunt sor- »
tituri [PERISSE se solam gemat] io electis,& hoc iam radicaliter & virtualiter in merito Christi . Lo- G
quitur demū author hymni de morte hac metaphorice,quasi de re positiua & viua, cum tamē formaliter
mors,ac proprie non sit nisi priuatio vitæ.Verū eo modo quo dicitur esse,vigere,durare, dicitur & peri-
re,expelli & gemere.Sicut & cæcitas dicitur esse in oculo & expelli ab eo.Postremo , vt hunc hymnum
debita alacritate caotemus,à morte animæ penitus resurgamus,vt cū Christo spiritualiter eleuemur,quæ
sursum sunt qnærendo & sapiendo,carnalia vilipendendo,vilia & externa vitādo solatia, loquacitates &
leuitates,incustodiam cordis & quicquid offensiuum est dei,cuius sanctam,summam ac metuendā præ-
sentiam vbique & semper pensemus,totisque viribus veneremur,erubescentes in eius conspectu insipien
ter,inique ac viliter nos habere.Gloria tibi domine.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI Hymnus.

Celebratur in eo gloriosa Christi ascensio,qua super omnes cœlos exaltatus sedet ad dextetam patris,angelicorum quoque spirituum veneranda exultatio & humilis ad Christum laus ac gratiarum actio.

AVTHOR creditur AMBROSIVS. CARMEN Iambicum trimetrum.

OPTATVS votis omnium. In hoc iucundissimo festo hymnus iste spirituali iucunditate exuberans,cum interna lætitia est cantandus. [OPTATVS votis omnium sacratus illuxit » H
dies] .i.dies iste ascēsiōis Christi rememoratiuus & celebratiuus illius,sacratus.i.sacra Chri
sti ascensione honoratus & depictantus cōmemotationi ac veneration ipsius,optatus votis
omniū.i.desideratus piis affectibus cunctorū fideliū,qui hoc die eminenter gaudēt in domi
no,contēplantur supetna,atque ad Christi aspiraot præsentiā.qui hoc ascendendo ac redeundo ad patrē,
cōpleut totius itinerationis suæ progtessum.Qnēadmodum in motu circulari reditur ad exitus pūctum.
[QVO(die)Christus mundi spes] .i.obiectū & causa atque materia spei fidelium in hoc mūdo degentiū, »
& bonum summū ab eis speratū,vtpote [DEVS]ad quē orat Psalmista,Exaudi nos deus salutaris noster,
spes omnium finiū terræ, [CONSCENDIT cœlos arduos] .i.sublimes ad pertingendū difficiles , quo- »
niā regnū cœlorum vim patitur,& violēti rapiunt illud. Etenim arcta est via salutis perducēs ad alta cœ
lorū.Hinc prædixit propheta,Psallite domino,qui ascēdit super cœlos cœlorū.Ista ascensio cōpetit Chri
sto secundū naturā humanā.Veruntamē secundū naturā diuinā etiā conuenit ei ascensio,per eminētiā vl-
tra cūcta creata,& per innotescentiā excellētiæ suæ in cordibus contēplatinorū , atque per operationē in
Deu.33. summis.Vnde in Deuteron.Moses scripsit,Ascenset cœli auxiliator tuus.Et Psalm. Ascēdit super Cheru »
bin,& volauit. [ASCENDENS in altum dominus] quia(vt sanctus asserit Paulus) ascēdit super omnes
cœlos:non ꝙ sit secundum humanitatem extra & supra conuexum cœli empyrei , imò infra concauum

A eius continetur ac residet, & super cœlum illud dicitur ascendisse, quoniam vsque ad supremũ eius perue
" nit, [PROPRIAM sedẽ remeans] propria sedes Christi secũdum deitatis naturam est æqualitas eius ad
patrẽ, in qua æternaliter & inuariabiliter ac ſupertbeatissime conquiescit, & à qua nunquam & nusquá re-
cedit: ad quã nihilominus fertur ascendẽdo remeasse, ostendendo se illic nouo, ſpecialique modo, videlicet
etiá in assumpta humanitate, quá assumendo dicitur descẽdisse, qui se ibi antea monstrauit in sola deitate.
Hinc altum in quod ascendit, potest intelligi cœlum trinitatis, hoc est, infinita maiestas & excellẽtia dei,
omnia ambiens, continẽs, circũplectens. ¶ Porro propria sedes Christi secundũ humanitatẽ, est quies &
mansio eius in potioribus bonis patris, quoniá increatis eius diuitijs copiosissime fruitur vsque ad omni-
modá suæ capacitatis repletionem: à qua tamen sede secundum humanitatem ante non descendit, sed re-
measse perhibetur, ad cõmendandam vnitatem personæ in eo, qui ab exordio extitit ibi. Iuxta quẽ sensum
" subiungitur, [GAVISA sunt cœli regna] .i. chori & ordines seu agmina angelorum, qui omnes sunt vnũ
totale regnũ, in quo perfectissime regnat creator, á quo nec in minimo & prorsus in nullo vnquá dissen-
tiunt. Sunt autẽ plura particularia regna, sicut & agmina. Conformiter sunt vna totalis vniuersalis triũm-
phans ecclesia, attamen dici possent plures particulares triumphantes ecclesiæ, quemadmodum militans
" quoque ecclesia interdũ dicitur vna, aliquando plures. Gauisa sunt ergo, [REDITV vnigeniti] de cuius
recessu seu descensu non fuerunt contristata, sed in eius ascensu ac reditu cum tanto triumpho ac spolio,
B nouum & ineffabiliter grande gaudium, ad accidentale pertinens præmium, in beatis illis est ortum, si-
ue refulsit. Imo credendum videtur, q⁹ omnes illi glorioſi ciues ſuperni reuerendissime, celeberrime, ac iu
cundissime ei obuiam processerunt, ac vsque ad patris dexteram deduxerunt. Nempe si super vno pecca
tore pœnitentiam agente gaudium est angelis dei, de vnoquoque sancto ad eorum societatem ac beatitu-
dinem pertingẽte exultant, quam indicibiliter amplius super reditu creatoris ac reparatoris ruinæ & ex-
" cidij vrbis suæ atque consortij. [MAGNI triumphum prælij, mundi perempto principe, patris præsen-
" tãs vultibus, victricis carnis gloriam.] Ordo verborum est, Ipse ſupple Christus, præsentans. i. præsentem
exhibens, vultibus, id est, piis conſpectibus dei patris, gloriam carnis victricis, id est, glorioſam ſuam carnẽ
aduersariarum potestatum ac omnium aduersitatum ac pœnarum ſuperatricem, triumphum, id est, quæ
gloria carnis suæ fuit triumphus, id est, victoria prælũ magni, id est, maximi belli, quod in mundo ista ex-
erceuit, præfertim in passione contra aduersarios suos inuisibiles atque visibiles, & contra aciem vitiorum
ac tentamentatorum extrinsecorum. Vnde fuit prædictum, Dominus fortis & potens, dominus potens in
prælio. In quibus omnibus vnigenitus dei, per sapientiam, per charitatem, per fortitudinem & constantiá
cordis, interdum per taciturnitatem & se abscondendo ac elongando, item per humilitatem, patientiamq;
præauaiut. De hoc Christi prælio & triumpho diffuse prophetatum est per Esaiam, Quis est iste qui ve-
nit de Edom? Vbi inter cætera fatur, Calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos in ira mea. Torcular cal
C cauí solus. Atque in Threnis, Torcular calcauit dominus virgini filię Iuda. Hinc secũdum Apostolũ, Ex-
poliauit principes & potestates. Vnde ipſemet Christus in Euangelio protestatur, Nunc princeps huius
mundi eiicietur foras. Et rursus, Ego vici mundum. Sicque factum est istud, mundi perẽpto principe. i. su-
perato diabolo, de quo passione instante prorestatus est Christus, Venit ad me princeps huius mundi, id
" est, hominum mundanorum & iniquorum, quibus præualet & dominatur tyrannice. [EST eleuatus nu-
" bibus] .i. ascẽdit in nube seu nubibus. Sæpe etenim in scripturis ponitur numerus singularis populi, & ecõ
trario. Vnde in Actis narratur, Nubes susceptt eum ab oculis eorum. Nec tamen putandum, quòd mini-
sterio indiguerit nubium, neque earum virtute ascendit, imò non solum diuina virtute, sed etiam per do-
tem agilitatis hoc potuit & effecit. Iam nanque corpus habuit glorificatum. Apparuit autem nubes in
signum excellentiæ eius, cuius magnificentia nubes discurrunt, [ET ipsem fecit credentibus] id est, sua
ascensione præbuit cunctis fidelibus materiam, incitamentum & causam sperandi, quòd & ipsi post iudi-
cii expletionem simul cum Christo in corporibus glorificatis ascendent in cœlum empyreum. Sicq; Chri
sti ascensio est nostræ futuræ ascensionis exemplar ac ratio, sicut eius resurrectio nostræ resurrectionis.
" Propter quod asserit Leo papa, Capitis præcessio spes memborum est. [APERIENS paradisum] id
est, virtute & merito suæ passionis remouens obstaculum ingrediendi paradisum cœlestẽ, hoc est, reatum
originalis peccati, vt supra expositum est. Hinc apertio ianuæ vocatur vnus effectuum passionis domi-
D nicæ. Item per seipsum introeundo, & secum multa electorum milia illuc introducendo, aperuit para-
disum illum cœlestem, non corporali apertione, cum & corpora illa cœlestia non frãgantur, & corpo-
" ra glorificata penetrent corpora interposita absque illorum diuisione, [QVEM (paradisum) protopla-
" stus,] hoc est, primus homo, [CLAVSERAT] hoc est, cuius paradisi ingressum posteris suis, sicut &
" sibiipsi, demeruit transgrediendo dei præceptum. Propter quod hæreditas illa cœlestis sibi ac soboli suæ
" fuit ablata: quemadmodum habitatio paradisi terrestris. Veluti etiam pro crimine læsæ maiestatis po-
" steri exhæreditantur, secundum iura ciuilia. [O GRANDE cunctis gaudium] Hoc est, magna spi-
" ritualis iucunditas debet merito vniuersis ineſſe fidelibus, [QVOD] id est, quia seu de hoc, quod [PAR
" TVS nostræ virginis] hoc est, quòd filius virginis glorioſæ, quæ est mater & domina omnium nostrum,
" [POST sputa] id est, post conſputiones [FLAGRA] id est, flagellationes [POST crucẽ] hoc est, crucifi-
" xionem, quas ſustinuit ab iniquis [PATERNAE sedi iũgitur] id est, in throno patris collocatur, & ei assi
det & conregnat. Quemadmodum in Apocalypsi loquitur, Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in thro-
no meo, sicut & ego vici, & sedi cum patre in throno eius. Quid autem sit thronus seu sedes Christi, &
dei patris, iam dictum est. Hanc honorationem Christus secundum suam humanitatem meruit per suæ
passionis acerbitatem & abiectionem: iuxta illud ad Hebræos, Videmus Iesum propter passionem mor-
tis gloria & honore coronatum. Vnde rursus ait Apostolus, Humiliauit se, factus obediens vsque ad
mortem, Propter quod & deus exaltauit illũ. Nihilominus omnis exaltatio & honorificentia illa debeba-

Psal. 23.
Esa. 63.
Thren. 1.
1. Cor. 15.
Iohan. 15.
Iohan. 16.
Iohan. 14
Act. 1.
Apoc. 13.
Heb. 12.
Philip. 2.

tur etiã Christi humanitati ratione suæ hypostaticæ vnionis cũ verbo æterno, ex qua prælatus fuit omni E
enti creato. [AGAMVS ergo gratias nostræ salutis iudici] Hoc est, Christo pro suis electis salubriter iu- »
dicanti, qui est iudex nostræ salutis, quia in potestate eius est nos iudicando saluare, & nos saluti adiudi- »
care. Aliqui tamen legunt indici, id est, ostensori nostræ salutis, quia ostẽdit quis mereatur salutem. [NO- »
STRVM quod corpus vexerit] Hoc est, de hoc quod corpus suũ perduxit, eleuauit, ac trãstulit, [SVBLI »
mẽ ad cœli regiã] hoc est, ad altã aulam regalem cœli empyrei. At vero corpus Christi dicitur corpus no »
strum, qui eiusdẽ est speciei cum corpore nostro, & formatũ ac sumptum ex corpore virginis gloriosæ, cu
ius corpus processit ex femine primorũ parentum, ex quo prodierunt & corpora nostra. Propter quod
de Christo dicitur ad Romanos primo capitulo, Factus est ex semine Dauid secundũ carnẽ. Cũque exal
tatio corporis Christi sit exaltatio corporis quodãmodo nostri, atque exemplar, spes & ratio futuræ exal
tationis propriorũ corporum nostrorũ. Debemus de prouectione corporis Christi, ipsi Christo regratiari. [SIT nobis cum cœlestibus eõmune manens gaudiũ] hoc est, hoc gaudium cõmune. i. generalis iucũ-
ditas, de eo quod protinus subditur, Sit manens nobis, hoc est, perseueranter insit atque inhæreat nobis, cũ »
cœlestibus. i. cũ ciuibus regni cœlestis, de Christo, vtputa de hoc, [QVOD præsentauit (hoc est præsentẽ »
exhibuit) se illis] in sua ascensione, sicut expositũ est, [ET quod se non abstulit nobis] quanuis enim non »
manſit nobiscũ per visibilem coexistentiã suæ humanitatis: manſit tamen nobiscum per veram & realem
in sacramento præsentiã, per gratiosam quoque inhabitationẽ & suæ deitatis maiestatẽ vbique præsentẽ. F
Matt. 24. Vt apud Matthæum protestatur, Ecce ego vobiscũ sum cunctis diebus vsque ad cõsummationem seculi.
Iohan. 14 Et alibi, Non vos relinquã orphanos, vado, & venio ad vos. [NVNC prouocatis actibus Christum expe »
ctare nos decet]. i. congruit, vt Christum expectemus per spem & bonam conuersationem quousque nos »
visitet, vel in morte, tunc nostras animas iudicãdo particulari iudicio: vel quotidie interim per gratiæ in-
fusionẽ seu incrementum siue per consolationem internã, actibus nunc prouocatis. i. bonis operibus in no
bis excitatis & inflãmatis nunc. i. in istis solennijs, vt. f. ex consideratione ascensionis Christi & glorifica-
tionis eius per suam ignominiosam passionem, acerbissimam afflictionẽ, & conculcationem prouocemur
& accendamur ad agendum viriliter, ad sustinendũ aduersa hilariter, ad sequendum Christũ perseueran-
Iohan. 12 ter: qui ait, Qui mihi ministrat me sequatur, quia nõ est seruus maior domino suo. Vnde ait Apost. ad He
Iohan. 13. bræos 10 cap. Consideremus inuicẽ in prouocatione charitatis & bonorũ operũ. Itẽque ad Rom. octauo
1. Petr. 2. cap. Si cõpatimur, & conregnabimus. Hinc & arehiapostolus Petrus est loquutus, Christus passus est pro
nobis, vobis relinquens exemplũ, vt sequamini vestigia eius, [TALIQVE vita viuere] hoc est, taliter tã »
pura & spiritualiter, imò tam Christiformiter conuersari, [QVAE (vita) posit cœlos scandere]. i. glorio- »
1. Iohan. 2 sam in cœlum ascẽsionem promereatur. Etenim qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambula-
Philip. 3. uit, & ipse ambulare. Itaque cõuersatio nostra in cœlis sit, & impleamus illud Apostoli ad Titũ secundo
capitulo, Sobrie & iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spẽ, & aduentũ gloriæ magni G
dei. Ex cõtemplatione igitur diuinorũ ac æternorum aspernemur, vt stercora, omnia ista carnalia & terre
na. Exẽplo Christi & sanctorũ accendamur quotidie ad meliora. Nullum tempus putemus longum, nul-
lum actum difficilem, nullũ laborẽ molestum, nullam aduersitatẽ prægrauidã, quibus deũ honorare & ei
placere, atque ad desiderabilissimũ eius intuitum beatificum peruenire valemus. [GLORIA tibi domine »
qui scandis] hoc est, ascendisti [SVPER sidera] Non solum materialia in firmamento micantia, sed su- »
perintellectualia sidera, id est, agmina angelorum in empyreo cœlo splẽdẽtia. De quibus primus ille di-
Esa. 54. xit apostata, Super astra cœli exaltabo solium meum. De quibus ad Iob, tricesimo octauo capitulo domi-
nus deprompsit, Vbi eras cum me laudarent astra matutina, & rutilarent omnes filij dei. Hinc ad Ephe-
sios primo capitulo disseruit Paulus, Deus constituit Christum ad dexteram suam in cœlestibus, super o-
mnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem.

IN DIE PENTECOSTES, ad vesperas Hymnus.

¶In eo fit pia sancti spiritus inuocatio, vt corda fidelium dono gratiæ suæ impleat: varia
cius nomina, quibus in sacris nuncupatur eloquijs, explicantur: & demum ad eundẽ
fit supplicatio, vt lumen gratiæ suæ, & ignem sancti amoris im-
mittat nobis quo succendamur.

¶AVTHOR incertus, ¶CARMEN Iambicum Dimetrum, siue Archilochium. H

VENI creator spiritus] Iste est profundus, sentẽtiosus, atq; pulcherrimus hymnus, »
præconijs ac feruentissimis inuocationibus spiritus sancti plenus. Veni creator spi-
ritus. quælibet sublimis persona in diuinis potest vocari creator, sicut in expositione
primi hymni expressum est. & etiam spiritus, cum apud Iohannem quarto capitu-
lo asserat Christus, Spiritus est deus. Sic enim spiritus in diuinis dicitur absolute. Si-
militer vnaquæque increata persona dici valet spiritus sanctus, sumendo complexũ
hoc in virtute dictionum duarum. Quælibet enim adoranda persona est spiritus, &
etiam sanctus vtique, imò supersanctus spiritus. ¶ Porro dum complexum hoc su-
mitur vt proprium nomen personæ terriæ in diuinis, accipitur in virtute dictionis vnius, & relationem in-
cludit, videlicet spirationem passiuam. Spiratio autem actiua communis est patri ac filio. Itaque hoc lo-
co per spiritum intelligitur spiritus sanctus, quem petimus ad nos venire, non locum mutando, cum sit ve
rus & incircumscriptibilis deus: sed pietatis suæ charismata infundendo, seu augendo, & conseruando.
Sumitur quoque hic verbum hoc, veni, non imperatiue, sed deprecatiue. Cum summa itaque reuerentia
& genuflexione proferamus hæc verba, imò & cuncta sequentia [MENTES tuorum visita] hoc est, gra »
tiose accede, & intra superiorẽ partẽ animæ nostræ, hoc est, vires eius superiores, in quibus summæ trini-
tatis relucet imago, intellectum, voluntatẽ, memoriã. Intellectum in omnibus illustrando, præsertim in eo

A gnitione & contẽplatione primæ & æternæ veritatis,& ne decipiatur in aliquo. Voluntatem inflãmando in charitate,roborando in ſpe,& dirigendo in omni affectione & opere bono. Memoriam quoque ſtabiliendo in omnibus iſtis, [IMPLE ſuperna gratia] hoc eſt,gratia gratum faciente, quæ eſt donum ſupernaturale,infuſum,ponens rationalem creaturam in eſſe ſupernaturali,deiformi,ad promerẽdum idoneo, atque(vt multi tenent doctores)immediate perficit eſſentiam rationalis creaturæ, ac realiter differt à charitate,cuius tamen oppoſitum ſentiunt doctores non parui,nec pauci.Poteſt item per gratiam deſignari quæcũq; virtus infuſa gratuita, [QVAE tu creaſti pectora] hoc eſt,corda quæ condidiſti: iuxta illud Pſalmi triceſimiſecundi,Qui finxit ſigillatim corda eorum.Qualiter autem tota Trinitas ſit vnus creator, & indiuiſa in opere,& vnaquæque diuina perſona verè dicatur creator,prædhabitum eſt. [QVI paracletus diceris] Hoc eſt,conſolator & adnocatus vere vocaris,conſolator ab effectu,quoniam tribulatis,tentatis; deſolatis,anxijs,& contritis releuamen,ſolamen,patientiã,& ſpem veniæ elargiris:ita,vt gaudeant in aduerſis tanquam in rebus expedientibus ad ſalutem: & omne gaudium exiſtiment,cum in varias tentationes inciderint.Sicque impletur quod apud Tobiã dicitur deo,Poſt tẽpeſtatem tranquillum facis,& poſt fletum exultationẽ infundis. ¶ Deinceps teſte Apoſtolo ad Romanos octauo, Ipſe ſpiritus teſtimoninm perhibet ſpiritui noſtro,quod filij dei ſumus,qnod eſt conſolatorium vehementer.Et quãuis iſtud ſit opus totius ſuperexcellentiſsimę trinitatis,nihilominus appropriatur ſpiritui ſancto,quoniam ſicut patri appro
B priatur potẽtia,filio ſapiẽtia ,ita ſpiritui ſancto benignitas,ſiue clemẽtia,cuius appropriatus effectus eſt cõſolari,& dona gratiæ impartiri,atque ad orandum inducere.Vnde ad Romanos quinto capitulo ait Apoſtolus,Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum,qui datus eſt nobis. Hinc quoque ſpiritus ſanctus dicitur aduocatus.i.loquens & intercedens pro nobis.i. orantes & recte loquentes nos faciens,idcirco rurſus apoſtolus proteſtatur.Ipſe ſpiritus orat pro nohis gemitibus inenarrahilibus. Itemq;, Quid oremus ſicut oportet,neſcimus:ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis,[DONVM dei altiſſimi]hoc eſt, munus præſtãtiſsimum patris & filij,qui ſunt vnus deus,& vnus ſpirator. Nempe ſpiritus ſanctus dari his perhibetur,quibus infunditur,qnibus gratia gratum faciens,charitas, & cæteræ virtutes infuſæ hominem deo gratificantes,donantur:idcirco in Actibus Apoſtolorum frequenter aſſeritur , quod per impoſitionẽ manus Apoſtolorum ſpiritus ſanctus dabatur.atque in Euangelio ait ſaluator,Pater cœleſtis dabit ſpiritũ bonum petentibus ſe.Etenim ſpiritus ſanctus procedit à patre ac filio,vt donabilis,cum ſit amor mutuus patris ac filij.Amor vero eſt primum donum,in quo omnia dona donantur,quoniam amor eſt communi cationis ratio & origo quædam in amatum tendentia. Purusque amor eſt primum donum ſummæ gratuitum,Sed & ſpiritus ſanctus dat & infundit ſeipſum,prout hæc omnia primo Sententiarũ clarius edocentur. [FONS viuus] hoc eſt,ſontalis & prima origo vitalis omnis boni,omnisq; vitæ,rã ſcilicet vitæ na
C turæ,quàm vitæ gratiæ ac gloriæ: cum ſit verus deus & vnus dator omnis boni creati eum patre & filio, imò & vnus fons viuus cum patre æterno & vnigenito eius. [IGNIS] ſpiritualis non materialis charitatem accendens,mentem inflammans,peccata conſumens.De quo loquitur dominus , Ignem veni mittere in terrã,& qnid volo,niſi vt accendatur? Vnde & Moſes dixit,Deus tuus ignis cõſumẽs eſt,Hoc igne omnis torpor expellitur,frigus cordis diſſoluitur,depreſſa mens ad diuina erigitur, [CHARITAS] Tota quippe ſuperdigniſsima trinitas charitas eſt,& charitas vna abſolute accepta,ſicut & ſapientia:& ſapiẽtia vna abſolute quoq; accepta.Vnde in prima ſua canonica capitulo quarto teſtatur Iohannes,Deus charitas eſt.Veruntamen charitas appropriatur ſpiritui ſancto,quia procedit à patre & filio per voluntatem, ad quem directe & proprie pertinet charitas.Quemadmodum filius à patre per intellectum,ad quẽ verbum & ſapientia proprie ſpectant.Vnde filius verbum & ſapientia patris vocatur, [VNCTIO ſpiritalis vnctio, hoc eſt,internus,& gratioſsimus deuotarum mentium vnctorum irrigator, perfuſor, infiuendo munera gratiarum,conſolationnm,ſuauitatum,ac eriam vnctio ſpiritalis per canſam,hoc eſt , cauſa & dator huiuſmodi vnctionis: de qua ſanctiſsimus ait Iohannes in prima ſua canonica capitulo ſecundo . Et vos vnctionem habetis à deo. Item,Vnctio eius docet vos de omnibus. ¶ Inſuper deus eſt vnctio actiua , qnẽ admodnm & actiua creatio , quia in ſimpliciſsimo deo idem ſunt agens & actio . De hac ſpirituali vnctione Pſalmographus loquitur Chriſto in Pſalmo quadrageſimo quarto , Vnxit te deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Chriſtus quoque apud Eſaiam ſexageſimo primo capitulo,Spiritus domini ſu-
D per me, co quod vnxerit me. [TV ſeptiformis gratia] Hoc eſt, tu (ô ſpiritus ſancte) in teipſo ſumme ſimplex & vnus es . In gratia,hoc eſt, in ſeptem donis gratiæ, gratum facientis , ſeptiformis , influendo hæc ſeptem dona , de quibus in Eſaia vndecimo capitulo fertur , Requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſpiritus ſapientiæ , & intellectus , ſpiritus conſilii & fortitudinis , ſpiritus ſcientiæ & pietatis , & replebit eum ſpiritus timoris domini.Hæc dona ſecundum celebriorem ac ſubtiliorem poſitionem(quam ſequuntur Thomas , Albertus , Egidius , Petrus , Richardus) à virtutibus realiter diſtinguuntur . Suntque habitus ſupernaturales infuſi,quibus mens humana affieitur hene promptẽque mobilis à ſpiritu ſancto , ad ſequendum eius inſtinctum,quemadmodum per virtutes morales , ad ſequendnm iudicium rationis.Itaque ſapientiæ donum(intranſitiue ſumendo hæc verba, hoc eſt ſapientia vt eſt donnm) eſt ſupernaturalis notitia dei,qua deum agnoſcimus per guſtum internum,& bene iudicamus de eo per connaturalitatem & conformitatem affectus ad ipſum,per mentis ſaporem.Vtputa quod ipſe ſit ſummum & incomparabile bonum,quo ſolo fruendum,& cui ſoli finaliter inhærendnm.Donum autem ſcientiæ eſt, quo per conformitatem affectus bene ſentimus,& iudicamus de creaturis,quod ſcilicet in ſe & ex ſe vanæ ſint , atque ad creatorem omnipotentẽ finaliter ordinandæ.¶ Porrò donum intellectus eſt,quo ea quæ fidei ſunt, ſalubriter capiuntur,& ita de cæteris donis,de quibus ſpecialem collegi tractatum.Alia opinio eſt,quod dona hæc non ſint à virtutibus diſtincta realiter , ita quod dona vocantur,inquantum deſuper infunduntur. Virtutes autem,in quantum ſubiectum ſuum perficiunt,& cõfortant ad bene agendũ. Hanc opinionẽ ſe-

quuntur Antisiodorēsis in summa sua, Thomas de Erfordia, Scotus, & alij multi. ¶ Amplius, sunt & alia E
dona spiritus sancti, quæ appellantur dona gratiæ gratis datæ, quia communia sunt bonis ac malis, & ad
aliorū vtilitatem præstantur, ac plura q̄ septē. De quibus prima ad Corinthios duodecimo capitulo fatur
Apost. Alij datur per spiritū sermo sapientiæ, alij sermo sciētiæ, alū fides, alii gratia sanitatū, alii opera vir
tutū, alii interpretatio sermonum, alū discretio spirituū, alii genera linguarū. Sapientia demum & sciētia,
prout in verbis his capiuntur, sunt habitus intellectus, per quos ea quæ fidei sunt, exponuntur, ac defendū
tur. Suntque realiter differentes à sapientia atque scientia, vt sunt dona. [DEXTERA DEI TU DIGITUS] »
Dextera dei interdum vocatur gratiosa & pia defensio, virtus & assistentia eius: vt in Psalmo nonagesi-
moseptimo, Saluauit sibi dextera eius, & brachiū sanctum eius. In Exodo quoq; tricesimotertio capitulo,
Proteget te dextera mea. Et in sapientiæ libro capitulo tertio, Dextera tua teget eos. Interdū vero dexte
ra dei vocatur districtior vltio durioréque percussio eius, sicut & homo fortius percutit alīū dextera, quàm
sinistra. Vnde in Ecclesiastico tricesimosexto capitulo, Glorifica manum & brachium dexterum. Atque
in Psalmo vicesimo, Dextera tua inueniat omnes qui te oderunt. Itaq; spiritus sanctus nominatur digitus
dexteræ dei primo modo acceptæ, quia per spiritus sancti illuminationem & directionem ostendit uobis
deus pater, quæ vera & iusta eíque placita sunt, quæ item vitanda. Sic & filius nuncupatur brachium pa-
tris, cum sit virtus per quam pater omnia operatur. De hoc digito Christus in Euangelio Lucæ vndeci-
mo capitulo, Si in digito dei (inquit) eiicio dæmonia &c. Vnde & magi in Exodo octauo capitulo, Digi- F
tus (inquiunt) dei est hoc, [TV RITE PROMISSVM PATRIS] hoc est, donum dignissimū à deo patre promissum »
discipulis suis, quibus in Luca vicesimoquarto capitulo vnigenitus fertur dixisse, Sedete in ciuitate, quo-
adusq; induamini virtute ex alto, & ego mittā promissum patris mei in vos. Hinc apud Iohannem deci-
moquarto capitulo filius dei repromisit, Paracletus spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo.
[SERMONE DITANS GUTTURA] hoc est, instrumenta loquendi, reddens idonea ad prædicandū, sicut Chri- »
stus apud Lucā vicesimo capitulo promisit discipulis suis, Dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt
Actuū. 2. resistere, & contradicere omnes aduersarii vestri. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris ve-
stri, qui loquitur in vobis. Hinc in igneis linguis apparuit, ac donatus est, iuxta id Actorū secundo capitu-
lo, Apparuerūt illis dispartitæ linguę, tanquā ignis: & cœperunt loqui variis linguis, prout spiritus sanctus
dabat eloqui illis. Itaq; docuit corda, aptauit & mouit ora, constantiā contulit, feruorem infudit, perseue-
rantiā, efficaciā, imò & superabundantiam in omnibus condonauit, inrantum, ꝙ sicut apes de alueario suo
erūpunt, sic beatissimi atque gloriosissimi illi saluatoris discipuli, spiritu sancto ditissimo munificētissimo-
que repleti, de cœnaculo eruperunt, ingressi sunt templū, & igneam legē ignitis sermocinati sunt linguis.
[ACCENDE LVMEN SENSIBVS] Hoc est, interioribus sensibus nostris, intellectui & memoriæ, rationi & co- »
gitationi immitte lumen sapientiæ, splendorē contēplationis theoricæ, claritatem assiduæ illustrationis di G
uinæ, non siue feruore, & inflāmatiōe cœlesti, ne insit nobis informis & nuda cognitio, imo in meditatio-
ne nostra exardescat ignis, vt intellectus noster sit lucerna ardēs & lucēs. Quēadmodū enim lucerna cor
poris nostri est oculus noster exterior: Sic lucerna totius cordis nostri est oculus interior, vtpura intelle-
ctus, sine quo voluntas est cæca, erronea, præcipitaria, similisq; tyranno. Propterea intellectus est supre-
ma vis animæ, atq; nobilior volūtate. Et diuinus Dionysius protestatur, Optimū (inquiēs) hominis est in-
tellectus & ratio, & esse ac viuere secundū rationē desuper rectā. Augustinus quoq; libro de ciuitate dei,
ac alibi. Plato etiam in primo ac secundo Timei & in Phedone ac libro de propheuiis. Et Aristoteles to
Ethicorū, Quanquā quidam oppositū somniēt. Nā & homo ab intellectuali perfectione seu gradu speciē
sortitur [INFVNDE AMORĒ] .i. spiritualem charitatē & eius feruorē proficuū & perfectionē [CORDE- »
Mare. 12. BVS & volūtatibus nostris. Sic quippe accipitur cor apud Marcū: vbi iubetur, Diliges dominū deū tuū ex »
toto corde, & ex tota mēte tua. Hic amor spiritualis diuinus, infusus, est supernaturalis similitudo increati
amoris, quo infuso amore diligimus deum, primo & purę ac principaliter, imò & incōparabiliter propter
1. Iohā. 4. propriam suam incircūscriptibilem bonitatem. Deinde quoniam prior dilexit nos. ¶ Insuper etiam pro-
pter beneficia & promissa ipsius. Hinc vera requiritur cōtritio, vt de tanti boni offensa & amissione, hoc
est, de omni peccato mortali, plus doleamus q̄ de quocunque alio damno aut nocumento. Idcirco contri
tio est summus dolor, qui est in natura: quanquam necesse non sit, quod sit maximè sensibilis, percepti- H
bilis, afflictiuus, sed ipsam displicentiam superioris appetitus super culpa mortali oportet intēsissimam esse.
[INFIRMA nostri corporis virtute firmās perpetim] Hoc supra in expositione hymni secūdi expositū
est. [HOSTEM repellas lōgius] Hoc est, valde lōge expelle & repelle, abiice & prohibe, à nobis inuisibi
lē, & erudelissimū hostem animarum: nil aliud sitientem, quærentē, machinantem, nisi æternam anima-
1. Petr. 5. rum nostrarum perditionē. De quo beatissimus princeps Apostolorum Petrus disseruit, Aduersarius ve-
ster diabolus, tanquā leo rugiens circuit, quærens quem deuoret. Per hunc hostem intelligamus vniuersos
aduersarios nostræ salutis, ac acies vitiorum, quos petimus longe repelli à nobis, quantum ad hoc ne ipsis
Matth. 6. consentiamus. Inxta illud, Et ne nos inducas in tentationem. Sed impleamus illud Apostoli Iacobi quar-
Ephes. 4. to capitulo, Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Et illud Apostoli ad Ephesios, Nolite locum dare diabo-
lo, [PACEMQVE dones protinus] hoc est, mentis tranquillitatē, quietem cordis in deo, gaudium spiri- »
tuale, imperturbatū: quatenus in omni euentu, in omni aduersitate, & inquietatione externa repausēt, &
quiescat mens nostra in creatore, & de eius prouidentia contentemur. Sed & pacem temporis habeamus
cū proximis, sicut hortatur Apostolus ad Roman. duodecimo capitulo, Si fieri potest, quod in vobis est,
cū omnibus hominibus pacē habentes, vt quietam & tranquillā vitā agamus in omni pietate & charitate.
Præsertim cum confratribus & domesticis nostris. Prout denuo ad Hebræos duodecimo capitulo monet
Apostolus, Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Ad hanc
pacē in seipso habendam, & cum aliis conseruandam, ueeessariæ sunt vehementer humilitas & patientia.

A Quemadmodum ecõtrario ſuperbia & impatientia potiſsimum eam impediunt. Inter ſuperbos enim Prou.13.
» ſemper ſunt iurgia,& qui impatiens eſt,exaltat ſtultitiam ſuam, [DVCTORE ſic te præuio,] hoc eſt,
te nos in omnibus miſericorditer dirigente,gratioſe ducente:iuxta illud in Pſalmo octogeſimoquinto, De Pſal.72.
» duc me domine in via tua,& ingrediar in veritate tua,vt grata mente tibi pſallamus. Tenuiſti manũ dex-
» teram meam,& in ☞oluntate tua deduxiſti me, [VITEMVS omne noxium] id eſt,vniuerſa peccata,&
quę ſaluris ſunt impeditiua. Hoc eſt,quod cũ Pſalmiſta oramus pſalmo.118.Greſſus meos dirige ſecundũ
» eloquiũ tuum,& non dominetur mei omnis iniuſtitia. [PER te] Hoc eſt, ex tua illuminatiõe & vnctio-
» ne piiſsima, [SCIAMVS].i.credamus, [DA patrem] Quanuis enim per naturalem rationẽ poſsunus
vnũ deum ex creaturis obſcure cognoſcere,cognitio tamen diuinarum ſuperuenerabilium perſonarum,
quantum ad proprietates relatiuas,& perſonalem diſtinctionem,eſt ſupernaturalis. Scire ergo hic ſumi-
tur extenſe,prout ſe ad fidei cognitionem extendit.Sicut & ſanctiſsimus Iob decimonono capitulo dixit,
Scio,q redemptor meus viuit,& in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum,& in carne mea videbo deum
ſaluatorem meũ.Sic & beata Martha locuta eſt apud Iohannem vndecimo capitulo , Scio quia reſurget
in reſurrectione,in nouiſsimo die. Iſtud quoque de ſciẽtia,ſeu cognitione formata, ignita,& practica de-
» precamur,ne pater ille altiſsimus nobis obijciat, Si pater ego ſum, vbi eſt honor meus. [NOSCAMVS Malach.
atq; filium] nunc per ſpeculum in ænigmate, per fidem illuminatam, & ſapientiæ donum , quòd ipſe eſt
» deus genitus ab æterno ex patre,natus ex virgine matre in tempore,in vnitate perſonæ. [TE vtriuſque
B ſpiritum] ex patre ac filio procedentem,vtrique coæternum,coæqualem,& conſubſtantialem, [CRE-
» DAMVS omni tempore] quo viuimus in hoc mundo : in quo peregrinamur à domino deo, per fidem,
nondum per ſpeciem cognoſcentes.Hæc eſt enim fides catholica,quam niſi nunc vnuſquiſq; fideliter ſir Athanaſi.
» miterẽque crediderit,& integram inuiolatamq; ſeruauerit,abſq; dubio in æternum peribit. [SIT laus
» patri cum filio,ſancto ſimul paracleto] ſicut expoſitum eſt, [NOBISQVE mittat filius chariſma] Hoc
» eſt,ſacrum ac pretioſum munus [SANCTI ſpiritus.] Videlicet ipſummet ſpiritum ſanctum,eſſentialiter
ſanctum & ſuperdigniſsimum,qui vt patuit,eſt donum dei altiſsimi: ſeu charitatem, & gratiam eius,ac
cætera dona charitati, & gratiæ gratum facienti annexa.Quemadmodum autem ſpiritus ſanctus proce-
dit à patre ac filio,ſic donatur,& mittitur ab vtroque.¶Ecce hunc hymnum cum omni puritate & eleua
tione mentis ad ſuperdulciſsimũ ſpiritum ſanctum cantemus, Cumq; nihil impediat nos à deſiderata ple
nitudine ſuſceptionis ſpiritus ſancti,& exuberantia chariſmatum eius, niſi negligentiæ noſtræ diſtractio-
nes corporeæ,& vitia,præſertim ſenſuales affectus,ſatagamus hæc omnia euitare,ac erubeſcamus domi-
num illum maieſtatis immenſæ hoſpitem ſanctitatis atque mũditiæ penitus infinitæ,inuitare ad viſitandũ
ingrediendũ,& inhabitandum corda noſtra,adhuc imparata ac ſordida:cum nec hominem magnę autho
ritatis auderemus allicere ad introeundum habitaculum noſtrum materiale,impurgatum,fœdum,inordi-
natum.Mente ergo contrita,recollecta,affectuoſa,inuocemus,laudemus,adoremus ſpiritum ſanctũ. To-
C to corde afficiamur ad eũ,qui tam miſericordiſſime ac gratioſiſſime egit nobis,ſine cuius pia præuentio-
ne actualiq; motione,nil meritoria cogitare,velle,loqui,aut operari valemus.Cuius omnia attributa,pro-
prietates,& nomina dulcedinẽ redolent,amabiliſsima extant,conſolationẽq; largiũtur.Attribuuntur nã-
que & appropriantur ei bonitas,pietas,liberalitas,pax,cõmunio,amor,oſculum,nexus,dulcedo, iucundi-
tas,& amplexus.Quæ cuncta ei conueniũt excellẽtia penitus infinita.¶Hinc quoq; cupientes eũ recipe-
re,in ſanctis atque optimis donis eius proficere,indeſinenter ſolliciti ſint , viſceribus charitatis ac pietatis,
& bonitatis affluere,pacem & veritatẽ diligere , vnitatem ſpiritus in vinculo pacis inceſſabiliter cuſtodi-
re.Etenim ſine his bonis cœnobia ſunt tartara,& habitatores dęmonia.¶Porro cũ chariſmatibus iſtis cœ
nobia ſunt paradiſus in terris,& religioſæ perſonę ſunt angeli.Et ſicut nulla vita eſt melior q̃ charitatiue,
pacifice,concorditer cõmorari,ſic nulla eſt peior,quàm corpore non mentis charitate,concordia, vnita-
te ſimul manere,prout hoc ſanctus pater Hieronymus in regula ſua ſcribit pulcherrime.Omnia ergo iſta Act.4.
ad religioſos potiſsimum pertinere noſcuntur,quorum oportet eſſe cor vnum & animam vnam.

¶IN DIE PENTECOSTES ad nocturnum & laudes matutinas Hymnus.

¶Referuntur in eo ſacra miſſionis ſpiritus ſancti myſteria,& ſanctæ illius ſolennitatis
ſacramenta,Apoſtolorum in variis linguis prædicatio,& ſpiritus ſancti,
(iuxta Iohelis vaticinium)in homines effuſio.

D
[AVTHOR ET CARMEN vt præcedentis Hymni.

A M Chriſtus aſtra aſcẽderat.]Hymnus iſte hiſtoricus eſt, ex Actibus ſumptus apoſtolorũ.
» [IAM] puta in die celeberrimo Pentecoſtes, [CHRISTVS aſtra aſcẽderat] Nã decẽ die-
bus ante Pentecoſten aſcendit.Qualiter autem ſupra aſtra aſcendit , expoſitũ eſt in hymno
» de aſcenſione,& ſuper illum verſiculum,Gloria tibi domine,qui ſcandis ſuper ſidera. [RE-
» GRESSVS vnde venerat] Hoc eſt,ad thronum gloriæ patris reuerſus, de quo in vterũ vir-
ginis deſcẽdit,ſicut expoſitũ eſt in hymno de nauitate:ſuper illud,Egreſſus eius à patre,regreſſus eius ad
» patrem.Et alibi,[PROMISSA patris munera ſanctum daturus ſpiritũ] hoc eſt,in die pentecoſtes miſſu-
rus ac donaturus diſcipulis ſpiritũ ſanctũ:quem dando,dedit eiſdẽ munera ſpiritus ſancti,vt præcedẽti hy
mno eſt declaratũ,quæ munera deus pater ſe daturum prædixit,atque promiſit in veteri teſtamento. Nã
& in Pſalmo fuit prædictũ de Chriſto, Aſcendiſti in altũ , cepiſti captiuitatẽ,accepiſti dona in hominibus. Pſal.67.
quod ſic allegat Apoſt.Dedit dona hominibus.¶Porro dona & opera ſuperglorioſæ trinitatis ad extra,
ſunt indiuiſa . Denique de hoc allegat princeps Apoſtolorum illud Iohelis,Effundam de ſpiritu meo ſu- Iohel.2.
per omnẽ carnẽ,& prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ.Hinc quoque in Iohãne ſcriptũ eſt,Clamabat Iohan.17
Ieſus,Si quis ſitit veniat ad me.Qui credit in me,ſicut dicit ſcriptura, Flumina de ventre eius fluẽt aquæ

A betur, Quidā irridētes dixerūt, quia musto pleni sunt isti, de quibus Esaias effatus est. Exceçatū est cor- Act. 2.
» populi huius, & auribus grauiter audierūt. [SED signis & virtutib. occurrit & docet Petrus] .i. beatif. Esa. 6.
Petrus apostolici chori princeps restitit perfidis illis signis & virtutibus, id est, miraculosis & virtuosis Act. 2.
operibus, inuicta constantia, summo charitatis feruore, diuersorum linguarum loquelis, allegationibus
» scripturarum. Vnde subiūgitur. [FALSA profari perfidos (Iohele teste) comprobans] quod qualiter
egerit, in actis narratur, vbi inter cætera ait, Non, vt putatis, ii ebrii sunt, cum sit hora diei tertia, sed hoc
est, quod dictum est à domino per propheram Iohel, Fundam de spiritu meo, &c. Ex aliis quoq; pro- Iohel. 2.
phetis testimonia introduxit. Nec solum sanctus Petrus, sed alii quoque apostoli prædicabant. Verum,
vt beatus Cyrillus episcopus in libro thesaurorum expressit, Apostoli in omni congregatione & syno
» do Petro deferebant & locū dederunt. Qui (teste Chrysostomo) vertex & os erat collegii. [HIC Christe
» ste nunc paracletus] id est, ô Christe paracletus hic. i. optimus iste consolator spiritus sanctus. [PER
» te pius nos visitet] .i. aduocatione & meritis tuis mētes nostras benigne visitare, dirare, implere, immo
» & inhabitare dignetur, cum ipse sit consolator optimus, dulcis animæ hospes, dulce refrigerium. [NO
» VANSQVE terræ facie] .i. spiritualiter innouans superficiem terræ, hoc est interiorem vultum homi-
num habitantium super terram, infideles ac impios conuertendo, credentes reformando, iustos perfi-
ciendo. Vnde orauit Psalmista, Spiritū rectū innoua in visceribus meis. Qui denuo est precatus, Emit- Psal. 50.
B te spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Apostolus item ad Colosse. Expoliate vos Psal. 103.
veterem hominem cum actibus suis: & induite nouum, qui renouatur in agnitionem dei. Et ad Ephe- Col. 3.
» sios, Renouamini (ingt) spū mētis vestræ. [CVLPIS solutos] .i. à vitiis absolutos. [RECREET] Ephe. 4.
hoc est, consoletur spe venię, contemplatione gloriæ, alloquutione interna, inspiratione assidua & su-
perna. Hinc dictum fuit à Sapiente, Spiritus domini replenit orbem terrarum. Hunc hymnū attentio- Sap. 1.
ne proferamus præcipua, animo perlustrantes quàm magnifice dominus egit nobiscum, quàm mirabi
lia fecit hoc die, quàm glorioſe atq; deifice incepit post Christi passionem prædicatio ac dilatatio fidei
christianæ, misso desuper spiritu sancto cum maiestate & gloria: qui repente inspirauit, cōplet, & insu
dit primis illis Christi discipulis omnium virtutum perfectionem, omnium scripturarum notitiā, vni-
uersarum linguarum peritiam, cor prorsus imperterritum, & ad omnem persecutionem ad pœnā pro
deo promptissimum, quam virtutum perfectionem indefesso conatu pro nostro modulo imitari & as-
sequi enitamur.

¶ DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO ad vesperas Hymnus.

¶ Describitur in eo prima institutio sacratissimi mysterii sanctæ Eucharistiæ à Christo facta, & pia
admodum exhortatio ad honorandum hoc dignissimum sacramentum.

¶ AVTHOR THOMAS AQVINAS.

C ¶ CARMEN ad rhythmi formam & obseruationem accedit.

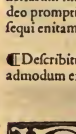

» ANGE lingua glorioſi corporis mysterium.] Hanc iucundam, nobilem, ac diuinā
solennitatem instituit Vrbanus papa quartus: qui ordinationem ecclesiastici officii
commisit viris duobus in ecclesia tunc præclaris, sancto Thomæ, & domino Bona-
uenturę, vt vnusquisq; eorum singillatim illud componeret. Quo cōpleto & vtriusq;
officio diligenter examinato, amplius placuit summo Pōtifici & Dominis Cardina-
libus id quod Thomas composuit: qui & istum, ac duos sequentes edidit hymnos.
» [PANGE lingua] per partem intelligit totum, vt sæpe fit in scripturis. Quēadmo Iudicū. 5.
dum in libro Iudicum mater Siſaræ, Cur (inquit) moratur regredi pes eius? Itaque ô lingua, id est, ô tu
» homo linguam habens, & ea vtens ad loquendum atque cantandum. [Pange] .i. decanta & concine.
» [GLORIOSI corporis mysterium] hoc est, sacrum secretum & sacramentum corporis Christi: quod
nunc glorificatissimum est, & recte glorioſum vocatur, quia adhuc mortale existens vnitum fuit imme
diate, non solum glorioſissimæ animæ Christi: sed & simul cum ea verbo æterno: & fuit tam animę q̄
verbi instrumentum, viuum, coniunctum, animatum ac proprium. Propter quod virtus exiuit de illo,
sanauitque omnes. Immo & ex contactu sanctissimi corporis eius in vestes ac fimbrias vestiū eius vir-
tus diffundebatur diuina, & efficax fuit ad supernaturales effectus: vt ait Euangelista, Quotquot tāge-
D bant fimbriam vestimenti eius, sani fiebant, à quacunque infirmitate tenebātur. Fuit rursus corpus hoc
glorioſum, vtpote ex purissimis sanguinibus sanctissimæ virginis sumptū, & supernaturaliter ac insta-
tanee ab omnipotentia spiritus sancti formatum: quod & secretissime ac incomprehensibilissime, ta-
men verissime, sub speciebus sacramentalibus continetur. [SANGVINISQVE pretiosi] id est, pā-
ge etiam mysterium sanguinis pretiosi, id est, præstantissimi sanguinis Christi, qui sanguis in sacramē Matt. 26.
to sub vini speciebus consistit, & hoc directe ex vi conuersionis. Attamen concomitanter etiam sub pa-
» nis speciebus est sanguis, atq; sub vini consecrati specie caro Christi. [QVEM] sanguinem [IN mū-
» di precium] hoc est, pro mundi seu generis humani redemptione. [FRVCTVS ventris generosi, rex
» effudit genitum] id est, Christus filius nobilissimę virginis Mariæ qui gentium credentium rex specia
liter nominatur: quas regit per charitatem & gratiam, per fidem & euangelicam legē, per prælatos &
angelos sanctos. Vnde apud Esaiam deus pater ait de Christo, Ecce testem populis dedi eum, ducē ac Esa. 55.
præceptorem gentibus. Et rursus loquitur Esaias, Radix Iesse, qui exurget regere gentes, in ipsum gen- Esa. 11.
tes sperabunt. De quo legitur in Aggæo, Ecce venit desideratus cunctis gentibus. Hinc Christus in cœ Aggæi. 2.
» na deprompsit, Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorū. [NO- Matt. 26.
» BIS datus] Pater enim dedit nobis vnigenitum suum in redemptorem, & in caput, ac sponsum eccle- Marc. 14
siæ, in legislatorem ac principem: iuxta quod in Iohanne scriptum est, Sic deus dilexit mundū vt filiū Iohā. 3.
suum vnigenitū daret: vt omnis qui credit in ipsum, nō pereat, sed habeat vitam æternā. Paulus quoq; Ephe. 2.

A dicinam? Sic & miſericordia ſumma eſt, ſeipſum alteri præparare & applicare in remedium euratiuũ ac redemptiuum. O quàm charitatiuus & liberalis, q̃ compaſsiuus & ſapiẽtialis eſt medicus iſte: quàm admirabilis & ſuperlargiſsimus eſt hic hoſpes, qui inuitatis à ſe, ſeipſum porrigit & proponit in ſaluberrimã mentis eſcam. Simus ergo totis viribus ei grati, pura ac ſplendida ei exhibeamus receptacula corda noſtra. Ora quoque, per quæ & in quibus ſuſcipimus eum, ab omni loquacitate ac voracitate eu ſtodiamus, præſertim à detractoriis, prouocatiuis, pungitiuis, irriſoriis & diſcordiæ diſſeminatoriis ver bis. immo illud Pſalmiſtæ impleat vnuſquiſque, Benedicam dominum in omni tempore, ſemper laus Pſal. 33.
eius in ore meo. In lnniolabili ac integerrima fide huius digniſsimi ſacramenti ſimus ſemper firmiſsimi, in cuius fide defuncti ſunt tam innumerabilia milia beatiſsimorum martyrum, confeſsorũ ac virginum, ſanctorum anachoritarum & eremitarum, ſolitariorum & cœnobitarum, quorum vnus nobis ſufficere poſſet ad noſtræ fidei firmamentum, cum ſuis miraculis, prodigiis, virtutibus, exercitiisq; puriſsimis. Non ergo diſcutiamus in miſſa nec alias curioſe, qualiter Chriſtus in ſacramento ſic valeat eſ ſe. Sed certiſsime in fide totius eccleſiæ præſupponentes, quòd veriſsime ibi ſit, tantam eius ad nos cha ritatem, largitatem, dignationem, miremur, mirando accendamur, accendendo regratiemur, ac regratiando fideliſsime obſequamur in prætactis virtutibus, & in omni humilitate, patientia, obedientia,
B eius ſectando veſtigia.

¶ DE S. EVCHARISTIAE SACRAMENTO, ad nocturnũ matutinum Hymnus.

¶ Commemoratur in eo inſtitutio ſanctiſsimi ſacramenti Euchariſtiæ, deinde altiſsimi illius myſterii communionis ſanctę (quod omni laude ſuperius eſt) excellentia, claris extollitur præconiis.

¶ AVTHOR THOMAS AQVINAS ¶ CARMEN aſclepiadeum coriambicũ minus cultum, rhythmicam conſonantiam quandam præ ſe ferens.

SACRIS ſolenniis iuncta ſint gaudia.] Hũc hymnum in matutinali eãtamus officio: quem nos decantare congruit cum cõformatione cordiũ ad ſenſum verborum, vt ipſimet impleamus quod canimus, & ad quod peragendum alios inuitamus. Itaque cum ingenti mentis iucunditate in deo, cum profunda attentione myſteriorum, beneficiorumque Chriſti, ſuæ videlicet incarnationis & operatione noſtræ ſaluationis ac inſtitutione ſacramẽti euangelicę legis, dicamus ex ani
» mo. [SACRIS ſolenniis] id eſt, ſanctis his feſtis præcipuis in celebritate digniſsimis. In quibus & alia Chriſti ſolennia, atque myſteria virtualiter ineludun
» tur, aut etiam magna ex parte actualiter recoluntur, [IVNCTA ſint gaudia] ſpiritualia & interna, quæ ex magnitudine ſua redundent in corpus: ita quòd internę hylaritatis indicia & effectus in appa-
C ratu & geſtibus, in voce & vultu reluceant, omni leuitate, diſsolutione, petulantia prorſus excluſis.

¶ Denique gaudium eſt diffuſio animi in apprehenſione boni: atque ex vnione potentiæ cum conueniente obiecto emanat ac oritur. Dum igitur vnigeniti filii dei propter nos incarnati & in mũdo hoc conuerſati myſteria ac opera eius nouiſsima, totiusque ardentiſsimæ dilectionis ac affluentiſsimę largitatis & intimiſsimæ pietatis in nobis excellentias contemplamur ac celebramus: debemus in tãtorũ apprehenſione bonorum vehementer accendi, exuberanter lætati, penitusque transformari in dilectũ, in ſuperdulciſsimum ſaluatorem, nobis tam incomparabiliter ac ſpecialiſsime amandum & prędamandum: qui inſtar æſtuantiſsimæ fornacis calidiſsimas flammas euaporantis & emittẽtis in cœna illa nouiſsima inæſtimabilis ſuæ dilectionis, miſerationis & largifluitatis indicia & effectus, beneficia ac opera omnibus nobis patefecit, nſtendit, donauit. Nempe eum charitas ſit vnitiua & communicatiua, quo tunc vicinius ſe vniuit, copioſius communicauit, integralius tribuit nobis: eo vehementiorem habuiſſe ad nos dilectionem clariſsime demonſtratur. Ideo ſuper bis & in bis iuncta ſint ſacris iſtis ſolennijs.

» [GAVDIA] vt ex ſententia Chriſto pſallamus, Exultabunt labia mea cum cantauero tibi: & anima Pſal. 70.
C mea, quam redemiſti domine. Nam & ſignum virtutis perfectæ eſt delectatio fiens in opere, vt in Ethi
» cis dixit philoſophus. [ET ex prædordijs] id eſt intimis cordium noſtrorũ affectibus. [SONENT]
» in ore & choro. [PRAECONIA] id eſt, laudes altiſsimi, pſalmodiæ & hymni ac cantica diuini offi
» cii. [RECEDANT vetera] id eſt, legalia ſacramenta, præſertim vitia conſueta, vt contriti & confeſ-
» ſi interſimus his feſtis ſpiritualiter renouati. Vnde ſubiungitur. [NOVA ſint omnia] id eſt recenti deuotione perfuſa, donis ſeu profectib⁹ gratiæ ac virtutum ornata. Omnia, inquam, de quibus mox ſub-
» ditur. [CORDA, voces, & opera] hoc eſt, ratio & voluntas, verba & cantica, exterioteſque actus: ne
meditemur inania, ne cupiamus illicita, ne deinceps ſecularia & amatoria, ſeu laſciua carmina concre Ephe. 4.
pemus, nec vllus ſermo malus ex ore noſtro procedat: ſed qui vtilis eſt ad ædificationem, vt det gratiã audienti. Et ſi quis loquitur, quaſi ſermones dei. Nec ſit noſtrum colloquium, maliloquium: atq; vt quidam in ſua ſimplicitate deprompſit, cacoloquium. ¶ Inſuper non omittamus committeoda, nec committamus omittenda: immo ſicut ante exhibuimus membra noſtra arma iniquitatis peccato, ſic nunc ac iugiter exhibeamus ea arma iuſtitiæ deo. Sic quippe in nobis implebitur quod in Apocalypſi fertur Apoc. 21.
» dixiſſe qui ſedebat in throno, Ecce noua facio omnia. [NOCTIA recolitur cœna nouiſsima.] De qua Mat. 26.
faſſus eſt noſter author ſalutis, Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcũ, antequam patiar.
» [QVA] id eſt, in qua cœna, ſeu nocte. [CHRISTVS creditur agnum (paſchalem) & azima] id eſt,
» azimos panes. [DEDISSE fratribus] id eſt, exhibuiſſe apoſtolis: quorum duobus præcepit, Euntes
» parate nobis paſcha. [IVXTA legitima] id eſt, ſecundum tenorem præceptorum legalium. [PRE-
» SCIS indulta patribus] id eſt, conceſſorũ patribus Moſaicæ legis, vt in expoſitione hymni patuit ſpe
» cedentis, & in Exodo diffuſe deſcribitur. [POST agnum typicum] id eſt, poſt eſum agni paſchalis,
» qui fuit figura ſeu typus domini ſaluatoris. [EXPLETIS epulis] id eſt, ſumptis ferculis in lege man

datis. [CORPVS dominicum datum discipulis] hoc est,sub specie panis consecrati à Christo,por- E
rectum & datum Apostolis. [SIC totum omnibus quod totum singulis eius fatemur manibus]id est »
confitemur hoc corpus datum manibus.i.corporali dextera Christi,& spirituali manu: vtputa potesta
te ipsius suis apostolis,sic totum omnibus.i.integrum vniuersis,quod totum singulis.i.q̃ idem nume-
ro corpus datum fuit vnicuique eorundem totum & integrum. Quemadmodũ & in pane illo vno ac
integro consecrato à Christo corpus Christi integrũ fuit & totũ,atque similiter in qualibet panis il-
lius particula.Nempe hæc supernaturalis transsubstantiatio respicit immediate subsstantiam pania &
vini tanquam termini à quo,atq; subsstantiã corporis ac sanguinis Christi tanquam termini in quem.
Ideo sicut subsstantia panis,in se indiuisibilis & diuisionem ex quantitate habentis, fuit in qualibet par
te panis ante consecrationem:ita post consecrationem subsstanria corporis Christi est in qualibet par-
te quantitatis subsstantię,qua extitit subsstantia panis ante consecrationem. De his possent quàm infini-
ta induci,quę super quartũ Sententiarum sunt expedita. [DENET fragilibus] id est discipulis adhuc »
ad mala procliuibus,prout paulo post patuit. [CORPORIA ferculi] id est,corpus suum in animæ »
ferculũ. [DEDIT & tristibus sanguinis poculũ,] quibus eum dixisset,Vnus ex vobis me tradet,con »
tristati sunt valde. [DICENS, Accipite quod trado vasculum].i.calicem,in quo sanguis meus iam »
cõtinetur.Non autẽ dixit hæc verba sub hac forma,sed quãtũ ad sensum verborum. [OMNES ex co »
bibite] .i.tunc vniuersi & singuli apostoli totũ Christi sanguinẽ potauerũt:sicut & totum eius corpus F
sumpserunt. [ATQ sacrificium istud instituit] id est,Christus in cœna confecit,cõsecrauit,& frequẽ- »
tandum præcepit sacramentũ hoc corporis sui:quod & ipse in cruce obtulit deo patri.Et est sacrificiũ
euangelicæ legis,quod in ecclesia immolatur patri omnipotenti quotidie. [CVIVS officium] id est, »
consecrationẽ,oblationẽ,ritum & administrationẽ. [COMMITTIT voluit] .i.cõmisit,& per episco- »
pos cõmitti decreuit ac iussit. [SOLIS presbyteris,] in quorũ persona mãdauit apostolis, Hoc facite »
in meam cõmemorationẽ. [QVIBVS sic congruit,vt sumant] hoc sacramentum. [ET dent cæte- »
ris] fidelibus de ipsorum manu cõmunicantibus:quanquam & vnus presbyter alii presbytero possit »
Psal.77. hoc dare. [PANIS angelicus] .i.Christus,qui ab exordio seculi fuit panis angelorũ,reficiendo eos »
suæ deitatis beatifica visione atq; dulcissima fruitione. [ET panis hominũ] .i.per incarnationem & »
consecrationem factus est panis,cibus,refectio Christi discipulorum per communicationẽ corporis &
sanguinis sui,vt dictũ est,quos nihilominus per fidem,cõsiderationẽ,ac dilectionem suæ deitatis prin-
cipaliter,spiritualiterque nutriuit & nutrit. Hinc dixit, Caro mea vere est cibus,& sanguis meus vere
est potus. [DAT panis cœlicus figuris terminum].i.Christus qui de cœlo descendit,seq; in sacramen- »
to ita impendit,imposuit finem sacrificiis legis:vtpote finis & veritas ac consummatio seu adimpletio
figuralium sacrificiorum.Ideo illa seruare,esset opere ipso ostendere vetum & figuratum sacrificium
istud,scilicet Christum,nondum venisse, [ò res mirabilis,] quã nõ sapit homo carnalis aut infidelis, »
[MANDVCAT dominum] Iesum Christum, [PAVPER seruus & humilis,] qui nil bons habet ex »
se.Veruntamen non manducat hunc cibum,vt alios cibos:qnia nec eum consumit,nec in se transmu- G
tat,nec lædit,nec lacerat, imò nec corporaliter tangit. Nam & corpus illud dignissimum vere est ibi,
non tamen corporeo modo, neque per propriam quantitatem seu dimensionem , habitudinem habet
ad existendum ibidem:sed potius per dimensionem & species panis in ipsum conuersi. Attamen pro-
pria eius dimensio concomitanter est ibi. [TE trina deitas,vnaque poscimus] id est deprecamur te »
o deitas trinaq; ,pro & vna.i.in tribus supergloriosis personis existens simplex & indiuisa & numero
vna.Trinitas vero non potest trina vocari,quia sic essent nouem personæ in diuersis : vt author huius
hymni in prima parte summæ,& super quartum declarat. [SICVT nos visitas] per ecclesiastica sa- »
cramenta,& gratiarũ charismata. [SICVT te colimus] id est,sicut etiam te veneramur per gratia- »
rũ actionẽ & tuorũ obseruantiã præceptorũ. [PER tuas semitas] .i.ita per adimpletionẽ tuarũ doctri »
narũ ac iussionũ. [DVC nos quo tendimus].i.ad summũ bonũ,hoc est [AD lucem quã inhabitas].i. »
ad teipsum,qui es lux inoreata,immensa,habitans & inuiolabiliter perseuerãs in teipso qui solus habes »
immortalitatem & lucem habitas inaccessibilẽ,vt dictũ est super illud in primo hymno, AEterna lux
credentiũ.Deniq; ex hoc hymno pensemus,quàm indicibiliter,immo & incomprehensibiliter domi-
nus deus noster omnipotens vnigenitus dei patris magnificauit facere nobiscum.Factus est frater no- H
ster,per incarnationem:Cibus noster,per consecrationem:Beatitudo nostra,per finalem ad ipsum per-
uentionem:Inter nos conuersatus est,per familiarissimam commansionem:Saluator noster, per ama-
rissimam passionem.Misit nobis paracletum per preciosissimorum suorum communicationem cha-
rismatum.Ditauit nos pauperes supernaturalibus donis.Mirantur angeli sancti tantam hominum exal
Philip.3. tationem,& quasi deificationem.Sed heu miser homo,cum in honore esset,non intellexit:tot & tan-
ta creatoris sui gratiosissima munera non aduertit.Amorem,munificentiam,dignationem, beneficen
tiam,præsentiam dei sui ad se non perpendit.Idcirco nec digne solicuus est illi placere, gratus existe-
re,& coram ipso indesinenter,timorate & custodite versari ac viuere,& omnem illius inhonorationem
atque offensam vitare. Sed iam nunc resipiscamus à negligentiis, pigritiis, insipientiis, ingratitudini-
bus nostris:& accedamus cum corde vero in plenitudine fidei,asperso corda à conscientia mala.Nescio
vtrum magis debeam admirari,hanc tam supernaturalem fidem sacramenti istius:an totius mundi cõ
uersionem ad fidẽ. Et quomodo potuit generi humano vbiq; terrarũ persuaderi & imprimi fides ista:
imo tam firmiter susci pi, q̃ nulla ratione,nullo experimẽto,nulla prosperitate,nulla aduersitate quiuit
auelli.Certe iuxta inæstimabilẽ altitudinẽ incõprehensibilissimæ fidei huius multiplicata & magnifica
ta sunt argumẽta ipsius,signa,prodigia,& virtutes:sic q̃ verissime psallimus deo,Testimonia tua credi
bilia facta sunt nimis.Quod lucidissime cõstat,si omnia cõportẽtur & cõparẽtur adinuicẽ,& rite con-

A sideretur, vt alibi diffusius est ostẽsum. Et nũc igitur iuxta prætacta satagamus ab omni inquinamento, ab omni loquacitate, ac propriæ voluntatis duritia penitus abstinere, ad mensam altissimi quotidie cum omni affectu magis ac magis deuote accedere, in deo simplificari ac stabiliri, omnem infelicissimam reflectionem ad proprium commodum & honorem inestimabiliter abhorrere.

De corpore christi ad laudes matutinas hymnus.

Describitur in eo huius dignissimi sacramenti prima institutio à Christo facta, & quãta eius humanitas atque suauitas in illo declaretur, demum pia fit ad ipsum sacramentum inuocatio.

Author thomas aquinas Carmen Iambicũ dimetrũ, nequaq̃ tamen exactũ.

» VERBVM supernum prodiens.] Hic hymnus in laudibus huius solennitatis cantatur.
» [VERBVM supernum] id est, vnigenitus patris verbum dei altissimum & æternũ, quod Iohan.8.
» in euangelio protestatur, Ego de supernis sum. Et iterum ad Iudæos, Vos (inquit) de deor Ibidem.
» sum estis, ego de sursum sum. Itemq̃, Qui de cœlo venit super omnes est. Quod & in Ec Ioban.3.
» clesiastico fatetur, Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnẽ creaturã. [PRO- Eccl.24.
» DIENS] id est, per humanæ naturæ assumptionem se manifestans, & quasi ex corde patris descẽdens.
B [NEC patris linquens dexteram] hoc est, æqualitatem patris & consessum ad eius dexteram nõ dimit-
» tens. [AN opus suum exiens] id est, ad complendam humani generis saluationem progrediens. De
quo opere apud Iohannem loquitur, Opus cõsummaui, quod dedisti mihi vt facerem. Exultauit enim Iohã.17.
vt gigas ad currendam viam. Vnde denuo locutus est, Non misit deus filium suum, vt iudicet mun- Psal.18.
» dum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Apostolus quoq; ad Timothæum, Christus Iesus venit in hũc Iohan.3.
» mundum peccatores saluos facere. [VENIT ad vitæ vesperam] hoc est, vltima mundi ætate: de qua 1.Tim.1.
in prima sua Epistola sanctus ait Iohãnes, Nouissima hora est. Et Paulus, Nos (inquit) sumus, in quos 1.Iohã.2.
fines seculorum deuenerunt. Vnde dictum est in primo hymno, Vergente mundi vespere. [IN mor
tem à discipulo suis tradendus æmulis] id est, Christus à Iuda proditore venditus ac tradendus ad oc- 1.Cor.10
» cidendum. [PRIVS in vitæ ferculo se tradidit discipulis] id est, dedit se ante traditionem illam
apostolis in alimonia spirimali sub forma panis consecrati, ad conseruationem & perfectionem vitæ
gratiæ in eisdem. Hinc in psalmo de Christo fuit prædictum, Erit firmamentũ in terra in summis mõ- Psal.71.
tium. Vbi alia habet translatio, Erit frumentum electorum. Translatio vero Chaldaica, Erit placenta
tritici. Etenim quoniam subtracturus mox fuit ecclesiæ præsentiam sui corporalem sensibilem, voluit
ei relinquere præsentiam sui veram sacramentalem, ad multiplicem vtilitatem & fructum eiusdem, vt
C scilicet quotidie offerretur in missæ officio ad laudem & gloriam patris, pro nostris peccatis, pro vir-
tutibus & gratiis impetrandis, & in mirabilium suorum memoriam, in assiduam recordationem suæ
summæ dilectionis ad nos, ac amarissimæ passionis suæ pro nobis. Vnde præcepit apostolis & in eorũ
personis sacerdotibus vniuersis. Hæc quotiescunque feceritis in mei memoriam facietis. Quod enim Matt.26.
de nostro acceperit, hoc est corpus & sanguinem totum exhibuit & reliquit ac vertit in nostrum subsi- Marc.14.
dium. Nec suffecit ei semel offerri pro nobis in cruce, immo & hoc inexcogitabili modo voluit incess- Luc.22.
santer offerri pro nobis in diuinissimo isto mysterio, in missali officio, in altaribus sacris. Atque in ec-
clesiis reseruari ad omnium subuentionem, refectionem, consortationem, defensionem. Nempe & ci-
bum oportet realiter ac substantialiter iungi cibato. Hinc subditur. [QVIBVS] vtputa discipulis.
» [SVB bina] id est, duplici. [SPECIE] id est, sub forma panis & vini. [CARNEM dedit & san-
» guinem] id est, corpus suum sub specie panis, & sanguinem suum sub specie & similitudine vini: ita ta
men, quod sub vtraque specie continetur vtrunque, puta corpus & sanguis. Aut ratione conuersionis
» aut per concomitantiæ modum sicut expressum est. [VT duplicis substantiæ totum cibaret hominẽ]
id est, quatenus integrum hominem ex anima rationali & carne compositum aleret carne & sangui-
ne sacramentaliter exhibitis: ita tamen q̃ tã corpus quàm sanguis Christi principaliter ac directe præ-
stantur in animæ refectionem: secũdariæ autem, & per redundantiã quandam, etiam in corporis robo
rationem: in quantum virtus & refloritio animæ in corpus redundant. Iuxta id psalmi, In ipso sperauit
cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea. Itemque, Cor meum & caro mea exultauerunt in Psal.27.
D deum viuum. Hominem, inquam, duplicis substantiæ, hoc est, duplicis naturæ, videlicet spiritualis & Psal.83.
corporalis, quia ex anima immortali ac inuisibili, & ex carne mortali atque visibili constat. Et ita no-
» men substantiæ sumitur hic extensæ pro essentialibus partibus substantiæ subsistentis. [SE nascens
» dedit socium] id est, Christus in sua ex beatissima virgine natiuitate, dedit se socium, hoc est, consortẽ
conuersationis humanæ, volens tractari & conuersari primo vt infans, deinde vt puer, & ita deinceps
» vt adolescens, vsque ad iuuentutem in qua occisus est. [CONVESCENS] id est, in cœna nouissima
» cum apostolis comedens dedit se. [IN edulium] id est, animæ cibum. [SE moriens in precium] hoc
» est, moriendo in cruce dedit se in precium nostræ redemptionis, vt tam supra expositum est. [SE re-
» gnans dat in præmium] id est, perfecte glorificatus in natura assumpta, & regnans ac præsidens in
triumphante ecclesia, præsertim secundum naturam diuinam, & etiam quodammodo secundum natu
ram humanam: secundum quam vt verbo æterno hypostaticæ vnitam, omnia quoque subiecta sunt ei,
dat seipsum beatis, in præmium obiectale, hoc est, exhibet se in obiectum felicitatis ac præmii electorũ:
quorum præmium essentiale consistit in visione & fruitione deitatis Christi totiusque trinitatis. Præ-
mium vero accidentale in visione humanitatis domini saluatoris, deinde glorioſissimæ virginis ac cæ-
» terorum sanctorum. [O salutaris hostia] i.ô Christe saluberrima victima pro nobis oblata. [QVAE
» cœli pãdis ostium] id est, merito tuæ passionis reseraſti aditum regni cœlorum, satisfaciendo pro ori-

ginali & omni peccato:ſicq; obſtaculum introeundi regnum,delendo videlicet originalis peccati rea- E
Ephe.6. tum, [BELLA premunt hoſtilia] id eſt,impugnationes dæmonum & aliorum ſalutis noſtræ aduerſariorum nos grauant. Vnde dixit Apoſtolus ad Epheſios, Non eſt nobis colluctatio aduerſuscarnem & ſanguinem,ſupple principaliter neque tantum:ſed aduerſus principes & poteſtates,id eſt,aereas po teſtates, quæ de ordinibus cœleſtium principatuum ac poteſtatum pro parte fuerunt ante ruinam. [DA robur] gratiæ ac virtutum ad ſuſtinendum ſeu reſiſtendum, [FER auxilium] ad præualendum" & opem in anima & corpore ad proficiendum & perſeuerandum ſaluberiter . Da robur declinandi ab omni malo,perſtertim mortali,fer auxilium faciendi omne bonum quod eſt de neceſſitate ſalutis,quod ſcilicet cadit ſub præcepto dei ſiue eccleſiæ. Opera quoque ſupererogationis exerceamus viriliter. [VNI trinoque domino] qui vnus & ſimplex eſt in eſſentia,& trinus in perſonis, [SIT ſempiterna" gloria] ſicut expoſitum eſt, [QVI vitam ſine termino] hoc eſt vitam gloriæ perpetuo duraturam. [NOBIS donet] pro præmio,non temporalem proſperitatem, [IN patria] electorum,qui hoc mun"
Heb.11. do vtuntur tanquam exilio,& vita præſenti vt peregrinatione:qui vt ad Hebræos legitur,Confitentur quoniam peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram.Qui enim hæc dicunt,ſignificant ſe patriam inquire re paradiſum cœleſtem . Conſideremus in his charitatem & communicationem Chriſti in omnibus, qualiter ſe in vniuerſis communicauit,naſcendo,conueſcendo,moriendo, regnando. In quibus omnibus ſplendet ac innoteſcit excellentiſima eius dilectio, ſumma dignatio, pietas maxima, miſericordia F
Auguſt. infinita. ¶Præterea, quia vt aſserit Auguſtinus,In omni ſacrificio quatuor ſunt penſanda, vtputa quis,qui,dcur,& quare.Ideo antequam celebremus aut communicemus,perpendamus hæc omnia. In primis attendat vnuſquiſque quis ſit,id eſt,quàm fragilis,defectuoſus, indignus & reus: ac per hoc indigniſsimum ſe recognoſcat,ſicque pro viribus ad communionem ſeu celebrationem ſe præparet , ac ſuo modo ſe dignificare deo auxiliante conetur.Secundo conſideret quid.i.quid,quale & quantum ſit ſacrificium iſtud in quo Chriſtus deus & homo offertur.Et ita cum ingenti humilitate,filiali timore,reuerentia præcordiali,puritate præcipua,charitateque feruida progrediatur ad ſanctum ſanctorũ. Tertio penſet,cui ſit iſta oblatio,vtputa deo patri regi ac domino maieſtatis immenſæ.Cui cum omni ſyn ceritate, humilitate,attentione,diligentia aſtare & immolare oportet. Nam & oblatio ſacrificii huius opus eſt valde priuilegiatum,ad cuius dignam executionem deuotio requiritur actualis,& eſſe in charitate:quam qui habuerit,cæteris non carebit virtutibus. Quarto aduertat,quare,id eſt,propter quas cauſas inſtituta ſit & immoletur ſacrificium iſtud,videlicet pro communi bono totius eccleſiæ, pro vi uis & mortuis,pro ereptione ab omni periculo & peccato,pro virtutum & gratiæ incremento,pro pa ce patriæ, & omni rationabili cauſa.Idcirco cum pro tot tãtisq; cauſis nequaq; ſit ſegniter deprecandũ, nec tepide offerendum,ſatagamus cum grandi inſtantia,integroq; affectu ſancti feruoris celebrate ac G
celebrando aut communicando orare,&c.

¶De S. IOHANNE BAPTISTA hymnus.

¶Prædicantur in eo inſignia beati Iohannis Baptiſtæ præconia, conceptus è cœlo denunciatus,exultatio in vtero matris,linguæ paternę reſeratio,habitatio in deſerto, in victu & amictu auſteritas , prophetica excellentia,Chriſti baptizatio,virgineus candor,martyrii tolerantia,& centeſimi fructus cumulatiſsimum præmium.Demum,deuota ad ipſum fit ſupplicatio, vt à deo impetret nobis gratiam in præſenti vita,& gloriam in futuro. ¶AVTHOR PAVLVS LONGOBARDVS.

¶CARMEN ſapphicum in quarto habens adonicum.

VT QVEANT laxis reſonare fibris,Mira geſtorũ famuli tuorum, Solue polluti labii reatum, Sancte Iohãnes.] Ordo verborum eſt,O ſancte Iohannes,ſolue hoc eſt,diſſolue,& auſer meritis tuis ac precibus:tanquam interuentor,mediator, & patrocinator : non vt
Marci.2. cauſa principalis,quia ſolius dei eſt peccata dimittere, reatum, id eſt,offenſam,labii polluti,hoc eſt,oris noſtri per exceſſum verborum cõtaminati,immo totius noſtræ perſonæ,
Lucæ.5. intelligendo totum per partem.Nam & culpa principaliter eſt in anima & viribus eius,toti tamen ho H
mini recte aſcribitur:quoniam agere & pati ſuppoſitorum ſunt proprie: vt famuli,id eſt Chriſtifideles qui ſoli ſunt vere famuli dei,cui ſine fide nemo poteſt placere ac meritorie deſeruire:dicente Apoſtolo
Hebr.11. ad Hebræos,Sine fide impoſsibile eſt deo placere:queant,hoc eſt,meritorie valeant reſonare,id eſt decantare,mira geſtorum tuorum,hoc eſt,admiranda opera,quæ geſsiſti fibris,id eſt venis: laxis,hoc eſt, reſolutis à vinculis vitiorum atque purgatis.Hoc eſt,inſtrumentis quæ ad loquendum concurrũt,mundatis,& habilitatis,præſertim interioribus & ſpiritualibus venis mentis,id eſt, affectibus per quos calor vitæ,gratiæ,fluit à corde ad bene agendum. ¶Deinceps,hymnum iſtum Paulus Longobardorum
Lucæ.1. hiſtoriographus legitur edidiſſe,cum impedimentum incurriſſet loquendi,forſan ob aliquam ſui culpam,ſicut & pater beatiſsimi huius Iohannis ob incredulitatem:à quo etiam impedimento Paulus ille legitur liberatus,hymno hoc ędito.In cuius exordio ab oratione incepit , quatenus patrocinio ſanPſal.69. ctiſsimi atque beatiſsimi Iohannis Baptiſtæ vt redderetur ad hymni huius editionem deuotã idoneus.
Iob.5. Nempe cum ſine dei auxilio nil valeamus,congruit in omni opere bono ab oratione incipere . Vnde in horis ſic inchoamus,Deus in adiutorium meum intende.Cumque per noſipſos exaudiri ſimus indigni,ſanctorum ſubſidia inuocare debemus:iuxta illud Iob quinto capitulo,Ad aliquem ſanctorũ conuertere . Eius quoque patrocinium ſpecialiter inuocare oportet, cuius ſolennia celebramus, & ad quę deuotionem habemus maiorem. [NVNCIVS celſo veniens olympo] Nuncius iſte fuit archange- »
Dan.8,9. lus Gabriel,qui & in veteri teſtamento legitur Danieli prophetæ apparuiſſe. ¶Porrò,Olympus ac-

A cipi solet pro monte Macedoniæ valde sublimi. Vnde & Rabanus vnum cœlorũ appellat olympum. Verum hic sumitur pro cœlo empyreo , hoc est , igneo. quod ita vocatur ab excellenti splendore, non ab ardore. Nam olympus dicitur ab ὅλος, quod est totum, & λάμπω, quod est ardẽs, quasi totus in ardore consistens. Itaque nuncius cœlestis veniens. i. descendens, Olympo celso, hoc est, à summo cœlo empyreo, quod mox vt factũ est, angelis sanctis fuit repletum. [TE patri magnũ fore nasciturũ, Nomen & vitæ seriẽ gerendæ Ordine promit,] Constructio est, Nuncius ille promit, hoc est, manifestè denuntiat: ordine, hoc est, ordinata denũtiatiõe: patri. i. Zachariæ genitori tuo, te fore nasciturũ magnũ, hoc est, in donis gratiæ excellentẽ, vtputa in matris vtero sanctificatũ, imo & ſpũ ſancto repletum. Promit quoq; hoc est, patri tuo deprõpſit nomen tibi imponendũ. Et seriem. i. ordinẽ ac ordinatũ, pcessum vitæ gerendæ, hoc est, con uersationis à te exercendæ in carne mortali. Totũ ĩstud ex Euangelio cõprobatur. Scriptũ est nanq; in Lucæ, primo cap. Apparuit Zachariæ angelus dñi, dicẽs, Elizabeth vxor tua pariet tibi filiũ, & vocabitur nomen eius Iohãnes. Erit enim magnus corã dño, & ſpũ ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuę, & multos filiorũ Iſrael cõuertet, & ipſe præcedet ante illũ, hoc est, ante dãm Ieſum Chriſtũ in ſpũ & virtute Heliæ, parare dño plebẽ perfectã. [ILLE] vt puta Zacharias [PROMISSI dubi? ſuperni] hoc est, incredu- Lucæ. 1.
" lus boni ſibi, pmiſsi à deo p angelũ, ſeu, pmiſſionis ſupernæ deſup ſibi factæ. Non quod deũ non crederet
B omnipotentẽ ac verũ, aut ꝙ angelũ putaret mẽtiri: ſed vehemẽti horrore, ex angeli apparitione turbatus, nõ reſpexit actualiter ad omnipotentiã dei, ſed ad diſpoſitionẽ naturę, dicẽdo, Vnde hoc ſciam, ego enim ſum ſenex, & vxor mea, pceſsit in diebus ſuis? Tale quoq; cõtigit Moſi & Aaron ad aquas cõtradictionis, Num. 20.
qui cũ tot ac tãta ppetraſſent, pdigia, & iam ãte ſemel, pduxiſſent aquã de petra Oreb, vt in Exodo deci- Exo. 17.
" moſeptimo capitulo recitatur: tamen ad aquas cõtradictionis fuerunt deo increduli, intuẽdo ad indiſpoſitionẽ naturæ, quaſi omnipotenti non eſſet perfacile de ſaxo duriſsimo copioſam, pducere aquã. Fuerunt
" quippe ex populi importunitate turbati. [PERDIDIT promptæ modulos loquelæ] hoc est, amisit modulos. i. facultatẽ & ſolitum modũ, & facultatem loquelæ promptæ, hoc est, expeditæ, quam habuit ante. Hinc legitur apud Lucam, Reſpondens angelus dixit, Ego ſum Gabriel, qui aſto ante deũ, & ecce eris ta- Lucę. 1.
" cens & non poteris loqui, vſq; in diẽ quo hæc fient, pro eo quod non credidiſti verbis meis. [SED reſor-
" maſti genitus] hoc est, tu poſtquã natus fuiſti, reformaſti. i. reſtituiſti & reparaſti. [PEREMPTAE Orga na vocis]. i. inſtrumenta vocis, hoc est, loquelæ, peremptæ. i. patri tuo ablatæ, ita quod impedimentum loquendi fuit ei ablatum: iuxta illud Lucæ primo capitulo, Apertum est ilico os eius & lingua , & loqueba- Lucæ. 1.
tur benedicens deum. Quod (vt communiter dicitur, & hic inſinuari videtur) factum est meritis sancti Iohannis, qui nondum natus ex vtero præuentus est vſu rationis, ſicque in vtero potuit iſtud mereri. Vel di-
" citur factũ meritis eius ſequentibus, atq; ad declarationẽ excellentiæ, futu orum meritorũ ipſius. [VENC TRIS obſtruſo poſitus cubili] hoc est, tu adhuc collocatus & clauſus cubili obſtruſo. i. in matrice ventris
tuæ ſanctiſsimę atq; beatiſsimæ matris vndiq; clauſã, inuolutus pellicula, quę dicitur ſecũdina, [SENSE-
" RAS] hoc est, ex ſupermirabili operatione & illuminatione cognoueras [REGEM (. i. Chriſtum regem
regũ) thalamo manentem]. i. in vtero electiſsimę virginis quieſcentẽ: ſicut expoſitũ eſt ſuper illud in primo hymno, Vti ſpõſus de thalamo egreſſus honeſtiſsima virginis matris clauſula. Ex his innoteſcit, ꝙ gloriosiſsimus Chriſti conſanguineus & pręcurſor magnus iſte Iohannes in vtero ſuę matris verbi æterni incarnationẽ atque præſentiam eius in virginis vtero vere cognouit: quanquam Vlricus in ſumma ſua dicat oppoſitum. Nec enim iſtud incredibile eſt cenſendum, cum in vtero matris ſuæ ſanctus hic puer exultaſſe legatur, imò & ſpiritu ſancto repletus. Exultatio autem ex apprehenſione procedit. Quod & ſanctus Bernardus, Maximus quoque epiſcopus, & alii multi ſanctorum ſenſerunt. Quod ſuper Lucam ple-
" nius declarauit. [HINC parens nati meritis vterque] id est, pater & mater ſancti filij huius, meritis nati, vt-
" puta filii ſui, [ABDITA pandit] hoc est, ſecreta atque futura reuelauit ac denuntiauit, vt patet in Canti-
co Zachariæ, & verbis ſanctæ Elizabeth in Luca deſcriptis. Nam ſpiritum propheticæ fortiti ſunt. Ex Luc. 1.
quibus denuo ſequitur, quòd ſacratiſsimus Iohannes in vtero matris ratione ſit vſus ac meruit vehemen- Ibidem.
ter. [ANTRA deſerti teneris ſub annis, Ciuium turmas fugiens petiſti] hoc est, ô ſancte Iohannes tu petiſti, id est, quæſiſti, inueniſti, atque ingreſſus es, antra, id est, ſpeluncas deſerti, vt inibi deo ſecretius inhæreres: ſub teneris, id est, puerilibus annis, atque vr aliqui dicunt duodecimo tuæ ætatis anno, imò diu
D ante, vt alii opinantur, mox, ſcilicet vt vti orſus eſt ratione: fugiens turmas ciuium, id est, ſecularium ho-
" minum, [NE leui ſaltem maculare vitam Famine poſſes] hoc est, ne valeres conuerſationem pueritiæ tuæ maculare ſaltem famine leui, id est, peccato veniali. Sciebat nanque, ſanctificatum ſe eſſe in vtero, etiam magis quàm Hieremiam, qui non legitur fuiſſe repletus in matris aluo ſpiritu ſancto. Iohannes quoque propinquius ſe habebat ad Chriſtum, quàm Hieremias, tanquam pręcurſor, pręco, baptiſta, & paranym phus ipſius. Ideo decuit eum eminentius ſanctificari q̃ Hieremiam. Hinc cognouit Iohannes ſe ſic cõfirmatum in gratia, ꝙ mortaliter peccare nequiuit: ſed ne venialiter ſaltẽ offenderet, fugit venialiũ occaſiones culparũ. Non tamen putatur penitus ab omni veniali immunis fuiſſe peccato: ſed quantũ humanę im becillitati fuit poſsibile, multũ raro & non niſi leuiſsime venialiter forefecit, atq; quotidianis illis minutiſsimis culpis quotidie non tantũmodo ſatisfecit, imò mirabiliter vltra hoc omni die in omni, pfecit virtute. Et ſicut in ardentiſsima fornace ſtilla ſituleꝫ ſubito abſorbetur: ſic venialia eius in feruentiſsima charitate
" ipſius. [Inſuper tã rigoroſisimã duxit vitã, tam feruentiſsimis orationibus inſiſtebat, ꝙ etiam pro maxi- Luc. 1.
mis ſuffeciſſet exceſsibus. Hinc ſcriptum eſt, quòd puer creſcebat & confortabatur ſpiritu , & erat in deſertis vſque ad diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael. [PRAEBVIT hirtum tegimen camelus Artubus ſacris] In hoc verſu compendioſe deſcribitur aſperitas Iohannis dignitſimi in veſtitu & victu. Itaque camelus præbuit, id est, materialiter exhibuit, tegimen hirtum. i. operimẽtum indumentale piloſum, artubus ſacris, id est, ſancto & innocenti atque mundiſsimo corpuſculo ſancti Iohannis ac membris eius, qui eminen-

tissime fuit Nazareus,id est,deo consecratus non vsus vino aut cisera. [STROPHIVM videntes] id est, E
oues exhibuerunt cingulum lumbis eius, hoc est, quòd vestis eius fuit ex pelle cameli seu ex pilis cameli
Matth. 3. contexta,zona ex ouium pelle.Hinc in Matthæo scriptum est, Iohannes habebat vestimentũ de pilis ca-
melorum,& zonam pelliceam circa lumbos suos. [CVI (Iohanni) latex] id est, aqua præbuit, [HAV- »
STVM] id est,potum,quem & sobriissime sumpsit [SOCIATA pastum,mella locusta] id est,mella iun- »
Marci.1. cta locustis præbebant eidem pastum,id est,necessarium victum. Vnde in Marco atque in Matthæo habe
Matth. 3. tur,Esca eius erat locustæ & mel sylvestre. Atque vt aliqui opinantur,locusta hic sumitur pro herba deser
ti instar locustæ disposita:non pro animali. Quia (vt dicunt) sublimis iste Iohannes earnibus non vesce-
batur.Consequenter tangitur excellentia sancti Iohannis præ aliis vatibus. [CAETERI tantum cecini- »
nere vatum] id est,reliqui prophetarum veteris testamenti cecinere tantum,id est,prædixerũt, [CORDE »
præsago] id est,sapienti,futururumque præscio,[IVBAR affuturum] id est,regem Messiam,qui tũc erat »
Actu.3. venturus in carnem,& modo futurus est ad extremum iudicium.Hinc in Actis princeps ait apostolorum,
Omnes prophetæ à Samuele & deinceps annuntiauerunt dies istos.Veruntamen etiã in lege natnrę fue-
Gen. 49. runt propbetæ prænuntiantes de Christo. De qno & in Genesi sanctus Iacob vaticinatus est euidenter,
Non auferetur,inquiens,sceptrum de Iuda,donec veniat qui mittendus est.De quo & ipsum Enoch pro-
Iudas. phetasse insinuare videtur sanctus Iudas apostolus in sua canonica,[TV quidem mundi scelus auferentem F
Iohan.1. Indice prodis] id est,tu certe ô Iohannes indice prodis,hoc est, digitu demonstrasti auferentẽ scelus mun
di,id est,Christum qui abstulit peccata generis humani. Hoc fundatur in eo, quod est apud Iobannem,
Vidit Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce agnus dei,ecce qui tollit peccata mundi. [NON fuit »
vasti spatium per orbis] id est,per amplitudinem terræ, seu in orbe terrarum vasto seu magno non fuit.
[SANCTIOR quisquam genitus Iohanne] loquendo de viris seu masculis ex complexu genitis mari- »
tali.Per quod Christus ex virgine natus, & ipsa sacratissima virgo excipiuntur. Istud fundatur in verbis
Christi in euangelio protestantis,Inter natos mulierum non surrexit maior Iohanne Baptista. Itemque,
Mat.15. Quid existis in desertum videre prophetam? Etiam dico vobis, & plusquam prophetam, [QVI nefas »
Ibidem. secli meruit lauantem,tingere lymphis] hoc est,qui Iohannes meruit, vel de congruo vel de condigno,
Luc.7. lauantem nefas seculi.i.Christum mundantem & auferẽtem scelus mundi: iuxta illud Apocalypsis,Qui
Apoca. 1. dilexit nos,& lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo:tingere lymphis,hoc est,baptizare in aquis,vt o-
Matth. 3. mnes quatuor Euangelistæ cõcorditer scribunt. ¶Obiter hic incidit quæstio,Quomodo Iohãnes id age-
Marci.1. re meruit,cũ ipse dixerit,Non sum dignus,vt procumbens soluã corrigiam calciamenti eius. Et respõden
dũ,q̃ Iohannes ex se & secundũ naturalia sua,non erat dignus deum incarnatũ fic tangere & lauare.At-
tamen in quantũ in hoc mouebatur à charitate eximia & actuali motione spũs sancti, dignus fuit ad hoc,
cũ & deuoti sacerdotes hoc modo digni dicantur eõsecrare & sumere, tractare & administrare corpus &
sanguinẽ saluatoris.Imò & homines virtuosi promereri dicuntur hoc modo etiã de condigno vitam æter G
nam. [O] ru Iohannes [NIMIS felix] hoc est, valde beatus in terra existens spe & merito, nunc demũ in »
patria re & præmio:& tantu felicior,quanto & sanctior. De quo sancti atq; beati prædixerunt prophetæ
Esaiæ.40 Esaias & Malachias.Esaias quadragesimo capitulo,Vox (inquiens) clamantis in deserto. Malachias autẽ
Malac. 3. tertio capitulo,Eece mitto angelũ meum, [MERITIQVE celsi] hoc est,præclari meriti in hoc mũdo, »
tam quo ad præmium essentiale q̃ quo ad accidentale obtinendũ:& tanto meriti celsioris, quo eras in cha
ritate & eius feruore perfectior, qui die & nocte in eremo excellentissimæ contemplationi vacabas,
quasi indesinenter modicissimo somno contenrus,[NESCIENS] hoc est, nunquam habens [LABEM] »
id est,maculam culpæ mortalis,[NIVEI pudoris] hoc est,mũdissimæ castitatis,[PRAEPOTENS mar »
tyr] id est, athleta fortissimus, [EREMIQVE cultor] hoc est, eremita & anachorita, [MAXIME »
vatum] quantum ad hoc, quòd Christum digito demonstrasti, & quoniam Christum venisse euangeli-
zasti,quasi Apostolus eras. ¶Porrò de varia comparatione prophetarum ad invicem, quantum ad ex-
cellentiam,prolixus est setmo:de qua re in aliis pluribus locis tractatũ est,idcirco pertranseo. [SERTA »
ter denis alios coronant Aucta crementis] Serta,boc est,ornamenta quædam præmii accidentalis corre-
spondentia munditiæ castitatis: Aucta crementis ter denis, hoc est multiplicata fructu tricesimo: Co-
ronant alios, id est, ipsos coniugatos, coniugali continentia ex charitate decoratus præmiant & per-
ornant, sicut sertum factum de floribus ornat diadema regium superpositum capiti regis, [DVPLICA- »
TA quosdam] hoc est, serta sexies denis crementis aucta, boc est, fructus sexagesimi aliquos ornant, H
vtputa deuotos vtriusque sexus continentia viduali fulcitos. [TERNA centeno cumulata fructu] id »
est,tria serta cumulata fructu centeno, id est, aucta fructu centesimo, [TE sacer ornant] boc est, ô san- »
cte Iohannes, qui non solum decoraris fructu centesimo pro tua continentia virginali,sed aureolis quo-
que martyrum & doctorum, quæ duæ aureolæ pulchritudinem serto centesimi fructus, quia sibimicem
Matth. 3. fulciunt.Istud de triplici fructu sumitur,ex eo quòd Christus in Euangelio apud Matthæum & apud Lu
Lucæ.8. cam loquitur,Semen cecidit in terram bonam,& ortum fecit fructum,aliud tricesimũ, aliud sexagesimũ,
aliud centesimũ.Semen nanq; est verbũ dei quod prædicatur,cuius fructus est spiritualitas quędam in au-
dientibus,ex verbi illius seminatione exurgens,sequens & oriens, quæ spiritualitas dicitur fructus, ad quẽ
verbi prędicatio ordinatur,estq; continentia & abstractio à carnalibus atq; venereis:& est triplex,videli-
cet cõiugalis,vidualis & virginalis,prout super quartũ Sententiarũ diffusius est inductũ,& in opusculo de
vita laudabili viduarũ.[NVNC potens nostri meriris opimis] hoc est,tu (o glorioſe Iohannes) qui potens »
es nos iuuare,meritis opimis,i.tuis exuberantibus dinissimis meritis,[PECTORIS duros lapides repelle] »
id est,intercedẽdo impetra,vt deus repellat,& tollat à nobis lapides duros,pectoris.i. vitia cordis indura-
ta,rebellionẽ,& proprii sensus immansionẽ,carnalitates, praua proposita,& cuncta qnæ obicem ponunt
Matth. 3. spiritui sancto,ac emollitionẽ,cõpunctionem,ac obedientiã cordis impediunt,[ASPERVM planans iter] »

A id est,viam distortam rectificans operationemque duram emolliens, quemadmodum prædicasti, Para- Matei.1.
" rate viam domino,rectas facite in solitudine semitas dei nostri. [ET reflexos dirige calles] .Loperationum
processus à rectitudine æquitatis aberrantes,noo recte directos ad vlomum finem, sed ad propria com-
moda ac honores retortos, rectifica corrigendo tales processus, vt recti processus succedant. Hoc agit
" S.Iohannes dispositiue orando & procurando,vt fiat à deo.[VT pius mundi fator & redemptor] id est,
" Christus benignus mûdi fundator ac liberator, [MENTIBVS pulsa luuione puris Rite dignetur veniés
sacratos Ponere gressus] Ordo verborum est,vt redemptor veniens rite.i.gratioſe adueniens dignetur po
nere in nobis gressus sacratos,id est,profectus virtutum ac processus ad patriam ordinatos ad gloriâ dei,
& hoc mentibus puris,id est,cordibus nostris purificatis,luuione,id est,vitiorum rumore,infectione,confu
" siuaque subsannatione polsa,id est,extirpata & abiecta ab animis nostris. [LAVDIBVS ciues celebrant
superni Te deus simplex pariterque trine] id est,ô deus in'essentia simplex & vnus,patiterq; pro &, ô tri
ne, id est,tu qui trinus es pariter in personis,ita quod voitas illa ac trinitas simul stant, nec inuicé sibi re-
pugnant,vt apparet incredulis,eiues superni,id est,beati commorantes in paradiso cœlesti celebrant, hoc
est,solenniter colunt & extollunt,te laudibus,magnificentissimis eorum beatificæ visioni proportionatis,
" [SVPPLICES & nos veniam precamur] hoc est,nos quoque viatores adhuc miseri, in medio periculo-
rum fluctuantes,qui omnes in multis offendimus,precamur veniam.i.remissionem culparum ac gratiam,
B [PARCE redemptis] vt non obstantibus nostris peccatis ruæ passionis consequamur effectû.Amen. Ex
his innotescit mira excellentia sanctitatis ac dignitatis sacratissimi & præamabilissimi Iohannis Baptistæ.
De qua sancti & deuotissimi patres glotiosi doctores magna & protsus sublimia sunt locuti. Præsertim
aureum illud os Iohannes archiepiscopus, Maximis quoque episcopus. Sed & præelectus Bernardus,spe
cialiter in sermone quem de duodecim prærogatiuis excellentissimi huius compilauit Iohannis. His er-
go, quæ alias satis constant, omissis, aliquid pro nostra excitatione exhortando poterit tangi, Ecce
homo iste angelicus, qui & diuinitus per prophetam angelus est vocatus: in vtero eminenter sanctifi-
catus, atque in gratia roboratus, sapientissime metuens ne inter homines conuersando, oon solum in
venialia assidue laberetur, verum etiam à spirituali impediretur profectu, & à contemplationis purita-
te, frequentia, ac ardore retraheretur: mox vt adultæ ætatis robur aliquantulum est fortitus, fugit in
eremum, solitudinem est ingressus, in deserto commorari exorsus est: nec ferarum horrore, neque la-
tronum formidine, oeque inuisibilium hostium importunitatibus est retractus. Illic innocentissimum
atque mundissimum suum corpusculum tanto pœnitentialium operum tractauit rigore, tot & taotis af-
flictionibus castigauit: quasi iam ante cunctis fuisset sceleribus implicatus, inquinatus, corruptus. Non-
ne patriarchalis caro feruentissimi pueri super nudam humum ad soporandum paulisper extitit reclina-
ta? Quo putas vsus est puluinari? Nonne probabile est, quòd instar Iacob patriarchæ supposuerit lapi-
C dem capiti suo? Vel forsitan (vt de nonnullis in Vitis patrum ac alibi legitur eremitis ac aliis magnis
sanctis) stando, seu ad arborem appodiando, aut aliquãtisper sedendo modicissimum quid somni admi-
sit, vel potius passus est, præuentus & necessitate oppressus. ¶Deinceps si verum est, quod Abbas
depromsit Arsenius: sufficit monacho vna hora pro somno, si tamen operarius sit: puto quòd infatiga-
bili ac feruentissimo operario huic Iohanni suffecit pro somno media hora. ¶Insuper si & admirabilis
illa Maria AEgyptiaca adhuc turpitudini vacans multas noctes in obscœnitatibus suis duxit insomnes,
& vtique multo plures in contemplationibus, orationibus ac laudibus superglotiosissimi dei conuersa &
in deserto conuersans: nonne multo credibilius est,sanctissimum hunc Iohannem plurimas noctes trans-
egisse somni expertes? Quid iam de eius abstinentiis, ieiuniis, asperitate vestitus, silentio, dignum po-
terit enuntiari? Certe tanta erant ac talia, quòd nullus trium euangelistarum dimisit ea intacta. At vero
de internis & spiritualibus exercitiis eius quid imaginari,vel potius somniare poterimus? Nonne quo in-
nocentior fuit & gratia pleniot, quo item corpus habuit subiectius rationi atque ab omni petulantia am-
plius alienum:quo rursus in charitate perfectior ac de mysterus redemptionis humanæ illuminatior,eo in
contemplationibus fuit sublimior,io excelsibus mentis frequentior, in secretissimis supersanctissimæ dei-
tatis amplexibus,deosculationibus,& increatę ae infinitę suauitatis illi' degustationibus,familiarior,pro-
fundissime prorsus absorptus in infinitas opulentias felicitatis ac gloriæ eius? Nonne & affectuosa & pu
D ra mens eius habitauit continue & requieuit dulcissime in superspl endidissima & superserenissima regio-
ne illa impermeabili atque plenissima penitusque interminabili lucis ac gloriæ summæ,abyssalis,superse-
licissimæ & æternæ?Certissime hic amantissimus domini habitauit confidenter, & in eo quasi io thalamo
tota die moratus est. Quid ad hæc dicturi sunt Christiani gulosi, carnales, acedioſi, corpora sua vitia in-
quinata,cadaueribus viliora,delicate molliterq; tractaotes, pretiose induentes,põpose oroantes, dormien
tes in lectis eburneis,& lasciuientes in stratis suis:qui super contritiooe pauperum tuhil dolent,imò potius
egenos & imporentiores opprimunt & deuastant. Et hos dimittamus,& eos qui beati Iohannis exemplo
solitudinem sunt ingressi,solitariam vitam profesi, & in cellis tanquam in antris commorantur, modice
alloquamur. Certe beati sunt qui professionem suam inuiolatam obseruant,si cellæ ac solitudini debitum
reddant. Si tanto syncerius,stabilius,fructuosius vacant deo:quanto præ cæteris se corporaliter elongaue
runt à seculo. ¶Præterea si (quod absit) mundum intra se retineot clausum,si ad ea quæ sæculi sunt, de-
nuo afficiuntur, si noo solli subesse & obedire grauiter ferunt,imò & primi illius apostatę vestigia imitan
tes,præsse fatuissime cupiût,atq; consratribus anteferri,præsidereque moliuntur,si linguam loquacitati,
ventrem gulositao,eor dissolutioni ac leuitati resoluunt,si diligunt somnum,passionibusque succumbuot,
nec continuo profectui digne insistunt quotidie, vt tenentur.& eorum includit professio, noooe dopli-
ci contritione, multiplici confusione, grauissima damnatione sunt digni? Simus ergo ô fratres, indefi-
nenter ae summe solicitiine deum & creatorem nostrum altissimum, saluatorem piissimum, iudicem

metuendiſsimum in aliquo offendamus: ne vllam temporis horam aut morulam infructuoſe pertranſea- E
mus, ne fratri alicui offendiculum ponamus aut ſcandalum. Indeſinenter intra te dicito, Viuit dominus, in
cuius conſpectu ſto hodie. In omni loco & tempore, in omni actu & occupatione, in menſa & lectulo, ſa-
pienter aduerte & cogita illum eſſe præſentem: & coram illo indecenter te habere, maxime erubeſce. San
ctæ ſobrietati & corporis caſtigationi rationabiliter ſtude. In horis & laudibus dei, in oratione & celebra-
tione ſtabilis ac deuotiſsimus eſto. ¶ Poſtremo, videntes quantum conuerſatio noſtra à patrum noſtrorũ
conuerſatione (heu heu heu) diſtet, deficiat, lapſa ſit, & occumbat (proh dolor) & ſuccumbat, intimè do-
leamus, ploremus, atque in infinitum nos ipſos aſpernemur, humiliemus, & quaſi ſub terra nos defodia-
mus, coram altiſſimo apparere erubeſcentes. Quis ſcit, ſi ignoſcat deus, & non pereamus, ſi tamen reſipi-
ſcamus, & compunctioni, atque cuſtodiæ cordis ſtrennuè inſiſtamus, ac iuxta exigentiam noſtræ vocatio-
nis conuerſari digne deo iugiter enitamur. Ad quæ omnia peragenda ſacratiſsimum nunc Iohannẽ affe-
ctuoſe rogemus, ac ſemper in ſpeciali amore præcipuoque habeamus honore.

¶ DE B. V. MARIA ad veſperas Hymnus.

¶ Laudatur in eo ſacroſancta virgo Maria, qp ab angelo cælitus miſſo ſalutata dei mater eſt effecta, deni- F
que rogatur vt nobis materna oſtendens viſcera filium reddat placatum atque benignum.

¶ AVTHOR incertus.

¶ CARMEN trochaicum trimetrum, non exiguum.

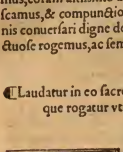

AVE MARIS STELLA] hymnus iſte in ſolẽnitatibus ſacratiſsimæ virginis »
decantatur. In quo primum ipſam præſtantiſsimam noſtram dominã ſalutamus & collaudamus, ad captandam beneuolentiam eius, imò potius ad honorandũ eam in domino, quia poſt verum deum ſumme ac vnice eſt amanda ac honoranda, vtpura vera mater illius, per quod conſtituta eſt dignitatis & excellentiæ quodãmodo infinitæ facta comparentalis patri æterno, veraq; genitrix vnigeniti filii, patris ſummi, familiariſsimum amantiſsimumque ſacrariũ, templum, & tabernaculum ſpiritus ſancti, & tanta demum ac talis in omni excellentia gratiæ ac virtutũ, in variis charisma tibus adorandi paracleti, qualem ac quantam condecuit eſſe matrem dei, deorum reginam, & imperatricem vniuerſorum ſanctorum, de qua ſanctus & feruens ille Ignatius ſuo ſcripſit præceptori Iohãni Apoſtolo, Quem non delectet eam videre, quæ deũ deorum permanẽs virgo genuit nobis, ſi tamen ſit noſtræ religionis amicus. Itaque deuota ac hilari mente dicamus atque cantemus, Aue maris ſtella. Hæc eſt ſalutatio congratulationis, quia ſic eſt magis quàm deprecationis, vt ſic ſit. Nempe hæc vnica & incomparabilis virgo nunc vere eſt ſine omni væ, ſine omni miſeria culpæ ac pœnæ. Et vt deuotiſsimus eius amator ſanctus teſtatur Bernardus, Luci inacceſsibili ſuperdelicioſiſsimæ ac ſuperpulcherrimæ deitati tam pro- G
fundiſsime eſt immerſa, quantum ſine perſonali vnione cõditio patitur creaturæ. Cui verificator quidam compendioſa ſalutatione depromſit, Felix mater aue qua mundus ſoluitur à væ. Quæ genitricis Euæ, væ facis eſſe breue. Itaque quo te (o ſereniſsima domina) magis diligimus, eo maiori congratulatione ac complacentia tibi proferimus, teque ſalutamus, dicentes, Aue maris ſtella, quæ conuenienti valde metaphora ſtella maris vocaris. ¶ Porrò, in primis ſtella merito appellaris. Stella vtique radianti ſima cœli empyrei, quæ totum illum orbem ſupermundanum, paradiſum ſupremum, triumphantem eccleſiam ineffabiliter ornas, pulchrifica, illuſtras, exhilaras: nec eſt ibi ſtella te pulchrior, niſi vnigenitus tuus, qui
Apoc. 22 in Apocalypſi fatur, Ego ſum genus & radix Dauid, ſtella ſplendida & matutina. Deinde rite nomina-
ta es ſtella maris, quemadmodum enim ſtella illa firmamenti, quæ polus arcticus nuncupatur, ſtat quaſi fixa immobilis, dirigens nauigantes, ad cuius aſpectum nautæ in periculis conſolantur, & quo ſe vertere debeant, contemplantur. Sic miſeri viatores in hoc ſeculo nequam tãquam procelloſiſsimo, & inquietiſsimo oceano fluctuantes & periclitãtes, ad te o miſericordiſsima aduocata, o mater dulciſsima, o tutum fideliſsimumque refugium dirigunt in omni periculo deſolatum mentis intuitũ, & ex tui ſpeculatione conſolantur, reſpirant, confidunt, atque à te clementiſsime aſpiciuntur, iuuantur, diriguntur, ſicque ad portum pertingunt ſalutis perpetuę. [DEI mater alma] id eſt, ſancta genitrix vnigeniti dei patris, qui cũ »
eſſentialiter ſanctus ſit & ſanctitas infinita in deitatis ſuę natura, non niſi ſanctiſsimã voluit matrẽ habere: tãto ſanctis cæteris ſanctiorẽ, quãto genitricem ſancti ſanctorũ decuit famulis & ancillis eiuſdẽ ſancti, imo H
ſanctiſsimæ matris illius conſiſtere ſanctiorem. Etenim vniuerſi ſancti, qui vtique miniſtri ſunt, vel ancillæ & eiuſdẽ ſancti ſanctorũ, etiã ſunt miniſtri aut famulæ matris illius. i. genitricis dei & creatoris ſui, quę pri uilegio, iure, & authoritate matrimatris ſuæ, qua mater eſt veri dei & comparentalis æterno patri, præeſt ac præcipere poteſt omni creaturæ in cœlo & in terra. [ATQVE ſemper virgo] prorſus ſuperpuriſi- »
ma, in qua nunquam inordinatus quis fuit affectus, cogitatus, aut motus: virgo ante partum, in partu, & poſt partum. [FELIX cœli porta] Non tam eminenter vt mundi ſaluator filius tuus, ſed diſpoſitiue & »
cooperatiue, quia per te & ex te natus eſt nobis cœli apertor, & tu meritis tuis copioſiſsimis & efficaciſsimis precibus gratiam & ingreſſum regni mereris. Iterum per præclariſsimam virginem (vt cantat Eccleſia) meruimus authorem vitæ ſuſcipere. Ipſa quoque eſt mediatrix noſtra, & reconciliatrix piiſsima, ſicque recte dicitur cœli porta, hoc eſt via & medium introeundi in regnum. ¶ Amplius, ſicut per Euam clauſa fuit porta paradiſi terreſtris, quæ tamen per tranſgreſsionem Adæ clauſa fuit directe & conſummate, ſic per virginem gloriosam aperta dicitur porta cœli, quæ per Chriſtum cõplete & proprie dicitur reſerata, vt dictum eſt ſupra. O Maria [SVMENS illud aue] id eſt, ſalutationem angelicam nunquam
Lucæ. 1. ante audita, [GABRIELIS ore] qui in aſſumpto corpore viſibiliter tibi apparuit, ac loquebatur in ple- »
Dani. 8. 9 nã vigilia, ſicut & Danieli ac Zachariæ, quorũ nullum tam ſolenniſsime ſalutauit, vt te [FVNDA] id eſt, »

A firmitet colloca & conserua [NOS in pace] pectoris, quæ est tranquillitas mentis in deo : de qua legitur, Pax multa diligentibus legem tuam. In pace quoque temporis quæ est quies à visibilis hostium seu perturbationum impugnatione nos tene. Vnde dixit apostolus, Cum omnibus hominibus pacem habete. Et saluator, Pacem habete inter vos. Verum quæcunque aduersitas, persequutio, correptio, exercitatio accideritt nobis, nequaquam à pace pectoris retrahamur. Imò in aduersis tanquam in cunctis diuitiis gloriantes, pacem mentis nostræ in potestate aliorum nullatenus statuamus: ita, quòd ipsi dum voluerint, valeant nos turbare. [MVTANS nomen Euæ,] quæ mater perditionis & doloris vocatur : tu autem mater salutis & gaudii. Denique literæ huius nominis, Eua, transpositæ, compaginant verbum hoc, aue. [SOLVE vincla reis,] hoc atque sequentia piissima ac potentissima domina operatur, non vt causa principaliter effectiua, sed instrumentaliter & procuratorie ac mediatorie cooperatiua. Excellentius tamen, quàm alii & sanctæ: si quidem regnum misericordiæ perhibetur ei commissum, propter quod regina misericordiæ nuncupatur, mater gratiæ ac salutis : quoniam prærogatiua & iure maternitatis dei subauthoritatem quandam in eis creditur esse sortita : quemadmodum Christus secundum naturam assumptam in sacramentorum effectibus, secundum doctores super quartum sententiarum. Itaque ô Maria, solue, id est, dissolue, relaxa, aufer vincula vitiorum, reis. i. peccatores à vinculis iniquitatum suarū meritis tuis ac precibus libera, remissionem ac gratię infusionem impetrando. Etenim nihil vult nos deus habere, quod non B transeat per manus Mariæ. Ideo quicquid boni in nobis est, per eā recognoscamus nos fuisse pisse, & ei inde gratias referamus in deo tanquā mediatrici. [PROPER lumen cæcis]. i. excæcatis per peccata homini bus produc & impetra illuminationem gratiæ dei, vt sua cognoscant, doleant, desleant, confiteantur, deuitent peccata, & sua aduertant pericula, vitę incertitudinem, temporis breuitatem, diuini iudicii rigorem ac cætera memorentur, prouideantque nouissima: & ita illud Ecclesiastici adimpleant, Memento nouissimorum tuorum & desine inimicari : nec irascaris proximo, & abstine te à lite; [MALA nostra pelle] id est, mala culpæ à nobis auelle, pœnas quoque quas pro eis meremur, misericorditer moderare : quatenus deus non secundum peccata nostra faciat nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuat nobis. [BONA cuncta posce] id est, postula nobis dari omnia necessaria ad salutem, bona gratiæ in præsenti, ac dona gloriæ in futuro, profectum in omni virtute ac dono spiritus sancti, sicut orat apostolus, Deus spei vos repleat omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in virtute & gratia spiritus sancti. Sicque illud ad Corinthios vere dicatur de nobis, In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia : ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. [MONSTRA te esse matrem] id est, tam magnifice ac potenter, tam gratiose & maternaliter agendo nobis cum, per hos effectus ostende te esse matrem filii dei, qui tot & tanta propter te operando, pandit se te honorare & exaudire, vt matrem suam dignissimam atque charissimam : sic quoque succurrendo nobis piissime ostende te esse matrem nostram, tam materne nos refouendo, [SVMAT per te precem] id est, per te preces nostras exaudiat, [QVI pro nobis natus tulit esse tuus] id est, vnigenitus dei qui vnigenirus pro nostra salute tulit, id est, dignatus est & consensit esse natus, id est; filius tuus : sicut hoc supra in primis hymnis expositum est. Cumque, ô beatissima virgo, propter nos & causa nostri ac pro nostra salute ram incomprehensibiliter sublimata sis, & veri dei vera mater effecta : decentissimum est, te nobis misericordissimam esse, ae debito condecentiæ, moralitatisque iure, ac congruentia ad hoc quasi astringi videris. O [VIRGO singularis] id est, summa & vnica in virginitate, sicut in cæteris quoque virtutibus prorsus præ cunctis puris hominibus excellentissima : prout modo expressum est. Vnde subiungitur, [INTER omnes mitis] id est, præ cunctis ineffabiliter mansuetissima, nunquam ad vllum iracundiæ motum inducta, nec vlla impatientia stimulata aduersus eos, à quibus vidisti vnicum & superdilectissimum ac præinnocentissimum filium tuum tot & tanta perferre, & tandem mortem acerbissimam sustinere, [NOS culpis solutos] id est, merito passionis filii tui à vitiis liberatos, quantum ex parte ipsius est, & per te veniam assequutos, [MITES fac & castos] id est, virtutes has, castitatem ac mititatem impetra nobis, seu profectum in eis, perseuerantiam, & consummationem finalem in ipsis. Magnæ quippe sunt istæ virtutes, cum in Ecclesiastico scriptum sit, Fili in mansuetudine opera tua fac, & super omnem hominum gloriam diligeris. Item que, Omnis ponderatio non est digna continentis animæ. [VITAM præsta puram] id est, conuersationem deo acceptam, à peccatis præsertim mortalibus immunem, vt in cœlis sit conuersatio nostra, quæ sursum sunt quærendo ac sapiendo, non earnalia & terrena, [ITER para tutum] id est, dispone nobis securum accessum ad filium tuum : ita vt taliter conuersemur, q̄ sine resistentia perducamur ad eius præsentiam, nec separemur ab eo. [VT videntes Iesum] per beatificam visionem, quo ad eius deitatem, & quo ad naturam assumptam, quo ad accidētalis præmii perceptionē præcipuam : prout istud supra clarius fuit expositum, [SEMPER collętemur]. i. perpetuo iucūdemur in ipso & cum ipso in patria : quemadmodum dum in prima sua effatur canonica apostolorū supremus, In Christum nunc non videntes creditis, videtes autē exultabitis lętitia inenarrabili & glorificata, reportantes finē fidei vestræ salutem animarū vestrarū. [SIT laus deo patri, summo Christo decus]. i. decens veneratio, vt puta latriæ cultus. Dicitur autem Christus summus, non q̄ patre aut spiritu sancto sit maior, sed ne ratione assumptæ naturæ minor putetur sim pliciter, quanuis secundū illā sit minor, quemadmodū ipse loquitur, Pater maior me est. Et rursus, quoniā pater & Christus ac spūs sanctus sunt vnus summus, non tres summi : sicut sunt vnus immensus, non tres immensi, [SPIRITVI sancto,] supple sit laus & decus, sicut patri & filio, [TRIBVS] subaudi personis, [SIT honor, vnus]. i. idē & indiuisus, seu eadē adoratio : sicut sunt vnus deus, & vnus creator. Veruntamē sicut sunt tres personę : sic quelibet earū potest singillatim adorari & honorari. Nā in missæ officio orationes specialiter dirigūtur ad deū patrē. Et in hymnis atq; sequētiis specialiter inuocamus spiritū sanctū, dicēdo, Veni sancte spūs, & emitte cœlitus lucis tuę radiū, &c. Item, sancti spūs adsit nobis gratia. In hymno

Luce. 1. Psal. 118. Rom. 12. Marci. 9. Bernard. Eccl. 28. Ro. 15. 1. Cor. 1. Eccl. 3. Eccl. 26. 1. Pet. 1. Iohan. 14

quoq; Veni creator ſpiritus. Præterea hymnum iſtũ de ſacratiſsima ac ſuauiſsima regina ac dña noſtra,eũ E
deuotione,feruore & alacritate depromamus tanto maiore,quanto ipſa vnica ac incomparabilis domina
cæteris ſanctis eſt ſublimior,nobisque amabilior.Nempe cum vnumquodque tantum habeat de amabili-
tate,quantum de bonitate:& tantum de honorabilitate, quantum de authoritate, dignitate ac maieſtate:
tantum quoque de ſuauitate,quantum conuenientia:conſtat,quòd quantum beatiſsima virgo hæc cæteris
ſanctis vniuerſis perfectior,ſanctior,maior & dignior eſt:tanto illis amabilior,honorabilior, ſuauiorq; con
ſiſtit.Si ergo tam vehementer diligimus illuſtriſsimam Catharinam, regalem ac ſpecioſiſsimam Vrſulam
& omnem eius feliciſsimam ſocietatem,imò & affectuoſiſsimam ac contemplatiuiſsimam Mariam Mag
dalenam,quàm ardentiſsime & ſpecialiſsime diligere nos oportet hanc vnicam & amantiſsimam dei, cui
tam inæſtimabilis ſanctitas & excellentia eſt præ omnibus illis. Certe (vt philoſophi quoque fatentur)
quanto eſt aliquid primæ eanſæ propinquius, tanto eſt ei in cunctis ſimilius. Porrò Mariam hanc vnicam
deo altiſsimo indicibiliter eſſe propinquã præ cæteris ſanctis,non ſolum hominibus,imò & angelis ſanctis
vniuerſis,ambigere nequit neq; negare,niſi qui nõ credit quod ipſa ſit veriſsima genitrix ſummi dei:quod
qui nõ credit, aut conuertatur & credat,aut pereat in æternũ.Ipſam ergo poſt verũ deum præ omni crea-
tura in eſſe creato ſubſiſtente (quod dico propter Chriſti humanitatem) ſumme amemus, iucundiſsime
laudemus ac ſalutemus, reuerentiſsime veneremur. Ipſa poſt deum ſit ſpes noſtra præcipua, conſolatiõ F
maxima,refugium ſingulare. Ad ipſam tanquam ad ſtellam maris in omni tribulatione, tentatione, ne-
ceſsitate,perplexitate,fluctuatione aſpiciamus,eam cum ingenti eõfidentia innocemus[1], eius humilitatem,
manſuetudinem,miſericordiam,caſtimoniam,charitatem totis viribus iugiter aſſequamur. Poſtremo val-
de pertimeſcamus eam inhonorare,ne ipſa offenſa deſtituamur tantæ aduocatæ, tamq; benigniſsimæ ma
tris auxilio.Nam & ſi ipſa non facile offendatur,nec prona ſit vlciſci:attamen filius eius iudex ſupremus
pro matre ſua valde zelans,eius iniurias,inhonorationes,paruipenſiones diſtricte vlciſcitur:& tanto diſtri
ctius,quanto ipſa gratioſior,benigniorque exiſtit.

DE B. V. MARIA, ad nocturnum matutinum hymnus.

Referuntur in eo præclara myſteria de partu filii dei:iuxta prophetarum vaticinium,ex Maria virgine,cuius prærogatiuas gratiarum & priuilegia diuinorum munerum proſequitur.

MYSTERIVM ECCLESIAE HYMNVM Chriſto referimus.] Myſterium eccleſiæ eſt ſacrum & incomprehenſibile illud ſecretum, quod credit eccleſia, ſeu populus Chriſtianus, videlicet ſanctiſsima incarnatio verbi æterni, & cætera ſacra, quæ Chriſtus pro noſtra ſalute aſſumpſit,feeit ac pertulit:vt ſunt natiuitas, circumciſio, oblatio eius in templo,inſtituno ſacramentorum,potiſsimum Euchariſtiæ,paſsio, &c. G
Hoc myſterium ſeu horum myſteriorum congeriem referimus Chriſto.i. ad laudem & gloriam Chriſti,qui ita ſe exinanivit prò noſtra ſaluatione:hymnum,id eſt,materiam & obiectum laudum & eantieorum,quas de iis deeantamus & offerimus Chriſto ac toti ſuperfelieiſsimę tri nitati:quæ tam alto & pio conſilio decreuit nos per hæc Chriſti myſteria redimere ac ſaluare. Vnde totis præeordiis gratias agimus & laudamus vnigenitum dei,qui tanto amabilior, honorabilior, ae precioſior nobis effectus:quanto plus ſe propter nos humiliauit,atque quo maiora ae plura pro nobis tolerauit opprobria & tormenta,irriſiones,eonculcationes,blaſphemias,mortiſque iacula,[QVEM] Chriſtum [GENVIT puerpera,] quæ primo peperit pnerum permanens virgo. Puerum plane in aſſumpta bumanitate:de quo prædixerat Eſaias,Puer nobis natus eſt.Secundum deitatis vero naturam, dominum maieſtatis æternæ.Propterea ſubditur,[VERBVM patris in filium,] virginis matris,vtputa ſuiipſius. Nec duo ſunt filiũ,ſicut nec duæ perſonæ:ſed verbum æternum in ſuo eſſe perſonali,increato, æterno ſubſtantificauit & ſuppoſitauit,hoc eſt,ſubſiſtere fecit naturam humanam,vt ſecum vnam faceret perſonam.[SOLA in ſexu fœmina electa es in ſeculo] id eſt,ò magna & glorioſa Maria,tu ſola in ſexu fœmineo, hoc eſt, inter perſonas fœminei ſexus,electa es ab æterno à ſuperueniente trinitate : in ſeculo, id eſt, inter perſonas in hoc ſeculo eonuerſantes.Vel in ſeculo,quia in ſeculo iſto aſſumpta es ad iſtud myſterium exeqnendũ,ad qnod ab ęterno fuiſti electa,[ET meruiſti dominum] vniuerſorum ex te incarnarum in annnntiatione angelica,quando conſentiendo dixiſti,Ecce ancilla domini,fiat mihi ſecundum verbum tuũ. Vnde angelus ſanctus dixit ad Ioſeph de te,Quod in ea natum eſt,de ſpiritu ſancto eſt. [SANCTO portare in vtero] tuo virgineo in ventre myſterii,in templo ſacratiſsimo veri dei, in thalamo ſponſi æterni, de quo dictum eſt in primo hymno, Vti ſponſus de thalamo egreſſus honeſtiſsima virginis matris elauſula. In hymno quoque ſecundo,Proeedens de thalamo ſuo pudoris aula regia.Sicque qui ab æterno manſit in ſinu & eorde patris,nouem menſibus habitauit in vtero virgineæ atqne mundiſsimæ matris. De quo ſancta Elizabeth, Benedictus (inquit) fructus ventris tui.Nonne ergo beatiſsima viſcera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni patris filium?Quæ portauerunt portantem ſe,qui cum ſit ſplendor gloriæ & figura, id eſt, imago ſubſtantiæ,id eſt,ſuperſubſtantialis dei patris,portat omnia verbo virtutis ſuæ,id eſt, præcepto ſuæ omnipotentię.Sic & ſe incarnari & in vtero ſno portare filium dei meruit pręclariſsima hæc Maria de eõgruo magis quàm de eondigno. Et quanuis per vniuerſas ſuas excellentiſsimas virtutes iſtud meruerit ſuo modo,ſpecialiter tamen & appropriate ae diſpoſitiue per ſuam profundiſsimam humilitatẽ, qna ſe ſub vniuerſis humiliauit hominibus,& ineffabiliter magis quàm aliquis vnquam purus homo deinceps:ſicq; tanta ſua humiliatione meruit exaltationem hanc maximam. Deinde per ſuam mundiſsimam caſtitatem ac nimiam prorſus puritatem,qna nituit:quæ tanta fuit,quòd (teſte Anſelmo) maior ſub deo nequit intelligi,puta ſub eius filio deo vtique incarnato:cuius & creatam puritatem ac ſanctitatem cõſtat multo fuiſſe

Eſa.9.
Luc.1.
Matth.1.
Lucæ.1.
Heb.1.

A maiorem puritate suæ benedictissimæ matris. Consummate vero id meruit sua ardentissima ac perfectissima charitate, id est, actuali dilectione, qua zelo diuini honoris atque humanæ redemptionis præ cunctis sanctis inæstimabiliter æstuauit. [VATES] antiqui temporis prædixerant, quod factum est: quia virgo cõciperet, & pareret Emanuel] id est, deum nobiscum existentem per nostræ naturæ assumptionem & conuersationem suæ personæ. De hoc in primis duobus hymnis satis dictum opinor. [MYSTERIVM hoc] incarnationis verbi æterni, & donum virginalis fœcunditatis materne, [MAGNVM est] magnitudine virtutis ac gratiæ, magnitudine potestatis diuinæ & prærogatiuæ humanę [MARIAE, quod concessum est] à deo omnipotente, [VT deum per quem omnia] id est, verbum æternũ, de quo fertur in Iohanne, Omnia per ipsum facta sunt. Et hoc certe, non vtique sieut per causam ministerialem & secundariam patre inferiorem, vt seeleratissimus mentitus est Arrius: sed sicut per eum cui ratio exemplaris causæ appropriatur. [EX se videret] id est crederet & contemplaretur, [PRODERE] id est proceedere. Egressus quippe Christi ex vtero virginis instantaneus extitit, nec corporaliter videbatur à matre: sed natum & ante se in terra situm omnium creaturarum dignissima, præstantissima virgo mox hilariter vidit, deuotissime adoraut, & paulo post in brachiis suis strinxit, inuoluit, atque in præsepio reclinauit: quem & propriis manibus suis leuauit de terra, eum eœpisset algere. Denique tria opera maxima & summe miranda deus effecit: quę sunt creatio mundi, incarnatio verbi, & transsubstantatio panis & vini in eorpus & sanguiné Christi. Et quærunt doctores, quod horum maius, mirabiliusque eonsistat. Ad quam quidam super seeundũ sententiarum, aliqui super tertium, nonnulli super quartum (vt Thomas) respondent. Quære ibidem.

Iohan. 1. Esa. 7. Iohan. 1.

B

C

Iohan. 1. Rom. 6. Luc. 2. Luc. 2. Matth. 2. Lucę. 2.

D

DE B. V. MARIA ad laudes matutinas Hymnus.

Gratulatur in eo virgini Mariæ duleissimæ, quòd plena gratiarum eum genuerit gloriosa peccatoribus filium, quem pastores atque Magi creatorem omnium in Bethleem requirentes, melodiis confessi sunt & muneribus: deinde ad piissimam dei matrem, vt populis suis pacis & indulgentiæ impetret auxilium, supplicatio dirigitur.

VERE gratia plena es] id est, ô tu sacratissima virgo, plena es gratia. i. supernaturali dono ae habitu gratiæ, sumendo gratiam extense, prout gloriam ac lumen gloriæ ineludit ac eomprehendit, secundum quòd gloria dicitur gratia consummata. Et apostolus protestatur, Gratia dei vita æterna. De plenitudine autem & exeellentia gratię incomparabilis virginis dictum est, [ET gloriosa permanes] id est, in perpetuum inuariabiliter felix, famosa, gaudiosaque perfeueras, [QVIA ex te nobis] id est ad nostram redemptionem atque salutem [NATVS est Christus,] seeundũ assumptam humanitatem, quoniam earo eius ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus est formata, [PER quem] secũdum suam diuinam naturam, [FACTA sunt omnia,] iuxta illud Iohannis, Omnia per ipsum facta sunt, vt frequẽter est expositum. [PASTORES qui audierunt] ab angelo eis dicente, Euangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie saluator, [GLORIAM deo eantauerunt] iuxta illud Lucę, Reuersi sunt pastores, glorificantes deum super omnibus, quæ audierant. [CVCVRRERVNT in Bethleem,] iuxta illud, Venerunt festinantes, [NATVM videre dominũ. Sic magi ab ortu solis per stellæ indieium,] qualiter factum sit hoc, Matthæus describit, in quo habetur, Cum natus esset Iesus in Bethleem, eece Magi ab oriente venerunt, dicentes, Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum. Etenim Christus multos Iudęorum, plurimosque gentilium saluaturus natiuitatem suam mox aliquibus ex Iudæis, ac quibusdam ex gen tibus reuelauit. Hinc subditur, [PORTANTES typum gentium] id est, representantes figuram gentilitũ, [PRIMI offerunt munera,] aurum, thus & myrrham: Auro designantes personam regis, thure dei, myrrha morituri, prout de isto in aurea legẽda & alibi eopiose habetur, nec huic immorari oportet. [ROGAMVS ergo populi] id est, ô confratres & proximi rogemus [DEI matrem ac virginem, vt ipsa nobis impetret partem] cordis & temporis atque æternitatis, [ET indulgentiam] plenam. Siquidem filius eius omnipotens eam honorans nil denegat ei, quod ipsa ex deliberatione absolute desiderat ac preeatur. Denique vt deuotissimus doctor religiosorum sanctus ait pater Bernardus, Securum habemus aeeessum. Nam mater ostendit filio pectus & vbera. Filius ostendit patri latus. & vulnera nec potest esse repulsa, vbi tot & tanta concurrunt claritatis insignia. [GLORIA tibi domine] sancte pater æterne, gloria vnigenito, &c. Postremo hunc hymnum deuotissime semper legamus & deeantemus, memores mysteriorum, beneficiorumque saluatoris ac gloriosissimæ virginis, beatitudini, sublimationi, dignitati, ae omni eius exeellentiæ tanto præcordialius eongaudentes: quanto intensius ae singularius eam diligimus. Et ita quotidie non tepide & remisse, quasi ex arida & solita frequentatione: sed tanto gratantius & feruentius, quanto frequentius memores simus eorum quæ in Christi natiuitate & apparitione facta eognoscimus. O quàm inæstimabiliter verbum incarnatum impleuit deificatissimæ virginis mentem, cuius sic impleuit, inhabitauitque ventrem: quàm indicibiliter copiosam contraxit suauissima virgo charitatis exuberantiam, misericordiæ affluentiam, sapientiæ illustrationem, omniumque charismatum plenitudinem diuinorum ex fonte sapientiæ verbo æterno, sic intra se habitante, & sibi tam proxime applicato.

COR B. V. MARIA, ad horas diurnas Hymnus. E

¶ Commemorantur in eo filii dei incarnatio, eximia clementissimæ matris gratiæ, & misericordiæ Mariæ dignitas, ad quam postremo fidelium fit supplicatio, vt eos precibus & meritis suis dignissimis hinc egredientes protegere, & ad gaudia perpetua deducere dignetur.

MEMENTO salutis author.] Dominus & saluator secundum vtranque naturam appellatur mundi saluator & nostrę salutis author differēter, vt patuit in duorum primorum expositione hymnorū, nempe vt deus, sic ipse & pater ac spiritus sanctus sunt vnus author, dator, obiectum, causa & fons oostrę salutis: verum secundum naturam assumptam, sic sicut ipse solus factus est homo, sic ipse solus est author & reparator ministerialis, meritorius, instrumentalis, meditatiuus ac impetratiuus nostrę saluationis, mediator dei & hominum, qui satisfecit pro nobis, & aduocatus noster est apud patrem. Itaq; ò Christe author humanę salutis vtroq; modo, quē oramus dicentes, Libera me de sanguinibus deus deus salutis meę, memento. i. exaudiendo nos gratioſe ostende te memorē, [QVOO nostri quondā corporis ex illibata virgine nascēdo formā sumpseris,] hoc est, ꝙ assumpseris quondā, videlicet in hora incarnationis, & vbi aduenit pleonitudo tēporis, imperante Octauio circa exordium vltimæ ętatis mundi formam nostri corporis. i. figurationem & liniamenta corporis humani. Vel, formam .i. naturā & veritatem corporis nostri, vtputa verā atq; passibilē carnem humanā, non phantasticam, nec de cœlo allatam, sed nostræ confimilem, quantū ad essentię veritatē non quantū ad fomitis corruptionem. Vel, formā nostri corporis. i. animam rationalē, quę humani corporis substantialis est forma. In eodē quippe instanti assumpsisti corpus & animā, hoc est, carnē animatā nascēdo ex virgine illibata. ¶ Duplex ponitur natiuitas. Prima in vtero, dū scilicet caro organizata & satis dispositā suscipit formā substantialē: & tunc homo vere generatur. i. de nō esse in esse producitur, & esse substantiale sortitur. Secūda natiuitas vocatur ex vtero, qua infans prodit ad lucē: quæ generatio est manifestatio generationis factæ in vtero. Porro Christus assumpsit carnem & animam in vtero virginis, carnem ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus. Animā autem à superbeatissima trinitate. Eodem demū momēto quo carnē assumpsit, fuit ipsa caro infinita dei virtute pfectē organizata & cōplexiooata atq; ab anima informata: sic nascendo ex virgine non sumpsit Christus corporis formā, nec animā rationalē: sed in virgine: nisi quantū ad manifestationē. Idcirco quod dicitur, ex virgine potest exponi: in virgine: vel, de forma corporis quantū ad cōpletionē augmēti formarionis illius. Pręterea si hoc verbū, sumpseris, referatur ad illud cōplexū, ex virgine, nō potest, pprie exponi de forma substātiali corporis Christi seu anima ratiōali, qnę nō fuit ex virgine sumpta. Si vero referatur ad hoc verbū, nascēdo, potest exponi de anima, iuxta modū nūc tactū. [MARIA mater gratię,] cū effectiua causa gratię gratū facientis, nō est nisi deus: cui proprium est creare, & gratia ipsa creetur & infundatur, quēadmodū charitas. Ideo Maria nō est mater gratię per principalē causalitatem & authoritatē, sed per priuilegiatam potestatē impetrandi & procurādi ac dandi hanc gratiā, per modū mediatricis ac efficacissimę aduocatę, ratione suę maternę sublimitatis, qua cōparentalis est patri ęterno, & mater vera vnigeniti filii eius: quod est dignitas quodāmodo infinita, vt dictū est. Est etiā mater gratię, quia præ cæteris sanctis multo frequentius, multoq; pluribus ac copiosius eā impetrat & transfundit: & quoniā regnū misericordiæ ei cōmissum est. Vnde subiūgitur, [MATER misericordię,] eo modo, qno mater es gratię, quoniā in re ipsa viscęribus pietatis & misericordię affluis & superabundas: & quantū in te est, promptissima semper es miserendi, misericordiam impartiri, indulgere, exaudire, & omnē pietatis effectū vndiq; exercere: ficq; de plenitudine tibi concessa cnpiosissime cōmunicare, nec aliquē miserum, quantūlibet impiū, vitiosum ac vilem despicis aut relinquis, si ex corde inuocauerit. Sic ergo mater gratię & misericordię nominaris, sicut in tua persona illud Ecclesiastici dicitur, Ego mater pulchrę dilectionis & timoris & agnitionis, &c. Specialissime tamen mater gratię & misericordię phibens ob causas præbabitas, [TV nos ab hoste ,prege]. i. ab omni diabolica tentatione defende, & ab omni inuisibili hoste: nō vt penitus oō tētemur, quoniā omnes qui deo placuerunt, per multas tētationes & tribulationes transierūt fideles: & qui nō est tentatus, quid scit? nec coronetur, nisi qui legitime certauerit: sed ne tētatione vlla vincamor: quod est nō indnci in tētationē. Protege quoq; nos ab hoste. i. ab omni aduersario nostrę salutis, quantū ad hoc ꝙ aduersatur, vt nihil ,pficiat inimicus talis in nobis. i. caro, mūdus, voluntas ,ppria, fomes aut acies vitiorū. Protege ergo nos meritis tuis ac pcibus, virtutemq; & gratiā resistendi ac prealēdi in omni tentatione adipiscēdo ac tribuēdo: quatenus deus sic faciat nobis ,puentū ac triumphū in tentationibus cunctis & conterat Satanā sub pedibus nostris velociter, [ET hora mortis suscipe]. i. in hora illa sub alis tuę maternæ & misericordissimæ pietatis & charitatis nos tanto specialius & incessabilius accipe, tene, cōserua: quanto tunc maius extat periculi, maior necessitas, impugnatio grauior, natura debilior. Animas quoq; nostras de corporibus suis egredientes clementissime suscipe, deduc, inducq; prędicta: & corā eo, quantū fieri poterit, excusa, releua, consolare, nec purgatorio adiudicatis obsistas. [MARIA mater dñi, æterni patris filii]. i. mater Christi, qui est vnigenitus filius patris ętemi, [PER opem]. i. impende auxiliū [NOBIS omnibus ad te cōfugientibus]. i. gratiā pœnitendi, profitendi, perficiendi ac pseuerandi feliciter impetra nobis. [PER TVVM virgo filiū]. i. ò beatissima virgo, per ea & ,ppter omnia illa quę vnicus filius tuus ,p nostra assumpsit, fecit, pertulitq; salute, & eius amore atq; intuitu, & ob omnē muuā dilectionē eius ac tui, [PER patrē, per paracletum]. i. ,pprer amorē, bonitatem, & benignitatē patris ac spūs sancti: & ,ppter honorē, laudē, & gloriam eorūdem, [AOSIS (nobis) prędens ad obitū]. i. in hora obitus nostri digneris nobis adesse piissime, ꝙ misericordiarū tuarū effectus, & omni mū tunc opportuno, [NOSTRVMQVE moni exitū,] repellēdo insidias inimici, & misericordissime assistēdo in illo tā discriminoso extremæ necessitatis articulo: post quē nunquā est reditus pereunti, &

Eccl. 24.
Iudith. 8.
Eccl. 34.
2. Tim. 2.
Matth. 6.
Psalm. 88
1. Cor. 10.
Rom. 16.

A in mortali vitio decedenti ad misericordiã ac salutem,de lege cõmuni.Confer ergo,ò domina, & tune ita
asiste,vt in charitate & gratia expiremus:quia in qua dispositione,affectione,cõuersione anima discedit à
corpore,in ea manet perpetue,prout Eccleslastes testatur, Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilo- Eccl.11.
nem,in quocũque loco ceciderit,ibi erit.Ideo (vt Damascenus expresit) quod angelis fuit casus, hoc ho Damasc.
minibus est mors.Atque vt sanctus adserit Augustinus,In eo, hoc est in illa habitudine & dispositione,in- August.
ueniet vnumquẽque extremus dies.i.dies iudicii,in quo eum inuenerit suis vltimus dies. [GLORIA tibi
domine.] Ecce hunc sententiosum,affectuosissimumq; hymnum cum omni attentione,cõpunctione, fer-
uore legamus,cũ grata recolentia dominicę incarnationis,eũ reuerentiali consideratione excellentię vene
randissimæ virginis,cũ profunda ponderatione periculorum nostrorũ , eum intenta atque assidua mortis
memoria,& cũ pręparatione ad eam idonea.Non illos sequamur,qui orationes & horas suas quotidianas
ad tempus aliquantulum solent deuote persoluere,paulatim vero deinde tepescunt. Addamus ergo quo-
tidie ad profectum,ad spiritualẽ feruorem,ad solicitudinem salutarem:& quo morti amplius propinqua-
mus,eo in omnibus magis timorati,custoditi,solliciti ac feruidi simus : quia qui timet deum, nihil negligit.
Nec eminentius possumus gloriosissimam virginem honorare,nisi coram præsentia filii eius taliter con-
uersando.Postremo,vt dignissimæ virginis misericordias taliter valeamus suscipere , satagamus & nos in
omnibus esse misericordes:non indignando,non vlciscendo,nec contra quenquam passionate, pueriliter
B ve rancorosum quid in corde gestando:nec vincamur à malo,sed vincamus malum in bono.

De s. cruce Hymnus.

Commendatur in eo miris præconiis sanctissima crux,in qua totius humanæ redemptionis sacramentum est consummatum.

Avthor fortvnatvs episcopvs.

Carmen trochaicum almanico & curipidio alternatim currens.

» RVX fidelis.] Qualiter crucem alloquamur,laudemus,salutemus & extollamus,
tactum est in expositione hymni,Vexilla regis prodeunt. Itaq; dicitur, ò crux fide-
lis.i.fideliter cooperans humanæ saluti,& habens vere illos effectus, qui ei ascribun-
tur:& hoc virtute Christi in ea suspensi,vtputa instrumentum nostræ saluationis.Et
rursus,crux vocatur fidelis materialiter, quia de ea pro parte est fidelis fidelium , q
» scilicet per crucis patibulum dei filius nos redemit. Dicitur igitur crux fidelis ratio-
ne suorum effectuum:cuius fide atque signaculo ac virtute dęmones refrenantur, &
innumerabilia mira ac magna fiunt & facta sunt,[INTER omnes arbor vna nobi-
lis].i.præ cunctis arboribus clara & efficax,non ex sua natura ac specie,cum multæ sint arbores, præser-
C tim in paradiso,ea nobiliores:sed ratione eorũ quæ Christus gessit in ea, cuius sacratissimi corporis tactu
crux ipsa nobilitata & consecrata est vehementer,ac sancti sui cruoris perfusi humore,eo modo quo taliũ
excellentiarũ res inanimata capax potest cõsistere:inquantũ diuina ordinatione ac iussione,assumitur,ap-
plicatur,ac deputatur ad talia pagenda tanquã mediũ instrumentale:quem admodũ de arca Mosi legitur.
Deniq; quarundã corporalium ac naturaliũ rerũ sunt miræ & magnæ vires,vt constat de herbis & gẽmis
nonnullis:atq; in libro Tobię narratur de felle piscis:quanto magis prestantissimũ lignum crucis ex cõta Tobię.11.
ctu & linitione deificatissimi corporis & sanguinis dei incarnati credẽda est pręclarissimas vires esse sor-
» tita.[NVLLA sylua talẽ profert frõde flore germine].i.nullũ nemus nec vlla terra,imò nec paradisus ter-
restris ,producit arborẽ tam pręclarã & efficacem, ,pter supernaturales excellẽtias & virtutes cruci cõsec-
sas:per quam & sublimia valde miracula in eius inuẽtione & exaltatione sunt facta.Porrò frondes,flores,
& germina sanctę crucis sunt spũaliter intelligenda:quãquã & arbor illa adhuc terræ infixa habuerit cor-
poraliter ista. Nam & brachia crucis,quibus sanctissima Christi brachia erant affixa , sunt quasi frondes
ipsius:spiritualiter vero frondes eius sunt gentes per crucẽ saluatæ,per latitudinẽ terræ. Flores autẽ crucis
sunt ornamenta gratiæ ac virtutũ virtute ac fide crucis collatæ hominibus.Germina quoq; spũales filii ac
» filiæ Christi,quos per crucẽ redemit,regenerauit, saluauit. [DVLCE lignum] inquantũ per illud saluatũ
est genus humanũ à vitiorũ absinthio,ab amaritudine infernali,à dominatu diaboli:sic gloriamur in cruce
» quæ dulcis est per suos effectus animæ contẽplanti.[DVLCES clauos.] De clauis quibus in cruce confi-
D xus est Christus,certũ est q; inæstimabilẽ ingerebant tenerrimis viuacissimis manibus ac pedibus eius do-
lorẽ.Qui claui nihilominus dulces cẽsentur modo prętacto,sicut & crux:pręsertim quia p eos instrumen
taliter recuperati sumus & reducti ad diuinorũ suauitatẽ charismatũ in præsenti , & ad incõprehensibilem
» dulcedinẽ delitiarum cœlestium in futuro, [DVLCE pondus].i.corpus dñicũ in se vere dulcissimum, ab
omni labe prorsus immune,plenũ omni redundantia virtutũ & gratiarũ, verbo æterno ac animæ Christi
prorsus obedientissimũ,atq; in omni ope bono fidelissime cooperatũ:quod & suauissimos habet effectus.
» [SVSTINET].i.portat. [FLECTE ramos arbor alta,tensa laxa viscera.] Verba ista sumẽda sunt non
iuxta superficiẽ literæ,sed iuxta cõpassionem dicentis.Alioqui impossibilitatẽ & absurditatem videretur
includere:quia nec lignũ illud intelligit,quæ ad ipsum dicuntur,& ipsum p innumerabiles modo partes di
uisum in ipsis electis reseruatur.Nec corpus Christi iam in ipso extẽsum est.Dicuntur ergo hęc ex perso-
na deuotæ animæ,quasi in sua apprehensione & imaginatione sub cruce stantis,innocentissimo Christo in
ea pendẽte & inæstimabiliter patiente ex violẽtissima sui sacratissimi corporis & venerandissimorũ mem
brorũ distensione & trãsfixione.Cui anima ex naturali pietate & inquantũ innocentissimus fuit, intime cõ
dolens loquitur ista:quasi in mẽtis excessu victa affectu,rationem non pensans: vt passio tanta aliqualiter
releuetur.Itaq; ait,Flecte ramos arbor alta.i.ò tu crux lignũ viuificum,fructuosissima arbor per similitu-
dinẽ nominata,vt tactũ est super illud hymni, Vexilla. Arbor decora & fulgida. Arbor inquam alta vir-

tute & dignitate atq; effectibus, flecte ramos .i. partes tuas in latū seu transfersum extensas, flecte .i. mollifi E
ca, vt fiant flexibiles & cōtrahantur, ne brachia saluatoris maneant in eis tam violenter distenta, tensa laxa
viscera .i. remissius tene extentas in te interiores partes corporis dñi, [ET rigor lentescat ille] .i. rigiditas, »
duritia, inflexibilitas illa mollior & remissior fiat, [QVEM dedit natiuitas] .i. tibi innata seu ex natura tua »
contracta, [VT superni mēbra regis miti tendas] .i. quatenus extensa teneas mēbra Christi regis cœlestis. »
[STIPITE miti] .i. flexibili, non tā pœnali. [SOLA digna fuisti ferre secli pretium] .i. tu dūraxat sola in- »
uenta es portare mundi saluatorē, non ,pprio merito, quæ portare non sufficiebant, nec mereri proprie potuisti, nec »
demereri: sed dei prædinatione, [ATQVE portū præparare nauta] .i. tanquā nauis gubernator præpa- »
rare .i. disponere & obtinere, tanquā instrumentū & armatura patsionis atq; victoriæ Christi, portum .i. lo-
cum quietis, mansionē cœlestem, [MVNDO naufrago] .i. generi humano in hoc mundo tanquā in inquie- »
tissimo pelago periclitanti, tentationibus q; quassato. [QVEM] mundū [SACER cruor perunxit] .i. san- »
ctus sanguis sua virtute & efficacia liniuit, perfudit, purgauit, [FVSVS agni corpore] .i. ex Christi mansue »
tissimi agni corpore vulnerato, flagellato, spinis coronato, clauis confosso, exhausto, in cruce distento, &
Psalm. 21. arefacto, in tantū vt dicat Psalmista, Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Auit tanquā
Hiere. 11. testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis. Et rursus apud Hieremiam, Ego quasi agnus
Esa. 53. mansuetus qui portatur ad victimā. De quo & per Esaiam fuit prædictum, Quasi agnus ad occisionē du-
1. Petr. 2. cetur, & tanquam ouis coram tondente se obmutescet. Quod princeps apostolorū complectū protestans, F
Redempti, inquit, estis precioso sanguine, quasi incontaminati & immaculati agni Christi. [GLORIA »
& honor deo,] absolute accepto qui est vnus in essentia & trinus in personis. [VSQVEQVO] .i. omnifa- »
rie, iugiterque [ALTISSIMO] qui de qualibet increata persona, totaq; trinitate prædicatur. Vnde de p- »
sonis subiungitur, [VNA] hoc est, simul [PATRI filioque inclyto paracleto] .i. etiā nobilissimo consola- »
tori spiritui sancto, [CVI] deo [LAVS est & potestas per æterna secula] .i. in perpetuum, vt supra. Itaque »
conformemus cordis nostri affectiones authori & sensui hymni istius, Christo propter nos passo & eius
acerbissimæ passioni vehementer compatiendo, inquātum passio illa tenerrimæ suæ naturæ humanæ fuit
tam indicibiliter pœnalissima acutissimē penetratiua, crudelissimē interfectiua. Vnde & ipse ex sola eius
imaginaria præintuitione tanto horrore in natura assumpta concussus est (quæ & viuacissima atque for-
tissima, tenerrima quoque ac passibilissima fuit) quōd protinus factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis
Lucæ. 22. decurrentis in terram. Veruntamen inquantum passio illa fuit totius humani generis redemptiua gloriari
Galat. 6. in deo regratiarique Christo debemus de ea: sicut cantat ecclesia, Nos autem gloriari oportet in cruce do
mini nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra. ¶Denique passionem nostri saluato-
ris debemus quotidie variis modis recolere. Primo, ad actualiter recordandum, quia passima ingratitudi-
nis pars est non attendere beneficia impartita. Secundo, ad compatiendum (vt tactum est) in quantum
sanctissimus ac innocentissimus dei filius tam pœnosissime cruciabatur. In quo tamen compassionis do- G
lor passionis excessit dolorem. Tertio ad imitandū, vt consideradno quām charitatiue, humillime, patien-
tissime, mansuetissime, fortissime, obedientissime Christus omnia tolerauit, discamus & satagamus in af-
flictionibus, castigationibus, correptionibus, omnibusque aduersitatibus tanquā in cunctis diui-
tiis gloriari. Præsertim, qa hæc vniuersa quę patimur multo minora sunt, q̄ meruerūt scelera nostra. Quar
to, ad gloriandum (sicut tactū est) inquantū tot tantaq; bona ex ea sunt consecuta. Quinto, ad regra-
tiandū toti superglorioſissimę trinitati, cuius prędinatione æterna p hūc admirabilē modū sumus salua-
ti, quę voluit regē regū pro nobis fic pati. Sexto, ad admirandum, q̄ pro nobis vilissimus voluit vnigenitus
dei fic conculcari, sperni, ac lacerari. Septimo, ad inflammandū, vt hæc omnia contēplantes Christi amore
valide inflāmemur. Octauo, ad contemplandum, quia in hoc mysterio redemptionis humanæ per Christi
passionem refulget altitudo sapientiæ ac scientiæ dei, & infinita misericordia ac iustitia eius. ¶Præterea
perpendamus, quis, qualis, & quantus sit iste qui pro nobis taliter est tractatus, qua causa, quo fructu, quo
fine. De his omnibus in aliis diuersis opusculis est tractatum, idcirco hic ea tetigisse sufficiat.

¶DE OMNIBVS SANCTIS Hymnus.

¶Dirigitur in eo ad omnes sanctorum ordines oratio, nempe ad deum, ad sacrosanctam dei matrem, ad angelicos spiritus, ad sanctos prophetas, apostolos, martyres, confessores, & virgines, vt à H
nobis hostium nostrorum propellant ferociam atque molestiam, æterniq; regni
consortium nobis indulgeant, & suæ gloriæ participationem.

HRISTE redemptor omnium] Qualiter Christo conueniat esse omniū homi- »
num redemptorem, expositum est super illud in primo hymno, Christe redemptor
omnium exaudi preces supplicum. [CONSERVA tuos famulos] .i. nos tuos mini- »
stros & vniuersos fideles à malis præserua, in gratia virtutibusq; custodi, ne peccan-
Psalm. 16. do spiritualiter annihilemur esse gratiæ amittendo. Idcirco orauit Psalmista, Custo-
Psalm. 15. di me domine, vt pupillam oculi. Et rursus, Conserua me domine, quoniam sperai
in te, [BEATAE semper virginis placatus sanctis precibus] .i. nobis indulgens, nec »
propter offensas nostras conseruationem hanc subtrahens nobis, sed iugiter in adiu-
Psalm. 66 torium nostrum superintendens. Hinc sancti veteris testamenti toties oraueruntnon relinqui à deo, quod
petimus nobis conferri metitis & precibus beatissimæ virginis, quæ est communis fidelissima ac poten-
tissima aduocata totius ecclesiæ ac omnium nostrum. [BEATA quoque agmina, [cœlestium spirituum] »
Hoc est, ò chori & ordines angelorum sanctorum, [PRAETERITA, præsentia, futura mala pellite] id »
est, præteritarum culparum indulgentiam nobis acquirite, imò & gratiam, non recidiuandi, præsentia etiā
seu eminētia mala vestro patrocinio euadamus, nec immoremur alicui culpę, imò aduertamus nocumen-

A ta peccati,vt inde eeſſemus gemendo,orando,ac bonis actibus inſiſtendo.Sic quoque vitemus mala futura,hoc eſt,quæ incideremus niſi veſtris auxiliis iuuaremur.Qui autem de præteritis veraciter dolet, futura pręcauet diligenter.Deprecamur etiã à malis pœnæ & aduerſitatibus liberari,ne ſupra modum grauemur & vltra vires,ne in illis per impatientiã corruamus ac ſuperemur. [VATES æterni iudicis] hoc eſt, ô ſancti prophetę iudicis ſummi [APOSTOLIQVE dñi (Ieſu Chriſti) ſuppliciter] .i.humiliter & affectuoſe [EXPOSCIMVS] Oratio nanque eſt interpres ac nuncius deſiderii ſalutaris. Ideo niſi ex affectu pio eremus, dici oratio non meretur [SALVARI] hoc eſt,beatitudinẽ obtinere [VESTRIS precibus] non tamen abſqne propriis meritis,ſine quibus nemo adultę ætatis,cõposq; rationis ſaluatur. Idcireo precamur nohis donari gratiã ac virtutes,per quas debite conuerſemur atq; ſaluemur, veſtra ſectãdo veſtigia in ſanctitate,obedientia,& vera ſemper inſtitia. [MARTYRES dei inclyti] hoc eſt,ô vos inelyti martyres,dei tanto nobiliores,quaoto plura ac grauiora pro fide tormenta alacrius,conſtãtius, feruẽtius toleraſtis,[CONFESSORESQVE lucidi].i.lumine gloriæ nunc ſplendidi , & tanto lucidiores, quanto in iſto exilio fuiſtis in cõuerſatione puriores,exemplariores,perfectiores,[VESTRIS orationibus nos ferre in cœleſtibus] hoc eſt,orationum veſtrarũ auxilio impetrate nobis cuncta neceſſaria ad ſalutẽ , vt ad veſtrã perdocamur ſocietatẽ.[CHORVS ſacratus virginum] hoc eſt, ô tu ſacra virginũ vtriuſq; ſexus multitudo ordinata,ac deo nunc pfecte dicata, [ELECTORVMQVE omniũ.i.cæterorum electorũ felicium, [SIMVL cũ ſanctis omnibus] hoc eſt,ô ſancti vniuerſi ſimul,& ſeorſum acceepti.[CONSORTES Chriſti faCite].i.procurate vobiſcũ nos fieri cohæredes filii dei,vt diuinæ conformemur naturæ per dona gloriæ, ac beatificam viſionem,quæ cooformatio tantæ eſt excellentiæ,vt aſsimilatio,qua deo nunc aſsimilamur per munera gratiæ,per virtutes ac merita,qnaſi nulla ſit cõparatione illius.Propter quod ſanctus Iohannes in ſua prima fatur epiſtola,Nunc filii dei ſumus,& nondũ apparuit quid erimus. Scimus quoniam cũ apparuerit ſimiles ei erimus:quia videbimus eum ſicuti eſt. Illa quippe contẽplatio,dilectio,trãsformatio beatorum in deũ,tantæ eſt claritatis,tanti feruoris,tantę prędominationis,vt contẽplatio,atque dilectio dei in ſeculo iſto,& ſi quæ transformatio eſt in eũ,ſit prorſus obſcura,tepens,remiſſa.[GENTEM auferte perfidam credentiũ de finibus] non ſolum paganorum,gentẽ hæreticorum,& prorſus ineredulorũ,verumetiã prauorum Chriſtianorum,qui dicunt ſe noſſe ac diligere deum,factis vero negant . Hos auferre , non vt prorſus non ſint,ſed ne perfidi maneant,imò cõuertantur, & fide & opere Chriſtiani eõſiſtant, [VT Chriſti laudes debitas] hoc eſt,laudes & venerationes, quas Chriſto exhibere tenemur , [PERSOLVAMVS alacriter].i.viuaciter & iocunde. Quemadmodũ ſcriptum eſt in pſalmo ſepruageſimoprimo,Exultabunt labia mea,cum cantauero tibi. Et itẽ in Eccleſiaſtico habetur, Laudabit vſque ad mortem anima mea dominum.Sic demum te verbis cordis ac oris laudemus,ne te factis inhonoremus,& per omiſſiones peccemus,ne nobis improperes,Populus hic labiis me honorat,eor autẽ eorum longe eſt à me , per inobedientiæ auerſionem.[GLORIA patri ingenito] hoc eſt,non geniro,nec ab alio emananti . Pater enim à nullo eſt factus,nec creatus,nec genitus,[EIVSQVE vnigenito,&c.] Ecce hunc hymnum cũ præcipua mentis eleuatione ad totã triumphantem eccleſiã decantemus,perluſtrando,viſitando,perambulando, cõtemplationis volatu vniuerſam illam eccleſiã triumphantem. In primis regem eius,regem vtique omniũ ſecu lorum Chriſtũ deum & hominem in deitatis natura patri atq; ſpiritui ſancto penitus eoæqualem,conſubſtantialem,& coæternum,qui in natura aſſumpta,iam prorſus glorificatiſsima,ineffabiliter totius paradiſi cœleſtis iucunditatẽ accidentale præmium auget. Deinde eius exeellentiſsimã genitricem , toti illi ſupermundanæ curiæ vehementer dilectam,honoratã,ſuauem,cui thronus poſitus eſt iuxta thronum vnici filii ſui,qui ſibi iouicem glorioſi congaudent. Præterea penſemus,qualiter palatium illud cœli empyrei pulcherrime decoratur angelorũ ſanctorũ agminibus,ſplendidiſsimis ſupernorũ ſpirituum choris & innumerabilium miliũ nobiliſsimarum,illarũ deiformium mentiũ delicioſis ordinibus.Deinde inrueamur ſanctorum patriarcharum ac prophetarum venerandũ iucundiſsimumque exercitum.Glorioſiſsimam electiſsimorum Apoſtolorum phalangam,purpuratum ac regium ſtrenuiſsimorom martyrum cœtum victorioſum.Dcuotiſsimorum quoque ac ſplendidiſsimorum cuneum confeſſorum . Mundiſsimom item exercitum virginum clariſsimarum,quæ omnipotẽtis ſponſi ac regis altiſsimi ſunt ſponſæ ac filiæ & familiares amicæ.Reliquorum etiam innumerabilium turbam ſanctorum.Omnium horum accendamor amore , ad eorum glorioſum ſoſpiremus conſortium.Attendamus,quia & ipſi aliquando in hoc ſeculo ſimiles nobis fuerunt mortales propriis viribus nil valentes.Penſemus quàm ſtrennue viriliterque egerunt, quàm conſtantes & feruidi extiterunt.Et noſtram deploremus ignauiam,negligentiam,& torporem. Veruntamen non deſperemus,ſed eorum ioflammemur exemplis,& conſiderantes,quàm inæſtimabilem , & æternam gloriam,& ſalutem,honorem,ſecuritatem,in huius vitæ hreui curriculo,buinsque ſtadii pauco labore ſint adepti,reſipiſcamus ab incuſtodia & inſipientia noſtra.Accingamur ad meliora , & quid debeamus altiſſimo,quid noſtra requirat vocatio perpendentes, incipiamus domino deo quotidie quaſi cum nouo ſeruire feruore,& coram eius præſentia ſolicite amhulare.

B

C

D

DE OMNIBVS SANCTIS Hymnus alius.

Iſte omnino ſimilis eſt formæ cum prȩcedeote,& amhorum ferè eadem eſt ſententia,eademq; materia,ſupplicatio ſcilicet ad omnes ſanctorum gradus,vt orent pro nobis.

IESV ſaluator ſeculi] Hie hymnus à prȩcedenti in ſenſu permodice differt.Et quod in exordio dicitur,Ieſu ſaluator ſeculi,idem eſt cum exordio illius hymni,Chriſte redemptor omnium,[REDEMPTIS ope ſuhueni] hoc eſt,nobis merito ac virtute tuę paſſionis,imò & totius ruę connerſationis in mundo hoc à reatu peeeati,& poteſtare diaboli liberatis ſuecurre. Tota etenim vita ſaluatoris ab exordio incarnationis fuit continua expiatio , oblatio,ſa-

1.Iohan.3

Pſalm. 71

Eccl.51.

tisfactio pro generis humani peccatis. Quæ expiatio, oblatio, satisfactio in hora passionis extitit consummata, [ET ô pia dei genitrix] quæ in viscera charitatis & pietatis quasi tota cõuersa es, [SALVTEM posce miseris]. i. miserrimis nobis orãdo impetra gratiã & salutem. [OMNES omnes angelici] Omnes angeli sunt vnus cœtus vniuersalis, totalis, sub rege vno omniũ creatore ordinatissime dispositi, ac saluberrime triumphantes. Quanuis sunt plures cœtus particulares, sicut & plores chori ac ordioes. Vnde dixit saluator tẽpore passionis, Possum rogare patrem, & exhibebit mihi plusqoam duodecim legiones angelorũ. E

¶ Deinceps, vt digoissimus Dionysius est effatus, in quolibet choro sunt primi, medii, ac vltimi: qui etiam præstatur, ꝙ quanto chorus seu ordo angelorũ est altior, tanto plures in se cõtinet & iocludit psonas, imò vt ex eisdem magni Dionysii verbis sanctus atque gloriosus Thomas fatetur, Quemadmodum corpora cœlestia quasi incõparabiliter excedunt corpora inferiora in magnitudine, sic beatissimi atque sanctissimi spiritus illi angelici omnẽ inferiorum numerum in multitudine. Merito ergo ait sacra scriptura in Iob vicesimoquinto capitulo, Nunquid est numerus militũ eius? ¶ Præterea, Nequaquam putaodum, ꝙ ex angelis sanctis, & animabus beatis duplex constet Eeclesia, sed vna totalis integra, & perfecta resultat ecclesia ex ipsis, ita quòd animæ sanctæ atque beatæ ad angelorũ ordines assumuntur altiores aut inferiores, iuxta suorum exigentiam meritorum, & prout in charitate fuerunt magis aut minus perfecti. Nisi quod aliqui probabiliter opinantur, quòd animæ innocentũ quæ nullo propno merito consequuntur salutẽ, specialem constituant chorum. Hoc quoque quod de assumptiooe hominũ electorum ad ordines beatorum asserui, beatus ae gloriosus Gregorius in Homilia, ae sanctus Ambrosius super psalmum, Beati immaculati in via, testantur. Idcirco quòd in sermone de assumptione sacratissimæ atq; glorioſissimæ virginis Mariæ, gloriosus ac beatus ait Hieronymus, Quòd quanuis sanctis hominibus similitudo felicitatis angelicæ promittitur, veritas tamen negatur, satis obscurè prolatũ videtur: imò nec animæ sanctæ ad choros angelorum bearorũ verè assumerẽtur, ruina angelorũ ex singolis aut saltem pluribus choris facta, ex animabus sactis atq; beatis nõ instauraretur. Beatissimi quoq; & glotiosissimi Apostoli infimis angelis sanctis inferiores essent in gloria. [PATRIARCHARVM cunei & prophetarũ merita] hoc est, ipsi patriarchæ & sancti prophetæ [NOBIS precentur] preeando pro nobis obtineãt [VENIAM.] [BABTISTA Christi præuius] hoc est, beatissimus Iohannes Baptista propbetarũ ac patriarcharum eximius, quippe quo inter natos mulierum maior. i. sanctior non surrexit, [ET elauiger æthereus] hoc est, sacratissimus Petrus apostolos, cui plenitudo ecclesiasticæ potestatis à Christo præ cæteris est collata, quẽ & Christus Iesus instituit generalem, plenũ, ae summũ suum vicariũ super vnioersos fideles: dicendo, Pasce oues meas. Vt sanctus & gloriosus Cyrillus in libro disseruit Thesaurorum. Sanctus atq; beatus Bernardus in libro de cõsideratione. Et sanctus Thomas super quartũ. Atq; in Summa contra Gentiles. In Summa etiã contra Græcos, [CVM cæteris Apostolis] hoc est, alii quoq; sancti Apostoli simul cũ illis, [NOS soloant nexu criminis]. i. precibus suis ae meritis impetrent nobis diuinitus, vt ab omni vinculo absoluamur culparũ. De quibus in libro fertur Prouerbiorũ, capitulo quinto, Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorũ constringetur. [CHORVS sacratus] hoc est, multitudo seu vniuersitas [MARTYRVM] beatorum [CONFESSIO sacerdotum]. i. sancti sacerdotes, prælati, confessores, pastores, prædicatores felices, [ET virginalis castitas]. i. sanctæ virgines merito castimoniæ ae sanctimoniæ suæ [NOS à peccatis abluant.] [MONACHORVM suffragia] hoc est, omnium religiosarum personarum subsidia preces ac merita. [OMNESQVE ciues cœlici]. i. habitatores cœli empyrei: quod sicut est nobilissimum ae sublimissimum corpus, sic est congruentissimus locus corporũ glorificatorũ, & omniom ciuiũ supernorũ, [ANNVNT votis supplicum] hoc est, püs desidetiis nostris supplicantium eis acquiescant ac cooperentur, [ET vitæ poscant præmium]. i. mercedem cœlestem seu beatificam visionem, quæ est præmiũ vitæ gratiæ, seu præmiom vitæ glorioſę, construendo hoc intransitiue. i. præmium quod est ipsa vita gloriæ, seu vita gloriosa. F G

Matth. 16

Prouer. 5.

Iohan. 15. De qua loquitur Christus fons vitæ, apud Iobannem, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verũ deum.

Esa. 64. Quod præmium tale ac tantum est, vt Esaias & Paulus testati sunt, Oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec

Sapien. 3. in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Certe ait sacra scriptura, Bonorum ope-

2. Para. 15 rum gloriosus est fructus. Cumque spes præmii minuat vim flagelli. Propter quod secundo Paralypome-

1. Cor. 15. non dicitur, Non dissoluantur manus vestræ, erit enim merces operi vestro. Prima quoque ad Corinthios decimoquinto capitulo, Stabiles estote & immobiles abundantes in opere domini semper, scientes quòd labor vester noo est inanis in domino. Hinc noo fatigatur animus noster. Non enim sunt condignæ pas-

Hebr. 12.

Rom. 8. siones, aut digni labores huius temporis ad gloriam illam futuram. Verum absit, vt deo principaliter obsequamur intuitu præmii, aut borrore supplicii: sed primo & maximè ex synceriſsimo eius amore, ptopter infinitam & propriam bonitatem, honorabilitatem, & honorificentiam eius, &c. H

¶ DE TEMPORE FERIALI, Ad vesperas Hymnus.

¶ Dirigitur in eo inuocatio ad deum & rerum & temporum creatorem ac moderatorem, vt abeunte iam die & oocte ingruente, nos conseruet nocturno tempore mundos & castos, neque illusionibus dæmonicis patiatur nos terreri aut elodi.

¶ AVTHOR AMBROSIVS, vt Augustinus. 9. lib. confessionũ & alibi testatur, laudans hunc bymnũ.

¶ CARMEN Iambicum Dimetrum.

DEVS CREATOR omoiũ] De expositione versiculi istius dictũ est soper illud in primo hymno, Conditor alme syderum, [POLIQVE rector,] Polus sumitur hie pro cœlo, quanuis propriè capiatur pro axe seu cardine, in quo tanquam in quodam immobili voluitur cœlũ. Suntq; duo poli, pura Arcticus ad aquilonem, & polus Autarcticus versus meridiem.

¶ Porro, qui cuncta ereauit, ea etiam regit & rector est omnium cœlestiũ orbium: iuxta illud

A Iob triceſimoquarto capitulo, Quem cõſtituit alium ſuper terram, aut quem poſuit ſuper orbem quem
» fabricatus eſt, que pro &, [VESTIENS diem decoro lumine] hoc eſt, tempus diurnum ornans lumi Hier. 31.
ne pulchro à ſole diffuſo. Prout io Hieremia triceſimoprimo capitulo habetur, Hæc dicit dominus, qui
» dat ſolem in lumen diei, ordinem lunæ atque ſtellarum in lumine noctis, [NOCTEM ſoporis gratię]
hoc eſt, nocturnum tempus veſtis & aptas, ſoporis gratia, id eſt dono quietis ac ſomni, ſeu ſomno gra-
tioſe nobis prouiſo, diuinitusque conceſso. Quemadmodnm enim nutrix volens inſantulum obdormi
re, ſuperducit ei velamen ad oculos: Ita increata ſapientia ſuperinducit oculis viatorum tenebras no-
ctis, tanquam velamen, quatenus reſoluantur io ſomnum, & eo recreentur, atque ad dei obſequium &
ad neceſsaria peragenda fortiores reſurgant, ſicut laborantibus conceditur, interdum ludo recreari ho-
neſto, pro releuamine rationis ac ſenſuum, capitis ac membrorũ: ita & ſomnus eis eſt neceſsarius poſt
occupationes, & refectionem diei, aſcendentibus ad caput vaporibus. Sed ſicut in cibo & potu, ita in
ſomno obſeruandum eſt moderamen. Sicut & Cato deprompſit, Plus vigila ſemper oe ſomno deditus
eſto. Nam diuturna quies vitiis alimenta miniſtrat. Ideo ait ſcriptura, Noli diligere ſomnum, ne te ege Prou. 20.
ſtas opprimat. ¶ Deinceps tempus ooturnum ad vacandum deo aptiſsimum eſt, exterioribus inquie
tudinibus iam extinctis. Hinc ait Pſalmiſta pſalmo centeſimo decimooctauo. Media nocte ſurgebam Pſal. 118.
B ad confitendum tibi. Et Eſaias loquitur deo viceſimoſexto capitulo, Aoima mea deſiderauit te in no- Eſa. 26.
cte. Hieremias item io Threnis, Conſurge, lauda io nocte in principio vigiliarum, & effunde ſicut a-
quam cor tuum ante conſpectum domini dei tui. Væ itaque illis, præſertim io ſacris ordinibus conſti-
tutis, qui tempus illud deuotioni, contemplationi, & laudibus dei tam congruum, in ſœdis ac porcinis
conſumont laſciuiis, qui ſub vnius ſpatio ooctis, toties æterna promerentur ſupplicia. Deinde cum vili
& fœtido corpore iotroire audent eccleſiam dei, & ſacra tractare myſteria, non penſantes, quòd in o-
mni actu ordinis ſui peccent mortaliter. Vt ex verbis diuini Dionyſii, ſanctus Thomas, Albertus, Ray
» mundus, & alii dicunt & probant concorditer. [ARTVS ſolutos vt quies reddat laboris vſui,] Hoc
eſt, noctem veſtis & ditas dono ſoporis, vt quies, hoc eſt, repauſatio illa ſomni nocturni, reddat, hoc eſt,
apta & confortata reſtituat artus ſolutos, hoc eſt, membra à ſomno laxata ſeu reſoluta vſui, id eſt, exer
citationi laboris, hoc eſt, operum laborioſorum atque bonorum, quæ in die occurrunt agenda. In quo
implendum eſt præſertim à clericis & ordinatis ac religioſis, quod ait Pſalmographus pſalmo centeſi- Pſal. 118.
mo decimooctauo, Septies in die laudem dixi tibi. Atque quod ait Apoſtolus Paulus prima ad Theſſa 1. Theſſ. 5.
lonicenſes quinto capitulo, Nos qui diei ſumus, ſobrii ſimus. Et item ad Romanos decimotertio capi- Ram. 13.
tulo, Abiiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ſicut in die honeſte ambulemus. ¶ Præ-
terea iuxta philoſophiam, modus agendi ſequitur modum eſsendi. Cũque homo ſit multipliciter, imò
multipliciſsime præ omni creatura compoſitus. Nam anima rationalis omnium inferiorum formarum
C vires, perfectiones, & gradus includit, & corpus humanum præ cæteris multam nimis habet diſtinctio
nem in membris, & organis exterioribus & interioribus in partibus eſsentialibus, officialibus, vitali-
bus, & aliis multis. Vt Auicenoa, Galenus, Iohannicius, & cæteri medici tradunt. Hinc naturale eſt ho
mini multiplices habere operationes, Diuerſis quoque temporibus diuerſa & varia exercere & vti al-
ternis. Hinc infinita ſapientia creatoris diſtinxit multiformiter tempora, & diuerſas horas exercitiis de
putauit diuerſis, vt iam corporalia, iam ſpiritualia exerceat homo, nuocque illud corporale, nunc iſtud.
& tunc illud ſpirituale, tunc iſtud: omnia vtique cum diſcretioоe, quatenus rationabile ſit obſequium
noſtrum. Et omnia boueſte atque ſecundum ordinem fiant in nobis & à nobis, quoniã quæ à deo ſunt,
ordinata ſunt, ad Romanos decimotertio capitulo. ¶ Præterea, quãto quis amplius creſcit in ſuperna-
turalibus donis gratiæ gratũ faciẽtis, præſertim in charitate & dono ſapientiæ, tãto plus ſuper ſeipſum
eleuatur. Et vt princeps docet Apoſtolorũ Petrus, diuinæ naturæ cõſors efficitur, & magnus Dionyſius
vocat deificari. Sicq; magis ſimplificatur in actibus ſuis, ita quod exercitiis ſpiritualibus, meditãdo, cõ
tẽplãdo, feruẽdo, orãdo, pſallẽdo, ſtabilius immoratur, frequentius occupatur, diuturniusq; inſiſtit, per
quod diuinus cẽſeri meretur. Si tamẽ in omni ſancta humilitate, patiẽtia, mititate, obediẽtia, ſobrieta-
te, cuſtodia, & timore perſiſtat, & creſcat vſq; in finẽ. Ad quod omnis religioſus (potiſsimũ ſolitarius & Carthuſiẽſis) dare ſe debet, quarenus ſolicitudo ſua ſalutaris oõ beſtialis exiſtat. Siqoidẽ homo ſolus, eſt Iob. 5.
D aut deus aut beſtia, hoc eſt, diuinus aut beſtialis. ¶ Deinceps quoniã homo ad laborẽ naſcitur, quẽad-
modũ auis ad volãdũ. Nã & in ſpiritualib⁹ labor eſt corpori, imo interdũ nõ ſolũ orgaoicis viribus, ſed
» etiã mẽti neceſsarius. Hinc ſubditur, [Mẽtesq; ſeſsas alleuet] Hoc eſt, quatenus quies ſomni alleuet. i.
releuamine ſuo refocillet ac roboret mẽtes ſeſsas, hoc eſt, etiã ſuperiores animæ vires, quæ ante ſomni
quietẽ fatigatę fuerũt in ſpiritualib⁹ exercitiis ſuis, quod ex cõiũctione animę cũ miſero corpore accidit.
Propter quod ſcriptũ eſt in Sapientia, Corpus quod corrũpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena Sap. 9.
inhabitatio ſenſum (id eſt, intellectũ) multa cogitãrẽ. Abbas quoq; Agathõ dixit, Nõ eſt labor ſicut ora
re deũ, ſupple ſine diſtractione. Sed & Plato (qui teſte Auguſtioo, libro de cioitate dei, cæteris gentiũ
philoſophis lõgè lateq; prælatus eſt) diſſeruit in Phedone. Decies millena vacationũ, cõẽplationũ im
pedimẽta ex corpore proueniũt. Vnde ad demõſtrandũ horũ veritatẽ beatiſsimi atq; ſanctiſsimi viri, Io
hãnes Apoſtolus, Antonius qooq; Anachorita, ſagittariis cõmiſerunt arcũ extẽdere, quẽ extentũ non
iuſserunt protinus relaxare. Hinc demum quod Antiſiodorenſis in ſua aſserit Somma, Orationem con
templatiui non habere laborem annexum: intelligi poteſt, quòd directe & per ſe non ſit laborioſa, at-
que ad tempus, præſertim ſi fiat omnino in ſpirirtu. Itaque dum à ſomno conſurgimus, confeſtim in-
caleſcat mens noſtra, & renouetur robore & feruore ad orandum, pſallendum, ad vacandum,
& experiendum quàm dulcis ſit dominus, quàm verè magna prorſusque infinita ſit multitudo dul-
cedinis eius, vt ſic traosformemur in ipſum, & moleſta nobis ſint omnia, quæ auerſiua ſunt iode, col-

loquia vana,occupatioq; externa,& omnis inordinata affectio.Siquidem animus inordinatus sibiipsi E
pœnalis & grauis est.Vnde subiungitur, [LVCTVSQVE soluat anxios] hoc est,quies somni soluat, »
id est,dissoluat & dissipet,luctus anxios,hoc est,fletus & mœrores deprimentes,& immoderate solici-
2.Cor.7. tos.Nam & teste Apostolo Paulo ad Corinthios,Tristitia seculi mortem operatur. Hoc est tristitia se-
cularis ex damnis terrenis,aduersitatibusq; mundanis,aut persecutione aspernationeque sui exurgens,
mortem culpæ inducit,& corpori valde nocet.Quemadmodum in Prouerbiis Salomonis legitur,deci
Prou.17. moseptimo capitulo,Animus gaudens ætatem floridam facit.Spiritus tristis exiccat ossa . Et denno in
Prou.15. Prouerbiis decimoquinto capitulo,In mœrore animi deiicitur spiritus.Imo Salamone testante,sicut ti
nea vestimento & vermis ligno,sic ista tristitia nocet cordi.O quàm debemus expellere spiritualia ani
marum nostrarum damna deflendo,& aduersa omnia pro peccatis nostris æquanimiter tolerando.
[ORATES peracto iam die,& noctis exortu pces voti,reos,vt adiuues,hymnum canetes,soluimus] »
Ordo & sensus verborum est,Canentes,hoc est,nos serui tui (ô creator) decantantes hymnum istum
ac alias tuas laudes.Soluimus,hoc est,maiestati tuæ offerimus,& vt tenemur,persoluimus, non tamen
sofficienter & cõdigne,quoniam deo nequit reddi æquinalens,Soluimus(inquam)grates,hoc est,gra-
tiarum actiones pro omni misericordia quam nobis exhibuisti,& pro vniuersis beneficiis tuis genera-
libus & specialibus,corporalibus & spiritualibus.Præsertim quòd nobis tam dire ac sæpe peccãtibus, F
pepercisti hucusque.Die iam peracto,hoc est,quasi completo & aduesperascente. Et etiam soluimus,
id est,tibi porrigimus,preces voti,hoc est,orationes pñ desiderii nostri,ex quo orationes funduntur ac
oriuntur,exortu,id est,in exordio noctis iam imminentis:vt adiuues reos,hoc est,quatenus nos pecca-
tores tibi in multis obligatos,multipliciterq; obnoxios,& iniquos adiuuare digneris ignoscẽdo,& cõ-
tra cunctos nostræ salutis aduersarios nos iugiter confortando. Vel,vt adiuues reos vnti,id est, nos qui
vota quæ tibi in baptismo,& sacri ordinis assumptione,seu monasticæ religionis professione promisi-
mus,frequenter sumus transgressi.Itaque sicut hoc versu cantamus,sic in veritate conemur grati con-
sistere quantum valemus pro tam innumerabilibus misericordiis & beneficiis eius,naturalibus & su-
Psal.115. pernaturalibus.Et cum Psalm.dicat vnusquisque,Quid retribuam domino pro omnibus quę retribuit
Psal.102. mihi.Itemq;,Benedic anima mea domino,& noli obliuisci omnes retributiones eius.Illud quoq; Esa:
Esa.63. Miserationem domini recordabor,laudem domini annunciabo super omnibus quæ reddidit nobis,&
quæ largitus est nobis secundũ indulgentiam suam.Conformiter assiduis precibus insistamus.Iuxta il
lud Apostoli,Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione. Qui rursus hortatur, Sine inter-
Rom.12. missione orate,& grati estote.Igitur pro tot & tantis beneficiis non reddamus creatori,& saluatori no
1.Thes.5. stro,irreuerentias,iniurias,& offensas:quod qui egerit,æterna & acerbissima tristissimi Acherõtis sor-
tietur tormenta. [TE cordis ima concinant] id est,intima seu extrema nostri intellectus,ac volũtatis »
intelligentiæ apex,verteque voluntatis,memorię quoque tenacitas,pariter laudant te,vt apprehẽsio-
Psalm.38 ni mentis iungamur mox,ardor affectus,& in vtroque stabilitas.Iuxta illud Psalmistæ, In meditatio- G
Psal.9,85 ne mea exardescet ignis.Ideo rursus ac frequenter ait Prophera,Confitebor tibi domine in toto corde
110,137. meo. [TE vox sonora concrepet,] hoc est,tua præconia resonet & vox oris,vt intus & foris te extol- »
lamus,quatenus non solum coram te,sed coram proximis te benedicamus,tibi ad tuum honotem &
gloriam,illis ad ædificationẽ,vt & ipsi in ecclesia matetiali tuis interstnt præconiis & orationibus va-
Eccle.36. cent ac laudibus.Hinc per Ecclesiasticum monemur,Et nune in omni corde & ore collaudate & be-
nedicite dominũ.Apostolus quoq; ad Rom.Vnanimes(inquit) vno ore honorificetis deũ. Nã (vt fa-
Rom.15. tetur Hilarius) hoc potissimũ deo debemus , quod sicut totũ qđ sumus & habemus, ab ipso accepim⁹:
sic totũ eius obsequiis & laudib⁹ mãcipemus.[TE diligat castus amor].i.hoc nobis cõferre digneris,vt »
casto,spũali,puro,infuso,nõ ad se reflexo,te diligamus amore,vtpote ob tuã bonitatẽ immẽsam,nõ pri
mo & principaliter propter tua beneficia,& promissa:nec solum naturali amore,nequaq; vero amore
mercenario & libidinoso,vt hi q te amãt,nõ pcipue,qa bonus es in teipso,sed quoniã bonus es eis.Ta
les nãq; plus amãt se q̃ te,& referũt te ad se. Sicq; fruũtur se, & te vtũtur cõstitnentes se finẽ suum , &
te medium:quod prorsus peruersum est,idcirco de buiusmodi homine fertur in Psalmo,Confitebor ti-
Psal.48. bi,cũ beneficeris ei.Et rursus,Si vero non fuerint saturati & murmurabunt. ¶Porro,pulchra est quę-
Psalm.58. stio, Vtrum mens creata naturali amore plus diligat deum quàm seipsam? Ad quam super Sententias H
Deu.6. est responsum.Hoc est primum maximumque pręcep⁹ quod in Deuteronomio expressum est.Et Mar
Marc.12. cus plene inducit,quo iubetur,Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo , & ex tota anima tua,&
ex tota mente tua,& ex tota fortitudine tua. [TE mens adoret sobtia] .i.da nobis,vt te mente sobria »
adoremus.i.mente ordinata,discreta,non præsumptuosa,nec ex corporis immoderãtia prægrauata:vt
impleamus quod iussit saluator,Attendite,ne grauentur corda vestra crapula vel ebrietate.quod quàm
Luc.21. vitandum sit nobis,constat ex co, quòd in regula asserit sanctus Benedictus , Nihil sic indecet mona-
chum,vt indigeries. [VT cum prosunda clauserit diem caligo noctium,fides tenebras nesciat,& nox »
fide reluceat] id est quatenus fides nostra nesciat,id est nequaquam admittat,sed prorsus repellat tene- »
bras infidelitatis,ignorantiæ,erroris,ac vitiorum,& nox fide reluceat,id est fideles in nocte splendeant
fidei claritate & fide formata. Fides nanque est prima illuminatio mentis, lux, lucerna & locnlus ra-
tionis, qua in nocte munimur , nec formidamus , certi de præsentia dei & angelorum sanctorum.
[DORMITRA mentem ne sinas] id est mentes nostras nequaqnam permittas somnn peccati obrui, »
Psalm.12. acediave torpere:prout orauit vir sanctus, Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem.
Verum quoniam cognitio intellectualis à sensuali notitia inchoatur commnniterque dependet. Hinc
exterioribus sensibus ab actibus suis per somnum suspensis & impeditis,ratio quoque ligatur, nec actũ
suum exercere potest perfecte,nisi desuper illustretur.Sicque ratio fertur dormire , hoc est,ab actu suo

A ceſſare. Petimus ergo, ne penitus dormiat, intãtum, vt nec à ſuperioribus cauſis illuminetur. Solẽt nãq; interdũ à deo per angelos multa & magna in ſomno reuelari ſecreta. Quemadmodũ in Euangelio legitur angelus ſancto Ioſeph ſæpe in ſomno apparuiſſe, & aliqua cõmiſiſſe. In Numeris dominus ait, ad Aaron & Mariam, Si fuerit inter vos Propheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnũ loquar ad eũ. Sic & in Iob ſcriptũ eſt, Per ſomnum in viſione nocturna aperit deus aures virorum, & inſtruit diſciplina. Imo in ſomno ceſſantibus exteriorũ ſenſuum inquietudinibus, homo interdum capacior eſt influentiarũ & reuelationũ cœleſtiũ. Quãdoq; eriã ſomnus tenuior eſt, ita quòd mens orat, pſallit, ac ſubtiles conſiderationes habet in ſomno, & ſuper actus ſuos reflectirur, poſtmodũq; meminit eorundem. Marth. 1. Num. 12. Ioh. 33.

» [DORMIRE culpa nouerit] .i totaliter ceſſet, nec ex præterita culparũ ac ſpecierũ rememoratione il
ludamur in ſomno. Ceſſante vero dominio rationis in ſomno, homo non peccat in eo, cũ nõ ſit in eius poteſtate illuſionẽ illam euitare, quanuis aliquãdo cauſam eius vitare potuerit, prout Thomas, Alber
tus, Petrus, Richardus, & alii multi doctores ſuper quartum Sententiarum conſcribunt. A qua tamen petimus præſeruari, quoniam indiſpoſitum efficit hominem, & minus aptũ ad eleuationẽ, & fœdà eſt
» ipſa pollutio, atq; à celebratione impedit & elongat. [CASTOS fides refrigeret] hoc eſt, ipſi cõtinẽtes actu fidei ſuæ recreentur, cõſiderãdo ſalubria: & à feruore ſenſualitatis, qui ſolet in nocte accidere,
infrigidẽtur ex ſpeculatione & timore nouiſsimorũ ſuorum, ex compũctione quoq; & ex compaſsio-
» ne dominicæ paſsionis ab eſtu coneupiſcentiæ retrahantur. [SOMNI vaporem temperet] id eſt, con
B ſiderationes iſtæ procedẽtes ex fide, ſubtilient atq; moderentur vaporem, hoc eſt, exhalationes, & ſumũ aſcendentem ad cerebrum cauſantemq; ſomnum replendo meatus, per quos vis ſenſitiua à ſenſu com
muni deriuatur ad ſenſus exteriores. Nempe per has fidei conſiderationes remittuntur inferiorũ viriũ
» actiones: ſicq; ſomnus min⁹groſſus & diuturnus efficitur & minus ligat ac impedit rationẽ. [EXVTA ſenſu lubrico te cordis alta ſomniẽt] .i. ſuperiores animæ vires, vel potius ipſarũ viriũ ſupremitates & habitus digniores, apex rationis, ſapiẽtię donũ, ſignaculũ intellectus, exuta .i. depurata & abſtracta ſenſu lubrico .i. à ſenſatione laſciua, ſeu turpi imaginatione, & fœda inclinatione & inflammatione ſenſitiui appetitus, quę ſæpe cõtingunt in ſomno: in quo ligato iam rationis iudicio, vtitur homo ſpeciebus ſeu ſimilitudinibus & phantaſmatibus rerũ pro rebus ipſis & tanq̃ rebus quas repreſentant: ſicq; illuditur. Sic ergo cordis alta à carnalitate exuta te ſomnient .i. pro ſomno te contemplentur & apprehẽdãt diuina ex irradiatione ſuperna, aut eriã ſortirudine & aſſueſactione perfectorũ habituum, donorum & virtutum: quæ quanto plus in vigilia exercẽtur & actuantur, atque in ſe intẽſiores, perfectioresque fiũt: eo facilius, ſæpius, ac fortius erigũt & actuant mentẽ in deũ tẽpore ſomni. Prout de his prolixe ſcribit
» Albertus in libro de homine. [NE hoſtis innidi dolo] id eſt ne ex deceptione dæmonũ inuidiſsimo-
» rum. [PAVOR qnietos ſuſcitet] .i. perterritio illorũ machinatiõe inculſa ſuſcitet à neceſsario ſomno.
C Dæmones quippe varijs modis poſſunt in ſomno decipere, inquietare, turbare, inducendo imaginationes terrificas, atque ſimulacra oſtendendo terrentia. Ideo tunc valde indigemus cuſtodia ac defenſione angelica & ope diuina. Ideo cum ingenti affectu & grandi deuotione hæc decantemus ac depreçemur.
» [CHRISTVM rogemus & patrem] Chriſtũ nominat ante patrẽ ad confutationem & confuſionem
» hæreticorũ, qui patrẽ filio eſſe abſolute maiorẽ mentiti ſunt. [CHRISTI patrisq; ſpiritum] .i. ſpũm
» ſanctũ ex vtroq; (vt ſupra expoſitũ eſt) procedentem. [VNVM potens per omnia, foue precantes trinitas] .i. tu trinitas ſuperaltiſsima, quæ es vnũ ens abſolutũ, vna maieſtas, vnus deus potens per omnia, id eſt, in vniuerſis omnipotẽs, foue precãtes .i. cuſtodi, refocilla, enutri nos te inuocantes ac adorantes.
» [AMEN] .i. ſic fiat, & vere ſit ita. Præterea ex primo verſiculo huius hymni diſcamus & contẽplemur, timeamus ac veneremur omnipotentiã dei in rerũ creatione. Sapientiam eius in earũ diſpoſitione, bonitatem & beneuolentiam in earũdem ad noſtram vtiliratem ordinatione relucẽrem. Omnia nanque Heſter. 13
per ſnam omnipotentiam ex nihilo condidit. Cœlum & cuncta gubernat. Diem lumine veſtit, noctem caligine operit, & tempora ipſa per vices diſtinguit. Prout noſtræ congruit neceſsitati atque vtilitati. Deut. 4.
Vnde in Deuter. Moſes eſt loquutus, Ne oculis eleuatis ad cœlũ videas ſolem & lunã & omnia aſtra, & errore deceptus colas & adores ea: quę dominus deus tuus creauit in miniſterium cunctis gentibus. Heb. 12.
Cum metu ergo & reuerentia hæc decantemus, & omnipotentis dei accendamur amore: qui tot & tãta nobis exhibuit bona, & exhibere non deſinit.

D ¶DE TEMPORE PER CALS ad nocturnum matutinum hymnus.

¶Iſte totus apprime ſuauis eſt, & admodũ elegãs, multasque explicãs gallicinii cõmoditates, q̃ ad ſpirituale trãsferẽda ſunt intelligentiã, quo nox & tenebrę, peccatũ, ſomnus vero torporẽ & inertiã in peccato ſignat: lux diurna, diuinæ gratiæ fulgorem, gallus Chriſtũ: eius cãtus, vocẽ Chriſti nos ſcripturis ſacris excitantis, vt excuſſo torpore noxio ad opus bonum euigilemus & exurgamus.

¶AVTHOR AMBROSSVS. ¶CARMEN Iambicum dimerrum.

» ETERNE rerũ cõditor.] Hunc hymnũ ſanctus Benedictus in regula ſua vocat Ambroſianũ .i. hymnũ ſeu cãticũ à B. Ambroſio editũ: qđ etiã cõſtat ex hoc, q̃ totus hic hymnus quãtũ ad ſenſum, imo & quaſi quo ad verba cõtinetur in eiuſdem ſancti hexameron in deſcriptione operũ qnte diei: vbi de naturis auiũ ac piſcium atque terreſtriũ animaliũ multa pulchra conſcribit, Galli, inquiẽs, cãtus eſt ſuanis in noctib. nõ ſolũ ſuauis, ſed eriã vtilis: q̃ quaſi bonus cohabitator excitat dormiẽtẽ: & reddit ſolicitũ, atq; viãtẽ cõſolatur. Proceſſum noctis canora ſignificatiõe ,p teſtãs. Hoc, vtpote gallo, canẽte, latro ſuas relinqt inſidias. Hoc ipſe lucifer excitat⁹ oritur & cœlũ illuminat. Hoc canẽte mœſtinã trepid⁹nauta deponit. Omniſq; crebro veſptinis fluctib⁹ excitata tẽpeſtas, & ,pcella miteſcit. Hoc deuot⁹ exilit ad precãdũ. hoc gallo canẽte homo deuot⁹ mẽtis

affectu promptus & alacer surgit, & quasi exilit de lecto & ad orandū & ad persoluendū matutinale E
officiū. Legēdi quoq; munus instaurat. i. studiū de sero intermissum resumit: quod studiū scripturarū est munus. i. donū dei: qui dū studemus, loqtur nobis. Hoc canēte, petra ecclesiæ (scilicet Petus) culpā suā diluit, quā priusq̄ gallus cātet negādo cōtraxerat. Istius videlicet galli cantu spes omnis redit, ægri alle uiatur incōmodū, minuitur dolor vulnerū, febriū flagrātia mitigatur, reuertitur fides lapsis, Iesus respicit ritubantes, corrigit errantes. Hæc Ambrosius. ¶ Ex quibus illucescit literalis intelligētia hymni istius, A Eterne rerum cōditor, cuius verbi sensus patet in expositione primi hymni super illud, Conditor alme syderum, æterna lux credentiū. Atq; vt tactum est ibi, Deus appellatur conditor rerum æternus, lux quoq; æterna credentium: non quod ab æterno res ipsas creauit, aut ab æterno credentes illuminauit. Quippe qui nec ab æterno fuerunt. Idcirco cōditor rerum æternus materialiter potius quàm formaliter, quoniam ipse qui cuncta creauit ex tempore, vere in seipso æternus est. Atq; vt Rabbi Mo-
Exod.16. ses protestatur, Ideo non ab æterno, sed ex tempore res creauit, & in memoriā beneficii creationis, diē sabbati iussit esse solennem: quoniam hæc est facillima & omnino certissima via probandi deum esse ante omnia ab æterno, & cuncta volūtarie nō necessitate naturæ profluxisse ab ipso: quod verum esse monstratur per omnia miracula facta in veteri testamēto à Mose aliisque prophetis, & item per omnia quibus euangelica lex à deo esse ostenditur. Posset insuper dici, quāuis improprie, q̄ deus vocetur æternus conditor rerum, non ab actu, sed à potestate creandi. Et item, quoniam ab æterno creare decreuit. F
Vel propter ideales rerum rationes, quæ ab æterno in mente fuerunt diuina. [NOCTEM] diemq; qui regis] id est, tempora cuncta distinguis, dispensas, & ad congruum dirigis finem. Sicque diem naturalem (qui est spatium vigintiquatuor horarum) in diem artificialem, (qui est tempus lationis seu motus solis super nostrum horizontem) & noctem partitur. [ET temporum da tēpora] .i. tempora diuersis negotiis peragendis accōmoda. [VT alleues fastidium] .i. quatenus homines ex hac temporū ac temporaliū rerū & actionū seu exercitiorū varietate, minori fatigatione & tædio afficiātur: quoniā alternis vti delectabile eis est. Quod cur ita fit, & de hac temporū distinctione dictū est in expositione hymni præhabiti super illud, Artus solutos, vt quies. Itaq; tēpora temporū nuncupantur successiones temporū, per qualitates & varias partes interpolatæ & distinctę. Iuxta hūc modū loquēdi scriptū est in
Eccl.20. Ecclesiastico, Ēt tacens non habens sensum loquelæ, & est tacens sciens tempus apti temporis. Vnde
Eccle.3. in Ecclesiaste legitur, Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub sole. Deniq; de hac temporum distinctione diuinitus instituta scriptū est in Genesi, Fiant luminaria in firmamēto cœli, & diuidāt diem & noctem, & sint in signa & tempora, & dies & annos. In Daniele quoq;, Ipse mutat tēpora & ætates. De distinctione vero temporis in dies & noctes, subtiliter loquitur & quasi prophetat,
Gen.1. Psalmista dicendo, Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Posuisti tenebras, & facta est
Dan.2. nox, in ipsa pertransibunt omnes bestiæ sylvæ. Ortus est sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabūtur. Exibit homo ad opus suū, & ad operationem suam vsque ad vesperum. Ex quibus vir san- G
Psal.103. ctus admirans sapientiam & excellentiam dei in effectibus suis concludit & exclamat, Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti. Idcirco & nos dicendo, A Eterne rerum conditor: pensemus nos esse creatos ab eo, & ex consideratione omnipotentiæ eius, metu & reuerentia, imò
Hebr.2. amore & gratitudine afficiamur ad ipsum. Præterea quoniam ista distinctio ordinationum ac domina
Philip.2. tio temporum est propria deo, Christus in Euangelio volens testari se deum esse, disseruit: Amen dico vobis, quia dominus est filius hominis etiam sabbati. Atque ad sanctum Iob loquutus est dominus, Nū
Matth.12 quid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum? Indica mihi, in qua via
Marci.2. lux habitet, & tenebrarum quis locus sit, vt ducas vnumquodque ad terminos suos. [PRAECO dici] ,,
Iob.38. id est gallus [IAM sonat] id est cantat & suo cantu diem appropinquare designat, naturali, non in- ,,
telle ctuali suo instinctu: attamen instar intelligentis se habet, sic temporum distinctiones denuntiando.
Ibidem. Propter quod dominus ad Iob effatur, Quis posuit in visceribus hominis sapientiam, aut quis dedit gal lo intelligentiam, [NOCTIS profundæ peruigil.] id est vigilans & alacer excitator dormientium in ,,
ipsa nocte profunda: quod in præcedenti hymno expressū est cur nox vocetur profunda. [NOCTVR ,,
NA lux vianētibus] id est luminare nocturnum, videlicet luna seu stella matutina iam supple refulgens ,,
Gen.1. & apparens, [VIANTIBVS] id est in nocte iter agentibus [A nocte noctem segregans] id est vnam H
noctem ab alia diuisam ostendens, radiando inter noctem vnam ac aliam. Quod sol suo ortu & cursu principalius agit, q̄ lux illa nocturna: instrumentaliter tamen respectu creatoris, omnia principaliter efficientis, & per causas secundas plurima exequentis. [HOC excitatus lucifer] id est stella matutina ra ,,
diosa, & suam secum deferens lucem, excitatus. i. in motu suo progressus vsque ad sui apparitionem su- ,,
per terram, hoc vtpote gallo canente, non à gallo, sed in hora cantus ipsius, [SOLVIT polum] id est ,,
cœlū eruit. [CALIGINE] id est obscuritate, quæ videtur esse in cœlo ante luciferi ortum, & irradia- ,,
tionem: qui lucifer sua luce perfundit orbes aliqua claritate, qua videtur parumper albescere, & multo
plus sole surgente. [HOC] gallo canente [OMNIS errorum chorus] .i. tota errātiū & insidiantium ,,
ac malesfacientiū multitudo. [VIAM nocendi deserit] operationem ac aditū lędendi, perseqūdi, oc- ,,
cidēdi, furādi, adulterādi relinquit: non totaliter talia tunc vitādo, sed minus q̄ ante gallicantū ea agē-
Iob.24. do. Hinc in lib. Iob habetur, Oculus adulteri obseruat caliginē: dicens, Nō me videbit oculus. Perfodit in tenebris domos sicut in die cōdixerant sibi: si subito apparuerit aurora, arbitratur quasi vmbrā mortis. Ad hoc quoq; vno modo ptinet qđ apud Iohānē saluator ait, Omnis q̄ male agit, odit lucem: & nō
Iohan.3. venit ad lucē, vt nō arguātur opera eius. [HOC nauta vires colligit] .i. tēpore gallicātus nauta vires resumit & lętificatur ex appropinquatiōe lucis diurnę, & qa pericula maris minuūtur. Vnde subiūgitur. [PONTIQVE mitescūt freta] .i. fluctꝰ & in qetudines maris aliquātū sedātur, aut penitꝰ trāquīllā ,,

A tur,sole suis radijs dispergente materias tempestatum,vt in libro Metheororum exponitur, [HOC] gal-
„ lo canente, [IPSA petra ecclesiæ] .i.Petrus post Christum præcipuum ecclesiæ firmamẽtum ac robur fi
delium,vt ait Theophilus.Idcirco Hieronymus exponens illud Matthæi,Tu es Petrus, & super hanc pe- Matth.16
tram ædificabo ecclesiam meam,dísseruit.Super hanc petram.i.super te.Veruntamen istud quidam con-
tentioni deserientes æquanimiter audire non queunt,dicentes, Ecclesiam super purum hominẽ nõ esse
fundatam,sed immediate ac solum super deũ.Quibus faciliter respondetur, q̃ Christus est fundamẽtum
& robur ac petra ecclesiæ primum ac principale.Petrus vero secundarium ac instrumentale.Dum equi-
dem scriptura aut sancti doctores á se vel ab inuicem dissentire videntur,aptius respõderi non valet:q̃ vt
„ per rationabilem distinctionem concordentur , & sic cesset contentio.Nam & Petro Christus specialiter
„ dixit,Tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. [CVLPAM dilui] .i.peccatum suæ trinę negatio- Luc.22.
„ nis,qua Christum negauerat,pœnitendo & amarè flendo deleuit.Vnde Christus ei prædixit , In hac no- Matt.26.
„ cte antequam gallus bis vocem dederit,ter me es negaturus.Et in Marco recitatur,Quo facto,conuersus Marc.14.
„ dominus respexit Petrum:qui mox verborum Christi reminiscens egressus est,& fleuit amarissimo plan- Ibidem.
„ ctu:non solum tunc,sed & deinceps hora eadem,qualibet nocte in tantũ q̃ facies eius præ calidis lachry-
„ mis videbatur quasi adusta:vt sanctus Clemens testatur.Ex his subditur exhortatio. [SVRGAMVS er-
„ go strenue] in primo gallicantu aut circiter,seu hora ab ordine institutа : ita q̃ tunc de strato corporali,
B de omni pigritia cordis,á somni torpore,mox alacriter nos excutiamus, cõsurgamus & inardescamus ad
matutinale officium,ad dei præconium,ad psalmodiam solennem,ad deuotissimum deitatis amplexum,
ad suauissimam supergloriosissimæ trinitatis contemplationem,audito regis magni ac summi principis si
gno.Tunc eleuemus corda nostra cum manibus ad deum,& cum omni humilitate,cõpunctione ac puri- Thren. 3.
tate inchoemus nouí diei obsequium,diuini cultus præconium,matutinale officium omni distractione ab-
iecta,cum frequenti pectoris tonsione,& consimilibus gestibus deuotionẽ excitãtibus: si soli fuerimus,&
„ fieri posset secrete. [GALLVS iacentes excitat] non sua intensione,sed æternæ sapientiæ præordinatio-
ne,quæ gallicantum ad hoc & ad multa alia ordinauit : sed & sonus illius cantus cõparari potest ad hoc,
imò & quasi exemplariter agit idipsum . Nam & cantus ille tanquam effectus ex dei institutione proce-
dens,est quædam dei laudatio:& materialiter admonet nos, vt illa hora deum & creatorem nostrum lau
demus,cum & irrationabile animal illud suo faciat modo. Erubescamus ergo tunc ad surgendum tarda-
„ re,cum tædio surgere,& quasi imminentem horrere laborem.Hinc additur, [ET somnolentos increpat]
id est,ipso suo effectu ostendit rationales creaturas reprehensibiles esse,quæ tunc præ somnolentia & tor
„ pore tardæ & inaffectuosæ sunt ad surgendum & confitendum domino, [GALLVS negantes] .i.nõ ac-
„ quiescentes surgere & deum laudare, [ARGVIT] .i.suis factis & cantibus tanquam exemplis reprehen
dit modo iam tacto.Sic quippe irrationalia in exemplum contra homines in mediũ deducuntur: eo quod
C illa obseruant ac implent ea quæ ipsis ab authore naturæ sunt præstituta & institutа , cum tamen irratio-
nalia exrẽt.Homo autem cum sit rationalis naturæ,& suum factorem agnoscat,informi notitia,factis ta- Tit.1.
men neget,& talis transgrediatur.Sicque apud Esaiam deus conqueritur, Cognouit bos possessorem suũ Esa.1.
& asina præsepe domini sui,Israel autem me non cognouit,& populus meus non intellexit. Apud Hiere Hierem. 8
miam quoque,Miluus in cœlo cognouit tempus suum,turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempus
„ aduentus sui,Populus autem meus non intellexit iudicium domini. [GALLO canente spes redit] .i. fidu
cia cunctis augetur,die iam proximante:spes quoque indulgentiæ peccatorum , inquantum tunc ad me-
moriam reuocatur,qualiter sanctus Petrus suæ negationis ac peierationis tũc veniã impetrauit. Per quod
omni peccatori spes datur. Sic & hora illa spes oritur imperandi bona atque vitandi mala in die tunc im
„ minente, [AEGRIS salus refunditur] .i.infirmis sanitas aliqualiter exhibetur . Quia (vt patet ex verbis
Ambrosij introductis)infirmitatum incommoda tunc alleuiantur,minusque sæuit vulnerum dolor,& fe-
brium mitigatur flagrantia:appropinquante ac influente de longe medicinali ac dulci vigore luminis so-
„ lis, [MVCRO latronis conditur] id est,latrones cæterique malefici,qui tunc á suis retrahuntur excessibus
propter lumen diei instantis,in quo metuunt deprehendi:reponunt tunc in vaginis gladios suos , & arma
„ sua sæua abscondunt. [LAPSIS fides reuertitur] id est,his qui corruerunt in tenebras , lumini fidei con-
trarias,vt sunt hæresis,perfidia,diffidentia , redit tunc veræ fidei lumen: quando á somno exurgẽtes, mo
D do præfato,& mentes suas ad dominum dirigentes,á sole iustitiæ illustrantur : & præuaricatores redeunt
ad cor,ac fidei stabilimenta considerant.Vnde dixit Apostolus, Surge qui dormis , & exurge á mortuis, Eph.5.
& illuminabit te Christus.Sequuntur duo versus cõpendiosę orationis, quam in Hexameron beatus Am Esa.46.
„ brosius deprompsit dffusius. [IESV labentes respice] id est, ô domine Iesu Christe respice oculo pie- Eph.5.
„ tatis ac miserationis tuæ immensæ nos labẽtes,id est,peccantes quotidie, imò & omni pene hora , saltem
in venialibus , per mentis distractiones , incustodiam sensuum,per verba infructuosa ,ac aliis modis : de Prou.24.
quibus in prouerbijs legitur,Septies in die cadit iustus. Iohannes quoque Apostolus, Si dixerimus(inquit)
quia peccatum non habemus,nosipsos seducimus. Est que miser & vilis lapsus dum ab altitudine actualis
deuotionis,syncerę meditationis,virtuosæ affectionis,exemplaris loquutiõis,laudabilis operis,dilabimur
ad cordis euagationem,inutilem cogitationem,puerilem affectionem,operationemve friuolá. Hinc ora- Psal.118.
„ uit Psalmista,Aspice in me,& miserere mei.Et in Ecclesiast. orat vir sapiens,Miserere nostri deus omniũ Eccl. 36.
& respice nos,& ostende nobis lucem miserationum tuarum. [ET nos videndo corrige] .i. misericordi-
ter intuendo emenda nos,atque in vita hac pie ac paternaliter nos castiga : ne postmodum multo acrius Hier.10.
ac diutius puniamur.Quemadmodũ Hieremias orauit,Corripe me domine.Veruntamẽ in iudicio(.i.pio
„ discretionis moderamine)ne forte ad nihilum redigas me, [SI respicis] .i.si tam pie ac paterne nos aspi- Matt. 26.
„ cis, [LAPSVS cadit] .i.peccata nostra deficiunt ac delentur: quoniá ita aspicere,est peccatis ignoscere, Marc.14.
„ gratiáq; præstare. [FLETVQVE culpa soluitur.] Dum enim sic respicis,cor lapsi compungitur, emol-

litur , & in pœnitentialem fletum ſaltem interiorem ſoluitur , ſicque culpa eius diſſoluitur & indulgetur: E
quẽadmodũ Petrus à te reſpectus,fleuit amarè ac veniã impetrauit. [TV lux refulge ſenſibus] .i. tu Chri ,,
ſte lux vera,lux mũdi,ſapientia patris æterni,irradia & reſplẽde interioribus ſenſibus noſtris:intellectum
in omnibus illuſtrãdo,rationẽ docendo,vim quoq; cogitatiuã & imaginatiuã à vanis & ſtultis apprehen-
ſionibus phantaſticis imaginationibus turpibus,inuolutionibus inſenſatis præteruando & expurgando:ex
quibus oriũtur timores pueriles,triſtitiæ deprimẽtes,aut prauæ & carnales affectiones:ad quarũ omnium
eradicationẽ ac deuitationẽ indigemus viſitatione ſuperna,ac illuſtratione piiſſima.Quia,vt ſcriptum eſt,
Eccl. 34· Sicut parturientis cor tuũ phãtaſias patitur,niſi fuerit ab altiſſimo emiſſa viſitatio.Talibus ergo nõ immo
reris,cũ per Hieremiam dominus dicat,Vſquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ?imõ protinus vt
ſenſeris quippiã tale,ad ſalubria te cõuerte:ad meditationẽ paſſionis dominicæ,ad memoriã nouiſſimorũ
tuorũ,ad conſiderationẽ diuinæ præſentiæ,ad orationis refugiũ,ad pſalmodiæ ſolatiũ . Deniq; ſi appeti-
tus obiectum ſit bonũ apprehẽſum ſeu cognitũ:hinc nil appeti poteſt,aut abhorreri,ſeu formidari, niſi iã
apprehenſum ſeu cogitatũ.Idcirco qui vult ab inordinatis paſſionibus triſtitiæ & timoris & prauis affecti
bus ſeu cõcupiſcentijs præſeruari aut liberari:ſtudeat à prætactis apprehẽſionibus,imaginationibus,cogi-
Geneſ. 2. tationibus ſe purgare & præſeruare. [MENTISQVE ſomnũ diſcute.] Somnus proprie ad partẽ perti- ,,
net ſenſitiuã.Porrõ ſomnus mẽtis eſt duplex.Vnus laudabilis,qui eſt ſoporatio mẽtis in deo,ſomnus con-
templationis:de quo exponitur illud Geneſeos,Immiſit dominus ſoporẽ in Adã.Vnde exponi poteſt & il- F
lud in pſal.In pace in idipſum dormiã & requieſcã.Alius vituperabilis,qui eſt negligẽtia,torpor,otioſitas
Rom. 11. cordis intimorati,incuſtoditi,nec corã deo ſolicite ambulãtis.Quẽ peſsimũ ſomnum precamur diſcuti &
Philip . 2. expelli à nobis:ita q̃ deus excitet nos & illuſtret ad cõſiderandũ idonee,quot & quãtis circũdati & expo
ſiti ſimus periculis,q̃ metuendũ iudiciũ nobis immineat,q̃ crudeliſsimis inimicis vallemur. Sicq; cũ metu
tremore,& timore noſtrã operemur ſalutẽ:reſiduũ vitæ noſtræ ſpatiolũ fructuoſe iugiter expẽdẽtes, [TE ,,
noſtra vox primũ ſonet] .i.ante cætera dici opera & humana colloquia,te in primis laudemus & inuoce ,,
Matth. 6. mus.Quarenus primo quæramus regnũ dei & iuſtitiã eius:& omne quod agimus in verbo aut opere , o-
1.Cor.10. mnia in nomine tuo agamus. [ET vota ſoluamus tibi] .i. deſideria pia & virtuoſa tibi offeramus ac im- ,,
Pſalm.60 pleamus:iuxta illud pſalmi,Sic pſalmũ dicam tibi in ſeculũ ſeculi,vt reddã vota mea de die in diẽ . Itẽq;.
Pſal.55. In me ſunt deus vota quæ reddã laudationes tibi.Vel,vota.i.promiſſa,quæ fecimus tibi , fideliter explea-
Eccl.5. mus.Diſplicet enim deo ſtulta & infidelis promiſsio.Quibus verbis in Eccleſiaſte præmittitur,Si quid vo
Eccl.5. uiſti deo,ne moreris reddere.Ex quibus elicitur,q̃ infidelis & ſtulta promiſsio ſit, nõ ſtatim reddere cum
Deut. 23. quis poſsit ac debet.Ideo in Deuteronomio iuſſum eſt , Quod ſemel egreſſum eſt de labijs tuis obſerua-
bis,& facies ſicut promiſiſti domino deo.Et hoc valde pẽlãdũ eſt omni religioſo ac metuendũ,cũ ſtatus
religioſorũ ſit ſtatus perfectionis acquirendæ.Ideo ad proficiendũ in virtutibus atque votorum adimple-
tionibus,dignam diligentiã,debitumq; conatũ non impendere abſque mora ſeu indilate,vtpote tempore G
opportuno,extat eis damnabile ac mortale,& valde mortale:cũ fractio voti enormius ſit peccatũ, q̃ vio-
latio iuramenti.Hæc recolens in corde tuo ſolicitus eſto,diſce mori,diſce te frangere,aſſueſce ſubiectione
& abiectione gaudere,in reprehenſionibus tuis & caſtigationibus ſicut in omnibus diuitiis gloriari . Hæc
facile implet,qui ſeipſum in deo veraciter diligit,priuatum prorſus euellens à corde ſuo amorem. ¶ Præ-
terea poteſt hic hymnus ſpiritualius explanari,vt breuiter tangam.AEterne rerum conditor noctẽ diem-
Rom. 13. que qui regis,id eſt,ſtatum ac tempus veteris teſtamenti.De quo Apoſtolus,Nox præceſſit.Ac nouꝰ. De
Rom.8. quo ſubiunxit,Dies autem appropinquauit. Regit quoque deus noctem ac diem,quia aduerſa & proſpe-
ra confert ac ordinat,& omnia ad electorum diſpenſat ſalutem,quibus omnia cooperantur in bonum.Et
temporum das tempora.Tempora temporum ſunt tẽpora euangelicæ legis ac gratiæ, quæ tẽporibus le-
gis naturæ,legisq; Moſi præeminent vehemẽter,in quibus tẽporibus gratiæ ſtatidiũ tollitur,quoniam lex
euãgelica eſt lex charitatis,quæ delectabiliter operatur. ¶ Amplius faſtidiũ quod olim erat in diurturna
aduẽtus Chriſti expectatiõe,Chriſto iã nato eſt alleuiatũ.Rurſus tẽporũ tẽpora faſtidiũ tollẽtia, ſunt dies
præcipuarũ ſolẽnitatũ eccleſiæ,quibus cũ gaudio interſunt Chriſtifideles. Præco dici iã ſonat,hoc eſt, do-
ctrina beatiſsimi Iohan.Bapt.in Euãgelio cõrẽta & deſcripta iã in Eccleſia prædicatur ac legitur,qui ex-
titit Chriſti præco,nũtius,& præcurſor:qui Chriſtus eſt ſpiritualis dies ac lux,cuius etiam præco eſt omnis
prædicator,doctor,paſtor fidelis.Noctis profunde perugil,quia Iohannes euigilator vigilantiſsimus fuit H
Iohan.1. Iudæorũ,quos conuertere ſatagebat ad Chriſtũ.Fuit inſuper nocturna lux,quoniã partim ad vetus perti
nuit teſtamentũ, & viantibus fulſit ac prædicauit Iudæis.A nocte noctẽ ſegregans,quãuis ſtatus & tẽpus
euãgelicæ legis,in qua gratia & veritas per Chriſtũ eſt facta dies vocetur cõparatione ſtatus & temporis
veteris teſtamẽti.Nihilominus nox cẽſetur reſpectu ſtatus ac gloriæ beatorũ. Sicque inter has noctes diſ-
Matth. 3. tinxit Iohannes, & ſegregauit eas ab inuicem,dicens,Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum
Marc.1. cœlorum.Hoc excitatus lucifer.i.hoc tempore gratiæ natus & apparens Chriſtus, ſplẽdidiſsimum ſydus
Sapien.7. oriens,ac ſplendor lucis æternæ.De quo myſtice exponitur illud Iob,Nunquid producis luciferum in tẽ
Iob.38. pore ſuo? Soluit polum caligine.i.eccleſiam quæ in Euangelio regnũ cœlorum , & in Apaclypſi cœlum
multoties appellatur.Eruit de tenebris ignorantiæ & peccati,atque de obſcuritatibus legis regumentisq;
prophetarũ.Præſertim in ſacratiſsimo die pentecoſtes,infundendo primitiuæ eccleſiæ ſpiritum ſanctũ,cu
ius illuminatione intellexerũt primi illi diſcipuli ſaluatoris,vniuerſam ſcripturã, ac deinceps totũ mundũ
Iohan. 16 illuminauerũt.Vnde & Chriſtus prædixit,Cũ venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnẽ veritatem.
Hoc omnis eorum chorus viã nocẽdi deſerit.Inuiſibiles quippe hoſtes,virtute,fide & gratia Chriſti maxi
Iohan.12. me ſunt frenati & victi.Vnde Chriſtus deprõpſit,Nũc princeps huius mũdi eiicietur foras . Alibi quoq;,
Luc.10. Ecce dedi vobis poteſtatẽ calcãdi ſup ſerpẽtes & ſcorpiones & ſuper omnẽ poteſtatẽ inimici. Tandẽ etiã
Matth.4. fecit tyrãnos Chriſtianorũ martyrizatione ceſſare.Hoc nauta vires colligit.i.beatiſsimus Petrus & coapo

A Stoli eius, quibus Christus denuntiauit, Faciam vos fieri piscatores hominum. Pontique mitescunt freta. Pontus seu mare est hoc seculum nequam, seu turbulentum & vitiosum hominum genus, cuius inquietudines, bella, contentiones, amaritudines, & peccata per Apostolorum prædicationem toto orbe pro magna parte cessauerunt, impijs illis ad Christum conuersis, & in eius ecclesia concorditer ac dulciter cohabitantibus: iuxta illud Esaiæ, Tunc habitabit lupus cum agno, & pardus cū hœdo accubabit: Vitulus, leo, & ouis simul morabuntur. Hęc ipsa petra ecclesiæ, de qua dixit Apostolus, Petra erat Christus: Culpam diluit. i. vitia generis humani, de quibus sanctissimus Iohannes dicit, Ecce agnus dei qui tollit peccata mundi. qui de seipso perhibuit, Potestatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata. Quam & suis concessit discipulis ac sacerdotibus loquēs, Quorū remiseritis peccata, remittuntur eis. Gallo canēte spes redit. i. Christo euangelizante per suos vicarios, & per euāgelicam tubam peccatores quātumlibet vitiosi ac indurati redierūt ad spem veniæ & salutis. Quoniā ipse de se protestabatur, Venit filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Et rursum, Eum qui venit ad me non eijciam foras. Et sic ægris per vitia salus. i. curatio à peccatis refunditur. Vnde & ipse expresit, Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Mucro latronis conditur, hoc est, falsa doctrina cuiuscunque seductoris reprobatur ac fugit, quia per Christi gratiam & doctrinam hæretici & pseudoprophetæ sunt confutati. Et lapsis vetitas fidei est oblata. De his plura possent induci, sed prolixitas, fastidij mater est euitanda. Esa.11. 1.Cor.10. Iohan.4. Matt.9. Marc.2. Matth.16

B ¶De tempore feriali ad laudes matutinas, Hymnus.

¶In eo fit ad dei filium oratio, vt suo lumine nos illustret, peccata noxiaque repellat, & virtutes in nobis adaugeat.

¶Avthor Ambrosivs. ¶Carmen Iambicum Dimetrum.

" PLENDOR paternæ gloriæ] Hymnus ab alto incipit intellectu. Deinde post primum versum totum oratio est. Splendor paternæ gloriæ. i. tu vnigenite, splendor gloriæ paternæ. i. fulgor splendidissimæ gloriæ dei patris, seu maiestatis atque substantiæ eius, oriens ex lumine patris fontali in quo splendore maiestas & omnis per fectio æterni genitoris, plene, perfecte, naturaliterque relucet, filius nāque procedit à patre per intellectum cum sit verbum & sapientia patris. Idcirco procedit à patre secundum rationem afsimilationis plenæ ac naturalis. Perfectio nanque intellectus consistit in afsimilatione intellecti ad intelligentem. Pater quoquoque vocatur, qui de substantia sua generat similem sibi. Hinc filius nūcupatur imago dei parris & character seu figura substantiæ patris. Vnde ad Hebr. asseritur, Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius. Et Sapiēs, Vapor est enim virtutis dei & emanatio quædam claritatis omnipotentis dei syneera, eandor lucis æternæ, & speculum sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. Hæc quippe emanatio est naturalis, " intellectualis ad intra [de luce lucem proferens] hoc est, ex teipso qui summa lux es, producens spiritū sanctum qui est lumen æternum, imò tota supergloriosissima trinitas est vna & eadem lux sicut & vna essentia. Idcirco cum pater dicitur genuisse lumen, & filius lucem spirasse per hæc nomina absoluta intelliguntur relatiua, hoc est, ipsæ personæ quę relatiue dicuntur vt filius dicatur de luce lucem proferre, hoc est, spiritum sanctum qui est lux. Dicitur quoque filius lucem de luce proferre, spiritum sanctum producere de luce, id est, de virtute spiratiua sibi data à patre. Et rursus spiritum sanctū, qui est lux de luce, hoc est, procedens à patre qui est lux fontana. Insuper filius protulit lucem de luce, hoc est, spiritum sanctum misit & dedit Apostolis à patre. Quemadmodum ait, Cum venerit ille paracletus, quem ego mittam vobis à patre. [lvx lucis] hoc est, tu vnigenite es lux lucis, id est, lux emanas à patre qui est lux à nullo procedens. Es enim deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero: & hoc iuxta sensum prætactum, " [et fons luminis] id est, spiritus sancti qui à patre & filio tanquam ab vno fonte procedit. Filius quoque sicut pater est fons luminis, hoc est, vniuersæ lucis creatæ, imò tota indiuidua, consubstantialisque trinitas " est vnus & idem fons creati luminis omnis. [dies diem illuminās] Christus vocatur metaphoricè dies, quoniam sicut dies exterior illuminat oculos corporales, & dirigit in agēdis: sic Christus oculos interiores, & ita per diem designatur mens desuper illustrata. Dies item exterior temporalis & dies etiam in patria lucem suam à Christo secundum quod deus est fontaliter fortiuntur. [vervsqve sol illabere] Christus fons sapientiæ, verbum æternum, vocatur sol verus, eo modo quo protestatur, Ego sum vitis vera. quod tamen metaphoricè. i. per similitudinem conuenit ei, & tamen dicitur vitis vera non per proprietatem naturæ, sed ad distinctionem vitis falsæ. Cui dicit Hieremias, Quomodo conuersa es in prauum vineæ alienæ. De qua loquitur deus, Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Sic itaque Christus præter tim secundum deitatis naturā dicitur verus sol, sol(inquā) sapiētiæ, sol intelligentiæ, solq; iustitiæ. De quo in Sapientia, fatentur iniqui, Sol intelligentiæ non est ortus nobis, qui verè illuminat animas deuotorū. ¶Porro cū Christus vt deus omnium rerum illabatur essentijs, quomodo deprecamur eum illabi mentibus nostris, nisi per donorum suorum infusionem, multiplicationem, & incrementa. Ita vt omniū animarum nostrarum interiora radijs illuminationum suarum infundat, charitatis ardoribus impleat, donis virtutibusque fusis atque indesinenti profectu ditet decoret, perficiat, quatenus delitiæ eius sint esse nobiscū, " & in cordibus iugiter commorari. [micans nitore perpeti] .i. in teipso æterna & infinita claritate refulgens, perpetuoque nitore, hoc est, lumine gloriæ irradians mentibus beatorum. Ad quem Boetius fudit hanc precem, Atque tuo splendore mica. Rursus mieans. i. bonis choruscans, nitore perpeti, hoc est, spiri" tu sancto, qui est nitor ac puritas finem non habens, [ivbarqve] id est, omne donum gratuitū pul" chrum, ac splendidum [sancti] spiritus infunde nostris sensibus. [votis vocemus & patrem] hoc est, deum trinitatem: cui quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis, seu patrē æternū vnigeniti dei. Vn- Esa.11. Iohan.15. Hiere.2. Esa.5. Sapien.5. Prou.8. Sapien.7. Hebr.1. Sapien.7. Iohan.16 Matth.6.

A quod coram deo peccare verecundamur, & nobili castitati operam damus, valde desuper illuminari incipimus: quia de ista erubescentia scriptum est, Est confusio adducés gratiã & gloriã. Hinc indurato & assueto in vitijs loquitur Hieremias, Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. [FIDES velut meridies] .i. fides nostra dono sapientiæ ac lumine gratiæ taliter illustretur. Charitatis quoque feruore ita perficiatur, vt tanquã meridies fulgeat in mẽte ac ferueat, atq; per opera bona ædificationis exẽpla præbeat proximis, & ita sit lucerna lucens ac ardens [CREPVSCVLVM] hoc est, occasum peccati, recessum illuminationis diuinæ & minorationẽ lucis internæ, [MENS nescíat] .i. cor nostrũ nõ patiatur, neq; incurrat, imõ sole declinãte magis ac magis se intus recolligat, ad dominũ eleuetur, ac soli sapientiæ se applicare nõ cesset, dicẽdo, Mane nobiscũ dñe, quoniã aduesperascit. Hinc in vesperarũ hymno cecini mus, vt cũ profunda clauserit diẽ caligo noctiũ fides tenebras nesciat, & nox fide reluceat. [AVRORA cursus, puehit] hoc est, in aurora cursus .i. celer motus ad bona, seu ferues progressus in actus virtutũ [PRO uehit] .i. ad altiora & meliora sustollit & eleuat mentẽ, quẽadmodũ sol in aurora accẽdit in cælo. Vel aurora cursus, id est, ipsum diluculũ, in quo incipit cursus diei & processus operationis diurnæ. Prouehit .i. promotionẽ in meliora agere inchoat, quod aurora agere perhibetur, quia in ea hoc agitur, [AVRORA totus, pdeat, in patre totus filius, & totus in verbo pater] .i. in ipsa aurora, filius totus .i. Christus pfectus, ac integer deus & homo, existẽs totus in patre tanquã verbum patris in corde patris, æternaliter inuariabili-

B terque persistens, & pater consistẽs totus .i. perfectus in filio tanquã in naturali ac plena imagine sua, prodeat .i. gratiosẽ nobis appareat, ita q; vtrunq; fideliter contẽplemur in aurora: sicut loquitur Esaias, De mane vigilabo ad te. Et Psal. Mane astabo & videbo, quoniã non deus &c. Ecclesiasticus quoque asserit, Iustus cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad dominum qui fecit illum. Expresso interea patre & filio intelligitur simul spiritus sanctus amor & nexus communio, & osculum vtriusque qui spiritus sanctus totus est in vtrisque atque vterque totus in ipso. Etenim quclibet diuina & increata persona est tota in qualibet alia, seu potius in alia vtraq;. Et vt primo libro asserit Damascenus: Singulæ personæ in singulis sunt per circuminsessionem cum quælibet sit immensa. Et item per essentiæ identitatem, vt sanctus disseruit Augustinus, cum substantiales esse nõscantur. ¶Quocirca syncerè ac dulciter contemplemur quã prorsus immensa sit superbeatissimæ Trinitatis huius beatitudo, & gloria, quanta propinquitas mutua, quãm superclarissime & superdeliciosissime seinuicem æternaliter intueantur, quãm superardentissime seinuicem ament, & amplectantur, & vtique intensiue, penitus infinite, quãm multæ & summæ sint eis rationes mutuæ dilectionis, quam superdulcissime se mutuo perfruantur. Tantæ ergo summæ & superbenedictæ Trinitatis felicitati ac gloriæ totis congratulemur præcordijs, humiliter deprecantes, vt & nos paupercli pietate ipsius ad videndum & degustandum, quod credimus & speramus, mox post vitæ huius curriculum perducamur. Ecce huic hymnum cum sublimi contemplatione, cum pura & feruenti

C affectione, cum præcordiali dei laudatione cantemus, Panis ille cœlestis qui cibus est angelorum per faci alem aspectum sit cibus noster per fidem, & fidei notionem, per charitatis affectum. Nec sine ingenti & prorsus rationabili causa omittamus quotidie consecrare & sumere tam superpretiosissimum cibum. ac deo patri tam acceptissimum sacrificium immolare satagentes, & conuersationem ad hoc ipsum peragendum condecentem, & quantum imbecillitati nostræ extat possibile suo modo habere con dignam. Spiritualiter vero manducemus hoc sacramentum assidue, imõ & qualibet hora. O quanta est nobilitas sacerdotis ita agentis, vtinam efficaciter saperent nobis ista.

Hiere. 3. Eccl. 4. Luc. 24. Esa. 26. Psal. 5. Eccl. 39. Iohan. 6. Psal. 77.

AD PRIMAM Hymnus.

¶Iste officio primæ peculiariter est addictus, quo exhortamur vt oxorto iam die rogemus deum, nos per totius diei curriculum à vitiis custodiat, deríque ipsum in laude sua perficere.

¶AVTHOR AMBROSIVS, ¶CARMEN Iambicum Dimetrum.

D IAM lucis orto sydere] Scribit in Hexameron suo beatus pater Ambrosius, Venit in mentem memoria auium, quæ dum cunt cubitum quasi peracto hilariter die aerem cantu solent mulcere, quod & solenniter repetunt surgente occidenteque die. Ita vt decursu diurni, vel oriturí nocturni temporis iustas laudes suo referant creatori. Magnum igitur inceptiuum excitandæ deuotionis nobis est hoc. Quis etenim hominis sensum gerens, nõ erubescat sine psalmodiæ decantatione inchoare diem, ac claudere, cum & minutissimæ aues solenni deuotione dulcique carmine ortus dierum ac noctium prosequantur? Hoc tango vt hymnum istum ad primam deuotius concinamus: Iam lucis orto sydere, hoc est, sole nunc exurgente, qui antomatice nominatur planeta, & sydus lucis, cum & præclarissimè luceat, & lucem influat aliis, imõ & cæteris planetis ac stellis, vt aliqui opinantur [DEVM precemur supplices] id est humiliter ac intente, [VT in diurnis actibus,] hoc est, in cunctis huius diei operibus & momentis, [NOS seruet] id est, præseruet, tueatur, custodiat, [A nocentibus] hoc est, ab aduersariis nostræ salutis omnique acie vitiorum, quę directe & formaliter maximè nocent, spiritualiter perimunt, æterna hominem priuant beatitudine, ac infernalis calamitatis infelicissimum statuunt seruum, hostem dei constituunt, ac dæmonum faciunt seruitorem. Nulla nanque nocet aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Hinc in Ecclesiastico. 21. cap itu lo dicitur, Quasi à facie colubri fuge peccata. Tobiæ quoq; sanctus Raphael angelus ait, Qui faciunt iniquitatem, hostes sunt animæ sue, hoc est, quod ait Propheta, Qui diligit iniquitatẽ odit animã suam.

Eccl. 21. Thob. 12. Psalm. 10

¶LINGVAM refrenãs tẽperet] Hoc est, ipse det nobis gratiã & virtutẽ refrenãdi linguas nostras toto hoc die ab omni locutione illicita præsertim à verbis pũgitiuis, cõtẽtiosis, iniquis. Istud enim videlicet linguã ita reprimere, donũ & opus est dei: quemadmodum in Prouerbiis fertur, Hominis est animum

Prou. 16.

A

AD TERTIAM Hymnus.

¶Inuocatur in eo spiritus sanctus, vt dignetur nobis illabi: hortamur deinde, vt & corpore & animo diuinas personemus laudes, ac feruentem charitatis affectum in proximos habeamus.

AVTHOR AMBROSIVS. ¶CARMEN Iambicum dimetrum.

NVNC sancte nobis spiritus.] Hora tertiarũ recte precamur spiritũ sanctũ, vt se nobis dignetur infundere qua hora sanctissimæ primitiuæ ecclesiæ fuit infusus: iuxta quod dictum est in hymno de solennitate ipsius, Dum hora cunctis tertia. [NVNC sancte nobis spiritus vnum patri cum filio] id est, tu ô spiritus sancte qui es vnũ patri, id est, substantialiter vnum cũ patre æterno ac vnigenito eius filio. [DIGNARE] nunc. i. in hac hora, [PROMPTVS ingeri] hoc est, intime imprimi nobis per tuorum infusionem incrementa & perfectionem charismatum, vt supra in hymnis de solennitate spiritus sancti ipsius expositum est. [NOSTRO refusus pectori] .i. rursus infusus seu restitutus superaspersus tanquam dulcissima vnctio, saluberrimumque vnguentum nostro pectori. i. cordi. [o s, lingua] quæ sunt instrumenta loquendi [MENS] .i. intellectus & ratio. [SENSVS] interior atque exterior. [VIGOR] hoc est, tota animæ fortitudo. [CONFESSIONEM personet] id est, perfecte & feruide sonet & exprimat ac decantet, confessionem. i. diuinæ maiestatis laudationem: iuxta illud, Confitebor tibi domine in toto corde meo. Et itẽ, Psallã deo meo quàm diu sum. Cõfitebor tibi omne bonum, tibi grata mente ac humili ascribendo: Mihiipsi vero deficere & peccare, & ad omne malum existere pronum. Sic quoque confitebor tibi confessione propriæ culpæ: iuxta quod scriptum est, Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino. Nam vt in prouerbijs expressum est, Qui abscondit scelera sua non dirigetur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea misericordiam consequetur. Ideo sanctus Iob protulit, Vias meas in cõspectu eius arguam, & ipse erit saluator meus. Ad hoc hortatur nos Hieremias, Scrutemur vias nostras & quæramus & reuertamur ad dominum. Leuemus corda nostra cũ manibus ad dominum in cœlos. [FLAMMESCAT igne charitas]. i. amor spiritualis diuinus infusus ardescat, crescat, perficiatur in nobis æstuanti flammigeroque affectu, prout in euangelio loquitur Christus, Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur. [ACCENDAT ardor proximos]. i. feruor diuini ac fraterni amoris corda calefaciat proximorum nostrorum: sicut fatetur psalmographus, Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. ¶Hunc breuem hymnũ non breui nec parua deuotione cantemus, imò dulcissimum illum paraeletum dulci ac æstuanti inuocemus affectu, & vniuersa quę agimus ad profectum & perfectionem diuini ac fraterni ordinemus amoris, nec à primo torpeamus feruore, ne Christus nobis obijciat illud Apocalyp. Habeo aduersus te pauca, quoniã charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris & pœnitentiam age. Itẽq; ait ad quẽdã, Scio opera tua quia nec calidus es neque frigidus, sed nunc quia tepidus es incipiã te euomere de ore meo. Hinc ad Hebræos hortatur Apostolus, Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Si amabilis est creatura, nonne in infinitũ amabilior est creator? Eius ergo bonitatem, amabilitatem, dulcedinem, & decorem omnem ipsius dilectionem, liberalitatem & gratiam super genus humanum sinceriter contemplemur, sicque accendamur in eo. ꝙ si nec ita accendimur, inuocemus bonitatem eius immensam, vt ipse nos inflãmare dignetur: susp iremus ad ipsum assidue, affectuose dicentes, O dulcissime deus quando te toto corde amabimus: sicque decantato hoc hymno missarum solennijs cum summa deuotione interesse ac iubilare altissimo non differamus.

1. Iohan. 2

Pſal. 9. 85 110. 137. Pſal. 103. Geneſ. 8. Pſalm. 31. Prou. 28. Iob. 13. Tren. 3. Ibidem. Luc. 12. Pſal. 38. Apoc. 2. Apoc. 3. Hebr. 10.

¶AD SEXTAM Hymnus.

¶In eo diuina laudatur potentia, à prouida ordinatione ac dispositione temporum, oraturque deus vt ardores concupiscentiarum à nobis tollat, corpori sanitatem, animæ tranquillitatem tribuat.

¶AVTHOR AMBROSIVS. ¶CARMEN Iambicum dimetrum.

RECTOR potens verax deus] Deum omnium creatorem omnipotẽtem esse eorum quæ condidit potentem rectorem in aliorum expositione hymnorum patuit iam frequenter qui est verax deus, quoniã ipse solus est deus verus veritate naturæ, qui solus est ens penitus independens absolute perfectum, & ꝟus purus, & esse purissimum in se subsistens ab omnibus infinita excellentia separatum: qui etiam verax in verbis, in promissis, in cunctis suis iudiciis, sicut & filius dicit ad patrem, Sermo tuus veritas est. Et Psalmista, Principium verborum tuorum veritas: atque Tobias ait, Iustus es domine, & omnia iudicia tua iusta sunt, & omnes viæ tuæ misericordia & veritas. [QVI temperas rerum vices] hoc est, moderaris, disponis & ordinas temporalium rerum ac temporum processus & successiones, tempora & ætates, vt plenius fuit expositum super illud, Æternæ rerũ conditor, nec tam diemque qui regis, [SPLENDORE mane instruis]. i. auroram informas & ornas cãdore ac radio solis intelligendo per mane (quod est pars temporis) temporalia quæ sunt in ipso diluculo, vt elementata & mixta quæ tunc solis lumine perfunduntur. [ET ignibus meridiem] hoc est, tẽpore meridiano afficis & qualificas elementa ardoribus solis: tunc enim sole existente in alto fit reflectio radiorũ eius ex obiectione corpum talium, ex qua reflectione calor causatur, præsertim dum reflectio magis directe, perpendiculariterque causatur. [EXTINGVE flammas litium]. i. ignotos motus passionum & pranos iræ, impatientiæ, cupiditatis furores, ex quibus lites, contentiones ac consimilia oriuntur. Anima nanque iracunda incendit litem. Iacobus quòque ait, Vnde bella & contentiones in vobis, nonne ex concupiscentijs vestris? Nam ira materialiter diffinitur esse accensio sanguinis circa cor. Hinc ira non habet mi

Iohan. 17 Pſal. 118. Tobiæ. 3. Eccl. 24. Iacob. 4.

sericordiam nec erumpens furor. Et impetum spiritus concitati ferre quis poterit? [AVFER calorem no E
Eccl. 28. ſtium] id eſt, concupiſcentiarum feruores & actus quibus nocturno tempore magis vacatur. [CONFER „
Prou. 27. ſalutem] id eſt, habitudinem congruam & ſalubrem [CORPORVM] vt ſecundum exigentiam profe- „
ctus, felicitatisque animæ corpora noſtra regantur, ſpiritui que ſubdatur, & corpora ſanitate ad honorem
dei bene vtantur, nam & ſalus inferiorum in recta cõſiſtit ſubiectione ad ſuperiores. [VERAMQVE pa „
cem cordiũ] id eſt, internã quietẽ in deo, & gaudiũ imperturbatũ in actibus virtuoſis. Pax nãque ſuper- „
addit gaudio imperturbationem, nec poteſt anima veram inuenire pacẽ, niſi in ſuo creatore, cui loquitur
Auguſtinus, Domine creaſti nos propter te, & inquietũ eſt cor noſtrum quouſque ſuperueniat ad te. Præ
ſta pater piiſſime, patriique compar vnice, id eſt, tu vnigenite deo patri æqualis. Iſtud ſupra expoſitũ eſt.
Hunc hymnum quemadmodum cæteros, deuotione congrua depromamus atque ad ea quæ deſuper ob-
tinere precamur, dignam quoque operam diligentiã & anniſum impendere nõ ceſſemus. Oportet quip-
pe naturam cooperari gratiæ dei vt faciat homo quod in ſe eſt, quia vt Auguſtinus deprõpſit, Qui crea-
uit te ſine te, id eſt, ſine tua cooperatione, non iuſtificabit te ſine te. Hæc demũ eſt ratio, q̃ quotidie mul-
ta orando in horis ac aliis precibus non exaudimur & petentes nobis profectum dari virtutum aridi per-
manemus, quoniam & remiſſo oramus affectu, neq; ſatagimus impedimenta exauditionis vitare, id eſt,
negligentias & peccata quantum naturæ poſsibile eſt, occaſiones etiam peccandi vndique declinare & F
ad ipſa virtutum exercitia quantum ad ſubſtantiam operum nos pro viribus adhibere, extẽdere, applica-
re. Si quis regem offendiſſet terrenum, ſibique peteret indulgeri, nec tamen à regis ceſſaret offenſa, nun-
quid rex quãuis valde elemens illi ignoſceret? Non puto. Itaque iuxta tenorem precum hymni iſtius co-
nemur prauiſſimos iræ, impatientiæ ac omnis inordinatæ & ſenſualis affectionis flammas & impetus ſuf-
focare. Impatiens nanque operatur ſtultitiam: & ira in ſinu ſtulti quieſcit, ac hominem ſimilem efficit fu-
rioſo. Senſualis quoque affectio venenum eſt ſpiritualis amoris, ſic & effectus ſenſualis & inordinatæ affe
ctionis oſcula, amplexus & attactus non carent periculis. Non ergo per talia neque per immoderantiam
cibi & potus foueamus aut excitemus in nobiſipſis aut aliis calores nocturn, incentiua libidinis, ſtimulos
carnis, quod & iunioribus in quibus adhuc viget ſanguinis calor atque ad motus inordinatos ſunt proni,
potiſsimum eſt penſandum & obſeruandum. Vnde (vt recitat Caſsianus) ſancti patres in AEgypto inter
cætera ſtatuerunt, ne vnus fratrum alterius tangeret manum. quod item in regula ſancti Pachomii diui-
nitus edita, de cœlo allata, & per ſanctum angelum viro ſancto præſentata continebatur.

¶ AD NONAM Hymnus.

¶ Diuina in eo laudatur prouidentia, ſua virtute omnia conſeruans, dici partes ſuis
vicibus diſtinguens. oratorũque deus, vt felicem & beatum vitæ exitum, &
poſt piam ac ſanctam mortem vitam æternam largiatur. G

¶ AVTHOR AMBROSIVS. ¶ CARMEN Iambicum dimetrum.

RERVM deus tenax vigor.] Eccleſia dei in hymnis & precibus, horis & cãticis ſuis ſem
per ſolicita eſt omnia illa ſic ordinare, vt & tẽpori cõgruant, & gratia vitãdi peccata obti- „
neatur diuinitus. Hinc in hymno nonæ oramus pro gratia ac virtute pertingendi immacu
late ad veſperũ. Rerũ deus tenax vigor. i. ô tu deus omnipotens vigor tenax. i. vis ſeu pote-
ſtas omniũ rerũ conſeruatiua indeſinenter. Vigor inquã non formalis inhærens, ſed ſepara-
ta, effectiuecque operans, ſine cuius manutenẽtia & inceſſanti conſeruatione nulla penitus creatura poſſet „
per vnum momentũ conſiſtere aut durare etiã minus q̃ dies ſine lumine ſolis, vt non ſolum theologi, ſed
profundiores quoq; philoſophi conſcripſerunt. Hinc ſapiens dicit deo, Quomodo poſſet aliquid perma-
Sapien. 3. nere niſi tu voluiſſes, aut quod à te vocatũ non eſſet cõſeruaretur? [IMMOTVS in te permanẽs]. i. in te-
ipſo prorſus incõmutabilis perſeuerãs, quẽadmodum per prophetam proteſtaris. Ego dominus & nõ mu „
tor. Propterea loquitur Balaam, Nõ eſt deus quaſi homo vt mẽtiatur: neque vt filius hominis, vt mutetur:
Malac. 3. dixit ergo & nõ faciet, loquutus eſt & non implebit. Denique iuxta philoſophum, deus eſt actus purus
Num. 23. id eſt, natura ſeu forma non inhærens, ſed foris manens, omnia formans, nihil informans, quauis in cun-
ctis realiter ſit: ſimpliciſsima inquam, formaliſsimaque natura in qua nulla potentia paſsiua determinans
nulla differẽtia contrahens, nil materiæ aut materialis proprietatis, potentialitatsve limitans: ſed natura H
in ſeipſa infinita omnino perfecta æternaliter & prorſus inuariabiliter in optima ac ſuperbeatiſsima ſui
diſpoſitione cõſiſtens: cuius eſt nullo indigere, à nullo moueri, actuari aut perfici, imõ cætera vniuerſa mo
uere, actuare, perficere. Ecce quã glorioſus & ſuperglorioſus eſt dominus deus noſter, cui ſuper hoc præ-
cordialiſsime cõgratulari ſemper debemus. Ideo dixit Boetius, O qui perpetua mũdi ratione gubernas,
ſtabiliſq; manens das cũcta moueri. Verũtamen Plato aſſeruit primũ motorẽ, vtputa deum moueri, quod
quãuis Ariſtoteles reprehẽdat, verba tamẽ nõ mẽtẽ magiſtri ſui Platonis impugnat. Etenim eo ſenſu diſſe
ruit Plato deũ moueri, quo & ſanctus Dionyſius primo cap. de diuinis nominib⁹ loquitur, Omnes illumi
nationes moto patre. i. deo creatore deſcendũt. In quibus verbis nõ aliud deſignatur per deum moueri q̃
ipſum in actũ procedere. [LVCIS diurnæ tẽpora ſucceſsibus determinãs]. i. tu deus determinãs. i. finiens „
ac diſtinguens tempora lucis diurnæ. i. horas ac claritatẽ diei ſucceſsibus. i. ſucceſsiuis proceſsibus, indeſi-
nentique curſu à diluculo vſque ad crepuſculum, quod deus facit per ſolis irradiationem ac motum. Ope
ra nãque naturæ deo in ſcripturis principaliter aſcribuntur, præſertim in Iob qui loquitur creatori omnia
ordinanti, Manus tuæ fecerunt me & plaſmauerunt me totum in circuitu. Nonne ſicut lac mulſiſti me,
Iob. 10. & ſicut caſeum me coagulaſti? Pelle & carnibus veſtiſti me, oſsibus & neruis compegiſti me.
[LARGIRE clarum veſpere] id eſt, gratioſe nobis concede virtutem perueniendi ad veſperam „
& finem huius diei ſine ſordibus vitiorum, vt clarum ac lucidum veſpere ſortiamur in toto diei tem-
pore, in operibus lucis & gratiæ, non tenebrarum ac dæmonum, fructuoſe deducemus: præſertim quia

A post prandium ventre repleto solent homines ad vana & inutilia esse procliuiores, aliquantula iã seruiture ante prandium deo exhibita: quasi vnoquoq; talsum illud prouerbiorũ dicente, Victimas pro sa Proue. 7i
„ lute debui:hodie reddidi vota mea:idcirco egressus sum vt videre te. [QVO] vespere vel potius, quo,
„ id est,per quam tuam largitionem tam gratiosam. [VITA nusquam decidat] hoc est,conuersatio nostra interim nequaquam cadat deorsum ab altitudine gratiæ ac virtutum in ima culparum nec defluat sine fructu.Propter quod ad Hebræos expressè apostolus,Abundantius oportet nos obseruare ea quæ Heb.2.
„ audiuimus,ne forte pereffluamus:non enim effugiemus si tantam negleximus salutem. [SED prę-
„ mium mortis sacræ perennis iustet gloria] hoc est,beatitudo æterna immineat,appropinquet, prefixoque tempore nobis præstetur præmium,& pro mercede sacræ mortis, id est, virtuosi, felicisque obitus
quem vtique habebimus,si iuxta tenorem orationis præmissæ in bonis actibus perseueremus, atque in
prætactis à te fuerimus exauditi. Nempe, vt ait saluator, Qui perseuerauerit vsque in finem, saluus Mat.24.
erit.Vel præmium mortis sacræ,id est,beata merces ac retributio passionis & mortis Christi,qui tradi
dit se pro nobis,videlicet gloria perennis instet,id est nobis incumbat ac condonetur. Christus quippe
ex summa charitate,obedientia,pietate,patiendo & moriendo pro nobis gloriam nobis promeruit ę-
ternalem, vt patuit iam frequenter. Et Petrus ait, Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, vt 1.Petri,3.
B nos offerret deo,mortificatos quidem carne,viuificatos autem spiritu,deglutiens mortem,vt vitæ ęternæ efficeremur hæredes. Vnde & ipsemet faisus est, Filius hominis non venit vt iudicet mũdum, sed vt Iohan.3.
saluetur mundus per ipsum.Itaque & hunc hymnum sic decantemus,vt ad clarum vespere quotidie &
tandem ad prosperum finem vitæ perducamur, sicque verè participes simus meriti ac præmii dei & sal
uatoris, & impleamus quod hortatur apostolus,Per patientiam curramus ad propositum nobis certa- Heb.12.
men,aspicientes in authorem fidei & consummatorem Iesum,qui proposito sibi gaudio sustinuit mortem confusione contempta.i.pro nihilo reputata. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersus semetip
sum contradictionem,vt non fatigemini animis vestris.Hinc nos quoque indefesse adhæreamus iusti-
tiæ,& pro ea libenter patiamur aduersa confusione contempta.i.omnem confusionem,despectionem,
vituperationem,quam ob hoc perpessi fuerimus paruipendentes,imò pro nihilo reputantes.Quia non
sunt condignæ passiones huius temporis ad perennem gloriam: quam dominus & saluator sua sacratissima morte promeruit nobis:quam consequemur,si tamen compatimur.

¶ AD COMPLETORIVM Hymnus.

¶ In eo fit ad Christum dei filium oratio,vt ingruentis tempore noctis nos custodiat,quo placidam in eo quietem capiamus,animas nostras itidem & corpora in sua protectione
constituat,& ab hoste maligno,salua,illæsa,incontaminataque conseruet.

C ¶ AVTHOR creditur B. P. AMBROSIVS, ¶ CARMEN Iambicum dimetrum non exactum.

„ CHRISTE qui lux es & dies] Affectuosissimum hymnum hũc ex dei præconiis ac
„ sacris precibus eminenter conexrum compũcte ac feruide proferamus.Christe qui
„ lux es & dies,hoc satis diffuse expositum reor super primum versum hymni illius,
„ Splendor paternæ gloriæ de luce lucem,&c. [NOCTIS tenebras detegis] id est
manifestas caligines errorum ac vitiorum,tenebrasq; noctis exterioris facis cognosci,ita ne metuantur,quoniam reale nil sunt,nec aliquid positiuum,idcirco nocere
non queunt: & tempore noctis deus & angeli sancti nobiscum nõ minus sunt quã
in die,nec sine illorum permissione inuisibiles hostes tangere valent pilum capitis
„ nostri. [LVCISQVE lumen crederis] id est tu Christe crederis esse vnicus filius patris, deus de deo
„ lumen de lumine,vt prætacto loco expositum est. [LVMEN beatum prædicans].i.proprio ore & per
tuos apostolos & alios sanctos eras docens & prædicans humano generi superbeatissimum lumen in-
creatum,æternum,videlicet deum patrem:iuxta illud Iohannis,Pater,manifestaui nomen tuum homi- Iohan.17
nibus:imò & totam trinitatem dicendo,Docete omnes gentes,baptizantes eos in nomine patris & fi- Matt.28.
lii & spiritus sancti.Vel,lumen beatum.i.lucidissimam beatificam dei visionem.Hæc est(inquiens)vita Psalm.35.
æterna,vt cognoscant te verum deum.Vel,lumen gloriæ,de quo psalmista dicit deo,In lumine tuo videbimus lumen. Lumen quoque fidei ac sapientiæ salutaris. [PRECAMVR sancte domine] To-
D tum quod sequitur oratio est quæ spiritualiter dirigi potest ad Christum,generaliter quoque ad superdignissimam trinitatem,quæ est vnus deus ac dominus.Itaque precamur ò sancte domine, [DEFEN
„ DE nos] ab omni periculo mentis & corporis,& ab omni tentatione carnis ac dęmonis,ab omni ima
ginatione phantastica,vana,stulta ac puerili, protectione tua diuina ope atque custoditione angelica,
meritis ac precibus sactatissimæ virginis ac totius ecclesiæ triumphantis,ac etiam ecclesiæ militantis,
„ & per donã gratiæ tuæ, [IN hac nocte] imò & die sequenti ac toto tempore incolatus præsentis,
quod totum nox est comparatione diei æternitatis ac luminis gloriæ, præsertim luminis increati ac
„ suæ beatificæ fruitionis, [SIT nobis in te requies] id est requies ordinata,tibi accepta: requies quoque contemplationis tui,& tranquillitatis internæ:requies etiam corporalis repausationis & somni
conuenientis.Ne,vt in hymno ad vesperas est rogatum, hostis inuidi dolo pauor quietos suscitet. Sic
que illud Esaiæ impleatur in quolibet nostrum,Requiem dabit tibi dominus,& implebit splendoribus Esaię.50.
„ animam tuam. [QVIETAM noctem tribue] vt nec propriis fantasiis ineptis,nec hostium fraudibus
„ inquietemur. [NE grauis somnus irruat] id est non cadat in nos somnus immoderatus totaliter depri
mens mentem ab eleuatione ad deum impediens eam,ad grauamine somni ac fantasiis excutere, [NEC
„ to,nec pure,neque faciliter possit se ad deũ erigere,& de grauamine somni ac fantasiis excutere, [NEC
„ hostis nos surripiat]id est ad illicita nos non rapiat,fallat,subducat, [NEC caro illi consentiens]id est
„ nec appetitus sensitiuus tentatori acquiescens, [NOS tibi reos statuat].i. culpabiles reddat,non quod

carni per se competat consentire, nec appetitus sensitiuus, aut vis cognitiua sensitiua interior siue exterior citra rationis consensum ac deliberationem formalē aut interpretatiuā inducit peccatum mortale. Quod si ratio ex negligentia omiserit sensitiuam vim refrenare ac debite regere, ipsa in culpa est. [OCVLI somnum capiant] id est, corporalem moderatum virium reparatiuū. [COR ad te semper vigilet] actu aut habitu seu dispositione propinqua ad actualem deuotionem, imo frequenter etiā actualiter oret, meditetur, psallat, ac desuper illustretur, & reuelationem sortiatur in somno, in quo reuelationes & oracula fieri solent, vt supra expositū est. Et super hoc dictum est in hymno ad vesperas super illud, Dormire mentem ne finas. Et alibi, Vnde & sponsa fatetur dicens in canticis, Ego dormio & cor meum vigilat. [DEXTERA tua] id est, gratiosa assistentia tua. [PROTEGAT] sicut iam in primo versu hymni huius fuit expositum. Vnde orat Psalmista, A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillam oculi sub vmbra alarum tuarum protege me. [FAMVLOS (tuos) qui te diligunt] hoc est, omnes vtriusque sexus fideles, vt nomine famuli designetur, non sexus sed seruitus. Oēs inquam, qui te diligunt charitate infusa ne ruant in culpam mortalem, qua charitatem amittant, atq; in venialem saltem frequentem, qua charitatis minorationem ac debilitationem sustineant, immo te protegente in ea crescant quotidie, vel qui te diligunt naturali amore quos digneris tueri, ne in mortali maneant ac pereant culpa, sed protinus pœnitendo supernaturalem tui amorem, scilicet charitatē obtineant. [DEFENSOR noster] qui ais in Psalmo, In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Cui loquitur Hieremias, Tuere me ab his qui persequuntur me. [ASPICE] nos oculo pietatis tuæ immensæ approbationis tuæ piissimæ: quemadmodum orat psalmographus, Aspice in me & miserere mei. [INSIDIANTES] id est, aduersantes ac doloſe nocere quærentes nobis nostram impediendo salutem. [REPRIME] id est, refrena, vt nihil in nobis proficiant aduersarii tales. [GVBERNA tuos famulos] id est, vniuersos credentes dirige in viam salutis, etiam eos qui nondum seruiūt tibi ex charitate, sed fide informi ac timore seruili, vt ad charitatem te dirigēte perting ̄at. [QVOS sanguine mercatus es] id est, tuo preciosissimo sanguine redemisti, id est, exponendo vitam tuam corporalem, immo teipsum pro illis in mortem, vt sæpe expositum est. [MEMENTO nostri domine] id est, ostende te iugiter memorem nostri indesinenter, gratioſe, magnifice nobis assistendo per misericordiarum tuarum effectus [IN graui isto corpore] quod aggrauat animam, & deprimit intellectum, in tantum q̄ carcer eius vocatur. Iuxta illud, Educ de custodia animam meam, ad cōfitendū nomini tuo. Vnde exclamauit Apostolus, Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Mulkæ nāq; sunt corporis necessitates, quibus vacādo prouidēdo ac fatisfaciendo, anima à spiritualibus impeditur. Verūtamen corpus etiā in multis deseruit dominæ suæ, vtputa animæ tanq̄ instrumētū ac mediū eius. Nam cum anima sit finis atq; perfectio corporis, non econtra constat corpus ordinatum in bonū animæ. [QVI cos defensor animæ] quā ad imaginem & similitudinē tuam plasmasti, nec eā quātū in te est derelinquēs, imò auertēte se & auersam à te variis modis reuocas per prosperā & aduersā per instinctus diuinos, angelicos & humanos, per scripturas & terribilia gesta. Hinc scriptum est, Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti: parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine qui amas animas. Idcirco tuispse apud Hiere. cōtestaris, Tu fornicata es cū amatoribus multis, tamē reuertere ad me. [ADESTO nobis domine] in omni necessitate, indigētia, periculo, aduersitate, angustia & cuentu, Illumina oculos meos ne vnq̄ obdormiā in mortē. auersum ac deuiātem misericordissimę reduc, robora, posside & custodi. Libera me & pone me, iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me: vt sic ex sententia gratus psallam, A dextris est mihi dominus ne cōmouear. Et, Cū sedero in tenebris dominus lux mea est, & deducet me dominus in lucem æternā. Sonuo quoq; moderato refocillatus confitear. Ego dormiui & soporatus sum & exurrexi, quia dominus suscepit me. Igitur hymnū istū in cōpletorio, in cōsummatione horarum, in fine diuini officii cū integro & ardēti proferamus affectu, cum recollectione animi & cōpunctione prægrādi recōmēdates infinitę pietati & gratiæ creatoris cū ingenti & filiali fiducia. Nec quisq̄ tam intimoratus extet, aut negligens vt ad dormiendū se ponat sine diligēti discussione conscientiæ suæ, imò vnusquisq; ante reclinationem huiusmodi vigilanter recogitet, & reuoluat, qualiter diē totū expenderit, quid boni omiserit, quid mali cōmiserit in eadē. Qualiter in cibo, potu, colloquio, in diuino officio, in celebratione, ac cęteris vniuersis habuerit se. Sicq; pœniteat corā deo, nec impunitum, nec indisciplinatū se deferat, emendationem proponat firmissimē, Christi passionem, patientiam, humilitatem, constantiam, charitatem indelebiliter suis imprimat, & infigat præcordiis, atque in lecto tanquam in monumento reclinet se: memor solicite, qualiter paulopost recludetur in tumulo: In pace in idipsum obdormiat orando, aut meditando salubriter. ¶Porro, si contemplationis gratia ei collata sit, mentem erigat ad superbeatissimæ deitatis intuitionem, quemadmodum dominus deus noster omnipotens, naturaliter & supereſſentialiter bonus sit, & bonitas pura, quomodolibet infinita in seipso intensiue interminabiliterque perfectus, in quo omnis perfectio, infinita pulchritudo, immensa dulcedo, illimitata potestas, sapientia cuius nullus est finis, beatitudo & gloria sine termino & mensura. In horum meditatione inflammetur ac delectetur mens nostra. Ad metuendū quoq; colendum eundem totisq; viribus honorandū viriliter accingatur. ¶Postremo, superglorioſissimam trinitatem synceriter contempletur, vel saltem pro viribus speculetur, qualiter pater æternus seipsum intuendo, intelligendo, & quasi intra se exprimendo suiipsius conceptum, ac verbum intra se profert ac gignit, & ipsum vnigenitum suum superpulcherrimum sibi prorsus æqualem, consubstantialem, similimum superdelicioſissimē cum infinita complacentia, immēso amore æternaliter, clarissime, suauissime, inuariabiliter intueatur, conformiter filius patrem atque vterque spiritum sanctum, & spiritus vtrunque. Etenim mutua harum superuenerabilium adorandarum supersublimium personarū intuitio,

Cantic. 5.
Psalm. 16
Psal. 31.
Hier. 20.
Psal. 118.
Sap. 9.
Psal. 141.
Sap. 11.
Hier. 3.
Psal. 11.
Iob. 17.
Psal. 15.
Mich. 7.
Psalm. 3.
Psalm. 4.

A dilectio,fruitio,complacentia,& duleedo iocomprehenſibiliter ac omniformiter eſt immenſa. ¶ Denique quia ex creaturis ad creatoris aliquantam agnitionem conſurgimus,penſemus quid magnus ille Theologus diuiniſsimus,ſacratiſsimus Dionyſius,de quarundam mentium creatarum amore ae amoris ad deum ardore loquutus ſit,Nonne ſexto angelicæ hierarchiæ capitulo de Seraphico ſummi angelici ordinis dulci,quieto,æſtuante amore deprompſit.Calefaeientes nominantur. Mobile enim eorum ſemper circa diuina,& ineeſsabile,& calidum,& acutum,& ſuperferuidum intente & intime,& recaleficans alia &e.Ecce ſi amor ille ereatus ae finitus ſupremorum illorum ſpirituum angelicorum tam intenſus ac vehemens eſt,vt nõ ſolum ealidus & acutus, verumetiã ſuperferuidus appelletur, qui vtique amor infinitè minor eſt,minus acutus minnsq; feruidus,quàm increatus ille mutuus amor ſuperſanctiſsimæ Trinitatis,eertum eſt,quàm incomprehenſibiliter ac incomparabiliter tres adorandę perſonæ ſeinuicem diligant,& idem patet de mutua earum intuitiooe plenariè comprehenſiua,de mutua ipſarum ſuperdulciſsima & ſuperdelicioſiſsima fruitiooe. ¶ Præterea,omnis ratio amandi ſeinuicem, excellentiſsime & perfecte in ipſis conſiſtit,videlicet, bonitas,cognitio,propinquitas,vnitio, communio:vnaquæque enim earum infinitæ eſt bonitatis,& aliam plene ac limpidiſsime comprehendit,& pater totam bonitatem ſuam & gloriam communicat filio,atque vterque ſpiritui ſancto:nec ſolum vnitæ ſunt,imò & ſubſtantialiter idem. Ex quibus palàm eſt dilectionem earum adinuicem omnipharie eſſe
B in infinitum ſuperardentiſsimam & immenſam.In harum contemplatione mens vere deuota ,ſynceriter reformata, deiformiter inflammata fide cum rationibus credendorum, purificatæ mentis intelligentia ſublimiter decorata,interdum quaſi mediam & eondilectam ac coamplexatam experitur ſeipſam,vt puta rapta iam & abſorpta in infinitas diuitias gloriæ dei in æternæ lucis immenſam abyſſum, in regiooem ſuperſplendidiſsimam lumiois increati. Ad hanc aliquantulum futuræ beatitudinis prælibatio,deguſtationem, participationem cooemur ae properemus, quæ ad myſticam ſpectant theologiam, ad doni ſapientiæ complementum , ad apieem mentis in deum totaliter transformatę ad diuini amoris perfectionem vnitiuamque viam, ad quam non oiſi per omnodam priuati amoris extirpationem,per profundiſsimam humilitatem , ae vehementiſsimam ſulipſius aſpernationem , per ſynceriſsimum zelum iuſtitiæ ac boni commonis præcordialem affectum,per cordis munditiam, conſcientiæ puritatem,ac conſimilia exercitia ad viam purgatiuam & illominatiuam ſpectantia . In quibus omnibus exerceamus & actuemns nos ſtrenue præſentiam maieſtatis diuinæ iodefioenter penſantes, ac totis viribus venetantes.Ad laudem & gloriam omnipotentis,qui eſt ſuper omoia deus ſublimis & benedictus,Amen.

C

COMMENTARIORVM IN HYMNOS FINIS.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES LODOICVS TILETANVS
M. D. XXXVII, MENSE MAIO.

VAA
1574 189